

THEOLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

EX TRACTATIBUS OMNIUM PERFECTISSIMIS UBIQUE HABITIS, ET A MAGNA
PARTE EPISCOPORUM NECNON THEOLOGORUM EUROPÆ CATHOLICÆ,
UNIVERSIM AD HOC INTERROGATORUM, DESIGNATIS,
UNICE CONFLATUS,

PLURIMIS ANNOTANTIBUS PRESBYTERIS
AD DOCENDOS LEVITAS PASCENDOSVE POPULOS ALTE POSITIS.

ACCURANTE J.-P. M GNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS VIGESIMUS-SEPTIMUS.

DE HISTORIA SS. IMAGINUM ET PICTURARUM ET DE AGNIS DEL — ANTIFEBRONIUS
VINDICATUS, SEU SUPREMA ROMANI PONTIFICIS POTESTAS, ADVERSUS
JUSTINUM FEBRONIUM EJUSQUE APOSTOLOS VINDICATA.

28 VOLUMINA : 138 FRANCIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNÉ EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1858

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOCCE VOLUMINE CONTINENTUR.

JOANNES MOLANUS,

De Historia SS. Imaginum et Picturarum pro vero earum usu contra abusum.	col	5
Oratio de Agnis Dei.		425

ZACCARIA.

Antifebronius vindicatus, seu de Suprema Potestate romani pontificis adversus Febronium, ejusque vindicem Theo- dorum a Palude.		461
---	--	-----

MONITUM.

Penes nos tandem est quod tantopere exoptabamus; nec jam prohibemur quin recudamus ad integrum, ita tamen ut in uno voluminum nostrorum contineantur, duo exquisita opera, quorum excellentia non ex eo tantum elucet, quod vix et quam plurimo veniant, sed etiam ex eo quod apprime sarciant lacunam quæ, nobis inivitis frustra que tum illa ipsa opera quibus jam explenda est investigantibus, in nostro theologiæ cursu usque nunc insanabilis exstitit. Illorum porro duorum operum posterius, quatuor compactum voluminibus in-8°, auctorem habet jesuitam doctissimum nomine Zaccariam, titulumque: *Antifebronius vindicatus* (1); priori autem, quod inscribitur *Historia imaginum* (2), quodque unico sed maximo volumine in-4° comprehenditur, famam ingentem conciliavit vel ipsum auctoris nomen, scilicet Molani, viri præclari inter omnes theologos qui facultatem antiquam Lovaniensem doctrina illustrarunt. Utrumque vero opus, quamvis ad tempora jam non viciniora nostris pertineat, diversaque in materia versetur, utrumque, inquam, præter intrinsecam excellentiam, maxime commendat mira ad statum præsentem relatio, sive, ut aiunt, *actualitas*. Equis enim catholicus non optime secum agi duceret, si exiguo tantum ære impenso, hæc duo armamentaria sibi paterent? Nunc præsertim temporis, cum Protestantismus, principio *liberi examinis*, quasi vi ineluctabili, ad sui ipsius excidium rapiente, postquam dogmata, disciplinam, moralique præcepta in propriis late membris laciniauit, tandem ex omni parte nudus, fluctibusque quos ipse concitavit jamjam opprimendus, ad singulas catholicismi formas practicasque exteriores trepide confugit, quasi vestimentum nuditati tabulamque naufragio quærens; cumque ex altera parte, ille ipse Protestantismus, Jansenismus neonon et Philosophismus, plerisque Europæ, quibusdam autem Americæ regnis, eo vires contendunt ut Ecclesiam, cum ministris, discipulis, cultuque ipso, in indignissimam servitutem redigant. Cui enim non compertum est, ex Fe-

bronii (1) doctrinis, quasi ex impuro fonte, magistratus, ministros, regesque biformes, id est rem religiosam simul ac politicam sui juris facientes, erupisse; ibi intinxisse calamus scriptores oratoresque quibus cordi fuit subijci sacerdotem caustidico, episcopum præfecto, pontificem regi, Ecclesiam regno, spiritualia temporalibus; ibidem arma sumpsisse cum expulsores jesuitarum membraque Parlamentorum ultra-gallicana, tum etiam eos qui sive *constitutionem civilem*, sive *articulos concordatus organicos* redegerunt? Quem fugit Febronii illiusve assecrarum commentatorumque principia movere Helveticos, ut spoliarent aut etiam abrogarent monasteria; Borussos, ut principes Ecclesiæ non secus ac ecclesiasticos apparitores de suo munere demoveant; Hispanos, Lusitanos, ne non et Brasilienses, ut in clerum omni vexationum genere saviant, bona ipsius rapientes, libertatem adimementes, aut schisma molientes turpissimum; Russiæ imperatorem, ut nationes integras per fas et nefas cogat ad apostasiam?

Nobis ergo videmur rem maximi momenti lectorisque benevolentia dignissimam peracturi, si duo illa opera, Molani scilicet et Zaccariæ; nova editione donaverimus: siquidem prius Protestantes leonoclasiasque omnium sæculorum mirum in modum couter, eruditæ catholicæ traditionis evolvendo seriem de imaginibus, operibus pictoriis sculptilibusque, et cæteris cultui nostro inservientibus; in posteriori vero peremptoriis argumentis resolvatur quiquid callide subtiliterque objici solet ab iis qui abripiente cupiditate Ecclesiam opprimendi, ipsam olim aggressi sunt aut etiam nunc aggrediuntur, diversi quidem nominibus, odio autem unanimes. Quæ cum ita sint, vix aliud invenire est volumen, quod tantorum bonorum quantum istud in se fontem habeat.

Atvero hanc etiam occasionem alacriter occupamus ab errore gravissimo quidem, minime autem voluntario, præcedentem totum purgandi. Ibi enim catalogus reperitur a Vitassio, Dupinio, Dinouartoque, theologis scilicet vel ultra-gallicanismo, vel jansenismo addictis, contextus; in quo, inter opera utiliter consulenda, quædam imprudenter citantur, quibus notam inussit prohibitariam Index romanus, inter vero auctores catholicos nonnulli accensentur Ecclesiæ adversarii, V. G., Musson, Frapado,

[1] Si quis interrogaverit quam ob causam *antifebronium* ipsum prelo fraudemus, hoc responsum habebit: nos scilicet, in hac re, tum celebritati, tum lectoris erumenæ, sine ipsius curiositatis et instructionis injuria, consuluisse. Cum enim opus illud italicum scriptum sit idiomate, atque in *antifebronio vindicato* pene litteratim redidimus, imo et novis auctum argumentis ex ipsa defensione emergentibus; hinc facile intelligitur lucrum ex nova Antifebronii editione oriturum, non dignum esse cujus causa longas traductionis moras et ambages sustinuerimus novumque *cursu* nostro superaddiderimus volumen.

[2] Eximiam recudimus editionem quam typis Academicis Lovani; mandavit Joannes Natalis Paquet, anno 1771.

[1] Notandum est sub e mentito Febronii nomine latere Hontheim (Joannem Nicolaum de), episcopum Myriophytensem in partibus, auctoremque operis cui titulus: *Justitia Febronii de statu præsentis Ecclesiæ liber singularis*. Treviris natus anno 1701 vita cessit anno 1790.

Almanus, Vigor, Richerius alique ejusdem farinae. Porro ut talem catalogum typis mandaremus nos impulserant consilia quorundam sacerdotum non minus dignitate quam pietate insignium, quos de doctrina non nisi venerari licebat: movit vero praesertim opus a Jesuita tum scientia tum pietate commendando Vesuntione editum anno 1820.

Quidquid autem sit de causa erroris, chartam addititiam suppedistabimus, qua nefanda illa retractentur indicia: eidem viæ insistentes quam sumus olim secuti, cum locis quibusdam mendosis circa transitum maris rubri, eversionem murorum Jericho, monachos mendicos discalceatosque, divortium, Jonam, etc., remedium esset afferendum, sumusque in posterum secuturi, quoties aliqua adierit necessitas. Quod utinam deinceps ne semel quidem accidat! Caeterum, quidquid est in orbe catholico eodem ac nos sacerdotali caractere donatorum, maxime vero reverendissimos

episcopos, quorum est difjudicare doctrinam, instanter rogamus ut de locis operum nostrorum quibus vel aliquantulum offenderetur dogma, moralis, vel disciplina Ecclesiae catholicae, nos commonefaciant, ita editiones nulli criminationi obnoxias extendendi cupidos ut, statim ac per monitiones hujusmodi aliquid vitii nobis innotuerit, singuli lectores chartam medicabilem, ipsa translatione omni impensa immuni, recepturi sint. Equidem in tot ac tantis operibus explorandis edendisque, praesertim cum in materia difficili et maxime abstrusa versentur, non est quomodo ignorantia infirmitasque hominis nulla ex parte se prodant: quod ipsimet experti, quidquid mendorum nobis exciderit humiliter agnoscemus, sedulo corrigemus, lectorem rogantes ut sibi Monitum illud in memoriam reducat quod tomo vigesimo quinto tum *Cursus Scripturae* tum *Cursus Theologiae* adscribi curavimus.

M.

J. NATALIS PAQUOT

Lectori benevolo.

— 222 —

Inter viros illustriores, quos talis auctor jam saeculo XVI florentissima Lovaniensium academia, magnum nomen adeptus est Joannes Molanus, patre batavo, matre lovaniensi, natus iussu Flandrorum; apud Dictionem Brabantiam pater Nicolai Eschii cura educatus; in Athenas deinde nostro, quod sibi patrium reputabat, ad aliores erectas disciplinas, ac supremam sacrae theologiae lauream donatus; quam etiam hic in regio pastorum seminario docuit; ab ejus conditore Philippo secundo subinde ad librorum examen deputatus, apostolici ac regii censoris titulo. Haec vero munera, et postremo junctum canonici officium, pie diligenterque Molanus exercuit usque ad nonam anni MDLXXXV mensiem, qui extremus illi fuit, vix ingressu vitae annum tertium supra quinquagesimum. Grate viris doctis ac bonis accidit mortis ejus nuntium, desperantibus ei parem in ecclesiasticae patriaeque historiae notitia cito nasciturum in Belgio.

Quare, cum fato sanctum inaudisset illustrissimus cardinalis Baronius, sollicitum esse ostendit, ut quae Molanus ad Usardi Martyrologium iterum addenda reliquerat, ea convivio vulgarentur. «Egredere, aiebat (1), tanti viri, de Ecclesia Dei et veritate catholica optime meriti, nec bretem schedulam deperire arguamini: paratior; cui, dicens ingenuum, isthuc omnia hac ex parte accepta fero, quod in densissimam silvam primus ipse ingressus, mihi aliisque aditum patefecit. Quo etiam nomine cum ego, tum eruditii omnes, plurimum ei debere, libenter agnoscimus et confitemur. » Haec idoncus in primis verum eorum arbitror.

Et vero quam improbo labore, quam perspicaci ingenio, quam singulari modestia, quam exquisito judicio versatus in utraque illa palæstra fuerit Molanus, clamant iam appellatae ad Usardi Martyrologium annotationes, clamat opus insignie de Natalibus sanctorum Belgii, clamat erudita de Canonica lucubratiō, atque, ut cetera prae-termittam, istud, quod orbi literario reddimus opusculum, ipsa argumenti natura, et rerum ubertate, ac varietate, amœnum: multaque complectens, ad sacrarum litterarum explicationem, haereticorum confutationem, ac praesertim ecclesiasticarum antiquitatum intelligentiam utilissimum.

Id primum in lucem exiit hoc titulo: de Picturis et imaginibus sacris, liber unus: tractans de vitandis circa eas abusibus, et de earum significationibus. Auctore Joanne Molano, Lovaniensi, sacrae theologiae licentiatō, et Lovanii ordinario professore. Ejusdem responsio quodlibetica ad tres quaestiones, quae versa pagina indicantur, Lovanii, apud Hieronymum Vel-

leum, MDLXX, cum gratia et privilegio regis majest. Salsig. Bræcke. In auctoris pagella legitur: Responsionis quodlibeticae quaestio I. Utrum sacrarum imaginum usus legitimus sit et retinendus. II. An liceat orare pro his qui nunc martyres moriuntur. III. An damnato ad mortem liceat negare eucharistiam. Continet haec editio, (dempto indice rerum et sententiarum libri de Picturis sacris, ad calcem appposito) geminata foliola 183, sive paginae 506, ejus formae quam vulgo in 32 appellant. Idem opus, ex schedis auctoris meliori ordine dispositum, et multa accessione locupletatum, ob ejus morte rarum prodit opera Henrici Cuyckii, primarii S. theologiae doctoris lovaniensis, deinde secundi Ruremoudensium episcopi, sic mutato titulo: de Historia SS. Imaginum, pro vero earum usu contra abusus, libri IV. Auctore Joanne Molano, regio theologo, et cive lovaniensi. Lovanii apud Joannem Bogardum, typographum juratum, anno MDLXIV in 12., medioeri caractere, foliis 202, sive paginae 404, citra epistolam nomenclatoriam, capitula elencham, aliisque parca, 16. pagellis comprehensa. Recusus est iterum liber hac inscriptione: D. Joannis Molani, S. theologiae Lovanii professoris, pontificii et regii librorum censoris, de Historia SS. imaginum et picturarum, pro vero earum usu contra abusus, libri IV. Duaci, apud Gerardum Pinchem, sub signo Coloniae, anno 1617, pagellis in 12 456, duodecim in prolegomena adhibitis (1). Nihil habet haec editio supra secundam, mox indicatam: immo minus aliquid, videlicet Henrici Cuyckii nomenclatorium epistolam quae praefationis vicem supplebat. Itaque alteram illam sequendam duxi, nulla parte a me mutilandam: atque eidem adjicienda putavi, quae e prima (recte an secus?) excerpta fuerant, sed te, lector, ubique etiam occurrent, palam admonito.

Operam autem non regnem posui ut, quemadmodum integer, ita purus omnis mendi rediret in publicum auctor celeberrimus. Quare, collatis inter se prioribus editionibus, quaecumque offendi orthographiae, typographicaeque vitia intuli: nihil immutari, nihil detrahi passus sum: nihil in textum, ut vocant, intuli, praeter voculas aliquot, uncinis [] inclinas, easque ut emendandi, vel explicandi, gratia insertas. Idem feci in librorum citationibus, margini oppositis; quae repetentes quam prius occurrent, multis eo jam ex ipsius auctoris oratione a me rejectis, tum ut lectoris commodum consulam, tum ut hodiernae consuetudini librum accommodem: quae etiam de causa, in capitulum titulus, pra-

(1) Prologo secundae editionis annotationum ad Ecclesiae romanae Martyrologium, cap. 9.

(1) In fine hujus editionis legitur: « Duaci ex typographia Petri Avroy, typographi jurati sub pellicano aureo, anno 1617. »

fixas argumentis voces caput I., caput II., ego postpositi. Interpungendi rationem, et quæcumque ad typothetarum artem attinent, ipse ubique direxi, ac emendavi. Cætera omnia reliqui intacta, ac ne articulorum quidem seriem usquam invertere volui, quamquam eos interdum ordine commodiori disponi potuissent censeam.

Porro quum animadverterem, testes factorum haud infrequenter a Molano proferri, vel incertos, vel fabulis resptos, vel denique nimium recentes, sed, veterum nomine, ejus ævo vulgatos, ego lectores, sive juniores, sive in patrum lectione minus exercitatos, ea de re commouendos existabam. Atque hæc mihi prima causa fuit annotationum operi parandarum. Accessit altera, quod accuratum cæteroqui scriptorem in paucis aliquot locis hallucinatum esse, in aliis pluribus hæsisse ambiguum, ac judicium suspenderit, quæ putabam utiliter non deerat veritatis eliquandæ modus. Demum res quasdam, etiam non levis momenti, Molanus interdum uno alterove testimonio probabat, quum plura, eaque graviora nonnunquam suppelerent, quæ putabam utiliter adiunctum. Alia non pauca meditantur succurrerunt, quibus autnavi fieri posse, ut et præloro operi claritalis aliquid adderem, et juvenuti ecclesiasticarum historiarum ac rituum studiosæ gratificarem.

Hæc ut præstare tolerabili saltem ratione possem, parum juvabat theologorum eorum libros evolere qui sacrarum imaginum usum ac venerationem ab heterodoxorum argumentis et cavillis vindicarunt; non enim id præcipue agitur in opere Molani, qui eo fere spectavit, ut receptas in Ecclesia catholica speculatum imaginum formas tueretur; abusus, qui in quasdam irrepserant, exstirparet; minus notarum originem panderet; ac demum quidquid in hujus illiusve aut mysterii, aut sancti, consueta pictura obscurum videbatur, ex historicis monumentis illustraret.

Ergo querendi mihi fere qui propositum argumentum ea ratione tractassent. Ac primum occurrere Frederici Borromæi, cardinalis, S. Carolo cognati, ejusdemque in pontificatu mediolanensi successoris, de Pictura sacra libri duo, brevis scholii ab Antonio Francisco Gorio, annis abhinc 46 illustrati; quo in opusculo cum nonnulla reperirem ad institutum meum facientia, ea continuo excerpti, suisque locis, adscripto auctoris nomine, collocavi.

Visus mihi deinde M. Philippi Rolr, lutherani, Pictor errans in historia sacra: sed pauca, et vulgo nota complexus, ut parum aut nihil ex eo mihi delibandum arbitrarer.

Nihilo plus attulit subsidii scriptus anglicæ, ac vulgatus anno MDCCXXX. Libellus, auctore anglicanæ religionis presbytero Carolo Lamotte, cui ille titulum fecit: De Poësi et Pictura, Conatus, ad sacram ac profanam historiam attinens; una cum Appendice de obscenitate in pingendo ac scribendo (1).

Magna mihi pollicebat ab Joannis Interian de Ayala

(1) An Essay upon Poetry and Painting, with relation to the sacred and profane history; with an appendix concerning obscenity in writing and painting. By Charles Lamotte, D. D. F. R. S., member of the society of antiquaries, and chaplain to his grace the duke of Montague.

Pictore christiano, quem eodem anno proditis accepseram, et miris in cælum audiebam laudibus effleri. Sed librum nactus (1), pro thesauro, quod aiunt, carbonem inventi; nihil enim aliud ab auctore præstitum erat quam quod Molani libellum plurimis qua scholasticis, qua concionatoriis meditationibus actum, ac pingui oratione convestitum, Hispanis suis exhibuisset: critici vero examinis, aut sacre, ac antiquariæ, et ecclesiasticæ eruditionis, quam in primis quærebam, nec vola nec vestigium apparebat, si modo ea demeres quæ ille ex auctore nostro in codicem suum transtulit.

Ex eodem Molano quoddam, ut ita dicam, ossilegium fecit R. D. Josephus Mery de la Canorgue, apertus in provincia gallica diæceseos presbyter, quum, ante annos quinque vel sex, Pictoriam suam Theologiam (2) ederet. Nam in eam de peni suo nihil attulit: sed Molanum omni disquisitione historica spoliavit: ac velut ex eleganti corpore abstractis carnibus, et fuso humore, jejunum, exsuccum, et cutem gallicam intectum skeleton orbi tradidit.

Spe quoque mea frustratus sum, postquam incidi in Historiam universalem, Picturæ Sculpturæque accommodatam, atque a D. Michaelæ Francisco Dandrè Bardon (3) nuperrime vulgatam. Pervolutis enim tomis tribus, quibus antiqui Fœderis historiam auctor complexus est, id unum illi propositum comperi, ut pictores ac sculptores ex propriis artis illorum principis adjuvaret: cæterum ea quæ ad antiquariam doctrinam pertinent, aut insuper habuit, aut perfunctorie tantum attigit.

Hæc igitur oracula frustra scitatus, alio mihi confugiendum intellexi, ac nullo plerumque duce investigandum, unde Molani dicta vel illustrarem, vel emendarem, London, printed for F. Fagran.... and J. Leake, 1750. in-12. pagg. 202.

(1) Pictor christianus eruditus; sive de erroribus qui passim admittuntur circa pingendas atque effingendas sacras imagines, libri octo cum appendice. Opus sacre Scripturæ atque ecclesiasticæ historis studiis non inutile. Auctore R. P. M. Fr. Joanne Interian de Ayala, sacri, regii, ac militaris ordinis beatæ Mariæ de mercede redemptionis captivorum, Salmanticensis academis doctore theologo, atque ibidem sanctæ theologiæ cum sacrarum linguarum interpretatione professore jampridem emerito. Madrid, ex typographia conventus præfati ordinis, 1750. in fol. non rægno, characteribus grandioribus excusus, paginis universis 416, quæ singule in duas columnas divise.

(2) La Théologie des peintres, sculpteurs, graveurs et dessinateurs, où l'on explique les principes et les véritables règles pour représenter les mystères de Notre-Seigneur; ceux de la sainte Vierge; les saints en particulier; les différents traits de leur vie, et les autres sujets de dévotion, avec l'indication des meilleurs tableaux et des morceaux de sculpture les plus estimés en ce genre, qu'on voit dans les églises de Paris et dans les cabinets des particuliers; par M. l'abbé Méri D. L. G., prêtre, et licencié en théologie. A Paris, chez H. C. de Hancy, le jeune, libraire, rue Saint-Jacques, près les Mathurins, à sainte Thérèse 1758, in-12. grand caractère, pagg. 267.

(3) Histoire universelle, traitée relativement aux arts de peindre et de sculpter; ou tableaux de l'histoire, enrichis de connaissances analogues à ces talents; par M. Dandrè Bardon, l'un des professeurs de l'académie royale de peinture et de sculpture, professeur des élèves protégés par le roi pour l'histoire, la fable et la géographie, membre de l'académie des belles-lettres de Marseille, associé aux académies de Toulouse et de Rouen, et directeur perpétuel de celle de peinture et de sculpture établie en la susdite ville de Marseille. Paris, Merlin, 1760. in-12. pp. 412, 516, et 518.

vel supplerem. Ad primigenios fontes, patres, inquam, et concilia, et priores ecclesiasticæ historiæ scriptores, frequenter eundem erat. Ivi, et scholiis meis passim inspersi. Sentiebam hac ratione longiorem me fore, ingratum etiam illis qui tribus verbis omnia volunt expediri: sed consultum iis volebam quibus adducti a me testes ad maxum non sunt: et sciebam hæc aliter suam consistere dicendis fidem. Denique minime mihi putabam imitandos Voltarios, aut sordes historiæ pestes, quibus placuit a testimoniis abstinere, quo sibi consuetam tærentur quidlibet audendi fingendique licentiam.

Est, quod hæc operi deesse nollem; nimium adjectas passim figuras, in quibus imaginem sacrarum imitanda, et aliquot etiam deinceps non pingendarum exempla videre liceret: optabam pariter ut præcipuarum iconum, sive ex antiquitate superstitionum (1), sive ex nostra arte cle-

(1) Iis scrutandis utilem ac laudabilem operam navarunt Itali nonnulli. Utinam idem foret in aliis regionibus præstitum! Miror, ac prope indignor, a 200 eoque amplius annis, in Græcia profanas inscriptiones, et antiquitates, tanta sedulitate, sacras vero tanta negligentia fuisse conqui-

gantissimarum, ætyma lectori possem exhibere. Ac profecto conscriptam de sacris Imaginibus librum hoc ornemento destitui non talissimæ, si felicia Sodeleriorum, Hollariarum, Vorstermannorum tempora viveremus. At nunc est in Catholico Belgio chalcographiæ conditio, ut vix in eo duos trevæ artis ejus peritos, Lovanii-ne nomen quidem reperire sit; quum tamen expediat in hoc negotio præsentem artificem habere, cujus manum dirigas, ne qua parte discedat ab accuratone seu historica, sive theologia, in hominibus istis hæc ita frequenti, ne dicam admodum rara.

Præter hunc (mihi non imputandum) defectum, alios, non dubito, viri oculati deprehendent, quos vel incogitantior, vel inscius meæ jure meritoque tribuant. Quandoque, lector, in hujusmodi loca incurreris, homines esse me teque cogita, danda venia debitorum, et petenda obnoxios. Sicubi vero quippiam in rem tuam inteneris, eo non ingratus ulere, et vale. Lovanii, prid. kal. februarias, MDCCXXI.

EPISTOLA NUNCUPATORIA,

PRIMÆ EDITIONI PRÆFIXA.

REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI, AC DOMINO,

D. CUNERO PETRI A BROUWERSHAVEN,

SACRÆ THEOLOGICÆ PROFESSORI, ET LEWARDIENSIS IN FRISIA ECCLESIAE PRIMO EPISCOPO, S. P.

Inter varia præsentis temporis mala, reverendissime domine, quæ me aliquando cogitandum, aut etiam precantem contrastant, non ultimo loco constituo, quod videam per vestram, aliorumque celeberrimorum professorum, ad novas dioceses evocationem, scholæ theologicæ Lovanii non parum incommodi ac damni imminere. Hæc enim plus satis damni se incurrisse deplorabat quando ex ea ad aliam vitam evocabatur, aut dominus cancellarius Ruardus Tapper, aut regius professor Joannes Hesselius, aut jam pridem, post R. V. discessum reverendus conservator Judocus Ravesteyn. Quare durum est, Deo celeberrimos professores post multos labores ad mercedem vocante, non pauciores, aut minus gratos, et utiles auditorio, exinde a regia maiestate evocari. Sunt quidem nonnulli, ætate tamen et studio juvenes, qui videntur non inutiliter aliquando successuri vobis in disputationibus et prælectionibus: sed cum novi episcopatus multos requirant doctos subsidarios, videntur mihi iidem magis alio præpendere: et, relicta universitatis schola (quæ tenues et tardos habet proventus, et in qua qui scientiam addit, addit etiam dolorem [Eccle. 1, 18]), malle Deo et Ecclesiæ alio in loco servire, ubi per locupletiores proventus magis possunt succurrere suis et suorum necessitatibus. Vix enim vilis est hoc tempore theologus qui, si non se,

saltem amicorum aliquos maxima rerum angustia premi [non] sentit. Quare, nisi aliunde scholæ prospiciatur, metuendum est ne aliquando multum inclinetur, maximo belgicarum patriarum incommodo. Quam fideles enim sint, qui ex hac schola exeunt, in messem Domini operarii, non solum testatur pastoralis eorum diligentia, cum pietate haud vulgari conjuncta: sed etiam frequentes eorum a multis annis gemitus, eo quod viderent hæreseos malum, velut cancerum, late et latenter serpere. Ideoque etiam abhinc annis viginti et amplius, quidam eorum ausi fuerunt optare apertam per hæreticos rebellionem, ut quo citius, eo et melius, et facilius, uterque magistratus, aliis dissentis, urgeretur ad hujus pestis extirpationem. Anno vero sexagesimo sexto, cum hujusmodi rebellio tanto furore plerisque locis erumperet, quod ipse Sathan solutus videretur (Apoc. XX, 7), non scio vel unum ex hac schola a catholica fide defecisse, vel in ea nutasse, aut etiam eam dissimulasse: sed permulti in mediis tumultibus barbarorum hominum, velut clara luminaria, fulgentes, suis sacris concionibus, et aliis pastoralibus functionibus, veros pastores se esse declaraverunt. Quid vero de iis qui ecclesiis præerant hæresi non infectis? quales erant Lovanienses et circumvicinæ: omnes etiam per Artesiam, per comitatum Namurcensem, et per totam fere Hannoniæ re-

gionem, aliæque permultæ. Iis in locis pastor et subditi pro afflictis catholicis preces ad Deum fundebant : et a se iconoclastarum rabiem, et omnem hæresim deprecabantur. Unde, cum hæreticorum furor et clamor insaniret contra Lovanium, studiorum piam matrem, non solum [non] Lovanium, sed nec ullam circumcirca adjacentem Ecclesiam, attigit violenta illa et satanica iconomachorum rabies. Tunc etiam singularem tuum pro fide catholica zelum adiutorium Altissimi protexit : qui te, ex doctore nostræ scholæ, et ex pastore nostræ Ecclesiæ, evocare volebat ad episcopatum Lewardiensem. Quare, seposito communi nostro ob R. V. discessum dolore, congratulor, et multos annos opto eidem, in novo isto, ut non abs te appellas, onere. Scioque eandem ob sollicitudinem, quæ in te est omnium ecclesiarum (II Cor. XI, 28), Lovanii sui semper memorem, fore, ut ex eo Dominus mittat, sive (ut significantius habent antiqua scripta exemplaria, quæ et cum græca dictione *ἐκείνῳ* conveniunt) (*Matth.* IX, 38; *Luc* X, 2) ut ejiciat multos operarios in multam Frisiæ messem (quæ perpaucos dicitur habere operarios), et in reliquis Belgii ditiones. Eximia insuper misericordia erga pauperes et afflictos, quam multis his annis in R. V. admirati sunt subditi tui, eo quod eam multum verbis in sacris concionibus et exhortationibus, plus tamen rebus, usque ad tui frequentem depauperationem, exhibueris, omnino declarat et præsignificat, quod in te competet lectio Ecclesiæ de pontifice (*Eccle.* XLIV, 16, 17, et XLV, 3) : *Eccce sacerdos magnus, qui in diebus suis placuit Deo, et inventus est justus : et in tempore iracundiæ factus est reconciliatio. Magnificavit eum in conspectu regum.*

Sed, transeundo ad ea quæ de picturis sacris scripti, cum in mediis apud Belgas sectariorum contra catholicos tumultibus versabamur, nihil mihi inquam aliud, etiam contra meipsum aliquando disputanti, in mentem venit, quam Dominum Deum non derelicturum plebem suam belgicam : imo nec antuerpiensem, quantumcumque eo perditissimi homines ad christianæ religionis extinctionem confluerent. Sciebam enim, partim ex visu, partim ex relatu pastorum, inibi etiam multam pietatem esse in sacerdotibus, in monachis, in sanctimonialibus, denique in innumeris plebeis. Quare, recordabar aliquando verborum patris nostri Abraham (*Gen.* XVIII, 25, 24, 25) : *Numquid perdes justum cum impio ? Si fuerint quinquaginta justi in civitate (Sodoma), peribunt simul ? et non parces loco illi propter quinquaginta justos, si fuerint in eo ? Absit a te ut rem hanc facias, et occidas justum cum impio : fiatque justus sicut impius ;*

non est hoc tuum, qui judicas omnem terram. Et nunquam aliud in animum induxi quam quod Pater misericordiarum et Deus totius consolationis (II Cor. I, 3, 4), qui non despicit gemitus contritorum, et apud quem melior est unus cum timens quam mille impii, aliquando post tenebras daturus esset lucem (*Eccle.* XVI, 3; *Job* XVII, 12), et consolaturus nos in omni tribulatione nostra. Itaque in mediis illis angustiis, ex sanctorum historiis consolationem querens, nonnihil ad eorum gloriam et Ecclesiæ edificationem laborabam circa Usuardi Martyrologium (*Martyrologium impressum Lovanii anno* [15] 68), varias ei apponens præterea breves annotationes, quibus copiose indicatur qui probati auctores de sanctorum vita et certaminibus scripserint. In hac occupatione, si quid occurrebat de picturis sacris annotatione dignum, hoc observabam : et postmodum plura querens et animadvertens, prioribus non pauca adjeci : quæ superioribus mensibus in unum redégi librum, cui inscriptionem feci de picturis sacris. Libenter enim in hoc negotio versabar, tum propter varias sacrarum imaginum utilitates, tum propter auctoritatem sanctæ synodi Tridentinæ (*Sess.* 25), quæ mandat omnibus episcopis, et cæteris docendi munus curamque sustinentibus, ut de legitimo imaginum usu fideles diligenter instruant : et vehementer cupit, abusus omnes, si qui irrepserint, prorsus aboleri.

Cum autem nonnullis urgentibus, ne libri editionem differrem, acquieverim ; fuit mihi diligendus ejus patronus. Sed de alio cogitare nolui quam de reverendissimo domino meo ; quem a puero familiariter novi, cum primum, annis ab hinc viginti duobus Lovanium veniens, intraret familiam nobis tunc vicinam D. Helicæ Schori, Mæcenatis sui, optimæ memoriæ secretarii regii ; quem præterea ad annos aliquot non solum pastorem habui, sed et præsidem meum in studii theologiæ promotione. Quare, sicut parentes meos, et me, vestræ eruditionis discipulum, hactenus multo favore prosequutus es : sic etiam librum huic, nuper a diglitate vestra approbatum, quem eidem dicare volui, ut gratitudinem aliquam animi in te mei testarer, tua autoritate defendendum suscipe.

Dominus Deus piam tuam de Ecclesiæ sollicitudinem sua gratia adjuvet, atque confirmet ; diuque te Frisiæ tuæ, et nobis, ac toti Ecclesiæ, et reipublicæ, servet incolumem. Lovanii ex ædibus parentum, feria quarta sanctæ ac majoris hebdomadæ, anno [M. D.] LXX.

T. R. P. addictissimus

JOANNES MOLANUS.

EPISTOLA NUNCUPATORIA, SECUNDÆ EDITIONI PRÆFIXA.

REVERENDO IN CHRISTO PATRI AC DOMINO,

D. JACOBO DE MARQUAIS,

D. MARTINI TORNACI RELIGIOSISSIMO DIGNISSIMOQUE ABBATI.

Sacrarum Imaginum verum et legitimum usum, reverenda domine, quem hoc opusculo quod proferimus, eximius nostræ hujus olim academici theologi, dominus Joannes Molanus eleganter copioseque comprobavit; et quo nihil prius, nihil habet antiquius catholica Christi Ecclesia, græci primum imperatores, tertius et quartus Leonæ, et quintus Constantinus in controversiam vocaverunt: quando, apud Ephesum coacta synodo, præside Photio hæretico, nefarios adversus venerandas imagines ab episcopis illius temporis edi canones jussurunt. Quam illorum execrandam impietatem D. Joannes Damascenus, in secundo adversus iconomastigum libro, vinctus est, in hæc verba scribens: « In dogmatibus et dispositionibus ecclesiasticis, non est imperatorum ut leges ponant, sed accipiant: pastoribus vero et doctoribus mandatum est, ut ecclesiasticæ rei ordinem, non ad imperatorum arbitrium, sed ad rectæ fidei normam præscribant. Idcirco imperatores illi, qui pastorem, atque adeo apostolicam, functionem invaserant, Ecclesiæ catholicæ judicio tanquam prædones et latrones condemnati fuerunt. » Et Leo quidem a tertio Gregorio pontifice imperio, et communionem fideliæ, privatus est: Constantinus autem, divino judicio, fædo elephantis correptus morbo, perit. Illis e medio sublatis, cum iconomachicum illud bellum paucis describisses, episcopi plerique penitentes, qui nefando concilio interfuerant, errorem illum solum in posterioris nicenæ synodi actione prima abjactis describuerunt. Sed hos cives dudum sepulti erroris nostræ atavis sectarii denno exciterant; qui in Gallias priores, tum in hoc nostrum infelix et attritum Belgium, iconomachiam nuper invexerant, innumera alia damna ac veluti lernam quamdam molorum secum trahentem; quia nihil scelestius, nihil a divinarum Scripturarum auctoritate, nihil ab omni vetustate, nihil a sanæ rectæque rationis judicio magis alienum potuit proferri. Quidni enim illorum habeamus imagines quorum nobis est et esse semper debet suavis et perjuranda memoria? Tiberium Cæsarem scribit in Apologetico Tertullianus in larario suo Christum habuisse, in tabula ad vivum expressam; quæ illam effigiem mirifice semper afficiebat. Habuit et Abagarus, Edessæ rex, ab ipso Christo cum epistola sibi transmissam imaginem? qua accepta (sicut Volaterranus refert) corporis atque animi incolumitatem mox recuperavit. Et mulieris illius hamorrhoidis a Christo in Casarea Philippi curata (Euseb. libro VII Hist., cap. 14) quis non probet illam pietatem, quæ, ob receptam divinitus sanitatem, ex ære factam Christi statuam pro foribus suis figi curavit, habitu viri, stola compe circumdatis, et porrigenis dextram mulieri, veluti

genibus provoluta, ac palmas suppliciter tendenti? Nam Christus ipse statum hanc illustri miraculo ita celebrum reddidit, ut sub ejus basi succrescentes herbas, mox ubi fimbriam arci illius indumenti attigisset, ad morborum omnium curationem reddiderit efficacem. Quid referam de Virginis Deiparæ a D. Luca depictis, et hactenus religiose asservatis, imaginibus? Quid, de discipulorum Petri et Pauli picturis, quas commemorant Eusebius et Augustinus (Euseb. lib. IV. Hist. cap. 14; Aug. de Consensu evangel. lib. I, cap. 10; Anas Syrius in Hist. Bohemorum)? Ipsi hæretici, qui bellam statuis matris, et imaginibus indixerant, Lutheri sui, Wiclefii Calvini, et Caspari Bohemorum ducis, qui, ut nomen sibi compararet, e corio suo tympanum fieri præcepit, effigies in pretio habent, et cum summa veneratione asservant. Eas igitur imagines, quæ Christi beneficia exprimant, quæ honestam amoris erga deorum memorias habent testificationem, et quarum aspectu atque usui ad illorum provocamus imitationem quos veluti heroes et principes viros aspicimus, quidni librorum loco habeant et retineant christiani? E quibus cujusmodi a nobis vitam exigit Deus, quos mores, quam ardentem zelum, quam veracem et vivam fidem, multo efficacius, multoque expeditius docetur, quam editis ac scriptis libris. Testem profero Nissenum Gregorium, virum clarissimum, qui in oratione pathetica, de pictura, quæ Isaaci immolationem exprimebat, ita scripsit: Vidi sæpius inscriptionis imaginem, et sine lacrymis transire non potui; cum eam efficaciter rem gestam ob oculos poneret. Hic igitur verus imaginum apud catholicos est usus: et hæc pertinet Molani nostri indefessus labor; quem in conscribendis primum, ac non multo ante mortem suam in recognoscendis quatuor hisce de picturis et imaginibus libellis, manu propria scribendo exantlat; ut de unaquaque pictura quid velit, quid denotet, quem usum habeat, diserte exponat. Hos ego, a priori editione usque adeo discrepantes, ut penitus alii ac multo locupletiores ab iis qui olim editi sunt, videri debeant, jam tandem prælo subijci curavi. Quos etiam tuæ reverendæ paternitati inscribere mihi visum fuit, non tantum ut necessitudinis illius, quæ o paucis retro annis tecum mihi intercessit, hoc veluti symbolum dæmonstrarem: sed ut Molanum, quem colastis videntem, in hoc posthomo fœtu suo agnoscat: et tu præterea eruditionis atque auctoritatis patrocinio tuearis. Quod superest, reverendam paternitatem tuam opto in Christo bene semper valere. Lorano, idibus martiis, anno 1594.

Reverendæ P. T. Studiosissimus

HENRICUS CUYCKIUS

SACRARUM IMAGINUM UTILITATES.

UTILIS EST SACRARUM IMAGINUM USUS,

1. DOCTRINÆ	}	CAUSA.
2. MEMORIÆ		
3. CONFESSIONIS FIDEI.		
4. QUIA SIGNA SUNT CHARITATIS ERGA CHRISTUM.		
5. IMITATIONIS	}	CAUSA.
6. INVOCATIONIS		
7. HONORIS DEI		
8. OB HÆRESES IPSO FACTO REPRIMENDAS.		
9. OB FIDELIUM, DUM IN TEMPLIS SUNT, EXERCITATIONEM.		
10. OB FUTURÆ VITÆ REPRÆSENTATIONEM.		

HAS DECEM UTILITATES EXPLICAT DOMINUS SANDERUS
LIBRO I DE HONORARIA IMAGINUM ADORATIONE, CAP. VIII.

EPIPHANIUS IN ACTIS SECUNDÆ SYNODI NICENÆ:

NON SOLUM PASSIONES MARTYRUM NOS INSTITUUNT,
SED ET CONTEXTUS,

ET SCRIPTUM DE ILLORUM PASSIONIBUS,
PICTURAQUE IDEM INDICANS;

SIMILI MODO ET ANNUA ILLORUM MEMORIA.

DE HISTORIA SACRARUM IMAGINUM ET PICTURARUM.

LIBER PRIMUS.

QUI EST ORATIO CONTRA ICONOMACHOS, HABITA IN SCHOLIS ARTIUM LOVANIÆ,
ANNO M. D. LXVIII (1).

CAPUT PRIMUM.

PREFATIO.

Quod olim, ut Irenæus refert (apud Euseb. lib. V, cap. 19, [sic cap.] 20 [versionis] Ruffini), dicere solebat S. martyr Polycarpus: Deus bone, in quæ me tempora reservasti! id, auditores humanissimi, pariterque doctissimi, multo iustius nos ad nostra tempora referamus. Nunc enim multorum charitas refrigescit: bonorum morum corruptela viget, et in dies magis magisque vires accipit: fidei integritas perfidia profanatur: imo contra omnia pœne religionis et fidei nostræ mysteria, quantumcunque manifesta, a dissectis etiam inter sese sectariis bellum indicitur. Atqui nonne prædicta martyris verba iustissime a nobis repeterentur, etiamsi vel sola nos contristaret rabida nostræ ætatis iconomachorum barbaries? Neque enim audimus tantum quid in adjacentibus regis, populosisimisque ditioribus egerint: sed eorundem furibundam rabiem nos etiam Belgæ, sub catholico potentissimoque principe, in patriis locis ferre coacti sumus et luteri, non in sacras tantum picturas, venerandasque imagines: sed in Dei quoque altaria et monasteria, in sanctorum reliquias et pignora, atque in augustissimum et tremendum nostræ religionis sacramentum.

Quod autem attinet ad questionem præsentem, utrum sacrarum imaginum usus legitimus sit retinendus, multa in ejus decisionem adferenda forent, si pro amplitudine sua absolvenda esset; complectitur enim duas partes, quarum neutra, si quæ dicenda forent adferrentur, unius orationis spatio absolveretur. Una est, contra iconomachorum perfidiam, de legitimo sacrarum imaginum usu retinendo. Altera vero est, contra catholicorum quorundam imperitiam aut negligentiam, de vitando abusu, sive illegitimo usu, earundem. Utriusque enim curam diligen-

tem haberi voluit sacrosancta synodus tridentina (sessio 25). Unde, cum præmisisset decreta de imaginum debita veneratione contra oppugnatores, subiicit: *In his sanctas et salutare observationes, si qui abusus irreperierint, eos prorsus aboleri sancta synodus vehementer cupit, ita ut nullæ falsi dogmatis imagines, et rudibus periculosi erroris occasionem præbentes, statuatur.*

Cum itaque contra iconoclastas sacrarum imaginum usum multi doctissimi viri absolutissimis suis lucubrationsibus defenderint: de abusibus vero, nullius, quod sciam, exstet aut liber, aut justus tractatus, maluissem, pro posterioris partis dilucidatione, tractare: an imagines, quæ suis prototypis non respondent, tollendæ sint, aut mutandæ? Sed quia libentius, et fortassis utilius, ea audiantur quæ præsentis temporis magis sunt accommodata, putavi me omnium vestrum expectationi non facturum satis, si contra præsentium temporum iconomachiam nihil in medium adferrem. Cum igitur utriusque partis tractationem una oratio non admittat, nos posteriorem seponentes, ut temporis serviamus, de priori quædam, concise tamen et succincte, dicturi sumus. Et primum quidem: quam in Oriente apertam habuerit originem, quemque progressum, sacrarum imaginum devastatio, quam græco, sed usitato, vocabulo iconomachiam dicimus. Deinde, qua diligentia a romana Ecclesia eadem sit refutata, ac tandem in Oriente extincta. Tertio vero ac postremo, ex iis quæ dicta aut indicata erunt, colligam quam multa sint quæ nos in sacrarum imaginum usu legitimo, hactenus ab Ecclesia catholica usurpato, continere debeant.

CAPUT II.

Quam in Oriente apertam originem habuerit, quemque progressum, sacrarum imaginum devastatio.

Iconomachia originem suam habet ab amplissimo et florentissimo Orientis imperio. Id enim, cum ad

(1) Editio prima addebat: « A Joanne Molano, sacre theol. licentiate: præside questionum (quodlibetiarum) ex Poreensi pedagogo D. Nicolao a Meiden, Bascodurensi ejusdem sacre theologie licentiate. »

supremum dignitatis fastigium devenisset, non diu permansit in eo quem habebat fulgore: sed sensim inclinatum est diuturna illa ambitio qua se contra romanam Ecclesiam, aliarum omnium matrem, erexit. Voluit enim patriarcham suum Constantino-
polis (quæ tunc nova quoque Roma dicebatur) universalis patriarchæ titulo insigniri: voluit novæ Romæ patriarcham ejusdem omnino potestatis esse cum veteris Romæ pontifice maximo. Quam ob rem cum moneretur, et deceretur a Leone ter sancto, Gregorio magno, aliisque plurimis clarissimis urbis Romæ pontificibus, nec manifestissimæ veritatis cæcum suum superbumque judicium, atque typhum submitteret, ex pertinacissimæ ambitionis malo natus est error monothelitarum, quem sexta synodus œcumenica refutavit. Atque ex hisce initiis movi prodiit iconoclastiarum furor in sacras imagines. Qui non solum fidem imperii, sed (quod filii hujus seculi majus judicant) ipsum quoque tam vastum imperium, ambitione inclinatum et fractum, non modo perdidit, non modo exstinxit: sed etiam ex Christi regno quondam christianissimo, regnum fecit Antichristi, regnum Saracenorum et Turcarum, qui in feritate sua adversus Christi nomen confidunt, et pro capite habent capitale et juratum omnium nostrum hostem. Quomodo autem iconomachia Orientem invaserit, breviter dicamus.

Scribit in Chronicis Siegeburtus, Philippicum anno 712, jugulasse Justinianum imperatorem (1), et imperium ipsius occupasse. Occupato autem imperio, cum monothelita esset, noluit sextam synodum recipere: sed, ut habet Paulus diaconus, ad Constantinum papam pravi dogmatis litteras direxit. Ilac quoque occasione picturam sanctarum sex synodorum universalium, quæ in urbe regia habebatur, jussit deleri; et sanctorum statuas et imagines ex omnibus templis eradi (2). Cyrum, catholicum patriarcham, ex urbe ejecit, surrogatque ei Joannem, monothelitam et iconomachum. Videtis ut error errorum trahat.

Philippicum, cum biennio imperium gessisset, Anastasius, fautor catholicæ fidei, et sancti sexti concilii prædicator, regno expulsi, oculisque privati (3). Illic vero, cum primo imperii sui evoluto anno, classem in Alexandriam contra Saracenos dirigeret, medio itinere ab exercitu deponitur, et ab eodem Theodosius in imperio coactus successor confirmatur. Mox vero, ut regnum accepit, picturam sex synodorum a Philippico dejectam, pristinum in locum erexit. Refert ista Paulus Warnefridus, diaconus aquileiensis, (quem Caroli Magni ætate floruisse notum est) libro sexto de Gestis Langobardorum (capp.

10, 11 et 12), et Beda Angli-Saxo, libro de Temporibus.

At non diu duravit restituta religio. Octavo enim post mense, imperium cogitur abdicare: et Leo tertius, qui patriam habuit Isauriam, dignitatem imperii, ait Zonaras, præter dignitatem consequitur (4). Cum Deo enim pugnat, et contra venerandas imagines insanit. Terribili rugitu venerandas imagines invadit (2), gravissimamque persecutionem excitat, multos detestandæ suæ voluntati adversos punit, et martyres facit.

Paulus quoque diaconus (lib. VI *Historiæ longobardicæ*, cap. 14) dicit, Leonem omnes Constantino-
poli habitantes compulsi, ut imagines Salvatoris nostri, sanctæ genitricis, et omnium sanctorum, ubicunque haberentur, deponerent, easque, in medio urbis, incendio concremandas adferrent. Et quia plerique tale scelus fieri præpediebant, aliquot ex eis capite truncatos, alios alia parte corporis multatos esse. Nec minora de ejus sævitie scribit Joannes Hierosolymitanus patriarcha (in *Vita Joannis Damasceni*, tomo II. *Aloysii* [Lipomani]): Vir ille, inquit, ut sic dicam, nam fines orbis complectens, adversus imagines et orthodoxæ Ecclesiæ multitudinem, Leonem agebat rapientem et rugientem. Et imagines quidem furibundus exurebat: ipsarum vero cultores, partim rapiens et perdens, tyrannicæ impietatis dentibus miserabiliter dilacerabat, vere tam animo quam corpore leo: partim in diversa suo rugitu jugabat; atque adeo sæviebat, ut fidelium plerique in subterraneis speluncis sese occulerent: nonnulli etiam metu exterriti usque in extremos orbis terminos procurabant. Addamus his testimonium Nicephori, qui, ante annos 700 sub Carolo Magno, fuit catholicus regis urbis patriarcha. Is enim, in Annalibus constantinopolitanis (sive rerum romanarum libro XXI. *Adjunguntur* [hi annales] *Eutropio*), paucis quidem verbis, sed quorum quodque suum pondus habet, eandem persecutionem catholicorum exprimit. Adeo, inquit, ut nulli eorum pro veritate punirentur membrorum detractionibus, et flagris, et exiliis, et rerum jacturis: maximeque illi qui nobilitate ac verbo clari esse videbantur: ita ut etiam eruditiorum scholas, et piam eruditionem, a sanctæ memoriæ Constantino Magno luc usque servatam, exstingueret.

Nec reticendum est id quod inter alia scribit Ivo, carnotensis episcopus: Per illud, ait, tempus, Lipsanus Thracensium prætor, sicubi in tota subdita sibi

(1) Anno 717, 8 kal. april.

(2) Ad id sceleris inductus a duobus Judæis, origine Phœnicibus, qui juveni, ac tænnem mercatum agenti, imperatoriam dignitatem divinando polliciti fuerant (*Cedrenus*, *Constantinus Manasses*, *Zonaras*, *Theophanes*, alii). Idem imperator anno 727, suadentibus Constantino, Nicolæ apud Phrygas antistite, et Bezere quodam, a christianorum sacris ad Mahumetem transgresso, palam in sacras imagines invectus est: et, qui eas facerent, aut colerent, idolatriæ incusavit. Post, anno 730, die 7 januarii, eisdem, coacto senatu publico decreto, jussit imperio toto deleri. (*Theophanes* an. 7 et 10., ult. edit. pp. 336-340; S. Nicephorus, p. 37; *Vita S. Stephani junioris*, capite 1; in *Analectis græcis*, tomo 1, p. 412.)

(1) Hujus nominis secundum. Ejus necem alii rectius assignant anno 711.

(2) Delectam a Philippico Bardane sex synodorum, seu verius sextæ synodi, adversus monothelitam indictæ, picturam constat ex Agathonis epilogo (*tom. VI. Concilior. edit. Labbeana* p. 1403). At eundem Bardanem sanctorum imaginibus infensum fuisse non comperi.

(3) Prædie Pentecostes, an. 711.

provincia aliquid sanctarum comperit reliquiarum, igni combussit. Venundavit etiam omnes sanctos libros, et omnia sacra vasa, et eorum pretia imperatori transmissit. Multos denique monachorum interfecit, et quorundam orthodoxorum oculos eruit, et quorundam barbas oleo et cera perungens, ad ostentationem succendit, quosdam autem exilio relegavit. Quod cum imperator didicisset, scripsit ei: *Inveni te virum secundum cor meum.* Hæc apud Thomam Waldensem (in *Doctrinali sacramentalium*, tit. XIX, cap. 150) refert Ivo Carnotensis in *Chronicorum libro*; qui, quod sciam, nondum excusum est, quamvis a centurionibus magdeburgensibus frequenter citetur.

Advertitis ex allatis testimoniiis, christiani auditores, quorum patrum iconoclastæ nostri mensuras adimpleant; et magis quoque adimplerent, nisi catholicorum ad Dominum gemitus eos impediret.

Ab isto Leone, filius Constantinus Copronymus, quia paternæ impietatis simulacrum erat, imperii collega assumitur (1): et cum patre imperat annis viginti et uno: post patrem vero annis triginta quinque. Horum errori Germanus patriarcha non consentiens, a propria sede depulsus est: et in ejus locum Anastasius iconomachus intrusus, qui totidem annis sedit patriarcha, quot Leo imperator, hoc est, annis viginti quatuor. *Propter peccata enim populi, (dixit) regnare facit Dominus hypocritas super terram (Job, XXXIV, 30).* Quis vero sub hujusmodi capitibus fuerit plebis status, facile colligitur ex eo quod sapiens ait (*Ecclesiastici, X, 2*): *Secundum judicium populi, sic et ministri ejus. Et qualis rector civitatis, tales et inhabitantes in ea. Rex insipiens perdet populum suum.*

Moriante Leone (2), romanum imperium una cum paternâ impietate ignominiosus ejus filius Constantinus suscepit; qui Copronymus dictus est quia, cum in sacrosancta aqua mergeretur, exerevit. Hic patris improbitatem longo intervallo superare studevit. Delectatus est enim magicis maleficiis, et luxuriis, cruentisque sacrificiis, et dæmonum invocationibus, similibusque sceleribus. Nec imagines tantum igni tradidit, sed sanctorum quoque reliquias: et sancti titulum, neque deiparæ, neque ulli eorum qui Deo placere, tribui jussit; sed dici voluit: *Apostolus Petrus, martyr Theodorus*; et sic in cæteris. Anno 15 imperii sui (3), contra sanctas ac venerabiles imagines concilium iniquum congregavit (4), multis episcopis (5) sibi suffragantibus convocatis: et per eos quicquid libit decrevit, nemine vel ex veteri Roma, vel ex aliis patriarchis, aut ex catholicis sedibus præsentibus. Eumque concursum profanorum hominum, synodum œcumenicam appellare non dubitavit. Sustulit multa orthodoxorum millia, præsertim

monachorum, quorum mansiones partim incendiis, partim destruxit, partim profanavit. Sed et divi martyribus, aliisque Deo gratis, insultare non destitit, quos nihil posse asserere, eorumque intercessionis fœculnum præsidium appellabat. Narrationis hujus auctores sunt Joannes Zonaras (*tomus III*), et Nicephorus patriarcha (*Rerum romanarum lib. XXII*) (1).

Post Constantium (2) imperio potius est filius ejus Leo quartus, eodem impietatis morbo laborans (3) quo pater, et avus. Qui, teste Zonara, cum proceres quosdam aulicos divinas imagines adorantes deprehendisset, eos crudelissime excruciatos, ignominiosoque spectaculo per forum circumductos, cum prius pillis nudasset, in prætorium inclusit, ubi eorum quidam animas suas in manu Domini deposuerunt. Hujus quoque horrendum sacrilegium apud historicos celebre est; Byzantii enim e Sophiæ templo abstulit gemmis onustam coronam, a Mauritio principe olim Deo dicatam: cavillo usus, Christum, cujus templum illud esset; pauperiem, non gemmas, probasse.

Si cuipiam ista de hæcenus nominatis iconomachis non sufficiant, audiat quid de eisdem habet synodi nicenæ secundæ actio sexta: *Continuum crudelitatem et ipsi principes, duces, et falsi episcopi, exerceverunt. Sed quænam lingua calanitem istam poterit exprimere? Nam quot terrores, persecutiones per omnes civitates, custodiæ, monachorum flagellationes, carceres, multis his annis exstiterit! Tæceo pedicas, catenis ligatos pedes, sacrorum vasorum ablationem, librorum excutionem, sanctorum templorum profanationes, sanctorum monasteriorum in mundana hospitia et habitacula translationes, quod scilicet in iis pietatis et religionis studiosi viri habitarent. Post raptum substantiæ et bonorum, transmigrationes in barbaras nationes, existimantium se posse apostolicæ meliorem vitam inter gentes, quam apud suos, ducere. Et, quod omnium gravissimum est, in hunc usque diem profanatio ista ministeriorum apud quosdam adhuc manet. Et pro sacris hy-*

(1) Junge Theophanem, et vitam S. Stephani Junioris.

(2) Constantinus Copronymus in navigio postrid. id. septembris e vita excessit an. 775, cum ab inchoata in Bulgares expeditionem Constantinopolim repeteret. Morti proximus, exclamavit: « Vivens adhuc igni sum inextinguibili traditus: sanctamque Virginem et Dei Genitricem laudari poposcit, cum sine fœdere ejus fuisset inimicus. » Ita Theophanes. Cedrenus alquanto clarius: « Navigio usque ad castellum Strongylium vectus, ibi animæ et corporis mortem obit, vociferans atque dicens se inextinguibili igni traditum propter Mariam, jubens eam exinde honorari, ac celebrari vere Deiparam. Mortuus, suamque ultimam voluntatem testatus lactens, hæc pronuntiavit: Incolumis esto magnum templum, divina Sophia: incolumis esto ædes sanctissimæ Deiparæ in Blacheris: incolumis esto Ecclesia ejusdem in Chalcopecteis: incolumis esto ædes SS. apostolorum (quos nempe sacras ædes præcipuas vocat), incolumis esto urbs et senatus: incolumis esto, filii mei imperator, atque tu etiam, o Theophanes, cui magnum meum arcum credidi. » Sepultus est in diæcædo sanctorum apostolorum constantinopolitana, e qua ossa ejus (etsi pie fortassis defuncti) Michael et Theodora imperatrices, effossa, palamque in ejusdem urbis foro cremata sunt.

(3) Quæquam ipso principatus initio « prius appareret, sanctæque Dei Genitricis, et monachorum amicis: unde et monachos, metropolitano episcopo creans, in summis sedibus collocavit » (*Theophanes, lib. XXIII, init.*).

(1) Anno 720, ipso die sancti Paschatis, prid. kal. april.

(2) Obiit Leo Isaurus, hydrope ac dysenteria oppressus, an. 741. 14 kal. quintiles.

(3) Christi 754.

(4) In palatio Hierie trans Bosphorum, inchoatum die 10 februarii, absolutum 8 augusti.

(5) Adfuerunt trecenti triginta octo.

nis et voce lætitiae, in tabernaculis justorum cantica meretricia, et satanica melodiae audiuntur; pro et gentilium saltationibus theatralibus celebrantur. His adieci pericula, vexationes, verbera, penas, oculorum extritiones, narium amputationes, linguarum abscissiones, inhonestas fugas, et exsilia piorum, qui per omnem terram dispersi sunt: sanctorum facierum adustiones, barbae vellitiones adustionesque, virginum, postquam Christo dedicatae fuerant, impius et violentus nuptias, et, quod vehementissimum est malorum, exdes. Hi sunt fructus horum hominum, qui contra veritatem insurgunt. Hactenus synodus.

Leone quarto post quadriennium moriente (1), catholici nonnihil respirarunt sub vidua ejus Irene, muliere piensissima, et filio ejus Constantino. Quorum imperii anno nono (2), Nicæ celebrata est septima synodus. Post hos, id quod de imperio in Oriente reliquum fuit, ex ordine relexerat, paucis orthodoxis interventientibus, Nicephorus, Stauratus, Leo quintus, Michael Balbus, et Theophilus (3), omnes iconomachi, portenta potius quam principes (4).

CAPUT III.

Qua diligentia a romanæ Ecclesiæ pontificibus iconomachia sit refutata, ac tandem in oriente extincta.

Sed nunc ex oriente in occidentem redeuntes, paululum intueamur, quomodo contra istorum barbarum, romanæ Ecclesiæ firma et solida petra fratres suos confirmaverit. Philippico, primo iconomacho, imperante, romanæ Ecclesiæ præfuit Constantinus, qui pro imaginibus primam celebravit syno-

(1) Die 8 septembris 780, ætatis 31.

(2) Imo octavo vix inchoato.

(3) Migravit e vivis Theophilus 20 jan. 842, relicta uxore Theodora, sanctissima muliere, quæ iconoclasum in Oriente extinxit, obitque in ætate anno 867. Lege epistolam XIV. Nicolai I, ad Theodorum Augustum, datam idibus novemb. 866, qua præclaras ejus dotes dignis laudibus extollit. Eo seculo in occidentali Ecclesia iconomachiam fovit Felices Urgellitani discipulus, Claudius, episcopus Laurinensis, natione Hispanus, Arii et Nestorii erroribus imbutus, quem strenue confutavit Jonas, Aurelie antistes, epistola ad Carolum Calvum, Francorum regem.

(4) Profligatam ubique iconomachorum hæresim excitant, in ætate seculo XII, paulicianorum, atque adeo manicheorum, soboles, natione Bulgara, Bogomili, ita dicti a Slavonica precatone *Bog milout*, græce *Xyrie elaison*. Horum duces Basilium, aliosque, extremo supplicio damnavit Alexius Græcorum imperator. In Gallia Petrus Brusius, et ipse manicheus, altissimi cultumque sacrarum contemplor, sanctæ crucis imaginem neq. adorandam, nec colendam asinavit, sed pedibus concalcandam et igni tradendam. Cumque aliquando è confectis crucibus struem ingentem erexisset, in ea jam accensa, carnes torreret iussu, quibus ipso Paraseceves die paratis coram omnibus ejulatus esset. Tantam impietatem detestati cives oppidi, a S. Agido in Occitania nuncupati, nefarium hominem flammis deoverunt. Iconomachia postulati sunt aliquando Waldenses, de quibus ad Pilchodorum cap. 53: postulat et Hieronymus Pragensis, nullo, quantum arbitror, idoneo teste: denique et Joannes Wiclef, sed quem constat ea in parte catholicæ Ecclesiæ consensisse, perinde ut Hieronymi Pragensis magistrum Joannem Rus. Seculo decimo sexto, sacris imaginibus, ipso Luthero refragante, bellum indixit Andreas Carlostadius, archidiaconus wittenbergensis, conjugatorum sacerdotum antesignanus; hunc porro seculi sunt, ut notum est, zuingiani, calvinistæ, sociniani, aliique ævo nostro supersites iconomachi.

dum romanam (1). Litteras enim, clacono teste (libro VI *Hist. langobard.*, cap. II), falsi dogmatis a Philippico directas, apostolicæ sedis judicio respuit. Picturam quoque sex synodorum, quam Philippicus jussu deleri, ipse Romæ in porticu Sancti Petri jussit fieri. Vtuit postremo, romano populo assentiente, hæretici imperatoris nomen in publicis missæ mysteriis recitari, et in publica moneta excludi, effligiæque ejus de more in Ecclesiam introduci.

Constantino pontifici successerunt Gregorius secundus junior, et Gregorius tertius (2), qui non minora pro sacris imaginibus ausi sunt. *Hac enim de causa, ut Adrianus papa Constantino Augusto scribit (in VII synodo, actione 2), uterque Gregorius, romani pontifices per ea tempora sanctissimi, in magnam tribulationem conjecti sunt.* Sapius etiam, addit *proavum vestræ serenitatis (Leonem videlicet) admonerunt, ne sineret venerandas imagines de statu suo dejici. Verum illius salubres preces nequidquam fusc sunt, animusque illius haud quidquam commoverunt.* Idem quoque Adrianus (in scripto de imaginibus) dicit dominum Gregorium secundum, in concilio 79 episcoporum prædisse, ante confessionem B. Petri: et in eorum concilio, multorum sanctorum patrum testimoniis allatis, sanctum esse, venerandas et adorandas esse sacras imagines. Anastasius vero bibliothecarius scribit in Pontificali, Gregorium hunc, cum Leo profanas suas jussiones in Italiam dirigeret, scripsisse ubique christianis, ut exortam impietatem et hæresim caverent. Præterea, ut Nicephorus testatur (*Rerum romanar. lib. XXI*), scripsit ad Leonem, dogmatica epistola, non oportere imperatorem de fide verbum facere, et novitate violare antiqua dogmata Ecclesiæ catholicæ, quæ a sanctis patribus sunt tradita. Addit deinde sanctissimum hunc et apostolicum virum, verbo et actu coruscum, removere Romam et Italiam ab obedientia Leonis, ex imperii sub ipso constituti (3). Nec tamen facilis fuit pontifex ad istam exemptionem. Refert enim Zonaras, Gregorium, antequam imperatorem cum sequacibus synodico anathemate obstringeret, et vetricalia, quæ ad id usque tempus imperio pendebantur, inhiberet, prius sæpe dedisse operam, ut Leonem per litteras ab odio Dei revocaret. Sed id, ait Zonaras, plane erat *Æthiopem lavare*.

De Gregorio tercio, quo fidei ardore permotus syno-

(1) Non fuit hæc synodus pro imaginibus celebrata, sed adversus monothelitarum hæresim, seu ea infectam Philippici professionem fidei.

(2) Ille anno 715, hic anno 731 pontifices electi.

(3) Eadem de S. Gregorii secundi a græci imperatoris obsequio recessu memorant Theophanes ad an. XIII, Leonis Isauri, et Cedreus, quos secuti Carolus Sigonius, de regno Italiæ lib. III, p. 402, Baronius ad an. 730, Constantinus Sfondratus *Callie vindicæ dissert.* II, § 2, n. 2, p. 599; Antonius Sandius, *disput.* XVII de S. Greg. II. Sed Theophanes antiquior Anastasius bibliothecarius in Greg. II, edit. 1649, p. 701, narrat pium hunc pontificem Romanis suis auctorem ac hortatorem fuisse ne desisterent ab amore, vel fide romani imperii. Anastasius, neglectis Græcis, adhæret Platina, Natalis Alexander, sec. VII, diss. I, Claudius Fleury, *Hist. Eccl.*, XLII, 6, Honoratus Tournely, tom. II de Ecclesia, art. 4.

dico constituto decreverit, et Leonē ac Constantino Augustis sæpius comminatoria scripta miserit pro erigendis imaginibus, habet in Pontificali Anastasius bibliothecarius. Brevitatis causa nihil addo de icto per eum cum Francis fœdere. Successores habuit uterque Gregorius Zachariam, Stephanum, Paulum, et alterum Stephanum: qui, ut proximus eorum successor Adrianus Constantino scribit, avum patremque serenitatis ipsius pro restitutione sanctorum imaginum sæpe interpellarunt, et, ut in scripto de imaginibus asserit, pro sacrarum imaginum erectione in spiritu, ferventes, rectæ fidei zelum habuerunt. Porro Stephanus postremus (1), cum episcopis partium Franciæ et Italiæ; venerabile concilium prædecessoris, sanctorum patrum testimoniis adicere, confirmavit.

Post hos Adrianus primus, qui in tempora novi Constantini et novæ Helenæ incidit, scripsit binas litteras pro sanctis imaginibus, unas Augustis, alteras patriarchæ Tarasio. Ad quarum lectionem a septima tota synodo acclamatum est (*actione septima*): *Universa sancta synodus sic credit et sic docet. Sanctissimi papæ veteris Romæ litteras sequimur, recipimus, approbamus. Ejusdem auctoritate apud Nicæam, Bithyniæ urbem, celebrata est secunda nicæna synodus, quæ fuit anno 789 (2). septima œcumenica, in qua catholicum dogma roboratum est multis patrum testimoniis, et omnium quæ obiciebantur dissolutione, atque saluberrima plenarii concilii auctoritate. Concilii ipsius definitio et conclusio est in septima actione: Fatemur unanimiter nos ecclesiasticas traditiones, sive scripto, sive consuetudine valentes et decretas, retinere velle, quarum de numero est imaginum effiguratio. Et inferius: Regia via incedentes, et sanctorum ac divinorum patrum doctrinæ insistentes, et catholicæ Ecclesiæ, in qua Spiritus sanctus inhabitat, traditionem observantes, definimus omni diligentia et cura venerandas et sanctas imagines in templis sanctis Dei collocandas, habendasque, etc. Huic fidei confessioni subscripserunt vicarii romani pontificis, et episcopi trecenti quinquaginta, qui ex Græciæ, orientisque tractu congregati aderant. Post subsignationem autem sancta synodus inter reliqua exclamavit: Omnes sic credimus, omnes idem sapimus, omnes approbantes subscripsimus. Hæc est fides patrum, hæc est fides orthodoxorum, hæc fides orbem terrarum confirmavit. Qui venerandas imagines idola appellant, anathema. Qui dicunt quod imagines christiani ut deos adorent, anathema. Rugienti conciliabulo contra venerandas imagines, anathema. Si quis has non salutaverit in nomine Domini et sanctorum ejus, anathema. Si quis traditiones Ecclesiæ, sive scripto, sive consuetudine valentes, non curaverit, anathema. Ejusmodi anathemata in leonemachos habet quoque hinc quintæ actionis; quibus ibidem subjungitur: Extirpatores nuper opinionis, Domine, conserva.*

(1) Sive tertius, qui sedem apostolicam rexit ab an. 768 ad 772.

(2) Imo 787, uti superius adnotatum.

Piam illis vitam, Domine, tribue. Idem Adrianus, cum hanc nicenam synodum obscuri quidam homines calumniis potius quam veris objectionibus oppugnant, iis ad singula respondendo librum conscripsit, cui titulus est: *Scriptum de imaginibus ad Carolum Magnum; qui ab Ivone, carnotensi episcopo, frequentissime citatur parte quarta decreti (Cap. LXXXIII, CXXVI, CXXVII, CXXVIII, CXXIX et CCXXIX), et anno superiori typis excusus est conciliorum tomo tertio (1). Unum porro scripti hujus antepenultimo folio reticendum non est. Interrogant illi: Ubi in sæc synodalibus conciliis jubemur imagines facere, vel factas adorare? Respondet Adrianus: Illi nobis dicere debebant, in quali de ipsi sæc synodalibus conciliis reprehensæ sint sacræ imagines. Enimvero in primo sancto concilio sæpius ostensum est quia sanctus Sylvester papa, et Constantinus, christianissimus imperator, venerati sunt sacras imagines, et palam coram omnibus eas ostenderunt. Et a tunc usque hactenus sanctorum pontificum, Sylvestri, Marci et Julii, miræ magnitudinis sanctæ ecclesiæ apud nos sunt depicte, tam in musio (2), quam in cæteris historiis, cum sacris imaginibus. Refert deinde, quas ecclesias quibus picturis ornaverint Damasus, Cœlestinus, Leo et Vigilius, quorum auctoritate confirmata sunt generalia concilia, secundum, tertium, quartum et quintum. Addit deinde ex sexto concilio testimonium pro imaginibus. Anne hoc sanctissimi pontificis claro testimonio doceamur, non tantum septimæ œcumenicæ synodo, sed et omnibus eam antecedentibus, placuisse catholicum de sacris imaginibus dogma?*

Hoc pontifice moriente, sedem ejus excepit Leo tertius, qui, ut dominus Onuphrius, piæ memoriæ, annotavit (*in Chronico ecclesiastico*), anno 800, cum imperii romani majestas, barbaris sibi omnia vindicantibus, obsolesceret, nec in femina Irene, Constantinopoli rerum potiente, quamvis altæ indolis, multum præsidii inesse videretur, Carolum Francorum et Langobardorum regem, ob egregiam in christianum nomen et romanam sedem merita, romanorum imperatorem primus appellavit; inunctumque Augustum consecravit. Subsecutaque mox fuit S. P. Q. R. acclamatio: *Carolo Magno imperatori cesari*

(1) Est id scriptum epistolæ proluxa, quam exhibent Labbeus, *Concilior.* tom. VII, 813, Hincius vero tom. IV, 775. Revertuntur libri quæ Carolinus vocant eo quod Caroli magni jussu conscripti fuerint adversus male intellectam synodi nicenæ II, de sacrarum imaginum adoratione sententiam. Prodire primum an. 1549, ab Joanne du Tillet, Meldensium episcopo, sub Eli Philii nomine delitescente, editi hoc titulo: *Caroli magni, nutu dei, regis Francorum, opus contra synodum, quæ in paribus Græciæ pro adorandis imaginibus stitit, sive arroganter, gesta est.* Continet hic liber pagellas 646, forma quam vocant in 16. Quidam Carolo suppositum existimant. De eo disseruere Bellarminus, lib. II de conciliis, c. 8, et lib. II de imaginibus, c. 15; Jacobus Gretzerus, *Opusculum ult. edit.* tom. III, p. 77, et VI, 592, et X, 464. Petavius *Theologicorum dogmatum* lib. XV, c. 12, § 28; Carolus Witasse, *de incarnat., quest. ult.* edit. Venetæ, 1758, pp. 311-320, ubi rem accurate pertractat.

(2) Gallicæ mosaicæ, opere tessellato et fragminibus vitreis, colore nunquam desinente pictis.

augusta, piissimo et pacifico, a Deo creato, vita et victoria!

Post tot autem tantorum pontificum labores, qui eos secuti sunt non putaverunt a se predecessorum diligentiae aliquid addendum esse: sed ipsi quoque pro sacris imaginibus strenue decertarunt. Nam ut intermedios omittam, Nicolaus primus, qui nono loco Leonis successit, hanc ob rem laudatur a Leone nono, in epistola adversus presumptiones Michaelis (cap. XXII). *Iconomachis, ait, quamvis restiterit Romanorum auctoritas, prae cunctis tamen sanctissimi papae Nicolai ubique laudanda libertas, qui per legatos suos tam pro sacris imaginibus, quam pro depositione beati antistitis Ignatii, et substitutione Photii neophyti, ecclesiam hagiæ Sophiæ clausit, donec sedis apostolicæ acquiescerent decretis.* Nicolao in cathedra romana successit Adrianus secundus, qui in octava generali synodo (1) pro sacris imaginibus canones emisit, tertium et septimum. Porro tantum in hac synodo pro sacris imaginibus laboratum est, ut ab ejus tempore nullus ex constantinopolitanis principibus imagines oppugnasse tradatur. Exstant vero Photii, Pselli, Metaphrastæ, Zonare, Balsamonis, Euthymii, Niceti, Pachymeri, Nicephori, aliorumque Græcorum scripta: e quibus quid illi, quidque reliqui Græci, a temporibus octavæ synodi de imaginibus senserint, facile æstimabitur. His adde quod in florentina synodo (sess. E.), Græcis ipsis consentientibus, iterum approbata et confirmata sit septima synodus.

Porro ad prædicta hæc œcumenica concilia respexerunt tridentini patres, dum decretum suum de imaginibus, conciliorum, præsertim vero secundæ nicenæ synodi, decretis, contra imaginum oppugnatores, sanctum esse asserunt. Et hæc hactenus, quæ potuimus brevitate, perstrinximus de romanis pontificibus, et conciliis per eosdem convocatis.

CAPUT IV.

Quam multos habuerit romana et catholica Ecclesia filios, qui zelum suum pro catholico dogmate posteritati plurimum commendaverunt.

Habuit vero eadem romana catholica Ecclesia multos filios qui zelum suum pro catholico dogmate plurimum posteritati commendaverunt. Inter quos fuit Joannes Manzur Damascenus, qui tempore Leonis tertii contra eum et alios qui in Græciæ sanctas imagines traducabant et criminabantur, tres scripsit libros, in Arabia habitans, inter Saracenos et barbaros homines. Quos Godefridus Tilmannus anno 1555 in latinam transtulit linguam. Propter hos autem libros in pseudosynodo contra eum clamatum fuit: *Manzuri ignominioso et Saraceno, anathema: iconolatricæ et falsigraphæ Manzuri, anathema: doctori impietatis et perverso interpreti divinæ Scripturæ Manzuri, anathema.* Addit vero Joannes, patriarcha hierosoly-

(1) Inchoata anno 869, 3. nonas octobreas, absoluta anno subsequente prid. kal. martias.

mitanus, in Damasceni Vita (1), Leonem isaurium imperatorem, quia ægre forebat impietatem suam traduci per scripta Joannis, inventa epistola, quam Joannes manu sua scripserat, quasivisse notarios, qui scripturæ characterem tam verbis quam sententiis imitarentur, ac effinxisse litteras quasi a Joanne missas, de Damasco sibi per eum prodenda, easque ad Saracenorum principem, cui Damascus suberat, transmisisse. Receptis litteris, iratus barbarus rex, nec ullam ferens Damasceni responsionem, dexteram manum ei abscindi jubet. Itaque absecutur dextera, quæ inter orthodoxos scripture sua tantas virtutes est operata: et pro atramento, cui prius intingebatur scribendo libros de adorandis imaginibus, nunc proprio sanguine tingitur. Hæc vero eadem manus postea divinitus ei est restituta, maximo Saracenorum stupore, cum ante imaginem genitricis Dei e profundo pectore oraret, et inter reliqua diceret: Domina et sanctissima mater, amputata est dextera mea ob sanctas et divinas imagines.

Zelum quoque suum pro imaginibus declaravit italus populus: Omnis, inquit Diaconus (Lib. VI, cap. 14), ravenensis exercitus et Venetiarum, Leonis jussu uno animo resistere: et nisi eos pontifex prohibuisset, imperatorem super se consiliere aggressi fuissent. *Nunquam, ait Anastasius, se pontifici neci condescendere dicebant, sed quod pro ejus defensione viriliter decertarent.* Et paulo post: *Cognita ergo imperatoris nequitia, omnis Italia consilium inivit ut sibi eligerent imperatorem, et ducerent Constantinopolim: sed conspescuit tale consilium pontifex, sperans conversionem principis.*

De Gallorum plebe pro sacris imaginibus, videre licet Walafridum Strabonem, de Rebus ecclesiasticis (cap. octavo) (2).

Longum vero esset, si prædictis adderem eos qui sub tot iconomachis, tyrannis potius quam principibus, fortissimi martyres exstiterunt, aut multa perpetuando clarissimi confessores. Quorum si quis celebriores ex vetustis scriptoribus simul collectos videre velit, legat quintum domini Alani Copi dialogum, capite 25. Nos eis Hildebertum, gandavensem abbatem, apponimus, patrium nostrum martyrem. Is enim, ut in Commentariis rerum Flandriæ scribit Jacobus Majerus, Balliolanus, Gandavi civili motu excitato propter sanctorum imagines, quas nonnulli cœu idololatriæ instrumenta execrabantur, interfectus est, quia contra fautores Cæsaris, decretis pontificum de habendis statu is adhesit. Eamque ob rem inter

(1) Arabice scripta anno, ut Papebrochio videtur, 969, id est, post annos 200 a morte S. Joannis Damasceni. Miraculi hic à Molano paucis perstricti narrationem integram affert Baronius, ad an. 728, nn. 8, 10. Non desunt qui eam fabulis accenseant.

(2) Cui jungere supra laudatum Jonam Aurelianensem, ejusque in confutando Claudio Taurinensi comitem Dungalum, utrumque tom. IV *Bibliothecæ PP. ult. edit.* insertum: tum et Hincmarum, remensem archiepiscopum, qui, flagitantibus aliis Galliarum episcopis, libro specialit ostendit quælibet imagines saluatoris nostri, vel sanctorum ipsorum venerandæ sint, ut narrat Flodoardus, decimi seculi scriptor, lib. III *Historiæ remensis*, cap. 29.

heatos martyres relatus esse dicitur. Commendatur autem Hildeberti martyrium, quod incidit in annum 752, quo nondum sacræ imagines œcumenica synodo confirmatæ erant.

CAPUT V.

Quam multa sint quæ nos in sacrarum imaginum legitimo usu, hactenus ab Ecclesia catholica usurpato, merito contineant.

Sed nunc tempus urget ut ad tertiam sive postremam orationis nostræ partem transeuntes, summam, ex iis quæ hactenus dicta sunt, indicemus quam multa nos in sacrarum imaginum legitimo usu, hactenus ab Ecclesia catholica usurpato, continere debeant.

Primum quidem, quod earum impugnatores fuerint, seclusa etiã hæresi, corruptissimæ vitæ homines, et humani generis pestes, ut mirum sit tam deformatæ vitæ homines, agnosci potuisse religionis christianæ reformatores. Istud autem a posterioribus scriptoribus ex antiquitatis monumentis non abs re diligenter est annotatum, quod, dum Salvator docet nos (*Math.* VII, 15), attendendum esse a falsis prophetis, subiicit: *A fructibus eorum cognoscetis eos.* Hanc sane rationem attendit quoque septima synodus. Nam et sexta actione valde horrenda iconoclastis attribuitur, nempe monachorum flagellationes, sacerdotum vasorum allatio, librorum exustio, monasteriorum in mundana hospitia translationes, raptus substantiæ et honorum, pro sacris hymnis cantica meretricia, pro genculationibus saltationes theatrales. His addit oculorum extritiones, narium amputationes, linguarum abscissiones, exsilia piorum, facierum et barbæ adustiones, virginum Christo dedicatarum violentas nuptias, et similia. Quibus recensitis merito pro epiphonemate subiicitur: *Hi sunt fructus horum hominum qui contra veritatem insurgunt.*

Secundo. Omnes principes, qui vel clam vel palam sacras imagines afflixerunt, diram horrendamque mortem oppetierunt, ac divina ultione correpti sunt; quod certum signum fuit iconomachiam Deo displicere. Non enim irascitur Deus, nisi in eos qui ipsius majestatem offendunt. Quali autem ultione Dominus vindicaverit iconomachiam in Juliano apostata, in Philippico, Leone, Constantino, altero Leone, et omnibus pene aliis principibus qui iconoclastis fuerunt, longum foret recensere. Qui volet, hac de re consulat vicesimum caput libri de imaginum Usu, quem superiori anno emisit Fredericus Schenckius, ultrajectensis ecclesiæ archiepiscopus. Et si cui ea non sufficiant, addat quæ in eandem rem habet septima synodus actionibus 4 et 5 (*fol. 137 tertiæ tomæ Concil.*). His addo multo vetustius exemplum regis Nabuchodonosor; Cyrillus enim, ierosolymitanus episcopus (*in secunda catechesi*), inter præcipua peccata, ob quæ Nabuchodonosor regno ejectus est, et septem annis instar bovis in desertis herbas voravit, enumerat quod cherubim rapuerit, non, inquit, in-

tellectilia illa et cælestia, verum ea quæ in templo erant collocata, obumbrantia propitiatorium, e quorum medio Deus loquebatur. Quæ verba cum e Cyrillo legeretur in septima synodo (*fol. 127*), patriarcha dixit: *Animadvertamus quomodo accusetur Nabuchodonosor, quod cherubim subverterit, quantumque ob eam rem increpatus sit, et passus fuerit.* Sancta vero synodus respondit: *Magnum sane casum et condemnationem.* Quod si qui aut illo seculo, aut nostro, irati Dei vindicta non percellantur, non ob hoc sibi blandiantur; ad eos enim pertinet quod Hieronymus Castrutio scripsit (*lib. I, epist. 38*): *Magna ira est, quando peccantibus non irascitur Deus.* Item et illud Domini apud Ezechielem, cap. XVI, 42, 43: *Requiescet indignatio mea in te, et auferetur zelus meus a te, et quiescam nec irascar amplius, eo quod non fueris recordata dierum adolescentiæ tuæ, et peccasti in omnibus his.*

Tertio. Pro sacris imaginibus sunt apertissima sacræ Scripturæ testimonia, de cherubim propitiatorium obumbrantibus, Exod., XXV, Numer., VII, Ezech., LXI, et ad Hebr., IX. Quæ loca lecta sunt in actione quarta septimæ synodi. Unde Adrianus pontifex in litteris ab eadem synodo approbatis: *Quemadmodum, ait, sacra Scriptura imagines in memoriam venerationis habet: sic et nos eas habeamus, servantem perpetuo fidei nostræ puritatem.* Et infra: *Ad errantium castigationem adiciendum est, non frustra Moysi famulo suo, quemadmodum in libro Numerorum legitur (Num., XXI, 8), propter pestem in populum grassantem Dominum præcepisse: Fac serpentem, et pone illum in signum: et qui tactus fuerit illumque inspexerit, vivet. O insaniam infrenentium adversus cultum sacrum christianorum! si israeliticum populum per inspectionem anei serpentis a sua peste credimus servatum, Christi Dei et Salvatoris nostri, omniumque sanctorum figuras contemplantur et venerantes, dubitamus nos servari? Salomon (III Reg., VI) etiam in eo templo, quod Domino ædificavit, cherubim in gloriam Dei fecit, et diversis coloribus illud adornavit.*

Quarto. Multum nos etiam in sacrarum imaginum usu confirmat traditio ecclesiastica et apostolica. Neque enim nos recedimus ab ea sententia Apostoli (II Thess., II, 14): *Fratres, state et tenete traditiones quas didicistis, sive per sermonem, sive per epistolam nostram.* Neque ab eo quod in eundem locum dixit Joannes Chrysostomus: *Traditio est, nihil quærās amplius.* Esse vero traditionem et Ecclesie et apostolorum, et omnium doctorum et sanctorum, non solum in suis anathematismis conclusit nicenum concilium: sed idem quoque clarissime probavit et confirmavit per multas prolixissimas actiones. E quibus nonnulla hic essent referenda, quædam etiam eis addenda, nisi temporis ratio aliud postularet.

Quinto. Pro imaginibus non parum faciunt romanorum pontificum decreta. Nos enim qui cathedræ Petri communionem sociamur, prærogativam ejus agnoscimus, quod fides ejus non possit sentire defectum (1). Unde nec miramur œcumenica concilia

(1) S. Bernardus *epist. CXC. ad Innocentium II*: «Opor-

hujus sedis decreta religiosissime suscipere et venerari.

Quid sexto de conciliis addam? Omnibus catholicis certissimum est plenarii concilii sententiam, totius Ecclesiae consensionem esse, imo ipsius Spiritus sancti ipsissimam esse sententiam. Atqui non unus tantum vicei oecumenici concilii saluberrima auctoritate sacrum de imaginibus dogma roboratum est: sed idem quoque ab aliis generalibus synodis est confirmatum; cum tamen unus niceni concilii auctoritas nobis abunde sufficere deberet; religiosissima est enim Valentiniani et Martiniani augustorum sententia (*actione III concilii chalconed.*, fol. 135): « Vere impius est atque sacrilegus, qui post tot sacerdotum sententiam, opinioni suae tractandum aliquid relinquit. Extremæ quippe demeritæ est, in medio et perspicuo die commentitium lumen inquirere. Nam injuriam facit iudicio religiosissimæ synodi, si quis semel judicata ac recte disposita revolvere et publice disputare contendat. »

Septimo. Apostolicam de imaginibus traditionem confirmant etiam martyria et confessiones innumerabilium sanctorum, quorum permultos, ob solam imaginum defensionem, constat martyrii et confessionis coronas fortiter suscepisse (1): omnes vero id

tat ad vestrum referri apostolorum pericula quæque, et scandala, emergentia in regno Dei, ac præsertim quæ de fide contingunt; dignum namque arbitror ibi potissimum resarciri damna fidei, ubi non possit fides sentire defectum; hæc quippe hujus prerogativa sedis. » Universitas tota parisiensi an. 1587 (*apud du Boulay, Hist. l. IV, p. 627*): « Firmissime tenemus, et nullatenus dubitamus, quod sancta sedes apostolica est illa cathædra Petri supra quam... Hieronymo lesse, fundata est Ecclesia... De qua sede, in persona Petri in ea sedentis, dictum est: Petre, rogavi pro te, ut non deficiat fides tua. » Universitas tota lovaniensis in *Axiomatibus XXXII*, ab omnibus sincere de catholica fide sententibus firmiter credendis, auctoritate Caroli R. imp. anno 1544 editis, populoque exponi mandatis, ad hæreses extirpationem, *axiom.* 25: « Unus est Ecclesie summus pastor, cui omnes obedire tenentur, ad cuius iudicium controversiæ, quæ super fide et religione existunt, sunt referendæ. » Et *axiom.* 25: « Certa fide tenenda sunt... quæ definita sunt super fidei et morum negotiis per cathedram Petri, vel per concilia generalia legitime congregata. » Universitas tota duacensis, an. 1688, *litteris ad regem Ludovicum XIV*: « In his partibus, non secus ac errores, semper fuerunt perscriptæ opiniones illæ quæ absolutum summum pontificis primatum, ac infallibilitatem convellunt, quam tanta hæc usque veneratione suspexerunt, ut schismatici sese annumerandos credidissent, si de summa instituti à Jeshu Christo veneri auctoritate ad definiendum quæ sana ac vera, quæ falsa sit et mala doctrina, ullatenus dubitassent. » Clerus gallicanus, *epist. ad Innocentium X*, 1631, in comitis episcoporum 88: « Majeiores causas ad sedem apostolicam referre, solemnibus Ecclesie mos est, quem fides Petri nunquam deficiens perpetuo retineri pro jure suo postulat. » Idem an. 1633, in comitis 50, episcoporum, *epist. ad eund. pontificem*: Non solum ex Christi homini nostri pollicitatione Petro facta, sed etiam ex actis priorum pontificum, et ex anathematismis adversus Apollinarium et Macedonium, nondum ab ulla synodo oecumenica damnatos, a Damaso paulo antea factis, iudicia pro sancienda regula fidei, a summis pontificibus lata, super episcoporum consultatione (sive suam in actis relationis sententiam ponant, sive omittant, prout illis collibuerit) divina æque ac summa per universam Ecclesiam auctoritate nituntur, qui christianii omnes, ex officio, ipsius quoque mentis obsequium præstare teneantur. Ea nos quoque sententia ac fide imbuti, etc. » Lege epistolam ejusdem cleri in comitis annorum 1636 et 1661 ad Alexandrum VII, utroque anno 40 episcoporum.

(1) In his censenti S. Germanus patriarcha; octo viri et duæ mulieres a Leone Isauro, necati 9 augusti 750;

de sacris imaginibus tenuisse, quod ubique, quod semper, quod non tantum ab omnibus catholicis, sed et ab hæreticis; integris BCC annis ante iconomachorum tempora, creditum est. Quare, quod olim Vincentius Lirinensis septimo capite libelli sui tractavit, id ex eo repetimus: « Tot videlicet confessorum et martyrum fidem nos denegare non posse, quorum victorias prædicamus, et a quibus non partis, sed universatis, suscepta est defensio. » Quomodo, inquit Ambrosius (*lib. III ad Gratianum*, cap. 7), « fidem eorum possumus denegare, quorum victorias prædicamus? » Quæ ambrosiana sententia, quia valde acriter pungit omnes fidei nostræ adversarios, contra eosdem affertur a Vincentio Lirinensi presbytero, et ab Adriano urbis Romæ pontifice.

Octavo. Accedat tandem dictis miraculorum fulgor, quorum pauca tantum in nicena synodo recensentur (4). Omnia enim quæ vel ad solam crucem, aut ad B. Virginis imagines contigerunt, integris voluminibus comprehendendi non possent. Sicut igitur Christus Judæis dixit (*Joan.*, X, 38): *Si mihi non vultis credere, operibus credite*: sic nos iconomachis dicimus: Si nobis non vultis credere, qui sacras imagines honorandas defendimus, miraculis credite, quæ circa eas divinitus exhibentur: *Signa enim (Marci, XVI, 17) eos qui crediderint sequantur*, hoc est, verorum miraculorum multitudo et fulgor erit in congregatione et ecclesia eorum qui crediderint: apud eos vero qui non credunt, paucitas est, et non fulgor, in exhibendis miraculis, non veris, sed mendacibus, inter quæ, bestia regnante (2), maximum erit, quod faciet ignem descendere in terram (*Apocal.*, XIII, 15). Multa igitur esse advertitis, auditores humanissimi, quæ nos in catholico dogmate et Ecclesie gremio iustissime continent. Imo puto me prima orationis parte tam clare iconomachorum hæresim aperuisse, ut in eam merito competat quod dici solet: hæresim aperuisse, esse eam refutasse.

Nunc reliquum foret predictis addere, in quo consistat sacrarum imaginum legitimus usus Respondendum quoque esset eorum objectionibus, quibus catho-

læcumenicus, imperatoris bibliothecæ præfectus, et alii 12 bonarum litterarum professores, ejusdem mandato exusti; mox alii multi, quæ clerici vel monachi, quæ laici, variis modis torti, mutilati, occisi, vel in exilium acti. Inter eos vero, qui sub Copronymo passi sunt, eminent S. Stephanus junior; Anna vidua et monacha; nobiles aulici Stephano amici, et quibus truncati capite Constantinus et Strategius fratres, ambo patricii, cæteri vero oculis mutilati et exilio damnati; abbates Paulus et Joannes; monachi 58, prope Ephesum vivi sepulti; Petrus in Blachernis reclusus, lauribus nervis cæcatus; Petrus Stylita; alii CPoli in mare demersi: quamplurimi in Asia minore et Thracia, jussu præfectorum Michaelis Melissenii et Michaelis Lachandracontis; ac Manis Bucellarianorum duces, interfecti. Sub Leone Armeno passos, ne longior sum, omitto.

(1) Multa, et quæ optima fide narrata, leges in actis S. Stephanii Junioris, *tomus I Analector. Græcor.* Alia nonnulla recitat Molanus *sequenti libri cap. 14*.

(2) Antichristum intelligit Molanus, veteres secutus. At recentiores Bossuetus, Ludovicus Dupin, Joachimus Trotti de la Chêardie, Calmetus, hæc Apocalypsis loco designatum putant Johannem Augustum, cognominæ Apostatam, virum magicis artibus stolidè addictum, et christianam religionis, sub clementiæ larva, hostem atrocissimum.

licos verius fatigant quam oppugnant. Sed quia elapsum tempus orationis finem postulat, hæc ex aliorum doctissimis operibus petantur. Nos, iis inhærendo quæ a catholica Ecclesia didicimus, expecta-

mus cum Tobia (Tob. II, 18) eam vitam quam daturus est Deus his qui nunquam fidem suam mutant. Quam nobis omnibus concedat qui est in secula benedictus. Amen.

ICONOCLASMI CHRONOLOGIA,

IN SUPPLEMENTUM HACTENUS DICTORUM A MOLANO.

CHRON

Hujus hæreseos auctores enumerat S. Tarasius, constantinopolitanus patriarcha, actione 1 et 5 secundæ synodi nicenæ: appellatque ethnicos, judæos, samaritanos, marcionitas, manichæos, saracenos, phantasiastas sive theopaschitas, specialiter vero eos qui utramque Christi naturam confundeant, ut Petrus Gnaphæus, Xenaius, et Severus, dæz Acephalorum. Horum medius,

ANNO CHRISTI 455. — Xenaius, Græcis Philoxenus, natione Persa, secta manichæus, conditione servus, et quidem fugitivus, necdum baptizatus inuitatus, a Petro Gnaphæo, seu Fullone, eutychnianorum theopaschitarum antesignano, hierapolitanus episcopus creatus est. Docuit ille non decere ut angeli, qui corporis expertes sunt, humana sive corporea effigie represententur; negavit pictura, arte hominum elaborata, esse exhibendam Christo honorem, qui sola adoratione in spiritu et veritate delectetur; puerile factum esse addebat, si Spiritus sanctus in columbae idolo fingeretur. Atque ut doctrinam præxim adjungeret, sæpe angelorum imagines afferens, fecit: imagines autem Christum representantes, omnes in unum locum collocavit. (Joannes Diaconomus, lectus actione secundæ nicenæ synodi, Theodorus lector, Theophanes anno XVI Zenonis, etc.)

725. — Glazid, seu Yazid, Saracenorum princeps, a Judæo Sarantuperry delusus, qui illi 40 annorum imperium spondebat, sacras imagines e templis omnibus exturbari jubet, et eodem anno moritur (synod. nic. II, act. 5).

727. — Leo Isaurus in sacras imagines publica oratione insurgit, plaudente Constantino Nacolia episcopo, quem confutat S. Germanus, patriarcha, scriptis ad eum, et Joannem, Synnados archiepiscopum, litteris. Idem Germanus Thomam, claudiopolitanum episcopum, refellit, ac de tota re S. Gregorium II, romanum pontificem, certiores facit, qui pium Germani studium laudat, eique per omnia azzentis. In Leonem pro veteri fide rebellant Græci aliquot, Agelliano et Stephano ducibus, et ab exercitu imperiali profligantur die 18 aprilis.

729. — S. Germanus Leonem Isaurum frustra reprehendit.

730. — Die 7 januarii promulgatur Isauri decretum adversus sacras imagines. Illic subscribere rogatus S. Germanus, Constantinopoli pellitur, et in ejus locum die 22 ejusdem mensis intruditur Anastasius, iconomachos, nuper sancti patriarchæ synellus. Imagines in urbe regia confringuntur, plebs nequidquam recla-

mante; multi imperatoris jussa necantur, maxime literati. Jugum ejus Itali excutere parant. S. Joannes Damascenus imaginum cultum tribus libris tuetur.

751. — Moritur S. Gregorius II Romæ, 13 februarii. Succedit 18 martii S. Gregorius III, natione Syrus, qui duabus epistolis impietatem Leonis Isauri confutat.

752. — Idem pontifex, habito Romæ 95 episcoporum concilio, iconomachos ferit anathemate. Imperator ira percitus antiquissima romanæ Ecclesiæ apud Siculos et Calabros patrimonia redigit in publicam: pergitque orientales catholicos vexare.

741. — Leo Isaurus moritur 18 junii, succedente filio Constantino, qui Copronymus et Cabollinus dictus est. Moritur eodem anno 28 novembris S. Gregorius III, cujus locum biduo post accipit S. Zacharius, natione Græcus.

751. — Mors Anastasii, pseudopatriarchæ constantinopolitani. Copronymus prospero armorum armorum in Armenos successu tumida, iconomachiam instaurat.

752. — Morientem Zachariam, prid. idus martii excipit Stephanus II, creatus 7 kal. aprilis.

754. — Incunte hoc anno, Copronymus, adversus imaginum cultum, conciliabulum cogit, cui præfuerit Gregorius Neocæsareus, Theodosius Ephesi, et Sisinnius Perge in Pamphylia episcopi. Secuta passim in oriente sacrarum imaginum devastatio: et in catholicos exilio, ferro, flamma, exquisitisque suppliciis saevitum. Anastasio in patriarchatu constantinopolitano sufficitur Constantinus, Sylæi episcopus.

757. — Stephanus II, damnato iconoclastarum conciliabulo, vitam claudis 8 kal. maii; cui succedit ejus frater S. Paulus I, consecratus 4 kal. junii.

766. — Constantinus patriarcha die 30 augusti pellitur. Die 16 novembris ei subrogatur Nicetas eunuchus, gente Sclavus.

767. — Obiit S. Paulus papa I exente junio. Constantinus patriarcha 15 octobris capite truncatur, postquam iconoclastarum concilium, spe vitæ servandæ, frustra laudasset. S. Stephanus, cognomento Junior, abbas montis S. Azzentii, insignis SS. imaginum defensor, post crebra et diuturna torrida, martyrio coronatur die 28 novembris, pridem vitæ austeritate, et miraculis clarus.

768. — Post Constantinum, pseudopapam, legitimus pontifex Romæ creatur Stephanus tertius nonis augusti, qui subsequente anno,

769. — *œclis ex Gallia atque Italia episcopis non paucis, concilium in urbe celebrat, quo damnatur pseudo-synodus C. Politana, adversus imagines habita, et cultus earum asseritur.*

772. — *Mors Stephani tertii kal. februarii. Succedit Adrianus I Romanus, nona ejusdem mensis.*

775. — *Die 14 septembris moritur imp. Constantinus Copronymus, succedente filio Leone, cognomento Charsaro, qui primum favere catholicis videtur: at eos deinde, patris exemplo, persequitur, et iconomachiam renovat.*

780. — *Nicetas, patriarcha C. Politana, exstinguitur 7 idus februarii; cui post dies 11 sufficitur Paulus lector, vir doctus et pius. Octava die septembris mortuum Leonem IV imp. excipit Constantinus filius, nondum decennis. Imperium regit hujus mater Irene, sacrarum imaginum vires.*

784. — *Paulus lector patriarchalem dignitatem abdicat prid. kal. septembris, et vitam monasticam amplectitur, imperatrici auctor est ut œcumenicum concilium adversus iconomachos celebrandum caret. Paulo subrogatur S. Tarasius, imperatori a secretis, ipsa die natali Domini.*

787. — *Concilium generale septimum, CPoli inchoatum kal. augusti, ob subortos tumultus, Nicæam Bithyniæ transfertur, ubi sessio prima habita 24 septembris in æde S. Sophiæ; septima, eaque ultima 15 octobris, in qua definitum et venerabiles et sanctas imagines proponendas... in ædificiis Dei ecclesiis, et sacris vasis et vestibus, et in parietibus, ac tabulis, domibus, et viis; tam videlicet imaginem Domini, Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, quam intemeratæ Domine nostre sanctæ Dei Genitricis, honorabiliumque angelorum, et omnium sanctorum, simul et aliorum virorum... ad primitiarum eorum memoriam, et desiderium, et ad osculum, et ad honorariam his adorationem tribuendam: non tamen ad latræ, quæ secundum fidem est, quæque solum naturam divinam decet, impetendam; ita ut ista, sicut figuræ pretiosæ ac vivificæ crucis, et sanctis Evangelis, et reliquis sacris monumentis, incensuram et luminum oblatio, ad hanc honorem conficiendum, exhibentur; quemadmodum et antiquæ piæ consuetudinis erat.*

790. — *Circa hunc annum franci episcopi, perperam accepta Græcorum sententia, ac sensum sibi imaginati longe alium quam qui nicenorum patrum fuerat, Caroli Magni jussu, quem exacerbat Irenes imperatrix in alio negotio inconstantia, carolivos libros adversus Nicenam synodum conscribunt.*

794. — *Ineunte æstate, trecenti circiter episcopi ex Italia, Germania, Gallia, Britanniaque, Francofurtum conveniunt, adversus errores Elipandi, archiepiscopi toletani, et Felici, arageliani episcopi. Antistites illi, cum, 2, damnum doctrinæ secundæ nicenæ synodi, in qua, si illos audias, scriptam habebatur ut qui imaginibus sanctorum, ita ut deificis Trinitati, servitium [id est latræ] aut adorationem non impenderent, anathema judicarentur. Quod nicena synodus nec decreverat, necesse dixerat. Acta conventus francofurtensis, non*

cum libris carolinis, eadem mente conscriptis, non sunt ad Adrianum papam, qui francis episcopis epistola profixa et solida respondit.

795. — *Moritur hic papa 25 januarii, succedente (die 26) S. Leone hujus nominis tertio.*

797. — *Constantinus imp. e vivis abijt 15 kal. septembris, oculis ante, jussu matris suæ, perforatis.*

800. — *Die natali Domini Leo III. pontifex Carolum Magnum coronat Romanorum imperatorem.*

802. — *Nicephorus, patricius, et generalis logothetes, sex annis præfectus, prid. kal. novemb. imperii coronam usurpat CPoli, relegata Irene, quæ*

805. — *9 augusti, auxiliis marore confecta, diem obiit supremam.*

806. — *S. Tarasius patriarcha 25 febr. moritur, eique subrogatur S. Nicephorus, inauguratus die Paschæ 12. aprilis. Fuerat hic superioribus imperatoribus a secretis. Interceps Nicephorus imp. palam favet parricidis, seu manichæis, per Phrygiæ et Lycaoniæ sparsis.*

811. — *Nicephorus imp. infelici adversus Bulgares prælio captus, interemptusque die 25 juli, successorem habet filium, nomine Stauracium, jam ex vulnere semianimum: tam, biestri elapso, generum suum Michaelen, cognomento Caropatam, prebe catholicum, qui imperator salutatur 2. octobris.*

812. — *Stauracius, assumpto monachi habitu, moritur undecimo januarii.*

815. — *Caropatæ imperium dilutante, ac vitam monasticam ingradiente, Leo Armenus coronatur 5 idus juli.*

814. — *Moriente 28 januarii Carolus Magnus excipit filius ejus Ludovicus. Mense decembri Leo Armenus in iconomachorum sententiam totus concedit, obnunte S. Nicephoro, quo propterea*

815. — *in monasterium amandato, die sequenti locum ejus intravit Theodotus, Cassiteras dictus, imperatoris spatharius, iconomachus, homo rudis, levis, impudicus, et adolescentium ludibrium. Hoc eodem anno Leo Armenus iconoclastarum synodum post Pascha celebrat: mox imagines sanctorum dejici jubet, et variis modis affligit catholicos, quorum clarescentes tunc fuerunt S. Michael et S. Theophylactus, et monachi episcopi, hic nicomediensis, ille synadensis; item S. Emilianus Cysicenus et S. Georgius Mytilenus; ex archimandritarum ordine S. Theodorus Studia, S. Nicetas Medicensis, S. Theophanes Agrii, S. Macarius Peliciri, S. Joannes Catbarorum abbates; et laici, S. Niceta, patricius.*

816. — *S. Leo III papa migrat e vivis 11 die juni: in ejus locum die 22 ejusdem mensis ordinatur Stephanus IV, cui,*

817. — *die 22 januarii defuncto, succedit post triduum Paschalis primus; hic pro fidei et orientalium catholicorum defensione non pauca præstitit.*

820. — *Leo Armenus in palatio suo die 25 decembris occiditur a conjuratis, quorum dux Michael, cognomento Bulbus, confestim se jubet imperatorem coronari, ac primum favere videtur catholicis: verum paulo post eosdem, monachos præsertim, acerbissimè insectatur.*

821. — *Morienti Theodoro Cassiense substituitur Antonius Byrsodepsa, id est coriarius aut cerdo, iconoclastes, Sylae seu Pergae, metropolis.*

824. — *Paschalis I., romanus pontifex, moritur 4 idus februarii, seu 5 idus maii, cui succedit Eugenius II. vel 14 kal. martius, vel novis janii.*

827. — *Hinc post triduum defuncto 27 augusti, subrogatur Valentinus papa kal. septembris. Hoc fere tempore Claudius, taxinensis antistes, imagines tota sua diocesi disjicit, eorumque cultum scriptis impugnat.*

828. — *Die 2 janii moritur in exilio suo S. patriarcha Nicephorus, doctrina, libris et virtutibus clarus. Pro imaginum sacrarum defensione scribunt Jonas, episcopus aurelianensis et Dungalus monachus, notione Scotas, id est Hibernus, sed in Gallia commorans.*

829. — *Kal. octobris ad plures abit Michael Bulbus, imperator, homo impius pariter et inscius. Succedit ei filius, Theophilus nomine, qui patris exemplo fensor primum fidei catholice, deinde iconoclastarum aversum, et piorum persecutorem se exhibet.*

832. — *Antonio Byrsodepsae succititur 21 april. Joannes Lecanomastes, Theophili Augusti quondam pedagoga, iconoclastes et praestigator.*

842. — *Theophilus vitam ponit januarii die 20, cujus imperio succedit filius Michael, non ille quidem ima-*

gnibus infensus, ceterum animos perverens, ac sacrilegus omnis religionis derisor. At mater ejus Theodora, virae sanctissimae femina, hoc eodem anno sacrarum imaginum cultum ubique restituit, caroto in hanc rem concilio, cujus auctoritate S. Methodius, egregius Christi confessor, in Constantinopolitanum patriarcham eligitur, ex auctoritate Lecanomaste.

846. — *S. Methodius, 14 junii marcius, successorem habet S. Ignatium, Michaelis Cyropalatae filium.*

857. — *Die Christi natali, S. Ignatio in carcerem detruso, Photius eunuchus, homo laicus, virae quidem eruditissimae, sed animi vasa ferri, factionis Bardae Patricii patriarchalem sedem usurpat, anctor deinde schismatis Graecorum.*

866. — *Die 26. maii Michael imperii collegam sibi adsciscit Basilium, gente Macezonem.*

867. — *Michael imp. 2° septembris ebrinus, ut illi tuos erat, Basilii iussu perimitur.*

869. — *Basilio, ejusque filio Constantino imperantibus, Petri cathedra regente Hadriano II, indicitur octavarum concilium generale, Constantinopoli celebratum a die 5 octobris ad ultimum februarii sequentis anni. In eo damnatus est Photius, et sessione octava, 5 novembris habita, dictum anathema in iconomachos, eorumque duces et pseudo-synodum.*

LIBER SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM.

PREFATIO.

De sacris imaginibus atque picturis duo potissimum tractanda esse primo libro praefati sumus. Earum enim legitimus usus contra iconomachorum, sive iconoclastarum perfidiam defendendus est et retinendus. Eandem quoque usus illegitimus sive abusus, contra catholicorum quorundam negligentiam vel ignorantiam corrigendus est et vitandus. Utriusque enim curam diligentem haberi voluit sacrosancta synodus tridentina (Sess. XXV). Quare cum contra iconoclastas sacrarum imaginum usum, quem primo libro attigi, multi doctissimi viri (Nicolaus Sanderus et Alanus Copus, Angli, Lorantii et alii alibi) absolutissimis suis lucubrationibus defenderint : de abusus vero nullius, quod sciam, exstet aut liber, aut justus tractatus, priore parte breviter unico libro explicata, conabor, assistente infirmitati meae divinae gratiae adjutorio, pro posterioris dilucidatione duos deinceps libellos conscribere. Quaecumque vero dicturus sum, habens subijcio iudicio ac correctioni episcoporum ac omnium, quorum est errantes in viam veritatis reducere, imprimis vero censura et iudicio S. sedis apostolicae. Iudicium mihi non arrogo, quod juxta concilium tridentinum vigesima quintam sessionem, ab episcopis, ac potissimum a sanctissimo romano pontifice, requirendum esse agnosco. Sed quid mihi vi-

TH. XXVII.

deatur, deliberando dicam et scribam. Neque cupie deliberationem meam majoris fieri, quam sint ipsa argumenta quae afferro, aut quae afferri possent, brevitate autem causa omitta sunt. Spero tamen me nihil dicturum quod non doctorem et magnorum virorum suffragio et calculo sit approbandum. Si qui autem diffusius, aut etiam aliter, eadem ista tractare velint, non eis resisto. Imo meliora, quantumvis diversa vel adversa, afferentibus, maximas agam gratias. Non sum enim contradictionis impatiens, nec in me agnoscere comicum illud (Terent. in Andria, de quo August. epist. XIX) veritas odium parit : neque postremo alios errare volo, ut error meus lateat. Spiritum tamen lenitatis et charitatis tam in meis, quam in aliorum contradictionibus, plurimum opto. Quare, sicut in omnibus scriptis meis, sic et in hoc libro non solum pius lectorem, sed etiam liberum correctorem desidero (Aug. lib. III, de Trinit. cap. 1, t. III). Verumtamen sicut lectorem meum nolo mihi esse debitum, ita correctorem nolo sibi. Nolo meas litteras ex ejus opinione vel contentione, sed ex divina lectione, vel inconcussa ratione, corrigi. Si quid in eis veri comprehenderit, existendo non est meum : at intelligendo et amando, ejus sit et meum. Si quid autem falsi convicerit, errando fuerit meum : sed jam cavendo, nec ejus sit, nec meum (Idem lib. I, de Trinit. cap. 5).

Qui vero huc legens dicat : Intelligo quidem quid (Deus.)

dictum sit, sed non vere dictum est; asserat si placeat sententiam suam, et redarguat meam si potest. Quod si cum charitate et veritate fecerit, mihi etiam, si in hac vita moraeo, cognoscendum facere curaverit, uberrimum fructum huius laboris mei cepero. Quod si mihi non potuerit, quibus id potuerit, me volente ac libente, praestiterit: ego tamen meditationes meas, ne oblivione fugiant, stylo alligo, sperans de misericordia Dei, quod in omnibus veris, quae certa mihi sunt, perseverantem me faciet (Philipp. III, 15): si quid autem aliter sapio, id quoque mihi ipse revelabit, sive per occultas inspirationes atque admonitiones, sive per fraternas sermocinationes. Uti autem de omnibus nobis dici possit, quod Hieronymus Augustinus scripsit (Epist. XI, l. II. Augustini): «Te quoque ipsum orare non dubito, ut inter nos contentendae veritas vincat; non enim tuam queris gloriam, sed Christi. Cumque tu viceris, et ego vincam, si meum errorem intellexero: et e contrario, me vincente, tu superas.»

CAPUT II.

Quod in libris prohibetur, prohibendum etiam esse in picturis, quae sunt idiotarum libri.

In has sanctas igitur et salutaris observationes si qui abusus irreperierint, eos prorsus aboleri sancta synodus tridentina (sess. XXV, in initio) vehementer cupit, ita ut nullae falsi dogmatis Imagines, et radiibus periculosi erroris occasionem praebentes, statuantur. Non est autem mirandum, quod sanctum concilium dicat se vehementer cupere abusus istos imaginum prorsus aboleri, praesertim si attendimus, quanta diligentia mater nostra Ecclesia omnes malos libros et filiorum suorum manibus eripere conetur. Quid est aliud pictura, quam picta scriptura, quam picta historia? Unde etiam Graece ζωγραφία, hoc est, viva scriptura, vocatur, sicut annotat Beda (Capite XIX, tomo VIII) in libro de templo Salomonis.

Picturae dicuntur laicorum et idiotarum libri. Quod doctis sunt libri, hoc legere non valentibus sunt picturae. Quod legentibus scriptura, hoc idiotis praestat picturae cernentibus, quia in ipsa etiam ignorantes vident, quod sequi debent, in ipsa legunt qui litteras nesciunt (Gregorius, lib. IX, capite 9. registi). Quod igitur in libris prohibetur, in picturis quoque est prohibendum: cum ea quae pinguntur, saepe non minus etiam doctos afficiant, quam ea quae leguntur. Neque ad sacras imagines extendendum est, quod gentilis poëta dixit (Horat. initio Artis poeticae):

Pictoribus, atque poetis.
Quidlibet audenti semper fuit aequa potestas.

Imo, ne in profanis quidem picturis quidlibet audendum est a pictoribus. Quis enim nesciat obscenas imagines iure naturae perinde prohibitas esse, atque libros, sive haereticos, sive obscenos? Quare ejusmodi imagines et sculpturae, venum propositae, rectissime per secularem magistratum omnes auferuntur et abolentur, dignae quae cum libris obscenis parent, de quibus patres a synodo tridentina depu-

tati dixerunt (Regula VII): Libri qui res lascivas, seu obscenas ex profecto tractant, narrant, aut docent (cum non solum fidei, sed et morum, qui huiusmodi librorum lectione facile corrumpi solent, ratio habenda sit) omnino prohibentur; et, qui eos habuerint, severe ab episcopis puniuntur.

Hoc praeterea adjicio, non mihi videri nimium fore disciplinae ecclesiae rigorem, si etiam effigies haereticarum, ut Lutheri, Melancthonis, ac similibus, haberi prohibeantur. Sic enim proxime accederetur ad id, quod deputatio Tridentinae synodi habet (Regula II): Haereticarum libri, tam eorum, qui post annum Domini M. D. XV. Haerese intenerunt, vel suscitaverunt, quam qui haereticorum capita aut duces sunt vel fuerunt, cujuscunque nominis, tituli aut argumenti existant, omnino prohibentur. Et ad id, quod Dominus mandaverat in Veteri Testamento (Deut. VII, 25, 26): Sculptilia eorum igne combures; non concupiscas argentum et aurum, de quibus facta sunt: neque assumes ex eis tibi quidquam, ne offendas; propterea quia abominatio est Domini Dei tui. Nec inferes quidpiam ex idolo in domum tuam, ne fias anathema, sicut et illud est. Quasi sparcitiam detestaberis, et velas inquinamentum ac sordes, abominationi habebis, quia anathema est.

CAPUT III.

Defendantur et explicantur imagines sacrosanctae ac superbebeaticae Trinitatis.

Priusquam vero de sanctorum sanctis imaginibus dicere aggrediar, ad honorem sacrosanctae Trinitatis, quod de ejus imaginibus dicendum est, absolvam: sequens hac in re magistrum ducem, synodum videlicet tridentinam, quae sic habet (Sess. XXV): Quod si aliquando historias et narrationes sacrae Scripturae, cum id indoctae plebi expediat, exprimi et figurari contigerit, doceatur populus non propter Divinitatem figurari, quasi corporeis oculis conspici, vel coloribus aut figuris exprimi possit, etc.

E quibus synodi verbis in primis colligitur, Divinitatem non posse figura aliqua, aut imagine exprimi, juxta illud Domini apud Isaiam (Isai. XL, 18): Cui similem fecistis Deum, aut quam imaginem ponetis ei? Et rursus istud Pauli apud Lucam (Act. XVII, 29): Non debemus existinare auro, aut argenteo, aut lapidi sculpturae artis, et cogitationis hominis, Deum esse similem (1).

Secundo, subinsinuant haec synodi verba inter catholicos doctores disputari, an rudi populo expediat Dei Patris imaginem eo modo figurare, quo aliquando apparuit? Danieli (Daniel. VII, 9) enim et Joanni (Apoc. IV, 2, 5, 9) in specie humana apparuit antiquus dierum. Hujus questionis affirmativam partem tuetur Thomas Waldensis in volumine tertio, quod est de Sacramentalibus, titulo XIX (Cap. 155) ubi inter cetera ait: Quod scriptura facit verbis, cur artifex

(1) Viderunt hoc Ethnoeorum praecones; Statue:
Nulla autem effigies, nulli composita metallo
Forma cori: mores habuit et rectam sanctorum.

non faciet signis? An magis peccatum circa hunc rem incurrit periculus, quam penna? Imago, quam littera? Aliis vero, quorum quidam (Durandus in III. sentent. distinct. IX) ab eo recensentur, quidam vero (Peregrinus, lib. II. de Traditionibus. Nansen, lib. IV. Catechismi, et alii) post eum vixerunt, probabilior visa est sententia diversa et contraria (si modo sit contraria dicenda); concilium enim Tridentinum celebratum sic inter duas has sententias mediam ingreditur viam, ut utramque sententiam, si non ex toto, saltem ex magna parte amplectatur. Non enim absolute, sed sub conditione ait: Si, cum id indoctis plebi expediat, exprimi et figurari contigerit historias sacre Scripturæ. Deinde cum historiam apparitionis Dei Patris figurari contingit, ut ruditas omnis auferatur, subdit: Docetur populus non propterea Divinitatem figurari. Non itaque expedit rudi populo proponere talem imaginem: sed expedit populum rudem erudire, ut hac in parte rudis esse desinat. Quamquam facilius crediderim neminem tam rudem esse, ut tali imagine Divinitatem credat exprimi. Nemo igitur (Catechismus ad Parochos) contra religionem Dei que legem quidquam committi putet, cum sanctissimæ Trinitatis aliqua persona quibusdam signis exprimitur, quæ tam in Veteri quam in Novo Testamento apparuerunt. Sed illis declarari docent pastor proprietates aliquas, aut actiones, quæ Deo tribuuntur; veluti, cum ex Daniele (Danief. VII. 9) pingitur antiquus dierum in throno sedere, ante quem libri aperti sunt, Dei æternitas et infinita sapientia significatur, quæ omnes hominum et cogitationes et actiones, ut de his iudicium ferat, innotat (1).

Scio Nicephorum Callistum, græcum scriptorem, inter jacobitarum hæreses numerare (Lib. XVIII, cap. 55), quod imagines Patris et Spiritus sancti effligent: idque perquam absurdum esse asserit; Imagines enim corporum eorum sunt, ait, quæ videri et circumscribi possunt. Quibus verbis, si tantum damnet essentiam Patris et Spiritus sancti effligiari, omnes convenimus: sed si non admittat Patrem aut Spiritum sanctum aliquibus signis exprimi, in eo vehementer aberrat: id non modo damus, sed inter ja-

cobitarum hæreses recensimus (1). Neque vero multum in causa religionis Nicephoro est tribuendum, quem constat, cum in præfatione, tam alibi, male de capite catholice Ecclesiæ, et de aliis religionis articulis sentire, tametsi italiam hactenus vix catholici scriptoris a typographis acceperit.

Porro ter sanctæ Trinitatis imaginem, sive effigiem, eruditissime tractat eodem loco Thomas Waldensis, dum subdit: Ut item fundamento auctoritatis non careant, quæ speciebus trium hominum Trinitatem effigiant (2). Deus enim Trinitatis visus creditur Abraham in similitudinem trium Virorum (Genes. XVIII, 2). Unde libro II de Trinitate, cap. 14 (In impressis, cap. 2, tom. III) Augustinus. Si unus vir apparuisset Abraham, idemque Dei Filius crederetur. Cum vero tres visi sunt, nec quisquam in eis, vel forma, vel ætate, major ceteris dictus est, cur non hic accipiamus visibiliter insinuatam, per creaturam visibilem, Trinitatis æqualitatem, atque in tribus personis unam eandemque substantiam?

Mysticam vero significationem membrorum Dei aliorumque, quæ ad humanam formam pertinentis Deo in Scripturis sacris tribuuntur, habet apud Augustinum (Tom. IV. in Appendice) libellus de essentia Trinitatis, qui non est Augustini: sed duo prima capita libri, quem S. Eucherius, Lugdunensis Episcopus, scripsit de formulis spiritualis intelligentiæ, ut annotavit Dominus Conradus Bruus (De Imaginibus, capite 4). Scripsit erudite de imagine sanctissimæ Trinitatis Dominus Nicolaus Sanderus (In lib. I. de honoraria imaginum adoratione, capite 4). Consulatur etiam S. Thomæ commentator Thomas Cajetanus (In tertiæ partis questionem XXV. scribens).

Verum ut conclusionem ex vetustate aliquam subijciam, habuit Nolensis Ecclesia, ante annos 1009 et

proprie dicta, quæ stantem eum ac solum exhibeat, nec agentem quidquam: sed suis tantum, ut vocant, attributis distinctum; equestris statum, cum Christo servatori, tum sanctis pontificibus consueverunt. Sane Deus pater, ubicunque seu pictum, sive sculptum, seu æri igneque incisum vidi, aut agit aliquid sua maiestate dignum, aut solo insidens a beatis mentibus adoratur.

Notabile porro Itheranis, saltem quibusdam (ex. g. M. Philippo Bohr in Fictore errante, tom. II. thesauri philol. pag. 862), approbati Dei Patris imaginem, cum Daniele sub forma senis apparentem pingitur. Negat ille quidem fas esse Deum hoc modo pingere, dum anterior aliqua historia oculis subjicitur: sed inanis est ea exceptio; tam quidam Deum, Adam, vel Moysen, ignota notis forma, conspectum, licet illa exprimere, quæ ipse se spectandum alias ostendit?

(1) Sensum turbat hæc phrasis asteriscis inclusa; credo hinc tollendam, vel reponendam loco superiorum verborum: omnes continentur.

(2) Hujusmodi effigiem conuere est adhuc in variis locis, v. g., apud Annuntiatas virginis Nanceii. Vidi eam in Breviario canonicorum regularium ordinis S. Augustini, Lutetie Paris. edito apud Hieron. de Marnef, an. 1583, partia analitica, fol. III: præterea in Breviario romano nupera editio Plantiniana in quarto, ut vocant, expressa, ad officium S. Trinitatis. Sed eam maxime probant quicunque cum Benedicto XIV. pont. max., vident Spiritum sanctum alia quam columbae, aut igneum linguarum figuram depingi. Ex argumento a Waldensi protato non aliud efficit quam licere humanam speciem tribuere angelis Abraham visis, eoque velut symbolum divinæ Trinitatis habere.

(1) Non videtur Dei patris imago sub humana specie ante X sæculum recepta fuisse, quod idololatria in occidente abolita fuit, demptis partibus ad Boream spectantibus. Improbatur eam imaginem sæculo XIII. Lucas Todiensis, lib. II. contra Abilenses, cap. 9. et 20. Henricus Gandavensis (quodlibet I. cap. 6. Durandus in III. sententiar., dist. 9. sæculo XV. Testatus, Episc. Abulensis, ad Dent. IV. quest. 5: sæculo XVI. Jodocus Clichtoveus commentar. ad S. Joan. danielic., Joannes Hesselius in Explic. primi præcepti, c. 65. Quapropter Bellarmius Controv. lib. II. de Imaginibus ss. cap. 8. « Non est tam certum, inquit, in Ecclesia in suis faciendis imaginibus Dei, sive Trinitatis, quam Christi, et sanctorum. Hoc enim condicant omnes catholici, et ad fidem pertinet: illud est in opinione. » Ceterum a septem jam sæculis passim Deus pater augusti senis forma pingi solet in locis sacris, in libris pæis, alibi, paucis e theologorum grege reclamantibus. Nec amplius huic imaginis licet obstrepere, postquam Alexandri VIII. decreto confirmatus est an. 1690. hic articulus, ordine vicissim quintus: « Dei Patris simulacrum nefas est christiano in templo collocare. »

Non existimo autem hujus decreti mentem esse, aut morem Ecclesiæ habere, ut Deo patri statuer posatur, sic

amplius, sanctæ Trinitatis imaginem, cum adscriptis a S. Paulino versibus (1).

Pleno coruscet Trinitatis mysterio,
Stat Christus aune, vox Patris cælo tonat,
Et per columbam Spiritus sanctus fluit.

CAPUT IV.

Rejiciuntur quædam Imagines sacrosanctæ Trinitatis.

Inveniuntur vero et due aliæ Trinitatis imagines, sed quæ a clarissimis viris improbate sunt, quia nec ex sacra Scriptura desumptæ, nec sanctis patribus nostris notæ fuerunt. Unde earum unam improbat Joannes Gerson, in sermone, quem Parisiis habuit de nativitate Domini (Tom. IV. fol. 47. d.): *Cavendum est, ait, ne aliqua falsa pingatur historia. Hoc dico, partim propter quamdam imaginem, quæ est in carmelitis, et similes, quæ in ventribus earum unam habent Trinitatem, veluti si tota Trinitas in virgine Maria carnem assumpsisset humanam. Mea sententia, nulla est eis pulchritudo nec devotio: et possunt esse causa erroris, et indevotionis: Ille Gerson. Vidi hujusmodi imaginem in Carthusia Distensi, quæ, quantum memini, eo allata dicebatur ex Francia tempore bellorum. Quod ideo monco, quia hujus imaginis inspectio multum juvit me, aliosque juvare poterit, ad plene intelligendum Gersonis citata verba.*

Alterâ vero imaginis ratio paulo notior est. Nam typographi quidam, in sacramentariis, sive, ut nunc usitatus loquimur, in Missalibus libris, eam præposuerunt officio de sancta Trinitate: pingentes videlicet Trinitatem, ac si esset unus homo, sed tribus capitibus, aut saltem tribus faciebus. Quam pingendi rationem in suis libris refutatur celebres theologi Iovanienses, pietissimæ memoriæ Dominus Jacobus Latomus, cambrensis (*Latomus, de cultu imaginum*), et Joannes Hesselius, Iovaniensis (*Hessel. in*

(1) Insertis ejusdem epistolæ XII ad Severum. Claruit S. Paulinus anno 420.

Stat Christus aune: Alii quotquot vidi hic legunt *agno*, nec variantis lectionis meminit accurata editio parisiensis anni 1685. Significatur Christum agni specie a Paulino figuratum, qui mos in Ecclesia antiquissimus.

Pax Patris cælo tonat. Josephus Scaliger numquam Constantini (de quo mox) illustrandum aggressus, existimavit Deum Patrem in Paulini pictura designatum esse per hæc verba et stultia nube erumpentia: HIC EST FILIUS SEDIS DILECTUS. Non equidem crediderim, hæc esse fortis expressionem quam necesse est temporis ferant. Verissimum quod Rosweyde autumat *scholio ad dictam epist.*, Deum Patrem adumbratum fuisse per manum quæ e sublimi nube prodiret, et Filium extento digito indicaret. Vide Baroniæ *ad an. 537, n. 12*, ubi numquam affert recepti in cælesti Constantini typum tali ornatum manu. Similis manus cum corona supra caput Eudoxiæ et Placidie apud Grezætum, de cruce, lib. I, c. 16. Et in Græviæ *thesauro inscriptionum*, p. 1483, n. 8, sancti martyres Gervasius et Prothasius ac vel templo adstant, ubi manus e cælo porrigitur iudex fortasse revelationis reliquarum quæ D. Ambrosio obligit. Memorat etiam Rosweyde manum cum corona super crucem et crucifixum Dominum, in abside romanæ Ecclesiæ S. Clementis a Nicolao I, ut creditur, ornata. Inspicio quoque vetustam S. prophete Ezechielis imaginem, præfixam commentario Corneliæ A. Lapide ad ejus vaticinia.

Et per columbam Spiritus sanctus fluit. Putat Rosweyde Spiritum sanctum columbæ specie cruci inefficasse: ritus sane antiquo, nam ejusmodi columbæ cruci supervolantem exhibet Jacobus Bosius, de cruce triumphante, l. VI, c. 12, in abside veteris Ecclesiæ lateranensis. Similem quoque Job. Jacobus Chiffletius in vetustæ aræ lapide, *resurrectionis sui*, pag. 208

Decalogum cap. 66): ante utrumque vero sanctus Antonius, florentinus archiepiscopus; in summa (*Antonin. Parte III. tit. VIII. cap. 4. § 2*): ubi hujusmodi imaginem vocat *monstrum in rerum natura* (1).

Addo picturam hanc signum esse diabolicum. Sic enim scribit Robertus, Abbas Montis, qui Chronicon Sigeberti gemblacensis, supplevit: Anno 1221. in *Præmonstratensi Ecclesia cuidam fratri, altius de ineffabili Trinitate, quæ Deus est, cogitanti, in Matutinis Dæmon astitit: et ei tria capita gestans apparuit, Trinitatem se esse contestans, et ob fidei meritum, Trinitatis visione cum dignum esse affirmans. Sed frater, inimici dolum agnoscens, conviciando ei, recedere a se compulsi. Ille Robertus: eademque habet fusius vita Norberti (Cap. 3, tom. III. Scrii). Legitur quoque apud Damianum a Goës, de Æthiopum moribus scribentem, orator Æthiopiæ referre: *Nos dicimus Patrem et Filium, et Spiritum sanctum, esse tres vultus* (1) *in una similitudine et divinitate.* Porro hæretici et ethnici habuerunt alias quasdam Dei picturas, sed quas Ecclesia nunquam agnovit: inter quas ea est, de qua Rupertus Tuitiensis (*In XXII Exodi*): *«Cui similem, inquit propheta, fecistis Deum, aut quam imaginem ponetis ei? Hoc adversus (anthropomorphitas) humaniformis valet, qui Deum humanis putant esse compactum membris. Nimirum hoc pacto grande sibi fingunt simulacrum (2), quod in cælo sedeat, et terram pedibus contingat; docente ipso (Isai. LXVI, 1): Cælum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum.»**

Nunquam item Ecclesia approbavit Ægyptiorum morem, qui pro Deo pingebant oculum in scepro (3): de quo Cyrillus (*Libro IX. contra Julianum, Respons. II*) sic ait: *«Aiunt fuisse inter Ægyptios, quasdam ænigmatum artifices, qui idolis serviebant: et ad hoc magna industria, et gravitate præditi, quos illi nominare solent Hieroglyphos: qui volentes significare Deum, hoc est, summam et, quæ super omnia est, naturam, pingebant oculum, qui baculum substituebant, ut per hoc intelligatur quod omnia videat, et sit ei regia dignitas; nam sceptrum fere semper regis intelligitur symbolum: quamvis etiam per stantem baculum, quod nullo modo divina natura labefactari possit, sed quasi semper stare, et quodammodo sustinere, et fundare omnia, discatur.»*

CAPUT V.

Picturæ quas nobis veneranda antiquitas commendat omni honore sunt suscipiendæ.

Nunc vero, ut de sanctorum imaginibus certo con-

(1) Quam proinde merito damnavit Urbanus VIII, P. M. tertio id. augusti 1628.

(2) Græce *Τετρα γόνοια*, quod æque tres personas, ac tres milites reddere possit. Quare ex his vocibus nihil elicies adversus fidem Æthiopum.

(3) His verbis non significatur talem Dei imaginem apud anthropomorphitas aut pictam, aut sculptam fuisse, sed tantum mente conceptam.

(4) Sed neque ejusmodi symbola reprobavit Ecclesia, modo ne ficto homini trilinantur. Affine est symbolum quo oculus in trigono positus Dei providentiam designat: usitator eandem figurâ triquetra, adscripto nomine tetragrammato *יהוה*.

venientique ordine disseratur, primo dicendum est, omni honore suscipiendas esse eas imagines, quas veneranda antiquitas commendat. Ad cuius explanationem non est necesse multa, præter exempla, afferre. Nam cum picturæ in septima synodo sæpiusculè dicantur hoc esse, quod Scripturæ, par est ut de picturis sacris, quas majores nostri statuerunt, approbant, et honorarunt, hoc sentiamus, hoc teneamus, quod de eorum scriptis sentimus et tenemus. Quemadmodum itaque ob venerandam antiquitatem multum tribuitur et deferitur libris, hominibus, et in universum quibuscumque scriptis sanctorum patrum, qui prioribus sæculis ad adificationem Ecclesiæ dati sunt: sic parem quoque auctoritatem agnoscimus et reveremur in eorumdem temporum picturis et imaginibus, quas iidem patres approbarunt. Digrediamur itaque nonnihil ad contemplandas priorum sæculorum venerandas et illustres imagines, quas paucas tantum allegare possemus, nisi leones aliquot, et eorum filii, seu mavis catuli, (*Joan. patriarcha in vita Damasc., Zonaras, et alii*) terribili rugitu venerandas imagines invasissent, gravissimamque persecutionem excitassent tam adversus eas, quam adversus orthodoxæ Ecclesiæ multitudinem. Nam imagines quidem furibundi exurebant: eorum vero cultores, partim tyrannicæ impietatis, dentibus miserabiliter dilacerabant, et martyres faciebant, vere tam animo quam nomine leones: partim in diversa suo rugitu fugabant; adeo ut fidelium plerique in subterraneis speluncis sese occultarent: nonnulli etiam, metu exterriti, usque in extremos orbis terminos procurrerent. Sed, dum ita insanitur, intendunt illi quidem sacras omnes imagines ad unam usque in perpetuum delere: verum divina providentia non permittit per ullam hæresim ullum fidei catholice dogma obscurari. Quin potius, ut ferrum, dum acuitur, novum accipit fulgorem; ita Ecclesia per singulas hæreses novo fulgore illustratur. Quare ad singularem Dei providentiam referendum est, quod in nicæna secunda synodo, aliisque contra iconomachos scriptis, tam multa nobis supersint pro sanctis imaginibus patrum fragmenta, quæ procul dubio (sicut libri unde desumpta sunt) intercidissent, nisi iconomachorum barbaries catholicorum diligentiam contra se excitasset. Nunc vero (quod ad fulgorem Ecclesiæ pertinet) ea non modo reservata sunt: sed plenarii quoque et œcumenici septimi concilii saluberrima auctoritate comprobata. Igitur vetustas nonnullas imagines ob oculos ponamus, ordinem litaniarum Ecclesiæ sequentes: Et primum quidem Christi.

CAPUT VI.

Revisentur exempla Vetustatis de imaginibus Christi.

Refertur actione quarta septimæ synodi, imo ejusdem congregationis compunctione ac lacrymis comprobatur sermo Athanasii alexandrinii (*Athanas. Tom. IV.*), quo continetur, christianum hominem Beati habuisse ex adverso lectuli imaginem Jesu Chri-

sti Domini nostri, quæ integram Christi proportionem exprimebat, quamque a Nicodemo, qui nocte ad Jesum veniebat, propriis manibus compositam esse assererebat (1). In hac imagine iterum Dominus noster a Judæis conspuitur, colaphis in faciem ceditur, clavis ferreis crucifigitur, aceto et fello potatur, ac tandem lancea latus ejus aperitur. Ex quo emanare cœperunt rivuli aquæ et sanguinis, qui miraculis clarissimi in ampullis vitreis distributi sunt per Asiam, Africam et Europam.

Eadem actione, ex Antipatro, Bostrorum episcopo, et Eusebio Pamphili (*Euseb. lib. VII, cap. 14. Meminit et Theophylactus in caput 9. Matth.*), dicitur mulier, quæ, sanguinis flore laborans, tacta simbria Salvatoris sanata est; Christo statuum erexisse ære fusam, quæ ipsius effigiem representaret: et ex adverso ex eadem materia statuum mulieris genibus provolutæ, palmasque suppliciter tendentis: sub pedibus autem statum dominicæ herbam excrescere, quæ omnium morborum curationes exhibet. Hanc Julianus apostata deturbavit; suamque in ejus loco posuit. Quo facto ignis violentus, de cœlo delapsus, statuum illam Juliani, circumter pectus, persequitur. Pagani vero id temporis statuum Christi a Juliano dejectam confringebant. At christiani postea ejus fragmenta cum collegissent, in Ecclesia posuerunt, ubi etiam adhuc hodie custodiuntur; ait Sozomenus (*Lib. V. hist. Eccl., cap. 20, V. Hist. Tripart., cap. 41.*)

Chrysostomus in liturgia, quam Erasmus latinam fecit, meminit imaginis Christi, ad quam conversus sacerdos caput inflectit, portans Evangelium, præcedente ministro cum lucerna (2).

Sophronius, episcopus Hierosolymorum, in commentario de sanctis Cyro et Joanne (*Miraculo 306. Tomo III. Concilior., f. 107.*): *«Eccè imaginem maximum et mirificam vidimus, representantem in medio quidem picturam Domini nostri Jesu Christi, Christi autem matrem et dominam nostram Deiparam semper virginem Mariam a sinistris, a dextris vero Baptistam Salvatoris nostri præcursores: præterea prophetarum et apostolorum choros aliquot, et martyrum cœtus, qui autem imaginem collocati, genibus flexis, et caputibus inclinatis, in solum ante Dominum proclibant.»*

Imago Christi Abagaro (ut [*Damascen. Lib. IV, c. 17. Evagrius, lib. IV, cap. 26*] fertur) a Christo missa (3), ingens edidit miraculum, quod narratur a

(1) At hic sermo magni Athanasii non est, neque narratio ipsa suspicione caret, quanquam romano martyrologio inserta quinto idus novembris. Lege Baronium *ad dictam diem, annotationes ult.; et in analibus ad an. 787, n. 50*, tum quæ habent ultimi editores Athanasii (*Inlet. Paris., 1698, tomo III, p. 343*). Non quidquid in conciliis etiam œcumenicis refertur aut continetur ad fidem catholicam pertinere, novit vulgus theologorum. Minor etiam auctoritas Martyrologiorum et Breviariorum, quæ tamen haud temere sollicitanda.

(2) Verum id forte assumptum est recentiore manu adjectam. Obiter observa nullam S. Joanni Chrysostomo liturgiam adscriptam fuisse, nisi post annos ab ejus obitu pene CCC. Quæ de re videtur Petrum le Brun, *Explic. des cérémonies de la messe, tom. II, p. 580 et seq.*

(3) Præmus hujus imaginis meminit Evagrius scholasticus, qui sæculo VI ad finem vergente scribebat. De ea

Procoplo et Evagrio, et ex Evagrio, in quinta actione synodi nicenae contra iconoclastas; ac ab Hadriano papa I. in scripto de imaginibus ad Carolum Magnum (fol. 205.)

Habuerunt haeretici carpocrite (1), et Marcellina, sectae istius socia; quae Romae degens, perniciem doctrinae ipsius Carpocrate evomebat, imagines Jesu et Pauli (*Aug. de Haeres.*, c. 7; *Epiphani.*, *Haeresi* 27): quamvis gravissime eis abusi sint, collocando cum imaginibus philosophorum, Pythagorae, Platonis, Aristotelis, et reliquorum: gentium quoque mores et mysteria circa eas perficiendo. Habebant autem inter istas Jesu imagines, quasdam coloribus depictas, quasdam etiam ex argento et auro, ac reliqua materia: easque tam antiquas, ut dicerent sub Pontio Pilato factas esse, quando cum hominibus versabatur.

Salvatoris in sella sedentis duas imagines ex argento purissimo posuisse Constantinum in ecclesia lateranensi, testis est Damasus papa (*In Vita Sylvestri*).

Tempore Tertulliani, in sacris calicibus pingebatur Christus ut pastor, ad se vocans peccatores tanquam oves erraticas, ut ipse testatur in libro de Pudicitia (*Multo ante medium*) (2).

Zacharias papa (*Ex libro Pontificali*) fecit vestem super altare beati Petri apostoli, ex auro textam, habentem nativitatem Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi.

Nicolaus primus apostolorum principi, polique janitori, obtulit mirae pulchritudinis vestem, aureo intextam opere, decoreque fulgentem, aliam annuntiationis habentem historiam: et Hypapantem (*Id est, Occursum. Sic Graeci vocant Purificationis Festum*): qualiterque ipse unigenitus Filius Dei, templum ingressus, in doctorum medio residebat.

lege Tillemontii commentarios ad Hist. eccles., edit. *Bruxell.*, in-12, t. I, part. III, p. 944, et 1116 et Claudium Fleury, tom. XII, lib. LV, n. 50.

(1) Rectius carpocrite vel carpocratiani, « dicti a Carpocrate, qui docebat omnem turpem operationem, omnemque adhaerentem peccati. » Augustinus qui et subdit: « Sectae ipsius fuisse traditur quaedam Marcellina, quae colebat imagines Jesu, et Pauli, et Homeri, et Pythagorae adorando incensumque ponendo. » Plura habet Epiphanius, p. 108 editionis *Pelavimae*, et utroque vetustior *Fremaeus*, lib. I *adv. haereses*, cap. 24 (edit. J. E. Grabe 1702, pp. 101, 102). « Marcellina, quae Romani sub Antico venit, cum esset hujus doctrinae, multos exterminavit (*seduxit*) gnosticos se autem vocant. Etiam imagines quasdam quidem depictas, quasdam autem et de reliqua materia fabricatas habent, dicentes formam Christi factam a Pilato, illo in tempore quo fuit Jesus cum hominibus. Et has coronant et proponunt eas cum imaginibus mundi philosophorum, videlicet cum imagine Pythagorae, et Platonis, et Aristotelis, et reliquorum, et reliquam observationem circa eas similiter ut gentes faciunt. »

(2) Verba Tertulliani jam montanistae et catholicos sagillantes hae sunt, cap. VII: « Procedant hae picturae calicem vestrorum. » Et cap. X: « Si forte patrocinabitur pastor quem in calice depingitis, prostitutorum et ipsum christianum sacramentum. » Patet autem illum Christum vestes indicant hae ipso c. 7: « Ovis proprie christianus, et grex Domini Ecclesiae populus, et pastor bonus Christus, » Eusebius vero, lib. III *de vita Constantini*, c. 49: « Vide-tes, ait, in fontibus qui sunt in medio foro (bizantino) boni pastores imagines, divinorum oraculorum peritis no-

CAPUT VII.

Imaginum S. Crucis exempla.

Ceterum, sicut Christi Salvatoris, sic et crucis ejus signum atque tropaeum semper in Ecclesia celebre fuit. Quod Alexandriae, ut habet Rufinus (*Lib. XI*, c. 29), unusquisque in postibus, in ingressibus, in fenestris, in parietibus, columnisque depingebat.

Sozomenus addit (*Lib. I*, c. 8.), Constantini mandato crucis figuram nummis impressam esse (1).

Hieronymus ad Laetam: « *Vexilla, inquit, militum, crucis insignia sunt: regum purpuras, atque ardentes diadematum coronas, patibuli Salvatoris pictura condecorat.* »

Crucis signum ex lucis fulgore figuratum oranti Constantino apparuit, cum inscriptione in hoc visceres (2). Unde ad illius effigiem vexillum suum, quod Romani Labarum appellant, fabricari curavit; quia de re Eusebius in vitae Constantini libro I. (cap. 22 et seq. *Lact.*, lib. I. *Instit.*, cap. 11. *Hieron.*, *de Viris illustr.*, cap. 68 [3]).

Apud Minutium Felicem in eo libro, seu dialogo, qui Octavius inscribitur apud veteres (ac proinde falso est in editis libris octavus Arnobii contra gentes) in eo inquam dialogo, catholicis obijciunt, quod ad signum crucis habeant pendentem hominem (4).

« Nam et signa ipsa, et cantabra (5), et vexilla castrorum, quid aliud quam inauratae cruces sunt, et ornatae? Tropaea vestra victricia, non tantum simpli-

(1) Supersunt hodieum aerea, argentea, aurea Constantini numismata, in quibus expressa Christi crux. Lege Baronium ad an. 528, n. 206.

(2) Pressius: *Vince. Ex tropaeo. Vinc.* Visam Constantino crucem in Gallia multis adstruit Tillemontius, *Hist. des empereurs* t. IV, in-4°, p. 652, not. 29 *sur Constantin*.

(3) De Labaro Constantini fuisse docteq. Baronius ad an. 312, n. 25 et seqq.

(4) Errat hoc loco Molanus; ethnicos enim verbis istis urget Minutius, ut praecedentia legenti patebit. Minutio consonant Justinus martyr: *Apolog. II* (edit. *colon. seu ripensis*, 1686, p. 90): « Considerate namque vobiscum res in orbem cunctas, an absque forma ista [crucis nempe] administrare quidquam, aut commercium aliquod habere homines queant. Mare certe quidem non scinditur, nisi tropaeum hoc, quod antenna sive velum vocatur, in navi integrum maneat. Terra absque hoc non aratur. Fossore autem opus non facit, neque ludem manuum artifices, nisi figuram hanc habentibus instrumentis... Quin et signa vestra figurae hujus imi praefertim, et declinant; vexillum signa dico, aliorumque insignium et tropaeorum, per quae progressus a vobis in publicum quovis locorum sunt, imperii et potestatis indicia in hisce ostenduntur: licet hoc non intelligentes faciat. » Tertullianus, *Apologeticus* cap. 16: « Victorias adoratis, cum in tropaeis cruces interstina sint tropaeorum. Omnes illi imaginum suggestus in signis, monilia crucium sunt. Syllara [al. *Siphara*, id est, vestes] vexillorum, et cantabrorum, stola crucium sunt. Laudo diligentiam: polioisti inculcas cruces consecrare. » S. Maximus, episc. Taurinensis, *Homil. XI, de Cruce*: « Grande est crucis sacramentum... Cum a nautis scinditur mare, prius arbor [malus] erigitur, velum distenditur, ut, cruce Domini facta, aquarum fluentia rumpantur. Sed et bonus agricola, cum parat terrae solum vertere, non nisi per signum crucis id facere conatur; dum enim aratra dentale subjicit, affigit arces, sylvam inserit, figuram crucis imitatur. Caelum quoque ipsum hujus sigi figura dispositum est, etc. »

(5) Cantabra species erant vexillorum, quae et colore militibus erant pro signo, et carmine vel nomine aliquo inscripta, laetum aliquid ac jucundum illis canebant, seu significabant.

cis crucis faciem, verum et affixi hominis imitantur.

Ejusdem sanctæ crucis signum atramento in frontibus Turcorum pictum, eos (quantumvis infideles) a pestis contagio prieservavit, ut est apud Nicephorum Callistum (*Lib. XVIII, Hist., cap. 20*).

Alcuinus (*In libro de divinis officii, fol. 58*) dicit in diē Parasceves, in omnibus ecclesiis preparari crucem ante altare, et adoratam deosculari pontificem, deinde presbyteros et diaconos, ceterosque per ordinem, inde populum.

Chrysostomus (*Homil. 58 in Matth.,*) hortatur ut et in penetralibus, et in parietibus, et in fenestris, et in fronte quoque ac mente magno studio crucem inseramus.

Domino supplicabant, Beda teste (*Lib. I hist., c. 25*) Augustinus et socii, more suo crucem pro vexillo ferentes argenteam, et imaginem Domini Salvatoris in tabula depictam, litaniasque canentes, pro sua simul et eorum propter quos et ad quos venerant salute aeterna.

Crucifixi imaginem in medio templi poni solere indicant Lactantio adscripta (1) carmina de passione Domini :

Quisquis ades, medique subis in limina templi,
Siste parum : insontemque tuo pro crimine passum
Respice me, me cande animo, me in pectore serva.

Quo etiam spectat quod concionatus est Ambrosius (*Serm. 55*), veluti malum in navi, crucem erectam esse in Ecclesia, qua inter sæculi naufragia servatur incolumis.

Solet etiam in altari poni. Unde ejus in altari positæ adoratione Probanum a podagre doloribus liberatum esse, refert Sozomenus (*Lib. II, c. 2, in I lib. Tripartita hist., c. 29*).

Constat item ex Tertulliano primos fideles non solum frontem signaculo crucis trivisse, ut habet in libro de Corona militis, recensens hoc inter traditiones non scriptas; sed etiam ut in Apologetico refert christianos dum orarent manibus expansis, utique ad similitudinem crucifixi, in cœlum suspexisse, ipsumque habitum orantis ad supplicium omne paratum fuisse.

Itursum Chrysostomus (*In homil., Quod Christus sit Deus, tom. V*) : *Crucem ubique celebrari videre licet in domibus, in foro. Et post pauca : In murorum picturis, in corporibus brutis male affectis, in corporibus a demoniis obsessis. Tu igitur, ut habet Cyrillus hierosolymitanus (Catechesi IV), manifeste signa te cruce in fronte, ut demones signum regis videntes, tremantes procul fugiant. Huc pertinent et illa Prudentii, in hymno ante somnum (Catermerion. hymno sexto).*

Pac, cum vocante somno
Castum petis cubile,
Frontem locumque cordis
Crucis figura signet (2).
Cruce pellit omne crimen, etc.

Sed hæc de crucis imagine ex multis pauca suffi-

cient. Quare, oratione litaniarum, a Christo ad Spiritum sanctum transeamus.

CAPUT VIII.

Exempla antiquitatis imaginum Spiritus sancti.

Columbas aureas et argenteas. in formam Spiritus sancti super divina lavacra et altaria appensas Severus hæresiarcha sibi appropriare præsumpsit. Quod clerici et monachi Antiochiæ scribunt ad V synodum constantinopolitanam, et inde repetitur in VII synodo contra iconomachos (*Tom. II concil., fol. 436*).

In ejusmodi columba eucharistiam asservavit Basilus magnus, teste Amphilochio (*In vitu S. Basilii*). Meminit ejusdem picturæ semel acriter S. Paulinus (*In carmin. duodecim, epist.*)

CAPUT IX.

Imagines deiparæ Virginis.

Trinitati proxima est deipara Virgo Maria, super omnes angelos exaltata, cujus imaginem a Luca depictam esse, non a Nicephoro aut Simeone Metaphraste natum, sed ante mille annos hanc imaginem a Luca effectam esse tradidit Theodorus Lector (1), dum ait in initio Collectaneorum : *Pulcheriæ Eudocia imaginem matris Christi quam Lucas apostolus pinxerat, Hierosolymis misit*.

Habet Pontificali, Gregorium tertium in imagine sanctæ Dei genitricis diadema aureum et collare aureum de gemmis fecisse, et in oratorio sancto, quo ad præsepe dicitur, fecisse imaginem auream Dei genitricis amplectentem Salvatorem Dominum nostrum.

Scribit Germanus, episcopus Constantinopolis (*Tom. III concil.*), imaginem Virginis matris intereratæ in Zosopoli Pisiðie civitate ex picta manu sua unguentorum seaturiginem effunderè.

Narrat Theodorus Eliotes (*Action. V, synod. VII*), incluso cuidam dixisse dæmonem : *Imaginem istam, si nolis me tecum luctari, cave amplius adores*. Habuit autem imago figuram dominæ nostræ deiparæ virginis Mariæ gestantis Jesum Christum.

Gregorius (secundus vel tertius [2]) Germano :

larminus *IV Controversia generali, lib. II, c. 29*, nempe S. Cyrillani S. Cornelli papæ apud Euseb. *VI, c. 55*, Origenis, SS. Athanasii, Nisseni, Basilii, Ambrosii, Hieronymi, Augustini, Epiphani, Epiireni, Martini, etc.

(1) Cum Evagrii alicujus editus a Valesio Letitiae Paris, 1675. Locus isibic pagina 581. Verum an ille, sæculo vi scribens, re ante 90 annos gestæ idoneus testis habendus sit, alii videntur. Eandem imaginem Venetus magistratus dudum post a patriarcha CPolitano vi abstulit. Superstitionis aliquid in illius cultum suo tempore irrepsisse testis est Innocentius III, lib. IX, epist. CCLXI : « Licet nos, ait pontifex, opinionem illam, qua quidam Græci existimant quod spiritus beate Virginis in prædicta imagine requiescat (propter quod ipsam forte plus debito venerarentur) tanquam superstitionem minime approbemus. » Haud dubium quin manaverit ab ethnicis hæc opinio, quam libro singulari confutavit Philoponus apud Photium cod. 213. De eadem agunt Eusebius *Præparat. Evangelicæ*, lib. VIII, c. 6. Chrysostomus *homilia XX, in 1 ad Corinth.*, Augustinus *de Civitate Dei*, VIII, 25, 24; X, 10, et alibi. Germanus, patriarcha CPolitani, *actione IV, septimæ synodi*. Notum est inter ritus sinenses, quos tolerari noluit Clemens XI, et hunc fuisse, quod majorum suorum imaginibus adscriberent : *Hæc sedes animæ N.*

(2) Omnia secundus. Hanc ejus epistolam recitat Baronius ad an. 726, nn. 15-20

(1) Sed falso, ut inter criticos hodie convenit.

(2) Alia de signo crucis, ceterum testimonia refert Bel-

Sancta omnium dominæ custodit Dei matris imago, ejus faciem divites populi adorant, sine dubio magna retribuit.

CAPUT X.

Imagines angelorum ex refutata observant.

Sed post deiparam dicamus de angelis. Martyrium Procopii habet (*fol. 113, action. IV, septima synodi et in metaphraste*) in summitate alarum Michaelis et Gabrielis scriptum fuisse : Michael et Gabriel.

Joannes vero Gabalon episcopus, in vitam et politiam Severi haresiarchæ (*Action. V, fol. 133*) : *Neque etiam sanctorum, sit, angelorum honorem illatum esse aciebat. Frequenter enim sermonem in gradibus stans hoc de re habebat, populumque sarpe persuadere conabatur, etiam in ipso templo sanctissimi Michaelis non decere angelos purpureas vestes, sed albas, non ignorans sanctis per estatibus non esse curæ quo vestitu utantur.*

Huc adde illud Chrysostomi (*Ex orat. quod Veter. et Nov. Testam. unus sit legislator*) : *Ego ex cera fusilem picturam pietate plenam amavi. Vidi enim angelum, in imagine barbarorum nubes pro pulsantem; vidi barbarorum cohortes concaluit et Davidem vere dicentem (Psalm. LXXII, 20) : Domine, in civitate tua imaginem eorum ad nihilum redige. Quæ verba cum Nicæ in septima synodo recitarentur, dixit (*lult. quart. act.*) Joannes locum tenens orientalium diocesium : Quis autem est iste angelus, visus de quo scriptum est (*IV Reg. XIX, 35; Isaia, XXXVII, 36*) : Quia angelus Domini centum octoginta quinque millia Assyriorum in una nocte percussit, qui ante Jerusalem castra metati fuerant.*

Constantinus Magnus, uti Damasus testatur, in basilica constantiniana (quæ hodie lateranensis dicitur) posuit cum aliis imaginibus angelos quatuor ex argento quibus pedibus, qui appendebant singuli libras CV, cum gemmis alabandensis (1).

In lege autem quis nescit Deum ipsum jussisse (*Exod. XXV, 18, 22*) sanctorum angelorum imagines et fieri, et in ipso templi sacrario asservari? Duos, inquit, Cherubim aureos et productiles facies ex utraque parte oraculi... respiciantque se invicem versis vultibus in propitiatorium... ac de medio duorum Cherubim qui erunt super arcam testimonii, cuncta mandabo per te filiis Israel. Sed et Salomon postea fecit in oraculo duos cherubim de lignis olivarum... posuitque cherubim in medio templi interioris... texitque eos auro (*III Reg. VI, 23, 28*).

CAPUT XI.

Veteres picturæ Joannis Baptistæ.

Angelis subjungendus est Joannes, præcursor Domini, qui agnum Dei tollentem peccata nostra digito monstravit. Quod et vetustas in suis picturis expressit. Epiphanius, in septima synodo (*In fine actionis VI*) refert delicatis et mollibus vestimentis induto, ostendi solere imaginem Joannis, pilis camelorum induti, edentis sylvestre mel, et digito monstrantis Christum, qui suffert peccata mundi.

(1) Dicitur, orator, ab Alabanda, seu Alabandis, urbe Carie, hanc præcæ a Mæandro flumine

Constantinus Augustus, teste Damaso (*in Sylvestro*) fontem sanctum construxit, in quo et baptizatus est (1): in labio autem fontis agnum ex auro purissimo fundentem aquam, appendentem libras triginta: ad dextram agni, salvatorem ex argento purissimo: in leva agni, B. Joannem Baptistam ex argento, adscripto hoc titulo: *Ecce agnus Dei: Ecce qui tollis peccata mundi: gravem libras centum.*

Canon octogesimus secundus synodi in Trullo: *Inter nonnullas venerabilium imaginum picturas, agnus, qui digito præcursoris monstratur, depingitur.*

Tharasius in confessione fidei suæ (*Actione III Synodi VII*) : *Sextæ synodi omnia, tum recte et divino decreta edita, traditosque canones, recipio: præcipue tamen, in quo assignatur quibusdam in picturis agnum, digito præcursoris demonstratum, feliciter effigari.*

Hadrianus papa Tharasio (*Actione II ejusd. synodi*) : *Invenimus in synodica vestra epistola etiam clare expressum, quod in sextæ synodi divine et legaliter prædictis canonibus recipitur pictura illa veneranda, in qua agnus, digito præcursoris demonstratus, graphice est insculptus, qui verum nobis agnum, nempe Christum, indicat.*

CAPUT XII.

Antiquæ picturæ patriarcharum et prophetarum.

Depinxerunt et majores nostri sanctos patriarchas, et prophetas. Adam et Eva tempore Augustini (*Lib. V contra Julianam, cap. 2*) pangebantur. Julianus enim objicit ei, quod a pictoribus didicerit Adam et Evam pudenda contexisse ficulneorum tegmine foliorum.

Hadrianus papa in I actione septimæ synodi, aut potius B. Stephanus, Bostrorum episcopus, ab eo citatus (*Actione IV Synodi VII*) : *Nos vero in memoriam sanctorum, imagines facimus. Quorum ais? Abraham, Moyses, Elias, Isaia, Zacharia, reliquorumque prophetarum, apostolorum et sanctorum martyrum.*

Testatur Augustinus (*Lib. XXII contra Faustum, cap. 75*) tot locis pictam fuisse immolationem Isaac, ut oculos dissimulantes feriret. Ubi, inquit Nicolaus Sanderus, aliquanto plus tribuit imaginibus, quam literis: eo quod literæ non nisi doctorum oculos eis legendis deditos feriant, cum imagines interim tam rudiam, quam doctorem, oculos, etiam dissimulantes, feriant, hoc est, quasi vi quodam excitent occurrentem ad rei considerationem, etiamsi alioqui non magni eam æstimaret. De hac imagine dicit quoque Gregorius, Nissæ episcopus (*In oratione de Deitate Filii et Spiritus*) : *Vidi serpentis inscriptionis imaginem, et sine lacrycis transire non potui, cum tam effecit pictura ob oculos poneret historiam. Laudat vero Cyrillus alexandrinus (*In epist. ad Acaciam, episcopum, eadem actione IV Synodi VII*) eandem historiam per partes pulcherrime depictam, sic ut non fuerit alia*

(1) Utrum Romæ a S. Silvestro papa, an Nicomediæ ab Eusebio, loci episcopo ariano, baptizatus sit Constantinus, lis est inter eruditos, de qua consulti possunt Baronius, Schelstratus, Tillemontius *Nist. des empereurs*, t. IV, lib. 4. p. 629, not. 63, sic Constantini, alii.

aque alius Abraham : sed pictura saepe visa, pictoris artificio, eandem representaverit facti rationem.

Præterea sanctus Paulinus episcopus (*Sub initium Natalis decimi*) meminit imaginum SS. Job vulneribus tentati, et Tobie lumine orbatu, ex una parte : ex altera vero, imaginis inclitæ Judith,

Quæ simul et regina potens depingitur Esther.

Eusebius dicit (*In vita Constantini, lib. III, cap. 48*) videri Constantinopoli, apud fontes in medio fori, Daniele cum leonibus ex ære incisum, aurique laminis splendentem.

CAPUT XIII.

Exempla antiquitatis de apostolorum picturis.

Nec minus celebres fuerunt apud veteres apostolorum picturae. Damasus scribit (*In Sylvestro*) Constantinum posuisse in basilica constantiniana, cum salvatore sedente in sella, duodecim apostolos, quorum singuli quatuor pedes longi, gravesque libras novaginta, cum coronis ex argento parissimo. Idem, Eusebio referente (*Lib. IV Vitæ Constantini, cap. 60*), in urbe ei (*Constantinopoli*) cognomine, apostolorum templum, sive martyrium, ædificavit : ei in eo conditorium suum, quod utrumque semi claudelant apostoli, ut defunctus quoque precationum, quæ illidem essent ad apostolorum gloriam offerendæ, particeps efficeretur.

Gregorius secundus (*Pontificale, tomo III Conciliorum*) oratorium in patriarchio, in nomine beati Petri apostoli, diversis ornatum metallis, a novo fecit : et circumquaque altaris parietes deargentavit, ac depinxit duodecim apostolos, quorum pondus erat librarum centum octoginta.

De Sergio Primo scribit platina, quod statuas apostolorum vetustate exoletas renovaverit.

Beda in libro de Locis sanctis (*Cap. 5*) meminit etiam lintei, cui inerat pictura vetustissima duodecim apostolorum et ipsius Domini.

Paulinus, inter picturas basilicæ ad Dominedium, ponit (*Epigram. X, epist. 12*) quod crux Christi fuerit cincta corona apostolorum.

Petrus et Paulus, apostolorum principes, serpines apparuerunt in ea specie, qua pingi solent : ut patet ex Constantino, in edicto (*Tomo I Conciliorum*) donationis suæ (1), et Ambrosio, de inventione Gervasii et Protasii.

Germanus patriarcha, in septima synodo, actione quarta : *In septimo, ait, Historia ecclesiastica libro, (cap. 14) scripsit Eusebius, se apostolorum Petri et Pauli, item ipsius Domini nostri Jesu Christi, ex coloribus depictas imagines vidisse. Asserit autem ea specie, qua putantur fuisse.*

Augustinus (*Lib. I de Consensu evangelistar., cap. 10*) dicit Petrum et Paulum pluribus locis simul cum Christo pictos esse : quia meriti Petri et Pauli, etiam

(1) Sed hæc donatio pro commentitia habetur ab omnibus, præcunte doctissimo Baronio.

propter eundem passionis diem, celebrius et solemniter Roma commendat.

Platina scribit (ex pontificali, ut opinor Hadrianum primum altare sancti Petri pallio exornasse, in quo depicta historia inerat, quemadmodum angelus B. Petrum e vinculis liberavit (*Actor. XII, 4—10*).

Damasenus vero (*In tertio contra imaginum oppositores*) dicit : Joanni (Chrysostomo) fuisse in imagine effigiem, quæ ipsum Paulum apostolum sperantem (*Actor. IX, 4*) exprimebat. Metaphrastes addit (*Tom. I Særii, p. 635*), quod Pauli imago perpetua staret ante Joannem, et quod eam solet perpetua intueri.

Gregorius vero sic scribit Secundino, servo Dei incluso (*Libro VII, epist. 53*) : « Direximus tibi surtarias (1) duas, imaginem Dei salvatoris, et sanctæ Dei genitricis Mariæ, beatorumque apostolorum Petri et Pauli continentes, et unam crucem : Clavem etiam, pro benedictione, a sanctissimo corpore Petri apostolorum principis, ut per ipsum a maligno sis defensus, per cuius signum munitum te esse credis. »

Gregorius tertius dedit, ad sanctum Petrum, imaginem, auream in gemmis, sancti Andreæ apostoli (*Pontificale*).

Hadrianus primus fecit imaginem Mariæ, et a dextris ejus Andreæ : a sinistris vero, evangelistæ (2).

CAPUT XIV.

Martyrum vetustæ aliquot imagines commendantur.

Hætenus de apostolis, nunc de Christi martyribus dicamus. Sancti Stephani, primi martyris, imaginis, divinitus allatæ, pulcherrime meminit Evodius (Uzalensis episcopus, qui claruit tempore Augustini) libro secundo de miraculis sancti Stephani (*Tomo X Augustini [Editionis Lovaniensium] in appendice*) « Cum enim immensæ magnitudinis draco, in die mundinarum, Uzali e nubibus propenderet (3), relictæ omni

(1) *Scutaria* duo legi vult Cangius Glossarii, l. VI, p. 905, edit. 1736, idemque esse, ac *scuta* in quibus imagines pingi solent. Malim ego : *sitarieas* duas, tum quod ita levior fiat in vocibus mutatio, tum maxime quod sequitur vox continentes ; nec enim appictas busgines scuta propria continent. Sunt autem sitaricæ perle, seu sportellæ quædam, recondendis præsertim alimentis. Lege Isidorum etymol. lib. XX, c. 9, et l. Reg. IX, 7.

(2) Vide locum Hieronymi in cap. 4. *Jomæ*, infra alligandum, lib. II, c. 45.

(3) Ne cui id fabulosum videatur, volucrum seu pennatorum angulum meminere Moses, *Deut. VIII, 15*, *Isaiæ XIV, 29*, et *XXX, 6*. Herodotus, lib. I, c. 75, 76, et III, 197, 198. Tullius, lib. I de natura *Deor.* n. 50. Fl. Josephus *Antiq. VII, 3*. Lucano *Pharsal. VI, 266*. *fin. memoratur Arabum volucer serpens.* Idem lib. IX, *post mod.*

*Vas quoque, qui cunctis, innoxia munera, terris
Serpitis, aurato nâsti fulgore dracones,
Pennis ardens fecit Africa ; ducitis altum
Æra cum pennis, armenta ne tota secuti,
Rumpitis ingentes amplexi verbera lauros :
Nec latas spatio est elephas ; datis anula lecto.*

solinus, cap. 52. « Arabice poludes pennatorum angulum mittunt examina, quorum tam citum virus est, ut morsum ante mors, quæta dolor insequatur. » Ammianus Marcellinus, lib. XXII. « Occurrunt [in Egypto] ibides pennatis agnibus angulum, qui ex Arabiæ emergunt paludibus, etc. » Hieronymus in cap. 15 *Isaiæ* hebraica voce עֲרִיב ut potissime designari « Deceos magnos, qui cunctis sunt.

terrena negotiatione, erat magnus multitudinis concursus ad gremium Ecclesiae matris. Ad ipsam amici Dei sacratam memoriam in facie prostrata jacebat diversa aetas, dispar quoque sexus: donec, Stephani preces fusa, clementia Dei draconem illum subtraheret. Sequenti die negotiator nunquam cognitus, aut verius angelus, Sennodo, uzalensis ecclesiae subdiacono, attulit velum variis pictum coloribus, in quo inerat pictura haec: In dextra veli parte, ipse sanctus Stephanus videbatur astare, et gloriosam crucem propriis repositam humeris bajulare: crucis cuspidem portans civitatis videbatur pulsare, ex qua profugiens draco teterrimus cernebatur exire, amico Dei velut adventante. Verum ille serpens noxius, nec in fuga quidem ipsa tutus, sub triumphali pede martyris Christi contritus aspicebatur et pressus. Talis itaque pictura veli a subdiacono suspensa est ante memoriam tanti patroni: et omnis aetas omnisque sexus intueri cepit, et mirari tanquam grande spectaculum, quo scilicet auctore, quoque liberatore, draco ille extinctus est, hostisque devictus. Nam revera Dei fuit ad homines quaedam allocutio, in velo tacite dicentis: O miseri mortales! quale hesternae die draconis evaseritis incendium, vel ejus pro vobis advocati fuerit acceptum suffragium, istius veli figuratione intelligite, atque gaudete. Ecce draconem de vestra civitate cernitis fugatam et expulsam. Ecce conterentem caput ejus primum martyrem meum. Ecce crucis trophaeum, per quod vicistis inimicum.

Gregorius Nyssenus, laudes Theodori martyris explicans, optime declarat (*Sacrae initiationis [orationis]*) quomodo templa possim ornari solent apud Graecos, per fabros, latomos, et pictores: et de Theodoro subiungit: « Induxit etiam pictor flores artis in imagine depictos, fortia facta martyris, repugnantias, cruciatus, efferatas et immanes tyrannorum formas, impetus violentos, flammeam illam fornacem, beatissimam consummationem athletae, certaminum praesidia Christi humane formae effigiem. Omnia tanquam in libro quodam, qui linguarum interpretationes contineat, coloribus artificiose depingens, certamina atque labores martyris nobis expressit: ac, tanquam praeclara amoenum et floridum, templum exornavit. Solet enim etiam pictura tacens in pariete loqui, maximeque prodesse: lapillorum neminem concinnator, per opus quod in pavimento pedibus calcatur, idem efficit. »

Fuit et Theodorus, archimandrita Siceorum, de quo Georgius ejus discipulus refert (*Die 22 aprilis*),

et volantes. » Memisit Augustinus in Psal. CXLVIII. draconem qui « feruntur in aera. » Super opidulum Badonviller in Vosago monte non senex volavit ingens anguis pennatus, tota civitati conspicuus, anno 1745 [*vide Mercurium Francicum ad mens. decemb. ejus anni.*]. Plura qui volat, adeo e reverentibus Cardinem de parietate rer. lib. VII. c. 29. Scaligerum Exercit. 182. in Cardanum, Petrum Belosium, accuratius imprimis scriptorem, lib. de Serpentinibus, Albrechtum de Serpentinibus et Dracon., c. 6, pp. 416. et seqq., Vincentium le Blanc Peregrin. c. 23., Bochartum Hierosol., lib. III. c. 14: et comperiet frustra esse incredulum illum de Maillet, qui et Telliamed (*Descript. de l'Egypte. Lett. 9.*), cum videri sibi ait ejusmodi anguis, et Agrippa, a nomine unquam conceptos fuisse.

quod sanatus sit per miracula illustres sanctos Cosmam et Damianum, qui tales se illi obtulerunt, quales pictura exprimebat. Cui simile est, quod actione IV, Nicenae (*Fol. 108, tomo III concilior.*) legit Theodosius ex libro miraculorum Cosmae et Damiani, et uxore Constantini Laodicensis, quae vidit tremendos et magnos medicos Cosmam et Damianum, ea quae pinguntur figura, lecto suo assistentes: ac rursus, de alia muliere, quae torminibus agitata, omnibus aedium suarum parietibus imagines Cosmae et Damiani depinxit: et iterum, de viro admodum mansueto, qui fistula in junctura coxae laboraverat quindecim annis. Hic, in porticu templi sanctorum Cosmae et Damiani, videns imaginem Servatoris nostri, cui appicta erat Deipara, beatique Cosmas et Dominus, et quidam ex magnatibus qui tabulam suspenderat, amare illa-crymans, rogat sanctos ut voti fiat compos. Digressus autem domum, vidit noctu sanctos Dei viros ad se venientes, in medio autem Virginem matrem dicentem ad illos: *En hic est, supplicia illi quamprimum forte.*

Item ex miraculis martyris Anastasii (*Ibid. fol. 96*): *Arrete mulier, eminus conspicata, in sancti Anastasii templo, sancti imaginem, cum lacryosis corpore exclamare: Hic est qui in somno vere a me visus, intravit me de malis quae me habent. Deinde se ipsa in solam prostrata, sanctumque orationibus flebilibus martyrem placata, sana firmaque surrexit, quae paulo ante alienis pedibus incedebat, extremaque patiebatur.*

Beatus Nilus in epistola ad Heliodorum Silentiarium (*Ibid. fol. 100*) refert, ad honorem Platonis, patrii sui martyris, quod Galata quidam senex, et filius ejus captivi, per praecognitam imaginem martyris, ipsam adeo martyrem praesentem cognoverint, cum liberarentur.

Eodem modo Georgius, sicut pictus cernebatur, apparuit Elpidio, adolescens valde formosus, splendidis vestimentis ornatus, aureae fulgens coma, prout in Theodori historia (22 aprilis) discipulus ejus, Georgius presbyter, scriptum reliquit.

Magnus vero Basilus, in oratione de Barlaam (*fol. III tomi III Concilior., et Basilus, Homilia XXVIII*): *O clari, viri, athletarum recte factorum pictores, exsurgete! Obscurus a me corona dignum virum descriptus, coloribus artis vestrae, facidum et splendentem facite. In ostendendis praeclearis facinoribus martyris victrix abest pictura! Gaudet in hac certamine genere me vobis esse inferiorem. Videam manus exactissimum opus, quo certamen pugilum! Videam clariorem pictum in vestra imagine pugilem! Lucean armonia, clavis martyris facinoribus per nos ostensis attenti! Inscriptor etiam tabula, qui certaminibus praesidet Christus, cui gloria in saecula saeculorum.*

Apud Damascenum (*Lib. III de Imaginibus*) dicit Helladius, Basilii successor et discipulus, Basilium fixius se obtulisse perspicuendae imagini Domini nostri, et Mercurii martyris.

Cassiani vero et Hippolyti depicta martyria, et palchre et libenter in suam poesim retulit Aurelius

Prudentius (*Peri Stephanum hymnis* IX, XI). Nec mirum; simile enim gaudet simili; quamobrem picturis delectatus est poeta, cum picturam poesiam esse tacentem dixerint Græci; quemadmodum scribit Gregorius junior romano patriarcha (*In VII synodo, actione IV*).

CAPUT XV

confessorum picturis.

Propter tantam picturæ et poesis affinitatem, ob quam hæc quidem a Simonide (1) dicta est pictura loquens, illa vero poesis tacens; sanctus ille Paulinus, Nolanus episcopus, non fuit contentus sua sacra poesi: sed præterea sacris imaginibus multum est delectatus. Unde cum Severus novam ecclesiam imagine sancti Martini (ut ad confessores transeamus) aliisque picturis exornasset, peteretque de iis per suum Victorem versus quosdam a Paulino (*Epist. XII*), libenter eos transmisit: imo, urgente Victore, misit præterea picturas et versus, quibus ipse duas basilicas exornarat, Nolanam videlicet suam, et Fundanam.

Theodorus, Myrorum episcopus, refert (*Tom. III Concil. fol. 100*) diacono suo apparuisse Nicolaum facie rubicunda, capite cano, eodem plane modo, quo imago ejus circumfertur passim expressa.

Discipuli Epiphaniæ edificaverunt templum, quod ejus nomine appellaverunt; in quo, cum multis aliis picturis, illius quoque imaginem collocarunt; ut habet actio sexta nicæna (*Tom. III*), et Joannes Damascenus (*Damasc. lib. de Imag.*).

Chrysostomus in Encomio magni Meletii (*Chrysost. apud Metaphrasten, et VII, synodum*): *In annulis, in poculis, in phialis, in thalami parietibus, et ubique, sanctam illam (Meletii) imaginem multi pinxerunt, ut non tantum sanctam illam appellationem audirent: sed et ubique corporis formam insipientes, duplicem haberent peregrinationis consolationem.*

Quod autem ad annulum attinet, hoc propter antiquitatem interdictio (quamvis *nuptialis*) quod B. Augustinus Victorino episcopo epistolam (*Epist. 15, in fine secundi Tomi*) miserit signatam Anno, qui exprimebat faciem hominis attendentis in latas.

Sabbatius Constantinus, cum vocem amisisset magni patris Gregorii theologi statim continenter accedens, loquendi facultatem recipit; scribit Zonaras (*In vita Michaelis Balbi*).

Theodoretus, episcopus Cyri, in vita Simeonis (*In Historia sacra cap. 26, ante med., et actione IV, synodi septimæ*) adhuc viventis: *Amunt, inquit, Simeonem in Roma, maxima scilicet illa, tam fuisse fama nobilem, ut in omnibus etiam officinarum vestibulis, exiguis ejus imagines collocarint, custodiam quamdam, et securitatem rebus suis illinc promittentes.*

Bursus, Theodosii Abbatæ adhuc viventis imago illustri miraculo Apameæ claruit, quod refertur in quinta actione septimæ synodi.

Tempore præterea Petri archidiaconi, Saturninus

(1) Celeberrimo poeta Græco, Pausaniz æquali et amico. Obiit syracusanus anno ante Christum 400, ætatis 83. Superius ejus carminum fragmenta aliquot, a Fulvio ursino edita.

monachus, dextra levaque beati Gregorii, effigies sanctorum apostolorum, quemadmodum videntur, depinxit; ut scribit Joannes diaconus (*Libro quarto vite S. Gregorii, cap. 85*).

CAPUT XVI.

De artificiosissima pictura Euphemie.

Sed descendamus ad virgines. Gregorius tertius (*Pontificalis liber, tomo II Conciliorum*) sicuti in Ecclesia beati Petri apostoli ab uno latere posuit effigies Salvatoris et apostolorum, ita ab alio latere expressit effigies Dei Genitricis, et sanctarum virginum.

Asterius vero, Amasie episcopus, contemplatus imaginem passionis Euphemie martyris, hisce encomiis usus est (*In VII synodo, Actione VI, fol. 164*): *Pictor quoque secundum vires per artem pius est, qui omnem historiam in sindone pinxit. Habet se autem ad hanc modum exaratus artis: In alto throno Iudex sedet, amare et horribiliter in Virgines videns (irascitur enim etiam in ipsas inanimatis rebus, cum vult, Ars): Satellites vero imperii, et multi milites, [et] commentarienses, trabulas et stylos manibus gestantes, adstant, quorum unus, manum a cera auferens, diligenter ad condemnationem aspicit, quasi jubeat clarissimam Virginem loqui, ne in scribendo a se error committatur. Stat autem Virgo in pulchra tunica, et pallio philosophiam significante, uti pictori visum fuit: vultu vero satis urbano, meo autem judicio, animo virilitatibus omnibus egregie splendente. Ducunt autem eam ad principem milites duo, quorum alter horum, alter illorum Virginem trahunt: vultus autem Virginis pudore et castitatis mixtus est; annuit enim in terram, veluti virorum erubescit aspectum. Stat autem imperterrita, nihili omnino faciens miserum certamen. Quemadmodum autem aliquando alios pictores contemplatus sum in pictura mellecular Colchidas (*Medea*), quomodo sit affecta in jugulatione prolium, dum gladiis illis intentis (misericordia enim et furore vultum habet divisum; quia alter oculorum iram exhibet, alter vero maternum affectum, horrens, et parcenti similis). Ita quoque hic nihil contigit; non admirationem meam ab illa cogitatione ad hanc picturam transuli. Valde autem miror pictorem, qui affectus naturæ pugnantes, pudorem scilicet et virilitatem, commiserit. Imitatione autem artis procedente ad historiam, ecce adstant duo vulgares homines in tunicis nudi, quorum alter caput Virginis arripit, et in eum flectens, ad parvam alteri commode exhibere videtur: ille vero adstant dentes Virginis excussit. Instrumenta autem parat, malleus et terebra sunt. Hic lacrymas amplius continere nequeo, dolorque sermonem aufert. Nam ita manifeste et evidenter sanguinis guttas pictor decoloravit, ut juraveris a labiis effluisse: et cum fleu discedere cogaris. Dehinc carcer: et iterum, in pallis vestibus, decens Virgo ad castrum moevis elevans, Deam in malis auxiliatorem invocant. Hac vero sic precante, apparet a capite signum illud, quod consuetudo est Christianis adorare et depingere; symbolum autem arbitror passionis, quomodo illa suscepit. Statim autem pictor alibi ignem hæc illucque se spar-*

gentem rubro colore depinxit, et hic quoque nova arte flammam faciens corpoream. Stat autem ipsa in illo medio, manus ad caelum complicans: dolorem autem nullum vultu praefert, sed magis gaudenti similis est, quod ad vitam incorpoream et beatam iter faciat. Haec utque pictor manus suam extendit, et ego Oratorem. Tempus autem est, ut et tu picturam perficias, ne nimium extra narrationem veniamus. Hactenus Asterius.

Cui etiam subiiciendum est, quod Constantinus, Tius episcopus, refert, dum inventionem reliquiarum Euphemie narrat (Apud Metaphrasten et Sorium, [die 11 Julii]): ipsius videlicet sacram imaginem ubique habere chartam in manu, eo quod decretum chalcidonensis synodi, dum adversarii quidam reliquiis Euphemie admoveere vellent, ut ab ea dijudicaretur, ipsa, magno miraculo, mortuam manum extendit: et receptam chartam, in fidei corroborationem, ministris recte fidei reddidit.

CAPUT XVII.

Inter antiquas picturas, eas potissimum observandas esse, quae nos ad peccatorum detestationem ipso visu movent.

Hoc insuper ex veneranda antiquitate adjicio, tunc temporis frequentes fuisse eas imagines, quae sui inspectione nostras affectiones a peccatis abstrahunt: imo Ecclesiam solere eas indicare laborantibus avaritia, turpi amore, fastu, aut alia peccati specie, ut ex earum jugi contemplatione se a peccatis suis abstraherent. Quod et nunc faciendum est, dicente parochorum ecclesiismo: Sanctorum quoque imagines in templis demonstrabit (parochus) ut et colantur: et exemplo moniti, ad eorum vitam et mores nos ipsos conformemus. Sunt enim picturae vitae scripturae, quomodo Graeci nominant: et non tantum laicorum et idiotarum libri, sed doctissimorum quoque et sanctissimorum virorum, qui earum inspectione saltem (Beda, de Templo Solomon., cap. 18) sibi magnam utilitatem, imo et lacrymas peperisse. Haec sane de causa sancta Ecclesia solet antiquitas sanctarum hujusmodi imaginum inspectionem eis commendare, qui aut in peccata quidam inciderant, aut ab eis impugnabantur.

Quod pulchre habet septima synodus sub finem sextae actionis his fere verbis: Sancta et Dei catholica Ecclesia ad penitentiam, et cognitionem observationis mandatorum Dei, omnes nostros seculi trahit: et ad gloriam Dei agnoscendam statet nos deducere; non modo per auditum, sed et per visum, morum correctionem solvendi cupiens. Quare, cum ex avaritia et habendi studio aliquis rapitur, Mathaeum ex Telone apostolum (Math. IX, 9) illi indicat, qui relicta avaritia insaniam Christum secutus est. Eodem modo Zachariam (Luc. XIX, 2-8) ascendentem in sycamorum arborem, et Christum desiderantem videre, et comparantem sese ut dimidiatam bonorum morum det pauperibus, et (ai quem defraudavit) ut reddat illi quadruplum. Ita imaginem picturam jugi contemplatis continuo memoriam exercet, ne iterum recurratur ad propriam vomitum. Si quis autem amare meretricio detinetur, casti Joseph (Genes. XXXIX,

6-15) imaginem proponit, qui adulterium execratur, et temperantia vicit. Atque hoc ipsum factum, in imagine representatum, amatores hujus virtutis multum confirmat. Rursus alibi beatam Saram (Dan. XIII [toto capite]) continentia exornatam exhibet, extensis manibus auxilium ex alto invocantem: Davidemque praudentem iudicem, eruentem eam e manibus impiorum seniorum. Ipsa autem pictura ad recordationem temperantis et continentis vitae facit. Lazarus quoque, molliorque vestimentis induto, et non erogasti in pauperes quae posset ab istis pretiosis vestibus sumere, et a sua delicata vita, exhibet Joannem pilis camelorum indutum (Math. III, 4; Marci I, 6) eum, qui suffert peccata mundi indicantem. His adjungit Basilium magnum, et cum eo solitariorum, jejnantiumque, corporibus in terram stratis, multisiduum. Sed satis sit horum paucorum mentionem fecisse: reliqua auditoribus investiganda relinquo.

CAPUT XVIII.

Eas imagines amplectendas esse quae solidam innituntur historiam.

Consequenter dicendum est, eas quoque picturas et imagines quae solidis historiis innituntur, reverenter ab omnibus agnoscendas esse. Quod multa probatione non eget. Siquidem, ut Basilus magnus habet (Sermone in 40 martyres, in VII synodo, actione V, et homil. 29): Ea quae historia oratione exprimit, haec tacens pictura per imitationem ostendit. Quare sicut sanctorum omnium martyrum agones, et vitas patrum solide scriptas, omni devotione Ecclesia veneratur: sic, pari pietate, eadem ipsa picturis expressa omni veneratione suscipit.

Inter quae primo loco recensentur historiae sacrae Scripturae, tam Novi quam Veteris Testamenti, quas etiam vetustas accuratissime depinxit. Scribit enim B. Nilus ad Olympiodorum proconsulem: « Novi et Veteris Testamenti historiis hinc inde parietes templi repleti, doctissimi pictoris opera, velim; quo scilicet hi, qui litteras non norunt, neque sacram Scripturam legere queunt, contemplatione picturae in memoriam reducant, quinam germane vero illi Deo per fortia facta servierunt. » Quibus verbis Nicene in quarta actione lectis, subjecerunt vicarii Adriani papae: « Tale etiam, qui nunc in Deo quiescit Joannes, olim fecit. Nam cum templum Romae Salvatoris extrueret, in utroque pariete templi historiam Veteris et Novi Testamenti inscripsit: hinc quidem Adam exeuntem paradysum, illinc vero latronem paradysum ingredientem, et reliqua. »

Paulinus quoque, in natali nono sancti Felicis, ita canit:

Nunc volo picturas facilis agmine longo
Portibus videas, paulumque supra iugos
Colla, reclinato dum perlegis omnia vultu;
Omnia namque tenet serie pictura fidelis,
Quae senior scripsit per quinque volumina Moses:
Quae gessit, Domini signatur nomine, Jesus.

(Joan.)

Et rursus, natali decimo:

Sanctasque feramur in aulas.
Mircmurque sacras, veterum monumenta, figuras:
Et tribus in spatiis duo testamenta legamus (1).

Ad hujusmodi picturas pertinet, quod Saluator noster pingatur manu tenens orbem terrarum, superposito crucis signo. Ipsi enim compellit quod Isaias ait (*Isai. XL, 12*): *Quis mensus est pugillo aquas, et caelos palmo ponderavit? Quis, appendit tribus digitis molens terram?* Et illud Pauli (*Coloss. I, 19, 20*): *Per eum complacuit reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis ejus, sive quæ in terris, sive quæ in caelis.* Et alibi (1 *Tim. II, 5, 6*): *Saluator noster omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire. Unus enim Deus, unus mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus, qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus.*

Huc pertinet Deiparæ Virginis et dominæ nostræ pictura, qua exprimitur Diabolus habens sub pedibus (2). Quia significatur beatissimam Virginem maxima gloria Diabolus vicesse. Omnem enim vitam suam, speciali Dei privilegio, duxit immunem ab omni peccato, non modo mortali, sed etiam veniali; id quod Ecclesiam sentire declarat sacrosancta synodus tridentina (*Sessione VI, can. 25*).

Angelos præterea in columnis altarium libenter statuit Ecclesia, ad significandum quod tremendis illis missæ sacrificiis angelici spiritus coram et præsentibus assistant (3), juxta illud Ambrosii (*In Lucæ cap. I*): *Non enim dubites assistere angelum, quando Christus assistit, Christus immolatur.* Sed hæc postmodum (*Lib. III, cap. 40*) commodius prosequemur.

CAPUT XIX.

Non est reprehendendum, si quid convenienter pictura exprimitur, quod in historica narratione deest.

Et ista quidem hæcenus de imaginibus, desumptis ex historiis, aut rationibus solidis. Quia vero nullis incertis, ac proinde nec falsis, Ecclesia delectatur, nemo arbitretur pictores in eo reprehendendos esse, quod quedam in picturis exprimat, quæ in historiis non habentur. Hoc enim non solum probabiliter et convenienter, sed et necessario quandoque faciunt: et communi quodam totius Ecclesiæ sensu atque consensu approbatur.

Exempli gratia: In historia *Incarnationis* dominicæ, Evangelia (*Lucæ I, 28*) non expriment quid egerit

(1) Is mos etiamnum obtinet in variis monasteriis, ubi in ambitu claustrii videre est picta in fenestris pleraque Christi Domini gesta, adjectis utrinque figuris et Veteri Testamento, quæ gestis illis respondent.

(2) Sumpta ex Genes. III, 15, ubi Deus ad serpentem antiquum: « Ipsa conteret caput tuum. » Quod beatissime Mariæ solet aptari, quamquam hebræa exemplaria consulenti, non de muliere, sed de semine mulieris, id est Christo Domino, dictum appareat. Cæterum non aliter, quam in filio suo, seu accepta ab eo virtute, Maria Satanam pedibus calcasse catholicis dicitur: nec plus est in ea locutione periculi, quam in his Apostoli verbis: « Deus autem pacis conerit Satanam sub pedibus vestris velociter (*1^a Cor. XVI, 20*). »

(3) Quare merito sculptuntur angeli flexo poplite Christum venerantes in ara, ubi sacra hostia servari et adoranda proponi consuevit.

beatissima Virgo, cum archangelus Gabriel intraret. eam salutans: steteritne, an sederit: an vero, flexis genibus, meditationibus fuerit intenta. Quia vero aliquid horum, dum historia pingitur, necessario est superaddendum, communi quodam pictorum consensu, et aliorum approbatione, receptum est id, quod maximam habet probabilitatem. Probabile vero est, quod, flexis genibus, superbenedicta Virgo eo tempore se occupaverit in redemptionis nostræ meditatione. Si enim nec Danioli, viro desideriorum; tempus natalis Christi nuntiatur a Gabriele (*Daniel. IX, 22-27*), nec Zachariæ sacerdoti (*Luc. I, 8-17*), præcursor Messie, nisi intensissime orantibus: anne existimandum est Gabrielem ad hanc Virginem venisse, Deo non intentam?

Rursum, in fuga Christi ad Ægyptum depingenda, quod Evangelista tacuit (*Math. II, 14*), pictor ex probabili conjectura supplere debuit. Probabile vero est quod tenera Virgo, puerum Jesum bajulans, vastum illud itineris spatium ambulando non potuerit absolvere. Itaque pictores dant ei jumentum, quo pauperiores uti solent: quodque nec se, nec sessorem suum, aut saltando, aut festinando, fatigare solet. Josephum autem, qui ex mandato angeli dux erat itineris, et laboribus fabrilibus assuetus, ideo pedestrem pingunt, quia magna illa Dei parentum paupertas, quæ nobis in historiis Nativitatis et Præsentationis Domini declaratur, non videtur admittere potuisse duorum jumentorum sumptus.

Tentator dixit Salvatore nostro (*Math. IV, 5*): *Si filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant.* Nescimus autem an demonstraverit lapides humi jacentes: an vero, ut picturæ fere expriment, lapides quos in manibus habebat. Posterius videtur probabilius; verisimile enim est, quod Domino nostro lapides mutandos porrexerit.

Uter latronum a dextris Christi fuerit crucifixus, nullus evangelistarum (*Math. XXVII, 38; Luca XXIII, 33*) expressit: in picturis tamen bonus, seu poenitens, lato dextero loco collocatur.

Saulus adhuc spirans minarum, cum appropinquaret Damasco, cadit in terram: habet Lucas (*Act. IX, 1-4*). Pictores addunt ei equum. Non enim verisimile est peditem fuisse Saulum (1), quando commissione accepta a principibus sacerdotum, in Damascus iter faciebat, ut si quos ibi inveniret christianæ viæ viros ac mulieres, eos victos perduceret in Jerusalem.

Quid igitur ad hæc et similia multa dicemus? Quod Ecclesia multa habeat incerta in suis picturis? Absit. Quantumvis enim admitteretur incertum esse, an Maria genibus flexis meditationibus intenta fuerit, cum angelus ei incarnationis mysterium annuntiaret: an asinum habuerit fugiens in Ægyptum: an Diabolus Christum tentans monstraverit lapides, quos in manu habebat: an a dextro Christi latere bonus latro sit

(1) Aliis id verisimilius videtur, quod aliqui sine novo miraculo vitare ex lapsu corporis lesionem vix potuissent: quodque jam lapsum comites ad manus traxerint. Sed res eo incertior est, quod comites ipsi deciderint.

crucifixus: postremo an e caballo in terram ceciderit Paulus; ex his tamen non consequeretur incertas esse superius indicatas picturas. Eae enim non significant haec certa esse, sed tantum significant, etiam pictorum iudicio, haec probabiliter dici. Non igitur picturae hac in parte incertum aliquid significant, sed quod certum est. Certum est enim haec suam probabilitatem habere: atque, ut dixi, nihil amplius significant. De situ tamen et significatione latronum paulo plenius postea (libro IV, cap. 9) dicendum erit (1).

CAPUT XX.

Sicut in parabolis, sic neque in picturis, omnium querendum esse significationem.

Imo vero non est inquirenda significatio omnium eorum quae ex pictura colligi possent; inde enim multa sequerentur absurda. Quae enim similitudinem et parabolarum, eadem et picturarum, quae sunt picturae similitudines, est ratio. Quare sicut Joannes Chrysostomus (Homilia 48 in Math.) de parabolis scripsit dixit, non ad verbum eas exponendas esse, ne multa sequantur absurda: iidem et nos de picturis dicamus, non per singula eas exponendas esse, ne multa sequantur absurda. Et quod idem doctor alibi praecclare scripsit de parabolis, hoc ad picturas quoque referamus. *In parabolis, ait (Homilia 65 in Math.), non oportet nimis in singulis verbis cura perangi: sed cum quid per parabolam intendatur didicerimus, inde utilitate collecta, nihil ulterius anxie est conata investigandum.* Sicut ergo in parabolis quaedam adiciuntur non ad significationem, sed tantum ad ornatum et perfectionem ipsius parabole: sic in picturis multa rectissime apponuntur, non significandi quidem causa, sed ad complementum et debitum ornatum ipsius imaginis.

Quis enim nesciat quod pictores, dum certa forma

(1) Quae hoc capite dissorat Molanus, hac una observatione firmantur, quod in omni pictura, atque item in analogia operibus, quod Gallis *bas-reliefs* audiunt, necesse sit ante omnia parari campum, seu fundum figuris adficiendis congruum, qui in historiis plerumque aut sileatur, aut verbo tantum indicatur. Sed quoniam hac in re pictoribus cavenda: primum ne horrenda praecipitia, urbes, flumina, hortos ex longinquo, sive propinquo, volutresque, et monstra, et equos, et canes, atque causa rationeque ulla effugiant. Deinde ne pingendis historiae accessiones illustriori loco possint: rem vero ipsam et negotii caput aut in angulum retrudant, aut aliis rebus permixtum involvant. Sic nonnulli B. Joannem Baptistam in eremo pangunt, humili obscuroque loco delitescentem: campum vero ipsum magni arborum, stirpium, animalium varietate, praeterea mirabilis rupium, scopulorum, aetrorumque prospectu distinguunt. Sic alii, Deiparae Virginis exortum pangendo, rem quidem eam divinam raptum ac neglegenter adumbrant: domesticam vero familiam ejus suppellectilem ostentant arte summa, si tamen arte vera praeditis arbitremur homines, qui, quod difficilissimum erat, et concu summo leviter elaborant ad imperiti vulgi admirationem. Ceterum illi peccant pictores, si leviter illa, in ima parte tabulae, ornamentis gratia reponant: atque graviter olim reprehensum iudicium insculpique e S. Caroli Borromei familia hominem, qui pictum a Titiano magis vestustate catellum in Epiphaniae domine tabula dederit jesserat, atque ita miraculum artis sustulerat. At gravissimum est flagitium eorum, qui tabulas loco sacro destinatas fiant, appicta, v. g., in inferiori parte lasciva aliqua muliercula, cui plurimum allaborant, praeter omnem historiae accessitatem. Haec fore ex Frederici Borromei libro primo de pictura sacra, cap. 9.

martyrum facies exprimunt, et staturam, et vestitum, rarissime, imo nunquam (nisi hoc ex historia aut traditione habeant) significare velint huiusmodi faisse martyris effigiem, staturam, aut vestitum: sed imago ipsa martyrem representat; reliqua juxta exigentiam artis debite et convenienter appinguntur, neque sunt anxie conata per singula investiganda.

Hieronymum pictores pangunt habitu cardinalitio, quo nunc utuntur illustrissimi Domini (1) cardinales, non ad significandum quod eodem habitu usus ipse fuerit (galeram enim rubrum dedit eis Innocentius quartus anno 1244 (2), reliqua ejus ordinis insignia posteriores pontifices excogitarunt, ut habet D. Ouphris (in Platina). Quare haec pictura non plus significat, quam Hieronymum presbyterum fuisse cardinalem romanae Ecclesiae. De quo nonnihil postmodum dicturi sumus (5).

CAPUT XXI.

In imaginibus, tametsi sint idiotarum libri, multa tamen metaphorice et allegorice recte depingi.

Ut autem de picturarum metaphoris et figuris nonnihil subjungamus, si quis arbitraretur in imaginibus nullas metaphoras aut figuras admittendas esse, eo quod rudes, propter quos praecipue imagines ponuntur, non perinde eas intelligant, atque eroditi: is mihi venerandae vetustatis imagines nunquam observasse videatur. Ea sane tales adhibuit frequenter, ut Spiritus sancti, sub specie columbae: Angelorum, cum corporibus et alis: item et eas, quas in Basilicis Noxae et fundis positas, suis carminibus celebrat Paulinus (Paulinus, Epist. 12), aliasque permultas.

Nec vetustarum tantum imaginum ignorantia laborat: sed et a communi sensu atque iudicio alienissimus, nimium praecul dubio in proprio sensu abundat. Neque enim tam rudis est populus, ut nullas in picturis metaphoras et translationes assequatur: imo vero multas etiam assequitur, quarum tamen significatio-

(1) Ita nuncupari solebant anno Molani. *Eximiosissimus* titulo auxit eos Urbanus VIII, anno 1630: simul vetuit ne se aliter appellari, nisi a regibus, et senato Veneto, permitterent. Eodem titulo donavit archiepiscopos tres, electores imperatores, munitionum videlicet, coloniensem, et trevirensem, item equitum melitensem principem, seu magnum magistrum.

(2) Nicolaus de Curbio, qui aequalis fuit Innocentio IV in ejus vita, c. 21, tomo III, *Scriptorum rer. Ital.* p. 532, « Pontifex, ait, post concilium (lughense primum) anno secundo (Christi 1247) Cluniacum ivit, cum rege Franciae et ipsius fratribus locutus; ubi Domini cardinales primo capillos ruberos receperunt, sicut in ipso concilio fuerat ordinatum. » Paulus vero II, qui sedem apostolicam tenuit ab an. 1464, ad 1471, « cardinalibus, qui sacris indati vestibus (cum galero nullo usus est) a praefatis inferiorum ordinum, praeterquam loca, non noscebantur, usum nostrae serieae Damasceni operis, rubraque capita indulsit, quibus soli antistites romani antea utebantur. Subsellia quoque, tam ad senatus, quam ad sacrificium concessum, altius elevarit »: ut habet Jacobus Picoconinus, cardinalis papensis, *Commemorative*, libro II, p. 550. Rubri bireti usum Gregorius XIV, anno 1591, extendit ad cardinales ex ordinibus regularium, qui ad id tempus bireti vesti sui consueverant nisi fuerant. Lege constitutionem ejus nonnisi in *Bullario*. Denique Alexander VII, nigri ac lugubris coloris, post consanguineorum obitum, seu cardinalibus interdixit.

(3) Infra lib. III, cap. 12

sem a nullo doctore acceperit. Quod si quæ sint, quæ non assequitur, nec alio etiam docente commode assequi posset, de his statuendum hoc est, quod de libris. Libri quidam scribuntur pro rudioribus, quidam pro doctioribus in uno quoque et eodem libro, quedam tantum doctioribus et capacioribus subserviunt, quedam vero et plebi. Sic et imagines plerumque statuuntur, ut quod in eis principaliter significatur, facile rudis populus aut assequatur, aut assequi possit, ita tamen ut multa magis propter doctos et capaciores, addantur, quam propter rudiores. Sunt etiam imagines, sed perpaucæ, quarum principalis significatio et representatio a solis doctis intelligitur. Inter quas sunt revelationes a beato Joanne in Apocalypsi descriptæ. Ex his enim lectis parum intelligit simplex plebs, ac proinde multo minus ex his depictis (1).

CAPUT XXII.

Draconum metaphorica pictura explicatur.

Clarum est ejus rei in picturis diabolorum exemplum; facile cuilibet est e depicto cognoscere diabolum, tametsi pauci considerent quid sibi velint appositum cornua, caudæ, ungulæ et similia.

Doctiores vero per Cornua sciunt, phrasi sacræ Scripturæ, significari potestatem regiam ac potentiam; non ignorant cornutum cum pingi, quia non est super terram potestas quæ comparetur ei, qui factus est ut nullam timeret; quique omne sublimis videt, et est rex super universos filios superbiæ (Job XL, 25, 25).

Caudam autem significare fraudem sciunt, qui intelligunt illud Job (Job XL, 10, 12): Ecce Behemoth attingit caudam suam, quasi cedrum; et illa Apocalypsis verba (Apoc. IX, 10): Habebant caudas sicut scorpionum, et aculei erant in caudis eorum. Et paulo post (Apoc. XII, 3, 4) Cauda draconis magni ruffi trahebat tertiam partem stellarum cæli. Ac postremo illud magni concilii lateranensis (Capite III) Condemnantes universos, quibuscumque nominibus censeantur, facies quidem habentes diversas: sed caudas ad invicem colligatas, quia de vanitate conveniunt in idipsum. Ungulas capacitatem significare, utcumque notum est.

Ignis, quem ejicit, desumptus est ex XLI capite Job (Versibus 9-12), ubi sic ait Dominus ad Job: Sternitatem ejus splendor ignis, et oculi ejus ut palpebræ diluculi. De ore ejus lampades procedunt, sicut tædæ ignis accendunt. De naribus ejus procedit fumus, sicut olæ succensæ atque ferrentis. Halitus ejus prunas ardere facit, et flamma de ore ejus egreditur. Hæc atque hinc similia, qui voles, diligentius perscrutetur (2).

(1) Ad argumentum Molani pro metaphoricis imaginibus, addo non pauca legi in sacra historia, quæ alia ratione depingi vix possunt, veluti datur Petro claves regni cæli: item jussus oves Christi pascere, et quæ similia.

(2) Quæ hæc afferuntur ex Job, et capite 9 Apocalypsis, allegorice tantum ad diabolum pertinent. Qui lateranensem concilium investigavit, Behemoth elephantaem, Leviathan tuluam interpretantur; quibusdam præbuius placet crocodilum, mea sententia, minus probabiliter. Locum Apocalypsis, cap. IX. Kerherderus commode adaptat Partem romanum imperium inestantibus.

Singulari porro diabolorum picturam suggerit Jose-

CAPUT XXIII.

Non esse statuendas imagines, quæ periculosi erroris occasionem rudibus præbent.

Redeamus nunc ad verba concilii tridentini, non-nihil ea observantes. In his, ait (Sess. XXV), *sanctas et solutares observationes si qui abusus irreperierint, eos prorsus aboleri sancta synodus vehementer capit: ita ut nullæ falsæ dogmatis imagines, et rudibus periculosi erroris occasi-nem præbentes statuatur.* Quibus verbis certum est prohiberi eas imagines, quæ rudibus præbent occasionem errandi, contra definitionem Ecclesiæ, in aliquo dogmate fidei aut morum. Tales enim picture etiam naturali lege vetantur.

Sed questio est. An hujusmodi picture in Ecclesiâ habeantur? Puto omnino ne usam haberi, tametsi quasdam tales esse videantur, aut saltem videri possent.

Pingitur enim quibusdam locis, in historia Annuntiationis et Incarnationis dominicæ, Corpusculum quoddam humanum, inter radios, quos Spiritus sanctus diffundit, descendens ad uterum beatissimæ Virginis; quæ pictura videtur præbere occasionem erroris non solum periculosi, sed etiam hæretici. Valentinus enim ab antiquo hæretico est habitus ab Ecclesiâ, quia docuit Christum corpus de cælo attulisse, et per Mariam tantum tanquam per fistulam transisse. Unde sanctus Antoninus hæc picturam acriter reprehendit (III parte, Tit. VIII cap. 4 § II). « Reprehensibiles, inquit, sunt etiam pictores, cum pingunt ea quæ sunt contra fidem: cum faciunt Trinitatis imaginem, unam personam cum tribus capitibus; quod monstrum est in rerum natura; vel, in Annuntiatione Virginis, parvulum puerum formatum, scilicet Jesum, mitti in uterum Virginis, quasi non esset de substantia Virginis corpus ejus assumptum: vel parvulum Jesum cum tabula litterarum, cum non didicerit ab homine (Joan. VIII, 58, 40). »

Item extremo judicio aliqui apponunt B. Virginem et Baptistam orantes; quæ pingendi ratio videtur sapere damnatum ab Augustino (XXI, de Civit. Dei, cap. 18 et 24) dogma de damnandorum salvatione per preces et intercessionem sanctorum: et directe repugnare illi, quod et Hieronymo citare se dicit Gratianus (Causa XIII, quæst. 2, ex Hier. lib. I I. in cap. 6. ad Galat.). In præsentî sæculo scimus orationibus invicem nos posse jurari: cum autem ante tribunal Christi venerimus, nec Job, nec Daniel, nec Noë (Ezech. XIV, 20) rogare posse pro quoquam, sed unusquisque portare onus suum.

plum Maria Suarezius, Vasonensis in Gallie provincia episcopus; in Epistola ad Franciscum Serlinum card., et archiepiscopum Florentinum, scribit existare in sacra sede vaticana, supra portam regiam, pictis e tessellis, navia Petri, de qua Matth. XIV, 52 et seqq., cum hæc inscriptio: « Hujus picture exemplar, quod ante annos 300, a Joanne Florentino, celebri pictore, opere musivo, elaboratum est, Urbanus VIII, Pont. Max. ex arca vaticana in basilicam principis apostolorum transiit » (anno 1629). Iste agulicæ delineatus videri easdem demones, ventorum specie vehementer flantes, atque Ecclesiam concutientes, quæ Christi navis est, ab eoque ad portum salutis deducitur.

Rursus Michaellem archangelum pingunt nonnulli eum libra, ponderantem in una statera animam, in altera vero ejus virtutes. Ad stateram in qua est anima, appingunt Diabolum, qui eam conatur deprimere, quantum potest: in altera vero statera, Michael signo suo crucis impedit conatum Diaboli, et ex merito positum et crucis Christi videtur aliquid illi stateræ superaddere. Ex hac autem pictura facile nonnulli colligerent, quod si consequantur vitam æternam, in quibus bona opera præponderant malis: illi vero diabolo relinquantur, in quibus mala bonis præponderant. Quale quid habere videtur, apud Augustinum, recentioris cujusdam hominis sermo, qui est primus in vigilia Pentecostes. Sic enim habet (Cap. XVI, sub finem): « Erit ibi sine dubio compensatio bonorum malorumque, et velut in statera posita utraque pars: quæ demerserit, illa sibi eorum, quo momentum vergitur, operarium vindicabit. Si ergo malorum multitudo superaverit, operarium suum pertrahit ad gehennam: si vero majora fuerint opera bonorum, summa vi obsistent et repugnant malis, atque operatorem suum ad regionem vivorum, ex ipso etiam gehennæ confinio, convocabunt (1). »

Præterea pingunt aliqui Joannem evangelistam sponsum in Casa Galilææ (Joan. II, 1), cum tamen, ut Catharinus habet (Lib. V. Annot. in Cajetanum), minime putandum sit quod Joannes sponsus fuerit in eis nuptiis, ad quas vocatus est Jesus; sic enim Dominus solvisset nuptias, quas tamen venit honoratum et comprobatum, ut sancti expositores recte docent. Si autem solvisset, reprobationis nuptiarum potius argumentum dedisset hæreticis.

Hæc etiam referri potest, quod mater Zebedæorum Salome, cum filiis suis Jacobo et Joanne apostolis (Matth. XX, 20; Marc. X, 35), accedens ad Christum, sic pingatur, ac si filios suos velut puerulos ad Christum duceret. Ex hac enim pictura videtur bona desumi argumentatio: Ecce Christus pueros elegit in apostolos; hi enim erant duo apostoli, contra quos decem indignantur. Quare ergo pueris non liceret dare beneficia?

(1) Non absimilia refert Abbas a Rupe de quodam Italo, quem omnes pro usurario habebant. « Is inter omnia vitia sua cum sola habebat virtutem, quod singulis diebus recitaret rosarium D. Virginis Mariæ, prout fuerat edoctus a S. Dominico. Tandem, cum esset morti proximus, visionem habuit, per quam vidit S. Michaellem archangelum, penitentem una parte bilanci omnia bona, quæ is homo aliquando fecerat: et ex alia parte videbat demones, impudentes omnia ejus vitia, quæ infusite graviora erant, et balancem in diversum trahentes. Qui ex ea re cogitandum et attentum, mox conspexit, et divinam Virginem advenire, quæ perquisitans laci, seu lebeti, in qua ejus omnia bene facta erant in altum in aere sublevata, illi imposuit rosarium unum: et subito laus incepit pondere suo apparere, et gravitate sua deprimere alteram lancem ex adverso positam. Unde miser is homo e somno excitatus, curavit omnes suas vitas confiteri, et ablatas restituere: et deinde catholice fuit mortuus. » Ex Antonii d'Aversoli libro *Exemplorum, tractatus* 1605, folio 161, recitat Michael Naveus *chronica apparitionum et gestorum S. Michaelis*, pp. 283, 286. Ego non alio intuitu refero, quam ut illustretur origo imaginis, de qua Molanus hic loquitur. De fide autem Abbate habenda consulto, qui vult, bibliothecam ordinis predicatorum, a doctis viris Echar et Quilâ conscriptam, t. I, p. 819 et seqq., item Bollandistas, *Commentario præfatio ad acta S. Dominici, 17 Aug.*

Ac postremo, quod Carolus Martellus, magnus ille Brabantie dux, Caroli magni imperatoris avus, pingatur a sancto Ægidio manus impositionem, sive absolutionem, accipiens: aut, ut alia habet pictura, quod angelus nudi Caroli remissionem peccati sui, adjecto carnive:

Ægidii merito, Caroli peccata dimittit.

Istud videtur respondere historię sancti Ægidii, in qua habetur, quod, angelo revelante, ad preces S. Ægidii, dimissum sit regi Francorum (qui quidem non erat rex Franciæ, sed protector tantum et tutor: filius autem ejus Pipinus regium nomen est consecutus) facinus magnum, quod nulli ausus fuerit confiteri, si tamen deinceps ab illo desisteret. Adjunctumque fuisse in fine, quod, quisquis sanctum Ægidium pro quolibet commisso invocaret, si ab illa perpetrato cessaret, dimissum sibi procul dubio a Domino crederet. Sed cum historię hæc in parte adversetur Scripturæ sacræ, et traditioni Ecclesiæ, quæ exigunt sacramentalem absolutionem, videtur etiam imago, prædictam historię narrationem exprimens, referenda inter eas, quæ periculosi erroris occasionem rudibus præbent (1).

CAPUT XXIV.

In corrigendis imaginum abusibus nihil privata auctoritate attendendum: sed celsa discretionem est condenda.

Si quis autem parochus, hæc attendendo, pieturas et imagines prædictas in sua Ecclesia aboleri vellet, exemplo Ezechielis regis, qui serpentem æneum, quem Moses fecerat, confregit (IV Reg. XVIII, 4): is zelum quidem haberet, sed non secundum scientiam (Rom. X, 2). Hæc enim privata auctoritate et illegitime et periculose fierent. Nam inquisitores fidei metas suas transiliunt, invadendo apostolicæ sedis fines, cum putant sibi licere de questionibus dubiis et obscuris judicium ferre, et pronuntiare quod altera pars ad fidei regulam pertinet: solius enim apostolicæ sedis est ambigua definire, et minus aperta declarare, et toti Ecclesiæ præscribere; sic ut nullus, hæreticus, aut de hæresi suspectus, pronuntiare debeat, nisi ob dogma prius clare definitum, non ad inquisitoribus, aut doctis scriptoribus, aut celeberrimis universitatibus, nisi forsitan sedi apostolicæ cooperantibus, sed ab ipsa sede apostolica. Quanto itaque magis privatus homo alienos limites invaderet, si hujusmodi quid circa imagines attentaret? Præsertim cum tam clare scriptum reliquerit synodus tridentina (Sess. XXV): « Quod si aliquis dabiis aut difficilis abusus extirpandus sit, vel omnino aliqua de his rebus gravior questio incidat, episcopus, antequam controversiam dirimat, metropolitanus et comprovincialium episcoporum in concilio provinciali sententiam expectet: ita tamen, ut nihil, inconsulto sanctissimo romano pontifice, novum aut

(1) Vide infra lib. III, cap. 38.

in Ecclesia hæcenus inusitatum, decernatur. » Diligenter etiam animadvertenda est Gregorii admonitio, quam scripsit Sereno, episcopo massiliensi (lib. IX, epist. 9) : « Perlatum, ait, ad nos fuerat, quod inconsiderato zelo succensus, sanctorum imaginis, sub hac quasi excusatione ne adorari debuissent, confregisset. Et quidem quia eas adorari vetuisses, omnino laudavimus : fregisse vero reprehendimus. Dic, frater, a quo factum sacerdote aliquando auditum est, quod fecisti ? Si non aliud, vel illud te debuit revocare, ne, despectis aliis fratribus, solum te sanctum et esse crederes sapientem. Magnopere a te, qui inter gentes habitas, attendi debuerat, ne recto zelo incaute succensus ferocibus animis scandalum generares. Si zelum discretionem dividisses, sine dubio et ea quæ intendeas salubriter obtinere, et collectum gregem non dispergere, sed potius dispersum poteras congregare : ut pastoris in te meritum nomen excelleret, non culpa dispersoris incumberet. Hinc autem, dum in hoc animi tui motus incaute nimis exsequeris, ita teos scandalisasse filios perhiberis, ut maxima eorum pars a tua se communione susceperit. »

Quod si igitur prædictæ picturæ in provinciali synodo examinarentur, puto quod nulla earum, quantumvis sint raræ et incelebres, abolenda iudicaretur : tametsi in ponendis fortassis aliquid castigaretur. Omnibus enim modis cavendum est scandalum pusillorum et infirmorum, quorum infirmitas facile hac abolitione turbaretur et læderetur, præsertim si accederet maledicentia hæreticorum, qui cum Juda vigilant. Hi enim, ut Judas habet (Juda Epist., §. 8), non Iscariot, dominationem sperant, modestiam et quæcumque ignorant, blasphemant : hi sunt mormuratores, quævis et noisissimi temporis illutores.

CAPUT XXV.

Nullam periculosi erroris imaginem haberi in Ecclesia.

Atque, ut ad rem propius veniam, arbitror nullam prædictarum (capite XVI, [imo XXIII]) imaginum rudibus periculosi erroris occasionem præbere ; imo ne unum quidem ex rudi populo ex prædictis imaginibus occasionem erroris in fide aut moribus accepisse. Et, ut quam maxime accepisset, nondum sequeretur imaginem, eam præbuisse : sed errorem eam salutare doctrina castigandum esse. Cæterum particulatim motus exemplorum difficultates in sequentibus libris convenientiori, ut arbitror, ordine dilucidabimus. Atque ex his animadverti poterit, quam aliena sit Ecclesia a periculosi erroris imaginibus. Hoc igitur inculco, quod putem nullam imaginem periculosi erroris in Ecclesia haberi : atque ob id concilium tridentinum nullam mentionem de imaginibus quæ jam habentur, fecisse, ubi de statuendis dicit : Ita ut nullæ falsi dogmatis imagines, et rudibus periculosi erroris occasionem præbentes, statuatur. Alioquin facile adjecisset : Quæ autem statutæ sunt, aboleantur.

Disco autem (in Ecclesia) nullam haberi periculosi

III. XXVII

erroris imaginem, quia apud hæreticos notum est multas haberi imagines hæreticas, ut eas, quæ duo aut tria tantum complectuntur sacramenta : blasphemias etiam in catholicos, ut ubi monachos pingunt intrantes in ovile, non per ostium : et ubi, romanum pontificem, orbis christiani caput, picturi, faciunt meretricem babilonicam, aut Antichristum (1). Pagani etiam ausi fuerunt Deum nostrum pingere auri-
bus asininis, alio pede ungulatum, librum gestantem, et togatum, cum subscriptione : Deus christianorum onychitis (2), ut refert Tertullianus (In Apologetico, capite XVI). Sed hæc extra Ecclesiam. Interim si quæ periculosi erroris imago in Ecclesia alicubi haberetur, ad eam pertinere quod præcedit : In hac sanctas et salutare observationes, si qui abusus irreperint, eos prorsus aboleri sancta synodus vehementer cupit.

CAPUT XXVI.

De imagine duodecim signorum, quæ ante ephemerides ponitur.

Pene exciderat mihi ex imago, quam medici nostri ponere consueverunt ante ephemerides suas, quæ vulgo arabica voce Almanach dicuntur, nisi eam ad memoriam revocasset generalis illa negatio, quæ est in verbis concilii : Ita ut nullæ falsi dogmatis et periculosi erroris statuatur. Quare cum B. Augustinus hanc superstitionis arguere videatur, libenter de ipsa aliquid dicam, ob honorem quem medicis (Ecclesiastici XXXVIII, 1) debeo, quamvis non sit de numero sacrarum imaginum. Verba itaque B. Augustini sunt hæc (In libro de Hæresibus ad Quodvultdeum, hæresi 70) : « Adstruant etiam (priscillianistæ) fatalibus stellis homines colligatos, ipsumque corpus nostrum secundum duodecim signa cæli esse compositum ; sicut hi, qui mathematici vulgo appellantur, constituentes in capite arietem, taurum in cervice, geminos in humeris, cancerum in pectore, et cætera nominationum signa percurrentes, ad plantas usque perveniunt, quas piscibus tribuunt, quod ultimum signum ab

(1) Seculi XVI hæreticos, ut in aliis, sic in hac parte annalium temporis nostri novatores, pyromem, superbie typum, præxerunt, appensis ejus collo Petri clavibus : meretricem apocalypticam, romano capite insidentem : afflicta Francisco Parisio miracula, aliisque permulta sui Christi vicarios odii monumenta.

(2) Quasi asinus onychitis. Hæc calumniam Tertullianus imputat Cora. Tacito, qui de Judæis Egypto profectus, Arist. P. 3, 4 : « Iter incipiunt : sed nihil aque, quam lupi aque fatigabat : jamque, haud procul exitio, totis campis procubuerant, cum grex asinorum agrestium et pastus in rupem memore opacam oneressit ; secutus Moses, conjectura herbidi soli, largas aquarum venas aperit... Eligens animalis, quo monstrante errorem suumque depulerant, penetrare sacrare. » Ante Tacitum, Apion alexandrinus grammaticus, apud Fl. Josephum, edit. Genæ. 1653, p. 1063, fluxerat Judæos in suo « sacro... asini caput collocasse... et id colere, ac dignum facere tantæ religionis : et hoc... fuisse depulatum (trigatum), dum Antiochus Epiphanes et expellasset templum, et illud caput invenisset et auro compositum, multis pecuniis dignum. » Atque ita, inquit Tertullianus, loco cit., inde opinor præsumptum nos quoque, ut judicæ religionis propinquos, eadem simulacro initiari. » Plura lege apud Gerardum Joan. Voesium de Th. dogm. Gentili, lib. III, cap. 73, edit. 1642, pp. 415, 416, et Joannem Seldenum, de diis syris, synagoga II, cap. 17, edit. Amstel. 1680, pp. 291-293.

(Trois.)

astrologis nuncupatur. Ille et alia fabulosa, vana, sacrilega, quæ persequi longum est, hæresis ista contexit. De eodem priscillianistarum errore scribit Leo Magnus ad S. Turibium, astoricensem in Hispania episcopum (*epist. XLIII, cap. 14*), et synodus bracharensis prima (*canone 9 et 10*).

Sed in istorum patrum verbis notandum est, quod agant contra mathematicos, qui fatalibus stellis homines colligatos asserunt. Fatum damnant, non autem sobriam mathesim, aut illud Manili (*lib. II Astronomiæ, cap. 1*):

Ad hunc motum variant animalia corpus (1).

Nihil itaque prædicti patres peccaverunt contra eam sententiam, quæ, Quinciliano teste, Fabii Pictor sit (*apud Erasmus, Adagior. centuria VI, cap. 16*): *Felices futurus artes, si soli artifices de iis iudicarent*. Omnes, non dubito, Fabii Pictoris sententiam multum approbaverint: sed aliud est iudicare de arte mathematica, aut pictoria: aliud vero de iis quæ aliunde ad has artes adiunguntur. De fato enim, de superstitione, de hæresi, et scandalo morum, non est proprium iudicium penes mathematicos, aut pictores: sed theologorum est, huiusmodi abusibus aut impietatibus, aliunde in bonam alloqui artem accersitis, resistere, ac de eis iudicium ferre. Si quis autem, nunquam in mathesi aut pingendi arte versatus, de iis iudicare vellet quæ his artibus propria sunt et peculiaris, ei merito obijceretur quod celeberrimus pictor Apelles auri: *Ne ultra crepidam auri iudicaret*. Quod ab eo in proverbium venisse, scribit Plinius Secundus (*in Naturali Historia, libro XXXIX, c. 40*).

CAPUT XXVII.

Puerperium beatæ Virginis decumbentis, et ægotantis, non esse pingendum.

Sed dum transire cupio ad eas imagines quæ errorem quidem continent, sed non periculosum, impedire nonnihil per picturam beatissimæ Deiparæ in puerperio decumbentis. Dum enim eam exactius inuicor, parum distare videtur a periculoso erroris imaginibus. Pallor et doloribus Virgo, sorbitionem puerperæ parant obstetrices. Ad quid ista? Cum deipara virgo Maria, sicut sine dolore benedictum suum Filium peperit, ita nullos ex partu dolores reservaverit. Et quod ad obstetrices attinet, quæ ex apocrypho libro, de Infantia Salvatoris, desumptæ sunt: Nulla, ait Hieronymus (*contra Helvidium*), *obstetriz, nulla muliercularum adulteris intercessit; ipsa et mater et obstetriz fuit*. Pannis (*inquit evangelista [Lucas cap. II, 7]*), involvit infantem, et collocavit eum in præsepio. Quare docti etiam viri vehementer hanc improbant picturam; inter quos Ambrosius Catharinus, et Henricus Luitensius. Catharinus certe sic ait (*in libro de Cultu imaginum*): *Vidi ego in nonnullis locis picturam B. Virginis, quæ procumbens in le-*

cto ostenditur quasi puerpera, quæ passa dolores, et ipso partu invalida et imbecilla reddita, corpus suum sustinere non queat. At hoc est injuria in Christum et Matrem; quamquam adversus hanc catholicam persuasionem Erasmus quæpiam effutiverit (*De sanctarum Gloria, libro secundo*), de quibus alibi scripimus. Henricus vero Luitensius, Mechliniensis, homilia in Nativitatem Domini, ad illud: *Et reclinavit eum in præsepio*. Hoc, ait, Mater, non Joseph præstitit, ut posteris virginem peperisse certum sit. Quapropter ridendi sunt qui Mariam virginem, dum ipsius puerperium depingunt, aut sculptant, lecto decubentem effingunt, quasi more ægotantis puerperarum, quæ cum dolore pariunt, obstetrice, lectio, culcitris, fomentis, et plurimis subsidiis indigent. Nam eo quid stultius? quid delirum magis?

Verum admodum probandæ sunt illæ picturæ Christi Nativitatem representantes, in quibus ipsa beata virgo Maria, complicatis manibus et flexis genibus, ante parvulum suum Filium, quasi jam in lucem editum, depingitur. Ipsum enim quem genuit, ut Ecclesia canit (*in die Purificationis*), adoravit. Inter Græcos quoque Theodorus Balsamon, dum exponit octogesimum secundum canonem sextæ in Trullo synodi: *Eos, inquit, male facere arbitror, qui arcum et salutarem Domini et Servatoris nostri Jesu Christi generationem thoro stratum exprimant*. Eadem vero sexta synodus, partum Virginis absque ullo dolore confitens, acri correctioni subiecit (*canone 79*) eos qui postmodum reperirentur in natalis Christi coquentes similes, et se hac vitio domantes, prætextu scilicet honoris secundinarum impollute Virginis Matris. Nec docti tantum hanc puerperii imaginem improbant: sed multis quoque plebeis ea displicet; quos, non uno, sed pluribus locis apertore scio, quod pastores sui, puerperio isto sublato, aliam imaginem pro ea in altaribus collocarint.

Et quid dicam de multis illis pulvinaribus quæ, in celebris ejusdem civitatis annua supplicatione, capiti supponuntur beatissimæ Virginis, in puerperio decumbentis? nisi quod rude illud et imperium spectaculum, quod multis catholicis risum excitat, hæreticis vero ad blasphemandum ora aperit, auctoritate episcopi, eo loco nunc residentis, ita emendandum sperem, ut posteris nullum relinquatur ejus imperitiae vestigium.

Quod igitur ad puerperium istud attinet, ubi consuetudo permittit, intra natalem Domini et purificationem B. Mariæ, sabbato esum carniū (1), diligenter

(1) Tamen veteres illi physici hunc influxibus animi tribuerunt. Ceterum vana demonstratio astrologiæ placitis favore adhuc plura e vulgaribus kalendaris, plenus est. Sed hec trahere non solent, eo quod ab omnibus contem-
ptum.

(1) An ea consuetudo sit legitima, disquirat Augustinus Wichmann, tongericensis abbas, cap. 15 subditum Marianum, anno 1628, editi, ubi hæc leguntur: *Intellexi nonnullos Belgarum, superioribus annis Romæ agentes, et huic sæ consuetudini, quam domi didicerant, inherentes, cum lutheranos, sacre inquisitioni delatos, in vincula et romanos carceres confectos fuisse. Verum deprehensi quod citra dolum malum processissent, argre licet, manumissi sunt, et innotes declarati. Interim dum ille pendente negotio hinc inde disculitur, et prædicta consuetudo, tanquam licita (saltem sub hoc belgico climate, quo hæc nati....) a matris defenditur, utpote scientibus, nec inhibentibus superioribus Ecclesiæ; ecce, inter decreta et archiva pontificia, reperta bulla quorundam Adriani VI, rom-*

docendum est illud permitti ob-lætitiam de nato Salvatore, non autem ob partum Virginis, quasi ea instar aliarum ex partu languens delicatioribus indiguerit cibis (*Hesselius, in tertium præceptum, cap. 15, synod. trid., sess. 25*). Quemadmodum etiam, si quando historias et narrationes sacræ Scripturæ figurari contigerit, docendus est populus non propterea divinitatem figurari: sic ubi puerperium istud documbentis Virginis adhuc relinquatur, instruatur populus, quod hæc imago non significet B. Virginem ex partu dolores aliquos puerperarum habuisse, aut reservasse, cui contrarium doceat Evangelium sancti Lucae (*Lucæ II, 7*), Isaïæ prophetia (*Isaïæ XXXV, 2, et LXVI, 7*) (1), et pleraque aliæ picture: sed quod significet tantam beatam Virginem, quasi cum aliis mulieribus ei esset in hoc opere ratio similis, diebus designatis domi se continuasse (2). Quod pulchre expressum est apud martyrem Cyprianum in sermone de Nativitate Domini (*capite 2, tomo III, [edit. Pamelii]*): « Sacra Virgo genitrix est, inquit, et obstetrix, et devotam dilectæ soboli exhibet clientelam: attrahit, amplectitur, jungit oscula, porrigit mammas. Totum negotium plenum gaudio, nullus dolor, nulla naturæ contumelia in puerperio. Pedisequas substantia familiaris non patitur: mancipiorum obsequia sumptus tenuis, et inops mensa excludit... Nec locus ibi erat lavaeris, quæ solent puerperis præparari; quippe nec aliqua naturæ injuria Matrem Domini læserat; quoniam sine tormento peperit, quæ in conceptione caruit voluptate: et tamen, consuetudinem sequens, ut legi satisfaceret, quasi cum aliis mulieribus esset ei in hoc opere ratio similis, diebus designatis recubuit: et depositi oneris lassitudinem professa, oblatæ quieti paruit: et in diebus separationis non se a thoro Joseph, qui eam nunquam tetigit, sed ab ingressu templi, et cæteris quæ lex prohibebat, continuit (3). »

CAPUT XXVIII.

Circa imagines et picturas quæ errorem continent non periculosum, quid tolerandum cavendumque sit.

Errores porro nonnullos esse in imaginibus, qui

pont., Ultrajecto in hoc Belgio oriundi, qua approbat prædictam Belgarum consuetudinem, et, tanquam licitam, ratam habendam decernit: sicut et illam Bonificii VIII bullam confirmat approbatque, qua olim Germanis, tam inferioribus, quam superioribus, concessæ indulgentiæ, post mensalem gratiarum actionem ibentibus.... Utramque prædictam pontificiam bullam se Romæ vidisse et legisse testatur Joannes Hemclarius, ad divæ Virginis Antuerpiæ canonicus, prout ex ore ejus nuper mihi retulit amicus noster Cl. vir Franciscus Sweertius. » Addit Wichmannus eam consuetudinem in diocesi Sylvæduicensi ab episcopo Masio prohibitam fuisse: contra, Mathiam Hovium, archiepiscopum mechlinsensem, ut perplexis hæc in re scrupulum eximeret, sabbatis, de quibus agitur, carnes in sua familia coqui et apponi mandasse.

(1) Quanquam indicata Isaïæ loca abuter exponi possint, ac forte debeant.

(2) At cum pulida ista imago jam pridem exoleverit, sicuti superat, merito a conspectu christianæ plebis amovebitur.

(3) Catharinus ad calcem libri de Imaginibus merito indignatur Erasmo, qui commentatus ad Lucæ II, 25, dubitavit an Virgo mater puerperi dolores experta non fuerit.

tamen periculosi non sunt, nec negare possum, nec etiam miror. Cum enim diabolus intelligat, quantum ipse perdat per sacrarum imaginum utilissimam inspectionem et venerationem, non mirum est cum omnibus modis iisdem insidiari. Unde per negligentiam, quæ mater est, seu potius noværa imperitiæ et ignorantæ, facile quædam irreperunt.

Appinguntur in recentioribus aliquot picturis Salvatore nostro crucem bajulanti, assertes duo clavati, qui pedes ejus ante et retro inter procedendum offendant et vulnerant. Quod velut recens figmentum, a doctis omnibus ignoratur (1).

Latrones cum Christo crucifixos, clavis affixos fuisse patibulis ejusdem omnino formæ cum Salvatore patibulo, ex Ruffino notum est, et aliis qui de sanctæ crucis inventionem scribunt. Pictores tamen fuit eos in diversæ formæ patibulis ligant; sed hoc parum est.

Majus vero quod quidam pingant Christum aperto sepulcro resurrexisse, cum eo clauso et obserato resurrexerit, sicut antea clauso matris utero in hunc mundum venerat (2).

Item quod quidam pingant sanctam Deiparam Mariam inter eas quæ ibant ad ungendum Christum.

Erronea item pictura est, et quidem nimis crasse, quæ exprimit Salvatorem coram Patre suo orantem, genibus flexis super patibulum crucis. Contra quam Gregorius Nazianzenus ait (*libro IV de Theologia, ultra medium*): *Paracletus Jesus non, supplicium servorum more, ante pedes Patris pronus volvitur, ejusque genibus accidit: apage hanc vere servilem, et spiritui indignam cogitationem! Neque enim hoc deposcere*

(1) Quibus nec placent armati longis clavis calcæ, quos quidam Simon Cyrenæo dederunt, ut videre est Lovanii in vestibulo Victorianarum virginum, quas vulgo dominas alias appellant.

(2) Hæc ratione prodidisse Christum æ Virginis utero docent passim scholastici post Gregorium Magnum: nec desunt, qui id necessarium fuisse existant, ut salva esset matris integritas. Sed hoc alii pernegant, ducibus Augustino et Thoma Aquinate, illo lib. XIV de civit. dei, c. 26, et de peccato originis, c. 33: hoc vero in 1 q. 98, art. 2, ubi tradunt, in primo hominis statu, si is perderet, mulierem absque virginitatis detrimento parituri fuisse; non doloris genitu, sed maturitatis impulsu materna viscera relaxante. Ex quo « consequens est, inquit Esaius in II, sent. dist. 20, § 2, beatam virginem Deiparam, etiam, quod quidam opinati sunt, non peperisset utero clauso... adhuc tamen in partu virginem permansuram fuisse. » Sic autem opinatus est Ratramnus, sæculi noni scriptor catholicus, opusculo de partu Virginis, quod Lucas Dacherius edidit Spicilegii t. I, p. 218: sic et S. Isidorus Pelusiota, quinto sæculo, Chrysostomi discipulorum doctissimus; scribit enim epist. secunda libri I: « Quod in sacra Scriptura dictum est, omne primogenitum, adperiens vulvam, sanctum esse Dominum, id non de omni primogenito dicitur; non hoc arbitrantur imperiti: sed de uno illo qui, cum pareretur, vulvam aperuit. Siquidem [aliam] omnem vulvam viri consortium et coeubitus aperit: at vero eam, quæ Dominum nostrum Jesum Christum peperit, ipsemet, absque semine conceptus, aperuit prodicens, et rursus designatum reliquit. » Idem alii patres dixerunt, modum naturalis Christi a cæteris eo discernentes, quod consuetas puerperii vias in aliis pandat matris conatus cum dolore conjunctus: in singulari vero Mariæ partu divinus infans, citra ullam matris viscerum convulsionem, aut coeubationem, exitum ipse sibi patefecerit. Atque hæc opinionem qui sequuntur, nullam nec in Ambrosio, nec fortassis in Origene ac Tertulliano, errorem B. Mariæ parientis virginitati infensam, admittente, neque ad novum penetrationis miraculum confugere coguntur.

Patris est, neque Filii in se admittit. Orat quidem Christus Patrem (Hesselinus, de Invoc. sanctorum, cap. 15): sed neque humiliando se, neque supplicando. Verum introiit in coelum tanquam pontifex in sancta sanctorum, per proprium sanguinem, ut appareat vultui Dei pro nobis. Ibi sui corporis ostensione flagitat, intercedit, interpellat, sive postulat pro nobis.

Tres amici Job, Eliphaz, Baldad, et Sophar, fuerunt reges, ut est Tobia secundo, non autem scurrae, aut viles aliqui homines, qui, ut dolorem lenirent, instrumentis musicis coram ipso psallebant, ut absurde pictores pingunt (1). Fuerunt viri sapientissimi, ut ex eorum disputatione constat.

Pictor etiam ille basale egit qui cum sedentem in sterquilino, ulceribusque plectus, et manantem sanie Jobum fecisset, adiecit uxorem ejus, habitu tanquam miseretur. Non enim misericordia ulla tetigit ejus mulieris pectus, ob tantum mariti cladem: sed potius delasit hominem, ultroque irritat. Haec Fed. Borromaeus, lib. II, cap. 10. Addo ego, quemadmodum recte Molanus arguit pictores qui Jobi amicos scurras faciebant, ita reprehendendos eos qui uxori ejus, viri utique potentis, magni inter omnes orientales, ac denique veri regis, affingunt vestem, et os, et gestum mulierculae de trivio ac plebe infima. Quae illa in virum protulit, Job. II, 9, tristicior potius, et graviore rationis turbatione, etiam partem a diabolo excitat, quam contaminat adscribenda putabat R. P. Wilhelmus Smits (2); Proleg. in lib. Job. p. 56.

Rursum aliquae picturae videntur originem suam habere ex apocrypho libro de Infantia Salvatoris, qui Protevangelium sancti Jacobi inscribitur, et incipit: *In historiis duodecim tribuum Israel, erat Joachim dives valde, offerbatque Deo manna dupla. Habebat enim istud figmentum, Ruben dixisse ad Joachim: Non licet tibi offerre manna tantum, quia semen in Israel non fecisti. Et ecce Joachim venit cum gregibus suis, et stabat Anna in porta: viditque Joachim venientem cum gregibus suis: et accurrens, appensa est collo ejus, dicens: Nunc cognosco quod Dominus Deus benedixit mihi vehementer, quia quae eram sterilis, in utero habeo. De beata quoque virgine Maria habet, quod triennis abducta sit in templum Dei, in quo accepta purpura et cocco nescit: quod dixerit: Depone me ab asina, quia quod in me est, urget ut progrediar. Ad Joseph vero pertinent ista: Joseph abjecta securi exiit. Et contradixit Joseph: Filios habeo, et non senex: ipsa autem est juvenula. Item: Perquirebat obstetricem. Similia leguntur in tractatu de Nativitate B. Mariae apud Hieronymum. Rursum in Dialogo de Passione Do-*

mini, qui titulum Anselmi habet, quaedam leguntur vulgo nota, quae difficulter ex probatis auctoribus confirmari possent. Qualia sunt: *Jacobus similis sibi (Christo) erat. Deosculabatur Maria brachium cum de poneretur. Examinis facta fuit. Crux habuit quindecim pedes in longitudine. Petrus currens abscondit se in lapide, qui vocatur Gallicantus.*

Quid igitur de hujusmodi picturis est dicendum? An posthac non sunt statuendae, quia erroneae sunt? Dixit enim concilium tridentinum nullas falsi dogmatis imagines statuendas: verum dum non simpliciter dixit falsi dogmatis, sed adiecit, et periculosi erroris, satis clare indicavit quid per falsum dogma intelligat: et quod his verbis nihil agat de imaginibus, erroneis quidem, sed non periculose erroneis. De quibus tamen nunc aliquid dicendum est. Mihi itaque videtur (subjicio tamen sententiam meam aliorum correctioni) quod hujusmodi picturas non expedit tollere aut mutare, si quorundam infirmitas inde turbaretur, quandiu auctoritate provincialis synodi in particulari aliud non statuitur. Propter infirmos quaedam toleremus et permittamus, sicut mater nostra Ecclesia quaedam tolerat et permittit. In libris editis quam multas opiniones tolerat Ecclesia? Tolerat vitas patrum, quas olim cum concilio Gelusio (distinctione 15, [decreti Gratiani]) reprobovit. Tolerat legendam auream Jacobi de Voragine (1), quam alii (L. Villavincenzo, de Studiis theologicis) plumbeam vocant. Hanc enim, ait Melchior Canus (lib. XI de Locis [theol.] cap. 6, sub finem), homo scripsit ferrei oris, plumbei cordis, animi certe parum severi et prudentis. Quae verba sumpsit ex Ludovico Vive (lib. I de corruptis Disciplinis).

Multa tolerat in diversis historiis jam edita, quae sunt incerta, fabulosa, apocrypha, et nullam veri similitudinem habentia: cavens tamen ne ea in ecclesiis legantur. Damnaverant romana et universalis inquisitio, anno 1559 sub Paulo III [IV], quidquid erat Erasmi Roterodami: librum item inscriptum: *Abdium*, de Viris duodecim apostolorum: opus imperfectum in D. Matthaei evangelium, D. Chrysostomo falso attributum: Nicolai de Tudisco, abbatis panormitani, tractatum pro concilio basiliensi: Jacobi Alnafa librum contra Thomam a Vio, et similia quaedam. Haec tamen omnia, exceptis quibusdam libris Erasmi, permittit Index a deputatis synodi tridentinae confectus et a Pio IV comprobatus, ubi zelus prior ecclesiae stica discretione conditur.

Quare quod Ecclesia tolerat in libris, hoc etiam cum ea toleremus in picturis, quae merito a patribus dictae sunt simplicium scripturae. Interim doceantur simplices quid ex hujusmodi imaginibus sit descendendum, quid non descendendum. Doceantur pictores et sculptores, ut saltem notabiliores et majoris momenti errores in (2) statuendis evitent. Quod utcumque

(1) Hoc intellige de vetate Molani: nam ante exolevit. Res, nisi fallor, in mentem venerat pictoribus ex consuetudine spectandi circumferantibus musicos et histriones, quos tunc Franci menestrels, Germani hauswurter aut pickelherlegen vocabant. Horum enim habitum referunt amici Jobi in vetustis quibusdam iconibus.

(2) Franciscanus Recollectus, vix in sacra Biblia commentarius ac nova eorumdem versione belgica prope ad medium perducta celebris: Antwerpae, paucis antequam haec scriberem diebus, vita functus hujus kalend. decemb. 1779.

(1) De qua nonnulla dixi in gallicis Commentariis ad Historiam literariam Belgii, quos, si habet, consulte articulo: *de Jacobo Lacroix*, t. X, p. 335, in-8°. in-fol. t. II, p. 425.

(2) Forte hic inserendum: Imaginibus posthac.

facile facta est, cum notabiliores errores vix sint, nisi in imaginibus utrumque raris. Docti vero et ecclesiastici eas picturas non extendant, quas ipsi in aliis reprehendunt, aut tolerant.

SUPPLEMENTUM

AD CAPUT XXVIII LIB. II.

Inter imagines tolerandas, at non imitandas, neque extendendas, censeri possunt eae in quibus videmus *saepè nostrae fidei mysteriis admisceri variis sanctorum effigies*; quod nescio, inquit Feder. Borromaeus, an recte et decore fiat. Pinxit aliquis, pergit ibidem, ciliis in praesepe divum Franciscum, qui, flexis vix cunis Deipara virginis genibus, natum Infantem adoraret. Poterat id quidem ad extolendam divini patris pietatem referri, qui exemplo suo ceteros sic erudiret: sed sanctissima nostra fides adeo est amica veritati, tantaeque cura fugiendum est quicquid arripere linguae oblectatorum possunt, ut ego laudare eos qui pingerent res sanctas, sicuti fuerit, nihil ad eas addendo et communi-acando. Quo loco recens Borromaei editor Antonius Franc. Gorius observat in hunc errorem passim pictores impingere non sua, sed ejus [illorum] qui eorum operam ad pingendum conducunt, culpa, qui inordinato in quosdam sanctos affectu, ubi nullum eorum imagines locum habent, ibi maxime pictores compellunt eas apponere. Hoc nullo modo ferendum esset, subdit Corius, si dicas fortasse in hac tabula, de qua loquitur noster auctor, depictum fuisse S. Franciscum, Nativitatis Domini mysterium contemplantem. Eiusdem com-munis est, Lovanii, pictura Dominum e cruce pendentem exhibens, spectante B. Augustino, cum matre Monica, ad aram primariam oratorii virginum anglicarum. Si hujus quoque pictor voluerit hos sanctos in meditanda Christi morte occupatos exprimere, satius fuerat illos collocare ante pictam ejus mysterii tabellam.

Frequentior est pictorum lapsus ex praeceptorum aut peregrinorum rituum ac morum ignorantia. De ea sic Claudius Fleury (libro gallico de Moribus Israelitarum, art. X): *La plupart [des peintures modernes] ne servent qu'à nous donner de fausses idées. Je ne parle pas seulement de ces peintures gothiques, où tous les personnages, de quelque temps et de quelque pays qu'ils soient, sont habillés comme ceux que le peintre avait accoutumé de voir, c'est-à-dire, comme les Français ou les Allemands étaient il y a deux ou trois cents ans: je parle des ouvrages des plus grands peintres, excepté Raphaël, Poussin et quelque peu d'autres, qui ont bien étudié l'antique et les mœurs de chaque temps ou, comme ils disent, la coutume (1).*

Tout le reste des peintres n'y ont point d'autre finesse que de peindre des levantins tels qu'ils les voient à Venise, et aux autres ports d'Italie: et pour

(1) Magis ex usu nunc a Gallis ipsis Italiae vocem dicitur et costume. E belgis pictoribus hac parte claruerunt olim Hubertus Goltzius, Otto Vanus, Petrus Paulus Rubensius, et natus eo Albertus: super etiam Oliverius Pirotte, Leodii, et Egilius Joseph Smeyers, Machinix. Hodie cum antiquitatis notitia facit apud nos pictura ipsa et chalcographia.

les histoires du Nouveau Testament, des Juifs comme ceux de leurs pays. Cependant, comme la plupart des figures de l'histoire sainte sont copiées sur ces sortes d'originaux, nous en avons pris les impressions dès l'enfance: et nous sommes accoutumés à nous représenter les patriarches avec des turbans, et des barbes jusques à la ceinture: et les pharisiens de l'Evangile avec des chaperons et des gibecières. Il n'y a pas grand mal à se tromper en tout cela: mais il faut encore mieux ne s'y point tromper, s'il est possible.

In effingendis Helaeorum vestibus alia plura peccant ignari pictores, veluti quum eos, eorumve famulos, induunt femoralibus: quum illorum capita, praesertim iter agentium, integunt galeris: quum eorum tunicas adstringunt globulis per fissuras immixtis. Peccant item, scribarum naso specularia vitra apponentes, ac jodaicas aedes tectis acuminatis operientes, cum ea, Dei jussu, plana fuerint. Praeterea, ubi convivae exhibent assidentes mensae, non accumbentes: sebaceas candelas pro lychnis candelabro impositis: vitreas fenestras pro cancellis linea tela obductis: caminos, nostris similes, in coquina spiraculis instructos: cadavera in sepulchris cistarum instar excavatis, non, ut moris fuit, in excisurarum cavernarum nidulis reposita: insculpta domesticarum supellectili, puta sedilibus, aut cithara davidica, hominum vel ferarum capita: et sexcenta hujusmodi, quibus parem modelam necdum afferre potuit antiquaria et critica scientia, quae tamen historiam tot sordibus purgavit.

Obiitae sunt ubique tolerabiliores icones, sed tamen ab antiquitatis usu semotae, in quibus prisci romani pontifices, cardinales, episcopi, sacerdotes, aegyptii anachoretae, morem hodiernum in vestibus referunt.

Ut ad speciales imagines descendam, innumera monstra peperit pictorum insectia, quae vel semidoctis risum moveant. Tria memorabo, quae exstant Lovanii. 1. In bibliotheca academica, ad exemplar ms. Rationalis Durandi, virguncula Maria templo oblata, habita hodiernarum beguinarum: S. Joachimus habita Alexianorum: pontifex hebraeus ad aram nostris altaribus simillimamthus offerens, casula nostrorum sacerdotum indutus. 2. In aedifica ad portam Thienensem, B. Mariae sepulchra, corpore latente sub panno caeruleo candida cruce distincto: S. Petrus planeta opertus: alius apostolus instructus mariano rosario: chorales poeri creos deferentes, etc. 3. Apud me, vetus pictura morientis ejusdem sanctissimae Virginis: adstat hortator praesul bene trabatus, sicrum illi cereum tradens: juxta lectum, vas aquae lustricae cum a-pergillo: tum pater carmelita, flexis genibus, et junctis manibus orans: notam pueri frater ejusdem ordinis, pectoraria sphaerularum decadi munitus: Joannes Theologus, oculis fletu turgidis, assidet camino plane flandrico, Caroli Magni statua decorato. Caeterum quisquis pictorum nostrorum ruditatem voluerit corrigere, is profecto otium desperaverit omnino: adeo ineruditia sunt plerique: adeo cognitionem omnem antiquitatis turpiter abjecerunt. Verba haec

Joh. Michaelis Dillherri, philosophia theologiae professoris apud Norimbergenses, *Disput. Philologico-theologicae. t. I, p. 723.*

CAPUT XXIX.

In picturis corrigendas aliquando esse non picturas quidem ipsas, sed earum significationes.

Interim diligenter caveant [docti et ecclesiastici] ne, ex privato sensu aut judicio, aliquid erroris arguant, quod non est manifeste erroneum.

Exemplum est in *Josepho*. Is quod cum securi pingatur, facile crediderim sumptum esse ex libro de Infantia Salvatoris; solent enim concionatores; ut sanctus Vincentius et alii, eum in suis sacris concionibus citare. Sed habeat sane originem suam ex apocrypho scripto, quod hoc potius fabrilis instrumentum elegerint quam aliud, ad significandum Josephum fuisse fabrum; non tamen inde sequitur picturam hanc manifeste erroneam esse, aut etiam apocrypham. Securis etiam meminit Ambrosius (*initio tertii libri in Lucam*), dum explicat, Joseph fabrum, fuisse typum Patris caelestis, qui etiam faber est: et quod non plus hic significetur quam Joseph fuisse fabrum juxta Evangelium (*Matth., XII, 55; Marc., VI, 3; Luc., IV, 22*), et fabrum quidem ligarium juxta communio rem sententiam (1).

Aliquando vero in picturis corrigendae sunt non ipsae picturae, sed earum significatio. Sic, quod idem S. Josephus pingatur quandoque cum vircente ramusculo in manu, sumpserunt pictores ex tractatu de Nativitate B. Mariae, qui est in operibus Hieronymi, ex quo et alia quaedam habent. Sed cum docti sciunt fabulosum esse hunc tractatum, et Hieronymo indiguum, prout scriptores quidam (*Melch. Canus, libro XI, cap. 6; reg. 4, Sixtus, lib. II Bibliothecae sanctae*) eruditissime annotarunt, et res ipsa loquitur: dici potest per hunc ramusculum non esse intelligendum id quod pictores ex praedicta fabula intenderunt: sed referendum eum esse, ut significet virginitatem Joseph; nam, ut ex virginali conjugio virgo Filius nasceretur, etiam ipsum Joseph semper virginem fuisse verisimile est. De quo beatissimus Hieronymus contra Helvidium. Neque ego unquam aliter intellexi hunc ramum, juxta illud quod de sancta Brigida (2) scribit Beda (*In Martyrologio, kalendis februarii*): *Cum lignum altaris in testimonium virginitatis tetigisset, viride factum est.* Postea tamen animadverti ex tractatu allegato, quod pictores aliud intenderint.

Gerson cancellarius, etsi fateatur (*serm. de Nativitate Mariae*) senium Josephi desumptum esse ex apocrypho libro de Infantia Salvatoris, idque multum improbet: alibi tamen hanc picturam benignè interpretando, alio refert, dum ait (*in Joseph, distinct. 5*):

(1) Qua de re pluribus agetur, lib. III, cap. 12.

(2) Virgine et abbatissa scota, id est, Hibornae et Uibergarum quidem virginum sanctis ascriptarum celeberrima. Ab ea conditum est Kildariense monasterium, Dublino aedificatum M. P. viginti. Creditur obisse an 1023.

Ergo Joseph reputasse senem, fecere seniles in se virtutes: vel non carnales habere. Suspicio de to quicquam carnale, Maria.

Non igitur quaecumque picturae ex apocryphis libris suam habent originem, manifeste erronae sunt censendae. Nam quarumdam significatio alio referri potest, ut jam dictum est. Nihil autem mirum est Gersonem senium Josephi, quem constat ante mortem Salvatoris nostri, aut paulo post (1) obisse, non ad annos reforme, sed ad mores detorquere, cum in Natali hujus confessoris ab Ecclesia legatur (*Sap. IV, 8*): *Senectus venerabilis est non diuturna, neque annorum numero computata. Cui autem sunt sensus hominis (2), et aetas senectutis vita immaculata.*

Neque vero et hoc admirationem habet, significationem picturarum mutari, cum etiam vocum interpretatio aliquando castigetur. Unde cum dominicum diem (*Greg. Turonensis, lib. III Hist. cap. 15*) barbaries solis diem vocitare conueverat, christiani imperatores non omnino refugerunt hanc locutionem. Theodosius enim et Arcadius inter ferias nominant (*Codice de Feriis*) solis dies, quos majores dominicos rite dixerunt: sed solis diem dicendo, respexerunt ad solem justitiae (3). Monuerat enim Constantinus Magnus, sicut est apud Eusebium (*De laudibus Constantini*), ut diem dominicam precibus convenientem, et maxime salutarem, ab eo nomen duxisse existimarent qui est lucis, vitae, immortalitatis, et omnis boni auctor. Rursus non est necesse semper significationem mutare; nam quaedam, ex apocryphis sumpta, aliunde habent probabilitatem.

CAPUT XXX.

Multa in picturis et imaginibus esse toleranda, quae probabilia sunt apud doctos quosdam, aut vulgum.

Quod si errores quidam minus periculosi, et minoris momenti, recte tolerentur in imaginibus, satis ex eo constare potest non facile contradicendum esse iis picturis quae communi quodam consensu receptae sunt, aut ex populari et simplici devotione pinguntur, etiamsi probabiliter tantum a doctis quibusdam defendantur, aut a simplici populo plausibiliter acceptatae sunt [sint].

Nimio enim et plane erroneo impetu, scripsit Erasmus (*De Modo orandi*): *Nunc in templis videmus tot fabulas ac neniae depictas, ut, septem lapsus Domini Jesu, septem gladios virginis, aut ejusdem*

(1) Omnino ante videtur obisse: alioquin illi potius quam Joanni moriens Christus matrem suam commendasset. Et nonne ad nuptias Canae vocatus fuisset, si tum egisset in vivis?

(2) Prudentia hominis, etiam junioris, illi pro canitie est.

(3) Voces ethicae, dies solis, dies lunae, et quae sequuntur, optabat Augustinus a christianis abjici: «Una sabbati, inquit *prae. in ps. XCIII, circa med.*, dies dominicus est: secunda sabbati, secunda feria, quae seculares diem lunae vocant... Quarta ergo sabbatorum, quarta feria, qui Mercurii dies dicitur a paganis, et a multis christianis: sed nolimus ut dicant: atque ultimum corriganter, ut non dicant!» Recte ille: sed invaluit mox contrarius, in ipsa synodo tridentina, sessione prima, verbis extremis, usurpatus.

tria vota, alioque id genus inania commenta. Ubi turpiter a seipso dissentit. Alibi enim (*Epistolarum libro XXV*) agens de picturis, et earum crebritate, scribit Jacobo Sadoleto, episcopo carpenteractensi quod prudenter ab eo admonitus sit, ne nimis acriter obsteret popularibus studiis in his quæ, licet non sint absolutæ pietatis, tamen non sunt cære impietate conjunctæ. Sed quod diximus, exemplis declaremus.

Adam, primus omnium parens, qualem fructum lacu comederit, non est certum. Isidorus Pelusiota dicit in epistola: *A majoribus nostris nobis traditum est arborem transgressionis Adami ficum fuisse. Idemque putant Gennadius et Theodoretus, ab Aloysio ([Lipomano] in Catena super Genesin) citati. Verum cum alii istam traditionem ignorent, malunt, non minori probabilitate, pulchram [pulchrum] malum appingere arbori scientiæ boni et mali: non quod asserere veliat hujusmodi fuisse fructum, de quo comedit Adam: sed, quia æque incertum est an ficum comederit, ideo malunt appingere fructum et delectabilem, et communiorum, ac in genere magis, quam in specie: ut nihil aliud significare velint quam quod Adam comederit de fructu ligni, qui, secundum probabiliorem nobis conjecturam, fuit pulchrum et delectabile pomum, vel malum (1).*

Et, ut a primo Adam ad secundum transeamus, habet dominicæ passionis historia (*Lucæ XXIII, 26*): Imposuerunt Simoni cuidam Cyrenensi crucem portare post Jesum. Non est autem omnino certum, an hic significetur Simonem cum Christo tulisse crucem retro cundo: an vero significetur, post Jesum fatigatum, ablatam ab humeris ejus crucem portasse. Posterioriorem hanc sententiam amplexi sunt Hieronymus (*in caput XXVIII Matthæi*), Leo (*sermone 8 de Passione*), et Theophylactus (*in Evangelistas*). Priorem vero expositionem videtur Ambrosius habere (*in caput XXIII Lucæ*): et quibusdam recentioribus magis arridet. Unde inter eos Franciscus Polygranus ait: *Ne ergo deficeret, hunc hominem adegerunt ferre crucem post ipsum: non quod omnino exonerarint ipsam: sed quia facilius duo portant, quod uni fuerat grave. Nontquam certe persuasum habeo Christum hanc crucem, cui nostra adjunxerat crimina vel unquam deposuisse. Cum ergo neutra sententia sit reprehendenda, utraque vero probabilis, aut vero non absimilis, consequitur nec antiquas eas picturas reprehendendas esse, in quibus Christus pingitur cru-*

cem haurire, ante ferens eandem crucis: nec etiam eas, quæ nunc frequentiores sunt, ubi Christus inverso modo crucem fert, eandem crucis portante Simone Cyrenæo. Rursus quod ad clavos attinet, passim habentur multæ veteres imagines Christi crucifixi quatuor clavis; quales etiam Lovanii extant in ecclesia Michaelis (*ex basilica S. Michaelis ubique fere in alto constituitur, habet Belet, cap. 154 Rationalis*), supra portam (quam Michaelium vetusto more dicere possumus), et alibi, in fenestris, ac super altaria. Singulare est, quod habet Lipsius in *fragmento tractatus de crucis Supplicio apud Romanos usitato*, editi cum *Antiquitatibus romanis Kippingii*, Lugduni Batavorum an. 1713, pag. 627. «Forma crucis, ut dicitur, satis nota est (†): lignum vero illud transversum (—) dicebant proprie patibulum, quod reus ipse cogelatur portare ex urbe ad locum destinatum, ubi in terra lignum illud oblongum (|) erat fixum, qui [quod] proprie crux dicebatur. Ergo pictores, ignari prorsus antiquitatis, perperam Christum, lignum illud transversum conjunctum oblongo, id est, patibulum cruci conjunctum, ferre pingunt. » Plautus: « Patibulum ferant per urbem, et cruci affigantur. » Hinc satis illa perspicua.

CAPUT XXXI.

De eodem argumento.

Sed, quod nostri est institui, pluribus exemplis prosequamur. Imago Christi super petram sedentis, quæ utcumque frequens est in ecclesiis, non habet testimonium in Scriptura sacra: non dubito tamen quin alienande (*Vide Henric. Herpinum, sermone 52*) et pie, et probabiliter sit desumpta (1).

Christus in quibusdam antiquis picturis pendet in cruce languidus; languidi sunt enim morientes; in posterioribus tamen imaginibus non minori probabilitate expansus pingitur, dicente Psalmista (*psal. XXI, 18*): *Dimiserunt omnia ossa mea* (2).

Imago Deiparæ ostendentis Filio suo ubera, desumpta est ex verbis S. Bernardi, quæ ex sermoni-

(1) Inter varias conjecturas, cum nihil aliud hic proferri possit, si et meum adducere liceat, malum armeniacum hunc fructum fuisse suspicabor. Certe id bonum est ad vescendum, et pulchrum oculis, aspectuque delectabile; quæ de fructu velint dicantur Gen. III, 6. Deinde si Eva, postquam de fructu illo comedit, de eodem, ex parte comesto, Adamo dederit, ut prout est locum Genesios scribere, prout quoque est, malum armeniacum intelligere, qui, fructum omnium facillime, sola manu in duas partes dividitur. Accedit paradisus aut in Armenia fuisse, quod Calaneo, Rolando, aliisque videtur: vel certe non procul admodum ab Armenia, a qua, velut patria sua, pomum illud nomen accepit, et in qua proinde felicius, quam alibi, crescere, ac suavius ad edendum esse mirari censeam.

(1) Desumpta potuit ex Matth. V, 1, 2, ubi Dominus legitur ascendisse in montem, illicque sedens discipulos suos docuisse; lapis enim iste, montis, seu rupis, cacumina referre potest. Romæ in S. Zephyrini coemeterio picta cernitur imago Christi sub pastoris figura, qui sedens in saxo, manum tenet fidelem, et circumstantes orientis alloqui videtur (*Roma soterranea, ult. edit. t. II, tab. 77*). In eodem opere delinquantur alie imagines Pastoris Boni: tomo I, tab. 20, episcopalem gestat, quæ passim utitur peregrinantes: atque altera manu baculum præfert, altera ovem percutit. Tomo II, tab. 58 et 76, mastruca, seu pedula pastoralis, indans, circumfusus ovibus, quæ intentis oculis cum gladio ac suavia intuentur. Tomo III, tab. 163, toridem exhibetur, primum laqueo innixus, ad custodiam gregis excubans: secundo, stans, elato in humeros agnello: tertio, oviculum trahens ad mulctram; quæ tria imago sumpta est ex elegantia sculptura in coemeterio ostiensi reperiata. Mirum Christi figuram præferunt secundo tomo tabule 63 et 71, sub Orphel formæ stantis inter feras; quod forte acceptum ex Clemente Alexandrino, cui Christus dicitur solus omnium difficilissimas feras, homines nempe, maxime, fecisse (*Admonit. ad Græcos, ed. Colen. seu Lipsienus, 1688, pag. 53*).

(2) Tanta vi corpus meum distenderunt, ut omnia ossa mea apparerent.

bus ejus frequenter citari solent : « O homo, securum habes accessum ad Deum, ubi Mater ante Filium, Filius ante Patrem. Mater ostendit Filio pectus et ubera : Filius ostendit Patri latus et vulnera. Ibi non potest esse ulla repulsa, ubi tot sunt charitatis insignia. Verum, sicut figurate intelligo verba Bernardi, sic imaginem, ex eis verbis desumptam, intelligentiam arbitror. »

Rursus de beata virgine Deipara, omni laude veneranda, quædam magis ex populari et simplici devotione pinguntur, quam ex solidis vel Scripturæ vel patrum testimoniis : ut, quod ceciderit sub cruce : quod Christum conspicies bajulantem crucem deliquitum passa sit : quod eum de cruce depositum in sinum et brachia susceperit : quod sepulturam ejus diligenter observaverit : denique quod Christus ei primo apparuerit. Sic etiam ex simplici et populari devotione pinguntur septem dolores, et septem gaudia Mariæ virginis.

Item vulnera Christi per figuras pedum, manuum et cordis abscissorum (1), non quidem contra Scripturam : Os non comminuetis in eo (Joan., XIX, 36; Exod. XII, 46) (nam pictura hæc non significat Christo os esse comminutum, aut abscissum) : sed popularis, et Deo non ingrata simplicitas, ita sibi proponit singularem meditationem erga quinque benedicta Christi vulnera (2).

CAPUT XXXII.

De eadem re.

Sunt præterea et alia picturæ de beata Maria, de Joseph, de Anna et Joachim, quæ desumptæ sunt ex libro apocrypho, de Ortu Mariæ, aut de Infantia Salvatoris : et tamen, ut Dionysius Carthusianus annotavit (*De Maria lib. I, tract. 8 et 12, tom. primi*), multa sunt in illo libello quæ probabiliter vera censentur, quia a viris sanctis et eruditissimis, ut Epiphanius et alii, recitantur, et vera feruntur.

Sunt item et historiae quædam sanctorum, quæ potius recenseri debent inter eas quæ probabiles sunt, aut vero non abissimiles, quam inter eas quæ certam, irrefragabilem, aut gravem habent auctoritatem : et tamen, cum ex eis quædam cum veneratione in Ecclesia ubique legantur, satis superque manifestum est eadem etiam in picturis et imaginibus venerabiliter relinquentia esse (3).

Ac postremo, quidem non improbabili ad imagi-

(1) Sed potius, velut abstractione metaphysica, seorsim exhibitum.

(2) Ingeniosam, piam, et Alexandro VII, pont. max., probatam coram, seu Rosarium secretissimum *Jesu et Mariæ* vulgatum excogitavit, et triginta quinque considerationibus, ex S. Scriptura, sanctis patribus, historia ecclesiastica, potissimum desumptis, illustravit Guillelmus de Ward a Yronestrya, soc. Jesu presbyter, anno 1633, vita defunctus. Libellum ejus quartum edidit Erasme Franc. Poppens an. 1637. Compendium exhibet Wilh. Nakatenus in *carfesti Palmato*.

(3) Observa tamen, expuncta post Molanum fuisse quædam e Breviario romano, quæ ejus ætate legebantur, v. g., historia damnati canonici in cellis s. Braunis : ex aliis vero Breviariis, ut cluniacensi, parisiensi, romaniensi, multo plura erasa esse, quæ tolerare potius expectat, quam venerat.

nam hominis morientis, alicubi diabolus appingitur habens iram magnam, sciens quod modicum tempus habet (Apoc. XII, 12) : Nam etsi adversarius noster occasiones per omnem vitam querat et capiat, ut decorare animas nostras quoquo modo possit : nullum tamen tempus est quo vehementius ille omnes suas veritatis nervos intendat ad perdendos nos penitus, et a fiducia etiam, si possit, divine misericordiae deturbandos, quam cum impendere nobis exitum vitæ prospicit (concil. trident. sess. 14 de *Uctione*). Hinc Gregorius (homil. 39 in *Evangelio*) : *Alit Christus (Joan. XIV, 30) : « Venit enim princeps hujus mundi, et in me non habet quicquam. » Unde carandum nobis est, et magnis quotidie fleatibus cogitandum, quam rabiidus, quam terribilis, sua in nobis opera requirens, in die nostri exitus, princeps hujus mundi veniat : si etiam ad Deum carnis morientem venit, et in illo aliquid quæsit, in quo satis invenire nihil potuit.*

Severus quoque Sulpicius refert de S. Martino, quod moriens diabolo dixerit, quem videbat prope assistere : *Quid hic astas, cruenta bestia? Nihil in me, funeste, reperies : Abraham me sinus recipiet.* Ex quo inferebat S. Severinus coloniensis civitatis episcopus : *Quid ergo de nobis peccatoribus erit, si tantum sacerdotem voluit pars iniqua necere?* Lege de his Bernardi sermonem 7 in psalmum 90, et Joannis Chrysostomi homiliam 25 in Mattheum (1).

CAPUT XXXIII.

Superstitionem omnem tollendam esse in sacrorum imaginum circumgestaltunge.

Porro superstitionem, ut omni in re, sic et in sacrorum imaginum usu vitandam esse, nemo negare potest. Est enim superstitio periculosus error : et clara sunt verba synodi tridentinæ : *Omnis superstitio in sanctorum invocatione, reliquiarum veneratione et imaginum sacro usu, tollatur.* Unde liquet (dominus Lydanus, *Apologetici tom. III, cap. 8*) catholicam Christi Ecclesiam legitimam duntaxat imaginum usum probare : impium ab usum improbare : non unam superstitionem, aut immodicum cultum laudare, sed corrigere : atque, cum D. Augustino (*lib. de Religione*), malos incantatosque filios, hac in parte vel levissime peccantes, reprehendere et castigare.

Quemadmodum præclaro exemplo reverendissimi domini et illustres principes, Maximilianus a Bergis, archiepiscopus cameracensis, et Gerardus a Groesbeck, episcopus leodiensis, theologorum lovanien-sium consilio, peregrinationem illam (et processionem) D. Virginis ad Waufrum (2) instaurarunt, superstitionisque resectis, legitimo suo usui jam dudum vindicarunt.

Sic ante multa sæcula collyridianas mulieres damnavit Ecclesia, quæ currum, sive sellam quadratam,

(1) Quæ de diabolo iconibus appicto, Molanus hoc et superiore articulo addidit, videntur mihi pure optimo locum suum tueri in his imaginibus, non tolerandis tantum, sed propagandis, ac defendendis.

(2) Sive Wavris, oppidulum Brabantie walloniæ, in fluvio dorreus namurcensis.

ornantes, expanso super ipsum linceo, in illustri die quadam anni, panem proponebant, et offerebant Mariæ coram ejus imagine. Contra quod simulacrificii studium scripsit Epiphanius, constantiensis episcopus, in libri secundi tomo II, contra hæreses (*hæres. 79*).

Igitur abolendus est abusus ille ter execrandus, tametsi nondum locis quibusdam abolitus, ut scilicet D. Pauli ac sancti Urbani imagines in profuante conjiciantur, si forsân eorum dies festivi inciderint in pluvium cœlum, aut frædam tempestatem, maxime si in die conversionis Pauli hoc accadat (*D. Fred. Shenckius, archiepiscopus ultraj., de Inaug. cap. 3*).

Scriptis, in regno Navarræ, librum de Superstitiōnibus, Martinus de Arles (1), archidiaconus pampilo-

nensis, qui in Oceano juris et alibi extat. Cujus operis doctor Navarrus cum laude meminit (*De Orationibus*).

ou des processions matutinales. Les paroisses d'Auxerre, où la dévotion est plus grande, ne les ont pas encore discontinuées, et elles en font régulièrement depuis Pâques jusqu'aux Rogations. Dans les villages, on fait les cures encore plus matin.

Les pèlerins romains avaient la procession des *robiquilles*, vers le 25 avril : c'était pour la préservation de leurs héritages, mais elle ne durait qu'un jour, et il semble qu'il n'était question chez eux que des terres à blé, et non des vignes. Dans les pays de vignobles, on est bien plus souvent dans la crainte. On sait combien il y a de jours dans le calendrier populaire qui sont marqués comme critiques. Nos ancêtres les nommaient par ces diminutifs : *Croquet, Marquet, Jaquet, Croiset, Colinet, Peregrinet, Urbinet*. Rabelais a osé dire que de Dainville, évêque d'Auxerre, avait eu la pensée de transférer tous ces saints gélifs dans le temps de la caulcule, et de mettre en place la mai-aout au mois d'avril, etc.

Cette mauvaise plaisanterie pouvait être pètrée à un homme tel que Rabelais. Mais ce qu'on a souvent pratiqué en certains lieux de la France est très-criminel. Les habitants de Villeneuve-Saint-Georges, proche Paris, eurent la hardiesse de jeter, le 25 avril, l'image de leur saint patron dans une petite rivière voisine de la Seine, parce que ce jour là leurs vignes avaient gelé. A Verrière, paroisse du diocèse de Châlons, près S. Ménéould, on fit autrefois la même chose et pour la même raison, de l'image de saint Didier, patron du lieu. La tradition porte que ceux de la Roche-Guyon-sur-Seine, diocèse de Rouen, jetèrent dans l'eau la relique de S. Samson, leur patron, à cause que la pluie ne cessait point, quoiqu'ils l'eussent portée en procession pour ce sujet. On raconte la même chose de quelques paroisses où S. Sereine, dit Selerin, est célébré le 7 du mois de mai. On faisait encore pis dans certaines provinces méridionales. On peut consulter le volume de Dom Martène que j'ai cité, et on y verra, p. 753, parmi les additions aux statuts synodaux des églises de Cahors et de Rodez, du XIIIe siècle (a), qu'on y menaçait de sentences de l'officialité ceux qui profanaient, pour les raisons que je viens de dire, les images des saints. On y lit que dans ces pays, si la saison était contraire, s'il s'élevait des ouragans, si le tonnerre faisait du dégât, on traînait par les rues, on faisait passer à travers les haies et les épines, on battait à coups de verges, on jetait dans l'eau les croix, on mettait en pièces les statues de la sainte Vierge et des autres saints. *Abusus detestabilis horrendæ indignationis illorum qui croces, et statuas aliorumque sanctorum imaginis seu statuas irruerunt ausu tractantes (equis, cum essent à divinis in aliqua ecclesia, vel) (b), cum esset in tempestate, vel tempestatis, vel fulgura cadunt, in terra prostrantur, et in artibus spiritus quo supponunt, verberant, dilaniant, percutiunt et submergunt, penitus reprobatas, etc.* Tout cela prouve que la crainte des malheurs temporels portait à commettre beaucoup d'impies. On était ennemi des ecclésiastiques dormeurs par raison d'intérêt; on leur déclarait la guerre, on s'en prenait à eux lorsque, ne continuant pas après Pâques de venir à matines, de faire des processions, les vignes gelaient; et, afin que pas un n'y manquât, ou

(1) Extrait du *Journal ecclésiastique*, ou bibliothèque de raisonnée des sciences ecclésiastiques, par M. l'abbé Dimouart, tome XXXIV, part. 3, mars 1769, pag. 271 et suiv.

DISSERTATION

sur le mot PRISIO.

Voici un article des statuts de l'église de Nevers, imprimés dans le 4e tome des *Anecdotes* de D. Martene, col. 1070 : *In hœnem etiam sub eadem panis (il s'agit d'excommunication) ne prisionem emiciorum, clericorum seu servientium ipsorum, quas inter Pascha et Pentecosten aliqui vestrum usu detestabili quodamque faciunt, de camera non (a) facitis. Les auteurs de l'édition du Glossaire croient qu'il s'agit là d'une capture que l'on faisait des ecclésiastiques qui paraissaient en public, et de ceux qui arrêtaient ainsi les chanoines ou clercs esvoient en cela d'imiter les Juifs qui couraient sur les apôtres après la passion de Notre-Seigneur, quand ils les rencontraient; mais comme les apôtres évitaient par la fuite le malheur d'être pris, les ecclésiastiques de Nevers rachetaient par une certaine somme la vexation injuste. *Hoc dîmundo*, disent ces auteurs, avec leur modestie ordinaire. Ces statuts synodaux de Nevers sont de l'an 1243. Il est donc question d'un mauvais usage du XIIIe siècle. Je crois pouvoir en donner l'explication par un canon d'un concile de Nantes, postérieur de près de deux cents ans, car ce qui cessait dans un lieu continuait souvent dans un autre. Les abus n'étaient réprimés que selon l'étendue du zèle de ceux qui s'y opposaient. Voici ce que dit ce canon, ainsi qu'on le trouve dans les conciles de la province de Tours : *In crastino Paschæ clerici ecclesiarum et alia domos adjacentes et alias accedunt, cameras intrant, jacentes in lecto capiunt, et nudos ducunt per vias et plateas, et ad ipsas ecclesias non sine magno clamore, et super altare et alibi aquam super ipsos projiciunt, ex quibus sequitur divini officii turbatio, corporum læsio et membrorum quandoque mutilatio; insuper quidam alii, tan clerici quam laici, prima die maii, de mane ad domos aliorum accedunt, et capiunt, et cognunt per captionem vestrum seu aliorum bonorum, et se redimunt oportet. Ce concile de Nantes est de l'an 1451. Un autre tenu à Angers l'an 1448 (b) rapporte les mêmes folies, et même en parlant de ceux qu'on prenait dans leur lit, les fêtes de Pâques, il dit : à l'église, tout nus, nudos penitus.**

Il paraît que les prises qu'on faisait à Nevers du temps de S. Louis devaient être des prises de même nature. On enrait de grand matin chez les ecclésiastiques qui restaient au lit, et on leur faisait faire apparemment quelque une des cérémonies ci-dessus marquées, et que le statut traite d'usage détestable. Ainsi ces prises ne se faisaient pas dans les rues, comme on le pense, mais dans les maisons mêmes et dans les lits.

Mais par quelle raison en usait-on ainsi, et cela entre Pâques et la Pentecôte? La mysticité serait déplacée pour expliquer l'origine de cet usage; ne viendrait-il pas de la frayeur continuelle qu'étaient les seigneurs que les vignerons et les arrières ne fussent endommagés par les gélées qui pouvaient arriver les matines d'après Pâques? Les laïques obéissaient les prêtres de se lever et de faire des prières

justi, anno Domini 1448, edit J. Harduini, tomo X, coll. 1515 et 1544, art. 6, de *Ludis prohibitis*. « Cum vero sit asserendum illos essenoxios ludos, quorum experientia perniciosa occasio videtur in Ecclesiæ approbationem, et animarum inducere periculum, et in quibusdam ecclesiis et locis provincie uronensis audierimus fuisse hactenus corruptis siquidem et non honestis moribus observatum quod in crastino Paschæ clerici ecclesiarum et alii ad domos adjacentes accedunt et alias cameras intrant, jacentes in lectis et nudos penitus ducunt per vias et plateas ad ipsas ecclesias et non sine magno clamore, et alibi aquam super ipsos projiciunt, ex quibus sequitur divini servitii perturbatio, corporum læsio et membrorum quandoque mutilatio; insuper quidam tunc clerici quam laici in prima die maii de mane ad domos aliorum accedunt, et ipsos capiunt, et cognunt per captionem vestium et aliorum bonorum suorum se redimere; hujus igitur sancti concilii approbantes institutionem, statutus ut omnes de cætero a talibus abstineant. Quod si contra fecerint, eosdem per illos ad quos spectant animadversione delicta puniri precipimus. »

(a) Imo dñi XIV, nimirum anno 1535.

(b) Uncius inclusa suppleri ex inspectione loci collati.

(a) Tollendo est hæc particula negans quam nec habet Edmundus Martène.

(b) statuta concilii provincialis andegavensis, die 17

et *Horis*, cap. 6), contra eos qui, tempore siccitatis, imaginem sancti Petri, aut corpus sanctae Felicie (sive Felicianae) Labiani ad oram fluminis, processionaliter ducunt, et submergunt vel submergere attentant, inde sperantes sortiri suum speratum effectum intra viginti quatuor horas.

Et, ne quis pro his objiciat historiam Evagrii (lib. IV, cap. 25), imaginem quidem Christi aqua asperserunt Edesseni, sed ex magna fide, procul ab omni superstitione. Eam enim aquam, contactu sanctificatam, projiciebant in struem lignorum ab hostibus positam, sperantes ita divinitus liberari. Quod et factum est, Deo tunc in struem illam ignem immittente. Simili pietate patres monasterii in scopulo, cum puteum in magnam altitudinem effodissent, nec aquam invenirent, imaginem abbatis Theodosii in puteum demiserunt, ut per ipsum Deus aquam daret: et mox aqua dimidium putei implevit. Testis est Joannes Epiratus (sive Moschus) in *Prato spiritali*, cap. 18).

Est et alicubi mos (Freder. [Schenckius], ibidem, [ubi not. 29]), ut agricolae statis diebus divorum imagines, inconditis clamoribus, rusticoque strepitu, per agros, arva, sata, prataque, bajulantes et circumferentes, hinc magnum sibi spondeant proventum: credantque solum illud malignius responsurum, quod hujusmodi non exceperit divorum gestationem.

Quos igitur imagines circumferre juvat, utantur modestia et religione christiana, citra superstitionis et insolentiae notam. Nos enim non dubitamus quin Deus, inter sanctos suos, habeat peculiares pro pluvia impetranda patronos. Qualis est Brundisii S. Theodorus martyr, cujus adustum corpus, ut scribit Robertus de Licio, episcopus aquinas (*De Laudib. sanctorum*, sermone 40), cum processionibus et litanis honoratur: et saepe eodem die pluvia de caelo descendit. Sed si quid admisceatur falsae religionis, in episcopi auctoritate corrigendum est.

CAPUT XXXIV.

Imaginum in supplicatione circumgestatio a superstitione contra haereticos defenditur.

Quod autem majores nostri in supplicationibus suis omni pietate plenissimis, sacras imagines circumgestaverint, patet ex Beda, in Historia gentis suae, qui (in lib. I, c. 25) scribit Augustinum et socios ejus, viros (ut fertur) ferme quadraginta, venisse ad Edilbertum regem Cantuorum (sive Cantuariorum), non daemonea, sed divina virtute praeditos, crucem pro vexillo ferentes argenteam, et imaginem Domini Salvatoris in tabula depictam, litaniasque canentes pro sua simul et eorum propter quos et ad quos venerant, salute aeterna. Rursus scribit eos dorovernensi (1)

prenait ceux qu'on trouvait dans leurs lits et on s'en saisissait. Telles étaient, si je ne me trompe, les prises de ceux de Nevers que les statuts répriment.

(1) Cantuarii metropoli, dictae delude Cantuarie, Angliae Cantuarii. Acta sunt haec anno 597. Nil habet ecclesiastica historia pulchrius isto virorum apostolicorum in Angliam apud.

civitati appropinquantes, more suo cum cruce sancta et imagine magni regis Domini nostri Jesu Christi, hanc niam consona voce modulatos esse. Apparet etiam ex Chrysostomo, dum meminit latissimam apud Antiochenos processionem, quod aliqua martyris memoria circumferebatur, quam omnes in processione sequebantur, sive ea imago fuerit, sive reliquiae ejus. Dicit enim (homil. 19 ad Antioch., in initio): In omnem partem civitatis hoc honesto duce nos circumagente, nos invitos in infirmitas domi manere cogebat.

His accedat quod in circumgestatione arce Dei (ad cujus portationem mirabilia operatus est Dominus [Jos. III, VI, 4; Reg. IV, V, VI, 11; Reg. VI, 2, 5]) circumferebantur etiam imagines angelorum: Surrexit enim David et abiit, et universus populus qui erant cum eo de viris Juda, ut adducerent arcam Dei super quam invocatum est nomen Domini exercituum, sedentis in cherubim super eam.... David autem et omnia Israel ludebant coram Domino in omnibus lignis fabrefactis, et citharis, et lyris, et tympanis, et sistris, et cymbalis.

Quare desinant haeretici nobis obijcere ex Baruch (cap. VI, 25): Sine pedibus in hamis portantur, cum id de idolis, sive falsis diis, ab eo dictum sit.

De modo agendi processiones scripsit opusculum Dionysius Carthusianus (tom. I) (1).

CAPUT XXXV.

De superstitionibus cavendis alterius disserrur.

Ceterum, ait Gregorius decimus (in sexto [Decretalium] de Offic. ordinarii, c. 2), detestabilem abusus, horrendae inderotionis illorum qui crucis, beatae Mariae virginis, aliorumque sanctorum imagines seu statuas irreverenti avas tractantes, eas in aggravationem cessationis a divinis, prosternant in terram, et articulis spinisque supponunt (2), penitus reprobantes: aliquid tale

(1) Idem argumentum tractant Nicolaus Serarius, et Jacobus Gretzerus, ambo e societate Jesu. Item Christianus Lupus, Augustinianus, doctor lovanensis, qui et questionem, suo tempore animosius agitam, discussit: nam videlicet sanctorum imagines in supplicatione publica cum venerabili sacramento corporis Domini circumferre liceat. Sed et Jacobus Evellon, canonicus andegavensis, scripsit de processione ecclesiastica librum; in quo eorum institutio, significatio, ordo et ritus ex sacris scripturis, conciliis, et variorum auctorum scriptis, explicat. Paris. apud Matthaeum Guillemot, 1641, in 8°, pag. 319.

(2) Id factum est Leodi anno 1215 et sequenti, postquam eam urbem cepit, dirigerat, et cathedralem B. Lamberti basilicam poluerat Henricus Brabantiae dux, ejus nominis primus, ubi controversiam cum Hugone Petrapaulo, archidiacono leodiensi, qui illi sacra interdixit, convocato ibi concilio omnium praetorum suae diocesis.... Decretumque est in ipso concilio, ut imago crucis, et sanctorum reliquiae spinis circumdatae in omni prosternantur ecclesia, totius diocesis organa suspendantur, festisque diebus fiat proclamatio pro dicto scelere.... Primo igitur in majori ecclesia imago Christi est deposita, et sanctorum Theodardi et Maudaberte virginis reliquiae.... ad ejus dexteram sunt posita: ad sinistram vero Petri et Andolei, et sancti Floriberti episcopi et confessoris.... Sed neque.... per annum et dimidium, minus diebus 11, in majori ecclesia solennis divinarum facta fuit celebratio. Sed, diebus horis regularibus, intrauit conventus beati Agilii basilicam, expletoque illic divino missae officio, et data benedictione, ibidem ad haec sacris, compositionisque

feri de cetero districtius prohibemus; statuente ut in eos qui contra fecerint, ultor procedat dura sententia, quæ delinquentes sic puniat graviter quod alios a simili præsumptione compescat.

Sed omnium sceleratissime peccant malefici, venefici et sagæ, ad incantationes, veneficia et alia id genus horrenda sacris imaginibus abutentes (*Freder. Schenkiz, de Imag., c. 15*); sed quæ legalibus canonicisque poenis fuerint expianda.

Neque minus peccavit qui imaginem (quamvis non sacram) carbone in tegula pietam baptizavit sub nomine puellæ, quam in sui amorem illicere volebat. Contra quem scripsit ad officialem tornacensem Ægidius Carlierius (1), decanus cameracensis (*In Sporta fragment.*).

Postremo, sicut synodus cameracensis, sub Maximiliano (2) archiepiscopo primo celebrata (3), abominandum dicit (*De sanctis, c. 6*) esse vanitatem et superstitionem eorum qui certo pollicentur non ex hac vita migraturos sine poenitentia et sacramentis, qui hunc illumve ex divinis coluerint; sic etiam vanissimæ superstitionis arguendum est, si quid tale sacris imaginibus alicubi subscriptum habeatur (4). Valeant igitur de Christophoro carmina:

Christophore sancte, virtutes sunt tibi tantæ:
Qui te mane vident, nocturno tempore ridet.

Et,

Christophori sancti speciem quicumque tueri,
Ista nempe die non morte mala morietur.

Item,

Christophorum videas: postea tatus eas.

manibus, egrediebatur presbyter, clerique conventu circumdatus, ibat sic ad templi medium: et omnes coram prædictis procumbentes reliquiis, cum multis lacrymosis suspiris hanc ante faciem Dei cum precibus querimoniam deprecabant: «Aspice, Domine, de sede sancta tua, et cogita de nobis» aliaque ex psalmis LXXIX, LXXXV, et Hierem. XI, XVII, XXII, etc. Sic auctor vitæ s. Odilii, lib. III, cap. 5, et seq., et ex eo Ægidius, abbas Aurea Vallis, ac Remerus, Leodii monachus, ipsi quoque rei gestæ aequales, fmo il. *Chapouville* pp. 211, 212. Porro relata duris clade, seu Hugonis victoria, quam leodiensis Ecclesia die 15 octobris, titulo triumphus s. Lambertii, quotannis, et miraculo partem celebrat, subdit Ægidius, *ibid.*, pag. 252. «Dux, flandrensis comite compellente, venit Leodium (anno 1214) ierosolique, et majorum domus prout vestigiis, tandem absolutus est, omnes manu propria præfatas relevans reliquias de pulvere parimenti.» Eundem morem in Francia et Lotharinga obtinuisse docet Edmundus Martène, de antiquis Ecclesiæ ritibus libro III, pp. 429, 430.

(1) Vixit ille medio seculo XV adfuitque concilio basilensi.

(2) Cognomento de Bergis.

(3) Anno 1505.

(4) Et in superstitionum classem referenda nūquid videtur recepta olim, ad accendendam epilepsiam, consuetudo deferendi schedam, in qua exarati sui versus:

Gaspar fert syrriham, ihus Melchior, Mattheus anan.
Hæc tria quia eorum portabant nomina regum,
Solentur a morbo, Christi pietate, caduco.

Hoc refert Fernelius, agens de oculis morborum causis: addens audites a se theologos, qui non innoxiam censuerunt. An omne superstitionis periculum absit a pervigiliis etiamnum schedulis, quibus appinguntur triam, et vocant, regum capita, et eas gestantibus incolumitas a variis sortibus ac fascino promittitur, examinari cuperem et Ecclesiæ procedimus.

CAPUT XXXVI.

Circa superstitionem novæ sancti imaginem præ alia ejusdem celebriorem esse, neque hic indiculos esse hæreticos.

Verum quod memoria sanctorum quibusdam locis in solenniori habeatur honore quam alibi, non debuit a sectariis quibusdam trahi in argumentum idololatriæ et superstitionis, sed potius divinæ beneficentiæ, quæ (sicut experientia abunde testatur) magis uno loco mirabilem se ostendit in sanctis quam alio. Cujus si rationem quæras, dico verbis Augustini (*epist. 157*): «Ubi quidem Deus est, et nullo continetur vel includitur loco, qui coadit omnia, et eum a veris adoratoribus in spiritu et veritate oportet adorari (*Joan., IV, 24*), ut in occulto exaudiat, in occulto etiam justificet et coronet. Verumtamen ad ista quæ hominibus visibiliter nota sunt, quis potest ejus consilium perscrutari quare in aliis locis hæc miracula fiant, in aliis non fiant? » Et postea: «Non in omnibus memoriis sanctorum ista fieri voluit ille qui dividit propria (*I Cor., XII, 11*) unicuique prout vult. » Refert istud Augustinus ad inscrutabile Dei judicium, qui sicut non omnibus sanctis dedit eandem gratiam, ita non in omnibus locis per eundem sanctum pariformiter operari decrevit. Sicut cum in terris videretur, in Capharnaüm multa miracula fecit (*Luc. IV, 25*) quæ in Nazareth operari noluit ipse, qui non propter locum gentem sed propter gentem locum (*II Machab., V, 19*) elegit. Igitur loca locis præponuntur, et ut ex ipsorum locorum admonitione major affectus exurgat ad accendendam charitatem (*Aug., lib. XX, cont. Faust., c. 21*), et in illos quos imitari poscimus, et in illum quo adjuvante possumus » (4). Ut merito synodus gangrensis (*can. 20*) dixerit: «Si quis superbiæ usus affectu conventus abominatur, qui ad confessiones martyrum celebrantur, et ministeria quæ in eis fiunt simul cum eorum memoriis execratur, anathema sit. » Plura contra impietatem hujus et similium assertionum afferenda essent, sed dixi in initio libri secundi me de imaginibus non scripturum contra hæreticos (*lege Apologet. Lindani et similia*). Ubi tamen, quod nec ista prorsus intacta reliquerint, particularia quædam ab eis notata, in quibus catholici simpliciores facile decepti laberentur, non præteribo, quod hæc speciatim ad nostrum institutum pertineant. Ceterum blasphemias eorum contra omnes sacras imagines earumque multiplicem honorem prætereo, quod a multis præsentis Ecclesiæ doctoribus, ut antiquiores præterea, sint refutata, quodque jam ante præfatus sim me de abusibus et significationibus, non ad hæreticos, sed rudem catholicos scripturum. Alioquin quæ finis foret,

(1) Idem, *serm. 286, al. 59, de diversis, in notis ss. Gerardi et Protasii, n. 5*: «Non cessat Deus attestari: et novit quomodo ipsa miracula sua debeat commendare. Novit agere, et magnificenter: novit agere, ne vilescent. Non omnibus donat per martyres sanctitatem: sed omnibus promittit imitatoribus martyrum immortalitatem. Quod non omnibus dat, non quarat, cui non dat: nec mœnaret adversus eum, quia non dat, ut det quod in fine promittit.»

si nobis contra impura hæreticorum ora clamandum foret pro legitimo imaginum usu? Deinde nimis longa foret ista tractatio. Nam in permullis nos circa earum usum superstitionis et idololatriæ accusare non videntur, imo vero eo malitia quorundam processit, ut etiam rideant circumgestionem sacrosanctæ eucharistiæ, et honorem quæm catholici tremendo sacramento impendimus, dum circumferuntur. Sic non solum imitantur Michol, quæ Davidem deridebat saltantem ante arcam Dei (II Reg., VI, 20; I Par., XV, 29), sed impietate multum superant. Ipsa enim Davidem fimo indutum et arcam deducentem cum iubilo et saltu desepxit in corde suo, hi verò etiam sanis et mendacis impetunt in supplicatione honorantes Dominum Deum suum. Sed qui jam nolunt flectere genua eucharistiæ, vel inviti ea flectunt in die iudicii, juxta Apostolum (Rom. XIV, 10): *Omnes stabimus ante tribunal Christi; scriptum est enim (Isa. XLV, 24): Vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu.* Ex his nonnulli, ob vigesimum caput Exodi, damnant omnem usum imaginum (I Reg., XIX, 13), at Michol ne in veteri quidem lege eas damnavit, sed statuam cum pilis caprarum ad caput pro Davide in lecto posuit, ut eum a Sathæ salvaret.

CAPUT XXXVII.

Lasciviam omnem vitandam esse in sacris imaginibus.

Quod ad lasciviam attinet picturarum, sic de ea statuit nostri temporis œcumenica synodus (sess. XXV): « Omnis denique lascivia vitetur, ita ut procaci venustate imagines non pingantur nec ornentur. Tanta circa hæc diligentia et cura adhibeatur ut nihil inordinatum aut præpostere et tumultuarie accommodatum, nihil profanum nihilque inhonestum appareat, cum domum Dei debeat sanctitudo (Psal. 92, 5). Ut ergo sacris divorum imaginibus honor et veneratio major impendatur (Freder. Schenckius, de Imag., capp. 12, 13), oportet eas sic depingi, sculpi et effigiari, ut quosdam velut igniculos in hominum pectoribus succendant; omni levitatis atque lasciviæ quod contentium oculos offendere queat offenkulo sublato. »

Vixæ quandoque sunt in locis ubi non decuit divorum imagines viventium adhuc hominum ora vultusque referre, ut hoc umbratice velamento illorum quos amabant effigie pascere oculos. Illic facies eliminari prohiberi debet, velut pestiferum illecebrosæ cogitationis irritamentum. Nam ad hunc modum imaginibus abuti nefarium est (1). Hæc sane de causa etiam

(1) Hunc abusum contrario facto scite anteverit pius quidam Arianus in regno neapolitano episcopus, cujus opera structum est B. Mariæ virginis sacellum, pars templi divi Nazarii in Mergellina, Jacobi Sammaritani carminibus aliquoties celebrata. Visitur illic Leonardi de Pistoia, celeberrimi pictoris, opus, archangelus Michaël cadodemum transiens: facies autem cadodemoni, ita jubente memorato antistite, exprimit faciem nobilis, at neliaræ, matrone, quæ impuro amore in præsulem arserat; nam ille facinus detestatus, imaginem illi confici voluit, ut diabolo sit

gentes irritis Clemens Alexandrinus (orat. ad gent.): « Praxiteles, inquit, ut declarat Posidippus in libro de Cnido, Veneris Cnidia construens imaginem, fecit eam forma similem Cratinæ quam amabat, ut adorarent miseri antiqui Praxitelis. Cum floreret autem Phryne, meretrix thespiacæ, pictores omnes imitabantur Veneris imaginem ad Phrynes pulchritudinem. Sicut rursus lapidicæ quoque Mercurios effigebant Athenis ad Alcibiadem. Restat nunc tuum adhiberi iudicium si velis etiam adorare meretrices? » Arnobius Afer, qui anno 300 vixit (scribit enim libro 1: « Trecenti sunt anni ferme, minus vel plus aliquid, ex quo cœpimus esse christiani et terrarum in orbe censi »), is non minori elegantia idem annotat: « Quid ego, inquit (lib. VI advers. gent.), diis datas falces et fuscinas lido? quid cornua, malleos et galeos? cum simulacra quædam sciam certorum esse hominum formas et infamium lineamenta meretricum. » Deinde idem prosequitur iisdem fore exemplis quibus Clemens presbyter.

Dedit autem non immerito olim lasciviæ suæ poenas pictor quidam, quod Salvatorem ad similitudinem Jovis impingere præsumpsisset: arefacta est enim manus ejus. Quem tamen postea peccatum suum confessum sanavit Geonadius patriarcha, ut refert Nicéphorus (1) (Hist. eccl., lib. unic., ann. 463), et Theodorus Lect., (lib. 1).

Summa itaque diligentia adlaborandum est ab iis qui populo presunt, ne ea figura, habitu atque ornatu imagines oculis ingerantur, ut non ad pietatem homines informant, sed potius ad libidinem, superbiam, curiositatem aliaque vitia provocent; sicque calumnix et blasphemix locus relinquatur hæreticis, qui undequaque querunt calumniæ et blasphemix occasionem. Pulchre sane scribit (Ad can. 20 syn. gangren.) Quinctinus Hedius (2): « Infames et voluptuosæ picturæ nullo debent in christianorum loco videri; qualibus tamen nunc principum privatorumque putant hortos et ædes ornari, ne templis quidem nostris ab hac turpitudine liberis. Quodque detestabilis est, in figurandis ipsis divorum imaginibus lascivire non videntur pictores, ut in sacrissima *Θεοτόκῃ* virgine pingenda, in lugente poenitente Magdalena sanctisque cæteris mulieribus aut virginibus efformandis. Et,

Porro nullum piculum sit, si periti pictores, more apud eos recepto, effigiem sui posteris relinquunt in figura aliqua, quæ pars (non præcipua) sit imaginis sacræ. Nam id ferendum non sed in præcipuis figuris imaginum, viros sanctos exhibentium, quales in basilica principe neapolitana spectantur, a Georgio Vasario depictæ, gentilemque farneasian representantes. Lege Pompeii Sarnelli, vigeniensis episcopi, *Lettere Ecclesiastiche*, edit. Venet. 1716. t. III, p. 17.

(1) Non ille schismaticus, et parum accuratus XIV sæculi scripior: sed vir sanctus, et patriarcha CPolitanus, de quo supra, pag. 27.

(2) Joannes Quintia, Augustoduni in Burgundia natus 20; jan. 1500, juris canonicus professor Lutetie Parisiorum 1536, obiit 9 aprilis 1561, ibidem sepultus ad S. Joannem lateranensem. Est inter varia ejus de jure ecclesiastico opera, *synodus gangrenensis, evangelicæ promulgationis anno circiter 500 congregata, feni tot abiere seculi, sæculi præsentis erroræ, nullasque malorum superstitiones et impietates condemnans; explicata commentariis*. Edidit Wechelms, Lutetie Paris. 1560, in 4to.

*Prima hominis facies, et pulchro pectore virgo:
Postrema inani corpore præstis.*

(Æncid. III)

quod omnibus est execrabilis blasphemis, ineffabile cenæ dominicæ mysterium graphide plerumque sic redditur, ut ab azotorum (1) symposio distare non videatur. Eadem est admonitio Francisci Morantii (in *Loc. cathol. cont. Calvin. script., lib. II, cap. 27*): «Imagines, ait, Christi meminerimus completæ honestatis ac religionis, non perditū luxus exemplaria esse. Quare omni pudore et verecundia adpersas esse magnopere convenit. Quid commune Virgini sanctissimæ, pudicitia numeris omnibus perfectæ atque expletæ cum ornato illo, pene dixerim meretricio? Quid sanctis martyribus Christique confessoribus cum plasquam profano apparatu (2)?»

SUPPLEMENTUM

AD CAPUT XXXVII LIB. II.

Arceandam esse a sacris et aliis quibuscumque, imaginibus omnem lasciviam probatu facillimum est: at non, perinde facile theoriam hic figere, seu criterium statnere quo dignoscatur quæ imagines pro laicivis, aut non lascivis, habendæ sint. Ego sequentia meditatus sum, quæ doctorum censura plane subijcio.

I. Picturæ lascivia sita est potissimum in figuris humanorum corporum; nec enim adeo mentem commovent cæ quibus exprimuntur animalia: bruta: hæc vero undequaque honestæ erunt, si nec appareant membra sobolis procreationi deputata, nec animalia ipsa quidquam agere videantur quod ad gignendi actum pertineat. Contra lubricæ censendæ sunt illæ quæ vel coitum bestiarum, vel partes ei deservientes, præsertim turpiter commotas, dedita opera, spectandas exhibent. Eadem brutorum partes, citra affectationem, atque ad solam figuræ integritatem, expressæ, imaginem, ut quidem opinor, lasciviam non facient: malim eas tamen, quantum fieri potest, oculis subduci.

II. Nuditas, in corporis humani figuris, nec omnis lasciva est, nec sola. Non omnis quidem; nam præter faciem et manus, pleraque membra non indecore visui possunt offerri: alioquin omnes fere crucifixi Domini imagines e conspectu fidelium essent auferendæ. Pleraque dixi membra, non autem ea, aut eorum admodum vicina, quæ primi parentes nostri post magnum illud peccatum abdididerunt, et abdenda esse

naturalis pudor gentibus omnibus, utcumque politis, persuasit.

III. Atque his finibus arctatæ permixta in virili corpore nuditas: neque satis castæ sunt icones quæ impuberum partes naturales ostendunt: uti nec illæ quæ partes easdem, velut ex quadam necessitate, monstrant in viro adulto, puta in patriarcha Noë, casu inebriato. Verum has icones non ausim proprie lascivas dicere, neque iidem, illas quibus angeli, puerili forma, nudi antrorsum exhibentur. Tamen omnes, hoc articulo notatæ, non carent periculo, quod pii, quique in posterum tolli vehementer exoptant.

IV. In hac, non lascivarum, sed periculosarum imaginum classem referendæ videntur illæ quæ pudendam quidem nuditatem continent, sed forma admodum exigua ac imperfecta, ut minus oculo feriant. His juncge grandiores imagines, ac picturas, cetera nudas, in quibus inhonestæ membra, vel modica fronde obducuntur, vel simili aliquo artificio dissimulantur. In his certe nonnulla verecundiæ ratio habita est: non tamen offendiculum omne sublatum; vix tollendum aliter quam adjecto latiore panno, ut factum in opere Lipsii de Cruce.

V. Aut obscenæ nuditatis gens est, aut, quiddam illa pejus, dum ea, quæ serio velanda fuerant, pellicula tela vestiuntur, qualem aliquando latini ventum textilem appellaverunt (1).

VI. Major est in feminarum, quam virorum, imaginibus occasio ruinæ: tum ob colorem, molliorem, ac denique pulchritudinem inferiori sexui propriam: tum quod honestas jubeat in illis, non obscenæ solum membra, sed cubera quoque, saltem, ordinarie, velari.

VII. Cæterum nemo reprehendat, si pingatur vel beata Virgo Filiū, vel mulier illa damnatum fumo patrem in carcere lactans: modo utrobique decorum servetur, et sufficiens adhibeatur cautela.

VIII. Indulgendum aliquid iis, qui, figuras anatomicas delineant; pingunt, sculptunt, aut quæcumque ratione effingunt: perinde ut aspectus, lactusque, alioquin impudici, chirurgis interdum; permittuntur. At his et illis nefas est ultra necessitatem progredi.

IX. Multa historici pudicè narrant, quæ pictoribus turpe sit arte sua representare; ac primum quidem scelera omnia cum castitate pugnantia: deinde et licitas inter conjuges blanditias, quæ, ut notat Augustinus, erubescunt videri; tametsi non erubescant sciri. Atque idem esto de naturalibus quibusdam necessitatibus iudicium.

X. Non sola nuditate lascivia picturis inducitur, sed turpibus etiam gesticulationibus, immodesto corporum situ, prociaci vultu, denum iis omnibus quæ prurientes ad libidinem, seu viri, seu feminæ, spectem animis ingerunt.

XI. Detestanda imprimis artificum illorum nequitia

(1) Rectius, azotorum, id est, prodigiorum, luxuriosorum, hellenorum.

(2) De luxu vitando in sanctorum iconibus sermo recurrit inferius capite 40: de ludio iis non admoendo, cap. 42. Hic monere visum est, abstinendum quoque a puerilibus, et ignobilibus fignentis, quibus res sacras dehonestari necesse est: veluti si, Hebreis mare rubrum transeuntibus, puerilis matri lectas et siccatio nudo conchas offerat: si Jesus puer Joannis igniculum permalecat: aut huic insidet, spatharium agente Joanne, et fecum agno porrigente: si Dominio cum Maria loquente, et Martha sororis ministerium expositante, felis, occasione usus, adnotam igni carnem assandam subripiat. Quoniam enim huiusmodi picturæ in privatis ædibus tolerari possint, minime tamen eas decet in templis collocari, ubi nil debet obtutibus fidelium patere quod pietatem non spiret, nihil quod sanctæ nostræ religionis gravitatem ac maiestatem minuat.

(1) Sic induit mulieres Seneca, *contrav.* 18, dicentur paulo obscenius, quam posita veste, nudæ.

qui; imagine, etiam in speciem honesta, turpia cogitandi ansam de industria subministrant, operam dantes ut picta tabella plura significet quam contineat.

XII. De nudis, seu veterum, seu recentiorum artificum statuis, iis maxime, quæ artis miracula putantur; quid dicam? Mutuari illas, aut confringi, nunquam siverint earum possessores, in quibus fuere viri pietate insignes, ex. g., Cosmas Medicæus; Etruriæ dux; ejus nominis tertius. Aiunt easdem hodiernis statuariis, ad justam artuum proportionem assequendam, prope necessarias esse. Cupio saltem, et cupient alii mecum, obtegi in aliis quæ nec inspicere opus, nec fas est imitari. Neque dubito, quin piis omnibus probetur factum Ludovici Magni, qui ad bonam frugem serio conversus, hujusmodi simulacris, olim suo jussu elaboratis; et in regia versaliensi collocatis, marmoreas zonas, vitæ simulantes, circumdari præcepit.

CAPUT XXXVIII.

Profana non esse sacris imaginibus admiscenda, nec in templis, nec in monasteriis.

Jamvero et hoc notatu dignum est, quod tridentina synodus subjungit: « Nihil profanum, nihilque inhonestum appareat, cum domum Dei debeat sanctitudo » (psal. CXII, 5.); contra eos qui in ecclesiis profana sacris admiscunt. Quorum etiam temerarios ausus retundit septima synodus (actione, 4), citans beati patris Nili ad Olympiodorum proconsulem epistolam, in qua sic scribitur: « Scribis mihi decorum putem, cum in animo habeas fani ædificationem in honorem sanctorum martyrum, ejusque qui per eorum testata certamina, labores et sudores prædicatus est Christus, ut imagines in sacro loco omnigenarum animalium per parietes undique fieri cures; has quidem a dextra parte, illas vero a sinistris; quo spectatores per terram casses, apud cosque lepores et capreas, circumcursantes venatores fugientia animalia velociter cum canibus insequentes videant: in mari vero emissâ retiâ, omneque genus piscium captum, in terramque piscatorum manibus eductum: præterea, ex gypso omne id; quod oculis pascere potest, effectum; idque in domo Dei contemplentur. Nequaquam, sed in vulgari domo millo cruce figi, quam historias avium, jumentorum et serpentium germinumque malim. Ego vero ad scripta sic respondeo, puerile plane esse et stultum, ejusmodi rebus oculos fidelium fascinare velle ».

Beatissimus autem Bernardus vehemens est in reprehendendo in monasteriis etiam sumptuosas et curiosas depictiones. Sic enim habet apologia ejus ad Guillelmum abbatem S. Theodorici (sub finem): « Omitto oratoriorum immensas altitudines, immoderatas longitudines, supervacuas latitudines, sumptuosas depolitiones, curiosas depictiones: quæ, dum orantium in se retorquent aspectum, impediunt et affectum: et mihi quodam modo representant antiquum ritum Judæorum. Sed esto, nant hæc ad honorem Dei: illud autem interrogo, monachos monachos, quod in gentilibus gentilis arguebat (Persius

satyra I). « Dicite, ait ille, pontifices, in sancto quid facit aurum? » Ego autem dico: Dicite, pauperes (non enim attendo verum, sed sensum) dicite, inquam, pauperes; si tamen pauperes, in sancto quid facit aurum? Et quidem alia causa est episcoporum, alia monachorum. Scimus namque quod illi, sapientibus et insipientibus delitores cum sint (Rom. I, 14 [et Pontificale in consecratione episcopi]), carnalis populi devotionem, quia spiritualibus non possunt, corporalibus excitant ornamentis. Nos vero, qui jam de populo exivimus, qui mundi quæque pretiosa ac speciosa pro Christo reliquimus, qui omnia pulchre lucetia, canore mulcentia, suave olentia, dulces sapientia, tactu placentia, cuncta debiecta oblectamenta corporea arbitrati sumus ut stercora, ut Christum lucri faciamus, quorum, quæso, in his devotionem excitare intendimus? Quem, inquam, ex his fructum requirimus, stultorum admirationem; an simplicium oblectationem? Ponuntur dehinc in ecclesia gemmate, non coronæ, sed rotæ, circumseptæ lampadibus, sed non minus fulgentes insertis lapidibus. Cernimus et pro candelabris arbores quasdam erectas, multo æris pondere, miro artificis opere fabrefactas, nec magis coruscantes superpositis lucernis, quam suis gemmis. Quid putas in his omnibus queritur, pœnitentium compunctio an intuituum admiratio? O vanitas vanitatum, sed non vanior quam insanior! Fulget Ecclesia in parietibus, et in pauperibus eget. Suos lapides induit auro, et suos filios nudos deserit. De simplicibus egenorum servitur oculis divitum. Inveniunt curiosi quo delectentur, et non inveniunt miseri quo sustententur. Denique quid hæc ad pauperes, ad monachos, ad spirituales viros? Nisi forie et hic adversus memoratum poetæ versiculum propheticus ille respondeatur (psal. 23, 8): Domine, dilexi decorem domus tuæ; et locum habitationis gloriæ tuæ. Assentio. Padiamur et hæc fieri in ecclesia; quia etsi noxia sint vanis et avaris, non tamen simplicibus et devotis. Cæterum in claustris, coram lugentibus fratribus, quid facit illa ridiculosa monstruositas, mira quædam deformis formositas, ac formosa deformitas? Quid ibi innunda simiæ? Quid feri leones? Quid monstrosi centauri? Quid semihomines? Quid maculosæ tigrides? Quid milites pugnantes? Quid venatores tibicinantes? Videas sub uno capite corpora multa: et rursus in uno corpore capita multa. Cornitur hinc in quadrupede cauda serpentis, illinc in pisce caput quadrupedis. Ibi bestia præfert equum, capram trahens retro dimidiam: hic cornutum animal equum gestat posterius(1). Tam multa denique, tanque mira diversarum formarum ubique varietas apparet, ut magis legere libeat in marmoribus, quam in codicibus; totumque diem occupare, singula ista mirando, quam in lege Dei meditando. Pro Deum! si non pudet

(1) Talibus monstris adhuc refertæ sunt vetustæ sællæ chorales in variis monasteriis, et canonicorum collegiis, veluti Lovanii in basilica primaria S. Petri: et juxta Lovanium in æde coelestinorum Heverlee. Ut paulatim abirent hæc auge, plus valuit artis incrementum et gustus artificum, quam omnes piorum querimoniae.

inertiarum, cur vel non piget expensarum? Hacientius Bernardus,

Cui consentiunt in statutis suis patres carthusiani: « Tapetia, inquit (*ueterum Statutorum* parte II, cap. 2), universa, et cussini (hoc est palvina) picturati, vel alias curiosi, in usa non habeantur: sed et picturae curiosae, ubi sine scandalo fieri poterit, de nostris ecclesiis et domibus eradantur: et novae de cetero fieri non permittantur. » Et rursus in statutis tertiae compilationis (*cap. tertio*) « Picturas et imagines curiosas, juxta alias ordinata, in ecclesiis et domibus ordinis, sive in tabulis, lapidibus, parietibus, et locis aliis, tanquam derogantes et contrarias simplicitati, rusticitati, et humilitati nostri arrepti propositi, reprehendimus: et ne de cetero fiant, inhibemus. Jam factas vero, si commode et sine scandalo fieri possit, tolli et amoveri volumus. » Adverte autem ad ea Statutorum verba: *Si commode et sine scandalo fieri possit.*

Sic etiam ex Bernardi verbis hoc inter alia retinendum est, quod episcopi et sapientibus et insipientibus debitorum sint, ideoque propter infirmos tolerare etiam debeant externum aliquem ornatum, servata tamen honestate; cum externus hujusmodi ornatus fuerit in pontificali indumento Aaronis (*Exod. XXV*), et in tabernaculo (*Exod. XXXVI*), ac postremo in templo, ac domo Dei, quam Salomon in parietibus et tabulis per circuitum sculptis variis caelaturis et torno, faciendo in eis cherubim, et palmas, leones et bores, mala granata, aliasque varias picturas. Quamquam, si exactius discutatur, verisimilius sit in hoc loco sacro nihil fuisse profanum: sed et boves, et palmas, imo et lapides, certam utilemque habuisse significationem; de quo Sanders in posteriori libro de Adoratione imaginum honoraria (*cap. 3*). Non sunt itaque profanae historiae in ecclesiis pingendae; qui mos ethnicorum fuit, a christianis repudiandus, non imitandus. Cujusmodi fere est, quod Virgilius (*lib. I Aeneidos*) Aeneam, in templo Carthagini a Didone condito, totam trojanam historiam depictam rejectasse narrat (1).

(1) Verum hanc historiam ethnici pro sacra habuerunt, in qua plerumque deorum ministeria crediderunt intervenire. « Ceterum nostris temporibus maxime damanda est inquit Fredericus barroviensis, (de Pictura sacra, libro primo, cap. 5) eorum sive vanitas, sive superbia, qui ita religiose paene aliquid faciendum locavere, primum omnium insignia et stemmata sua conspici, et suspendi intexque volunt: neque in angulo, lacinaeve aliqua, sed in parte maxime conspicua et illustri: et fortasse plus auri argenteque, quam in reliquum omne opus, parti huius insistant. Stomachantur ante omnia praeter homines aspectu trabeae, sive planctae alijus, in cujus extrema ora trophaea, coronisque stemmata hauriantur fulget; qualia nunquam veterum fornice arcuque ornamenta, et emblemata, praeferebant. Moremque hunc regentem ideo fortasse non admiserunt patres nostri, quia morem olim fuisse gentiliū videbant. Nam etiam apud Demosthenem extat reprehensa vanitas milis qui, sacra toga trabecula, aureas praeferebat litterarum rotas, cum illius nomine, qui vestem eam dicerat. Ac dissuaso etiam modo esse excelsius quidem, cum insignia ista armorum passim fulgentia per sacras aedes videret, diversat hominem se esse milis ingenit, nec libenter ingredi illuc, ubi tantum armorum clypeorumque esset. » Et scilicet a bonis sacerdotibus rejectas esse casulas, aliasque sacra ornamenta, sine ecclesiae usibus oblata, quod hanc vane gloriae tropaeis ornata essent. Alium longe

Nemo autem arbitretur profanam esse picturam, si quis se honeste et humiliter precantem appingi cupiat in ea imagine, quam in sui memoriam ecclesiae relinquit (1). Memini enim me, cum vetustatis imagines aliquot recenserem (*supra, capp. VI et XIV*), duas etiam annotasse, quae hanc observationem veluti antiquissimam plurimum commendant.

CAPUT XXXIX.

Sanctorum imaginibus religiose altaria ornari.

Profana postremo fuit imago, si non haeretica, quam Paulus et Macarius (2) dicebantur in altario positori tempore sacrificii. Hoc enim cum acciperent aures (*catholicorum*), percussae sunt, et animi, et lingua nimisquaque commota, ut scribit Optatus (in fine tertii libri de Schismate donatistarum). Suspiciatur autem Franciscus Balduinus (in tertium Optati) fuisse lauream sive profanam imaginem imperatoris a quo missus erat Macarius (3).

Nemo autem suspicetur imaginem hanc fortassis sacram alicujus sancti, quam catholici in altario habere noluerint tempore sacrificii, eo quod hoc soli Deo offeratur. Tale nihil cogitandum est; nam vetu-

gravorem abusus perstringit idem Borromaeus, libro II, cap. 8. « Cogimur, ait, artifices castigare eos qui perditae famae quosdam eligunt, ut eorum ora et vultus sanctorum imaginibus commedant: idque tam belle faciunt, ut illico deprehendantur. Quam artificum insaniam in dissimili genere notat Plinius (*lib. XXXV, cap. 10*) narrat pictorem fuisse unum, qui feminarum sacrum corpora sub deorum nominibus pingeret. Nec deerant fortasse qui dolores, irasque suas occasione sacrarum rerum ulium essent. Nota magni artificis nequitia, qui cum proditorem suum pingeret, cum fecit iunio suo similem. Et alius quidam fecit demonem vultu et ore, quali nonnemo sibi molestus erat. » Observat Gorius notari extrinsecis verbis insignem illum pictorem Michaellem Angelum Buonrotam, qui (referente in eius Vita Georgio Vasari, pag. 747) Blasium Cerasotem, caeremoniarum magistrum, in inferno Minos forma plaxit, ad ultionem scismaticis ab illo in extremi iudicii picturam importi. Vistur huc in sacello summi pontificis: eique inserta est cymba Charontis, qua miserae umbras trahuntur; quod, e poeta Dantis inferno haustum, a cordatis et piis omnibus ingreditur.

(1) Mos fuit a quo Molani, atque etiam aliquandiu post illum, ut passim in templorum fenestris, e latere picturarum tabularum, in tabulis ad parietes excavatis, alibi, representarentur plures homines, viri, seu feminae, flexo poplite orantes, appietis retro, stantibusque sanctis, quorum il nomina gerebant.

(2) Viri clarissimi, à Constante imp. in Africam legati, an. 348, aut subsequente, primum ad subvertendas eucharistiae ecclesias, deinde ad hortandos donatistas, ut in gremium Ecclesiae redirent.

(3) Sed, quidquid mendax fama praedixerit, nulla imperatoris imago in altari posita est: nec quidquam ejusmodi statuae christiani imp. solebant. S. Joannes Chrysostomus nec ad fatus templi passus est Eudoxiae Augustae statum collocari; lege Symonem, *lib. VIII, cap. 20*. « Si sacros vultus inhabitant forte populi inferimus, inspicit Gratianus lege *usque* pub. *latrari*, *cod. libro XII*, hoc sine immodico pretio nasci exipiente sacros: actum jubemus esse castissimum: indigentibus, non munerariis, esse praebendum. » Et Theodosius, *lege usque* de imaginibus imp. *cod. Theodos.*: « Si quando nostrae statuae, vel imagines eriguntur, seu diebus (ut assolet) festis, sive communibus, adit iudex sine adorationis ambitioso fastigio.... Excedens cultura hominum dignitatem, superio Numini reservetur. » Constantinus vero, narrante Eusebio, de *Vita eius*, *lib. IV, cap. 15. 16*, « in ipsi regis... erecto statu pingebatur, *versum* in eorum contemplans, et precantis forma manus sursum tollens. Hoc modo cum in tabellis se Deo supplicantes representasset, lege cavet ne ipsius ediles in idolorum templis poneretur; ne ipsa tabella, vel minima linamentorum parte, propter vitiorum laborum errorem, labem aliquam contraheret. »

statem; sanctorum imaginibus, altaria exornasse, inter alia probari potest ex Tarasii patriarchæ verbis (*in septima synodo*): *Si vetus, inquit, Scriptura habuit cherubim; obumbrantia propitiatorum: et nos quoque imagines Jesu Christi, et sanctæ Dei Genitricis, sanctorumque, habebimus obumbrantia altaria* (1). Quod etiam indicant tabulae, vestes sacratæ, et pretiosa repositoria, in quibus inuenta sacrificia christiani peragebant tempore persecutionis; quæ ad nostra usque tempora ostenduntur, inquit Epiphanius (*actione 6, septimæ synodi, tomo I*), durabantque per secula, quantumvis amuritudine et bile hæreticorum lingue contra Ecclesiam et sex synodos universales flagrent.

CAPUT XL.

Imagines sanctorum rectissime auro et argento tegi, et coronis, vel pretiosis vestibus, ornari.

Sed citata paulo ante sancti Bernardi verba suggerunt nobis occasionem respondendi, tam Judæ, qui dicebat (*Matth. XXVI, 8*): *Uti quidperditio hæc? potuit enim istud venditari multo, et dari pauperibus*: quam pauperibus, qui aliquando in corde suo cogitant: *In templo quid facit aurum?*

Respondeo itaque, verbis eruditissimis Nicolai Sanderi, Angli (*libro I, de honoraria imaginum. Adoratione, cap. 8*): «Templum Dei figura quadam est et imago cælorum. Unde quæ sunt in templis christianorum, debent isti respondere quæ sunt in cælis. Nam et Paulus apostolus sancta sanctorum, in templo Salomonis, cælestium habitaculorum figuram gessisse declaravit (*Hebr. IX, 7, 11, 12, 24*), cum diceret, solum pontificem semel in anno intrasse in sancta sanctorum cum sanguine, quem pro sua et populi ignorantia offerret: sic etiam Christum, pontificem verum, per proprium sanguinem introisse semel in

(1) Nihil moti seculi nostri novatores hac doctrina sanctissimi patriarchæ, atque ipsius oecumenicæ synodi, quæ verbis illius applausit, altaria nostra omni sacro ornatu spoliare aggressi sunt. Nicolaus Petit-Pied, Parisinus, Sorbonæ doctor ac professor, sed cathedræ suæ deturbatus an 1705, ex Hollandia Lutetiam reversus anno 1718, in vico Anières, urbi proximo, novam instituit liturgiam, novumque altare tumuli forma crevit, extra misse officium plane nudatum, ut mos apud nos ultimis diebus majoris hebdomadæ: ad missam, simplici opertum mappa: atque, ipso sacrificii tempore, neque cereis, neque cruce instructum. Lege illustrissimi D. Joannis Francisci Lafiteau *historiam gallicam constitutionis vigenotus libro quinto, edit. Leod. tomo III, p. 130. et seqq.* Post, anno 1756, Jacobus Henricus Bossuet, magni Bossueti ex fratre nepos, ac Trecentium in Campaniæ episcopus, vulgavit recens *missale sanctæ ecclesiæ trecentis*, typis Petri Micheli editum, in quo decrevit ut ex altaribus fices, candelabra, sanctorum imagines ac reliquiæ, crux ipsa, et sacrum tabernaculum, denique et pictura gradior, quam Galli *rétable* appellant, cum suis ornamentis amoverentur: nudaque et simplex mappa relinqueretur. In hanc reformationem, quæ aram sacrilegi nostri mensis calvinianæ cense deputatis tantum non quassasset, strenue pariter et modesto insurrexit piissimus ac illustrissimus archiepiscopus senonensis, Joannes Josephus Languey, edito pastorali eximio mandato die 20 aprilis, sex sabbato sancto, an 1757.

De imaginibus in altari positis quidam interpretantur obscuro synodi II turonensis canonem 3, jubentem «ut corpus Domini in altari, non in imaginario ordine, sed sub crucis titulo componatur.» At Mabillonius exponit: Non in parietibus, aut scæptis, ubi erant pictæ aut exaltæ imagines, sed sub cruce altari appendente in suprema parte ciboria (*qualité de la coupe*).

sancta, non illa manufacta, sed in ipsum cælum, ut appareat nunc vultui Dei pro nobis. Non potest autem fieri, ut christianorum templa minus expriment figuram cælestium rerum quam illud Salomonis expresserat. Sed in templo Salomonis erant imagines, nimirum cherubim gloriæ obumbrantia propitiatorum: erant etiam reliquiæ (*Hebr. IX, 4, 5*), hoc est manna et virga Aaron quæ fronderat, et tabulæ Testamenti: multo igitur magis in christianorum templis oportet esse imagines, tum reliquiis rerum sanctorum conservari; præsertim cum in ipso cælo constet non modo Christum ad Patris dexteram sedere, verum etiam apostolos et martyres adesse; quam rem adumbrare, et quibus modis possumus, exprimere in templis nostris debemus. Unde, nemo, dum mysteria celebrantur, intrare permittitur, (*Dionysius, ecclesiæ Hierarchiæ cap. 3*) qui sanctus non sit, quive ullum tale crimen scatur admisisse ob quod, ab eo qui præest, excommunicatus fuerit. Hinc apparet, non sine gravissima causa Ecclesiam adductam esse, ut nonnullas imagines sanctorum auro et argento, legeret, coronis et pretiosis vestibus ornaret. Partim enim imagines sanctorum repræsentant id quod olim a sanctis in hac vita gestum est: atque illa quidem ratione sufficeret rem ipsam nude, et, velut omni veste, detracta, proponi: partim vero ratio habetur eorum quæ jam in cælis geruntur. Cum igitur nemo ignoret sanctos, jam in cælo agentes, immensa quadam gloria frui: quidquid auri, argenti, gemmarum, cereorum, vestium, coronarum adhibeatis, nec minimam partem ejus gloriæ descriperis quam Deus iisdem sanctis jam in vita æterna largitur. Cogitat ergo christianus, quando in templum ingreditur, se in cælum quoddam terrestre ingredi, ubi Deus impleat totam domum, ita ut appareat gloria Domini omni multitudini (*Levit. IX, 25*): et ubi sancti, assistant, patriarches gloriæ divinx, per gratiam effecti; et nihil sane reprehendat eorum quæ in sacris imaginibus deferri videbit. Non est hic igitur perditio, quod assumebat fur ille Judas Iscariot: sed magnum salutis adjumentum.

Ex his manifestum est cor maculari debeat Joachimi Vadiani Commentarius in tertium librum Melar, ubi reprehendit quod Christum auratum pingamus, qui nunquam auratus incessit: quodque puellæ torquibus onerentur, quæ regnum mundi et omnem ejus ornatum contempserunt (1). Quasi contra nos torqueri debeat illud Persii:

Dicite, pontifices, in sacro [sancto] quid facit aurum?
Nempe hoc, quod veneri donatæ a virgine puppæ.

At pauperibus respondeo, quod pastores et qui ecclesiis præsunt; si id exigat necessitas, memores erunt ejus quod Ambrosius fecit (*libro II Officiorum, cap. 28*); qui confregit vasa mystica, ut captivos

(1) Ineptum foret ejusmodi ornatum sanctis virginibus adhibere in tabulis historicis, ubi illæ repræsentantur agentes in hac vita mortali: sed aliud est, dum velut in cælum receptæ pinguntur, dumque illis ponuntur staturæ proprie dictæ, quæ plerumque metaphoricum aliquid habent, et ad sanctorum in gloria cælesti conditionem referuntur.

dimineret: et ejus quod fecit Augustinus, qui, propter captivos, et quam plurimos indigentes, et de vasis dominicia quidam frangi et confari jubebat, et indigentibus dispensari, ut scribit in Vita ejus (Capite XXIV) Possidius, Calamæ episcopus. Memores postremo erunt admonitionis, quam ex Bernardo precedenti capite citavimus: *Propter materiale templum, non permittent interire vira templa* (1).

CAPUT XII.

Quidam, per se villa, fides efficit pretiosa: inter quas et luminarium usus.

Neque vero ea tantum pretiosa dicenda sunt, quæ aurea sunt vel argentea, pulchra aut pretii alienius apud quoscunque gentes. Pulcherrime enim dictum est a D. Leone (Serm. 6, de Quadragesima): *Quæ per se sunt villa, fides efficit pretiosa.*

Quare et luminarium usus (ut de eo aliquid subjungam) ante imagines sanctorum, pretiosus est in conspectu Domini, cujus oculi, ut Jeremias ait (Jerem. V, 5), fidem respiciunt: fit enim istud ex fide humili et devota, quæ credimus et protestamur sanctos illos, ante quorum imagines cereos accendimus, luxisse dum viverent in medio nationis perversæ (Philipp. II, 15), velut luminaria in hoc mundo: nunc vero ex isto loco caliginoso eosdem pervenisse ad locum claritatis æternæ, ubi Agnus, qui in medio throni est, eos illuminat (Apoc. XXI, 25). Unde Germanus, patriarcha constantinopolitanus, in eruditissima illa epistola, quæ citatur quarta actione secundi concilii niceni: «Neminem, inquit, offendat, quod ante sanctorum imagines lumina et suave oleum thymiamata accenduntur. Symbolicos enim ista fieri in honorem illorum opinandum est, quorum cum Christo requies, quorum honor ad ipsum recurrit; hoc ipsum testante sapiente Basilio, quod erga conservos bonos honor, erga ipsum Dominum commune benevolentie signum exhibet. Sensibilia enim lumina symbolum sunt immaterialis illius, et a Deo dati, luminis: aromatum autem incensio sincerum et totum sancti Spiritus afflatum et repletionem, significat (2).»

(1) Pretiosa quoque adorandis sanctorum imaginibus pie, recteque impendi, Molanus hoc capite diligenter asseruit. Ceterum hac in re iudicio utendum esse, nemo sapiens inficiabitur. Et quousque laudanda sit eorum pietas, qui argentea corda, gemmea rosaria, alia ejusmodi Dei matris imaginibus offerunt: fatendum est decori rationem in similibus frequenter neglige. Fallor, aut viris cordatis non multum probatur consuetudo sanctissimæ virginis statuas anteriores obtegendi tripsestro indumento, e quo, velut per foramina, manus prodeant: divino puero, ad matris sinistram, eadem ratione cooperito. Magis profecto decet iocundari, sed a perito artifice elaborata statua: cui si pretiosa ornamenta adiungantur, melius infra supraque statum, quam in ipsa collocentur. Sed hoc nimium ignare plebis arbitrio relinquunt, dum sacerdotes, qui rem curare debuerant, sine detecta domaria qualibet adiutunt, ipsi saepe harum rerum imperiti.

(2) Apollinaris Solomus, lugubensis, antistes claromontanus, an. 480. defunctus, Epistolæ amico scribitur epist. 17. libri V (tomo VI. Mss. lib. PP. coll. Ingol. 1677. pag. 1104): «Conveneramus ad sancti Justini (lugubensis episcopi) sepulchrum... Processio fuerat antelucana, sollemnis anniversaria, populus iugens, sexu ex utroque, quæ capacissima basilica non caperet, et qualibet cincta

Sic ante Germanum, cum Vigilantius ridendo diceret catholicis, quod plena luce cereos accenderent ad martyrum memoriam, pie admodum respondit divus Hieronymus (In libro adversus eundem scripto), quod sicut Christus non indigebat unguento, quæ perfusus est a Maria Magdalena (Joan., XII, 3): ita nec martyres indigent lumine cereorum; tamen apostoli cunctantes ne periret unguentum, Domini voce correpti sunt, mulierisque devotio recipitur: ita, inquit, quicumque cereos accendant, secundum fidem suam habebunt mercedem. Quæ D. Hieronymi doctrina satis redarguitur hæreticorum nostri temporis superbia præsumptio, qui, cum sint viri illisores (II Petr., III, 5), quos in novissimis istis temporibus venturos prædixit Paulus (I Timoth., IV, 1), ita sensu carnis inflati sunt (Coloss., II, 18), ut simplicitatem, quæ est in Christo Jesu (II Cor., XI, 5), hoc est, ea quæ, secundum majorum traditionem, ex humili fide fiunt in Christi Ecclesia, rideant et contemnant: cumque sint filii tenebrarum, pro viribus obscurare nituntur lucem sanctorum, eorum videlicet fidem et conversationem sanctam; quibus adhuc hodie omnibus qui in domo Ecclesiæ sunt, lucent (1). Sciunt enim opera eorum ab hac luce argui (Joan., III, 20). Unde etiam luminaria omnia quæ in atrii Domini accenduntur, in illius lucis memoriam, quam ipsi oderunt, cupiunt esse extincta.

Obijciunt usum huiusmodi luminarium ad gentilium ritum pertinere, dicente Baruch (Capite VI, 18): *Lucernas accendunt illis, et quidem multas, ex quibus nullum videre possunt.* Quibus paucis respondeo, quod sicut gentilis, dum per cælum jurat, cultor est demonis: Moses autem per idem jurans, cultor est Dei; ita idololatra, suis sculptilibus lucernas accendens, detestandus est: christianus autem, in honorem sanctorum, ante imagines eorum cereos accendens, multum est laudandus. Discrepat enim fructus operum similium, ubi idem non est affectus operandum. Plura hic afferri possent ex sexto cap. Levitici, ex XXV et XXVII Exodi, ex diversis conciliis ac patribus. Sed hæc fusius tractare non est præsentis instituti.

Superadjicio tamen quod candlebra, in templis per modum cornuarum posita, aut pendentia, non sint uspera, sed vetustissimi usus, dicente Paulino (Natali tertio):

*Clara coronante densis altaria lychnis.
Nocte diisque luceant.*

diffusis crypta porticibus. Cultu peracto vigiliarum, quæ alternante mulcedine monachi clericique palustines concelebraverant, quisque in diversa secessimus; non procul tamen, utpote ad tertiam præsto futuri, cum sacerdos res divina facienda esset: de loci sane turbatione compressus, deque numerosis luminibus illatis nimis anheli: simul et æstati nox adhuc proxima tacto classico vigore torruerat, etiam jam primo frigore tamen automnalis aurora detegesceret.

(1) In eo genere præcili hodiernum eorum, qui se immuni catachresi philosophi appellant, Oraculum. Franciscus Maria Arnet de Voltaire: nam quisquis istius prætor historiam generalem, animo nullis præjudiciis occupato, perlegerit, fatetur id illi ante omnia propositum fuisse, ut, nulla veritatis habita ratione, viros quoque pios et sanctos infamet: et sediteros quoslibet, maxime christianos

(Quatre.)

Et alibi (*Natali nono*) :

Teoque superne
Pendentes lychni, spiris retinentur alienis :
Et medio in vacuo laxis vaga lumina nutant
Funtibus.

Fuisse autem tunc temporis usum aureorum candellabrorum indicant Præfati verba ad martyrem Laurentium (*Prudentius, nepi Στραπώνος, hymno II. Vide Socratem, lib. VI Hist., cap. 8.*)

Hunc esse vestris orgiis
Moremque et artem proditum est,
Hanc disciplinam fœderis,
Libent ut auro antistites.
Argenteis scyphis ferunt
Fumare sacrum sanguinem :
Auroque nocturnis sacris
Astat fixos cereos.

Et unde hæc habuit Ecclesia ?

Tunc summa cura est fratribus,
Ut sermo testatur loquax,
Offerre, fundis venditis,
Sesterteriorum millia.

CAPUT XLII.

In picturis cavendum esse quidquid ad libidinem provocat.

Porro si in picturis omnis lascivia vitari debeat, quanto magis quidquid ad libidinem provocat? Ut merito hic exclamet Ambrosius Catharinus (*Cathar., de Cultu imaginum*) : Quod vero omnium est terribilium, hac tempestate, in excelsis templis sacellisque offendas picturas tantæ lasciviæ, ut, quidquid natura occultat turpe nostrum, ibi liceat contemplari, ad excitandam non devotionem, sed ejusvis demortuæ carnis libidinem. Quasi, inquit Olaus, historicus septentrionalis, interior caro non sufficeret sibi in dejectando homine, in mille tentationes fragilitate tandem sua collapsuro, nisi et externæ augeretur provocaciones.

Notum est pictores sæpe infantem Jesum nudum sculpcrc aut pingere : sed ob hoc male audiunt a multis non exiguæ pietatis et prudentiæ viris. Quid enim in hac nuditate esse potest ædificationis? Atque utinam nulla hinc oriretur in parvulis destructio, nullum in pusillis scandalum. Viderint ergo pictores, ne suo malo discant quid sit, quod Dominus ait (*Matth., XVIII, 6, 7*) : Qui scandalizaverit unum de pusillis istis, qui in me credunt, expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et demergatur in profundum maris... Væ homini illi per quem scandalum venit. Certe si antiquas picturas consilere velint, facile advertent in eis puerum Jesum decenter et honeste depictum esse, ac sese multum a majorum simplicitate degenerasse.

His addæ, quod Guillelmus Durandus, Mimatensis episcopus, scribit de quibusdam græcæ ecclesiis in Rationali divinatorum officiorum (*Lib. I, cap. 3*) : Græci, ait, utuntur imaginibus, pingentes illas, ut dicitur, solum ab umbilico supra, et non inferius, ut omnis ultæ cogitationis occasio tollatur (1).

religionis adversarios, absolvat, ac, si possit, horum memoriam venturis sæculis consecret.

(1) Cum Græcis hac in parte satis convenire Russos, sive

Prohibet deputatio tridentinæ synodi (*Regula VII*) omnes libros qui res lascivas seu obscenas ex professo tractant, narrant, aut docent ; cum non solum fidei, sed et morum, qui ejusmodi librorum lectione facile corrumpi solent, ratio habenda sit : quanto ergo magis prohibendæ sunt hujusmodi picture, non tantum in sacris imaginibus, sed etiam in profanis (1) ? Nam, ut recte dixit gentilis poeta (*Horatius in Arte Poetica*)

Segnius irritant animos demissa per aures,
Quam quæ sunt oculis subjecta fidelibus, et quæ
Ipse sibi tradit spectator.

Huc facit et illud Erasmi, quod ex institutione matrimonii christiani (*Eras. tomo V*), quia ea a patribus tridentinis non abs re damnata est, citatione mea conservare cupio, eo quod apud multos infirmos Erasmi auctoritas et judicium multum valeat : « Quemadmodum, inquit, non deest in familia audiri sermonem lascivum, ita nec tabulas haberi convenit impudicas. Loquax enim res est pictura tacita, et sensim irrepit in animos hominum. Turpitudinis delictis quidam ornant sua conclavia, quasi juventuti desint irritamenta nequitiae. Membra, quæ verecundia gratia celas ne videantur, cur in tabula nudas, et nunquam ea pateris abesse a conspectu liberorum? »

Nec minus eleganter idem in institutione christiani hominis : « Aristoteles, ait, adeo putat (*Lib. VII Politicorum, cap. 17*) picturas statuasque lascivas ad morum corruptelam facere, ut hoc velit per magistratus publicis legibus caveri, ne quid imaginum sit in civitate, quod admoveat turpitudinem. Lingua loquax auribus, pictura loquax oculis : multoque loquacior est pictura quam oratio, et frequenter altius descendit in pectus hominis. Quid memorem quanta sit in signis ac picturis licentia? Pingitur et oculis representatur quod vel nominare sit turpissimum. Hæc argumenta prostant publicis, in tabernis, ac foro, et volentium nolentiumque oculis ingeruntur, quibus

incendi jam frigidus ævo
Laomedontiades, et Nestoris hernia possit.

O legum et magistratum oscitantiam !

« Erravit (*Erasmus ibidem*) autem graviter Philosophus, dum imaginum obscenitatem undique profligans, excipit deos, quibus leges attribuitur turpitudinem. (Sentis, opinor, de Venere, et Cupidinihus Moscovitis, patet ex his, quæ memorat Joannes Dorigny, in vita Antonii Possevin, è societate Jesu, gallicæ conscripta, editaque Lutetiæ Parisiorum ann. 1712. Nam cum Possevinus a Gregorio XIII, pontifice, nuntius ad Joannem Basilium, Russorum imperatorem, anno 1581, Roma missus esset, cum variis donis principi isti offerendis, inter alia attulit pictam imaginem beatæ Mariæ virginis, filium suum ulnis amplectentis ; « Ce tableau, dit l'historien, pag. 283, 284, était encloué dans un cadre d'ébène rehaussé de fleurs d'or : mais parce que le petit Jésus était nu, aussé bien qu'un S. Jean-Baptiste, qui adorait ce divin enfant, Possevin n'osa le faire paraître, pour ne point scandaliser ces peuples, dont la pudeur n'est point à l'épreuve de ces nudités.

(1) Quapropter in instructione... Clementis VIII, antiorum regulis iudicis adjecta, titulo de correctione librorum, § 2, in fine, sic statuitur : « Et si quæ obscene imagines, predictis libris expurgandis impressæ, aut depictæ extant, etiam in litteris grandiusculis, quas initio librorum, vel capitulo imprimi moris est [Galli *lettres grises* appellant] ; hujus generis omnia penitus obliterentur. »

nudis, de Custode hortorum, de Satyris, et Phallis Bacchi, in quorum festis solemniter turpia agitantur). O novam philosophi religionem! In diis permittit turpitudinem, ubi maxime conveniebat abesse turpitudinem. Quamquam Aristoteles ab huiusmodi sacris vult arceri teneram aetatem.

« Agamus gratias Deo, quod nostra religio nihil habet non castum et pudicum. At tanto gravius peccant, qui rebus natura castis involunt impudicitiam. Quid est necesse in templo depingere David contemplantem e fenestra Bethsabeam, et ad stuprum evocantem (II Reg. XI, 2, 3, 4): aut amplectentem ad se delatam Sunamitim (III Reg. I, 4): Herodiadis filiam saltantem (Math., XIV, 6)? Argumenta sumpta sunt e divinis libris, sed in exprimendis feminis quantum admiscet artificis nequitia!

Et iterum, ex christiani matrimonii institutione: « Artifices quidam, cum pingunt aliquid ex evangelica historia, affingunt implas ineptias. Veluti, cum exprimunt Dominum apud Martham ac Mariam exceptum convivio, dum Dominus loquitur cum Maria (Luc., X, 39), fingunt Joannem adolescentem clam in angulo fabulantem cum Martha, Petrum exsiccantem cantharum. Rursum, in convivio, Martham a tergo assistentem Joanni, altera manu injecta humeris; altera velut iridente Christum, qui nihil horum sentiat. Item Petrum jam vino rubicundum, cyathum admove. labris. Et haec cum blasphema sint et impia, tamen faceta videntur (Erasmus, de anabili Ecclesiae Concordia, tomo V).

« De rebus sacris qualis debet esse sermo, talem decet esse picturam. Et quemadmodum blasphemie genus est sacras litteras ad ineptos et profanos jocos detorquere (Synod. Trident., sessione IV), ita gravi poësa digni sunt, qui cum pingunt canonicarum Scripturarum argumenta, de suo capite miscent ridicula quaedam et sanctis indigna (1).

„ Quid vero mirum, si obscenae picturae tantum moveant, cum nonnullos etiam ad libidinem provocaverit picturae artificium absque manifesta obscenitate? Unde apud Ezechielem (Cap. XXIII, 14, 15, 16) Oholiba (2), cum vidisset viros (chaldaeos) depictos in pariete..., accinctos balteis renes, et thyras tinctas in capitibus eorum..., formam ducum omnium, insanivit super eos concupiscentia oculorum suorum, et misit nuntios ad eos in Chaldaeam. Similique legas apud Valerium Maximum, Factorum ac dictorum memorabilem libro octavo (In fine capitis undecimi).

„ Libidinis vero picturis merito addicitur et ea, sacrilega simul ac fabulosa, de qua sanctus Augustinus scribit libro secundo, de Civitate Dei (Capite septimo). Apud Terentium (In Eunuch Act. III, scena, V), inquit, flagitiosus adolescens spectat

(1) Ut est, praeter adducta ab Erasmo exempla, iactata scriptus imago sacrificii Abraham, ubi sanctus patriarcha scolo-
pito nostrae pectus Isaac petiit: Angelus vero ictum co-
hibet, mingens in eam scolo peti pariem, in qua natus
pulsus iam erat ignem concepturus.

(2) תַּרְשִׁישִׁי designans Samaritan, seu decemtribus in
idololatriam ruentes.

Tabulam quamdam pictam, ubi iherat pictura haec, Jovem
Quo pacto Danae misisse aiunt quondam in gremium
imbrem aureum;

atque ab hac tanta auctoritate adhibet patrocinium turpi-
tudini suae, cum in ea iactat se imitari Deum.

At quem Deum? qui templa coeli summa sonitu conceatit.
Ego hominatio non lacerem? Ego vero illud feci ac lubens.

Merito itaque in Confessionibus (Lib. I Confess.
cap. 16. De eadem pictura Aug. epist. 202, et lib.
XVIII de Civit. Dei, cap. 13) idem doctor exclama-
mat contra eos, qui ejusmodi juventuti praeflegendo
Instillant: O flumen tartareum! iactantur in te filii homi-
num cum mercedibus, ut haec discant.

Auscultemus igitur ad canonem centesimum sextum
in Trullo synodi: « Oculi tui recta aspiciant, et omni
custodia serva cor tuum, jubet Sapientia (Prov. IV,
23, 25). Corporis enim sensus sua facile in ani-
mam effundit. Picturas ergo, quae oculos per-
stringunt, et mentem corrumpunt, et ad turpius vo-
luptatum movent incendia, nullo modo deinceps
inprimi jubemus: si quis autem hoc facere aggres-
sus fuerit, deponatur (1).

Et rursus (auscultemus) ad verba Clementis,
presbyteri (Clementis oratione contra gentes. Alexandria
edit. lipsiens. 1688, pp. 40, 41), qui post acrem re-
prehensionem paganorum, eo quod, in cubili decum-
bentes, Venerem nudam respiciant in tabellis depictis:
habeant quoque panicos (2) et nudas puellas, et ebrios
satyros, et membrorum erectiones, quae picturis nu-
dantur, tandem concludit: Horum non solum usus,
sed etiam aspectus et auditus, deponendum esse memo-
riam vobis annuntiamus. Scortata sunt aures vestrae,
fornicati sunt oculi. Et, quod est magis novum, ante
complexum vestri adulterium admiservit aspectus (3).

(1) Multae aliae synodi hanc morum perniciem extermina-
re studuerunt; duas afferam: Mediolanensis tertia, sub
S. Carolo, anno 1575. n. 10, sic habet: « In hortis, aedibus,
aliisve ecclesiis aut ecclesiasticorum hominum locis, si
signa, imagines, aut picture sunt, quae procaces, vel ullo
alio modo aliquam obscenitatis, turpitudinis speciem prae-
se ferunt; ita reconcincentur, ut offensionem oculis ne
praebere possint: aut tollantur, delectantur ex omni loco
ubicunque exstant; neque in posterum ejusmodi aliquo
modo effingantur aut pingantur! Et, quoniam christianorum
hominum mentes facile corrumpuntur, peccandi libidine
inflammatae ab rerum turpius atque obscenarum imagine,
ideo illas ellungi vetuit est constantinopolitanae synodi
canone. Itaque curit episcopus, ut quicunque laici homi-
nes id generis imagines habeant, vel tabulis, vel parietibus
expressas, pro pietatis christianae, cui addicti esse debent,
studio, eas auferant, vel plane deleant, vel ad honestatem
reconcincentur.

Et Mediolanensis prima, anno 1570, praeside, loco archie-
piscopi Gravellati, Rythovio Yprensi episcopo, Tit. de
Imaginibus cap. 1. statuerat: « ut e templis, et locis sacris
tollantur imagines, sculpturae, aulicae, quae gentilitatem,
aut mendaces ethiolorum fabulas, satyrorum, faunorum,
tyrannorum, terminorum, et nympharum, ac id genus alia
representant. Similiter quaecumque figurae lascivae, pro-
caces, et, ob pudendum nuditatem, vel alias, obscenae, et
superstitiosae, quae fidulum mentes a religione et devo-
tione distrahant, et sapienter graviter offendunt. Neque
posthac ulla imago aut statua in ecclesiam vel locum sac-
rum recipiatur, nisi ab episcopo admissa fuerit. Proinde
episcopi in visitationibus curabunt imagines supra dictas
reformari, aut prorsus tolli, prout judicaverint expedire. »
Vide Not. 2, in fine.

(2) Sylvanos, faunos, quasi exiguos Panes.

(3) Etiam Romanorum picturae velus insinuerat velari
« corpora; tanquam abominata Graecorum morem, quibus
nuditas placuit. Aurelio saepe pictori magnopere vitio dic-
tum est, quod nudos et audas pingeret.... Sed quoniam

Nosco autem an ad huiusmodi lascivias pertineat quod a Joanne Trithemio, tum alibi, tum præcipue in libro de claris scriptoribus Germaniæ notatum est, Joannem de Hildesheim, carmelitam, lectorem et priorem cassellensem, beatri Petri, Thomæ patriarchæ constantinopolitani, antea generalis magistri, in Avenione auditorem, scripsisse in quendam turpia pingentem librum unum, claruisse anno 1570.

CAPUT XLIII.

Imagines a nimia vetustate, sive ac sordibus conservandas esse.

Adamus porro aliquid de antiquitatibus (1) imaginibus. Nam et Ambrosius Catharinus annotavit inter abusum imaginum, quod non ea custodia servantur, qua debent, a carie, situ et aliis noxiis. Hæc igitur vitanda sunt, ut nihil inhonestum in sacris picturis appareat. Quod si per quorundam negligentiam situs et squalor quibusdam locis eas invaserit, audiant quod Athanasius scripsit (*Actione II synodi septimæ*) de eo quod Dominus carnem humanam assumpsit: « quandoquidem, ait, ea quæ in tabulis picta sunt, cum figura per sordes et situm deleta fuerit, necessarium est ut denuo pingatur et reficiatur modo talis sit, ut adhuc renovari in eadem materia et tabulis possit. (*Verendum fuerat: Necessarium est ut idem [pictor] resumat et renovet, modo talis sit [figura], etc.*) Nam per eandem formam et materiam, in qua depingitur, non destruitur: verum potius in eo, quod ante fuit, consentit. »

Hujus rei illustre exemplum observavi in ecclesia Beghinogii distensis, quod aliis imitandum propono. Cum enim ejus loci venerabili pastori Nicolao Eschio, sub annum ætatis meæ undecimum, cohabitarem (qui non solum sorores meas ejusdem loci alumnas, sed et me tunc in studio pietatis formabat), sæpe aspexi antiquam et venerandam Christi crucifixi depictam imaginem, plenam pietatis et artificii. Quam idem pastor sic renovari et illustrari deinde curavit, ut non videretur aliter differre ab antiqua, quam sicut ipsa antiqua imago differrebat a se ipsa, cum primum depicta fuerat: nisi quod anno depictæ imaginis, qui inter illustrandum deprehendebatur 1505, annum renovatæ adjici curavit.

placuit tantopere multas ista novallas [recentioribus], cum scilicet romanarum statuarum pulcherrimas, nadas utique fuisse vocarentur, ut ejusmodi tegmina corporibus adhiberent, quæ nulum ostenderent simul: hi sunt admonendi, ne imitationi profanarum imaginum ita velint esse intenti, ut christianæ pietatis obliviscantur. Abiit enim ætas illa, cum Mars, et Juppiter, et Venus loco Numinum haberentur. Ac, si viveret hodie Apelles, non faceret hodie sanctos et sanctas habitu, quod deos illos imares facere solitus fuit: sed rationem haberet dignitatis, et decori conditionique etiam temporum. Nosmet ipsi autem ætatem alicui minime pudori erit, virginem aliquam induisse veste stricta adeo, ut singulos artus exprimeret, perinde ac si velamine singuli tegeretur. Ad reprehendendam horum immoderantiam, operæ præstium est: subijci hic verba concilii [provincialis moguntini, cap. 41]: Proceres vero imagines, et nimio artis leuocinio ad mundanæ potius vanitatis speciem, quam ad pietatis commendationem effigatas, in templis proponi omnino vitamus. Ex Frederici Borromæi libro primo cap. 6.

(1) Sic prima editio; secunda vitiose: antiquitatis.

Hæc prætereundus est sanctissimus ille Paulinus, qui Hieronymi sæculo idem fecerat: sic enim scribit Natali decimoq:

Cernite culminibus gemina Felicis in aula
Quæ fuerint vetera, et nova nunc exister videntur,
Depositoque situ reducem sumpere juventam;
Namque et in his duplex spectandi gratia fulget,
Qua renovata novis æquali lumine certant
Culmina culminibus: tectorum dissidet ætas,
Concordat species: veterum manus atque recoctum
Convenit: in facie simili decore unus utrumque
Ornat opus: coeunt olim fundata novellis.
Nec discrimen adest oculis; nitet una vetustas:
Fronte juvenitulis tegitur facies senectutis:
In pueram faciem veterata refluunt ætas.
Hæc eadem species veterem deponere formam,
Et gestare novam monet, et retrocitra aboleri (1).

Ad idem faciendum instiget nos etiam paganorum diligentia. Refert enim Plinius (*Libro XXXV, cap. 10*), M. Junium pectorem sub diem apollinarium tergendam mandasse tabulam, in qua Aristides, celeberrimus pictor, depinxerat tragediam et puerum Apollinis. Addit autem (quod cavere oportet) ejus tabule gratiam pictoris insectis interisse.

Si vero, quorum est Ecclesiam et imagines a sordibus et squalore conservare, proponant sibi Nepotianum in ejus laudem Hieronymus commemorat (*Epist. III, ad Heliodorum*) eum sollicitum fuisse, « si niteret altare, si parietes absque fuligine, si pavimenta tersa, si janitor creber in porta, vela semper in ostiis, si sacrarium mundum, si vasa luculenta. Et in omnes caeremonias pia sollicitudo disposita, non minus, non majus negligebat officium. Ubiqueque eum quæres, in Ecclesia invenires. Basilicæ Ecclesiæ et martyrum conciliabula diversis floribus et arborum comis, vitiumque pampinis adumbravit: ut quidquid placebat in Ecclesia, tam dispositione quam visu, presbyteri laborem et studium testaretur. »

Circa imagines autem quæ magnam habent cum libris cognitionem, utiliter etiam quædam observarentur, qualia fere de libris sacris, et ecclesiarum lignis, vestibus ac vasis, decreta leguntur. Decreta porro, de quibus loquor, sunt canon LXVIII sextæ constantinopolitane synodi: « Nulli omnino licere Veteris et Novi Testamenti librum, nec sanctorum nostrorum præconum ac doctorum, corrumpere vel

(1) Magna hæc in re complurium hujus, et superioris, ac etiam XVI sæculi pontificum romanorum diligentia fuit. Exemplum ex innumeris unum afferam Benedicti XIV, qui Triclinium lateranense, decessoris sui tempore dirutum, sacrasque imagines, quæ in eo conspiciantur, restauravit, et damna antiquitatis miro reparavit artifice. Cujus facti memoria ut ad posterum transiret, hæc inscriptio cautum est:

Benedicto XIV. P. N., sacrarum antiquitatum vindici providentissimo. Quod oratorio dñi Nicolai prope Triclinium, a summis pontificibus Callisto II et Anastasio IV. extracto, ac reparato: atque ædificiis fratrum franciscanæ familiæ, fidelium exomologæi designatorum, quarum assiduæ oratorum ipsam concludebatur, ad ipsa arce succedat, adstante Clemente XII. P. N., solo æqualis, sacellum, et veteres in eo picturas, tum chalcographorum industria, tum antiquariorum labore pluries delatatas, ac priusquam difficerentur coloribus elegantius expressas, ad præsentem exemplar reueneri jussit, et retinendam eadum decessoribus suis jamdum exhibiti monumenta religiose servari curavit anno 1746.

Legit eque ejus de servandis Dei sanctificatione, etc., romæ. edit. 1757, t. I, p. 401, 402.

concludere: vel librorum couponatoribus, vel ita qui dicuntur unguentariis, vel alicui alii ex omnibus, ad eum delendum tradere, nisi ab aqua, vel a tinea, vel aliquo alio modo, redditus fuerit inutilis. Qui autem tale quid facere deinceps deprehensus fuerit, anno uno segregetur. Similiter et qui libros emit, si eos quidem ipse non ad suam utilitatem retineat: nec alteri ad ejus beneficium, et ut ille permaneant, vendat: sed qui eos corrumpere aggressus fuerit, segregetur (1).

Decretum etiam est Hilgini (2) papae apud Gratianum (*De Consecratione*, dist. 1, et apud Irenaeum, parte III): *Ligna Ecclesiarum dedicata non debent ad aliud opus jungi, nisi ad aliam ecclesiam: vel igni sunt comburenda, vel ad profectum in monasterio fratribus. In laicorum vero opera non debent admitti.* Apud eundem, Clementis decretum (*Epistola II*): « Altaris palla, cantihara (3), cathedra, candelabrum et velum, si fuerint vetustate consumpta, incendio dentur: quia non licet ea, quae in sacrario fuerint, male tractari: sed incendio universa tradantur. Cineres quoque eorum in baptisterio inferantur, ubi nullus transitum habeat: aut in pariete, aut in fossis pavementorum jactentur, ne introeuntium pedibus coinquinentur » (*Vide D. Pechum, de Ecclesiis reficiendis, cap. 51*). Ex his sane canonibus, sive decretis, colligi potest, quam reverenter tractandae sint sacrae imagines, quantumvis antiquae.

Moscovitae quoque non aliunde quam a christianis et catholicis, habent sequentem canonem (*Apud Sigismundum barem de Herbesteyn*): *Imagines antiquae, et tabulae, super quibus consecrationes fiunt, non comburantur: sed in hortis aut alio honorifico loco, ne injuria afficiantur aut dedecore sepeliuntur* (4).

(1) Indignatus est vir pius et doctus, Petrus Collet, Sorbonae doctor et vinctianae missionis praedicator, quod sacer missae canon, cum gallica versione typis vulgatus, atque a libris usu corruptis reliquis, haud secus ac aliorum librorum quisquiliis ad villa quaque ministeria adhiberetur. Indignor et ego quoties ante veteramentarii alicujus sartoris officinam forte obambulans, casulas aliave ornamenta divinis mysteriis ecclesiastico ritu consecrata, inter detritas braccas venalia prostrare video, atque hunc abusum a reverendissimis episcopis nostris serio tolli in postorum exopto.

(2) Hodie nemo nescit e gentilibus romanorum pontificum decretalibus, quae quidem ad nos pervenerint, antiquissimam esse epistolam Sirici ad Himerium, episcopum tarraconensem, anno 385 aut sequenti conscriptam. Quae antea supra LX pontificum nomine circumferuntur, etsi multa bonae fidei plena continent, tamen illorum pontificum non esse, a viris eruditissimis ostensum est. Ex primo ab Isidoro Mercatore collectae saeculo VIII, et a Richardo, Moguntinorum archiepiscopo, in Franciam ex Hinganis allatae sunt circiter annum 800.

(3) Disci quibus indignantur cerei.

(4) Inter abusus huc spectantes, mea quidem opinione, referri potest quod in templis proponantur imagines quaedam, Christi praesentem in cruce pendentis, ac sanctissimae ejus parentis, Iusae prorsus ac prope nigrae facie, quas etiam rudis plebscula, nomine meliora docente, colorem ejusmodi (Christo et matre ita volentibus) sponte assumptisae nuda in loca arbitrat, ac editis quoque prodigiis ostendit: quominus decentiores colores allineantur.

CAPUT XLIV.

In imaginibus collocandis habendam esse rationem loci (1).

Honestas autem exigit ut et loci ratio in collocandis imaginibus habeatur. Quare nec in pavimento sunt historiae sanctorum sculptendae, quamvis istud videatur quandoque usitatum fuisse in monasteriis quibusdam, juxta illud Bernardi (*In fine Apologiae*): « Ut quid saltem sanctorum imagines non reveremur, quibus ipsum utique, quod pedibus conculcatur, scilicet pavementum? Sepe spuitur in ore angeli, saepe alicujus sanctorum facies calcibus transiit transeuntium. Et si non sacris imaginibus, cur vel non parciatur pulchris coloribus? Cur decoras quod mox foedandum est? cur depingis quod necesse est conculcari? quid illi valent venustae formae, ubi pulvere maculantur assiduo? » Hinc libro primo codicis (*Tit., XI*) titulus est: « Nemini licere signum Salvatoris Christi humi, vel in silice, vel in marmore, aut insculpere, aut pingere. » Et subiicitur lex unica Theodosii et Valentiniani Augustorum: « Cum sit nobis cura diligens per omnia superi numinis religionem teneri, signum Salvatoris Christi nemini licere, vel in solo, vel in silice, vel in marmoribus humi positum, insculpere, vel pingere: sed quodcumque reperitur, tolli, gravissima poena multando eos qui contrarium statutis nostris tentaverint, specialiter imperamus. » Similique legas canone LXXIII synodi in Trullo Constantinopolis, quae sexta dicitur.

Nimium autem rigidi senti, qui ex hac Augustorum lege inferunt, contra receptam consuetudinem, non licere in sepulturis humi positum signum crucis imprimere. Nam in consecratione ecclesiae, quando episcopus benedicit primarium lapidem in fundamento ponendum, accepto cultro, sculpti in eo signum crucis, dicens: *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti* (*Pontifice, fol. 107*). Unde haec lex eo potissimum notat, qui imaginem, sive signum Salvatoris Christi in cruce pendentis humi sculptant vel pingunt.

Non sunt etiam imagines sacrae eo loci ponendae, ubi clavi sunt figendi. Hoc enim docet nos septimae

(1) « Quod ad sedem ipsam locumque imaginum attinet, ait S. Chrysostomus, *homil. in dictum apostoli, 1 Cor. XI: cavetis hircas esse, et in comment. ejusdem loci*, prima Ecclesiae temporibus scilicet epulari fideles apud ipsa templa, ibique stratis ordine mensis acubuisse. Quae cum ita sint, scimus etiam templi portetres hinc inde imaginibus ornatos fuisse, huiusque morem cum epistola Nili ad Olympiodorum proconsulem (*sept. synod. act. IV*), ob utilem ad indoctos quoque disciplinam. Probabilis igitur conjectura est in havi templi media sacras historias fuisse depictas, ut qui vetusto more in templo cibum sumebant, interea dum reficerentur, degerere illic oculos possent. Sed alia quoque fuisse sedes imaginum sacrarum, in ipso siquidem altari aditu collocabantur, prout Anastasius bibliothecarius in vita Sergii pape tradit: atque Eusebius, lib. VII, cap. 14, statum uulteris quam sanguinis profusio liberavit Salvator, in ipsius jama positum fuisse, ut miraculi monumentum esset. Jam inter ipsa testa, in ceteris etiam et in summis navium parvis collocabantur: sicut Joannes Monachus in *Trato spiritali*, et Evagrius, lib. V *hist. cap. 18*, et Paulus diaconus tradunt. » Haec ex *Fred. Becmanni lib. secundo, cap. 12*.

synodi actio quarta, quæ sic habet: « Alius quidam in civitate quæ dicitur Citium (1), die decima quinta mensis Augusti, cum festum Virginis celebratur, ingressus templum, ut velis ornaret illud, clavum in parietem malleo adigendo, frontem imaginis D. Petri in pariete depictæ transfodit. Funiculo itaque velo alligato, confestim illius caput frontemque intollerabilis doloris cruciatus invadit, qui constanter per duos festivitatis illius dies permansit. Episcopus autem Citii, re cognita, hominem increpavit, jussitque ut abiens clavum iterum eximeret ex imagine: quo facto continuo dolor mitigatus est. Interrogetur, si libet, episcopus; adest enim in hac congregatione. Interrogatus autem episcopus Citii, jurejurando affirmavit ita se habere, in medio synodi. »

Quod autem Severus imperator in suo Larario inter falsos deos posuerit statuas Christi et Abraham (Laupridius in Severo, et Spartianus), hoc gentiliter fecit: et sine dubio correxisset, si, relictis paganismo, christianæ religionis mysteriis fuisset illuminatus (2).

CAPUT XLV.

De sacris imaginibus in vasis publicis, navibus, poculis, et libris.

Rectissime autem in viis publicis eriguntur crucis signa, et sanctorum imagines, juxta definitionem secundæ nicenæ synodi (actione VII). Nam si pagani Mercurium, ut et apud Clementem (orat. ad gentes), vice viciniorum prefectum statuiebant; quanto magis nobis convenit sanctorum imagines in viis poni, ubi eorum patrocinium requirimus? Hinc in foro erigi jussit Constantinus crucis signum; quod, ut Chrysostomus habet (oratione quod Christus sit Deus, ratio V), ubique celebrari videre licet, in foro, in solitudine, in viis, in montibus, in collibus, in valibus, in mari, in navigiis, et insulis. Itaque crux in via posita ad omnes clamat illud Jeremias (Thren. 1, 12): O vos omnes qui transitis per viam! attendite, et videte si est dolor, sicut dolor meus (3). Ridet autem Clemens, in citata oratione, Romanos, qui res maxime et præclare gestas fortunæ tribuebant: eam-

que maximam esse deam existimantes, ponebant tamen in sterquilino. Cujusmodi seressum addita fuisse dignum deo templum.

In navigiis vero non solum crucem videre licebat, sed et sanctorum imagines. Nicephorus enim Callistus, de navi agens alexandrina, cui erat insigne castorum (1), (Actor. XXVIII, 2) testatur, ut quondam gentiliū naves certorum quorundam deorum insignia habebant, ita christianorum quoque naves, patronorum suorum imagines præferre consuevisse. Quemadmodum, ait, christianam pietatem colentes novam gubernatores, naves suas sanctis quibusdam dedicant, inscriptioneque id testantur: itidem olim pro eo atque volebant, falso creditis diis, picturas eas inscribent. Unde apud Paulum diaconum legitur (initio libri XVIII, in historia miscellanea): Anno 602 H. Heroclius in Africa imperator appellatus, venit cum navibus castellatis, habentibus intra se arcus et imagines Dei matris, quemadmodum pyrides (2).

Porro antiquitas, sicut in viis publicis et navigiis, ita et in vasis erant imagines. Unde in septima synodo (Actione quinta) dixit Demetrius, Armarii custos, se in ecclesia constantinopolitana invenisse duos libros relictos, per imagines deargentatos. Invenit idem, et synodo obtulit, Constantini Chartophylacis librum, in quo folia, quæ de venerandis imaginibus tractabant, excisa erant. De hoc libro subjicit ibidem Leontius, a secretis: Est et aliud, quod in hoc libro dignum admiratu est. Nam, ut videtis, argenteis tabulas habet, et undique sanctorum imaginibus decoratus existit. Ipsi vero rem relinquentes, hoc est, imagines, ea quæ de imaginibus intus scripta sunt, exciderunt: quod sane extremae dementiae facinus est (3).

Addatur autem prædictis, non minus vetusto more, in vasculis et poculis, sanctorum exprimi imagines. Quo pertinet illud D. Hieronymi (In IV caput Jonæ,

(1) Castoris et Pollucis, quos in prora navium Alexandrinæ, tam a dextra quam a sinistra parte pingere solebant, observante S. Cyrillo Alexandrino, in cap. XI navis, 14, habere et gentiles in jupitibus sacrum quoddam, in quo deos collocabant, Maro, Atteidos, X, 171.

..... Aurato fulgebat Apolline puppis.

Persius, satira VI, 29, 30:

..... Jacet hinc in litore, et una

lucens de jeppe dii.

Horatius, lib. I, carm. XIII, ad navem, reipublicæ romanæ tyrum:

..... Non tibi sunt integra lintea,

Non di, quos iterum pressa vocas malo.

Tutelam vero decurionum vocabant *nauphagos stiles* (insigne navigii) de quo Turnebus *Adversarius*, lib. XIX, cap. 2.

(2) Nostri solent B. Nicolaum invocare, Hispani S. Petrum Gonsalem, vulgo Telmo, domesticum oculis lumen, quos videlicet auxilio navigantibus saepe fuisse credunt. Et quidem de posterioris nomine gallice hispaniceque vocatur ignis ille albus, post tempestatem interdum conspicuus, insidensque saviū armamentis nec quidquam adrens, quem ethnici pro signo geminorum habere.

(3) Singulare est quod imago libri missalis initio posita, *Majestas* aliquando vocata sit. Eo sensu in oratio quodam ad celebrandum missam, e us, codice beccensis monasterii, ab Edmundo Martene edito, I. Ite antiqua Ecclesiæ ritibus, part. I, pag. 631, paulo post confessionem et absolutionem missæ principio recitari solitas ponitur hæc rubrica: « Hic libri majestatem deosculetur (sacerdos). »

(1) Etique in insula Cypro.

(2) Præter illaque de SS. imaginum sita, notavit Molanus, ut decorum servetur, curandum etiam ut iis locis exponantur ubi fidelium aspectui commode possint, utque convenienti ordine inter se collocentur. Et, si in seriem quendam disponantur, expedit aliquam esse inter eas analogiam. Pulchrum sane et utile est sanctorum ejusdem professionis imagines bene connexas, vel varia ejusdem sancti gesta vel præcipua fidei nostræ mysteria ad temporis rationem digesta, continuis tabellis expressa conspiciere. Cavendum quoque ne diversæ altitudinis sint, quæ ita continuo ductu videntur. Denique nulla admittenda quæ ab imperio artifice elaborata sit, nam tales despectum potius quam venerationem rebus sanctis conciliant.

(3) Quod imaginibus Domini crucifixi non semel inscriptum videtur. Convenit his præsertim quæ in via publica solantur proponuntur. Laudabiles adeo sunt ejusmodi pie inscriptiones: multis placeat hæc Santolli Victoria:

En celsa sedes qua docuit Deus,
Vitalis in quo nos peperit totus,
Carrus triumphantis, tribunal
Judicis, atque stantis ora.

Exempli gratia, si quis cupiat Marcum Evangelistam alicui pollice pingere, picturam hanc fortassis episcopalis auctoritas rejiciet. Quia non tantum primo canone nicæni concilii prohibitum est seipsum mutare, sed etiam sacræ Scripturæ auctoritate (*Exodi XX in quinto præcepto*). Marcum autem divina auctoritate sibi pollicem præcidisse, non tam evidenter probari potest, quam a nonnullis ut verum asseritur. Nam Isidorus id non asserit, sed tantum dixit: *Hic, ne ad sacerdotium promoveretur, abscidisse sibi pollicem fertur* (*Isidorus, de partibus testamenti, cap. 85*). Quod desumpsit, credo, ex præfatione, non Hieronymi, sed Græci cujusdam in Marcum, quæ sic habet: *Amputasse autem sibi post fidem pollicem Marcus dicitur, ut sacerdotio reprobis haberetur*. Apud alium quempiam veterem scriptorem, non facile id reperias (1). Quanquam sint inter recentiores auctores, qui factum illud ad revelationem divinam referunt. Excusandum enim putarunt, quod in citata præfatione, vel ab Hieronymo, vel ab Augustino, scriptum esse præsupponebant (2).

CAPUT XLVIII.

Quam late sese extendat sacrarum imaginum appellatio.

Quæritur autem quam late sese extendat sacrarum imaginum appellatio. Neque enim tunc demum sacræ censendæ sunt imagines, quando mystica sacerdotis benedictione sanctificantur, aut sacro chrismate unguntur: sed, ut verbis dicam Epiphani (actione VI, tomo IV [Conciliorum]), quibus ipse in septima synodo iconomachis respondit: « Multa quæ inter nos sacrata sunt, sacram precationem non accipiunt; cum a se ipso et nomine suo, plena sint sanctificatione et gratia. Quapropter et veneranda et sancta honoramus et amplectimur. Ipse itaque typus salutaris crucis, sine sacrata precatione, sive dedicatione, apud nos honorabilis existit. Satisfacit enim nobis figura, quæ tum significationem accipit, cum a nobis fuerit adorata. Nam sive in fronte eam tanquam sigillum imprimimus, sive per vacuum aera crucis signum facimus, speramus et confidimus demones cruce posse fugare. »

Nihilominus Adrianus primus scribit ad Carolum Magnum (tomo III Conciliorum, fol. 209): « Fideliter et veraciter dicimus et probamus, quia usus sanctæ nostræ catholicæ et apostolicæ romanæ Ecclesiæ fuit, et est, quando sacræ imagines vel historie pinguntur, ut prius sacro chrismate ungantur; et tunc a fidelibus venerantur: instar facientes, ut locutus est Dominus ad Moysen, dicens (*Exodi XXX, 25-29*): Faciesque unctionis oleum sanctam unguentum, com-

positum opere unguentarii: et ungues ex eo tabernaculum testimonii, et arcam testimonii, mensamque cum vasis suis, candelabrum et utensilia ejus, altaria thymiamatis et holocausti, et universam suppellectilem, quæ ad cultum eorum pertinet: sanctificabisque omnia et erunt sancta sanctorum: qui tetigerit ea, sanctificabitur. »

Habet pontificale benedictionem novæ crucis, sive tabule in qua crucifixus est depictus. Benedictionem quoque imaginis beate Mariæ, et benedictionem imaginum aliorum sanctorum. Quæ etiam ex eo habentur in sacerdotali (parte II, cap. 7 et 8).

Interim imagines, etiam alicui benedictione, aut unctione, sacræ sunt et sanctæ, quia res sacræ significant; ut late contra centuriones magdeburgenses declarat Nicolaus Sanderus, libro II, de honoraria imaginum adoratione (cap. primo).

Ad sacras hæc picturas refero synodorum sex universalium picturam, quam Constantinus P. P. Romæ fieri jussit in porticu S. Petri: quamque Philippicus, eo quod monothelita esset, in regia urbe jussit deleri, ut habet Paulus Diaconus (libro VI, historie longobardicæ, capite XI). Theodosius vero imperator, ut referunt Beda (lib. de sex ætatibus), et Ado viennensis (in Chronico), mox ut regnum suscepit, picturam jam dictam restauravit.

CAPUT XLIX.

Habendam esse rationem earum, quæ ad sacras imagines reducuntur.

Sunt rursus et alia, quæ etiam observanda sunt, ne male pingantur; quæ, si non inter sacras imagines collocantur, saltem negari non potest, quin medium locum obtineant inter sacras et profanas. Tales sunt enim imagines DIABOLI, MORTIS, INFERNI, ac similia (1).

Hoc autem occasione MORTIS obiter adjicio, quod ad effigiem mortis rectius adscriberetur ex Ecclesiastici cap. XXXVIII: *Mihi heri, et tibi hodie*: quam, *Hodie mihi, cras tibi*. Corvinus enim illud cras nemo sibi polliceri potest, cum die altera mortis nihil sit incertius.

Hæc etiam pertinent signa quædam, quæ sanctis propter significationem rei sacræ appinguntur. Quæ sunt, VEXILLUM, quod cruci Christi apponitur, ad significandam victoriam ejus: item AUREOLA, quæ sanctorum capitibus apponitur: PALMÆ in manibus sanctorum: MITRA, ac BACULUS PASTORALIS, quæ episcopis dantur, ac similia, quæ quarto libro fusius explicabuntur.

CAPUT L.

Donaria, et imagines brachiorum, pedum, et sinuum, in memoriam respiratæ salutis, per vetusto more in ecclesiis suspendi.

Hæc pertinet quod in ecclesiis ad memorias san-

(1) Nec apud viros doctos id hodie fidem inveniret.

(2) Insolitas imagines prudentissime sancta synodus episcoporum judicio submisit, non damnans eas neque approbens. Ut enim rejiciendæ essent illæ quæ theologicæ aut historice veritati adversarentur, sic et diverso laudanda atque neglectanda forent, quæ veritatem a pictoribus ad hunc diem sive ignoratam, sive neglectam apte exprimerent. Harum exempla afferam cum agatur de peccatrice a Christo abscissa, de Petro in carcere decedente et aliis quibusdam.

(1) In sacræ imaginibus præsent omnino censeri quæ

Ezechielis propheta, ut hierosolymitanis non solum verbis, sed et facto, declararet imminente mala, mandatum est ut in imagine describeret obsidionem Ierusalem (1). « Hæc dicit Dominus Deus: Et tu, fili hominis, sume tili laterem (2), et pones eum coram te: et describes in eo civitatem Ierusalem. Et ordinabis (3) adversus eam obsidionem, et ædificabis munitiones, et comportabis aggerem, et dabis contra eam castra, et pones arctes (4) in gyro (Hieron. in IV et XII [capp.] Ezechielis.) »

ligi possit audita tantum eam rem percepisse), Clemens quoque romanus, *Epist. ad Corinthios*, memorat: « Columnam salis usque ad hanc diem perseverantem. Quin etiam annis abhinc Cl. palam spectatam narrat Quaresimus in *Elucidatione Terræ sanctæ*, fidem hac parte sibi derogans, cum hodierni plerique Palestinorum itinerum scriptores de illo monumento frustra quæsierint, ceteri de eodem alium sileant.

Porro cum hebraicum וְיָצַק גְּרָעִי וְיָצַק, et Targum hierosolymitanum וְיָצַק, id est columnam verterint, dubitari potest num hi existimaverint mulieri servatam a metamorphosi formam pristinam, uti factum esse Jansenius, episcopus yppensis, Jacobus Bonifacius aliique contendunt. Pro hac sententia citatur a Calaneo Sedulius et Claudius Victor, libro III, in Genes. II, quorum verba secito in ima pagina (v).

Nem satis ex se miram duplici miraculo auxere S. Irenæus, lib. IV, cap. 51, et Tertullianus vel quisquis auctor est carnis Sodomæ: alterum est ita permanere statum materiam, ut si qua particula dematur, ea sponte renascatur; alterum eandem adhuc mentis fixam esse obnoxiam. Sic enim illi: « Cum hæc florent, inquit Irenæus, uxor remansit in Sodomis, jam non caro corruptibilis, sed statua salis semper manens, et per naturalia ea que sunt consuetudinis hominis, ostendens quoniam et Ecclesia que est ad terram, adæfecta est in confusio terræ, patiens que sunt humana, et dum sæpe auferuntur ab ea membra integra, perseverat statua salis quod est firmitermentum fidei, firmans et præmittens filios ad Patrem ipsorum. » In allegato vero carmine leguntur hi versus:

*Namque comes conflex, heu me! maletum quoque legis
Femina non patiens, diris ad marmora celi,
Andaces oculos nequicquam sola retrorsit,
Nec habitata loqui quod viderit, et simul illic
In fragile mutata saltem, stetit ipsa sepulcrum,
Ipseque imago salis, formam sine corpore terram.
Durat adhuc etenim nota statione sub arborum.
Nec pluvius dilapsa sita, nec diruta rocas;
Quin etiam si quis mutilaverit aethera formam,
Protinus ex sese suggestu (b) vulnera complet.
Dicitur et riuens atq. jam corpore sexus
Munificis solito dispungere (c) sanguine menses.
Sed hæc e populari fabula hausta esse credimus.*

(1) Eam que inchoata est anno nono Sedecie, absoluta anno ejusdem undecimo, quo urbs in Nabuchodonosoris potestatem concessit, IV Reg. XXX, 1, 2.

(2) Tegulam latam et asplam.

(3) Crota describes, aut orlo aliove instrumento insculpes tegule figuram obsidionis, munitionum, etc.

(4) Hujusmodi machinarum quæ urbi muri quæiebantur ante Ezechielis nullus meminit; videntur in obidione illa hierosolymitana primum adhibita.

[a] Sedulius carminum libro I, sub initium:
*Lath Sodomæ fugiente chaos, dum respicit uxor,
In statum mutata salis stupefacta remansit.
Ad parvam consera nam, quia nemo retrorsum
(Nazæa contempti vilis discrimina mudi)
Respicere saluberrima erit, etc.*

Claudius Marius Victor, seu Victorinus, rhetor massiliensis, Theodosio regnante defunctus, lib. III in Genes. paulo ante finem:

... Sodomam inspectam se sponte (legorem pone)
rursus,
confestim peras violata lege subivit
In statum consera salis, spoliataque luce,
sic animum infelix cum corpore perdidit omni,
et nullum exaret, forma remanente, cadaver.
(b) Materia de se suggesta, sive suffecta.
(c) Absolvere, perficere.

Zacharias vero propheta vidit (Zach. V, 5, 10) impietatem sive peccatum sub specie mulieris, et angelum mistentem massam plumbæ in os ejus. Quem locum tractans Nicetas, commentator Gregorii Nazianzeni (in *Orat. de Plaga grandinis*), annotat peccatum sub mulieris forma vidisse Zachariam, quia e voluptate maxima vitia ex parte nascuntur: plumbum ori iniquitatis insedisse, quia peccatum aggravat instar gravissimi plumbi: et quia scriptum est (Psalm. CVI, 42): *Omnia iniquitas opprobrii os eum* (1).

Tractat etiam Chrysostomus (Homil. in I Cor. III) nonnihil de peccati pictura: « Quod si quis, inquit, peccatum effingeret, non sane mihi videretur errare, si in hunc modum id pingeret: feminam quamdam, in feræ similitudinem, barbaram, ignem afflantem, horrendam, nigram, quales externi poetæ Scyllas effingunt. Innumeris enim manibus nostris insidiatur cogitationibus, et inopinantes aggreditur: omnia dilacerat more canum clanculum mordentium. »

CAPUT LII.

Multitudinem sacrarum imaginum non referendam esse in abusum.

Miror vero nonnullos (2) multitudinem imaginum referre inter abusum, quasi majores nostri paucas tantum habuissent sacras imagines. Fateor quidem (Sandera de *Honoraria imaginum adoratione*, lib. II, cap. 4) quod imagines parcius ab initio fiebant, et raro in ecclesiis ponebantur, tum quod fideles quotidianis persecutionibus afflictis, de ornamentis et accessionibus rituum sacrarum non magnopere solliciti essent: sed in magno lucro poscebant, si vel necessariis religionis christiane sacramenta retinere possent; tum etiam ne Judæos ac infirmos catechumenos offenderent, si quamvis hominum Deo carissimorum, tamen hominum, imagines adorandas proponerent. Periculum enim erat, ne (quod manichæos fecisse legimus [apud Augustinum contra *Fanatum*, libro XX, cap. 21]) christianos non nisi convertisse idola dicerent, dum pro veteribus diis apostolos et martyres colere putarentur. Ob quæ causas mirandum non est, si concilium eliberrimum

(1) Commodius alii exponunt de Quakæorum impietate et insolentia satiræ a Persis et Græcis regnata.

(2) In his forte numerandos Joannes Gerson, qui in *declaratione compendii defectuum rituum ecclesiasticorum* (novæ edit. Dupin, t. II, col. 817): « Judicate, inquit, si tanta imaginum et picturarum in ecclesiis varietas expediat, et an plures simplices nonnunquam ad idolatriam pervertant. » Sed in ad illa respondere potuit, nec mentem suam satis explicat. Quamvis autem Molanus hoc capite bene ostendat non rejiciendam esse generatim sacrarum imaginum multitudinem, nullus tamen dubito quia eam in rem incurrat aliqua incommoda. Primum quod si nimis illarum numerus in uno templo ponatur, obreus ipsa copia spectantis animus ad singulas minus attendat, atque interdum ad eas e quibus plurimum alioqui fructum fuerat percipitur, deinde quod ubi magna est imaginum multitudo, fieri vix possit quin aliquæ respectui non satis possint, ac proinde parum utilis fiant. Quo in genere labente parvæ illic icones quas, nisi admodum propius oculos, aut adhibito telescopio discernere nequeas. Talibus ornari quondam solebat frons antonom seu odorum quæ navis ecclesiæ a choro determinant, ut adhuc videre est Lovani in basilica principis apostolorum.

(*Eliberi dicitur nunc esse Granata*) (1), rebus christianis nondum in pace et tranquillitate constitutis, accommodate ad illorum temporum et locorum rationes, decrevit (*Canone XXXVI*): *Picturas in Ecclesia esse non debere, ne, quod colitur ad adoratur* (*Harduinus, alique legunt: « Et adoratur »*), in parietibus pingeretur. Etenim (ut nec illud interim taceatur) si picturæ, sacram historiam exprimentes, in parietibus ecclesiarum passim positæ fuissent, cum illas imminente persecutione christiani auferre secum, aut occultare, non potuissent: partim sacræ picturæ fuissent ludibrio paganis et Judæis obstinatis, partim offendissent imbecilliores eorum animos, qui prius erant ad illam adorationem, quæ spiritu et mente fit (*Joan. IV, 24*), invitandi, quam ut nostrum cultum præcipue in rebus externis versari suspicarentur (2).

(1) Seu Eliberitanum, non Granatæ, ut Molano visum est, sed in oppido duabus inde leucis dissito, ac pridem diruto, celebratum.

(2) Quidam e nostris negant hunc canonem ad sanctorum imagines pertinere. aiuntque solummodo vetitas imagines Dei, temporibus illis minime congruas. Urgent illi potissimum verba ista: *quod colitur et adoratur*. Alii urgent voces: *in parietibus*: existimantque synodum noluisse in iis depingi sanctorum imagines, quæ, dejecto gypso deformatæ, contemptui potius, quam venerationi servirent. Mihi venit in mentem hæc explicatio, cæteris forte non deterior: Placet sacros conventus in aulis inornatis haberi, ne, si fiant in loco picturatis parietibus, vel appensis aulis, insigni, occurrat ibi depictus seu imperator, seu alius quicumque eorum, quos Gentiles ut deos venerantur. Observa canone iustus synodi vicesimo quinto mentionem eorum fieri, qui litteras a confessoribus afferebant. Hinc constat indictam celebratamque vigente persecutione, quando christianis nondum licebat extruere templa, vixque reperiebantur altæ picturæ, quam quæ fidelibus essent offendiculo. Verum etsi demus Eliberitanos patres omni imaginum usu fidelibus interdixisse, atque ab iis necessario abstinendum statuisse; quod a calvilianis hinc in nos vibratur telum, facile excipiemus hac præclara Steyartii animadversione: « Halluciari eum oportere in sanctis patribus, totaque antiquitate, qui nescierit, plura illic poni tanquam necessaria, sed juxta disciplinam illius temporis; si tamen ut, si verba inspicias, putes necessaria esse absolute et ex Dei vel naturæ instituto. Videlicet, ut pergit insignis ille theologus, sancti istorum temporum ad ista speculativa parum aut nihil attenderunt; essentque quæ dicerent, a Domino inviolabiliter ordinata, an vero ab Ecclesia pro ratione temporis insulata. Dicebant quid servandum foret: quo jure, nec admodum curabant, nec omnino disquirebant. Quid quod et apostoli ipsi hac methodo uterentur? Notum est quid in aculis suis ordinaverint de imolatis, sanguine, et suffocatis, et denique (quod mirare) fornicatione. Omnia ista ecclesie antiochenæ ac vicinis pariter interdicta voluerunt. Patres eodem jure vetari omnia; cum tamen prius nonnisi jure ecclesiastico ad tempus: posterius, etiam divino et naturali, adeoque perpetuo et immutabili, esset prohibuitum. Eodem ergo pacto SS. Patres hic, v. g., nuptias sine sacerdotis benedictione, ceterisque quæ tunc servabantur, auctoritates vocant: ibi per eorum communionem ad salutem necessariam acerrime prædicant: sine locutione scripturarum nullam eadem, nullam salutem admittunt: atque, ut propius ad rem veniamus, ordinem totaque actionem penitentiae (per plurimos etiam annos) sic ad remissionem peccatorum necessariam affirmare videntur, ut nulla sit sine omnibus istis cum Deo reconciliatio. Pauca dico et multis. Accedat tamen unum: Circa imaginum cultum sic primis temporibus loquuntur aliqui, ut uetus sit absolute eas habere ac colere, tum nunc, cum saltem ecclesie varie, quæ idololatricæ periculum, iis utendum non putarent. Ita quod de S. Epiphiano narratur, item quod in synodo elibertana dicitur, intelligendum ego existimo. Eodem modo, sed e converso, in celebri Irenæo castarum questione, sic licuit sancti circa synodum illi nesciam, ut sine imaginum cultu nulla esset aut esse posset religio. Quis non videat ita locutos omnes, ut modo dixi? Quid fieret, et modo faciendum foret, aspexerunt: non quid absolute fieri

Postquam vero penitus cessavit infidelium tyrannorum persecutio, mox in ecclesiis positæ sunt non exiguo numero imagines et statuae sacræ. Nam, ut in synodica sua epistola (*in septima synodo, actioe secunda*) refert Adrianus primus: *Constantinus Magnus, non immerito accepti beneficii, ecclesias Dei exædificare cepit: columnas earum passim sacris imaginibus, in memoriam incarnationis Domini nostri Jesu Christi, omniumque sanctorum reverentiam, exornavit*. Quin etiam citat verba divi Basilii, ex epistola, quæ in Julianum desertorem invehitur: « Confiteor Filii incarnationem œconomiam: deinde sanctam Mariam, quæ secundum carnem illum peperit, hanc deiparam vocans. Suspicio etiam sanctos apostolos, prophetas et martyres, qui pro me apud Deum supplicant: quo per illorum mediationem propitius mihi sit Deus noster benignus, et remissionem peccatorum mihi gratis largiatur. Quam ob causam et historicis imaginum illorum honoro, et palam adoro. Hoc enim, nobis traditum a sanctis apostolis, non est prohibendum: sed in omnibus ecclesiis nostris eorum historias erigimus. »

Nec pigeat audire responsionem ejusdem Adriani primum in scripto de imaginibus (*tomus III Conciliorum, fol. 222, et M. S. Gemblaci, caractere vetustissimo*), ad interrogationem: Ubi in sex synodalibus conciliis jubeatur imagines facere, aut factas adorare? « Illi, inquit, nobis dicere debebant, in quali de ipsis sex synodalibus conciliis reprehense sint sacræ imagines. Enimvero in primo sancto concilio sæpius ostensum est, quia sanctus Sylvester papa, et Constantinus christianissimus imperator, venerati sunt sacras imagines, et cum nomine christianitatis fideliter atque mirabiliter eas ostenderunt: et a tunc usque hactenus sanctorum pontificum, videlicet Sylvestri, Marci et Julii, miræ magnitudinis sanctæ eorum ecclesie apud nos sunt depictæ, tam in mursivo, quam in cæteris historiis, cum sacris imaginibus ornatis. Item in sancto secundo concilio, sanctus Damasus, elegantissimus papa, propriam suam fecit

posset. Sic igitur Leo I, de ordine penitentia, [næpæ de satisfactione præstanda ante absolutionem]: sic Augustinus de simulacro Dei patris sedentis locutus censetur. Locutus est pro illius temporis disciplina Augustinus: sed non ideo recte pro suis temporibus noster Hossius. Non ergo hunc culpamus citantem Augustinum: sed quod dicit de Augustino, pro temporibus quoque suis servanda inculcet longo lateque, ut e locis ejus citatis [utrum ex cap. 63 et 68 *Catechismi* in *decalogum*] videri potest. Icones certe et statuae longe Hossio antiquiores indicant, etiam ætate ista, hoc est, tridentini, viguisse, in facie Ecclesie catholice, simulacra humana Dei patris.

« At quid igitur? dicit quis: nullane in posterum ex antiquitate habebitur firmitas, ad probandum aliquid, vel improbandum, quod apud eam probatum aut improbatum legitur? Omnino: sed cum respectu ad sensum Ecclesie, cujus est per presidentem sui spiritum judicare, quo sensu, quo jure, veteres aliquid jussu aut vetitu dixerint. Si sola aliqui consular antiquitas, spreta Ecclesia hodierna, omnia sursum deorsum verti oportet in theologia. Multa apud veteres dicta non intelliguntur: multa, etiam recte intellecta, jam apud nos recte dici non possent. Soli providæ hi ab erroribus magnis semper mauerunt et manebunt immunes, qui Ecclesie sui temporis indivulse adhæserint: quæ, tam hodie quam heri, est columna et firmamentum veritatis, et erit in sæcula: cuique ideo rursus nos nostraque sine exceptione subijcimus. »

Ecclēsiā, cuius sanctus Gregorius meminit in dialogis, quæ ex nomine conditoris Damasi vocatur. Eam similiter a tunc usque hactenus historiis sacris et imaginibus pictam habemus. Iterum de sancto erit concilio; sanctus Celestinus papa proprium suum cœmeterium picturis decoravit. Magis autem successor ejus beatus Sixtus papa fecit basilicam sanctæ Dei genitricis Mariæ, cognomento majorem, quæ et ad præsepe dicitur. Simili modo et ipse tam in metallis aureis, quam in diversis historiis, sacris decoravit imaginibus. Sed et ejus rogatu Valentinianus Augustus fecit imaginem auream, cum duodecim portis (Apo., XXI, 12), et Salvatore, gemmis pretiosis ornatam, quam, voto gratiæ, super confessionem beati Petri apostoli posuit: et a tunc usque hactenus apud nos ab omnibus fidelibus venerantur. Itemque de sancto quarto concilio; egregius atque mirificus prædicator sanctus Leo papa et ipse fecit ecclesias, quas opere musivo et diversis historiis, seu imaginibus, pingens decoravit. Magis enim in basilica beati Pauli apostoli, arcum ibidem majorem faciens, et in musivo depingens Salvatorem Dominum nostrum Jesum Christum, seu viginti quatuor seniores (Apo., V, 8), nomine suo, versibus decoravit: et a tunc usque hactenus fideliter a nobis venerantur. Et de sancto quinto concilio; sanctissimus Vigilius papa, in lateranensi patriarchio basilicam faciens, pulcherrime eam decoravit picturis, tam in historiis, quam in sacris imaginibus. Multo amplius vero ejus sanctissimi successores dominus Pelagius, atque dominus Joannes, miræ magnitudinis ecclesias apostolorum a solo ædificantes, historias diversas tam in musivo, quam in variis coloribus, cum sacris pingentes imaginibus: et a tunc usque hactenus a nobis venerantur. Sed et sanctus Gregorius papa in monasterio suo pulchrum fecit oratorium, et ipsum diversis historiis pingi fecit, atque sacras ibidem erexit imagines (lib. tertio *Dialogor.*, cap. 55). Ubi et, cum beato Eleutherio, pro ægritudine stomachi sui, ingressus, in oratione pariter exauditi sunt. Et ille vir sanctus Eleutherius, quem dicunt et mortuum suscitasse, ante ipsas imagines sacras se prosternens, divinam exorare clementiam cum sancto Gregorio non dubitavit: sed fidem ferentes perfectam, pariter exauditi sunt: et usque hactenus apud nos venerantur. Sed et de ecclesia Arianorum, cuius ipse sanctus Gregorius in dialogis suis (lib. III *Dialogor.*, cap. 50) meminit, placuit eidem sancto Gregorio, ut in fide catholica, introductis illuc beati Sebastiani, et sanctæ Agathæ martyrum reliquiis, dedicari debuisset; quod et factum est. Et post miraculum, quod in eadem ecclesia factum est, diversis historiis ipse beatus Gregorius pingi fecit eam, tam in musivo quam in coloribus: et venerandas imagines ibidem erexit, quæ a tunc usque hactenus venerantur. Si enim voluerimus enarrare per ordinem, nostri prædecessores pontifices quantas ecclesias fecerunt usque nunc, mirifice in eis sacras imagines erigentes, atque diversas historias pingentes, nec

non et venerantes, apostolice aulemus dicere (1 *Hel.* XI, 52), deficiet nos tempus enumerandi, atque eorum ædificia cum sacris imaginibus et historiis explanandi. Hactenus Hadrianus, pontifex romanus.

Igitur notum satis est, a Constantini tempore, frequentem fuisse in omnibus ecclesiis sacrum imaginum usum: eundem quoque fuisse, etsi rariorem (1), in mediis tyrannorum persecutionibus. Frequentissimus enim tunc erat hujus signi crucis, quo inter alia frontem terebant. Hæbant quoque imagines Christi, Deiparæ, et sanctorum martyrum, non quidem in parietibus ecclesiarum, sed, ut habet Epiphanius in septima synodo (*Actione sexta, in fine tom. I*), in tabulis, in vestibulis sacris, et in prelois repositoriis, in quibus incruenta sacrificia peragebant. Et sane, subdit idem Epiphanius, hæc ad nostra usque tempora ostendantur, durabuntque per secula, quantumvis amaritudine et bile hæreticorum linguæ, contra Ecclesiam et sex synodos universales, flagrent.

CAPUT LIII

Novina utiliter adscribi in sanctorum imaginibus minus nobis.

Propter multitudinem autem imaginum, non in-

(1) Varie istius imaginum raritatis cause fuere; primam enim earum usum necessariam non est, cum res, ex omnium catholicorum sententia, ad disciplinam ecclesiasticam pertineat, quæ pro diversa temporum conditione diversa esse potest; atque primos religionis nostræ præcones satis occupabat necessariae doctrinæ traditio, ut possent alia præterire, seu his relinquere, qui in labores illos erant successuri. Deinde tanta erat plerumque fidelum sub ethnica persecutione paupertas, ut ditiorum ex illis opes, aliendis inopibus vix sufficerent, atque adeo de divini cultus ornatu ac splendore cogitandum non esset. Præterea oportebat Ecclesiam unam ex Judæis et gentilibus coalescere: illi necesse erat Mosem deduci, ab imaginibus abhorrebant: hi toti simulacris suis erant immersi; expectandum ergo erat, donec aliis persuasum esset nulla lege naturali icones esse vitatas, sed his salubriter uti licere: alii vero intelligerent, quantum inter humanum deorum simulacra, et sanctorum cum Christo regnantium imagines, ac utroque cultum interesset. Quo quædam non pervenerant recentes christiani, res erat periculi plena. Id quod adeo manifestum est, ut probatione non egeat. Probatur voluit, post alios quosdam, Claudius Fleury, *hist. Eccles.*, tom. XIII, lib. LXXI, n. 54, ubi narrat capta sub æmulo 1568, a Valdemaro Danorum rege Arcana, regis insule urbe percipitur, traditum et idolum sanctissimum, qui ab aliis sanctioribus, vel fædioribus nuncupatur: hoc porro idolum, cui et animalia, et homines [sed christiani tantum] a barbaris immolantur, non aliud primum fuisse, quam effigiem S. Viti, cujus memoriam colit Ecclesia 17 kal. julii. Namque, addit ille, qui christiana sacra Regis intulere, Corbenses monachi fuerunt, ad quos S. martyris exuvie fuerant delatæ. Hi cum Bædiorum aliquos, imperante Ludovico Germanico, ad fidem Christi perduxissent, assem struxere, B. Viti nomine Deo dicant. At Regis in idolatriam reversi, verumque Deum obditi, hujus loco, martyris imaginem adorant, eamque in idolum conversam suo idiomate Sanctuarium appellaverunt. Sed hæc esse simulacri istius originem pernegat Joannes Georgius (Sirodowski, parochus polonicensis, qui *Sacram. Moræ et Mæstarii* edidit. Solihaci, an. 1719. (in-4to pag. 628). Docet enim sanctiorum cultum longe vetustiorum esse, quam sancti Viti, utpote a Carcho in Bohemiâ jam anno 464, institutum. Subdit idolum hoc ab imaginibus S. Viti toto colore diversum fuisse, quod ipse Cl. Fleury fatetur. Nam Sanctiorum gigantem exprimebat, quatuor habentem vultus, barba comaque carentes: dextra ingens cornu præferebat: sinistram arcus armabat: juxta ipsam gladius, tela, fræsum, sella equestris, et equus candidus ac formosus, quem fecti illius nominis sacerdotes diligenter et pectebant, et plebant. Sacerdotum vero primus ejus cornu singulis annis vino ophebat, quod si decursu anni decreveret, ad anno sequenti sterilitatem portendere videbatur. Quod hæc ad S. Vitum?

ale foret imaginibus minus notis nomina subscribere; quod in graecanicis ecclesiis audio usitatissimum esse (1). Idem et vetustus fecit, juxta illud S. Paulini (*Natali X sancti Felicis*):

Martyribus mediam pictis pia nomina signant.

Imo divinitus idem factum est in imaginibus Michaelis et Gabrielis, ad summitatem alarum; ut habet martyrium Procopii in septima synodo, actione quarta (*Et apud Metaphrasten, 8 Julii*). Et in Apocalypsi (*Apoc., XX, 2, 12, 14*) angelus ostendit Joanni civitatem sanctam Jerusalem, descendentem de caelo, et habentem portas duodecim, et in portis angelos duodecim: et nomina subscripta, quæ sunt nomina duodecim tribuum filiorum Israel: habentem etiam murum cum fundamentis duodecim, et in ipsis nomina duodecim apostolorum agni.

Juvat autem nomina adscribere, quia Michael, Merspurgensis episcopus, inter abusus ponit (*In Catechismo*), quod divorum ignotorum collocantur imagines: *Cujus enim te admonebit, inquit, imago, si ignores quem significet?*

Quonquam aliquando nomen non sufficiat. Nunc memini me ante annos aliquot audivisse a quibusdam Amstelredamensibus, tum theologiæ studiosis, nunc autem pastoribus, qui Wormariæ in Hollandia fuerant discipuli Martini Duncani, in predicto pago esse imaginem Crucifixi perantiquam et celebrem, quæ in annua supplicatione circumfertur. De ea Wormarienses dicebant Duncano pastori suo, eam Wormariam appellasse contra fluxum aquarum, et esse imaginem *van sinte Helper*. Qualis autem martyr fuerit *sinte Helper* nesciebant, nisi quod dicerent eum crucifixum fuisse, quod imago exprimebat. Hac de causa doctus ac diligens pastor multum quæsit in sanctorum catalogis et martyrologiis martyrem crucifixum, qui *Helperus*, aut simili fere vocabulo, diceretur. Cum

(1) Imo Græci nullam prorsus ullius sancti aut sanctæ imaginem colunt, nisi nomine adscripto, quod testatur Pompeius Sarnellus *Lettere Eccles.*, tom. VI, *Lett. XIII*. Idem olim apud Latinos fieri consuevisse probant innumerales musivi operis imagines, quæ hodie in vetustioribus Italiae templis supersunt. Eundem morem, a Græcis acceptum, Rutheni, seu Moscovitæ, retinent, et ejus neglectum Latinis catholicis exprobrant, ut liquet ex responso, quod Antonius Posssevinus magno duci Joanni Basilio coram dedit, in consensu procerum, Moscovæ, die 3 martii 1582. Quod autem, ait ille, Rutheni tui mirantur nos piis imaginibus nomina sanctorum quos representant, non semper (ut ipsi faciunt) adscribere; scito, si nomen illorum adscriptio ideo necessaria est, ut quos sanctos representent, ex ea sancti illi agnoscantur, jam eam haud necessariam esse iis, qui illas agnoscunt: catholicis autem primo aspectu innoscere Christum crucifixum, beatissimam Virginem et plerasque alias sanctorum imagines, quis dubitet? Præterea si nominis adscriptio necessaria sit, quid illa faciet idiotis legere nescientibus, quales plerique omnes sunt Rutheni, cum potius ipsæmet imagines, loco litterarum et scripti, idiotis adhibeantur? Quod si dixeris (ut mihi tui dixeris) in ipsa nominis adscriptione virtutem aliquam consistere: tu sapiens es, qui intelligas, in notis ejusmodi nullam, in sensu, ac viva fide, sitam esse vim atque virtutem. Ac tamen non improbamus eorum consuetudinem, qui pietate, non superstitione, adducti, nomen imaginibus adscribunt, ut alii, cum quod ignorat intelligant, ea etiam ratione piæ profanis imaginibus distinguant: quod sane crebro Latini quoque catholici faciunt. (*Posssevinæ prætoræ, et alia opera, Colonia, 1587, in-fol., pag. 42*).

autem nihil tale inveniret, sed animadverteret imaginem referre omnino Salvatoris nostri crucifixionem, licet antiquo more, monuit subditos suos, ut seposita ignorantia, eam imaginem posthac Salvatoris nostri esse agnoscerent, qui, sicut Salvator noster est, sic non inepte teutonico vocabulo ab incolis ejus loci dictus est *Sinte Helper*, quod latine est sanctus adiutor (1). Ille de nominum subscriptione.

Porro sententiis pulchris, potissimum e sacra Scriptura desumptis, exornari ecclesias, notum est (2): sed cui de antiquitate hujusmodi picturæ non constat, is ex sexto capite Ambrosii ad virginem lapsam animadvertat, et Ambrosii ætate talem picturam in Ecclesiis usitam fuisse.

CAPIT. LIV.

Refutatur quædam ab Erasmo roterodamo scripta de sacris imaginibus.

At vero sistendum hic est nonnihil propter ea, quæ Desiderius Erasmus, roterodamus, sinistro judicio, ut uno verbo dicam, de sacris imaginibus scripta reliquit. Quorum quidem non ideo mentionem facio, quod animus mihi gestiat ut mævos ejus detegam, Erasmi quoque nomen oderim. Nihil tale. Sed vanitas illorum redarguenda est, qui quibusvis Erasmi verbis, etiam leviusculæ dictis, perinde fere ac divinis oraculis, addicti videntur. Nihil contra eum ago. Regina veritas omnibus præponenda est. Atqui Erasmi ipsius nomini libenter parecerem: verum videor mihi, loca ipsius reticendo, obscurior fore in refutando. Publica quoque, eaque ecclesiastica, censura tam graviter, opera ejus ac libros reprehendit, ut non sit opus me anxium esse in nomine ipsius supprimendo (3). Scri-

(1) Coluntur plures sancti, qui nomen *Adjuvantis* gesserunt. Horum unus Romæ martyrium passus est die secunda Junii: sed quod supplicio sit peremptus, ignoratur. Vide *Acta SS. ad dictam diem*, pag. 209.

(2) Utinam minus notam esset easdem tam sæpe fedari profanis et inanè gloria turgidis epitaphiis, aliisque inscriptionibus et figuris in eundem vanitatis scopum tendentibus! Meliorem sibi finem proponant, qui soleminibus diebus oratoria privata, sacrasque basilicas orant versibus ac sententiis, piis quidem, sed frequenter ineptis, ut in Belgio et vicinis Germaniæ partibus illa, quæ vocant, *Chronica*, trinum opus, expers plerumque et elegantæ et judicii. Nulla in temporis inscriptione admittenda, quæ domini Dei decori, et legendum utilitati non subserviat. Memini foribus baptisterii, in quo me Christo renasci, divino beneficii, contigit, insculptum olim istud Ezechielis XXXVI. 23. « Et fundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus iniquitatibus vestris. » Hujus generis inscriptiones præfero universis poetarum inventis. Laudande tamen alie, quæcumque aptæ, et piæ, et ex momentis ecclesiasticis depromptæ sunt. Nec aliunde dictas aspernare, ingeniose modo forent, et ad excitandam pietatem idoneæ. Talis hæc, etsi fere ab ethnico scriptore [*Æneid. VIII. 562-565*] mutuata:

*In picturam præsepiæ Bethlehemitici,
Hæc lintha quondam
Hæc casti subit: hæc altum regis cepit.
Aude, hospes, contemnere opes: et te quoque dignum
Finge Deo, rebusque centi non asper egenis.*

(3) Erasmus, etsi in catholica communiione mortuum, in partes Lutheri vehementer inclinasse, jam pridem demonstratum est. Ex innumeris operum ejus locis, palam hæresis faventibus, satis erit unum adducere. Inter *Colloquia*, quæ dicitur quam ulli suo scripto insudavit, unum est titulo: *Peregrinatio religionis ergo*: Ibi Virginem Dei parentem sic loquentem facit: « Maria, mater Jesu, Glau-

hit Erasmus (*Libro XXV Epistolarum*) Jacobo Sadoletto, episcopo carpentoractensi: *Quid nunc de illis loquar, qui perinde cum imaginibus fabulantur, quasi sensum habeant? Respondeo, tales fuisse ethnicos, contra quos Scriptura dicit (Sap. XIII, 17): Non erubescit loqui cum illo qui sine anima est (1). Quibus (In Apologetico caput XII) objicit Tertullianus, eos obtusiores esse multis, et muribus, et araneis. Ab istis enim intelligitur nullam statuis inesse vitam. Quod et Scriptura habet: Supra corpus eorum, inquit Baruch (Cap. VI, 21), et supra caput eorum volant nectur, et hirundines, et aves etiam, similiter et catæ (2). Quod autem ad christianos atinet, nullus inter eos tam est obtusus, ut putet statuis et imagini-*

conceptis. Quod, Lutherum secutus, strenue suades super-vacuum esse invocare deos, a me quidem isto nomine bonam magnamque inisti gratiam, scito. Nam antehac tantum non enocahar improbis mortalium orationibus; ab una postulabantur omnia, quasi filius meus semper infans esset, quia talis fingitur, pingiturque in sinu meo, ut ex nutu matris adhuc penderet, neque quidquam velit negare petenti; videlicet metuens ne, si quid neget roganti, ego vicissim ipsi negem mammam sitiienti. » Si quis objiciat Erasmus adversus Lutherum scripsisse pro libero arbitrio, sciat eundem Erasmus testari se Romanorum metu fecisse, ne annui stipendii jactura molestaretur; et, indigna assentatione, factum suum excusasse apud lutheranorum proceres Camerarium et Melancthonem.

(1) Tales ipsi ethnicorum prudentioribus ludibrium debere. » Qui ad res animæ expertes accedebant quasi ad deos, paria [Julio Heraclito] faciebant, ac si domos alloquerentur. » De istis Lucilius :

Ut pueri infantes credunt signa omnia aliena
Fieri, et esse homines : et sic facti omnia facta
Fera putant : credant signis cor esse in alienis.

« At tale non est, ait Grotius, *Foll pro Pace*, p. 103, edit. 1643, flexa aliquo corporis...., aut alio aliquo signo ostendere, apud se in honore esse eum, cujus ea est imago. Nam christianos veteres omnes, apud imagines imperatorum procubuisse, ut imperatoribus honorem exhiberent : neque ab eo more abstinisse, nisi cum Julianus falsorum deorum imagines apud imperatorum imagines collocasset, alibi ex Nazianzeno evicimus. Neque vero ego detrectarem, pergit Grotius, apud regis imaginem signum aliquod honoris exhibere, si is mos his locis ac temporibus receptus esset. Contra, qui imperatorum imagines irreverenter tractaverant, quoniam crediti sint deliquisse, videri potest ex disertissimis Chrysostomi sermonibus, qui a statuis nomen habent. Neque aliud voluit synodus nicæna secunda, quam licite apostolis honoris aliquid externum signum exhiberi apud ipsorum imagines. Nam omnia talia signa *apostolice* dicere, mos est Græcis. Quod Latinos non intellexisse (nempe Francos sub Carolo Magno), alibi etiam sensum sita imaginatos longe alium, quam is, qui Græcorum fuerat, ita apertum fecimus, ex mendosa versione eorum, quæ dixerat in illa synodo Constantinus, Constantiæ Cyri episcopus, ut ne in speciem quidem contradici quidquam possit. Id, quod hac de re Francofurti aut Parisiis constituere Germani et Galli, non improbo : sed doleo male ab illis acceptam Græcorum sententiam. »

(2) Seu Felis, ejus animalis, fortassis in Palestina minus frequentis, hæc unica mentio est in sacris litteris. Cum autem Baruchi liber hebraice non exstet, sciri non potest, quomodo sit ea lingua Felis nuncupandus. Atque hinc patet impla Voltarii temeritas, qui Salomonis canticum interpretandum aggressus, affirmat sponsum a sponsa, era blanda voce, compellari solere nomine a Felis nomine diminuto, quasi gallice diceret : *mon chaton*. Notum est is, qui prima lingue sanctæ elementa didicere, sponsum uti consuevisse vocabulo, quod Græci et Latini, et ceteri interpretes affecte mi, vel *amor meus*, accuratissime et certissime reddiderunt, *אמורי* nempe ab *אמר*, quod est *amare*, et nihil aliud. At notarius ille religionis omnis amor, etsi nec legere noverit hebraice, novum hebraice vocabulo significatum affingit, nihili ducens cruditerum iudicia, dummodo sacrum codicem incederetur, ac præcærum præsertim igiturque juvenum turbæ deinde deinde præi-

bus sensum inesse; et proinde falso assumitur, quod cum imaginibus loquantur, quasi eis sensus inesset. Conspecta imago movet eos ut loquantur : sed cum sanctis, non cum imaginibus.

Rursus (*Libro XXII Epistolarum*) Joanni episcopo, Docendus erat populus imagines nihil esse, nisi signa, idiotarum animis data. Melius aut plenius alibi (*Catechesi VI. tomo V [Opera edit. Basilensis]*) idem dixit : *Non inscite dictum est picturam id esse illiteratam, quod eruditus tant libri (1). Imo doctus etiam interdum plus videt in tabulis quam in litteris, ac vehementius afficitur : veluti magis moveremur, si conspiceremus Christum in cruce pendentem, quam si legeremus illum crucifixum.*

Subdit citata epistola : *Perfectius esse tollere sursum animos ad Christum sine imaginibus corporeis, quam per imagines. Sic in expositione concionali psalmi LXXXV : Mira est, inquit, in homine christiano crassitudo, non posse contemplari Deum, nisi per imagines : si tamen Dei potest ulla fingi imago. At vero contra dicendum fuisset nullam esse in eis crassitudinem, sed multum perfectionis inesse, dum ex sacrarum imaginum utilitate multiplices concipiuntur utilitates. Perfectius enim addiscitur (*Sanderus de Imaginib. lib. I. cap. 8*), quod simul per utrumque sensum, quam quod per alterum solum inbibitur : et ex frequenti imaginum intuitu vehementer confirmatur memoria in iis rebus, quas crebro pictas aut insculptas videmus. Nec parum ejusmodi monumenta conducunt ad honos mores, dum per sanctorum imagines ad sanctorum imitationem accendimur : et plerumque similes eorum esse cupimus, quorum memoriam non sine admiratione spectamus. Præterea ipsæ imagines nos admovent ut sanctos, quorum ex sunt imagines, in præsidium (velut cum Christo regnantes, et ideo gratiam optulandi adeptos) invoceamus. Retrahunt nos quoque a vanis cogitationibus. Ob has aliasque utilitates sacra concilia, sanctique patres sacrarum imaginum inspectionem nobis multum commendant. Valeat itaque Erasmus, dum nulla adhibita probatione, quam nec verisimilem ullam afferre potuisset, tam audacter assertit docendum esse populum, perfectius esse tollere sursum animos ad Christum sine imaginibus corporeis, quam per imagines : quasi vero imperfectionem nobis aliquam Ecclesia præscribat, dum preces horarias vocaliter legi exigit : et quasi docendi sint senes quod perfectius sit alioque perspicillo videre, quam per ocularia.*

Sed ad aliud transeamus : idem Erasmus, Catechesi

(1) Rei hujus illustre exemplum subministrat vita sanctissimi presbyteri D. le Noble, secundo vulgata, galli-
clonate, Lutetie 1668, in-8°. Nam, cum vir ille apostolicus, missionarii titulo, remotissima quoque minoris Britanniae loca sacris conciliis obiret, in variis populis incurrit, tam nostra religio ignota, tamque hebraei præditos ingenio, ut præcipua fidei mysteria, vitæque christiane documenta, eorum animis insillare non potuerit, nisi symbolicis quibusdam picturis adhibitis. Quas ille deinde tradidit venerabili patri Juliano Maunoir, qui morienti adfuit 3. maii 1652. dignissimus ab eo successor in evangelico munere designatus, alterque Arcemiorum apostolus, vita functus anno 1683, die 28 Januarii.

hexa : *Usque ad aetatem Hieronymi erant probatæ religionis viri, qui in templis nullam ferebant imaginem, nec pictam, nec sculptam, nec textam, ac ne Christi quidem, ut opinor, propter Anthropomorphias*. Respondeo, falsum esse quod assumitur. Reperitur tale quid sub finem epistolæ Epiphaniï (1), quam Hieronymus transtulit, eoque crediderim Erasmus respexisse : sed permulti docti annotarunt narrationem illam et censuram de imaginibus, ad finem epistolæ Epiphaniï, ab iconomacho quodam assutam fuisse, ut sub Epiphaniï nomine major hæresi conciliaretur auctoritas ; inter quos Dominus Sanderus, in posteriori libro de honoraria imaginum adoratione (*Capite IV*), ubi tot clarissimis rationibus (2) comprobatur falsum esse, atque falso Epiphaniï imponi, ut præfractus sit oportet, ac multum duræ cervicis, qui hac in parte ei acquiescere nolit.

Sequitur in eadem Catechesi : *Paulatin autem imaginum abusus irrepit in templa. Nec fortasse foret indecorum, si in his locis, in quibus solemniter Deus adoratur, nullæ ponerentur imagines, præter imaginem Crucifixi*. Verum longe aliter magnus Gregorius (*Lib. IX Registri, cap. 9*) : *In locis, inquit, venerabilibus, sanctorum depingi historias non sine ratione vetustus admisit*. Facileque foret tam ex diversis patribus, quam ex concumenis conciliis, declarare Erasmus hic aberrare, atque eis dissentire.

SUPPLEMENTUM

AD CAPUT LIV. LIB. II.

Ad confutandum Erasmi supra col. 126. 127. ad-

(1) Ad Joannem ierosolymitanum ; latinam fecit Hieronymus, esque inter hujus epistolæ sexagesima. In ea sic Epiphanius : « Inveni ibi [Anabaptistæ] velum pendens in foribus ejusdem ecclesiæ, tinctum, atque depictum, et habens imaginem quasi Christi, vel sancti cujusdam ; non enim satis memini, cujus imago fuerit. Cum ergo hoc viderem in ecclesia Christi, contra auctoritatem Scripturarum, hominis pendere imaginem, scidi illud, et magis dedi consilium custodibus ejusdem loci, ut pauperem mortuum eo obvolverent, et efferrent.... Precor ut jubeas presbyteros ejusdem loci... deinceps præcipere, in ecclesia Christi istiusmodi vela, quæ contra religionem nostram veniunt, non appendi. Decet enim honestatem tuam hanc magis habere sollicitudinem, ut scrupulositatem tollat, quæ indigna est ecclesia Christi, et populus qui tibi crediti sunt » *Asperunt et alia duo loca Epiphaniï Actione sexta Concilii septimi*, quibus negabat imagines in ecclesiis ac cæmeteriis esse tolerandas : sed ea verba catholici plerique existimant S. episcopo ab iconoclastis afficta. Et sane iam ex tantum adultæra explosi Epiphaniï defensor in illa ipsa ædæone synodi septime. Tandem de epistola ad Joannem ierosolymitanum dixerat S. Joannes Damascenus. Lega de his Baronius *ad an. Christi 392. an. 48. ad fin.* : Bellarminus de *S. Imaginib. sanctor.*, cap. 9 ; Carolus Witasse, de *incarnat.* Quest. 41. art. 8. sect. 4. (edit. Venetæ 1758. pp. 488. 489.) ubi hic theologus ostendit, etsi demum legitima esse loca omnia indicata, nihil hinc præsidii habituros recentes imaginum oppugnatores.

(2) Quorum summum vide apud Bellarminum loco in superiori annotatione designato. Tamen Vitassius, alique, totam epistolam recipiunt : et fatentur imaginum usum ab Epiphaniio improbatum, partim ob idololatriæ nondum amotum periculum, partim ex veteris discipline studio ; quod utrumque nostro tempore locum non habet. Id quoque Baronius monerat, *ubi sup. n. 60.* « Nam, inquit, ex quo demonstratum est certis exemplis, tum in Occidente, tum etiam in Oriente, et ipsis ierosolymis, sive in velis, sive in pariete effigari consuevisse venerandas imagines : haud potuit, vel debuit unus Epiphanius adversus usum catholicæ ecclesiæ reclamare, » etc.

versus imaginum corporearum utilitatem dicterium, quo etiam ceremonias quasunque ab Ecclesia probatas impugnare visus est, sufficere poterat accurata et soluta Molani responsio : sed, quoniam res ipsa magni est momenti, visum est huc adducere locum insignem e *l'letto Claudii Flenry de Moribus christianorum, art. 20.*

« Quoique la religion chrétienne soit tout intérieure et toute spirituelle, les chrétiens sont des hommes qui ressentent comme les autres les impressions des sens et de l'imagination. On peut dire même que la plupart n'agissent et ne vivent que par là : car combien peu y en a-t-il qui s'appliquent aux opérations purement intellectuelles, et ceux-là mêmes, combien en sont-ils détournés ? Il faut donc aider la piété par les choses sensibles. Si nous étions des anges, nous pourrions prier également en tous lieux : au milieu d'un marché, ou d'une rue, fort passante, dans un corps de garde dans un cabaret, plein de tumulte et de débauche, dans le cloaque le plus infect. Pourquoi fuyons nous tous ces lieux où nous nous trouvons dissipés et incommodés, sinon pour aider la faiblesse de nos sens et de notre imagination ? Ce n'est pas Dieu qui a besoin de temples et d'oratoires, c'est nous. Il est également présent en tous lieux ; et toujours prêt à nous écouter : mais nous ne sommes pas toujours en état de lui parler, il est donc inutile de consacrer des lieux particuliers à son service, si on ne les met en état de nous inspirer la piété. N'prouvons-nous pas tous les jours la difficulté qu'il y a de prier dans une église si mal située, que l'on y entend le bruit d'une rue ou d'une place publique : si sale que l'on ne sait où se placer, ni où se mettre à genoux : où l'on est continuellement poussé et foulé aux pieds par les passants ; et continuellement interrompu par des enfants qui crient, des quêteuses, des aveugles et d'autres mendians de toutes sortes. Ajoutez que les yeux ne sont frappés que d'une architecture gothique et de mauvais ornemens : de tableaux enfumés et poudreux, ou placés à contre jour : de statues mal faites ou mutilées : de tapisseries d'histoires profanes, quelquefois scandaleuses, tendues de sorte qu'elles rompent toute la symétrie du bâtiment : supposez encore que pendant l'office public on dise plusieurs messes basses de différents côtés, que les uns chantent, les autres prient, en particulier, les autres causent, quelques-uns dorment. Au contraire, si l'on trouve une église éloignée du bruit, tranquille et bien arrangée, bien bâtie, bien propre, où un clergé bien réglé fasse l'office avec grande modestie, on sera porté à entendre cet office avec attention et à prier du cœur en même temps que de la langue.

Les saints évêques des premiers siècles avaient observé tout cela. Ces saints étaient des Grecs et des Romains, souvent grands philosophes, et toujours bien instruits de toute sorte de bienséance. Ils savaient que l'ordre, la grandeur, et la netteté des objets extérieurs, excite naturellement des pensées nobles, pures et bien réglées, et que les affec-

tions suivent les pensées : mais qu'il est difficile que l'âme s'applique aux bonnes choses, tandis que le corps souffre, et que l'imagination est blessée. Ils croyaient la piété une chose assez importante pour l'aider en toutes manières. Ils voulaient donc que l'office public, particulièrement le saint sacrifice, fût célébré avec toute la majesté possible, et que le peuple y assistât avec toute sorte de commodité : qu'il aimât les lieux d'oraison, et y gardât un profond respect. Mais ils savaient bien en haïr le faste séculier, le luxe efféminé et tout ce qui peut amollir et frapper dangereusement les sens ; ils ne voulaient pas les flatter, mais s'en aider. »

Notari meretur, quod ad calvinistam quemdam scriberet Richardus Simonius anno 1685 (Lettres choisies, n. l. édition T. I. pag. 247). « Vous autres puritains, vous vous mettez peu en peine de ce qui regarde l'office ecclésiastique. Cependant permettez-moi de vous dire que vos gens ont si fort raffiné pour épurer la religion chrétienne, qu'ils en ont fait un squelette. Et c'est ce que témoignait autrefois Saumaise à la Peyrère, auteur des Prédicaments. Celui-ci, comme je l'ai appris de lui-même, ayant marqué à Saumaise, que dans le livre, qu'il (Saumaise) avait composé touchant la transsubstantiation contre Grotius, il avait trouvé bien des choses qui établissaient l'antiquité des cérémonies de l'église romaine, ou plutôt de toutes les églises du monde : Nostri, répondit Saumaise, resercent religionem usque ad rivum. »

CAPUT LV.

Contra eundem.

Sed ulterius : Nam ut imagines sint in templis, nulla humana præcipit Constitutio. Et, ut facilius est, ita tunc quoque est omnes imagines e templis subvertere, quam impetrare, ut nec modus præteratur, nec admisceatur superstitio.

Tu hic, Erasme, quas ecclesiasticas dicere debuisses, tuo loquendi more humanas appellare maluisti constitutiones : et sic loqueris, quasi nunquam orbis christianus secundo Nicæa convenisset ad retinendum sacrarum imaginum legitimum in templis usum (Actio prima). Ubi ex divo Isidoro Pelusiote venerabiliter lectum est : Templi nulla ratio, quod non ornatur imagine : Ipsa quoque concilii definitio aperte habet : Regium viam incidentes, et sanctorum ac divinorum patrum doctrinæ insistentes, et catholicæ Ecclesiæ, in qua Spiritus sanctus inhabitat, traditionem obsecrantes, defuimus, cum omni diligentia et cura venerandas et sanctas imagines in templis sanctis Dei collocandas, habendasque, etc. Huic fidei confessioni subscripserunt vicarii romani pontificis, et episcopi CCCL., qui ex Græcia, Orientisque tractu congregati aderant. Magnam deinde notam, et falso, inquit Erasmus christianum populo, dum dicit, tutius esse omnes imagines e templis subvertere, quam impetrare, ut nec modus præteratur, nec admisceatur superstitio. Sic enim traducit christianum popu-

lum, quasi multipliciter æseris imaginibus abutatur, nec abusus suos corrigere velit : cum revera, ut alia dicemus, pauci tantum sint, et rarioribus locis, circa imagines abusus : omnes quoque, qui se christianos et catholicos esse gaudent, libenter, cum omnibus decretis concilii tridentini, recipiant et illud quod de imaginum abusibus decrevit. Nec dubito quin, etiam ante synodum tridentinam, majores nostri libenter obtemperassent, si ecclesiarum præpositi aliquem abusum corrigi cupivissent. Quare non debet tam odiose simplex christianus populus traduci, potissimum ab eo, qui inter abusus nonnulla refert, quæ ad sacrarum imaginum usum legitimum retinendum pertinent.

Rursus Erasmus in modo orandi : Eodem, inquit, ratione toleratur aut imagines, quæ veteres ecclesiæ proceres aliquot vehementer detestari aut, odio videlicet idololatricæ, Gasdebant igitur populum huc proficisse, ut pro decorum simulacris venerentur imagines Jesu ac aliorum ditorum. Respondeo : Sæpe invectives sacrarum imaginum usum et inspectionem a veteribus patribus multam commendari : nusquam vero apud eos legas imagines ab Ecclesia tolerari : multo vero minus quisquam eorum eas detestatus est. Detestantur aliquoties simulacra, hoc est, idola et ethnicas imagines : at christianas, sive sacras imagines, nullam eorum detestatum esse ex eo satis constat, quod tempore iconomachiarum undequaque iconomachi conquisierint ex patribus, quæ pro se apparet afferrent : et tamen quascumque patrum sententias attulerunt, quibus propriam justitiam constabantur asserere, omnes perverse intellexerunt, aut mentaciter eis imposuerunt : ut patet ex tomo quinto sextæ actionis in secunda nicæna synodo (1).

Et iterum Erasmus, de amabili Ecclesiæ concordia : « In templis, quemadmodum in africano concilio decretum fuit, ne quid recitaretur præter Scripturas canonicas : ita conveniret nullam picturam esse, nisi cujus argumentum in canonicis scripturis reperiretur. In peristyllis, porticibus, et ambulatoriis possent et alla pingi ex humanis historiis desumpta, modo fierent ad bonos mores. » Respondeo, concilium africanum, hoc est, tertium carthaginense, non absolute decrevisse ne quid præter Scripturas canonicas in ecclesia legatur : sed adjecit : sub nomine divinarum Scripturarum. Et eodem capite (Capite XLVII) subiunxit : *Liceat etiam legi passiones martyrum, cum anniversarii dies eorum celebrantur.* Quod etiam repetitur in africano concilio, cap. XIII. Permisit enim africana concilia, et alia legi in ecclesia, ut videre licet in milleritani concilii canone XIII, et tertii carthaginensis capite XXIII. Inferendum itaque fuisset ex eo concilio, præter sacram Scripturam, passiones quoque martyrum in ecclesiis depingendas esse.

Et hactenus non propter Erasmus, sed propter catholicos quosdam nimium erasmianos : quibus eam

(1) Et supra vidimus, etsi detur nonnullis patres sanctorum imaginibus non fuisse, id factum ab eis pro temporum conditione, quæ jam, videtur mutata.

mendo illud Vincentii Iyrinensis (capite 25): « Ille est verus et germanus catholicus, qui veritatem Dei, qui Ecclesiam, qui Christi corpus diligit: qui divine religioni, qui catholice fidei nihil præponit: non hominis ejuspiam auctoritatem, non amorem, non ingenium, non eloquentiam, non philosophiam: sed hæc cuncta despiciens, et in fide fixus ac stabilis permanens, quidquid universaliter antiquitus Ecclesiam catholicam tenuisse cognoverit, id solum sibi tenendum credendumque decernit. Quidquid vero ab aliquo deinceps uno, præter omnes vel contra omnes sanctos, novum et inauditum subintroducitur, id non ad religionem, sed ad tentationem potius intelligat pertinere. »

CAPUT LVI.

Veteres Christum, Deiparam, ac alios nonnullos sanctos depinxisse in ea effigie, quæ viventibus habuerunt.

Porro in formandis humanis imaginibus illud observandum est, ut imago ipsa staturam, et lineamentorum colorumque proportionem hominis, ejus imago est, quantum fieri potest, referat. Quæ res non videretur tanti faciendæ esse, nisi constaret veteres hæc in parte sollicitos fuisse: imo et ipsos sanctos in ea specie apparere voluisse, qua passim pingi solent. Certe magnus ille Athanasius dicit (*De imagine Passionis Christi*) imaginem Domini nostri Jesu Christi in Beryto sane venerandam fuisse, quod integram Christi Domini proportionem exprimebat (1).

Itaque jucundum est videre, quod in pictura Christi, Deiparæ, et principum apostolorum, ea forma et effigiatio observetur, quæ observata fuit annis mille quingentis, sequentibus hæc in re pictoribus majorum, quam ex picturis didicerunt, traditionem. Quod si quæ ex picturis non satis commodè percipi possint, poterunt eadem paulo plenius comprehendere, adhibitis quorundam scriptis (2).

Qualis enim fuerit Christi forma et statura, non solum docent picturæ quædam, sed idem habet epistola P. Lentulo proconsuli adscripta ad senatum P. Q. R. (*in Hortulo animæ*), et Nicephorus Callistus, lib. I Historiæ, cap. ult. (3). Alius quoque Nicephorus Callisto multo vetustior, ait (*Historiæ ecclesiasticæ libro unico*): « Sequenti anno (anno 468), cum pictor quidam pingere Salvatorem secundum similitudinem Jovis præsumpsisset, arfacta est manus ejus: quem peccatum suum confessum, sanavit Gennadius (episcopus Constantinopolis). Alunt enim quidam historicorum, quod crispis et raris capillis, schema in Salvatore magis vernaclum sit. »

Incidit nuper in manus meas æri incisæ imago Christi, nomine chalcographi non inscriptæ, sed, ut apparet, ante annos 400 confecta ex descriptione Nicephori Callisti, quæ his verbis iconi subjicitur: « Nicephorus »

(1) At jam supra col. 46, *scholio* I, diximus vacillare fidem hujus narrationis, nec eam magno Athanasio adscribi posse.

(2) Sed de his nihil superest a veteribus scriptum.

(3) Conficta est hæc epistola: nec ea Nicephori Callisti auctoritas, cui tuto credi possit.

phorus ex Epiphanio, ecclesiasticæ Histor. lib. primo cap. 40: Fuit Dominus noster Jesus Christus egregio vivoque vultu: statura corporis ad palmos septem. Cæsariem habuit suffraganeam, ac non admodum densam, leniter quodammodo ad crispas declinantem: supercilia nigra, non perinde inflexa. Ex oculis suffavescentibus mira prominebat gratia: acres ii erant. et nasus longior. Barbæ capillus flavus, nec admodum demissus: capitis capillos tulit prolixiores. Collum fuit sensim declivē. Nec rotundum aut acutum habuit faciem, sed longiorem ac modicè rubicundam: gravitatem atque prudentiam cum lenitate conjunctam, placabilitatemque iracundiæ expertem præ se ferentem. Persimilis denique per omnia fuit divinæ et immaculatæ Genitrici.

Dē Deiparæ vero virginē sic scribit Nicephorus Callistus (*lib. II Hist. eccles. cap. 43*): « Mores autem, formæque et staturæ ejus modus talis: ut inquit Epiphanius, fuit: Erat in rebus omnibus honesta et gravis, paucæ admodum eaque necessaria loquens, ad audiendum facilis et perquam affabilis, honorem suum et venerationem omnibus exhibens; staturæ mediocri, quævis sint, qui eam aliquantulum mediocrem longitudinem excessisse dicant. Decenti dicendi libertate adversus homines usæ est, sine risu, sine perturbatione, et sine iracundiâ maxime. Colore fuit frumentum referentē, capillo flavo, oculis acerbis, sublavas et tanquam oleæ colorē pupillas in eis habens: supercilia ei erant inflexa decenter, nigra: nasus longior: labia florida, et verborum suavitate plena: facies non rotunda et acuta, sed aliquanto longior: manus simul et digitus longiores. Erat denique fæstus omnis expertus, simplex, minimeque vultum fingens: nihil mollitiæ secum trahens, sed humilitatem præcellentem colens: vestimentis, quæ ipsa gestavit coloris nativi, contenta fuit: id quod etiamnum sanctum capitis ejus velamen ostendit. Et, ut paucis dicam, in rebus ejus omnibus multa divinitus inerat gratia » (1).

(1) Quæ de beatissimæ Virginis gravitate, modestia, aliisque virtutibus, in facie, gestu, totoque corporis habitu splendentibus, Ethiopea sua Nicephorus complexus est, ambabus ulais amplector ac veneror, non ejus auctoritate ductus, quam ipse Molanus eversum it sequenti paragrapho, de Paulo apostolo acturus: sed sacrum litterarum, ac universæ Ecclesiæ, veteris ac hodiernæ, consensu, quem S. Ambrosius egregie representavit initio *libri secundæ de Virginibus*, unde excerpta, quæ solemni festo Conceptionis legimus in romano Breviario, ad finem secundæ partis officii nocturni. At omnia, quæ de corpore ejusdem gloriosissimæ Dei Genitricis forma cognovit Nicephorus, nihil probant aliud, quam quid de ea Græci illius ætatis sentiant, et in quibus, eorum opinione, sita esset externa pulchritudo. Aliquantum aliter eam pinxerat Georgius Cedrenus, seculi XI scriptor, et ipse Græcus: « Erat, inquit, [Maria] staturæ mediocri, subfusca, fulvo crine, oculis fulvis ac mediocribus, magno supercilio, naso mediocri, manibus ac digitis longis: vestes amplexbatur nullo colore tinctas. » Quæ omnia subleste sunt fidei. Refert tamen ista Georgius Covenarius, quondam in academia duacensis S. Th. doctor ac professor, immensæ lectionis, et vastæ eruditionis, sed non perinde subacti iudicii vir (tome 4 *Notendardii mariani*, fol. 478: atque ibidem consensum omnes affirmat, B. Virginem eximia fuisse formæ, « qualis fuit et Christus, Dominus, de quo Prophetæ regius, Psal. XLIV: Speciosus forma præ filiis hominum. Solent enim (alii) filii parentum effigiem, etiam in lineamentis, referre. Unde in revelationibus [adscriptis] S. Trinitatē, lib. I, cap. 51, Christus ad matrem sic loquitur: Membra mea conformis »

Idem Callistus principum apostolorum Petri et Pauli staturam et formam describit libro secundo, capite vigesimo septimo. Quamquam eo longe plus tribuam traditis nobis picturis, quam verbis Nicephori. Quale enim est (ut reliqua omitam), et quantum passim ab apostoli Pauli pictura dissidet, quod referat eum fuisse corpore parvo, contracto, et quasi incurvo: et capite modico (1)?

Capite quadragesimo tertio habet Marcum staturæ et ætatis statæ fuisse, atque semicanum. Pluraque de Iulius effigie habet historia ipsius apud Simeonem Metaphrasten.

De S. Andrea scripsit ante annos 400 Ioannes Beletius (*Rationalis capite 164*): *Cognoscere operæ pretium*

fuerunt membris tuis in forma et facie... Neque mirandum est (pergit Colvenerius) eam fuisse tam eximie pulchritudinis, cum haberet corpus virginum ab omni morbo, et peccati macula alienum, vultum sereneum, et in superna semper intentum. » Cui assensio ergo de immunitate a peccato, et iis quæ sequuntur. Unde autem accepit B. Mariam omni morbo caruisse, nescio. Quod subdit, ex Galatini et Crespeti sententia, immenem eandem fuisse a menstruum fluxu: sibi vero et Abulensi contrarium verius videri; mallem id totum obvolutum silentio. Aliud argumentum pro Dei aræ pulchritudine ducit Colvenerius ex *Cant. I* et *V* capitibus, ubi « pulcherrima mulierum » vocatur. Sed non cogitavit ille, ex ejusmodi interpretatione consequens fore, modestissimam Virginem, dum viveret, pretiosis vestibus usam fuisse, cum et hoc de sponsa Cantificorum non uno loco prædicetur. Demum in rem suam ludit Colvenerius *Litanias B. V.*, auctore S. Bonaventura: Philippi, abbatis bonæ spei, libri II in *Cant.* caput I: Nazarenus [verius Apollinaris hæreticus] *Tragediam de Christo patiente*: Richardi a S. Laurentio totum librum *V*, de *Laudibus B. Mariæ*, qui « agit de ejus pulchritudine per omnia membra: » Raimundi Lullii *eremitæ librum de Laudibus beatissimæ Virginis*: Alexandri Anglici *destructorum vitiorum*, conscriptum sub annum 1430: *Coronam mysticam B. Mariæ*, in primo lapide: Bernardini de Busto *Martiale*, et *epistolam ad Sixtum IV*: Alberti Magui *Martiale*, cap. 40: S. Antonini *summam*: Dionysii Carthusiani *Præconium, seu laudes Mariæ*: Silvestri Priarati *auream Rosam*: Philippi Roskier *Aram cæli*: Blasii Viegas *Commentarium in Apocalypsim*: Henrici Lanceloti *Pitulum maiorem*: Nicolai Cansli *sacras Meditationes*. Quibus omnibus etsi trecentos adjoget recentiores, in hac questione facti, ne unus quidem viri, artis criticæ periti, suffragium obtinere.

Aliquanto solidius apparet, quod Colvenerius *ibid.*, foliis 177, 178, subiungit ex Canisporati *apibus*, lib. II, cap. 29, n. 3, Mariæ pulchritudine neminem ad libidinem provocatum fuisse; nam et Ambrosius dixerat, *lib. de Institutione virginis*, cap. 8, tantam ejus fuisse gratiam, « ut non solum in se virginitalis gratiam reservaret, sed etiam his, quos visceret, integritatis insigne conferret. » Cui gemina scholæ lumina, BB. Thomas Aquinas et Bonaventura, adstant, ille in *III sent.*, dist. 3, q. 1, ad 4, hic *ead. dist.*, part. 1, art. 2, q. 3, in corp.; tum et Joannes Gerson, aliique magno numero.

Ceterum, quando de forma divine Matris laud satis constat, exigit ei debita veneratio, ut ne turpis ei, vel contemptibilis, oris et corporis species affligatur (quod idem in ignotæ formæ sanctis exprimitur est observandum): ac iure invecus est, lib. II, cap. 9, Lucas, tudeusis episcopus, in abigebat hæreticos, qui « imagines B. Virginis, et sanctorum, deformes et monstruos depingebant, ut B. Virginem, monoceram: tum in derisum et opprobrium, tum etiam in erroris sui patrocinium, quod dicebant, quod Christus in tantum se humiliaverit, ut pro salute generis humani turpissimam feminam prælegerit: revera autem, ut mentes simplicium hac ratione possent a devotione ejusdem gloriöse Virginis avocare. »

(1) Placulum forte veritatis habet, ethnicus licet impudicus, sed vetus, ac paulo forsā æqualis, scriptor dialogi cui titulus: Philopatris. Exstat ille inter opera Luctani *edit. nassicensis* 1619, tomo IV, pag. 408. Verba ascribo: *Virgo de qua Theodorus Theophrastus, Cyprianus, Isidorus, et alii Galileus dicunt, n. 1.* Hoc est: « Cum autem ad me adit Galileus ille, reinvastat, iusto naso præditus, qui in tertium usque xolum per astra impressus est, etc. »

est Andream fuisse colore nigro, barba proluxa, ac statura mediocri. Hoc ideo a nobis dictum sit, ut sciatur, qualis in ecclesia pingi debeat (1).

Joannes autem diaconus in vita Gregorii (lib. IV, cap. 96) scribit eum agnatum esse ex pictura similitudine a Clerico, cui apparens dicebat: *Surge, et dic comiti, ut ab hoc meo monasterio, in quo diversorium fieri omnino non licet, antequam me ad iracundiam provocet, salvis recedat* (2).

De Bartholomæo habet Pseudo-Abdias verba dæmonis: *Capilli ejus nigri et crispī, caro candida, oculi grandes, nares conæquales et directæ, barba proluxa, habens paucos canos, statura æqualis: collobio (3) albo elevato, et purpura vestitur: induitur albo pallio, quod per singulos angulos habet gemmas purpureas. Sed rectius facit, qui in pingendo hæc mendacis dæmonis verba non attendit. Talis est enim ejus auctoritas, quod, etiamsi vera dicat, fides tamen ei non sit adhibenda. Interea satis aperte hic mentitur, dum dicit Bartholomæum apostolum purpura vestiri, et gemmis: et dum immediate subdit: *Viginti sex anni sunt, ex quo vestes et sandalia ejus nec veterascunt, nec sordidantur. Centies flexis genibus per diem orat, et centies per noctem: angeli cum eo ambulant, qui nunquam eum fugari nec esurire permittunt.**

Denique, ut exemplis finem imponam, Cornelii centurionis templum, ut Metaphrastes refert, totum depingi voluit Philostorgius episcopus: et Cornelii effigiem in eo diligenter exprimi. Nempe, ut is etiam senex pingeretur, et illi ipsi omnino similis. Pictor Eueratis, quia sanctum non viderat, rogabat ut ei

(1) Nugæ.

(2) Forsum porro Gregorii sic idem sanctus diaconus exprimit, cap. 54: « In absidula [gallicæ *alcove*] Gregorius... In rota gygyea pictus ostenditur, statura justa et bene formata: facie de patris faciei longitudine et materius rotunditate ita medie temperata, ut cum rotunditate quadam decentissime videtur esse deducta: barba paterno more subulva et modica: ita calvaster, ut in media fronte gemellos cincinnos rursusculos habet, et dextrorum deflexos: corona rotunda et spatiosa: capillo subnigro, et decenter intorto, sub auricula medium pendentem: fronte speciosa: elatis et longis, sed exilibus supercilis: oculis pupillas furvis, non quidem magnis, sed paulis: subocularibus plenis: naso a radice vergentium superciliorum subtiliter directo, circa medium latiore, deinde paulo recurvo, et in extremo patulis naribus præminente: ore rubro: crassius et subdividuis labilis: genis compositis: mento a confinio maxillarum decubiter prominente. Colore aquilino et vivido, nondum, sicut postea ei contigit, cardiaco. Vultu mitis, manibus pulchris, teretibus digitis et habilibus ad scribendum. Præterea planeta super dalmaticam castanea, Evangelium in sinistra, modus crucis in dextra: pallio mediocri, a dextro videlicet humero super pectore super stomachum circulatim deducto, deinde sursum per sinistram humerum post tergum deposito: cuius pars altera super eundem humerum veniens, propria rectitudine non per medium corporis, sed ex latere pendet: circa verticem vov, tabule similitudinem, quod viventis insigne est, præferens, non coronam. »

(3) Rectius *colobio*: Erat autem tunica, nullis, aut brevibus manibus instructa, dicta a voce *colobos*, quæ multum significat. Hoc vestis genere usi sunt prisci apud Ægyptios anachoretæ, de quibus Cassianus, libro I, cap. 8: « Colobis quoque lineis induti, quæ vix ad cubitorum ima pertingunt, nudas de reliquo circumferunt manus. » Hujusmodi tunicae etiam gestantur veteres aliquot monachi benedictini ordinis, ut liquet ex libro I *Atraculorum S. heriti*, cap. 2: ex *Epist. S. Austreberti*, n. 10: et ex *Gualtaci*, n. 26, apud Mabillonium secundo S. Benedicti. Lege Edmundi Martene *Commentarium in regulam S. Benedicti*, pag. 701.

suam revelaret speciem : hincque factum est ut cum talem pingeret, qualem vidit : ipsam plane veritatem arte sua exprimens (1)

CAPUT LVII.

Quod ethnicae picturae et statuæ non debeant christianis placere.

Nihil hactenus dixi de iis, qui sicut libenter ethnice loquuntur (2), sic etiam ethnicae et paganas

(1) Optandum foret graviori, quam Metaphrastæ, auctoritate firmari id posse. Rem non absimilem suppediat vita B. Torelli, anachoretae, gente Etrusci, patria Puppiensis, anno 1282 mortui, in *Actis SS.*; tomo II, martii die 16., pagg. 805, 804. Sic auctor : « Quod huic adiungam, aliquid stuporis habebit. Quidam Senensis, dominus Estagius nomine, cum in contumaciam sui comitis venisset, relegatus, Puppium missus fuit : ubi cum miracula S. Torelli videret, se illi commendavit devote, quod, si in pace sui comitis rediret, et in sua urbe commorari posset, singulis annis laceret ejus festum : atque ipsum in sua camera pingi faceret. Hoc voto sic facto, non multo tempore post, quod poscebat, impetravit. Recepta igitur gratia, votum adimplere voluit : accersitque pictore, huic dixit : Volo, quod mihi pingas quandam S. Torellum de Puppio, qui mihi gratiam fecit redeundi in statum mei comitis. Tunc pictor : Habetis mente historiam ? Huic nobilis vir respondit : Non nimis bene. Mitte ergo, inquit pictor, pro ea, ut sciam effigiem corporis, ac habitus, et tum pingam. Fecit igitur litteras nobilis, causa mittendi pro habitu et figura ejus. Illa vero notio, cujus sequenti die litteræ mittendæ erant, apparuit pictori Torellum in visum, hoc modo : videlicet, more fraterculi, indutus tunica super carne, chlamyde tectus : pro tegmine fratres gerunt : cinctus chordula : discalceatus : inter brachia vero videbatur habere quandam lupum : caput autem erat in hunc modum : capilli inter crispos et planos, vetustate tamen cani : frons lata, calva, et plana, cum paucis rugis : oculi inter parvos et grossos, erantque inter albos et non tralcentes, coloris etherei et obscuri : nasus neque nimis grossus, neque nimis exilis : attenuatus, tamen versus os : cilia cum paucis pilis, raris et curtis : dentes albi, minuti et densi : aures parvæ et exiles, cum aliquibus cirris : mentum parvum, et recurvum ad os, in cuspide habens formulam admodum parvi foraminis : cutis et color vultus inter albedinem et rubedinem : nec nimis carnosus, nec nimis macer : loquela vero ejus inter grossilem et exilitatem, magis tamen ad subtilitatem, quam ad grossitudinem declinabat : latus spatulæ : corpus longum pedibus quinque : pedes longitudinis unius spanæ : fominis : incessus modicioris : intuitus inter obscurum et placidum ; et stando efficebatur abacer, amabilis, benignus, et graciosus : manus longæ, digiti exiles : brachia adeo longa, quod, quando stabat rectus, et illa extendebat, tangebatur facie cum manibus genua. Hæc igitur forma et habitus apparens hic fraterculus, ad pictorem se convertit, et sic inquit : Fili mi, daret tibi cor pingere unum fratrem in hac forma, in qua me nunc vides ? Pictor respondit : Utique, domine. Iterum frater dixit : Ita pingas S. Torellum de Puppio : quia ejusmodi ego sum forma et habitu : et sisti. Et his dictis, statim evanuit. Pictor autem hæc visione expectatus, mox dominum Estagium solvit. Tum qui in somnis viderat, enarravit : ac picturam, quam promiserat, gratis perfecit. »

(2) Hic mos Italorum non paucorum iust sub initia seculi XVII, renatis bonis litteris. « Magnos viros, inquit Lipsius *epistola 87 Centuriae secundæ*, ea etas sub regnante Leone tulit : sed quosiam, qui in puertili litteræ, ut religio iis esset scribere, aut dicere aliud, quam a Cicero scriptum aut dictum. Inter eos (Petrus) Bonibus, (cardinalis) Venetus, et venetæ Historiæ scriptor. Itaque, universa (eius) scriptio composita et formata ad ævum præsum : et omnia sic de re venetæ, quasi de potenti illa re romana. Hoc fero. Etiam ne verba omnia, ex illorum moribus tracta ad hos nostros ? Ut, ehi ea non sunt, nescio quid plurimum ambitu dictum, quod assequi debeamus divinum ? Hoc, ut mea quidem mens est, damno Quid, quod etiam in divinis rebus hæc sibi permittit ? Et fides nostra, non nisi persuasus illi est : excommunicatio, *quo et iis interdictio* : peccata mortuorum remittere, *deos sapere os, manesque illi placere*. Ipse Denis raro in stylo, aut animo : sed, prærito ritu, *dii immortales* : idque in seriis maxime sententiis, aut rebus : atque adeo (quod omnem stultitiam superet) prudens ille sena-

picturas et statuas revocare gaudent. Quos Catharinus ita redarguit (*in lib. de Imaginibus*) : « Peccatur in prophanis picturis sive sculpturis non modicum, dum magna diligentia idola gentium exquiruntur, ut, quæ contracta erant, erigantur ad ornandas ædes, spectacula et memoriæ antiquorum gratia, et ostentandi artificum peritiam. Fecit beatus Gregorius multas urbis statuas jussisse confringi, eo quod peregrini, et qui basilicas sanctorum visitare veniebant, per illarum spectacula, a pia illa opera distrahebantur. »

Dominus etiam Israelitis mandavit (*Deut. VII, 5, 23, 26*) : « Aras eorum subvertite, et confringite statuas, lucosque succidite, et sculpitula comburite... Non concupisces argentum et aurum, de quibus facta sunt : neque assumes tibi ex eis quicquam, ne offendas ; propterea quia abominatio est Domini Dei tui : nec inferes quippiam ex idolo in domum tuam, ne fias anathema, sicut et illud est. Quasi spurcitiæ detestaberis, et velut inquinamentum ac sordes abominationi habebis, quia anathema est. »

Cum Christiani a Theodosio imperatore potestatem accepissent idola destruendi in idolis alexandinis, tanto zelo id perfecerunt, studio Theophilii episcopi, ut multi eorum martyrii palmam sint consecuti (*Socrates IX [libro Historiæ] tripartitæ, cap. 27 : suæ Historiæ lib. V, cap. 16*). Idola autem conflabantur ad faciendas ollas, et ad alexandrinæ ecclesiæ diversos usus, cui ab imperatore donati fuerant dii ad expensas egentium. Cum igitur Theophilus omnes contrivisset deos, unum tantummodo reliquit (simæ simulacrum), iubens id publice proponi atque servari, ne sequenti tempore pagani negarent tales se adorasse deos (1).

tus venetus ad Julium pontificem publice scribit *tui fidei diis immortalibus, quorum vicem gerit in terris*. Felicem te gentis et patris, Bembe ! quia si nostrum aliquis trans Alpes sic scripsisset, profecto non tulisset impune. » Manavit tamen ea contagio trans, aut potius eis, Alpes ; non enim deluere Galli, non Germani, non Belgæ, qui pro caedemone *polludrum*, pro angelis *gentios*, pro presbyteris *flannies*, pro virginibus monasterio inclusis *bestia*, pro pane eucharistico *sancitium crasulium* dicebant. Manavit contagio ad Lipsium ipsum, qui cum in sacris fontibus nomen accepisset sancti cuiusdam anachoretae, qui Belgis *Joan*, Gallis *Josse*, latine (sed sine affectatione) scribentibus *Judocus*, vel *Jodocus* appellatur, ille se *Iustum* vocari maluit, ut ad veteres Romanos propius accederet : quemadmodum alii se pro Joanne *Junium*, pro Caspare vel Gaspare *Casperium*, pro Gerardo *Desiderium*, pro Gualthero *Falerium*, pro Henrico *Erycium*, pro Jacobo *Lactatium* dixerunt. His sese Tuldenus noster *asmit*, *Diodorum* se pro Theodoro scribens, quasi mallet *ad Jove*, quam a *Deo datus* parentibus videri.

(1) « Errantes (Ægyptii) colebant multos serpentes et bestias supervacuas, » ut est *Sup. XI, 16*, canes, boves, feles, oves, pisces, scarabæos, simias. Philo, *de Legatione ad Caium, ante med.* « Canes, et lykos, et crocodilos, aliasque plures bestias, tam aquatiles, quam terrestres et volucres, in eorum decorum referunt, quorum aris, fanis, ac templis Ægyptus est repleta. » Tertullianus, *Apologeticus* cap. 24 : « Ægyptiis permixta est (a Romanis tam vanæ superstitionis potestas, avibus et bestis consuecrandis : et capite demandis, qui aliquem injuriam, idem occiderit. » Idem *adv. Marcionem*, lib. II, cap. 14, *ad fin.* : « Ægyptus fedissima ac supersticiosa » dicitur : « Ægyptius (populus) ibim et crocodillum citius colens, quam Deum vivum. » Non pauciora de eorum superstitione memorant ipsi ethnici, Herodotus, Diodorus Siculus, Aelianus : « Allium, capasque, inter deos, in

Li benter quidem nonnulli pingunt Musas, et alias deas ac deos: sed B. Augustinus retractat (*lib. I, cap. 5*), quod in libro de Ordine Musas, quasi aliquas deas, quamvis jocando, commemoravit. Si tonitrua pingunt, addunt Jovem: si bellum, appingunt alicubi Martem; quæ in re procul recedunt a pietate christiana (1); cum B. Augustinus in tonitruis sic scribat (*in Psal. IX*): « Si vos Filius liberaverit: Non dixit Filius Dei, sed tantum dicendo Filius, dat intelligi ejus sibi filius. Quam locutionem non recipit nisi excellentia ejus, de quo ita loquimur, ut, etiam si non eum nominemus, possit intelligi. Ita enim dicimus: Pluit, serenat, tonat, et si quæ sunt alia: nec addimus quis id faciat, quia omnium mentibus sponte sese offert excellentia facientis. » Quantum vero ad Martem, Mercurium, etc., rursus idem (*in Psal. XCIII*): « Una sabbati dies dominicus est: secunda sabbati, secunda feria, quam seculares diem hunc vocant; quarta ergo sabbatorum, quarta feria, quæ Mercurii dies dicitur a paganis, et multis christianis: sed volumus ut dicant. Atque utinam corrigantur, ut non dicere. Melius de ore christiano ritus loquendi ecclesiasticus procedit. »

Vehemens est autem hac in re Clemens Alexandrinus (*lib. III, cap. 11*), nolens vel respici semel in faciem picti idoli. Cum enim in suo Pedagogo docuisset, quomodo annulus a viro sit ferendus, et quomodo ab uxore: quodque plures annuli non sint ferendi: subjicit de sigillo annuli: « Sint autem nobis Signacula, Columba, vel Piscis, vel Navis quæ celeri cursu a vento fertur, vel Lyra musica qua usus est Polycrates, vel Anchora nautica quam insculpebat Seleucus. Si sit piscans aliquis, meminerit Apostoli, et puerorum qui ex aqua extrahuntur. Neque enim idolorum sunt imprimenda facies, quibus vel solum attendere prohibitum est (2). Sed nec Ensis, vel Arcus, iis qui

jurejurando habet Ægyptus: » verba Plinii, *lib. XIX, cap. 6*. Notissimi versus Juvenalis, *satyræ 13 initio*:

quis necit, Folsi Bithynice, qualis demens
Ægyptus portenta colat? Crocodilon adorat
Pars hæc: illa parat satyram serpentibus ibi:
Effigies sacri nudit aures corepithæci, (simile caudat)
Danidus illicque resonant astra thymæ chordæ,
Atque tetus Thæbe centum jacet obruta portis.
Illic carules, hic pisces flumibus, illic
Oppida tota cunctis venerantur, nemo Dianam.
Porram, et cepe, nefas violare ac frangere morm.
O sanctus gasteris, quibus hæc nascuntur in hortis
Numina!

Rem etiam absurditatem de Ægyptiis refert S. Hieronymus in *litteris* cap. XIII, §. 1. « Præterea, ait, oppida eorum ex bestis et jumentis habent nomina: ut tæcan de feruloso cepe, et crepitus ventris inflati, quæ pellicula religio est. » Deum crepitum, pueri forma, expectabant, ut videtur in Bernar. de Montfaucon, *antiquitate explicata*, t. II, parte I, pag. 327.

(1) Ea parte peccavit clarissimus Rubenius, cum, ritu catholico administratum Henrico IV et Mariæ Medicæ nuptientium sacramentum in regio fontis Bellagnei palatio depingens, fictum nomen Hymenæum, velut ætænis præsidentem adhibuit. Idem illi coram domino miraculum oculis subjecturus, Cererem et Bacchum a sacra mensa aufugientes expressit, indigna tanto artifice cogitatione.

(2) Postquam apud nos exolevit idololatia, levius periculum imminet a falsorum numismatum simulacris: quin ea ad illustrandam sacram antiquitatem utiliter a viris doctis adhiberi videmus. Sedulo tamen arcendus impure libidinis fomes, obvia in decorem imbecillitas, aut non sat castis effigibus: quales vitæ pils ne eruditæ videntur eorum

pacem persequuntur: nec Pocula iis, qui sunt moderati ac temperantes (1).

Interim sicut in loquendo aliquid toleratur, sic etiam in picturis nonnulli istiusmodi est tolerandum. Nam (*Proc. XXX, 35*) « qui nimium emungit, elicit sanguinem. » Memores tamen sinus divinarum verborum, quæ sunt apud Zachariam (*XIII, 2*): « Et erit in die illa, dicit Dominus exercituum, disperdam nomina idolorum de terra, et non memorabuntur ultra » (2).

CAPUT LVIII.

Hæreticorum effigies non esse conservandas.

Porro ex B. Chrysostomo adjicienda est eorum reprehensio, qui Alexandri Magni effigiem ad pæcum gerebant. « Quid vero, inquit (*homilia 21 ad populum antioch.*), diceret aliquis de circumstantibus aurea Alexandri Macedonis numismata capiti vel pedibus? Dic mihi, hæc cinesunt expectationes nostræ, ut, post crucem et mortem dominicam, in gentilis regis imagine spem salutis ponamus? Ignoras quanta crux perfecit? Mortem dissolvit, peccatum extinxit, oreum inanem reddidit, diaboli solvit potentiam: et ad corporis sanitatem præstandam non est fide digna? totum orbem exsuscitavit: et tu in ipsa non confidis? » Hæc Chrysostomus.

Quid autem dicturus fuisset contra eos, qui nos idololatrias dicunt ob imaginum legitimum usum, cum ipsi habeant aliquando pensilem, in pileo aut alibi, imaginem Lutheri, Mennonis, Joannis a Lasco, vel similis, aut Erasmi, aut denique amici suæ (3)?

Illud vero ut melius intelligas quod dicit, quosdam in gentilis regis Alexandri imaginæ spem salutis

multæ, quas in suam antiquitatis Explicationem induxit Bernardus de Montfaucon, etsi cautela quadam usus, sed minime sufficiente.

(1) Quid censes, lector, dictum fuisse Clementem, si christianorum, non dignos, sed templi et nunc fit in variis locis, ita utiqueque militie profane signis, et nobilitatis gentilitie scutis, creata vidisset, ut genealogicis atris, quam divino cultui deatibus adhibere apparet similia?

(2) Sed his tantum significatur idololatriæ abrogatio.

(3) Ita quoque jansenismi sociatores herorum suorum (sic eos vocant) imagines sollicitè sibi comparant. Lege Cassam guessellianam, edit. 1705, in 8° pp. 260, 261. Quid autem, objectis Christi et sanctorum imaginibus, hodie in templis Angliæ spectetur, docet nos anglicanae religionis sectator d. Town, libro cui titulus: *The Communion*, tomo III, e quo hæc excerpta in *Ephemeridibus tribolianis*, mæsi mense 1700, pp. 1254, 1255. « Pour se distinguer du vulgaire, les grands (d'Angleterre) n'ont plus que le privilège d'être inhumés dans les églises. Leurs cercueils y reposent sous des幔soles superbes, qu'on charge d'emblèmes et de symboles appropriés à leur mérite, à leurs emplois et à leurs services. L'abus de ces décorations symboliques est poussé si loin, que si Socrate ou quelque autre ancien philosophe entrât dans l'abbaye de Westminster (nunc regium est palatium), il s'imaginerait entrer dans un panthéon. Dans l'image des vertus chrétiennes qu'on y représente, il se reconnaîtrait que des traits empruntés de la fable. Les monuments qui ornent ce temple ne lui rappelleraient que les objets du culte idolatrique. Mercure, Pallas, Hercule, Neptune, Mars, Vénus avec ses adréennes attributs, y figurent encore, à la honte du christianisme, et y prêtent les honneurs de l'apothéose aux héros et aux héros angloises. On a censuré dans le poème de Milton ces fréquentes allusions, où la théologie païenne semble se confondre avec nos dogmes sacrés. Est-il donc permis d'introduire dans le temple du vrai Dieu les fausses divinités du paganisme? »

ponere, scribit Trebellius Pollio (*de Quinto*, XIII, *tyranno*), Maerianæ familiæ viros in auro et argento, mulieres in reitculis, et dextrocheriis (1), et in annulis, et in omni ornamentorum genere, Alexandrum Magnum Macedonem expressum habere. Quod idcirco posui, ait Trebellius, quia dicuntur iuvare in omni actu suo, qui Alexandrum expressum vel auro gestiant, vel argento (2).

Cæterum si, ut Clemens testatur, idolorum non sunt imprimendæ facies, ad quas vel attendere solum prohibitum sit: multo magis hæreticorum effigies sunt reprobandæ, et a nullo christiano homine conservandæ (3). Cum enim huiusmodi conservatio sit honorifica, magis convenit non hæreticorum imagines destruere, quam conservare. Dictat enim naturâ, ut eorum imaginibus ignominiam inferamus, quos summopere detestamur. Unde pueri, velut ab

(1) Brachii ornamentis aureis, latoris annuli forma. Ferunt Maximinum imp. tam amplius habuisse pollices, ut dextrocherio uxoris, pro annulo, uteretur.

(2) Ad quem locum Casaubonus: «Alexandrum multi Græcorum, non secus ac deum, sunt venerati. Erat autem moris, simulacrum alicujus numinis, a quo iuvare se putarent, circumferre. Sic narrat Ammianus, libro XXII, Asclepiadem philosophum, qui temporibus illis vivebat, deæ celestibus argenteum breve signum, quocumque ibat, secum solum asferre. Tale aliquid fuisse illud videtur, quod Apuleius habuit sudario lateo involutum; de quo multa ipse in *Apologia*.»

Vix extincto Alexandro «Macedones divinos honores negasse et penitebat: impiosque et ingratos fuisse se confitebantur, quod aures ejus debita (inno impia et absurda) appellatione fraudassent» inquit Curtius, lib. X, cap. 8, legendus etiam lib. VIII, cap. 12. «Delubrum, cum magnitudine, tum structura, majestate, et gloria Alexandri dignum illi (Ptolomæus Alexandrina in urbe) fecit: in quo exsequiarum iustus, et sacrificii heretici, ludicæ magnificentissimis, sepultum honoravit», ut habet Diodorus Siculus, libro XVIII. Simulacrum ei positum fuit in Gaditana urbe Hispaniæ, visum aliquando Julio Cæsari. Augustus, cum Alexandri corpus e penetrali prolatum subiecisset oculis, corona aurea imposita, ac floribus aspersis veneratus est: consultusque non et Ptolomæum inspicere velle? Regem ait se voluisse videre, non mortuos; perinde quasi viveret adhuc Alexander, et solus regio nomine dignus esset. (Ex Suetonio *Augusto*, cap. 18.) Idem imperator in diplomatibus, libellis, et epistolis signandis, usus est imagine Alexandri Magni. (*Ididem*, cap. 51) Corinthi, teste Seneca, lib. I de *beneficiis*, nullos invenerunt inter mortales, quibuscum Alexandrum contenderent; itaque uni parem, vel majorem Hercule censuerunt. Beatus Chrysostomus *homilia 26 in II. ep. ad Corinthios*, illum a senatu romano inter divos relatum adfirmat, et tertium decimum datum inter consentes, Romanorum præcipuos deos. «Antonius Caracalla erga Alexandrum ita erat affectus, ut armis, poculisque, similibus illis, quibus ille usus fuerat, uteretur: eique complures statuas in castris, atque adeo in Urbe collocavit.... quibus rebus minime contentus, sese *Alexandrum orientalem Augustum* appellavit: scriptisque aliquando ad senatum, animum Alexandri in corpus Augusti introisse, ut, quoniam illi fuerat vita brevis, in hoc viveret diutius.» Verba sunt Xiphilini, cui consona memorat Spartianus. Et de animæ Alexandri transmigratione, ex pythagoræorum disciplina, etiam impius Julianus credi voluit Alexandrum in se transmigratione. (Ex Pauli diaconi *Hist. miscell.* libro XI.) Denique Alexander Severus Macedonem inter divos, et optimos, in larario majore consecravit, ut refert Lampridius: addens, et «Alexandri Magni habitu numos plurimos figurasse, et quidem electros, sed plurimos tamen aureos.»

(3) Fortassis æquo severiorem hic se præbet Molanus. Non desunt certe, qui hæresim execrantes, heresiarcharum effigies, sic tanquam historica monumenta, retineant. Adjecta ab anclore ratio, quod ejusmodi conservatio sit honorifica, parum est efficax. Nam multi Neronis et Diocletiani numismata adservant, eorumque memoriam abominantur. Aliud foret si hæreticorum imagines ornarent, aut in loco conspicuo honoris causa collocarent, quod aliquando vidi fieri, non absque indignatione.

ipsa natura edocti, cum aliorum imagines venerentur, tamen dæmonem, si depictum videant, vel quem alium novere religionis christianæ inimicum (cujusmodi sunt qui Christum sanctosve ejus interemerunt) vel expungunt, vel conspuunt, vel sordibus obliterant.

Et Petrus Gylsius (*libro II Topographiæ Constantinopolis*, cap. 25) meminit, pium Theodosium Constantinopoli marmoreas statuas Arij, Macedonii, Sabellii, Eunomii sculpi curasse, desidentes humi, ad notandum eorum perfidiam; ut a prætereuntibus stercore et luto, ac execratione contaminarentur (1).

CAPUT LIX.

De falsorum deorum et philosophorum picturis qui scripserint.

Quia vero imagines, tam falsorum deorum, quam mundi istius philosophorum, ac similium, qui apud ethnicos statuas habuerunt, parum aut nihil utilitatis asferre possunt christianis hominibus, sed plus satis curiositatis et simul prolixitatis, si per singula discurrantur (Romæ enim tantam legimus *Cælius*, lib. XXIX, cap. 24) fuisse copiam statuarum, ut alter adessi populus lapideus diceretur, ideo in eis describendis nullam operam dabo. Inscrībuntur enim hic liber non de picturis, sed de sacræ picturis. Possunt tamen, fateor, ex eis nonnulla utiliter observari et erui a quibusdam. Quare loca aliquot, quæ modo occurrunt, ubi ejusemodi tractantur, parvis indicabo.

2. Sidonius Apollinaris, episcopus Arvernorum, in epistola ad Faustinum papam, quæ nona est libro IX, scribit quod Aristoteles exertit brachio pingebatur in gymnasiis areopagici et Pyrtæo, Spensippus cervice curva, Aratus pandæ, Zenon fronte contracta, Epicurus cute distenta, Diogenes barba comante, Socrates conia candente, Xenocrates crure collecto, Heraclitus fletu oculis clausis, Democritus risu labris apertis, Chrysippus digitis propter numerorum indicia constrictis, Euclides propter mensurarum spatia laxatis, Cleanthes propter utrumque corrosis.

De imaginibus vero falsorum deorum multa leguntur sparsim in patrum opusculis eorum, qui contra Gentiles scripserunt. De iisdem *Florigium græcum*: Planciades Fulgentius, in *Mythologiarum libro*: Albricus, de *Imaginibus deorum*: Gregorius Gyraldus, de *Diis gentium*: Alexander ab Alexandro, *Gentilium Dierum libro IV, capite 12*: Ludovicus Cælius, *libro XXVIII, Antiquarum Lectionum capite 12, et lib. XXV, cap. 17*: Angelus Decembrius, parte 68: et Angelus Politianus, *Centuriæ primæ capite 65* (2).

(1) Mos est etiam heresiarchas Ecclesiæ pedibus calcatos exprimere.

(2) Non difficile esset tales alios libros quamplurimos adducere, si id hic ageretur. Multos complectitur Grævii et Gronovii geminum syntagma de antiquitatibus græcis et romanis: innumeri scorsim prodire, veluti Franciscus Sweetii *deorum deorumque capita*: Franciscus Pome *pantheon mythicum*: *Le images de' dei degli antichi*, dat V. Cartari, in *fiore*, 1581, in 12^a, fig.: *Les images des dieux*, contenant leurs portraits; ensemble les coutumes

De simulacro Jovis arietina facie, Panos, Aetatis et Hyemis, Minervæ et Daril, Herodotus Halicarnassæus. De Hippocratis imagine, et Niconis statua, Soidas. De imagine Ephoræ, Crinitus, libro XXIII, cap. 13. De Nisis, Aelianus in Variis, lib. XIV, cap. 37, [et libro XII, cap. 2. De Vejore, Agellius] (vel si mavis A. Gellius), libro V Noctium, cap. 12. De Saturno et Jano, Macrobius libro I Saturnaliæ, cap. 8. Sed hæc et similia, ut dixi, extra nostrum sunt propositum.

Breviter tamen de multis pauca afferam ex Minutii Felicis Octavio (circa medium: est impressus cum Arnobio), ut hujusmodi statuarum ridenda vanitas clarius intelligatur. « Quid, inquit, formæ ipsæ et habitus? Nonne arguunt ludibria et dedecora deorum vestrorum? Vulcanus, claudus deus et debilis: Apollo tot ætatibus levis: Æsculapius bene barbatus, etsi semper adolescentis Apollinis filius: Neptunus, glaucis oculis: Minerva cæcis: bubulis, Juno (1): pedibus Mercurius alatis: Pan, ungulatis: Saturnus, compediis: Janus vero frontes duas gestat, quasi et aversus incedat: Diana interim est alte succincta venatrix, et Ephesia mammis multis et veribus extructa, et Trivia trinis capitibus, et multis manibus horrida. Quid ipse Jupiter vester? modo imberbis statuitur, modo barbatus locatur: et cum Hammon dicitur, habet cornua: et cum Capitolinus, tunc gerit fulmina: et cum Latiaris, cruore perfunditur: et cum Feretrius, non auditur. Et ne longius multos Joves obeant, tot sunt Jovis monstra quot nomina. » Hactenus ex Minutio.

Ut autem intelligatur, ex deorum falsorum picturis quibusdam, utiliter erui quædam posse, attendamus quam pulchre circa poeticam fictionem Bacchi Cornelius Sæcannus, ordinis prædicatorum theologus, philosophetur. Scribit ille (sermone secundo de ebrietate), poetæ Bacchum publice sic describere, ut facile cognosceretur quam indecorum esset ebrietatem sectari. Pingebant namque eum monstrosum, ætate puerum, facie muliebrem, pectore nudum, capite cornutam, equitantem super tigridem.

Ætate puer pingebatur; quia sicut fumus aerem obscurat, ita evaporationes ebrii intellectum obnubilant, ut omni scientia et prudentia privetur. Unde est apud Psalmistam: *Turbati sunt, et moti sunt sicut ebrius, et omnis sapientia eorum decorata est.* Est etiam ebriosus, puerorum more, de nullo sollicitus. Inde Ovidius:

Cura fugit, multo diluiturque mero.

Denique puerorum more semper loquitur, nunquam tacet: *Tumultuosa res, vinum* (Prov. XX, 1). *Et omnia per talenta loqui facit* (III Esdræ III, 21,

mes et cérémonies de la religion des païens, Lyon, 1624. in 12°. Satis, et plus satis, habet ea de re antiquitas explicata Bernardi de Montbazon.

(1) Homero sæpius: *Νέκταρ ὀφθαλμοῖς*, « vinctis oculis instructa, veneranda Juno. » Prius epitheton defendit Nicolaus Boileau, reflexion 9. sur Longin, tanquam Junonis maiestatem bene pingat: ut illud non solum, neque primus aut ultimus, risit Carolus Perrault.

22.). Et non meminerant, cum biberant, amictiam, nec fraternitatem: sed non vultum post sumunt gladios.

Secundo pingebatur Bacchus facie muliebri; quia venter mero astuosus cito despumat in libidinem (Prov. XX, 1). *Luxuriosa enim res est vinum, et contumeliosa ebrietas.* Hinc et apostolica personat tuba: *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria* (Ephes., V, 18). Depingitur etiam facie muliebri, quia vinum et mulieres apostatare faciunt sapientes.

Tertio depingitur pectore nudus, quia, ut B. Augustinus dicit: « Ebriosus, modestiæ frænis amissis, et insana ebrietate prostratus, cordis sui arcana denudat, et amicorum sibi commissorum secreta in medium proferi. » « Quemadmodum enim dolia, ut ait Seneca, plus quam oportet vino plena, rumpuntur: et omne, quod in imo jacet, vis caloris eiecit; sic, vino æstuante, quicquid in imo cordis jacet, effertur: et suum alienumque pariter effundunt onerati vino. » Est etiam Bacchus pectore nudus, quia pauperes et nudos cultores suos facit. Nam, ut est in sacris litteris (Ecclesiastici XIX, 1): *Operarius ebriosus non locupletabitur.* Nudus quoque pingitur; quia turpitudinem propriam nonnunquam denudat, ut Noe contigisse Scriptura commemorat (Genes. IX, 20 et seq.).

Quarto, cornutus depingitur; per cornua enim intelligitur potestas: ebrius vero potentior omnibus sese existimat. Hinc illud Ovidii:

Tunc veniunt risus, tunc pauper cornua sumit.

Quinto depingitur sedere in tigride; quod minima de causa lites exsuscitet. Tigris enim miræ virtutis et velocitatis animal est, ex ejus nomine Tigris rapidissimus fluvius est appellatus. Talis est ebrius; absque deliberatione irascitur, et, si potest mox vindicat, et nonnunquam interficit. *Vixit multam potatum irrationem, et iram, et ruinas multas facit* (Ecclesiastici XXXI, 58).

Concludit Sæcannus: *Ecce qualiter poetæ riserunt deum potatorum! Ex quo perpendi potest potiores tunc ab omnibus fuisse apertos et derisos, et non ita honoratos sicuti modo: cum dicant mone servi et ancillæ: O quam latus fuit heri vesperi dominus noster!*

Possem eodem modo exspatiari in Cupidinis imaginem a poetis confictam: quam elegantissimis aliquot versibus explicavit, non Aeneas de duobus amanti-bus scribens, sed Pius secundus, juvenilem librum rejiciens. Petrus vero Hædaus integrum fere librum in explicanda Cupidinis imagine, et docte et pie consumpsit. Quanquam censet abiciendam potius esse, quod rudes hujus poetici figmenti rationem neque scient, neque suspicentur: sed magis tali aspectu ad malum inflammentur. Verum ad alia nobis est transeundum.

CAPUT LX.

Imagines ethicas, quas pagani assueverunt, statuer a nobis conservari.

Propius enim ad nostrum institutum accedunt ex

picturæ, quæ tametsi ab ethnicis acceptæ, mores tamen formant, atque ad virtutem instigant. Hæ enim ethicæ dici merentur, et medium locum occupant inter profanas et sacras. Quare ejuscemodi observare non fuerit inutile.

Quo modo videlicet *Justitia* depingi soleat, de quo Ludovicus Cœlius *Lectionum antiquarum libro XXIX*, capite 25, et Agellius *Noctium atticarum libro XIV* capite 4.

Quæ soleat esse *Discordæ* imago, quam elegantissimis versibus describit Petronius Arbiter : quæ *Concordiæ*, quæ *Amoris*, quæ *Invidiæ* (1), ac simillum ; quæ etiam veteres observantur (2). Unde Petrus Chrysologus (*sermone 49*) : « Frequenter fieri vidimus, ubi regum vel fratrum tabulæ pinguntur, ut in utrisque unanimiatis declarantur insignia. Artifex pictor, femineo habitu, post tergum utriusque, Concordiam statuit, brachiis suis utrumque complectentem ; indicans quod hi, qui corporibus videntur separati, sententiis et voluntate conveniant. »

Utilis rursus etiam et ethica significatio erui potest ex depicta collectatione aranæ cum musca, apic cum fuco, formicæ cum grano triticeo, ac simillum. Quare ejuscemodi suo loco aliquando non male depinguntur.

Addam aliquid de *Calumniæ*, et credendi facilitate. Gravissima est Bernardi abbatis sententia (*de Consideratione lib. II, cap. 14*) : facilitatem credulitatis esse callidissimam vulpeculam, ejus magnorum neminem satis compertum sit cavisse versutias. Unde de nihilo iræ multæ, unde innocentium frequens addictio, unde præjudicia in absentes.

Didicit id Apelles, Ephesiorum celeberrimus pictor, per artis suæ æmulum, apud Ptolomæum regem, conjurationis in Tyro factæ accusatus. Mox enim perfidum eum rex clamavit, ingratum ; reum violatæ majestatis, insidiatorem, conjuratum : et statim Tyriorum malorum pœnam capite mulctatus solvisset, nisi quidam e conjurationis sociis captus, nihil ei

(1) Vividam prorsus Invidiæ imaginem si cupis, accipe e selectis carminibus Joannis Baptistæ Rousseau, quem Gallix Pindarus recte dixeris :

*La main du temps creusa les voûtes sombres
D'un antre noir, séjour des tristes ombres :
Où l'œil du monde est sans cesse éclipé,
Et que les vents n'ont jamais caressés.
Là, de serpents noirâtre et dévorée,
Veille l'envie, honteuse et retirée,
Monstre ennemi des mortels et du jour,
Qui de soi-même est l'éternel vaudour
Et qui traînant une vie abattue,
Ne s'entretient que du fiel qui la tue.
Ses yeux cavés, troubles, et clignotants,
De fœux obscurs sont chargés en tout temps.
Au heu de sang, dans ses veines circule
Un froid poison, qui les gèle et les brûle,
Et qui de là porté dans tout son corps,
En fait mourir les horribles ressorts.*

(2) Non querit Molanus utrum haustas et paganorum libris imagines ethicæ in templis nostris proponere liceat. Credo ego licere, si modo nihil exprimat, quod idololatram, abamve superstitionem, aut lasciviam sapiat. Memini videre aliquando pictam in cede leodiensi S. Joannis Baptistæ (ubi sodalium esse misericordiæ in carcere dentatos) noissimam e Valerio Maximo, lib. V, cap. 4, § 13, effigiem filix, patrem senem et custodiæ traditum, velut imitantem vectori suo admotum, alentis.

commune cum seditiosis fuisse probasset. Tum Ptolomæus, collecto animo, sententiam mutavit, et Apellem donavit centum talentis, addito in servitum Antiphilo calumniatore. Verum Apelles calumniam illam sola imagine puniri voluit, in qua Calumniæ, eximie compta, manus ad superos tendens, fidem immortalium obtestatur : et adit quempiam aurlus prælongis insignem, qui manus porrigat procul accedenti Calumniæ. Habet ipsa comites mulierculas, Ignorantiam, Suspicionem, Insidias, ac Fallaciam. Anteit eam Livor, vir pallidus, acie oculorum minime hebeti ; ceterum plane is similis, qui sontoico aliquo morbo contabuerunt. A tergo subsequitur Pœnitentia, quæ, capite in tergum deflexo, cum lacrymis et pudore procul venientem excipit Veritatem. Et hæc apud Lucianum leguntur, hominem alloqui barbarum. Utinam autem christiani quidam ad calumnias excipiendas, aut struendas nimis proni, saltem per hanc imaginem erudirentur !

Itaque sicut ethnicorum dicta et facta memorabilia quædam, si legantur, multum afficiunt christianos : sic eadem depicta non inutiliter oculis obijciuntur christianorum, et urgent ne patiamur nos a paganis superari. Hi vero quantum utilitatis ex imaginum inspectione ceperint, scribit Crispus Sallustius initio belli jugurthinii. « Nam sæpe, inquit, audi vi ego Q. Maximum, P. Scipionem, præterea civitatis nostræ præclaros viros, solitos ita dicere : Cum majorem imagines intuerentur, vehementissime animum sibi ad virtutem accendi ; scilicet non ceram illam, neque figuram, tantam vim in se habere : sed memoria rerum gestarum eam flammam egregiis viris in pectore crescere, neque prius sedari, quam virtus eorum famam atque gloriam adæquaverit » (1).

Sunt et aliæ picturæ, quæ, tametsi non morales, multum tamen utiles sunt. Quales sunt descriptiones urbium et regionum, quibus etiam veteres usi sunt. Nam, ut alia relinquam exempla ; scribit Platina (*in Leone III, ex Eginharto, sub finem*), Carolum Magnum tres habuisse mensas argenteas ; quarum unam (in qua urbs Constantinopolitana insculpta erat), basilicæ beati Petri, aliam (ubi imago urbis Romæ cernebatur), Ecclesiæ ravennati dono dedit, tertiam filiis reliquit, ubi inerat orbis terrarum descriptio. Sic et Zacharias papa in tufri lateranensis patriarchii, orbis terrarum descriptionem depinxit ; ut habet Pontificalis liber (*tomò tertio conciliorum*). Neque vero hi primi orbem descriperunt : (*Sap. XVIII, 24*) *In veste enim poderis* (2), *quam habebat* (homo sine querela

(1) Actione IV septimæ synodi, post diuturnam de imaginum usu disputationem, allatum est Gregori theologi testimonium de inconstancia muliere, quam præterea adolecentes ad se acciverat ; illa destinatum flagitio cubilem ingressa, protinus oculos defixit in imaginem Polemonis, ibi forte depictam : in qua cum philosophi istius mores et gravitatem mirifice coloribus expressum intueretur, eo aspectu sic permuta, quasi venerandum illum castissimumque hominem ante oculos haberet, animum revocavit a concepta libidine, retroque, unde venerat, gradum converit.

(2) Sen tunica superhumeralis, ut vocatur Exodi XXXIII, 51, ad pedes usque portingens.

Aaron, proferens pro populis servitutis suae scutum, orationem; et per incensum deprecationem allegans) totus erat orbis terrarum (1): et parentum magna (2) in quatuor ordinibus lapidum erant sculpta.

Porro apud christianos multo plures reperuntur ethicae et morales imagines, quam apud paganos, etiam sepositis omnibus sacris sanctorum picturis. In virtutibus enim et vitiis, eorumque pugnis depingendis plus iudicii est et luminis apud christianos, quam unquam fuerit apud ullos gentiles. Itaque apud Prudentium et alios, plura, solidiora, et utiliora flect observare (3). Tertullianus in oratione, qua piis

(1) Iano, e quo contexta erat, Terram significante: colore hyacinthino (gallice *bleu-céleste*) Aerem, seu coelum: cocco, Ignem: purpura denique, Mare, e cuius conciliis illa exprimitur.

(2) Illustrata duodecim patriarcharum nomina.

(3) Fred. Borromaeus, libro II, cap. 7. Interdum etiam isti nostri, et antiqui patres, pro figuris humanis, sacra emblemata adhibuere, quibus sententiam, corpuseve aliquid significabant: ejusque antiqui instituti non lugenda, sed retinenda potius, et frequentanda imitatio erit. Scimus evangelistas designari animalium figuris: et quatuor animalia, ab Ezechiele visa, quatuor esse Evangelistas gravissimi patrum censuere (a).

Sacratissimae Virginis etiam mysteria, et aliqua nomen ejus, corporatis figuris significata reperiuntur.

In cryptis autem arenariis Romae Columba expressa cernitur, ad significandum primum fidelium simplicitatem (b). Ea ramulum ore unum continebat, cum mysterio interpretationeque hac, fore aliquando, ut tyrannorum in Ecclesiam sevitia miteretur. Figuraque illa in cimiterio praesertim ostriano, via Salaria, cernitur.

Pingebant quoque pavonem (c), scilicet ut animalis ejus exemplo moniti mortales, discederent respicere ultimum sui partem cum gemitu et suspirio; quae quidem figura pavonis in eodem cimiterio ostriano spectatur.

Hidemque Jonam vidimus, ex ore ceti prodeuntem; symbolum haud dubie calamitatum ejus seculi. Quodque ad Jonam ipsius figuram attinet, animadvertimus nos, cum primum Romae cimiteria aperirentur, non sui hedera, sed sui coarbita fuisse Jonam ipsum; passim enim sculpta, et depicta cucurbita erat, quae prophetam tegeret.

Ighem etiam (d) pro vita aeterna, vel pro charitate, vel pro anima immortalis pingebant.

Navicula species Ecclesiae erat (e), et aequa navicula pingebatur, inter procellas, ad indicandam Christi fidelium calamitatem, quae tum multa magnaeque erant.

Vasculum quoque, semper vivo (f) consuetum, cum fecissent [g] spem aeternam rerum, praecipueque resurrectionis, confirmare volebant.

Etiā Noemum in arca, nudumque inter leones Danielē proponendo (h), significabant jacentes inter feras christianos, calamitatumque profluvium.

Obedientiam, fideique symbola erant Abrahamus et babilonici juvenes in camino accenso, et Moses aperiens in solitudine aquarum venas (i); quae figura, per cimiteria depictae, spem omnem in Deo collocandam movebant.

Symbola porro et mysteria, sive emblemata haec, si prudenter et pie pictores adhibuerint, venustatem etiam operi suo conciliabant ob varietatem, quae inde oritur.

(a) Hieronymus, in Ezech. cap. I; Augustinus, lib. I de consensu evangelistar. cap. 6. Gregorius, homilias 5 et 4 in Ezechielem; Beda in Apocal. cap. IV et VI.

(b) De Columbarum significatione, vides animadvertiones ad Romae subterraneae picturas et sculpturas, tom. I, pagg. 61, 117, 118, et tom. II, pagg. 42, 109, 122. Gorius hic.

(c) Vide dictum ammodo, tom. II, p. 25, 50 et 121.

(d) Vide observationi sopra i vetri, etc. Senatoris Bonarroti, tab. 6, n. 4.

(e) Lege Constitutiones apostolicas, lib. II, cap. 37.

(f) Sive aizoo; sic vocantur herbae, hieme et aestate virides, qualis est jovis-barba, galis jovibae.

(g) Vide Romam subterr., tab. 68.

(h) Vide passim dicti operis tabulas, et parergon tom. II, p. 26, atque omnino animadvertiones ad tabulas ejusdem tom. II, pp. 154, 161 et 163.

(i) Vide ibid. tabulas primi, secundi et tertii tom.

patientiam commendat; ejus imaginem ingeniose depingit: Chrysostomus, amicitiam, homilia 29 in Mattheum. Neque omnino infeliciter Robertus Holot, in libro morali, talium virtutum et vitiorum picturas tractat (1).

Huc pertinent etiam emblemata recentiorum istorum (legere: Recentiorum scripturum), inter quos Andreas Alciatus, Adrianus Junius, Joannes Sambucus, heroica Symbola Claudii Paradini (2), et ejus generis plurima (3).

CAPUT LXI.

Ecclesiam non convertisse schemata virtutum in fictitios sanctos.

Gravissima est autem et intoleranda quorundam calumnia, quod in catholica Ecclesia schemata nonnulla virtutum conversa asserant in fictitios sanctos. In qua accusatione primos puto fuisse Judaeos quos-

« In templorum etiam ingressu figuræ leonum collocantur, ut sacra loca cum horrore veneranda esse mortales intelligant. Leonius dentes terroris habere significationem, scripsit Orus Apollo: bestiamque eam ad templorum valvas (a) ideo collocari, tanquam custodie causa, cum eas bestiae vigiles admodum sint, neque coniveant unquam. In clypeo etiam Agamemnonis incisum fuisse leonem Pausanias ait, ut terrori hostibus esset: iraque leonem Virgili et Ovidi carminibus celebrantur: et pars ejus bestiae prior juxta Aegyptios, sicut apud Macrobiū, et Orum Apollinem est, summi roboris nota habebatur. Sacra insuper litteræ leonis nomine designavere Salvatorem, cujus figura et regium augurium, et robur non solum corporis, sed magnitudo etiam animi significabatur; ideoque ad solis currum junxerit fabulosa etiam antiquitas, ob similitudinem cum celissimo sidere quamdam.

Emblemata sacrorum origo reperitur in sacris litteris, jubente scilicet Deo (templi) valvis incisae palmas, et mala punica, et seraphinos; quibus rebus magna mysteria inerant.

(1) Quod eleganter quoque, pro Hispanorum captu, praestitit Joannes de Palafox, episcopus omenis, in Pastore suo natalitiae noctis, subinde varias in linguas converso. Utiliter etiam legi possunt Urbani Chevreau Schola viri sapientis, Joannis de la Bruyère Characteres, seu mores praesentis aevi, ut alios multos omittam, gallico praesertim idiomate conscriptos.

(2) Item Jacobi Typotii, Didaci Saavedrae, etc. Nulla elegantior horum collectio, quam quae continetur libro gallico: Histoire de Louis XIV, par médailles.

(3) Veluti Guil. Hesi Emblemata, Sauteti Lusit. allegorici, via Desideria Hermann Hugonis. Claudius Franciscus Menestrier, Lugdunensis Jesuita, mortuus Lutetiae Parisiorum anno 1703, librum scripsit, cui titulus: La philosophie des images énigmatiques; où il est traité des énigmes hiéroglyphiques, oracles, prophéties, sorts, divinations, loteries, talismans, songes, centurie de Nostradamus [sive Joannis de Nostre-Dame], et de la baguette [divinatoire]. Lyon, 1694, in 12°.

Revolvamus allata superius ex Fred. Borromaeo, observemus sacra emblemata Deo ipsi probata fuisse, cum leonis et agni nomine Filium suum designaret: cum cherubinis in arca: seraphinos, et palmas, in templo effigi: tintinabula, et mala punica vestri summi sacerdotis adjecti, et aeneum serpentem ergi in eremo jubere: denique tot alia suis institueret legibus, et sacris vultus vel ostenderet, vel praeciperet, quae et moribus emendandis servirent, et symbola futurorum honorum essent ei populo, cui omnia volebat in typum obtingere. In ipsa lege nova emblemata accesserit possunt placere Christi parabola, et tota fore Joannis Apocalypsis. Quam usitata porro veteribus christianis lususmodi symbola fuerint, clamat liber Hermæ, sive Pastoris: clamat innumerales figuræ mysticae, quæ Romæ spectantur hodiecum in cryptis illis arenarum, ubi martyrum et fidelium corpora sepeliri solebant. De his adi librum, cui titulus: Roma sotterranea, ovvero osservazioni sopra le pitture e sculture degli antichi cimiteri, Romæ, 1757, duobus voluminibus editum.

(a) Vide Ciampini Monumenta antiqua, tomo I.

dam rabbinos, qui singulare illud exemplar patientie, Job, nunquam existisse volunt, sed narrari tantum fictitium aliquod ejus virtutis schema (1). Quorum absurditatem fanatici quidam anabaptistae sunt secuti, qui argumentum libri Job comicum asserunt, et juxta scenæ leges conflictum. Contra quos multa habet Sixtus Senensis, lib. VIII Bibliothecæ sanctæ. Ex quo pauca visum fuit huc afferre. « Historiam libri Job, ait, confictam esse, ipsumque Job nunquam in humanis fuisse, hæresis est anabaptistarum nostræ temporis, qui librum hunc videntes, appellant eum tragico-comœdiam Hebræorum, hoc est, fabulam partim secundum comœdiæ, partim secundum tragœdiæ leges editam: quia principio ipsius historię, exdes filiorum ac filiarum Job, quod in tragœdiis usu venit, referantur; in fine vero, quod comœdiæ proprium est, felices Job eventus ponantur. Atque hunc impium errorem retinctorum anabaptistarum acceperunt a recutitis Judæis ex Baba Batra, hoc est, tertia parte quarti ordinis librorum Thalmudicorum. Sed divinæ Scripturæ omnino contradicunt, quæ non solum Job fuisse testantur, verum inter viros sanctitate præcipuos enumerant. Nam in Ezechiele inquit Deus (Ezech. XIV, 14): Si steterint in medio Nohe, Daniel et Job, ipsi in justitia sua liberabunt animas suas: et Jacobus, in sua catholica (Jac. V, 11), admirabilem Job patientiam in adversis imitandam proponens: Sufferentiam, inquit, Job audistis, et finem Domini vidistis. »

Eadem est calvinistæ ejusdem sententia de sapientia, ejusque proliis fide, spe et charitate. Cum enim ille historiam martyrum apud nullum veterum legisset (ut est hominum illud genus ad calumniandum Ecclesiam Dei propensissimum), mox intulit virtutes conversas esse in sanctos, qui nunquam fuerunt. Quam ejus monitionem celebrem quemdam theologum tanti fecisse scio, ut, in litanis quibusdam ecclesiæ nostræ lovaniensis, nomina harum martyrum deleverit. Tam periculosa est, etiam doctis viris, lectio hæreticorum. Quod si isti versati fuissent in ecclesiis, aut veterum scriptorum martyrologiis,

(1) Allegatur e Thalmudis parte quarta quorundam rabbinorum sententia de Jobo: « Propheta nequissimus fuit, neque unquam creatus: sed parabola est. » Fuerit Jobus, an non fuerit, ambigit Maimonides, facis dubitationis parte tertia, cap. 22, cujus vestigia insisit rabbi Schem Tobh. Jobi ausquam meminit aut Philo judæus in geminis scriptis, aut Flavius Josephus. Junilius, Africanus episcopus, visus est Jobum regulare lib. 1. de variis divinis legibus: sed una etiam Esdræ et Paralipomena, qua in re nullum habet sequacem. Theodorus Mosquensis, etsi vixisse Jobum, et præclara virtutum exempla laudasse lateretur, ejus tamen historiam tradidit, ut inani doctrinæ ostentatione turgidum, et tragœdiæ more compositum. Eundem fere errorem Bellarminus, de verbo Dei, lib. 1. cap. 5. circa modum, elicit ex Lutheri sermonibus convulsivis, quomodo sui purgare nituntur. Recte Castalio: « Qui hanc Jobi narrationem et disputationem fictam esse putant, id nulli nulla ratione facere videntur. Nihil enim potest esse in vera historia, quod non sit in hac: ut qui hanc negat, omnes negare possit. Quod si putant hoc absurdum esse, quod in hoc libro Deus cum homine colloquitur, ergo et cum multis aliis olim colloquitur, cum Noe, Abrahamo et cæteris. » Et Grotius: « Res vere gesta est... sed poetice tractata. Neque obstat historie certitudo, quod humano more refertur de Satana, inquit Cochereus; id ipsum cum I. Reg. XXII. et Zach. II. usurpatur. »

litanis et ecclesiasticis lectionibus, ignorare non potuissent, quod ad kol. augusti annotatum est, Romæ sanctas virgines Fidem, Spem et Charitatem, et matrem earum Sapientiam, sub Hadriano principe, martyrii coronam adeptas esse. Quarum specialior est memoria in ambrosiana ecclesia, quod eas agnoscat natio Mediolanensis. Gesta etiam atque martyria harum virginum et matris, ignorata non fuerunt, nec a Latinis, nec a Græcis. Extant quippe in officio mediolanensis ecclesiæ, tomo secundo legendæ aureæ, qui Coloniz et Lëvanii excusus est in infantia typographiæ, et apud Græcos in mensibus Simeonis Metaphrasis. Et, ut a mulieribus quoque testimonium desumam, Rosida, sanctimonialis Gandersheimensis, virgo nobilis in Saxonia, eleganti carmine, harum virginum martyrium descripsit, temporibus Othonis I. vel II. Quare ferendi non sunt, qui hæc sanctorum martyrum nomina, vel malitiose, vel imprudenter, e litanis expungi volunt, contra morem Ecclesiæ a multis sæculis usitatum. Leguntur ea in litanis, quæ fuit temporibus Ludovici Pii, quam Francofurti repertam Georgius Wicelius in exercitamentis veræ pietatis divulgavit. De vetustate autem litanis illius ambigi non potest, in qua tam clare legitur: « Ut Ludovicum imp., Romanorum regem, perpetua prosperitate conservare digneris. Ut ei vitam et sanitatem atque victoriam dones. Ut Enimam regiam conservare digneris. Ut nobilissimam eorum prolem in salutem populi christiani conservare digneris (1). »

Quid autem mirum, si in regeneratione mater cum proliis virtutum nomina acceperit, cum etiam nunc inter christianos Fortune, et nescio quæ similium nominum monstra, baptizandis obtrudantur (2). Illud

(1) Chronicon orientale, ab Abrahamo ecchellensi versum, editumque Lutetie Parisi anno 1651, habet pag. III, sub Eumene, episcopo alexandrino, qui sedem eam rexit ab an. 455. ad 455, beatam Sophiam [sive sapientiam] cum tribus filiabus suis martyrio coronatam fuisse. Baronius ad Martyrol. nom. die 1. aug. annot. c. « De his (ait) item hoc die Usuardus. Metaphrastes harum acta ex antiquioribus monumentis descripsit. XV. kalendas octobris, quo die etiam Græci de eisdem agunt in menologio. Eadem latine reddita habet Lipomannus tomo IV, Moscovitibus, tomo II, et Petrus [de natalibus] in catalogo lib. VII. cap. 7. » Lego eundem, annot. ad 30. septembris. Sic vero de his antierpiensibus hagiographi tomo I, sequenti die 1. pag. 16. « In eo numero sunt hæc sanctæ, quantumvis illustres, ut præter martyrium, receptissimumque adeo in Ecclesiâ cultum, de ipsis nihil quidem in ista variis earum legendis traditum sit, quod attentum eruditumque lectorem non remoretur: etiam ipsa nomina, quæ rarissima, nullique saltem non nota exemplo, apud Latinos latine, apud Græcos græce, emittantur, ut appellativa potius quam propria dicenda videantur. An Roma ea [martyrii] palestra fuerit. An Nicomedia, non est adeo indubitatum. Nec magis explorata sunt genus ipsarum et patris; nam quidquid earum encomiastæ Joannes presbyter mediolanensis, Metaphrastes, et alii tam conflenter designant, non videmus adjuncta hæc solidius comprobari, quam cætera ad eas spectantia. »

(2) Hoc vanitatis genus, apud nobiles quosdam usu receptum, salse ridet elegans scriptor, Joannes de la Bruyère, sic loquentes eos inducens, Caract. de ce siècle, edit. Lugdun. 1767, t. II, p. 2: « C'est déjà trop d'avoir avec le peuple une même religion, et un même Dieu. Quel moyen encore de s'appeler Pierre, Jean, Jacques, comme le marchand, ou le laboureur? Est-il d'avoir rien de commun avec la multitude: affectons au contraire toutes les distinctions qui nous en séparent. Qu'elle s'approprie les douze apôtres, leurs disciples, les premiers martyrs; telles gens, tels patrons. Qu'elle aie avec plaisir retenu toutes les années et tous

tamen agnosco, etiam antiquitas fidei, spei et charitatis virtutes depictas fuisse. Multum enim a nonnullis ob antiquitatem, artem et religionem, celebratur tabula altaris, ex fulvo auro compacta, et pretiosis lapidibus resplendens, quam Theodoricus II, Hollandiae comes, in Egmondensi monasterio, Deo, sanctoque Adalberto obtulit; in qua crux visitur, cum diademate et effigie Salvatoris. In crucis dextro brachio inscribitur charitas: in sinistro, spes: pedi, fides; cum condecoratis imaginibus. Sed hæc nostra arte geusica rabies cum toto monasterio deleuit.

Refutanda hic essent quoque, quæ contra monachos de Christophoro exstant apud Philippum Melancthonem. Sed ea ex professo libro sequenti tractanda reservamus.

CAPUT LXII.

De illis qui parentum et majorum, vel etiam suarum imaginum, exprimi cupiant.

Non est autem improbandus eorum affectus, qui parentum suorum et majorum, qui veris virtutibus clarescant, memoriam per imagines conservare cupiunt. Cujus rei illustre exemplum habemus quoque in sanctissimo illo romanæ sedis pontifice Gregorio Magno. Is enim artificiose depingi jussit duas leones vetustissimas, quæ in atrio Gregoriano in Saxonia (1) monasterii usque lacteas visuntur, inquit Joannes Diaconus (*Vita Gregorii, lib. IV, cap. 85*). In quarum altera beatus apostolus Petrus sedens, stantem Gordianum, regionarium (2), videlicet patrem Gregorii, manu dextra per dextram nihilominus suscipit. In altera vero mater Gregorii sedens depicta est, duobus dexteræ digitis signaculo crucis se munire velle præstendens, cum subscriptione: GREGORIUS SILVIE MATRI. Imo vero Gregorius ibidem, ejusdem aurificis magisterio depictus in rota gypsea ostenditur (3), habens Evangelium in sinistra, modum crucis in dextera: circa verticem vero, tabula similitudinem, quæ viventis insigne est, præferens, non coronam. Ex quo manifestissime declaratur, ait Joannes Diaconus ad Joannem septimum (*Capite*

84), quod Gregorius, dum adhuc viveret, suam similitudinem depingi salubriter voluit in quo posset a suis monachis, non pro elationis gloria, sed pro cognitæ districtæ cautelæ, frequentius intueri. Qui cupit scire expressum, et vultum, et vestitum Gregorii, Gordiani, ac Silvie in prædictis picturis, inveniet ea diligentissime annotata in citatis ex vita Gregorii capitibus (1).

Diligenter porro notandum est, quod Joannes Diaconus dicat Gregorium in ea pectura non habuisse coronam, sed insigne viventis. Hinc enim discimus, quam vetusto more Ecclesiæ, sanctis, ad verticem capitis, appingatur scutum rotundum, sive corona: et quod viventibus hujusmodi scutum, sive corona vite, non soleat appingi, sed alterius formæ insigne. Quod ejusmodi fuerit indicat Guillelmus Durandus, dum (*In Rationali, lib. I, cap. III*) scribit: « Cum vero aliquis prælati aut sanctus vivens pingitur, non in formam scuti rotundi, sed quadrati, corona ipsa depingitur, ut quatuor cardinalibus virtutibus vigere monstratur, prout in legenda beati Gregorii habetur. » Sic Severus in loco refectionis (hoc est, in baptisterio) a se extracto, depingi curaverat, cum S. Martino, sanctissimum illum Paulinum, nobilium episcopum, nummos fundentem. Quod Paulinus intelligens, agre tulit (2), quamvis pio animo factum esse non dubitaret: et duo epigrammata Severo transmisit (*Epistola 12*), quorum alterum in baptisterio poni petebat; nam in utroque sæe picturæ significationem alio retorquens.

Cum vero Salvator noster putetur quibusdam sui imaginem divinitus absque manu pictam reliquisse (ut Alagaro et Veronice, de quo alibi (*Cap. 5 et 74*), nempe in prima editione: in sequentibus, *lib. IV, cap. 1 et 2*): et Gregorius magnus hic legatur suis monachis seipsum in effigie reliquisse, constat manifeste non in universum (3) humano af-

(1) De Gregorio retuli supra pag. 67, notatio n.

(2) Idem Paulinus ep. 8. ad Severum: « Quis tibi de illa petitione respondeam, quæ imaginem nostram pingi, illique nitui jussisti? Obsecro itaque te per viscera charitatis, quæ amoris veri solatia de inanibus formis petis? Qualem cu, is, ut mittamus imaginem tibi, terreni hominis, an celestis? » Quæ viri sancti verba simili occasione cum protulisset magnus Bellarminus, addidit terreni, seu veteris, hominis imaginem diffiniorem esse, quam ut pingi mereretur: sed nec pingendam imaginem novi, quod a perfectione nimium adhuc distaret. Pari sese modestia commendaverunt insignes viri Franciscus Suarez, Jacobus Gretserus, et Ludovicus Bourdaloue, a quibus impetrari nulla ratione potuit, ut se depingi permitterent. Primi vultum in lecto decubentis, ac lecto proximi, latens pictor expressit. Alter, cum doctrinæ suæ fons Germaniam et Europam universam impleset, « asinus se reputabat, taleque dicebat in publico quodam responso civibus suis Markdorffensibus dato: nam cum isti effigiem P. Gretseri penicillo expressam peterent, atque apud ordinem [eius] ea de causa vehementer instarent, affixit illum in civitatis suæ curia ad perpetuum monumentum: P. Jacobus, ubi recessit, jussu renuntiari, tum habituros veram Gretseri effigiem, si asinus in tabella curaret depingi. » Eo sub initium anni 1623 mortuo, « Sensus populusque markdorffensis... omnia.. voluntaria, quotquot scripserat ea tempestate edita, serico involucro compacta, cum quadam ejus iconē et inscriptione repositi in curia. » (*Vita operibus præfixa*). Bourdaloue facies, ad recessus defuncti cadaver expressa clausis oculis, meditantia habitu, apposita est fronti concinnum ejus in prima editione parisiensi.

(3) Non in universum? Quo indicat Molanus ita plerumque

particulier, que chacun edifie sa conscience sa fide. Pour nous autres grands, ayons recours aux noms profanes: faisons-nous baptiser sous ceux d'Amal, de César et de Pompée; c'est-à-dire de grands hommes: sous celui de Lucrèce; c'est-à-dire une illustre romaine: sous ceux de Renaud, de Roger, d'Olivier, et de Tancrède; c'est-à-dire des paladins, et le roman n'a point de héros plus merveilleux: sous ceux d'Hector, d'Achille, d'Hercule, sous demi-dieux: sous ceux mêmes de Phobus et de Diane. Et qui nous empêchera de nous faire nommer Jupiter, ou Mercure, ou Vénus, ou Adonis?

(1) Quod regulæ S. Benedicti mancipatum fuisse vult Joannes Diaconus.

(2) « Regionarius diaconus ob indumenta ecclesiastica videtur dictus fuisse. Hi diaconi singularum Urbis regionum diaconi, vel Xenodochii præerant, viduarum inopia liberantium, et pupillorum ministri. » Sic hagiographi asserunt tomo II. Martii, pag. 203.

(3) De ista Gregorii magni effigie librum singularem scripsit ediditque Romæ 1587, Angelus Rocca, Augustinianus, episcopus tagastensis, et sacris pontificiis præfatus. Similes imagines Romæ in ædícula S. Andreæ expositas, atque ex illis sub finem XIII. sæculi depictas, idem Rocca suo commentario inseruit, in opera S. Gregorii typis edita subinde translata.

fectu eos laborare, qui se in imaginibus exprimi cupiunt.

Verum qui istud cupiunt, meminerint illius, quod Ammianus Marcellinus habet (*Libro XIV* [aliquanto post initium]): « Quidam, inquit, aternitati se commendare posse per statuas aestimantes, eas ardentem affectant, quasi plus præmii ex figmentis æreis sensibus carentibus adepturi, quam ex conscientia honeste recteque factorum: easque auro curant imbricari... Quam autem sit pulchrum, exigua hæc spernentem et minima, ad ascensus veræ gloriæ tendere longos et arduos, ut memorat Ascreus (id est, Hesiodus, *Libro de Oper. et dieb.*), censorius Cato monstravit, qui interrogatus quamobrem inter multos nobiles statuum non haberet: Malo, inquit, ambigere bonos, quamobrem id non meruerim, quam, quod est gravius, cur impetraverim missitare (1). »

Certe Alexander ille Macedo, ut aternitati suam effigiem commendaret, noluit se pingi, aut sculpi, nisi a maximis artificibus, Apelle et Lysippo. Juxta illud Horatii (*Lib. II, epist. ad Octavianum*):

Edicto cavi ne quis se præter Apellem
Pingeret: ut alius Lysippo daceret æra,
Fortis Alexandri vultum simulacra...

Imo (Clemens [admonitione] ad Gentes. Arnobius, *libro VI*), ut videretur filius Jovis Ammonis, voluit cornutus effingi a statuariis: sed, quamvis sibi videretur præclare agere, tamen quod intendebat, non est consecutus, impediens hoc Dei gubernatione: cuius cultus (*Paul. XXXIII, 17*) super facientes mala, ut perdat de terra memoriam eorum.

Quidam autem nimium affectibus suis indulgentes, huiusmodi picturis gravissime abusi sunt. Nam hæc fuit vitæ humanæ deceptio (*Sap. XIV, 15-22*). « Acerbo enim luctu dolens pater, cito sibi rapti filii fecit imaginem: et illum, qui tunc quasi homo mortuus fuerat, nunc tanquam Deum colere cepit, et constituit inter servos suos sacra et sacrificia. Deinde interveniente tempore, convalescente iniqua consuetudine, hic error tanquam lex custoditus est: et tyrannorum imperio colebantur figmenta. Et hos, quos in solam homines honorare non poterant, propter hoc quod longe essent, e longinquo figura eorum allata, evidentem imaginem regis, quem honorare volebant, fecerunt, ut illum qui aberat, tanquam præsentem, colerent sua sollicitudine. Proximitatem autem ad horum cultum et hos, qui ignorabant, artificis eximia diligentia. Ille enim volens placere illi qui se assumpsit, elaboravit arte sua, ut similitudinem in melius figuraret. Multitudo autem hominum

que contingere, superbia scilicet huic rei se immiscere, quam ethnici quoque sapientes notaverunt. Pulchre Agesilaus, ejus nominis secundus, Sportasorum rex, cum ei Græci statuas pararent, rescripsit. « Mei nullas imago neque picta, uoque ficta... Si quod præclarum facinus gessi, hoc erit monumentum mei. »

(1) Clarissimus fere quisque contempsit semper honorem huiusmodi, quem potius humiles et obscuri appetivere, ut alium in imagine sua picta cerneretur. Ideo Xenophon (*orat. de Agesilaus rege*) laudem illi quoque tribuit hanc, quod effingi sese noluerit: atque tam fuisse ipsius recusare, ne si fieret, quam artificis laborare, ut fieret. Ex Freder. Bornouzi de *pictura sacra*, libro II, cap. 8.

abducta per speciem operis, eum, qui ante tempus tanquam homo honoratus fuerat, nunc Deum aestimaverunt. Et hæc fuit vitæ humanæ deceptio: quoniam, aut affectui, aut regibus deservientes homines, incommunicabile nomen lapidibus et lignis imposuerunt. Et non suffecerat errasse eos circa Deiscentiam, sed in magno viventes inscientiæ bello, tot et tam magna mala pacem appellant (1).

CAPUT LXIII.

De inscriptione nummorum.

Ab sit vero ut quis reprehendat vetustissimum illum principum morem, quo imagines, sive effigies suas, nummis inscribunt. Salvator enim noster satis approbavit huiusmodi inscriptionem, quando ex ca intulit (*Matth. XXII, 21*), reddenda esse Cesari que sunt Cesaris.

Ceterum ex primorum principum christianorum constitutione, signum crucis nummis insculpitur. Ponuntur etiam in nummis effigies patronorum, non tantum generalium, sed et specialium. De quibus multa exempla nuper annotavi, percurrens libellum monetarum, a Plantino editum anno 1575.

Hic animadverti imagines, Aliani martyris caput suum portantis, Aldegundis abbatissæ Malbodiensis, Ambrosii Mediolanensis cum flagello, Antonii, Benigni martyris divionensis, Bernardi martyris in specie militis, Bonifacii apostoli Germanorum, Caroli Magni, Conradi episcopi Constantiæ, Constantii militis, Erii regis Sæcie, Evasii episcopi, Geminiani episcopi Mutinæ, Henrici imperatoris, Huberti venantis, Kiliani martyris episcopi (2), Ladislai regis, Magni confessoris, Marci facie leonis in nummis Venetis, Maximiliani, Oswaldi regis, Pancratii martyris, Petronii episcopi Bononiæ, Possidonii episcopi, Prosperi IV episcopi regiensis, Quiriaci episcopi, Quirini patroni Nussie, Rathodi episcopi, Renoldi patroni Tremonie, Rupertii episcopi Salisburgi, Secundi astensis, Theodoli episcopi Sedunensis patris patriæ, Theodori custodis in nummo Montis ferrati, Theonesti martyris in nummo Alsatiæ et Pedemontii, Thomæ apostoli in nummo Portugalsi, cum inscriptione, INDIA TIBI CESSIT, Victoris martyris, Viti pueri, Ursi Solodorensis, Ulrici episcopi augustensis, Wenceslai ducis Bohemiæ, Willihadi episcopi Bremensis, Wolphangi episcopi (Ratisbonensis), Zemonis episcopi protectoris Veronæ. Facile qui volet plura hisce similia observabit (3).

(1) De idolorum origine, publico fere consensu receptum est, quod in libro Sapientie habetur: primum scilicet extitisse eorum auctores, qui hunc honorem detulerant mortuis, ut ipsorum memoriam superstitiose colerent... Non tamen concedo hunc fuisse primum mali fontem. » Ita Calvinus Instit. libro I, cap. II, n. 8, sacrum litem oblique vellicans, eum adducta in eo exempla non evincant auctori propositum fuisse, ut primum idolatriæ fontem aperiret. Et quamquam id voluisset, haud satis nota est locus mali origo, ut hinc Sapientie scriptor erroris argui possit.

(2) Franconia apostoli, passi an. 689, 8 juli in urbe Heriboli, vulgo Wirtzburg, cujus tamen episcopus non fuit, sed regionis tantum, pro more illius avi.

(3) Nec procul accessenda; notum enim, in diocesi Leo-

SUPPLEMENTUM

AD CAPUT LXIII. LIB. II.

DE SACRIS NUMISMATIBUS

Sacris imaginibus, acenseris possunt sacra numismata, aliaque symbola, locis iis codi, aut distribui solita, ad quae fideles religionis ergo peregrinari consueverunt. Ea etiam vel appensa collo, vel pileo, pollio, aut subuculae ad pectus affixa gestantur; quinquam hi mores, refrigerante in dies pietate, fere ad pauperiores sensim hodie coarctentur. Talia e Colle aspero ad Demeram, e monasterio S. Huberti in arduenna sylva, et aliunde reportari solent: talia ex Hallis Hammoniae, ubi res initium habuit anno M. D. LXVI, novorum iconoclastarum sceleribus famoso, ut legere est apud Famianum Stradam. Omnium celebratissima numismata sacrae aedis lauretanae. Qui temporibus Innocentii III. rom. pontificis ad limina apostolorum adibat, eorum iconem plumbeam, vel stanneam: in argumentum propriae devotionis, et testimonium itineris consummati ex urbe referebant; ex earum vero fusione ingens pecuniae summa colligebatur, quam dictus pontifex S. Petri canonicis concessit, ut habet ejus epistola 533, libri I. Et quando peregrinationum incidit mentio, ad sacras etiam imagines aliquo modo pertinet, quod Franciscani alique, ex itinere ierosolymitano rediit, in testimonium aditae Palaestinae, brachio sic impressa, nitrato pulvere, referunt insignia sanctae civitatis, ut ea facile deleri non possint. *Plusieurs pèlerins à Jérusalem se font marquer les bras des enseignes ordinaires de cette ville. Ceux qui font ces marques s'y prennent ainsi: Ils ont des moules de toutes les figures que l'on peut souhaiter; ils couvrent ces moules avec de la poudre de charbon de bois et ils les impriment sur votre bras; ensuite, ils prennent deux aiguilles très-fines attachées ensemble; ils les trempent à diverses fois dans une encre composée de poudre à canon et de fiel de bœuf, puis ils vous font avec ces aiguilles de petites piqûres le long des lignes que les moules ont laissées sur le bras, et ils lavent ensuite la partie avec du vin. Ils font cela avec tant de promptitude et d'adresse, qu'à peine le sent-on.* Ex libro cui titulus: *Voyage d'Alep à Jérusalem, à Pâques, en l'année 1697, par Henri Maundrell...* traduit de l'anglais, edito Trajecti ad Rhem., 1705, in-12, pag. 251.

Porro: sacerarum ex aere imaginum plium usum S. Pius, ex praedicatorum ordine pontifex, hujus nominis quintus, vel induxit, vel certe plurimum excitavit, ut conceptis verbis in ejus res memorat Gabutius, lib. VI, cap. 2. Ex vulgaribus linguis *Meditator* benedictor dicuntur.

dicenti, quoties vacat sedes episcopalis, aeneis nummis, cathedralis capitali decreto cudi, B. Lamberli effigie signatos.

Non inutile erit hic observare ex nummis, christianorum principum, ac pontificum jura vulgaris, pleraque religionis nostrae dogmata, magnamque recepte in Ecclesia disciplinam partem, solide probari posse. Quare laudabilem operam assumeret vir eruditus, qui numismata huc facientia colligeret, eaque congruis annotationibus explicaret.

CAPUT LXIV.

De statu principum, potissimum Constantii Magni.

Magni autem principes olim faciebant suas statuas, quibus civiles honores impendebantur. Unde in codice Justiniani (Lib. I, tit. 25) titulus est: *De Statuis et imaginibus*: et apud Ambrosium (In Ps. XI. Conc. 10) legitur: *Qui coronat imaginem imperatoris, utique illum honorat, ejus imaginem coronat.*

Hinc Joannes Chrysostomus ferre noluit (Socrates libro VI, cap. 16) Augustae Eudoxiae argenteam statuem, chlamyde circumamictam, super columnam ex porphyrite factam, prope ecclesiam, quae Sapientia (usitatus Sophis) dicebatur: Populares enim ludi et acclamationes turbabant ecclesiam.

Mittebant etiam imperatores suas statuas, sive imagines, in provincias, in quas ipsi alioquin non proficiscebantur: exque imagines a populis de more prope religiose excipiebantur (Franc. Baldinus, in tertium Optati). Sic imperator Theodosius: *Si sacras, inquit, vultus labiantibus forte populi inferimus, hoc sine inmodico pretio excipi praecipimus.* Imagines illas vulgo vocabant laurata. Unde in actis secundae nicenae synodi, ubi de sacris imaginibus agebatur, legitur (Actioe I, interprete Christophoro Longolio, mechlinsiensi): *Laurata, et iconas, quae militantur ad civitates vel regiones, obui adeunt populi cum cereis et lucernis, non cera perfusam tabulam, sed imperatorem honorantes.*

Sed in hujusmodi imaginibus et statu suis quantum religioem suam declaravit Constantinus Magnus, indicant libri de ejus vita ab Eusebio, Caesaree episcopo, conscripti (Euseb., libro I. Vitae, cap. 25). Ad Labarum, quod instar crucis fabricaverat, appendebat velamen regalis et magnifice texturæ, cui inerant, sub ipsum crucis insigne, pii imperatoris et liberorum ejus effigies, ad pectus usque concinne descriptæ.

Pest multas victorias in urbem Romam introiens (Ibidem, cap. 33), statuem suam in loco Romae celebri collocari noluit, nisi cum hastili ad formam crucis in manu propriae imaginis, et cum inscriptione: *Hoc salutari signo, vero fortitudinis indicio, civitatem vestram tyrannidis iugo liberavi...*

Qui etiam in tabula depicta (Lib. II [imo III], cap. 3), quam in sublimi ante palatii vestibula suspenderat, se omnium oculis contemplandum proposuit: salutis et passionis insigne, supra caput ipsius locatum, in pictura exprimentum. Inimicam autem illam et hostilem bellum, quæ Ecclesiam Dei imperium tyrannide oppugnasset, draconis specie et figura describendam curavit (1)... medio ventre transfixam, et in profundis maris flucibus precipitatum, subtili et artificiosa pictura... Ita imperator voces propheticas adumbratione quadam est imitatus. In aureis nummis (Libro IV, cap. 15) imaginem ita insculpi curavit,

(1) Notandum est hic Eusebii locus; ex quo patet apocalypticam illam bellum, non aliam, ex communi christianorum, revo Constantini, mente, fuisse, quam imperium romanum, idololatricæ favens, et sanctos seu Christi discipulos, persequens.

ut pansis manibus, instar precantis, cælum contueri videretur. In tabellis, quæ summis vestibulorum portibus affixæ erant, erecto statu pingebatur: sursum in cælos contemplans, et precantis forma manus sursum tollens. Ut vero imperator vita functus est (Euseb., libro IV, tit. cap. 69-73), senatus populusque romanus... non voce tantum beatum imperatorem, Deo acceptum, et vere imperio dignum, prædicabat: verum etiam re ipsa declarabat. « Nam in nummis, tantquam in cælo ascendentem, sculpsit, et, cum cæli effigiem in tabella propriis coloribus expressissent, depingunt eum super cælestes orbes in æthereo curia requiescentem. Et hæc de Constantino.

Porro aliis etiam quam principibus, solere statuas erigi, indicat citatus ex codice Titulus, de statu et imaginibus: tum illud apud Augustinum (Libro VIII. Confess., cap. 2), quod Victorinus (1), doctissimus ævæ, et omnium liberalium doctrinarum peritissimus, doctor tot nobilissimæ senatorum, ob insignem præclari magistratus, statuam in romano foro meruerit et accepit (2).

CAPUT LXV.

Declementia piorum imperatorum in eos, qui statuas eorum everterunt aut lacerant.

Addam aliquid de elementia, quam religiosi imperatores exhibuerunt in eversores aut violatores suarum statuarum. « Constantinus magnus, imagine sua quodque lapidata, non solum ab omni ultione alienus fuit: sed aliis instigantibus ut pœnas exigeret, manu faciem palps, leniter ridendo dixit: « Nullum vulnus in fronte factum video, sed sanum quidem caput: sana vero et facies tota. » Hoc autem verbum usque in præsentem diem canitur: et posteri nostri, et illorum posteræ, omnes id ipsum audiunt, et benedictione prosequuntur. » Hactenus Flavianus, episcopus antiochenus, in oratione sua, quam ad Theodosium habuit pro Antiochenis, qui statuas Theodosii everterant. Refertur vero a Joanne antiocheno, cui Chrysostomi cognomen est, in homilia vigesima ad eundem populum.

Quando imperator Theodosius (Theodoretus, libro V. Hist. ecclesiasticæ, cap. 19, vel 20 in veteri versione),

(1) « Victorinus, natione Afer, Romæ sub Constantio principe, rhetoricam docuit: et in extrema senectute, Christi se tradens fidei scripsit adversus Arium [seu arianos] libros, more dialectico, valde obscuros, qui nisi ab eruditissimis non intelliguntur: et commentarios in apostolum. » Hieron. de viris illust., cap. 101: « Etiam statuum in foro Traiani [Romæ] meruit. » Idem in chronico ad an. 333, qui et præf. in ep. ad Galatas, « C. Marius Victorinus » appellat. De eodem Augustinus Conf. lib. VIII. cap. 2. et 5. Editores habemus in bibliothecis PP. quatuor ejus libros in canticum Arium: et commentarios in rhetorica Ciceronis, inter rhetores a Pithæo vulgatos: Libros ejus contra Justinum Manichæum, et, de principio diei, publicos fecit Jac. Simondus, a quo discimus ejusdem commentarios in Ep. ad Galatas et Philippenses Mss. delitescere in Gallia monasterio hercullensi.

(2) Id honoris etiam postrema secula nonnullis viris doctrina claris exhibere. At necesse est eorum cuiquam in Belgio, præterquam Erasmo, decretum fuisse. Aliis dicatæ sunt pœne tabellæ, cœnographiæ, epigraphiæ, diadematæ statuae (vulgo busta), cœræ effigies, aliæque: sed fere privatorum hæredum studio, nec magno delectæ.

crebritate bellorum coactus novum quoddam et antea inauditum, exactionis genus civitatibus imposuit, orta est ejus occasione seditio in prima Orientis civitate, Antiochiæ videlicet, quæ ob pietatem dicta est etiam Theopolis. Sic ea civitate, quæ nihil erat venerabilius, nihil factum est miserabilius: dum in ea a multitudine sævitum est in statuam imperatoris et in statuam defunctæ Placiliæ, religiosissimæ imperatricis. Acta sunt et alia quæ multitudo imperitæ, occasionem seditionis nacta, patrare solet. Tunc Flavianus, pater, hoc est episcopus, pro salute omnium profectus est ad castra imperatoris (Chrysost. homilia 5). Nec eum a protectione retardare potuit ætas ad ultimam senectutem protracta, aut corporis imbecillitas, aut anni tempus hiemale, aut paschalis celebritatis necessitas, aut denique soror unica in extremo spiritu constituta. Quanto autem verborum ac rationum pondere pro Antiochenis intercesseris, et se flagellis, et justæ indignationi principis, velut murum opposueris: quanta item clementia religiosus imperator se permiserit a Flaviano superari, omnemque indignationem deposueris: legat ista, qui voluit apud Joannem Chrysostomum in homiliis, quas ad populum antiochenum habuit post statuarum subversionem: potissimum tamen homilia 20 (Ex tertia). Cum missi a rege, ad commissorum inquisitionem, Antiochiam intrassent, quæ animi fiducia pro rebus intercesserint monachi, velut angeli de cælo profecti, et sacerdotes antiocheni: quomodo etiam mihi si iudices se frangi permiserint, et sese pro Antiochenis intercessuros sponderint, refertur ab eodem Chrysostomo, homilia XVII ad eundem populum.

Sic, nostra ætate, Pius quartus, pontificatus initio (Ossiparius, in Pio IV), quo reipsa præstaret, quæ Pii nominis appellatione pollicitus fuerat, clementiam dico et humanitatem, omnium pene cardinalium, sed præcipue Carafarum, qui alioqui lesi videbantur, precibus, populo romano, omnium eorum veniam condonavit, quæ in Pauli IV (1) marmoreum simulacrum, insignique, et sanctæ inquisitionis cum amelliam, ac dedecus, vacante sede, commiserat: damna modo ac detrimenta illata, quod posset, ipse, sumptibus suis, sanctæ inquisitionis officio sarciret.

CAPUT LXVI.

Pictura coronationis Lotharii III male intellecta.

Ceterum ut in his commendanda est principum clementia: sic nonnulli, quæ sincero animo depicta fuere, malo stomacho acceperunt. Cujus rei memorabile exemplum est de coronatione Lotharii tertii (2) (Sigonius, de regno Italie, libro XI et XII). Cum enim ab Innocentio (3) diadema imperatorum accepisset in Laterano, series facti ibidem in pariete depicta fuit cum carminibus (4):

(1) Obierit ille 18 augusti 1560.

(2) Romanorum regis, qui alius secundus.

(3) Epus nominis secundo, die IV, junii an. 1155.

(4) Imo carmine, seu versibus.

Rex venit ante fores, jurans prius ulla honores :
Post homo se pape, sumis quo dante coronam.

Quæ perinde a nonnullis interpretata sunt, ac si Lotharius imperium a romano pontifice in beneficium accepisset, seu feudum. Crevit autem controversia, cum Hadrianus (1), nihil tale cogitans, ad Fredericum (2) scripsit: *Neque enim, credo, oblitus es quæstem tibi honorem tribuerimus: et quanto studio imperialis coronæ tibi insignis contulerimus; cuius nos facti beneficii non pœnitet.* Hæc enim verba quam ægro animo acceperit Fredericus, responsum declarat: *Olim, inquit, imperium Ecclesiam extulit: nunc Ecclesia imperium deprimit. Ceptum est a pictura, iude tentum est ad scripturam. Non patiar. Iam ante coronam deponam, quæ de imperii auctoritate detracta ulla ratione permissa. Pictura deletur, scriptura revocetur, ne inter regnum et sacerdotium æterna similitudo monumenta supersint.* Verum pontifex, his acceptis, benignissima responsione animum imperatoris mitigavit (3). Cum enim summa cura debeat esse unicuique, ne magistratum aut principem L. dat: singulariter tamen istud exigitur a clero.

CAPUT LXVII.

Romæ rariores esse sanctorum statuas, quæ apud Belgas sunt crebriores: quodque hæc diversitas non sit reprehendenda.

Non est autem necesse quidquam præterea de famosis, injuriis, atque impiis, picturis adjicere: cum quodque facile intelligat, minime eas esse licitas.

Transemus itaque ad varietatem illam: Quod Roma, atque Italia tota rariores habet statuas, quas Belgium habet creberrimas. Ubi notandum est, quod romana ecclesia non cupiat suas consuetudines solas in aliis ecclesiis observari: sicuti pulchre indicat responsio Gregorii pape ad tertiam interrogationem Augustini, Anglorum episcopi (*Apud Bedam, l. primo Hist. ecclesiæ, cap. 27, et [libro] XII Regesti [Gregoriani]*). His enim verbis ei respondet: « Novit fraternitas tua romanæ ecclesiæ consuetudinem, in qua se meminit nutritam. Sed mihi placet, ut sive in romana, sive in Galliarum, seu in qualibet ecclesia, aliquid invenisti, quod plus omnipotenti Deo possit placere, sollicitè eligas: et in Anglorum ecclesia, quæ adhuc in fide nova est, institutione præcipua, quæ de multis ecclesiis colligere potuisti, infundas. Non enim pro locis res, sed pro bonis rebus loca amanda sunt. Ex singulis ergo quibusque ecclesiis, quæ pia, quæ religiosa, quæ recta sunt, elige: et hæc, quasi in fasciculum collecta, apud Anglorum mentes in consuetudinem deponere. »

Cur autem romana ecclesia non habeat tot sanctorum statuas, quod aliæ multæ regiones, sed solas fere

depictas eorundem imagines, difficulter, et non nisi conjecturam faciendo, dicere possem. Si autem conjecturam audire non graveris, eamque tantum ut conjecturam recipere velis, suspensor Romam rariores admisisse sanctorum statuas, propter multitudinem profanarum statuarum, quas etiam in ecclesiis ad memorias defunctorum habet plurimas. Quare inter tot statuas difficulter aliquando sanctorum statuas a defunctorum statuis distinguere: nec magnum videtur, sanctis honorem statuarum deferre, qui tam multis ibi communis est: maxime ubi habentur ipsi cineres et corpora sanctorum (1).

Audio etiam, Antuerpiæ, et alibi, ubi fracta per sectarios altaria, iterum, Deo nobis propitio, erecta sunt, rariores in altaribus poni statuas sanctorum: crebriores vero depictas tabulas; idque non aliam ob causam, quam quod plus artificii dicatur esse in illis picturis, quam in statu (2).

Si quis autem dicere velit rariores esse Romæ sanctorum statuas, quia sculptilia sunt, quæ sacra Scriptura frequentissime detestatur, is tota via, imo et exco, aberrare convincitur. Primum quidem, quod sic romana ecclesia non admitteret rariores sanctorum statuas, sed omnino nullas (3).

(1) Creberrimæ nam in Urbe sunt sanctorum statuas. Nec alia forte causa est diversitatis, quæ aro Molani fuit, quæ sculptorum in Italia paucitas ante tempora Sixti-Quinti.

(2) Verius, quod rari tum essent in Belgio periti statuarii; quales aliquando post exoriri corpore; veluti Franciscus de Quessoy, Bruxellensis: Joannes Warin, Leodius: alii magno numero.

(3) Quidam olim picturas planas solidis, sive statuis prætulere, has offendiculo esse simplicibus posse arbitrari: Ado Viennensis, *Chronico* ad an. 1767: « Facta est tunc temporis synodus (sicca secunda) anno incarnationis Domini 767: et questio ventilata est inter Græcos et Romanos, de sanctorum imaginibus: utrumne fingendæ, an piægentæ essent in ecclesia. » At genuina lectio habet: « Utrum igne cremandæ, an posendæ essent in ecclesiis. » Græcos quidam scriptor, a Crasio Tarco-Græciæ lib. VII. adductus, sacras statuas ex eo improbat, quod in sacris litteris veterum sculptilia [quod argumentum sæpe jam confutatum est]. Addebat hæc ob causam Græcos abstinere a sculptis imaginibus. Quorum consuetudini favere videtur S. patriarcha Germanus *actio IV. septimæ synodi*. Scribens enim ad Thomam Claudiopolitanum, cum ex Eusebio meminisset æneæ statue, Christo ab hæmorrhoidis sanata posite, continet subiungit. « Non hoc dicimus nos, ut statuas æneas facere studeamus: sed ut iustitiam, quoniam et illud, secundum gentium consuetudinem factum, nos reserente, sed volente, Domino: ut in ipso demonstraretur per plurimum tempus ipsius bonitatis miraculum, quod apud nos venerabilis est, qualiter obtineat nos doceat [docet, et] commemorationis sermo. » Glossa marginali attestat, in romana septimæ synodi editione, negat aliud innuere voluisse S. patriarcham, quam imagines pictas esse oportunos statuas ad operiendum altare, pro usu apud Græcos vigente. « Revera tamen, ait Theophilus Raynaudus *Interpretat. spirituales* parte II. tom. XVI. operum, pag. 335, S. Germanus aliud videtur velle. Nam absolute et simpliciter negat se suadere confici statuas: præmiseratque, miracula, ad statuum Christi Panæde erectam, edita, bonæ fidei mulieris, eam statum in Christi gratum machinate, adscribenda esse: olivæ erecto ipsa statue minus fuerit consentanea, si simpliciter spectetur. Itaque, adherentes S. Germano, hodierni Græci statuas sacras non probant, ut refert Franciscus Richardus, libro de Expeditione sacra ad insulam S. Jæmæ, cap. 12, addens hæc ex omnia Moscovitis, anno 1658. Lithunæ urbe petitis, statuum ligneum Christi de cruce pendens, quæ in magna veneratione erat in templo collegii societatis Jesu, impactus iugo nist securibus, in frusta secuisse: sunt enim Mosci, tametsi a Græcis ip non nullis capitibus abhorrentes, quod alia tamen fermen-

(1) Quartus, die 3. decemb. 1154. electus.

(2) Cognomine Anobarbum, anno 1157.

(3) Anno 1158. Haud ita tamen mitigatus est princeps superbus et iracundus, quin alia multa deinceps in hæc et sequentes pontifices, Alexandrum et Urbanum tertios, machinatus sit.

CAPUT LXVIII.

Quod sacræ statuæ nec sculptilia appellandæ sint, nec simulacra.

Deinde, quod hujusmodi statuæ sculptilia non sint appellandæ. Ino nec statuæ principum, aut majorum, et celebrium virorum, sculptilia recte nominantur. Et quidem non disputo an hujusmodi statuæ sint sculptilia: sed sive talia sint, sive non sint; tamen non sunt appellandæ sculptilia. Statua principis mei, si sit lapidea, et ob id eam lapidem vocem, loquor quidem

tati Græcorum erroribus: ac præter ceteros isto de sacris statuæ non admittendis, eo quod sint idola, et sculptilia reproba. Easdem statuæ sectarii volunt esse theophani hebræorum, quæ liquet sortuisse vitio, nec fuisse Deo acceptæ. » Paria fere habet Carolus Wlassius de incarnat. q. XI, sect. IV, assert. IX, ubi et notat positum a Stephano, Bostorum episcopo, actione II, synodi VII, dharonem inter statuæ et imagines. « De sanctis imaginibus, aiebat ille, confitemur, quod omne opus, in nomine Dei factum, bonum est et sanctum: aliud porro est imago, aliud statua. » Tum recitatis S. Germani verbis, monet, ex Judæorum doctorum sententia, figuras extantes ac prominentes mosaica lege potissimum esse prohibitas, quod verba hebraica satis sonant, de quo Moses Maimonides, lib. III, de idololatria. Urget deinde Augustinum, pluribus in locis docentem, quanta vis esset statuarum in inclinandis ad idololatriam animis, siquæ aperientem fontes minoris christianorum in statuæ propensionis. *Serm. II, in ps. CXV*: « Quodam modo extorquet figura illa membra, ut animus, vivens in sensibus corporis, magis arbitretur sentire corpus, quod sibi simillimum videt, quam.... Solum.... Contra hunc affectum, quo humana et carnalis infirmitas facile capi potest, cantat Scriptura.... Simulacra gentium argentum et aurum, et opera manuum hominum; hoc enim venerant, quod ipsi ex auro argenteoque fecerunt. Sed et non persequere instrumenta et vasa ex ejusmodi materia vel metallo habemus in usus celebrandum sacramentorum.... Et sunt profecto etiam ista instrumenta, vel vasa, quid aliud, quam opera manuum hominum? Verumtamen nunquid eos habent, et non loquentur?.... Illa causa est maxima impietatis insanæ, quod plus valet in affectibus miserorum similis vivendi [id est, vivendi] forma, quæ sibi efficit supplicari, quam quod eam manifestum est non esse viventem; ut debeat a vivente contemni. Plus enim valet simulacra ad curvandum infirmam animam, quod eo habent, oculos habent.... quam ad corrigendam, quod non loquentur, non videbunt, etc. » Et *Epist. CI, ad Deo gratias, quest. III*: « Ipsa similitudine membrorum atque sensuum, quamvis insensata et exanimata, afficiunt infirmos animos, ut vivere ac spirare videantur. » Demum observat Wlassius synodum vocant [secundam] in definitione, actione VII, fusiis picturæ [quam sculpturæ] meminisse. Sed nihil ex his omnibus elui potest adversus præsentem nostram disciplinam. Vidimus et Christo, et apostolis, a Constantino, plaudente Ecclesia, positas fuisse statuæ. Non obscure probavit eas secunda synodus necare. Ad nudiores potissimum attendi Augustinum, quæ ejus sætate frequentes erant apud ethnicos. A talibus christiana pietas semper abhorruit. Si quæ fidelibus occasione peccandi præbere possit, hanc prociat a templis eliminari vult Ecclesia catholica.

Porro de Græcis, postquam se ab Ecclesia præciderunt, et de Ruthenis eorum schisma secutus, ita Possevinus ad Joannem Basilium, magnum Moscovia ducem, in consensu procerum, an. 1582: « Errant, cum putant non licere Christi Domini imaginem sculpi: non intelligentes sculptilia a Deo fuisse prohibita, ut pronos ad idololatriam Judæorum animos ab eadem averteret. Verba enim hæc: « Non facies tibi sculptile » ad eos pertinebant, qui idola Beelzebuth, Dagon, et aliorum demoniorum, sic adorabant, ut illis etiam immolarent, ac thus offerrent. At vero, exortente Christo, sic idololatria depulsa est, ut jam liceat vixi Dei et hominis Christi Jesu, sanctorumque servorum ejus memoriam omnibus piis modis excitare, et ad mentem revocare. Quia vero, si illis verbis sculptas sanctorum imagines existimant prohiberi, cur item picturas istorum, quales permultas Rutheni venerant, non putant prohiberi sequentibus verbis: « Neque omnem similitudinem, quæ vel in cælo desuper, et quæ in terra deorsum? » Cur item D. Nicolai sculptam alicubi habent imaginem, vixit i, et tui in Russia his oculis vidimus? »

id quod verum est, sed non recte loquor. Cum enim statua ea plus sit quam lapis, merito reprehenditur, si eam demonstrans sic loquar: Vide illum pulchrum lapidem. Sic, si statuam, quia sculpta est, asserere velis sculptile, malim id tibi concedere, quam multum contradicere. Sed cum Apostolus dicat (Rom. XIII, 7): *Cui honorem, honorem, honorifice de imaginibus loquendum est propter eos quos representant: et abstinendum est a generalioribus vocibus, quæ in ipsa locutione contemptum aliquem præ se ferunt, aut ferre videntur.*

Est et altera ratio, ob quam hujusmodi statuæ sculptilia non sunt appellandæ: quod nusquam illi nominentur, vel in sacra Scriptura, vel apud ecclesiasticos scriptores, quantum quidem ego meminerim: sed in utriusque Testamenti sacris libris solæ falsorum deorum fictæ et falsæ statuæ, sive idola, usitatissime et frequentissime sculptilia nuncupantur, eo quod non plus sint quam sculptilia: quamvis eas qui in imagine vivebant inscientie bello (*Sap. XIV, 22*), deos suos esse putabant. Hinc etiam lapides, et similibus multis vocabulis nominantur, ad majorem detestationem vanissimæ idololatriæ.

Est postremo et tertia ratio, ob quam statuæ, potissimum sacras, sculptilia nolim appellari: quod imaginum sacrarum osiores, hæretici nostræ tempestatis, hanc loquendi phrasim ament, et introducant, ut sic facilius simpliciores suo veneno inficiant (1). Dum enim usitato et recepto loquendi modo sacræ statuæ sculptilia dicuntur, facilius incautus persuadetur hæc esse sculptilia, toties in sacra Scriptura reprehensa. Nec aliam ob causam sectarii libentius utuntur simulacri vocabulo, quam imaginis: nempe ut, hac locutione introducta, majori apparentia, nobis obijciat illud dilecti apostoli (I Joann. V, 21): *Filioli, custodite vos a simulacris: et similes e sacra Scriptura locos plurimos.*

Quare non solum docti interpretis judicium, sed et fidem boni viri in Xylandro (2) desiderat Sanderus (*Lib. I, de Imaginib. cap. X*): quod, Cedreni compendium e græco vertens, in Copronymi vita scribat, illum exegisse juramentum ab omnibus suo imperio subjectis, quo confirmarent nulli se simulacro supplicaturos. Ita enim latine vertit Cedreni verba tanquam aliud non sit *ἑταῖρος*, quam simulacrum: aut aliud non sit *προσκυνησάει*, quam supplicare. Ac (po-

(1) Inter scholia, quibus historiam sacram Sulpitii Severi illustrandam aggressus est Georgius Hornius, legitur isid. e Frid. Spaalenho, Leydensi theologo, excerptum, Edit. 1647, pag. 88: Discrimen inter *imaginem* et *idolum* nullum est. Unde vocabula *εἰκών*, *εἰδωλον*, *ἰμάγω*, *ἰδωλον*, simulacrum, promiscuo significato accipiuntur. Sic Glossarium: *imago*, *ἰμάγω*, *ἰδωλον*; et Hesychius: *εἰδωλον*, *ἰδωλον*, *ἰμάγω*, *ἰδωλον*. Sic voces: *ἰμάγω*, *ἰδωλον*, *ἰδωλον*, *ἰδωλον*, *ἰδωλον*. Hinc, fateor, efficit, eandem omnibus istis vocabulis olim significationem fuisse. Sed unde probabili eandem permansisse? Aut, si pertendas vocabulorum sensum nunquam mutari, consequens est, ut etiamnum reges optimos, *Tyrannas*: milites acquisitos, *Latroes*: philosophos, quoscuunque, *Sophistas* appellare tibi liceat.

(2) Guillelmus Xylandro, Augustæ Vindelitorum natus an. 1552, græcas litteras Heidelbergæ professus est, illucque pauper obiit an. 1576.

siremo omisso, quia presentem tractationem non concernit) non satis probo, sublit Sanderus, quod simulacrum dixit, ubi nos imaginem potius dicere solemus.

Quoniam enim non me lateat, quosdam (et in iis Lactantium, *De Origine erroris*, libro II) a similitudine simulacrum derivare: atque in eo sensu id nomen non male coherere cura re, qua de agitur; tamen scio aliis etiam videri potius a simulatione appellatum, ut simulacrum sit, non quævis imago, verum ficta et falsa: utpote illa quæ rem mortuam quasi viventem representare conatur; sicut apud Clementem (*Lib. II Recognitionum*) Simon magus de seipso ait: *Statuas animas reddam, ita ut patenter ab iis, qui vident, homines esse* (1). Atque in eam sententiam, usus, qui magister est dicendi, nomen id potissimum accommodavit. Imago autem, sive ab imitando, quasi imitatio, seu aliunde nominata est, certe quidem non tam sæpe in eodem pariter sumitur, quam simulacrum, quod ex D. Hieronymi mento, nihil nisi vanum et falsum cultum sonat. *Et rex, inquit (In cap. VII Osee), et populus operati sunt mendaciam, id est, idolum. Sicut enim contrarium est simulacrum Deo, ita mendacium veritati. Ubi simulacrum, mendacium et idolum pro iisdem posuit. Quia imo, quod septuaginta dixerunt: Ταῦτα εἰδωλὰ τοῦ θεοῦ, Ecclesia sic verum habet: Simulacra gentium: tanquam id latine sit simulacrum, quod græce idolum, id est, vana et simulata species; cum interim imago sæpius veram speciem, quam vanam significet.* (3).

Sicut ergo veteres diligentissime caverunt obscuras et novitias locutionum formulas, quibus ariani, aut alii hæretici delectabantur: sic et nos loquendo quam maxime ab hæreticorum phrasibus recedere conemur: et eo magis, quod huiusmodi locutiones aliquando ignorantes imitabamur. Quæ quid accedisse scio quibusdam multum catholicis. Nam per inadvertentiam, aut imprudentiam, phrasi catholicis eo loci antea inusitata, sed hæreticis, quæ ejus auctores erant, multum grata, Christi in cruce pendentis imaginem, Deum appellare cœperunt, dicendo: Dei illius facies artificiosissime sculpta est: *Dien Godt is ael ghemæet* (3), et similia.

Intolerabile vero est, quod nonnulli idolum, simulacrum, et imaginem, ut synonyma notent, nulla

adhibita distinctione, contra presentes hæreses, de ecclesiastice usurpationis restrictione. Quibus in presentiarum obijcio Nicenum concilium (*Nicenum secundum, actio VII*): *Qui venerandas imagines idola appellant, anathema.*

CAPUT LXIX.

Quid de arte pictoria scripserint.

Presenti autem libro nihil ago de artificio artis pictoriæ, aut reliquarum artium, quæ picturam comitantur: quales sunt, statuariæ, et plasticæ, fusoriæ, et glypticæ. Statuariæ, ex lapide, ligno, ebore (1), rerum imagines fabricat: eademque ex gleba (2) fingit plastas: ars autem fusoriæ hæc in proplasto ex ære aliisque metallicis exprimit (3). Glyptica, vero, lapidibus et gemmis insculpit (4). Scripsit de istis et recentioribus Pomponius Gauricus. Leo Baptista de Albertis, Florentinus, scripsit de pictura libros tres. Albertus Durerus edidit institutionum geometricarum libros quatuor, pro pictoribus, lapidicis, etc. Inter veteres, de pictura, et claris pictoribus, et plasticæ scripsit Plinius librum XXXV naturalis historię. Ego vero, ut dixi, de artificio nec tractare volo, nec judicare; non enim habeo oculos artis (*Ælianus, lib. XIV, cap. XIV, variorum historię*) peritos, ut discernere possim quæ pictura cui sit præferenda. Aristoteles (*Probl., sect. XXIII, quæst. VI*) in picturis et animadvertit, et laudavit, quod mare pingatur cæruleum: flumen, pallidum: lacus vero candidus; sed in huiusmodi oculi mei caligant (5). Quare ignoran-

(1) Ex metallo, non fuso.

(2) Ex argilla, gypso, vel simili aliqua materia.

(3) Hæc Molanus exscripsit ex Henrici Cornelii Agringii libro de Facilitate scientiarum, cap. 23. Fusoriæ, seu Chymicæ, opus ita exhibet recens poeta:

*Serolis tandem grandis, aperta
Detegit tellure, locus sedesque typhorum.
Interea rigidum vasis fornace micantem
Excipit: crassus erudit ad æthera fumes,
Dum loquit, impatiens riuclis et carcere solvi,
Que data porta, vixit. Non sic, fracto obijce, torrens
Præcipit. Fluit æs rictu, formæque typhorum
Accipit impressam: crescant homerique manusque:
Ærea luxurians graties per colla capilli:
Targit inane caput: digitorum nascitur ordo:
Crura lussant: surgit cereræ: præterit altus:
Natus homo est: media spirat rediurus in urbe
Henricus: spiritus rigido ludoque in ære,
Quifis erat, densos medius cum nuper in hostes
Iret, et impatido prætereret agmine vultu.
Deissin, Carm. de Sculptura.*

(4) Adde cæsuram (gallice la gravure), quæ cavas imagines format in ligno, lapide, aut metallo: Encausticæ, quæ ceris pingit, ac picturam insit: Artes operum Metallarum, et fragminibus vitri aut marmoris, etc. Porro pictura olim exercebatur in ligno, ære, marmore, aliisque rebus: A seculo XV, post repertum olei usum ab Joanne van Eyck, Leodiensi, vulgo Bruggensi dicto, frequentior est in tela: Quæ in vitro, nunc obsolescit: in charta, seu papyro vulgari, sit variis modis, seramento simplici, et Chiensi, etc.: omnium commodissime, stylo, subacta varii coloris massa instructo, vulgo au pastel.

(5) Videtur id ita explicari posse: aqua nullius est coloris, nisi ab admixtis aut vicinis corporibus acceptis. Mare, cum latissima sit ejus facies, maxima ex parte per ætherem prospicitur, qui cærulei coloris est: quam ob causam et montes eminus visi, cærulei apparent. Flumina, præsertim majora, colorem referunt, partim æris, partim alvei sui, qui plerumque subfluvius est, ut et arenæ quas vehunt: hinc fluminibus color glaucus, seu mixtus ex albo flavo, et cæruleo. Lacus, quorum aqua placidior, vix aliunde colorantur, quam ex æthere incumbente ac subcunge.

(1) Exigua est auctoritas illarum Recognitionum, quæ vel Clementis non sunt, vel ita interpolatæ, ut, quid ejus sit, amplius dignosci nequeat. Legi Tillæmontium, tom. II, edit. Bruxell., in-42, parte I, pag. 294 et seqq. Ceterum nihil incredibile profert hoc loco Molanus, cum aliunde constat Simonem, ac Simonianos, magicis exercitiis impense deditos fuisse.

(2) Nihil est idolum in mundo, ait S. Paulus, I. Cor. VIII, 4. Quare Eusebius ad librum XI Odysseæ idolum exponit, inasem imaginem: ut quæ cernitur in umbra hominis: ut phantasma, quæ mens silis fabricat: denique ut spectra, et mortuorum umbras, quas et Lucianus *Idola* vocat in *Dialogis mortuorum*: Virgilius vero *Idola*, VI, *temas sine corpore vias, cæca sub imagine formæ relictæ*. Legi Bellarminum de *Religiis et imaginibus sancto-rum*, lib. II, cap. 5, ubi, inter alia, recte observat imaginis nomen in sacris litteris nusquam tribui, nisi rerum verarum similitudini.

(3) Gallice ad verbum: *Ce Dieu est bien fait*.

tas meæ conscius, hic sisto. Nolo enim mihi obijci vulgatum proverbium: *Cæcus de coloribus*; aut illud: *Non acutis te ultra malleum loqui*; aut postremo illud Apellis: *Ne auctor ultra crepidam* (1). Ne autem existimes artificium in picturis sacris Deo minus gratum esse, memineris Beseleel (Exodi XXXI, 2, 5; XXXVI, 1, 2) impletum esse « spiritu Dei, sapientia, et intelligentia, et scientia in omni opere, ad excogitandum quicquid fabricari potest ex auro, et argenteo, et ære, marmore, et gemmis, et diversitate lignorum: ut sciret fabre operari, quæ in usus sanctuarii necessaria erant, et quæ præceperat Dominus. » Posuit etiam Dominus sapientiam in corde Ooliab, et omnis erudit, qui sponte se obtulerant ad faciendum opus.

SUPPLEMENTUM

AD LIBRI II CAPUT LXIX.

SEU VARIORUM DE PICTURA, ET COGNATIS

ARTIBUS, LIBRORUM

INDICULUS.

1. *Albertus Durerus, de symmetria partium, in rectis formis humanorum corporum. Norimbergæ in arduis durerianis, 1532, in fol. fig. Item quatre livres de la proportion des parties et portraits des corps humains; traduits de latin par Loys Meigret, Paris, Charles Perrier, 1557, in fol.*

Ejusdem, de varietate figurarum et flexuris partium, et gestibus imaginum et de symmetria, libri, Norimb., 1554, in-fol. fig.

2. *Leon Baptista Alberti, della pittura, e delle statue, etc., libri tre. 1540, in fol. fig.*

3. *Polidorū Gaurici, de sculptura et statuariis. Antuerpiæ, apud Joannem Grapheum, 1528 in-12. Item de sculptura, de symmetria, de lineamentis, de physiognomia, de perspectiva, de chymice, de ectypis, de calatura, ejusque speciebus, de cæteris speciebus statuarum, de plastica, de proplastice, de paradigmatica, de*

(1) « Id est, ne quis de his judicare conetur, quæ sint ab istius arte professioneque aliena. Quod quidem adagium natum est ab Apelle, nobilissimo pictore, de quo Plinius, lib. XXXV, cap. 10, scribit in hæc modum: Idem perfectus, quæra properebat in pergitis transcuntibus; atque, post ipsam tabulam letens, vitia quæ notarentur auscultabat, vulgum, diligentius iudicem, quam se, præferens. Ferrusque a auctore esse reprobissimum, quod in crepidis [quidam legunt: Crepidarum] una intus pauciores fecisset amas. Eodem, postero die, superbo emendatione pristinae adnotationis, cavillante circa crux, indignum properebat, dominumque ne supra crepidam auctor iudicaret; quod et ipsum in proverbium venit. Hactenus Plinius. Hinc similitudinem, quod refert Athenæus; Stratonem citharedes faber socrum de musica contententi: Non sentis, inquit, te ultra malleum loqui? Eodem pertinet, quod in his nepos in Epistolis scripsit: De artifice non recte iudicare quicquam, nisi et hanc sententiam. Quosque primo Narsium libro dixit Aristoteles: Eorum rerum summamque iudicem esse hunc, quorum sit eruditus. Et quod idem scripsit libro secundo Naturalium: Cæcum discutere de coloribus. Quæ verba jam inter nostri temporis scholasticos in proverbium abierunt, quos qui-plam de rebus ignotis discant. Ad eandem sententiam referendum quod ait Pallas Pictor apud Quintilianum: Fœces futuras artes, in soli artifices de his iudicent. » (Erasmus, *Adagiorum chiliade I, centur. VI, n. 16*).

TH. XXVII.

temice, de coloptice, de clavis sculptoribus, etc; Impresum Norimbergæ, apud Joannem Petreum, 1542, in 4°.

4. *Livre artificieux et très-prouffitable pour peintres, tailleurs des images et antiquités, et plusieurs autres gens ingénieuses. En Auvers, 1519; in-4° fig.*

5. *Ori Apollina, de sacris notis et sculpturis. Paris, apud Jac. Kerver, 1551, in-12, fig. It. Gallice: Les peintures ou gravures sacrées de Orus Apollon. Ibid., id m. 1553, in-12, fig.*

6. *Trattati dell' arte e la pittura, di Giov. P. Lomazzo; ne' quali si contiene tutta la teoria e la pratica d' essa pittura. In Milano, 1584, in-4°.*

7. *De' veri precetti della pittura, di M. Giov. Battista Armenio da Faenza; ne' quali, con bell' ordine d' utili e buoni avvertimenti per chi desidera in essa farsi con prestezza eccellente, si dimostrano i modi principali del disegnare, e del dipingere e di fare le pitture, che si convengono alle condizioni de' luoghi, e delle persone. In Ravenna, 1587, in-4°.*

8. *Ragionamenti di Giorgio Vasari sopra le invenzioni da lui dipinte in Firenze, nel palazzo di loro Altezza Serenissime. In Firenze, i Giunti, 1588, in 4°.*

9. *Instruction et fondements de bien pourtraire, par Philippe Galie. Auvers, 1589, in fol., fig.*

10. *Het leven der oude outycke doorluchtigh Schilders, soo wel Egyptenaren, Grieken, als Romeynen, uyt verscheyden schryvers byeen gebracht, en in druck uytgegeven, tot dignst, nut, en vermaeck der Schilders, en alle Konst-beminders; door Karel van Mander. Alckmaer, Jacob de Meester, 1605, in-4°. It. Amsterdam voor Cornelis Lodewycksz Vander Plasse, 1617, in-4°, ff. 25.*

Het Leven der moderne, oft deestysche doorluchtigh Italiaensche Schilders; beginnende van de ghene, die d'edel Schilderskonst in dese leste eeuwen weder als van der doot verweert, oft herbaert, en to desen onsen tydt in Italien hebben ghecoft, en to meer en meer Volcomenheyt gebracht, tot groot na en vermaeck der Schilders, en Schilderskonst beminders. Het Leven der doorluchtigh Nederlandtsche en Hooghdysche Schilders. Door de Selve. Adhæret superior in secunda editione, folli 215.

Den grondt der edel vry Schilderskonst; waer in haer ghestalt, aerdt, ende wesen, de leer-lustigh Leught, in verscheyden deelen in Rym-dicht, wort voor-gedroghen. Door de Selve. Haerlem, 1604, in-4°. Item Amsterdam, Jacob Pietersz Wachter, 1618, in-4°, ff. 22. Item, soluta oratione, hoc titulo: Den Leer-meester der Schilderskonst, in rym, gestelt door Karel van Mander; weder een 't ligt gegeven, en ontrynt door W. de Geest. Leeuwarden, 1702, in-12.

Uysleggingh op den Metamorphosis Pub. Ovidii Nasonis; alles streckende tot voordering des vromen en eerlycken borgherlycken wandels. Seer dienstich den Schilders, Dichters, en Konst-beminders; noek yeghelyk tot leeringh by een ghebracht en gelyent door K. van Mander. Uns cum præcedente.

(Six.)

Uytbeeldinghe der Figuren; waer in te sien is, hoe d'Heydenen hun Goden uytgebeeldt, en onderscheyden hebben: hoe d'Egyptische yet beteyckenden met dieren oft anders, en eenighe meeninghen te kennen gaven, met noch meer omstandigheden. Alles seer nut den vernuftighen Schilders, en oock Dichters, hun personagien in Vertooninghen, oft anders toe te meecken. By een ghebrucht en gheraemt door *K. van Mander. Ad calcem superioris, ff. 109-122.*

De groote Schouburg der Nederlandsche Konst-Schilders en Schilderessen; door *K. van Mander* en *Arnold Houbraken*. Amsterdam, 1719, in-8°, 5 vol., fig.

11. *Pomp. Gaucii opus, et Ladovici Demofonii, de veterum Sculptura, Celsura, gemmarumque sculptura et pictura. Antwerp, 1609, in-4°.*

12. *Julius Caesar Bulegerus, e societ. Jess, de Pictura, Plasticæ, Statuariæ. Lugduni, 1627, in-12.*

13. *Samenspreckinghe, betreffende de Architecture, ende Schilder-konst. Gouda, 1628, in-4°.*

14. *Frederici cardinalis Borromæi, archiep. Mediolani, de pictura sacra libri duo. Mediolani, 1654, in-4° majori. It. cum scholiis Ant. Franc. Gorii, in symbolis literariis, Romæ, sumptibus Nic. et Marci Palaurini 1754, in 8°, editis, decadis 11, vol. VII, pp. 96.*

15. *Livre de portraiture, par maître Jean Cousin. Paris, 1635, in-4° oblong, fig.*

16. *Francisci Junii, Francisci filii, de pictura veterum libri tres. Amstelodami, 1637, in-4°. It. Hagæ Comitum, 1169, in-fol. Item tot in locis emendati, et tam multis accessionibus aucti, ut plura novi possint videri. Accessit catalogus, adhuc ineditus, architectonorum, mechanicorum, sed præcipue pictorum, statuariorum, celsorum, tornatorum, aliorumque artificum: et operum quæ fecerunt; accedunt seriem litterarum dignitas. Ibidem, Regnerus Leers, 1694, in-f., pp. 296 et 255. Item belgice: F. Junii Schilderboek, behelzende de Schilderskonst der Oude; begrepen in dry boecken. Middelburgh, 1641, in-4°. Item Nu wederom met een bequaem Register vermeerderd. Ibidem, Zacharias Romm, 1659, in-4°, pp. 582. It. Ibidem, 1675, in-4°.*

17. *Galeria giustiniana del marchese Vincenzo Giustiniani. Romæ, 1640, 2 vol. in-fol.*

18. *Tableau des passions humaines, de leurs causes et de leurs effets, Lyon, 1612, in-12.*

19. *Trattato della pittura; da F. Disegno. In Venetia, 1642, in-12.*

20. *Della luce del dipingere e disegnar; messa in luce da Crispino del Passo. Amst., 1645, in-fol., fig. Ibidem editam francice, germanice, ac belgice.*

21. *Paraphrase sur le tableau de Michel-Ange, du dernier jugement, par le sieur Breuché de la Croix, protonotaire du saint-siège apostolique, conservateur des privilèges de l'ordre de Malte, pasteur des deux Fiévals, etc., 1644, in-4°, pp. 146.*

22. *De la manière de graver à l'eau forte et au burin, et de la gravure en manière noire, avec la façon de construire les presses modernes et d'imprim*

mer en taille-douce, par Abraham Bosse. Paris, 1645, item 1745, in-12, fig.

Représentation de diverses figures humaines, avec leurs mesures prises sur des antiques à Rome, par le même. Paris, in-4°, fig.

Perspective pratique, par le même. Paris. 1645, in-12, fig.

Sentiments sur la distinction et diverses manières de peintures, dessins et gravures, par le même. Ibid. 1652, in-12, fig.

Le peintre converti aux précises et universelles règles de son art, par le même. Paris, 1667, in 8°, fig.

23. *Insigniores statuarum urbis Romæ icones. Romæ, Joannes Jacobus de Rubéis, 1645, in-4°.*

Imagines Veteris ac Novi Testamenti, a Raphaelis Sanctio, urbinatæ, in vaticani palatii ædificiis expressæ, Joannis Jacobi de Rubéis cura delineatæ et incisæ. Romæ, in-fol., oblongo.

Ejusdem Joannis Jac. de Rubéis, admiranda Raphaelis Urbis uisus Monumenta. Ibid., in-4°, oblongo.

Galeriæ farnesiæ icones. Romæ in arduis ævenissimæ ducis parmensis, ab Annibale Caraccio, ad veterum æmulationem, posterorumque admirationem, coloribus expressæ, cum ipsarum iconocromatibus et ornamentis, a Petro Agolla delineatis, incisæ. Romæ, Joannes Jac. de Rubéis, in-fol. Charta atlantica.

24. *Het Teeckenboek van Abraham Bloemart, bestaende in seven deelen; waar achter het aardige Kind-rsipel, en andere uytgebeeld door Cornelius Holsteyn. Amsterdam, Nicol. Visscher, in fol.*

Eerste Beginselen der Teeckenkonst, bestaende in seven deelen, en honderd en viertigh planten, geteeckent door Abraham Bloemart. Amst., in-fol.

25. *Heydensche Afgoden, Beelden, Tempels, enz., voor Schilders, etc. Haarlem, 1646, in-12.*

26. *Le maraviglie dell' arte, ovvero le Vite de gli illustri pittori veneti, e dello Stato; ove sono raccolte le opere insigni, i costumi, ed i Ritratti loro. Da C. Ridolfi. In Venetia, 1648, due vol. in 4°, fig.*

27. *Delle Vite de' più eccellenti pittori, scultori et architetti, di Giorgio Vasari, pittore ed architetto aretino. In questa nuova edizione diligentemente rivista, ricorrette, accresciate d'alcuni Ritratti, ed arricchite di postille nel margine. In Bologna, parte I e II, 1648. Parte terza, in due vol., 1662, 1665, in-4°. fig. It. anglie: Chioise observations upon the art of painting; together with Vasari's Lives of the most eminent painters, from Cimabue to the time of Raphael and Michael Angelo. London, 1719, in-4°. Oblit Vasarius an. 1574, et. 65.*

28. *Metamorphosis, ofte wonderlaare Verandering, ende Leven van den vermaerden Meester Quinten Matsys, constig Graftmit, ende Schilder binnen Antwerpen; met verscheide Ghedichten van Thomas Morus, ende andere gheleerde Mannen. Antwerpen, 1648, in-4°.*

29. *Image de divers hommes d'esprit sublime, qui par leur art et science devraient vivre éternellement, desquels la louange et renommée font estimer le*

monde; mise en lumière par Jean Meyssens, peintre et vendeur de l'art, à Anvers, au commerçier, 1619, in-4°, fig. num. 65, que et inserta libro, infra, n. 35, indicando, sed forma deteriore.

50. Trattato della pittura, di Leonardo da Vinci; dato in luce, con la vita dell'istesso autore da R. du Fresnoy. In Parigi, 1651, in-fol. Item E. Leon Battista Alberti, della pittura, e della statua; in Parigi ed in Napoli, 1755-1751, in fol., fig. It. gallice: Traité de la peinture, de Léonard de Vinci, traduit en français par M. de Fréart et S. de Chambray, Paris, Langlois, 1651, in-fol., fig. It., ibid., Giffart, 1716, in-12. Obiit Vincius in Gallia, anno 1518, ætatis 76.

51. Trattato della pittura e scultura, uso ed abuso loro. In Firenze, Bonardi, 1652, in-4°.

52. Het Broederschap der Schilderskunst, ingewydt door Schilders, beeldhouwers, enz. Amsterdam, 1654, in fol.

53. Gerardi Joannis Vossii, de graphice, sive arte pingendi, Tractatus extat in ejus libro de quatuor Artibus popularibus, Amstelodami edito ab Joanne Blaeu, 1660, in-4°, pp. 61-94, et in operum ejus collectione.

54. Traité de l'origine de la peinture, par André Félibien. Paris, 1660. Vide infra, n. 42.

Des principes de l'architecture, de la sculpture, de la peinture et des autres arts qui en dépendent, avec un dictionnaire des termes propres à chacun de ces arts, par le même. Paris, Coignard, 1676, in-4°, fig.

55. Het gulden Cabinet van de edele vrye Schilders-kunst; waer in begrepen is den lof, en het Leven van de vermaerdste Schilders, Architecten, Beeldhouwers, ende Platsnijders van dese eeuw; door Cornel. de Bie, Notaris tot Lier. Antwerpen, Jan Meyssens, Konstvercooper, 1661, in-4°, fig.

56. Idée de la perfection de la peinture, démontrée par les principes de l'art et par des exemples conformes, sur les plus célèbres tableaux des peintres anciens et modernes, Léonard de Vinci, Raphaël, Jules Romain et le Poussin, par Roland Fréart, au Mans, 1662, in-4°.

57. Ernesti Vossii. Tractatus physiologicus de pulchritudine. Brusellis, 1662, in-16, fig.

58. Habitii antichi; ovvero raccolta di figure delineate dal gran Titiano, e da Cesare Vecellio, suo fratello. In Venetia, i Combi, 1664, in 8°.

59. Le Minere della pittura, di M. Boschini. In Venezia, 1664, in-12.

60. Vite de' pittori antichi, scritte ed illustrate da Carlo Dati. In Firenze, 1667, in-4°.

61. Entretiens sur la vie et les ouvrages des plus excellents peintres anciens et modernes; nouvelle édition, corrigée et augmentée des conférences de l'académie royale de peinture et de sculpture, par André Félibien. (Que collationes primum prodierant Lutetiae Paris., typis Frederici Léonard, 1667, in-4°). De l'idée du peintre parfait et des traités des dessins, des estampes, de la connaissance des tableaux et du goût des nations, par Jean-François Félibien. Paris,

1696, in-4°, deux vol. It. Amsterdam, 1706, in 12, six vol. Item autre édition à laquelle est jointe la description de l'hôtel royal des Invalides. Trévoux, 1724, in-12, six vol.

62. Caroli Alphonsi du Fresnoy, de arte graphica, Carmen. Lutetiae Paris., 1668, et post aliquoties. It. L'art de la peinture, par Charles-Alphonse du Fresnoy, traduit en français par Roger de Piles, avec des remarques. Paris, Langlois, 1668 et 1684, in-12. It. belgique: Schilderskonst door C. A. du Fresnoy, Amsterdam, 1722, in-12. It. anglaise, soluta oratione. Fresnoy's Art of painting, by John Dryden, London, 1716, in-12.

63. Plaidoyé pour Girard van Opstal, de l'académie royale de la peinture et de la sculpture. Paris, Cramoisy, 1668, in-4°.

64. Joannes Schefferus, de arte pingendi. Norimbergae, 1669, in 12.

65. Iconologia di Cesare Ripa... ne i quali si esprimono varie immagini di virtù, virtù, passioni humane, affetti, atti, discipline, humori, elementi, corpi celesti, provincie d'Italia, fiumi, ed altre materie infinite, etc. In Venetia, 1669, in-4°, fig. Item iconologia ou explication de plusieurs images, emblèmes et autres figures hiéroglyphiques; tirée de César Ripa, par Jean Bandoin, avec figures gravées par Jacques de Bie. Paris, Billaine, 1677, in-4°. It. belgique: Uyt-eeldinge des Verstandts; door Cesar Ripa... Amsterdam, in-12, met 200 koopere platen.

66. Trattato della pittura, da F. Lema. In Brescia, 1670, in-12, manuscr.

67. Viaggio pittoresco, da G. Barri. In Venetia, 1671, in-12.

68. Le Vite de' pittori, scultori et architetti moderni, da Pietro Bellori. In Roma, Mascardi, 1672, in-4°.

69. Sudio di pittura, scultura ed architettura, nelle chiese di Roma, del F. Titi. In Roma, 1675, in-12.

70. Conversations sur la connaissance de la peinture et sur le jugement qu'on doit faire des tableaux, où par occasion il est parlé de la vie de Rubens et de quelques-uns de ses plus beaux ouvrages, par Roger de Piles. Paris, Langlois, 1677, in-12.

Dissertation sur les ouvrages des plus fameux peintres, avec la description du cabinet de M. le duc de Richelieu, et la vie de Rubens, par le même. Paris, 1681, in-12.

Les premiers éléments de la peinture pratique, enrichis de figures de proportions, mesurées sur l'antique, dessinées et gravées par Jean-Baptiste Corneille, peintre de l'académie royale, par le même; Paris, 1684, in-12. It. anglaise: Principles of painting, by R. de Piles. London, 1745, in-12.

Cours de peinture par principes, par le même. Paris, Estienne, 1708, in-12. It., ibid., Jombert, 1741, 2 vol. in-4°.

Abrégé de la Vie des Peintres; avec des réflexions sur leurs ouvrages: et un traité du peintre parfait, de la connaissance des dessins et de l'utilité des es-

tampes. Seconde édition, revue et corrigée par l'auteur; avec un abrégé de sa vie, et plusieurs autres additions. Par le même. Paris, Estienne, 1715, in-12, *It.* Het Leeven der vermaardste Schilders, en Aanmerkingen over haare Werken. Door R. de Piles. Amsterdam, 1725, in-12.

Recueil de divers ouvrages de Roger de Piles sur la peinture et le coloris. Paris, 1755, in-12.

51. Inleyding tot de hooge Schoole der Schilderskonst; anders de zichtbaare Werelt, verdeelt in negen Leerwinkels, yder bestiert door eene der Zanggodinnen. Door Smeets van Hoogstraeten. Rotterdam, 1678, in-4°, fig.

52. La Felsina pittrice, vite de' pittori bolognesi. Dal cavaliere *Matteoli*. In Bologna, 1678, in-4°, fig., quattro vol.

53. Osservazioni sopra il libro della Felsina pittrice, per difesa di Raphael da Urbino, dei Caracci, e della loro scuola. Da V. Vitteria. In Roma, in-12.

54. Joachimi Sandrart *Admiranda statuarie*. Norimbergæ, 1680, in-fol., fig.

Ejusdem *Academia artis pictoriae*. *Ibid.*, 1685, in-fol., fig.

Rome antique et nové theatrum; sive Urbis, juxta varios ejusdem status, delineatio topographica: curante Joachimo Sandrart. *Ibid.*, 1684, in-fol., fig.

Præcipuorum aliquot Romæ templorum, quæ Roma exhibet, Ichnographia; auctore J. J. de Sandrart. *Ibid.*, 1684, in-fol., fig. *Quæ omnia etiam germanico sermone prædicantur.*

55. *F. Baldinucci* Vocabolario Toscano dell' arte del disegno, nel quale si esplicano i propri termini e voci, non solo della pittura, scultura, ed architettura, ma ancora di altre arti a quelle subordinate, e che abbiano per fondamento il disegno; con la notizia de' nomi e qualità delle gioie, metalli, pietre dure, marmi, pietre tenere, sassi, legnami, colori, strumenti, ed ogn' altra materia che servir possa tanto alla costruzione di edifizj e loro ornato, quanto alla stessa pittura e scultura. In Firenze, 1681, in-4°.

Notizie de' professori del disegno, da Cimabue; per le quali si dimostra come e perchè le bell' arti di pittura, scultura, ed architettura, lasciata la rozzezza delle maniere greca e gotica, si siano in questi secoli ridotte all' antica loro perfezione. Dal medesimo. In Firenze, 1681, in-4° — Secolo II dall' anno 1500 al 1400, distinto in decenni. *Ibid.*, 1686, in-4°. — Secolo quarto, che contiene tre decenni dall' anno 1550, al 1580. *Ibid.*, 1688, in-4°.

Vita del cavaliere Giov. Lorenzo Bernino, scultore, architetto e pittore, dal medesimo. In Firenze, 1682, in-4°.

Cominciamento e progresso dell' arte dell' intagliare in rame; colle vite di molti de' più eccellenti maestri della stessa professione. Dal medesimo. In Firenze, 1686, in-4°.

Lettera, nella quale *F. Baldinucci* risponde ad alcuni quesiti in materie di pittura. In Roma ed in Firenze, 1687, in-4°.

Lezione di *F. Baldinucci* nell' academia della Crusca... In Firenze, 1692, in-4°.

56. Académie des sciences et des arts, contenant les vies et les éloges historiques des hommes illustres qui ont excellé en ces professions, depuis environ quatre siècles, parmi diverses nations de l'Europe; avec leurs portraits tirés sur des originaux au naturel, et plusieurs inscriptions funèbres, exactement recueillies de leurs tombeaux. Par *Isaac Boffart*, chevalier de l'ordre de St. Michel. Amsterdam, héritiers de Daniel Elzevier (Brux., Franç. Foppens) 1682, in-fol. 2 vol., pp. 421 et 501.

57. Les Proportions du corps humain, mesurées sur les plus belles figures de l'antiquité; par *G. Andrau*. Paris, 1685, in-fol.

58. Le pitture di Bologna. In Bologna, 1686, in-12. *It.* 1752, in-12.

59. Ammaestramento utile e curioso di pittura, scultura ed architettura. In Roma, 1686, in-12.

60. L'art de laver, ou la nouvelle manière de peindre sur le papier; par *M. Goutier*. Lyon, 1687, in-12. *It.*, Bruxelles, 1708, in-12.

61. Explication des tableaux de la galerie de Versailles et de ses deux salons. Paris, 1687, in-4°.

62. Recueil des descriptions de peintures, et autres ouvrages faits pour le roi (Louis XIV). Paris, 1689, in-12.

63. *Tabelle selectæ ac explicatæ a Carolo Catharina Patina*, Parisina. Patavii, 1691, in-fol.

64. Le Cabinet des beaux arts, ou recueil des plus belles estampes; avec l'explication par *M. Perroult*. Paris, 1695, in-fol.

65. *David Klocker, die vernehmste Schildereren, welche in denen Pallasten des Königreiches Schweden zu sehen sind*. Stockholm, 1694, in-fol.

66. *Ludolphi Smids pictura loquens: sive heroicarum tabularum Adriani Schoonebeck enarratio et explicatio*. Amstelædami, 1695, in-12, fig.

67. Sentiments des plus habiles peintres sur la pratique de la peinture et de la sculpture; par *Henri Testelin*. Paris, Cramoisy, 1696, in-fol., fig.

68. *Verlichterle Kunde*; door *W. Goeree*. Amsterdam, 1697, in-12.

Inleiding tot de pratyck der algemeene Schilderskonst; door *de Selve*. *Ibid.*, in-12.

Natuurlyk en Schilderskonstig Ontwerp der Menschkunde; door *de Selve*. Amsterdam, 1704, in-12.

Teyken-Verlichterle-en Schilderskonst; door *de Selve*. Amsterdam, 1705, in-12.

69. Histoire des arts qui ont rapport au dessin, divisée en trois livres; par *P. Monier*, peintre du roi, etc. Paris, 1698, in-12. *Item*, anglise: History of painting, etc., by *P. Monier*. London, 1699, in-12, fig.

70. Cabinet des singularités d'architecture, peinture, sculpture et gravure; ou introduction à la connoissance des plus beaux arts, figurés sous les tableaux, les statues et les estampes; par *Florent Le Comte*. Paris, Picart, 1699, in-12, 5 vol. *It.*, Bruxelles, 1702, in-12, 5 vol., fig. *Item*, belgique redoliam: Het

Konst-Cabinet der Bouw-Schilder-Beeldhouw-en Graveerkunde. Met Plaat. Utrecht, 1745, in-12, twee deelen.

71. Grondlegging van de Teekenkonst. Door *Gérard de Lairese*. Amsterdam, 1701, in-4°, fig. *Item, gallice* : Les Principes du dessin, et Méthode courte et facile pour apprendre cet art en peu de temps ; par *Gérard de Lairese*. Amsterdam, 1719, in-fol. fig.

Het groot volkoomen Schilderboek. Door *Gérard de Lairese*. Amsterdam, 1714, in-4°, 2 vol., *quæ optima operis editio*.

72. Polygraphie, or the arts of drawing, engraving, etching, limning, painting, etc. By *W. Salmon*. London, 1701, in-12. two vol.

73. M. Phil. Rohr. *Pictor errans in Historia sacra. Exstat in Thesauri Philologico-Theologici*, Amstelodami, 1702, in-fol. editi, tomo II, pp. 860-871.

74. Méthode pour apprendre à dessiner les passions ; par *M. Le Brun*. Amsterdam, 1702, in 12, fig. *Item, anglise* : Expressions of the passions. Engraved at London by *John Timney*, in-fol., fig.

75. Der wohlerfahrne Scheidekünstler. Nürnberg, 1708, in-12, fig.

76. Traité de la peinture en miniature, pour apprendre aisément à peindre sans maître ; ouvrage corrigé et augmenté (sur le plan de l'ancien) de diverses instructions préliminaires sur la peinture en général, et de préceptes sur le dessin, pour en faciliter l'étude et la pratique ; auquel on a ajouté un petit Traité de la peinture au pastel, avec la méthode de composer aux pastels ; la manière de laver proprement toutes sortes de plans ; le secret de faire les plus belles couleurs, l'or bruni, l'or en coquille, et le vernis de la Chine ; avec une explication, par ordre alphabétique, de tous les termes propres au dessin et à la peinture. La Haye, Louis et Henri van Dole, 1708, in-12, p. 269.

77. *Andræ Putei opus de Perspectiva pictorum, atque architectorum ; quo facillima ac expeditissima methodus omne id, quod ad architecturam attinet, optica ratione delineandi, exhibetur.* Augustæ Vindelicorum, 1708-1711, 2 vol. in fol., fig.

78. Der curiose Schreiber und curiose Mahler. Dresden, 1712, in-12.

79. Ontsoote Deure der Teekenkonst ; waarin, door natuurlyke voorbeelden, veelerei stant en gebaar van Hoofden en Tronien, als meede de bewegingen van handen en voeten, en volkome beelden van Mannen en Vrouwen vertoont worden in LXXXIII fraye platen. Door *G. Hoet*. Leeuwarden, 1715, in-fol. Vide infra, n. 84.

80. Description de l'académie royale des arts de peinture et de sculpture, par *Guérin*. Paris, 1715, in-12, fig. Instituit hanc academiam Ludovicus XIV, anno 1648.

81. Two Discourses : 1. An Essay on the whole art of criticism, as it relates to painting. 2. Discourse on the dignity, certainty, pleasure and advantage of the science of a connoisseur. By *Richard*

son. London, 1719, in-12. *It. Richardson* on the statues, bas-reliefs, drawings, and pictures, in Italy, France, etc. London, 1754, in-12. *Item, opus utrumque gallice* : Traité de la peinture et de la sculpture, contenant un Essai sur la théorie, l'art de critiquer, la description de divers tableaux, dessins, statues, bustes, bas-reliefs qui se trouvent en Italie. Par *M. M. Richardson*. Amsterdam, 1728, in-8°, 3 vol.

82. Les règles du dessin et du lavis, par *M. Bouchette*. Paris, 1721, in 8°, fig.

83. Die Discurse der Mählern. Zurich, 1721-1725, in-12, 4 Theilen.

84. De voornaemste Gronden der Teekenkonst ; voorgesteld door den konstcricken Schilder *G. Hoet*. Leyden, 1725, in-fol., fig. *It., gallice* : L'Art du dessin, pour l'usage des curieux, par *G. Hoet* ; dans lequel sont représentés plus d'une centaine d'exemples naturels de diverses sortes d'attitudes et de gestes, de têtes et de visages, de mains et de pieds, etc., gravés par *P. Bodard*. Ibid., 1725, in fol.

85. Histoire de la peinture ancienne, extraite de l'Histoire Naturelle de Plîne ; avec le texte latin.... éclairci par des remarques nouvelles. Par *M. (David) Durand, (ministre à Londres)*. Londres, 1725, in-fol. Histoire de la sculpture, extraite de Plîne ; par le même. Londres, 1725, in fol.

86. Per la prima solenne fonzione del premio alle tre arti, pittura, scultura, architettura, nell' academia clementina del disegno. In Bologna, 1727, in-4°.

87. Cabinet de l'art de sculpture, par *Van Boswyk*. Amsterdam, 1727, in-4°, fig.

88. Description des tableaux du Palais-Royal (de France) ; avec la Vie des peintres à la tête de leurs ouvrages. Par *M. Du Bois de St.-Gérais*. Paris, 1727, in-12.

89. Dell' Arti rappresentative, capitoli sei di *Luigi Riccoboni*. Londra, 1728, in-12.

90. *Pictor christianus... eruditus*, etc., auctore Joanne Interian de Ayala.... *Madridi*, 1750, in fol. De quo relege dicta in prologo.

91. The perfect painter ; or a complet History of the original, progress and improvement of painting. London, 1750, in-12.

92. An Essay upon poetry and painting ; with relation to the sacred and profane History. With an Appendix concerning obscenity in writing and painting. By *Charles Lanotte*. London, 1750, in-12. De quo in Prologo.

93. La Vie de Léonard de Vinci ; avec le Recueil de têtes de caractères et de charges. Par *M. (Pierre-Jean) Mariette*. Paris, 1750, in-4°.

Description sommaire des dessins des grands maîtres d'Italie, des Pays-Bas et de France, et des pierres gravées du cabinet de *M. Crozat* ; par le même. Paris, 1741, in-8°.

Description des tableaux du cabinet de *M. Boyer d'Egüilles*, d'Aix en Provence. Paris, 1745, in fol., 2 vol. Par le même.

Traité historique des pierres gravées; avec l'histoire des graveurs et une bibliothèque historique et critique des ouvrages sur les pierres gravées. Par le même. 1750, in-fol. 2 vol.

Description sommaire des statues, figures, bustes, vases et autres morceaux de sculpture, provenant du cabinet de M. Crozat. Par le même. 1750, in-8°.

94. Ritratti di alcuni celebri pittori del secolo XVII, disegnatî ed intagliati in rame dal cavaliere Ottavio Lionî; con le Vite de' medesimi, tratte di varj autori, accresciute d'annotazioni. Si è aggiunta la Vita di Carlo Maratti, scritta da Gior. Pietro Bellori sin all'anno 1689; con discorso del medesimo sopra un quadro della Dafne dello stesso Maratti, dipinto per il re christianissimo, etc. In Roma, 1751, in-4°, pp. 472, fig.

95. Réflexions critiques sur la Poésie et la Peinture, par M. l'abbé Dubos. Utrecht, 1752, in-12, trois vol.

96. Pictura, carmen; auctore Francisco-Maria de Marsy. Lutetiae Paris., 1756, in-12.

97. Catalogue raisonné du cabinet de M. de la Roque contenant une collection considérable de tableaux, dessins, estampes, etc., par E. F. Gersaint. Paris, 1757, in-12.

Catalogue raisonné des tableaux, etc., du cabinet de M. Godefroy, par le même. Paris, 1748, in-12.

Catalogue d'une collection complète des estampes de Rembrandt, avec toutes leurs variations; contenant 635 estampes, par M. Amade de Burgy. La Haye, 1755, in-12.

Catalogue and Description of Rembrandt's Etchings. London, 1752, in-12.

98. Le' Arti di Bologna, disegnate da Annibale Carracci. In Roma, 1740, in-fol. fig.

99. Las Vidas de los pintores, y estatuarios eminentes espanoles, que con sus heroycas Obras han ilustrado la Nacion, por A. P. Velasco. Londres, 1742, in-12. It., anglaise: Account of the spanish painters, by A. P. Velasco. London, 1759, in-12.

100. Abrégé de la Vie des plus fameux peintres, avec leurs portraits gravés en taille-douce, les indications de leurs principaux ouvrages, quelques réflexions sur leurs caractères et la manière de connaître les dessins des plus grands maîtres. Paris, de Bure l'aîné, 1745-1752, in-4° fig. 5 vol., dont le dernier tient 522 pages.

101. Réflexions sur la peinture, et les causes de son état présent en France, par M. de la Font de S. Yenne. Paris, 1746, in-12.

102. Dictionnaire abrégé de peinture et d'architecture [rédigé par le même.] Paris, 1746, 2 vol. in-12.

103. Lettre de l'auteur des Réflexions sur la peinture. Ibid. 1747, in-12.

104. Lettre de M. l'abbé le Blau, sur les tableaux exposés au Louvre en 1747. Paris, 1747, in-4°.

Observations sur les ouvrages de M. de l'académie de peinture et de sculpture (de Paris) exposés

au salon du Louvre. Paris, 1753, in-12. Par le même.

105. Auslegung der Monogrammatum der Nahmen von der Mahlern, Kupferstechers, etc. Durch J. F. Christen. Loipsick. 1747, in-12. fig. Item gallice: Dictionnaire des monogrammes, chiffres, lettres initiales, logoglyphes, rébus, etc., sous lesquels les plus célèbres peintres, graveurs et dessinateurs ont déguisé leurs noms; traduit de l'Allemand de M. Christen, et augmenté de plusieurs suppléments par M. Sellias, de Dantzick, de l'académie impériale et de la société royale de Londres. Paris, 1751 et 1762, in-8°.

106. Réflexions sur quelques circonstances présentes; contenant deux lettres sur l'exposition des tableaux au Louvre cette année 1784, etc., par M. Baillet de S. Julien. Paris, 1784, in-12.

Lettres du même, sur la peinture, à un amateur. Paris, 1750, in-12.

Lettre du même, sur les caractères en peinture. Paris, 1755, in-12.

La Peinture, ode de Mylord Telliah [Anagr. Baillet.] Ibid., 1755, in-12. Oratione soluta scripta.

La Peinture, poème. Paris, 1755, in-8°. Eodem auctore.

107. Voyage pittoresque de Paris, ou Indication de tout ce qu'il y a de plus beau dans cette grande ville en peinture, sculpture et architecture, par M. D. [Antoine-Nicolas Dezallier d'Argenville.] Paris, 1749, in-12. It. Seconde édition, revue, corrigée et augmentée des cabinets de tableaux des particuliers. Paris, de Bure l'aîné, 1752, in-12, d'environ 500 pages.

Voyage pittoresque des environs de Paris, par le même. Ibid., 1755, in-12.

108. Traité de perspective pratique à l'usage des artistes, par M. Jaurat, ingénieur-géographe du roi [T. C.] 1750, in-4°.

109. Catalogue raisonné de toutes les pièces qui composent l'œuvre de Rembrandt, par M. Gersaint. Mis au jour avec des augmentations, et la Vie de Rembrandt, par M. Helle. Paris, 1751, in-12.

110. Essai sur la peinture, la sculpture et l'architecture, par M. [Louis-Petit] de Bachauxmont. Paris, 1751, in-12. Item. Seconde édition, revue et augmentée. Ibid., 1752, in-12, pages 250.

111. Vies des cinq premiers peintres du roi [T. C.] depuis M. le Brun jusqu'à présent. Paris, 1751-1752, in-12, 2 vol., par M. le comte de Caylus, M. Desportes, M. Watelet, etc.

112. Observations sur l'Histoire naturelle, sur la physique, et sur la peinture, par M. [Jacques] Gauthier, de l'académie de Dijon, 1752 et suiv., 4 vol. in-4°, item 6 vol. in-12.

Observations sur la peinture et sur les tableaux anciens et modernes, par le même. 1755, in-12.

113. Réflexions critiques sur les différentes écoles de peinture. Paris, 1752, in-12.

114. Vita di Jacobo Sansovino, Fiorentino, scul-

lore ed architetto chiarissimo, *da T. Termanza*. In Venezia, 1752, in-4°.

115 *Sculptura, carmen; auctore Ludovico Doissin, Sac. Jesu. Lutetiae Paris., Thiboust, 1752, in-12 dictum Galliae delphino. It. La Gravure, poème latin, avec la traduction en prose, dédiée à l'Académie de peinture et de sculpture. Paris, le Mercier, 1753, in-12, p. g. 166.*

116. Lettre sur l'exposition des tableaux au Louvre. Paris, 1753, in-12, *par M. Huquier, fils.*

117. L'Ecole d'Uranie, ou l'Art de peindre, *par du Fresnoy*, traduction de *De Piles*, revue et corrigée par l'éditeur [*Anne Gabriel Meunier de Kerlon.*] Et la Peinture de l'abbé de Marsey, traduite par l'éditeur : ces deux poèmes précédés d'une dissertation sur la peinture et la poésie. 1753, in-12.

118. Vie des peintres flamands, allemands et hollandais, *par M. Descamps* de l'Académie de Rouen, et professeur de l'Académie de dessin de la même ville. Rouen, 1753, 2 vol. in-8°.

Sentimens sur quelques ouvrages de peinture, sculpture, etc. *lodem auctore*. Paris, 1753, in-8°.

119 Dictionnaire portatif des beaux-arts ; ou Abrégé de ce qui concerne l'architecture, la sculpture, la peinture, la gravure, la poésie, et la musique ; avec la définition de ces arts, l'explication des termes et des choses qui leur appartiennent : ensemble les noms, la date de la naissance et de la mort, les circonstances les plus remarquables de la vie, et le genre particulier de talent des personnes qui se sont distinguées dans ces différents arts parmi les anciens et les modernes, en France et dans les pays étrangers, *par M. L'...*, avocat. Paris, veuve Estienne et fils, et Jean Thomas Hérisant, 1752, in-8°. *It., par Mr. La Combe*. Nouvelle édition [*auctore emendata et aucta.*] *Ibid.*, J. Th. Hérisant, et frères Estienne, 1753, in-12, pag. 760.

120. Memoria degli intagliatori moderni in pietre dure, cammei, e gioie, dal secolo xv sino al secolo xviii. *Dal A. P. Guighianelli*. In Livorno, 1753, in-4°.

121. Lettre d'un amateur au marquis de *** sur l'exposition des tableaux. Paris, 1754, in-12.

122. The Art of drawing and painting in water colours. London, 1755, in-12.

123. L'Art de la peinture en foinage, ou en ramequin, *par M. Rouquet*, de l'Académie de sculpture et de peinture [*de Paris.*] Paris, 1755, in-12.

124. Traité de la méthode antique de graver en pierres fines, comparée avec la méthode moderne et expliquée en trente-sept très-belles planches, gravées *par Laurent Natter*, graveur en pierres fines. A Londres, chez l'auteur, 1755, in-fol.

125. Mémoire sur la peinture à l'Encaustique, et sur la peinture à la cire, *par M. le comte de Caylus*. Paris, 1755, in-12, fig. Cui operi allaboravit *Michael-Josephus Majault, Duacenus, Facultatis parisiensis, doctor medicus.*

Nouveaux Sujets de peinture et de sculpture, *par le même*. Paris, 1755, in-12.

126. Dialogue sur les arts, entre un artiste américain et un amateur français. Paris, 1755, in-12.

127. L'Art d'imprimer les tableaux, *par J. C. Blon*. Paris, 1756, in-8°, fig.

128. Le moyen de devenir peintre en trois heures. Paris, 1756, in-12.

129. Dictionnaire iconologique, ou Introduction à la connaissance des peintures, sculptures, médailles, estampes, etc. Paris, 1756, in-12. *It., Gotha, 1758, in-12.*

130. Recueil de quelques pièces concernant les arts, la peinture et la sculpture. Paris, 1757, in-12.

131. Tableaux tirés de l'Illiade, de l'Odyssée d'Homère, et de l'Enéide de Virgile. Avec des observations générales sur le costume, *par M. le comte de Caylus*. Paris, 1757, in-8°.

132. Dictionnaire portatif de peinture, sculpture, et gravure, avec un traité pratique des différentes manières de peindre, *par Dom Antoine-Joseph Perrenet*, religieux bénédictin de la congrégation de S. Maur. Paris, 1757, in-8°.

133. Poemetto al Signor Gio. Batista Tiepolo, pittore illustre, sopra la pittura. 1758.

134. L'Art de peindre, poème, avec des réflexions sur les différentes parties de la peinture, *par M. Watelet*, associé libre de l'Académie de peinture et de sculpture. Paris, Guérin, et de la Tour, 1760, grand in-4°, pag. 160.

135. Algarotti on painting. London, 1764, in-12.

136. La théologie des peintres, sculpteurs, graveurs et dessinateurs..., *par M. l'abbé Méry D. L. C.* Paris, 1765, in-12. *De hoc libello dixi in praefatione.*

137. Recherches sur les beautés de la peinture, et sur le mérite des plus célèbres peintres anciens et modernes, *par M. Daniel Webb*. Ouvrage traduit de l'anglais par M. B... Paris, 1765, in-8°.

138. Histoire de l'art chez les anciens ; *par M. J. Winckelmann*. Ouvrage traduit de l'Allemand. Paris, 1766, 2 vol. in-8°.

139. Essay on prints, containing remarks on picturesque beauty. London, 1768, in-12.

140. Voyage pittoresque de la Flandre et du Brabant. Paris. 1769, in-8°, fig., pag. 323.

CAPUT LXX.

Contra blasphemias haereticorum picturas.

Restat nunc hujus libri conclusio, quae bipartita erit. Prima ad eos qui Ecclesiam exiverunt. Posterior ad pictores. Quod ad priores attinet, nihil perinde gratum est eis, qui sese e sanctae catholicae Ecclesiae gremio eiecerunt, et ad partem Lutheri, Calvini, aut alterius sectarii transierunt, quam quod nanciscantur occasionem quamdam calumniandi et invehendi in abusus catholicorum.

Atque utinam illi perinde omnes abusus detestentur, quemadmodum eos detestatur et damna-

sancta Ecclesia, dolens plurimum eos in quibusdam suis filiis vigere. Sed fanatica illa contra catholicos blasphemia inducit eos esse fratres Cham, qui patris sui verenda monita esse fratribus nuntiavit (*Genes.* IX, 22). Imo propter tot mendacia quæ adjuvant, peiores sunt ipso Cham; procul a spirita Constantini, qui dicebat (*dist.* 9) : « Si propriis oculis vidissem sacerdotem Dei, aut aliquem eorum, qui monachali habitu circumamicti sunt, peccantem : chlamydem meam expoliarem et cooperirem eum ne ab aliquo videretur : » procul etiam ab admonitione Nicolai primi : « Si de Domini sacerdotibus (qui jure patres animarum dicuntur) aliquid contigerit vos audire, quod confusionem piis mentibus ingerat : non in frantem, sed pudoratis filios Noe imitantes, paternam de reliquo verendum contegatis, ut affluenti (quemadmodum et illi) benedictione repleri, moderante Domino, mereamini. »

Quantum autem hæc in parte recesserit Lutherus (*Saxius in Historia, anno 1543*), non solum inter alia multa testatur scriptum ejus, quod edidit, et inscripsit : *Contra pontificatum romanum, a Satax constantiam* : sed et præfixa ibidem pictura, qua romanum pontificem, auribus asininis, super suam sedentem, aliisque ineptiis, tradavit, non tam in pontificis, quam suum et suorum dedecus (1).

(1) Sleidanus, historicus e protestantibus grege, Lutheri tenacioris aequalis, romanat et approbat, lib. XVI de sceleribus religionis et reip., edit. argentinæ, apud Joann. suban. 1545. *Religionis*, 1561, pp. 277, 278. « His fere dictis (inquit) producit liber, populari lingua scriptus, cui titulus est : *adversus pontificatum romanum, a Satax constantiam*. . . . Libro picturam præfixit, quæ statim indicat argumenti summam. Sedes in sublimi cathedra pontifex, iunctis et protensis manibus, oratur solemniter; sed aures habet asininas : circa vero sua gloriose recedunt mores, quorum alii superimponunt ejus capiti diademata triplex, electo fastigiatum : alii funibus eum demittunt in medium infernum, horribili specie subjectum : alii titulos et ligas compertant : alii, tanquam officiosi, pedes ei sublevant, ut rectis modeste descendat. . . . Alteram quoque tunc emisit, ridiculam quidem, sed tamen æmulationem picturam. Sui pontifex insidet ornatu, amplexu et summis, quam calcitrans fudit : dextra digitis duobus, pollicis proximis, de more pontificis, bene preceat illos, qui forte occurrunt : sinistra tenet oblatam recens aliquid fumans : ad ejus nidorem porca suspicit, et rectis naribus, quæ prædam capiat, ille vero, per ludibrium et acerbam lasciviam increpans : Ut me sessorum, inquit, habes, et calcaria mea perferas oportet, quantumvis id invita facias : de concilio mihi satis jam diu molestiam exhibes, quo me trahas, et libere criminari possis : en illud, quod tantopere petis, concilium. Per porcam designat Germaniam, hæc illius ludæia plerique taxabant, et parum ipso digna, neque satis verendum. Sed suis ipse rationes habebat, quantumvis illa faceret : et loquax prospicere crolebatur : et exstant aliqui in illius libris passim satiræ multa de rebus gravissimis, quorum nonnulla jam comprobavit eventus, reliqua sunt adhuc in manu Dei posita. » De stercore illo propheta, ejusque encomiaste Sleidanus, juvat audire clares, antistitem Bossuetum, *Hist. des Variat.*, lib. I, c. 31 : « Luther le prenait d'un ton de prophète contre ceux qui s'opposaient à sa doctrine. Après les avoir avertis de s'y soumettre, à la fin il les menaçait de punir contre eux. « Mes prières, disait-il (épiat. ad Georg. dnc. Sax., t. II, fol. 489), ne seront pas un bauble de Salomon, ni un vain murmure dans l'air. On n'écartera pas ainsi la voix de Luther : et je souhaite que V. A. ne s'étonne pas à son dard. » C'est ainsi qu'il écrivait à un prince de la maison de Saxe. « Ma prière, poursuivait-il, est un rempart invincible, plus puissant que le diable même. Sans cela, il y a longtemps qu'on ne parlerait plus de Luther. Et on ne s'étonnera pas d'un si grand miracle ! » Lorsqu'il menaçait quelqu'un des jugements de Dieu, il ne voulait pas qu'on crût qu'il le fit comme un bonhomme qui en avait seulement des vœux généraux.

Vidit Aeneas Silvius (*epistola 130*) in porta civitatis Taborensis, inter Bohemos, dum scuta. In altera pictura erat angeli calicem tenentis, quasi communionem sub specie vini suaderet populo : in altero Zisca depictus erat, homo senex, et utroque orbatus lumine, quem cæcum secuti sunt duces. Et quamvis picturis Christi et sanctorum delectant, hujus tamen imaginem religiose colunt : et honorem, quem Christo negant, obtinent Zisca.

Vidit etiam antistes Liodanus (*libro II Dabianum*) Lutheri imaginem, titulo divi Martini prænotatam (1).

Vidit et Dominus Staphylus per Germaniam iconoclastas, pro Christi et sanctorum imaginibus, hereticorum effigies repossessis, et uxorum suarum, eleganter et amatorie depictas. Vidimus, ait ad Borbonum Feuarentius (præfatione ad Ireuxem), *Melanchthonia, Calvini, Bezae, et aliorum apostatarum iconas, a sectatoribus ambrosiose circumferri, et ingenti pretio comparari : Crucifixi vero, B. Mariæ, et apostolorum, defici, confringi, et flammis voracibus tradi*. Vidimus ipsi latronum, qui circum Christi imaginem depingi solent, integras et salvas effigies : crucifixi vero Jesu Christi figuram pugionibus, gladiis, et punctionibus, delirantem, confossum, et effractum. Eam etiam quæ divum archangelum Michaelen referebat, lacera : coccodemonis integra salvaque manente.

Quare istos dracones et blasphemias ejaculatores procor, ut attendant ad E. Augustini verba, quæ scripsit (*libro I de Horibus Ecclesiarum, cap. 54, tomo I*) de picturis agens : *Nunc vos illud admonere, ut aliquan-*

rales. Vous eussiez dit qu'il lisait dans les décrets éternels. On le voyait parler si certainement de la ruine prochaine de la papauté, que les siens n'en doutaient plus. Sur sa parole, on tenait pour assuré dans le parti, qu'il y avait deux antichrists clairement marqués dans les Écritures : le pape et le tiers. Le tiers allait tomber, et les efforts qu'il faisait alors dans la longueur étaient le dernier acte de la tragédie. Pour la papauté, c'en était fait : et à peine lui donnait-il deux ans à vivre ; mais surtout qu'on se gardât bien d'employer les armes dans ce grand ouvrage. C'est ainsi qu'il parla, tant qu'il fut faible : et il défendait dans la cause de son Évangile tout autre glorieux que celui de la parole. Le règne papal devait tomber tout à coup par le souffle de J. C. c'était à dire par la prédication de Luther. Daniel y était expressément : saint Paul ne permettait pas d'en douter : et Luther, leur interprète, l'assurait ainsi. On en revient encore à ces prophéties ; le nouveau succès de celles de Luther n'empêche pas les ministres d'en hasarder de semblables. On connaît le génie des peuples ; et il les fait toujours fasciner par les mêmes voies. Ces prophéties de Luther se voient encore dans ses écrits, en témoignage éternel contre ceux qui les ont crues si légèrement. Sleidan, son historien, les rapporte d'un air sérieux : il emploie toute l'élégance de son style, et toute la pureté de son langage poli à nous représenter une peinture dont Luther avait rempli toute l'Allemagne, la plus sale, la plus basse et la plus honteuse qui fut jamais. Cependant, si nous en croyons Sleidan, c'était une image prophétique : au reste, on voyait déjà l'accomplissement de beaucoup de prophéties de Luther, et les autres étaient encore entre les mains de Dieu. »

(1) Etiam hodie lutherani scriptores magistrum suum nominare solent J. Lutherum, ut notum significat, sive ecclesiæ additum : quatenus, ut videtur Richardus Simonius notavit, præfixum illud a. apud beatum interpretarentur. Aliquis generis imaginem, qua propriis e scriptis, atque adeo geminis coloribus, depingitur Lutherus, dedit illustrissimus Bossuetus *libro primo Historie Parochorum* præsertim a. n. 18. ad 34 : non absimilem vulgavit christianus Petrus Cellot, Sorbonæ doctor, initio gallicæ constitutionis de indulgentiis.

do Ecclesiarum catholicarum maledicere desinatis, vituperando mores bonorum, et quos ipsa condemnat, et quos quovis tanquam malos filios corrigere studet. Obtestor præterea ne præsentis nostri libro abutantur. Si enim cum sincero oculo perlegere velint, facile animadvertent, et raros et paucos esse, quibusdam tantum locis, circa imagines abusus: eosque etiam a catholice Ecclesie ministris reprehendi et emendari, dicente concilio tridentino (Sessio 25). *In hoc sanctas et salutares observationes si qui abusus irreperierint, eos proavis oboleri sancta synodus vehementer cupit, ita ut nullas falsas dogmatis imagines, et rudibus periculosi erroris occasionem præbentes statuatur.* Dicendo: *Si qui sint, indicat paucitatem: addendo: eos proavis oboleri sancta synodus vehementer cupit, significat abusus imaginum a catholice Ecclesie ministris reprehendi et emendari.*

CAPUT LXXI.

Admonitio ad pingentes.

Ex eo præterea, quod sæpe in hoc libro diximus picturas esse scripturas et libros: quodque pingere non aliud videatur esse, quam scribere, et lineamenta ducere; nullus pictorum temerario ausu attentet dies sacros pingendo profanare: quasi ei in die festo, ut scribere, sic et pingere liceat (1). Audio enim quosdam eo temeritatis venisse. Sed quia peccatum, dum negligitur, suo pondere ad aliud trahit, scio illos eodem paulo post catholicæ fidei naufragium perpassos esse (2), ac ad eos pertransisse, qui, ut Optatus loquitur (Libro IV, sub finem), studio criminandi, ad convicium catholicorum cuncta componunt. Consuetudo (quæ, ut habet Innocentius tertius (De consuetudine, cap. Dillectus), est optima legum interpret) hanc licentiam pictoribus non admittit: ut istis innotueribus merito obijci possit, quod est apud Esdram (II Esd. XIII, 47, 48): *Quæ est hæc res mala quam vos facitis, et profanatis diem sabbati? Numquid non hæc fecerunt patres nostri? Et adduxit super nos omnes malum hoc, et super civitatem hanc. Et vos addidistis iracundiam violando sabbatum* (3).

(1) Picturam dictis festis exercendam non esse, satis declarat meilense concilium, a trium prosyncitarum, synonensis, reuensis, ac bituricensis, episcopis habitum anno 815. die junii decima septima. Sic enim habet canone LXXVII: *« Dies quoque octo sacrosanctæ paschalis sollemnitate omnibus christianis feriatis esse decernimus ab omni opere rurali, fabrilis, carpentarii, gypsaceo, cementario, pictorio, venatorio, foresti, mercatorio, audientiali, et sacramentali [id est, sollemnibus sacramentis] exigendis »*.

(2) Senilis, opinor, de Haberto Goltzio, pictore venoensis, Bruggi anno 1585. 24. mortui, defuncto, qui venerabilis P. Cornelius Adriani, Franciscani ordinis conventus-torem, afflictis ei ineptiarum orationum loculis, et absconditis mulierum corruptelis, indignissime calumniatus est.

(3) Monendi quoque pictores imaginum sacrarum, ne illas, quod alium, malibus, hinc rei sese ingerant: sed dum sanctos pingunt, meminerint eos a se pingi, qui iudices olim ipsorum sunt finiri. Monendi pariter, qui pictorem operam adhibent, ne casta lascivis, aut sancta comitantur impis. Certe artis illorum caput est, affectus ac mores apte representare: quomodo illa a Callistrato etiam sic dicitur, id est, mores elligens. Ac diuturno experientio comprobata est, ut optima sanctorum Vita a piis scriptoribus, sic optima eorum effigies a piis quoque pictoribus expectanda esse. Sed rem accipe plenius alia manu deductam.

SUPPLEMENTUM

AD CAPUT ULTIMUM LIBRI II.

EX FREDERICO BORROMEO, DE PICTURA SACRA LIBRI PRIMI CAPITULO XI.

Pietatem pictori in primis esse necessariam.

« Colores sunt verborum instar, qui percepti oculorum sensu, non minus descendunt in animum, quam ipsæ perceptæ auribus voces: ipsaque rerum pingendarum prima deformatio locum obtinet fere sententiarum et argumentorum. Inde fit, ut hunc picturæ sermonem et alloquium vulgus etiam, et multitudo imperita intelligat: nihilo leviori tamen ob id ipsum auctoritate apud prudentes, ut recte dixerit Gregorius Nyssenus [Orat. in mortuam Theodorum] picturam loqui tacentem, et ejus beneficio sacras ædes præta florida fieri. Ac sicut ad oratoris manus plurimum refert, ea, quæ dicuntur, enuntiare cum affectu et vigore, qui movere animos possint: ita magnum picturæ opus erit, si colores, et lineamenta erunt ejusmodi, ut inserant animo piæ sensus, metumque et dolorem, quotiescumque res postulabit. Atque, ut ad similitudinem eundem cuncta dirigantur, dici potest etiam studium illud, solertiamque pictorum qua cupiunt imagines suas in honore collocari lumine, quo facilius præstantia artis intelligatur, simile quiddam esse ei oratorum artificio, quo tum voce, tum gestu, tum actione, motuque corporis omni, dictionem suam ornare, et admoveere sensibus audientium conantur. Quin etiam, sicuti vanus est oratoris enatus ad permovendos aliorum animos, nisi suum ipse animum moverit prius: ita pictoribus cunctis evenire arbitror, ut, nisi ipsi prius piæ aliquem animi sui motum excitare conati fuerint, nequeant postea operibus dare suis id quod sibi deest, pietatem nempe, et laudabiles animi sensus (1). Atque veteribus illis, quorum tanta laus in affectu fuit, plane evenisse arbitror id ipsum quod profanis poetis accidisse pro certo habemus, ut nimirum optima quæque carmina eorum, non solum ab artificio, sed etiam a motibus animi manaverint: qui nempe motus eliciere sensus eos, quos nunquam distarna meditatio studiumve attulisset. Hinc scilicet nobilis querela unius expositantis, in præcipiti ætate non fluere sibi versus eos, quos fundere solius esset, cum sanguine meliori turgent venæ. Poetisque illis mos fuerat, excitandi affectus causa, peragere nemora, et valles, et montes, et littora, dum istos animi impetus quærant ac venantur. Ad antea profecto ipsa, specusque ob-curos, ob eam rem ibant: sicut de tragico Euripide proditum est [Gallus Lib. XV, cap. 20], qui cuncta domicilia nimium sibi leta existimans, abscondit se in speluncam, ut moestitiam ibi amoresque varios, et sollicitudinum formas, et casus

(1) Saxo-ferratus dictus non nisi sacras pingebat imagines: ac prius quam ad eas pingendas aggrediretur, divina se syntaxi reticiebat, animumque ad pietatem componere suum (ut. Franc. Gorius hic).

atroces colligeret. At celeberrimi sculptorum parcissimo victu, inediaque distorta præparabant animum suum, quo magis affectibus istis implerentur. Neque dubitem ego affirmare tres illos artifices, qui celebratum illum tantopere Læconota fecere, ejusque dolores expressere, nullo alio quam lapinorum cibato, sicuti tragœdiarum auctores, esse sustentatos; quam duram alimoniam inter magnorum operum instrumenta adhibitam fuisse Plinius [*Lib. XXXIII, cap. 10*] refert. Nimirum intelligebant, abstinentiam, et jejunia finitima esse lacrymis et doloribus, sicuti large epulae sociæ risus essent. In octava etiam œcumenica synodo [*Actione X, can. 7*] locus est unus, quo loco statuitur, atque decernitur, ne damnavi Ecclesiæ auctoritate homines, prohibitive communionis sacrorum, ad pingendas imagines sacras adhibeantur. Idque decretum cum facerent patres, duplici causa et ratione fuisse adductos, credibile est: vel quia contaminati homines non deberent contrectare res divinas, indignique ministerio tali essent: vel quia

cooperti vitis, et inquinati sordibus, nullo modo posse viderentur imaginibus illis adungere pietatem, et religionem, quam ipsi non haberent. Tuli vero civitas nostra [*Mediolanensis*] artificem unum, tum artis suæ excellentia, tum pietate etiam, modestique animi clarum, et magno opere laudatum. Annibal is fuit Fontana, notus homo nobis, taciturnus, et solitarius quidem, et mansueti moris, valdeque arti deditus, et intentus: liberalitate, et munificentia quidam suæ artis non erga principes hominesve alios præditus, sicut interdum aliqui, sed erga Deum ipsam vi is solitus fuit; offerendo scilicet ei, velut artifici summo, honorumque omnium auctori, tributa, quibus ipsum adoraret. Nam, ubi statuam aliquam absolverat, justam operis sui mercedem exigebat, ut sibi simul, et arti, et labori honos esset: inde per aliquot dies honeste delectatus felicitate suâ, præmioque laboris, et ingenii, bonam aliquam ejus pretii partem, tacitus occultusque, portabat ad aram eandem, unde totum accepisset.

LIBER TERTIUS.

PREFATIO.

Multa secundo libro generatim de sacris imaginibus sunt dicta. Nunc ad specialia magis descendamus: idque, per duodecim anni menses transcurrente; circa festa atque sanctorum natales, prout Dominus dedit, quædam annoiando.

JANUARIUS.

CAPUT PRIMUM.

Nomen Jesu recte in radiis solaribus pingi.

Exordium igitur sumendum est a suavissimo nomine Jesu, quod salvatori nostro kalendis januariis impositum est. Atque is ipse servi sui calamum dirigere dignetur.

Videri itaque posset inconvenienter nomen Jesu pingi in radiis solaribus; sanctus enim Antoninus dicit (*Parte III. Historiæ, tit. XXIV, cap. 5, § 2*), Martinum [quantum] pontificem hujusmodi picturam prohibuisse. Verba ejus hæc sunt: « Cum ex pia devotione (sanctus Bernardinus) tabulam parvulam, in qua scriptum erat nomen Jesu litteris aureis, circumdatam quasi radiis solaribus, sed auro depictis, populo in predicatione ostenderet, ut veneretur illud, ad imprimendum nomen illud mellifluum, et non minus significatum ejus, in cordibus audientium: Martinus pontifex, veritus ne ex ea novitate aliquid superstitiosum, aut scandalosum, in Ecclesia suscitaretur, de maturo consilio sapientium, viro Dei ad se vocato, mandavit talem tabulam deinceps non

ostendere populo, et ritum illum dimittere. Quod, ut illius obedientie, humiliter implevit (1). »

Verum attendas Martinum in his verbis nihil damare, præter novitatem privatim introductam, cum periculo superstitionis et scandali. Quæ tria mala nunc cessant; siquidem Clemens septimus anno 1530, petentibus minoribus, instituit in toto eorum ordine, et sororum sanctæ Claræ, festum duplex majus et solemne, de sacratissimo nomine Jesu. Idemque festum per multas ecclesias (2) celebre est, etiam apud plebem; quæ facile intelligit festum nominis Jesu non esse aliud, quam festum Jesu; eo locutionis genere, quod in sacra Scriptura est usitatissimum, quo nomen

(1) De hac re iterum infra, cap. 18.

(2) Hæc ab Innocentio XIII, 29 decembris 1721, flagitante Carolo VI imp., injectum est omnibus romano brevuario mensibus, altera post Epiphaniam dominica celebrandum. Jam olim illud celebravit ecclesia leodiensis ultima januarii: cameracensis, die octava: strebatensis et leugensis, cum insulensis canonicis (et his quidem ab anno 1530), decima quinta (a): Sarisburiensis die 7. augusti: Capitulum diocesis S. Petri, alterumque S. Amati, dominica prima post octavam Epiphaniæ: sic et soguierse in Hannonia. Ex monasticis ordinibus, præter Franciscanos, carmelitas, et augustinali tum eremita, tum canonici. In Bulla Clementis VII, data anno 1530, officium SS. nominis Jesu dicitur a Bernardino de Bustis compositum, et a Sixto IV approbatum. Missa de eodem, ejus introitus: « In nomine Jesu omne genu flectatur, » extat in Missali romano, Lutetiæ typis Jacobi Kerver excuso an. 1585. Altera, incipiens: « Omnis terra adoret te, » quæ apud Colonienses, et Treviros in usu est, aut saltem superiore sæculo fuit, dicitur approbata ab Innocentio III. Lege Colvenerii *Kalendarium warianum*, tome I. p. 29 et 30-31, ex quo hanc plerique, ad hoc caput attulerunt.

(a) Quoniam in brevuario leugensi, Lutetiæ Parisiorum an. 1530, minore forma edito, officium proprium SS. nominis Jesu assignatur mensi augusti.

pro nominato ponitur (1). Sicut etiam Moses interpretatur in libro Deuteronomii (*Deut.* XXVIII, 58, 59. *Apoc.* XI, 15. *Oecia sunt ... nomina hominum septem millia.*), dum ait: *Nisi custodieris et feceris omnia verba legis hujus, quæ scripta sunt in hoc tabernaculo: et tunc nomen ejus gloriosum et terribile, hoc est, Dominum Deum tuum; angerebit Dominus plagas tuas, et plagas seminis tui.* Intelligit itaque populus qui in quotidiana oratione petit sanctificationem nominis Dei: per nomen *Jesu*, dum scribitur, pingitur, et dicitur, non aliud significari, quam ipsum *Jesum*. Quod vero superstitionis periculum plebei incurrere possint ex hujus nominis pictura, non video. Sciunt enim ex sacris concionibus, et aliunde, in litteris vocis *Jesu*, non contineri aliquod mysterium (2), sanctitatem, aut virtutem: eas non esse majoris virtutis, quam tuam, aut meum nomen. Sciunt, dum agitur de nomine *Jesu* colendo et amando, agi de redemptore nostro *Jesu Christo*, qui nobis per nomen suum innotescit, sicut unumquemque per suum nomen notimus: qui etiam aliquando per nomen suum mirabilia operatur. Cum enim Antiochia terræ motibus concuteretur (*Nicephorus, lib. VIII Historiæ, cap. 1*), unusquisque civium Christi nomen præ foribus inscribens, eo modo terræ motum dispulit, cum Deus religioso cuidam homini hæc verba oraculo inscribere præcepisset: *Christus nobiscum: stete.*

Sed cur inter tot nomina Salvatoris nostri istud præ reliquis ita in honore est, non solum in pictura et festi institutione, sed et dum nominatur? Dum enim nominatur *Jesus*, externum reverentiae signum exhibemus, flectendo genua, aut caput aperiendo (3): dum vero Deus nominatur, nihil tale fit. Hujus ratio est, quod *Jesus* sit proprium nomen Christi (4), qui sa-

lutem nostram et redemptionem est operatus: qui liberavit nos ab æterna perditione, et gratiam promeruit perveniendi ad vitam æternam. De illo ergo beneficio, quod longe maximum est inter omnia, quæ Deus nobis præstitit, agimus gratias Deo; quando honoramus *Nomen Jesu*; quia illud nomen clare ob oculos ponit illud beneficium: cum *Jesus* non sit aliud quam *Salvator*, ut angelus ait (*Mark.* I, 21). Unde etiam psalmista istud nomen frequentissime in ore habuit (*Psalm.* LXXXIV, 5) dicendo, ut vertit Hieronymus (*in appendice tomii octavi*): *Converte nos, Deus, Jesus noster*, et similia. Annotatur etiam in Commentario psalmi XCVII, apud eundem Hieronymum (4), pro eo quod habemus: *Notum fecit Dominus salutare suum*, in hebraico legi: *Notum fecit Dominus Jesum suum*: Et, ubicunque *Salvator* dicitur, in hebraico *Jesu* posui.

Non est igitur improbanda prædicta picturæ ratio: sed, si qui e rudiori plebecula, quæ litterarum ignara est, hæc non satis assequantur, cum picturæ libri sint idiotarum, parochi erit eos instruere, aut, si ita videbitur, non admittere picturam nominis *Jesu* inter radios solares, sed ipsius *Jesu*, qui in sole posuit tabernaculum suum (*Psalm.* XVIII, 6).

SUPPLEMENTUM

AD LIBRI III CAPUT I.

DE CIRCUMCISIONE DOMINI.

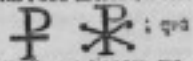
Die 1 Januarii, quæ annum inchoat (et in Belgio quidem ab anno 1576) præcipue colitur mysterium circumcisionis Christi: idque minimum a sexto sæculo usu receptum esse probat canon XVII secundæ synodi turonensis, anno 567 celebratæ, quando diem hanc Ecclesia nondum ut letam et festivam habebat: sed, indietis jejuniis et litanis, in mœnore transigebat, ut hac ratione longius recederet a more gentiliū, qui principium anni convivis, choreis, et

quartus-decimus in Christi genealogia. *Lucæ* III, 29: *Jesum sive Jesus, filius Joseph, et Sathor III, 2: et Jesus, filius Sirach, Eccl. I, XXIX.* Gessit et sub nova lege *Jesus*, cognomine *Justus, coloss. IV, 11.* Nemini delinquit id nomen impositum esse putatur, quemadmodum nec quisquam romanorum pontificum post Petrum, Petrus appellatus est; quod utrumque reverentiae causa servatum videtur.

Monet porro Colvenerius nomen *Jesu* non esse pingendum partim græcis, partim latinis litteris: sed omnibus græcis. Alioqui (pergit) putatur in medio esse littera seu aspiratio h, cum sit: ex quo indocti concionatores, cum in nomine *Jesu* non sit hæc littera, speculantur eo significari, quod conceptus sit de Spiritu sancto, sic igitur pingendum *h*. Sed prævaluit apud Latinos usus contrarius, soleque mediz littera eras imponi.

In fenestra quædam Orphanotrophi Levantiensis, quod olim jesuitarum fuit domicilium, picti sunt, inter cæteras litteras I et S, III, Ignatius et Xaverius, versis in se multo faciebatur, dextram sic ambo protendentes ac junctas, ut litteram H molliam exprimerent, et hæc infirma crux sustentent.

Servatoris nostri cognomen *christus*, seu *xristos*, hisce monogrammatibus antiqui pinxere

re legendam V. C. Dondinei Georgii dissertationem monet, laudat sæpius Beroynzi scholiastes, Antonius Franciscus Gorius.

(1) Nam commentarius ille Hieronymi non est, etsi plerumque ad ejus mentem adoratus.

(1) Hoc modo accipiendum quod legitur *Psalm.* CXII, 1, 2. « Laudate nomina Domini: Sit nomen Domini benedictum. » Et istud *Lucæ* I, 49. « Fecit mihi magna qui potens est, et sanctum nomen ejus, » intellige: Qui potentissimus est et sanctissimus.

(2) Vel improbat Molanus, vel, ut mihi verisimilius, non legit quod scriptum est a venerabili Beda, in cap. II, *Lucæ*: « Hujus sacrosancti nominis *Jesu*, non tantum etymologia, sed et ipse, quem litteris comprehendit, numerus, perpetuæ nostræ salutis mysteria redolet. Sex quippe litteris apud Græcos scribitur *in*ortz, videlicet i et u et z et o et v et t, quarum numeri sunt decem, et octo, et ducenta, et septuaginta, et quadringenta, et ducenta: qui sunt simul 888. Qui profecto numerus figuræ resurrectionis æquidat, etc. » Videtur id ex fictis Sibyllarum oraculis, *lib. I, de preceptis.*

(3) « Urbanus IV quibuscunque nomen (*Jesu*) in fine Salutationis angelicæ (a) addentibus, pro quolibet vice, triginta dies indulgentiarum concessit, quos Joannes XXII, successor ejus, confirmans, alios 30 dies superaddidit: ut potest in Bulla authentica, quæ habetur in ecclesia avinionensi, ubi præfatus Joannes XXII multis annis stetit. » Michael Francisci, de insulis, *Quælibet de Usario, cap. 5.* Mirum, quod refert Jacobus Greiserus *Itinerarium variorum, lib. III, cap. 10*, decretum ab Anglis calvinistis in synodo Londonensi anno 1605, cap. 18. « *Nomen Jesu* venerandum esse: et nunquam sine debita reverentia audiendum, quando pronuntiatur. »

(4) Ad S. Bernardum, sermone 15 in *Canticis*, et catechismum ad parochos artic. 2 symboli apostolici. Nomen quidem *Jesu* sub antiqua lege gesserat Josue, seu Jesus, filius Nave, num. 15, 6: *Jesús*, Eliezeris filius, a Davide

(a) Omissa clausula hodierna: « Sancta Maria, mater Dei, etc. » primum adjectam fuisse a S. Vincentio Ferrero, nec ulvis receptam, nisi ad ultimum sæculo 16.

multiplici superstitione (1) fœdabant. Porro pictores nostri circumcisiōnem Christi representant, velut a summo sacerdote peractam in templo Ierosolymitano. De loco fœvet iis S. Hilarius, cuius hæc verba in psaluum CXVIII, § 5: « Hæc... in circumcisiōne Domini ratio servata est: et... cum ipse circumcisiōne non egeret, oblatas in templo est, ut in corpore ejus humanæ carnis recideretur infirmitas. » Sed Epiphanius, *Hæresi* XX, § 1, edit. petropolitana t. I, p. 47, Christus dicitur « Bethleemi in lucem editus, atque in specu circumcisius ». Quod multis apparet similis vero. Sane domi, non apud aram aliquam, circumcisi sunt Abrahami liberi ac verne (*Genes.* XVII, 25); Saphora quoque filius in diversorio (*Exodi* IV, 25); et Joannes Prodromus, præsepte matre, cui pedum egredi domo licebat (*Luce* I, 59, 60). Adde nec usitatum, neque commodum fuisse, ut infantes ex universa Palestina, ante quadragesimum ab ortu diem in templum deferrentur.

Officiū circumcidendi parentes ipsos defungi consuevisse ostendunt loca mox allegata ex veteri lege, quibus iunge *Genes.* XXI, 4, 11, *Machab.* VI, 20, et *Act.* VII, 8. Hinc probabile fit Redemptorem nostrum, aut a Maria parente, quod visum est auctori *Lamentationis B. M. V. inter opera Bernardi*, aut potius a S. Josepho circumcisiū fuisse; quod etiam sensit B. Ephrem, *oratione de Transfiguratione Domini*: « Si non erat caro, inquit ille, Joseph quem circumcidit? »

Christi præputium in terris asservari multis persumsum fuit ab undecimo sæculo. Id sibi vindicant ecclesiæ, lateranensis Romæ, S. Mariæ Aquigrani, S. Salvatoris Carosii in pictonibus, aniciensis seu de Podio, in Velunis, ac denique antuerpiensis B. Mariæ. Pro hac nihil vetustius profertur, quam epistola capituli istius ecclesiæ, data 10 junii 1416, in qua canonici aiunt « conquistum ante et sufficienti docu-

mento probatum, Domini nostri præputium, ad se transmissum esse ab Henrico Noese, Godefridi Bellonii Hierosolymorum regis capellano, qui deinceps eorumdem Hierosolymitanorum factus episcopus, etc. » Hoc postremo dictum palam falsum est: de re præcipua que conquistio facta sit, aut fieri potuerit, non habeo unde divinem.

CAPUT II.

De pictura S. Genovefæ.

Tertio die Januarii natalis est S. Genovefæ, virginis parisiensis, Galliarum protectricis. Quæ candelam habet in manu: et ad pedes dæmonem ligatum, eo quod duo cerei in manu ejus sine succensione arcenti sunt: et aliquot obsessos a dæmonio, oratione et signaculo crucis emundavit (1); ut habet originalis ejus historia, cujus stylum nonnihil dominus Surius immutavit (2).

PENDICULA

DE S. PHARAILDE VIRGINE.

Quæ apud Brabantos regio nata stemmate, soror fuit BB. Reinaldi et Gudike; atque cognata S. Gertrudis, quam habuit virtutis magistram. Guidoni comiti præter voluntatem suam nuptui tradita, a Deo obtinuit, ut is ipsam egeretur virginem relinquere.

(1) Solet eadem sancta virgo rusticana veste pingi, colum ac lumen tractans, et ovium custos; qua de re vir Cl. Adrianus Valesius: « De toutes les vies manuscrites de cette sainte, nupti, je n'en ai trouvé que deux qui pussent passer pour plus fidèles que les autres: encore y aurait-il eu bien des choses à retrancher. Mais enfin ces deux ne font pas sottement, comme les autres, saluer Genefève paysanne et genefève de moutons. Elles ne parlent point des qualités de ses père et mère; mais elles disent seulement qu'elle naquit à Nanterre. Or je crois qu'elle était incontestablement fille du seigneur de ce lieu, ou du moins de quelque Parisien de distinction, qui avait la une maison de campagne. Ce que saint Germain, évêque d'Auxerre, lui dit en la consacrant à Dieu, prouve assez qu'elle n'était nullement villagère. Ce grand homme lui recommanda de renoncer à la braverie, et de ne plus porter à l'avenir aucuns joyaux. C'est donc une marque qu'elle était d'une naissance à en porter, si elle eût voulu: autrement ce serait faire tort à saint Germain, et le faire passer pour un homme qui ne songerait pas à ce qu'il dit. Car ne serait-ce pas une chose tout à fait ridicule, d'ordonner à une pauvre paysanne de ne jamais porter sur elle de bijoux d'or, d'argent, ni de pierres: puisque quand même elle aurait eu la volonté de le faire, elle n'en aurait pas eu le moyen? Les poëtes, fondés sur cette sottise, nous représentent cette sainte en bergère, avec un bercelet, et une quenouille à la main, gardant un troupeau de brebis; au lieu de la peindre en dame, comme elle était. » (*Valesius* pag. 43. 44). Non desunt hodie rusticane puellæ, quæ licet pretiosa monilia gestare: ut Genovefa sæculo 5 et 6 vixit, sub Francis, quibus subditi populi servi omnes et pauperes erant; libertas, præter clericos et monachos, solis militibus, et iudicibus, sive comitibus, aulicisque concessa.

Genovefam alteram, eamque Palatiam, ac [nescio cujus] Brabantie ducis illam celsioris Molens in Sudibus sanctorum regni ad diem 2. Aprilis, e commentario Mathie Ennichi, carmelite conventus bepardensis, an. 1472, conscripto: sed fando, quæ historice longe similior.

(2) Pio, sed impudenter, casillo. Prætextus fuit, ut sanctiorum vite complures la lucem prodirent. Sed hoc ipso Surius auctoritatem detraxit primigeniis actis. Ad bene factum, quod ea deinde integra fide, nulla parte mutata, usquam aut mutilata, aut interpolata, antuerpienses hagiographi, quantum in ipsis fuit, edere cepunt, ingenti Ecclesiæ, et reip. literariæ commoda.

(1) Quarto sæculo mos christianis quibusdam in Hispania et Gallia fuit sese kalendis Januariis in cerorum, aliarumve ferarum habitum commutare. Quod illi cerorum, seu cerorum facere vocabant; unde Græcorum recentiorum vox *Kepherion*, et Francorum Charivari. Exstitit olim S. Pacianus, tariconensis episcopi, liber, titulo certus, in hac, ut putatur, ineptus conscriptus. Meminit hujus libri S. Hieronymus, *De viris illustribus*, cap. 101. Ipse Pacianus sub initium *Parasceutici*: « Hoc enim, puto, proxime Cervulus ille profecit, ut eo diligentius fieret, quo impressus notabatur, et tota illa reprehensio dedecoris expressi, ac sæpe repetiti, non concessisse videatur, sed erudisse luxuriam. Me miserum! Quod ego facinorosi admodum? Puto, nescierant Cervulum facere, nisi illis reprehendendo moneremur. » S. Augustinus sermone 215 de Tempore: « Si alibi agnosceret aliquis illos seridissimum turpitudinem de limula vel cervula excoere: ita durissimum castigate, ut eos penitentem rem sacrilegiam commisisse. » S. Maximus homil. in Circumcisi. ponat: « Numquid non universa ibi falsa sunt et insana, cum se a Deo formati homines, aut in pecudes, aut in feras, aut in portenta transmutant? » Faustinus episcopus, sermone in Inf. Januarii: « Quis enim quædam credere poterit inveniri aliquos sane mentis, qui cerulum facientes, in ferarum se velint habitus commutare? Alii vestiuntur pelibus pecudum: alii assumunt capita bestiarum, etc. » Concilium antiodorense, can. 1: « Non licet kalendis Januarii vetula aut cervola facere, vel strenas diabolicas observare. » S. Audenus Pict. s. Efigii, lib. II, cap. 15: « Nullus in kalendis Januarii nefanda et ridicula, vetulas, aut cervulos, aut jotticos faciat. » Plura pite ex Jacobi Sirmondii *Antirrhethico* secundo, cap. 2, et Cugli Glossarii, ad vocem Cervula, et *Kepherion*.

Eo defuncto, in casta viduitate perseveravit ad annum viæ suæ 90, Christi circiter 140. Agillridus, leodiensis episcopus, cum idem esset S. Bavonis abbas Gandavi, virginis exuvias in hanc urbem attulit, 7 octobris, anno 770, aut uno e proxime sequentibus. Is quoque de sanctæ Pharaïldis nomine nuncupavit ecclesiam, quam Gandavi, cum collegio canonicorum, gressisse a quibusdam dicitur. Quoniam id alii Balduino Ferreo, Flandriæ comiti, circa annum 878, vita suspecto: alii Iujus filio Balduino, cognomine Calvo, tribuunt: Sanderus adscribit Arnulpho, qui Calvum excepit an. 919. Quidquid est, certum videtur id collegium extitisse an. 950, quo profugi a clade normannica bavoniani monachi Lauduno Gandam repetere. Nec alia est in Flandria (si tornacensem excipias) vetustior ædes canonicorum. Ibi, ab initio, comitum Flandriæ capellani fuerunt, ab iisque insigni dote locupletati. Quorum patrone appingi ad pedem, aut in manu solet anserculus, quem a morte ad vitam restituisse fertur. Hunc ephebus, flexo poplite, B. Pharaïldi offert in sigillo apri 1502, cujus formam exhibet J. B. Ludov. de Castillon *parte I sacræ Belgii Chronologiæ post pag. 88*. Anser porro inter indigenas Flandriæ volucres censeri potest. Pignus, *Hist. Naturalis lib. X, c. 22*: « Mirum in hac alite, a Morinis usque Romam pedibus venire... E Germania... candidi... verum minores (afferuntur qui) Ganzæ vocantur, (hodieque *Ganzen*). » Cohitur S. Pharaïldis quarta die januarii.

CAPUT III.

De picturis trium magorum in Epiphania Domini.

Sequitur deinde solemnitas Epiphaniæ, seu Epiphonorum (1) Domini. Circa quam, si Lutherus audiendus foret, multiplicitè errant pictores. Nam magos reges fuisse negat, et numerum eorum incertum facit. Nos igitur quid veritas habeat expendamus.

Quod ad magos attinet: *Fertur*, ait Petrus de Natalibus (*Catalogi sanctorum lib. II cap. 48*), cum ad Christum venerunt, Gaspar fuisse ætatis sexaginta: Baltazar, quadraginta: et Melchior, viginti: et ita communiter pingitur. Sed nota in his verbis, quod dicat fertur. Qua voce satis subinsinuat istud apud nullum gravei auctorem legi; quamvis, nescio unde, nonnullis e vulgo ita persuasum sit. Non igitur a quoquam Ecclesiæ prefecto male audiet, qui hanc ætatem considerationem in magorum delineatione negliget (2).

(1) Id est, manifestationis, seu manifestationum.

(2) Negligi etiam possunt nomina Gaspar, Melchior, et Baltazar, quæ nullus, puto, negis tribuit ante Petrum Comestorem, auctorem *Historiæ scholasticæ*, an. 1179, Lutetiæ defunctum. Hic ea nomina, seu latina, recit, cap. 8 *Historiæ N. T.*, addens eosdem magos græce dictos in *Magalat, Galgalat, Saracin*; hebraice vero *Apellum, Amerum, et Damascum*. Quæ, nisi ab imperio harum linguarum homine, proficisci non poterunt. Non deficit qui magos appellaret *Azor, Sator, et Paratorum*. Picta omnia, ineptaque. Nec meliora legas in *Collectaneis*, quæ *Beda* tribuunt, sed venerabili illo presbytero indigna. Sic ibi: « Dicitur fuisse Melchior senex et canus, barba proluxa, et capillis; aurum obtulit Regi Domino. Secundus, nomine Gaspar, juvenis, imberbis, rubicundus; thure, quasi Deo oblatione dignus, Deum honorabat. Tertius fuscus, integre barbatus,

Deinde quidam pingunt unum magorum nigrum, aut potius subnigrum, et fuscum, quales sunt albiores Mauritani. Quod mihi valde recens videtur. Nam in picturis vetustioribus sapius omnes tres candidos pingi observavi. Idemque non infrequenter reverendissimus Lindanus Ruremundæ, et alibi observavit. Unde (in quarto libro suæ *Panopliæ*) pulchre de hac pictura ait: « Porro quod de magis illis vulgo creditur unum fuisse æthiopem, eodem, videlicet ad traditiones mediæ generis (de quibus pridem respondit Hieronymus [in cap. XXIII *Matthæi*]: eadem facilitate hæc contemni, qua dicuntur) referendum putarim. »

Restat probandum quod recte reges pingantur. Lindanus ibidem: « Verum eos fuisse reges, haud ejusdem opinor generis. Testantur enim vetustissimi scriptores fuisse reges (Prudentius in *hymno Epiphaniæ* et *Apathesi*) (1). Chrysostomus reges persicos appellat, Nazianzenus quoque in carmine quod de virginitate cecinit, eos dicit reges; donorum portitores. Melchior vero Canus, canariensis episcopus (libro XI de *Locis theologicis*, cap. 5, *objectio quarta*): « Magos, ait, qui Christum adoraturi ex Oriente venerunt, reges fuisse, nedum philosophos, tradunt Cyprianus, in sermone de baptismo Christi, et manifestatione Trinitatis (2): Athanasius, quaestione II ad regem Antiochum (3): Hieronymus, in psalmum LXXI (4): Chrysostomus, homelia 6 in *Matthæum*: Tertullianus, contra *Judeos* (5): doctor quidam antiquus, Christianus nomine, in caput *Matthæi* secundum: Isidorus in præfatione misse,

Balthasar nomine: per myrrham filium hominis moriturum professus est. » Ceterum hunc manifeste orta est vulgaris ratio pingende adorationis magorum.

(1) Verba Prudentii:

*En Persici ex orbis sinu,
sol unde sumit januam,
cernunt petri ante preles
regule vexillum magi.*

Rursum:

*Estne Deus, cujus cunas veneratus Eous
Iancibus auratis regalia fercula supplex,
Virginis ad gremium, pavis puerilibus offert?
Quis tam pennatus, rapidoque similis austro
Numinus, auroræ populos, atque ultima bachi
Attingit: illucisse diem, lactantis horis,
Qui tener impio penderet ab ubere Christus.
Vidimus hunc, aiunt, ruerum per sidera ferri,
Et super antiquos signorum ardescere tractus:
Dirigit trepidans Chaldaeo in vertice pernix
Astrologus, cessasse anquem, fugisse leonem, etc.*

(2) Vel quisquis hujus sermonis auctor est; ejus verba: « Apparuit stella regibus. »

(3) Qui liber est Athanasio suppositus.

(4) Nec is commentarius est Hieronymi, licet ex ejus scriptis magnam partem compiliatus. Quod ex eo profertur, parum ad rem facit, uti et locus sequens e Chrysostomo.

(5) *Capite nota*, ubi de Christo: « Reges Arabum et Sabæ dona afferunt illi; nam et magos reges fere habuit Oriens. » Quod isdem prope verbis repetit, lib. III, *adv. nationem*, cap. 15. *Je n'examine point*, inquit Calmetus, *tom. VII commentario in ss. Bibliæ*, edit. 1728, pag. 56, *ce qu'il dit* (Tertullianus), *que les rois d'Orient étaient magos pour la plupart. Ce sentiment est assurément très-contestable et très-douteux, pour ne rien dire de plus*. Sed hac saltem ratione defendi potest Tertullianus, quod regum filios, maxime primogenitos, disciplinis magicis diligenter institutos fuisse constet. Lege Platonis *Academem sub init.* Non minus constat magos apud Persas summo in honore fuisse, eorumque consilio geri consuevisse omnia, privata, publica, civilia, et sacra. Ad Brissonium de *regno Persar.* lib. II, edit. 1598, pag. 178 et seqq.

que vulgo dicitur Mozarave (1) : D. Thomas, in Matthæi caput secundum, et in Joannis undecimum caput : aliique ex junioribus (2). » Et rursus (in responsione ad quartam objectionem, capite 5, libri XI) : « Nuntur auctores isti, non historiarum auctoritate, quam nullam probatam habere : sed probabilibus conjecturis, quas porro habere nonnullas ; qualis est, quod in magis impletum videtur illud (Psalm. LXXI, 10) : reges Tharsis et insule munera offerent : reges Arabum et Saba dona adducent. Item (Isaia LX, 3, in epistola festi) : ambulabunt . . . reges in splendore ortus tui, etc. Quæ in Epiphania Domini non hodiernum vulgus, sed antiquus semper Ecclesiæ chorus intonuit. Accedit quod, ut Tertullianus ait, magis fere reges habuit Oriens. Accedit quod in reges illud maxime quadrat, *Aperite thesauris suis*. Extat etiam Claudiani epigramma (3), ubi magos appellat chaldaeos reges. Quod si Claudiani non est, certe elegantissimi poetæ est. Hanc opinionem, ut quæ plausibilis sit ac popularis, Christi fideles jam olim libenter induerunt. Sine ergo plebem probabilissimam opinionem, præsertim quæ penitus insedit, atque inveteravit, cum suis majoribus retinere. »

Adamas porro Sasbout (*hosiia in Festo trium regum*) : « Neque vero sapientes duntaxat fuerunt (viri hi), sed et potentes, imo reges ; sic enim habet traditio : quam probabilem facit, quod apud Persas nemo rex esse poterat, qui non ante magorum disciplinam scientiamque percepisset, quemadmodum libro primo de Divinatione (Sub finem) refert Cicerone » (4).

Cornelius denique Jansenius, ante annos aliquot præceptor meus in schola lovaniensi, nunc vero reverendissimus episcopus Gandensis (novo capite Commentariorum in concordiam evangelicam) : « Magos istos evangelista reges non vocat, vocaturus, ut apparet, si tales fuissent ; cum id ad gloriam Christi non parum pertinuisset. Sed nec veterum interpretum quisquam hos magos reges vocat. Nam Chrysostomus meminit quidem natum regem, Persarum ad se regem suo ortu triumphante traxisse. Verum apparet Chrysostomum ob id asserere Persarum regem tractum ad Christum, quod illius consensu, aut etiam jussu, magi, qui apud Persarum reges maximi erant,

venissent ad adorandum Christum. Theophylactus tamen semel hos magos vocat persicos reges. Opportet, inquit (1), gaudere potius, quod rex suos a persicis regibus adoraretur. Videtur autem recepta hæc opinio de magis istis primum obtinuisse ex his, quæ die Epiphaniæ in ecclesiastico officio canuntur. Tunc enim ex psalmis decantatur illud : Reges Tharsis, et insule munera offerent : Reges Arabum, et Saba dona adducent : et ex Isaia in epistola : Ambulabunt gentes in lumine tuo, et reges in splendore ortus tui : Omnes de Saba venient, aurum et thus deferentes. Verum hæc non proprie dicta esse de his magis, ex eo manifestum est, quod non venerint ex Saba, aut Arabia ; cum hæc loca respectu Jerusalem plane sint in meridie (2), non in oriente. Canit vero hæc Ecclesia in die illo festo, quod his prædicta sit Gentium vocatio, quarum hi magi primitivæ fuerunt. Recte tamen magi isti reges dicuntur, quoniam scilicet potentes erant : et quoniam propter suam sapientiam solebant semper regibus Persarum astare ; sine quorum consilio nihil in regno gerebatur, nec statuebatur : imò ex quorum numero semper esset Persarum rex. Siquidem prius ex Cicerone (Lib. I de Divinatione) diximus, necninem Persarum regem esse potuisse, qui non magicam scientiam percepisset (3) : Et, ut dictum est ex Plinio (Plin. libro XXX, cap. 1). Magia in oriente imperabat regibus : et, in libro Esther, septem illi sapientes, qui ex more regio semper aderant regi Persarum Assuero (quorum consilio cuncta fecisse dicitur) scientes leges ac jura majorum, duces Persarum et Medorum vocantur : quos et ipsos Magos fuisse certum est. Et Plinius (Libro VI, cap. 26) magos Passargadas castellum et Echatanam oppidum obtinuisse testatur. Ammianus quoque (Libro XXII), post miranda quedam de magis enarrata, sic scribit : Ex hoc magorum semine, septem, post mortem Cambysis, regnum iniisse Persidos, antiqui memorant libri : docentes eos Darâ factione oppressos. Ob has itaque rationes et Theophylactus videtur eos vocare persicos reges. Sic enim et in libro Tobie (Capite II), et ab Ambrosio (Lib. I Officiorum, cap. 12), tres amici Job reges vocantur, qui et ipsi magi videri possunt, si eorum in disputando scientiam quis advertat. » Hæc Jansenius.

Adjicio propter antiquitatem, quod Gemblæcum ex collatione S. Bernardi casulam habet, de veteri

(1) Quæ uti sub Maurorum Jago sunt Hispani christiani. Hos Mauri Mozaratos, seu Most-Arabes vocant, quasi imitatos Arabes, neque ab Ismaele oriundos. Legi comitis de Medexar librum, cui titulus : La predication de San Jago in Aspar, cab. 24.

(2) Quibus adjungi possunt S. Maximus, qui sermone 1 : « Regis, inquit, munera. Christus honorat. » Druthmarus, qui ad Galat. III. « Fuerunt isti tres reges de tribus regibus de terra Evlati, ubi effudit aurum : et vicini Persis : » S. Pascasius Radbertus in Matth. II. Hæmo : Rupertus, libro III. de divinis officiis, cap. 24 : S. Anselmus in caput II. Matthæi : Strabus, seu auctor glossæ ordinariæ : Innocentius III, qui, sermone de Epiphania : « Magi reges fuerunt : » et auctor sermone ad fratres in Eremo, serm. XLII : « Audistis reges sanctissimos Dominum quesivisse. » Sed scriptor ille non videtur antiquior sæculo II.

(3) Dicit ubi Chaldaei præstantia munera reges : Aggrus, rex : rex, aurum : accipe darâ, Deus.

(4) Non potest quisquam rex esse Persarum, qui non ante magorum disciplinam percepisset.

(1) In caput II. Matthæi.

(2) Imò ad Eusebium, seu inter orientem et meridiem. Et quod ab oriente venerint magi, id non tam situm regionis respectu Jerusalem quam nomen ei inditum significare videtur. Arabica autem et Mesopotamia orientis nomine non semel indicantur, veluti Genes. XXIX, 1. Num. XXII, 7 : III Reg. IV, 30. Job. I, 3. Sic Egyptum et asiaticam Turciam ditionem Itali vocant il ferant, Galli le ferant, eadem voce usui cum significare velint has regiones ab his adhas, quorum respectu nostros ferent.

(3) Etiam Plinio de magis scribit, libro de specialibus legibus : « Non solum eam plebem sectantur, sed etiam reges, regum maximi, præsertim persici, tam curiosi harum artium ut regnare non liceat nisi cum magis versato familiariter. »

more undique dependentem (1) : et stolam cum manipulo, in quibus sunt imagines pulchre per Phrygionem acupictæ (2). Inter eas animadverti tres Magos, dona offerentes, non solum candidos depictos, sed et reges cum coronis.

Ex prædictis igitur satis constat Ecclesiam eos non nominare proprii nominis reges: quia tamen regia eis competeat auctoritas, ideo non improbat eos reges vocari, et idem picturis exprimi.

Nescio vero an ad istos etiam respexerit Isidorus Etymologiarum scriptor, dum (*Lib. XIX. cap. 13*) apud quosdam Sarabara nuncupari ait quedam capitum tegumenta, qualia videmus in capitibus magorum depicta (5).

Cæterum probabile esset, quod Lutherus asserit, incertum esse numerum magorum, nisi ecclesia coloniensis trium magorum corpora religiose conservaret (4): et a gravissimo doctore, Leone magno

(1) Eamque bombycinam et colore flavo, ut ipse oculis
purnavi.

(2) Quae imagines etiam hodie comparent. Aliam forte vetustiore[m] exhibet Joh. Harduinus ad *matth.*, II, pag. 15, ubi tres magi pileati ac plebeio amictu induti. Vide et simile[m] *Ronde subterr.*, tom. I, pp. 295 et 327. Mirum quod nec regiam digulatum magis adscribat protevangelium Jacobi et Evangelium infantiae *cod. Fabriciani*, pp. 113-147 et 173.

(5) En locus integer: « Quibusdam autem attonitibus
sua quique propria vestis est, ut Partius sarabare. Saraba-
re sunt fluxa ac sinuosa vestimenta, de quibus legitur in
Daniel: *Et sarabare eorum non sunt immutata*. Et Pu-
blius: *ut quid ergo in ventre tuo Partii sarabara suspen-
derunt?* Apud quosdam autem sarabara nuncupantur capi-
tum quaedam tegmina, qualem videmus in capite magorum
picta. Brissonius, de *Regno Persarum*, edit. 1595, pag. 42,
ad in huius verbi explicatione nugari Isidorum. Certe alii
plerique sarabara, sive saraballa braccas interpretantur.
Partietis III, 21, « Ipso die duobus vestis: « Conclatim viri
illi vestiri capite braccas vestirent » (Hieronim., *epist. cap. v*, 94):
« Et saraballa eorum non videntur immutata ». Utrobique in
hebraico, seu potius chaldaico exemplari: סרבלין, *sarba-*
lêlîn. Ad priorem locum Hieronymus: « Pro braccas, quas
Symmachus interpretatus est *ἀνδρῶν*: (hoc est braccas) ».
Aquit et 'Nidoreus' saraballa sunt, et tamen, ut corruptum
est, et intransitivum, sicut est in translatione, *braccas*.
Quod autem Chaldaeorum saraballa crura, hominum vocantur
et tibi, eodemque vocabulo braccas quibus crura teguntur
et tibie, quasi crurales et tibiales appellatae sunt. « Scho-

liona in romana editione καὶ ad Daniels III. 21. Τὸς σαρδάρει ἀρτίφας· id est πὰρ τῶν πολλῶν ληϊστῶν ῥάβδαι (lege βραχίαι) παρὰ τοὺς Ἑλλήνας ἀντιφράσεις παρονομαστικαί; id est: Sarabara quidam dixere quae a plerisque braccae, a Graecis vero anaxirides vocantur. Suidas: α Sarabara, ἑλπίς, εὐσπία· ἔτι καὶ ἀντιφρὰς ῥάβδαι. Sarabara vestis persica, quam quidam braccas dicunt. Hesychius: α Sarabara, τὰ περὶ τοὺς κυρτὰς (scilicet οὐλὴν κυρτὰς) ἱδμῶτας. Sarabara sunt virum indumenta. Pollux, *Onomasticus libro VII*: α Καὶ περὶ τὸν ἑνὶ αὐτοῦ ἀνδρὶ καὶ ἀντιφρὰς. Et Persis quidem propriae sunt candys (manifestum autem illud ex humeris suspensum) et Anaxiris. α Anaxirides porro Hesychius et Suidas: α σφαιρικὰ καὶ ῥάβδαι, feminae et braccas interpretantur. Eustathius etiam in τῶν μινυαδῶν: α ἀντιφρὰς τὸ περὶ τοὺς κυρτὰς ῥάβδαι λέγει, hoc est Anaxiris apud Romanos braccas significat. Plinius hoc prosequitur Brissonius, qui et notat Persas omnes braccatos fuisse, ac juxta ante Herodoti retinent braccatos in aciem procedere solitos.

(b) Ab anno 1162 quo captum, die 1 martii, evasumque a Frederico Enobarzo imp. Mediolanum. Erat in ea ubi templum S. Eustorgii episcopi, in quo regum magnorum corpora inventa fuisse palam affirmatum est. Ea Fredericus archiepiscopo coloniensi Reinoldo, cancellaro suo, tradidit quae una cum reliquiis S. Naboris et Felicis martyrum ad ecclesiam suam transverso, aut huc deportato celebratur die 25 julii. Equando venerunt aut quia ratione magnorum corpora Mediolanum nemo potidit, nec ulli in possessionem dedit, nisi a domino auctoritate superius. *Acta SS., tom. V, pag. 583; inarchaia in collectione ne Freresi, pag. 238; Acta SS., tomo i mult, in p olegomen. pag. 8.*

(Serm. [I. III. V. et VI] de Epiphania [Item epist. XVI. cap. II], aliisque auctoribus (1), tres fuisse memorarentur (2).

APPENDICULA

DE S. VIRGINE GUDULA.

Sive Gudila, quæ materteram habuit S. Gertrudem, et ejus opera Nivelis educata est. Ea mortua *Hamm* rediit, vicum Bruxellæ subiectum, græciam veritus. Solebat inde singulis noctibus se conferre ad oratorium S. Salvatoris in pago Morsela. Cujus religioni præfatus Cæcædæmon, aliquando lumen ab ancilla prælatum extinxisse dicitur, quod ei precanti mox cœlitus reparatum fuit. Hinc mos appingendi S. Virgini lucernam, quam admoto folle diabolus extinguit. Obiit Hami Gudula circiter annum 712. Corpus primum delatum Morselam: hinc, Normannorum metu, Caprimontium, oppidum diœcesis Leodien- sis: post Bruxellis in ordo S. Gaugerici collocatum: demum, anno 1047, in Basilica S. Michaelis, augustius renovata, et recentî canonicorum collegio (5) aucta, quæ nunc ab ipsa nominatur, ut communi urbis cum archangelo patrona. Cæterum sacræ ejus reliquiæ, sæculo XVI, a calvinistis dissipatæ fuerunt: sed bona earum pars diuine recuperata.

CAPUT IV.

De bucea veste Pauli, primi eremite:

Intra octavas Epiphaniæ occurrit, die decima mensis, natalis Pauli, quem primum vocant eremitam(4).

[1] S. Maximo, *Serm.* 3: «Unio itaque tres simul adoraturus venitum magi», *C. Casarri*, adlat. *serm.* 43, qui edustus a benedictinis maurine congregationis in appendice tom V operum S. Augustini. S. Hilario arelatsensi, de *Epiphania*: «In eo quod a magis tria offeruntur trinitas intelligitur, et ideo vero quod tres uni, et singuli singula offerunt, in trinitate unitis declaratur.» Denique vover. Beda, *cujus*, ebraice sunt: «Mystice tres magi tres partes mundi significat, Asiam, Africam, Europam, sive humanum genus, quod tribus filijs Noe seminario nupsit». Adde Eusebio Emeseno, seu ejus nomine vulgatum Lutet. æ 1547, *sermonem vii*, pag. 8.

(2) Sunti qui stellam Dei nati indicem ducentem *magorum* ethnici, innotuisse voluit, lucu trahentes istud Plin. l. i, cap. xxv: « Fit et candidus cometes, argenteo crine, la reticulatus ut vix contueri liceat, speciebusque humana effluigium in se ostendens » Verum præterquam quod extrema hæc verba nonnulli Plinio suspecta existimant, manifestum est agere lucu scripserunt non de eo quod nunc lactum sit, sed de eo quod quædam fieri soleat. Meliori quæ allegatur in eandem rem celebris inter platonicos philosophos Chalcidius, qui tertio post Christum seculo visisse creditur. In *commentario in Timæum Platonis*, folio 56, et. 19: « Est, inquit, alia sanctorum et venerabiliorum historia quæ perhibet ori stellæ cujusdam, non moribus mortes, quæ denuntiat, sed descescenti Dei venerabilis ad humanæ conversationis (*forte* conservatoris) remunere mortuorum gratiam. Quam stellam cum nocturno itinere suspexissent Chaldaeorum profecto sapientes viri, et consideratione regnum cælestium satis exercitati, quæsisse dicuntur recentem ortum Dei, repertaque illa majestate juverit, veneratos esse, et vota Deo tanto convenientia munuisse. » Quæ evangelicæ historie mire consonant. Atque hinc fortasse contigit ut Chalcidius a quibusdam christianis existimaretur, cum ethnicum fuisse longe sit verisimilius.

(5) Qui fundatorem agnoscunt Lambertum, cognomento Baldricum, primum comitem Iovaniensem, in palio florentiensi misere interemptum, ann. 1013, pridie iudis septembris.

(4) Ad montium deserta confugit, cum Decio et Valeriano persecutio plerasque Aegypti ac Thebados ecclesias no-

Hunc tamen, propter Epiphaniae officium, romana ecclesia in diem decimam quintam transponit. Ubi examinandum est cur sanctus eremita boxea veste indutus pingatur, cum, Hieronymo auctore, in ejus epitaphio, legatur: *Gibum et vestimentum ei palma praebebat*; et infra: *Tanti temporis spatio contextis palmarum foliis vestiebatur*.

Verum istud pictores nostrates faciunt, quia in festo Palmarum boxeo utuntur pro palma, et quia in vernacula lingua (1) multis locis luxus vocatur palma. Si autem noscerent palmam, et diligenter adverterent ad Pauli historiam, ab Hieronymo descriptam, magis, puto, in pictura historiam exprimere conarentur. Recte enim ab Erasmo in Ecclesiaste notatum est, errorem fieri, quod nostri pictores pro palma pingant boxum, ac Paulum eremitam veste e luxu ramis contexta producant: cum ex boxo nihil possit contexti: e palmarum ramis aculeatis corbes contexti possint. Tegebatur corpus, sed et pungebatur.

Memorat Athanasius, crudelitatem Sebastiani sceleratissimi ducis, Alexandriae, quod arianam religionem confiteri nollent, viros quadraginta nova ratione laceratos esse. Virgis enim palmis, aculeis autem retinentibus adhuc, ita terga eorum cecidit, ut alii saepius a medicis, ob tenacius inhaerentes aculeos, frustra curati; alii, curationem non ferentes, mortem oppetiverint.

Ex hujusmodi palma contexta erat Pauli vestis. Postquam...., ait Hieronymus, alia dies illuxit, ne quid plus haeres (Antonius) ex intestati bonis non possideret, tunicam ejus sibi vindicavit, quam, in sportarum modum, de palmae foliis ipse sibi contexerat.... Diebusque solemnibus Paschae et Pentecostes, semper Pauli tunica vestitus est.... Obsecro, concludit Hieronymus, quicumque haec legis, ut Hieronymi peccatoris memineris; cui si Dominus optionem daret, multo magis eligeret tunicam Pauli, cum meritis ejus, quam regum purpuram, cum pomis tuis (2).

CAPUT V.

De pictura D. Antonii.

Sed ad sanctissimum, Pauli collegam magnum Antonium, transeamus (3): ejus picturae ubique locorum celeberrimae, majori indigent observatione.

Et in primis sancto confessori ignis appingitur, quia datum est illi patrocinari ad ignem infernalem. Hanc enim causam assignat Thomas Aquinas (4) quartae [Sententiarum] distinctae, XLIX. Eumque secutus scilicet, scriptum reliquit:

polaretur. Vixit illic annos XC, obiitque anno 341, aetatis 114.

(1) Flandrosum scilicet puerorum, cum palmam a dactylis quos proferunt appellent *dodelboom*.

(2) A B. Paulo eremita nomen habent monachi quibus regulam seu leges aliquas scripsit, an. 1263, Paulus vespertinus, apud Hungaros episcopus. Eorum institutum Joannes XXII confirmavit. Publica ordinis sigillum expressum habet S. Pauli effigiem, adjecto hoc lemmate: *Ecce elationi fugiens, et mundi in solitudine*.

(3) Qui decessit e vivis annos aetatis CV, die 17 januarii 356.

Magne pater, furrum defendas fortior hostem,
Sisque metus duris ignibus igne tuo.

Quibus adjicio secundam, et fortassis primariam causam, quod multos liberet ab igne pestis. Quo spectat Collecta multarum ecclesiarum, quae habet, quod Deus concedat, obtenta beati Antonii confessoris sui, morbidum ignem extinguere (1).

Eandem ob causam multis locis in ostio domus appingitur, ut obtinere dignetur a Deo, ne pestis eam domum invadat.

Idem Poncus appingitur, ut plebei decantantur animalia sua ejus intercessione a malo preservari. Nam, in hujus beneficii implorationem ac protestationem, porcus plerisque locis aliter a communitate, quem nominant sancti Antonii porcum. Fieri etiam potest, quod majores nostri, dum primum porcum ei, potius quam aliud animal, expinxerant, non hoc respexerint, sed ad daemonum insultus, quos perperes est. Daemones enim per porcos convenienter significantur (2). Hinc quando arianorum eccle-

(1) Morbidus ignis undecimo duodecimoque saeculo admodum frequens fuit. Is ab aliis ignis sacer, ab aliis herpes aut ignis tartareus, atque ignis S. Antonii dictus est. Lege Lucretium, lib. VI, v. 660. Eo tacta pars corporis interdum putrescebat ac decidebat, frequentius vero veluti si ambusta foret, aretcebat et nigrum referebat colorem. Juvandis eo morbo afflictis iustitiae est, Urbano II pontifice, ordo S. Antonii, quem Franci vocant *Ordre de S. Antoine de S. Florentin*. Hujus ordines primaria est abbatia, seu hospitium, aut nosocomium oppidi, quod olim Desiderii Motha, vulgo *fratres de la Mothe*, nunc autem burgum S. Antonii dicitur in Delphigato et diocesi vicenensi. Monasterii istius condendi haec causa fuit: acceptum ab imp. Constantino Monemacho B. Antonii corpus Joscelinus Delphinus, vir nobilis ac locupletis, Constantinopoli detulit in patriam anno 1059, depositumque in adiacula dicti oppidi, B. virgini sacra. Post annos XL, contigit igne sacro vexari notulis alterius in eadem regione viam nomine Gastonis, filium Guarini. Ad S. Antonii patrocinium ambo confluere spe valetudinis hinc respicienda, adjectoque voto, si id obtinerent, se suaque impendendi curationi laborantium eodem morbo et adventantes peregrinos hospitio exequendi. Voti compotes, ad burgum S. Antonii se conferunt, ac juxta inclitatum a Joscelino templum, educto Nosocomio, die 28 junii 1095, pater cum filio monasticam sibi vestem assumunt. Non ita multo post,

Gastonis voto sociatis fratribus actio
Ordo est hic capitis ad pietatis opes.
(Hae ex P. Haevo.)

Nosocomium ipsam a Bonifacio VIII, P. M. Abbatis titulo insignitum est: Ordo subinde diffusus in varias Franciae, Italiae, ac Germaniae partes. Ejus nomen est in Belgio hospitium, Trajecti ad Mosam in diocesi leodiensi.

(2) Multis solebant esse ad ejusmodi rationes mysticas confluere, dum historias ignorant. De symbolis, seu (ut pictores loquuntur) attributis S. Antonii, nihil scripserant, omnia fere ad moralium sensum desinquentes; cum Theophilus Raynoldus elidit eam in symbolica S. Antonii magni imaginem commentationem; cujus editio post rationem altera, et corrector prolixi condidit, ex typogr. Zernichow, 1659, in-4°, p. 78, una cum chronologia Antonii, a pag. 65. Nihil ille felicitate fuit ceteris. Item ali quotiens percipisse videtur Pompoius Sarnellus, Vigiliensis episcopus, cum scripsit in more fuisse monachos antonianos, ut numerosos porcorum greges alerent, quorum lardi frequens usus fuit in aliendis illarum, igne sacro laborantibus, eorumque curae commissis. Hinc gregibus concessum fuit in variis locis privilegium utendi paratis communibus; populari pietate cautum, ut porci unum aut pagum obambulant, permitterentur ad omnia stabula divertere, et citari cum inclusis ejusdem generis animalibus; in magno scelere habebatur, si quis antonianis gregibus porcum lesisset, aut impuisset; hinc italicum adagium de eo, cui insipiamia succiderat columba: *Ho forse rubato un porco di noi antidi*. Quendam horum alunt Felix Mal-

sia Romæ catholica consecratione dedicabatur, porcus ex ea exiit, invisibilis quidem, sed qui omnes per quos transiit in admirationem commovebat. Quod ideo ait Gregorius (*libro tertio Dialogorum*, cap. 50.), divina pietas ostendit, ut cunctis pasceret, quia de loco eodem immundus habitator exiret.

Porro sicut majores nostri, memorias sanctorum invisentes, libenter pro se conferebant parvam sancti imaginem: sic etiam pro pecoribus suis, collo alligandam nolam, ex memoria sancti Antonii, conferebant; protestantes hac ratione, quod meritis sancti confessoris utebantur, et confidebant animalia sua præservatum iri a peste. Quod indicant carmina Ambrosii Novidii etiam a Romanis observari. Agens enim de porco grunniente, qui Antonio appingitur, subdit (*libro primo de Fastis*):

Collo mea conceit æra,
Noscere quo possis, nec noceat, ait,
Æque meum gestat, baculo quo cernis in isto,
Quoque rogans æger, colloque multa gerunt.

Propter tanta autem magni Antonii beneficia, cum dira grassaretur Geasiorum imagines oppugnantium tempestas, non solum in ignem defecta fuit aurata ejus apud Silvam Ducis statua (*dominus Lindanus, Apolog. ad Germanos, tomo II, capit. undecimo*): sed tam abominandis blasphemis impetita, quod Dei opt. manus vindex ea de causa duos ex illis blasphemis Geusis e vestigio percussit peste subitanea, quam divi Antonii jam olim appellant christianæ, quod, illi depellendæ, sint ejus apud Deum persæpe patrocinium experti.

Liber in manibus (nam hunc nonnulli appingunt) significat, quod sanctus et perfectus vir, ægyptius monachus, sine ulla scientia litterarum, scripturas divinas, et memoriter audiendo tenuisse, et prudenter cogitando intellexisse prædicetur (1).

leolus, seu Hemmerlein, Tigrinus, et tigrinæ ecclesiæ cantor, qui medio sæculo XV, claruit, tractatu de *Exorcismis*, Basilee, an. 1497, edito, e quo sequentia recitat Nicéron, *Mémoires pour servir à l'histoire des hommes illustres*, tom. XXVIII, p. 546: « Videmus per singulos dies, quod illi qui equos, aut asinos, aut porcos castrant,.... in nomine Domini invocant nigrum S. Antonium, ut suo presidio præstet illis animalibus sanitatis auxilia. Item sæpe videtur comperitur, quod illi qui offendunt porcos, S. Antonio donatione fidei patenter applicatos, fore punitos. Item videmus hujusmodi porcos, campanella signatos, in domos priores nunquam revertentes, aut reversuros, prout fecerit alii porci, qui fuerant sui consodales. » Ferunt horum animalium quosdam adeo familiaria fuisse, ut cum instar, antonianos fratres, suo hospitii stipem emendicantes, comitarentur. Jam hæc tibi Antonium quæstorem, in nigrum baculo, suis vestibus indutum, cruce sua distinctum, porco sequaci, nolam pulsantem ad claustrum igne sacro laborantibus impellendam: et habebis genuinum exemplar, e quo derivata sunt magni Antonii imagines; recepta pridem consuetudine ordinem religiosorum funditoris, aut qui tales putantur, eo habitu pingendi, quem gerunt coram institutum professi, vel eorum nomine, sum sortiti.

(1) Quanquam litteras non nosset, nec iis ætate procedens erudiri voluisset [a] puerorum aversatus commer-

(a) Cum illi aliquando philosophi quidam occurrissent, emique ludos facere senem cogitassent, utpote rudem litterarum: « Utrum vobis prius videtur, ait Antonius: mens, an litteræ; et utra alterius causa, mens litterarum, an ha illius? » Quibus respondentibus priorem esse mentem, ac litterarum inventricem: « Cui ergo mens sana, regegit Antonius, ei litteræ non sunt necessariae. »

Appingunt etiam Tau signum crucis (*Aug. in præfatione de Doctrina christiana*); nam eo fortiter restitit daemonum insultibus; Athanasius enim refert eum demonibus dixisse: *Cur frustra nitimini? Signum enim crucis, et fides ad Dominum, inexpugnabilis nobis murus est* (1). Legitur quoque apud eundem Athanasium pulcherrimus ejus de cruce sermo ad philosophos, quibus etiam præsentibus, vitali signo crucis daemones expulsi. Et, Hieronymo teste (*in Vita Pauli*), videns hominem equo mixtum (id est, hippocentaurum), salutaris impressione signi armabat frontem (2). Sunt etiam ipsius Antonii verba

cium, dictata tamen discipulis reliquit. Sic enim Hieronymus, de *Vitis illustri*, cap. 88: « Antonius monachus, cuius vitam Athanasius, Alexandrinæ urbis episcopus, insigui volumine persecutus est, misit ægyptiacæ, ad diversa monasteria, apostolici sensus sermonisque epistolas septem, quæ in græcam linguam translatae sunt: quarum præcipua est ad Arseniitis. » Eadem, et græco latine redditæ a Valerio Sarasio, exstant in *Bibliotheca Patrum* et lingua ægyptiaca, sive coptica, superesse in monasteriis Thebaidos, ex Abulcrato, refert Eusebius *Remanulo præfat.* ad *Itargias orientales*, pag. 118. Circumfertur etiam Antonii nomine brevis *regula* ad Nacelonitas monachos, articulis XVIII distincta, quorum extremi XII abierant ab exemplari cæteros complexa. Fateur Calmetus, *commentarii gallici ad reg. S. benedicti*, t. II, p. 470, id scriptum Antonio non esse indignum, sed brevi, energico, ac sententioso stylo adornatum: prope tamen est, ut neget illius esse; primum quod eam Antonio non tribuant Hieronymus, nec Eusebius: deinde quod Athanasius doceat, *Vita S. Antonii* cap. 15, rogatum a discipulis S. abbatem, ut eis vivendi vires traderet, respondisse sacras litteras ad omne vitæ genus sufficere. At minus accurate refert ista Calmetus; nam hæc est Athanasii narratio: *Μὴ γὰρ ἔμελλε περὶ αὐτῶν, καὶ πάντων τῶν μοναχῶν ἐκθέσθαι πρὸς αὐτὸν, ἀφ' οὗτος τὰ κατὰ αὐτοὺς ἀσκήματα λέγειν, ὅθεν αὐτοὺς τῇ ἐπιτηδεύσει τῶν ἁγίων τὰς μὲν Γραφὰς ἰκανῶς ἔδει πρὸς διδασκαλίαν, καὶ ἐπὶ ταῖς παραστάσεσιν ἀλλήλων ἐν τῇ πνεύματι, καὶ ἀλλήλων ἐν τοῖς λόγοις, &c.* Id est: « Cum igitur quoddam die progressus esset, ac universi monachi ad eum venissent, rogantemque, ut aliquam ejus orationem audire liceret, hæc in lingua ægyptiaca dixit: Scripturas quidem ad doctrinam sufficere; pulchrum [seu bonum] tamen esse, ut nos mutuo hortemur in fide, et exerceamus sermonem, » etc.

(1) Quæ hactenus scripsit Molanus, fere pertinent ad modum, quo a statuariis representatur magnus Antonius. At pictores et chalcographi libentius exprimunt multiplicem, quam a diabolis expertus est, *tentationem*, de qua pluribus locis in ejus Vita B. Athanasius. Apparuit sancto juveni spiritus immundus noctu sub forma mulieris (id quod interdum fraud satis caste pingitur): semel, specie nigri puelli. Vicerat has aliasque daemonum artes strenuus anachoreta, cum quadam nocte strepitus ab iis excitatus esset tantus, ut totus ille locus [in quo dormiebat] quassari: et quatuor cellulae ruptis parietibus, per istos intrare daemones, in bestias ac serpentes mutati, viderentur: essetque idem locus subito refertus spectris leonum, ursorum, leopardorum, taurorum, serpentium, aspidum, scorpionum, luporum. Horum unumquodque forma sub specie movebatur, ferò triebat invasurus, taurus cornu petere videbatur, serpens reptabat, lupus cum impetu irruerat: omnium denique simul apparuitu sibilus formidabilis, ira vehemens.... Annum ætatis 53 tunc agebat [Antonius]. Ad eundem jejunantem aliquando venit cacodæmon « *habitu monachi: oblatule panis forma: auctor sum*, inquit, *ut edas, tamque graviter laborare destinas, etc.* » Non raro plagas illi indixit. Visus etiam specie gigantes: rursum *forma humana ad finora usque, crura et pedes asinus*. Hæc et plura S. Athanasius, in quibus exprimentis mirum in modum lusi inagrandi-facultas, qua pollere solent exiti pictores. Dies me deficiat, si monstra omnia, hæc occasione, sub corum penicillo nata, velim enumerare. Littera multa commentum sunt Brugchii senior, et Dacierii Toniers: nonnulla quocumque peritus cælator Raphael Sadelerius: sed longe plura Jacobus Caillet, artis chalcographice sua ætate princeps.

(2) « Cum jam 115 annos B. Paulus vitam celestem agebat in terris, et nonagenarius in alia solitudine Antonius moraretur, ut ipse asserere solebat, hæc in mentem ejus cogitatio incidit: nullum ultra se perfectum monachum in eremo consedis-

apud Athanasium: Cum videritis demonum fallacias, tam vos, quam domos vestras, crucis armato signaculo: et confestim solentur in nihilum; quia metunt illud tropaeum, in quo Sator, aereas expoliatus potestates, eas fecit ostentui.

Sed restat quaestiuicula: cum aliis sanctis detur crux quadrangula, cur Antonio detur Tau triangulare. Quod adeo frequens est, ut non solum id uanu gerat, sed penulam quoque eo insignitam habeat. Unde et Tau vulgo peculiari nomine dicitur crux S. Antonii (1). Puto vero aut totam, aut praecipuam certe, hujus rei causam esse, quod Antonius fuerit Aegyptius, apud quos constat crucem formam habuisse litterae Tau, sive triangularem (2). Verum hac de re nihil legi: sed quod probabile videtur, profero (3).

est, esse alium ulterius multo se meliorem, ad quem visendum deberet proficisci. Illico, erumpente luce, venerabilis senex, infans artus baculo regente sustentans, coepit ire velle, quo nesciebat. Et jam media dies, coeunte desuper sole, ferrebat: nec tamen a capto itinere abducebatur, dicens: Credo in Deum meum, quod olim conservum, quem mihi promissit, ostendet. Nec plura his; conspexit hominem equo mixtum, cui opinio postarum hippocentauri vocabulum indidit; quo viso, salutaris impressione signis armat frontem: et, Heus tu (inquit) quoniam in parte hic servus Dei habitat? At ille, barbarum nescio quid infrendens, et frangens potius verba, quam proloquens, inter horrenda ora, satis blandum quasivit alloquium. Et, dexterae protensione manus, caputem indicat illi: et sic, patentes campos volucris transiens fuga, ex oculis mirantis evanuit. Verum haec utrum diabolus ad terrendum cum simulaverit, an, ut solet cretus monstrorum animalium ferax, istam quoque gignat bestiam incertum habemus. Hae Hieronymus: cuius frustra, inquit Baronius, ad an. 345, n. 2 et 3, et injuria quidem exigitur fides, qui de his dubitans quidnam fuerit, num spectrum, an monstrum, liberasse voluit filium suum. Ceterum nec insula, vel inanis fuit ipsius dubitatio. Nam sic Plinius (lib. VII, cap. 3): Claudius Caesar scribit hippocentaurum, in Thessalia natum, eodem die interisse: et nos, principia ejus, allatum illi ex Aegypto in melle vidimus.

(1) Crucem hanc, quam male triangularem vocat Molanus, consuevit vocari Lipsium, lib. I de Cruce, cap. 8, cum ligno erecto brevis alterum superne, et in ipso capite committitur, sic ut nihil exstet. Gallorum Heraldii vocant nunc cruce potestate, a similitudine cum scorpionibus, quos agerunt et clauduntur brachia, seu avilite fulciuntur: et hos scorpiones Belgae crucien, quasi cruce appellat. Lucianus de littera T ait, hujus speciem imitantes tyrannos, ligna fabricasse, et homines in his fixisse. Tertullianus, lib. III, adversus Marcionem, cap. 10: ipsa exan littera grecorum Tau. nostra autem 7, species crucis. Quod et veterum alii notant.

(2) Lipsius etiam derivat ab Aegyptiis, « quibus jam olim autum et inter sacra hoc signum. Certe, pergit ille, in obeliscis, qui inde Romam vecti, sculptum sic vidimus, cum annis tamen, vel ansula superne: nec satis solite scio ad quam rem aut usum. » Refert deinde ex Suida, Rufino, lib. II, cap. 22, et Sozomene, lib. VII, cap. 15, cum fana gentium, imperante Theodosio magno, diruerent, intentas in Serapis templo hieroglyphicas litteras, crucis formam habentes; quas eorum rerum periti videbant symbolum esse rite notant. At ego aegre adducor, ut credam antoniam crucem ab ethnicis proficisci. Existimem potius ab antoniorum veste ad imagines S. Antonii transiisse primosque ex illis monachis utitur hanc fuisse veram schemata crucis Domitii. Quae aliis quoque sedit opinio.

(3) Solent jam olim apud Italos apponi S. Antonio pontificalia ornamenta, post assum dnoatati Christi millesimum obeliscus concessi egypti. (Sarnelli, Lett. eccles., tom. I, lib. III, pag. 9, et seq.). Sed hunc morem, ab antiquitate ablatentem, pictores ac sculptores nostri non immerito negligunt. Ut autem hi norint qua veste S. Antonium habere debeant, hae legunt ex Athanasio, r. 479, edit. operum calouensis, seu tinsensis, tom. II. « Veste amictibatur, interiore, cilicio: exteriori, pellicea; quam et finem usque (vita) retinebat, neque corporis sordes ab-

CAPUT VI.

De pictura Sebastiani, Fabiani et Agnati.

Hactenus de magno Antonio. Quae autem ex historiis omnibus obvia sunt, ea inculcare non est necesse. Qualia sunt, picturae Sebastiani telis confossi, et Fabiani cum columba. Quoniam et circa haec quaedam rariora liceat observare (serm. de S. Sebastiani). Quis enim cogitat, quod a Joanne Raulino (1) est notatum, telis perfoctum depingi, ut declararetur intercedere pro nobis ostendendo singula sagittarum vulnera? Sicut enim ulcera omnia infirmi misericordiam et compassionem ad transeuntes clamant: sic multitudo vulnerum et sagittarum Sebastiani clamat ad Deum pro nobis misericordiam (2). Cur autem inter peculiare patronos contra pestem, cum Antonio et Rocho depingatur, ex langobardica historia a Paulo diacono conscripta (lib. VI, cap. 5) notum est (3).

stergens, neque pedes ablucens prorsus.... Quin neque exutum quis vidit Antonium, neque corpus ipsius nudum, nisi cum mortuus tumulo mandaretur. » Scapulare indumentum (scapulare), quod aliquando lacerit, eidem citata pag. tribuit Athanasius: qui et ejus quasi testamentum ita recitat, p. 563. « Vestes meas sic distribuite: Meloten [pellem ovium] unam date Athanasio episcopo, cum stragula, quam ab ipso recentem accepi, nunc detrahe reddo: Serapioni episcopo alteram date meloten: vobis cilicium servate. » Non tales porro vestes indunt, neque adscriptam S. Antonio regulam sequuntur monachi, qui se antonianos dicunt, seu graeci, seu latini. His nigra est vestis, cum cruce ejus, quam diximus, figura: coloris vero caerulei; quam eucastae opera formatae gestant, praeceptorum equitum rita.

(1) S. theologiae doctore ac professore sorbonico, deinde clusiacensi monacho. Vixit amicus Joanni Standonck; obiit anno 1514, aetatis 72.

(2) Huic supplicio superstes fuit Sebastianus, ac deum, jubente Diocletiano, fustibus contusus, animam exhalavit, anno, ut videtur, 304.

(3) Ea verba Pauli: « Subsecuta est gravissima pestis tribus mensibus, hoc est julio, agosto et septembrio, tantaque fuit multitudo morientium ut etiam parentes cum filiis atque fratres cum sororibus, nisi per pheretra positi, apud urbem Romam ad sepulchra deducerentur. Pari etiam modo haec pestilentia Ticinum (seu Papiam, gallice Paris) depopulata est, ita ut, cunctis civibus per juga montium seu per diversa loca fugientibus, in foro et per plateas civitatis herbae et fruteta nascerentur. Tunc per revelationem cui-dam dictum est quod pestis ipsa non prius quiesceret quam in basilica B. Petri, quae ad Vincula dicitur, Sebastiani martyris altarium poneretur. Factumque est, et delatis ab urbe Roma B. Sebastiani martyris reliquiis, mox ut in jam dicta basilica altarium constitutum est, pestis ipsa quae-

vit. » Egregium.... sancti martyris monumentum veneranda ejus imago opere musivo expressa, atque hactenus integra exstet (Romae) in titulo Eudoxiae ad Vincula S. Petri, senili aspectu et barba. » Sic Baronius, ad Martyrol. rom., 20 januar. annos. C. Idem testatur Fred. Borromaeus, de Pictura sacra, lib. I, cap. 8, et ad eum Anton. Gorius, pag. 21, « videntes musivum hoc opus antiquum esse et rude: grandævum autem ostendi Sebastianum, tum canitum, tum promissa barba. Male proinde juvenem recitantes pingerent silent. Atque utinam non cum tam eleganti corpore, tamque procaci vultu interdum effingant ut non sanctum martyrem, sed Adonisem quendam exhibere valeantur, cui fat obligat scriptor libri cui titulus: Essai sur l'éducation de la noblesse (Paris, 1748, t. II, pag. 96), d'après de l'église de S. Marc de Florence un tableau de S. Sébastien, parce que les religieux recommandent qu'il y avait quelques femmes que la beauté de cette image avait touchées d'une sainte passion que celle qu'un martyr doit inspirer. Hanc imaginem pinxerat P. Bartholomaeus, ex ordine praedicatorum, anno 1517 Florentiae mortuus; exstet nunc in cœmelis regis Franciae, enqta a Ludovico XII, ut idem scriptor ex Felibiano recitat.

Fabium porro pictura ab Eusebio originem habet, qui eum scribit (*libro VI, cap. 22*) divinitus per columbam in romanum pontificem designatum esse. Ex hoc enim indicio, cum nemo de eo cogitasset, veluti a Spiritu sancto electus, mox ad pontificalem sedem adeptus est (1). Addit de suo ad Eusebium Ruffinus (*capite 21, lib. VI*) *quod alii super hujus, alii super Zephyrini nomine gestum tradunt*. Non est autem improbabile utrumque ea via ad pontificatum ascendisse. Nam et Ravenna de multis suæ sedis episcopis, hoc modo assumptis, gloriatur. Quod et historiæ et picturæ loquuntur.

Sed transeamus ad Agnetem virgunculam et martyrem (2), cujus vita omnium gentium litteris atque linguis, ut Hieronymus ad Demetriadem (3) loquitur, in ecclesiis laudata est, die potissimum vigesima prima januarii. Ille cum agno pingitur, et veste auro intexta; quia, ut habet Ambrosius (*serm. 90*), dum parentes beatissimæ Agnetis assiduis pernoctationibus vigilarent ad tumulum ejus, videbant, in medio noctis silentio, exercitum virginum, quæ omnes, auro intextis eyeladibus indutæ, cum ingenti lumine præteribant. Inter quas videbant beatissimam Agnem simili veste fulgentem, et ad dexteram ejus agnam nive candidiorem (4). Hic autem agnus sine dubio significabat Agnem sive Agnetem, non tantum nomine, sed et re, agnam, hoc est castam fuisse. Canit etiam Ecclesia die 21 januarii: *Stans a dextris ejus agnus, nive candidior, Christus sibi sponsam et martyrem consecravit*.

SUPPLEMENTUM

DE S. CAROLO MAGNO, IMPERATORE ET REGE FRANCIÆ.

Cujus natalem aquisgranensis ecclesia prima cele-

(1) Die 16 januarii 258, Romæ, sub Decio, martyrium peremit, anno 253, XII kalend. februarii. Creditur baptizasse Philipponem quem Hieronymus de *viti. illustr.*, cap. 54, « primum de regibus romanis christianum » appellat. Qua de re tamen lege Sandini *disputationem VI ad Pius pontif. roman.*

(2) Eodem quo Sebastianus obiit anno circiter 304

(3) Seu quisquis est ejus epistolæ auctor.

(4) Hinc mos Romæ, die S. Agnetis, duos agnellos eosque candidissimos antiquo ritu consecrandi, et quorundem deinde lana textuntur pallia seu omophoria, crucibus distincta, quibus et romanus pontifex, et metropolitæ, et demum episcopi quidam amicturum dum sacris operantur. Res peragitur hoc modo: subdiaconi seu ministri ecclesiastici summi pontificis, quinque numero, binos agnos procurant 21 januarii, binis cestellis equo deferendos in basilicam S. Agnetis sacro virginis corpore insignitam. His benedicti pontifex e fenestra Vaticani palatii dum illic transit equi ductor. Agnos hic deinde tradit canonicis regularibus congregationis S. Salvatoris, qui eos in missa solemniter offerunt sacerdoti, dum canitur a choro *agnus Dei*; ac postea tradunt duobus canonicis basilicæ lateranensis, a quibus agnorum cura dictis quinque subdiaconis creditur. Qui eos aliquandiu detinent in pascuis specialibus; tum detonsorum lanam in fila ducendam committunt sacris virginibus quæ et allam adiungunt et qua subinde texta pallia conficiunt, benedicenda ad aram inferiorem S. Petri, hujus apostoli tumulo proximam. Relinquantur eadem una nocte super aram tumulo impositam, dein arena inclusæ imponuntur cathedræ S. Petri, in qua primum Romæ sedisse fertur, indeque sumuntur utenda aut mittenda. Non fit autem hæc consecratio singulis annis, sed quoties exigit mittendorum palliorum necessitas. Latè hæc tractat Nicolaus de Brillon, presbyter Oratorii, *dissertatione speciali de Pallio*.

bravit, quam coloniensis, rhemensis, rotomagensis, et alia complures, summorum pontificum assensu, secute sunt. Admodum verisimile est eum Jupitiæ, haud procul ab urbe leodiensi, natum: et quamquam, regnum adeptus, perpetuis itineribus nunc Germaniam, nunc Galliam, nunc Italiam lustraverit, potissima tamen ejus sedes fuit Aquisgranum, ubi nobile illud monasterium S. Marie condidit, quod etiam capella dictum est (unde ipsi civitati gallicum nomen *Aix la-Chapelle*): estque jam ab octingentis fere annis secularium canonicorum octo et viginti collegium; deserta sub S. Notgero, antistite leodiensi, vita regulari, quam priores canonici susceperant. In ea basilica quiescit corpus sancti imperatoris, cujus anima in cælum migravit anno 844, die 28 januarii. cum vixisset annos unum et septuaginta. Ejus honori dicata est elegans ecclesia arcis carolomontanæ ad Mosam, a synonymo Carolo imp., ejus nominis quinto, constructa. De imagine porro Caroli Magni hæc accipe e Frederici Borromæi *libro II, de pictura sacra, cap. 9, pp. 77, 78*: « Romæ... in palatio lateranensi, in vestigiis (ut arbitror) aulae leoninæ, quam Leo tertius extruxerat; vidimus Caroli Magni imaginem..... Effigies ea similis est sigillo uni, quod diplomati fortasse alicui Cæsaris ejus annexum esse debuit: itemque faciei, quam in vetustissimo bibliorum codice expressum vidimus, indeque cum versiculis aliquot ductam bibliotheca ambrosiana habet: ipsiunque bibliorum codicem benedictini homines Romæ in S. Pauli monasterio religiosissime conservant..... Princeps apostolorum Leoni III dextra manu pallium porrigit, altera Carolo Magno vexillum, rubicanibus notis alieni distinctum. Id vero fit; quia Carolum ipsum, in Leonis III pontificatu, senatus populusque romanus imperatorem appellavit: magnaque pontifici huic cum imperatore illo necessitudo fuisset.... Fuit alia Cæsaris ejusdem germana huic imago in S. Susannæ sede... cujus sane imaginis formâ plane congruit cum descriptione, quæ apud Eginhartum est: magnumque caput, et rotunda frons, et oculi grandes, et nasus aliquanto major quam cæteris esse soleat. Atque imagines istæ, tum habitu, tum facie ipsa, referunt easdem, quæ in patriarchatu lateranensi in aula leonina manent. Imago autem, quæ in S. Susannæ ad Quirinales erat, fuit hujusmodi: ad dexteram Leo III manu templum tenet; simulacrum scilicet sedis ipsius S. Susannæ, quam ipse instaurarat: ab altera Carolus Magnus dexteram explicat, tanquam exponens pontificem eum opera sua calumniis effugisse, quæ ipsi objiciebantur. » Altera Cæsaris imago exstat in triclino leoniano, ex opere musivo, ut notat Gorius. De eodem imperatore Eginhartus (*cap. 7*): « Corpore fuit amplo atque robusto: statura eminenti, quæ tamen justum non excederet modum; nam septem suorum pedum proceritatem ejus constat habuisse mensuram: apice capitis rotundo, oculis prægrandibus ac vegetis, naso paululum mediocritatem excedente: canitie pulchra, facie læta

et hilari : unde formæ auctoritas ac dignitas tam stanti quam sedenti plurima acquiritur. Quamquam cervix obesa et brevior, venterque projectior videretur, tamen hæc cæterorum membrorum celabat æqualitas : incessu firmo, totaque corporis habitudine virili.... Vestitu patrio, hoc est francico, utebatur : ad corpus camisiâ lineam, et feminalibus lineis induebatur : deinde tunicam, quæ limbo serico ambricabatur, et tibia : tum fasciis crura, et pedes calcamentis constringebat : et ex pelibus lutrinis thorace confecto humeros ac pectus hinc muniebat : sago veneto amictus, et gladio semper acinctus, cujus capulus ac balteus aut aureus, aut argenteus erat : aliquoties et gemmato ense utebatur ; quod tamen non nisi in præcipuis festivitibus, vel, si quando exterarum gentium legati venissent, faciebat. Peregrina vero indumenta, quamvis pulcherrima, respuebat, nec unquam eis indui patiebatur ; excepto quod Romæ semel, Adriano pontifice petente, et iterum Leone successore ejus supplicante, longa tunica, et chlamyde amictus, et calceis romano more formatis induelatur. In solemnitatibus veste auro texta, et calcamentis gemmatis, et fibula aurea sagum adstringente, diademate quoque ex auro et gemmis ornatu incedebat : his autem diebus ornatus ejus parum a communi ac plebeo abhorrebat. »

FEBRUARIUS.

CAPUT VII.

De imagine Ignatii.

Kalendis februarii, subsequitur gloriosus episcopus et martyr Ignatius, qui cum leonibus pingitur, quia pro martyrio Christi ad hujusmodi bestias damnatus est (1), de quibus paulo ante ad Romanos scripserat (epist. 12) : *Frumentum Christi sum : dentibus bestiarum molar, ut panis mundus inveniar*. Quam ejus sententiam citant Irenæus (lib. V cap. ult.), Eusebius (lib. III Histor., cap. 36 [apud Rufinum 36]), Hieronymus (de Viris illustribus, cap. 16), et Beda (in XVIII cap. Apocalypsis).

Alicubi etiam in manu ejus cor vidi, cui litteris aureis inscriptum erat IHS. Quæ pictura originem sumpsit ex recentiorum scriptis (2). Nam Aurea Legenda sic habet (legenda 36) : *Legitur quod beatus Ignatius, inter tot tormentorum genera nunquam ab invocatione nominis Jesu Christi cessabat. Quem cum tortores inquirentes, cur hoc nomen toties replicaret, ait : Hoc nomen cordi meo inscriptum habeo, et ideo ab ejus invocatione cessare non valeo. Post mortem igitur ejus, illi qui audierant, volentes curiosius experiri, cor ejus ab ejus corpore avellunt : et illud scindentes per medium, totum cor ejus inscriptum*

hoc nomine *Jesu Christus* litteris aureis invenimus. Unde ex hoc plurimi crediderunt. Meminerunt ejusdem sequentia de nomine *Jesu* : et sanctos Thomas, licet paulo aliter, super orationis dominicæ primam petitionem : et Vincentius Belvacensis libro X cap. 157.

Ego tamen putarim hanc sententiam non esse solidam. Quod sic colligo : Veteres qui diligentissime citant Ignatii verbum : *Frumentum Christi sum, bestiarum dentibus molar*, non reticuerunt, ad unum omnes, tam memorabile factum, quod prædicti de nomine ejus tradunt, si id eis cognitum fuisset : cum vero eis incognitum fuerit, verisimilius est, quod per obscurum aliquem sit suppositum. Videtur autem mihi erroris causam præbuisse cognomen ejus. Nam tituli epistolarum ejus habent : *Ignatius, qui et Theophrastus*. Et Simeon Metaphrastes dicit Trajanum dixisse : *Tunc es, qui diceris Deifer? Et quid tibi vult illud Deifer? Cui martyr? Qui Christum, inquit, circumfert in anima. Imperator autem : Tu ergo, inquit, Christum in te ipso circumfers? Certe, inquit. Scriptum est enim (II Cor. VI, 16. Vide etiam Lev. XXVI, 12) : Habitabo in eis, et inambulabo. Intelligo autem cum Theophrastum dici, non proprio vocabulo, sed appellativo. Unde idem (epistola tertis) sanctum Timotheum vocat Christophorum, sive Christiferum Timotheum. Similiter Cyrillus hierosolymitanus (catechesi penultima) : *Sic Christophori animus, hoc est, Christum ferentes, cum ejus corpus et sanguinem in membra nostra acceperimus : atque ita, ut beatus Petrus dicit (II Pet. I, 4), divinæ naturæ consortes efficiamur*.*

Verum dum fortassis nimis exagito dictam sententiam, nolo damnare picturam Ignatii habentis in corde nomen *Jesu*, cum sciam hanc in templis, ut Mechliniæ apud carmelitas, haberi : et ex verbis Ignatii ad Trajanum (1), ut nihil aliud sit argumenti, tam mihi videatur cum corde hujusmodi pingi posse, quam pingitur cum vulnerato corde Augustinus, fortassis quia in confessionibus alicubi (lib. IX cap. 2) dicit Christo : *Vulnerasti cor meum caritate tua*.

APPENDICULA

DE S. MATTHIA APOSTOLO.

Cujus natalem Latini celebrant hujus mensis die vicesima quarta, aut (si bissextilis annus fuerit) vicesima quinta : Græci vero, nona augusti. Solent ei sculptores securim apponere, quasi securi percussus interierit ; quod nullo veterum testimonio firmari potuit adhuc ; id autem legitur in Actis, quæ a nescio quo hebraice conscripta, latine abs se reddita, auctaque, proficitur anonymus alter, qui 12 seculo vixit, Cænobii S. Mathiæ monachus apud Treviros. Hunc secuti sunt Claudius de Rota equinus episcopus : Franciscus Quignoneus cardinalis, in *Breviario suo* : alii complures e recentioribus. Sed Acta ista trevirensia pro suspectis habet Bollandus : Florentiniis

(1) « Passus est anno decimo Trajani » (Hieron.), seu Christi centesimo septimo.

(2) An id forte elici possit ex ejus scito : « οὐκ ἔστι καρδίαν μου ἐν ἑστέ, ὡς ἐν ἑστέ » (scito 12) : « An id forte elici possit ex ejus scito : » dispiciant critici.

(1) Paulo ante ex Metaphraste relatis quibus quæ fides adhibenda sit jam omnes noverunt.

eundem illis locum assignat cum Pseudo-Abdite commentis: non meliorem Combefisius ac Tillemontius.

MARTIUS.

CAPUT VIII.

De pictura Thomae Aquinatis.

Mense martio primus occurrit angelicus doctor Thomas Aquinas. Is calicem in manu habet, et corpus dominicum; eo quod composuerit officium, quo in festo corporis Christi utitur Ecclesia.

Cur autem in quibusdam imaginibus subscribatur: Bene scripsisti de me, Thoma: ratio obvia est ex hoc et uno romani breviarii, quia Neapoli, cum ad imaginem crucifixi vehementius oraret, hanc vocem audivit: *Bene scripsisti de me, Thoma* (1); quam ergo mercedem recipies? Cui ille: *Non aliam, Domine, nisi te ipsum*. Legitur etiam, in iisdem lectionibus, nonquam se lectioni aut scriptioni dedisse, nisi post orationem: in difficultatibus locorum sacrae Scripturae ad orationem jejunium adhibuisse: quin etiam sodali suo fratri Reginaldo dicere solere, quidquid sciret, non tam studio aut labore suo peperisse, quam divinitus traditum accepisse. Quare mirum non est eum cerni in picturis radiatum, cum inspiratrice columba.

CAPUT IX.

Explicatio picturarum Gregorii pontificis.

Thomam sequitur magnus ille Anglorum apostolus, Gregorius, romanus pontifex (2), qui non inepte sacrificans pingitur. Ipse enim (Innocentius III, sermone de S. Gregorio, et Vita Gregorii) sicut universalis tenet Ecclesia, normam et regulam officiorum, tam super sacrificio, quam super ceteris mysteriis prudenter instituit. Hoc est, ut idem clarioribus verbis Walafridi repetam (cap. 12 de Ordine missae), « cum, crescente religionis cultu, cresceret orationum et officiorum Ecclesiae compositio, multis ex summa scientia, et ex mediocri, et ex minima, quaedam addens, Gregorius, rationabilia quaque condans, seculis nimis, vel inconcinnis, composuit librum sacramentorum, sive ordinationem missarum (3),

(1) In ejus vita, quam scripsit Guillelmus de Thoco, et representant Acta sanctorum, tom. I, martii, p. 675, refertur id ad questionem scolasticam « de dimensionibus corporis Iesu Christi et de accidentibus existentibus sine subiecto in sacramento ipsius corporis et sanguinis », compromissi forma, beato Thomae propositam a magistris parisiensibus, pollicitis se ejus sententiam adhaerere. Additur sanctus doctor quatenus in quo mentem suam scripto consignaret coram imagine Domini crucifixi, cum oratione obtulisse; additur et Christus super quaterno stans ei dixisse: « Bene de hoc mei corporis sacramento scripsisti, et de questione tibi proposita bene et veraciter determinasti, sicut ab homine in via potest intelligi et humiliter deliniri. » Hinc facile colligitur qua ratione pingenda sit haec visio.

(2) Electus 3 septembris 590, defunctus 12 martii 604, B. Augustinum monachum, aditis comitibus, in Angliam miserat anno 596.

(3) Cave intelligas auctorem latine liturgiae esse Gregorium. Ejus formam traditione a S. Petro accepta didicerunt ac servavit primorum seculorum pontifices romani. « Ihesus canonice precis textum direximus sicut adjectum quem

sicut et consecrationum et cantilenae disciplinam (1). » Est et altera ratio, ad quam solam respexisse crediderim pictores, dum eum pingunt celebrantem coram imagine passionis Domini, quae pietas (2) dici solet. Hortulus enim animae in multis editionibus habet, ante orationes coram imagine pietatis, ipsam beati Gregorii celebranti apparuisse: et Romae, ut audio, apparitio ista etiam vulgo notissima est. Unde magna pietate frequentat hanc imaginem; in qua etiam per gatorius ignis ad latus altaris ibidem appingitur. Quod

Deo propitio ex apostolica traditione suscepimus, » inquit Vigilantius pascus, scribens ad Euthymium, seu Profuturum, episcopum in Hispania. Potissima pars quam canonem vocamus, paulo ante medium saeculi V, primum, ut vult P. le Brun, scripto fuerat mandata. S. Leo, qui sedem apostolicam conscendit an. 440, has ei voces addidit: *sanctum sacrificium, immaculatum hostiam*. S. Gregorius istas: *Diesque nostros grege numerari*. Verbo aberat a pascos canone tota ratio hanc igitur, demptis ipsis his duabus voculis. Idem Gregorius orationem dominicam quae ante post divinam hostiam canebatur, canonico unxit. In ceteris liturgiae partibus quae eadem quotidie recitantur, seu ut loquuntur, in Ordine vel Ordinario missae, nihil immutasse legitur. At in iis quae spectant ad ferias, olim anni circuli dictas, et dies dominicos, et natalitia sanctorum plura sibi permisit; multas orationes et gelasiano Sacramentario abstulit, nonnullas adiecit, et novam operi formam indidit. Sic enim in ejus Vita Joannes diaconus, libro II, cap. 17: « Gelasianum codicem de missarum sollemnis multa subtrahens, paucis convertens, nonnulla vero adiciens, pro exponendis evangelicis lectionibus in unius libri volumine coarctavit. » Gregorianum Sacramentarium primum edidit Jacobus Pamelius, Brugensis, Coloniæ, anno 1571, Liturgicorum scriptorum libro II. Alias editiones accuravit Angelus Rocca, Romae, anno 1597, et Hugo Membrinus, Lutetiae, an. 1612. Has duas, prima male omisso, parvo reddere benedictini monachi, qui universa S. Gregorii opera vulgaverunt an. 1675. *Le Missal romain*, ait Petrus le Brun, (explicat des cérémonies de la messe, t. II, p. 160) *tel qu'il est aujourd'hui, est plus qu'étranger qu'on ne trouve au Sacramentaire imprimé ou manuscrit, que j'ai vu, et l'on peut même dire que le Missal romain est le par Sacramentaire grégorien, si on en ôte les menus détails qu'il en a insérés depuis S. Grégoire*.

(1) « Scholam quoque cantorum quae hactenus eisdem institutionibus in sacra romana ecclesia modulatur construit » (Joannes diaconus, Vita Gregorii lib. II, cap. 6). Nec piget sedulus et modestus pontifex, lecto decumbentem, praeterea iisque cunctis advigilare. « Usque hodie, inquit diaconus eodem cap., lectum ejus in quo recubans modulabatur, et flagellum ejus quo peris minabatur, veneratione congrua, cum authentico ampheptariis reservatur. »

(2) Hic Molanus, observante G. Colvenerio, Calendarii martii, t. I, fol. 296: « Imaginem passionem Domini experimentem vocare videtur pictorem, quia ipsam erga omnes misericordiam et benignitatem declarat. » Sed Colvenerius gallicismum subolet in voce pictor, nec immerito; nam festum dolorum seu compassionis B. Mariae virginis, etiam festum nostrae Dominae de pietate dici solet. Hoc posteriori modo vocat Locrius, libro VI Martii Augusti, in Calendario, die 17 hujus mensis (martii). Sic etiam appellatur in Missali romano, Lugduni edito 1507 et 1511, una inter missas votivas B. Mariae habetur missa nostra Dominae de pietate. Similiter in missali Pauli III, inter missas votivas particulares de B. Maria haec sunt: *B. Mariae pietatis*, per Sixtum papam IV edita; *de compassione B. virginis, celebranda, inquit, die sabbati post dominicam quomodocumque; de I. mentione B. Mariae virginis*. Excusum est hoc Missale Parisiis, per Jacobum Kerver, 1563. Alii latinius appellant *compassionis B. Mariae*, ut Colonienses; communiter autem in Belgio septem dolorum B. Mariae nominantur. Ad nomen quod attinet, barbare videtur vocari *festum nostrae Dominae pietatis*, ex gallico idiomate, *notre-Dame de pitié*, id est *commiserationis*, seu *compassionis*, ut ego quidem existimo. Certe ita vocat in Calendario gallico Fr. Bonysius de Coloap, canonicus regularis S. Victoris apud Parisios, edito Parisiis an. 1401. Exponens enim illam appellationem, dicit Ecclesiam hac festivitate commemorare compassionem, dolores et angustias quae habuit, Virgo coram afflictissimum filium suum tot tormentis et injuriis afflicto. » (Idem Colvenerius, folia 294 et 295.)

pulchre convenit cum narratione Gregorii, de Justo monacho, quem, ob occultatos tres aureos, non solum Gregorius punit, tum morientem, prohibendo fratribus ad eum accessum: tum mortuum, dando ei cum praedictis aureis sepulturam: sed et divina ultione in igne purgationis cruciatus est, donec, mandante Gregorio, pro ejus absolutione, diebus triginta continuis, hostia salutaris esset oblata.

Animadverti praeterea in imaginibus ex urbe allatis, ibidem Gregorium depingi cum columba in humeris. Cum enim libros suos dictaret, testatur Petrus diaconus, se Spiritum sanctum columbae specie in ejus capite saepe vidisse; ut habet lectio sexta romani breviarii, quod ex decreto concilii tridentini habemus. Idem habet Joannes diaconus lib. [IV] Vitae Gregorii cap. 69. Imo, quod antiquitatem picturae commendat, addit sequenti capite, hanc consuetudinaliter Spiritum sanctum depingi, in specie columbae, super caput scribentis Gregorii.

CAPUT X.

Patritius cur pingatur serpentes conculcans.

Sed a Gregorio, quem Angli suae gentis apostolum vocant, ad vicinorum hibernorum apostolum transcamus. Ejus natalis est die decima septima martii. Est autem S. Patritius (1) qui cum serpentibus ad pedes depingitur, eo quod primus in hibernia Christum evangelizaverit, in qua insula nullum reptile videri solet (*Beda Historiae libro I, cap. 1*), nullus serpens vivere valet. Nam saepe illo de Britannia allati serpentes, mox ut, proximo terris navigio, odore aeris illius attacti fuerint, interierunt: quia potius omnia pene, quae de eadem insula sunt, contra venenum valent (2). Hiberni praeterea catholici non nisi meritis apostoli sui ascribunt, quod Dominus Deus multorum venenatis moribus provocatus, necdum permittat in eorum insula venenata vivere; quae tamen eo saepe afferuntur ex Anglia, ab his, qui haeresis veneno lethaliter infecti sunt, et hanc piam opusculum hibernorum animis libenter eximerent. Legantur Jocelinus, cap. 70 Vitae Patritii (3): et Giraldus Cambrensis (4), de Mirabilibus Hiberniae.

CAPUT XI.

Gertrudis cur cum muribus pingatur.

Eodem die concurrebat natalis Gertrudis, belgicae virginis celeberrimae (5). Ei mures appinguntur.

(1) Vita functus aetate 400.

(2) Sed Bedae hoc non adscribit meritis S. Patritii, primus id ausus est mox nominandus Jocelinus furnesiam in Lancastria emolui, anno 1128 conditi, monachus cisterciensis ordinis. Duam ante ortum Patritii scripserat Solinus *polyhistoris* cap. XXXV: « Hibernia..... ita pestilens, ut precaria nisi interdum astate a pastibus arceatur, in periculum agat satias. Illic nollus anguis, avis rara, etc. »

(3) Scripta circa annum 1190. Praefatum id opus foret, inquit bellandis, « si majori cum selectis prudentiaque collectum fuisset. » Prodit primum Antwerpiae, anno 1514, typis Adriani Berghensis.

(4) Praenominis Sylvester, in pentrochiana provincia natus circa medium saeculi XII. Fuit Henrico II a secretis, et Joannis ejus filii praeceptor, demum episcopus menevensis.

(5) Obiit in monasterio nivalensi, hodie nivellensi, an-

Cujus causam tradit Legendae tomus secundus, jam olim Coloniae et Lovanii excusum. Sic enim habet: « Notandum quod circa imaginem sanctae Gertrudis solent mures et glijres depingi. Hoc nihil aliud significat, nisi quod sancta virgo diabolum, qui per tales bestias, tenebras diligentes, designatur, superaverit: et quod alios, quoscunque potuit, de tenebris ad claritatem aeternae lucis, per suam sanctam vitam et doctrinam, revocare laboravit. » In quibus verbis parum probo, quod in muribus Gertrudis tantum mysticam admittat significationem; quam ego quidem, ut secundariam, amplector et veneror. Puto tamen primariam esse aliam rationem, quam a canonicis nivellensibus acceptam; illi enim, cum ab eis peterem causam usitatae picturae, responderunt se a senioribus confratribus audivisse, ex puto, qui est in crypta Ecclesiae, majores solere aquam efferre, quae cum aspergerent domos suas et agros, liberalantur a muribus. Sed nunc, addebat unus eorum, refrigerante mulierum charitate, sicut alibi, sic et in nostra ecclesia, cessant miracula.

Servasse autem saepius in agris pestem murinum omnia corrodenam, etiam ex miraculis divi Ursuarii, a Folquino descriptis, et aliunde (1) cognosci potest. Meminit Plinius (libro, X. *Historiae*, cap. 65) e Troade fugatos incolae murium agrestium copia (2).

no, ut plerisque placet, 664, ut aliis 665, aetatis suae 35. Vitam et cultum ejus latissime deduxit Josephus Gekdolphus a Ryckel, Lovanii ad S. Gertrudem abbas, ibidem secundo editum anno 1637.

(1) Ex gr., ex libello de intentione et translatione corporis S. Udalrici, inter opera Marti Felseri, Norimbergae, anno 1687 edita, pag. 626. « Concessum (concessa) est... huic S. Pontifici, ait historicus, et alia quam maxima a Deo prerogativa contra offensivos gladium incursum. In toto namque territorio quod inter Vindam et Lycom fluvios situm est nullum unquam virum permanere posse manifestissime comprobatum est; quod meritis gloriosi pontificis impetratum esse nulli sit dubium. Saepius enim a nonnullis curiosis sancti potius tentatoribus experientia inventum est, ut quam cito ultra (infra) praedictos deportati fuere fluvios, illico fuisset mortuus; et hoc in toto communi territorio. Est vero et alia quasi miraculosa contra praedictos subventio glijres, in toto pene orbe promulgata. Terra namque quae S. Udalrici dici consuevit, in qua sanctum ejus corpus mediantibus sacris vestibus (quae omnes incolumitatem omnique sine lesione cum eo inventa fuerant) hactenus fuit, si cui fidelium denata ab eoque digne, ut sanctorum Dei reliquias decet, venerata fuerit, mox omnes ac si pestem fugientes habitationem relinquunt, et eidem nequaquam deinceps appropinquare audent. Haec totius ubique terrarum vera esse inventa sunt ut numerum excedere videantur. Nonnunquam etiam complures proprias relinquere voluerunt habitationes seu ligni cremare, propter maximam praedictorum infestationem animalium, qui praenominata acquisita terra, devote cum venerantes, auxilium Dei omnipotentis, per meritum sui confessoris impetratum sentire, adeo ut eorum deinceps nullus appropinquare audent visus sit domibus. Nec nota aliquando tanta eorum multitudo mortua est inventa, ut te lectorem, si in hoc veritatem proferre conarer, incredulum reddere timerem. »

(2) Et lib. VIII, cap. 37, ex insula Gyro pulsos a muribus incolae ex Theophrasto refert. Macedoniam rex, « Cassander (Justinus teste, lib. XV, cap. 2) ab Apollonia rediens, incidit in Abderitas qui propter rarum murium multitudinem, relicto patriae solo, sedes quaerebant. » Rufinus Rufus Nematianus, de incolis Cassae quae nunc Orbitello, in Etruria:

dicantur cives quondam migrare coacti muribus infectos deseruisse lares.

Genus reperias apud Herodotum, Pausaniam, Alianum, Orosium. Et ne tibi ista incredula videantur, lege quod oppido regni Neapolitani Cerreto, sub initium praesentis saeculi, contigerit, apud Nisson, *rogoge d'Anale*, tome XI, pag. 390.

pueri, et ut matri esset solatio. Ad utrumque autem officium decrepitis fuisse idoneus. Urget et alias rationes desponsationis, a veteribus assignatas: ne gravis apparet infamaretur; ne tanquam adultera a Judæis lapidaretur: ut Christi de Virgine natiuitas diabolo occultaretur. Certe nec infamia cessasset, nec diabolus suspitione caruisset, si fuisset decrepito, vel seni in conjugem tradita. Urget, ex Chrysostomo, desponsatam fuisse fabro, ut laboribus suis nuptæ et filio victum suppeditare posset; quod senex facere nequisset.

Pulcherrime vero puer Jesus Josepho appingitur ad manum. Hoc enim significat, quod Christus fuerit subditus Josepho patri suo. Patrem enim eum Lucas (Luc. II, 35) rectissime appellat, propter vinculum conjugii (1), ut annotatum est a beato Augustino (lib. II de Consensu Evangelistarum, capite 2, et contra Faustum libro XXIII, cap. 8, et lib. I de Nuptiis, cap. 11, et lib. V contra Julianum, cap. 9). Pertinuit Christus jure conjugii ad Joseph (2) multo magis quam filius viduæ pertinet ad secundum maritum. Qui viduam accipit, non contrahit cum ea, ut proles ejus educet, sed ut proles ex ea sibi acquirat. Josephi autem conjugium a Deo ordinatum fuit ut virgo Maria commode ex sese sola digneretur Christum et per utrumque educaretur.

Hoc conjugium Augustinus, contra Julianum scribens (lib. V, cap. 9) appellat conjugium secundum Evangelium. Nos etiam appellare possumus, cum Hieronymo, conjugium virginale, sive virginum; quia ut ex virginali conjugio Filius virgo nasceretur, etiam ipsum Joseph semper virginem fuisse, contra Helvidium, docet. Quod etiam significari existimo virente ramusculo, quem in manibus gestare depingit: tametsi longe aliam istius picturæ rationem apocryphæ quædam historiæ afferant (3).

Significat etiam puerulus Jesus, quem Josephus manu ducit, quod is tanti Filii pater fuerit. Quæ res non parvæ dignitatis est; quia ex hoc unice prole bono multo magis fuit exaltatus, quam si ex Maria genuisset centum sanctissimos reges.

Porro Jesus, quando parentibus, ut divinæ litteræ prædicant, erat subjectus, sine dubio, in perferendis etiam una cum ipsis laboribus, morigeram declarabat

suam obedientiam; ut habet Basilus in Constitutionibus monasticis (cap. V). Hinc apud Marcum (Marc. VI) faber vocatur. Erubescant ergo ad hanc picturam filii inobedientes, qui vitrico nec obediunt, nec eum patrem vocare dignantur. Erubescant etiam qui de vana nobilitate gloriantur. Christus enim et faber, et fabri filius esse voluit, ut omnem, inquit Augustinus (de catechizandis Rudibus, cap. 22) typhum carnalis nobilitatis extingueret.

Quamquam enim nonnulli, aut dubitent, aut incertum esse dicant, qualis faber fuerit: lignarium tamen fuisse, omnis pene scholasticorum consensus asserit. Neque ab hac opinione discrepat, ait Sixtus Senensis (lib. VI [Bibliotheca Sacra], annot. 63), vetustissima ecclesiasticæ picturæ consuetudo (1).

(1) De arte, quam exercebat S. Josephus, hinc antiqui: Justinus Martyr, *Dialogo cum Tryphone*, edit. 1686, pag. 316: «Τὸν γὰρ τὴν τέχνην τὴν ἀρτοποιικὴν διὰ τὴν εὐχὴν τοῦ πατρὸς ἡμεῶν ἔλαβεν. ἡ δὲ ἐστὶν: ὅτι, cum inter homines esset [Jesus], fabrilis hæc opera conficiebat, aratra et juga.» Theophilus Antiochenus, libro I *commentariorum, sive allegoriarum* in IV. Evangelia, tomus II *biblioth. PP.*, edit. 1677, parte II, pag. 103. F.: «Filius Fabri, vel ab obsecratioribus, se Jesus voluit appellari, quia ipse conditor mundi Deus in principio fecit eorum et terram. Ex, quia terræ nos docent quæ sunt cælestia, quasi bonus solum faber, spiritualia vitæ nostra circumdat: cito etiam securim admoveat arboribus infamatis: secare doctos exigua, sublimia servare culminibus, rigida mentium spiritus igne molire, et in varios usus, omne humanum genus diversa ministeriorum qualitate formare.» Ambrosius, libro III in *Lucam*, n. 2, edit. *Leuedictr.* tomus I, columnis 1515, 1514: «Hoc enim typo patrem sibi esse demonstrat [Christus], qui, fabricator omnium, condidit mundum.... Nam, etsi humana non sunt comparanda divinis, typus tamen integer est, quod Pater Christi igne operatur et spiritus: et, tanquam bonus animæ faber, » ac reliqua, ut mox adductus Theophilus. Hilarius, capite XIV. in *Matth.*, edit. Paris. 1616, col. 678: «Plane Christus fidei erat filius, ferrum igne vivens, omnem seculi virtutem iudicio deropantis, massamque fermentis in omne opus utilitatis humanæ, etc.» Ubi de Deo Patre loquitur, non de Josepho: sed ad hujus artem fabrilis alludens. Petrus Chrysologus, *sermone* 48, *biblioth. PP.* edit. 1677, tomus VII, p. 883: «Christus erat fabri filius, sed illius, qui mundi fabricam fecit, non malleo, sed præcepto....: qui massam seculi auctoritate, non carbone, coarctavit: qui solem, non terræ igne, sed superno calore succendit.» Auctor operis imperfecti in *Matthæum*, ad cap. I, §. 18 [inter opera Chrysostomi] edit. Paris. 1656, t. II, p. 13: «Maria desponsata erat fabri lignario.» Theodoretus, *Interp. eccles.* lib. III, cap. 25 (non 18, ut citat Calaneo) edit. *valentinus* p. 114, memorat antiochenum virum quendam egregium, rogatus esse a Libanio [Julian] in christianas minus revolvende, et vincendo propediem ab eo Persas sperante, quidnam ageret fabri filius? «Ille, divina repletus gratia, id, quod brevi futurum erat, prædixit: Loculum calum, inquit, fabricator hujus universi conditor, quem tu fabri filium per ludibrium appellas. Nec multis post diebus, nuntius de illius [Juliani] morte affatus est: et ipse in loculo jacentis adfectus. Ac minorum quidem inanis apparuit jactantia: Deus autem glorificatus est.» Idem omnino refert Sozomenus, lib. VI, cap. 2: *Beda ad Marc. cap. VI*, edit. *coloniensis* 1612, tomus V, pag. 150, repetitis fere, quæ ex Ambrosio attulit: «De ipso, pergit, tanquam de fabri filio præcursoris suis sit: ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igne. Qui in domo magno hujus mundi diversi generis vasa fabricat: imo vasa teræ, sui spiritus igne moliendo, in misericordie vasa commutat.» *Protævangeliū Jacobi*, opus apocryphum, sed Tertulliano (ut liquet ex hujus *Scorpini* cap. VIII) vetustius, §. 9, in *codice apocrypho N. T. Fub. ieno*, p. 87: «Joseph autem, abjecta securi, » etc. Tam pag. 89: «Et dixit Joseph Mariæ: Ecce accepit te de templo Domini: et nunc derelinquo te in domo mea; abeo enim ut adificem adificia mea, » etc. *Evangelium infantie*, idem apocryphum et vetustum, §. 38, *ibid.* pag. 203: «Josephus autem, per totam vitam circumiens, domum suam secum ducebat;

(1) Sunt qui velint Josephum non conjugem, sed sponsum fuisse Mariæ, cum hanc ille occulte dimittere pararet. Quidquid est, conjugale foris inter eos initium fuit antequam Christus nasceretur. Alioquin cum patrem Jesu, nec B. Virgo nec Lucas appellarent.

(2) Tanquam fructus in ejus fœdo natus.

(3) Nempe *protævangeliū Jacobi*, sc. 7, 8 et 9, et *evangelium de natiuitate Mariæ*, m. 7 et 8, in *Job. Alberti* *apocryphi codice apocrypho N. T. Fub. ieno*, pp. 29-32 et 85-89. In his narratur Domini sacerdotis, cum B. Mariæ dignum sponsum quærentem, litteras aut scribas misisse ad universos e tribu Judæ juvenes ac viduos, quibus singuli ad templum convocabantur, manu virginis præferentes, ut, cujus virga floreret et cujus virgæ Spiritus sanctus columbæ specie incurreret, is Mariæ sponsus daretur. Cum igitur omnes convenissent, floruit virga Josephi: mox Spiritus sanctus illius virgæ, deinde capiti iniecit. Quo miraculo patuit Josephum in conjugem Mariæ electum esse destinatum. Quædam hæc ab hismi narrat, præter laudatum superius Epiphanius, Gregorius Nyssenus, erudite in *natiuitatem Christi*, et Eustathius Antiochenus, seu ejus nomine vulgatus ab *Alfatio* scriptor in *Bezaemeron*.

Hactenus de Josepho : quibus adjunguntur ea quæ de ipso notavimus libro II, cap. 30 (1).

CAPUT XIII.

Observatio circa historiam Annuntiationis dominicæ.

Nunc ad historiam Annuntiationis Domini transeamus. In qua liliū sæpe appingitur : non quod illo anni tempore lilia haberentur, aut quod beata Virgo apud se liliū habuerit, aut acu pictum, aut ex cera confectum : sed ad significandum puritatem et perpetuam sanctæ ac Deiparæ Mariæ virginitatem, quæ ratione virginitatis, et purissimæ vitæ suæ, fuit velut liliū inter spinas. Quo pertinet rhythmus ille, quo insignis Christi martyri Thomas Cantuariensis delectatus fertur :

Gaude quia Deo plena,
Peperisti sine pœna,
Cum pudoris lilio.

Apud nostrates autem liliū istud usitatus in poculo depingitur : apud Italos frequentius sceptri loco Gabrieli in manus datur.

De hoc autem archangelo Chrysostomus monet (*homil. 3 de incommutabili Dei natura*) volitantem illum exprimi, non quod Deus pennatos angelos condiderit, sed ut eum ex supremo domicilio, et cœlesti collegio, ad terram et genus humanum devenisse intelligas.

Est et aliud in pictura Annuntiationis, diligentius executiendum, quod ad hæresim vergere videatur. De quo cum difficultatem moverimus libro secundo (2), non tamen dissolverimus, non inutile fuerit hic eam iisdem pene verbis repetere, et repetitum discutere atque examinare. Difficultas hæc est : pingitur quibusdam locis, in historia Annuntiationis et Incarnationis Domini nostri Jesu Christi, corpusculum quoddam humanum, inter radios, quos Spiritus sanctus diffundit, descendens ad uterum beatissimæ Virginis. Quæ pictura videtur præbere occasionem, non periculosi solum, sed etiam hæretici erroris. Valentinus enim jam olim hæreticus est habitus ab Ecclesia, quia docuit Christum corpus de cœlo attulisse, et per Mariam tanquam per tubum et fistulam transiisse. Quo respiciens sanctus Antoninus (*titulo 8, tertiæ partis. Summæ historialis*), hanc picturam gravi censura damnavit. « Reprehensibiles, ait, sunt etiam pictores, cum pingunt ea quæ sunt contra fidem : cum faciunt Trinitatis imaginem unam personam, cum tribus capitibus ; quod monstrum est in rerum natura : vel in Annuntiatione beatæ Virginis, parvulum puerum formatum, scilicet Jesum, mitti in uterum Virginis, quasi non esset de substantia Virginis corpus

cum propter artificium ejus homines illum acceperent, ut portas hysis, aut muldrolia, aut cribra, aut arcas conficeret : eratque cum ipso Dominus Jesus, quocumque proficisceretur. Quotiescumque ergo Josepho aliquid operis sui, longius aut brevius, latius sive angustius, faciendum esset, Dominus Jesus manum suam versus illud extendebat : ac statim, prout vellet Josephus, res succedebat ; ita ut opus non esset, ipsi quidquam manu sua perficere, quia nec admodum peritus erat artis fabrilis »

(1) Imo capite 29, supra col. 79.

(2) Cap. 25, col. 66.

ejus assumptum. » In quem errorem impegit etiam Origenes, tractans illud Joannis (*cap. VIII*) : *Non venit a seipso ; innuit enim animam Christi prius fuisse in cœlo beatam, deinde a Patre missam in uterum Virginis (1).*

Cæterum a pictoribus nostris, per corpusculum illud, in historia incarnationis Domini, non plus significatur, quam anima Christi, quæ non potest commode aliter figurari ; unde sic figurari solent animæ latronum, qui cum Christo sunt (2) : et anima Lazari in sinu Abraham. Significat igitur hæc pictura Christum Dominum ab initio conceptionis suæ animatum fuisse, anima non quidem ex cœlo delapsa, sed a Deo infusa. Vel, si non placet animam intelligere, significare potest corpusculum illud, ipsum Deum, qui de cœlo descendit in uterum Virginis.

Quamquam longe malim omitti, cum etiam nostro seculo multi sectarii, ac potissimum anabaptistæ nefarie sentiant Christi Domini corpus humanum, non ex Maria virgine natum, sed ex Patris substantia cœlitus allatum esse. Contra quos Petrus Canisius per aliquot capita disserit, lib. III de Deipara virgine Maria (*cap. 14, et seqq.*).

APRILIS.

CAPUT XIV.

De armatura equestri sancti Georgii.

Mense sequenti, cui ab Aperiendo nomen est, natalem habet Ambrosius mediolanensis episcopus, die quarto. Sed quia Ecclesia tunc recolit aut passionem, aut resurrectionem Domini salvatoris, Romani natalem transferunt ad diem, quo ordinatus est episcopus, qui septimus est mense decembri. Quos hac in parte sequemur.

Sequitur itaque miles (3) et martyr Georgius (4). De ejus pictura cum aliqua ex antiquitatis monumentis sint libro secundo (*cap. 14*) allata, nonnulla tamen hic addenda sunt, quæ ad explicationem armaturæ ejus equestris pertineant. Hanc enim picturam

(1) Hanc opinionem, pridem (ut expediebat) septimam, suscitavit ævo nostro Petrus Roques, calvinianæ Francorum ecclesiæ in urbe Basileæ minister, anno 1748, defunctus, edito libello, cui titulus : *Dissertation théologique et critique, dans laquelle on tâche de prouver que l'âme de Jésus-Christ étoit dans le ciel une intelligence pure et glorieuse, avant que d'être unie à un corps humain*. Adversarios ille nactus est Armandum de la Chapelle, Wallonum calvinianorum ecclesiasten Hagæ in Batavis, ejus opusculum prodit tomo XXIV libri excusi, titulo : *La bibliothèque raisonnée* : et N. des Roches, tomo secundo operis inscripti : *Défense du christianisme*, etc. Errorem suum Petrus Roques ueri conatus est responsione inserta gallico diario genevensi an. 1740.

(2) In loco piorum animabus, sub lege veteri, destinato, quem vulgo limbum patrum appellant.

(3) Monendus es, lector, militem a Molano hoc capit intelligi, quem virum ordinis equestris latinus diceret gallice *in chevalier*, non vero *un soldat*.

(4) De S. Georgii martyrio et cultu constat cum aliunde um ex *epistola* 68 Gregorii, libro IV, *indictione* IV, ubi legitur sanctus pontifex ecclesiam ejus, vetustate labefactam, restituisse. Cæterum nulla S. martyris acta supersunt, fide digna : sed plura commentitia, quedam etiam olim a Gelasio reprobata *decretis de libris apocryphis, apud Gratianum, dist. XV, cap. Sancta romana*. Fertur Cyprianus fuisse, et sub Diocletiano passus anno 300.

in ecclesiis suis non tantum Latini, sed et Graeci, Cretenses, Corcyraei, et Veneti celebrant, ut ad poetas ecclesiasticos annotatum est a litterato quidem, sed corruptae religionis scriptore, Georgio Fabricio (1). Qui ibidem adiungit in armatura equestri, et puella defensa, et dracone libyco interfecto, allegoriam venustam inesse, quae explicata suavissimis versibus sit a Georgio Emilio (2) et Joanne Stigelio (3). Sed nos prius de picturae historia agamus, quae allegoriae est anteposenda.

Cum cum dracone pingatur, de quo triumphum ducit, explicari potest ex encomiis martyris, quae in Menologio Simeonis Metaphrastis exstant. In quibus legitur, Georgium plurimum ex draconis faucibus extraxisse, qui porem cum eo cursum transigentes, proprium sanguinem Deo libarunt. E statua quoque Apollinis, crucis signo, daemones eiecisse, quo ejectione Alexandra imperatrix fidem suscepit, et pro ea gladii sententiam tulit. Et haec ex historia deprompta sunt. Pictores tamen minus periti, Georgio adolescenti videntur potius teneram virgunculam, quam reginam conjugatam, appingere.

Mystice vero et allegorice per hanc picturam docetur, ab omnibus christiani nominis militibus laborandum esse, ut alios ad fidem trahant, et ut omnes fidei obediens adversus haereticorum et ceterorum barbarorum injurias tueantur. Defendenda est imprimis Ecclesia, quae et regina, et virgo et sponsa est, cum sponso suo immaculato Agno, adversus diabolum, qui immanis et crudelis est draco. Haec cura militis Georgii fuit: eandemque esse oportet omnium qui inscripti sunt in militarem, sive equestrem ordinem. Nam et regulae suae statutis, et oris sui iurejurando, constringuntur pro fide catholica corpus sudacter exponere: sanctamque Ecclesiam, ejusque ministros, a quibuscumque grassatoribus liberare.

Quare placere non potest, quod in lib. III de Ratione studii theologici (capite septimo) legitur, Georgii conflictam historiam, atque picturam, a sanctis patribus proprie in hunc usum excogitatum esse, ut doceat quomodo magistratus civilis gerere sese debeat in juvanda tuendaque Ecclesia, adversus draconem diabolum, qui sine intermissione, et mille modis, in-

sidiat virgini Ecclesiae, ejusque sponso Christo, agno immaculato. Bona quidem est ista doctrina: sed ad ejus significationem conflictam esse a sanctis patribus Georgii picturam, nullus catholicorum, nisi vehementer imprudens, dixerit. Et haec contra Andream Hyperium (1) dicta sunt: fortassis etiam contra carmina Emillii et Stigelii, a Fabricio laudata. Neque enim ea legi, sed non lecta merito suspecta habeo, eo quod eorum auctores propter haeresim sunt a censoribus tridentinis in prima classe notati (2).

CAPUT XV.

Marcus quare cum leone pingatur.

Sed a milite Georgio ad evangelistas transeamus, Marcum, cujus natalis est die 25 aprilis: et Mat-

(1) Andreas Gerardi, Hyperius, seu Iperensis, e catholico calvinismus, et calvinianae theologiae Marburgi professor, auctor est dicti opusculi de *Antiqua studii theologiae*, quod repurgatum edidit Laurentius a Villa Vicentio, Hispanus, theologiae doctor Iovaniensis, ex ordine augustianorum eremitarum.

(2) Quae fuerit origo pervulgatae imaginis S. Georgii, sic aperit Joannes Gerardus Kerkherdere, caesareo-regius historiograhus, Lovanii vita sanctus die 17 martii 1758, pag. 165 liter, cui titulum fecit: *Memoriae sanctae paginae*: «Narrat Eusebius Constantinum se jussisse pingi, ac tabulam exponi ante palatium, qui draconem in mare deieceret. Et hanc ipsam picturam, equitem qui draconem deiecit, gerit ejus equester ordo pro insigni.... Ea scilicet imago est, quam in expeditione cruciata majores nostri visam in ecclesia S. Georgii in Palaestina, pro imagine hujus martyris acceperant, cum esset imago Constantini, qui ecclesiam illam fundaverat, et apud Graecos et Orientales inter sanctos colitur. De illa ecclesia vide Tillenontium, nota tertia ad S. Georgium. Locum Eusebii, lib. III, de *Vita Constantini*, cap. 5, supra adduxit Melanus, lib. II, cap. 64, pag. 198. Tillenontius loco citato (edit. Paris, tom. V, 669) haec habet: 1^a ex *Actis graecis S. Georgii, et menais*, jussisse sanctum martyrem corpus suum in Palaestinam deferri; 2^a ex dictis menais, reliquias ejus asservatas fuisse, seu asservari creditas in templo admodum celebri a Constantino, ut perhibebatur, condito, eoque translatis, die 3 novembris, quae haec deportatio solemniter celebratur: atque hoc templum aut Lydda fuisse, aut Ramatha, seu Ramla, quae et Georgiopolis dicta, aut denique inter sanctas urbes; 3^a fuisse aliquid ejus templum saeculo XVII: ac Lydda olim repositum affirmari sacrum caput martyris. Ante Kerkherderum scripsit Fredericus Borromaeus, lib. II de *Pictura sacra*, c. 11: «De S. Georgio fortis facta illa in draconem nequam omnia idoneis testimonis firmantur; licet gratum et acceptum fuisse Deo sanctum cum minime negemus.» Et ante Borromaeum Baronius ad *Martyrol.* rom. 25, april., annot. 4: «Pictura illa S. Georgii, qua effingitur eques armatus, qui hastae cuspidem draconem interficit, juxta quem etiam virgo posita, manus supplices tendens, implorat auxilium, symboli potius, quam historiae alicujus opinor expressam esse imaginem. In nullis enim, quae recensimus, S. Georgii Actis antiquis, quoquam ejusmodi legitur: sed a Jacobo de Vorigine absque aliqua majorum auctoritate ea ad historiam referantur, quae potius in virgine illa typum expriment (more majorem) provinciae, vel civitatis alicujus, quae adversus diaboli vires tantum martyris impleret auxilium. Symbolicae ejusmodi picturae pingi a christianis olim consuevisse satis docet Eusebius in *Vita Constantini* imp. libro III, cap. 5, ubi agit de pictura Constantini, deque dracone ab eo medio ventre transfixo, et in mare projecto. Non minus inficias S. Georgium, ut equestris militis militem, equestri imagine referri consuevisse: nam et de equo picto, S. Georgium gestante, hinc inde edente, mira habes, descripta a Nicephoro Gregora, *Historia* lib. VIII, pag. 51 et 52: sed inter fabulas reponenda.

Est apud eundem Baronium ad an. 325, n. 205, nummus hac inscriptione, in antica: CONSTANTINUS MAX. AVG.: in postica: SPES PVBLICA, ubi serpens, sive draco, labri cuspidem transfixus. Ibidem alter nummus: DN. JULIUS MAXIMIANVS P. F. AVG., in ejus postica imperator ille eruce innixus, sinistra Victoriam gestat, dextro pede draconis caput percalcet. Inscriptum hic: VICTORIA AVGG.

(1) Saxone Chemniciensi, gymnasii missensis rectore ab anno 1555 ad 1571, quo decessit a viris 3 idus julii, natus ann. 55. Poetica facultate tabuit: ac multa, cum propria, tum aliena, in lucem protulit: in his postarum veterum ecclesiasticorum opera christiana, et operum reliquiarum ac fragmenta, recensita, et notis illustrata. *Nauher*, 1564. in 4to. Ipse a Maximiliano II imp. poetica laurea, et nobilitatis insignibus auctus est. Omnium fere primus a renatis litteris, eam curam in cernitibus suis adhibuit, ut abstineret ab omnibus vocabulis ac phrasibus, idololatram redolentibus.

(2) Mansfeldensi, anno 1569, defuncto. Scripsit ille in caput Isaiae LIII. Evangelicam historiam digressit carmine heroico: aliaque compendia poemata in lucem emisit, inter quae fragmentum in *Apocalypsi Joannis* descriptio, cum enarratione, quae potest esse vice commentarii, elegitico carmine condita. *Frankof.*, apud Christian. Eggenolphum, 1540. in 4to.

(3) Hic Gotthardus Saxorum natus an. 1515, decima tertia mai, denotus est undecima februarii 1562. Litteras humanas Wittenbergae, artium oratoriam Jenae professus, poetica lauro donatus a Carolo V; reliquit orationes, carmina et commentarios a Georgica Virgilia.

threum, qui etiam Levi dicitur. Quorum prior cum leone pingitur: posterior cum homine. Ejus rei causa est inquirenda. Et vero, cum beato Augustino (lib. I de Consensu evangelistarum, cap. 6), videntur probabiliter aliquid attendisse, qui leonem in Matthæo, hominem in Marco, vitulum in Luca, aquilam in Joanne, intellexerunt: quam illi qui hominem, Matthæo: Aquilam, Marco: bovem, Luca: leonem, Joanni tribuerunt (quod facit Irenæus lib. III, cap. 2). De principiis enim librorum quendam conjecturam capere voluerunt, non de tota evangelistarum intentione, quæ magis fuerat perscrutanda (1).

Dico igitur in explicandis quatuor animalibus, de quibus Ezechiel (I [et] X) (2) et Joannes (Apoc. IV) in sacris litteris meminerunt, locum habere, quod Augustinus Ezechio scribit (epist. 80): « In divinatorum eloquiorum auctoribus, quibus nostras intelligentias exercere Deo placuit, non solum alius alio movetur acutius, eorum qui scripturas sanctas non improbabili tractant, sed etiam quilibet unus eorum, aliquando minus, aliquando melius intelligit. » Quare quamvis beatus Augustinus hac in re Bedæ (Bedæ, in Lucam et Apocalypsin) ac alii quidam, pictores tamen non minori probabilitate sequuntur Hieronymi (in I [caput] Ezechielis, et prologo in Matthæum) et Gregorii (homil. 4 in Ezechielem) expositionem.

Neque absurdum est initia tantum attendere, cum inde multi sacri libri nomina sua habeant: ut Genesis, Exodus, Numeri. Ordo etiam romanus ista hunc in modum explicata habet (in de constitutione scrutinii ad electos, fol. 37). Verba sunt ista: « Filii charissimi, exponemus vobis quam rationem, et quam figuram unusquisque in se teneat, et quare Matthæus in se figuram hominis habeat. Qui in initio suo nihil aliud agit, nisi nativitatem Salvatoris pleno ordine generationis enarrat. Sic enim cepit: Liber generationis Jesu Christi filii David. Videtis quia non immerito huic hominis assignata est persona, quando ab hominis nativitate initium comprehendit. » Deinde lecto per diaconum initio sancti Evangelii secundum Marcum, subdit presbyter: *Marcus evangelista, leonis generis figuram, a solitudine*

incipit, dicens: Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini.

Significantur etiam evangelistæ per quatuor flumina. Quod pictura notat ecclesiæ exprimebat, de qua Paulinus scribit (epist. 12 [et] epigram. 10 Cyprianus ad Jabalaunum):

Petram superstat ipsa Petra Ecclesiæ:
De qua sonore quatuor flumina memant,
Evangelistæ, viva Christi flumina (1).

Venetæ Marci imaginem, urbis patroni (2), in vexilla retulere, ut scribit Platina in Gregorio quarto (3).

MAIUS.

CAPUT XVI.

Jacobum non pingendum esse facie Christo simillimum.

Kalendis maii occurrit apostolus Jacobus Alphaei, quem pictores pingunt facie simillimum Christo. Quod, cum apud nullum gravem et fide dignum auctorem legatur, non videtur in pictura, saltem a clero virisque doctis, sequendum. Habet tamen probabilitatem aliquam, et originem suam, ex epistola (epist. 2) quæ Ignatio adscribitur, in qua legitur ad Joannem seniores (4): « Similiter et illum venerabilem Jacobum, qui cognominatur justus, quem referunt Christo Jesu simillimum facie, et vita, et modo conversationis, ac si ejusdem uteri frater esset gemellus. Quem, dicunt, si videro, video ipsum Jesum secundum omnia corporis sui lineamenta. »

Crassius vero errant qui talem in horto cum Christo pingunt Jacobum Zebedæi.

CAPUT XVII.

De forma crucis dominicæ.

Tertius dies ob inventionem sanctæ crucis sacer est (5). Itaque de forma crucis nonnihil hoc loco

(1) Indicatus a Molano Cypriani locus, hic est, in edit. Parisiensi 1696, pag. 124: « Ecclesia, paradisi iustar (id est, formarum) exprimens, arbores fructiferas intra muros suos intus includit; ex quibus que non faciunt fructum bonum, excidunt, et in ignem mittuntur. Has arbores rigat quatuor flumina, id est, evangelis quatuor, quibus baptismi gratiam salutaris celesti inundatione largitur. »

(2) Cujus corpus, Alexandriae furtim sublatum, anno circiter 815, in urbem suam detulere, quod etiam in splendida ducis Venetorum ædificia quiescere creditur. Hujus translationis memoriam illi recolunt prid. kal. februarii. De Evangelio, ipsa B. Marci manu conscripto, quod idem affirmant apud se asservari, legendum Bernardi de Montaucon *Itinerarium italicum*, Paris. 1702, pp. 55-62: in eo tamen allucinatus est vir doctus, quod codicem e phylæ, seu papyro ægyptiaca, confectum putaverit, cum bombycinum esse, post solutam ejus inspectionem, patuerit cl. viro Scipioni Maffæo.

(3) Monendi pictores ac sculptores, ne SS. evangelistas, aliove Novi ac Veteris Testamenti auctores, exhibeant in libro quadrato, nostris simili, scribentes: sed in volumine, seu libro convolvito, et aliqua parte explicato. Quod bene servavit D. Ægidius Joseph Smeysers, cum quatuor evangelistas in totidem tabulis exprimeret, ornando sacello, de Portiuncula dicto, pone aram majorem templi relictorem mochimensium.

(4) Sed hanc epistolam commentitiam esse sola ejus lectio docet omnes, non proorsus in ecclesiastica antiquitate hospites.

(5) Ut minimum a seculo VI, cum ex festività indicatur

(1) Bossuetus ad IV apocal. v. 6: « Par ces quatre animaux mystérieux, on peut entendre les quatre évangélistes. ... Dans les quatre évangélistes, comme dans les principaux écrivains du Nouveau Testament, sont compris tous les apôtres et les saints docteurs, qui ont éclairé l'Église par leurs écrits. » Idem ad 7. 1: « On voit aussi dans les quatre animaux quatre principales qualités des saints: dans le lion, le courage et la force; dans le veau qui porte le joug, la docilité de la patience; dans l'homme, la sagesse; et dans l'aigle, la sublimité des pensées et des desirs. »

(2) Obscurissima sunt, quæ de quatuor animalibus leguntur apud Ezechielem. Ea cherubim esse liquet ex capit. 1 comparatione cum 10, præsertim 7. 20. Nomen cherubini tribuit S. propheta regi Tyrorum cap. 28, 14. Et Maldonatus (quo nemo mihi videtur istud argumentum doctis aptius tractasse) hoc enigmata significari autumat, fore ut post tempestatem Judæis imminentem, quatuor regna quæ diu illis infesta fuerant, nempe Chaldeorum, Assyriorum, Ægyptiorum, et Tyrorum, hoc itaque converteretur, itaque alios transferatur dominos. Iste, si libet, ejus commentarios in prophetas IV, etc., Moutanias editos an. 1611, a pag. 359 ad 346.

disseramus. Cuius enim figura formate crux dominica fuerit, a quibusdam contrahitur.

In Sacramentario gregorianum. « Inventiois quoque sanctae crucis dominice festum » totidem verbis commemoratur in legibus Erwigii regis, inter leges Visigothorum, l. XII, cap. 6. Hæc inventio refertur ad annum 320. Facti veritatem omnium primi impugnavit centuriones magdeburgici ætate 17, cap. 14. Secutus eos Claudius Salustius, calvinista, tres epistolas de cruce et hyssopo dedit ad Thomam Bartholinum, anno 1646, Lugduni in Batavis editas, ubi totam inventæ crucis historiam parum putam fabulam esse pendit, parerga multa lectori obtrudens, et variis cavillis usus, qui fæne ejus laud parum detrimenti attulerunt. His refellendis non lubet immorari. Uulius erit loca veterum adducere, quæ rem ponant extra controversiam. Cyrillus Hierosolymitanus, *Epistola ad Constantinum Imperat.* : « Tempore Deo dilectissimi hæstæque memorie patris tui Constantini, salutare crucis lignum Hierosolymis inventum est; divina gratia etc. » etiam octiduum sanctorum locorum inventionem annuente. « Ambrosius, oratione in future Theodosii : » Venit ergo Helena : coram revisere loca sacra : infudit ei Spiritus, ut lignum crucis requireret. Accessit ad Golgotham, et ait : Ecce locus pæne, ubi est victoria? Quæro vexillum salutis, et non invenio. Ego, inquit, in regnis, et crux Domini in pulvere!... Aperit itaque humum : decutit pulverem : tria patibula confusa reperit... Incerta hæret, ut mulier : sed certam indaginem Spiritus sanctus inspirat, eo quod duo latrones cum Domino crucifisci fuerint. Querit ergo medium lignum... Rediit ad Evangelii lectionem : invenit quia in medio patibulo præfatus titulus erat : Jesus Nazarenus rex Judæorum. Hinc collecta est series veritatis : titulo crux patuit salutaris. » Rufinus *Historie eccles.* lib. I cap. 8 : « Accidit in eadem urbe [Jerusalem] primariam quandam loci illius feminam, gravi ætudinæ confectam, seminecem jacere. Marcius per idem tempus Ecclesie illius episcopus erat. Is, ubi cunctantem reginam, atque omnes pariter qui aderant, videt : Afferte, inquit, huc totas quæ repertæ sunt cruces : et quæ sit, quæ portaverit Dominum, nunc nobis aperiet Deus. Et ingressus, cum regina pariter et populo, ad eam quæ decemebat, defixis genibus, hujusmodi ad Deum precem profudit : Tu, Domine, qui... adspirasti in corde ancille tuæ perquirere lignum beatum, in quo salus nostra pepercit, ostende evidenter ex his tribus, quæ crux fuerit ad dominicam gloriam, vel quæ existeret ad servile supplicium : ut hæc mulier, quæ semiviva decemebat, statim ut eam lignum salutis contigerit, a mortis januis revocetur ad vitam. Et cum hæc dixisset, adhibuit primo unam ex tribus, et nihil profecit : adhibuit secundam, et ne sic quidem aliquid actum est : ut vero admovit tertiam, repente adparitis oculis mulier consurrexit : et, stabilitate virum recepta, altior multo, quam cum sana fuerat, tota dono discurre, et magnificæ Dei potentiam caput. Sic evidenti iudicio regina voti compos effecta, templum mirificum eo in loco, in quo crucem repererat, regia ambitione construxit. » Hæc eadem refert Theodoretus lib. I, cap. 18; Socrates, lib. I, cap. 15; et Sozomenus, lib. II, cap. 1; addit tamen hic : « Ajunt et virum mortuum eodem modo revocatum ad vitam. » Paulinus, *epistola XI ad Severum* : « In historia crucis accipite magnam et vere divinum miraculum. Regina illa venerabilis, ut venit Hierosolymam... crucem Domini studiosissime perquirere adorsa est... Itaque non solum de christianis doctrina et sanctitate plenus viros, sed et de Judæis peritissimos, ut proprie, qui miseri et gloriantur, impietatis indices exquirunt, et ad eos in Hierosolymam congregavit. Tum omnium una de loco testificatione confirmata, jussit illico, urgente sine dubio conceptæ revelationis instinctu, in ipsum locum operam fossionis accingi... Alta ægestionē reseratis terræ sinibus, arcana crucis patuerunt. Sed cum tres pariter cruce, ut quendam fixæ Domino et latronibus steterant, repertæ fuissent, gratulatio repertarum cepit anxia dubitatione confundi : justo piorum metu, ne forsitan, aut pro cruce Domini patibulum latronis; eligerent, aut salutare lignum pro stipite latronis afficiendo violarent. Respexit pius fideliter æstantium curas Dominus : et ipsi potissimum, quæ tam pie sollicitudinis princeps erat, hujus consilii lumen fulsit, ut aliquem recens motum, cadaver illatum est : deponitur : jacenti una de crucibus admoveatur : sed eam ligna mors sprexit. Postremo dominicam crucem prodit resurrectio : et ad salutaris ligati tactum, morte profluga, fons excussus, et corpus erectum est : tremefactisque viventibus, stetit mortuus : et funebribus, ut latrones quondam, vinculis expeditis, illis inter expectatores mors reditus innotuit. Ergo crux Domini, tot opera artibus, et Judæis in tempore passionis abscondita, neque

« Quidam opinantur, divo Hieronymo nitentes, eam esse figuram veram quæ palo retro superligit stipitem, ad instar græci Tau. Alii vero rectum palum transverso supra medium illius traducto, sic ut fastigium recti pali superius emineat, quasque titulum Christi complectatur, veram Domini crucem representare putant, auctore Justino martyre (*adversus Tryphonem*). Cui verum illud mysticum, quo typicus agnus paschalis in lego veteri assabatur, congruit et aspirat, verum illum paschalem Agnum in cruce torrendum adumbrans. Huic figure suffragatur vetustissimus usus, orbe toto pingendæ, fingendæque crucis passim vigens, accedentibus ubique fere locorum antiquissimis imaginibus, huic formæ adstipulantibus (1). Profecto apud Ægyptios, ac veteres, ante nativitatem Christi, crux erat quadrangula, quam in suis illis imaginibus ad captandum cœli influxum, ut opinabantur, efficacissimam inveniebant : velut quatuor cœli cardines respicientem, scilicet, ortum, occasum, meridiem, et septentrionem, ut tradit platonius ille philosophus, Ficinus, in libro de Vita cœlicus comparanda (cap. 18) ubi et inter cætera sic ait : Ego vero, quod de crucis excellentia fuit apud Ægyptios ante Christum, non tam muneris stellarum fuisse arbitror, quam virtutis præsegiem, quam a Christo fuerat acceptura.

gentibus, in ædificatione fani terram sine dubio ad ipsam fabricam egerentibus, revelata est. Nonne divina manu latuit, ut ante inveniretur, cum religiose quæreretur? Ita, ut crucem Christi decuit, experimento resurrectionis inventa, et probata crux Christi est : dignoque mox ambitu consecratur, condita in passionis loco hostilia, quæ auratis ceruisque liquoribus, et aureis dives altaribus, arcano posita sacro crucem servat : quam episcopus urbis ejus quotannis, cum pascha Domini agitur, adorandam populo, princeps ipse venerantissimus, promittit. » Sulpitius Severus *Historie sacræ* lib. II, edit. Lugduno-Batav. 1647, pag. 360 361 : « Helena, primum de loco passionis certior facta, ad meta militari manu, atque omnium provincialium multitudine, in studia regine certantium, effudit terram, et contigit quæque se vastissima rularum purpuri jabet : mox pretium fidei et laboris, tres pariter cruce, sicut olim Domino ac latronibus duobus fixæ fuerant, reperiuntur. Hic vero major dignoscendi patibulum in quo Dominus pependit, difficultas omnium animos mentesque turbaverat : ne errore mortali forsitan, pro cruce Domini, latronis patibulum consecrarent. Cujus deinde consilium, ut aliquem recens mortuum crucibus admovent. Nec mora : quasi Dei aut, funeris (lege famus, id est, cadaver) extincti sollemnibus ex ejus deferretur : concursuque omnium, feretro corpus eripitur. Duobus prius frustra crederet aduocis, ubi Christi patibulo attactum est, dictu mirabile ! trepidantibus cunctis, fons excussus, et inter spectatores suos stitit. Crux reperta, dignoque ambitu consecrata. » Plura qui capiunt, adant autocriptos hagiographos ad alios 3 milia, pp. 303-306, item ad 18 augusti, p. 303-304.

(1) Certe quadrilateram crucem, inquit Lipsius, de cruce lib. I, cap. 10, « Constantinus imp. in Labaro suo expressit : et Deus ipse in aere ei deferant. In ejusdem expressit principis, quæ nunc in cognomine urbe [Constantinopolis] crux ejusmodi insculpta visitur, et utrinque

ab ætatis genis [angelis] sustentatur. Quod, quod in Numis plurifariam sic apparuit, quorum alibi (lib. III, cap. 16), damus typos. Nec, meo sensu, analogi profecto potest in tam veteri christianorum sensu. » Sciam eum communem fuisse ostendit Lipsius primum ex loco Justini, de quo plenus alibi dicendum : deinde ex obvia apud patres cruce comparatione cum variis rebus, quæ talem formam suadent : veluti cum quatuor mundi cardinibus : cum avæ pennæ expressis volute : cum homine nataste, vel extensis brachiis orante : cum navis malo sua antena instructo, et aliis pluribus. Tertio profert nonnulla veterum loca, quibus alia nos adjuvamus ad Molani lib. IV cap. quintum. Ea hic omittimus, ne his idem dicere regamus.

Probabile igitur est, ut præsagium consonet eventus, crucem quoque Domini non triangulam instar græci Tau, sed quadrangulam fuisse, quia elevatus a terra omnia ad se tracturus esset Christus; stipitibus videlicet crucis in quatuor terræ cœlicæ angulos porrectis. Sed cuiuscumque tandem figuræ crux dominica fuerit, absit nobis, ut ait Apostolus (*Gal. VI, 14*), gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi. Ille de cruce D. archiepiscopus Fredericus a Tautenburg (*in libro de Imaginibus, capite 3*).

Ad Hieronymi autem verba quæ obijciuntur, facilis est responsio: Tau similitudinem quidem esse linguæ crucis, ut ex Scriptura constat: sed neque ex Hieronymo, aut aliunde, liquere, ipsum habere plenam similitudinem crucis, cum aliud hactenus sit explicatum.

CAPUT XVIII.

Bernardinus cur in manu solem gestet, cum nomine Jesu.

Transeamus ad Bernardinum, confessorem, cuius natalis apud minores die vigesima maii celebris est (1). Is passim depingitur gerens in manu nomen Jesu, inter radios solares. Quod inconvenienter fieri videtur, propterea, quæ primo capite hujus libri ex divo Antonino attulimus (2). Sed, ut ea seponamus, exstat et alia picturæ illius explicatio, quam ex tomo tertio Surii subjungam: « Erant igniti sermones ejus, et vita virtutibus illustris. In cuius argumentum solem in manu gestans pingi solet. Quod tamen etiam alia ratione contigisse videtur. Cum enim in quadam ampla civitate (3) tanto cum fervore ad populum concionaretur, ut homines compuncti tabulas lusorias et tesseras confringerent, et flammis abumerent: indignatus faber, qui eas tabulas conficere solebat, ad beatum virum accessit, conquestusque est apud illum se jam ad inopiam devenisse. Sciscitante Bernardino, num aliud calleret artificium, illoque negante, Bernardinus circino circulum expressit, in eoque solem pinxit, et in medio solis sacrosanctum nomen Jesu, cuius, ut par erat, præcipuus fuit venerator et cultor. Imo, ut quidam affirmant, Romæ tam sublimiter de illo dulcissimo nomine concionatus est, ut quidam ejus verba non capientes, hæresim ei impingere voluerint: at postea die illo concionante, ut superioris concionis veritas miraculo indicaretur, nomen Jesu in ejusmodi forma, qualem eum pinxisse diximus, supra illum apparuit. Hanc igitur effigiem jussit illum fabrum deinceps sua arte imitari. Fecit ille, et dives effectus est. »

Exstat autem sancti Bernardini sermo quadragesimus nonus de duodecim radiis nominis Jesu, in opere de Evangelio æterno (4).

(1) Qua vir sanctus obiit, anno Christi 1444, ætatis suæ 65.

(2) Supra col. 111.

(3) Bononiensi, ut habet Carolus Sigonius, lib. IV de Episcopis ejus oppidi. Lege Waddingi annales Minorum, ad an. 1425.

(4) Probosum id opus est, parisiensis universitatis jussu

CAPUT XIX.

Urbanus pontifex quare cum vite pingatur.

Intermediis non multis diebus, occurrit natalis Urbani pontificis (1). Qui cur a vinitoribus colatur, et quare cum vite et uvis pingatur, sæpius a me questum est. Et pro clara resolutione nihil est apud Damasum, aut in gestis Urbani, vel Cæcilie martyris historia: sed inter historias quas manu sua scripsit religiosus pater Rubæ Vallis, Antonius Gheens, Bruxellensis, inveni, quarto nonas aprilis, historiam sancti Urbani, episcopi lingoneasis, qui quiescit in divionensi monasterio in argentea capsula. Ea autem historia habet varia miracula sancti Urbani Lingonensis, partim pro retentione, partim pro ereptione, vel recuperatione vinearum. Ex quo suspicor, per errorem æquivoci nominis, vinitores, pro Urbano, lingonensi episcopo, colere Urbanum papam, quem in kalendaris inveniunt; indeque etiam error is picturam invaserit (2). Simili enim errore molitores nostri lovanenses in ecclesia S. Quentinii celebrant festum S. Victoris, velut patroni sui, decimo die octobris, quo die Xanthis passus est S. Victor cum sociis: sed admoniti a pastore suo, colunt nunc Victorem massiliensem, qui mola contritus est. Ejus natalis est 21 julii; quo etiam die eum celebrant Victorini, tum Parisiis, tum aliis in locis.

Certe Ambrosius Novidius Fraccus, Ferentinus, in sacris fastis, ad Paulum tertium, in quibus ferias opificum diligenter recenset, ne meminit quidem festi sancti Urbani: sed vinalia, vetus festum, habet in festo sancti Martini: et ferias vindemiarum late annotat in die sancti Matthæi apostoli, ubi inter cætera apostolum ita alloquitur (*lib. IX, Crux in vasca (ita lacum vocant) uvis depingitur dimidiatis*):

Ne sis ingratus, Martinum et te inde vocabit:

Pinget et in multis nomina vestra locis.

Dimidusque acinis, nigroque alboque, notabit.

Signa Dei: inque aderis cura secunda dape.

Neque arbitror pictores nostros acceperisse hanc Urbani picturam a Romanis. Quia, quantum diligentia quorundam cognoscere potui, Romæ nulla exstat ejus-

crematum anno circiter 1234, consacratumque ex erroribus abbatis Joachimi, quos damnavit generale concilium lateranense anno 1215, et specialius conflixit arelensis provinciæ synodus, anno 1260, aut proxime sequenti, celebrata. Docuerat ille divinæ Trinitatis personas sola collectione Deum unum esse, velut plurimi cives sunt unus populus. Docuerat præterea primam legem, seu mosaicam, fuisse Patris: successisse legem Filii, seu Christi, anno 1260, interitumque tertiam vero, nimirum Spiritus sancti, seu Evangelium æternum, longe perfectiorem fore cæteris, et ad finem usque mundi duraturam. Ceterum et pie vixerat Joachimus, et pie obierat die 5 martii 1202, ætatis 72, monachus primus cisterciensis: et ejus ordinis abbas, in Calabria: deinde primus abbas florentis monasterii, idemque auctor instituti florentis à Celestino III probati.

(1) Fuit Urbanus I Pontiani filius, patriæque Romanus: ac sedem apostolicam rexit a 21 octobris 226, ad 25 maii 235, qua die propter Christi confessionem capite obtuncatus est.

(2) Recta sana conjectura; nec jam opus erat ut vinitorum consuetudini quæreretur excusatio. Quod enim incommodum, si lateatur ejusmodi homines in re historica errasse?

cemodi Urbani imago, quanquam nec ulla fere alia. Nam in aede sanctae Caeciliae caput tantum depictum est : in aula vero pontificia, quae Constantini dicitur, ob imperatoris historiam ibidem in parietibus depictam, est imago ejus, verum nullo fere discrimine ab aliis aliquot pontificibus.

Ceterum dum hæc apud doctos discussio, et erudendæ veritatis causa exagito, nolo cuiquam ansam præbere, ut, ea imprudenter effutiendo, vinitorum mentes turbet, atque offendant. Nam si commendandus sit eis patronus, dici poterit duos eis esse ejusdem nominis patronos, unum Urbanum episcopum, in Francia notiozem, qui circa vineas varia præstitit miracula : alterum vero Urbanum, propter pontificatum urbis Romæ, et celebre martyrium, per totum orbem christianum notissimum. Quæ sibi utriusque Alemanniæ, fortassis et aliarum aliquot provinciarum, vinitores in patronum et defensorem elegerunt (1).

Sed quid eos movit? Suggestimus paulo superius, fortassis per errorem utrumque Urbanum commiseri. Sed id nondum resolvimus, neque apud plebeios resolvi expedit. Quare videamus, quid afferri possit ad defensionem inveteratæ consuetudinis. Primum scribit Bonaventura (in fine capituli 5) beatum Franciscum in eremo Urbani, cum naturæ suæ defectum sentiret, et vinum deesset, aquam in vinum optatum convertisse. Quod in illa eremo, propter honorem et meritum Urbani, unde nomen habet, factum esse præsumitur. Deinde cum in primitiva Ecclesia agri venderentur, et pretium ad pedes apostolorum poveretur, Urbanus decretalem (2) tulit, de fundis Ecclesiæ offerendis; quod ex his, quam ex pretio, plus utilitatis Ecclesiæ proveniat. Itaque non dubito, tam temporis amplissima vineta ab iis, qui martyrium quotidie expectabant, Ecclesiæ oblata esse, ad persagenda divina mysteria, et ad cleri pauperumque intentionem.

Sed hæc fortassis longe petita videbantur. Itaque addamus etiam populares rationes. Vinitores constanter asserunt, et a majoribus suis accepisse se dicunt, Urbanum inter vineas latuisse in rabie persecutionis. Quod etsi in gestis Caeciliae, aut alibi non legerim, fortassis tamen in gestis ipsius Urbani, per Metaphrastem scriptis, sed nondum editis latet, aut ex iis Italice locis, in quibus latuit, cognosci potest. Nam nec eremum Urbani agnosceremus, nisi ejus Bonaventura meminisset. Quid igitur mirum est, si ab illo

petatur vinearum conservatio, quem aliquando per vineas salutem obtinuisse corporalem, constans est opinio (1)?

Est et alia ratio. Germani pro vino duos dies exoptant serenos, vigesimum quintum Januarii, qui est conversionis sancti Pauli : et primum diem astatu, qui Urbano sacer est. Hinc alicubi lætitiæ signa exhibent, si dies illi obtingant sereni : tristitia vero, si ingrati. At vero majores nostri, tunc invocare soleant Paulum et Urbanum. Unde Urbano in æstate datus est palmes virens, quem in hieme Paulo dare non poterunt. Id postea in picturam transiit. Nunc pietas majorum multum refrixit, ut non sit mirum vinens multis injuriis obnoxias fieri. Imo pietas avita apud quosdam in turpissimum abusum degeneravit : « Nondum, inquit Schenckius (de Imaginibus, cap. 15), locis quibusdam abolitum est, ut, scilicet, divi Pauli ac sancti Urbani imagines in profluentem proiciantur, si forsitan eorum dies festivi inciderint in cælum pluvium, aut foedam tempestatem. » Eodem pertinet, quod Joannes Bohemus Auhannus scripsit in libro de moribus gentium (lib. III, cap. 15), agens de Fræconia : « In die, inquit, sancti Urbani, vinitores in foro, aut alio publico loco, mensam locant : mappis, fronde, et plurimis redolentibus herbis instruunt : desuper statum beati pontificis statuantes : quam, si dies serenus est, largo vino coronant, et omni honore prosequuntur : si vero pluvius, id non solum non faciunt, sed lutum in eam projiciunt, et aqua immodica perfundunt. »

Legitur vero inter antiquas præfationes benedictio vineæ (2) in die Sixti papæ et martyris, hunc in modum : « Intra quorum nos consortium non æstimatur meriti, sed vineæ, quæsumus, largitor aduante, per Christum Dominum nostrum. Benedic, Domine, et hos fructus novos vineæ, quos tu, Domine, per rorem cæli, et inundantiam pluviarum, et temporum serenitatem, ad maturitatem perducere es dignatus : et dedisti eos ad usus nostros cum gratiarum actione percipi, in nomine Domini nostri Jesu Christi. Per quem hæc omnia semper bona creas » (3). Hæc autem

(1) *Nous ne disons rien des actions de ce pape (S. Urbain), parce que nous n'en trouvons rien d'assuré, inquit Tillemontius in Commentariis ad hist. ecclesiast., t. III, edit. in-4°, p. 239. Idem pag. 686-689, varias ejusdem pontificis Vitæ expendit, ostenditque nullum esse momenti.*

(2) Eandem benedictionem, isdem fere verbis expressam, videas in Missali lugdunensi, die S. Sixti, quæ sexta Augusti : et in gregoriani libro Sacramentorum, quem edidit Hugo Menardus : præterea in antiquis Concensionum statutis, lib. I, cap. 53. (Tome V spirituel de Duchesne). Eandem, et eodem die, Græci adhibent, ut videre licet in eorum Euchologio, a Goare edito, p. 685. (Ex card. Bona, Opera pp. 574 et 575, edit. mihy, in-4°.)

(3) Postrema hæc verba sic exposuit Petrus le Brun (Explic. des prières et des cérémonies de la messe, t. I, p. 538, 539) : « Toutes ces prières ont été expliquées en détail au neuvième siècle par Amalire, Flore et Rémi d'Auxerre. C'est par Jésus-Christ, disent-ils, que Dieu le Père a créé toutes ces choses, le pain et le vin devenus le corps et le sang de Jésus-Christ, non seulement en les créant au commencement du monde, mais en les renouvelant continuellement, et faisant produire tous les ans à la terre de nouveaux grains et de nouveaux raisins ; ce qui fait dire à Jésus-Christ, ajoute Flore : *Aen l'ère jusqu'à aujourd'hui ne cesse point d'opérer, et l'opère aussi continuellement.* C'est en Jésus-Christ, que ces deux offerts à l'autel deviennent

(1) Restius elegissent S. Antonium, nono seculo abbatem Surrenti, quæ urbs est neapolitani regni in terra Laboris, Torquati Tassi natalibus clara. Is enim, ut habet ejus Vita satis antiqua in Actis SS. die 14 febr., p. 789, « plantavit in terra inculta vineam, quæ capite ad atrium suæ basilicæ juncto, extremitatem in ipso marino ripæ præcepto terminat. Hæc vinum, virtute et sapore mirabile, emittit, quod suo inventori Antonino etiamnum in proprio nomine monumentum servat... Ex hoc, quia celeberrime prædicatur, principibus et magnatibus pro munere dato misceri solet. Dicas ipsum Antonium, ineffabili benignitate largum, hoc suis civibus in laudem et utilitatem contulisse, et in jugem sui memoriam quasi pignus reliquisse. »

(2) Sed notum est hanc, et ceteras usque ad Siricum, ab eruditissimis non aduante ut gentibus.

præfatio non fuit commoda frigidis regionibus, in quibus uva tardius maturescent. Illa uero aliam habuerint benedictionem, a se in die Urbani usitatum, non est improbable; etsi fortassis id difficulter, propter raritatem scribentium, doceri possit.

JUNIUS.

CAPUT XX.

Joannis Baptistæ picturæ, cum exuviis et agno.

Observanda sunt etiam nonnulla de *Joannis Baptistæ*, præcursoris Domini, picturis: Et primum quidem, quod cum exuviis depingatur, dependente etiam exuviarum capite, sive pellis cameli, sacræ evangeliorum historiæ non satis consonum videtur (1). Non enim Evangelia habent ipsum vestimentum fuisse pelle: sed Matthæus scribit (*Matth. III, 4*): *Ipse autem... habebat vestimentum (et, ut græca habent, suum vestimentum) de pilis camelorum* (2). Marcus vero (*Marci, I, 6*): *Et erat*

les dons sacrés, séparés de l'usage commun : Sanctificas. C'est par Jésus-Christ, que Dieu les vivifie en les changeant au corps et au sang précieux, qui font la vraie nourriture de vie : vivificas. C'est par Jésus-Christ sanctifiant et vivifiant, que Dieu le Père répand sur le pain de vie les bénédictions célestes : et qu'après l'avoir ainsi béni, il nous le donne pour être en nous notre véritable vie : benedixit et præstas nobis. Tum sequentia notat : Nous suivions ordinairement les explications des plus anciens auteurs : et en cet endroit surtout il était nécessaire d'empêcher leur langage, parce que des auteurs récents ont cru que ces paroles, *Per quem hæc omnia*, n'ont été mises dans le canon que pour bénir de nouveaux fruits, ou un agneau à Pâques. Ces auteurs se trompent. Ils doivent dire simplement qu'autrefois en certaines églises on crut devoir bénir les nouveaux fruits avant la fin des prières de la consécration du corps de Jésus-Christ qui attire la bénédiction sur toutes choses, comme l'on bénit encore en cet endroit les saintes huiles le jeudi saint. Mais cette bénédiction ne se faisait pas par ces paroles : *Per quem hæc omnia* : elle consistait dans une prière particulière, qui finissait comme toutes les autres : *Par Jésus-Christ Notre-Seigneur* ; ce qui les liait ainsi aux paroles suivantes : *Per quem hæc omnia*, etc. qu'on disait toujours, quoiqu'il n'y eût point de nouveaux fruits à bénir. Nous parlerons plus amplement ailleurs de cette nouvelle explication : et l'on peut remarquer par avance qu'il serait assez étrange, que l'Eglise eût toujours laissé dans le canon des paroles qui, selon cette nouvelle pensée, n'auraient rapport qu'à certaines choses qu'on ne bénit plus qu'en certains endroits. *Ex recentioribus, qui hic notantur, scriptoribus fuit Nicolaus Petzpitius, cujus etiam superius, pag. 115, in annot. facta mentio ; scilicet enim de ejus Liturg. illustratissimus episcopus sistoriensis. Hist. de la Consit. Unigenitus, tome III, p. 133, 134 : Au pater on voyait une seconde élévation de l'hostie consacrée. De temps à autre, les bénédictions qu'il est ordonné de faire sur le sacré corps et le sang adorable de Notre-Seigneur, se faisaient sur les fruits de la saison, qu'on avait placés à côté du calice. J'ai vu moi-même, rois ans après (anno 1721), dans la même église pratiquer la même chose sur un bassin d'asperges.*

(1) Hanc tamen imperitiam pictorum, quod mirare, non obscure solet acer cateroqui Criticus, Ludovicus de Dieu, Calvini Batavi asseda : « Non enim, ait, pilis multorum camelorum intelligitur, qui ab eorum vellcribus revulsis, deinde texti fuerint, sed unus cameli pilosa pellis intelligitur, quam corpori suo circumjicit (Joannes Baptista), et pelliceo cingulo firmavit. »

(2) « Non dixit, de lana cameli, sed, de pilis cameli... Quoniam autem non de lana camelina, sed de pilis cameli habebat vestimentum, ipse Dominus manifestat dicens de Joanne (*Matth. XI, 8*) : Quid existis in deserto videre? Hominem molibus vestitum? » Ita observat auctor *Operis imperfecti*. Et certe ex lana, seu tenuioribus molibus pilis camelorum, addita plerumque lana ovilla, texebantur olim panni,

Joannes vestitus pilis cameli. Utebatur ergo Joannes veste contexta ex pilis camelorum : quæ vilis erat, et facile parabilis (abundat enim ea regio camelis). Deinde etiam austeritatis penitentis, quam prædicabat, valde conveniebat (1). Neque putandum est divum Hieronymum ejus esse sententiæ, quæ modo improbatæ est, dum Lactæ scribit, Joannem, in typum penitentis prædicandæ, tortuosissimi animalis vestiri exuviis. Hoc enim de contextis exuviis intelligendus est dixisse, ut neque a Scriptura sacræ, neque a seipso dissentiat. Commentans enim in tertium caput Matthæi, diligenter inculcat ab Evangelista scriptum esse, vestimentum ejus fuisse de pilis (3).

Quod autem nonnulli depingant Baptistam cum capite ab exuviis dependente, hoc plus quam imperite fit. Et fortassis corruptela hæc ortum suum habet ab altera pictura, quæ vetustatis placuit : nec mihi minus placere potuit, cum animadverti. Pictura talis est : Joannes digito monstrat Agnum Dei : pedibus autem Herodem, quem moriendo devicit, conculcat. Hujusmodi imago exstat Brugis in claustrum canonico-rum divi Donatiani : qua nullam putat esse dominus Pamelius in tota urbe vetustiorē! Similem observavi etiam Gandavi, dum cathedralis ecclesie reliquias, et sacra impositoria perulstrarem. Itaque asseverare nolim pictores caput Herodis in caput cameli, aut nescio cujus bestie, convertisse. Urgeo tamen eos, ut, quod erroneum est, corrigant : quod melius est, amplectantur.

quos vulgo camelottos vocamus : at ii nunc ex lana partim ovium, partim orientalium caprarum, vel ex hac et bombyce conficiuntur.

(1) Grotius ad *Matth. III, 4* : « Habitus (Joannis) haud dubie severior, victus parcimonias congruens. qualem Catoni suo Lucanus ascribit... Apud Hebræos, in lectu, pilis vestiri mos erat, ut ex Josepho, libro XVI. *Antiquitatum* discimus. Plura tales erant Hebræorum nazaræi, sive temporarii, sive perpetui. Nam et comam barbaricam pro-mittebant, et hirta toga inducebantur, cui toga nomen erat צִדְדִּית, ut nos docent Hebræorum magistri. Fuit autem Joannes nazaræus perpetuus, ut nos docet Lucas, 1, 8. Cum vero et Elias describitur nobis coma promissa, in (iv) *Reg. I, 8*, et toga ipsius illo ipso nomine צִדְדִּית vocetur (III) *Reg. XIX, 19*, sequitur aut hunc quoque fuisse Nazaræum, aut eundem fuisse habitum prophetæ et Nazaræi. Quod eo magis credibile est, quia Zacharias, xii, 4, habitum prophetæ vocat צִדְדִּית togam hirsutam : et scriptor ad Hebræos, forte et de aliis, sed de prophetis præcipui agens, eos nobis describit in unguentis, in alioque dignitate [ovillis et caprinis indutus pellicibus]. Clemens autem Romanus, scriptorem ad Hebræos in multis imitatus, ut veteres nos docent, in *Epistola ad Corinthios*, de prophetis, quos inter et Joannem Baptistam nominat, ita loquitur : *Et dignitate alioque, et pellicibus, et togâ nazaræi, et pilis circumdatus.* [caprinis et ovillis pellicibus, textisque e camelinis pilis vestibus incessenter induti]. Illud observatum non indignum, factum divina providentia, ut qui veniebat in spiritu Eliæ, Elias præterea a prophetis nominatus, etiam habitu exteriori Eliam referret. » Hæc uti veritati consonant, et patrum ac recentium catholicorum sensus : ita plurimum discrepant a variorum et lutheranorum et calvinistarum fignientis, qui, pro suo in monasticam austeritatem odio, Joannis eremum in rus bene cultum, aut opidula Jordani adlita : vestem hispidam in mollem, quam camelotum vocamus : locustas, in marinos cancores commutavit. Vide commodos illos morum reformatores a Maldonato in *Matth. caput III*, strenue depexos.

(3) Cum Hieronymo et Molano sensit Paulinus, cujus li-versus :

*Vestis erit curvi setis contexta cameli,
contra laxum tamen molles duraret ut atres,
Arceatque graves, compingata corpore, sonnos*

Nec in pictura negligenda est *Zona*, de qua Marcus: *Et zona pellicea circa lumbos ejus, sive suos.* Hujus enim speciatim fit mentio, quod genibus illis in more erat, ut et nunc plerisque est, pretiosas gestare zonas: unde Proverb. ultimo (v. 24) scribitur, *Sindonem fecit et vendidit, et cingulam tradidit Cananeo*, id est mercatori: deinde quo vel sic ostenderetur Joannem Eliae fuisse similem, qui (IV Reg. I, 8) describitur pilosus, et zona pellicea circa lumbos ejus (1).

Plungitur etiam cum agno, sicut dictum est libro II, cap. 11. Qui ut clarius distinguatur a bruto agno, appingunt nonnulli ad caput aureolam, sive coronam sanctorum: et in humeris, vexillum crucis.

Quod etiam in romana ecclesia observatur, dum agnus Dei benedicit. Inter alia benedictionis verba (*Ceremoniarum romanar. lib. I sect. 7*) sic loquitur summus pontifex: « Te suppliciter deprecamur, ut nostrae vocis exoratus officio, has cereas formas immaculatissimi Agni imagine figuratas, bene tunc dicere, et per invocationem tui sancti nominis sanctificare digneris: ut per ejus tactum et visum, fideles invitentur ad laudes: fragor grandinum, procella turbine, impetus tempestatis, ventorum rabies, infesta tonitrua temperentur: fugiant, atque tremiscant maligni spiritus ante sanctae crucis vexillum, quod in illis exculptum est. »

Horum agnorum meminerunt etiam Alcuinus et Amalarius, de divinis officiis perantiqui scriptores (2).

Apud Graecos tamen cum agno non depingitur, propter octogesimum secundum canonem trullensem, quo nonnulli arbitrantur, eos suggillare voluisse romanae ecclesiae consuetudinem. Unde hac de re consultus a me dominus Joannes Corautus, Valence-nensis, qui annis aliquot Nicosiae (3) graeco archiepiscopo in Cypro cohabitavit, per litteras ita respondit: « Quid praeter manus loco agni habeat apud Graecos divus Joannes, et memini: et in quibusdam a me variis in locis annotatis, scriptum inveni, manibus chartulam tenere, in qua graeco idiomate scripta sunt haec verba: Ego vox clamantis in deserto: parate viam Domini, rectas facite semitas ejus. »

(1) Grotius, ubi supra: « *Ζώνη πελlicea* [zonam pelliceam]. Scripsit Matthaeus ΤΩ ΤΩΝ, quod de Elia dicitur II. [IV] Reg. I, 8. Etiam hoc ad severioris vitae professionem pertinet, cum Judei ceteri cinctum haberent de materie exquisiore, et quippe ditiores etiam auro et monilibus varient. » Observat Maldonatus signato dici ab evangelistis, vestem Joannis ex piliis camelorum, zonam autem pelliceam fuisse: quia vestis pellicea non erat. « Zona igitur cum ex eruda pilosaeque pelle fuerit, qualem fuisse vestem credendum est, nisi horridum aculeatumque cilicium? Quem habitum semper, oviscentis fuisse scimus [III Reg. XX, 31 et XXI, 27; IV Reg. VI, 30; I Paral., XXI, 16; Judith IV, 9; Psal. XXXIV, 13; Jerem. IV, 8, et VI, 26, et XLVIII, 37., et XLIX, 3] postea in Ecclesia, tanquam arma (ut ait Hieronymus) penitentiae usurpatum. »

(2) De agnis Dei agitur in tractatu speciali, huic operi adjuvando.

(3) Vulgo *Famagosta*; urbs est insulae primaria.

SUPPLEMENTUM.

AD LIBRI III CAPUT XX.

DE BAPTISMO DOMINI ET DECOLLATIONE

S. JOANNIS.

Nullus in dubium revocare potest, quin Christum Dominum ita baptizaverit Joannes, ut eum in Jordane immergerit. Nam hoc significat ipsa vox *baptizare*; quapropter Matth. III, 16, legitur Jesus, « postquam baptizatus fuit, ascendisse de aqua. » Nec alia de causa baptizabat Joannes in Aenon juxta Salim, nisi « quia aquae multae illic erant. » Plane hospes est in antiquitate ecclesiastica, quisquis ignorat immersione, et trina quidem, olim id sacramentum administrari solitum in utraque Ecclesia, orientali et occidentali. Is ritus apud Latinos, etiam adulto seculo xiii, vigeat, cum B. Thomas Aquinas, qui anno 1274 vita functus est, parte III *Summae*, q. 66, art. 8, scripserit graviter peccare ministrum, qui aliter quam immergendo baptizat, quia ritum Ecclesiae non observat. Quemadmodum tamen clinicis, aut aliis de vita periclitantibus, baptismum privatim, vel aspersione, vel infusione semper collatum fuerat: ita ritus isti faciliores in solemne ipsum baptismum saeculo illo xiii ceperant introduci. De multis Galliarum ecclesiis hoc testatur S. Bonaventura in *Quarta Sententia*, dist. III, q. 1. Et ipse S. Thomas innuit, ubi *sup.*, art. 7, docens tutius esse baptizare « per modum immersionis, quia hoc habet usus communior; » atque adeo non ubique observatus. A seculo xiv obsolevit apud Latinos immersio: sed eam Graeci retinere, quamquam interdum etiam infundendo baptizent, ut videre est, in Jacobi Goaris annotationibus ad *Enchiridion Graecorum*, editum Lutetiae Paris. 1647, pp. 365, 366. Quae cum ita se habeant, mirari subit unde tanta pictorum consensio fuerit in baptismate Domini sic exprimendo, ut Joannes aquam in ejus caput vel concha, vel nuda manu infundat. A praeco more longius abijt nominatissimus ille Raphael, cum Christum pinxit, utroque poplite flexo, baptismum suscipientem.

Est aliud, quod in illo baptismate contigisse nonnulli veterum existimant. Justinus martyr, *Dialogo cum Tryphone*, edit. coloniensis, seu lipsiensis, 1680, p. 315: « Καὶ τότε ἐβλῆντος τοῦ ἱεροῦ ἐπὶ τὸν ἁρπάγον πόντος, εὗρεν ὃ ἰωάννης ἐβάπτισεν, κατεβῆντος τοῦ ἱεροῦ ἐπὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸς ἀνθρώπους τῷ ἁρπάγον καὶ ἀναβῆντος αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ὕδατος, ὡς παρατίθηται τὸ ὅγιον Πνεῦμα ἐπιτιθεῖν ἐν' αὐτοῖς ἑσπερας αἱ ἀνάτολαι αὐτοῦ τοῦτο τοῦ Χριστοῦ ἔργον. Actum cum venisset Jesus ad Jordanem annem, ubi Joannes baptizabat, et descendisset Jesus in aquam, ignis in Jordane accensus est: et revertente ipso ex aqua, Spiritum sanctum, velut columbam, devolasse super eum scripserunt apostoli hujus ipsius Christi nostri. » Visus est Dodwell S. martyr hunc fulgorem Jordanis ex traditione didicisse. Qui autem Justinum edidit Lutetiae Paris. anno 1742, Maurini sodalitati monachus, existimat

feri posse, ut S. doctor id hauserit ex libris apocryphis. Subdit hanc accensi ignis historiam olim lectam fuisse in Evangelio, quo utebantur Eblionitæ, itemque in libro, qui inscribatur *Pauli Prædicatione*. Exstat utique *parte 3 operum S. Cypriani*, edit. Oron. 1682, tractatus ignoti, sed illi æqualis auctoritatis, a Rigaltio in *notis ad Cyprianum* primum editus, ubi hæc lego pag. 28. « Qui originem jam exinde trahunt a Simone Mago..., tentant... tractare, se solos integrum atque perfectum, sed illi æqualis auctoritatum et decurtatum, baptisma tradere; quod taliter dicuntur [dicuntur] assignare, ut quam mox in aquam descenderunt, statim super aquam ignis appareret. Quod si aliquo lusu perpetrari potest... si ve naturale quid est, quo pacto possit hoc contingere: si ve illi putant hoc se conspiciere: si ve maligni opus et magicum virus ignem potest in aqua exprimere; illi tamen talem fallaciam et stropham prædicant perfectum baptisma esse... Est autem adulterini hujus, imo interpocini, baptismatis, si quis alius auctor, tum etiam quidam ab eisdem ipsis hereticis propter hunc eundem errorem confictus liber, qui inscribitur *Pauli Prædicatione*; in quo libro... invenies, Christum... cum baptizaretur, ignem super aquam esse visum; quod in Evangelio nullo est scriptum. » Grotius ad *Matth.* III, 46: « In eblionæorum Evangelio, quod idem erat nazææorum, præter si qua Eblion *ἑβλιωνῶν* ἔχον [in gratiam suæ opinionis] interpolavit, ita legebatur [Apud Epiphanium *haeresi* 50, n° 15]: καὶ εὐθὺς περιέλαμψε τὸν ἁγὸν ὕδρ' ὕδατος. [Et confestim lux magna locum circumfulsit]. Et idem reperitur in liturgia 'Syrorum in hujus historiae narratione circa baptismum » [Apud Severum Alexandrinum *de ritibus baptismi*]. Quid quod idem extet in veteri codice parisiensis monasterii S. Germani de Praeis, apud Martianæum, nov. edit. *Evang. secundum Matth.* ? « Et cum baptizaretur Jesus, lumen magnum fulgebat de aqua, ita ut timerent omnes, qui congregati erant, » etc. Similiter in *sacroscanto Evangeliorum codice, Eusebii magni, episcopi et martyris, manu exarato qui ex autographo basilicæ vercellensis ad unguem exhibitus... in lucem prodit Mediolani anno 1748 opera et studio Joannis Andreæ Irici, triduenis collegii ambrosiani doctoris*. Sic enim ibi *Matth.* III, col. 22: « Tunc dimisit eum et cum baptizaretur lumen ingen, circumfulsit de aqua, ita ut timerent omnes qui venerant, et baptizato Jesu confestim ascendit de aqua. » etc. Id quoque Calmetus, *Diss. sur le baptême, tome VII; Commentariorum edit. ult. pag. 292*, ejicit ex Juvenco, qui ita de Christo, *edit. Lugd. 1588, pag. 21*:

Hæc memorans, vitreas penetrabat fluminis undas:
Surgenti manifesta Dei presæntia claret;
Scinditur auriclor oculi septemplex æthera
Corporumque gerens speciem, descendit ab alto
Spiritus, æream simulans ex aulæ columbam.

Ego certum habeo, sin minus ignis, saltem luminis copiam in Jordane circa corpus Domini fulsisse, cum baptizaretur: aut certe, cum baptizatus ex aqua ascenderet. Id enim existimo consequi ex *Matthæi* III,

TH. XXVII.

16: *Et ecce aperti sunt ei cæli: et vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbam, et venientem super se*. Phrasi simillima Livius (non lib. XXXII, ut citat Grotius in hunc locum; neque XXI, ut Cellarius, *Notitia Orbis antiqui*, pag. 460, edit. batav., sed) lib. XXII, cap. 1, narrat: *Faleriis cœlum fœdi visum, velut magno hiatu: quaque patuerit, ingens lumen effulsisse*. Quare lumen illud a pictoribus minime negligendum reor, quod, apte expressum, haud parvam imaginem, de qua loquimur, gratiam ac dignitatem conciliabit.

Quod autem calvinistæ quidam, et hos secutus Socianus ille clericus, negent Spiritum S. columbæ specie apparuisse: nec aliud velint allatis verbis significari, quam quod cœlestis ignis vel columbina celeritate Christo sit illapsus: vel, columbam ruditer adumbrans, ejus capiti incubuerit, hæc novitiorum hominum signamenta sunt, cum apertis evangelistarum dictis pugnantia, nec minus ab antiquorum omnium sensu discreta.

Necem S. Joannis Baptiste « profanare videntur pictores ineptia quadam sua; nam quidquid fere artis habent, consumunt in pingenda matre, seu adolescentula scelerata, quæ... venerabile caput Joannis poposcit. Cætera carnicifera sunt, et satellites, et seminuda feminarum corpora. Atqui non deerat honestior arti sanctiorque locus, si artifices isti ostendere voluissent vel teitrum horridumque carcerem, in quo sanctus ille jacuit: vel denuntiatiæ ei necem: firmamque decollationis: vel discipulorum curam circa cadaver, sepulchrumque ejus. » (*Fred. Borromæus, lib. II cap. 10*).

CAPUT XXI.

Picturæ quædam principum apostolorum, Petri et Pauli.

Sequitur bifestus dies principum apostolorum Petri et Pauli. Quos pingunt pictores ad vivum, ut facile ex sola facie cognosci possint. In qua re vetustatem imitantur. Sic enim scribit S. Germanus, patriarcha constantinopolitanus, in septima synodo: *In septimo Historiæ ecclesiasticæ libro (capite 14, apud Christophorsonum [Eusebii latinum interpretem]) Eusebius scripsit se apostolorum Petri et Pauli imagines vidisse*. Asserit autem ea specie, qua putantur, fuisse. Item Ambrosius de Gervasio et Protasio (*ad fratres per Italiam, 19 junii*): « Tertia vero nocte, defecto jejuniis corpore, non dormienti, sed stupenti (Gervasius et Protasius) cum quadam mihi tertia apparuere persona, quæ similis esset beato Paulo, cujus vultum me pictura docuerat. » Ac rursus, Constantinus in edicto donationis suæ (*in tome I conciliorum*) (1): « Interrogare cœpimus eundem beatissimum papam (Sylvestrum) utrum istorum apostolorum imagines expressas haberet, ut ex ipsa pictura disceremus hos esse, quos revelatio docuerat. Tunc idem venerabilis pater imagines eorumdem apostolorum per diaconum suum exhiberi præcepit: quas dum aspicerem, et eorum, quos in somno videram, figuratos in ipsis imaginibus

(1) Sed commentitio.

(Huit.)

cognovissem vultus, ingenti clamore, coram omnibus satrapis meis confessus sum eos esse, quos in somno videram. » Idem refert Adrianus primus in synodo nicena secunda, actione secunda. Ambrosii vero citata verba allegat in scripto de imaginibus (1).

De calvitie autem, quam Petro appingunt, habemus testimonium Clementis (tomo III concilior., fol. 218). Hieronymus enim in Epistolam ad Galatas (I, 18), in illud: *Veni Hierosolyman videre Petrum*, « Non ut oculos, ait, genas, vultumque ejus aspiceret, et utrum frontem vestiret coma, an, ut Clemens in Periodis ejus refert, calvitium haberet in capite. » Est et apud Claudianum carmen (in Jacobum, magistrum equitum), quod hujus meminit:

Per cineres Pauli, per cani (2) limina Petri.

Cur autem beatus Petrus cum duobus clavibus regni coelorum pingatur, notum est ex sacro-sanctis Evangelii. Sed a quibusdam forte observatum non est, quod una clavis aurea pingatur, altera argentea. Exempla multa exstant in ecclesiis romanis, in portis aliquot civitatum Italicae, et Romae, et in insigniis pontificum. Per auream clavem, intelligo potestatem absolutionis; per argenteam, excommunicationis: haec enim inferior est, illa dignior (3).

Recte etiam corona in vertice pingitur, cum eam gestaverit in memoriam passionis dominicae; ut est apud Bedam, quinto libro historiae Anglorum (capite 22. *Vide etiam Theoriam [erum ecclesiasticarum] S. Germani, cap. 14, non longe ab initio*) (4); et periculo cuidam beatissimi apostolorum principes dignati sunt apparere, Petrus detonsus, ut clericus;

(1) Multa de antiquis S. Petri apostoli imaginibus videri possunt apud Foggium, *exercitatione* 20. de *romano D. Petri itinere, et episcopatu*, etc.

(2) An Molanus canitum et calvitium per eodem habuit?

(3) Quid si clavis aurea spirituale summum pontificis auctoritatem designet: argentea vero temporariam in subjectas ciuitates, quas S. Petri patrimonium, vel *status ecclesiasticos*, appellat?

(4) In epistola Ceolfidi abbatis ad Naitanum, Pictorum, sive Scotorum, regem, edit, *Lovan* 1566, folio 256, verso, haec ejus verba: « Neque vero ob id tantum in coronam attendemur, quia Petrus ita attonus est: sed quia Petrus in memoriam dominicae passionis ita attonus est, idcirco et nos, qui per eandem passionem salvati desideramus, ipsius passionis signum cum illo in vertice, summa videlicet corporis nostri parte, gestamus. Sicut enim omnis Ecclesia... signum sanctae crucis ejus in fronte portare consuevit... ita etiam oportet eos, qui vel monachi votum, vel gradum clericatus habentes, acriterioris se necesse habent... continentiae frangere adstringere, formam quoque coronae, quam Ise in passione sua sphaeram portavit in capite... suo, quemque in capite per tonsuram praefere, etc. Germanus CPobianus instituit aut clericalem tonsuram, « ut imaginem referret venerandi apostoli Petri; qui cum missus esset ad praedicationem Domini et magistrum, et tonsa est coma ab eis, qui ejus sermoni non credebant, ut illuderetur ab ipsis. Eique Christus magister benedixit: et infamiam in honorem, illusionem in gloriam convertit: » Althelmus, seu Althelmus, abbas, *epistola inter bonifacium* 44, narrat a diversis ob causis Petrum apostolum hunc ritum primum sumpsisse primum, ut formam... Christum in capite gestaret, dum... crucis patibulum subituros... spinaeque aculeis cruciferi coronaretur. » Et ante hos Gregorius Tarenensis, de *gloria maritum*, cap. 3. « Petrus apostolus, ad humilitatem docendam, caput desuper tondi instituit. Ad eum ille non dudum ante seculum si scripserit, nec antiquiorum illius de isto Petri facto loquatur, id ab hodiernis criticis vocatur in dubium.

Paulus barbam habens prolixam, ut est apud eundem, libro quarto, capite 14 (1).

CAPUT XXII.

Annotatio in crucifixionem Petri, principis apostolorum.

Quod autem attinet ad crucifixionem Petri, principis apostolorum, nonnulli eum pingunt funibus cruci alligatum, moti fortassis verbis Christi male intellectis (Joannis ultimo, §. 18): *Cum senueris, extendes manus tuas, et alius te cinget et duet quo non vis. Quod dixit, significans qua morte clarificaturus esset Deum. Nos tamen longe praefereimus clavos. Nam Chrysostomus (in Encomio Petri et Pauli, apud Metaphrastem) exclamatur ad beatum Petrum: Beati clavi, qui membra tua penetrarunt. Et infra: Sit mihi ensis Pauli pro corona, et clavi Petri pro tychnibus gemmis, infixis in orbem diadematis. Quae sancti doctoris verba annue leguntur in octava apostolorum (lectio-ne 5, 6) abs romana ecclesia (2). Rursus, divus*

Constat nihilominus vetustum admodum esse tonsuram usum. Impius scriptor dialogi, qui *Philopati* inscribitur, apostolorum, ut creditur, temporibus aequalis, editusque inter opera Luciani (edit. *basiliensis* 1619, tomo IV, p. 477): *Εὐδοκίαντος ποὶ τὴν κακοδοσίαν, ἢ ἰδίῳν τὴν ἀρετὴν, καὶ τὴν ἀρετὴν ἀντιπροσέτιον, ὅπως ἐργασθῆται γέννηται. Id est, « Exhibuit mihi male vestitus quidam (clericus) et montibus veniens (ad ecclesiam) coma detonsa, nomen quoddam hieroglyphicis litteris scriptum, » etc. Ammianus Marcellinus, libro XII, memorat, imperante Juliano, multatam extremo supplicio Theodorum quemdam, adificatam Ecclesiae praetium, eo quod « cirros puerorum licentius detonderet, » clericatum videlicet iniudans. Queritur Gregorius Nazianzenus, *orat. in Maximam*, nonnulli aliud nihil ad episcopalem dignitatem contulisse, quam quod comam raserint. Imperante Theodosio seniore, S. Euthymius, prius baptizatus, totodit Otreius, meliensis antistes, et in lectorum ordinem transiit, ut est apud Cyrillum in *Vita Euthymii*. Concilium carthaginiense IV, can. 44: « Clericus nec comam nutriat, nec barbam radat. » Et agathense, can. 20: « Clerici, qui comam nutriunt, ab archidiacono, etiam si noluerint, inviti detondeantur. » Tonsura, sive corona, nunc et olim in usu apud monachos. Nam Augustinus de *Opere monachorum*, cap. 33, eorum aliquos acriter increpat, qui, missa tonsura, comam alebant. Et, Sozomeno teste, *Historiae* libro III, cap. 1, Julianus apostata in *ἡρώτι κατέβαλεν τὴν αὐτὴν μοναχὸν ὁμοεικότη πλὴν, id est, « abrasa cute, vitam monasticam simulabat. » Synodus quarta toletana (an. 1553), canone 40: « Omnes clerici, vel lectores, sicut levitae et sacerdotes, detonso superius capite toto, inferius solum circuli coronam relinquant: non, sicut hucusque in Galliciae partibus facere lectores videntur, qui prolixis, ut laici, comis, in solo capitis apice modicum circulum tondent. Ritus enim iste in Hispaniis hucusque haereticorum fuit. » Habes hic price clericorum tonsurae formam, a qua non latius solum plurimi desolvere: sed omnium longissime graeci, tam episcopi, quam monachi: hi enim latam rotundamque tonsuram in medio capite gestant, subius vero praelongos, ac fere muliebres capillos. De tonsura fusa disserunt Joannes Morinus *Commentario de sacris Ecclesiae ordinationibus, exercit.* 15, edit. 1695, pp. 205-215. et Mabillonius in *praefationibus ad Acta SS. ora* s. *Benedicti*, simul editis Rotomagi 1752, pp. 100-111 et 530.**

(1) « Primus omnium pontificum (romano Julius II, anno 1505, electus), contra majorem consuetudinem barbam prolixam aluit, ut majorem intentibus reverentiam ineuteret: idque reliquum post eum romani pontifices probasse usu videntur. » (Verba Clacconi in *Vita Julii II*.) Duravit hic mos usque ad Paulum V et ejus forte successorem Gregorium XV. Urbanus VIII et sequentes exigam tantum barbam partem in mento, et supra labia servarunt: tandem barbaram plane dimiserunt omnes a morte Clementis XI.

(2) Sic hodie legitur: « Beati clavi, qui sancta illa membra penetrarunt. » Sit mihi gladius ille (Pauli) pro corona: et clavi Petri, pro gemmis iulivae in diademate. » Ceterum non sicut oratio illa Chrysostomum. Habet eam

Augustinus (*sermone* 149, *de tempore*): *Crucifixus est Petrus: expertus est clavos: expertus est cruciatus*. Euthymius præterea ad ultimum caput Joannis: *Alius te clavos adstringet ac ducet ad mortem*. Quibus consentit Simeon Metaphrastes in Commentario de Vita Petri et Pauli. Accedit huc verisimile esse Romanis non alium fuisse crucifigendi modum, quam Judæis a quibus Christus cum latronibus clavis est crucifixus. Testis Augustinus scribens (*Tractatus* 56 in Joannem): *Pendentes in ligno crucifixi, clavis ad lignum pedibus manibusque confixi, producta morte accedebant*. Hieronymus præterea significanter dicit Petrum cruce esse affixum; quod in clavos competere videtur. Quo etiam respexisse arbitror inter Hispanos, Prudentium scribentem de coronis (*hymno* 12):

Figitur ergo manus subter.

Sic et Hegesippus (*in historia excidii jerosolymitani*, lib. II, cap. 2): *A persecutoribus, aut, cruci adjudicatus, poposuit ut inversis vestigiis cruci affigeretur, quod indignum esset, qui simili modo crucifigeretur, ut passus est Dei Filius* (1). Ubi notandum imprimis verbum (*affigeretur*). Alligari enim non est affigi, nisi improprie, ut in historia sancti Andreæ, vitio fortassis interpretis. Quomodo vice versa improprie scripsit Gregorius (*lib. XVIII Moralium*, cap. 23): *In cruce clavi manus pedesque latronis ligaverunt*.

Adverte deinde quod inversus voluerit cruci affigi, ne simili modo crucifigeretur, quo Dei Filius (2). Sane si non fuisset clavis affixus, fuisset satis magna dissimilitudo a crucifixione Christi. Et tamen Tertullianus (*in lib. de Persecutionibus hæret.*) scribit Romæ Petrum passioni dominicæ adæquatam esse: ad illud, ut fallor, respiciens, quod ad instar Christi Salvatoris, clavis sit ad crucem affixus.

Edidit contra pictores hac de re Judocus RADIUS, anno 1518, libellum Petri Richardi, parisiensis do-

Sevillæ editionis suæ anno VI, p. 267, inter falso adscriptas S. doctori.

(1) Non magnum est momentum in isto scriptore, quem vulgus Laurentius Berrensis et Cornelius Gualtherus. Vixit in eximio seculo X, aut etiam serius; nam, lib. III, cap. 5, meminit Antiochie, Saracenis a Nicephoro Phoca ereptæ; quod Cedrenus refert ad annum 968. Alius Hegesippus longe antiquior fuit, qui « omnes, a passione Domini usque ad suam ætatem ecclesiasticorum actum tenentes historias, multaque ad utilitatem gentium pertinentia hinc inde congregans, quinque libros composuit » (Hieron. *de viris illis*, cap. 22). Sed hujus operis pauca supersunt fragmenta, collecta a Petro Halloix, tomo II *Scriptoris orient.* pp. 703-715, et J. Anne Ernesto Grabe, *Scriptor. I. II*, pp. 203-213.

(2) Ambrosius, in Ps. CXVIII, octavo 21: « Non fuit approbatio Petro crux Christi, que tantum ei gloriæ dedit, ut inversis Christum honoraret vestigiis: metuens ne, si ea typice crucifixus esset, qua Dominus, affectasse Domini gloriam videretur. » Item de *Interpellatione Job*, lib. I, cap. 1: « De Petro quid loquar, qui crucem suam futura remuneratione arbitrat, inverso suspendi poposcit vestigio, ut aliquid passioni suæ adderet, cujus accipere ipse nullo supplicio non timeret? »

Ambrosio iungendus Origenes, qui, tomo III *Expositionum in Genesim*, edit. ult., tomo I, pag. 24: *Interpretes*, hoc est in *Petræ passionis*, *diversitatem* *modi* *crucis*, *etiam* *aliis* *affixus* *modis*. « Petrus ad extremum Romam veniens, cruci suffixus est capite demisso; sic enim ut in cruce collocaretur, oravit. Legit Eusebium, *Hist. Eccles.* lib. III, cap. 1, ubi locum illum Origenis adducit.

etoris, et sancti Petri trecentis canonici. In quo auctor ille non tantum auctoritate historiarum et sanctorum patrum pictores premit, sed etiam per reliquias. Urget enim clavum divi Petri Christi fidelibus ostendi lemovicis, in basilica divi Martialis: se etiam alterum divi Petri clavum vidisse in Mortaing, cœnobio monialium ordinis cisterciensis, in diocesi abrincenti.

Denique accedunt sculpturæ et picturæ. Romæ ad quatuor clavos in cruce pendet in tabernaculo lapideo altaris sui, ubi cum coopostolo Paulo quiescit. Eandem sculpturam, affabre elaboratam, habent vultus æneæ ejusdem ecclesiæ, liberalitate Eugenii IV erectæ. Similis pictura, sed antiquior, visitur in ade divæ Mariæ quæ est in Capitolio, ad ostium secundarium. Quare dicitur Petrum secundum historiam convenientius depingi clavis affixum; ob id tamen non reprehendamus ejus in cruce ad funes pendens imaginem. Nam studiose quidam videntur observasse, quod tam honoris, tum etiam majoris discriminis causa, solum Salvatorem nostrum depinxerint clavis affixum; de aliis vero, ut de Petro et latronibus, satis eis fuit exprimere, quod in cruce sint passi: malueruntque eis clavos adimere, ne eorum imagines cum figura Salvatoris nostri in cruce pendens a simplicioribus imperite confunderentur (1). Certe majores nostros noluisse hic exactos esse, satis indicat latronum crucifixio quæ passim a manifesta historia discrepat: tum etiam antiquæ quædam picturæ, tam Romæ quam alibi, in quibus beatus Petrus funibus cruci appendet. Tales Romæ esse intellexi in ade Mariæ Transpontina, in sancto sanctorum ecclesiæ lateranensis et in sacello capitolino.

CAPUT XXIII.

Annotatio in decollationem Pauli, doctoris gentium.

Similis pene difficultas moveri potest de decollatione Pauli apostoli; an videlicet depingi debeat ex ejus gutture fluxus sanguinis an factis. Apparet de sanguine, quia apud Metaphrastem exstant Chrysostomi verba: *Quisquam loci tui excepit sanguinem qui cruciavit quidem exteriorem tunicam barbari, qui te palo affixit; atram autem ejus animæ vestem, dealbavit modo inexplicabili? Quo etiam spectat, quod Hieronymus Castruccio scribit: Paulum apostolum Neronis gladium cruciavisse.*

In contrarium tamen est, apud Augustinum, sermo de sanctis vicesimus quintus, apud Ambrosium sexagesimus sextus; qui etsi fortasse neutrius eorum sit (2), est tamen vetustii scriptoris. Idem habet Gregorius Turonensis, Magni Gregorii æqualis, in libro de Gloria martyrum (*capite* XXVII). Sed fortassis urgebis Gregorium Turonensem bonum quidem esse

(1) At profecto satius est res, ut actæ sunt, pictura representare: nec desunt nudi, quibus discernantur Christi et Petri crucifixio.

(2) Exstat in appendice tomi V operum S. Augustini, ex benedictinorum editione, pag. 354. Nihil habet sermo ille ambrosiana majestate ac fervore dignum. Epilogus, at his verbis incipiens, « Ideo fratres, » non coheret superfluitas.

servatum est in apostolicarum litterarum sigillis (1), et in pontificio sacello. Alibi etiam in picturis, et marmoribus, id sæpius observare licet.

Ut igitur hanc questionem, quæ possim brevitate, expediam, constat imprimis Petrum recte, Paulo præponi. Hoc enim a diversis pontificibus observatum fuit et etiamnum hodie observatur in romana moneta. Idemque perspicuum sit ex antiquissima tabula, Constantini, ut aiunt, tempore depicta, quam ipsius divi Petri basilicæ canonici diligenter custodiunt. Extantque pro hac pictura diversæ rationes, quarum nonnullas refert Mucantius : plures vero, Paris Crassus, olim pisauriensis episcopus, et cærimoniarum præfectus, decimo Leoni scribens. Quod vero e contra Paulus Petro, qui dignior est, aliquoties præponatur, perquam absurdum videretur, nisi in ejus defensionem pulcherrima occurrerent argumenta: quæ septem referemus ex eruditissimo tractatu, quem de imaginibus Petri et Pauli, ad Gregorium XIII, scripsit Franciscus Mucantius, romanus J. C., et cærimoniarum magister. Neque tamen putandum foret priscis illis patribus rationem defuisse, etiam si illa a nobis ignoraretur. Nam et in rebus majoris momenti, ut in ecclesiasticis traditionibus, desunt nobis aliquando liquidæ rationes : in quibus locum habet, quod sub finem ecclesiasticæ Hierarchiæ scribit sanctus Dionysius (2) : « Non nostra, scientia divina omnia circumscribi : multaque eorum, quæ a nobis ignorantur, causas habere Deo dignissimas, quas nos quidem ignoremus, cognitæ autem habeant nobis superiores ordines. »

Sed ad rationes veniamus, quarum prima ab antiquitate sumitur. Hanc primo loco urget Petrus Damianus, cardinalis, episcopus ostiensis, qui ante annos 500 scripsit Desiderio abbati (in epistola ms., et apud Mucantium) : « Occurrit mihi, quod ipse a me quæstione proposita sæpenumero requiisti, cur videlicet in imaginibus picturarum, per universas Romæ adjacentes provincias, Petrus, qui primus est, ad sinistram : coepostolus autem ejus Paulus constituitur ad dextram ; cum juxta vulgarem sensum hoc

rerum ordo deponat, ut Petrus, qui senatus apostolici princeps est, dextrum Domini latus : Paulus vero qui minor est, sinistrum jure possideat. Sed durum est valde ut opinemur, quia tam egregium, tamque famosum apostolicæ dispositionis ordinem, inconsiderate atque inconsiderate, devota Deo ac religiosa vetustas admisserit. Neque enim credendum est, ut Constantinus imp., imo papa Silvester, totque post eos principes et sacerdotes, in ecclesiasticæ disciplinæ cura pervigiles, atque solertes, hunc ordinem tantorum principum negligendum ducerent, si increpatione aliqua dignum existimarent.

« Ratio II. Quia Benjamin latine sonat filium dextræ. Constat autem Paulum non tantum de tribu Benjamin fuisse : sed et ipsum Benjamin, postremum inter filios Jacob, Pauli typum gessisse. Itaque recte Paulus, filius dextræ, a dextera collocatur, cui Deus dextræ suæ virtutem, plus quodammodo quam aliis, est impartitus : quique contra gentes per fortem dexteram dimicavit.

« Ratio III. Quia dextera significat vitam cœlestem : sinistra autem, temporalem. Unde non inmerito dexter locus Paulo tribuitur, qui vivens adhuc ad cœlestia raptus est, ubi arcana audivit, quæ non licet hominibus loqui : et ad apostolatam vocatus est, Deo jam glorificato.

« Ratio IV. Quia Petrus potissimum fuit apostolus circumcissionis, Paulus autem gentium, quæ relicta synagoga ad dexteram Dei ponendæ sunt.

« Ratio V. Per Petrum præsens activa via figuratur ; ideoque ei competit sinistram latus, quo actualis vita exprimitur. Has quinque rationes tradit Mucantius, ex epistola Petri Damiani, ad Desiderium abbatem. Mediam autem, sive tertiam, tradunt etiam Innocentius tertius (sermone de Evangelistis) Thomas (in I caput Epistolæ ad Galatas), Guillelmus Durandus (libro septimo Rationalis, cap. 41), et alii. Sequentes vero duas superaddit Mucantius.

« Ratio VI. Petrus a sinistris collocatur, ut inde documentum sumamus, summum pontificem humilitate decoratum esse oportere, sicut ipse Petrus fuit. Unde istud arbitror observari in altari sacelli pontificii.

« Ratio VII. Dum Paulus Petro præponitur, significari potest apostolos esse æquales meritis : quodque nihil debeamus de ipsis sentire diversum, quos et electio pares, et labor similes, et finis fecit æquales. Nam et Scriptura æqualitatem inter Filium et Patrem significat, dum Filium asserit ad dexteram Patris sedere. Igitur :

Bissones inter proceres duo lumina, per quos
Roma potens magni sustinet orbis onus :
Seu dextra, lævaque sedent : par gloria utrique,
Par honor et laus est : stat bene quisque locò.

Addit Catanæus (lib. de Gloria mundi, parte 3, consid. 2), ex Antonio Nebrissensi (cap. 3 Locor. Scripturæ) grammatico, Petrum in sinistro collocari, quia læva pars pro digniori apud antiquos

(1) Non omnibus ; nam annulus piscatoris solum præfert imaginem D. Petri, habitu piscantis e navicula. De hoc annulo « nihil ego legi antiquius, inquit Mabillonius, de re diplomatica lib. II, cap. 14, § undecimo », quam quod refert Massonus in Clemente IV, qui anno 1204, pontifex renuntiavit, epistolam ad Ægidium Grossum, consanguineum suum, ita concludit : *Non scribimus tibi, nec consanguineis nostris sub bulla, sed sub piscatoris sigillo, quo romani pontifices in suis secretis utuntur.* Nondum quippe in brevibus usitatum erat istud sigillum : sed in litteris privatis, in quibus modo pontifices symbolis gentilibus utuntur. Certe quotquot vidimus ante id tempus minutis pontificum litteras, quantumvis breves et exiles, sigillum plumbeum habebant appensum. Brevibus appositus est annulus piscatoris, saltem seculo XV, qualis sunt brevia Callisti III, et Pauli II, sub annulo piscatoris. Annulus hic ceræ imprimitur, non plumbo, ut alia sigilla pontificum. » Expendi eodem loco Mabillonius, quo sit verisimilior opinio de origine sigilli plumbei, quod imprimit ad pontificum epistolæ copiosæ sub finem seculi VIII, tradit Polydorus Vergilius : sub Gregorio I, Thomas Stubbis : sub Silvestro I, Dominicus Raynaudus, custos vaticanae bibliothecæ, quidquid est, pontificum romanorum sigilla plumbea tunc sunt capita lib. Petri et Pauli sic impressa, ut Petrus levam, Paulus dextram teneat.

(2) Rectius pseudo Dionysius, quanti seculi scriptor.

est habita. Quod assumptum Mucantius non tantum negat, sed etiam docte refutat (1).

Quod vero centuriones magdeburgenses asserunt, Paulum aliquando a dextra depictum esse a veteribus, ut significarent Petrum ceteris apostolis non esse superiorem, sed parem; hoc commentum esse, et novitium, et haereticum, nullus catholicorum dubitare potest, apud quos apostolice sedis primatus, a Petri apostoli temporibus, hactenus refulsit, et fulgere non desinet. Quo spectat etiam quod nonnulli haeretici omnibus apostolis in picturis tribuant claves regni caelorum, quas Ecclesia peculiariter Petro tribuit (2).

(1) Quod etiam comatus est Jacobus Bosius, libro VI de triumphis Crucis, cap. 12. Aliam cum Catauro, seu potius Chassanero, sensit Baroni ad an. 325, n. 57, ubi postquam retulerat primum dexterae partis locum Dioscoro, antistiti alexandrino, haereseos infamato, tributum fuisse in synodo chacedonensi, id ita dispositum iudicavit « ex antiquo et usitato rerum ordine, nempe quod factum patres scilicet in niceno concilio, constantinopolitano pariter, et Ephesino: » tum n. sequenti pluribus contendit sinistram partem dextera digniorem esse existimari. Lege ejusdem annales ad an. 215, nn. 5, 6 et 7. Cui non satisfacient Baroni et Mucantius expositiones, is confugiet fortassis ad hanc observationem Antonii Caraccioli, quae est apud Leonem Allatum, lib. 1 de Ecclesiae orientalis et occidentalis consensione, cap. 6, § 3. « Sculptores, ait ille, et caeteros, ex hallucinatione vitioque, in sculptis a se firmis, sigillisque, Petrum dextra, Paulum sinistra cadunt: quod sane contra factis oportuit, ut suum quisque locum expressus in plumbo haberet. Ea enim natura est colorum, ut quae in typo feruque dextra sunt, evadant expressa sinistra, et e contrario.... Primum, qui ejusmodi levi et perturbati ordinis meminerit, fuit Petrus Damiani, qui post millesimum vixit. » Adde ego multa talia fortissima initium habuisse, ex arbitraria sculptorum, ac pictorum voluntate, quam Itali Gallique capricium appellant. Sic vici docti existimant illa, quae christianissimo regi pro insignibus sunt, non aliunde profecta, quam ex floribus nescio quibus in regia chlamyde, absque certo consilio, artificis acn depictis.

(2) Illos imitatus est Marilius de Barcos, Bâlonensis, Joannis du Verger de Hauronne, abbas S. Mariani, seu S. Cygriani, et sorore nepos, et in ea dignitate successor, anno 1678 vita functus. Isse Antonii Arnaldi de frequenti communiore libro perfratorem admodum librum praefixit, in qua olim et perous extra rem affirmabat SS. Petrum et Paulum esse duos Ecclesiae vertices unicum constituentes. Id ab eo factum narravit Arnaldus Steyner, « ut tentaretur quid pacto publicum eam rem acciperet, utque occasio foret scriptis polioribus eandem stabilire. » Cumque recenti commentu strenue contradiceretur, Barcosius anno 1645, datus in ejus defensionem librum vulgavit, alterum: *De l'autorité de S. Pierre et de S. Paul, qui résident dans le pape, successeur de ces deux apôtres*; alterum vero, titulo: *De la grandeur de l'Eglise romaine, établie sur l'autorité de S. Pierre et de S. Paul, et fondée par la doctrine des papes*; utrumque Lutetiae Parisiorum, ab hisque loci, auctoris, ac typographi nomine editum. Scrutis sunt latius aliquid ejusdem argumenti epistolae, typis expressae, pluribus additis atque congestis SS. patrum, numerum pontificum, sacrorum conciliorum, et doctorum locis. Ex, cum praedictis libris, die 24 Januarii 1647, ab Innocentio X, P. M. damnatae sunt, qui simul enumerationem illam de Ecclesia bicipite, « ita explicitam, ut ponat omnimodam aequalitatem inter S. Petrum, et S. Paulum, sine subordinatione et subjectione S. Pauli ad S. Petrum, in potestate suprema et regimine universalis Ecclesiae, haereticam censuit et declaravit. » Cui damnationi plussit clerus gallicanus in comitiis 83 episcoporum, Lutetiae habitis anno 1650. Paschasius Quesnellus, ut parvi faciat apostolica decreta suorum erroribus infensa, librum ingenitum apparavit, cui titulum fecerat: *Les dogmes, la discipline et la morale de l'Eglise*, inter ejus chartas receptum an. 1704, ubi pertendebat « S. Paulum caput episcoporum, ac doctorem fuisse Unius, quae mundi caput est: primum Petri et Pauli unum esse e primariis ecclesiasticis disciplinae articulis: nomen Sauli in Pauli mutationem a sanctis patribus habitam fuisse, et singulare Pauli privilegium, ac argumentum ejus cum Petro aequalitatis, » Si

JULIUS.

CAPUT XXV.

Maria Magdalena absque vestium pompa pingatur.

Sequitur Julius mensis, sive quintilis, et in ea natalis Mariae Magdalene. Hanc autem poenitentis vestitu non expriment evangelistae: sed non est dubium, quin tam perfecte poenitentiae exemplar, etiam habitum induerit, qui poenitentem decebat. Ideoque indecenter a pictoribus pingitur cum pompa vestium, poenitentiam agens, aut crucem provolutis genibus amplectens. Canit enim de ipsa Ecclesia (responsorio octavo): *Regnum mundi, et omnem ornatum saeculi contempsit, propter amorem Domini mei Jesu Christi*. Neque impudice pingenda est, ut peccatrix, sed pudice. Quod a multis, contra insolentiam pictorum, est notatum. Pulchre Petrus Bacherius (in homiliis): « Malim, ait, Sassanum pingi ac delineari ingemiscientem, ac lacrymis infusum, ad caelum attollentem oculos, quam seminudam ad lavaeri aquas se stygmata perungentem. Majores enim tam facit se scintillas subdet ad imitandum. Quod et de ceteris divinarum imaginibus intelligi velim. Quis enim non videt, nulliorem esse tabulam, quae Magdalenam nobis refert ad Domini Jesu pedes effuse lacrymantem, quam eam quae illam exhibet, qualis erat, dum septem demoniorum esset deditissima famula » (1)?

Antem quæris istius doctrinae, hanc tibi pandet opus de Republica christiana, auctore Marco Antonio de Dominis, olim Jesuita, dein archiepiscopo spalteni, tum apostata in Angliam profugo, denique Romae post relapsum in carcere defuncto.

(1) Magdalena sparsis comis, flexisque genibus, ante crucem in collo collo positam, sculitur in insignibus ordinis equestris, cui ab illa nomen est initum. Hinc ordinem anno 1614, instituit Ludovicus XIII, Francorum rex, hortatus nobilis Belonius, Joannis Chesnel, Topographe de la Chapelle, ut est apud Andrean Fayta, *l'histoire d'honneur et de chevalerie*, Paris, 1630, tome 1, pp. 871-875.

Multae sunt Lutetiae Parisiorum Magdalene imagines a primariis artificibus depictae: duae a Carolo le Brûn, apud terrestres suburbium Jacobi: altera conversionem ejus exhibet in domo pharisei: altera conversionis initia, cum sibi pretiosas vestes detraxit; hanc perantissimam Brûn opus aestimatur: utraque detide aeri incisa est. Aliam videre licet apud ceruleas Virgines vici Antoniani, ab ignota manu. Visitur apud cartusianos ejusdem oppidi Magdalena Christum reditum adorans, ab Eustachio le Sueur. In cimetario ducis melleensis, quod nunc palatio regio, quatuor sunt imagines Magdalene, prima Correggi, secunda Titiani, tertia Albani, quarta Guidi.

Non hujus loci est disquirere nam distinguenda sit Lazarus soror Maria a Magdalena, et muliere illa peccatrix (Luc. VII, 37). Monito tantum, errari passim in peccatrix historia delegendi. Nam infamum in mensa locum Christo tribuit, ut mulierem pedes ejus rigantem, tergenter, ungentem, collocet in anteriori mensae parte: postea prostratam illam, aut saltem in genua provelutam, exhibet, quo commodius ad pedes Domini pertingit. At vix dubitari potest, quin Christus, a Simone ut propheta habitus, primum in convivio locum occupaverit. Et pro certo habendum, accubuisse mensae pro more illorum temporum. Ex ipso Luca Evangelio VII, 38, patet stetit post eam mulierem, pedes ejus lacrymis rigantem. Ut ergo commode apteque ad historiam, ista exprimerentur, saltem fuerat mensae caput seu partem superiorem, admoveat anteriori tabellae parti: Christumque exhibere, dextro cubito iuxta, et obverso spectantibus dorso, vultum retroque ad mulierem, quae honorificum illi obsequium praestabat

CAPUT XXVI.

De pictura Jacobi Zebedæi annotatiuncula.

Quod vero ad sanctum Jacobum Compostellanum attinet, cum baculo et concha, quæ sancti Jacobi dici solet, eum ob id pingi arbitror, quia ad Hispanias usque ambulavit (1), ut ibi apostolica legatione fungereur : et Compostellæ corporaliter patronus quiescit (2), unde peregrinantes conchas hujusmodi referunt.

Alicubi cum gladio pingitur; quæ pictura, etsi rarior sit, priori tamen est præferenda, quod ex sacra Scriptura (*Actor. XII, 2*) desumpta sit, et martyrium ejus explicet.

Errant autem pictores nonnulli, qui dum festi hujus evangelicam lectionem depingunt, matrem exprimunt, filios suos, veluti puerulos, manu ducentes: quasi Christus eos in tenera ætate vocasset ad apostolatus dignitatem, cum illa ætas ex decreto concilii tridentini (*sess. 23, cap. 6*) ad nullum beneficium sit idonea. Nos quidem non negamus Jacobum et Joannem hunc pueros fuisse phrasi sacre Scripture, sed puritate et simplicitate, non autem ætate. Quo-

stans utique, nec difficile attingens accumbentis pedes, e lecto ad mensam posito emergentes, et fortasse plus ulnæ spatio a solo semotos.

Rude quiddam habere solent imagines Domini a mortuis rediivi, et Mariæ apparentis in hortu. Vulgo enim instar hortulanæ pingitur, lato galero tectus, et manu ligonem gestans, neupie, quia, primo aspectu, Maria existimavit eum hortulanum esse (*Joan. XX, 15*). Sed, ut illa sic opinaretur, sufficere probabiliter ei videri, ab horti colono potiusquam ab alio, sublatum esse Christi corpus, quod nemo liberorum illic haberet aditum.

(1) Hispanici iter D. Jacobi magno studio defendunt Hispani; in his Joannes Mariana, et Gaspar Sanctius, ambo e societate Jesu: ille *tractatu 1 e septem colonie 1699 editis*, pp. 1-51: hic *disputatione de predicatione S. Jacobi apostolorum*, Lugduni, 1616: Josephus Sæez d'Aguiere, benedictinus, S. R. E. cardinalis, *concilior. hist.* tomo I, diss. 9, *ecclesiarum 2*, § 15, p. 157: etiam antuerpienses hagiographi *ad diem 25 Julii*, tomo VI, pp. 69-114. Nata creditur hæc opinio seculo VIII: cepit invalescere sequenti Græcos veteres et recentes latuit: eam anno 1215, in lateranensi 485 episcoporum synodo, tueri voluit antistes Compostellæ, cui se opposuit Rodericus Ximenes, archiepiscopus Toletanorum: « Ego tantum legi, in Hispania, sed interium, dum per Judæam et Samaritanam divinam legem prædicaret, sub Herode, Hierosolymis, truncato capite, exhalavit animum... Quomodo ergo prædicavit, qui nondum ingressus est? » Subjunxit Rodericus, se de Jacobi adventu quiddam puerum inaudisse *ob aliquibus monialibus, et religiosis viduis*. Non faveo Hispanorum opinioni, quod scribat Innocentius I ad Decentium Eugubinum, tomo I *conciliorum* edit. Labbeæ p. 1245: « Manifestum esse in omnem Italian, Gallias, Hispanias... nullum intruisse ecclesias, nisi eos quos venerabiles apostolos Petrus, aut ejus successores, constituerint sacerdotes. Ant legant, pergit pontifex, si id his provinciis alius apostolorum invenitur, aut legitur, donecise. Quod si non legunt, quia nusquam inveniunt, » etc. Non faveo, quod anno Christi 58, dudum a neco S. Jacobi, scribat apostolus (*nom. XV, 20-23*), se brevi profecturum in Hispaniam, præfatus morem sibi esse prædicare *non ubi numeratus est Christus*, ne super alienum fundamentum, edificaret, sed ut Christum intelligerent, qui de eo nihil audiverant.

(2) Fertur impositum navigio divi Jacobi corpus Iriam Flaviam delatum, inde Compostellam: postea, seviriente persecutione sub humo occultatum, anno 816 detectum fuisse (Baronius ad an. 816, n. 32). Sed hæc nullo idoneo teste narratur. Venantius Fortunatus existimabat, ætate sua, id est, medio seculo VI, S. apostoli exuvias in Palestina servari. Lege *carminum* ejus lib. VIII. *carm. 4*, edit. Mugentine, pag. 100.

modo de David, qui mortuus est senex, et plenus dierum, in Evangelio (*Luc. I, 69*) legitur: *Et crexit cornu salutis nobis in domo David pueri sui (1).*

CAPUT XXVII.

Christophori pictura multipliciter discutitur.

Plura dicenda sunt de Christophoro martyre, cujus natalis in eundem diem incidit (2). Et imprimis solent eum passim pingere in aulis ædium, aut in templis, ut facile conspici possit. Imo audio in Alemannia multis locis depictum esse extra templum, circa ingressum, aut in exteriore templi pariete. Hujus autem causam indicant quibusdam locis subscripta carmina, qualia sunt:

Christophori sancti speciem quemcumque tuetur,
Ista nempe die non morte mala morietur.

Verum, cum alias (*lib. II, cap. 55, pag. 100*), dixerimus istud vanum esse, merito rectius facere censetur, qui alio decenti loco ejus imaginem statuunt, ut ex loco non possit hujus vani erroris occasio desumi (3).

(1) Ceterum non proprie hic significatur David puer fuisse puritate et simplicitate: sed *puer* pro ministro accipitur, *עבד* *eved* *עבד* *avad*, quod est servus. Quo sensu passim ea vox in Psalmis, ac alibi quoque occurrit: latinis purioribus eadem mente usurpata. Horatius, lib. I, ode 58: *Persicos odit, puer, aparat.*

Etiam Græcis: Anacreon, ode 58:

Εὐχὴν ἔχοντος, ὁ μακάριος ἑταῖρος, id est: Affer, puer, calicem.

(2) « Celeberrimus hic martyr coitur a latinis 23 Julii; cujus quam facile est probare cultum, et giganteæ imaginis mysteria explicare, tum difficile erit ex laudulosa ejus legenda aliquid certæ veritatis elicere. » (Papebrochius, ad ephemerides græcomoscas, in *Actis sanctorum*, tomo I, maii, *prolegomenon* p. 26). « Sanctum quoque Christophorum, ubi vastam ipsius proceritatem, ad templorum valvas pingere non deberent (pictores). Ac de eu inania pleraque et lapsa referuntur. Phidiam utique veterem illum graviter fuisse objuratum refert Strabo, quia Jovem olympium ex marmore tanta corporis mole fecisset in templo aliquo, ut excipere sese in pedes nequiret, temere id ab artifice illo fuisse factum antiquitas existimavit. Sed ille fortasse respexit: numinis magnitudinem, cujus natus, et (sicuti Homerus cecinit) man superciliorum regi cuncta arbitrantur, ut quod in alia fortasse statua reprehendendum fuisset, arte non careret in illius statua quem deorum patrem et hominum appellarent, et ejus plena omnia dicebantur. » (Fred. Borromæus, de *pictura sacra*, lib. II, cap. 11), qui tamen hallucinatur de Phidia objurato, cum nihil simile legatur apud Strabonem; quem consulto. si lubet, octavo libro (*pag. 812-815, editio amstelædamensis 1707, seu casaubonæ parisiensis 1620, pag. 334*).

(3) « Non videmus, aiunt antuerpienses hagiographi, tomo VI, *Julii*, pag. 135, cur, sicut ista pictura, ista exposita, occasionem dare potest superstitioso vulgi errori, ista alio modo adhiberi non possit, ut maneas usque ad tollatur abusus. » Serarius *litaneutici* libro II, quest. 20 (tomo III, *Operum theolog.*), ea significare putat, « ut Christum Dominum feramus ipsi, aedes ingrediendum sacras: ibi transmissis tantisperque sepositis hujus mundi aquis, advocandum, et in humeros, vel animos potius, imponendum Christum Dominum; per sanctas minium preces, per sacramentorum susceptionem, per divini verbi auditionem. Huc etiam vulgare illud aspicit Distichon:

Christophore sancte, virtutes sunt tibi tanta;
Qui te mane videt, nocturno tempore et videt.

« Jurandum enim et felix ejus diei vespere, cujus a Deo matutina hora inchoat, ut gentium etiam exempli docet apud Gellium, lib. XIV, cap. 4, Varro; Livius libro XXVI; D. Augustinus libro III, de *ciuitate Dei*, cap. 21. » Cur juxta templorum fores imago S. Christophori poneretur, existimo fluxisse ex opinione de proceræ ejus statura, quæ eum cernens conspicuum faceret. Sunt qui opinantur hunc morem in Carinthia natum a sodalitate, quæ in D. martyris honorem illic instituit pietate celebris hæ-

Rursus, pictores pingentes in humeris Christophori Christum, et alia quaedam ei appingentes, respo-
runt ad id quod legenda aurea habet, (legenda 95)
eremitam quendam ei dixisse: *Con proceras staturar
ais (1) et fortis viribus, si juxta fluvium eum recideres, et
cunctos traduces, regi Christo, cui servire decideras,
plurimum gratum esset, et spero quod ibidem te tibi
manifestares.* Deinde multa plausibiliter addit, quod
puerum Christum in humeris portaverit, et miratus
sit ejus pondus, dixerisque, fluvium transgressus:
« In magno periculo, puer, me posuisti: et adeo pon-
derasti, quod si totum mundum super me habuisses,
vix majora pondera persensissem. » Ad quem puer:
« Ne mireris, Christophore; quia non solum super
te totum mundum habuisti: sed et illum, qui creavit
mundum, tuis humeris bajulasti: » sed an hæc sint
certa nescio. Hoc scio, quod aureæ legendæ auctor
præmittat: *Ut in quibusdam gentis eius legitur:* et quod
nihil tale habeat historia ejus manuscripta, cujus pars
in ecclesiis legitur.

Itaque pictura, hæc exprimens, et si numeranda
sit inter eas quæ probabiles sunt simplici populo,
apud doctos tamen aut parum, aut nihil probabilita-
tis habet; ac proinde ab istis non est extendenda.
Principale tamen, videlicet imago Christophori cum
Christo in humeris, videtur mihi a doctis extendi
posse, alio tamen referendo significationem; ut di-
catur Christum in humeris portare, ad significandum
quod, sicut nomine, sic et re, fuerit verus Christo-
phorus, sive Christiferus. Sicut enim Agnes, quia
secundum nomen suum agna, id est, casta, erat, cum
agno apparuit, ideoque etiam cum agno pingitur:
eum in modum Christophorus non solum in suo pec-
tore Christum portavit: sed, ut Martyrologia habent:
(calendas augusti): *Niceta et Aquilina ejus prædicatione
ad Christianos sunt conversæ.* Imo, si recte citetur in
aurea legenda, (legenda 95), Ambrosii in præ-
tatione verba sunt: *Christophoro tante virtutis cuncta-
rum et doctrinæ gratiam, Domine, contulisti, ut 48
millia hominum de gentilitatis errore ad Christiani dog-
matis cultum, coruscantibus miraculis, revocarerit.* Quid
igitur mirum est ab eo in picturis portari Christum,
qui secundum nomen suum Christum multis modis
portavit?

De translatione porro per mare, et aliis, quæ appin-
guntur, scribit Wicelius, (in *Hagiologio*), nullam syl-
labam legi (2). Et tamen jam pridem eo excusata sunt ab

res, Sigismundus Dietrichstadius, anno 1517. Nam inter
societatis leges una est, quæ jubetur sodales, expositam
ab eis locorum S. Christophori imaginem contulit, oratio-
nem dominicam recitare: neglectum autem hujus oratio-
nis lurre certa stipe, in pauperes eroganda. Lego Hiero-
nymum Megiseri *chronicon Cretense*.

(1) Etiam in brevuario desuetudinis, anno 1512, edito,
dicitur Christophorus stature fuisse procerissimus. Ber-
nardus quoque Bredembachius, parte I, *hierosolymitarum
peregrinationis*, cap. de *scilicet* tenetis, « os quoddam
magnum » S. Christophori memorat.

(2) Serario observato « Addunt quidam interdum plecto-
res eremitam, qui Cuculatus nominatur. Sed is non ere-
mita, verum verus martyr est, in Diocletiani persecutione
martyrio laureatus. Cujus quæ anniversaria memoria in
festum S. Christophori diem incidit, error et fictoribus, et
victoribus arreptus. » Certe satis constat B. Cuculatem,

Hieronymo Vida, cremonensi poeta. Is enim non
inelegantem scripsit hymnum Christophoro martyri,
hunc in modum:

Christophore, laudum quod eum usque in orbem gerit,
Pictores Christum dant tibi ferre humeris:
Quem gestans quoniam multa es perpassus amara,
Te pedibus faciunt ire per alta mari.
Id quia non poterat, nisi vasti corporis uso,
Dant membra inanis quantæ gigantæ erant,
Ut te non capiant, quamvis ingentia, templa,
Cogeris et rigidas sub Jove ferre hiemes
Omnia quod victor superasti dura, virentem
Dant manibus palmam, quæ regis altus iter.
Quod potes, ars tibi dat, nequeat cum fugere veræ;
Accipe cuncta bono tu bonis ista animo.

Quod si assumas hæc longe petita esse, non infu-
rior. Sed memineris aliter tractandam esse obscuram
et raram picturam, aliter imaginem ubique notissi-
mam: et, ut non facile hujusmodi damnanda est,
sic potius benigne eam interpretandam esse, quamvis
non nisi longe petita expositione id fieri possit (1). Sed
hæc hæc tenemus.

Absit autem ut hinc suspicemus Christophori pi-
cturam tantum esse hominis christiani imaginem, seu
schema: nullum autem fuisse eo nomine martyrem.
In quem errorem præcepit rui Philippus Melancthon,
cujus (in *Apologia confessionis augustanæ*) hæc sunt
verba: « Christophorem pluxit aliquis vir prudens, ut
significaret per allegoriam, magnam oportere animi
robur esse in his qui ferrent Christum, hoc est, qui
docerent Evangelium, aut confiterentur; quia necesse
sit subire maxima pericula. Deinde stolidi monachi
apud populum docuerunt invocare Christophorum,
quasi talis Polyphemus aliquando extitisset » (2).

nec eremitam, nec senem fuisse: præterea alio tempore
passum, videlicet anno 305 aut subsequenti.

(1) Serarius, ubi supra: « Circumfertur, inquit, sancti
hujus imago quædam, Augustæ Vindelicorum pulchre sacris
et eleganter facta; cui hæc a novatore quodam Silgelo (a),
Lutherum suum, in sermone de S. Christophoro (apud an-
rifubrum in episcopalis, cap. 53, pag. 305), imitato, ad-
scripta carmina, quæ laudant in *Hagiologio* anno Wicelius,
exscripsit in *Onomastico Chytræus*: »

Tu quis es? ingenuè Christiani profertis imago;
Cui nomen puer hic, quem fero, dulce dedit.
Quis puer hic? Christus. Quæ moles tanta gigantis,
Et qui pueri cum leve poriet onus?
Cunctibus in speciem parvus puer iste videtur;
Quo tamen est tota major in orbe nihil.
Hæc opus est animis, et sint et corpore fortes,
Qui Christum populi ferre per ora volent.
Cui tamen, ingrediens tundi ver marmore ponti,
Arborea infans mole repellit aquas?
Per mare quod calco, perne ram intellige mundum;
Ille animis præbet seta pericula pira.
Arbore nil aliud, nisi sanctum intellige verbum,
Hæbas in adversis quod pira corda regit.
Hoc etenim instructi, riuas per saxa, per ignes,
Qui Christi meritum grande docemus opus,
Dic tamen hic etiam: quid pendens munice tergo:
Quid sibi, cum liquido place, placenta velit?
Certa pira nunquam desunt ammentis sinistra:
Conque Deo fidant, seruat atque treas.
Porro quis insignis cum proci tunc senecta,
Præterit occidit qui facie monstrat iter?
Fur præstidius referi venturi oracula Christi:
Significat naves, qui ceciderunt, senes,
Hic oves, o boves: taque, o puer optime, Christe,
Necnon barbas: tecum vitare seta salus.

(2) Eiusdem generis convicia repetunt Raynaldus, lib. 1
de *nomini*, idol.; Xenuitius, parte III *Examenis concilii
trid.*, aliique e grege protestantium.

[a] De quo supra, lib. III, cap. 14, in notâ.

Majori cum modestia, etsi pari fere errore, scriptum reliquerunt centuriatores: « Christophorus, eunuchus, ab eremita quodam jussus est migrare ad fluvium: ac per eum, quia ingenti esset statura, peregrinantes transportare, etc. Hæc narratio pervulgata est, sed quam historiam nos esse non affirmamus: cogitationem tamen p̄i alicujus esse hominis putamus de Ecclesia » (centuria 4, cap. 12).

Quæ omnia magnam haberent probabilitatem, nisi aliunde erroris sui convincerentur. Nam, ut gesta ea omittamus, quæ passim in antiquis exstant ecclesiarum brevialibus: et, ut prætereamus Nicephori Callisti testimonium (lib. V, cap. 27), qui cum sub Decio martyrem factum prodit, nonne Francia, tempore Remigii sui apostoli, habuit ecclesiam sancti Christophori martyris? Habuit. Testis est enim ejus rei locuples Hincmarus, episcopus rhemensis (1). Et in Germania laudatur a Rothgero (2) (octobris die 11), Bruno, enlonensis archiepiscopus, Ottonis imperatoris frater, quod Christophori pretiosas reliquias, ad suæ ecclesiæ sedem, unico anibitu attraxerit. Quid quod inter eosdem Germanos, nomen ejus a multis seculis in litaniis fuerit lectum? Reperitur enim in litania Francofurti reperta (3), quam in usu ecclesiarum tempore Ludovici Pii fuisse, qui eam perleget, ambigere non poterit (Wicelina in Exercit. pietatis [an. 1553 editis]). Habuit et Italia anno 745 basilicam beati Christophori ad quinquagesimum a Ravenna lapidem, de qua Sigonius, libro tertio de Regno Italie, mentionem ingerit: et jam antea monasterium sancti Christophori (4), cujus Gregorius primus meminit (libro VIII [in edit. Benedictina. 10] epist. 33). In Græcia porro fuisse oratorium et monasterium Christophori martyris, cognoscitur ex historia Theodori, Siceorum archimandrita, a Georgio ejus discipulo descripta. Quæ exstat in tomis, secundo historiarum, et tertio conciliorum, apud Surium. His vero testimoniis, quæ, ex quatuor distinctis et celeberrimis orbis christiani provinciis, a nobis non longa observatione sunt annotata, non dubito quin, majori diligentia adhibita, plura superaddi poterunt (5).

Itaque concludimus Christophori picturam non esse cogitationem p̄i alicujus hominis de Ecclesia, aut typum docentis vel confitentis Evangelium, ut ab adversariis est annotatum: sed esse veri martyris, qui

fortiter et constanter Christum in tormentis confessor est, veram imaginem; cui tamen per allegoriam, quam Vidæ carminibus explicamus, non pauci sunt admixti. In eadem explicanda non inelegans est Laurentius Xeresanus (1), in libris quos rescivit de ratione studii theologicæ, quanquam per imprudentiam (quæ facile obrepit in hæreticorum scriptis purgandis, dum isti lenociniis verborum suæ molliet et plausibiliter dicant) scriptum reliquerit, confectam Christophori picturam adumbrare Evangelii præconem. Neque enim hæc verba catholici sunt scriptoris, sed hæretici, in quibus latens venenum a theologo opus recognoscere non est animadversum. Verba apud eum hæc sunt (lib. III, cap. 7): « In declinationibus exponetur quid sibi velint picturæ, et confectæ quædam historie, veluti picturæ Christophori, quæ adumbrat Evangelii præconem, qui dum Christum extollit et circumfert visendum, cognoscendumque omnibus, periclitatur in procellis et fluctibus hujus mundi: atque a malis hominibus, tanquam monstris ac belluis marinis undique infestatur: sed tamen indefesse respectans ad lucernam verbi Dei, quam sancti patres, prophete et apostoli de Ecclesia prodeuntes, accensam ostendant ac protrudunt: nixus præterea spe jucundissimorum fructuum in posterum, vel post hanc vitam recipiendorum (quos baculus supernæ virens et florens promittit), et contentus tenui sorte, victu animarum et vestitu (testantur id in pera panis et pasciculus, vili parabiles, item vestis eria, et minime læciviosa), tandem ad litus et stationem contendit, ubi quiete et gloria æterna cum Christo, quem gestavit, fruatur. » Hæc apud Xeresanum leguntur: et ad explicandas allegoricas Christophori picturas nihil conducunt. Sed, quæ jam inculcata sunt, pertinent ad martyrem Christophorum: nec tolerandum arbitror, quod ab hæreticis trahatur ad adumbrandum Evangelii præconem, quasi tota historia martyris Christophori, velut fabula et figmentum, sit rejicienda.

Viderit etiam Joannes Hæneus, cum in eadem lapidem, sibi per suæ gentis spiritus scriptores positum, incertus offenderit, qui allegoriam de sancto Christophoro, christiano et catholico quidem spiritu, conscripsit: durius tamen eam tractat, et nimis in adversariorum partes propendere videtur, dum inter alia scribit:

Hæc sub Christophori monstravit imagine, quisquis
Figuem existerit prius mortalibus anchor:
Cumque nihil fidei contra pia fabula dicat,
Sub quovis sane tolerari iudice quidam

CAPUT XXVIII.

De familia sanctæ Annæ depicta.

Sequenti die multis in locis celebris est divæ Annæ, avæ Salvatoris nostri, memoria. Cujus pictura cum tribus Mariis, et tribus maritis, et filiarum prolibus, desumpta est ex historia, quæ vulgo probabilis est.

Tres enim Marias, et totidem maritos, defendunt

(1) Sive Laurentius à Villa Vicentio, de quo supra lib. III, cap. 14, in notis.

(1) Vetusta est ecclesia et monasterium S. Christophori ad Batum in conspectu Cordubensis urbis in Hispania. Aliud monasterium SS. Vincentii et Christophori in Castella memorat Mabillonius, *Annuaire de France*, tom. II, pag. 324. S. Theodorus Siceotæ, qui anno 615 obiit, Eludicæ avicæ auctor fuit « ut in sancti martyris Christophori monasterio (Siceotæ in Galatia propinquo) mureret, » quemadmodum in Vita Theodori legitur ab hujus discipulo Eleusio conscripta.

(2) Sive Ruggero, Fuldensi, e quo suam epitomen habuit Georgius Wicelinus in *Agologio*.

(3) Exstat adhuc ibidem in tabulario ecclesiæ S. Bartholomæi.

(4) « Quod in vestra diocesi est constitutum, » ait, scribens Secundino, episcopo tauromentano, apud Siculos, ep. 55 lib. X, tom. III, col. 1065.

(5) V. g., Bedæ, Adonis, et Cassiodori, in *sæc. Martirologia*, ad 25. julii. Menologia Græcorum, ad diem 7. idus Iulias, etc. Lege acta sanctorum, ad diem 25. julii.

Petrus Sutor, Carthusianus (in libro de triplici conu-
bio Anag.), et Natalis Beda (contra [Jacobum] fabrum
[Stapuleensem]). Sed qui hanc historiam inter recen-
tiores collegerunt, indicant se magis secutos esse pro-
babilem quamdam, ipsorum iudicio, e sacra Scriptura
et scriptoribus conjecturam, quam solidam a majori-
bus acceptam traditionem.

Docti vero quidam ex eis, tanquam manifeste
erroneae aut incertae rejiciunt, ut quod tertius maritus
dictus sit Salome, et filia ejus Maria Salome: et ne-
potes ejus ac consobrini Domini, Jacobus et Joannes;
cum ex Evangelio clare constet Salome nomen esse
matris Zebedaeorum: et Jacobus Alphai dictus sit
frater Domini, id est, cognatus, ad distinctionem Ja-
cobi Zebedaei. Rursus, Mariam matrem Jacobi, Simo-
nis et Jude, apostolorum, maluit quidam dictam esse
sororem matris Domini (sicut Joseph dictus est pater
Domini, et sicut fratrum uxores dici solent sorores),
quia fuit uxor Cleophae, quem fratrem fuisse Josephi
habet ex Hegesippo Eusebius (libro III Historiae eccle-
siasticae, capite 11, sed 10 [versionis] Ruffini).

Sententiam itaque de unica Annae filia, tanquam
probabilior, amplectimur Euthymius Zigabonus,
graeus vetustus auctor (in decimam nonam Joannis),
Cornelius Jansenius (cap. 145 in Concordiam evange-
licam), Petrus Canisius (lib. de Maria, cap. 4), Mel-
chior Canus (libro XI de Locis theologicis, capite 5),
Judeus Clichtoveus, Jacobus Faber stapulensis (in
libris de tribus Annis et una), et alii nonnulli; quibus,
ex damnatis auctoribus, qui a fide naufragaverunt,
accedit Henricus Cornelius Agrippa, in libro quem
conscripsit, quamvis nimis licenter, de beatissimae
Annae monogamia ac unico puerperio. Quare non est
apud doctos certum et evidens omnino, an B. Anna
duos maritos habuerit: minus vero certum, an tres
habuerit conjuges, et ex eis tres filias. Cum ergo non
expediat, ut docti in pictura certis aperte incerta
misceant, sufficiat eis, si placet, pingere beatam
Annam cum filia et Salvatore, et, si velint, cum Jo-
achim et Joseph. Reliqua vero in imaginibus positis,
et in ponendis a plebe, ipsi tolerant, quandiu legitima
potestas ea non improbat (1).

(1) Beatissimae virginis Mariae parentes fuisse Joachim
et Annam testantur vetusti aliquot scriptores, apocryphi
illi quidem, sed quorum omnino intererat in his nominibus
non mentiri. Quare mirandum non est, si sequaces habue-
rint, e graece Ecclesiae patribus, Epiphanius, edidit per-
fusiore pag. 1062: Eustochium Antiochenum, seu alium
in Hexaemeron, pag. 70, 75: Joannem Damascenum, alios,
Joachimi meminit Faustus Manichaeus, ab Augustino pro-
ductus libro in eum scripto XXIII, cap. 4. Legi etiam Elic-
torem auctoritas Bedae, cap. 7.

Eodem sacrum, B. Annae titulo, Constantiopolis construxit
Justinus I, sub medium sexti saeculi: alteram in eadem
urbe Justinianus secundus, sub initium octavi. Joachimi et
Annae historiam Leo III papa depingi jussit in ornameto
quodam ecclesiae romanae S. Pauli. Hae Tillmontius, an-
not. 2, ad titulum B. M. P., edit. Brux. in-12, tom. I, parte I,
p. 263-267. Ceterum de sanctorum illorum conjugum vita
nil ad nos transmissum est, quod pro authenticis haberi
queat.

CAPUT XXIX.

Martha cum aspergillo cur sculptatur.

Eodem mense (1) coluit Romani natalem Martha;
quae pingitur cum aspergillo et aqua benedicta. Cujus
causam tradit Clichtoveus: « Cum, ait (homilia de
Martha), in Aqensi adhuc territorio diversaretur,
erat super Rhodanum fluvium, inter Arelatem et
Avenionem, draco immense molis, interdum sub
aquis latitans, et aliquando super terram gradies:
qui et navibus naufragium plerumque intulit et viato-
ribus exitium. Rogata autem beata Martha, crucis
signo illi ostenso, et aqua benedicta in illum respersa,
mansuetum et innoxium reddidit. Quod cernens po-
pulus, lanceis et lapidibus mox draconem peremit.
Hoc autem miraculum representatur per effigatio-
nem imaginis sanctae Martha fieri solitam » (2).

(1) Die 29. At Usuardus, alique, festum ejus, et Lazari
fratris, assignant diei 17 decembris. Graeci sororum Martham
et Mariam memoriam celebrant quarta junii.

(2) Id ita refertur in officio Avenionensi, ad Romanam
breuiarii normam ultimam emendato, lectione 4, ultimum
dici octavar: « Mirabilia opera, quibus B. Martha et vi-
tam et mortem illustrare Deus voluit, pia perennique me-
moriam Tarasconensis ecclesiae olim coluit, et testatissima
traditione ad hanc aetatem propagavit. Illud inter reliqua
nobile: immanis draco, terrarum aquarumque perniciem,
tenebrosam nemus ad Rhodani ripam obsederat. Illuc
quasi ex insidiis, aut in agere publicum iter agentibus
repentinus ingruens, aut in flumen navigis improvisus sa-
biens, eaque subvertens, humanas praefas agebat. Fecerat
monstro venerationem linor, et religio erat tangere, quod
horror erat audire. Sed ut illuc Martha advenit, divini se-
cura praesidi, monstrum adorta est, ipsumque, sacra per-
spersum aqua, ita edomuit, ut, muliebri vinctum zona, ad-
dienti iam populo, et illudendum tradiderit, et tractan-
dum. » Eo respicit hyannus ad laudes in eodem officio, ubi
legitur:

In monstra nostris exiges
terris.

Exstat illidem elegans hymnus ad primas vespertas, quem
re. cre. non pigebit:

Quidquid superna cirith
Cero recondit ambra,
Hoc, Martha, claudis audibus,
Cum Jesus illic advenit.
Nec te ter canescula,
Necur, citi, sedilia,
Quae corpus illud obibat,
Quod cuncta tactu consecrat.
Nec te sed hospita,
Quae pascis a quo pascitis:
Nec teque repes hospite,
Dum membra curas hospitae.
Quas te iuvat turbatio,
Cui talis insinuat quies!
Quam recreant negotia,
Quae tanta praebent otia.
In, Martha, da fidelibus
Sic membra Christi pascere,
Et pectus implere Deo,
Mundi nec artus sentiant.
Fecit, dulcis hospes ventum,
Nos, hospite suffragio,
Cui quodam civium
Gaudere contubernio.

Naturae ante relatum miraculum opinione vulgari de ap-
pulsu Lazari ac sororum ad portum massiliensem; cui ad-
jecta altera de S. Martha exuvii Tarascone in gallica
provincia reperti anno 1187. Sed haec omnia incerta sunt,
nec idoneus eorum testis affertur. Legi Tillmontium,
tom. II, parte I, p. 37, 39, edit. Bruxell. Vide etiam Hagio-
graphos antuerpenses, tom. I, mss. p. 34, et tom. V, juli,
p. 213, 216, ubi Galloprovincialis traditionem praebent
ab Anglis receptam fuisse saeculo XI: sed nihil afferunt,
quod eam ostendat prius saeculis innotuisse.

AUGUSTUS.

CAPUT XXX.

Laurentii imago quam convenienter nummis imprimitur.

Sunt autem, ut ad augustum mensem transeamus, quædam picture ex historiis satis notæ (1). Qualis est Dominici, patriarchæ prædicatorum, cum catulo qui faculam ardentem gerit (**): Laurentii archidiaconi, cum craticula (2). Sed quædam sunt, quæ aliunde egeant observatione, ac illustratione. Exempli gratia, paucis notum est, quod antiquitus Roma, Bononia, et Viterbum, Laurentii imaginem solent monetæ imprimere, ut habet Desiderius, Langobardorum rex, in suo edicto, quod Viterbinis tulit, et a Joanne Annio Viterbensi annotationibus est illustratum. Quale aliquid etiam Leander refert in Italia sua. Hoc autem majores fecisse puto, ut tanti viri exemplo discere-mus pecunias dispergere, et dare pauperibus.

(**) *Prima editio sic habebat: Dominico appingitur catulus cum facula ardente: quia mater, cum cum contineret alio, v. sa est se continere catulum ferentem.*

(1) Qualis imprimis est imago S. Petri, in vineolis de-tentuli. Hanc detentionem recolit ecclesia romana calendis augusti. Eo die factam in Urbe perhibent dedicationem basilicæ S. Petri ad vineula; quam construxisse dicitur Eudoxia, Valentiniani III, conjux, in eaque repositisse alteram ex duabus Petri catenis, a matre Eudovia, Theodosii junioris uxore, Constantinopolim allatam Hierosolymis an. 439. Hæc Baronius *ad dictum annum* multis adstruere conatur, sed prisca monumentis destitutus. Ex variis Justiniani, postea imp., et Hormisdæ ac S. Gregorii pontificum epistolis, patet in magno honore fuisse Petri catenas, de quibus eodem seculo VI, sic Arator diaconus *fine libri primi*:

*Hic est tibi, Roma, catenis
Perpetua salus: harum circumdata nexu
Libera semper eris; quid enim non vineula præsent,
Que tetigit, qui cuncta potest absolvere? ejus
Hæc invicta manu vel religiosa triumpho
Mœnia non ullo penitus quatiantur ab hoste.
Claudit iter bellis, qui portam pandit in astris.*

Est hic Lovanii Petri vineolis dictum sacellum collegii a Petro Vandale fundati.

Ut autem noverint pictores, qua ratione clausum in carcere principem apostolorum pingere debeant, observent eum militari custodia commissum fuisse, quæselebat captivus dextera manu alligari manui sinistra militis custodis: interdum etiam sic una manu uni, altera alteri militi colligari, ut fugam arripere, nisi cum multibus illis, non posset. Sic intellexit Chrysostomus, *homil. 9*, in cap. II, *mathæi*, edit. ulumæ, tom. VII, pag. 161, ubi de Petro: *τὸν δεξιῶν ἀποκαταστήσαντες, καὶ τὴν ἀριστερὰν ταῖς χειρὶ τοῦ φυλακτοῦ ἐκ τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν ἄλλων αὐτοῦ συνδιέκειραν*. Id est, Janis clausis, et catenis eustodientium manibus colligatis; erant enim (hi) cum Rho vinculi. » Seneca, *epist. 5*, edit. Genev., 1646, tom. II, pag. 829: « Quemadmodum eadem catena et custodiam et militem copulat, sic ista, » etc. Et, ad eundem morem respiciens, *libro de Tranquill. animi*, tom. I, pag. 552: « Omnes cum fortuna copulati sumus. Altorum aurea catena est, et lava: aliorum, arcta et sordida. Sed quid refert? eadem custodia universos circumdedit: alligatque sunt etiam qui alligaverunt. » Vide Josephum, *antiq. lib. XIII*, cap. 8. Cogita etiam Paulo Romani abducto permisum fuisse (*Act. XXIII, 16*) « manere sibi nec illi est, ubi liberet », cum custodiente se milite. » Ad hanc consuetudinem aludens Augustinus *in psalmum CXXVIII*: « Ligatorum, ait, duc, et intantur ad Judicem latro et colligatus: illo sceleratus, iste innocens: una catena ligatur, et longe sunt a sese. » Ad Lipsium, *Commentario ad Taciti multum lib. III*, edit. Paris, 1606, pag. 75.

(2) In qua ustus est 10 augusti 238.

tem in ore facem ardentem (*initium Vitæ per Joan. Garzonem*): ex quo intellexit qualis Dominicus postea futurus esset, orbis videlicet totius lumen.

CAPUT XXXI.

Pictura Claræ cum eucharistia.

Fortassis porro offendet quosdam, quod Clara pingatur cum eucharistia in manu. Causa patet ex ejus historia, quam, jubente Alexandro quarto, qui eam sanctorum catalogo inscripsit, anonymus auctor conscripsit. Capite enim 14, ait: « Clara, cum Saraceni, qui sanguinem siliunt christianorum, et omne nefas impudentius audent, Assisium irruissent, et intra claustrum virginum confluerent, jubet se infirmam duci ad hostes, præcedente eam capsâ argentea intra ebur inclusa, in qua sacrosanctum corpus devotione (1) servabatur: et prece fusa liberationem impetravit et cœnobii, et civitatis. » Item cap. 18: « In gravi infirmitate flabat delicatissimos pannos, de quibus ultra quinquaginta paria corporaliū faciens, et ea sericis, vel purpureis thecis includens, per plana et montana Assisii variis ecclesiis destinavit. » Ex his satis apparet, quantam animi devotionem Clara erga sacramentum eucharistiæ exhibuerit.

Sic etiam beatus Cherubinus, Spolcinius, ordinis minorum, Assisii sepultus, cum hostia et calice pingitur (2), quia erga venerabile sacramentum fuit devotissimus.

CAPUT XXXII.

Assumptio beatæ Mariæ, quomodo pingenda.

Ad medium mensis occurrit celebritas Assumptionis sanctissimæ Deiparæ Virginis. In qua, quod ei, dum moritur, item dum sepelitur, apostoli omnes, præter Thomam, adesse pingantur, referendum videtur inter ens picturas, quæ populari pietate universaliter receptæ sunt (**): non absque testimonio multorum Græcorum, et aliquot Latinorum (5). Cui picture absit, ut refragari velim, cum sciam vulgatam hanc historiam, Joannis Demaseni verbis, annue legi (4) in restituito romanæ Ecclesiæ Breviario.

(**) *Prima editio sic pergebat: Magis quam ex solida sacræ Scripture, aut solidi doctoris auctoritate. Nota quidem fuit hæc historia Græcis quibusdam posterioribus, ut Nicephoro Callisto lib. II, cap. 21, 22 et 25,*

(1) Bollandistæ legunt: « devotissime: » cætera etiam paulum aliter, sed eadem sententia.

(2) De quo Arturus du Monstier in *Martyrologio franciscano, ad diem 4 augusti*, tantum non ei tribuens sanctorum honores, quos antieripenses hagiographi non audent ei adscribere.

(5) Sed nimis recentium, quam ut eis tuto credi pos sit.

(4) Die 18 augusti, lectione quarta matutini officii Verum, observante Tillemontio: *Le temps où il a vécu* (S. Jean de Damas), *et sa facilité à recevoir toutes sortes d'histoires, font qu'il n'a pas grande autorité*, nempe cum de rebis historicis agitur; nam aliud est de theologis. Ceterum manifestus est lapsus ejusdem Tillemontii *annot. 14* scribentis: *L'église latine, en faisant la fête de la mort et de l'Assomption de la vierge, n'a voulu mêler dans son office aucune circonstance historique.*

Simeoni Metaphraste, et (apud eundem) Joanni presbytero Damasceno, item Michaeli synello, in vita Dionysii: et inter Latinos Gregorio Turonensi, in libro de gloria martyrum, cap. 4. Sed hæc videntur et putantur originem suam habere ex apocrypho scripto, de quo apud Hieronymum legitur (*sermo de Assumptione, quem tribuit Sophronio, tomo IV*): *Si voverit in manus vestras illud apocryphum de transitu Mariæ, dubia pro certis non recipiatis* (1). Quod multi pietatis amore, et studio legendi, charius amplectuntur.

Opinatur autem Joannes Eckius Mariam obdormientem, seu e vita migrantem, non esse pingendam habitu morientis. Loquens enim de collecta diei: « Veneranda nobis, Domine, hujus diei festivitatem conferat sempiternam, in qua sancta Dei genitrix mortem subiit temporalem, nec tamen mortis nexibus deprimi potuit: » sic scribit: « Collectam nunt fecisse Gregorium: et, secundum hanc, sine dolore mortua est; non igitur pingi illa debet habitu et facie agrotantis » (2). Iudeus vero Clichthoveus, in libro de Assumptione Mariæ, paulo ulterius progreditur. Sic enim habet (cap. sexto): « Tam fuit a dolore carnis extranea, quam a corruptione fuerat aliena. Crediderim eam non decessisse lecto, more agrotantium, et qui morbo pressi claudunt hanc vitam (cum venia pictorum et sculptorum); eam neque infirmitate vexata credi potius debeat, neque debilitate prostrata: sed, flexis reverenter genibus, et sublati in cælum manibus, inter orandum, acceptissimum Deo spiritum commendasse; quemadmodum Paulum primum eremitam obisse tradit Hieronymus » (3).

At postquam Maria assumpta est in cælum, regina cælorum facta (*Fred. [Schenckius] de Imaginibus, cap. 7*), ei quoque reginalem statuam erigendam esse putavit Ecclesia, in modum de quo scribitur in Apocalypsi (XII, 1), ubi divus Joannes vidit reginam hanc amictam sole, et lunam sub pedibus ejus, in capite gestantem coronam stellarum duodecim. Est enim coronata Maria novem chororum angelicorum privilegio: simul et trium ordinum prerogativa dotata, scilicet virginum, martyrum, et confessorum. Hæc quoque est illa regina, de qua David ait (*Psal. XLIV, 10*): *Assistit regina a dextris*

tuis, circumnecta varietate, scilicet donorum celestium (1). Locum hunc Apocalypsis de B. Maria explicat Augustinus (*initio quarti tractatus de Symbolo ad catechumenos*), Bernardus integro sermone (*post sermones de Assumptione*). Et quamvis alii de Ecclesia interpretentur (2), recte tamen citatis locis, et in ecclesiarum picturis, per ornamentum, Deipara applicatur, quæ etiam ipsa figuram in se sanctæ Ecclesiæ demonstravit.

Nec incongrue angeli pinguntur circa effigiem superbenedictæ Virginis, ubi ad cælum assumitur, quasi admirabunde dicentes (*Cont. III, 6*): *Quæ est ista quæ ascendit per desertum, sicut virgula feni, et aromatibus nigræthæ, et thuris, et misticæ pulvisis pigmentarii? Non enim putandum est angelorum occursum, et ministeria defuisse, quando mater Domini ad cælos assumpta est, super omnes choros angelorum exaltanda. Imo crediderim, cum Anselmo (de Excellentia Virginis, cap. 8), omnes illius patriæ cives adfuisse in adventu Matris Domini sui.*

Romæ vero, ubi hæc pictura in diversis ecclesiis visitur, observavit, inquit communicavit, Joannes Gravius, adungi Christum, qui gloriosissimam Virginem matrem suam manibus defert in cælum: eam quoque picturam per Alemanniæ frequentari. Ad quæ etiam a nonnullis adaptatur illud Abacum (*Sine Habente, cap. III, 19*): *Super recessa mea deducet me victor, in palmis canentem*. Christus enim victor est diaboli, mortis et inferni. Rursus quod in libris Regum legitur (*III, Reg. II, 18, 19*): *Surrexit rex in occursum matris, adoravitque eam: et sedit super thronum suum: positusque est thronus matri regis, quæ sedit ad dexteram ejus*. Et apud Hieronymum (*in Appendice operum*) legitur in tractatu de Assumptione beatæ Mariæ (5): *Creditur quod Salvator omnium, ipse, quantum datur intelligi, per se totus festinus occurrat, et eam gaudio eam secum in throno collocavit. Alias autem quomodo impletisse creditur, quod in lege ipse præcepit: Honora patrem tuum et matrem tuam?*

Addit Conradus Brunus (*in libro de Imaginibus*): *Eadem quoque mater Domini, assumpta in cælum, recte ita pingetur, ut a superbenedicta Trinitate, tanquam regina cælorum, coronetur.*

CAPUT XXXIII.

Cur Mariæ sub pedibus serpens pingatur.

Huc etiam pertinet Deiparæ, Virginis, et Domine nostræ, pictura, cum diabolo, aut dracone sub pedibus. Ipsa est enim, quæ Evæ maledictionem abstulit, et maxima gloria diabolum vicit. De quo occurrit

(1) Certum videtur et psalmum illum, et Canticorum librum, de ecclesia tam judaica, quam christiana (nam Christus fecit utraque unam) intelligendos esse; sic tamen et de Salothionis quoque conjuga utrobique agitur, veluti Dei cum synagoga, et Christi cum Ecclesia, conjunctionem adumbrante.

(2) Rectissime sane; et de ea quidem sola agitur sensu literali.

(3) Quem Hieronymus non esse, citat demonstravit.

(1) Id scriptum ostendit Baronius ad an. 48, n. 15, nec Hieronymum esse, neque Sophronii: sed egregii impostoris, « qui, ad promerendam fidem, Hieronymi, Pauli, et Eustochii nomina eo est opere nudatas. »

(2) In Missali gallico, quod ante annos 900, scriptum affirmat cardinalis Bona, de B. Virgine dicitur: « Tenet puritatem in meritis, quam percepit, angeli benedictione, visceribus; nec, per Assumptionem, de morte sensu solvitur, quæ vitæ portavit auctorem... Dominum imploremus, ut, ejus indulgentia, illuc decessit liberetur a tartaro, quo B. Mariæ translatus corpus est de sepulchro » (*quod habebatur, titulus gallicanus pag. 212.*)

(3) Hæc sunt pium medicamentum de morte gloriosissimæ Dei parentis, sed ad rei gestæ historiam non transferenda. Lege notationem 14 Tillemontii de B. Virgine, cui titulum fecit: *Quoniam ne sitis antiquæ particularitatis de la mort de la Vierge*. Notatione præcedenti suadet matrem Domini clausisse vitam Ephesi, ubi celebre templum existit, ejus nomine insignitum, in quo habita synodus generalis chalcædonensis.

illud Isaiæ (XXVII. 1): *In die illa visitabit Dominus in gladio suo duro, et grandi, et forti, super Leviathan, serpentem, rectem, et super Leviathan, serpentem tortuosum. Pingitur autem nigro colore, torpido, et tenebrosus, sicut decet amatorem turpitudinis, et principem tenebrarum figurari. Dum vero cum a Deipara virgine conteri video, in mentem revoco, quod in initio Pentateuchi habetur (Gen. III. 15): *Inimicitias ponam inter te et mulierem, et semen tuum et semen illius: ipsa conteret caput tuum* (1).*

Scribit præterea Richardus a Wasseburch, archidiaconus viridunensis (lib. II. *Antiquit. belgicarum*), et ex eo Antonius Demochares (*de sacrificio missæ*), Pulchreanum, episcopum verdunensem, sancti Lupi discipulum, interfuisse concilio chalcedonensi sexcentiorum et triginta episcoporum, in quo ordinatum est, in ecclesiis cantari debere hoc eulogium: *Gaude, Maria Virgo, cunctas hæreses sola interuenisti* (2). Ad dicit eum ecclesiam sanctæ Mariæ construxisse, in qua imaginem beatæ Mariæ apposuit, in qua serpens sub pedibus ejus pingitur, significans hæreticos, et adversarios ejus, condemnatos in concilio chalcedonensi, cui interfuerat. Pulchre Bernardus (in *homilia de duodecim stellis*): *«Totius, ait, stultitiæ princeps, qui vere mutatus ut luna, sapientiam perdidit in decore suo, sub Mariæ pedibus conculcatus et contritus, miseram pauperem servitatem. Nimirum ipsa est quondam a Deo promissa mulier, serpentis antiqui caput virtutis pede contritura: cujus plane calcaneo in multis versutis insidiatus est, sed sine causa. Soli enim contrivit universam hæreticam pravitatem. Alius non de substantia carnis suæ Christum edidisse dogmatizabat: alius parvulum non peperisse, sed reperisse, sibilabat: alius Dei matrem audire non sustinens, magnum illud nomen Theotocos impiissime suggillabat: sed contriti sum insidiatores, conculcati supplantatores, confutati derogatores, et beatam eam dicunt omnes generationes. Denique et continuo per Herodem draco insidiatus est parienti, ut nascentem excipiens filium devoraret, quod inimicitia essent inter semem mulieris et semen draconis.*

Quomodo autem ipsa Deipara virgo Maria, ex sanctorum veterumque scriptorum sententia, non tantum serpentem, sed et semen ejus, universam hæreticam pravitatem, contriverit, docte et eleganter contra sectariorum calumnias asserit Petrus Canisius,

(1) Belege, si placet, annotationem 2., supra, col. 61, 62.

(2) Quis sit hujus eulogii sensus, ingreditur Sylvius, *oratioe 15 inter editas* (1621). Malè videtur significari Mariæ gloriam, ab omnibus (id est, fere omnibus) hæreticis impugnari, a nullo expugnatam fuisse. Certe perpetuum ejus virginitatem adorsus sunt cerinthiani, encratæ, apollinaristæ, antiocho-marianistæ et Helvidius cum suis. Dei genitricem fuisse diversis rationibus negarunt valentiniani, ariani, nestoriani, anabaptistæ, nullaque alia infecta idolatriæ, atque adeo ingratis illi honores exhibere collydiunt. Imaginibus ejusdem bellum indixerunt iconoclastæ. Ludicras icones illi posuerunt Albigenses. Legitimus ei cultus denegatur calviniani, lutherani, ceteroque exortæ sæculo XVI hæretici. Aliqui sui parte omnium immutare quidam e recentiori novatorum agmine.

societatis Jesu theologus, in libro quinto, de Maria (capite nono).

CAPUT XXXIV.

Pictura sanctæ Helenæ.

Decima octava die natalem habet Helena, multarum ecclesiarum fundatrix. Quæ pingenda est mulier grandæva (1), albis, fortis, magnanima, proceræ, crucem portans intra ulnas.

Injuriæ illi faciunt qui pingunt eam cum coronâ regali: fuit enim augusta (2).

Porro quod Constantini magni, mariti ejus (5), status, altera manu globum cum infixâ crucem contineat, symbolum est, orbem terrarum ei per crucem subjectum esse. Quod Nicephorus Callistus, ad Andronicum Palæologum, seniores, scribit in initio ecclesiasticæ Historiæ.

SUPPLEMENTUM

DE S. BERNARDO, ABBATE CLARÆVALLENSI.

Qui, rebus maximis pro Dei Ecclesiâ gestis, et miraculis quamplurimis editis, in Domino obdormivit anno ætatis 64, Christi 1155. Is, iustissimo titulo, mellifluus doctor vulgo nuncupatur, ne repugnantes quidem heterodoxis. Certe Calvinus *Institutionum* lib. IV, cap. 10, n. 17, *«pium et sanctum scriptorem»* eum appellat. Et Daniel Heinsius, qui scribæ portas egit in synodo dorderacena: *«Quis, ait oratione tertia, suavius Bernardo scribit? Cujus ego meditationes rivum paradisi, ambrosiam animarum, pabulum angelicum, medullam pietatis vocare soleo.»*

Quod ad ejus imagines pertinet, non raro pingitur instrumenta dominicæ passionis ulnis complectens, tum quod frequens fuerit in meditandis Christi tormentis, tum quia jugi sui corporis afflictatione adimplevit ea, quæ docerant passionum Christi.

Solet etiam, ob teneram in Virginem Dei parentem pietatem, ejus ubere, instar carissimæ filii, pectus exprimi; non inepta sane allegoria, quidquid aut imperiti, aut profani homines in contrarium garriant. Non tamen diffiteor hac in re decori rationem a vetustioribus vel sculptoribus, vel pictoribus, interdum haud satis esse observatam.

Est alius exhibendi Bernardi modus, sed mihi nunquam in Belgio visus, cujus meminit Fredericus Borromæus, *de Pictura sacra* lib. II, cap. 11, *«S. Bernardus, inquit, pingitur ligans demonem, in quo fulgurant pictores, cum Bernardum hunc claravallensem esse abbatem patet. Fuit enim alter nominis ejusdem sanctus, ex canonicorum regularium ordine, qui solitariam prope vitam egit, montemque incoluit illum magnum, qui nomine ipsius appellatur, et in clytū ibi monasterium habuit. De anachoreta hoc*

[1] Vixit annos 80, defuncto anno 528, aut circiter.

[2] Utpote uxor Constantii Chlori, et quidem legitima (tametsi Bleda cum aliis quibusdam dissentiat): hanc tamen, ut videtur, genere nata.

[3] Uno filio, et quantum apparet, unico.

Bernardo memorant, quod inereperit ipse daemonum audaciam, qui iractus illos furore suo infestarent; indeque locus opinioni datus est, daemones ab ipso fuisse ligatos. »

Quis porro vultus Bernardi nostri, quis corporis habitus fuerit, edisserit Videri ejus scriptor Gaufridus, *ib.* III, cap. 1: « Corpus omne tenuissimum, et sine carnibus erat: ipsa quoque subtilissima cutis, in genis modice rubeus..... Caesaries ex flavo colorabatur, et candido. Barba subrufa, circa finem vite ejus respersa canis. Statura, mediocritatis honesta, longitudo tamen vicinior apparebat. »

Ejusdem effigiem in aere incisam, ac viri sancti os apud experimentem, proferunt bollandiani socii, *tom.* IV, augusti, pag. 224.

CAPUT XXXV.

De imaginibus sancti Bartholomaei.

Sunt et quaedam de sancto apostolo Bartholomaeo observanda. Hunc enim quidam velut nobilem depingunt in caena dominica, et alibi. Quod desumptum est ex verbis demonis, apud pseudo-Abdian, ubi et plura de Bartholomaeo mentitur: quod angeli non permittant eum esurire, aut fatigari: quodque purpura et gemmis vestiatur. Quis credat apostolum, dum, post acceptum Spiritum sanctum, apostolica legatione fungatur, noluisse purpuream vestem ob nobilitatem suam deponere: et quod propterea (ut quidam majori temeritate addunt) debuerit propria sua pelle excoriari? Christus dicit (*Luc.* X, 21): *Confiteor tibi, pater, Domine caeli et terrae, quod abscondisti haec a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis* (*I Cor.* I, 25, 26, 27). Et Petrus, apostolorum primus, nomine omnium (*Math.* XIX, 27): *Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te: quid ergo erit nobis?* Atqui absurdum est omnino, quod doctor humilitatis et contemptus, vestitus contrarium docere videretur. Quare valeat obscurum figmentum de vestitu purpureo Bartholomaei, tempore apostolatus ejus.

Valeant etiam libri decem de apostolici certaminis historia, qui ex Germania nuper prodire, titulo *Abdian*, Oporini typis excusi (1): quos, ut fide indignos

Paulus papa quartus inter scripta a se damnata rejecit (*Sixtus Senensis, lib. II bibliotheca sanctae*).

Nimium vero crasse et lascive depingitur alicubi Bartholomaeus totus excoriatus, velut monstrum quoddam, et vir sylvestris, gerens in baculo cutem suam, quasi sic, ut quidam ineptissime negantur, Romam ecurrisset.

Nec multum ab hac pictura distat, quod Michael Angelus Romae in secretiori sacello pontificio, quod Xisti quarti dicitur, Bartholomaeum in extremo judicio pinxerit, cutem suam manu gestantem (1).

CAPUT XXXVI.

De picturis sancti Augustini.

Circa Augustinum etiam, praecipuum Ecclesiae doctorem (2) calamus nonnihil est exserendus, quod picturas quasdam habeat controversas.

Primum quaerunt nonnulli, cur pingatur eor suum manu gestans. Dicam quod observavi. Cum alios exhortatus sit ad cor bene offerendum, non dubium est, quin optimus ecclesiastes, verbo et opere docere volens, cor suum Deo obtulerit. « Audi, inquit (*de Diversis, sermone 2*), quid tibi dicat ex ore sapientiae charitas (*Prov.* XXIII, 26): Da mihi, fili, cor tuum. Da mihi, inquit. Quid? Fili, cor tuum (3). Male erat, quando a te erat; per mugas enim et amores lascivos, perniciososque traheris. Da mihi, inquit cor tuum. Sit mihi, et non perit tibi. » Recentiores autem non solum cum corde pingunt, sed cum corde jaculis transfixo. Cui picturae occasionem videtur dedisse, quod idem ait libro IX Confessionum (*capitulum 2*): *Sagittaveras tu cor nostrum charitate tua, et gestabamus verba tua transfixa visceribus.*

Alicubi ad pedes ejus invenias puerum, qui e mari in porrum puteum conetur omnem aquam colligere. Quod desumptum videtur ex epistola decima septima, quae, in appendice ad secundum tommum divi Augustini, inscribitur: *Dici Augustini ad Cyrillum, hierosolymitanum episcopum, de admirandis Hieronymi precibus.* Habet enim ea, Hieronymum in die et hora exitus sui apparuisse Augustino Hippone, in cellula sua avide cogitanti, qualis inesset animabus beatorum, qui cum Christo gaudent, gloriae et letitiarum quantitas: atque hac occasione Augustino dixisse: « Augustine, Augustine, quid quaeris? putasne brevi immittere vasculo mare totum? Potius totum mare in

quiori libro descripsisse, quaecumque de gestis D. Thomae memorat. Casimirus Odium existimat impostorem, de quo agimus, saeculo X vixisse, multaque ex Usuardo et Adeo in eum suam transtulisse.

(1) Non video quid hoc in re peccaverit insignis ille artifex. Certe martyres aptissime pinguntur cum instrumentis obiti pro Christo supplicii. Cultrum ergo gestat Bartholomaeus: et, cum eo non satis designatur ejus martyrii genus, addatur detracta cutis, atque super brachium dexterum expansa. Fateor incertis monumentis nil, quod de revulsa pelle narratur: at non hoc est, quod reprehendit Molanus. Nisi vero pervulgatam opinionem sequantur pictores et sculptores, nescio quam superest huius apostoli depingendi ratio.

(2) Vita sanctum aetatis anno 77, Christi 430, die 28 augusti.

(3) Vulgata editio: « Praebe, fili mi, cor tuum mihi; » id est, dictis meis attende, et pare

(1) Anno 1531, in-fol.: recusi deinde Lutetiae Paris, anno 1566, et Coloniae Agrippae, 1569, utrobique in-8°: post etiam inserti bibliothecae patrum. Primus illos edidit Wolfgangus Latus, Viennensis, Austriae, Ferdinandi I medicus et historiographus, ex codice ossiensi in Carinthia monasterio, alteroque censu S. Truchberti in Hercynia silva: ac tanti eos fecit, ut dubitare se affirmet, an ea, in quibus cum Luca consentit, hauserit Abdias ex ejus Evangelio, an potius Lucas ex Abdia. Sed hunc merum impostorem fuisse, res est sole meridiano clarior. Scribit librum V, se fuisse unum e 72 discipulis Domini, deinde Simonis et Jude in Persidem abeuntium associatus, a quibus factus sit episcopus Babyloniae: interim Hagesippum historicum budat, quem, Justino et Athenagore aequalem, constat floruisse sub M. Antonio Vero et L. Aurelio Commodi. Multa pseudo Abdiae commenta refellit Joannes Hesselius, cap. 10 censurae, ad calcem Usuardi, a Molano vulgate. Gerardus Jo. Vossius autem imnotuisse Augustino, qui, lib. contra Iovinianum, cap. 17, ait a manichaeis legi « scripturas apocryphas... ubi scriptum est apostolum Thomam mortuissimum homini » non multo post a Leone diluato; quam tabulam et Abdias refert libro IX sed factus se ex anti-

arctissimo clauderetur vasculo, quam gaudiorum et glorie, quibus beatorum animæ sine fine potiuntur, minorem intelligere particulam, nisi, ut ego, experientia doceretur? Deinde subdit auctor: « Pluribus itaque horis illa gloriosissima anima ibidem mecum manens, Trinitatis sanctissimæ unitatem, et unitatis Trinitatem, filii a patre generationem, Spiritus sancti a patre et filio processionem: angelicas hierarchias et ordines, et eorumdem spirituum mysteria: beatorum etiam animarum gaudia, et alia utilia, et gravia (1) humanis intellectibus, quam subtiliter, quam evidenter, quam mirabiliter, et delectabiliter mihi patefecit avido, si omnium hominum linguis loquerer, non explicarem sermone. » Hæc plausibilia quidem sunt, sed quorum primus auctor est barbarus impostor, qui de laudibus Hieronymi litteras confinxit Augustini ad Cyrillum, et Cyrilli ad S. Augustinum; in quibus non solum multa manifestissime de Hieronymo mentitur: sed etiam hæresiarcham vocat Sabianum quendam, quia in Christo duas asserebat voluntates: et Hieronymum dicit epistolam super huius erroris destructione paulo ante suum obitum edidisse. Quo quid ineptius, quidque a catholico doctore magis alienum? Quis autem eredit, quod humilis doctor Augustinus hæc dissimulasset? qui (libro XXII de Civitate Dei) docet miracula certa non esse celanda: quique libros, quos de Trinitate conscripsit quindecim, ita concludit: *Domine Deus unus, Deus Trinitas, quæcumque dixi in his libris de tuo, agnoscat et tui: si quæ de meo, et tu ignore, et tui. Amen.* Neque hæc de re silet Possidius, Calamae civitatis episcopus, in eo libro, quo præceptoris sui Augustini vitam gravissime conscripsit: quique ab eo didicit miracula certa celanda non esse.

Alii quidam recentiores, sicut falsitas facile variat, paulo aliter narrant: Puerum videlicet Jesum ei apparuisse, dum meditaretur libros de Trinitate: et quod puer e mari omniæ aquam colligere conabatur in parvum puteum. Addit Jacobus Philippus Bergomensis, quod hæc dicantur contigisse ad Lihnum, portum Pisanorum (2). Sed, ut hæc referatur,

(1) Ardua, difficile investiendi: belgice germanicoque socreri; unde conjicias impostoris potitum.

(2) Figmentum istud, antiquis ignotum, habent Petrus de Natalibus, Catalogi sanctorum libro VII, cap. 128; Ambrosius Stabano, cap. 8 Templi augustini, ex conspectibus meli ævi scriptoribus: Ludovicus Torellus in *scælis augustini* italice, ad an. 388, n. 12 et 15, aliique et recentiores, qui volunt rem contigisse in littore proximo Contumicellis, quæ nunc Ciria Fecchia: refertque Torellus in quadam ecclesia inscriptum: SIVE VIATOR ES, SIVE INQUILINUS, FREMITIBUS VENERARE DOMEN, VENERARE SACELLUM, UBI PERFUGIUM ILLUD COLLESSE CHRISTI LIGNUM AUGUSTINUS EGREGIUM TRINITATIS OPUS INCHAVIT, QUOD MIRIFICUM COELESTIS PUERI, JUXTA BEATALIUM LITTELLI APPARENTIS, ORACULO INTERMISSUM, IN AFRICA TANDEM JAM SENEX ABSOLVIT. Quæ inscriptio, ut stylus indicat, hanc multo antiquior sæculo XVI, salis innot receptam apud augustinos opinionem (Ex Joanne Solerio in *actis SS. augusti*, tomo VI, pp. 337, 338).

Dum vero dictæ opinionis fontem investigo, occurrit altera vel historia, vel historia, quæ priori fortassis originem præbuit. Agis illa de Alano, insulensi, et parisiensi doctore monacho Cisterciæ, vita defuncto anno Domini 1294, in *parabolis* librum conscripsit, cui anonymus laterculus

magis plausibilia sunt rudi populo, quam veritati innixa. Unde hujusmodi picturam, quæ non est celebris in Ecclesia, tolerandam quidem puto a clero, ubi posita est: nullo autem modo extendendam (1).

Est etiam agitata aliquando controversia de nigra divi Augustini cuculla. Pro qua Ambrosius Choriolaus, Romanus, generalis augustinensium, in eorumdem defensorio ad Sixtum IV (cap. secundo, auctoritate II, cap. 8): « In prima, ait, ecclesia christianorum, scilicet S. Joannis Laterani: in capella D. papæ in suo palatio: in ecclesia sancti Petri de Roma: in ecclesia D. Mariæ majoris de Roma: in ecclesia sanctæ Sophiæ Constantinopolis: in episcopatu lucano, pisano, florentino, senensi, atque papiensi, imagines sancti Augustini cum cuculla nigra, atque scapulare aperte videntur, » etc. Addit eandem imaginem ante annos 400 erectam esse Mediolani super portam Cumanam, cum sanctus Galdinus civitatis muros instaurari fecit: et anno ab hinc 303 Venetiis ad S. Marcum. Hæc ille. Similique fertur antea congressisse Paulus Bergamoensis.

Sed uterque adversarium habuit Eusebium Conradum, Mediolanensem, ex auctoritate capituli sui lateranensis, qui multa congressit, ut erincat Augustinum non fuisse ordinis eremitici: nec gestasse, ut eremitani augustinenses, cucullam nigram. Picturis autem, quas ipsi posuerunt, opponit alias picturas, Romæ et Mediolani conspicuas. Similiter Jacobus Wimphelingus (*De Integritate*, cap. 52) ex adverso urget, multis in locis, ut Romæ in sanctæ Ma-

gnetium adiecit, in quo hæc narrat. « Auctor istius libri vocabatur Alanus, de quo legitur quod, cum quadam die studeret Parisius, sciens septem artes liberales, nec non leges atque decreta, suam scientiam proposuit exponere, et in aliqua fructum redigere, seu explicare. Et cum in crastinum de tota Trinitate prædicare vellet scientiam, ac notitiam veram de illa cunctis audientibus exhibere, ipso pergentes ad spatium prope quendam ripariam, cogitans qualiter equis propositum complere posset, quendam puerum reperit, qui tenens unum colear in manu, fecerat unam portam foveam modicum, procul ab aqua: et hauriens aquam cum suo coleari, portabat ad foveam, quam fecerat: et instanter, sicut puer apposerat aquam in foveam, aqua in terram istrabat quis locus erat arenosus. Quod videns Alanus, dixit puero: O puer, quid hic agis? et puer respondens dixit: Totam istam ripariam in foveam meam ponere proposui: nec cessabo, quousque propositum meum adimplevero. Cui Alanus: Quando putas fecisse equis tuum? Licet tueri, tamen est impossibile tibi. Cui puer: Hoc citius fecero, quam tu propositum tuum adimpleris. Et Alanus respondens dixit: Quid enim proposui facere? Et puer dixit: Tu proposuisti declarare eras totam Trinitatem per istam scientiam in predicatione: quod est magis impossibile tibi. Quod audiens Alanus, multum territus reversus est domum. et, dicta puero in se memorans, multum dolens et tristis, suam presumptionem sive arrogantiam recognovit. Adveniente vero die crastino, et hora predicationis, ubi multitudo magna populi fuerat congregata, Alanus ascendens cathedram, dixit loco thematis: Sufficit vobis vidisse Alanum. Quibus verbis dictis, descendit de cathedra, et abiit. Quod videns populus, non modicum stupefactus fuit. Hoc facta, Alanus verecundia perflatus, pergere nolens Parisius, transiit Burgundiam, et in quadam abbatia, Cisterciensis nomine, pastor ovium fuit, deinde conversus ipsius abbatis ad modum huius » (*apud Buzelinum, Gallo-flandrie*, pp. 543, 544).

(1) Extensa tamen est, et post Molani obitum aliis sculpta, alibi depicta: velut in cathedra concionatoria PP. augustinorum Lovanii, et juxta aram primariam augustinianorum virginum in Bance. vulgè *St. Anna*, prope Levaniam.

riæ Majoris basilica dignissima, imagines sancti Augustini videri sub canonici specie. His accedat, quod Joannes Mamburum, Bruxellensis, in libro, quem sui ordinis Venatorium inscripsit, multa premit augustinenses eremitanos hæc defendentes. Quibus præter dictum Eusebium, sanctum quoque Antonium (parte 2, de spiritu asperit), et alios objicit theologos, et jurisconsultos: imo et rationes, ex Possidio et Augustino petitas. Sed his puto nunc non refragari doctos augustinenses.

Nemo tamen dicat (quod aliquando factum est): Ergo mendax, detestabilis, et execranda est dicta pictura. Aliud enim est mendacem esse picturam, aliud rudem. Nam si Augustinus pingatur eam habitu, non quem gessit, sed quo eum augustinenses vestire cupiunt, quia patronum eum habent, hic ruditas, et simplicitas admitti potest, quam ego tolerare malim, quam turbare; sed mendacium non agnosco. Verum alios qui putarunt sermones ad fratres in eremo, Augustini esse, asseres cucullum ei nigrum dedisse in picturis, ut significarent eum sic vestitum fuisse. Putarunt hoc illi, ideoque picturæ suæ significationem erroneam habuerunt. Sed levis hic fuit error, ut non debeat vocari detestabile et execrandum mendacium.

Nostra autem sententia ex superioribus intelligitur: rudem esse eam picturam, et nobis minus placere: si tamen commode tolli non possit, nos corrigere nolle significationem, imo etiam dissimulare, quam infirmiores lædere.

Et hæc sic a nobis dicta accipiantur, ut neque verba ipsi contendere velimus, neque ulli causam contendendi præbere. Nam in chronico ordinis sancti Augustini, quæ Osmundus inchoavit, et signus episcopus perfecit Josephus Pamphilus, annotatum est, anno 1484, Xistum quartum præcepisse, sub pena excommunicationis late sententiæ, ne fiat contentio et disputatio inter augustinianos, et canonicos regulares, de habitu sancti Augustini, et sub qua figura debeat depingi. Bullam addit extare in camera apostolica, libro sexcentesimo nonagesimo secundo, folio 307 (1).

(1) Eam vide in Actis ss., tom. ultimus Augusti, pp. 248, 249. Notant illic hagiographi, posteriores pontifices eremitis augustinianis, ut et canonicis regularibus, licentiam dedisse defendendi opinionem suam: quam licentiam Abrabianus Brevius (in Anal. ad an. 1484, n. 5) et Gabriel Pennotius (prefat. in Hist. tripartitam canonice, regularium) putant ad omnes extensam esse. Hinc factum, ut controversia, quæ sepe fuerat, recrudesceret, parte utraque firmissimis argumentis utram sese contendente. Pro eremitis acriter scripsit Christianus Lupus, S. Th. Lovanii doctor: pro canonicis, Petrus a S. Trudone, prior canonicorum regularium ad S. Martinum in eodem oppido: tunc antecesserat Petrus Heligerius: secuti vero Nicolaus Desnos in suo canonico accufari et regulari, et N. le Large in Disquisitionibus de canonicorum ordine, quæ tacito auctoris nomine proderunt. Pro eremitarum causa rursus certarunt, ex eorum sodalitate, Henricus Norisius, S. R. E. cardinalis, Jacobus Boumery, et Dominicus Antonius Gandellus. Idem argumentum tractarunt externi Tillemontius, Baluzius, Thomassinus, Natalis Alexander, et benedictini editores operum S. Augustini. Antuerpienses autem hagiographi huicque disputationi, uno aliquando calore ventilitate, miscere se voluerunt.

Quem librum ibi, bollandistas secutus, adscripsit N.

Quod si Xistus omnibus disputationem et contentionem inhibuisset, non incidisset Wimpelingus in eam difficultatem, de qua ad Matthæum Herbonum scribit Joannes Trithemius (lib. II, epist. 42 [data anno 1505]): « Jacobus Wimpelingus, ait, Argentiniæ est, gravem a fratribus eremitis divi Augustini sustinens persecutionem, propterea quod in quodam opere suo, de integritate prenotato (capitulis 52 et 53), scripsit ipsum Augustinum non extitisse monachum, sive cucullatum. Compator homini, pene ultra vires molestiam ferenti, cujus nobile ingenium jam senescentis ad jurgia compellitur juristarum. Nam in propria persona illum citari ad sedem apostolicam curant. Cujus apologiam, centum versalis editam, cum litteris meis ad te misi » (1).

SEPTEMBER.

CAPUT XXXVII.

Ægidii pictura examinatur.

In septembri, ipsis kalendis occurrit Ægidius, Atheniensis (2). Qui cur cum cerva pingatur, notum est ex historia, et tertia lectione romani Breviarii.

Pingitur etiam, Carolo Martello manus impositio-nem, sive absolutionem tribuens: aut, ut alie habent picturæ, angelus nuntiat Carolo remissionem peccatorum, adjecto etiam carmine:

Ægidii merito, Caroli peccata dimitto (3).

Quod quidam hoc modo explicant: Angelo revelante, ad preces Ægidii dimissum esse regi Francorum facinus magnum, quod nulli ausus fuerit confiteri, si tamen deinceps ab illo desisteret. Sed hæc expositio impia est, sacra Scriptura et ecclesiasticæ traditioni contraria, quæ sacramentalem exigunt absolutionem (4).

le Large, alii tribuunt genovefano canonico, nomine Chaponel.

(1) Idem Trithemius Wimpelingo, an. 1507: « Tribulationibus, quas pateris, ex corde fidelissimo compator. Unum hoc solum te moneo, promptulus ne fies iuncta negotiis et rebus te occupare claustralibus, quia quot extra te ac conditionem status tui, nihil ad te. Quid enim ad te, Augustinus cucullatus fuerit, an rogatus? »

(2) Obiit circa annum 581.

(3) Jam hoc retulit Molanus, libro II, supra.

(4) En ipsa actorum S. Ægidii verba, quæ Joannes Siltangius, prævio ad illa commentario, licet utomque antiqua, nec scripta, ut ei videtur, post seculum IX, agnoscit tamen fabulis esse respecta: « Inter cetera fete salutis colloquia, rogavit eum (Ægidium) rex (Carolus Martellus) suppliciter, ut pro se dignaretur orare. Pecerat namque quoddam turpe facinus, quod nemini unquam, nec ipsi sancto, fuerat ausus confiteri. Proxima ... die dominica, dum vir sanctus, missam de more celebrans, pro iam dicto rege Dominum in canone deprecaretur, apparuit ei angelus Domini, super altare schedulam patens, in qua descriptum erat ordine et ipsum regis peccatum, et Ægidii precibus ei esse dimissum, si penitus tantum ab illo desisteret. Adjunctum quoque orare erat in fine, quod quisque sanctum Ægidium pro quolibet invocaret commissum, si tantum ab illius perpetratione cessaret, remissum esse sibi a Domino procul diuino cederet. Quam videns famulus Dei, grates Domino reddidit: et, officio peracto, regi legendam tradidit. Recognoscens igitur rex scelus, quod fecerat, ad pedes illos procedit, flagrans ut apud Dominum suis precibus patrocinaretur. Quam vi Domini orationibus Deo commendat: et, ne illud com-

Abutuntur et hæretici quidam hac pictura, qui ex ea asserunt falso dici Carolum Martellum apud inferos pœnas sacrilegii dependere, quia ex opibus temporum commilitenibus mercedem laborum datat. Nos itaque dicimus per dietam divi Ægidii picturam, non nisi rudi populo ingeri, quam quod Martellus merito S. Ægidii accepit propositum firmum confitendi peccatum suum, a quo ante abhorrebat, parum memor dicti Sapientis (Ecclesiastici IV, 25): *Est confusio adducens peccatum, et est confusio adducens gloriam et gratiam*: aut quod Martello suffecerit absolutionem peccati sui petere, Deo, merito sancti Ægidii, remittente ei gravem poenitentiam, quam alioqui perolvere debuisset.

CAPUT XXXVIII.

Imagines divi Adriani.

Cum nativitate Beatæ Mariæ concurrat memoria Adriani martyris. Qui cum incide pingitur, quia manus ei super incudem abscissa est; similiter et pedes incis. Uxorque sancta Natalia, quæ cum fortissime ad martyrium animabat, non solum præsens esse volebat tempore supplicii, sed et manum et pedes sancti mariti super incudem ponebat et tenebat.

Cur leo ei adjungatur, nusquam legi: nec monasterium sancti Adriani in Gerardimonte habet rationem. Quare ad mysticam rationem confugio, quod scilicet leonino animo persecutionem superavit; donec alia ratio suppetat (1).

CAPUT XXXIX.

Imagines sancti Michaelis archangeli.

Michael archangelus cum fibra pingitur, ut simplices, inquit Eckius (homilia 18), intelligant eum potestatem habere animas hominum suscipiendi, eorumque merita ponderare. Quod quidem non ita intelligendum est, quasi ii consequantur vitam æternam, in quibus bona opera præponderant malis; illi vero diabolo relinquuntur, in quibus mala bonis præ-

missum amplius iteraret, intermissio benigne communit. Molani in theologicis magister Joannes Hesselius, in *Censura de quibusdam sanctorum historiis*, cap. 9, mox allegata verba pronuntiat esse « contraria fidei catholice »: ut laudatus Sickingius catholice exponi posse putat, ea fere ratione, quam infra, ante verba Ecclesiastici, Molanus proponit; quo sensu etiam intelligendus videtur auctor anonymus *Compilationis chronologicæ* a Pistorio editæ, tomo I, *Scriptorum rer. germanicarum*, pag. 727. Sic illa: « S. Ægidio Deus revelavit occultum quoddam peccatum, quod Carolus » (Magnum is intelligit, Ægidii mortem consignans anno 815, cum illa dudum ante contingeret) « erubuit confiteri: quo sibi manifestato, mox Carolus confessus poenitentia digne de illo enormi excessu. »

(1) Vera ratio est, quod S. Adrianum, cujus reliquie ad Gerardum montem anno 1081 translatae sunt, accepit illi pro alio synonymo, qui « Cæsar in Palestina ... in persecutione Diocletiani, jussu Firmiliani præsidis ... enni objectus, deinde gladio jugulatus est, » ut habet *Martyrologium romanum* tertio non. martii. Sic nodum solvit Benedectus Rutenus, Dionysianus in *Hannonia monachus*, *Vie et martyre de S. adrien*, 1657, in-12°, pagg. 175, 177.

Pingitur etiam Adrianus ille Gerardimontanus, utroque pede et manu altera truncus, altera vero super incudem protensa, flexo poplite: vel humi jacens, et dexteram super incudem tenebat Natalis.

TH. XXVII.

ponderant. Quale quid habere videtur incerti scriptoris sermo, in appendice tomæ X Augustini (1) (sermone 59). Hæc enim absurdissime dicerentur, cum nihil coinquinatum introire possit in regnum celorum; et qui offenderit in uno, factus sit omnium reus.

Sed significatur hac pictura, quod debeamus deponere omne pondus et circumstans nos peccatum, ut significet sanctus Michael repræsentet nos in lucem sanctam, quæ olim Abraham et semini ejus promissa est. Significatur quod in æquitate erit judicium de nobis; scripsit enim in Scriptura inculcatur, quod Deus judicabit orbem in æquitate. Sed et statere hujus mentio fit in Scriptura sacra, Danielis quinto [5. 27]: *Appensus es in statera, et inventus es minus habens*. Job capite XXXI. [3. 6]: *Appendat me in statera iusta, et sciet Deus simplicitatem meam*. Quæ phrasi etiam patres utuntur. Dionysius [vulgo] Areopagita (capite 4 ecclesiasticæ Hierarchiæ) divinis laticibus vitam suam subjicit. Beatus Augustinus (in sermone de tempore barbarico): *Interroget se unusquisque animus, et videat si injuste patitur: proferatur statera justitiæ*.

Appingunt etiam nonnulli ad lancem, in qua est anima, diabolum eam deprimentem. Quo significatur, quod ipse sit calumniator (2) et accusator fratrum, et rigidus exactor omnium eorum quæ male egimus.

Celebrior est autem Michaelis contra diabolum pugnantis pictura (Apoc. XII, 7-10): *Factum est etiam prælium magnum in celo: Michael et angeli ejus præliabantur cum dracone, et draco pugnabat, et angeli ejus: et non valuerunt, neque locus inventus est eorum amplius in celo: Et projectus est draco ille magnus, serpens antiquus, qui vocatur diabolus et Satanas, qui seducit universum orbem: et projectus est in terram, et angeli ejus cum illo missi sunt. Et audiui vocem magnam in celo dicentem: Nunc facta est solus, et virtus, et regnum Dei nostri, et potestas Christi ejus; quia projectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte (3). Iste est celestis militiæ princeps, qui olim pugnavit contra principem regni Persarum, pro populo Dei (4). Nunc*

(1) De hac re jam dixit Molanus libro II, cap. 25, supra, col. 66.

(2) Hoc significat vox ipsa diabolus, ab eo habita, ad eos, calumniari. Glossa in cap. 1, tit. 1 libri I *Secretationum*: « Dicitur (diabolus) criminari: et est grecum vocabulum. » Bene hactenus: at ridiculum, quod continuo subjicit: « Derivatur autem a dia, quod est duo, et bolus, quod est moesellus; quia duos hoies tantum de corpore et anima querit facere. »

(3) Bossuetus, alique hoc prælium, et secutam victoriam referunt ad Constantinianæ tempora, qui, debellatis imperii romani competitoribus ethnicis, christianam religionem annis 500 impugnatam, palam a Deo adjutus, idolatriæ victricem effecit.

(4) Ut legitur Dan. X, 13, 20, 21. Regem illum Persarum Origenes, Chrysostomus, Isidorus Pelusiota, Hieronymus, et alii angelum interpretantur, cui commissa a Deo Persidis custodia. Cassianus, ac Theodoretus, angelum reprobum, qui babilonici exilii finem, quantum posset, removeretur. Sunt qui Cyrum intelligunt, evertentem Chaldeorum potestati destinatum quidem a Deo, sed ad periculosam ardeantque illam expeditionem agere se accingentem.

(Neuf.)

autem Ecclesiae Dei protector habetur (1). Unde et archangelus dicitur, non quod sit de ordine angelorum (2), sed quia omnium angelorum caput et dux est.

Cur autem proterea Francie hanc imaginem possident aureum collare, explicat Claudius Paradisus (in *Symbologia aëroscia*): « Memorabilis, ait, belli eventus gallicanis heroibus decus conciliavit: et ei, quem sancti Michaelis ordinem nuncupant, auctore Ludovico undecimo Galliarum rege, dignitatem peperit, anno 1469. Ad aureum collare dependet aurea imago sancti Michaelis, pectus insigniens. Sumptum id, adeoque deinceps sanctum in singulos reges, ab illustri, ut aiunt, miraculo, seu viso divi Michaelis, in prælio ad pontem aurelianæ civitatis, urbem a dira oppugnatione Anglorum liberantis » (*Historia virginis aurelianensis*).

CAPUT XL.

De pictura angelorum, et cur statuae eorum ad altaria ponantur.

Ceterum festum Michaelis non est unius Michaelis, sed simul omnium angelorum. Quare de angelorum pictura aliquanto plura sunt consideranda. Pulchre de eis Conradus Brunus (in *libro de Imaginibus, capite 6*): « Jam igitur quales olim ab hominibus visæ sunt imagines celestium spirituum, tales et hactenus sancta mater Ecclesia ad eroditionem simplicium non quidem temere, et novo, aut ab hominibus nuper ficto, sed vetustissimo, et a simplici illa ac multiformi sapientia Dei, per Spiritum sanctum tradito exemplo, depingere consuevit. Quod infinita per ambitum totius orbis Christi [christiani] imaginum sanctorum angelorum exempla demonstrant; quibus nimirum angeli in forma humana, ut quæ inter omnes homini

magis perceptibilis est; juvenes, aspectu fulgenti, vestitu candido induti, discalceati, zonis circa pectus et lumbos præcincti, lapidibus pretiosis ornati, et duabus alis pinnati et suffulti, nubibus circumdati: instrumenta Dei, vel iræ, ut gladium; vel misericordiae, ut crucem, et alia passionis dominicæ insignia, in manibus gestantes, hominum conspectui exhibentur. » Quorum omnium mysticam significationem tractat dictus Brunus capp. 6, 7, 8 et 9 libri de Imaginibus.

Humana species eis affligitur, ut intelligant fideles quam propensi sint in humanum genus, et quam parati ad ministeria Domini (*Catechismus parechorum*) exsequenda. Omnes enim administratorii spiritus sunt, propter eos qui hereditatem capiant salutis (*Hebr. 1, 14*).

Alia eisdem promptitudinem ministerii significant, quam non solum exhibent Deo suo et nostro, sed et nobis, quantumcumque miseris hominibus, potissimum tamen Deum timentibus. De his enim peculiariter dictum (*Psalm. XC, 11*): *Angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis.* Item (*Psalm. XXXIII, 8*): *Inimittet* (sive, ut hebraica habent, *castra metabitur*) *angelus Domini in circuitu timentium eum.*

Thuribula eorum significant quod orationes nostras Domino offerant et recitent, ut est apud Toliam (*III, 24, 25, et XII, 12*). Cui consonat illud Apocalypsis (*VIII, 3, 4*): *Et alius angelus venit, et stetit ante altare, habens thuribulum aureum, quod est ante thronum Dei. Et ascendit fumus incensorum de orationibus sanctorum omnium, de manu angeli coram Deo.* In thuribulo autem, nostris orationibus, ut ex gratiores sint, adiungit procul dubio eorum charitas et suavis; sicut nos edocet primum caput Zacharie.

Observandum est etiam cur Ecclesia libenter in columnis altarium (1) angelos statuât, nempe ut significet tremendis illis mysteriis angelicos spiritus coram et præsentibus assistere. Non enim dubites, ait Ambrosius (in primum caput *Luce*), *assistere angelum, quando Christus assistit, Christus immolatur.* Similia habent Gregorius Magnus (*libro IV Dialogorum, cap. 58*), Bernardus (*sermone de vitio ingratitude*), et Innocentius tertius (*libro secundo de sacro altaris mysterio, cap. 24*). Chrysostomi vero os aureum frequenter admodum hæc inculcavit; cujus loca diligentissime citavit Claudius Espenceus, libro I de Adoratione eucharistiæ, cap. 4. Citat enim homiliam primam in Isaiam, vigesimam primam in Acta, sermonem de Eucharistia in Ezechielis, homiliam vigesimam sextam ad Corinthios et trigessimam sextam, sexagesimam primam ad populum antiochenum, tertiam et decimam quartam ad Ephesios, quadragesimam quintam in Joannem, decimam quintam ad Hebræos, tertiam contra anomæos, et librum sex-

(1) B. Michaëlem, ut olim iudei, sic modo christiane Ecclesie tutorem esse, non recte est opinio: sed apostolorum temporum doctrina. Nam in tertio libro Pastoris, seu Hermæ (eius, ut creditur, quem salutari iubebat apostolus [*Rom. XVI, 14*], sic legitur, octavo similitudine post ult.: « Arbor hæc magna, quæ campos tegit ac montes, totamque terram, lex est Dei, in totum orbem terrarum data. Hæc autem lege Filius Dei prædicatus est in omnibus finibus orbis terræ. Populi vero stantes sub umbra, si sunt qui audierunt predicationes ejus, et erodiderunt. Nuntius [angelus] autem ille, magnificus, et bonus, Michaël est, qui populi hujus habet potestatem, et gubernat eos. »

(2) Id est, e penultima bestiarum spirituum classe, ut senserunt aliqui, quos confutat Estius in libro II sententiarum dist. 5, § 10 et 6. Legendus idem in dist. 9, ubi novem angelorum ordinem hierarchiam, a pseudo Dionysio areopagita primum excogitatum, pro virili sua tuetur. Mihi perijacet Augustini modestia, de angelis scribentis *Enchiridii* cap. 58: « Quomodo ... se habent beatissima illa et superius societas: quæ illi sint differentie personarum, ut cum omnes, tanquam generali nomine, angeli nuncupantur ... sint tamen et illic archangeli: et utrum idem archangeli nominantur virtutes: et quid inter se distent quatuor illa vocabula, quibus universam ipsam celestem societatem videtur Apostolus esse complexus, dicendo: Sive sedes (encl. encl. : Throni), sive dominationes, sive principatus, sive potestates: dicant, qui possunt, si tamen possent proferre quod dicant: ego me isti ignorare confiteor. » Iterum cap. 11 libri ad *ovantes, contra præciliatistas et origenis*: « Alii Apolos: Sive sedes sive dominationes, sive principatus, sive potestates, in ecclesiis a parantibus, firmissime credo: et differre inter se aliquid, indubitata ille tenet. Sed, quæ me contemnas, quem magnum putas esse doctorem, quænam ista sint, et quid inter se differant, nescio. »

(1) Et in his altaribus ad utrumque coram, ut in ara primaria basilicæ marianæ, quæ cathedralis est parisiensis, et nobis solemnis, ab utroque latere sancti tabernaculi.

tum de Sacerdotio. Assistunt autem, ut ex patrum verbis colligitur, nobiscum et pro nobis orantes. Itaque excusamus a nobis omnem irreverentiam et teporem, dum in imaginibus contemplamur, quanta reverentia angelicæ potestates in altaribus conspectui divinæ majestatis assistant, et simul apud eandem pro nobis intercedant.

CAPUT XII.

Sanctorum angelorum picturæ plenius explicantur.

Verum, ut plenius aliquanto de picturis angelorum agam, adscribam quæ, Petro Thyrazo præside, de hisdem Moguntia in collegio societatis Jesu disputata, ac anno 1582 ibidem excusa sunt, in fine disputationis de Apparitionibus spirituum: « In honorum angelorum imaginibus, et exterior forma, et corporis habitus, et cum eis conjuncta, advertenda sunt. Forma duplex est, quoniam aut integro perfectoque corpore depinguntur; aut solo et quidem alato capite figurantur; utrobique vero speciem humanam referunt, fulgentique aspectu, et liberali, atque adolescentis forma, animos intuentium ad se rapiunt.

« Habitus corporis quandoque omnino nullus est, ut cum sine vestibus nudi exhibentur; quandoque ipsis dignus. Et hic nunc militaris est, et ad pugnam accommodatus: nunc qui pacis sit argumentum; ut cum vestitu candido induti, zona circa pectus et lumbos præcincti, lapidibus pretiosis ornati, duabus alis pennati, et nubibus circumdati, sed tamen discalceati, conspiciuntur. Conjuncta cum his sunt gladius versatilis, crux, flagella, cithara, aliaque cum dominicæ passionis, tum musica instrumenta; virga item regia, bilibris, thuribula, et his similia. Omnibus his occasionem dedit partim Scriptura, quæ ipsos hoc fere modo apparuisse demonstrat: partim totius antiquitatis consensus: partim ratio, quæ vel ornatus in his quaerit, vel mentem instituit et confirmat.

« Perfectæ ipsorum formæ auctoritatem identidem dant sacræ literæ, quæ quotiescumque spiritus illos oculis nostris obijciunt, sub humana, et quidem perfectæ, apparuisse multis argumentis insinuant: sed et perfectam habuisse speciem videntur, quos in ipso templi sacrario asservari voluit Deus (Exodi XXV, 18): et quos ex lignis olivarum fabrefactos, atque auro tectos, in medio interioris templi constituit Salomon (III Reg. VI, 23, 27, 28).

« Imperfecta forma ex sola videtur ratione pendere. Docet non membra in angelis esse quaerenda, ne ipsos corpora suspicaremur (1): sed duplici virtute

excellere, vi scilicet intelligendi, cuius argumentum expat est, et promptitudine quam celerrime divina mandata exsequendi, quod quidam in aliis observant.

« Sed et alarum levitas Dionysio (*de celesti Hierarchia*, cap. 5) significat, quod, terreni corporis sarcina liberi, toti absque admixtione vel pondere ad celestia ferantur, et in divinarum rerum contemplatione jugiter occupentur.

« Fulgentem aspectum observatum esse in ipsis apparitionibus, trepidatio florum, quibus se exhibere, demonstrat, sed et ratio eundem postulare videtur; siquidem in illorum societatem assumendi fulgebant sicut splendor firmamenti. Et beatus Augustinus non alio, quam fulgenti aspectu, Gabrielem ad Virginem salutandam ingressum esse, aperte fatetur (*sermone 14, de Nat. Domini*).

« Juvenilis ætatis plurima argumenta præbet Scriptura, quæ juvenes vocat. Sed et officiorum ratio, et vitæ conditio hanc postulare videbantur. Vitæ quidem conditio, ne tempore putares senescere, et ætate consumi: officiorum vero ratio, ne, si infantis aut senis personam referrent, ad munia sua exsequendum judicarentur inepti.

« Nuditas in hominibus verecundiam parit: in angelis virtutis argumentum est: sanctitatis, inquam, castitatis, immortalitatis, atque innocentie. Quibus etiam primi illi parentes vestiti, nec ipsa nuditate confundebantur, cum non esset in corpore cui verecundia deberetur: nec quidquam putabant velandum, quia nihil sentiebant refranandum (1).

« In habitu militari angelum proponit historia

condidisse creaturam, spirituales et corporales, angelicam videlicet et mundanam. « Grotius ad psalm. III, 4: « Sunt, ait, angelorum alii aerei, alii ignei qui, tam boni, quam mali, dicuntur seraphim. » (Hoc non fidenter affirmatum, sed solide probatum oportebat.) « Esse angelis corpora, sed subtilissima, non Pythagoræ tantum et Platonis schola sensit, sed et Judei veteres et veteres christiani. » (Pythagoram et Platonem non moramur: de veteribus Judeis et christianis sic generatim dictum, falsum est; cum Judeorum doctrinam Philo, libro de *Crisi* et *Abel*: « Angeli, inquit, nihil sunt Dei, corporis expertes, et animæ beatæ [ἀνέμω, καὶ ἀβήρω, ἄνεμος] » Idem senserunt Esseni, teste Josepho de *Judea*. lib. II, cap. 12, et lib. VII, cap. 25. E patribus angelos corpore carere promittunt Gregorius quatuor, Theodoros, Nysenus, Narsenus, Magnus: præterea Titus Boetius, Chrysostomus, Theodoretus, Damascenus, alique a nostris adducti, quibus jungendi Eusebius, *Demonstrat. evang.* lib. IV, cap. 1, et Lactantius, *inst.* lib. VII, cap. 21.) Pergit Grotius: « Intelligemur ab omni materia secretorum liber est Aristoteles, quem nimis æquum in rebus theologis multi sequuntur. » (Sed Aristotelem parvi fecerunt allegati non veteres, et sententia suæ fundamentum habere Scripturam obvio sensu intellectam, ut habent etiamnum innumeri theologi, nequaquam adduci scholæ peripateticæ.)

(1) Atqui cautela hic opus est: nec leviter a pictoribus interdum peccatur in exprimendis, præsertim graciliori forma, sive angelis, sive primis nostris parentibus. « Pingunt enim in paradiso nulla penitus corpora; in quo Michael etiam Angelus (cognomenque Bernarcti) manifeste lapsa, dedit poscas; alieno enim periculo tegi nuditatem eam oportuit, una cum artificis illius errore. Neque excusanda admittenda est dicentium Evam et Adamum, innocentie suæ tempore, nudos fuisse: parique nuditate plangenda esse corpora paradisi, quia nullo sit refugio sit locus. Nam qui corpora ea intuentur, non sunt ipsi tunc in eo innocentie statu: possuntque et crudescere, et cogitare multa. » Fred. Borrom. de *pictura sacra*, l. II, cap. 11.

(1) Angelis corpora tribuerunt veteres nonnulli, quorum verba præfert Dionysius Petavius, lib. I de *angelis*, cap. 13. Rem pro incerta habuit Augustinus, et post eum Bernardus. Eiusmodi dubitatio e recentioribus Sixtus Senensis, *Antidiot.* sanctæ libro V, annot. 8, et Bartholomæus Carranza, *scholia ad synodi VII actionem* 5. Questionem hanc ab Ecclesia definitam esse negant Dominicus Bannes, in I partem, q. 5, art. 1: et Guillelmus Estius, in II. *sentent. dist.* 8, § 4: ambo tamen temeritatis eos arguit, qui, post magnam Interanensem concilium, angelos incorporeos esse dicuntur. Docet enim synodus ista, cap. 1, « Deum, omnipotentem suam virtute, simul, ab initio temporis, utramque de nihilo

Machabæorum (II Mac., cap. XI, §). Apparuit, inquit, præcedens eos eques in veste candida, armis aureis, hastam vibrans. Simili modo jam olim ante annos octingentos et eo amplius depictum fuisse possumus animadvertere, qui Assyriorum centum octuaginta (octoginta) quinque milia una nocte trucidavit; quam, ex cera fusilem, picturam, pietate plenam, se vidisse testatur, et amasse, beatus Chrysostomus.

« Vestitus candidus et innocentie et gaudii signum est; quocirca et angeli hoc ipso vitæ suæ integritatem testantur: atque item gaudium, quod tum ipsi habuerunt, tum homines concipere oportebat, si quando in hoc habitu conspecti sunt. Neque tamen ita candidum eis habitum tribuimus, ut quemcumque alium damnemus. Severam quendam hæresiarcham arguit Joannes, Gabalon episcopus, quod putaverit non decere angelos purpureas, sed albas, vestes. Ignorat, inquit, sanctis potestatis non esse curæ, quo vestitu vestiantur. Et candido quidem habitu non quocumque, sed sacerdotali panguntur: quia scilicet sacerdotum quasi munus subeunt, quando et pro nobis preces fundunt, et nostram causam apud Deum agunt, et hominum salutem variis rationibus et modis promouent.

« Zona, qua præcincti hominibus apparent, expeditos et aptos ad ministeria exsequenda declarat (Gregorius, libro XXVIII Moralium cap. 8): sed et continentie atque castitatis est argumentum; quæ quia non corporis solum, verum etiam mentis, invenitur in angelis, sit ut circa pectus et circa lumbos præcincti (1) conspiciantur.

« Lapidum et pretiosarum gemmarum ornatus, partim ex ipsa antiquitate, sed tamen ex ratione præcipue videtur esse profectus. Et hæc quidem gemmæ non parum faciebant ad ornatum: sed tamen variarum quoque virtutum splendorem testabantur; non secus atque duodecim illæ, quatuor ordinibus distinctæ (Exodi XXVIII, 17) sacerdotem summum sui officii commonefaciebant. Nempè, ut pauca de pluribus assignemus, sapphirus exempli coloris, ipsorum castitatis argumentum est (In Hexameron, homilias II): crystallus, quæ, ut habet Basilii, cum acre contendit, et ei similis in perspicuitate videtur, purissimæ substantiæ. Hyacinthus rubens, cælestis conversationis: smaragdus viridissimus, virentis semper et nunquam deficientis naturæ.

« Alarum jam olim meminit Chrysostomus: monetque Gabrielem volitantem a pictoribus delineari, nobisque representari; non quod Deus illum pennatum condiderit; sed ob sublimes et excelsas naturæ vires: atque ut illum e supremo domicilio et cælesti

collegio ad terram nostra causa devenisse gratis animis reputemus.

« Nubibus plerumque circumdantur, vel quia in cælis eorum propria est sedes: vel quod Dei in nubibus aliquando personam sustinuerunt: vel quia sicut solis splendor ad humanum aspectum per interpositas nubes transfertur, ita lux divini veritatis, quam illi reverenter suscipiunt, in mortales, pro cujusque capto, secunda derivatione transfunditur.

« Discalceati figurantur. Nam sic patriarchis olim apparuisse credi potest. Sed et Dei ministros hoc modo mitti familiare est, quemadmodum docent exempla Isaie, Moysis, apostolorum. Accedit, quod sanctos viros, quorum studium est in terris angelicam vitam vivere, cælestis abstinentie legamus (Josue, V, 15-16; Exodi III, 5; Matth. X, 9, 10). Denique hoc significatur, eos qui commune cum angelis officium habent, solutos esse debere a pravis affectibus, ut facilius spirituale iter aggrediantur.

« Instrumenta quoque sanctis spiritibus ars pictorum afflinxit. Illa vero partim Dei vel iram, vel misericordiam, vel justitiam ad mentem nobis revocat: partim angelorum testantur auctoritatem, officium et vitæ conditionem. Passionis insignia testes sunt diviniæ misericordiæ: gladius versatilis, iræ; justitiæ, libra, cum qua sanctus Michael pingitur. Ipsorum vero potestatem declarant virga regia; officium, tuba; conditionem instrumenta musica. Omnibus his auctoritatem sacræ litteræ dare videntur. Videbimus signum Filii hominis, in illo die, utique angelorum ministerio, deferri. Postquam ejectus paradiso fuit primus parens, constitutus est cherub, qui gladio flammeo atque versatili aditum ad ipsam prohiberet. Appensus in statera Balthasar dicitur, et inventus minus habere. Virga usus est angelus, qui Gedeoni auctor fuit belli contra Madian suscipiendi. Tuba canet, qui a quatuor mundi partibus mortales, ad studiorum suorum fructus percipiendos, evocabit. Instrumenta musica insignem voluptatem, qua perpetuo perfunduntur, significant (1). Et thuribula illis tribuntur, ut intelligamus nostras Deo preces offerre.

« Et in columnis altarium constituuntur, ut significetur tremendis missæ sacrificiis præsentem assistere, quemadmodum egregie declarant Ambrosius, Chrysostomus, et Innocentius tertius (2).

(1) Rarior ista pictores recentiores angelis appingunt. Si faciant, aptius exhibebunt ea, quibus olim uti solent (citharam, nallum, tubam, organum pneumaticum, citharam), quam hodierna istius, quæ tantum ecclesiasticum honestant interdum ac juvant, sæpius etiam confutrant.

(2) Revolve dicta libro superiore ad finem capituli XVIII, pag. 65, et lege Sophronii Fratrum spirituales, cap. 4, ubi egregio exemplo suadetur unicuique altari consecrato angelum aliquem adesse. Simul observa laudatili consuetudine, ut SS. hominum, ita SS. angelorum, maximo divi Michaelis et Angeli custodis, imagines in sacris processibus deferri. An et id expediat in illis, quibus sanctissimum Domini corpus adiungitur, acriter aliquando disceptatum est, præsertim vero anno 1674, postquam Alphonsus de Bergis, mechlinsensis archiepiscopus, vetuissimæ, in sacra ac solemnæ supplicatione, quæ Bruxellis Serli abet

(1) Hic alluditur ad verba Domini Lucæ XII, 33: « Sicut lumbi vestri præcincti, » etc., quæ S. Gregorius de caritatis studio intellexit: « Lumbos enim præcingimus, ut hominibus in Evangelia, cum carnis luxuriam per continentiam coercemus. » Quod nempe lumbi pro sede laudis habentur. Sed eo loci Christus ad solam rigentiam respexit: allegoria ducta a more, etiamnum apud Orientales vigente, qui longa veste induti, cum ad lumbos usque reducunt, et zonæ alligant, ut ad solita opera sint expeditiores. Hinc etiam latina phrasid: Operi accingi.

CAPUT XLII.

De picturis sancti Hieronymi.

Claudit septimum mensem Hieronymus presbyter. Cujus penitentis pictura sumpta est ex epistola ipsius ad Eustochium (Hieron. *Eustochio de custodia virginis*), in qua sic ait: « O quoties ego ipse in eremo constitutus, et in illa vasta solitudine, quam exusta solis ardoribus horridum monachis præbebat habitaculum, petabam me romanis interesse deliciis! Sedebam solus, quia amaritudine repletus eram. Horrebant sacco membra deformia: et squalida cutis situm Æthiopice carnis obduserat. Quotidie merymar, quotidie gemitus: et si quando repugnantem somnus imminens oppressisset, auda humo vix ossa hærentia collidebam. Ille igitur ego, qui ob gehennæ metum, tali me carcere ipse damnaveram, scorpionum tantum socius et ferarum, sæpe choris intereram puellarum. Pallebant ora jejuniis, et mens desiderii aestuabat in frigido corpore: et, ante hominem sum jam carne præmortua, sola libidinum incendia bulliebant. Itaque omni auxilio destitutus, ad Jesu jacebam pedes, rogabam lacrymis, crine tergebam, et repugnantem carnem hebdomadarum inedia subjogabam. Non depudescio infidelitatis meæ: quin potius plango me non esse, quod fuerim. Memini me clamantem diem crebro junxisse cum nocte, nec prius a pectoris cessasse verberibus, quam rediret, Domino increpante, tranquillitas. Ipsam quoque cellulam meam, quasi cogitationum mearum consciam, pertimescebam: et, mihi metus iratus et rigidus, solus deserta penetraabam. Sicubi concava vallium, aspera montium, rupium prærupta cernerebam, ibi meæ orationis locus: ibi illud miserrimæ carnis ergastulum:

festa die S. Michaelis, urbis patróni, una cum venerabili sacramento beati archangeli effigiem, prisco rita, circumferri. Ea mandata ita commota est universa civitas, ut et civium ordines, et magistratus ipsi in dicta supplicatione comparere voluerint, donec integraretur antiqua consuetudo. Ipse Belgii prætor archiepiscopo rescribit, populi perturbationem veritus, et reginæ matris rescripto munitus. Quamobrem ad illum directæ prodit gallica præsentis apologia, cuius auctor numeris 18 et 19, ita loquitur. « Au reste, monseigneur, entre toutes ces raisons, qui sont générales pour exclure les images des processions, où est le vénérable, il y en a encore de particulières pour S. Michel, qui n'étaient qu'en esprit, et n'ayant jamais eu de corps, ne peut être représenté. Aussi la sainte Église, parlant des images, dit: Images Christi, beate Marie virginis, et sanctorum: Jamus, angelorum: motus eucore, Dei. » Ternerat scriptoris calumnia cohibere debuerat antiqua Ecclesie hac in parte disciplina, superius a Molano libro II, cap. 10, fol. Augus editionis 48, asserta: ipsaque imprimis æcumenicæ synodi septimæ sententia, quam recitari in æcumenico lib. I, ad an. 787. Relege, si placet, dicta sup. p. 98. Notat. 9.

Antequam sanctos angelos dicant, hoc adjicio, nullius eorum singularem, sive solitariam, effigiem mihi visam, præterquam B. Michaelis. Vidi tamen æri incisam imaginem, quæ tres angeli, in sacris litteris nominati, stantes exhibebantur: Michael, ut solet, cæcidenstem calcans: Gabriel, instar legati, sceptro, seu virga regis, instructus: Raphael, piscem præferens, ex Tobie cap. VI.

Angeli custodis imaginem, non singularem angelum, sed, legiorum more, angelum hominum tutelarem in genere representamus. Comes huic semper adjungitur cybele, in cultum decedens. Insignem ejus, et vetusto lapide, effigiem cernere est Leodii in ade sacra PP. societatis Jossæ, cuius hæc inscriptio: DABAM PALATINUS ELECTOR.

et, ut ipse mihi testis est Dominus, post multas lacrymas, post celo inherentes oculos, nonnunquam videbar mihi interesse agminibus angelorum. Si autem hoc sustinent illi, qui exeso corpore solis cogitationibus oppugnantur, quid patitur puella quæ deliciis fruitur? »

Pictores autem de suo adjiciunt lapidem, quo pectus tundit.

Eidem inter studia versanti libenter appingunt candelam, quia ad lucernulam, furtivis nocturnis horis, quedam dictavit, etiam in senectute sua. Unde eidem Eustochio scribit (*præfatione libri septimi in Ezechielum*): *Ascendit ad ductandi difficultatem, quod, caligantibus oculis senectute, et aliquid sustinentibus beati Isaac, ad nocturnum lumen nequam voleamus Hebræorum volumina relegere; qui, etiam ad solis dieique fulgorem, litterarum nobis parvitate cæcantur.*

Appingunt etiam imaginem crucis et Calvariam, sive mortui hominis caput, quia frequens fuit in meditatione crucis, et mortis, atque iudicii (1).

Quod autem ad locum et situm ejus attinet inter quatuor doctores (2): sicut parum refert, an in litaniis, juxta recentiorum quorundam (*Statuta Carthusianorum*) observationem, præponatur Ambrosio et Augustino: an vero, juxta vetustiorum observationem, postponatur: sic etiam parum interest, an inter doctores quatuor Ecclesie, secundo loco pingatur, an quarto; cum posterius vetustati magis sit consonum, ut notum est ex Hieronymo (ad *Evagrium, et epist. 14, apud Augustinum*) et Augustino (lib. II contra Julianum, cap. ult.): prius vero magis convenit cum consuetudine nostri temporis, quo cardinales presbyteri et diaconi ante episcopos locum obtinent.

Hic jam queras, cur et cardinalis, et cum leone pingatur, cum Marianus Victorius nullam faciat ejus rei mentionem, qui tamen Vitam, ex ejus scriptis fideliter collectam, primus edidit? Respondeo: Si sint fictitia, aut fabulosa, aut minus certa (quod nunc non discutio) ad quæ pictores, dum ita pingunt,

(1) Oh quod etiam illi appingitur angelica tuba, Index tremende diei.

(2) Quamquam BB. Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, et Gregorius dici ceperint quatuor Ecclesie doctores, novam conperit: hoc scio, Bonifacium VIII, diplomate dato Anagnini 12 kal. octobris 1295 (*apud Haywaldum, tom. XIV, pag. 487*), præcepisse, ut quatuor illorum festivitates « sub officio duplici per universos orbes ecclesie solemniter » celebrarentur. Habentur autem illi, nec immerito, veluti quatuor præcipui doctores Ecclesie latine. Totidem ex Ecclesia græca coluntur officio romano, videlicet SS. Athanasius, Basilus, Gregorius Nazianzenus, et Joannes Antiochenus, cognomento Chrysostomus. Aliis in eorum officio doctoris titulus ascribitur, sed latinis tantum: Hilario, Isidoro, Leon. Anselmo: inter doctores scholasticos is honor delatus est Thomæ Aquinoti, et Bonaventuræ. Poterat alia tam patritius, tam scholasticis theologis indicari: neque enim illi soli doctores fuisse, qui doctores illi dicuntur: sed quicumque Ecclesie fidem ac disciplinam scriptis illustrarint, in quibus insignem hodi die locum obtinet sanctus abbas Bernardus. Quam vulgo dicunt auctoritatem doctorem, ea quoque dantur piis omnibus, qui sive catechistæ, aut parochi, sive concionatores, aut missionarii, seu denique ecclesiastici scripteris munera rite functi fuerint: verbo, qui ad justitiam evolverint multos, ut est Danielis XII, 3.

respexerunt, corrigatur significatio. Significet cardinalitatus vestitus beatus Hieronymum id officii habuisse apud Damasum pontificem, quod nunc habent illustrissimi DD. cardinales. Sic enim de seipso scribit in epistola (41) ad Ageruchiam: *'Ante annos plurimos, cum in charitis ecclesiasticis iuvarem Damasum, romanæ urbis episcopum; et orientis atque occidentis synodici consultationibus responderem (1). Nec dubito quin huc respexerit (cap. 21) auctor Micrologi (2), quando Hieronymum vocat presbyterum cardinalem sanctæ romanæ ecclesiæ, qui sub beato Damaso ecclesiasticis institutis diligentissime invigilavit. Et eodem referenda est docta disputatio de Hieronymi cardinalatu, quam Cornelius Scultingus, theologus colonienſis, conscripsit.* Significet, leo quod secesserit in vastam Syriæ solitudinem; ubi quadriennium in lectione divinarum librorum, cœlestisque beatitudinis contemplatione; consumpsit, assidua se abstinentia, vi lacrymarum, et corporis afflictione discrucians. Leonem enim beatus Hieronymus Marco tribuit, qui Evangelium suum a solitudine incipit. Cui etiam congruit, quod Ordo romanus habet in scrutinio ad electos (pag. 37): *Marcus evangelista, leonis gerens figuram, a solitudine incipit dicens: Vox clamantis in deserto. Sane de Macario scribit Rufinus, libro undecimo (cap. 4-), quod leonæ speluncam habuerit apud suam cellulam. Et ipse Hieronymus testis est, mortuo Paulo Thebeo, principe eremiticæ vitæ, duos leones, ex interioris eremi parte currentes, ei humi pedibus locum sepulcri scalpsisse (3).*

(1) At non inde consequitur Hieronymum fuisse cardinalem, « cum de S. Prospero, auctore Genapadii (*de viris illust.* cap. 84), certum sit, in eodem ministerio usui fuisse S. Leonem pontificem, nec tamen cardinalem exiitisse. » Sic Baronius ad an. 382, n. 23, ubi simul eos refellit, qui cardinalitatem Hieronymo dignitatem ideo ascribebant, quod ipse, *epist.* 99, se dixerit, omnium pene iudicio, dignum aliquando summo sacerdotio habitum: vel quod ad eum, *epist.* 97, inter *hieronymianos* B. Augustinus scripserit: « Quamquam secundum bonorum vocabula, quæ jam Ecclesiæ usus obtinuit, episcopatus presbyterio maior sit: tamen in multis rebus Augustinus Hieronymo minor est. »

(2) Hunc jam constat esse S. Ivonem, episcopum carniotensem. Ignotum ita portrinxit Baronius, *ubi sup.* n. 26. Quantum calluerit (Micrologus) res ejusdem Hieronymi, ex eo intelligit, dum ait ipsum pervenisse usque ad Sixtum pontificem, quem constat diem obisse sub Bonifacio, consilibus Theodosio octavum atque Constantio. Imbi castigat ecclesiasticorum annuum parens, et impostorem, qui ait, auctorem *sermonum ad fratres de eremo*, qui sic Augustinum inducit loquentem *serm.* 24: « Legimus enim, fratres charissimi, sanctum patrem Hieronymum cardinalem fuisse in Ecclesia sancti Laurentii martyris, » etc. Et certe recentem se prodit auctor ille vel una voce *legimus*.

(3) Vulgaribus B. Hieronymi picturis initium dedit Joannes Andreæ, celebris ævo suo jurisconsultus bononiensis. Is jam multa pro ejus cultu præstiterat, cum anno 1546, sub civitate, scripsit *hieronymianum* suum, id est Vitam sancti hujus doctoris, prolixam illam, et multis erroribus aspersam; in qua sic loquitur: « Dictavi formam, qua nunc in cathedra sedens pingitur (S. Hieronymus) cum capello, quo nunc cardinales utuntur, deposito: et leone manuto; sic in locis diversis ipsis multiplicando picturas. » Fabulam de cardinalatu primum invenit Sebastianus, hebreicam instituit monachis, seculo septimo non anterior, forte posterior octavo; cuius est fabulosa Vita Hieronymi, *hujus operum* tom. V, a Martiano vulgata. Ibi de S. doctore, col. 599, legitur: « Romanam adit urbem, in qua,

OCTOBER.

CAPUT XLIII.

De sancti Francisci stigmatibus.

Franciscus, patriarcha et fundator ordinis minorum Christi vestem suscipiens, presbyter quoque cardinalis ibidem est ordinatus. » Alius scriptor, qui seculo, forte XII aut XIII, novam Hieronymi vitam conscripsit, *eodem tomo, col. undecima* editam, idem affirmat his verbis: « Per congruos ecclesiasticos gradus, ad cardinalatus dignitatem ascendit. »

Supra nominatus Sebastianus etiam auctor est fabule de leone, *tom. V, dictæ editionis* col. 513, 516, enarrata, quam ulterius propagavit mox adductus anonymus scriptor. Originem ea traxisse videtur ex consiliis Hieronymi Gerasinique nominibus; nam Joannes Moschus, cap. 107 *Prati spiritualis* aliquid non abstinere perhibet oblige S. Gerasimo, cœnobii ejusdam hæud procul a Jordane abbati, qui fato functus dicitur an 475, 3 non. martii. Sic autem autē dictam fabulam refert Joannes de Voragine in *legenda aurea*, edit. Lugdun. 1821, folio 111: « Quadam vero die advesperascens, cum Hieronymus cum fratribus ad sacram lectionem audiendum sederet, subito leo quidam claudicans monasterium ingressus est. Quo viso, cum ceteri fratres fugerent, Hieronymus ei quasi hospiti obviavit. Leo igitur dum pedem sibi læsum ostenderet, vocatis fratribus, pedes sibi (illi) præcepit abluī, et diligenter ejus plagam inquiri. Quod cum factum fuisset, invenerunt leonis plantam a sentibus vulneratam. Adhibita igitur diligenti cura, leo convaleuit: et omni feritate deposita, inter eos, quasi domesticum animal, habitavit. Tunc Hieronymus videns quod non tam pro sanitate sui pedis, quam pro eorum utilitate, Dominus leonem misisset, de fratrū consilio, eidem hoc injunxit officium, ut asinum, quem habebant, qui ligna de nemore deferret, ipse leo ad pasceam duceret, et ductum ibidem custodiret. Quod factum est. Nam injuncta leoni asini cura, more pastoris industrii, eundo ad pastum, socios incessanter itineris rure pascendo, undecumque defensor tutissimus erat. Verumtamen, ut se cibaret, et asinus solum perficeret opus, consuevit semper foris cum eo domum relictus. Quadam igitur vice pascente asino, et leone graviter soporato, moratores cum camelis inde transeuntes asinum solum viderunt, et eum quam citius raperunt. Expergetactus itaque leo, cum socium non inveniret, rugiendo huc illucque ibat. Quem tandem non inveniētes, ad portas monasterii tristic, auditum intus, ut solitus erat, præ vercunda ingredi non præsumpsit: et videntes fratres quod tardius more solito, et sine asino, venisset, putaverunt quod fames compulso asinum comedisset: ei, nolentes ei anomam tribuere consueta, dicebant: « Vade, et reliquam partem asini, quæ tibi remansit, munda: et tuam ingluviem reple. Hastenates tamen utrum hoc malum perpetrasset, exierunt ad pasceam, si forte aliquod mortis indicium invenirent. Et nihil inventientes, hoc Hieronymo retulerunt. Tunc, monitis ejus, officium asini leoni injungunt, et ligna cedentes Leni imponunt. Quod cum leo patienter ferret, quamdiu die, expleto opere, agrum exit, hac illaque discurret, seire desiderans quid de suo fuisset socium factum. Et ecce vidit in longe negotiatores, cum onusis camelis præcedente asino venientes. Mos enim illi regioni est, ut, quando cum camelis longius graduntur, camelī, ut directus vadant, præcedentem et collo funiculum gestantem asinum subsequantur. Recognito igitur leo asino, cum ingenti rugitu super eos irruit, et omnes homines in fugam convertit. Et leo terribiliter rugiens percutiebatur cauda foriter terram: perterritosque canculos, sicut erant onus, ante se ad celum ire coegit. Quod cum fratres vidissent, et Hieronymo nuntiassent, ille ait: Hospitibus nostris, fratres carissimi, pedes abluite, escas præbete: et super hoc voluminem Domini expectate. Tunc leo per monasterium cepit, ut solebat, lætus discurrere: singulorum fratrum vestigia se prosternens, et quasi de per erata, quam non fecerat, culpa, cauda alludens, veniunt postulatib. Hieronymum autem, futurorum præcibus, ait fratribus: Ite, fratres, et venientibus hospitibus necessaria præparate. Adhuc eo loquente, nuntius ad eum venit, nuntiatus ante fores hospites adesse, qui ablatum vellent videre. Ad quos cum ille ivisset, prolixi illi ejus pedibus provolvuntur, pro culpa veniam postulantes. Quos ille benigne elevans, præcepit ut sua reciperent, et aliena non usurparent. Rogabant igitur illi beatum Hieronymum, ut medietatem olei pro benedictione acciperet. Quibus vix assensient, tandem coactus auscipi jubet. Promiserunt autem se annuam eandem olei mensuram fratribus ipsis duros, et a suis diti hæreditibus præcepturos. »

rum, notissima de causa pingitur cum stigmatibus. Eam enim et Bonaventura habet cap. 13 Vitæ S. Francisci, multique oculati testes, inter quos et romani pontifices (1), et continua traditio ad nos transierunt.

Apud eundem vero Bonaventuram (in miraculo tertio post mortem) habetur duplex miraculum circa imaginem sancti Francisci. Cum enim matrona quædam doleret in depicta, quam habebat, imagine Francisci, sacra illa stigmatum signa desce, die quadam apparuerunt signa illa mirifica in pictura, sicut in aliis ipsius sancti imaginibus pingi solent. Subintravit postmodum cor mulieris dubitatio noxia, ne sic fuisset imago a principio consignata. At Dei virtus, ne primum contemneret miraculum, addidit et secundum. Continuo namque, disparentibus signis, nudata privilegio imago remansit, ut per sequens signum fieret probatio præcedentis.

Cæterum ut fulgorem novi et sanctissimi ordinis invidi quorundam (2) oculi ferre non potuerant: sic etiam sacra stigmata Francisci, et calumniam et gravissimam pertulere injuriam. Fuerunt enim in regnis Castellæ et Legionis religiosi et seculares, qui in imaginibus stigmata hæc passim decieverunt, injungendo pictoribus ne deinceps ea depingerent, quorum insaniam Alexander IV. compescuit litteris datis ad omnes utriusque regni episcopos (exstat in *Firmitate ordinis minorum*).

Postea, cum multorum etiam offendiculo, nonnulli Paulum apostolum, doctorem gentium, et Catharinam Senensem, sororem ordinis sancti Dominici, cum impressione stigmatum depinxerunt. Et de Paulo occasionem sumpserunt, quia scribit (*Galat. VI. 17*) se portare stigmata Domini Jesu in corpore suo. Sed is error facile repressus est.

Circa Catharinam autem multi pertinaces fuerunt, contra apostolica scripta excusationem aliquam prætexentes. Unde Sixtus IV. pluribus litteris (in *Firmitate*), et sub pena excommunicationis, prohibuit, ne, præterquam Francisci, ullius sancti aut sanctæ, beati aut beatæ (his enim vocibus utitur) imago cum stigmatibus habeatur, absque speciali consensu sedis apostolicæ. Urget autem Sixtus, nec in processu, nec in canonizationis littera, de stigmatibus Cathari-

næ legi, ubi maxime oportebat privilegii illius mentionem fieri (1).

APPENDIX

DE S. BRUNONE, CARTUSIANI ORDINIS INSTITUTORE.

Is ex S. Cuniberti in patria urbe Colonia Agrippina canonico, remensis ecclesiæ scholæ præfectus, sive theologicus canonicus erat, quando ipso præsentis contigit exemplum illud celebre, a quo capisse dicitur ordo cartusianorum. Mortuus est quidam magnæ reputationis magister (2) apud scholasticos: parantur exequia in templo: venit vox: *Iusto Dei iudicio accusatus sum*. Dilata est sepultura in diem

[1] Pro (vulgatibus) n. Catharinæ senensis imaginibus prodit Antuerpiæ ex officina plantina, 1611, in-8°, dispositio n. P. F. Justini *Antistiti, Valentini, ordinis prædicatorum, S. theologie professoris, Michaeli Bonello, Alexandrino S. R. E. cardinali episcopo albano e S. Dominici familia assumpto, dicata an. 1597, editaque studio Joannis Bouquetii, sive dominici, ad calcem liberorum Joannis Nider, de Reformatione religiosorum, pp. 305-405. In ea disputatione referuntur posteriores litteræ Sixti IV. datæ 3 octobris 1478, panas abs se latis revocantis, ibidemque pag. 435, 434 emanasse narratur Innocentius VIII decretum 6 julii 1490, quo, sub excommunicationis pena, prohibetur ex B. Catharinæ imaginibus ad eam usque annum tam ante quam post interdicendum sextum depictis, valuerunt notas expungi vel deleri: has enim Innocentius servari volebat; qui autem eas in posterum depingerent, donec id per ipsum liceret, minuitur a plorum communione repellendus. Secutus sunt litteræ Clementis VIII, 27 novembris 1599, vetantis ne franciscan alio quidquam innovet circa stigmatum S. Catharinæ negotium, donec ea contröversia in congregatione sacrorum rituum decisa fuerit. Liti finem imposuit Urbanus VIII, dum romano Breviario hæc inseruit ad diem 30 aprilis: «Hanc gratiam amantissimus Dominus nova gratia cumulavit ut sentiret dolorem illius vi vulnerum, et cruciata signa non apparerent. Quod ita contigisse cum Dei famula confessorio suo Raymundo retulisset, ut oculis etiam representaretur, radios in imaginibus B. Catharinæ ad dicta quaque loca pertingentes, pia fidelium cura pictis coloribus expressit.*

«Sanctum patrem Franciscum pro certo habemus fuisse cum acuto cucullo, talenque Cynabos (a) Florentie fecit anno 1240, ad eamque formam imago divini patris trans Tiberim Romæ cernitur, et ea fortasse est quam Paula matrona faciendam imaginem curavit. Nec differt alia quam Giotto Assisii fecit, talisque, si recte memini, in Sanctæ Mariæ Majoris opere musæo est. » [Prof. Zorzi, de *Pictura sacra*, lib. I, c. 11.] De veste ejusdem S. Francisci hæc habet B. Angelus a Clareno, sine chroniconum de septem tribulationibus ordinis sui, apud Waddingum, in *magis minorum* ad an. 1208, n. 8, tomo I, p. 38: «Quod materiam, docuit S. Franciscus quod esset de panno villi et coloris cinericii vel pallidi, corporis Christi mortificationem representantis; etiam talis grossitiei, quod corpus foret et posset frangi sano una tunica sufficere, intus et foris repleta, tantæ longitudinis quod saccincti, absque omni collectione supra cingulum terram non tangeret; longitudo manicularum usque ad extremitates digitorum perveniret, ita quod manus operiret, et longitudo manuum non excederet; latitudo manicularum esset tanta quod manus libere exire possent et intrare; capicum quadrum et tantæ longitudinis quod faciem operiret. » Ex his præter alia liquet S. Franciscum non strâ, non fusa seu nigramente, sed leucopha, vulgo grisei coloris veste indutum fuisse, atque ita pictum a peritis non videre et Lovani, in aulicis præstiterunt oratori.

(2) Raymundum Diocrem vocatum fuisse, recentiores quidam affirmant.

(a) «Exstat adhuc hæc S. Francisci imago ad vivum, dum in viris degeret expressa, et in ecclesiâ S. Crucis edita, » inquit A. F. Gori, ad *correctionem*, pag. 87. Id si verum est, errant qui pictorem Cynabos, seu Cimabue, narrant obisse septuagennium anno 1300.

(1) Gregorius IX, anno 1237, apud *Waddingum*, ad eius *annum*, initio, et Alexander IV, apud *Hayaldum*, ad annum 1255, p. 27. Rem eandem an. 1279 firmavit Nicolaus III. Anno vero 1504, B. Benedictus papa, ejus nominis XI, horum stigmatum festum celebrari, decessit Paulus V etiam officium recitari concesserunt.

(2) Impensis Guillelmi de S. Amore, Sequani, Sorbonæ doctores ab helleo necesse ecclesiæ cantici, qui e vivis abiit an. 1272, idibus septembris. Scripti ille liber de *periculis nostrissimorum temporum*, richistarum opera Constantie, ut præfert titulus, reipsa Lutetie Parisiorum editum, anno 1632, quo negabat las esse cuiquam omnia bona sua sponte relinquere, affirmabat monachos stipem emendicantes, non elemosyna dignos esse, sed penam, atque canonem. Omnis utriusque status ab his violari qui peccata confitentur canonicis, etiam ab episcopo vel romano pontifice approbatis. Liber ejus solenni decreto confirmavit Alexander IV, deducta opera consularunt B. Thomas Aquinas et Bonaventura.

alterum; tunc audita est vox: *Iusto Dei iudicio iudicatus sum*: tertia die, in quam dilatio sepulture iterum facta extitit, insonuit vox: *Iusto Dei iudicio condemnatus sum*. Verba sunt Joannis Gersonis in tractatu de Simplificatione cordis, notata 22. Idem narrat S. Antonius, parte 2 *Histories*, tit. 15, cap. 22. Secuti recentiores bene multi. Et res in romanum Breviarium olim inserta fuit: sed expuncta, cum illud Urbani VIII jussa corrigeretur. Atque hæc emendatio occasione præbuit Joannis Launoii, parisiensis theologi libello, cui titulus: *De vera Causa recessus S. Brunonis in exilium: seu defensa rom. Breviarii correctio circa historiam S. Brunonis*. Quæ dissertatio; curante hæretico homine germano, Georgio Serpilio, ad editionem parisiensem tertiam A. 1662, auctiorem et correctiorem, recussa est *Francofurti apud Jo. Zach. Seidel*, an 1720, in 4to pp. 92, prolegomenis, 32 pagellas implentibus, aucta; in quibus epistolæ quædam Launoii ad Jo. Albertum Portner, Intheranum, urbis ratisbonensis senatorem. Tuto opere pugnat Launoius adversus enarratam mox appositionem. Cum eo criticis non pauci sentiunt, inficili fere argumento nixi, quod nemo hujus miraculi meminerit ante Gersonem, anno circiter 1420 scribentem, cum Bruno decesserit anno 1101. Præterea quod aliam brunoniani recessus causam, seriam nempe vanarum hujus mundi divitiarum ac delectationum, verorumque æternæ vite gaudiorum considerationem, antea protulissent Guibertus, abbas novigeniensis et Petrus, cognomento Venerabilis, abbas elumiensis, acque ipse imprimis beatus Bruno epistola ad Rodolphum Viridem, reversionem præpositam. Denique quod a se mutuo discrepent antedicti prodigii narratores. Mihi non videntur ista poremporia: neque satis constat rem, de qua agitur, a Gersone primum esse litteris mandatam. Etenim Cæsius, heisterbacensis in coloniensi diocesi monachus, ac pene suppr Brunoni, libro XI de *Moribus*, cap. 49: «Fuit, ait, in regno Franciæ clericus quidam, nobilis et dives, qui cum mortuus esset, et in feretro positus, multitudine populi circumstante, tam ex clericis, quam ex laicis, ipse se erexit, cunctis audientibus, in hæc verba prorumpens: *Iustus iudex iudicavit, iudicatum condemnavit, condemnatum tradidit in manus impiorum*. Quibus dictis, se reclinans, iterum non obdormivit: sed de requie transivit ad laborem, de deliciis ad miseriam. Hæc narratio cum Gersonis et Antonini dictis ita congruit, ut nequaquam turbandi videantur patres cartesiani in possessione pingendæ imaginis, hoc miraculum representantis.

CAPUT XLIV.

Car Dionysius Areopagita caput manu gestit.

Paucis intercurrentibus diebus, occurrit natalis Dionysii Areopagite, Parisiorum primi episcopi (1).

(1) Plane distinguendum esse Dionysium Areopagitam a cognomine antistite parisiensi, inter eruditos hæc prope omnes conveniunt. Areopagite memoriam Græci Latini-que universi olim celebraverunt ortoris die tertia. Fuit ille primus Athenarum episcopus, ut constat ex Dionysio Cori-

qui pingitur caput suum manibus portans. Nam ad declaranda martyris, et Galliarum primi (1) sacerdotis, merita gloriosa, beatissimi Dionysii se cadaver erexit, sanctæque manu caput, a corpore dolabra lictoris truncatum, angelico ductu gressum regente, et luce celesti circumfulgente, pendulis cepit brachiis vecitare. Et facta est comes multi todo celestis exercitus examini ejus corpori, caput proprium ab ipso monte, ubi fuerat decollatus, per duo fere millia deportanti, usque ad locum, in quo nunc, Dei dispositione, requiescit humatum. Hæc tenus Hilduinus, abbas S. Dionysii, qui martyrium ejus, annis abhinc plus minus octingentis, ad Ludovicum imperatorem graviter conscripsit, et ex vetustissimis auctoribus fideliter collegit (2): potis-

thiorum episcopi testimonio, apud Eusebium, lib. III, cap. 4: habuimus successores BB. Pudum et Quadratum. Vitam pro Christo profudisse affirmant S. Sophronius, *episc.*, ad Monachum papam, et in Martyrologiis suis Usuardus et Ado. Ingerante Donatiano passum esse admodum verisimile. Sunt qui igne crematum tradidere.

Dionysius alter, annis prope decentis posterior, episcopus a pontifice romano ad Gallias directus, ut prædicationis operam populo a fide Christi alienis exhiberet, tandem Parisiorum civitatem devenit. Ibi per aliquot annos sanctum opus fideliter et ardenter exegit, a prefato Foscojunio Sisinnio comprehensus, et cum eo sanctus presbyter Eleutherius et Rusticus diaconus, gladio animæversum martyrium compleverunt. Ita S. Adonis martyrologium ad diem 7 idus octobris. Probabile est hunc Dionysium sub Valeriano passum. De eo S. Gregorius Turonensis, *Historia eccles. Francorum*, lib. I, c. 50 edit. par. 1610, pp. 19, 20; *raimondus ibidem parisiensi* c. 28, col. 23: «Sub Decio vero imperatore multa bella adversum nomen christianum exoriantur. Hujus tempore septem viri, episcopi ordinati, ad prædicandum in Gallias missi sunt, sicut historia passionis sancti Saturnini denarrat. Alii enim: Sub Decio et Grato consulibus, sicut fidei recordatione retinetur, primum ac summum Tolosam civitas sanctum Saturninum habere coeperat sacerdotem. Hi ergo missi sunt: Turonicus Gratianus (al. Gatianus) episcopus, Arelatensis Trophimus episcopus, Narbonæ Paulus episcopus, Tolosæ Saturninus episcopus, Parisiaci Dionysius episcopus, Arverni Sacerdotus episcopus, Lemovicus Martialis est destinatus episcopus. De his vero B. Dionysius, Parisiorum episcopus, diversis pro Christi nomine affectus penis, presentem vitam gladio imminente solvit. Passionem S. Saturnini hinc inde videsis in *Actis sanctis martyrum* a Theodoro Rinartho vulgatis, edit. Amsterdam. 1725, pp. 129-135. Ibi pag. 130: «Ante annos 50, sicut actis publicis, id est Decio et Grato consulibus, sicut fidei recordatione retinetur, primum et summum Christi Tolosæ civitas sanctum Saturninum habere coeperat sacerdotem» (a). Advertendum quoque animus ad hæc verba S. Salvitii Severi, *hist. sacræ* lib. II, edit. Leyden 1647, pp. 584, 585: «Post Adrianum, Antonino Pio imperante, pax ecclesiis fuit. Sub Aurelio deinde Antonini filio, persecutio quinta agitata, ac tum primum intra Gallias martyria visa, serius trans Alpes Dei religio suscepta».

(1) Nempæ primæ seu primariæ urbis episcopum, quo titulo se primates Franciæ dicunt archiepiscopi parisienses, senonenses vero quod Parisiorum civitatem sibi subjectam habuerint ante erectum Lutetiæ archiepiscopatum: Remenses, quod primum Franciæ regem christianum S. Remigius ad religionem nostram adduxit; Lugdunenses, quod eorum sit vetustissimus in Gallias episcopus; Arelatenses, quod archiepiscopus.

(2) Alter plane de illo Hilduini opere consent hodierni critici. Moris iudicium supra dedimus col. 254, 255. Hæc stipulatur Adrianus Valesius, *Valesianorum* pp. 169-170; præterea Claudius Fleury, et Sebastianus Tillemontius. Rem prope confectam tunc in synagoga, cui titulus: «Joannis Launoii, Constantiensis, theologi parisiensi, va-

(a) Idem Rinarthius, scholio ad *Gregorium Turon.*, col. 25 D, statet ab eo tam hæc acutè Saturnini passionem relatam ad annum 243, quod circiter ille in Gallias advenit «cum nonnisi Decio et Grato coss., id est anno 251, Tolosæ insignitus sit episcopus».

simum tamen ex conscriptione Visbii, qui fuit oculatus martyris testis (1). Et hæc gestatio capitis tam celeberrime nota fuit in Ecclesia, ut græci sutores ejus quoque meminerint, veluti Simeon Metaphrastes, et alius vetustus scriptor, a Peronio cum operibus Dionysii translatus.

Quare non debuit Joannes OEcolampadius hanc gestationem, velut anilem fabulam, deridere. Verba ejus adscribam, quia ex ejus, aut potius ex Chrysostomi verbis, non imperite desumi potest secundaria ratio hujus picturæ S. Dionysii: Citat imprimis verba Chrysostomi (*homilia in Joannem et Maximam*) a se translata: « Etenim sicut milites vulnera, quæ in præliis inflicta regi monstrantes, fidentes loquuntur: ita et illi in manibus abscissa capita gestantes, et in mediis adherentes, quæque voluerint apud regem cælorum impetrare possunt. » Deinde in hæc verba Chrysostomi sic commentatur: « Hæc pro simpliciorum capta crassius dicta sunt. Sicut et de Matre Christi dicimus, quod ubera monstret filio: et de Christo, quod vulnera Patri ostendat. Neque enim tam crassa spectacula sunt in cælo. Hanc causam suspicor, quare apud Lutetiam D. Dionysius, et apud Magantiscum Albanus martyr, depicti, videantur capita gestare in manibus. Neque enim facile mihi persuaserit quispiam anilem fabulam, quod decollati tantum itineris confecerint. Sancti capita gestantes ferme in hunc modum tacite loqui mihi videntur: Videte capita nostra: charitas vestra nos coegit ut hæc desecari voluerimus (*Jud. XII, 5; Job. XIII, 14; Ps. CXVIII, 109*).

ria de duobus Dionysiis, Atheniensi et Parisiensi, opuscula; quorum frontis Jacobi Sirmondii dissertatio de eadem materia præfigitur; ubi, ex occasione, multa ad gallicanæ ecclesiæ originem spectantia tractantur. Accessit de veteribus basilicis parisiensibus disquisitio. Parisiis, apud Edmondum Martini, 1690, in-12. pp. 188 et 171.

(1) Superest adhuc ea conscriptio Visbii, a Morino vulgata, pagg. 52, 53, operis de sacris ordinationibus, edit. 1675. In ea sic legitur: « Ego Visbii, Libii filius, (credo) Christum Jesum, quem nobis prædicavit Dionysius Ionicus, qui appellatur Macarius, Deum esse, de Spiritu sancto, ex digna Maria, quæ nunquam fuit aliter nisi virgo, conceptum: et hominem sine ulla macula natum: et passum ac mortuum pro hominum salvamento.... Dico illi, et illi, bonus minister Masso presbytero, scopus omne postulamentum meum, cum illo quod est in urbe hujus. Illi responso, quod Dionysius Macarius a patre meo comparavit ad domum baptismalem faciendam, quia dicebat Deum Jesum in loco nato, et de ejus prelio captivorum sepulchrum comparatam: et remansit mihi de matre mea Larcia, quæ prodidit patrem meum, a Macario Dionysio christianum, Foscamino Sisimao. Sed post nimias torturas, catenatas, et catenas, et militum terrores, et bestias mansuetas, et cæcæ extincta, videret, in carcere Glacini, Macarium Dionysium dominicus celebrantem, lumen, quod tale non videt homo, super omnes qui per illum crediderunt, cum in frangendo panis Jesum Dominum multitudine altiorum illi dedisset, et audisset dicentem: Accipe hoc, charissime, quod maxime complebo tibi una cum Patre meo.... Et sic cum, cæca cervice, vidisset caput suum illum cum grandi luce portare, clamavit se esse christianum, et occisa est. Ego unquam Romanus ductus, Domitiano ejus Pilato, per tres Cæsares militavi. Nunc, quia mihi promissis, iusta desero: et Jesu Deo milio cum Dionysio Macario, et iustitialis Rustico et Eleutherio, et patre, et matre, et omnibus, qui diligentes Jesum mortui sunt. » Habes, lector, oculatus atqueque Dionysii martyris testem: habes limpidum fontem, e quo prodierunt elegantissima illa ærographica. Quid nisi, quid cordis habuit Hilulimus, cum tali superbum suum auctore se pictaret adversus D. Gregorium Turonensem?

Ecce capita nostra in manibus nostris sunt (1): neque capillus capitis perit: et similia. » Hactenus OEcolampadius, tradens secundarias aliquot rationes, cur Dionysius pingatur gestans caput suum: errans tamen, ut dixi, gravissime, quod primariam rationem velut anilem fabulam rejiciat. Quo etiam spectat marginalis notatio ad abbatem urspergensensem (2): *Nota animas in manibus habere. Hinc picturæ ditorum aliquot, quibus nec vita cara fuit amore Christi.*

APPENDICULA

DE S. LUCÆ, EVANGELII SCRIPTORE.

Hic, nota de causa, pingitur ac sculptitur, adjuncto vitulo, seu juvenco, alio instructo: et evangelicam historiam conscribens, sive in quadrata tabella, sive (quod ætatis illius mori conformius) in libro convoluta, atque cylindri formam referente.

Pingi posset habitu medici: nam cum esso, quem Paulus ad Coloss., IV 14, medicum charissimum appellat, Eusebius, Hieronymus, ac veterum ceteri docent. Quare non inepte pictores quidam in ejus scribentis cubiculo disponunt ordine vascula, recondendis pharmacis deputata. Recte quoque eum sibi patronum adscribere medici.

At non pari jure gloriantur eo patrono pictores, qui Locam interdum exhibent pingendo B. Mariæ vultui intentum. Nemo enim vetustiorum id factum ab illo prodidit, primusque sexto sæculo affirmavit Theodorus, cognomine Lector, *Historia libro I, pag. 551, editionis valesianæ, seu parisiensis, an. 1675.*

CAPITULUM XLV.

De pictura Quintini, et Wolfgangi.

Octobrem claudunt natales Quintini martyris (3), et Wolfgangi episcopi. Prior in quibusdam nostratibus ecclesiis, et in pluribus Franciæ depingitur diaconus (**). Quod obiter noto, quia dum pictores ex

(**) *Prima editio sic*: S. Quintinus martyr Lineaci (4) in parochia S. Quintini pingitur ut diaconus. Et D. pastor loci, cum hoc annotarem, dicebat mihi similiter eum pingi in vicinis ecclesiis.

(1) Locis omnibus citatis, non caput, sed anima dicitur in manibus portare. Id est, propinquis objecti periculis. Simile istud Gregorii, *homil. 11 in Evangelia*: « Desperari ergo desiderat, qui thesaurum pœnice factum in via. »

(2) Id est, ad chronicon, cujus auctor Conradus de Lichtenaw, urspergensis, in augustana diocesi, abbas, circa annum 1240 defunctus.

(3) In calendario, quod præfixum est novo Breviario rosmagensi, ponitur 5 Octobris: « Commemoratio S. Quintini, apud Augustam Veromandorum episcopi, et martyris anno 287. » De ejus episcopatu sileat Martyrologium romæ, Baronius, Tillemontius, tomo IV *conventorum*, ad hist. eccl. edit. Paris. p. 705, et Bailletus, tomo III *Papæ SS.*, edit. in-4. col. 445-450. Notandum ex Mabillonio, præf. in III *arceum benedictinum*, a. 57, quendam olim ob munus evangelicæ prædicationis episcopos dictos esso, cum tamen episcopi non essent.

(4) Qui Brabantie vicus est, vulgo *Lennick* dictus, modius fere inter Bruxellam et Gerardimontium Flandriæ. Ex eo decurrit anno 1515, altera parochia, quæ dicitur Lineacum S. Martini.

imaginibus, ut Basilius loquitur (*homil.* 19), imagines depingunt, tradunt, aliquando posteritati, quod historiae scriptor omisit (1).

De episcopo vero Wolfgango exstant hi versus in libro (2) de Monasteriis Germaniae:

Wolfgangum quoties divum veneranda vetustas
Pinxit, ita hunc pinxit, gestaret ut ipse securum
Dextra, sed laeva templum cum turri decorum.
Hac pictura equidem voluit nihil ipsa vetustas
Significare aliud, quam quod pastoris honesti,
Pontificisque pii, summum est super omnia munus.
Is semper templum debet gestare (3), sibi quo
Commisissum populum doctrina pascere sana,
Nec curas alias animo gestare priores;
Deinde securi etiam sordes ressecare pendens (4):
Quidquid et arboribus teneris, plantisque, nocere
In vita posset, studio delebit eodem.

NOVEMBER.

SUPPLEMENTUM

DE PURGATORIO, ET ANNUA COMMEMORATIONE

FIDELIUM DEFUNCTORUM.

Orationes et sacrificia pro fidelibus in pace Ecclesiae mortuis ab ipso christianae religionis exordio oblata fuisse, potest ex Augustini sermone 52 de verbis apostoli: « Hoc, inquit, a patribus traditum universa observat Ecclesia, ut pro eis, qui in corporis et sanguinis Christi communione defuncti sunt, cum ad ipsum sacrificium loco suo commemorantur, oratur: ac pro illis quoque id offerri commemoretur. » Tradit alibi S. Doctor non esse praetermittendas « Supplicationes pro spiritibus mortuorum, quas faciendas pro omnibus in christiana et catholica societate defunctis, etiam tacitis nominibus quorumcumque, sub generali commemoratione suscepit Ecclesia; ut, quibus ad ista desunt parentes, aut filii, aut quicumque cognati, vel amici, ab una eis exhibeantur pia matre communi. » Sic ille libro, de Cura pro mortuis, cap. 4.

Sed diem specialem, huic generali commemorationi deputatam, in antiquis Ecclesiae monumentis

(1) Id applicare licet B. Joannae, uxori Chusa procuratoris Herodis, atque uni earum mulierum, quae Christo magistro ministrabant de fuscitibus suis, ut est apud Lucam, vers. 8. cap. VIII. Solet enim sancta haec femina plagi, lagunculam ferens in canistro; unde colligas vini curam habuisse in ministerio Domini.

(2) Auctore Gaspare Bruschio, Egrano, poeta laureato, et comite Palatino, qui et versiculos hosce composuit. Exstant pag. 160, editionis renovatae an. 1682, in-4to, cui titulus: « Chronologia monasteriorum Germaniae praecipuorum, ac maxime illustrium; in qua origines, annales, ac celeberrima ejusque monumenta bona fide recensentur. » Bruschius vitam clausit an. 1539, aetatis 42, ab infensissimis nobilibus in aditu silvae ejusdem interruptus.

(3) Quod sinistra templum gessit, eo forte designatur conditum ab eo institutumque sacrum virginum coenobium, quibus se aggregavit ipsa ducis Bavariae filia, nomine Brigida. Obiit S. Wolfgangus anno 994, die 31 octobris.

(4) Securi illa fere significantur abusus ejus opera ressecit, praesertim in reformatione monasterii S. Emmerani, cui dignissimum abbatem praefecit B. Romualdum, cum imperidem id ab episcopo Ratibonensis administrari se possideri soleret, non atque gravi monastico disciplinae detrimentum. At simplicius videtur, cum societatem religio ad aedificationem vel coenobii, vel templi.

nullam reperimus. Primus id excogitasse anno 998 vulgo creditur sanctus Odilo, cluniacensis abbas, et sui seculi ornamentum; ita enim refert ad eum annum Sigebertus. Beatus vero Petrus Damianus: « Venerabilis, inquit, pater Odilo per omnia monasteria sua constituit generale decretum, ut, sicut primo die mensis novembris, juxta universalis Ecclesiae regulam, omnium sanctorum solemnitas agitur: ita sequenti die in psalmis, et eleemosynis, et praecipue missarum solemnibus, omnium in Christo quiescentium memoria celebretur. » Non desunt tamen, qui hanc institutionem tribuant vel Bonifacio IV papa, qui e vivis excessit an. 615, vel Joanni XVI, Odilonis praecibus excitato. Lege Cajetani Mariae Merati addita-menta ad Gavantum, tome II, parte 1, pag. 547: sed et pondera haec Amalarii verba, qui anno 810 florebat: « Post officium sanctorum, ait de ord. Antiphon. cap. 65, inserui officium pro mortuis; multi enim transierunt de praesenti seculo, qui non illico sanctis conjunguntur, pro quibus solito more officium agitur. »

Naturae autem, ut patet, ista commemoratio fide Ecclesiae, nunc, et olim, ex verbo Dei scripto traditoque docentis « purgatorium esse: » Animasque ibi detentas, fidelium suffragiis, potissimum vero acceptabili altaris sacrificio juvari. » (Syn. Trident. sess. 25).

Verum « quis sit, et ubi locus ille: quodve poenarum genus animae illic sustineant; an tantum tristitia ejusdem et doloris, ob dilatam beatitudinem: an quod obscuro quodam et caliginoso carcere recludantur: vel igne corporeo torquantur, quo excoquitur ac purgatur quicquid in ipsis sordium superesse potest; pariter quae sit mensura, quis modus, quae duratio, quis minister hujus poenae, Ecclesia silente nec definiente, certo affirmare nec possumus, nec debemus; » ut recte observat Honoratus Tournely Tract. de Deo, etc., quest. 12, art. 2, sub init. Et ipsi tridentini patres ubi asp. « incerta (de purgatorio) evulgari ac tractari » vetant.

Ceterum, Tournely non dissimulante, eo propendet communior opinio theologorum, ut existimet vero igne animas illas torqueri. Adde ego ita receptam esse apud plebem in universa Ecclesia latina, ut minime ferendus esset pictor, qui purgatorium oculis exhibens, piccolares ab illo flammis excluderet. Quid praeterea observari hac in re expediat, his verbis edocet auctor a me frequenter adductus: « Imago purgatorii ita fieri debet, ut dolor simul et suavitatis quam maxime exprimantur, animarum scilicet, quae cruciantur ibi, et sese evasuras sciunt. Affectus isti diversi, egregie expressi, cernuntur ex cera inter nostrae bibliothecae (ambrosianae) signa, et tabulas; quarum una totidem capitibus desperationem inferorum, purgatorii luctum, et paradisi gaudia ostendit. Poterunt etiam purgatorii poenis inseri figurae aliquae angelorum, qui vel consolentur animas, vel ad supplicia ipsas deducant, vel inde eximant. Sed satius erit, juxta meliorem sententiam, removere a purgatorio figuram omnem demonum; cum satis ibi supplicii sit;

etiam absque horum sevitia et foeditate. » (*Fred. Borromaeus, de Pictura sacra, lib. II, cap. X.*)

SUPPLEMENTUM ALTERUM

DE S. HUBERTO, EPISCOPO LEODIENSI.

Cujus memoria celebratur tertia die novembris. Ejus historiam omnium ad hanc diem accuratissime tractavit Joannes Robertus, sive Roberti, e soc. Jesu doctor theologus; ex cujus calculis Hubertus anno 656 natus, anno 683, inter venandum, conspecta Christi crucifixi, infra cervi cornua, imagine, ad Dominum convertitur. Anno 683 gignit S. Floribertum, quem postea successorem habuit, et uxore orbat. Tungrensium, seu mavis Trajectensium, episcopus creatur an. 697. B. Lamberli, decessoris sui, corpus unaque sedem episcopalem Leodium transfert, anno 709. Demum in villa sua Furse Ducum, vulgo *ter Dueren*, in Brachbanto moritur an. 727.

Gesta ab illo in episcopatu litteris mandavit anonymus quidam ei synchronus, a Sürio primum editus: cætera scriptores recentiores, quorum unus, capite primo e tribus ab Joanne Roberti vulgatis, pag. 7, sic habet: « Feritur autem quod quadam die solemni, quando alii christiani, seu vicini ejus, pergebant ad ecclesiam, ipse, vanitatibus mundi deditus, pergebat ad venationem. Et ecce apparuit ei quidam cervus, qui infra cornua sua gestabat signum S. crucis. Audivit insuper quamdam vocem dicentem sibi: Nisi converteris ad Dominum per sanctæ vitæ propositum, descendes velocius ad infernum. Quo audit, descendit illico de equo suo, adorans Dominum qui sibi apparuerat, et promptum se exhibens ad faciendum quod monuerat. » Memorat inde scriptor ille, ut, Ebroini tyrannidem fugiens Hubertus, relicta Francia Sequanorum, ad militem principem Pipinum in Austrasiam venerit. Editor vero Robertus, *quæstione tertia hubertina*, visos ait sibi veteres et optimæ fidei codices mss., idem cervi miraculum referentes, quod et diuturna traditione et sculptis ac pietis iconibus, et denique principum regumque donariis, poni extra dubitationis aleam arbitrat. Optandum tamen foret id argumentis efficacioribus adstrui. Robertinos enim illos codices, traditionem, icones, donaria, undecimo seculo vetustiora esse, unde probatis? Si libri illi melioris notæ fuissent, quam is e quo miraculum exscripsi, eos haud dubie præ isto Robertus edidisset. Aique populari duntaxat rumore nixum eum qui editus est, auctor ipse indicat vocula *feritur* narrationi suæ præfixa. Et erratum ab eo, cum ait cervum in Sequanos conspectum, pertendit ipse Robertus, quod constet Hubertum in Austrasia educatum fuisse. « Nam, inquit pag. 348, præter quum quod mss. codices id passim tradunt, rectius etiam cum eo cohercet, quod ad S. Lambertum instruendus mittitur, qui utique apud Austrasios agebat, procul a Sequanis. »

Tot est, B. Hubertus venantis habitu pingitur, cum-

que sibi tutelarem, ante annos plus 700, venatores arduennates elegerunt, jam tum soliti sancto pontifici quotannis et venationis primitias, et decimam prædæ partem offerre. Alibi, dicata ejus cultui die, summo mane, sacra peragi laudanda consuetudine curant, quibus ante venatum intersunt.

CAPUT XLVI.

De numero et pictura coronatorum martyrum.

Coronatorum porro quatuor festum incidit in octavas omnium sanctorum: simul etiam quinque martyrum, Claudii, Nicostrati, Symphoriani, Castorii, atque Simplicii (1).

Sed circa hos sanctos duplex est sculptorum et cæmentariorum quorundam error. Unus quod suos patronos vocent quatuor coronatos, cum sint quinque prædicti, a quatuor coronatis (2) diversi, ut ex gestis et Breviariis constat. Quare si molestius plebeis foret quinque martyrum nomina exprimere, vocent patronos suos, aut coronatos, aut quinque coronatos: non autem falso, quatuor coronatos.

Alter error ex dictis dependet. Pingunt enim quatuor coronatos cum instrumentis sculptorum et cæmentariorum, cum ea forent quinque prædictis martyribus applicanda. Itaque, qui in errore versantur, eundem, ut nimis manifestum, agnoscant et corrigant.

CAPUT XLVII.

Pictura Martini vestem scindentis.

A coronalis ad Martinum, sanctissimum episcopum (3), transeamus, cujus chlamydem dividens pictura, non solum Ambianis, ubi eam divisit, celebris est, sed per totum orbem christianum. Factum autem illud describit sanctus Severus Sulpicius (*initio Vitæ*, [cap. 2]: « Quodam tempore, cum jam nihil præter arma et simplicem militiæ vestem haberet, media hieme vis algoris exstingeret, obvium habuit in porta ambianensis civitatis pauperem nudum; qui cum prætereuntes, ut sui misererentur, oraret, omnesque miserum præterirent, intellexit vir Deo plenus, sibi illum, aliis misericordiam non præstantibus reservari. Quid tamen ageret? Nihil præter chlamydem (4), qua indutus erat, habebat. Jam enim reliqua

(1) Passi sunt sub Diocletiano, anno 303 (*Baron. aa. hunc an. n. 113*).

(2) Hi biennio post interfecti: eorum nomina Severus, Severianus, Carpophorus, et Victorinus. *Baronius, ibid.*, qui et observat artem statuariam illo tempore collapsam esse, quod ejus facultatis opices, propemodum omnes ad christianam fidem conversi, neque deus, neque die sacra vellent exculpere. Unde factum, ut quæcumque Romæ visuntur, imperante Diocletiano facta simulacra, rudè quiddam et informe referant.

(3) De anno mortis ejus gravis est controversia: verisimile obitus circa 597.

(4) Notent pictores cum albi coloris fuisse. Venantius Fortunatus, lib. 1 de *Vita S. Martini* (*Biblioth. PP.* edit. 1677, tomo X, p. 598):

*Huc se veste tamen lectum obtulit ipse creator:
Martiniq[ue] chlamys læxit velamine Christum.
Nulla augustorum meruit hunc vestis honorem:
Militis alba chlamys plus est quam purpura regis.*

in opus simile consumpserat. Arrepto itaque ferro quo accinctus erat, medium dividit, partemque ejus pauperi tribuit: reliqua rursus induit. Interea de circumstantibus ridere nonnulli, quia deformis esset et truncatus habitu videretur. Multi tamen, quibus erat mens sanior, aliis gemere, quod nihil simile fecissent, cum, utique plus habentes, vestire pauperem sine sua nuditate potuissent. Nocte igitur insecuta cum se sopori dedisset, vidit Christum chlamydis suae, qua pauperem tlexerat, parte vestitum. Invenit diligentissime Dominum vestemque quam dederat jubetur agnoscere. Mox ad angelorum circumstantium multitudinem audit Jesum clara voce dicentem: Martinus, adhuc cateclumenus, hac me veste contexit. Vere memor Dominus dictorum suorum, (qui ante praedixerat, (Matth., XXV, 40): Quamdiu fecistis haec uni ex minimis istis, mihi fecistis), se in paupere professus est vestitum fuisse: et ad hoc confirmandum tam boni operis testimonium, in eodem se habitu quem pauper acceperat, dignatus est ostendere.

Succinctus idem narrat sanctus Fortunatus (lib. X. *Carnitum variorum*):

Anblanis tremulum coracens Martinus egenum,
Dividit chlamydis suae ope membra tegit.
Sed coram angelicis turmis se hanc, nocte silente,
Pauperis in specie, Christus habere refert.

CAPUT XLVIII.

Pictura Elisabeth cum tribus coronis.

Die decima nona natalem habet Elisabeth, regis Hungarorum filia (1), xenodochiorum et pauperum amantissima. Haec pingitur cum tribus coronis, ut significetur vitam sanctissime transigisse in statu virginali, maritali et viduali (2); quomodo hanc picturam explicat Jodocus Clichthoveus integro sermone quem unicum edidit de natali hujus sanctissimae viduae; in quo pro themate assumit illud Ecclesiastici (cap. XLV, 14): *Corona aurea super caput ejus* (3).

CAPUT XLIX.

In picturam Praesentationis beatæ Mariæ.

In Praesentationis autem beatæ Mariæ imagine, certum est quod principaliter per eam significatur: videlicet, beatissimam Virginem vovisse virginitatem; sicut ex ejus verbis (Lucæ II, 34): *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?* multi annotaverunt, ut Augustinus (in libro de sancta Virginitate, cap. 4), Gregorius Nyssenus (in *Homilia de Christi*

nativitate), Beda (in *Lucam*), Bernardus (*Homilia 4 super: Missus est: et in sermone, super: Signum magnum apparuit in caelo*), et Hugo de sancto Victore (1) (cap. 1 de *perpetua virginitate Mariæ*).

Conantur etiam nonnulli exprimere ex libello de ortu beatæ Mariæ, qui est apud Hieronymum, quod triennis absque ductu ascenderit per quindecim gradus templi (2). Verum quæ dicuntur de quindecim gradibus templi, plane incerta esse annotavit reverendissimus D. Jansenius in psalmo CXIX.

Neque omnino certum est an triennis fuerit praesentata; quamvis hoc paulo plus probabilitatis habeat ex græcis aliquot scriptoribus, apud metaphrastem. Quibus adde Nicephorum libro primo, cap. septimo (3).

SUPPLEMENTUM

AD LIBRI III CAPUT XLIX.

DE S. CÆCILIA, VIRGINE ET MARTYRE.

Hæc una est ex quatuor illis, quarum nomen antiquitus in missæ canonem insertum. De ejus vita nihil exploratum habemus, præter hæc excerpta ex libro Sacramentorum S. Gregorii papæ, præfat. ad missam S. Cæcilie, tomo III operam, edit. Paris. 1705, col. 141: « Cujus [Dei] munere beata Cæcilia in virginitatis proposito, et in fidei confessione sic roborata est, ut nec ætatis lubrico ab intentione mutaretur, nec blandimentis carnalibus demulceretur, nec tormentorum immanitate vinceretur: sed, servando corporis ac mentis integritatem, cum virginitatis et martyrii palma æternam mereretur adipisci beatitudinem. » Nam Acta beatæ Cæcilie, a Surio edita, tametsi Bedæ superent ætatem, parum tamen habere veritatis et verisimilitudinis censent Tillemontius (4) et Joannes Gar-

(1) « Tous les pères et les interprètes catholiques établissent par ce passage (Luc. II, 34), contre Calvin et les autres, un propos, une volonté déterminée, un vœu même selon quelques pères, de garder sa virginité. » Bossuet, seconde instruct. pastorale sur le N. T. de Trésor, edit. Paris. 1705, p. 54.

(2) Habet hæc Evangelium de nativitate Mariæ, n. 6, Codex apocryphus N. T. ab Joh. Alb. Fabricio vulgato, pp. 21-22. Et Protevangelium Jacobi, num. 7, ibidem, pagus 85-86.

(3) Et libro secundo, capite 3, ubi locum allegat, velut ex S. Evodio, episcopo antiocheno, toti antiquitati ignotum, atque ideo a Baronio, aliisque rejectum. Eadem prope habet *Homilia citata* Nyssenus, qui et apocrypham quandam historiam profert. Item *Tragœdia Christi patientis*, cum Nazianzeno eâ solita. Ceterum satis antiquam esse apud Græcos Praesentationis marianæ solennitatem, ostendunt *Emmanuelis Comneni* imp. constitutio apud Antiochenum, in *Nomocanonibus* Pothii, tit. 7, cap. 1, et sermones B. Geronii, patriarchæ Constantiniani, ac Georgii, episcopi Nicomediensis, quos latine redditos exhibet Surius, tomo VI novemb. et, et græco manuscripte videt Baronius, legendus ad *Martyrol.* novem. 21 novemb., annot. 2. Dicitur Germanus ait B. Virginem in sanctis sanctorum habitasse: « Ubi non saepe, sed semel solum in anno, sacerdos ingreditur peragat cultus mysticus: illuc virgo, ut ita perpetuo maneret, a suis adducitur parentibus. » Quod ita forte intelligere possis, ut B. Mariæ, non in ipso loco sanctissimo, sed in proxima cella habitaverit. Alioquin Germanum agere concilium cum Paulo scribente, *Met. IX, 7*, « it secundo (tabernaculo, seu in sancta sanctorum) semel in anno solum pontificem introisse. »

(4) Mém. pour servir à l'Hist. ecclésiast., edit. Paris. t. III p. 109.

Hic enim habitus fuit eorum apud Romanos militum, quos statum preeritas et forma commendabat: qui in pugna imperatorem circuebant ac defendebant, candida veste conspicui. Hinc dicti candidati apud Ammianum, Marcellinum, lib. XV, cap. 5, et alibi. Docet Vegetius « candidatos milites dictos, principales, quique privilegiis muniuntur. » Inscriptio Romæ in basilica S. Petri ad vincula: HIC POSITUS EST. ANTOCEROS, CANDIDATUS, PRUDER. (Ex Cangii Glossario mediæ et infimæ latinitatis.)

(1) Mortua an. 1231, ætatis 25.

(2) Quod idem præstitit alia Elisabeth, regina Portugalie, defuncta 4 Julii 1336.

(3) Ubi tamen legitur: « Super mitram ejus. »

nerius : idem sentiunt antnerpienses hagiographi, ut facile colligitur ex iis, quæ jam scripserunt, agentes ad 14 aprilis de SS. Valeriano ac Tiburtio, tum ad 23 maii de S. Urbano pontifice.

In Actis autem illis hæc leguntur : « Venit dies, in quo thalamus collocatus est. Et, cantantibus organis, illa [Cæcilia] in corde suo soli Domino decantabat, dicens : Fiat cor meum et corpus meum immaculatum, ut non confundar : et, biduanis ac triduanis je juniis, orans commendabat Domino, quod timebat. Invitabat angelos precibus, lacrymis interpellabat apostolos, et sancta omnia Christo famulantia exorabat, ut suis eam deprecationibus adjuvarent, suam Domino pudicitiam commendantem. » Nemo dubitaverit hinc excerptas esse romani Breviarii antiphonas, quarum prima : « Cantantibus organis, Cæcilia Domino decantabat, dicens : Fiat cor meum immaculatum, ut non confundar. »

Porro ex his prave intellectis fluxit consuetudo pictorum, Cæciliam, organa pneumatica digitis errantibus pulsantem, exhibentium : fluxit consuetudo musicorum, eam, ut patronam suam, invocantium. Errant hi et illi. Nam, ut omittam incertam fidem Actorum ante recitatorum, et vagam significationem vocis organa, quolibet instrumenta complectentis, nusquam omnino legitur B. Cæcilia musicam seu calluisse, seu tractasse. Nec aliud ex ejus Actis elicies, quam quod ea die, qua parabantur illi carnales nuptiæ, pulsata sint excitandæ lætitiis organa, a quibus castissima virgo, perinde ut a nuptiis ipsis, abhorruit.

Superest, ut ne pictores in posterum organa musica Cæciliæ apponant, nisi forte pedibus ejus calcanda : item ut aliud sibi patrocinium advocent e caelo musicis; quale non difficile reperient, quandoquidem e cœlitibus multi operam eorum arti navarunt : imprimis, rex idem et propheta, David, qui « stare fecit cantores contra altare, et in sono eorum dulces fecit modos, » ut loquitur Siracides (Eccli. XLVII, 11). Deinde Gregorius Magnus, qui scholam cantorum in ecclesia romana, instituit ac rexit (1) : S. Germanus episcopus, qui paria fecit in ecclesia parisiensi (2). S. Odo, e tyronensis ecclesiæ cantore cluniacensis abbas, qui ad vitæ usque finem operibus

musicis incubuit : S. Aldricus, ex precentore metensi Genomanorum episcopus ; hic, « admodum juvenis, « cantum romanum, atque grammaticam, sive divinæ Scripturæ seriem, humiliter discere meruit, quibus pleniter atque doctissime instructus est ; » ita enim Vitæ illius scriptor, *tomo tertio Miscellaneorum Baluzii*. Longam aliorum seriem adjungere possem : sed, ut brevitati consulam, unicuique subjecio S. Dunstanum, cantuariensem archiepiscopum, de quo Osbornus in ejus Vita, *Actis sanct.* inserta, *tomo IV, maii, pp. 361 362* : « Sicut David... vasa cantici [id est musica instrumenta] habuit, quia usum illorum non nisi in divinis laudibus expendit. » Et ibidem : « Quamvis omnibus his [philosophicis] artibus magnifice polleret [Dunstanus], ejus tamen multitudinis, quæ musicam instruit, eam videlicet, quæ instrumentis agitur, speciali, quadam affectione, scientiam vendicabat : sicut David, psalterium sumens, citharam percutiens, modificans organa, cymbala tangens. » Rursus : « Cum videret dominum regem secularibus curis fatigatum, psallebat in tympano, sive in cithara, sive alio quolibet musici generis instrumento ; quo facto tam regis, quam omnium corda principum, exhilarabat. »

Ut autem ingenue fatear, per quem profecerim, materiam hujus supplementi magna ex parte suggestit auctor libri, cui titulus : *Variété historiques, phy siques, et littéraires : Paris, 1752, tom. III, part 1, pp. 242-270.*

CAPUT L.

De beate Catharinæ imagine.

De sanctissima porro Dei martyre Catharina, notum est, quod pingatur patrem pedibus suis contemns, quia de eo per martyrium triumphavit. Sed vulgo persuasum est eum esse Maxentium, Romanorum imperatorem : cum docti viri asserant Maxentium imperatorem nunquam Alexandriæ tyrannidem exercuisse. Ideo romanum Breviarium patrem quidem Maxentium vocat (1), sed nulla tituli dignitate addita.

(1) In hodierno Breviario nulla Maxentii mentio est : nulla patris Catharinæ, quem alii Costum vocant, et Alexandriæ regem faciunt. Cæterum Actis ejus nullam debere fidem, una vox est omnium eruditiorum. Hesselius in *Censura Passionis sanctorum*, folio 1° post *Ulu* : « Vita S. Catharinæ, quæ incipit... Tradunt Annales, suspecta est mihi, etsi martyrem venerit. Dicit enim, cap. 12, Platonem de Christi majestate dixisse, quod signum ejus est circumrotundatum et decussatum ; quasi ipse noverit Christum crucifigendum. » Et cap. 13, » etc. Molanus ad *Usuardum*, edit. Lovan. 1568. co. 111. verso : « Passio beate Catharinæ, quæ passim habetur : Tradunt annales, etc. exstat impressa nomine Rabbani abbatis. In ea tamen, sicut et in Simeonis metaphrasi de *Acaterina*, magnis viris nonnulla displicent ; ut hic locum habeat Gelasii admonitio : Nos tamen, cum sancta Romana Ecclesia, omnes martyres, et eorum gloriosos agones, qui Deo magis quam hominibus noti sunt, omni devotione veneremur. » Baronius ad *Martyrol. rom.* 23 nov., annot. 4. a. In Actis ejus (Catharinæ) haberi aliqua, quæ corrigantur nullus, qui illorum temporum res gestas noverit, inficias ferit ; ut inter alia illud de Maxento, ejus loco Maximianus restitutus est. » Antnerpienses hagiographi, in *Ephemeridibus græco-mosis, tomo primo muti præfixis*, p. 31 : « Hæcathernam Græci, Latini Catharinam appellant. Acta apud utrosque, quantum habent admirabilitatis, tanto etiam plus difficultatis patiuntur

(1) Vide supra, col. 275. notat. 1.
(2) Obiit sanctus antistes, prope octogenarius, anno 578. De illo Venantius Fortunatus, libro II, poemate 11 :
Celsa Parisiaci cleri reverentia, pollens
Ecclesiæ gemus, gloria, munus, honor
Carmine Davidico divina poemata pangs,
Cursibus assiduis dulce revolvit opus.
Inde sacerdotes, leviticos hinc micat ordo...
illi jam senio, sed et in bene vestibus albeni,
Ut placeat summo picta corona Deo.
In medio Germanus adest antistes honore,
Qui regit hinc juvenes, subrigit inde senes.
Levitæ præeunt : sequitur gravis ordo cantantum ;
Hos gradiendo movet, hos moderando trahit :
ipse tamen sensim incedit, velut alter aaron ;
Non de veste nitens, sed pietate placens....
Pervigiles noctes ad prima crepusculâ jungens,
Construit angelicos turba verenda choros.
Pontificis monitis clerus, plebs psallit, et infans ;
Vide, labore brevi, fruge replendus erit.
sub pede Germano felix exercitus hic est ;
stans, tendit manus, et tua castra juvat.

Quare ego potius laudarem patrem non depingi ut imperatorem, quam, ex vulgi opinione, romani impetii augustum.

ad obtineendam fidem. Nihil leve obicitur molestia circa sacri corporis ad montem Sinai translationem, indubitabilem illam quidem quodam substantiam; sed, quoad auctores ejus ac tempus, perquam obscurum. » Tillemontius, *not. pour servir à l'hist. ecclési.* edit. Paris. t. V. p. 447, de eadem agens: « Nous sommes contraints d'avouer que nous n'avons pas un seul point de son histoire, que nous puissions dire être assuré. » Joannes Baptista Ladvocat, Sorbonae doctor, *Diction. Historique portatif*, Paris 1760. t. I, pp. 240, 251: « On n'a rien de certain touchant sainte Catherine vierge et martyre; et l'on n'en parle qu'au commencement du IXe siècle, trouvée sans corruption dans la montagne de Sinai en Arabie. Les chrétiens de ce pays prirent ce corps pour celui d'une sainte martyre, qu'ils nommèrent Catherine, c'est-à-dire, pure et sans tache, et lui rendirent un culte religieux, qui passa aux grecs et aux latins. » Ultra has metas progressus erat Joannes Ladvocat, vir, ut notum est, immodice crisi deditus, de quo refertur ab Adriano Valerio (a): « M. de Ladvocat, docteur en théologie, avait rayé de son calendrier sainte Catherine, vierge et martyre. Il disait que sa vie était une fable: et pour montrer qu'il n'y ajoutait aucune foi, tous les ans, au jour de la fête de cette sainte, il disait une messe de Requiem. C'est de lui-même que je tiens cette particularité. » Quod B. Catharinae meminit Bedae et Adonem affinitat Baronius, ubi sup., vanum est, cum adscriptum Bedae Martyrologium illo longe recentius sit, et Catharinae mentio nulla extet in genuino Adone, sed tantum in adiutamentis et ibris.

Ceterum, legitur in Græcorum Menologio: « Commémoration sainte magne Ecatherine. » Et beatam martyrem singulari veneratione prosequatur S. Paulus anachoretæ e silitarum (scu in columnis degentium) classe, anno 156 vitam finit. Sic enim fidelis ejus viue scriptor apud Baronium ad alchem. an. n. 6: « Allorum quidem sanctorum memorie hilaritatis animum Paulo dabant, martyris vero Ecatherine non solum voluptate sanctum replebat, sed propemodum exultatione et triumpho. Etenim celebrabat illam non corporis tantum sensu, sed admixta simul spirituali letitia, aut potius precipuum id erat quod spiritus daret. » Idem Baronius ad an. 507, n. 31, Catharinam non expresso nomine designari putat ab Eusebio, *hist. eccl. lib. VIII, cap. 27* (b), cujus verba recitat ex versione Christophoroni (c). Vetus ille scriptor enarrat: Maximini tyranni avaritia, temulentia ac projecta libidine, insaniam ejus in christianis sævitiam depingit, quæque viri erant. « ferre maluerunt quam Dei cultum cum idolorum veneratione commutare. » Mox subiicit: « Atque ex mulieribus non minus ipsis viris a doctrina divini verbi animatis reboratisque, pars, eodem cum viris certamina subeuntes, æquæ virtutis premia reportarunt, pars ad corruptelam et obscenam libidinis turpitudinem vitæ atractæ, vitam ciliis interfectioni quam corpus dedecori tradere instituerunt; sola namque mulier quædam christiana inter alias a tyranno adulteri libe turpificatas ex alexandrinis mulieribus nobilissima splendidissimaque, Maximini animum libidine furentem et lascivientem laxemperantia, magnitudine quam altissimi animi devicti, quæ quanquam aliis rebus, ut opibus generis, splendore et exquisita doctrina insignis fuit, tamen ista omnia pro pudicitia postulatavit. Istam quidem Maximinus, licet sæpe crasset uti huius cupiditati obsequeretur, eaque denegasset, neque meri paratam ostenderet, tamen interficere non potuit (quippe libido potius quam iracundia mentis suæ tenebat imperium), sed illam fuga multatam omnibus facultatibus spoliavit. » Fatendum sane plura hic esse quæ in Catharinam apte quædant, pauca quæ minus congruant.

Hæc justo forte longiora clauda brevi observatione de sanctæ virginis imaginibus. Nota cur illi asponatur, eaque gladiis armata notissimum est; ac cum in romano Breviario securi percussa dicatur, miror ensem in ejus dextera collocari, vel etiam gladio demendum illi caput exprimi, ut fictum in elegantia pictura quam videre est Loodii in ecclesia ejus nomine insignita.

(a) Valeriana, pag. 36.

(b) In editione Henrici Valesii, c. 14, p. 254.

(c) Edit. colon. 1570, pp. 208, 209.

CAPUT LI.

De cruce sancti Andreæ.

Mense novembri postremus est sanctus Andreas, vocatione inter apostolos primus: cujus crux religiosissime asservatur ad sanctum Victorem. Ex qua constat nonnihil in ejus pictura aberrare domum burgundicam; quod tamen cum bona ejus venia dictum sit. Robertus enim Canalis, episcopus arboricensis (1), (in libris de *Re gallica*) ob hanc discrepanciam aliquoties notat Burgundie principes insigne suum crucis falso appellare divi Andreæ (2), ubi intersectio fit ad angulos partim obliquos, partim rectos: cum crux Andreæ ad sanctum Victorem Massiliæ eandem cum cruce Christi figuram habeat (3); signum enim ligno affixum est ad angulos rectos (4).

DECEMBER.

CAPUT LII.

De malleo sancti Eligii, et calice sanctæ Bargaræ.

Mense decembri, qui Alemannis dicitur mensis Christi, ipsis kalendis occurrit Eligius episcopus (*), qui cum malleo pingitur, quia fuit aurifaber ante episcopatum (5): et, inter cetera bonorum insignia, multa sanctorum, auro, argentoque, et gemmis, fabricavit

(*) Prima editio: Eligius, noviomensis episcopus (6), et Fiandriæ (7) apostolus.

(1) Inno abricensis in inferiore Normannia. Obiit in patria urbe Lutetia Parisiorum, an. 1160.

(2) Nempe decussatam crucem; nam ut Hieronymus ad Jerem. et caput XXXI: « Decussare est per medium secare; veluti si duæ regulæ concurrant ad speciem litteræ X, quæ figura est crucis. » Quo schemate patriarcha Jacobo imposuit et intermutatis manibus (Joseph) benedixit, et quidem ita transversim obliquatis inter se, ut Christum (crucifixum) deformantes, jam tunc portenderent benedictionem in Christum futuram. » (Tertullianus, de Baptismo, cap. 8.) Frequens est forma hujus crucis in symbolis gentilibus, et Gallis dicitur *sanctoir*.

(3) Constat saltem Andreæm crucifixum fuisse, primum ex Sophronii adiutamentis ad Hieron. de scriptor., cap. 2, dein ex Fausto monacho apud Augustin. l. XIV in eam scripto, cap. 1; præterea ex Petri Chrysologi, sermone 155, edit. Rothomagi. 1640, p. 406; denique ex veteri hymno Damascii somnie edito, Biblioth. PP. edit. Parisien. 1644, tom. VIII, p. 844. Fixum ad arborem olive rectam (in *hæc* *hæc* *hæc*) narrat pseudo Hippolytus, Anacario II ad Biblioth. PP., Paris. 1648, p. 852. Etiam in crucem actum et huiusmodi in ea pependisse scribunt presbyteri et diaconi ecclesiarum, Aclais in epist. ad universas ecclesias, edita Anno I Historiarum Aloyii riponensis, et in collectione Suri, 30 novemb., edit. Colon. 1618, p. 625 et seqq. Sed hinc epistolæ multa fides detrahant, ut videre est apud Tillemontium, note 2 ad S. André, edit. Brux. t. I, part. 3, pp. 1058-1065, ubi rem accurate discutit.

(4) Hic se hospitium in geometria Molanus ostendit, cum crucis decussatæ tam recti possint esse anguli quam vulgaris seu immissæ.

(5) Deinde et regie moneta pfectas. Exstant etiamnum aurei nummi Lutetia sub Dagoberto et Clodoveo cum nomen Eligii præferentes. Ad le Blanc, *hist. des monnaies de France*, pp. 50 et 54.

(6) Una cum S. Audeno consecratus anno 640, Dominica ante Ilianas, seu Rogationes, hoc est die 21 maii.

(7) Quæ tum subjecta diocesi noviomensi cum Tornacensi conjunctæ ab annis plus 160, nempe ab obitu S. Medardi. Porro Evangelium nuntiavit Eligius Flandrensibus, seu Bruggensibus, sicut Audoverpensibus, Frisonibus (nunc Federati Belgii trans Mosam incolæ), Suevis Cururiac vicis ac plerisque maritima Belgicarum oræ accolis. Obiit

sepulera : quæ recenset S. Audoenus, libro primo (*capit. 32*) Vita ejus (**).

(**) *Prima editio addebat* : Cujus librum manuscriptum (1) cum nunc ad manum non habeam, adscribam verba Meieri (*in Annalibus Flandriæ, an. 665*), qui sic eos recenset : D. Eligium, tornacensem episcopum, lego sanctorum Dionysii, Rustici, Eleutherii, Martini, Erixii, Germani, Severini, Piatonis, Quintini, Luciani, Genovefæ, Columbæ, Juliani, Chrysolii, Crispini, ac Crispiniani, sepulera auro et gemmis, Dagoberti regis impensis, (erat enim aurifex) exornasse.

Pridie autem nonas apud multos celebris est Barbara. Quæ pingitur aliquando cum calice, et corpore Domini in manu. Constat enim eam multis succurrisse, ne absque viatico, sive sacramento corporis dominici, discederet.

Usitatus cum turri pingitur, et tribus fenestris; notissima de causa. Nec inepte nonnulli, ut utrumque expriment, ad ostium turris calicem cum corpore Domini pingunt (2).

Quid autem hic sit vitandum, potissimum iis qui scelerate vivunt, dictum est libro secundo, ex decretis synodi cameracensis (*cap. XXXVI [imo XXXV, col. hujus edit. 89]*).

CAPUT LIII.

De picturis sancti Nicolai.

Intra triduum sequitur festum Nicolai (3). Qui pingitur cum tribus pueris, sed tam obscure, ut vix sciam, quoniam referenda sit ea pictura. Tres juvenes milites naufragium passos a sententia judicis liberavit, qui eos hoc furtum injuste ad necem damnaverat, tunc enim temporis leges furtum non puniebant necesse. Tres filias prostituendas sua clancularia munificentia in pudicitia conservavit. Tres militiæ principes, apud Constantinum falso accusatos, eripuit a pernicioso jugulatu (**). Fertur etiam a plebeis, mulierem quamdam vesperi tres pueros occidisse, et in vase

(**) *Prima editio* : Passim etiam Nicolao appinguntur tres illi juvenes naufragium passi, quos Nicolaus a sententia judicis liberavit... Leges furtum non puniebant morte. Miratus vero sæpe sum, cur isti tam obscure Nicolao appingantur, ut vix animadverti possit, quales sint : sed putarim majores nostros id studio fecisse, ut et alia per hanc picturam intelligi

septuagenario major, kalendis decembris, anno (ut creditur) 634.

(1) Is editus est opera Surii ad 1 decembris, rursum a Luca Dacherio, *Spicilegii* tomo V, (*primæ edit.*) p. 147 et seqq.

(2) De B. Barbara sic hagiographi antuerpienses, *tomo I, mai, in prolegomenis, pag. 84* : « Sancta hæc martyr, quam apud Græcos Latinosque ævi sequioris est celebris, tam fuit ignota antiquioribus æque ac S. Catharina, quicquid hoc etiam commune habet quod Acta valde incertæ sint fidei. Sed minime incerta obscuraque sunt miracula in favorem moribundorum ad ejus invocationem patrata. Ad Tillemontium, *Hist. des empereurs, note 1 sur la persécution de Maximin, tom. III, edit. in-4º, p. 690*.

(3) De ejus imagine jam dictum aliquod supra, *libb. II, cap. XV*.

possint. Nam et tres filias... conservavit. Tres quoque militiæ principes... eripuit a pernicioso jugulatu. Scribitur præterea mirabile quid de imagine S. Nicolai, quam in chisticola domo repererat barbarus Telonarius. Quod, quia prolixius est, legat qui volet apud Aloysium (*in Vita Nicolai scholio 17*).

pro salitis carnibus reposuisse : eosque demum a Nicolao resuscitos esse. En quatuor ternaria. Sed ad quod eorum pictores respexerint, nondum exprimere valeo (1). In prosa de sancto Nicolao legitur :

Vas in mari mersum patri
Redditur cum filio.

Et hæc eos respexisse non dubito, ad significandum quod sanctus Nicolaus sit patronus nautarum et naufragantium, qui ejus adhuc viventis et absentis auxi-

(1) Haud dubium quin plerique ad quartum ternarium respexerint. Erat is ut est adhuc in ore vulgi, solebatque festivis dramatis exhiberi, quorum unum, lector, accipe descriptum e codice XIII seculi ad floriacensem S. Benedicti cenobium pertinente. Debeo illud auctori libri hoc titulo editi : *Varietés historiques, physiques et littéraires, etc., Paris, 1753, tomo III, part. 1, pp. 184-188*.

Primus clericus.

Nos quos causa discendi litteras
Apud gentes transmisit exteras,
Cum adhuc extendit radium,
Perquiramus nobis hospitium.

Secundus clericus.

Jam sol equos tenet in littore,
Quos ad pisces mergat sub aequore
Nec est nota nobis hæc patria :
Ergo queri debet hospitium.

Tertius clericus.

Senem quemdam naturum moribus
Hic habemus coram luminibus,
Forsan nostris compulsus precibus,
Erit hospes nobis hospitibus.

Simul omnes ad senem dicunt :

Hospes care, querendo studia,
Huc relictæ venimus patria;
Nobis ergo prestes hospitium,
Dum durabit hoc noctis spatium.

Senex.

Hospitetur vos Factor omnium,
Nam non dabo vobis hospitium,
Nam nec mea in hoc utilis
Nec est ad hoc nec (a) opportunitas.

Clericæ ad vetulam.

Per te, cara, sit impetrabile
Quod rogamus, est non utile;
Forsan propter hoc beneficium
Vobis Deus donabit puerum.

Mulier ad senem.

Nos his dare, conjux, hospitium,
Qui se vagant querendo studium
Sola saltem compellat caritas;
Nec est dampnum, nec est utilitas.

Senex.

Acquiescam tuo consilio
Et dignabor istos hospitio.

Senex ad clericos.

Accedatis, scholares, igitur :
Quod rogastis vobis conceditur.

Senex (ad uxorem) clericis dormientibus.

Nonne vides quanta marsupia?
Est in illis argenti copia;
Hæc a nobis absque infamia
Possideri posset pecunia.

lium invocaverunt. Sed cur tres pinguntur in vase, cum unus tantum filii mentio fiat?

Longe itaque praefero alteram Nicolai picturam, quae Romae est, et per Italiam alibi. Habet in una manu pedum, in altera librum, et super eum tres massas aur., quibus filiarum trium pudicitiam conservavit. Quam etiam picturam videre licet in nummis quibusdam expressam. Eandemque nonnulli observaverunt usitatum esse in insula Corfu (1), quae Nicolaum summa cum veneratione colit. Agnoscit eandem Germania. Joannes enim keisersbergensis sermones suos de vita monastica, quos, ad sorores sancti Nicolai in Undis, Argentinae habuit anno 1496, hunc in modum exorsus est: « Sanctus Nicolaus (cujus hodie dies festus agitur per totam christianitatem, praecipue autem in hoc, et in aliis locis, ubi patronus est) depingi solet cum tribus pomis aureis: et hoc ob notissimam eleemosynam, quam fecit in pauperem patrem trium

Petala.

Paupertatis omnes sustulimus,
Mi marite, quando vivimus,
Hos si morte donare volumus,
Paupertatem vitare possumus....
Evigiles ergo jam gladium;
Nunquam potes morte jacentiam
Esse dives quando vixeris;
Atque sciet nemo quod feceris.

Nicolaus.

Peregrinus, fessus itinere
Ultra modo non possum tendere;
Hujus ergo per sociis spatium
Mihî praestea, precor, hospitium.

Senex ad mulierem.

An dignabor istum hospitio,
Cara conjux, tuo consilio?

Petala.

Hanc persona commendat nimium;
Et est dignus ut des hospitium.

Senex.

Peregrine, accede propius;
Vir videris nimis egregius;
Si vis, dabo tibi comedere:
Quidquid voles tentabo querere.

Nicolaus, ad vocantem.

Nihil ex his possum comedere:
Carnem vellem recentem edere.

Senex.

Dabo tibi carnem quam habeo;
Namque carnae recente caro.

Nicolaus.

Nunc dixisti plane mendacium:
Carum Libres recentem vinum,
Et hanc habes magna nequitia,
Quam mactari fecit pecunia.

Senex et mulier.

Miserere nostri te petimus;
Nam te sanctum Dei cognoscimus:
Nostrum scelus abominabile
Nos tamen tam incommendabile.

Nicolaus.

Mortuorum afferte corpora,
Et contrita sint vestra pectora:
Hi resurgent per Dei gratiam;
Et vos flecto queratis veniam.

Oratio Nicolai.

Pie Deus, ejus sumus omnia,
Cadum, tellus, aer et maria,
Ut resurgant isti praecipias,
Et hos ad te clamantes audias.

Et post omnis chorus dicat: Te Deum laudamus.

(1) Sen Corcyra, Venetis subdita.

filiarum, quas prostituere deliberaverat, quatenus inde sibi victum acquirerent.

Fuit et tertia Nicolai pictura absque mitra, apud Italos. Sic enim scribit (in sanctorum Catalogo) Petrus Equilinus (**): « Fertur beatum Nicolaum jam senem concilio niceno interfuisse: et se quemdam arinum, fideli zelo, in maxillam percussisse: ob idque (1) a concilio mitra et pallio privatum exstulisse. Propter quod ut plurimum sine mitra pingitur. Sed dum aliquando missam beate Virginis, cujus erat devotus, in pontificalibus celebraret, et privationem mitrae ac pallii defleret, quasi zelo nimio fidei ablata, ecce, cunctis videntibus, duo angeli eidem astiterunt, quorum unus mitram, alius pallium, sibi divinitus restituerunt. » Verum nihil tale habet historia a Joanne diacono scripta: nec Petrus Equilinus affirmat, sed ferri dicit. Quare non immerito posterioribus Italis ea pictura displicuit (2). (***).

(**) Prima editio: Nicolaus pingitur quibusdam locis absque mitra; de quo sic habet Petrus de Natalibus (lib. I Catalogi, cap. 55): Fertur, etc.

(***) Prima editio: Verum istud non videtur valde certum; nihil enim tale habet historia S. Nicolai, a Joanne diacono conscripta: nec inter concilii niceni patres Nicolaus recensetur (5): et Petrus Equilinus non affirmat, sed dicit ferri. Simeon tamen Metaphrastes, et ex eo Breviarium romanum, Pii Quinti jussu editum, habent Nicolaum episcopum niceno concilio interfuisse: ibique, cum trecentis illis decem et octo patribus, arianam haeresim condemnasse. Verum, sive ei concilio interfuerit, maxillam ariani percussens: sive (quod potius crediderim) hoc modo non interfuerit, videtur mihi Nicolaus, cujus solius festum celebramus ex orientalis Ecclesiae episcopis (4), rectissime pingi absque mitra, ad significandum populo, quod omnes fere orientales Ecclesiae ab obedientia romanae sedis, ac a fidei integritate defecerint; propter quod nunc prementur dominio et imperio Turearum. Illud enim diligenter inculcandum est, in locis

(1) Veluti violatorem paulini praeccepti, quo vetatur episcopum esse « percussorem. »

(2) Extra dubium est calius B. Nicolai exhibitus etiam pluribus saeculis antequam sacrum ejus corpus Barium in Apulia transferretur, quo pervenisse constat 9 maii an. 1087. De miraculis eo apud Deum intercedente paratis haud minus liquet. Sed de gestis ab illo dum in vivis ageret nihil certi ad nos pervenit, nisi quod myrensis in Lycia episcopus seu metropolita fuerit. De utraque qua vixit hoc unum scimus, obisse ante Justinianum imp., qui nomine ejus insignivit eodem sacrum ibi se juxta Constantinopolim in Blachernis extructum. Probabile est B. Nicolaum anno 325 alicui synodo interfuisse.

(3) Scriptor libri cui titulus: *histoire des conciles généraux...*, avec des notes d'éclaircissement et de critique, etc., editi Paris. 1692, 8vo-4°, de alicui synodo agens, p. 39, ait: Nous avons perdu, avec les actes de cette fameuse assemblée la liste même des noms des saints évêques qui la composaient. Pour réparer en quelque manière cette perte, il a fallu avoir recours aux historiens ecclésiastiques du IVe et du Ve siècle qui nous ont conservé la mémoire des pères de ce concile les plus distingués par leur mérite et par leur sainteté. Et c'est dans leurs ouvrages que nous avons pris ce que nous allons dire là dessus en peu de mots. Tum pag. 43 inter eos antistes recenset S. Nicolaum, testem in margine proferens methodium in actis S. Nicolai.

(4) Crassus hoc error est quem la secunda édition de jure Molanus expungi voluit.

potissimum hæresi infectis, ut aliorum exemplo doceantur, quanto suo malo a fide naufragant: deinde ut rogemus Dominum Deum, ut tandem aliquando Ecclesias orientales, catholice Ecclesie ereptas a Turcis, qui in sua feritate confidunt (oratio *Ecclesie contra Turcas*), catholicis restituere dignetur. Nam et propter hoc campanæ in meridie signum dant fidelibus. Unde Platina, de Callisto III loquens: *Mandavit praterea, ut assiduo rogatu Deus flecteretur, in meridie campanis signum dari fidelibus omnibus, ut orationibus iuarent, qui contra Turcas dimicabant.* Quod ipsum etiam clarius patet ex Callisti super hoc edita bulla, quæ manuscripta existat Lovanii in collegio pontificio Adriani sexti.

CAPUT LIV.

Cur Ambrosius cum flagello pingatur.

Proxime apud Romanos sequitur festum Ambrosii (1). Quem beatus Vincentius, prædicator, notat in Lombardia cum flagello pungi, propter ingenuam loquendi libertatem, qua nec Theodosio imperatori peperit. Quæ narratio nota est ex historicis ecclesiasticis Theodoretis, et aliorum.

Addi potest secunda ratio, quia, quod doctorem fidei decuit, arianam perfidiam expulit ex Italia.

Est et tertia ratio, eaque, ut apparet, primaria, quod Mediolanensis, ipso invocato, ad Parabiagum victoriam sint adepti, anno Domini 1538. Ex quo tempore religiosa civitas, haud immemor accepti beneficii, divum Ambrosium cum flagello depictum, in æternam ejus rei memoriam, habere voluit: ut habet lectio tertia ambrosianæ ecclesie, in festo S. Ambrosii pro victoria, quod est 21 die februarii mensis.

Apiarium, sive alvearium, nonnulli ad pedes appingunt, propter miraculum examinis apum, quod Paulinus refert initio Vitæ ejus.

CAPUT LV.

De pictura conceptionis beatæ Mariæ.

Octavo die sequitur celebritas Conceptionis beatæ Mariæ. Quam ex osculo conceptam esse, fabulosum est et obscurum quorundam figmentum. Unde memini me legisse apud Robertum de Licio, episcopum aquinatem (*serm. 4 de Laudibus sanctorum*), ("acrem reprehensionem imaginis, in qua Anna et Joachim sub aurea porta se mutuo osculantur, cum subscripta rubrica: *Taliter concepta est beata Maria.* Videntur mihi hujus erroris occasionem desumpsisse ex apocrypho libro, qui inscribitur Protevangelium D. Jacobi, in quo sic habet impressum in Germania exemplar: *Et stabat Anna in porta, vidique Joachim*

(" *Prima editio*: Memini me in Oliverii Mailardi (2) sermonibus legisse acrem reprehensionem, etc.

[1] Ac etiam in variis ecclesiis proprio Breviario utentibus, ex. gr., in retomagensi. Hac autem die (7 decemb.) in episcopum ordinatus est anno 574. Obiit vero die 4 april. 597, ætatis 58.

[2] Oliverius Mailard aremoricus fuit, ex minore conventuali observantibus, obitus die 15 junii 1502, Brugis aliquandiu commoratus, ut est apud Sanderum in descriptione Brugarum. Claruit suis concionibus, in quibus, pro

versentem cum gregibus suis: et accurrens appensa est a collo ejus, dicens: Nunc cognosco quod Dominus Deus benedixit mihi vehementer, quia quæ eram sterilis, in utero habeo. Ubi ipsi videntur mihi, pro (habere) legisse (habere). Hoc aut simile quid eos respexisse putarim. Unde S. Epiphanius (*hæresi 80, contra collyridianos*): « Tametsi enim historia Mariæ, et traditiones habent, quod dictum est patri ipsius Joachim in deserto: Uxor tua concepit; tamen non quod sine conjugio hoc factum, neque sine semine viri: sed futurum angelus missus prævaticinatus est, ut ne qua hesitatio fieret, propter id quod jam ex Deo ordinatum est, et a Deo promissum. »

Porro sicut Canticorum liber recte applicatur beatæ Virgini: sic etiam suavis adinventionis est ea Virginis imago, in qua ei appinguntur, sol, stella, luna, porta cæli, lilium inter spinas, speculum sine macula, hortus conclusus, fons signatus, civitas Dei, et similia, adscriptis etiam verbis: *Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te: electa ut Sol: pulchra ut Luna: Stella maris: Porta cæli: sicut Lilium inter spinas, etc.* (1).

SUPPLEMENTUM

AD LIBRI III CAPUT LV.

DE S. LUCIA, VIRGINE ET MARTYRE.

« Sancta Lucia pingitur cum aliquo ejusmodi insigni, ex quo intelligatur, præcesse ipsam valetudini oculorum. Recte id sane, quod virginis hujus opem adversus oculorum morbos invocamus. Ostenderit enim ipsa fortasse res, et multis reddita salus, quod virginis ejus auxilium præsto sit laborantibus. Sed potuit fortasse etiam mos iste inde ortus esse, quod a superstitione Gentium abduci christianos oporteret. Cum enim salutare oculis numen esse Lucinam deam antiquitas existimaret, subditum martyris Lucie nomen ei vano numini fuit: et abrogata priore appellatione, retenta virgo ista et martyr. » Ita Fredericus Borromæus, *de Pictura sacra libro II, cap. 11.*

At mihi verisimile non est natam gothicis sæculis popularem pietatem, a vetere mythologia, plebi tam prorsus ignota, originem ducere. Quapropter accedo

more ævi sui, apocrypha et hadra cæcis et seris non pauca miscuit.

(1) Hanc typis ligneis expressam vidi in fronte libri ejusdem ab Jodoco Clithoveo scripti, editique Lutetia: Parisiorum, an. 1515. Querit Fred. Borromæus, *de Pictura sacra, lib. II, cap. 5*, qua ratione sit pingenda conceptio B. Mariæ, respondetque: « Nos censuimus fieri posse adolescentulam unam, tectam amictu suo, in magno aliquo splendore sedentem, eique splendori circumvolantes angelos majores et minores. Figurantque ipsam et angelos leviter tantummodo adumbratos faceremus, ita ut superveniente cæli fulgore illuminarentur, atque inter corbes eosdem splendores apparerent tres personæ divinæ, ipsæ quoque adumbrant leviter. » Mihi præ cæteris probatur inventa pictaque ab Antonio Coppel, ab aliis vero sapius ævi insculpta imago, cujus partem inferiorem occupat immanis draco terribis insidens, ac substratus Mariæ pedibus, quam exserto ore mordere aut et vorare frustra laborat. Superne Deus Pater, sub lucida vectis, dextram protendit imponique Mariæ vertici, quæ decussatis manibus et inclinato capite divinæ gratiæ influxum accipere ac percipere videtur.

(Dix.)

sententia Theophili Raynaudi, rem sic explicantis, opusculo de *Titulis cultas sanctarum specialis*, puncto 6., operum tomo VIII, pag. 514: « S. Lucia Syracusana, quia ejus nomen a *Luce* petitum est, coli solet ad loris usuram sanatione agrorum exorandam. Errant vero pictores, et errorem suum plebecula imponunt, pingentes hanc sanctam Luciam evulsis oculis; quos illi in disco exhibent, quasi eam oculorum effusionem a tyranno subiverit; et ideo ad versus oculorum agrestes privilegio divino gaudet; cum tamen ea oculorum evulsio non cadat in S. Luciam Syracusanam, sed in aliam multis seculis subsequutam; quæ ut procul delirum a se averteret, auditio quod is maxime caperetur oculorum ejus pulchritudine, ultro evulsos sibi manu sua oculos ad amasium transmisit. Quod insigne factum, relatum a Spinello in tractatione de Virginitate [nam. 6], ex Jacobo de Viriaco et Vincentio (Belvacensi) eleganti carmine descripsit Raderus [cap. 5, § 2, par. II Viridarii Sanctorum] agens de cæcis sanctis. » Fuit hæc Lucia virgo dominicani instituti. Syracusana sub Diocletiano mortem passa est anno Christi 304.

CAPUT LVI.

De sita sancti Thomæ inter duodecim apostolos.

Natalitia festa quinto die antecedit Thomas, apostolus Jesu Christi. Quem pictores quidam in ordine apostolorum inter ultimos ponunt: cum Marci III, ponatur octavo loco: Matth. X, Luc. VI, septimo: in Actis vero, sexto: et similiter in canone missæ, ubi legitur: *Petri, Pauli, Andreæ, Jacobi, Joannis, Thomæ.*

Non facerem autem hujus situs mentionem, nisi putarem pictores ex pravo quodam judicio minorem estimationem habere de sancto Thoma, quia de resurrectione Christi dubitavit (Joan. XX, 25) (1). Unde etiam nonnulli satis contemptibiliter et irreverenter dicere solent: *Tu es de progenie sancti Thomæ*, quando aliquem notare volunt tarditatis in credendo: cum in omni honore habendi sint apostoli, tanquam patres, columnæ et fundamenta orbis terrarum: et, dum præcipuos apostolos occidisse legimus, cogitandum sit id propter nostram instructionem Dominum permisisse. Unde Gregorius ait (homil., 25, in Evang.): *Plus nobis Thomæ infidelitas ad fidem, quam fides credentium discipulorum, profuit.*

Est et aliud, quod sanctus Antonius sic reprehendit (in parte 3, tit. 8, cap. 4, § 11: *Nec etiam laudandi sunt pictores, cum apocrypha pingunt, et obstetrices in partu Virginis: et Thomæ apostolo cingulum ex eo a virgine Maria, in Assumptione sua, propter dubitationem, dimissum: et hujusmodi.*

CAPUT LVII.

De pictura nativitatis Christi.

Sequitur solemnitas Nativitatis Domini nostri Jesu

(1) Infidelem fuisse negavit S. Gaudentius, brixiensis episcopus, Tractatus 17, t. edit. brixiensis. 1738, p. 537: *sed paucos vel nullos habuit assensientes, ipsa Joannis historia, cap. 20-21, 22, aperte refragante.*

Christi. Circa quam multa notanda essent, nisi præcipua quæque jam antea explicassimus. De præsepio enim Mariæ existat libro secundo caput (1).

Senium Joseph attingimus libro eodem, capite 36 (2): prolixius de eodem, libro tertio, cap. 12 (3).

Noditatem lascivam circa infantem Jesum vitandam esse, explicimus subsequenti cap. 51 (4) libri secundi. Quæ, quod dicta sint, non repetemus, sed eis pauca subjiciemus.

Et in primis notat Petrus Richardus (in libro de *Passione Petri apostoli*) pictores quosdam, contra historicam veritatem, obstetricem divæ Virginis amissis manibus pingere, cum non habuerit obstetricem.

De bove autem et asino circa præsepe Domini, Erasmus (ad hyppum Prudentii in *Natalem Domini*): « A præsepio usque seculis, inquit, manavit ad nos pictura, quæ Jesu præsepi addit bovem et asinum. Quod tamen in sacris litteris non est aperte proditum: sed occasio sumpta videtur ex Isaïæ (1, 3) prophetia, quæ dicit: « Cognovit bos possessorem, et asinus præsepe Domini. » Hæc Erasmus. Allegari etiam solet ex Habacuc (capite III, 2), juxta septuaginta duos interpretes: *In medio duorum animalium cognoscetis.* Sed hæc nonnulli tantum mystice intelligunt. Quare ad apertam scripturam refero, quod Bonaventura scribit (in secundum [caput] Lucæ): De bove et asino circa præsepe Domini, non haberi auctoritatem, nisi antiquitatem picturæ, quæ vocatur scriptura laicorum (5).

(1) Ordine vicissim septimum. Vide etiam pp. 70 et 71.

(2) Imo capite 29.

(3) supra, col. 209.

(4) Imo capite 42.

(5) Bovem et asinum in præsepio Domini fuisse, negant Isaacus Casaubonus, Sebastianus Yllimontius, et hunc, ut in ejusmodi assolet, secutus Augustinus Calmet. Verumtamen et res suapte natura probabilis est, et de ea patres non allegorice tantum, sed etiam fide historica, locutos esse pretendit calvinista Basnagius, *Annal. politico-eccles. ad an. ante Dom. 5, § 21.* Certe Gregorius Nazianzenus, orat. 38, edit. Paris. 1630, t. I, p. 623: « Bethleem bove... et præsepe adora... Cognosce, ut bos, possessorem (Isaïas te admonet) et, ut asinus, præsepe Domini tui. » S. Hieronymus, epist. 27, ad Eustochium, cap. 4: « Inde Bethleem ingressa (Paula), in specum introiens, vidit... stabulum, in quo agnovit bos possessorem suum, et asinus præsepe Domini sui, ut illud impleatur, quod in eodem propheta scriptum est: Beatus qui seminavit super omnes aquas, ubi bos et asinus calcant. » S. Petrus Chrysologus sermone 150, *inchoat. P.P.* edit. 1677, tom. VII, p. 960: « Regem Christum, appositum ante duo prophetica illa jumenta, duorum videlicet populorum typum figuræque gestantia, intueretur, admiraretur, agnosceret (magi). » S. Gaudentius, brixiensis episcopus, sermone 10, *brixiensis editio 1738, pag. 295*: « Tanquam si diceret (Isaïas): Quoniam cognoverunt olim bruta animalia gratulium populorum regnatorum celi, summe possessorem ac Dominum, humorem peccatorum janis involutum, et in Augusto Judææ præsepio collocatum » (a). Prudentius catho-

(a) Ad quem locum sic notat clarissimus editor Angelus Maria Quirinus: « Consentit non paucis ex antiquis patribus, qui ad interpretandum istud Isaïæ testimonium allegoria usi sunt. Cum autem animadverteret hunc Gaudentium locum Joannes Antonius Vulpius, Bergomas, vir multiplex litterarum, tum prætorum, tum latinorum generis instructus, dum amice Patavii colloqueretur, apposite dubitavit, num ex eo aliquid sibi præsidium petere possent recitantes illi, qui, præcumbibus Casaubono et Tillemontio

Habuit denique natiuitas Domini nostri aureum (1) præsepium Constantinopoli; de quo Chrysostomus (homilia 2 in Lucam): « O si mihi liceret videre illud præsepe, in quo Dominus iacuit! Nunc nos christiani, quasi pro honore tulimus luteum, et posuimus argenteum: sed mihi pretiosius illud est quod ablatum est. Non condemno eos, qui honoris causa fecerunt. Neque enim illos condemno, qui in templo fecerunt vasa aurea: sed admiror Dominum. Qui Creator est mundi, non inter aurum et argentum, sed in luto nascitur (2). »

CAPUT LVIII.

De pictura Joannis Evangelistæ.

Penultimo loco dicendum est de Joanne Evangelista: quem etiam Romani imberbem pingunt: apud quos tamen, eorum more, cum barbis cernuntur Augustinus, Hieronymus, Ambrosius, Franciscus et alii sancti. Illius igitur picturæ dandæ sunt rationes. Neque enim unam, sed plures collegit Petrus Sutor, carthusianus parisiensis (in libro de triplici Connubio diuæ Annæ, cap. 5): « Dicimus, inquit, aduersarium inaniter pictores vellicare, quod Joannem juvenem, imberbem, et inelegantem (3) depingere

merit., hymno 41, versibus 77-84:

O sancta præsepis tui,
Eternæ rex, cymbula:
Poplique per seculum sacra,
Atque et ipsis credita!
Adorat hæc brutum pectus,
Inducta turba scitiet:
Adorat exorsu natio,
Vix cuius in pastu sita est.

Breviarium rom. O.... admirabile sacramentum, ut animalia viderent Dominum natum, iacentem in præsepio. Ergo allegorica patrum interpretatio in historia nititur, ut observat supra laudatus Hasnagius, cui tamen hæc certam fidem non possunt facere.

(1) Verius argenteum, ex loco Chrysostomi mox afferendo.

(2) Neque nascens in purpuram excipitur, ut græci imperatores, eam ob causam dicti Porphyrogenetæ.

(3) Nullam causam affert Sutor, cur inelegans ævo suo (nam id nunc exolevit) pingeretur Joannes Evangelista. Puto factum, ut credibilis fieret sanctum apostolum virginitatem permansisse; nam, ut cant poetæ:

Is est cum formæ magna pudicitie.

Sed eam litem diuina gratia facile componit.

tio, ex consensu antiquorum in explicandis mystice Iſaiæ verbis: Cognouit hæc possessorem suum, et asinus præsepe Domini sui, putauerunt confici posse, nullo modo verba hæc prophetæ historie de bove et asino, ad præsepe Domini adstantibus, esse accipienda: ac proinde totam illam narrationem, cuius auctoritate bruta hæc animalia cunis Domini proxima appinguntur, fabellam esse male consutam. Nihil tamen, ubi cætera paria essent, obstare opinabatur, quin prophetæ verba historie etiam intelligi possent, quamvis a paribus fuerint satis unanimitate consensu mystice explicata. Quid enim frequentius apud antiquos, et præcipue apud Gaudentium nostrum, quam ut historica Christi gesta, ipsasque evangelicas narrationes, ad allegorie sensum trahant? Subdebat (etiam satis ingeniose, ni fallor) non propterea pictoribus succedendum; etiam si facti fides, tot seculorum credulitate fulta, nullo modo constaret. Potuerunt enim huiusmodi bruta animalia tanquam figuræ ac symbola iudaici gentilisve populi, ex unanimitate Ecclesie placito, cunis Domini nascentis apponi, ut monstrarentur, Iſaiæ vaticinium, nato Christo, sub hoc signo fuisse impletum. Placuit viri docti opinio, eamque ideo huic loco censui subscribendam. »

soleant. Siquidem pictores ipsi in hac parte potius laudandi sunt; quippe qui depingant prudentes, apte, et accommodate, Joannem juvenem et imberbem, partim propter ætatem, quia adolescens erat tempore cœnæ: partim propter perpetuam virginitatem: partim denique ad proponendum juvenibus exemplum, ut instar Joannis florem iuventutis Christo consecrare, et diuinis obsequiis seipsos dedere studeant. »

Calicem in manu habet, partim propter verbum Christi: Calicem meum bibetis (Matth. XX, 23); partim etiam, quia, ut sanctus Isidorus scribit (1) (in libro de partibus Novi Testamenti, cap. 74): Bibens letiferum haustum, non solum evasit periculum, sed eodem prostratos poculo in vitam reparavit statum. Quo etiam pertinet, quod in Soliloquiis apud Augustinum (capite 22) legitur: Pro tua dulcedine gustanda, veneni poculum intrepidus Joannes potavit (2); quodque Albertus Castellanus, in Sacerdotali romano, habeat benedictionem vini, contra venenum, in festo sancti Joannis Evangelistæ usitatum.

Quod autem non debeat puer pangi apud matrem suam, a Christo petentem quod nesciebat, ad Natalem sancti Jacobi, fratris ejus, notavimus (lib. III, cap. 26).

Quidam etiam pingunt eum sponsum in nuptiis habitis in Cana, oppido Galilææ. Quod quam parum nobis probetur, quarto libro (capite 20) dicemus.

(1) Verius pseudo-Isidorus, ut infra pseudo-Augustinus.

(2) Idem habet commentitius Abdias, lib. V, art. 10, ad quem observat Joannes Albertus Fabricius Codice apoc. N. T., pag. 576: « Romæ ante portam Latinam adhuc ostenditur calix, ex quo venenum apostolo propinatum ferunt. » Sed horum omnium tam levis est auctoritas, ut neque Ezerionus, neque Tillemontius istud miraculum vel uno verbo dignati fuerint. Cæterum cum hæc fabula origo sit vulgarium imaginum S. Joannis, non pigebit eam prolixius recitare ex Legenda aurea, edit. lugdun. 1821, folio 10, verso, et sequente: « Cum autem beatus Joannes per totam Asiam prædicasset, cultores idolorum, seditionem in populo concitantes, Joannem ad templum Dianæ trahebant, cogentes eum sacrificium offerre. Quibus Joannes hanc disjunctionem proposuit, ut aut ipsi ad invocationem Dianæ Ecclesiam Christi everterent, et ipse idolis sacrificaret: aut ipse ad invocationem Christi templum Dianæ everteret, et ipsi in Christum crederent. Huic ergo sententiæ cum major pars populi consensisset, exequiuntur cunctis de templo, oravit apostolus: et tandem templum corruit, et Dianæ imago penitus comminuta est. Aristodemus autem, pontifex idolorum, in populo seditionem maximam concitavit, ita ut una pars contra aliam ad prælium pararetur. Cui apostolus: Quid tibi vis faciam, ut placeris? Cui ille: Si vis ut credam in Deum tuum, dabo tibi venenum bibere: et si nullam in te læsionem intulerit, verus Deus Dominus tuus apparebit. Cui apostolus: Hæc ut loquaris es. Et ille: Volo ut alios inde morientes videas, ut sic amplius pertimescas. Pergens igitur Aristodemus, ad proconsulem, duos viros decapitandos petiit, et eis eorum omnibus venenum dedit; qui mox, ut venenum biberunt, spiritum exhalarunt. Tunc apostolus, calicem accipiens, et signo crucis se muniens, totum venenum bibit, et nullam læsionem incurrit; quapropter Deum omnes laudare ceperunt. Aristodemus autem dixit: Adhuc mihi inest dubitatio: sed si veneno mortuus suscitaveris, absque dubio vere credam. Apostolus et tunicam suam tribuit. Cui ille: Cur mihi tunicam tuam dedisti? Cui apostolus: Ut, si confusus, a tua infidelitate discedas. Cui ille: Numquid tunicam tua credere me faciet? Et apostolus: Vade, et mitte eam super corpora delinquentium, dicens: Apostolus Christi me misit ad vos, ut in Christi nomine exsurgatis; quod cum fecisset, illico surrexerunt. Tunc apostolus pontificem et proconsulem, credentes, cum omni parentela sua, in Christi nomine baptizavit; qui in honorem beati Joannis ecclesiam construxerunt. »

CAPUT LIX.

De pictura Sabini (1), episcopi spoletini (2).

Die trigesima ultimi mensis, natalis est, Spoleti, sancti Sabini episcopi. De quo memorabile est quod referam ex Paulo Diacono, Langobardorum historico (*libro IV, cap. 1*). Ariulphus, dux Spoleti gentilis, in bello camerino contra Romanos, vidit quemdam strenue pugnantes, et clypeo suo aduersae partis ictus a se avertentem. Peracto praelio, rogavit suos, quis prae aliis fortius bellasset. Responderunt se illic nullum fortius bellantem, quam ipsum ducem, vidisse. Ille ait: « Certe multo per omnia me meliorem ibi alium vidi. Cumque dux advenisset prope basilicam Sabini, interrogabat, cujus illa tam ampla domus esset. Responsumque est ei a viris fidelibus, Sabini ibi martyrem quiescere, quem christiani, quoties in bello contra hostes irent, praesidium haberent: ac eum propterea in auxilium vocant. Ariulphus, adhuc gentilis, respondit: Et potest fieri, ut homo mortuus aliquid viventibus auxilium praestet? Qui cum hoc dixisset, equo desiliens, basilicam conspecturus intravit: aliisque orantibus, ipse picturas mirari cepit: cumque figuram martyris Sabini depi-

(1) Sive, Savini.

(2) Eius acta dedit Stephanus Bazaris, *Miscellaneorum* tom. II, p. 47-55, et ad ea sic praefert in annotationibus, p. 465, 464: « Acta ista, quorum fragmentum edidit illustrissimus cardinalis Barolus in *Annalibus ecclesiasticis*, nos invenimus integra in vetustissimo codice Ms. bibliothecae Colbertinae. Sunt autem sincerissima et optima, ut monuit idem Barolus, et digna quae vestiant in manus hominum eruditum. Cujusmodi porro civilis episcopus fuerit Savinus, variis sunt inter scriptores Italos sententiae; quibusdam eum assisiatem episcopum fuisse censentibus: aliis spoletinum: nonnullis etiam, clusinum, et faventinum. Barolus eum vocavit episcopum spoletinum, nos aliam, ut opinor, ob causam, quam quod martyrium eorum commoverit in civitate Spoletina. Et Barolus quidem propterea reprehendit Philippum Ferrarum in *Catalogo sanctorum Italiae*, pag. 761, quod, contra fidem Actorum, scripserit eum spoletinae Ecclesiae praefuisse. Sed Ferdinandus Ughellus [a] in *Catalogo episcoporum spoletinorum*, pag. 170, ait Ferrarium hallucinatum fuisse: et Savinum contendit sedis illius cathedram vere tenuisse: sed eundem tamen assisiatem, clusinum, faventinum, aliisque vicinis ecclesiis vel praefuisse, vel Evangelium praedicasse; quod etiam repetit in *Catalogo episcoporum assisiatum*. Nihil, qui parum studio non ducor, ea veritate esse sententia, quam Acta confirmant: nimirum illum fuisse assisiatem episcopum, sed Spoleti occisum nomine Christi. » [Anno uris: vulgatis 305, christianos perscquente Maximiano Augusto.]

(a) Monachus cisterciensis ordinis, *sanctorum Italiae sacrarum*.

ctam vidisset, mox cum juramento affirmavit, talem omnino eum virum, a quo in bello protegebatur, formam, habitumque habuisse (1).

Ad hujusmodi triumphum respexit mediolanensis ecclesia, quando ob victoriam Parabiagi obtentam merito Ambrosii patroni sui, eum in perpetuam rei memoriam cum flagello deinceps depinxit.

Eodem pertinet, quod Mechlinienses Lambertum (2), leodiensem episcopum (3), et martyrem (4), suum vero apostolum (5), peculiariter depingant, cum militari habitu sub episcopali, et gladio in manu, quia, ejus merito, Danos a sese fugatos agnoscent (6).

(1) *Pont d'acier sous lequel* (lib. IV, cap. 17. Hist. Lomb.) que les soldats chrétiens avaient coutume d'acquiescer S. Sabini lorsqu'ils allaient à la guerre. Mais il nous faut une autre autorité que la sienne, pour nous persuader de ce qu'il dit de l'assistance qu'Ariulphus, duc de Spolette, trouva quand il était, repart de lui à Camerino, où il faisait la guerre contre les romains. Sic Baillet, *Vies des saints*, éd. parisiens 1701, in-8°, tom. III, mensis decemb., col. 415.

(2) Veteribus Landebertum, Landibertum, aut Landibertum.

(3) Rectus tuncensem, vel trajectensem, consecratum anno circiter 670 aetatis, ut minimum, 52, ut sumum, 57: sub Ebroino tyranno pulsus anno circ. 674: a Pipino Heristallo restitutum anno 681, vel sequente.

(4) Anno 709, ut videtur antuerpiensis hagiographus.

(5) De apostolatu illo nos constat, maxime quod tunc aut nondum condita esset Mechlinia (sive Malina), aut ignobilis duntaxat vicus foret. Fieri tamen potest, incumbentem convertendis Toxandris (hodiernae Campaniae iaculis) Lambertum, praedicationem extendisse ad ea loca, ubi nunc exstat lucyia civitas, mox appellata. De sancti episcopi gestis ad Hofstadum et Musenam, vicinis Mechliniae pagos, pia quaedam traditio superest, quam optarem vetustis monumentis adstrui.

(6) *Vulgaria Mechliniensium chronica*, ante annos duntaxat 300 aut 300 conscripta, hoc adserunt meritis B. Lamberti vivens. At nulla Danorum, seu Normannorum, in Belgium impressio fuit ante IX seculum. Ceterum aliae rationes hujusmodi picturae (a) possunt afferri, primam quod eo habitu B. Lambertus a Leodiensibus aliquando exhiberetur ob victoriam steppensem, quam supra tetigi breviter. Deinde quod fortasse Mechlinienses aliquando existimarent, majores suos non spirituali tantum, sed temporario quoque jure S. Lamberto obnoxios fuisse, quem admodum successoribus ejus fuerunt ab anno 913, quo mechliniense dominum episcopum Stephanum Carles Smeplex induxit (b). Notum enim est episcopis, qui idem principes sunt, gladii, simul et mitrae, usum ac symbola competere.

(a) Qualem habet basilica runoldiana in sacello, gladiatorum pietati credito.

(b) Hinc Mechliniensis oppidi statutis anno 1504, inserta jurandi formula, qua civitate donandi pollicemur se domino sancto Lamberto, dominus noster Marie (Leodiensis ecclesiae patronae), regi, et urbi fideles fore. Lege acta SS. tom. V, septemb. pp. 555, 556.

LIBER QUARTUS.

CAPUT PRIMUM.

De vultu Christi.

Postquam absolvimus duodecim anni menses, restat ut postremo libro quaedam notemus ad festa mobilia, et communia sanctorum. Qua in re auspicabimur ab ipso Salvatore nostro.

In formanda igitur facie Christi, pictor operam da-

bit, ut ipsam speciosam faciat. Nam visu gratiosissimus fuisse traditur Christus, ut Joannes Chrysostomus testatur: (1) (*homilia 28 in Mattheum*): et,

(1) Cujus hae verba: « Neque enim solum erat in edendis prodigiis admirabilis, sed et omnino multa gratia abundabat ad aspectum: idque ipse propheta significans, nullo ante clamaverat: Speciosus pulchritudine sui et filius hominum. Quod autem dicit Isaias: Non habebat speciem, neque pulchritudinem, aut quoniam ad denatis oculos ineffa-

sicut Hieronymus (in [cap.] IX *Math.*) scribit: *Fulgor ipse, et majestas divinitatis occulta: etiam in humana facie relucebat* (1). Meminit ejusdem splendoris Damascenus, lib. IV de Fide, cap. 17 (2).

Longe autem est pulcherrima ipsis forma nunc in cœlis, ut in quem angeli etiam prospicere desiderant (I *Pet.* I, 42). Ac talis etiam prospicere resurrectionem fuit in terris. Nam si justi fulgebunt, sicut sol, in regno Patris sui (*Math.* XIII, 43): quanto major claritas Christi fuit, cum resurrexit? sed quæ ab oculis discipulorum abscondita fuisse potius, quam defuisse credenda est; de quo legatur apud Cyprianum sermo de resurrectione Domini. Vide etiam Chrysostomum, homilia 86 in Joannem, ad illud: *Manifestavit se iterum discipulis*.

At in passione sua non habuit speciem neque decorem (3) (*Isaia* LIII, 2). Unde Delpara ad Christum pã-

hilem gloriam, aut quia passionis crudelitatem deformationem, et lividos tumores respexit, id ita dixit: vel etiam, quia tenui cum et victu et vestitu usum significare voluit.

(1) Idem in cap. XXI *Matthæi*: « Igneum quiddam atque sidereum radiabat ex oculis ejus: et divinitatis majestas lucebat in facie. » Rursum *epist. ad Principum*: « Nisi habuisset et in vultu quiddam, oculisque, sidereum, nunquam eum statim secuti fuissent apostoli: nec qui ad comprehendendum eum venerant, corruissent. » Quas suscepisse videtur ex *tractatu* 35 Origenis in *Matthæum*. Denique in caput LIII *Isaia*: « Hinc erit majus miraculum, quod inglorius erit inter homines aspectus ejus; non quo formæ significet fedilitatem: sed quo in humilitate venerit et paupertate. »

(2) Ubi narrat, missum a rege Abgaro pictorem, ut Christum pingeret, splendore ex vultu ejus emanante, sic esse percussum, ut coactus fuerit a proposito discedere: tum vero Christum, ut pio principi gratificaretur, arrepta pictoris tela, suam in ea faciem impressisse. Idem refert Nicephorus Callistus, *hist. Eccles.* lib. II, cap. 7. Sed neuter fidem invenit apud hodiernos criticos.

Et corporis pulchritudinem Christo Domino adjudicavit unus e 72 ejus discipulis, Thadæus, memorans « exultationem, vilitatem, et abjectionem, quæ inerat exteriori ejus humanitati, apud Eusebium, *hist. Eccles.* lib. I, cap. 13. *Vitem corporis formam* eidem tribuit Clemens Alexandrinus, lib. V *Stromatum*: *Pædagogus* vero lib. III, cap. 1, affirmat *facie deformi natum*. Tertullianus, libro de *idololatris*, Christum vocat *vultu et aspectu inglorium*: libro *adversus Judeos*, cap. 14, *ne aspectu quidem honestum*: et libro de *carne Christi*, cap. 9: *Adæo*, inquit, *nec humana honestatis corpus fuit (Christo), nedum celestis claritas*. Cyrillus Alexandrinus, lib. I *Glaphyrorum in Ezechiam*: « Nemo dubitaverit quin pulchritudo (Christi) intelligatur de ea quæ est in gloria, et natura deitatis omnia superantis; quandoquidem carnis glorificationes nemo adscripsit Christò, neque in gloriam ipsius causaverit. Absit hoc. Totum enim mysterium Incarnationis ipse est exinanitio et humilitatio, sicut scripsit de ipso propheta *Isaia*. » Gemina habent Isidorus Pelusiota, lib. III, *epist.* 150, et Augustinus in *psalms* XLIV, CXVIII et CXXVII.

Fluctuavit Origenes, qui libro VI *contra Celsum*, edit. ultime tomo I, p. 689, obijcienti philosopho, cui a christianis hominem pusillum ac deformem, respondit: « Patemur quidem scriptum de Jesu corpore despicibile: quantum non habeatur aperte adscriptum, parvum fuisse ac vile. Est autem locus apud *Isaiam*, predicentem, venturum eum, non supra modum decora specie, nec eximia pulchritudine. »

Quidquid est, nihil pro elegantia formæ corporeæ Domini erui potest, ex *Psalmo* XLIV, 3, ubi « speciosus forma dicitur præ filiis hominum. » Nam locum illum de Christi virtutibus ac supernis dotibus intelligunt Chrysostomus, Theodoretus, Basilus, Augustinus, ac Hieronymus. Et, si corporis pulchritudinem significare psalmographus voluerit, hoc ad Salomonem, ut Christum typum, referendum est.

(3) Sic interpretatur Chrysostomus in *psalmo* XLIV, tomo V edit. *Berni de Monifaucan*, p. 165: « Diffusa est gloria in labiis tuis. Quomodo ergo dicit alius propheta: Vidimus ipsum, et non habuit speciem nec pulchritudinem? Non dicit de deformitate; absit: sed de ejus contemptu-

lientem, apud Gregorium (1):

O lepidissimum aspectum, o desideratum
Veneratulum ineffabilem, quæ excellit totum genus
hominum!

Imago, non picta, non picti item exemplaris,
Ut nunc tetra es aspectu! Neque ferre, dum contem-
plor te.

Idem præterea num indicet Romæ venerabilis vultus Domini, scire velim ab iis, qui cum attentius aut propinquius aspexerunt. De quo Catharinus (de *Imaginibus*) ait: *Et nos Romæ vultum sanctum, quem Veronicam vocant, in templo beati Petri adoramus, et veneramur* (2).

CAPUT II.

De vultu Christi sancto, qui Romæ asservatur.

Sed quia de vultus Christi pictura dissero, mentioque incidit imaginis, quæ Romæ percelebris est, cujusque exemplar passim habetur, paulo amplius de eo dicere conemur.

Si igitur queras, unde imaginem hanc Roma habeat, putarim ex nova Romæ sive Constantinopoli allatam esse. Fuit enim imago Christi in mantili impressa, primum Edessæ, deinde Constantinopoli, valde celebris. Nam festum hujus imaginis sic annotatur in græcorum Menæis, mense augusti, die decima sexta: *Deportatio, ab urbe Edessa, non manufactæ imaginis Domini nostri Jesus Christi* (3). Neque quemquam turbet,

ne. » Et mox audivimus Hieronymum, eodem fere sensu explicantem quod scriptum est *Isaia* III, 14: « Inglorius erit inter viros aspectus ejus. » Similiter exponit Theodoretus.

(1) In *Tragedia de Christo patiente*, quæ Gregorii (Nazianzen) non est, sed (ut creditur) Apollinaris, episcopi laodiceni, ducis apollinaristarum.

(2) At ejusmodi imaginum exigua est in rebus historicis auctoritas. « Aliquis reipsa imagines Christi depictas, excisas aliquas statuas fuisse, negari non potest: sed qualis vultu ac specie Christus fuerit, inde certo rescire jam non possumus, » ait Honoratus Tournely de *Incarnatione*, quest. 10, art. 4, additque: « De imaginibus autem Christi, quæ Abgari et Veronicæ fuisse memorantur, sileo, quod à multis non sine causa revocatur in dubium. » Augustinus Calmet, *dissert. sur la Beauté de Jésus-Christ*, *Isaia* præfixa, edit. ultima ejus Commentariorum, t. VI, p. 398: « Je ne parle pas ici des tableaux qu'on nous vante, ni des suaires qu'on voit la face du Sauveur représentée.... Ces sortes de monuments sont fort suspects aux sçavans, et l'antiquité n'en est nullement avouée. Les suaires ne peuvent passer pour des portraits, dont on puisse tirer des inductions ni pour ni contre la beauté de Jésus-Christ. On n'y remarque que des traits peu marqués et fort superficiels; quand il serait vrai que ces reliques fussent d'une aussi grande antiquité qu'on le prétend. » Et infra: « Les descriptions de Nicéphore (lib. II, c. 40) et d'autres semblables ne sont d'aucune autorité. Les peintures, les suaires, les médailles mêmes ne décident point en faveur de sa beauté (*de Jésus-Christ*) ni de sa divinité. On n'a aucune peinture bien ancienne, aucune description authentique, aucun monument certain, qui nous aient conservé la figure et la taille du corps de Jésus-Christ. La statue érigée par l'émorrhôise et celle qu'Alexandre, fils de Mammée, conservait dans sa chapelle domestique, le portrait envoyé au roi Abgare par Jésus-Christ même, celui que Marceline la carpoétricienne montrait et faisait adorer; tout cela est à notre égard comme n'étant point, puisque nous n'en avons plus rien et qu'aucun écrivain ne nous en a laissé la description. » De his revolve dicta supra pp. 41 et 42, et lege elegantem Francisci Vavassoris dissertationem de *Forma Christi, operum ejus Amstelædanum* 1709 editorum pagg. 517-541.

(3) Anno Domini 944. Bollandistæ in *Ephemeridibus Græco-sociis* t. I *matæ præfixis*, p. 39: « Memoria imaginis Christi non manufactæ. Ita interpretes belgicus (*dictum Ephemeridum*). Possessio dictatum est nomen *beata Veronica*. Sed quæ eo nomine appellatur imago, serva-

quod Graeci fere dicant imaginem hanc Algaro Toparchae missam esse a Christo: Romani vero asserant eam linteo Veronice impressam esse, cum crucem suam bajularet (1). Fatetur namque Constantinus Imp., cognomento Porphyrogenitus, in tempore, et circumstantiis hujus non manufactae imaginis, aliquam esse sententiarum diversitatem: sed in eo quod praeipuum est, omnes consentire. In eo, ait (ad diem 16 augusti), quod praeipuum est in hac re, omnes consentiunt: et confitentur, ex facie dominica admirabiliter in linteo fuisse formam expressam: in nonnulla autem rei circumstantia, seu in tempore, differunt. Quod quidem nihil laedit veritatem, seu prius factum sit, seu posterius. Ita itaque varietas Graecorum a Latinis non laedit praeipuum veritatem imaginis (2). Nunquam enim dubitatum est

turque Romae, ut impressa sudario, a sancta istius nominis muliere (de qua nos nuntius 4 februarii [a]) Christo crucem portantem oblato, diversa est. Ille de ea agitur, quam, sua item expressam e facie, Algaro Edessa regi, ipsum ad se invitanti, misisse Christus creditur. Quomodo ea Constantiopolim translata sit, habemus a Basilio imperatore descriptum. Ipsa nunc creditur extra muros Genuenses servari in ecclesia, quae olim armenorum monachorum fuit, ad ejus custodiam adductorum. De Agapetorum vero istius modi imaginibus iustitiam tractatum scripsit noster Greuterus. Idem Bollandistae ad 16 augusti, pag. 232: « Imagines, sine manu factor, domini et dei ac salutaris nostri J. C. ex Edessa deportant ad urbem Constantinopolitensem, fere tot dytes perditas, id est (inquant) sine sancti mentibus, vel sanctis: memoria exstat in typico, quod vocatur S. Sobbe; de qua etiam agunt Menaea magna excusa, ad Menologium Sirleti. » Observant porro hallucinari eos, qui postrema verba intellexerunt de viro sancto, cui nomen fuerit Mandelins. Ita enim acceperunt Molanus noster in *Addit. ad Guadalupe*, edn. 1573, 16 aug.: et Castellanus in indice nominum sanctorum ad suum *Martyrologium universale*: ac Ferrarius in *Catalogo sanctorum*, qui non sunt in *Martyrologio romano*. Nomen deinde plura petenda ex Baronio ad an. 31, n. 61, et Combefiso in *scripto subjecto distribuit Leonis Alati de Simeonem scriptis*, p. 73, etc.

(1) Theodericus Ruinart *scholio* ad Gregorii Turonensis de gloria martyrum libri I cap. 22, cui titulus: De Judaeo, qui iconicam Christi formam et transfudit, docet in ipso capite legi ab aliis iconem, seu iconam, a Balesdens *icones*: sed retinendam esse vocem iconicam, quae vetustiores editiones et scriptores exhibent. « Sic enim, addit, illi auctores scribebant ad designandam imaginem, ut supra in capitulis titulo, et in filia patrum (eodem Gregorio auctore), cap. 12. Hinc manavit consuetudo sacrum Christi imaginem *Veronicam*, quasi veram iconem appellandi, ut ex compluribus auctoribus patet noster Mabillonius *inertia* folio pag. 88 et 89: quam tamen vocem nonnulli, mulieris esse nomen postea existimantes, Veronicam fluxerunt piam feminam, quae Christo ad Calvariae montem ascendenti obviam occurrens, ejus sacrae faciei quam extenderat, effigiem in sudario impressam receperit. Unde nomen sanctae Veronice in aliquot *Martyrologia* insertum est: sed ne in rousum admisteretur, obstitit florentinus cum aliis viris eruditiss. Hinc mirri sunt, Bollandianis criminis data fuisse a carnalibus, quod de Veronica muliere quae habitante locum fuerit. Et quidem Nicetas, alique complures pontifices romani, ipsam Christi Domini imaginem vulgo *Veronicam* appellari testati sunt. Vide Papbrochi responsionem ad exhibitionem errorum Sebastiani a S. Paulo.

(2) Negligi posset ista varietas, si in rebus levissimis versaretur. At hic primariae historiae capita sic a sese discrepant, ut nullum certum veritatis superest criterium.

(3) Editionis nostrae col. 353-341, ubi Henschenius quamplurima utroque de Veronica Hierosolymitana corrasit, sed secum iconem permittit, nec ab illo Oedipo occidenda. Alio dicitur sint Veronice, altera martyre antiochena, altera in Mesopotamia, cujus memoria 15 aprilis.

quin sit vultus Christi, ab ipso Christo linteo impressus. Quem etiam contestatis claruisse miraculis, qui volet, animadvertet ex iis quae de hac divina imaginis scripta leguntur, tam in septima synodo, et ecclesiastica Historia Evagrii (1), quam apud Metaphrastem, in oratione Constantini Porphyrogeniti.

Pulchre sane archidiaconus Pamelius (in caput 12 *Apologetici Tertulliani*): *Effigies Christi quam Veronice in Sudario dedisse traditio est* (2), etiamnum exstat, tanta in veneratione, ut de illa dubitare posthac, non modo miracula non permittant, sed nec aspectus ipse (3). Cujus interim sit mentio olim apud Albericum in suo *Dictionario*, ante annos subhinc fere trecentos, anno Domini 1330. Et exstat in bibliotheca vaticana ejus imaginis, Romam sub Tiberio advectae, historia, graviter scripta, et antiquissimis characteribus; quam totam se perlegisse mihi retulit charissimus theologus Thomas Stapletonus, anglus.

SUPPLEMENTUM

AD LIBRI IV CAPUT II.

DE JESU DUODENNI, INTER DOCTORES INVENTO.

Notissima est historia ex cap. II *Lucæ* 40 49. Facti memoriam celebravit ecclesiae quaedam aprilis die 15, aliae die 4 maii et 29 augusti. Proprium huic mysterio officium profert Cornelius Scultingius *ecclesiasticae Bibliothecae* tomo tertio, parte secunda, cum missa incipiente ab illo Cant. III, 2: « Surgam et circumibo civitatem: per vicos et plateas quæram quem diligit anima mea. »

Cur ego meminerim, in causa est inscitia pictorum, qui divinum puerum in sublimi cathedra stantem, seu e pulpito dicentem, ac doctorum corona cinctum, exhibent. Nam quod « in medio doctorum » sedisse

Quare summam ipsam narrationis suspectam habent Tillenontius, et Claudius Fleury: ille, *Mémoires pour servir à l'hist. ecclésiast.*, t. I, parte 3, éd. Brux. p. 994, ubi breviter: ce n'est pas ici le lieu d'examiner cette pièce, il suffit d'y remarquer l'amour des nouveaux Grecs pour les fables, et qu'il n'aient rien de bien assuré pour l'origine de cette image. Hic vero, *hist. ecclésiast.*, tome XII, liv. LV, n. 30, ubi Constantini Porphyrogenitae narrationem compendio refert: nec alia recipit, quam quae ille sua aetate gesta commemoravit.

(1) Qui primus hanc historiam conscripsit exente seculo sexto.

(2) Quam ab anno saltem 1101 receptam fuisse patet ex Mariani Socki libro secundo *chronicarum*, ad annum Christi 59. Afferit ille pro hac causa Methodium, celeberrimum illum (ut videtur) Tyrium antiochenum et martyrem: sed, iudicibus Henschenio, Tillenontio, Jacobo Hyacintho Serpy, aliisque, prorsus indigna tanto viro sunt, quae ejus nomine chronographus allegavit. Porro Veronicam sicut Romae obisse, et corpus ejus ibidem etiamnum jacere. Inter sanctas aliqui consent: ejusque festum alii quartæ februarii, alii aliis diebus alligant. Nonnulli eandem putant cum S. Venisa, quæ in diversi Rotomagensi colitur. Neutra reperitur in *Martyrologio romano*. Sustinet pro Veronice Beronica dixeret, vocalibus apud Judæos magis usitatis. Multi hodie nunquam existisse *Veronicam* autamant: et id nomen usurpatum pro vera iconi Christi. Sic fere Tillenontius, note 33, sur J. C., éd. Brux. in-12, t. I, parte 1, pp. 242, 245.

(3) Quid ejusmodi aspectus in re historica momenti habeat, alii viderent. Miracula divina bonitas potuit, ac [ut credimus] voluit, fideliem pietatem remunerari potius quam vulgarem narrationem testatam habere: id quod in aliis multis locum habere viri docti existimant.

legitur, Idem est ac si legeretur « Inter doctores » Hebraismus hic est, ut Gen. XXIII, 40, ubi Ephron dicitur habitasse « בֵּיתֵךְ in medio filiorum Heth : » et Joan. I, 26, ubi de Christo præcursor ejus : « Medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis. » Et Luca XXII, 27, ubi Christus ipse : « Ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat. » Nec enim, ut opinor, significatur in loco doctorum consedissee, ut quidam intelligunt. Nam nec evangelista, tanquam doctorem, sed tanquam discipulum sedisse indicat : cum pudisse tantum et interrogasse dicit ; quæ discipuli sunt partes. Nec id tanta illa scribarum et phariseorum superbia, quos evangelista doctores vocat, profecto tulisset. Sed in medio doctorum sedisse dicitur ; quia credibile est doctores in orbem, juxta parietes, editore sedisse loco : auditores vero in medio, humilioribus subselliis ; ut multis etiam locis fieri videmus. » Sic Joannes Maldonatus. Similiter Franciscus Lucas, Brugensis : « Non sedit cum doctoribus, occupans locum doctoris, tanquam unus doctorum : sed inter, seu apud, doctores, in subsellio, aut potius humi in pavimento natta strato (nam ut discipulum se gerebat) cum doctores sederent in cathedris. » « Quia parvulus erat, inquit Origenes *homil. 19 in Luc., ult. edit. tom. III, p. 955*, invenitur in medio, non eos docens, sed interrogans ; et hoc pro ætatis officio, ut nos doceret, quid pueris, quamvis sapientes et eruditi sint, conveniret ; ut audiant potius magistros, quam docere desiderent : et se vana ostentatione non jactent. » Gregorius *de Cura pastorali, parte 3, admonit. 26* : « Vigilanti consideratione pensandum est, quod, cum Jesus annorum duodecim dicitur in medio doctorum sedens, non docens, sed interrogans invenitur. Quo exemplo scilicet ostenditur, ne infirmus docere quis audeat, si ille puer doceri interrogando voluit, qui per divinitatis potentiam verbum scientiæ ipsis suis doctoribus ministravit. » Eadem habet ille *homil. 2 in Ezechielem*.

CAPUT III.

Annotatio ad historiam Christi in horto existentis.

Circa passionem autem Domini Salvatoris, dum non pauca notanda occurrunt, exordiar ab historia ejus orantis in horto. Quidam enim hæresiarcha (*Beza in caput XXVI Math.*) graviter traduci pictores nostros, velut profanos, eo quod adducti illis verbis : *Transeat a me calix iste*, calicem depingant ejus formæ, quo in sacrificio missæ utimur. Vult enim ὁ κλίς εὐς eo loci non calicem, sed poculum transferri (1) : et, ex

Hebræorum idiotismo, significare iram Dei, et supplicium pro peccatis nostris, ac proinde ad execrandum Antichristi sacrificium, ut impurus ille loquitur, non pertinere. Cui paucis verbis respondeo, nullum tam rudem esse inter pictores, qui putet Christum locutum esse de calice sacro, quo in sacrificio missæ utimur. Sed quia Christus Dominus, figurata locutione, petit calicem, sive passionis suæ poculum a se transire, idem pictores, figuram in pictura servantes, exprimunt. Maluerunt autem illam formam calicis vel poculi assumere, quæ postea ad solos usus sacrificii transit, eo quod Christus non vulgare poculum biberit, sed sacrosanctum. Sacrosancta enim fuit ejus passio, in qua seipsum pro nobis Deo Patri hostiam obtulit. Unde et interpretes videtur prætulisse nomen calicis, quod hæc vox augustius et sacratius quid significet, ex usurpatione christianorum, quamquam ex grammatica significatione synonyma sit cum poculo. A majoribus autem acceptum, ut ex picturis constat antiquioribus, angelum calicem in manu sua gestasse (1). Quo significatur, quod petenti ut calix transiret, angelus apparuerit, confortans eum.

Sunt autem, qui imperitissime depingunt Jacobum, in horto cum Christo existentem ipsi Christo simillimum. Cujus erroris fontem tractavimus lib. III, cap. 16.

SUPPLEMENTUM

AD LIBRI IV CAPUT III.

DE TRANSITU CHRISTI PER TORRENTEM CEDRON EJUSQUE FLAGELLATIONE.

Hierosolymis egressus a suprema cena Dominus, abiit cum discipulis, trans torrentem Cedron, in montem Oliveti, ubi proditus a Juda, captusque a prætorio Romanorum militum cohorte, et ministris, quos perfidus discipulus a pontificibus et phariseis impetrarat, eundem torrentem, ducendus ad Annam, rursum transit. Fluit iste inter montem dictum, et urbem, per vallem altam æque obscuram ; inde haud dubie dicitur כְּרִית, id est obscurus, seu tenebriosisus. *Sur le bord de ce mystérieux torrent*, inquit Joannes

adhibeant pictores ? Nisi forte religiosos existimet Beza, si talis angelo appingatur, qualis usurpat in poppinis.

(1) Non una est solatorem angelum pingendi ratio. Plerumque calicem gestat manu, quem Christo merenti vel tradit, vel monstrat : hic illabens e celo, istlie jam illapsus, et Dominum proprius alloquens. Sunt qui calicem in luce superna collocant, necdum apparente angelo, velut a Deo Patre propositum : nec desunt, qui angelus complures exhibent, alia torquendi Christi instrumenta præferentes :

Hic clavos, alius spinas, hic pocula lethi porrigit. Atque verum sic vitam occumbere morti ! Interea, tanto manans certamine, sudor sanguineis stillat guttis : hominemque fatetur iste pavor, virtutisque Deum ; dum corpore cedit, mens superat, junctoque haurit de numine vires.

(1) Poculum et calix idem sunt, vasculum nempe, e quo convivæ in orbem alter post alterum bibebant. Si quis bibere nollit, istud isdem, queis Christus verbis, in alium transcribent. Calices, quibus ad mensam utebantur Hebræi, eucharistico nostro calici fuisse simillimos, suadent, aut et persuadent, qui sculpti supersunt in nummis Assamonaorum. Metaphorico calicis nomine tormenta sibi imminuta Christum deprecatur fateri : nec id a Beza didicimus. In eorumdem tormentorum memoriam, eucharisticum calicem, Christi jussu, bibunt sacerdotes catholici, quoties ad aram faciunt. Quidni similem huic

Hos enim versiculos egregie cuidam Iconi adscriptos olim legi. Forte non inscitum fuerit, nec abluens ab artis genio, si pingatur angelus, sanguinem Domini sudorem reverenter abstergens. Ad conjecturas enim eundem est, quando præstiti solatii modum evangelista siluit.

Boucher (1), se voient encore à présent quatre vestiges de ses pieds (de N. S. J. C.), miraculeusement imprimés dans le roc, afin d'accomplir la prophétie et la figure de David tout ensemble; car l'Écriture dit que David passa ce torrent à pied nu. Et Jésus en a fait tout de même; ce qui se voit par les marques de ses pieds imprimés sur la pierre, qui sont marques d'un pied nu, et non chaussé. Et puis il a fait cela pour accomplir la prophétie du même David, qui, parlant du Messie, dit: Justitia ante eum ambulabit, et ponet in via gressus suos. Les ministres et officiers de justice chemineront devant lui, le conduisant à la mort, et il imprimera ses pas dans la voie. Idem referunt, qui scribunt de stationibus urbis sanctae; nam statio quaedam fieri solet apud mox indicata vestigia; quorum et Baronius meminit *Annal.* tome I, ad ann. 54, n. 66. « Accepimus, inquit, ab his qui haec viderunt, etiam in imo vallis, quam torrentes Cedron præterfluit, in lapidibus ipsis, ejusdem Christi D. N. vestigia pedum impressa remansisse, hactenusque servata esse. »

At vero qui impressa illa vestigia viderunt, imprimi non viderunt: nec ullum e primis seculis accersunt hujus miraculi testem. Traditione se nixos obtinent: sed nullam nos traditionem admittimus, quæ veterum testimonio careat. Et aliunde novimus, multa de sacris Palestinæ antiquitatibus, haud temere credenda, circumferri; quale est, quod allegatus J. Boucher, pag. 413, narrat de ecclesia S. Crucis ab Helena condita M. passibus ab Hierosolymis, eo, inquit, loco, ubi nata olea, e cujus ligno crux Domini fabrefacta est. Quam autem affert vir ille, cætera doctus, interpretationem ultimi commatis e psalmo LXXXIV, refutatione dignam non existimo.

Paulo verisimilius aliant, qui in eandem rem allegant ultimam versiculum psalmi noni supra centesimum. Est in his Franciscus Lucas, Brugensis, qui ad Joann., XVIII, 1: « Hæc torrentis (ait) meminit evangelista, non solum ob historię certitudinem, verum etiam ob mysterium; ut memineris tum figuræ, quæ præcesserat in Davide, qui in persecutione filii sui Absalom, egressus civitate Jerosolymorum, maestus transgressus est cum comitibus suis torrentem Cedron, quod scribitur II Reg. XV, 23: tum prophetiæ, quæ legitur, psal. CIX, 7: De torrente in via bibet. » Sed paucis probatur hæc interpretatio. Munsterus (quem seculi sunt Isidorus Clarius, Vatablus, et Castalio) ait illo y. innui, « tantum effundendum sanguinis, in hostibus Christi, ut hinc, veluti ex torrente, Christus ipse bibere posset: significari autem per bibere hostilem sanguinem, perfectam consequi victoriam; juxta illud: Sanguinem occisorum bibet, Num. XXIII, 24. » Favet huic expositioni Jansenius, gandavensis antistes, hac maxime ratione ductus, quod propheta hic perstet in metaphora, qua cœpit Christi victoriam describere, sub similitudine victoriæ, quam victor rex de inimicis suis reportet. Mihi displicet hæc ex-

plicatio, ob voculas, in via: deinde quod nusquam in sacris litteris torrens, ἀνταρ positus, errorem significet. Multo probabilius Hugo Grotius: « De torrente in via bibet; descriptio [est] bellatoris asacris, qui dum hostes persequitur, non querit diversoria aut cauponas, ut vino se refovent: sed aqua contentus est, quam obiter sumit ex quovis, quem reperit, non fluvio tantum, sed et torrente. Sic Christus nullum tempus omisit, quo opera diaboli destruere posset. » Eadem mente Moses Amyrædus: « Ut nihil desit ad victoriæ plenitudinem, nullusque hostium fuga salutem consequatur, eos omnes persequetur celeritate incredibili, nec illis momentum ullum temporis dabit ad respirandum; adeo ut vix ipse sibi hoc indulgeat, ut in eorum persecutione, levata aliquantisper galea, aquam e torrente haustam properantissime bibat. » Veteres omnes torrentis nomine, vel rigidam ac laboriosam Christi vitam intelligunt, vel dolores ac tormenta, quæ illi subeunda fuere, ut intraret in gloriam suam. Sic Judæi, ab exilio babilonico revertentes, psalmo CXXXIII, 4: Torrentem, inquit, pertransiit anima nostra, etc. Et notum, quid passim æque designent in libro Psalmorum.

Hæc, ut quidem arbitror, sufficient improbandæ expositioni primo loco allatæ, indeque ortæ narrationi, qua Christum a militibus captum vinculumque, e ponticulo dejectum ferunt in subjectum torrentem Cedron. Quam narrationem libellis precatoriis non ita paucis insertam legi. Ex ea vero nata est imago, toleranda quidem, at, ut videtur, non extendenda, quæ utcumque frequens est, et Loranii cum alibi visitur, tum in oratorio FF. minorum, quos a longiori capitis integumento capucinos appellant. Jam pergamus ad alterum hujusce supplementi membrum.

Dimisso Barabba. « Pilatus volens populo satisfacere, ut legitur Marci XV, 15, tradidit illis Jesum flagellis cæsum, ut crucifigeretur. » Sciendum est enim, inquit, Hieronymus in caput XXVII *Matthæi*, Pilatum romanis legibus ministrasse, quibus sancitum erat, ut qui crucifigeretur, prius flagellis verberaretur. Sic, teste Josepho de *Bello judaico*, lib. II, cap. 14, Florus nobiles quosdam Judæos, cives romanos, verberibus cæcos in crucem sustulit: et libro VI, cap. 12, capti a Tito post pugnam alii Judæi primum verberibus cæsi, deinde acti sunt in crucem. Et apud Livium libro VI *decade tertia*: « Producti Campani omnes virgisque cæsi, ac securi percussi sunt. »

Erat hæc servilis pœna; nam, docente Macro J. C., L. in *sercorum* 10 n. de *Pœnis*: « In quibus causis liber, fustibus caditur, in his servus flagellis cædit, et domino reddi, jubetur. » B. Vincentius Ferrerius, *serm. de Christi passione*, ait Christum primo flagellatum fuisse spinis et verberibus acutissimis: secundo, flagellis aculeatis: tertio, catenis hamatis: « Unde, inquit, Eusebius et Chrysostomus per illa verba [Isaiæ, LIII, 5]: *Disciplina pacis nostræ super eum*, dicunt quod ista disciplina fuit triplex; dura, quia virgis et spinis, quia flagellis nodatis: durissima, quia catenis ferreis Christus fuit cæsus. »

(1) Bouquet sacré, ou Voyage de la Terre Sainte, édit. Rotterdam, 1745, pp. 523, 524.

Hæc frustra querās apud Eusebium aut Chrysostomum : fundamentum tamen aliquod habent in veterum moribus ; flagella enim interdum insitis talis, aut ossiculis, exasperabant, ut ex Athenæo, Plutarcho, Eustathio, et Apuleio probat Lipsius, *libro II de Cruce*, cap. 3, ubi simul ostendit, non virgis, quæ civism erant, sed loris, Dominum subjectum fuisse. Ex opinione S. Vincentii originem habuisse videntur picturæ quædam, flagellatum Dominum exhibentes.

Nemo porro existimet, Christum, cum id supplicii pateretur, humi prostratum fuisse. Hic mos erat Judæorum, qui, quem dignum viderant plagis, prosternebant, et coram se faciebant verberari, ex lege Deut. XXV, 2. Sed Romanorum alia fuit consuetudo : neque dubitandum, quin Christus ad columnam verberatus fuerit, licet evangelistæ de ea sileant. Prudentius in *Enchiridio Vet. ac Novi Testamenti* :

Hieronymus in *Epitaphio Paulæ* : « Ostendebatur illi columna, ecclesiæ porticum sustinens, infecta cruce Domini, ad quam vincetus dicitur, et flagellatus. » Hunc locum explicans Marianus, docet ejus columnæ partem Romæ ostendi in templo S. Præxedis. Pseudo Beda, de *Locis sanctis*, cap. 3 : « In superiori montis Sion planitie, monachorum cellule frequentes ecclesiam magnam circumdant, illic, ut perhibent, ab apostolis fundatam ; eo quod ibi Spiritum sanctum acceperint, ibique sancta Maria obierit (1) ; in qua etiam locus cœnæ Domini ostenditur. Sed et columna marmorea in medio stat ecclesiæ, cui adhærens Dominus flagellatus est. » De eadem Prudentius, ubi supra :

Perstat adhuc, templumque gerit veneranda columna.

« Ad hanc columnam multi, fide pleni, accedentes, corrigias textiles faciunt, eamque circumdant ; quas rursus pro benedictione recipiunt, diversis infirmitatibus profuturas. » Verba sunt B. Gregorii Turonensis, *libro I de Gloria martyrum*, cap. 2. Joannes Boucher, ubi sup., p. 240, loquens de altaribus sacelli Latinarum in ecclesia hierosolymitana S. sepulcri : *Le second*, ait, *qui est à main droite, est orné de la colonne à laquelle le Sauveur du monde fut indignement lié et cruellement flagellé*. Et paulo post : *Eclanche tes yeux, ô mon âme, sur... la partie de cette colonne précieuse, dont l'autre moitié est à Rome en l'église de sainte Praxède*. Repugnat his Emundus Merillus, J. C., *notis philologicis in passionem Christi*, p. 595 editionis Crenii (2) : « Alii, inquit, Christum columnæ alligatum fuisse existimant, facie ad columnam versa, ut tergo cæderetur ; idque Prudentius... innuere voluit... Sed vestigia cruoris, quæ sunt in sindone sacra, ut expressa sunt a Philiberto Pingonio, testantur, Christum non tantum a tergo, aut non tantum aversum, sed et adversum, verberatum fuisse : quod signum utique conjecturis prævalet. Alii Christum columnæ

longiori alligatum fuisse existimant. Sed, ut hinc et inde cæderetur, solvi debuit, et iterum alligari, præsertim si crassior columna fuerit, ut quæ ecclesiæ porticum postea sustinuerit. Probabilius est breviorum fuisse columnam, aut certe minus crassam, ut facilius hinc et inde Christus verberari posset ; quo modo verberatum fuisse signant sindonis vestigia. » Verum ex Calmeto (1) jam vidimus, parum, aut nihil, historica veritatis ex illis sindonibus elici posse.

In gemblacensi benedictinorum cœnobio, quod Brabantia vetustissimum est (2), colitur imago flagellati Domini, e ligno adfabre sculpta, et excitandæ spectantium pietati cumprimis idonea. Clauit illa variis miraculis, quorum aliquando Joannes Wachten-donckius, namurcensis episcopus, legitime probavit annis 1660, 1661, etc.

CAPUT IV.

In picturam crucifixionis Christi.

Descendamus autem ad Salvatoris nostri crucifixionem. Circa quam primum notetur omnino incertum esse, an sit cruci affixus ante, an post erectionem (3) ideoque non referre utro modo istud exprimatur, cum in hujusmodi locum habeat illud poetæ :

Pictoribus atque poetis
Quilibet audendi semper fuit æqua potestas.

(1) Supra, col. 302.

(2) A. S. Guiberto comite, ac dein abbate, conditum anno 922.

(3) Uterque modus olim obtinuit : sed posterior frequentior. S. martyr Pionius « ultro se vestimentis spolians, et... super ligno seipsum extendit : militique tradidit, ut clavis configeret ; cumque jam confixus esset... eum... ligno suffixum crexerunt. » Sic habent ejus acta posteriora apud *Hollandum die 1 februarii*, pag. 46, ex Melaphraste prius edita a Lipomano et Surio. Acta priora, apud *undem Hollandum*, pag. 42 : « Post hæc Pionium, et Metrodorum, presbyteros, cum eis, in quibus fixi erant, stipulibus, crexerunt. » Et sane facilius licet hominem supinum affigere, quam in erectam crucem tollere, pendulum, habentem, ac forte reluctantem. Frequentius tamen, ut dixi, fuit, in crucem ante erectam suffigere. I *Edvæ VI*, 11, Cyrus rex ; « A me positum est decretum : ut omnis homo, qui multaverit hanc jussionem, tollatur lignum de domo ipsius, et erigatur, et configurat in eo. » Cicero, lib. V in *Verræ* : « Quid attinuit, cum Mamerlini, more atque instituto suo, crucem fixissent post urbem in via Pompæ, te juberis figere in via que Rhegium spectat ? Et oratione pro *Caio Habirio*, ante med. : « In campo Martio... crucem ad civium supplicium defigi et constitui jubes. » Cuidam inclamanti se civem romanum esse, Galba « multo præter cæteras alioiorem et dealbatam crucem statui jussit, » ut narrat in *hugus Fita*, cap. 9. Suetonius, A. ad Josephum, de *Bello lib. VII*, cap. 23, edit. 1635, p. 982, « Dossus crucem figi jussit, tanquam in ea suspensus mox Elcasarum. » In his omnibus, ut patet, erectionem antecessit ; hinc phrasæ : *agere, ferre, tollere, dare, excurrere, ascendere, salire in crucem*. Chrysal., apud *Plautum*, *Bacchidum acti II, scena III, v. 128* :

Faciatur extemplo cruciatum me ex Chrysalo.

Isdem phrasibus usi quoque patres, de Christo loquentes : Chrysostomus, *homil. 8. in I ad Corin.* : « Dei in crucem ascensus. » Augustinus, *tract. 3 in Joannem* : « Filius Dei se permittit in crucem levari. » Rursus *sermone 2 ad catechumenos* : « Ascendat sponsus noster thalamum sui figui. » Vide et Gregorium Magaum ad *illud Cant. VII* : « Ascendam in palmam, » etc.

Notum in *Paraphasi* :

Εἰς δὲ πρὸς τὰς ἐκείνων ἐκτοσθεν, ὑψὸς γὰρ
ὁρῶν ἐξήραντο.

« In stipitem quadratum, excelsum, supraque terram, rectum extenderunt. » Hæc fere ex Lipio.

(1) *Verisimilius obisse Ephesi.*

(2) *Qui hoc opusculum inseruit Fasciculo suo tertio, Rotterdam, 1693.*

Vulgatior tamen est sententia Francisci Fabricii ruremundani, medici aquisgranensis, qui Gregorium Theologum (in Christo patiente, [quæ tragœdia Gregorii non est, ut sæpe monui, sed forte Apollinaris Laodicensis]) hoc modo transtulit :

Feri illico (ut canes venatici),
Apparitores insilire, sternere,
Longique summo stipitis fastigio
Corpus supinum, vestibus nudum omnibus,
Imponere : ac clavis pedes trabalibus
Affigere : hinc per alteram, orthogonice
Connexum ei lignum, trabentes brachia,
Utrinque posuam utramque clavo ferreo.
Firmare, sublimemque in æthera tollere.

Notanter autem dico hanc sententiam esse Francisci Fabricii (1), qui paulo liberior fuit in transfundendo. Nam ipse Gregorius, ejusque tragœdiæ alii interpretes, Claudius videlicet Roilletus, Gabriel Tarraconensis, et Sebastianus Tigurinus, manifeste habent Christum cruci affixum esse post erectionem. Neque etiam græce habetur, pedes clavis, aut clavis trabalibus, affixos esse : sed tantum :

Μίσην δὲ καὶ φασίαν τοῦ ὁμοῦ ἕλκεν (2).

Postmodum autem meminit ipse Nazianzenus Josephi, deponentis Christum ex ligno σταυροῦ, hoc est, ex ligno cum tribus clavis.

Crucifixus est autem (ac proinde pingi debet) dorso versus Hierusalem et Orientem, facie respiciens ad Occidentem, dextera ad Aquilonem, sinistra ad Meridiem, ut docet Sedulius (libro IV) et Beda in Lucam (cap. XCIII, tomo tertio) scribens, et Damascenus, lib. IV, cap. 43. Quali positione etiam ascendit, oculos suos ad Occidentem vertens, et super romanam ecclesiam, in Occidente positam; ad quam Petrum et Paulum, præcipuos apostolos erat missurus : et ubi pactum, cum Petro initum, erat custoditurus. Quod Joannes Hesselius, et Petrus Montanus, dominicæ passionis interpretes, inculcant (3).

Nudum etiam crucifixum esse Christum, quales nascimur, iidem, et multi alii in passionem Domini

(1) De Fabricio illo, et Roillete, dixi in opere, cui titulus : *Mémoires pour servir à l'histoire littéraire des 17 provinces des Pays-Bas*, etc., tom. XIV (éditions in-8°), pag. 179, et seqq.

(2) Latine : Pedes autem affixerant impacto ligno. En locum tragœdiæ :

Αὐτοῦ τὸ πῶς ἐκπορεύεται τὸ πῶς
ἀποθανόντος, ὅπως αὐτὸς ἔμελλεν
ὄψιν εἶναι τοῦ αὐτοῦ ἱεροῦ.
ὅτι αὐτὸς δὲ ἱεροῦ αὐτοῦ αὐτοῦ
ἐκπορεύεται, ὅπως αὐτοῦ
Μίσην δὲ καὶ φασίαν τοῦ ὁμοῦ ἕλκεν.

Quorum versum hanc sententia : « Ductum et subductum in altum crucem, ad extremum ejus finem : rectum ita statum : tum ad transversarium lignum manus fixas, denique et pedes ad stipitem defixum. » (Lipsius.) Roilletus ita reddit :

Statum caterva motis ingentis crucem,
Cælo minantem, egere sursum perditæ :
Egere sursum, et sustinere nitum.
At ille clarum rectus os in æthera
Est actus : uno item altero ramo arboris
Dextram et sinistram extensus, et fixa motus
Clavis acatis, portaque infusa pedes.

(3) Sed debilibus argumentis nisi.

scribentes, diligenter annotarunt (1). Hinc, non solum in græcis ecclesiis Christum in cruce pendere cum vestibus, sed etiam apud nostrates in multis antiquis imaginibus, simpliciores quidam multum Evangelio contrarium mirantur. Nam a doctis in Harmonia viris intellexi, multos isthuc esse, qui rideant Lovanienses, apud quos in primaria ecclesia, et in ipso pastoralis officii altari, veneranda imago crucifixi Christi, quæ in publicis processionibus, arduas ob causas indictis, ex avito et religioso more, a duobus sacerdotibus circumfertur, vestita cernitur (2) : mirarique vehementer istud non corrigi in tam celebri studio, sive (ut est Judicum I [§ . 11]) litterarum civitate (3). Sed il non legerunt quod Gregorius Turo-nensis scribit (in libro de Gloria martyrum, c. 22, edit. Ratisartii, c. 23, col. 745, 746) esse apud Narbonensem urbem in ecclesia seniore (4), quæ Genesii martyris re-

(1) Ex antiquis ita sensisse videntur Cyprinus, epist. 65, ad Ceciliam (edit. Philippi Priorii, seu Parisiensis 1668, pag. 101) : « Invenimus, inquit, circa sacramentum, in Noe hoc idem præcurrisse, et figuram dominicæ passionis illic extitisse : quod vinum bibit : quod inebriatus est : quod in domo sua nudatus est : quod fuit recubans nudus et patentibus femuribus : quod nuditas illa patris a medio filio denotata est, et foras nuntiata : a duobus vero, majore et minore contexta, » etc. Athanasius (aut si quis alius), *sermone de Pass. et cruce*, edit. ult. t. III, p. 96, 97 : *Erant vestimenta : decebat enim eum, cum hominem intraderet in paradysum, tunicas exere, quas accepit Adam, cum ex paradiso extirbaretur*. Cyrillus Hierosolymitanus, recens baptizatos alloquens catechesi mystagogica secunda sub isthuc : « Ita exiti, eratis nudi, imitantes et in hoc eum, qui in cruce nudatus fuerat, Christum. O rem admirabilem ! nudi fuistis in conspectu omnium, et non vos pudet ; reversa enim in hoc protoplasti Adam ferebat exemplum, qui nudus in paradiso fuit, et tamen nullo afflictebatur pudore. » Ambrosius, libro X, in Lucam, editionis benedictorum S. Mauri, § 110, pag. 1527 : « Refert considerare qualis ascendit [in crucem]. Nudum video. Et talis ascendit, quales nos, auctore Deo, natura formavit. Talis in paradiso primus homo habitavit : talis ad paradisum homo secundus intravit. » Idem in psalmum XLIII, § 69, pag. 915 : *Quæ autem confusio Christi, nisi crux ; quod pendit in ea ?* Augustinus, lib. XVI de Civitate Dei, cap. 2, post inf. : « Non solum qui sunt apertissime separati, verum etiam omnes, qui christiano vocabulo gloriantur, et perditæ vivunt, non absurde possunt videri medio Noe filio figurati : passionem quippe Christi, quæ illius hominis nuditate significata est, et amentiam profitendo, et male agendo exhorant. » Sen vero et Japhet, tanquam Judæi et Græci, sed vocati et iustificati, cognita quoque modo nuditate patris, quæ significabatur passio Redemptoris, sumentes vestimentum, posuerunt supra dorsa sua, et intraverunt averti, et operuerunt nuditatem patris sui, nec viderunt quod reverendo texerant. » Idem in lib. XI contra Manichæos, cap. 23 : « Illud, quod de vinea... inebriatus, Noe nudatus est in domo sua, cui non apparet Christus passus in gente sua ? Tunc enim nuda est mortalitas carnis ejus, Judæis scandalum, Gentibus autem stultitia. » Proinde in duobus filiis, maximo et minimo, duo populi figurati, unam vestem a tergo portantes... nuditatem patris velant, neque intuentur, quia in Christi necem non consentiunt, » etc.

(2) Exstat isthuc ex imago, et consueto more colitur. Brachium dexterum a cruce revulsam, ac protensum est ; quod miraculo contigisse ferunt : aliaque a plebe narratur, de quibus isthuc testimonia cuperem proferri.

(3) Sic vocata est urbs Babilon, etiam dicta Cardastus, et Carist-Sepher. Postremum nomen civitatem litterarum, vel libri, vel computis significat : ex quo probabiliter colligi potest, inquit Bonfrerius, eam fuisse Chanaanorum academiæ, in qua literæ et bonæ artes doceantur. » Non minus probabiliter conjicias urbem fuisse, in qua tributa pendebantur, aut in qua asservantur libri publicæ rationum.

(4) Ecclesia senior hic appellatur, quæ aliis major, item cathedralis, vel matrix. Quibus vocibus utitur Paulus, emeritensis diaconus, libro de Falsis et Miraculis emeritensium petrus.

liquis plaudt, picturam, quæ Dominum nostrum quasi præcinctum linteo indicat crucifixum. Quæ pictura, dum assidue cerneretur a populis, apparuit cuidam Basileo presbytero per visum persona terribilis, dicens: Omnes vos obiecti estis variis indumentis, et me jugiter nudum aspiciatis. Vade quantocius, cooperi me vestimento. » [et presbyter, non intelligens visionem, data die nequaquam ex ea re memoratus est. Rursusque apparuit ei: sed et illud parvipendit. Post tertium autem diem secundas visionis, gravibus excruciatu eo verberibus, ait: Nonne dixeram tibi ut operires me vestimento, ne cernerer nudus: et nihil ex hoc a te actum est? Vade, inquit] et *lege linteo picturam illam, in qua crucifixus appareo* (1). Sicut ergo vestis Christo resurgenti, aut ad iudicium venienti, appingitur: et sicut linteamina habent, qui ibidem ex sepulchris suis resurgentes pinguntur; sic etiam Salvator noster in cruce pendens, propter nostram in presenti vita miseriam, qui in Adam innocentiam perdidimus, non pingitur omnino nudus, sicut cruci ab iis, quos Psalmista (*Psal. XXI, 17*) canes vocat, est affixus: sed pingitur aut vestitus, aut cinctus linteo.

Postremum est nunc frequentius, partim quia huiusmodi imago magis videtur excitare devotionem mentis, quam altera Christi in cruce vestiti: partim

(1) « Ne tibi velox superveniat interitus. At ille commotus, et valde metuens, narravit ea episcopo: qui protinus iussit desuper velum expandi. Et sic obiecta nunc pictura suspicatur. Nam etsi parumper detegatur ad contemplandum, non demisso velo contegitur, ne detecta cernatur. » Hactenus S. Gregorius Turonensis, quem de liginea et nuda prorsus imagine crucifixi locutum existimo, sed prius exiguu lino velata. Molanus itaque solide probavit, antiquitatis exemplo non destitit crucem Iovianensem: et inus istud probatum uberius. Dubito tamen utrum Hannoniis suis satisfecerit. Non enim (puto) volebant illi plane nudas exsculpi Crucifixi imagines. Sed nec eas, quæ toga vestitum exhibent, aut pictoribus ac sculptoribus facile persuadebatur, elegantes esse: aut criticis, elegantius seculo natas.

Cæterum ad ea, quæ ex Gregorio Turonensis retulimus, observat Ruarthius hinc forte manasse conclusionem: « ut Christus Dominus, in cruce pendens, vestitus depingeretur. Certe (pergit) me non semel vidisse memini crucifixum Dominum, veste talari indutum, apud Remos in ecclesia collegiata sanctæ Balsamæ seu, ut vocant, S. Nutricis (hæc enim beatum Remigium nutrivisse dicitur). Alias ejusmodi imagines se vidisse testatur. Mahillonius, *translatio ad acta SS. ord. bened. sec. IV, parte 1, num. 47, et tit. iusticiæ pag. 153.* » Auctor libri cui titulus: *royaumes liturgiques de France, agens de Lutetia Parisiorum, pag. 200, ait: Dans l'église du sépulchre on voit au fond, et même au-delà de l'axe droite, une crucifix qui est tout habillé: de même que dans l'église de S. Cosme et S. Damien à Rome, où il est revêtu d'une robe longue jusqu'aux talons: et on le voit à demi couvert d'une espèce de tablier dans les églises de Sens et de Casal, entre le chœur et la nef. Vestitum etiam crucifixi effigiem videre est in uno e sacellis monasterii S. Dionysii in Francia: aliamque apud Rugenses in Pontivo, Picardie pago, quam illi a Christi discipulo, Nicodemus, confectam putant.*

A prototypo suo vocantur hæc imagines sanctus *Fultus de Luca*, gallice *le saint Foul de Lucques*, et plebeio sermone *saint Fudelec*, scilicet ab icone togata crucifixi Lucæ concipiente, in templo cathedrali S. Crucis; quam iconem etiam volum opus esse Nicodemii. Meminere Lucas Tudensis ab. *in contra Waldenses*, cap. 11, alique a Cangio memorati tom. VI *Glossarii*, edit. 1750 col. 4755. Eademque sepius narrat Wilhelmum Angliæ regem « per sanctum Vultum de Luca » jurare consuevisse. Lege Jacobum Malbrunck *de normis* lib. VII, c. 11, et lib. VII, c. 10. Baronium ad an. 1039, n. 40, et Curtium *de clavis domnicis*, edit. Antwerp, 1654, p. 58-67, et 90, 91; quibus tamen de remota harum imaginum antiquitate critici ægre assentientur.

vero, quia nonnulli putant Christum in cruce linteo tectum fuisse. Quod tamen magis opinantur, quam sciunt: et diversimode etiam narrant. Brigitta enim libro IV Revelationum (*capite 70*): *Mox, ait, iussus vestes ponit, parvumque linteum verendis præterit* (1). Dialogus vero quidam, qui inscribitur Mariæ, et Anselmi, de Passione Domini, et solemniter intermisceri solet prædicationi dominicæ passionis (2), ut annotat Dionysius a Richei, Carthusianus, sic habet, loquente Maria: *Panniculum capitis mei circumligavi lumbis ejus.* Francisus postremo Polygræus (*de Passione Domini, art. 14*), (ut reliquas opiniones omittam): « Nudus crucifixus est Christus: quanquam pium opinor credere, obsequio alicujus, velata pudenda: tum quod natura etiam horreat hoc facinus (3), tum quod Christus ipse, in cujus erat voluntate quod pateretur, coram castissima matre, aliisque sanctis mulieribus non credendus est invelatus voluisse apparere: tum demum quod erat in cruce summus pontifex (*Exod. XXVII 1, 42*) [ubi jubentur confici feminalia lina, quibus Aaron et filii ejus operiant carnem turpitudinis suæ], et hostia (4).

(1) De similibus sanctorum mulierum revelationibus Papebrochius agens, *resp. ad artic. 20, a p. Sebastiano objection, n. 1*, censet « in talibus nihil esse pressidi ad quæstiones pure historicas, seu sacræ illæ, seu profanæ sint, prout deinde dirimendas; proinde nihil ipsis sanctis detrahi, cum talium veritas, citra ullum ad illas respectum, vocatur in controversiam, aliunde probanda vel infirmanda. » Ludovicus Antonius Mmatori, lib. I *de ingeniorum moderatione*, cap. 17: « Etsi revelationes quarundam sanctorum mulierum, Brigittæ, Catharinæ Bononiensis, et Catharinæ Senensis, Angeli Fulginitis, Hildegardis, Gertrudis, et aliarum, aut laudaverit, aut toleraverit Ecclesia: nemo tamen, theologia melioris conscius, hucusque fuit, qui certitudinem fidei catholicæ ipsis additum fuisse autumaret: imo non affirmavit, concilia et Ecclesiam universam auctoritate carere similia decernendi, tanquam indubitata et certissima dogmata, christiano populo credenda. Quæ vero visiones ac revelationes de Christi ac Deiparæ gestis, dum in vivis essent, circumferuntur, ideo toleratæ, quod nihil sacris Scripturis, ac traditioni antiquissimæ contrarium per eas afferbatur. Cæterum ab iis, in sacram doctrinam invetendis atque adhibendis, perpetuo abstinere sapientissimi pontifices, ac sancti patres, atque scriptores eximii; qui etiam revelationes veras a falsis difficiè distinguere possunt, aut longe ab ea opinione fuerunt, ut id genus facta sine dubitatione accipienda crederent. Eam in rem omnium præcipue legendus magnus universitatis parisiensis cancellarius Joannes Gerson. » *Legende quorundam de revelationibus, visionibus, et apparitionibus privatis, regule tute, ex Scriptura, conciliis, SS. patribus, aliisque auctoribus collectæ, explicatæ, et exemplis illustratæ a R. D. Eusebio Amort, canonico regulari lateranensi Polingæ, eminentissimi cardinalis Leraci theologo, augustæ Pmdelic, 1744, in-4º, 2 vol. p. 283 et 337.*

(2) Dialogus iste, fabulis perspersus, jam neque plebi inculcatur, nec a quocumque legitur.

(3) Alter omnino philosophatur Lipsius, lib. II de Cruce, cap. 7: « Receptione hoc, inquit, in plebsque supplicis, velut natura suavitatis, quæ nudos induxit in vitam, et educit. » Tum profert locum Artemidori, *Oneirocriticon* lib. II, cap. 58: « Crucifixi hominum est pauperi; nam sublimis est, qui crucifixus est: noxium vero diviti, quia nudi crucifiguntur (*ἄνθρωποι γὰρ ἀνασταυρώσαντες*). » Non tantus fuit apud veteres, etiam christianos, quantus apud nos, nuditatis horror. Theodoretus quinto seculo scribebat, *questione 28, in Genesis*: « Nautæ, nudi navigantes: et qui lavantur, dum se nudos mutuo conspiciunt, hoc pudore tibi non ducuntur. » Græterus, lib. I de Cruce, cap. 22: « Ex fide dignis, inquit, intellexit, Augustus Vindellicorum exsare imaginem effandit, nudam penitus absque ullo velo. Similem speculari aunt Lamibachum in Bavaria inferiore. » Quod majorum simplicitate fortassis excusari potuit: sed ultra ferendum non est.

(4) Aquasgranense Marianæ braziliæ canonicæ inter

SUPPLEMENTUM

AD LIBRI IV CAPUT IV.

NUM CHRISTUS, IN CRUCEM SUBLATUS,
EQUULEO INSEDERIT.

Pendet hæc questio a legitima intelligentia locorum, quæ continenter afferro ex Justino, Irenæo, Tertulliano. Primus *Dialogo cum Tryphone*, edit. coloniensis, seu lipsiensis, 1686, pag. 318, exponens illud Deut. XXXIII, 17 : *Cornua rhinocerotis*, cornua illius : *Μασαίματος γὰρ κέρατα* (inquit) οὕτως ἄλλου πλάκτος ὁ ὑψίστος ἔχει ὡς τῆς αἰνότητος καὶ ἀνιδεικσίας, et πᾶς τοῦ κόσμου, ὡς τὸ σταυρὸν δεικνύουσι. Ὁμοίως γὰρ τὸ ἐν ἐκτὶ ζῷον, ὅπ' οὗ ἐστὶ τὸ δεικνύοντος μέρος εἰς κέρατα ὑπερβαίνει, ὅπως τὸ ἄλλο ζῷον προσαρμολογῆται καὶ ἐκτείνεται ὡς κέρατα τῇ ἐνὶ κέρατι περιεχόμενῃ τῷ ὅλῳ φαίνεται καὶ τὸ ἐν τῇ μέσῃ περιήκοντος, ὡς κέρατα, καὶ αὐτὸ ἐξῆς ἐστὶ, ὅπ' ὃ ἐπεχόμενα εἰ περιεχόμενα, καὶ βλάπτεται ὡς κέρατα, καὶ αὐτὸ εἰς τοὺς ἄλλους κέρατα συσχετισμένον, καὶ περιήκοντος. Unicornis enim cornua non alterius cuiuspiam rei, aut figuræ, aliquis dicere et demonstrare queat similia esse, quam notæ ejus, quæ crucem designat. Directum namque est unum lignum, unde summa pars in cornu sustollitur, cum aliud ei li-

sacra cœli, quæ palam exponant singulis septenniis veneranda, quæque non omnia æqualibus nituntur veritatis momentis, ostendunt linteum, quo Dominum in cruce præcinctum ferunt. Et leguntur apud eos picti, seu sculpti, hi versus, olim a Sebastiano Brant, jurisconsulio compositi, edicteque inter ejus carmina, titulo : *Pro reliquiis Aquiligravi conservatis* :

*Advenit, nate pedem. Locus hic tibi [mira relatu,
Christifera ostendit virgineis indusum ;
Subfigorem et passum, quo nostræ membra salutis
In cruce carnigeri lecta fuere Dei ;
Paniculæ et, quibus est puer ad præseppe volutus,
Factus et immensis fratribus omnipotens ;
Adde etiam passum, baptistæ mortis sacramentum.
Septenni spatio hæc cernere quisque potest.
Karolis a Græcis nostram hæc adiecit ad urbem,
Hæc posuitque loco. Laus tibi, summe Deus.*

Usum est, quod hic addam, de crucifixi imaginibus ex Adriano Valerio : « De tous les excellents peintres anciens et modernes il n'y en a pas un jusqu'à présent qui ait réussi à représenter comme il faut Notre-Seigneur en croix. Ils ont cru faire merveille de lui donner un coloris de chair mourante, sans aucune pâleur, que celle du côté, des pieds et des mains ; en quoi ils se sont grandement trompés. Car quand Notre-Seigneur fut attaché en croix, il venait d'être flagellé cruellement par tout le corps, et l'avait par conséquent tout déchiré de coups et tout en sang. Car le temps qu'il fut à porter sa croix du lieu où il avait été flagellé jusqu'à Calvaire n'étant pas suffisant pour fermer des plaies si récentes, il est incontestable que quand les Juifs l'attachèrent en croix son corps était encore tout couvert de plaies et de sang depuis les pieds jusqu'à la tête. Il est donc ridicule de représenter Jésus-Christ mourant en croix avec une chair pâle et jaunâtre, comme pourrait être celle d'une personne qui meurt dans son lit. Puisque son corps était déchiré et que le sang coulait de tous les côtés, pourquoi le représenter sans blessures ? Il est vrai que cela paraîtrait nouveau à bien des gens et ferait même horreur ; mais cependant voilà la seule manière dont il faudroit le peindre. » Hactenus ille, Valesianorum p. 151, 152. Sed me latet, unde acceperit Christum toto corpore flagellatum fuisse ; cum ubique mos habuerit, habetque, dorsum, non pectus, aut alia corporis loca flagris cadere.

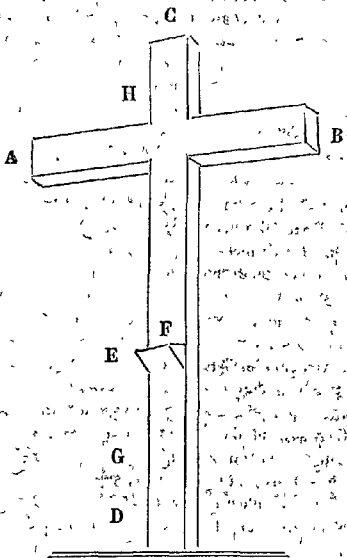
gnom adaptatur : et utrumque, ut cornua, uni cornu adjunctæ summitates apparent : et id, quod in medio fixum est, ut cornu, et ipsum eminet, in quo vehuntur insidentque crucifixi : et formam cornu præ se fert istud ipsum quoque, cum aliis cornibus conformatum, et compactum [lignum]. » Irenæus, lib. II ad. hæreses, cap. 42, edit. oxoniensis 1702 pag. 166 : « Et ipse habitus crucis, fines et summitates habet quinque : duos in longitudine : et duos in latitudine : et unum in medio, in quo requiescit qui clavis affigitur. » Tertullianus, lib. I ad (1) Nationes edit. Paris. 1675 pag. 49 : « Pars crucis, et quidem, majus, est omne robur, quod de recta statione defigitur. Sed nobis tota crux imputatur, cum antenna, scilicet sua, et cum illo sedilis excessu. » Idem, libro adversus Judæos, cap. 10 : « Benedicunt in hæc verba Joseph... Cornua ejus... Christus in illo significatur... ejus cornua essent crucis extrema. Nam et in antenna navis, quæ crucis pars est, extremitates hujus cornua vocantur : unicornis autem, e medio stipitis palus. » Quæ totidem prope verbis repetit libro III adversus Marcionem, cap. 18.

Hæc omnia (dempto, quem non viderunt, loco tertio) ad suppedaneum referant Jacobus Gretserus de Cruce, lib. I, cap. 24, et Cornelius Curtius, libro de Clavis dominicis, edit. Antwerp. 1654 pag. 205 et seqq. Fluctuat Lipsius lib. II de Cruce, cap. 10 : « Factor, inquit, [Irenæi] verba hæc ire : nec temere contenderim de aliena mente. » Mox, recitatis Justini verbis, de ligno, quod in medio fixum est : « Cornu id appellat, ait, et notare vult : quomodo apte in plana hæc tabella » [sive plano suppedaneo?] « videndum, pergit Lipsius, ne uterque ille scriptor aliud intelligat a jam dicto sensu. Dividunt crucem in quinque fines (apices Tertullianus scite appellat), quatuor illos, qui noti sunt et incurrunt : quintum, quem in media cruce collocant, ubi lignum transversum scindit transique stipitem defixum. Hac consideratione, quinque sunt fines : et unus ille stipes (sed sectus) facit ternos. » Ista sic accipio, ut quintum finem Lipsius invenerit in frusto ligni, cui horizontaliter (ut vulgo dicimus) impositæ fuerint plantæ pedum Domini ; sic enim frustum istud, crucis truncum secans, ære exprimendum curavit. At nemo non videat, aptius illum, a veteribus indicatum, finem quintum exhiberi equuleo, de medio trunco prominente. Et evidens est, lipsiana tabella, crucem pertranseunte, adeoque ante et retro exsistente, non ternos duntaxat, verum etiam quatermos fines in solo trunco constitui.

Recitata Lipsii verba sic forte intelligas, ut, stipitem arrectarium a summo deorsum intuendo, finem ejus unum statuatur eo loco, ubi crucis brachia stipes

(1) Non secundo adversus nationes, ut male citat Calveras. Hi libri absumt ab editione Romæ, aliisque, præmissis editis a Jacobo Godofredo, qui decessit e viâ æt. 1632, ætat. 65.

attingit, *H*: alterum, in quo secari hunc fingit exi-

guo ligno, pedes crucifixi sustentante, *G*: tertium, in terra ad imam partem stipitis, *D*. Sed hanc interpretationem non admittunt Justinus et Irenæus; qui fines crucis cruci non committunt: sed ita comparant cum extremis cornibus, ut, ex eorum mente, unus in terram, *D*: ceteri in aerem prosiliant *A B C E*: et quintus quidem *F E* de medio trunco promineat ad instar cornu rhinocerotis. Sunt ergo, secundum illos, fines isti: 1. ima pars crucis, humi defixa, *D*: 2. vertex ejus supremus, *C*: 3 et 4. extrema brachia, *A B*: 5. equulei, mediæ cruci infixi, summitas, non ea quæ truncum attingit *F*, sed opposita *E*.

Audiamus porro Lipsium: « Quod autem aiunt [Justinus et Irenæus] *invehi et requiescere*, verum est. Corpus acclinatur ei, et quasi innititur a tergo. Augustinus hoc sensu scripsit (in *Psalmum CIII*, et *alibi*) *longitudinem crucis a terra surgentem, cui corpus erat infixum*. An totum corpus? imò pedes tantum, quod liquet. Sed affixum innixumque intellexit: nec scio an *innixum* scripsit. » At quis, quæso, recte dixerit hominis stantis corpus invehi ac requiescere in ligno pone erecto, nec ullam in partem inclinato? Recte dixit Augustinus corpus infixum longitudini crucis, etsi solis pedibus ad truncum terebratis: et nos hominem, adacto per ventrem gladio, *transfossus* esse, quotidiano sermone dicimus, ne cogitantes quidem id a quoquam acceptum iri de singulorum membrorum transfossione. *Innizum* nusquam scripsit Augustinus, hæc de re agens, si quidem fidamus editis libris, etiam cum variis lectionibus. Sed legamus extrema Lipsii: « Tamen in picturis sculpturisque

etiam priscis vestigium tabellæ hujus exstare audio; non ergo temere spreverim: non certe a Christi cruce: de aliis, audacius. Quod enim vestigium in scriptoribus antiquis? » Ad hæc sua verba *vestigium hujus tabellæ exstare audio*, sic deinde notat: « Imo video: ac misit ad me Dionysius Villerius... ectypon nummi Græcanici veteris, qui aureus asservatur in monasterio lætensi in Hannonia... Missus is nummus cum variis donariis est ab Henrico, imperatore tunc Constantinopoli, anno Christi CCVIII. » Et subijcit oculis nummi formam, quam et videas licet apud Corn. Curtium, *ubi sup.*, p. 118.

Illic, repudiata Lipsii sententia de fine stipitis arrectarii, a transversario secti, aliam, de equuleo, sic exponit, et, quantum pote, refellit: « Scaliger, ut aliquid novi afferat, et indictum ore alio, in *animadversionibus ad Eusebium*, assertit ac defendit in medio defixum lignum apud Justinum esse illud, quod Japones in crucis suæ medio infingunt, veluti vehiculum, cui crucifixi quasi inequant. Cum eodem sentit Bosius, de *Cruce triumphantis lib. I*, cap. 6. Consentit etiam clarissimus vir, Erycius Puteanus. A quorum sententia ego nollem dissentire, si alieuus velusti scriptoris auctoritas idem diceret, aut doceret antiquæ imaginis nummive vestigium. At vero tabellam suppedaneam ostendunt picturæ et nummi: scribunt auctores: ratio non adversatur. » Sic illo.

Cui reponi potest ab equulei defensoribus, hoc tormenti genus, niti imprimis auctoritate SS. Justinii et Irenæi, ac deinde Tertulliani, tanto hæc in re majori, quod vixerint eo tempore, quo vigebat crucis supplicium a Constantino demum sub imperii extrema sublaturum. Nam; si loca ex tribus his scriptoribus allegata sedulo perpendas, videbis neque cum sectione Lipsii, neque cum aliorum suppedaneo sine violentia posse componi: cum e diverso facillime intelligantur, si equuleum admiseris. Hunc etiam nullo negotio compones cum voto illo Meenatis, *apud Senecam, epist. 101*, « quo et debilitatem [id est, mutilationem] non recusat, et deformitatem, et novissimè acceptam crucem, dummodo inter hæc mala spiritus prorogetur:

Debilem facito manu,

Debilem facito, coxa,

Tuber adstrue gibberum;

Lubricos quate dentes,

Vita dum superest, bene est,

Hanc mihi, vel acuta

Si sedeam cruce, sustine.

Locum hunc Lipsius, de *Cruce lib. I*, cap. 6, primum conjecit accipi posse de palo, seu stipite, per anum adacto, et per os aut collum emergente (1). At idem postmodum, *Annot. ad hoc suum caput*, con-

(1) Cujus tormenti meminit Seneca, *Consolat. ad Marciam*, cap. 20: « Video istæ crucis non unus quidem generis, sed aliter ab aliis fabricatas; alii capite conversos in terram suspendere, alii per obscena stipites egerunt, alii brachia patibulo expiuerunt. » Errat igitur Franciscus Bellenger in libro cui titulus: *Essais de critique sur les écrits de M. Rollin, Amst., 1740, pag. 82 et seqq.*, cum innuit hoc supplicii genus a Turcis excogitatum fuisse.

jecturam istam retractasse videtur ac refutasse : « Ambiguo profero, inquit, quia, etsi Mecenatis verba nobis faciunt, vix tamen Seneca, qui velut interpretans subdit : *Suffragis licet, et aculeum acuto crucis subdit; est tauti, vulnus axum premere, et patibulo pendere districtum*. Atqui pendere, et patibulo quidem, vix est ut conveniat in nostram aculeum. Nisi si tamen patibulum etiam de uno ligno, in quo homo quomodocumque expansus; quod haud nimis velim sperni. Si displicet, alia interpretatio querenda sit crucis hic acule. An ideo talis, quia cum dolore acri necat, ut morbi quidam aculi medicis? Lente probem : et mavelim opinari genus aliquod crucis triste, rarus, in quo stipes, cui homo acclinatur, stimulis clavisque acutis sit praefixus : ut, cum acquiescere vellet (*assuari* vox in Seneca) pungeretur ac scinderetur in corpore averso. Nihil super hoc legi, fateor; commentum est merum, nisi si quid juvat illa Reguli machina, quae sic armata, et in eam ipse inclusus. Quae etsi nostra crux non fuit (armarium potius quoddam, et arca) tamen et crucem Seneca appellavit *epistola* 98, itemque *libro de Providentia*, cap. 5. Certe quidem acule vocem, in Mecenatis versibus, non sic leviter et in ventum addidit, ipse indicat Seneca, qui eam attollit ac repperit (tu vide,) quasi in ea sententiae momentum. » En, ut se torsit Lipsius, sensum querens istis versibus, quos ipse Seneca sic explicat *epistola* illa 101 : « Iovenitur, qui velit, adactus ad illud infelix lignum, jam debilis, jam pravus, et in fodum scapularum ac pectoris tuber elisus, cui multae moriendi causae etiam citra crucem fuerant, trahere animam tot tormenta tracturam? » Expende, lector, et confide cum adacto per corpus stipite, et aliis Lipsii divinationibus.

Jam universa in unum collige : lignum in medio fixum, et et cornu eminens, quo lavebantur crucifixi : summitas, seu finis in medio quintus, in quo requiescit, qui clavis affligitur : ille sedilis excessus : ille e medio stipitis palus : aculea crux, in qua sedet adactus ad infelix lignum; cui rei convenient spatium isthuc omnia, quam equuleo, de medio crucis trunco prominenti, cui velut inequitet crucifixus? Sic puto satisfactum Cornelio Curtio, veterum auctoritatem exigenti.

Quod ille postulat antiquar imaginis, nummive vestigium, prestare nec possum, nec debeo. Nempe christianae pietati, cum Domini crucifixi nuditatem obtexit, equuleum, ut patebit consideranti, simul obtegere necesse fuit.

Videamus quid porro Curtius adversus equuleum excipiat. « Argumentum, inquit, usitatum apud Japonos crucifixionis nihil duco. Nam lego quoque eodem lignum suppedaneum dare crucifixis : et solis funibus aut manibus ferreis reos astringere, non clavis figere : pedes ligno suppedaneo alligare : vestitos in erum tollere, etc. Cur antiquitatis reliquias agnoscam potius in illo vehiculo, cui crucifixi in-

equitant, quam in aliis, quae a communi et Christianae fixatione discedunt? »

Premant ista Scaligerum, aut si quis alius urgent Japonum consuetudinem : mihi sufficientia loca ex veteribus adducta, nec ab uno suppedaneo, quod cum equuleo facile concilium ac conjugam.

Curtius : « Neque movet me verbum graecum *ἐπιπλάττω*, quod inequitare significat; nemo enim ignorat in triumpho romano vectos fuisse :

..... Stantes in curribus Aemilianos.

Sed aliud est curru veli stantem : aliud cerna prominenti inequi, requiescere, sedere, etc.

Curtius : « Minus quoque nihil turbat me, nostrum hunc crucifigendi modum nimis accuratam atque delicatam videri criticorum coryphæo (*Lipsio*, in *lib. II de Cruce*, c. 16). Nam dic, amabo te, serio : annon mollius meliusque falciri tibi videntur, qui ligneo huic vehiculo insident, et quasi inequant, quam qui in tabellam clavatis pedibus innituntur? Certe ita sentiet, quisquis sensu communi non caruerit. »

Gravis haud dubie dolor est sic innixorum in tabellam : gravis etiam (si quid communis sensus mihi superest) insidentium equuleo, superne scilicet acuto, seu, ut gallice loquar, *taille en vive arête* : sic positus dolorem augeat femorum divaricationi adjuncta coisio pedum distentorum, atque in ipso trunco, aut in subjecta tabella, fixorum.

Equuleum nostrum, seu medium sedile, admittit Jacobus Hyacinthus Serry, *Exercit. 53 de Christo*, ejusque *Virgine matre*, n. 6. Nec respicit Prosper Lambertinus, *de Festis parte* I, n. 277; hallucinatus tamen, cum scriberet : « Lamy, *dissert. de Cruce*, S. Justinus usus auctoritate, § 5, sedile quidem probat, suppedaneum rejicit. » Lege, si placet, hujus *Commentarium in Harmoniam*, edit. 1699, p. 578, 579.

CAPUT V.

De forma crucis Christi.

Varie sunt autem crucis species. « Est enim (*D. Lindanus*, *Panoplia* lib. IV, cap. 97) quae littera Tau effigitur : est, quae stipitem caput attollit, Christi quasi titulum complexa : est, quae decussata crucem exprimit, quam vulgo burgundicam, sive D. Andreae, appellant. Est praeterea, quae jerosolymitana : est, quae hispanica dicitur » (1). Verum, inter tam varias, nisi una vere est Christi crux : atque una tantum est Christi Domini insigne atque troaeum, de qua in praesens quaeritur. Sunt ([in his] *D. Thomas*, *de Eruditione principum*, lib. I, cap. 53) qui eam putent veram dominicam crucis figuram, quae palo recto transversum non infligit, sed superfigit, stipitem (2) :

(1) Sunt aliae emphores a variis regionibus appellatae, veluti sabaudica, bohemica, graeca. Aliae nomen sortuntur ab ipsa sua forma vel ab ornamento adhibito, ut quae Francis dicuntur *crux potière, ancrée, gâtée, fourche, pomme, brisée, cléchée, péroche, lauvée, fretée, alisée, treffée, échappée, potence, fleurdelisée, écorcée, recroisée*, et cetera de quibus consulendi, qui artem acuti gentilitii tractant.

(2) Opinioni beati Thomae favere videntur adducti a me Lucianus et Tertullianus. Ad locum e postremo cito.

fuisse. Pro qua sententia diximus nonnulla capite 47, lib. precedentis. Quibus nunc addo eandem esse sententiam Irenæi et Augustini. Irenæus enim (lib. III, cap. 42): *Ipse habitus crucis*, inquit, *finis et summities habet quinque; duos in longitudine, et duos in latitudine, et unum in medio, ubi requiescit qui clavis affigitur*. Beatus vero Augustinus non solum meminit quatuor finium crucis Christi; id, quod ab ipso transverso ligno sursum versus eminet, latitudinem vocando, sed etiam mysterium istarum quatuor partium explicat. Citatis enim Apostoli verbis (Ephes. III, 18): *Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit longitudo, et latitudo, et sublimitas, et profundum*: subdit, ad Paulinam scribens (epist. 112, cap. 15): *Ego hæc verba apostoli Pauli sic intelligere soleo; in latitudine, bona opera charitatis: in longitudine, perseverantiam in bonis usque in finem: in altitudine, spem celestium præmiorum: in profundo, inscrutabilia iudicia Dei, unde ista gratia Dei in homines venit; et hunc intellectum coaptare etiam sacramento crucis.* Similia habet epistola centesima decima nona, capite decimo quarto: in psalmum centesimum nonum, concione prima; de sanctis, sermone decimo nono; libro secundo de Trinitate, cap. 42 (1).

quemadmodum nos litteram romanam X consimiliter scribentes, sic pingere solentis x. Ex quo postea orta recensit illa samaritana X. Quidquid sit, mirum non est characterum figuram tractu temporis variari. Il n'est point nécessaire qu'Alexandre supposât que pour former le Thau samaritain, tel qu'il est présentement dans leur alphabet, il y fût arrivé deux changements; car de la manière qu'il est aujourd'hui, il s'écrirait facilement d'un seul trait de plume et sans lever la main.

(1) Gregorius Nyssenus, oratione 1 in Resurrectione. Dominus: *Partes illius (crucis) singulas propriis nominibus appellavit (Apostolus)*. Eam enim quæ a medio deorsum vergit, profundum vocat; quæ autem sursum, altitudinem; latitudinem vero et longitudinem, illas quæ utraque transverse protenduntur, ut quæ hinc a medio producit, latitudo; quæ autem illinc, longitudo nominatur. Augustinus præter allegata a Molano hæc habet, Tract. 18 de Joanne, § 5: *Lata (crux) est in transverso ligno quo extenduntur pendentes manus; longa est a transverso ligno usque ad terram, ubi dorsum pedesque figuntur: alia est in cacumine quo transversum lignum sursum versus exciditur.* Ex in psal. CIII: *Erat latitudo in qua porrectæ sunt manus, longitudo a terra surgens in qua erat corpus inditum, altitudo ab illo direxto ligno sursum quod eminet, profundum ubi fixa erat crux, et ibi omnis spes vite nostræ.* Sedulius, lib. III:

Nec quis ignoret speciem crucis esse colendam,
Quæ Domum perurit, omni ratione potenti,
Quatuor inde plagas quadrati colligit orbis;
Splendens auctoris de vertice fulget Eos,
Occiduo sacre lambuntur adire plantæ
Arcus dextra tenet: medium læva erigit axem.

Isidorus hispalensis in cap. V Judicum, edit. Paris. 1580, tom. II, fol. 42, verso: *Esto trecentorum (Gedonius militum) numerus in T littera continetur, quæ crucis speciem tenet, cui si super transversam lineam id quod in cruce eminet addatur, non jam crucis species, sed Iuxa crux esset.* Joannes Damascenus de Fide orthodoxa, lib. IV, cap. 11, edit. Nich. de Genes, tom. I, p. 264: *Et de cruce supra totam crucem hinc totum plenum signum apostolicum, vel evangelicum.* Quatuor extreme crucis partes per medium centrum inter se coherent et constringuntur. Crucis immixta et quaternis clavis instructæ formam olim in Galliarum et Hispaniarum ecclesiis usitatissimam fuisse demonstrant ea quæ Lucas Tudesius adversus Albigenses, hæc in re minime sibi constantes, disserit lib. II, cap. 9.

SUPPLEMENTUM

AD LIBRI IV CAPUT V.

DE TITULO CRUCIS DOMINI.

Joannis XIX, 19, 20: *Scriptum autem et titulum [Pilatus], et posuit super crucem. Erat autem scriptum:*

« JESUS NAZARENUS REX JUDEORUM.

Hunc ergo titulum multi Judæorum legerunt; quia prope civitatem erat locus, ubi crucifixus est Jesus: et erat scriptum hebraice, græce, et latine. Latine jam legimus: hebraice fuisse:

ישוע הנצרי מלך היהודים

Quod paulum immutatum fuerit ut corruptæ syrisimo linguæ adaptaretur. Græce Joannes ita representat: ΙΗΣΟΥ Ο ΝΑΖΩΡΑΙΟΣ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ.

Titulus hic ostendebat imputatum Domino crimen, seu, ut S. Mathæus loquitur, causam ipsius scriptam. Causam enim tituli nomine Romani designabant, maxime jurisconsulti; qua mente Ovidius dixit:

Et poteris titulum mortis habere meum.

Apud Dionem libro LIV, servus quidam per forum crucifigendus agitur παρά γραμμάτων τῆς αἰτίας τῆς θανάτου ἐχόμενον, id est, cum inscriptione, mortis causam aperiente. Suetonius, de Caligula cap. 28: *Romæ, publico epulo, servum, ob detractam lectis argenteam laminam, carnifici confestim tradidit, ut manibus abscissis, atque pendens pedibus, præcedente titulo, qui causam pœnæ indicaret, per cætus egulantium circumduceretur.* Idem, in Nerone cap. 45: *Collo et ascopera deligata, simulque titulus: Ego quid potui? sed tu culeum merxisti.* Denique in Domitiano: *Patrem familias, quod Thracem, Myrmilioni parem, munerario imporem dixerat, detractum e spectaculis in arenam, canibus obiect, hoc titulo: Imple locutus Parnularius.* Apud Eusebium, Hist. Eccles. lib. V, cap. 1: *Martyr per amphitheatrum circumactus, tabella ipsam præeunte, in qua latine scriptum: Hic est Attalus christianus.*

Nam in tabella scribi solebat titulus; et ita cum Christo actum. Utrum autem ea super crucem ejus, an in supremo ipso ligno fixa fuerit, incertum est, et pictiores utraque ratione representant. Priorem innuit Ambrosius, libro X in Lucam: *Merito, inquit, supra crucem titulus; quia licet in cruce erat Dominus Jesus, supra crucem tamen regis majestate radiabat.* Posteriori modo favet auctor sermonis de Sion et Sion, cum Cypriani operibus editi: *Pilatus, ait ille, accepit tabulam, et titulum scripsit tribus linguis, et in capite lignis clavis tribus tabulam, cum nomine regis Judæorum, confixit.*

Totum hoc argumentum prolixè deductum est opusculo, primo sub an. 1647 edito, cujus hæc epigraphe: *Titulus sanctæ crucis, seu Historia et mysterium tituli sanctæ crucis Domini nostri Jesu Christi. Libri duo auctore Honorato Nicqueto e societate Jesu.* Quod reusum Lugd. Batav. apud Petrum van der Aa, 1695,

in-16, p. 224. Libri I brevem analysim lectori non ingratis fore confido. Cap. 1. Varia acceptio vocis *titulus*: nunc limitem significat; nunc monumentum, sepulcrum, columnam, et affixa: nunc vexillum, aut insigne, sive regium, sive privatum: interdum, Ecclesiam: proprius ad rem nostram, crimen seu causam mortis. Hoc libro accipitur pro inscriptione posita super caput Christi. Cap. 2. Conatur auctor persuadere, titulum hunc oraculis prophetarum prænuntiatum, et figuris prænuntiatum fuisse; quam in rem adducit psalmorum LVI, LVII, LVIII, etc. inscriptiones, cum Augustini expositione: tam illud Isaiæ XIX, 19: «In die illa erit altare Domini in medio terræ Ægypti, et titulus Domini iuxta terminum ejus (1).» Figuras eruit ex Ezech. XXXIX, 15, ubi de sepultura Gog; et II Reg. XVIII, 18, ubi de titulo quem sibi Absalon exercebat in valle regis (2). Cap. 3. Suadet e quercu, arbore in Judæa frequenti, fuisse Domini et crucem et titulum. Cap. 4. Pilatus sententiam, quam tulit in Christum, dictavit: et titulum non scripsit ipse, sed scribi mandavit. Cap. 5. Non est autem in charta scriptus (ut Lirani existimavit): sed excelsus excavatusque in ligno, eoque, Cap. 6, dealbato. Testis Sozomenus, qui titulum ait fuisse *ἐν κάρτῃ λευκώματι*. Cap. 7. Singule ejus litteræ ministe, seu purpureo colore exaratae fuerunt. Cap. 8. Non aliis verbis conceptus est, quam quæ supra indicavimus. Cap. 9. His designabatur Christi nomen, patria, et causa mortis. Cap. 10. Tribus linguis expressus est, ut ab omnibus legi posset. Solebant Romani res majoris momenti latine et græce scribere; sic C. Julius Cæsar decreta ad Ilircanum pontificem spectantia (Jos. Antiq. XIV, 17): sic Marcus Antonius edictum ad Tyrios missum. Cap. 11. In titulo locum supremum obtinuit lingua hebraica, medium græca, latina infimum. Cap. 12. Totus titulus hebræorum more scriptus est, qui manum docuit a dextera ad levam, etsi singulas litteras scribant a leva ad dexteram. Latine litteræ accurate expressæ sunt, ab homine, ut videtur, romano: græcæ pessime conformate, fortassis ab homine hebræo: Cap. 13, hebrææ, seu hebræo-syriacæ, characteribus syriacis exaratae fuerunt: et his quidem, Cap. 14, qui respondent chaldæis *ܐܪܡܝܐ*. Cap. 15. Non *Notari* (*נאָטאַר*) scriptum fuit (quæ vox *ἀναγράφω* sanctum, aut segregatum, aut inscriptum significat): sed *Notari* (*נאָטאַר*) quasi *floridus*, vel *custodiens*, vel *germinans*. Sequenti Capite 16, Nicænetus titulum Romæ adscriptum, quoad vocem NAZAPENOTC, defendit rationibus jam a Gretsero prolatis, quibus ostenditur occurrentem hic litterarum permutationem non semel ab antiquis usurpatam esse: subdit, vocem eam sic ab homine forte hebræo scriptam, qui se latine prænuntiationi accommodaverit; nam aliunde constat Ro-

manos V suum ita solitos efferre, ut Græci summi OT efferunt. Capp. 17, 18. Titulus nec in pratorio scriptus, neque cum cruce laqueatus a Christo, sed in ipso Calvarie monte, clavis affixus est. Hinc potuerit tot clavi crucis dominicæ variis in urbibus ostendi, cum et alii, præter eos qui, manus pedes, ne terebrarent, adhibiti fuerint immittendæ Cruci, ligendo suppedaneos (vel et equuleos, etc.). Cap. 19. Affixus est titulus post Christi consensum in crucem, et ante divisas ejus vestes. Cap. 20. Titulus etiam habere cruce duorum latronum, etsi hoc discreto negent Chrysostomus (homil. 84 in Joannem), et hunc sequuti, de more, Euthymius ac Theophylactus. Cap. 21. Cur a Pilato, tituli verba mutari potuerint Judæi, causæ fuerunt: 1, odium eorum in Christum, quem regem nominari videbant; 2, invidia in eundem; 3, existimatio, se delusos a præside; 4, stimulus ignominie, sic eis ab illo impactæ (ex Augustino in psalm. LVI): [mirum hic non allegari a Nicæneto Pilati dictam: *Regem vestrum crucifigam?*] Cap. 22. Quidquid aliqui repugnent, potuit Pilatus, per leges romanas, mutare tituli verba. Noluisti, quia, teste Philone, homo erat iracundus, rigidus, pervicax: adde quod Judæis infensissimus, et quod ei persuasum revera Jesum esse regem Judæorum (Aug. tract. 15 in Joan.), etsi non eo modo quo Cæsarem. Capp. 23 et 24, agitur de titulo in urbe reperto; Cap. 25, de ejus particulis, alibi, ut fertur, asservatis. Cap. 26. In arcu tam edito, atque adeo in supremæ basilicæ vertice, repositus fuisse videtur, ut barbaros lateret, qui toties Romam vastarunt, et susdeque verterunt. Accipe jam paucis inventi tituli historiam ac descriptionem:

«Anno . . . 1492, ultima dominica mensis januarii, dum Petrus [Gondisalvus de Mendoza, primas toletanus], tituli sanctæ crucis in Hierusalem cardinalis . . . eandem ecclesiam [Romæ] digno ornato reparari faceret, in altiori parte testudinis dicte ecclesie repertus [fuit] titulus, hebræis, græcis et latinis (litteris conscriptus), qui supra caput D. N. Jesu Christi, dum in ligno ejusdem sanctæ crucis pendebat, appositus extitit: et ipse titulus nunc in eadem ecclesia debita cum veneratione (observatur, et custoditur).» Sic Alexander sextus in bulla data Romæ anno 1496 IV cal. augusti, relata ab eodem Nicæneto pp. 156-159. Quo etiam teste, pagg. 7, 164 et 165, tempore Innocentii VIII legabantur omnes tituli litteræ tribus linguis. Pars aliqua anno 1564 erat abrasa: anno vero, quo ipse vidit, 1647, supererant, præter imos litterarum hebræicarum apices, hæc duntaxat græcæ:

NAZAPENOTC B

latine autem:

NAZARENVS RE

Qui ectypum tituli circa initium XVII sæculi jam edendum curarat Marcus Velserus, augustanus dumvir, observavit, ex eodem fragmento «constare titulum fuisse ligneum, ferro sculptum, non calameo (Onze.)

(1) Sed mystica tantum est allegata Augustini expositio: et istud Isaiæ vaticinium sine dubio referendum est ad templum, Leontopoli, Bubaste, ac aliis fortassis, in Ægypto a Judæis constructa, de quibus Josephus, Antiq. XII, 15, et XIII, 6.

(2) Verum hæc iterum mystica, nec admodum scite accommodata.

exaratum, characteribus rudibus, ut in re subita: hebraicarum litterarum reliquiis exiguis visi: et ex graecis latinisque unicum vocabulum Nazarenus, cum una vel altera littera sequentis dictionis. A dextera ad sinistram latinae et graecae voces, aequae ac hebraicae, formatae sunt; qui scribendi modus in his duabus linguis rarus. Ita Greiserus lib. I de S. Cruce, c. 29, ubi etiam Plessaun refellit, qui repertum Romae titulum pro commentilio habebat, eo quod in illo ΝΑΖΑΡΕΝΟΥ barbarie scriptus sit.

CAPUT VI.

De numero clavorum Christi.

Porro quod clavis attinet, passim habentur multae veteres imagines Christi, crucifixi quatuor clavis (1), quales etiam Lovanii, et passim alibi, non paucas existare frequenter observavi. Sed et Jacobus Pamelius (ad Gregorii magni Sacramentorum librum in liturgiis libro 2) annotavit, ad ea canonis missae verba, Te igitur, clauentissime Peter: sicut plerique codices habent hanc litteram T, loco crucis dominicae: ita etiam quosdam habere, pro hoc ipso signo T, effigiem Salvatoris, quatuor clavis affixam.

Meminerunt et alii nonnulli quatuor clavorum. Habet enim sermo de Passione Domini apud Cyprianum, clavis sacros pedes Christi terebratos fuisse (2). Gregorius quoque thronensis (de Gloria martyrum cap. 6): Unum ex quatuor clavis (Helena) deposui jubeat in pelago. Et Innocentius tertius (sermone de uno Martyre): Quatuor clavi sunt quatuor principes virtutes. Gabriel Biel (sermone de exaltatione Crucis): Quatuor clavi quatuor sunt cardines virtutes, quibus debemus nos cum Christo cruci affigere. Brigitta (lib. IV Revelatorum, cap. 70): Et ecce uallatus, et quatuor clavi. Et (in extratextibus, Revelatione 51): Pedes desinunt tracti, et duobus clavis perfassi, non habebant aliud sustentaculum, nisi clavis (3). Secuti sunt autem isti non historiam, sed conjecturam, quae eis videbatur magis probabilis, quamque etiam tunc picturae, ut credo, exprimebant. Cum enim duo pedes non possint commode ligari uno clavo, probabilior eis

visum est Salvatorem nostrum quatuor clavis crucifixum esse (1). Quibus etiam accedit, quod S. Bonaventura scribat Franciscum (capite 15) in manibus et pedibus habuisse signa clavorum, capitibus rotundis et nigris in interiori parte manuum et superiori pedum apparentibus: et acuminibus ex adverso. Hoc pertinet etiam reverendissimi D. Wilhelmi Lindani verba. Is enim (citato Pseudoepistolae cap. 97) sic habet: «Christum Dominum, una nostri causa crucifixum, non trinus fuisse clavis fixum, uti hodie vulgo habent imagines, sed quatuor, verius crediderim, non ex vetustissimis tantum Lovanii, Parisiis, et per Germaniam imaginibus, sed tabellis etiam antiquissimis, in Graecia pridem fabrefactis; quod inscriptiones dominici tituli, et Theodore, et Iohannes Scolyzo, alique arguant; uti nostrum museum, istiusmodi nonnullis emblematis instructum, demonstrat (vide Favonium). Hoc quoque faciat et ille in psalms commentarius, qui D. Hieronymi nomine circumfertur. » Haec Lindanus. Audio etiam, Romae et Hierosolymis, in primaria calvariae ecclesia, cruce esse cum quatuor clavis. Eas quoque videre licet in Graecorum hortiis. Non sunt igitur veteres illae imagines reprehendendae.

Sed nec reprehendo quod Christus nunc constanter tribus clavis cruci affigatur (2): cum enim, ut Gabriel Biel (in passionem) annotavit, incertum sit, utrum duobus clavis, an uno, pedes Christi sint affixi, parum refert utro modo pingatur. Unde etiam vetustissimae picturae utrumque modum expriment (3). Nec dubito quin sententia de tribus clavis suam etiam habeat probabilitatem: quodque non temere in posterioribus omnibus picturis quartus relinquatur. In quam sententiam paulo ante Gregorii theologi (4) testimonium attulimus.

De clavis hoc addo, quod olim in honore fuerint, sicut satis superque expressit D. Ambrosius (qui) orationem de obitu Theodosii habens (sub finem), Judaeos Christi amulos induxit loquentes: Ecce et clavis in honore est: et quem ad mortem impressimus, remedium salutis est: atque inviolabili quadam potestate demones torquet. Clavum crucis ejus diademati suo praefecerunt imperatores (5). Quare mirari non oportet, si

(1) Aliquarum oecypa dedit Cornelius Curtius, libro de clavis dominica, monachi et Antwerpiae edidit.

(2) Pamelius ad hunc locum: «Fuit igitur auctor in ea sententia, quod non unico, sed duobus clavis pedes Christi crederentur fuerint. Certe confirmatur id ipsum vetustissimis picturis quibusdam.

(3) His Jugendi Rufinus eccles. Histor. libro IV, ubi de Helena: «Claves quoque, quibus corpus Domini fuerat affixum, portavit ad filium: ex quibus ille frenos composuit, quibus uteretur ad bellum: et ex illis galeam, nihilominus belli utilis aptam, fertur amasse. » Quae de tribus tantum clavis apte dici non possunt. Notum in caput 19 Joannis, de Christo: »

Αρραβίνος βασάνος ὡς ἡν ἡν ἡν ἡν.

Id est, «Mortis in ligno extensus quadrupli vinculo. » Auctor realitatem, sub Augustini nomine vulgatum; cap. 6: «Invenit Christum vestigia dieris confixa clavis. » Etiam quatuor clavis admissa Babonius Maurus, ex abbate Fuldensi, Moguntinus archiepiscopus, anno 836 defunctus. Quod patet inspiciente operam eius tunc primus, ex editione eodem, an. 1027, pag. 282, ubi expressa est artificiosa crucifixi Domini imago, pedibus separatis: eaque praestit ad mentem auctoris, ut ostendant litterae medio inter pedes spatio legentis.

(4) Conjecturam firmat quaternio militum Joann. XIX, 25, quorum unusquisque clavem suam vultu adiecit, ut in simili negotio Seneca loquitur (de ira lib. I, cap. 19). Accedit, Christi pedibus unico clavo perfassis, fieri vix potuisse, quin in committeretur ex eo, atque adeo falsi argueretur typicum vaticinium, ab Joanne memoratum; cap. 19, v. 36.

(5) Hodie minime rare sunt imagines Christi, quatuor clavis crucifixi. Belgis francisci crucifixi dicuntur; haud dubium, quia vulgares apud Gallos. Etiam apud Italos tales praesentem fuisse conspicio ex sententia gentis marchellensis, ubi caerulea crux in campo argenteo, et ad quatuor cruris angulos totidem clavi concordes.

(6) Praeferebat illis locum, aut saltem indicandum quos teneret.

(7) Igo, quod saepe notum, Agellinaris laodicensis, aut saltem radii et indoliti potest.

(8) Innocentius papa sextus anno 1585, lanceae et clavorum Domini festivitatem instituit, quam deinde ritum habuit Martinus V; prioris diplomata haec habet: «Regis Caroli IV supplicationibus inclinati, apostolica auctoritate statuentium duximus, atque etiam ordinandum quod, ad

simplicium pietas erga Domini clavos peculiari devotione afficiatur.

Porro sustentaculi illius, quod, in vetustissimis imaginibus (1), Christi pedibus supponitur, meminisse videtur martyr Irenæus (*lib. II cap. 24* (imo 42), dum meminit quinque finium crucis Christi; duorum in longitudine: duorum in latitudine: et unius in medio, ubi requiescit qui clavis affigitur. Clarius vero ejusdem meminit Gregorius turonensis (*in libro de Gloria martyrum cap. 6*): « clavi domini, inquit, duo affixi erant in palmis, et duo in plantis. Sed quaeritur, cur plantæ affixæ sint, quæ in cruce sancta dependere visæ sunt potius quam stare? Sed in stipite erecto foramen factum manifestum est. Pes quoque parvula tabulæ in hoc foramine insertus est: super hanc vero tabulam, tanquam stantis hominis, sacræ affixæ sunt plantæ (2).

CAPUT VII.

De corona Christi in cruce pendens.

Coronam porro spineam in capite habet imago Christi in cruce pendens, ut significetur in ea pen-

ipsius Salvatoris laudem et gloriam, de præmissis lancea et clavis, et sub eorum vocabulo proprium festum, cum speciali officio, per aliquos prælatos catholicos, et alios divine pacis peritos, quas idem rex ad hoc eligendos ducet, observando, sexta feria post octavas resurrectionis Domini, annis singulis a Christi fidelibus, in eisdem Alemanniæ et Bohemiæ partibus perpetuo solemniter celebratur. » Id obrem est præsertim apud equites ordinis Teutonicæ. Belgica quædam ecclesiæ, cum germanicis perisque, celebrant.

(1) Unam ex Lipsio memoravi, aliquot abhinc columnis, apud Latienses asservatam in Hannovera. Circum legitur hæc inscriptio: ΚΟΛΟΝ ΤΟ ΑΥΤΟΝ ΑΔΙΑ ΤΟΥ ΧΥ (eum) ΑΟΡΟΙ, id est, *stundi redempti pretium, sanguis divini verbi*. Cornelius Curtius de clavis domini, pag. 85, edit. Autb. 1634, aliam crucifixi imaginem proferi, in ipso veræ crucis ligno incisam, et in apostolico sacrario Romæ repositam, instructam iidem supplicaneo. Quod etiam animadvertas, pag. 185, opusculi 201, in ecypto vetusti crucifixi, quem in celis sua habebat Curtius: et, pag. 112, in altero argenteæ imaginis, quam olim Carolus Magnus dedit basilicæ S. Petri.

(2) Idem voluisse videtur Innocentius III, *sermone primo de una martyre*: « Fuerunt, ait, in cruce dominica ligna quatuor: stipes erectus, et lignum transversum, truncus suppositus, et titulus superpositus. » Non enim placet interpretatio Lipsii, qui « truncum suppositum » intelligit, vel obliquum sustentaculum, fulciendæ cruci in imo appositum, vel truncum sub cruce in terram impactum, cui rectus stipes inmissus fuerit, ut firmior stare. Addit, fortasse non in media semper manus vult clavos cruciaris fixos, sed superius paulo, qua cum brachio coit. Sed hoc in Christo locum habuisse non facile crediderim; nam illi fixæ manus, non brachia, fuerunt ex Joan. XX, 25, 27. Cæterum idem Lipsius merito arbitratur, fixas manus toti corpori non ferendæ pares fuisse; « duras quippe, et nervosas partes, ac lentas frangi. » Rationibus ex anatomia petitis idem firmat Nicolaus Foulanus *responsio ad Jo. Jac. Chiffletium* (3). Certe clavus, mediam traidens manum, iacuit aliquanto supra medium ligamentum volæ, quod eo loco digitorum tendines firmat: ultra occurrit unus tendinum quatuor, quibus flectitur tertium digiti medii intermedium: occurrit et rotundus tendo ad primum os ejusdem digiti deccurrens, lissæ firmatus vincula duorum et quatuor musculus humeralibus; quæ partes, ut reliqua omittam, ambiculis cutis ope se sibi mutuo coherant, ut totum corporis onus sustentare sola possint: multo etiam facilius, dum in pondus fixura pedum magna ex parte diminutum est.

(3) Editio Lugduni Batav. 1693, cum Bartholinii *hypomnesibus de cruce Christi*

dere, spinis (1) paulo ante coronatus, verus rex Judæorum, id est, noster. Alii enim dicunt se *Judæos esse; et non sunt, sed sunt synagoga satanæ*, inquit Joannes (*Apoc. II, 9*). Quod etiam, quantum ad regnum attinet, titulus significabat; in quo propterea Ecclesia gloriatur, ponens eum cum cruce in templis; nam intelligit mysterium, cur potentibus Judæis titulum mutari, responsum sit: Quod scripsi, scripsi (*De quo Augustinus in Joannem tractatu CXVII*).

Significare etiam potest spinea corona in capite Christi ad crucem affixi, quod eam in patibulo pendens habuerit. Hoc enim, licet omnino certum non sit, tamen multum probabile est, cum id habeant Christus patiens Gregorii, cognomento theologi (2), et oratio Gregorio Magno adscripta (*Orat. 1, de Passionem Domini*): *O Domine Jesu Christe, adoro te in cruce pendentem, et coronam spineam in capite gestantem*. Tertullianus quoque videtur eo respexisse, dum (*In libro contra Judæos*) scribit: *In hærena cornibus crucis corona spinea, in capite ejus circumdata* (3).

At vero de alia corona loquitur S. Paulinus in epigrammatibus, quæ picturis adscripsit basilicæ Nolanzæ, ubi ait (*Epistola XII*):

Cerne coronatam Domini, super atria Christi,
Stare crucem.

Sequentibus tamen verbis seipsum explicat; addit enim:

..... duro spondentem celsa labori
Præmia, tolle crucem, qui vis auferre coronam.

Fuisse autem hujusmodi coronam ex floribus contextam, indicat aliud ibidem epigramma:

Ardua floriferæ crux cingitur orbe corona:

Et Domini ius tincta cruore rubet.

Quæque super signum resident coelestis columbæ,

Simplicibus produunt regna patere Dei.

Ubi, præter hanc coronam floriferam, nota etiam, Paulini ætate, depictam fuisse crucem Christi, rubentem fuso cruore Domini. Veteres autem quædam imagines non habent in capite Christi coronam. Aliquæ habent regalem coronam; qualem perantiquam et grandem Nivelæ vidi ad sanctam Gertrudem.

(1) Quibus e spinis contexta fuerit illa Christi corona, si querant pictores, credo ex rhamo, qui gallis *Ne prun* vel *houc-épine*. Adducor his verbis Petri Belonii, libro cui titulus: *Les Observations de plusieurs singularités*, etc. cap. 88, editionis plantiniana 1555, pp. 259, 260: « Cherchant les plantes en tournoyant les murs de Jérusalem, avoyeu d'une espèce d'hyoscyme, qui ne croist point en Europe: et en les examinant diligemment, pour ce que désirons sçavoir quelles espines trouvoirons, pour en rendre de quelque espèce estoit celle dont fut faite la couronne de Notre-Seigneur: et n'y ayant trouvé rien d'espineux plus fréquent que le Rhamnus; dont nous a semblé que sa couronne fust d'un tel arbre. Car nous n'y avons vu croistre nulles ronces, ou autre chose espineuse; il y a bien quelques capriers espineux. Parquoy voyants que les Italiens appellent vulgairement le Rhamnus, *Spina Santa* (et principalement entourer Macerata, et à Pезaro, auquel lieu avons trouvé les haies n'estre faictes d'autres arbres, comme aussi en Jérusalem), l'avons bien voulu mettre en ce passage; joint, que les anciens Arabes nomment l'arbre, duquel fut faite la couronne, *Alhamsegi*, que les interprètes tournent en latin par, *Coronam spinea*. »

(2) Seu potius Apollinariis, episcopi Laodiceni, uti jam aliquoties dictum.

(3) Junge Originem, qui *Tractatu 55, in Math.*: « De chlamyde scriptum est, quoniam denuo spoliaverunt eum chlamyde coccinea: de corona autem spinea nihil tale evangelistæ scripserunt, eo quod et nos querere voluerunt

electam et renovatam anno 1428 (1). Hac autem pictura paulo clarius exprimere voluerunt, quod Salvator noster non sit tantum metaphorice aut philosophica locutione rex : sed verus Rex, et Rex regum, Dominus Dominantium (Apoc. XIX, 16), ejus regni non erit finis (Luc. I, 35).

Urgent autem nonnulli, errare pictores, dum coronam spinam pingunt, cranium penetrasse et cerebrum Christi, eo quod Scriptura habeat : *Os non comminuetur ex eo* (Joan. XIX 36). Sed fortassis prophetia hæc eo non est extendenda. Nam a Tertuliano, qui apostolorum temporibus vicinus fuit, inscriptum est (*De Corona militis, sub fluem*), spinis coronæ tempora Domini et forata esse, et laniata.

CAPUT VIII.

De lapsu deiparæ Virginis sub cruce. Item de pictura Ecclesiæ et synagoga sub eadem cruce.

De Simone Cyrenæo, portante crucem post Jesum, diximus libro II, cap. XXX (2). Ubi et alia quædam huc pertinentia retulimus. Quare transeamus ad Salvatoris nostri benedictam matrem.

Eam quidam sub cruce pingunt deliquium patientem, aut in terram coercentem (3), juxta illud reve-

exitum rei de corona spinæ, semel imposita, et nunquam detracta.

(1) Regalem etiam coronam gestat effigies crucifisi cædri, quæ Sirio prope Anconam visitur, opus ut illic putant, S. Lucæ. Imagini quoque Lucens, de qua supra, « Corona ex puro pulchro auro est, luto rege digna. Supra ipsam elementa hæc græcæ, a et a. Imo et calceatus hic pendet Christus : calcet autem argentei sunt, aureis laminis inserti, et crucis signo insigni. » Curtius de Clavis Rom. edit. ant. p. 61.

(2) Indicatus iste Hieronymi locus ita habet : « Intelligendum est, quod egrediens de prætorio Jesus ipse portavit crucem suam : postea obviavit Simonem, cui portandam crucem imposuerunt. »

(3) Obvixit etiam hujusmodi picturæ. Usam videas Lovanii in scello B. Mariæ virginis, prope portam Thevenensem, ad aram primariam. Aliam vidit, « fissili lapide non integre sculptam, in ædibus amici collegæ R. D. van Molle, S. T. Lic., cantoris et canonicæ ad S. Petrum. Virginis parenti deliquitum tribuere, filio vel balulante crucem, vel ex ea pendente, vel denique deposito, Pseudo-Bernardus, *Opusculo de Lamentatione Virginis* : S. Bonaventura, cap. 77, et 78, de *Vita Christi*, ubi tamen nulla mentio lapsus : S. Laurentius Justinianus, *de triumpho Christi* : quæ : Dionysius carthusianus, *de Joan. caput 19* : Ludolphus Saxo, etiam carthusianus, *Vita Christi*, parte II, cap. 64, et 78. Auctor *Dialogi de Passione Domini*, quem Anselmo abbas Theophilus Raynaudus in edit. *Operum* rapadensis an. 1650, et merito, et fabulis conspersum, et vel in re, de qua agimus, Anselmo contrarium. Petrus Thore, aurelianensis, instituto dominicano, libro, gallice non semel excuso, cui titulus : *L'usage de Fern, démontrant la perfection et sainte vie de la vierge Marie*, etc. Quod amplius est, ordo Marianus, ab Annuntiatione dictus, proprim officium habuit, postillud ejus dominice, quæ passionis vocatur, canendum, quo celebratur festum spæni, seu martyrii B. Mariæ virginis : et alterum quarta post die, septem dolorum ejusdem. Sed in officiis hujus ordinis, Antverpiæ 1626, recessis, prius illud appellatur festum martyrii, sine infini doloris B. M. V., estque duplex secundæ classis. In ea porro emendatione respectum est ad Bullam Julii II, sexto idus jan. 1506, largas indulgentias concedentis his, qui aliquam ecclesiam domorum regulæ B. Mariæ visitaverint, durante festo præ recordationis infini doloris B. Mariæ tempore passionis Christi. » Qui de rationibus Hierosolymitanis scripsit, quintam *Vite doloris*, sacello, a S. Helena, ut volunt, extructam, decoratam, italice nuncupari auit : *Il spasso della Madonna, di cui, e Domine nostra deliquitum.*

lationum sanctæ Brigittæ (Libro IV, cap. LXX) : *Tunc ego exinanita coram in terram* (1).

Sed plerique alii improbant hanc picturam, cum Joannes dicat (Joan. XIX, 25) : « Stabat juxta crucem Jesu mater ejus. Stabat, inquit pater Guardianus Petrus Montanus, corpore, quæ stabat corde per fidem (quæ non vacillavit in ea, sicut in apostolis) et per virem constantiam firmato : stabat, nihil impotentis animi præ se ferens, nec in terram labens, nec capillos lacerans, neque pectus tundens : stabat etiam pro salute humani generis, ait Ambrosius (*In Lucæ cap. XXIII*), mori parata. » Et Judocus Clichtoveus (*In homilia de Statione Virginis juxta crucem*) : « Verum stans, optima mater, juxta crucem filii tui, non solum corpore, sed et mentis constantia : neque ulum immodestæ signum vultu prodabas. Dolor plane tuus, animo contactus, externus non innotebat gestibus, aut motu, nisi pallentis vultus tristitia, et uberrimis lacrymis. » Lege, contra istud deliquitum, si placet, tractatum Thomæ Cajetani, de Spasmo beatæ Mariæ virginis, qui est inter opuscula ejus postrema, tomo II (2). His accedunt Mathæi Galeni verba (*Catechesi XVII*) : Quis ferat, inquit, pictorum, vel quorundam male feriatorem hominum,

(1) Ad quem locum existimat Consalvus Durantus, in *Scholia*, sentiri posse, Virginem matrem spasmus passam et in terram corruisse.

(2) Scriptus ab eo Romæ an. supra dicto 1506, ubi querit, an id, quod de spasmo B. Mariæ dicitur, sit canonicum : respondetque non canonicum esse, sed indecens et improbalile. Cum illo sentiam, præter indicatos a Nolano, theologi bene multi, quorum aliquot enumerat Georgius Colvenerius, t. I, calendarii mariani, p. 218, et seqq. In his Simæon Metaphrasis, recte docens apud Sarum 15 aug. cap. 33 : Virginem matrem « ab initio usque ad finem se fortiter et constanter gessisse : boneste quidem, et non indecore utentem motu animi : factis tamen ostendentem se esse matrem, sed omnino matrem filius, qui amicos mortuos (Lazaro, et filiorum), et ostendit amorem, et motum animi certis finibus continuit. » Guardianus, sæculo 15, cameracensis episcopus, sermone 2, apud Colvenerium *Mæ de Passione Domini* : « Has meroris angustias, mortis quidem, sed salva sui honestate (Mariæ) sensit, nec crines dilanans, nec rictibus lacrymosis ore deformans : illarum in omnia patientiam conservavit. » Sciendum est, ait Joannes Gerson, parte II *Passionis*, in explicatione textus 4, « B. Virginem tunc nullis fessis placentis, aut inscientem gestu, quæ non convenirent rei dignitati, et studiosæ bonitati. » Petrus Canisius, de *deipura*, lib. IV, cap. 28 : « Quis sapiens ineptus, aut etiam stolidus, concionatores defendat ac probet ? Sicut nec illos quidem excusamus, qui vel pingunt, vel docent, matrem Domini juxta crucem fuisse collapsam, syncope stupefactam, dolore prostratam etiam, illarumque mulierum similes, quæ, fractæ doloribus, palam ejulant, pectus pignis contadunt, et illos lacerant, genas unguibus decerunt, neque denum clamitant infelices ? Hæc enim aliæque id genus, quæ honestas etiam matronas dedecorant, et prudentes offendunt, ad gravissimos materni cordis angores exprimendos et explicandos, non decet effingere, ubi de Maria, juxta filii crucem dolente, agitur : et quæ affectum humanum spiritus robore coercit, nihil tale designans, quod cum sancta modestia, et debita gravitate, pugnaret. Bartholomæus a Medina, in *tertia parte 5. Thomæ*, q. 27, art. 4, multis negat B. Mariæ spasmus : « atque a temerarium, scandalosum, et periculosum esse, » hujusmodi motus inordinatos et tribuere, sive in amissione filii duodecim, sive in ejus passione, aut morte. Quia affirmat concionatores, Virginis spasmus aut lapsus affingentes, jussu sacre inquisitionis, ad palinodiam in Hispania cogi, veluti derogantes magnanimitati et fortitudini mariane. Et Joannes de Carthago, lib. XII, hemil. 17, testatur, in urbe, se presente, mandata magistris sacri palatii, expensas amplexus picturas, quæ B. Virginem, ob mortem filii, jam debere viduam colapsam, exhibebant.

ne dixerim impietatem, qui vultisse comas, caput defecisse, pectus contudisse, collapsam, spasmus passam, et tantum non exanimatam, alienisque fultam brachiis, ut quamlibet e vulgo matrem proponunt? Quanto gravior est Ambrosii talibus verbis prolatum testimonium (*Exemplo LXXXII, in fine*): « Maria, nec minor quam Christi matrem decebat, fugientibus apostolis, ante crucem stabat: et piis spectabat oculis filii sui vulnera, quae expectabat (*Pro spectabat frequens Augustino*) non pignoris mortem, sed mundi salutem. » Lege eundem Ambrosium de Institutione Virginis, cap. VII. Pulchre denique S. Anselmus: « Inter tot pressuras Filii sui, constanter ipsa sola stabat, in fide firma: et pulchre stabat, ut decet pudicitiam virginalem: non se laniabat in tanta amaritudine, non maledicebat, non murmurabat, nec vindictam hostium a Deo petebat: sed stabat disciplinata, verecunda, Virgo patientissima, lacrymis plena, doloribus immersa. »

Quod autem de situ Mariae sub cruce in *Marioli* annotavit Bernardinus Bussius, id magis inter opiniones referendum est, quam solido nitente fundamento. Refert parte tertia (*Serm. VI, parte III R.*) beatam Mariam juxta crucem depingi debere ad sinistram Christi; stabat enim ad aquilonem, orans pro peccatoribus, non autem ad dexteram, ut putat: citando Alexandrum de Hales in psalmos, et illud psalmi (*Psal. CXII, 5*): *Considerabam ad dexteram, et videbam, et non erat qui cognosceret me.*

Est et aliud, a multis non animadvertum, diligenter tamen a beato Thoma notatum (*In opus. LVIII de Sacramento altaris, cap. XXX*). Scribit enim « in locis quibusdam, a dexteris crucifixi, depingi puellam, hilari vultu, pulchra facie et coronatam, quae Ecclesiam designat, et sanguinem Domini reverenter in calice suscipit. Quia fidelis anima, cor mundum vulneribus Christi applicans, sanguinem ejus spiritaliter, cum omni devotione, sumit. Unde lumen, et cordis gaudium, et aeternae gloriae coronam, acquirit. A sinistris autem pingitur synagoga, oculis panno ligatis, tristi facie, inclinans caput, et corona decedente; quae ipsum sanguinem fundit, et fusum contemnit. In quo figuratur, quod haec et omnis mortaliter peccans tria bona perdit; lumen gratiae, gaudium conscientiae, et coronam gloriae. Hinc dicitur Threnorum quinto (*Vers. 16, 17, ubi verba paulum aliter habent*): « Vae nobis quia peccavimus; ideo obtenebrati sunt oculi nostri: moestum factum est cor nostrum, cecidit corona capitis nostri (1). »

(1) Quae de servitute babilonica dixerat Jeromias, aptissime angelicus doctor exilio, quod, ob affectum occisumque Christum ducem, patitur, et ad extremum usque patitur abjecta vicissim ab eo synagoga. « Porro imaginis hae descriptae congruunt ista Ambrosii, lib. VII *Commentar. in Iucan.*, ad cap. 11: Lucerna illa, quam matutinis, vespertinisque temporibus, citi veteri, Judaeorum principes sacerdotum solebat accendere, velut sub modo sita legis, evanuit. Et civitas illa Jerusalem, quae in terris est, quae occidit prophetas, quasi in convale fletus posita delitescit. Illa autem Jerusalem, quae in caelo est, in qua militat fides nostra, in illo altissimo omnium locata monte, hoc est, Christo, non potest tenebris et ruinis hujus mundi abscondi: sed, fulgens candore solis aeterni, luce nos gratiae

Et quia in mentionem picturarum Ecclesiae incidimus, placet ea adicere, quae huc spectantia a Georgio Wicelio (*In Exercit. pietatis*) sunt observata. Vidit is Wornatiae, ad templi primarii fores, typum rare antiquitatis, reginam veluti triumphantem, et jumento quadricipiti laetam insidentem, ad terrorem partis adversariae vivaciter effligatam. Haec autem reginam Ecclesiam esse catholicam dubitari non potest; quia quatuor illa capita, et correspondentes pedes, exprimebant (notissimo per orbem typo, et jam olim ab Ezechiele descripto) quatuor evangelistas.

Addit deinde Wicelius, sanctam abbatissam Hildegardim, ad quam epistolarum immensa vis scripta est, et ad quam audiendam ac videndam S. Bernardus ex Galliis iter fecit, dictasse in Apocalypsim ingens volumen, adjunctis miris imaginibus, inter quas Ecclesia, forma reginae picturata, liberali perstat vultu, cum inscriptione: *Me oportet concipere et parere.*

Vidit et Fuldae, in vetustissimo aulæ, inter prophetas et apostolos eam consistentem, tanquam reginam in vestitu deaurato, gemmeoque pectorali insigniter exornatam, habentem in scheda scriptum: *Ego dilecto meo, et dilectus meus mihi.*

Memininit denique se Wirceburgi, multis antea annis, vidisse sculpturam tam Ecclesiae quam synagoga, ligneam, in ecclesia Tentonistarum. De qua alibi mentionem fecerit.

CAPUT IX.

Latronem bonum a dextris Christi ponendum.

Prorsus vero ad opiniones (1) refero, quod Adrianus Junius, Hornensis, velit bonum latronem a sinistris Christi pependisse. Sic enim scribit (*Ad Dominum praesidem Viglium, in Anastasio, sive Passione Servatoris*):

« spiritualis illuminat. » Baronius ad ann. Christi 75: « Hoc anno Titus, cum manibus Judaeorum, ex Aegypto Romanus veniens, de porta gloriosa victoria nobilissimum triumphum egit, qui a Josepho (*de Bell. Jud. lib. VII, c. 24*), describitur. ... Facti sunt in triumphum Joannes et Simon, illarum factionum, quarum causa tot mala sunt oborta et consummata, praecipui duces: et cum his alii insuper septingenti viri, electi robore, et forma praestantes, ad hoc delecti, atque servati. Hinc videre est, in antiquis compluribus numismatibus (a), Titum imp. trophaeum cum duobus captivis assidentibus, effigiatum: similiter et triumphalem quadrigam, quam duo iidem captivi praecedunt. Sunt et alia, Vespasianum signo notata, numismata, quorum alius inest muliebris figura, sedens humi ad trophaeum: alius, eadem mulieris effigies, moesta sedentis sub palma (quae palma) erat Judaeae provinciae hieroglyphicum; hac inscriptione signalis: JUDAEA CAPTA S. C. (b)... Quis ista videns, consideransque Judaeae, sub maxore confecta forma mulieris, imaginem representari, non continuo illud Jeremiae lamentationem in memoriam revocet de Hierosolyma ab hostibus capta (Thren. I). *Quoniam sedet sola civitas plena populo: facta est quasi vidua domus gentium,* » etc. »

(1) Poterat in hallucinationibus censeri, quod absurda nittur allegoria. Caterum nulla est auctoritas Adriani Junii, viri quidem in medicina non rudis, in literis versatissimi, sed theologiae prorsus imperiti, et catholice calumiae, aut (quod nullo pejus) Pellicae.

[a] Collegit et edidit Adolphus Occo, libro de Rom. imp. numism.

[b] Eclypta subijcit Baronius, apud eum videnda.

Sed et idem notum est ex Rufino (*lib. X. cap. 7*), et cæteris (*Ambrosius de obitu Theodosii; Paulinus, epist. II*), qui de inventione sanctæ crucis scribunt (1). Qui etiam asserunt patibula hæc ejusdem omnine formæ fuisse cum patibulo Salvatoris nostri. Cum quibus Italie picturas convenire intelligo. Pictores nostrates fere eos funibus in diversæ formæ patibulis ligant. Quod majoribus placuisse videtur, ut latronum picturæ et statuae cum Christo crucifixæ non facile confundantur (2).

CAPUT XI.

Cur nonnulli sub cruce pingant Adæ calvariam.

Habet vero probabilitatem, quod nonnulli pingant sub cruce Christi calvariam, sive cranium, quod Adæ esse notavit Albertus Magnus (*Ad XXIII caput Lucæ*). Adam enim sub cruce sepultum esse, receptissima fuit apud veteres sententia. Quam Paula et Eustochium, in epistola ad Marcellam (*Epist. XV*) inter Hieronymianas vet. editionum, narrant tanquam habitantium ore celebratam (3). Eandem habet sermo de resurrectione Christi, apud Cyprianum (4), et qui ibidem a Domino Pamelio citati, Epiphanius (5), Origenes (6),

(1) Quod ipsum ex Evangelio sat certo colliges, *Matth. xxvii, 58*: «Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones.» Nam crucifigere est, clavibus figere; quamobrem Augustinus de Christo, in *psalmum lxxviii*: «Nisi clavibus fixus esset, crucifixus non fuisset.»

(2) Non placet hæc ratio. Quid enim necesse fidem historiam violare, cum et situ (nempe medio loco), et titulo, et corona spinea, aliisque rebus facillimum sit ratiorem Domini a reliquis distinguere? Non solet, enim S. Iulio deorsum pingi.

(3) In epistola autem ad Paulam et Eustochium et Marcellam, quæ inter Hieronymianas olim 17, legitur: «Hæc urbe, imo in hoc Calvarie loco, et habitasse dicitur, et mortuus esse Adam. Unde et locus, ubi crucifixus est Dominus noster, Calvaria appellatur; scilicet quod ibi sit antiqui hominis calvaria condita, ut secundum Adam primi Adam peccata dilueret.»

(4) Editionis Parisiensis 1606, pag. 340. «Ita nos ad Christum pertinentes; cujus sanguine conspersa creditur Adæ calvaria, qui sub loco, quo crux Domini fixa est, humatus traicitur ab antiquis.» etc.

(5) Epiphanius contra *Tatianum hæresi 46, edit. pe-tavianæ*, l. I, p. 394. «Est profecto quod intelligenti mirum videatur, id quod e librorum monumentis didicimus: Dominum nostrum Jesum Christum in Golgotha esse crucifixum, nimirum in eo potissimum loco, in quo Adami corpus jaceret. Hic enim e paradiso digredientis, diu ex adverso illius habitavit. Deinde longo postea tempore in illum, quem dixi, Hierosolymorum locum secessit: ubi et vita lunctus, in Golgotha sequitur exit. Quæ ex merito locis ipse nomen accepit, ut Calvaria interpretando diceretur. Cujus appellationis nulla in eo loco simulatio cernitur. Nam nec in clivo aliquo situs est, ut pruptera Calvarie vocabulum nominetur; cuiusmodi in capitis in humano corpore sedes est: neque figuram habet editæ cuiuspiam speculæ; ac ne cæteris quidem circumstantiis locis altius consurgit. Quippe ex adverso est Olivæ mons editior, sed minus arduus est Galbano mons octavo etiam lapido distans. Postremo olivus etiam ille, qui in Sione quondam exstitit, sed exivus hodie est, fuit Golgothe illo loco sublimior. Undenam igitur Calvario nomen obtinuit? Quod mirum primum hominis illic calvaria reperta sit, ejusque reliquias desolæ, ob id Calvarie locus appellatus est.»

(6) Origenes tractatu *xxv in Matthæum, editionis Caroli de la Rue I. III*, p. 990: «Locus autem Calvarie dicitur non qualescunque dispensationem habere, ut illic qui pro hominibus mortuus fuerat, moreretur. Venit enim ad me tractio quadam talis, quod corpus Adæ primi ibi sepultum est, ubi crucifixus est Christus, ut, sicut in Adam omnes moriuntur, sic in Christo omnes vivificantur.»

Athanasius (1), Ambrosius (2), Chrysostomus (3), Theophylactus, Euthymius, et Augustinus (4). His adde Basilium in cap. V *Isaïæ* (5), et apud Metaphrastem, vitam Theodosii (*Januarii*) (6).

Hieronymus quidem in caput XXVII. *Matthæi* (7).

Ex Catena ms. græcæ eadem brevius recitat editor, quæ sic latine sonant: «De Calvarie loco pervenit ad nos traditio Hebræorum, corpus Adæ esse ibi sepultum, ut sicut in Adam omnes moriuntur, rursus in Christo omnes vivificentur.»

(1) Athanasius, aut alius quispiam, *sermone de passione Domini, inter Athanasii opera, edit. Benedictin. t. II*, p. 90: «Non alio loco cruci affigitur (Christus), quam in Calvarie loco, quem Hebræorum magistri aiunt fuisse Adami sepulcrum; ibi namque illum post maledictionem sepulchrum fuisse asseverant. Quod si ita se res habet, miror ejus loci proprietatem. Oportet enim Christum, cum primum Adamum renovare vellet, in eo pati loco, ut, ejus abluo peccato, universo illud hominum generi auferret.»

(2) Ambrosius, *epistola 61, ad l. Benedictinor. t. II*, col. 1070: «Hæc est anima evangelica quam suscepit in Golgotha Christus. Ibi Adæ sepulcrum; ut illum mortuum sua cruce resuscitaret. Ubi ergo in Adami mortuum omnium, ibi in Christo omnium resurrectio.» Idem *libro X, in Lucam*, t. II, col. 1528: «Ipse autem crucis locus, vel in medio (orbis), ut conspicuus omnibus, vel supra Adæ, ut Hebræi disputant, sepulturam; congruebat quippe ut ibi vitæ nostræ primitiæ locarentur, ubi fuerant mortis exordia.»

(3) Chrysostomus *homilia lxxxv, olim lxxxix, edit. Benedict. t. VIII*, p. 804: «Et venit in Calvarie locum. Quidam dicunt Adami ibi mortuum esse, et jacere: et Jesum, ubi mors regnaverat, ibi tropæum erexisse.» Chrysostomus de more sequuntur ad eundem Joannis locum Theophylactus et Euthymius.

(4) Augustinus *sermone 71 de tempore*: «Antiquorum relatione refertur, quod Adam, primus homo, in ipso loco, ubi fixa est crux, fuerit aliquando sepultus: et ipso Calvarie loco dictum esse, quia caput humani generis ibi dicitur esse sepulchrum.» Idem *libro XVI de civitate Dei*, cap. 32: «Hieronymus presbyter scripsit, secretissime a senioribus Judæorum cognovisse, quod ibi immolatus sit Isaac, et Adami sepulchrum, ubi postea Christus esset crucifixus.»

(5) *Edit. Paris. 1618, t. I, p. 937*: «Obtinuit fama quadam, in Ecclesia per opinionem non scriptam servata, quæ talis est: Quod prima videlicet Judæa incolam habuerit hominem; Adamum, post ejjectionem a paradiso, in ea collocatum ad mitigandum potumque eorum, quibus fuerat exutus. Prima igitur etiam hominem mortuum excepit. Adamo isthic explente suis damaliosis sententiis. Novum itaque videbatur illius ætatis hominibus spectaculum, Calvariam, deficiente carne, nudam. At illi recordantes Calvariam in illo loco, Calvarie locum appellatur. Probabili quoque ratione potuit Nue non ignorasse sepulchrum principis hujus et mortaliū omnium pringenti; siquidem hæc de re fama a diluvio mox per orbem propagata est ab ipso et dimanavit; eoque Dominus, excussa origine humanæ mortis, in loco, qui dicitur Calvarie locus, passus est, ut quo in loco corruptio, sive mors hominum, initium accepit, illuc vita regni suum sumeret, exordium: et, quemadmodum mors invaluit in Adam, ita et in Christi morte inefficax redderetur et pessumiret.»

(6) Ac etiam pseudo-Tertulliani *carmen adversus Marcionem*, lib. II: «

Golgotha locus est capitis, Calvaria quondam hic hominem primum suscepimus esse sepulchrum.

In scholiis ad *Sulpitium Severum* a Georgio Horrio collectis, *edit. Leydensi 1647*, hæc lego pag. 195: «Vanissimum est, et exhibilari debet, quod rabbi Elieser in capitulis suis, ex communi Judæorum opinione, prodidit, montem, in quo ædes jerosolymitana stetit, hunc ipsam esse, in quo primus hominum parens Adamus sacra fecit: atque ibidem mox Abelum Cainique munera sua Numini obtulisse. Rursus vero et Noachum illic altare posuisse, cum ex arca egredieretur; et Abrahamum, celestibus monitis, huc profectum fuisse, ut illum mactaret. Eiusdem generis est, quod in *Berechit Rabba*, in *pesik 177*, et in *thalmodis hierosolym tani tractatu*, *cap. 17* *inscriptus est*, cap. XXII, legitur, Adamum ex pulvere illius montis esse conditum: atque recte dictum a sapientibus veteribus esse *עפר מן ההר* *מבשר בשר*, *creatum ejus in illo loco contigisse, ubi peracta ejus expiatio est.*»

(7) *Edit. Martineri* t. I, col. 137. «Audiui, inquit,

reiecit hanc sententiam, quia Josue XIV [9. ult.] habetur, Adam maximum situm esse in Hebron. Sed in quantum ad Ephesios, ad illud: « Surge qui dormis », hanc utrum vera sint nec ne, lectoris arbitrio derelinquit (1); forte quia advertit locum ex Josue allatum non convincere. De quo Melchior Canus Locorum theologicorum libro undecimo (Cap. V [Resp.] ad octorum [argumentum]).

Porro non est necessarium per calvariam depictam Adami cranium intelligere: sed suffecerit per eam intellexisse quod evangelistae expriment, Christum crucifixum esse in loco, qui hebraice dicitur Golgotha, quod est interpretatum, Calvariae locus (Joan. (2) XIX, 47; Marci XV, 22). Quanquam quibusdam in locis non Calvaria, sed ipse Adam, sub cruce, per quem salvatus est, pingitur procumbens. Qua etiam ratione inter patres (3), quos Christus e limbo deduc-

quemdam exposuisse Calvariae locum, in quo sepultus est Adam: et ideo sic appellatum esse, quia ibi antiqui hominis sit conditum caput, et hoc esse quod apostolus dicit: Surge qui dormis, et exurge a mortuis, et illuminabit te Christus. Favorabilis interpretatio, et mulcens aurem populi: nec tamen vera. Extra urbem enim, et foras portam loca sunt, in quibus truncantur capita damnatorum: et Calvariae, id est, decollatorum semper nomen. Propterea autem ibi crucifixus est Dominus, ut ubi prius erat area damnatorum, ibi erigeretur vexilla martyrii. Adam vero sepultum juxta Hebron et Arbee, in Jesu filii nave volumine legimus. » Ibi videtur Hieronymus ad Epiphanius ante citata verba respicere.

(1) Edit. ejusdem t. IV, col. 383. « Scio me nullisse quemdam de hoc loco (surge qui dormis, etc.) in Ecclesia disputantem; qui, in theatrale miraculum, unquam ante visum forum populo exhibuit, ut placeret. Testimonium hoc, inquit, ad Adam dicitur in loco Calvariae sepultum, ubi crucifixus est Dominus. Qui Calvariae idcirco appellatus est, quod ibi antiqui hominis esset conditum caput. Illo ergo tempore, quo crucifixus Dominus super ejus pendebat seculum, haec propheta completa est, dicens: Surge, Adam, qui dormis, et exurge a mortuis: et non ut legimus: Insuper in Epiphanius, id est, oritur tibi Christus: sed, in Epiphanius id est, contingit te Christus. Quia videlicet tacta sanguinis ipsius, et corporis dependentis, vivificetur atque consurgat: et tunc typum quoque illum veritate ostenderit, quando Eliseus mortuum mortuum suscitavit. Haec utrum vera sint, necne, lectoris arbitrio derelinquo: certe tunc in populo dicta placerunt, et quodam plausu de tripulso sunt excepta. »

(2) Calvaria, seu crasso, crucifixi Domini pedibus subiecto, etiam significatur Christus et sitis, et nobis, mortem devicisse: de quo scriptum Osee XIII, 14: « Ero mors tua, o mors. » Confer 1 Cor. 15, 29; 1 Tim. 1, 10; Heb. 11, 14; 1 Pet. III, 22. Sanctissimus illo trappensis monasterii reformatione, cum lotio proximus esses, una cum imagine crucifixi, cranium adjectum osculatus es eo fine, ut testaretur quam libenti animo pareret divino decreto, quo statutum est hominibus semel mori. Cruce deinde sacerdoti eisdem ac monacho redita, animadvertit hunc figurae Christi, non etiam figurae cranii, osculum porrigere. Tunc elatori (ut in talibus solet) voce: « Cur, inquit, cranium non osculaberis? Osculare, pater, osculare intrepidus mortis imaginem, qui mortem ipsam non debes reformidare. Ea falsis est exilis, ac omnis miseriae notum: per eam Iux ad Christum Jesum. » Ex illa gallice conscripta ab Jac. de Marsilio, p. 254, 255.

(3) Irenaeus lib. I, adversus Haereses, cap. 31, et lib. III, cap. 34, 30, ubi de encratis: « Contradictum quoque ejus salutis, qui primus plasmatus est: idque recens eorum commotum est, Tatiano quodam primo hanc introducente Hysperienensi. » Eusebius, Hist. eccl. lib. IV, cap. 27: Epiphanius haeresi XLVI: Augustinus, de Haeresibus, n. 25: Philastrius de Haeresibus, edit. quidam, seu Hysperienensis 1738, p. 36, ubi breviter: « Post Decii autem persecutionem fuit Tatianus quidam, discipulus sancti Iustini martyris, qui recessit a veritate post passionem ipsius: doctrinaeque tanti ac tanti beati martyris et magistri co-temporari in omnia, dicens Aeonas quodam de coelo fuisse volatus. Adde etiam hoc: Adam, patrem nostrum pro-

dit, primo locum non male exprimitur. Ipse enim salvatus est; quod multi veteres contra suorum temporum haereses (1) annotarunt. Sapientia illam, qui primus formatus est a Deo pater orbis terrarum, cum solus esset creatus, custodivit, et eduxit eam a delicto suo: et dedit illi virtutem continendi omnia (Sapientia, cap. X, 1. 2). Et Christus descendens ad infernum, in sanguine testamenti sui eduxit eum de lacu.

Conspicitur etiam ad quasdam crucifixi Christi imagines, in inferiori parte, depictus agnus, ut in meditationem iaciat, Christum esse agnum Dei, qui in cruce tulit peccata mundi. Quod in veteribus crucis imaginibus, quae a Carolo Magno in quibusdam cathedralibus Francorum ecclesiis erectae sunt, animadvertisse se scribit Contius (In notis ad Gratianum de Consecr. dist. 3).

CAPUT XII.

In Christum de cruce depositum, observationes. Et erronea pictura Ferentinum, qui Christum mortuum esse negabant.

Christum autem de cruce depositum aliqui pingunt absque omni plaga et livore: sed hoc non est solidum. Desumptum est vero ex libello, qui inscribitur apud Dionysium (richelium et carthusianum) Dialogus Mariae et Anselmi; inter opera autem Anselmi inscribitur: Anselmus de passione Domini. In eo dialogo dicit Maria: Post depositionem filii mei a cruce, et ante sepulturam, glorificatus est Filius meus, ita quod nulla plaga, aut livor, in corpore ejus apparuerit, praeter quinque vulnerum cicatrices. Hunc libellum Dominus Dionysius Carthusianus examinat, tractans de passione Domini (Articulo 14): sed modestiae causa non fert ejus censuram (2).

tolentem, non salvati. Aeonas autem natus, sicut Marcion depravit. Qui etiam generationem hominum execratur, et ius nuptiarum legitimum abicit, idque iuris a Deo statutum non conficitur. »

(1) Tatiani, et, qui ab eo orti sunt, encratarum, sive continentiam affectantium; de quibus legendus Tillmannus, Mémoires pour servir à l'hist. eccl., tom. II, partie III, edit. Bruxell. p. 13, 21, et credula Ludovici du Four de Linguetue Dissertatio in Tatianum, Oxoniae vulgata an. 1700, in-8° p. 27, ad calcem Tatiani et merulae. Adiri possunt etiam Illegimus, de haeresibus, p. 206. et seqq.: Samuelis Andreæ, dissertatio de salute Adam: foveat theses theologicæ, dissert. II, thes. II, p. 59. Eidem errori de aeterna Adami damnatione faveat Rupertus Abbas commentarior. in Genesis lib. III, cap. 31, ubi et librum sapientiae, eidem ab utraque Ecclesia susceptum, audet et canonico-rum numero tollere. Sufficit illi veterum opponere sententiam, quam ita exponit Augustinus episcopus, ad avodam, quae in edit. Levantem est MEX: « De illo quidam primo homine, patre generis humani, quod Christus, cum descendit ad inferos, inde eum liberaverit, Ecclesia fere tota consentit. Quod cum non inuiter credidisse credendum est, undecumque hoc traditum sit, etiam canonica-rum scripturarum hanc expressa non proferat auctoritas. Quasquam illud, quod in lib. sapientiae cap. 10 scriptum est: Hec illam, qui primus factus est a Deo... eduxit a delicto suo... hoc, inquam... magis pro hac sententia, quam pro ullo alio intellectu facere videatur. » Adam et Eve festivitate, seu commemorationem celebrat Ecclesia graeca die XIX decembris, vel dominica antecedente natiuitatem Domini. Quaresimus elucidationis terrae sanctae tom. II, p. 481 et seqq. deseruit oratorium, in Calvaria monte, S. Adami novum insigne. Manifestant hinc oratorio graeci sacerdotes, ibi tamen parentes in publicis supplicationibus, ne Adamum in prima conditum classe reponere videatur.

(2) At tunc ecclesiastica historia in clariori luce posita,

Popularis autem pietas (1) delectatur depositione Christi in sinu Matris (2): de quo non paucæ habet pœsis Gregorii theologi (3). Et hoc pertinet illud Bernardi, ex persona gloriose Matris (Sermone II super Evangelium: *Stabat juxta crucem*): *Amplectar brachiis, depositum de cruce osculabor Filium, Deum et Dominum meum*. De eodem tractatum scripsit Hemicus de Campo, doctor theologus Lovaniensis (4), quem inscripsit, de imagine Christi de cruce depositi, et in sinu matris funerali linteo involuti: sed ex eo nihil allego, quia titulum tantum vidi in catalogo opusculorum ejus (5).

Viguit autem aliquando error inter Ferentinates (*Leander [Albertus] in Italia, libro de Tuscia*), ut in

talia licet absque modestie detrimento rejicere, et uti frugue critici tot piorum ac doctorum virorum lucubrationibus, tanquam Dei beneficio nostris temporibus concessis.

Mouit Fred. Borromæus lib. II, cap. 10. non debere sanctum illud Christi sepeliendi corpus esse absque aliquo verberum nota, macerie, et squalore, quem tum acerbissime necis tormenta afferre potuerunt, tum injuriæ notis, quæ necesse ipsam antecessit. Eodem quoque momento, non faciet pictor depositum e cruce Salvatorem inter angelorum ulnas: sed inter matris potius, eorumque, qui sacrum exanimæ potius deduxere ligno: Josephusque, vel Nicodemus, id tenebant. Quod si angelum immiscere aliquem voluit, id ita fiet, ut motu, sive ministerio nullo circa mensura Salvatoris occupetur. At mihi non multum probatur postremum istud, quasi postremum figmentum, e quo rudes facile colligunt angelum visibili forma huic rei intervenisse.

(1) Et recta quidem, sed ad mentem Ecclesiæ ita frequentanda, ut per res sensibiles ad spiritualia mens fidelium veluti manu ducatur.

(2) Qui vulgo sextus dicitur inter septem dolores beatissimæ Virginis. Frequenter sunt in Belgio dolorum illorum sodalitates, an. 1482, instituta his locis a Maximiliano Augusto, suatore, in illor, ejus confessorio Michaelis Francisci ab insulis, ordinis Dominici sacerdote, qui libellum hac de re conscripsit. Alterum, jussu Caroli V, vulgavit Joannes de Condensberghe, decanus Abbenbroecensis, Georgii Colvenerii cura, Duaci recusum an. 1619, et gallico belgicoque typis redditum. Sic autem loquuntur Condensbergus et Colvenerius, quasi nate primam apud Belgas fuerint hæc pie congregationes. At in romano breviario die XXIII augusti legitur S. Philippus Beatus, qui e vita migravit anno 1283, « per universam penam Europam, namqueque Asie partem, quam evangelicis prædicationibus obivit, sodalitat septem dolorum Dei matris instituisse. » Quare miror hujus facti nullam esse mentionem, neque in pœtica viri sancti vita ab antverpiensibus hagiographis edita, neque in illorum ad vitam eandem annotationibus.

(3) Seu illi falso adscripta *Tragedia Christi patientis*.

(4) Vita functus anno 1499, olim in academia Coloniensi philosophiæ professor, gymnasiarcha Laurentianus, ad synodum basilicensem abrogatus, et procancellarius. Multa scripsit, partim philosophica, partim theologica, quæ recensui in opere gallico de Scripturis Belgii, t. 5. edit. in-8° p. 151, et seqq.

(5) Obsera, de hac in sinu matris depositione altum esse in evangelis silentium: ac probabili tantum opinione illi imagines id representantes. Idem consensum de uno, altero alio e septem doloribus. Pictores, inquit Prosper Lambertinus, seu Benedictus XIV, parte II de festis n. 56, ut dolores b. Virginis expriment, septem gloriosos trajectum pingunt. Querit (Franciscus Hieronymus) Saxius, Parte II, de laudibus Mariæ pag. 168, id unde profectum sit: et ad septem ordinis servorum fundatores refert, qui dolorum B. Mariæ contemplationi vacantes, eos in septem divisere, quorum aliqui habebant in Evangelio, ceteri probabili ratione et auctoritate verisimiles sunt. Idem Lambertinus existimat festum spiritus, seu angustie et doloris B. M. V. primum institutum fuisse in provinciali synodo Theodorici, Coloniensis archiepiscopi, habita anno 1425, apud Tabernum, concilio t. XII, p. 565: idque factum « ad Hussitarum hæreticorum comprimentiam audaciam, qui sanctissimas Jesu Christi, et B. virginis dolore confesse, imagines sacrilego furore fœderant

Christo negarent animam creatam, sed vires ejus assererent divinitatem suppedisse: nec in cruce mortuum, sed vivum permansisse assererant. Quare, dum eum in cruce pingebant, aperti oculis effigiant, ut et hodie Viterbi in quibusdam imaginibus Ferentia (1) eo allatis, videre est. Contra quos, Viterbenses, fideli zelo moti, cum sæpius de errore moniti obedire nolent, gravi obsidione contumaces cinxerunt, cinctos expugnaverunt, et occisione fere deleverunt. Et dignitates ecclesiasticas pontificis permisso ad se transtulerunt (2).

CAPUT XIII.

Annotatio in picturas resurrectionis Christi.

Ut autem ad Christi resurrectionem transeamus, circa ea imprimis observandum est, quod Judocus Clichthoveus notavit (*Sermone primo in diem Paschæ*): « Clauso exit sepulchro, sicut in januis clausis intrauit ad discipulos: neque credendum est pictoribus, qui pingunt Dominum amoto lapide exire de sepulchro: sicut et eu-todes pingunt dormientes, quos verisimilius est tunc fuisse vigiles, aliis non potuissent esse testes factæ resurrectionis sicut fuerunt apud Phariseos. » Hæc autem ex historia evangelica clariora sunt, quam ut probatione egeant. Quare admonitionem fecisse satis sit (3).

(1) Rectius Ferentino. Cave, lector, intelligas de hujus nominis civitate episcopali in Latio posita, Aragnæ vicina, et Roma quinque et quadraginta M. P. adjuncta versus Euxinotum. De alia Ferentino hæc agitur, eoque in Etruria sito, cujus meminere Berosus, lib. I, epist. XVII, v. 8: Plinius lib. III *Nat. naturæ*, cap. 5: Suetonius, in vita Calpurnii, cap. 1: Vitruvius, lib. II, cap. 7, qui Municipium Ferentis appellat: et Frontinus, qui Coloniam Ferentinensem. Alunt hujus ruinas et nomen hodie præcui a Frascone seu *Monte-Frascone* superesse, M. P. quinquaginta quatuor ab Urbe Roma ad Castrum.

(2) Ferdinandus Ughellus *Atlas sacre* (3^a edit.) tom. I, col. 1402, de urbe Viterbiensi: « Scripsit alii sub Clemente III episcopali decore suis-e digestam, an. 1180.... Alii contendunt, ut Platina, Sabellius, Leander Albertus, a Celestino III, ejusmodi dignitatem Viterbium obtinuisse anno 1191: qui tamen manifeste falsi videntur, cum Viterbii Tuscanellæque præsules reperiantur in quibusdam instrumentis subscripti ab anno 1106, sub Paschali II, et delinceps. Quamobrem dicendum videtur auctores illos in illam sententiam ex eo præfatos esse, quod Celestinus III pontifex dirutas civitates illas: Tuscanellam, Blesum, ac Contumcellensem (*civitas Feretina*) gliscenti Viterbiensi opportune junxisset. »

Idem ibidem coll. 1403, 1404: « Gersonus, al. Gersonus, episcopus Viterbiensis (ut nunciam septimus, cum sex eo vetustiores ita nunciamur), ab Eugenio III, post diuinam vacationem, anno 1149, electus... Hujus etiam episcopi temporibus, Viterbiensis populus hostili incursum excidit, dirutisque Ferentum: ejusque majorem, melioremque, incolarum partem coegit demigrare Viterbium. » Et coll. 1401: « Viterbium... confuxere ex eis Ferentii incolæ: sensimque opidum in justæ civitatis evasit magnitudinem, sed ut in patrimonium pulchrioribus civitatibus possit hæc tempore numerari. »

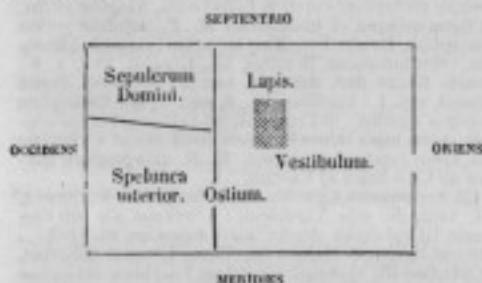
(3) In faciendâ... sacri sepulchri imagine, nequaquam placet lapidem adhiberi politum et tersum: « sicut fere adhibetur, id enim repugnat historice ipsius veritati et Evangelio, cujus hæc veritas est (*Matth. XXVII, 60*): *Et posuit illud in monumento suo novo, quod exciderat in petra*. Atque ita potius atri alicujus faciem imitandum esse censens. Sed turpius etiam peccari videmus in pingenda resurrectione Salvatoris. Namque redivivum ab humulo Christum ita faciunt, ut percussa, attonitque re subita nihil a sese abiciant humi, et prosternant. Id falsum, mendosumque est. Prodit enim ex humulo Saluator noster, ut vigiles illi nihil sentirent. Postea, interjecto aliquo tempore,

Ipsam autem sepulcrum, ex quo Dominus divitiis morte resurrexit, quomodo sit pingendum, edocet libellus Adamanni, de locis sanctis scriptus: qui est apud Bedam, libro V, historice gentis sue capite 17 (1).

Ceterum Deipara Maria non numeratur ab ullo evangelistarum inter mulieres, quæ ibant ad Christum

spatio, cum angelus monumenti faciem evolveret, excitati strepitum sensere, territique fuerunt. Peccant etiam in eo pictores, quod hiantem aperientemque sese tumulum faciant, ut (rodenti Salvatori via sic pascatur. Non enim egent remota corpora via exitusque tali: laqueumque ab angelo esse remotum, evangelista tradidit. » Frod. Borromæus, de pictura sacra, lib. II, cap. 4.

(1) En locum Adamanni, seu Adamanni: « Iuxta... locum Dominicæ crucis, excisa in petra crypta est... Hujus quoque ad octavam Ecclesiæ Anastasis, hoc est, resurrectionis dominicæ rotunda ecclesiæ, tribus cineta parietibus, duodecim columnis sustentatur... Hujus in medio monumentum Domini rotundum, petra excisum est; cujus culmen intrinsecus stans homo manu contingere potest: ab oriente habens introitum, cui lapis ille magnus appositus est, quod intrinsecus ferramentorum vestigia usque in præsentem ostendit; nam extrinsecus, usque ad culmen summitatem, totum marmore tectum est... In hujus ergo monumenti aquilonari parte sepulcrum Domini in eadem petra excisum est, longitudinis septem pedum: trium mensura pedumque, pavimento altius eminet: introitum habens a latere meridiano, ubi die nocteque duodecim lampades ardent, quatuor intra sepulcrum, octo supra in margine deviro. Lapis qui ad ostium monumenti positus erat, nunc fissus est; cujus pars minor quadratum altare, ante ostium nichilominus ejusdem monumenti stat: major vero pars, in orientali ejusdem ecclesiæ loco, quadrangulum aliud altare, sub linteaminis exstat. Color autem ejusdem monumenti et sepulcri, albo et rubicundo permixtus videtur. » Hæc, et quæ sequuntur, illustrat adjecta figura.

Patet monumentum, in rupe excavatum, ab oriente in occidentem, pedes gallicos 16, et dimidium. Vestibulum, seu spelunca prior, habet longitudinem pedum 9, et dimidium, similiter ab ortu ad occiduum: latitudinem pedum 9, a septentrione in meridiem. Altera spelunca, sepulcro S. propior, potest ab oriente in occidentem pedes 6, ac totidem in fuodo ab aquilone in austrum: sed pedes dimittat quinque cum dimidio, in anteriori parte, ubi est ostium, elin clausum lapide cui insedit angelus, cum sanctas nuntius alloqueretur. Hinc ultro colliges mensuram sepulcri, in quo corpus Domini positum, capite ad orientem verso. Altitudo spelunce est octo pedum: portæ anterioris, sex aut septem: posterioris trium, et pollicum duorum ac semis.

Sunt autem hæc omnia in rupe incisa, seu potius rupes ipsa ad sepulcrum, et cryptam utranque formidam, excavata est, ne quis obijcere posset ad tumulum magistri per salterraneos meatus penetratum a discipulis fuisse, ac suffossa humo corpus ejus subtraheretur. Nam non tantum oti, vel audacia, fuit apostolis, ut per duram silem tam longe agere cuniculos possent: et manifesta in excisa rupe monimentum furtivi operis indicia, nulla unquam arte a christianis celanda. Turpissime se dedit Claudius Salmasius anat. v. sofinum, pag. 1209, et seq., cum in horto, cui innat Domini monumentum, rupem fuisse negavit ullum, sed subiectam lincum, et natura sua frugibus ferendis bloomam. Temeritatem hominis pro merito castigavit, et rei veritatem in aperta luce collocavit illustrissimus antistes Iustinus Tuvnströmensis etrog. propositione IX, edit. Paris. 1806, pp. 679-685.

augendum: quare nec in pictura eis est adjicienda (1). Sicut annotatum est in libro de Passione Domini apud Bernardum (Capite secundo), in quo legitur: « Maria, quæ sola benedicta est in mulieribus, sola per illud triste sabbatum stetit in fine; et salvata fuit Ecclesia in ipsa sola; propter quod apertissime tota Ecclesia, in laudem et gloriam ejusdem Virginis, diem sabbati per totius anni circulum celebrare consuevit (2). Vere et singulariter benedictus palme, qui a

(1) Quamquam ita optimus sit Gregorius Nyssenus oratione II, de Resurrectione, edit. Paris. 1658, tom. I, p. 403. « Atque altera quidem Maria (hanc autem Deiparam fuisse credere consentaneum est; quoniam nec a passione quidem abuit, sed stabat iuxta crucem, ut Joannes memorem prodidit: quam etiam decebat ea, quæ ad gaudium pertinebant annuntiare...) mandatum Domini [seu angeli, Matth. XXVIII, 7] exequens, discipulis omnino proposuit. » Sedulus idem, cujus hi versus, Operis Paschalis, lib. V:

Itæ lamine oris,
Virgo parens, alique simul cum monere matres
Mœsti aromatizat, noctu tenere genentes
Ad tumulum, etc.

Consentiant Nicephorus Callistus, lib. III, cap. 33, et Theophylactus in caput 27 Matthæi. Sed hi, cum Nysseno, hallucinari videntur, dum alterius Mariæ nomine (Matth. XXVII, 61) Dei parentem indicere putant: cum significetur Maria Jacobi, jam appellata § 56. Sunt qui in gratiam ejusdem sententiæ proferunt Gregorii Nazianzeni Orationem XLII, in qua hæc duntaxat lego, edit. Paris. 1659, tom. I, pag. 695. « Si Maria quondam sis, si alia Maria, si salone, si Joanne, difficile lucernas profunde.

(2) Non sunt ista Bernardi, cui tamen atque heresitatione tribuit Augustinus Wichmans Sabbatum Mariæ, pagg. 23 et 24. Ejusdem conatus sunt hæc « Sermones de Lavandatione P. Mariæ, istem Bernardi nomine falso vulgato: « In ipsa sola, la triduo illo, fides Ecclesiæ stabat: et dum unusquisque hesitabat, hæc, quæ fide concepit, fidem, quam a Deo semel suscepit, nunquam perdidit: speque certissima, Domini resurgens gloriam respectavit. » Pseudo-Bernardo assensit Durandus, Annotationes lib. IV, cap. 1, § 52, tagd. 1612, folia 91, 92. Is, recitato miraculo, admodum suspecto, velut origine officii sabbatini B. Mariæ dicit: « Alia etiam, inquit, ratio [hujus officii] est, quia, Domino crucifixo et mortuo et discipulis fugientibus, et de resurrectione desperantibus, in ea sola tota fides in sabbato illo remansit. » S. Thomas Opuscula quartæ: « Servamus sabbatum in veneratione Virginis gloriose, in qua remansit tota fides tali die in morte Christi. » Idem in tertiæ Sententiarum distinctionem 5, quest. 1, art. 2, quest. 2, ad 1: « In tempore passionis Domini, in ea mansit fides firmissima, etiam apostolis dubitantibus. » S. Bonaventura in officio de compassione Mariæ, ad completorium (Operum, tom. VI, parte 2): « Sepulto Domino, dispersique discipulis, fides universalis Ecclesiæ solus in matre Domini manebat. » Et serm. 1, inter sermones de sanctis in comitum (Operum tom. III): « In passione dominicæ, tota deficient Ecclesia primitivorum in fide, sola Domina nostra firma in fide permansit, ut petra. » Et in tertiæ sententiæ, distinct. 5, parte 1, art. 2, q. 5, ad 2: « Discipulis non credentibus, et dubitantibus, ipsa fuit, in qua fides Ecclesiæ remanserat solida et inconvulsa; et alio diei sabbati solemnizati in hocrem ejus omnis Ecclesia. » S. Gertrudis monitionum dicitur pietatis lib. III, c. 46. « Ad vespertinam laudem me in fide illa constantissima, qua B. Virgo sola, tempore mortis mee, recedentibus apostolis, et desperantibus universis, in vera fide persistit inconvulsa. » Adipiscatur Jacobus de Voragine sermone II, in sabbato post cineres, et Joannes Herolt, sermone CLXIV, de Tempore. S. Antonius parte IV, lib. XV, cap. 24, § 3: « Præter officium porrum B. Virginis... addidit quoque Ecclesia omnibus sabbatis, cum vacati, eam in missis, vel officio toto, honorari solemniter... qua illa die, mortuo filio, et fide extincta de ejus divinitate in omnibus discipulis, et aliis, sola cognitio divinitatis in ea [Maria], requievit in illa die. » Lege, si libet, idem docentes Alexandrum Aleensem tertia parte, quest. ultima, membro 2, artic. 2. Item eodem parte, quest. ult., membro 5, art. 1; et Joannem de Turrecrénata, lib. I, de Ecclesiis, cap. 30, et lib. III, cap. 61. Hi rem isam sunt significari illa candelæ, quæ, triduo ante Pascha, sola accessit servatur in officio nocturno. Et adeo leri ductus argumento Turrecrénata.

tua vite nullo potuit timore praecidi. Abscissi sunt viri, qui dicunt: Nos autem speramus, quod ipse redempturus esset Israel. Abscisse sunt mulieres: quae, quamvis pie praevenerint mortuo humanitatis servitium exhibere, tamen illam resurrectionem nequaquam credebant. Et fortasse propterea (quod tamen non asserendo dico, ne videar novas assertiones introducere) illa Mater, quae plus habuit pietatis, cum aliis ad unguendum non venit corpus Christi sepultum; quia frustra putabat eum ungi, quem resurrectionem sciebat.

Plerique autem recentiorum (1) arbitrantur Christum Dominum primo apparuisse matri suae; ideoque inter apparitiones hanc primo loco ponunt: cum tamen clare innuere videatur Scriptura, quod in consolationem omnium penitentium se primo ostenderit Magdalene (2), dicente Marco evangelista (Marc. XVI, 9): Surgens autem mane prima sabbati, apparuit primo Mariae Magdalene, de qua egerat septem demonia. Raptus tamen, tuitens albas, respondens huic scripturae, alteram opinionem probabiliter tuetur (3) (In libro septimo de divinis Officiis). Et auctor Thesauri novi multo plures affert rationes (In sermone

dicere aulet: esse contra fidem universalis Ecclesiae, asserere, non in sola B. Virgine mansisse filium in die passionis Domini (a). Merito displicent ista Bellarmio, lib. III, de Ecclesia militante, cap. ultimo, ac hodiernis passim theologis, tum quod magis periculi sit Ecclesiam, vel usum diei spatio, prope exhaustam fingere: tum quod ille veterum scholasticorum opiniones universae antiquitati fuerint ignotae, nec ullius momenti ratione falciantur. Ante Bellarminum eas rejecerat Bartholomaeus a Medina, in tertium partem S. Thomae, q. LV, art. 1. Et ante Mediam Alphonsus Testatus, episcopus abulenensis, Prologo in Matth., quat. XIV: Et ante Testatum Aeneas Sylvius, seu Pius II, qui in Commentario de gestis concilii basilensis: «Nec vulgari, inquit, nonnullorum opinionum consensio, qui, tempore dominicae passionis, solam virginem aiunt in fide persistisse. Unde audent aliqui (b) dicere, sic extenuari fidem posse, ut ad matrem solam antequam reveratur. » Quam opinionem ibidem insaniam appellat.

(1) Cornelius Jansenius, Gandavensis episcopus, ad cap. 143. concordiae evangelicae, edit. Antwerp. 1613, pag. 1054, qui tamen adversus opinionem non rejicit. Alter ejusdem nominis, episcopus Iprensis, et Franciscus Lucas, ad Marc. XVI, 9. Joannes Maldonatus, ad Matth. XXVIII, 1. Franciscus Toletus, in Joan. X. Franciscus Fenardontius ad Treveri lib. V, cap. 51. Baronius, ad an. 34, num. 183. Franciscus Suarez, in tertiam partem disp. XLIX, sect. 1. Sebastianus Barradas, in concordiam evang. edit. Antwerp., tom. IV, p. 338. Benedictus papa XIV, de festis, parte I, n. 383. Antonius Sandinus, Hist. Familiae sacrae, pag. 228, editio 1735; alii.

(2) Sic sensit Molani praeceptor Joannes Besselius. Graviter, pro more suo, Guillelmus Estius in Marc. XVI, 9: «Quale est, ex quibusdam rationibus congruentiae velle probare, Christum a morte redivivum primo suae matri apparuisse; cum Scriptura tam clare dicat eum apparuisse primo Mariae Magdalene, nec unquam aliis diversum insinuet? Quod si secundum hujusmodi rationes procedendum sit, oportebit, ut Christus etiam matrem suam adhaeruit causa novissima: eamque primo loco, honoris causa, collocaverit: et ei primum corpus et sanguinem suum distribuerit. » Dofum ante eum Petrus Blesensis apostolus I: «Christus exurgens a mortuis, non suae matri, virgini benedixit, sed Mariae, peccatrici, de qua septem egerat demonia, peius dignatus est apparere; ut puto. »

(3) Capite 25.

(a) Etiam ultima candela solebat exstingu tempore Baptismi, incurre seculo XII. Vide librum ejus quatuor de divinis officiis, cap. 26 et 28.

(b) Velut Joannes Gerson.

diei Paschalis). Quam etiam pater Ignatius Loyola exercitiis sui ordinis amplectitur (Canisius de Maria, libro IV, cap. 26, et lib. V, cap. 4). Sed ex vetustis scriptoribus allegantur in hanc sententiam: ex latinis, Ambrosius (1), Sedulius (2), Anselmus (3): ex graecis, Gregorius Nysenus (4), et Simeon Metaphrastes. Quare nulla ratione popularis pietas hic reprehendenda, aut turbanda est: sed potius cum modestia, quae christianos docet, defendenda.

CAPUT XIV.

De pictura ascensionis Christi.

Quadragesimo die sequitur Ascensio Christi Salvatoris: Quam rememorat, ait Guillelmus, Nimatensis episcopus (Libro 1 Rationis, cap. 3), imago Salvatoris in scalarum ascensu depicta. Sed quia metaphora ea utcumque rudis est, cum commode significantius et elegantius Christi ascensio depingi possit eo modo, quo nunc passim pingitur, non mirum, si ea imago extra usum sit.

Pulchre autem Christo in caelum ascendenti appinguntur angeli, de quibus David (Psalm. LXXVII, 48, 49): Carras Dei decem millibus multiplex, militia laetantibus: Dominus in eis, in Sinai, in sancto (5): Ascendisti in altum, cepisti captivitatem. In quem locum, cum D. Besselius praelegeret tertiam distinctionem libri secundae Sententiarum, ita ejus verba excepit: «Hic Propheta de Christi Ascensione in caelum agit (6). Et est sensus: Non fuit Christus in caelum ascendens inglorius, aut sine honore: sed cum magno honore, gloria et triumpho, ascendit. Habuit currus multos, multumque magnificos, innumerabiles scilicet angelorum exercitus. Dominus in eis in Sinai, in sancto. Vult dicere (Deut. XXXIII, 2), quod, sicut olim Deus, multis stipatus angelorum millibus, descendit in mon-

[1] Libro III, de virginibus edit. Paris. 1683, pag. 217: «Vidit ergo Maria resurrectionem Domini, et primo vidit, et credidit. Vidit et Maria Magdalena, quamvis adhuc ista intaret. »

[2] Libro quinto operis Paschalis, versu 362:

Quae cum clarifico semper sit nomine Mater,
Semper virgo movet. Trophaeum risibus, adions
Luce palmam, Dominus prius obtulit: ut bona mater,
Gravida divolgans miracula, quae fuit olim
Adventantis iter, haec sit redemptus et index.

[3] De excellentia virginis, cap. 6. Junge scriptorem tragediae de Christo potente, apud Gregorium Nazianzenum, edit. Paris., 1650, tom. II, pag. 289, ubi Deipara ad filium:

Offer parentis te videndum aspectus.
Cui Magdalene:
Cuius videbis, et pater, quam cetera.

[4] Hujus testimonium invenire non potui.

[5] Litterali sensu: Currus Dei, id est, arcem (qua Deus, ut imperator, seu dux populi sui, vehitur) stipit ingens Israelitarum exercitus. In medio: aram aumbat Dominus in arca sua sancta, qui legem dedit patribus eorum, descendens: coram omni plebe super montem Sinai, a positis terminis circa montem ne propius accedere. Exodi XIX, 11, 23. Quod sequitur: Ascendisti in altum, cepisti captivitatem, intellige de clade Philistinorum a Deo illata in Basil Pharaonem, et a Cabas ad Gezer, II Reg. V, 25. Dicitur in psalmis Deus ascendere, exaltari, regnare, etc. quodcumque populum suum victorem hostium efficit.

[6] Allegrico sensu, quem indicavit Apostolus, Ephes. IV, 8.

tem Sinai, populo suo legem daturus, ita etiam ascendit Christus in caelum. Appellat autem David angelus saepe currus, quia Deus illis utitur ad bellandum, et triumphandum (1); sicut reges in bellis, et triumphis, magnificis curribus utebantur: quomodo etiam de Eliseo legitur (IV Reg. VI, 47): *Ecce nunc plenas equos, et currum igneorum, in circuitu Eliae*. Qui usque angeli erant. Diligenter autem divus Augustinus in hunc Psal. LXVII notavit, myriadem constare ex decem millibus, et illam vocem hic poni: Currus Dei decem millibus multiplex. Myriades latantium, etc.: Omnes erant in summa letitia.

Ascendens porro Christus benedixit apostolis, manibus suis elevatis (Luc. XXIV, 50. *Lindorus Apologietici* tomo III, cap. 46; *Levit.* IX, 22; III Reg. VIII, 22, et 54, 55). Quod fecit, aut ritu aaronico, extremis super ipsos palmis, uti iudaici sacerdotes hodie temere benedicunt: aut ritu christiano, quo episcopi benedicunt (2). Posterius, tanquam probabilis, exprimit pictores.

Christum autem Dominum sacra sua vestigia in loco ascensionis impressa reliquisse, non solum habet sanctus Paulinus, Nolae episcopus (3) (*Epist.* XI): sed idem refert Beda presbyter (*Lib. V Historiae* avar, capite 18) (4), ex oculato loci teste, Adamanno

(1) Sed potius, quia adsculpit erant arce fœderis duo cherubini, qui ipsi currus et solium Dei dicuntur, veluti famuli maiestatem ejus sustentantes. Sic regem suum Naum, IV Reg. V, 18.

(2) Episcopi et sacerdotes inferiores non alio ritu hodie benedicunt, quam dextra ad frontem usque erecta, deinde divisa, mox horizontaliter ducta, ut crucis formam expriment, converso ad pedum manus latere, quod digito minus proximum est. Alium ritum adhibent romani pontifices, quem in vetustioribus Dei Patris imaginibus frequenter observari, quomodo et in argenteis illis manibus, quibus ecclesiae plures, v. g. leodiensis, utantur in processione rogationum ad indicandum divinam in agros benedictionem. In his dextera crucis instar confirmata est, plerique digitus duobus infans, subitis indice et digito medio, pollice divaricato, vota plerique diversa. Fallit, aut. primo secundo apostoli, ceterique episcopi manibus expansis populo benedixere, more a Judaeis accepto, Genes. XLVIII, 14, etc.

(3) Ex ejus verba: « In basilica Ascensionis, locus ille tantum, de quo in nube susceptus ascendit (Christus in caelum)... ita sacros divinis vestigiis dicitur, ut nunquam tegi mœre, aut pariri, receperit, semper excussis, solo respuente, quæ manus, adorandi studio, tentavit a potere. Itaque, in toto basilicæ spatio, sedes in sui cespitis specie virens permanet: et impressam divisorum pedum venerationem, calcati Deo pulveris, perspicua simul, et attingit venerantibus, arena conservat. » Quæ Paulinus accepit a Melania, Hierosolymis Romam redeunte, et Nolæ ad eum divertente.

(4) Itemque scriptor libri Bedæ adscripti *de locis sanctis*, cap. 7: In ejus [montis Oliveti] summitate [coque medio, nam triepus est], ubi Dominus coelos ascendit, ecclesia rotunda, grandis tertius, per circuitum cameratas, habet coenaculum, desuper tectas. Interior sanque domus, propter dominici corporis meatum, camerari et tegi non potuit: alare ad orientem habens, angusto cubine protectum, in ejus medio ultima Domini vestigia, cœlo desuper patebat, ubi ascendit, visuntur. Quæ, cum quotidie a credentibus terra tellatur, nihilominus manent: eandemque adhuc speciem sui, velut impressis signata vestigiis servant... « In die Ascensionis dominice, per annos singulos, missa peracta, validi flammis procella desursum ventro consuevit, et omnes, qui in ecclesia fuerint, terræ prosternere. » Ecclesiam illam infidelis postea delere: supersunt tamen persiste magnificentia signa. Adhuc nunc est, non potula et aperta, sed laqueari cœlestia, in qua spectatur impressa sinistri pedis vestigium: dextri enim pedis alterum illud asperatum est. Lege Quaresimum, *ghesdaria* terræ

presbytero. Colligitur autem ex dictis pedum vestigiis, Salvatorem ad caelum ascendisse, tergo versus Jerusalem, facie versus occidentem (1). Ad idem Da-

sanctæ, tomo II, lib. IV, cap. 7 et seqq. Baronius ad an. 54, m. 254. « Lapidem illum, ait, qui Domini continebat impressa vestigia, christianæ fides hostium invidia inde sublatum, in porta orientali ejus ecclesie, ab eis clausa, positum esse, recentiores, qui eadem loca sancta descriperunt, testati sunt. » Montem Oliveti vocat Joannes Boucher (a) « le lieu terrestre, qui a été honoré des derniers atouchements visibles et vestiges sensibles de son corps précieux (de N. S. J. C.): et il y a une église qui sert de mosquée aux turcs et d'oratoire aux chrétiens. L'église est en forme circulaire, contenant environ 50 pas en son circuit, haute de 20 coudées, en environ, et bien voûtée: quoique l'on dise qu'elle n'ait jamais voulu souffrir de couverture. »

Porro de sacris illis Domini vestigiis veteres alii, præter Paulinum et Bedam, egerunt. Optatus Milevitanus, lib. VI, de Schismate donatistarum, edit. Dupin, pag. 93, memorat sancta Christi vestigia apud orientales impressa. Augustinus Tractatu 57, in Joannem, n. 4: « Ibi sunt vestigia ejus: modo adoratur ubi novissime stetit, unde ascendit in caelum. » Salustius Severus, *Hist. sacræ*, lib. II, edit. leydenensis 1617, pp. 389, 390: « Illud mirum, quod locus ille, in quo postremum insisterat divina vestigia, cum in coelum Dominus nube sublevisset, continuari pavimento cum reliqua stragorum parte non potuit: signumque quæcumque applicabantur, insensum humanis suscipere, terra respueret, excussis in ora apponentium saepe membris. Quin etiam calcati Deo pulveris adeo pereunte documentum est, ut vestigia impressa cernantur: et cum quotidie confluentium fides certatim Domino calcata diripiat, damnum tamen arena non sentiat: et eadem adhuc sui speciem, velut impressis signata vestigiis, terra custodit. » Doctus auctor libri *de Locis Hebraicis in actibus apostolorum*, inter opera Hieronymi, edit. Francofurtensis 1084, tomo III, pp. 195, 194: « Mons Oliveti ad orientem Hierosolymæ, torrente Cedron interfusus, ubi ultima vestigia Domini, humo impressa, hodieque monstrantur. Cuiusque terra eadem quoties a credentibus hauritur, nihilominus tamen eadem sacra vestigia pristinum statum continuo recipiunt. Denique cum ecclesia, in ejus medio stat, rotundo schemate, et pulcherrimo opere cœdretur, summum tantum excimen, ut perhibent, propter dominici corporis meatum, nullo modo colegi et concamerari potuit: sed transitus ejus a terra ad caelum usque patet apertum (aperitus). » Ipse Baronius adversarius Casaubonus (*Exercitatione* 16, § 154): « Miraculum de sanctis Domini vestigiis, pristinum statum continuo recipientibus (quidquid homines voluerint) propter consensum tot scriptorum, et in his magis Hieronymi, qui fuit oculatus testis, nulla quidem videtur fide dignissimum. » Heterodoxus alter Georgius Hornius, scholio ad Salustium Sever. ubi supra, relatum ab eo miraculum, unum censet « ex fabulis illis, quas posterior ætas, contra sæculum superiorum fidem, vel confinxit, vel arripuit. » Quasi vero non satis antiquos ac fide dignos testes protulisset. Audiamus porro Hornium: « Eusebius, cum exatissime structuram templi in monte Oliveti describit, nullo verbo hujus miraculi meminit, haudquam præternissimus rem, si fuisset vera, memorabilem, et confutandis ethnicis magnum usum præbaturam. Credo errorem ex his verbis, male intellectis, ortum. De Helene in Judæam adveniens agitur, dicit: de hiis vestigiis vestigia ejus, quæ in monte Oliveti sunt, ubi Christus versatus: non de Oliveti monte, ubi ascendit. Deinde, ubi ipsam templi structuram enarrat, cap. 42, alium de miraculo subitaneo silentium est. Et quod opus fuit commentum multis refutatur: quod ne quidam Socrates, Theodoretus, Sozomenus, et Iulianus pater Neophorus, qui tanta de crucis inventionem tam splendide nungunt, traherent aut fierent. » Eadem recensit Hieronymus Vitisus, professor trajectensis, sacramentum Exeritationum rigens, n. 15. Sed criticorum nemo ulla quam parum valenti conjectura, quamque infirma sit indicat argumentatio, dum præsertim nonnullorum scriptorum silentio aliorum testimonia opposuerunt, qui et majoris ponderis sunt, et rem, in controversia positam, disertis verbis afferunt.

(1) Hoc postremum vocat Adrichomius, *deacr. mris* mris.

(a) Bouquet sacré, Rouen 1745, p. 339.

(b) Ibi est: Postquam autem Salvatoris nostri vestigia delictam orationem exhibuit.

nascens (Lib. IV, cap. 15) citat verba angelorum (Act. I, 11): *Hic Jesus, qui assumptus est a vobis in caelum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in caelum* (1). Nam, ut ipse Dominus dixit (Matth. XXIV, 27): *Quemadmodum fulgur egreditur ab oriente, et patet usque ad occidentem, sic erit adventus filii hominis, qui* (Paul. LXVII, 54): *ascendit super caelum caeli ad orientem* (2).

CAPUT XV.

Annotatio in Pentecosten, seu Spiritus sancti festum.

In Pentecostes historia appingunt pictores (5) Columbam: non ut significetur Spiritus sanctus super apostolos descendisse in tali specie: sed quia aëris (Matth. III, 16) in ejuscemodi specie apparuit: et quia per columbam pulchre designantur operationes Spiritus sancti. Columba enim animal est, quod, praeter omnibus volatilibus caeli homines amat, et contumeliale est, ac mansuetum, innocensque et fecundum, et domesticum: quod versatur, quiescit, et habitat in domibus nostris. Hæc Chrysostomus (homilia secunda, de Pentecoste). Possentque ex sacra Scriptura et patribus multo plures colligi rationes, ob quas Spiritus sanctus columbae convenienter assimilatur.

Verba autem evangelistae (Actorum II, 1): *Et cum compleretur dies Pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco*, heresiarcha quidam (T. B. Theodorus Beza) in [caput] II Actor. libenter, ratiunculis aliquot adhibitis, traheret ad solos apostolos. Sed cum ex iis non plus concludat, quam se opinari, manet, cum apostoli soli essent, gesta esse, quæ Lucas commemorat, initio secundi capituli, in Actis: nos opinionem illam et adinventionem, quam majores nostri et sancti patres ignoraverunt, libenter ipsi relinquamus: et paululum intueamur, anæ antecedentia et consequentia concordem majorum nostrorum (4) sententiam nobis commendat.

vers. n. 192: sed non addit Christum obvertisse tergum Hierosolymis: quæ duo inter se iugitare patet consideranti situm urbis et olivet.

(1) Damascenus eod. capite: «Christus, cum in caelum reciperetur, ad ortum efferebatur.» Incertum an de situ ascendens loquatur, an loci unde ascenderet.

(2) Cælo reddito hominem semper ac Deum Jesum apud Patrem mediatoris officio pro nobis defungi nemo christianorum ignorat. Sed irrepsit aliquando pravus mos id ipsum depingendi. Nam anno 1487, «secunda martii, proponente decano (facultatis theologicæ coloniensis) abussam picturam vel statuariorum qui Christum Dominum post ascensionem ad caelos flexis genibus ante Patrem sumis orationem representant: hic abusus prorsus tollendus et inhibendus indicatus fuit.» Hartzheim, p. 9 Profronit Historie universitatis colon., ex annotatione s. faciat. theol. tome primo. Hanc aut non multum abiectionem iconem jam reprehenderat Molanus supra lib. II, cap. XXVII. Vult tamen etiam post ejus tempora depictam et in locis sacris expositam.

(3) Nos omnes: multis sufficit Spiritum sanctum celesti lumine, et ignitis linguis exprimere.

(4) Cyprianus scribit de Spiritu sancto, edit. parisi. 1650, pag. 547: «Nec tantum apostolis collata est hæc gratia, sed multitudini credentium idem Spiritus superflusus est, intus verentibus, extra loquentibus.» Joannis Chrysostomi, annot. IV in Acta: «Quid autem? an duodecim venit tantum (Spiritus sanctus), non etiam in ceteros? Nequaquam: sed venit etiam in illos centum viginti... venit non solum super Matthiam, sed etiam super Barsabam... Cum et apostoli essent illic praesentes, hæc quoque dixisset omnes,

Apostoli, quibus Salvator convalescens præceperat (Actor. I, 4. 15 et seqq. II, 1 et seqq.) ne ab Hierosolymis discederent, sed expectarent Spiritum sanctum non post multos dies, cum introissent (Hierosolymam (Lucæ XXIV, 52).) in cenaculum ascenderunt ubi manebant... perseverantes unanimiter in oratione cum mulieribus, et Maria matre Jesu, et fratribus ejus. In diebus illis exurgens Petrus in medio fratrum, fere centum viginti, dixit oportere impleri scripturam, quam prædixit Spiritus sanctus per os David de Juda (Psalm. CVIII, 8): Episcopatum ejus accipiat alter. Et statuerunt duos, Joseph, et Matthiam. Et orantes dederunt sortes eis, et cecidit sors super Matthiam. Et cum compleretur dies Pentecostes (hoc est, cum jam adesset dies quinquagesimus a resurrectione et Paschate Christi), erant in eodem loco pariter (sive, ut significantius est græce, unanimiter) omnes. Non additur, apostoli: sed, omnes; videlicet unanimiter in oratione: unanimiter in expectatione Spiritus sancti, quoadusque induerentur virtute ejus ex alto: unanimiter, propter hanc expectationem, in gaudio magno, quamvis nubes Dominum elevarum suscepisset ab oculis discipulorum: unanimiter postremo in suavisimo colloquio de tempore promissi Paraleti. Verisimile est autem, dum unanimiter orabant et meditabantur, eis sic Dominum aperuisse sensum, ut intelligerent jam jam mittendum esse Spiritum sanctum, die videlicet quinquagesimo a Paschate et resurrectione Domini, eo quod Pentecoste Judæorum typus fuerit hujus latissimæ, quam expectabant, missionis.

Sequitur: *Et factus est repente de caelo sonus, tanquam advenientis spiritus vehementis, et replevit totam domum, ubi erant sedentes.* Nota, repletam esse totam domum, ubi erant sedentes et orantes. Et apparuerunt illis dispartitæ lingue (1) tanquam

nisi ceteri quoque fuissent participes. Alioquin cum illis antea seorsim ac nominatim sit allocutus, nunc non conjunxisset illos in eodem negotio, nisi fuisset omnium commune. Lege eundem, Romul. LXXIV in Matth., ubi docet illam Spiritui sancto adfuisse mulieres. Hieronymi epist. XXVII ad Eustochium: «Monstratur locus ubi super centum viginti credentium animas Spiritus sanctus descendisset, ut Joëlis vaticinium compleretur.» Et epist. III ad Paulinum presbyterum: «Joël describit post eversionem prioris populi effusum iri Spiritum sanctum super servos Dei et ancillas, id est super centum viginti fidelium nomina, qui effundendus erat in cenaculo Sion.» Augustini tractatus XXI in Joannem: «Venit autem die Pentecostes Spiritus sanctus in centum viginti homines congregatos, in quibus et apostoli omnes erant, qui, illo adimpleti, cum linguis omnium gentium loquerentur, etc.» Paria legas servare ejus CLXXVI, de Tempore, tractatu II in epist. Joannis, et libro I. Romulur., homil. XXIII, cap. II. Consentit Gregorius Magnus lib. XXV Moralium, cap. VII: Theodoretus quæst. XI in lib. Judicum, et Beda, in hunc locum scripturæ. Siles autem pene solus e catholicis ab antiquorum sententia discessit Bartholomæus Petri, ducentis professor. In commentario in Acta, pp. 34-36, variis rationibus sese utitur, quas refellere promptum quidem, sed longum et inutile foret.

(1) *dispartitæ*, præsentis temporis. Quamobrem a Francis interpretibus recte translatus: *ils virent paraître comme des langues de feu qui se partageaient et s'arrêtaient sur chacun d'eux.* Commodum intelligas primum in uno quasi acervo fuisse confertum, ut frondes in arboræ, deinde ita divisas ut singula singulorum capitibus incederent. Quod autem in præfatione romanæ missæ, die solemni Pentecostes, canitur, Spiritum sanctum apostoli

ignis (1), seditque (2) super singulos eorum (3), et repleti sunt omnes Spiritu sancto. Non igitur coarctemus hanc historiam ad solos apostolos (4). Nam ei Petrus subiungit (Chrysost. homilia IV in Acta): *Nem, sicut vos estis, hi etiam sunt, cum ait hora diei tertia: sed hoc est quod dictum est per prophetam Joel (Joel, II, 29): Super servos meos, et super ancillas meas in diebus illis effundam de spiritu meo.*

Subiungit praedictus heresiarcha ridicule facere « innumeris linguis » apparuisse ita intelligi potest ut praeter flammas singulorum capitibus insidentes, aliarum copia superiori loco haurire visa sit, caelestia dona in alios porro fideles diffundenda portendens. Bartholomaeus Petri, inspecta sibi ait missali manu descripta ubi non innumeris legatur, sed in variis.

(1) Ignis hic in caso gignendi, *sed capiti*, nec ulla diversa lectio in editione Millii. Ergo velat linguae ignis. An revera ex ignis elementari et noto? Negat Calmetus, et ante eum Gaspar Sanctius, observans linguis non dici ignis, sed usquam ignis, ex quo profecto nihil efficias, cum Joas. I, 14, visa dicatur a discipulis gloria Christi quasi visibilis a patre, unde minime sequitur eum non fuisse Unigenitum. Fateor tamen incertum esse e qua materia fuerint ex linguae. Pictoribus sufficit colore ac forma linguae igneae retulisse.

(2) Quid sedit? An spiritalis tehemens? Nimium distat ab hoc verbo, nec venisset tam vehementi congruit sedere, sed transire. An Spiritus sanctus? Is necdum nominatus est, et ea expositio verbum solvendi non continuat cum phrasi procedente, quod faciendum esse monet adiecta conjunctio. An *linguae*? Repugnat latina grammatica, postur graeca, sed fore dum nomina in numero multitudinis positum generis est neutri; hebraica et alium idiomatum absque ulla vi admittunt. Quo factum, ut Syrus hic verteret: *sedentque*. An ignis? Sic accepit Cyprianus in III tractatu. *adversus Iudaeos*, cap. 101: « Et visus sunt, ait, illis linguae digne quasi ignis, qui et insedit in unumquemque illorum. » Ego postremas duas interpretationes accipio et conjungo; nam perire et sive linguae ignis, sive ignem depictum, et linguae referentem dicas attulisse discipulorum capitibus. Neque necesse est ad linguae scitiles aut fulminis instar) multitudine confugere; « nec enim constat, inquit Gagneus, an sectae fuerint linguae illae: at constat dispersitas ac distributas in eos fuisse qui aderant. »

(3) Ergo super eorum capita; nam hic obvis est sensus particulae *supra*: *frons* mos antiquus et constans ita pingendi. Quapropter audiendus non puto, qui pectori vel ori vel humeris linguae insedisse suspicantur. Nec eos juvat, ut expendenti patebit, Cyrillus hierosolymitanus qui Catechesi XVII scriptis id factum: « ut novae corone spiritalis per linguae ignis imponeretur capiti (discipulorum). » Quod autem Jacobus Myracellus Serry, *Exercitatione* LXII, num. 9, tam insigne miraculum eo redigat ut omnes in conuclio praesentes hianti ore obstupuerint, eorumque linguae velut ignis ac dispersitae apparuerint, id commentum est historiae sacrae repugnans, haustum ex Laurentio Valla inter hujus grammatici (ut mitissime dicam) singularia linguarum et refutatione indignum.

(4) Ut post Bezzam fecit alter calvinista Joannes Piscator, *Comment. in N. T.* tom. II, pp. 736, 737, nescio qua logica id extrudens et versibus hujus capitis 14 et 15. Nihilominus sentit anglie religionis assecta, Joannes Lightfootus *Moris hebraici in Acta apost.*, tom. II operum, edit. ult. 1629, pag. 685: *linguae digne* interpretatur, etc. (a) Jam quoniam illi *digne* (b)? Quid obstat quin dicas: isti centum et viginti quorum mentio cap. I, 15? Et bene quadret connectio cum historia praecedente. Aderant illi omnes simul cum propeperat electio duodecim apostoli, et cum illo eligeretur. Et quare vox *digne* hoc etiam in loco non sit ad eundem modum referenda, quis rationem reddiderit? Maxe ratio, inquit, potest reddi quod omnes qui jam erant una donati sunt dono linguarum. At num concipiendum omnes centum et viginti ita donatos? Credimus haec ducti rationibus: 1° quod reliqui perdidit erant in exteris regionibus aequae ac apostoli, opus igitur illis aequae exteris linguis. 2° Item deum impertierunt apostoli per impositionem manuum illis quos instituerunt ministros in particularibus ecclesiis. Absurdum ergo videretur si egregii hi viri qui fuerant de ipso sodalitate Christi et apostolorum, et qui futuri erant concionatores in variis regionibus non eo-

eos, qui cum hanc historiam pingunt, solent Mariam matrem Domsini in medio apostolorum collocare, nimirum ut apostolice eam collegii principem faciant; quod sanctissimae illi Virgini nusquam in merentem venit. Cui respondeo quod haeretici libenter obscurent gloriam sanctissimae Virginis, non tam proprio, quam serpentis illius instinctu, qui ut vidit se projectum in terram, persecutus est mulierem (Apoc. XII, 13), quae masculum a quo devictus est peperit; ut illius dicti veritas probaretur: *Inimicitias ponam inter te et mulierem* (Genes. III, 15). At vero catholici libenter cum Damasceno dicunt (*Damasc. lib. III, cap. 12*), eam vere honoratam supra omnem creaturam: cum Chrysostomo (*Chrys. in Liturgia*) praedicant eam honoratorem Cherubim, et incomparabiliter gloriosiorum Seraphim (*Actione 4, agnodi septima*): cum Germano episcopo, eam quavis visibili et invisibili creatura superiorem reputant: cum Ecclesia denique, exaltatam canunt super choros angelorum. *Hoc enim*, habet Bernardus (Epistola 174), *mibi de illa cantat Ecclesia, et me eadem docuit decantare*. Haec de causa pictores, tam alibi, quam in historia Pen-

dem dono locupletarentur. 3° Dicitur de septem diaconis quod erant *adipos* *diaconis* *episcopi* (a), etiam antequam ad illud munus eligerentur, cap. VI, 3; quod adeo convenit cum eo quod dicitur in hac historia: *diaconis* *episcopi* (d) V, 4, ut nec tempus conveniens, nec locum convenientiorem excogitaveris in quibus diaconi ita repleti quam cum apostoli ita repleti ex descensione Spiritus. 4° Dignitas et prerogativa apostolorum supra reliquos discipulos parum constitit in dono linguarum illis appropriato, sed in hoc inter alia quod ipsi deum istud largiri potuerunt, quod non potuerunt alii. Philippus diaconus absque dubio variis locutus est linguis; ut largiri Samaritanis minime potuit, ut illi etiam variis loquerentur, reservatum illud Petro et Joanni apostolis. 5° Si Spiritus sanctus in dono linguarum illis fuit in omnes audientes sermones Petri in domo Cornelii, cap. X, 44, minus mirum videbitur si et in eos omnes etiam de quibus nos jam loquimur. 6° Idem Lightfootus, *commentarius in Acta apostolorum*, ad supra pag. 765: « Plures equidem (si non universus iste cotus qui e centum et viginti viris constituit) Spiritu sancto et linguarum donis ad Perpetuam creati erant, et non apostoli duntaxat. Etenim 1° evangelista numerum istum ab initio supposuit, quasi historiae substratum; etiam si sane duodecim apostolos speciatim magis respexerit, prout in historia apostolorum, cum Petro et Paulo praesertim rem habet. 2° Quid, amabo, vel esset de quo reliqui centum et octo (nunc temporis praesertim) seorsim ab apostolis satagerent? Dignum est eos fuisse conversatos et perdurantes annuiter eodem loco, cap. I, 15, 14; quod idem eos fecisse usquequod hostium rabe dissipati essent, e filo narratissime sat constat, cap. 8. Et mirum sane esset si in isto die potissimum die Pentecostes perquam celebri die dominico, sabbati nempe christianis recens facti, die quo insigne illud Patris promissum non sine pta spe et expectatione inhiabatur: mirum, inquam, esset si in isto die a sociis segregarentur, et non hisce exoptatissimis sollemnibus interesset. 3° Perpendamus modo septem diaconos cuiusmodi dotibus ornati erant. Quam Spiritu sancto donati? Actor, VI, 5. Quanta miraculorum virtutibus polluit Stephanus, quanta sapientia, spiritusque quam invincibilis? V, 8, 13. Quanta doctorum largitione gestit Philippus? Actor, VIII, 6. Da haec, sodes, ubi et quando, et qua ratione supponi possit istiusmodi viros domo adeo magnificis imbutos fuisse, nisi tam die pentecostes, quam iunctis etiam cum duodecim apostolis? In quibus fortassis nonnulli haec eos ab ipso Christo accepisse, cum is apud vivos agens, discipulos ad Evangelium promulgandum dimitteret, Luc. X, 17. At, cum pace eorum, unde interim linguarum donis imbutus esset Barnabas, nisi in illo die quo Spiritus sanctus adeo uberiter effusus fuerat? »

(a) Erant omnes pariter, etc.

(b) *Omnes*.

(c) Pleni Spiritu sancto.

(d) Repleti sunt omnes Spiritu sancto.

tecotes, libenter Mariam honoratiori loco depingunt : tam etiam quia non dubitant, quin apostoli maxima in reverentia beatissimam Deiparam habuerint. Quid enim nobilior Dei Matre? Quil splendidior ea, quam splendor elegit (*Ambr. lib. II. de Virginibus*)? Hinc Lucas evangelista, cum dixisset : Apostoli omnes erant peraccerantes unanimiter in oratione cum mulieribus : honoris gratia adjecit (*Act. I. 14*) : Et Maria matre Jesu : perinde loquens, ac si Maria non esset mulier, sed plus quam mulier (1). Omnes enim apostoli eam velut matrem reverebantur, memores ultimae voluntatis Domini sui, qui uni eorum dixerat (*Joan. XIX, 22*. — *Aug. Tractatu 109, in Joannem*) : Ecce mater tua. Qui etiam ob id eam accepit in suam (2) : hoc est, in apostolicam collegium, in quo nemo aliquid suum esse dicebat. In eo autem collegio humilem Virginem nihil sibi principatus aut regiminis vindicasse colligit ex Scripturis sanctus presul Epiphanius (*Harres 78 et 79*), scribens contra Collyridianos, Mariae offerentes (3).

CAPUT XVI.

De pictura Trinitatis sacrosanctae.

Octavo die post Pentecostem, festivitas est sacrosanctae et gloriosae Trinitatis. De cujus picturis duo capita scripsimus libro II. (4). Quibus hic pauca adjiciemus. Occurrit enim (quod eo in loco non notavimus) famosa et injuria illa pictura, qua Cosroes rex divinae majestati illisit. Quam ex Caroli Sigonis secundo libro de Regno Italiae afferemus : « Cosrois regis ductu, inquit, Perse, cum ingenti armorum numero Judaeam ingressi (ann. 615), Jerosolymis captis (5), nonaginta millia christianorum occide-

runt (1) : atque inde abeuntes Zachariam patriarcham captivum abduxerunt, et ligna (2) dominica crucis asportarunt. Adjiciunt etiam, qui rituales libros composuerunt, Cosroem, et sanctissimam Trinitati in contumeliam christianorum illuderet, domum caelestem similem in Perside construxisse : atque a dextra parte, crucem : a leva, gallum : in medio semetipsum statuisse : ac se patrem esse, qui medius inter Filium et Spiritum sanctum sederet dixisse » (3). Haec Sigonius. Sed tanta blasphemias impunita non remansit. Legimus enim anno, die decima quarta septembris, crucem, quatuordecim annis postquam venerat in potestatem Persarum, receptam esse (4), et Jerosolymam solemnitate celebratam (5). Cosroa per filium (6) necato.

Præterea consuluit me litteris, ex Antverpia scriptis, doctus quidam pastor, de imagine Trinitatis ecclesiae suae data, cum erigenda esset, eo quod in sinu patris exprimeret nudum et mortuum corpus Christi, transversim positum, et brachii patris hinc inde sustentatum. Cui in primis respondendum fuit, decisionem ab ordinario petendam esse, cum synodi tridentinae decretum sit (*Sess. 25*), nemini li-

[1] Non occiderunt Persae, sed Judaei, quibus illi captivos christianos vendiderunt. Lege Theophrastum, pag. 230, 231, 232, editionis regiae Parisiensis.

[2] *τὰ ξύλα*. Sic loquuntur veteres omnes, qui de rebus et Perside sancta cruce egerunt : unde colligas eam in plures partes divisam fuisse.

[3] Cedrenus ad an. 15, pag. 412, editionis regiae Paris. haec tantum : « Heraclius [Persas] insequens, bellatores interfecit, fugientes dissipavit, urbemque Gazacoten capit. Ea in urbe fuit lamina solis, thesaurus Cressi Lydorum regis, et impostura carbonum. Ingressus autem in eam, abominandum offendit Cosrois simulacrum, et effigiem ejus in globi formam, referente palatii thesauro tanquam in eodem sedentem. Circum erant sol, luna, et astra, quibus ille superstitiosus tanquam diis serviebat, circumstantibus se angelis sceptigeris. Machinas porro impus paraverat, quae eo ex loco guttas, pluviae instar, emitterent, solumque totius simul ederent. Haec omnia, ipsamque ignis ardorem, totamque urbem combusta Heraclius. » Non plura Theophrastes, an. 1, pag. 238.

[4] Anno 628, ac penum CPolim delatam. Cusus est ex occasione munus, in cuius postica effigies imperatoris, diadematè cincti, crucula antrosum eminente. Circum epigraphè : *ΩΝ ΗΕΡΑΚΛΕΥΣ ΠΡΑ*, id est, Dominus noster Heraclius perpetuus Augustus, vel Pater Patriæ, Augustus. In antica, crux patibulata, cui inscriptio circumponitur : *ΝΙΚΗΘΡΙΑ ΑΥΓΕΣΤΑ*, et infra *ΚΟΝΟΛ* : quod Joannes Christophorus Battellus explicabat *CONSTANTINOPOLI OBSIGNATA*. Lege hujus observationem, Romae an. 1704, editam : *éphémérides Trivoltium*, mense agosto ejusdem anni : *Itariam Litterarum Italico* 1715, tom. XXII : Prosperum Lambertinum de *Festis*, parte 1, n. 605, et seqq. : et, qui munus hunc partem alter exhibet, Baronium ad an. 637, n. 21.

[5] Anno sequenti, 629.

[6] Primogenitum, cui nomen Syroes, vel Syrouye. Iracerrime ferox, quod pater Madarsen, seu Madersanem, aut Madarsanem, et Syra dilecta conjugem natum, in imperii societatem advocare tentasset, captum apud Seleuciam Cosroem in vincula conjici jussit : ubi « panis porra et aquae tribuentes, eum fame neralant. Alebet enim Syroes filius : Concedat aurum, quod incassum collegit, propter quod etiam multos fame necavit inaudumque delevit. Porro misit item Syroes satrapas, ad eum injurias impetendum, et consequendum. Et ductum Mardasnam, quem coronare volebat, filium ejus, ante ipsum occidit : et sic reliquos filios ejus in conspectu ipsius peremerunt. Et misit omnes, qui inimici ejus essent, ut eum injurias afficerent, percuterent, atque consequerent. Deinde per quatuor dies hoc facto, jussit Syroes ipsum arcibus interficere : sicque paulatim in malis nequissimum animum suum tradidit. » Haec Theophrastes. Infratit nex Cosroes in an. 628, *prid. kal. martii*, ut docet epistola Heraclii ad Byzantinos, inserta *Chronica paschali*, seu *demodriano*, reges edit. pag. 336.

(1) Locum hunc recte interpretantur Joannes Drusius, et Hugo Grotius, heterodoxi ambo, sed mitioris ingenii homines, et antiquitatis ecclesiasticae reverentes. Ille : « cum mulieribus, et Maria matre Jesu, locutio est, ut (*Marci XXI, 7*) : *dicite discipulis ejus, et Petro*. Sic (*III Reg. X, 1*) : *Nex Salomon amavit mulieres alienigenas, et filium barbarum* » (que nempe primaria ejus uxor, et turcarum imperatoris Sultana). Grotius vero : « Maria matre Jesu : quae, ut extima, singulariter memorari meretur. Vide (pergit) quae diximus ad Marc. XVI, 7. »

(2) Id quidam in *Joan. an. 1*, alii in *cursum suum* interpretantur. Quotum intelligendum in *ardor suus*, sive in *domum suam*, quodcumque, et ubicumque foret. Sic enim illud *an. 1* *Joan. accipitur* Estheris V, 10, et VI, 12 : atque in ipso Joannis Evangelio, cap. 16, 32. Et sic exponunt Cyrillus Alexandrinus, lib. XII, *de Joan. edit.* Paris. 1658, tom. IV, p. 1665, et Petrus Chrysologus, *Serm. 49*, tom. VII, *ed. Lugd.* 1677, pag. 884.

(3) Editionis Petaviana, pagg. 1054, 1055, 1018. « Admirati sumus, cum... audivissimus alios ita desipere, ut in tractatione de ipsa, semper sancta, Virgine, pro Deo hanc introducere studuerint, et adhuc studeant, et furore quodam ac amara ducantur. Narrat enim, quod quidam mulieres in Arabia, et paribus Thraciae, hanc vanitatem iuxerant, ut in nomen semper Virginis colligideram quandam (libi genus) scelerent : et simul congregentur : et in nomen S. Virginis ultra modum quid tentent aggredi, necaro ac blasphemio negotio : et in nomen ipsius sacra celebrant per mulieres. Quod totum impium est et nefarium, alienum a predicatione sancti Spiritus. » Rursus : « Quendam enim mulieres cursum quandam, sive sellam quadratam, ornantes, expanso super ipsam latere, in quadam illustri die anni, per aliquot dies, paucam proponunt : et offerunt in nomen Mariae. Omnes autem paucam porticiunt, etc. »

(4) Tertium et quartum.

(5) Mense Junio anni 615.

erere, u'lo in loco, vel ecclesia, etiam quomodolibet exempta, ullam insolitam ponere, vel ponendam curare imaginem, nisi ab episcopo approbata fuerit. Deinde adieci, me eam imaginem non probare, tum quia in Ecclesia Dei inusitata est (1), tum quia Christus nusquam in specie mortui corporis apparuisse legitur, etsi sciam divinitatem ejus a corpore mortuo separatam non fuisse.

SUPPLEMENTUM

AD LIBRI IV CAPUT V.

EX EPISTOLA BENEDICTI XIV, AD JOSEPHUM, EPISCOPUM AUGUSTANUM, DATA ROMÆ DIE 1 OCTOBRIIS, MDCCCLV (1).

« Nec ulterius progredieretur epistola nostra, nisi alia quorundam literis tuis nobis indicanda judicasses; inter quæ præcipuum locum obtinet, quod scribis, de publicatis lateque diffusis quibusdam imaginibus, Spiritum sanctum sub speciosi janensis forma referentibus, subscriptis verbis, *Veni sancte Spiritus*. De quibus imaginibus, utpote statim undeque sparsis, atque multiplicatis, duo potissimum inquirenda sunt; primum an soror Crescentia eas invenerit, vulgaverit, approbaverit; alterum, an, prætermittenda indagine de earum auctore, hujusmodi iconum usus, expressio, et veneratio, sive intra ecclesias, sive extra illas admitti possit.

« Nos autem de prima questione minime verba faciemus.....

« De altera vero questione dicturi, primum omnium apostolicum fraternitatis tuæ zelum, quo hujusmodi imagines huc illuc sparsas, et per cenobium, per ecclesias, per chorum palam expositas, auferri et

removeri jussisti, laudamus, atque probamus; se hortantes, imo etiam auctoritate, qua fungimur, tibi mandantes, ut in suscepto proposito firmiter constanterque perseverans, nullo pacto permittas hujusmodi icones ulterius multiplicari: quascomque vero ullibi existere compereris, eas omnes et singulas de medio tollas; adhibitis his auctoritatis simul, prudentique tue, remediis, quibus opatum fl-cum sine turba, ac tumultu, consequi posse judicaveris.

« Neminem profecto latet, impium atque sacrilegum errorem fore, divinæque naturæ injuriosum, si quis se putaret Deum optimum maximum, sicuti in se est, coloribus exprimere posse. Cum enim illius imago depingi, atque oculis subjici nequeat, nisi tanquam materialis alienius substantiæ, corporea figura et partibus prædita; si quis has qualitates divinæ naturæ tribueret, is profecto in anthropomorphitarum errorem incideret.

« Representatur tamen Deus eo modo, eaque forma, quibus in Scripturis sanctis legimus ipsum mortalibus apparere dignatum esse. Licet enim id ab heterodoxis scriptoribus improbe reprehendatur, inter quos Simonem Episcopum vidimus, suarum Institutionum Theologicarum lib. IV, sec. 2, cap. 10, asserentem, non licere Deum pingere, ne sub ea quidem forma, qua se hominibus videndum exhibuit: ex nostris vero, etiam Durandus opinatus fuerit hujusmodi imaginum usum minime expedire: et Joannes Hesselius, catholicus itidem scriptor Catechismi sui lib. I. cap. 63, huic opinioni favere videntur, dum alii innotuas quidem fore hujusmodi picturas, si a doctis tantummodo viris conspici deberent: sed, cum sapientium et insipientium oculis exposita esse debeant, facile evenire posse, ut indoctis per eas male de Deo credendi occasio præbeatur: nihilominus communiter catholici theologi aliter docuere. Petavius Theologicarum dogmatum lib. XV; de Incarnatione, cap. 14, ut videre est ipsius Operum tomo VI, licitum esse demonstrat, Deum sub ea forma depingere, qua ipsum accepimus semetipsum conspiciendum præbuisse: Communi catholicorum assensus inreteravit opinio, nimirum ut eatenus figurari Deus possit, qua sub externa aliqua specie aspectabilem se præbuit hominibus. Molanus, doctus auctor Historiæ sacrarum imaginum, lib. II, cap. 3., hanc ipsam sententiam confirmat: eandemque questionem duo alii clari nominis theologi egregie illustrarunt, nimirum Suarez in III, part. D. Thomæ, tom. I, quest. 25. art. 3. Disput. 54, sec. 2. pag. 795, et Valentia tom. IV suorum operum, pag. 381. Quibus addendi sunt duo S. R. E. cardinales: Bellarminus, et Gotti, a nobis alias citati in opere nostro de Canonisatione sanctorum, lib. IV, part. 2. cap. 20. n. 2.

« Imagines Deum ita representantes minime reprobat sacra tridentina synodus sess. 25 de Invocatione, veneratione, et reliquiis sanctorum, et sacræ imaginibus: sed episcopia mandat, ut populos edoceant, per hujusmodi picturas erudiri et confirmari gregem Christi in articulis fidei commemorandis, et

(1) Talis Lovanii spectatur exeuntibus per portam Diemensem, eaque Molani ætate, ut quidem videtur, hanc recentior. Affines en sunt, ubi sedet Pater æternus: super hunc volat, aut ejus humero, vel pectori insidet, usitata columbe forma, Spiritus sanctus: Filius pendet e cruce, cujus brachiis, vel Patris genibus innixa, vel ab angelis strinque sustentata, SS. Trinitatem, præter alios, ita pinxit insignis artifex italus, Guido Beni, gallus dictus le Guide, anno 1642, æt. 68, defunctus. Ectypum vido in Regulario rothomagensi, edit. 1733, partis Antiquæ, p. 125. Posterioris hujus generis imagines constat ante Molanum in usu fuisse. Dux adhuc videre est Lovanii vitro appictas in claustris carthusianorum, et alteram quidem cum nota anni 1525. Talem hanc scribens habeo præ oculis, typo ligneo impressam in Legenda aurea Lugdunensi edita anno 1521, folio 17, ad vitam S. Pauli eremita. Talem Bernardus de Montfaucon exhibet Monarchie Française monumentorum tomo II, pagina post 328, expressam e libro gallice scripto an. 1512, quo consueverat statuta equestris ordinis, a Roda, seu spiritus recti desiderii nuncupati, quem eodem anno instituerat Ludovicus Audius, rex Siciliæ ac Hierosolymorum. Quæ pictura, ut ostendit notam, Christum representat nimis coronatus, cruci, suppedaneis instructus, quatuor clavibus affixus, ac præcinctum luteo, fere ad genua usque pendulo.

(2) Exstat in ejus Bullarij, Romæ anno sequente editi, tomo I, pp. 362-369. Hanc epistolam « observationibus suis læpæ relligari christianis Ernestus Wundheim: [sed eam] egregie propagavit V. C. Lud. Ant. Muratorius in apologetica ejusdem epistole. Videnda est etiam Dissertatio theologia de eo quod licitum est circa picturam imaginem SS. Trinitatis, edita Tulungæ 1746, auctore Jo. Philippo Esch.» (Aut. Franc. Gorius, annot. ad Fred. Burmanni de Pictura sacra, lib. II, cap. 1.)

assidue recolendis. Si quis vero privatus huiusmodi imaginum usum opinione sua reprobare ausus est, ecclesiastico iudicio damnatus fuit, ut indicat propositio 15 inter damnatas a fel. rec. predecessore nostro Alexandro papa VIII, die 7 decembris 1690, quæ sic habet: *Dei Patris sedentis simulacrum nefas est christiano in templo collocare* (1).

« Et profecto cum in sacris literis legatur, Deum ipsum sub hac aut illa forma, hominibus se videndum exhibuisse, cur sub eadem forma eundem pingere non licebit? Si ergo literæ legentibus permittuntur; cur tamen sacræ literæ in maxima veneratione habeantur, cur non etiam imagines permittantur? Verba sunt Alphonsi de Castro ab. VIII *adversus hæreses*; quoniam etiam argumento strenue usus est cardinalis de Richelieu in suo Tractatu de *faciliari ratione redacendi eos qui se ab Ecclesia segregant*, lib. III, pag. 459.

« His positis principis minime dubiis, facile poterit, quia ratione imago Spiritus sancti a pictoribus efformari debeat, et quænam ipsius imagines approbari debeant, aut reprobari. In sanctis Evangelis a BB. Matthæo, Marco et Luca conscriptis, ubi baptismus enarratur, quem Dominus noster Jesus Christus a Joanne accipere voluit, legitur, apertum fuisse cælum: et Spiritum sanctum corporali specie, sicut columbam, super eum descendisse. Quod cur factum fuerit, mirifice explicat Dionysius Alexandrinus in epistola adversus Paulum Samosatenum, quæ exstat in collectione Conciliorum Labbei, tom. I, pag. 867, ita: *Cur vero in specie columbe Spiritus sanctus descendit? scilicet ut nos doceret, qui misit illum, quique eam, quem misit, accepit. Sicut enim Noe dimisit ex arca columbam, et ipse illam recepit; ad eam similitudinem intelligendum nobis est, ipsius Christi esse Spiritum sanctum coeternum, et quod erat ipsius, hoc dedisse nobis; dividens, et effundens super omnem carnem credentium, quia Deus est et Dominus, qui divisit nobis suum sanguinem et Spiritum.*

« Non hic opus est in eam controversiam ingredi, quæ inter eruditos criticos agitur, super illius columbe naturæ. De hac olim egimus in nostro Tractatu de *Festis Domini nostri Jesu Christi*, editionis patavinæ, § 54, qua editione absoluta, recentiorum quædam super hoc argumento vidimus dissertationem inter *Discursus historicocriticos ad illustrationem Veteris et Novi Testamenti* typis editos Hoge Comitum, an. 1757, pag. 148.

« Quod autem ad præsentem questionem attinet, cum Spiritus sanctus in columbe specie olim visibiliter apparuerit, profecto illius imago sub eadem specie depingi debet. Quia in re vetus Ecclesiæ disciplina nostrorum temporum consuetudini adstipulatur. De ea siquidem testatur S. Paulinus, episcopus Nolanus, qui, seculo Christi quinto inæunte, in epistola ad Severum, describens picturas in basilica S. Petri jam tunc existentes, ita recitat:

Piscis coarctat Trinitatis mysterio;
Stat Christus agno: Vox Patris cælo tonat:
Et per columbam Spiritus sanctus fluit.

« Pariter, Christi anno 518, antiocheni clerici et monachi, in precibus Joanni patriarchæ, et synodo adversus Severam congregatæ exhibitis, hæc habent, apud Labbeum, Conciliorum tom. V, p. 159: *Columbas aureas et argenteas, in figuram Spiritus sancti, super divina lavacra et altaria appensas, una cum aliis, sibi appropriavit; dicens, non oportere in specie columbe Spiritum sanctum nominare. Damnatus etiam fuit in concilio nicæno secundo, habito anno Domini 787, Xenias catechumenus, cum ausus esset asserere, non licere Spiritum sanctum sub columbe forma representare. Inter cætera autem dicebat, et hoc esse puerilis animi factum, fingere in columbe idolo ter adorabilem Spiritum sanctum: ut videre est in collectione Conciliorum, regis nuncupata, Parisiis impressa anno 1644, tom. XVIII, pag. 458, et apud cardinalem Baronium ad annum Christi 485.*

« In opere quoque italica lingua scripto Philippo Bonarotæ, senatoris florentini, quod inscripsit: *Observationes in antiqua vitrea vase, ex urbis cimetariis effossa*, pag. 125, plures asserunt imagines Spiritus sancti sub columbe specie in nobilibus illis sacræ antiquitatis fragmentis expressæ. Cum vero recentiores sectarii, Calvinus, Lutherus, Zuinglius, mox relatum Severi errorem renovare contenderint, neminem latet, quid de illorum deliriis Ecclesia judicaverit, quorum ampla refutatio videri potest apud Gretserum in *Tractatu de sacris Imaginibus*, cap. 9, impresso in tom. XVII notissimæ editionis ipsius operum.

« Legitur insuper in sacris Novi Testamenti paginis, quod cum post Christi in cælum ascensionem congregati essent apostoli et discipuli, una cum Maria matre Jesu, solenni die Pentecostes, apparuerunt illis dispartitæ lingue, tanquam ignis, seditque supra singulos eorum: et repleti sunt omnes Spiritu sancto. De quo mysterio fusc egimus in prædicto opere nostro de *Festis Domini nostri Jesu Christi*, § 480 et sequentibus, editionis patavinæ; ubi ad § 492 docuimus, licere pictoribus, ad representandum id, quod in solenni Pentecostes ab Ecclesia recolitur, apostolos pingere, aliosque cum illis in cœnaculo congregatos: et flammulas ignis in linguarum figuram e cœlo demissas, eorum omnium capitibus impluentes; quoniam in sacra apostolicorum Actuum historia, cap. II, refertur paracletum Spiritum sanctum hoc visibili signo adventum suum ea occasione hominibus manifestasse. Verum si quis extra hanc occasionem eundem Spiritum sanctum pingere velit, non aliter ipsum, quam columbe forma poterit representare; ut etiam recte monuit eruditus auctor Ayala in *Tractatu, cui titulus est: Pictor christianus*, ubi, lib. II, cap. 5, num. 7, scribit: *Cum vero Spiritus sanctus depingendus venit, non alia specie pingendus est, nisi illa qua in Jordani nimirum apparuit, quamque docet divinus textus his verbis: Et descendit Spiritus sanctus*

(1) Propositionem hæc, ex vulgatis apud nos Alexandrini decreti editionibus, paulum aliter excerpti in scholo supra, col. 41.

corporali specie sicut columba in ipsum. In Catechismo autem, auctoritate sacri concilii tridentini edito, super eo Decalogi præcepto: *Non habebis deos alienos coram me*: ubi agitur de pingendis divinis personis, hæc habentur: *Columba vero species, et lingua tanquam ignis, in Evangelio, et Actis apostolorum, quas Spiritus sancti proprietates significant, nullo noxia est, quam ut oportet pluribus verbis explicari.*

« Quod si dicatur, minime reprobari, imo libenter admitti usum pingendi Spiritum sanctum in columbæ specie: verum id agi, ut præterea possit sub speciosi juvenis, aut viri, forma representari; nos contra jure responderi posse contendimus, quod cum aliter non liceat divinæ personæ imaginem humanis oculis intuemam exhibere, quam sub ea forma, sub qua in Scripturis sanctis narratur eandem personam se olim hominibus aspectabilem præbuisse; sequitur inde, non modo licitum esse Spiritum sanctum, vel die Pentecostes in mystica figura linguarum ignis super apostolos descendentium; vel alias, in columbæ specie, depingere; propterea quod utique ejusdem pingendi modus in divini textus historia et auctoritate fundatur: sed hoc insuper recte colligitur, minime licere, eundem Spiritum sanctum sub adolescentis, aut viri specie figurare; cum nullibi inveniat in divinis Scripturis, ipsum sub hujusmodi forma hominibus apparuisse.

« Hæc autem rationi adhibenda est auctoritas sacrosanctæ tridentinæ synodi, quæ loco superius citato prohibet, fidelium oculis exhiberi ullas falsi dogmatis imagines, aut rudibus periculosi erroris occasionem præbentes: et generaliter, ullam insolitam poni, aut ponendam curari imaginem, tam in ecclesiis quam in aliis quibuscunque locis, districto vetat. Imago autem, de qua agimus, præterquam quod insolita est, impium etiam atque damnatum a potribus errorem in animos intuentium revocare posset; eorum videlicet qui asseruerunt divinam Spiritus sancti personam humanæ conditionis naturam assumpsisse; de quibus loquitur S. Cyrillus Hierosolymitanus, *Catechesi* 16, *tomo quarto Bibliothecæ maxime SS. patrum, Lugduni impressæ anno 1677, pag. 523*. S. Isidorus Pelusiota, *libro I, epist. 243, ejusdem Bibliothecæ tomo VII*, præter auctorem notarum ad concilium constantinopolitanum I in *Collectione conciliorum Labbei, tomo II, pag. 976*.

« Equidem ex epistola fraternitatis tuæ satis intelleximus, hujusce argumenti vim ab his quoque agnitam fuisse, qui de præsentis questione apud te verba fecerunt; qui tamen eam se declinare posse putarunt, adductis exemplis quarundam imaginum SS. Trinitatis, quibus ea sub figura trium hominum æqualis et undequaque similis aspectus representatur. Id quod alterius disquisitionis occasionem nobis aperit; ut scilicet examinemus an liceat sanctissimam Trinitatem coloribus pingere: et, quatenus id licitum sit, quænam illius imagines damnatæ sint: quænam haud omnino reprobæ: quænam demum approbatæ et permixtæ: denique an ex hujusmodi picturis ullum

argumentum trahi possit, ut imago Spiritus sancti, de qua nunc agimus, vitio carere ostendatur.

« Porro licere SS. Trinitatem coloribus pingere, communis est theologorum opinio quam copiose propugnant Valdensis, Molanus, Catharinus, Conradus Brunus, Nicolaus Sanderus, Franciscus Torrianus, Suarezus, Vasquez: quos sequitur Theophilus Raynaudus in *libro cui titulus: Heteroclitia spiritualis celestium et inferiorum, pag. 25, inter ipsius opera, tomo XV, ita scribens: Ex usu Ecclesiæ et ex consensu potiorum theologorum, fas est pingere SS. Trinitatem*, ubi etiam Durandum impugnatur inter scriptores catholicos contra opinantem. Thuanus quidem, *lib. XVIII, refert decretum quoddam, cujus auctorem Espenceum fuisse asserit: Ut sanctæ Trinitatis effigies, tanquam sacræ Scripturæ, concilii et veterum patrum testimonio prohibita, tollatur*. Ac reprehendit decanum collegii theologi parisiensis Nicolaum Malardum, eo quod hujusmodi decreto obstitisset. Verum hæc in re Thuani dicta refellit Greiserus in *Thuanæ pseudothelologia, pag. 57, tom. XVII novissimæ editionis ratibonensis operum ejusdem Greiseri*. Christianus Lupus, vir non vulgaris eruditionis, in *notis ad canones septimæ synodi, cap. 5, admittens piam consuetudinem pingendi SS. Trinitatem, quærit quo tempore eadem introducta fuerit: seque id reperire non potuisse ingenue fateatur; quod idem nos quoque pari sinceritate professi sumus libro IV, de Canonizatione sanctorum, pag. 2, cap. 20, n. 3.*

« Illud tamen a theologis nostris communiter traditur, minime permittendum esse pictoribus, ut SS. Trinitatem qualibet formæ pro ipsorum libito representare audeant: quin adversus eorum licentiam invehuntur Vasquez, *tom. I, pag. 676, et cardinalis Bellarminus, Controversiarum tomo II, cap. 8, de Imaginibus sanctorum, sic ait: « Notandum, non debere ejusmodi imagines multiplicari, nec tolerandum esse, quod pictores audeant ex capite suo confingere imagines Trinitatis; ut, cum pingunt unum hominem cum tribus faciebus, vel unum hominem cum duobus capitibus, et in medio eorum columbam: ista enim nostra quædam videntur, et magis offendunt deformitatem, quam juvent similitudinem. » Eademque docet Sylvius, *tomo IV in tertiam partem D. Thomæ, quest. 25, art. 5, quest. 2, pag. 411 editionis Antwerpianæ anni 1714.**

« Inter reprobatas imagines SS. Trinitatis ea procul dubio recensenda est, quam pluribus insectatur Joannes Gerson, *tom. III ipsius operum Antwerpianæ editionis anno 1706, quamque narrat se vidisse in quadam domo regularium, ubi nimirum representabatur Deipara Trinitatem ipsam in utero gerens, quasi vera tota Trinitas humanam carnem ex Virgine assumpsisset*. Addit vero Molanus, *Historiæ SS. imaginum libro II, cap. 4, se nunquam satis intellexisse id quod apud Gersonem legerat, donec hujusmodi sanctæ Trinitatis imagines in Belgio pluribus locis expositas, conspexerit; quas quidem se quoque damnare et reprobare profiteatur.*

« Humani corporis figuram tribus capitibus instructam, tanquam imaginem SS. Trinitatis representandam aptam, tueri quodammodo conatur Valentinus, *tomo II ipsius operum*, pag. 389. Verum super hujusmodi imaginibus solemne iudicium fel. record. Urbani papæ VIII, prædecessoris nostrî, prodissiæ referunt Maeri in *Vocabulario ecclesiastico*, verbo *Icona*, et episcopus Sarnellus *Epistolarum ecclesiasticarum*, *tomo IV, epist. 13*. Qui testantur prædictum Urbanum comburi jussisse picturas quasdam, sanctissimam Trinitatem exhibentes sub specie hominis, triplicis facie instructi: idque factum fuisse die 11 augusti, anno 1628. Sed et longe ante ipsius Urbani et Bellarmini supra laudati tempora, S. Antoninus in *Summa theologica*, *parte 3, tit. 8, cap. 4, § 2*, ita scriptum reliquit: *Reprehensibiles etiam sunt (pietores videlicet), cum pingunt ea quæ sunt contra fidem; cum faciunt Trinitatis imaginem unam personam cum tribus capitibus; quod monstrum est in verum naturam.*

« Sequitur ut videamus quid sentiendum sit de imagine, sanctissimam Trinitatem exhibente in tribus personis, statura, ætate, omnibusque aliis lineamentis omnino æqualibus. Thomas Valdensis *suorum operum*, *tomo III, tit. 19, de Sacramentalibus*, cap. 151, hujusmodi picturam approbare non dubitat. Nec dissentit Molanus, *Historiæ SS. imaginum libro II, cap. 3*. Verum Ayala in aliam abire videtur sententiam in præcitato opere, *Pictor christianus*, *libro II, cap. 3, n. 8*, de ea imagine sic loquens: « Aliam alicubi conspeximus pingendæ SS. Trinitatis rationem, hanc scilicet: Depingebantur in tabula tres viri perquam similibus faciebus, æquali prorsus statura, et æqualibus atque omnino similibus coloribus, vestibus ac lineamentis. Non quidem hoc tam absurde; sed tamen non omnino recte; etsi enim hac ratione servetur representatio æqualitatis et coæternitatis divinarum personarum, deficit tamen character et notio, ut ita loquamur, divinæ personæ; præterquam quod in his rebus quæ sunt dignitate sua gravissimæ, vitanda et fugienda est omnis et quæcunque novitas. »

« Ut autem variarum hujusmodi opinionum fundamenta paulo accuratius exploremus, innititur sententia Valdensis apparitioni Abrahæ factæ, quæ, *Genes. cap. XVIII*, refertur his verbis: *Apparuit ei Dominus in convale Mambre sedenti in ostio tabernaculi sui; in ipso fervore dici; statimque subjicitur: Cumque elevasset oculos, apparuerunt ei tres viri stantes prope eum, quos cum vidisset, ecurrunt in occursum eorum de ostio tabernaculi, et adorant in terram*. Post quæ animadvertere licet, quod Abraham unum tantummodo alloquitur. Et dixit: *Domine, si inveni gratiam in oculis tuis, ne transeas servum tuum*. Atque vicissim unus duntaxat Abrahamo respondet: *Dixit autem Dominus ad Abraham, etc.* In hac itaque apparitione S. Augustinus, *libro XI de Trinitate*, cap. 20, *tomo VIII, pag. 784* editionis monachorum S. Mauri, agnoscit sanctissimæ Trinitatis imaginem, ita scribens: « Cum vero tres viri sunt: nec quisquam in eis vel forma, vel ætate, vel potestate maior cæteris

dictus est; cur non hic accipiamus visibiliter per creaturam visibilem insinuatam Trinitatis æqualitatem, atque in tribus personis unam eandemque substantiam? » Augustini opinionem amplexi sunt Rupertus, *libro V Commentariorum in Genesim, capite 37*; Suarez, *de Angelis, libro VI, cap. 20, num. 10 et seqq.*; Cornelius A Lapide et du Hamel in *idem caput XVIII Geneseos*, aliique.

« Sunt tamen a quibus eadem S. Doctoris interpretatio non recipitur. Prætermittam siquidem Hebræorum opinionem, qui putant tres illos Abrahamo visos non alios fuisse quam angelos Michaelen, Gabrielem et Raphaelen, quorum primus, Dei partes gerens, venerit, ut inquireret in scelera Sodomæ, et justum in meritam civitatem supplicium statueret: at reliqui duo jussu prioris civitatem ipsam everterint, Lot vero liberaverint; uti narratur *sequenti capite ejusdem libri Geneseos XIX*; quam Hebræorum opinionem referentes Tostatus atque Tirinus, in eandem propendere se ostendunt, ut videre est in ipsorum *Commentariis* in præmissum *Genesim caput XVIII*; sane non pauci ex SS. patribus existimant, duos ex tribus, qui tunc Abrahamo apparuerunt, angelos extitisse, tertium vero fuisse Filium Dei, secundam nimirum sanctæ Trinitatis personam. Atque hanc sententiam frequenti expositorum calculo comprobant, ab ipsa Ecclesia adoptatam fuisse putat Augustinus Calmet: idque deducit ex iis verbis quæ, licet non habeantur in sacro textu, in divinis tamen officiis leguntur, videlicet: *Tres vidit et unum adoravit*. Videatur ipse Calmet in *præcitatum Genesim caput XVIII*, nec non *discursus 17 in idem caput XVIII Genesim*, inter *discursus historicocriticos theologiconomiales in Vetus et Novum Testamentum, Antuerpiæ editos anno 1756, tomo II*.

« His itaque præmissis, quoniam potissimum fundamentum pro sustinenda imagine Spiritus sancti, sub humana juvenis specie, in usu prædictarum tabularum statuitur, quæ SS. Trinitatem exhibent in tribus personis, statura, vultu et lineamentis æqualibus: harum vero tabularum legitimus usus desumitur ex trium virorum apparitione Abrahamo facta, de qua, *Genesim capite XVIII*, juvat nunc ita ratiocinari: Aut usus pingendi SS. Trinitatem in tribus personis undequaque similibus, canonicus est, et in Ecclesia pacifice receptus; sicut etiam sententia de indicato Trinitatis mysterio in tribus viris, qui Abrahamo apparuerunt, satis tuta est et solidis rationibus innixa; aut usus hujusmodi tabularum, ut nonnulli putant, canonicus non est, nec ab Ecclesia probatus; et relatæ pariter opinionis fundamenta mutant, ut aliqui superius citati arbitrantur.

« Si nec canonicus est usus memoratæ imaginis, nec opinio de figurato in prædicta apparitione Trinitatis mysterio tuta est, nec solidis rationum mementis suffulta; nequaquam permitti potest, ut super debilibus hisce infirmisque fundamentis tanquam certum stabilifatur, quod licitum sit sub viri aut juvenis

specie Spiritus sancti imaginem exhibere (1).

« Quod si usus pingendi SS. Trinitatem in tribus personis aequalibus et similibus, canonicus esset, legitimus et ab Ecclesia probatus: atque etiam tutissima foret præfata opinio, quod apparitio trium angelorum Abrahamo facta mysterium adorandæ Trinitatis significaverit; nil aliud ex his inferri posset, nisi prædictum Trinitatis representandæ modum, hoc est, pingendi tres viros æquali specie et simili vultu, licitum esse et tolerandum (2); nunquam vero ex iisdem rite colligeretur, licere Spiritum sanctum, seorsim a duobus aliis personis, humana facie, et sub speciosi juvenis forma depictum exhibere. Nec enim apparitio Abrahamo facta unius angeli fuit, sed trium: nec ullibi in sacris litteris narratur, Spiritum sanctum in forma viri aut juvenis, seorsim a duobus aliis qui reliquas duas Trinitatis personas representarent, hominibus apparuisse. Singulas vero SS. triadis personas non alio modo pingi posse, quam quo earum quilibet hominum se aspectibus exhibuerit, jam supra a nobis probatum est: idemque in Catechismo romano, loco superius citato, his verbis traditur: *Nemo tamen propter contra religionem Dei que legem, quidquam committi patet, cum SS. Trinitatis aliqua persona quibusdam signis exprimitur, quæ tam in Veteri quam in Novo Testamento apparuerunt.*

« Denique imago Spiritus sancti, de qua est questio, insolita est et inusitata in Ecclesia; et consequenter nullo modo recipienda: juxta mentem sacræ tridentinæ synodi supra relatæ, et conciliorum provincialium post tridentinum coactorum, quorum decreta collegit Thiers in suo Tractatu de Superstitione, tome I, livre II, chapitre I, pag. 214.

« Pingitur imago SS. Trinitatis, Patris, Filii et Spiritus sancti, representando vel Patrem juxta Filium, vel Filium in sinu Patris: simulque cum iis, Spiritum sanctum in columbæ forma, ut ante diximus. Pingitur et Pater solus, seorsim ab aliis personis, quoniam vocem Domini Dei deambulantis in paradiso audivit Adam, Genes. cap. III. Innoxius mystice scalæ, visus est Jacob, Genes. XXVIII, 15. Moysi quoque miro modo conspiciendum se præbuit, Exod. XXXIII, 25. Tum etiam Isaac, tanquam rex in solio sedens, Isaiæ, VI, 1: et Danieli, veluti senex albo

(1) Aliquis ejusmodi imagines indicari superius, attamen tres alias hic addam: una est in fenestra picta claustrum carthusiensem lothianensis: altera in aditu R. M. V. ad portam Theonensem ejusdem ordinis, cujus in summa parte picturæ, qua ejusdem beate Virginis latus representatur. Tertiam describit Angelus Rocca, Commentario de rebus crucis lignæ, cap. 5, et Cornelius Curtius de clavis dominicis, edit. Antwerp. pp. 80-81. Hæc Rocca asseruat in sacro apostolico, in ipso vere crucis ligno incisa: « Pars laeva supra laevellam habet ex auro obryso: sub ea laevella, et supra crucifixi caput, tres humanæ effigies sanctissimæ Trinitatem græco more representant; quod ipsum per litteras rubeolæ, sive rubricas: Sancta Trinitas id est, Sancta Trinitas, insinuat. » Verba sunt mox appellati Curtii.

(2) Ne sic quidem, immediata trium Divinitatis personarum imago effligeretur: sed earundem imaginis imago: Sic ut S. Franciscus pingitur ligneam crucifixi iconem aspiciens, si accurate loquamur, inter viros beati viri, non Christi, sed hujus imaginis imaginem a pictore fieri dicemus.

vestimento amictus, Dan. VII, 9. Pingitur æternus Filius seorsim a Patre et Spiritu sancto, quoniam is homo factus, in diebus carnis suæ cum hominibus conversatus est: atque etiam, postquam a mortuis resurrexit, non semel apostolis aliisque manifestus apparuit. Representatur idem cruci, quam pro nobis pertulit, affixus; quam quidem crucifixi effigiem, nec impius Lutherus e medio tolli posse putavit: et Elisabetha, Angliæ regina nuncupata, Henrici VIII et Annæ Boloniæ filia, licet sacris imaginibus bellum indixerit, cum tamen in regio suo oratorio retinere voluit; ut videre est apud Bossuetum, Meldensium quondam episcopum, tome II *l'opuscule operum, gallico auctoris idiomate, Venetiis editorum anno 1758, pag. 157 et pag. 460.* Pingi quoque consuevit in forma agni; atque huic imagini fundamentum præbet prophetia Isaiæ, testimonium Baptiste, evangelistarum dicta, Apocalypsis Joannis apostoli (1), et Epistolæ prima beati Petri (2). Quapropter eandem Salvatoris nostri imaginem approbat Adrianus pontifex in epistola ad Tarasium conscripta, quæ lecta est in synodo septima, sessione 2; et vetustissima occurrunt hujusmodi picturarum exempla, in sacris cœmeteriis et in basilicis hujus nostræ Romanæ urbis expressa. Pingitur denique Spiritus sanctus, vel tanquam de cœlo descendens die Pentecostes in figura linguarum ignis, vel alias in columbæ specie, seorsim pariter ab aliis divinis personis; quia sub his figuris factæ sunt ejusdem apparitiones, quarum Scriptura meminit: nusquam vero invenire est in sacris litteris tertiam personam, absque aliarum consortio, in similitudinem viri aut juvenis apparuisse. Quapropter argumenti superius expositi vis immota manet; nimirum quod, etiamsi per tres angelos Abrahamo visus divina Trinitas representata fuerit, non ideo tamen Spiritus sanctus seorsim a duobus aliis personis, humana specie, seu viri, seu juvenis, depingi potest. »

CAPUT XVII.

In fœrum corporis Christi, picturarum observatio (3).

(1) Cap. V, § VI, et seqq.; toto cap. 6, etc. ubi de Agno librum, fractis sigillis, aperiente. Qua in re notandus pictorum error, qui librum quadratum ita septem sigillis occultum exhibent, ut nulla ejus pars, nisi ruptis, aut solutis, omnibus sigillis legi possit: cum representandus foret convolutus liber, sigillis dependentibus, eorumque lignum nites e membrana per discretas æquis intervallis fœuras sic erumpentibus, ut, primo sigillo discreto, pars aliqua velaminis explicari ac legi possit: pars altera, secundo diffracto: ultima, rupto septimo. Obiter addo, nec solum, nec decere, Christum leonis forma depingi; quamvis Apoc. V, 5, vocetur « Leo de tribu Juda. »

(2) Adjungi poterant Exodus, capp. XII et XIII, ubi de paschalis agni immolatione, et Pauli dictum 1 Cor. V, 7: « Pascha nostrum immolatus est Christus. »

(3) Hæc primum arguenda occurrunt in pictura propædæ, qui Christum cum apostolis assidentibus mensæ, non acumbentes, exhibent, cum de hac cena discrete scriptum sit Matth. XXVI, 20: « Vespere autem facto, discubebat (Jesus) cum duodecim discipulis suis. » Hinc sponte fluxit incongrua positio R. Joannis, qui tum recubebat « in sinu Jesu, » Joan. XIII, 25. Is enim, non ut moris, partem sedens, partem jacentem, exprimentibus est: sed accumbens accumbenti Christo proximus, et corpore toto in sinistram latam ita inflexo, ut occipite pectus Domini contingat. Etiam artificem quorundam ignorantium produnt ex pictura, in quibus Salvator noster sacram eucharistiam in ea

In cœnæ porro dominicæ pictura quidam neglignunt pingere panes azymos (1).

Quod autem in communione apostolorum plerumque pinguntur tredecim fragmenta, sive partes panis azymi, una videlicet in manu Domini et duodecim in paropside (2) : hoc sit ad significandum quod in ultima cœna Dominus Salvator corporis sui sacramentum distribuit, et sibi (*Chrysost. homilia 35, in Math. etc.*) ipsi et omnibus apostolis, etiam Judæ (3). De quo multa dici possent; sed huic loco sufficiat, quod hac in re sequantur probabilem sententiam, quam inter alios (*Hieronymus, quæst. 2, ad Hebræam, Turr. in lib. III, cap. 14*) tuetur sanctus Thomas in tertia parte Summæ, quæstione octuagesima (octogesima) prima.

Pingunt etiam pictores sæpe unum apostolorum velut nobilem Bartholomæum videlicet; quod alibi (*libro III, [cap. 53, supra, p. 337]*) refutavimus: sicut et (*libro II, [cap. 42, supra, p. 122, sub. med.]*) lasciviam pictorum, qui Petrum maluit tanquam potestatem exprimere, quam devotum et religiosum cœnæ dominicæ convivium.

Quia vero sacrosanctam eucharistiam non tantum est corpus Domini: sed etiam ejusdem figura, exemplar, antitypum (4), ac proinde etiam imago (*Hesselius de eucharistie Veritate, cap. 54*); hoc præterea annoto, tam antiquum esse usum rotundi panis, qui in corpus Domini consecratur, ut ejus etiam meminerit sanctus Epiphanius in Ancoratu. *Et videmus, inquit, quod non æquale est, neque simile, non imaginem in carne, non in invisibili Deitatis, non lineamentis membrorum. Hoc est enim rotundæ formæ.*

Quamvis autem in azymis panibus consecrandis, quos imperiti hostias (5), alii missæ pa-

Petri immittit, qui haud dubie discumbenti in dextram tradidit.

(1) Id est, albicantes, ac prope cinerei coloris: non rubentes, non turgidos: sed planos, et manu, non cultro, dividendos. Nec enim Hebræis mos fuit panem scindere, sed frangere.

(2) Rudis et jam obsoleta est hæc sacri panis divisio.

(3) In libro cui titulus: *Lettres critiques sur différents points d'histoire et de dogme.... par M. le prieur de St. Edme* (id est a D. Petro Collet), Turin, 1751, in-12°, exstant paginis 527-537 epistolæ duæ, inscriptæ: *Lettres sur la communion de l'apôtre pétré*; in quarum priorè clarissimus auctor, veterum complurium, præsertim S. Ilierii, auctoritate, multisque rationibus, contendit, opinionem eorum, qui proflitoris discipuli communionem eucharisticam in dubium vocant, ut minimum æquè gravibus, ac oppositam sententiam, nili momenti.

(4) Sic eucharistieum panem appellat Basilus in *Liturgia*. Origenes, tomo XI in *Math.*, seu ad *Matthæi* XV, 11, eundem vocat *typicum* et *symbolicum* corpus. Advo vero non pugnant ista cum Ecclesiæ romanæ de eucharistia sensu, ut e diverso plurimum cum juveni; quemadmodum egregie demonstrant illustres viri Bosuetus et Huettius: ille libello inscripto, *Explication de quelques difficultés sur les prières de la messe*, n. 47; hic in *Origénianis*, et in epistola ad sam. rocharum, inter gallicanas dissertationes, vulgatas ab abbate de Trilade, editi. (Florentina 1758, tomo I, pag. 47 et seqq.)

(5) Tropam hic video: imperitiam non agnosco. *Le pain qu'on met sur la patène*, inquit eruditus P. le Bruu (a), s'appelle hostie, c'est-à-dire, victime; à cause qu'il est destiné à être changé au corps de J. C., qui est l'hostie et la

nes (1) vocant, plerumque Christi crucifixi pictura exprimitur (2), hoc tamen non ubique servatur. Sed atquando exprimitur solum Maria cum prole, aut assumptio Mariæ (3), aut resurrectio, vel ascensio Christi, aut missio Spiritus sancti (4). Quam varietatem etiam apud majores nostros fuisse, ex historia venerabilis eucharistie, quæ Amstelredami in loco sacro sacratissimam habet memoriam, agnosci potest: cujus compendium natalibus (sanctorum) Belgii inserui ad diem decimam sextam martii.

Pendet præterea supra altare eucharistia in antiquis quibusdam ecclesiis (5), vetustissimo more, quem etiam Basilium observasse, in Vita ejus (*tomo I Hist. Suri*) annotat S. Amphilochius (6). Appendebat enim eucharistiam in columba ex auro puro.

victime *du sacrifice*. Mox Amalarium, noni sæculi scriptorem, adducti, qui præf. 2 m *librum de officiis eccles.* de sacerdote sic loquitur: « Facit cum (oblatum) transire, per suam secretam, orationem, ad nomen hostie, sive muneris, donive, vel sacrificii, seu oblationis. » In charta anni 1237, a tabulario S. Mariani Antissiodorensis, a Cangiolo prolata *Glossarii* I. III, edit. 1755, col. 1215, hæc leguntur: « Dedit et concessi unum sextarium frumenti boni et laudabilis, pro hostis in dicta ecclesia faciendis, » *ibidem* adducuntur statuta Nicolai Gelant, episcopi andegavensis, anno 1265, prohibentis « singulis sacerdotibus parochialibus, ne ipsi parochianis suis die paschalis testas, seu hostias, loco panis benedicti ministrent, ne ex ejus ministracione, seu acceptacione, erubescant evitare videantur. »

(1) Sic Belgæ *Wissebroodt*: nec inepte varia sacramentaria oblati vocant; unde Gallorum vox *ostie*, panem quandam tenuissimum designans. Ab isdem Gallis hostiæ non consecratæ minus congruè appellantur *pains à chanter*.

(2) Id usu receptum apud Latinos ineunte sæculo XIV, patet ex miraculo, quod S. Julianæ de Falconerio, in extremo agone, oblitissæ narrat Vitæ ejus scriptores, et ex iis Breviarium romanum ad 19 junii. Apud Græcos crux imprimitur pani, nunc rotundo, nunc quadrato, interdum crucem referenti. Supra crucis brachia scriptum litteræ IC XC: infra eadem, N K; dempe IHSVC XPITOC NIKA, id est, *Jesus Christus vincit* (a).

(3) Parum apte, ut mihi quidem videtur.

(4) Interdum panem agnus, crucis vexillum præferens: vel sanctum nomen Jesu, litteris IHS, cum cruce medius litteræ incumbente.

(5) Dans l'église collégiale de S. Julien (d'Angers), le saint ciboire est suspendu en haut, au-dessus de l'autel, sans pavillon: il y a une colombe au-dessus; comme encore aujourd'hui à S. Maurice-des-Fossés, proche Paris, à S. Lucperche au diocèse de Chartres, et à S. Paul de Sens, et autrefois dans l'église de Clugny (voyages liturgiques de France, Paris, 1718, pag. 105). Talis columba fuerit an. 496 in primaria Remensis basilica, cum S. Remigius baptismatis, confirmationis, et eucharistie sacramenta Chlodoveo ministravit. eo modo, quem apte exprimit iconcula libro XXX *historie ecclesiasticæ* Claudii Fleury præfixa. Atque hinc fortassis orta, quæ de sacra ampulla, ad regem illum inaugurandum a cælo descendisse, prius hinc maris, vergente ad finem sæculo XI, narravit. Picram sculptamque, quasi pendente et tomali tholo, columbanam interpretatus fuerit Spiritum S. et crucis illam: et rostris ejus affram phylam, catechumenorum, ut vocant, oleum continentem, existimaverit ungendo in regem Chlodoveo fuisse alatum. Vulgarem Francorum opinionem tueri equas est renatus Aubertus de Vertot *dissertatione gallica de sacra ampulla*, inserta commentariis academiæ regie inscriptionum ac elegantiarum litterarum, tomo IV editi. Amstelod. 1719, pag. 550-569. Sed iste nihil attulit, quo rem credibilem faciat exteris criticis.

(6) Meminit earundem columbarum synodus V generallis, actiõne 5. Meminerunt S. Paulinus, epist. 32, Perpetuus, turonensis episcopus in *testamento*, et consuetudines cluniacenses lib. I, c. 9, ac lib. II, c. 50. Hoc ex ante citato *liturgiarum itinerum* auctore, qui et observat in memorata S. Juliani andegavensis ecclesia, - { atque

(a) Explication des cérém. de la messe, tome II, pag. 387

(a) Le Bruu, ubi supra, tomo primo, pag. 502.

Itaque mirari non oportet, cur angelos fere statuas circa tremendum eucharistiae sacramentum. Hujus enim typus processit in cherubim, qui vultibus intuebantur perpetuo propitiatorum; ad significandum, angelos semper intueri Christum propitiatorem nostrum, tanquam Deum suum: semperque desiderare ut propitiationem nostri perficiat. Quae de re consule Commentarium domini Hesselii ad illud Petri (1, 1, 12): *In quem desiderant angeli prospicere*. Erant autem illis imagines cherubim, ex utraque parte oraculi, quae scientiam Dei velatam sacerdotibus et ministris ejus templi designabant. Addit autem Catharinus (quod opinionibus annuero) per duos illos cherubim, Christum et matrem designatos esse. *Credider enim, addit, traditione acceptum, illos cherubim fuisse humanæ formæ: sed alteram matrem alterum vero femellam: sponsum ac sponsam, patrum ac paellam* (1).

CAPUT XVIII.

De ludis, qui speciem quandam imaginum habent, in quibusdam anni solemnitatibus.

Jam et ludi speciem quandam imaginum habent, et sæpe pios fidelium affectus, magis quam oratio ipsa, commovent. Et ad hunc sane modum, adhibitis imaginibus quarundam evangelicarum historiarum, spectacula certis anni temporibus exhiberi solent. Quale est quod, in die dominica Palmarum pueri, inducta imagine Salvatoris asino insidentis, laudem Domino cantant, ramos arborum projiciunt et vestimenta sua in viam prosternunt.

Quod item in sabbato Paschæ, post medium noctis, presbyter, imaginem Crucifixi ex sepulcro recipiens, templum circuit, et portas ejusdem clausas pulsant, dicens (Psalm. XXIII, 7, 8, 9, 10): *Attollite portas,*

item in cæteris collegiatis ejusdem oppidi, variisque ecclesiis rotomagensibus,) excavatum esse in pariete, ad cornu evangelii, armarium, quod sacrarium vocant, asserendo corpori Domini ad usum parochie. In variis Belgii diocesis, ut melchioris, solent vetustiora templi, eucharistiae asserendo, structam habere ad laus ara primario tuericulum, plerumque aeneam. Id olim etiam usitatum in diocesi leodiensi: sed jam exolevit. Engelbertus des Bois, namurcensis episcopus, habita synodo an. 1639, tit. 11, cap. 1, jussit ut « omnia tabernacula venerabilis sacramenti illico reponantur in medio summi altaris ».

De variis asserendis eucharistiae modis agit Mabillonius Commentario in Ordinem romanum, t. II. *Massei italice*, ad calcem, pag. 130.

(1) Calmetus ad Exod. XXV, 18: « Il nous paraît certain qu'il est impossible de fixer sûrement la forme qu'avaient les cherubins.... Ni Josèphe, ni Philon ne nous les dépeignent. Les Juifs n'ont aucune tradition sur cela. » Et paulo superius: « Les uns (de commentateurs) inquit) nous les dépeignent comme des enfants allés dont les ailes, étendues en devant d'une manière contraire à la situation ordinaire des ailes des oiseaux, se réunissent par-dessus l'arche à une hauteur raisonnable, et y forment une espèce de trône. D'autres les décrivent, sur le modèle de ceux d'Ézéchiel et de saint Jean dans l'Apocalypse, comme des animaux à quatre faces, qui sont celle de l'homme, celle du lion, celle de l'aigle et celle du bœuf, avec des pieds de veau et de grandes ailes. D'autres enfin les font comme de simples têtes, environnées de six ailes, qu'ils étendent de manière qu'elles se rejoignent par-dessus le propitiatoire. Il est certain que les cherubins dont nous parle Moïse ne pouvaient être de toutes ces figures. Mais qui oserait rejeter toutes ces descriptions, ou se déterminer à l'une des trois, à l'exclusion des autres? »

principes, vestras, et elevamini portas aeternales: et introibit rex gloriæ. Ac interrogante eo, qui in portis exculat: Quis est iste rex gloriæ? presbyter cursus respondet: Dominus fortis et potens in praelio. Dominus virtutum ipse est rex gloriæ.

Similiter quod, in die Resurrectionis dominice, mane post matutinas preces, angeli in candidis vestibus, in sepulcro sedentes, advenientes mulieres ac plorantes interrogant, dicentes: *Quem queritis, mulieres, in hoc tumulo, plorantes? Non est hic quem queritis: sed euntes cito, nuntiate discipulis ejus: Venite et videte locum, ubi positus erat Dominus.*

Et quod eodem die imago Domini, vexillum victoriae gestantis, in publica processione circumfertur, et in altari populo spectanda locatur.

Item, quod in die Ascensionis Domini, populo spectante, in medio templi imago Domini sursum ducitur, et in cælum assumi ostenditur: interim circa imaginem ipsam Domini, imaginibus alatis angelorum, candelas ardentis in manibus gestantibus, sursum et deorsum volitantibus, ac sacerdote aliquo cantante (Joan. XX, 17): *Ascendo ad Patrem meum, et Patrem vestrum: et clero succinente: Deum meum, et Deum vestrum; subseque hymno: Factum nunc celebre, et responsorio: Ite in ordem, etc.*

Et quod, in die Pentecostes, imago columbae in medio templi superne dimittitur: et mox cum ea ignis decidit cum sonitu aliquo, qualis bombardarum esse solet, sacerdote canente: *Accipite Spiritum sanctum, etc.: Quorum remiseritis, peccata, etc.: et clero succinente: Apparserunt apostolis dispartitæ linguæ, etc.*

Quibus nimirum, aliisque id genus spectaculis, iisce præsertim, quæ passionem Domini repræsentant, nihil aliud agitur, quam ut historię sacræ iis, qui ob ignorantiam litterarum eas legere non possunt, exhibitis etiam spectaculis demonstrantur. Et hæc hactenus de ludis ex Conrado Bruno, cancellario landeshutensi apud Bavaros (in libro de Imaginibus, cap. 17).

Habes hujusmodi spectaculorum defensionem in Apologetico ad Germanos Wilhelm Lindani, reverendissimi ruzemundensis ecclesiæ episcopi, ubi inter cætera ait (tomo tertio cap. 55): « Quid enim sunt aliud spectacula ista, quam vivæ laicorum historię? quibus multo efficacius humanus movetur affectus, quam si idem privatim legeret, aut ab alio lectum publice audiat. An enim ad seriam christiano homini penitentiam persuadendam, et agendam, cupideque suscipiendam, aliquid valeat efficacius, quam quod majores nostri aliquot locis, initio Quadragesimæ, vivam Adæ penitentis volvere peccatoribus, Adæ peccatoris æmulis, imaginem exhibere? Fuit enim hoc moris publici non paucis in locis. Cujus clara vestigia etiamnum nostra ætate perdurare in ecclesia halberstadiensi, quæ est in Saxonibus, testatur beatus Rhenanus in Admonitione de Tertulliani dogmatibus (sub finem Tertull.) (1).

(1) Eadem mente velum, a dominica Septuagesimæ

SUPPLEMENTUM
AD LIBRI IV CAPUT XVIII.

DE PIIS VARIARUM OLIM GENTIUM SPECTACULIS.

Nullus dubito quin exhibitâ congruis modis dramata, ludi, spectacula varia, sive ab hominibus sacris, sive in locis Deo dicatis, seu alibi, et a laicis quidem hominibus, sed piis, et pia representantibus, ad ignorantiae depulsionem, ad morum emendationem, denique ad ipsius religionis incrementum, sæpe contulerint, ac etiamnum conferre possint. Sed magistra rerum experientia docuit ingentia quoque incommoda, et scandala, frequenter in hanc rem incurrere; quorum historiam, causas, effecta, si describere velim, non brevi articulo res absolvatur, sed grandioris molis volumine opus fuerit. Ergo ex immensa silva hic pauca velut ligna colligam.

Coloniæ Agrippinæ prodierunt an. 1609. *Joannis Marianæ e societate Jesu Tractatus 7*, quorum tertius de *Spectaculis*, in 25 capita divisus. Capiti 7 titulus est: *Comœdias divorum cultui non convenire*. Visum est ex eo delibare sequentia, *pagg. 139 et seqq.*: « Difficile est pravam consuetudinem convellere, longo tempore, magnoque assensu multitudinis confirmatam, celeberrima festa comœdiis actitandis celebrare solitæ: ac periculum est, ne divorum cultum hac disputatione imminuere voluisse videamur, non sine aliqua impietatis suspitione. Conandum est tamen; quoniam nusquam gravius peccatur, quam inepta religione suscepta. Ordiam autem, unde facilius adversarios convinci posse putabam.

« Dico oportere Deum immortalẽ, divosque omnes, omni lætitiæ significatione colere, votis, sacrificiis, cantu, floribus, festa fronde, ramalibus, opere topiario: nihilque omnino prætermittere eorum, quæ religionem, et pietatem, in animis mortalium augeat: qui, quoniam sensibus ducuntur, externo rerum apparatu, ornatu, pompa, capiuntur maxime. Contendo tamen histriones a festis populi christiani, et templis exterminari penitus debere. » Pluribus deinde Mariana laudat Aristidem, Smyrnensibus olim conatum persuadere, deorum festis comœdias non expedire; et prolata a philosopho illo argumenta compendio recitat.

Tum ex Augustini *lib. II de Civitate Dei, cap. 13*, hæc subjicit: « Sed respondeatur mihi, quia consentanea ratione homines scenici ab omni honore pelluntur; et ludi scenici deorum honoribus admiscuntur? Illas theatricas artes diu virtus romana non noverat, quæ etsi ad oblectamentum voluptatis humanæ quæ-

rerentur, et vitio morum reperent humanorum, dii ea sibi exhiberi petiverunt. Quomodo ergo abjicitur scenicus, per quem colitur Deus: et theatricæ illius turpitudinis qua fronte notatur actor, si adoratur exactor? »

Pergit Mariana: « Sed et aliquando a romanis histriones templis fuisse prohibitos, quasi deorum cultui non convenientes, Tacitus, *libro XIV [Annalium, n. 21]*, his verbis indicat: « Ac ne modica quidem studia plebis exarsere; quia, redditu quanquam scenæ, pantomimi certaminibus sacris prohibeantur. » Qua ergo fronte histriones, de foro raptos, et publicis diversoriis in templum christiani inducant, ut per eos sacra festorum lætitia augeatur, quos ecclesiasticæ leges, *dist. 33, can. Maritum*, a sacris ordinibus repellunt? »

« Sed objicis fortasse eos, in templis, non in turpibus argumentis versari, sed sacras historias referre, aut ex divinis libris petitas, aut ex sanctorum hominum historiis. Quod utinam verum esset, et non potius ad movendum populi risum obscœniissima quæque actarent! Et est acerbissimum negare non posse, quod sit turpissimum confiteri. Scimus sæpe sanctissimis templis, præsertim inter fabulæ actus, chori ad instar, adulterorum furta, amores turpes recitari; ut honestissimus quisque ea spectacula vitare debeat, si decori et pudori consulum velit. Et putabimus tamen, quæ a modestis hominibus fugiuntur, ea celestibus esse grata? Ego putarim potius, quasi sordides et religionis ludibria, hos omnes ludos a sanctissimis templis esse exterminandos, præsertim a publicis histrionibus actitatos. Nam cum turpi vita sint, religionem fœdare potius sua ipsorum ignominia videntur: et, assueti turpibus, etiam in sanctissimis locis odorem, quo imbuti sunt, ore, oculis, et toto corpore exhalant: ac nescio an aliquando fabulam agant, quia verba turpia vel imprudentibus sæpe excident. Et hos tamen contendentes divinis celebritatibus adhibere! »

« Sed fac, quod nunquam accidisse probabis, histriones, severa aliqua lege constrictos, intra modestiæ fines contineri posse, ac sacras tantum historias eum dignitate referre: contendo non minus eum morem religionis sanctitati fore exitialem, neque minus dedecus reipublice afferre. Qui enim conveniat ab hominibus turpibus divorum res gestas referri: eosque Francisci, Dominici, Magdalenæ, apostolorum, ipsius etiam Christi personas sustinere? Annon id sit cœlum terræ, aut cœno potius, sacra profanis miscere? Imagines in templis magna honestate depingi jubetur: et impudicam fœminam Mariæ aut Catharinæ: probrum hominem Augustini aut Antonii personam representare patiuntur! Quod Arnobius certe, *libro IV contra gentes extremo*, ab antiquis facilitatem reprehendit, ut histrionibus deorum personæ imponeretur, illis verbis: « Nec satis hæc culpa; etiam mimis et scurrilibus ludicris sanctissimorum personæ interponuntur deorum: et, ut spectatoribus vacuis risus possit, atque hilaritas excitari,

usque ad Pascha, in variis Galliarum ecclesiis, et in cathedrali leodensi, sanctiori basilicæ parti oppanditur. Ideo quoque altaria per Quadragesimam ubique colore fusco vestiuntur: et sanctorum imagines obteguntur extremis diebus. Jam septimo seculo mos erat splendidiora ecclesiarum ornamenta velandi tempore Quadragesimæ, veluti luctui ac penitentiae dicato. Nam in *Vita S. Eligii, cap. 39, 40*, legimus repam (umbellæ genus est) ex auro argenteoque confectam, quam beati antistitis sepulcro regina Bathildis addiderat, solere per Quadragesimam integi hinc inde bombycinis figuris decorato.

joculoribus feriuntur cavillationibus numina : conelamant et assurgunt theatra : caveat omnes concrescant fragoribus atque plausibus. » Idem Tertullianus accusat in *Apologia*, cap. 15 : « Quid, inquit, quod imago dei vestri ignominiosissimum caput et famosum vestit? Quod corpus impurum, et ad istam artem effeminatione productum, Minervam aliquam vel Herculem representat? Nonne violatur majestas, et divinitas constupratur, laudantibus vobis? » Quae verba ad nostros mores transferas licet : atque in antiquis vitiis interpreteris, nostrorum licentiam et turpitudinem accusari.

« Itaque, si duorum optio danda esset, mallem ab histrionibus profanas fabulas agi, quam sacras historias, quibus divinum personae cum decore atque honestate referri debent; quod eos facere non posse persuasum habeo, tum ob eorum vilitatem et dedecus, tum ob foetissimos mores, paremque actionum levitatem et turpitudinem....

« Sed quid hoc loco diutius hœsitamus? Cum lege ecclesiastica vetitum sit ludos theatrales in templis agere; quae lex incipit : *Cum deorum*, de Vita et Honestate clericorum : « Interdum, inquit, ludi fiunt in ecclesiis theatrales : et non solum ad ludibrium (sic lego) spectaculi introducuntur in eis monstra larvarum : verum etiam in aliquibus festivitatibus, diaconi, presbyteri, ac subdiaconi, insaniam suae ludibria exercere praesumunt. » Quae utraque legis conditor Innocentius III deinde fieri prohibet, cujus interpretes tamen de profanis spectaculis interpretantur. »

Pag. 142 : « Quoniam Innocentius larvas a templis arceat, crediderim tripudia, quae more hispanico, magno strepitu, et fragore tympani, modos plausu pedum modulante, concitantur a larvatis hominibus, removenda esse. Quid enim, nisi perturbationem orantibus privatim, et publice canentibus, afferunt? Est quidem provinciali lege cautum, ne templa ingrediantur, priusquam precibus et divinis laudibus finis sit impositus. Verum id non satis servari comperit, cum circum templa, circumque choros ubi canitur, cum strepitum edant, qui non minores impedimento sit, quam si penitus irramperent. »

Ibidem : « Addam etiam, modos musicos accuratiores, quos passim in celebrioribus festis usurari videmus, additis omne genus instrumentis, contra legem ecclesiasticam introductos esse; quae lex Joannis XXII inter *Extravagantes* refertur, de Vita et Honestate clericorum, cujus initium est : *Docta sanctorum*. Quae eo pertinent, non ut moveamus susceptam pridem ab omnibus ferme consuetudinem; sed ut indicemus quanta cautela opus sit, quantaque moderatione usurpari debeant, quae a maioribus reprobata fuisse non possumus ignorare : debereque eos, quorum interest, curare atque efficere, ut similia serviant pietati : neque populos, cujus causa haec suscipiuntur, ad templa non secus concurrant, atque ad spectacula, ludos, et celebritates alias profanas : quae maxima corruptela morum est, et sanctissimae religionis labes. Neque turpes cantilenae audiantur, aut

quae turpitudinis memoriam excitent, ad obscenarum modos, mutatis quamvis verbis, decantatae; quod grave crimen est, omni supplicio vindicandum. »

Ibid. et pag. 145. Relatis Valentiniani ac Theodosii legibus *Cod. lib. XV, tit. 5, de Spectaculis*, etc. « Non censebant, inquit, imperatores ludis scenicis divinum numen coli competenter, quos diebus festis fieri vetabant. Nunc vide quanta perversitas, ratio quam praepostera! Histriones impuros in templa vocamus : neque satis celebrem diem festum fore putamus, nisi mimi veste insolenti, et rugosis sinibus, festiva letitia augeatur. » Habes, lector, ex hispano scriptore, gustum eorum, quae acta sunt in Hispaniis. Ad Gallias divertamus.

De usitatibus olim in ea gente spectaculis sic Nicolaus Boileau Despréaux :

Chez nos dévots aieux, le théâtre abhorré
Fut longtemps dans la France un plaisir ignoré.
De pèlerins, dit-on, une troupe grossière
En public à Paris y monta la première :
Et, settement zélée en sa simplicité,
Joua les saints, la Vierge, et Dieu par poète.
Le savoir, à la fin dissipant l'ignorance,
Fit voir de ce projet la dévote imprudence :
On chassa ces docteurs, prêchant sans mission ;
On vit renaître Hector, Andromaque, Ilion.

Facile esset, si id hic ageretur, perversum poetae iudicium castigare, qui Graecorum fabulas mavult, quam sacras historias, in theatris representari. Quid, quæso, Francis christianis cum Illo, totaque fictorum numinum farragine? Anne viri cordati Joannis Racine *Athaliam* ceteris ejusdem tragoedi dramatis postposuerunt? Nihil ergo peccatum zelo medio, quod argumenta, in scenam inducenda, e divinis codicibus, aut ecclesiasticis monumentis deprompta fuerint : sed quod, artis ignorance, roditer, imperite, sæpe et ridicule, fuerint illa a scriptoribus et interlocutoribus tractata. Recitavi supra fabulam de B. Nicolao, actam, ut apparet, in aliquo Francie consilio. Absurdus etiam contexta sunt dramata, hœc titulos præferentia : 1. *Le mystère de la Résurrection de Notre Seigneur Jésus-Christ ; composé par Maître Jehan Michel (1), et joué à Angiers triumpamment devant le roy de Cécile (2).* Imprimé à Paris par Anthoine Vêrard (circa an. 1490) in-fol. feuillets 153. 2. *Le mystère de la passion de N. S. J. C., joué à Paris dernièrement cest an. 1490 ; imprimé par Anthoine Vêrard.* In-fol. feuillets 206, ab incerto auctore compositum, a dicto Jo. Michel recognitum, ac splendide exhibitum Augustoriti Pictorum an. 1486 : tum eodem anno, quatuor diebus consequentibus, Juliomagi Andium, Christi personam agente decano S. Martini, celebrata in ipso exhibitionis loco missa solenni. Legitur hodieque in rationibus ejus oppidi, conscriptis

(1) Fuit is, ex andegavensi medico, Caroli VIII Francorum regis archiatr, et in curia parisiensi senator : obitque anno 1495, die 22 augusti. Errant Joannes Baptista Ladvocat, et quicunque horum dramatum auctores faciunt Joannem Michel, andegavensem episcopum, vita functum an. 1447 12 decembris. Lege Joannis Franc. Nicéron *Mémoires pour servir à l'hist. des hommes ill.*, tome XXXVIII, pag. 395 et seq.

(2) Coram Renato, cognomine Beno, Sicilorum rege, cui obit an. 1490.

a procureure Joanne Binet : « Pro mysterio Passionis Jesu Christi, anno presentis compoti [1486] Andegavi per personagiam manifestato, data fuit, ex parte nuntii, summa decem librarum, ad onera hujusmodi mysterii supportanda. » Eadem porro dramata, cum al'as recusa fuere, tum an. 1507 hoc titulo : *Le mystère de la Conception et Nativité de la glorieuse vierge Marie; avec le mariage d'icelle : la Nativité, Passion, Résurrection, et Ascension de nostre Sauveur et Rédempteur Jésus-Christ. Jouée à Paris l'an de grâce 1507 : imprimé audict lieu par Jehan Petit, Geoffroy de Marne, et Michel le Noir. In-fol. feuillets 352, cum iconibus ligno insculptis.*

Ab alia manu prolixe hæc : Le mystère de la Passion de N. S. J. C., lequel fut joué à Angiers moult triumpamment, et dernièrement à Paris; avec le nombre des personnages, qui sont à la fin dudict livre, et sont en nombre cent quarante et ung; *editum Lutetie 1541 in-4°.* Le premier volume des catholiques oeuvres et actes des Apostres, redigé en escript par saint Luc, évangéliste, et historiographe député par le saint Esprit... Le tout ven et corrigé bien et deuement selon la vraye vérité, et joué par personnages à Paris en l'Hostel de Flandres l'an 1541; avec privilège du roy, etc. In-fol. *Item* le second volume du magnifique mystère des actes des Apostres, continuant la narration de leurs faicts et gestes selon l'Escripture sainte; avecques plusieurs histoires en iceluy insérées des gestes des Césars; ven et corrigé... ainsi que le mystère est joué à Paris ceste présente année 1541.

Juvabit in obsoletis illis dramatis obiter notare falsarum aliquot reliquiarum, aut antiquitatum, originem. Dans les représentations chrétiennes, *inquit Claudius Franc. Menestrier* (1), qui se faisoient, il y a deux ou trois siècles, dans les processions et dans les places publiques, sur des théâtres dressés aux frais du public, ou établis par des fondations particulières de quelques personnes pieuses... on représentoit la passion du Fils de Dieu, et les histoires du Vieux et du Nouveau Testament. Et parce que l'on gardoit dans des églises, ou dans des monastères, les meubles et les habits, qui servoient à ces représentations, on a cru dans la suite des temps, qu'ils étoient les mêmes qui avoient servi dans des temps plus reculés aux personnes dont on représentoit les actions en ces spectacles. Ainsi l'on voit encore sur la face extérieure d'une ancienne église de Vienne, en Dauphiné, ces paroles écrites : *Icy est la pomme du sceptre de Pilate*; et on montre à S. Denis la lanterne de Judas. C'est ainsi qu'à Aix en Provence on a le veau d'or, les articles du Symbole des apôtres, la harpe de David, et cent autres choses semblables, qui servent aux représentations, qui s'y font tous les ans le jour de la fête du S. Sacrement : et qu'il seroit ridicule de vouloir attribuer à des temps aussi reculés que le

sont les événements, qui font les sujets ordinaires de ces représentations.

Nihilò elegantiores agebantur apud Germanos fabulæ. Celles qu'on y représentoit, *inquit recens ex e gente scriptor* (1), devenoient également ridicules et par le plan et par l'exécution. On n'y voyoit jamais une époque de la vie, un événement développé; c'étoient toujours des histoires, quelquefois de plusieurs siècles : les règles du dramatique y étoient tout-à-fait inconnues, et les comédiens donnoient une pleine carrière à leur imagination. Une comédie, qu'on jouoit le plus universellement étoit Adam et Eve, ou la chute du premier homme. Elle n'est pas encore tout à-fait proscrite, et je me souviens de l'avoir vu représenter à Strashbourg. Quelques endroits du Poëme de Milton pouvoient avoir fait naître l'idée de cette pièce. On y voyoit une grosse Eve, dont le corps étoit couvert d'une simple toile, couleur de chair, exactement collée sur la peau, avec une petite ceinture de feuilles de figuier; ce qui formoit une nudité très-dégoûtante. Le bon homme Adam étoit fagotté de même. Le Père éternel paroissoit avec une vieille robe de chambre, affublé d'une vaste perruque, et d'une grande barbe blanche. Les diables faisoient les bouffons et les mauvais plaisans. *Transeamus ad Belgas.*

Henricus d'Oultreman, Hist. de Valenciennes, partie 2, chap. 16, *post relata quædam de profanis ludis, qui in oppidis Tornacensi, Insulensi, ac Valencensi acti fuerant seculo XIV et XV, sic pergit pag. 391 et seqq.* En l'an 1458 fut solemnisée la feste de la principauté de Plaisance à Valenciennes le dimanche... 15 de may, à laquelle furent conviés tous les gentilshommes, prélats et villes voisines; si bien que le nombre des conviés arriva jusques à 562. Chacun eut deux vaisseaux d'argent, l'un pour le vin, et l'autre pour la bière... Le magistrat estoit si porté à semblables jeux, que l'on treuve encore dans les registres de la maison de ville, environ l'an 1490, diverses sommes d'argent données du public à certains personnages, pour avoir esté à Douay, à la feste aux Asnes, jouer sur des chariots : à Bouchain, à la feste du Prévost des Estourdis : à Monsieur le Prince de la Plume, au Capitaine de Joyeuse entente, au Capitaine des Hubins, à la Compagnie de la Fille Dame oyseuse, et autres semblables grimauderies.

Ces niaiseries-là, et ces folles dépenses eussent esté aucunement tolérables, si l'honneur de Dieu n'y eust point esté intéressé : voyre mais le diable, dont les intentions ne visent qu'à jouer des tragédies, honteuses à Dieu, et lamentables aux hommes, prétendoit par ces sadasies d'ouvrir la porte aux sacrilèges de Luther, et de Calvin; lardant ces comédies et spectacles d'entre-jeux et farces profanes, qui mettoient au rabais la dignité des choses sacrées, et des ministres de l'Eglise. En ceste feste de Plaisance parut

(1) La Dévise du roi justifiée, etc. Paris, 1679, in-4°, pag. 69, 70.

(1) Progrès des Allemands dans les sciences, etc., 1752, in-12°, page 104.

L'abbé Ja Plât-d'argent du Quesnoy, accompagné de trente-cinq galans, revestus de blanc comme des moines, montez sur des chevaux d'osier, qu'ils allèrent abreuver dans l'Escout, y entrant jusqu'à la ceinture. L'abbé des Pays-pourvus d'Ath amena vingt-cinq bellistres, vestus pareillement, à la monachale, de blanc et de noir; avec lesquels il alla benir un puits, y employant mille traicts, digers du fagot, si la simplicité du temps ne les eust aucunement adoucis. Les mesmes profanations se faisoient par les rues de ceste ville le jour de S. Jacques et de S. Christophe, auquel vous eussiez dit que les Ménades et Satyres des poëtes estoient ressuscitez; tant le peuple faisoit de folies, comme aussi tout le temps de Carnevaux, où les jeux ne pouvoient estre agréables, si les noms des saints, et les offices des evesques et abbez n'y apprestoient à rire. Le zèle des prédicateurs et religieux en a raclé de nostre temps les dernières reliques: mais le Dieu créateur avoit balé le plus gros par les guerres, prises, pillages, peste, famine, deschet du trafic, et autres verges, qui ont affligé du depuis le Pays-Bas, et nommément ceste ville, qui a eu jusques à présent peu de peine de farnir aux fraix nécessaires, sans se charger de debtes par semblables folles et inutiles despeses.

Je ne puis pourtant blâmer l'estude et le travail que l'on employa à représenter sur le théâtre les principaux mystères de la vie de N. S., veu que le subject estoit pieux, les acteurs gens de bien et d'honneur, et que le tout fut veu, examiné et approuvé par les théologiens et autres députés de monseigneur de Cambray.

Aux festes de Pentecoste de l'an 1547, les principaux bourgeois de la ville représentèrent sur le théâtre, en la maison du duc d'Archoit (où est à présent la cour de derrière de la maison de l'auteur), la Vie, Mort et Passion de N. S., en vingt-cinq journées, en chacune desquelles l'on fit paroistre des choses estranges et pleines d'admiration. Les secrets du paradis et de l'enfer estoient tout à fait prodigeux, et capables d'estre pris par la populace pour enchantemens. Car l'on voyoit la Vérité, les Anges, et divers autres personnages descendre de bien haut, tantost visiblement, autrefois comme invisibles, puis paroistre tout à coup. De l'enfer Lucifer s'eslevoit, sans qu'on vist comment, porté sur un dragon. La verge de Moïse, de sèche et stérile, jetoit tout à coup des fleurs et des fruicts: les ames de Herodes et de Judas estoient emportées en l'air par les diables: les diables chassés des corps: les hydro-piques et autres malades guéris; le tout d'une façon admirable. Icy Jésus-Christ estoit eslevé du diable, qui rampoit le long d'une muraille de plus de quarante pieds de haut; là il se rendoit invisible; ailleurs il se transfiguroit sur la montaigne de Thabor. On y vist l'eau changée en vin, mais si mystérieusement qu'on ne pouvoit le croire: et plus de cent personnes de l'auditoire voulurent guster de ce vin; les cinq pains et les deux poissons y furent semblablement

multipliés et distribués à plus de mille autres personnes, nonobstant quoy il y en eut douze corbeilles de reste. Le figuier maudit par nostre Seigneur parust séché et les feuilles flestrées en un instant. L'éclipse, le terre-tremble, le brisement des pierres, et les autres miracles advenus à la mort de nostre Sauveur furent représentés avec de nouveaux miracles. La foule y fut si grande pour l'abord des estrangers qui y vindrent de France, de Flandre et d'ailleurs, que la recepte monta jusqu'à la somme de quatre mille six cens et quatre-vingts livres, combien que les spectateurs ne payassent qu'un liard, ou six deniers chacun. Les vers furent du depuis imprimés à Paris sans le nom des auteurs.

Solemne Lovaniensium Nundinarum processio-nem, quæ singulis annis agitur dominica prima septembris, repetit Lipsius (1) ab incunabulis oppidi, id est a pulsus Nortmannis, in loco, qui dicitur Lov-en (2), seu Lovonnum (3), anno 885 castra metat. Fudit hos Arnulphus imp. anno demum 895 (4), et ita fudit ut ex innumerabili multitudine vix residuus esset, qui ad classem [Ardoverpis, ut videtur, relicti] nuntius reportaret. Victor eodem in loco... Leitanias... celebrari præcepit: et ipse cum omni exercitu, laudes Deo canendo, processit. Hactenus Annales fuldenses. Mihi dubium, an ab eo tempore instituta ac repetita quotannis fuerit supplicatio, cujus vestigium nullum in antiquis monumentis reperio. Quare donec allata fuerint, e quibus dedecar, dictæ supplicationis originem referam ad jus Nundinarum huic urbi concessum anno 1577. Ritus constat institutum anno 1490. Aliqua deinde adjecta, longe plura resecta sunt, ut patebit ea, quæ nunc aguntur, conferenti cum hac descriptione, quam, demptis annotationibus, deprompsi e libro flandrico Guillelmi Boonen, Graphiarum quondam Lovaniensis, in curia civium asservato, absoluteque anno, ut in fine operis legitur, 1594 16 septembris. Procedebant e primaria D. Petri basilica hoc ordine:

Oppidi tabellarius, sive nuntius, virgam rubram dextra præferens; fabri ferrarii, murarii, tignarii, laniones, piscarii, coriarii, sutores, cordones, molitores, tinctorum colore cæruleo, fabri, magnum, ut vocant, opificum constituentes, fullones, textores, aulæorum textores, pannorum tonsores, sartores, longiorum bracciarum sutores, sartores veteramentarii, aromatopolæ, muliebrium crumenarum artifices, olei, aliarumque rerum pinguum venditores, tectores tegularum, tectores stramine, oliatores, herbarum tonsores.

Post hos juvenis aliger, S. Michaelis exhibens, romano sago cæruleo, ac ejusdem coloris tibialibus, seu caligis, indutus: dextra crucem, archiepiscopali similem, gestans, rubro, et cruce candida distincto, vexillo instructam: sinistra, parmam vexillo confor-

(1) Lovanii sui lib. 1, cap. 5.

(2) Argino.

(3) Annales fuldenses.

(4) Idem Argino.

matam. Ante eum, eique alligatus; juvenis alius, cacodæmonem repræsentans, viridi ac bicorni capite, rubra et adstricta veste: cingulo cæruleo, e quo tintinnabula pendebant: dextra harpagonem ferens, unco triplici minacem.

Curus, ut fere cæteri, hijugis: equis altero post alterum ligatis: in curru Adam et Eva, paradiso exclusi, cherubino pellente.

Sequebantur illustriores personæ, ex historia Veteris Testamenti accersitæ, sumptus actoribus conductis ministrante qualibet opificum classe: ac primo, lanionum cura, familia Abrahæ, ex Genes. XVI.

A tenuioribus mercatoribus exhibebantur Eliezer, Rebecca, etc. Gen. XXIV.

A sartoribus, Lia, Dina, Simeon et Levi. Genes. XXX.

A sutoribus, Rachel, Joseph, Benjamin. Genes. XXXI.

Rursus a lanionibus, Thamar, princeps pastorum Judæ, agricolæ aliquot. Gen. XXXVIII.

A braccarum sutoribus, Asenæz, Manassæ, Ephraim, Egyptiæ mulieres quatuor. Gen. XLI.

A tectoribus tegulariis, Maria soror Mosis, virgines hebrææ. Exodi XV.

A piscariis, Therbis, Mauri et Mauræ aliquot. Ex historia scholastica in Exodum.

A barbæ tonsoribus, Moyse, Sephora filium circumcidens, angelus. Exodi IV.

A pistioribus, Rahab et exploratores. Josue II.

A pinguum rerum propolis, Caleb, Othoniel, Axa. Josue XV.

A magni opificii fabris, Debora, cum aliquot orphanis ac viduis feminis. Ex Judic. IV.

A ferrariis fabris, Barach, Jabel, Sisara. Indidem.

A tectoribus, Noemi. Ruth I.

A tectoribus stramine, Booz et Ruth. Ruth II.

A veteramentariis sartoribus, Elcana, Anna, Phenenna. I Reg. I.

Ab alutariis, seu pellionibus, Saul et Michol. I Reg. XIX.

A coriariis, Abigail. I Reg. XXV.

A tinctoribus, Joab, et mulier Thecuitis. II Reg. XIV.

A cerevisiæ coctoribus, Joab, mulier de Abela, caput Sebæ. II Reg. XX.

Ab olitoribus, Adonias, Bethsabæe. Ex III Reg. II.

A murariis fabris, Absag, nuntii Davidis. Indidem.

A tignariis, Jonas cum pisce, Elias, vidua saretana. III Reg. XVII, etc.

A victoribus, uxor et liberi Abdiæ. IV Reg. IV.

A fullonibus, Elisæus, Giesi, mulier Sunamitis. IV Reg. IV.

Ab Oenopolis, Astyages et ejus filia. Ex Justini Historiar. lib. I.

A pictoribus opere phrygionico, Tobias, Sara, angelus Raphael. Tobia VI.

A pictoribus, Susanna, Sedecias, Achaz, Joachim. Dan. XIII, etc.

Ab artificibus vitrorum specularium, Tobias senior, et Anna. Tob. X.

A pannorum tonsoribus, Judith et Joachim. Judith XIII.

Ab artificibus marsupiorum, Esther et Mardocheus. Esth. IV et V.

Ab aulæorum textoribus, fratres Machabei, eorum que mater, et rex Antiochus. II Machab. VII.

Sequebantur quinque currus, in quibus, 1° radix Jesse, sive arbor genealogica B. Mariæ virginis; 2° præsentatio ejusdem; 3° annuntiatio; 4° visitatio; 5° Christi nativitas.

Deinde reges magi, singuli in camelo sedentes.

Septem cameli monstruosi, totidem puellis insidentibus.

Quatuor alii currus, et in iis, 1° Christus redivivus, matri Virgini apparens; 2° adventus Spiritus sancti; 3° assumptio beate Mariæ; 4° chori angelici, quasi in turre tristega compositi, vehementibus equis tribus. Post hæc cœnobarum ordines, nimirum:

Capucini, quibus præclata crux absque lanceis, cætera similis hodiernæ.

Franciscani observantes, at nondum *recollecti*, cinerei coloris habitu, latioribus manicis: præit frater, crucis bajulus, indutus superpelliceo: sic alii ante duos ordines, qui sequuntur.

Augustiniani eremitæ.

Dominicani.

Gertrudani, canonici, nigra veste, regulares: hos præcedit laicus homo, pedum abbatis gestans: religiosi superpelliceo tecti: abbas, necdum infulatus, indutus dalmatica, et super dalmaticam trabea, seu cappa, cujus oras gemini utrimque ephebi sustentant. Parcenses Norbertini, pedo abbatis similiter antelato: abbas infulatus, cætera ut Gertrudanus, dempto colore tunicæ. Prior quadrato bireto tectus: religiosi absque superpelliceo, bireto, capucio.

Vlierbacenses benedictini, etiam antecedente laico, pedum gestante: abbas, excepta tunica, ut parcensis. Monachi neque biretum gestantes, ut nunc: neque pelliceam epomidem, ut ante annum 1749: neque superpelliceum cum almutio in sinistrum demisso brachium, ut faciunt ab illo circiter anno: neque brevem comam alentes, ut ab anno 1768.

Clerus ecclesiæ primariæ S. Petri: antecedunt pueri, dicti *petristæ*, singuli parvum vexillum gestantes: hos comitantur ludimagister, et scholarcha superpelliceo et pileo quadrato indutus, ut canonici: cruces deinde ferunt bini *chorales*, exterius amicti superpelliceo, interius tunica, alter rubra, alter viridi. Sequuntur *cappellani*, tum canonici suis almutiis ornati: demum quatuor trabeati, quos intelligo binos succentores, cantorem et decanum: cantor sub trabea gestat almutium.

Imago B. Mariæ, e tabernaculo, instar armarii, structo, conspicua, valvis insculpta utrimque ejusdem sanctissimæ Virginis mysteria ostendentibus. Positam in tensa gestant adolescentes numero 16, præcedentibus quatuor viris faces portantibus, et totidem

musicis, quorum unus utrem inflat, alius harpam, alius hispanicam citharam (guitare), quartus violonum digitis tangunt.

Proceres academici, vulgo regentes superiorum facultatum universitatis. Praeunt accensi, seu bedellii sex. Tum rector, ab hodierno nihil discrepans: postea doctores theologiae, iuris et medicinae, solis coloribus inter se discreti, quae theologiae plana, ceteris, ut illa aetate, corrugata. Omnes ab hodiernis differunt hirsute pluviali, et eponidis colore, qui tunc vulgaris violae, hodie ruber, aut rubro proximus.

Immanis equus ligneus, cui impositi quatuor filii Aimonis; antecedit eum utricularius; sequitur vir Carolus Magnus referens.

Gigantea Hercules effigies, equo nigro insidentis.

Effigies Megerae, ejus conjugis, insidentis equo confido, et sinistra poltatum tenentis: pone ludit Siniola (1).

Armatorum Gilda, seu collegia, quatuor, ac primo *humbardiarum*: horum in medio, vir ingentibus ligno crucibus insistent, ac S. Christophorum representans, cui comes ite eremita Cucufas. Sagittarii mentes arcu leviori. Alii, arcibus scapo instructis utentes, vulgo arcu-ballistarii. Sagittariorum, itidem arcu-ballista utentium, collegium majus.

Decania, sive octo decani pannificum, cum secretario suo, et duobus nuntiis.

Alii duo nuntii: Scriptores publici, quos clericos registri vocant: quatuor quatuor: oppidi secretarii sex.

Unus et viginti jurati, qui oppido a consiliis.

Judices urbani, vulgo *scabini*, septem: oppidi praetor, vulgo *major*, olim *villicus*, turgidis bracciis distinctus, inter duos *burgi* magistratos procedens; horum a tergo publici satellites, sive apparitores.

Agmen clauderant immanis draconis effigies: puella B. Margaritam, juvenis S. Georgium exhibentes.

Addidit Guillelmus Boonen prospectum theatri, in foro erecti, ubi exhibitum judicium Salomonis. III. Reg. III.

Inter festa cathedralis ecclesiae tullenensis in Lotharingia, seculo XV, articulum de festo et episcopo Innocentium antecederat in Rituali articulus, hoc titulo inscriptus: *Sepelitur alleluia*. Is autem sic habebat: « Sabbato Septuagesimae in nona convenient pueri chori feriat in magno vestiaro, et illi ordinent sepulturam alleluia. Et expedito ultimo benedictione, procedant cum crucibus, torciis, aqua benedicta et incenso: portantesque glebam ad modum funeris, transeant per chorum, et vadant ad claustrum ululantes: ibique aspersa aqua, et dato incenso ab eorum altero, redeant eodem itinere. Sic est ab antiquo consuetum. » *Leges Amalarium de Ordine Antiphonae*

(1) *Quamodi gigantea simulacra hodieque spectanda quatuordecim exhibentur in publicis processionibus variorum Germaniae, etiamque compendiorum: item Numeri, et alibi. Non feruntur in diocesi leodicensi, ubi supplicationes nihil admittunt profanum.*

narii, cap. 30. Collecta hujus sepulturae haec erat: Oremus. Deus, qui nos concedis alleluistici cantici deducendo solemnem celebrare, da nobis, in aeterna beatitudine, cum sanctis tuis alleluia cantantibus, perpetuum feliciter alleluia posse cantare. Per Dominum. »

In spectaculorum censum referendi *chori*, seu *saltationes*, quae in sacris locis peraguntur, olim in Gallia, Italia, Hispania frequentes, nunc multo rariores. Durandus Rationalis libro XVI, cap. 83, de solemnitate Paschae, saeculo XIII, scribebat: « In quibusdam locis hac die: in aliis, in Natali, praetati cum suis clericis ludunt vel in claustris, vel in domibus episcopalis, ita ut descendant etiam ad ludum pileae, vel etiam ad choreas et cantus. » *Ordo cabitenensis*, editus ab Edmundo Martène, libro de antiqua Ecclesiae Disciplina, pag. 543: In festo Pentecostes, « post completorium fit chorus in prato. Decanus cantionem, Veni, sancte Spiritus: ceteri suas dicant, qui voluerint, latine tamen. » *Vesuntione Sequanorum*, die sancto Paschae, « finito prandio, post sermonem, finita nona, sunt choreae in claustro, vel in medio navis ecclesiae (si tempus fuerit pluviosum), cantando aliqua carmina; ut in Processionariis continetur. Finita chorea, fit collatio [conula vespertina] in capitulo, cum vino rubro et claro, et pomis vulgo nominatis *des Capendas*. » Sic Ritualis capituli S. Mariae Magdalenae, editum anno 1582. Ea principium unius et dictis carminibus:

*Fidelium sonet vox sobria,
Convertere, sion, in gaudia.
Sit omnium una letitia,
Quae unica redemit gratia.
Convertere, etc.*

Ex libro N. Bonnet, cui titulus, *Histoire de la danse*, docemur in more positum esse Lemovicibus, ut in ecclesia cathedrali, B. Martialis, eorum apostoli, nomine insigni, qua die festum illius agitur, plebs, in choro congregata, saltationem orbicularem instituat, ac singulos officii vespertini psalmos claudat, non consueta doxologia, Gloria Patri, sed hoc epiphonemate:

*Saint Marcour, pregas per nous:
Et nous épingarons per vous.*

Quod eorum lingua sonat: Sancte Martialis, ora pro nobis: et nos saltabimus pro te.

A nostris diocesis exsulant haec saltationes, quas cum divini officii dignitate componere, et ab omni levitatis specie liberare non adeo promptum est. Longe vero manifestius ecclesiasticam gravitatem offendet absurda *festivitas Follorum*, seu *Fatuorum*, in quibusdam olim Galliae ac Belgii civitatibus usitata, de qua alii totis libris egerunt.

Affinis isti fuit *festivitas Aani*, quam in nonnullis Galliarum ecclesiis olim celebratam reperio. Utramque in multis diocesis septem secula durasse, utramque obtinuisse in plerisque Occidentis Ecclesiis, gemina sunt commenta Francisci Mariae de Voltaire: tertium is addit, asinum, in dicta mox festi-

est Joannes evangelista... quem de nuptiis, volentem nubere, vocavit Deus. Suspicio autem hæc cum habere ex apocryphis scriptis hæreticorum, qui nuptias damnaverunt: et eorum, qui sui ipsius mutilationem licitam esse defenderunt. Apud alios enim historicos, aut veteres scriptores, neutrum facile reperiri. Dicit autem Nicolaus Zegerus in præfatione (1) Novi Testamenti (2), quod ipse castigavit, se has præfationes offendisse in vetustissimis bibliis, ante annos plus mille, adscriptas, etiam si incerti sint auctoris. Deinde addunt, Bedam habere (ad verba: Tu me sequere): Tradunt historici, quod cum de nuptiis, volentem nubere vocaverit. Hæc duo habent argumenta. Verum neutro loco asseritur, Joannem de nuptiis in Cana vocatum esse: aut de nuptiis, cum esset sponsus: sed, nubere volentem, vocatum esse de nuptiis. Igitur istud non contigit in Cana, quia ibi Christus nuptiis et interfuit, et benedixit. Itaque hinc synodus ephesina, alique patres, nuptias defendunt, contra multorum hæreticorum colluviem, qui nuptias damnaverunt.

Dico igitur nullum discipulorum Christi sponsum fuisse in Cana: sed ipsos cum Christo ad illas nuptias vocatos esse. Cum Augustino (de Bono conjugii, cap. 21) dico, Joannem nullas expertum esse nuptias: et cum Epiphonio (hæresi 58), Joannem fuisse virginem, nec nuptias contraxisse. Neque asserere ausim Joannem unquam, nubere volentem, vocatum esse de nuptiis. Boda tantum habet: Tradunt historici. Non ex propria sententia loquitur: sed refert quod legerat, vel in jam dicta Græci præfatione, vel in apocryphis apostolorum historiis, quas titulo Abdiæ excusas habemus (3). Ubi confingitur Joannes ter a nuptiis revocatus. Quasi non fuerit singularis virgo, sed lubricus aliquando proci, cui Christus Virginem matrem moriturus commendavit. Majoris momenti videtur, quod docti nonnulli urgeant Hieronymum ejusdem esse sententiae, libro primo contra Jovinianum. Quibus respondeo, me id negare. Verba ejus agnosco: Petrus apostolus est, et Joannes apostolus: maritus et virgo. Sed sensus est: Maritus, Petrus: et virgo, Joannes. Comparat enim eo loci Pe-

trum, qui uxorem habuerat: et Joannem, quem indes Christi virginem invenit, et qui virgo permansit. Et enumerat multa privilegia, quæ Joannes præ Petro habuit, quia virgo permansit (1). (")

(") Prima editio: In nuptiis Canæ (Joan. II, 2) Joannem non pingendum esse sponsum, superius admonui. Estque Pseudo Abdiæ signum (Abdiæ, lib. X, cap. 18), Christum cum tertio a nuptiis revocasse. Ipse Joannes dicit, matre existente in Cana, illuc ad nuptias vocatum esse Jesum et discipulos ejus. Præterea in synodo ephesina lecta est et approbata synodica epistola concilii alexandrini ægyptiacæ diocesis: quæ habet Christum tunc nuptiis benedixisse, cum in Cana Galilee cum sanctis vocatus fuit apostolis.

In his nuptiis pictores pro sua devotione pingunt Christum et Deiparam, loco honoratiori. Nec male etiam pinguntur sedentes ad mensam, sicut et in historia Magdalene ungentis Christum. Quod enim tunc paulo aliter fiebat, hoc hic more nunc vulgato exprimitur (2). Tunc erat usus tricliniorum, in quibus, mulieribus exceptis, quæ sedere solent, cubantes epulabantur, et conabant. Unde nuptiis in Cana Galilee præerat architrictinus. Qui autem antiquitatis amans, vetustum usum tricliniorum scire cupit, legat annotationes Guillelmi Philandri Castillonii, in Vitruvii de architectura sextum librum, cap. 5, et Petrum Ciceronem in libello de hac re scripto (3). (")

(") Prima editio addebat: Quod ad hydrias, sive aquedus, attinet, Colonie ad sanctam Ursulam ostenditur una, quæ putatur esse de numero sex istarum hydriarum: multique pictores, in depingendis hydriis, ejus formam exprimunt (4).

(1) Perpetuam S. Joannis evangelistæ virginem suadet Scriptura, testatur antiqua præfatio missæ in ejus veneratione celebrata, agnoscunt patres Ambrosius, Chrysostomus, Epiphanius, Hieronymus, Augustinus, Paulinus, Cassianus, quorum loca consuli possunt, indice Tillemontii præf. pour servir à l'hist. eccles. édité. par. M. de la Motte, p. 912, 913. Vide etiam Borelum ad an. 31, m. 50 et 51.

(2) At ego non recte pingi existimo, quidquid meret refert a rei gestæ tempore alienos. Excipe, nisi potius obstat ratio, quod hic locum non habet. Aliqui hæc pictam dicunt Trojanam obsidionem, tormentariis machinis, quales apud nos adhuc videntur, in urbis muros directis: nec male exprimi romanos imp., aut ferro a capite ad calcem armatos, aut nostratibus stapedis et sclopetis minuitos.

(3) Cui titulus: De triclinio romano: sine de modo conservandi apud romanos, et contrivendi apparatus, liber antiquioris, cui appendice præfati Ursini. Prodit in Romæ an. 1588, in 8°. Rursus Amstelodami an. 1589, in-16°, cum dissertatione Hieronymi Mercatoris de accubitus in cæna ægyptiorum Origine. Adit etiam postea Joannes Bosnius antiquitatum romanarum lib. V, cap. 28 (edit. Steph. Canovei, 1611, p. 200-202). Julius Cesar Bulegerius, de contrivendis (tom. XII. antiquitatum romanarum Græci), Henricus Kippingius antiquitatum romanarum lib. IV, cap. 3 (edit. Lugduno-Batavi, 1715, p. 509, 522). Et recessus cum illo Jos. Lipsii Tractatus de ritu contrivendorum apud romanos: ibidem, pp. 607-611.

(4) Ludovicus Isaacus le Maître, vulgo de Sacy, ad Joan. cap. II, v. 7: « Ces grands vaisseaux... étaient des urnes de pierre, dont les uns contenaient... 56 pintes, ou environ, mesure de Paris, et les autres... 84 pintes. On en voit une à Paris dans l'église du monastère de Port-Royal, qu'on prétend avoir été apportée de la Terre-Sainte, et donnée par le roi S. Louis. » Contient une ista propo-
52 pintas parisenses, testat Claudio Lancello in Chronologia sacra, magnis bibliis, ab Antonio Vitæ excusis

(1) Seu potius in epistola nuncupatoria ad Paulum IV, data Lovanii an. 1538, mense sextili. Verbis a Molano citatis addit: « Qui, quisquis fuit homo, nec indoctus fuit, nec indignus ab erudita illa antiquitate habitus, cujus dictata litteris adjungerentur omnium sacratissimis: ut ne interim dicamus quod fortasse idem fuerit, qui interpretem, vel certe recognitorum veteris versionis (italicæ, seu prioris Vulgatæ balux) egit. »

(2) Hoc titulo editi: *Novum Jean Christi Testamentum, juxta veterem Ecclesiæ editionem, ex probatissimis, eisdemque vetustissimis, tum Scripturibus, tum exemplaribus, sive fidei atque integritati restitutum: brevisque illustratum annotationibus. præfatio, lector, et vide rationes in causatione* (a): et probabiles (experiens) nullum hæcenas produm castigatus angustas. Lovanii, ex officio Stephani Falerii, Typogr. jurat. anno 1539, in-24, 2 vol., t. I, pp. duplicatis 227: t. II, 131.

(3) De his dixi supra, pag. 357. scholia II.

(v) Liber est quem Tacitus Nicolaus Zegerus, anno 1535 vulgavit hac inscriptione: *Epworththos castigatissimas in Novum Testamentum, in quibus depravata restituantur, adjecta recensentur et sublati reponantur.*

vitae, quadrato pileo ornatum fuisse, quo pseudo-historicus iste suam in fingendo audaciam prodit. Contra certum est: 1° ineptas istas solemnitates undecimo, aut duodecimo, seculo natis, decimo quinto desinisse; 2° neutram in majori numero ecclesiarum fuisse receptam, ac posteriorem quidem, duntaxat Augustoduni, Bellovacii, Rotomagi, apud Senonas, et in paucis forte aliis oppidis; 3° utramque adeo displicuisse Ecclesiae, ut ipsa semper eis aboleendis incubuerit; quod videre est, tum ex epistolis Innocentii III, tum ex iis, quae in Gallia constituit Petrus Capuanus, primae sedis apocrisiarius: denique nullum in universa Europa quadratum ex aetate pileum confectum esse; quod genus indumenti serius excogitatum fuit.

Ceterum id propositum erat asini festivitatem institutibus, ut rudi populo ruditer exhiberetur vel fuga Domini in Aegyptum, vel reditus ab illo exilio, vel denique recens nato Christo parata a Magis mura. Bellovacii, ornata virgo, ornatum puellum brachiis complexa, asino vehebatur in templo primario. Augustoduni, impositum jumento ephippium sustentabant canonici quatuor, illo ad locum destinatum pergente. Ad valvas basilicae senonensis primum canelantur hi versus:

*Lux hodie, lux letitiae. Ne iudice, tristis
Quisquis erit, remouendus erit solennibus istis.
Sint hodie proci! intridit, proci! omnia munda;
Tota voluit, quicumque coluit asinaria festa.*

Dein, procedente asino per navim ecclesiae, conrinetur a choro:

*Orientis partibus
adventant asinus,
Pulcher et fortissimus,
Sarcinis aptissimus.*

Plebs vero succinebat:

*Hec, sire asnes, car chateaux,
Belles bouches rechinguez;
Vous aurez du foin assez,
Et de l'avoine à pleutez.
Aie en colibus sicheu
Enstritus sub iuben,
Transit per Jordanem,
Solus in zethlehem.*

*Hec, sire asnes, etc.
Ecce magnis auribus
Subjunctis filius:
Asinus egregius,
Culorum domus.*

*Hec, sire asnes, etc.
Sicut vincit hians,
Domus, et capreolus,
Super dromedarios.
Felix uadimonas.*

*Hec, sire asnes, etc.
Aerum de arabia,
Thua et myrrham de Saba
Tulit in Ecclesia
Virtus asinaria.*

*Hec, sire asnes, etc.
Ivan trahit vehicula,
Multa cum sarcinula,
Illa mandibula
Tura terit pubula.*

*Hec, sire asnes, etc.
Cum arista hordeum
Comedit et carduum:
Triticum a polo
Segregat in eren.
Hec, sire asnes, etc.*

amen dicat, asine,

Am nator ex gramine:

Am nator ex gramine:

asperrare vetera.

Hec va, hec va, hec va, hec,

Bula sire asnes, car alior:

Bello bouche, car chateaux.

CAPUT XIX.

Annotatio in picturas fuga Christi in Aegyptum.

Ut etiam circa evangelicas historias aliquid annotemus. Quod in fuga Christi ad Aegyptum appingatur casus idoli, desumptum est ex illo Isaie (XIX, 1): *Ecce Dominus ascendet super nubem leuem, et ingreditur Aegyptum, et commovebuntur simulacra Aegypti a facie ejus.* Hunc enim locum ad idolorum lapsum referunt Cyrillus Alexandrinus (in Isaia). Anselmus (in caput II Matthari), Sotomenus (libro II Historiae, cap. 20). Quem etiam sequitur Nicephorus Callistus (1).

CAPUT XX.

*In nuptiis Cana, nec Joannem pingendum sponsum;
nec Magdalenam sponsum.*

In nuptiis Cana sunt qui Mariam Magdalenam sponsum pingunt, et Joannem apostolum sponsum. Prius, cujus mentio est apud beatum Antoninum (tit. 2, cap. 21, Summa (imo parte 3, titulo 34, 3), omnino rejicio, velut obscurum figmentum (2).

Posterior vero de Joanne a multis asseritur scholasticis et recentioribus auctoribus. Sed infirma esse eorum argumenta, paucis subjiciam. Allegant, vel Hieronymi nomine, vel Augustini, id quod in incerti, licet vetusti, scriptoris praefatione (3) legitur: *Hic*

(1) Eadem ratione hoc vaticinium quidam explicat apud Hieron. in Math. cap. II, itemque Theodoretus, ex Procopio Gazensis, sexti seculi rhetor, in Isidoro cap. XIX: praeterea Eusebius *Demonstrationis evangelicae* lib. VI, cap. 20; et Chrysostomus *homilia 9 in Mattharum*. Et, adveniente Jesu in Aegyptum, universa gentis illius idola sponte prolapsa in terram, tractaque fuisse, nonnulli contendunt: atque in hanc rem adducunt Origenem, seu quisque auctor est *homiliae tertiae in dicens: Athanasium de incarnat. verbi: auctorem Operis imperfecti in Mattharum: Cyrillum Hierosolymitanum catechesi 10.* Sed veteres illi fortassis ita intelligi possunt, ut potius de christianismi, quam de Christi (seu pueri Jesu) in Aegyptum adventu fuerit locuti. Quia ratione etiam explicandi videntur, qui Messiae adventum probantur ex ethnicorum oraculorum defectu. Legi Huetium prop. 9, c. 29, n. 4; Witsasse de incarna, edit. Fenele p. 175, etc. Quidquid est, Hieronymus cum turba recentiorum, caput XIX Isaie totum exponit de bellis Assyriorum, seu Chaldaeorum, adversus Aegyptios (a). Iam senius, Gandensis episcopus, in *concordia evang.* caput 11, edit. Antwerp. 1615, p. 82: « Quae dicuntur de simulacris Aegypti collapsis ad corporalem ingressum Christi, aliisque miraculis Christo in Aegypto editis, fabulosa plane videntur, ex loci hujus (Isaie) malo intellectu desumpta. »

(2) Antonius solum ait existensisse nonnullis sponsum fuisse Mariam Magdalenam; quoniam, propterea quod sponso est privata, libidini se mancipavit. Nihil verius est sponsum fuisse S. Simonem apostolum; hoc fabulatur Nicephorus Callistus *tit. eccles. lib. VIII, cap. 30.* « Helena, inquit, Constantini mater, in Cana Galilee, ubi Simonis Cananeni nuptiae celebratae sunt, sacrum assem adificavit. »

(3) Joannes Evangelio praefixa in variis biblis latinis, v. g., in illis quae Joannes Benedictus, Parisiensis theologus, Lutetiae edidit an. 1565, parte 3 pag. 82, incipit verba a Molano recitantis: desinit his: *Et Deo magisterii doctrina servetur.*

(a) De irruptione Sennacheribi in Judaeam et Aegyptum, praeter Balaam IV Reg. XIX, 24, egerunt Herodotus lib. II, cap. 141, et Beronius apud Josephum *antiq. X, 1, 2.*

CAPUT XXI.

De diabolo Christum tentante.

Venit ex nuptiis ad Quadragesimam transeamus, cuius dominica prima, proponit Ecclesia diabolum, Christum Dominum tentantem. Is autem, quod se libenter transfigureret in angelum lucis, accessit ad Dominum, verisimiliter sub specie boni viri. Ille de causa, cum Henricus Agrippa eum alicubi depictum vidisset cum cuculla, velut monachum, aut eremitam (1), in eo libro, quem vane conscripsit de Vanitate scientiarum (capite 25), gavisus est plurimum reperisse se in pictura, quod in sacris literis invenire non potuerat, diabolum scilicet fuisse primum cuculle auctorem. Hanc autem talem argumentationem, cuius infirmitatem etiam pueri agnoscunt, contra catholicos jactare eum non puduit, quia spiritum habuit illius angeli, qui subjacet pedibus S. Michaelis: quem Scriptura sacra vocat patrem mendacii (Joan. VIII, 44), et calumniatorem, et fratrum accusatorem (Apoc. XII, 9, 10): quique tam temerarie mendax est, ut etiam ipsum Dominum majestatis tentans, si Filius Dei esset, ausus fuerit pervertere Scripturam, de omni justo dictam. Dixit enim (lege [Vincentium] *Lirinensem*, cap. 37, 38): *Si Filius Dei es, mitte te deorsum* (2); scriptum est enim: *Quia angelis suis mandavit de te: et in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum*. Omisit vero verba intermedia, quæ advertebat propositum suo omnino contraria. Nam post illa verba, *Mandavit* (mandabit [sic Biblia quædam edita, et nuss.]) *de te*, sequitur: *Ut custodiant te in omnibus viis tuis*. Deinde tacuit versum sequentem, qui contra eum (5) dictus est: *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem*. O diabole,

præfata. Vidit eam Calmetus, atque ad Joann. cap. II, 6, e in amore candido esse, atque adeo gravem, ut vix duo viri vacum loco movere possint. Aham ex illis unis ostendit Malandense benedictinarum virginum in diocesi parisiensi crenobium, de qua Huetius inter dissertationes, *abbatis de Jiladeti opera vulgata, edit. florentinæ* tom. I, pag. 187. Sed is urnam illam, idem ex alio in amore excisam, habet pro incerta ætatis monumento. Idem de aliis dualius sentiendum arbitror, uti et de plerisque ejusmodi cimeliis, e Palestina post undecimum seculum allatis.

(1) Non defuere pili scholasticæ qui diabolum anachoretæ specie Christo apparuisse suspicarentur. « Accessit in forma visibili et humana, inquit Dionysius Carthusianus in *pathetico* IV, et forte in forma hominis religiosi, ut simulata sanctitatis circumdatus, citius falleret, » etc. Ajunt habitu carmelitæ depictum esse in atriis quodam Hubertini monasterii. Nec veri dissimile, voluisse prima tentatione ut Essenum, aut Rechabam aliquem, videri. Sed nimis barдум se ostendisset, si fornum hanc servasset altera tentatione, dum regna omnia Christo polliceretur.

(2) E pinnaulo templi; quod pinnaulum imperite Palæstus in *pathetico* IV, interpretatur laminam e levi metallo, quæ, tectis imposita, motu suo ventorum flatus indicat; Lusitanis *grinpa*, Gallis *guquette*. Nec minus absurde pictores varii Christum in ejusmodi lamina collocarunt. Ponendus erat in uno e quatuor angulis, quos templi tectum habebat, celsum illud et planum: in *angulo domatis*, ut Prov. XXI, 9. « *Adomata* in orientaliis provinciis ipsum dicitur, quod apud Latinos tectum. In Palestina enim et Ægypto... non habent in tectis culmina, sed domata; quæ Romæ vel solaria, vel maniana vocant, id est, plana tecta, quæ transversis trabibus sustentantur. » Hieronymus *epistola* (in *ret. edit.* 135) *ad Simum et Frelethum*. Lege commentatores ad Deut. XXII, 8, et Matth. X, 27.

(3) Allegorico sensu, non litterali.

in tui et tuorum confusionem cantat Ecclesia quotidie hunc psalmum nonagesimum, in quo Deus ad se confugienti, promittit angelorum custodiam. Quare habitantes in adjutorio Altissimi, et in protectione Dei cœli, qui nos liberat a laqueo venantium, et a verbo aspero, non movemur iis, quæ, pervertendo sensum sacrarum Scripturarum, aut etiam picturarum, opponunt membra tua membris Christi? Perfidis fidelibus: sacrilegi, religiosi: hæretici postremo, catholicis: neque miramur si tui ministri, operarii subdoli, transfigurent se velut ministros justitiæ. Sed scimus, eos sæpe tam obtusos, ut, cum se putant transfiguratos esse in ministros justitiæ, tunc insipientia eorum omnibus manifesta fiat (II *Tim.* III, 9).

Quod si Agrippa, sepositis mendaciis, quæ contra sectas monasticas, ut ipse loquitur (capite 62), collegit, monasticam vitam experiri voluisset, atque in ea se religiose exercere, non potuisset aliud de monachis dicere, quam quod, a sancto Ephrem dictum, tota laudat Ecclesia: « Paradisus, ait Ephrem (de *Compunctione cordis*, capite 2), fructibus lætitiæ ac variis floribus plenus, multitudo est monachorum, in id ipsum adornata in dilectione Dei. Quasi fons bonus, et aquis exundantibus multitudinem arborum irrigans, multitudo est monachorum, in id ipsum psalmorum cantus lacrymis irrigantium. Sicut civitas murata, et munitionibus circumsepta, multitudo est monachorum, in id ipsum alterutrum conspirantes in dilectione Dei. Diadema contextum lapidibus pretiosis et splendidis margaritis, multitudo est monachorum, in id ipsum in omne opus bonum ornata. Navis repleta regalibus opibus, multitudo est monachorum, in id ipsum plena Domini charitate. Oliva speciosa ac fertilis, multitudo est monachorum, in id ipsum confirmata in dilectione Dei. Imago regalis, habens admirabilem historiam ex omnibus electis coloribus, et florum varietate depicta, multitudo est monachorum, in id ipsum diversis virtutibus adornata. Castra sanctorum angelorum, multitudo est monachorum, habitans in id ipsum, mentem suam semper habentes ad Deum. » Hæc et alia Ephrem, eremita syrus: *Vani autem sunt omnes homines* (Sap. XIII, 1), (et vane de vanitate scribunt) in *quibus non subest scientia Dei*.

Cucullæ usus fuit apud ægyptios illos monachos (Cassianus, de *Institutiis monachorum*, cap. 4), de quibus Isaias propheta (XIX, 21) prædixerat: *Cognoscetur Dominus ab Ægypto, et cognoscent Ægyptii Dominum in die illa, et colent eum in hostiis, et a muneribus: et vota vovebunt Domino, et solvent* (1).

(1) De cuculla fuse tractat Augustinus Calmet *Commentario gallico ad regulam S. benedicti*, tom. II, p. 217 et seqq.; e quo pauca hæc accipe. Cuculla prioribus latinis vocabatur *cucullus*, quibusdam *cucullo*, et *bardocucullus*. Erat capitis indumentum, in Gallis præsertim et Romæ, usitatum pauperioribus, opificibus, ac servis, maxime ruri et in itinere. Cassiano teste, lib. I, cap. 4, *Ægyptii monachi* seculo V, « cucullis perparvis, usque ad cervicis humerorumque dimissis confinis, quibus tantum capita contegeant, indesinenter diebus utuntur ac noctibus. » Purpuream cucullæ crucem assuebant discipuli S. Paulionii, ut est apud Palladium, *Hist. Lausiace* cap. 28. Benedictini ab initio gestarunt « cucullam in hieme villosam, in æstate

« Ex argenteis triginta, quibus Salvator venditus est (ut hoc pro pictoribus adjiciam), scio, inquit Bulzeus (libro V de Aze), hodie in ecclesia D. Joannis lateranensi [Lateranensis: gallice vulgo du Temple] Parisiis ostendi unum, qui ex illis esse dicitur, quos Judas in templum abiecit, characterem diversum a denario romano habentem. Habet enim effigiem, non luseam, eminente altera mala, ut romana numismata visuntur, sed adversam et integram, et a tergo, flosculum (1).

puram, aut vestitam, » Regule cap. 33. Postea sagum, seu pallium, adhaerere cucullo, qui ideo cappa, seu, casula, dictus fuit. Etate S. Benedicti Anianensis, id est nono saeculo, nonnullis usque ad talos cucullae pendebant, » quemadmodum in ejus Vita legitur. Fuldenses eas ad genua tantum usque demittebant: quod et Anianensis in monasteriis sibi subjectis observari jussit. Cuculla S. Remacli, quum stabulenses aservant, veterem casulam refert, undique elausum, manicis carentem, et capitulo instructam non dissimili ab eo, quum Celsus caput operiant. Aperte deinde utroque fuerunt ejusmodi casulae, et retrorsum ab utroque latere constrictae: deinde et manicis admiserunt saltem ab initio XII saeculi. Exstat adhuc apud Casinatenses « vestis Desiderii, abbatis cucullati, talari vestimento undique eluso, nec admodum squaloso, manicis non amplis; » sic enim loquitur Angelus de Nuce scholasticus in Rhodensium epistolam ad Carolum Regem. Plura de cucullo dabit Aeneas Soterius, sive Theophilus Raynaudus, lib. de rito, sect. 15.

(1) Caspar Waserus de antiquis Nummis Hebraeorum, etc., libro II, cap. 5, in Criticorum sacrorum tom. VIII, (Londini 1660), coll. 992, 995: « Assimilimus triginta illis nummos argenteos (quibus venditus est Christus) uncis argenti 15, hoc est, totidem thaleris imperialibus... sive 30 florenis, quos vocant, germanicis... Etenim liquido constat fuisse nummos illos ex argenti metallo percussos; quo ex metallo etiam sicli cusi, et argentei propterea sicli fuerunt; ut vox פסל vel נספס, qua propheta Zacharias, et Syrus interpretes item vox ἀργύρεος, vel ἀργύρεα, qua Symmachus, Aquila, et evangelistae utuntur, satis superque docent... Praeterea sacros fuisse siclos, non profanos... hinc patet, quod videlicet illi, quibus siclus sacer peculiariter a Deo commendatus fuerat, nempe primarii sacerdotes, dicantur cum Juda de pretio convenisse et transigisse; ad quos idem etiam, mox percussus, hanc pecuniam retulit... Accedit quod Eusebius... hosce argenteos discrete transcripsit libro X Iudaeorum. Aliqui etiam fuisse tetradrachmas, eodem videlicet cum siclo sacro pondere, annotatum est. Et idem confirmat Josephus, qui voce ἀργύρεος non tantum pro siclis palmis est usus (ut liquet ex lib. IX, c. 2...), sed etiam pro siclis tetradrachmis, ut ipse discrete dicit Antiq. lib. III, c. 9... Hinc ergo iuste et probabiliter videtur inferri istos 30 nummos siclorum sacrorum specieem gessisse. Quod indicio est non levi, singulos argenteos non [ut quidam interpretantur] pretii fuisse 10 denarios... multo minus argenteum, qui Romae adhuc... in templo S. Crucis in Hierosolymis... ostenditur: nec qui Parisiis, in templo [S.] Joannis Lateranensis, transvitrurum spectandus conceditur, ex numero 30 istorum nummorum fuisse; siquidem is nec titulus, nec imaginibus, nec pondere (didrachmus enim est...) cum sacro illo siclo tetradrachmo similitudinis affinitatisque quidem habet... Quia nec Hierosolymis, nec in Iudaea... sed in insula Rhodo eorum cum fuisse graeca vox rectoris et insculpta notat, in qua, more praeiorum Graecorum, ultimum o parvum est. Habet autem una parte hominis caput... adversum et integram, et radiatum quidem caput... Colossus Rhodiensis: altera autem florem... quem... rosam quidam volunt esse: alii florem... qui italis ternulose vocatur: alii anemem, vulgo peperan erraticum: alii aliam quempiam florem interpretantur. »

Videri potest huius Rhodi nummi figura apud eundem Waserum, dicte edit. pag. ante col. 921: apud Calaneo ad finem Dictionarii biblici, aliosque: nominatim apud Andream Favyn, Théâtre d'honneur et de chevalerie, p. 1611. Is num ejusmodi habuit, astimatque gallicis assibus duodecim, cum uno lardo, seu assis quadrante. Ego alios duos vidi, quorum alter ostenditur apud celestinos heverleones, putaturque ab eis esse ex argenteis illis, quibus venditus est Dominus. Aequat autem fere pondere nummum francicum, qui respondet brabantis schellings duobus cum dimidio.

Diximus autem alias (lib. II, [cap. 19, parum re ferre, an diabolus pingatur lapides manu deferens, an digito monstrans.

CAPUT XXII.

De imagine mysteriorum passionis Domini.

Tempore autem quadragesimalium dierum, quando altaris teguntur, in multis ecclesiis ante summum altare, et quaedam alia, obvia est imago de mysteriis passionis Domini. Quae unde originem suam acceperit, describit Joannes Franciscus Picus, Mirandula dominus, et concordiae comes, in heroico carmine de mysteriis dominicae crucis, nuper in Germaniam delapsus (1), quod scripsit ad Maximilianum Augustum,

(1) Joannes Nonclerus, chronici pag. 992, edit. color. 1545: « Anno salutis nostrae 1501, miranda sane, horrenda, et inaudita ostendit Deus hominibus; siquidem, ut scribit regi Romanorum Maximiliano leodensis episcopus (Joannes Hermannus), a festis paschalis, singulis diebus, in uno vel alio loco diocesis leodiensis, apparuit publice et inopinate, aliquando in ecclesiis, aliquando in domibus, et in ipsis etiam coliculis, signum dominicae crucis perfectum: et fuit frequenter nigrum, aut rubicundum, ita etiam ut in aliquibus putaretur esse verus sanguis, cum modica et sanie effusus. Et fuerunt plerumque crucis simplices: aliquando tamen duplices, in forma signi sepulchri domestici. Appareat autem (inquit) ut in plurimum super capita mulierum, et maxime pectorum, in carum pectus, supremo vertice. Et refert idem, se desuper inquisitionem solertem fecisse, ita quod nec dolus, nec fraus intervenire potuerit. Scribit quoque de muliere quadam, ejusdem diocesis, 22 annorum, valde honesta, quod die quadam comperit, admonita a matre, signum crucis magnum et amplum in pectore, coloris aerei: atque, ad singulos quatuor ejus angulos interiores, crucem utram parvam ejusdem coloris, perinde atque arma sunt hierosolymitani regis: inque medio, majorem crucem aliam sanguinolentam. Tertia inde mulier, cum reverentia pectum illud ad locum mundum reposuit, et aliud mundum capiti imposuit; mox in eodem crux gradus apparuit. Accurrunt homines multi ex admiratione, in quorum conspectu iterum et iterum pectus mutaverat, ita ut novem diebus pectus tredecim cruce signata fuerit. Insuper dum quadam vice quampium cum ea de praemissis colloqueretur, viderunt adstantes inter colloquendum exoriri in ejus mento crucem, latitudinis unius digiti, coloris et saepius melior, cujus apex a gutture in inferius labrum adusque dentes exurgebat: per brachia vero protendebatur ex adverso inter mentum ipsius et labrum praedictum, quanta est oris amplitudo. Quae, cum ad adstantium admonitionem levare manum dextram conaretur, apparuit consimilis crux in eadem: retracta ad sinum manu, cum utraque signa duabus ferme horis persisterent, deinde, prout advenierant, ita disparuerunt. Sed post haec non solum signum crucis apparuit: quia et veluti hasta quadam, ex dextra nonnulli characteres, crucis quidem omnia, conculcabantur in circulo viridi, totum contingente caput: protulitque inde acumen ad modum spinarum. Apparuerunt et signa, in canisiliis mariti, crucis sanguinolenta. Hortatus est mulierem curatus sum, ut, cum Jubilaeus esset in Trajecto superiori, ubi fuit episcopus, quod iret cum illo, et confiteretur: assensu ivit, et ad S. Servationis confessa est magno theologo. Iuxta post haec ivit in choram, et propter reliquias ducta est in sacristiam. Allato ei pectus nudo, rogata est, quod capiti imponeret, ne cum tanto horrore per plateas incederet. Assumens ipsa novum, quem (quod) ea illi applicuit, mox erupit in ipsa pecti parte anteriori sanguis tanta copia, ut confestim in extremam usque funderiam, ad unius digiti longitudinem, et prope duorum latitudinem, deflueret, unde adeo conspicientes sunt atomi, ut et canonicis unius protinus caderet. At, illa inde disculente, pulvere visa est in ipso recenti pectore, ad scapulam dextram, magna vis sanguinis, in figuram quasi crucis se porrigens, atque applicans. Cum quibus deinde signis ipsa ad eundem episcopum ducta est, recenti et madido cruce, ut in praesentia sua, sicut scribit, attritus digito adhereret, multis valentibus et admirantibus. Haec scripsit idem episcopus regi nostro Maximiliano, 18 die mensis maii anni currentis (1501). » Simile quiddam tractat Alphonsus Ciacconius opusculo de signis SS. crucis, quae diversis orbis regionibus, et, nuper anno 1591, in Gallia et Anania dicitur.

Romanorum regem. Ubi inter alia legitur (*In Stanrosticho*) (1):

Sanguinolenta crucis clari memoranda triumphi
Effigies late spectantes; spengia, flagra,
Viscent; tunica inconstituta lutina, clavi
Cernuntur nullo mactefacti sanguine; telum
Quod sacrum sivo disceverat impete costam
Pungit; excubitor crista spectabilis ales,
Tergeminusque micat tali quos incluta Christi
Jocera tamoni sortitus tegmina miles.
Non ignota cimo: Caesar monstravit, et huius
Vidimus, innumeros prompsit Germania testes
Quos Rhenus tenui Rhodis ex Alpibus orsu
Funditur, et major suppositis influit arvis.

Quia autem hac imagine Deus homines ad penitentiam provocare voluit, ideo mox valde convenienter in diebus penitentiae est in Ecclesiae picturis populo proposita (2).

CAPUT XXIII.

In historiam Lazari et divitis epulosis depictam, observatio.

Cum principe demoniorum partem suam in aeternum retinet infelix ille dives epulo, qui prodigus fuit, tametsi vulgo vocetur, *le Riche avare*, dives avarus. Circa quam narrationem queri potest an Lazarus in leprosis recte pingatur cum scuto et corona

ostensa sunt: et eorum explicatio. Romae, 1591, la-8o, paginis 187.

(1) *Ille demissa recens populi mysteria, mirum
Attoniti inspicunt homines, possimque stupentes
Inscribere puro delapsa insignis caelo
Sanguinolenta crucis, etc.*

(2) Ceterum non desunt qui similia physici rationibus explicari posse autumet. Legi librum cui titulus: *Dissertation sur les tremblements de terre et les éruptions de feu qui firent échouer le projet formé par l'empereur Julien de rebâtir le temple de Jérusalem, etc.*, traduit de l'anglais de M. Warburton par M. Nozès. Paris, le Mercier, 1754, 2 vol. in-12. Auctore ubi miraculum istud ab ethnicis perinde ut a christianis narratum, extra omnem aliam posuit, observat necessario contingere ut peracto miraculo legis naturae superiore consequantur aliqua phenomena, eodem legis consona, ex quo efficitur consociari miracula non esse miracula. Sic naturaliter accidisse vult quod S. Gregorius Nazianzenus, relato illo prodigio, subdit *Orat. II, in Julianum, edit. colom. 1570, p. 594*: «*Proferat nunc quoque vestes suas qui huius miraculi spectatores et discipuli existerunt; illas, inquam, crucis solis tunc constatas; simul enim atque quiescentem hanc commemorabat (sive nostrae doctrinae esset, sive a religione nostra abhorreret) aut commemorantes audiebant: statim hoc miraculum vel in seipso experiebatur vel in proximo fieri perspiciebant; stellatus nimirum ipse, notosque distinctus; vel illum talem in vestimentis indutus omnino textorii artificii elegantiam aditoseque elaboratam picturam varietate supererantem. Quarespectantium animis tantum terroris iniecit ut omnes terrae, quasi ex signo uno inque una voce, christianorum Deum invocarent, eumque multis laudibus precibusque placare studebant: multi etiam non in longius rem extrahentes, sed eodem ipso tempore quo haec acciderunt, ad sacerdotes nostros accurrentes, nullumque obsecrantes et obstantes in Ecclesiam admittentes, sublimioribusque mysticis imbuebantur, sacro baptismate purificati, ac timoris beneficio adjuvi, utilitatemque consecuti.*» Confer cum ea re Warburtonis figuras crucis in pluribus Anglicanorum corpore tum inprospicis cum fulmine quassa esset ad eos cathedrales Wellensis, ut notavit ejus auctores Joannes Snull, referente in *adversaria sua Casaubono*; et quod ex Kircheri recitat Richardus Boyle, anno 1690, post flammam et Vesuvio eruptionem, cruces apparuisse in lineis vestibus, et singulis it dem finibus, eruptionis tempore sub dio expansis. Nimirum et sublati in aera vaporibus mirae sublimatis ignis erit, qui variis admixtis materis suspensa signa procreat in fulmine maxime conspicua. Sic ille.

TH. XXVII.

sanctorum: quia solum opingendam esse diximus, quos Ecclesia sanctos habet: sive an recte imagini ejus adjiciatur, *Sancte Lazare, ora pro nobis*. Seposita omni contradictione, aut refutatione (quae longior foret) verborum Theophylacti, qui de hac narratione ausus fuit scribere (*In Lucam [caput] XVI*): *Parabola est haec, et non, ut quidam opinati sunt, historia* (1): respondeo esse quidem parabolam (*Feria VI post-[dominica] Reminiscere*); unde multa ecclesiae, inter quas etiam Romana, praemittunt huius evangelio: *In illo tempore dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc*: sed addo simul esse veram historiam, secundum Augustinum (*Lib. XXI de Civitate Dei, cap. 10, et epist. XCIX*), Ambrosium, Chrysostomum, Gregorium (*homilia XL. Alios, in [cap.] XVI Lucam*) et alios. Ab his columnis difficile veller, inquit Bernardus (*epist. LXXXVII*), loquens tantum de Ambrosio et Augustino. His accedant Ambrosius Catharinus contra Cajetanum verba: *Ipse Lazarus, tanquam Domini voce canonizatus, ubique terrarum ut sanctus Dei celebratur et colitur: et ejus nomine pauperes sancti Lazari dicuntur, qui nescitis facti sunt* (2). Sed haec de re plura lege apud Fevardentium in annotationibus ad quartum librum Irenaei (*Capite IV*).

[1] De hac questione veteres perinde ut recentiores, inter se committunt. Historiam esse putant Irenaeus, Tertullianus, Ambrosius, Gregorius Magnus, Euthymius, ac fere Chrysostomus. Parabola censuerunt Theophilus Antiochenus, Cyrillus Alexandrinus, Eucherius, ac praesertim Theophylactus, qui aliter opinatus fuit. [Euthymius] vocat. Medium viam inquit Maldonatus ad *Lucam XVI, 19*: «*Credo ego, inquit, nec solum historiam nec solum parabolam esse, sed mixtum quoddam ex utraque, quod ad hoc potius tragicomedia, dicitur.... Nam quod dives ille et Lazarus fuerint; quodque ille in inferno sepultus, hoc ab angelis in sinu Abraham portatus fuerit historia est. Quod autem dives ille cum Abraham locutus fuerit eumque rogaverit ut Lazarum ad se mitteret, qui gutta aquae linguam suam refrigeraret, parabola est historiae adjuncta.... nec enim qui in inferno sunt sanctos rogare solent.*» Maldonatus praeterit auctor questionum et responsorum ad orthodoxos, Justini nominis vulgatus, quod. IX, edit. Lipsiae 1683, pag. 427: «*Quae de Lazaro et divite instituta est narratio, neque parabola est neque historia. Nam parabola est oratio continens similitudinem rei praeteritae cum futura; historia autem oratio continens narrationem rei praeteritae. Neque enim ante resurrectionem contigit retributio operum a quolibet in vita peractorum, neque post resurrectionem verum est hoc: Habent reges et prophetae, audiant eos. Est vero narratio de Lazaro et divite oratio docens, ac velut oculis subiectis post minime discessum a corpore non posse homines ulla providentia aut statim operum aliquam consequi.*» Augustinus caute pariter et modeste, *libro VIII de Gen. 1 ad litteram, cap. 5*: «*Quomodo intelligenda sit illa flamma inferi, ille sinus Abraham, illa lingua divitis, ille dignus pauperis, illa sitis terrestri, illa stilla refrigerii, vis fortasse a multis querentibus, a contentiose autem certaminibus nunquam invenitur.*»

[2] Colebatur a Francis populari sermone dictus solus *audire*, unde illis *audientes*, et latine scriptitibus *laudem* (alii *represantem*). Bonus est in quibus aliebat *sumitur* publico lyposi, frequentes admodum in Europa a saeculo XII ad finem XVI. Morbus vel a Juliano per Europam sparsus exortus, vel, ut verisimile, e Palestina adductus ab illis qui bellis sacris interfuerant. Agrosus addita a latine fere nosocomiorum (si Mattheo Parisio credimus) unde vi, in illa condita plerumque in sublimis, ac postmodum in alios usus conversa; ut Leodivense in celosorum ergastulum, et Levantine (ad Bannum) in eunuchorum virginum angustiam instituta. Cogelantur enim leprosi, an alios infecerunt, secum haurire, ac signis quibusdam discerni; interdum etiam flagrantibus, gallice tunc *chiquettes* appellata, gestare, quae a sapiente cruciata sit

(Treize.)

Addam etiam aliqua de *inferni* imagine, quod communis interpres cum in inferno sepultum esse scribat. Job infernum, ut habet Brunnus (Capite XII), describit (Job X, 21, 22), ut sit terra tenebrosa et aperta moris caligine; terra miseria et tenebrarum, ubi umbra mortis, et nullus ordo: sed asepiterani horror inhabitat (1). Propterea Ezechiel lacum appellat (Ezech. XXXII, 50): *Portaverunt*, inquit, confusionem suam cum his qui descenderunt in lacum (2). Alius propheta (Isaia, V, 14) es immensum tribuit inferno: *Propterea*, inquit, dilatatit infernus animam suam, et operat os suum absque ullo termino. Et ad hanc formam Ecclesia depingere solet infernum, nempe immensissimam belluam os in immensum dilatatam, et in eo ubique erumpentem caliginosum ignem, et flammam ita obscuras exsurgentem, ut tenebras et umbram magis quam lucem in his intueri liceat (3).

tradantur, ut est, in ritibus Iudicem sub Ernesto Bavaro. Alibi lugenculas (harib) in via deferant.

Porro non adeo generale fuisse sancti isidori Lazarium arbitror quam eum Callistus asseverat, et quidem communiorum leprosis patrum constat fuisse sanctum patriarcham Iohannem (4), cuius nomine insignita fuere innumera alia, oratoria et loca huiusmodi agnitionis rationis aut victis deputata. Lege Ballet, *Vies des saints de l'ancien Testament*, 10 de mai.

(1) Multis verisimilius est Iohannem generalem agere de loco statuque naturali mortuorum. Est enim hic « mortis et sepulchri poetica valde ac tragica descriptio. Caligo, umbra, tenebra, noctis profundum et aeterna chaos, asepiterani horror: quae sub terra penitus, cui mandatum corpus, omnia quodammodo stabulant, » ait in hunc locum Vassier, qui et ita sapienter:

..... Ergo meum morere dolorem
Me sine et in lacrymas (si quis fuit) ire teporem.
Post deserta volens atque irremediabilis ora
Antra petam, tenebras antra et caligine semper
Meras necis; verum unde quies, unde exeat ordo
Lacibus, inque locum noctis aeternaeque solae
Successere, undaeque letes ac pestifer horror.

(2) Neque hic de damnatorum regio diserte agitur, sed de sepulchro vel sede mortuorum. Lugenciosa et notata digna animadversio Maldonati ad *Angias capitis* v. 22: « *ibi* » et cunctis multitudine ejus, in circuitu illius sepulchra ejus. Quasi dicat: Omnes eodem mortis genere, nempe gladio, peribunt. Ita loquitur (Ezechiel) ut si qui eodem modo moriantur, eodem in inferno loco sepelirentur; ut decorat versu sequestri (b), et perinde atque si in inferno sepulchra essent; sicut Christus dixit: *Mortuus est deus, et sepultus est in inferno.* »

(3) Infernus iterum hic regio est vita functorum; comparatur cum aperta voragine mortales omnes ad se alliciente, quemadmodum Prov. XXX, 15, 16: « *Tristis sunt insatrabilia... inferni, etc.* » Hinc dictus hebraice *אֵלֶּיךָ אֶשְׁרָא*, porcare. De vorum infernus, *אֵלֶּיךָ* potestate diligenter scripsit Marius Antonius Delrio adnotatam sacrarum, tagdani 1612 editorum, pagg. 203-230. Legendus quoque Lancelus Priamus, seu Ludovici Antonii Muratori, de imperatorum moderatione in religionis negotio, lib. 10, cap. 12, edit. Pencil, 1741, pagg. 236-244.

(4) Quem eodem aut affini morbo laborasse plerique existimant, Calmetus, *Discursus de morbo Jobi*, putat eum venerari hunc, coadjuvanti malitia, afflictum fuisse. Sed eruditae complices medici pernegant infamem hanc agnitionem utrumque gentium esse animadversum ante extremos annos saeculi a Christo nato decimi quinti.

(b) Quorum data (postea) sunt sepulchra in novissimis huius, et facta est multitudo (collocata est exercitus) ejus per gyrum sepulchri ejus, universi inter ceteros cadentesque gladio, qui dederant quoddam formidinem in terra viventium.

CAPUT XXIV.

De pictura extremi iudicii.

Ut autem inferni inexplicabiles penas, de quo jam egimus, evitemus, clangat in auribus nostris iula *extremi tremendi iudicii*, ubi unusquisque recipiet secundum opera sua (1).

In hoc iudicio arcus, cui Dominus insidet, desumptus est ex Ezechielis verbis (Ezech. I, 26-28, et II, 1): *Et super similitudinem throni, similitudo quasi aspectus hominis desuper. Et vidi quasi speciem electri, velut aspectum ignis, intrinseca ejus per circuitum, a lumbis ejus et desuper, et a lumbis ejus usque deorsum, vidi quasi speciem ignis splendentis in circuitu: velut aspectum arcus, cum fuerit in nube in die pluviae. Hic est aspectus splendoris per gyrum: hanc visio similitudinis Domini. In quem locum pulchre Gregorius (hom. VIII in Ezechielem): « Arcum omnipotens Deus inter se et homines in signo posuit, ut ultra mundum diluvio non deleret, dicens (Genes. IX, 13): Arcum meum ponam in nubibus, et erit signum fœderis inter me et inter terram. Cunctique obdaxero nubibus arcum, apparebit arcus meus in nubibus, et recordabor fœderis mei vobiscum. Unde et in arcu eodem color aquae et ignis simul ostenditur, quia et ex parte est caeruleus, et ex parte rubicundus, ut utriusque iudicii testis sit, unius videlicet faciendi, et alterius facti. »*

Appingunt vero nonnulli genua flectentes Mariam et Baptistam. Quod a multis reprehenditur, inter quos Clichtoveus. Sic enim scribit in septimum fidei articulum: « Neque tunc beata virgo Maria genua flectet ante iudicem, ostendens illi ubera ad rogandum pro peccatoribus; neque beatus Joannes Baptista tunc etiam procumbet ad genua, ut intercedat pro hominibus, quemadmodum pictores depingunt formam iudicii. Sed, et beata Virgo, et beatus Joannes, tunc assidebunt supremo Iudici, ut etiam iudicent mundum tanquam assessores. Tunc enim amplius misericordiae non erit locus, sicut nunc, sed solummodo iustitiae. »

Possent tamen quidam in huius picturae excusationem afferri non incommode rationes; nempe quod Maria et Baptista, et reliqui sancti tunc gratias acturi sint Christo pro adventu regni ejus, et pro aliis innumeris acceptis beneficiis.

Item, quod tunc sancti regabunt pro quibusdam, ut (II Tim. I, 18) det illis Dominus invenire miser-

(1) Quae sit utilitas imaginis ultimi iudicii, eruse, lectae, ex uno exemplo: Bogaris, Bulgariae rex idolatra, vo nationi impense dedit, ea « oblectare se studet... etiam quando otiosus esset domi; idque per animalium pictas figuras. Constructa nova domo, Methodium quendam monachum, arte pictorem, iussit domum illam ornare. Verum, quasi divina quadam providentia ductus, non praescripsit definite quorum et qualia pingeret animalia: verum quaecumque ipse vellet, iussit pingere; terribilia tamen essent, quae pingerentur, ut spectantibus terrorem et metum incuterent. Ille autem, nihil aliud terribilius noscens secundo Christi adventu, hunc ibi descripsit. Cumque iam finita esset illa pictura, conspicuus princeps, ex altera parte iustorum caetum coronari, ex altera vero impios puniri: et a pictore percepta picturae mente, statim propriam egerat religionem... imbutusque divinis mysticis, inextinguita nocte sacrum percepit Baptisma. (Baronius ad an. 845, n. 10, ex Curosalata, Cedrean, etc.)

Non enim cornua e fronte egrediebantur : sed et frons, et nasus, et os, et mentum, radiabant. Ridem itaque nos, et exercebamur Iudaei, quoties Moysen in nostris templis cornuta facie depictum aspiciunt, quasi nos eum diabolum quendam, ut ipsi stulte interpretantur, esse putemus (1). » De eodem sanctus Thomas, ad illud apostoli (II Cor. III, 7) : *Oued a*

[4] Locis Exodi XXXIV, 29, sic habet: «Cumque descendere Moses de monte Sinai, tenebat duas tabulas testimonii: et ignorabat quod cornuta esset facies sua ex conspectu sermonis Domini.» De quo sic disarct Jacobus Bouffierius, pag. 374 Commentarii in Exod.: «*Ignorabat quod cornuta esset facies.* Engubinus (seu Ang. Stenches) hic parum veredocum nostrum interpretem reprehendit, elique errorem in versione impingit, quod verterit cornutam fuisse faciem Moysis, hic versu sequente, et infra versu ultimo: eique errori occasionem dedisse (credit) vocem analogam in hebreo, quæ, diversis punctis lecta, diversa significat: nam קרן Keren cornu significat: קרן Karan, radiare; quomodo in hebreo legitur, et septuaginta hanc dubie legerunt, qui verterunt, *Glorificatus fuit aspectus faciei ejus*: et hinc etiam natum errorem plicterum, qui Moysen cornutum pingunt. Sed solus, dum nitulum sapere vult, solus fallitur Engubinus; non eam interpres noster legit קרן Keren, sed קרן Karan, ut satis indicat, quia per posterum legit, *cornuta esset*: si autem legisset קרן Keren, verendum illi fuisset: *ignorabat quod cornu facies sua*. Doctore Engubinus, ad reprehendendum pronove, non animadvertit קרן Keren et קרן Karan significatione convenire: ut talia קרן Keren ex cornu significat

קרנן significat radios quasi cornu emittere, ut ipsemet
 rabbi Salomon, radios hoc cornu magnificentie appellans,
 Pagninus, Forsterus, Cajetanus, Lipomanns, Tyrannus, Alu-
 biasis, hebraice periti vel hebraice peritis usi, exi-
 ciant. Adde vero, sicut magna radiorum et cornuum est affinitas,
 prout et pictores in sole, et Salvastis nomine expriment, ita
 et verbum illud קרנן *Karnen*, non tantum significat, in
 morem cornuum radiare: sed etiam, cornua, crassa nimirum
 illa et ossea, emittere. Sic psal. LXXVII, vers. 52, vilius
 dicitur קרנן *Karnin* cornua producents. Contra vero Ha-
 boeme III, vers. 4, ubi nos habemus, cornua in montibus ejus,
 hebraice: קרנן *Karnafin*, rabbi David, rabbi Abraham, rabbi
 Salomon splendores interpretantur apud Pagninum; quos et
 Pagninus sequitur, pro cornua, splendores vertens. Quia
 et Nomines in Dionysiacis solem vel phœbum *אוראקל* nomi-
 nat; quidni a radiis? Et in leodicensi mea patria, cum sol
 subito minus desinit, dicitur cornu retrahere (α). Et vero
 quid minus radii per metaphoram ab Hebraeis cornua vo-
 cantur, quam a Grecis digiti dicuntur? Unde et *אוראקל*
 hic, Aurora roseis digitis *אוראקל* vel *אוראקל* *אוראקל*
 interpret, a figura digitorum vocatur. Et idem Ho-
 merus solem a multitudine radii cum *אוראקל* *אוראקל*
 vocat. Vel cor minus radii cornuum nomine censentur,
 quoniam sagittarum. At constat solis radios a Lucretio dici
fulgida tela dici, et Apollini ois radiorum vim arcum cum
 sagittis attribui. Bursium cor minus hi radii cornua appellentur,
 quam pennæ, squidem et *אוראקל*, IV, n. 2, pennæ
 solis pro ignis radiis ponuntur? Et ut Engulsius intelligat
 hinc non esse Hieronymi errorem, sicut quæ ipse Hierony-
 mus habet in Amos cap. VI: in Ezechie, inquit, *אוראקל*
אוראקל et *אוראקל* editionem legimus: At *אוראקל* necessarium
 quæ cornuta erant species radiis ejus. Non solus igitur Hiero-
 nymus, sed et Aquila sic hebraicum vocem vertit; quos
 duos in hebraice lingue peritis nemo equus aestimator
 non Engulsi præstulerit. Addit autem et Hieronymus ita
 ad eum in hebraeo, nimirum quia et hoc, ut ostendi, vox so-
 lis, hebraice. Non est igitur cor Engulsius existimet bo-
 vina vel artemia cornua a nostro interprete Moysi appingi,
 vel radios, quæ cornuum speciem præferrent, &

ministratio mortis, litteris deformata in lapidibus, fuit in gloria, ita ut non possent intendere filii Israel in faciem Moysi propter gloriam vultus ejus. Sic habent verba ejus : « Apostolus argumentatur ex hoc, quod habetur, Exodi XXXIV, ubi littera nostra habet, quod Moyses habebat faciem cornutam, ita quod non possent, etc. Alia littera habet faciem splendidam ; quod melius dicitur. Non enim intelligendum est eum habuisse cornua ad litteram, sicut quidam eum pingunt : sed dicitur cornuta propter radios, qui videntur esse quasi cornua (1).

Quod ad tabulas ejus attinet, rectissime pictores, sententiam sequentes, quæ in Ecclesia (*Catechismus parochorum*) celebris est, in priori tabula ponunt tria præcepta Deum concernentia: in altera, reliqua sex. De quo Augustinus questione 71 super Eodem, et concione prima in psalmum XXXI (2). Scio

menne conspersos (relevés ou retrouvés en poignées... et aceses de poudre d'or). E variis, que fulgurante luce expositio-
nal profert, argumentis, nullum alacris ponderis apparet,
hoc uno excepto: Josephus ait ex terminis expressis
que deus de se miris portavit, his ceteris longe, et
oculorum grandis sunt iuxta de lea seuer de poudre d'or,
dant felicitatem etiam seos, in margine catur
Joseph. antiq. Jud. lib. VIII: reges et gentes ad talia alia
interfuit, sed alia, et alia, et alia, et alia, et alia, et alia, et alia,
itaque, et alia, et alia, et alia, et alia, et alia, et alia, et alia,
oculorum grandis sunt iuxta de lea seuer de poudre d'or,
dant felicitatem etiam seos, in margine catur
Joseph. antiq. Jud. lib. VIII: reges et gentes ad talia alia
interfuit, sed alia, et alia, et alia, et alia, et alia, et alia, et alia,
itaque, et alia, et alia, et alia, et alia, et alia, et alia, et alia,

(1) *Herbanus Maurus* bina *Mosis cornua* refert ad duo Testamenta; «*Sermo quippe legis, inquit libro IV in Erosi cap. XXI, operum t. II, p. 167, habet scientie gloriam, sed secretum: habet et cornu duorum Testamentorum, quibus contra degmata falsitatis incedit armata.*» Unde colligas, nonne saculo, receptum fuisse morem illum sculptendi ac pingendi sancti legislatoris. Frequens fuit in choris ecclesiarum ejusdem statua geminis tabulis aut pectus gestantis. Erat illa pro pulchro, ad quod prophetie cani solebant, cum in aliis pulpitis, ut fit etiamnum, caneretur epistola et Evangelia. Superest eadem statua in variis ecclesiis: «*sed, ex canonicorum ignorantia, aliis usibus deputatur,*» inquit *Lazarus Andreas Boesquillot, traité de la liturgie sacrée, t. p. 78, 79.* Sic etiam aquila arca, Joannis evangelistarum corymbi symbolum, et Evangelio canendi destinata, nunc naturalis lectioibus adhiberi solet. Ceterum excogitata sunt ejusmodi pulchra, post extractos vae- grandes illos ambones, universum chori faciem operientes, quorum utique inordinatus erat assensus, ac descensus. Primitus enim temporibus, ex ambone evangelia, epistola, prophetie, haecque plurima populo vel praelegebantur, vel perhibebantur.

(2) *Dealogum veteres aliorum alii dividere* : Josephus Antiq. lib. III, cap. 6 : « In laque arcam repositus Moses tabulas, decem præcepta continentes : in utraque quina, et in singulis paginis duo cum dimidio. » Pline, libro de *Dealogo*, ante medium, ex versione Sigismundi Geselei, edit. Lugdunensis 1553 pagg. 652, 653 : « In quibus dividuntur [decem præcepta] inscripta duabus tabulis. Prior quinarum... de monarchia loquitur, qua mundus regitur : de statutis, simulacrisque, et ad genus humanitas operibus : de non assumendo in vultu Dei hominem : de observatione religiosa diei septimi : de honorandis parentibus et amicis et singulis. Itaque una hæc tabula incipit a Deo, Patre Conditorque rerum omnium : desinit in parentes, qui ad illum imitationem gignunt pietatem. Alter quinarum ex interdictis constat : vetas adulterium, homicidium : furtum, falsum testimonium, concupiscentiam. » Sic et Irenæus, libro II *adversus hæreses*, cap. 42, edit. oxoniensis 1702 pag. 167 : « Unaqueque tabula, quam accepit [Moyses] a Deo, præcepta habet quinquæ. » Contra Origines, *contra Celsum* III, in *Erasmiana* XX, coluicis u. 114 (c. 100), pag. 157 : « Si eo modo dirigitur, uno et æs in superioribus

sectarios, qui contradictionibus gaudent, dum initio Gensiani Anterpiam ingressi, tumultuabantur, non solum contra catholicos, sed et contra se mutuo, de harum tabularum pictura, acriter verbis contendisse. Verum evanuerunt ibidem eorum cogitationes. Quare, nec referendo, nec refutando, eorum pugnantes contradictiones attingam.

DE SYMBOLI APOSTOLICI IMAGINE SCHOLION.

« Imago symboli ab apostolis editi, in qua suus cuilibet apostolo articulus adscribitur, fundamentum aliquod habet in his Leonis Magni verbis, epist.

pronuntiatione distinctivum, integer decem mandatorum numerus apparuit. Est ergo primum mandatum: Non erit tibi alii dii præter me; secundum vero: Non facies tibi idolum, neque ullam similitudinem, etc. » Origeni consentit Clemens Alexandrinus, *Stromatum* libro VI, edit. Lipsiensis 1768 pag. 687, A: « ὁ δὲ εἰκόνος ἀνάστασις τοῦ θεοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ. Id est, « Quotum autem sequitur præceptum de honorando patre et matre. » Qui tamen ante tria tantum præcepta numeravit, et decimum docet (pag. 688, B) esse « de omnibus cupiditatibus. » Consentit quoque Ambrosius, in caput VI *epistolæ ad Ephesos*; item Procopius et Hesychius, ambo in caput XX *Exodi*; qui omnes quatuor præcepta collocant in priore tabula, sex in posteriore. Commodior apparet Augustini distributio, quam latini prope omnes approbant. Ea concine separat charitatem Dei, et charitatem proximi, in quibus, Domino teste *Matth.* XXII, 36-40, « universa lex pendet; et propheta: » cumque, omnium consensu, miccha et furtum duobus veteretur præceptis, par est, itidem duobus, scelorum eorum desideria vetari; quod ista distributio observatur. Habet eam Augustinus locis a Molano designatis: et libro XV, *contra Faustum manichæum*, cap. 4: « Quæ duo præcepta (dilectionis Dei, et dilectionis proximi) sunt decem: tria pertinent ad Deum, et septem ad proximum. » Tum *Consej.* lib. III, cap. 8: « Vivitur male, adversus tria et septem, psalterium decem chordarum, decalogum trium, Deus altissime et dulcissime. » Rursum *Tractatu 5 in Joan.*, ante fin.: « Non accipies in vanum nomen Domini Dei tui, et nobis præcipitur; quod est secundum præceptum. » Ergo ista: « Non facies tibi sculptile, etc. » *Exodi* XX, 4, 5, 6, Augustinus non habuit pro præcepto, sed pro accessione primi præcepti; quod etiam observat, et amplectitur Hugo Grotius, *Poli pro Pace*, edit. 1643 pag. 104, accessionem istam sic exponens: « Tu, Israelita, ne facito tibi ullam effigiem eminentem (Id enim est עֲבֹדָה) quod simulacrum sive astri alcajus, sive animalis, volucris, terrestri, aut aquatici. Quod si et alius tale simulacrum fecerit, tu certe neque corpus tuum coram eo flectito, neque vicinas, neque libum, neque vina apud id offerito.... præcepto (seu præcepti primi auctori) sic secundum verba et usum explicato, videt quilibet id esse positum, et ex eorum genere, quæ Israelitas quam longissime a ritibus vicinarum gentium arcebant; quo magis a superstitione earum sibi caverent.... In Evangelio nihil nobis de imaginibus præceptum est: sunt ergo licita ea omnia, quæ non natura ipsa, et recta ratio docent esse illicita; quale est pro imaginem exprimere velle naturam Dei, quæ est inconspicua: aut etiam imagines alloqui. » Quod autem Lutheranus et calvinianorum plerique dictum auctarium voluerint alterum esse præceptum, hoc idem factum ab illis, ut sanctorum imagines cum idolis gentium, et imaginum cultum una cum idololatria prohibita a Deo fuisse, orbi persuaderent.

3. Typographi, quod nullum habeant sanctis adscriptum, qui artem suam (recentius inventam) sit professus, *pabros* alios alibi sibi ad-civere: Franci, Lothareni, Leodienses, *S. Joannem* in ferventis *olei dolio* posuim, olei oleum, quo ipsi utuntur ad conciliandum typis ulorem: Mechlinienses, prophetam *Daniellem*, litteras occultas Balthassari interpretatus; Lovanienses, *R. Lucian*, Evangelii et Actorum apostolorum scriptorem: Bruxellani, *S. Hieronymum*, Gandavenses et Antuerpiani *S. Augustinum*, ut insignes scriptores. Convenire omnes possent in sanctum prophetam et legislatorem *Maysen*, cuius commemoratio fit in Martyrologio romano prid. non. septembris. Is enim et typographorum omnium, qui ad nos pervenerint, vetustissimus est: et inscriptus, sit inscriptus, Dei digito legis tabulas accepit; quod non parvam habet cum arte typographica similitudinem.

XXXVII ad Pulcheriam Augustam: « Ipsius catholici symboli brevis et perfecta confessio, quæ duodecim apostolorum totidem est signata sententia. » Quamquam ita hæc intelligi possint, ut solummodo significetur, quot apostolos, tot esse ipsorum symboli articulos. Ad idem probandum attulere nonnulli *sermones duos*, olim Augustini nomine inscriptos: at benedictini editores utrumque velut supposititium in appendicem suam rejecerunt, ubi locum occupant 240 et 241. »

CAPUT XXVI.

De communi sanctorum (1) pictura.

Restant communes sanctorum picture. Et primum pinguntur cum corona in capite, quia perreperunt immarcescibilem coronam gloriæ et vitæ, quam re-promisit Deus diligentibus se (*1 Pet. V, 4; Jacobi I, 12; Apoc. II, 10*).

Lumen additur, et radii quidam ignei, e capitibus eorum in modum circuli undequaque emicantes, juxta illud (*Matth. V, 14*): *Vos estis lux mundi*, Pulchre Durandus (*Lib. I Rationalis*, cap. 3): *Omnes sancti pinguntur coronati. Justi enim accipient regnum decoris, et diadema speciei, de manu Domini (Sap. V, 17)*. Corona autem hujusmodi depingitur in forma scuti rotundi, quia sancti Dei protectione divina fruuntur. Unde cantant gratulabundi (*Psal. V, 13*): *Domine, ut scuto bonæ voluntatis coronasti nos*. In dictum autem psalmi locum sic commentatur sanctus Thomas Aquinas: *Innuit Psalmista, quod voluntas Dei bona est, sicut scutum, contra omnia mala; secundi Regum cap. 25: Dominus scutum et robur meum. Vel, est hic, ut scutum protegens: in patria vero, ut scutum coronans*. Consuetudo namque fuit Romanis antiquis in scutis rotundis, et in illis habebant spem victoriæ: vel, quando triumphabant, illorum scuto utebantur in corona. Et inde sancti pinguntur cum scuto rotundo in capite; quia, de hostibus adepti triumphum, scutum rotundum, ad instar Romanorum, gerunt in capite, pro corona.

Vicinitatem Christi corona per crucis figuram, a coronis sanctorum distinguitur. In Italia tamen, et potissimum Romæ (quod etiam in imaginibus inde allatis observavi), Deo Patri appingitur scutum trian-

(1) Fredericus Borromæus, de *Pictura sacra* lib. II, cap. 2: « Sanctorum... nominibus, inscriptionibusque corruptela nuper... irrepsit, minime, ut arbitror, admittenda. Siquidem, repudiata sancti appellatione, hæc voce passim diu nuncupantur. Pro sancto Sebastiano, sancto Laurentio, divum Laurentium, divumque Sebastianum scribunt, sculptunt, sive lucidunt: idque faciunt, tanquam contaminandæ linguæ latine religione ac metu. Quæ sane lingua poterat absque puerilibus hisce ineptiis exerceri, si nihil aliud obstatet. Vox ista divorum, præterquam quod inanibus diis et imperatoribus addi solita sit, rectius erit, in appellatione sanctorum, titulum custodire eum, qui, cum proprio et suo, semper sua est Ecclesia, *sanctumque Sebastianum, et sanctum Laurentium* simpliciter et innoxie nuncupare. » Vera hæc: et eos, qui pro sanctis dios appellant, damna e non ausim. Nam ultimum hoc vocabulum etiam quibusdam in conciliis adhibuit invenio: et iniquissimum est, non elegantius adfectatoribus solum, sed vulgaribus etiam scholasticis, *divum Thomam* scribere. Oblitus hæc suæ dicitur Borromæus, libro I, capite 9, *Divum Joannem*, et libro II, cap. 8, *Divum Clementem*, nuncupat.

gulare, quod significat fidem sanctæ Trinitatis, ut interpretatur, ad psalmum quintum, anonymus Psalterii interpres (1).

Animadvertendum est etiam quod huiusmodi corona nemini debeat appingi, nisi iis quos Ecclesia canonizavit, sive coronavit; hoc est, iis, quos Ecclesia habet pro sanctis.

Pinguntur palmæ in manibus propter illud Apocalypsis (VII, 9): *Palmæ in manibus eorum*: et illud Psalmistæ (Psal. XCI, 45): *Iustus ut palma florebit*. Significant autem palmæ victoriam. « Hinc est, ait Durandus, qui floruit anno 1286, quod qui de Hierosolymis veniunt, palmas in manibus ferunt, in signum quod illi regi militaverunt, qui Hierosolymis cum palmis honorifice receptus est: et postmodum, ibidem cum diabolo pugnans, victor exstitit: et cæli palatium cum angelis triumphans intravit. » Commodè etiam per palmam et alia quedam intelliguntur. Erasmus enim, exponens psalmum *Beatus vir* (Tomo V operum): *Palmeta*, inquit, martyribus tribuantur, quod hæc arbor perpetuo vireat, et omnium sola, imposito onere sursum nitatur, et fructum ferat longe suavissimum. Sanctus Augustinus attendi quoque (In cap. XXIX Job, tom. IV, et in psalmum LXI, tomo VIII), palmæ celsitudinem et rectitudinem: quodque radicem asperam habet in terra, sed comam pulchram sub cælo.

SUPPLEMENTUM

AD LIBRI IV CAPUT XXVI.

DE CORONA SANCTIS APPINGI SOLITA,

Ex Anselmi Solerii, seu Theophili Raynaudii, Libro de Pilco, sect. XVIII (Edit. Amstel. 1671. p. 358-379).

« Quod... hic exponendum suscipimus; spectat ad tegmina, quæ passim videmus apponi capitibus sanctorum in picturis ac statu. Passim quippe exhibentur capitibus umbella radiante operis, veluti scuto fulgente contextis. Essequæ hoc tegmen sanctis peculiare usus docet. Nam quod Allemannus in *dissertatione de lateranensibus Parietinis, cap. 9*, negat eam esse sanctitatis notam, difficile suadetur. Et quod unum opoponit, de imaginibus Constantini et Salomonis, quorum neuter est probatè in romana Ecclesia sanctitatis, facile enodatur. Nam Constantinum Græci passim, et Latinorum plerique, habent pro sancto. Salomonem quoque S. Anbrosius disertè sanctum nominat, cui omnino multi, ejus poenitentiam habentes ratam, sunt adscripti. Itaque ex ea sententia potuit orbiculatum diadema appingi Romæ Constantino, iis locis, quos notavit auctor operis de *Sanctitate illyriana*, cum de Constantini rebus disserit. Et ex eodem sensu, Romæ in sacello S. Sylvestri, ad ædem SS. quatuor coronatorum, potuit Salomon eo orbiculato diademate insignis exhiberi, tanquam sanctus in eorum qui sic exhibebant sententia.

(1) Quem hodie novimus esse Michaelen Alganum, sive Anganum, ortu Bononiensem, professione carniarii, ordinis sui ministrum generalem anno 1579 electum, mortuum an. 1103 die 16 aov.

De hoc ergo capitis sanctorum tectorio, Josephus Scaliger, in *Catalecta Virgilii, pag. mihi 476*; approbante Henrico Salmuthio in *notis ad Panciroli vetera deperdita, cap. de Fibula*, existimavit, aliud non esse, quam *πυλωον*, sive umbellam lunatam, capitibus statuarum impositam apud ethnicos, ne avium stercorebus inquinarentur. Quod damnum sibi ab albis corvorum stercorebus imprecabatur Iloratianus Priapus. Adducit in eam rem Scaliger locum Aristophanis in *Avibus*, ubi Scholiastes ita expressit hanc vocem; tamen si (quod notavit Henricus Stephanus in *Thesaurο, V. Πυλωον*) apud Aristotelem, Polybium, Hesychium, et alios, vox illa non sonet quod ex Aristophane præmisimus. Hunc usum, brevi umbella contegendi statuarum capita, a statu exstantibus, ad imagines, pictorum errore et catholicorum (scilicet) ruditate, transisse, pronuntiant prædicti sectarii, suggillantes Ecclesiam, quæ, tanquam honoris causa, approbet, vel sinat apponi super sanctorum capita, quod a Gentilibus inductum primo est ad avertendam idolorum suorum iniquationem, per avium stercorea.

« Negari non potest, quin aliquando patres ethnicis exprobraverint eam simulacrorum fœdationem per avium stercorea. Lactantius, II *Instit.*, cap. 4, aves, quas ethnici terrore falcis, alteriusve Priapo adjuncti, abigi existimarent, simulacro illi librefacto ac cæteris insidere, et ibi nidificare, sordescque egerere, subsannans dixit. Arnobius item *lib. VI*: « Non videtis sub istorum simulacrorum casis, stelliones, sorices, mures, blattasque lucifugas nidamenta ponere, atque habitare? Spurcitias hæc omnes, atque alia usibus accommodata conducere, seminosi durities panis, famis ossa in spem tracta, pannos, lanuginem, charutulas, nidulorum in molliem scilicet, et miserorum fomenta pullosum? Non in ore aliquando simulacri ab araneis ordiri retia, atque insidiosos casses, quibus volatus innectere stridularum possint, impudenciumque, muscærum? Non hirundines demque, intra ipsos ædium circumvolantes tholos, jacularier stercoreis plenas, et modo ipsos vultus, modo numinum ora depingere, barbani, oculos, nasos, atque omnes partes, in quascunque se detulerit deonerati proluviis podicis? Erubescite ergo vel sero: atque ab animantibus multis vias rationis accipite: doceantque vos eadem nihil numinis inesse simulacris, in quæ obscena dejicere neque vitant; leges suas sequentia, et instincta veritate naturæ. » Eo igitur spectasse vult Scaliger operculum illud, capitum statu appositum, ut arceretur inquinatio ab avibus; et inde manasse ad christianos abusionem, similis tegminis capitibus sanctorum, non expressis tantum, sed etiam pictis, apponendi.

« Hoc stereoreum spurciloquium procul amandandum est. Neque enim vel ethnici tegmen statu imposituere ad abigenda ab avibus conspurcamenta; vel ullus catholicorum cogitavit unquam de hac capitis sanctorum tutela, ad arcendas sordes ab avibus prætervolantibus aut insidentibus. De ethnicis res est perspicua; quia, si id intendissent, oportuisset

eos non summo duntaxat vertici tegmen adhibere, arcens avicularum saeculentias: sed etiam toti faciei, ac reliquo corpori inducere aliquid aptum tegendo simulacro, quod undecumque conspurcari contingebat, ut modo ex Arnobio audivimus. Deinde, ut notavit S. Ildorus, *lib. XIX, Orig., cap. 51*, ethnici circellum illud dixere Nimbium. Id quod etiam habet Servius ad illud terti *Aeneidos*:

Et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.

Idem habet ad *librum II, ejusdem operis*, ubi de Pallade Tritonia, quae summam arcem jam insederat, nimbo effulgens, et Gorgone sevea. Spectabant ergo, in eo circello adhibendo, ethnici expressionem nimbi effulgentis, ut aetherium et caeleste quippiam insinuant: non autem ut spurcitas a quibuslibet prohiberent. Quomodo vero umbella superponi potuit, aut debuit, ad avertendas sordes a capite statue, in illo idolo, quod S. Augustinus, *Tract. VII, in Evang. Joannis*, ait fuisse pileatum? Idolum quippe fuisse constat, quia habebat sacerdotem; et ita recte agnoscunt ad eum locum Lovanienses. Qui, quod *paleatum* putant legendum, id est, e paleis contextum, vel paleis opertum, non consonat cum vetustis codicibus: ut nec lectio ingesta ab aliquibus, qui volunt legi, *paleatum*, id est, caelum, ex usu quorundam Latinorum, de quo D. Augustinus, *lib. VII de Civitate Dei, cap. 8*; ita ut sensus sit, sacerdotem palati, id est, Dei caelestis Afrorum, seducere simplices; fingendo, bene Deo suo cum Christo convenire. Qua ratione, idolum, de quo D. Augustinus agebat, non fuisse pileatum. Sed, ut dixi, ea lectio dissonat omnibus antiquis codicibus, qui constanter legunt *pileatus*, vel, per librarii errorem, *pilleatus*. Capiti itaque idoli pileati non timebatur conspurcatio per aves; ac proinde non eguisset ad eum finem umbella Scaligeri: sed aliquis alius erat usus operculi, statuis numinum apud ethnicos appositus. Liquida vero praesertim est inanitas scaligeriani commenti in imaginibus, non exstantibus sive eminentibus, cujusmodi sunt imagines pictae, quibus ridicule apponeretur hujusmodi aliquid capitis tegmen. Accedit quod, in templis rite observatis, non plus timendum fuisset capitibus idolorum a stercoribus avium, quam nunc timeamus operculis capitis nostrarum statuarum sacrarum; quae opercula quis unquam questus est conspurcari ab avibus?

Quod ergo notavit Laxius *lib. IX Commentar. Reipub. Rom., cap. 19*, apponebant ethnici statuarum capitibus circulum, specie dimidia sphaerae, tanquam coronam. Sic enim in hanc rem philosophatur, describens varias formas statuarum: « Cum aethenea sphaera statue, ut hodie simulacra sanctorum exprimentur, supra quorum capita circulus semisphaeram referens necebat; quod et ipsum erat coronationis statuarum genus, à christianis postmodum receptum, et simulacris, quae martyribus et sanctis Dei, ob merita in religionem, ponebantur, impositum. » Meminit Marcellinus *lib. XVII, de obelisco e Thebis Romam perlato a Constantino*, sic locutus:

« Per arduum inane protentus, d'aque pensilis, hominibus millibus multis tanquam molendarias rotantibus metas, cavea locatur in media: eique sphaera superponitur aethenea, aureis laminis nitens; qua confestim vi ignis divini contacta, ideoque sublata, facies imitamentum in figura aereum, iidem in auro imbraciatum, veluti abundantis flamma eudentis. » Idem *lib. XXV, sub finem*: « Antiochiam venimus, ubi per continuos dies, veluti offenso numine, multa visabantur et dira, quorum eventus fore luctuosos gnari rerum prodigialium praecinebant. » Nam Maximiani statua Caesaris, locata in vestibulo regiae, amisit repente sphaeram aeneam, formatam in speciem solis, quam gestabat. » Ad hujusmodi coronas, sive solares, quibus majores nostri sanctos Dei expresserunt, aludat etiam Velleius Paterculus, his verbis de Octavio Caesare scribens (*lib. II, n. 60, edit. Lugduno Bat. 1653, pp. 193, 194*): « Cui adventanti Romam immanis amicorum occurrit frequentia. Et cum intraret urbem, solis orbis super caput ejus, curvatus aequaliter, rotundatusque, in colorem arcus, velut coronam tanti mox viri capiti imponens, conspectus est. » Et sic patet causa (concludit Laxius), quamobrem in hodiernum diem sanctorum imagines cum tali semicirculo et pinguntur et sculptuntur. »

Prædictum ergo morem ethnicorum pie imulatam esse Ecclesiam, sanctorum capitibus radios aut coronas superponentem, censet Laxius. Neque enim refugit Ecclesia, sicuti deprehendit inter sordes ethnicismi aliquid honestum et utile, exprimere illud imitatione: vel potius ab iniquis possessoribus repetere ea, quibus illi abutebantur, et in usum pium convertere; quod multis exemplis illustrat Baronius ad annum Christi 44, *sub finem*, et Martinus a Roa (*lib. de die Natali, cap. 1*).

Teguntur itaque sanctorum capita tectorio referente coronam gloriae, qua potiuntur. Si enim reductibus et navigatione imponebatur corona salutis, de qua Paschalius, *lib. II de Corona, cap. 9, sub finem*, quanto justius coronantur sancti, tot perfuncti periculis in hujus vitae mari? Plane haec est *corona felicitatis*, de qua idem *lib. VII, cap. 7 et corona gloriae*, ac *diadema speciei*, apud Isaiam: nec non corona, cruci olim circumpingi solita, ex S. Paulino *epist. 12*; ad quem locum multa et bene Rosvedius. Significabat autem ea crucem cingens corona posteriores glorias, ad quas per crucem pertingitur. Et quia umbella capitis sanctorum, caelestem coronam significat, idcirco ea corona appingitur radiata, ut insinuetur gloriae splendor, quo sancti potiuntur ex Dei visione, et perventione ad optatam requiem, post labores. Sicut enim plerisque sanctorum, jam ex hac vita, dum in tantis tenebris reptant, facies radiavit, perspicuo argumento splendoris interni (ut variis exemplis declarat Bosius, *lib. XV de Signis, cap. 5*, estque manifestum de Moyse, cujus facies cornuta, id est radians, visa est, ex consortio et familiaritate cum Deo): ita lisdem sanctis, in plena jam luce constitutis, merito appingitur ea gloriae emphasis, quae

capitibus coronatis et radiatis continetur. Et vero fuisse deitatis tesseram quandam, radiare tempora, et habere coronam radiatam, de Ethnicorum etiam sententia, tradit Dausqueius ad lib. III. *Silii Italici*, ad illum versum :

Sideri juxta radiabant tempora nati.

« Ubi observat, Domitianum assectatorem deitatis, capite radiato (quod deorum insigne erat), pingi ac effingi amasse, ut ex antiquis nummis docet. Ejusdem vanitatis Persarum reges insimulat Petrus Chrysologus, *Serm.* 20, tractans dictum Apostoli, *Rom. XII* : *Nolite configurari huic saeculo*. Ait enim, vetari prae cetera ab apostolo : ne simus ut Persarum reges, qui, subjecta nunc pedibus suis sphaera, ut polum se calcare per vias mentiantur : nunc, radiato capite, ne sint homines, solis resident in figura : nunc, impositis sibi cornibus, quasi viros se esse debeant, effeminantur in lunam : nunc varias velut siderum sumunt formas, ut hominis perdant figuram, et non nihil supernae claritatis acquirant. Vallaris item corona erat radiata, ut ex Livio, *lib. X et XXX*, habetur. Quare corona radiata perbellae quadrat in sanctos, vallum mortalitatis magno impetu ac violentia transgressos.

« Ceterum minus apte Troilus Malvetius, *lib. de SS. Canonizatione*, *lib. I, cap. 19 et 20*, distinguit inter radias et coronam : sive (ut vocat) *diadema* ; affirmans, radios appingi beatis, iis scilicet, quorum aeterna felicitas nondum est ecclesiastica vindicatione plane comperta : coronam vero tribui sanctis, id est, iis, qui donati sunt canonismo. Quam, minus congruam, beatorum et sanctorum distinctionem, nullo usu probatam, emulat idem auctor grammaticali ineptitudine, qua cum sanctorum coronam *diadema* dici supponens, addit nomen esse ductum a *dia*, quod est *duo*, et *dema*, quia caris perfecta rotunditate, ob dimidietatem circuli adeptam. Has notationis insulae gerras, grammaticis convertendas et erentilandas permitto.

« Maluere alii umbellam, capitibus sanctorum superpositam, interpretari scutum seu clypeum. Quo pertinere potest, quod (narrat) Paulinus, describens extrema S. Ambrosii tempora, cum, dictante S. Anthonio, Paulinus ipse exciperet ultimam, ideoque incompletam, lucubrationem ejus in *psalmum XLIII* : « Subito, in modum scuti brevis, ignis caput ejus cooperuit : atque paulatim per os ipsius, tanquam in domum habitator, ingressus est : et facta est facies ejus velut nix : postea vero reversus est vultus ad speciem suam. » Symbola haec erant sanctimonio B. Ambrosii, et afflatus Spiritus Sancti. Dimissis vero ceteris, insistamus scuto, quod capiti hominis Dei visum est incubare. Neque abs re sanctorum capitibus impositus clypeus dicitur, quia sancti Dei protectione divina fruuntur : unde cantant gratulabundi : Domine, ut scuto bonae voluntatis tuae coronasti nos. Verba sunt Guillelmi Durandi, de hac sanctorum umbella disserentis, *lib. I Rationalis*, *cap. 3*, *ARAR.* 29, idemque habet S. Thomas, nisi quod

scutum denique reducit ad coronam, distinguitque de scuto. Tractans enim illud *psalmi quinti Domine, ut scuto bonae voluntatis tuae coronasti nos*, cum previnisset bonam Dei voluntatem esse velut scutum contra omnia mala, addit : Vel, est hic, ut scutum protegens, in patria vero ut scutum coronans. Consuetudo namque fuit Romanis antiquitus, uti sentis rotundis, et in illis habebant spem victoriae : et, quando triumphabant, illomet scuto utebantur, ut corona. Et inde sancti pinguuntur cum scuto rotundo in capite ; quia, de hostibus adepti triumphum, scutum rotundum, ad instar Romanorum, gerunt in capite pro corona. Dicit ergo : scuto bonae voluntatis tuae coronasti nos ; quasi dicat : pro scuto coronationis nostrae, habemus bonam voluntatem tuam, quae nos hic defendit, et ibi coronat. Subscribit ad eundem *psalmi V, versiculum* Ayguanus et Molanus *lib. IV de Imaginibus*, *cap. 26*.

Scriptor per omnia eruditus, Laurentius Pignorius in *tabula Isiaca expositione* (*pag. mibi 23*), hodiernum diadematis nomen penes solum Deum et sanctos locum habere demonstrans, quorum beatis caelestibus appingatur, rationem reddit ex usu antiquo orbem capiti circumscribendi, venerationis ac majestatis indicem. Observasse namque se ait, imperatoribus, quos supra mortalitatem elatos statuebant, provincis item ac urbibus primariis, et deorum animalibus circumpositum hujusmodi orbem. Domitiani radiatam caput Plinius in *Traiani Panegyrico* subasannat. Erat autem id Statii pro Domitiano victim ; sic enim accipit Bernartius illud ex *I Thebaidos* :

Ipse tuis alte radiantem crinibus arcum
Imprimat.

« Adulatur enim Papinius Domitiano, cui ex insano veterum usa principum status apponendi quae sunt deorum propria, arcum radiantem, id est, coronam radiantem, apprecatur ; qualis Augusto apponita est, ut nummi plerique docent. Suetonius item in *Augusto* his verbis suffragatur. *Sequenti nocte, statius videre rimae est filium, mortali specie ampliore, cum fulmine ac sceptro, exuvisque Jovis optimi maximi, ac radiata corona*. Antonini et Constantii numismata, quae exhibet Pignorius, tali circulo circumdata capita praeferrunt. Justiniani et Theodora Augusta imagines, Ravenna in aede S. Vitalis hodieque musivo opere residuae, eodem circulo ambiuntur capita. In *Notitia utriusque Imperii*, et in *Tabula itineraria* per M. Velsorum edita, visuntur provinciarum et urbium imagines, sic diademate. Eademque specie exhibetur pater, quem Aeternitas manu gestat, in antiquo nummo Faustinae Augustae. Aegyptii cum orbem summo capiti simulacrorum suorum circumdabant. Ab illis id mutatos Romanos, et, habita decoris ratione, variasse, quod capiti, cui divinum quid inesse putabant, eo situ corona aptaretur, conjectat Pignorius : addens eam ornatum, insequentium principum moderatione, tactoque omnium consensu, Deo et sanctis ejus in totum cessisse, relicto antiquo *diadematis* nomine.

Absunt ita a stercoribus Scaligeri sectarii, de sanctorum umbella, cogitationibus quam longissime.

CAPIT. XXVII.

De communi apostolorum pictura.

Patriarchæ et propheta pinguntur, ut notat Guilhelmus Durandus (*lib. I, cap. 5*), cum rotalis (1) in manibus, nempe quia ante adventum Christi fides figurative ostendebatur, et quoad multa ad se implicita erat (2).

Apostolorum vero chorum in templis frequentem esse non est mirum; nam istud præfiguratum fuit. Unde auctor Catene in Genesim (*III Reg. VII, 23, II par. IV, 3, 4*): « Salomon in mari æneo posuit duodecim boves. Si tunc licuit duodecim boves sculptere, cum magis esset de idololatria timendum, cur non licebit duodecim apostolos pingere, quorum illi duodecim boves figuram gerebant? » et Beda (*de templo Salomonis, cap. 19*): « Si licuit duodecim boves facere, qui, mare superpositum ferentes, quatuor mundi plagas terni respicerent: quid prohibet apostolos depingere, viva, ut ita dixerim, præ oculis omnium pictura (3)? »

Pinguntur autem apostoli simplici habitu palliati. Pallium enim quale fuerit, satis patet (ut post Rhenanum Pamelius annotavit) tum ex picturis sculpturisque superioris vestis apostolorum Christi, quæ etiamnum exstant, tum ex libro Tertulliani de Pallio, qui, cum christianus factus reprehenderetur, quod, toga rejecta, pallio vestiretur, pallii simplicitatem et facilitatem commendavit; quod unico circumjecto corpus operiet, nec artifices sit opus, qui rugas formet, et inde deducat in tibias; addens quod togæ plus læserunt remp. quam loriceæ, et e contrario pallio nihil aliud curæ sit quam ne curet. Postremo, pro defensione simplicitatis christianorum docet non modo philosophiam, sed etiam artes alias pallio vestiri.

Pinguntur quoque apostoli a nonnullis nudipedes; quod docti etiam quidam videntur probare. Sanctus enim Bonaventura habet epistolam (*Tomo I Opusculorum, fol. 500*) de eo quod Christus et apostoli et discipuli ejus incessanter discalceati. Sic Gregorius Nazianzenus (*Oratione I de Pace*), inter exercitia monachorum, ponit pedes nudos, apostolicisque similes (4). Et Conradus Brunus (*Capite sexto*): « Legi-

(1) Seu voluminibus, libris convolutis, gallice des rouleaux.

(2) De prophetis rectius dixisset, quia volumina sacra scribere plerique, ceteri saltem meditati sunt. Patriarchis Moise vestimentis, id insigne tribuendum non video; nisi forte Enochum dempseris.

(3) Monendi primum pictores ne sanctis apostolis cum Christo agentibus sentiem ætatem tribuant, quæ omnes verisimile est illi æquales aut juniores, aut certe non multo seniores fuisse; parum alioquin ad ministerium evangelicæ futuros idoneos. Deinde ne torvos illis, ut solent, oculos, hispulan barbam, diros mystaces, ac denique barbaricum toto vultu quiddam affingant; quod profecto alienum est ab eorum erga divinum Magistratum veneratione ac docilitate, nec puto aliunde conceptum a pictoribus quam ex Herculis aliorumque profane antiquitatis heroum statuis quas illi plerumque imitandos sibi proponunt.

(4) « Apostoli soleas gerunt, quarum usus testimonio

mus viros sanctos ab usu calceorum abstinuisse; quod de Jacobo apostolo tradit Epiphanius (*Hæres. LXXVIII*): et, procul dubio, idem etiam ceteri apostoli servarunt, Christi præceptum sequentes, quod est apud Mattheum (*X, 9, 40*): *Nolite possiderere aurum, neque argentum, neque pecuniam in zonis vestris: non peram in via, neque duas tunicas, neque calceamenta* (D. Jansenius, *Concordiæ cap. LV*). Verum Marcus, veluti præcavere volens, ne, quod Mattheus scripsit, male intelligeretur, scripsit sandalia apostolis concessa; sed calceatos ait (*Marc. VI, 9*) sandalis. Recte igitur dicitur cum Augustino ea calceamenta, Matth. et Lucæ X prohibita fuisse, quæ totum pedem tegerent: sandalia vero concessa, quæ plantam quidem pedis defenderent ab occurrentibus viæ incommodis, verum superiorem pedis partem sinnerent nudam. Hujusmodi enim calceamenti genus vocari sandalia et soleas, indicat Augustinus (1). Quia ergo Christus et apostoli, ut est verisimile, pro more illius regionis, maxime a pauperibus recepto, utebantur sandaliis, noluit Dominus suos, jam profecturos, mutare sandalia: et, quemadmodum itinerantes ibi facere solebant, calceamenta assumere, quæ totum defenderent pedem. De Christo dicit Baptista (*Matth. III, 11; Marc. I, 7*): *Fortior me est, cujus non sum dignus portare calceamenta: Cujus non sum dignus procumbens solvere corrigiam calceamentorum ejus*. Petro dicit angelus (*Act. XII, 8*): *Calceæ te caligæ* (2).

Clementis Alexandrini (*Pædagog. lib. II, c. 11*) comprobatur, credibileque est pontificum plerosque retinuisse soleas, id quod vetustissimæ imagines testantur. Nædum usus ille exolverat ad ætatem quæ sancti Gregorii effligies picta est; nam pontificis illius calcei referunt ex parte communes nostri temporis calceos, ex parte vero soleas ipsas. Quin etiam pontificis ejus mater in S. Andræ ædè picta juxta filium calceos habet, ostenditque id nullebæ et molle fuisse gestamen. Calceamenti autem forma istius vetustissima apud gentiles fuisse videtur, eoque cernere statuas partim nudum, partim tecto pede, prout quicque præcerit. » (Fred. Borromæus, *de Pictura sacra, libro II, cap. XI*).

(1) *Libro II de Consensu evangelistarum, cap. 30*: « Marcus dicendo calceari eos sandalis vel soleis, aliquid hoc calceamentum mysticæ significationis habere admonet, ut pes neque lectus sit, neque nudus ad terram. » Plura de his Salmastius ad *Tertulliani librum de Pallio, l. utitur*, 1622, pp. 335, 336, et Benedictus Balduinus, *de Calceæ antiquo*, amst. 1667, capp. XII et XXVI.

(2) Le terme *caligæ*, dans sa signification littérale, a plus de rapport à ce que l'on appelle sandales qu'à ce que l'on nomme calceus, le soulier. *Calceus* couvrait tout le pied, et *caligæ* ne le couvrait qu'en partie, ayant une semelle de bois en de cuir à laquelle les soldats mettaient ordinairement des clous par-dessous, et par-dessus étaient attachés des courroies diversement disposées, qui enveloppaient la pied et le bas de la jambe, comme on le voit dans les anciennes statues et dans les bas-reliefs conservés à Rome et ailleurs (a). La caligæ était une chaussure militaire, d'où vient qu'on donna au jeune Caïus, fils de Germanicus, le surnom de *caligula*, à cause de cette chaussure qu'il portait dans le camp. *Caligula nomen casti est foci tracti, quia manipulario habitu inter milites educabatur*, dicit Suetone (b). Plinè parle en quelques endroits des clous qu'on mettait sous les caligæ (c), *caligari clavi*. On voit de ces clous bien marqués dans quelques bas-reliefs..... L'abbé de S. Eucher portait des caligæ avec des clous (d) : *fr*

(a) Voyez l'Antiquité expliquée du R. P. de Montfaucon, t. III, p. 166.

(b) Sueton. in Caio, cap. 9.

(c) Plin. I, IX, c. 18, l. XXII, c. 22, et l. XXXIV, c. 14.

(d) Greg. I, l. I Dialog., c. 4.

Si alleges Synopsim S. Dorothei, quæ Jacobum fratrem Domini ponit post apostolos inter discipulos : respondeo libellum hunc vertisse et emisisse Wolfgangum Musculum, qui, ut catholicis notum est, in vertendo fuit parum sincerus. Dico enim apocryphum esse, ac proinde martyri Dorotheo non esse tribuendum. Inter apostolos enim recenset tantum unum Jacobum, filium videlicet Zebedæi : tres ponit inter eos Simones, Petrum, apostolorum coryphæum : Zelotem, Brettaniæ crucifixum : et alium Simonem Judam sub Trajano, ætatis 120, cruci alligatum in Ostracina, civitate Ægypti. Quid autem his insulsius? cum Matthæi X capite, Marci III, Lucæ VI, et Actorum primo, ac in canone missæ, tam clare recensentur, in duodenario apostolorum numero, duo Jacobi : et non tres, sed duo tantum Simones.

Secutus est autem in hac re apocryphum Evangelium hebraicum secundum Mattheum, quo Ebionitæ usi sunt, et sic habet apud Epiphanium (*hæresi XXX, quæ est Ebionitarum*) : « Ingressusque esse Jesus in domum Simeonis, appellati Petri : et, aperto ore suo, præteriens stagnum Tiberiadis, dixit : Elegi Joannem et Jacobum, filios Zebedæi, et Simonem, et Andream, et Philippum, et Bartholomæum, et Judam, et Thadæum, et Thomam, et Simonem Zelotem, et Judam Iscariotem : et te Mattheum sedentem in telonio vocavi, et secutus es me. Vos igitur volo esse duodecim apostolos in testimonium Israël. » Valeat igitur obscurus ille auctor, qui tam aperte indicat se duodenarium apostolorum numerum ignorasse.

Ut autem non mireris Clementem hac in parte corruptum esse, memineris, ex eodem Epiphanii loco, in Circuitionibus Petri a Clemente scriptis, Ebionem omni nequitia refertum multa corrupisse, et pauca vera reliquisse. Contra hujusmodi ergo opinatores, quorum etiam Hieronymus meminit (*in Isaie [caput] XVII, tomo V*), retineamus : quod Beda scribit in primum caput Actorum : « Putant quidam duos fuisse apostolos ; Jacobi vocabulo nuncupatos, Jacobum videlicet Zebedæi, et Jacobum Alphæi : tertium vero Jacobum fratrem Domini, non apostolum fuisse, sed episcopum Hierosolymorum. Quod nequaquam verum est : sed juxta Evangeliorum fidem, eundem Jacobum, filium Alphæi, apostolum, Hierosolymis præfuisse sciendum est, qui frater Domini dictus est. » Sed hæc tractando, video me nimium evagari : et tamen necdum omnem difficultatem de Jacobis absolvisse.

Unicum adhuc addo, Victorium Reatinum (1) ; qui

(1) Marianus Victorius, decimi sæculi scriptor doctissimus, vix biographis innotuit. Græce et hebraice peritus, latine eloquens : in antiquitate ecclesiastica non modice versatus : scriptis patrum, in primis Hieronymi, magnam lucem affudit. Reliquit etiam in schedis etrusca carmina, et libros quatuor de Reatina Sabinorum civitate, quæ illi patria obtigerat. A S. Pio papa V, episcopus amerinus, seu ameliensis, in Umbria renuntiatus est ann. 1371, die 17 decembris : mox ab eodem ad reatinam ecclesiam translatus, confirmatusque a Gregorio XIII, 2 junii 1572, obijt ejusdem mensis die 29 ; a probitate, non minus quam a doctrina, posteris laudandus. Ex Ughelli *Italia sacra*, 2^a edit., t. I, p. 505 et 1214.

cum hujus fuerit opinionis, in epistolam LXII Hieronymi scribens : in indice tamen sex totorum, priorem sententiam retractavit. « Erat, inquit, quorundam opinio, inter quos Nicephorus Calixtus est, tres fuisse Jacobos ; primum, Zebedæi filium : secundum, Alphæi ; ambos ex duodecim apostolis : tertium deinde, cognomento Justum, fratrem Domini dictum, extra numerum duodecim, et ita decimum tertium apostolum. Quam opinionem hic Hieronymus refert. Alia tamen, ac verior, Ecclesiæ sententia est, quæ duos tantum Jacobos agnoscit : Majorem, Zebedæi filium, cui Julii 25 diem festum agit : Minorem, fratrem Domini, cujus natalem annu cum Philippi natali celebrat, die primo mensis maii. De tertio autem nunquam meminit. Quam sententiam Hieronymus in libro contra Helvidium multis defendit, asserens duos tantum fuisse Jacobos, non tres. »

CAPUT XXIX.

De communis episcoporum pictura.

Transcamus ab apostolis ad episcopos, qui solent pingi et sculpi *sedentes* : per quod judicariam eorum potestatem intelligo.

Pinguntur etiam *manu elevata*, ut apparet, ad benedicendum aut ad prædicandum. Atque omnino arbitror, si non utrumque, saltem alterutrum, per hanc manus elevationem significari.

Mitra episcopalis quid significet, indicant verba quæ in consecratione dicuntur : « Imponimus, Domine, capiti hujus antistitis et agonistæ tui, galeam munitionis et salutis ; quatenus decorata facie, et armato capite, cornibus utriusque Testamenti terribilis appareat adversariis veritatis : et, te ei largiente gratiam, impugnator eorum robustus existat. » Quare mitra in capite sancti episcopi significat, quod in hoc laudabiliter se vivens exercuerit (1).

(1) Mitra, frequens apud veteres, cum sacros, tum profanos scriptores, vocabulum, designat integumentum quoddam capitis, nunc utrique sexui commune, nunc feminis proprium, idque variis temporibus varium. Quod ad mores ecclesiasticos pertinet, mitras sacre virgines in Aera gestabant sæculo quarto, in Hispaniis, octavo. Primorum sæculorum episcopi aut ceteris communi capitis tegmine usi sunt, aut nullo. Cum eorum indumenta recenset quarta synodus toletana, anno 655 habita, cap. 28, memorat orarium, hodie stolam, annulum et baculum, seu pedum pastorale : de mitra nullum verbum. Nulla item hujus mentio in antiquis liturgiis, in Sacramentariis Gelasii et Gregorii, in veteribus ordinibus romanis ; nulla in libris Amalarii, Hrabani Mauri, aut is, qui, Alcuini nomine, *de divinis officiis* editi sunt, ubi de ordinatione episcoporum agitur, eorumque enumerantur ornamenta. In actis S. Theodardi, narbonensis episcopi, qui nono sæculo floruit, episcopi quidam « truncatis in conspectu omnium, ac penitus scissis, episcopaliibus indumentis : baculique super eorum capita contractis : necnon annulis singulorum ab eorum digitis, dedecore cum magno, avulsis, ab omni ordine clericatus penitus dejecti sunt, ac depositi ; » ubi vides alium de mitra sileiri.

Apparet tamen aliquod mitræ genus ab initio IV sæculi in usu fuisse, quod alii phrygum, alii coronam, vel petalum (a), vel denique cidam, aut laminam appellarent. Balsamone teste (b), B. Cyrillo, patriarchæ alexandrino.

(a) « Aurca lamina in fronte respicienda, quod peti lum appellatur. » Origenes, *homilia 9 in Exodum, edit. ult. tom. I, p. 168. C.*

(b) *In monachionem Phatii, titulo VIII, c. 1.*

Baculus, sive pedum, significat ejus officium, et onus pastorale. Sic enim dicitur episcopo: Accipe

baculum pastorale officii, et sis in corrigendis vitiis pie acriens: iudicium sine ira tenens, in fovendis virtuti-

Phrygium misit S. Coelestinus papa I., quod Baronius, ad an. 450, n. 25, pallium seu omophorium fuisse, perperam interpretatur (a). *Pontificale petatum* gestasse dicitur S. Sulpitius, cognomento Pius, patria Biturix, et Biturigenum antistes ab anno 624 ad annum 644 (b), quo cessat e vivis 13 kal. februarias. In vetere ordine romano jubentur episcopi, dum canitur Evangelium, neque corona, neque alio tegmine, caput operire. In antiquo codice Ebo-nensi pictus est B. Ananias, trajectensis antistes, habitu pontificali, mitra humili et superne clausa (c), qualem ante annos 760 gestabant episcopi complures.

Mitram, hodierno sensu acceptam, id est, bidentem, seu bicornem, a fine saltem octavi seculi, usitatum fuisse constat ex Theodulfi Aurelianensis, libro III, *car. III*, v. 610, ubi de episcopali capitis ornatu:

Antea pontificis cligebat lamina frontem,

Qua tunc latus apex natus herile dabit.

Hoc est, quae, gemino apice, geminum pontificis ius asse-rebat, spiritali videlicet ac temporali. Nam aliunde notum est episcopos, cum aliis, tum in Francorum regno, dudum etiam ante Theodulm, qui anno circiter 821 obiit, magna in rebus publicis ac civilibus auctoritate acturos fuisse, ac ius quoque armorum exercuisse. Quamobrem Claudius Flcury, *hist. eccles. lib. XXXIX*, n. 50, agens, sub anno 674, de S. Leodegarii ad Augustodunenses suos reditu, B. Genesii Lugdunensis antistitis ope ne viribus procurato: *Ou rent ici, s'empêcher, que les plus saints évêques prenaient dès lors en France grande part aux affaires publiques, et que dans les temps d'insécurité ils marchaient avec des troupes de gens armés, comme les autres seigneurs.*

Hac de mitra, bicornis origine ac significato. Eius usum omnibus ac singulis episcopis non fuisse commune intelligimus ex privilegio Leonis (pape IV) ad S. Anchario, humaburgensi pontifici, concessio; quo ipse, ejusque successoribus, praeferunt pallii, tribuit « omni caput ejus mitra, petari ante ipsum crucem; » quod argumento est, ad non cuivis episcopo, extra privilegium, licuisse. Sic Mabillonius. « Certe (pergit idem) trajectenses ad Rheum episcopis, saltem a seculo VIII ad XII, non usi sunt mitra, ut testatur Joannes a Lexis, et post eum Joannes de Beka. Nam relatam Donorum strage, hanc ille subdit in *chronica Belgica* lib. IV, cap. 2: « Quapropter ecclesia trajectensis, cum sua diocesi spoliata, tam egena facta est, ut contra archiepiscopum coloniensem visitare curiam romanam, ac prosequi non valeat pro archiepiscopali benedictione: et ipsi trajectenses impetrate compulsi sunt accipere simplicem benedictionem ab archiepiscopo suo proximiori: et quemadmodum abbates, longo tempore missam celebraverant sine infula, id est, mitra episcopali, usque videlicet ad tempora Eadualdi (lege Godualdi) (e) episcopis... » Quod autem iste rejicit in trajectensis ecclesiae inopiam, id ego referendum puto in antiquum morem, quod non omnibus, extra privilegium, episcopis mitrae usus olim competere. Et quidem Alexander papa III, Godewalko, episcopo trajectensi, hunc usum imperit quasi gratuito, ut apparet ex hujus litteris ab eodem auctore relatis in lib. XVI, cap. 10 (f). »

(a) S. Isidoro Origines libro XIX, cap. 51, phrygium est pilius, caput protegens.

(b) Acta SS. ord. S. Benedicti, ad hunc ann. n. 57.

(c) Vide Mabillonii *Annales bened.* t. I, p. 528.

(d) Is consecratus est anno 817, tertio idus aprilis.

(e) Alii Godelboldum, Godetaldum et Godelboldum vocant.

(f) Beka sic, edit. 1645, pag. 45: « Godelboldus... sanctitatem summi pontificis humiliter exoravit, quatenus, pro reverentia sanctae trajectensis ecclesiae, sibi suisque successoribus indulgeret usum pontificalis infulae, quo praedecessores sui frustrati fuerant longo tempore. Alexander autem... tertius praesentis sui Godelboldi praesulis desideratum episcopatum gratanter accepit: et, pro mutuo dilectionis affectu, supplicationem suam clementer admisit. » Ubi notat Buchelius: « Hic (Alexander tertius), anno domini 1160 [Emenda, 1159] Pontifex R. creatus, du post mortem Godelboldi. Proinde restitutus ad hunc usum, qui eo tempore... concilium remense... celebravit: in quo et Godelboldo concessum est gestare mitram et infulam... » Quod et *Chronica magni Belgici auctori* vidit et mutavit. « Hic vero ejusd. edit. pag. 148: Godelboldo Calixtus, romanus pontifex, ex concilio remensi... petens pro se et successoribus, concessit mitram ac infulam, qua episcopi trajectenses, ob clades passas, multis ante annis, usi non sunt. » Refertur eadem et sequitur pag. Calixti decretum, in haec verba desinens: « Praeterea, pro commissis tibi ecclesiae reverentia, et nostrae diuturnae ad invicem dilectionis affectu, episcopalem mitram tibi, tuisque successoribus, concedendum concedimus. Datum Remis, 3 kal. novemb., indict. XII (id est), anno 1120. »

Non rara mitrae mentio est in XI et XII seculi scriptoribus, veluti Petro Damiani, qui anno 1075 obiit, sermone 1, de *Dedicatione*: Gilleberto, lunicensi episcopo, epist. ad episcopos Rhodensis, apud *Usserium*: Brunone Sigulensi, lib. de *Consecr. ecclesiarum*: Honorio, vulgo Augustodunensi dicto, etc. Legitur S. Leo, papa IX, ejus more incisus in an. 1034, 15 kal. maius, mitram indulsisse Eberhardo, Treviro archiepiscopo, pro investitura ipsius prius. B. Anselmo, Lucensi, S. Gregorius VII, transmisit mitram capitis sui, tanquam potestatem suam ligandi et solvendi: ut memoret ex vita ejus auctore Baronius ad an. 1085, pag. 577 edit. plurimum. Idem ablatam de capite suo mitram Innocentius II, capiti S. Malachiae, Armachani praesulis, imposuit anno 1159, ut est in ejus vita a S. Bernardo conscripta, cap. 16.

« Cardinalibus, etiam non episcopis, mitrae usum jamdudum concessum fuisse patet tum ex charta compendensi anni 1214, cui appendunt tria sigilla cardinalium, in his Guidonis, Gualteri S. Nicolai in carcere Tulliano diaconi cardinalis, cum mitra: tum ex litteris Gerardi, episcopi salernensis, et Beodicti, S. Nicolai in carcere Tulliano diaconi cardinalis, anno 1290, datis, quibus, ob sententiam inter archiepiscopum et capitulum Remensis ecclesiae ab eo promissam, decernunt, ut sine auctorum imagines argenteas... sint, supra majus altare, singulis sollemnibus festivitatibus exponendo, et ambae ipsae imagines sint mitratae. » Mabillonius *proef.* in *act. IV Bened.*, n. 184. Capitis more mox iste, S. Leone IX pontifice: decessit an. 1244, cum videret galeros cardinalibus est attributus. De S. Alberto, leodiensi antistite (a), Agidius, abbas Aurea vallis, cap. 64: « Constitit eum summus pontifex S. R. E. cardinalis: et, imposita mitra capiti ejus, inter cardinales summus locum (necnon sacerdotem) sedere. » Is pontifex erat Coelestinus III, qui et, Alberti praecipuis, abbas hildesheimi mitrae usum concessit (b).

Nam et ad abbates transierunt ornamenta pontificalia, consequentibus episcopis non paucis, et abbatibus monasteriorum, imprimis Ingone cardinale, Petro Hlesensi, et S. Bernardo, qui, de officio episcop. cap. 9, exclamavit: « Quo ista, o monachi! Ubi timor mentis? Ubi rubor frontis? Quis unquam prolatorum monachorum tale aliquid aut verbo docuit, aut reliquit exemplo? » Sed frustra fuit: Cistercienses enim, ut ceteri, mitram spectare. Observat Mabillonius, *proef.* in VI seculum bened., n. 52, ex *specielegi Ducheriani* tom. V, pag. 142 *primus edit.*, anno 970, Theodericum, Metensem episcopum, a Joanne papa XIII, obtinuisse, ut abbas S. Vincentii Metensis dalmatica et sandalis uteretur. Sandaleum etiam sum Leo IX, Gervino, abbas centulensis (c) ostendit, qui id honoris nobis sibi deferri. *Specielegi*, tom. IV, p. 597. Et annis exinde circiter LXXX, legitur in *chronica carniacensi*, lib. II, c. 81, Richerius abbas, Romanus prefectus, a Leone IX, privilegium sibi, suisque successoribus, impetrasse, ut cum sandalis, dalmatica, et chirotheis ad missarum solennia in praecipuis festis. Eadem, excerptis chirotheis, idem pontifex attribuit Fulconi, abbati Corbeiensis, et Warino, abbati S. Arnulphi Metensis. Usus autem mitrae abbatum nulli datum invenit Mabillonius, ante Egelium, monasterii S. Augustini prope Cantuariam abbatem, cui Alexander II cum imperavit, ob ipsius scilicet *comarum alumnus*, et *Anglorum apostoli, dignitatem* (d). Frequenter is mos fuit Urbano II, pontifice, qui eodem honore Oderisium Cusmensis, et Hugonem Oliviensem, affecti. De S. Petro, abbas caveani, in actis ejus ad diem 7, aprilis ita refertur: « In synodo (beneficentia) ei, more suo capite nudo residenti, sanctae memorie papa Urbanus (secundus) pontificem infulam misit: quam utique vir Domini et, pro summi pontificis reverentia, venerabiliter recepit, et officiosissime salutavit: et tamen ejusdem sa-

successoribus, concessit mitram ac infulam, qua episcopi trajectenses, ob clades passas, multis ante annis, usi non sunt. » Refertur eadem et sequitur pag. Calixti decretum, in haec verba desinens: « Praeterea, pro commissis tibi ecclesiae reverentia, et nostrae diuturnae ad invicem dilectionis affectu, episcopalem mitram tibi, tuisque successoribus, concedendum concedimus. Datum Remis, 3 kal. novemb., indict. XII (id est), anno 1120. »

(a) Qui anno, 1192, die 24 novembris martyrii palmam assecutus est non longe a Duracortio Remorum.

(b) Fisen, *hist. eccl. bened.*, n. 11, edit. t. I, p. 264.

(c) S. S. Richarii, *glossae de S. Augustini*, in Picardia.

(d) Guillelmus Thieraki. an. 1029.

bus auditorum animos demulcens: in tranquillitate severitatis censuram non deserens. Abbati vero dicitur:

Accipe baculum pastoralis officii, quem praefatus ceteris tibi commisse, ut sis in corrigendis vitiis pie se-

veretotalis mitrae usum, etiam rogante papa, contempsit. Quod non ob aliud fecisse creditur, nisi ut quorundam arrogantiam humilitatis exemplo condemnaret; qui dum se nuper extollunt, indebitos sibi sacre Ecclesiae honores non intuenti usurpant. » Par modestiam Lantelmii, Casadei abbatis, cui Lucius III, ex obediencia innoxia, ut mitram gestaret... Hunc usum non probat Thomas Cantuariensis, quem usum non nisi in paucissimis et specialissimis quibusdam Galiae non austeris, ut in monasterio S. Dionysii et Clugiacensi, antiquis temporibus molevisse tradit (lib. 4, cap. 6). Denique Paulus Langius, de nostris, magnopere monetur Hermannus, sui monasterii Cuzensis abbas, eius monachum secundo, qui huc insignia a Bonifacio IX, prece ac pretio, sita susque successoribus comparaverat; ubi simulum abstinuit vanitatem capiti, qui ejusmodi insignia ex ambitione affectabantur...

Praenotantes, in general abbatum conventu, pontificalia ornamenta in perpetuum a se alienanda quondam decrevit, ne fursu, uquebant, ex ipsis supercilium elatum, quos assuat, aut sibi videatur submissis, cum his uti se videtur, quod pontificibus et majoribus ecclesiarum praefatus a sede apostolica sunt concessa. Quod decretum ab Innocentio III, confirmandum curavit, ut liquet ex ejus Epistolaum lib. I, pag. 148.

« Postremis hisce temporibus, jus fere commune abbatum erat, quod a medio saeculo XI peculiare privilegium erat. Nondum hoc privilegium obtinuerant Laubienses, cum venerabilis Gossinus ad ejus loci regimen electus est. Restitanti expositi magister Werimbaldus, praetorans eo tempore orator, illius monasterii dignitatem, divitias, potentiam, viros scientia illustres: addidit rectorem loci minus quidem episcopo, sed esse plus abbate: cuius in missarum solemnibus ornare annulus manum, sandalia pedes, corpus tunica universum. Verum haec potius ad dehortandum, quam ad convincendum virum sanctum, valuerunt. »

Ceterum, cum offenderentur episcopi, quod in conciliis et synodis abbates, quibus gestande mitrae ius erat, ab episcopis non distinguerentur, statuit Clemens IV, cap. 6, de Privilegiis, in sexto, ut « abbates, et alii, quibus mitrae usus est ad eadem sede (apostolica) concessus, exempti quidem in provincialibus conciliis, et episcopi aliam synodis, mitras tantummodo auratis (id est, aureo limbo, gallice orfroy, ornatis), non tamen aurea vel argentea lacrimas aut gemmas ludentibus, uti possint: Non exempti vero sui locis, et albis ac planis, utantur: in aliis vero locis, exemptis, et non exemptis, mitras liceat illis uti, prout concessa ab eadem sede indulgetia permittunt. »

Praeter cardinales, episcopos, et abbates, inferiores quidam clerici mitram olim et nunc gestare solent. Nam, referente Matthaeo Parisio (a), cum his inter episcopum Lincolnensem, et Robertum, abbatem S. Albani, de ornamentis abbatum pontificalibus, aliusque rebus verteretur, Pictaviensis in Gallia archidiaconus in gratiam abbatistertur dixisse: « Meus vicarius, in ecclesia beati Hilarii, incedit mitratum in omnibus praecipuis anni solemnitatibus: nec derogat mitra episcopali dignitati. » Atque vero Sylvius, historiae bohemicae cap. XXII, edit. colon. 1824 pag. 47, haec memorat: « Mortuus est per idem tempus (an 1086) Joannes, Moravorum episcopus; ejus ecclesia, instante Gerardo, Pragensi nunti est. Quae res illi majoris insolentiae lumentum fuit, adeo ut, praesente rege (Vratislao), interesse divinis munime dignaretur. Ob quam causam Vratislavi, indulgentia Alexandri papa III, collegium canonicorum regularium in arce Pragensi erexit; in quo dum res agitur divina, non praepositus tantum, sed decanus, et sacerdos, diaconusque, et subdiaconus, rem divinam facientes, episcopalius ornantibus utuntur. »

Quid, quod haec laicis etiam permessa fuerit? Ac primum dicto Vratislao, tunc Bohemiae duci, ad quem S. Gregorius septimus, lib. I, epist. 58: « Longa jam temporis intervalva transacta sunt, ex quo et nobilitas tua beato Petro, apostolorum principi, non modica devotionis animum sponponit, et studium; et tibi in apostolica sede inter ceteros principes largi benignitas, per multis etiam singularis, et egregia tui adstricta charitas. Cujus rei fidem et indicium, ex benevolentia domini antecessoris nostri Alexandri papae (terti) sui perrepsisse potes, qui petitionibus tuis non equum sine sua et filiorum suorum sanctae romanae Ecclesiae sollicitudine et labore condescendi: et ad signum aeternae dilectionis (quod laice personae tribu non consu-

vit) mitram, quam postulasti direxit. » Hoc porro privilegium sanctus pontifex confirmat: ejus exemplo Lucius II, Rogerio, Siculorum regi, concessit: « virginem et annulum, dalmaticam, et mitram, atque sandalia, » teste Ottone Prisingensi, lib. I, de Gestis Frederici, cap. 28. Et Innocentius III mitram indidit Petro II, Arragonum regi, apud Cambrilum, ad an. 1204, n. 71.

Fuit autem ejusmodi, et abbatum, mitra quondam laud paulo, quam nunc, humilior; quod tum ex veteribus eorum monumentis apparet, tum ex mitris antiquis, etiam non asservatis. Vidi anno 1768 in oigniacensi canoniceorum regularium cenobio ad Sobim tumulum Jacobi de Vetrico, episcopi acconensis ac tusculani, nec non S. R. E. cardinalis, e nigro marmore, nunc ad australe latus basilicae positum: cum venerabilis viri effigie, sculpta in capite mitra, velut unionibus utriusque decorata, vix quinque pollices alta (a); Vidi, in sacro ejusdem ecclesiae diaconico, geminas, quibus ille utebatur, mitras, laudquamque altiores; utraque e pelle agnina est, sive pergameno; et altera quidem pictis figuris insignis, altera vero candido serico, sed pene consumpto, intacta.

Romanis pontificibus usuraria capitis integumentum olim fuit Camelauca, id est, interprete Beda lib. III, de Tabernaculo, cap. 8: « Pileus, in modum parvulae cassidis, extensus supra summam capitis; » non diversus, opinor, a purpureo, quo nunc etiam utuntur, pileolo. Anastasius, in Constantino papa, magnificum ejus in urbem Constantinopolim (anno 714) ingressum describens: « Pontifex, inquit, et ejus primates, cum sellariis imperialibus, sellis et frenis inauratis, simul et mappulis, ingressi sunt civitatem: apostolicus pontifex cum camelauco, ut solitus est Romae procedere. » Usitata papis jam olim fuit oblonga mitra, in acumen desinens ad instar saecularis panis, qualis adhuc visitur in lapidea S. Petri effigie, ad portam basilicae S. Petri Corbelenensis, ab ipsis monasterii, ut videtur, origine, id est, ab annis prope mille, erecta. Eandem pontificae mitrae formam (apud Vaghellum) exhibet effigies Joannis papae XV, ex eunte saeculo X. Accessit laice mitrae corona in limbo inferiori; unde mitra ipsa regum dicta est. Alexandrum III, qui in sedem apostolicam evectus fuit anno 1159, scriptor illius aetatis, apud Baronium, ad an. 1159, n. 35, ait, « Regno demore insignitum, mitra turbinatea velut cum corona. » « Romanus pontifex, inquit Innocentius III, servat in facto S. schistari, in signum imperii utroque, et in signum pontificis utitur mitra. » Ex quo sponte fluit, non acte usitatum cum coronam fuisse, quum pontifices romani ditiones aliquas temporario jure sibi subjectas haberent. Urbanum V, anno 1368 electum, mortuum anno 1370, omnium primum titulum gestasse, tria lici corona circumdata, scribit Nicolaus Alenanus, libro de lateranensibus parietibus, cap. 13 (b), cujus haec verba: « Titulum, triplicis coronam et quod pontificis primum gestavit.... Urbanus V: duplicis vero, Bonifacius VIII. Nam superiorum pontificum titulos, in vestibus inagibus ac monumentis, unus coronam, et Roma cernimus, et Sugerius describit [de Innocentio IV sic loquens]: « capiti ejus phrygium ornamentum imperiale, instar g leae, circulo aureo concinatum imponunt. » « Pontificum maximorum (inquit Fred. Borronius, de ictura sacra lib. II, cap. 11) propria est infusa forma, quae regum dicitur. Ea tribus circumdata esse coronis debet ob summam auctoritatem: taleque gestamen in antiqua lege fuerat summo sacerdoti: et triplicem huius coronam vidisse Josephus (lib. III, Antiquit., cap. 8) testatur. Nonnulla tamen vetus pictura, etiam sine triplici corona, praeter regnum, cum unica circa extremam oram fascia; sicut animadvertisse videmus Assisi in pallio altaris Honorii papae. In lateranensi quoque Xysto, cum ea adhuc maneret, ex qua mitram pontifex populo benedicebat, vidi pontificiam mitram cum unica corona in extrema parte circa caput, et alique mitra turbinate acuta, cum apice aureo. »

« Omnes orientales prelati annulis et mitras pontificibus non utuntur: sed baculos pastores portant in manibus, ut legitur in epitome bellorum sacrorum, apud Cambrilum tom. VI, et apud Jacobum a Pirricio in historia orientalis cap. 78, tamen abbates et priores (laici), patriarchae Jerusalem alano subjecti, mitras, annulos, et sandalia in usu habent. » Postea tamen Alexander papa IV,

(a) Pessime ea representata est in iconis, actis SS. Iseria, tomo IV, junii pag. 678.

(b) Tomo VIII. Antiquit. et Historiar. Italiae, a Graeco editum, parte 4, pag. 18.

(a) in Hist... offitium... carobis S. Albani fundato... etc., edit. Fontini. 1653, p. 80.

ciens : et, cum iratus fueris, misericordiae memoraris. Hinc in octava synodo (Actione septima), cum Phottius baculo innixus ingrederetur, Marinus, vicarius romanus, jussit eum auferri, dicens : *Baculus signum est dignitatis pastoralis, quod hic habere nullatenus debet, quia lupus est, et non pastor.* Habet itaque episcopale pedum superius unum ad trahendum, et inferius aculeum ad urgendum ; quoniam in utroque strenuum se debet exhibere. Inde versiculi facti :

In baculi forma, praesul, datur haec tibi norma ;
Atrahit per primum, medio rege, punge per imum.
Atrahit peccantes, age justos, punge vagantes :
Atrahit, sustentat, stimula, vaga, moribunda, lenta (1).

Dicis addo, quod baculo episcopali non sit adden-

patriarchae jerosolymitano, apostolicæ sedis legato, propter honorem locorum dominicorum indulsit ut insignibus papæ convenientibus in Cypro et Armeniæ regibus, principatu Antiochiæ, paribus Syriæ, et insulis, seu provinciis adjacentibus, et in omni parte orientali, ubi legationis officium exercebat ; quod nullus alius legatus sibi tribuerit, nisi fuerit S. R. E. cardinalis, ut legitur in registro epistolatum papalium, cujus copia a V. Cl. Antonio Wionæ Herovallio militi facta est. * *Mabilonii, præf. in IV sæculum nened., n. 182.*

(1) *Baculi pastoralis*, seu cambute, quam nunc pedum appellare solemus, originem ab usque B. Petro, apostolorum principe, nonnulli derivant, sed idoneis testimoniis carentes. Priscos ejus in pontificatu successores constat usos esse ferula. Auctoritarum Luitprandi libro VI, cap. 41 (a) de Benedicto V. papa (sub. an. 964) : « Post hæc pallium sibi abstulit, quod simul cum pontificali ferula, quam munus gestabat, donavit papæ (vel antipapæ) Leoni (ocavo), reddidit, quam ferulam idem papa fregit, et fractam populo ostendit (b). » Sylvester secundus, quadriennis pontifex, an. 999 electus, legitur « apostolicam ferulam » tradidisse sancto Bernwardo (c). Anonymus vaticanus, seu Pandulfus Pisanus, de Paschalis II electione loquens apud Baron. ad an. 1100, edit. Plantin. t. XII, pag. 5 : « Data est ei ferula in manu. » Cencius de Sabellis, cognomento Camerarius (d), in *Cæronomadi* (e) : « Ubi vero ventum est ante basilicam (S. Silvestri) Electus (A. pontificem) sedet ad dexteram in sede porphyretica ; ubi prior basilicæ S. Laurentii de Palatio, dat ei ferulam, quam est signum regiminis et correctionis, et claves ipsius basilicæ, etc. » Nulla in his baculi pastoralis mentio, quo nec usi olim romani pontifices fuerunt, nec atuntur modo, « tum propter historiam, inquit Innocentius III (f), tum propter mysticas rationes. » Ego has præteribo : quod ad historiam attinet, indicare videtur Innocentius acta S. Martialis lemovicensis ; ab Aureliano, ejus successore, ut quidem ferebatur, conscripta, nunc ab eruditissimis explosa. In illis narrabatur B. Petrus apostolus Martialem in Germaniam cum S. Materno misisse : hoc in itinere defuncto « rediit collega ad Petrum. Et Petrus ait : Accipe baculum : et tangens eum (Maternum), die, ut in nomine Domini surgat, et prædicet. Et ivit : et quadragesimo die a tempore mortis legitur eum. Et resurrexit, et prædicavit. Et ita Petrus removit a se baculum, et dedit substitis. »

Decimus quartus ordo romanus *Musæi italici* (g) tomo II, pag. 288 : « Cambuta, seu baculo pastorali, non utuntur summi pontifices, nec episcopi cardinales in romana curia. »

Omnium primum cambutam gestasse videntur abbates, et iuribus phidit sæculis ante quam illis insignia pontificalia communicarentur. Hinc Bernardus, alique, communicationem eam improbant, de cambuta silent, quam

dum sadarium, sive orarium : sed abbatiali. Per hoc enim distinguitur ab episcopali (1). Item, quod baculus archiepiscopi non habet superius unum, sed crucem : patriarchæ autem, habet superius duplicem crucem : supremo patriarchæ, sive romano pontifici, quidam dant pedum cum triplici cruce (2), ad red-

episcopi et totius ab abbatibus, quam hi ab illis acceperunt. Porro saltem a sexto sæculo ea, et quidem religiosa, usos episcopos fuisse H. net. et *testamento s. Remigii* (a), inter cetera ab illo relicta, memorante « argenteum cambutum figuratum. » De cambuta, ut signo episcopalis auctoritatis loquitur Joannes VIII in synodo trecenti, anno 878 celebrata (b).

Baculus autem tum demum pastoralis erat, cum ei cambuta superponeretur, longa plerumque duos tresve duntaxat pedes, ut eburnea illa venerabilis Jacobi de Vitruaco, quam videre mihi licuit in conspectu signaculorum. Atque vel hinc facile colligas et ipsam cambutam ab initio baculum simplicem fuisse superius recurvum, inferius acutum, vel cuspidem armatum, ad solam ambulantis commoditatem : pretiosiores deinde factam, et cuspidem destitutam fuisse, ut ea instructo baculo adderetur (c) : qui postquam et in se pretiosus evasit, tum cambuta quasi pars facta est, nec semper ab illa separatur. Excogitate subinde fuerunt rationes mysticæ, quales hic refert Molanus, et qualem exhibet notus versiculus :

Curva trahit miles, pars pungit acuta rebelles.

Etiam baculi pastoralis usus est, et quidem admodum antiquus, apud Græcos aliosque Orientales. « A cunctis tum pontificibus, tum monasteriorum præfectis, manibus tertur, inquit Jacobus Goar (d) : Illoque, utpote breviori, et minus pretiosa materia conspicuo (raro namque argenteus est : sepius autem eburne et ebano solido variegatus) per viam gerentes se sustentant (fere scilicet, ut Franciscani recollet provincie S. Joseph) : Illoque, ut potestatis in inferiores excedens symbolum, ab imperatoribus quondam donari solitis patriarchæ, et aliis præcipue antiquarum præfectis scribit Codinus cap. 20 ; patriarcham quidem his verbis : « Patriarcha deinde, in suggestum descendens, e manu imperatoris pedum pastore accipit. » Vide iconem præfixam tomo XXII Historiæ ecclesiasticæ Claudii Fleury, vice secundo ejusdem continuata ab Joanne Claudio Fabre, oratori beruliani presbytero. Exhibetur isthic Georgii Scholarii, seu Gennadii, in patriarcham constantinopolitanum electi, inauguratio, a Mahomete II, Turcarum imperatore, perfecta an. 1453, narrata eodem tomo lib. CX. n. 122, edit. Bruxell. pp. 592, 595.

(1) Benedictus Hæftenus, *Disquisitionum monasticarum libro III, tractatu V, dispul. 5*, ait hoc sudum ut insignum subjectionis appendi, quemadmodum mulieri datur velamen supra caput, subjectionis iudicium sub viro. Quam obrem et abbatissæ hodie baculo hujusmodi velamen appensum habent. Sed abbates exempli illud prætermittunt. Subdit Hæftenus : « Significat porro hoc sudarium, multo labore et sudore domum gregem pasci. » Non inepte fortassis addatur, sudario designari piam ac modestam orationem monachorum, qui ipsi se conversos, Remes penitentes, ac lugentes nuncupant ac profitentur. Legit S. Bernardi apologiam ad Guillelmum, S. Theodoric abbatem.

(2) Duplex olim crucis genus romano pontifici prælatum fuit. Alia stationalis nuncupata, ad stationes et litanas seu processiones eunti : alia simpliciter dicta crux, aut eam hinc *Dominicæ crucis*, cum per urbem mceret. De priore loquuntur Anastasius, in *Vita Ieani* III et IV, a Benedicto III : Benedictus canonice, in *ordine romano* XI an. 10, 29 et 57 : et Baronius ad an. 847, n. 14. Cruce stationalis septem videntur fuisse pro numero septem regionum ecclesiasticarum urbis. Qui eas gestarent, *Legati* appellari consuevit Cangius, cum in vulgato ordine romanum dicitur : « Post episcopos presbyteri, deinde monachi

(a) Tomo IX concilior. edit. rabbei. col. 659.

(b) Sic et Regionis appendix ad an. 964.

(c) Legit hujus viam *sæculo VI nened., Mabilonii*, parte I, pag. 215.

(d) In quod a cubilis fuerit Costestino III pontifici, anno 1194 electo.

(e) Apud *nanonim*, ad an. 1191, n. 3.

(f) In cap. unico, extra, de *hujus* *unctione*.

(g) A Mabilonio vulgati. Hujus ordinis auctor est Jacobus Gayraris, seu Galeatus, S. R. E. cardinalis, sub Clemente VI mortuus, adeoque inter annos 1342 et 1352.

(a) Apud *Flodoardum*, lib. I, cap. 18.

(b) Tomo II *Capitularum*, col. 274.

(c) Credo hinc factum, ut thece, sive duos pedes longæ recommendis cambulis aptarentur, in symbola etiam gentium receptæ. Thecam ejusmodi, que gillis *liti de cross* pro insignibus habent episcopi basilicenses.

(d) Id *euchologium Græcorum*, Paris, 1610, in fol. pag. 515.

arguendum eorum cæcam et diuturnam ambitionem, qui se contra romanam Ecclesiam, omnium matrem, crexerunt, volendo patriarcham Constantinopolis, quæ tunc nova quoque Roma dicebatur, universalis patriarchæ titulo insigniri, et ejusdem omnino potestatis esse cum veteris Romæ pontifice.

Annuli significationem habent quoque consecrationis verba, dum dicitur: *Accipe annulum, fidei scilicet signaculum, quatenus sponsam Dei, sanctam videbilit Ecclesiam, intenerata fide ornatus ilibate custodi-*

deinde schola, deinde milites draconarii, id est, qui signa portant, post eos bajuli, post eos cerostarii (seu cerorum gestatores). De cruce ante pontificis equum præferri consuevit, dum per urbem iret, sic Anastasius in *Leone* iv: «Fecit idem... Crucem auream, noviter: et ipsa crux, ut nos antiquitus est, subdignis manibus ferebatur ante equum prædecessorum pontificum; quam... in auro, et argento, ac gemmis melius noravit.»

Crucem archiepiscopis præferri, jam olim concessum. Ravennati non modo in provincia sua, sed in peculiari etiam romani pontificis provincia confirmavit Honorius III. anno 1224. Treverensem ravennati Benedictus VII. adæquavit an. 975 Joanni, tuncensis sui papensis episcopo, ejusque successoribus, hunc honorem concedens Joannes VIII. anno 878: «Pallium quoque similiter concedimus, addit pontifex: nec non alium equum coopertum equitare in raris, almarum, et secunda feria post pascha.» In *ita* s. Porphyry, *gazensis* episcopi, Marcus, ejus diaconus (a), hæc refert: «Cum fuisset ante mane, accepto signo venerande crucis, quod nos præcedebat, egressi sumus cum hymnis ad antiquam ecclesiam.» Eidem B. Anstisti, circa annum 402, Constantinopoli Gazan reduci, civis Majumæ «occurrerunt... habentes signum venerande crucis, et ipsi psallentes (b).» Anastasius in *Joanne primo*, § 3: «Dum appropinquasset civitati (constantinopolitane) milliarium XV, ipse rex (seu imp. Justinus I) et omnis civitas obviam venit cum ceris et crucibus, quasi B. Petrus presentialiter adesset.» Memorabile, quod narrat Guilielmus neobrigensis de *Repub. anglorum* lib. II, cap. 16: «Curiam ingressus est Thomas (sanctus ille cantuariensis archiepiscopus), crucem argenteam, ante se portari solitam, propria manu bajulus: volentibusque quibusdam, qui aderant, ministerium portante ante metropolitani proprium crucis suscipere, abijt: nec alium in illo conventu publico crucis bajulum, quantumcumque rogatus, admisit.»

Legati apostolici hoc jure gavisi fuerunt a sæculo IX, uti supra, de S. Anselmo, hammaburgensi archiepiscopo, vidimus. Apparet non alius archiepiscopi id licuisse, quam quibus et pallium indultum. Nam S. Anselmus cantuariensis ad Samuelem, Dublini archiepiscopum, scribebat lib. III, ep. 72, et lib. IV, ep. 28: «Audi vi quod facis portari crucem ante te in via. Quod si verum est, mando tibi ne hoc amplius facias; quia non pertinet tui ad archiepiscopum a romano pontifice pallio confectum.» Crucis præferendæ privilegium metropolitæ petendo obtinebant sæculo XII, mox etiam absque petitione. Et anno 1213 generale concilium lateranense tertium patriarchis constantinopolitano, alexandrino, antiocheno, et hierosolymitano hanc facultatem dedit, excepta tamen urbe Roma, et ubique adesset ad romanum pontifex, aut ejus legatus insignibus apostolicæ potestatis utens.

Gregorius XI, anno 1371, patriarchæ, primatibus et archiepiscopis inhibuit, ne crucem præferrent, presentibus S. H. E. cardinalibus sedis apostolicæ sive legatis, sive nuntis. Itæ ex Dominici Georgii Rhodigini opere de *Liturgia romani pontificis, editio Romæ 1751*, tomo I, pp. 45-56.

Crux pectoralis, que græcis *ἐπὶ στήθεσσι*, inter indumenta episcopis propria sæculo XIII numerari coepit, ex Durando

dias (1). Sicut ergo reges iis, quibus in vita dederunt aureum vellus, iterum post mortem, si recte se gos-

Pontifici (c). Nusquam iis in consecratione traditam reperias. Gestarunt S. Gregorius turonensis, S. Willibrordus trajectensis, et Rothadus suessionensis episcopi: sed eorum ætate etiam laici bene multi. Nunc communis est et abbatibus quibuscumque, et variis prioribus canonicorum regularium: item præpositis capitulorum secularium, et multis denique canonicis, præsertim nobilibus. Eodem ornameto insigniri petierunt, ante annos fere viginti, canonici tornacenses, etsi non nobiles, et obtinuerunt ab augustissima imperatrice: soli ad hanc diem in Belgio. Pluribus hoc argumentum excutit cardinalis Bona, *sermon liturg.* libro I, cap. 24, n. 10, et ad cum Robertus Sala, tomo II, pagg. 245-245.

(1) *Annulum* episcopalem non ubique receptum non sæculo fuisse, colligitur ex silentio Alcuini. Hrabani Mauri, Amalarii non Romæ quidem, cum ii de romano ritu loquantur. Tamen annuli mentio est in priscis Sacramentariis, in Vita S. Birini, qui primus episcopus dorcestriensis fuit ante medium sæculi VII, et in quarta synodo toletana, anno 655 habita, *capitulum* 28. *Leges Bocquillor, Liturgie sacræ*, pag. 168-170. Cum anno 1627 offerrentur reliquie S. Ebregeisili, meldenis episcopi, circa an. 724 defuncti, repertus ejus annulus gemmâ exhibebat cum cincta effigie S. Pauli, primi eremitæ, ante crucifixum genuflexi, corvo capiti superposito (a). Annulus signatorius nunciebatur litterar, quas publice dabant episcopi quarto quinquiesque sæculo, ut videre est ex epistola Augustini ad Victorium, quæ in veteribus editionibus est CCXVII, item ex Chlodovei prælatione ad primam synodum aulicam-nensem.

In pontificalibus ornamentis nunc censetur *chirotheca*, que goliicis sæculis aliquando vanti vocabantur; unde Franciscum *gants*. Eorum usus ab apostolica traditione fuisse negat cardinalis Bona, *sermon liturgie*, libro I, cap. XXIV, n. 12; quod nullum hujus indumentum vestigium in antiquioribus libris appareat, nec id unquam usurpaverint orientales. In veteribus quidem ordinibus romanis, itemque in sacramentariis gregorianis, mentio est *nuniarum*, quibus episcoporum, dum consecrantur, tacebantur superne manus et brachia: de *chirothecis* alium silentium. Verisimile has manicas, tanquam arendo igrori commo-diores, esse substitutas. Sic Lazarus Andreas Bocquillot, *liturgie sacræ* pag. 165, 166.

Episcoporum aliquot, et omnium nunc archiepiscoporum indumentum est *pallium*; quo nomine non chlamys, vulgo *mantellum*, intelligitur; sed insignis quoddam episcopalis dignitatis, ita dictum; quod sit pallii propriæ dici, sive chlamydis, ornamentum: ipsi etiam cappe, seu pluviali, casuleque impositum: ac, proportionè aliqua, id ipsum in re ecclesiastica significans, quod torques in militaribus aut regis, ordinibus. Constat id ex fascis, tres circiter digitos latis, quibus scapula circumdantur: pendet ex iis fascis duæ lacinie, altera ante, retro altera, palmum unum longe, quarum extrema plumbeis lamellis, in rotundum ductis, ac nigro serico operis, muniuntur. Fascias ornant cruces hodie sex, eæque nigre: olim quatuor, ac plerumque rubræ; quales, opere musivo pictæ, complures in Urbe spectantur: veluti Paschalis I, S. Cornelli, S. Callisti, ac S. Leonis.

Pallium in latine ecclesia dare potest (et solet) unus pontifex romanus, solis primatibus ac metropolitans, qui id iustanter petiere. Interdum conceditur episcopis, vel solitariis, vel una cum eorum successoribus; ejus rei exemplum suppeditant gesta Actardi, episcopi nanuetensis, et Theodulphi aurelianensis. B. Siagro, Augustodunensis antistiti ejusque successoribus, postulatante ipso et regina Brunichilde, pallium indulsit Gregorius Magnus, ut liquet ex ejus *Registro*, lib. VII, epist. I, indicatione I, et epist. XIII, indic. 2: et quidem ea lege, ne extra ecclesiam, et sacrorum mysteriorum celebrationem gestaretur: simul adjecta processio in ceteros ejusdem provinciæ episcopos. Item sanctus pontifex, lib. VII, indic. II, ep. LIV. Joannem, ravennatensem antistitem increpabat, quod, præter universalem consuetudinem, aliis temporibus ad locis, pallo se ornaret. Ubi dicit eo amicti, papæ servatum est.

Habetur autem pallium, seu sacræ metropolitaram jurisdictionis symbolum; quamobrem *sæculo libro capitularium*, cap. 79, legitur: «Dignum est, ut metropolitans, qui est pallio sublimatus, honoretur, et ceteros admonet.» Idem Hincmarus, epist. XXVI, edit. Simondot tomo II, docet

(a) *Apud nollandum, die 26. febr.*, tom. III, pag. 648, n. 2), et 658, n. 58. Vide et n. 77, p. 657.

(b) Idem ab Arelatensibus S. Cassario factum ait Dominicus Georgius, citatque *l'aromium* ad art. 519. Ego rem hæc quævisi, tam in *navio*, quam in Actis SS.

(c) *Apud martène de antiquis Ecclesiæ ritibus* lib. I, cap. I, art. 12, pag. 577.

(a) Mabillonii *Annales Bened.*, t. I, pag. 456.

acrint, idem dant in testimonium hanc vitam: ita Ecclesia episcopos, quos in numero sanctorum habet, iisdem ornatu ornamentis pontificalibus, quibus in hac vita ornatu fuerunt; ad significandum quod laudabiliter se gesserint in omnibus his, quae per ea ornamenta significantur, et quorum in vita per ea admo-

Joannem VIII, romanum pontificem, graviter conquestum esse, quod nonnulli Francorum antistites, ante obtentum pallium, obire sua munia sulerent.

Quod ad primam ejus originem attinet, nullus pallii usus videtur fuisse tribus primis Ecclesiae saeculis: sed tum denique assumptum, quando episcopi, sacerdotes, diaconi, vestes discreti sunt: et ecclesiasticarum provinciarum distributio perfecta. Levis sunt, quae doctissimus Lupus, cap. 13, de *apostolica ecclesia romana appellationibus*, adducit, ut hoc ornamentum ad priora tempora pertinere suadet. Nulla tum *amphibori* mentio, nulla *polydura* (quibus vocabus Graeci pallium designant), nulla *superhumeralia*. A S. Marco, non integri anni 350, pontifice, institutum sit liber pontificalis: ut episcopus ostiensis, qui consecrat episcopum urbis, pallio uteretur. Quod si non recipiatur, ob viam certam libet istius auctoritatem, non longe scitem a Marci pontificatu pallium in usu fuisse constat ex epistola Symmachi (a) ad Theodorum, laureacensem antistitem. Ea verba pontifex: «Diebus vite tuae pallii usum, quam ad sacerdotalis officii decorem, et ad ostendendum unitatem, quam cum B. Petro apostolo universus grex dominicarum urium, quae et nobis commissa sunt, habere debemus non est, ab apostolica sede, sicut decuit, poposcisti. Quod, utpote ab eisdem apostolis fuerat ecclesiae majorum more, libenter indulsumus; ad ostendendum te magistrum et archiepiscopum: tumque sanctam laureacensem ecclesiam provinciae Patavinae sedem fore metropolitanam. Ichnio pallio, quod ex apostolica charitate tibi destinamus, quo tui debitas acervant merem ecclesiae tuae, solerter admodum, pariterque volumus, ut intelligas, quia ipse vestitus, quod ad missarum solennia ornaris, signum pretendit crucis; per quod scito te cum fratribus debere computi, ac mundalibus illecebris in affectu crucis, etc. Etiam pallii meminit Isidorus Pelusiota, mortuus mente anno 440; epistola quippe libri I cxxxvi, ad *herennium conciliu* (sublitterae PP. Lugdun. tomovii, pag. 548): «Id autem auriculam, inquit, quod sacerdos humeris gestat, atque ex lana, non ex lino, contextum est, ovis illius, quam Dominus aberrantem quiescit, inveniamque humeris suis sustulit, pellem designat. Episcopus enim, qui Christi typum gerit, ipse numerum fungitur: atque ipso etiam habito illud omnibus ostendit, se boni illius ac magni pastoris imitatore esse; qui gregis infirmitates sibi ferendas proposuit.»

Ex his revincitur hallucinatio, an mendacium? Rodolphi Hospiniani, Zaingliani, qui *historiae sacrae* (libro III, pag. 191 et 200, pallii usum in missa pontificali sub Gregorio primo primum an obtinuisse: revincitur et crasior inscitia, vel malitia Gilberti Barneti, pseudo-episcopi salubariensis, qui in *historia anglicana reformationis*, edit. gallice, pag. 200, ausus est effutire: inane pallii honorem a Paschali II (a) primum excogitatum fuisse.

Pallium eandem aq. Graecos et Latinos formam habuisse videtur ante saeculum 10. Priscam illam, e musivo quidam opere, exhibet alioque Barchinensi, tome I *apud* sui *favennolis*, pag. 308: quam iconem potius consulere poterunt, et cum ea conferre, quae de Gregorii Magni pallio descripta ex Joanne diacono, supra, col. 156, not. 2. Juvabit etiam tumeri praecones graecorum pontum icones, seu earum ectypae operibus illorum in variis editionibus praefixa, v. g., S. Chrysostomi, in editione parisiensi anni 1621.

De his plura qui cupi, adeat Nicolaus de Brillon, craterii presbyteri, *Pallium archiepiscopale*, excusum an. 1640, in-8: Petri de Marca *concordia sacerdotum et imperii*: *Reliquia* variis operum locis: Papebrochii *Propaganda* noni, parte 1, pag. 208, et tomum VII, noni, in *Paralipomenis*, pag. 94: Caroli du Can *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, v. *Pallium*: Joannis Garnierii *Disquisitiones*, ordine tertium, de *vet. pallii ad librum dionysii commemorati pontificum*, abs se vulgatum [d]: Theodorici Reinardi *Episcopii*

nebantur. Quod igitur Possidius scribit (*Copie* 24) divum Augustinum nunquam annulum gestasse, interpretor, extra divinum officium cum nunquam fuisse annulatum (1).

SUPPLEMENTUM

AD LIBRI IV CAPUT XXIX.

DE COMMUNI PRESBYTERORUM PICTURA.

In officio romano, sancti presbyteri, qui pontifices non fore, communi cum laicis martyribus, aut confessoribus, ritu coluntur. At nonnulli Galliarum ecclesiae diverso plane officio celebrant natalem presbyteri, et natalem laici: nec inepte profecto: cum longius distent sacerdotes a laicis, quam ab episcopis.

Quod ad vestes presbyteris appingendas pertinet, etsi res nota sit omnibus ecclesiasticis consuetudinis utrumque peritis, frequens tamen hac in parte pictorum ac sculptorum lapsus est. Observent ergo illi primum nulla a ceteris distincta veste usos esse sacerdotes, aliove Ecclesiae ministros, ante quartum saeculum: atque adeo, cum ea representabant, quae ab illis in hac mortali vita gesta fuere, satius est ut ne sacerdotalia eis indumenta tribuant; quae in solitaria tamen statui apponi ipsis possunt, itemque in picturis, aut anaglyptis, quae ad illorum in caelis gloriam referuntur.

A saeculo quarto ad decimum quintum, aut circiter, appingenda est presbyteris casula, sive planeta (2), quae, uno injecto induta, totum corpus a collo ad pedes ambit, manus ipsas obvolvitur, nisi in cubitos utrumque ab imo reducitur, aut fibula cohiberetur. Ea vero vel ex bombyce, vel alia levi materia confici solebat, nec phrygionico opere, aliove adscitis ornamentis onerari, quo semper esset mobilis ac versatilis. Simplex istud indumentum, ipsa sinuum errantium multitudine, longe plus decoris ac majestatis habebat, quam quae nunc adhibentur casulae, utrumque resectae, decurtatae, rigidae, nec omnium stature accomodate. B. Perpetuus, turonensis episcopus mortuus an. 474, testamento, quod refert *Dacienius Spicilegium* tome V, p. 106, reliquit: *Amalricus*.

titulum historicum de pallio archiepiscopali, tome II, ejus et *habituarii posthumorum operum* (an. 1724) *editum*: Robertum Salam in *adventum* ad card. *domini*, operum *hujus* *edit.*, tome II, pp. 275-278.

Exstat apud Eusebium, *hist. eccl.*, lib. X, cap. 4, «Oratio panegyrica, pro ecclesiarum [post persecutionem] exedificatione recitata, et Paulino Tyriorum episcopo dedicata.» Incipit his verbis in versione Christophoriana: «Amici Dei, et sacerdotes, qui sacrasancto potera indumento, ecclesiasticis coronis, divina unctione, et sacra sancti Spiritus stola circumvestiti, etc. ces paroles sacerdotum montent, inquit Claudius Fleury, *hist. eccl.* L. X, n. 5, que des lors les évêques portaient quelques ornements, ce n'étaient que les églises, d'autant plus qu'il est averti par le de leur couronne.

(1) Nec quidquam cogit, ut annulatum dicamus fuisse in ipso officio.

(2) Etiam dicta olim casula, casibula, phedon, phedon, et perula.

(a) Tomo IV Conciliarum, editionis *tabbi* columna 1511. Scimus hunc primum sedem consecutus anno 496: mortuus aetatis reliquit an. 511.

(b) Qui pontifex electus est anno 1079.

(c) Recusa est Lipsiae 1755, in-4°, tome II, pagi 250-

208, nona scriptorum collectionis, editae studio Chod. Gu. de Gleditsii.

presbytero capsulam (lege casulam) unam communem de serico. » Communem dicit, quæ ministris ecclesiæ, episcopo inferioribus, inserviret; episcoporum enim casule ornatiores erant: et in veteribus monumentis, velut in Testamento Riculfi, helenensis episcopi, apud Baluzium, Append. ad Reginvonem p. 606, casule episcopales nuncupantur. Casule item in sacris officiis adhibitæ meminit auctor Vitæ S. Casarii Arelatensis, cuius hæc verba cap. 9: « Casulam, qua in processionibus utebatur, et Albam paschalem, profert, datque egeno, jubetque ut vendat uni ex clero. » Liptinense concilium, in diocesi cameracensi celebratum anno 743. kal. martii, jubet ut « presbyteri et diaconi, non sagis, laicorum more, sed casulis utantur, sicut servorum Dei. » Gestata porro, est vestis ea tum in templis, tum in usu communi, a presbyteris et diaconis, etiam seculo ix: nec videtur ecclesiastico ministerio reservata ante seculum x. Plura de hoc indumento lege apud Bonam, *Rerum Liturgic. lib. I, cap. 24, n. 8, et in scholiis ad eum Roberti Sale.* Lege item Lazari Andree, *Bocquillot Liturgiam sacram, pp. 157-162.* Et quo hæc speciatim notanda: *Après ce que nous avons dit de l'ancienne figure de la chasuble (nempè, quod rotunda esset, et collo adstricta, totumque corpus, excepto capite, operiret), il est aisé de voir qu'on ne pouvait agir sans la retrouver. C'est apparemment cette difficulté qui a fait penser à échaner la chasuble des prêtres par les côtés, et à donner des tuniques aux diacones et aux sous-diacones, afin qu'ils eussent les bras libres pour leurs fonctions.*

Animadverti etiam potest, nullum iis, de quibus ago, temporibus, bireti, seu quadrati pilei, usum fuisse.

Sed alia fuere presbyteris indumenta, episcopis communia, et apud horum paucos hodie residua, campagi nempè, tibialium genus, ita dictum a græca voce καμπή, qua crus designatur: et sandalia, primum caligis (de quibus actum extremo scholio ad cap. 27) simillima: deinde affinia calceis, quibus utuntur austeriores franciscani, quosque Romani fenestratos appellabant. *Capitularium lib. V, cap. 371,* edictum ut « presbyteri missas cum sandaliis celebrent. » Etiam diaconis quarundam ecclesiarum, velut romanæ, ac messanensis, annuerunt olim summi pontifices nsum campagorum: ut videre est ex *epistola Gregorii magni XXVIII, libri septimi.* Ex his id unum superest, quod episcopi, item abbates nonnulli, dum sacris solemnibus operantur, ornatiores solito calceos induunt: quodque variis in locis capacini, recollecti, alii severioris vitæ cenobites, pro fenestratis calceis alios ad missam assumant, pedibus accuratius obtegendis.

Si pingendus sit sacerdos aliquis postremorum seculorum, habenda erit ratio bireti quod planum admodum fuit seculo xvi, et multo quam nunc altius ab anno circiter 1620 ad 1670, quo intervallo qui vivere, breves quoque mysticas, et barbæ particulam in mento gestarunt. Seculo xvi, et aliquanto post,

TH. XXVII.

usi sunt presbyteri toga, cuius oræ anteriores utrinque in modum cilindri reducebantur, et ad unius pedis longitudinem ultra vel supra cervicem ita eminebant, ut esupremo superpellicei limbo emergent. Talis toga appingenda secularibus presbyteris e numero BB. martyrum gorcomiensium: talem adhuc gestant doctores theologi lovanienses.

CAPUT XXX.

De communi doctorum, et confessorum.

Doctores et confessoros habent etiam sua insignia: quæ illis a sanctis patribus ex divinis Scripturis tribuuntur (*Brunus, capite 16*). Quorum multa Gregorius (in *Ezechielem homil. 21 et 22*) commemorat. Ego omnium maxime splendorem et lucem illis convenire arbitror; ac propterea non inepte stellæ vel radii luminis eorum imaginibus appinguntur, juxta illud propheta (*Daniel. XII, 3*) : *Qui docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti: et qui ad justitiam eruditi multos, quasi stellæ in perpetuas eternitates* (1).

CAPUT XXXI.

De corona virginum.

Virginum imaginibus coronam ex floribus consortam imponimus (*Brunus, capite 16*), quia et virginitatis est florem carpere, et ex eo favum et mel componere, de quo dicitur (*Cant. IV, 11*) : *Favus distillans labia tua, sponsa: mel et lac, sub lingua tua.* Cyprianus etiam virginitatem ipsam florem appellat, in Tractatu ad Demetrianum (2).

CAPUT XXXII.

Conclusio operis.

Postremo, ut me cum aliis brevi admonitione exhorter, utamur imaginibus ad eruditionem et compunctionem. Non male exclamat quidam catechistes (*Matth. Galenus, catechesi 60*) : *Obscuro, quis est qui, dum intrat templum, ac cernit effigiem divi Petri, cogitat claves ingerere sacramentalium clavium recodationem? Nec minus eleganter Josephus (in libro de Machabæis)* : « Si possit in picturam aliquam manus humana describere; et victorum omnium penarum genus in posterum ceris, ut gestum constitit, explicare, sine lacrymis nemo transiret: omnis multitudo conflueret, suffragaretur plurimi; et multa videretur donasse, qui, in gloriam summi Dei, talia stratagemata depinxisset. Et si quis sculpendi artifex, hanc figuram aspectu miserabilem sepulcro intraverit, aut ædibus illocaverit, ab omni lepra peste esset ali-

(1) Par est etiam sanctis doctoribus adicere fibrum, cum nulli titulum illam Ecclesia decreverit, qui suis cum scriptis non docuerit.

(2) Etiam virginibus appinguntur manu gestanda lilia castitatis indices: et lampades accensæ, ex parabola Domini, Matth. XXV, 1-13. Utrouque symbolo decorata est B. Hiltruds effigies, anno 1770, ex ligno argenteoque fabricata, et sanctæ illi virginis postea Lovani in basilica principis, cum eo deferretur pars aliqua ejus reliquiarum, e monasterio lætiensi advecta.

(Quatorze.)

ius, aeternaque felicitate indubie frueretur » (1). Quae tamen postrema verba commodè sunt accipienda (2). Nam meminisse nos oportet, quod ex sancto Amphilebio citat Epiphanius in septima synodo : « Cure nobis sit virtutes bonorum virorum eligere, et operum illorum meminisse, et potitiam illorum imitari. Ipsi enim templa fabricari, aut imaginem illorum in tabulis circumferri, contemnendo interim illorum virtutes, laudè quaquam laudabile est. Nemo enim laudaverit virum, quem videt virtutes sanctorum aversantem, et quotidie illorum imaginem circumferentem : aut templa illis edificantem, aut vasa comparantem illis : sui ipsius autem templum divinis

virtutibus non ornantem. Multas cruce in aedibus figurare, et praecepta Dei contemnere, imitationisque passionis illius oblivisci, extrema dementia est. Sine operibus enim fides mortua est. » Sic et sanctus Ephrem (*serm. de Virginitate*) : « Vis esse templum Dei castum, sanctum, et immaculatum? fac habeas illius imaginem in corde tuo jugiter. Dei vero illam imaginem intelligo, quae per bona opera, videlicet jejunia, continentiam, recte facta, vigilias, orationesque pure ac jugiter pingitur. »

« Pictus es ergo, Ambrosio teste (*libro VI Helasmeri*), o homo, et pictus a Domino Deo tuo. Bonum habes artificem atque pictorem. Noli bonam delere picturam, non fucò, sed veritate fulgentem : non cera expressam, sed gratia. »

« Hoc accedit et illud Chrysostomi : « Opulenti, qui cupiditate pecuniarum insanunt, assidue vestes suas, ne tineis corrodantur, excutunt : tu vero, cum oblivio, omnibus tineis peior ac major pestis, animam tuam devoret, non accedes ad libros, non excuties tineas, non ordinabis animam tuam, non aspicies continue imaginem virtutis, nec membra ejus, et caput considerabis? Habet enim certe caput et membra, omni muliere formosa multo venustiora, ac pulchriora. Quod igitur caput virtutis est? Humilitas certe, et reliqua apud Joannem Chrysostomum, homilia 48 in XIII Matthaei. Qui etiam, homilia 13, in priorum ad Corinthios Epistolam, explicat Paulum, perfectam Christi imaginem, eum imitando, in se depinxisse. Quod et nobis concedat Deus, qui est benedictus in secula. Amen. »

[1] Non videntur haec esse Josephi; leguntur quidem pag. 1100, ejus operum, editionis genevensis 1655, in versione latina tractatus hoc titulo inscripti : *Flavius Josephus de Machabaeis, sive de impio rationis, libellus*; a Des. Erasmo Not. in sermonem latinum translatum. Sed haec pessima est versio, olim a Rutino adornata, e latino codice collegi SS. Machabeorum apud Colonienses ab Erasmo primum edita, cui graecus codex ad manum non erat : ideoque is e latinis graeca conjectans, mutavit nonnulla, sed non admodum multa, ut ipse praefatur. In exemplari graeco, pro verbis a Molano citatis, alia habentur, quae sic accuratius interpretare : « Quod si liceret, velut in tabella oculis legendam, pietatem coloribus ac penicillo depingere, nonne horror quidam ac stupor eos incerneret, qui septem liberorum matrem ad mortem usque diversa illata supplicia sustinere viderent. Merito nique, et in ipso tumultu, in gentis monumentum, istud tituli adscribatur : HIC ELEAZARIS MAGNI, PLAC MATRIS, SEPTEMQUE PUERORUM CURATORUM FUNUS : OB TYRANNI VIM, HOC SATAGENIS, UT HEBRAEORUM INSTITUTA LEGESQUE EVERTERET : QUI ET GENTIS VINDICES EXITITERE, IN DEUM ASPICIENTES, ATQUE AD MORTEM USQUE TORMENTA SUSTINENTES. » Nihil hic, aut in consequentibus, de sculptendi arte, nihil de figura adhibita illicata, de immunitate a peste, de aeternae felicitatis adeptione.

(2) Vel rejicienda potius, ut superstitionem olentia.

PRUDENTISSIMO ET INTEGERRIMO

D. JOANNI STEMPELIO,

CONSULI GOUDANO, JOANNES MOLANUS S. P. D.

Mitto tibi, observande domine cognate, orationem de agnis Dei, quae semel mihi per adversarios publico incendio Gandavi perit. Quare secundo eam scripsi : et quae deperdita erant, ut potui, recollegi. Quae, cum jam typis aeneis publicetur in mille et quingentis exemplaribus, non facile eandem injuriam pati poterit : sed, uti spero, dedicationi et utilitati quorundam subserviet. Est autem oratio haec partim mea, partim, ut videre licet capite XI et XII, reverendi et clari theologi Gerardi Buszi, Neomagensis, canonici et celeberrimi ecclesiastici Xanthensis, cujus fratres Buszios, et cognatos Canisios, in societate Jesu, nosse te scio. Qui etsi pra modestia, mortuo Illyrico, ea edere voluerit quae contra eum vivum meditatus erat, cum tamen in ea inciderim apud clientem ipsius Joannem Xanthensem, quem Lovanii in sacris studiis aliebat, et nunc in fundatione sanctae Helenae Augustae (1)

canonicum habet, confido me non peccare in amicum, etsi ei quedam ex eo docto opere, ipso inscio, cum meis evulgata remittam. Charitas enim non agit perperam (I Cor. XIII, 1). Adjunxi de decimis orationes duas, unam de dandis, alteram de defendendis ; quae non modo filiis tuis canonicis coloniensibus, sed et multis aliis ecclesiasticis et laicis usui esse poterunt. Dominus Deus Bataviam nostram (ex qua ultra tredecim annos propter Christum cum conjuge et liberis exulis) ad avitae religionis et obedientiae splendorem cito reducere dignetur. Bene vale cum tota familia. Lovanii, anno 1583, kalendis maii.

non ab Helena Augusta, non a fido pontifice romano Quiraco, seu Cyriaco (ut avo Molani putabatur) : sed a Theodoro de Cellis [pagus est prope Dionantum in ditone leodicensi] fundato sub annum 1211, ac primum in urbe Haens ad mosam locato.

(1) Id est, in ordine canonicorum regularium S. crucis,

JOANNIS MOLANI DE AGNIS DEI ORATIO.

CAPUT PRIMUM.

De maledictionis et benedictionis efficacia.

Exstat apud Augustinum, ultimo libro de Civitate Dei (capite 8), horrendam exemplum maledictionis maternae. Memorat enim, decem fratres (quorum septem erant mares, tres feminae) maledicto matris, quae, recenti patris eorum obitu, destituta, injuriam sibi ab eis factam acerbissime tulit, tali poena divinitus coercitos esse, ut horribiliter quaterentur omnes tremore membrorum. In qua foedissima specie, cum oculos suorum civium non ferrent, quaquaversum cuique ire visam est, toto pene vagabantur orbe romano. Quo horribili exemplo de duobus admonemur: primum, a filiis multum metuendam esse parentis execrationem, etsi ea ex impatientia effundatur: deinde, a contrario colligitur, de ecclesiasticis benedictionibus non nisi optime sentiendum esse. Nam si private mulieris maledictio tantam, Dei iudicio, efficaciam habuerit, quid sentiendum est de benedictionibus presbyterorum, qui, dum benediciunt, sese Dei et ecclesiae ejus ministros exhibent? Verum non constitui impraesentiarum de benedictionibus generatim agere (1), aut specierum varietatem (2) ingredi:

(1) De quibus libros duos, et tertium de Maledictionibus, edidit Jacobus Gretserus, operum tomo V, edit. ratisbonensis, pp. 170, 305. In ultimo, praeter exemplum a Molano adductum, aliud habet cap. 3, nempe maledictionis, a S. Jacobo Nisibene, eremita, adversus impudentes quasdam puellas prolatae, ex Theodoretii *philosopho*, seu *historia religiosa*: deinde aliud ex Gregorii magni *dialogo*, libro III, cap. 15, de maledictione a Florentio monacho prolata in quatuor interemptores ursi, quem is habuerat ovium suorum custodem. Capiti 6 Gretserus inseruit maledictiones, quas S. Ephrem in suo testamento coiecit in haereticos et apostatas a fide. Alia complura maledictionum exempla et effecta congerit cap. 7 et 8. Capite sequenti ostendit, etiam res ratiolae expertes fuisse aliquando maledictioni a viris sanctis subjectas (utque non propter se, sed propter homines): neminem arborem a S. Eligio: malos item arbores, a S. Brigida, virgine hiberna: corvum, a S. Coengino, etc. Capite 10, punitos narrat, qui maledicti fuerant in sanctos. Ultimo, seu 11, capite expendit virum per maledictionem divitum, *Genes. III*, serpentis natura fuerit mutata: respondetque cum Delrio, quae serpenti a natura competebant, haec eadem Deum illi in poenam et supplicium vertisse. Porro maledictionem, seu imprecationem, aliquando licitam esse adstruxerat Gretserus exemplis Dei, *Genes. III*, V, XII; *Deut. XXVII*, XXVIII; *Nam. V*; Christi Domini, *Matth. XI*; Noe patriarchae, *Gen. IX*; Jobi, *Job. III*; Jeremiae, *Jerem. XX*; Davidis, *Ps. CVIII*. His addere poterat ritum disalcanti, *Deuter. XXV*, 9, 10.

(2) Variae enim res in Ecclesia catholica benedici, seu consecrari solent, de quibus singillatim agit Gretserus operis allegati libro II: Aqua, sal, oleum, panis, cerei, (praesertim paschales), agnus coereus, novi fructus, vinum (in festo S. Joannis evangelistae), cineres (in capite jejunii quadragesimalis), rosa aurea, ramusculo consecrata (in de-

sed tantum agere de agnis Dei, qui a romano pontifice benedicuntur, et per catholicam Ecclesiam ubique distribuuntur.

CAPUT II.

De eulogiis seu panibus benedictis.

Primum itaque meminerimus majores nostros, panes benedictos, quos Graeci eulogiis vocabant, in symbolum mutuae amicitiae, communionis, et benedictionis, sibi mutuo, etiam longe dissitis, transmisisse. Cujus rei occurrunt conjuncta aliquot testimonia Paulini episcopi in tomo secundo operum beatissimi Augustini (1). Scribit enim Augustino Paulinus, episcopus nolani (epist. 51): *Panem unum, quem unanimis indicio missivas charitatis tuae, rogatus accipiendo benedicas. Et rursus ad Alipium episcopum* (2) (epist. 55): *Panem unum sanctitatis tuae, unitatis gratia, missivas, in quo etiam Trinitatis soliditas continetur. Hunc panem, eulogium esse tu facies, dignatione sumendi. Præterea, in alia epistola* (36), ad Romanianum scripta, in qua congratulatur hipponensi ecclesiae, quod Augustinum meruerit habere episcopi collegam: «Ne vacuum, inquit, fraterum humanitatis officium videretur, de buccellato christianae expeditionis ([Ammianus] Marcellinus lib. XVIII scribit buccellatum fuisse frumentum, ad usus diuturnitatem excoctum.), in ejus procinctu quotidie ad frugalitatis ammonam militamus, panes quinque tibi, pariter et filio nostro Licentio, missimus. Non enim potuimus a benedictione scernere, quem cupimus eadem nobis gratia penitus annexere. » Huc pertinet etiam quod Augustinus Paulino rescripsit (5): *Panis, quem missi-*

minica tartare (3) palmæ, agnus paschalis, (seu carnes, ova, lac et mel in festo paschae), vasa et ornamenta ecclesiastica, campanae, zozæ, seu ciagula et similia. Omisit autem Gretserus gladium et piliolum, a summo pontifice consecrari solitos, et militi ad eos belli duces, qui rem christianam strenue promoverent, aut tunc sunt. Hunc ritum illustravit Theophilus Raynaudus, libro cui titulus *Natale Domini, pontificis gladii et pilioli initiatione solenne, incensatio, qua splendor nascens Christi emblematicis insignis, apposite ad incendendum tanti mysterii pietatem, petitis ex sacra et humana litteratura subditis, illustrantur*: Exstat operum ejus, tom. X, pag. 551 et seqq.

(1) Editionis Lovaniensis, sive plantianae, quam magna ex parte Molanus accuravit.

(2) Tagastinum.

(3) Epistola 54, in editione benedictinorum 51.

(a) De hac exstat inter opera Theophili Raynandi, tomo X, pp. 401, 550: *rosa mediana, romani pontificis benedictione consecrata; agnus sacer dominicus quartae quadragesimae, emicatus; incensio explendi quadragesimalis jejuniæ, illustrata.*

us, *aberior benedictio fiet, dilectione accipientis vestre benignitatis* (1). »

Ex ejusdem vero divi Augustini libro secundo de peccatorum Meritis et Remissione (capite 26) notum est, hunc panem sacrum et benedictum catechumenis datum esse. Qui hodie, quod Alanus [Copus] dialogo quarto (capite 7) notavit, non communicantibus datur. Lindanus quoque in Apologetico scribit, Græcis *Αρχιεπισκοπ* (2), Galliis lingua semilacera, *le pain béni* dici, quasi dicas panem benedictum: qui dominico die ad missam fidelium consecratur in illorum usum, qui sacre mensæ tunc non sunt participes (3); quemadmodum Parisiis per ecclesias parochiales solemnè usu observari vidit (*Apologetici parte 2, cap. 49*) (4).

(1) Leo IV Papa humilis de Cura Pastor., circa annum 850, ad parochos : « Eulogias post missas, in diebus festis, plebi distribuite. » Ex Marculi Formulis, libro II, cap. 42, 44, 45, liquet, ejus ætate, id est, exeunte septimo seculo, solitos episcopos mutuo sibi mittere eulogias festis paschilibus et natalitiis. Eorum utilitatem laudavit S. Germanus, patriarcha Cyprianus. Eulogiarum quoque meminere Balsamon, ad secundam canonem antiochenam; Joannes Cassianus libro I, cap. 41; Nicephorus Cyprianus, cap. 19; Codinus, de Officiis antiochenis; Calasius ad Gregorium. Ex quibus discimus Græcos, ad finem liturgiæ, eulogias multa cum veneratione suscipere a sacerdote, ejusque dextram osculari. Sicut autem eas suscipiendo, et deinde eas in ipsa ecclesia comedunt, etiam qui sacre eucharistiæ participes sunt: ad absentes non deferuntur hæc quidem eulogia in liturgiæ sacratæ, sed alia, quæ diebus sabbati, et in pervigiis festorum sacrantur vesperi. Lege Jacobum Goss ad Archiepiscopum Græcorum, pag. 154.

(2) Quasi dicas : *domum pro domo*. Observa vocem eucharistiam in græcis liturgiis frequenter appellari *domon*, vel *doma*.

(3) « Tant que dura la force des chrétiens pour la sainte communion, comme ils offraient et communiaient tous à la messe, l'on ne pensa point aux eulogies. Mais quand ils commencèrent à se contenter d'offrir et d'assister au sacrifice sans y communier, l'Eglise crut qu'au moins il fallait les porter à communier spirituellement, et les y exciter par quelque signe ou symbole extérieur, qui représentât la communion sacramentale. Rien n'était plus propre à ce dessein, que les restes de pain et de vin, que l'on avait offerts, mais qui n'étaient pas consacrés. On leur distribuait donc les oblations non consacrées, ou après la communion du clergé et de ceux qui s'étaient présentés à la sainte table, ou tout à fait après la messe, mais avant que le diacre donnât le coq. Comme ces eulogies étaient une espèce de supplément de l'eucharistie, on les distribuait avec les mêmes cérémonies extérieures. L'évêque ou le prêtre célébrant donnait le pain, et le diacre présentait la coupe. Les fidèles les recevaient avec respect, baisant la main du prêtre qui les distribuait. Chacun recevait ce pain béni dans sa main, et on faisait sur soi le signe de la croix avant que de le porter à sa bouche. Il fallait être à jeun pour en manger : et ceux qui le recevaient dans la main, après avoir mangé, le donnaient à ceux qui étaient à jeun auprès d'eux, pour le manger dans l'église même. On en envoyait aux absents : et les chefs de familles en emportaient à ceux de leurs maisons, qui n'avaient pu se trouver à l'assemblée. On n'en donnait point aux infidèles, ni à ceux des fidèles, qui étaient excommuniés. Ce qu'on donnait aux catéchumènes, que S. Augustin appelle eulogie, et une espèce de sacrement, était le sel béni, qu'on leur mettait dans la bouche. Pour ce qui est des eulogies dont nous parlons, S. Augustin les appelle ailleurs eulogies de pain, pour les distinguer des autres choses, qu'on béissait aussi par la prière, et que pour cela on nommait Eulogies. » Bocquillot, *Liturgie sacrée*, qq. 455, 456.

(4) Idem fit in aliis Galliarum ecclesiis. Rotomagi collum panis ille, ut sacre communionis supplementum : et aliquot ejus particule in domos deferuntur ad eos, qui missæ sacrificio non potuerunt adesse. Jabet autem missale ac rituale ejusdem ecclesiæ, distribui eulogias a clericis, non a laicis, necum a feminis. (*Voyages liturgiques*, pag. 422). In eadem diocesi statutum, ut sacerdos, peracta pro conjugio missa, « conjugatis convictus symbolum, sponso et sponsæ panem distribuat vino intectum » à meridie, aut

Videtur autem harum eulogiarum usus ab apostolicis temporibus dimanasse. Pio enim pontifici, qui apostolorum temporibus proximus fuit, decretum, in tomo primo Conciliorum, et libro quinto Decretorum Burchardi tribuitur, quo constitutum erat, ut fideles, qui communicare non fuerunt potati, post missam unum solemnia, eulogias omni die dominico, et in diebus festis accipiant, a presbyteris benedictas (1).

CAPUT III.

De efficacia eulogiarum.

Idem decretum existat in concilio nannetensi (cap. 9 in tomo III Conciliorum), in Galliis habito (2); ubi subjungitur, ut presbyter, eulogias daturus, antea his verbis eis benedicat : « Domine sancte, Pater omnipotens, æternæ Deus, benedicere digneris hunc panem tua sancta et spiritali benedictione, ut sit omnibus salus mentis et corporis : atque contra omnes morbos, et universas inimicorum insidias tutamentum (3); per Dominum nostrum Jesum Christum, Filium tuum, panem vite, qui de cælo descendit, ac dat vitam et salutem mundo, et tecum vivit et regnat per omnia secula seculorum. »

Sane per hanc panum spirituales benedictiones sæpe demones expulsos esse, aliæque miracula contigisse, ex ecclesiasticis historiis non est obscurum. Fortunatus, episcopus Pictavorum, scribit in Vita sancti Germani (cap. 12 et 42 ad 28 maii), episcopi Parisiorum (4), cum curasse conjugem illustris viri Vulfarii de Saesia, pene exanimem, adaperitis violenter dentibus, et eulogiis in os transjectis.

Scribit idem, in villa parisiensis ecclesiæ, quæ Methe (5) dicitur, cum omnes præter unum gravitæ laborarent. Germanum eulogias eo misisse; et, primo eulogiarum gustu, turbam illam, cum esca sanitatem manducasse.

Porro illustris matrona, Deoque dicata, Austreberta, panem habebat a beato Austregisilo, episcopo Bituri

sub vespem, idem sacerdos, postquam, aditæ comite, nuptialem thalamum aqua lustrica aspersit, et precos congruas recitavit, rursus panem benedixit, et vino, ac nox intinctum vino panem recens conjugatis præbet, ut in fine missæ (ibid., pagg. 420, 421). Inhibuit autem concilium rotomagensis, anno 1181, habitum, de Cædorus et aliorum Presbyterorum, offic., com. 34, « in domatibus charitatem alique aliorum fraternitatem, missis, aquam et panem benedicti, aut conciones haberi : sed ea [velut] servari paratim missæ, a qua, inquit, populus avertunt. »

(1) Sed nullus ante decimum seculum hujus decreti meminuit; quod ne in falsum quidem decretalium numero reperitur.

(2) Circa annum 800. Lege scholia Jacobi Sirmendi, et Baluzii præfationes ad Rogationes, qui concilium hoc inseruit primo suo libro de Eccles. discipulis, cap. 532.

(3) Ut recte dixeris de panis benedictio, quod de sacra catechumenis distribuit scribetur Augustinus libro II, de Peccatorum Meritis et Remissione, cap. 26 : « Quod accipiant, quavis non sit corpus Christi, sanctum est tamen, et sanctus quæcūque cibis alimur : quoniam sacramentum est » (scilicet, ut hodie loquimur, sacramentale).

(4) Qui decessit anno 576, die 28 maii, fere octogenarius.

(5) Antuerpienses hagiographi legunt (a) : « Quo dicitur Methe » : nec expositum ubi fuerit hæc villa, sive Portus.

eum (1), benedictam, et sibi pro eulogiis transmissum. Hunc autem servat, ut si quis male affectus videretur, illi integra fide sumendum praeberet. Unde pistori suo, Leodeinaro, invito in os ingeri curavit: moxque ille malum omne, quo cruciatur, evomuit. Quod ejus temporis scriptor in Vita Austregisili (Ad diem 20 maii.) posteritati tradidit. Ceterum haec pauca exempla, ne prolixior sim sufficiant.

Meminerimus interim tanti majores nostros benedictionem fecisse, ut aliquando disputatum sit an sacerdotes possent benedicere: sicut videre licet in tractatu de septem Ordinibus, qui in Hieronymi operibus aliquoties est excusus, et in opusculo Bernonis abbatis, de Officio missae (cap. 22). Putabant enim nonnulli benedicens potestatem penes solos esse episcopos. Quorum sententia, ut est manifesti erroris convicta, sic hoc etiam constanter ab omnibus retinetur, amplius benedicens potestatem penes eos esse, qui perfectius Christi personam gerunt, et quibus majus in Ecclesia Dei ministerium est concredendum.

CAPUT IV.

De benedictionibus sancti Petri.

Unde summi pontificis benedictiones semper in Christi Ecclesia plaris habita sunt, quam ceterorum episcoporum aut inferiorum sacerdotum. Has autem pontificias benedictiones non unius fuisse generis, ex solis Gregorii Magni epistolis animadverti potest. Is enim, cum suis litteris, pro benedictione sancti Petri, inter alia, transmisit camisia (2), oraria (3), pallia aquitania (4), cucullam, tunicam, paraturam (5) etiam, caballum, nummos, et saepissime clavim ad collum suspendendam.

Nos ex multis locis pauca tantum seligimus, e quibus clare cognoscatur, quid de benedictionibus dictis sit sentiendum. Scribit ad Anastasium, patriarcham antiochenum (lib. I, epist. 25): « Amatoria vestri, beati Petri apostoli, vobis claves transmissi; quae, super agros posita, multis solent miraculis constare. » Ad Joannem autem, exconsulem: et iisdem verbis ad Andream de Deliria (lib. I, epist. 50, et 2): « Sanctissimam clavem a beati Petri, apostolorum principis, corpore, vobis transmissi, quae super agros multis solet constare miraculis. Nam etiam de catenis ejus interius habet. Eadem igitur catenae, quae illa sancta colla tenuerunt, suspensa, colla vestra sanctificant. » Rursus ad Constantiam Augustam (lib. III, epist. 50): « Quia serenissimae dominae religiosum desiderium vacuum esse non debet, de catenis, quas ipse sanctus Paulus apostolus in collo et

in manibus gestavit, ex quibus multa miracula in populo demonstrantur, partem aliquam vobis transmittere curabo, si tamen hanc tollere limando prevaleat. Quia dum frequenter ex catenis eisdem multi venientes benedictionem petant, quibusdam petentibus, diu per catenas ipsas ducitur lima, et tamen, ut aliquid exinde exeat, non obtinetur. » Scribit ad Childericum, regem Francorum (1) (libro V, epist. 6): « Claves sancti Petri, in quibus de vinculis catenarum ejus inclusum est, excellentiae vestrae direximus: quae collo vestro dispense, a malis vos omnibus teneantur. » Ad Theoctistum autem, et Andream (libro VI, epist. 25): « Benedictionem sancti Petri apostoli, clavem a sanctissimo ejus corpore transmissi; quam quidam, quia sancti Petri clavis esset, despicens, sed pro eo quod auream eam vidit, facere sibi ex illa aliquid aliud volens, eduxit cultellum ut eam incidere. Qui mox cultellum quo eam per partes mittere voluit, arreptus per spiritum, sibi in guttur defixit, eademque hora defunctus cecidit. Ipsam ergo vestrae excellentiae transmittere studei, per quam omnipotens Deus superbientem et perfidum hominem pereunt; ut per eam vos, qui eum timetis et diligitis, et praesentem salutem et aeternam habere valeatis. » Rursus ad Richardum, regem Visigothorum (2) (libro VII, epist. 126): « Clavim parvulam a sanctissimo corpore beati Petri apostoli, pro ejus benedictione transmissuram, in qua inest ferrum de catenis ejus inclusum, ut quod collum illius ad martyrium ligaverat, vestrum ab omnibus peccatis solvat. Crucem quoque dedi latori praesentium, vobis offerendam (in qua lignum dominicae crucis inest, et capilli beati Joannis Baptistae), ex qua semper solatium nostri Salvatoris, per intercessionem praecursoris ejus, habeatis. Praeterea, transmissimus etiam clavim a sacratissimo beati Petri apostoli corpore, quae cum digno honore reposita, quaque apud vos invenit, benedicendo multiplicet. » Praeterea, Eulogio, patriarchae alexandrino (lib. XXI, ep. 47): « Transmissimus crucem parvulam, in qua de catenis amatorum vestrorum, sanctorum Petri et Pauli apostolorum, inserta est benedictio; quae oculis vestris assidue supponatur, quia multa per eandem benedictionem miracula fieri consueverunt. » Denique, in congerendo nimis sim, scribit quoque Libertino, ex praefecto (libro I, epist. 51): « Peto ne injuriosum ducentis, quod viginti annos vestitus ad pueros vestros per romanum defensorem scripsimus praebere; quia de beati Petri apostoli rebus, quamvis parva sint, quae offeruntur, pro magna semper benedictione suscipienda sunt. » Ex his apparet, ex tanti pontificis iudicio, apostolicae sedis benedictiones magni faciendas esse (5).

(1) Nomen tenus; nam tota auctoritas tum fuit penes Pippinum Heristalium. Obiit Childbertus III, an. 711, a pia munificencia laudatus alteri Gregorio, Turosum antistiti.

(2) Eumque religiosissimum, cujus opera gens Gothorum, ejurata haeresi ariana, catholicam fidem amplecti fuerat. Data est haec epistola anno 599.

(3) Observat ex Theophilo Raynoldo Piquet Lambertus

sessio ecclesiae parisiensis. An forte in loco, qui nunc Igny, Lutetia dissito circiter 12. m. p. ad Africum?

(1) Cui successit, anno 624, B. Sulpicius, cognomento Pius.

(2) Interiora, seu iadua: gallice *chemise*.

(3) Sudaria, ori tergendu: nunc stolas appellamus.

(4) Santonicos forte hardocucillos, notos ex Martiale, lib. XIV, epig. 138.

(5) Vestis ornamentum et filis argenteis, vel auris con-

textum: gallice *sne garniture d'or ou d'argent*.

Nam ipse etiam, cum gratiarum actione, episcoporum benedictiones recepit: a carthaginiensi episcopo (libro X, epist. 1), benedictionem sancti Agilei martyris (1); ab Alexandrino (libro XI, epist. 47), eulogias sancti Marci (2); quas tamen alibi (lib. VII, epist. 29) mavult Petri apostoli, quam Marci evangelistae, benedictionem appellare, eo quod Marcus Petri fuerit discipulus, et ab eo Alexandriam missus sit.

CAPUT V.

Car summi pontificis benedictiones dicantur sancti Petri.

Notanda est vero humilis majorum nostrorum loquendi phrasia. Episcopi suas benedictiones, non suas, sed pro ratione ecclesiarum et sanctorum, quorum patrocinium venerabatur, nunc Marci evangelistae, nunc Agilei martyris, nunc aliter eas nominabant.

Romanus autem pontifex, eulogias, quas mittebat, semper sancti Petri benedictionem appellabat, tum quod ab eo dabatur qui in cathedra Petri Ecclesiae catholicae praerat: tum etiam, ac potissimum, quia ad eam virtutem et efficaciam multum merita principis apostolorum conferunt. «Si quid enim, inquit magnus et ter sanctus Leo pontifex (sermone 2, in *anno omniversionis*), recte a nobis agitur, recteque discernitur: si quid a misericordia Dei quotidianis supplicationibus obtinetur, illius est operum atque meritum, cujus in sede sua vivit potestas, excelsit auctoritas.

CAPUT VI.

De agnorum Dei antiquitate.

Inter multiplices autem romani pontificis, seu maxime, sancti Petri benedictiones, multum celebrantur agni Dei; de quibus non possumus non praecclare loqui et sentire, si eorum antiquitatem, si ceremoniam, si efficaciam, si significationem, denique si pium inter christianos hujus amuleti (3) usum consideremus.

Annus, seu Benedictus papa XIV (a), quemadmodum missae sacrificium, etsi parvis sit fructus ex opere operato, a quocunque sacerdote celebraretur, tamen ex opere operantis fructuosius est a pio, quam ab improbo, celebratum: sic merito pluris a fidelibus fieri, ac majoris passim utilitatis censeri ceteris agnorum formas a pio, aut etiam sancto, pontifice consecratis. Ita praeter alios reseruari auctor, qui praeferebant effigiem S. Pii V, Innocentii XI, Clementis XI; quod tamen absque aliis cujusquam pontificis injuria dictum volo.

(1) Sen Agilei, «in cujus die natali S. Augustinus de eo, ad populum, tractatum (scilicet «*concionem*) habuit»; et refert Martyrologium romanum labis octobris, ex Possidii *Judice*, cap. 9. Epus reliquias Dominicus, carthaginiensis episcopus, ad Gregorium Magnum transmisit. Vide hujus *Registrum*, lib. X, epist. 1.

(2) Alexandrino, seu Aegyptiorum ecclesiae primi confessoris; ut ex Eusebio, Hieronymo, Epiphasio, Eutychio, aliisque constat. Ea se Marcus contulisse videtur anno Christi 49, Claudio 9, quo hic Judaeos omnes (et eodem nomine notos ethnicos christianos) Roma populit.

(3) Amuletum remedium est adversus mala quae timeantur: gallice *peyesserat*. Dicitur, opinor, ab amolendo.

(a) Libro IV de *memor. dei pontif.*, etc., parte 1, cap. 3, num. 13, 14, 15. edit. 1749, pp. 73-75.

Antiquitatem commendant divinarum officiorum scriptores, Alcuinus abbas (*cap. de Sabbato sancto*), Caroli Magni famosissimus praeceptor (1), ejusque discipulus Amalarius (lib. 1, cap. 17), praesul Trevirorum (2). Scribunt enim, sabbato sancto mane, archidiaconum fundere ceram in vase mundo, et misceri in ea oleum, et fundi similitudinem agnorum, eosque servari in loco mundo, in octavis vero paschae dari eos agnos post communionem populo, ad fumigandum in domibus suis pro quacunque necessitate, seu ad ponendum in agris et vineis propter illusiones diabolicas, sive contra fulgura et tonitrua.

Scribit praeterea Widmanstadius, cancellarius Austriae (ad *Novum Testamentum syriacum, Dillingae excusum typis syriacis*), sacrae cere illius imagines, quas agnos Dei appellant, in vaticana basilica apside tessellati operis, arae pontificiae imminente, ex constantiniani operis structura exstare; quas ei olim Marcellus II, pontifex maximus sanctissimusque, jam tum privatus, veluti argumentum caeremoniae, ante Constantini Magni imperium usitatae, ostenderit (3).

(1) Alcuinus, qui et Flaccus Albionus, eboracensis apud Anglos ecclesiae diaconus fuit: dein a Carolo Magno non minus monasterii albas constituit, in tironensium S. Martini cenobio vitam clausit an. 804, die mali 19. Opus de divinis officiis, ejus nomine vulgatum, ejus non est, cum in illo mentio sit Halperici, qui saeculo X vixit: ac multa continet is liber, zero Alcuini minime congrua.

(2) Amalarius Fortunatus, Trevirorum amicus, obiit anno 814, postquam a Carolo Magno ad Michaellem Balbum, Graecorum imperatorem, delegatus fuisset, cum Petro abbate Nonantulae. Scripsit ille librum de sacramento baptismi, inter Alcuini opera editum Lutetiae an. 1617. Alius ab eo est Amalarius, metensis ecclesiae diaconus, exia abbas, anno 840, superstes. Hic, Ludovici Pii jussu, librum *quatuor de divinis officiis* contexuit, magna, ut aetas illa ferebat, eruditione repletus. De hujus opere Molanus agit.

(3) Ex verba Joannis Alberti Widmanstadii, juriscensulii, et orientalis Austriae sub Ferdinando I cancellarii: «Dominicae resurrectionis dies a Syris Magnus: et octavus ab eo, vocatus: disique habentur inter utrumque septimane, Candidatorum vocatur; non alia profecto ratione, quam latina Ecclesia sabbatum, et hunc ipsum dominicum diem, in *agno* appellat. Nam cum olim christianae militie sacramento obligandi, per hosce tantum dies, et ab episcopis tantum, sacro fonte abberentur, hinc eis tunicis candidis, et cucullatis, professionem suam testarentur, hoc die dominico episcopo sese offerre, vestes candidas ponere, ac, si qui Romae baptizati fuissent, a pontifice max. cerea sigilla, vexilliferi agni figura expressa, et aquae, chrismatis admixtione consecratae, immersa, tanquam symbola baptismatis, amuletaque sacra, accipere conserverant: atque adeo ministris baptismi, baptizatosque, candidatos esse debere receptum fuit, ut episcopi, quibus tan soli baptismi munus deferretur (ne, obveniens necessitate, officio suo deesse usquam possent), absque linteis tunicis candidis in publicum nunquam prodirent... Sacra poro cere illius imagines, quas *agnos Dei* appellant in vaticana basilica apside tessellati operis, arae pontificiae imminente, ex constantiniani operis structura exstant: quas mihi olim Marcellus II, pont. max. sanctissimusque, jam tum privatus, veluti argumentum caeremoniae ante Constantini Magni imperium usitatae ostendit.»

Argumentum extremum Widmanstadii verbis contentum refert Theophilus Raynabrus (a). Nam quod (ubi) quas benedictiones ad cereas? Confutatur idem quicquidque verbi scripseris reconditores attulerunt, ut agnorum cereorum originem ad primum saecula referrent; quales Franciscus Foucaultius, in *Com-*

(a) Capite 13, libri, cui titulum fecit: *agnus cereus, pontificis benedictione consecratus, symbolum christianum, per baptismum, ex Christo patre et Ecclesia matre, filii dei, expulsum a S. P. Theophilo Raynabro societatis Jesu: habet Operam* tom. X, pp. 267.

Per multas itaque annorum centurias romana ecclesia cereos agnos consecravit.

mentarius ad Irenei lib. I, cap. 8, n. 5: Augustinus Valerius, cardinalis, et episcopus veronensis, *dissertatione de benedictione cerei agni, ad Gregorium XIV:* Alphonsus Ciarelli de Menarvis, *tractatus de origine, benedictione, consecratione, et virtutibus agnorum Dei:* Joannes Lottius, *commentario in acta apostolorum, cap. viii, § 3:* alii, Iacem Raynaudus nihil autumat velustus de cerei Agni agnis affari posse, quam *Ordinem romanum, ab Amalario productum, adeoque ipso antiquiorem.*

At Prosper Lambertinus *de servor. Dei benedictione*, etc. lib. IV, parte 2, cap. 21, n. 12: «Antiquus est, ait, horum cereorum agnorum usus; anno quippe 1544 Romæ effusus est tumultus Mariæ Augustæ, conjugis Honorii imp. et filij Silicionis (quæ ante medium seculum V obiit): et præter cetera la tumulto inventus est cereus agnus Dei; ita ut infirma omnino videatur opinio Panvini, qui, de *baptismate paschali*, pag. 148, credit usum agnorum consecratorum a romanis pontificibus inductum ad retinendam memoriam solennis baptismi, qui primis religionis christianæ seculis solo Paschæ et Pentecostes tempore peragebatur; idque eamdem consuetudinem non invaluisse ante seculum IX, quo fere seculo desit sollemnis ille baptismus celebrari. Magis vero similis est cardinalis Augustini Valerii sententia, qui agnorum benedictionem ad initium seculi quinti refert: ut altera Molani, qui agni cerei primordia attat Constantini Magni tribuit, et ideo seculo Christi quarto.»

Verum, ut ego ab opinione Panvini et Raynandi, non recedam, adducit me silentium omnium scriptorum, qui inter octingentos a Christo annos vivere. Mirum profecto, si agnorum cereorum usus ab ævo Constantini repetendus esset, taciturnos fuisse de illis adeo multos, qui conscripti, editique supersunt, a quarto ad nonum seculum, libros. Non diffiteor imbelles, iore negantis hujus argumenti vires adversus repertum in Mariæ Augustæ tumulo cereum agnum, si hæc de re certo constaret. At credo æne niti testimonio unius Sebastiani Munsteri, aut et ejus excerptorum. Sic vero ille *Cosmographie universalis* pag. 148, edit. basilienis 1539: «In Vaticano, anno Christi 1844, in februario, haud procul a Tiberi, cum in sacello S. Petri fundamenta foderentur, inventa est marmorea arca, longitudine pedum octo et semis, latitudine quinquæ, et sex altitudine; in qua condita fuit Mariæ, Honorii imp. conjux, quæ virgo migravit ex hac luce, præventa inopinata morte ante quam ab imperatore accepta esset. In ea arca, corpore assumpto, aliquot tantum dentes supererant, capillares, ac tibiarum ossa duo: præterea vestis et pallium, quibus tantum aut fuerat interitum, ut ex his combustis auti pondio 36 collecta sint. Erat iniquæ capsula argentea: longa pedem unum in semissem, latitudine digitorum 12, in qua vascula multa ex crystallo, nonnullaque ex achate perpulchre elaborata. Item annuli aurei 40, variis gemmis adornati. Erat et smaragdus auro inclusus, in coque sculptum caput, quod creditum est ipsum Honorium referre: is 500 aureis nostratibus æstimatus est. Præterea in aures, monilia, aliique muliebria ornamenta, in quibus bulla *ærum, quæ hodie agnos Dei vocant*, per ejus ambitum inscriptum erat: MARIA NOSTRA FLORENTISSIMA: Laminæque ex auro, et in ea hæc nomina: MICHAEL, GABRIEL, RAPHAEL, URIEL, græcis litteris. Item veluti Racenus, ex smaragdus aliisque gemmis consertus et discriminale ex longitudine 12 digitorum, in-scriptum hinc, DOMINO NOSTRO HONORIO: hinc, DOMINA NOSTRA MARIA. Ad hæc inerat sorex ex chelidonio lapillo, coctileaque, et patera ex crystallo: item pila ex auro, lursorie similis, sed quæ in duas partes divisi potuit. Innumere pene aliæ inerant gemmæ, quarum etiam plurimæ vetustate corruptæ, nonnullæ tamen recentem admirandamque pulchritudinem remebant. Et hæc omnia Silicio filio dedit pro dote. Sunt autem hodie in vaticani hortu rom. pont.» Expandat lector, num significet Munsterus in arca illa repertam bullam is similem, in quibus hodie agni cerei reconduntur: an vero bullam, quæ talem agnum contineret: præterea num ejusmodi cerea imago mille annis, absque prodigio, conservari potuerit.

Mabilionius lib. II de *Liturgiæ gallicanæ*, pag. 141, postquam ostendit eos fali, qui ex Prudentio colligunt, quarto jam seculo viguisse morem benedicendi cerei paschalis, jam tamen incute saltem seculo sexto recepim fuisse probat ex Ennodio, qui thetensis ante annum 520 episcopus fuit. Geminam ille scripsit cerei paschalis benedictionem: et in utraque testatur, ex cereo benedicto decerpitas a fidelibus fuisse particulas contra procellas. «Inde pergit Mabilionius agnorum Dei cereorum origo.» Fac verum esse hanc opinionem non hinc efficit ritum pas-

CAPUT VII.

Quo ritu agni cerei consecrantur.

Quo autem ritu id fiat, explicatum est in libro ceremoniarum sanctæ romanæ ecclesiæ (lib. I, in fine sectionis VII. Neque enim quivis, aut quovis tempore, agnis cereis benedicit: sed romanus pontifex, tempore paschali, anno primo sui pontificatus, et deinde singulis septenis annis (1). Primo, pontifex benedicit

tificium eos consecrandi ante octavum aut nonum seculum invaluisse. Nam in diocesisbus Iodiensi, namurcensi, tulensi, suessionensi, silvanectensi et aliis quibusdam, viget consuetudo partes e cereis in Purificationis festo benedictis decerpendi, quas in crucis formam efficit ruris præsertim incolæ domum afferunt, ac plerumque exteræ camstrum ore applicant, velut in eodem loco maxime conspicio: neque tamen existimo tam veterem esse hunc morem, quam cereorum in dicta festilitate benedictionem.

Ceterum opinioni Mabilionii prævisse Baronius aliquatenus videtur, cum ad annum Christi 58, n. 76, scriberet: «Hæc nostra ætate complura... constat edita esse miracula ex cereis illis, quæ, ex cereo accepto paschali, aliisque parvis admixto, et sacro chrismate doctibus, ac benedictione sanctificate sunt: quæ et eo quod agni, Christi typum præ se ferentis, haberent impressam imaginem, agnus Dei dici consueverunt: quæ recens baptizati suspensas ferrent ad collum. Nam cum suis infantibus Gentiles bullas, ad advertendas fascinationes, ut docet Varro (a), re turpula consignatas, vel aliter superstitionibus auctas, collo appendereat: ad eas abolendas (ut de multis aliis accidit) placuit, superstitione in religionem mutata, ex ejusmodi sacris cereis bullas confici, quas, agni Christum præ se ferentis imaginem insignitas, genti in Christo gestarent»

(1) Quod vel ex eorum inscriptionibus patet, quarum aliquas mihi visas hic subijcio:

I. In Antica: ECCE A. DEI QUI TOL. P. MUNDO. Sub Agno: AN. I. 1677.

INNOCEN. XI. PONT. MAX. In Postica: S. FRANCISCUS BORGIA SOCIETATIS I. Et sub hujus effigie: INNOCEN. XI. PONT. MAX.

II. ECCE A. DEI QUI TOL. P. MUNDI. Sub Agno: INNOCEN. XI. PONT. MAX. A. VII. 1683. In parte aversa: SANCTUS DOMINICUS. Sub hujus effigie: INNOCEN. XI. PONT. MAX. ANN. VII.

III. ECCE AGN. DEI QUI TOL. P. MUNDI. Sub Agno: CLEMENS. XI. PONT. MAX. AN. XIV. 1714. Retro: S. PATER BENEDICTUS. O. P. N. Infra: CLEMENS. XI. PONT. MAX. AN. XIV. 1714.

IV. ECCE AGN. DEI QUI TOL. P. MUNDI. Infra: CLEMENS. XI. P. M. A. XIV. 1714. In postica, effigies B. Mariæ V. Cum puero Jesu, cælo illabentis, et sub ea neophytorum turba invocans: circum: BEAT. ME. DICENT. OMN. GENER. INFRA: ROMA.

V. ECCE AGN. DEI QUI TOLLIT P. MUNDI. Infra: CLEMENS. XII. PONT. MAX. AN. I. 1731. In aversa parte: Mater Dei cum Filio, ambo rosarium tenentes.

VI. ECCE AGN. DEI QUI TOLLIT PEC. MUNDI. CLEMENS. XII. P. M. ANNO I.

Retro: S. ALOY. GONZAG. S. I. S. STANISL. EOSK. S. I.

VII. ECCE AGN. DEI QUI TOL. PEC. MUN. CLEM. XII. P. M. AN. I.

Retro: S. PIUS V. PONT. MAX. VIII. ECCE AGN. (sic) DEI QUI TOL. PEC. MUNI. BENEVIC. XIV. P. M. AN. I.

1741.

In parte aversa: S. THEODORUS MARTYR. BENED. XIV. PONT. M.

IX. ECCE AGNUS DEI QUI TOL. PEC. MUN. BENEDICTUS XIV. P. M. ANNO...

Retro: S. JULIANA FALCONERIA ORD. SERV. E. X. ECCE AGN. DEI QUI TOL. PEC. MUN. CLEMENS. XIII. AN. I.

(a) Varro de Lingua latina, lib. VI.

aquæ; secundo, aquæ per modum crucis infundit balsamum, et sacrum chrisma (1); tertio, multas preces et benedictiones fundit super cereas formas agnorum; quarto, cum solemnitate, cubicularii in pelvibus argenteis agnos pontifici deferunt, quos ipse in aquam immergit: astantes autem prælati doctenter extrahunt, et ut siccentur, reponunt, usque ad sabbatum in Albis (2). Sabbato autem hoc, peracta communione, pontifex competentem ritu agnos (3) distribuit, primum cardinalibus, et episcopis in eorum mitras, dum illi manum ejus, hi autem genu dextrum, osculantur: postea protonotariis, et reliquis, in manus, qui ad pedis osculum provolvuntur (libro III. *Carimon. sect. 2. [cap. 6.]*).

CAPUT VIII.

De efficacia benedictorum Agnorum.

Ceterum efficaciam ipsa benedictionis verba explicant. Orat enim pontifex (*ibidem, lib. I. Carimoniarum*): «Deus omnium sanctificationum, dominator Dominus, cujus pietas sine fine sentitur, has cereas formas, innocentissimi agni imagine figuratas, benedicere, et per invocationem tui sancti nominis sanctificare et consecrare digneris: ut per ejus tactum, et visum, fideles invitentur ad laudes: fragor grandinum, procella turbinum, impetus tempestatum, ventorum rabies, infesta tonitrua temperentur: fugiant, atque tremiscant maligni spiritus ante sanctæ crucis vexillum, quod in illis exsculptum est. Omnipotens sempiternæ Deus, sicut ille agnus, de cujus sanguine postes et superliminaria domus linebantur, immolatus, populum tuum a persecutione ægyptiaca, media nocte, liberavit: et quemadmodum ille Agnus

Retro: S. JOANNES NEPOMUCENUS MARTYR.

Sunt autem omnes hi agni cerei forme ovalis, sed diverse magnitudinis: ac retro appictam, ut legisti, habent alienigeni sancti vel sanctæ figuram. Dubitatum est aliquando um illic exprimi posset effigies beatificæ, non canonizati. Respondit Prosper Lambertinus nihil huic rei obstat (a): atque Innocentius XIII. exhibuit agnum cereum, in quo expressa fuerat imago I. Pii pape V, cum is necesse in sanctorum numerum esset rebus.

(1) Primum aqua distillat adhibita cere: post additum sacrum oleum cum balsamo. Olim etiam benedictio materiz commissa archidiacono, qui hanc sabbato sancto peragebat, et agnos cereos distribuebat dominica in Albis: nunc ipse pontifex benedicit.

(2) Dies sequens in Ordine viennensi Gallie, ab annis 300 vulgato dicitur dominica in Albis deponitis: Rothomagi, dominica post Albis: sic etiam vulgatus Aleuius, et vetus Ordo romanus. Ratio patet ex ante dictis.

(3) In lance obliquo a subdiacono, canente: *Ecce agnus, isti sunt agni aurei, qui annuntiant vobis Alleluia: modo penetrant ad fontes, repleti sunt claritate. Alleluia.* Quod ad recens baptizatos manifeste pertinet. Pulchre de illis Paulinus, epistola 12:

*Læta noscitur gentis ut Mater Ecclesie partus
Excipit stridens, quos aqua protulit....
Inde parens sacro dicit de fovee sacerdos
Infantes, uteros corpore, corde, habuit:
Circumdantque rades festis altaribus agnos,
Unde nullisfratris inobis ora cibis.
Iunc senior sociæ conjungit turba cæteræ:
Alleluia noctis balat ovile choris.*

(a) Vide librum ejus quoniam de sermo. Dei Pontif. et beator. canonizatione, edid. romæ 1749 pag. 774, n. 15.

innocens, tua voluntate immolatus in ara crucis, Jesus Christus, Filius, protoplastam nostrum de diabolica potestate eripuit: sic isti agni immaculati virtutem illam accipiant, quos consecrandos offerimus in conspectu divine majestatis tue. Tu eis benedicere, sanctificare, et consecrare digneris, ut, tua larga benedictione sanctificati, eandem virtutem accipiant contra omnes diabolicas versutias, et fraudes maligni spiritus: ut illos devote super se ferentibus nulla tempestas prævaleat, nulla adversitas domineatur, nulla aura pestilens, neque aeris corruptio, nullusque morbus caducus, nulla maris procella, et tempestas, nullum incendium, neque ulla iniquitas, domineatur eis: neque prævaleat homo: parus cum matre incolumis conservetur: per intercessionem unigeniti Filii tui, Domini nostri, Jesu Christi. Ita istos agnos benedicere, sanctificare, et consecrare digneris, quatenus eos devote deferentes, ob reverentiam et honorem nominis tui, liberentur ab omni inundatione aquarum, et ab omni fluctuatione diabolicæ tempestatis, et a morte subitanea: per virtutem passionis Jesu Christi, Filii tui benedicti. Quæsumus, Domine, hos agnos, quos de cera virgine in tuum honorem formavimus, sacra et perenni unda, balsamoque sacri chrismatismatis perfusus, benedicere, sanctificare, et consecrare digneris: quatenus a te benedicti, virtutem accipiant contra omnia diabolica tentamenta: et omnes portantes, tui esse possent inter adversa et prospera, ut, tua consolatione accepta, nullum periculum timeant, nullamque formident umbram: nulla sævitia diabolica, aut versutia humana, eis noceat: sed, fortitudine tue virtutis roborati, tua consolatione gloriantur, qui vere Paracletus diceris, et in Trinitate perfecta vivis et regnas. Sic eos deferentes tuaris, protegas et defendas ab omni periculo incendii, fulguris, procellæ, et tempestatis: et ab omni adversitate custodi, per mysterium passionis tue: et sic eos digneris ab omnibus periculis, et in puerperio laborantes, sicut matrem tuam ab omni periculo liberasti, et Sazanaam de falso crimine, et beatam Thedam, virginem et martyrem tuam, ab incendiis, et Petrum, a vinculis absolutum, illesum abire fecisti: ita nos ab hoc seculo illesos abire facias, ut tecum sine fine vivere valeamus. » Hactenus ex ipsis precibus diximus efficaciam agnorum Dei (1).

(1) Eam ita exponit Ordo romanus unigenitus (a) quod ad benedictionem, *Oratio Italici* tom. II, paginis 144, 145: «Sabbato de Albis.... dum primicerius cum schola cantat Agnus Dei, domus apostolicæ expendit (pontifex distribuit) agnos per populum tuæ ratione, ut, sicut filii Israel, in Ægypto positi, preceperat Domini, de sanguine immolati agni in liminibus domorum scripserunt, hoc signum T, ne ab angelo perirentur: ita et nos, de sanguine passionis immaculati Agni Christi, debemus hoc signum scribere in limine domorum nostrorum per floem, ne a diabolo et a vitis periculum, et [ut] a potestate diaboli liberemur. Aliud propter infantes noviter baptizatos, in Ecclesia depoentes veterem tunicam, qui annuntiant Alleluia, id est, gloriam beatitudinis celestis patriæ. Tertium, qui quicumque habuit de cera prædictorum agnorum, et ex

(a) Cujus suctor Benedictus, S. Petri in Urbe canonice. Is Ordo scriptus est ad Guidonem de Castelle, qui Celestinus papa secundus factus est anno 1143.

Nullus autem ex catholica Ecclesia illis ignorat, quid tribuendum sit aquae per presbyterum benedictae. Hic vero concurrunt, non per presbyterum, sed per summum sacerdotem, benedicta aqua, benedictum balsamum, benedictum chrisma, benedictus agnus. Nunquam ad ejus benedictionem, quod jam ante ex Leone diximus, merita Petri deesse credendum est. Orante praeterea, et benedicente capite Ecclesiae, longe aliter concurrunt vota catholicae Ecclesiae, quam in presbyteri benedictione. Quis igitur non animadvertat, multum tribuendum esse agnis Dei, solemniter a romano pontifice benedictis? Celebris est in sacra theologia Hesychii (1) sententia (libro II, in IX Levitici caput): *Non propria virtute sacerdotes benedictionem praestant; sed, quia figuram ferunt Christi, possunt propter eum, qui in ipsis est, praestare benedictionis plenitudinem*. Plenus autem Christi figuram gerunt ejus in terra vicarii, romani pontifices; et proinde, ad eorum benedictionem, non dubium quin copiosior sanctificatio descendat.

Sicut igitur duo circa benedictam aquam consideranda sunt, similiter eadem circa agnos Dei considerentur. Aqua benedicta vim habet ratione consecrationis, quae distinguenda est ab intentione ac devotione aspergentis, aut ejus qui aspergitur. Secundo, qui eam accipit, eaque aspergitur, is, veluti facto, orat sese aspergi et mundari ab eo, qui est fons et largitor omnis benedictionis. Eundem in modum agnus, ratione suae benedictionis, singularem habet efficaciam. Qui autem hoc amuleto sese ex fide munit, is externo illo simbolo orat, ut ei fiat secundum fidem suam, et secundum eas preces, quas pontifex maximus in agni consecratione effudit. Itaque sicut plures est habere communionem Ecclesiae, quam seorsim orare: ita qui, sese aqua benedicta aspergit, aut a sacerdote aspergionem accipit: et qui secum Dei agnum gestat, is non est censendus seorsim orare: aut, quod flagitat, et impetrat, flagitare et impetrare ratione et vi suae orationis; sed potius per virtutem benedictionis et communionis Ecclesiae precum, quibus suae preces devote adjungit.

Instituit enim ideo Ecclesia benedictionem aquae, agnorum, et consilium rerum, ut christiani in nostris necessitatibus, non ad vanitates et superstitiones, sed ad orationes Ecclesiae, aut ad aequivalentia signa confugiamus. Sicut enim Christus aliquando solo nunc et verbo aegros sanavit, aliquando autem externum signum adhibuit: sic Ecclesia, sui sponsi mitatrix, fidei nonnunquam solam orationem,

ca in dono sua crucem habuerit, vel secum portaverit, non laedetur ab aliquo phantastico spiritu, et a tonitruo. Ita totidem prope verbis legitur in *Ordine duodecimo*, *ibid.*, pp. 202, 203, cujus auctor Cencius ille. De quo supra, col. 415.

(1) Varii fuerunt Hesychii. Qui in Leviticum scripsit, presbyter hierosolymitanus fuit, ac videtur saeculo septimo claruisse; nam Vulgata versione latina utitur, quod veterum nemo fecit ante Gregorium Magnum: et ejus meminere sancti non scriptores Amalarius ac Iribanus Maurus; praeterea probabile est illum esse, cujus homilias duas allegabat octavo saeculo Photius, *bibliotheca*, codi. 269 et 273.

nonnunquam aequivalens signum adhibuit. (1).

CAPUT IX.

De significatione agnorum Dei.

Quale autem signum sit, et ad quem nos confugere doceat cereus et benedictus agnus, manifestum est ex impressa forma, quae agno adsculpum habet vexillum crucis: et ex ipsa benedictione, in qua saepe inculcatur, nos non alio confugere, nisi ad illum Agnum, qui, innocens immolatus in ara crucis, nos de diabolica potestate eripuit: qui, occisus, nos redemit in sanguine suo, atque postes pectoris nostri, et frontis nostrae, suo cruore linivit. De quo in canticis Ecclesiae legitur (in *prosa paschali*): *Agnus redemit oves: Christus innocens Patri reconciliavit peccatores*. Ad quem etiam in litaniis, et in jugi ac tremendo missae sacrificio, acclamatur: *Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, miserere nobis*.

Symbolum itaque hoc, ex virginea et candidissima cera, quam puniceam dicunt (2), confectum, nomen habet ab eo cujus est signum. Christus vero multis de causis Agnus Dei recte intelligitur. Agnus enim

(1) Aquam benedictam, agnos cereos, et quae similia pietatis instrumenta scholastici theologi *sacramentalia* vocant. « Sanctus Thomas [Aquinas] minus dedita opera de his egit, inquit Steyartus (a), quia haereseos ac rejicientes nondum surrexerant. » Parum adhuc de illis agunt vulgares theologi in scripturis, ut et de tot variis, quae nunc in usu sunt, externae pietatis exercitiis; ideo forte, quod commodius sit actum agere, quam non tractata trahere. Addit Steyartius: « Effectum suum habent... sacramentalia, non ex opere operato, sicut sacramenta: sed partim ex precibus Ecclesiae, partim ex devotione adhibentis, adeoque per modum impetrationis; quae facto dum in eo, cui adhibentur, excitati sunt aliquando motus boni sequi potest deinde, ex opere operantis, remissione peccatorum, gratiae augmentum, etc. Atque hoc de istis haecentis, quae in Ecclesia sunt communia: post qua tandem sequuntur particularium ecclesiarum, ordinum, sodalitorum, magis rite observaciones, sacramentalibus istis suo modo affines, de quibus proinde censendum cum proportionem. » Conveniunt illa cum dictis S. Thomae, parte 3. *Sum. theol.*, q. 71, art. 3, ad 2: « De ratione sacramenti est, quod perdat principalem effectum, qui est gratia remittens culpam, vel supplens aliquid hominis defectum. Quod quidem non fit per ea quae aguntur in exorcismo, sed solum hujusmodi impedimenta tolluntur; ET ideo non sunt sacramenta, sed sacramentalia quaedam. » Et *ibid.*, quest. 63, art. 1, obijcit sibi sanctus doctor: « Videtur quod sint plura sacramenta; sacramenta enim dicuntur, quasi quaedam sacra signa. Sed multae aliae sanctificationes sunt in Ecclesia secundum sensibilia signa, sicut aqua benedicta, consecratio altaris, et alia hujusmodi. Ergo sunt plura sacramenta quam septem. » Ad quod respondet: « Aqua benedicta, et aliae consecrationes, non dicuntur sacramenta, quia non perducunt ad sacramenti effectum, qui est gratiae consecutio: sed sunt dispositiones quaedam ad sacramenta, vel removendo prohibens [obstacula tollendo], sicut aqua benedicta ordinatur contra insidias demonum, et contra peccata venialia: vel etiam idoneitate quandam faciendo ad sacramenti perfectionem et perceptionem, sicut consecratur altare, et vasa, propter reverentiam eucharistiae. » Vellem aperte dixisset Angelicus Doctor, aut sacramentalibus insit virtus propria, seu, ut schola loquitur, *causalitas ex opere operato*, quam is abnegat Steyartus, tribuunt alii, v. g. Jacobus Gretserus toni 1 de *cruce* libro IV.

(2) A. Pons, seu Carthaginensis; quemadmodum, teste Pompeio Festo, Puniceum libum Romani appellabant, quod probum esset, ac ceteris suavis: et puniceum panem, pro optimo, habet Plautus *Menachmor. actu* 5, scena 5, versu 19.

(a) *Aphorismor. Theologiae practicae* parte 4, sect. 1, § 14.

dicatur propter summam mansuetudinem: Jeremias undecimo capite [versic. 19]: *Ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam*. Agnus dicitur propter innocentiam: unde Petrus apostolus (I Ep. I, 19) redemptos nos scribit pretioso sanguine Christi, quasi agni immaculati, et incontaminati. Agnus dicitur propter voluntariam ad mortem obedientiam: Sicut agnus, ait Isaias (cap. LIII, 7), *coram tendente se obmutescet*. Denique Agnus dicitur quia in Veteri Testamento per agnos, potissimum autem per paschalem agnum, fuit prefiguratus.

Agnus vero Dei intelligitur, quia Agnus divinus, sive ipse Deus. Rursus, quia Agnus a Deo olim promissus. Quia Agnus, a Deo Patre traditus in oblationem pro peccatis nostris. Quia Agnus, Deo in oblationem deputatus. Denique per agnum Dei, Hebraea phrasi, nobilissimus agnus intelligi potest. Quicquid enim eximium, et praestans est, id Hebraei Dei esse dicunt. Unde apud Psalmistam montes Dei, et ceteri Dei leguntur (1), (Psalm. XXXV, 7, et LXXIX, 4).

CAPUT X.

Agnorum Dei secundaria significatio.

Quaenam et alia videatur esse horum amuletorum significatio. Subdiaconus enim apostolicus, dum, die sabbato in Albis, ad pontificem agni in lance deferuntur, ter cantat: *Pater sancte, isti sunt agni novelli, qui annuntiaverunt vobis, alleluia. Modo veniunt [veniunt] ad fontes: repleti sunt claritate: alleluia* (Ceremoniarum romanae ecclesiae, lib. III, sectione 2, cap. 6).

Sicut igitur Christus est lux mundi, et fundamentum Ecclesiae, eadem tamen participative apostolis tribuitur: sic non absurde Ecclesia agnis cereis duplicem tribuit significationem; primariam, qua significant Christum Agnum pro nobis in cruce immolatum: et secundariam, qua nobis in memoriam revocetur, quod per baptismatis sacramentum sumus velut agni novelli, super nivem dealbati: quodque a nobis sollicitum agendum sit, ut vestiemur innocentiae, quam, cum baptizabamur, accepimus, usque ad diem iudicii candidam reservemus (2).

Potuisset in cerea forma imprimi leonis imago: videtur enim *leo de tribu Juda* (Apoc. V, 5). Sed magis conveniebat formam agni recenter baptizatis proponere, qui adhuc candidati, et in albis constituti, eo ipso protestarentur sese, per lavacrum regenerationis, ab omni sordibus esse mundatos.

Itaque agnus est Christus: et per eundem Agnum agni sunt etiam, quicunque ei tanquam capiti membra cohaerent in fide, spe, dilectione, et vitae innocentia.

(1) Quoties ita usurpatur in vulgata editione vox Dei, observa primum hebraico legi ה' nulla conjunctione praefixa: secundo, nullum huius vocis aut praecedenti epithetum usquam adungi. Hinc fuit haeretica explicatio loci Gen. XIV, 18: « Melchisedech... princeps Dei, sive celsissimus »; ubi reddendum cum nostro interprete: « Sacerdos Dei altissimus. »

(2) Ceremonie omnes clamant hanc primariam et originalem (non secundariam) esse cereorum agnorum significationem, ut sint quasi collati baptismi numismata.

Inter quos non incelebrem locum in hac militante Ecclesia obtinent recenter baptizati, renati, abluti, et sanctificati, per lavacrum regenerationis, et renovationis Spiritus Sancti. Illis enim Christus dedit potestatem filios Dei (Joan. I, 12), et divinae naturae consortes (I Pet. I, 4) fieri: et sunt per baptismatis sacramentum ab omni peccatorum sordibus emundati (1). Qua etiam de causa, cum parentes sanctae Agnetis, virgineulae et martyris, ad ejus tumulum assiduis pernoctationibus vigilarent, viderunt, quod Ambrosius scribit (in sermone de S. Agnete), in medio mortis silentio exercitum virginum, quarum omnes auro intextis cykladibus indutae, cum ingenti lumine praeteribant. Inter quas beatissima Agnes ad dextram agnum nive candidiorem habebat. Ex hoc autem symbolo intelligitur eam et vitam et castitatem candidissimam, sequi Agnum quocumque ierit (Apoc. XIV, 4).

Pertinet etiam ad recenter baptizatos, quod Widmanstadius scribit (ad Novum Testamentum syriacum) Syros in septimana candidatorum, si qui Romae baptizati fuissent, a pontificibus maximis cerea sigilla, vexilliferi agni figura expressa, et aquae chrismatis admixtione immersa, tanquam symbola baptismatis, amuletaque sacra, accipere consuevisse (2).

CAPUT XI.

Forma aliqua pietatis in usu hujus amuleti.

Si igitur scire cupias formam aliquam pietatis, quam catholici in amuleti hujus usu servant, breviter accipe (ex Gerhardi Berti non edito libro contra Illyricum).

Primo, pius quisque cogitet Ab'e'm in ipso mundi exordio Deo mirum in modum placuisse, quod primitias gregis sui, agnos videlicet, Deo consecravit et obtulit (Gen. IV, 4); et hoc exemplo consoletur se, etiam si per invidiam a christianis fratribus multa ferre debeat. Admoneatur quoque cum Abele agnos spirituales, hoc est, vitam innocuam, animum patientem, mores mansuetos, et conversationem plenam fructibus Spiritus, Deo consecranda et offerenda esse. Innocentia enim, patientia, mansuetudine, et multa utilitate agnos amulari, oculis Christi convenit.

Deinde in mentem pii cujusque veniat, quod filii Israel post liberationem a novem plagis aegyptiacis, sanguine agni postibus illinito (Exod. XII), a decima plaga mortis improvise et subitaneae liberi et intacti permanserunt, et paulo post ab omni tyrannide aegyptiaca mirabiliter liberati sunt. Et in hac meditatione, admonitus suo amuleto, attentius oret Dominum, ut et illum, et quotquot agni Dei amuletis, pia hujusmodi cogitatione iunguntur, tam a similibus plagis, tam maxime a subitanea et improvisa morte: denique a variis persecutionibus Aegyptiorum, id est, diaboli, et eorum qui ejus castra sequuntur, potenti sua manu, et virga sanctae crucis liberare: et per mare Rubrum, sanguinolentum et turbulentum

(1) Relege scholion 3, supra, col. 435.

(2) Locum dedit supra, col. 450 in notis.

nunc mundum, siccò pede, et puris affectibus, in terram promissionis, et vitam eternam perducere velit.

Denique, veritatem cum figura conjungens, expendat, quidnam significaverit, quod Moysi præceptum fuerit agnos immaculatos in iuge holocaustum pro peccatis offerre. Expendat quoque, quidnam mysterii habeat, quod filiis Israel in celebratione agni paschalis tam multa et tam varia præcepta data sint. Atque ex hac meditatione accendatur animus, optetque in se spiritaliter impleri ea, quæ in Veteri Testamento corporaliter fiebant, tum in agnorum immolatione, tum in ipsius agni paschalis manducatione; hoc est, ut verum Agnum, Christum Jesum, qui pro nostris peccatis in cruce tanquam holocaustum quoddam immolatus est, suavi memoria iugiter in suo corde circumferat; nunquam gratias desinens agere, quod Filius Dei semetipsum totum et integrum dederit pro peccatis nostris.

Quod si sacerdos est, cogitet prohibitos fuisse sacerdotes ab agni immolatione, qui non erant sanctificati, et mundi (II Paralip. XXX, 1-5). Itaque pio quodam timore et tremore absterreatur, ne irruat ad sanctum altare, nisi sanctificatus sit; id est, nisi conscientiam a peccatis et vanis huius seculi distractionibus, malarum quoque cupiditatum lenociniis expurgaverit: et animum piis meditationibus, passionis præsertim dominicæ, instructum et erectum ad Deum habuerit.

Quemadmodum enim filii Israel, in celebratione agni paschalis, recolere jubebantur beneficium liberationis ex ægyptiaca servitute: ita noverunt pii quique, verum Agnura Dei, Christum videlicet, in ipso sacramento nobis esse relictum, ut, quoties offertur et sumitur, grato quoque animo recolamus beneficium redemptionis a peccato, diabolo, et morte æterna, quod, Christi et veri Agni immolatione, nobis in ara crucis est partum.

Quemadmodum autem sacerdotes jubentur ad ipsam celebrationem mundi et sancti accedere, et in ipsa oblatione beneficium hoc æternæ redemptionis recolere: ita quoque plebei quique probare seipso jubentur, num in fide sint, num conscientiam puram, et tantis mysteriis dignam habeant. Jubentur quoque, quoties ad hoc sacramentum accedunt, imo quoties celebrationi intersunt, redemptionis, mortis, et passionis Christi liberare memoriam.

His certe cogitationibus animus pii catholici inflammatus, non potest non vehementer accendi in amorem huius amuleti, per quod tam præclara Dei beneficia in memoriam illi revocantur; beneficia, inquam, crucis et passionis, in quibus tota salus nostra consistit. Quamobrem crucis quoque signum amuleto insculptum est.

In hac cogitatione suaviter pergens pii catholici animus, optet spiritaliter habere, quod filiis Israel in agni manducatione præceptum est. Quia in una domo comedere agnum jubentur, ipse expendat, quanto animæ suæ detrimento a tam multis homini-

bus agnus hic extra domum illam, e qua amuletum hoc prodit, proh dolor! frustra comeditur. Extra hanc, D. Hieronymo teste (*ad Damasum epistol.* 57), quicumque agnum comederit, profanus est, hoc est, extra communionem fidei romanæ Ecclesiæ. Quia fermentum habere prohibentur, attentius orat ut a fermento malæ doctrinæ et malitiæ, animura ejus incorruptum servet, ut in sinceritate vitæ, et veritate fidei, ad Christi sacramenta possit semper accedere. Quia renes jubentur accingere, summis votis exoptet, malas, præsertim carnis, cupiditates ita restringi, ut consensum nullum extorqueant (1). Quia calceamenta habere jubentur in pedibus, affectus suos a pulvere peccatorum liberos servari oret, Christi, apostolorum, martyrum, confessorum, et reliquorum sanctorum exemplis, et vita. In baculia quos habebant in manibus, hoc unum sibi esse necessarium ad agni manducationem intelligat, ut, secundum præcepta Dei et Ecclesiæ, vitam omnem dirigat. Denique, quia festinanter comedere jubentur, sciat ad verum Agnum manducandum non admitti nauseantem aut remissum; sed illum tantum, qui singulari zelo pietatis accensus est.

Plurane bona in uno amuleto desideras, Illyrice (2), quam quæ nunc tibi adumbravimus? An summam posthac vocabis blasphemiam, quod quis boni aliquid illi agno adscribit, qui precibus et benedictione summi pontificis consecratus, omnis boni recordationem ingerit? Quid igitur prohibet, quominus iisdem prope verbis, quibus Joannes Chrysostomus de crucis signo scripsit (*homilia 55 in Matthæum*), et nos dicamus: Neminem pudeat salutis nostræ signorum, sed veluti coronam, sic læto animo am-

(1) Rectius (ut mihi videtur): Quia renes jubentur accingere, perpetuo vigilet, ut promptus et expeditus sit ad ambulandum in viis Domini. Quid sit renes accingere, dixi supra col. 267. Porro dubium est an Judæi stantes ederint agnum paschalem, quod lex Exodi XII, 2, non discrete præcipit. At ita vulgo pingunt: et prima vice sic factum esse suadet baculus in manibus, toga ad humeros reducta, festina comestio. Quoad hunc ritum observati sunt, incertum est. Discubuisse Christum, cum agnum ederet in suprema cena, certum videtur; incommodat autem discumbentibus baculus: incommodat et calcei, quos Romani ante cenam ponebant, ut notum est antiquioribus.

(2) Matthias Flach Francovitz, seu Matth. Flaccius Illyrice, Albion in Istria natus, 5 martii 1830, bonis litteris imbutus Venetiis ab Joanne Baptista Ignatio, ac subinde novam doctrinam amplexus, theologice studii in urbe Basilea sub Simone Grinco, post Wittenbergæ sub Luthero ac Melancthone, Magdeburgi deinde *centurias* illas inchoavit, quæ ab ea urbe appellatur, infantiis mendacis adversus catholicam Ecclesiam respersas. Anno 1857, ob absurdam de peccato originali sententiam, Iena pulsus, Ratisbonam profugit, ubi scriptitandis libris perrexit insudare. Decennio lapsa, confessionem augustinianam venit Antuerpiensis obtinuit. Sed et hinc migrare coactus, Argentinam petiit, mox Francofurtum ad Mœnum, ubi quinto Idus martii 1878, e diem suum obiit, ab omnibus desertus, solum in domo mansi cadaver, quoad vicini, illius fetorem non ferentes, a magistratu sutores aut cerdones aliquot, vicinos homines, qui jam præresens corpus ad caninam, vel equinam, aut asinam sepulturam efferrent, obtinerent (a).

(a) Postrema hæc excerpti e Franc. Costeri *apologia adversus Lucam Oxlandrum*, pag. 105: cætera ex J. F. N. Ozeron *Mém. pour servir à l'hist. des hommes ill.*, etc. T. 1. mo XLIV, pag. 1 et seq.

ferum agni circumferamus? Omnia enim quae ad salutem nostram conducunt, per Agnum quem paschalis agnus praefiguravit, et praecursor Joannes monstravit, consummantur.

Quapropter libere domi forisque, noctu et interdiu; Agni hujus signum circumferamus. Faciamus hoc, non superstitione aliqua, quasi per se hoc quidquam sine vero valeat Agno, qui Christus est: sed, magna fide, prius menti nostrae verum illum Agnum insculpamus, eumque hoc amuleto semper excitemus: omniaque mysteria et judaici et veri Agni, expendamus et revolvamus. Si ex hujusmodi verissimi pietate hoc amuleto usi fuerimus, Inpus ille infernalis ab Agno illo, et a te quoque, sibi vehementer metuet. Videbit enim hostem suum, ejusque morte contritus est.

CAPUT XII.

De miraculis factis per amuleto agni Dei.

Hoc amuleto, ut Urbanus V, pontifex, ad imperatores Graecorum scribens, testatus est: *Fulgura de caelo fugiant: praegnata serventur: proles sine vi generatur: a fluctibus unius multi liberantur.* Dic mihi, Illyrice, quia fronte pontifex tale quid ausus fuisset scribere ad imperatores, nisi quotidiana didicisset experientia Deum optimum maximum pio hoc signo tam admiranda beneficia impendere? Quemadmodum enim per crucis signum admirabilia patrantur, dicente Chrysostomo (homilia 55. in Mattheum): *Hoc Jesum, et praeclara, et nostris temporibus, claustra januae reserant, venenorum vires restinxit, cicatrix riu dissolvit, morsus curavit, et quemadmodum christiani hoc signo adversus demonum insidias utuntur, dicente eodem Chrysostomo (ibidem): Si hoc victoriae insigne faciei tuae impresseris, nullas sceleratorum demonum, cum hostem videat, qua lethale vulnus acceperit, congressi tectum audebit: ita omnino credendum est, et experientia docet, hoc agni amuleto, in quo etiam crucis signum exculptum est, multos, diaboli laqueos, et varia hujus vitae incommoda declinari [declinare], a periculis vitae liberos reddi, sanitati pristinae restituere. An vero hic Illyricus Deo leges praescribit? Apostolus Paulus Dei Evangelium, quod praedicaturus erat Romanis, vocat (Rom. 1, 16) *virtutem Dei in salutem omni credenti.* Verbum quoque crucis, quod percontibus stultitia est, veris fidelibus virtus Dei est (1 Cor. 1, 18). Quid vero verbum, aut Evangelium, si externa tantum spectes signa, quae auribus percipiuntur, aliud est, quam vox nuda? Si ergo illi signo, quod auribus hauritur, tanta virtus a divo Paulo ascribitur, quomodo absurdum esse potest, quod signo crucis, aut agni amuleto, quod oculis videtur, similis virtus ascribitur?*

Quod si adversarius hac in parte catholicis fidem non accommodet, ut suae factionis hominibus saltem credat, bona fide referam, quid annis superioribus cuidam Hispano, amuleto agni in collo gestanti contigerit.

Anno 1568, cum princeps Aulicus numero

exercitu in Brabantiam irumpere tentaret, in agro Juliacensi, prope Trajectum ad Mosam, quendam Hispanum captivum habuit; quem capitis damnatum milites arbori alligatum, sclopetis vel bombardis trajicere conabantur. Verum frustra in illum sua emisissent tormenta aenea. Tantum enim adfuit ut illum sic arbori alligatum bombardis transverberare, ut nec creberrimis emissionibus ipsum laedere potuerint. Quo viso, ipsi obstupefacti, corperunt eum suis spoliare vestibus; arbitantes hominem occultis quibusdam armaturis communitum, quas vis tormentorum penetrare non potuerit. Verum nihil praesidium ab ipsis inventum fuit, praeter dependens ex collo amuleto agni; quo eidem sublato, primo ictu bombardae extinctus occubuit. Hoc insigne miraculum, eodem anno, die decima octobris, ex ore principis Aulici narravit clarissimus vir dominus Henricus a Weze, illustrissimi principis Juliacensis et clivensis consiliarius, et postea cancellarius, tunc semper ad dictum Aulicum legatus destinatus, vir omni fide dignissimus (haec verba Busaeus [1]).

Sane nostra tempestate, per agnos Dei, Antuerpiae incendium extinctum esse: in divi Audomari urbe, frequenter in partu laborantes, et matres, et proles liberatas esse: in mari tempestatem sedatam esse: aliaque contigisse miracula, per testes gravissimos probari potest. Sed dolendum est, hujusmodi honorifica Dei opera non diligenter consignari et publicari, ad praesentem, et futuram, perpetuamque rei memoriam (2).

[1] De Goveedo Busaeo, ejusque fratribus Petro et Joanne, soc. Jesu presbyteris, dixi tomo 1, operis gallici de Scriptoribus Belgii.

[2] Idem olim docuit Augustinus, qui, libro XXII. de Civitate Dei, cap. 8, de miraculis Christi locutus: « Etiam nunc, ait, sunt miracula in ejus nomine, sive per sacramenta ejus, sive per orationes, vel memorias sanctorum ejus: sed non eadem claritate illustrantur, ut tanta, quanta illa, gloria diffamantur. Canon quippe sacrarum litterarum, quem diffamatum esse oportebat, illa fuit ubique recitari, et memorie concenteri inherere populorum: haec autem, ubiqueque sunt, ibi scuntur vix a tota ipsa civitate, vel quocunque commanentium loco. Nam plerumque etiam ibi paucissimi sciunt, ignorantibus ceteris, maxime si magna sit civitas: et quando alibi alique narratur, non tanta ea commendat auctoritas, ut sine difficultate, vel dubitatione credatur, quamvis christianis fidelibus indicetur. » Eodem capite, narrata prodigiosa cancri in religiosissima femina curatione, Carthagine peracta, subdit: « Cum... vehementer stomacharer, in illa civitate aique in illa persona, non ulique obscura, factum tam ingens miraculum sic latere, haec eam et admonendam, et pene objugandam putavi... Et... fecit, ut... totum ex ordine, quemadmodum gestum fuerit, indicaret. » Adhuc eodem cap. : « Si enim miracula sanctorum, ut alia taceam, ea tantummodo velim scribere, quae per... gloriosissimum Stephanum facta sunt in colonia calameusi, et in nostra [hipponensi], parum conficiendi sunt libri: nec tamen omnia colligi poterunt: sed tantum de quibus libelli dati sunt, qui recitarentur in populis. Id tamen fieri volumus, cum videremus, antiquis similia, divinarum signa virtutum etiam nostris temporibus frequentari: et ea non debere multarum solitudo deperire. »

De hac re ita disserit Petrus Nicole, epistola 43 (a): « Faut-il... examiner si ce qu'on dit de la seur Sárphine, est vrai ou non? Je parle de cet événement extraordinaire devant toutes ses soeurs. Si on le trouvait faux, cela nuirait au monastère: si on le trouvait vrai, cela servirait à l'Eglise. Que faut-il faire dans cette espérance, et

[a] Lettres de feu M. Nicole, Lille, 1718, in-12, tome 1, page 201-207.

CAPUT XIII.

Carmina de agnis Dei.

Carmina autem quæ, cum tribus agnis Dei, Urba-

dans cette crainte? Je dis qu'il le faut examiner. Si on n'examine aucune des choses extraordinaires que Dieu fait en ce temps, et qu'il fait sans doute à dessein qu'elles soient utiles, elles sont toutes inutiles, non seulement aux gens de bien, mais à toutes les personnes sensées.... Toutes choses extraordinaires non examinées et non prouvées deviennent inutiles : et plus elles sont grandes, plus elles se tournent facilement en ridicule. Il faut donc avoir un soin extraordinaire de les bien établir quand on le peut ; car quand on les néglige, c'en est fait. Je me souviens sur ce sujet, qu'ayant lu dans la vie d'un certain carme débauché, nommé le père Dominique, qu'il fut élevé en l'air devant le roi d'Espagne, la reine, et toute la cour, et qu'il n'y avait qu'à souffler son corps, pour le remuer comme une bouteille de savon, je fis ce récit chez madame de Longueville pour la divertir. Diverses personnes de fort bon esprit ne manquèrent pas de tourner mon récit en ridicule ; et leur principale raison était que ce miracle étant la chose la plus éclatante du monde, et la plus importante pour la religion, on en aurait dressé des actes authentiques, on en aurait fait bâtir quelque monument pour le conserver à la postérité. Cette raison n'est pas fort certaine ; car il y a dans les hommes une négligence extrême à donner à la vérité l'autorité qu'elle doit avoir : mais elle suffit pour faire voir que les plus grandes choses du monde deviennent non seulement inutiles, mais ridicules, faute d'être poussées jusqu'à la certitude.

Ne vous imaginez pas de même, que ce soit une petite chose, que ce que l'on dit être arrivé à la sœur Séraphine : d'avoir été enlevée, en sorte que quatre personnes, la tirant en bas, n'en purent venir à bout. Cela ne prouve rien du tout pour elle ; mais la chose bien vérifiée prouve Dieu et le diable, c'est-à-dire toute la religion. Aussi ceux à qui l'on rapporte ces faits, ne les méprisent point comme n'étant rien, mais comme étant faux : et ils prennent même la négligence, que l'on a eue à les vérifier, comme une marque de l'insensé. Aussi si j'eusse eu quelque autorité au lieu où l'on dit que cela est arrivé, j'aurais bien poussé la chose plus loin : et j'aurais cru rendre service à Dieu, en portant ce fait jusqu'à la dernière évidence.

Il est vrai qu'il y a beaucoup de différence entre la vérification d'une vision et celle d'un événement extérieur ; car une vision prouve peu, quoique vérifiée : et un événement extérieur prouve beaucoup. C'est pourquoi, comme il y a moins à gagner et plus à perdre, on y doit être plus retenu. Il y a pourtant quelque chose à conclure de toutes les différentes vues que M. de Leeftael a eues : et pourvu que cet examen se fit avec prudence, comme il est possible, il ne serait nullement impossible d'éviter ce que l'on craint, et de profiter de ce qu'on trouverait de certain et d'assuré.

Il n'y a rien de si facile que de se tromper en ce point : et de penser que ce qui nous est certain, le sera aussi aux autres : et de négliger sur cela d'en apporter les preuves. Le cardinal Jacques de Vinty, homme de poids et de mérite, fut, par exemple, dans la vie de Marie d'Ognies, le récit des choses extraordinaires arrivées à une sainte fille encore vivante de son temps, que l'on apostat Christine l'Admirable. Il était confesseur d'un monastère, où elle était, et apparemment le sien : et sur cela, il s'est imaginé qu'on l'en errerait. Cependant, de quelque poids que soit son autorité, ce qu'il en dit, est si extraordinaire, que l'on s'en moque, quand on le rapporte : et M. d'Audilli s'est cru obligé de le retrancher de la Vie de Marie d'Ognies, qu'il a donnée en français.

Si ce cardinal eût fait autrement, et qu'au lieu de nous payer du son témoignage, il eût pris la peine de vérifier les faits par de bons témoins, et de bien circonstancier les choses, on en jugerait tout autrement : et ces histoires ne seraient pas inutiles à l'Eglise, comme elles le sont présentement.

Ne seriez-vous pas bien aise, madame, que les bons chanoines de Cracovie, qui étaient du temps de S. Stanislas, eussent dressé des procès-verbaux bien authentiques de ce mort de trois ans ressuscité, qui vint rendre témoignage au roi Boleslas d'une vérité de fait, sur laquelle ce saint était calomnié, après qu'il mort fut remis dans son sépulchre : et de cet autre fait, qui n'est pas moins étrange, que les membres de S. Stanislas, jetés par morceaux dans les champs, furent reconnus à une certaine lu-

nus quintas (1) ad Græcorum imperatorem (2) misit, octo sunt, quibus summatis efficacia explicatur (lib I Cærenoniarum S. R. E, sect. 7) :

Balsamus, et munda cera, cum chrismatis unda,
Confectum agnum ; quod munus do tibi magnum :
Foute velut natus (5), per mystica sanctificatum.
Fulgura desursum depellit, et omne malignum :
Peccatum frangit, ut Christi sanguis, et auge :
Pregnans servatur, simul et partus liberatur :
Donaque fert dignis : virtutem destruit ignis :
Portatus munde, de fluctibus eripit undæ.

Cæterum, quia hi versus (quales ea atlas dare solent) rudiores sunt, hæc ipso a Guillelmo Estio, theologo et canonico lovaniensi (4), hunc in modum elegantius tractata, accipe :

mière, et remis en leur place, en sorte qu'il n'y parut aucune cicatrice, comme nous le lisons il y a peu de temps dans le Bréviaire ? Mais, faute de l'avoir fait, ce que l'on en dit, ne convainc personne. Vous me direz peut-être : Quel si grand bien peut-on espérer de la vérification entière et sans réplique d'un corps élevé en l'air un espace notable, et que quatre personnes ne peuvent rabaisser ; comme on dit qu'il est arrivé à la sœur Séraphine ? C'est ce que les bonnes gens comme vous ne comprennent pas : et je ne le comprends point du tout aussi, par rapport à moi ; car je n'ai que faire du tout de ce miracle. Mais quand je considère de certaines gens dont le monde est plein, j'en juge tout autrement.

Il faut donc que vous sachiez que LA GRANDE HÉRÉSIE DU MONDE N'EST PLUS LE CALVINISME OU LE LUTHÉRIANISME, QUE C'EST L'ATHÉISME ; et qu'il y a de toutes sortes d'athées : de bonne foi et de mauvaise foi, de déterminées, de vaillants et de tentés. C'est être trop dur, que de dire qu'il ne faut point avoir égard à une si méchante disposition. Tout homme vivant étant susceptible de la grâce de Dieu, il ne faut désespérer du salut d'aucun, ni le priver des moyens extérieurs qui y peuvent contribuer. Les raisons spéculatives peuvent peu sur l'esprit de ces gens-là : elles n'y font qu'une impression sombre. Il n'en est pas de même d'un miracle ; ils n'en contestent d'ordinaire que la vérité ; car ils ne sont pas assez fins, pour dire qu'un corps peut être naturellement élevé en l'air un quart d'heure : ils disent nettement que cela n'est pas.

Que gagnerez-vous, me direz-vous, quand on aura prouvé que ce fait est vrai ? Vous gagnerez tout ; car vous les forcerez de conclure qu'il y a un diable et un Dieu ; et c'est tout ce qu'ils ne croient pas. Ils ne s'amuseront pas à chicaner sur le reste. Cela ne conclut donc rien pour la sœur Séraphine : mais cela conclut tout pour l'Eglise contre ces sortes de personnes. C'est pourquoi je vous assure que si j'avais eu quelque autorité au lieu où l'on dit que cela est arrivé, j'aurais poussé les choses plus loin.

La plupart du monde ne songe qu'à soi, ou à ceux qui les environnent : ils jugent inutile tout ce qui ne leur sert pas : mais il faut étendre ses vues plus loin. Il faut regarder le général de l'Eglise, et toute la postérité : et les petits inconvénients particuliers paraissent peu de chose, quand on est occupé de ces vues plus étendues. Faute d'avoir ces vues générales, on laisse perdre et dissiper pour l'Eglise tout ce que Dieu y a fait, toutes les marques de sa présence dans le monde et dans l'Eglise.

Mais on ne voit point, direz-vous, qu'on ait jamais pris ces soins de vérifier tout jusqu'à la dernière exactitude. Il est vrai : mais vous en voyez l'effet ; c'est que tout devient incertain et inutile à l'Eglise, et se tourne enfin en ridicule. Que savez-vous aussi si cette négligence, qui paraît déraisonnable, n'est point un jugement de Dieu sur ceux qui méritent d'être aveuglés, que Dieu veut par la privation de lumières qui les pourraient redresser ?

(1) Creatus anno 1562, quinto kal. novembri : mortuus Avenione, octavo kal. octobris 1570.
(2) Joannem Palæologum, qui propter formæ venustatem Calo-Joannes dictus est. Is Audronicus, cognomine Janior, pater suo, novennis successerat an. 1541, obiitque an. 1591, catholicam fidem Romæ professus die 18 octobris 1599.

(3) Velut regeneratum ex aqua, seu baptizatum. Hanc penitentiam interdictum Estius male omisit in ephrasi, mox subijcienda.

(4) Estius præhendam hic obtinuit ad S. Petrum die 18 aprilis 1579. Duacum migravit exente anno 1582.

Quale sit, et quæ vi venerabile polleat agni
 Trisagius (1) signum, carmine disco brevis.
 Pusica cora subest, mixturaque opotissimum unda,
 Chrysomaque: pontificis cuncta sacra prece.
 Pellitur hoc signo tentatio demonis atri:
 Et pietas animo surgit, abique tepor.
 Hoc acuta fugat, subaque pericula mortis:
 Hoc et, ab insidiis, viadite, tutus eris.
 Fulmina se feriant, ne sæva tonitrua ludent,
 Ne mala tempestas obruat, istud habe.
 Undarum discrimen idem propulset, et ignis;
 Ullaque ne noceat vis inimica, valet.
 Hoc facile partum tribuente, puerpera foetum
 Iacobinam mundo preteret, atque Deo.
 Unde, rogas, uni tam magna potentia signu?
 Ex Agni moritis, haud aliunde, fuit.

Quod si cui hæc non sufficiunt, legat prolixiora
 Andreae Frusii carmina (in *Instructionibus societatis
 B. Mariæ*).

CAPUT XIV.

Defenditur qui de agno Dei scripsit: « Peccatum frangit, ut Christi sanguis. »

Illyricus autem ex illis antiquis versibus, in quibus
 legitur: *Peccatum frangit, ut Christi sanguis*, cum se
 in disputationem (2) privatim ingressisset coram Bal-
 thasare abbate fuldensi, principe clementissimo,
 aliisque plurimis viris auctoritate et nobilitate claris,
 affirmare non erubuit, et per summam blasphemiam,
 quam postea etiam in publicum edidit, in patres so-
 cietatis Jesu invehere: quod doceant cerulam illam,
 quæ vulgo agnus Dei dicitur, ab homine gestatam, per-
 inde nos mundare, ut mundat sanguis Christi. Quod
 nullus catholicus nunquam docuit. Scimus enim amu-
 letum agni, omnem virtutem, quam habet, precibus et
 benedictione summi pontificis, accipere a sanguine
 Christi: non tamen æqualem.

Quod igitur in libro Cæremoniarum legitur: *Peccatum frangit, ut Christi sanguis*, hoc ex Urbani, aut
 ejusdemque auctoris, sententia intelligendum est,
 quod effectus sanguinis Christi et Agni, etiam signo
 ipsi tribuatur. Absit vero, ut dicat perinde tribui
 signo, quemadmodum signato, hoc est, eadem ratio-
 ne. Noluit enim versificator iste agnum benedictum
 æquiparare cum virtute passionis et mortis Christi:
 sed significat, sicut Christi benedictus sanguis pecca-
 tum frangit, sic etiam per meritum et sanguinem
 Agni Dei, hunc typicum et consecratum agnum virtu-
 tem aliquam frangendi peccatum habere: etsi virtus
 ea multis parassangia a virtute et efficacia mortis
 Christi distet. Quo modo, etsi infinita sit inæqualitas
 perfectionis nostræ ab ea quæ Dei est: Christus ta-
 men, in prima sua concione, perfectos nos esse vo-
 luit, sicut et Pater ejus cælestis perfectus est (*Matth.*
V, 48). In hujusmodi enim locationibus, aliud est
 similitudo, aliud æqualitas (3).

(1) Strophorus, latine cruciferus.

(2) Eam partem, de qua Franciscus Costerus, apologia contra
 Franc. Costerum, Colon. 1604, pag. 154, ubi hæc scri-
 bit: « Illyricum, cenariorum caput, anno 1503, Antuer-
 piensibus tradidit fidei suæ confessionem: postea Fulda a
 duobus societatis nostræ sacerdotibus, christiano Halverio,
 et Oswaldo Reddingio, coram multis, errorum convictus:
 et de constanti veritate confessionis predictæ interrogatus:
 palam, cum multorum lutheranorum scandalo, falsus est se
 modo ea omnia non audire tueri, quæ illic scripserat. »

(3) Sufficit hoc responsum ad argumentum Illyrici. Sed,

CAPUT XV.

*De blasphemia quæ contra agnos Dei legitur in Api-
 rio romano ecclesie.*

Sed alius quidam aliam superaddit blasphemiam.
 Scribit enim, in locum vituli aurei, quem Aaron
 conflavit, pontificem consecrare agnum. O horrendum,
 et inverecundum mendacium! Populus ille fu-
 ribundus, congregatus adversus Aaron (*Exodi XXXII,*
1-8), voluit sibi fieri deos, qui eos præcederent
 cumque Aaron, eorum importunitate pressus, confas
 set vitulum, mox, quantumcumque ille resisteret,
 vitulum conflatilem adoraverunt: atque immolantes
 ei hostias, dixerunt: *Isti autem Dñi tui, Israel, qui te
 eduxerunt de terra Egypti.* Quis non videt (nisi sensu
 indigeat, aut verberibus) quam sit agnorum, quibus
 pontifex benedicit, et quibus christiana pietas ut
 amuletis utitur, non autem ut diis abutitur: quam
 sit, inquam, dispar causa a vitulo, qui egressus est,
 cum Aaron populi in aures in ignem projecisset, quem
 mox ut idolum, imo ut deum, populus duræ cervi-
 cis coluit? Et tamen insensibili populo, qui vinum
 fornicationis et impietatis, quam calicem salutaris
 doctrine, potare mavult, hæc et similia obtruduntur,
 et persuadentur.

Prodiit enim inter Geusicæ factionis homines, inter
 varios magnæ impletatis libros, liber quidam inscri-
 ptus: *Apierum romanæ ecclesie*. Qui flandrico idio-
 mate frequenter, et propemodum per innumera exem-
 plaria, Embæd, Dordraci, et alibi, in eum usum est
 excusus, ut hominibus insanire volentibus, quibus
 aures ad omne malum prurient, propinetur sententia
 omnium mendaciorum, quæ contra catholicam Eccle-
 siam evomi possunt. In eo opere, inter ceteras im-
 pietates, id legitur quod de agno Dei dixi.

Quamquam autem hic liber a multis lectionis et
 doctrine viro videri possit editus esse, eo quod multa
 in eo clientur: qui tamen animadvertit quam multa
 auctor per singulas paginas mentiatur, et falso ac
 irreverenter citet, depravet, et detorqueat, facile
 intelligit eum non tantum inter catholicos, sed etiam
 adversarios convinci posse, aliud non esse quam
 scurrile, et derisorem. Quod quam sit verum, non
 est hic dicendi locus. Ipsam tamen inscriptionem
 libet examinare. Dicitur liber *Apierum romanæ
 Ecclesie*, cum manifesta irrisione. Apes enim, summa

etsi daremus haud satis accurate dictum fuisse, quod hic
 defenditur, quid hinc obtinerent heretici? Poeta quarti
 decimi sæculi securus loquacior, nondum natis lutherani-
 bus; ut in pelagiorum causa scripsit Augustinus de anti-
 quis theologis. Nec quidquam est, quo cogamur istos ver-
 iculos propugnandos suscipere, quos neque pontifex ad
 universam Ecclesiam amittens, direxit, neque id iudici sui
 comprobasse usquam legitur: imo qui se pro solius quid-
 dam romani pontificis decreto haberi possunt, sed ad sum-
 mum pro privata Urbani V sententia. In talibus locum
 habet illud Melchioris Cami, adiectissimi ceteroquin apo-
 stolice sedis scriptoris (a): « Qui summi pontificis omne de
 re quacunque iudicium temere, ac sine defectu, defen-
 dunt, ille sedis apostolice auctoritatem labefaciunt, uso
 lovent: evertunt, non firmant. »

(a) Libro V de *lectis theol.*, cap. 3, conclus. 5.

cum diligentia, et ingenio, ex floribus solent mel et fenum colligere, et in sua alvearia deferre. Hic vero, more araneorum, quidquid veneni contra romanam ecclesiam ex floribus, et carduis, sugere potuit, id suxit, et in hoc libro evomit. Secunda irrisio est in littera *H.*; titulus enim libri est: *Den Bien-Crpf der H. Roomsche Kerche*, Sicut autem littera *S.* dum romanæ ecclesiæ a latinis præponitur, significat eam sanctam esse: ita littera *H.* idem significat, apud catholicos, in flandrico sermone; dicimus enim *die heylighe Roomsche Kerche*. Sed hic derisor passim in libro suo Ecclesiam romanam, unius litteræ mutatione, vocat *die hellighe Roomsche Kerche*, quod latine sonat infernale romanam ecclesiam; ut facile advertas quid veneni lateat in inscriptione libri, in littera *H.* Neque enim sanctam confiteri potest Ecclesiam, quam passim infernale esse tam impie blasphematur. Addit auctoris nomen: *Per Isaac Kabbotenu Lovaniensem, licentiatum in pontificalibus iuribus*. Omnia ficta. Hollandi putant se nomen auctoris (1) scire: sed ille erubescens de tam turpi fœtu, suum esse negat. Itaque irrisoriis titulis inscriptus est rabbino lovaniensi, licentiatum in pontificalibus iuribus, cuius proprium nomen sit Isaac. Verum hoc fictitium nomen sibi auctor substituit; significare volens, se non aliud in hoc opere esse, quam irrisorem, qui aliis risum movere cupiat. Quomodo Sara, nato Isaac, ad nomen ejus alludens, dixit (*Gen. XXI, 6*): Risum fecit mihi Deus. Sed Deus non irridetur (*Galat. VI, 7*): neque impunitus semper erit religionis derisor. Parata sunt derisoribus judicia, et mallei percipientes stultorum corporibus (*Prov. XIX, 29*).

CAPUT XVI.

An sexta synodus agnorum figuram prohibuerit.

Cæterum alia difficultas oritur ex canone 82 concilii sexti (2) (*in tomo II Conciliorum*), quod Constantinopoli in trullo esse habitum. Etsi enim inibi inter venerabilium imaginum picturas agnus nominetur, qui digito præcursoris monstratur, statuitur tamen, ne deinceps in figura humana pingatur: Ut ergo, inquit, « quod perfectum est, colorum expressionibus, omnium oculis subjiciatur, ejus qui tollit peccata mundi, Christi Dei nostri, instar hominis characterem, etiam in imaginibus, deinceps pro veteri

(1) Is fuit Philippus de Marinx, a domino dictus *de Sainte Aldegonde*; origine Sabaudus, patria Bruxellensis, qui Guillelmi principis araucani, partes amplexus, Batavorum rebellionem miro studio fovit ac promovit. Variis legationibus in hanc rem defunctus, multisque politicis ac polemici scriptationibus notus quam clarior, extremum diem obiit Lugduni Batavorum anno 1593, die 15 decembris, annos natus sexaginta. Ejus *Apertum*, opus calvinianis certaminibus accommodum, Joannes Coens, parochus cortracensis, aliique catholici consularunt.

(2) Aliis Quinti-sexti, quasi appendix conciliorum generalium quinti et sexti. Adfuerunt concilio, de quo agitur, episcopi 214. Habitum fuit anno 692, in *trullo*, id est, in atrio palatii imperialis, superne in hemispherii formam cœmæratum; quod Galli *dans le dôme*, Itali *sotto la cupola* dixerunt. Multa probanda, quodam illaudabili continet. Nunquam receptum fuit ab Ecclesia romana, etsi id Græci magnopere expetierint. Lege Baronium ad an. 692, n. 43, et seqq., item ad an. 703, nn. 4 et 5.

agno statui juvenem. » Propter hanc autem constitutionem, apud Græcos, præcursor Domini non habet agnum in manu, sed ejus loco chartulam, in qua Græce scriptum est: *Ego vox clamantis in deserto: Parate viam Domini; rectas facite semitas ejus*. Apparet proinde romanum pontificem in concilio generalis canonem impingere, qui ceræ imagini benedicit, in qua Christus sub forma agni exprimitur.

Verum hæc difficultas prorsus evanescet, si advertamus quæ sit doctorum hominum de illis canonibus, in Trullo habitis, censura. Dicunt enim, et probant, eos non esse sextæ synodi: sed Græcorum quorundam qui multo post (1) sextam synodum conveniunt, e quibus nonnulli schismatico spiritu quædam decreta interjecerunt. Quod manifestum est ex iis canonibus, in quibus sunt crassi errores, et romanæ Ecclesiæ acerbæ reprehensiones (2). Ut facile mihi persuaserim eos in romani pontificis suggillationem statuuisse, ne deinceps Christus sub agni figura formaretur.

Quidam mollius respondent, fortassis quosdam inter Græcos ex hac pictura concepsisse, quod Christus in specie agni aliquando apparuerit; ideoque, ad ejus erroris abolitionem, damnatam esse pueri eodæ picturam. Sed non video hujus conjecturæ ullam probationem: et canon manifestat aliam rationem. Vult enim figuras et umbras, præsentē veritate, cessare. Hinc, ut collegit Bartholomæus Carranza, archiepiscopus toletanus (*in Summa conciliorum*), prohibuerunt, Spiritum sanctum sub columba figurari: et Christum, sub veteri agno. Cæterum Græcos hic nec accusandos, nec defendendos suscipio (3).

(1) Annis undecim.

(2) Præsertim canone 13, ubi de conjugis eorum qui ad diaconatum aut presbyteratum aspirant: et canone 83, ubi de jejunio sabbatino in Quadragesima. (Singularis est, quod can. 40, permittitur decennibus pueris monasticæ profliteri: et quod can. 61, sexennio canonicis, sive sex annorum penitentia, subjiciatur, qui ursas ad ludum, et simpliciorum noxam, circumducunt.

(3) Hæc Molani verba refert approbatque Zegerus Peravi. van Espen (a): ac pro ratione subdit: « Sciebat quippe vir eruditus posse uno tempore, et certis locis, picturas aliquas jure prohiberi ob periculum erroris, in quem rudis populus eorum occasione prolapsus timeret; quo alio tempore et alio loco, ubi populus sat instructus fuerit, vel tempore erroris aliunde cessat, permitti et exponi possunt; uti de imagine sanctissimæ Trinitatis idem Molanus docet, lib. II *hist. ss. imag.* cap. 4. » Hæc verba, sed parum ad rem facientia. Audiamus porro Espenium: « Nequaquam ergo canon contrarius consuetudini romanæ ecclesiæ, agnos Dei effiguras, et per romanum pontificem solemniter benedicentis.... cum hac in re varia possit esse, salva fidei integritate, ecclesiæ disciplina. » Sed si canon trullanus cilingi Christum agni specie prorsus inhibuerit, non capio ego, quomodo non adversus sit ecclesiæ romanæ praxi, quæ Christum jampridem ita representabat, ut ex Paulino, et aliunde notum est. Non capio pariter, cur magis licuerit aliis temporibus, aut locis, hanc imaginem efformare; cum, fatente paulo superius Espenio, causa prohibitionis fuerit, quod patres « trullani voluerint cessare typos, præsentē veritate. » Atqui non præsentior fuit ea veritas apud Græcos quam apud latinos: aut septimo sæculo, quam posterioribus. Itaque nunquam et nusquam, agni forma Christus exhibendus fuisse.

Quapropter aut rejiciendus est canon ille (b), cum aliis

(a) *scholia in can. trullanum* 82, edit. Colon., 1783, pag. 453.

(b) « Innonnullis venerabilium imaginum picturis, agnus, qui digito præcursoris monstratur, depingitur, qui ad a-

Hoc tamen constanter retinere volo, romanam Ecclesiam nihil in his formis invenisse, cur eas cum Graecis quibusdam improbet. Neque urgendum est periculum erroris; dum enim agni forma vexillum crucis in humeris gerit, facile apparet verum illum Agnum in typo figurari, qui peccata mea in humeris suis portavit. Huius sane typi creberrimam mentionem facit discipulus ille, quem diligebat Jesus, in sua Apocalypsi (cap. V, et *deinceps*). Cum enim in Pathmo post nobilem confessionem exularet, multiplices de Christo sub specie agni habuit visiones. Quae cum omnibus obvise sint, nemo, nisi mente et pacifico capite, hic refractarius esse potest (1).

epidem synodi non paucis; quod licet supra ostensum est: aut alius ei sensus adscribendus. Ego, re attente expressa, existimo trullanam synodum non prohibuisse, ne Christus agni figura representaretur: sed tantum ab ea praestatum fuisse episcopi imaginem humana specie, quae et in posterum exprimi iussa: atque hinc decreto occasionem praebuisse picturas velut historicas, in quibus Iohannes praecursor, nativa forma exhibitus, digito exserto agnum monstrum ostendebat: copiosius effigies parum congrua videri poterat, quandoquidem Iohannes Christum in propria forma praesentem indicaverit, cum auditoribus diceret (Jo. I, 29): « Ecce Agnus Dei. » etc. Confer huc animalversum a Molano de vetere pictura Iohannis, supra lib. III, cap. XX, col. 225, et de ejusdem imagine apud Graecos, pag. 297.

(1) Querebat multo gravius animum arrigere Graeci ex quadam Latiorum consuetudine, quae Iudaici ritus speciem aliquam referre illa videbatur; praescripta scilicet in vulgato Ordine romano, agni (animalis) benedictio, facienda die resurrectionis. Nos ite annis mille antiquior est, et hodie usque in locis nonnullis obtinet. Episcopus igitur annuus scriptor Vitae S. Valeriani, augustinus episcopi anno 1675 defuncti. Sic enim cap. 6, inter opera Marci Felveri, pag. 530: « Sanctissimo paschali die adveniente... missa... devotissime religiosissime, decantata... ad cibum accessit [Valerianus]... Sanctificatio... cibo, carnes agni, et particulas laevi, inter missarum solennia benedicti, omnibus dispensavit: et tunc demum cibum cum eis omni gaudio sumpsit. » Hinc, inquam, consuetudo locum dedit criminalitati Graecorum adversus Latinos. Obiciebant, a nobis agnum, sabbato sancto, simul cum Christi corpore et sanguine, super altare poni, et more Iudaeorum offerri (a). Walafridus Strabo, seu Strabus, qui anno 819, e vita cessit, eundem ritum imperavit, libro de *rebus ecclesiasticis*, cap. 18, pertendens cum de iudaicorum superstitionum seminario natum, quosdam sanctificum errore, ad sua usque tempora perseverasse. » (b) Walafrido supplex fuerunt. Enca, parisen-

tiae figuram assumptus est, verum Agnus per legem Christum Deum nostrum praemonstrans. Antiquas ergo figuras et umbras, ut veritatis signa, et characteres Ecclesiae traditos, amplectentes, gratiam et veritatem praeposuit, cum ut legis implementum suscipientes. Ut ergo quod perfectum est, vel colorum expressionibus, omnium oculis subiciatur, ejus qui tollit peccata mundi, Christi Dei nostri humana forma characterem etiam in imaginibus deinceps, pro veteri agno, erigi ac depingi iubemus: ut per ipsum, Dei Verbi familiaritatem celsitudinem mente comprehendentes ad memoriam quoque ejus in carne conversationalis, ejusque passionis, et salutaris mortis deducamur, ejusque, quo ex eo facta est, mundi redemptionis. »

(a) « Nicolaus papa eidem [Hincmaro], et ceteris archiepiscopis et episcopis in regno Caroli constitutis, non solum transiit, innotescens [omnibus] praefatos Graecorum imperatores, sed et orientales episcopos, sanctam romanam ecclesiam damnare, inno omnem ecclesiam, quae latina utitur lingua: quod jejunamus in sabbatis... quod in Pascha, more Iudaeorum, super altare, pariter cum dominico corpore, agnum benedicimus et offerimus; succumbentes etiam totis, quia clerici apud nos laicos non radunt, » etc. Prodoarbus *Itit. remensis ecclesiarum*, lib. III, cap. 17.

(b) En locum Walafridi Strabonis editi in *Speculo antiquae ecclesiae* circa annum, Mogetius, 1549, pag. 88. « Unde quorundam simplicium error, de iudaicorum superstitionum seminario natum, et ad nostra usque tempora quendam vetustatis extendens vestigia, jam ex magna parte, sapient-

CAPUT XVII

De fragmentis agnorum.

Porro inter catholicos dubitant aliquando rudiores, an agni contracti, vel partes agnorum, mereant benedicti: et parum vim atque efficaciam habeant cum integris agnis Dei. Instituti deinde sunt, eos, qui magnos agnos habent, non plus habere, quam qui parvos habent: et qui partes aut fragmenta habent, pares esse cum reliquis; adeo ut ex charitate liceat aliquando agni figuram dividere, ut amico aliquid tribuatur. Quomodo de sacro sancto eucharistica sacramento a divo Thoma Aquinate scriptum est (in *sequentia facti*):

Fracto denum sacramento,
Ne vacilles: sed memento
Tantum esse sub fragmento,
Quantum toto tegitur.
Nulla rei sit scissura:
Signi tantum sit fractura:
Quia nec status, nec statura,
Signati minuitur.

Hae enim, etsi non parva sit differentia, agnis, et agnorum fragmentis, adaptari in sensu commodo possunt. Et, in Urbani pontificis carminibus, quidam codices ultimo loco addunt:

Parque minor tantum tota valet, integra quantum.

Quia tamen infirmitas humana integros agnos, quam fragmenta, habere mavult, presbyteri societatis Jesu, in quibusdam collegiis, opportune formulam habent, in qua agni contracti reformantur.

CAPUT XVIII.

Gregorii XIII constitutio ne agni Dei benedicti minis inficiantur, aut remotes propendantur.

Est alius inter catholicos quosdam scrupulus, an pictor agnos Dei possit coloribus exornare. Ad quod respondendum est, sedem apostolicam id prohibuisse.

Sed novi inter celestium, in heverlensi, Croian-

sis episcopus, et Batravus, corbeienis monachus, quorum posterior libros quatuor edidit contra Graecorum opposita. Ando Graecos non aliter in hac parte consultatum, quam factum negando. Et certe unquam agnos Ecclesia latina aut super altare collocavit, aut simul cum terra eucharistica obtulit, seu benedixit. Sed agni benedictionem seorsum peragebat, ut ex dicto Ordine romano intelligimus; non ut Deo agnus ille offerretur: sed ut carnis esset cum Ecclesiae benedictione resurrexerit. Quomodo etiam altarium etiam carnis benedictio in eodem libro habetur. Inque si hanc duntaxat benedictionem impetebant Graeci, rem quidem veram, sed gratis, impetissent: al, cum obiciebant super altare agnum a Latinis offerri, haec terra fuit calumnia. Vide Mabilonium, *praef. int. ord. benedictionis*, nn. 161, 162, et Commentario in Ordinem romanum, tunc in *Annot. Italici*, ad culicum, pag. 90.

tium studio, compressus est. Et sicubi adhuc perniciorum huius pestis germen revirescere fuit comprehensum, mucrone spiritali radicitus est auferendum. Illud dico errorem, quod quidam agni carnes in Pascha, juxta vel sub altari ejus ponentes, benedictione propria consecrabant: et in ipsa resurrectionis die, ante ceteros eucharisticos cibos, de ipsi carnis percipiebant. Cujus benedictionis series adhuc a multis habetur. Quod quam sit supercivium, et a sacramentis christianae perfectionis abhorrens, facile percipitur, qui veraciter intelligit quod Pascha nostrum immolatus est Christus: et vult epulari, non in fomentum veteri, sed in agnus sinceritatis et veritatis. »

familia, monasterio (1), pium presbyterum, in his depingendis industrium, qui, propter sacrum chrisma, arbitratus sit id prohibitum esse pictoribus, eo quod laicis chrisma attingere non liceat: ideoque ad sacerdotes prohibitionem non esse extendendam.

Verum, cum id diceret, nondum ei sanctissimi domini nostri Gregorii XIII constitutio innotuerat. Quae talis est: «Gregorius episcopus, servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam. Omni certe studio et opera a nobis procurandum est, ut ea tollantur, quae non conveniunt: ac nostram, aliorumque bonorum piorumque christifidelium, animos offendunt. Itaque providè considerantes certas formas, innocentissimi agni imagine figuratas, et per romanos pontifices statim temporibus consecrari solitas, sicut agni puri et mundi a summo pontifice benedicuntur: ita ab omni-

bus postmodum immaculatas, non autem auro aut coloribus ullis depictas, sed in sua albedinis munditie sanctificatas congruenter cum reverentia teneri et conservari debere: statuimus et ordinamus, ac sub pena excommunicationis, ipso facto incurrenda, prohibemus et interdiciamus, ne quisquam, sive vir, sive mulier secularis, aut ecclesiastici, etiam regularis ordinis, illo sit, et quocumque gradu, conditione, statu, nomine, dignitate, et honore praeclat, posthac in perpetuum agnos Dei, per romani pontificem pro tempore existentem benedictos, depingere, inscribere, minio notare: vel aurum aut colorem aliquem eis imponere, aut quidquam aliud superinducere: neque depingi aut miniari facere: nec illos venales proponere, seu tenere, quovis praetextu, qualibet de causa audeat: verum eos albos et mundos, Agnum illum purum et innocentem representantes, qui occisis preciosissimo sanguine suo nos redemit, decenter ac reverenter a cunctis haberi, deferri et custodiri praecipimus: et ita ab omnibus fieri et censi debere, decernimus.»

(1) Sive coemeterio; nam chori ac sanctuarii pavimentum, latera, sedes chorales, muros et partem fornices impleat illustris illius gentis epitaphia, insignia, tumbae imperialis pretiosae, cenotaphia, et diversi generis monumenta tam multa, ut nullam adeam sacram in Belgio, potissimum alibi, reperias, tot huiusmodi ornamentis, si tamen ornamentis, refertas.

JOANNIS MOLANI RESPONSIO QUODLIBETICA

AD TRES QUESTIONES, QUARUM PRIMA EST:

- I. *Utrum sacrarum Imaginum usus legitimus sit, et retinendus (1).*
- II. *An liceat orare pro iis qui nunc martyres moriuntur.*
- III. *An damnato ad mortem liceat negare eucharistiam.*

Dieta Lovanii in scholis artium anno [1568], a Joanne MOLANO, sacrae theologiae licentiate, praeside questionum, ex porcensi paedagogio, D. Nicolao a MEIDEN, buscoducensi, ejusdem sacrae theologiae licentiate.

(1) Hanc Molani responsionem hoc loco praetermittimus; quod ex ea deinde conflatus sit liber primus de Historia sacrarum imaginum, quem supra tibi, lector, dedimus.

JOANNIS MOLANI RESPONSIO QUODLIBETICA.

AD SECUNDAM QUESTIONEM RESPONDETUR,
QUOD LICEAT ORARE PRO MARTYRIBUS NOSTRI TEMPORIS.

Prior quaestione est: An liceat orare pro iis qui nunc martyres moriuntur. Pro cuius discussione juvant nos verba Innocentii tertii, libro tertio (cap. Cum Martia) Decretalium, titulo: De celebratione missarum. Proponitur ei ab archiepiscopo lugdunensi: Quare in secreta beati Leonis, in modernis Sacramentalibus, habeatur: *Annue nobis quoniam*,

TH. XXVII.

Domine, ut intercessione beati Leonis haec rosis pro nobis oblatio: cum antiquiores codices habeant: Annue nobis, Domine, ut anima famuli tui Leonis haec pro nobis oblatio. Respondet, inter alia, Innocentius, sacrae Scripturae auctoritatem dicere quod injuriam faciat martyri, qui orat pro martyre: idemque esse, ratione consimili, de aliis sanctis sentiendum.

(Quinze.)

In qua Innocentii responsione, priori loco animadvertendum est, quod, dum celebrem illam de martyribus sententiam vocat auctoritatem sacrae Scripturae, non significet hanc sententiam haberi in canonica Scriptura: sed significare voluit, eam haberi in scriptis sanctorum patrum. Haec enim comprehenduntur aliquando nomine sacrae Scripturae: apud Petrum Lombardum in Sententiis (Vb. I, dist. 26, b) et ejus aetatis alios scriptores. Habetur vero haec sententia in scriptis sanctorum doctorum, apud B. Augustinum, in sermone, qui nunc est de Verbis Apostoli 47. Bedae autem tempore erat octagesimus tertius, ut manifestum est ex ejus citatione, in sextum ad Romanos. Inferia est, inquit Augustinus eo sermone, pro martyre orare, cujus nos debemus orationibus commendari. Porro hanc sacram scripturam, sive scriptam apud B. Augustinum sententiam, merito Innocentius auctoritatem vocat; est enim multo majoris auctoritatis, quam ex sententia, quae in his scholis maximè vocari solent. Habet enim auctoritatem suam non tantum ab Augustino, sed a tota quoque Ecclesia. Totius enim Ecclesiae consensu receptissimum est, quod injuriam faciat martyri, qui pro martyre orat.

Sed, ut nodus questionis solvatur, an non liceat ergo orare pro his qui nunc martyres moriuntur? Dico licere. Et id duabus rationibus probo.

Primo, Innocentius tertius dicit, id quod de martyribus dicitur, consimili ratione de aliis sanctis sentiendum esse. Sed nullus putat se injuriam aliquam facere, si pro suis parentibus, vel amicis, vel confratribus, quantumcunque sanctissimis, fundat aut petat consuetas Ecclesiae preces: imo scimus exequias pro eis emitti non posse, ob quantumcunque sanctitatis opinionem. Non ergo, orando pro nostris martyribus, qui plerumque sunt valde imperfecti martyres (1), impingimus in eam sententiam: injuriam facit

(1) At profecto non defuerunt ex eo Molsi, neque sequenti, qui praeceptorum martyrum fortitudinem assuarentur in Anglia, Gallia, Germania, Belgio, India, China, Japonia, America. Tales in primis fuerunt B. martyres, vulgo gorkonienses dicti, prope Beliam in Batavia interempti, die

martyri, qui pro martyre orat. Nam, cum hoc omnibus sanctis commune esse dicatur, manifestum est hanc intelligenda tantum esse de his, qui judicio Ecclesiae declarati sunt esse aut martyres, aut sancti.

Secundo, sanctus Augustinus citato sermone, valde erudite urget ecclesiasticam disciplinam, dum dicit injuriam esse pro martyre orare, cujus nos debemus precibus commendari. Sed ecclesiastica disciplina non habet, quod nos commendemus precibus eorum martyrum, qui judicio Ecclesiae non sunt declarati martyres: imo eadem ecclesiastica disciplina habet, quod pro eis oretur. Unde pro celeberrimis illis carthusianis in Anglia martyribus (1) totus ordo carthusiae, per orbem christianum diffusus, consuetas pro defunctis preces ad Dominum fudit. Idemque aliis multis exemplis declarari potest. Igitur pro nostri temporis martyribus absque injuria oratur.

9 juli 1572, josen Guillelmi a Marca, comitis Lummei. Tales galli sacerdotes et monachi apud Occitanos et Aquitanos, agente praesentem Franciscum de Beaumont, barone des Adreix, crudelissime necati. Tales in Anglia sub Henrico VIII Thomas Morus, et Joannes Fisherus: post eodem perculsi sub Elisabetha missionarii, inter quos eminuit Edmundus Campianus. Tales in Japonia B. Paulus Micti, Joannes de Getho, et Jacobus Chisai, jesuitae, cum sex franciscanis, et laicis XVII. Tales ad oram Brasiliae B. Ignatius Azevedus cum XXXIX sociis: ut alios quosdam omittam. Verissime de sua societatis hominibus, ante annos 130, cecidit elegans poeta Jacobus Balde:

*Clastra sinuata, stralique camat,
Africa saltus, Aemonea castra,
Anglia pingues maduere nostro
sanguine campi.
Sternimus vici, superamus hui:
Sarginae plures, torcas cadendo:
Indra majoris metumque futuri
semine messis.*

(1) De his, juxta alia, existat Historia martyrum octodecim cartusianorum Anglorum, sub rege Angliae Henrico VIII, anno Domini 1533, 1537 et 1541, crudeliter interfectorum; a reverendo patre domino Arnaldo Havensio, cartusiae gandensis priore dignissimo, nunc meliori stylo recensita, aique in lucem prolata. Paginis 111, in-12. Adhaeret haec opella alteri, cui titulus: Historica relatio duodecim martyrum cartusianorum, qui Baromande, in ducatu Geldriae, anno 1572 [die 25 juli] agonem suum feliciter compleverunt. Auctore vener. P. D. Arnaldo Havensio, SS. theologiae doctore, cartusiaeque gandensis priore. Accessit ejusdem exhortatio ad cartusianos de observantia disciplinae regularis, vitaeque solitariae commendatione. [Coloniae Agripp.] 1608, in-12, pag. 77.

TERTIAE QUÆSTIONI RESPONDETUR,

NEC MISERICORDIAE DEI, NEC SACRIS CANONIBUS, NEC PRINCIPUM PIORUM CONSTITUTIONIBUS EOS SATISFACERE, QUI DAMNATIS AD MORTEM NEGANT SACRÆ EUCHARISTIAE COMMUNIONEM.

Tertia quæstio erat, an damnato ad mortem liceat egere eucharistiam (1)? Ad hanc respondet Judocus

(1) Singulari tractatu hoc argumentum perscrutatus est Joannes Chiffletius, canonicus tornacensis, Joannis Jacobi, regii archiatrorum in aula bruxellensi comitis, filius. Liber Bruxellae, typis Mommarianus, excusus est anno 1644, in-12, grandiori characteris, pagellis 89, hoc titulo: *Consuetudo de sacramento eucharistiae, ultimo supplicio afflictorum non deneganda his locis, in quibus contrarii obediunt consuetudo. Juvenile opus est, non copiose lectionis, non subacti iudicii præ se ferens indicium.*

Danhouderius, J. U. consultissimus doctor, in Enchiridio rerum criminalium, hanc in modum, cap. 150: «Hæc quæstio, augustissimi imperatoris Caroli Quinti, de capitalibus iudiciis, benigna et christiana constitutione soluta est, articulo 79: ubi reo misero e plectendo, petenti et desideranti, eucharistia conceditur. Cap. Quæsitum, XIII, 4, 2: de Furtis, cap. Fures: et in C. Si quis, de Pen., dist. 7. Quem morem, laudabilem quidem et probandum, sequuntur

modis pleræque romani imperii civitates, alique pii et devoti magistratus. Atque hanc consuetudinem probatorem puto, et christianis magistratibus digniorem.»

Dominus vero Ruardus, præceptor mens pientissimæ memoriæ, hujus almæ universitatis cancellarius dignissimus, habuit, anno [15] 20, existens sacre theologiæ professor, questionem in hac schola, quæ typis impressa habetur, de effectibus, quos consuetudo operatur in foro conscientie. In qua sic resolvit: « Judex secularis temerarie et injuste impedit sacramentum eucharistiæ dari sceleratis; quia qui non prohibetur accedere ad mensam Domini a dispensatore domus, sed magis a Domino (Christo) vocatur, et a dispensatore domus, qui etiam indicat in multis suis canonibus eum nolle impediri, injuste prohibetur et temerarie a conservo. Quia iste conservus vindicat sibi officium spirituale, et assimilatur Ozîæ regi, (II Paralip. XXVI 16-20), qui usurpavit sibi officium sacerdotale, et propterea a Domino lepra percussus est. Nec judex potest per consuetudinem a mortali peccato excusari. Quia, præter hoc quod usurpât sibi officium ecclesiasticum, injustum impedimentum offert, ne alii jure suo utantur in re magni ponderis, et inextimabilis commoditatis spiritualis. Quod vere christianus, maxime illo articulo tantæ æstimat, ut nihil majus; eo quod tunc singularior pugna imminet ab hoste humani generis, qui atrocius et callidius calcaneo nostro insidiatur, sciens quod modicum tempus habet. » (Apoc. XII, 12). Hactenus clarissimi domini Ruardus et Damhouderius.

Quia vero uterque negationem synaxis dicit esse contra sacros canones; prior autem ipsos non citat, posterior vero quosdam tantum citat, et non ex originalibus locis; ideo nos succincta brevitate quosdam canones indicemus. Concilii wormaliensis canon 80 (Tomo III Conciliorum, et [apud Gratianum] XIII, quest. 2), qui est de suspendendis in patibulo, sic habet: *Si omnibus, de peccatis suis puram confessionem agentibus, et digne pœnitentibus, communicatio in fine secundum canonicum jussum danda est, cur non etiam eis qui pro suis peccatis penam extremam persolvunt?* Concilium triburiense, c. 31: « Furibus et latronibus, si expectatione mortis desperati putantur, atque reconciliari se mysteriis sacrosanctis deprecantur, communionis gratiam non (inquit) negamus tribuendam. In nicæno (enim) magno concilio legimus: Si quis egreditur e corpore, ultimo et necessario viatico minime privetur. » Quæ verba synodus nicæna habet canone 13 [42], et vocat eâ antiquæ legis regulam. Ad ejusdem confirmationem citat triburiense concilium verba Innocentii primi, quæ habet tertia epistola, capite secundo. In ea sanctissimus ille, et toties a B. Hieronymo laudatus, Exuperius, tolosanus episcopus, querit quid de his observari oporteat, qui post baptismum omni tempore incontinentiæ et voluptatibus dediti, in extremo vitæ suæ pœnitentiam simul et reconciliationem communionis exposcunt: respondet

Innocentius: « Postquam Dominus noster pacem Ecclesiis suis reddidit, jam, depulso terrore, communionem dari abeuntibus placuit: et propter Domini misericordiam, quasi viaticum profecturus. Tribuetur ergo cum pœnitentia extrema communicatio, ut homines hujusmodi vel in supremis suis, permittente Salvatore nostro, a perpetuo exitio vindicentur. »

Huc etiam pertinet illud Leonis pontificis (epistola 91): *His qui in tempore necessitatis, et in periculi urgentis instantia, praesidium pœnitentiæ, et mox reconciliationis implorant, nec satisfactio indicenda est, nec reconciliatio neganda, quia misericordiae Dei nec mensuras possumus ponere, nec tempora definire.* Plures particularium conciliorum canones his addi possent: sed ii merito innotantur auctoritati præcedentium canonum, et potissimum canonis nicæni. Quare plura ex aliis adducere non est necesse.

Si dictis objicias: Quibusdam locis ab ecclesiasticis præfectis approbari eam consuetudinem, quæ, ut irreverentia vitetur, damnatis ad mortem negat sacram communionem:

Quod ad irreverentiam attinet, respondeo ex D. Ruardo, non esse hic aliquam irreverentiam: quia etsi damnatus ob scelera sua, abstineri possit ex humilitate, dicendo, cum centurione (Math. VIII, 8): *Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum*: et cum Petro (Lucæ V, 8): *Exi a me, Domine, quia homo peccator sum*, aliter tamen Deo patri nostro gratius est, quod de agno paschali propter nos ceciso epulemur: nobis quoque idem utilius est et salubrius: nec indignatur qui pro nobis in patibulo suspensus est, sacramentaliter venire ad suspendendum, qui jam per sacramentum pœnitentiæ factus est templum Spiritus sancti, et totius sacrosanctæ Trinitatis.

Quod vero ad consuetudinem attinet, ita respondet doctissimus ille Dominicus a Soto, Segobiensis, in quarti Sententiarum dist. 12 (quest. 1, artic. 2): « De illa Hispanorum consuetudine, qui condemnatis ad mortem eucharistiam non ministrant, aliæ nationes obmurmurant; quoniam nulla apparet causa cur, si sint vere pœnitentes, tanto beneficio priventur: præcipue cum, secundum canonum sanctiones, eadem illis communicatio sit danda. Et revera forsitan satius esset, ut consuetudo hæc nostra non servaretur: præsertim, cum sæpe per hoc sacramentum homo fiat ex athlito contritus, et suscipiat gratiam, quam non recepit in pœnitentia. Excusare vero hanc consuetudinem per ignorantiam non possumus; nam satis curia Hispaniæ canones novit. Sed dicere debent, non usque adeo ejusmodi canones obligare, quin possint per contrariam consuetudinem abrogari. »

Intelligitis ex his, benevoli auditores, quid alii in sua excusationem afferant, et quanta animi modestia ac eis Dominicus Soto recedat. Et certe excusatio eorum non videtur admittenda; nimis enim inhumana est ea consuetudo, quæ morituro negat id quod Dei misericordia ei annuit, et quo sacri canones cum privari nolunt: imo, ob immensam, quam secum affert uti-

litatem, necessarium ei vaticum nuncupant. Quare istorum consuetudini opponimus quod ex codice Graciani citat, distinctione 2: Consuetudinis usque longevi non vili auctoritas est: verum non usque adeo velut auctoritas, ut aut rationem vincat, aut legem scriptam. Item et illud, quod ex Cypriani ad Antolianum epistola habet Augustinus lib. IV contra donatistas, cap. 4: *Fraxea quidam, quia ratione vincuntur, consuetudinem nobis obijciunt, quasi consuetudo maior sit veritate.* Rursus, et illud ejusdem Augustini lib. III, cap. 6: *Quis dubitet veritati manifestatorem debere consuetudinem cedere?*

Huc etiam pertinet quod Clemens V, in viennensi concilio (*Clementinarum libro V, de Pen. et Remis*), vocet damnablem abusum, cum, contra statuta canonica, ultimo supplicio deputandis negatur, (etiam) si petant, poenitentiae sacramentum. In quem locum glossemata scribentes, dicunt, idem dicendum esse de eucharistia, ob paritatem rationis; quamvis textus Clementis id non expresserit.

Si secundo objicias: Concilium wormatiense, cap. Quasitum, non tantum communionem negari prohibet, sed et sepulturam ecclesiasticam; sed iudex secularis contrarium per consuetudinem obtinuit de sepultura: ergo idem per consuetudinem obtinere potest de eucharistia:

Respondeo ex D. Ruzo, quod « iudex secularis potestatem habet non minorem in corpus mortuum, quam habebat prius in vivum; et ideo suo jure et potestate utitur. Secundo dico, quod non est præceptum, nec unquam fuit: et fortassis nec præcipi posset iudici seculari ne corpora sceleratorum detineant in patibulo, non magis quam ut non fiat iustitia sceleratos interficiendo. Solum dicitur in cap. Quasitum, quod possunt sepeliri. Et ideo falso assumitur, quod iudex secularis per consuetudinem excusatur, detinendo corpora. Excusatur quidem, sed jure suo utendo, non per consuetudinem. Si dixeris: Sepultura est res ecclesiastica; ergo de ea non potest disponere iudex secularis: respondeo, quod potest indirecte, jure suo utendo. Et præterea, sepultura ecclesiastica est juris ecclesiastici, non quilibet. »

Ex dictis concludo damnatis ad mortem non esse negandam eucharistiam, si eam petant: nec eos misericordiae Dei et sacris canonibus satisfacere, qui damnati ostendunt et osculandum porrigunt corpus Domini (1).

(1) Duplex est hodie catholice ecclesiarum hac in re praxis; altera gallicana, quæ reis capite damnatis beneficium quidem absolutionis impendit, sed sacram eucharistiam negat: altera cæterarum, saltem apud latinos, ecclesiarum, quæ utrumque concedunt.

Ut rem ab initio repetam, rarissime gulo tribus primis a Christo seculis cognitis, ut christianus ultus extremo supplicio, propter patratum scelus, afficeretur. Data Ecclesie pace, hanc dubie reis, de quibus agimus, et solemnibus absolutione, et eucharistia negare solet. Præsumitur tamen rigorum omnium prima mitigavit, aut mitigari cepit, remissis synodis, a Senacio archiepiscopo celebrata anno 625, cui adhererunt episcopi a Chlotari regno supra 40. Sic vero illa statuta (1) (a): « Car ad mortem

condemnat remittitur eucharistia, cum illis maxime conducat ad spem et securam certi decessus, et presentis agone? » Quibus, aut quam multis in locis, hæc mitigatio recepta sit, ignoro: ut constat insequentibus seculis ad antiquam disciplinam rediit esse. Et habebat Robertus Pullus, cardinalis, qui vixit ætate S. Bernardi; contendebat enim (a) « non esse morte plectendis administrandam eucharistiam, neque dedecorandam, aut privandam jure liberandi damnatos. Cum enim (inquiebat) illud jus Ecclesie materiali competat, multo magis debetur eucharistie. » En eucharistiam duodecimo seculo negatam, ut videtur, in Galliis, ubi Pullus studebat, et in Angliis, ubi eximium academiam instauravit. In eisdem Galliis Guido de Monte Rocherii manifestum suum cursorem anno 1555 scribebat, in quo hæc leguntur (b): « Damnatis etiam ad mortem pro criminibus suis, nisi de gratia speciali, non datur usque corpus Christi; sicut illis, qui suspenduntur, vel submerguntur, vel comburuntur, vel quomodolibet aliter interficiuntur. Illis autem, qui pro crimine hæresis comburuntur, si cum devotione, humilitate et reverentia petant, debet eis dari corpus Christi; ut habetur extra de hæresi, cap. Super eo, lib. VI. » Imo negande tum eucharistie, tum sacramentalis absolutionis, consuetudinem in Galliis, ad extremos usque seculi XIV annos, perdurasse testatur Joannes Morinus, libro X grandis operis de Pœnitentia, cap. 1 (c). « Ac primus, inquit, hunc morem multorum procerum ecclesiasticorum, et virorum principum, (scilicet per suum, abrogavit Carolus VI, edicto Parisiis dato 4 non. februarii ann. 1396. » Sed perrexit eucharistia negari, quam in rem Robertus Gaguinus, libro X de Gestis regum Francorum, edit. parisiensis, 1521, folio 275, recto, de Ludovico Luxemburgo, Francie consensibili, majestatis reo, et capite truncato 19 decemb. 1475, hæc refert: « Quatuor theologi, magni nominis doctores, ut constitutum fuerat, rem adeunt, salutaribus illam monitis consolantur. Confessione more christiano expleta, orat vaticum Christi corporis sibi ministrari; quod non obtinuit. Res tamen divina, quam missam appellamus, coram illo facta est: et jussu benedictus oblatas, quem religiose manducavit. » Eadem rigorem, quod eucharistiam, etiam in illo regno obtinere testatur scriptores galli Reus Merbesius (d), Joannes Grancolas (e), Gaspard Juénin, Carolus Witasse, Monestras Tournely, Petrus Collet alique.

Similiter actum in Hispania, seculo XVI ad medium perducto, demonstrat recitatus a Molano locus Domini Soti. Nec ab eo more discessisse Hispanos Juéninus (f) et Tournely (g) affirmant: dubitat Witassius (h): alii vero jure differunt. Nam eucharistiam concedi reis morte damnatis edixit Philippus secundus anno 1567, cujus edicti meminit Franciscus Zypæus de Jure, eccles. et civil., cap. 32, n. 15. Rem urserat apud catholicum regem S. Pius V, seu ejus nuntius, archiepiscopus rossanensis: et pontificis epistolam refert Franciscus Goulou, libro II, n. 2. Lege ejusdem sancti pontificis constitutionem 91, an. 1580, ad Hispanias pertinentem, ubi de sacramento eucharistie: « Id nos minime esse denegandum censuimus; cum christianæ caritati magis conveniat eos [reos nunc] ad resistendum tali tempore fortibus diabolicis tentationibus, sacra communione muniri: ut, perituro corpore, salutem animæ, quantum fieri potest, subveniant. » Deique in America hispanice, primum concilium limanum, præside S. Turibio, celebratum an. 1582, ac sedi apostolicæ prolatum, ita sancit cap. 22 (i): « Il, qui propter factores commissæ capitis damnatus sunt, priusquam ad patibulum a magistratu ducatur, communione corporis Christi munietur; quo patienter, et cum salute anime, penas corpori debitas ferat. » Testatur eundem Hispanicæ morum Franciscus Suarez, Reginus de Cordubæ, Franciscus Silvius, et infra appellandus Henricus Lancelottus.

De Italianæ disciplina constat, cum aliunde, tum ex synodo quinta mediolanensi, S. Carolo præside celebrata, ubi titulo sexto: « Reus capitis damnatus, quo die pro vaticano

pag. 159, n. 11), et tomo V Conciliorum editionis Labbei, columna 1694.

(a) Apud Prosperum Lambertinum de Sacrif. missæ, sect. 2, art. 170.

(b) Tractatus 4, cap. 9, edit. parisiensis apud Petrum ter. 1489, in-4, folio 35, verso.

(c) Edit. antwerpensis, seu Actiandicæ, pag. 720.

(d) Summa christiana parte 3, quest. 17.

(e) In ref. Ecclesie Sacramentaria, parte 1, pag. 290.

(f) De Eucharistia, dissert. 4, quest. 6.

(g) De Eucharistia, quest. 3, art. 3, edit. coloniensis, pag. 409.

(h) De Eucharistia, pag. 467, editionis recentioris, 1758.

(i) Tomo IV, conciliorum Hispaniæ, edit. carolinæ de Aguirre, pag. 258.

(a) Exstat in appendice ad Flodoardum, ad calcem editionis collectorum, Dunci, 1617, in-12 (vide ibi,

sanctissimum Domini corpus sum; sit, Christo redemptori, qui pro illius etiam anima sanguinem in ara crucis profudit, a pijs iudicibus magistratibusque, illo ipso sanguine, tributur, ut ne eo die supplicio afficiatur; ut multis locis pie et laudabilis consuetudinis est. » Quare Benedictus XIV, libro septimo de synodo diocesana, cap. 11, n. 5, episcoporum partes esse docet « hanc disciplinam in suis diocesis invehendam curare, ut delinquentibus ultimo supplicio afficiendis eucharistia prebeatur; idque in synodali constitutionibus inserere. »

Apud Germanos nullo tempore sacrum viaticum reis damniatis ac penitentibus negatum fuisse multi cum Joanne Molano percontant: idque liquere censent ex adducta ab illa synodo vormaliensis, anno 888 habita: cui totidem verbis praeerat moguntina anno 841, *canone* 27. Verum alii in synodis istis existimant agi, non de communione corporis Domini, sed de ea, quae excommunicationi opponitur. Tamen a tempore Caroli Quinti benignior in imperio disciplina passim obtinuit, postquam videlicet imperator ille criminali edicto, circiter an. 1525 promulgato, decrevit, art. 79, reis permittendum, tribus ante extremum supplicium diebus, ut peccata sacerdoti confiteantur: inhibitaque, ne sacra eucharistia, si eam postulent, a iudicibus negetur. Quapropter Agenda coloniensis *tit. de Sacramento eucharistiae*, n. 17: « Quin et laenorois, extremo supplicio afficiendis, administrandum hoc est viaticum: idque pridie ejus diei, quo capitalem subituri sunt sententiam, aut minimum quique horis ante supplicii momentum. » Nondum id in eodem seculo XVII, usitatum erat in diocesi (saltem tota) leodiensi, quae coloniensis est suffraganea, et dique uni cum Coloniensibus episcopo parit: sic enim legitur in Joannis Mantelli, augustiniiani eremita, *Hasselto*, Lovanii 1663 edito, pag. 139: « Anno 1603, nostris (videlicet augustiniensis Hasselensibus) Henricus Lancelottus, S. Th. D., praeerat: cumque ex depravata consuetudine damniatis ad mortem, etiam jussu praetoris non daretur sacra communio, illud fieri ex ratione probatissima obtinuit. » Proprio enim motu (ut ipse scribit in Exegesi sua in versum 8 psalmi quarti, documento 2). Pius V, summus pontifex, strictè mandavit, ut omnes prorsus rei, extremo supplicio afficiendi, modo poeniteant, dignosque se praebeant, communiceant. Idem quoque regia auctoritate in Hispaniis, ubi depravata ante obtinebat consuetudo, sanctum. Quare monendi magistratus, ne istud impediunt. Canones autem

qui communione tales privant, sunt revocati, ut patet caput. Super eo, de Haereticis in sexto. » Haec ille. Quod quod us anno 1641 Antuerpia cum imprimeretur typis Martini Biaarti ille sibi id Hasselti configisse mihi asseruit: nostrique deinceps ipsis secuti vestigia. »

In Belgii diocesis, remini metropoli quondam subditis, nempe cameracensis, toracensis, atrebatensis, morinensis, credibile est eucharistiam, septimo, et sequentibus aliquot seculis, ex voto Sennaci, reis capite damniatis concessam fuisse: multae tamen adnoti dubitandi causae: quas hic recitare longum foret. Quidquid est, indubitatum videtur, neque Caroli V auctoritate, neque Tapperi, Damhouderii Molanique votis, effectum esse, ut reis illis sacrum viaticum administrari passim iudices patenter seculo XVI. Joannes Hauchimus, archiepiscopus mechlincensis, id concedi jussit in Pastoralis suae, quod prodit anno 1588, kalendis decembris: « Damniatis (inquit) ad mortem debet dari eucharistia: sed id fiat ante diem supplicii. » Sic et Pastoralis Henrici Caykii, ruzmundensis episcopi, anno 1598, aliaque, ex Pii V constitutione, quae in margine citatur. Sed necdum obtemperatum a iudicibus. Rem denique confecti synodus mechlincensis anni 1607, tit. 7. *De euchar. sacramento*, cap. 6, sic statuens: « Ultimo supplicio afficiendis tempestive de sacra eucharistia provideatur: quod ut fieri jubeant, rogantur serenissima suae celsitudines Albertus et Isabella. » Annuere piissimi principes, ut liquet ex eorum decreto prid. kal. septembris 1608 edito (a), cujus articulus decimus (b) ita latine sonat: « Jubemus pariter universos nostros, et vassallorum nostrorum, administratos ac iudices operam dare, ut rei, capite pfectendi, de salute sua tempestive moneantur: lique sanctum altaris sacramentum administretur; eo minime obstante, quod id in usu non fuerit usque ad hunc diem. »

(a) Exstat in ult. editione *Synodorum mechlincensium*, medio libello, pp. 105-116.

(b) Ibid., pag. 107: « Beyerlen inseygelycke allen onsen Officieren ende Rechteren, ende dien van onse Vassalen, sorge te dragen, dat de misdadige, die ter doot verwesen sullen zyn, in tyt van hunne salighydt vermaent moge worden: ende dat sy geadministreert worden van het H. Sacrament des Aenkers; niet tegenstaende dat vassalcks tot noch toe geen gebruyck en is geweest. »

ZACCARIÆ VITA.

ZACCARIA (FRANCISCUS ANTONIUS), in regione mediolanensi, anno seculi proxime elapsi duodecimo natus, inter jesuitas, quibus a juvene nomen dederat, ita eminit, ut eum, tunc temporis Mutinae degentem, dux hujus civitatis dignum habuerit qui celeberrimum Muratori in bibliothecarii munus exciperet. Stante quidem *Societate Jesu*, ipsam ab injuriis adversariorum variis scriptis Zaccaria vindicavit; abrogata vero, dum, secularium sacerdotum vestem indutus, studiis nihilominus curam daret, a Pio VI in professorem collegii Sapientiae cooptatus est: tanti vir ingenii, ut opera ediderit pene innumera, quorum naturam indolemque ex catalogo sequenti, in quo tamen nonnisi partim citantur, conicere poteris: 1° *Series episcoporum cremonensium*, 1749. 2° *Editio operum p. Tamburini*, 1755, 3 vol. in-fol., aucta notis nec non et refutatione tum Concine, tum etiam Dinelli. 3° *Anti-Febronius*: opus Italico scriptum idiomate, anno 1763, duobusque compactum voluminibus in-4°, quo liber Hlothheim refutatur. 4° *Anti-Febronius vindicatus, seu de suprema potestate romani pontificis, adversus Febronium ejusque vindicem Theodorum a Palude, Ceresina*, 1771, 4 vol. in-8°. Francofurt. au-

tem, 1772, 2 vol. in-8°. Illud porro opus Theodori a Palude, sive potius auctoris hoc sibi nomen adscribentis, evulgatum non est, titulum vero habet: *Flores sparsi ad Justini Febronii librum de statu Ecclesiae, adversus P. Antonium Zaccarium societatis Jesu*. 5° *De doctis catholicis viris qui Justino Febronio, in scriptis suis retractandis ab anno 1580, laudabili exemplo, praeiverunt, liber singularis*: editus sub nomine supposititio, Theotimi Eupistini, Roma, 1791, in-8°. Hujus scilicet operis edendi ansa fuit quod plurimi, auctoritatis pontificalis, vel cum maxime legitima, demissionem anhelantes, aegre atque indignanter ferrent auctorem Febronii opus suum anno 1778 retractasse; Zaccaria vero sibi visus sit e re nata acturus si, exemplis insignibus in medium adductis, demonstraret nihil ita prudentem virum decere uti errorum quorum conscius est retractionem. Cujus tamen operis prelo mandandi non data est copia quin sit aliunde reclamatum: Patre Schiara, sacrae palatii magistro, qui examinandi provinciam suscepit, commonefaciente per litteras cardinalem Alliani, se nonnulla temeraria, imo et falsa quaedam offendisse: causam vero obtinuit Zaccaria, liberque singularis excusatus est.

6^a Difensa di tre sommi pontefici Benedetto XIII, Benedetto XIV e Clemente XIII, e del concilio romano tenuto nel 1725, diretta al P. F. Viatore di Coccaglio, perchè si ravvegga: opus editum Ravennis anno 1782, nomenque præferens supposititium, Pistaflo romano. Nempe cum P. Viatore, doctrina quidem inter capucinos conspicuus, bullæ vero *Unigenitus* acerrimus oppugnator, ita in opere quodam de illa ipsa bulla scripsisset ut tres supra memorati pontifices absque ulla reverentia haberentur, ipsos vindicandos simul et Viatore corripiendum suscepit Zaccaria, responsumque ab adversario tulit.

Et vero, ut omittam cum dissertationes opusculaque plurima ab illo quasi inexhausto fonte scaturientia, tum disputationes circa theologiam litteraturamve exortas quibus interfuit, illius doctissimum calanum

ut serpius usurpabat Pius VI, ita mutuavit Mansi, dum *Collectioni conciliorum* redigendæ incumberet. Notabimus etiam Zaccariæ adscribî *Complementum Historiæ ecclesiasticæ P. Alexandri*; ipsum, cum Mutinæ degeret, hujus civitatis diurna redegisset; ipsum quoque diurnis ecclesiasticis urbis Romæ operam simul cum Cucagni et Marquetti dedisse: quibus diurnis hic intendebatur scopus ut Nuntiorum ecclesiasticorum Vindobonæ, *Annalium ecclesiasticorum* Florentiæ necnon et *Diarnorum* litterariorum Mediolani vis, si qua potlerent ad animos in novitates tunc temporis invalescentes abducendos, quasi antidoto resolveretur. Uno verbo, paucos invenire est qui majori sicut ingenti ubertate lucubrationumque studio donati; paucos etiam qui sedem apostolicam ipsiusque prærogativas acriori zelo propugnaverint. Vita cessit anno 1786.

ANTIFEBRONIUS

VINDICATUS

SEU SUPREMA ROMANI PONTIFICIS

POTESTAS ADVERSUS JUSTINUM FEBRONIUM EJUSQUE VINDICEM

THEODORUM A PALUDE

ITERUM ASSERTA, ET CONFIRMATA.

PARS PRIMA.

Præfatio.

Dum secunda *Antifebroni* a me parabatur editio, optaveram maxime, ut quam nonnulli pontificis majestatis osiores magno quidem hiato minati fuerant, ejus operis confutatio prodiret. Satis nimirum ad eam refellendam fuisset, loca in *Febroniani* libri defensione notata (quæ pauca sane futura intelligebam) subjectis quibusdam animadversionibus corroborare, quin novo lectores volumine fatigaretur. Verum cum diu promissam responsionem frustra expectassem, typographi tandem desiderio satisfaciendum fuit, eique liber dimittendus multis quidem accessionibus auctus, non tamen, quam dare plurimum interfuisset, prompta et expedita *Febronianæ* vindicationis confirmatus propulsione. Ac duo quidem fere menses ab inchoata illa editione elapsi fuerant, cum ex litteris *Mozzullæ* datis *Febronianam* apologiam

in vulgus exiisse intellexi. Tum enimvero de ea mihi quamcunque comparanda sollicitus ad amicum scripsi, ut illam ad me nulla interjecta mora deferendam curaret, quod et ille pro sua humanitate diligentissime effecit. Quid dicam? Hæsi primum, quæ in *Antifebroni* fuerant certissimis omnis retro antiquitatis monumentis falsitatis errorisque convicta, ea aut insigni calliditate ab adversario dissimulata animadvertens, aut incredibili quadam confidentia nullo adhibito responso instaurata. Deinde cum hominem qui cum respondere se jactat, nihil tamen respondeat, refutare non tam difficile, quam ridiculum sit, illud consilii cepi, ut quæ in priori illa lucubratione fuerant a me pro pontificis potestatis defensione italice proposita, in hac uberius dilucidiusque latino sermone firmarem; aliqua præterea quæ tunc justis de

causis prætermittenda duxeram, accurate perpendere; nihil ut in utroque *Febronii* volumine sit ex veritate non excussum, atque depulsum.

Cur autem cum italico primum idiomate usus sim, nunc, mutato consilio, latinum usurpem, paucis aperio. Sed quæ *Febronius* in sua Responsione (p. 340) de italica, quæ *Antifebronium* scripsi, lingua perquam humanissime coniecerit, antea audiamus. « Scripserat *Febronius* latine: hoc exigebat materia, et objectum scriptiois; respondet *Zaccaria* sermone italico. Quæris cur? Dicit jesuita, se patrium suum idioma prætulisse, ex quo potuerint gravissima mala facile prævideri, quæ ex lectione *Febronii* in populo nascerentur, atque ea de causa, et ad illa impedienda, librum perniciosum in lingua populari refutandum fuisse. » Doleo equidem, scripsisse me Italice; *Febronius* enim non satis, ut video, nostrum callet idioma, ut meam assequi mentem potuerit. Non ego libri huiusce confutationem patria lingua suscepì, ut quæ ex lectione *Febronii* in populo nasceretur, mala sane gravissima præcaverem: qui hæc legerit, statim me de *Febroniano* opere latine scripto locutum fuisse existimabit; verum ego malis, quæ ex italica ejus libri versione tum promissa, deinde evulgata, altisque id genus perniciosissimis libris apud nos, heu! vulgari sermone passim distractis, obviam ire italico item sermone volui et edixi. Mæ hæc sunt (1): « È stata, buon tempo è, minacciata un' italiana versione di *Febronio*, ne dubito, che presto la vedremo. Or se il veleno in nostra lingua si sparge, lasceremo noi di rivolgerla a salutare antidoto? Pogniamo ancora, che questa vulgar traduzione non fosse a luce. Quanti in poco tratto di tempo si sono a discredito della religione, e a rovina dell' anime moltiplicati in nostra favella libercoli, ne' quali con più breve sermone le stesse massime di *Febronio* francamente si spacciano? E lo *Spirito di Gerson*, e *Istruzioni Cattoliche*, e che so io. Era dunque dovere, che al nostro idioma non mancasse un buon preservativo contro la seduzione, che merce di tali libri si va dilatando, e maggior mali minaccia. » Quid quæso heic ab æquo homine reprehendendum? imo quid non summopere commendandum? Sed (pergit *Febronius*) *nunquid præstisset, aliis etiam gentibus, iis nempe, quæ cis Alpes sunt, atque ita omnibus nationibus prædicari Evangelium curiæ?* (Evangelium scilicet curiæ *Febronio* antichristianum est; quidni demum quod eruditiores nostrorum temporum protestantes effari puderet, Antichristus sit ipse curiæ princeps, romanus pontifex?) *Præstisset utique in sensu romano.* Verum nostræ primum gentis habenda ratio fuit; ad alias quod attinet, illis in *Sappellii*, *Trawtewitii*, *Kauffmannii* libris antidotum *Febroniano* veneno prostabat. At non is *Febronius* est, cui hæc impune persuadeas. Vir longe acutissimus aliam omnino causam, cur pro solis *Italici* scripserim, excogitavit. « Cum, inquit (p. 341), in vasto suo opere omnes indistincte *Belarmini* sententias, fin *Gallia* damnatas, alibi spretas,

adoptare et vovis etiam argumentis stabilire sibi proposuisset, juste metuebat, ne sua scripta extra Italiam sibilis exciperentur; satius ergo credidit pro solis suis regionariis scribere, ut sic hos saltem in cæco officio curiæ contineret. » Scilicet mei *regionarii* adeo cæci sunt, adeo imbecilles, adeo illitterati, ut quæ scripta extra Italiam sibilis exciperentur, suscipiant ipsi, atque deosculentur; idque auctor operis *Francofurti* et *Lipsiæ* vulgati *Italici* exprobrabit? Sed ne *Italici* nominis gloriam, quæ omnibus in terris honorum artium atque disciplinarum studiosis et versata est semper et porro habitabit, aliarum gentium injuria ulceci videar, motos componam fluctus, et quod res est, neque ab inclyta *germanicæ* nationis laude sejungitur, enarrabo. Cum in *Bavaria*, tum in *Austria* fuere, qui de meo opere in latinam linguam transferendo cogitarunt; aliis præterea ex remotioris *Germaniæ* provincis non semel ad me litteræ datæ sunt, quibus ad hancce suscipiendam interpretationem ipse incitaret. Cl. eques *Josèph Antonius de Bandel* sub *Advocati* muti nomine apud suos notissimus, ac summis pontificibus *Benedicto XIV* ac *Clementi XIII* apprime carus *germanicam* quoque hujus operis versionem a se adornandam in suis Ephemeridibus pollicitus est; quod an ille præstiterit, haud equidem scio. Id mihi compertum, a latina interpretatione unum alterumque abstinuisse, quod *Antifebronium* in brevius opus, *Clementis XIII* jussu, a me latine contrahendum didicissent; ubi vero me, tanti pontificis obitu perturbatum, alio cogitationes, studiaque convertisse intellexerunt, eam statim translationem aggressuros fuisse, nisi obstitisses ego, atque illos ut tantisper exspectarent monuisssem, dum scilicet novam camque multo correctiorem locupletioreque italici operis editionem nanciscerentur. Illi sibi sunt, quibus ne *Antifebronius* extra Italiam exciperetur, *Febronio* teste gravissimo, metui; hi qui a latina me scriptione deterruerunt.

Nunc enimvero ab omni istiusmodi metu liberatus *Febronii* monitis libens obsequar, atque aliis etiam gentibus, iis nempe, quæ cis (trans) Alpes sunt, atque ita omnibus nationibus prædicabo Evangelium curiæ. Præstare id nunc maxime intelligo, postquam novis in dies turbis catholicam apud illas commoveri, atque affligi rempublicam novimus. Verum et aliud est, quod ad hanc latinam lucubrationem impellit. Versatur nempe mihi semper ob oculos *Clementis XIII*, præclarissimi pontificis de meque optime meriti, imago, quemque, ut nuper indicabam, viventem promiseram, *Antifebronium* breviorum illum atque latinum postulare jure quodam videtur. Faciam igitur satis optimi pontificis desiderio, atque ab eo ut equidem spero, in cœlis jam constituto gratiam hoc opere inibo. Nam multa, ut dixi, ex *Antifebronio* huic in summam quamdam redacta transferam, alia copiosius illustrabo, plura in eo prætermittam adjectam ad pontificiam dignitatem vindicandam aptissima. Cæterum quicquid id laboris erit, totius Ecclesiæ principi *Petro* sacrum esto, qui si pietatis suæ curam, ut *Leo Magnus* aic-

(1) *introduc.* pag. 132.

bat (1), *una populo Dei, sicut credendum est, ubique
praesentis, quanto magis nobis animis suis* (inno-
(1) *Serm. III, pag. 2. Cacciarum edit.*

etiam delatae sibi a sempiterno rege redemptore nostro
Domino nostro Jesu Christo potestatis vindictas) opem
suam dignabitur impendere.

DISSERTATIO PRIMA

DE OPERE FEBRONIANO EJUSQUE NUPERRIMA DEFENSIONE.

Apparet te, cum multa dicas, nihil lavasse quod
diceres.

S. Augustinus.
L. II. *Oper. Imperf. contr. Julianum*.

CAPUT PRIMUM.

Historia operis Febroniani, variaeque ejus fuit.

I. Antequam Febroniani operis defensionem refel-
lere aggrediar, quae ad hujus libri historiam, variam-
que fortunam pertinent, non erit lectoribus injucundum
nosse, nec fortassis inutile. Prodiit primum hic liber
sub emento Bullionensis typographi nomine Fran-
cofurti ad Menum anno 1765 praenotatus: Justinii
Febrouli *Acti de statu Ecclesiae, et legitima potestate
romani pontificis liber singularis ad revolvendos dissi-
dentes in religione christianos compositus*. Quis sub
Justinii Febrouli nomine lateat, nemo ex me quaerat.
Quid tamen aliis hac de re visum sit, narrare non
absumo. Protestantes, qui *Lipsiae Acta eruditorum*
edunt, auctorem prodiderunt Georgium Christophoru-
m Neller (1), illum ipsum qui, cum 8 kal. aprilis
anni 1766 in auditorio majore *trevirensis* academiae
propugnandam se praeside hanc ex jure canonico
thesin proposuisset: *Et papam accusari posse etiam
extra causam deviationis a fide, docet exemplum Joan-
nis XXII et XXIII, depositorum non obstante can. 7,
dist. 21; can. 6, dist. 40, can. 14, IX, q. 3*, hanc
autem thesin nescio quis jessita antithesim mense
maio defendendam objecisset; tertio idus septembres
ejusdem anni, *Apologiam historico-canonicam pro
s. provincia romana, Joannem XII papam ad apostatam
reprobantem, et coram Othone M. imp. Leonem VIII
canonice eligente ad publicam exercitationem ibi-
dem deduxit* (2). Contra Jablonskium, cujus verba
paulo post reddituri sumus, *illustratem Ecclesiam ro-
manam praesentem* sub eo nomine delitescere affirmat.
Neque aliter sensit Constantinus in eo libello (3),
quem inferius commemorabimus. Sed quem isti sup-
presso tamen nomine indicant, detegit scriptor
Ephemeridum, quae singulis hebdomadis *Hildesii* ger-

manice exceduntur; ait enim Febrosium alium non
esse a celeberrimo *Historiae diplomaticae trevirensis*
scriptore, illustrissimum nempe ab H...

II. Utut est, nullus Febrosius liber exstitit a
multo tempore fortunatior. Nam sive quod iniquissimo
hoc in Ecclesiam sedemque apostolicam tempore
visus est novitatum auctoribus longe accommodatis-
simus, sive quod, ut alii non tam suspicari se aiunt,
quam exploratum certisque tabulis confirmatum ha-
bere, occulta quadam pactione societateque confuta
de eo veluti malorum quae parabantur praecursore
quodam, aut potius perfectore et magistro prae-
mitendo deliberatum antea fuit, multa exemplorum
millia per totam late Europam sunt celerrime disse-
minata. Quare primam illam *francofurtensem* edi-
tionem proxime secuta est *veneta*; hanc anni 1765,
altera *francofurtensis*, priore emendatior et multo
auctior, quam secunda *veneta* paulo post excepit, ac
tertia *francofurtensis* anni 1770. Idem praeterea
opus e *veneto Josephi Battinelli* typographo italica
redditum atque isagogica anonymi cujusdam Galli
dissertatione auctum accepimus; quia et gallico fertur
expressum fuisse sermone (1). Quid? quod in Lusita-
nia, uti Febrosius ipse sibi propterea magnifice plan-
dens testificatur (2), in gravi causa stitit, ab *advocato
regio publico allegato* adversus romanam curiam.
Quod quidem si Febrosius decori sibi tribuit, alia
ejusmodi laudum suarum monumenta atque adeo ho-
norificentiora cur sibi? Nempe et Antonius Pereira,
lusitanus sacerdos ac theologus, in duobus illis quos
de principum atque episcoporum potestate, ad com-
primendam atque adeo labefactandam *romanae* sedis
auctoritatem, conscripsit commentariis, non semel
illius meminit veluti theologi longe gravissimi: et
ultrajectini schismatici, in nuperrimo libro (3) quo se
catholicos *deuistataram* more deprædicant, eum suae
ipsorum *apologiae* testem, non sine magna honoris
praefatione, producant.

III. Quid porro de heterodoxis scriptoribus dicam?
Quantis illam praeconiis effecerunt! Literariorum

(1) Loem infra recitabo.

(2) Confer egregium libellum inscriptum: *Pythagoras
novus exensius, sive de septario in Apologiam historico-
canonicam, etc.*, ac *tractatus an. 1767* vulgatus in-12.

(3) Pag. 5: *Qualunque sieno stati i veri motivi, che in-
dussero quel dotto, ma inconsiderante prelato a scrivere
quest' opera. De statu Ecclesiae. Pag. autem 2: Questi sono
li veri effetti, che derivano dalla scongiurata opera di quel
prelato, che pure da quella potestà, caverò di cui reclama-
tione si suo grado di vescovo in partibus, etc.*

(1) Febr., t. II, pag. 23, in not. ad judic. acad. colon.

(2) *Ibid.*, pag. 22.

(3) *Nouveaux témoignages en faveur des évêques et du
clergé catholique de l'Eglise d'Ulrecht*.

Ephemeridum, quæ nota Acta eruditorum lipsiensis vulgo dicimus, auctores audiamus, ad annum 1764, num. 1: *Insigne proceris, ac memoratis diguissimum est, quod hic opus indicamus, non solum ob egregiam atque diffusam doctrinam qua est refectum, sed etiam, atque in primis, ob novam ac laudabile auctoris consilium. Ab ipsis sane Lutheri temporibus (quæ epocha, Deus immortalis!) nemo exiit, qui, in medio quasi cæcis romani gremio, contra abominandos illius abusos, et ætatem pontificis potestatem, tam intelligenter, cum tanto lectionis et doctrinæ apparatu, tam denique fortiter disputaret, quam hic personatus Febronius, quam laudem esse consultiissimi D. Georgii Christophori Nelleri, ss. canonum in academia trevirensi professoris, qui jam aliis libris ad rem numariam mediæ ævi potissimum pertinentibus magnam famam, magno suo merito consecutus est, comperimus. Hic enim vir inæsuperabilis totus est in eo, ut causas, originem et incrementa injustæ potestatis pontificiæ declaret, eam ætioribus limitibus includat, adeoque viam monstret ad reconciliandos cum sua ecclesia eos qui dissentiant; quod, diminuta paululum hac potestate facilius obtineri posse putat, quantumvis multum adhuc tribuat pontifici, quod nemo nostrum ei non negabit, ut ex ipsa operis delineatione, quam nunc dabimus, manifestum fiet.* » In eandem sententiam hæc de Febronii libro effatur Joas. Ernestus Schubertus in lutherana helmstedtensi academia professor in dissertatione de Jurisdictione romani pontificis: Ejus (Febronii) commentatio de statu Ecclesiæ, et legitima potestate romani pontificis a protestantibus non minus celebratur, quam a doctoribus, et cordatis catholicis. Quinam vero apud protestantes sint cordati catholici, facile quisque intelliget. Summum quoque laudem Febronio tribuit Paulus Ernestus Jablonski in suis Institutionibus historiæ Christianæ (t. III, sect. XVIII, sect. 6, § 4, pag. 145). « Neque prætereunda sunt, inquit, quæ illustris Ecclesiæ romanæ præsul, qui sub nomine Justinii Febronii latere voluit, de uniendis diversis christianorum sectis monere consultum duxit. Facile scilicet animadvertit vir perspicacissimus, eam qua pontifex romanus gaudet, auctoritatem maximum semper unionis impedimentum futurum, igitur argumentum hoc præ cæteris sibi exequendum sumpsit, atque non solum ipsam pontificem hortatur, ut ab immodica, quam sibi arrogavit, quinque adulescentes ejus ipsi continuo servare et vindicare student, auctoritate ipso se demittat, sed et principes et episcopos, nec non tam theologiæ quam juris canonici doctores obtestatur, ut studia sua conferant ut pontificis romani auctoritas antiquis suis, iisque iustis, limitibus circumscribatur. Quod qua ratione fieri debeat, et quomodo episcopis et conciliis sua sit reddenda auctoritas, multis erudite prosequitur. » Ac Carolus quidem Fredericus Bahrdt primus omnium edita Lipsiæ dissertatione an. 1765 Febronii librum oppugnavit. Causam cur lipsiensis hic catechista Febronium aggressus sit capite quarto explicabimus. Satis hic sit annotasse non eam certe fuisse, quod lutherano

homini Febronianæ in romanum pontificem criminationes minime probarentur; imo magnis propterea illum laudibus extollit. Bono, inquit (§ 4), et sincero animo ad ipsam Clementem scribere videtur, eumque rogare, ut ineptos Ecclesiæ curisque romanæ abusus expellere, prædilectamque catholicæ matri polychritidinem restituere, si possit, velit. Adhuc (§ 14) Febronium virum sibi videri vixit (lutherana nempe pietate) et in Ecclesiæ salute curiosum. Tandem quasi susceptæ a se concertationis veniam ab eo petiturus: Neque tamen, inquit (§ 16), minus nobis ipsis magno in pretio semper erit istud opusculum Justinii Febronii, quippe quod summa cum eruditione perscriptum; rebusque et variis, et ad discendum idoneis, refectum esse intelleximus.

IV. Nullus equidem catholicorum, qui ad lutheranorum mentem cordati non sint, hæc Febronio laudes invident. Horrent etiamnum nostrorum hominum aures, dum Lamolium atque Dupinium, heroes Febronio laudatissimos, a protestantibus audiant testibus veritatis, hæreticæ nimirum falsitatis, annumerari (1). Invidentia ferentur in illustrem romanæ Ecclesiæ præsulem, quem a protestantibus non solum eruditionem, sinceram, cordatam, pium prædicari noverint, sed cæteris omnibus qui a Lutheri temporibus in sinu romanæ Ecclesiæ immensam pontificiæ sedis potestatem impugnaverunt, Launoio scilicet ipsi ac Dupinio anteponi? Quamobrem nemo prudens mirabitur, in hac temporum perversitate, inter catholicos non Italia solum, sed etiam Germaniæ, non defuisse complures, qui romani pontificis causam adversus Febronium strenue propugnandam susceperint. Enimvero anno 1764 exiit in vulgus Justiniani retracta (sub quo nomine cl. Amortium latere nonnulli arbitrabantur, quamvis P. Sappelio tribuenda potius videatur, ut ex monito ad ejusdem librum mox citandum colligere est) epistola ad cl. V. Justinum Febronium lectam, de legitima Potestate summi pontificis, brevis illa quidem, sed plena bonæ frugis. Ejusdem anni libellus est inscriptus: *Consilium utriusque medici* (temporalis et spiritualis) *ad Justinum Febronium, de statu Ecclesiæ et potestate papæ ægerrime febriçantem.* Trajecti ad Lac. Aeronianum? auctor D. Josephus Antonius de Bandel J. V. D. ordinis S. Petri equ., com. palat. et colleg. scientiarum academix romanæ. Luculentiores sunt, quas non multo post, idibus scilicet quintilibus ejusdem anni 1764 habuimus, ad Justinum Febronium lecti librum singulararem de legitima Potestate romani pontificis, ad reuniendos dissidentes in religione christianos compositionum observationes quædam sanæ. Auctor illarum P. Josephus Kleiner, et soc. Jesu heidelbergensis professor, qui eas a Ludovico Kustero sereniss.

(1) Nempe Antonius Reiserus an. 1683 librum edidit Amstelodami prænotatum: *Joannes Launoio testis et confessor veritatis evangelicæ* (lutheranum intelligit a lutherano scriptore hic indicatum) in posterioribus fides capitibus controversis adversus Robertum Bellarminum, etc. Porro Joannes Tricassius in præfatione, qua Dupinium Methodum studii theologiæ a Joanne Martino Christell huius reddidit instruxit, agens de celebri illius libro inscripto: *de la puissance ecclésiastique et temporelle*; quam p. ore, exclamat, semel iterumque vir doctus principis protestantium, hoc est veritatis, accedit!

palatini electoris clerico alumno defendendas proposuit programmata edito, inscriptoque: *Unio dissidentium in religione christianorum dissertationibus inauguralibus pertractata, facta antithesi parallela ad Justinum Febronii Icti librum pro renuendis dissidentibus a religione christiana*. Utriusque porro opusculum postea recensum partem primam constituit *Opusculorum criticorum contra Justinum Febronii jurisconsulti librum singularem de legitima potestate summi pontificis*, quæ colligi anno 1765 ac sub ementito Amstelodami nomine edi cœpere. Cæterum eodem illo anno 1765, cum Febronius illud suum francfortensibus formis iterum, ut diximus, exprimendum curaret, utriusque adversario satisfacere conatus est: Frobenio quidem, in Appendice secunda, Justiniani novi; in tertia, Kleineri, Joannis clerici, adscitis nominibus. Illud oppido ridiculum, Aulum Jordanum, sive Febronium (nam novo huic Proteo plures lubet personas sustinere, seu ut incautus persuadeat, nescio quas doctorum hominum phalanges sub ipsius vexillis stipendia mereri, seu ut, si forte ipsum sibi non satis constare obtigerit, alteri tribuere confidentius possit quæ in ejus doctrinis pugnantia comperias), illud, inquam, oppido ridiculum, commentitium Jordanum, dum Lipsiensi Bahrdtio respondere nititur, lutherani hujus catechistæ laudes cum jesuitæ Kleineri exprobrationibus non timuisse contendere. Ille, inquit (t. I, app. 4, pag. 87). Bahrdtius scilicet, sinceritatem scopi, pietatem, pro Ecclesiæ salute curiositatem, eruditionem Febronio recognoscit; iste vero (jesuita) scopum larvatum, impietatem, temeritatem, Ecclesiæ perturbationem, partis episcopalis unionem studium, parvam eruditionis ex penu propria eidem objectat. Scilicet adeo obementis animo est Jordanus noster, ut illis lutherani hominis laudes jesuitæ objectionibus permagnum pondus afferre non videat. Quid enim in lutherani catechistæ ore sinceritas scopi, quid pietas, quid pro Ecclesiæ salute auctoritas, nisi quod romanus catholicus scopum larvatum, impietatem, temeritatem, Ecclesiæ perturbationem appellet?

V. Febronianæ hæc adversus Frobenium, et Kleinerum apologiæ, contemptus licet ac contumeliarum plenæ, alios ab ejus refellendo libro minime deterruerunt. Ac commemorandi primum sunt qui anno 1765 cum Febronio dimicarunt, larvatus nempe Ladislaus Simamoschovinus, et Gregorius Trautwein. Illius est, quæ hunc titulum præ se fert epistola: *Epistola Ladislai Simamoschotini, Tuaci-Romæ et a Sorbona Lætie Parisiorum præbati; nunc primum paucis intulsa circumstantiarum mutatis, in lucem atque ad cl. V. Justinum Febronium Ictum emanata*, Sienæ 4; hujus peramplum opus, cui titulus: *Vindiciarum adversus Justinum Febronii Icti de abusu et usurpatione summæ potestatis pontificiæ librum singularem, liber singularis*. Auctore RR. DD. Gregorio Trautwein, præposito et abbate exempti collegii canon. reg. Ulmæ Sæctor. electo. Pars prima, cui accedit nomenclator Febronianus. Pars secunda, cui accedit syllogismus Antifebronianus prægnatissimæ sive dissertatio de Ido-

riana Collectione Decretalium RR. PP. ante Siricium papam. Pluris tamen propter conspirationem gravitatemque sententiarum æstimandus, quem eodem anno ac celeberrima coloniensi universitate nacti sumus, libellus inscriptus: *Universitatis coloniensis de Proscriptis a SS. D. N. Clemente divina Providentia papa XIII actis pseudognodi ultrajectinæ anno 1765, die 30 aprilis, et libris Justinii Febronii jurisconsulti anno 1764, die 27 februarii, judicium academicum anno 1765, idibus septembris, Colonia typis hæredum Geroxis Arnoldi Schauberg universitatis typographi, etc.* Florentia quoque ipso illo anno 1765 egregium pro pontificia dignitate pugilem vidit, P. F. Guillelmum Albertum Bartoli, ordinis prædicatorum, qui duodecim de legitima potestate et spiritali monarchia romani pontificis adversus Justinum Febronium jurisconsultum theologico-dogmaticas theses, earumque rationes præside P. F. Raymundo Maria Corsi in collegio S. Marci ejus ordinis, auspice vero clarissimo præsule Vitaliano Borromeo tunc apud aulam cæsaream apostolico nuntio, nunc S. R. E. cardinale, publice propugnandas aggressus est. Eas porro theses in italicum versas sermonem Venetiis an. 1767 Antonius Locatellus typographus vulgavit hoc titulo: *Proposizioni apologetiche della potestà legittima, e monarchia spirituale del pontefice romano contra Giusatino Febronio giureconsulto, date in luce dal M. R. P. F. Raimondo Maria Corsi dell'ordine de' predicatori, professore primario di teologia nel collegio di S. Marco in Fiorenza, traduzione dal latino, 8°*.

VI. Sequentibus enim vero annis genus hoc belli Antifebroniani acrius confirmatum est. Nam præter Franciscum Xaverium Zech, jesuitam longe eruditissimum, qui, cum anno 1766 de judiciis ecclesiasticis ad Germaniæ catholicæ principia et usum partem posteriorem Ingolstadii in lucem emitteret, tit. 15 de Schismate (pag. 191 et seqq.), nonnulla in Febronium, suppresso illius nomine, animadvertit, P. Julius Antonius Sangallus et clarissima minorum conventuum familia vir doctus, multisque ediis utilissimis libris celeberrimus justum volumen Febronio Venetiis opposuit, quod prænotavit: *Dello stato della Chiesa e legittima potestà del romano pontefice dal medesimo sostenuta conforme l'antica tradizione libro apologetico contro il nuovo sistema dato alla luce da Giusatino Febronio J. C. per conservare nell' unione i fedeli, e desingannare gli eretici*. Ad annum 1766 spectat hic liber; quem deinde germanice redditum, atque Antifebronii titulo inscriptum vidi. Sequentis anni 1767 sunt: 1° Antifebronius meus, quem hic vindicandum suscepi, typographo pisaurensi in lucem emissus. 2° Liber singularis (in-4°) ad formandam genuinam conceptam de statu Ecclesiæ et summi pontificis potestate contra Justinum Febronium, hujus, aliorumque appendices et scripta huc usque edita, ex S. Scriptura, patribus, conciliis, et perpetua majorum traditione in lucem data ab V. P. F. Ladislao Sap, vel ord. S. P. Francisci Recoll. Augustæ Vindelicorum 3° Pro statu Ecclesiæ catho-

licæ, et legitima potestate romani pontificis contra *Justini Febronii jurisconsulti librum*, etc., *apologetico-theologicum opus Joann. Godefridi Kauffmans Hulsensis S. T. D. et nunc facult. theol. colon. decani, Coloniae Agrippinæ*. 4° Cum vero venetus typographus Betinellius italicam Febronii interpretationem a se excudendam quodam disseminato programme autenticissime enuntiasset, non solum hocce programma Ronke (1) infamia notatum est, sed etiam advocatus Constantinus Ferrariensis criticarum epistolarum auctor notissimus, brevem in illud dissertationem emisit. En titulum: *Disinganno sopra l' oggetto scritto in fronte del libro intitolato de Statu Ecclesiæ, etc., del supposto Giustino Febronio G. C., e sopra la falsa interpretazione di tale oggetto nel frontispizio della traduzione italiana, egl', ingannevoli pretesti del manifesto sopra tale traduzione, in Ferrara, 1767*. 8° Post hos Febronium vehementer aggressi sunt Itali duo, alter ex ordine capuccinorum, quem scriunt Bartholomæum a Cocaleo appellari, latinis quibusdam epistolis, Lugani evulgatis (2); alter, veronensis cleri ornamentum, Petrus Ballerinius, cujus an. 1768 extremum hoc opus (nam virum doctissimum paulo post magno litterarum reipublicæ damno mors nobis eripuit) ex veroneusi Marci Moroni typographo accepimus, de *Potestate ecclesiastica summorum pontificum et conciliorum generalium librum, una cum vindictis auctoritatis pontificiæ contra opus Justini Febronii*.

VII. Nihil de Corsio, nihil de Constantino, nihil de capuccinio cocaleensi, nihil demum de Ballerinio Febronio innotuit: in cæteros quos hacenus percerimus, calammum distriuxit interitus. Itaque tertium operis sui editionem novo auxit volumine. Eodem quo primus, titulo alter hic tonus prænotatur; totus tamen, quantus est, prioris vindicationes exhibet. Longa præmittitur editoris præfatio; qua Febronii systema multis explicatur, atque illustratur. Sequitur universitatis coloniensis quod antea memoravimus, de libris *Justini Febronii judicium academicum, notis et observationibus criticis, examinatum, emendatum et reformatum*. Sed vere ut dicam, non satis rebus suis consuluisse videtur Febronius, qui ipsum illud *judicium* lectorum oculis exhibuit. Qui enim illud cum *notis et observationibus criticis* comparaverit, facile perspiciet injuriosa quondam nobilissimæ academiciæ contempnitione potius quam ratione et argumentorum pondere Febronianam in his causam defendi. Cætera jam hujus voluminis apologetica opuscula enumeremus. Sunt illa omnino quinque: primum quidem *Responsionem est ad epistolam, quam quidam sub Ladislai nomine in Febrinium conceptam evulgavit*; alterum *notas criticas breves complectitur in ea quæ instadiensis professor P. Franc. Xav. Zech. S. J. adversus pacificum Febronii systema nuper edidit*; tertium inscribitur *Joannis a calore Icti* (theologum maluisse quam jurisconsultum) *Apologia pro Justino Febronio, adversus quatuor theologos Godefridum Kauffmans, Grego-*

rium Trautwein, N. Sangallo et Ladislauum Sappet; quartum inscribitur *Flores sparsi ad Just. Febronii librum* (o librum lectissimis floribus dignum!) *de Statu Ecclesiæ, per Theodorum a Palude, adversus Franc. Anton. Zaccaria S. J.*; postremum *Justini Febronii de subtractione obedientiæ rom. pontifici debita epistolam* sistit. Cave autem credas, editorem, Joannem a Calore, Theodorum a Palude, et Febronium, diversos homines esse. Idem antea de primi voluminis appendicibus monui. Delectatur maxime Febronius ludico hocce spectaculi genere, quo unus idemque homo se pene varium et multiforsem exhibet. Causas supra indicavi. Illud exploratum, non doctrinam modo puram putam Febronianam esse, sed stylum, totamque operis conformationem unum Febronium horum omnium opusculorum auctorem prodere. Quamobrem in nostro opere, brevitas etiam causa non editorem, non Joannem a Calore, non Paludanum Theodorum, sed solum Febronium appellabo.

VIII. Ad inchoatam historiam redeo. Non difficile Febronio fuit aliquid conscribere, unde suos adversarios refutasse populo videretur. Multi librum arripiunt, titulos legunt; En, aiunt, apologiam Febronii, eamque (proh Deus immortalis!) paginarum omnino 646; hoc illis satis; rectene is an secus responderit, nec perpendunt ipsi, nec a doctoribus sciuntur. Id enimvero arduum maxime Febronio fuit a romana libri sui damnatione, cæterisque, quæ illam consecutæ sunt, proscriptionibus sese commodè expedire. Nimirum non solum sacra indicis congregatio cum anno 1764, tum anno 1766, utramque, quæ circumferebatur, *francfurtensem Febroniani* libri editionem confixit, sed ipse summus pontifex *Clemens XIII*, litteris ecclesiasticis electores, aliosque Germaniæ episcopos, *herbipolensem* cum primis, *spirensem*, ac *constantensem* (1) admonuit, ut omni cura et vigilantia quam primum teterimum, librum a fidelium oculis ac manibus submoverent. Porro non pauci ejus nationis præsules (hos inter summa cum laude nominandi præter *leodiensem*, qui Febronii opus cum aliis id genus libris confixit, *bambergensis*, *constantiensis*, et *frisingensis*, et *augustanus* episcopi, archiepiscopus *pragensis*, atque electores) romani pontificis monitis obtemperantes illud suis quoque ipsorum decretis nec sine gravissimis notis damnarunt. (Confer eandem appendicem.)

IX. Catholicus auctor hæc de se a Christi vicario scribi; hæc contra se a tot præstantissimis dominici gregis pastoribus agi intelligens exhorruisset, tantamque labem ipse, noxiis suis lucubrationibus, quoad sibi liceret, igne deletis, aut certe data publice palinodia abjudicatis atque rejectis a christiana republica, amovere studuisset. Nihil minus Febronius; quin librum suum vindicavit, confirmavit errores. Ut autem tam sollemnis per Ecclesiam proscriptionis invidiam

(1) Edictum in appendice ad hocce caput inventus.

(2) *Titulus ad Febronium*; hic libri titulus.

(1) Hæc litteras, non longa monumentorum recitatione lectores hic fatigentur, in appendicem rejiciemus.

a se quoque modo depelleret, ipsas *romani pontificis* litteras polem contemnere, atque adeo in crimen vocare non dubitavit. Itaque in appendice illa contra *Kleinerum*, quæ tertia est primi voluminis, impudentissimam quoddam epistolam in medium affert (p. 44, 81 et seq.), quæ obscurus quidam agri *mogavini* scriptor in *romani pontificem* incredibili quadam procacitate invehitur. « Dimensurare non possum, inquit scelestus tenebrio, cæcitas, an vindicta, ministrorum papæ sit major: sed ubi tactus vivus, ibi dolor; ubi dolor, ibi vindicta; ubi vindicta, ibi mox cæcitas: oculos clausurum necesse est, alias viderent flores catholicorum doctorum, in libris qui cæcevi sunt et antiquiores libris hæreticorum. Quantum hic astutia curialis circumvenit religionem ejus *Clementis*, quem ex primogenia urbis acclamatione *Febronius* vocat papam *suevici*? Quanta impostura fieri voluit totius *Germaniæ* archi et episcopis hæc censura! Paucissimi legunt totum librum, plurimi credunt brevi apostolico: eruditi autem advertant, *Febronium* esse *virum desideriorum pro reformatione curiæ romanæ, pro reunionis dissidentium, pro extirpatione hæresium, tamenque voluisse præparare bona mente. Febronus* fere omnia deprompsit aperte ex catholicorum, et quidem primæ notæ, libris; cur hæc tacetur in brevi? Cur, gemente veritate, in eo scribitur, omnia ex hæreticorum, et sanctæ sedis infensissimorum hominum libris compulsa esse, imo adeo absurdissima quoddam de suo adjectisse *Febroniam*? Suspicio ideo, ut horrida hæc tuba perterriti *Germani* abjiciant *Febronium*, ne velut in speculo videant *Romanorum* maculas et rugas. » Ex agro scilicet *mogunio* nostris hisce temporibus, heu! quæ zizania, in magnum christiani nominis dedecus eruperunt. Etiamnum tractatissimæ illius non sine lacrymis recordamur, de *Fontibus juris canonici germanici*, quæ prælectiones suas academicas an. 1758. *Joannes Horiz* indixit. Bene tamen est. Celsissimus ejus Ecclesiæ præsul, idemque elector amplissimus exitiosum libellum justa damnatione percussit (1). Ac fortasse suspicari quis posset, epistolam a *Febronio* redditam nonnisi ab illius dissertationis auctore prodisse. Digna certe est *Joanne Horiz*, digna ejus in apostolicam sedem jusque canonicum ab ea præscriptum irreverentia. At quisquis tandem epistolæ scriptor fuerit, quæ ista temeritas est non solum *romani pontificis* sententiam cum privati hominis epistola contendere, sed illam etiam ex hujus auctoritate, quæ nulla esse potest, convellere, floccifacere, irridere? Quinquam hæc antiquiora sunt quam ut in illis persequendis diutius immoremur. Recentiora *Febroniana* in contemnenda apostolica sede libertatis exempla persequamur. Laudaverant *Colonienses* eximiam majorum suorum in abjiciendis libris aut propositionibus a sancta sede proscriptis alacritatem. Quid ad hæc nuperrime *Febronius*? « Eamus, inquit (t. II,

p. 7), in rem præsentem: loquamur de opere *Febronii* relative ad materiam prohibitionis; *Febronium* Roma dire confixit: hæc censura nondum satiata, sollicitas aulas principum, ut hanc apostolicam proscriptionem sua etiam auctoritate confirmet: *Colonia*, uti universitas hic loquitur, noluit iudicium suspendere ambigua libratione. Non sic *Vienna Austria*: datur ibidem *Febronus* in manus ordinariorum censorum: nihil hi in eo offendunt, quod orthodoxæ fidei aut bonis moribus adversetur: proinde libro liber relinquitur cursus. *Roma*, primo hæc iudicio non contenta, renovat instantiam: dantur novi revisores; sed hi priorum iudicium confirmant. Rediit tertium, instatur opportune, importune; et parum abfuit, ne innocens *Febronus* succubuisset sollicitatorum dexteritati et potentia; sed et ex tertia hac severissimaque inquisitione evasit immunis: eo quod ex uniformi horum omnium toties mutatorum censorum iudicio aliud libro cum veritate objici non posset quam quod vitia *romani curiæ* deinde, quæ emendari totius Ecclesiæ summopere interesset. Quos in hac re majore prudentia et æquitate processisse putabimus, *Colonienses* an *Viennenses*? Nolo hic ego in facti hujus veritatem, causasque morosius inquirere. Cum *Febronii* placitis mihi res est. Majore igitur prudentia atque æquitate *Febronio* magistro ab iis censoribus actum est, quam a *romano pontifice*: cui tamen uni dictum a Christo fuit: *Pasce oves meas, pasce agnos tuos*. An illa cooptabimus, quæ effrons *Quenellus* in Colloquiis adversus latam in suis *Observationes Novi Testamenti* a *Clemente XI* sententiam (p. 268) ausus est effutire? Mirabilis cæcilentium censorum (*romano*) temeritas, qui tenebras suas antepone præsumpturi homini tot eruditissimarum, qui iudicium de libro tulere pro sua oppositum? Cooptabimus sano, si *Febronium* audimus. Nihil enim ab hac *Quenelliana* sententia distat *Febroniana* illa *Clementis XIII* cum *viennensibus* iudiciis comparatio. At, inquit *Febronius* (t. II, p. 23), « Vox primi pastoris non immerito suspecta esse creditur, dum *romani curiæ* interesse politicum intercedit. Clarissimus *Bartholæus*, universitatis *virceburgensis* procaustellarius, cui nemo, nisi omnino impudens, boni catholici et viri apprimæ docti titulum negaverit, in appendice *Febroniana* prima, art. 7, dixit, et vere dixit, Ex decretalistarum principis, tanquam ex equo trojano, tanquam mala in Ecclesiam provenisse, illorumque primos natales, prima quoque subortum discordiarum, et labefactata sacerdotum inter et imperium pacis ac concordie semina extitisse. Cum igitur iisdem principis limiti et regi *Romani* semper pergant, prudenter in quavis occurrentia discernenda erit vox pastoris et servi ætiorum Dei, a voce despotæ et domini dominantium. » Audio hic iterum schismaticas *Quenellii* in apostolicam sedem obtreactiones. Ex turbido comosoque ejus fonte hausta hæc sunt. Cum sanctio illa (*Clementis XI*) factus solutusque passionalis sit, aiebat nefarius homo, (*Colloq.* p. 285) conceptus instigante spiritu domi-

(1) Istius damnationis decretum vide in appendice, a. 13.

nationis, mixta persuasione credula auctoritatis despotica et absoluta, revera chimærica, credentes immunitatem te fore a crimine, quando opinionem Deo exitiales, et notas subvertere omnia ac perdere in Ecclesia, obediendo stabiles? Omnino ovo similis, quam quesnellianis hisce deliramentis callida illa malitiosaque inter vocem pastoris et servi servorum, et vocem despotæ et domini dominantium distinctio (1). Verum heu!

(1) Nimirum mirificam illam pastoris et despotæ vocem ignorarunt antiqui illi patres qui liberos suos, antequam cederent in vulgus, ad romanum pontificem miserant: quemadmodum ad conficiendum S. Augustinus, libros contra duas epistolas pelagianorum; Possessor africanus episcopus ad Hieronymum, codicem suorum in Pauli epistolas explanationum; Joannes diaconus ad Joannem papam, opus suum de vita S. Gregorii M., ut si quæ minus illis probanda viderentur, accuratissime emendarent. Confer de his Narrazum (ad

quam male de re catholica merentur qui, ut se suaque a romanis fulminibus defendant, perditissimos sibi duces constituent, ex eorumque sensibus, non ex Christi oraculis, majorum traditione, perpetua Ecclesiæ consuetudine, quanta sit summi pontificis in configendis libris auctoritas argumentantur.

ann. 496) et Narrazum in Ereticis de malis ac bonis libris (parit. I. eretici, 19, n. 474, seq.). Quod si quis dixerit priscis illis temporibus nondum existisse iudeorum decretales, unde pontifices despotismum tandem hauserunt; opponam, exemplis ab eodem Narrazum recitata, S. Isidori (lib. de incarnat. Verbi, cap. 1), Joacchini abbatis, et Codefridi Fiterliensis: qui etsi decretalibus illis ubique vigentibus sua scripserunt, iudices tamen librorum suorum romanos pontifices delegerant, nihil a discepte voce sibi metuentes, sed unam in illis pastoris vocem reveriti.

Appendix

MONUMENTORUM AD PRÆCEDENS CAPUT PERTINENTIIUM.

I. — Romanam edictum in Bettinellianam de italica Febroniani operis versione programma.

Luigi Maria diacono di S. Agata della S. R. C. cardinale Torrigiani della santità di N. S. segretario di Stato.

Essendo comparsa al pubblico una stampa, con cui Giuseppe Bettinelli libraio, e stampatore di Venezia invita le persone pie e cattoliche ad associarsi alla edizione, che egli promette di fare della malvagia opera tradotta ora in lingua italiana, e uscita alla luce l'anno 1765 in lingua latina sotto il mentito nome di Giustino Febronio, non si sa se debba far maggior sorpresa la temerità di detto stampatore, che vanta come un' opera capace di fare un gran bene alla religione e agli stati secolari, e che ha uno scopo così pio, e tanto quella, che non solo è stata condannata dopo il solito maturo esame da questa S. Congregazione dell' Indice; ma che è stata anche solennemente proscritta dai vescovi più illustri e rispettabili della Germania, dove il libro ha avuto il suo infelice nascimento, o pure il di lui ardire di cercare le associazioni in Bologna col mezzo dei fratelli Taruffi, e sì in Roma, come per tutto lo Stato ecclesiastico col mezzo di ogni mercante di libri. A fine però di prevenire ogni abuso, e ogni cattivo effetto, che nascer potesse dal suddetto invito, si proibisce per ordine espresso di N. S. a chiunque sia ancorché ecclesiastico, secolare, o regolare, in tutto lo Stato ecclesiastico tanto immediatamente, quanto mediamente oggetto, comprese anche le quattro legazioni, e la città di Benevento, l' associarsi, e molto più il ricevere, e procurare associazioni alla predetta edizione sotto pena dalla galera per dieci anni, o altre a quella corrispondenti secondo il grado, e la qualità delle persone in caso di contravvenzione. Ed il presente editto pubblicato, ed affisso che sia in Roma nel

luoghi soliti obbligherà ogn' uno come se a ciascheduno fosse stato personalmente intimato.

Dato dal palazzo apostolico Quirinale questo dì 28 novembre 1766.

L. CARD. TORRIGIANI.

II. — Clementis XIII litteræ ad electorem moguntinum (1).

Ven. fratri Emerico Josepho, archiepiscopo moguntino, S. R. I. principi electori,

Clemens PP. XIII.

Ven. frater, salutem, etc. Prodiit haud ita pridem veneficus liber de Statu Ecclesiæ et de legitima romani pontificis potestate, cujus auctor sub falso nomine Justini Febronii latere voluit in occulto; omnis enim qui male agit, odit lucem. Et hominem quidem, qui sit catholici nominis, aut saltem a catholica religione non alienus esse videri velit, puduisse oportuit sese prodere in lucem, cum romanam cathedram, cui tanquam fundamento nititur catholica Ecclesia, funditus constaret evertere. Omnia ille ex hæreticorum, et huic S. sedi infensissimorum hominum libris conquisita et deprompta in unum congestit; quædam etiam absurdissima de suo voluit adjicere, ne cuiquam inimicorum ejusdem apostolicæ sedis secundus esse videretur. Nos hunc librum, quo fidelibus, et præsertim hominibus harum rerum parum intelligentibus maxima offertur offensio, nuper proscriptimus, tuamque vigilantiam, ven. frater, modo requirimus, ut non solum caveas ne per manus fidelium circumferatur, sed ne in ullo quidem angulo, si fieri potest, totius tue diocesis, illi sit locus. Nihil autem nobis non pollicemur de tua custodiendi gregis tibi commissi sollicitudine, ejusque prohibendi a venenatis pascuis sedulitate et cura; novimus enim quam

[1] Eodem exemplo missæ fuerunt electori coloniensi.

zelo Dei et in ejus Ecclesiam amore flagrantem animum geras. Ac fraternitati tuæ pro certo habemus perspectissimum esse, suffosso eversoque fundamento, quæ est cathedra Petri, omnem Ecclesiam dirui oportere; quam propterea nunquam patietur pietas tua existit et pestifero libro labefactari. Hæc igitur peste diocesim tuam, si forte isthuc irrepserit, omni cura perpergabis et diligentia. Id a te postulat pro salute sua et incolunitate catholica religio, id te ipsa dignitas etiam tua majorem in modum efflagitat. Neque enim ignoras, quo miseriarum semper deciderint illæ Ecclesiæ, quarum episcopi sibi sunt assentati, depressa romani pontificis auctoritate plus sibi accessurum esse potentiam et dignitatem, novarumque rerum cupidus episcopatum denique servituti et compedibus objecisse. Tua igitur in Ecclesiam pietate egregiaque devotione in apostolicam sedem conliti, semen adeo pestiferum inimica manu in vineam Domini jactum dum speramus tua diligentia extinctum iri, apostolicam benedictionem fraternitati tuæ omni nostri cordis affectu peramanter impertimur. Datum Romæ apud S. Mariam Majorem sub annulo pascatoris, die 14 martii 1764, pontificatus nostri anno 6.

III. — *Clementis XIII litteræ ad tretiensem electorem* (1).

Ven. fratri Philippo, archiepiscopo tretiensi, S. R. I. principi electori.

Ven. frater, salutem, etc. Quantum ex hæreticorum et huc S. sedi inimicorum libris christiana religio et catholica fides acceperit detrimenti, non ignorat dilectio tua. Hi enim pervulgati et hac illac dissipati et dispersi pestem afferunt, qua fideles contacti a vera pietate, et ab integritate fidei plerique desciscunt. Te non ignorare arbitramur, ven. frater, existalem librum e latebris, quibus adhuc ejus auctor delitescit, in Ecclesiam erupisse, cujus titulus: Justinii Febronii J. C. de Statu Ecclesiæ et de legitima romani pontificis Potestate. Hunc librum ad eandem potestatem, si fieri posset extinguendam, et beatissimi Petri apostolicam sedem funditus evertendam, ab homine romani Ecclesiæ infensissimo scriptum procul ab oculis fidelium arcendum decrevimus, et ne a quoquam in posterum legatur vetuimus, veriti, ne venenatis obscuri auctoris sensibus fidelis grex induciatur, et, hausto inde romani sedis contemptu, a dominico agro ad hæreticorum pestifera pascua denique abducatur. Quamobrem te, ven. frater, obtestamur in Domino et obsecramus, omnem adhibeto curam et vigilantiam, ut quamprimum toterrimus liber a fidelium oculis et manibus summoveatur. Supervacuum existimamus dilectionem tuam monere, quanta ex ejusmodi libris sit extimescenda perniciēs, qui petram illam super quam Christus Dominus suam edificavit Ecclesiam, conantur suffodere. Nec cohortationis

stimulos arbitramur tibi admoventi oportere ad extinguendam hanc flammam, qua in multis antea regionibus excitata, salva adhuc et incoluni beatissimi Petri, sede ipsi episcopi, eorumque dignitas, auctoritas et potestas miserrime conflagrant. Cæterum si quando innotescat quis tam atrox et audax adversus romanam sedem coortus talia scripserit, ejus erit episcopi, in cujus diocesi versetur, severe in illum animadvertere. Tuum, ven. frater, in re gravissima requirentes vigilantiam, sedulitatem et fidem, eximie erga te benevolentiam nostram pignus intimo nostri cordis affectu apostolicam tibi benedictionem peramanter impertimur. Datum Romæ apud S. M. Majorem sub annulo pascatoris, die 14 martii 1764, pontificatus nostri anno sexto.

IV. — *Clementis XIII litteræ ad episcopum heripolensem.*

Ven. fratri Adamo Frederico, episcopo heripolensi, Clementis PP. XIII.

Ven. frater, salutem, etc. Quante tibi sit curæ incolunitas hujus apostolicæ sedis, ejusque divina auctoritas et potestas, sæpe antea animadvertimus, ac propterea summum tuum in romanam cathedram studium et præclaram devotionem a fraternitate tua requirimus magna fiducia, nec dubitamus quin egregiam in nos voluntatem tuam nunc maxime sis alacriter præstaturus. Prodiit nuper apud Germanos de potestate pontificis liber, cujus titulus: Justinii Febronii J. C. de Statu Ecclesiæ et legitima Potestate romani pontificis. Eo quidem nomine libri hujus auctor nomen celavit suum, sed infensum, et male cogitantem animum apertissime prodidit. Eo enim opere scriptor, sive hæreticus, qualem ex ipso libro possumus suspicari, sive catholicus, qualis videri vult, summum pontificem ab eo potestatis et dignitatis fastigio in quo a Christo ipso, tanquam legitimus Petri successor, locatus est, dejicere ac destituisse conatur. Malum autem animum suum callidis fraudum artifices, ut incautos simplicium hominum animos blandius decipiat, velo quodam ac tegumento pietatis obducit, perinde quasi opus hoc suum de minuenda sive obterenda potius summi pontificis auctoritate eo consilio scripserit, ut heterodoxi, qui ejus amplitudini tantopere sunt infensi, placati tandem rursus cum romana Ecclesia, a qua sese ea maxima de causa disjungere, conjungantur, atque unum corpus efficiant. Præclaram sane fœdus, quo non utique convertuntur hæretici, sed catholici pervertuntur. Itaque, ven. frater, plane vides, quam diligenter, quam sedulo cavendum sit ne tam pestilens liber isthuc in animarum perniciem irrepat. Et quoniam nunc temporis irreligiosorum hominum animos veluti pestilenti quodam sidere afflavit scriptitandi adversus romani pontificis potestatem immane studium et cupiditas prava; tuum erit, ven. frater, vigilare, ne ejusmodi libri, qui fortasse in officina Satanæ modo conduntur, prodeant in lucem, aut si prodierint, illic

(1) Eodem exemplo misse fuerunt cardinali de Hatten, episcopo spirensi, cardinali constantiensi, aliisque Germaniæ episcopis.

opprimantur. Novimus qui sis, quantoque animi ardore pro S. romana sede soleas et paratus sis dimicare. Scimus te ad ædificandam ac tuendam Ecclesiam tibi conceditam in episcopali veluti custodia te summa excubare vigilantia. Quocirca satis habemus te periculo monuisse. Ipso enim per te diligentissime providebis, ne qua ex parte per diruptam sepem dolosa vulpes sese ad demolendam vineam istam insinuet. Hæc de te, ven. frater, ita nobis pollicemur, ut satis securi possemus quiescere, si multos tui similes, tamque egregie animatos erga hanc sanctam sedem apostolicam haberemus. Quocirca nos quoque, erga fraternitatem tuam perinde ac obsequio isto tuo dignum est affecti ac propensi, nostram tibi benedictionem peramanter impertimur. Datum Romæ apud S. M. Majorem, sub annulo piscatoris, die 14 martii 1764, pontificatus nostri anno sexto.

V. — *Extractus protocolli archiepiscopalis vicariatus Moguntini, die 21 maii 1764.*

Legebatur rescriptum celsitudinis suæ electoralis, tenoris: ut in urbe hac et archidiocesi liber scandalosus ac periculosus sub nomine *Justini Febronii Jesu Christi de Statu Ecclesiæ et legitima Potestate romani pontificis liber singularis*, etc., Bullioni, etc. ab apostolica sede jam damnatus rigorosissime, inbibear, et nihil omittatur, quidquid ad suppressionem dicti libelli conducere possit.

Conclusum. In vim clementissimi rescripti electoralis *moguntini*, inbibear bibliopolis, librariis, et singulis quibuscunque, sub pœna confiscationis exemplarium, aliisque a jure statutis ac arbitrariis, ne librum periculosum lapso anno editum, cui nomen: *Justini Febronii Jesu Christi de Statu Ecclesiæ*, etc. Bullioni, etc., ab apostolica sede jam damnatum retineant, aut legant. Et fiat publicatio hujus inhibitionis in Urbe et per totam archidiocesis.

Insuper cum relatum fuerit huic archiepiscopali vicariatu, esse qui prædicto libro damnato additionem addere, typisque imprimere velint, imo pariter esse, qui eundem librum in linguam vernaculam vel ex toto, vel ex parte vertere, et versionem imprimere velint, referatur electori suæ celsitudini, an non et quatenus, ad impediendas similes novas editiones et versiones in toto imperio, ad aulam cæsaream necessaria perscribere omnino expedit.

Denique committitur D. promotori Fisci archiepiscopalis ut modis omnibus allaboret, ut periculosus liber supradictus supprimi hac in urbe et archidiocesi possit. In fidem:

Du Puis,

Mog. secr., etc.

VI. — Ad summum pontificem. *Exemplum responsionis eminentissimi principis electoris trevirensis. Ehrenbreitstein, 27 maii 1764, PP.*

Nulla sane majori nec magis sensibili affici potui consolatione animi, quam dum ex apostolico brevi de nova habentis intellexi a sanctitate vestra operam in

tueudis S. sedis juribus a me in transacta diæta electorali *francofordiensi* collocatam benigne fuisse susceptam, eamdemque plene persuasam existere, me nullam prætermisurum esse occasionem, ubi luculentiora de inalterabili, qua S. apostolicam sedem prosequor, devotione specimina testata reddere potero: cumque sanctitati vestræ non immerito sit cordi, ut venenatus liber qui sub ignoto *Justini Febronii* nomine in publicum prodit, ab omnium oculis arceatur, ejusdemque pestifera principia in spurio suo ortu suffocentur, sedula expendam indagine, qua efficaciori ratione sanctitatis vestræ expectationi correspondere valeam. Me eatenus summo opere excitatum sentio ab alio apostolico brevi 14 martii nuperi, quod dominus archiepiscopus *tracematisensis* hisce diebus mihi tradidit; id, secundum eminentem quod flagrat zelum, intolerabilia summeque exitiosa indigni libri principia mihi latius exposuit, et pessimas que exinde enasci possent sequelas ad evidentiam usque comprobavit. Ut erga eundem peculiari observantia studio feror, eximiasque ipsius dotes in summo semper habeo pretio, ita ea, quæ circa detestabilem dicti libri spiritum mihi detexit, eo magis animum meum commoverunt, quanto certius me convictum sentio, me ipsum pastoralis mei officii partibus defuturum, nisi omnem impendam sollicitudinem, ne pessima hæc zizania in agro dominico radices figant. Cum autem in finem quævis opportuna, magisque apta arripiam remedia, ac desuper sanctitatem vestram humillime instructam reddere haud omitam, spe indubia fretus sanctitatis vestræ piissimæ voluntati plene satisfacturum iri, interea sanctissimos pedes reverenter deosculor, et cum profundissimo submissionis cultu permaneo.

VII. — *Exemplum rescripti suæ electoralis celsitudinis trevirensis ad vicariatum suum generalem Treviris, et ad officialatum Confluentia, etc. Ehrenbreitstein, die 14 julii 1764.*

Reverendiss. et eminentiss. elector, etc.

Celsitudo sua electoralis non aliter quam singulari attentione percipere potuit propositiones non solum offensivas, sed et ulterius perpendendas, quæ in libro sub eminentito nomine *Justini Febronii, de Statu Ecclesiæ*, etc. præterito anno in lucem edito emanarunt.

Postquam ille a S. sede vi decreti sub die 27 febr. nuper condemnatus fuit, et in numerum librorum prohibitorum redactus, necessitas non minus exigit, ut celsitudo sua electoralis vigore sui pastoralis officii sufficientem curam adhibeat, ne principia in illo contenta, auctoritatem et præeminentias sedis apostolicæ opprimant, in suo archiepiscopatu dilatentur.

Vult itaque et præcipit ipsa sub confiscationis pœna, aliisque in jure contentis etiam severioribus, quod prædictus liber in sua archidiocesi non introducatur, nec vendi nec legi præsumatur; onerat etiam eum in finem subalternas archiepiscopatus sui curias, ut serie et diligenter invigilent, curamque gerant, ne supra

max hinc electoralis voluntatis intentioni contraveniatur.

(L. S.)

Joannes Philippus elector.

VIII. — *Coloniensis archiepiscopi sententia in librum Febronii.*

Maximilianus Fredericus, archiepiscopus coloniensis et princeps elector, etc. Colonie 14 julii 1764.

Antiquus serpens, Ecclesie et humani generis hostis infestissimus, nullo unquam tempore cessat in agrum dominicum per suos emissarios venenata semina et virulenta zizania spargere, quibus vel morum corruptela in Ecclesiam luducatur, vel pestiferis male feriatorum hominum scriptis inenanti fideles inescati a veritate in errorum avia seducantur. Pestilentium hujus farinae librorum farragine, diversis locis editam et in publicam lucem projectam, nuper summi pastoris Clementis PP. XIII vigilantia detexit, et in S. congregatione, feria 2, die 27 feb. a. e., habita damnavit, et anathematis fulmine proscripsit.

Hos inter sanctissimas suas datas ad nos die 14 martii nuperi elementissimis litteris acerbè queritur, hand ita pridem prodixisse veneticum librum de *Statu Ecclesie et legitima romani pontificis Potestate*, cujus auctor penultimo loco positus, sub falso *Justini Febronii* nomine verus tenebris latere in occulto voluit, qui incredibili audacia romanam cathedram a Christo in Petra firmatam, cui tanquam fundamento catholica nititur Ecclesia, convellere conatur, et funditus subruere, idque ut efficiat, omnia ex hereticorum, et S. huic sedi infensissimorum hominum libris conquisita et deprompta in unum congegit, quedam etiam absurdissima, ne cuiquam inimicorum ejusdem apostolicæ sedis secundus esse videretur, de sua venenata officina adjicere voluit.

Nos itaque semen adeo pestiferum inimica manu in vineam Domini jactum in herba suppressere et eradicare volentes pro ea, quam dominico gregi superne nobis commisso debemus, paterna ac pastoralis vigilantia ac sollicitudine, ut sciant fideles, qui fontes pestiferi sint omnibus declinandi, ne salutis evidenti periculo exponantur: presentium tenore, auctoritate nostra archiepiscopali ordinaria et in conciliis œcumenicis non modo, sed per predictas sanctissimi domini nostri Clementis litteras specialiter nobis commissa et delegata, omnibus christifidelibus nobis in archidiecepsi nostra quomodolibet subjectis districte inhibemus, ne quemquam supra nominatorum librorum legere, vendere, distribuere, imprimere, aut apud se retinere, sub pœnis in indice librorum prohibitorum expressis, quoquo modo presumant. Caveant autem, sub gravi animadversione, bibliopœe, ne lueri spe merces illas venenatas et damnatas cum animarum præsentissimo periculo in civitatem vel archidiecepsim nostram inferant vel distrahant, præsertim, cum anathematis sententia tam qui legunt libros hæreticos, et prohibitos, quam qui servant domi, fulminentur. In fidem signatam Colonie, etc.

IX. — *Archiepiscopi pragensis edictum.*

Nos Antonius Petrus, Dei gratia archiepiscopus pragensis, sedis apostolicæ legatus, natus S. R. I. princeps, etc.

Venerabilibus, honorabilibus, ac religiosis omnibus nobis dilectis archidiecepsi pragensi ordinem regularium superioribus, decanis, parochis et administratoribus, universoque clero tam seculari quam regulari, omnibusque christifidelibus, salutem in Domino, et paternam nostram benedictionem.

Muneris nostri pastoralis officium postulat, ut omni cura et sollicitudine invigilemus, ne per manus fidelium nobis a Deo conceditorum libri circumferantur, quibus Ecclesia romana, christique summus in terris vicarius ab infensissimis hostibus proscinditur, religio catholica labefactatur, Christianique fidelibus pro lacte doctrinæ christianæ et catholicæ, toxicum propinatur.

Cum itaque non pridem liber veneticus de *Statu Ecclesie et de legitima romani Pontificis potestate* in lucem prodierit, cujus auctor sub falso nomine *Justini Febronii* in occulto latere voluit, quem sanctissimus in Christo pater Dominus D. N. feliciter regnans Clemens papa, hujus nominis XIII, vigore decreti a S. congregatione eminentissimorum S. R. E. cardinalium ad indicem librorum prave doctrinæ, eorumdemque prohibitionem et expugnationem in universa christiana republica specialiter a S. sede apostolica deputatorum, die 28 februarii, anno 1764, Romæ, in palatio apostolico Quirinali, emanati, tanquam exitialem et pestiferum damnavit, proscripsit, libramque hunc damnatum et proscriptum in indicem vetitorum librorum referri mandavit, ita quidem, ut nemo cujuscunque gradus et conditionis predictum librum sic damnatum et proscriptum quocunque loco et quocunque idiomate aut in posterum edere, aut jam editum legere vel retinere audeat, sed locorum ordinariis aut hæreticæ pravitatis inquisitoribus eundem tradere teneatur, sub pœnis in indice librorum prohibitorum indictis;

Ipsæque sanctissimus noster in Christo pater, vigore litterarum apostolicarum, Romæ, sub die 17 martii, anno curr. 1764, ad nos emanatarum, nostram vigilantiam requisiverit, ut non solum caveamus ne per manus fidelium liber hicce damnatus circumferatur, sed ne in ullo quidem angulo totius nostræ archidiecepsis illi sit locus;

Nos itaque, pro nostra custodiendi gregis nobis commissi sollicitudine ejusque prohibendi a venenatis pascuis sedulitate et cura pastoralis, ac devotione nostra in sedem apostolicam, zeloque quo in Deum et ejus Ecclesiam flagramus, tenore presentium strictissime atque sub pœnis in indice librorum prohibitorum indictis vetamus, prohibemus, et interdicimus, ne quis, in universa nostra archidiecepsi pragensi, a sede apostolica damnatum et proscriptum librum sub falso nomine *Justini Febronii* impressum, quem nos ipsi proprio studio perlegimus, ac catholice religioni, christique fidelibus perniciosum deprehendimus, cu-

juscunque gradus et conditionis quocunque loco et quocunque idiomate, aut in posterum edere aut jam editum legere aut in nostram archidiecesim invehere, distrahere, emere, aut quoquo modo apud se retinere presumat, super quo vos et omnes vobis subordinati parochi diligenter et sedulo invigilabitis, ut in quorumcunque manibus liber hic deprehenderetur, illico sequestretur ad nostrum archiepiscopale consistorium cum speciali relatione apud quem et qua occasione deprehensus fuerit, transmittendus.

Mandamus itaque vobis, ut hujus nostræ inhibitionis litteras, severissimumque nostrum mandatum indilute per tractum vobis conceditum universo clero tam seculari quam regulari pro inviolabili ejusdem observantia publicetis, missionarium quemcunque tractus vestri de hoc nostro mandato commonelaturis. Pragæ in nostra archiepiscopali residentia, die 20 maii 1764.

ANT. PETRUS, archiepiscopus.

Ad mandatum suæ reverendiss. celsitudinis principum,

BENEDICTUS HOBEN, S.I. cancellarius.

X. — *Bambergensis episcopi decretum.*

Adamus Fredericus, Dei et S. sedis apostolicæ gratia episcopus bambergensis et wirceburgensis S. R. I. princeps et Franciæ orientalis dux, etc., universis diocæseos nostræ wirceburgensis fidelicis, salutem in Domino.

Cum liber quidam sub æmentito Justinii Febronii J. C. nomine absque ulla censura et approbatione adeoque contra canonicas Ecclesiæ et pragmaticas imperii constitutiones in lucem proditus, cui titulus: *De Statu Ecclesiæ et legitima Potestate romani pontificis*; ad nostras jam pridem aures et manus pervenerit; ad remiendos quidem dissidentes in religione christianos, uti facies præ se fert, compositus, reapse tamen ad avertendos alienandosque a summi pontificis auctoritate, tanquam necessario unitatis catholice centro, catholicorum animos, et ad suscitanda una cum graviore S. sedis contemptu gravissima animarum pericula magis aptus, quam ad revocandos in veræ religionis et S. matris Ecclesiæ sinum dissentientes opportunus a nobis repertus, atque ut talis, manifestata propediem desuper mente nostra et excitato contra eundem fiscalium nostrorum officio, declaratus fuit. Videntes vero cum ingenti animi nostri dolore, una ex parte, eundem librum necdum penitus eliminatum, sed tum sub iniqui spe lucris, tum ad perniciosum curiositatis novaturientis fomentum opinionem nostram latius divulgatum fuisse; altera ex parte, probe memores et maturiore consilio, imo meditatione nostra assidua pensantes, quanta, quamque provida sanctissimis episcopis ac patribus sacrosanctæ synodi tridentinæ, ad errores novatorum nostri temporisstrarumque Germaniæ partium præcipue condemnandos in Spiritu sancto legitime congregatis, sollicitudo fuerit ut, cum illos præ antiquioribus heterodoxis per alias synodos iam condemnatis

a primatu S. Sedis apostolicæ quam maxime alienos nossent, de hac patres iidem eo magnificentius non sentirent modo, sed et loquerentur, disertis videlicet verbis, et more in aliis conciliis adversus alios errores convocatis non æque usitato, *salvum semper in omnibus dictæ S. sedis auctoritatem*, volentes; prætereā quod, eodem ex fine, in ipsam fidei catholicæ professionem ad mentem prælaudatæ synodi a Pio IV summo pontifice conceptam, atque in speciali bulla, quæ incipit: *Injunctum nobis*, præscriptam, expressa *de sancta catholica et apostolica romana Ecclesia omnium Ecclesiarum matre et magistra agnoscenda, ac debita romano pontifici, B. Petri apostolorum principis successori ac Jesu Christi vicario, vera obedientia* — protestatio inserta et impetrata fuerit; pro episcopalis muneris nostri debito, et ea quam erga allefactam sedem apostolicam constanter profitemur; submissione pastorales omnes curas nostras eo præcipue intendimus, ut a gregis custodiæ nostræ commisso contagionem omnem, nostris in partibus (ubi cum protestantibus supramemoratis, primatus apostolici adversariis intermixti, degimus) tanto perniciosiorem, quanto magis generatim diffundendam, atque periculosa charitati et unitati catholice molivina, quam longissime alienemus. Hinc est, quod laudatissimi sanctorum patrum tridentinorum vestigiis inherentes, supradictum librum, utpote summo Christi in terris vicario oppido graviterque injuriosum et communioni corporis pastorum cum eodem uno supremo capite continendæ inimicum, solenni edicto eo magis condemnandum ac prohibendum esse censeamus, quod auctoritate apostolica eundem jam proscriptum, atque ut nos idipsum nostro etiam suffragio solemniter præstaremus, per speciales ultra litteras sanctissimæ domini nostri papæ Clementis XIII, in forma brevitis, die 6 febr. currentis modo anni, affectu vere paterne datas, desideratum fuisse noverimus; prout eundem hisce condemnamus ac prohibemus auctoritate nostra episcopali et ordinaria, vobis omnibus in virtute S. obedientiæ hortando mandantes, ut prædictum librum, sic ut præfertur, a nobis condemnatum habeatis, ac teneatis prohibendum, et nemo in tota diocesi nostra wirceburgensi, cujuscunque status, gradus et ordinis fuerit, eundem evulgare audeat, sub pœnis a sacris canonibus et decretis apostolicis contra legentes vel retinentes libros a S. sede romana vel ordinariis locorum damnatos indictis; quas jam, prius a nobis declaratas innovamus, et pro delicti qualitate ex prudenti arbitrio etiam exasperandas volumus. Quem in finem præsentēs hanc nostras præfatas litteras in omnibus tam ecclesiæ nostræ cathedralis, quam collegiarum et cleri regularis capitulis, collegiis et conventibus dicasteriis, et in academico præcipue senatu ex professoribus atque doctoribus epacato, solemniter publicari, valvis dein ecclesiarum tum cathedralis, tum collegiarum et parochialium, atque nostræ universitatis affigi jubemus. Datum Wirceburgi, in residentia nostra episcopali et ducali, die 11 martii 1765.

XI. — *Aliud episcopi bambergensis edictum.*

Adamus Fredericus, Dei et S. sedis apostolicæ gratia episcopus bambergensis et wircburgensis, S. R. I. princeps et Franciæ orientalis dux, etc., universis dioceseos nostræ bambergensis fidelibus, salutem in Domino.

Biennium currit, ex quo lucem publicam subit tenebris dignior liber, cui titulus: *Justini Febronii J. C. de Statu Ecclesiæ et legitima Potestate romani pontificis*, etc.: opus vel inde suspectum satis, quod nec nomen auctoris (nisi sub mentito tegumento, quo sese occultare solent partus spurii) nec censura et approbatio in eo aliqua appareat, nihilque minus ac reuocandis dissidentibus in religione christianis (ut tamen fucata fronte audacter refert) idoneum.

Tulit equidem liber iste fatum merito suo dignum, cum a S. congregatione officii et indicis, edito desuper decreto apostolico anni prioris, iustissime prohibitus, atque a nobis ipsis auctoritate ordinaria, ut primum compererat, suppressus fuerit; nihilominus (quæ veneni natura est) illum et occulto latiusque serpere, atque incautis plurium manibus eo periculosius tractari quo major solet esse seculi nostri novaturientis curiositas, summo animi nostri dolore intelligere debemus.

Ut igitur concedit nobis gregem Domini fidelem partem a pascuis ejusmodi pestiferis pro pastoralis nostri munere procul avertamus omnemque contagionem, quæ in hisce nostris partibus solet esse periculosior, tempestiva vigilantia prævenimus, et rapacem lupum sub ovina pelle incedentem atque ad dispergendas oves venientem longius arceamus; partim vero debitæ subjectionis et dependentiæ nexum qui inter supremum pastorem Christique in terris vicarium, romani pontificem, ac reliquos omnes totius christiani orbis pastores, horumque greges intercedit, unumque ovile constituit, intactis curis omnibus conservemus, arctiusque astringamus; insistentes hac in parte tum sanctorum patrum et episcoporum vestigiis, qui et in antiquioribus conciliis et præsertim in sacrosancta tridentina synodo, afflante Spiritu sancto, in id semper unanimis conspiravit: Salvam in omnibus S. romane sedis auctoritatem esse oportere, atque adeo in ipsam fidei professionem a Pio IV ad eorum mentem conceptam ac speciali bulla, quæ incipit: *Infantiam* nobis, præscriptam inseri voluerunt articulum quo Sanctam catholicam et apostolicam romanam Ecclesiam omnium Ecclesiarum matrem et magistrum agnoscendam, debitamque romano pontifici, B. Petri apostolorum principis successori ac Jesu Christi vicario, veram obedientiam esse exhibendam, fideles omnes proficerentur; tum etiam et præcipue quoad rei præsentis causa agitur, præclarissimis aliorum tum archi tum episcoporum exemplis permoti, eodemque animati spiritu nec non aliis iustissimis de causis animum nostrum motentibus, prævio maturiore consilio decrevimus, non solum supradictum S. sedis romane decretum, quo

præfatus liber tanquam indignus qui ab homine catholico legatur, declaratus fuit, in diocesi nostræ bambergensi ad omnium notitiam promulgare; sed et nostra insuper auctoritate episcopali et ordinaria eundem librum, utpote qui contra sanctiones tum canonicas Ecclesiæ, tum imperii publicas clandestinum irrepsit, tanquam periculosum denuo condemnare ac prohibere, prout præsentis edicto promulgamus, condemnamus, et prohibemus, in virtute S. obedientiæ præcipientes ut sæpe dictura librum, sicut præfertur, a nobis condemnatum ac prohibitum omnes habeant teneantque et nemo in tota diocesi nostræ bambergensi, cujuscunque status, gradus, ordinis aut conditionis fuerit, eundem divulgare audeat sub penis a sanctis canonibus et decretis apostolicis contra legentes vel retinentes libros a S. sede romana vel ordinariis locorum damnatos indictis, quas in præsens innovamus, reservato nobis jure contra inobedientes ad gravioris alias arbitrio nostro procedendi.

Quem in finem præsentis hanc nostras potentes litteras in omnibus tam ecclesiæ nostræ cathedralis quam collegiarum et cleri ruralis necnon regularium capitulis, collegiis et conventibus, in ecclesiis nostris æque ac secularibus diocæsteriis, senatque academico, solemniter publicari, valvis dein ecclesiarum tam cathedralis tum collegiarum et parochialium atque universitatis nostræ affligi jubemus. Datum Bambergæ, in residentia nostra episcopali et principali, die 15 martii 1765.

XII. — *Prohibitio libri Febroniani in constantiensis diocesi facta.*

Nos Franciscus Conradus, Dei gratia S. R. E. tit. S. Mariæ de Populo presbyter cardinalis de Rodt, etc., etc., abbatibus, præpositis, commissariis episcopalibus, parochis, animarum curatoribus, tam secularibus quam regularibus, salutem et gratiam, cum præsentium debita observantia et executione.

Non ita pridem librum sub colorato titulo: *Justini Febronii J. C. de Statu Ecclesiæ et legitima romani pontificis Potestate*, ex litteris apostolicis in forma brevis de dato Romæ 14 martii 1764 a sanctissimo domino nostro Clemente PP. XIII ad nos datis, divulgatum esse comperimus. Quoniam vero, ut eadem litteræ sonant, prædictus liber, ad romani pontificis potestatem, si fieri posset, extinguendam et beatissimi Petri apostolicam sedem funditus evertendam, ab incerto auctore conscriptus, procul ab oculis et manibus fidelium arceri debet, ne venenatis obscuro auctoris sensibus fidelis grex inficiatur, et hausto inde romane sedis contemptu, a dominico agro ad hæreticorum pestifera pascua abducatur.

Nos pro officii pastoralis, nobis incumbentis, exigentia, et ea, quæ S. sedem apostolicam reveremus, submissione, periculosum hunc libellum a limitibus diocesis nostræ arceri cupientes, omnes et singulos supra recensitos hortamur in Domino, lisque

firmiter et districtim in virtute S. obedientie precipiendo mandamus, ut præallegatum opus, seu libellum, vel solo nomine auctoris ficti suspectum, ubique deinceps occurrat, apprehendant, supprimant, eumque inter libros auctoritate etiam apostolica prohibitos numerent, singulari nisu præcavendo, ne typographi, bibliopole, aut alii quicunque, eundem venalem nec exponant, nec in vulgus distrahant, invocato etiam ad id brachii secularis auxilio. Ex residentia nostra Merisburgi, die 18 maii 1764.

FRANCISCUS CONRADUS (L.S.)
Cardinalis de Rodt, episcopus constant.

XIII. — *Copia di lettera di mons. vescovo di Augusta alla S. di N. S. Clemente PP. XIII, segnata di Oberdorff, 7 ottobre 1764.*

Beatissimo padre,

Seguendo non meno i veneratissimi impulsi, che la S. V. si degno col suo umanissimo breve darmi, che lo stimolo, che davami l'importanza della materia, ho fatto proibire in pernicioso libro del mentito autore *Giustino Febbroni*, e ho fatto affiggere il decreto alle porte della mia cattedrale di *Augusta*, com'è costume, e a quella della collegiata di *Dilligau*, con farlo intimare a tutti i decanati della vasta mia diocesi, e in questa non solo, ma in qualunque altra occasione, per cui s'attaccino i preziosi inviolabili diritti di codesta S. sede s'accerti V. B., che avra sempre in me un difensore ossequioso, e che mi faro gloria ad onta di quello possa inventar contro di me il livore, e l'artificio da me ben conosciuto dei maligni, de quali mi rido, per denigrare il mio nome presso di lei, di far conoscere la fermezza del mio zelo, e la cieca mia sommissione al supremo capo della Chiesa nella persona di V. S., e dei successori. Frattanto con profondissima umiliazione mi prostro al hajo de' santissimi piedi, e imploro a me, e al diletto mio gregge l'apostolica benedizione.

XIV. — *Episcopi frisingensis decretum.*

Nos Dei gratia Clemens Wenceslaus, episcopus frisingensis et ratibonensis, regius princeps Poloniarum et Lithuanie, dux Saxonie, etc., devotis nobis sincere dilectis diocesis nostre frisingensis, abbatibus, præpositis, decanis, prioribus, guardianis, camerariis, parochis, vicariis, curatis ceterisque clericis, secularibus, regularibus, salutem in Domino.

Dolenda sane temporum nostrorum perversitas! quibus, si unquam alias, teterrimi libri passim e latebris obscurorum plerumque auctorum tanquam flumina Babylonis erumpant, agrum dominicum inundant, sementem Evangelii suffocant, veræ pietatis et christianæ religionis sensa extinguunt, ac fœdissima zizaniorum semina post se relinquunt.

Inter hos haud ita pridem comparuit liber, cui titulus: *Justini Febroni de Statu Ecclesie et legitima*

Potentate romani pontificis liber singularis, ad reuniendas dissidentes in religione christianas composuit, etc., qui cum beatissimi Petri apostolicam sedem penitus exertere et petram illam, super quam Christus Dominus ædificavit Ecclesiam suam, omni adhibito comatu suffudere tentet, non solum a S. Congregatione indicis habita die 27 februarii currentis anni damnatus, proscriptus, atque in indicem librorum vetitorum cum pluribus aliis sui similibus rebus sit, verum etiam ipsemet sanctissimus Clemens PP. XIII operæ pretium duxit datis ad nos apostolicis litteris summa cum indignatione in eum animadvertere. Contra hunc igitur exitialem librum vos omnes et singulos in partem sollicitudinis et vigilantie nostre pastoralis vocamus, et quantum possumus in Domino adhortamur: attendite vobis, et gregibus curæ vestre commissis, ne, hausto ex eodem libro romane sedis contempto, a centro catholice unitatis sensim exerent, et ab agro dominico ad pestifera hæreticorum pascua denique abducantur. Quod ut Deus T. O. M. misericorditer avertat, gratiam ejus incessanter imploramus, et vobis cum gregibus curæ vestre commissis benedictionem nostram episcopalem peramanter impertimur.

Frisingæ, die 14 junii 1764.

XV. — *Damnation moguntina libri inscripti: Tractatuncula de fontibus juris canonici germanici.*

Nos vicarius in spiritualibus generalis, provicarius, officialis sigillifer, fiscalis major et consiliarii ecclesiastici, cum libellus quidam, cui titulus: *Tractatuncula de fontibus juris canonici germanici*, qua prælectiones suas academicas ad decimam tertiam novembris anni 1758 publice indicit Juannes Horix J. V. D. eminentiss. ac cels. principis mogunt. jud. aul. consiliarius, in alma universitate moguntina professor jur. extraord. judicique com. et civitatis assessor Moguntie, nuper non Moguntie, sed Francofurti absque censura et approbatione editus, ac in urbe Moguntina divulgatus fuerit, et magnum subito fidelium scandalum pepererit ob varias, perniciosas ac inter catholicos, præsertim in hac urbe et universitate moguntina semper catholica, omnino novas doctrinas, atque ea propter eminentissimus ac celsissimus archiepiscopus princeps elector, dominus noster clementissimus, pro pastoralis zelo suo ac vigilantia, statim ejus libelli exemplaria, quotquot haberi potuerunt, sequestrari jusserit, libellum vero ipsum examini et censuræ competenti provide comiserit, constiteritque ex censorum uniformibus votis contineri in eodem libello doctrinas et propositiones varias, prout jacent, erroneas, scandalosas, temerarias, heresi faventes, de heresi suspectas, aut plane hæreticas, nec non summis pontificibus, episcopis, ac statui ecclesiastico injurias et præjudicium inferentes; hinc de speciali mandato ante factæ celsitudinis sue archiepiscopalis et electoralis, sollicitæ ne quid inde detrimenti patiat catholice doctrinæ integri-

tas, aut incorrupta Ecclesiae disciplina et hierarchia, per hasce patentes litteras libellum istum, perversas, ut refertur, doctrinas continentem, damnamus ac reprohamus, ipsumque legi, retineri et denuo typis imprimi prohibemus, mandantes omnibus christifidelibus curae nostrae subjectis, qui ejusmodi libellum apud se habuerint, seu in quorum manus pervenerit, ut illum statim huic archiepiscopi vicariatus nostro extradere teneantur et haec omnia quidem sub censuris et poenis in sanctis canonibus contentis aliisque arbitrariis. Datum, sub expressione archiepiscopalis vicariatus sigilli, Moguntiae, die 22 januarii 1759.

CAPUT II. — *Universum Febronii systema suis ipsius verbis proponitur, ac diligenter evoluitur.*

I. Quae hactenus de adversis Febronii fatis narratione complexi sumus, ejusmodi sunt, ut qui illa legerit, facile scire velit, quid demum Febronius de Ecclesiae statu, de romanorum pontifice senserit, unde tantum suo nomini invidiam conflaret. Expellimus id hoc capite, in quo Febronianum systema ita explicabimus, ut totum uno in conspectu pervideri possit. Hinc etiam illud enascentur utilitatis, ut nec, ubi Febronii placita singulatim expendemus, in ejus pervestiganda sententia diutius haerendum sit, et inde universa disputationis nostrae ratio sua veluti sponte proficiatur. Itaque quae a Febronio in utroque volumine disputata sunt, duobus summis capitibus omnia continentur, quorum alterum ad Ecclesiae statum, alterum ad romani pontificis primatum pertinet.

II. Ac de statu quidem Ecclesiae in primo sui operis volumine haec ille scripserat (1): « Expectabit haud dubie lector ut nunc accurate definiamus quae in hac Civitate Dei (sic cum S. Augustinus vocat) dicenda sit vigere regiminis formula. Quisquis a nobis hoc interrogat, non succenseat si ei respondeamus cum viro, sacris quidem protestantium addicto, sed docto, et rerum politicarum cum primis perito, atque in hac parte vera tradente: In Ecclesiis formandis non opus est decreto super certa regiminis forma introducenda; absurdumque adeo sunt quaestiones, monarchica, aristocratica, an democratica forma competat Ecclesiae. Haec quippe formae cadunt in statum aliquem ac civitatem: Ecclesia autem status non est. Ita Samuel Pufendorf in libello de Habitu religionis christianae ad vitam civilem, § 52, pag. 159. » Quibus sane verbis non id solum cum Pufendorffo tradit, nullam ex notis politici status formam Ecclesiae tribuendam, sed etiam eidem aperte assertitur neganti Ecclesiam statum esse. Nunc vero in alterum vindicationum libro calide dissimulat se quae statum non esse Ecclesiam commonstrant approbasse; seque illud affirmasse ait (2) cum Samuele Pufendorffo: Nullam ex tribus regiminis formis aristotelicis, monarchicam, aristocraticam et democraticam, convenire statui Ecclesiae, neque

haec per rerum naturam posse applicari: siquidem haec formae solum cadunt in statum civilem seu politicum, qualis non est Ecclesia. Conferatur, quae, locus cum loco, illudque constabit, ad statum civilem ea nunc contrahi, quae generatim de statu dicta prius fuerant, ac porro ab eo dici debuerunt qui Pufendorffo sententiam amplectebatur, omnem ab Ecclesia statum rationem abdicantis, unamque illi collegii formam tribuentis. Verum de hoc iterum redibit sermo cap. 2, diss. 2. Callide id autem factum siebam, ut scilicet non solum oleum me operamque perdidisse indicaret, qui quod ille non negasset, capite prime dissertationis primae inutili labore efficere conatus sim: Ecclesiam esse statum; sed etiam lectoribus suis falso persuaderet, me id unum multis verbis, ut ipsa ait, sed modico sensu in eo reprehendisse, quod in deneganda Ecclesiae omni recepti regiminis forma protestantis hominis sit usus auctoritate (1): In primis autem, inquit, et maxime carpit in Febronio, quod ad firmandam suam thesiam statum auctoritate scriptoris catholici, utaque celebris; quasi vero hic ignorare debuerit, in quo differat regimen imperiorum et regnorum a gubernatione Ecclesiae, etiam catholicae (2). Caterum Ecclesiam non esse statum satis aperte hoc ipso in volumine Febronius docet, quo scilicet loca collegiale fuisse regimen apostolorum affirmat (3). Quotquot enim unius collegii formam se jura Ecclesiae tribuunt, illam ii cum Pufendorffo statum non esse contendunt. Unum hanc in rem Pfaffum appellasse sufficiat. Cum Ecclesia, inquit ille (4)... non sit status civilis, sed societas in statu, sed collegium quoddam, quod media in civitate erectum conspicitur, ubi homines ex mera arbitrii libertate in unum coeant, et ex pacto, ex conventionione mutua, ex confederatione, qua suas voluntates in unum conflant, disciplinam quandam generalem figunt, deusantque, etc. Certo collegiale illud regimen apostolorum, in apostolorum Actibus a Febronio detectum, aristocraticum minime

(1) Tom. II Flor. spensorum, cap. 2, § 5, pag. 581.

(2) Rodolfo mea verba [I. I, pag. 5]: *Deve all' autore non metterlo a realta, che con tanta lode abbia appellato ad un protestante, e tal protestante, qual fu il Pufendorff, pien di furore contro la sede romana... Fosti così avvelenato non fanno grava' cuore ad un cattolico, che ti corra ad attingerne le dottrine: pure ciò si dissimula. Hocine est in primis et maxime carere in Febronio, quod ad firmandam suam thesiam statum auctoritate scriptoris catholici. Quid ergo in Febronio reprehendi? quod cum Pufendorffo omnem omnino statum rationem Ecclesiae denegarit. Id enim vero in Febronio displicuit, ac deinceps displicuit, quod cum Pufendorffo Ecclesiam non esse statum dixerit, atque id Pufendorffo sensu. Recitetur qui sequitur, ex Antifebronio locus. che la dottrina del Pufendorff su questa punto, in che la Ecclesia è dichiarata di verità d'errore, o sia d'errore piena, è facile di dimostrare, io so che molti pubblicisti l'hanno oggiuol' adottata, e ancora qualche cavallista francese, come l'autore del libro intitolato: l'Esprit, ou les principes de droit canonique, stampato nel 1760 colla data di Avignone nel tanto secondo, ma questo vuol dire che forse a buon senso, o non reo potrebbe trarsi con qualche metafisica astracchatura. Tal non-fuero certamente non è in bocca del Pufendorff adottato dal nostro Febronio. Porro hereticum esse Pufendorffo statum inficiabitur nemo qui quae eo loco ex Pfaffo ex Pufendorffo Lutherano Pufendorffo laudatibus, atque adeo ex ipsa Pufendorffo libro excerptis, probe considerarit.*

(3) T. II, cap. 1, pag. 516.

(4) Origini. jur. eccl., cap. 4, art. 1, pag. 171 edit 1752.

(1) T. I, cap. 2, § 12, n. 6, pag. 106 edit. Germ. 1765, qua una deinceps utitur.

(2) T. II Flor. spensorum, cap. 2, § 5, pag. 581.

est, cum ipse nullam tribus regiminis formis aristotelicis, monarchicam, aristocraticam et democraticam convenire statui Ecclesie dispolet. Quo ergo sensu collegiale erit, nisi Puffendorfii, et qui hunc duem habuit, Pfaffii? et Ecclesia status omnino non sit. Equidem Febronius a protestantibus in eo dissentit, quod, cum hi omni imperio ac vi, ut aiunt, coactiva destitutum Ecclesie collegium veniat, ipse contrarium cum catholicis asserat. Scilicet protestantes sibi metipsis constant, nec certe, nisi Ecclesiam esse equalium, eorum conflaxissent, illam de status, qui inaequalibus constare omnino debet, dignitate deserta sent, collegii nomine contenti; Febronius vero suis ipse adversatur sententiis; neque tamen uno hoc loco, quemadmodum mox videbimus.

III. Enimvero potestatis, quam in Ecclesia protestantes non agnoscunt, claves apostolorum collegio a Christo Domino traditas idem Febronius aperte pronuntiat: discipulorum collegio, seu universitati, inquit ille (t. II, pag. 87); et alio in loco (*ibid.*, pag. 180): omnibus simul apostolis, id est universae Ecclesiae regenti. Quantum hae Febronii sententia a theologorum gallicanorum placitis dissident, opportuniore loco declarabitur. Hic illud solummodo animadvertendum, Febronium ut richerisani sibi a Kleinero atque a me objecti notam declinaret, quae ante de clavibus universae Ecclesiae, seu universitati fidelium, conceditis aperte doctuerat, ad hierarchicum ordinem subdole transulisse. Verum primo non hoc querimus, quid nunc Febronius sentiat; quid senserit, in questione non venit. Sensisse autem eum cum Richerio tam plenum est, exploratumque, quam manifestum est Richerio praeluxisse Abulensem (1), cuius ipse doctrinam probavit laudavitque (2). Deinde Richerii, quique illam secuti sunt, Quesnelli ac

quesnellianorum (hos inter eminent Hexaplorum auctores) inconstantiam ne quid gravius dicam Febronius noster imitatur. Eorum enim exemplo (1) nunc

(1) Libet hic exscribere, quae cl. Mamachius [*Origine et développement du christianisme*, t. V, p. 257] sapienter animadvertit. «Auteurs Hexaplorum... scribant «excommunicandi potestatem partem esse potestatis clavium S. Petro apostolice tributam, atque hanc potestatem tunc fuisse datam immediate ac directe Ecclesiae.» Idemque, Quesnelli sententiam explicantes, sic statuant eum, in libro quem inscripsit: *Unus effortis des Jésuites*, ed. an. 1715, art. 10, p. 152, ostendisse. «qu'on ne pouvait en conclure que le pouvoir des clés dût être exercé par les simples fidèles.» «J'ai dit positivement le contraire, ce sont ses termes, et j'ai exclus expressément tout laïque, tout simple fidèle, tous ceux, en un mot, qui ne sont ni évêques, ni prêtres, ni diacres, que l'Eglise a l'autorité d'excommunier pour l'exercer par les premiers pasteurs.» At hanc si ita se habent, ut ipse scribit, quid causae sit, cur non parissimis, sed Ecclesiae eam potestatem datam scribat, totique patrum testimonia colligat, productaque, quibus Ecclesiae eam auctoritatem tributam fuisse possit evincere? Atque Quesnellus, quique ejus defensionem sibi suscipiendam putant, Richerium imitari videntur. Qui cum cap. 1 libelli de *eccl. et polit. potest.* p. 1, dixisset: «Jurisdiction ecclesiastica primario ac essentialiter Ecclesiae, romano autem pontifici atque aliis episcopis ministerialiter tantum, sicut facultas videndi oculo» convenit, idque confirmare consuevit hoc modo: «Vulgaris est, atque insubstante fidei axioma, Deum et naturam prius atque immediatius ad totam suppositum, quam ad aliquam partem suppositi, quavis nobilissimam, intendere... schola parisiensis hoc infallibili munia firmitate cognovit ad mentem omnium antiquorum doctorum Ecclesiae perpetuo constanterque docuit: Christum fundando Ecclesiam, prius, immediatius, atque essentialiter claves, sive jurisdictionem toti dedisse Ecclesiae, quam Petro, seu, quod eodem redit: claves toti contulisse Ecclesiae, ut per unum ministerialiter exercerentur. Quomodoquidem tota jurisdictione primario, proprie ac essentialiter, Ecclesiae convenit, romano autem pontifici atque aliis episcopis instrumentaliter, ministerialiter, et quoad executionem tantum, sicut facultas videndi oculo.» hisce dictis, cum locum Pauli ex Epist. ad Cor. I, cap. III, v. 21, *Omnia vestra sumus*, etc., ludasset, cumque ab Andrea Fallio vapulasset, quasi democraticam esse constitueret gubernandae Ecclesiae rationem; tum calumniam Fallianae ejusque respondit removere, cap. 4, pag. 5, quae calumnia sollicitudine capitis secundi libelli de *eccl. et polit. potest.* propulsi possit: propterea quod sit ejusdem secundi capitis argumentum: «Christus immediate ac per se claves sive jurisdictionem ordini hierarchico contulit, per immediatam et realem missionem omnium apostolorum et discipulorum; et atque haec eodem ipso secundo in capite legantur: «Cum dominus noster, cap. 16 Matth. verbo futuri temporis claves nomine totius Ecclesiae B. Petro sic disposuisset: *At ego tibi dobo claves*, etc., tum demum eas actu ordini hierarchico conferret: Primum, Matth. cap. XVIII, ubi Ecclesiam sibi sufficientem, et architectonicam ita constituit: *Hic Ecclesiae*: Secundo, per realem missionem, etc., quando igitur missio vera et realis est collatio jurisdictionis auctore Apostolo cap. X ad Romanos: Quomodo praedicabunt, nisi mittantur? Christus autem omnes apostolos, atque discipulos, qui episcopalem et presbyteralem ordinem referebant, immediate, et individue, et collective misit, sicut a Patre suo, id est cum iusta et spiritali auctoritate ad Ecclesiam gubernandam necessaria, missos iurat: consergit: totum ordinem hierarchicum episcopali et sacerdotali ordine constantem immediate, proportionate tamen, et subordinato, suam potestatem et jurisdictionem, hoc est facultatem regendi Ecclesiam, a Christo derivare: quemadmodum in Galiliis inferiores iudices, ac magistratus, quamquam subditi parliamentis, a quo tamen immediate auctoritatem suam a rege christianissimo mutuantes quam ipsa parlamenta, «*Hinc autem constare ait*: Sed, quando dicit claves datas Ecclesiae, nominatim de sacerdotali Ecclesia, aut ordine hierarchico loqui, cui soli Dominus sacerdotium suum cum facultate regendi Ecclesiam credidit. At si hoc Richerio erat in animo, cur demum caput superiore dixerat: *Toti Ecclesiae prius, immediatius, essentialiter, datas fuisse claves, romano autem pontifici atque aliis episcopis instrumentaliter, ministerialiter, et quoad executionem tantum, sicut datur facultas videndi oculo?* Nam pugnant haec quidem, ut est sapienter a Petavio animadvertum, et «datas esse toti Ecclesiae immediatius prius, essentialiter claves, instrumentaliter vero atque ministerialiter episcopis; et soli sacerdotibus, seu ordini

(1) Et Abulensis verba a Februario [t. I, cap. 1, § 6, p. 34] descripta ex quest. 49. in cap. XIII, Num.: Ecclesia suscipit claves a Christo, et apostoli tanquam ministri Ecclesiae; et nonne Ecclesia illas habet, et praeferit etiam: sed aliter Ecclesia quam praeferit: non Ecclesia illas habet secundum originem et virtutem, praeferit autem habet secundum usum earum. «Dicitur Ecclesia habere secundum virtutem claves, quia potest illas conferre praeferit per electionem... Omnis autem ista descendit ex hoc quod Ecclesia non est aliquid unum per se, potens habere administrationem clavium, si autem posset per se administrare, non committeret alicui praeferit. Nemo prudens haec de sola Ecclesia regente intellexerit. Quis enim non videat Ecclesiam cum praeferit a Romano conferri, aliisque Ecclesiae, alia praeferit, qui Ecclesiam regentem constituunt, ab eo tribui? Ecclesia igitur, quae «secundum originem et virtutem habet claves, quae illas potest conferre praeferit per electionem, quod, si posset [ess] per se administrare, non committeret alicui praeferit», est ipsa fidelium universitas.

(2) «Ibid., inquit Febronius [cit. I, p. 32] volentibus et debellantibus inferre: Petram solum non esse subjectam immediatam potestati ecclesiastica, sed clavium potestatem ministerialiter Ecclesiae proprie et ita transcriptam esse, ut illa per eos ministros, pro sua cuiusque portione, ac inter hos per summum pontificem, exerceretur. Juvat hanc sententiam illustrare, et firmare verbis ABULENSIS. «Recede etiam illa Febronius, l. c., n. 5, p. 37: «Cum itaque Ecclesia ipsa principaliter et radicaliter (richerisani illis primario et essentialiter synonyma) obtineat potestatem clavium, quae ab illa in omnes ejus ministros, ipsamque summum pontificem, derivatur, et singulis quibusque pro sua portione communicatur.» Vide alia in hanc rem, *introd. introd.* cap. 4, p. 39, a quibus Febronius nunquam sese extrahit.

hierarchico ordini seu regenti Ecclesiae, nunc credentium universitati creditas fuisse claves in altero quoque, quod confutamus, volumine disserit. Audiamus illum doctorem Kauffmann respondens (1): « *Quaerat post haec doctor Kauffmann, quidum scholastici doceant, ecclesiasticam potestatem ac jurisdictionem principaliter in tota Ecclesia residere? dicat, Febroniana paradoxa esse haec: Universitas credentium accepit claves proprie, principaliter, radicaliter; prelati eas ab Ecclesia habent usualiter, usufructualiter, etc. Respondebitur, sic docere Andream de Escobar, megariensem in Hispania episcopus, Alphonsus Tostatus, episcopus obulensem pariter hispanum, etc.... Tantos viros, veras Ecclesiae in et extra concilia columnas (non displicent nostris doctori Ubio), longe preferimus scholasticis, quos ille amat, et hic desiderat.* » Adeo Febronio non displicet paradoxum illud: UNIVERSITAS CREDENTIUM accepit claves proprie, etc., ut qui illud docuerant, eos Ecclesiae, in et extra concilia, columnas appellet. Addat illis Richerium, addat Dupinium, Quesnellum addat, Hexaplorumque auctores. An hi quoque Ecclesiae in et extra concilia columnae catholico homini audiant? At quidem Febronius, ut richerismum suum nonnihil emolliat (ibid. pag. 181): *Sophistice hic incedit colonienensis theologus (Kauffmann), per totam Ecclesiam sumens universalitatem credentium, quasi ipsos quoque fideles pro subjecto claustrum statuisset Febronius. In hoc paradoxum accusat. Itaque resolvendam est sophisma: Denominatum est tota universitas, sed subjectum denominans sunt soli episcopi et presbyteri. Verum quae ambages verborum, quae monstra sunt isthuc? Quis unquam fando audivit denominatum a subjecto distingui, aut subjectum denominans? Quam praestitisset, Febronius aliquid in scholasticorum libris studii collocasse, quam in Andrea de Escobar, aut Abulensis Commentariis! Didicisset, subjectum denominatum, formam esse denominationem. Nihil equidem horum intelligi, nisi fortassis dicere idem voluit quod Richerius atque Dupinius: totam scilicet fidelium universitatem subjectum esse clavium mediatam ac remotam; immediatam ac proximam, Ecclesiae prelatos. Sed in iis, quae diserte scribit, haecamus. Denominatum, inquit, est tota universitas; tota ergo universitas denominatur clavibus a Christo donata. Verene, an secus? Si vere; igitur claves reapse universo credentium caeteri tradite a Christo fuerunt, quod Richerius contendit: sin falso; qui ergo denominatum esse poterit universitas? Richerismi suspitionem augent quae, ut illam a se amoveat, alio loco contra me disputat: *Potestas, inquit (ibid., pag. 558), pontificis et potestas episcopi, utraque cum suis iuribus et naturae appertinentiis, immediatè a Christo instituta est: utraque, pontifex scilicet et episcopus,**

*suam potestatem accipit ab Ecclesia, quae ejus depositaria est: non expropter pontifex minister est Ecclesiae (quod voluit Richerius), sed Christi. Nam si Ecclesia (tota scilicet multitudo fidelium, atque adeo etiam haecrum caeterus) est sacrae potestatis depositaria, ut ab illa in omnes ejus ministros ipsamque supremum pontificem deriveetur, et singulis quibusque pro sua portione communicetur (uti docentem Febronium nuper audivimus) (Vide annotationem 9), tota igitur jurisdictio primario, proprie, ac essentialiter (quod Richerius siebat) Ecclesiae convenit, romano autem pontifici, atque aliis episcopis instrumentaliter, et quoad executionem tantum. Neque vero Richerius negavit unquam, praesules esse Christi ministros; qui enim Ecclesiae ministri sunt, et Christi esse debent: hoc ait Richerius, episcopos caeterosque ad hierarchicum ordinem pertinentes esse proxime ministros Ecclesiae, a qua omnis in illos potestas trajectur exercenda. Negabitne hoc Febronius? Atqui haec Abulensis sunt (in cap. XIII Nam., quest. 48) ab ipso (t. I, pag. 55) et excerpta, et probata: *Non fuerunt datae claves illis (apostolis) tanquam determinatis personis, sed tanquam ministris ECCLESIAE.* Quid quod non solum aliena ista ipse suffragio suo confirmavit, sed de suo illa promptuario edidit, quae nuper recitavimus (et ab illa [Ecclesia] in omnes ejus ministros... deriveetur? Febronius ergo ipse Ecclesiae ministros episcopos habet ac praedicat. Si id richerianum est, (quod ab eo paulo ante accepimus), se igitur secundum veritatem richerianam dici tandem patiatur.*

IV. Richerius quidem Ecclesiam poliā monarchicam, regimine aristocratico temperatam definiit. Hanc autem definitionem cum superiore illo decreto, quod indicabamus, minime coherere nemo non videt: neque enim fieri potest, quemadmodum monuit Petavius (1), ut Ecclesia poliā sit monarchica, et tamen jurisdictio tota et potestas ecclesiastica primario, proprie, et essentialiter Ecclesiae conveniat: romano vero pontifici et episcopis, nonniā instrumentaliter, ministerialiter, et quoad executionem tantum. Febronius, Richerio hoc in re sapientior, monarchiam, quae suum illud de clavibus universae Ecclesiae concessis principium everteret, quam maxime refugit. *Faenus sui, inquit in annotationibus ad epistolam Ladislai (t. I, pag. 95), me scripsisse totam errorum congeriem, si in hoc errem, quod negem papam esse monarchum; imo antea dixerat (ibid., pag. 85): Adjice in papa monarchiam, et destrues hierarchiam, quae ex institutione Christi non in uno, sed in pluribus essentiali jure consistit. Poteratne monarchici regiminis forma audientius rejici?*

V. Jamvero duobus potissimum constat hierarchia episcopatu, ac primatu, qui ab episcopatu diligenter est discernendus. Porro contendit Febronius (t. I, cap. 3, § 1, pag. 157, seqq.) episcopatum suae origine et institutione suam esse, cujus partem singuli tenant pro indiviso. Post divisionem Ecclesiarum, inquit Pal-

hierarchico tantum eam esse potestatem datam; et: solis sacerdotibus fuisse, ordine servato tributam. Confer Petavium lib. III. de hierarch. eccles., c. 13, pag. 887 et seqq., et cap. 16, pag. 893 et seqq. tom. III. Theol. dogm., edit. parisi.

(1) T. I, pag. 185.

(1) De hier. eccles. lib. III, cap. 13, n. 2.

danus meus seu Febronius sub Paludani nomine (t. II, pag. 584), nullas equidem episcoporum alterius Ecclesiam immediate regit; attamen quilibet tenetur attendere, ne etiam extra suam Ecclesiam lupi invadant ovile Christi. Quomobrem in universalis Ecclesiae cura dici possunt episcopi (ibid., pag. 50) certo modo concurrere cum papa, tanquam et ipsi constituti ad regendam Ecclesiam, (Act. apost., cap. XX, 28), et sic a Deo, non a papa, vocati in partem sollicitudinis, proinde suam in communi illo sacerdotii culmine portionem tenentes, de quo scribit Nicolaus PP. I (in epistola 70) ad episcopos Galliarum. Ad satisfaciendum huic officio (sunt haec ejusdem Febronii verba in praefatione secundi voluminis) non deservere suntuosissimi praesules, qui, pro re nata et exigente necessitate, partim suarum esse crediderunt, aut manum admoveere negotiis ad universalem Ecclesiam regimen spectantibus, aut episcopalis muneris actus in aliorum etiam diocesis exercere. Hoc ex sola charitate egisse dici non possunt; siquidem charitas non operatur ut validus sit actus, qui defectu jurisdictionis et potestatis foret invalidus; tales autem fuissent multi illorum actuum, quos viri sancti, suppletes aliorum defectus, peregrinuti ultra fines propriarum diocesis, ea de causa etiam a SS. patribus frequenter laudati. Haec de jure episcoporum comparate ad universam Ecclesiam.

VI. Quod autem ad jura spectat, quae episcopis in singulis a se administratis diocesis conveniunt, ita sentit Febronius:

1° Episcopi jurisdictionem suam tenent immediate a Christo (ibid., pag. 240)... Quam potestatem.... a Christo acceperunt apostoli, et in horum persona eorumdem successores episcopi (ibid., pag. 241).

2° Hic autem, ne in errorem incidamus, inquit Febronius (ibid., pag. 180), observandum est, quod Christus Dominus conferens apostolis Spiritum veritatis, non intenderit singulos constituisse depositarios infallibiles illius veritatis; hoc etenim si foret, sequeretur singulos episcopos, tanquam apostolorum successores, infallibiles esse.

3° Quemadmodum autem (ibid., pag. 235) Christus potestates (Matth. XXVIII, 18, et Joan. XX, 21) expressas omnibus et singulis apostolis traditas, scilicet docendi, baptizandi, ligandi, atque solvendi, et quae sub his continentur, perpetuas in Ecclesia esse voluit, ita et omni procul dubio easdem ad illos, quibus eas commisit, successores transire, eorumque officio semper adhaerere manderit.

4° Neque minus verum est, quod in hac administratione continetur non solum potestas ordinis, sed etiam jurisdictionis: hoc est, non tantum potestas consecrandi corpus Christi, et absolvendi a peccatis, christianasque ordines conferendi, reliqua sacramenta conficiendi, benedictiones imperticendi, sed et leges desuper, nec non disciplinam concernentes condendi, sententias ac censuras ferendi, instituendi ac destituendi Ecclesiarum ministros, pociendi, etc. (ibid., pag. 235.)

5° Verum quoque certumque est (ibid., pag. 256), quod haec potestas a Christo apostolis data ad regimen

suarum respectivae Ecclesiarum, aut diocesis, vel provinciarum, quae cuilibet seu divina inspiratione, seu communi consensui obveniat, fuerit absoluta ac illimitata, ad quoscunque casus et occurrentias sese extendat.

6° Inter specialiora, etque incircumscripita, atque a nemine mortalium dependentia jura episcopalia (ib., pag. 257) primum obtinet locus jus quod ex constanti doctrina celebriorum canonistarum et meliorum theologorum habent, ex causis canonicis dispensandi in quacunque lege ecclesiastica etiam concilii generalis. Certum deinde est, episcopos (ibid., pag. 262), et particulares episcoporum synodos posse, imo debere nascentes haereses damnare; posse etiam episcopos (ib., p. 263) post summi pontificis iudicium etiam pro suo jure pronuntiare, idque praemisso, uti decet, pontifici decreti examine. Praeterea quemadmodum (ibid., pag. 266) jus et auctoritas episcoporum iudicandi intra fines suarum respectivae diocesis de causis fidei, suum in jure divino habens fundamentum, semper in Ecclesia perstitit, et in hanc usque diem illibatum perstat, ita et eorundem jus alios episcopos ordinandi, a romana sede omnino independentem, et ab eodem divino fonte suam trahens originem, per tredecim saecula firmum fuit.

VII. Accedimus jam ad primatum romani pontificis, qualem Febronius describit. Sicuti, inquit ille (ibid., pag. 275), Petri et Pauli apostolica et episcopalis auctoritas ejusdem sunt ordinis, et ad eundem finem spectant; ita papalis et episcopalis in eo solam differant, quod papae auctoritas totam respiciat Ecclesiam, sicut illa metropolitani totam provinciam, munitibus semper intactis suffraganeorum juribus.

Hinc primo primatus Petri (ibid., pag. 479) et successorum ejus annexa est sollicitudo omnium Ecclesiarum; habent illi curam singularium omnium non tantum, sed et omnium pastorum; aut haec cura superintendens est diversa a cura episcopali. Nemo episcopalis cura jurisdictione praestat: jurisdictionem in universam Febronius Ecclesiam pontifici adimit. At ille quidem sibi haec falso imponi (ibid., pag. 556), atque illa profert, quae tomo I dixerat (cap. 2, § 2, n. 2, pag. 147): Quod multi in papa jurisdictionem vocant, nos auctoritatem dicimus. Quis rectius loquatur, judicent peritiores. Forte de re convenimus, siquidem inanis esset de voce concertatio. Saltem nos cum Tridentino loquimur, quod quoties de primatu apostolicae sedis in Ecclesia iuribus agit, semper auctoritatis, nunquam jurisdictionis vocabulo utitur. Quantum hic erga tridentinum concilium reverentiam Febronius praefert! Utinam non illam abiciat, uti ab eo saepissime factum videbimus! Sed ille qui ab usurpando jurisdictionis vocabulo tridentini concilii exemplo deterretur, cur saltem supremae potestatis nomine, quod ab eodem tridentino concilio adhibitum novimus, usus non est? Haec tamen mittamus. Alio itaque romani pontificis auctoritatem eam a Febronio admitti, quae tandem non nisi directionis sit. Primatus, inquit ille (t. II, pag. 272), principaliter consistit in ministerio inspectionis super omnes Ecclesias, ut in

vis quisque, præterea episcopus, suo muneri ac obligationi satisfaciens, conformiter ad leges divinas, atque canones communis Ecclesie consensu seu acceptationis stabilitos. Neque quatenquam moveat adverbium illud principaliter, quasi vero non his solum finibus pontificia auctoritas ocularetur. Paulo post mentem Febronius suam clarior aperit. Quam sollicitudinem, inquit (t. II, pag. 273), quam potestatem Paulus, Jacobus, Andreas, etc., visi habuerant in omnibus atque singulis Ecclesiis particularibus (harum enim ualuit eo etiam tempore fundata, et per singulares episcopos recte esse); eam in omnibus per orbem christianum Ecclesiis agnoscere successoribus Petri; illa autem omni præcedit debio ex Christi instituto nec alia fuit, nec alia esse potuit, quam inspectionis et directionis, in episcopos jam pro et in certis civitatibus ac districtibus constitutos. Dixerat autem supra (ibid., pag. 50): *Papa, qui primatus Ecclesie, officium ab episcopali plene disparatum est, quippe ad directionem universi perit-*

Secundo deducitur (verba Febronii sunt) (ibid., pag. 220), suum pontificem esse quidem caput, magistrum et pastorem totius Ecclesie, sed distributive sumptis: hoc est, respectu singulorum Ecclesiarum particularium, non vero respectu Ecclesie universalis collective acceptæ, seu respectu concilii œcumenici illam representantis; imò papa (ibid., pag. 196) ex decreto Spiritus sancti, in generalibus conciliis exantato, in rebus fidei et morum, subleitur correctioni Ecclesie. Quamobrem 1°, si causa cœniet (ibid., pag. 471) que papa non possit, aut non velit ad hanc indicationem, utqueq; assensum vel necessarium, concurrere, nihil magis naturale est, quam ut imperator id faciat solus, præterea tamen relatione et communicatione cum reliquis catholicis potentatibus. Nam octo prima œcumenica concilia non alia quam imperatorum auctoritate indicta fuisse; 2° si quæras quid agendum sit, si papa præsidium eo fine et intuitu declinet, ut curiam synodi sintat aut rumpat, nos, inquit Febronius (ibid., pag. 472) huic questioni respondendum verbis Benedicti Oberlauser, Præfati juris canon. lib. II, pag. 448: « Est vero et quod, in casu quo adesse non velit aut non possit pontifex, negem concilium expropter acephalum reddi. Enimvero pontifex rationem quidem primi episcopi habet, sed non solus est episcopus in Ecclesia; nec defuncto episcopo romano universa Ecclesia vacare censetur. Ut ergo sublato pontifice Ecclesia non veniat, ita nec remanente pontifice acephala est. Est pontifex in concilio præses, quo genere officii si primus defungi nolit, ordine secundus, aut tertius, et sic de reliquis potest. Ita sane concilium V, cui adesse reuult Vigilius, minime siue præside unquam acephalum est proclamatum. Ego quippe eodem modo de pontifice respectu concilii œcumenici censeo, sicut de metropolitano respectu concilii provincialis statui- mus; » 3° non indigent generalia concilia pontificis approbatione. Primatus pontificis (ibid., pag. 460) est in Ecclesia, non supra Ecclesiam; neque illa regere potest confirmatione pontificis, quæ ipsa est columna

veritatis; 4° facile intelligitur (t. II, pag. 221) quod romani pontifices, utpote universali Ecclesie inferiores, non superiores, nequeant obrogare aut infringere jura atque canones ab universali Ecclesia conditos aut receptos. Intelligitur pariter, quod iidem pontifices non sint domini, sed executores sacrorum canonum; 5° intelligitur etiam gradationem et præcedentiam a papa ad concilium usui et traditioni Ecclesie conformem esse (ibid., pag. 250).

VIII. Hæc generaliter de romani pontificis primatu dicta sunt. De peculiaribus ejus juribus, quæ Febronius doceat nunc disquiramus. Atque horum aliqua cum ad causas fidei, alia ad disciplinam pertineant, tria sunt, quæ circa illam potestatem (in causis fidei) sustinet Febronius (ibid., pag. 436): 1° eam non esse ex se infallibilem; 2° non ultimam; 3° non pure monarchicam. Quod autem ad disciplinam spectat, romani pontificis est jus immediatum et universale vigilantiæ, arrestationis, imò excommunicationis (ibid.). Verum hæc excommunicationis jus quo tandem recidit? Ex ipso Febrônio discimus (ibid., pag. 291): 1° papa, citra consentum Ecclesie, sive tacitum, sive expressum, non potest ferre legem novam omnes Ecclesias obligantem; 2° legi novæ papali appositæ excommunicationis, nisi ab Ecclesiis assensum et probetur, robore destituitur. Præclarum sane auctoritatis ac supremae potestatis genus. Qui ergo Febronius negabit unum directionis jus a se tribui romani pontifici?

IX. Canones tamen et concilia pontificibus jurisdictionem vere talis atque alia contulerunt, quæ proprio et nativo jure non habent. Multæ quoque reservationes originem suam et omne jus trahunt a libero consensu episcoporum (ibid., pag. 315). In his potestas iudicandi in causis contentiosis seu episcoporum, seu inferiorum clericorum (ibid., pag. 319), usus dispensationum largiendarum (ibid., pag. 314); reservationes peccatorum (ibid., pag. 107, 285, 311), ac maxime beneficiorum (ibid., pag. 315).

X. Multa enimvero, titio erroris et inreptionis, romano pontifici concesserunt episcopi reservanda, nonnulla etiam vi extorsionis (ibid., pag. 98). Quæ res quid eorum papa episcopis abstulerit, quæ Christus illorum ordini voluit esse propria? Respondet Febronius (ibid., pag. 52): *Deputationem liberam ministrorum Ecclesie* (quam scilicet beneficiarum reservationes evertunt); *propriam jurisdictionem in multis eorum diocesium* (quo spectant infinita illa monachorum privilegia), *fas exclusivum habendi tribunal sacrum in suis respective districtibus, absolventi quoscunque rite dispositos ab omni rebus; dispensandi in quævis lege ecclesiastica, ubi mens et anima legis relaxationem patitur et exigit; votum declinatum in conciliis generalibus, et alia plura.* Addit alibi appellationes ab episcoporum synodorumque sententiis ad romanum tribunal (ibid., pag. 442 et seq.); alibi (ibid., pag. 98), *confirmationes, translationes, et depositiones episcopales, quas concilia et generalia concilia dicunt esse penes solas synodos provinciarum.*

XI. Multa enimvero, si Febronium audimus, in

causa fuere, cur romani pontifices suam auctoritatem maxima episcopalis ordinis injuria atque perniciem, tantopere amplificarent. Ille idem Febronius percenset (*Flor. spars. cap. 5, pag. 388 et seqq.*) : 1° collectores canonum, etiam antiquissimos, sunt causa auctoritatis pontificis auctoritatis; 2° patriarchalia Occidentis jura primatibus non sine gravi perturbatione ecclesiasticæ disciplinæ, Romæ confundantur; 3° meritum sanctitatis et eruditæ gloriæ, quæ romanos pontifices sæpe ornant, auctoritati S. sedis pondus dederunt et incrementum; 4° nomina quoque rectoris, pastoris, et capitis Ecclesiæ universæ, quæ summo pontifici tribuantur; item prædicata catholica et apostolica Ecclesiæ, matris ac magistæ illarum Ecclesiarum, quæ romanam magis spectabilem faciant; 5° romani pontifices volunt ut ab omnibus judicetur sicut ipsi in similibus casibus judicant; 6° Cum primis autem vulnere per Decretales Isidori disciplinæ ecclesiasticæ inflicta, gravia sunt, et in hunc usque diem perdurantia. Accedunt abusus, et politicæ artes curiæ romanæ, sursi præsertim sacra quædam cupiditas; quæ omnia Febronius passim insectatur (1).

XII. Tandem Febronius oppressæ ecclesiasticæ libertatis misericordia commotus, ad eam recuperandam æpiissima subsidia suggerit. Ea autem duplicis generis sunt; alia enim ab episcopis, a principibus alia sunt adhibenda. Quod ad episcopos spectat, redueatur disciplina et regimen Ecclesiæ juxta votum ac desiderium tridentinorum patrum ad terminos quatuor primorum conciliorum, et omnia salva erunt (*ibid., pag. 555*). Faciant episcopi quod sui juris, quod sui nominis est; et dicant cum Ivone Carnotensi : Nullius apostolicis de tantillo jure cedere, quod habent Ecclesiæ no-træ, nec volumus, nec debemus (*ibid., pag. 546*). His præterea de causis competeit (*ibid., pag. 585*),

(1) Quid in re non veretur catholicus homo tanquam illustre quoddam romanarum ortum monumentum in medium afferre (P. 565), nescio quam ejusdem Italie jurisconsulti episcopus cum aliis an. 1765 editam, gallice deinde redditam, ubi hæc inter alia vesanos et furiosos auctor impudentissime scribit : « C'est ainsi qu'un grand malheur de l'Eglise le ministère romain, se prévalant du nom et de l'autorité des papes, qu'il emploie contre leur gré, marchant toujours sur la même ligne, confond souvent la politique et la religion, et parvient à égarer les consciences scrupuleuses et mal instruites de leurs devoirs, à perdre de réputation les personnes éclairées, qu'il fait passer pour des impies et des mécréants. Il a fréquemment réussi dans ses funestes entreprises, grâce à l'ignorance des idiots et des esprits bornés, qui s'imaginent que tout ce qui paraît sous le nom du vicairé de Jésus-Christ mérite les mêmes égards. Oui, sans doute, à la tête d'une décision dogmatique fondée clairement sur la doctrine de l'Evangile, cet auguste nom demande la soumission la plus humble et la plus profonde. Mais quand il se fait la tête d'une bulle dictée par la politique au préjudice de la raison et de la vérité [intelligit lector, hic constitutionem Trigenius notari], il ne nous ôte pas le droit de nous opposer à cette ordonnance : il n'exige pour elle aucune marque de respect : il ne doit exciter en nous d'autre sentiment que la douleur de le voir profané. En effet combien de fois, dans ces derniers siècles, la cour de Rome a-t-elle abusé du nom des papes, qu'elle ne regarde au fond que comme une formalité nécessaire pour autoriser ses projets ? Combien de fois s'en est-elle servie pour donner atteinte, sous le masque de la religion, aux préceptes de l'Evangile ? » Horret animus plura ejusmodi ex nefario hoc libello proferre. Languent illi Febronio similes, qui nihil aliud student, quam in luto ac faecibus volutari.

jus examinandi et retinendi bullas apostolicas... Si itaque episcopi intendant ad edificationem non esse quod papa concessit, si mentem summi pontificis cum spiritu canonum combinari non possit deprehenderint, effectum et executionem bullæ suo jure impediunt. Illud autem potissimum ob oculos habeant : quæ ab episcopis pontifici libere dimissa sunt, si ille eis abutatur, recipi posse et debere (*Flor. spars. cap. 5, pag. 524*).

XIII. Præcipuum tamen a principibus ecclesiasticæ libertatis præsidium expectat : Videmus, inquit (*ibid., pag. 571*), pacem Ecclesiæ turbatam, disciplinam confectam, idque tantum non universum, et quidem facio eorum, qui universali Ecclesiæ præsident. Ut igitur malo communi, principum catholicorum officio atque auctoritate, subveniatur, pro certiore rei tam salutis successu conjunctis eorumdem consiliis ac viribus utendum erit. Quare ab illis : 1° convocatio concilii universalis exadenda, urgenda et apprehendenda erit (t. I, cap. 9, § 5, pag. 769); 2° non minus tutum (*ibid., pag. 740*) et commodum, iussu promptius remedium, ad recuperanda jura sacra, per ignorantiam et superstitionem perditam, deprehenditur in placito regio, cujus legitimus unus in plerisque regnis ac provinciis regit, ita ut sine eo nullam rescriptum, decretum, mandatum, consuetudo, bulla, breve, aut quæcumque litterarum romanæ executioni tradi valeant; 3° aliud existat medium depellendorum abusuum curiæ Romæ, in Gallia quotidianum, et optimo jure ubique usurpandum : scilicet appellationis tanquam ab abusu (*ibid., pag. 765*); 4° maximum erit præsidium subtractio obedientiæ : hoc illi operabitur (t. II, pag. 595) ut aut pro futuro neget, aut saltem suspendat nam et exercitiam certorum jurium, in quorum possessione summi pontifices non nisi a paucis seculis existant quæque religioni et priori disciplinæ, si non efficiunt, saltem nihil prosunt. Quare princeps, dum jura ex causa papæ talem negotiationem obedientiæ denunciat, ei nihilominus declarabit : quod se ab ejusdem et sanctæ sedis communionem non separet; quod in rom. pontifice successorem divi Petri, et primum Ecclesiæ episcopum revereat; quod in eo nunquam non observaturus sit primum, quem Dominus Noster Jesus Christus Petro confudit, quique ab hoc ad ejus successores transit; quod denique ei, quicunque deum venerit, in vinculo charitatis constantiter adhesurus sit. Sic peratbit suum Petro privilegium... Quod si pontifex hostilem animum publice indueret [qui feret in aperto bello], censerem, quoad hæc hostilitas duraret, omnia in eo statim reposita censeri quo forent papa mortuo aut captivo. Roma quidem, porum tolerans (*ibid., pag. 610*), etiam cum justissimis mediis atque modis impetitur, censuram et excommunicationum fulminibus se inique prætextu jura sua possessiones invicti amavit. Verum censure romanæ si non probentur ab Ecclesia nullæ sunt (*ibid.*). Schismatis quoque nulla hic suspicio esse poterit. In primis, inquit Febronius (*ibid., pag. 148*), non incutitur tale achina ex parte episcoporum : hi, sua recipientes, romano pontifici citra difficultatem relinquunt quæ ad primatum proprie spectant. Sed nec ex parte

principum: qui tamen hoc voluit, ne papa se humiliaret temporalibus regnorum, et ut servet canones, quorum ipsi custodes constituti sunt. Nihil ergo his in circumstantiis superest, quare ut (quod absit) ipse papa faceret schisma. Hec summa est Febroniani systematis. Ipsissima auctoris verba recitavimus, ne quis falsos a nobis illi errores tribui queratur.

CAPUT III.

De fine quem Febronius operi suo ait se præstituisse, hæreticorum scilicet cum romana Ecclesia conciliatione. Credibile sit ad finem adeo laudabilem potuisse ab auctore ejusmodi librum referri?

I. Utinam quæ Febronii placita hactenus recensimus, opusculum portenta videri possint, cum tamen finem considero, ad quem suos ille conatus retulit, irasci ipsi omnino non possum. Pax Ecclesiarum primarius finis est quem mihi in hoc tractatu proposui, ut ille in primi voluminis præfatione (sub finem); quin titulus utriusque tomo inscriptus satis hac de re nos docet: ad revocandos scilicet dissidentes in religionem christianam fuisse libros istos ab auctore compositos. Quid enim hoc fine sanctius? quid laudabilius? Id unum displicet, non satis intelligi qui auctor, ingeniosus sane atque eruditus, sibi persuadere unquam potuerit, hanc maxime optandum dissidentium in sacris christianorum conciliationem ex sui operis divulgatione produram. Quamobrem suspicati non pauci sunt, atque hos inter egomet, fide hæc omnia et fallaciter esse a Febronio facta, nihilque illum minus cordi habuisse quam quod præ se fert, Ecclesiarum discordias sedare. Stultum enim est, et non dicam acuto et docto, sed sane mentis homine indignum, in id sua studia conferre, quod te assequi omnino non posse comperias. Quamquam autem causæ sint, cur incredibile nobis videatur, non perspexisse Febronium suscepti a se laboris vanitatem, etsi in Antifebronio satis aperui, nunc tamen iterum explicabo diligentius.

II. Primo igitur stupidus plane et exors sit oportet, qui præcipuum velit expetendæ conciliationis obstaculum, qualem romani defendimus, summi pontificis primatum. Alia omnia in causa fuisse, cur protestantes a nobis secesserint, Augusti inter ipsos scriptoris testimonio in Antifebronio ostendimus (1); alia item omnia esse, quæ illos a nobis sejunctos etiamnum tenent, ac porro tenebunt, nisi gravissimos in fidei dogmatibus errores dedoceantur, doctissimorum cum inter nostros, tum inter heterodoxos scriptorum verbis efficiamus (2), cum primis vero

[quod caput est protestantici systematis] omnis inæqualitatis a collegio christianorum abdicationem, ut nulla vis coercitiva illi insit, nullum imperium a pontifice, nullum ab Ecclesiæ prælatis, nullum a conciliis exequendum (1). Quis ergo, romani pontificis primatum ad febronianam normam redacto, eos statim a cæteris suarum sectarum erroribus discessuros speret? At inquit Febronius (2): « Cum omnibus notum sit inveteratum illud odium, et fere insuperabilis diffidentia per praxes romanæ curiæ capiti Ecclesiæ concitata, præsertim in animis protestantium; hinc sponte sequitur, nimirum quantum probat experientia, hos cum illo, quem sibi tanquam christianæ libertatis invasorem representant; et ejus regendi methodum ipsis etiam catholicis principibus atque episcopis in multis, nec immerito displicere vident, in nullam religionis communionem venire velle: proinde nullam ab eo ejusque ministris acceptare instructionem, per quam catholicæ veritates explere valeant. » Non negamus Vaticanum, si placet, protestantium in romanum pontificem odium, tantum illorum odium negamus a primatu quem astruimus originem ducere, ac foveri; cum potius veterum Lutheri, Calvini, etc., hæresum (3) hæreses judicem controversiarum, ob quas a nobis sese disjungere, in eo reformident; multoque magis negamus primatum tot discordiarum caput esse præcipuum. Quia in re præter ea quæ hic indicavimus, in Antifebronio uberius pertractata, neque ab adversario vel leviter atacta, experientiam ipsam appellamus. Cl. P. Seedorffius, in fronte epistolarum quibus causas explicat cur serenissimus princeps Duorum Pontium

vehementer dolendum, pro ratione temporum atque obtinente errorum vi, non christiana sacra, pura se sincera, sed variis traditionibus, erroribus ac superstitionibus contaminata fuisse, quæ per pontifices gentibus commendarentur. Unde non minus acriter et omni viribus ab eis pugnatum ut papismus, quam ut christianismus vigeret: quamobrem hæresum, quas vocant, extirpatis hæreticorum hoc est dissidentium utique christianorum persecutio perinde ipsi cordi, quam extinctio paganismi, etc. Viden? ut errores, superstitiones, verbo papismus hæreticis in romanum pontificem ejusque sectatoribus quanto maxime displiceat? Alter vero in epistola ad eminentissimum Quirinum, n. 9, ut Paulum III, ab emendanda Ecclesia precul abfuisse ostenderet, « Reformationem, inquit, de qua disceptamus appellare amamus Ecclesiæ vel quodam doctrinæ falsas, vel quodam abusus, vel denique quodam statum regiminis externum, emendationem. Videadum nunc erit, utrum in hac vel alia parte Ecclesiæ reformetur, quem diximus, Paulus; cælitex. Si spectes doctrinam contra Scripturam sacram receptam, satisfactionem ex vicibus naturalibus, justificationem ex merito operum, et intercessionem sanctorum, cultum sanctorum, reliquiarum, imaginumque, transubstantiationem, et alia erronea doctrinæ capita, illa sub hoc Paulo III non sunt abrogata, sed incurata. Si ritus, in actis sacramentis, in confirmatione, et unctione, et missa pro defunctis, nec non adoratione hostiæ, delectu ciborum, via monastica, et aliis abusus conspicuos species, nulla reformatio locum habet. Si disciplinam et regimen externum spectes, nihil novatum, sed monarchia ecclesiastica magis usque confirmata est. » Kiedingius igitur monarchiam quidem ecclesiasticam non fuisse a Paulo reformatam debet; potissimum tamen quæ ab eo suscipienda fuerit, reformationem ad doctrinam, ritusque sacros ex præjudicatis sectæ suæ erroribus refert.

(1) Pfaffi, Thomasi Junioris, Hectoris Gothofredi Maffei in hunc rem testimonio definitum in Antifebronio, col. n. 4, eadem docent Boehmerus, Mosheimus atque.

(2) T. II, pag. 142.

(3) Ad Rosarium in Hist. variat. lib. IV, n. 28.

(1) Antif. t. I, introd. cap. 1, n. 3.

(2) Ibid., n. 4 seqq. Ac protestantibus, quorum ibi testimonia recitavi, duos hic addere placet, Joannem Albertum Fabricium, et J. Nodolphum Kiedingium. Ille igitur in salutari Lucæ Evangelii [p. 514]: « Episcoporum, inquit, romanorum, pontificumque maximorum a multis seculis singularem hanc curam fuisse, ut religionem suam, et cum religione auctoritatem et potentiam longe lateque proferrent, atque etiamnum latius propagent, facile constare arbitror. Neque potest ipsis denegari laus magna studi idolatriæ et pagani superstitionis abolendi, quam multis rebus et magis et variis in locis sunt testati. Id tamen

lutheranam hæresim ejuverit, sat longum ac per-
eruditum texuit indicem protestantium sive generis
mobilitate sive doctrinæ excellentia clarissimorum,
qui ad romanæ Ecclesiæ gremium, abjectis erroribus;
convolarunt. Næ illi a romano pontifice, ejusque
ministris acceptare instructionem, per quam catholicæ
veritates captare valerent, non detrectarunt; neque
tamen alium ab eo quem ipsi propugnamus, primatum
sibi credendum colendumque intellexerunt.

III. Et illud negamus: sublato summi pontificis
primatu, qui ad romanæ curiæ leges effectus sit [quod
tamen infandum est, neque a catholico homine tam
facile permittendum], fieri statim debere ut protes-
tantes romanæ Ecclesiæ sese subiciant. Nihil mi-
nus. Relegat Febronius, quæ ex Matthæo Prætorio
Memela Prusso, in sua *Tuba pacis ad universas dissi-
dentes in Occidente Ecclesias* (edita Colonia 1685)
reddidit P. Kleinerus (cap. 2, § 2): *Ut autem sperari
possit, ac fieri compositio partium circa res fidei
litigatas, opus omnino est aliquo iudice supremo:
adeoque agnoscendum romanæ pontificis primatus tam
ordinis, quam jurisdictiois ac magisterii; utpote
quem primatum jam pridem ipsi assensissent SS. patres,
tanquam successori D. Petri, ob id romanæ Ecclesiæ
cathedram passim appellant cathedram apostolicam,
cathedram Petri, etc., Romanum vero pontificem caput
Ecclesiæ, caput fidelium, pastorem pastorum, pet-
ram et crepidinem Ecclesiæ catholicæ, rectæ fidei
fundamentum, etc. En celeberrimam protestantem qui,
ut dissidia tollant, illud in primis sumit perneces-
sarium ut primatus jurisdictionis, non febronianus
directionis, in romano pontifice agnoscat: adeo fal-
sum est, dissensiones non antea sedari posse, quam
pontificis primatus intra fines directorii et formæ (1)
contineatur. Sed, quod gravius est, inveniunt id ipsam
[utor Kleineri verbis] Gottingenses, in sua *Crisi de
Febronii libro* (2), ad unionem plura requirentes. *Dis-
sertina Bahrdtius* (in diss. contr. Febroniam), ac
rotunde negat, evulsa etiam radicitus papæ potestate,
unionem nos inter et ipsos fieri posse, quod ea etiam
sublata, complures supersint articuli, absolute aut
hypothetice capitales, et qui ad ipsam religionis
naturam spectent (§ 8) [e quibus priores ad 37, po-
steriores ad 42 diducti] dissensum inter protestantes
et romano-catholicos constituentes; pontificiam potesta-
tem causam dissensus a Romanensium communione
levissimam fuisse (§ 6); non modo nullas Febronio
grullas agit (§ eod.), sed et rogat, ut spem unionis et
consilium tot hæcenas colloquiis publicis, et privatis
audibus [quæ omnia § 2 recenset] frustra tentatum, plane
abjiciat (§ 16). Hæc sunt protestantium de febroniana
conciliatione iudicia. At Febronius quærit (t. I,
app. 5, pag. 52): *An duo sint omnes? an non et
omnes, et si ipsi duo, excessum potestatis pontificis inter
causas separationis eorum ab Ecclesia catholica admittunt?*
Belle sane, Addamus ergo tertium, qui nomine*

protestantium omnium loquitur, et Bahrdtius multo
celebrior est, Jahlonskium, inquam, Febronii, ut cap. 4
vidimus, laudatorem. *Protestantes vero*, inquit (*Instit.
hist. christ. t. III, pag. 146*), *quoniam multa Febronii
tanquam principis assensum probent, in eo
tamen recte existimant illustrem auctorem vehementer
errasse, quod solam pontificis auctoritatem iustis assensibus
circumscripserit, ad protestantes Ecclesiæ romanæ
reuniendos sufficere credat, cum longe plura sint
quæ Ecclesiæ protestantica in romana merito desiderat.*
Vultne alios ejusdem rei testes? Accipiat Lipsienses
in *Novis Actis eruditorum*. Hi nimirum febroniani
libri synopsis, quam supra audivimus ab illis ma-
gnopere prædictam, hisce verbis concludunt. « Nos
vero hanc ipsam operam, a doctissimo auctore,
cujus insignem rerum quæ formam Ecclesiæ et
leges concernunt peritiam singulæ, non paginæ, sed
lineæ produnt, in tam arduo nec omni periculo libero
negotio collocatam, satis mirari quidem et laudare
non possumus; neque tamen omnia prolatæ. Multa
enim insunt, quæ pontificiam superstitionem adhuc
sapere, et cum fine quem vir egregie cordatus illi
proposuit minus convenire videntur, ut est tota
ejus de primatu doctrina, quæ, veremur, ne quem-
libet nostrum a consilio auctoris persequendo deter-
reat. At reticuit fortassis plura, de quibus liberius co-
gitare quam scribere duxit, memor illius: raram
esse temporum felicitatem, ubi sentire quæ velis, et
quæ sentias dicere liceat. Sane prudentis medici est,
inveterati ac pertinacis morbi, non omnem subito
vim reprimere, sed variis remediis lenitatem sensim
sopire, atque ita tandem evertere. » Quid ad hæc
dicit Febronius? *Et hunc excessum potestatis pontificis
inter causas separationis eorum ab Ecclesia catholica
admittere?* Sed non unam, non precipuam, non eam,
quæ de medio sublata, cætera omnia nullo negotio
conquiescant. Supersint enim quos protestantes
vocare fundamentales solent articuli, nec numero
pauci, et gravitate maximi dissidiorum causa. Ita
zane, inquit Febronius (t. II, pag. 145); *verum cedat
nunc, ex una parte, pastor (pontifex) et alio concedat
in colores febronianos, ut revera sit acceptabilis* (de hoc
mox videbimus); *deponant, ex altera parte, suas, pro-
fecto in puris scholasticis hypothesebus adversus fidem
antiquam consistentes opiniones acatholicæ christianæ; et
erit pax christianorum inter se. Utinam quæ hæc faci-
litate dicuntur, ea perfici possent!* Verum hoc opus,
hic labor est. Pastorem fluxit Febronius *acceptabi-
lem*; protestantes tamen audivimus clare edicentes,
deponere se minime posse suas adversus fidem anti-
quam opiniones.

IV. Video equidem Febronium, quanta in romanam
curiam animi duritie est, tanta protestantibus beni-
gnitate indulgere. Quamobrem in appendice illa, quæ
Bahrdtius respondit, quoad licere sibi credidit, nostra
ab iis repudiata dogmata emollire conatus est, ne
ullam miserrimis acatholicis difficultatem injicerent.
Vereor autem, ut his se probaret; nobis certe catho-
licis haud satisfacit. Aliqua hac super re in Anti-fe-

(1) Verba Febronii sunt t. I. cap. 4 § 2, n. 6, pag. 12.

(2) Sub num. 116, 26 sept. 1763.

brone notavi, quæ ille suis in vindicationibus de more dissimulavit. Illa quoque quæ de concedendo sacerdotibus conjugio, deque communione sub utraque specie dixeram (*Anal. t. I, pag. 9 et seq.*), tacitus præterit, etsi dum Coloniensium eadem super re iudicium confutavit, occasionem illorum, si potuisset, refellendorum habuit fere necessariam. Quid ergo Coloniensibus respondet? Hæret ille in *heteroclitii* nota, qua ipsius indulgentiam contra *legem calibatus et legem de communione sub utraque extra sacrificia interdicta* condemnarunt, ac theologis illis insultans: «Ergo, inquit (*ibid.*, pag. 75), heteroclitus fuit Carolus V, cum legatis suis daret in mandatis ut utramque proponerent patribus concilii tridentini (apud Martene Collect. ampliss. tom. VIII, pag. 1425). Heteroclitus fuit Ferdinandus I, dum utrumque pro terris austriacis a Pio IV peteret (apud Goldastum, tom. II Constit. imp., p. 319 seq.). Heteroclitus Maximilianus II, cum idem pro variis suis ditionibus rogaret, teste Thuano, lib. XXXVI exeunte et lib. LXII, p. 154. Heteroclitii fuere plures summi pontifices, qui spe reversionis, et sæpe optato cum successu, multis laicis communionem sub utraque indulserunt, idque in vim et sequelam decreti ultimi sessionis 22 concilii tridentini. Conjugium clericorum pro remissione proposuit vindex Febronii non *pure et simpliciter*, verum *more Græcorum*, non schismaticorum, sed catholicorum. Et ne quidem hoc proposuit universatim, pro clero etiam catholico, sed pro *lutherano* reuniendo, nimis forte uxoris jam assueto. » Deleat Febronius verba illa sæpe optato cum successu, quæ quam falsa sint, docent binæ Augustani cardinalis Truchsesii a me recitate epistolæ (*Anal. t. I, pag. 10*), et litteræ S. Pii V, quibus concessum a Pio IV Caroli austriaci archiducis ditionibus calicis usum revocavit; coloniense iudicium stabit. Non principes illi, non pontifices heteroclitii fuere, qui obfirmatam protestantium pervicaciam nondum usu ac periclitatione perceperant: *Heteroclitus* Febronius est; qui, postquam experientia compertum est, non eam esse protestantium indolem; quæ tanta catholicorum principum summorumque pontificum facilitate flectatur, eandem, qua illos maxime abusus fuisse constat, indulgentiam commendat. Multo autem magis heteroclitus est, cum non animadvertit, etsi a me communitus, non de quocunque hic agi disciplina, sed de disciplina quæ, non sapientie quidem natura, sed tamen propter implicatos hæreticorum errores, magnam habet cum dogmate connexionem. Protestantes scilicet, uti et quoque Gerbertus sapientissime monuit (1) non *discipline caput*, sed *dogma de concomitantia impetunt, atque institutioni sacramenti communionem sub una specie adversari contendunt*. Idem de calibatu dixeram. Monueram scilicet nec protestantibus conjugio *assuetis* succedatur ad græcæ Ecclesiæ consuetudinem uxores, et continentiam legem, quam veluti divino de curanda humani generis multiplicatione præcepto contrariam protestantes aversantur, ita

discipline esse, ut tamen ad dogmatum classem non per sese, sed ex prava illorum persuasionem, revocari debeat. Hæc utique in mea introductione legit Febronius. An contemnenda videbantur, ac responso indigna? Jam vero ut illic redeam unde disputatio nostra primum processit, qui isthæc paulo diligentius perpendit, eaque tantæ esse evidentie perspicit, suspicari unquam poterit, unum esse Febronium, qui suum illud adjungendorum romanæ Ecclesiæ protestantium consilium plenum esse futilitatis non intelligat? Quod si id vir, multo ingenio certe, pernovit; quid demum superest, quam ut dicamus nec serio, neque ex animo fuisse illud ab eo propositum, tantumque in protestantes studium alio spectare?

V. Quid vero si et illud addamus: persuasissimum esse Febronio nunquam futurum, ut romanæ pontifices primatum suum iis finibus quos ipse constituit coerceri potiantur. «Ego sane non video, inquit ipse (*t. II, pag. 155*), quomodo graves et substantiales defectus, ex conceptu monarchico nati, et adhuc dum pullulantes, auferri queant, sive via iudicii, sive per medium tractatum ineundum cum curia, quæ adoptatum suum systema, utut Scripturæ et canonibus adversum, sponte non dimittit, quæ in causis fidei se credit infallibilem, in negotiis discipline tantum non impeccabilem, quæ non admittit distinctionem inter sedem et sedentem, quæ denique non agnoscit iudicem supra se. » Bene est. Non his quidem de causis, quas per ludibrium Febronius recenset, sed quia quæ juris divini sunt a romano pontifice abdicari nequeunt, frustra est conatus omnis contra primatum a nobis defensum. Uti est, si Febronius hoc sentit, actum igitur credet de protestantium ad romanam sacra accessionem, quæ, ipso iudice, nisi pontifex primatu *directionis* contentus sit, sperari minime potest. Quid ergo fructus ex sua lucubratione se percipiturum confidat? Nullum profecto, qui quidem ad finem sibi propositum faciat. Id enim vero perdidiculus est ac plane insanum, ut aliquem magni momenti finem obtineas iis uti adminiculis, quæ nihil ad illum assequendum profutura cognoscas. Quamobrem aut summæ Febronium levitatis incussemus necesse est, quod de tanto viro quis audeat? aut aliud ipsi propositum fuisse quam quod præ se fert, erit omnino affirmandum (1).

(1) Audiatur eodem plane modo disputans adversus Febronium celeberrimus Constantinus, p. 9 et seq. «Dunque tutt' altro è stato il motivo, che lo ha indotto a scrivere, fuorchè quello, che ha posto in fronte al suo libro. Intanto sia questo suo motivo qualunque esser si voglia, ogni uomo ragionevole dee riconoscere, che in vece del decantato, e supposto effetto di riunire alla Chiesa li dissenzienti, egli produce due periculosissime conseguenze. Una di armare sempre maggiormente gli eretici contro i pontefici simulistrando loro tutti gli accumulati monumenti, e discorsi, onde acuire con maggior veleno le loro mallicenze; sicchè i loro ministri abbiano materia pronta per sempre più alienare li loro popoli da una Chiesa, che predica un governo dalla Antichità. La seconda di scandalizzare i popoli fra cattolici, e li male, o poco ben prevenuti, che non sanno, o non vogliono far distinzione tra i tempi passati, e i presenti, e tra l'esteriore governo della Chiesa, e la santità del dogma, e della morale, che la Chiesa medesima insegna. Chi non è abile a fare questa distinzione, vedendo scriverli da Febronio la corte di Roma eretico all'abuso di

[1] Princip. Theol. Sacram., cap. 4, pag. 232.

CAPUT IV.

Iterum de fine quem Febronius sibi proposuit dissertitur; cum non aliam sciasse, quam romanæ sedis universi orbis invidiam parare, ut alia argumenta desent, ratio ipsa scribendi declarat. Distinctio sedis et curiæ romanæ, itemque sedis et sedentis, qua ad sui excussationem abutitur Febronius, plena est schismaticæ colliditatis.

I. Quanta in summis pontificibus, cæterosque qui divitiarum eorum auctoritatem omni studio propagant ac colunt, furoris intemperantia invehatur Febronius, cum in Antifebronio (introd. cap. 2) expendere, hominem romanis præsulibus adeo infensum nihil minus quam de protestantibus cum Ecclesia romana conjungendis cogitare potuisse argumentando collegeram. Quo quidem in judicio novus me Febronii liber plane confirmavit; in eo enim iterum odio inflammatus omne in supremis romanæ Ecclesiæ antistites illorumque defensores eromit virus acerbissimæ suæ. Paucæ hinc transferamus. «Adverte (ita Colonienenses alloquitur Febronius) et ex monumentis in febroniano tractatu relatis intelligite, in quam multis et fere infinitis casibus pontifices, aut eorum curia, talia decreverint, præceperint, statuerint, quæ erant in proprium eorum emolumentum, non in verum commodum Ecclesiæ. Cum itaque experientia compertum sit, curiam romanam hæc in parte genium suum non mutare, hinc observantiam atque obedientiam præstare pontifici romano, sed ea ratione, ne Deum, ne Cæsarem, ne Ecclesias vestras, jure suo defraudetis. Nolite has in servitutem dare illis, qui sese extollescentes in faciem vos cædunt, quique eorum obedientiam non aliam ob causam ita commendant, quam ut sub ea larva dominationem in vos ipsos, in res atque jura vestra, tanto liberius exercent. (T. II, pag. 3.)

«Si insuper, quod Febr., cap. 6, § 15 et 15, demonstrat, Romæ sancti et genuini canones extra vigorem sint, hanc constitutiones ligent donec pecunia solvantur, ex usu clavium temporalia lucra capiantur, dispensationes plerumque sine justa causa concedantur, concordata non servantur, episcopi in exercitio suorum jurium, quæ a Deo obtinent, impediuntur, lites promiscue cum magno dispendio Romanam trahantur, indulgentiæ cum annulatione præventualis disciplinæ indiscrete concedantur, et per hæc aliaque similia miscantur sacra profanis, atque ita non solum caput visibile Ecclesiæ, sed et ipsa sancta religio nostra iis, qui foris sunt, contemptibilis et odiosa reddatur; poterint prætendi; sine ratione et fundamento queri de excessu pontificis potestatis, et

proponi remedia ad eandem in justum ordinem redigendam? (T. I., pag. 51.)

«Quid hæc occasione dictura aut cogitata fuisset hæc Ecclesiæ columna (cardinalis Lotharingus) si prævidisset, vel ipsos in tridentinæ synodæ sanctos canones a romana curia tam leviter, tam frequenter infractum iri, uti id in dispensationibus aliisque quotidie evenire experientia docet, et opere nostro satis demonstratum est? (Ibid., pag. 12.)

«Cupiditas a sacris canonibus omnium malorum, sive moris, sive doctrinæ, radix esse dicitur: hæc percipue regnat apud Italos, ex quo gloriæ, dominatus, atque pecuniæ cupidus, ne quid dicam de cupiditate obscena: hæc Romæ, in sancta urbe, ad scandalum populorum residet, a multis palam, ab hypocritis clam exercita: unde et vulgo Romani dicuntur boni catholici, pessimi christiani; atque notum illud cujusdam doctoris: *Romæ fui, et fidem servavi*. Accedat his malis moribus sapientia mundi, abjectio Dei timore, et aderit doctrinarum pessima impietas, atheismum præcurrans. Cupiditati Romæ dum laxat frenum, an istud restringit extra Romanam? Cupiditas nutriat et confortatur, dum leges ei obstantes dispensatione remouentur: dum peccata indulgentur, illudque vel sanatur, quod cupiditas obtentum est contra canones, vel ut obtineri possit, conceditur. Simoniacus occupavit beneficium: nulla huic, cum Simone, facienda est gratia; ast sit ei: manet in beneficio simoniace obtento, erga muletas de præterito. (Ibid., pag. 118.)

«Postquam Romani sæculare imperium Urbis et adjacentis territorii ecclesiastico junxerant, non duxerunt sibi probro, sed gloriæ, ut, cum in civili non possent, saltem in gubernatione sacra, consentirent sequi veteres Romanos, quorum ambitio non nisi subditos volebat et mancipia in universo orbe. Debuissent illi sibi potius pro exemplo sumere et nunquam ex animo dimittere primævum illam sanctumque urbis romanæ clerum, qui scientia atque humilitate Christi crucifixi ductus, horrore habuisset mundanum curiæ nomen, quo nunc illi, etiam in ecclesiasticis, gloriantur, malevolentes principum sæculi fastum, non exteriore solum apparatu, sed omnibus etiam animi facultatibus æmulari, quam sequi humilitatem et charitatem discipulorum Christi.» (Ibid., pag. 593.) «Quis bonus romanam Ecclesiam, verius curiam, hæc in parte non deserat, quæ sponsam Christi his dotibus, quæ quidem amplissimæ sunt, spoliare non verecundatur, et eo usque se illi inimicam præbet, idque ideo ut suis velificetur ideis atque commodis? » (Ibid., pag. 545.)

II. Audi jam quid de cardinalibus paucis studiosus hic scriptor proferat (ibid., pag. 524): «Quantum deinde cardinalitatus dignitas, in statu in quem hodie profecta conspicitur, prosit ad sustinendos monarchæ papalis prætensiones utcumque exorbitantes, commodius non explicabimus, quam verbis cujusdam tractatus italico idiomate anno 1683 editi, in quo sequentia legimus: «L'anno del Signore 1648 sotto Donno papa cominciarono i re di Francia a sopportare, che

giornalione, facilmente si persuade, che la Chiesa governata in primo luogo dal romano pontefice, erri anche negli insegnamenti del dogma, e della morale: cose, che tole alla divina promessa assistenza non succedono, ne succederanno. Questi sono li veri effetti, che derivano dalla scongiata opera di quel prelato, che pare da quella potestà, contro di cui recama, riconosce il suo grado di vescovo in partibus, etc.»

i vescovi di Roma creassero cardinali francesi, e che dependessero da' papi; il che fu una imprudenza troppo grande: perchè eglino sono stati la causa, che i papi abbiano ogni giorno più posto il piede sopra i loro regni; perchè i cardinali son obbligati a proteggere il papato per loro particolar interesse, ed a poco a poco hanno scelte le famiglie più illustri per onorare il cardinalato in appoggio del papato, ed assicurarsi ogni giorno più della sicurezza de' loro Stati. I principi sovrani hanno anche avuto l'animo così basso di porvi in tal numero i loro proprii fratelli e figliuoli, di modo che non bisogna maravigliarsi, se sono giunti ad un punto di superbia più che insolente, come li vediamo. Hanno avuto anche la sfacciataggine di far innalzarsi al ministero supremo de' Stati contro ogni ragione divina ed umana, e contro ogni interesse de' principi, che si son degnati di collocarli in tali posti. . . . Li cardinali di *Richelieu* e *Mazzarini* sono stati dei gran ministri di Stato perchè erano dei spiriti trascendentemente sollevati; ma son sicuro, che sarebbe stato meglio servito il lor padrone, se non fossero stati cardinali, e particolarmente il primo, che fu tanto ardito di voler indurre Luigi XIII d'andar incontro al cardinal *Barberini* legato, che era a *Scimiggi*; ed il re avendo coraggiosamente resistito all'istanza di questo ministro, s'abbassò in ogni modo in condescendere, che il suo fratello andasse all' incontro a questo legato, il quale di tanto in tanto pigliava qualche passo innanzi al fratello del re, benchè cedesse a cardinali di *Richelieu* e *Vallera*, come più vecchi di lui nel cardinalato; e così il cardinal di *Richelieu* s'innalzava sul suo padrone, mentre voleva obbligarlo d' andar all' incontro ad un uomo, che a se medesimo cedeva la precedenza. Se questo cardinale avesse sempre avuto parte al ministero di questo regno, il re non si sarebbe sì gloriosamente disimborazzato dalle pretese di Roma, o almeno se avesse voluto crederli, e senza dubbio averessimo avuto altre bravate da *Alessandro VII* e da *Innocenzo XI*. I primi ministri, de' quali il re d' oggi si serve, sono incapaci di far commettere queste bassezze, come fa gloriosamente, e senza comparazione meglio, ch' ogn' altro de' suoi predecessori col conservare la dignità e la maestà della sua corona. » Alibi autem monet *Febronius* (t. I, pag. 550): « Nemo opinetur, ab universalis hac corruptione forte exemptos fuisse cardinales; etiam de his dixit in tridentino concilio venerabilis archiepiscopus Bartholomaeus de Martyribus: *Illustrissimi cardines indigent, ut nihil quidem videtur, illustrissima reformatione.* » Addamus nonnulla de eminentissimis patribus, qui concilii tridentini interpretationi praefecti sunt (ibid., pag. 15). « Sacra synodus, (tridentina) tres modos statuit (1) definiendi et declarandi dubia ex decretis tridentini orati: 1° celebrationem alterius concilii generalis; 2° evocationem virorum negotio idoneorum ex provinciis unde difficultas oritur, 3° aliam quamcumque commodiorem

viam. Primo remedio semper restitit semperque resistet romana curia. Secundum nunquam practicavit, quamvis id convenientissimum foret; ex quo per evocationes ex illa provincia unde difficultas orta est intelligentes et prudentes viros facilius et severius intelligi et statui posset, qua ratione, et interdum qua moderatione vel modificatione decreti interpretatio facienda, et executio procuranda foret, attentis provinciis illius moribus populi ingenio, quam ex solis iis cardinalibus, aliisque praetatis, qui curiae romanae opinionibus imbuti, et suae nationis moribus duntaxat assueti sunt. Unde quia Romani semper ad tertiam illam, ipsi commodiorem, arbitrariam viam convolant, hinc merito nationes declarationibus cardinalium sacri concilii tridentini interpretum non nisi auctoritatem doctrinalem tribuunt, quae per hoc eo minus reputabitur, quod eminentissimi illi viri iura, mores et usus exterarum provinciarum plerumque parum perspecta habeant. »

III. Apostolicis quoque apud exteras gentes nuntiis insultat *Febronius*. « Quid, inquit (t. I, pag. 120) curant nuntii apostolici in aula, quid extra aulam? Ibi rem aulae romanae politicam, hic processus et jurisdictiones: his dummodo abundent sacrae nuntiationis, mores cleri ac populi sint tales quales: si suggeratur eis remotio publicorum scandalorum, trahunt humeros, seque destitui mandato apostolico causantur: ad fines nempe politicos saepe opus habent his qui publice peccant, hinc timent eos corripere cum Apostolo etiam privatim duntaxat, nedum publice. » Alio autem loco, recitatis verbis Ivoanis eisdem romanorum pontificum legato subrati, continenter haec addit (ibid., pag. 580): « Veritatem huic legato dixit Ivo, quae forte pluribus nuntiis apostolicis tunc accini potuisset. Si queras, cur illi a sede apostolica militent, speciose respondetur a canonistis, ut evellant, dissipent, aedificent, plantent, sacram religionem, mores christianos restaurent; ipsi e contra toti quanti occupantur, aut strepitu appellatarum ad se litium, aut caeremoniali aularum, negotiationibus politicis, explorationibus et relationibus ad curiam faciendis, utque homines spiritus romano imbutos conscribant, atque sedem apostolicam adorari, quantum valent procurent, eos persequendo qui (uti Ivo Carnotensis) rationabile illi et ratiocinans obsequium duntaxat deferrent. Quid hodie fiat, alii indagant. »

IV. Quid porro de rota romana, celeberrimo illo apud omnes gentes tribunali? Aliqua in ejus defensionem dixeram (*Antif. t. I, pag. 22*). Quid ad ea *Febronius*? (t. II, pag. 597): « Zaccaria, introduct. cap. 2, n. 3, hoc S. rotæ romanae supremum tribunal tanquam regulam et normam omnium per Europam judiciorum considerari volens, indignatur, quod *Febronius* ejusdem decisiones per extractas ex eis theses et axiomata ridiculas reddere tentaverit. Verum si in omnium prudentum oculis falsæ, si absurde, si ridicule sint propositiones, seu verius principia illa curialia, non ea propter minus vere et realiter continentur, et frequenter repetuntur, in

(1) Sess. 23. de re. de recip. et observ. decretis concilii.

vastis illis collectionibus rotarum decisionum, quibus pro regula servantur. Huic equidem opposit Jesuita noster, haud pauca in his decisionibus poni ad ornatum et, ut ille ait, *per accidentem*, et si qua in eis reperiantur minus exacta, ea toti tribunali imputari non debere, sed jurisconsulto curialistae illas extendenti. Deinde propositiones illas seu conclusiones esse generales, suis patientes limitationes, quas, utpote curialistis, pro quibus potissimum eduntur, aliunde notas, subiungere esset superfluum. Verbo haec sunt et subterfugia, nihil significantia, viri, qui ipsemet negare non potuit insubsistentiam et ridiculum romanarum assertionum seu praetensionum. Inspiciantur decisiones ipsae, exque integre, et conferantur cum Fagnano, card. de Luca atque aliis curiae letis, ad quas illae constanter provocant, et videant quidcumque canonici juris periti, an non haec sint genuinae et uniformes doctrinae corporis romanorum canonistarum, qui has sententias sustinent et tradunt *ex professo*, non *per accidentem*, sed tanquam substantiales veritates, quibus si aliquis particularis in Urbe palam contradicere aufferet, pessime sibi suaeque fortunae consuleret.

V. Regularibus porro iratum se maxime Febronius ostendit, quod romanae sedis gloriam singulari quodam studio prosequantur. Vel in ipsa operis praefatione illis bellum indicit. «*Mendicantes*, inquit (lit. g), multo sunt episcopis periculosiores, quam nonmendicantes; homines versatissimi, et mundi, per quam huc illuc deambulant, plus saepe callentes quam aularum ministri. Horum privilegia pro utroque foro suffraganda sunt. Deberent omnes et singuli coram episcoporum commissariis jurare, quod ne quidem pro foro interno uti velint suis privilegiis. Iamvero romana monachorum mendicantium, cum sint episcoporum (et quis scit an non et principum) exploratores ac delatores, nec non mercium romanae curiae in reditu distractores, ubique inhiberi deberent. . . . Hac occasione faciunt circuitus magnos, et discunt, quae adhuc forte nesciunt, mundana. Post in beneficialibus et aliis dispensationibus, appromittunt sibi devotis operam suam Romae, et multas saepe intricaciones faciunt oculis. Quod sunt principibus milites, inquit alio loco (ibid., pag. 24), hoc romano pontifici praestant monachi: semper in armis sunt, vix autem nunquam cogitant de iustitia belli. Eadem militaris apparatus metaphora illos non multo post (ibid., pag. 34) exagitat: «*Papa etiam non mittet galeatos et loricates; nisi quis forte illos intelligat, qui sub romanae curiae vexillis immediate stipendia merentur: regulares intelligo; sed et hos in omnem eventum retinendi erit modus non adeo difficilis.*»

VI. Jesuitas vero cum primis acerrime vir oppido bonus insectatur: «*Vel unum hoc considerandum relinquo, an sit e re patriae nostrae tales religiosos praeficere cathedris, qui nunquam defendunt patriam et episcopos patriae contra aulam romanam, semper hanc contra illos, et totam patriam (ibid., pag. 74). En spiritum jesuitarum! Quidquid scribit catholicus contra papam, ejusque curiam, hoc refusandum est;*

eo ipso quod ille adversus jugum declamet, catholici jugum portabit, et recte impositum esse ostendit, ferendum suadens principibus Ecclesiae et seculi. Qui staret vero libertas nationis nostrae, si omnes essemus jesuitae (nempe infallibiles et monarchici, formam recentiorum primitivam substituentes, quorum novatorum portas jesuitae, cathedris potius, summis viribus sustinuerunt et adhuc sustinent [et porro, si Deo optimo maximo placuerit, sustinebunt])? (T. II, pag. 115 et 132.) Hoc etiam quadrat, quod in febroniano opere aliquoties et non sine fundamento observatum legitur: propter has similesque causas non expedire et *jeunare*, et similibus munus societatem efficientibus, a politica ratione curiae non declinantibus regularibus committatur institutio juventutis (ibid., pag. 129). Ita sentiebant gravissimi theologi, antequam scholas occupassent opera Bellarmini, Rocaberti, et similium, cumque universitates adhuc essent liberae a servitute, quam eis jesuiticum magisterium imposuit. (Ibid., pag. 525.) Hinc laudat quidem, et jure laudat egregium virum P. Franciscum Xaverium Zech (ibid., pag. 115). «*At, inquit, iuxta est, id est, vir sui, aut, ut rectius loquar, suae societatis, sensus, qui ubi agitur de absoluta romani pontificis monarchia ecclesiastica, de ejus infallibilitate, superioritate supra concilium, universali episcopatu seu ordinariatu, et reliquis omnibus ultramontanorum conclusionibus, quae ab his quavis ratione dependent, aut cum illis connexae sunt, neque aliter sentire, neque aliter scribere potest, quam jesuitarum ordo totus.*» Quasi vero haec satis non essent sui in jesuitas odii specimina, alia ab Antonio Pereira Lusitano mutuatur. Quarit ergo (ibid., pag. 217) qui factum ut nonnullae academicae, cum antea pro suprema conciliorum generalium auctoritate stetissent, supremum deinde pontificem oecumenicis conciliis praetulerint; propositam mox questionem ita dirimit: «*Ego quidem plures ejusdem causae invenio: prima, quam Antonius Pereira in Tract. de Potest. episcop. circa dispensat., pag. 115 edit. venet., etiam suae Lusitaniae applicat, scilicet defectus solidorum studiorum et genuinae eruditionis, qui ultramontanis opinionibus non solum facilem accessum permisit, sed et easdem profundas radices agere sivit; alteram idem Pereira, pag. 125, supplectit, ubi, postquam ex celeberrimis theologis Hispaniae et Lusitaniae saeculi xv et seq. superioritatem concilii praep. papa probasset, sic prosequitur: Tanto è diversa la dottrina de' nostri viaggiatori da quella introdotta e stabilita in Portogallo dal magistero gesuitico*» (1). Addamus et

(1) Ernesto Augusto Bethings, lutheranae factionis homini subreptitum, an. 1798, eminentissimus Quirinus in praef. operis inscripti: *Industriae successus ab Ecclesia romana sum, etc.* [pag. 20], quod is in Germana libello adversus jubileum Benedicti XIV. indictum iniquitissimum scripserat: «*Nunquam papa ejusque regnum ita periculosa nobis existit, ac hoc tempore; tunc enim (saeculo xvii), dum tota Europa pontificum scandala deploraret, quae iam publica fuerit ut simplicissimis essent episcopi: tunc, cum Leo X., Adrianus VI., Clemens VII., et Paulus III., de excelsis solis gloriae suae, nec quicquam sibi deulato*

hoc tragico illo Oreste dignum (t. II, pag. 148) : « Id vero audacter dico, ad opus magnum reunionis inceptam fore operam jesuitarum, quia morsus semel fixos nolunt remittere, neque cedere, neque indulgere aut patientiam habere usque ad Spiritus S. adventum cum errantibus, sed confundere adversa quaque mallo. Date jesuitis exercitum continuum cum ferro belli, et habebimus perpetuos Phinees, ac Machabæos : qui converti nolent, excidentur ferro, cremantur rogis, principes terræ protestantes exentur imperio, omnes trepidabunt, ac reunientur : quo glorie autem ? Hypocrisi. »

VII. Quæ jesuitis crimina Febronius objiciat, intelleximus ; nunc quanta tridentinum concilium reverentia veneretur, accipe : « Isidorianarum, inquit (ibid., p. 15), decretalium auctoritas illibata stetit adhuc tempore concilii tridentini, et post illud ; atque ideo mirum non est, si erroneam illarum suppositum in ejusdem synodi sessionem 24, cap. 5, illapsam conspiciatur, contra quod tamen Calli, cæteris vigilantiores, protestati sunt. » Eandem tridentinis patribus injuriam alibi impingit : « Fuit equidem (ibid., pag. 350) concilium tridentinum (æque ac præcedentia) indictum ad medendum malis, quibus christiana respublica jamdudam vexata, et propemodum oppressa erat, uti loquitur Paulus III in bulla indictionis ; vel, ut aiunt legati pontificii in ingressu concilii, ad relevandam lapsam moram disciplinam, et ipsam fere collapsam Ecclesiam ; sed multum abest, ut hic synodo præstitutus finis impletus sit ex integro. Nullus illorum fontium, e quibus hæc mala dimanasse jam diximus, obstructus est ; omnia isidoriana principia, de quorum suppositione vix tunc erat suspicio, manserunt in suo vigore ; noxius ille atque omnino independens pontificie potestatis excessus, utcumque agitus, per legatorum pontificiorum subtiles aries sine notabili diminutione relictus e. l. » Quid mirum ? « In ipsa (ibid., pag. 457) hæc synodo non cæcutiebant patres ; sed qui in disciplinaribus rectius sanioresque sentiebant, horum vota ab Italorum, suis privatis commodis studentium, multitudine obreabantur. »

VIII. Hæc qui legerit, sibi persuadeat, Febronium tam atris coloribus pontificum, cardinalium, apostolicorum nuntiorum, monachorum, ipsiusque tridentini concilii consilia studique pînxiisse, ut facilius ad componenda nos inter ac protestantes dissidia aditus patefieret ? Fallor equidem, ac vehementissime fallor, si quisquam est, qui eo conspirare omnino non videat, ut remanet pontifices, ac religiosorum hominum cœtus in odium, in invidiam, in contumeliam episcopalis ordinis, regum, populorum, adducantur. Quanquam his omnibus, quæ hactenus ex pateretur, nec a Luthero doctrinam assumere vellent : tunc, cum dignata Doo et Christo summe injuriosa traderetur, difficile tandem erat, pontifici sese opponere. Fudissimus ejus affectus cunctis horrore erat. At postquam jesuitæ arte sua falsas doctrinas obtinere cœperunt, summum nobis obicitur periculum, ne fraude et astutia illercti thesaurum perdamus. » Quid doctissimus cardinalis nunc diceret, si eadem videret a duobus catholicæ communionis theologis contra jesuitas jacari ?

nupero Febronii libro excerptimus, uti multo violentiora, ita et ad hunc finem multo accommodatiora ea sunt, quæ auctor in Floribus sparsis tertio capitis primi paragrapho, et capitis septimi paragraphis quinto et septimo eperose collegit, ut ostenderet monarchiam avam pontificis potestatem, qualis Romæ traditur, bellorum et publicorum tumultuum causam esse et occasionem (t. II, pag. 347 ad 371) : unde scilicet, quod alibi contractus dixerat (ibid., pag. 31), copiosissimus sanguis fusus est, incendia, vastationes provinciarum, et alia innumera mala secuta sunt ; initia vero exemptionis monachis in præjudicium juris episcopalis concessa (ibid., pag. 495) ; exemptiones præterea hujusmodi secularibus potestatibus graves esse (ibid., pag. 501). Neque id satis : audi qui cum romana curia agendum esse Febronius noster edicat. « Audax, inquit (ibid., pag. 614), est eadem curia, et præsumptuosa ; igitur fortiter ei resistendum et constanter. Quando illi non ceditur, ipsa demum cedit, quia plerumque bono firmoque jure destituitur, quoties cum aliis Ecclesiis aut regibus contendit. Refert Fevretus, Tr. de Abusu, lib. III, cap. 4, n. 5, bullis et rescriptis papalibus, quæ moribus et constitutionibus regni præjudicant, ab Hispania manu forti et via facti resisti (1). Et vere si regibus et Ecclesiis nationum non essent media certa tum adversus impetus et injurias, tum adversus quasdam negationes curialistarum romanorum, sique suprema secularis potestas non valeret efficaciter tueri pressas ab eis afflictasque Ecclesias, aut etiam privatos subditos suos, extrema illi tentarent ad firmandas suas prætensiones, utcumque exorbitantes, et publico, etiam ecclesiastico, noxias. Igitur recto firmoque tramite adversus hanc curiam procedendum est, et sollicite ab illorum hominum artibus cavendum, dum jactis incassum anathematibus ad tractatus venire cupiunt. Enimvero illorum principium est, semper aliquid cum obtentu speciosorum prætextuum lucrari, nunquam aliquid dimittere nisi quod tueri nulla ratione valeant, et hoc tunc adhuc pro favore haberi voluit : ut gratia, ad quam faciendam minime tenebimur (2). » Equis unquam protest niam tam inimico in romanam Ecclesiam animo fuit ? ut aut effrenatiore licentia graviora illi scelera exprobraret, aut cum ea seditiosius ageretur, acerbiusque universarum gentium in eam odia concitaret ?

(1) Hæc quoque ex nescio cujus auctoritate, veram tamen peritiam ac præsentiam (ut Febronio sunt) quicunque romanam sedem calamitatem scripto paulo superius (p. 587) in medium attulerat : « Je suis convaincu il y a longtemps qu'on ne doit garder aucun ménagement avec cette cour, si on veut en avoir raison. Elle érase sans miséricorde tous ceux qui paraissent l'approcher, ou lieu qu'elle veut à capitulation quand on la menace et que l'on va son train. »

(2) Cum tamen tantum injuriarum et criminationum virus in romanam Ecclesiam et quicquid sanctius in ea est aut dignitate spectabilius ipse evomat, queritur Febronius, t. II, p. 157, se EAPOTHECÆ a suis adversariis probris et miris acontibus impetiri. Quis non animo hic repetat Erasmus, qui in literis quibusdam graviter expostulat, Lutherum adversus se, qui modestissime [Erasmum modestiam a se] disputaverat, magnus etiam volumens quæ se non acriter in turcam ?

IX. Expecto tamen, ut quod in appendice prima ad primum volumen præfatus est, iterum nobis ocellat, propositum suum (T. I, pag. 777) a causa et facto Richerii, ac Fr. Pauli Sarpæ, multoque magis protestantium toto celo distare; illos falsæ osore papatus, et inimicos pontificatus, qui Lutherum et Calvinum habuere ductores, ego vero, inquit, S. Bernardum sequi cupio, qui animo amico et optimo fine, summis pontificibus multa exprobravit, intactis genuinis primatibus juribus, quibus etiam solidiora fundamenta substruere conor, quam passim faciunt qui romanæ curiæ cum excessu et cum evidenti damno Ecclesiæ adulantur. Quis Febronio gratias pro hac tanta in Romanam Ecclesiam sollicitudine non ageret? Hoc tamen illi amico consilium damus; ne ultra sese fatiget, solidiora primatui fundamenta substructurus, quam quæ ponuntur a nobis. Non aliud nos primatus fundamentum querimus, quam Christi verba: Tu es Petrus. Solidiusne isto sit illud, quod Febronius substruere conatur? Porro Febronio gratulamur, quod S. Bernardum sibi ducem ac magistrum proposuerit. Equidem dum ejus scribendi rationem considerabam, nescio quid suavissimi mellis sentire videbar: causam ignorabam; nunc teneo; ex Bernardo, cujus sermo melle dulcor est, hanc sane singularem hausit Febronius orationis dulcedinem. Sed in sanctissimum abbatem Bernardum injurius sim, si in rem seria joculari diutius libeat. Mito, quæ Constantinus Febronio hæc jactanti consideranda sapientissime objecit (1). Hoc solum aio, Febronium frustra se Bernardi exemplo tueri, cum in Antifebronio ostenderimus, ac porro ostensuri sinus, abbatem sanctissimum a nobis stetisse, eumque ipsum romano pontifici primatum, quem nos agnoscimus, constanter asservisse.

X. At inquit Febronius se per summam injuriam veluti romanæ sedis adversarium traduci, cum ipse aut sedentem, aut romanam curiam solummodo insecetur. Enimvero has ille sedis et curiæ romanæ itemque sedis et sedentis distinctiones scèpiissime inculcat, quin et necessarias appellat (T. II, pag. 329). Verum nihil est ejusmodi excusatio, nisi novum criminis, et in romanam sedem irreverentiæ genus potius sit appellanda. De distinctione sedis a sedente mox videbimus. Quod ad sedis a romana curiæ distinctionem attinet, Romana equidem sedes a curiæ distinguitur; quid enim romana sedes est nisi pontifex? quid curiæ nisi cardinales, ceterique præsules, quodque olim presbyterium romanæ Ecclesiæ vocabatur, seu Ecclesia romana? Curie enim nomine qui in ecclesiasticis rebus romanam aulam intelligent, pontificem tanquam amplissimæ ditionis ministris

(1) Pag. 12. « Se la sua opera, a modo suo, è un imitazione delle considerazioni di S. Bernardo ad Eugenio III, e se la reputa di equal merito, perchè mascherarsi? Per altro se voleva imitare quel gran santo, non doveva farlo con un libro, che stampato e ristampato più volte, corre più in figura di satira a pabolo de' male inclinati, che di sagra erudizione ad edificazione de' buoni. Dovea ricordarsi, che S. Bernardo seguì il precetto evangelico della correzione, scrivendo le sue considerazioni in lettere famigliari a suddetto pontefice. »

circumseptum considerantes, hæc illi egregie fallitur. Non isthæ Gerolmi reicherspergensis præpositi, non S. Bernardi, qui quo seculo curiæ romanæ nomen primum innotuit fuit (1) scripsere, sententia fuit. Gerolmus scilicet etsi hoc improbavit nomen, idem tamen esse curiam romanam quod romana Ecclesia, diserte fatetur (2). De Bernardo vero, cujus multo major auctoritas esse debet quam Gerolmi, cujus rectam fidem in dubium nec fortasse injuria vocatam novimus (3), palam fatit in causa Elboracensis simoniaci episcopi ab eo perscripta epistola episcopis et cardinalibus etiam (Ep. CCXXXV). Ipse hio titulus romanam Ecclesiam hoc nomine designari satis prodit. Quanto autem manifestius, quæ sequuntur: Quod si, inquit sanctus Abbas, contra conscientias suas coegerit eos (Elboracenses) romani curiæ curare gentem ante Basal (nempe simoniacum episcopum), videat Deus et judicet; videat curia illa celestis, in qua nulla poterit ambitione subverti judicium. Vides romanæ curiæ judicium non concilio, non Ecclesiæ tribunali subijci, sed Dei, ac curiæ celestis sententiæ a Bernardo reservari. Cur hoc? nisi quia non aliam ille curiam habuit a romana Ecclesia, quæ nullam in terris judicem agnoscit? Æque inde factum, ut cum missales libri paulo antiquiores, tum vetustiora breviora secusmodum consuetudinem curiæ romanæ (utique Ecclesiæ) la manu exaratis, impressisque codicibus inscribantur (4). Cur autem id nominis passim sequiore toto obtinuerit, non improbabilius Barthelii conjicit (5). Nempe postquam in hoc seculo (XII) innotuit judicium juris civilis (6), pontifices etiam totum processum forensium in Ecclesiam introducere; huncque circa hoc tempus (7) Ecclesia, quæ antea hoc tantum nomine compellabatur, cepit vocari curia romana. Qui igitur

(1) Seculo XII, sub initium. Vide annotat. 48.

(2) « Neque enim, inquit in ps. LXIV, ad Eugen. III, t. v, Miscell. Baluz., pag. 63, vel hoc ipsum carere macula videtur, quod nunc dicitur curia romana, quæ antehac dicebatur Ecclesia romana. Nam si revolvantur antiqua romanorum pontificum scripta, nusquam in eis reperitur hoc nomen, quod est curia, in designatione sacrosanctæ romanæ Ecclesiæ, quæ rectius Ecclesia, quam curia nominatur. »

(3) Confer. Antifebr. Introduct. cap. 2, n. 1, pag. 19.

(4) Est nihil præcise mandis missali in memoratis ad felicissimo Ferdinando rege iurigo Neap., ut in operis extrema pagina notatur, impressum per Mathiam Moravum emendatumque diligentissime per religiosos fratres sancto Marize Nove. MCCCLXXVII. Hanc autem titulum exhibet: Incipit ordo missalis secundum consuetudinem curiæ romanæ.

(5) In annot. ad P. Engel Jus canonice. proem., pag. 7.

(6) Cum Bononiæ scilicet, ut ait Paulus Joseph Riegger pereruditus jurisconsultus in dissertatione de Gratiani decreto (§ 11, p. 22), caput extollere jus civile, sanctorumque in dies incrementis latius efflorescere cepit. Quod quidem plerique, ad annum referunt 1158. Verum Cl. Muratorius (Antiquit. Italic., diss. 41). Libelli de Bello et Exodo urbis Comensis ab antiquo anonymo scripti testimonio ostendit anno 1119 fuisse Bononiæ juris civilis doctrinam longe celeberrimam, ut jurisprudentiæ romanæ apud Bononienses epocha anno saltem 1108, ascribenda sit. Quamobrem utari satis non possum, eundem Rieggerum, qui (§ 15) ex hac ipsa Muratorii dissertatione aliquid exscripsit, scribere paulo antea (l. c.) potuisse, de jurisprudentiæ apud Bononienses anno 1158 initium nihil quidquam inter juris romani historicos controversiarum esse.

(7) Quid his verbis circa hoc tempus indicare Barthelii velit, non satis perspicitur, mediumne seculum XII, an Gregorii IX pontificatum. At enim: « Hinc continuæ supplicationes consultationes ad pontificem factæ, et tot re-

aliam huic nomini significationem tribuunt, a primigenia ejus introductione omnino desciscunt. Si cui tamen curiæ nomine seu forensium judiciorum, seu pontificiæ majestatis ministros denotare libeat, non illi admodum refragabor, modo ne cum Febronio ad infringenda perfringendaque a romano pontifice constituta curiæ hujusmodi romanæque sedis, quod sane magnum est, discrimine abutatur. Nihil certe ea distinctione ad paranda forendaque schismata accommodatius; si quis inducto nomine fidei erga apostolicam sedem reverentia ejus interea decretis obstat perinde ac si ista non a sede Petri, sed a curia emanassent. Testem appello Lutherum, cujus hæc sunt (1. ep. 84, p. 125): *Cum sciam illam (Ecclesiam, aut sedem romanam) parvisimum esse thalamum Christi, matrem Ecclesiarum, domum mundi* (en Lutherum in romanam Ecclesiam Febronio æquorem), etc. Nullo ergo modo romanæ Ecclesiæ resistere licet. At CURIA ROMANÆ longe majori pietate resisterent reges, principes et quicumque possint, quam ipsi Turcis. Neque vero hæretici ipsi serio hæc jactant; persuasum ipsis quoque est, quam per summum ludibrium vocant curiam romanam, eam demum esse romanam Ecclesiam, cujus aut obtemperare legibus, aut magistratum audire detrectant. Ut tamen incautos obtentu religionis decipiant, se uni curiæ adversari valerrime simulant. Quia in re illud ex hebdomadario jan-enianorum nuntiorum scriptore memini me in Antifebronio recitasse (1), morem esse ut hac distinctione utamur, ubi romana aula dignum aliquem indulgentia atque reverentia se præbet. Non igitur istiusmodi hominibus revera curiam petere animus est, sed ipsam romanam sedem, etsi quadam comitatus specie non Ecclesiam ipsam, sed curiam conviciis insectantur. Quodnam vero periculosius schismatis genus isto, quod pacis observantiaque simulatione Ecclesiam perturbat atque dilacerat?

XI. Ergo, inquiet Febronius, schismaticis accensibus Carolum V, qui in Epistola ad Clementem VII, (2) curiam distinxit a sede romana, illique, non huic quæ in se place immeritum querebatur a Clemente injuste admissa, crimini vertit? minime vero; sed Febronium aut mendacem, malique doli, aut certe imprudentiæ arguam, qui Carolo V ea tribuit, quæ ne somniavit quidem. Ubinam in quatuor illis, nec brevibus indicatæ epistolæ fragmentis ab eo redditus

scripta prodierunt, ut ex illis ab anno 1150 usque ad annum 1250 sex fuerint compilationes factæ, deinde tandem Gregorius IX suam ediderit, et more approbandi tum consensu ad Universitatem bononiensem miserit, illamque publice prælegi jussit. Circa hoc tempus, etc. » Utrumlibet intellexerit, minus accurate locutus est. Nam S. Bernardus non solum epistolam CCXXXVI super Eugenio III electione, quæ ad annum spectat 1145, domini et patribus reverendis cardinalibus et episcopis omnibus qui sunt de curia inseripsit, sed etiam in 1145 scribens ad Celestinum II romanæ curiæ non solum meminit epistolam CCXXXIV, ut necesse sit ante medium seculum XII hoc nomen fuisse usurpatum.

(1) Introd. cap. 3, num. 1. pag. 11, Gazet. 27. mart. 1765: *en petit dévot dont on use lorsque la cour de Rome se rend digne qu'on ait pour elle quelques ménagemens*.

(2) Ayud Gobst., Constit. imp. t. IV, p. V, pag. 81, 92, 98, 100.

(T. II, pag. 335 et seq.) curiam ab apostolica sede imperator distinxit? Imo cum Carolus affirmasset, non pati alios reges ita passim et tante Ecclesiarum spolia et annatas ex eorum regnis ad ROMANAM CURIAM deferri, statim addit: *Quod si justa aliqua ratione vel causa apostolica sedes careret; ut non aliud romanæ curiæ nomine, quam ipsam apostolicam sedem designasse videretur. Desinat ergo Febronius Caroli V testimonio abuti Lutherique, cujus audaciam immortalis ille imperator egregius catholicæ Ecclesiæ vindex perfregit, exemplo, ac magisterio (non equidem tantum et ducem institutoremque invidelimus) sit gloriose contentus. Urget tamen ille, Carolum de Clemente conqueri, multaque illi obijcere, quæ contra fas fuissent ab ipso perpetrata. Ergo curiam Carolus a sede distinxit? Quæ consecutio isthæc est? Unum inde si quid intelligo, sequitur, Carolo visum fuisse Clementem suæ sedis potestate abusum. Quantum porro absurditatis et schismatici furoris continet, quam Febronius tradit (Ibid., pag. 335), regula, unde quondam Petrus, id est Christi vicarius, quondam ejus curia, subinde valde profana loqui censetur, dignosci queat! Respondet, inquit, ex Julii Poggiani oratione de summo pontifice deligendo ad cardinales anno 1559 habita, oper. tom. I, pag. 311, pacem caritativam divitiarum bonitatis, non suæ serviti cupiditatis, libertatis et publicæ salutis auctorem, non alienæ libidinis et paucorum utilitatis adjutorem. Quidquid hac characterem non insigatur, curia opus est, non pontificis. Lutherus hanc Febronianæ criticæ præceptionem libens arripit, decimique Leonis contra suos errores constitutionem procul esse pronuntiabit a Vicario divini bonitatis, ac libertatis et publicæ salutis auctore; suæ serviti cupiditatis, alienæque libidinis et paucorum utilitatis adjutorem Leonem in illa sese exhibere. In eandem sententiam de 51 propositionibus ab Alexandro VIII confixis Quesnellus scribebat (1): *Quando judicia romana jasta sunt, quando non apparet admixta passio, quando veritati nullatenus præjudicant, etc., laudamus et approbamus sententiam, et in colloquiis pro suis observationibus, quas quinquennio ante Constitutionem Unigenitus Clemens XI singulari decreto proscripserat, Passio violenta, inquebat (Pag. 210), et cupiditas decretum dirigit: item (Pag. 281): Decretum istud est ex omni parte eandem et nullum, quia conditum est sine causa et forma canonica... omni destituitur fundamento præterquam fictitia pontificis auctoritate, quocumque supremum, sic et absolutum. Quid vero si conventus populi, aut ordinum comitia ad eandem illa Febronii regulam leges edictaque principum expendant, easque tantum sanctiones sibi servandas proponant, quas princeps tanquam Vicarius divini bonitatis, non suæ serviti cupiditatis, libertatis et publicæ salutis auctor non alienæ libidinis, et paucorum utilitatis adjutor ferat? An principes a cupiditatibus immunes sunt, solique illarum servi pontifices? At negabit Febronius, cuiquam mortalium**

(1) in Epistola Abbatibus ad quendam romanæ curiæ prælatum, pag. 3.

esse de principum constitutionibus dijudicandi facultatem : discernere autem' (T. II, pag. 333) ad quam classem quodque Rescriptum romanum pertineat, ad eos spectat, penes quos est jus placiti. Egrege sane. At de jure placiti alius erit disserendi locus. Nunc illud quero; an iudicium eorum, penes quos est jus placiti, ejusmodi saltem sit, ut appellatio ab illo interponi possit? Quid enim si in illud ipsum iudicium aliquid irrepisset humanæ cupiditatis, aut alienæ libidinis? Itane vero spiritalis potestatis, quam ab omni alia dominatione liberrimam a Christo constitutam fuisse apud catholicos omnes italos, gallos, germanos, hispanos, etc., confessa res est, sanctiones politicæ potestati subiciemus, ut penes hanc sit de illis non judicare solum, sed jure summæ et ultimæ cognitionis judicare? Actum de Ecclesia est, actum de illius legibus, actum de dignitate, si Febroniana isthæc paradoxa obtineant.

XII. Queret fortasse; ergone omnia romanorum pontificum tanti facis, ut nihil unquam in illa vitii irrepere posse existimes? Minime vero. Versantur quamplura in factis, aliisque negotiis, quæ ex aliorum sive narrationibus, sive suasionibus potissimum pendunt; in his deceptione hominum, ac falsis sive rumoribus sive expositionibus peccari contra æquitatem posse quis inficietur? Non imputo domino meo; aiebat hac super re Bernardus (Ep. CCXXX), cui unquam homini subripi potuit. Id ipsi agnovere pontifices. Quare S. Hilarius (Ep. IV) monebat : *Nihil adversum venerandos canones, nihil contra sanctæ memoriædecessoris mei iudicium valeat, quidquid obrepit nobis esse constituit.* Verum hæc uti Ecclesiæ romanæ non sunt, ita ne curiæ quidem pravitates; vitia sunt hominis; cum enim romani pontifices homines sint, nihil humani ab illis alienum est. Ejusdem generis multa in terrenorum principum sanctionibus occurrunt: quomobrem a Theodosio et Valentiniano constitutum legimus (1): *Réscripita contra jûs elicta ab omnibus iudicibus refutari præcipimus.* Cæterum cum de pontificis primatu agimus (quod diligenter animadvertendum est), non quæ facti sunt, ac particularia iudicia, sed quæ juris sunt, atque ad universalem pertinent Ecclesiæ statum, quemadmodum dogmatum definitiones sunt, legum latio, canonum defensio, violatorum Ecclesiæ injurium vindicatio, idque genus alia, in considerationem cadunt. In his autem dicimus nihil unquam a summis pontificibus metuendum, quod aut catholicis doctrinis adversetur, aut Ecclesiæ tranquillitatem perturbet. Ille Febronius si ob oculos; uti decuit, semper habuisset; quantum inanum declamationum magno laboris compendio compressisset! Quanquam et in illis ipsis, quæ humanæ conditionis vitio injusta esse posse fateamur, non statim, quod putat Febronius, defectus potestatis arguendus est. Audiat Petrum de Marca, quo duce non semel gloriatur. Docet ille (Lib. III, cap. 15), non esse parendum rescriptis papæ,

quibus status Ecclesiæ perturbaretur, aut insigniter decoloraretur; tum addit, quæ omnia sic interpretanda sunt, ut inde argui non possit defectus auctoritatis in summo pontifice, sed defectus intentionis, ut loquantur nostri. Audiat etiam S. Bernardum cujus se inhæcere vestigiis jactat (Lib. III, de Consid., c. 4): *Sic facitudo probatis vos habere plenitudinem potestatis, sed justitiæ forte non ita. Facilis hoc quia potestis, sed utrum et debeatis questio est.* Quid hoc est, nisi fateri, et illa quæ minus justa sunt, de plenitudine potestatis proficisci? ut potestas non minus in iis, quæ fieri æquum est, quam in injustis eluceat. At alia fuit mens S. Leonis M. qui dixit Sermone III. in Anniversario suæ assumptionis: *Manet ergo Petri privilegium ubi ex ipsius fertur æquitate iudicium; unde ex contrario infert Hinemarus Remensis non manere Petri privilegium, ubi ex ipso non fertur æquitate iudicium.* Absit itaque ut à sanctissima Petri sede processisse, aut ejus privilegio gaudere dicatur vel ullum quidem ex illis brevibus, quæ sacris canonibus, et quorum eadem sedes custos ac vindea est, tam manifeste adversantur. Ita quidem Febronius (1), sed pace Hinemari, ejusque admiratorum Petri de Marca, Quésnellii ac Dupinii, qui illum ante Febronium exscripsere, verba illa Leonis in alium omnino, quam quem postulant, sensum miserrime detorquentur. Mentem magni pontificis assecuti plane sunt celeberrimi fratres Ballerinii in egregia ejus editione, ubi Quésnellii observationem refellunt sui verbis (T. I, col. 404). De iudiciis loquitur (S. Leo) circa personas, ac præsertim circa crimina, ut liquet ex iis, quæ de nunda severitate, vel remissione in eodem sermone statim subjicit, nec non ex Sermone V (2), ubi, *Mangite, inquit, apud nos jure ligandi atque solvendi, per moderamen beatissimi Petri et condemnatus ad penitentiam, et reconciliatus perducatur ad veniam.* Porro privilegium Petri illud est, ut ligata vel soluta sint in cælis; quæcumque ille in terris solverit vel ligaverit. In illis vero iudiciis, quæ circa criminosos ab Ecclesiæ principibus feruntur, hoc privilegium manere Leo tradit, si ex æquitate ipsius Petri iudicium feratur, nimirum si perinde rectum, et justum sit, uti recta et justa Petri iudicia fuerunt. Æquitas scilicet hoc loco pro reali justitia sumitur, adeo ut qui ligatur, seu condemnatur, vere sit peccator; qui vero absolvitur, sit penitens. Qui enim sunt ejusmodi, cum in terris ligantur, vel solvantur, ligati vel soluti sunt etiam in cælis. Quod si errore aliquo vel fraude cujuspiam ligetur, seu condemnetur, qui in foro æterno reus quidem iudicatur; at, vere est innocens; absolvatur autem qui penitens creditur, at vere factus accedit, nec coram Deo conversus est; quis ligatum aut solum credat in cælis, quod perinde in terris solvitur vel ligatur? Nihil amplius ex toto Leonis contextu elici poterit. Totus iudicia Ecclesiæ in terris

(1) Col. lib. I, tit. 10, de Precib. imperat. offerend., leg. 1.

(1) T. II, pag. 577. Similia scripserat L. I, cap. § 2, n. 4, pag. 380.

(2) Quartus hic est cum in editione Quésnellii, tum in romana Cæciliarii.

habita respicit relate ad divinum iudicium in cælis. » Hæc Ballerini. Quid hæc de canonibus, a quibus æquitatem Petri Febronius, ceterique antea appellati derivandam putant? vel indicent nobis quinam fuerint canones, quos Petrus secutus sit, ut iudicia ex æquitate ferret. Nihil præterea hæc de potestate quæ in exteriori foro nulla sit, nec legitima, si ejus iudicia, quæ ad naturalis æquitatis leges minime exigantur, in cælis confirmata non fuerint; nihil de adversis principum, populorumque in hæc minus æqua iudicia excitandis conatibus; nihil de Febronianis in pontificis sanctiones, quæ alia omnia, quam quæ in iudiciis ejusmodi circa criminosos versantur pro universa Ecclesia constituent in curiamque romanam declamationibus. Hæc a Leonis scopo, atque sententia sunt prorsus aliena, ut mirandum sit Illicemari, qui primus Leonis verbis turpiter abusus est, tantum apud doctos viros valuisse auctoritatem.

XIII. Leonem quoque cum in hoc (Pag. 377) tum in superiore volumine (Pag. 729) perabsurde interpretatur Febronius. Hoc quidem loco ita loquitur: « Ab hæc prima sede apprimè distinguenda curialistiarum cohes unice intenta ad effereudum illius splendorem et pontificum potentiam, ut sic et in ipsos aliqua hujus splendoris et divitiarum portio defluat. Copia est, et semper erit adulorum, qui nullum non movent lapidem, quo sancta primi apostolorum humilitas, et divitiarum contemptus in mundanum fastum, in damnablem questum, et dominatum omnis contradictionis et correctionis impatientem mutetur. Apud in hanc rem scripsit S. Leo, Epist. LXXX, cap. 5: Aliud sunt sedes, aliud presidentes. » Ibi autem cum quintum paragraphum hoc titulo prænotasset: *De differentia inter sedem Petri, et pontificis curiam*, addit continenter: Quod S. Leo, Epist. LXXX, cap. 5, scripsit: Aliud sunt sedes, aliud presidentes, huic totis viribus obviatur Zaccaria, Introd. cap. 3, § 1. Quid autem primum querat? Num quod me Leonem reluctantem exhibeat Introd. cap. 3, § 1, quo loco ne Leonis quidem memini? Num quod genuinam Leonis explicationem a me alio loco (T. II Antif., pag. 448 seq.) propositam dissimularit? Illud certe periculum, quod præsidium, quos S. Leo appellat, pontificum scilicet nomine cohortem curialistarum, curiamque romanam intelligat. Sed de curiæ ac sedis distinctione satis hactenus disputavimus. Id enimvero exteris romani pontificatus obrectatoribus solemne est, ut hoc S. Leonis testimonio populum sedentem ab ipsa ejus sede probe distinguendum inculcent; quin et ipse Febronius satis aperte in hanc sententiam ait (T. I, pag. 30): Sed nec hæc eo sensu dicta velim, quasi non querenda, aut omnino studio servanda sit communi etiam cum ipso papa sedente: est illa utique cum hoc habenda, tum scilicet, et quam diu spiritum sanctæ sedis et Ecclesiæ ejus sectari. Quis enim papam sedentem non semper sanctæ suæ sedis spiritum sectari arbitraretur, nisi papam sedentem esse ab ipsa sede secessandum sumeret? Age igitur hanc sedis et sedentis distinctionem expendamus. S. Leo, ut recte Cl. Bal-

lerinius monuit (1), eam distinctionem inter sedem et presidentem perinde accepit, ut distinguendum indicaret inter legitima jura sedium et inter vitia seu demerita presidium, quæ legitimis sedium jurebus nihil præjudicant, quod et nos pluribus in Antifebronio (l. c.) effecimus. Porro id generaliter, inquit idem Ballerinius, convenit omnibus Ecclesiæ presidibus in iis actibus, in quibus proprio vitio, vel defectu aliquo potestate abuterentur, aut errarent. Ab hoc numero non sunt excipiendi summi pontifices quoad eos actus, in quibus ex obreptione, sive, ex subreptione, sive opinionum præjudicio, aut vitio aliquo in apostolice auctoritatis usu errarent, uti multis in capitulis eos posse errare negari non potest. Quod negamus, ac constanter negamus, illud est, quod Febronius maxime contendit, ubi de munere et jure primatus agitur, aliud sedem esse, aliud sedentem, idque ex Leone colligi posse: Nonne ipsa jura sedium, ut cum eodem Ballerinio loquar (2), quæ sedis vocabulo indicantur, presidentis personæ ita sunt alligata, ut nulli alii competant ex ipso jure canonum, nisi presidenti, qui sedem pro tempore obtinet, licet nec ex ejus meritis originem habeat, nec ex ejus demeritis detrimentum patiantur, quando ipsam sedem legitime tenent? Id porro si verum est de cujuslibet sedis præside, multo magis de romano ratione privatus cum primus jura non ex canonum, sed Christi institutione personalia sint, uti privatus ipse est personalis. Quæ ergo poterit quis a sedente non injustam secessionem facere, quin a prima sede disjungatur? Quomodo erit semper et manebit prima sedes centræ unitatis, nec erit semper centrum unitatis pontifex? quo pacto romana Ecclesia ne Vigorio quidem, Dupino, Natali Alexandro, Bossueto dissidentibus apostolicæ privilegio gauderet, errare contra poterit in fidei definitionibus pontifex a cathedra docens? Quæ omnia Febronius passim tradit (3). Hæc enim eum jura sedis sint, ad sedentem omnia pertinent, et illa querere extra personam pontificum querere est primatum extra eos, quorum personæ divina est institutione alligatas. Quomobrem si patrum traditionem consulamus, nihil apud egregios illos sanctissimosque christianæ veritatis magistros usitatus comperimus, quam apostolicam sedem, romanumque pontificem pro una eademque re habere, eaque nomina nullo discrimine usurpare. Illorum testimonia non pauca in Antifebronio colligi (4), eaque Febronius si potis erat, commode explicare antea debuerat, quam distinctionem illam suam a sedente tantis testibus convulsam redintegrare. Hæc ego unum alterumque addam gallicanorum presulum, ut quam distinctionem in meo opere patribus adversantem ostendi, eam a gallicana quoque Ecclesia improbari demonstrarem. Animadvertite, inquit illustrissimus Languetius suessionensis archiepiscopus (5),

(1) De Potest. Eccles. summo pontificis, pag. 283.

(2) De Vi ac Ratione primatus, pag. 214.

(3) T. I, p. 717, 729 et seqq. Vide etiam tom. sec.

(4) T. I, pag. 215 seq. et t. II, pag. 449.

(5) Troisième avertissement à ceux qui dans son diocèse se sont déclarés appelants, etc., pag. 25: « Remarque, mes chers frères, cette distinction, que l'on affecte mille fois de faire entre l'évêque et l'Eglise. S. Cyprien voyait

hanc distinctionem, quæ de industria millies obtruditur inter episcopum et Ecclesiam. S. Cyprianus nisi unitatem perspiciebat. Quod si quando alterum ab altero distinxit, non alia id de causa fecit, quam ut utriusque unionem disertius explicaret, *episcopum alienis in Ecclesia esse, Ecclesiam in episcopo, etc.* Eadem de re copiosius disserit astensis antistes D. de Colongue (1). « Aliquis, inquit, fortasse heic asserere audeat, magnum ab his novatoribus sedem apostolicam inter et romanum pontificem statui discrimen, eosque suam erga angustii illius tribunalis decisiones in omnibus, quos disseminant libris, observantiam, obedientiamque prædicare; illud falli nescium se agnoscere profitentes, dum erroris interea in eo sedentem coarguant. Ne immoror in abstracta hac distinctione, atque ab hæreticis ad eludendam suam ipsorum damnationem *eccogiata*, quam S. Cyprianus nunquam agnovit, cum ejus illa sint: *Ecclesia in episcopo, cum nobis Ecclesia tua sit et mens juncta*, quam etiam S. Petrus Damianus improbavit, romanum pontificem his alloquens verbis: *Tu ipse es sedes apostolica; tu es Ecclesia romana; ad Petri fabricam non recuro, sed ad illum tantummodo, in quo tota residet illius Ecclesiæ auctoritas*; ne, inquam in levissima hac distinctione immorer, eam certe in negotio, quo de agimus, locum non habere contendimus... Etsi reliquum omne quis haberet, inquit S. Augustinus, si a fide romani pontificis recedat, extra catholicam est Ecclesiam, ejus unitas in fidei unitate fundata est. » Alia gallicanorum præsumptum testimonia apud Cl. Soardium invenies in egregio opere, quod an. 1747 Leodii prodit inscriptum: *De suprema romani pontificis auctoritate ex hodierna Ecclesiæ gallicanæ doctrina* (T. I, pag. 37 seqq.).

XIV. Afferat nunc in medium Febronius (2) in suæ illius distinctionis confirmationem Auxilii presbyteri, et Justiniani sententias, quorum ille (*Lib. II*, tout dans l'unité; s'il distinguait l'un de l'autre, c'était pour exprimer plus vivement leur union, en disant que l'évêque est dans l'Eglise et l'Eglise est dans l'évêque. Il suffit de nommer l'époux pour entendre aussitôt l'épouse, qui ne fait qu'un avec lui. »

(1) Mandement, contenant plusieurs déclarations importantes au sujet de la constitution *Vigeninus*, 20 déc. 1747. « On osera peut-être avancer ici que ces novateurs mettent une grande différence entre le saint siège et celui qui l'occupe, qu'ils protestent dans tous les ouvrages avoir un grand respect et une grande soumission pour les décisions de cet auguste tribunal; qu'ils le reconnaissent infaillible, tandis qu'ils condamnent d'erreur celui qui y est assis. Sans entrer dans cette distinction abstraite et inventée par les hérétiques pour éluder leur condamnation, distinction que S. Cyprien n'a jamais connue, puisqu'il prétend que chaque Eglise est dans son évêque: *Ecclesia in episcopo, cum nobis Ecclesia una sit et mens juncta*; distinction condamnée par S. Pierre Damien, qui disait autrefois au pape: « Vous êtes vous-même ce siège apostolique, vous êtes l'Eglise romaine; ce n'est pas à cette masse de pierre dont elle est formée, que j'ai recouru, mais seulement à celui en qui réside toute l'autorité de cette même Eglise; » sans entrer, dis-je, dans cette question si frivole, nous assurons qu'elle n'a pas lieu dans l'affaire dont il s'agit... Quand on aurait tout le reste, dit S. Augustin, si l'on se détache de la créance du souverain pontife, on est hors de l'Eglise catholique, dont l'unité est fondée sur l'unité de la foi. »

(2) Auxilii quidem testimonio utitur t. I, cap. 9, § 7, pag. 729; Injus vero t. II, Apolog., art. 13, n. 7, pag. 357.

cap. 18 et 35) aliud, inquit, sunt pontificales sedes, aliud presidentes; proinde honor et dignitas uniuscujusque sedis venerabiliter observanda sunt: presidentes autem, si devierint, per devia sequendi non sunt; hoc est, si contra fidem, vel contra catholicam religionem agere cæperint, in talibus eos nequaquam sequi debemus; hic autem in epistola ad patres quintæ synodi de Vigilio agens ait (T. III, Conc. Hard., col. 187): « Contrarie factus est suæ voluntatis, ea defendens quæ Nestorii et Theodori sequaces sapiunt. Præterea ipse semetipsum alienum catholicæ Ecclesiæ fecit defendens prædictorum trium capitulorum impietatem, separans autem semetipsum a vestra communione. Illis igitur ab eo factis alienum christianis judicavimus nomen ipsius sacris diptychis rectari, ne eo modo inveniamur Nestorii et Theodori impietati communicantes. Unde prius quidem sine scriptis hoc manifestum vobis fecimus: nunc vero et in scriptis certum vobis facimus per nostros, ut ejus nomen sacris diptychis non inferatur. Unitatem vero ad apostolicam sedem et nos servamus, et certum est, quod et vos custodietis. Nec enim Vigili, nec cujuscumque alterius ad peiora transmutatio paci Ecclesiarum nocere potest. » Quantus sane Auxilius est, ut tot veteribus patribus, ac gallicanis præsulibus anteferrî debeat, qui duos priores sardiensis synodi canones adversus episcoporum translationes cum sibi objecisset, eos unius esse Osi respondet, illumque novatianismi insinuat, ac præterea baptismum ordinationemque adulto repugnant per vim collata esse valida et rata absurdissime censet? Quanquam Auxilius *presidentes* non ut *presidentes* sunt, sed veluti privatos homines spectasse eo loco videtur, ut nec Febronio faveat, nec a nobis dissentiat, qui cum S. Leone sedentium merita, viliusque a sedium potestate, ac privilegiis secernenda esse libenter damus, ac sedentes a sede in iis solum, quæ sedis sunt jura, minime disjungimus. De illa vero Justiniani epistola, quam Claudium Fleury magni fecisse Febronius monet, sic habeto, eam certe fuisse Justiniano suppositam. Data est enim pridie idus julias, ac proinde, ut a Dumesnilo scite observatum (1), *quinguenta diebus post septimam quintæ synodi sessionem; imo jam finita synodo: quod repugnat. Quæ ipsius epistola falsitas*, inquit Ballerinius (2) *vel ex eo confirmari potest, quod in eadem allegentur duæ Vigili epistolæ, altera ad imperatorem, altera ad Theodorum ejus conjugem quæ item falsa demonstrantur: cumque monothelitarum errori faveant, a quopiam monothelita, vel monothelitæ prætorum creduntur conscriptæ in patrocinium erroris: quem ejus distinctionis auctorem adversarii, ut arbitror, ingerere verébuntur.*

XV. Sed eo redeundum est, unde digressi sumus. Egone mihi persuadeam, Febronium cum omnia undecumque corraserit, maledicta, probra, scelera, quæ romanis pontificibus, eorumque curiæ infamiam

(1) Doctr. et discipl. Eccles. lib. XXVIII, n. 86. Confer Ballerinos t. IV, Norisian. oper., col. 1035 seqq.

(2) De vi ac ratione primat., pag. 248.

odiuque publicum constare possent, id eo tandem animo fecisse, ut hæreticis inuendæ nobiscum pacis viam sterneret faciliorem? At Gregorius Nazianzenus (*Orat. 14*) me monet, *nostros tragedias hæreticis commedias esse*. Dum enim inter nos digladiamur, mutisque nos conviciis appetimus, multoque magis si quidquid est in Ecclesia sanctius ac venerabilius, papam, cardinales, regulares ordines, concilia ipsa œcumenica populorum ludibriis objicimus, rident heterodoxi, nobis insulant, sibi que plaudunt, quod ab hominum tam perditorum communione se tandem sejunxerint. Heu! Fructus hi sunt, quos Febronius ex suis libris liberaliter colliget. Quin obfornatore in romanam Ecclesiam animo futuros deinceps protestantes (utinam falso!) præcipio. Etenim qui tetrīs adeo coloribus pictam a Febronio romanam curiam intelligent, an de ejus amplectendis sacris cogitare unquam poterunt? Ullusne sedem amet, in qua sedentes ambitioni deserviant, rapinis inhiant; subditi opprimant; tumultus et bella cieant, sanguine mædeant? Quæ si tam perspicua sunt, ut ea non vidisse Febronium stolidissimum sit qui credat, quousque ab eo nobis illudi patiemur, atque religionis apud hæreticos amplificandæ obtentu Christi vicarium proculcare, sacrum cardinalium senatum conviciis proscindi, sanctissimos religiosorum cœtus omni dedecore affici, florentinam atque adeo tridentinam synodum basiliensi conciliabulo posthaberi? Ipsos quos colimus sanctos, Leonem et Gregorium utrumque magnum, Nicolaum I., Gregorium VII aliosque, quod romanæ suæ sedis jura servarint, strenueque defenderint, insigni quadam irreverentia traduci? Si nobis privatis plura non licet, saltem tenebroso huic jurisconsulto larvæ pietatis detrahamus, ut hæterodoxi tandem intelligant, nos quidem eorum in nostram, qua una ad immortalem felicitatem via patet, Ecclesiam reditum optare quam maxime, non tamen nostrorum dogmatum damno; caveantque, si sapiunt, ne in hominis, qui ut causæ nostræ liberius noceat, nostrarum se partium simulat, maledicentia ac fraudibus præsidium, injustæ a nobis secessionis collocent.

CAPUT V.

In fontes operis Febroniani inquiritur, quæque de illis in *Antifebronio* annotata sunt, ab adversariis Febronii animadversionibus vindicantur.

I. Qui Febronium confutare aggressi sunt, in fontes, ex quibus sua ille potissimum hausit, inquirendum sibi esse censuerunt, cum primis vero Tratweinius, Kauffmans, Sappellius. Quum enim ille nonnisi auctores romano pontifici perinfectos appellare consueverit, ægerrime quis sibi persuadeat, ab æquo quem tamen ipse præ se fert, animo, pacisque studiosissimo, quæ operose ex his libris colligit, proficisci potuisse. Causæ præterea, quam illi tractabant, magni intererat eorum auctoritatem scriptorum perpendere, ne luculentissimæ laudes, quibus illis Febronius passim exornat, fucum lectoribus facerent. Idem et ipse examen institui, neque nisi admodum fallor, indiligenter Quamobrem mirari satis

non possum quæ de ejusmodi auctoribus dicta a me sunt, Febronium fere omnino neglexisse, quum tamen illos a cæterorum accusationibus non ita fortasse gravibus, nec tanto monumentorum apparatu comprobatis nisus fuerit liberare. Pauca igitur quæ Febronius pro suis illis auctoribus prodidit, cum iis conferam, quæ adversus eos in *Antifebronio* adduxi, nulliusque illa esse momenti cum ad eorum confirmandam auctoritatem, tum ad accessendum Febronianæ causæ patrocinium demonstrabo.

II. Duos igitur scriptores istos Febronio longe carissimos (præter hæreticos Marcum Antonium de Dominis, Melancthonem et alios; qui eadem fere nobis objiciant), in classes tribui (*Antif. t. 1 Introd. cap. 6, pag. 105*) quarum altera Petrum de Alliaco, ejus auditorum Joannem Gersonem, Andream de Escobar magorensem episcopum, ac cardinales Nicolaum Casanum, et Julianum Casarinum quatuordecim seculi doctores exhibebat, altera recentiores Jacobum Almainum; Edmundum Richerium; Franciscum Vargas; Paulum Sarpium, Simonem Vigerium, Thuanum, Claudium Espenceum, Franciscum Duarenum, Guillelmum Lindanum, Petrum de Marca, Joannem Launoium, Ludovicum Dupinium, illustrissimum Bossnetium, Natalem de Alexandro et Claudium de Fleury complectebatur. His (*Ibid., pag. 124 seqq.*) addidi de monumentis quibusdam a Febronio sæpe sæpius romanæ curiæ objectis judicium: sunt illa, 1° decem nationis Germanicæ, ut ajunt, *gravamina*; 2° edictum a Maximiliano latum an. 1510; 3° centum Germanicæ nationis *gravamina*; 4° Pauli Langii Chronicon, aliæque id genus XVI seculi scripta. Quod vero ad antiquiores illos spectat, eos animadverti, schismatis tempore scripsisse, mirum proinde non esse, si in ea rerum perturbatione, quæ maximam patefaciebat fenestram ad licentiam, aut suæ illius ætatis nequitiam exagerarint, aut de horum remediis cogitantes doctrinas a veritate quidem alienas, sed tantis malis accommodatas propugnarent. Illud autem non ferendum, quum horum scripta ab heterodoxis non solum magni fieri, sed iteratis typis excudi videamus, ut in illis secessionis suæ patrocinium quærant; cæ summis laudibus a catholico viro commendari, ac romanæ curiæ ad ejus sagillanda vitia perpetua quadam insultatione objectari. Hanc vero, ut Virgilianum illud usurpem:

Venimus hæc lapsis quæsitum oracula rebus?

Nihil ad hæc Febronius reponit.

III. De Alliaco deinde, Gersono, cardinale Casano, eorumque erroribus non pauca disputavi (*pag. 109*): neque illud omisi, parisiensem cancellarium sententias principum non dignitati modo, sed etiam salutis maxime noxias passim proferre; quod tamen in secunda mei operis editione cum aurelianensi duce, ac cameracensi archiepiscopo pluribus demonstravi. Erat ergo Febronii aut me falsitatis convincere, aut nonnihil Gersonis auctoritati detrudere. At ille opportunius ista negligere existimavit; nec malo sane consilio. Nam quid sit laterem lavare, si hoc

non est (1)? Utinam tamen Febronius in omnibus Gersoni inhaesisset; aequorem certe se in romani pontificis dignitatem exhibuisset. Quamquam non id omnino dissimulavit. Cum enim doctissimus P. Sangallo ex Gersone nonnulla de pontificis in episcopos auctoritate attulisset a Febronio placitis dissentanea, Febronius (t. II, pag. 282) ne cum tanto doctore plane configere videretur, isidorianis decretalibus (tanta earum laes est, ac virulentia, ut ipsum os constantiensis concilii infocerit) hoc quidquid in Gersone est erroris, benignissime verit. Quid amabo cum his hominibus agas, qui quod rectissime Gersonius adseruit, excusandum sibi ducunt; quod erravit, instar oraculi ostentant! Sed audiamus quid pro ceteris illis scriptoribus Febronius commentetur.

IV. Interfuit adversariorum Febronii, inquit (*Ibid.*, pag. 161), ut ANDREAM EPISCOPUM MAJORENSEM, Hispanum qui in conciliis constantiensis et basileensis sedit, atque in illorum primo coram patribus sermocinatus est, proscinderent. Hoc fecit D. Kauffman, dissert. 4, § fin., n. 35, dicens, illum profunde ignorantem, et opus, quod inscripsit gubernaculum conciliorum tenebris potius, quam luce dignum esse. Ex altera parte Antonius Pereira Ulysipponensis theologus in eruditissimo tractatu de Potestate episcoporum, princip. 5, § 28 et seqq.; eum vocat *celebre theologum ordinis S. Benedicti*, qui trium cardinalium Cajetani, Bellarmini et Orsi, constantiensis concilii decreta encrvare praeferendum, capita conterit: ejus idem illud gubernaculum in amplissimis collectionibus conciliorum locum mereatur; ejus jam meminisse Nicolaum Antonium in sua bibliotheca hispanica antiqua, ubi ejusdem manuscriptum inter vaticanos codices servari memorat, atque insuper notat, gentilitium illustrissimi Andreae nomen esse *Escebor*. Haec ille: « Non ego cum redarguam, quod cum Pereira non semel Febronii opus commendat » ipse vicissim laudatorem suum laudibus prosequatur; id enim grati animi est par officium rependere. Neque illud mirabor, Febronium ex uno Pereira libro Megarensis, seu majorensis episcopi cognomen didicisse, idque Lusitano illi velut magnae specimen eruditionis laudi tribuere (2), cum tamen idem Andreae cognomen meo in Antifebronio legere potuerit. Hoc potius admirationi mihi est, solius Kauffmannii heic meminisse Febronium. Nam Sappellius multa plura non

almodum Andreae nomini honorifica scripsit (1), quae si vera sint (cur autem a veritate dissideant, nos edocere Febronius debuerat), magnificentum illud, ne thrasonicum dicam, Pereira elogium ludibrio et despectui obijciatur. Quod ad me attinet, fausticum scriptorem dixi Andreae, ne me poenitet, dum stant Sappellii dicta; stant autem, dum Febronius sola Pereira auctoritate pro Andreae dimicabit.

V. Ad Julianum Caesarinum disputatio jam devolvatur; de hoc enim multa contra me Febronius deserit (*Ibid.*, pag. 465 seqq.). Allato in medium Pii II testimonio in bulla, ut inscribitur, *retractationum* (T. IX Conc. hard., col. 1449 seqq.) Caesarinum de basileensis concilii auctoritate sententiam fuisse comprobaveram, tum de Febronio questus fueram, quod ne indicata quidem Caesarinii palinodia ejus passim testimonialis abusus fuerit ad romane curiae vicia exgeranda, summique pontificis emendandam auctoritatem; quod sane nec bona fides, neque aequitas, neque morum honestas paterentur. Pupugit iustitiam haec objurgatio Febronium: itaque nullam non lapidem movit, ut caesarinam illam retractationem vel in dubium vocaret, vel ad ea quae spectaveram, confirmanda minus idoneam evinceret. Quod si ille praestitisset (quod nimis abest a vero), non tamen meae vim exprobatum effugeret; hoc enim semper ratum, fixumque erit, ipsum in priore volumine de ea Juliani palinodia altum siluisse, quod ingenuum, honestumque scriptorem maxime dedecet. Verum, ut dixi, Febronius Pii II de mutata Juliani viri probi et ducti sententia testimonium dabit aut subleget *falsi* frustra redarguit. Quid enim magis ridiculum quam illud? *Evadit vix credunt, Aeneam, virum subnecti iugenti, qui ante pontificatum pro suprematu concilii fortiter dixerat ac scripserat post consensum Petri cathedram privatum animam suam serio nutasse, quavis id tam politice affectaverit, quasi vero aut ad perno-*

multum fidat; si caveat, Benedictum Calmetum helvetum, et Cusanum cardinalem bruxiensem in Italia episcopum cum suo doctissimo Pereira inscite appellabit. Vnde ejus librum *Dottrina della chiesa*, et alium *Della potestà de' vescovi*, in epist. dedicatoria, pag. 9: item pag. 84 et 120.

(1) En Sappellii verba p. 47. « Orator is fuit in concilio constantiensis, sed non in partes S. pontificis. Unde etiam litteram composuit sub inscriptione: *Gubernaculum conciliorum*, eundemque Julianum Caesarinum, ut in schismate confirmaretur, obtulit. Quisquis noli erga papam ac leges curiam spernerat inquit, in sum hoc opus congressit, taciturnum, ut concilii necessitatem, et basileensis continuationem evinceret, deprimeret auctoritatem papae. Imo Ecclesiae quoque majestatem depressit. Audiamus verba Eusebii, quam anno 1457 ad antea Julianum, tunc adhuc basilensis conciliabuli praesidem dedit. *Non esse mirandum (ait) si Ecclesia majore parte decreverit, sed potius timendam esse quod brevi (nisi super eam fiat reformatio, et repressio) desoleat, et fors mittatur, et concutatur ab hominibus. Fors intus verborum Christi: foris inferi non praevalebunt adversus eam. Sed demus, quod Andreas Magarensis haec et similia scripserit quadam precipitancia, et nimia praecipitancia: istud mirum, quod Febronius fol. 515, dicat: *Falsitatem fuisse in hac non epistola magarensis episcopum, et quod ecentia verba probaverit. Quare oerte pretium erit perquirere, utrum a dissolutione concilii basileensis Ecclesia feras nassa fuerit, et concutata ab hominibus. » At Christus ait: *Foris inferi non praevalebunt adversus eam.* Huic divinae sollicitudinis qui eredit, unquam timere poterit quod *heretici delectentur Ecclesiae et foras mittatur, et concutatur ab hominibus?***

[1] Inter cetera, quae de Gersone annotavi, dictum illud est ex libro de modo vivendi, et reformatione Ecclesiae in concilio: « Sicut enim universalis Ecclesia potest salvari in minima vetula, quia est salvata in beata Virgine; sic ad salvationem universalis Ecclesiae posset convocatio concilii fieri per minimam vetulam. » Quid magis erroneum? Cf. abbas Corgall testimonio usus fui. Si hoc Febronius contemnit, audiat quodam de hac Gersonis sententia iudicium tulerit auctor libri, an. 1718 Bruxellis editi, atque a praestantissimo Mechliniensis archiepiscopo Thoma Philippo de Bossa magnopere commendati (libro titulus: « *Réutation du Mémoire publié en faveur de l'appel des quatre évêques*). Ou aurait (haec lib. p. 21) à reprocher à Gerson bien d'autres choses que de faux raisonnements, témoin les ridicules suppositions qu'il fait et qu'il donne pour possibles, par exemple, que l'Eglise serait réduite à une seule bonne vicille, qui conserverait la foi.

(2) Caveat tamen Febronius, oro, ne Pereira eruditioni

secundum Aeneas animum (a quo scilicet omnis hæc questio pendet) eruditio secus sententiarum multam conferat, aut tam diserta Aeneas epistola malignis ejusmodi suspicionibus possit subverti. Nonne has ipsas vanissimas malevolorum hominum conjectationes veluti occupavit Pius II? *Dicent fortasse aliqui, ita ille (L. col. 1452), cum pontificatu hanc nobis opinionem advenisse, et cum dignitate mutatum esse sententiam, HAUD ITA EST; LONGE ALITER ACTUM; tum tempus causasque a se abdicatæ sententiæ, ac maxime Cesarinii in Eugenio IV partes transgressi adhortationem copiose enarrat; sub finem tandem epistolæ: Hæc, inquit (Ibid., col. 1468) nostra sententia est, filii, hæc credimus, et profiteamur; hæc jam senes, et in apostolatus apice constituti PRO VERITATE asserimus.* Neque vero est, cur de Orthuino Gratio nullius hominis auctoritatis, qui in suo *Fasciculo rerum expetendarum* (Edit. Colon. 1535, pag. 240), Juliani, et Aeneas errantium opiniones Eugenio IV objecit, sibi Febronius gratuletur. Vel enim ille Aeneas et Juliani retractationem, quod mihi verosimilius, ignoravit; vel sibi cognitam nihili habuit. Si ignoravit, quid ejus declamationes ad eludendum hocce indubiæ fidei monumentum valeant? Si nihili habuit, aut damnandus, si malignitate, aut contemnendus si inconsiderantia de re tam manifesta adeo præpostere judicavit. Quæ porro Febronius, posita molestæ hujus palinodix veritate, ad ejus vim declinandam excogitavit, nihilo sunt melliora. Parum, inquit, *heic jaxabit (L. c., pag. 464) Aeneas Sylvium, jam papam, dicere, et se ipsam, et card. Julianum, qui dissoluta synodo Romanæ reverens Eugenio pro bono Ecclesiæ adhaerere et servire perrexit, sententiam mutasse; quando nec ipse, nec Julianus, sine in hoc dialogo, sive alibi, quidquam solidi proferant, quo gravissima argumenta destruantur, quæ pro suprema auctoritate concilii ipsimet Juliani verbis Febronius adduxit.* At nostrum non est, in causas, cur Julianus et Aeneas sententiam mutarint, inquirere; satis id nobis, eos revera de sententia cessisse: si enim alia omnia ab his, quæ ex illorum scriptis Febronius excerptit, postea senserunt, quacumque demum de causa illos ad id adductos velimus (quæ gravis tamen esse debuit, cum uterque vir probus et doctus fuerit), nonnisi per summam improdentiam, quæ cassa ipsi et abolita esse jusserunt, revocantur in lucem.

VI. Hoc enimvero, inquit Febronius, opus est scire, quæ illi dicti recantaverint. Recte est. Ego basileense concilium aio, non solum post sessionem XXV a Juliano resipiscendo fuisse improbatum, sed quicquid in eo ante illam sessionem adversus Eugenium fuerat, attentatum; supremam quoque in romanos pontifices, qui dubii non sint, generalis concilii auctoritatem fuisse ab eodem retractatam, testemque utriusque palinodix luculentissimum esse Plur II qui in sua illa constitutione, seu epistola rectori, et universitati scholarum coloniensis (sic enim inscribitur) ad novas Juliani sententias et ipse suas

reformavit. Contra Febronius (L. c., pag. 464) in familiari, quam Pius ibi narrat inter se et Julianum concertatione, potissimum actum fuisse contendit de basileensi synodo post sessionem XXV legitimè dissoluta. « Sic enim in præfata bella retractatoria loc., cit., col. 1454, Aeneas: *Dicebamus concilium basileense jure perseverasse, quantum Eugenius presidentes revocasset, ex hoc ejus factum accusabamus: ille (Eugenius papa), dissolutum seu translatum rite concilium affirmabat, et basileensium opera multis modis detestabatur, Basileensem non synodum Ecclesiæ, sed Satanæ ministrorum et synagogam remansisse dicebat.* Scilicet talis remansit synodus, cum Julianus præses et potissima patrum turba Basileam discessisset, eo enim usque erat legitima, ut ipso non diffidetur Aeneas, col. 1453, dicens: *Accessit et ipsis Eugenio consensus, qui dissolutionem concilii a se factam revocavit.* Quinimo (L. c., pag. 465) Febronius mens potissima fuit sustinere, sic concilium generale Ecclesiæ esse supra pontificem, ut hoc declaravit concilium constantiense, basileense, dum adhuc erat sanum. In retractatoria illa privata (I) magni polidici Pii II nullum sive hujus, sive Juliani cardinalis dictum est, per quod concilio constantiensi aut basileensi, quantum hoc illius decretum assumpsit, imputaretur error; imo vero dicta illa adversus basileense intelligenda esse, salva doctrina constantiensis concilii, manifestant verba Pii II finalia: *Cum his et generalis concilii auctoritatem et potestatem complectimur quemadmodum et avo nostro constantie, dum ibi fuit synodus universalis declaratum definitamque est.* Ultr. autem? In sessione 4 et 5. Has nec Pius, nec Julianus, abjurarunt, ullorū errore notarunt. » Equidem non negavero, primum Aeneas Sylvii cum Juliano Cesarinio controversiæ caput de basileensi concilio Ferrariam translatum fuisse. Sæpe, inquit Pius II (L. c., col. 1454) cum eo (Juliano) sermonem pro veteri consuetudine miscuimus; sæpe de rebus basileensibus disputavimus. Tuebamur (de se loquitur Pius) antiquam sententiam; ille (Julianus) novam defendebat; extollebamus generalis concilii auctoritatem; ille apostolicæ sedis potestatem magnopere collaudabat: dicebamus concilium basileense jure perseverasse, quantum Eugenius presidentes revocasset, et hoc ejus factum accusabamus; ille (non Eugenius uti Febronius nuper audivimus satis ridicule interpretantem, sed Julianus) dissolutum seu translatum rite concilium affirmabat. Verum amica hæc Sylvii et Cesarinii disputatio ad universale quoddam principium referebatur, quanta scilicet esset generalis concilii auctoritas, quomobrem Aeneas extollebat, ut nuper intelleximus; generalis concilii auctoritatem; Julianus contra apostolicæ sedis potestatem magnopere collaudabat. Nimirum si suprema in ipsum quoque pontificem auctoritate præstare concilium diceretur, consequens erat, ut

[1] Quia, quæso, Febronio in mentem venit privatum vocare eam epistolam? nisi forte publicæ tantum eas esse remanere pontificum litteras arbitratur, quæ ad universos episcopos aut christifideles mittuntur.

concilium basilense jure perseveraverit, nec dissolutum seu translatum rite concilium haberetur; quod Æneæ videbatur: secus erat de concilii dissolutione, seu translatione cum Juliano censendum, si apostolicæ sedis auctoritas vinceret conciliarem. Hoc usus argumento Julianus fuerat nonis Junii an. 1452, in epistola ad Eugenium, qui concilium abrumperе cogitaverat (1). Nova propterea ab Ænea illa Juliani sententia dicebatur, quod scilicet pontificiam conciliari, contra quam prius senserat, præferret auctoritatem (2). Cum vero Æneas Juliani exemplo suâque in hanc ipse quoque abisset, ecce quam contraria Febronianis dogmata propugnari. Primum illud, dedisse Christum Ecclesiæ regimen pacis amicum, id est monarchicum: alterum est (In citata bulla, col. 1468 et 1451) unum in Ecclesia militante esse omnium moderatorem, et arbitrum, a quo tanquam capite omnis in subjecta membra potestas, et auctoritas derivatur, quæ a Christo Domino Deo nostro sine medio in ipsum influit. Tertium (Ibid., col. 1455), omnes illas virtutes mancas esse ei qui summo pontifici obedire recusat... et romanum præsulē in Ecclesiæ vertice constitutum esse, a quo nullam ex omnibus Christi exemptionem novimus. Omnium igitur episcoporum unus episcopus romanus præsul (Ibid., col. 1467)... hunc omnes christianæ plebes, omnes populi, omnes reges, omnes clerici, omnes episcopi tanquam Jesu Christi vicarium, et beati Petri successorem, universalis Eccle-

(1) En Juliani verba: « Dicunt dissolutionem concilii [quam Eugenius meditabatur] evidenter tendere in eversionem fidei, et ruinam Ecclesiæ, et perturbationem populi christiani! Ergo fieri non posse, nec parendum fore, assentiri etiam prædictam dissolutionem fieri non potuisse obstante quodam decreto constantiensis concilii: « Quod in his quæ pertinent ad fidem et extirpationem schismatis, et reformationem Ecclesiæ in capite et in membris, quilibet cuiuscumque conditionis, etiam papalis, tenetur obedire statutis et ordinationibus, et præceptis cuiuscumque concilii generalis: et nisi obediret, puniatur, » etc. Ecce posse statuere in aliquem, posse precipere, posse punire non obediētem, signa sunt evidētia superioritatis in his, in quibus statuit, præcipit aut punit. Teneri autem obedire, subjici ac parere signa sunt inferioritatis in prædictis casibus. Ergo in prædictis casibus, cum papa, ut dicunt, sit inferior concilio, quod etiam facto probatum fuit (Nam propter unum de tribus casibus concilium privatit Joannem, et propter alterum privatit Benedictum) non potest papa dissolvere concilium. Quia inferior, in eo quo est inferior, non potest solvere vel ligare superiorem, nec tollere legem superioris. »

(2) Hæc velim lectores mei animadvertant. Nam Febronius in addendis suæ responsioni veluti quid singulari observatione dignum, atque ut ipse ait *memorabile*, proponit, pag. 622: « quod in eadem bulla retractatoria affirmat Pius II., de Juliano cardinalē jam ad Eugenii partes converso loquens: *Tuebamur antiquam sententiam, illē novam defendebat. Et tollebamur concilii generalis auctoritatem: illē apostolicæ sedis potestatem magnopere collaudabat.* Adco vel in ipsa bulla, in qua constantiensia decreta impetere volebat, diffiteri ausus non est Pius II. antiquam esse... eam doctrinam, quæ concilium pontifici præterbat. » Quæso, quis hæc legens risum cohibeat? *antiquam* Pius II. sententiam suam vocat non quod ex antiquitate hausta esset, ut somnians Febronius scribit, sed quod ipsi antiqua fuerat, scilicet prima et ante alteram propugnata; novam autem quam Julianus tuebatur, id est recens ab eo defensam cum alteram antea tuitus fuisset. Hic Pius II. sensus adeo manifestus est, ut mirari satis non possim potuisse Febronium tam violentam ac ridiculam hujus propositionis interpretationem non solum sibi effingere, sed tanquam *memorabilem* addendis inserere. Quantum sibi ac famæ suæ bonus ille consulisset, si nunquam de illa addenda cogitasset?

sive caput, ac rectorem, et ducem venerantur. Quantum denique, romano pontifici et congregare generalia concilia, et dissolvere datum esse. Hæc omnia cum in ea constitutione Pius tradat, dubitamus, an ille etiam tum pontificem generali concilio inferiorē esse existimavit? Quanquam si Febronius hac de re dubitare pergat, recolat saltem quæ centum fere ante paginas (T. II, pag. 364) de Pio II scriptis. Quamvis Æneas Sylveus, cum adhuc inter inferiores esset, auctoritatem basilensis concilii strenue defendisset contra pontifices, attamen viæ ipse sub nomine Pii II renuntiatus pontifex, neglectis illius decretis, annatas exegit a Diethero archiepiscopo moguntino. Meminerit etiam, Pium II appellationes a pontificem romanorum sententiis ad generale concilium gravis simo decreto, quibus initium Execrabilis condemnasse, Illeccine Pius ausus unquam fuisset, nisi se in generalia quoque concilia potiri auctoritate persuasum omnino habuisset? Cur ergo, inquires, sub epistolæ finem Pius profectur, se cum his et generalis concilii auctoritatem, et potestatem complecti, quemadmodum... Constantiæ, dum ibi fuit synodus universalis; declaratum, definitumque est? Cur? quia id romanis pontificibus solemne semper fuit, ut generalia concilia debita prosequerentur veneratione, neque horum auctoritas cum illa confligit, si intra præscriptas a Christo domino fines utraque potestas continetur. Falsum tamen est, verbis illis *Quemadmodum Constantiæ*, etc., fuisse a Pio spectatam quartam constantiensis concilii sessionem, aut quintam, quod licet daremus, nihil tamen Febronius proficeret, cum illis in locis synodus constantiensis de dubiis pontificibus, non de indubitatis locuta sit; sed in extremam sessionem intendit animum; ubi Martinus V edixit, quod omnia et singula determinata, conclusa, et decreta in materiis fidei, per præsens sacrum generale concilium constantiense conciliariter, tenere et inviolabiliter observare volebat, et nunquam contravenire quoquo modo, ipsaque sic conciliariter facta approbavit. Pius ipse mentem suam aperit: *Veneramur enim*, inquit, *constantienſe concilium, et cuncta quæ præcesserunt a romanis pontificibus nostris prædecessoribus approbata: inter quæ nullum invenimus unquam fuisse ratum, quod stante romano indubitato præsulē, absque ipsius auctoritate convenerit: quia non est corpus Ecclesiæ sine capite, et omnis ex capite defluit in membra potestas.* Quæ igitur concilia romani pontifices sua ipsorum sententia firmarunt, quæ stante romano indubitato præsulē ex ipsius auctoritate convenerunt, quæ ex capite potestatem acceperunt, ea solum Pius complectitur ac veneratur; non ergo constantienſe concilium in his quæ a Martino V probata non fuerunt Pius suscepit, coluitque. En itaque Pii II de Juliani cardinalis palinodia testimonium ab omnibus adversarii cavillationibus liberatum.

VII. Ad recentiorum scriptorum fidem, auctoritatemque quod attinet, iis, quæ de Almaino, Espenæo, Lindano et Duarenio dicta a me fuere, elevanda satis non sunt invidiosæ illæ Febronii declamatio

ues (1) : *potest se scribitum prout Ecclesie, dum viros de eadem egregie meritos traducant, ideo quod de malis Ecclesie dolent et pie querantur. Sic Claudium Espencrum dicunt indiscretum angustatorem, etc.* Quid pro aliis afferat audiamus. Eximiam passim vocat Natalem Alexandrinum (2), non equidem crediderim, quod famosam eorum conscientie subscripserit, aut quod generale concilium adversus constitutionem Unigenitus appellaverit; addit deinde ejus opera equidem romanam curiam (intelligit Innocentium XI) ex rationibus politicis sibi propriis prohibuisse, sed Benedictum papam XIII (non curiam) propter eorum soliditatem, pietatem et utilitatem (an tridentini concilii decretis, canonibusque magnificentiora a quoquam elogia tribuerentur?) publico juri et usui restituisse. Qua in re non equidem illum dicam splendide mentiri; falli tamen gravissime, affirmabo. Audi ergo ex romano Benedicti XIV Indice librorum prohibitorum, quomodo Benedictus XIII Natalis opera publico juri et usui restituerit: *transmittuntur tamen hanc eadem opera juxta editionem lucensem cum notis et animadvertentibus Constantini Roncaglii (que sane tantum utilis soliditatem et pietatem, quantum Febronius deprecatur, incesse haud ostendant); sublata etiam excommunicatione lata in predictis (Innocentii XI) litteris pro quacunque editione.* Non ergo soliditas, pietas, utilitasque eorum operum, ut velita non amplius boherentur, effecit, sed eruditissimi P. Roncaglii industria, qua illorum venenum subjectis in notis atque animadversionibus detexit; quamobrem quæ hoc lucensi antidoto carent, editiones etiamnum prohibite sunt, nec publico juri et usui restitute, sublata solum pontifici reservata excommunicatione.

VIII. Bossuetius alter est Febronii heros, auctor, inquam, libri inscripti: *Defensio cleri gallicani. Transactio (Vindict. part. II, pag. 86)* paulo inefficacior de hoc opere scripserat: *Malitiam rursus exortus, aut crassam ignorantiam; malitiam, si gnarus, ejus auctorem defensivum non fuisse Bossuetum, auctoritatem tamen illius interponis; ignorantiam, si ignorasti.* Quendam ego momenta ex doctissimo Maffeo proposui (Antif. T. I, Introd., pag. 121 seq.), quæ solent suspicionem injiciunt, aut saltem efficiunt, opus sub Bossuetii nomine vulgatum fuisse ab editore interpolatum. Ab his omnibus Febronius sese paucis expedit: *Qui hoc illi opus in Gallia hodie negaret, omnium cachinnis exciperetur. Verum cachinnari respondere non est. Conetur Febronius nitide solideque argumenta a me eo loco prolata refellere; adeat deinde Sordii egregium opus De suprema romani pontificis auctoritate ex hodierna Ecclesie doctrina (T. II, lib. IV, cap. 5, § 1, pag. 185, 195), quæque clarissimus auctor multa et magna offert momenta, quibus ostendatur hoc opus pro germano Bossuetii factu habendum non esse confutet: tum cachinnetur cum Gallis uti liberit. Dum ea non solvat, cachinnos cachinnis, neque injuria, rependemus. Cæterum ex eodem Sordio discat Gallos a Gallis secer-*

nere, et quod notatoribus illius regni adscribendum est, caveat ne catholicis ac præsertim episcopis tribuant. « Galliarum antistites, inquit Sordius (L. c., pag. 204), quorum plus exteris intererat vera confratris tam illustri documenta prodero, sartaque et tecta defendere, hujusmodi tamen vulgati operis nunquam meminissent, nisi perversa Quesnellianorum Bossuetii nomine et auctoritate abutendi cupido gravissimos episcopos ad sermonem de illo instituendum adegisset. Gallicani itaque præsules opus istud etiam laudantque in locis, ubi romane infallibilitati faver, atque in his locis Bossuetii vocem ac sensus agnoscere non abnuunt, ut novatorum ora contendant, vel ex eo ipso opere, quod isti potissimum ad labefactandam Bossuetii doctrinam ubique urgere et ob-

cessant. Tales sunt, ut si... Mand. de la Fare Laudunensis episcopus, illust. de S. Allou Cameracensium archiepiscopus, alique nonnulli; at nullibi asserunt, nullibi probant; quæ hujus operis loca romane infallibilitati adversantur; imo cum hæc a novatoribus urgentur, reponunt non huic operi posthumo, sed operibus a Bossuetio ipso vulgatis habendam esse rationem pro stabienda Bossuetii doctrina. Ita cardinalis de Tencin Monpensulanensium episcopo præteritam istam Bossuetii defensionem urgenti: *Cum melioris, inquit, (1) olim antistes (Bossuetius) opera quæ paucis ab hinc annis sub ipsius nomine prodierant (hujusmodi est defensio declarationis, etc.) obscura manere diligenter curaverit jure meritoque existimamus hæc eadem, qualia nunc præstant, ipsi vix haud fuisse suis numeris absoluti, sed talia quæ ultimam sibi munus imponi exigerent... ea semper qua por est acquiescente Bossuetum ipsum imitari ea, quæ sub ipsius oculis vulgata sunt opera, ab aliis semper accernimus, quæ publica luce haud satis digna judicant.* Eadem est Ruthenensium episcopi responsio alteri quesnellianæ factionis patrono, qui nonnulla pariter hujusce defensionis ab anonymo editæ loca adduxerat, ut suam sententiam Bossuetii nomine, et auctoritate firmaret. Reponit enim Ruthenensis objectata Bossuetii loca ab eo opere de prompta esse, quod non nisi post obitum Bossuetii vulgatum fuerit, atque nullas sit auctoritatis (2). Cum his celeberrimis gallicanæ Ecclesie præsulibus rideri non potest.

IX. Meliora ne expectes pro Claudio de Fleury a Febronio proferri. Duo ineptissimi scriptores, inquit,

[1] Mand. pastor. que prohibetur lectio libelli inscripti gallico: « Lettre pastorale de M. de Montpellier, pour leur notifier un miracle, daté du 15 decemb. 1755, pag. 2: L'attention, qu'a eue son M. de Neaux, de tenir dans l'obscurité les ouvrages qui ont paru depuis quelques années sous son nom, nous met en droit de penser, qu'en l'état où ils étaient, il ne les a pas regardés lui-même comme des ouvrages achevés, qu'ils étaient susceptibles d'une perfection qui leur manque... Nous ferons toujours le juste discernement, qu'il a fait lui-même entre ses écrits, qui ont été imprimés sous ses yeux, et ceux qu'il avait jugés n'être pas encore en état de l'être. » Similia ex alio episcopi præclarissimi antistitis documento 5 augusti 1755, dedi Antifebr., pag. 122.

[2] Docum. pastor., p. 1, pag. 375. M. de sensu citat encore M. Bossuet, dans un ouvrage qui a été seulement imprimé après sa mort et sans autorité, sous le titre de Défensio declarationis cl. gallic.

(1) T. II, pag. 102.

(2) Ibid., pag. 111 et 171.

(T. II, pag. 544) *Belgæ, unus carmelita anonymus, aliter augustinianus nomine Baldauus de Houta* (quos laudat et sequitur Zaccaria, *Introdect. cap. 6, § 11*) illustrem illum virum, quoad ælium summis pontificibus et romanæ curiæ maledicendi, maximis hæreticis comparant. *Fleurium* adversus has similesque columnas defendit eruditior scriptor gallicus libro iteratis typis edito, sub titulo: *Justification des discours et de l'histoire ecclésiastique de M. l'abbé Fleury*. Hanc ergo anonymi defensionem non ignoraveram; imo illius meminisse; sed nonnulla addideram, quæ tantum Febronii triumphum minuire omnino debuerant. Cur illa, quæso, non animadvertit? Didicisset, suum illum Claudium de Fleury a protestantibus in suas ipsorum partes trahi non invitum, neque duobus illis ineptissimis solum monarchis, sed omnibus catholicis ejus historiam scandalo fuisse (1). Quanquam hæc illum l-gisse non debito? Quid tamen? prioribus novæ sui herois laudes accumulatur, atque adeo exaggerationes, illamque nunc inter canonistas gallici regni facile principem (T. II, pag. 544), nunc magnam et plurimam ejus æternæ operæ apud omnes prædantes catholicos summum sunt in pretio (Ibid., pag. 54), nunc virum appellat de Ecclesia præcipue meritum (Ibid. pag. 445); quo elogio non dicam Poles, Sadoletos, Fischeros, Truchescios, Bellarminos, sed ne Augustinum quidem, aut Athanasium, aut Joannem Chrysostomum fortasse honestaret. Neque id satis. Utinam, exclamat (Ibid. pag. 54), agrippinensis magister datus esset, ut et cathedris suis prælegerent, et cum grano salis solidæque eruditionis interpretarentur *Fleurii Institutiones juris ecclesiastici*! doctores in jure canonico et theologia ex eorum scholis exirent discipuli. At in romanum prohibitorum librorum indicem relatus an. 1693, video has juris ecclesiastici institutiones, relatas quoque an. 1725 nonam dissertationem in historiam ecclesiasticam, ex illis scilicet discursibus unum qui Febronio iudice æsecum et substantiam vastissimi et incomparabilis operis exprimant (Ibid.). Romani ergo censores prædantes catholici non erant, qui æternam

qui et pii hujus viri opera adeo summo non habuerant in pretio, ut a catholicorum manibus eripi jussuerint. Hanc consecutionem latus libensque concedet Febronius. Non equidem miror. Colonienfis academia in suo de Febronii commentarii iudicio, itemque pereruditus Kauffmanns (Pag. 4) monuerant Interannum Grubenum (*Præfat. in Instit. jur. ecclæ. Claud. Fleury*) hæc in canonicas *Fleurii Institutiones* fuisse prælatum: *Plenus est (liber) bonæ fragis; nam et de primatu pontificio ita loquitur, eum ut magis destruere quam adstruere videatur; hæc dubie a nostris (lutheranis) inter testes veritatis (lutheranæ scilicet reformationis) qui nostra ætate vixere, maximos referimus. At Febronius impavidus respondet (L. c.), in hoc protestantes non errare, quod Claudius Fleury inter testes veritatis recenseant. Hinc tamen inter canonistas gallici regni facile princeps habendus; hic magnus et pius vir, ejus æternæ operæ apud omnes prudentes catholicos summo sunt in pretio, hic vir de Ecclesia præcipue meritis. Qui hoc ausus est Ecce, quid aliud non audeat?*

X. Multa etiam pro Paulo Sarpio Febronius disputat (L. c., pag. 165). Fatetur cum Romanis admodum inelsum; fatetur, habuisse revera illud cum protestantibus commune votum, ut minueretur excessiva auctoritas romanæ pontificis, et emendarentur abusus ejus; fatetur, ut hi revera auferrentur, papæ humilitationem tanquam medium hunc in finem optum, optasse. Quid tum? bui, inquit, et magni viri est novus abusus, qui in religionem irrepere; eos non silere dum tempus est, et occasio loquendi; illis quantum in nobis est, mederi. Satis hæc produnt Febronii animum, Sarpique insignia in Ecclesiam merita. Si quis de Sarpio plura desiderat, is auctores consulat a me in Antifebronio indicatos (T. I, pag. 114), ac selectum opus el. P. abatis Bonafide quod prænotatur *La meliorità istorica*. Pauca potius addo de Francisco Vargas epistolis. Scribit Febronius (T. II, pag. 161) epistolam a Francisco Caroli V legato et concilio tridentino ad aulam hispanicam exaratam a Febronio exp. 6, § 15, n. 7, recensitam, aut commentitiam, aut corruptam jactitant, non advertentes, eam in substantialibus consonare illi, quæ idem de Vargas scripsit in opere, quod ejus esse, nemo hactenus negavit, scilicet in commentario. Quis ordo deceat in conciliis et quænam ibidem sint legatorum officia ejus locum memoratæ epistolæ parallelum dedit Febronius eodem cap. 6, § 12. Non me feriunt isthæc, qui ne memini quidem ejus epistolæ. Illud ego generatim dixi, multa extare nec levia argumenta, quæ omnes Francisci de Vargas epistolas anglie primum, gallicæ deinde ab heterodoxis editoribus divulgatas hispano illi apud tridentinos patres Caroli quinti oratori fuisse falso suppositas persuadeant; auctoresque indicavi (T. I Antif., pag. 114 seq.), qui id dedita opera ostendunt. Debuerat ergo Febronius, quæ hi auctores afferunt, momenta refellere, non cachinnis, non conviciis, sed criticis rationibus. Addidi quod suam indicatæ epistolæ cum altero Francisci de Vargas comment-

(1) Antifebr. pag. 124. « E vero che un anonimo, colla data di Nancy, diede a luce, l'anno 1756, una giustificazione de discorsi e della storia ecclesiastica del sig. abate Fleury contro i due nocessanti libretti. Ma con qual frutto? Un giornalista protestante, qual era l'autore della Biblioteca ragionata, che nel 1728 incominciò a stamparsi ad Amsterdam, nel dare l'estratto di questa Apologia (Tom. XVIII, part. 1, pag. 8) ebbe a dire: quod non si difende, nè si giustificava tanto l'abate di Fleury, quanto la sua dottrina. Questa dottrina è senza dubbio di conseguenza, o piuttosto non si può negare, che le sue conseguenze non portino un terribile colpo alla Chiesa. E conciossiachè l'anonimo apologista rispondesse all'autore della Biblioteca, questi gli replicò in alto tuono (Tom. XXIII, part. 2, pag. 250) da fare anche a Febronio venir paura. Che? dic'egli, Crede l'anonimo di buona fede, non esserci tra' veri cattolici romani o tri che il P. Carmelitano, ed il P. Agostiniano, a' quali me questa storia dispiaccia? Io non persuaso... non esserci non sol cattolico... che non siano rimasti scandalizzati, quanto questi due religiosi. Non parlo di ciò, che esser dovrebbe, ma di quello che è; e ciò ch'io dico, è sì vero che pare a Parigi... la storia del sig. Fleury ha tanto afflittò l'anime buone, che solo a forza di fogli ristampati il libro ha finalmente avuto la licenza di spacciare una buona parte. Legga tal cosa Febronio, se può senza confondersi d'aver una siffatta opera presa a sua guida e magnificata. »

io (1) comparationem avertit, utat hujus oratoris esse ejusmodi epistolas concedamus, id demum effici, eum cum legato Crescentio, quem maxime carpit, habuisse similitudines, atque ut erat difficilis ingenii, asperæque indolis, suspicax præterea, ac suæ tenax dignitatis, nil mirum, quod ea litteris mandavit, quæ apud honestos viros scriptoris ipsius potius quam aut pontificii legati, aut romani pontificis nomini officiant. Sed quoniam Febronium *parallelis* (utar enim ejus verbo) delectari video, non ante Franciscum de Vargas dimittamus, quam cum Febronii libris ejusdem Francisci de episcoporum jurisdictione et pontificis max. auctoritate responsum conferamus. Edictum hoc primum fuit *Rome* 1565 apud Paulum Manutium; quæ etiam editione heic ular.

FEBRONIUS, T. II. p. 383.

VARGAS P. 56

« Hæc autem omnia (quæ sola de Ecclesiæ statu ipse affirmat, imò sola affirmari ver posse ait) nequidquam habent commune, vel analogum ad politica systemata monarchiæ, aristocratæ, democratiæ. Probat deinde superius, ut pag. 534, Ecclesiæ statum non esse monarchicum.

P. 251.

« Unanimis est patrum doctrina de successione episcoporum in locum et juram apostolorum. Si ergo episcopi ex traditione Ecclesiæ, per Tridentinum confirmata, sint successores apostolorum, hiantem propriam a Christo jurisdictionem habuerint, sequitur, quod eandem episcopi obtineant: de natura enim successionis est, ut successor suam habeat potestatem, a quo eandem habuit antecessor; alias non tam erit successio, quam nova institutio. Et, si hoc locum habet in successione pontificis, quare non in successione episcoporum.

FEBRONIUS, P. 241.

VARGAS, P. 70.

« Quam potestatem hic a Christo acceperunt apostoli, et in horum persona jurisdictionis a Christo

eorundem successores episcopi, ea cum annexa illi cura ac sollicitudine adhuc distinctius exprimitur Act. cap. XX, 28, ibi: *Attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus Sanctus posuit episcopos, regere Ecclesiam Dei.* Et Petri I, cap. V, 2: *Pascite, qui in vobis est, gregem Dei.* Si itaque Deus vere ille est, qui eos super gregem suum constituit, Deus etiam ipse est, a quo omnis dignitas omnisque suam illi auctoritatem recipiunt. Ingens itaque nonnullorum theologorum temeritas est, qui omnem potestatem episcopalem restingunt ad solam personam Petri et pape, a quo eam tanquam rivum à fonte, in episcopos derivare prætendunt.

T. I, CAP. IV, § I, P. 225. De majoribus causis generatim statuimus, antequam seculum V. de earum reservatione non fuisse cogitatum. Ibid., § 8, p. 243. Causæ depositionis episcoporum de jure ad synodos provinciales pertinent. Utæ inter reservata summi pontificis referrentur, plurimæ decretales confictæ sunt.

T. II, P. 398.

Hanc propositionem ex C. Vincentii Petræ commentariis excerptam carpit ut ridiculam: est ordinarium ordinariorum; habetque pro diocesi universum orbem.

P. 628 IN INDICE.

Appellationes romanæ superioritatis et præcellentiæ appellatio generalis loca operis ibi adscripta, ex toto orbe devolvitur. P. 522. Falso imperitis suis Ecclesiasticorum beneficiorum collatio ad papam primitus omnia beneficia plenario jure pertinere assolus papa contulerit, potestatem vero hanc potestatem sic communicasset episcopis, ut penes eum romanensis major.

immediate habuerunt; ergo et episcopi tanquam illorum successores. In prima enim Ecclesiæ institutione et fundatione Christus immediate apostolos constituit; id quod illis defunctis non ita in episcopis censuit faciendum. Nam... Petro ejusque successoribus curam et totius Ecclesiæ regimen plenissime commendavit, quatenus a Christi vicario jurisdictionis potestas ad alios derivaretur.

P. 75, 100.

Confirmat hæc Vargas a causis majoribus perpetuæ Ecclesiæ consuetudine ad apostolicam sedem relatas, in quibus etiam de accusationibus episcoporum non nisi ab ea definiendis.

P. 75.

Nempe pontifici universus orbis territorium est, quemadmodum episcopo sua diocesis, et principi regnum.

P. 107.

Hinc ad eum in signum superioritatis et præcellentiæ appellatio generalis loca operis ibi adscripta, ex toto orbe devolvitur.

P. 120.

Falso imperitis suis Ecclesiasticorum beneficiorum collatio ad papam primitus omnia beneficia plenario jure pertinere assolus papa contulerit, potestatem vero hanc potestatem sic communicasset episcopis, ut penes eum romanensis major.

(1) Non silendum tamen hoc opus, quod ejus esse nemo factus negavit, ut ait Febronius, a Nicolao Antonio viro sanctissimo ignoratum fuisse in hispanica bibliotheca, ibi de Francisco, illiusque libris agit, uti assolet, diligenter.

Satis hæc sint in præsentia. Quid ad hæc Febronius dicturus sit, equidem non perspiço. Nam ut Franciscum illum de Vargas, qui a. 1563 de pontificia auctoritate tam magnifice sensit, et antifebronianus in rebus tanti momenti sententias acerrime propugnavit, de pontifici ad tridentinam synodum legatis, deque ipso romano pontifice ea, quam epistolæ ejus nomine editæ ubique præ se ferant, arrogantia, impudentiaque antea scripsisse, mihi persuadeam, certe non impetrabit. Quod si tamen id ita esse omnino velit, cur a nobis postulabit, ut Francisco dum pontificem, ejusque legatos incredibili licentia insectatur, credamus; ipsæ vero eisdem theorematibus suis adeo dissidentanea acute copioseque defendenti fidem impune negare se pone contendet?

XI. Hactenus dicta a nobis in Antifebronio de scriptoribus, quorum Febronius auctoritati maxime nititur, accuratius retractavimus ac vindicavimus. Aliqua etsi futura ei parum honorifica, ut de centum Norimbergensibus Germanicæ nationis gravaminibus addamus, vel inviti cogimur. De his multum inepte disserere Trautwein affirmat Febronius (t. II, pag. 164). Mihi nunc Trautweiniani operis copia non est. Verum ille, si recte memini, id unum contendit, ea comitiis Norimbergensibus perperam a Febronio tribui ut quæ a lutheranis fuerint fabricata, atque in vulgus disseminata, nonnullorum gravaminum, quæ primum Wormatæ coram Cæsare exhibita, deinde Norimbergæ iterum proposita fuerant obdenta. Quod quidem si inepte disserere est, non unus Trautwein, sed etiam Sappellius (pag. 217) et ego ineptivimus. Nam idem asseruimus, Sappellius quidem Raynaldi et Maimburgi auctoritate ductus, ergo præterea gravissimis Gretseri Saris, ac cum primis Cochlæi æqualis illorum temporum, deque catholica re contra lutheranos optimo meriti testimoniis (*Antif.*, t. I, *Introd.*, p. 127). Sed qui ineptivisse nos, ac multum quidem Febronius comprobatur? Jubemus scilicet ab eo audire Bezovium et Spondanum (t. II, pag. 161). De centum Norimbergensibus Germanicæ nationis gravaminibus.... Sic habet, inquit, ex Bezovio ad annum 1523, n. 35: *In illis nonnulla summa æquitalis videri po-*

rant, quod serpius a curiæ romanæ ministris, veluti impositis astrarum rerum rectigalibus, Germani aversissime premerentur. Et ex Spondano ad annum 1523, n. 7: *Non pauca continent haud rejicienda, quin potius audienda.* Sed fateor, hæret mihi aqua, Bezovium novi, novi Spondanum, sed uterque in ea, quæ mihi præ manibus est, editione quantum a Febroniano distat exemplo! Bezovius eo loco sic habet (t. XIX, *colof. edit.*, a. 1650, pag. 474): *Enixero propositis tunc ab illis (principibus Germaniæ) sunt centum postulata, quæ gravamina Germaniæ appellaverunt: in quibus TAMEN nonnulla summa æquitalis videri poterant, quod serpius a curiæ romanæ ministris, veluti impositis astrarum rerum rectigalibus aversissime premerentur; CETERUM MULTO PLURA INQUA, ENORMIA ET NON FLAGITANDA numerabantur, quibus et pontificiam majestatem et apostolicæ sedis auctoritatem, et cleri obedientiam, et ecclesiasticum ordinem deprimere, miscere conabantur.* Quid vero Spondanus? Recito verba ex parisiensi editione an. 1647 (t. II, ad an. 1523, n. 9 [non 7], pag. 355): *Quo etiam tempore proposita sunt quedam postulata, quæ gravamina Germaniæ appellarunt, centum capitibus constantia; auctoribus præcipue (ut apparet) lutheranis, quo nihil intentatum relinquerent ad conflandam invidiam pontifici et ecclesiasticæ. Quippe quæ ETIAMSI non pauca continent haud rejicienda, quin potius audienda et exaudienda; MULTO TAMEN PLURA SUNT, quibus et pontificiam majestatem, et apostolicæ sedis auctoritatem, et ecclesiasticum ordinem deprimere, omnemque disciplinam Ecclesiæ, et antiquas receptasque consuetudines tollere voluisse videntur, etc.* Quid portentosi hoc est? Alterutrum certe hinc consequi video, aut plane infideli usum esse Febronium, Bezovii Spondanique exemplo, cujus propterea editionem nosse maxime cuperemus, aut multum inepte fecisse, qui, cum falsitatis convinci facillime posset, Bezovii tamen Spondanique sententias suam opere sibi adversantes appellare non erubuerit, miserrimo in illis depravandis obtruncandisque artificio confusus. Atque heic primæ hujus dissertationis finis esto; in ipsam jam causæ nostræ arcem invadamus.

DISSERTATIO SECUNDA.

DE FORMA REGIMINIS ECCLESIASTICI A CHRISTO DOMINO CONSTITUTA.

CAPUT I.

Quæ Febronii mens fuerit in ea quaestione, num Ecclesiæ status sit? Puffendorffius perperam ab illo explicatus, ne Lutherani theologia assensisse videretur. Catholico nefas est Ecclesiæ rationem status negare. Ecclesiæ scilicet cætus externus est, inæqualibus constant membris, ac uti plane juris. Optati sententia de Ecclesiæ in republica exponitur, atque ab abusus cum protestantiam, tum regalitarum catholicorum vindicatur.

i. Febronius (quod in superiore dissertatione ani-

advertimus) in priore operis sui volumine (Cap. 2, § 12, n. 6) Puffendorffii sententiam probaverat scribentis (1): *In ecclesiis formandis non opus est decreto super certa regiminis forma introducenda; absurdæque adeo sunt quaestiones, monarchica, aristocratica, an democratica forma competat Ecclesiæ. Hæc quippe formæ cadunt in statum aliquem, seu civitatem: Ecclesiæ autem status non est.* Nunc vero in altero defensionum suarum volumine (Pag. 381) sententiam quidem so-

(1) De Habitu relig. christ. ad virt. civil., § 52.

triplici recepti apud omnes regiminis forma Ecclesiae deneganda a Puffendorffo mutuasse non diffictur, altum porro silet de ratione illa: *Hæ quippe formæ, etc.*, a se cooptata, ob quam tamen uiam in primo antifebronianæ primæ dissertationis capite statum esse Ecclesiam demonstrandum suscepimus. Id enimvero pedem retrahere est, et errorem obterege quidem, sed tamen agnoscere. Quamobrem ab ea iterum refellenda sententia facile possem abstinere. Nihil tamen minus cum et alii, qui se catholicos appellant, in nuperimis quibusdam apud nos disseminatis libellis (1) eundem Puffendorffii errorem veriti minime sint confidentissime obtrudere, pauca ad hujus plane lutherani dogmatis confutationem non inutile heic annotare. Superioribus, cap. II) aliquanto accuratius deleganda Febronii fraus est atque fallacia. Dixerat, inquit ille (1. c., nempe pag. 581), dixerat Febronius, cap. II, § 12, n. 6, cum Samuele Puffendorffo, nullam ex tribus regiminis formis aristotelicis, monarchicam, aristocraticam et democraticam, convenire statui Ecclesiae, neque huic per rerum naturam posse applicari; siquidem hæc formæ solum cadant in statum civilem seu politicum, qualis non est Ecclesia. Hanc ego fraudem appello, atque fallaciam. Nempe, ne cum lutherano illo jurisconsulto status rationem Ecclesiae adjudicasse videretur, Puffendorffii sententiam emollit, ac plane aliam fingit ab ea quam se cum illo tradidisse vel invitatus fatetur. Puffendorffus scilicet omnem omnino status rationem Ecclesiae negat, non status civilis ac politici formam, atque eo ductus argumento, negat quod aristotelicæ illæ regiminis formæ cadunt in statum aliquem seu civitatem; Ecclesia autem status non est. Amens plane sit oportet, qui monarchicum Ecclesiae regimen potuisse a Christo constitui inficietur. Numquid propterea status Ecclesiae civilis ac politici diceretur? Minime sane; neque enim illæ regiminis formæ diversa civilis tantum ac politici status genera dividunt, sed status quicumque demum sit seu civilis, seu sacer atque ecclesiasticus, hoc ipso quod status est, ad aliquam ejus divisionis partem referendus est. Quare, si Christus Ecclesiam suam monarchicæ instar regi atque administrari voluisset (ut cum voluisse videbimus), illa quidem, ne adversante quidem Puffendorffo status dicenda esset, non autem status civilis aut politici. Hoc Puffendorffus negat (atque idipsum Febronius negare debuit, qui se in hanc sententiam respondere asse-

rui cum viro illo sacris quidem protestantium addito, sed, docto, et rerum politicarum cum primis perito, atque in hac parte vera tradente). Hoc, inquam, Puffendorffus negat Ecclesiam esse statum. Cum enim Ecclesia ipso Puffendorffo auctore societas sit æqualis, atque instar collegii efformata, in quibus imperantes non sunt, sed solum docentes et audientes, qui collegium ex æquo componunt, status profecto esse non potest, qui societas inæqualis est, ex imperantibus et obtemperantibus constituta. Recolenda hæc sunt, quæ in Antifebronio (1. I, pag. 4), ex Joannis Francisci Buddei Isagoge ad theologiam universam (1. I, pag. 695, col. 1) recitavi. Quo pacto vero, inquit lutheranus ille theologus, ipsa juris ecclesiastici principia emendanda sint, primus, ni fallor, viam monstravit Sam. Puffendorffus in libello elegantissimo, de habitu christianæ religionis ad vitam civilem; cujus editio secunda, ab auctore revisa et emendata Bremæ 1692, lucem aspexit. In eo namque solide demonstravit, Ecclesiam non instar reipublicæ, seu status independentis, sed potius instar collegii cujusdam esse concipiendam (1). Alterutrum ergo fateatur Febronius necesse est, aut se cum primum præscripsit volumen, Puffendorffii mentem assecutum minime fuisse, aut se cum lutherano illo scriptore Ecclesiam instar collegii societatisque æqualis revera habuisse, ut status vis ac natura prorsus illi denegaretur; nunc vero ut tanti suspicionem erroris a se qua demonstret posset, ratione amoveret, ea quæ cum Puffendorffo de statu generalim dixerat, ad statum politicum atque civilem, repugnante licet eodem Puffendorffo, subdole detorsisse.

II. Ut ut est de Febronii mente, non is certe questionis inter protestantes Puffendorffii sectatores, ac nos, cardo est, an Ecclesia status politicus haberi debeat (quod nemo sanus affirmaverit), sed universe utrum status Ecclesia sit. Porro statum esse Ecclesiam ita efficio. Ecclesia coetus est, 1° externus ac visibilis, 2° suprema præditus potestate, ita ut nec membris constet æqualibus, sed alii in illo imperantes sint, alii parere omnino debeant, ac si detractent, pœnis coerceantur; nec alteri quantumvis magna obnoxius sit potestati in iis quæ sui juris sunt. Est igitur status Ecclesia. Nobis scilicet videatur, ut cum cl. Zalweini loquar (T. IX princip. jur. eccles., pag. 86), quod conceptus essentialis reipublicæ (seu status) consistat in perfecta subordinatione imperantium et obedientium, in fine communi a sociis præfixo, in electione mediocum ad consequendum finem aptorum, ac demum in imperio, in mediis coactivis, tam respectu subditorum, quam ipsius finis proportionatis, aliisque juriis præcipue ferendi leges, decidendi causas, plerèntis pœnis imperio adnexis. Hæc si adsint, nescio profecto quid ad construendam civitatem ultra desiderari possit. Nam quod aliqui ad statum ejusmodi præterea imperium postulaut, et jus vitæ necesse, periculis est. Dicant hi nobis (et heic utar Zalweinii verbis) quare pote-

(1) In his anonymis in opere prænotato di una riforma d' Italia 1767, cap. 1, pag. 59, ait: « i principj generali, che in tale caso i principj, le repubbliche ed i loro ministri, debbono avere costantemente presenti ne' loro animi, e da quali hanno da tirare tutte le loro conclusioni, e da prendere norma per lo regolamento delle disposizioni, che in tale materia faranno, e de' comandi, che su di ciò alle occasioni rilasceranno, i principj generali, dico, da seguirsi da loro faranno questi: che la Chiesa cattolica non è uno stato nè monarchico, nè aristocratico, e neppure democratico: e che però essa non è, e non forma uno stato in un altro stato civile e temporale. Ma che essa semplicemente si è una ordinata società di nomini, i quali sotto la protezione del principe, o della repubblica si uniscono per attendere al culto divino. »

(1) Vide etiam Boehmerum de Jur. paroeh., sct. 1, cap. 2, § 29.

itas imperii necessario jure gladii, vitæ et necis debeant esse armata? Quid si Dominus Deus, qui solus est auctor vitæ et necis, sibi soli jus gladii reservasset, de cætero autem imperium aliis mediis compellens armasset, et in imperantes cætera omnia jura illas majestati annexa transtulisset, anne defectuossam fore rempublicam dicemus? dicant nobis, quare solum jus vitæ et necis potestatem imperii constituat? Si dicant quod hoc solum sit medium, quo homines in suo officio contineri, et ipsa respublica contra injustos aggressores conservari valet et debet: replicamus nequidem hoc ipsum remedium esse sufficiens ad hominum malitiam coercendam. An non dantur homines facinorosi, fures, raptores, homicidæ, qui nequidem poenam mortis curant? dein si id ad conservandum statum necessarium esse dicamus, omnes profecto respublicæ minores cessarent esse respublicæ, quia necessario debent succumbere civitatibus majoribus virium præpotentia prævalentibus, hoc ipso quod efficacius resistendi remediū destituuntur. Suscipit ergo potestas imperii majus et minus, nec constat indivisibili. Quare ergo ille non deberet habere potestatem imperii, qui habet jus ferendi leges, dictandi poenas, sola mortis poena excepta, ejiciendi, prescribendi e communitate, omnibusque juribus ad cives et membra reipublicæ pertinentibus privandi? Igitur de consecutione quam diximus, nulla apud prudentes viros esse potest discrepatio.

III. Quæ duo in priore enthymematis propositione affirmavimus, ea apud catholicos totidem fidei nostræ sententiæ sunt, ut mirari satis non possim, esse aliquos, qui, cum orthodoxos sese appellant, atque ea propter de illorum dogmatum veritate dubitare absque piaculo nequeant, statum tamen Ecclesiam esse cum protestantibus inficiunt. Illud certe protestantibus dandum, eos sibi multo magis constare, dum statum esse negant eum cætum, quem et invisibilem et ex æqualibus omnino membris instar collegii compositum. Principum præterea juri in sacris ipsis rebus subjectum agnoscunt. Errant tamen illi, atque non veritate prorsus desciscunt. Id paucis demonstro; neque enim in his quæ a præsentis operis Instituto nimium distant, vacat diutius inmorari. Ac primum quod aiebam, cætum esse Ecclesiam externam, atque visibilem, tam perspicuum est, ut Juræus ipse suo in *Ecclesiæ Systemate* (cap. XVI) coactus fuerit illud fateri: «Cum enim, ut el. Gerbertus animadvertit (1), singulis obligatio incumbat sese ad Ecclesiam aggregandi, neque ulli extra illam sit salus, visibilis sit oportet ac externus cætus. Naturæ comparatum habemus, ut nisi externis signis ac sensibus in rerum cognitionem non veniamus. Unde S. Paulus dicit (Rom., X, 17): *Fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi*. Idcirco etiam ubique conspicua fieri debuit initio statim per Evangelii præcones, deinceps vero per undique diffusam claritatem suam ac radios, ne aliquis justam ignorantie excusationem afferre pos-

sit: quemadmodum consequenter S. Paulus innuit: *Sed dico, inquit, non audierunt?* et quidem in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verbum eorum. Quare licet Ecclesia invisibilium charismatum donis, invisibiliumque præmiorum spe sit consociata, ipsa tamen per se visibilis, ac luce meridiana clarius semper fuit. Ipsa id suadet sacramentorum forma, quæ nos in unum corpus consociant, nempe sensibilia cum sint illorum symbola, visibili atque exterioro quodam nos vinculo plane colligant (1). Adde nomina, quæ Deus in Ecclesia sua esse voluit: Vos autem, inquit Paulus (1 Cor., XII, 27, etc.), *estis membra de membris*; et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia primum apostolos, deinde prophetas, tertio doctores, etc. Hæc enim non ad uniuscujusque membri singularem usum et utilitatem spectant, sed universi corporis adificationem communemque opitalationem, corporis, inquam, visibilis, quid enim apostolis, quid prophetis, quid doctoribus, ceterisque ab apostolo percensis ministris cum invisibili cætu?

IV. Alterum de membrorum in hoc cætu inæqualitate effatum in protestantibus post Puffendorium multo majore oppugnatur studio ac contentione; hinc Boehnerus (In suo Jure paroch., sect. 1, cap. 2, § 30) in Carpzovium et Gilbertum Voetium acerrime invehitur, quod tres in christiano cætu ordines agnoverint, imperantium, docentium et audientium. Verum tam multa, tamque perspicua sunt, quæ novatores istos gravissimi arguant erroris, ut nullas ipsis effugii locus relinquantur. Etenim, ut doctus Zúweia recte argumentatur (T. IV, pag. 95), «Si Christus omnes esse æquales voluit, ad quid apostolos singulari vocatione vocavit? cur illos solos ad prædicandum Evangelium misit, ipsis solis curam omnia commisit, potestatem remittendi peccata communicavit? Cur solos episcopos, presbyteros et diaconos singulari ritu per impositionem manuum ad suum ministerium assumi præcepit? quare ipsi soli primas tenuerunt in conciliis (Act. XV), soli constituerunt per singulas ecclesias presbyteros, etc., si dicant, hæc omnia et singula nonnisi potestatem directivam, nentiquam legislativam arguere, profecto parum aut nihil dicant: siquidem imperceptibile est, quod amplissima illa potestas apostolis conce-ssa, et sine ulla contradictione ab illis liberrime in usum deducta consultis sanioribus philosophiæ et juris; rudentia regulis, maxime si ea omnia quæ apostoli ordinarunt et disposuerunt in unum, veluti cumulum conciliantur, fuerit imra potestas directiva omni imperio destituta. Ubi nam terrarum illa societas, in qua est tanta potestas directorum, ut ipsis solis, non consultis sociis jus

(1) Vidit hoc ex ipsis sectariis Henricus Dodwellus: *Ecclesiæ donis*, ait in Parænesi sua de numero schis. Angl., n. 52, *spiritualia omnia Deus non sectæ christiæ, sed corpori ejus politico conjunxit, non aciculis fidei christiano-rum, sed societati; baptizantur in unum corpus, et panis eucharistici fractionis participatio corporis Christi est: quodam unius panis, unum corpus multum unum, omnes qui de uno pane participant, corpus autem Domini ecclesiæ est. sunt item sacramenta illa hujus corporis politici vincula. Illud ergo si seculatur, una etiam christiæ unitatis beneficia omnia perire necesse est; nullus erit jam corpus christi, cui in terra numerus.*

(1) De legit. Eccles. potest., lib. I, cap. 1, pag. 2.

aequale habentibus, omnia et singula ordinare, dispo-
nere, statuta condere, negotia publica privative ad-
ministrare et magistratus constituere liceat? In omni-
bus collegiis, et societatibus aequalibus ex communi
praxi, consuetudine et observantia frequentiores ha-
bentur conventus, et in his communi suffragio tra-
ctantur negotia, deciduntur causae, conduntur sta-
tuta, dispensantur officia, distribuuntur ministeria,
et bono societatis ac sociorum omni meliori modo
providetur, qui directoribus praeter *fas relationis cum*
privativa voti informariis aliud jus competat, ut
adeo ad ipsos nihil aliud pertinere videatur, quam ut
ad conventus referant, proponenda proponant, nego-
tia dirigant, decreta executioni simpliciter mandent.
Anne tale quid factum legimus a Christo et apostolis?
non nisi semel aut ad summum bis celebrarunt con-
cilium, et ad id vel totum coetum, vel seniores con-
vocarunt (*Loc. cit.*), cetera omnia excluso coetu
privative disposerunt. De Paulo vero quid opus est,
quae plura christianis, atque adeo episcopis ipsis pre-
scripsit commemorare? Nonne jussit mulieres velato
capite incedere et in concione tacere (I Cor., XI, 6,
et XIV, 34)? Nonne Titum Crete reliquit, ut ea, quae
desessent, corrigeret et constitueret per civitates presby-
teros (Tit., I, 5)? Nonne eos qui apud Corinthios in
eucharistia sumenda irreperant, abusus graviter in-
crepuit evellique praecipit?

V. Vim hujus argumenti Moshemius percelebris
iater recentes lutheranos scriptor cum pervenisset,
Hobbesii aliorumque suorum, qui apostolis atque
adeo Christo ipsi legum, cum ferendarum, tum ulci-
scandarum potestatem abstulerant, audaciam, quo
erat animi candore, ingenium, insectatusque est in
germanico opere quod praenotavit *Allgemeines Kirchen-*
recht. Nihil tamen minus, ne receptum apud suos
christianae societatis aequale systema desereret, aliud
quo illud aliqua deum ratione sustentaret, commen-
tum excogitavit. Duo nempe, inquit (*Instit. Hist.*
christ., sec. 4, p. 2, § 3), munera in apostolis sunt
distinguenda: munus doctoris, et munus legati extraor-
dinarii summi cum potestate divinitus missi. Illud
quidem munus ad posteros derivatum est, non item
hoc. Signa scilicet illa extraordinaria desierunt,
quibus apostoli suam populis legationem loculentissi-
me comprobarunt, prophetiae, inquam, linguarum ac
miraculorum praeclarissima dona. Hujus tamen lega-
tionis auctoritate Moshemius ea omnia, quae indica-
vimus, apostolos ait in Ecclesia constituisse. Sed
enim Moshemius heic vera falsis permiscet, seu po-
tius quae a catholicis theologis de apostolorum pote-
state vere dicta novimus, in falsum omnino sensum,
heterodoxumque detorquet. Fuisse enim apostolos
potestate ordinaria praeditos, ac praeterea extraordi-
naria quodam facultate a Christo donatos affirmant
Petavius (*Lib. I, de Eccl. Hier., cap. 5, n. 8*), alii-
que doctissimi viri. At in explicanda utraque aposto-
lorum potestate longe alia a Moshemio sentiunt nos-
tri scriptores. Primo enim ordinaria illa potestas non
doctorum tantum fuit, sed pastorum, quae propterea

in eorum successores derivanda omnino erat, pote-
tas, inquam, cum ordinis, tum jurisdictionis, haec-
que item duplex, interior scilicet et exterior, quarum
illa ad unum forum sacramentale pertinet, ista ad re-
gendam in exteriori foro Ecclesiam per leges, judi-
cia, poenas, ceteraque quae ad bene constituendam
gubernandamque hominum rempublicam sunt neces-
saria. Extraordinaria autem apostolorum potestas
illis certe tanquam singularibus atque extraordinariis
Christi legatis fuit attributa, nec ad illos successores
permanere debuit; sita autem erat in eximis
quodam ac plenissima, Petro tamen veluti capiti
principique subjecta, non modo scribendorum sa-
crorum voluminum, edendorumque prodigiorum,
sed etiam condendarum ubique ecclesiarum, consti-
tuendorum episcoporum, ferendarum per universam
Ecclesiam legum auctoritate, ut qua pastores alii suis
singuli in diocesisbus valent cum interiore, tum maxi-
me exteriori jurisdictione, eadem ipsi per totam late
Ecclesiam pollerent. Ceterum non admodum Moshe-
mio repugnabimus, si apostolos etiam sub prima illa
pastorum ratione contenderit fuisse Christi legatos,
modo addat ordinarios; episcopos enim quid velat et
haberi Christi legatos? Quamobrem de extraordinaria
apostolorum potestate, cum nuper dicerem, *segrega-*
tes atque extraordinarios Christi legatos vocavi. Hae
nostrorum doctorum sententia est. Ejus nunc mo-
menta dispiciamus, et Moshemii, qui tenere illam
pervexit, dicta errorum plena esse comperiemus.

VI. Ac primum animadverti velim adversarii in-
constantiam, qui cum perpetuum in Ecclesia doc-
cendi munus esse velit, alterum illud eam regendi
temporaneum statuat, ac cum apostolis desisse ar-
bitretur. « Utique, inquit cl. Zalwein (T. II, pag. 12)
instituit Christus Ecclesiam indefectibilem, perpetuo
duraturam: qua arte stabit immota religio, firma
consistet Ecclesia, si nemo sit, qui eam potestate a
Christo data dirigat, regat, eidemque saluberrimis
legibus prospiciat? Si nemo sit, qui potestatem li-
gandi solvendique, plectendi facinorosos, legesque
ferendi habeat? Quam parum sine doctoribus doctri-
na sana religionis, tam parum sine legislatoribus, et
directoribus pax, tranquillitas et felicitas Ecclesie
conservari, salva et incolumis stare potest, ut adeo
utrumque munus et docendi et dirigendi ejusdem
esse necessitatis videatur. Anne fortassis toti coetui
istud munus deferunt? Sed undenam probabit coetus
suam missionem? ubi signa characteristica legationis,
ubi dona extraordinaria miraculorum, prophetiae,
linguarum, etc., in plebe? Et quis jus dirigendi,
praecipue constituendi doctores et respective legis-
tatores in coetum transtulit? nem Christus? Sed uti-
que ipse vocavit apostolos vocatione singulari: Pau-
lum et Barnabam ad opus, ad quod ipsos assumpserat,
per Spiritum sanctum segregavit (I): solum Matthiam
per electionem non ipsius plebis, sed per sortis eligi

(1) *Segregate mihi Paulum et Barnabam in opus, ad quod assumpsi eos, dicit Spiritus S., et per illam Caristas, Act. XIII, v. 2.*

voluit (1). Nam apostoli? sed utique Paulus non plebi, sed Tito dedit potestatem corrigendi, et constituendi presbyteros per civitates (2), unaque exhortandi, et arguendi, et quidem cum imperio (3). Eni quomodo hi doctores se ipsos feriant! Neque quod de uberrimis illis apostolorum donis Moshemius aiebat, ad rem est. Quæreret enim liceat cum eodem Zalwein (4), an non apostoli hisce donis extraordinariis indiguerint potius ad erudiendam plebem, prædicandum Evangelium, et doctrinas suas signis et prodigiis confirmandas, quam ad regendam, instruendam, et gubernandam Ecclesiam. Prædicabant apostoli Christum crucifixum, qui teste Apostolo Judæis erat scandalum, gentilibus autem stultitia (I Cor. I, 23); prædicabant doctrinas novas, sublimes, insolitas, duras et asperas, omni intellectu humano sublimiores: quis jam apostolis unquam fidem adhibuisset, nisi suam doctrinam miraculis et prodigiis confirmasset? quapropter prædicabant ubique Domino cooperante et sermonem confirmando sequentibus signis (Marci XVI, 20). Quod si ergo munus docendi usque nunc perduravit in Ecclesia, et vel continua successione, prout docere videtur Moshemius, vel missione generali, ut ait Pfaffius, in ministros Ecclesiæ transit, quavis illa dona extraordinaria, gratiæ speciales, prodigia, et miracula esse desierint: quare non munus legationis transeat in successores apostolorum? cum illa dona potius ad munus docendi, quam dirigendi, regendi, et gubernandi ex dictis pertinerint. Quid vero si et illud consideremus: singularia illa quæ Moshemius magnificat, apostolorum dona, secundo, tertio, atque adeo quarto Ecclesiæ serulo perdurasse? Testes percrediti Manachius profert (t. I Orig. et Ant. christiana, p. 463, seqq.) indulgentiæ fidei: Irenæum, Origenem, Tertullianum, Lactantium, Eusebium, Prodentium, aliosque. Vel ergo ad extraordinarium apostolorum munus ea signa non pertinebant, cum longe post illorum obitum apud christianos perseverarent; vel Christi legatione erant qui, mortuis apostolis, per plura secula fungerentur; quod utrumque Moshemius sententiam labefactat.

VII. Verum ad omnis ecclesiasticæ potestatis origines præstat animum convertere. Antequam Christus in cælos ascenderet, his apostolos suos verbis allocutus est (Matth. XXVIII, 18, seqq.): *Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra. Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, docentes eos servare omnia quaecunque mandavi vobis. Et ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi.* Potestas enimvero quæ hic data est apostolis, non eos solum spectabat, sed ceteros omnes, qui usque ad consummationem sæculi eorum munere in Ecclesia fungi erant. Cur

enim illa addidit Christus? Et ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi, nisi ut quam illis tradebat, non esse cum illis interituram potestatem intelligeremus, sed in eorum quoque successores nunquam non derivandam? Verum quænam fuit illa potestas? Docendi, inquit, protestantes. *Docete* scilicet ait Christus, *docete omnes gentes.* Ita sane; verum antequam apostolos Jussisset Christus docere, suam ipsius potestatem cum illis communicat, nec quamenque potestatem, sed omnem, quæ sibi data fuerat in cælo et in terra. Quare veluti tantæ collatæ potestatis consecutio habendum est, quod in illos detulit jus docendi: *Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra. Euntes ergo docete omnes gentes.* Porro docendi ex hac et cum hac tanta auctoritate potestas non est nudum quoddam prædicandi munus, quale protestantes sibi congingunt, sed jurisdictionem omnino postulat. Enimvero usque ad omnes gentes convolarunt apostoli, illas ex Christi præcepto docturi, eis utique populi audire, seseque nuntiatis dedere veritatibus tenebantur. Quod si in nuper constitutis Ecclesiis hæreses enascerentur, quas illi damnarent, nefas fidelibus erat apostolicæ proscriptioni oblitari. Non ea ergo fuit apostolorum prædicatio, ut omni imperio vique cogente destitueretur. Quanquam non docere solum jussu sunt apostoli, sed etiam baptizare, ceteraque, quæ ad novi populi sanctitatem conferrent, sacramenta administrare. Quamobrem in singulis, quas instituissent Ecclesiis, debuerunt apostoli sacramentis ministros præficere, quamque in illis sive conficiendis, sive exhibendis usurparent, disciplinam præscribere. Quid hoc nisi leges ferre? neque illas certe omnes immutabiles, sed aliquas pro rerum temporumque vicibus mutationi obnoxias; ut proinde cum apostolis interiisse legum edendarum potestatem insanum sit affirmare. Sed et aliud est longe gravissimum, quod in Christi verbis a Matthæo, ut vidimus, recitatis consideremus. Promiserat Christus apostolis (Matth. XVIII, 17): *Amen dico vobis: Quæcunque alligaveritis super terram, erunt ligata et in cælo, et quæcunque solaveritis super terram, erunt soluta et in cælo.* Quibus sane verbis omnia illa comprehenduntur, quæ ad convenientem Ecclesiæ regimen necessaria vel accommodata esse possunt; cum primis autem, Hieronymo (in Matth. I. c.) ac Chrysostomo (hom. 62) Jucibus, et legum ferendarum, et criminum ulciscendorum potestas; utraque enim ad illud maxime postulat, ac præterea metaphora illa verbi ligandi aptissime explicatur, cum et lex, et ecclesiastica censura vinculum quoddam sit, ac ligamen. Neque vero quis Christi promissionem unius fori sacramentalis contineri finibus sine maxima evangelici textus perversione assereret. Equidem qui dicit: *quæcunque alligaveritis, etc.*, remittendorum quoque peccatorum potestatem designat. Verum cum Christus, posteaquam quæ demum ratione cum peccatoribus agendum esset, docuisset, eumque qui Ecclesiam (præsides scilicet) non audiret, esse nobis debere edixisset sicut ethnicæ et publicanæ, continentur ad

(1) Cecidit sors super Matthiam. Act. I, v. 26.

(2) Magnus rei gratia te reficui creta, ut ex, quæ desinas, corrigas, et constituas per civitates episcopos. Ad Tit. I, v. 5.

(3) Hæc loquere, et exhortare, et argue cum omni imperio. Ibid., v. 15.

(4) L. c., pag. 45.

viderit: Amen dico vobis, quatenusque, etc., non pœnitentis tribunal spectavit, sed præcipue forum iudiciorum ecclesiasticorum cuius est inobedientes ab ecclesiastica communione arcere, aliisque id genus pœnis afflicere. Quare S. Augustinus aiebat (lib. I, contr. ad. leg. et proph.): *Claves regni caelorum sic dedit Christus Ecclesie, ut non solum diceret: Quæ solveritis, etc., verum et adjungeret: Quæ ligaveritis in terra, erunt ligata et in caelo, quia bona est et vindicandi iustitia. Illud enim quod ait: Si nec Ecclesiam audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus, gravius est quam si gladio feriretur, si flammis absumeretur, si feris subigeretur, seu, quod illi legunt, subiceretur (1).* Atque hinc et illud constat: Christi promissum non solum fuisse apostolis factum, sed illorum quoque successoribus. Quemadmodum enim excommunicatio, cuius quoque his verbis involvitur exercenda potestas: Sit tibi sicut ethnicus et publicanus, ad omnium temporum Ecclesiam pertinere debebat: ita promissio, quæ Christus, etiam excommunicantis si oportuisset, Ecclesie iudicium in caelo confirmandum recepit, in omnes christianæ legis ætates extendebatur. Quod si queratur, quoniam Christus promissam Matthæi XVIII capite jurisdictionis hactenus explicatæ potestatem apostolis reapse detulerit, responsio in promptu est: tradidisse, dum verbis, quæ ex Matthæi cap. XXVIII paulo ante reddidimus, apostolos affatus est, quibus illa Joannis XX, 21, affinita sunt: Sicut misit me Pater, et ego mitto vos. Nunc ergo rem colligamus. Eam dedit apostolis Christus, Matthæi XXVIII, potestatem in Ecclesia perduraturam, quam pollicitus illis fuerat Matthæi XVIII. Pollicitus autem fuerat Matthæi XVIII geminam potestatem, internæ scilicet et externæ jurisdictionis; utramque ergo potestatem dedit Matthæi XXVIII. Nihil igitur absurdum, et a Christi institutione alienius, quam Ecclesie cuncti imperii potestatem seu externam jurisdictionem denegare.

VIII. Hæc plenior in luce collocabatur, si perpetuam constantemque Ecclesie consuetudinem animo reputaverimus. Ac Boehmerus quidem non diffidet, jam Cypriani ævo id moris inductum, ut episcopi cunctibus imperarent. Tot scilicet ac tam luculenta sunt S. martyris hæc super re testimonia, ut illa se posse commoda aliqua interpretatione pervertere desperarit. Pauca recitemus. *Iude*, inquit S. doctor (ep. 55) *per temporum et successionum vices episcoporum ordinatio et Ecclesie ratio decurrit, ut Ecclesia super episcopos constituitur, et omnis actus Ecclesie per eosdem præpositos gubernetur.* Quare alibi (ep. 55, al. 69) monet: *Neque enim aliunde hæreses obortæ sunt, aut nata sunt schismata, quam inde quod sacerdoti Dei non obtemperaverunt.* Nempe ut in concilio carthaginiensi episcopos alloquebatur: *Apostolis nos successimus, eadem potestate Ecclesiam Domini gubernantes.* Verum Boehmerus aliud excogitavit, ut cyprianicæ auctoritatis vim declinaret.

(1) Confer. P. Bianchi, t. I operis *Della potestà indiretta della chiesa*, pag. 426, seq.

Scilicet S. martyris ætate id factum ait episcoporum ambitione, qui schema politicum in Ecclesia introducere sensim nitentur (1). Ergo jam medio tertio seculo constitutam a Christo Ecclesie formam immutatam dicemus, nec affirmare verebimur plus episcoporum ambitionem ad divinum Ecclesie regimen evertendum, quam ad illud conservandum, nunquam defecturum ex evangelico oraculo Christi, ipsius patrociniū valuisse? Sed Boehmerus illud animadvertere debuerat, quam ipse ecclesiastici regiminis subversionem appellat, ac cyprianicæ ætatis episcopis tribuit, multo illis antiquiorum esse, atque adeo ipsa apostolica tempora attingere, ut Christus Ecclesiam suam primo jam alteroque seculo aut deservisse aut abjecisse, per summam blasphemiam dicendus esset. Nam nihil apud Irenæum, Ignatium martyrem, ac Clementem romanum, præcipuos scilicet primi et secundi seculi scriptores, frequentius quam: *obediendum esse Ecclesiarum præpositis*, illis nos *subditos* esse debere, nihil sine sententia episcopi faciendum (2); quæ quidem si in Cypriani epistolis, Boehmero assentiente, episcoporum imperium et jurisdictionem designant, non video cur idem in antiquiorum monumentis significare non debeant.

IX. Nunc illud superest, ut quam Ecclesie vindicavimus jurisdictionis potestatem, eam nulli prorsus in terris potestati obnoxiam esse ostendamus, quemadmodum supra posuimus. Quæ in re non solum protestantes habemus adversarios, sed et catholicos nonnullos plus æquo regie potestati addictos, qui vel cum Simone Vigorio publicam Ecclesie disciplinam, vel cum auctore operis prænotati: *Della Chiesa, e della repubblica dentro i loro limiti*, disciplinam eam nem exteriorum principum imperio legibusque subijciunt namque aut privatam aut interiorem disciplinam de laicæ potestatis eximunt auctoritate. Neque ab his dissentit Febronius, qui, cum principes hortetur (t. II, p. 542) ut *pergant pro jure suo sanarum terrarum Ecclesias reformare*, utique non in fidei rebus sed discipline, eorum arbitrio ac potestati ecclesiasticam disciplinam dimittit. Nihil tamen facilius, quam illos erroris convincere. Quo enim jure ecclesiasticam disciplinam principum imperio subijciunt? Nam jure naturæ? At præterquam quod nulla humana potestas, præter patriam, est humanæ naturæ absolute necessaria ac per sese de juri naturalis lege (3), posita etiam jure

(1) Observ. select. ad Petri de Marca l. I, c. 3, observ. 5, § 7.

(2) Sic Irenæus, lib. IV adv. hæres., cap. 43: *Eis, inquit, qui in Ecclesia sunt presbyteris obedire oportet, his qui successionem habent ab apostolis.* Ignatius vero in epistola ad Trallianos vult nos esse subiectos episcopo *ut vobis, sicut legi, aut præcepto, quod singularem euphasiam habet ad auctoritatem, quæ præcepta dei episcopos, extollendum. Iam cum semel summam præpositis ut ipsi Christi exhibendam obedientiam commendasset, addit: Quid enim est aliud episcopos, quam is, qui omni principatus et imperio superior est? Quin et ad P. lycarum scribens eum monet, ut suam in omnibus iniretur auctoritatem. Nihil, inquit, sine sententia tua fiat. Denique S. Clemens in celeberrima ad Corinthios epistola eos laudat, quod in dei legibus ambulantibus subditi præpositis suis.*

(3) Vide P. Schwarz, Instit. jur. univ. p. 2, tit. 2, § 1, struct. 3, § 1.

gentium positivo civitate; non potest civilis potestas ex jure summi imperii, quod *directum* vocant, ecclesiasticam sibi subdere disciplinam. Cum enim hocce jus ordinis tantum naturalis sit, atque ad curanda solum civilia præstitutum, ad sublimioris ordinis disciplinam, quæ finem spectat supernum, nequit extendi. Quod si quis ecclesiasticam disciplinam, non ratione quidem sui, sed publice tamen tranquillitatis, quam principes sartam tectamque tueri maxime debent, ab illa facile vel evertendam vel saltem perturbandam respectu, a supremis civitatum magistratibus coerceri posse contenderet, næ ille vehementer erraret. Mitto, eos qui principum majestatem ita extollunt ut eam ecclesiasticæ potestati dominari velint, Bellarmino, Perronio, Blanco cæterisque pontificiæ dignitatis assertoribus irasci quam maxime solere, quod *indirectam*, seu, ut Bonifacius VII aiebat, *ratione peccati* romano pontifici in principes potestatem adjudicent: id enimvero oppido ridiculum est absurdumque, quam tanto studio deneges romano pontifici *indirectam* in principes potestatem, eandem principibus in Ecclesiam asserere (1). Verum id, inquam, mitto. Hoc solum ab illis qui, publice securitatis specie, indirectum quoddam in Ecclesiam jus principibus inesse prædicant, hoc, inquam, solum ab illis peto, ut diligenter videant quo istud ipsorum decretum tandem adducat. Nimirum cum nihil quod ad politicæ tranquillitatis perturbationem sive hominum malitia sive temporum injuria trahi nequeat, seu præscribere, seu exhibere fidelibus Ecclesia possit: non peccatorum in foro interno remissionem, non alterius cujuslibet sacramenti administrationem, non sacrificium, non fidei symbola ac professionem, non ipsam Evangelii christianorumque dogmatum annuntiationem, cujus tamen munus ab apostolis ad nos derivatum protestantes agnoscunt; hæc ipsa, quæ supæ natura spiritalia ac superna sunt jurisque divini, principum legibus ac dominatui subessent: quod et catholicis cum dogmatibus aperte pugnat (2), et protestantium quoque commodis institutisque universe non satis esse consentaneum (3). Quid quod hinc et illud con-

sequeretur, quo nihil magis impium, licet ab incredulis nostræ ætatis philosophis prolatum impudentissime: posse idololatrias principes, posse Turcarum imperatores, pro eo quo tenerent suæ ditionis felicitati prospicere gravissimo officio, christianorum religionem suis e provinciis procul arceare, si politici illam rationibus minus accomodatam esse intellexerint (4)? Quid si tamen, inquires, ecclesiasticæ potestas aliquid moliretur, quod in reipublice perniciem eederet? Fieri id posse non negavero, modo non illius naturæ, sed uni abutentium vitio totum hoc, quicquid est mali, vertatur. Tunc autem principes uti jure defensionis possent. Verum defensionis jus nullum aut sumit aut præ se fert sese defendentis imperium. Utique Galliarum rex potest se suasque gentes ab Hispaniarum rege justo bello defendere; uterque tamen suis in terris supremus rex est; neque illud defensionis jus hispanum gallo regi obnoxium fuit. Quanto minus erit in Ecclesiam potestatis se suosque ab injustis episcoporum, aut etiam romani primatis molitionibus tueri? Nimirum non æquali solum, sed superiori, qui te contra jus aggreditur, fas est defensionis nomine obsistere, quemadmodum jurisconsulti æque ac theologi magna consensione latentur. Quæ sane omnia id tandem quod aiebam manifestò efficiunt: naturali jure ecclesiasticam potestatem civili minime subjici.

X. Nec verius est quod alii dicunt: divino jure ita utramque potestatem esse copulatam, ut civilis eccle-

protestantes, a romani pontificis jurisdictione sese subduxerunt.

(1) Labet nonnulla ex indicato odiensis episcopi libro hæc describere. « Aussi, inquit cl. episcopus, pag. 299, quel en est le fruit, que d'autoriser les incrédules à soutenir que des princes idolâtres ou musulmans non seulement n'excèdent pas leur pouvoir, en s'opposant au christianisme, mais qu'alors même ils en usent bien? Comme souverains, dit-on, ils n'ont à examiner dans la religion que les avantages ou les inconvénients qui peuvent en résulter pour le temporel de leurs Etats. A ce titre ils en sont juges, et par ce jugement ils décident quel en aort être le sort parmi leurs sujets. Or ils ne voient pas d'une part qu'en permettant que le christianisme soit prêché dans leurs Etats, les campagnes doivent être mieux cultivées, le commerce plus animé, les villes plus riches, les ouvriers plus industrieux, les troupes plus aguerries, la population plus abondante. Le culte idolâtrique ou mahométan remplit sur tous ces objets les vues de leur politique; et s'ils ont à les réformer ou à les perfectionner, ce n'est point précisément par une religion qu'on leur propose pour qu'eux et leurs sujets parviennent au salut éternel. D'autre part ils comprennent aisément que de la prédication du christianisme il naîtra une diversité de sentiments et de culte entre leurs sujets, ce qui est presque inséparable de troubles et de dissensions. Que doit-il donc arriver de cet examen borné à des considérations politiques, de cet examen que l'on prétend être tout à la fois nécessaire et suffisant dans un prince à qui l'on annonce le christianisme qu'il ne connaissait pas, de cet examen enfin qui le constitue juge et arbitre suprême de l'accueil que cette religion mérite? Qu'en doit-il arriver, si ce n'est qu'il l'exclue de ses Etats, ou qu'il s'efforce de l'y anéantir, si elle y a déjà des prosélytes? Ce ne sera point un abus, mais un usage prudent et louable de son pouvoir. Les incrédules l'avoient volontiers, et c'est même un des articles de leur code philosophique. Mais si l'on a une juste horreur pour cette conséquence impie, qui ne laisse plus rien d'odieux aux persécutions contre le christianisme que l'excès de leur cruauté, il faut renoncer au principe d'où elle coule trop naturellement. Il faut convenir, que les princes élevés dans une fausse religion n'ont pas droit de juger de la vérité par des vues temporelles soumises à l'autorité de leur secte. »

(1) Ad illustrissimum Podiensium episcopum in nuperimo libro inscripto: *Défense des actes du clergé de France concernant la religion, à Louvain, 1769*; p. 2, cap. 8, pag. 505, seqq.

(2) Confer podiensém antistitem, l. c., pag. 506, et cap. 10, pag. 505, seqq.

(3) Certe Platius Orig. jur. eccles. p. 135; tubing. edit. 1750, bene observandum, jubet, jura collegii (christiani) ita principibus a cæcis tradita esse, non ut mentibus hominum donbuerint, et aliam quandam fidem exornassent, ubi fidem suam detrahunt quid pati cæcis putaverit, Ecclesia inducant; sed ut, quæ insinet cæcis sponte arriperet, ecclesia existant, ita constituant, ita administrant, ut nulla hinc coactio, nisi ita saltem qui cæcis turbant, atque, ubi eis jura violant, eo tamen excedere nolunt, affertur. Alibi (p. 147) addit, jura collegii huiusmodi neque ad mentem collegii administranda et ita administranda esse, ut si collegio admittitur non amplius quis velit, ab eodem cæteris paribus recedere impune possit. Flagamus ergo, ex iuribus collegii ad mentem collegii administrati publici aliquo casu turbati tranquillitatem, poterint principes jura illa infringere? Si neges, actum erit de indirecta principum potestate: si affirmes, vilissimum ergo servitutum serviet Ecclesia, suis iuribus adversus suam ipsius mentem tyrannice læsis, quam tamen ut in libertatem vindicaret

ecclesiasticam in externa aut jurisdictione aut etiam disciplina omni sibi habeat subjectam. Unde enim de divinis hoc jure constare deberet nisi ex Novi Testamenti libris? Neque id eo dico, quod protestantes solam moverim Scripturam appellare, sed quia id de quo agimus ejusmodi est, ut Christus non traditione solum per apostolos illud ad nos transmittere debuisset, sed in suis scripturis discrete commemorare (1). Cum enim nihil in sacris Novi Testamenti libris omis- sum sit quod ad regiam in politicis rebus majestatem extollendam pertineat, imo principes nobis colendos, illis obedientiam præstandam, pro iis orandum quam sapissime inculcet, nunquam tamen in rebus ad religionem quoque modo spectantibus aut eos consulendos, aut ipsis parendum doceamur; Scripturæ in re tanti momenti silentium argumento esse poterat, aliam politicarum, aliam sacrarum rerum habendam esse rationem, neque eandem in utrisque obedientiam a nobis laicæ potestati exhibendam. Quare Christus, qui regum potestas cordi fuit, ne illa suo in re tam gravi silentio deprimeretur, id certe ipsemet clare edixisset in sui fœderis libris (2). Novum igitur Testamentum consulamus. Quidquam inveni- mus, quo aliquid in Ecclesiam auctoritatis principibus a Christo collatum argui verosimiliter possit? Nihil minus. Apostolos ille misit sua prædicos potestate, jussitque *docere omnes gentes*; quibus verbis apostolos ad ipsas disciplinæ leges edendas instructos auctoritate nuper ostendimus. At quid si principes caveant ne ad populum de christianis religionibus verba fiant? quid si apostolorum obtemperari legibus vetent? Nulla hac in re a Christo principum ratio habetur: *Eantes docete omnes gentes, baptizantes, etc., docentes scribere omnia quaecunque mandavi vobis* (Matth. XXVIII). Illud aliter egit Christus quo loco Ecclesiastici judicii formam præscripsit: *Dic Ecclesia: si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus*. Ex de externa, de publica, eaque jurisdictionis disciplina quæ turbos in civitate excitare facile posset, sermo hic est, neque tamen expectari jussit Christus principum consensum, ut aut ad Ecclesie præsidem ecclesiasticus homo deferretur, aut illi in eum animadverterent. Quid plura? Quæcumque, inquit Christus, *alligaveritis super terram erunt ligata et in cælo, et quaecunque solveritis super terram, erunt soluta et in cælo*. Ne heic quidem ulla principum injecta mentio, quorum auctoritate ligandi solvendi potestas circumscriptur. Ligant apostoli? Quod hi ligant, et in cælo ligatur. Solvunt apostoli? Quod hi solvunt, et in cælo solvitur. Quemadmodum ergo ridendus esset qui principum potestati obnoxiam vellet cæli confirmationem, ita nimium a Christi Domini

decretis aberraret qui ecclesiasticam ligandi solven- dique potestatem (quæ scilicet universæ disciplinæ ratio stat) principum egere consensione defenderet. Dilucidior erit argumenti vis, si allata Christi verba, *Quaecunque alligaveritis, etc.*, cum iis conferamus, quibus idem Dominus ac Servator noster remittend- rum peccatorum potestatem apostolis credidit: *Quorum, inquit, remiseritis peccata, remittentur eis, et quorum retinueritis retenta sunt* (Joan. XX, 23). Video? nihil in hac Christi propositione circumscriptum est, quod ad potestatem attinet ex rei natura et Ecclesie præscripto exercendam. Quamobrem nemo erit, saltem inter catholicos, qui ita desipiat ut peccatorum in penitentiali foro remissionem aut retentionem politicæ potestati subesse affirmet. Verum, quæ- ro quidam hæc inter et priorem illam Christi propo- sitionem discrimen? Nullum equidem video; utraque æque infinita est. Si igitur internam in peccatores jurisdictionem dicimus a Christi institutione ita com- paratam, ut principibus nefas sit quidquam in illam exercere auctoritatis, an non idem de externa in fide- les ceteros jurisdictione erit omnino statuendum? Statuimus enimvero multo firmitus, si qualem Chris- tus Ecclesiam suam esse voluerit accurate conside- remus. Corpus quoddam illa est per totum late orbem diffusum, ita tamen ut sicuti unum corpus est, ita unus ei spiritus insit (1). Hinc Paulus: *Obsecro vos, fratres, per nomen Domini Jesu Christi, ut id ipsum dicatis omnes, et non sint in vobis schismata; sicut autem perfecti in eodem sensu et in eadem sententia* (1 Cor. I, 10). Quæ quidem licet doctrinam fidei quoque decreta potissimum spectent, negari tamen nequit quin ad disciplinam quoque jure ac merito pertrahi possint. Sunt certe quædam disciplinæ capita in quibus particulæ Ecclesiarum, salva fide, atque adeo cari- tatis unitate, inter sese dissentiant; verum hæc, cum numero pauca sint, tum etiam rerum, in quibus ver- santur, tenuitate non admodum notabilia. Ceterum etiam in disciplinæ rebus, quoad fieri potest, servari expedit unam eandemque ubique rationem, ne sen- tentiarum quoque diversitas paulatim irrepat, quæ ad dissociandos animos plurimum valet; omnino autem id necesse est in iis quæ vel cum fidei dogmatibus arctissime conjuncta sunt, vel ex Christi Domini ordinatione sunt constituta, vel ab apostolis aut gene- ralibus conciliis sancita, aut denique communi quida- m receptaque Ecclesiarum consuetudine compro- bata. Fac enimvero, ex principum nutu pendere ecclesiasticam disciplinam; nihil amplius in ea fir- mum, nihil constans; sed pro cujusque principis, eorumque qui ipsi erunt a consiliis arbitrato com- mutabuntur omnia in dies, atque evertentur. Alter communionem invehit sub utraque specie; alter festos dies imminet; hic calibatum abrogat, ille quadragesimale jejunium de medio tollit; erit qui provincialia concilia haberi velit; erit contra qui episcopis ne suas quidem visitare dioceses permittat.

(1) « Il n'aurait eu garde, » inquit appellatus podiensis episcopus, p. 262, « d'omettre une si noble prérogative, si Dieu l'avait ajoutée à toutes celles dont il avait déjà enrichi la couronne royale. L'intérêt de la religion, le respect dû à la vérité et à l'honneur étalé de Dieu, deman- daient qu'elle fût discrettement exprimée. Toute igno- rance, toute incertitude sur ce point eût été funeste aux loïes. »

(2) Confer eundem Podiensis, pag. 265, seqq.

(1) Ad Ephes. IV, 4 : *unum corpus, unus spiritus*.

Tum alius abolita revocabit; alius revocata abolebit. Nostrorum temporum mores ignoret oportet, qui me *potestasque* ludibrio, non ratione, isthæc ominari existimet. An ergo credibile sit, Christum Ecclesie suæ tam male consuluisse ut, cum uno illam spiritu agi voluerit, eam tamen laicæ potestatis, a qua tanta tamque periculosa morum dissimilitudo metuenda erat, arbitrio commiserit? Quanquam non his opus est argumentis, cum Paulus quid hac in re sentiendum sit palam fecerit. Deus, inquit ille (I Cor. XII, 28), in Ecclesia sua posuit primum apostolos, deinde prophetas, tum pastores, et doctores. Ubi hæc reges? Ii tamen nominandi erant, ac primo quidem loco, nisi Paulus, cui Christi mens perspecta erat, omnem eis in Ecclesie potestatem adimere voluisset. Invicto hoc argumento utuntur Bellarminus (I. I. de rom. Pont., cap. 7), Schwarzus (Instit. jur. univ., p. 1, tit. 3, inst. 3, § 5), ac possidens antistes (I. c., pag. 268): præerat autem illis S. Joannes Damascenus, cujus hæc sunt verba (de Mag., orat. 2): *Penes imperatores potestas non est ut Ecclesiis leges sanciant. Attende quid dicat Apostolus: Quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia: primum apostolos, secundo prophetas, tertio pastores et doctores ad perfectionem Ecclesie: non adjecit imperatores. Verbum locuti non sunt nobis reges, sed apostoli et prophetae, pastoresque et doctores... Tibi parebimus, o imperator, in his, quæ ad hujus sæculi negotia pertinent... verum ad res Ecclesie statuendas pastores habemus, qui nobis verbum loquuntur, atque ecclesiastica instituta tradiderunt.*

XI. Erunt fortasse qui quod nec naturali nec divino jure asseri principibus potest in Ecclesiam ejusque disciplinam imperium, ex ipsius Ecclesie concessionem arceant. Id saltem multi ex protestantibus faciunt, qui collegialia Ecclesie jura in principes ab ipso christianorum cætu ultro delata fuisse non dubitant. Contra ego id factum nego; nego insuper fieri potuisse. Quid enim? Poteratne Ecclesia, quam ipsi Christus regiminis formam præstitisset, eam immutare, juribusque divinitus sibi non tam traditis quam præscriptis sese expoliare, quin non injuriam modo, illamque gravissimam, institutori suo atque adeo sponso inferret, sed aliam omnino ab ea quam ille esse voluit se criminose præstaret? Quod si tamen de sanctissima Ecclesia tantum facinus suspicari quis posset, an non cum Christi promissionibus id pugnat? Ecce ego vobiscum sum, inquit Christus, usque ad consummationem sæculi, utique ut Ecclesie suæ patrocinaretur, illamque ad præscriptam a se normam perpetuo servaret incolumem. Quæro jam quo demum seculo a se desciverit Ecclesia, suamque laicæ potestatem abdiderit? Non certe primo christianæ æræ seculo; illo enim apostoli cogerunt concilia, sacros celebrarunt conventus, a suffocato et sanguine, itemque ab idolothymiis abstinere christianos jusserunt; præscripsit insuper Paulus ut accusationes suscipiantur in duobus vel tribus testibus; vetuit idem Paulus fidelium causas ad ethnicorum tribunalia deferri: *Thersalonicensibus* vero præ-

cepit ut operarentur manibus suis, ut nullius aliquid desiderarent (I Thess. IV, 2). Vides hæc multa præter leges romanas, multa etiam contra imperatorum edicta fuisse ab apostolis de disciplina capitibus constituta, ab illis ipsis, inquam, apostolis, qui ebtemperandum esse sublimioribus potestatibus, atque adeo principibus discolia, fideles gravissime monuerunt; ut nempe suo docerent exemplo, in rebus quidem civilibus parendum esse principibus; at in iis quas Ecclesie est sancire, nihil humanam potestatem sibi posse auctoritatis vindicare. Idem nobis argumentum præbet secundum tertiumque seculum. Nam et duobus illis sæculis, atque adeo sub quarti initia, christiani cæsus suos, etsi imperatorum edictis proscriptos, frequentabant; et licet inter collegia illicita censerentur, ac propterea Julii Caesaris, atque qui eum consecuti sunt, imperatorum legibus habere res communes, arcamque communem prohiberentur; semper tamen licere Ecclesiis existimantur facultates, ne immobilibus quidem bonis exceptis, possidere; quod cum multi editis ad id libris ostenderint, præsertim vero auctor italici operis prænotati: *Del diritto libero della Chiesa di acquistare e di possedere beni temporali* (1), necesse non est longa monumentorum recitatione confirmare. Id autem christiani nunquam fecissent, nisi ea illis persuasio fuisset: imperatore, cum illa in Ecclesie damnum juberent, non legitima vii potestate. Sed tertium Ecclesie seculum aliud sane præclarissimum nobis hujusce rei suppeditat documentum: synodus scilicet africana, cujus S. Cyprianus meminit (ep. 1, edit. Felli), statuit: *Ne quis de clericis et Dei ministris tutorem vel curatorem testamento suo constitueret, itemque ne quis frater excedens ad tutelam vel curam clericum nominaret; ac si quis hoc fecisset, non offerretur pro eo, nec sacrificium pro dormitione ejus celebraretur.* Verum enimvero, ut Felli, apud Anglos Cypriani, editor animadvertit (in not. ad cit. ep. 1), et jure romano tutela pupillorum pro manere publico habita, onus fuit a quo nemo ex certa, sique gravissima causa lege definita (Instit. lib. 1, tit. 25) excusatio concedebatur. Hæc porro inter causas non censebatur ethnicum sacerdotium, multoque minus christianum, cum minime expectandum fuerit, ut idem hæreticus adnotator monet, ut privilegio aliquo tam pecuniari ex indulgentia ethnicorum imperatorum fruerentur sacerdotes christiani; africani tamen episcopi vi canonum caveri potuisse existimantur, ne christianus aliquis id oneris cuiquam de clero vellet imponere, idque sub penis quas nuper audivimus; non alia certe de causa nisi quod vel ipsam publicam Ecclesie disciplinam adeo non subesse imperatorum legibus firmissime sentiebant, ut potius posset Ecclesia illis in suæ discipline sancendis canonibus derogare. Secula jam triumphantis christianæ fidei recolamus. Occurrunt statim seculo quarto Osius, Hilarius, Athanasius, Gregorius Nazianzenus, Ambrosius sanctissimique Ecclesie patres, qui ipsis imperatoribus

(1) Confer egregium hunc scriptorem, præsertim lib. II cap. 2.

eorumque praefectis quanta esset ecclesiastica potestas dignitas quamque ab omni principum dominatione soluta liberaque, assensuorum animas celebrantium nihil veriti iudicia atque obsecrationes, palam edixerunt. Osii haec sunt ad Constantium scribentis (apud S. Athan. in ep. ad solitarios): *Ne te rebus sinicas ecclesiasticis, nec nobis his de rebus praecepta mandas, sed a nobis potius haec educas. Tibi Deus in verum tradidit: nobis ecclesiastica concedidit, ut quomodocumque tibi imperium subripit, Deo ordinanti repugnat; ita metue, ne si ad te ecclesiastica pertrahas, magni criminis reus fias. Reddite, scriptum est, quae sunt Caesaris, Caesari, et quae sunt Dei, Deo. Neque nobis igitur terrarum imperare licet; neque tu adolendi habes potestatem. Hilarius vero lib. I, ad eundem Constantium aiebat: *Provident et decernat clementia tua, ut omnes et ubique iudices, quibus provinciarum administrationes creditae sunt, ad quas sola cura et sollicitudo publicorum negotiorum pertinere debet, a religiosa se observatione abstinant; neque posthac praesentant atque censerent (quantum ab illa pseudopoliticorum sententia, quae ad sacratiora principum jura id revocat Hilarius aberat?) ut putent se causas cognoscere clericorum. Eadem fuit Athanasii mens. Audiamus illum in epistola ad solitarios de eodem Constantio loquentem: *Quare dum simulat ecclesiasticum se curare canonem, omnia contra canonem agere molitus est.... Quis canon precipit ut e palatio episcopus mittatur? Quis tradidit comites inconsideratosque apud omnes ecclesiasticis praesentare rebus?... Quandonam a seculo res huiusmodi audita est? Quandonam Ecclesiae decretum ab imperatore accepit auctoritatem? Quid vero Nazianzenus? Non solum ille, in oratione qua imperialis praefecti minis perterritos civium suorum animos erexit, postquam multa pro sua auctoritate liberrime disseruisset, Quid vero, inquit, vos principes, et praefecti?... Quid igitur dicitis?... Nam vos quoque potestati nostrae, meliusque sublevis lex Christi subiecit. IMPERIUM ENIM IPSI CRIMINUS; addo etiam praesentantius: nisi vero iniquum est, spiritum carni fasces submittere, et calcatis terrenis cedere: praefectum hisce deinde verbis alloqui pergit: Non dubito quin hanc dicendi libertatem in optimam partem accepturus sis, utpote sacri mei gregis visis sacra magnique pastoris alumna (non dominus, legumve lator); verum etiam cum Aetius et Alypius, ne Ecclesiae legatam a matre hereditatem persolverent, nescio quas imperatorum leges in medium afferrent, istis in haec verba rescripsit (ep. 80): *Extra neas leges rejicientes, nostris servite. Ambrosius denique ad imperatorem Valentinianum juniorem ita perscripsit (ep. 21 nov. edit.): Si vel Scripturarum seriem divinarum vel vetera tempora retrahemus, quis est qui abnuat, in causa fidei, in causa, inquam, fidei (1),****

(1) Cave credas, heic Ambrosium eas solum causas designare, quae ad fidei dogmata pertinent: paulo antea dixerat: «Augustae memoriae pater tuus non solum sermones respondit, sed etiam legibus suis auxit, in causa fidei vel ecclesiastici aliorumque ordinis eum iudicare debere, qui nec munere impar sit, nec jure dissimilis.» Cum ergo ad haec ipsa Scripturarum, ac christianorum monumentorum aucto-

episcopus solere de imperatoribus christianis, non imperatores de episcopis iudicare. Eris, Deo favente, etiam senectutis maturitate protectior; et tunc de hoc censabis, qualis ille episcopus sit, qui laicis jus sacerdotale subternit. Digna sane sententia, quam episcopi omnes diligenter attendant! Eadem fuit saeculo quinto Ecclesiae doctrina. Mitto Isidorum Pelusiotam, qui cum sacerdotium animae, corpori regnum comparet (1), sacerdotum regno sultare nequaquam potuit, nisi quis forte corpus animae imperare contendat. Nihil ad explicandum utriusque potestatis discrimines fingi illustrius potest, quam quod duo romanae sedis pontifices, lique in sanctorum fastos relati, tradiderunt, Felix II et Gelasius I, ille in epistola ad Zenonem Augustum, hic in litteris ad Anastasium imperatorem. «Puto quod vobis sine ulla dubitatione sit utile, si Ecclesiam catholicam vestri tempore principatus sinatis uti legibus suis, nec libertati ejus quinquam permittatis obstetere, quae regni vobis restituit potestatem. Certum est enim hoc rebus vestris esse salutare ut, cum de censis Dei agitur, juxta ipsius constitutum regiam voluntatem sacerdotibus Christi studeatis subdere, non praeferre, et sacrosancta per eorum praesules discere potius quam docere, Ecclesiae formam sequi, non huic humanitas sequenda jura praefigere, neque ejus sanctionibus velle dominari, cui Deus voluit clementiam tuam pax devotionis colla submittere, ne dum mensura celestis dispositionis exceditur, eatur in contumeliam disponentis.» Ita Felix: «Duo sunt, imperator auguste, quibus principaliter mundus hic regitur: auctoritas sacra pontificum, et regalis potestas. In quibus tanto gravior est pondus sacerdotum quanto etiam pro ipsis regibus in divino reddituri sunt examine rationem. Nosti enim, filii clementissime, quod, licet praesideas humano generi dignitate, rerum tamē praesulibus divinarum devotus colla submititis, atque ab eis causas tuae salutis expetis, inque sumendis caelestibus sacramentis, eisque, ut competit, disponendis, solidi debere te cognoscis religionis ordine potius quam precesse. Nosti itaque, inter haec, ex illorum te pendere iudicio, non illos velle ad tuam redigi voluntatem. Si enim, quantum ad ordinem pertinet publicae disciplinae cognoscentes imperium tibi superna dispositione collatum, legibus tuis ipsi parent religionis antistites..., quo, rogo, te decet affectu eis obedire, qui pro erogandis venerabilibus sunt attributi mysteriis.» Haecenus Gelasius. Ex sexto et septimo saeculo nihil habeo quod urgeam; antiquam tamen et ab apostolis atque adeo a Christo ipso derivatam perseverasse doctrinam sequentium saeculorum traditio nos docet. Quid octavo saeculo senserit Damascenus, antea vidimus (2). Ante illum eadem ritate confirmanda addat, quae supra recitavi, palam est easdem fidei nomine haec easdem intelligi quas nuper vocaverat causas fidei vel ecclesiastici aliorumque ordinis, causas nempe fidei ac disciplinae.

(1) Lib. III, ep. 250: «Ex sacerdotio et regno rerum administratio confecta est, quamvis enim permagna utriusque differentia sit (illud enim veluti anima est, hoc veluti corpus), ad unum tamen et eundem finem tendunt, hoc est ad animarum salutem.

(2) Neque tamen eo solum loco id docuit Damascenus

disertissime tradidit Gregorius II in epistola ad Leonem Isaurum (ep. 2, t. IV conc. Hard., p. 14) : Non sunt (en ejus verba) imperatorum dogmata, sed pontificum, quoniam Christi sensum nos habemus. Alia est ecclesiasticarum ordinationum institutio, alia intelligentia secularium : in administrationibus seculi.... quem habes sensum, in spiritualibus dogmatum administrationibus habere non potes. Et ecce tibi scribo discrimina palatii et Ecclesiarum, regum et pontificum. Agnosce illa et salutare, nec contentiosus esto. Nam quemadmodum pontifex introspectendi in palatium potestatem non habet, ac dignitates regias deferendi ; sic neque imperator in Ecclesiis introspectendi, et electiones in clero peragendi, neque consecrandi, vel symbola sacramentorum administrandi, sed neque participandi absque sacerdotis opera ; sed unusquisque nostrum, in qua vocatione vocatus est a Deo, in ea maneat. Vides, imperator, pontificum et imperatorum discrimen. Similia seculo IX legimus in geminis duorum romanorum pontificum epistolis : Cum ad verum ventum est (ita S. Nicolaus I in litteris ad Michaellem imperatorem) ultra sibi nec imperator jura pontificatus arripuit, nec pontifex nomen imperatoris usurpavit, quoniam idem mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus, sic actibus propriis, et dignitatibus distinctis, officia potestatis utriusque discretis, propria volens medicinali humilitate aursu efferris, non humana superbia rursus in infernum demergi, ut et christiani imperatores pro aeterna vita pontificibus indigerent, et pontifices, pro curis temporalium tantummodo rerum, imperialibus legibus uterentur, quatenus spiritualis actio a carnalibus distaret incursum, et ideo militans Deo maxime se negotiis secularibus implicaret, ac vicissim non ille rebus divinis praesidere videretur, qui esset negotiis secularibus implicatus (cap. Cum verum, 6, dist. 96). Joannes vero VIII, Ad sacerdotes, inquit (cap. Si imperator, dist. 96), Deus voluit, quae Ecclesiae disponenda sunt, pertinere, non ad seculi potestates, quas, si fideles sunt, Ecclesiae suae sacerdotibus voluit esse subjectas. Non sibi vindicet alienam jus et ministerium quod alteri deputatum est, ne contra eam tendat abrumpi a quo omnia constituta sunt, et contra illius beneficia pugnare videatur a quo propria connexa est potestatem. De sequentibus seculis certior res est, quam ut productis patrum pontificumque testimoniis comprobari debeat. Unum tamen alterumve ex duodecimo seculo proferam. Quando Ecclesia, inquit Gosfridus Vindocinensis (in opusc. ad Callist. pap., cap. 6), seculari potestati subiecta, quae antea domina erat, ancilla efficitur, et cum Christus Dominus dictus in cruce, et quasi propriis manibus de suo sanguine scripsit, chartam libertatis amittit. Sed praeterire nefas est, quae in epistola

ad imperatorem Orientis Innocentius III perscripsit : « Ad firmamentum caeli, hoc est, universalis Ecclesiae, fecit Deus duo luminaria magna, id est, duas instituit dignitates, quae sunt pontificalis auctoritas, et regalis potestas : sed illa quae praestit diebus, id est, spiritualibus, major est ; quae vero carnalibus, minor, ut quanta est inter solem et lunam, tanta inter pontifices et reges differentia dignoscatur » (1). Quid, quæso, traditione constabit, si in dubium vocetur, quod tot incorruptis et integris testibus asseruimus ? Ut igitur concludamus, adeo falsum est, humano jure, seu libera Ecclesiae concessione principibus tributam fuisse in Ecclesia negotia, decreta, ac ministros, potestatem, ut ne tribui quidem posse nunquam non creditum fuerit.

XII. At enim Ecclesia in republica est. Audio adagium Optati Milevitani, verbis præter imo et contra spectatissimi patris sententiam a pseudopoliticis concinnatum ; verum quid in rem presentem recte sapienterque colligi exinde possit, nequaquam perspicio. Atque equidem de Optati mente in *Antilebronio* accurate est a me disputatum ; cum tamen in podion-sis-antistitis librum inciderim, in quo nonnulla ab aliis, quod uoverim, non animadversa, ad explicandum Optati locum scitissime afferuntur (2), quae ibi dicta a me fuerunt, enucleatius proponam. Donatistis exprobraturus Optatus arrogantiam impudentiamque Donati, qui, cum Constantinus imperator in Africam Paulum ac Macarium misisset opem argento pauperibus laturus, forens dixerat, nihil esse imperatori cum Ecclesia commune, et de fonte lenitatis suae multa maledicta effuderat (hoc enim erat Optati propositum), primum ait : Donatum (lib. III de Schism. Donat.) jam tunc meditantem falsae contra præcepta apostoli Pauli potestatis et regibus injuriam facere, pro quibus, si apostolum audiret, quotidie rogare debuerat ; addit deinde peculiarem aliam causam, cur Donati facinus in romanorum imperatorem arguendum foret atque damnandum : Non enim, inquit, respublica in Ecclesia est, sed Ecclesia in republica. Ubi respublica nomine nonnisi imperium romanum fuisse ab Optato designatum ipse suimet interpretes explicat, continenter addens, id est in imperio romano. Porro quid hec imperium Romanum ? Non certe imperii dominatus ac potestas, sed romanae ditionis regiones ; quo sensu Cæsar dixerat (lib. IV de Bello gall., cap. 16) : Populi romani imperium fuit Rhœnus. Nam Optatus Ecclesiam per omnem orbem romanum (en romanum imperium) caput talis sub toto caelo paulo antea animadverterat ; in eo præterea quem perpendimus loco, cum de imperio romano addat mentem suam disertius explicaturus : Quod Libanum appellat Christus in Cantica canticorum, cum dicit : Veni sponsa mea inventa de Libano, id est de imperio romano ; palam est illum non de romani imperii potestate locutum, sed de ejus provinciis, ex quibus Christus Ecclesiam

Nam in prima quoque de imaginibus oratione : « Imperatoris, inquit, edicto obtemperari non permittemus (de sacris tollendis imaginibus, quarum suus profecto caput est disciplina) patrum consuetudinem evertere conantis ; neque enim religiosorum fuerit imperatorum ecclesiasticas convellere sanctiones.... ligandi atque solvendi potestatem non regibus tradidit Christus, sed apostolis, eorumque successoribus, et posteribus, atque doctoribus.

(1) Cap. sollicitus de Major. et Obed.

(2) Défense des Actes, etc., t. 2, cap. 15, pag. 418, 409.

tum in extremo iudicii die esset ad coelestem coronam evocaturus (1). Recte autem Optatus dixit, Ecclesiam in *republica* esse, id est in imperio romano. Nam antequam romanum imperium christianis disciplinis imbueretur, erat illud juxta Danielis vaticinia constitutum, confirmatumque; deinde quo tempore Optatus scribebat, non omnes imperii regiones Christum sequebantur; imo plurimae in idolorum cultu perstabant; denique Ecclesiae diuturnitatem imperii diuturnitati non exequandam modo, sed veluti illigatam Optatus censebat. Verum abest ut haec effliant, non imperium Ecclesiae, sed Ecclesiam imperio ex Optati sententia subesse. Certe (præterquam quod causæ, cur Ecclesiam in *republica* dixisse Optatum videmus, id per sese ostendunt) duo sunt, quæ ejus mentem clarissime patefaciunt. Primum est, Ecclesiam quam eo loco Optatus nominat, Ecclesiam universam esse non posse, sed eam tantummodo, quæ in imperii romani regionibus coaluerat; in superiore autem libro (*lib. II, cap. 2*) dixerat idem Optatus, *eum esse Ecclesiam catholicam, quæ est in toto terrarum orbe diffusa*, nempe cum in romano imperio tum extra illud, apud Seres, Getas, Persas, aliasque barbaras gentes, quas omnes Evangelii luce perpetuo privandas, atque a divinis promissionibus excludendas, non sine intolerabili errore existimasset: quomodo ergo hæc ab Optato in *republica* esse, id est in imperio romano, dici nisi absurde potuisset? Alterum est, Optatum illud de Ecclesia in *republica* veluti imperio romano proprium et peculiare commemorasse, nec aliis commune gentibus, apud quas non tanta quanta in romanorum imperio, aut amplitudine propagata, aut firmitate solidata, aut auctoritate defensa florebat Ecclesia: quare addit: *Id est de imperio romano, ubi et sacerdotia sancta sunt, et pudicitia, et virginitas, quæ in barbaris gentibus non sunt, et si essent, tanta esse non possent*. Nimirum nec illa de harum gentium dominatione præcesserant oracula, quæ de romano imperio, nec ad earum diuturnitatem exigenda erat Ecclesiae diuturnitas, quemadmodum Optatus cum aliis antiquis patribus de imperio romano opinabatur. Jam vero quis non videat potestatis jura apud omnes gentes eadem esse quæ apud rempublicam imperiumque romanum? Quare si Ecclesiam in *republica* esse idem Optato fuisset quod Ecclesiam parere rei-

publicæ, Ecclesia quoque in harum gentium imperio sita sub earum juribus existitisse dicenda esset; ut nihil hac in re habuisset Optatus, quod tanquam romani imperii proprium et singulare extolleret.

XIII. Caterum axioma illud: *Ecclesia est in statu*, a politicis ex verbis Optati perperam usurpatis conductum falsa multa sumit; multa etiam inducit. Cum enim dicitur Ecclesia in statu esse, non status in Ecclesia, comparari Ecclesia et status inter se possunt vel temporis ordine, vel locorum amplitudine, vel utriusque potestatis natura. Porro qui Ecclesiam a Christo constitutam, quemadmodum Optatus fecit, cum imperio romano contendit, hocque, antequam, synagoga depulsa, florere illa cepisset, non stabilitum modo fuisse, sed et latissime per omnem fere terrarum orbem fines suos protulisse considerat, facile Ecclesiam, attento temporis ordine, in statu, non in Ecclesia statum collocabit. Ego vero in secunda Antilebronii editione (*dis. I, cap. I*) Ecclesiam ex patrum sententia ostendi in Abele corpiasse, nostramque cum illa unam eandemque Ecclesiam efficere. Quapropter dubio procul Ecclesia politica in lege naturæ omnes societates, quæ sive ante diluvium sive post diluvium coaluerunt, tempore antecedit. Neque id minus de scriptæ legis Ecclesia exploratum est. Nam longe antequam hebræa gens rempublicam quamdam conflaret, Deus illam ex omnibus nationibus segregaverat præscripta circumcisionis nota, quæ veluti populus ejus proprius insigniretur. Ubi vero babilonica captivitate, ac Seleucidarum primo, Romanorum deinde atque Herodis, dominatione afflicta ac pene collapsa Hebræorum respublica fuit, Ecclesia tamen stetit, nec ante defecit quam in christianam Ecclesiam transiret (*confer podiensensem episcopum, l. c., § 22, seqq.*). Nec enim, ut recte S. Augustinus (*ep. 102, al. 49*), quia pro temporum varietate nunc factum annuntiat quod tunc futurum præannuntiabatur, idcirco fides ipsa variata, vel salus diversa est. Ecclesia igitur, si rem accurate perpendimus, statu antiquior est. Imo quæ post beatissimum Christi adventum constituta est Ecclesia, cum eadem sit quæ præteritum temporum Ecclesia, ubi imperium aliquod regnumve ingreditur falsis religionibus deditum, nonnisi jus suum recuperat, quod idolorum cultus ac superstitio illi eripuerat. Nam cum homines, vera religione deserta, Ecclesiam, in cujus gremio societatem inierant, per summum nefas ejecerint, Ecclesia in regiones superstitioso cultu contaminatas invecta non tam illas adire dicenda est, quam eo redire unde malitia hominum læta fuerat extorris. Fac tamen Ecclesiam reapse status constitutione posterioriorem esse: quid tum. (1) Ecclesia erit in statu, sed ob præcipuam ejus felicitatem, Dei nempe, divinarumque rerum cognitionem, morum integritatem, sempiternamque denique beatitudinem, quam, illa non admissa, nunquam obtinisset: erit in statu; sed singulari Dei optimi maximi beneficio, cui pares gratiæ, non dicam refe-

(1) Egregia est hanc in rem podiensis episcopi animadversio. Observat ille, veteres in ea fuisse sententia, ut romanum imperium usque ad Antichristi persecutionem, atque adeo ad mundi finem crederent duraturum. Insignis est hæc de Tertulliani locus in Apologetico: «Est, inquit ille, et alia major necessitas nobis orandi pro imperatoribus, etiam pro omni statu imperii, rebusque romanis; quod vin maximam universo orbi imminet, ipsamque claustrum sæculi acerbitates horrendas multitudine romani imperii commensat scimus retardari, volumus experiri, et dum præcursur differri, romanæ diuturnitati favemus... oramus pro imperatoribus, pro ministris eorum, et potestatibus sæculi, pro rerum quiete, pro mora tantis». In libro quoque ad Scapulam ait idem Tertullianus: *Necesse est ut christianus admodum velit imperatorem, quousque servum statum. Tandem enim statum imperium. Hoc Optatus quoque spectavit, dum ait, Libanum appellatum a Quesio romanum imperium in canticis canonicum, cum dicitur: Erii sponsa mea inter cunctas de Libano; indicatque finem mundi imperii romanum seculum.*

(1) Vide appellatum podiensensem episcopum, pag. 426 seqq.

rendæ, sed ne habendæ quidem erunt : erit in statu, sed ea quam Christus instituit, iis, inquam, ornata iuribus, quæ vetant statum suum in illam exercere potestatem. Quid vero si locorum spatia quibus Ecclesia statusque continentur, libeat attendere? Tum profecto quisque intelliget, statum potius in Ecclesia esse, quam in statu Ecclesiam. Cum enim Ecclesia catholica sit totum per orbem diffusa, eaque illius amplitudo ut ne Romanorum quidem aut Græcorum imperia tot unquam gentibus sint dominata, æquis status suæ ditionis terminos eo usque protendit, ut illis universam Ecclesiam circumscribat? Illic enimvero illud sit, quod paulo antea animadverti : nullum esse statum, qui in Ecclesiam jus sibi arrogare audeat potestatis atque regiminis, quemadmodum nullus est qui singularibus Ecclesie in aliorum statum ditione constitutis leges præscribere possit. Singule scilicet Ecclesie in quorumcunque demum principum regionibus sitæ sint, unam demum Christi Ecclesiam conflant, nonnisi ab eo administrandam, cuius tam late pateat auctoritas quam totus orbis (1). Superest ut in ea Ecclesie cum statu comparatione utriusque potestatis indoles consideretur. Harum autem potestatum duplex institui potest contentio : eorum primo qui utrique subjecti sunt potestati, cum iisdem potestatibus ; ipsarum deinde potestatum inter sese. Atque si prior illa fiat comparatio, cum Ecclesia erit in statu, tum status in Ecclesia. Quemadmodum enim christiani, qui de Ecclesia sunt, cum cives pariter sint, principis imperique legibus parere omnino tenentur, (quod etiam præcipuum quoddam Ecclesie dogma est a Christo ejusque apostolis sæpe inculcatum) ; ita cives qui de statu sunt, cum christiani item sint, Ecclesie decretis debent obtemperare. Quod si potestates ipsæ inter se conferantur : vel civilis potestas ecclesiasticæ in iis quæ spiritalia sunt dicenda erit obnoxia, sique status erit in Ecclesia, non autem Ecclesia in statu ; vel certe utraque potestas erit ab alterius imperio libera ut nec status in Ecclesia, nec Ecclesia in statu sit. Nos priorem illam sententiam, quæ civilem ecclesiasticæ potestati in spiritalibus subdit, Scripturis patribusque maxime consentaneam censemus. Si enim regnum corpori, animæ sacerdotium assimilatur, quod ex Pelusiota intelleximus ; si debent principes, *juxta Dei constitutum, regiam voluntatem sacerdotibus subdere, Ecclesie formam sequi, non huic humanitus sequenda jura præfigere*, imo illi *piæ devotionis colla submittere*, uti aiebat Felix II ; si imperatores, *licet præsideant humano generi dignitate, rerum tamen præsulibus divinarum devoti colla submitunt, illosque decet affectu eis obedire, qui pro ero-*

dum *Geasius scripsit* ; si nemo *abnuat, in causa fidei episcopos solere de imperatoribus christianis, non imperatores de episcopis judicare* (quæ verba Ambrosii sunt), an non traditioni magis consentiunt qui civilem potestatem, etsi in politicis rebus supremam, in rebus tamen spiritalibus ecclesiasticæ obnoxiam statuunt, quam qui alteram ab altera nequaquam pendere arbitrantur? Si tamen politici alteri, sententiæ ex falsis præconceptis opinionibus malunt, quam nostræ assentiri, id demum, uti nuper monui, dicere illos oportebit : neque Ecclesiam in statu esse, neque in Ecclesia statum.

XIV. Ergo, inquires, status erit in statu. Aio : sed quid hæc absurdi? Geminam eamque summam in eodem genere potestatem si asserueris, repugnantiam video ; at quid, queso, rectæ adversum rationi dixerit qui duas supremasque, sed in diverso plane genere, potestates astruat? « An non, inquit doctus Zaltwein (t. III, pag. 452), statum in statu, qualem nos catholici defendimus, agnoverunt gentiles romani? Dionysium Halicarnasæum audiamus : *Pontifices de omnibus causis ad sacra pertinentibus judicant, novas leges de sacris condunt, ministros sacrorum in officio continent : si quemquam advertant dicta sua contemnere, eum multant pro delicti magnitudine. Ipsi nullius potestati sunt obnoxii, nec tenentur ad reddendam rationem vel senatui, vel populo* (lib. II). En statum in statu romano! Quid de romano-catholicis imperatoribus dicam? Justinianus audiatur : *Promulgavimus edictum, ita ut nullo modo mutaverimus statum ecclesiasticum, in omnibus servato unitatis statu Ecclesiarum cum papa romano. Non patimur ut quidquam eorum quæ ad ecclesiasticum pertinent statum, non ad romam pontificis referatur beatitudinem, cum sit caput omnium Dei sacerdotum, vel eo maxime quod, quoties in his locis hæretici pullularunt, sententia et recto illius sedis judicio coerciti sunt* (in ep. ad patriarch. constantinop. an. 528). Circumspiciamus orbem universum, et vix ullum erit regnum, vix ulla provincia, quæcunque forma regiminis in iis dominetur, ubi non plures status statum regni et reipublicæ constituent, prout ex Archontologia Cosmica discere licebit. Aut enim regimen monarchicum ponimus. Num quis, in orbe universo, monarcha indivisum ac independens exeret regimen, nec statibus, nec primoribus aut parliamentis alligatum? quin status isti, quocunque nomine compellentur, jura habent specialia ac separata, quæ infringere non liceat principi. Aut aristocratiam ponimus : Deus formam regiminis aristocratici regularis (statuit) ; hæc profecto rara est, et de ultimis finibus terræ. Vel solos confederatos status belgii intueamur, et apud nos non tam rempublicam quam potius systema civitatum, ut vocant, et eo ipso statum in statu deprehendemus. Aut regimen democraticum hodiernum ante oculos ponimus : præterquam quod hoc non ex omni parte sit regulare, facile discipitur, hodiernis moribus tot in statu democratico esse quasi status quot sunt tribus in quas regimen istud dividitur. Aut demum formas regiminis irregulares

(1) Pulchre appellatus podiensis episcopus, pag. 450 : « Un gouvernement de cette nature exige une autorité aussi étendue que l'Eglise. Il ne peut convenir à un Etat dont la puissance ne pouvant donner des lois aux Eglises situées dans le territoire étranger, n'en peut donner conséquemment à celle qui est dans le sien. En se l'assujettissant, il la démembrerait de l'Eglise universelle. Elle serait alors dans l'Etat, mais pour être une église schismatique, une synagogue de l'Antéchrist. »

sive ex defectu formæ, sive nexus tales, præcipue systemata civitatum intuemur, quales sunt in Belgio, in Anglia, in Suecia, Polonia, quidni etiam in Germania? Et in his omnibus statum in statu offendimus. Habent, e. g., status federati Belgii sua jura in ordine ad universam rempublicam, habent sua jura independentia ad singulas provincias. Habent status imperii romano-germanici sua jura respective ad statum imperii universum, habent sua jura cum ordine ad sua territoria. In eadem republica constituuntur diversis generis officiales, quorum aliqui præsent camerae principis, alii judiciis, alii commerciis, alii rei monetariæ. Habent hi singuli finem generalem, nempe felicitatem reipublicæ universalem, sed simul suos fines particulares, et tamen pacifice invicem compatiuntur, et ita invicem connectuntur ut in fine ultimo veluti in centro conveniant. Quidni in eadem republica plures status, e. g., ecclesiastici et politici se invicem compatiuntur? qui etsi habeant diversos fines particulares, nihilominus in fine universali conspirant. Sed de hac questione satis dictum esto (1).

CAPUT II.

Præcipua questio proponitur, penes quem ecclesiastici status potestas sit; tum potestatem clarum ostendimus neque unicuique Ecclesie seu cuius fidelium, neque toti Ecclesie quam Febronius regentem vocat fuisse a Christo seu promissam; Matth. XVIII, seu traditam, Joan. XXI, sed soli Petro.

I. Quoniam statum esse Ecclesiam, ac summa quidem præditum potestate, quæ clarum potestas dici consuevit (2), hactenus demonstravimus, illud continuo disquirendum occurrit, penes quem sit hujusmodi status potestas. Ut tamen rem ex ordine prosequamur, animadvertendum est, his fuisse clavium potestatem a Christo collatam: nimirum cum promississet apostolis illud apud Matthæum (XVIII) verbis: *Quæcumque alligaveritis, etc.*, illam deinde ipsis proxime detulit, dum illos post resurrectionem alloquens, Sicut, inquit, misit me Pater, et ego mitto vos (Joan. XX). Nec mirum hanc potestatem fuisse apostolis a Christo immediate traditam. Nam, uti sapienter cum Bellarmino, aliisque doctoribus argumentatur eximius Suarius (de censur., disp. 1, sect. 2, n. 9) hanc potestas, cum aliis quæ in apostolis fuerunt, erat de intrinseca ratione apostolici muneris, quod est supremum in Ecclesia, juxta illud I ad

Corinth. XII: *Et quidam quidem posuit in Ecclesia primum apostolos, etc.* Ubi D. Thom. : *Majores, inquit, ministri in Ecclesia sunt apostoli, ad quorum officium tria pertinent, quorum primum est auctoritas gubernandi fidelem populum, etc.* Pertinet ergo hæc potestas intrinsece ad munus apostolicum: Christus autem immediate contulit omnibus apostolis dignitatem, et munus apostolicum, ut sumitur ex Lucæ VI et Joan. VI. Unde cum post Christi mortem loco Judæ sufficiens esset unus apostolus, ceteri non ausi sunt creare illum, sed designare personas, et a Christo petierunt ut quem ipse eligeret et institueret, declararet. Fuit ergo illa dignitas immediate a Christo data; ergo ei jurisdictio illi intrinsece annexa: juxta illud: *Qui dat formam, dat consequentiam.* Quamobrem Paulus sicut ab ipso Christo apostolus factus est (juxta illud ad Galat. I: *Non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum*), ita ab eodem potestatem accepit, juxta illud II ad Corinth. VIII: *Quam Dominus dedit mihi*, et ad Galat. II: *Mihi enim, qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt.* Hinc autem sequitur, tunc Christum etiam Petro eandem quasi delegatam potestatem dedisse, in eaque Petrum ceteris fuisse apostolis plane exæquatam. Sed quoniam Christus apostolis omnibus clavium potestatem se delaturum receperat; ita Petro excellentius aliquid se traditurum promiserat his verbis: *Tibi dabo claves regni cælorum* (Matth. XVI). Porro Christus quod tunc fuerat Petro pollicitus implevit, post hanc omnibus apostolis communem æqualemque illi tributam dignitatem, dum, certior de ejus amore factus, oves suas agnosque ipsi commendavit: *Pasce, inquit, oves meas, pasce agnos meos* (Joan. XXI). Quare Cyprianus ait (lib. de Unit. Eccles.): *Loquitur Dominus ad Petrum: Tibi dabo claves regni cælorum; et eadem post resurrectionem etiam dicit: Pasce oves meas. Et quamvis apostolis omnibus (atque ipsi Petro) post resurrectionem suam parem potestatem tribuit, et dicit: Sic ut misit me Pater, et ego mitto vos, tamen ut unitatem manifestaret, unam cathedram (in Petro) constituit, etc., potestatem quam illi cum apostolis antea concesserat, non solum confirmans, sed assignatis præstantioribus juribus amplificans.*

II. Quoniam autem potestas Petro ceterisque apostolis primum tradita ad Ecclesiam pertineret, in eoque quod ad illa spectat quæ episcopalis sunt ordinis ac jurisdictionis, nunquam esset desitura; non ea tamen est quæ in præsentis disquisitione spectanda præcipue sit, sed altera, quam Petro vidimus singulariter datam. Huic enim patres, ubi de externa Ecclesie jurisdictione ageretur, præsertim insistebant, hanc Ecclesie conceditam, ut in ea nunquam non permaneret, studiose inculcabant. Quo spectant illa Tertulliani (in Scorpiac., cap. 10): *Memento claves ejus, hæc Dominum Petro, et per eum Ecclesiam rebusque; Augustini (Tract. I in Joan.): Petrus quando claves accepit, Ecclesiam sanctam significavit; Fulgentii (de Fide ad Petrum, cap. 5, n. 57): Paxi-*

(1) Vido Antifebron., diss. 1, cap. 1, auctoresque ibi indicatos.

(2) Clarum potestatem heterodoxi scriptores variis modis, atque a Christi institutione patrumque doctrina prorsus alienis non tam interpretantur quam deformant, aut potius de medio tollunt. Verum cum Febronius catholicorum in hac parte explicationem sequatur, claviumque potestatem ecclesiasticam potestatem designatam a Christo fuisse asseritur, non est cur hæreticorum nugis longiori sermone propulemus. Adest qui plura de his vult, Gresemum in controversiarum Bellarmini defensione, ad lib. 1, de rom. Pont., cap. 15, et Zaltwein, t. II, pag. 16 et seq., et. IV, pag. 9 et seqq.

lentia peccatori tunc prodest, si eam in Ecclesia catholica gerat, cui Deus in persona B. Petri ligandi solenniter tribuit potestatem; et, ut ceteros præteream, Beuze (hom. de S. Petro): Ideo B. Petrus specialiter claves regni caelorum, et principatum iudiciorum potestatis accepit, ut omnes per orbem credentes intelligant quia quicumque ab unitate fidei, vel societatis illius, quolibet modo semetipsos segregant, tales nec vincula peccatorum absolvi, nec ianuam possunt regni caelestis ingredi. Nec mirum, patribus potestatem, quæ data est Petro, ad Ecclesie demonstrandam auctoritatem fuisse visam aptiorem, quam alteram apostolis omnibus creditam. Nam Christus, dum apostolos ea instruxit potestate, non tam regimen Ecclesie suæ præscripsit, quam illius commodis utilitatique consuluit. Si enim tunc quam vellet Ecclesie suæ administrandæ formam constituisset, Ecclesie regimen plane aristocraticum foret. Præterea illa apostolorum potestas non solum episcopalia jura complectebatur, sed et ad consummationem sæculi duratura, sed etiam apostolica, quæ, cum extraordinaria essent, cum apostolis erant interitura. Consultius itaque patribus visum fuit eam frequentius ingerere potestatem, quæ et tota ordinaria erat, atque in Petri successores perpetuo derivanda; et ita cum Ecclesie bono conjuncta, ut ad illius regimen veluti præcipuum tanti boni fundamentum ac causam proxime spectaret. In hac itaque disputatione, ubi queritur, penes quem Christus potestatem Ecclesie suæ esse voluerit, non tam attendenda est potestas Petro primum exieris, quæ apostolis collata, quam potestas deinde Petro singulariter data; ac de ista præcipue inquirendum, cuinam Christus tribuerit.

III. Quid Edmundus Richerius in eo libro, quem an. 1611 in lucem emisit, de ecclesiastica ac politica potestate senserit notum est. Docuit scilicet: 1° Christum, suam fundando Ecclesiam, prius, immediatius, et essentialius claves seu jurisdictionem toti dedisse Ecclesie, quam Petro et aliis apostolis; 2° totam jurisdictionem ecclesiasticam primario, proprie, et essentialiter Ecclesie continere, romano autem pontifici atque aliis episcopis insubstantialiter, ministerialiter, et quoad executionem tantum, sicut facultas videndi oculo competit; 3° Christum non tam nisi Petro quam ultati ineffabilem clavium potestatem detulisse. Vix liber prodierat, cum anno 1612 proscriptus fuit in conciliis senonensi atque aquensi, tanquam qui contineret propositiones, expositiones, et allegationes falsas, erroneas, scandalosas, et, ut sonant, hæreticas, schismaticas; auctor vero ad palinodiam compulsus est. Nihilominus Dupin et Van Espenæ ut erant ingenio ad novitates proclivi animoque in romanam sedem infensissimo, eundem errorem audacter protulerunt, ille in libro de antiqua Ecclesie disciplina (1), hic in Tractatu de

Censuris (1). Etiam Febronius, vellet nolit, in eodem versatus est errore, quemadmodum dissertatione superiore annotabamus, dum capitis primi paragraphum sextum hoc titulo prænotavit (t. I, pag. 52): Potestas clavium universitati Ecclesie a Christo data est. Illam hæc per ministros suos exercet; inter quas romanus pontifex primarius quidem est, nihilo tamen minus universitati subordinatus; ab his autem verbis exorsus fuit: Quando (I. e.) anterioribus §§ probavimus, non vnum Petrum esse fundamentum Ecclesie, neque illi soli traditas esse claves cum potestate solvendi atque ligandi, illud volebamus et debeamus inferre: Petrus solum non esse subiectum immediatum potestatis ecclesiasticæ, sed clavium potestatem universitati Ecclesie proprie et ita transcriptam esse, ut illa per eos ministros, pro sua conjuncte portione, ac inter hos per summum pontificem exerceatur; quod quidem cum præterea Abulensis auctoritate argumentisque comprobasset (t. II, pag. 52 et seq.), iterum addidit (ibid., p. 57): Cum itaque Ecclesia ipsa principaliter et radicaliter obtineat potestatem clavium, quæ ab illa in omnes ejus ministros, ipsaque summum pontificem, derivatur, et singulis quibusque pro sua portione communicatur, hinc sequitur: Ecclesiam juxta propriam suam dispensationem, id est casose, regi. Ovumne ovo similis est, quam Richerii doctrinæ febroniana! Pupugit tamen hominem richerisini nota, quæ Kleinerus, Kauffmansius, atque ego, ejus doctrinam inusimus; ac nonnulla in medium attulit, quibus tantam a se invidiam depelleret; sed irritò certe conatu, ut in eadem dissertatione ostendimus. Unum ibi omisimus, quod hujus loci erit excutere. Querat post hæc, inquit Febronius (ibid., p. 185), doctor Kauffmans, quinam scholastici doceant, ecclesiasticam potestatem a jurisdictionem principaliter in tota Ecclesia residere! dicat febroniana paradoxa esse hæc: Universitas credentium accepit claves proprie, principaliter, radicaliter; prælati eas ab Ecclesia habent usualiter, usu fructualiter, etc.; respondebimus, sic docere: Andreæ de Escobar megariensem in Hispania episcopum; Alfonso Tostatum, episcopum abulensem, pariter Hispanum; Gersonum, parisiensem cancellarium; Nicolaum, card. eusanum; Dionysium, cartusianum belgam, trecentos circiter patres concilii basileensis, etc., quorum verba superius attulerat. Non ego hæc singulorum verba auctoritatemque perpendam. Multa de his in Antifebronii introductione dicta sunt; aliqua quoque attingi capite quinto superioris dissertationis. Abulensis præterea argumentis, in Antifebronio,

autem pontificem ceterosque prelatos eam accipere ab Ecclesia quoad usum tantummodo. » *Ex præf. antea, dissert. 3, c. 1, dixerat: « Haud dubium esse debet, quin primo et præcipue toti Ecclesie ligandi ac solvendi potestas sit data, a qua in ejus ministros derivatur. »*

(1) Cap. 2, § 1. « Quantumvis autem libentibus sæculi exercitium clavium atque, ab his dependens, auctoritas excommunicandi transferri ad solos Ecclesie ministros, et ecclesiasticos iudices, ut nec multitudinis, seu Ecclesie particularis consilium aut consensus expetatur, nihilominus ipsa clavium potestas principaliter remanet et remanens est penes Ecclesiam, cui a Christo in persona Petri et apostolorum data est, cujus nomine eam exercent ejus ministri. »

(1) Diss. 6, § 1: « Nemo est qui non statim intelligat illam supremam habere potestatem, qui potestatem ipsam habet secundum originem et virtutem; eum vero potestatem non habere supremam, qui tantum potestatem habet ab alio sibi commissam quoad usum. Patet autem ex dictis potestatem ecclesiasticam esse penes Ecclesiam; romanum

cap. I primæ dissertationis, sat'feci (1). De Basileensibus in Antifebronio, cum in ipsa introductione,

(1) Eadem, que Febronius usurpavit tom. I, cap. I, § 6, potestatem clavium universitati Ecclesiæ a Christo collatam confirmatur, Abundantius argumenta protulit anonymus auctor gallici operis inscripti : *Traité de l'autorité du clergé et du pouvoir du magistrat politique*, t. I, p. 100 et seq. Quid ad illa podiensis episcopus? Satis proxima clarissima præstis responsione, quam cum *Antifebronio* conferri velim, heic redam, ut hinc saltem discat Febronius, quantum a gallicanorum præsulum doctrina ipsius systema distat. « Cet écrivain, inquit ergo podiensis antistes, p. 2, cap. 4, pag. 257, prodige d'érudition pour son siècle (le xvie), plus remarquable néanmoins par l'immensité de ses lectures et de ses compilations que par la profondeur et la justesse de ses raisonnements, avance que : non fuerunt datæ claves illis apostolis tanquam determinatis personis, sed tanquam ministris Ecclesiæ. Et tunc magis dantur claves Ecclesiæ, cum Ecclesiæ, que habet illas radicaliter, non moritur... respondendum est, quod Ecclesiæ suscipit claves a Christo, et apostoli, tanquam ministri Ecclesiæ. Et nunc Ecclesiæ illas habet, et prælati etiam. Sed aliter Ecclesiæ quam prælati. Nam Ecclesiæ habet secundum originem et virtutem, prælati autem, secundum usum eam. Sans doute que Jésus-Christ ne se proposait pas précisément, dans l'institution de ses apôtres, de distinguer par un titre éminent Pierre, Jean et Jacques, fils de Zébédée, chacun des autres membres du collège apostolique. Sous ce point de vue, son choix ne se terminait pas à leurs personnes. Il les destinait à être les instruments de la conversion de l'univers; et cette haute destination n'était pas la récompense des qualités personnelles qu'il eut trouvées en eux. C'était une faveur toute pure qu'ils ne devaient qu'à sa miséricorde. Vous ne m'avez pas choisi, leur disait-il, c'est moi qui vous ai choisis afin que vous alliez dans le monde entier sous mes auspices, que vous y portiez du fruit, et que ce fruit soit durable et permanent. Que ce choix si gratuit, et dont les effets devaient être salutaires au genre humain, soit tombé sur des personnes individuelles et déterminées prises; la chose est si certaine, qu'il n'est pas croyable que Tostat ait voulu la nier : il aurait heurté de front l'Evangile. Quelle est donc sa pensée? Que Jésus-Christ en les élevant à la dignité de l'apostolat les considérait comme ministres actuels de son Eglise. La surprise serait encore palpable. L'Eglise chrétienne n'existait pas alors. L'institution de l'apostolat en a précédé la formation. Comme de futurs ministres de son Eglise, qui devait être formée après sa mort? On en convient, pourvu que cette expression de *ministres de l'Eglise* soit expliquée sainement et, comme on l'a vu dans le chapitre second de cette partie, sans préjudice de la propriété du pouvoir des clés accordées aux apôtres et à leurs successeurs. Que conclure de cette explication, sinon que Jésus-Christ prévoyait combien le ministère apostolique serait nécessaire à son Eglise, et qu'il ne l'établissait d'avance que pour son utilité? Du reste il n'y a pas un seul mot dans tout le Nouveau Testament de ce pouvoir radical et originel que Tostat prétend avoir été conféré par Jésus-Christ à l'Eglise. Il n'en produit d'autre, preste qu'un raisonnement humain : et quel raisonnement? C'est que ipsa multitudo non habet jurisdictionem, cum jurisdictione secundum actum non possit cadere in communitatem, sed in personas determinatas : quia jurisdictio requirit actus, ut iudicare et imperare, communitas autem non potest exercere actus aliquos, ita impossibile est in communitate esse jurisdictionem secundum actum; est tamen jurisdictio secundum originem in communitate, et secundum virtutem, quia omnes persone accipientes jurisdictionem, ex virtute communitatis accipiunt, quia ipsi possunt se iudicare, communitas autem non. Ita autem videtur de clavibus Ecclesiæ, quia illæ datæ sunt a Christo toti Ecclesiæ. Quia tamen non poterat tota Ecclesiæ dispensare illas, cum non esset aliqua persona, tradita esset Petro nomine Ecclesiæ. On rappelle aujourd'hui avec confiance un raisonnement que Tostat ne proposait dans son siècle qu'avec timidité. N'a-t-on pas vu où aboutissaient ces maximes posées dans une très-mauvaise métaphysique? Elles ne transportent pas moins au peuple la puissance civile que la spirituelle. Elles supposent même le titre du peuple si constant et si authentique dans l'ordre civil, qu'il peut servir de fondement et d'appui à son droit dans l'ordre spirituel. Je ne répète point ce que j'ai déjà dit sur cette matière : on sent assez le danger et le vice d'une doctrine qui ne connaît d'autre magistrat public que le représentant et le délégué de la multitude. Quelle absurdité de fonder cette prétendue délégation dans les Etats monarchiques ou l'impossibilité où est la multitude de juger et de commander par elle-même.

tum in altera operis parte, satis disserui, ut opus non sit eorum dictis interpretandis immorari; insuper de hisdem iterum sermo infra occurret. Illud heic tamen non præteribo, quod quam mala Febronius fide scriptores appellet, argumento esse poterit luculentissimo. Recitat ille (t. II, pag. 182) quædam Basileensium verba ex synodali responso, quod Eugenius papa fecere an. 1452, tum addit (ibid., p. 185) : *Convenit hic observari, hanc doctrinam a patribus basileensibus traditam fuisse mox post sessionem 2, cum Eugenio adhuc vixit essent, et de ejus mandato card. Julianus synodo præsideret : fateretur autem vel ipse Bellarminus, lib. III de Ecclesiâ, cap. 16, v. ad sextum, ante sessionem 26, anno 1457 celebratam, non fuisse illegitimum basileense concilium. Adeamus ergo indicato loco Bellarminum. Respondet ibi doctissimus cardinalis Calvino objicienti Eugenium a generali basileensi concilio fuisse depositum, atque : Dico basileense concilium iuxta quidem fuisse legitimum, nam et legitas aderat romani pontificis, et episcopi plurimi; et quo tempore Eugenium deposuit, et Felicem elegit, non fuit concilium Ecclesiæ, sed conciliabulum schismaticum. Ubi, quæso, heic Bellarminus usque ad sessionem 26, in qua Basileenses Eugenium deposuerunt, legitimum fuisse eorum concilium affirmat? Ait, iuxta fuisse legitimum. Qua veritate Febronius non solum hoc iudicium interpretatur sessiones omnes ab anno 1451 ad 26 anni 1457, sed ea scribit, quæ Bellarminum indicant disertis id verbis docuisse? Fateretur autem vel ipse Bellarminus, lib. III de Ecclesiâ, cap. 16, v. ad sextum, ante sessionem 26, anno 1457 celebratam, non fuisse illegitimum basileense concilium. Insitiam, de quo Bellarminus, fuit prima sessio, cum autem post illam ipsam sessionem, edita an. 1454, 15 kal. januarii constitutione concilium Eugenius revocasset, quæ post illam acta sunt (in his synodale illud responsum a Febronio jactatum) legitima haberi a Bellarmino non potuerunt. Quod si deinde Eugenius, kalendis sextilibus anni 1455, nova lata constitutione ratum haberi basileense concilium indulsit, cum id ea conditione statuerit, ut nulla, irrita, ac revocata essent, quæ in eo fuerant ad illum diem adversus romanum pontificem, atque apostolicæ sedis auctoritatem, ac libertatem sancita, neque concilium, promissam licet, conditionem impleverit, inter illegitima concilia post illam quoque Eugenii constitutionem jure ac merito censendum est. Neque Bellarmino, qui nonnisi de refellendo Calvino Eugenii depositionem urgente sollicitus tunc erat, necesse fuit hæc minutiora persequi. Ceterum ut quæ de basileensi concilio mens fuerit Bellarmini Febronius nosset,*

comme si cet obstacle ne pouvait pas être levé, et ne Pétait pas réellement dans les Etats républicains par des magistrats précaires et amovibles. Quel égarement d'attribuer à cette même impossibilité l'établissement des apôtres et des prélats! comme si Jésus-Christ avait été forcé de prendre pour modèle du gouvernement de son Eglise le gouvernement politique, même dans sa vraie notion, et qu'il ne lui eût pas été libre, quoi qu'il en pût être des sociétés purement humaines, de confier tout le pouvoir des clés à des personnes déterminées, sans en laisser la moindre part au corps entier des fidèles.

consulere illum debuerat, de Conciliis, lib. I, cap. 7, ubi ait: *Hujus concilii nihil est ratum et probatum, nisi quædam dispositiones circa beneficia ecclesiastica, quæ a concilio factæ fuerant, quas (paci et unitatis gratia) Nicolaus prædictus approbavit. Concilium vero ipsum reprobat in concilio lateranensi ultimo, sess. 11.* Verum hæc obiter dicta sunt. Illud generatim addo, licuisse fortassis antiquioribus illis theologis ita loqui, qui doctrinæ suæ falsitatem ac perniciosissimas conclusiones, richerismo nondum edito, minus perspexerant. At id Febronio nefas erat, qui non modo richerismum noverat a duobus Galliarum conciliis catholicorum omnium consensione probatis confixum, sed ignorare non potuit, quanto illum studio revocant in Gallias Belgiumque Quesnellus ejusque assessor, atque in his quadraginta illi advocati quorum consultationem ebreduensis et cameracensis archiepiscopi, doctissimis in lucem datis pastoralibus documentis anno 1751, confutarunt ac prosperisperunt. Antequam igitur illorum nobis objiciat auctoritatem, vel ostendat illos a damnata Richeri doctrina, dum ita loquebantur, abfuisse, vel eos agnoscat excusatione fortasse dignos esse, non certo sequendos (1).

IV. Cæterum cum Febronius richerismi notam a se depellere verbis saltem conetur (perperam tamen, ut dixi), in eo confutando errore, qui claves universitatis fidelium a Christo collatas tuetur, non immeror: satis illum in *Antifebronio* (diss. 1, cap. 4, § 5) relictis (2); neque adversus ea quæ ibi protuli, quidquam hiscere ausus est Febronius. Quam igitur hæc sententiam de clavium potestate propugnat, exponamus potius, ac relatenus. *Universitati ministrorum*, ait ille claves a Christo concessitas (t. II, pag. 87), sen, ut alibi loquitur (l. c., pag. 180) *omnibus simul apostolis, id est universæ Ecclesiæ regem.* Qua in re videri vult gallicanæ recentioris sententiæ defensor (3). Revera tamen ne nunc quidem cum Gallis,

(1) Temperare mihi non possum quin ex podiensis episcopi libro nonnulla in hanc rem transferam. « Tout ce qu'on peut faire; *ait ille*, p. 200, est d'exercer ceux qui, beaucoup plus anciens que Richer, écrivaint dans un temps où, selon la remarque de M. Bossuet [*Defens. decl. gallic.*, p. 2, lib. VI, cap. 28], les lumières que les siècles suivants ont acquises sur le droit public, disons aussi sur les textes originaux et sur l'antiquité ecclésiastique, n'étaient pas encore répandues; dans un temps où les erreurs des sectes protestantes n'avaient pas encore obligé les théologiens à mieux approfondir les principes de la hiérarchie, à les exposer avec plus d'exactitude et de précision. Mais des fautes qui ont besoin de cette indulgence, ne sont rien moins que des autorités. Il en faut revenir à l'écriture sainte, à la tradition, aux décisions ecclésiastiques. Voilà les vraies règles qu'il faut suivre. »

(2) Conferri etiam possunt, que in 40 advocatos ediderunt documenta ebreduensis et cameracensis archiepiscopi; tum etiam podiensis episcopus (lib. cit., p. 2, cap. 2).

(3) Nimirum conatur Febronius periculosi sui systematis invidiam in gallicanam Ecclesiam, cuius sectatores se jactat, calidè derivare. Verum ut videt de sententia hæc ab ipso proposita (de quo non utibimus), non possum quin, mendacissimam qua mecum usus est fraudem detegam. Objecerat illi in *Antifebr.* introduct., cap. 4, n. 3, errorem, quem de clavibus universitatis credentium collatis tuitus fuerat, richerianum esse, atque a Gallorum sententia plurimum dissidere; cum hi claves unitatis pastorum fuisse traditas docerent, testesque adduxerant Habertum atque Tournelium falsis additi in altera operis editione], quorum ille scripserat p. 2 de Hierarch. eccles., c. 5, § 5, quæst. 2: *Potestas clavium datur est Ecclesiæ, hoc est pontifici et epis-*

ipsis omnino convenit. Non hæc repetam, quæ cap. 2 primæ dissertationis in hoc ipso secundo Febronii tomo de sparsis richerismi seminibus annotavi. Satis erit Gallorum mentem accurate scrutari, cum illisque Febronii dicta contendere. Id ergo primum Galli statuunt, claves fuisse Petro immediate datas a Christo non tamen soli, sed etiam unitati, apostolis scilicet eorumque successoribus episcopis. Haberti et Tournelli, quæ nuper annot. 27 reddidi, verba id aperte declarant. Addi his potest alia ejusdem Tourneli sententia (*De Eccles.*, q. 5, artic. 2): *Pariter claves et uni Petro et unitati simul concessæ dicendæ sunt, nec unum aliud excludi. Datæ sunt uni Petro, non quidem per exclusionem Ecclesiæ, sed quia unus ille primatum et regiminis potestatem accepit a Christo atque personam Ecclesiæ totius gerebat, cum ei dixit Christus: Tibi dabo claves regni cælorum. Datæ sunt etiam immediate unitati, id est omnibus apostolis eorumque successoribus, episcopis: Sicut misit me vivens Pater, etc. Ac merito quidem id Galli docent. Si enim claves dicerent unitati datas, Petro quoque trap-*

pis, et his quidem cum subordinatione ad pontificem Petri successorem. Hic vero de Eccles., quæst. 3, art. 2, paulo antea conclusionem: *Datæ sunt, inquit, etiam immediate unitati, id est omnibus apostolis, eorumque successoribus episcopis.* Quid vero Febronius? Fingit ille, pag. 554, me auctore, ac teste, a gallis illis doctoribus, claves immediate omnibus apostolis traditis dici, non Ecclesiæ; tum ex Gersono, ac Natali Alexandro confirmat aliam omnino esse gallicanæ Ecclesiæ doctrinam, ac non solum apostolis, sed et cæteris episcopis eorum successoribus claves creditas esse, ac tandem, pag. 556: « Si adversum hæc, inquit, Habert et Tournelius asserere videantur, claves apostolis immediatius traditas fuisse, id eo in sensu sumendum est, tum quod ipsi soli Ecclesiam regentem constituerint, cum Christus eis claves consignaret, tum quod illarum potestas non possit per alios, quam ordinatos Ecclesiæ ministros exerceri. » Queretur deinde de me ingenus noster Febronius quid malam ei fidem exprobram? At quæ munda fides, si hæc non est? Diserte scripsi (*Antif. l. I, p. 58, Pisaur. edit.*): « Che è secondo i moderni francesi cattolici la chiesa, alla quale furon da Christo date le chiavi? Sono, risponde l'Haberti, il papa e i vescovi: e l'unità, ripiglia il Tournely, cioè tutti gli apostoli e i vescovi lor successori; ond'è, segue a dire questo dottor sorbonico, che quando a Pietro furon date nominatamente le chiavi, egli per lo suo primato figurava la Chiesa, cioè gli apostoli, i quali, e a' vescovi lor successori Christo disse institutamente. Checchè legherete, etc. E il vescovo in generale; soggiugne il Sig. D. B. niente teologo, ma pure buon testimonio della comun dottrina de' suoi nazionali. Ma questa non è la Chiesa, a cui Febronio vuol dare le chiavi. La potestà delle chiavi, dice egli, è stata da Cristo data all'università della Chiesa. Ne credesi, che per l'università della Chiesa egli intenda l'università de' pastori, nel qual caso egli terrebbe la sentenza francese; no, intende la società, il corpo di tutti i fedeli; » quod dente invicti compravi argumentis, Febronius tamen dissimulat, Richerianum ipsius systema cum Gallorum sententia fuisse eo loco a me collatum; et quoniam nunc palinodiam veluti canens cum Gallis utroque loquitur, ut a me fuisse ipsi cum Gallorum sententia conflictum injuria obiectum, seque cum Gallis sensisse ostendat, me gallicanæ doctrinæ corruptorem exhibet, illisque theologos a me appellatos, qui interpretatione non indigebant, cum non apostolos tantum, sed etiam episcopos diserte commemorarent, explicare non sine magno, ut par est credere, studio ac labore aggreditur. Veram hoc habet Febronius: totum id esse pessimæ fidei; Gallos in meo libro id sensisse, quod revera sentiant, nempe claves apostolis eorumque successoribus episcopis traditas; sed ipsum in primo sui operis volumine, quod in *Antifebronio* confutavi, non cum Gallis, claves apostolis atque episcopis datas, sed cum Richerio, toti Ecclesiæ, seu universitati credentium, concessas asseruisse; nunc autem cum, ne richeria videretur, tacitus ad Gallorum partes transfugit, ea, que ne somniavi quidem, mihi falsè affluisse.

ditas dicerent, eum et ipse unus ex apostolis fuerit; sed tanquam uni ex eorum collegio, eique potestate ceteris pari, datas indicarent. Evolve jam novum Febronii volumen; invenies (pag. 87) claves Petro promissas, deinde discipulorum collegio seu universitati (1) traditas; invenies Spiritum veritatis a Salvatore nostro uni Petro neque promissum, neque datum, sed communicatum omnibus simul apostolis, id est Ecclesie regenti (pag. 180); invenies (pag. 555) parisiensem cancellarium (Gersonem) non tradere solum, sed ex solidis gallicanae Ecclesie principis, in sensu a Febronio intento, probare etiam claves universali Ecclesie immediate a Christo datas esse; nusquam invenies Petro et Ecclesie, seu Petro et apostolis eorumque successoribus, creditas a Christo claves fuisse. Cur hoc? nisi quia apostolis omnibus has claves peraeque traditas existimat (2). Verum quidem est, addi a Febronio salvo primatu. Sed quid demum est ex ejus sententia Petri primatus? Audiamus illum ita edicentem (tom. I, cap. 2, § 4, pag. 105): « Quis in senatu est praeses, talis propemodum in collegio apostolorum Petrus. Ille senatorum sententias rogat, non cogit; uno suo arbitrio nihil decedit. Reliquorum actibus intendit, eos commonefacit; arguit etiam, sed non destituit. Caput ipsorum est ac major, non in stricta significatione superior, minus dominans, quam qualitatem quidam imperite tribuunt Petro ex male intellecta denominatione principis apostolorum. Caput, inquam, erat Petrus; inde deferrebat ei primarius honor; ejus sententiae multum tribuebatur; nulla causa majoris momenti sine ejus participatione deferrebat, maxime, si universum corpus Ecclesie respiceret. Ipse in conventibus proponebat materiam de qua deliberandum erat; ipse, cum id opportunum

(1) Quod heic Febronius discipulorum, non apostolorum, nomine utitur, suspicandi assensum praebet, aliquid heic ab ipso indicari pro falso eorum systemate, qui presbyteros secundi ordinis, a discipulis, ut aiunt, repraesentant, auctoritate cum episcopis pares faciunt. Quamvis enim apostoli saepe in Evangelio discipuli appellentur, Febronius tamen, hoc potissimum tempore, quo presbyteros secundi ordinis novissimos episcopos a quiescentibus exaequare, ab hoc nomine abstinere debuisse videbatur, nisi ad istorum sententiam loqui voluisset. Quamquam quid hisce conjecturis agimus? Nonne Febronius de subjecto clarum paulo post loquens, pag. 181, ait: *Denominatio est tota universitas, sed subiectum denominans sunt soli episcopi et presbyteri*. En claves ecclesiasticae potestatis, Febronio iudice, non solum episcopis sed etiam presbyteris delatas.

(2) Iluc spectant quae iradit Febronius, t. II, pag. 211: « Episcopatus essentialiter consistit in missione apostolica. Jesus Christus fuit magnus ille et universalis Episcopus missus a Patre in hunc mundum ad magnam illam redemptionis opus. Huius primarius missio nemo ullam partem tenebat. Ipse solus erat sacerdos in eternum secundum ordinem Melchisedech. At de secundaria missione apostolica, quae socium portat omni predicandi fidem Salvatoris, perireque participant omnes apostoli: Ecce ego mitto vos, acat mihi me Pater. Tunc predicat, etc. Haec et non alia erat essentialis institutio episcopatus, episcopis obligationem amandandi Evangelium imponens. Ille non dicit Christus Petro: *ago te mitto, ut tu sis cum aliis, per quem missio ejusque auctoritas in totos fratres derinet*; sed directe ac immediate, eodemque modo quo erat ipse a suo Patre missus, sic omnibus aequaliter imperitus est nomen, qualitates, atque characterem suorum missorum, ad filium in omnes actiones diffundendum. Inde etiam dignoscitur, quare Christus omnibus apostolis suis sine ulla distinctione aequaliter promissit, quod in extremo die sensuri sint ad iudicandum duodecim tribus Israel. »

esset, levabat vocem suam, et omnium loco ac nomine loquebatur. » Non ita Galli sentiunt (atque heic alterum animadvertatur velim Febronianae doctrinae a gallicana dissidium), si Launoium, Dupinum, idque genus scriptores demas, ab avita in apostolicam sedem suae gentis observantia plane alienos. Quinta M. Antonii de Dominis propositio haec erat: *Disparitas potestatis inter apostolos, humanum est inventum, in sacris Evangelis, et divinis Novi Testamenti scripturis minime subsistens*. Porro sacra parisiensis facultas, in censura quam 15 decembris an 1617 edidit in quatuor priores apolatensis illius archiepiscopi et apostate de Republica libros, hanc ei propositioni notam iniecit: *Haec propositio est haeretica, et schismatica, de jurisdictione apostolica ordinaria quae in solo divo Petro subsistebat, intellecta*. Non ergo directionis tantum primatus fuit in Petro, cujusmodi est febronianus, sed jurisdictionis ordinarius. Non aliter Natalis Alexander in ea quam, de sancti Petri et romanorum pontificum primatu scripsit, dissertatione (1). Cum nempe sibi objecisset: *Ceteris etiam apostolis datae sunt claves in Petro, et cum Petro, respondet: Disting. antec.; ceteris apostolis datae sunt claves cum dependentia a Petro, et cum subordinatione ad ipsum, conc.; a quo jure cum Petro, nego*. Audi et Bossuetum in celebri oratione quam ad conventum cleri gallicani habuit an 1682: *Omnes his clavibus subiciuntur, omnes, inquam, fratres carissimi: reges et populi, greges et pastores, quod quidem lavanter publicamus. Etenim amamus unitatem, et quam praestamus obedientiam, gloriam ducimus. Petro injunctum est: 1° ut plus ceteris omnibus apostolis diligeret; 2° ut omnes pasceret tam oves quam agnos, pullos eorumque matres, ac ipsos imo gregis pastores, qui quidem, ut populorum pastores sic et Petri oves cum sint, Christum ipsum in Petro venerantur (2). Quare jam ex Febronio, cur a Christo datae Petro sint claves? Respondebit cum Gallis: Quia Ecclesiam repraesentabat. Urge illum; quo Petrus nomine Ecclesiam repraesentaret? legatine ac vicarii Ecclesiae, an principis? Heic Febronius Gallos deserit (en tertium febronianae a gallicana sententia discrimen): Galli enim Petrum, ut Ecclesiae principem atque adeo monarcham totius Ecclesiae gustasse personam consentiunt. Recito hanc in rem Natalis Alexandri verba ex citata dissertatione quarta (§ 3, n. 4): « Petro non sunt collatae claves, nisi nomine Ecclesiae, id est, ut Ecclesiae duntaxat legato, nego; id est ut Ecclesiae supremo, post Christum et sub Christo, rectori ac moderatori, concedo. Illius itaque propositionis duplex potest esse sensus: primus, quod S. Petrus Ecclesiae nomine claves acceperit, quemadmodum regius*

(1) Nempe in Hist. eccl. sec. I, diss. 4, § 3.

(2) *Tout est soumis à ces clés: tout, mes frères; rois et peuples, pasteurs et troupeaux, nous le publions avec joie; car nous aimons l'unité, et nous tenons à gloire notre obéissance. C'est à Pierre qu'il est ordonné principalement d'aimer plus que tous les autres apôtres, et ensuite de pascere, et de gouverner tout, et les agneaux et les brebis, et les petits et les mères, et les pasteurs mêmes. Pasteurs à l'égard des peuples, et brebis à l'égard de Pierre, ils honorent en lui Jésus-Christ.*

ator nomine regis alienius civitatis claves accipit, in quam propterea nullam habet potestatem. At nequaquam ita est. Secundus, quod Ecclesie nomine claves acceperit, ut illius rector ac moderator: quomodo princeps populi nomine gladium accipit, et ad ejus tuitionem totum regni splendorem convertere tenetur. Quo sensu S. Petrum claves nomine Ecclesie accepisse dixit S. Augustinus. » Gersonius ipse dixerat (*Tract. de Potest. eccles., consid. 4*): *Fundatur potestas ecclesiastica jurisdictionis in unitate, vel unione tui, quemadmodum notasse videtur elevatus Augustinus, dum dixit quod claves Ecclesie date sunt unitati. Verumtamen hoc non impedit quin date sint Petro, tanquam monarchæ, legitimisq; successoribus suis; principaliter tamen, Ecclesie. Quid vero Febronius? Querit item, inquit ille (tom. II, p. 186) P. Sangallo, an Petrus legatus seu vicarius Ecclesie fuerit, quando accipiebat claves? Audiamus responsum: » Respondeo cum eodem Augustino, *Tract. 123 in Joan. Ecclesia quæ fundatur in Christo, claves ab eo regni cælorum accepit in Petro, id est, potestatem ligandi solvendique peccata. Item serm. 295 de Diversis, al. 108: Solus Petrus totius Ecclesie meruit gestare personam. Propter ipsam personam, quam totius Ecclesie solus gestabat, audire meruit: Tibi dabo claves regni cælorum: has enim claves non homo unus, sed unitas accepit Ecclesie. Ejusdem sententia sunt SS. Cyprianus, Hieronymus, Leo M., ven. Beda, alii patres, etc. » Bene est; at hoc ipsum quod querebat P. Sangallo, quesivi et ego, iterumque querimus: Accepitne Ecclesia claves in Petro seu legato suo ac vicario, an in illo ut principe? Gestavitne Petrus totius Ecclesie personam ut legatus, an potius ut Ecclesie princeps? Heic Febronius obmutescit. O præclarum responsum! Respondeo. Verebatur scilicet ne, si legatum dixisset, ab ipsis Gallis, quorum auctoritate sese protegit, acriter reprehenderetur; sin autem principem appellasset, secum ipse pugnaret. Et illud metuebat: ne, si nihil omnino respondisset, victus ab adversario videretur. Minatur itaque responsum (respondeo); silentio tamen premit, et longa textuum, quorum interpretatio in ipsam questionem cadit, recitatione fucum lectoribus facere callidis jurisconsultus conatur. En quot nominibus a gallicana sententia Febronius discrepet.**

V. De ipsa vero Gallorum recentiorum sententia si quæras quid tenendum sit, aio: illam quidem febroniana tolerabiliorem, Christi tamen verbis haud satis consentaneam esse; aliqua præterea quæ pugnantia sunt, includere. Utrumque planissimis argumentis, ac tanto majorem ad evertendum Febronii degma vim habiturum quanto gravioribus laborat illud absurditatibus, demonstrabo. Christum ergo iterum audiamus Petro dicentem: *Tu es Petrus, et super hanc petram edificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalent adversus eam, et: Tibi dabo claves regni cælorum.* Quo ista spectant? Ex Bossuetio discamus, qui, in citata ad gallici cleri conventum oratione, unitatis a Christo in Ecclesia constitutæ my-

sterium perpendens, de his Christi verbis ita commentabatur: « Christus, inquit ille, cum illud ordiretur, pluribus adhuc loquebatur: *Ite, prædicate*, miris vos. Verum cum extremam mysterio unitatis manum imponere vult, non amplius plures alloquitur. Petrum nominatim designat, ac novo quidem, quo illum donarat, nomine compellans. Unus unum alloquitur Christus Jesus Dei Filius Simoem Jonæ filium; Jesus Christus, qui est vera petra, ac per sese firma, Simonem, qui petra non est nisi virtute quam Christus cum eo communicat. Illum Jesus alloquitur, eumque alloquens sua virtute afficit, atque illius animo suæ robur firmitatis imprimit. Et ego, inquit (*Matth. XVI, 18, 19*), dico tibi: *Tu es Petrus, et (ad-dit) super hanc petram edificabo Ecclesiam meam; sequitur: Et portæ inferi non prævalent adversus eam.* Ut vero illum ad tantum dignitatis gradum compararet, Christus, qui fidem in ipsum suæ Ecclesie fundamentum esse intelligit, fidem Petro inspirat dignam quæ tam admirabilis ædificii fundamentum foret: *Tu es Christus Filius Dei vivi.* Insigni hæc fidei prædicatione inviolabile promissum, quo Ecclesie fundamentum ponitur, sibi conciliat.... Exorsa pertexit Christus, et postquam Petro æternæ fidei præconi dixerat: *Tu es Petrus, et super hanc petram edificabo Ecclesiam meam*, addit: *Et tibi dabo claves regni cælorum.* Tu qui prædicandæ fidei excellentia præstas, tu, inquam, claves habebis, quæ regiminis præ se ferunt auctoritatem. » Bossuetium audivimus in opere non privato, non posthumo, sed in oratione ad publicum cleri conventum ab ipso habita, ac plaudentibus gallis præsulibus statim divulgata. Nunc argumentationem instituiamus. Unum Petrum heic Christus alloquitur; unius Petri fidem commendat, ac præmio afficit; igitur uni etiam Petro claves promittit. Quid heic Ecclesia, ubi unum Petrum Christus affari pergit? Si unum Petrum spectant illa: *Tu es Petrus* (uti certe spectant, nisi Christum induens promittentem Ecclesie fore ut ea super Ecclesiam, nempe super semetipsam, ædificaretur), qui Ecclesiam alloquetur Christus, dum inchoatum persequens sermonem addit: *Et tibi dabo claves regni cælorum?* Imo multo minus; cum enim Christus hæc statim dixerit post illa verba: *Ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalent adversus eam*, quemadmodum nominata Ecclesia (*ædificabo Ecclesiam meam*), cum de illa loqui pergeret non adjecit: *Et portæ inferi non prævalent adversus te* (quæ loquendi ratio sermonem referri ad Petrum debere profecto monuisset), sed *adversus eam*; ita si claves quoque Ecclesie dandas indicare continenter voluisset, non tibi, sed ei dixisset, *dabo claves regni cælorum.* Illud vero quis assequatur quod Natalis Alexander, veluti gallicanæ Ecclesie testis a Febronio appellatus (*t. II, pag. 555, seq.*), ait (1): *Immediatas (claves) Ecclesie traditæ sunt quam Petro, illique committæ sunt, ut Ecclesie personam gerenti: unde ligandi solvendiq; e*

(1) T. VIII Hist. eccl., diss. 8, art. 3, n. 54.

potestas in Ecclesia tanquam in proximo subjecto residet (ut cum parisiensibus theologis loquar), in S. Petro et ejus successoribus, tanquam in subjecto remoto? Petro dicitur: Tibi dabo claves regni caelorum; hic tamen, qui unus compellatur, non solum unus non est, cui ex Natalis sententia claves deferantur, sed minus immediate claves accipit, subjectumque solummodo remotum est, in quo clavium potestas residet: Ecclesia vero, quae ne nominatur quidem, immediate accipit claves, ac ligandi solvendiue potestate tanquam proximum ejus subjectum donatur. Quae paradoxa hae sunt (1)? Equidem scio quid Natalis reponat. Patres nempe, quorum indicem non uno loco (2), eumque prolixum, ex Launoio pertexit, saepe monent fuisse claves Petro datas ut *representanti universam Ecclesiam*. Idipsum supra audivimus Febronius inculcantem. At ex Natali ac Febronio seiscitari placet, quid demum responsuri essent richerianis, quesnellianis, imo et calvinianis, qui universo fidelium coetu, ne laicis quidem seclusis, claves a Christo editas jactant, quod Augustinus alique patres Petrum aiunt tunc totius Ecclesiae gestasse personam? Profecto si annuerent; non amplius cum Gallis, qui etiam post declarationem an. 1682 sese catholicos praedicant, sed cum damnatorum ab ipsa gallicana Ecclesia scriptorum grege sentirent. Dicam ipsis quid Richerio Petavius (3), Mestrezatio calviniano P. du Laurent oratorii Berulliani praesbyter, ministris Claudio et Jurizco D. de Nicole, quadraginta quesnellianis advocatis cameracensis archiepiscopus, auctori Tractatus inscripti: *De l'autorité du clergé, et du pouvoir du magistrat politique*, podiensis episcopus (4), reposuerint. Aiunt illi, nunquam cogitasse Augustinum aliosque patres de ministeriali potestate fidelibus omnibus a Christo concessa. Quippe (ut Petavius verbis, a quo ceteri non dissentiant) duabus de causis toti concessa communitati fidelium dici potest (in Petro) clavium potestas. Prima, quod ipsius causa, et ad ejus commodum, hoc est ad illam tuendam, regendam, et ad sempiternam salutem adducendam, a Christo instituta fuerit; non autem per se ac directe propter eos qui illam obtinent et administrant. Altera, ut hoc pacto patres demonstrant, non sic afflictam et addictam uni illi fuisse, et quasi circumscriptam unius personae, ut eo sublato, etiam illa

periret, nec amplius in Ecclesia maneret. Ergo extenuis Ecclesiae traditam fuisse intelligunt, quod perpetuo habet illa successores potestatis ac dignitatis istius. Quemadmodum qui dicit, Francorum populo regiam potestatem concessam fuisse, nihil significat aliud nisi: esse ibi semper aliquem qui regnet, ac potestatem illam non exequatur modo, sed in se haerentem ac residentem circumferat. Nec propterea consequens erit, penes communitatem ipsam civium, supremum esse jus regni: nec aliud esse regem quam ministrum executoremque mandati popularis et imperii. Sic igitur Ecclesiae Dominus auctoritatem regendi ac potestatem tribuit, quoniam pars illius sunt omnes ii qui ejusmodi potestatem gerunt, et pastores sunt dominico gregi a summo Pastore prepositi: quibus extractis, *visit tamen potestas, et excellit auctoritas*; ac dignitas etiam in indigno haerere non deficit, ut ait sanctus Leo (1). Quocirca claves illas non soli Petro datas fuisse, nec solis cum eo ejusdem apostolatus consortibus: sed etiamnum in Ecclesia perseverare, docet Augustinus in eo sermone quem supra laudavimus (2): *Nunquid istas claves Petrus accepit, et Paulus non accepit? Petrus accepit, et Johannes, et Jacobus non accepit, et ceteri apostoli? Aut non sunt istae in Ecclesia claves, ubi peccata quotidie dimittuntur? Sed quoniam in significatione personam Petrus gestabat Ecclesiae, quod illi uni datum est, Ecclesiae datum est. Ergo Petrus figuram gestabat Ecclesiae; Ecclesia corpus Christi est* (3). Age jam: si hae adversarii illis respondent, qui communitati fidelium in Petro eam representante claves aiunt fuisse collatas, cur non idem ipsis dicamus, dum Petrum Ecclesiae regentis typum fuisse, clavesque propterea in Petro Ecclesiae regenti conceditas asserunt? Gessit sane illius figuram Petrus, non eo autem sensu, quasi Christus immediatus, et ut *subjecto proximo*, claves apostolis eorumque successoribus tunc contulerit [quod repugnat verbis *tibi dabo claves*], sed quia cum regem Ecclesiae, ejus causa hae Petro jurisdictionis tradita fuit, ex Christi institutione ita futurum esset perpetuum, ut perpetua futura erat Ecclesia, Petri jurisdictionis non deberet cum illo extingui, sed ad ejus successores, perque illos ad apostolorum successores episcopos permanere. Accedit et alia causa cur patres figuram Ecclesiae in Petro claves accipiente praedicarent: volebant scilicet, ut a Petro Ballerinio annotatum video (4), intelligi, veram ecclesiasticam jurisdictionem non inveniri nisi in Ecclesia et unitate cum Petro, quem Christus Ecclesiae caput centrumque unitatis constituit; quae de re post pauca redibit sermo. Ceterum illius propositionis: *Petrus nomen Ecclesiae nomine claves accepit*, duplex potest esse sensus, ut supra Natalis Alexander animadvertit (5): « Primus, quod

(1) Adde frustra Natalem se parisiensium theologorum auctoritate tueri. Jacobus Aluinus certe in libro de Auctoritate Ecclesiae, cap. 6, TAM Petro primo summo pontifici immediate collatas a Christo esse, QUAM ecclesiae potestatem illam, licet tempore prius Ecclesiae, quam Petro datum, asserit. Quod etsi a Christi verbis alienum quoque est, tolerabilius tamen est quam quod Natalis vult, immediatus Ecclesiae quam Petro eam convenire potestatem. Verum Gersonius, parisiensium theologorum princeps, quem Natalis, Petronius, ne Pereira, veluti quoddam oraculum saepe saepius laudant, Natali omnia adversatur. Potestas, inquit lib. de Potest. eccles., cons. 10, ecclesiastica in sua plenitudine est formaliter et SUBJECTIVAE in SOLO romano pontifice, etc. Potestatis Gersonius Natalis sententiae disertius refragari?

(2) T. viii, ca. diss. 8, art. 3, n. 54, et prius diss. 4, art. 1, § 2, n. 4.

(3) De eccles. hier. lib. iii, cap. 16, n. 6 et 8.

(4) Lib. cit. p. 2, pag. 195 et seqq.

(1) Serm. 2 in anniv. die assumpt. mar.

(2) Aug. serm. 26 de Diversis.

(3) Confer dicta in *Antiebr.* t. i, diss. 1, cap. 4, § 3, praesentij secundae, auctoris, editionis.

(4) De Potest. eccles., cap. 1, pag. 5.

(5) Diss. 4 in Hist. Eccles., sec. 4.

S. Petrus Ecclesiae nomine claves acceperit quemadmodum regius orator nomine regis alicujus civitatis claves accipit, in quam propterea nullam habet potestatem. Secundus, quod Ecclesiae nomine claves acceperit, ut illius rector ac moderator : hoc autem sensu S. Petrum claves nomine Ecclesiae accepisse dixit S. Augustinus. Namque personam Ecclesiae gessisse visus non est S. Augustino, nisi quia apostolorum princeps erat. Unde tract. 124, in Joan., hac de re ita scribit : *Petrus apostolus, propter apostolatulatus sui primatum, Ecclesiae gerebat figurata quadam generalitate personam. Quod enim ad ipsum proprie pertinet, natura unus homo erat, gratia unus christianus; abundantiore gratia unus idemque primus apostolus: sed quando ei dictum est: Tibi dabo claves, etc., universam significabat Ecclesiam. Hinc idem S. Augustinus, serm. 13 de Verbis Domini, Petri super apostolis principatum cum Ecclesia representatione conjungit. Petrus, inquit, Ecclesiae figuram portans, apostolatulatus principatum tenens.* Ac revera nisi ita esset, quid aliud foret Ecclesiam super petram aedificare, nisi Ecclesiam supra Ecclesiam aedificare?

VI. Et sunt praeterea crebra et expressa patrum eorundem testimonia, quae Petro ipsi nominatim claves esse creditas, cumque iis amplissimam regendae Ecclesiae potestatem astruunt. Sic enim Optatus milevitanus. *Romo, inquit (lib. 7) unitatis beatus Petrus, cui satis erat, si postquam negavit, solam veniam consequeretur, et praeferi apostolis omnibus meruit, et claves regni caelorum communicandas ceteris solus accepit.* Et Augustinus (serm. 124 de Temp.) rationem hanc reddit cor Dominus illum labi in peccatum permiserit. Credendae enim erant, inquit, Petro apostolo claves Ecclesiae. In eo creditae sunt ei claves regni caelorum, Chrysostomus (Hom. 6 in Act., p. 640) eoripheum vocat Petrum apostoli chorī, cui creditae sunt claves caeli. Cyrillus hierosolymitanus (cat. 17) principem vocat apostolorum, ac regni caelorum clavigerum. Insignis est etiam Eulogii Alexandrini (apud Phot., cod. 280) locus ex libro secundo contra novatianos, ubi neque Joanni, neque alteri cuiquam apostolorum discepte Salvatorem, ait: Tibi dabo claves regni caelorum, etc., praeterquam Petro, qui Christum negaturus erat, et lacrymis ac poenitentia dilaturus peccatum suum: ut exemplo suae humanitatis erga peccantes affectum disceret (1). Hinc Lyranus (in Matth., XVI), quem Dupinius pro sua sententia ausus est appellare, Et tibi, inquit, dabo non solum pro te, sed etiam pro aliis. Sicut enim confessio Petri erat altiorum; ita potestas haec data Petro intelligitur dari aliis, sicut Petro principaliter in quantum erat altiorum capitaneus, seu (quod Natalem Alexandrum dicentem supra audivimus) princeps. Profecta qui hinc patrum testimoniis cum illis comparant, in quibus Petrus dicitur figura aut typus Ecclesiae, alterutrum colligat necesse erit, aut patres in tam gravi inter sese

maxime dissidere, aut eos, qui claves Ecclesiae in Petro traditas asseverarent, nihil plus voluisse, quam quod super illos interpretando docuimus. At patres non pauci negant soli Petro claves esse commissas; ceteris etiam apostolis datas esse scribunt, quemadmodum et illorum successoribus. Ita sane est, nec catholicis quisquam repugnabit. At illud videndum cum maxime est, quandonam apostolis fuerint claves conceditae. Fuisse autem illis datas reperio, cum Christus apud Joannem dixit apostolis suis (cap. XX, 22, 23): *Accipite Spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata, remittentur eis, et quorum retinueritis, etc.* Possem id patrum testimoniis confirmare. Nam et Theophylactus (in Matth. cap. XVI): *Licet, inquit, ad Petrum tantum dictum sit illud: Tibi dabo claves, etc., tamen omnibus apostolis datum est, quando dixit: Quorum remiseritis, etc., et Beda ait: Haec potestas (ligandi et solvendi) cunctis sine dubio datur apostolis, quibus ab eo post resurrectionem dicitur generaliter: Accipite Spiritum sanctum, etc.* Sed his opus minime est, cum idem non uno loco Febronius ipse affirmet (1). Vide jam quo ista spectent. Claves apostolis eo Joannis loco commissae, non sunt claves quas uni Petro promiserat Christus. Tibi dabo, etc. Magnum inter utrasque claves discrimen est, licet a Febronio non observatum. Confundit is omnia inconsulto atque pervertit. Agens ille de illo Matthaei loco: Tu es Petrus, etc., sic ait (t. II, pag. 171): « In celebri hoc toties ventilato textu Matthaei duae Christi promissiones distinguendae veniunt: Per primam Petro asseritur primatus in hierarchia Ecclesiae, quam Servator noster fundaturus erat. Altera promissio depositum clavium coepernit; promissio, inquam, non enim erat actualis traditio: Ecclesia de cujus clavibus agebatur, nondum erat exstructa: aedificatio, inquit, Ecclesiam meam: claves necdum dabatur: Tibi namque claves regni caelorum. Hoc inter utrumque donum intererat: primum sua natura uni personae proprium fuit, neque enim primatus, qui ei concedebatur, poterat pluribus Christi discipulis et in apostolatu collegis communis fieri. Alterum, scilicet claves, quando actu tradebantur, omnibus apostolicis (forte apostolis) communiter datae sunt. Fallitur heic, et vehementer fallitur Febronius. Depositum clavium heic a Christo praemissum aequae atque aedificatio Ecclesiae super hanc petram primatum Petri spectabat. Hinc una patrum vox est. Paucos heic appellabo; alios infra commodius proferam. S. Joan. Chrysostomus (hom. in S. Ignatium M.): Toti terrarum orbi, quem praefecit Petrum, omnes claves caelorum dedit, cuius arbitrio et potestate cuncta permisit. Haud aliter S. Basiliius (De Judic. Dei sive in praem. in moral.): Quid porro talis ille, ac tanti iudicii apparitor, atque adeo vehemens sententiae Dei adversus peccati auctorem minister Petrus? Ille, inquam, beatus,

(1) Sic t. II Apolog., art. 7, p. 240: Cum post gloriosam Christi resurrectionem venisset tempus, quo promissum suum exequi Salvator vellet, easdem claves in symbolo sine figura promissas, omnibus apostolis reipsa et in effectu dedit, Joannis XX, 23 et 25, scilicet: Insufflavit, et dixit eis: Accipite Spiritum sanctum: Quorum remiseritis peccata, etc.

(1) Alia in hanc rem testimonia congerit Charlasius in re: personae ad dissent. Dupinii de Primatu rom. pont. rom. edit. 1730 pag. 60.

quæ et cæteris autelatus discipulis fuit, cuiusque magnificentiæ, quam reliquis omnibus, datam testimonium est, magisque, quam reliqui omnes, dentus appellatus, cui claves regni cælestis commisit, etc. Optatas millevitanus in eandem sententiam de schismaticis loquitur (lib. II): Qui inferi portas anas habere noverantur, contra quas portas claves salutare accepisse legimus Petrum, principem scilicet nostram, cui a Christo dictum est: Tibi dabo claves regni cælorum, et portæ inferorum non vincant eas. Unde est ergo, quod claves regni vobis præsumptionibus, et audaciis, sacrilegio militatis? Sed testem demus, cui Febronio, Dupino, ac Natali Alexandro nefas sit refragari. Obtrudunt hî passim Augustinum dicentem: Ecclesiæ claves cælorum datas esse (lib. de Agone Christi, cap. 50), et Ecclesiæ personam gessisse tunc Petrum (lib. III de Bapt., cap. 18). Bene est: at non certe hanc personam gessit Petrus, saltem solus, cum Christus apostolis omnibus, atque adeo etiam Petro dixit: Quorum remiseritis, etc.; tunc enim Augustino ipso teste apostoli omnes personam gerebant Ecclesiæ, et sic eis hoc dictum est, tanquam ipsi diceretur Ecclesiæ. Augustinus tamen ipse discrete scribit, Petrum, cum claves accepit non modo in figura gessisse personam Ecclesiæ uti de apostolis dixerat, sed solum gessisse, ac præterea ob PRIMATUM, quem in discipulis habuit (1). Primatum ergo cum clavibus accepit Petrus, nec claves aliud sunt quam collati primatus insignia. Quando autem primatus fuit Petro delatus? dixi superius, iterumque dico, Joan. XXI, cum pascere oves agnosque Christi iussus fuit. Et hoc apud Ecclesiæ patres plane fixum est ac constitutum. Compendio veritatis, inquit S. Cyprianus (lib. de Unit. Eccles.) loquitur Dominus ad Petrum: Ego dico tibi, inquit, quia tu es Petrus, etc., et portæ inferorum non vincant eam. Et tibi dabo claves regni cælorum, et quæ ligaveris super terram, erunt ligatæ et in cælis [en promissionem]. Et iterum eidem post resurrectionem suam dicit: Pascere oves meas. Super illum unum ædificat Ecclesiam suam, et illi pascendas mandat oves suas [en promissionis expletionem]. Huc etiam spectat illud Ambrosii (lib. X in Luc.), dum ait de Petro: Quis est enim alius, qui de se hoc facile profiteri possit? Et ideo, quia solus proficitur ex omnibus, omnibus antefertur. Major enim omnibus charitas... Denique tertio Dominus, non jam diligit, sed, amas me, interrogavit? Et jam non agnos, ut primo, quodam lacte pascendos, nec oves, ut secundo, sed oves pascere iubetur, perfectiores ut perfectior gubernaret. Non prætereundus illustris S. Gregorii M. locus (lib. IV, ep. 52): Cunctis ergo Evangelium scientibus liquet, quod voce dominica sacro et omnium apostolorum Petro principi apostolo, totius Ecclesiæ cura commissa est: Petre amas me? Pascere oves meas. Ipsi dicitur: Ecce Satanas expellit cribrare vos sicut triticum, et

ego pro te rogavi, Petre, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos: Ipsi dicitur: Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalerunt adversus eam; et tibi dabo claves regni cælorum, et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis, et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cælis. Ecce claves regni cælestis accipis, potestas ei ligandi, ac solvendi tribuitur, cura ei totius Ecclesiæ, et principatus committitur. Vere igitur patres asserunt, claves fuisse non soli Petro, sed cæteris etiam apostolis traditas, sed aliæ claves sunt, quas Petrus cum apostolis accepit, Joan. XX, aliæ, quæ uni ipsi fuerunt, ibid., commissæ: illæ Petro desponsæ, cum apostolis omnibus dictum fuerat a Christo: Quæcumque alligaveritis super terram; hæc soli Petro promissæ, cum dictum ei fuit: Tibi dabo claves. Non nego igitur, ut cum Maldonato verba hæc, Tibi dabo, etc., interpretante loquar, cætera apostolos anas etiam claves, id est, ligandi, solvendi potestatem habuisse, quemadmodum omnes veteres auctores docent, dicentes, claves omnibus datas fuisse; sed nego hæc, de quibus hic agitur, claves habuisse, et neco eas, quas habuerunt, quasque omnes semper catholici vere quidem, sed alio tamen sensu claves appellaverunt, in sacris usquam literis claves vocari. Firmissimum etiam est argumentum, quod cum Christus aliis apostolis infra, cap. XVIII, 18, et Joan. XX, 25, ligandi solvendi potestatem dedit, nullam de clavibus mentionem fecit. Quod si queras, quas claves apostoli, Joan. XX, quas Petrus, Joan. XXI, accepit; dicam statim, claves apostolis commissas, Joan. XX, fuisse claves extraordinariæ cuiusdam potestatis, quæ in ipsis, quemadmodum apostolatus, cui intrinseca fuit, extinguenda erat; contra ordinariæ potestatis in ipsos quoque apostolos fuisse claves Petri, quæ proinde ad ejus successores, ac per hos etiam ad apostolorum successores episcopos in perpetuum universæ Ecclesiæ commodum permansuræ transmitti debuerunt. Nam vel ipsa episcopalis potestas, quæ extraordinaria illius pars magna fuit, etsi cum apostolis interire non debuit, sed semper in Ecclesia perstare (quo illa Christi spectant: Ecce ego vobiscum, id est cum illis quoque, qui post vos pastorem munere fungentur, sæpe usque ad consummationem sæculi), non tamen per apostolos transferri debuit, sed per Petrum, qui claves solus cæteris (præter apostolos) communicandas accepit, ut ex Optato paulo antea intelleximus. « Solus ergo Petrus (ut cum Maldonato concludam) eas claves habuit, quibus ita aperiebatur ut nemo clauderet; ita clauderetur, ut nemo aperiret; sicut in domo etiamsi aut omnes, aut multi suas habeant claves, solus tamen dominus et domi omnes, et secretas habet, quibus cum vult, ita claudit, ut nemo aperire; ita aperit, ut nemo possit claudere. Notavi hoc ipsum Origenes, Tract. in Matth. I. Sed veram solidamque sententiam nimis subtiliter proliando perdidit. Alii enim plus Petro quam cæteris apostolis concessum fuisse, hoc bene. Probat, quia cæteris apostolis

(1) Conc. II in Ps. XXX, et Enarrat. in Ps. CVIII. Idem reperit Tract. 124 in Joan.: Cujus Ecclesiæ Petrus apostolus propter apostolatus sui primatam gerebat, figurata generalitate personæ.

dictum est : Quicumque solaveritis super terram, erant soluta et in caelo. Petro vero : Quodcumque solaveris super terram, erit solutum et in caelis, quasi Petrus in omnibus ecclesiis, alii apostoli in uno. solvendi potestatem acceperint. Hoc nimis subtiliter. Sed solidiora ab Eulogio supra accepimus, cujus verba, ut diximus, nobis Photius servavit.

VII. Non negaverim tamen, esse patrum non paucos, qui quam Petrus habuit a Christo clavium promissionem (Tibi dabo claves, etc.), cum ceteris quoque apostolis communem statuunt. Sed primum observari illud velim, quod Gallorum systema disjicit, ac Feliconianum multo magis, hos ipsos patres singulare aliquid Petro tunc collatum agnoscere. Sic Eucherius (1) ait : Tu es Christus Filius Dei vivi : docuerat enim, hoc Petrum respondisse, quatenus ipse princeps fidei christianorum, qui erat princeps apostolorum... Et tibi dabo claves regni caelorum. Hoc enim quod principaliter Petro dicitur, ceteris quoque apostolis dictum esse intelligi debet; et non tantum apostolis verum etiam episcopis et sacerdotibus, non certe omnibus aequaliter, sed principaliter Petro. Idem habet Hincmarus (ep. 35 ad Hincmar. Laudun., cap. 26) : Beatus Petrus, qui Christum vera fide confessus, vero est amore secutus, specialiter claves regni caelorum, et principatum iudiciorum potestatis accepit. Nota haec ultima verba : specialiter claves regni caelorum et principatum iudiciorum potestatis accepit; et vide, utrum B. Petri primatus in collatione clavium non agnoverit. Enimvero si principaliter dictum est Petro : Tibi dabo, si claves ille specialiter accepit, an non immediatus, et ut subjectum proximam, quam Ecclesia regens a solis tunc apostolis constituta, accipere debuit, contra quam Natalem Alexandrum docuisse vidimus? Præterea quis non videat, hosce patres de clavibus longe alia, quam Feliconium sensisse? quomodo enim principaliter, aut specialiter creditæ fuissent Petro nisi primatus causa? cum tamen eas Feliconius velit ad primatum, qui sola Ecclesia ædificatione super petram continetur, nihil omnino conferre. Alio jam, patres illos non in ea sententia fuisse, ut claves Petro promissas eisdem omnino haberent, quæ Joan. XX, fuerunt omnibus apostolis datæ. Id exploratum fiet si in causas inquisierimus, cur illi in clavibus Petro desponsis claves agnoverint apostolis deinde commissas. Deo igitur cum primis spectantur de clavibus Petro promissis, cum loquerentur veteres patres (hos ceteri deinde imitati sunt), nempe ut vel novatianos refellerent, qui remittendorum peccatorum potestatem in Ecclesia esse inficiabantur, vel schismaticos dicerent, frustra illos qui unitatem cum Petro ejusque cathedra non servarent, de catholica communione gloriari. Cum novatianis res erat Ambrosio dum scriberet (in ps. XXXVIII) : Quod Petro dicitur, ceteris apostolis dicitur : Tibi dabo claves regni caelorum, ut solus et liges. Hoc Novatianus non audiret,

sed Ecclesia Dei audiret. Ideo ille in lapsum, nos in remissione, ille in impenitentia, nos in gratia. Quod Petro dicitur, apostolis dicitur; non potestatem usurpamus. Eisdem novatianos passim in-ectatur S. Augustinus. Hinc : Nec eos audiamus, inquit (lib. de Agone Christi, cap. 51), qui negant Ecclesiam Dei omnia peccata posse dimittere. Itaque dum in Petro petram non intelligunt, et nolant credere datas Ecclesiae claves regni caelorum, ipsi eas de manibus amiserunt. Uptatus quoque novatianos refellit, dum ait (lib. VII de Schism. Donat.) : An vero soli Petro dantur claves regni caelorum, nec alius quisquam eas accepturus? Quod si dictum, tibi dabo claves regni caelorum, commune est, cur non simul omnia, et quæ dicta sunt, et quæ sequuntur, velut ad Petrum dicta, sunt omnium communis? Alii autem schismaticos confutabant, quemadmodum Fulgentius (lib. I de Remiss. peccat., cap. 19) his verbis : In sola ergo Ecclesia catholica datur et accipitur remissio peccatorum, quam ipse sponsus noster dicit eas collandum suam, unum electum suum, quam super petra fundavit, cui claves regni caelorum dedit, cui etiam potestatem ligandi solvendi concessit, sicut beato Petro Veritas ipsa repromittit dicens : Tu es Petrus, et super hanc petram, etc. Ad hoc Ecclesia, quæ claves regni caelorum accepit, quisquis fors est, non celi viam graditur. Quorum similia scripsit S. Cyprianus (ep. ad Iubaian. 72, Oxon. edit.) : Petro primus Dominus, super quem ædificavit Ecclesiam, et inde unitatis originem instituit, et ostendit, potestatem istam dedit, ut inde soleretur in caelis, quod ille solvisset in terris. Et post resurrectionem quoque ad apostolos loquitur, dicens : Sicut misit me Pater, et ego mitto vos, etc. Unde intelligimus novum in Ecclesia præpositis, et in evangelica lege, ac dominica ordinatione fundatis fieri baptizare, et remissionem peccatorum dare, foris autem nec ligari aliquid posse, nec solvi, nisi non sit, qui aut ligare possit aliquod, aut solvere. His assentitur Beda (hom. de sanct. Petro, p. 112) : Ideo beatus Petrus... specialiter claves regni caelorum et principatum iudiciorum potestatis accepit, ut omnes per orbem credentes intelligant, quia quicumque ob unitate fidei, vel societatis illius quolibet modo se vel ipsos segregant, tales nec vinculis peccatorum absolvi, nec januam possint regni caelensis ingredi. Claves igitur, quas in Petro apostolis quoque promissas patres intellexerunt, non claves sunt omnis omnino ecclesiasticæ potestatis, sed illius, quæ, Joan. XX, cum apostolis omnibus fuerant deinde a Christo communicanda. Quare S. Gaudentius cum dixisset (Tract. in die ordinat. suæ) : Omnes apostoli, Christo surgente, in Petro claves accipiunt, quinimo cum Petro caelensis regni claves ab ipso Domino accipiunt, recitat continenter illa Joan. XX : Accipite Spiritum sanctum, etc. In ipso S. Augustinus (serm. 108 de Diebus, cap. 2), hî diserte tradit. Reddô verba : Dominus Jesus discipulos suos ante passionem suam elegit, quos apostolos nominavit. Inter hos pene ubique solus Petrus totius Ecclesiae meruit gestare personam; propter ipsam personam, quia totius Ecclesiae solus gestabat, audire meruit : Tibi dabo

(1) Hom. de Natali Petro; quam Dagobertus Eucherio attribuit, licet alii aliter sentiant.

claves regni cœlorum. *Has enim claves non homo unius, sed unitas accepit Ecclesie. Nam ut novitiss Ecclesiâ accepisse claves regni cœlorum, audite in alio loco; quid Dominus dicat omnibus apostolis suis: Accipite Spiritum sanctum, et continuo: Si dimiseritis peccata, dimittentur eis; si cuius tenueritis, tenebuntur.* Hoc ad claves pertinet d. quibus dictum est: Quæ solveritis in terra, etc. Quo ex loco cognosci facile potest. Augustinum aliosque patres id maxime spectasse, cum aut claves apostolis omnibus datas, aut Petrum pro omnibus claves accepisse, idque genus alia tradiderunt, ut ecclesiasticam jurisdictionem promissam apostolis, Matth. XVIII, collatam autem, Joan. XX, adhuc in Ecclesia catholica, et in sola catholica Ecclesia perstare, nec cum apostolis extinctam fuisse docerent. Eam autem potissimum potestatem intellexisse, quæ in peccatorum remissione versatur, vel ex eo constat, quod illam dicant non apostolorum solum, aut episcoporum, sed etiam presbyterorum propriam. Sanctus certe Eucherius (*hom. de Nat. Pet.*) ait; ut vidimus, hoc enim quod principaliter Petro dicitur, cæteris quoque apostolis dictum esse intelligi debet; et non tantum apostolis verum etiam episcopis et sacerdotibus. Consentit Beda (*ibid.*): Et quodcumque ligaveris, etc. Hæc potestas cunctis sine dubio datur apostolis; quibus ab eo post resurrectionem dicitur generaliter: Accipite Spiritum sanctum, etc. Necnon episcopis et presbyteris, et omni Ecclesiæ idem officium committitur. Aliorum quoque patrum hæc de re mentem Magister Sententiarum exhibet (*lib. IV, dist. 19*): Quod autem hanc potestatem habeant omnes sacerdotes, Hieronymus testatur super illum locum Evangelii, ubi Dominus dicit Petro: Tibi dabo claves regni cœlorum: habent enim, inquit, eandem judicariam potestatem omnes apostoli; habet et omnis Ecclesia in episcopis, et presbyteris. Hanc autem cum clavium nomine designare mos esset nec alius occurrat sacrarum Scripturarum locus, in quo clavium potestas memoretur, nisi Matthæi XVI in illis verbis: Tibi dabo claves, quemadmodum supra est a Maldonato animadversum, tanto securius ea verba appellabant, quo certius in illis Petrum ecclesiasticæ omnis potestatis veluti fontem constitutum intelligebant. Quamobrem S. Thomas in veterum patrum scriptis longe versatissimus in quarto contra Gentiles libro (*cap. 76*) ita statuit: Manifestum est quod omnia sacramenta, ipse Christus perficit; ipse enim est, qui baptizat, ipse est verus sacerdos, qui se obtulit in ara crucis, et cuius virtute corpus ejus in altari consecratur; et tamen quia corporaliter non cum omnibus fidelibus præsentialiter erat futurus, elegit ministros, per quos prædicta fidelibus dispensaret, ut supra dictum est. Eadem igitur ratione, quia præsentiam erat Ecclesiæ subtrahurus, oportuit ut alicui committeret, qui loco sui universalis Ecclesiæ gereret curam. Hinc est, quod Petro dicit ante ascensionem: Pasce oves meas; et ante passionem: Tu iterum conversus confirma fratres tuos, et ei soli promisit: Tibi dabo claves regni cœlorum, etc. et potestas

servandam Ecclesiæ unitatem. Revera igitur et hi patres a cæteris, qui omnibus apostolis claves fuisse communes, ut vidimus, asseverarunt, minime discrepant. Nam et hi eas demum claves intelligunt, quæ Joan. XX datæ sunt. In eo solum aliquid inter illos discriminis est, quod isti has quoque claves velint in Petro aliis apostolis fuisse promissas. Verum hoc adeo Petri supra cæteros apostolos dignitatem non minuit, ut potius extollat. Hoc enim ipsum ad Petri primatum referunt. Recolantur quæ ex Ambrosio, Augustino, Optato aliisque patribus antea protul testimonio. Illud ergo superest inquirendum, num hi patres, qui claves apostolis in Petro derponsas dixerunt, alias præterea illasque præstantiores agnovissent claves soli Petro promissas, nec cæteris apostolis communes. Id autem tam certum est, quam quod certissimum. Fatentur omnes, ne ipso quidem excepto spalatensi archiepiscopo M. Antonio de Dominis, uni Petri personæ dictum: Tibi dabo claves, etc. Explicent igitur nobis, quid illa persona acceperit. Si respondeant idem accepisse, quod reliqui acceperunt; urgeo cum cl. episcopo Nicolao Cœffeteau (4), Igitur frustra Christum Petrum privatim allocutum. Certe: vix ac ne vix quidem in animum induxerit sanctæ mentis homo (ne dicam tot sanctissimi, ac doctissimi Ecclesiæ patres ac magistri) Christum tot, ut ita dicam, ætæronis circa Petrum usum, ut efficeret nihil. Quid, igitur sibi volebat splendor iste verborum: Tibi dabo claves regni cœlorum? Sane quoties Scriptura utitur metaphora clavium, significat potestatem, non quolibet, sed eximiam quandam, ac singularem: itaque cum apud Isaiam vellet Deus significare daturum sese Eliacim summam auctoritatem in aula regis dixit: (*Is. XXXII*): Dabo clavem domus David super humerum ejus; et aperiet, et non erit qui claudat, et claudet; et non erit qui aperiat. Hoc enim de eximia quadam et singulari auctoritate Scriptura interpretata est. Et apud Lucam (*XI*) Christus: Vae vobis legisperitis, quia iulistes clavem scientiæ; id est, qui vobis arrogatis summam auctoritatem interpretandi Scripturam. Et in Apocalypsi, ut Christus indicaret se unum habere potestatem vitæ ac mortis, et occidere posse, et ad vitam revocare; dixit se habere clavem vitæ ac mortis, id est, cuiusque summam potestatem et imperium. Et rursum ut indicaret se esse omnium maximum in regno David; dixit se habere clavem domus David. Ergo pari ratione hoc loco, cum sit Petro dictum a Christo: Tibi dabo claves regni cœlorum, eximia quoque, ac singularis aliqua potestas Petro concessa est. Quamquam quid conjecturis opus? Nonne Augustinus hinc arguit Petri excellentiam? Nonne Eucherius illud Tibi dabo, Petro principaliter dictum asseruit? Nonne Hincmarus ac Beda specialiter accepisse ait Petrum claves regni cœlorum et principatum judicariæ potestatis? Porro nihil excellens, nihil principale, nihil speciale accepit Petrus, Joan. XX,

(4) In suis pro sacra Monarch. adversus Rempubl. st. Pontinis libris Apologeticis lib. I, cap. 7.

cum omnibus generatim dictum fuit: *Accipite Spiritum sanctum*, etc. Illi igitur patres præter claves omnibus apostolis, Joan. XX, datas, atque in Petro (quod ipsi aiunt) promissas, agnoscere alias debuerunt soli Petro *specialiter*, ac *principaliter* et. promissas et datas, neque alio certe loco quam apud Joannem XXI capite, dum dictum ei fuit: *Pasce oves meas*, etc.

VIII. Quæ hactenus disseruimus, ostendunt, quam vere dixerimus Gallorum recentiorum sententiam verbis Christi in Petro Ecclesiæ regimen instituentis minus congruere. Adhideram in ea esse nonnulla, quæ contraria mutuo et dissidentia jure videantur. Primum illud est, quod cum Ecclesiæ non solum velint cum Joanne Gersono *monarchicam politiam*, sed eum, qui secus senserit, habeant hæreticum, monarchiam tamen, seu romanum pontificem Ecclesiæ universæ, quam scilicet divino regit imperio, obnoxium statuunt, atque oecumenicis conciliis illam representantibus plane subiectum. Id enim non est, politiam admittere ex monarchico et aristocratico temperatam statu quod, ut ait Petavius, pis et eruditis plerisque placuit; sed ex utroque, statu permixtam (1): scilicet qui ex nostris cum Bellarmino temperatum Ecclesiæ regimen statuunt ex monarchico et aristocratico statu, reipublicæ statum, ab imperandi ratione non inepte secerunt (2). Nam, ut optime observat cardinalis Orsius in egregia dissertatione, qua ecclesiasticæ monarchiæ formam seu rationem explicavit (cap. 6, pag. 665), *reipublicæ statum regalis esse potest, gubernatio tamen popularis futura est, si rex omnia imperia, curationes, pœnas item ac præmia omnibus ex æquo distribuat: si vero princeps imperia, honores, magistratus, patrias, vel divites, vel fortibus, vel studiis, tantum imperat, regia potestas erit, et quidem simplex et pura, sed aristocratica ratione temperata. Ita quoque optimales pauci reipublicam populari modo regere possunt, si cives omnes omnium magistratum, participes fecerint: aut aristocraticæ, si paucis quibusdam, qui aut virtute, aut censu, aut nobilitate cæteris præstant, quo etiam referri potest, quod alii docent (3) distinguendam esse reipublicæ formam a modo gubernationis, qui diligenter spectetur, nullum esse tam monarchicum et absolutum imperium, quod non quandam præ se ferat aristocraticam speciem, conperimus. Nam et reges qui absoluto et liberrimo imperio fruuntur, consiliarios habent, quibuscum graviora negotia communicant, et a quibus probari decreta sua atque adeo firmari volunt. Itaque quod in Bellarmini systemate speciem habet aristocraticæ seu democratiæ, non ad ipsum christianæ reipublicæ seu statum seu formam pertinet, sed ad unam imperan-*

di rationem. Alia theologorum parisiensium mens est. Summam illi potestatem in universa, Ecclesia, et generali concilio esse constituent, ut hujus potestatis jure fas eis sit, ipsum quoque suis subijcere legibus, et in refractarium pœnis canonicis animadvertere, quemadmodum in synodis constantiensi et basiensi identidem declaratum aiunt. Id enim vero est aristocratiam ad ipsum reipublicæ statum formamque transferre, et quam tamen monarchiam prædicant, seu regularem reipublicæ formam, eam quod ad ipsam spectat gubernandi potestatem ac statum, irregularem quandam efficere politiam ex monarchico et aristocratico statu constatam. Quamobrem Febronius monarchiæ ecclesiasticæ insectator cum sit, errat vehementer; hac tamen in re sibi magis constat, quam Galli; judicio enim ac legibus oecumenicæ synodi pontificem subijcit, sed monarchiam ab Ecclesiæ forma repellit.

IX. Quid vero illud quod parisienses theologi inculcant, primatum unitatis potissimum in Ecclesia servandæ causa fuisse a Christo institutum? (1) Nam primatum ad unitatem potissimum spectare jus vero primatus proprium esse in episcopos, et fideles omnes distributive tantum sumptos, non collective, quod idem simpli docet, similem habet repugnantiam, neque obtineri potuisset nisi a Christo in primatu instituendo sibi propositus, unitas, inquam, Ecclesiæ, si et episcopi et fideles, singuli particulatimque divisi ad eam egerentur, non vero universim collecti. Nam ea est unitatis hujusmodi vis, ut ad romanam Ecclesiam propter potentiorum principatum, ut aiebat S. Irenæus (lib. III. adv. hæres., cap. 3) necesse sit omnem convenire Ecclesiam, eadem scilicet, quæ illa in fidei morumque dogmatibus sentiat. At nonne adversarii docent, editam a romano pontifice

(1) Nicolius inter gallicanos adversarios celebris, in instructi. 10, in Symbolum, scripsit § 10: *La tradition nous apprend que Dieu, pour conserver son Eglise en unité, a établi une chaire et autorité supérieure pour veiller à la maintenance, qui est celle de l'Eglise de Rome.* Qua de causa iidem galli theologi romanum pontificem, et romanam sedem seu cathedram *catholicæ unitatis* centrum appellare solent, in quo scilicet *unitas servatur Ecclesiæ*, ut legitimus in ipsa Declaratione cleri gallicani edita in comitiis generalibus anni 1682 eodem quoque consilio primatum præcipui juris in totam Ecclesiam S. Petro et successoribus traditum, ut conservetur Ecclesiæ unitas, et schismatum occasiones prævidantur [quemadmodum traditio docet] diserte affirmavit etiam Carolus episcopus autisiodorensis adversariis nostris satis notus, cum primatum præcipue jurisdictionis professus, istum articulum veluti certissimum subijcit (Ordonn. 27 sept. 1747, part. III, n. 39): *Nos credimus Jesum Christum tradidisse illam [primatum] S. Petro, ex quo ad successores ejus transit [pour conserver l'unité de l'Eglise; et ôter toute occasion de schisme] ob conservandam unitatem Ecclesiæ, et ut omnis schismatis tollatur occasio.* Et similiter Claudius Fleury in institutione juris ecclesiæ, c. 14, n. 7: *Romanum pontificem jure divino cæteri in præfectum pronuntiat administratum Ecclesiæ conservandum.* Exploratus autem et Bossuetus in Defensione cleri gallicani, lib. 3, cap. 12, professus se in celebri expositione doctrinæ catholicæ, c. 21, ubi de auctoritate sedis apostolicæ sermo est, ea tantum exposuisse, quæ de sede apostolica vera Ecclesiæ fides docet, id statim ibi exposuit ait: *Ecclesiæ unitatem nituntur, tendere ac firmare unitati primatum S. Petri a Christo institutum, sedemque apostolicam hujus unitatis centrum et radicem esse.* Id ergo, inquit Bellarminus [de vi ac ratione primat. p. 55] non debet opinari, sed vera fides Ecclesiæ catholice credit.

(1) Bellarminus ino, l. 1 de rom. Pont., cap. 5: Ecclesiæ regimen admittit temperatum ex omnibus tribus formis, atque esse in ea *summi pontificis monarchiam, atque episcoporum (qui veri principes et pastores; non vicarii pontificis maximi sunt) aristocratiam, ac denum suum quantum in ea locum habere democratiæ, cui nemo suum esse uniti christianæ multitudine, qui ad episcopatum vocati non possit, si tamen dignus eo nomine judicetur.*

(2) Couffer Bohmum, lib. II de Rep., cap. 2.

(3) Puffendorf, lib. VII de Jur. nat. et gent., cap. 8, § 12.

solemnem aliquam constitutionem episcopos ad examen revocare posse summique de illa iudicium proferre ne si forte sacris litteris, ac traditioni adversari iudicaverint, libere eam rejicere? Quod si qua ex insignioribus Ecclesiis, vel Ecclesiarum partibus exempli causa aegyptiaca, asiatica, africana, gallicana restiterit, eam nunc non esse romani pontificis auctoritatem, ac solus invitas ac repugnantes in suam possit sententiam pertrahere. Hocne est impositum unitatis cum romana Ecclesia necessitatem agnoscere? Ubi potestior romanae Ecclesiae principalitas? Ubi vis ad unitatem cogendi? Ubi nota, qua dissidentes a romana Ecclesia erroris convincantur? Nihil horum heic video; multoque minus video, si generalia concilia possunt romano pontifici leges indicare; tunc enim romana Ecclesia potius ad omnem Ecclesiam a concilio representatam conveniret: quam omnis Ecclesia ad romanam, ad quam tamen Irenaeus disertè scribit, non singulas Ecclesias, sed omnem Ecclesiam convenire debere.

X. Conferamus nunc Gallorum recentiorum de civilis potestatis origine, ac juribus effata cum iis, quae de ecclesiastica tradunt potestate; multum illos compariemus a veteribus parisiensibus theologis, quos tamen duces habere se praedicant, discrepare, ac novo ex capite minus constanter ac consentaneè loqui. Quare ergo ex Gerson, quid de principibus sentiat, a quibus respublica male administratur? Respondet ille (1): *Intelliguntur ergo omnia juramenta ipsi pape, vel cuicunque alteri personae mortali praestata per quamcumque personam, saltem semper utilitate, caritate, et assensione totius corporis reipublicae, et praesertim universalis Ecclesiae. Sicut si rex iniquus in populum sibi subditum vellet aegre, non tenetur ejus subditi juramentum homagii, et fidelitatis olim praestitum ei in aliquo observare. Nam ut praedixi, in caritate universalis Ecclesiae et cujuscumque reipublice subditi sunt domini et iudices dominorum, et superiorem propriis utilitatibus cum detrimento reipublicae amovunt. Id certo fieri non potuit Gerson nisi eo axioma ductus, quod ea, quam a communitate rex movetur, auctoritas in ipsa tamen communitate residet. Hoc idem effatum Joannis Majoris est in Tractatu de Auctoritate conc. sup. papam, illudque hoc exemplo confirmat. Franciscus dicitur communiter rex totius regni Franciae, et non modo est super suam provinciam Galliae, sed etiam totum categorice, non obstante quod principum pars est super ipsum, a qua auctoritatem habet, quae non potest ab eo tollere regnum suum sine rationabili et arduissima causa. Eadem Jacobus Almainus docuit. Cum plura ex eo in secunda Antisebronii editione decerpserim (pag. 243 et seq.), satis hic erit ex illius Tractatu de Dominio naturali, civili et ecclesiastico insignem locum extirpare: *Tota communitas, inquit, potestatem habet**

super principem ab ea constitutum, quia eum, si non in edificationem, sed in destructionem patriae regat, depovere potest; alias non esse in ea sufficiens potestas se conservandi; et illa potestate Gallorum communitas quondam nunc regem suum deposuit, non tam pro criminibus, quam pro eo quod tanto regimini erat inutilis. hoc enim potestate sui filii Israel recesserunt a Roboam, qui erat Salomonis naturalis successor, eligentes in regem super se Jeroboam, ut patet III Reg. XII; et quavis super aliquem populum acceperint aliqui jurisdictionem civilem immediate, ut videtur probabile de Saba et Davide, nihilominus semper toti communitati sacri subjecti casu quo in destructionem communitatis regerent (1). Equidem non miror eos, qui omnis reipublicae fundamentum statuunt, populi consensus jus omne translatum cum esset in regem, reipublicam tamen semper habitu retinere potestatem (2), concilii oecumenici, seu universae Ecclesiae potestati romanos quoque pontifices voluisse subjectos. Quamquam enim cum iidem nullam ecclesiasticam potestatem nisi a Christo immediate constitutam cum catholicis omnibus faterentur, aliam civilem, aliam esse ecclesiasticam potestatis conditionem perspicere debuerunt; ferri tamen utrumque potest, quod ad civilis potestatis leges ecclesiasticam a Christo positam vellent; saltem suis illis effatis constanter inhaerebant. Verum quod Galli recentiores, qui omnis regiae supremaciae potestatis origines a Deo immediate accersunt, nihilque esse sive singulis civibus, sive toti communitati in principis auctoritatis contendunt, romanum pontificem, quem ab ipso Christo suum in terris vicarium, Ecclesiaeque suae primatem ac principem reueruntur, ac praedicant, in eundem tamen Ecclesiae in concilium coactae tantam tribuant potestatem, ut illius ex ipso quoque Petri solio deicere possit, id equidem absortum est, ac pene inextricabile. Nec sane intelligo quomodo antiquiorum parisiensium doctorum auctoritate nil se jactent, qui ab eorum decretis tantopere dissident.

XI. Hec omnia in causa sunt, cur illis assentiri minime possim, dum ecclesiasticam potestatem auctoritatem totius regis Ecclesiae corpori ita inesse cum ipso divinus in Petro communicatam, ut Petrum ejusque successores sibi habeat obnoxios. Utinam isthuc Febonius diligentius perpenderit? Nam ille ut in aliis pluribus a Gallorum sententiis maxime distat, ita et hac in re ab eorum dogmatibus discessisset. Ille tamen pro hoc Gallorum decreto argumentum affert, quod ipsius verbis proponam: « Suprema potestas sacra, inquit (3), illi haud dubie commissa intelligitur, cui Spiritus veritatis a Christo creditus noscitur: Spiritus, per quem Ecclesiam perpetuo gubernari, et sine quo illam stare non posse catholici omnes consentiant. Hunc divinum Spiritum Salvator noster uni Petro neque promisit neque dedit. Communicavit illam omnibus simul apostolis, id est universae Ecclesiae

(1) Cap. 22 de Modis uniendo quem sub Gersonis nomine Hermannus Van der Horst edidit, Febonius vero non semel citat. Confer tamen, quae de hoc libro ejusque auctore dicta a me sunt in secunda Antisebronii editione, I, 1, pag. 253.

(2) I. II oper. Gerson, Dapin, edit., pag. 378.

(3) Aymoini verba sunt I. c.

(4) I. II Ajo. adv. quatuor theol. art. 5, p. 170.

regenti. Hoc etenim est divinum ejus promissum Joannis cap. XIV, 16 : *Rogabo Patrem et alium Paraclitum dabit vobis spiritum veritatis, ut maneat vobiscum in æternum.* Cum dixit : *Vobis dabo*, dixit omnibus vobis, qui constituitis corpus Ecclesiæ. Quando hoc promissum effectui datum est, dixit iterum Dominus noster non soli Petro, sed omnibus discipulis suis, Joan. XX, 22 : *Accipite Spiritum sanctum*, etc. Dicam equidem quod sentio. Richerium potius hic audire mihi videor, quam Gallos celebris declarationis propugnatores. Ecclesia enim cui creditus est Spiritus veritatis, non una est Ecclesia regens, sed universa Ecclesia ex omnibus fidelibus conflata; quemadmodum enim illius est errare non posse in dogmatibus fidei tradendis, ita hujus est errare non posse in iisdem credendis (1) : si ergo suprema potestas sacra illi haud dubio commissa intelligitur, cui Spiritus veritatis a Christo creditus noscitur, suprema potestas sacra haud dubio commissa universo cœtui fidelium, etiam laicorum intelligitur. Richerismum scilicet nescit Febronius penitus abdicare; dumque ab illo videri magis alienus vult, tunc maxime in eum vel invitatus delabitur. Nec minus est reprehendendus Febronius, quod repugnantibus maxime Christi verbis cum iis quæ dixerat Dominus Joan. XIV (imo XV), conferat illa Joan. XX : *Accipite Spiritum sanctum.* Spiritum enim veritatis, quem, Joan. XV, promisit apostolis, non venturum edixerat, nisi ipse prius in cœlos ascendisset : *Expedit vobis*, inquit Christus (2), *ut ego vadam; si enim non abiero, Paracletus non venit ad vos.* Non igitur cum dixit, Joan. XX : *Accipite Spiritum sanctum* de dando apostolis promisso spiritu veritatis cogitavit. Spiritum quidem sanctum cum eis tunc communicavit, sed Spiritus sancti nomine non aliud intellexit nisi potestatem remittendi peccata; quam Spiritum sanctum vocavit, ut significaret, inquit Toletus (3), potestatem remittendi peccata solius Dei esse, et a solo ipso communicari cum hominibus. Enimvero; quemadmodum bene Jansenius Iprensis monet (4), ut ostenderet Spiritum hic eis dari non illimitate secundum quemlibet ejus dona (quemadmodum cum in die Pentecostes Spiritum ve-

ritatis acceperunt), sed ad certos tantum effectus, addit : *Quoniam venissemus*, etc. Vides jam Febroniani vim argumenti : *Suprema potestas sacra illi haud dubie commissa intelligitur, cui Christus potestatem dedit remittendi peccata, dedit autem omnibus apostolis.* Quid ineptius? nisi fortasse Febronius velit etiam in presbyteris secundi ordinis supremam sacram potestatem inesse, cum et hi in apostolis Spiritum sanctum acceperint, ac potestate donati sint remittendi peccata; quod plenum est erroris et quessellantiæ impudentiæ.

CAPUT III.

Claves supremae potestatis uni Petro a Christo creditus efficitur ex aliis duobus celeberrimis Evangelii locis, Matth. XVI et Joan. XXI. Effugia Febronii intercluduntur.

I. Etsi quæ de suprema Petri potestate ex verbis Christi : *Tibi dabo claves*, etc., hactenus disserui, satis sunt ad Febronii refellendum systema; non possum tamen, quin in idem propositum insignia duo Evangelii loca iterum proferam, ex Matthæo alterum, alterum ex Joanne. Brevis nihilominus ero. Neque enim ad hujus operis consilium pertinet ejusmodi testimonia copiosius illustrare. Id abunde in *Antifebronio* præstitum a me est, atque in secunda illius editione multo luculentius. Hoc solum erit præsentis instituti ea refutare, quæ Febronius mihi ceterisque longe aliter quam ipse, ea Evangelii loca interpretatus in nupero opere respondit. Quanquam quid aio? Nihil ille respondit, nisi si verborum ambages ac suarum novitatum iteratio responsi nomen mereretur. Ipsum tamen est hic præcipue ostendendum, ut jactatæ defensionis vanitas pateat. Ordior a Matthæi loco. Est is ex eodem Matthæi capite, in quo Christum supremæ potestatis claves Petro credidisse paulo antea comperimus. *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam* (Matth. XVI). Illis porro verbis Petro primatum a Christo promitti; eumque jurisdictionis cum in singulas Ecclesias, tum in universam Ecclesiam in *Antifebronio* multis demonstravi. Quid ad illa Febronius? (t. II, pag. 345) « P. Zaccaria, romanos scriptores, ipse Italus et jesuita fideliter imitatus dissert. 1, cap. 4 et 5, iterum, in rem suam producit sexcenties ab utraque parte excussos textus Matthæi XVI et Joannis XXI; ad hos textus; post multos primæ notæ scriptores, theologos et canonistas, respondit Febronius, cap. 1, § 25, ostendens, esse sacris interpretibus et patribus plures, qui eos in sensu romanis prætentionibus adverso intelligant, quam qui in favorabili. Dicit ille et clamet, quantum velit, Febronium in hac sacrarum locorum elucidatione minus dextere versatum fuisse; dicam ego hanc calumniam saltem non posse infligi Febronii præceptoribus, Bossueto, Natali Alexandro, Coletto (1) et toti aliis viris primæ no-

(1) « Il faut distinguer, inquit podiensis episcopus, l. c., pag. 246, deux manières de ne pas se tromper sur la foi : l'une consiste à l'avoir dans le cœur, et à la professer extérieurement; l'autre à décider les dogmes qui lui appartiennent, et à condamner les erreurs qui la blessent; l'une est une infailibilité de croyance, l'autre une infailibilité de jugement; la première est passive, s'il est permis de le dire, et les théologiens l'appellent communément *indéfectible dans la foi*; la seconde est active, c'est un exercice d'autorité dans le tribunal, à qui elle est dévolue. De ces deux infailibilités, la première comprend tous les fidèles sans exception; ou pour s'exprimer plus correctement, l'Eglise entière la possède, en tant qu'elle embrasse tous les ministres des autels et tous les laïques; la seconde réside uniquement dans le corps des premiers pasteurs, dont elle est l'apanage; l'une et l'autre infailibilité a été promise et accordée par Jésus-Christ, l'une et l'autre vérifie le sens de cette proposition : *l'Eglise ne peut errer*, seu hujus febronianæ : *Spiritus veritatis Christo Ecclesiæ creditus noscitur.* »

(2) Joan. XVI, sermonem prosequens inchoatum Joan. XV.

(3) In eundem Joannis locum.

(4) In eundem Joannis locum, pag. 560.

(1) Eodem responsi genere usus antea fuerat [p. 170]

te, neque de eo nunc agi, qui inter hos alium rationis præcesserit, sed de hoc, de quo inter illos plene convenit, nempe nihil minus hic inveniri, quam unanimem, aut etiam plurimorum patrum consensum in horum textuum interpretatione romanorum postulatis favente; eosdem textus, in se ipsis et independentes ab omni exteriori auctoritate sportatos, et attente cum omnibus con- et annexis consideratos, inmodicis illorum præventionibus atque jurum conferre. Quam facile est Febronio adversarios suos refutare! Dum tamen hæc legi, subit animum illa cogitatio, graviora fortasse illum antea hanc in rem attulisse in Apologia adversus quatuor theologos quos eadem Matthæi verba in ipsum noveram intorsisse. Verum hoc unum ibi (pag. 170) inveni, Natalem Alexandrum (1) in eum Matthæi locum ita disseruisse: « Non deberent dissimulare romanorum partium petroni explanationem huius loci quadruplicem a patribus et ecclesiasticis tractatoribus afferri... Ille quatuor expositiones licet conciliari facile possint, quia vere sunt singule, nec veritas repugnat veritati; ex his tamen compertum est, S. Petrum, et ejus successores romanos pontifices non esse præcipua Ecclesie fundamenta, quæ firmitatem in fide et religione eidem Ecclesie vel synodo generali ipsam representanti, tribuant, sed fundamentum præcipuum et primarium Christum esse et petram illam, adversus quam inferi portæ non prævalebunt. » Deinde subiungit Natalis, num. 13: « Secundum expositionem triginta quinque patrum et tractatorum ecclesiasticorum superius laudatorum, qui nomine petre, super quam aedificata est Ecclesia, fidem intelligunt, quam S. Petrus confessus est, hæc verba: *Et portæ inferi non prævalebunt adversus eam*, ad fidem S. Petri et Ecclesie, non ad personam ejus et successorum pontificum, referuntur, inquit theologi parisienses. » En totam Febronii defensionem. Euge, feliciter.

II. Nolim ego in Febronium, aut suos illos auctores primæ notæ, videri plus æquo infensus. Ceterum facile esset, tantam, qua illis ducibus gloriatur, animi confidentiam retundere. Heterodoxi, inquit ad rem apposite cl. Ballerinius (2), ea (testimonia, de quibus agimus) subvertere toto conatu nisi sunt, intelligentes, ut fateatur M. Antonius de Dominis (lib. I,

in apologia adversus Kauffmannium, Sappellum, Sangallum, etc. Hos textus, inquit, D. Kauffmann, dissert. 1, § 2, 3 et 4; Sangallo, cap. 5, num. 8 et seqq., item num. 33 et seqq., demum cap. 10, n. 19 et seqq.; Sappell, pag. 22, 127 et 179, ad statum monarchicum trahunt favere romani pontificis ejus etiam infallibilitatem ex hisdem probari existimant. Hos nullis refutare actum esset agere, cum id tot et tanti viri egregii ante nos abunde præstiterint. In alium certe, Romanis minime faventem sepe eadem textus interpretantur ex GALLIS Tourneilus, Tract. de Ecclesia, pag. 158 et 149; Natalis Alexander, Hist. eccles. t. VIII, dissert. 4; Bossuetus, Defens. Declarationis cleri gallicani, lib. XV, cap. 1 et seqq.; ex GERMANIS Greg. Zahnera rector Universitatis salisburgensis, Princip. jur. eccles., t. 1, quæst. 4, cap. 2, § 5, pag. 542 et 546; Bened. Oberboser, professor iulidensis, Prælect. jur. can. lib. 1, tit. 55, § 22. Paucos hos solum nominis, quos æquus nemo dicet studio scripserit in offensam romane sedis.

(1) Tom. VIII, diss. 4, § 3, n. 11.

(2) De Vi ac Ratione primatus, pag. 25.

cap. 6, n. 1), nihil præterea reliquum esse, quod ex Scriptura ipsis negotium facessat. Lutherus ipse illud cum primis sibi sumpsit, ut in alium omnino sensum verba illa Petro longe gloriosissima portaberet. Quare Joannes Ruffensis illustris episcopus et martyr, cum sic allocutus esset (1) *Hæc adis et tu, Luther, cum lutheranis omnibus tuis, et omnia studia vestra in rem confate, neque unquam efficietis, quia vera prædixerit Christus, nempe quod super petram, hoc est Petrum ædificaturus esset Ecclesiam: sed contra vos hæc auctoritas invicta quæ etiam de vobis triumphat, et triumphabit. Imo ne auctores romanorum partium studiosos, id est infamæ notæ tantum appellare me posse Febronius arbitretur, sciat eximium quoque Natalem Alexandrum in quarta dissertatione, non ea quidem tomi octavi quam ab ipso citari video, sed tomi tertii in Hist. eccles. sec. I cum eisdem loci huius: *Tu es Petrus* interpretationes, quas Febronius fundatas vocat, nobisque adversantes, in medium afferret, margini hanc notam adjectisse (§ 5): *Hæreticorum objectiones contra S. Petri primatum. Sed rem ipsam aggrediamur.**

III. Illud super recitatis Matthæi verbis primo in questionem venit, quid petre nomine Christus designarit, dum dixit: *Super hanc Petram ædificabo Ecclesiam meam.* Ait Febronius cum suis primæ notæ auctoribus nihil minus hic inveniri, quam unanimem, aut etiam plurimorum patrum consensum in horum textuum interpretatione romanorum postulatis favente. Ego autem ex eo sciscitabor, quid demum requireret, ut unanimis, aut etiam plurimorum patrum consensus in horum textuum interpretatione romanorum postulatis faveret? Nihil equidem postulari posse video, nisi ut vel omnes, vel certe plerique patres petram unum Petrum intelligerent. Atqui in Antifebronio prolatis ex omni retro ætate patrum testimoniis illos fere omnes ita sensisse ostendi. Primo enim (diss. 1, cap. 4, n. 6) Tertulliani, Cypriani, Firmiliani sententias attuli; tam cum Perronio ac Maimburgo (2) animadverti nullum ex patribus, qui quidem ante arianam perfidiam scripsere, inventum iri, qui Petrum petre nomine denotatum non affirmavit. Erat Febronii hæc testimonia, si poterat, aliqua ratione convellere. Cur falsitatis me non redarguit in iis recitandis? Cur non est illa interpretatus? Enimvero si per tria priora Ecclesie secula apostolicis ipsis, atque apostolicis viris adeo proxima hæc erat patrum traditio, petram, super quam aedificata Ecclesia est, Petrum fuisse, quis tam audax ut Romanos irrideat, quasi vanissimos fictitiorum privilegiorum ostentatores? Sed non alia sequentium seculorum sententia fuit? Basilii, Zenonis, Epiphani, Joannis Chrysostomi, Ambrosii, Chrysologi, Cyrilli Alexandrini, Paulini Nolan, Maximi Taurinensis

(1) Apud Schelstratum, Antiquit. illustr., diss. 2 de Auctorit. apostol., cap. 6, art. 1, n. 11.

(2) Adhuc poterant non solum Emanuele a Schelstrate, sed ipsum Natalem Alexandrum, diss. 4 in Hist. eccles. sec. I.

verba fuerunt a me citata. Auctor præterea meīs lectoribus fui, ut eruditissimas Mamachi Origines et Antiquitates christianas adirent, ubi tomo quinto (p. 157 et seq.) alios non paucos idem omnino edicentes legere est. Paucior isti sunt? Suntne levioris notæ? *et c.*

IV. At enim sunt patres aliqui, qui petram Christum appellant; sunt longe plurimi, qui petram ipsam Petri confessionem intelligunt. Non negavi. At etiam illud ostendi, eosdem illos patres, qui quarto seculo, exterisque insequentibus hæc tradiderunt, antiquam et a præcedentis ætatis traditione confirmatam de Ecclesia supra petram, id est Petrum edificatam interpretationi inhaeruisse. Leonis M. verba produxi; multo plura afferri poterant ex Cyrillo Alexandrino, Ambrosio, Augustino, etc. Quod certissimo argumento esse debet, patres ex errorum, qui enati in Ecclesia sunt, occasione causas habuisse, cur paulo aliter illa verba explicarent (1); non tamen veterem explanationem aut abjicere aut minus probasse. Quid vero si hæc patrum interpretationes *ad speciem diversæ, in substantia tamen non sint discordantes?* At-

qui id auctore Febronio ipso affirmamus: hæc ejus sunt verba (l. I, cap. 1, § 2, n. 5). Quamquam si plene et perfecte id quod est, dicere voluisset, non solum explanationes illas *ad speciem diversas, in substantia tamen non discordantes* appellare deberat, sed ejusmodi, ut vetustissimam, nec unquam obsoletam interpretationem, quæ petram a Christo nominatam Petrum designat, necessario vel supponit vel arguit. Illas animo repetamus.

V. Prima Augustini paucorumque qui illum secuti sunt (1) petram Christum intelligit, ut nempe (quod agebat S. doctor in loco, quem supra annot. recitavimus) *Petrus edificaretur supra petram, et non petra supra Petrum*. Verum quid hoc demum est? Eo id tantum spectat, ut intelligamus, Petrum ipsum debuisse supra petram Christum edificari. *Super quod fundamentum, ait idem Augustinus (Tract. 124 in Joan.), etiam ipse edificatus est Petrus. Fundamentum quippe aliud nemo potest ponere præter id, quod positum est, quod est Christus Jesus*. At id fateamur omnes, qui Christum causam principem, et præcipuum in edificatione fundamentum agnoscimus. Hoc

(1) Atque Augustinus quidem, qui auctor fuit, ad Christum verba illa. *Super hæc Petram* referri debere, ita sensit, quia ut Natalis Alexander annotavit [cit. diss. 4 in sec. I, § 5] contra donatistas agit, qui sacramentum vim in ministrorum sanctitate collocabant; unde timens, ne si Ecclesia in Petro fundata diceretur, homines de sanctitate ministrorum Ecclesie præsumerent, ac super eos spiritale fundamentum ædificium, totam fundamenti rationem ad Christum revocavit. Hoc scrupulo adductum S. Augustinum eam amplectum fuisse interpretationem, constat ex sermone 15 de Verbis Domini, ubi subiungit: *Nam volentes homines edificari quæ per homines, dicebant: Ego quidem sum Petrus, ego autem Apollo, ego vero cæphæ: ipse est Petrus: si alii, qui volebant edificari super petrum, sed super petram: Ego autem sum Christi: apostolus autem vultus, ubi cognovit se eligi, et Christum contempni: Divinus est, inquit, Christus? Numquid Paulus pro vobis crucifixus est, qui in nomine Pauli baptizatus estis? Numquid non in Pauli, sic nunc in Petri, sed in nomine Christi: ut Petrus edificaretur supra petram, et non petra supra Petrum. Idem ergo Petrus a Petra cognominatus beatus, Ecclesie figuram portans, apostolatus principatum tenens, continuo post paulum jam auditum quod beatus esset postquam audivit futuram Domini passionem, displicuit. Timent ne perderet mortem, quem confessus fuerat vitæ fontem, turbatus est: Absit a te, inquit, Domine. Itaque S. Augustinus, ad errorem donatistarum revocandum ostendit Ecclesiam esse firmis, in firmisque membris constare, sanctumque Petrum hujus rei insignem quandam figuram, modo fidere, modo timere; non Christum vitæ fontem confleri, non timere, ne moriatur, tandemque colligit: *In illo ergo uno apostolo, id est Petro, in ordine discipulorum primo et præcipuo, in quo figurabatur Ecclesia, utramque genus significationem fuit, id est, firmæ et infirmæ, quia sive utroque, non est Ecclesia*. Quibus verbis donatistarum error evertitur qui hominum tantopere fidebant sanctitati cum nequidem supra Petrum edificare deberent fideles, quippe qui infirmis fuisset ac peccator, cui dextera Christi fuisset opus, quæ illum erigeret, titubantemque fulciret. » Qui vero petram nomine fidem ac confessionem Petri intellexerit, ut arianorum errori obviam irent, hanc sunt amplecti sententiam. Cum enim ariani iterum Natalis Alexander verba usurpare liceat, ut Febronius tantum hujus scriptoris auctoritatem vericaret, etsi Natalis ex Personio mutatus est; Christi divinitatem palam impugnasset, sancti patres, qui firmissimum catholicæ ecclæ presidium in illis S. Petri verbis: *Tu es Christus filius Dei vivi, positum animadvertunt*, istius confessionis dignitatem summis laudibus extollere. Unde quia S. Petrus illis in gratiam et ob illius meritum, constitutus fuerat fundamentum Ecclesie, ipsamet confessionem fundamentum Ecclesie nuncuparunt, metonymice, id est translatò nomine effectus ad causam: ut arianos illius impugnatores liberos ac verius velut fundamenti Ecclesie destructores insectari possent. »*

(1) Paucos dixi, licet Natalis Alexander, pene sui oblitus (l. VIII in sec. XV et XVI *Hist. ecclæ*, diss. 4) satis multos pro hac explicatione post Lauroium indicet. « Sunt autem, inquit ille S. Hieronymus in cap. VII S. Matthæi; Augustinus, sermone 15 de Verbis Domini; Tractatu 124 in Joannem, et lib. I Retractationum, cap. 21; Theodoretus in cap. II Epistolæ ad Corinthios; venerabilis Beda in cap. XVI S. Matthæi; Paulinus aquileiensis episcopus, lib. I contra Felicem urglemum episcopum; Dungalus diaconus, lib. contra Claudium taurinensem episcopum; Rhabanus Maurus, lib. IV de Universo, cap. 1; S. Anselmus in cap. XVI S. Matthæi; Petrus Lombardus parisiensis episcopus; Magister Sententiarum nominatus, in cap. II Epistolæ ad Ephesios; Joannes Saresburiensis Carnotensis episcopus; epistola 166 ad cauturiensem archiepiscopum; Celestinus III pontifex maximus, epistola 14 ad lincolniensem episcopum; Innocentius III, sermone 2 de Consecratione pontificis; S. Thomas in Epistolæ I ad Corinthios, ad ista verba: *Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est quod est Christus Jesus*. » Quibus Febronius (t. I, pag. 15), Hildebertum addit Serm. 4 in dominic. Palmæ. Verum ut a viro docto in Exercitatione Biblica in illud Matth. XVI: *Tu es Petrus*, Romæ edita an. 1768, animadvertens est, si Bedam, Dungalum, Rhabanum, vulgatum Anselmum, atque Hildebertum excipias, qui Augustinum exseribunt, cæteri aliud omnino intelligunt, quam quod ajunt tumviri illi pontifici primatui deprimentum. Nempe « Theodoretus ibi exponens non tam verba super hæc petram, sed alia *Ecclesiam meam* docet Ecclesiam denominari meam a Christo ejus fundamentum: quod quis negat? Idem est sensus Celestini III ep. 14 (dici debuit 15) et Innoc. III serm. 2 de Consecr. pont., vim eorum facit in his verbis *Ecclesiam meam*: non autem explicat ea verba, de quibus est questio. » Hieronymus porro (quod idem de Paulino Aquileiensis, Joanne Saresburiensi, Goffredo Viterbiensi, ac Pio II dictum esto) non Matthæi locum ex cap. XVI de quo nunc agimus, sed alium ex cap. VII, interpretatur, ubi de Ecclesia ait: *Fundata enim erat supra petram; super hæc petram Dominus fundavit Ecclesiam; ab hac petra apostolus Petrus sortitus est nomen*. At hæc omnia sunt extra rem. Quis enim negat, quædā petra, de qua Matth. cap. VII, sit Christus? Lis est de petra, de qua Matth. cap. XVI. Numquid quædā Joan. cap. VIII Christus dicitur *hæc mundi*, idcirco cap. V Matth. in his verbis: *Ecce ego sicut mundi*, apostoli non dicuntur *hæc mundi*? Quis etiam non fatetur, quod Simon filius Joannis sortitus sit nomen appellativum Petri, seu titulum per communicationem a Petra Christo? super quem Christum, itaque *super fundamentum fundamentorum*, ut loquitur Augustinus in psal. LXXXVI fundata Ecclesia est? Hæc fateamur omnes. Quare, ut cum appellatione Exercitationis auctore concludam, *hæc omnia citantur extra rem, et ut implendū natiuitis ficiunt faciem inerrantem*.

Inquirendum superest, num ita Augustinus Christum Ecclesie atque aëno Petri, in quo figurabatur Ecclesia, fundamentum dixerit, ut S. Petrum fundamentum esse a Christo secundum distingeretur. Id autem falsum omnino est. Primo enim quis negat, posse aliquid alterius esse fundamentum, licet ipsum alteri eoque graviore fundamento indigeat? Nunc Febronius (t. I, cap. 4, § 2, n. 5) Ecclesiam super omnes apostolos fuisse fundatam contendit? Nec tamen si sapuerit, Augustinum, qui Petrum ipsum Christo superedificatum statuit, non idem de ceteris apostolis sensisse affirmavit. Deinde ita supra petram edificatum Petrum Augustinus in eodem de verbis Domini sermone XIII docet, ut *exa primum et præcipuum apostolorum vocet*, ejusque *apostolatus principatum* verbis magnificis extollat. Imo (serm. 108 de Divers., cap. 2) Petrum cum ceteris apostolis comparans ait: *Inter hos penè ubique solus Petrus totius Ecclesie meruit gestare personam; propter ipsam personam, quam totius Ecclesie solus gestabat audire meruit: Tibi dabo claves regni caelorum.* Quare cum Petro simul dictum a Christo fuerit et: *Tibi dabo claves regni caelorum*, et: *Tu es Petrus, et super hanc petram edificabo Ecclesiam meam*, solus etiam totius Ecclesie gestabat personam, cum Dominus hisce illum verbis allocutus est: *Tu es Petrus, etc.* Vide magnum Petrum inter et reliquos apostolos Augustino auctore discrimen. Atqui id unum assurgens cum supra Petrum tanquam secundum a Christo fundamentum edificatam vocamus Ecclesiam. Verbis ergo paulo diversis eandem rem Augustinus indicavit de eo tantum sollicitus, ne quis Petrum propria virtute et seorsim a Christo Ecclesiam edificasse existimaret, Id Ecclesiam in Christo fundatam per Petrum divina ejus firmitate solidatam; plane assentietur Augustinus. Hinc non dubitavit asserere (Tract. 124 in Joan.): *Ecclesia que fundatur in Christo, claves ab eo regi caelorum accepit in Petro.* Sed si illud affirmaris, an non Petrum proximum a Christo Ecclesiam fundamentum agnoveris? Augustini igitur doctrina non solum a ceterorum patrum interpretatione non dissentit, ut solum quod in ea donatistis cavilandi occasionem præbere poterat, de medio tollat, rem ipsam confirmet.

VI. Altera post exortam arianorum hæresim apud patres longe communissima evangelicæ textus explanatio confessionem fidemque Petri hic petra nomine a Christo commendatam tradit. Patres hanc in rem, ne tractatoris omnino 44 offert Launolus, totidemque ex ipso Natalis Alexander indicat (t. VIII, diss. 4, art. 4, § 3, n. 15). Neque tamen his opus erat. Id enim apud omnes catholicos constans et certum. Quare Joannes Eekius Luthero, qui evangelicum testimonium de fide Petri explicuerat, et supra fidem Petri edificatam Ecclesiam docuerat, inconstantem reposuit (lib. 1 de Primatu Petri, c. 15): *Quis ei in hoc repugnat? quis negat? quis inficitur? Ille prodat, nominet quem hujus dissensionem.* Scilicet qui Petri fidem in petra significari aiunt, ab illis qui

Petrum ipsum, petram agnoscant, adeo non dissident, ut ne intelligi quidem possit, quomodo fides Petri fundamentum Ecclesie velint, quin Petro id gloriæ tribuant. Argumento ad id utar, quod Febronius mihi suppeditat. Eundem sensum, inquit ille (t. I, cap. 1, § 2, n. 4, p. 15), retinet oratio in missa vigiliæ apostolorum Petri et Pauli in Missali romano: *Præsta quesumus, omnipotens Deus, ut nullis nos sine perturbacionibus concuti, quæ in apostolicæ confessionis petra solidasti.* Cui nullatenus repugnat oratio pro festo cathedræ S. Petri die 18 januarii in Missali et Breviario præscripta: *Deus, qui B. Petro apostolo tuo collatis clavibus regni celestis ligandi atque solvendi pontificium tradidisti, etc.* Itaque cum non aliter credat, et aliter oret Ecclesia (legem enim credendi lex statuit explicandi, ut scribit Cælestinus I ad episcopos Gallie) videtur esse doctrina Ecclesie, ut hæc ipsa supra confessionem S. Petri fundata credatur. Recte. Nunc age: eadem Ecclesia Petrum esse petram a Christo designatam in suis ecclesiasticis hymnis diserte canit, imo hic sensus etiam Augustini ætate, cujus hæc verba sunt (lib. 1 Retract., cap. 21), *contabatur ore multorum in versibus beati Ambrosii (ab Ecclesia receptis), ubi de gallo gallinaceo ait: Hæc ipsa Petra Ecclesie canente, culpam diluit.* Itaque cum non aliter credat, et aliter oret Ecclesia (legem enim credendi lex statuit explicandi, ut scribit Cælestinus I ad episcopos Gallie) videtur esse doctrina Ecclesie, ut hæc ipsa sit supra Petrum fundata. An autem Ecclesia in credendo a semetipsa dissentire potest? aut saltem variare? Nihil horum catholicis dicit, cui eadem semper, certa, immutabilia sunt fidei dogmata. Quid ergo? Eo domum veniendum erit, ut quod ad rem ipsam attinet, idem esse Ecclesiam supra Petri fidem quod illam supra Petrum edificari, fateamur. Id facile Febronius intelligit, si quæ Natalis Alexander hæc de re disserit (1), attente recolat, nempe: sanctos potes referre ista verba ad fidem et confessionem Petri non quidem solam et seorsim spectatam, sed prout edita est ab ipso Petro, utique meritum in illum refudit. Sive (ut clarius dicam, hæc verba: *Et super hanc petram* ita intelligant de Petri confessione, ut illa etiam de Petro ipso exponant, et cum supra fidem et confessionem Petri fundatam scribant Ecclesiam, causam meritum indicant, ob quam S. Petrus eam sit consecutus dignitatem, ut fundamentum esset Ecclesie. Cum vero supra Petrum fundatam dicant, subjectum notant illius dignitatis. Sicut igitur, cum S. Hieronymus scribit epistola 61, quæ est ad Pammachium: *Super aquas Petri corpus non ambulasse, sed fidem*, non negat S. Petrum vere et resister aquis inambulasse, sed tantum significat non agilitati corporis, sed virtuti fidei illud tribuendum miraculum: ita cum sancti patres Ecclesiam supra sancti Petri confessionem fundatam prædicant, supra Petrum fundatam non inficiantur; sed innotum duntaxat meritum fidei hæc ipsi supremæ dignitatis ac-

(1) Diss. 4 in sec. 1 hist. Confer. Antifebr. diss. 1, cap. 4, n. 5, præsertim sec. edit.

cessionem procurasse. Quod unus instar omnium S. Hilarius facile persuadebit : is enim capite 16 in Matthæum ait : *Dignum plane confessio Petri premium consecuta est, quia Dei Filium in homine vidisset. Beatus hic est, qui ultra humanos oculos intendisse, et vidisse laudatus est... O ! in nuncupatione novi nominis felix Ecclesie fundamentum, dignaque edificatione illius petra, quæ infernas leges, et tartari portas, et omnia mortis claustra dissolveret ! Ubi vides utramque expositionem adstrui, et Ecclesiam fundatam dici supra Petrum formaliter (ut theologi de schola loquuntur) supra confessionem vero Petri, casualiter. » Hoc solum utramque inter expositionem discriminis est, ut idem Natalis prosequitur, quod quæ ad ipsam Petri personam ea verba refert, immediata est, quæ de fide Petri ipsa interpretatur, mediata ; illa primitiva et perpetua ; hæc adventitia et temporanea ; ista ab initio Ecclesiæ quatuor seculorum serie sola tradita ; altera vero data arianæ hæreseos occasione prolata (vide annot. 13). De unanimi igitur patrum sententia dubitari non potest, cum plurimi explicate et distincte hæc verba ad Petrum referant, cæteri ita alio trahant, ut tandem in Petro ipso consistant. Mirari autem satis non possum Febronii imprudentiam qui eadem Christi verba et *super hanc petram, etc., in se ipsis, et independenter ab omni exteriori auctoritate spectata, et attente cum omnibus connexis ET ANNEXIS considerata* nobis lavere pernegat. « Verba enimvero antequam, ut recte idem Natalis (*diss. cit.*, § 1) monet, scilicet : *Beatus es Simon Barjona, quia caro et sanguis non revelavit tibi... Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, spectant singularem Petri personam : ergo et sequentia verba, et super hanc petram edificabo Ecclesiam meam, quæ veluti coronidis vice adjicit, ad ipsum quoque Petrum pertinent. Præterea valde implicata esset ac perturbata series verborum Christi nisi eodem tenore orationem ad unum Petrum flexisset. Hic enim esset illorum sensus : Tu, mi apostole, es Petrus, et super hanc petram, id est supra me, edificabo Ecclesiam meam ; et tibi, Petro, apostolo, dabo claves regni cælorum. Quibus verbis quid intricatus proferri possit, non video. » Hæc sunt conexa et annexa, quæ Febronius indicare audet veluti nobis contraria, postquam ad ipsam a nobis viderat in Antifebronio breviter quidem, sed accurate proposuim. Quidni ergo aut cum Carolo d'Argentré, doctore et socio sorbonico, atque episcopo tulensi dicamus ? (in *Loc. theol.*, cap. 7) : *Manifestum est, hæc verba, Tu es Petrus et super hanc petram edificabo Ecclesiam meam, a Christo dicta fuisse de persua Petri, quem præcipuum Ecclesiæ suæ fundamentum et unitatis Ecclesiæ quasi centrum esse volebat, ut perpetua Ecclesiæ traditione constat, sexcentique veterum testimoniiis qui disertis verbis asseruerunt Petrum, ipsiusque successores in romana sede, hanc esse petram firmissimam, super quam Christus Ecclesiam suam fundavit : aut cum massiliensi episcopo affirmemus æmplenam fore veritatem, quod Jesu Christi Ecclesiæ***

fundata est supra Petrum et ipsius successores (1). Quod si tanta Febronius auctoritate non terretur, meminerit saltem eorum, quæ ipsemet in utroque volumine scripsit. In primo enim ait (*cap. 1, § 2, n. 6, p. 19*) : *Illud nihilominus ex Commentario D. Hieronymi in supra adductis verbis, propterea inter omnes unus eligitur, ut capite constituto schismatis tollatur occasio : necnon ex illo Magni Leonis Petro singulariter hoc creditur, quia cunctis Ecclesiæ rectoribus forma præponitur : demon ex mox referendis verbis S. Augustini : Petro PRIMUS ; quia in apostolis Petrus est PRIMUS : rite inferitur, etiam ex hoc loco S. Matthæi elucescere, et probari primatum Petri. In altero vero statuit (p. 171), ut supra notavimus, in celebri hoc Matthæi textu duas esse Christi promissiones distinguendas : per primam autem (quæ iis verbis : *Super hanc petram, etc.*, continetur) Petro asseri primatum in Ecclesiæ, quam Servator noster fundaturus erat hierarchia. Quomodo enim Petri hinc duci primatus possit, nisi verba *super hanc petram* ad ipsum Petrum, non autem seu ad Christum, seu ad Petri confessionem secluso Petro referantur, fateor, hebetis adeo sum ingenii, ut planè non perspiciam. De hac ergo questione satis dictum esto.*

VII. Secunda nunc de Matthæi verbis quæstio exaritur ; quodnam scilicet primatus genus fuerit ibi Petro a Christo promissum ? Num talis, qui fines directorii ei formæ non egrediatur, ut in primo opere aiebat Febronius (*l. c.*, pag. 19) ? Num jurisdictionis, seu, ut ipse non satis sibi constans loquitur (2) *auctoritatis*, sed in singulas Ecclesias, non autem in universam Ecclesiam, ac generale concilium ab ea representatum ; quod idem Febronius cum Gallis contendit ? Num denique (quod Romani dicimus) veræ propriæque jurisdictionis primatus in omnes cum particulatim, tum collectivè Ecclesias ? Hanc enimvero questionem in Antifebronio diremi (3), jisque Romanorum sententiam momentis firmavi, quæ dissimulari a Febronio, non solvi potuerunt. Exspecto igitur, ut illis respondeat ; tum, quid ipsi reponendum sit, videbo. Illic tamen aliqua tantum animadvertire non inuile erit. Primum est, quod in prima Febroniani operis consultatione omisisse me pœnitet, adversarium nobis per summam calumniam asfingere, quod in *textu* Matthæi regimen universæ Ecclesiæ uni Petro commissum dicamus, ut reliqui apostoli tantum vocati censerentur in partem sollicitudinis ejusdem Petri, cui liberum esset apostolis suis, cum voluisset, portionem sacri regiminis communicare, quam voluisset, reservare (4). Non ita desipimus, ut nobis Febronius imponit. Hæc de pontifice cum episcopis comparato dicimus, non de Petro cum apostolis collato. Consulat Valentiam in *Analysi fidei catholice* (5), ubi ait :

(1) Docum. pastor. de Libertat. Eccles. gallicæ. 1775, p. 26 : « Il sera éternellement vrai de dire, que l'Eglise de Jésus-Christ est fondée sur Pierre et ses successeurs. »

(2) T. 1, cap. 2, § 2, n. 2 et t. II, p. 556.

(3) Diss. 1, cap. 4, § 2, n. 7 seqq.

(4) T. 1, cap. 1, § 2, n. 5, pag. 18.

(5) Lib. VII, cap. 2, pag. 66, par. edit. 1610.

« Ad apostolatus prerogativam atque dignitatem duo pertinent. Unum est, quod ab ipso Christo proxime auctoritatem ecclesiastici ministerii apostoli acceperunt. Quamobrem et ab eo missi, sicut ipse missus erat a Patre, dicuntur. Alterum est quod eam auctoritatem sic a Christo acceperant, ut non tantum in hac vel in illa orbis parte, sed ubique prorsus possent rite ac legitime fungi muneribus ecclesiasticis: *Exiite exiit, inquit, docete omnes gentes, etc.*; et: *Prædicate Evangelium omni creaturæ*. In his rebus, atque adeo in huiusmodi dignitate atque prerogativa apostolatus pares omnes apostoli fuerunt. » Hocine est in partem sollicitudinis vocari? An qui a Christo auctoritatem acceperant ecclesiastici ministerii ubique gentium exercendi, eos poterat Petrus in partem sollicitudinis vocatos dicere? Neque aliter sentientem illum invenit ex romanis theologis, non Bellarium, non Suarium, non Coeffetum, non Charlasium, non Orsium, non Mamachium. Episcopi cum apostolis in plenitudine potestatis non successerint (1), vocari possunt a romano pontifice in partem sollicitudinis. Non ita apostoli, quibus divini Christi auctoritate in omnes citra omnem exceptionem Ecclesias concessum jus fuerat. Eam igitur in apostolos monarchicam potestatem Petro collatam defendimus, vi cuius inter beatissimos apostolos, ut ad Anastasium Thessalonicensem (2) S. Leo M. perscripsit, in similitudine honoris fuerit quaedam discretio potestatis; et cum omnifera pars esset electio, uni tamen datum sit, ut ceteris præmineret. Haec quod supra de clavibus Natalis Alexander aiebat, idem de universa apostolorum potestate a clavibus significata dicimus non æquo scilicet jure cum Petro ceteris apostolis datum, sed cum dependentia a Petro, et cum subordinatione ad ipsum. Cætera commenta sunt ad invidiam nostræ sententiæ conflandam a Febronio conficta. Alterum quod observari velim maxime, est, ad Petri primatum, qui non honoris sit, et ordinis, ne ab ipsis quidem hæreticis oppugnatus, sed præcipui cujusdam juris, adversariis ipsis ultro fatentibus, evangelica verba, quæ hactenus explicuimus, pertinere. Recte sane. Cum enim in omnium potrum libris atque adeo perpetua scripta Ecclesie traditione eadem Evangelii verba tanquam primatus fundamenta exhibeantur, si quis hæc ad primatum saltem exortitatis nihil valere cum Launoio ac Dupino audacter contenderet; ne ille ipam quoque traditionem eidem Matthæi sententiæ subnixam eo nihil conferre existimet necesse est, quod idem esset, inquit Ballerinius (3), ac divinam institutionem subvertere. At nunc adversarii mihi explicant, velim, quid in illis Matthæi verbis sit, unde

primatus quidem arguatur, sed vel intra directorum fines, vel solius auctoritatis, vel veræ jurisdictionis, sed in singulas tantum Ecclesias. Nihil excipitur, inquit S. Bernardus (1), ubi distinguitur nihil. Sed et ipsa, qua una primatum adversarii ipsi hinc arguunt, fundamenti ratio, ut nihil distinguatur exposcit. Quis enim unquam audit, singulas alicujus ædificii partes, cubicula, aulas, bibliothecam, ædiculam, et si quid aliud vis, fundamento superextrui, non domum universam seu omnes simul ejus partes? Et singulas in Petro veluti fundamento ædificatas dicimus Ecclesias, nec tamen universam Ecclesiam eidem innixam fundamento statuimus? Atqui primatum in singulas ecclesias, et veræ quidem jurisdictionis primatum fundamenti ratio confirmat, saltem Gallis, non diffidentibus. Qui ergo primatum, quem Petro, in singulis ecclesiis asserimus, eidem Petro negabimus in totam Ecclesiam, seu omnes Ecclesias? Fundamentumne singularum esse potest, quia omnium quoque fundamentum habeatur? Non ita Magnus Leo sensit. De toto, inquit (2), mundo unus Petrus eligitur, qui et universarum gentium vocationi, et omnibus apostolis, cunctisque Ecclesiis patribus præponitur: ut quomodo in populo Dei multi sacerdotes sint multique pastores; omnes tamen proprie regat Petrus, quos principaliter regit et Christus. Quid hoc? Omnes ne regit Christus jure tantummodo directionis? regitque jure quodam auctoritatis ad singulas tantum ecclesias sese exporrigentis? Apoge blasphemias. At Leone M. auctore omnes proprie regit Petrus, quos principaliter regit et Christus. Ac ne dubites, hæc aliud regiminis genus in Christo, aliud in Petro designare aliqua tantum similitudine illi consentaneum, sermonem sic Leo prosequitur: *Magnum et mirabile, dilectissimi, huic viro consortium potentie sue tribuit divina dignatio. Audis? Consortium, non similitudinem, et cujusnam rei? non directionis ejusdem, aut umbratilis auctoritatis, sed potentie; nec quaecumque consortium, sed magnum et mirabile.*

VIII. Hæc, qui seposito partium studio perpendat, profecto intelliget, nihil ad Petri primatum, qualem Romani tuemur, stabilendum allatis Matthæi verbis esse efficacius. Verum in illis, ut superius diximus, primatus Petro promissus est non collatus. Tributus est solummodo, Joan. XXI, cum Christus ei dixit: *Pace agnos meos, pace oves meas*. In Antifebronio (dis. 1, cap. 5) dum hanc Joannis locum expendere, tria mihi ostendenda proposui, atque adeo ostendisse me credo. Enimvero Christus, quemadmodum, Matth. XVI, cum ei primatum polliceretur, Simonem Joannis appellat; ter ex illo sciscitatur, an ipsum diligeret, imo an plus ceteris apostolis; respondenti Petro, suumque amorem testanti his injungit, ut in tanti amoris argumentum poseat agnos illius, ac tertio tandem: *Pace, inquit, oves meas*; tum addit: *Amen, amen, dico tibi, cum exes junior cingebas te, etc.* Hæc omnia sermonem cum uno

(1) « Concedo, inquit Nat. Alex., diss. 4 in lib. eccles. sez. 1, § 4, in respons. ad tert. object., quod apostolorum successores sint episcopi, quod apostolica potestatis hæres censeri debeat; sed potestatem illam nego æque extensam in episcopis ac in apostolis. Illorum enim auctoritas nullius erat sedibus delicta, nullis provinciis circumscripta. At episcoporum potestas intra dioceseon quarum cancellis cohibetur.

(2) Ep. 14, Baller. edit., col. 691.

(3) De vi ac rat. primat., pag. 22.

(1) Lib. II de Consid. ad Eugen.

(2) Ser. IV, Ball. edit., al. 3, col. 16

Petro immediate et directe habitum patens faciunt; praesertim cum Christus, si ad apostolos pascendi curam immediate et directe referri voluisset, nullo negotio potuisset plurali verbo uti: *Pascite*. Quid? quod ea interrogatio, *diligis me plus his?* satis ipsa per sese prodit, aliquid praevii ceteris nequaquam communis voluisset Christum vehementiori Petri amoris rependere. Consentiant patres Iulianus (lib. VII de Trinit., n. 57), Ambrosius (in Luc., lib. 8), Maximus (serm. de S. Petro et Paulo), quorum eo loco verba produxi. Adde Leonem cum in epistola ad Viennensis provinciae episcopos, ubi de Petro ait: *Cui cum pro ceteris solvendi et ligandi tradita sit potestas pascendum tamen vultum specialius cura mandata est*, tum in sermone primo de Ascensione ubi pariter: *In illis*, inquit (diebus), *per insufflationem Domini infunditur apostolis omnis Spiritus sanctus, et beato apostolo Petro supra ceteros post regni claves CIVILIS DOMINI CURA MANDATUR*. Alterum quod ibi demonstrandum sumpsit erat, *pascendi* verbo, regendi et gubernandi cum plena ac suprema auctoritate jus, potestatemque designari. Pluribus denique non modo universum gregem christianum, sed et ejus pastores cum singulos tum simul omnes fuisse tunc Petri curae a Christo creditos comprobavi. *Pasce*, inquit Christus, *oves meas*. Quemadmodum ergo christiani omnes eorumque pastores oves sunt Christi, ita oves sunt Petri, illiusque regimini ac potestati subjecti. *Habent episcopi*, quemadmodum ad Eugenium III S. Bernardus scribat (lib. II de Consid.), *ibi assignatos greges, singuli singulos, tibi universi crediti, uni tuus nec modo ovium, sed et pastorem, tu unus omnium pastor; unde id probem quavis? ex verbo Domini pasce, etc.* Haec ibi fusius pertractati, ac sanctorum patrum confirmata sententiis invenies. Quid ad ista Febronius? Dicamne? Ne verbum quidem. Fortasse tamen, Febronius haec omnia tam dilucide enucleata, ac tam gravibus corroborata testimoniis, verbis Natalis Alexandri, quae Sangallo olimque supra opposuerat (t. II, pag. 472) eludi posse existimavit. Sed quid demum Natalis dixerat? (t. VIII, diss. 4, § 5, n. 8.) *Hoc loco (Joan. XXI) non soli Petro, sed omnibus episcopis in eius persona utram curam a Christo commissam esse, S. Ambrosius, S. Gregorius, S. Augustinus, et alii patres affirmant*. Optime. Cur ergo ipse Natalis in historiam seculi I disserens (diss. 4) scripserat: *Quibus verbis, pasce, etc., summa rerum in Ecclesia, et sacer uedum super ceteros fideles, sed etiam super apostolos ipsos principatus S. Petro a Christo servatore collatus est?* Natalem Natali oppono, Natalem qui nondum exulcerato in romanum pontificem animo et ante declarationem anni 1682 libere animi sui sententiam promebat, Natalis frementi damnatam ab Innocentio XI suam ecclesiasticam historiam ad duodecimum saeculum perductam, suasque deinceps ad indicatam de generationem dissertationes exigenti. Sed quod gravius est, idipsam quod ex Natali nunc Febronius affert, nonne fuerat a me in Antifebronio refutatum? Dixi-

ram ibi, patres qui apostolos, episcopos aliosque ministros pastorem nomine hic indicari aiant, non litteralem, sed allegoricum sensum explicuisse; nec immerito, cunctis enim Ecclesiae rectoribus Petri forma praeparatur, loquitur S. Leo (serm. III de Assumpt. ad pontif.), quare in Petro mediante et indirecte ceteri quoque Ecclesiae rectores oves Christi pascere iussi haberi et dici possunt. Verum litteralem nos sensum inquiramus, eumque proximum et immediatum, qui Christi verba ad unum Petrum referre nos cogit. Haec eo loco a me exposita et cum patrum dictis collata cum recitatione verborum Natalis Alexandri, eorum scilicet quae Febronius in primo operis volumine attulerat (cap. I, § 5, n. 1) una iteratione satis convellantur, aequi lectores judicent.

IX. Ego vero ad ea Novi Testamenti loca, quae Febronius mihi objicit, sermonem converto. «Dum sacras litteras, inquit (t. II, p. 343), Novi Testamenti scrutamur, invenimus, tribus vicibus inter Christi discipulos fuisse de majoritate contentionem, nimirum Matthaei XVIII, ejusdem XX, demum Lucae XXII. Sane de hac re toties non contendissent apostoli, si per verba: *Tu es Petrus*, etc.; *Tibi dabo claves*, etc.; *Tu vocaberis Cephas*, soli Petro, aut saltem ei tanquam monarchae, regendae universalis Ecclesiae auctoritas principaliter fuisset tradita.» Non ego hic cum Origene (1) dicam, ex ipso [primatu non quidem tradito, Febronius enim ipse, licet hic sui videatur immemor, concedit promissum fuisse quidem Petro, Matth. XVI, sed tantummodo post resurrectionem, Joan. XXI, collatum, sed promisso] ortam fuisse discipulorum contentionem. Respondent pro me Natalis Alexander (in Hist. eccles. sec. I, diss. 4), argumentum quod Wittakerus lutheranus jam dudum attulerat audiatque illum Febronius ea reverentia, qua docet primae notae doctorem! «Haec Christi verba primatum omnem apostolis non negant, sed ambitione quaxitum, et qui quodam superbiae typho exerceatur, quique merum sit imperium, non ministerium; qualem gentium reges in subditos exercebant. Unde ait: *Reges gentium dominantur coram: nos autem non sic*. Jubeat namque Christus, ut qui inter eos major est, infra eos se humiliate dejiciat, nec proesse ambiat, sed prodesse curet: non dominari, sed fratribus ministrare. Ceterum supponit aliquem esse inter eos, cui conveniat primatus. Non enim ait: *Nemo inter vos major est, nemo princeps*; sed: *Qui major est in vobis, fiat sicut minor, et qui princeps est, sicut*

(1) T. X. in Matth. «Cum ergo maximo a Jesu Petrum honore affectum existimarent, qui majorem cum ceteris suis discipulis habuisset, id, quod suspicabantur. Jesum interrogando... exploratum habere voluisse mihi videntur; simul etiam sperabant futurum, ut causam cognoscere, cur ceteris discipulis Petrus antelatus fuisset... Inde autem fortasse dubitatio eorum orta est, quod tres in transfiguratione antepositi fuissent. Quis autem trium illorum major a Domino judicatus fuisset, ea vero de re dubitabant. Nam Joannes in ejus pectus pro amore reclinavit, et multa ante eorum singularis honoris in Joannem a Jesu collata argumenta vidisse illos inde licet existimare. Petrus autem in concessione beatus appellatus est propter illud: *Tu es Christus filius Dei vivi*»

ministratus. Tam suo exemplo eos ad serviendum fratribus invitavit: *Nam quis major est, inquit, qui recumbit an qui ministrat? Nonne qui recumbit? Ego autem in medio vestrum sum sicut qui ministrat.* Certe ministerium illud cuius exemplum Christus praebebat, non prohibebat, quin discipulis suis maior esset: nec itaque prohibebat simile, ad quod ipsos adhortabatur, ministerium, ne aliquis inter ipsos primatum obtineret. Contendebant porro apostoli temporalis dominationis primatus. Inter eos namque orta contentio est, propterea quod in solutione tributi Petrus Christo fuisset equatus, seu quod idem pro se et Petro pendi tributum Domini imperasset (*Matth. XVII*); Joannem vero super Christi pectus recubentem viderent in novissima aetate (*de qua Luc. XXII*) quae humanae ambitionis labes apostolorum animos allapsu Spiritus sancti nondum illum innatos, et in schola humilitatis Christi nondum omnino consummatos, tunc paulisper infuseavit: cum praesertim eximiam dignitatem Petro collatam nondum intelligerent, quam tunc promissione tantum et designatione Christi, non actuali exercitio obtinebat: quod demum post ipsius resurrectionem consecutus est. Sed post Spiritus sancti descensum, nulla inter eos fuit amplius aemulatio. Iam Joannes qui primas cum Jacobo fratre in regno Christi ore precibusque maternis flagitaverat, Petri primatum agnovit suoque consignavit Evangelio (*Joan. XXI*). Ridiculus sim, si cetera persequi velim quae ex Actibus apostolorum Febronius excerpit (*l. c.*, pag. 346), ut collegiale fuisse regimen, quo primitiva Ecclesia ab apostolis gubernata fuit. Cum enim pares essent apostoli Petro in iis, quae ad praestantissimum apostolatus munus pertinebant, licet ei pro dignitate primatus essent obnoxii, mirum non est, multa in communi ab illis gesta fuisse, quin Petrus primatus in eos potestatem exerceret. Id porro a Joanne Chrysostomo didici, cuius haec sunt verba (*hom. 21 in Acta, n. 2*): « Petrus quasi dux circumibat, ordines considerans..... Vido illum ubique circumsurrentem et primum inventum ubi eligendus erat apostolus. Ille primus fuit cum dicendum erat Judaeis non esse ebrios apostolos, cum claudus sanandus fuit; quando concionandum erat, hic ante alios erat, quando agendum cum praefectis, quando cum Anania, cum ex umbra sanationes fierent. Ubi periculum est, hic adest, et ubi quaedam dispensanda sunt. Ubi vero in tranquillo res sunt, in communi omnes, hic majorem non appetit honorem. » Unum tamen non omitamus, quo Febronius sibi maxime placeat. « Actorum VIII, inquit (*r. 2, pag. 347*), memoratur, qualiter audientes apostoli, quod Samaria receperat verbum Dei, miserunt ad eos Petrum et Joannem; Petrus autem absque ulla discussione infancta implevit. At missio de sui ratione importat auctoritatem in mittente respectu missi, argumento ejus, quod dicitur Luc. VII, 8: *Nam et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites, et dico huic: Vade, et vadit; et alii: Veni, et venit, et servo meo: Fac hoc, et facit.* » Verum, si recte memini, idipsum est, quod in primo

volumine (*cap. 1, § 3, n. 2*) Febronius ex Gersonio descripserat. Quia etiam memini, me multa in *Antifebronio*, praecentibus Salmerone et Baronio, quibus Perronium addere poteram in responsione ad regem Angliae, in eum locum annotasse quibus efficeretur, summam horum esse mihi aliquem posse ex mittentis in eum potestate (quemadmodum centurio apud Lucam de suis aiebat militibus); non tamen semper, qui mittitur, esse mittenti subiectum; idque multis cum sacrae, tum profanae historiae exemplis ex Baronio confirmavi. Ad haec si aliud Febronius desiderat, accedat magorum exemplum, qui ab Herode in Bethleem missi sunt; non utique, quod magi sub Herodis essent potestate. Hinc vero colligebam, consecutionem illam Gersonis, missos fuisse in Samaritiam Petrum et Joannem tanquam subditos Ecclesiae non esse legitimam, nisi prius demonstraretur fuisse illos missos ex mittentium in ipsos auctoritate; quod neque tunc neque deinde in recenti opere effecit Febronius. Heu tamen me miserum! Tota quanta est haec mea responsio, non nisi vaniloquum visa est Febronio. *Comparet*, inquit ille (*l. c.*), *haec prudens et non praecipuus lector cum vaniloquo P. Zaccaria.* Non igitur mirabor, nihil Febronium ad ea, quae ibi dixi, respondisse. Videbatur scilicet sibi Febronius oleum operamque perdere, si vaniloquum numeret confutandum. Hoc unum tamen a prudente et non occupato lectore, quem hic Febronius appellat, peto etiam atque etiam ut meum illud vaniloquum comparet cum Salmeronis, Baronii ac Perronii verbis, nec me unum vaniloquum damnet, qui non nisi tantorum virorum usus sim argumentis, sed si vaniloquum, id est, eos cum primis, ex quibus illa decerpsi, vaniloquos fuisse pronuntiet. Moneo tamen, grandis esse confidentiae, ne quid gravius dicam, Salmeroni, Baronio ac Perronio vaniloquum exprobrare.

CAPUT IV.

Monarchicum a Christo regimen fuisse Ecclesiae suae praestitutum concludimus. Cujusmodi illud sit. Iterum Febronius cum Gallis comparatur et quantum ab his discrepet, ostenditur. Nonnulla adduntur ad confutandum Gallorum quoque doctorum opinionem. Tamen de P. D. Zaluvel systemate judicium fertur.

I. Quoniam uni Petro claves supreme in Ecclesiam potestatis a Christo traditae sunt, quemadmodum haecenus disputando effecimus, illud per sese consequitur, monarchicum regiminis formam fuisse ab eodem Christo Domino in Ecclesia sua constitutam. Sed tamen ut cavillationibus aditus praeccludatur, idipsum ulterius hoc capite explicandum, novisque confirmandum est argumentis. Quod antequam aggrediar, animo repetant velim lectores mei, quod politicarum rerum scriptores tradunt, civitatum rerumque publicarum formas regulares alias, alias irregulares appellari. *Regularitatem autem civitatis*, inquit Pufendorfius (*lib. VII, cap. 5, § 2*), *in hoc consistere arbitror, ut omnes, et singuli ab una velut anima videantur regi, seu*

ut summum imperium iudicium et inconvulsam ab una voluntate per omnes civitatis partes atque negotia exercetur. Quae quidem anima, seu voluntas, a qua politicum corpus regitur ac promovetur, cum et in uno principe et in pluribus optimatibus, et in tota populi multitudine collocari possit, hinc triplex regularis civitatis forma enascitur, quae monarchiae, aristocratiae, ac democratiae nomine designari consuevit. Quod si haec moralis corporis anima in imperii communionem alios adsciscat, ex. gr., principes optimates, vel populum, status, quem irregularem vocant, emergit. Huius porro tria quoque sunt genera, triplici qui obrepere in civitatem potest defectui, scilicet, formae, et nexui respondentia. Deficiunt a fine civitates, in quibus imperans summum commodum primo spectat; populi vero utilitatem tanquam aliquid extraneum, absque injuria tamen, quia eo non invito; ejusmodi societates sunt, quae subditos habent instar mancipiorum principi obnoxios, eaque de causa *heretici* dicuntur (1): multo autem magis irregulares defectu finis erunt civitates illae, ubi pacis ac publicae tranquillitatis cura neglecta *divitiarum cupiditas* invasit, ut ait Sallustius (2), neque disciplinae, neque bonae artis cultus pollent; omnia bona vitia sunt, *fales*, *probitas*, *pudor*, *paucitas*. Defectio porro a forma ad eas civitates pertinet, ubi imperantes, cum omnia pro suo ipsorum arbitrio ac libidine agant, monarchiam ad tyrannidem, aristocratiam ad oligarchiam, democratiam ad ochlocratiam magna rerum omnium perturbatione deflectunt. Tandem irregulares civitates nexui defectu exsunt, quas *arbitrarie* et *civitatium systemata* appellant, cum nempe plures civitates, quemadmodum in Belgio foederato et in Helvetia videre est, in unum corpus morale veluti coalescant, et licet summum singulae penes se imperium retineant, communi tamen consilio belli pacisque negotia ita pertractant, ut unus ejusdem civitatis formam prae se ferant. Ad has civitatum formas accedit status mixtus, quem repugnantibus plerisque doctoribus cum catholicis, tum heterodoxis Bodinus *admixtus* habuit (3). Is autem est, in quo non solus princeps, quemadmodum monarchiae ratio postulat, sed etiam senatus exterrae cives aliquid juris in ipsa reipublicae administratione exercent. Quare si princeps absque senatorum et optimatum consensu nihil saltem gravius decernere possit, monarchiam habebimus aristocratiae permixtam, qualis in Poloniae regno viget; ibi enim nec bellum indicere, nec nova cum externis gentibus foedera sancire, nec tributa civibus imponere non annuente senatu rex potest: sin autem et populi assensus requiratur, ex monarchia, aristocratia et democratia erit mixta respublica; atque ad hoc status genus referunt aliqui imperium romano-germanicum. Hoc

scilicet, inquit P. Contzen (4), habet trium rerum publicarum commixtionem: summum caput est imperator, cui jus est in omnes; sed secundum leges judicare debet. Optimates sunt electores alique principes, nec desunt nobilitati sua decora, et multis imperatorum privilegiis firmata libertas. Nec populus excluditur, civitatum liberarum sunt gubernacula, illarum in conventibus publicis suffragia audiuntur, ad summos quosdam magistratus plurimis aditus patet. Non potest imperator opprimere principes, nec hi nobilitatem: sed neque civitates manente imperatoris auctoritate viciorum principum potentiam extimescunt. Illud vero in quaestione cadit, num status mixtus sit regularis, an potius irregularis? Regularem esse P. Schwarzius propugnat (5); contra benedictinus Zallwein (6) ad civitates defectu formae irregulares revocat, ac iure quidem, ni fallor; earum enim, quae ad nullam ex tribus vulgo receptis regularium civitatum classibus trahi possunt, certa species constitui nequit, ut propterea irregularibus videantur potius annumerandae. Neque tamen eas per sese rerumque seclusis circumstantiis vitiosas dixerim, quemadmodum quae vel a regularium fine desciscunt, vel regulis apud se constituti formam perturbant atque convellunt, fieri enim potest, ut civitates, in quibus imperii iura aut permixta, aut divisa sunt, exterrae regularibus aliquando sint florentiores (7). Haec erant breviter antea indicanda, quam promissam disputationem ingrederemur.

II. Ac monarchicum quidem esse Ecclesiae regimen affirmant doctores omnes, inquit Durallius (8). Gallos tantum hic proferam. Primus prodest Alliensis ex magno collegii Navarrae magistro cardinalis et cameracensis archiepiscopus. Ideo, inquit (9), Dominus hoc providens (nempe aeterna et dissensionem) contulit prae se et successoribus suis auctoritatem disponendi minister Ecclesiae, et determinandi eorum jurisdictionem, dicens: *Pasce oves meas, id est, sis pastor et praefatus generalis ad quem pertinet dispositio et regimen regale orium et oris*. Quid vero Gerson Alliensis discipulus? *Plenitudo legis ecclesiasticae sic proprie sumptis non potest esse de lege ordinaria, nisi in unico summo pontifice formaliter et subjective, alioqui ecclesiasticum regimen non esset monarchicum, et habere posset multiplex caput ex quo quod aperte est haereticum* (7). Alibi vero (8): *Nullam aliam politiam in Ecclesia instituit Christus immutabiliter praeter monarchicam et quodammodo regalem; et oppositum sentientes, quod videlicet fas est esse plures papas, aut quod quilibet episcopus in sua diocesi est papa, vel pastor supremus aequalis papa*

(1) Huius generis Hertius, lib. 1, cap. 4, sect. 1 esse pluresque Asiae et Africae civitates, ab illis vero parum aemulantes Aegyptiorum, Turcarum, Moscovitarum, etc., affirmat.

(2) Orat. II. ad Caesar., si tamen ejus est.

(3) Valensius P. Schwarz in Inst. jur. N. et G., p. 2, l. i, § 2 pag. 43, edit. 1713.

(4) Lib. 1 Politic., cap. 44, § 5. Confer Cocceium tr. I. P. prudentia, cap. 7, n. 8, et P. Schwarzium, Collig. hist. l. IV, quest. 4, § 6, et quest. 5, § 4.

(5) Inst. jur. N. et G., p. 2, lit. 1, pag. 42.

(6) T. IV, quest. 1, cap. 2, § 10, pag. 44.

(7) Ad citationem Zallwein, pag. 50.

(8) De suprema r. pont. in Eccles. Potest., p. 1, q. 2, p. 80, edit. parisi., 1614.

(9) Tract. de Orig. eccles. potest., conc. 2.

(7) De Pot. eccles., cont. 10.

(8) Lib. de auctoritat. Papae, consid. 8.

romano, errant in fide et unitate Ecclesiae contra articulum hunc: Et unam sanctam Ecclesiam. Et si periculosae manent, iudicandi sunt haeretici, sicut Marcellus de Padua et quidam alii. Audi graviora, quae tamen in Antifebronio quoque recitavi: Status papalis (1) institutus est a Christo supernaturaliter et immediate tanquam primatus habens monarchicum et regalem in ecclesiastica hierarchia, secundum quem statum unicam et supremam Ecclesiam militans dicitur una sub Christo; quoniam statum quisque impugnare vel diminuire, vel alicui statui ecclesiastico particulari comparare praesumit, si hoc pertinaciter faciat, haereticus est, schismaticus, impius atque sacrilegus. Gersonis doctrina imbutus molendensis episcopus legationis gallicae ad florentinum concilium princeps, ita regis ac bituricensis concilii nomine patres allocutus est an. 1441: Nimio ferore resistendi Basilienses ad hanc vesaniam devenerant, quod supremam potestatem in uno supposito consistere negent, sed eam in multitudinem collocant, et sic pulcherrimam monarchiam Ecclesiae, quae christianos hucusque tenuit in unitate fidei, in una professione religionis christianae, in uno ritu sacramentorum, in una observantia mandatorum in iisdem caeremoniis divini cultus, atque pacem et tranquillitatem asseruit, nunc abolere et supprimere contendunt, nobilissimam potestatem ad democraticam vel aristocraticam redegentes (2). Almainus ipse de romani pontificis monarchia fuisse aliter locutus est, quam Bellarminus aliquis aut Suarez. Christus, inquit (3), fuit sapientissimus, quia plenus sapientia, et quod instituit optimam potestatem; sed optima politia debet regi regimine regali, ut dicit Aristoteles in Politicis; ita ut unus sit, qui in quaque habeat potestatem, et nemo in eum; ergo verisimile est, quod in spiritualibus Christus instituerit superiorem, qui habet quemlibet coercere, et nullus eum. Cum porro M. Antonius de Dominis suam de aristocratico Ecclesiae regimine haeresim parisiensi Facultati per summam injuriam tribueret (4), eadem theologia Parisiensium Facultas, an. 1617, celebrem cum ederet adversus quatuor illius apostatae de Republica libros censuram, hanc illi thesionem notam adscripsit: Mera est contra Facultatem parisiensem impostura. Nemo autem credat ita gallos theologos solum sensisse antequam clerus gallicanus declarationem an. 1682 emitteret romanis juribus perinfectam. Minime vero. Non ego hic Tournellum citabo, ne Febronius iterum illam celeberrimo viro sane invidiosam calumniam proferat (5), sublestat esse Tournelli auctoritatem, cum de libertatibus Ecclesiae gallicanae quaeritur. Nonne Dupinius ipse ne gentis suae in seedium concitaret, statum Ecclesiae monarchicum appellare non dubitavit? (6) Unum appello Carolum

ducem aurelianensem et cameracensem archiepiscopum, qui inter fidei dogmata hoc etiam percenset, Ecclesiae regimen monarchicum esse (1).

III. Ridentem ad haec videre mihi videor Febronium, illudque mihi oggerentem, quod quatuor theologis reposuit (t. II, pag. 179): Admittant theologi nostri, Venetus ille et Ubius, restrictiones ac terminos, quas Gerson et Natalis romani monarchiae merito ponant, et porro inter nos supererit dissensionis circa statum Ecclesiae, de quo hic tractatur. Hoc neglecto tota thesis de sacra monarchia in questionem de nomine resolvitur. Igitur audiat quid pontificiae monarchiae nomine intelligamus; tum sermo ad Gallos et ad ipsum Febronium redibit. Nos ergo non eam monarchiam naturam esse existimamus, ut qui princeps est, possit pro arbitrio quae sibi placeant, decernere, quae nolis, abrogare. Nihil minus. Ejusmodi pro arbitrio agendi potestas non tam monarchiae est quam despotiae ac tyranniae. Ne ipsis quidem terrenis regibus id inest potestatis. Quis enim regibus licere credat, innocentes pro arbitrio morti addicere, civium bona diripere, in alienos thalamos irruere, idque genus alia, quae rempublicam plane everterent? Quanto ergo minus haec erunt monarchiae tribuenda, cujus potestas non merum imperium sit, sed maxime ministerium (3) in edificationem, non in destructionem Ecclesiae (4). Quare constanter

(1) Mandem. et Instruat. pastor. au sujet d'un écrit, qui a pour titre: consultations de messieurs les avocats, etc., Paris, 1723, p. 68. « Enfin il est de loi que le gouvernement ecclésiastique est un gouvernement monarchique, et que par conséquent l'autorité monarchique ne peut être refusée à celui qui est de droit divin le chef de toute l'Eglise.

(2) Ad finem, ut optime Petavius notat (de hierarch. Eccles., lib. III, cap. 10, n. 6) ac subiectum ut vocat, circa quod fingitur, relictis instrumentis, ac MINISTER nominari potest quilibet apostolus, adeoque pontifex romanus, et quidem tum Christi velut efficientis, et moventis, atque ad opus applicantis causae praecipuae: tum corporis ipsius mystici, id est communitatis Ecclesiae; cui ministrare ac servire debet, ejusque studere, et incumbere commode se solum. Ceterum hoc etiam modo Paulus (1 Cor. XIII, 4) reges, et principes dei ministros nuncupat. Poterat et populi ministros nihilo secius vocare, quod in eum finem a Deo constituti sunt, ut tanquam divina in homines providentiae et bonitatis administrari, ac publice quiescere, et utilitatis procuratores essent. Propterea Gregorius M. et ejus exemplo deinceps ceteri romani pontifices series errorum christi appellari se voluerunt.

(3) Nihil Febronio solemnius est, quam ut romanum pontificem prodat veluti quemdam despotam omnia pro arbitrio molientem aut evertentem. Audi illum epistola I. ad istam respondentem (t. II, p. 55): « Passus fui cap. 8, § 1 in princ., me scripsisse totum errorem congeriem, si in hoc errem, quod negem papam esse monarchiam. penes quem fides et auctoritas, per se universam Ecclesiam, et singula ejus membra regendi, et pro exercitio sacri officii imperii episcopis partem suae potestatis pro arbitrio (nota) communicandi tollendisque residet... Tu, Tadias, super hoc aedamas mihi: Culpe, nique, errasti, frater, non et hic tibi deest geminus majestatis pontificiae conceptus. Non assumis pertinentem dicta: quaeritur hic an ego totum errorem congeriem scripserim, quia enumeravi jura episcopis adita, atque ex principio, quia, papa non est monarcha, qui pro arbitrio dare possit episcopis jura et tollere: tu non audes mihi imputare congeriem errorum, sed sinistrorum saliens extra viam, incusas errorem in idea majestatis pontificis: Cur erravi in hac? quia repens, comites hujus majestatis esse debent plenitudo caritatis, justitiae et pacis: Haec tria requirendo, vel negas potuisse papam auferre ea, quae adituli, et non scripsi totum errorem congeriem: vel nihilominus affirmas, et contra fidem historicam sensumque nationum fore omnium sustinebis, in regulis, o. g., cap. cellariae condendis utilissime plenitudini potestatis plenitudo

(1) De Statu. Eccl., consil. 1.

(2) Agod Bayonae. ad an. 1441, n. 10 et seqq.

(3) De supr. Potest. Eccles., cap. 4.

(4) « Parisiensium, inquit ille, doctrina encephala intellecta nihil discrepat a mox his libris tradita doctrina, et ab ipsa veritate... Schola itaque parisiensis et nostra est, et re ipsa potestati studet aristocraticae, non monarchicae: quare ex eius quoque doctrina papatus ulla potest solidum consistere fundamento.

(5) T. II, pag. 553.

(6) De stat. Eccles. Discipul., diss. 6, pag. 358.

cum Duvallio asserimus (l. c., pag. 87), « monarchiam ecclesiasticam non esse simpliciter absolutam, sed certis legibus aut finibus conclusam et limitatam. Primum enim, nihil quidquam potest contra jus naturæ. Quæ enim ex se et suapte natura bona sunt vel mala, non potest Ecclesia sive pontifex quocumque modo immutare, ita ut bonum ex se malum reddat, et e contra. Secundo, nihil potest contra jus divinum, in Evangelio exaratum, aut contra fidem scripto vel verbo traditam, qualia sunt sanctorum invocatio, imaginum veneratio, pro vivis et defunctis missæ celebratio, et quæcunque a conciliis generalibus adversus hæreses sunt definita. Tertio, non potest suprema illa potestas statum ecclesiasticum in toto aut in parte immutare, nedum evertere: verbi gr., uni eidemque sexcenta beneficia conferre, pueros ad episcopatum promovere, ritus etiam generaliter per Ecclesiam ab omni ævo invariabiliter observatos abolere, et nudam tantum sacramentorum substantiam fidelibus relinquere. Sic enim Ecclesiæ dignitas et splendor maxime minueretur, et ad certissimum evitium devolveretur. » Idem statuendum de cæteris legibus disciplinæ, quæ perpetua Ecclesiæ consuetudine et iterata canonum sanctione sunt veluti consecratæ, ac tanquam *fundamentales* haberi possunt. « Vix enim fieri potest, quoniammodum sapienter animadvertit cardinalis Orsius (1), ut receptæ in aliquo regno consuetudines, aviti mores et leges *fundamentales*, convellantur, quin pax et tranquillitas reipublicæ perturbetur; atque adeo in ipsa regni susceptione, et in ea generali, expressa vel tacita, promissione, hæc etiam quodammodo comprehenditur, ut leges et consuetudines diuturno usu firmatæ, et quæ etiamnum vigent, iisque vigentibus, ipsa quoque respublica floret ac yget, non modo a principe non rescindantur atque labefactentur; verum etiam ut omnem in operam conferat ad earum observantiam promovendam; intelligatque, id esse imperii sui potissimum munus, ut leges obtineant et invariabiles habeantur. Quo profecto et non alio spectant plurima veterum romanorum pontificum testimonia, qui se non violatores et infractores, sed custodes et exsecutores canonum profitebantur, ut illud Zosimi: *Apud nos enim inconvulsis radicibus vivit antiquitas, cui statuta patrum sanxere reverentiam*; et illud S. Martini, doctissimi pontificis et egregii martyris: *Canones ecclesiasticos solvere non possumus, qui defensores et custodes canonum sumus, non transgressores*. Hoc ipso ergo quod apostolicum

dinem charitatis iustitiæ, et pacis. » Nunc cancellariæ regulas seponamus; generalia attingamus. Equis monarchia est, cuius dominatio comes habere non debeat, *caritatem, iustitiam, et pacem*, nisi si despota aut tyrannus quispiam sit? Si qui pontifex caritatem, iustitiam et pacem in suis decretis læssere (de quo quid hic item moveremus?), peccant utique (de quo quid hic item moveremus?), peccant utique, quæ ab Christo non habuerat, usurpant potestatem, ut Febronius calumniose et audacter garrat, sed quod naturales et evangelicæ leges, quibus monarchia omnis, nisi ad tyrannidem ac despotismum defleat, circumscribi omnino debet, pessimo exemplo, nihili læcent, et proculcitant.

(1) Diss. de Eccles. monarch. Forma, pag. 651.

TH. XXVII.

thronum romanus pontifex conscendit, se vindicem ac defensorem canonum proficitur. Cumque sese obstringat ad christianam rempublicam inculpate sancteque gubernandam, et ad pietatem, ac religionis studium, morumque sanctitatem in cleo et in populo promovendam, hoc ipso etiam spondet aut spondere censetur sanctissimarum legum custodiam ac tuitionem, atque earum in primis, quibus christiana pietas maxime continetur, et quibus vigentibus, ea maxime floret, quæque, post evangelicas, *fundamentales* Ecclesiæ leges dici quodammodo possunt. » (1) Præterea ecclesiastica monarchia multum a civili distat: non solum enim dominatum, qui externa quadam splendoris specie ac superbæ fastu exerceatur, excludit; verum etiam quod ex Christi institutione quodam aristocratice genere civilibus monarchiis non admodum usitato temperetur, ita ut, quemadmodum superiore capite ex Bellarmino monebam, non solum (liceat hic mihi Duvallii [l. c., pag. 82], theologi parisiensis, verbis uti) « ab uno moderatore, sed etiam ab optimatibus, nempe episcopis, res Ecclesiæ debeant in solidum administrari, idque jure divino et institutione Christi, qui unamquamque potestatem ad Ecclesiæ regimen necessariam instituit; pontificiam, quæ suprema est, episcopalem, quæ media; et presbyteralem, quæ infima. Sicut enim Christus dixit Petro, Matth. XVI: *Tibi dabo claves regni celorum*; et Joan. XX: *Pasce oves meas*; ita dixit, Joan. XX, apostolis, qui episcopos præfigurabant: *Sicut misit me vivens Pater, ita et ego mitto vos*; et Lucæ X: *Designavit et alios septuaginta duos, et misit eos binos ante faciem suam*. His autem septuaginta discipulis succedunt parochi, qui in partem sollicitudinis et Ecclesiæ regiminis pro modulo suo vocantur. Cum enim Ecclesia per totum orbem esset disseminanda, et pontifex ubique locorum præsens esse non posset, nec omnibus et singulis Ecclesiæ negotiis per se intendere: id enim Deo et Christo, propter potestatem quam vocant *excellentiæ*, solum convenit: consentaneum fuit per regiones et civitates sub uno supremo moderatore optimates constitui; qui ab illo uno dependerent, et ab eodem, si

(1) Hinc jure et merito anno 1482 a sacra facultate parisiensi, inter XIV Joannis Angeli minoritæ propositiones, hæc VIII: *Papa posset TOTUM jus canonicum destruere, et novum construere*, damnata fuit veluti *scandalosa, blasphematoria, notorie hæretica et erronea*. Multa enim sunt in jure canonico ex naturali et divino jure profecta; non pauca ad fidei dogmata pertinent; plura ad generalem spectant Ecclesiæ statum, quæ scilicet omnia, nulli humana potestati obnoxia cum sint, a romano pontifice absque piaculo convelli non possent. Miraberis fortasse, lector, tribui a me hæc propositionem Joanni Angelo, cum Eugenio IV a Febronio in annotatione quadam ad secunda voluminis præfationem (l. c., a 3 verso), Bilei auctoritate, ad iudicetur. « Ideo, inquit, indigna reputata fuit vox Engelii PP. IV, in quadam bulla ad omnes fideles directæ scriptæ: *papam posse totum jus canonicum destruere, et novum constituere*. Hanc propositionem laicis parisiensis anno 1482 merito damnavit ut scandalosam, blasphemariam, notorie hæreticam et erroneam. » Buleus Hist. univers. parisiæ, T. V, p. 754. Sed mirare potius mandassini hominis calumniam, qui Buleum appellare audeat infamando iuxta criminationis non tam testem quam auctorem. Nihil eo loco de Eugenio IV Buleus, imo etiam propositionem Joanni Angelo diserte tribuit. Proh! singularem in mentiendo impudentiam!

(Vingt.)

quando peccarent, emendarentur. » Neque vero episcopos et parochos pontificis vicarios dicimus, eujusmodi in civilibus statibus rectores sunt provinciarum : absit ; hæc Fehronii onga sunt, ad inviam romano pontifici ejusque defensoribus conciliandam (1). Nam, quod idem Duvallius scite observat (*loc. c.*, pag. 84), « Si optimates Ecclesiæ solum essent pontificis vicarii, facile illius potestas in tyrannidem degeneraret, non minus quam monarchia principum temporalium ubi aristocraticum adest temperamentum ; ideoque quamvis absolute res Ecclesiæ per pontificis vicarios administrari possent, cum tamen multo sit decentius et utilius, imo ut ostendimus, quadamtenus necessarium, per ministros in solidum eam administrari, credendum est Christum formam hanc regiminis sum Ecclesiæ reliquisse, juxta vulgatam Augustini regulam : *Quidquid tibi vera ratione occurrerit, id credas facisse Deum* » (*Lib. III de lib. Arbitr.*, cap. 5).

IV. Sed quamquam aliquid ecclesiasticum inter et civilem monarchiam interest, ipsam tamen monarchicæ auctoritatis substantiam, seu substantiam, ecclesiastici regiminis forma retinere dicenda est. Ea autem monarchici regiminis (de simplici ac summo loquor, non de mixto) constitutio est, ut unus qui præest, civibus, cum universis tum singulis, imperet ; ipse autem nemini subiacitur (2). Neque vero quod ecclesiasticum regimen aristocratica temperari dixerimus, quidquam officit. Cum enim monarchicum regimen ita aristocratica temperatur ut princeps, qui solus quicquid regnum et subditorum omnium ac singulorum cura postulat, gerere per sese non potest,

(1) Audi illum, t. I, cap. 3, § 10, n. 5 : « Pientissimus quidam Gallie presul, superiore seculo hanc politicarum sacrarumque rationum mixturam deplorans, dolore vere apostolico ingemuit, ita ad suos collegas scribens : *Ce n'est pas d'aujourd'hui que ceux qui sont auprès des papes et qui ne travaillent qu'à leur inspirer leurs passions les ont portés à mépriser les évêques... il semble qu'alors ils prennent plaisir à enseigner par leurs actions ce que les théologiens de Rome enseignent par leurs livres : que le pape est le maître souverain et absolu de toute l'Eglise, que les évêques ne sont que ses vicaires.* » Tomo autem II recitat verba illa cardinalis de Luca, quo etiam t. I, cap. 3, § 11 redidit, in relatione curæ rom., disc. 4, num. 10 : « *juxta veterem opinionem, receptam in hac curia, sub nomine officialium et adiutorum pape large seu mediate recenseri patriarchas, primates, archiepiscopos et episcopos, etc. ; et, cum papa dicitur episcopus universalis, ac ordinarius ordinarius, habens universum mundum pro diocesi, hinc perneceesse dandam esse hanc subordinationem : quod scilicet alii prelati, quamvis in pontificali dignitate vel ordine constituti, censendi sint quidem pastores sibi commissorum gregum, vel orilium, ita pro meliori regimine distributorum, sed subordinati primo pastori, a quo vel cum cujus auctoritate præpositi sunt, juxta illam perocutionem qui cadit inter episcopum et parochos vel plebanos singulorum locorum diocesis.* » Tum veluti triumphans Ludovicus insinuat his verbis : *Ne habes, cavilose, papam, episcopos pro officialibus et adiutoribus extra curiam habentem.* Non animadvertit adverbium illud large, quo cardinalis de Luca inviam omnibus illius officialium non tam mittit, quam tollit. Caterum non ex jureconsultis, sed ex theologis romanis querat Fehronius quid de episcopis sentiendum sit. Nullum invenit, qui cum Bellarmino (*de rom. Pont.*, lib. V, cap. 24) episcopos esse principes, et non simplices vicarios summi monarchæ, non fateatur ; quamvis istiore aliquo sensu vicarii r. pontificis dici possint, quatenus veri hi principes ab eo ad summi ipsius onus sustentandum assumuntur.

(2) Confer Bodinum lib. II de Rep., cap. 2, et Puffendorfium de Jure N. et G. lib. V cap. 6, § 1.

optimates quidem creet, quibus in solidum rerum, quarum eis curam committit, administratio competat ; sed hi non aliunde quam a principe hanc habeant potestatem, et ab eo, si quando muneri suo desint, corripit, et in ordinem redigi possint ; aristocrasia, quemadmodum secundo hujus dissertationis capite diximus, non ad ipsam regiminis potestatem, seu statum, pertinet, ut in statu mixto, sed ad solam gubernandi rationem. Addunt alii veluti ad regie majestatis substantiam pertinentes : facultatem legislativam, coactivam, et judicariam, facultatem instituendi magistratus, facultatem regni comitia celebrandi ; sed hæc, quæ politicis majora majestatis jura dicuntur (1), ejusdem affectiones potius sunt quam essentialis, ut ita dicam, constitutio. Quare etsi hæc quoque romano pontifici conveniunt, ut infra docebo, de his tamen hoc loco non disseram. Tria illa tantum consideremus, in quibus ipsam supremæ majestatis substantiam collocavimus : summum scilicet principis in singulos imperium ; imo et in universos cives ; quin ullius ipse judicio aut imperio sit obnoxius.

V. Fehronii hæc sunt (t. I, cap. 4, § 11) : *Nec ullum juris monarchici attributum, per totam Ecclesiam, romanæ sedi, vel ut statim addit, primatui universali Ecclesiæ adhære.* Quid ergo de Gallis tantopere sibi plaudat, quasi ab eorum ipse doctrina se latum quidem unguem descisceret ? Id enim Galli adeo non negant, ut potius prædicent ac magnificis verbis extollant romani pontificis imperium in omnes fideles singulasque totius christiani orbis Ecclesias. Nam sine imperio stare nequit potestatis ac jurisdictionis primatus in omnem Ecclesiam, et primatus quidem cui omnes obedientiam ex conscientia legibus debeant. Hunc autem primatum a Gallis constanter asseri negaverit nemo, qui testes a me in *Antifébronie*, præsertim secundæ auctoris editionis (t. I, introduct., cap. 4), appellatos consuluerit (1). Ac multo plures producere potuissem. Satis sit duos proferre, archiepiscopum senonensem illustrissimum de Languet in gallica epistola ad encyclopædicum episco-

(1) Vide Arniseum, lib. II de Jure majest., cap. 1, n. 8.

(2) Unum alterumque hæc transferam. Parisiensis facultas, an. 1685, anno scilicet uno post celebrem cleri gallicani declarationem, cum senatus parisiensis quondam propositionem ejus judicio subjecisset, « antiquæ suæ in sedem apostolicam reverentiam esse duxit. hic brevi ea de re præfati disertique repetere, quod olim non semel professus est : Romanum episcopum esse jure diviso suum in Ecclesia pontificem, cui omnes christiani parere teneantur, et qui immediate a Christo non honoris solum, sed potestatis ac jurisdictionis primatum habeat in tota Ecclesia. » Tellerius autem, rhemensis archiepiscopus, in oratione quam an. 1681 ad cleri conventum habuerat, plaudente universo chero (*offices de l'assemblée*, 1681, pag. 71) pontificem dixerat habere supra omnes episcopos primatum auctoritatis et jurisdictionis, idque tam certum esse, ut hanc veritatem infirmari nemo possit, qui schismaticus, aut etiam hæreticus non sit. Nempe primatus hæc ratio expostus fides dogma est, Carolo cameracensi archiepiscopo et duce aurelianensi teste, in pastoralis documento an. 1730 in advocatorum consultationem : « Il est encore de foi, inquit ille, pag. 68, que la primauté dont le souverain pontife est revêtu, est une primauté d'honneur et de juridiction tout ensemble ; que cette juridiction n'a point d'autres bornes que celles de l'Eglise tout entière, et que c'est de Jésus-Christ immédiatement que le pontife romain tient cette éminente primauté.

pum, quarto nonas februarii an. 1719 prescripta (pag. 13), et episcopum podiensem in defensione actorum cleri gallicani. Ait ille : « In memoriam tibi revocandum est, nos (episcopos), etsi iudices, summo pontifici tanquam superiori ac pastori nostro subiacere. Hanc veritatem exultantis animi sensu profiteamur, inquit olim in publicis cleri gallicani 1682 comitiis Bossuetius ; amamus unitatem, et quam exhibemus obedientiam, gloriæ ducimus ; omnes tam agnos quam oves, matres ipsas haud secus ac natos, vel ipsos pastores, pascere ac regere proprium est, ex Christi instituto, Petri officium. Populorum pastores, oves Petri sumus ; hæc magnus ille Meldensium episcopus, cujus suspecta tibi haudquaquam esse potest hæc super re auctoritas ; agnoscit ingenue superiorem nobis sanctissimi patris auctoritatem ; cui quidem obedire nobis gloriandum. Hanc ipsi obedientiam in nostra consecratione sub iurisdictionis sacramento spondimus ; hujus obedientie exempla episcopi predecessores nostri nobis imitanda reliquerunt. Quoties in suis comitiis prefatus a sede apostolica bullas receperunt, toties easdem a se cum debita submissione ac reverentia recipi palam protestati sunt. Verum quidem est, et pari tecum animi vigore propugnamus, episcopos esse iudices ; nihilominus tamen eorum nullus ab ea recedere potest obedientia, cujus necessitatem imponit iurisdictionis ille primatus, quem cathedræ unitatis ipse Christus affixit. Omnis quicumque fidelis, prosequitur eruditissimus præsul, Christi vicario obedientiam debet. Ita dicat illa, quam tenemus, ita docet quam profiteamur, fides : eandem hanc fidem episcopi in sacra sua inauguratione profitentur. Illam obedientiam pollicitationem solemniter renovant in tremendo altarium sacrarum conspectu, ac sancta super Evangelia jurant se deinceps R. pontifici pro tempore existenti ejusque successoribus obeduros. » Imo in alio ejusdem anni 1719 documento (1), præclarus hic Senonensis archiepiscopus romanum pontificem appellare non dubitavit auctoritatis ac potentie Christi vicariam. Podiensis porro antistes romano pontifici veram in singulos episcopos superioris potestatem diserte tribuit (2). Vidit vim tantæ auctoritatis Febronius ; ac, ne ejus pondere premi videretur, respondit (t. II, pag. 556) : « Quod hoc loco, sicut in multis aliis, jesuita (Zaccaria) Febronio affligat sententias ejus doctrinæ directe oppositas, facile advertet lector, cum sequentia legat, ex ejus cap. 2, § 2, n. 22 : *Quod multi in papa jurisdictionem escant, nos auctoritatem dicimus*. Quis rectius loquatur, judicent peritiores. Forte

de re convenimus, sique inutilis esset de voce concertatio. Saltem nos cum Tridentino loquimur, quod, quoties de primariis apostolicæ sedis in Ecclesia iuribus agit, semper *auctoritatis*, nunquam *iurisdictionis* vocabulo utitur. » Sed frustra. Non quero, an Galliarum episcopi ac theologi æqui bonique facturi sint istius hominis confidentiam, qui illis *rectius* se loqui indicat, dum *auctoritatis* potius quam *iurisdictionis* vocabulo utitur. Hoc repeto, quod et in prima dissertatione effecisse me puto, vanum esse utrumque sive *auctoritatis* sive *iurisdictionis* nomen, si Febronii mentem penitus introspeciamus. Aliqua enimvero ex ipso, quem versamus, loco hujus rei argumenta depromere licet. Nam Febronius verba appellat prioris voluminis, cap. 2, § 11. Age jam : si *auctoritatis* nomine *iurisdictionem*, eamque *iurisdictionem* quam Galli profitentur, intelligebat, cur illum ipsum paragraphum hoc titulo prænotavit (t. I, pag. 144) : *Principatus summi pontificis per universam Ecclesiam non tam est iurisdictionis quam ordinis et consociationis* ? Urgeo. In eo ipso suæ responsionis articulo, ubi de romani pontificis primatu, mentem suam cum aperiat a meis accusationibus sese liberaturus, explicatius et disertius loqui debuit, quid tandem ait ? En ejus verba (t. II, pag. 537) : *Dico itaque romani pontificis primatum non esse simplicem nominis, et gradus prerogativam ; ad eam originaria pertinetur fas immediatum et universale vigilantia, adhortationis, imo excommunicationis, ex quo diximus sensu : nempe si Ecclesia excommunicationis sententiam probaret. Quanquam ne ipsa quidem hæc excommunicatio juxta Febronium est actus iurisdictionis proprie talis, quippe, inquit (t. I, cap. 2, § 11, pag. 145), cujus fas utique episcopo respectu cujuscunque hæretici, etiam non subdit, compellit. An vero jus vigilantia, adhortationis, excommunicationis sic explicatæ, ea est iurdictio quam Galli magnificentissimis verbis profitentur ac celebrant ? Sed ne sim longior quam par est detegendis Febronii fraudibus, nonne satis sit verborum meminisse, quæ paulo antea reddidimus : *Nullum juris monarchici attributum romane sedi adherere* ? Cum enim Galli monarchicum velint omnino esse Ecclesiæ regimen, ac propterea veram in omnes et singulas Ecclesias iurisdictionem in romano pontifice agnoscam, hanc utique *juris monarchici attributum*, esse consentiunt. Non igitur auctoritas quam Febronius romano pontifici tribuit, iurdictio est a Gallis propugnata, cum illa *juris monarchici attributum* non sit, quemadmodum hæc est iurdictio. Recte autem a Gallis monarchicum statui Ecclesiæ regimen in *Anti-febronio* est multis a me demonstratum (diss. 1, cap. 3). Summa omnium hæc erat, quam ibidem proposui (l. c., n. 5, pag. 28 *primæ edit.*) : *Illam ecclesiastici regiminis formam debemus asserere, quam patres omnium præstantissimam agnoverunt, quam Deus cæteris anteposuit, quam ad evangelicam fidem propagandam constat aptiorem fuisse, quam denique sacrarum Scripturarum libri multis symbolis significarunt ; ejusmodi est una monarchici regimini**

(1) Mandem, contenant les remaq. sur l'Instruct. de M. le C. de Noailles, n. 24. « Dans la loi nouvelle il est dit à Pierre : Ce que vous lierez sera lié, et encore : C'est à vous à contraindre vos frères. Ces lois précises ne nous imposent-elles aucune obligation envers celui qui est assis sur la chaire don de Moïse, mais de Jésus-Christ même, et qui est vicere de sa puissance et de son autorité ? »

(2) P. I, cap. 19, p. 89. « La hiérarchie divine ne reconnaît que trois degrés : l'ordre épiscopal, à la tête duquel est le premier évêque, qui n'a pas d'autre caractère que ses frères ; mais à qui le Fils de Dieu a conféré une véritable supériorité sur chacun d'eux, etc. »

forma: hanc ergo unam Ecclesie adscribere debemus. Hæc etsi prima theologorum capita (aliquot tantummodo ex Gallis indicabo: Ursellum, Maucierum, Coeffeteum, Natalem Alexandrum) pro monarchica Ecclesie forma maxime esse efficacitatis semper censuerunt, Febronius tamen esse e re sua duxit, si contemneret potius quam refelleret. Itaque ea omnino præterit. Ego vero jure ab eo postulavero ut antea ab illis sese expediat quam Gallorum hac in re sententiam abiciat. Sed illud multo magis velim, ut quæ capite hujus dissertationis secundo et tertio de clavibus uni Petro traditis disseruimus accurate, ut par est, perpendat, ac solvat.

VI. Deinde cum alia duo ad monarchie rationem requiri dixerimus, ut nimirum princeps non modo singulis (quod hactenus vidimus), sed etiam imperet universis, ipse vero nullius imperio obstrictus sit, de his quoque nunc videndum est, num Ecclesie primati conveniant. Quia in re Febronius Gallis revera adstipulatur, qui universam Ecclesiam in generali concilio coactam non solum romani pontificis imperio subtrahant, sed illi pontificem ipsum obnoxium statuunt. Atque hoc illud aristocratice genus est, quo Galli monarchicum Ecclesie regimen temperari avertunt. Ubi de generalium conciliorum auctoritate agendum erit, ista opportunius excutiemus. Nunc tamen aliqua universim attingenda sunt, unde iis quæ capite tertio disputavimus, lux affluat. Primo itaque animadverti velim, argumenta quibus ipsi Galli monarchicam esse Ecclesie gubernationem efficiunt, ea esse, ut absolutæ monarchie, nullaque aristocratia, quod ad statum ipsum attinet, permixtæ, rationem confirmant. Natalis Alexander ea fere omnia collegit quarta in sec. I Historiam ecclesiasticam dissertatione. Illa breviter consideremus. « Primo, inquit, optima regiminis forma in Ecclesia instituta a Christo est. Sed monarchia omnibus regiminis formis antecellit: ipsa natura teste, quæ regem unum apibus, gregibus ducem unum, armentis rectorem unum, præficit; ipso nature auctore demonstrante, qui in cælestibus hierarchiis unum angelum constituit exterorum ducem ac præsidem: ergo Ecclesie regimen ex Christi institutione monarchicum est. » Egregie. Verum hæc una ex rationibus est, ob quas monarchica gubernatio exteris antecellit, quoniam (1) populus aut senatus non nisi moraliter una persona sunt ex pluribus personis physicis constituta, quarum quilibet suam physice voluntatem habet: quas omnes non adeo facile ac proclive est in unam conjungere voluntatem; id monarchia vero una etiam physice persona et voluntas est: quæ proinde aptior esse debet ad populi pacem unitatemque tuendam. Quamobrem, ut recte Oesius arguit (2): « Si Christus monarchicum in Ecclesia regimen instituisse debuit, quoniam optimum et præstantissimum est, et ad conservandam reipublice pacem et unitatem in primis aptum et ido-

neum: etiam talem monarchiam instituisse debuit, quæ maxime et excellentissime ad hunc finem conducere videatur, cujusmodi illa est, quæ majestatem et summum imperium in unum confert qui tuente societati præsit, nec ullas imperii vel majestatis partes populo aut societati reservat. » Ipsum illud angelorum exemplum a Natali usurpatum recolamus. Angelus, qui cæterorum dux est non solum singulis suæ hierarchiæ angelis præsidet, sed universis.

VII. Alterum Natalis argumentum hujusmodi est: « In Ecclesia Veteris Testamenti, ab Aarone, præfuit semper unus summus pontifex, seu princeps sacerdotum, idque ex divinæ legis decreto, Deuteronomii cap. XVII; unde Josephus, lib. II contra Apionem, ait: *Lex sacerdotibus in communi quidem res præcipuas dispensare permittit: summo vero pontifici aliorum sacerdotum principatum competenter injungit.* Cum itaque illius temporis Ecclesia figura fuerit Ecclesie per Christum constituende, ratio postulat ut, sicut in illa, præter Deum invisibilem rectorem, fuit semper unum caput visibile: ita et Ecclesia, præter Christum, pastorem atque rectorem supremum et aspectabilem obtineat, ne minor sit illius quam synagoge gloria; et ne societas ministrorum Veteris Testamenti magis perfecta, ordinataque magis, quam societas ministrorum Novi Testamenti censeatur. » Et hoc argumentum pro absoluta romani pontificis monarchia instaurari facillime potest. Summus enim sacerdos apud Hebræos erat controversiarum supremus iudex, et licet cum seniorum seu sanhedrii consilio plerumque judicaret, si tamen se solo sententiam tulisset, parendum ejus decretis fuerat, neque ille sanhedrio erat obnoxius. Hæc in Febronio argumento usi fuerant Colonenses, in eo quod de ejus libro ediderunt, judicio. Febronius reponit: apud Hebræos non solum summum sacerdotem de controversiis judicasse, sed synedrium (pag. 56). Errat; et synedrium judicabat, seu potius summus pontifex et synedrii consilium, ut dixi, et solus quoque absque synedrio summus pontifex. Additur enim (Deut. XVII, 12): *Qui autem superbiebit, nolens obedire sacerdotis imperio, qui eo tempore ministrat Domino Deo tuo, et decreto judicis, morietur homo ille.* At inquit Febronius: « Cum reipublice Israelitarum œconomia fuerit plane singularis, ejus caput Deus ipse volebat, ut ad suum tribunal, ad suum tabernaculum, ad se, majoris momenti negotia deferrentur; sic voluntatis suæ consilia, se magno sacerdoti consulenti revelaturum promiserat. Vid. Calmet. ad cit. cap. XVII, v. 9. *Judiciales hæc et politice Veteris Testamenti leges per novas tabulas penitus sublatae sunt.* In Novo Testamento Christus non dixit: *Si quis pontificem non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus*; sed: *Si quis Ecclesiam non audierit.* Mea non indigent defensione Colonenses; sed quoniam hæc devenimus, dicam quod res est. Febronius se ipsum jugulat; si enim quia Deus se revelaturum aut consilia magno sacerdoti consulenti revelaturum promiserat, potuisse magnum sacerdotem se sub

(1) Consule Pufendorf. de Jure N. et G. lib. VII, cap. 5, § 10.

(2) In cit. diss., cap. I, pag. 575.

ne consulto quidem synodis judicare assensur; cur non poterit supremus christianæ Ecclesiæ pontifex absque concilio aliquid decernere a tota Ecclesia servandam, cum Christus in Petro pro eo rogaverit, ut fratres suos in fide confirmare posset, et Spiritus sancti adiutorium sit illi pollicitus? Præterea quid est *Die Ecclesiæ*, nisi, ex Chrysostomi aliorumque patrum interpretatione: *die Ecclesiæ præsidibus*? Verum si audiendi sunt Ecclesiæ præsidēs, quanto ergo magis audiendus, qui præsidēs ipsos regit, romanus pontifex? Jussit igitur Christus romanum audiri pontificem, quemadmodum Deus in Veteri Testamento præceperat, ut obediretur sacerdotis imperio.

VIII. Ad Natalis argumenta redeamus. Tertium est ejusmodi: « Probatur ex similitudinibus, sub quibus in Veteri et Novo Testamento adumbratur Ecclesia. Terribilis dicitur ut castrorum acies ordinata; Cantic. VI. At in acie ordinata, præter tribunos et inferioris ordinis duces, unus esse debet imperator, ad quem summa rei militaris referatur, quique exercitui quod factum opus sit significet ac decernat. In quavis grandi exercitu unus signum exportatur, inquit S. Hieronymus in epist. 4. Ecclesia regnum est, *Danielis II.* prædictum his verbis: *In diebus regnorum illorum suscitabit Deus cæli regnum, quod in æternum non dissipabitur*, etc. Cum itaque regnum Christi sit præsentis temporis Ecclesia, in ea summus princeps esse debet, qui ipsam regat ac moderetur. Ecclesia navis est, in qua per baptismum salvemur, in similitudinem eorum qui in arca Noë salvabantur, I Pet. III. Navi porro unus summus naucerus præesse debet, qui singulis nautis sua munia præscribat. Ecclesia ovile est; Joan. X: *Fiet unus ovile, et unus pastor*. Numquid vero in ovili, præter minores opilioes, non est aliquis summus pastor, cui incumbat ovium curam gerere, easque universim regere ac fovere?.... Ecclesia domus est. Nonne igitur unus esse debet illius dominus, unusque in ea oeconomus constitui?.... Ecclesia denique unum corpus est, ad Rom. XII. Quemadmodum igitur in membrorum multitudine caput unum est, quod omnia membra necit ac regit: ita in Ecclesia Christi unum caput supremum esse debet. Quodnam porro illud est nisi romanus episcopus? » Verum enimvero si quis harum similitudinum vim serio diligenterque perpenderit, nã ille statim intelliget, non qualemcumque monarchici regiminis formam in Ecclesia Christum instituisse, sed eam, de qua nobis cum parisiensibus theologis concertatio est, quæque plenam et summam auctoritatem et majestatem in unum romanum pontificem conferat ad regendas et moderandas non modo singulas Ecclesiæ partes, verum et ipsam universalem Ecclesiam; quæ proinde ab ipso pendeat, nihilque in illum auctoritatis habeat. Id, inquam, a latæ similitudines, derivataque ex illis argumenta plane luculenterque suadent. Nam (ut nihil de regni similitudine dicam, quæ ipsa in disputationem cadit) in acie ordinata

(quod Orsius sapienter adnotavit), « Summus imperator, non modo singulos tribunos et inferioris ordinis duces, verum et omnem collectim et universum exercitum imperio continet ac moderatur.... Ita et in navi et in ovili summus naucerus et summus pastor non modo singulis nautis et minoribus opilioibus imperant; verum cum in eos cura totius navis ac totius ovilis incumbat, nulla omnibus simul et nautis et minoribus opilioibus in navarchum et summum pastorem vis ac potestas inest. Quid vero in domo? Numquid universæ familiæ aut famulorum gregi in his quæ pertinent ad ejus gubernationem, jus aliquod in dominum aut patremfamilias est? An non in suam quisque familiam, si naturalis status spectetur, absolutissimum habet imperium?.... Quid denique in corpore naturali caput? An non singula membra, et universam compagem regit ac moderatur? Ut quid ille aiebat: *Capitis esse imperare, non pedum*, ad universum corpus transferri possit, ejus nimirum non esse ullam imperii partem in caput exercere. Si quid ergo ejusmodi similitudines probant; probant utique, romanum pontificem, qui in Ecclesia militante summus imperator est, et in arca Noë summus naucerus; cui Dominus tanquam summo pastori totius curam ovilis injunxit (1); quem idem Dominus super familiam suam velut summum oeconomum seu dispensatorem constituit (2); qui denique totius ovilis episcopis in synodum congregatis, velut caput, membris præest (3); romanum, inquam, pontificem non utrumque monarchica potestate præditum esse, sed quæ illi totam Ecclesiam et per singula membra et universæ subiciat. »

IX. Illud porro in parisiensium theologorum hypothesis maxime displicet, quod ita Ecclesiæ regimen statuat, ut in aristocraticum converti facillime possit. Nam si penes universalem Ecclesiam, et synodum oecumenicam, qua illa representatur, summa potestas sit, cui romanus pontifex subjectus et obnoxius existat; tum poterit sese ipsa synodus, nequequam romano pontifice refragante, in multis annos producere, tum ad certum ac determinatum tempus ac locum neque ab ipso romano pontifice commutanda, aliam indicere synodum, ad quam graviora Ecclesiæ negotia deferenda sint; tum denique certas præscribere leges, quas in quotidianarum rerum administratione et executione sequi pontifex teneatur, ac potissimum ut nihil alicujus momenti agat inconsulto gravissimorum patrum sœnatu; judicium synodi subiturum, si in has leges peccaverit. Hæc, inquam, omnia Ecclesia constituere poterit, si penes illam, non autem penes romanum pontificem, summa potestas et auctoritas est, atque adeo poterit in aristocraticam formam, formam scilicet a Christi institutione alienam, ecclesiastica monarchia transformari. « Atque hæc meræ speculationis non esse, sed ad praxim

(1) Simplicius, epist. 4, ad Zenon.

(2) S. Joan. Chrys., lib. II de Sacerdot. cap. 1.

(3) Conc. Chalcedon., in Rebat. ad S. Leon.

revocari aliquando posse, inquit Orsius (loc. cit., pag. 582), demonstrant exemplum, acta et decreta conciliorum constantiensis atque basileensis. Semel enim constituto, synodum œcumenicam, quæ universam representet Ecclesiam, à Christo potestatem habere, cujus decretis ad fidem et reformationem spectantibus et ipse romanus pontifex subjiciatur, ab ea si parere contumaciter contempserit, coercendus; constantiense concilium cum alias leges ad Ecclesie capitis reformationem pertinentes tulit, tum eam potissimum de synodis œcumenicis in stata tempora certisque in locis celebrandis, quarum auctoritate reformatio in capite et in membris perficeretur. Quibus nix decretis synodus basileensis, frustra eam revocante Eugenio IV, ad plures annos prorogata est; omnia ferme ad se ecclesiastica negotia pertraxit, quæ apud sedem apostolicam pertractari consueverant; plurimas durissimasque romano pontifici leges indixit, eisque refragantem monere, in fus vocare, canonicis penis subjicere, dignitate dejicere; alium ad libitum et ad arbitrium regendum sibi ad nutum obtemperantem, in ejus locum subrogare; aliam denique post triennium œcumenicam synodum Lugdunum celebrandam indicere, aggressa est. Quæ omnia ad ecclesiasticam monarchiam evertendam, et aristocraticum regimen invehendum comparata esse, non modo Eugenius IV haud semel conquestus est, verum et Petrus, episcopus meldensis, Caroli VII Francorum regis legatus, coram ipso Eugenio publice solemniterque professus est, quemadmodum supra intelleximus. Neque sane Galli alia ratione nefarios hosce Basileensium ausus improbare possunt, ac reapse tunc improbarunt, quam quod ambigerent an tunc synodus satis Ecclesiam catholicam repræsentaret. Hoc enim semel constituto, quidquid in Eugenio, et ad coercendum apostolicæ potestatis usum, synodus egit, ex adversariorum hypotesi, jure ac legitime egisset; adeoque veram in Ecclesiam aristocraticam, quamquam resecta monarchiæ specie ac vocabulo, invehisset. Non invehit tamen, ejus conatus infringente romanorum pontificum constantia, quæ tandem effecit ut, rescissis plerisque et gravioribus Basileensium actis, suam Ecclesia formam servaret. A me vero nunquam adversarii impetrabant, ut credam, eam a Christo Ecclesie suæ præstitutam gubernationis formam, quæ vel turbari tam facile atque everti, in aliamque summa rerum omnium perversione commutari possit, vel nonnisi illius sustineri ac defendi præsidio, qui tamen Ecclesie universæ cum subesse dicatur, hujus molitionibus nequeat obsistere. Valeat itaque adeo periculosa regiminis ratio, et in sola absoluta monarchia conquiescamus.

X. Hic tamen intercedit benedictus Zallwein, a Febronio, ut alias vidimus, inter Germanos qui in aliam Romanis minime faventem sensum Matth. XVI et Joan. XXI textus interpretantur, cum laude memoratus (t. II, pag. 170), novamque explicandæ Galorum sententiæ rationem proponit. Eruditus nempo

ille ac magnificus salisburgensis universitatis rector de monarchico aristocratici in Ecclesia regimine opinione a se quoque probata ait (Jur. eccles. t. IV, pag. 49): « Videtur hæc sententia proxime accedere ad systema civitatum: omnes enim Ecclesie et episcopi coadunantur in Ecclesia et romano pontifice tanquam in centro: retinent cæteroquin Ecclesie omnes earumque episcopi sua jura, suam jurisdictionem, et formam imperii in suis diocesis; in causis autem majoribus et negotiis universam Ecclesiam spectantibus in comitiis publicis, seu conciliis, communibus suffragiis bono totius reipublice ecclesiasticæ consulunt. » Sed vereor ut Galli suam in hæc sententiam agnoscant. Catholicum illud est, et Gallis ipsis probabile, omnes Ecclesias et episcopos coadunari in Ecclesia et romano pontifice, tanquam in centro; at in systemate civitatum quæ demum ratione coadunabuntur omnes Ecclesie et episcopi in Ecclesia et romano pontifice? Nullas profecto Zallwein indicare poterit hujusmodi systematicas civitates, quæ, cum publici boni causa sint inter sese conjunctæ, unam tamen ipsarum sui primatem venerentur, ex qua in omnes unitatis beneficium proficiscatur, quemadmodum a romana Ecclesia in omnes regnande communionis jura diomare scripsit Ambrosius (in epist. ad inpp., t. II, cl. 2, ep. 2); et ita, ut cum ea sentiendū, propter potentiorum principatitatem necessitatem, cæteris imponat, uti loquitur Petrus de Marca (De Conc. lib. II, cap. 2, n. 5). Præterea multo minus ad civitates systematicas revocari respública potest, cujus singulæ civitates unam, in omnibus quæ oriantur dubiis, consulere debeant. Atqui Hincmaro duce (de Divort. Loth. et Teut.), aielat Bossuetius in Oratione ad gallicani cleri conventum an. 1682 (pag. 38) habita, eam esse romanam Ecclesiam, quam cæteræ in omnibus dubiis fidem morisve spectantibus consulere teneantur. Quod vero de causis majoribus Zallwein addit, eas in publicis comitiis pertractari, id equidem in civitatibus systematicis, locum habet; sed a catholica Ecclesia alienum est, in qua, uti ex Bossuetio Carolus cameracensis archiepiscopus docet (1); majores causæ ad romanum pontificem deferendæ sunt. Quid quod singularum Ecclesiarum episcopi sua quidem ipsorum jura, suamque jurisdictionem in suis diocesis exercent; non ita tamen ut, sine dependentia a romano pontifice et sine subordinatione ad ipsum, quemadmodum

[1] Docum. pastor. an. 1739. « De tout ce que nous avons enseigné jusqu'ici, dit-il (M. Bossuet), il nous sera aisé de conclure que les causes majeures, et surtout les questions de foi doivent principalement être définies par le S. siège, qui n'est point sujet à l'erreur, et principalement par celui qui est renfermé dans cette suite de papes, qui ne peut pas entièrement abandonner la foi. C'est ce qu'a voulu dire S. Bernard dans ce célèbre passage tiré de sa lettre à Innocent II, où il parle de la sorte: Il faut rapporter à votre apostolat tous les périls et les scandales qui s'élèvent dans l'Eglise de Dieu, ceux surtout qui regardent la foi. » Idem ante Bossuetium fassi fuerant an. 1631, quinze et octoginta episcopi in literis ad Innocentium X. « Fides Petri, quæ nunquam deficit, jure postulat ut juxta solennem et perpetuam Ecclesie consuetudinem majores causæ ad sedem apostolicam referantur »

de ipsis apostolis cum Petro comparatis Natalis Alexander pronuntiavit, præstare id possint? Hoc autem a civitatibus *systematum* plane alienum est. Non negaverim eisdem doctum benedictum caute locutum; neque enim ecclesiasticum regimen idem esse quod *systematum* civitates absolute dixit: proxime accedere dixit ad *systematum* civitates. Nihil tamen minus, cum tot inter utrumque regimen late discrimina sint, atque illud præcipuum in ecclesiastico et ex divina Christi institutione pernecessarium atque immutabile, de unitatis centro; aliquid fortasse similitudinis in utroque agnosci poterit: alterum ad alterum proxime accedere, equis Gallorum concessit? Sed in eo certe Galli Zallweinio non assentiuntur, quod ejus sententiam magis declarat, in ecclesiastica scilicet hierarchia unum esse quasi primam imperantem, nempe romanum pontificem, non quidem tanquam monarcham, sed tanquam primatem. Vidimus enim, pontificem ex Gallorum sententia esse primatem, non quasi primum imperantem, esse sed eo primatu qui monarchicus sit. Hæc pauca in Zallweinium animadvertisse non inutile fortassis erit. Ad Febronium redeamus.

CAPUT V.

Quæ adversus monarchiam ecclesiasticam Febronius objicit repelluntur. Hierarchiam recte dici Ecclesiæ statum, sicut monarchicus sit; tam despotismi periculum inane esse demonstratur. Quid de cardinalibus, aliisque gravissimis damnis, quæ ex usurpata pontificum romanorum potestate profecta fuisse Febronius deplorat, cordato et catholico viro sentiendum sit.

I. Leviora nescio quæ Febronius, in priore volumine, monarchiæ, quam propugnamus, objecerat: discussa illa a me sunt in prima Antifebronii dissertatione (cap. 7), nec vacat ea repetere, cum ipse Febronius in sua defensione si unum demas, de quo mox, illa neglexerit. Sed quid dicturi sumus ad ea quæ contra Ladislaum in novo opere disputat? Hierarchia, inquit ille (pag. 83), constans episcopis, presbyteris et ministris, divina ordinatione (ut ait tridentinus canon) instituta, florebat multis seculis, et hodieque floret: adjice in populo monarchiam, et destrues hierarchiam, quæ ex institutione Christi non in uno, sed in pluribus essentiali jure consistit: qui detrahit gradatilibus eo hierarchicis, is nihil hierarchiæ adjicit, sed sibi, et quantum ex detractis sibi adjicit, tantum ordinationi divinæ contrahit. Dicam Febronium in explicando hierarchiæ nomine insigniter tatalucinstam. Quid enim est hierarchia? Dupliciter accipi illa ac defini solet: vel ratione formæ, vel ratione subjecti, in quo et circa quod versatur. Priori modo, quem hic præcipue spectamus, sciendum est, inquit S. Maximus, vulgati Dionysii scholiastes, initio suorum ad hujus de celesti hierarchia libros commentariorum, hierarchiam quidem esse principatum, ac velut eorum ordinandorum sacrorum: hierarchiam vero,

qui sacris præest, eoque curat, ac moderatur: non tamen qui sacerdotibus præest. Sed cum potius, qui sacra, et eorum, atque Ecclesiæ, mysteriorumque, statum constituit: non tamen ut sit sacerdotum princeps. Quibus verbis docet, dici hierarchiam ea solum ratione, qua sacra respicit; non autem ut personis ipsis ac sacrorum administris præsidet. Etenim pontifex quilibet, summus præsertim, non solum administrandis sacris; sed etiam sacrorum administris: sacerdotibus, diaconis, imo etiam episcopis, præest. Sed hierarchia proprie, præciseque vocatur, quatenus sacrorum curationem exercet: non autem ut eorum inferiores præfectos atque antisites regit. Ita quidem Maximus. Nulli hic gradatiles, quos, si monarchiam adjeceris, destruas. Rursus tamen, priore hoc modo qui secundum formam dicitur spectata hierarchia, momente doctissimo Petavio (de Angel. lib. II, cap. 2, n. 4), dupliciter patet. « Aut enim quemcumque gradum et sacrorum præfecturam significat: cujusmodi in Ecclesia, varii sunt principatus curati-nesque sacrorum: velut in episcopo, in presbytero, in diacono, ac reliquis gradibus, diversæ sunt potestates, ac jura functionum obeundarum, quorum alia inferiora; alia superiora sunt; et in his illa continentur. Hoc modo non in solis episcopis hierarchia cernitur; nec illi soli hierarchiæ vocantur, aut ad hierarchiam pertinent: sed clerici etiam omnes, ac ministri, quantalacunque potestate præditi. Aut supremam tantummodo jurisdictionem ac summum sacrorum magistratum hierarchia complectitur. De quo Dionysius in ecclesiastica hierarchia capite primo sic loquitur: Est quidem omnis hierarchia, secundum venerandam nostram traditionem, tota et integra ratio subiectorum sacrorum, ac generalissima comprehensio horum, exempli gratia, vel illius hierarchiæ sacrorum. Nostra igitur hierarchia munus dicitur, et est, omnia, quæ in ipso sunt, sacra complectens: per quod initiatus divinus hierarchia, omnium, quæ ad se pertinent, sacratissimorum particeps erit: ut qui ab hierarchia nomen adeptus sit. » Quocirca hierarchia in altera hac notione solam pontificiam potestatem continet, quæ vi et eminentia quadam, omnium ordinum, sacrorumque rationes in sese collectas et comprehensas habet. Verum et hoc sensu monarchia cum hierarchia rectissime copulatur; hierarchia enim non personas spectat, sed ordines, et functiones, et sacra, cum eorum gubernandorum exequendorumque scientia; monarchia personas; nec sane video quid monarchia obsit quominus penes ecclesiasticum monarcham sacrorum possit esse principatus. Monarchia enim nihil hierarchiæ detrahunt, imo ne detrahere quidem potest: nam penes quemcumque etiam monarcham sit universalis ratio subjecta sibi sacra omnia continens, vere in Ecclesia erit sacrorum generalis abbas ut Dionysius loquitur, comprehensio, scilicet hierarchia. Jam vero ratione subjecti considerata hierarchia non solos sacrorum antisites et administratos complectitur, qui purgandi, illuminandi, perficiendi, sua-

ruones exercent: sed eos etiam qui illis subjecti sunt, et ipsorum efficientiam in sese recipiunt: quales sunt populi ac laici, quemadmodum, inquit Petavius (l. c., n. 6) principatus ac regnum tum principem ipsum ac regem significat, tum subjectos illi populos. Sed hæc hierarchia non est cui Febronius monarchiam exitiosam esse contendit. Ceterum licet hierarchiam daremus non sacrorum, sed eorum qui sacra administrant, esse præfecturam, quid tum? Hierarchia, inquit Febronius, ex institutione Christi non in ævo, sed in pluribus essentiali jure constituitur; ita sit, sed in pluribus non æquo jure sita est. An archiepiscopi episcopis, primates archiepiscopis, patriarchæ primatibus quidquam detrahant, quod ad eorum præcipue et a Christo constituta jura pertineat? Nihil sane, ne et isti hierarchiam destruere aut ordinationi diuine contravenire ferantur. Nec tamen hi æquales inter se sunt jurisdictionis, quam dicimus, potestate. Ita ne pontifex quidem monarcha hierarchiam destruet, aut ordinationi diuine contraveniet, cum ita æqualis sit cæteris episcopis ordinis potestate, ut ex ipsa Christi ordinatione omnibus jurisdictione antecellat, nec aliis detrahat ipse, quod non detractum voluerit Christus, qui hierarchiam ex pluribus gradibus constantem instituit, sed ab uno supremo hierarcha gubernandam.

II. Verum, inquit Febronius, despotismus saltem ex monarchia in ecclesiasticum regimen irreperet. Ita sane cum nobis iterum objicere invenio (t. II, pag. 347). En ejus verba: *Sustinuit Febronius, cap. 1, § 8, n. 5, monarchicum statum Ecclesie non conuenire, quippe qui in despotismum facile declinet, indoli regimini ecclesiastici, in caritate et humilitate fundati, repugnantem.* Scio equidem, hoc illum sustinuisse, imo non sine gravi regum omnium injuria statuit ibi Febronius (t. I, cap. 1, § 8, n. 5, pag. 57), eam esse formam regiminis monarchici, quæ facile solet in despotismum declinare. Sed ab hoc despotismi metu liberare illum conatus fuero; ac, fortasse si quæ eam in rem disserui (t. I, cap. 7, n. 5) pacatiore perpensis animo, vano se timore percelli intellexisset. Christus ut optimum in Ecclesia regimen institueret, cum principi apostolorum summoque ovis pastori confirmandorum fratrum et ovium pascendorum curam commisit, caritatem commendavit, dominationis fastum damnavit, suoque ipsius exemplo ad omnem modestiam comparavit. Hoc satis esse debuit, ne Petrus, ejusque successores sui in ovium perniciem potestate abuterentur. Id præterea sequidem intelligo) vellet Febronius, ut, ad arcendum despotismi periculum, ovibus in summum pastorem aliquam concederemus auctoritatem. Sed salve tunc omnia forent? nullumne pastori ab ovibus periculum immineret? (quod sane non minus exitiale quam pastori despotismus in oves). Nimirum nullus est principatus adeo sapienter perfecteque comparatus, ut hominum malitia in summum reipublice damnum perverti non possit. Quod si tamen adversarii negant, populo aut etiam optimatibus

quidquam esse juris in Gallie reges, ceterosque, qui ad absolutam monarchiam vocati sunt, principes, ne tunc quidem, cum eos suprema suæ dignitatis vi ac potestate in subditorum perniciem habemque reipublice abusi contingeret; quid est quod tantopere hoc ipsum monarchie genus in Ecclesiam aversetur, despotismi, qui a mortalium nullo judicari aut puniri possit, timore percussus? Nunquamne ipsa generalia concilia insigni sacre potestatis abusu humana omnia divinaque perturbant? Ne rerum a basileensibus patribus in Eugenium IV inique gestarum memoriam refricem, unum satis hic sit latrocinium ephesium indicasse. Propterea satis a Christo suæ Ecclesie consultum negabit Febronius, quod tantam generalibus conciliis auctoritatem concesserit quantum ipsemet jurisconsultus noster in illis agnoscat, et prædicat? Falso igitur Febronius monarchiam statum Ecclesie non conuenire statuit, quod in despotismum facile declinet; cumque fateatur me hanc criminatorem refellisse (1), non eam instaurare debuisset quia quæ in AntiFebronio diximus dispulisset.

III. Sed pergit Febronius (l. c.): *Nostram est, prætermissis philosophicis ratiociniis, quæ huc minime quadrant, disquirere, pro qua parte stent experientia et series factorum in hunc usque diem continuatorum.* At ego in AntiFebronio adeo philosophicis ratiociniis usus non sum, quemadmodum Febronius indicat, ut, eorum qui aristocraticum aut democraticum regimen monarchie præstare aiunt aliquam rationem habebunt, diserte professus sim, me non nisi ex patribus ac sacris libris argumenta eam in rem esse prompturum (2). Quid ergo philosophicæ ratiocinæ, quæ huc minime quadrant, in medium affert? Sed hæc mittamus. Quæ porro facta commemorat, ex quibus de Ecclesie statu ferendum iudicium sit? *Illud*, inquit (cit. pag. 347), quod Febronius delinquit jus publicum, atque ea auctoritas primatis Ecclesie, qualis post Isidori falsas epistolas, et nonnullorum pontificum ineptissimas decretales, Romæ traditur et practicatur, hæc quantum mali in sacris intulerit et inferat Ecclesie, ostendit ipse cap. 6, § 15 et seqq. Verum cur Febronii vindex non monuit, me in introductione quidquid eo loco Febronius vel pessima fide narraverat, vel ex monumentis aut calumniosis, aut multo antiquioribus quam ad thesiam suam de abusibus a tridentino concilio minime sublati opus esset, inepte collegerat, certissimis

[1] T. II, pag. 347: Huic themati opponit P. Zaccaria primæ seu præliminaris quæ dissertationis caput quartum et septimum.

[2] En mea verba diss. 1, cap. 5, n. 1. « Comune opinione di tutti gli antichi, e de più moderni scrittori è che il governo monarchico sia più eccellente d'ogni altro; e assai la dimostrano vera i molti, e sovrani vantaggi, onde la monarchia sì gli altri governi in politica ragione si estolle. Ma conciossiachè i repubblicani e alcuni periti di giura pubblico sieno di contrario avviso, quantunque io verissima reputi questa opinione, e le stesse cose, che sono per dire, tale ad ogni diritto pensatore possano persuadere, da essa far non voglio dipendere la verità del domma, che sostengo contro Febronio. Piuttosto dunque veggiamo, quale della monarchia abbiano dato i padri della Chiesa giudizio, e da questo argomentiamo a nostro proposito. »

argumentis confutasse? Sed de his alibi agendum erit. Nunc si quæ ipse antea a Febronio non memorata habet, quæ proferat, excutiamus. Imo vero illa silentio obtegimus. Horret enim animus, catholicum scriptorem ea nefario ausu potuisse non solum ex octo seculorum historiis decerpere, sed atterimis depicta coloribus exhibere, quæ ad invidiam romani pontificatus infamiamque pertinere, protestantium perditissimi censuerunt. «Quantum, inquit (*loc. cit.*), in publicis, periculis, bellorum, tumultuum, et miseriarum, regnis, provinciis, totique Europæ, causaverint, nos ex coarctis monumentis memorabimus, non omnia [quod longum foret], exstantiora tamen hæc in rem gesta romanorum præsum relaturi, e quibus horumque principis in unum fascem colligatis observari cupimus in primis *systema illud juris publici romani*, ex quo hæc consequentia defluunt, et actiones formantur. » Tum universum orbem, variosque ordines percutit, et *usurpata in integras gentes et populos a romanis pontificibus superioritatis jura, circa personas regum et principum ab iisdem attentata, in territoriis principum et circa eorum subditos gesta*, sed præsertim in imperium germanicum, non sine bellorum incendiis, urbium provinciarumque ruinis, interfectione populorum, scelere admissa percenset. Hæc autem omnia indirecte in principes potestati tribuenda affirmat, quam pontifices romani sibi arrogarunt, *quasi omnium princeps et antesignanus* (1) Gregorius VII, *cujus sanctitas ab universali Ecclesia recognita non est*; historiis enim pontificatus illius *agre conciliari*

(1) Hoc Febronius dictum magnam sui auctoris aut in mentiendo aulicam, aut inscitiam arguit. Quomodo harum doctrinarum princeps et antesignanus dicitur Gregorius VII potest? Vel enim de regum excommunicatione, vel de illorum loquimur depositione. Si de excommunicatione, vel ipse anonymus scriptor inapudicibilis libri inscripti: *Confessiones supra la bella in cura* (nominat, p. 33) deceptos facit Ottonem Frisingensem (illius ipsum, inquam, quem veluti oraculum adversus Gregorium VII, Febronius appellat, t. II, p. 335), Pansivium, Mainburgum, et Natalem Alexandrum, qui primum excommunicandorum principum exemplum a Gregorio VII, accesserint, cum omnis etiam duorum prædecessorum seculorum pontificibus, quos ejusmodi anathemata sæpe sapientius minatos fuisse regibus novimus, Philippicum Constantium, Gregorium II ac III Leonem Isauricum, et Constantinum Copronymum excommunicatione ferierint. Adde autem poterat anonymus ille antiquiora Felicis et Symmachi exempla; ille enim, ut in sepulchrali ejus titulo legitur, DAMNAVIT Constantinum, hic in romano concilio imperatorem Anastasium anathemate percussit. Quod si de principum depositione agitur, Gregorius II, parte imperii dimississe Leonem Isauricum tam certum est, exploratissime, ut post Theophanem in Chronographia, ad ann. Leonis XIII, Glycas, alique greci scriptores, non solum id litteris testati sint, sed licet in romanam Ecclesiam odio incoenderent, Gregorium tamen eo modice non reprehenderint (quod sane fecissent, si ille contra jus receptumque illa acta sententiam egisset), sed summis laudibus commendarent. Præsto est etiam Childerici Gallorum regis exemplum; cum enim Zacharias pontifex auctoritate defectum de principatu fuisse, illiusque loco Pipinum Caroli M. patrem fuisse appellatum regem testantur Annales laureshamenses (ad an. 752), Annales loisselienses, (ad an. 749, et seq.), Annalesque Francorum a Pithone editi (ad an. 752). Ne autem Febronius pseudo-Bossuetii conjecturis agat, sciat quicquid ad hæc Gregorii II et Zacharie exempla declinanda fuit ab illo exegitatum, invictis argumentis fuisse a duobus doctissimis viris erroris, falsitatis, repugnantie convictum. Sunt autem hi Joannes Antiochus Bianchi franciscanus famulus in egregio opere *Della potestà e della potestà della Chiesa* (t. I, lib. II, § 16 et 17); et Thomas Maria Mamachius, Originum et Antiquitatum christianarum, tomo quarto, pag. 205, 239.

potest cum idea sanctitatis ad normam et spiritum Evangelii conformate (1). Tamen romani pontifices etiamnum hæc orbis terrarum perniciosissima potestate gloriantur et etiamnum se habere gloriantur, plaudentibus etiam primariis theologis a quibus hæc de ponti-

(1) Febr., t. II, pag. 330, et seq. Mirum quod Febronius, cum calviniano auctore libelli prænotati: *Réponse aux Commanitaires et excommunications de Grégoire XIII, Jetté contre le très-illustre, etc., Prince Henri de Bourbon*, pag. 516 tertia collectionis an. 1601, edux hoc titulo: *Le troisième recueil contenant l'histoire des choses les plus mémorables venues sous la figure, Gregorius VII, non appellavit enragé et excommunié*. Si tamen Natalis Alexandri vestigiis se habuisse defensionis causa fortasse diceret, meminisset Franciscum d'Engel ordinis predicatorum sedis apostolicæ auctoritatem pro Gregorio VII, strenue adversus Natalem vindicare; Natalem vero in Hist. Eccles. sec. XI, ubi de Gregorio agit, « usque adeo suæ professionis se oblitum exhibuisse, Benedicto XIV teste in celeberrimo opere de Beatific. et Canoniz. (lib. I, cap. 12, n. 17), ut hæc sola de causa... meruisse potuerit gravissimum suorum librorum prescriptionem. » Quare quæ hic de sanctitate Gregorii tam audacter affirmat, cum iis conferent, quæ a Natali scripta sunt, vident, quæ ipsius liber sit censura notandus. At « Gallie episcopi, harum doctrinarum justis assiduos, tubam intulerunt, et... editis certatim pastoralibus litteris populos docuerunt... historiam pontificatus Gregorii VII, *agre conciliari cum idea sanctitatis ad normam et spiritum Evangelii conformate*. » Itane vero? Noveram equidem, senatum parisiensem primum 20 Julii an. 1729, deinde 25 februarii an. 1730, duo edidisse decreta, quibus lectiones a Benedicto XIII, probate hujusmodi pontificis ea de re breves littere abolebantur; sed novi etiam S. Gregorii VII, officium in kalendis gallicanis, ex quo illud recitari idem Benedictus jussit, etiamnum indici, licet secus nocturni lectiones non propriæ, sed ex communi confessorum; Acuti patres Gregorii meritis, etc., præscribuntur. Certe parisiensis kalendaria vidi non pones ab anno 1734, ad annum 1762, quibus hæc officium adscriptum est. An autem gallicani episcopi « si historiam pontificatus Gregorii VII, *agre conciliari crederent cum idea sanctitatis ad normam*, et spiritum Evangelii conformate, » ejus officium ut recitaretur, permitterent? Nam quod lectiones ex communi confessorum, non quales a Benedicto XIII propositæ sunt, proprie in Galliis legantur, id æconomice causa ad declarandas curiarum civilium vexationes factum nemo non videt; sanctitatis autem agnitio et cultus non tam lectionibus propriis, quam solemnibus diei indictione, officioque comprobatur. Sed quantum Febronius Galliarum episcopos tubam inflasse ait adversus S. Gregorium M., licet mihi, quæ de sanctissimo hoc pontifice litteris mandari illustrissimus seonensis archiepiscopus in octavo documento pastoralis, pag. 234, heic recitare: « Avec quels traits horribles, inquit ille indignandus, n'a-t-on pas dépeint le pontife (Grégoire VII) dont l'antiquité a loué la pureté, la constance, le zèle et la pureté des mœurs, et que l'Eglise romaine a couronné par des honneurs religieux?... Rendons justice à ses vertus et reconnaissons ses mérites; son zèle fut grand, son courage fut héroïque, sa patience fut éprouvée par les plus mauvais traitements, les insultes, les coups, les blessures, la prison et l'exil. Ce fut lui qui commença à purger le sanctuaire, horriblement défiguré par la simonie des prêtres et par leur concubinage. Sa vie était si sainte, que Benon, son ennemi, qui l'a déshonoré par les plus noires calomnies, n'attaque point la pureté de ses mœurs. Sa mort fut aussi précieuse devant Dieu que sa vie avait été sainte. Il mourut dans l'exil, éprouvant les rigueurs de la persécution de l'empereur Henri; et au rapport de M. Fleury, il se fit un grand nombre de miracles à son tombeau... Le pape a mérité d'être couronné au nombre de ces hommes rares, que Dieu a doués d'une grâce excellente. » Neque satis habuit D. Languetus adeo magnificis laudibus Gregorii VII sanctimoniam crasse, impactas sanctissimo pontifici calumnias refelli, et ferream retavit adversariorum studium: « Qui leur a fait oublier ce qu'ils doivent à un réformateur de l'Eglise, à un martyr, à un ami de Dieu... Si j'ai parlé avec vivacité et avec force, je n'ai pu le refuser à l'indignation de tous les gens de bien. Un fils peut défendre son père outragé avec violence, on peut employer trop de feu et de vivacité, et dans ce cas la colère même est, ce semble, légitime. » Febronius hæc sibi dicta regulet, ac si sciat, deinceps a gallicis episcopis tandem infantibus caveat, Italiam certe pro S. Gregorio VII tubam alioque sonitu laudatorum vix credo.

potestate in temporalibus regum doctrinae in articulo fidei sunt elevatae (1). Nollim ego, ut dixi, isthuc enucleate persequi, quae tamen plerumque ex auctoribus

(1) Hos inter praeteritos theologos, praeter Perronium, non nisi Jesuitas Febonius citat p. 268: Bellarminum scilicet, Robertum Personium, Valentium Salmeronem et Lessium. Quid hoc? Tantum Jesuitas Febonius facit, ut ex uno eorum ceteri primarii theologos in medium afferat? Verner equidem, ne laudis obtentu invidiam illis apud principes creare Febonius voluerit, perinde ac si ii demum soli essent, qui pro indirecta romani pontificis potestate pugnasent, quemadmodum ab eo calviniano auctore factam nominis, qui Parisiis, an. 1612, librum edidit inscriptum: «*Varia tam facultatis theologiae et curiae parisiensis quam aliorum theologorum et iuriconsultorum opuscula, decreta et censurae, quibus primarium jesuiticae fidei caput de romani pontificis potestate super iudicium secularium potestate in personis ecclesiasticis, agitur*.» Quod si tamen laus haec est, alii plurimi ex omni ordine ac gente in ejus partem vocandi erant. Longum eorum indicium dedit Bellarminus contra Barclayum; quibus addere eminentissimus ille theologus poterat: ex canonistis et iuriconsultis, Paulum de Castro, Prosperum Farinacium, Petrum de Placa, Julium Clarum, Philippum Decium, Hippolytum de Marsiliis, Jacobum Menochium, Paulum Voetium, Antonium Gomez, Andream Zoetium, Thomam Merum, Tiraquellum, et Ludovicum Aurelianensem. Jesuitis praeterea multum de ea laude demandum video. Nam post turbas a Sanctarellii libro Parisiis excitatas, anno scilicet 1620, P. Matius Vitelleschius Soc. Jesu generalis praepositus, ne quidquam hac de re deinceps scriberetur a suis gravissimo decreto interdixit. At post illud tempus, jesuitis alium silentibus, quot ex omni ordine predicare pontificis in principes potestatis propagatores, Charlesius, Celestinus Sionistratus, Thomas Boccherius, utque ceteris praevenirent, qui prope sunt innumerabiles, datus illi anno, 13 laudati, Joannes Antonius Bianchi duobus ad id contra Bossuetum editis justis voluminibus, ac Thomas Maria Mamachi; imo directam romani pontificis in reges potestatem, fuit qui non multis abhinc annis defenderet, Laurentius Berti celebris augustinae familiae theologus. Ne sua ergo laude et alios fraudet Febonius. Quod si fortassis dicat, jesuitas a se productos dicunt, quod ii potissimum hanc sententiam in articulo fidei elevarunt, et hoc sciat non fuisse jesuitarum proprium. Multo ante jesuitas scripserat Petrus Bortolanus (de Orig. et Usu Jurisdic., q. 3): «*Et sic potest intelligi illud quod habetur in decretis, dist. 22, ubi dicitur quod Christus Petro commiserit jura ecclesiae imperii et terreni, et qui hoc privilegium romanae Ecclesiae detrahit, in haeresim labitur, et haereticus est dicendus*.» Eadem habet Durandus jesuitis antiquior, et melensis episcopus, in eadem opus. de Orig. Jurisdic.: «*Iude est quod regnum Christi, commissum Ecclesiae se extendit non solum in spiritualibus, sed etiam in temporalibus.... sicut in corpore quatenus dictum est, videlicet quod Christus commiserit Petro jura ecclesiae imperii, et terreni. Qui hoc privilegium irritat, aut detrahit, in haeresim labitur, et haereticus est dicendus*.» Nec aliter sensit B. Augustinus Triumphus (in proem. lib. de Potest. eccl.): «*Error est, inquit, pertinaciter non credere, romanum pontificem, universalem Ecclesiae pastorem, super spiritualia et temporalia universalem habere primatum*.» Vultne alios audire non jesuitas? «*Prima sententia est Calvisii, Centurionum, Petri pseudomartyris, Brenii, et aliorum haereticorum, qui in pontifice solum agnoscunt potestatem spirituales, et ei omnem temporalem delegant jurisdictionem sive directam sive indirectam.... Prima est impia et haeretica*: » ita Casar Cereus, (de Offic. S. inquis., p. 1, l. 1, § 5). «*Si quis neget romani praesulis auctoritatem et imperium, plane impius, et infidelis, et rerum ecclesiasticarum plane nullus esse conveniunt*: » ita Ciacconius, in Vita Leonis III. Quia plura? Superius apud Voetium quosdam fidei, 10 Julii anni 1685, septima scilicet et quinquaginta annis post indictam a Vitelleschio jesuitis silentium, in edicto adversus Henricum Arnesii librum cum hanc ejus propositionem retulissent, «*quod pontifex, aut Ecclesia nullam habent potestatem, directe vel indirecte in regna temporalia, et quod non possint cuius soli dominis, nec subditi absolvi a juramento fidelitatis, quocumque de causa*; » quae propositio, inquit, est erronea et schismatica. Nam vero tanta, tam universalis, tam constantis theologorum confessio nulli habenda sit, praesertim cum solum, ante Bonifici VIII cum Philippo Pulchro dissidium, existisse constet qui contrariam sententiam defendebat: alia questio est, quam ingredi nolo. Id unum rogo obtestorque Febonium, ne illam se tuto dirimere posse coeulet, autemam quid cl. P. Bianchi contra Bossuetum

hausta romano pontifici perquam infensis, ejusmodi Mathias Parisius, et schismatici quidam scriptores facere ac nullius propterea auctoritatis; tum etiam exaggerata, et maligne detorta; imo, ut major exprobratorum scelerum numerus majorem apud incautos romanis pontificibus eorumque defensoribus invidiam pareret, iterata ab auctore fuisse, animadverti (1). Addam tamen, quae ad singularem ejus retundendam audaciam maxime faciant.

IV. Illud igitur primo animadverto, quam indignum catholico homine sit ea ex omni scriptorum faece studiose corraderere, quae sedem apostolicam ledunt, ac dedecore afficiunt. Quam vero Langletus de Fresnoy in praefatione ad commentarios D. Petriani super Ecclesiae gallicanae libertates an. 1715 a se Parisiis recusus scribebat: «*An non quotidie cernimus inquietos homines maligna aviditate querere quidquid Jesu Christi vicario exprobrare potuerunt, aut in omnes generationes pontifices refundere quod de nonnullis tantum dictum aliquando fuit? Satis superque videmus catholicos cupiditatibus abreptos eandem cum calvinianis de sanctae sedis auctoritate tenere loquelam. Inuiti sapientissimi illi volunt scribere, quae difficillimis illis edita fuere temporibus, quibus fideles de legitimo romano pontifice inter se contententes non sine aliqua animi commotione in pontificem loquebantur quoniam ipsi pro vero non agnoscebant, quin tamen intenderent adversus Ecclesiae caput insurgere. Nec attendant, inquit, sapientis aetatis nostrae scriptor, si aliquibus auctorum nostrorum condonatur quod durius in circumstantiis extraordinariis protulerunt, jam nunc loquendum non esse quemadmodum tempore schismatis atque aliarum dissensionum locuti sunt. Quis nesciat, quae in moribus periculosis adhibentur remedia, perniciose evadere, si extra illas circumstantias suppedientur? Nunc autem quasi procellosis illis temporibus adhuc viveremus, libellos seditiosos in vulgus disseminari quotidie cernimus ab obscuris scriptoribus, qui sine nomine et auctoritate Ecclesiae ipsiusque capiti suae potestatis limites pro nutu praescribere volunt. Ut isti sermocinantur, diceret ad ipsos solos coarctatam esse*

haec de re disputant [i. e. lib. I, §§ 14, 15 et 16], accurate perpendit.

(1) Pleraque, quae a Febonio collecta hoc loco habemus, sunt a cl. P. Bianchi, t. I. et secundo operis superius indicati certissimis aequalium auctorum testimoniis explicata, et a malevolorum scriptorum, quos duces habuit unperis iste consarcinator, exprobrationibus violata. Illud adeo lector. Unum addo, lutheranum Thomam in Historia, quam antea appellavi, contrariis inter imperium et auctoritatem se Febonio equorem in S. Gregorium VII exhibere. Loquens enim de dissidio sancti pontificis cum Henrico IV (cap. 7, § 75), ait: «*Causa morbi tunc magno cum impetu erumpentis, non primario populo est adscribenda, sed episcopis, nec primario exterius aut italicis, sed Germanis (ob dicta § 67):* » ita auctor § 67 dixerat: «*Maxime notandum, quod Gessius (lutheranus et ipse, t. II Hist. eccl.) non solum in genere de corruptis moribus episcoporum, et in specie de eorum luxu et conviviis observavit [p. 214. seq.], sed et quod [p. 225], ex Uspergensis docuit, illam collisionem imperii et sacerdotii, quae sub Henrico IV facta esse dicitur, originem debere rebellionis Saxonum, et episcoporum eminentiorum in Germania, moxquint, coloniensis, wormatiensis, viresburgensis, salisburgensis, etc.*

universalem Ecclesiam, vel ipsos solos a Deo inspiratos ad Ecclesiam ab errore, in quo circa suae auctoritatis amplitudinem versaretur, revocandam. » Qui tamen ii sint, ex regula quam gallicani episcopi in proemio celebris declarationis an. 1682 statuerunt, intelligere facile possumus. *Hæretici*, inquit præsules illi, nihil prætermittant, quo eum potestatem (apostolicæ sedis), qua pax Ecclesiæ continetur, invidiosam et gratem regibus et populis ostentent, hisque fratribus simplices animas ab Ecclesiæ matris, Christi quæ oves, communionis dissociant. Eum vero quæ hoc articulo de damnis a pontificis in principes potestate illatis a Febronio dicuntur cum iis, quæso, conferantur, quæ hæretici de hoc ipso argumento scriptis mandarunt. Non ista frustra a me præmoneri lector intelliget. Exstant nimirum:

Leonardi Hutleri *Illos maioræ regni pontificiorum, sive dissertatione de injustissimo pontificis romani in Ecclesia Dei dominatu*, Vitembergæ, 1609.

Hemlingii Arnisei *Tractatus de Potestate pontificis in principes*, Francofurti ad Oderam, 1612; et Argentorati, 1636.

Sigismundi Evenli *Demonstratio apologetica tyrannidis pontificis secularis*. Halle, 1620.

Laurentii Saneckii *Liber de Tyrannide papæ in reges et principes christianos*, 1649.

Henrici Mulleri *Causa Augustorum, sive Cesarum, regum atque principum contra pontificem romanum, ejusque parasitos Bellarminum, Bzovium, et alios defensa*, Rostochii, 1665.

Thomæ Bryi, *Papal. usurpation., etc.; seu Papæ dominium et persecutio antiquis et recentioribus temporibus tam in principes, quam in plebem exercita*. Londini, 1712, anglice.

Thomasii *Historia contentiosa inter imperium et sacerdotium breviter delineata usque ad seculum xvi, in usum auditorii thomasiæ*, Halle, 1722.

En Febronii præcursores.

V. Est aliud singulari dignum animadversione: per summam scilicet injuriam cum romanis pontificibus Febronium agere, quibus solis ea tribuat quæ fere cum generalibus conciliis sunt illis communia. Primo enim constat, concilia ut rem omnino certam suspensæ ac posuisse indirectam Ecclesiæ, atque adeo romani pontificis, in reges et principes potestatem. Synodus enim generalis lateranensis III sub Alexandro III, P. M., an. 1179 (1) statuit: *Relaxatos autem se noverint a debito fidelitatis, et dominii, ac totius obsequii, donec in tanta iniquitate permanserint quicunque illis (hæreticis) aliquo peccato tenentur annexi*. Disertius synodus lateranensis IV sub Innocentio III P. M. an. 1215, quæ quidem synodus, ut recte est a Charlasio animadversum (lib. VII, cap. 5), ure est a cardinali Perronio *universalissima* appellata, propterea quod, præter summum pontificem, et patriarchas constantinopolitanum et hierosolymitanum, et legatos Alexandrinum atque Antiocheni, septuaginta archiepi-

scopos, et quadringentos ac duodecim episcopos innumerabilemque pene multitudinem alius generis præsulum, eidem, vel per se, vel per legatos, imperatores, reges, principesque, nempe imperatores Orientis et Occidentis, rex Hierosolymorum, rex Galliarum, rex Angliæ, rex Arragoniæ, etc., interfuerint. Synodus, inquam, lateranensis IV (cap. 5, t. VII Conc. Hard., col. 18): « Moneantur autem, et inducantur, et si necesse fuerit, per censuram ecclesiasticam compellantur seculares potestates, quibuscumque fungantur officiis, ut sicut putari cupiunt et haberi fideles, ita pro defensione fidei præstent publico juramentum, quod de terris suæ jurisdictioni subjectis, universos hæreticos ab Ecclesia denotatos bona fide pro viribus exterminare studebunt; ita quodammodo, quandounque quis fuerit in potestatem sive spirituales sive temporales assumptus, hoc teneatur capitulum juramento firmare. Si vero dominus temporalis, requisitus et monitus ab Ecclesia, terram suam purgare neglexerit ab hac hæretica fœditate, per metropolitanum et ceteros provinciales episcopos excommunicationis vinculo innodetur. Et si satisfacere contempserit intra annum, significetur hoc summo pontifici, ut ex tunc ipse vassalos ab ejus fidelitate denuntiet absolutos, et terram exponat catholicis occupandam, qui eam exterminatis hæreticis, sine ulla contradictione possideant, et in fidei puritate conservent, salvo jure domini principalis, dummodo super hoc ipse nullum præstet obstaculum, nec aliquod impedimentum opponat: eadem nihilominus lege servata, circa eos qui non habent dominos principales. » Non ergo *feudatarios* quos vocant, solum principes, sed etiam principes dejectos esse de dominio declarat concilium. Quare labuntur qui hoc interdum responsi genus, ut sese expediant, adhibent. Denique concilium constantiense (sess. 45, t. XIII, Conc. Hard., col. 441) hanc posuim in eos constituit qui Sigismundo regi Romanorum in Arragoniam proficiscenti ausi fuissent inferre injuriam: « Quicumque, cujuscunque status aut conditionis existat, etiamsi regalis, cardinalatus, patriarchalis, archiepiscopalis, episcopalis, ducatus..., seu alterius cujuscunque dignitatis, seu status ecclesiastici, vel secularis existat, qui serenissimum et christianissimum principem dominum Sigismundum Romanorum et Hungariæ regem, vel alios cum eodem ad conveniendum cum domino rege Arragonum pro pace Ecclesiæ ad extirpationem præsentis schismatis per hoc sacrum concilium ordinatos, ad dictam conventionem euntes vel redeuntes impediverit, perturbaverit, vel molestaverit... sententiam excommunicationis auctoritate hujus sacri concilii generalis ipso facto incurrat, absolutio.e ejusdem ipsi sacro concilio, seu futuro, unico, et indubitato summo pontifici, præterquam in mortis articulo specialiter reservata; et ulterius ausi honore et dignitate, officio, beneficio ecclesiastico vel seculari sit ipso facto privatus. » Cur ergo solos romanos pontifices Febronius exhibet ut hujus sententiæ auctores, atque patronos? Deinde quæ

(1) Cap. 28, quod est de hæreticis t. VI. Conc. Hard., p. 2 col. 1684

romani pontifices in principes emisere sententias, eas plerumque in conciliis ediderunt, patribus omnino probantibus. Ubi enim S. Gregorius VII excommunicavit Imperio Henricum declaravit? Nonne an. 1089 in romana synodo, cui, ut in actis dicitur (1): *Interfuerunt archiepiscopi, episcopi diversarum urbium, nec non et abbatum ac diversarum urbium clericorum et laicorum innumerabilis multitudo*? Innocentius quoque IV Fredericum II de imperio exturbatum declaravit an. 1245, sed in œcumenico lugdunensi concilio. At quidem Bossuetius *præsentem*, sed non approbante, concilio fuisse Fredericum principatu spoliatum. Sed fuisse hallucinatur. Testes dabo, quorum Bossuetius auctoritatem nulla effugere ratione possit. Primus sit Martinus IV in sententia septem ac triginta post annos, anno scilicet 1282, data in Arragonie regem (2): *Et quidem, inquit pontifex, communem non credimus latere notitiam, qualiter fel. record. Innocentius papa IV, prædecessor noster, memoratum Fredericum, qui se per eosdem suos excessus et culpas innumeros indignum imperio et regnis omnique honore ac dignitate reddiderat, in concilio lugdunensi, eodem approbante concilio, propter suas iniquitates a Deo, ne regnaret vel imperaret, abjectum ostendit, et denuntiavit omni honore ac dignitate privatum a Domino, et nihilominus sententiando privavit. Alter est Nicolaus de Curbio ordinis minorum in Vita Innocentii IV (3), qui ait: *Sententiam depositionis sæpe facti Frederici protulit summus pontifex in majori ecclesia lugdunensi in pleno concilio an. 1244, 15 kal. aug. pontificatus sui anno tertio, quæ fuit ab universis Ecclesiarum præfatis in eodem concilio residentibus approbata, sicut liquere potest omnibus tam præsentibus quam futuris, per subscriptiones ipsorum et eorundem sigilla pendentia in eodem*. Quod si ex hisce in imperatores editis sententiis tot bella ac cædes prodierunt, ut Febronius ingemit, nonne fuerat aequi scriptoris, hæc mala non solis pontificibus, sed etiam conciliis adscribere?*

VI. Revera tamen (quod postremo observandum) ineptissima est hæc febroniana argumentandi ratio: *Monarchica summi pontificis potestas, qualis Romæ traditur, bellorum et publicarum tumultuum causa est, et occasio; repugnat igitur regiæ a Christo in Ecclesia statuto*. Quære enim ex Febronio quid responsurus ethnicus sit aut hæretico principi, qui memoria repetens aut Saxones a Carolo M. intereptione deletos, quod a christiana fide defeccissent, aut cum Albigenis hæreticis bella a christianis maximis utrinque caedibus gesta, aut hæreticorum centum quinquaginta millia ab anno 1041 ad 1045 apud Irlandiam trucidatorum, idque genus multa, ad febronianam methodum argumentaretur, christianam, aut catholicam religionem eliminandam, quod bellorum, ac publicarum tumultuum causa sit et occasio? Urge iterum

Febonium, et ex eo percontare, num evangelicæ fidei professoribus conveniat heterodoxos, si Ecclesie præsent, de gradu deiecere? Non negabit, opinor. At quot bella et strages in totum hunc romanum imperium intulit Nestorij, Eutychetis, Macedonii, Photique, ex sedibus quas occupabant depulsi? Arguam igitur, hæreticorum antistitem damnationem ab Evangelij indole perquam alienam esse, quod bellorum ac publicarum tumultuum causa sit et occasio. Sed ad præsens institutum multo propius accedamus. Quænam origo sit tot sacerdotum inter et imperium controversiarum, si ex Thomasio queramus, respondebit ille (1): « Papatus politici et controversiæ inter imperium et sacerdotium seu de terminis juris circa sacra essentiali conceptum non in eo consistere, quod papa dñm in clerum et laicos quasiverit et exerceverit, sed quod clerus potentiam eriperit summam potestatem, adeoque principibus nihil prodesset, si rejecto imperio papæ monarchico, tamen maneat sub iugo cleri aristocratico. Nimirum, pergit Thomasio (l.c. § 26), si clerus non statim in prioribus quinque seculis, sibi, adversus rectam rationem et Scripturam, sub larva spiritualium iurium, seculari plane eminentiam vindicasset super laicis omnibus, adeoque etiam super regibus; non occasio data fuisset episcopis, effingere hierarchiam ecclesiasticam et ita clero pariter reliquo et laicis dominari; si episcopalis hierarchia non fuisset introducta contra rationem et Scripturam, nullam habuisset occasionem pontifex, aristocraticum episcoporum imperium mutandi in monarchicum. » Ille ergo iudice Thomasio cardo est controversiæ, episcopalis dominatus, ex quo factum ut jura principum circa exteriorem disciplinam cultum in episcopos transferrentur, nec jura, quæ sola episcoporum erant, in interiorem cultum essent civili potestati obnoxia. Age jam ad Febonium revertamur, et ut hocce argumentum solvat sui persimile urgeamus: *Episcopalis auctoritas, qualis a catholicis traditur, cum controversiarum inter sacerdotum et imperium fons sit et origo, bellorum et publicarum tumultuum causa est et occasio; ea igitur comprimenda, et politica potestati plene est subijcienda*. Est et aliud, a quo Febonius nunquam sese expedit. Unde principes bella, tanta populorum, ac provinciarum ruina, nisi ex supremi principatus jure? quod quisque adversus alterum tueri studeat? Non ergo a Deo esse potest tot malorum causa et occasio principum dignitas, ac præsertim monarchica. Quod quidem argumentum eo vehementius urgeo, quod cum aliquos sive reges sive imperatores dignitate sua excidisse declaratum a romanis pontificibus fuit, alij principes sæpe magno copiarum apparatu pontificiam sententiam defenderunt. Viden quo tandem Febroniana argumentandi ratio deducat? Sed bene est. Non christianæ religioni, non hæreticos antistites exauctorandi potestati, non episcoporum iuribus quæ indicivæ mala, vitio vertenda sunt; sed nefariorum hominum

(1) Tom. VI, Concil. Harl., part. I, pag. 1387.

(2) Apud Dacherium, tom. I, Spicil., noviss. edit., pag. 681.

(3) Apud Murat., tom. III. Scripserunt Rerum hanc., pag. 502.

(1) Hist., content. inter imp. et sac. can. 4. § 25.

improbati, qui legitimam potestatem abdicere ac proterere conabantur. Hoc idem Febronius dicit de

bellis, ac cædibus, quas ipse monarchicæ romanorum pontificum potestati temere tribuit.

DISSERTATIO TERTIA,

DE EPISCOPATU.

CAPUT PRIMUM.

Duplici potestate episcopatum contineri, ordinis scilicet ac jurisdictionis; duas tamen hasce potestates contra quam cum Petro Aurelio Febronius indicat, se jungi a se invicem posse docetur.

I. Monarchicum Ecclesiæ regimen, etsi ea temporatum aristocratia imo et democratia quam cum Bellarmino explicuimus, in tuto posuimus. Nunc ad ea paulatim convertendus est sermo, quibus illud potissimum constat: episcopatum nempe ac romanum pontificis primatum. Ac de episcopatu quidem hæc agemus dissertatione. Id autem statim considerandum nobis est, gemina episcopatum potestate consistere, *ordinis*, inquam, atque *jurisdictionis*. Illam dicimus in re nihil aliud esse quam episcopalem potestatem, per quam ex divina Christi ordinatione consecratur quispiam ac deputatur ut pastor esse possit, animarum sacramenta conficiendo ac ministrando. Quare quemadmodum episcopi hac eliam potestate simplicibus presbyteris excellentiores sunt, ac superiores, de quo inter catholicos nulla esse disceptatio potest; ita pares omnes in illa inter se sunt nec ullus alteri præstat. Verum de hac ordinis potestate. Febronio mecum convenit. Eam ergo dimittamus.

II. Longe aliud est de altera, quam *jurisdictionis* vocamus, potestate. Et hæc duplicis generis est: fori, ut aiunt, *interioris* seu *pænitentialis*, et fori *exterioris*. Est autem prior illa intrinsecus, et quasi ex natura rei cum episcopali munere conjuncta. *Atque hoc modo*, ut more suo sapientissime animadvertit eximius Suarez (1), *non solum divinum jus positivum, sed etiam naturale (quantum in hac materia esse potest)* dictat, *ut qui constituitur episcopus, jurisdictionem hanc ordinariam habeat in eos quorum fit episcopus, quia talis jurisdictionis est de intrinseca ratione talis muneris. Est enim episcopus ex vi sui officii pastor animarum, et gubernator in spiritualibus, et magis in his quæ pertinent ad internum bonum animæ quam, ad externum; ergo tali muneri intrinseca est hæc jurisdictionis.* Altera jurisdictionis, et ipsa intrinsecus cum episcopali officio conjuncta, forum spectat exterius, ut ferendarum legum potestas, censurarum auctoritas, et cætera id genus, quibus exterius Ecclesiæ regimen continetur; imo et usus interioris jurisdictionis ab exteriori pendet.

III. Tria hæc sunt, et pervulgata. Verum solemnem hanc apud theologos distinctionem inter ordinis

et jurisdictionis potestates perstringit in utroque opere Febronius. Atque in primo quidem volumine (I. I, cap. 7, § 4, n. 9) licere ait distinguere *duplicem potestatem episcopalis officii* in eam quæ est *ordinis*, et quæ *jurisdictionis*; at eas dividere *nefas esse* pronuntiat, et *ejus naturæ repugnare*, quasi episcopatus natura utramque potestatem ita requirat, ut episcopalis ordo sine jurisdictione stare non possit, et jurisdictionem episcopalem ab ordine separare *dilaceratio sit episcopalis dignitatis a Christi instituto aliena*, easque dissociare et inter se quodammodo discindere *sit piaculum*. Eadem repetit in secundo Defensionum suarum volumine; sed auctori suo, ex quo illa hauserat, Petro Aurelio restituit (T. II, pag. 275). Hunc igitur non sine ingentis laudis præfatione (sub eo enim nomine latet abbas Sancyranus) appellat, recitatque hæc ejus verba ex tomo II operum (pag. 140): «Episcopatus plenitudinem sacerdotii et pastoralis muneris perfectionem natura sua continet, et in hanc status dignitatem a Christo conditus fuit; ut qui summam illas muneris tanti potestates separare ac dilacerare conetur, similiter faciat ac si sacerdotii Christi divinæque ipsius naturæ proprietates dirumpat, et Christi in terris præcellentissimam imaginem obliteret. Christus enim perfectionem sacerdotii a Patre accepit, quando ab illo missus est, Joan. XX. Perfectionem deinde ejusdem sacerdotii, seu episcopalem utramque potestatem simul dedit apostolis, etc.... Quare apud omnium superiorum temporum Ecclesiam, ista episcopatus velut propria et interior unitas et, ut ita loquar, indivisibilitas, adeo cognita et confessa fuit, ut SS. patres de episcopatu catholico non soleant loqui nisi tanquam de unica potestate; modo eam exponentes per potestatem ligandi et solvendi (S. Cyprian., epist. 55), modo per judicariam potestatem (S. August., epist. 236), modo per paternitatem (S. Cyprian., epist. 67), modo per pastorem (Tertullian., lib. de Bapt., cap. 17; Zozim. papa, epist. 1, cap. 3; S. Leo, epist. 84 ad Anastas., cap. 5), modo per summum sacerdotium (S. Cyprian., epist. 52, etc. S. Leo, serm. 3 de Ann.; S. August., lib. 1, ad Bonif., cap. 1). Nec ullus unquam dabitur, qui de potestatibus episcopalibus tanquam disjunctis locutus fuerit. Imo omnes totius Ecclesiæ dignitates episcopales pro unico episcopatu accipiant. Non quin scient, potestatem episcopalem ad varios effectus et ad munia multiplicia spectare; sed quia illam omnem multiplicitatem ad unicam nobilissimæ potestatis vim redigerent... Est enim summarum quaruncunque potestatum proprium, ut videantur multiplices, cum

(1) In p. II, l. IV, disp. 23, sect. 1, n. 9.

tamen ipse summam unitatem et simplicitatem obtineant. Ita SS. patres potestatem episcopalem, sine ulla diversitate, ut unam, simplicem, divine potentie simillimam, varia opera sine sua varietate operantem, expresserunt. »

IV. *Tam hæc solida*, inquit Febronius (l. c., pag. 277), *ut eis cum fundamento nihil opponi valeat*. Nonnulla tamen opposuit ei. Ballerinius (in *Vindie auctorit. pontific.*, pag. 254), multoque plura eruditissimus auctor Exercitationis hâc, quæ an. 1769 Romæ prodit, in Selecta nonnulla S. Scripturæ testimonia de episcopis et presbyteris. Num sine fundamento, videamus. Illud ergo certum apud omnes est, potestatem ordinis non nisi per consecrationem episcopo tribui. Igitur si episcopis jurisdictionis potestate ante consecrationem uli liceat, duas hasce potestates se junxi sine piaculo posse plane consequitur. Hæc enim vero ita se habere quis neget? Electus scilicet ac confirmatus episcopus, ex tridentini concilii permissu (1) differre ad tres menses consecrationem potest: quam dilationis facultatem ipsos Galliarum episcopos sibi servare juramenti, quod christianissimo regi prestant, formula ostendit (2). Ex quo tamen electus et confirmatus est, integre jurisdictionis potestate statim pollet (3), adeo ut, licet ante consecrationem nihil eorum quæ sunt ordinis exercere possit, non sacrum charisma conferre, non ordines majores aut confirmationem conferre, non alia id genus præstare, etc., alteri tamen episcopo qui consecratus sit facultatem horum omnium sua in diocesi peragendorum committere queat, ex jurisdictionis nempe potestate, cujus actus est hæc alteri deferre exercenda (4). Immo S. Thomas (5) ad indulgentias quoque elargiendas episcopi electi ac confirmati, nec tamen consecrati, potestatem docet extendi. Quæ quidem de his etiam episcopis electis ac confirmatis dicenda sunt, qui ex negligentia consecrationem ad plures annos distulere. Ejusmodi fuisse in Germania complures sub S. Pio V, qui curam ad hunc evellendum abusus adjuvit, et proximis ejus decessoribus, atque in illis trevirensem archiepiscopum et osmabrugensem episcopum ex Laderkii Annalibus (6) discimus. Multo autem magis ad eos electos et confirmatos episcopos hæc spectant, quibus quemadmodum a Gregorio XIII archiepiscopus colonienensis an. 1575 impetravit (7), fuit a romanis pontificibus ne consecrarentur indultum.

V. Quid vero de his episcopis dicemus, qui sese abdiciant episcopatu? Cessione enim jurisdictio, quam cedens missam facit, disjungitur ab ordine, qui nunquam amittitur. Quo spectat illud Innocentii III (8),

episcopali præditi dignitate nullius tamen Ecclesiæ posse esse episcopum, quemadmodum de illo contingit, qui oneri pontificali renuntiat, non honori. Vel ergo nemo sine piaculi nota episcopatum dimitteret, vel falso Febronius episcopalis jurisdictionis ab ordine disjunctionem criminis damnat. Primum autem ne ipse quidem Febronius, asseret non solum ne gravem non paucis sanctissimis viris injuriam temere inferat, qui justis de causis episcopatum deposuerunt, sed ne secum, qui illos non improbarit (1), pugnare videatur.

VI. Denum depositos episcopos intueamur. In Breviario hipponensium canonum, apud Ballerinius (2) de episcopo qui, cum in Ecclesia ei fuerit crimen impositum, relicto ecclesiastico judicio, publicis judiciis purgari voluerit, id sancitum legimus ut, *etiamsi pro illo fuerit proferta sententia, locum suum amittat*. Nicæni autem itemque africani patres, ad catholicam unitatem redeuntes a schismate, in quo episcopali jurisdictione fruebantur, episcopos, in gradum simplicis presbyterii recipi jusserunt. Graviore eos poena multavit Ecclesia, qui ob crimina fuissent vel a synodo vel a romano pontifice de episcopatu defecti. In illos ea severitate animadverit, ut presbyterorum quoque functionibus interdictum illis nonnunquam voluerit. Quamobrem a romani pontificis legatis in concilio chalcedonensi rescissum fuit Eustachii berytensis episcopi judicium quo nonnulli episcopi fuerant sceleris ejuspiam causa in gradum presbyterorum depulsi; imo ejusdem chalcedonensis concilii canone nono et vicesimo statutum generatim fuit: *Episcopum in presbyterii gradum deducere sacrilegium est. Quod si justa causa illum ab episcopali actione removeret, nec presbyteri locum potest obtinere.*

VII. Age, dicta colligamus. Eæ potestates se junxi sine ullo crimine possunt, quas perpetua Ecclesiæ consuetudine, aut etiam ejusdem legibus dissociatas fuisse compertum est; dissociari autem illas dicimus, quarum altera sine altera exstare potest. Porro cum jurisdictionis potestas in his, qui nondum consecrati sint, episcopis ante ordinis potestatem conferatur, atque adeo ab illis exerceatur; contra potestas ordinis in his omnino perstet, qui quod aut sponte episcopatu cesserint, aut ob crimina ab episcopatu fuerint deturbati, omni jurisdictione Ecclesiæ judicio spoliantur; earum potestatum altera sine altera consistit. Separari ergo possunt ac sine noxa, cum Ecclesia id probet semper, aliquando etiam jubeat. Febronius oggerat nunc suum illud: *Tam hæc solida*, ut eis cum fundamento nihil opponi valeat. Equidem Christus apostolis utramque contulit potestatem; utramque etiam eorum successores episcopi, cum non sine eorum jurisdictionis et dioceses attributione plerumque consecrarentur, potestatem accipiunt. Quare patres cum de episcopatu universe loquuntur, eas quas Petrus Aurelius indicabat phrasas usurpant, non ut individuum nec sine crimine disjungendam utriusque po-

[1] Sess. XXIII, cap. 2, de Reform.

[2] Apud D. de Real Science du Gouvernement, t. VII, p. 248.

[3] Cap. 1 et 2, de Translat. episc., et cap. transmissio de Elect.

[4] Bened. XIV, de Syn. diocess., lib. II, cap. 3, n. 3 ex Azorio.

[5] In IV. dist. 20, quest. unic., art. 4.

[6] Ad ann. 1597, n. 19, et 20.

[7] Vide Maffey in Annal. Greg. XIII, tom. I, lib. II, n. 4.

[8] Cap. inter Corporalia de Translat. Episc.

[1] T. I, cap. 4, § 7, n. 2, pag. 247.

[2] T. III, oper. S. Leon., col. 94, can. 8.

testatis unitatem designent, sed ut episcopalis dignitatis utramque esse propriam, eique, qui alterutra sit destitutus, multum ad summam perfectamque culminis episcopalis gloriam deesse, significant.

CAPUT II.

*De proxima potestatis episcopalis origine et causa dis-
citur, licet non hanc questio sit, ex qua romano
pontificis primatus maxima pendeat, ut Febronius
commisiscitur. Iterum confirmantur quae de jurisdi-
ctione episcopali in Antifebronio dicta sunt, ejus po-
testatem a romano pontifice velati a proxima causa
proficisci. Nulla est episcoporum cum apostolis quo-
rum successores dicuntur, quod ad hanc rem atti-
net, comparatio. Aliæ Febronii hallucinationes.*

I. Nunc maxima suboritur cum Febronio disputatio: quoniam episcopalis potestatis proxima origo et causa designari debeat. Ea autem questio non ordinis potestatem spectat (hanc enim per consecrationem a Christo acceptam accipere episcopos inter catholicos convenit), sed unam jurisdictionis potestatem. Atque illa quidem in tridentino concilio singulari animorum contentione agitata fuit, non sine magno christianæ rei discrimine. Dum enim Hispani et Galli pro immediata a Deo hujus potestatis origine decem omnino mensibus cum Italis pugnant, qui proximam ejus causam a romano pontifice accersebant, validum ac memorabile obstaculum tam diuturno temporis spatio positum fuit, quod, ut ait Pallavicinus in ejus concilii historia (lib. XVIII, cap. 12), fraudavit ac pene in desperationem convertit spem de felici tantæ œcumenicæ synodi exitu ab universa Ecclesia conceptam. Nec tamen credendum est, hujusmodi questionem fuisse summi momenti a patribus habitam, eamque, ex qua rerum summa penderet. Id quidem Febronius indicat (cap. 7, § 2); sed magno, uti assolet, cum veritate conflictu. Tanti enim mali grande periculum non tam questionis gravitati tribuendum est, quam accipiti nec satis explicatæ verborum significationi. Ipse disputationis exitus id palam facit. Quamvis enim ad hispanorum partes, episcoporum jurisdictionem immediate a Christo derivari acriter, ut diximus, contendendum, transire se Galli episcopi cum cardinali a Lotharingia, 8 kalend. decembris an. 1562, declarassent, biduo tamen post in generali congregatione nemausensis episcopus ingenue ac palam edixit, eam esse curioam de meris vocibus questionem (1); cardinalis autem a Lotharingia ex eadem ambiguitate questionem interminatam appellavit, Galliarum denique oratores superfluum disceptationem, neque in concilio delinendam, vocarunt. Ac reipsa, plerisque Hispanis paucisque Italis nequicquam repugnantibus, tandem illius prætermittenda definitio, non ex illegitibus causis, quas sibi Febronius fingit (2), sed ex questionis cum magna difficultate, quam vocum pariebat ambiguitas, tum etiam exigua utilitate. Capi-

talem ille quidem (l. c.) questionem appellat, Italos, que non alio spectasse clamat, nisi ad romanæ curiæ sustentandam auctoritatem. Contra ego assentior quidem episcopos romano pontifici magis obnoxios fore, si ab illo jurisdictionem agnoscant; ut tamen ei subsint veluti Ecclesie monarchia, qualem ipsum statuimus (in quo pontificis dignitatis vis omnis sita demum est, ac divina potestas), necesse non est a pontifice eorum jurisdictionem promanare. Profecto, ut in Antifebronio monni, apostolus Petro tanquam auctoritatis primati Christus subjectos esse voluit, illis tamen ipsemet jurisdictionem immediate contulerat.

II. Ad ipsam jam dirimendam questionem propius accedamus. Sed quoniam ea, ut indicabam, non parum vocum ambiguitate implicatur, mentem nostram perspicue aperiamus, et quid a nobis concedatur, quid negetur, accurate distinguamus. «Potestas jurisdictionis», inquit Franciscus Vargas in eo de episcoporum jurisdictione responso (pag. 68) quod in prima hujus operis dissertatione est a me commemoratum, «potestas jurisdictionis, circa quam tota controversia est, si in sua origine consideretur, proculdubio etiam a Deo est immediate, idque Scriptura, patres, et ratio ipsa docet, dum tamen, per originem, Petro et ejus successoribus datam intelligamus. Fuisse autem immediate a Christo institutam ex Evangelio constat, in quo Dominus promisit Petro, se illi daturum claves regni cælorum, et prædixit illum esse accepturum potestatem confirmandi fratres, cui etiam tradidit oves suas, et agnos pascendos. Quæ omnia jurisdictionem indicant, quæ usum fuisse Petrum, quamque perpetuo in Ecclesia existisse, perspicuum est. Est igitur de necessitate salutis tenendum, quod ecclesiastica Petri et aliorum summorum pontificum jurisdictio non ab hominibus sit, sed a Christo Domino immediate instituta: ob quod etiam episcoporum, et aliorum inferiorum jurisdictio in sua origine de jure divino est, sic in genere, et communiter loquendo. Christus enim Dominus videns Ecclesiam suam per jurisdictionem in uno tantum pontifice existentem gubernari commode non posse, voluit quod in ea plures præpositi et ministri instituerentur, quos Petrus ejusque successores in partem sollicitudinis assumerent, et prout sibi in Domino visum foret distribuere, et demum jurisdictionem eis conferrent: dixit enim: *Pasce oves meas*; quas omnes cum per se pascere non potuisset Petrus, debuit ex precepto, ut Domino obediret, alios item vocare cooperatores et, ut sic dixerim, compastores, qui in partem sollicitudinis addicti, essent illi adjumento. Atque ita eorum jurisdictio, in genere loquendo, et, prout in sua origine, hoc est in summo pontifice, reperitur, juris divini est. » Duo itaque libenter concedimus. Primum est: jurisdictionis donum, seu hujus muneris sacramentum, quod Christus, quemadmodum Leo Magnus aiebat (ep. 10, Belf. edit., al. 80), in Petro principaliter collocavit, ut ab ipso quasi quodam capite dona sua velut in corpus omne diffunderet, non esse ex ulla humana creatura efficientia, sed in fieri et

(1) *Una curiosità, che finalmente non era se non parole*; Soave, *ist. lib. VII*, p. 148; edit. in-4.

(2) T. II, in Florib. spars., cap. 1, § 4, p. 575.

conservari, ut cum metaphysicis loquar, unice a Deo pendere posse, qui illud et constituit et servat in Ecclesie suae utilitatem. Recte Gersonius (1): *Status praesentis episcopalis in Ecclesia sic est de primatu, immediata ac supernaturali institutione Christi, quod naturali vel humana solum auctoritate non potuit institui, sicut potuit status dominationis temporalis*. Quare Petrus Guerrerus, granatensis archiepiscopus, in tridentino concilio vere aiebat, sed non apte ad propositam, de qua disceptamus questionem, quod Febronius refert (t. II, pag. 245): *si sacramenta, hierarchia, ac prius hierarchia, institutionem a Deo receperunt, sacramentorum etiam ministros ceterosque hierarchas a Deo fuisse institutos*. Alterum est: eandem ecclesiasticam jurisdictionem de jure divino esse; quod, Deo praecipiente, romanus pontifex hanc divinum donum non sibi soli servare potest, sed ad alios quoque, quos episcopos dicimus, prudenti quadam mensura ac modo transferre omnino tenetur. Hinc idem Gerson. (l. c.) aiebat: *Status episcopalis non ita habet statum papali quod illum papa possit annullare, sicut nec status papalis posset humanitus destitui*.

III. Quod negamus, est: esse immediate a Deo particularem illam jurisdictionem hujus vel illius sedis aut personae, seu a Deo esse non tantum ipsum hoc donum, sed et ejus doni diffusionem ac communicationem; hanc enim dicimus esse a romano pontifice tanquam a proxima causa repetendam (2). Id enim vero patrum auctoritate in *Antifebronio* cum primis comprobavi. Optatum protuli de Petro scribentem (lib. VII contra *Perma*): *Præferri omnibus apostolis meritis, et claves regni caelorum communicandas cæteris solas accepit*. Recitavi S. Gregorii Nysseni verba (advers. eos qui castigationes ægre ferunt): *PER PETRUM episcopum dedit clavem celestium honorum*. Innocentium I produxi cum in epistola ad cartaginense concilium, tum in altera ad patres milvitanos: in quarum altera, a Petro ipsum episcopatum et totam auctoritatem nominis hujus exercisse ait; in altera vero: *Præsertim, inquit, quoties fidei ratio ventilatur, arbitror omnes fratres et coepiscopos nostros non nisi ad Petrum, id est sui nominis et honoris auctorem, referre debere*. Addidi Stephani Larissæi verba in epistola ad Bonifacium II: *Quis Domino dicente tertio: Amas me? pascere oves meas, tradidit prius vobis mandatum ostendens, et per vos deinde omnibus per universam mundum sanctis Ecclesiis condonavit; ne tandem Leonem M. adduxi tum in iudicata epistola 10, tum sermone*

(1) Tract. de Statib. Eccles., tit. de Statu prælati.

(2) Auctores pro hac sententia magno numero, eosque præsertim a doctrina atque auctoritate gravissimos in *Antifebronio* indicavi, diss. I, cap. 6, n. 1. Quibus addi omnino debet cl. doct. sorbonicus Du Vallius de sup. R. P. P. test., quest. 2, pag. 91 et seqq., edit. parisi., 1614. Cum primis autem Gerson, in Tractatu antea indicato, ubi post verba de statu episcopali nuper a me recitata continenter addit, « Nihilominus idem status episcopalis quoad acquisitionem istius personae, et quoad exercitum, subest rationabili sapientie voluntati ad utilitatem Ecclesie. » Confer egregium D. A. A. S. dissertationem de immediata episcopalis et synodalis jurisdictionis Origine Leonii, an. 1685 vulgatam veluti appendicem *Antistae celeberrimæ in Belgio et Gallia scriptoræ... de primatu, auctoritate et infallibilitate R. P.*, pag. 114 et seqq.

4, de sui assumptione ita aientem (ed. 16 Ballerini edit.): *Magnum et mirabile, dilectissimè, hæc viro consortium potentie suæ tribuit divina dignatio: et si quid cum eo commune cæteris voluit esse principibus, nunquam nisi per ipsum dedit quicquid aliis non negavit*. Hæc certe nisi in alienum omnino sensum detorqueantur, illud ipsum significant, quo S. Thomas episcopalem jurisdictionem a Petro ejusque successoribus immediate proficisci denotavit, cum scripsit, promissas fuisse Petro claves, ut ostenderetur potestas clavium PER EUM AD ALIOS DERIVANDA ad conservandam Ecclesie unitatem (lib. IV contr. Gent., cap. 6). Innocentii tamen et Leonis testimonia explicare Febronius conatus est, cæteris de more dissimulatis. « Quid, inquit (t. II, pag. 248), Innocentius I asserendo quod a divo Petro episcopatus et tota auctoritas nominis hujus emerit, intellexerit, distinctius explicat idem pontifex in epistola ad Decentium, episcopum eugubinum, apud Harduinum cit. tom. I, col. 996, ubi ait esse manifestum in omnem Italian, Gallias, Hispanias, Africam atque Siciliam, insulasque interjacentes, nullam instituisse Ecclesias, nisi eos quos venerabilis apostolus Petrus aut ejus successores constituerint sacerdotes... Sicut hoc posteriore, ita et priore Innocentii loco aliud non intelligitur, quam episcopatus plerosque, cum annexa huic officio auctoritate, S. Petri, et successorum ejus cura, sollicitudine atque missionibus per Europam et Africam, institutos fuisse; quod suppositum (etiamsi cum exclusione aliorum apostolorum, quos etiam episcopatus instituisse constat, absolute verum foret) non concludit ad institutionem et originem ordinis episcopalis, atque ad fontem seu auctorem juri ei a principio et pro omnibus temporibus annexorum... Locus [pergit ille] ex S. Leone allatus nimium probat: loquitur enim de effusione donorum episcopatum, quam non a Petro, sed a Christo, factam esse certum est. In eo autem sensu a Petro tanquam primato, ejusque solio, diffunditur, dilatur, seu distribuitur auctoritas in episcopos, quod inter ipsum et hos summa debeat esse concentratio. » Verba hæc sunt quibus decipiantur incauti; sed qui illa penitus consideret, statim intelligat quanta a Febronio vis sanctissimorum illorum pontificum sententiarum inferatur. Ordiamur a Leone. Loquitur, inquit, S. Leo de effusione donorum episcopatum, quam non a Petro, sed a Christo, factam esse CERTUM EST. Certum? atqui id ipsum est, quod in questionem venit, quodque a S. Leone negatum dicimus. Dicit Febronius effusionem illam donorum non a Petro tanquam primo ac præcipuo auctore, sed a Christo per Petrum factam esse; tum aliquid dicit, quod et certum appellari non injuria possit, et a Magni Leonis mente alienum non sit. Quid autem magis Leonis sententiam pervertit, quam quod Febronius comminiscitur, in eo sensu a Petro tanquam primato ejusque solio diffundi, dilatori, seu distribui auctoritatem in episcopos, quod inter ipsum et hos summa debeat esse concentratio? Debet quidem hæc esse, eaque summa, inter ipsum et episcopos

concentratio, sed quemadmodum linea a centro ducuntur, tum a circumferentia ad centrum redeunt, in eoque sistunt, ita in episcopis, antequam ad Petrum veluti centrum conveniant, debent, auctore Leone, charismatum dona ac jura a Petro late diffundi, seu ab ipso quasi quodam capite in episcoporum corpus omne manare. Concentratio certe non est donorum diffusio a centro in episcopos, quam tamen unam hic Leo Magnus inculcat, sed episcoporum potius ad centrum reversio quaedam, et cum eo conjunctio, quae donorum diffusionem sumit a Petro factam, non illam efficit. Quod autem ad Innocentium spectat, quid magis ridiculum quam ad loca a me objecta interpretanda epistolam ad Decentium asserere? Petro, inquit Innocentius, ipse episcopatus [non Occidentis episcopales sedes, de quibus in hac altera epistola Innocentius loquitur]; neque id satis: ET TOTI AUCTORITAS NOMINIS HUIUS EMERIT: OMNES FRATRES aut [non solos occidentalis patriarchatus episcopos, quos ille ex epistola ad Decentium locus indicat] non nisi ad Petram, id est sui nominis ET HONORIS auctorem, referre debere. Quid tota generatim episcopatus auctoritas, quid honor episcopalis, nisi jura episcopatus a principio et pro omnibus temporibus annexa? Non huc Innocentii epistola ad Decentium inconsulto trahenda fuerat; sed revocanda: potius ejusdem Innocentii ad Victorium litterae, ubi, mutatis ex Siricii ad episcopos Africae epistola verbis (t. I. Const. ep. 5, col. 651), de Petro ait: Per quem et apostolatus et episcopatus in Christo capite exordium (ep. 2, t. I. Const., col. 744). Num et hae ad episcopos in Occidente a Petro illiusque successoribus constitutos Febronius pertrahet? Fateatur ergo cum Joanne episcopo ravennate in epistola ad Gregorium M. (lib. III, ep. 67), Petri sedem universali Ecclesiae iura sua transmutare; et cum remensis synodi patribus (1): auctoritatem episcopis per beatum Petrum, principem apostolorum, divinius collatam.

IV. Verum non sola auctoritate agamus, sed etiam rationibus. Quæro ergo ex Febronio, quandonam velit episcopos a Christo jurisdictionis potestate donari? An in consecratione (2)? At tunc potestas quidem ordinis confertur, non jurisdictionis, quam ab electis et confirmatis episcopis, licet non consecratis, jure exerceri posse superiore capite vidimus. Nisi forte adversarii velint tributam prius jurisdictionem iterum in consecratione conferri; quod inane figmentum esset ad declinandam, si fieri posset, hujus vim argumenti solummodo excogitatum. Hoc spectat quod quidam doctissimi viri apud Salmeronem tradunt; apostolos fuisse in extrema cœna a Christo consecratos episcopos; nec tamen tunc jurisdictionis

potestatem acceperunt, quæ, Joan. XX, Christus post suam resurrectionem illos donavit. Unum id superest ut adversarii in ipsa electione aut confirmatione jurisdictionem deferri asseverent. Nimirum sicut cum eligitur romanus pontifex, cardinales solummodo personam designant, unus autem Christus pontificiam electo potestatem tribuit, ita sunt qui opinantur (1), cum eligitur quis ac confirmatur in episcopum, designari personam cui Deus jurisdictionem ante episcopalem consecrationem impertitur. At hæc opinio, inquit doctus anonymus (2), viam aperit absurdis figmentis; nihil enim vetat quin eodem jure dicamus omnem potestatem tum ecclesiasticam tum laicam de jure divino esse, et a Deo immediate: a Deo ergo jurisdictionem immediate accipere nedum episcopos, sed etiam patriarchas, exarchas, primates, archiepiscopos, legatos, vicarios apostolicos, abbates, beneficiorum commendatarios: imo etiam parochos prepositos, decanos rurales, archidiaconos, oeconomos; horum personas ab Ecclesia designari, jurisdictionem a Deo immediate conferri, quemadmodum pape. Solemne siquidem est adversariis nostris argumentari cum Launo, t. III, part. 4, p. 519, ex verbis S. Bernardi ad Eugenium (5): Erras si ut animam ita et solam institutam a Deo veram apostolicam potestatem existimas. Si hoc sentis, dissensit ab eo qui ait: Non est potestas nisi a Deo. Proinde quod sequitur: Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit, et si principaliter pro te facit, non tamen singulariter: nempe idem ait: Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Non ait: sublimiori, tanquam in uno; sed: sublimioribus, tanquam in multis. Non ergo tua sola potestas a Domino: sunt et mediocres, sunt et inferiores. Quæ vides congruere ministris inferioribus, etiam secularis reipublicæ. Cavendum est ergo ne abutamur singulari exemplo electionis pontificiæ. Cum enim cardinales careant pontificia potestate, cum nequam electo communicare possunt. Superest ut Christus D. vi verborum evangelicorum, asper hæc petram, etc., communicet immediate potestatem electo: nihil simile est cum confirmantur episcopi: quibus cum jurisdictionem communicare pontifex possit, frustra de aliis figmentis cogitur.

V. Accedit argumentum quod ex Lainio illustratum in Antifebronio invenies, in pauca autem Bellarminus contulit (lib. IV de rom. Pont., cap. 24): Si haberent, nempe episcopi, a Deo suam jurisdictionem, non posset pontifex illam auferre aut mutare; non

(1) T. IX Concil., Labb. edit., p. 481, in anathematis sententia, quam adversus Fuleonis, remensis archiepiscopi, interfectores tulimus.

(2) Ita opinari videtur Febronius, t. II, p. 245. Nam cl. P. Zallwein, cujus sententia ibi vitiosæ, id discrete affirmat. Sed et ipse paulo post id ex sua sententia asserit. Ipsa, inquit p. 255, confertur vi consecrationis episcopalis, cui christus omne potestatem jurisdictionis ac ordinis assignavit.

[1] Neque ab his plane dissensit idem Febronius, cujus hæc sunt verba (t. II, p. 248): «Ceterum sicut auctoritas pontificis venit a Christo, licet hæc dependenter ab electione cleri romani, veluti per canalem, in ipsum diffundatur, ita et idem in episcoporum jurisdictionem obtinet. Illa plebis designatio, pontificis insitutio et confirmatio, sunt requisitæ conditiones ut Christus suam auctoritatem impertiat.»

[2] Auctor scilicet Exercitationis hujus an. 1769, quæ superiore capite indicavi.

[5] Atque ita argumentatur ipse Febronius in Fidei, spars., cap. VII, § 1, pag. 482.

exiis potest pontifex aliquid agere contra Dei ordinationem: at certum est, pontificem id posse, et sepe fecisse. Exclamat ad hæc Febronius [l. II, p. 246]: « Quid hoc est aliud quam pro fundamento ponere errorem, aut saltem principium extreme dubium atque a docilissimis viris convulsum, ut inde desumatur occasio vel prætextum jus impugnandi veritatem. Argumentum Bellarmini unica hac retorsione levatur: *Episcopus presbyteris suis aufert et mutat jurisdictionem fori penitentialis: ergo illa non conferitur immediate a Deo presbyteris*. Scilicet ablato et mutatio ista nil mutat circa id quod collatum est, sed subtrahit tantum jurisdictioni terminum suum correlativum, nempe fideles subditos, quos solvat vel liget episcopus aut presbyter. » At quod ad eam retorsionem spectat, an ignorat Febronius, juxta theologorum fere omnium sententiam, ipsam fori penitentialis jurisdictionem non a Deo immediate, sed ab episcopo conferri, illosque ut ita opinentur, hoc eodem argumento adduci quod *episcopus presbyteris suis aufert et mutat jurisdictionem fori penitentialis*? Adeo ergo Bellarmini argumentum unica ea retorsione non levatur, ut confirmetur. Quod vero Febronius aiebat, obligationem illam nil mutare circa id quod collatum est, sed subtrahere tantum jurisdictioni terminum correlativum, nempe fideles subditos, fuerat a me atque adeo a Bellarmino antea occupatum. Ex relativis enim uno posito vel sublato, et alterum poni vel tolli necesse est; non potest ergo fieri ut populus non sit episcopo aut presbytero subjectus, si auferri episcopo aut presbytero jurisdictio nequit.

VI. Nihil vero Febronius affert, etsi multa disputat, quo sententiam suam confirmet, non antea a me confutatum. Quærit cum Zellweinio [l. II, pag. 246]: *Namquid Christus Dominus est auctor immediatus gratiæ sacramentis annexæ, quare non jurisdictionis episcopalis? cum haud secus hæc sit alligata consecrationi episcopali, quam illa sacramentis*. Sed facile respondemus negando haud secus hanc esse alligatam consecrationi episcopali, quam illam sacramentis. Nam antequam reipsa ea sacramentalia signa ponantur, potestas ordinis non datur; ubi autem semel collata fuerit, ex nullius hominis arbitrio auferri imo ne imminui quidem aut amplificari potest; contra jurisdictionis potestas et ante consecrationem datur, et ita datur, ut etiam post consecrationem auferatur, imminuatur, amplifietur. At [l. c., p. 249] hanc doctrinam per duodecim secula in Ecclesia catholica non fuisse interruptam; usque dum neglectus aut despectus antiquitatis, et inæstet in theologis philosophicæ ratiocinationes, cæque pessimæ (ut observat illust. Rossmet, Defens. declar. cleri gallic., lib. VIII, cap. 2), contrarias doctrinæ introduxerunt, asserentes jurisdictionem episcoporum esse immediate a papa: doctrinam novam, et falsam, sacræ Scripturæ et traditioni contrariam. Verum hæc unam probam scriptoris confidentiam. Nonne ex patrum traditione nostram doctrinam invictè probavimus? Præterea quæ isthæc audacia est, novam et falsam, sacræ Scripturæ et traditioni contra-

riam, appellare doctrinam, quam D. Thomas [1], quam S. Bonaventura [2], quam plerique omnium ordinum nationumque theologi tradiderunt [3]? « Quorum omnium, inquit Franciscus Vargas [l. c., pag. 84], auctoritatem non quidem Abulensis, Franciscus a Victoria, Alfonsus de Castro, viri aliqui pii et eximie eruditionis, elevabant, neque ii demum qui eos modo in disputando sequuntur. Magna est enim scholasticorum quos modo retulimus, auctoritas, magna insuper eorum doctrina, quibus, jam inde a quadragesimo annis, respublica christiana plurimum debet quod eorum opera res fidei illustriores factæ sint, antiquorum patrum nodi dissoluti, et ad concordiam prorsus reducti: ita ut non immerito cum antiquis illis conferri possint, cum doctrinæ soliditate, tum ingenii acumine et felicitate, tum argumentandi disserendique peritia. » Urget Febronius [l. c., pag. 250], episcopis Asia dixisse Paulum: *Vos Spiritus sanctus posuit episcopos regere Ecclesiam Dei*. Nil tamen, inquit iterum Vargas, [l. c., pag. 118], contra nostram sententiam inde probari potest. Neque enim dicitur Spiritus sanctus per se ipsum episcopos posuisse ut Ecclesiam regerent, id est eis Ecclesiam regendi potestatem per se tribuisse [4].

[1] Loco antea cit., et in 4, dist. 19, quest. 1, art. 3, questione 1.

[2] In opus, quare FF. minores predicant, etc.

[3] Confer Chartasum de Libert. Eccles. gallic., lib. VIII, cap. 9, Leod. edit.; et Vargas in cit. Respons. confirm. 7, p. 85, aliosque annot. 2 indicatos.

[4] Quid quod electi quoque et confirmati nec consecrati episcopi dici possunt a Spiritu sancto regere Ecclesiam Dei? Regunt enim illam, ac jurisdictionis potestate regunt, etsi noudum consecrati. Qui hoc? Si ut a Spiritu sancto positi vero dicantur, eos a Spiritu sancto immediate jurisdictionem per consecrationem, ut Febronius vult, accepisse necesse sit? Et illud a Febronio explicari mihi velim, qua demum ratione hæc Pauli verba tantopere urget, cum illud Augustini [in comm. ad Ps. XLIV] mihi objicit pag. 489: « Pro patribus tuis nati sunt tibi filii? Patres missi sunt apostoli, pro apostolis illi nati sunt tibi, constituti sunt episcopi. Hodie enim episcopi qui sunt per totum mundum, unde nati sunt? Ipsa Ecclesia patres illos appellat, ipsa illos genuit, et ipsa illos constituit in sedibus patrum. » Si enim Spiritus sanctus immediate posuit episcopos regere Ecclesiam Dei, quemodo Ecclesia illos constituit in sedibus patrum, ut Augustinus aiebat? Id agere Febronius edisseret. Nos contra id Augustinum recte scripsisse quin cum Paulo conflictaretur, facillime ostendemus. Spiritus enim sanctus, cum constituendorum episcoporum tribuerit Ecclesie potestatem, vero dicitur ponere episcopos regere Ecclesiam Dei; Ecclesia vero, cum Spiritus sancti auctoritate episcopalem electis presulibus conferat jurisdictionem, illos constituit in sedibus patrum. Ne autem, quod Augustinus usurpat, Ecclesia nomine deinceps abutatur, perinde ac si Augustinus dum Ecclesie constituendorum episcoporum asserit facultatem, eam romano pontifici demegaret, audiat clariss. A. A. S. in ea dissertatione, cujus titulum annot. 2 adscripsi, ita disputantem [pag. 190]: « Ipsa matrix et magistra [Ecclesia] divine voluntatis conscia, ejusque inspiratione fecunda ac instructa, ex apostolicis romane cathedrae throno per sponsa sui vicarium illos constituit in sedibus patrum; ipsa antistes creat et pastores. Demum adde, inquit Charlus. [lib. VIII, cap. 12, n. 4, p. 536, Leod. edit.], quod verba illa non a Spiritu sancto collatum episcopis jurisdictionem, sed inspiratam eorum electionem significant, ut colligitur ex Act. cap. XIII, ubi Pauli et Barnabæ missio tribuitur et Spiritui sancto tanquam suggerenti, et ordinantibus tanquam suggesta exoquentibus et immediate mittentibus: *Ministrantibus autem illis Domino, et jejunantibus, dixit illis Spiritus sanctus: segregate vobis Saulum et Barnabam, in opus ad quod assumpti estis. Tunc jejunantes, et orantes, imposueruntque eis manus, dimiserunt illos. Et ipsi quidem missi a Spiritu sancto abie-*

Addit deinde Febronius (pag. 253): *Si traditionem consuevit et uniformem nam antiquioris aevi, elegerant plebs, clerus, episcopi comprouinciales cum metropolitano, confirmatis et ordinatis idem metropolitanus cum episcopis provinciae. Nulla autem petita aut a pontifice accepta eligendi, confirmandi, consecrandi, licentia. Haec disciplina per duodecim secula durauit. Scilicet Febronius sumit quod manifestae falsitatis in Antifebronio conuicti: nihil romani pontificis auctoritatem ad episcoporum electionem confirmationemque antiquioribus seculis contulisse. Nam quod ad Occidentem spectat, Africanis ipsis de novis episcoporum electionibus certiorum apostolicam sedem facere mos erat; in aliis autem regionibus, metropolitani nullum inconstitit vicariis apostolicis, ut in Illyrico, in Gallis et in Hispaniis ordinabant; vel ubi ejusmodi vicarii non erant, si quem metropolitani consecrasset antistitem, id ex pontificis romani indulgentia factum, ut de mediolanensi et aquilensi archiepiscopis constat, quibus ob locorum distantiam fuerat a romana sede concessum, ut mutuo sese consecrarent. Quod autem ad Orientem attinet, patriarchis metropolitaneorum has diocesanorum antistitem ordinationes permiserant romani pontifices, reservata sibi patriarcharum ipsorum confirmatione. Quae omnia in secunda Antifebronii parte (1) certissimis monumentis sunt a me constituta.*

VII. Sed illud praecipue Febronius inculcat, quod centies a nostrae sententiae auctoribus fuit luce clarius explicatum, esse episcopos apostolorum successores. « Unanimis, inquit (t. II, pag. 254), est patrum doctrina de successione episcoporum in locum et jura apostolorum; plura eorum testimonia, scilicet Ignatii, Irenaei, Tertulliani, Cypriani, Firmiliani, Paulini, Optati, Hieronymi et Augustini; congescit Thomassinus, part. 1, lib. 1, cap. 50 (et nos in Antifebronio plures adduximus, auctoresque indicavimus apud quos legi alia possunt). Si ergo episcopi, ex traditione Ecclesiae per Tridentinum confirmata, sint successores apostolorum, hi autem propriam a Christo jurisdictionem habuerint, sequitur quod eandem episcopi obtineant: de natura enim successionis est ut successor suam habeat potestatem a quo eandem habuit antecessor: alius non tam erit successio quam nova institutio. Et si hoc locum habet in successione pontificis, quare non in successione episcoporum? Vidant, inquit Zallwein, loc. cit., pag. 155, scriptores illi catholici, qui jurisdictionem episcoporum in pontificem, veluti fontem originarium immediatum, refundunt, qua ratione successionem veram in munere apostolatus defendere valeant, et non potius acatholicis nova arma suppeditent, quibus in-

stitutionem episcopatus ex jure divino secundum mentem catholicorum promanantem impugnare possint. » Timor hic P. Zallwein inanis omnino est. Quae episcopatus ratio de jure divino sit, supra explicuimus, nec sane acatholicis, qui nobiscum sentiat, nova arma suppeditabit. Suppeditabit multo facilius cum Febronio ipse Zallwein, qui episcoporum omnium successionem veram in munere apostolatus cum obtrudere velit, rem oppido falsam fere ut fidei catholicae dogma proponit. Primo nihil minus accurate dici potuit quam apostolis episcopos in munere apostolatus succedere. Munus apostolatus extraordinarium quoddam munus fuit, ut alibi dixi, quod minime erat in Ecclesia perduraturum, sed cum ipsius interit. Ne linguarum ac miraculorum dona persequar, singuli apostoli ex apostolatus officio depulsi privilegio gaudebant, ut in docendo rebusque judicandis, quae ad fidem moresque pertinebant errare non possent. An hocce donum ad episcopos transiit?

(1) Deinde quod ad pastorale munus attinet, episcoporum proprium, si solum episcopi veri apostolorum successores haberi debent qui peculiarium Ecclesiarum sedes ab aliquo apostolorum occupatas post ejus discessum aut obitum obtinuerant; sicque Evodius dici Petri successor potuit, cum sedem antiochenam ab ipso Petro acceperit Romam proficiscente. Ceteri episcopi dicuntur quidem apostolorum successores, sed non vere ac proprio, sed cum episcopalis ordinis quem cum illis communem habent, ratione, tum etiam jurisdictionis potestate, quam similitudine quadam et proportionem cum universali apostolorum facultate obtinent. Instat Febronius (t. II, pag. 249): « Haec omnia sunt petitiones principii, unde ne responsum quidem merentur. Interim conveniunt antiqui patres et scriptores, quod quemadmodum apostoli virtute potestatis ordini episcopali annexae, omnia in suis respective districtibus ordinabant, corrigebant, alios post se episcopos constituebant; ita et episcopi ab eis constituti, virtute ejusdem potestatis episcopalis eadem egerint, et praecipue sublimi functione alios episcopos ordinandi (quae est maxima in hierarchia ecclesiastica) usi fuerint. » Quis haec negat? Egerunt, ac porro agent quadam, ut dicebam, similitudine ac proportionem episcopi in

(1) Vim hujus argumenti Febronius sentit. Quare, ne a praecceptis de vera episcoporum successione opinionibus discederet, maluit apostolis ipsis non errandi privilegium eripere. « Hic ne in errorem incidamus, inquit t. II, pag. 180, observandum est, quod Christus Dominus conferens apostolis Spiritum veritatis, non intenderet singulos constituere depositarios infallibiles illius veritatis, hoc etenim si foret, sequeretur, singulos episcopos, tanquam apostolorum successores, infallibiles esse. » Sed ille qui, ne in errorem incidamus, haec asserit, quomodo haec suam sententiam cum quinta oecumenica synodo conciliabit, in qua haec collatione 8 [t. III Conc. Hard., col. 188] legimus: « Pro his ad memoriam ejus [Vigilii] produximus magna illa apostolorum exempla, et patrum traditiones. Licet enim Spiritus sancti gratia et circa singulos apostolos abundaret, ut non indigerent alieno consilio ad ea quae agenda erant, non tamen aliter voluerunt de eo quod movebatur, si quater gentes circumcidi, definire, priusquam communiter congregati divinarum Scripturarum testimoniis usqueque sua dicta confirmarent? »

(1) Lib. I, cap. 4. Usam hic adeam Gersonis sententiam [tract. de infirmitatibus, papae, consid. 8]: « Nullus in Ecclesia debet dare, vel suscipere gradus hierarchicos... si non interveniat vere vel interpretative auctoritas supremi hierarchae, vel monarchae in Ecclesia sancta Dei.

suis discretibus, quam in universa Ecclesia apostoli, virtute eju-dem potestatis episcopalis; sed illud querendum superest, num episcopis hæc potestas eodem quo apostolis modo communicetur? Nam eadem esse nequit, nisi eodem utrisque modo collata dicatur. Priores in primæva Ecclesia episcopos novimus non semel cælesti miraculo ac divina revelatione designatos. Quidam ergo posteros pari modo miraculoque debere in eandem dignitatem succedere contendamus? Deinde quid hoc est? Loquimur de jurisdictionis potestate, et Febronius sublimem functionem alios episcopos ordinandi in ejus exemplum proferit? At ordinandi facultas non ad jurisdictionis, sed ad ordinis pertinet potestatem, quam in episcopis et apostolis omnino eandem non illibenter agnoscimus. Qui ista turpiter confundit, nobis obijciat petitiones principii, quæ ne responsum quidem mereantur? Verum audiat: episcopi quos Paulus, quos Petrus quos alii ubique gentium constituerunt apostoli (his paucis demptis, quos peculiare apostolorum sedes obtinuisse indicavi) erantne proprio sensu successores illorum? Si asserit, ab omnibus ridebitur, nemo enim succedere dicitur nisi præcedenti. Si neget, ergo vel illi non fuerunt episcopi, vel episcopi apostolorum veri successores non sunt. Quid vero si patres hanc successionem vicariæ cujusdam dignitatis nomine designent? Erunt vera ac propria habenda successio? Qui vice alterius collocatur, non eadem semper præditus est potestate qua ille in cujus locum sufficitur. Consules vice regum apud Romanos fuisse creatos novimus; multo tamen ætioribus quam regia, fuit consularis potestas finibus circumscripta. Sed quod ita locuti sint patres, Firmilianus et Cyprianus epistolæ nos dubitare non sinunt. Hæc de episcopis Cyprianus (ep. 66, et. 69 ad Florentiam): *Qui apostolis VICARIA ORDINATIONE succedant; Firmilianus vero (ep. 75 ad Cyprian.) : Qui eis ordinatione VICARIA successerunt.* Successores ergo sunt, sed ita ut potius vicarii dicendi sint apostolorum quam successores; contra romanus pontifex, quia verus Petri successor est, non nisi per quemdam abusum ejus vicarius diceretur. Quæro tandem, an veros successores 72 discipulorum habeat Febronius presbyteros? Hæc equidem existimarem, illi enim discipuli non erant presbyteri, nec ullum a Christo ordinem jurisdictionemque susceperant. Epiphanius certe (hom. 20) septem diaconos ab apostolis ordinatos scribit ex 72 discipulis fuisse. Presbyteros tamen Beda (in cap. X Luc.) 72 discipulorum successores appellat: quædam scilicet proportionem ac similitudinem, quia nimirum, ut ait Bellarminus, sicut Christo in terris vivente, primi sub Christo erant apostoli duodecim, deinde septuaginta duo discipuli; ita nunc primi sub romano pontifice sunt episcopi, ab eis presbyteri, inde diaconi, etc. Cur non idem de episcopis dicamus? Suntne hæc petitiones principii? Petit ergo principium etiam Gersonius; hinc enim in Tractatu de Statibus ecclesiasticis, postquam apostolos immediate a Christo dixerat episcopali di-

gnitate donatos, cæteros addit episcopos illam a papa accipere. Verba ejus hæc sunt ab ipso Febronio reddita (T. II, pag. 281): *Status præstationis episcopalis in Ecclesia quoad sui collationem primariam fuit immediate a Christo datus primis apostolis, sicut status papalis Petro, licet postmodum talis collatio vel acquisitio fieri potuerit et facta sit in successoribus per homines.*

VIII. At enim (t. II, præfat. litt. b) apostolatus et episcopatus, Christi et apostolorum tempore, fore synonyma. Hinc de Juda, apostolo prævaricatore, scribitur: *Episcopatum ejus accipiet alter.* Episcopi igitur apostolis non in episcopatus tantum, sed etiam in apostolatus munere successerunt. Ineptæ ergo est ea distinctio (ib., pag. 249) qua episcopi apostolis, non quo talibus, et ut extraordinariis et quasi delegatis pastoribus, sed ut episcopis, successisse dicantur. Ego vero iterum dico, ne apostolis quidem ut episcopis vere ac proprie succedisse episcopos, nisi paucissimos illos qui in peculiari alicujus apostoli cathedra sederunt. Cæteri enim non tam illorum successores sunt quam illorum vice in episcopali dignitate ex Christi ordinatione et præcepto constituti. Multo igitur minus apostolis in apostolica dignitate successerunt. At apostolatus et episcopatus fore synonyma. Falso id dicitur. In apostolatu quidem continetur episcopatus, *Non quia, inquit Bellarminus (de rom. Pont. lib. 1, cap. 23), eo ipso quod aliquis est apostolus, sit episcopus: (nam Dominus, Luc. VI, elegit duodecim discipulos, et apostolos nominavit, etiam antequam sacerdotes eos faceret, nedum episcopos: ad apostolatum enim proprie pertinet jus prædicandi, cui annexa fuit amplissima jurisdictio quædam delegata, qualis etiam in non episcopis esse potest); sed quia omnes apostoli fuerunt episcopi, imo etiam primi episcopi Ecclesiæ.* Quod autem de Juda episcopatu dictum fuit, nullo negotio refellitur. Quid enim si quis cum doctis aliquot viris contenderet, ut superius me indicasse meminimus, apostolos in ultima cena fuisse a Christo ordinatos episcopos? Tunc et Judas fuisset episcopus. Quare Psalmista, quem S. Petrus appellat, de episcopatu proprie dicto loqui potuisset. Fac tamen quod plerisque visum est, solum post Christi resurrectionem fuisse apostolos consecratos episcopos. Respondet cum Bellarmino (l. c.): *in psalmo CVIII vocari episcopatum, non id quod nunc proprie vocamus episcopatum, sed præfecturam quancunque. Est enim in hebræo pekadah, quod visitationem seu præfecturam significat, et credibile est Petrum hebræice allegasse hunc psalmum, et nomen illud præfecturæ ad apostolatum Judæ accommodasse. Lucas autem hæc referens græce secutus est LXX interpretes, qui vererunt τὸ ἐπισκοπῆς, qua voce LXX interpretes non potuerunt intelligere nisi præfecturam in genere, cum non esset ipsorum tempore episcopatus proprie dictus adhuc institutus. Adde quod etiam Cicero, lib. 7, ep. ad Atticum, hoc nomine utitur, cum dicit se a Pompeio totius Campaniæ*

episcopum constitutum. » Nihil ergo isthac Febronii causam juvant.

CAPUT III.

Quam falso Febronius aequales inter sese jurisdictionis auctoritate episcopos omnes constituat. Celebris Cypriani locus in Antifebronio explicatus iterum perpenditur, et Febronio eripitur.

I. Ut argumenta, quibus jurisdictionem a romano pontifice in ceteros episcopos promanare hactenus confirmavimus, deessent omnia; unum certe ab opposita Febronii amplectenda sententia nos maxime deterreret: consecutionum scilicet, quas ex illa veluti fonte derivat, absurditas atque perniciēs. Tres autem (de praecipuis loquor) illae sunt: prima quidem, aequales inter se episcopos esse jurisdictionis potestate; altera, nullis illorum jura limitibus circumscribi; tertia denum, singulis episcopis non singularum tantum quibus praesunt Ecclesiarum, sed etiam universae Ecclesiae curam fuisse a Christo conceditam quam auctoritatis jure exerceant. De duabus postrenis deinde videbimus; primam hoc capite perpendamus. Eam Febronius hīce verbis proponit (t. II, pag. 212): *Omnes episcopi quantum ad dignitatem et consecrationem, quantum ad jurisdictionem et administrationem... necessario sunt aequales.* Hæc ex cœnosis hæreticorum fontibus hausta fuisse in *Antifebronio* docui (t. I, diss. 2, cap. 7). Non veretur tamen Febronius ea iterum tradere, nihili habitis nec tamen confutatis gravissimis illis quæ eo loco objeceram, argumentis. Videamus igitur, num ut aliquando mentem sapiat cogere illum possimus.

II. Illud autem in mentem hic statim revocemus quod supra monui: non de ordinis potestate nos agere, quam in omnibus episcopis parem libenter agnosimus, sed de jurisdictionis auctoritate. Quæro igitur primum num aequales fuerint apostoli jurisdictionis potestate? Si doctorum auctoritate dirimenda est quæstio, actum est de Febronii doctrina. « Etiam si, inquit Joannes Wiggers (in 2 2, tract. de Pontif. dub. 1, n. 26)¹, haberent apostoli amplissimam potestatem ad omnes mundi partes, tamen etiam suberant curæ et potestati ipsius Petri, sic ut ab illo penderent in illius potestatis usu et exercitio, et non e contra ille ab ipsis. Nam honorem et potestatem universalem, quam ceteri habebant ut apostoli et legati tantam, habuit Petrus tanquam ordinarius universalis Ecclesiæ pastor, et eo nomine, ipsi apostoli reliqui erant Petri curæ subditi. » Eadem sentit I. libertus Fromondus (vides a me non italos scriptores studiosè appellari, sed exteros). Sunt hæc ejus verba (1): « Ceteri apostoli subiecti erant Petro, cui ordinaria jurisdictionis cum futura successione romani pontificis data erat. Paulus quidem non fuit inferior laboribus, doctrina, miraculis, revelationibus; jurisdictione tamen inferior erat Petro. » Audiamus etiam antiquiorem ac Febronio probabiliorē theo-

logum, Petrum, inquam, cardinalem alliacensem « In Petro, inquit (1), et ceteris apostolis non fuit æqualis potestas regiminis, sed ex Christi institutione in hac potestate Petrus fuit major, et præfuit aliis. » Quid? quod facultas sorbonica inter Spalatensis quas damnavit propositiones, cum hanc quoque retulisset: *Disparitas potestatis inter apostolos, humanum est inventum, in sacris Evangelii et divinis Novi Testamenti libris minime subsistens, eam hæc censura notavit. Hæc propositio est hæretica, et schismatica, de jurisdictione apostolica ordinaria, quæ in solo D. Petro subsistebat, intellecta.* Similem quoque Aëgidii Bignonii theologi cadomensis propositionem, qua claves non solum fuisse promissæ Petro, sed etiam aliis apostolis æQUALITER dicebantur, anno 1553 eadem parisiensis facultas hæreticam judicavit, fideique contrariam. Nempe, ut aiebat S. Leo Magnus (ep. 14, Baller. edit. col. 691): *Et inter beatissimos apostolos in similitudine honoris fuit quædam discretio potestatis, et cum omnium par esset electio, uni tamen datum est ut ceteris præmineret.* Apostoli igitur, anplissima licet in Ecclesiam universam singuli potestate potirentur, atque adeo, secluso Petro, pares essent inter sese comparati, cum Petro tamen collati jurisdictione erant illo inferiores. Quamobrem generale illud Febronii effatum, episcopos quantum ad jurisdictionem necessario aequales esse, in apostolis falsum omnino est, ac penitus rejiciendum.

III. Equidem scio responsurum Febronium, aequales a se apostolos statui, sed *salvo Petri primatu* (t. I, cap. 1, § 7, pag. 39); nihilque aliud ex iis quæ attulimus effici nisi primatu Petrum ceteris apostolis præstitisse. Verum aut sibi adversatur Febronius, aut nihil dicit quod ad rem faciat. Quæro enim quid primatus nomine intelligendum velit; sollicitudinem inquit; illa autem (t. II, p. 275) *omni procul dubio ex Christi instituto nec alia fuit nec esse potuit, quam inspectionis et directionis.* Non hæc tamen illa primatus vis est quam Alliacensis, quam Sorbona, quam ceteri, ac præcipue Leo Magnus, in Petro agnoverunt. Ea enim esse debet quæ *discretionem potestatis, potestatem regiminis, ac jurisdictionem ordinariam in Petro, subjectionem in apostolis arguat.* Quamobrem ea propositio in Galliis disseminata: *S. Petrus et S. Paulus sunt duo Ecclesiæ capita, unum caput constituentes*, die 24 januarii, anno 1647, proscripta ab Innocentio X fuit, atque hæreseos damnata, eo sensu explicata ut ponat omnimodam æqualitatem inter S. Petrum et S. Paulum sine subordinatione et subiectione S. Pauli ad S. Petrum in potestate suprema, et regimine universalis Ecclesiæ. Quod quidem romani pontificis decretum uti æquissimum gallicana suscepit Ecclesia. Nam quinque et octoginta Galliarum episcopi in litteris ad eundem Innocentium X datis anno 1653, de illius propositionis damnatione ita scripsere: *Experta est nuper beatitudo vestra, quantum apostolica aedis in*

¹) In Ep. II ad Cor. cap. XI, 28, et cap. XII, 2.

(1) Quæst. vespert., concl. I, l. et q. Resumpt. 2

gemini capitis errore profigendo valuerit auctoritas. Continuo sedata est tempestas, atque ad Christi vocem venti et mare obediunt. Porro inspectionis et directionis sollicitudo non discretionem potestatis, non imparem potestatem ruginis ac jurisdictionis, non subjectionem per se fert. Testem appello theologum Febronio longe carissimum, Lusitanum Pereiram in eo libro quem de episcoporum potestate edidit: Eum enim tantummodo in Petro primum febroniano geminum Pereira statuit, quocum apostolorum potestas absoluta fuerit nullique limitibus definita (1) Imo et suprema (2). Quae autem absoluta potestas est, quae nullis finibus continetur, quae suprema, quomodo alteri ejusdem generis potestati subiceretur? Frustra igitur haec sunt ad evitandum tantae pondus auctoritatis, ac eum primis damnatae illius ab Innocentio propositionis. Quod si quidquam vera in apostolos auctoritatis ac potestatis Febronius tandem Petro tribueret, secum ipse pugnaret.

IV. Ad episcopos jam deflectat oratio. Ac primo si cum romano pontifice conferantur, idem quod de apostolis diximus, de illis constituendum omnino est, non esse eos romano praesuli pares jurisdictione. Eo quidem Febronio conatus potissimum spectat ut episcopalem pontificis potestatem exaret. Cum tamen Petri successor romanus pontifex sit, ex atque adeo multo majore in episcopos potestate praeditus est quam Petrus in apostolos habuit; quod sequente dissertatione manifestum constabit. Quod si episcopi inter se comparentur, vel jurisdictionis nomine territorium intelligimus, in quo jus dicant, vel ipsam juris dicendi potestatem. Si territorium spectamus, cum laioribus aliis, aliis arcioribus diocesis praesint, nemo non videt magnam esse jurisdictionis inter episcopos inaequalitatem. Sin autem ipsam jurisdictionis potestatem intelligimus, hanc quoque non uno sensu explicari posse animadvertendum est. Episcoporum enim jurisdictio vel suarum diocesium finibus concluditur, vel quemadmodum archiepiscoporum, primum, patriarcharum potestas est, extra illos vagatur. Atque ampliorem quidem horum esse jurisdictionem quam episcoporum, negaverit nemo qui nominum significationes non plane pervertat. De quo forma, addit continenter his quae nuper recitavimus verbis Magnus Leo: *Episcoporum quoque est orta distinctio, et magna ordinatione proviam est ne omnes sibi omnia vindicarent, sed essent in singulis provinciis singuli, quorum inter fratres haberetur prima sententia: et rarius quidam in majoribus urbibus constituti, sollicitudinem suscipere ampliore per quos ad summam Petri sedem universalis Ecclesiae cura conflueret, et nihil usquam a suo capite dissideret.*

Quod autem ad jurisdictionem atinet quam episcopi in singulis suis diocesis exercant, aequalis illa origine dici equidem potest; vi quoque atque efficacia, nisi a suprema potestate arceatur; arctari autem posse quae proximo capite dicturi sumus, palam facient.

V. Haud igitur mirum parisiensem facultatem, eum anno 1448, die 30 Julii, pro aortonica, uti vocant, ceteras inter assertiones hanc quoque proposuisse Joannes Lailier: *Omnes hierarchizantes (episcopos intelligebat) aequalen potestatem habent a Christo, etc.*, hominis audaciam non tulisse, damnatique illius propositionibus, earum quoque auctorem gradu ac honore indignum pronuntiassent. Illud mirum potuisse mihi Febronium objicere (t. II, pag. 386) quae Nicolans I in epistola 70 ad Hincmarum Rhemensem aliosque Galliarum episcopos scripsit: *Communes Ecclesiae contumelias repellamus, qui commune sacerdotii culmen in Christi Ecclesia secundum suorum qualitatem privilegiorum promeruisse dignoscitur.* Urget ille verba: *Commune sacerdotii culmen*, quae propterea majoribus exprimi literis jussit; neque animadvertit quae sequuntur: *Singuli secundum suorum qualitatem privilegiorum*; haec tamen plenissimam illorum exhibent interpretationem, quamque ipsi tunc, potestatis disparitatem indicant manifeste. Omnes nimirum episcopi sunt, nihilque desiderant eorum, quibus episcopalis ordinis potestas ceteris hierarchicis gradibus antecellit, licet alii aliis secundum suorum qualitatem privilegiorum amplioris sint jurisdictionis. Quo etiam spectat illud Augustini ad Bonifacium romanum pontificem scribentis (1): *Com... communis sit omnibus nobis, qui sanguine episcopatu (quantis ipse in eo praeminet celsiore fastigio speculat pastoratus), facio quod possunt* (2), etc.

VI. At enim haec, inquit Febronius (3), virtutem labefactant a Cypriano maxime commendatam unitas et indivisi episcopatus cujus a singulis in solidam pars tenetur. Minime vero; sed ipse Cypriani sententiam aut non assequitur, aut aperte corrumpit, M. Antonium de Dominis, Sarpium, Binghamum, Fellum, aliosque hujus furfuris scriptores fuisse imitatus. At ego Cypriani locum in Antifebronio diligenter explicui. Quid ergo iterum haereticorum nobis facies obtrudit, nihili habitis, quae ad eas detergendas post doctissimos viros Bellarminum, Coeffetaum, Pallavicinum, Natalem Alexandrum, Blanchium, Joannem Baptistam Faure, Mamachium, aliosque fere innumeros, protuli longe accommodatissima? Sed quoniam eadem ille cantilena oblectatur, tantisper ferat ut eadem et nos ejus auribus occinamus, licet aliquanto ingratiore. Cypriani locus quem Febronius spectat is est, ex libro de Unitate Ecclesiae: *Hanc Ecclesiae unitatem qui non tenet, tenere se fidem credit?... Quam unitatem firmiter tenere et vindicare debemus maxime episcopi, qui in Ecclesia praesi-*

(1) P. I, princip. 1, pag. 3 venetice versionis an. 1767: In terzo luogo è certo che questa potestà data da Cristo agli apostoli di governare le chiese o diocesi, che a ciascuno in sorte toccassero, o che ciascuno per divina ispirazione eletto s'avesse, era una potestà assoluta ed illimitata.

(2) Ibid.: Il che si conferma dal vedere, che in virtù di questa suprema potestà tutti e ciascheduno degli apostoli nelle provincie o diocesi che amministravano, ordinavano da se stessi molti vescovi, etc.

(1) Lib. I contra duas epistolas Pelagian., cap. 1.

(2) Recitat haec Augustini verba Febronius in secundum voluminis praefat., lit. b, sed mirum in modum corrupta.

(3) Tum in praefat. sec. volum., tum ejusd. volum. pag.

demus, ut episcopatum quoque ipsum unum atque indivisum probemus. Episcopatus unus est, cujus a singulis in solidum pars tenetur. Ecclesia quoque una est, quæ in multitudinem latius incremento fecunditatis extenditur. Quomodo solis multi radii, sed lumen unum, et rami arboris multi, sed robur unum tenaci radice fundatum, et cum de fonte uno rivi pluri defluunt, numerositas licet diffusa videatur exundantis copię largitate, unitas tamen servatur in origine. Avelle radium solis a corpore, divisionem lucis unitas non capit: ab arbore frange ramum, fractus germinare non poterit; a fonte præclue rivum, præclusus arescet. Sic Ecclesia Domini luce perfusa per orbem totum radios suos porrigit, unum tamen lumen est quod ubique diffunditur, nec unitas corporis separatur: ramos suos in universam terram copïa ubertatis extendit, profluentes largitur, rivos latius expandit, unum tamen caput est, et origo una, et una mater fecunditatis successibus copiosa. » Trium hic vides a Cypriano affirmari: Primum illud, unum atque indivisum esse episcopatum. Qua vero ratione unus est atque indivisus episcopatus? Non alia sane quam qua Ecclesia una est. Unam vero Ecclesiam esse Cyprianus aperte significat, quod *super suum* [Petrum scilicet] fuerit *edificata*. Audiamus ipsum: met sui interpretem in eodem libro Cyprianum: « Loquitur Dominus ad Petrum: Ego tibi dico, inquit, quia tu es Petrus, et *super hanc petram edificabo Ecclesiam meam, et portæ inferorum non vincunt eam. Et tibi dabo claves regni colorum, et quæ ligaveris super terram, erunt ligatæ et in cælis*. Et iterum eidem post resurrectionem suam dicit: *Pasce oves meas*. Super unum ædificat Ecclesiam suam. Et quamvis apostolis omnibus parem potestatem tribuat, et dicat, *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos, accipite Spiritum sanctum*: si cui remiseritis peccata, remittentur illi, si cui tenueritis, tenebuntur, tamen ut unitatem manifestaret, unitatis ejusdem originem ab uno incipientem sua auctoritate disposuit. » Quibus verbis Cyprianus, Joan. XX, collatam apostolis omnibus parem potestatem fuisse significat, Petro tamen deinde, Joan. XXI, longe majorem, ut quis unitatis origo disponderetur. Pergit Cyprianus: *Hoc erant utique et cæteri apostoli, quod fuit Petrus, pari consortio præditi et honoris et potestatis* [honoris, inquam, et potestatis, de quibus Joan. XX sermo est]; *sed exordium ab unitate proficiscitur* (1), *ut Ecclesia una monstretur*, atque ea de causa amplius donatus est Petrus et honore et potestate, cum locutus est Dominus, ut nuper audivimus, ad Petrum: Ego tibi dico, etc. Ecclesia igitur una est

eo modo, ut Bellarmini utar verbis (*de rem. Pont.*, lib. II, cap. 16), « Quo multi arboris rami sunt una arbor, multi rivi una aqua, et multi radii una lux, ut ibidem Cyprianus dicit: sicut ergo in ramis, rivis, et radiis unitas est ratione unius capitis, id est, radice, fonte, solis; licet rami ipsi, rivi, et radii multiplicentur: ita etiam Ecclesia est una, et episcopatus unus in radice et capite (Petro ejusque successoribus), quamvis multe sint particulares Ecclesie multique particulares episcopatus. »

VII. Alterum quod Cyprianus asserit est: hujusce unius atque indivisi episcopatus partem a singulis teneri. Nempe, ut ipse Cyprianus alibi ait (ep. 59, ad 55), singulis pastoribus *portio gregis est adscripta, quam regit unusquisque et gubernat, rationem sui actus Domino reddiderit*. Tertio tandem ait Cyprianus partem hanc episcopatus a singulis teneri in solidum. Quid hoc? Singulos episcopos, inquit Fellus, apud Anglos Cypriani editor, *omnem episcopatum plene jure obtinere; æquali et communi jure*, inquit Febronius (1). Sed uterque cum M. Antonio de Dominis, qui eundem multo antea errorem docuerat oppido fallitur. Tenent episcopi, tenet romanus pontifex [id enim ob oculos semper habendum, hæc a Febronio ejusque sive asseclis sive ducibus proferri, ut romanum pontificem de primatu jurisdictionis in universam Ecclesiam deturbent], tenent, inquam, episcopi, tenet romanus pontifex magni hujus episcopatus partem, sed non æqualem, neque eodem modo tenent. « Nam, inquit Bellarminus (l. c.), Petrus et ejus successores tenent eam partem quæ est veluti caput, et radix, et fons: ceteri tenent alias partes, quæ sunt veluti rami et rivi. Est etiam iste unus episcopatus similis corpori heterogeneo, non homogeneo: ex quo sequitur ut non eodem modo teneant episcopi singuli partem hujus episcopatus. Nam sicut radix, licet sit pars, ut etiam est rami, tamen sustentat et regit ramos: et omnia quæ sunt in ramis, sunt etiam, virtualiter in radice, non e contrario: ita etiam licet Ecclesia romana et episcopatus romanus sit pars Ecclesie universæ et episcopatus universalis, sicut est Ecclesia tusculana, et ejus episcopatus, tamen Ecclesia romana regit tusculanam, non contra. »

VIII. Quis igitur in solidum est? Cl. Ballerinius (2) rem ita explicat: « Ita episcopatus unus est ex Cypriani sententia, quomodo Ecclesia est una; ac proinde pars episcopatus in solidum tenetur ab unoquoque episcopo, quatenus ab unoquoque regitur sua particularis Ecclesia, seu suus particularis grex, qui est pars Ecclesie totius. » A Cypriani mente hæc doctissimi viri interpretatio aliena plane non est. Quam enim sanctus martyr maxime commendat episcopatus

(1) Manutius, emque secutus Pamelius ita hunc locum reddunt: *sed exordium ab unitate proficiscitur, et primatus Petro datur, ut una Christi Ecclesia et cathedra una monstretur*. Aliqua pro hac lectione, quam Rigaltius ac Fellus rejiciunt, attuli in Antilectione, diss. 1, cap. 6, n. 8. Quibus addi potest, Pelagium II [episc. 2 ad episcopos italicæ], seculo sexto, verborum: *primatus Petro datur*, ac si fuisset a Cypriano usurpata, meminisse; codices vero, in quibus hæc deesse videntur Fellus ac Balanus tam esse veteres, quam fuerunt illi quibus usus est seculo sexto Pelagius, haud equidem credam. Ne tamen controversa sententia uti videar, Felli lectionem hic sequor.

(1) T. I, cap. 5, § 1, n. 2, pag. 159, Febronio assensit. Pereira in libro de episcoporum Potestate, pag. 10, hæc verba: « Cioè l' episcopato è un solo, ma in tal modo da viso da Cristo, che ciascuno vescovo gode in solidum di tutta la potestà, di cui gode ogn' altro vescovo; ne goderebbe ciascuno in solidum l' episcopato; se maggior fosse nella sua diocesi la potestà dell' uno, che dell' altro, e però in tutti è eguale, e in tutti è lo stesso. »

(2) De Vi ac Ratione primat., cap. 15, pag. 109.

unitatem, ea nihil amplius postulat quam quod, quemadmodum singulae Ecclesiae partes sunt unius Ecclesiae, unam Ecclesiam collectivam constituentes super unum fundatam; ita singuli episcopi partem magni episcopatus teneant, omnes autem magnus illum efficiant episcopatum; hoc autem verbo illo: in solidum, denotari quid vetat? Existimaverim tamen illud maluisse Cyprianum indicare, quod in Antifebronio proposui, ac capite huius dissertationis quinto uberius explicabitur: a singulis episcopis partem Ecclesiae, sive propriam diocesim teneri jure ac jurisdictione; diocreses ceteras, caritate, quam omnibus quibus potest et quibuslibet modis potest, sive precibus, sive epistolis, sive libellis, sive conciliorum celebratione epistulatur, ut ait cl. P. Joan. Baptista Faure in dissertatione polemica adversus richeristas (*Thes. theol. t. XII, pag. 285*). Quidni autem mihi liceat tertiam quamdam cyprianicam sententiam explanationem proferre, atque illam quidem, nisi maxime fallor, expeditissimam? episcopatus igitur partem singuli tenent episcopi, ita tamen partem tenent, Cypriano auctore, ut nihil ullis desit quominus episcopi vere recteque appellari possint, ordinis scilicet episcopalis, quem commune sacerdotii cultum a Nicolao I vocari paulo antea audivimus, habita ratione; idque vocula illa: in solidum, aptissime denotatur. Enim vero unam Ecclesiam semper Cyprianus dixit, nusquam indivisam, imo eam per totum mundum in multa membra divisam discrete appellavit (*ep. 55, al. 52*). Qui igitur non modo unum episcopatum, sed etiam indivisum dicere potuit, quem, non secus atque Ecclesiam, partibus constare inque illas divisum esse, eo ipso loco indicabat? Facile id intelligitur, modo episcopatum, qui jurisdictionis ratione in partes secatur, concordiae tamen, ut cum ipso Cypriano loquar (*ep. 68, al. 67*) *mutae glatina*, atque unitatis vinculo copulatas, indivisum ab eo dictum ob communem episcopis omnibus tantum ordinis potestatem, asseramus. Hinc autem sententia quam explicamus, clarissima luce perfunditur. Idem enim in ea in solidum, quod supra indivisum, aequo scilicet episcopalis ordinis jure, quo alter alteri nihilo superior est, imo omnes in magna partium episcopalis jurisdictionis diversitate pares omnino sunt inter sese. Atque id ipsum sanctissimae illius legis fundamentum est, episcopis datae et a Cypriano non semel inculcatae, qua eos, ut indicavimus, Ecclesiae primo moderatori ac principi junctos, non certum solum singularem cal praesent, sed aliis quoque diocresibus, in christianae rei discrimine, subvenire pro viribus deest. Haec enim, cum jurisdictionis non sit potestas, sed caritatis officium, ad episcopalis ordinis qui in singulis episcopis indivisus est, sanctitatem ac praestantiam maxime pertinet. Sed nunc forte incido in aliam cyprianici loci interpretationem, quam cl. Charissius suppeditat in Tractatu de Ecclesiae potestate adversus Maimburgum (*cap. 1, pag. 10*). Ea ceteris mihi ad Cypriani mentem accommodatior videtur, omnesque de medio tollit difficultates. Objectus locus ex Cypriani ad Antonianum epistola

sumptus est; in ea autem epistola eo spectabat Cyprianus ut ostenderet, cum Cornelius fuisset romanae Ecclesiae episcopus rite et ad canones electus, non potuisse Novatianum simul ejusdem Ecclesiae episcopum esse. Nam, loquitur, *episcopatus unus est, cujus a singulis in solidum pars tenetur*. Quid ergo in solidum est, nisi solitarie, et sine alterius aequalis consortio (*EX* *XXXI*, inquit, vir doctus), ut nemo alius ejusdem quam unus Ecclesiae episcopatum eodem tempore tenere possit. Haec ille. Ego autem ad hanc Charissii explanationem juvenis animadverto, Cyprianum non dixisse: *Episcopatus unus est, qui a singulis in solidum tenetur, sed cuius a singulis in solidum pars tenetur*. Si primum illud dixisset, uti facile dicere poterat, locus esset interpretationibus quas eramus hactenus persecuti. Verum cum hoc alterum dixerit, verbum in solidum ad ipsam partem, non ad episcopatum, referri par est. Neque vero cum ipsa parte aptius conjungitur quam si indicato sensu intelligatur.

CAPUT IV.

Jurane episcopatus incircumscripti sint, neque ullis obnoxia romani pontificis legibus.

I. Inter Febronii, quae capite antecedenti percursumus, commenta praecipuum sane obtinet locum quod de incircumscriptis episcoporum juribus faciat his verbis (1): *Jurisdictionis episcoporum ex sua natura et institutione respectu suarum diocesium, illimitata est, itaque per plura secula persistit*. Commentum autem dum illud dixi, aequiore quam quo compellendum fuerat, sum usus vocabulo: absurdissimum enim ac plane detestabile nobis, ambiguo quodam et ad speciem sano verborum involucro, exhibet dogma, quod schismati viam parare latissimam possit. Age, antequam hoc refutare aggrediamur, quid hic lateat veneni patefaciamus. Facultates episcopales (excepta tamen designatione et attributione subditorum, seu regionis ac diocesis in qua exercentur, quae, licet ad actus, ut dicimus, jurisdictionem necessaria omnino sit, ad ecclesiasticam referenda est institutio-nem), facultates, inquam, episcopales cum ipso episcopatu fuisse omnes a Christo constitutas vel saltem praeceptis catholicorum inficiabitur nemo. Si vis etiam, incircumscriptae fuerint illae ut a Christo prodire, quatenus nullis ipse illarum usum limitibus coarctaret. Illud unum maxime providendum, num eas Christus praeterea ita infinitas esse voluerit ut, pro temporum rerumque varietate, atque Ecclesiae bono, nulli hominum ac ne romano quidem pontifici illas, quod ad usum spectat et episcopalis munera perfunctionem, esset imminuendi, temperandi, certaque ratione coercendi, potestas. Haec duo enim inter se maxime distant. Exemplum esto absolvendorum peccatorum potestas; hanc certe Christus sacer-

(1) T. II, p. 223. Eadem docet Lusitanus ille Pereira, ex quo in rem suam Febronius totis inconstituta plurima hausit. Quarta potestas [ita ille p. 6 commentarii de Potest. episcoporum] data de Christo d' rescindi e' evoluta, e' senza limiti rispetto al governo di ciascuna diocesi.

dotibus omnibus impertiit nullis a se finibus con-
tinenti; eam tamen posse episcopos casuum reservatio-
ne moderari ac colligere compertum est. Episcopales
ergo facultates ita incircumscrip-
tas a Christo epis-
copis datas ut romanis pontificibus illas coangustare
non liceat, hoc illud dogma est, quod reapse Febro-
nius suadere vellet (1), hoc illud quod a nobis est hoc
capite convellendum.

II. Primum autem, quoniam Febronius gallicanam
Ecclesiam totam suam esse gloriabundus vendit,
audiat hic quoque, quid clerus gallicanus in extraor-
dinariis comitiis an. 1728, die 8 maii habitis, hac su-
per re duxerit statuendum. Loquens ille de episcopali
potestate, ait: *At Jesus Christus ipse sua institutione
limites praescripsit huius potestati, quam subiecit sedi Petri,
in qua posuit plenitudinem apostolicæ potestatis. Eadem
fuerat seculo xv sententia magno illi Gersoni, cuius
sermō Febronius compilavit. Nam in Tractatu de Stati-
bus ecclesiasticis, sermonem faciens de statu prælato-
rum, postquam docuit episcoporum institutionem esse
juris divini, tradit eorum statum subesse summis pon-
tificibus, non ita tamen quod illius possit papa an-
nullare, sed ita ut quoad usum et exercitium possit po-
testatem illorum limitare et arcere. Et consideratione
tertia: Status prælationis episcopalis habuit in aposto-
lica et successoribus usum vel exercitium suæ potestatis
sub Petro et successoribus ejus, tanquam sub habente
vel habentibus plenitudinem fontalem episcopalis aucto-
ritatis. Unde et quoad ista minores prælati subsumt
episcopis, a quibus usus suæ potestatis quoadque limi-
tatur, vel arcetur: et sic a papa posse fieri circa prælato-
rum majores ex certis et rationalibus causis non est ambi-
gendum. Similia habentur in ejusdem Gersonis dialogo
de potestate ligandi et solvendi: Cujus potestatis [lu-
quitur de potestate jurisdictionis] plenitudo residet
penes summum pontificem, et est in ipso tota potestative:*

(1) Id diligenter notandum est, ne quis fortasse credat,
Febronium ita illud velle in ipsa episcoporum origine
episcoporum potestatem, ut quod, de libertate et de quo-
cunque jure suum, etiam posse sit a natura datum, an-
nūciante Suarez de Legib., lib. II, cap. 14, n. 18. possit
per homines mutari, quia in singulis personis est depen-
dentia vel a sua voluntate, vel a republica. Quæ enim juxta
Febronium sunt jura episcoporum? fuisse, inquit t. II,
pag. 52, hæc jura pariter ex jure divino, pariter ex cano-
nibus totius mundi reverentia sacratis, spectantque omnia
bonum animarum et generalem Ecclesiarum salutem: quibus
episcopi se possent omnino renuntiare. Alibi dixerat, t. I,
cap. 8, § 6, n. 4: « Quod Christus Mathæi cap. XVIII, v. 18,
dixit apostolis, et in hoc persona episcopis: quæcunque
alligaveritis, etc., id, quemadmodum et ceteræ omnes ve-
ritates Evangelii, anemine destrui, nec jurisdictio episcopis
hoc titulo attributa, seu prescriptionis, seu alia quocunque
via, eis abrogari poterit... Scilicet potestas ligandi atque
solvendi a Christo episcopis data est, non propter privatam
eorum commodum, sed ad servitium et salutem fidelium
eorum curæ traditorum. Itaque gregi fidelium et salutem
animarum docetur neglecta atque abdicatio juris episcoporum,
aut potestatis eorum: tum propter causarum et negotiorum
ecclesiasticorum retardationem expeditionem, tum
propter infinitos sumptus, ut alia hic prætermittam. At
contra voluntatem et mandatum Christi, contra Evange-
lium, contra jus gentium, denique contra commoda publica
christiani orbis, non præscribitur. » Igitur Febronius jura
episcoporum ita illudisse fuisse non solum in primæ
Christi institutione, sed ex ejus voluntate, fuisse censet, ut
ex ipso quidem episcoporum sensu, neque de Ec-
clesiæ auctoritate immitti aut coerceri, aut in alium, sal-
tem perpetuo, transcribi possent.

ceteris vero per parces derivatur juxta determinationem
legitimam istius fontalis et primæ potestatis, id est
ejusdem pontificis; infertque hunc idcirco posse pro-
hibere prælatis absolvere a quibusdam casibus, quod
est circumscribere solvendi facultatem. Sed obrua-
mus hominem Gersonis testimoniis. *Oppositam*, in-
quit alio loco Gerson. (t. I oper., pag. 158), *sen-
tientes*, uti cum Pereira Febronius, *quod fas est esse
plures papas, aut quod quilibet episcopus est in sua dioc-
cesi papa, vel pastor supremus, æqualis pape romano*,
ERRANT IN FIDE ET IN UNITATE ECCLESIE (1).

III. Atque hæc quæ recitavimus, cleri gallicani et
Gersonis testimonia, invictum præterea adversus fe-
bronianam propositionem argumentum suppeditant.
Plenitudo scilicet potestatis data fuit a Christo romano
pontifici. Quod quidem ipsa sorbonica facultas anni
1654 professæ est hoc edito decreto: *Omnes et singuli
magistri nostri... romanum pontificem uti summum
Jesu Christi vicarium et universalem Ecclesiæ pastorem,
cui plenitudo potestatis a Christo data sit, et fideliter
et libenter agnoscant ac confitentur. Quanquam quid
celeberrimæ quidem, sed singularis tamen academici
theologos appello? Nonne florentinum concilium de-
finiit: romano pontifici, in B. Petro, possenti, regendi,
et gubernandi, universalem Ecclesiam a Domino Nostro
Jesu Christo plenam potestatem traditam esse? Quod
si unus romanus pontifex fuit a Christo plena hæc po-
testate donatus, quid demum restat nisi ut episcopi
in partem tantummodo potestatis et sollicitudinis vo-
cati sint? Hanc consecutionem, quæ Febronii systema
disjicit, basilicenses patres (hos fortasse Febronius
pluris faciet quam florentinos), in ea quam tarentino
archiepiscopo, Eugenio IV apud eos oratori, reddide-*

(1) Febronius agro ferens hæc a Gersonio dicta fuisse,
primo illa aut interpretari, aut emoliro studet: affirmat
hic quidem, inquit illo t. II, pag. 282, Gerson, papam posse,
non quidem pro libitu, autem ex rationali voluntate
et pro bono Ecclesiæ, operari circa promotionem, de-
missionem, ampliationem, et restrictionem, imo et exercitium
status episcopalis. At quid aliud nos? Num pontificem tyran-
num quemdam aut despotem fingimus, cui sit pro ratione
voluntas Ecclesiæque pro suo libito pertutari, atque
adeo pessum dare, liceat? Hæc Febronii auctoritas
auctoritatem calumniam sunt, quibus romani pontifices
dignitatem apud populos in inviam adducere, utique
ob sanctissimum illum rememorandum disidentiam in re-
ligione christianorum fitem, conantur. Vidi istuc Febro-
nius: quare de deserendo Gersonio consilium cogitavit; ne
tamen ergo optime de se merito scriptori ingratus plane
videretur, excusare illum nititur. « Verum, inquit, si crude
omino, generaliter, et prout sonant, accipi velint Gersonis
verba, prædenter dici potest, eum non boni ex fide juris
ecclesiastici, et ex plena nozione ordinis episcopalis, sed
animo quodammodo preoccupato ex usu, et disciplina
quam ipse per plura jam secula durare advertebat, quo-
dammodo ignarus falsæ originis quam illi potissimum de-
derant spuræ epistolæ primorum pontificum. » O zelus
spuriarum harumque epistolarum, quæ ne Gersoni quidem
magno illi concilio constantiensis oraculo pepercerunt!
Quid vero si quæ Gerson adversus romanos pontifices cu-
rumque romanam audacter effudit, teterrimorum, quibus
illa scribetur, temporum constitutioni tribuere mallemus,
quam accurato rerum examini? Irascere nobis certe Fe-
bronius; id tamen, cum et veritati consentaneum maxime
sit et ad Gersonis excusationem plenum valet, Ec-
clesiæ auctoritatem contempnitioni non obicit. At usum et di-
sciplinam per plura secula durasse, modo constituta a Christo
episcoporum jura ne libertatis maxime laedere, id hor-
ribile dictum est, nec tam Gersonis excusatio, quam imper-
torum hujus viaticum incredulis ejusdem in Ecclesiam
irreverentia convincit. Sed de his alia.

ruunt responsione, verissimam prædicarunt: *In primis*, inquietant, late explicat (archiepiscopus), *iurisdictionem et potestatem summam pontificis, quod caput sit et primus Ecclesie...* et solus in plenitudinem potestatis vocatus sit, alii in partem sollicitudinis... ISTA PLANE FATEMUR ET CREDIMUS. Hæc vera cum sint, eritne unquam absoluta, ut Febronius loquitur (t. II, p. 255), et perfecta iurisdictione atque auctoritate episcoporum, INVOLVENS OMNEM POTESTATEM NECESSARIAM PRO BONO REGIMINE SUBDITORUM? Profecto si illa huiusmodi esset, quid ea plenius excogitare liceret? Plenam ergo cum dicere nefas sit, ne absolutam quidem aut perfectam et involventem omnem potestatem necessariam pro bono regimine subditorum cum Febronio vocabimus.

IV. Quid ad hæc Febronius? Equidem non dubito quin confidentissime responsurus sit, e falsis principis isthæc omnia manasse: ex illis scilicet e quibus (t. II, pag. 501) erutam ait regulam, can. 12, causa 2, quest. 6: *« Ecclesia quæ prima est, ita reliquis Ecclesiis vices suas credidit largiendas ut in partem vocatæ sint sollicitudinis, non in plenitudinem potestatis. Hanc expressionem ex epistola Vigiliæ papæ ad Euthereum erutam esse notant romani correctores decreti. Observamus autem primo, cum cl. Bernardo in canones Gratiani, part. 2, t. I, pag. 485, non multum auctoritatis huic epistolæ inesse, cum eo tempore edita proponatur quo Vigilius nullo adhuc jure romane præerat Ecclesiæ, anno videlicet 538. Deinde notavit Baluzius in Collect. concil., pag. 2468, nec non in Addit. ad lib. V, cap. 26, n. 9, de Concord. sacerdotii et imperii, falso eandem epistolam inscribi ad Euthereum, cum inscribenda sit ad Profuturum Braccarensem; idque non solum probavit ex peretusto codice Ecclesiæ lugdunensis, et tribus aliis vetustissimis Colbertinis, sed et insuper observavit, in iisdem antiquissimis exemplaribus desiderari locum illum ex quo Gratianus hunc canonem 12, qui incipit: *Qui se agit*, formavit. Unde infert Joan. Petrus Gilbert, t. I, pag. 262, locum illum esse unum ex additiamentis quæ Isidorus Mercator voluit vendere pro legitimis meritis antiquorum pontificum, quemque ipse eruit ex epistola S. Leonis M. ad Anastasium archiepiscopum thessalonicensem, in qua, loquendo ad sacrum in Illyrico vicarium, sic scripsit: *Vices nostras ita tue credimus caritati, ut in partem sis vocatus sollicitudinis, non in plenitudinem potestatis.* »*

V. Ut autem demus nugas istas eruditissimas, quas fere omnes ex Percira libro de episcoporum Potestate (princip. 1, num. 14, pag. 24 et seq.) Febronius, dissimulato tamen illarum fonte, in medium attulit, alioquin esse momenti, an florentinorum patrum definitionem errabunt? Ad hæreticos scopulos navium impingere is mihi videretur qui œcumenici concilii definitionem falsis esse monumentis innixam asseveraret. Num synodali definitionum veritas indubie monumentorum, quæ a patribus theologisque producuntur, fideli illigata est; non Spiritus sancti afflatu atque adiutorio? An vero sanctus quoque Spiritus spiritus Isidori meritis illud sibi passus sit? Verum

Febronius monendus insuper est ne suis illis ex Percirano promptuario prolatis deliciis plus æquo oblectetur; sunt enim leviusculæ, sunt saporis expertes, sunt ad creandam nauseam molestiam aptissimæ. Certe sua adhuc stabit vigilantia ad Profuturum epistolæ auctoritas. Neque enim tam certum est, ut Febronius sumit, fuisse epistolam illam eo tempore a Vigilio perscriptam quo nondum romane Ecclesiæ legitimo jure præerat (1). Licet autem tunc illam de disse Vigiliam concederemus, non tamen ea hac in re minus haberet ponderis; testis enim esset, quamquam de romani pontificis auctoritate illis temporibus circumferretur sententia; nec certe Vigilius, qui quanta in se, ob Silverii depositionem suamque electionem, passim jactarentur probra apprime notat, tam imprudens fuisset, ut novas sibi similitates falsa suæ sedis ostentatione conciliare non vereretur. Quorsum vero Febronius epistolam illam Eutherio perperam inscriptam memorat? Id equidem libentes damus, non ad Euthereum, sed ad Profuturum eam fuisse a Vigilio missam; sed quid tum? Propterea aut epistola ipsa tota quanta conficta est, aut ab Isidoro interpolata? Confictam non fuisse testes habemus luculentissimos braccarenses patres, quos in superiore annotatione appellavimus. Quæ porro collectio isthæc est? *Vigilius tantum est episcopi nomen ad quem Vigilius scripsit, asserunt illi ergo sunt quæ de apostolice sedis auctoritate in ea leguntur.* At hæc in pluribus desiderantur ejus epistolæ MSS. exemplaribus (2). Non nego; sed illud etiam novi in uno tantum florentino exemplo Galleri-

(1) Ea questio num Vigilius quo anno eam perscripsit epistolam (anno autem perscripsit 538), legitimus pontifex fuerit, a Silverii, in cujus locum intrusus is fuerat, obitu potissimum pendet. Mortuus autem Silverius eo ipso anno 538 contra quam Barcinius et Pagelochius senserant, quorum ille in annum 540, hic in annum 539, ejus pontificatus obitum confert, apud doctos viros, post Pagium, obtinuit opinio; de mense autem quo Silverius interit, nulla esse dubitatio potest: licet enim scriptor operis inscripti *Part de vérifier les dates*, et gallus auctor Compendii chronologici historie ecclesiæ, Parisiæ editi an. 1753, mensem julium ascribant, id vel typographi vitio factum, vel aliqua illorum incoGITANTIA; constat enim obisse Silverium die 20 junii. Ut igitur compertum sit, epistolam quæ agimus, scriptam fuisse Vigilio nondum legitimo romane Ecclesiæ pontifice, ante diem 20 junii Silverio emortualem mihi debuit. Atqui id in controversiam vocari non injuria potest; in codice enim Colbertino data dicuntur Romæ, 5 kal. julias, Flavio Joanne V. E. consule, non kalendis martiis, quod alii codices habent. Ac codicis illius potiorera hæc saltem in re, habendam esse rationem duo mihi suadent. Alterum est consulis annotatio, quæ in ceteris, ubi vel Volusianus, vel Valerianus, Joanni adjunguntur consules, vitata est; in Colbertino ad ea quæ de minus Joannis consulatione ex aliis monumentis explorata sunt, accuratissime exacta. Alterum est, braccarenses patres an. 507 eam epistolam agnovisse ab ipsa apostolice sedis auctoritate profectam; in concilio enim braccarensi I, can. 22, legitur: *Non placuit ut eodem ordine missæ celebrarentur ab omnibus, quoniam Profuturum quondam hujus metropolitane sedis auctoritate susceptum scriptum.* Neque enim credibile est, patres illos aut ignorasse, cum Vigilius, cum cum dedit epistolam, legitimum jure romani administraret Ecclesiæ, aut voluisse illegitimi pontificis litteras gravissimo illo honoris titulo condecorare.

(2) Qui descripta Febronii verba in iisdem antiquissimis exemplaribus recoluerit, intelliget profecto, in omnibus illis exemplis, in quibus Profuturi, non Eutherii, nomen prænotatur, hunc de apostolice sedis locum desiderari. Verum sciat, Baluzium quatuor quidem exemplaria appellare, quæ Profuturi nomen exhibent, tria tamen solummodo in quibus locus ille dicitur.

nios Leonis M. prolixam reperiisse epistolam, quam in ceteris omnibus codicibus multo brevior est, nec tamen in critica artis leges peccasse viros doctissimos, qui solius florentini codicis auctoritatem reliquorum omnium prætulit consensum. Nec sane video cur Vigilius verba illa ex decessoris sui Leonis ad Anastasium epistola mutuari non potuerit, cum id ipsum deinde Gregorius IV alique romani pontifices facere non dubitarent. Illud etiam qui intelligamus, potuisse Febronium illa Leonis verba ad patriarchalem in Illyricum, non ad pontificiam primatis in universam Ecclesiam auctoritatem referre? Quod enim hic ait, eam a Leone ad suum in Illyricum vicarium fuisse scriptam epistolam, ad illud spectaret quod in superiore libro scripserat (t. I, cap. 3, § 5, n. 3): *Verum agitur hic aperte de potestate patriarchali quam eo tempore, id est seculo V, romanus pontifex per Illyricam obtinuit*. Pereira quidem Leonem illa ad Anastasium come a suo vicario (quibus paucis verbis Febroniana hæc sententia continetur) scripsisse annotavit; at id mirum esse non debet, cum ea non viderit, quæ in *Antifebronio* (t. I, diss. 5, cap. 1, n. 8) ista de re disputavimus. Illud non intelligo, qua fide Febronius eadem chorda oberret Pereirana describens, cum *Antifebronium* non solum legisse, sed etiam confutasse se jactet. Dixeram, datam quidem fuisse a Leone ad vicarium in Illyrico suum Anastasium epistolam, Leonem tamen in illa non occidentalis patriarchæ, sed universalis primatis auctoritatem præferre. Exordium epistolæ hujusmodi est (ep. 14, Ballerin, edit. col. 685): *Quoniam sicuti præcessores mei præcessoribus tuis, ita etiam ego dilectioni tuæ, priorum seculi exemplum, vices mei moderaminis delegavi: ut curam quam universis Ecclesiis principaliter ex divina institutione debemus, imitator nostræ mansuetudinis, adjuvares*. Patriarchatus certe non dirigit, sed humanæ institutionis est. Quomodo igitur curam quam universis Ecclesiis (non solum Occidentis) principaliter ex divina institutione debet, vices sui moderaminis Anastasio delegatas adscripsisset, si unam patriarchalem dignitatem spectasset? Ita autem spectavit ut in ea quoque epistola quam ad illyricos metropolitans de Anastasii electione conscripsit, eadem gravius inculcarit: *Et quia, inquit (ep. 10, col. 617), per omnes Ecclesias cura nostra distenditur, exigente hoc a nobis Domino, qui apostolicæ dignitatis beatissimo apostolo Petro primatum, fidei suæ remuneratione, commisit, universalem Ecclesiam in fundamenti ipsius soliditate constituens, necessitate sollicitudinis quam habemus cum his qui nobis collegii caritate juncti sunt, sociamus*. Vicem itaque nostram fratri et coepiscopo nostro Anastasio, seculi eorum exemplum quorum nobis recordatio est veneranda, committimus. Quæ ergo sollicitudo est, in ejus partem vocatum a se Anastasium Leo scribit? Cura illa profecto, quam universis Ecclesiis principaliter ex divina institutione se debere agnoscebat, quæque per omnes Ecclesias distenditur, exigente, etc.: cura scilicet non patriarchæ, sed pontificis. Dum igitur Anastasium in plenitudinem potestatis

vocatum a se negat, de eadem potestate loquitur in ejus tantummodo partem vocavit; si ergo hæc pontificia est, non patriarchalis, illa quoque non patriarchalis esse debuit, sed pontificia. Hæc Pereira non legit; legit Febronius, hic in sua tamen sententia perstitit. Adeo difficile est, quas semel imbibitis ir rebus præsertim ad religionem pertinentibus, opiniones abjicere. Sed hoc saltem ab eo vellem maxime, ut ne *Antifebronium* se refellisse jactaret, qui non dico graviora, sed ne leviora quidem in eo sibi objecta attigerit.

VI. Ad hujus capituli institutum redeo, novisque argumentis febroniano-pereiranum de absoluta et incircumscripita episcoporum potestate paradoxum aggredior. Illud ergo velim mihi edicat Febronius, an eorum meminerit quæ in primo volumine docui? Hæc ab ipso tradita lego (t. I, § 6, pag. 32): *Clarissimam potestatem universitati Ecclesiæ propriæ et ita transcriptam esse, ut illa per eos ministros pro sua cujusque portione... exercesatur*. Porro si hæc vera censeat, non negabit utique, Ecclesiam potestatis sibi transcriptæ, dum eam cura ministris exercendam communicat, certos posse fines præscribere. Id tam evidens est ut Pereira, eidem febroniano nixus principio, fassus aperte sit posse Ecclesiam episcopali potestati modum adhibere (1). Adhibuit omnino quam sæpiissime. Ordinationem quis nesciat præcipuam esse episcopalis ordinis functionem? Quid enim, siebat S. Hieronymus (ep. 85 ad Evagr.), *facit excepta ordinatione episcopos, quod presbyter non facit*? Ordinandi tamen potestatem quot legibus synodi cum generales tum provinciales coangustarunt? Fas non erat episcopo clericum alienæ dioceseos ordinare in suamque Ecclesiam inconsulto ejus antistite pertrahere: ita, præter generalia concilia nicænum ac chalcædonense, sanxerunt synodi arelatensis, turonensis, aliorumque quamplurimæ. Primum carthaginense concilium cavet præterea ne episcopi clericatus laicos quoque aliter dioceseos, non impetrata ab eorum episcopis venia adscriberent; quod tamen alibi licebat. Quid etiam sunt tot irregularitatum genera, quibus ab ordinatione prohibebantur bigami, in hæresim lapsi, ii quoque qui ob aliquod crimen publicæ poenitentiae fuissent obnoxii, aliorum a toletano IV concilio commemorati, nisi totidem episcopalis vincula dignitatis? Quæ africani patres ad vindicandos a diocesanorum episcoporum jurisdictione monachos constituerint, notiora sunt quam ut hic a me repetantur (2). Nonnulla potius quæ ad ecclesiasticorum bonorum administrationem, distributionemque pertinent, enar-

(1) Della potestà de' vescovi, pag. 105: «Tutta la Chiesa, la quale consiste nella congregazione di tutti i fedeli, ed a cui riguardo principalmente Gesù Cristo, quando concesse a S. Pietro ed a tutti gli apostoli le chiavi della potestà spirituale, e come la proprietà di queste chiavi, della quale il papa e li vescovi non sono che ministri e dispensatori, sicché ad essa appartiene il regolare e limitare, come di fatto ha regolato e limitato per mezzo de' suoi canoni l'uso, e l'esercizio di questa potestà spirituale de suoi ministri.»

(2) Confer *Antifebronium*, t. II, pag. 402.

nus. Antiochenum concilium in hac bona reditusque Ecclesiarum plenam episcopis potestatem contulerat; provinciarum tamen conciliis ut in episcopos qui in suam ipsorum utilitatem illa converterent aut sine presbyterii consilio illa domesticis suis permitterent administranda, graviter animadverterent, injunxit. Economus deinde, ad quos bonorum ecclesiasticorum cura pertineret, a singulis episcopis deligi jussit chalcedonense concilium. De legibus sileo quæ eadem bona alienari vetant; de illis etiam, quibus episcopi quatuor in partes Ecclesiarum suarum redditus dividere jussi sunt. Satis hæc sunt ut quisque intelligat nihil posse a veritate alienius excogitari, quam in circumscripta nullisque Ecclesiæ statutis obnoxia jurisdictione episcopos frui.

VI. Video quid responderi possit: particularia concilia, multoque magis œcumenica, posse episcoporum potestatem certis legibus astringere, non posse romanum pontificem. Verum, 1° tanquam efficitur Febronius ne hæc cum superiore suo dogmate conflictentur. Si enim synodus licet modum ponere episcoporum potestati, non ergo hæc origine ac institutione sua quoad suarum Ecclesiarum gubernationem absoluta, illimitata, ac incircumscripita, est, quod ipse ait (t. II, pag. 272). Deinde, ut optime animadvertit cl. Ballerinius (1), « ratio veri et proprii synodorum juris alia non est, nisi quia eadem concilia, licet particularia, non autem œcumenica, fuerint; cum tamen ejusdem provincie vel regionis antistites jurisdictione præstarent, poterant ipsis eum episcopatum facultatum usum præscribere vel mutare, qui utilior esset, et in ædificationem Ecclesiæ conferret. Hoc jus si tribuitur conciliis particularibus, quæ solo jure ecclesiastico toti provincie vel regioni ejusque episcopis jure divino in origine institutis præsidet; quanto magis concedendum successoribus S. Petri, qui omnibus episcopis ipsisque particularibus synodis præsent jure divino? Poterunt ergo et hi, si ex varietate circumstantiarum expediat, in ædificationem Ecclesiæ episcoporum facultates moderari, vel etiam restringere. » Ac certe in ecclesiastica historia hospes plane sit oportet, qui nesciat, a primis usque Ecclesiæ seculis (de his loquor, ne Febronius ab isidorianis decretalibus tantam illatam esse perniciem iudicet), romanos pontifices innumera fere sanxisse quibus episcoporum jurisdictio circumscriberetur. Paucis tamen exemplis contentus ero. Inter decreta quæ ad Himerium Tarraconensem omnino servanda Siricius romanus pontifex misit, hoc legere est (t. I epistol. rom. pont., Const. col. 628): « De his qui, acta poenitentia (publica, hæc enim solum tantum suscipi poterunt), tanquam canes ac sues ad vomitus pristinos et volutabris redeunt, et militie cingulum, et ludicras voluptates, et nova conjugia, et inhibitos denuo appetivere concubitus, quorum professam incontinentiam generati post absolutionem filii prodiderunt. De quibus, quia jam suffragium non habent poenitendi, id æquius decernendum, ut sola intra Ecclesiam fide-

libus oratione jungantur, sacrae mysteriorum celebrentur, quamvis non mereantur, intersint; a domitice autem mensæ convivio segregentur; ut hæc saltem districtione correpti, et ipsi in se sua errata castigant, et aliis exemplum trahant quatenus ab obscenis cupiditatibus retrahantur. Quos tamen, quoniam carnis fragilitate ceciderunt, viatico munere, cum ad Dominum cæperint proficisci, per communionis gratiam volumus sublevari. » En episcopalem potestatem in his quæ, ad ipsam poenitentiam cum pertineant, episcoporum munus proprium spectant, a Siricio circumscriptam. Circumscripsit et Innocentius I. Sciscitatus ex eo fuerat tolosanus episcopus Exsuperius: « Quid de his observari oporteat, qui post baptismum, omni tempore incontinentiæ voluptatibus dediti, in extremo fine vite suæ poenitentiam simul et reconciliationem communionis exposcant... Nam consuetudo prior tenuit, ut concederetur poenitentia, sed communico negaretur. » Respondet Innocentius (t. I epistol. rom. pont., Const. col. 192): « Postquam Dominus noster potestatem Ecclesiis suis reddidit, jam depulso terrore, communionem dari absentibus placuit, et propter Domini misericordiam, quasi viaticum profecturis, et ne Novatiani hæretici negantis veniam asperitatem et duritiam sequi videamur. Tribuatur ergo cum poenitentia extrema communicatio. » Quo factum ut episcopi contra quam prius ex sua ipsorum potestate fecerant, deinceps communionem his tribuere omnino debuerint. Sed ipsam quoque non provincialium modo, sed etiam nationalium synodorum auctoritatem a romane sedis pontificibus coarctatam videamus. In Illyrico certe ac Galliis, provinciarum synodi absque vicarij apostolici assensu haberi non poterant (1). Causas autem majores, ac supremum de illis iudicium post synodale decretum sibi romani pontifices servarant. Verum nihil hæc in re luculentius proferri potest exemplo quod africani patres nobis suppeditant: sub quarti seculi finem quintique initium, tam magna sacerdotum ministrorum penuria africane laborabant Ecclesiæ ut multe earum plebes essent desertæ, in aliis ne unus quidem diaconus reperiretur. Provideri tantæ necessitati poterat partim recipiendo in suis gradibus eos qui e donatistis ad catholicam unitatem revertebantur, partim vero promovendo ad ordines saltem illos qui apud donatistas baptizati in infantia, rationis usu præditi ad catholicam redierant. Duo autem interdicta romanorum antistitem in transmarino concilio [quod Capuanum fuisse an. 391 perquam verisimiliter cl. Ballerinius conjicit] edita obstabant: unum quod memoratur in synodo carthaginiensi anni 401, id. septembris, ut ordinati in parte Donati, si ad catholicam correcti transire voluerint, non suscipiantur in suis honoribus (can. 68 codic. afric.); alterum indicatum in alia synodo carthaginiensi anni ejusdem 16 kal. julias, ne infantes donatistarum ad Ecclesiam redeuntium ad ordines promoverentur (can. 57 codic. afric.).

(1) Colligere nisi cum ejus (vicarij) rebusque episcopis (metropolitani) non permittant. Casenarius, ep. 3, t. I. Const. col. 1005.

(1) De Potest. eccles. summar. pontificis, cap. 1, pag. 24.

Non immerito hinc interdictis, quæ tamen, ut recte hinc Ballerinius ait (*de Potest. eccles.*, pag. 20), *restitutionem potestatis episcopalis evidentissimam præferunt*. Decreta enim legatio est ad papam Anastasium et Venerium Mediolanensem [præfuerat enim Siricii nomine capuana synodus S. Ambrosius Mediolanensis], ut, exposita necessitate, ad ordinationem infantiū dispensatio peteretur, quia ab his sedibus hoc fuerat prohibitum. Quod ad romanam sedem attinet, id hic perpendi velim. Africani ob memorata transmarinæ synodi interdicta decrevere (*can. cit. 68 cod. afric.*) ut litteræ mitterentur ad fratres et coepiscopos nostros, et maxime (notet hocce adverbium Febronius) ad sedem apostolicam; ceteri enim, licet magnarum urbium Occidentis episcopi, nullum per se jurisdictionis titulum in Africam obtinebant, nisi quatenus uniti romano antistiti in aliqua synodo unam cum eo sententiam ferebant. In ea autem, quam exposuimus, animarum necessitate, nonne potuissent Afri providere suis plebibus ex donatistis conversis, nihil obstantibus interdictis synodi transmarinæ, a quibus ipsa necessitas justam dispensationis causam præbebat? « Ita quidem egissent, inquit Ballerinius (*l. c.*, pag. 22), qui hanc restringendi facultatem apostolice sedi denegassent. Sed africani, hoc jus eidem competere non ignorantes, etsi magnis premerentur angustiis, nihil ausi sunt ipsis interdictis contrarium facere, nisi prius, missis legationibus, transmarinam Ecclesiam, et maxime romanam sedem, consulere. » At hæc fortis-e Febronius reponet: a romanis pontificibus acta fuisse tanquam Occidentis patriarchis, non veluti universæ Ecclesie primatibus. Nolim autem ego hæc de re morosius contendere, quanquam quæ super de Leonis M. ad Anastasium epistolâ diximus, satis huic effugio viam intercedant. Id unum a Febronio pervelim, ut mihi aperte odiderat, an isthæc episcoporum juribus adversentur? Si negat, jura igitur episcoporum sua origine et institutione incircumscripita non sunt; an enim certos intra fines cohibere possent, quæ Christus absoluta esse et illimitata voluisset? Si affirmat: non igitur solum post prolatas Isidori merces, sed etiam multo antea atque ab ipsis primis Ecclesie seculis peccatum ab omnibus romanis pontificibus etiam sanctitate clarioribus, ut qui patriarchali dignitate abusi aliena jura invaserint lacerintque; quodque mirandum magis, non silentibus modo episcopis, sed assentientibus, probantibus, sibique forendum palam profitentibus. Hæc si Febronius expenderit, victas fortasse dabit manus, erroremque suum ejurabit.

VIII. Quid enim, quæso, si cum his conferantur argumentis, quæ post Pereiram undique corrasit ad dogma suum confirmandum! quam imbecilla, quam impudentia, quam turpe misereque contorta! Primum ait (1), « quod hæc potestas a Christo apostolis data ad regimen suarum respective Ecclesiarum aut diocesium, vel provinciarum, quæ cuique seu divina inspiratione, seu communi consensu obvenere, fuerit absoluta ac

illimitata, ad quoscunque eam et occurrentias sec. extendens. Etenim forma verborum quæ Christus in hac apostolorum missione usus est, potestatem indicat nullis circumscripam limitibus: *Data est mihi, inquit, omnis potestas: euntes ergo docete*, etc. Item: *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos*, etc. In sequelam hujus missionis et commissionis, omnes et singuli apostoli in provinciis quas administrabant constituerunt episcopos cum simili facultate alios episcopos constituendi et ordinandi. Hoc fecit S. Joannes in Ecclesiis Asiæ proconsularis, ubi, teste Tertulliano de Præscript., cap. 32, ordinavit S. Polycarpum episcopum Smyrnæ. Sic et S. Paulus Titum reliquit Cretæ, ut ea quæ desunt corrigat, et episcopos per civitates constituat, Epist. ad Titum, cap. 1, v. 5. Hoc ultimum satis indicat, Tito etiam fuisse jus, virtute potestatis ordinis episcopali a Christo annexæ, in suo districtu, ordinandi episcopos ubi hactenus non fuerant; et hæc est sublimior ac præcipua ex hierarchicis functionibus. » Hinc autem fieri Febronius existimat ut, quemadmodum incircumscripita fuit apostolorum potestas, ita et episcoporum, qui illorum sunt successores, auctoritas nullis finibus concludatur. Sed quæ ratione episcopi apostolis succedant dictum supra abunde est. Dictum est etiam, apostolos ut qui extraordinaria quadam legatione fungerentur, habuisse quidem amplissimam in universum orbem potestatem, non tamen supremam, atque ita incircumscripam ut Petro tanquam Ecclesie capiti ac principi subjecti non essent. Quoniam vero Febronius cum Pereira particularem illius auctorem vim exaggerat, quasi omnimodam inter Christi apostolorumque missionem significaret aut æqualitatem aut certe similitudinem, meminere velim, se Petri primatum fateri. Fuerit, ut Febronius vult (t. 2, pag. 261), *jus supremæ inspectionis*; hæc de re questionem nunc non ingrediar; primatus tamen fuit, quem nullus in Christum habuit. Quid ergo si ita Febronium redarguam? Apostoli a Christo tanta præditi potestate sunt missi quanta ipse a Patre missus fuerat: sicut misit me Pater, et ego mitto vos; quid igitur Petri primatum nulli, Febronii, oggeris? Ulliusne primatus inspectioni audebat Christus? Minus sane. Qui igitur missi sunt a Christo sicut missus Christus fuerat a Patre, nullius primatus fuere apostoli inspectioni subjecti. Nihil profecto afferri a Febronio poterit quo ab hac nostra argumentatione extricare se possit. Quod si primatus aliquis in Petro, ne cum certissimis fidei decretis pugnemus, agnoscendos omnino est, quibus tandem momentis Febronius effliciet, primatum illum suum inspectionis cum Christi verbi conciliari posse, non quem ipsi tuemur, jurisdictionis primatum. In his porro quæ de sacris ordinationibus Febronius commemorat, nihil equidem video quod ad rem faciat. Fuisse apostolis episcoporum ubique gentium constituendorum potestatem concedimus; et hoc danus, potuisse illos eandem cum ejusmodi episcopis facultatem, ita rebus Ecclesie tunc omnino exigentibus, communicare. Hoc probandum Febronio fuerat, apostolos positis a se episcopis eandem quam

(1) Tom. II, pag. 256, quæ omnia descripta sunt ex Pereiræ libro, princip. l. n. 1, pag. 3

ipsi a Christo acceperant, amplissimam in omnes fideles jurisdictionem tribuisse; sed quo demum pacto istud ex illis ducatur? Imo, ne quæ hæcenus exposita a nobis sunt inconsulto repetamus, vel ipsa ratio quam apostoli cum suorum temporum episcopis iniere, id vetat asserere. Mitto, legibus quas de quadragesimali jejuniis, de Paschalis solemnitate, de agapæ celebratione, de sacramentorum ritibus, de abstinentia a suffocato et sanguine, ediderunt apostoli, æque episcopos ac cæteros fideles obnoxios fuisse; quid vero peculiare illis a Paulo latæ leges de bigamis, deque neophytis non ordinandis? Nonne episcoporum potestatem circumscribebant? Inanis-ergo est tota hæc de apostolorum potestate garrulitas.

IX. Non minus imbecillis et nugatoria altera est argumentatio, quam etiam ex Pereira (*Princip.* 2, pag. 38) hausit Febronius (t. II, pag. 257): « Dabimus, inquit ille, pro solido et generali argumento absolute et perfectæ jurisdictionis atque auctoritatis episcoporum, involentis omnem potestatem pro bono regimine subditorum, dabimus, inquam, jus, quod ex constanti doctrina celebriorum canonistarum et meliorum theologorum habent, ex causis canonicis dispensandi in quacunque lege ecclesiastica, etiam generalis concilii. Sic tradunt: Glossa, in cap. 29 de Sent. excomm. ad verb., *Sibi specialiter non relinquit*; card. Cusanus de Concordantia catholica, lib. II, cap. 20; Sylvester Prioras magister sacri palatii, in Summa dispens. 5, num. 2; Rebuffus, in Praxi Benef., tit. *Dispens. ad plura benef.*, num. 32; Thomassinus, part. 2, lib. III, cap. 24, n. 14, et cap. 25, n. 15; Van Espen, Tract. de Dispens., cap. 1, § 7; Gilbert, Corp. jur. canon., tom. II, pag. 102 et 104; Barthel, Annot. ad jus canon., lib. I, tit. 55, p. 137; Anton. Pereira, de Potest. episc. circa dispensat., princip. 3, pag. 38 et seqq. » (1) Tum ex historia ecclesiastica, ex eodem scilicet Pereira, nonnulla profert exempla sacrorum antistitum, qui in conciliorum etiam generalium legibus de non transferendis ad alias Ecclesias episcopis, de non evehendis ad episcopatum neophytis ac bigamis, de non eligendis episcopis qui in ordine saltem diaconi non essent constituti, de non ordinandis quibus in una civitate episcopis, non semel dispensarunt. Febronio scilicet, ut cum Persio loquar, *turgescit pagina eruditæ Pereira nugis*. Nugæ voco quæ ad institutum non pertinent. Quotus enim quisque est qui nesciat episcopos, justa de causa, atque ubi præsertim

manifesta Ecclesie utilitas aut necessitas id postulat, neque ad superiorem consulendum aditus facile pateat, dispensare in ecclesiasticis legibus posse? Ejusmodi enimvero pleraque fuerunt contra canones sive translationes sive ordinationes, de quibus Febronius. Certe S. Basilii Euphronii translationem a coloniensi ad nicopolitanam sedem a temporum necessitate excusat. *Præclara æconomia*, inquit ille ad clericos colonienses (ep. 227 *usur. edit.*, ad. 292), *erga religiosissimum fratrem nostrum Euphronium ad his quibus Ecclesie commissa sunt gubernandæ facta est necessaria temporis, persilii et Ecclesie ad quam translatus est. Hanc ne existimetis humanam; sed eos quibus Ecclesiarum sollicitudo incumbit, ex consuetudine et conjunctione quæ habent cum Spiritu sancto fecisse persuasum habete*; et in epistola ad coloniensem senatum (ep. 222, ad. 290) ait: *Igitur et temporis difficultatem considerantes, et æconomia necessitatem prudenter intelligentes, episcopis ignoscite*, qui hanc rem ad constituendum D. N. J. C. Ecclesiarum ordinem iulerunt. Porro quæ necessitatis præsertim causa egerunt episcopi a canonibus dissidentia non auctoritatem in illis sumunt, aut arguunt incircumscriptionem, sed tacitam saltem superioris consensionem. *Fornidolosis enim temporibus*, ut aiebat Synesius (ep. 67), *summum fas prætermitti necesse est*. Atque equidem miror, Febronium de incircumscriptione episcoporum auctoritate vel potuisse hic cogitare; cum enim de canonibus agatur provincialium ac generalium synodorum, quibus sane episcopos astringi ne ipse quidem negare audeat, in inferioribus, qui dispensatione in illis utantur, non nisi episcopi locus esse potest. Nam quid, quæso, inferiori in superioris leges sit potestatis? Sed idem de romano pontifice dicendum esse, ne multis lectores fatigem, vel ipse Fulbertus, cuius verba Febronius recitat (t. II, pag. 159), aperte fatetur. Scribit ille ad Guidonem coepiscopum, nihil ipsi a romano pontifice metuendum, quod Ebalus, etsi laicus, contra canones rhemensis fuisset ordinatus archiepiscopus; ait autem (ep. 38): *Domini papa non habebit quod tibi merito debeat accensere, si te graviter collapsum sanctæ rhemensis Ecclesie aliquam spem resurrectionis audierit protulisse*. Potuissetne Fulbertus in sumptam romani pontificis voluntatem æquissimamque ejus interpretationem totum hoc negotium disertius referre? Cæterum non pauca quæ legitimæ episcoporum auctoritati Febronius tribuit, abusus fuisse, non justæ potestatis dispensationes, certissimum mihi est. Quare Siricius, dum neophytam, vel laicum, qui nullo ecclesiastico functus fuerit officio, inconsiderate vel presbyterum vel diaconum velat ordinari (ep. 6, col. 603 *edit. Const.*), non negat interdum id factum fuisse, indulgenti ob necessitatem Ecclesia romana; hoc tamen quod semel aut secundo necessitas hæreticorum intulit contra apostolica præcepta, aut velut lege licitum capisse præsumi... Quod ne fiat ultra admoneo. Nihil tamen minus in Africa idem deinde facilitatum fuit. Num legitime, et ex assensu episcoporum auctoritate? Audiatur S. Leo is

(1) Dissimulare non possum duo grati animi officia, quæ Febronius hic Pereira rependit. Primum est quod, quem admodum Pereira Febronium, ita hic illum vicissim in haecce celebriorum canonistarum, et meliorum theologorum iudicium, omni pudore seposito, intulerit. Alterum est quod periculis sui Pereira errorem tacitus correxerit. Sic tradunt, inquit, Febronius, etc., Glossa, etc. Recte. At Pereira, p. 28: « Così tengono il cardinale Cusano, Silvestro Prioras maestro del sacro palazzo, il Van Espen, Barthel, il Febronio, il Gilbert seguiti tutti dalla glossa. » Oh stuporem hominis longe dignissimi, qui inter celeberrimos canonistas, ac meliores theologos a Febronio referretur! Potuisset glossa auctores sequi omnes, quorum alii aliquot post eam juri canonico adscriptam seculis floruerunt, alii etiamnum vivunt? Verum Febronius incontinentissimus ille pontificiorum doctorum, ac romanæ præsertim rotæ conviciator novit auctori se obsequere estimationi.

epistola ad episcopos Mauritanie Casariensis (ep. 12, *Baller. edit. col. 675*): «Ceteros vero, quorum proelio hoc tantum reprehensionis incurrit quod ex laicis ad officium episcopale defecti sunt, neque ex hoc quod uxores habeant possunt esse culpabiles, susceptum sacerdotium tenere permittimus, non praedictantes apostolice sedis statuta nec praecessorum nostrorum nostrisque decretis, quibus salubriter statutum est, ne primum, vel secundum aut tertium in Ecclesia gradum quisquam clericorum, quibuslibet suffragis fultus, ascendat, priusquam ad hoc meritum per legitima augmenta perveniat. Quod enim nunc utcumque veniale est, inultum postmodum esse non poterit, si quisquam id, quod omnino interdiximus, usurpare praesumpserit: quia remissio peccati non dat licentiam delinquendi: nec quod potuit aliqua ratione concedi, amplius potestatem impune committi. » Quodnam ergo hinc patrocinium febroniana causa suscipiat? Numquid vero patrum ac theologorum auctoritate saltem juvabitur? Ita quidem Febronius affirmat (t. II, pag. 275): «Hoc docuit S. Thomas, 4 sentent., distinct. 24, quaest. 3, art. 2, ubi: *Potestas, inquit, sacerdotis exceditur potestate episcopi, quasi potestate alterius generis; sed potestas episcopi exceditur a potestate papae, quasi a potestate ejusdem generis; unde omnem actum hierarchicum quem potest facere, papa, potest facere episcopus.* » Tum addit: «De episcopali auctoritate per pontificiam nec minuenda, nec restringenda, aut coarctanda, multa praclare scripsit S. Cyprianus. In primis in epistola 27 ad lapsos, edit. benedict.: *Per temporum, inquit, et successionum tices episcoporum ordinatio et Ecclesiae ratio decurrit; ut Ecclesia super episcopos constituatur, et omnis actus Ecclesiae per eosdem praepositos gubernetur.* Cum hoc itaque divina lege fundatum sit, miror, etc. In epistola 72 ad Stephanum papam de baptismo haereticorum, in fine ait: *Qua de re nec nos vim cuiquam facimus, aut legem damus, quando habent in Ecclesia administratione voluntatis suae arbitrium liberum unusquisque praepositus, rationem actus sui Domino redditurus.* In concilio octoginta septem episcoporum, quod initio anni 256 habuit, ita idem S. doctor patres allocutus est, pag. 329: *Superest ut de hac ipsa re singuli quid sentiamus proferamus, neminem judicantes, aut a jure communionis aliquem, si diversum senserit, amoventes.* Neque enim quisquam nostrum episcopum se episcoporum constituit, aut tyrannico terrore ad obsequiendum necessitatem collegas suos adigit, quando habet omnis episcopus pro licentia libertatis et potestatis suae arbitrium proprium, tamque judicari ab alio non possit quam nec ipse potest alterum judicare. Sed expectemus universi iudicium Domini nostri Jesu Christi, qui unus et solus habet potestatem et praeposendi nos in Ecclesiae suae gubernatione, et de actu nostro judicandi... Sed nec aliter divus Cyprianus in operibus quae sub Cornelio papa, Stephani praedecessore, edidit, aut sensit, aut scripsit. Sic in epistola 3 ad Antonianum, quae est anni 252, pag. 72: *Manent, inquit, concordiae vinculo, et pariter omnia*

catholicae Ecclesiae individuo sacramento, actum suum disponit et dirigit unusquisque episcopus, rationem propositi sui Domino redditurus. Et ut plura praetermittam, S. Cyprianus, cum Fortunatus et Felicissimus damnati in synodo, spe obtinendae restitutionis Romam recurrissent, scripsit ad Cornelium pontificem epist. 4, pag. 86, his verbis: Cum statutum sit ab omnibus nobis, et aequum sit pariter, ac justum, ut unusquisque causa illius audiat, ubi est crimen admissum, et singulis pastoribus portio gregis sit adscripta, quam regat unusquisque et gubernet, rationem sui actus Domino redditurus, etc.

X. Animadvertet utique Febronius me nihil eorum dissimulare, quae ipse ad tuendam in episcopis plenitudinem potestatis ex Pereira (1) deprompuit. Sed quod ad Angelicum Doctorem attinet, oleum operamque in ejus reddendo testimonio perdidit, a suo Pereira deceptus. Recitabo ego locum D. Thomae ex parisiensi editione an. 1660 (pag. 446): *Ad tertium dicendum quod potestas sacerdotis exceditur a potestate papae quasi a potestate ejusdem generis: et ideo omnem actum hierarchicum quem potest facere papa in ministratione sacramentorum, potest facere episcopus; non autem omnem actum quem potest facere episcopus, potest facere sacerdos in sacramentorum collatione: et idem quantum ad ea quae sunt episcopalis ordinis, omnes episcopi sunt aequales: et propter hoc quilibet potest alium consecrare.* Conferat lector cum Thoma febroniano genuinum Thomam; neque hunc in illo agnoscat. Agnoscat profecto fontis, unde illam maxime theologi sententiam Febronius hausit, fœulentiam; tum agnoscat praeterea nihil ad rem de qua quaerimus potuisse inepius proferri. Agit angelicus Thomas de episcopalis ordinis potestate; nos de episcopalis jurisdictionis auctoritate: ille de ministratione sacramentorum, nos de Ecclesiarum regimine iuribusque ad hoc pertinentibus. Sed pudet in his diutius immorari.

XI. De Cypriano magis seria mihi est instituenda disputatio, quod cum protestantibus potius quam cum Febronio ac Pereira rem habendam mihi esse intelligo. Satis erit ex presbyterianis Calvinii sectatoribus unum nominasse Salmasium, cujus haec sunt verba (de primatu papae, cap. 7): *Hucusque Ecclesiae tempora transmisimus quibus alios non habuisse probatur rectores praeter solos episcopos, eosque inter se omnes pares, ac nemini nisi Deo administrationis suae rationem reddituros, ut disertè Cyprianus testatur, etc.* De lutheranorum vero grege Baddeum indicabo et Salomonem Deilingium (*Obervat. sacrar. p. 4, pag. 449 edit. 1747*), qui Salmasio plane assentiuntur; eademque est de Cypriani mente sententia Binghamo, inter episcopales anglos scriptori Antiquitatum ecclesiasticarum notissimo (t. I edit. *Halen.*, lib. II, cap. 5, § 1). En praefatos duces, quos Febronio sequendo Pereira praemonstravit. Ego vero excusari hosce nostros facile patiar ab illis, qui illa haec eo fine scripsisse, ut vel dissidentes a catholica

(1) De Potest. episcop., princ. 1, a. 3, pag. 7, et num. 5, pag. 7 et seqq.

religione in nostras partes facilius adducerent, vel schismatis periculum a suis regionibus averterent, persuadere sibi serio possint. Protestantium autem impudentiam temeritatemque non feram. Eam aiunt hi Cypriano mentem fuisse ut episcopis, quicumque de re quemadmodum ipsis placuisset, quin cuiquam moralium rationem redderent, decernendi potestatem assererent. Sed vere ut dicam, nihil quod cum Cypriano magis pugnet fingi a quoquam poterat. Nam, ut primum de rebus ad religionis doctrinam pertinentibus dicam, qui ut Marcellianus arelatensis episcopus Stephani romani pontificis jussu in ordinem redigeretur admissis maxime est (1), quod is ad novatianos defecerat, potuitne de quorumcumque episcoporum auctoritate ita sentire, quemadmodum hi putant, qui Cyprianum opinantem inducunt, unum Deum episcopis iudicem esse oportere? Neque tantum episcopos qui vel haereses, vel schismatis rei essent, sed illos etiam, qui se flagitiis implicuissent, synodorum iudicio Cyprianus subjectos agnovit; imo et eos qui communem disciplinam aut immutasse aut laxasse coarctasse convincerentur. Etenim in epistola ad Hispaniarum episcopos (ep. 68), Basilidem et Martialem, qui multis se sceleribus inquinassent, dejectos jure a provinciae episcopis de gradu contendit. In ea vero quae est ad Fidum epistola (ep. 59) haec de Therapio Africano scribit, qui Victori presbytero, poenitentia functo, antequam Ecclesiae plane satisfecisset, pacem dederat. « Quae res, inquit, nos satis movit, recessum esse a decreti nostri auctoritate, ut ante legitimum et plenum tempus satisfactionis, et sine petitu, et conscientia plebis, nulla infirmitate urgente, ac necessitate cogente, pax ei concederetur. Sed librato apud nos diu consilio, satis fuit obijungere Therapium collegam nostrum, quod temere hoc fecerit, et instruxisse ne quid tale de cetero faciat. Pacem tamen quomodocumque a sacerdote Dei semel datum non potavimus auferendam, ac per hoc Victori communionem sibi concessam usurpare permisimus. » Quibus sane verbis indicat, se collegasque in concilium coactos, quod Therapius decreverat revocare potuisse. Quid quod vel ipsis presbyteris ac diaconis qui, Fabiano martyris morie subdito, romanam Ecclesiam moderabantur, reddendam sibi eorum quae gressisset rationem Cyprianus eredit. Exstant haec de re duae sancti martyris epistolae, in quarum altera ait (ep. 45): *Quoniam comperi, fratres carissimi, minus simpliciter et minus fideliter vobis renuntiari quae hic a nobis et gesta sunt et servantur, necessarium duxi his ad eos litteras facere, quibus vobis actus nostri et disciplinae et diligentiae ratio redderetur, etc.* in altera vero (ep. 25): *Post factas, inquit, ad vos litteras, fratres carissimi, quibus actus*

nostris expositus, et disciplinae, ac diligentiae, quantumcumque ratio declarata est, aliud accessit quod nos laum latere vos debuit, etc. Ille autem omnino nihil minus Cyprianum sensisse demonstrant, quam quod novatores illi flagitiose, nostro inconsiderate carthaginiensi antistiti tribuunt, debere episcopos rationem suorum actuum uni Deo reddere. Quam ob rem in his locis quae adversarii proferunt, si quid ejusmodi Cyprianus docere videtur, eum de privatis quibusdam singularium Ecclesiarum consuetudinibus longo usu receptis locutum affirmabimus. Quo illa spectant quae ex epistolis 52 et 72 itemque ex carthaginiensi concilio Febronius recitavit. Nam, ut clarissimus Machius animadvertit (l. V. *Origin. et Antiq. christ.*, pag. 87): « Cum morem rebaptizandorum haereticorum qui ad Ecclesiam catholicam unitatem convertuntur, non ad fidem et religionem illi, sed ad disciplinam (quae peculiaris Ecclesiae africanae, nonnullarumque aliarum erat), pertinere existimaret; etsi hoc in genere vehementer erraret; tamen ubi periculum esse vidit ne qui eum ipsum morem sequi pergerent, communionem romanae Ecclesiae a Stephano prohiberetur, carthaginiensi concilio decretum consuetudinemque Africanorum opposuit, negavitque ob eam rem unam esse perturbandam pacem cogensque episcopos ut disciplinam quam hactenus coluissent abjicerent; propterea quod si quid ejusmodi egissent, rationem actus sui non cuiquam hominum, sed uni Deo reddere deberent. » Sed etiam de rebus bene gestis soli Deo ab episcopis reddendam esse rationem Cyprianus interdundum scripsit. Dubitare hac de re nos minime sinit cleri romani ad eundem epistolam (ep. inter Cyprianicas 51. *Pamel. edit.*), cujus hoc est exordium: « Quamquam bene sibi conscius animus, et evangelicae disciplinae vigore subnixus, et verus sibi in decretis caelestibus testis effectus, soleat solo Deo iudice esse contentus, nec alterius aut laudes petere, aut accusationes pertimescere; tamen geminata sunt laude condigni qui, cum conscientiam sciant Deo soli debere se iudici, actus tamen suos desiderant etiam ab ipsis suis fratribus comprobari. Quod te, frater Cypriane, facere non mirum est, qui, pro tua verecundia et ingenua industria, consiliorum tuorum nos non tam iudices voluisti, quam participes inveniri, ut in tuis rebus gestis laudem tecum, dum illas probamus, inveniremus, et tuorum consiliorum bonorum haeredes, quis et affirmatores, esse posuimus. » Ceterum in epistola ad Cornelium ait quidem Cyprianus portionem gregis regere unumquemque pastorem et gubernare, rationem sui actus Domino redditurum; non ait uni Domino, quemadmodum ut Febronius ejusque ducibus aliqua demum ratione astipularetur, dici ab eo debuisset. Ac de Cypriano hactenus.

CAPUT V.

Itaque sit aliquod episcopis omnibus in alienas dioceses? Febronii frons in Antifichronio citando. Major illius in austruenda episcoporum in aliorum dioceses auctoritate Scripturarum et patrum abusus.

I. Tertia jam subnascentur quaestio, num singulorum

(1) Constant haec ex Cypriani ad Stephanum I epistolam 67: « Quapropter scire te oportet plenissimas litteras ad te episcopos aceros in Galliis constitutos, ne ultra Marcianum... collegis nostro insultare possint... qui, episcopo Genesio in catholica Ecclesia de Dei iudicio ordinato, profanum altare erigere, et adolentem cathedram collocare... tentaverit... Dirigantur in provinciam, et ad plebem Arelate consistentem a te litterae, quibus istentio Marciano, alius in locum ejus substituat.

episcoporum potestas suarum diocesum finibus continetur, an in alienas quoque dioceses, atque adeo universam Ecclesiam sese exporrigat, non unius caritatis officii, sed jurisdictionis auctoritate. Quis in re prius de me nonnulla dicenda mihi esse video. Hanc ego questionem in secunda *Antifebronii* dissertatione (cap. 2) accurate, ut equidem credo, certe non ita breviter pertractaveram; tum in tertia ejusdem operis dissertatione (cap. 1, n. 1), cum episcoporum auctoritate pontificiam comparans, paucis dixi, quæ a romanis pontificibus in exterorum episcoporum diocesibus patrata legimus, jurisdictionis actus fuisse; contra, quæ episcopi in aliorum diocesibus nonnunquam gessere, fuisse caritatis officia. Accipe nunc febronianæ sinceritatis specimen. « Dixi et multis argumentis atque auctoritatibus Febronius, cap. 3, § 2, probavit, episcopatum sua origine et institutione suam esse causam partem singuli tement pro inditio: eo titulo ac jure multa a pontificibus, etiam in purioris disciplina seculis, in aliorum diocesibus exercita fuisse. Paucis grave hoc argumentum expedit P. Zaccaria, dissert. 3, cap. 1, n. 1, simpliciter opponendo illud quod est in questione: scilicet quæ papa fecit in diocesi non sua, fuisse jurisdictionis, quæ ceteri episcopi, esse actus caritatis. » Ita Febronius in suarum defensionum volumine (*Flor. spars.* cap. 3, § 1, pag. 383). Utique paucis grave hoc argumentum, eo loco quem Febronius indicat, expediti; at cur secundum præcedentis dissertationis caput non addit, ubi non paucis, sed multis, de eo disputavi, quasque auctoritates et rationes ipse congresserat, omnes inculcaveram enucleavi? Ipse tamen ille mei operis locus, quem Febronius designat, cum, si forte aut priorem dissertationem non viderat, aut oblitus illius fuerat, monere debuit, me superius ea de re pertractasse. Ibi enim Febronii sententia indicata continenter additur (t. 1, pag. 254): *Ma noi abbiamo già confutato questo errore.* Non ergo in eo loco sistendum ipsi fuerat, sed quæ supra attuleram, consulere et refellere deberat. Hoc lectoribus meis nunquam satis inculcabo: ne quæso illi fidant quæ Febronius vel de *Antifebronio* scribit, vel ex *Antifebronio* confutanda sibi sumit; misellus enim cum nihil haberet, quo vim argumentationum mearum effugeret, plurima dissimulare, alia extensare, aliqua pervertere veterarie studuit.

II. Sed audiamus, quomodo is demum suam sententiam exponat (t. II, pag. 384 et seq.): « Post divisionem Ecclesiarum nullus equidem episcoporum alterius Ecclesiam immediate regit; atamen quilibet tenetur attendere, ne etiam extra suam Ecclesiam lupi invadant ovile Christi... Inde est quod, cum vel communis Ecclesiæ causa, vel solius etiam romani primatus legitima jura in periculum deducuntur, singulorum episcoporum munus exigit ut manum rei admoveant, et periclitanti, sive universali Ecclesiæ, sive ejus capiti, Romæ, succurrant. » In præfatione autem dixerat (litt. b, 2): « Ad satisfaciendum huic officio non debere sacratissimi præsules, qui pro re

nata et exigente necessitate, partium suarum causa crediderunt, aut manum admoveere negotiis ad universali Ecclesiæ regimen spectantibus, aut episcopalis muneris actus in aliorum etiam diocesibus exercere. Illic ex sola caritate egisse dici non possunt; aliquid caritas non operatur, ut validus sit actus, qui defectu jurisdictionis et potestatis foret invalidus; tales autem fuissent multi illorum actuum, quos viri sancti, suppletes aliorum defectus, peregerunt ultra fines propriarum diocesum, ea de causa etiam a SS. patribus frequenter laudati. »

III. Ego vero non solum (quod in *Antifebronio* indicavi) excitata hic video hæreticorum dogmata, Magdeburgensium, inquam, M. Antonii de Dominis, Danielis Tileni, Salvastii, Felli, Binghami, Deilugii; sed magnum præterea doctrinæ conflictum. Bene est, quod Febronius constitutis diocesibus episcopos in alienis diocesibus nihil posse, quod ad disciplinam pertineat, fateatur. Ille in re sibi ille constat, qui in priore volumine scripserat (t. I, cap. 3, § 1, n. 4, pag. 161), « nullum officii episcopalis actum esse, quem non quisque eorum (episcoporum in alienis diocesibus), exigente necessitate, sine ulla dispensatione potuisset peragere, scilicet... in rebus ad fidem spectantibus, et quæ cum hac magis necessariam connexionem habeat; qualis inter alia est observatio canonum substantialium; quæ enim extra hæc ad solam ecclesiasticam politiam (quæ sine præjudicio unitatis Ecclesiæ in diversis diocesibus diversa esse potest) pertinent, in his nihil unquam est aut esse potest, aliis in aliorum diocesibus commercii aut curæ, sed suæ solius diocesanos negotiis; quemque intentum esse oportet. » Nam id a nicæno concilio aperte constitutum est; itemque a constantinopolitano I, cujus hic canon est: *Episcopi ad Ecclesias quæ sunt ultra suam diocesim itaque limitati, ne accedant... Non vocati autem episcopi ultra diocesim ne transierint ad ordinationem, vel aliquam aliam administrationem ecclesiasticam. Servato autem præscripto de diocesibus canone clarum est, quod unamquamque provinciam provincie synodus administrabit secundum ea quæ fuerint Nicæne definita.* Quamobrem tertiarum œcumenicarum synodi patres, cum Joannis Antiocheni, qui Cyrillum Alexandrinum Meononemque Ephesium domiare ausus fuerat, temeritatem audaciamque ferre non possent, non illum modo anathematis perculere sententia, sed etiam Cælestini judicio reservaverunt, atque in litteris ad eundem summum pontificem scribere: *Convenientem sanctitas tua propter ea quæ acta sunt, indignationem concipiat. Nam si quibuslibet potestas fiat majoribus sedibus contumelias inferendi, et in illos, in quos nihil juris habent sententias pronuntiandi... in extremam confusionem res ecclesiasticæ delabentur* (1). Verum duo sunt, in quibus Febronium secum ipso pugnare perspicuum est. Nam primo episcopos apostolorum successores esse, nihilque incircumscripserat, quam apostoli a Christo nati sunt, potestatis in illis

(1) Alla in *notif.* Vide cit. diss. 2, cap. 7, n. 2 et seqq. (*Vingt-deux.*)

desiderari omni alio contendit. Atqui non ita fuit apostolorum auctoritas legibus definita, ut fidei tantum res per totam late Ecclesiam corarent; disciplinam quoque ubique gentium sancire poterant, in eaque conservanda suam adhibere sollicitudinem. Quomodo ergo episcopi, qui omnia apostolorum jura adepti sunt, in unius fidei causis possunt universalem quandam in omnes Ecclesias jurisdictionem exercere? Deinde cum absolutam et illimitatam suam origine et Christi institutione episcopalem Febronius vellet potestatem, illud plane intelligi nequit, Ecclesie jure fuisse illam intra diocesanos fines coarctatam; in ea enim quae Christus constituit, nulla est cuiusquam mortalium auctoritas.

IV. Ceterum, ut Febronius intelligat ne hilum quidem esse in sua illa assertionem veritatis, unum fere Cyprianum advoco. Repetamus ergo animo quae superiore capite de Arelatensi Marciano indicavimus. Novatianorum ille partibus se esse addixerat. Quamobrem ejus causa cum causa fidei erat maxime conjuncta. Quid tamen Cyprianus? Quod caritatis erga arelatensem Ecclesiam praestare officii et poterat et debuit praestitit, ad Stephanum romanum pontificem litteris, quibus illum moneret: ut *dirigeret in praesentem... et ad plebem Arelate consistentem, quibus abest Marciano, alius in locum ejus substitueretur, et grex Christi, qui in hodiernum ab illo dissipatus et vulneratus contemebatur, colligeretur*. At quod in illam Ecclesiam jurisdictionis erat, non sibi Cyprianus arrogavit. Cur enim si ubi de religione agitur, episcopi jus in alienas Ecclesias dicere poterant, Cyprianus ipse ad arelatensem plebem non se ipsi, jussuque Marcianum exanctorari? sed ad Stephanum confugit, cujus jussione in ordinem optimi gregis vastator redigeretur? Cypriano Augustinus accedat: Febronius utique Manichaeorum haeresim ad fidei causas pertinuisse non inficiabitur; neque illud negare poterit, collatione cum haereticis etiam in aliis diocesibus suscepta juvari plurimum rem catholicam potuisse, atque adeo ad episcopii jurisdictionem, doctrina sua posita, omnino spectasse. Augustinus tamen credidit, imo et asseruit, sibi fas non esse cum haereticis in aliena diocesi disputare. « Nam illud, inquit (ep. 54 Maur. edit.), quod rursus eum dixisse nonnulli ad me pertulerunt: Cur non ierim Constantinam, quando ibi plures ipsi erant; vel me debere ire Milevis, quod illie, sicut perhibet, concilium proxime habituri sunt: ridiculum est dicere; quasi ad me pertinet cura propria, nisi hippoensis Ecclesiae. Mihi tota hujus quaestio ratio maxime cum Proculiano est: sed si forte inquarem se putat, cuius vulserit collegae sol impleret auxilium. In aliis civitatibus tantum agimus, quod ad Ecclesiam pertinet, quantum vel nos permittunt, vel nobis imponunt, eorundem civitatum episcopi fructus et concordantes nostri. » Enimvero si aliter, Febroniano scilicet more, Ecclesiae res constitueremus, episcoporum quilibet universalis foret Ecclesiae pastor, totiusque christiani orbis antistes: quod cum Febronius ut ipsi romano pontifici Ecclie

sae universae primati argeretur omni studio conetur, qui ceteris omnibus episcopis concedamus?

V. Quæro etiam num parochorum cuique legem fuisse datam vigilandi, ne quibus haeresibus in urbe aut diocesi evangelica dogmata vitentur, Febronius assentiat? Assentietur utique, parochi enim est cum primis episcopis officio omni adesse ut in cæta, quem regunt, depositum, maxime fidei, integrum incorruptumque servetur. Quid vero si in aliena parochia haereses suboriantur? quid si parochus ipse haereses docere non veretur? Curabunt collegæ, atque contendunt, ut ovium illarum periculo obviam eant. Probe factum: sed caritative lege, an jure potestatis? Hoc nobis Febronius edisserat. Si unum christiane caritatis officium hic agnosceret, cur non et in episcopis, qui alienis diocesibus in religionis causa opem ferre nitantur? Sin autem hoc etiam in parochorum jurisdictionem referat, exspecto ut parochos quoque, qui populis ab episcopo haeresibus inquinato in religionis periculum adductis subvenire studeant jure agere potestatis affirmet. Ac parochorum facta mentio ea in memoriam revocat, quæ S. Cyprianus presbyteri ac diaconi Romæ consistentes ann. 250 scripserunt (inter Cyprianic. ep. 30): « *Pro tuo more fecisti, qui rem nobis sollicitam sustinere voluisti. Omnes enim nos decet pro corpore totius Ecclesiae, cujus per varias quasque provincias membra digesta sunt, excubare.* » Neque id unquam Cyprianus negavit, in eo vero in epistola ad eosdem presbyteros diaconosque scripsit (ep. 29): « *Et dilectio communis, inquit, et ratio exposcit, nihil conscientie vestrae subtrahere de his, quæ apud nos geruntur, ut sit nobis circa utilitatem ecclesiasticæ administrationis commune consilium.* » Viden? Idem onus quod episcopis, presbyteris quoque, atque etiam diaconis fuisse impositum, cum romanus clerus, tam Cyprianus existimavit. An autem jus regendæ, administrandæque Ecclesiae, non universae dico, sed singularis cuiuspiam, concessum presbyteris ac diaconis existimamus? At ne quis fortasse episcopis, ad quod una caritate tenent ceteri, illud jure potestatis attribui præfracte respondeat, Cyprianum iterum audiat in libro de Unitate Ecclesiae. *Unitatem, inquit, firmiter tenere et vindicare debemus: maxima episcopis, qui in Ecclesiis praesidemus. Non hic jus, sed onus exprimitur: debemus; neque onus, quod seclis injectum sit episcopis, verum etiam aliis, sed maxime episcopis, ut qui Ecclesiis praefecti sint.*

VI. Quid igitur fiet sanctissimis illis praesulibus, quos, pro renata et exigente necessitate, sui maxime ad movendæ negotia ad universalis Ecclesiae regimen spectantibus, aut episcopalis muneris actus in aliorum etiam diocesibus exercuisse, Febronius supra indicat? Repetam quod in Antifebronio et dixi, et confirmavi, caritate plerosque, quæ gesserunt, peregris-e. At caritas non operatur ut validas sit actus, qui defectu jurisdictionis et potestatis foret invalidas: tales autem fuerunt multi illorum octuam, quæ viri sancti, suppleta aliorum defectus, peregrinam ultra fines propriarum diocesium, ea de causa etiam a SS. patribus frequenter

laudati. Me igitur Febronius compellit, ut quæ in priore volumine congererat ex ecclesiastica historia ejusmodi exempla, accurate perpendam. Faciam quod in Antifebronio non tam neglexi quam dedita opera pratermissi, ne et inuilem laborem susceperem, et adversarii insidiam proderem plane singularem. Atque illa quidem exempla duas veluti in classes partiti possumus, quarum prima ordinationes in alicuius Ecclesiæ peractas, altera lata in causis fidei, aut episcoporum, judicia continet. Ab his quæ secundo loco commemoravi, exordiri lubet. In *Arii Alexandrini causa*, inquit Febronius (1), *Osius Cordubensis, hispanus iudeæ et arbiter sedet in synodo alexandrina*. Ignorabat scilicet Febronius, Osiu a romano pontifice Sylvestro in Orientem, turbam, quæ summam Ecclesiæ perniciem minabantur, causa, legatum missum fuisse (2). At saltem ignorare non debuit, S. Alexandrum, antistitem alexandrinum, non ea fuisse aut imprudentia, aut imbecillitate, ut exterum episcopum suo concilio præesse, canonibus repugnantibus, vellet, atque illi concilio, in quo novam, quæ in sua Ecclesia eruperat, Arii hæresin damnare constituerat, nisi in Osiu romani pontificis auctoritas fuisset ipsi colenda: ne hæresis illius sectatoribus ansam aut ejus criminandi, aut detrahendi concilio præberet. ATHANASIUS (pergit Febronius) in Tyria (synodo) ab Orientalibus damnatus, ab Occidentalibus, in sardicensi, absoluitur. Quid tum? An generale concilium, cujusmodi fuit sardicense [nisi illud mavis nicænæ synodi appendix quamdam nobilissimam habere], præside Osiu Sylvestri legato non poterat Tyrii conciliabuli acta rescindere? nec nisi febroniana episcoporum auctoritate id efficere poterat? Similia sunt quæ sequuntur: « CYRILLUS Alexandrinus in Nestorium insurrexit; Petrum Mongum alexandrinum præsulem damnavit Acacius Constantino-politana. » Insurrexit sane in Nestorium Cyrillus, sed caritatis officio. Rotas tamen, inquit ipse in epistola ad Cælestinum (3), lapsas manu porrigendam, prostratosque ut fratres erigendos eas; illum per litteras exhortatus sum, ut a prava hujusmodi doctrina abcederet. Quid hic jurisdictionis? Cum nil profecisset, ad Ægypti monasteria (4) generalem epistolam scripsit, ut eorum monachos in recta fide confirmaret. Fuit hic jurisdictionis actus; ut Ægyptus patriarchæ Alexandrino suberat: quare nihil præter jus a Cyrillo actum est. Cyrillus præterea, cum Nestorium in dies obstinatione animo esse cognosceret, de eo sua ipsius communione privando cogitabat; sed, ut Febronius hoc ipsam Cyrilli factum perpendens ait (5), *Hæc omnia febroni sine superioritatis ecclesiasticæ nam aut jure; nec tamen eo Cyrillus processit, quin antea ad romanum pontificem causam Nestorii suæque in illum consilia referret. Quare ad Cælestinum scribebat (6):* Ab illius tamen communionis palmam et aperte

nomestipios non prius divellimus, quam hæc pietati tue indicaverimus. Dignis igitur nobis declarare quid tibi videatur, et utrum aliquando cum illo communicare oporteat, an libere denunciare: neminem cum eo qui talia sentit ac docet, communicare. De Acacio quid attinet dicere? Sunt qui Mongum ab Acacio nunquam fuisse damnatum conjiciant (1): sunt qui damnatum asserant, sed Simplici papæ, qui, ejusdem Acaci relatione permotus cum in romano concilio anathemate serierat, et imitatione et auctoritate (2). Quid ergo Febronius Mongi damnationem appellat?

VII. Quæ porro ex ordinationibus profert Febronius argumenta novæ inusitateque rei, sunt multo infirmiora. « Magnum, inquit (1. I, pag. 160), Athanasium ab exilio reducem, ne Ecclesia ab arrianismo obrueretur, in variis civitatibus quas peragrabat, etiam ad ejus diocesim minime pertinerent, non dubitasse plures ad sacros ordines evehere, refert Sozomenus, Hist. eccles. lib. II, c. p. 24. Idem fecit celebris ille Eusebius Samosatensis tempore persecutionis arianæ, sub Valente: Qui, cum multas Ecclesias pastoribus carere didicisset, militari habitu indutus, et tiara capiti imposita, Syriam, Phœniciam, et Palæstinam peragravit, presbyteros ordinavit, et diaconos aliosque sufficiens ordines ecclesiasticos. Quod si quando doctrina consentientes episcopos invenisset, etiam pontifices carentibus Ecclesiis præfecit. Ita de eo Theodoretus, lib. IV, cap. 12. De eodem Eusebio idem Theodoretus lib. V, cap. 4: Magnus Eusebius, ab exilio reversus Acacium, cujus celebris est fama, Beroæ ordinavit episcopum; Hierapolis vero, Theodorum... Chalcedonem porro, Eusebium, et Cyri nostræ, Iudorum... Sed et Eulogium... ab eodem ferunt Edassar pastorem fuisse ordinatum... Postremum omnium Marini divinus Eusebius Delichie creavit episcopum. Cum Epiphanius simili in casu Paulinianum, fratrem S. Hieronymi, primo quidem diaconum, deinde presbyterum in quodam monasterio, extra ipsius diocesim in Palæstina sito, ordinasset, hoc ille se jure egisse defendit quod in casu necessitatis quilibet episcopus in qualibet totius Ecclesiæ parte officio suo fungi queat: Nam etiam, ait, singuli Ecclesiarum episcopi habent sub se Ecclesiæ quibus curam videntur impendere, et nemo super alienam mensuram extenditur; tamen præponitur omnia caritas Christi, in qua nulla simulatio est: nec considerandum quid factum sit. Ita potestatis et juris sui episcopalis exercitium in aliena diocesi defendit Epiphanius, ad Joan. Hierosolymit. » Ad ordinationes refero quæ de Chrysostomo Febronius addit his verbis (3): « Chrysostomi curam pro conversione hæreticorum et idololatrarum, ad omnes homines et ad plures provincias sese extendentem, loci enarrant antuerpienses hagiographi, t. IV, septemb., pag. 156 et seqq., tot. § 41 et pag. 512, § 78. » Nam, præter Gothorum episcopi ordinationem, cetera quæ locis indicatis antuerpienses hagiographi de sanctissimis

(1) Tom. I, cap. 5, § 1, n. 3, pag. 160.

(2) Vide Antifebr., t. II, lib. IV, cap. 2, n. 4, pag. 324.

(3) Tom. I Epistol. rom. pont., edit. Const. col. 1097.

(4) Ibid., col. 1098.

(5) Tom. I, cap. 5, § 4, n. 2, pag. 501.

(6) L. c., col. 1094.

(1) Vide P. Bianchi, t. V, p. II, pag. 515.

(2) Ad Tillemontium, t. XVI, in Acacio, artic. 17.

(3) Loco citato, pag. 161.

præstare tradunt, quemadmodum ea sunt quæ pro phœnicis Ecclesiis egit, nihil præ se ferunt auctoritatis: studii pro catholica fide atque animarum salute, quæ plurimum.

VIII. Ille enim critica arte opus erat jurisconsulto Febrosio. Quæ enim de Athanasio Socrates narrat, a Tillemontio in dubium revocari scivisset. Socrates nempe addit, hæc ordinationes præcipuam uovorum in S. Athanasium criminationum causam fuisse; quæ de re cum Athanasius in Apologia sua, ubi persecutionum suarum causas vicesque percenset, omnino sileat, non videtur Socratis narrationi multum esse fides. Scivisset præterea, ordinationes illas ab Athanasio in Ægypto peractas fuisse; eas enim post Athanasii in Pelusii urbem, quæ ex Syria proficiscentibus prima Ægypti urbs est, ingressum Socrates collocat. Porro ægyptiorum saltem episcoporum ordinationes ad patriarchicum alexandrinorum antistitem jus pertinebant; quid igitur ex febroniana jurisdictionis, non ex propriæ auctoritatis, usu Athanasius fecisset? nisi forte quis Athanasium contra canones ea ratione egisse contenderit, quod absque metropolitanorum approbatione aliquos ordinaverit. Atque id quidem criminandi Athanasii causa esse potuit; febroniana tamen ad id jurisdictione opus non habuit cum, legitima de causa et fidei rebus hæc exigentibus, dispensare in canonum decretis patriarchæ licuerit. Quid vero de Eusebio Samosateno dicemus? Valesius (1) ea omnia opinatur, cum sint contraria legibus ecclesiasticis, extra ordinem gesta esse ab Eusebio Samosatensi, divino spiritu ad hæc eum impellente, ut arianorum furori elasteret. Verum dubio procul ariani, si Eusebius Ecclesiæ canones tam aperte violasset, non divini spiritus impulsui, sed Eusebii vitio, id tribuentes, quo graviore in eum odio incendebantur, eo majore propterea strepitu in eum insurrexissent. Quod cum factum non constet, nihil ab illo adversus canones gestum longe verosimillimum est, sive quod, ut doctissimus Baronius existimat (ad ann. 377, § 53), antiocheni concilii jussu Eusebius eos ordinavit episcopos, sive quod, ut Tillemontius putat (t. VIII, in *Exæb. Samos.*, art. 9), ordinasse illos Eusebius dictus a Theodoro fuerit, non quia ipse eos revera consecravit episcopos, sed quia et ejus auctoritate electi fuerint, et ipse illorum ordinationi, cum illi ad quos ex canonum præscripto pertinebat, interfuerit, ad eum plane modum, quo eundem Eusebium auctorem fuisse sciimus ut S. Basilii ad episcopatum efferretur, et hujus adfuit consecrationi. Ad Epiphanium quod spectat, cur ea non legit Febrosius quæ hæretici eandem Pauliniani ab eo factam ordinationem obicientibus respondit Iovialis Alexander (*dis. 4 ad Hist. eccles. sec. 1, § 4, n. 6*)? Didicisset, Epiphanium nihil adversus Joannem Hierosolymitani jura peccasse; nam monasterium in quo Paulinianus degebat, a Joannis auctoritate immune erat. Quare quidquid ab Epiphanio tunc

actum fuit, caritas erga monachos extorsit. Testem hujus rei habeo luculentissimum ipsum Epiphanium, in ea quam Febrosius indicat ad Joannem epistola. « Nihil, inquit, tibi nocuimus, nihil injuriæ fecimus, nec quidquam violenter extorsimus. In monasterio fratrum, et fratrum peregrinorum, qui provincie nihil tunc deberent, et, propter nostram parvitatem et litteras quas ad eos crebro direximus, communionis quoque tue corperunt habere discordiam, ne videretur quadam duritia et conscientia nostra antiqua fidei viri, ab Ecclesia separari, ordinavimus diaconum; et postquam ministravit, rursus, presbyterum. Super quo debueras gratulari, intelligens, quod ob Dei timorem hoc sumus facere compulsi: maxime cum nulla sit diversitas in sacerdotio Dei, et ubi utilitati Dei providetur. » Tum continenter adjicit, quæ Febrosius recitat; atque in illis, saltem si ea Febrosius animadvertisset: *Tamen præponitur omnibus caritas Christi, non de jurisdictione, sed de caritate agi comperisset.* Chrysostomus superest; sed ne ejus quidem exemplum Febrosius juvat. Gothorum episcopum creavit Chrysostomus; sed numquid aliena a constantinopolitana dici a sano quopiam Gothorum Ecclesia potest, quæ nulla erat? Tunc scilicet universa Gothorum seu Scytharum ad I-trum regio ethnicis erat superstitionibus implicata. Amplificandæ apud illos christianæ religionis studio inflammatus Chrysostomus, Gothis, quorum pauci Constantinopoli nostris mysteriis fuerant initiati, Uniam dedit episcopum, Gothum et ipsum quemadmodum verosimili sane conjectura el. Stillingius arguit, ut ad suos ille properans ab idolorum cultu gentem illam revocaret. Ubi hic jurisdictione Chrysostomi in alienas dioceses ex illimitata quadam in universam Ecclesiam potestate? Quamobrem quinam erunt illi illorum actuum, quæ viri sancti, supplentes aliorum defectus, peregrerunt ultra fines propriarum diocesium, defectu jurisdictionis et potestatis futuri invalidi? Non ordinationes, quæ et jure peractæ sunt, ut vidimus, et si absque jurisdictione peractæ fuissent, illicita quidem habenda essent, non invalidæ. Non synodorum judicia, atque episcoporum quos commemoravimus in hæreticos agendi ratio; nihil enim hic præter regulam actum est. Cedo ergo ejusmodi actus, unde episcopos arguas in alienas dioceses sua legitime usus jurisdictione fuisse?

IX. Sed Febrosius quod frustra ex ecclesiastica historia sibi accessit, in Novi Testamenti libris præsidium querit; sua tamen spe fallitur. Quid enim, levius, quid infirmius, quam quod in præfatione ait? (t. II, præf. lit. b.) « Ideo S. Paulus, episcopatum et jus ejus atque officium, quale erat a Christo institutum, considerans, non dixit: Spiritum sanctum permississe episcopos ad regendas Ecclesias; sed: regere Ecclesiam Dei. Atque ita non movit episcopos ut quisque eorum solum attendat partem gregis quæ sibi obveniret juxta divisionem diocesium, ex divina apostolorum prudentia jam acceptam; sed ut universo regi invigilent: *Attendite vobis, et universo greci,* »

(1) In notis ad lib. IV Theodor., cap. 13 (ita enim scribendum a Febrosio fuerat, non cap. 12).

Itane? Ille Paulus? Nec veretur Febronius ipse apostoli, atque adeo Spiritus sancti, verba obtruncare? Integram Pauli sententiam recitemus (Act. XX, 28): *Attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos regere Ecclesiam Dei*. Quam diversa hæc sunt! non universo gregi, sed universæ Ecclesiæ, Spiritus sanctus præposuit episcopos; sed omni illi gregi, in quo episcopatus partem nacti sunt; quod paulo aliter Petrus his verbis expressit (1 Petr. V, 4): *Pascite, qui in vobis est, gregem Dei*. Ille illa portio gregis est, singulis pastoribus adscripta, de qua Cyprianum loquentem supra audivimus, non universa Ecclesia, quod Febronius inconsiderato ausu comminiscitur. Singulis nempe episcopis territorium suum ab Ecclesia assignatur, olim parochia, nunc passim diocesis, appellatum; non utique

lapides, aut ager, sed homines qui ibi sunt, seu oves Christi eo in loco pascendæ; harumque omnium cura a Spiritu sancto singulis per Ecclesiam contredita est, nisi si Ecclesiæ aliquas fortasse libuerit ab eorum regimine, acquirant de causis, eximere: cujusmodi pluribus in locis monachi, ab antiquissimis christianæ æræ temporibus, fuerunt, et nunc sunt regularium plerique. Id unum Paulus docuit, atque illius sententiam aliter explicare idem est quod eum turpiter corrumpere ac depravare. At *Ecclesiam Dei* Paulus dixit, non *Ecclesiam Dei*. Ac rectissime dixit, qui unam potissimum nobis inculcare Ecclesiam voluit, si enim *Ecclesiam Dei* nominasset, dissociare illis a se invicem videri potuisset. Nec pluribus opus est ad hæc refellendas sive ineptias, sive fallacias.

Pars secunda.

Privilegia huius sedis, vel ecclesie perpetua sunt: divinitus radiata, atque plantata sunt: impingi possunt: transferri non possunt: trahi possunt, evelli non possunt.

NICOLAUS I.

Epist. 8. Quæ est ad Michael. Imper.

DISSERTATIO QUARTA,

DE PONTIFICII PRIMATUS NATURA ATQUE AFFECTIONIBUS.

CAPUT PRIMUM.

Finis explicatur, quem Christus in primatu instituendo sibi maxime proposuit: fuit autem is Ecclesiæ unitatem fundare, ac conservare. Ad id centro quopiam opus fuit unitatis. Petrus hoc fuisse ejusque successores romanæ pontifices, patrum, veterum theologorum, gallicanæ Ecclesiæ, hæreticorum quæque, atque adeo Febronii ac Pereiræ, consensione testatissimus res est.

I. Præcipuum meæ cum Febronio controversiæ caput aggredior: primatum romanæ pontificis. De peculiaribus ejus juribus postea videbimus. De illius natura nunc disputandum, ejusque affectiones in Antifebronio assertæ a novis adversariis conatibus vindicandæ. Quod ut diligentius atque enucleatius præstetur, de fine primatum quem Christus in primatu instituendo sibi proposuit, dicendum mihi esse video. Quæ in re non illud querimus, quæ causa Christum impulserit ut Petro potius quam alii cuiquam apostolorum primatum decerneret. Atque in ea quidem questione non una est patrum sententia. Nam S. Hieronymus Petrum ceteris a Christo prælatum censet (lib. I in Josin.), quia Petrus senior erat; contra Hilarius (in cap. VII Matth.) et Joannes Chrysostomus (hom. 9 de Pénit.) Petrum ideo primatus dignitate ornatum alunt, quod primo vocatus a Christo primus credidit Christo; summæ Petri caritati alii tribuant,

ut Origenes et Augustinus (1); plerique insigni fidei confessioni qua Petrus Christum Dei Filium præ ceteris prædicavit. Verum de hac questione nihil est cur solliciti simus. Satis nobis est, Petro fuisse primatum a Christo collatum, quæcumque demum de causa id honoris uni Petro Christus Dominus duxerit deferendum. De ipsa primatus institutione agendum, causæque, ob quas Christus primatum in Ecclesia sua constituerit nunquam defecurum, investigandæ.

II. Hæc autem omnes una hæc complectitur: Ecclesiæ unitas. Nihil ea Christo commendatius fuit. Hinc nuptæ sponsæ, æquis oribus, æquis domus nominibus ac symbolis Ecclesia in sacris libris sæpissime designatur. Paulus cum primis, Christi doctoris sui præceptionibus insistens, illam urget in singulis fere suis Epistolis. Solliciti, inquit ad Ephesios scribens (Ephes. IV, 3 et seq.), *servare unitatem spiritus in vinculo pacis. Unum corpus, et unus spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis vestræ. Unus Dominus, una fides, unum*

(1) Serm. 76 et 216. Hæc sententia nuper placuit cl. D. Kauffmann, diss. 2, § 2, n. 4 [n. 3 perperam est apud Febronium]; sed illum suggillat Febronius his verbis [l. II, p. 224]: « Sinistre profectio, cum, ut hic, de Petri primatu ejusque collatione agitur. Principes terre dant in compensationem amoris officia honoratiora, non sic Christus; potestque hic repeti doctori nostro colossensi, quod Salvator, Matthæi cap. XVI, v. 23, ubi conversus dixit Petro: *Vade post me, satana, concidam es mihi*: quia non agris ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum. » Vide in quæ hæc Febronii maledicta conferenda demum sint: in Origenem et S. Augustinum.

baptisma. *Unus Deus, et Pater omnium.* Ad Corinthios autem Epistola I (XII, 12 et 20) hæc habet: *Sicut enim corpus unum est, et membra habet multa; unum autem membra corporis, cum sint multa, unum tamen corpus sunt, etc.... Nunc autem multa quidem membra, unum autem corpus.*

III. Causa igitur hujus unitatis Christus alios dedit... pastores et doctores ad consummationem sanctorum in opus ministerii, donec occurramus omnes in unitatem fidei (Epist. IV, 12). Sed illud præsertim necessarium duxit, ut unum Ecclesie sue fundamentum constitueret. Super unum ædificat Ecclesiam suam, inquit Cyprianus (l. de Unit. Eccles.), nempe Petrum, ut idem Cyprianus diserte scribit (ep. 70): *Una est Ecclesia a Christo Domino super Petrum origine unitatis et ratione fundata.* Namque exordium ab unitate profisciscitur, ut Ecclesia Christi una monstraretur (idem Cyp., l. cit. de Unit. Eccles.). Quamobrem Petrus ejusque successores romani pontifices centrum ejusdem unitatis sunt, atque appellari omnino debent. Quid Irenæus verbo conuenire explicat eo loco, ubi de romana agens Ecclesia ait: *Ad hanc enim Ecclesiam, propter potentioris principalitatem, necesse est omnem conuenire Ecclesiam, hoc est eos qui sunt undique fideles* (lib. III contra hæres., cap. 5). Nempe, quemadmodum ab Irenæi editore clarissimo Massatio animaduersum est (in Iren. diss. 3, art. 4, § 30), « ut unitas inter tot episcopos totque singulares Ecclesias, tam longe a se invicem distantes, foveri, omniumque consensus facilius explorari, posset; nec omnes, emergentibus controversiis, maximo cum singularum gravamine, simul in unum locum conuenire cogerentur: necesse erat primam aliquam inter omnes Ecclesiam constitui, quæ exteris omnibus præset, exteris pro jure invigilaret, ac veluti quoddam unitatis centrum esset, in quod omnes confluentes, ejusdem fidei et communionis nexu colligerentur. »

IV. Duo porro fuerunt Christo hujus centri constituendi fines: alter, ut unitas fundaretur; alter, ut eadem jam fundata nunquam dissolveretur. Ac de unitatis in Petro institutione locutæ sunt S. Cypriani testimonia. Nam de Petro ait (ep. 73): *Petrus super quem Dominus ædificavit Ecclesiam et unde unitatis originem instituit.* Similia hæc sunt ex alio ejusdem S. martyris libro (l. de Unit. Eccles.): *Quamvis apostolus, post resurrectionem suam, potestatem potestatem tribuit... tamen, ut unitatem manifestaret, unitatis originem ab uno incipientem sua auctoritate disposuit.* Eo illud pertinet Paciani Barcinonensis (ep. 5): *Ipso referente Matthæo, paulo superius ad Petrum locutus est Dominus, ad unum ideo ut unitatem formaret ex uno, vix idipsum in commune respiciens.* Spectat Pacianus potestatem ligandi atque solvendi, quæ prius uni Petro promissa fuit a Christo, uni legitur apud Matthæum, cap. XVI; dein vero, post resurrectionem, omnibus simul apostolis communicata, uti apud Joannem, cap. XX. Vides autem rationem arduæ ejus potestatis uni Petro (utique causa

primatus, ad quem totus ille evangelicus contextus pertinet) referri ad unitatem Ecclesie, quæ non mere repræsentaretur in uno Petro, sed ex ipso uno formaretur. Eadem, Paciano æqualis, Optatus Milevitanus tradit: Christum enim idcirco claves regni celorum, supremam auctoritatem significantes, soli Petro dedisse ait (l. VII, c. 3), ut unitatis negotium formaretur. Quod ad unitatis conservationem attinet, testator res est quam ut confirmatione egeat. Unum aut alterum ex patribus dabo. Venerabilis Beda, inter hominibus de Tempore explicans illa verba cap. XVI Matthæi: *Et tibi dabo claves regni celorum, ait: Ideo B. Petrus, qui Christum vera fide confessus, vero est amore secutus, claves regni celorum, et principatum judiciorum potestatis accepit, ut omnes per orbem credentes intelligant, quia quicumque ab unitate fidei, vel societatis illius quolibet modo semetipsos segregant, tales nec vinculis peccatorum absolvi, nec janam possint regni caelestis ingredi.* Quamobrem Alcuinus aiebat (ep. 70): *Ne schismaticus inveniat et non catholicus, sequatur probatissimam S. romanæ Ecclesie auctoritatem; ut unde catholice fidei initia accepimus, inde exemplaria salutis nostræ semper habeamus; ne membra a capite separentur suo.* Disertissima quoque in hanc rem, atque gravissima sunt, quæ aquileienses patres in epistola ad imperatores (t. II S. Ambros., *Narr. edit. et. 2, ep. 2*) de romana Ecclesia perscripsero: *Totius orbis romani caput, romanam Ecclesiam, atque illam sacrosanctam apostolorum fidem, ne turbari sineret obsecranda fuit clementia vestra; inde enim in omnia veneranda communio jura dimanant.* « Quid, rogo, est, inquit Ballerinius (De Vi ac Ratione primat., pag. 127), quod catholice communionis jura ex romana in alias omnes dimanant Ecclesias? Id unum profecto, ni fallor, quod nulla alia particularis Ecclesia id habet juris per se, ut aliarum Ecclesiarum communionem exigat, nisi ipsa communicet cum Ecclesia romana, quæ sola per se omnium Ecclesiarum communionem et unitatem omnino requirit, idemque communionis jura aliis Ecclesiis secum communicantibus impartitur. »

V. Quæ hæcenus ex patribus confirmavimus atque illustravimus, omnium ætatum theologis probata fuerunt. Joannes Gerson adversariorum coriphæus ea clarissime prodidit in opere de Potestate ecclesiastica, consil. 9, ubi, memorata Christi ordinatione primaria, quæ voluit Ecclesiam suam regi principaliter ab uno et ab uno monacha, sicut est una fides, unum baptisma, et una Ecclesia unitate capitis tam primarii quam vicarii, hæc rationem addidit: *Quoniam iste est optimus principatus, præsertim in spiritualibus, ad conservationem unitatis fidei, ad quam obligantur omnes.* Inter adversarios celebris quoque est cardinalis Cusanus. Hic tamen, cum basilicensis synodi, cui maxime faverat, infelicem exitum deprehendisset, in epistola secunda de Usu calicis ad Bohemos, quam deinde scripsit, non solum unitatem in genere cum romana sede necessarium statuit ex S. Cypriano, cujus ex sententia erit, inquit, necessario catholica

Ecclesia illa quæ primæ sedis adheret; verum etiam unitatem in fide cum eadem sede adeo necessarium censuit ut, cum observasset alias sedes quæ ab ea sese diviserunt, in errores fidei fuisse prolapsas, nec rediisse ad veram fidem, nisi eas quæ ad unitatem fidei ejus reversæ sunt, tutum ab erroribus periculum in unione cum principe in Ecclesia positum prouultiverit. Neque omittendum Petri de Marca, cujus etiam nomen in ore omnium est adversariorum, testimonium in ea dissertatione, quam de Discrimine clericorum et locorum inscripsit (Num. 24). Petro enim præ cæteris apostolis tributum ait: quod esset caput unitatis, adeoque teneretur apostoli particulares Ecclesias subijcere hanc unitati, ut docuit Optatus, cujus specialis custodia in universa Ecclesia erat penes Petrum. Uno verbo res ista comprehendere potest: Pares apostoli inter se et in apostolata; sed ratione habita ad unitatem Ecclesiarum servandam, Petrus eximio jure et præcipuo erat caput unitatis, adeoque sub illo respectu erat caput apostolorum.

VI. Quod vero de illustrissimis Galliarum episcopis dicam? Innumera possem eorum testimonia hanc in rem congerere. Paucis ero contentus, ex iis quæ cl. Soardi recitat in opere de *suprema romani pontificis auctoritate ex hodierna Ecclesiæ gallicanæ doctrina* (t. I, pag. 86). *Ecclesia Romæ fundata*, inquit eminentissimus de Rohan (1), *institutæ est a Christo centrum essentiale et necessarium unitatis*. Eodem romanam Ecclesiam titulo corroborant cum senonensis antistes in pluribus pastoralibus documentis (2), tum episcopus bononiensis (3). Adde illustrem eminentissimi de Bissy sententiam, quæ hujusmodi est (4): *Romana Ecclesia, quam Christus constituit centrum communionis catholicæ et caput corporis, quod nunquam semper esse debet; quod tamen hanc unitatem servare non potest, nisi cum ea maneat unitam tum sensum conformitate, tum perfecta omnium suorum membrorum subordinatione*. Adde etiam podiemsem episcopum, in superscripto opere (5), quod in prima dissertatione fuit a nobis non semel appellatum. Præstantiora tamen, quæ universus clerus gallicanus æripissime litteris prodidit, hujusce veritatis monumenta. Denim in encyclica ejus clerici epistola 2 octobris 1665, ad

omnes regni archiepiscopos et episcopos hæc legimus digna, quorum memoria nonquam intereat: « Obsequium quod sancto patri exhibere consuevimus, episcoporum Galliarum veluti hereditas est. Hoc est punctum solidum gloriæ nostræ, quod et nostram fidem invincibilem reddit, et nostram auctoritatem infalibilem, cum utramque inseparabiliter junctam tenemus cum centro religionis, nos colligantes cum Petri sede per fidem et disciplinam in unitate spiritus Ecclesiæ. Portæ inferi prævalere non possent adversus vim quæ omnibus tenebrarum potestatibus terribilis est. » Hoc ipso nostro seculo, non semel gallicani præsules suis in comitiis idem testati sunt. *Cathedra Petri, quæ est centrum unitatis*; ita illi in epistola ad universos regni antistes ex comitiis an. 1734 (1); in iis autem litteris, quas ex conventu an. 1755 ad Clementem XII misere pro impetranda Joannis Francisci Regis inter sanctos adscriptione: *Tu es, inquit, quem veneramus, centrum catholicæ unitatis*.

VII. Quid quod idipsum hæretici lateri coacti sunt? Cowellus calvinista, in *Examinatione doctrinæ contra actionem causæ innocentium*, impressa an. 1564 (fol. 106), de Petro et cæteris apostolis dixerat: *Unum cæteris præponi necesse est ad evitanda schismata, et dissensiones tollendas*; deinde addidit (fol. 107): *Hoc tunc optimum fuit medium in primitiva Ecclesia, cum Dei gratia major et copiosior erat, quam nunc conferri videmus. Imo ipsi duodecim apostoli tunc satis inter se convenissent, nisi unus [Petrus] cæteris præfectus fuisset. Cæteros mitto (vide de his Ballerini, lib. cit., pag. 35), ut unum Hugonem Grotium appellem. Ille ergo, in Voto pro pace ecclesiastica, ad art. 7, hæc habet: Ordo, sive in partibus sive in toto, continetur in principatu quodam, sive in præpositi unitate: et hoc est quod in Petro Christus nos docuit. Et aliquanto post: Ille ordo semper in Ecclesiis manere debet; quia semper manet causa, in est periculum a schismate. Similia tradit in Dissertatione Rivetiani Apologetici, ubi, de Petri primatu disserens, testatur cum Hieronymo unum fuisse præfectum, uti oportebat, ob unitatem servandam, ut schismatibus præcaveretur: Nam sine tali primatu, inquit, extra a controversiis non poterat, sicut hodie apud protestantes nulla est ratio quæ oritur inter ipsos controversiarum reperiatur finis. Eandem porro necessitatem primatus confirmat ex Cyprino, a quo fatetur in unitatis bonum agnoscere Petri primatum cum auctoritate.*

VIII. Quomodo mirandum est, Febronium ipsum ejusque laudatorem Perciram nobis in hoc assentiri. « Nisi in privata quaque Ecclesia, inquit ille (t. II, pag. 375), pastor quidam adesset præcipuus, cum cæteri ejusdem Ecclesiæ pastores obsequerentur; nisi in universali caput immineret visibile, in quo, velut unitatis centro, singuli coalescerent Ecclesie: ex naturali hominum cupiditate, quo ad summam

(1) Mandem. pastor. 7 juulii 1718, p. 2: *L'Eglise de Rome est, selon l'institution de Jésus-Christ, le centre essentiel et nécessaire de l'unité*.

(2) Affero unum locum ex monit. 5, n. 3, p. 6: *Sans le centre d'union [le siège apostolique] il n'y a point d'unité, selon saint cyrien, sans cette Eglise apostolique les autres Eglises ne seraient point des Eglises*.

(3) Mandem. pastor. 2 déc. 1724, p. 5: *L'Eglise de Rome, le siège apostolique, centre nécessaire de l'unité catholique*.

(4) Mandem. pastor. 1725, pag. 14: *L'Eglise de Rome, que Jésus-Christ a établie à la tête d'un corps qui doit toujours être un, et qui ne peut toujours conserver cette unité qu'en demeurant uni avec elle, soit par une conformité de sentiment que par une subordination parfaite de tous ses membres*.

(5) Défense des actes du clergé, etc., p. 2, cap. 5, pag. 234: *La chaire de saint Pierre est le centre de cette union. C'est dans elle et par elle que toutes les chaires épiscopales, quoique séparées par de longues distances, ne forment, de l'orient jusqu'à l'occident, qu'un seul évêque; et l'épiscopat usque est*.

(1) Act. de cette Assemblée, pag. 110: *Le chaire de saint Pierre, qui est le centre de l'unité*.

quisque libertatem ambiciosus assurgit, timendum prorsus foret ne, dissoluta brevi unitate, tot in Ecclesia exsurgerent schismata, quot antea, uti S. Hieronymus loquitur. » In eo in priore volumine, integro secundo paragrapho capitis secundi probaverat: *fundamentum hujus primatus esse bonum unitatis in Ecclesia*; et paragrapho quinto, *Ecclesiam, cui primatus annexitur, per hoc fieri centrum unitatis ostenderat*. Quoniam autem Pereiram nominavi, ejus verbis hoc caput concludam. Sumpta sunt autem ex epistola operis de episcoporum Potestate ad lusitanos episcopos nuncupatoria (pag. 17): *Tutti li padri concordemente insegnano, non essere stato altro questo fine, se non se quello di togliere ed impedire gli scismi, e conservare l'unità della Chiesa*.

CAPUT II.

Naturam pontificii primatus in coactiva jurisdictione sitam esse, ex illis quae supra de centro unitatis constitutimus, adversus Febronium ostenditur, ejusque effugia praecluduntur.

I. Brevis admodum est nostra cum Febronio consensus. Romanum pontificem centrum esse unitatis inter nos convenit; sed dum ejusmodi centri, cui tota primatus dignitas innititur, indeolam atque naturam explicare aggredimur, quam maxime dissidemus. Quare ex Febronio, quid rei sit pontificii primatus; respondebit (t. II, pag. 272): *principaliter consistere in ministerio inspectionis super omnes Ecclesias, ut in eis quaque, praesertim episcopus, suo muneri ac obligationi satisfaciatur conformiter ad leges divinas, atque canones communi Ecclesiae consensu seu acceptione stabilitos; et per hoc (romano pontificem) fieri centrum unionis, quemadmodum sollicitudo omnium Ecclesiarum quam habuit Petrus, omni procul dubio (ibid., pag. 273) ex Christi institutione nec alia fuit nec alia esse potuit, quam inspectionis et directionis in episcopos jam pro et in certis civitatibus ac districtibus constitutos. Alibi quidem, ne morosiores sese praeberet, ait (ibid., pag. 521) se probasse primatum auctoritatis et potestatis: primatum curae ac sollicitudinis, primatum quoque in ferendis una cum corpore episcoporum legibus, et adjudicandis causis, ad idem corpus cujus ipse caput est, pertinentibus; imo et jurisdictionem (vide hominis facilitatem) non repugnat in romano pontifice agnoscere (1). Sed haec verba sunt. Cur enim, si propriam jurisdictionem intellexisset, non addidit ea verba, quae in mea explicanda sententia usurparat: *jurisdictionem obligatoriam et coactivam supra universam Ecclesiam*? Cur inquit: (Quia pontificis romani) *cura superintendens (ibid., pag. 179) est diversa a cura episcopali minus illa importat infallibilitatem; omnium minime, plenam ab eadem Ecclesiae dependentiam, et respective absolutam papae monarchiam*? Audi cetera: « *Clamant iidem (ibid., pag. 518),**

et declamant adversus Febronium, quando, cap. 2, § 2, nec non cap. 5, § 4, sustinet, summo pontifici magnam quidem in Ecclesia auctoritatem competere, sed non jurisdictionem proprie talem. Nos sane non dispicimus cur ille per hoc tam graviter deliquisse dicendus sit. Probavit ille, probavimus et nos, papae soli et abique episcoporum accessu et consensu non competere jus auctoritatis in et pro universali Ecclesia legem. Probavimus item quod non nisi per voluntatem episcoporum obtineretur potestatem, quam vigore primorum et geminorum canonum neque habuit neque exercuit, judicandi in causis contentiosis, seu episcoporum, seu inferiorum clericorum. Dicit autem quisquis volet (certe nullus id dicit jurisconsultus) cum, vi officii, propriam habere jurisdictionem, qui utraque hac potestate destituitur. » Viden ut nobis Febronius illudat, dum aut auctoritatis, aut potestatis, aut etiam jurisdictionis nomen non abhorreere se fingit? Febronio jungamus perpetuum ejus sectatorem Pereiram; ex discipuli doctrina magistri mens apertius intelligitur. « Dico (ita ille in epist. dedicat., pag. 15), che l'essenza del primato è stata in tre parole descritta dal S. abbate di Chiaravalle Bernardo nel luogo poco sopra citato: *Quid tibi (sono parole del santo al pontefice Eugenio Terzo) dimisit Petrus apostolus? Non tibi ille dare, quod non habuit, potuit. Quod habuit, hoc dedit, sollicitudinem super Ecclesias*. Questi sono li termini, a quali restringe S. Bernardo il primato del papa, vale a dire, in essere un ispettore, un soprintendente generale di tutti li vescovi, di tutti li fedeli, di tutte le Chiese. » Quærit mox ipse, in quam collocanda hæc sit inspectio; ac post multas, easque inanissimas, atque malevolente et ignorantie plenas, in romanos pontifices curiamque romanam declamationes, propositæ questioni tandem respondet (ibid., pag. 17): « Non in altro riporsi da S. Bernardo l'essenza del primato, che nell' essere il romano pontefice un prelato agli altri prelati tutti superiore, capo, e primo presidente di tutti li vescovi, a cui per ufficio di sua primazia incombe d'invigilare sopra tutta la Chiesa, acciò ognuno attenda ed adempisca esattamente le obbligazioni, funzioni, e ministeri del proprio ordine ed ufficio; e con ciò mantenere il corpo della Chiesa in quella bella disposizione ed armonia stabilita da Christo e da suoi apostoli, conservando lilis li diritti di ciascun grado, e mantenendo in ciascun membro l'uso libero delle funzioni proprie di sua gerarchia. »

II. Nos enimvero alia omnia sentimus. Jurisdictionem in romano pontifice proficimus veram propriamque in ecclesiasticis rebus ad constituendam conservandamque unitatem, quæ coercionis vi polleat (hæc genuina pontificii primatus indeolam est); addimus continenter præcipuas, atque ex ipsa Christi institutione insitas, ejus affectiones esse quod: 1° in universam, quæ late potest, Ecclesiam proferatur; 2° quoscunque totius christiani orbis fideles, suis licet episcopis subjectos, proxime et immediate afficiat; 3° suprema sit, et nulli in terris potestati, ne Eccle-

(1) Ibid., pag. 417: *dicam præ prius, cum semper potestatem, talem auctoritatem, talem etiam, si velint, jurisdictionem, romano pontifici competere, etc.*

sive quidem in generale concilium coactæ, obnoxia. De peculiaribus autem ejus juribus, quæ Febronius romano pontifici negat, hic agendi, ut dissertationis initio monueram, labore supersedendum est; huic enim questioni, ubi in unam primatus naturam inquirimus, non satis apte isthæ tractatio immisceretur. Perspicue ni fallor, meam ego sententiam exposui. Quæ ad necessarias primatus affectiones pertinent, sequentibus capitulis confirmabimus. Illic uni hæreamus ejusdem primatus naturam quam in veræ propriæque cogentis jurisdictionis potestate posuimus.

III. Non ego febronianam sententiam aut v. n. M. Antonii de Dominis, qui jurisdictionis potestatem primatui discrete eripuit (1), aut cum Leibnitzii, qui nonnullis unam directoriam potestatem spirituali magistratui concessisse videtur (2), erroribus conferam; ac ne illud quidem memorabo: totum quantum hocce unius inspectionis romano pontifici asserendæ systema ex damanti Dupin's libris prodixit (3). Hæc ad invidiam adversario conflandam videri fortasse possent accommodata, non ad ejus retundendos conatus. Perspiciat ipse num valde gloriosum catholico homini sit, ex turbidis hisce fontibus aquam quam bibat ipse aliisque bibendum propinet, haurire. Rem nos aggrediamur. Certissimam autem, uter nostrum fallatur dijudicandi regulam Febronius ipse in medium affert (4): Quod, inquit, patres semper, id est per omnes ætates, quod ubique, etiam in Oriente, in Africa, in Gallia, pontifici competere agnoscerunt, id (maxime si concilia conspirent) ei omni jure debere censendum est. Non erat profecto cur ille a Bossuetio, in Expositione catholice fidei, se ista mutari jactaret. Una enim hæc regula: a me in toto Antifebronio spectata fuit. Quare a primis Ecclesiæ seculis ad octavam (nam de consequentibus seculis, ut quæ ab isidorianis decretalibus occupata fuerint, dubium non est, vel ipso non diffidente Febronio, quin nostra dogmata ubique et sola, saltem ad magni occidentalis schismatis tempora, sint pervagata) conquisitis ex omni natione parum et conciliorum certissimis testimoniis, pontificis, qualem descripsi, primatum confirmavi. Sed eam tamen regulam libentissime, ut est a Febronio proposita, arripio atque ita argumentor: Patres et semper, id est per omnes ætates, et ubique, etiam in Oriente, in Africa, in Gallia, romanum ponti-

ficem centrum catholicæ unitatis agnoscerunt: huic propositioni, ut vidimus, Febronius plane assentitur; patres igitur et semper et ubique agnoscerunt (utor hic iterum altero Febronii axioma) omnia illa et sola esse primigenia et essentialia jura primatus, sine quibus unitas et centri ratio non potest servari (t. I, cap. 2, § 4, pag. 104). Insanus sit qui hæc consecutionem negarit. Hoc igitur demum est inquirendum, num sine cogente jurisdictione unitas formari (id enim addendum) et servari possit: si enim formari servarique nequeat, primigenia profecto et essentialia primatui dici ejusmodi jurisdictio debet. Catholicos quidem jurisdictionis nomine non nisi vim coactivam intellexisse testis est locupletissimus M. Antonius de Dominis; cum enim primatum, ut dixi, jurisdictionis explosisset (t. I de Rep. eccles., cap. 1, n. 1), catholicos secus docere fatetur, Quia, inquit (ibid.) in eo requirunt veram jurisdictionem, hoc est vim coactivam. Verum anse aliter sentire potuissent? Quomodo enim unitas omnium ex uno formari possit, ut Pacianus aiebat, nisi omnes cum illo conveniant eique uniantur? Sed hoc vim quamdam in illo præcipuam exigit, qua omnes ad unitatem secum custodiendam obligentur. Formata porro unitate, illud maxime ani curandum, ne hæreses ac schismata suboriantur; aut, si subnascantur, evellantur illæ statim, hæc statim compescantur. Quare Celestius aiebat (t. I Epist. R. P. edit. Const., col. 1066): In speculis a Deo constituti (sumus), ut, vigilantia nostræ diligentiam comprobantes, et quæ coercenda sunt resecemus, et quæ observanda sunt astringamus. Verum quis intelligat hæc ab eo præstari posse qui cogente jurisdictione uti non possit ad frangendam scelestissimorum hominum temeritatem? Ecclesiæ salus, ut recte Hieronymus (in Dial. contr. Lucifer., n. 9), in summi sacerdotis dignitate pendet, cui si non exors quidam et ab omnibus eminens deus potestas, tot in Ecclesiis efficientur schismata, quot sacerdotes. Igitur si, quod a D. Nicole scriptum reperio (Exposit. du Symbole, art. 9, ch. 2), jura est divini et ex institutione Christi, ut pontifex romanus omni potestate et prerogativa ad unitatem efficaciter conservandam necessariis præditus sit, vis coactiva, atque adeo vera propriaque jurisdictio denegari illi nullatenus poterit.

IV. Accedat aliud i. juse rei argumentum, quod ipse Febronius nobis suppeditat. Quam sollicitudinem, inquit ille (t. II, pag. 275), quam potestatem, Paulus, Jacobus, Andreas, etc., habuerunt in omnibus unicuique dissitis Ecclesiis particularibus [harum enim multæ eo etiam tempore fundatæ et per singulares episcopos recte sunt]; eandem in omnibus per orbem christianum Ecclesiis agnoscerunt (in) antecessoribus Petri. Conditionem accipio. At quænam fuit extraordinaria apostolorum in omnes Ecclesias sollicitudo? Illa [respondet Febronius:] omni procul dubio, ex Christi instituto, nec alia fuit nec alia esse potuit quam inspectionis et directionis in episcopos jam pro et in certis civitatibus ac districtibus constitutos, II-4

(1) Auctoritatem hujus erroris auctorem indicare poteram, Marsilium Patavinum. Audiat Febronius, et exhorrescat, adiat, inquam, quæ Almainus, ex theologis ipsi familiaribus unus, hac de re scribit [de potest. eccles. et labr., q. 3, cap. 2]: Marsilius de Padua pontifex, quod papa nullum habet potestatem coercitivam, sive coactivam, ex institutione Christi; sed ista opinio est damnata.

(2) T. I epistolæ, edit. Lips. an. 1754, pag. 55: Cum sit Deus ordinis, et corpus unius Ecclesiæ catholice et apostolicæ uno regimine hierarchicæque universali continentum juri dicunt sit: consequens est, ut ejusdem sit juris supremæ in eo spiritualis magistratus terminis se iustis continens [hæc verba nunc addo] directoria potestate, omnique [forte omnique] necessaria ad explendum munus pro salute Ecclesiæ agendi facultate, instructus. Quoniam cum Leibnitzius directorie potestati addat omnem necessariam ad explendum munus facultatem, amplius aliquid directoris potestatis, mea quidem sententia, indiget.

(3) Confer Antifebronium, diss. 2, cap. I, n. 8.

(4) T. II, p. 417. Eandem invenio p. 73 et 375.

enimvero est quod nollem a catholico homine dicere. Nam quid hoc est, quam apostolos legum ferendarum auctoritate ac judiciaria potestate, cum Pfaffio, Bochmero, aliisque protestantibus, contra sacrarum Scripturarum eloquiis ac certissimis patrum sententiis, spoliare? Aliqua de apostolorum legibus superiore dissertatione (cap. 4) indicata sunt; plura de utraque legum edendarum judicandique potestate inveniet lector in clarissimorum archiepiscoporum Ebreduensis et cameracensis pastoralibus documentis adversus II advocatorum consultationem; imo et apud Joannem Laurentium Mosheimium, lutheranæ licet factionis hominem, qui veritatis vi contra recepta apud suos dogmata coactus est jurisdictionem in apostolis, ac legislativam, ut aiunt, potestatem, fateri. Mihi satis erit ex Febonio quærere, num utraque hæc potestas, quæ maxime coactiva jurisdictione continetur, ab episcopis sit removenda? Minime vero, inquit; episcopi utraque pollent facultate, neque id salva fide negari potest. Aut igitur, infero ego, episcopi apostolis sunt auctoritate præstantiores, aut in apostolis quoque duplex illa potestas est agnoscenda. Primum illud non asseret profecto qui in ipsam apostolicam auctoritatem episcopos accedere tradit (I. I, cap. 7, § 1, n. 1, pag. 337), ita nimirum, ut quicquid potestatis episcopalis, id est, ad regimen Ecclesiarum spectantis, apostoli habuerunt, id ab ipsis in episcopos transfusus sit. An apostoli, quoniam ipsi non habuerunt, in episcopos transfuderint potestatem? Quid ergo superest, nisi ut alterum vel invitatus fateatur? Reponet fortasse Febonius, se apostolis tantum in episcopos a se constitutos jurisdictionem cogentem negare, non in alios fideles; at satis ridicule hæc responderet. Episcopi enim illi, licet, cum sui gregis portione collati, pastores essent, cum apostolis tamen comparati, oves erant: eodem propterea jure ab his pascendæ, quo ab illis singuli sui greges pascabantur. Enimvero ignorare Febonius non potest, doctis viris (1) non improbabilem visam esse eorum opinionem qui, docet, ut ipsi putant, Hieronymo, docent: presbyteros qui in commune Corinthiorum Ecclesiam regebant, episcopali jure fuisse præditos, non simplices presbyteros. Ad episcopos ergo illos ex referenda sunt apostolicæ auctoritatis verba, quibus Paulus et sublatus e medio corinthiæ Ecclesiæ non fuisse nefarii incestus reum graviter expostulat, et ad eos se in virga venturum minatur. Quæ quidem verba patres ab Ebreduensi archiepiscopo indicati magna consensione de cogente potestate intellexerunt. Et illud Febonius in mentem revocet, quod utique saltem in Gabesii dictionario legitur, esse qui Diotrephen a Joanne (Ep. III, 10) commemoratum episcopis accensent, de eo tamen hæc Joannes: *Propter hoc, si venero, commovebo ejus opera quæ facit*, id est, Badæo interprete, *judicabo*,

aut etiam ecumenici sententia minaber, puniam (1). Quæ tamen, ut vera non esse, aut saltem non certa, concedam, illud saltem efficiunt: in tanta venustissimorum apostolicæ ætatis monumentorum inopia aliquid exstare, unde certissimis, quæ attulimus, argumentis historiam omnino non refragari intelligamus.

V. Sed quoniam episcopalis jurisdictionis injecta mentio est, ex ea novum in duplissimum Febonii systema ducere argumentum licebit. Quam enim episcopi cogentem potestatem indepti sunt, cum non nisi unitatis constituendæ servandæque causa obtinere. Quod si una singularis Ecclesiæ esse non posset, nisi in singulos ejus cætos fideles uti episcopus posset vi, quæ ad unitatem compelleretur, efficacissima; quanto minus universæ christiani orbis Ecclesiæ in unitate consistere possent, nisi unus ille, quocum convenire illis opus est, ejusmodi cogente jurisdictione frueretur? Apposite ad hanc sententiam S. Thomas: *Ubiunque, inquit (in 4, dist. 21, quæst. 5, art. 2), sunt multa regimina ordinata in unum, oportet esse aliquod universale regimen supra particularia regimina... alias non posset esse colligatio ad unum*. Et idcirco cum tota Ecclesiæ sit unum corpus, oportet, si ista unitas debet conservari, quod sit aliqua potestas regitiva respectu totius Ecclesiæ supra potestatem episcopalem, quæ unaquaque specialis Ecclesiæ regitur: hæc est potestas papæ... Et inter episcopos simplicem et papam sunt alii gradus dignitatum correspondentes gradibus unionis, secundum quos una congregatio vel communitas includit aliam. Quamobrem cum hic graduum ordo ad unitatis conservationem sit institutus, ne inutilis plane sit, potestas regitiva minore efficacitatis vi pollere non debet in uno quam in alio, sed quemadmodum infimus simplicis episcopi gradus cogentem potestatem in certum sibi subditum exercere potest, ita poterunt servato canonum jure in simplices episcopos archiepiscopi, in hos vero patriarchæ non impari uti jurisdictione, donec ad supremum unitatis caput et centrum, nempe romanum pontificem deveniamus, cui propterea in omnes summum esse debet imperium, maximaque vis potestatis.

VI. Atque hinc magnificentissimi illi honoris tituli, quibus romanæ sedis auctoritatem in Asci/ebonio (dist. 2, cap. 2) a patribus passim designatam fuisse demonstravi; principatus, ab Augustino (ep. 162), arelatensis provincie metropolitæ (2); potestatis, a Zosimo, in epistola ad Aurelium aliosque episcopos carthaginiensis conciliæ (3); ejusque potestatis, quæ aliquid multo nobilior præstantiorque complectatur, quam quod communionis cum apostolica sede nomine denotaretur (4); potestatis, ex cujus deliberatione certum sit, summam rerum pendere (5); potestatis

(1) Confer Benedictum Justinianum, virum doctissimum in Comm. ad eum Joas. locum.

(2) Inter Leonian. ep. 63, col. 905 Baller. edit.

(3) T. I epist. rom. pont., edit. Const. c. 974.

(4) Bonifacius I, ibid., col. 1037. Cum se ab apostolica sede communionem et, ut dicam verius, potestatem, separare minatur.

(5) Idem Bonifac., eiq. lit. ad Fridum, ibid., col. 1038.

(1) Confer Petavium de eccles. hierarch., lib. III, cap. 11, n. 6, et Mamachium, Orig. et Antiq. christiana. I. IV, p. 485.

omnibus propositis ad medicinalem sanitatem emendationis (1). Hæc enim omnia satis aperte primatum indicant, qui non simplici vigilantia aut inspectione continentur, sed cum imperio exerceatur, atque a florentino concilio (sess. 25) definiri potuerit: *pasce, regere, et gubernare universalem Ecclesiam plena potestas*. Ad hæc omnia quid Febronius? Audi, lector, et obstupescere (t. II, pag. 375). « Quia autem ratione, quove jure P. Zaccaria præstentis suis centri qualitatibus et appartenentibus bossuetianum hoc ubique poterit applicare? Ut tamen in gravi hac materia non omittamus dare proximiorum aliquam regulam, firmiterque principium, e quo singulares et ultimæ conclusiones deduci queant, dicemus cum clero gallicano apud Febronium, cap. 4, § 8, n. 8, sedenti in centro commissam esse sollicitudinem omnium Ecclesiarum, eo sensu quo divus Bernardus, secutus Cyrilianum, Augustinum, Gregorium M., scrip. in ad Eugenium papam, lib. II de Considerat., cap. 6, n. 10: *Quid tibi dimisit Petrus apostolus? Non tibi ille dare quod non habet, potuit; quod habuit, hoc dedit: sollicitudinem super Ecclesias*. » Excute universam Febronii defensionem; hoc unum est quo ille capiti 2 secundæ dissertationis, ubi ex centri ratione patrumque testimoniis primatum romani pontificis esse jurisdictionis debere comprobavi, se satisfacere existimavit. Creditumne ubique est, centrum esse omnium Ecclesiarum romanum pontificem, an non? Creditum id fateatur Febronius; debuerat igitur ostendere centri ad formandam servandamque efficaciter unitatem a Christo instituti non eam esse naturam, ut cogentem jurisdictionem exposcat; hoc, inquam, debuerat ostendere, ac præterea nominum, quæ non in Italia solum, sed etiam in Africa et in Oriente (neque enim fialus Augustinus fuit, aut Stephanus Dorensis) romani pontificis tributa fuere primatui, significationem ac vim una inspectione posse concludi. Id, quæso, in animo sibi imprimat, si vindicationes meas confutare iterum aggrediatur: sibi maxime cavendum, ne ridiculis hujusmodi effugiis demum prodant, se nihil habere quod respondeat. Simile illud est quod ex Bernardo affert, *sollicitudinem omnium Ecclesiarum* eo sensu, quo D. Bernardus scripsit, *sedenti in centro commissam esse* dicens; perinde ac si Bernardi testimonio sanctissimum abbatem omnino a nobis stare in Antifebronio non fuerit apertissime demonstratum. An non Bernardi hæc sunt (ep. 151): *Plenitudo aliquem potestatis super universis orbis Ecclesias singulari prerogativa apostolicæ sedi donata est. Qui igitur huic potestati resistit, dei ordinationi resistit?* An non Bernardi ista ex eodem secundo de Consideratione libro, quem Febronius citare audeat: *Sunt quidem et alii cæli juniores, et gregum pastores; sed in tanto gloriosius, quanto et differentius utrumque præ cæteris nomen hereditas. Habent illi sibi assignatos greges; tibi universi crediti, uni unus. Nec modo ovium, sed et pastorum tu unus es pastor. ... Aliorum potestas certis*

arctatur limitibus; tu extenditur et in ipsos qui potestatem super alios acceperunt. Nonne si causa existerit, tu episcopo cælum claudere, et ipsum ab episcopatu deponere (quod posse pontificem Febronius pernegat), etiam et tradere Solanæ potes? Quomodo ergo mens Febronii avolvit, cum Bernardum nobis opponere non extimuit?

CAPUT III.

Ingentes primatus pontificii proprietates explicare agredientibus nobis prior illa occurrit, quod univ. salis sit, atque in universam Ecclesiam se exporrigat. Id postulat centri ratio, quam in romano pontifice vel ipse Febronius agnoscit; postulant patres; postulat cum primis concilium florentinum, de quo disputantem mirè hallucinari Febronium, quemadmodum in Antifebronio dictum fuerat, iterum confirmatur.

I. Pontificii primatus naturam explicamus hactenus, ac confirmavimus. Ad ejus affectiones nos convertimus. Primam autem earum esse posuimus, quod sue ambitu auctoritatis universam Ecclesiam coercet. Ac Febronius quidem primatum a se conflictum tribuit romano pontifici in omnes particulares Ecclesias; non item in universam Ecclesiam. Quos autem duces hac in sententia habuerit, ipse explicat in sua ad cl. P. D. Trautwein responsione (t. II, pag. 192). « Universitas coloniensis, inquit in responso quod ad mandatum archiepiscopi sui Theodorici dedit anno 1440 (apud Balzum, Hist. universit. Pafis. t. V, pag. 461): *Omnes obedire tenentur Christo, atque sponsæ, in qua Ecclesia prima præsentia est sedes apostolica super omnes alias Ecclesias particulares et sedes inferiores, non super totam universalem prælata*. Gerson., sermone in Festo S. Antonii Constantiæ habito, App. tom. II, col. 335: *Vidi nuper S. Thomam et Bonaventuram: dant supremam et plenam summæ pontifici potestatem ecclesiasticam; recte procul dubio, sed hoc faciunt in comparatione ad fideles singulos, et particulares Ecclesias. Patres concilii basileensis apud Harduinum, tom. VIII, col. 1526: Quis jam de potestate concilii super omnes alias potestates ambigere poterit, tot irrefragabilibus testimoniis comprobata? ... Omnes singulares homines particularesque Ecclesie ipsi pontifici obedire debent, nisi in his quæ huic sacræ synodi et cuilibet alteri legitime congregatæ præjudicium generarent. Nam, si sit caput ministeriale Ecclesiarum, non tamen est major tota Ecclesia.* »

II. Eosdem auctores indicaverat anonymus, qui Responsionem edidit ad posteriores Steynerii theses, a Charlasio confutatus in dissertatione de concilio œcumenico; sed vere ut dicam, neuter gloriari hisce magistris debuerat: Coloniensis universitas, quo tempore suum illud responsum dedit, ad antipodum Felicia V partes transierat cum academicis viennensi, erfordensi et eracoviensi. De Basileensibus vero nihil hic addam. Satis dixero si non schismaticos modo appellavero, sed nefarii schismatis auctores

(1) Stephanus Dorensis in Concil. Later. sub mart. 1, t. VI Labb. edit. conc., pag. 191.

atque intentores Gersonius, ne quæ alibi de eo admoneri frustra repetam, hic certe fallitur, dum pro suo illo dogmate sanctos Thomam et Bonaventuram appellat. Uterque enim Ecclesie non solum dispersæ, sed in œcumenica quoque synodo congregatæ, supremæ pontifices romanos potestate præesse tam aperte docet, ut, quod Charlasius ait (*dis. cit., cap. 10, pag. 207*), nec Gersonius, nec quilibet alter glossa aliqua eorum verbis offundere tenebras poterit. Nempe S. Thomas (*de Potentia, quart. 10, art. 4, ad 13*) docet: « Sicut autem posterior synodus potestatem habet interpretandi symbolum, a priore synodo conditum, ac ponendi aliqua ad ejus explanationem, ut ex prædictis patet; ita etiam romanus pontifex hoc sui auctoritate potest, cujus auctoritate sola synodus congregari potest, et a quo SENTENTIA SYNODI CONFIRMATUR, ET QUI AD IPSUM A SYNODO APPELLATUR. Quæ omnia patent ex gestis chalcedonensis synodi. Nec est necessarium quod ad ejus expositionem faciendum universale concilium congregetur. » Seraphicus autem Doctor, regulam fratrum minorum explanans, ea verba: *Honorius episcopus*, ita interpretatur: « Episcopus utique non alicujus partis solum, sed totius universalis est. Quod si unus non esset, qui in omnes exercere posset jurisdictionem, ubi maneret status Ecclesie? Si, partibus discordantibus (quod et in synodis contingere posse quis neget?), non esset qui posset manum mittere in ambalibus, fuisset synagoga felicior quam Ecclesia; quia illa habebat unum summum pontificem, qui omnes discordias posset terminare, ut patet in Deuteronomio. » Alii (*in opus. Hierarch. eccl., p. 2, cap. 1*) vero summum pontificem SOLUS DEI JUDICIO RESERVARI scribit. Quamobrem cum Febronius ea solum de causa summis pontificibus nolit in universam Ecclesiam primatum potestatis concedere, ne ipsius quoque œcumenicæ synodos ejus auctoritati subijcere cogatur, manifestissimum est, nec Thomam, nec Bonaventuram, qui romani pontificis auctoritati generalia ipsa concilia subesse professi sunt, non potuisse illi in universam Ecclesiam eripere potestatem.

III. Nec vero aliter sentire ii poterant, quibus perspectum erat, super Petrum non tantummodo omnes particulares Ecclesias fundatas a Christo fuisse, sed universam ædificatam Ecclesiam, super saxum unum. Ratio autem primatus eam Ecclesiam spectat quæ super Petrum fuit a Christo ædificata. Id ipsum finis constituendi primatus declarat. « Nam, inquit el. Ballerinius (*de Potest. Eccl., cap. 4, n. 10, pag. 61*), cum primatum, ut diximus, non meri honoris et ordinis, sed peculiaris jurisdictionis, institutus fuerit a Christo in bonum unitati Ecclesie, ut capite constituto scissurarum et schismatis tollatur occasio; vim profecto coactivam in omnes collectivæ debet habere, sine qua latus schismatibus et scissuris aditus pateret, unitatisque bonum obtineri non posset. Hinc quia ratione ea vis in singulos ab adversariis conceditur causa primatus, eadem in omnes collectivæ concedenda est, cum universæ Ecclesie unitas non

ex singulis tantum, sed ex omnibus collectivæ sumptis et in unum coactis, redeat, » Hinc illud S. Ambrosii (*serm. 47*): *Petra dicitur Petrus, eo quod tanquam saxum immobile totius operis christiani compagem molemque continet.*

IV. Eadem de causa nihil summis pontificibus ac ceteris patribus usitatus, quam Petrum romanosque pontifices anteverat Ecclesie fuisse prepositos. Bonifacii I hæc sunt in epistola quinta decima (*col. 1059 Const.*): *Manet beatum apostolum Petrum per sententiam dominicam universalis Ecclesie ab hoc sollicitudo suscepta. Ita vero in leoniano Sacramentario legimus (col. 357, Murator. edit.): Quæ, te dispensante, devota obsequitur, quidquid sedes illa censuerit, quam tenere voluisti totius Ecclesie præcipit; nec multo postea (ibid., col. 341): Qui, ut hanc sedem regimen Ecclesie totius efficeret et quod hæc prædicasset, extenderes ubique servandum, simul in ea et apostolicæ principem dignitatis, et magistræ gratiam, collocasti. Ab his non discrepant, quæ alio loco scribit S. Leo Magnus (*ep. 5, Baller. edit.*): Et quia, inquit, per omnes Ecclesias cura nostra distenditur, exigente hoc a nobis Domino, qui apostolicæ dignitatis beatissimo apostolo Petro primatum fidei sue remuneratione commisit, universalem Ecclesiam in fundamenti ipsius soliditate consolidaverat. Hoc secutus Bernardus ad Eugenium, ait (*de Considerat., lib. II, c. 8*): Quisq; ceterorum (episcoporum) habet avariam; tibi una commissæ est grandissima navis facta ex omnibus, ipsa UNIVERSALIS ECCLESIA toto orbe diffusa. Addamus etiam Bonaventuram, ut ejus mens fiat explorator: Respondens, inquit (*in cap. IX Luc.*), Simon Petrus, dixit ad Christum: Quia unus pro omnibus respondet, ut conveniatur unitas Ecclesie in fide, confessione et prædicatione. Unde Petrus, tanquam unus prælatus universalis Ecclesie, unus pro omnibus respondet. Propter quod dicebat Paulus: Osceero ut id ipsum dicatis omnes, et non sint in vobis schismata. Unde, merito istius confessionis unius pro omnibus, nomen Petri est sibi confirmatum, ET UNIVERSALIS PRÆLATIO SUPER ECCLESIAM ET CONCESSA. Equidem ignoro utrum qui in omnes collectivæ christianas Ecclesias jus esse romano pontifici vellet significare, aliis aut disertioribus verbis vii posset.*

V. Vix certe aliud florentinis patribus indicare visum fuit, cum in decreto pro Græcorum unionem, cui ipsi Græci subscripserunt, delineare; Sanctam apostolicam sedem, et romanum pontificem in universum orbem tenere primatum, et ipsum pontificem romanum successorem esse beati Petri principis apostolorum, et veram Christi vicariam, totiusque Ecclesie caput, et omnium christianorum patrem ac doctorem existere, et ipsi, in B. Petro, pascendi, regendi et gubernandi UNIVERSALEM ECCLESIAM a D. N. Jesu Christo plenam potestatem traditam esse, quemadmodum etiam in gestis conciliorum et canonibus continetur. Tria hæc Febronius opponit: « Primatum ait (*l. II, pag. 189*), non ab omnibus pro generali agnoscitur, præsertim a Gallis; addamus, inquit, testem gallum omni exceptione majorem: Carolum, cardinalem de Lotharingia, qui ex

ipsa tridentina synodo hæc ad Britonem secretarium suum, quem ad pontificem ablegaverat, Romam perscripsit: *Apud Gallos constantiense concilium in partibus suis omnibus ut generale habetur: basilicense in auctoritatem admittitur: florentinum nec legitimum, nec generale reputatur.* Deinde: *Quidquid sit, inquit (t. II, pag. 190), tuto asseri potest declarationem concilii florentini decretis sess. 4 et 5 synodi constantiensis non repugnare.* Hoc observavit illust. Bossuetus, ita scribens lib. X, cap. 10: *Verba decreti florentini revera nihil habent constantiensi decreto contrarium. Nempe hæc verba obijciunt: Papæ, in B. Petro, pascendi, regendi et gubernandi universalem Ecclesiam a Domino plenam potestatem fuisse traditam. Atqui hæc non indicant eam potestatem ita esse datam, ut admodum quoque Ecclesie consensus suus vinceret, quod patres constantienses concinnabant. Ergo florentini patres constantiensibus non repugnant.* Tandem legenda esse extrema florentini concilii verba pronuntiat non quemadmodum ETIAM, uti a nobis descripta sunt, sed quemadmodum et in gestis, etc., ea lege scilicet ut pontifex summa sua potestate utatur juxta modum qui et in actis conciliorum œcumenicorum et in canonibus continetur. Verum quod sæpe alias questus sum, hic quoque queri debeo, Febronium eadem in sua defensione repetere, quæ prius dixerat, non dicam non attentis, sed ne indicatis quidem gravissimis meis argumentis.

VI. Profecto ad primum quod attinet, in Galliis quoque generale haberi florentinum concilium testes produxi (1) Boucatum, Annatum, Dantine benedictinum, operis quod prænotatur *l'Art de vérifier les dates* auctorem, anonymum dictionarii conciliorum consarcinatorem, et Juveninum, Gallos omnes, atque eruditione spectatos, neque omnes romanis partibus addictissimos. Cur horum testimonia dissimulavit, ut cardinalis Lotharingi, qui, re non dum plene discussa, ut Juveninus loquitur, ita sensit, verba appellaret, a me quoque ex eodem Juvenino recitata? Percommoda sane infringendarum omnium sacrarum legum definitionumque eludendarum ratio hæc est, si quid pontifices statuunt quod nostris opinionibus adversetur, œcumenica appellare concilia; si vero ipsa nobis concilia minime faveant, aut eis violatæ libertatis vitium obijciatur, aut illa de œcumenicorum synodorum dignitate dejicere. Verum hocne est libertatem Ecclesie vindicare? an non potius illam: evertere, perturbare omnia, atque hæreticis schismaticisque proterendam fidem, enervandam disciplinam, unitatem dilacerandam, per summum nefas, dimittere? Sed in viam redeamus. Bossuetus ergo (quod alterum erat febronianæ responsionis caput) cum constantiensi synodo florentinam optime conciliari posse existimat. Non id nunc querimus: satis ad hujus capitis institutum esset romanos pontifices dispersam Ecclesiam, universam tamen, vi sui primatus pascere, regere et gubernare; quæ de re nihil a constantiensibus patribus sancitum fuit: de Ecclesia in generale

concilium coacta capite quinto disseremus. Deinde, ut Ballerinius animadvertit (*de Potest. Eccles.*, pag. 59), « si romanus pontifex ex Christi institutione plenam potestatem accepit pascendi, regendi et gubernandi, universalem Ecclesiam; non in singulas et particulares tantum Ecclesias distributive et separatim acceptas, sed in omnes collective sumptas, ex quibus sane sumptis collective constat universalis Ecclesia, potestatem habet, ac proinde habet etiam in patres quoque conciliorum generalium, quæ illam repræsentant, nec majori quam ipsa universalis Ecclesia privilegio gaudet. » Non igitur ea, quæ Bossuetus inquit ratione conciliandæ sunt illarum synodorum definitiones, sed ea quæ constantiensia ipsa decreta commonstrant. Agit, ut infra videbimus, constantiense concilium de dubiis pontificibus, ac de schismatis tempore. Quid hoc ad florentinorum patrum definitionem? Nihil denique, ut de tertia Febronii responsione dicam, ad suam illam florentinæ definitionis lectionem asserendam ineptius proferro poterat, quam prolixam eorum, quæ scripserat de Marca, recitationem? Quid? opusne fuit ut quæ eruditus ille præsul conjecerat, a Febronio doceremur? Nonne monueram (1) quæ ipse in priore suo opere ad eam confirmandam lectionem attulerat, ex Peiro de Marca atque hujus consecratore Natali Alexandro descripta fuisse? Noram profecto quid de Marca ea de re disputasset; noram quoque vehementer errasse illustrissimum antistitem, ab eoque deceptos in eundem errorem Natalem Alexandrum, Maimburgum, Bossuetum, Febroniumque, fuisse prolapsos. Putaverat de Marca, verba illa: *Quemadmodum etiam, in florentinum concilium, Bartholomæi Abrami Cretensis, cum latinam ejus versionem ederet, aut hallucinatione aut incuria irrepsisse, ac legendum: Quemadmodum, qui et in gestis, etc.* Nam in græco habetur: *Καὶ ἐπὶ τῶν καὶ ἐν τοῖς ἡγουμένοις*, etc., ubi particula καὶ iteratur, et modus potestatis ad conciliorum canonumque regulam circumscribi videtur; Blondus præterea, qui Eugenio IV a secretis fuerat, Marcus Vigerius, Joannes Rossensis, Joannes Eckius, et Alberius Piglius, non aliam usurparunt probaruntque latinam ejus loci lectionem, nisi hæc: *Quemadmodum et in gestis*. Nihil tamen falsius excudi poterat. Quid enim Blondum aliosque eum secutos moeretur? cum archetypa florentini decreti exemplaria etiamnum supersint, Eugenii ac Michaelis imperatoris signis munita, in quibus sic legitur: *Quemadmodum ETIAM*. Colbertinos codices indicarat Tournelius (2); quinque ejusmodi autographa exempla Mamachius numerat in dissertatione, quæ de hoc concilio florentini loco scripsit atque in Oesii adversus Bossuetum commentarios intulit (3); sextum addit exemplar Ballerinius (*de Potest. eccles.*, pag. 59) ex celeberrimi Marchionis Maffei Historia diplomatica (t. I, pag. 87), in publico bononiensi archivio asservatum.

(1) Ibid., pag. 117.

(2) De Loc. theol., ubi de conciliis in partic. art. 2, p. 218 recentiss. edit. Venet. an. 1765.

(3) Lib. VI de rom. pont. Auct., cap. 11, artic. unic.

(1) *anrif.* t. I, diss. 2, cap. 2, n. 2, pag. 130.

Græcum hæc omnia latinumque textum exhibent autographis subscriptionibus confirmatum, ut dubitari omnino non possit quin illud etiam a concilio ipso prodierit. Quoniam si exemplaria deessent, atque ex scriptorum auctoritate dilucidanda res esset, quanta Blondi (ceteros enim prætereo, qui recentiores sunt atque ab eo decipi videntur) esse hac in re auctoritas potest, si cum S. Antonio et cardinali de Turrecremata conferatur? Uterque enim ipsi concilio florentino interfuit; Turrecremata autem, in commentario quo hoc decretum explanavit, non solum ea verba: *quemadmodum etiam*, uti S. Antonius, refert; sed etiam qui illorum sensus sit, nos edocet (1); neque id, ex privata sui ipsius sententia. Nam ex actis concilii discimus (2) Græcos in id omni studio enixos fuisse, ut aliquis modus pontificie auctoritatis in decreto poneretur; cardinales tamen firmiter obstitisse, ne dominica-orum provinciam, qui pro *Latinis* rem strenue agebat, plenam demonstrasse nec ulla temperatam circumscriptio potestatem fuisse Petro a Christo traditam (3). Jam vero, ut ad Febronium red-

eat oratio, Natalis Alexander ceterique qui Petrum de Marca exscripserunt aliqua fortasse digni sunt excusatione; nulla certe, Febronius. Legerat is Orsolum, in cuius opere, illa, ut dixi, eruditissimi Machii de florentino decreto dissertatio exstat. Qua ergo fronte inanes parisiensis antistitis conjecturas nobis obtrudit? Vide quam liberalis sim: nolim Febronio vitio vertere quod, dum primum opera sui volumen cderet, manichianam dissertationem neglexerit. At quis ferat, monitum a me ut eam adiret, ne in sua quidem defensione poranda illam consue- luisse? Quod si grave id ei fuit, qui saltem aut reddenda Petri de Marca sententia abstergius non fuit archetyporum, quæ indicaveram ejus decreti, exemplorum auctoritate? aut de hac, si posset, elevanda non cogitavit? Quamquam crediderim, et Orsoli libros et Antifebronium meum reipsa vidiisse Febronium, sed oculis aut non suis, aut certe caliginibus. Nihil melius occurrit quo tanta in iisdem, nulla ob- jectorum difficultatum facta mentione, iterandis erratis Febronii confidentia excusari vel ab amicissimo homine possit.

VII. Fortasse tamen majorem aliquam veri speciem præ se fert, quod ex Martino V post Bossuetium Febronius colligit (1. II *Apolog.*, art. 5, pag. 220). «Primum, inquit, pontificis (quæcumque denique ejus jura sint) non habere suum respectum ad corpus Ecclesie, sed tantum ad particulares Ecclesias, clare definiit Martinus V in bulla *Inter cunctas*, publicata anno 1418 in concilio constantiensi, apud Harduinum, tom. VII, col. 911, in qua hanc Wicleffii propositionem 41: *Non est necessarium ad salutem credere quod Ecclesia romana sit suprema inter alias Ecclesias*, condemnavit concilium, condemnavit et ipse Martinus, dicens in sua censura: *Est erronea, si sub nomine Ecclesie romane Ecclesia universalis aut concilium generale* (intelligitur), aut in quantum nequeatur primatus summæ pontificis SUPRA ALIAS ECCLESIAS PARTICULARES. Unde deducitur, summum pontificem esse quidem caput, magistrum et pastorem totius Ecclesie, sed *distributive sumpte*: hoc est, respectu singularium ecclesiarum particularium, non vero respectu Ecclesie universalis *collective acceptæ*, seu respectu concilii œcumenici illam representantis. » Verum satis erit ea adscribere quæ Ballerinius Bossuetio respondit (*de Potest. ecclæ.*, cap. 4, n. 9, pag. 60): «Hæc Martinus V totidem verbis exscripsit ex actis patrum constantien- sium in condemnandis erroribus Wicleffii; patres autem constantienses jure notarunt erroris, et erroris

(1) In Appar. super decret. union. Græcor. Borent. Item definitio apostolicam sedem et romanam pontificem, etc. traditur ut duas partes: in prima ponitur definitio ipsius articuli; in secunda inducitur confirmatio ex gestis moderatissimi conciliorum, et sacrorum canonum reverentia; secunda illa: *Quemadmodum etiam* in Gestis œcumenicorum conciliorum, et in sacris causisbus constituitur. Sic ponitur confirmatio præfati articuli, testimo- nio sumptum ex gestis œcumenicorum conciliorum, quoniam ex sacrorum canonum auctoritate, etc. Nos igitur ea verba: *quemadmodum, etc.*, potestatis pontificie coercende, uti cum de Marca Febronius existimat, sed confirmantem causam, decreto adscripta tueri. Quoniam autem potestatis, quæ FLESA defuit fuerat, confirmatio hæc esset, modum illi prescribere ad gesta conciliorum et canones? Febronius et Pereira paginam loqui possunt, non œcumenicæ synodi.

(2) Sess. 25: *Imperator coquebat ibi aliquid apponi, dicebat enim ut adderetur, juxta tenorem canonum, et non secundum dicta sanctorum; nec ulla ratione consentirent cardinales nisi a papa ad imperatorem.*

(3) Sequitur, inquit, plenam potestatem traditam: quod hoc ait, apparet verbo salvatoris. Matth. XVI, quod omnes causas, indigeat, et universaliter, cum dixit: *Tu dabo clavis, et: Quodcumque ligaveris, etc.* Vides ergo, quantum absurditatis in ea latent Pereira sententia, qui, cum eadem qua de Marca et Febronius incedat via, præterea an- nadvit [de Potest. episcoporum, princip. 6, num. 14, pag. 89]: nisi in florentini concilii locus legatur: secundum quod, seu: *juxta eam modum qui et in gestis, etc.*, dicendum ne- cessario esse, *quod si papa et il concilio generale per imperatorem si cret povero nel testo latino il contrario di ciò che definiamo nel greco.* Russice fallitur Pereira. Si quid fraudis hic irrepserat, Græcis tribuentium foret, qui latinum textum vertere, non Latinis. Nam præterquam quod latine prius fuisse decretum illud perscriptum, tum græce redditum, est longe verisimilissimum; Græcis peregrinam adhibere circumscriptioem custodiensibus realitatis intelleximus. Nulla tamen aut a Græcis, aut Latinis, frus admittit. Nam græca ex Latinis, non quod Pereira convincitur, ex græcis latinæ, explicanda sunt, cum græcos textus latini decreti versio sit, non contra; ac græce particule et eadem adhiberi interpretatio potest, quæ latine ET, nonnisi quæ ab egregiis latinistis scriptoribus pro eodem usurpate. Quid? quod in tanta Græcorum cum Latinis conversatione ne suscipi quidem possumus, aliter tam rudi fuisse simplicitate, ut inquis ab altera parte sibi inesse poterant, nec collata interpretum studium in singula pene verba scrupulose inquirerent? Quamquam, ut recte monuit Ballerinius [*loc. cit.*], etiam recipienda esset lectio editionis 1526: *juxta eam modum, etc.*, nihil nos turbaret, offenderet nihil. Quis enim negavit unquam pontificem in potestate, regenda et gubernanda universali Civitatis Ecclesie debere adhibere modum contentum in sa-

cris canonibus, quos ab se quoque sequendos ipsi pontifices professi sunt? Nulla in hoc questio, sicut et nulla ex hujusmodi professionibus pontificum.... Tota autem questio est, non id debeant jure ipsorum canonum, et eorum quidem canonum, quibus assensus pontificum deficit, ac si juri ipsorum coactive solvant; an vero altiori illo divino ac naturali jure, quod sine præjudicio supremæ auctoritatis obligat. Confer Antifebronium [l. 4, pag. 118]. Sed de his omnibus conferendus cum primis est egregius libellus inscriptus: *Remarques d'un théologien sur le traité historique de l'établissement et des prérogatives de l'Église de Rome et de ses évêques, composé par M. Naimbourg*; Cologne, 1688, cap. 4, pag. 50 et suiv.

sane contra fidem, de qua tunc decidendum fuit, neque primatum et jus pontificium super particulares Ecclesias. Nam vero per error contra fidem dici posset negare primatum et jurisdictionem pontificis super universam collectivam Ecclesiam, de qua re tunc tanta erat controversia; quis non videret, non fuisse pariter decidendum ab illis patribus in eo concilio, in quibus supra ipsum pontificem generali synodo tribuere ex circumstantiis ejus temporis necessarium videbatur? Cum itaque Martinus V sub finem synodi ea verba suae constitutioni inserta recepit confirmavitque, illud recepit et confirmavit quod certum et verum erat ex catholica fide; neque hoc appropere idem est ac negare potestatem pontificis in universam Ecclesiam, sed est tantum id praetermittere, quod tunc in magnam controversiam adductum apud catholicos, ita certum de fide affirmari non poterat (1), uti certum erat ex ea parte quae particulares Ecclesias respicit. Hinc ergo deduci tantummodo potest, primatum et potestatem papae supra universalem collectivam Ecclesiam, et, ex consequenti, supra generales synodos eam representantes, tunc non fuisse definitum. Num vero quod tunc definitum non fuit, ex testimoniis antiquorum patrum aliisque monumentis hacenus allatis satis manifeste colligatur quibus haud praecipuus adversariorum praedictis facile dignoscet.

CAPUT IV.

Immediata in omnes et singulas quarumcunque christianis orbis diocesium fideles est romani pontificis auctoritas. Hanc alteram pontificis primatus affectionem frustra Febronius adoritur. De universalis episcopi titulo nova cum eo disceptatio instituitur.

I. Rem aggredior Febronio periosam. Nihil illi odiosius occini potest quam: romani pontifices proxima et immediata uti posse in omnes singulosque omnium totius orbis diocesium fideles auctoritate. Haec tamen altera est, eoque necessaria, romani primatus affectio. De ista in Antifebronio late disserui (t. I, diss. 2, cap. 5). Febronius tamen intacta de more omnia reliquit, quibusdam contentus in ejusmodi pontificis auctoritatis proprietatem invidiosa declamationibus. In paucis contrariam quae ibi fusius a me pertractata sunt; tum ea discutiam quae Febronius in nupera sua defensione animadverit. Igitur ad finem instituti primatus redemus; nunquam in elabatur ab animis. Non alium hunc fuisse videmus, quam unitatem cum formandam, tum conservandam. Quare unitatis centro omnes, qui in hac unitate constant, adherere omnino debent. Hinc Irenaeus de romana Ecclesia: *Ad hanc enim Ecclesiam, propter potestatem principalem necesse est omnem convenire Ecclesiam, hoc est eos qui sunt undique fideles*. At quomodo qui sunt undique fideles romanum pontificem veluti necessarium unitatis centrum spectare debe-

rent, nisi eorum quoque qui sunt undique fideles eorum romanus pontifex vindicare sibi jure suo posset? Sufficiat, per me licet, cum summo pontifice mediata communicatio; quanquam res est plerumque plena periculi, nonnunquam etiam sub honesto et probabili ejus nomine schismatica seditio latet. Verum enimvero ea saltem est communionis cum romanis pontificibus conditio, ut, sive fideles cum ipsis immediate communicare velint, sive ipsi immediate suam communionem fidelibus impartiri, jure suo id possint. Certe qui Hieronymum nesciat antiochenum fuisse presbyterum; a pastore tamen Damaso praesidium peti, ut ejus utar verbis (ep. 14, ad. 55), flagitari, atque in magna illa, ob Vitalis, Meletii et Paulini schismate, Orientis distractione profitebatur (Ibid.): *Non novi Vitalem, Meletium respicio, ignoro Paulinum. Ego nullam primam nisi Christum aequans, beatitudinem tuam, id est cathedram Petri, communionem consocior... Quiescentem tecum non colligit, spargit; hoc est qui Christi non est, Antichristi est*. Res ex primatus origine manifestior fiet. Petro hic datus est; ac, per Petrum, romanis pontificibus, illius successoribus. Quid vero Petro collatum fuit? Discamus ex S. Leone M. (1): *De toto mundo annus Petrus eligitur, qui et universarum gentium vocationi, et omnibus apostolis cunctisque Ecclesiarum patribus praepositus: ut, quomodo in populo Dei multi sacerdotes sint multique pastores, omnes tamen proprie regat Petrus, quos principaliter regit et Christus*. Petrus igitur primo universarum gentium vocationi (quam unitatis formationem dicere possumus) praepositus fuit; deinde eo sine praepositus fuit, ut quomodo in populo Dei multi sacerdotes sint multique pastores, omnes tamen proprie regat Petrus, quos principaliter regit et Christus (in unitatis conservationem). Igitur hoc maxime Christum inter et Petrum interest, quod quos ille principaliter regit, hic quomodo in populo Dei multi sacerdotes sint multique pastores, omnes proprie regat. Christi porro in omnes principalis illa potestas sane est immediata: et Petri igitur immediata est. Cum enim ea conferatur cum potestate sacerdotum, qui non ut principum praefecti regum nomine provinciae praesunt, sed veluti principes ac suo ipsorum nomine Ecclesiis sibi assignatas regunt; propria non esset, si non per sese et immediate, sed tantum per hosce, licet a Petro constitutos, non ejus tamen administratos, in easdem Ecclesias exerceretur. Nec Leo atque causa illa adhibet: *Quomodo in populo Dei multi sacerdotes sint multique pastores, ut nempe intelligeremus, singulos quidem greges proprie a suis pastoribus regi, eos tamen simul a Petro non minus proprie gubernari*.

II. Ipsa id agnovere generalia concilia: Romano Ecclesia (ita lateranense oecumenicum concilium sub Innocentio III), *disponente Domino, super omnes alias ordinariae potestatis obtinet principatum* (cap. 5). Quid disertius? Possetne ordinaria haec esse potestas quia immediata esset? Tridentinum quoque concilium

[1] Saltem nisi infecto novo accurateque hujus dogmatis examine, cui tunc certo locus non erat, propensius ad sui rationem confisus.

(1) Serm. 5 de sui Assumpt., col. 16 Pall. edib.

id omnino sumit, cum declarat (*sess. 14, de Penit., cap. 7*): *merito pontifices maximos, pro summa potestate sibi in universa Ecclesia tradita, causas aliquas criminum gravioris suo peculiari iudicio reservare.* Neque enim id esset romanis pontificibus potestatis, ut hasce peccatorum causas sibi reservarent, nisi suae fideles omnes auctoritati immediate obnoxii haberent. Nam illud cujusmodi est, quod ait Febronius (*t. II, pag. 285*): *Bona jure dicere possit dixitque sancta synodus, S. pontificem, pro suprema potestate sibi in Ecclesia universali tradita, potuisse quorundam graviora crimina reservare, abstrahendo a quo hæc ei portio suprema potestatis tradita fuerit?* Etiamne audent in medium afferre quod superiore in opere docuerat (*t. I, cap. 5, § 4, n. 6*), *Ea (tridentinae synodi verba) generaliora sunt, nec exprimiunt a quo, et quibus gradibus, ac quoad quas partes, suprema hæc potestas romano præsuli in universa Ecclesia tradita fuerit; nihilque impedit quominus credamus reservandorum novissimorum graviorum peccatorum potestatem ad Ecclesiam, seu concilio supremo, pontifici permissam fuisse?* Sed quid ad ea quibus in *Antifebronio* (*t. I, diss. 2, cap. 5, n. 5, pag. 156*) tantam in œcumenicæ synodi pervertenda sententia licentiamone dicam an fatuitatem represseram? Præterit omnia silentio strenuus Febronii vindex, qui nihil apte respondere se posse animadverteret. Verum, ne quæ ibi dixi omnia repetam, conferat, queso, æquus lector cum illis tridentini concilii verbis hoc aliud ejusdem concilii dictum de ipsa illa, quod ad episcopos attinet, reservandorum criminum facultate: *Pro illis in subditis tradita supra reliquos inferiores subditos facultate.* Quid enim? Ne hic quidem sacri concilii patres a quo tradita ea episcopis fuerit potestas designant; nec tamen assentietur Febronius hæc a tridentino concilio fuisse dicta abstrahendo a quo hæc eis portio episcopalis potestatis tradita fuerit. Quanquam tam falsum est abstraxisse hic tridentinos patres, ut ne abstrahere quidem in re tam gravi ipsis licuerit. Cum enim optime nossent, hæc de potestate a Christo romanis pontificibus tradita intellectum ab omnibus iri, pro suo in catholicam fidem studio cavere maxime debuissent ne aut dubie, aut, si Febronium audimus, falsæ huic opinioni, magno veritatis ac rectæ doctrinæ detrimento, aliquid ponderis addere viderentur. Addiderunt enimvero quam maximum, dum et supremam eam vocarunt potestatem, et insuper traditam, non quod dicta facillimum erat, ad Ecclesiam universalem, sed in universam Ecclesiam. At de hoc reservandorum criminum jure alius erit disserendi locus. Nunc Febronium audiamus.

III. « Multum interest, inquit ille (*t. II, pag. 375*), ut hoc centrum suis per canones præscriptis continetur limitibus, et non extravagetur ultra, præsertim in præjudicium et diminutionem jurium episcopaliū, ad hæc peripheriam æquo respicere debet centrum, quam ad centrum peripheria. Apostolici romani episcoporum omnium sententiam confirmare, non dissolvere debent: quæ sicut membra caput anni sequi, ita caput

membra sua necesse est non contritari. Ita patres concilii lemovicensis, anno 1031 celebrati, apud Harduinum. » In eandem sententiam superius dixerat (*t. II, pag. 321*): « Si concurrentem theologi dent jurisdictionem papæ cum episcopis..., reflectant primum ad can. 59, caus. 11, quæst. 1, qui est Gregorii M. In eo S. pontifex concurrentiam jurisdictionum papæ et episcoporum exulare vult, præcipiens romano, suo per Siciliam Ecclesiarum et cleri defensori, ne se immisceat, si quis contra clericum habeat causam, addens prudentissimam rationem hæc: *Nam si suo unicuique episcopo jurisdictio non servatur, quid aliud agitur, nisi ut per nos, per quos ecclesiasticus custodiri debet ordo, confundatur.* » Huc illud pertinet, quod infra disputat (*ibid., pag. 482*): « Papæ Christus assignavit functiones capitis, episcopis officia brachiorum manuumque. Si brachium vellet esse caput, si caput vellet agere quæ pedum aut quæ totius corporis sunt, distorta forent omnia. *Monstrum facis, si manus submotens digitum, facis pendere de capite, superiorem manni, brachio collateralem.* Tale est si in Christi corpore membra aliter locas quam disposuit ipse... Erras, si ut summum, ita et solam insititatem a Deo vestram apostolicam potestatem existimas. Si hoc sentis, dissensit ab eo qui ait: *Non est potestas nisi a Deo.* Non ergo tua sola potestas a Domino: sunt et mediocres, sunt et inferiores. Ita ad Eugenium III papam scripsit S. Bernardus, lib. III de Consid., cap. 4, n. 17. Paulo ante, nempe num. 14, dixerat: *Honorum ac dignitatum gradus et ordines quibusque annos servare positi estis, non invadere, ut quidam reatorum sit: Cui honorem honorem.* Tum iterum cit. n. 17: *Tunc tibi scilicet cœcias suis Ecclesias mutilare membris, confundere ordinem, perturbare terminos quos posuerunt patres tui? Si justitia est jus cuique servare suum, auferre cuiquam sua jure poterit convenire?* Denique lib. IV, cap. 7, n. 25: *Consideres ante omnia sanctam romanam Ecclesiam, cui, Deo auctore, præter, Ecclesiarum matrem esse, non dominam: te vero non dominum episcoporum, sed unus ex ipsis.* » Hactenus Febronius. Sed miseret me illius, qui non possit quidquam romani pontificis auctoritati detrudere, quin episcoporum, quorum dignitatem extollere maxime conatur, potestati vulnera infligat haud sanabiles. Episcopi certe immediatam in suas dioceses auctoritatem habent; sed parochiis quoque eadem singulis in singulas parochias inest. *Convenit ergo, ut cum Febronio loquar, episcopi et parochorum potestas.* Age dic an ab episcopis propterea parochorum jura ledantur? Negas? Atqui episcopus tamen potest non modo vigilare ut parochi suis rite fungantur officiis, sed eorum quoque subditos ipse per se gubernare, horum confessiones vel audire ipse, vel aliis audiendas committere, parochorum negligentiam supplere, vinique, si ab his inferatur, colligere ac repellere; omnia denique parochialia munera peragere. Posse dicere hæc ab episcopis fieri, sed citra necessitatem æquum non esse ut fiant; quod si tamen fiat, ledi procul dubio ab episcopis parochorum jura potestatis non defectu, sed abusu? Probo omnia, 80-

lum moneo ut vel hanc ipsam Febronius suis dictis responsonem adhibeat, vel si minus placeat, episcopis quoque immediatam in parochorum subditos potestate eripiat. Nos profecto fatemur fieri posse ut romani pontifices, vel locorum disjunctione, vel rerum difficultate, vel illorum qui in causas inquirere debent atque ad apostolicam sedem referre, culpa, vel etiam suo ipsorum vitio (homines enim cum sint, nihil ab eis humani alienum reputo), aut in errorem abduci se sinant, aut aliena jura invadant: quo illa spectant S. Gregorii M. monita, exæque S. Bernardi adhortationes. At id, cum etiam episcopis in paræciarum gubernatione accidere possit, ac non semel accidat, non potestatem everit, sed potestatis abusum indicat. Hoc esset Febronio demonstrandum: romani pontificis ordinariam atque immediatam in omnes fideles potestatem eam esse, ut per sese, omni abusu seposito, episcoporum juribus adversaretur. Verum hoc nunquam evincet, nisi antea ostenderit, pontificiam auctoritatem aliam omnino esse ab episcopali indole: ut hæc, etsi ordinaria est et immediata in singulis singularum diocesium fideles, legitima sit per se, neque parochorum juribus suapte natura, sed solo, qui irrepere possit, abusu contraria; pontificia vero ex ipsa ordinaria et immediata potestate vi, quin aliud accedat injustitiam vitium, cum insito episcoporum jure confligat. At id quoniam pacto comprobare poterit? Neminem certe inveniet theologum qui sibi consentiat. *Proprius autem sacerdos, inquit Dominicanus Viguierus apud Tolosates professor (1), est qui jure ordinario absolvere potest; et sic curatus est sacerdos omnium parochianorum suorum; et episcopos, omnium diocesanorum; et papa, omnium hominum.* Eadem fere legere est apud Merbesium, Belgam, cujus hæc sunt verba (2): *Ordinaria jurisdictio... residet in iis duntaxat, quibus animarum cura et regimen ex officio competit: talis est summi pontificis in omni Ecclesia jurisdictio: ejusmodi est episcoporum auctoritas in sua diocesi: (talis) denique est potestas omnium parochorum in paræciis ad quarum gubernacula sunt admoti.* Prei-
verat omnibus Angelicus Doctor, qui ait (*Suppl.*, q. 8, art. 5, ad 3): *Super eandem plebem IMMEDIATE sunt et sacerdotes parochialis, et episcopos, et papa (3).* Qua-

(1) Instit. theol. de Sacram. poenit., verb. 6.

(2) Summ. Christ., l. II de Poenit., dist. 4, q. 50.

(3) Quotiam in hanc incedimus episcoporum et parochorum comparationem, temperare nihil non possum quin doctissimum coloniensem taculament a Febronianis obre-
tationibus vindicem. Dixerant Colonenses in suo *judicio* apud Febronium (l. II, pag. 54): «Quod Apostolus de sacerdotibus ephebus dixit: *Attendite vobis, et gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos regere Ecclesiam Dei*, ad quoscunque pastores animarum pertinet; verbo et sacramentorum dispensatione pascunt, regunt animas, docent, corrigunt, ligant, solvant tanquam positi a Spiritu sancto regere Ecclesiam Dei. Supra pastores episcopi, qui nunc eo nomine et titulo in Ecclesia Dei censentur, positi sunt regere Ecclesiam ampliori supra illos potestate, cum illos constituent, sicut Titus apud Cretenses.» Qua in re manifestum est, nihil aliud Colonenses docere voluisse, quam quod, præter Hieronymum, Chrysostomus etiam, Theodoretus, ac graeci plerique interpretes, Corinthi, Ephesi, et in aliis quibusdam civitatibus, et Ecclesiis ræcens ab apostolo Paulo vel aliorum opera conductis, nullis interim veros institutos episcopos, sed presbyteros tantum, ac diaconos: atque ad ea omnia, quæ primi ordinis auti-

propter Bernardus ipsa aliter sensit. Sic *facilitate*, aiebat ille Eugenium III alloquens, *probatos vos habere plenitudinem potestatis, sed justitiam forte non ita. Facitis hoc, quia potestis; sed utrum et debeatis questio est (Lib. III de Consil., cap. 4).* Qui potestatem non negat, sed adesse profiteatur, et solum ejus exercitium et usum contineri vult intra justitiæ limites, ne ad id excedat quod non expedit; eandem non esse censet propriæ indolis vitio injustam et abrogandam, sed una abutentium culpa.

VI. Sed bene est. Pene nobiscum factus Febronius ferit. «Revera, inquit (T. II, pag. 321), si partium fiat enumeratio, dormiet præterea papalis jurisdictio, dum episcopalis vigilat et operatur: episcopos solus instituit, destituit dioceseos suæ sacros ministros, prælatorem sibi subjectorum electiones confirmat, eos ab alio quam a se benedictionis munus accipere

silem postulabant, identidem apostolos accurrisse, vel ab illis ordinatos episcopos perque varia loca dimissos, donec in una aliqua sede tum ipsi domicilium figerent, tum alii per civitates episcopi crearentur. Id autem, ut recte clarissimus Petavius observat [*De eccles. hierarch.*, lib. II, cap. 8, n. 9]: «Non habet quiddam, quod merito displiceat antiquitatis ecclesiasticæ peritis, aut alicuius a catholica communione iudicia reformidet. Nemum quæcunque de episcopis isidemque presbyteris nominatis Apostolus dixit, ea possunt, probabili interpretatione de singularibus accipi sacerdotibus, qui pro veris episcopis interim populos atque Ecclesias administrabant, et ea munera præstabant que habet hic ordo cum illis communia. Ut sunt hodieque, quos parochos, et a cura, curatos, vulgo nominant. Nam et isti pro modulo populos pascunt, gregique domino præsent: et pro illorum animis rationem reddunt: et citra ordinationem, impositionemque manuum, quam sacramentalem vocant, aut si qua sunt alia, que sunt rarioris usus, et in episcopi adventum differri commode queunt, vicem episcopi supplere possunt.» Consulamur nunc criticam Febronii in Coloniensem verba annotationem (l. c.): *Novum, inquit, accidit coloniensis hic comparat agnita: nam quod actor. XX dixit Apostolus: Attendite vobis et universo gregi, etc., si in sensu coloniensis ad parochos peraque pertinet ut ad episcopos, non est sana universalis hujus doctrina; si non peraque, vana est retorſio.* Nimirum Febronius non animadvertit episcopos, qui nunc eo nomine et titulo in Ecclesia Dei censentur, ut aiunt Colonenses; et presbyteros qui, in illis christianismi radimentis, cæui ephebus aliisque similibus ex Hieronymi Græcorumque sententia ab isidem Colonensibus admissa præferebantur, non ordine quidem et character, sed externa tamen curatione, seu administrandæ ac gubernandæ Ecclesiæ functione, pares fuisse; que nec nova, nec minus sana doctrina dici a quoquam potest sacræ antiquitatis perito. Quod ad parochos vero nostros attinet, quin admodum ipsa jurisdictione æquales non sunt ephebus presbyteris, cum hi quemadmodum episcopi postea constituti, universas, licet in eorum, Ecclesias regerent, ita episcopis quoque multo inferiores sunt. Verum hoc Colonenses non negant, qui ampliori supra parochos potestate positos aiunt episcopos regere Ecclesiam Dei. Nec tamen vana est Colonienſium retorſio; sed vana, quam videre Febronius sibi visus est, retorſionis species. Nam Colonenses non retorſionis, sed explicandæ unitatis centri gratia, hæc de secundæ ordinis pastoribus hinc mentionem, «Sed tanquam continenter ædunt in aliqua plebe una, parochi subjecta quoddam sit centrum unitatis, dum una illius sui pastoris doctrina instituitur, ad balneum autem peripheriam episcopale centrum unitatis porrigitur, in quod illi omnes, qui episcoporum regimini hierarchice subſunt, diriguntur; necesse tamen est communi credentium societati per totum orbem diffuſe, commune omnibus laicis, presbyteris, etiam ac majorum plebem reclusis, constitui centrum unitatis.» Retorſio mea est, neque ab illa Febronius sese unquam extricabit. Regit, inquit ille (l. c. pag. 33), etiam antiquæ plebem suam paſchus, sed non sic episcopos. Adauo. Sed quamvis episcopos ampliori regni dioceseos suam potestate, quam plebem parochos, uterque tamen ordinaria et immediata potestate regit. Non igitur (quod unum Febronii interesset) due ordinariæ et une diſtinctæ potestates sese mutuo collidunt, ut altera alteram excludat.

non finit, solus suam diocesim visitat, solus reservat sibi casus, et a reservatis absolvit, solus statuta diocesana condit, solus iudicat, sublata in prima instantia concurrentia papae vel legati ejus. Quid ergo reipsa plus dant papae theologi, et his adherentes quidam canonistae, quam dederit ei Febronius? Plaudit propterea sibi, et joculariter quaerit (*Ibid.*, pag. 322): « Quibus igitur actibus exiit se jactata per illos jurisdictio concurrens? Forte quod indulgentias aliasque gratias concedat! At vero imperator per totum adhuc imperium concedit privilegia aliaque gratiosa, quin ullus publicista ei tribuat concurrentem jurisditionem in territoriis singulorum statuum Germaniae. Si vero illi maneant in definitione Gersonis, quaero, in quem iterum papa exercuit jurisditionem fori interni? Hanc potissimum explicavit per regulares, quos etiam summo abusu, per tridentinum abrogato, sine approbatione episcoporum praedicare sivit et poenitentiam dare: quibus autem? Non nisi volentibus, et regularium poenitentialia tribunalia sponte accedentibus. Dum e contra episcopus cogere potest dioecesanos ut saltem semel in anno peccata sua confiteantur sacerdoti proprio, id est pastori animarum, sibi ab episcopo ordinato. » Heu! tamen ejusmodi fordes nobis pacisci non licet. Inanibus nos commentis Febronius allicit, atque ut sui simus, nos alios fingit ac praedicat, quam qui sumus. De indulgentiis, licet ex jurisditionis potestate profluant, nec cum imperialibus privilegiis nisi a profano homine comparari possint, merosior non ero. At romanus pontifex potest pro suprema sua potestate in Ecclesia universali casus sibi reservare; potest veluti proprius ejusque fidelis sacerdos, non secus atque episcopus, sive per se, sive per alios, quoscunque christianos absolvere; potest invitos, in alienis quoque diocesibus, canonicis poenis coercere; potest beneficia in peculiaribus Ecclesiis instituta conferre; potest episcoporum sententias retractare; potest synodorum diocesinarum leges abrogare; potest visitatarum ab antistitibus diocesibus relationem exigere. Vin alia? Colligam paucis quae dici possent: omnino potest episcoporum omnium defectibus obviam ire. Haecine sunt dormientis, uti Febronius niebat, papalis jurisditionis? Si hoc dormire est, cur ergo vigilans ipse Febronius, in suis ad iudicium colonicense academicum Annotationibus (*T. II*, pag. 32), romano pontifici exprobrat oblata ab episcopis quae Christus illorum ordini voluit esse propria: *deputationem liberam ministrorum Ecclesiae; propriam jurisditionem in multis suorum dioecesium; jus excoisum habendi tribunal sacrum in antis respectu districtibus; absolvendi quoscunque rite dispositos ab omnibus reatibus; dispensandi in quavis lege ecclesiastica, ubi mens et anima legis relaxationem patitur et exigit; totam decisionem in conciliis generalibus, et alia plura*. Dormientesne an vigilantes ista episcopis eripere romani pontifices? Equidem non dormiebat ille, sed aberrabat animo, dum totam decisionem in conciliis generalibus sublatam episcopos a romana sede sibi finxit; nihil enim men-

dacius excogitari potest. Sed hac de re capite septe viderimus. Nec tamen putet eum esse me qui cetera illa aut episcoporum juribus omnia accenseri, aut per summam vim ipsis a summis pontificibus ablata impune dici a quoquam facilis patiar. Ad episcopos pertinent jura habendi tribunal sacrum in suis respective districtibus, absolvendi, etc. (*1*); sed quibus fabulis exclusiva Christi institutione ea fuisse comprobabit? Reliqua jura non episcopis per fas nefasque subripere pontifices; sed suo ordinario jure uti sunt, cum ea pro Ecclesiarum utilitate ac justitia administratione vel temperarunt, vel sibi addiderunt. Ceterum cum ista omnia in alienis diocesibus pontifices agant, non diffidente Febronio, quomodo reipsa non plus dant papae theologi, et his adherentes quidam canonistae, quam dederit illi Febronius, qui haec ad emptorum jurium episcoporum spolia habet, et dolet? Videat ipse qui, cum adeo dissona scribat, semet sibi conciliare possit. Quod caput est, nulla in re veris episcoporum juribus pontificiam potestatem quae in omnes fideles immediata sit et ordinaria, offidere Febronius aut probavit, aut unquam probabit.

V. Est tamen aliud quod Febronius in hac ordinaria romani pontificis potestate maxime reprehendit. « Cavent equidem, inquit (*T. II*, pag. 56), pontifices a titulo *episcopi episcoporum et episcopi universalis*, quippe quorum primum S. Cyprianus, alterum S. Gregorius M. nimis reddiderit odiosum; sed quaestio est, an rem ipsam non offerant, etiam hodie. Hoc facere putandi sunt, quando non solum verbis praetendunt, se ordinariam in omnes christianos habere jurisdictionem. » Vide quo res devenierit. « Romani pontifices, inquit alio loco Febronius noster (*T. II*, pag. 380), non ausi olim aut acceptare aut sectari titulum *episcopi universalis*, se simpliciter scripserunt: *episcopus Urbis*; et recte. Cum serius sub praesidio epistolarum Isidori omnium Ecclesiarum episcopatum praetenderent, veriti ne titulus *episcopi Urbis* reliquis per orbem sedes episcopales excludere videretur, mutarunt styllum, et se simpliciter scripserunt *episcopus*... Tales titularum mutationes inducuntur, ut pristina veraque jura obliterentur. » Non ita tam infensus est universalis pontificis nomini Febronius, ut in recto sensu papae tribui non possit: ita scilicet, inquit (*Ibid.*, pag. 381), ut ob primatum ad eum spe-

(1) Monendus serio haec est Febronius ne *juribus EXCLUSIVIS* episcoporum adeo confidenter ascribat jus absolvendi quoscunque rite dispositos ab omnibus reatibus. Hoc enim est romanis pontificibus facultatem negare eam reservandi sibi in alienis diocesibus aliquorum criminum causas, tum absolvendi fideles aliorum episcoporum cura subiectos. Nam utraque facultas jure illud sane evertet *excoisum absolvendi quoscunque rite dispositos ab omnibus reatibus*. At posse romanos pontifices, pro suprema ipsorum potestate, aliqua sibi reservare crimina absolvenda, tridentino concilio definitum est. Nec minus catholica fides adversatur qui facultatem quoruncunque, etiam in alienis diocesibus, absolvendorum fidelium summis pontificibus adimit. Non hic latam a *orthodoxa* academia an. 1252 sententiam recitabo: eam lector in Antifebronio consulere poterit [*Diss. 2, cap. 5, n. 1*]. Graviora proferam, nempe ad inter errores Joannis de Pollacio fuisse primum a Joanne XXII, deinde an. 1400 ab Alexandro V, damnatum Confer Benedictum XIV, de synodo diocesis, lib. XI, cap. 14.

et in universam Ecclesiam inspectio; quo etiam sensu nonnulli ecclesiasticorum scriptorum eum illi tribuerunt. Tribuit certe chalcedonense concilium, testemque ipsum habemus, qui illud nomen in Joanne constantinopolitano episcopo averabatur, Gregorium M. (1); imo Theodorus, alexandrinæ Ecclesiæ diaconus, libellum, quem eidem synodo exhibuit, inscripsit: *Sanctissimo ac Dei amantissimo et universali archiepiscopo magnæ Romæ Leoni, et sanctæ et universali synodo chalcedonensi*. Synodus vero africana universalis in litterarum ad Theodorum papam inscriptione patrem patrum (idem sane hoc est, quod episcopus episcoporum, patres enim episcopi sunt) et *summum omnium præsulum pontificem*, appellavit. Imperatores quoque eo titulo usi sunt: Flavius Constantinus an. 682: et Justinianus an. 687. Litteras suas ille, Leoni *sanctissimo ac beatissimo archiepiscopo veteris et clarissimæ urbis Romæ, et EUCUMENICO PAPÆ*; hic: *Joanni sanctissimo ac beatissimo antiquæ ælneæ urbis Romæ, atque UNIVERSALI PAPÆ*, inscribens. Sed unde Febronius ob unam inspectionem in universam Ecclesiam romanos pontifices fuisse hoc titulo decoratos eruerit, doceri cuperem. Nam si ob *primum* fuerunt hi perhonorifico hoc nomine insigniti, uti revera fuerunt, non certe ob unam inspectionem; primum enim non sola inspectione contineri, sed propriam universalemque jurisdictionem postulare gravissimis antea argumentis demonstravimus.

VI. At *universalis episcopi titulum* hoc sensu, qui jurisdictionem inferat in universam Ecclesiam, improbat S. Cyprianus, S. Gregorius M. execratus est. Sed quod ad Cyprianum spectat, in Anisebronio (*Diss. 2, cap. 3, n. 5, p. 154; et 7, p. 157 et seqq.*) duo ostendimus: 1º ab antiquissimis retro temporibus fuisse romanum pontificem *episcopum episcoporum* nuncupatum; idque ex Tertulliano (*Lib. de Pudicit., cap. 1*) atque adeo ex Cypriani loco in quem Febronius respicit, colligi manifeste; 2º Cyprianum in carthaginiensi III concilio non potuisse id nominis damnare in Stephano romano pontifice, cum Stephani epistola, ob quam Cyprianus ira in eum succensus paulo liberius de illo loqui coepit, post illud concilium aut scripta aut saltem Cypriano reddita fuerit. Negligendane ista fuerant a Febronii vindice? Haud equidem existimārim. Certe obtundendus iterum non fuerat Cypriani textus, quin ista refellerentur. Verum et hic Febronius sibi licere credidit saluberrimam rebus suis dissimulationem. Consultius fortasse ipsi fuisset eadem uti in iis quæ ad S. Gregorium Magnum spectant, nec se lectorum ludibrio obijcisset. At ille (*T. II, pag. 580*): «Romanum pontificem neque esse, neque dici posse *episcopum universalem*, præeunte Gregorio M., tradidit Febronius, cap. 2, § 2, n. 5, 6, 7; item cap. 7, § 1, n. 6 et § 7, n. 2. Repugnat P. Zaccaria, Dissert. 2, cap. 5, n. 6,

nudis verbis, uti sæpe facit, aerem verberans. Non vult equidem romano pontifici dare titulum a S. Gregorio in execratione habitum, sed rem ipsam. Sed, quæso, lectores Antilebronium adeant. Invenient, eo solum sensu a Gregorio titulum illum *æcumenici episcopi* in Joanne reprehensum, sibi quæ cæteris romanis pontificibus denegatum, eo, inquam, sensu, quo et alij episcopo constantinopolitano, qui sui patriarchatus finibus conclusus nec vigilantiam neque auctoritatem in cæteros christiani orbis patriarchatus exercere poterat, alienus maxime erat; et a quocunque demum, etiam a romana Ecclesiæ præsulibus, usurparetur, ita concurrentem cum episcopali pontificis, aut alterius cujusque auctoritatem, ut eam ab omnibus episcopatus functionibus excluderet, designare videretur; nunquam autem de ea romani pontificibus eripienda potestate, quæ cum episcopali non concurrat, sed eam includat, ac solummodo moderetur et regat, Gregorium cogitasse. Illam autem potestatem, unde episcopis sui ipsorum dignitas auferatur, solusque romanus pontifex dici episcopus debeat, cæteris ad infinita vicariorum alicuius administratorum subsellia rejectis (quæ res est *blasphemia* a Gregorio vocata), adeo summis pontificibus non asserui, ut aperte negaverim. Porro nunc hæc *nuda verba* sint, lectores judicent. Non hic auctores indicabo sane doctrina atque fama spectabiles, qui aliis fortasse verbis, sed eodem sensu, Gregorium interpretati sunt: Bellarminum, Scheffmacherum, maurinos Gregorii editores, Tournellum, Orsium, ipsum Natalem Alexandrum, ac, qui singulari dignus mentio est, cl. Duwallium, cum Vigorium, ex quo Dupinius cæterique cum Febronio ineptas hasce ngenias prompserunt, docte invicteque refutarit: id apud cordatos viros præjudicii loco esse posset, noluisse illos *nuda verba* dare. Non ipsum Gregorium afferam, suam sententiam explicantem his verbis: *Nullus unquam (romanum pontificem) tali vocabulo appellari voluit; nullus sibi temerarium hoc nomen arripuit: NE SIBI IN PONTIFICATUS GRADU GLORIAM SINGULARITATIS ARRIPERET, HANC OMNIBUS FRATRIBUS DENGASSE VIDERETUR* (1). Hoc unum dicam, me de Gregorii mente ita disputasse, ut Febronius quid sibi respondendum esset, omnino ignoravit. Nam si Gregorius universalem sibi in omnes etiam Orientis Ecclesias jurisdictionem vindicavit, procul dubio re factisque comprobavit se *episcopum episcoporum* esse, atque *æcumenicum episcopum*, neque hunc titulum, cui tantæ auctoritatis significatio aubesset, repudiare potuit. Eam autem universalem romani pontificis in totam, qua late patet, Ecclesiam jurisdictionis potestatem agnovisse Gregorium, nonne ea palam faciunt, quæ ex ipso Gregorio attuleram? Si quæ *culpa in episcopis invenitur, nescio quis ei* (sedi apostolicæ) *subiectus non sit*: hæc Gregorii sunt, in epistola ad Joannem syracusanum (2); Gregorius ergo *invi-*

(1) Lib. IV, ep. 38 ad Joan. Scjun.: «Nunquidnam sicut vestra sanctitas novit per venerandum chalcedonense concilium hujus apostolicæ sedis antistes, qui Deo disponentis deservio, universales honore oblati vocati sunt?

(1) Lib. V, vet. edit. epist. 58, ad Joan. Const.

(2) T. II, maur. edit., lib. VII, ep. 63.

tas etiam (quod maxime urget ex Gersonio Febronius) suae sedi episcopos subjectos habuit, sique culpa in eis inveniretur, et ea in re subjectos quae jurisdictionem praecipue postulat: in culpam scilicet punitione. Quod hic vero de omnibus episcopis generatim edixit, de constantinopolitana nominatim sede alibi affirmat: eam esse apostolicae sedi summam (1). Neque inane nomen id esse sensitidem constantinopolitanus episcopus Joannes. Nam cum ille, an. 595, Joannem presbyterum, et quosdam Isauriae monachos, quibuscum aliqua erat illi dissensio, de gradu deiecisset, hi vero Gregorium appellassent, graviter ac pro sua potestate Joanni sanctissimus pontifex scripsit in hanc sententiam (Lib. III, ep. 53, al. lib. II, ep. 52): *Etiam nunc jam dico, aut easdem personas in tuis ordinibus suscipe, eisque quietem praebere, aut si hoc fortasse noluveris, omni vi alteratione postposita, de eorum causa statuta majorum et canonum terminos custodi. Si vero neutrum feceris, nos quidem rixam inferre nolumus, sed tamen venientem a vobis non devitamus. Deinde anno 595 in romano concilio absolvit Gregorius Joannem chalcidonensem, qui ob haereseos crimen ipsi impactum, fuerat injuste damnatus, atque ad Johannem misit, benigne suscipiendam, et a cuncta inquietudine tuendum (Lib. VI, ep. 44, 45, 46, al. lib. V, ep. 43, 46, 47). Quamobrem Mariniano ravennati, qui causam quandam suam Ravennae agendam, non Romae contendebat, jure scribere Gregorius potuit (Lib. VI, ep. 24): Numquid non ipse nosti, quia causa quae a Joanne presbytero contra Joannem constantinopolitanum fratrem et coepiscopum nostrum orta est, secundum canones ad sedem apostolicam recurrit, et nostra est sententia definitiva? Si ergo de illa civitate, ubi princeps est, ad nostram causam cognitionem deducta est, quanto magis negotium quod intra vos est hic est, veritate cognita, terminandum. Parum abest quin Febronius ipse suum illud: me nudis verbis egisse, recantet. Primo magna cum reverentia monet, S. Gregorium frustra Mariniano Joannis exemplum objecisse. « Ast, inquit (T. II, pag. 425) (salva reverentia magno Gregorio debita), alia plane ratio erat causae ravennatensis; in qua agebatur de praetensis exemptionibus monasterii, alia Joannis C. P., quae in Gregorianis epistolis 15, 16, 17 cit. lib. VI memoratur: scilicet Joannes, chalcidonensis Ecclesiae presbyter, a commissariis per Joannem patriarcham C. P. deputatis haeresis marcionitarum reus declaratus, Romam recurrit, Gregorio papae libellum suae fidei offerens, ubi, prolata in synodo ejus fide, innocens invenitur et declaratur. Itane vero? Febronius Gregorium Magnum, quid scribendum ipsi fuisset, docere audeat? Quis? Deus bone! quem? Ego vero, salva reverentia magno Gregorio magistro Febronio debita, eum vicissim admonerebo ut ab hac corrigendi Gregorii cura in po-*

sterum abstinent, nisi si probabiliora afferre possit. Id certe, quod Gregorio hic exprobat, plenum est facilitatis. Causa sane, de qua cum ravennate episcopo tunc agebatur, a Joannis chalcidonensis causa distabat: haec fidei fuerat, illa de privilegiis atque immunitate. Sed quae duae causae ob argumenti diversitatem plurimum discrepabant, eadem, rei ob quam Gregorius Joannis exemplo utitur ratione habita, plane similes erant. Querebantur scilicet quidam de clero et populo ravennate, contra leges et canones esse ut inter Ecclesiam (ravennatem), et Cladium abbatem causa (Romae) examinari ac judicari deberet (Greg. lib. V, ep. 24) quod scilicet intra provinciam ex canonum disciplina finienda videretur. Ut huic Ravennatum exprobrationi Gregorius satisfaceret, Joannis chalcidonensis presbyteri exemplum proponit, cujus causa non in provincia, sed Romae definita fuisset. Cujusque modi igitur causa esset, hoc solum ad Gregorii institutum pertinebat, posse Romae tractari causam, quae secundum canones intra provinciam expedienda fuisset. Imo animadvertat Febronius quam insipienter cum Gregorio agat, cum non viderit eo majorem sancti pontificis argumento vim inesse quo gravior erat Joannis presbyteri causa; si enim causa fidei, quae praecipua est, ad sedis apostolicae cognitionem de illa civitate ubi princeps est, deducta est Romae absolvenda, non in Joannis provincia; Quaslo magis, inquit Gregorius, negotium, quod contra vos est hic est, veritate cognita, terminandum? Sed cetera audiamus.

VII. Fatetur Febronius (L. c., pag. 636) aliquid humani magnum quoque Gregorium passum fuisse, visumque pontificiam auctoritatem extendere. At, inquit cl. Kauffmann (Diss. 5, § 3, n. 20), an pontificibus non licebat vindicare cathedrae suae honorem, sicut fecit Leo et Gregorius? Quid vero Febronius? « Licuit utique, respondet (T. II, pag. 295), dummodo absit excessus et invasio in jura episcoporum. S. Gregorius (sit ille hic pro exemplo) erat vastum et lucidum sui seculi ingenium; sed, si ignorantia, si depravatio morum et educationis, si corruptio disciplinae ecclesiae, si defectus justae crisis seculum illud jam premebant; anne prudens, aequum et bonum est, ut nos hodie hanc barbariem imitemur, metuentes ne, secus agentes, aliquid detrahamus gloriae tanti pontificis? » Quam acute! quam callide! Actum igitur est de confirmanda ex romanorum pontificum gestis eorundem potestate. Si enim ea proferimus quae post octavum seculum ad nostra tempora ab illis facta legimus, in promptu responsio est: ea omnia ex falso Decretalium Isidorianorum jure prodixisse: sin antiquiora Gregorii atque adeo Leonis Magni exempla adducimus, poratum et hic effugium est: illa in aetatis barbariem esse referenda. Quid tamen si cl. Kauffmannius reponeret: ubi de juribus agitur quae non solum sine injustitia, sed etiam sine totius ecclesiae disciplinae perturbatione laedi non possunt, frustra ad defectum justae crisis temporumque barbariem adversarium confugere? Quae enim ad

(1) Nam de constantinopolitana Ecclesia quis eam dubitet sedi apostolicae esse subjectam? quod et piissimus dominus imperator et frater noster ejusdem civilis consocii assidue profiteatur. » Ep. 64, l. 7, t. II.

ista spectant, credibile est ignorari unquam ab ea sede potuisse, quæ habet, ut ad Leonem M. Theodoretus scribebat (*Ep. 61 inter Leonian.*, Gall. edit. col. 944), communium patrum magistrorumque veritatis Petri et Pauli sepulcra, fidelium animas illuminantia : unde adhuc quod in litteris ad eundem Leonem Cereius, Salomius, et Veranus, episcopi Galli, aiebant (*Ep. 68 inter Leonianas*, col. 1004), apostolici spiritus oracula reserantur : quæ regulas veteres, Innocentio I teste (*Ep. 17*, col. 835 *Const. edit.*), ab apostolicis vel apostolicis viris traditas custodit, custodiendasque mandat eis, qui eam audire consueverunt ? Nec minus absolum videtur, in ejus sanctitatis et doctriinæ pontifices, quales Leo et Gregorius Magni fuere, tantum ignorantiam ætatisque barbariem potuisse, ut cum ignorare nunquam licuisse sacerdotem, quod canonum fuerit regulis definitum, aliis inculcant (*S. Leo*, ep. 4, col. 614) ; cum infirmum, atque irritum esse prædicarent quicquid a canonibus discreparit (*Idem*, ep. 114, col. 1187) ; cum si ea destruerent, quæ antecessores sui statuerunt, non constructiores sed eversores se fore testarentur (*S. Gregor. M. lib. XII*, ep. 32 *vet. edit.*, *indict. 7*) ; illa tamen, quæ, quod suam ipsorum sedem respicerent, penitus nosse ac fidelius servare tenebantur, prorsus nescierint, nulloque scrupulo tacti aliena jura turbarent evertentque, silentibus interea omnibus, quibus inferebatur injuria, atque adeo illorum sanctimoniam admirantibus et celebrantibus. Hæc dogmatum portenta, hæc paradoxa, quæ Febronius nobis ingerit, magno sane sunt argumento, magis nunc esse ILLUMINATUM ORDEM catholicum (*Febr.*, t. II, pag. 138), ut nudis nostris verbis moveri possit. Liceat tamen mihi Gregorianorum ac Leonianorum temporum barbariem præcapere, quam illuminati nostri orbis crisma a Febronio jactatam. At inquit Febronius (*Ibid.*, pag. 295), præsto sibi esse victum quo eorum temporum barbarie sanctos illos pontifices fuisse inquinatos demonstret argumentum : « Viderunt, fatente D. Kaufmanns, cit. diss. 5, § 2, n. 55, tridentini patres divini officii formam pie olim a Gelasio et Gregorio I constitutam, apocryphis lectionibus, hymnis incorrectis, et fastidiosis homeliis genio correctionum seculorum inconvenientem; hoc dixit disjunctum maxime et contrarium illustris ille facultatis coloniensis decanus (*Pag. 425*) : Cum patres S. concilii tridentini observassent, divini officii formam, pie olim ac sapienter a Gelasio et Gregorio I constitutam, diuturnitate temporis ab ANTICUA INSTITUTIONE (utique illorum pontificum) DEFLEXISSE. Dicam deinde, si de quapiam antiqui canonum codicis paranda editione ageremus, ferri posse, quam instituit Febronius, inter reformatum officium et canones comparationem; at quis, romanorum pontificum facta, quemadmodum brevarii ac missalis correctores codices contulerunt fontesque adierunt homiliarum, lectionum; hymnorum, ad suos quoque fontes, sacros videlicet canones, aut ad eorum saltem spiritum, reduci debere intelligens, non videat, aut potius tantam non exhorreat in re tam gravi futilitatem ? Præterea dicam (pareat mihi Febronius) futurum neminem qui sacrorum canonum spiritum multo penitius a Leone et Gregorio Magno fuisse, quam ab omnibus ipsis sive calidis sive paulosis defensoribus pervisum, non arbitretur. Ut alia deessent, vel ipse, quem recitavimus, Febronii locus satis nos ita sentire cogeret. Quæ temporum illorum infelicitates, sive in verbo, sive in facto extorserrunt a zelo magnorum pontificum, ingruentibus undique malis, quoquo modo, etiam extra regulam, succurrere volentium. » Præclarum enimvero zelum ! qui episcoporum jura invaderet, qui institutam a Christo regiminis formam perturbaret, qui romanæ sedis supra aliarum ruinas magnitudinem eveheret ! Hæc extra regulam Febronius appellat, hæc zelo tribuit. Vide quomodo socrorum canonum spiritum pernoscat, qui non dispensationes canonum, sed divinæ legis, sacerdotumque omnium juriū violationes, tanta facilitate extenuat. Sed de his satis.

VIII. Gregorium Magnum, vindicavimus; vindicavimus etiam romanos pontifices Gregorii successores, quos usurpare tum realitatem universalis episcopatus, tum ejus titulum, Febronius scribit (*T. II*, diss. 3, cap. 5). Unum tamen præterire non possum, in quo tanta vis est hallucinationis, atque insectiæ, quantum capere nulla mens possit. Meminerit lector eorum quæ supra ex Febronio reddidi : « Cum serius sub presidio epistolarum Isidori omnium Ecclesiarum episcopatum prætenderent, veriti ne titulus episcopi Urbis reliquis per orbem sedes episcopales excludere videretur, mutarunt stylum, et se simpliciter scripserunt episcopos. . . usurpantes. . . quamvis breviori formula titulum, seu nomen, quod (*S. Gregorius M.*) . . . dixit profanum, nomen blasphemæ. » At quandonam Isidorianæ illæ merces prodierunt ? Anno circiter noni seculi 46, ut in Antifebronio multis ostendi. Excutiamus nunc romanorum pontificum epistolas, videamusque num ulli eorum superioribus seculis se simpliciter scripserint episcopos. Occurrunt ;

VII SECCULO (1).

Bonifacius IV, ann. 607.

Domino excellentissimo atque præcellentissimo regi Anglorum Athelberto, Bonifacius episcopus, servus servorum Dei.

Bonifacius V, ann. 617.

Viro glorioso Edwin, regi Anglorum, Bonifacius episcopus, servus servorum Dei.

Domina gloriosa filia Edelburgæ reginæ, Bonifacius episcopus, servus servorum Dei.

Honorius I, ann. 626.

Domino excellentissimo atque præcellentissimo filio, Edwin regi Anglorum, Honorius episcopus, servus servorum Dei.

Martinus I, ann. 649.

Domino piissimo et serenissimo victori, triumphatori, filio, diligenti Deum et Dominum nostrum Jesum Christum, Constanti Augusto, Martinus episcopus, servus servorum Dei.

Vitalianus, ann. 655.

Domino excellentissimo filio, Oswio regi Saxonum, Vitalianus episcopus, servus servorum Dei.

Agatho, ann. 678.

Domina piissimis et serenissimis, victoribus ac triumphatoribus, carissimis filiis, amatoribus Dei et Domini nostri Jesu Christi, Constantino majori imperatori, Heraclio et Tiberio augustis, Agatho episcopus, servus servorum Dei.

Leo II, ann. 683.

Piissimo et tranquillissimo Domino, victori et triumphatori, filio dilecto Dei et Jesu Salvatoris Nostri Jesu Christi, Constantino imperatori, Leo episcopus, servus servorum Dei.

VI SECCULO.

Vigilius, ann. 540.

Dilectissimo fratri Mennæ episcopo Vigilius episcopus. Eadem inscriptio est trium epistolarum ad Auxanium Arelatensem; eadem et ad Aurelium.

Pelagius I, ann. 555.

Domino suo gloriosissimo atque præcellentissimo Childberto regi, Pelagius episcopus. Sunt alie tres pariter ad eundem eodem modo inscriptæ.

S. Gregorius M., ann. 590.

Domino gloriosissimo atque præcellentissimo filio Edilberto Anglorum regi, Gregorius episcopus. Apud Bedam, lib. I Hist., cap. 30.

(1) Octavo sæculo papæ nomen pontificis suo nomini adscribere; quod tamen episcopi gloriosius est nomen, et ad significantem, quam vellet Petronius ab illis usurpatum, miserandissimum episcopatum accommodatus. Vale dissertationem primam Garnierii ad notas cap. I libri divini tuncque pontif., pag. 150.

V SECCULO.

Zosimus (1), ann. 417.

Zosimus episcopus Aurelio et universis episcopis. (Ep. 3, col. 949 Const.)

S. Bonifacius I, ann. 419.

Bonifacius episcopus Patroclo, Remigio, etc. (Ep. 3, col. 1015 Const.)

S. Celestinus I, ann. 425.

Celestinus episcopus universis episcopis per Apuliam et Calabriam constitutis. (Ep. V, col. 1073, Const.)

Celestinus episcopus Joanni, Juvencio, Raso, etc. (Ep. 12, col. 1107.)

Celestinus episcopus presbyteris, diaconibus, clericis, Dei servis et catholicis populo degentibus Constantinopoli, etc. (Ep. 14, col. 1151.)

Celestinus episcopus Cyrillo episcopo alexandrino (Ep. 16, col. 1150).

Celestinus episcopus sanctæ synodo apud Ephesum congregatæ (Ep. 18, col. 1155). Eodem titulo inscriptæ sunt epistolæ 19 et 23 ad Theodosium imperatorem, col. 1165 et 1205, itemque epistola 24 ad Maximianum constantinopolitanum episcopum, col. 1206, epistola 25 ad clericum et plebem consistentes Constantinopoli, col. 1208.

S. Xystus III, ann. 432.

Xystus episcopus Cyrillo episcopo alexandrino (Ep. 15, col. 1254).

Xystus episcopus Joanni episcopo antiocheno (Ep. 16, col. 1258).

S. Leo M., ann. 440.

Leo episcopus Septimo diacono, salutem (Ep. 2, Balzer. edit., col. 594).

Leo episcopus Dioscoro episcopo alexandrino (Ep. 9, col. 628).

Leo episcopus Tarrilio episcopo (Ep. 15, col. 694). Eodem titulo prenotantur epistolæ 16 ad universos episcopos per Siciliam constitutos, col. 715; 19 ad Donum beneventanum episc., col. 755; 20 ad Eutychen, col. 757; 25 ad Flavianum, col. 761; 28 ad Flavianum, col. 801; 30 ad Pulcheriam augustam, col. 847; 32 ad Faustum Martinum et reliquos archimandritas, col. 859; 33 ad ephesinam synodum secundam, col. 865; 34 ad Julianum Coensem, col. 869; 39 ad Flavianum, col. 889; 45 ad Theodosium augustum, col. 902; 59 ad clericum et plebem urbis Constantinopolitanæ, col. 975; 60 ad Pulcheriam, etc.

Hilarius, ann. 461.

Dilectissimo fratri Ascanio Hilarius episcopus. Eadem inscriptione sunt alie quatuor ad Leontium Arelatensem.

Dilectissimis fratribus episcopis provinciæ Viennensis Lugdunensis, Narbonensis primæ et secundæ, et Alpinæ Penninarum, Hilarius episcopus. Est ad eandem eadem inscriptione altera epistola.

(1) Omittitur a Garnierio

Felix, ann. 485.
Gloriosissimo ac serenissimo filio Zenoni, Felix episcopus, in Domino salutem.

Gelasius, ann. 492.

Dilectissimis fratribus universis episcopis per Dardaniam constitutis, Gelasius episcopus. Eadem inscriptione ad episcopos per Lucaniam, Brutios, et Siciliam, et ad Orientales.

Anastasius, ann. 496.

Gloriosissimo et clementissimo filio Anastasio augusto, Anastasius episcopus.

Symmachus, ann. 498.

Dilectissimo atque carissimo fratri Laurentio, mediolanensis Ecclesiae archiepiscopo, Symmachus episcopus, in Domino salutem.

IV SECULO.

Liberius, ann. 542.

Gloriosissimo Constantio augusto, Liberius episcopus (Ep. 4, col. 425 Coust.).

Liberius episcopus dilectissimo fratri Eusebio (Ep. 5, col. 427, et epist. 6, col. 428).

Damasus, ann. 567.

Dilectissimo filio Hieronymo, Damasus episcopus, in Domino salutem (Ep. 14, col. 873).

Plura non inveniemus. Sed numquid haec satis non sunt delationi illi explodendae, qua fingitur, *serius sub praesidio epistolarum Isidori mutasse romanos pontifices styllum, seque simpliciter scripsisse episcopos?* Quinque ante Isidorianas decretales seculis familiarissimum fuisse pontificibus hoc ipsum nomen vidimus. Quomodo ergo, *serius sub praesidio epistolarum decretalium Isidori, mutato stylo, invecum a Febronio dicitur?* Illud quoque hinc fit, nihili quod propius abesset a vero potuisse a Febronio proferri, quam quod ait, breviori illa formula: *episcopus, tum realitatem universalis episcopatus a S. Gregorio M. rejecti, tum ejus titulum, indicari: ut pristina veraque jura obliuerentur.* Nam eritne aliquis tam infenso in romanam Ecclesiam animo ut, jam sub Liberio illius pontifices de profana illa ac blasphema *universalitate episcopatus*, quam Febronius intelligit, usurpanda coepisse cogitare contendat? Vide quot Liberio ad octavum seculum percenseantur pontifices morum sanctimonia spectatissimi: neque nobis reverentia illa aut pudore temperabimus, quin hos omnes in systema, quo constitutum a Christo Ecclesiae regimen subverteretur, atque episcoporum jura dissiparentur, conjurasse affirmemus? Quid vero si Gregorium ipsum Magnum, qui *universalis episcopi* nomen tanta animi magnitudine repudiavit, simplici *episcopi* nomine suas aliquando inscripsisse litteras consideremus? An quam blasphemiam horrebat *oecumenici* vocabulo explicatam, in unum *episcopi* nomen contractam amplectebatur? Et illud in mentem venit, ravennatem episcopum Chrysologum, cum ad Eutychen litteras daret, hoc eas titulo Petrus, *episcopus*, inscripsisse (inter Leo-

nian. ep. 25, col. 775). Num propterea Petrus quoque Chrysologus Febronianam episcopatus universalitatem ambiisse dicendus erit? Verum quid in re manifestissima diutius haereamus? Id ergo certum firmum, quae sit, neque pontifices, dum simplici *episcopi* inscriptione suas litteras praenotant, in episcopatum universalem illis a Febronio exprobratum respicere neque hanc inscriptionum pontificiarum epistolarum consuetudinem ab Isidorianis decretalibus dimanasse.

CAPUT V.

Teritiam hoc caput pontificii primatus proprietatem considerat, nempe quod supremus sit. Hic autem cum primis agitur questio, num romanus pontifex generali concilio superior haberi debeat? Adversantis sententiae novitas confirmatur, maximaeque quibus implicatur difficultates proponuntur.

I. Nihil est in quo Febronius inclementiorem se nobis adversarium exhibeat, quam in hoc controversiae nostrae disputationisque capite. Supremam esse pontificii primatus auctoritatem debere, hancque tertiam illius affectionem esse initio hujus dissertationis posuimus. Duo porro potissimum sunt quibus haec *supremae dignitatis ratio* constituatur: ut ultima habeatur neque aut errori aut reformationi obnoxia romani pontificis, in rebus praesentim fidei, sententia; hoc primum: alterum est, ut Ecclesiae, ne in generale quidem concilium coactae, potestati subijci pontifex possit. Utraque isthaec conditio totidem gravissimas explicandas quaestiones suppeditat; sed primam illam in sequentem dissertationem reservamus, secundam hic expediemus. Statum tamen quaestionis accurate ponamus. Febronius ita illum exponit (T. II, p. 459): « Nos, inquit, sicut in ceteris omnibus, ita et hic simplicitatem sectantes, statum controversiae in eo collocamus: utrum concilium emendare valeat decreta fidei, quae a solo papa emanaverunt? num edere possit constitutiones in rebus disciplinae et morum, quibus papam et ejus curiam emendet? finaliter an papam, propter corruptos mores, scandala, etc., valeat deponere? » Sed pace illius dictum esto: *simplicitas* ista controversiae statum non extricat, sed implicat quam maxime. Quae tria ille enumerat, per partes quidem edisserunt, quid generale concilium posset, si romano pontifice superius constituitur, qua in re nulla est difficultas. Quod quaestionem maxime involvit, nomen est *generalis concilii*; neque unquam status hujus disputationis perspicue stabiliatur, nisi quid generale concilium in hac controversia sit, ingenue et sine luctu explicetur. Id in Antifebronio monueram (T. I, diss. 2, cap. 4, p. 449). Febronius quidem ait, me, *quam mihi meisque adversarii legem posui, ipsum primum violasse.* Sed nimirum ille *simplicitatis* sectator, in explanando quod omnes intelligunt conciliaris praestantiae nomine ejusque percensendis effectis statum quaestionis collocat; nos, in definenda concilii generalis natura.

II. Enimvero, ut bene Bellarmius animadvertit (*de Potest. eccles.*, cap. 10, pag. 141), « questio de qua in presentiarum agimus, utrum generale concilium jus habeat coactivum in papam, cum generalis concilii natura non solos episcopos, sed et ipsum papam tanquam Ecclesie catholice et generalis concilii caput complectatur, ejusque suffragium cum suffragiis episcoporum in consentiens præsumat; contradictionem quendam involvere non paucis visa est: in eum enim qui decretis condendis sua voluntate assentitur, jus coactivum non cadit. Si autem a papa separantur episcopi, et his decernentibus separatim a capite, seu contra ipsum caput, jus coactivum in papam tribuendum credatur, id alio nomine repugnat, eo quod episcopi quicunque et quocunque numero coacti in synodo, et separati a capite, generale concilium non sint, nec in ipsum caput superiorem suam coactivam et proprie dictam jurisdictionem obtineant. » Hæc tamen videtur adversariorum sententia. Neque enim, dum penes generale concilium esse in papam aium summam potestatem, hinc papam singulatim considerant, illine episcopos cum papa, et solum deinde papam cum eodem concilii capite contendunt. Non eos ita insanire crediderim, ut disputando efflicere velint, num pontifex sit se ipso major, in seque polleat auctoritate; neque ullus negaverit, si accipitur concilium cum papa, majorem esse auctoritatem Ecclesie extensivæ (1). Hoc igitur demum adversarii volunt: in concilio legitime coacto atque universam representante Ecclesiam, spectandum ex altera parte solum pontificem, ex altera vero episcopos, qui decreta edunt canonesque constituunt; atque illud in disceptationem vocant: num in hoc concilio præstantior sit pontifex, se solo inspecti, auctoritas, an contra antistitem, qui item ab ipso separatim pontifice considerentur; tum aium: si quid ab episcopis sive definiatur sive statuatur, eam esse illorum auctoritatem ut quæ illi docuerint sanxerintque, iis non solum fideles, nulla accedente romani pontificis confirmatione, parere debeant, sed et ipse pontifex vel invitatus assentiri omnino cogatur. Sed hic iterum ambages. Nam si ex Maimburgo atque Febronio queratur, quodnam generale concilium legitime coactum haberi debeat, illud quoque ejusmodi esse respondebunt, quod non solum non consentiente, sed etiam dissentiente romano pontifice congregetur. Si iterum scisciteris, an concilio, de quo agimus, præesse idem pontifex debeat sive per se, sive per suos legatos, ne id quidem necessarium esse affirmabunt (2). Nos ne

implicatissimam per sese questionem aliarum questionum veluti appendicibus implicationem reddamus, quæ ad conciliorum generalium cum convocationem, tum præsidem, eorumque confirmationem, pertinet, in opportuniorum locum differimus. Hæc tantummodo pontificem, eumque certum indubitatumque (quid enim de dubiis pontificibus sentiendum sit infra docebimus) cum concilio, quod legitime celebrari somniamus, patribus seorsum ab illo acceptis comparabimus, eumque supremam in illos auctoritatem præstare, nullam his in illum esse, nisi quam ipse libens volensque concesserit, potestatem, demonstrabimus.

III. Atque ipse, qui, ut vidimus, inest huic questionis conflictus ac repugnantia, satis nostram sententiam in tuto collocat. Gravi alio præjudicio adversariorum opinio laborat: novitatis, inquam; nam, quod in Antifebronio animadverti (*T. I, pag. 142*), usque ad schisma, quod sub Urbano VI Ecclesiam miserrime dilaceravit, cæterasque quæ illud consecute sunt turbas, suprema concilii generalis in romanos pontifices potestas ignota in Ecclesia fuit. Ejus sententiæ initia ad turbulenta illa tempora sunt revocanda. At enim, inquit Febronius (*T. II, pag. 215*), « Hæc apprimè falsa sunt. Cum, anno 1365, Philippus IV et Ecclesie gallicanæ nomine, interponeretur appellatio adversus Bonifacium VIII sub disjunctiva dictione: ad pontificem vel ad concilium; id ideo ab iis qui hunc appellatorium libellum conceperunt factum dicit de Marca de C. J. et imp. lib. IV, cap. 47, n. 7, quia tunc disputatum fuit a Romanis, an papa superior esset concilio. » Quid, quæso, homini isti facias, qui armis, imprudens, decernit centies proteritis? Quæ tunc appellatum fuit ad concilium, formula hæc fuit: *Ad prædictum generale concilium, ET AD VERUM, LEGITIMUM, FUTURUM, SEMPER PONTIFICEM*, Bonifacius enim VIII, obortis ipsum inter et Philippum discordiis, haberi cœperat minus legitimus pontifex, quod Cælestino abdicandi, contra quam fas esset, pontificatus auctor fuisse diceretur. Quid miram, si concilium jure in illum uti posse crederetur? Vix hæc, quæ in Antifebronio uberius pertractavimus (*T. II, pag. 382 et seq.*), falsa esse, et cum Natali Alexandro Bonifacium contendis legitimum semper fuisse a Gallis agnitem? Id ægre permitto, quia oppòdò falsum; permitto tamen; nihil tamen pro anticipanda suæ opinionis epocha Febronius colliget: Siquidem tunc, inquit parisiensis theologus Duvalius (1), ut testatur Gauguinus in Philippo Palchro, Bonifacius VIII cardis et hæreticos accusabatur, quod cum (etiam si falsum) rex crederet,

(1) Confer Bellarmium, de Concil. lib. II, cap. 19.

(2) « Voici donc l'état de la question (inquit Maimbourg in eo tractatu, quem inscripsit: *L'établissement et des prérogatives de l'église de Rome*, etc., cap. 16): Il s'agit de savoir si, depuis qu'un concile est légitimement assemblé, soit que le pape, qui en est sans contredit le chef, y préside par lui-même ou par ses légats, soit qu'il n'y assiste et n'y préside ni en l'une ni en l'autre manière, comme il est arrivé plus d'une fois, ainsi qu'on le vit au second concile œcuménique de cent cinquante évêques, et au cinquième de plus de cent soixante; si, dis-je, ce concile considéré dans ses membres unis, ou sous le pape, qui a le droit de les présider, ou, à son défaut, sous un autre président, est

par-dessus le pape, et a sur lui l'autorité souveraine, de sorte qu'il soit obligé de se soumettre à ses décrets et à ses définitions, de les approuver et d'y consentir comme tous les autres, encore qu'il soit d'un avis contraire en son particulier; ou si le pape est tellement par-dessus tous les autres membres de ce concile unis ensemble, soit qu'il s'y trouve ou ne s'y trouve pas, que s'il n'approuve ou ne confirme par son suffrage et par son autorité ces décrets et ces définitions, ce concile n'ait nulle autorité ni sur lui ni sur les fidèles. »

(1) De sup. rom. pont. in Eccles. Potest., p. IV, quest. ult. n. 628.

aut suspicaretur, omnesque cum illo *Galliae ordines*, a Bonifacio ad concilium jure provocarent; a papa enim, quem juste putamus haereticum, licet falso, ad futurum concilium fas est provocare; neque id concilium in romanum pontificem potestatem arguit, cum si in haeresim prolatabatur, pontifex esse desinat, atque adeo Ecclesiae membrum (1). Sed Febronium audire pergamus. « Christianus Lupus originem hujus questionis ad seculum III refert, quo tempore causa de reiterando baptismo haereticorum acerrime fuit agitata, et pertinaciter contra Stephanum pontificem a SS. Cypriano et Firmiliano defensa. Quis autem credat, quod Firmilianus et Cyprianus suae opinioni tam tenaciter adherenti fuissent, si in pontifice infallibilitatem suspexissent. Inde factum esse ait, ut haec opinio in totam Ecclesiam orientalem dimanaverit. » Doceri equidem cupere, quo loco ista Lupus tradiderit. Ut ut est, questio quae de agimus, non satis apte cum altera de infallibilitate confunditur, etsi magis habet cum ista affinitatem. Multo accuratior P. Zalwein ex quo ista Febronius prompsit, non hujus questionis (utrum in concilia pontifices praestent auctoritatem), sed questionis de infallibilitate pontificis erigines ad Cyprianum cum Stephano controversiam referri a Lupo scribit (*Principior. jur. eccles.*, t. I, pag. 341). Enimvero licet Cyprianus ejusque asseclae errare pontificem posse existimassent, non inde tamen sit, ut de appellatione ad concilium cogitarent. Profecto in iis, quae etiamnum supersunt hujus dissertationis monumentis, ne vestigium quidem videre est ejusmodi provocationis. Quid quod Cyprianus, ceterisque, sive Africani, sive Orientales, qui eadem cum illo senserunt, inviti ad ipsam infallibilitatis questionem trahuntur? Neque enim ullam Stephanus dogmaticam edidit definitionem, quae tamen ad eam questionem pertinet, sed veterem receptamque disciplinam misso de ea etiam ad Africam servanda praeccepto confirmavit. Quos Febronius deinde suae opinionis praenuntios appellat pelagianos, iis per me licet gloriatur; quanquam ne illi quidem a sedis

apostolice judicio appellarent, quod reformatum rei a concilio sperarent; quae de re ubi de appellationibus. Si tamen ejusmodi antecessores Febronius amat, addere et nestorianos poterit; non eos invidemus. Ad catholicos quod attinet, Bossuetius neminem invenit quem pro se afferret, Alliensi et Gersoni antiquiorem, imo Gerson. satis prodest, frustra laboraturos, qui vetustiores quaererent. « Fallor, inquit (*De Potest. eccles.*, consid. 12), si non ante celebrationem hujus sacrosanctae constantiensis synodi sic occupaverat mentes plurimorum litterarum magis quam litterarum ista traditio de superioritate papae supra concilium, ut oppositorum dogmatizator fuisset de haeretica pravitate vel notatus vel damnatus. Hujus rei signum accipe, quia post declarationem ex theologiae principiis luce clariorem, et quod urgentius est, post determinationem et practicationem ejusdem sanctae synodi, inveniuntur qui ista polam asserere non paveant. Tam radicatum, et ut cancr serpens, tam medullitus imbibitum fuit hoc praeceps adulationis virus lethiferum (1). »

III. Novitati opinionis adde, eam, Duvallo teste, (*Part. IV, q. 7, pag. 552*) a temeritate inobedientiae sic posse excusari; solet enim ut plurimum inobedientiam, et dissidia multa, magnosque tumultus in Ecclesia semper excitavit. Imo Thomas Stapletonus, Iovaniensis doctor, non dubitat quin dicere, quod generale concilium universam Ecclesiam representans sit supra papam, opinio plane erronea sit, qualem haeretici assuerebant (*Controv. 6, q. 3, art. 5*). Adde etiam contrariam, quam scilicet nos tuemur, sententiam eo auctorum numero ac gravitate gloriari, ut (quod idem Duwallus ait) totus ordo exceptis paucis doctoribus eam amplectitur (2). Nam quod post clerici gallicani declarationem auctus sit adversariorum numerus, non tam veritati, quae anno 1682 sese in apertum protulerit, quam temporum conditioni, eorumque qui sententiam nostram regum iuribus adversari arbitrantur, falso et immerito praconceptae opinioni, si sapiamus, tribuimus. Ceterum ea ipsa clerici declaratio effecit, ut nostram sententiam doctissimi viri, Aguirre, Thyrus Gonzalez, Sfondratus, Schelstratus, Charlasius, Anastasius Surrentinorum archiepiscopus, Roncaglia, Orsius, Ballerianus, et, ex Gallis ipsis, Petit, Didierus ac Serryus, summo eruditionis apparatu illustrarint ac confirmarint. Hos adeat lector; non enim mihi animus est in hac questione immorari, nisi quantum meae adversus Febronium defensionis ratio postulat. Uno ergo aut altero argumento utar, praeter ea quae

(1) De appellationibus ad concilium plura in alia dissertatione. Quare ne eo quidem argumento uteremur, quod tamen invictum est: supremam constitui debere summi pontificis potestatem, cum a concilio ad ipsam, non ab ipso ad concilium provocatio fieri possit. Hic vero, ut Febronius videtur quantum a vero abhorreat, illius inter Philippum et Bonifacium dissidii tempore obtinuisse de concilio generalium supra pontificem auctoritatem sententiam, adeo ejus dissidii historiae gallice scriptam, atque inter probationes invenit opusculum ab anonymo illorum temporum aequali editum, ac praenotatum: *Notiones ex quibus probatur quod Bonifacius legitime ingredi non potuit, Caelatus risente*: ibi autem haec, pag. 435, legenti occurrunt: « Summus hierarcha romanus pontifex superior est omnibus, ipse verus praefatus et pastor est domus gregis, etc., subditorum subiectio nullo modo cadit in summum iudicium, nec possit esse per honorem sibi subtrahi subditos, quoniam non habet superiorem in terris; sed omnis anima sibi subdita est, ejusque curae commissa, neque a quopiam iudicari potest, sed cunctos iudicaturus a nemine iudicandus est, nisi deprehenderit a fide devius: et haec superioritas non est humano privilegio, sed divino, a quo est instituta, et qui sibi pascendi gregis curam commisit. Omni enim clero et populo in munus conjugale manet obsequendi sibi necessitas, et non auctoritas impetrandi. » Si haec sentiebat scriptor Bonifacius haereticus, quid ait?

(1) Exprobat cl. P. Sangallo Febronius (t. II, p. 216), quod hunc Gersonis locum *mixte* truncavit (cap. 3, n. 25). Atque equidem potius sententiam Gersonis, quam verba reddidisse vir doctus videtur. Sed non erat cur propterea ab illo praesentia reprehenderetur, qui in hac litteraria calliditate genere excellit. Nam nihil addidit omisso Sangallo, quod Gersonis menti adversaretur; imo aliqua praetermisit, quae ad confirmandam Febronianam opinionem novitatem nescio quid habent majoris ponderis.

(2) Part. IV, q. 7, pag. 550. In eadem sententia Jean. Wiggers, Iovaniensis theologus, de Concil. dub. 4, n. 73, ait: « Est conclusio certo tenenda, imo potius proxima, et quae ab omnibus pene communiter docetur. »

hactenus affecta sunt, et quæ in secunda dissertatione occupavimus.

IV. Joannes Wiggers, quem nuper appellavi, ita eo loco argumentatur: « Matth. XVI dicuntur non singuli fideles ædificandi *super Petram*, quæ erat Petrus, sed *Ecclesia* dicitur *super petram* illam ædificanda; Ecclesia autem non significat separatim singulos, sed nomen collectivum est. Significat populum in unum congregatum. Ergo a Petro tanquam fundamento non pendent tantum singuli fideles, aut particulares Ecclesie seorsim sumptæ, sed etiam omnes quomodolibet simul accepti, et congregati: quia sic propriissime dicuntur Ecclesie; atque ita etiam totius congregationis ipse fundamentum et caput est. Et consequenter neque ipsi simul congregati erunt supra Petrum, sed Petrus supra ipsos. » Atque ut huic lothariensis theologi argumento vim addam, repetamus et hic, Christum *super Petrum* ædificasse Ecclesiam *bonæ unitatis*; atque ut una Ecclesia monstretur, *super unum*, cui centrum sit unitatis, illam ædificasse. Age, dicat nobis Febronius, num congregato generali concilio pontifex romanus desinat esse centrum unitatis? Exspecto quid respondeat. Affirmat? Concilium igitur erit tunc unitatis centrum; quomodo ergo *super unum* erit Ecclesia ædificata? Negat? Pontifex igitur centrum erit unitatis, ad quod idem concilium convenire necesse sit, ut Irenæi verbis utar. Quemadmodum ergo Febronius Gallis assentitur fatentibus, esse romano pontifici in singulis Ecclesiis auctoritatem, quia centrum est unitatis, cui singule Ecclesie adherere debent, ut *vox Christi Ecclesia monstretur* (S. Cyprian. in lib. de Unit.), ita utrique in eodem pontifice supra universam Ecclesiam in concilium coactam agnoscere supremam jurisdictionem debebunt, quod centrum unitatis sit, cui ipsam *corpus sacerdotum, concordia mutua gladio atque unitatis vinculo, debent copulari*.

IV. Audirem præterea libenter undenam adversarii colligant probentque, pontificium jus, quod negare nequeunt in singulos, non æque posse vim suam in omnes in œcumenica synodo collectos exercere. Dicent fortassis: ex natura concilii generalis, in quo totum jus Ecclesie residet? Qui id assereret concilio se juncto a capite, cui scilicet caput non præbet assensum, principii, quod negatur, et in questionem venit, ritiosam, ut vocant, petitionem incurreret; decretis enim editis sine assensu capitis, concilii generalis vim et auctoritatem detrahimus, ac cum Bossuetio (Défens. t. II, lib. VIII, cap. 9, p. 87, edit. Lugan. an. 1766) non immerito affirmamus, ultimum, quo synodi œcumenicæ (esse) asseverantur, esse Ecclesie universalis cum apostolica sedis confirmatione conjunctum; hæc enim, inquit idem Bossuetius (L. VIII, cap. 13, pag. 20), *summa auctoritas, summa vis, quod membra et inter se, et romano pontifici ut capiti conjungantur*. Num ex vi, quam habet generale concilium, universæ Ecclesie representanda? At etiam Petrus in eoque romanus pontifex, testis S. Augustinus (Serm. 108 de Diversis), ipsius universalitatis, et unitatis Ecclesie *figu-*

ram gessit; imo Petrus, ut caput, Ecclesiam representabat; concilium, ut membrorum inferiorum collectio. Cuius ergo majorem dicemus potestatem fuisse delatam; concilio an Petro, qui solus inter apostolos: ut idem Augustinus ait (Serm. 29 de Sanctis), *meruit audire: Amen dico tibi, quia tu es Petrus, et super hæc petram ædificabo Ecclesiam meam: dignus ceteris qui ædificandis in domo Dei populi lapis esset ad fundamentum, columna ad sustentaculum, clavis ad regnum*? Quod si quis fortasse ad solam confectam legitimam convocationem, cui papa assensus sit, velique ex illa generalis concilii patribus collectam sumptis eam inesse vim, ut etiam sine capitis assensione, atque adeo cum ejus dissensu, illorum decreta omnes, ipsumque pontificem obligent; videat quid sibi respondendum sit, uld generalium conciliorum monumentis cum ipso agatur: « Nonne enim, ut Ballerini sententiam, atque adeo verba, usurpem (De Pot. eccles., cap. 4, pag. 65), concilium ephesinum II convocatione legitimum, deficiente assensu capitis nihil potuit non solum in materia fidei, sed neque in negotio disciplinæ? Nonne chalcedonense fuit legitime convocatum? Cur ergo canon de prærogativa constantinopolitane sedis, cui papa assensus non est, vim generalis synodi qua Leonem cogeret, ex ipsa legitima convocatione non est consecutus? Nonne ipsi patres chalcedonenses, cum pontificiam approbationem præsertim pro eo canone sollicite postularunt, pontifici assensum necessitatem agnoscentes, solam convocationem legitimam ad vim coactivam nequaquam sufficere præsumperunt? » Quanquam et alia argumenta nobis conciliorum generalium historia suppeditat, unde supremam cogentemque romanorum pontificum potestatem concilia ipsa agnovisse palam fiat. Cum enim iidem patres chalcedonenses de se in concilio collectis scripserunt ad Leonem episcopum: *Quibus tu quidem, sicut membris caput præeris, quid verbo potasses, nisi superiorem in se collective sumptos auctoritatem eidem adjudicarunt, qualem capiti in membra collective sumpti tribuere convenit? Patres quoque in legitima ephesina prima synodo congregati cum se ad Nestorium deiciendum coactos literis Cælestini affirmarunt, a non potestatem in se coactivam pariter professi sunt?*

V. Mihi vero rem propius intuitui duo occurrunt, quæ, licet nihil aliud ad prosternendam adversariorum sententiam suppeteret, ab ea tamen propugnanda me vehementissime absterrent: episcoporum nempe primum, regum deinde, si illa stet, auctoritatem nutare. Atque ut de episcopis dicam, profecto non video quæ, si romani pontifices generalium conciliorum vi subsint ac sanctionibus, non etiam singuli episcopi diœcesanarum synodorum decretis ac potestati subiciantur. Galli quidem aliquid fortasse respondero possent, quo sin minus frangi, enervari saltem vis hujus argumenti videatur. Dicent enim: cum et Petrus et unitati pastorum primi ordinis datæ a Christo claves fuerint, non posse episcopum, qui in diœcesana synodo ceteris minus iudex præest clavium potestate, aliorum sacerdotum, quibus clavium facultas concere-

data minime fuerit, subiacere sententiæ. Hæc tamen responsio nec satis Gallos tuetur, et a vero Febronii systemate abhorret. Nam quod ad Gallos spectat, ubi positum semel sit, non soli Petro, sed etiam unitati, seu Ecclesiæ regenti, claves a Christo traditas fuisse, quid si parochi se quoque Ecclesiam regentem quas claves acceperit, constitutere, sibi propterea claves a Christo creditas quoque, contendant? Pastores, inquit, datæ sunt claves; at pastores non etiam sumus: imo sive Eucherius sive Eusebius sit Emissenus, atque adeo Beda, quem Dupinius appellat (*De antiq. eccles. Discipl.*, diss. 6, pag. 381 et seqq.), nobis claves aperte asserunt. Et tibi, inquit ille (*Homilia de Nativ. Petri*), dabo claves regni eorum; hoc enim quod principaliter Petro dicitur, cæteris quoque apostolis dictum intelligi debet, et non tantum apostolis, verum etiam episcopis et sacerdotibus: hic vero ait (*Lib. IV, in cap. XVI Matth.*): *Hæc potestas* (ligandi atque solvendi) *sine dubio cunctis datur apostolis, nec non episcopis, presbyteris, et omni Ecclesiæ*. Equidem qui pro pontificia potestate nobiscum stant, nullo ista negotio solvunt, aientes cum Optato: claves uni Petro datas, quæ cæteris communicarentur; claves igitur habere et secundi ordinis sacerdotes, sed quas a Petro acceperint, non in episcopos, sed in laicos, atque inferioris ordinis clericos pro sua a quoque portione usurpandas. At si claves regenti Ecclesiæ sunt traditæ, unde ex ipsa Christi Domini institutione adversarii colligent, parochos ad regentem illam Ecclesiam non pertinuisse, præsertim cum et hi in eorum sententiâ habeant immediate suam a Christo auctoritatem, et in clavium potestate apostolis concessa, saltem quod ad remittenda retinendave peccata spectat, apostolis haud dubie successerint? Linquamus tamen Gallos. Febronio corne, ut dixi, non huc effugio aditus patet. Richerianus ille, velit nolit, totus quantus est, et Ecclesiam, quam immediatam clavium subiectum fuisse dicit, universam fidelium, etiam laicorum, congregationem intelligit. Id supra ostensum est. Nunc in Febroniani locum casu incido, ad idem demonstrandum longe aptissimum. Ecclesiam regentem in altero Defensionum suarum libro, in scenam inducit, ut hoc nomine se nihil aliud quam quod Galli sentire persuadeat. Verum audi, quid demum sit Febroniana Ecclesia regens. *Dic mecum*, inquit ille Ladislao respondens (*Pag. 91*), *Ecclesiam regere ordinarie per papam et episcopos non congregatos; extraordinarie per congregatos*. Quid hic Ecclesia significat? Si papam et episcopos cum Gallis Febronius Ecclesiæ vocabulo designasset, putasset tam illum oscitanter et imperite locuturum fuisse, quam qui papam et episcopos regere per papam et episcopos diceret? Ecclesiam igitur et hic, quemadmodum in priore volumine (*Cap. 1, § 6. Vide et tomum II, pag. 181*), cum suo Tostato intelligit universalem Ecclesiæ, totam Ecclesiam, universalem credentium; quæ, dum quas radicaliter habet a Christo potestatis claves, eas in suos ministros transcribit, regit ordinarie per papam et episcopos non congregatos, extraordinarie per congre-

gatos. Quare in secundi voluminis indice Febronius enim cum prioris operis indicem debuisset a me consuli asseveret, magni indices suos facere videtur ait de Ecclesia (*Pag. 655*): *Etiam extra concilium per papam et episcopos regitur et regitur, ut quæ regit Ecclesia eadem sit quæ regitur: cæteris utique fidelium*. Febronii discipulus, Pereira, in eo de episcoporum Potestate libro, ex quo tam multa Febronius in suas defensiones intulit, ut vidimus ac porro videbimus, magistri sui mentem diserite explicat his verbis (*Pag. 105*): « Tutta la Chiesa, la quale consiste nella congregazione di tutti i fedeli, ed a cui riguardo principalmente Gesù Cristo quando concesse a S. Pietro ed a tutti gli apostoli le chiavi della potestà spirituale, è come la proprietaria di queste chiavi, della quale il papa e li vescovi non sono che ministri e dispensatori. » Ecclesia igitur diocesana, quæ universi huius cætus pars est, et ipsa pro sua portione claves accipit cum suis ministris communicandas; ejus autem ministris, iisque præcipis, parochos accensendos ecquis non videat? *Senatum*, inquit Richerius (*De eccles. et polit. Potest.*, n. 5), aut consilium nativum Ecclesiæ a Domino institutum vocamus, non modo episcopos, verum etiam omnes presbyteros, curam animarum habentes: quorum illi apostolis, hi vero septuaginta duobus discipulis successerunt. Et dubitabimus, parochos congregatos universam suam diocesanam Ecclesiam repræsentare? Quo jure igitur generale episcoporum concilium, quod universam christianam orbis repræsentat Ecclesiam, in romanos pontifices exercere auctoritatem posse dicitur, poterit etiam Ecclesia diocesana in suum concilium coacta, per parochos cæterosque qui ibi intersunt suos ministros sibi subijcere episcopum suum, atque in eum sententiam decernere. Quæ hactenus veluti argumentando effecimus, idem Richerius Febronii nostri præcursor diserite tradit. Quæ autem, inquit (*Ibid.*), ratio œcumenici concilii ad romanum pontificem, eadem quoque et synodorum particularium ad suos episcopos, quoniam particulares Ecclesias itidem canone, non absoluta potestate, a propriis episcopis gubernari oportet.

VI. De regibus nunc dicam. Ea est supremorum principum conditio, ut sui regni comitiis minime subsint. Si tamen pontificem generali concilio subijcimus, quid erit in regibus quominus regni comitia judicare de illis possint? Multa in hanc rem Febronius disputat, sed irrita contentione. Ait (*T. II, pag. 126*) cum basileensibus patribus (*Tom. VIII Conc. Hard., et l. 1528*), non esse comparandum corpus Ecclesiæ aliis politicis corporibus civilium et universitatum; quia in medio hujus corporis est Christus, qui ipsum regit, ne erret. Alia autem politica corpora humanis et variis voluntatibus gubernari. Sed quid ista ad præsens institutum? Non errabit in Basileensium et Febronii sententiâ si vis, corpus Ecclesiæ, quod suo jure in romanum pontificem utatur; errabit corpus politicum; nunquid propterea pro sua auctoritate in reges non aget? Febronius deinde auctor est lectoribus suis ut adeant. Launojum in epistola ad Franciscum Bonum (*Lib. IV,*

ep. 2), ubi Scripturarum patrumque sententiis oporose comprobatur, ecclesiastica secularibus non esse permiscenda, neque ex ecclesiastico regimine ad politicum ac regale tradendam esse consecutionem. Mihi vero satis est, natale Alexandrum vidisse, qui idem argumentum ex Launojo persequitur (T. VIII in sec. XV et XVI Hist. eccl., diss. 4, art. 1, § 6, pag. 404, edit. par. 1750), ut a consulendi Launoji labore suspendere se lectores meos tuto posse admoneam. Nam quæ Launojus ac Natalis congerunt, ecclesiasticorum patrum testimonia, id efficiunt, quod nemo inficiatur: aliam esse regni, aliam Ecclesie vim atque naturam, legesque utriusque multum inter sese dissidere. Hoc querimus, num in tanta horum regiminum diversitate par ratio sit, quæ et pontificem generali concilio, et reges comitibus regni obnoxios confirmet. Eadem autem est in Febroniano systemate, quod ad hoc disputationis caput attinet, utriusque regiminis ratio. Nam qui hocce systema primi proceperunt, ut Gersonius, Major, Almainus, alique id genus scriptores, eo ducti argumento concilii pontificem subiecere, quod omnis reipublice sive civilis sive sacre institutum poscere existimarent ut qui illam gubernaret, universo ejus corpori subesset. Testes hac de re ipsos illos Febronianæ hypothesis auctores produximus in altero secundæ dissertationis capite. Unum hic Testatum appellabo cujus sententiam Febronius in primo operis sui volumine cooptavit (Cap. 1, § 6, pag. 33). « Hoc idem, inquit Abulensis (In cap. XIII Num., quest. 48), patet in communitatibus; si enim aliqua communitas vel collegium est, ibi erit jurisdictio; et quia non potest administrari per universam societatem, administratur per unum de communitate: non est tamen jurisdictio in illo, ita, quod non sit in communitate, sed est magis in communitate, quia antequam ille constituitur in iudicem vel rectorem, nullam habet jurisdictioem; illo mortuo, vel cadente, non penitus expirat jurisdictio: potest alius præfici in rectorem vel iudicem, non tamen posset hoc fieri, si non maneret jurisdictio in communitate; ergo ipsa communitas habet magis jurisdictioem. » Hinc Almainus: Non potest, inquit, renuñciare communitas potestati quam habet super suum principem ab ea constitutam, qua scilicet potestate cum (si non in ædificationem, sed ad destructionem regat) deponere potest, cum talis potestas sit naturalis... et iterum sequitur, quod non est debilis in quocunque casu naturaliter monarchia pure regalis (T. II oper. Gerson., pag. 964). Non ab his dissentit nec, nisi secum pugnet, dissentire potest, Febronius. Ait enim (T. II, pag. 555), statum regnum mundi utique tanquam ab arbitrio populorum dependentem, mutari, laxari, adstringi, atque ita multis modis a sua originaria institutione et prima sanctione pragmatica discedere posse. Quare cum nulla communitas perfecta ita suam in reges potestatem transferat, ut eam omnino a se abdicet, et præterea omnino velit principes transcripta in eos potestate in ædificationem, non in destructionem uti, quid restat,

nisi ut reges hac in re romanis pontificibus pares omnino sint? Nam etiam his Ecclesia ita snam defert potestatem, ut ipsam tamen radicaliter servet, neque eam nisi ad ædificationem exerceri ab ipsis posse consentiat. Quare si Ecclesia in generali concilio potest pro sua quam radicaliter habet nec plane abdicat jurisdictione, pontificem romanum in destructionem concessa potestate abutentem coercere, atque adeo deponere, quidni regnum in generalibus ordinum comitiis possit suam in reges exercere auctoritatem, si non ad ædificationem, sed ad destructionem regant, ut Almainus aiebat (1)? Atqui, inquit Febronius (T. II, pag. 427): « Dum Sigismundus imperator, ann. 1445, assistebat concilio basiliensi contra Eugenium IV, illud Bononiam transferre machinantem, Eugenius non dixit imperatori: Si tu disputas mihi potestatem transferendi concilia, disputabunt tibi proceres imperii potestatem transferendi concilia. » Bene Eugenio est, quod ista non dixerit; tunc enim a Febronio vapulasset vel ut politice potestatis ignarus, vel ut Isidorianarum decretalium furo deceptus. Si tamen hæc Sigismundo Eugenius non reponit (causas autem cur ista usus non sit responsione, ridiculum est querere), eorum Febronius meminerit quæ Caroli VI Galliarum regis primogenitus, paulo post nuntiatum eidem Carolo a constantiensis concilii oratoribus Joannis XXIII depositionem, sorbonicis doctoribus dixisse fertur (2): Vellem equidem, inquit, nosse, unde tantum vobis audacie, ut pontificem nobis minime assentionibus de Petri solio deturbare veriti nequaquam sitis. Id vixim fortasse superest ut de regia dignitate genitori meo adimenda, nostrisque occupandis ditionibus, cogitetis; sed vestra consilia abrenuncietis. Intelligebat scilicet sapientissimus princeps, eam esse inter Ecclesiam et regnum consensionem, ut nihil in illius caput moliri concilia possint, quod in hujus principes comitia, pessimi exempli imitatione, non audeant. Itaque principum dignitati ac saluti multo securius prospicere nostros existimavi semper, qui supremam concilia in romanos pontifices potestatem denegant, quam qui cum Febronio ac Pereira perfracte concedunt.

(1) At enim, inquit, Febronius alia omnia docet (T. II, pag. 105). « Cum homines, inquit, primum in respublicas et regna coirent, translerent in unum vel plures res vite et necis, et reliqua jura omnia ad continentis in officio cives, eosque adversus vim externam tuendos, necessaria et opportuna. Hæc origo, et fundamentum juris majestaticorum. Nihil hic potestatis remanet penes cives, tanquam in fonte aut radice. » Mirabor, uti sæpe hæc feci, in hoc jureconsulto conflictum opinionum et inconstantiam, qui illud idem quod uno in loco probat maxime, in altero tanquam falsum absurdumque damnet. Etenim quod hic: aliquid potestatis remanere penes cives tanquam in fonte aut radice, negat, alibi, ut vidimus, diserte affirmat. Si enim nihil potestatis remanet penes cives tanquam in fonte aut radice, quid Testatum, ac sibi Testatum exseribenti Febronio fiet? Multoque magis quid ipsi fiet, qui status regnum mundi utique TANQUAM AB ARBITRIO POPULORUM DEPENDENTEM, MUTARI, ADSTRINGI, posse nos docet?

(2) Vide anonymum scriptorem Historie Caroli VI, aut P. Berthier in Hist. eccl. gallic., t. XV, lib. LXV, p. 528.

CAPUT VI.

Febronius ad vindicandam conciliis generalibus in romanos pontifices potestatem multa affert, quæ nullius momenti demonstrantur. Episcopos præsertim in conciliis, quæ eorundem pontificum obnoxia sint auctoritati, iudices esse posse ostenditur; tum de evangelico fraternæ correctionis præcepto quaritur, qua illud ratione ad summos Ecclesiæ pontifices pertineat.

I. Audiendus nunc est Febronius, qui ex schismaticæ cracoviensis universitatis tractatu, ex Gersone, Richerio, Vigorio, idque genus libris, aliqua in rem suam prompsit. Verum ad questionis statum revocandus erit non semel, quem quia, ut debuit, a meque monitus fuerat, inconsideratæ simplicitatis sectator, raro spectavit, sæpe aerem verberat. « In primis, inquit ergo (t. II, p. 459), certum est generale concilium non solum ob Dei singulare præsidium in fidei definitionibus ab omni erroris periculo liberum esse, sed etiam controversas fidei quæstiones in eo finire; aperto argumento, ejus quam papæ definitiones certiores atque ultimas esse. » Certum? at de quibusnam conciliis? de illis scilicet quæ romanorum pontificum fuerint probata consensu. En statum questionis a Febronio aut non intellectum, aut inconsulto neglectum. Hæc in quæstione concilia a pontifice distincta cum ipso pontifice conferimus; nihil ergo ad eam facit suprema, neque errori obnoxia, in definiendis fidei capitibus potestas conciliorum, quæ suam a romano pontifice mutuata sunt auctoritatem. « Infallibilitas enim, quod Ballerinius monet (*de Potest. eccles., cap. 2, p. 55*), definitionum et doctrinæ fidei, quam Christus promisit Ecclesiæ docenti, seu episcopis docentibus Ecclesiam, cum fuerit promissa apostolis non separatis a Petro, sed una cum Petro, cui omnes quoque apostoli ratione primatus, ut probavimus, debebant in unitate fidei adhærere; promissionem quidem hujusmodi ad episcopos apostolorum successores extendi certum est, quando una cum Petro, seu cum Petri successoribus in unitate ejusdem fidei definiunt et judicant: non autem omnino certum pariter est (quod hic Febronius jactat) num episcopi in hujus fidei unitate definierint, eaque infallibilitatis prærogativa gaudeant, nisi ex consensu vel confirmatione summi pontificis constet ea episcoporum judicia cum apostolicæ sedis fide convenire. » Pergamus. « Deinde, inquit Febronius noster (T. II, p. 459), notum est quod concilium apostolorum Hierosolymis super observantia legalium celebratum, Act. XV, definitionem suam antiochenæ Ecclesiæ publicando adscripserit non suprematui Petri, aut dono inerrantiæ ejus, sed immediato influxui Spiritus sancti, et illi innixæ propriæ suæ auctoritati: *Visum est Spiritui sancto et nobis*. Inde iste titulus generalibus conciliis in præsens usque tempus ita probatus sancteque servatus est, ut ab omnibus dicatur: *sacrum concilium in Spiritu sancto legitime congregatum*. Si autem in Spiritu sancto concilia sacra congregata

sunt; consequens est Spiritum sanctum ibi esse; at non erit ibi ut *subditus*, sed ut *supremus præsidens*, a cujus auctoritate et decretis nulli fidelium licebit se subtrahere, in illis scilicet, in quibus divinus ille Spiritus ipsum concilium gubernat, atque illi speciali gratia et illustratione præsidet. » At quæro primum an hierosolymitano concilio adfuerit Petrus? Utique adfuit, et primus cæteros allocutus est. Quid ergo mirum, si illi cæteri Spiritus sanctus præfuerit? Quanquam, cum omnes apostoli Spiritu sancto essent afflati, absente licet Petro, eadem sua decreta inscribere formula potuissent. At quid hoc ad præsens institutum? Loquimur enim de episcopis, qui divino instinctu non decernunt singuli, coacti vero in concilium sumuntur ut a Petro, a Romano, inquam, pontifice distincti. Det mihi Febronius concilium in quo episcoporum sententiæ cum sententiâ pontificis ita conspirent, quemadmodum apostoli in hierosolymitana synodo conspirant cum Petro: conveniet illi apostolicum effatum: *Visum est Spiritui sancto et nobis*. Verum dum video decernentes episcopos, nec Petro consentientes video, nondum jure ab illis ea verba usurpari posse intelligo. Ipse ille conciliorum titulus: *Sacrum concilium in Spiritu sancto legitime congregatum*, id Febronium docere poterat; quod enim in Spiritu sancto congregatur concilium nisi quod legitime cogitur? quoddam vero legitime cogitur, nisi quod summo aut indicente aut saltem consentiente pontifice celebratur? Quæro deinde qui Febronium haud puduerit in re tam seria nugari? Nugari certe est ea de Spiritu sancto, qui conciliis adsit, effutire: *At non erit ibi ut subditus*, etc. Quid? An Christus in Ecclesia dispersa non est, qui se cum illa futurum usque ad consummationem sæculi promisit? *At non erit ibi ut subditus, sed ut supremus præsidens*. Collige ergo romanum pontificem non esse supremum Ecclesiæ disperse caput et pastorem. Falsa erit, inepta, erronea collectio. Næpæ Christus caput est Ecclesiæ invisibile, sed illi præesse aliud voluit visibile caput, ejus ope doceret illam in Spiritu sancto omnem veritatem. Transferat hæc Febronius ad nugacissimum suum argumentum. Cætera jam persequamur.

II. « S. Gregorius Magnus (*Febr., t. cit., p. 460*), lib I, epist. 10 nov. edit., fateatur, se quatuor generalia concilia suscipere et venerari sicut S. Evangelii quatuor libros. Quis autem pontificum aut patrum talia unquam dixit de aliqua pontificia decretali?... Quinimo in compilationibus latinis, pontificiæ decretales eo loco recensentur quo in orientalibus collectionibus decreta patriarchæ constantinopolitani aut alexandrini collocantur; consequenter respective ad concilia epistolæ decretales ejusdem etiam auctoritatis censendæ sunt, utpote quæ tota antiquitate in obsequium custodiendorum et exequendorum canonum scriptæ fuerant. » Quoniam Febronius conciliorum laudes a S. Gregorio Magno deprompsit, ex conciliis pontificalium epistolarum laudes accipiat. Prodeat Ravennius, alique Galliarum episcopi, cum synodica quæ ad S. Leonem M., de ejus ad Flavia

num epistola, scripta est (inter *Leonian.* ep. 99, col. 1108): *Quae apostolatus vestri scripta ita ut symbolum fidei quinquis Redemptoris sacramenta non negligat, tabulis cordis adscribit. Sed generalis sexti concilii patres audianus de S. Agathonis litteris in Prosphonetico ad imperatorem loquentes (Act. XVIII): Confessionem tibi a Deo scriptam illa romana civitas antiqua obtulit, et dogmatum diem ex vespertinis partibus extulit. Charta et atramentum videbatur, et per Agathonem Petrus loquebatur. Quid vero ad Agathonis successorum Leonem de iisdem litteris perscribere? IPSUM TOTUM CHRISTUM nobis sacrae ejus litterae distendendo EXPRIMERANT. Satis magnifica ista sunt ut saltem cum Gregorianis conciliorum laudibus conferri possint? Lectores tamen ad questionis statum et hic revocent animum, et inter concilia a Gregorio commendata ac pontificum epistolas a conciliis celebratas discrimen agnoscant. Concilia illa oecumenica erant a romanis pontificibus Gregorii decessoribus confirmata, in quae ab apostolica sedis consensione tantorum laudum merita derivarent. At pontificum epistolae per sese tot encomiis dignae habitae a conciliis sunt, veluti divinitus scriptae. Ridiculum vero est, ex ordine quo in canonum collectionibus decretales exhibentur, praestantiam arguere. Nam Siricius in una eademque ad Himerium epistola nunc servandos canones, et tunc decretalia constituta praescribit, nunc ordine inmutato pronuntiat: *Statuta sedis apostolicae, vel canonum venerabilia defuncta, nulli auctoritatem Domini ignorare sit liberum.* Quid autem diceret Febronius si, quod auctor Vita S. Hilarii Arelatensis (Cap. 16) accusatum narrat Calidonium episcopum, se si viduum olim duxisset uxorem, quod apostolica sedis auctoritas et canonum prohibent statuta, arguerem ego, saltem in *Gallia apostolicae sedis auctoritatem*, seu pontificum constitutiones, canonibus conciliorum praestantiores habitas fuisse? Multo equidem accuratior mea haec esset argumentandi ratio; nam ordo quo scriptor ille utitur, consilio, non arbitrio, servatus videtur, et ipsum auctoritatis nomen, quo non huc tantum historico, sed etiam gallicanis episcopis, usitatum erat (1) romanorum pontificum constitutiones insignire, hisce praecellentiorem quamdam tribuit dignitatem. Ordo autem quem canonum collectiones praese ferunt, ab auctorum voluntate suas plerumque origines habuit, atque adeo varius fuit et inconstans. Sunt enim collectiones, in quibus synodorum canonibus immixtis romanorum pontificum sanctiones videre est, vel quibus putantur scriptae, temporum ordine considerato, vel rerum de quibus agitur, inspecta materie. Exstant aliae, quae illas separatim post synodorum canones exhibent, non*

habita dignitatis ratione, sed ex antiqua consuetudine, quae pontificum romanorum decreta non referantur in codicem, ne in ipsa quidem romana Ecclesia. Falli enim Quesselium, qui codicem romae juris, praeter nicenos ac sardenses canones, romanorum quoque pontificum decreta continentem, publica auctoritate antiquissimis fuisse temporibus vulgatum docuit (In S. Leon., diss. 12, cap. 5), saltem ex Constantio Febronio didicisse debuerat, qui romanos praesules, cum hasce constitutiones aliquando allegarunt, non e codice aliquo publico, sed ex apostolicis scriniis eduxisse, vel ad eorumdem scribarum fidem provocasse demonstrat (1). Dionysius Exiguus postquam veterum synodorum canones latinitate donaverat, novum colligendarum pontificiarum decretalium laborem suscepit, alterumque suae collectionis volumen edidit. Quod, ob diversitatem temporum quibus Dionysius integrum opus confecit, necessarium fuit, ut, in unum volumen utraque collectio redacta, conciliorum canonibus pontificiae constitutiones subicerentur; id ceteri, qui post Dionysium novas aggressi sunt collectiones, servili quadam imitatione secuti sunt. Quare nihil est quod hinc pro conciliorum auctoritate Febronius coniciat. Testem addo antiquum primigeniae Hispaniae collectionis auctorem, quem nonnulli S. Isidorum Hispalensem fuisse ferunt. In praefatione, de Synodis, quarum sanctiones descripturus erat, cum egisset, ad pontificias constitutiones transit his verbis (2): *Subicientes etiam decreta praesulum romanorum, in quibus pro exclusione sedis apostolicae non impar conciliorum existat auctoritas.* Ac nisi Febronius se hisce victum fateatur, videat ne tandem eo deveniat, ut pontifices non solum generalibus, sed etiam provincialibus occidentalis ipsius patriarchatus conciliis postponat. Nam in antiquis illis canonum collectionibus, non generalium tantum, verum etiam inferiorum synodorum decretis (ut ancyranis, antiochenis, gangressis canones sunt) atque adeo africanorum patrum, qui occidentali patriarchae parebant, conciliis (3) summorum pontificum constitutiones subiunguntur. Quamquam haec omnia Febronius, si vult, missa faciat. Satis mihi erit, si statim questionis insistat; hoc enim in hac disputatione semper illi inculcandum video, ne extra semitam deinceps aberrat, ut fecit. Enimvero generalia concilia, quorum canones ante pontificum constitutiones illatos in juris ecclesiastici codicem fuisse perhibet, quatenus fuerunt? Edicat nobis Ferrandus diaconus in epistola ad Pelagium et Anatolium (n. 7. pag. 256, Chifflet. edit.); *Universalia concilia, praecipue illa, quibus Ecclesia romana consensus accessit, secundae auctoritatis locum post*

(1) Id ostendunt tam procer ad S. Leonem M. missae (apud Ballerinos, t. I oper. S. pontificis, epist. 65), ubi, cap. 2, Zosimi litterae pro sede arelatensi archiepiscopis dicuntur; immo Crescens Arelatensis, qui Joannis II epistolam ad se scriptam in causa Contumeliosi episcopi his auctoritatem vocat; immo concilium agathense, quod, can. 9, Sirici episcopi auctoritatem ejus epistolam ad Himerium appellat.

(2) Praefat. ad tom. I Epist. rom. pontific., n. 44. Probata videtur apud Ballerinos in tractatu de antiquis Collectionibus, etc., tom. III operum S. Leonis, pag. 65 et seq.

(3) Ad Ballerinos in citato tractatu, pag. 197.

(4) Confer apud Ballerinos (t. I, e. pag. 108) collectionem omnium vetustissimam ab illis detectam in MS. veterano reginae 1917, ubi post canones antiochenos describuntur *Regum et Constitutiones*, quae apud (sic) Carthaginem (an. 419) acta sunt.

canonicos libros tenent.... sufficere enim paulo post ea addit (u. 9, pag. 258): *Judicatur ad plenam (generalium horum synodorum) confirmationem si, perducta in notitiam totius Ecclesiae, nullum offendiculum moueat, vel scandalum, fratribus, sed apostolicae fidei coeuvare firmetur, APOSTOLICAE SEDIS ROBORATA CONSENSU.* Comprimit ergo Febronius totam hanc de canonum collectionibus garrulitatem, quae conciliorum a pontifice probatorum auctoritate pro episcoporum, quos ab eodem pontifice sejunctos sumimus, praecellentia ineptissime disputat. Ceterum quis ferat, catholicum scriptorem de romanorum pontificum sanctionibus tanta loqui contempione, ut eas cum alexandrinorum et constantinopolitanorum antistitum epistolis comparare non erubescat? Ubi nam horum episcoporum epistolae iis laudibus inveniuntur ac nominibus ornatae, quibus decoratis vidimus romanorum praesulum litteras? Quid praeterea si quod valerrimus scriptor dissimulat, non alexandrinorum modo aut constantinopolitanorum antistitem epistolae eo ipso graeci codicis loco, quem ipse indicat, adscriptae legantur, sed etiam Gregorii Thaumaturgi, Basilii Caesariensis, Gregorii Nysseni, et Amphiloehii Iconiensis? Si enim Febronii argumento vis inest, cum in compilationibus latinis pontificiae decretales eo loco recenseantur, quo in orientaliibus collectionibus decreta Basilii, ceterorumque quos appellavi, collocantur, consequenter respectue ad concilia epistolae decretales trahantur etiam auctoritatis, cujus haec inferiorum episcoporum epistolae, censendae erunt. Animadvertat ergo tandem Febronius quos se in laqueos conjecerit, dum suo argumentandi genere illud efficit, quod catholicis quisque horreat, romanorum pontificum epistolis nihilo plus quam privatorum vel inferioris subsellii episcoporum litteris, inesse auctoritatis.

III. Quae hactenus ex Febronio protulimus argumenta, ad ipsam quasi concilii generalis vim indolemque pertinere possunt. Alia nunc producit Febronius ex congregatorum juribus episcoporum: « Si consultativum solum, inquit (t. II, pag. 462), in generali synodo votum habeant episcopi, certum est quod papa sit concilio superior; si decisivum, vacillat valde praetensa pontificibus monarchia, et hinc ianixa auctoritas concilio major. Zaccharia, l. I, disser. 2, cap. 4, n. 2, secutus cardinales Bellarminum et Orsum, nec non papam Benedictum XIV, non ausus dicere, episcopos in synodis comparare ut micro conciliarios, statuit illos insedere ut iudices. Verum quod una manu dat, altera tollit. Etenim ad hoc, ut eorum votum sit decisivum, requirit ut Concilium non sit ab alio quam a papa convocatum: ut episcoporum vota sint et moueant conformem decisionem papae, itaque a quo et a cujus confirmatione solenne auctoritatis sigillum accipiant: finaliter tum demum rigore divinis promissionum erit generale concilium, quando papa unum est, quippe cui soli in Petro immediate a Christo auctoritas procedendum orium commissum est, de quarum numero sunt episcopi, etiam conciliariter congregati. Ad has condiciones restringere qualitatem

judicii et voti decisivi episcoporum est vera lusio in verbis. » Hinc alibi, ut supra vidimus, ereptum episcopis queritur (Pag. 55) totum decisivum in conciliis generalibus. Sed Febronius in hoc, ut in plurimis defensionis suae locis verba dat, nihil praeterea. Cum tamen hoc disputationis caput gravissimi momenti sit, illud sedulo examinabimus. In generalibus conciliis disciplinae et fidei capita pertractari possunt. Quod ad disciplinam attinet (isthaec tamen ad episcopos potius spectat ceu legum latores, quam, ut iudices), dubitat nemo, quin episcopis canones de ea statuere liceat, prout Ecclesiae res postulare judicant, atque adeo, si de rebus quae varietati sint obnoxiae agatur, antiquos canones mutare, aut etiam abrogare. Id unum queri potest, utrum si quid ejusmodi fuerit ab episcopis constitutum, pontifex ea lege teneatur. Negamus autem, exemplo patrum chalcodonensium, qui ut canonem de constantinopolitanae sedis praerogativa ab ipsis editum S. Leo confirmaret, neque suis precibus, neque imperatoris officiis unquam impetrarunt. Obtinuit quidem in Oriente ille canon, sed sero, sed facto, et eorum, quorum intererat cessione ac consensu; non jure obtinuit, ita ut Occidentales aut Orientales ipsos cogeret, multo minus S. Leonem, qui a Bossuetio quoque laudatur ob zelum atque constantiam, qua restitit. Verum hinc maxime elucet, quam falso ab adversariis jactetur, generale concilium per se potioris esse auctoritatis quam romanum pontificem, ita ut ejus decreta ipsum pontificem obligent etiam invitum. Neque hoc sive judicariae sive legislatoriae episcoporum potestati obest. Quis enim neget, posse regem ministrorum aut magistratum suorum de lege aliqua sive abroganda sive edenda sententiam non sequi, licet illi non consilii tantum officio, sed plena sui muneris auctoritate eam confirmant? Possunt etiam magistratus judicaria potestate aliquem aut capitis damnare, aut absolvere, ita tamen ut, si rex abnuat, nemo jure succenseat queraturque non iudicum sed consiliariorum instar haberi a rege magistratus. Possunt igitur etiam episcopi in generali concilio in scelus cujuspiam reos canonicis poenis animadvertendum decernere; quin, si aliter romano pontifici visum fuerit, propterea ereptum quidquam suae potestatis dolere debeant.

IV. Verum episcopale iudicium ad res fidei praecipue revocatur. Hac autem in re considerandum statim occurrit, ullane generali concilio praeverit romani pontificis definitio. Si nulla ejusmodi definitio praecessit, quid, quæso, obstat quominus episcopi de controverso fidei capite judicent? Non equidem existimaverim futurum quemquam ita episcopatum iurium studiosum, ut ab episcopis velit romanum non posse dissentire pontificem, antequam res definitur, idque si accadat, de jure decisivo episcopis sublato summum antistitem insinuet.

Contingere enim posse ut, in discutiendis ante definitionem utriusque partis momentis et in veritate inquirenda, non solum a patribus concilii pontifex

discrepet, sed ipsi patres aliter atque aliter opinando inter se non parum dissideant, quis non intelligat? Quæ quidem dissensio, quoad nulla ex parte definitio proferatur, non definitionis erit, nec fidei dissidium, sed opinionis, neque ad assensum alter alterum coget, cum coactio ex edita ecclesiæque proposita definitione oriatur. Jamvero fingamus definitionem tandem ab episcopis proferri. Cur, queso, in nostra sententia *judicio et voto decisivo locus non sit*? Quia, inquit, concilii definitionem poterit pontifex, pro suprema quam illi tribuimus potestate, rejicere. Ego vero cum cl. Ballerinio (*De Potest. eccles.*, cap. 2, pag. 53) affirmo, in dirimendis fidei controversiis neque unquam factum esse, neque unquam factum iri, ut concilii generalis patres aliter circa fidem definiant, aliter papa, ac proinde in hypothesi quæ nunquam fuit, aut erit, imo fortassis nec esse potest, non esse laborandum. Dixi ejusmodi hypothesim nunquam fuisse, in generali scilicet synodo libera; quis enim prudens gesta objiciet in ariminensi concilio, aut pseudoephesina synodo, in quibus fraus seu vis et metus dominabatur? Addidi nec fortassis esse illam posse. « Sicut enim, inquit idem Ballerinius, fieri nequit ut Petri ac successorum ejus fides vel momento desinat esse illa petra cui, bono unitatis, ex Christi institutione, tota Ecclesia catholica, seu totius catholicæ fides, superstructa, in unitate ejusdem fidei debet consistere; ita fieri nequit ut eadem ecclesia et episcopi catholici, saltem plerique, desciscant ab ea petra, et ab unitate fidei Petri ac successorum ejus dissentiant sive in concilio, sive extra concilium, cum institutionem Christi nec Ecclesia nec episcopi catholice Ecclesiæ infringere vel mutare aut deserere unquam possint. Semper itaque generalis ac liberi concilii patres, qui una cum capite adunati universam Ecclesiam repræsentant, si non omnes, saltem plerique in definiendo conspirabunt cum definitione summi pontificis: et si qui pauci dissentiant, horum judicium extra petram et centrum catholicæ unitatis, imo contrarium unitati fidei, quæ apostolicæ sedi debetur, nullo jure coactivo gauderet, jurisdictione nulla, quæ solum habet locum et vim in unitate cum Petro et cum successoribus Petri, ut in eam unitatem conspirent et conferant, non vero contra unitatem. » Haud aliter de ipso pontifice dicendum erit, concilio, ex fidei regulis et libere aliquid definienti, et ipsum assentiri omnino debere, suamque ad ejus sententiam pronuntiare, quin tamen hinc sequatur, esse illum concilio obnoxium. Recte Canus (*Lib. V de loc. theol.*): « Pondus concilii dat summi pontificis gravitas et auctoritas, quæ si adsit, centum potes satis sunt, sin desit, nulli sunt satis, sint quamlibet plurimi. Nec si major pars patrum vero sentiat, summus Ecclesiæ pontifex repugnabit. Id enim ad peculiarem Christi procreationem pertinet, semperque pertinet, ne Ecclesia in factiones duas dividatur; nec romanus unquam episcopus contra patres concilii vere sentiens dixit. » Ut eadem sentire pontifex debeat quæ plerique generalis concilii

patres orthodoxam veritatem definientes, satis est si præferenti lucem Spiritui sancto non obsistere teneatur. Quid hoc ad supremam concilii potestatem? Nonne, in his, quæ dogmatis sunt, generali concilio a prioris œcumenicæ synodi definitionibus discedere minime licet? nec tamen alterum alteri concilium subijci quisquam dixerit. Quidni idem de pontifice statuamus?

V. At quid si romani pontificis definitio ipsum generale concilium præcessit? Est hic cardo difficultatis quo illa Febronii exprobratio spectat: a nobis requiri ut episcoporum vota sint et maneat conformia decisioni papæ; quam præterea falli nesciam velimus. Ut autem adversarius intelligat; nihil a nobis episcoporum judicio demi, ipsum vero a gallicanæ Ecclesiæ, cujus se tamen sectatorem ubique ostentat, sententia abesse plurimum, cum supremam romani pontificis in generalia concilia auctoritatem sacrorum antistitum juribus inimicam facit, rem ad gallicanorum præsulum tribunal continuo deferamus. Quid ergo hac de re sentiendum sit, non ex senonensi, cameracensi, meldensi (1), aliisque doctissimis ejus regni episcopis, quæramus, etsi idem omnes affirmant quod eminentissimus de Tencin: episcopos qui pontificiæ infallibilitatis obtentu papæ decisiones suscipiunt, easdem nihilominus rebus auctoritate accipere (2); sed ex gallicanis episcopis in turonensi concilio an. 1699 coactis. Respondebunt illi (3): *usitatissimum Romanæ cum italis ipsis episcopis agendi rationem non esse reddere illos simplices rescriptorum suorum executores, sed executores simul et judices.* Monet autem senonensis archiepiscopus (4) concilio turonensi præfuisse antistitem cui, in urbe magni momenti numeribus perfuncto, exploratissimi erant romanorum mores, ut verane sit ea concilii sententia dubitari non possit, et certissimum haberi debeat, pontificiæ definitione minime destrui collatam episcopis de fidei rebus judicandi (5) potestatem. Audēbitne amplius Febronius suorum dogmatum magistrum appellare gallicanam Ecclesiam? Neque vero illum putaverim responsurum, gallicanos quos indicavimus præsules non pontificis in concilia potestatem, sed infallibilitatem spectasse. Ubi enim de fidei definitionibus agitur, altera alteram et sumit et arguit. Sed clariora, et quæ ad ipsam in synodos auctoritatem transferri de-

(1) Verbo inferius dolumus.

(2) Mausem, sur les jugemens délinéés de l'Eglise, pag. 19 et seq.: Les évêques, en acceptant les décisions du pape sur le fondement de son infallibilité, ne les acceptent pas moins par voie de jugement. Gravus illud est quod idem eminentissimus in epiat. ad card. de Rohan, ex sujet de la lettre circulaire, etc., ait: « Les papes, quelque persuadés qu'ils soient de leur infallibilité ne sont pas moins convaincus que les évêques sont juges de la foi. »

(3) Mémoires du clergé, t. I, p. 558: « L'usage le plus commun de Rome pour les évêques d'Italie n'est pas de les rendre simples exécuteurs dans les rescrits qui leur sont adressés, mais exécuteurs et juges. »

(4) Epist. ad D. Lamogaron, p. 41: « Voilà ce qui est attesté par un prélat (M. l'archevêque de Tours) qui avait occupé assez longtemps une place importante dans Rome, pour en savoir les usages et en rendre témoignage. »

(5) Monito 3 ad suæ olim diocesis rector. n. 71: « La décision du saint père ne dépend pas des évêques des droits qu'ils ont reçus de Jésus-Christ par rapport au jugement des causes de la foi. »

beant, mox dabimus. Iaterea ipsam rem aggrediamur.

VI. Qui cum *decisivo* episcoporum jure præstantiorum, eamque erroris expertem romani pontificis supra concilia potestatem stare non posse cum Febronio arbitrantur, duo ad ferendum de re a summis pontificibus definita iudicium videntur exposcere, ut nempe et prævia papæ definitio examini ab iis subiiciatur, utique dubitantibus num veritati consentiat, et a proposita definitione libere discrepare ipsis liceat: utrumque autem aiunt in nostra sententia penitus tolli. Nihil aliud sane video, cur episcopis iudicandi facultatem eripi a nobis vociferantur. Ego autem libere dicam quod sentio. Neutrum ad iudicii dignitatem episcopis conservandam requiritur; imo ne requiri quidem posse salva fide pronuntio. Hæc Febronius ex iis, quæ in *Antifebronio* exposui (t. II, lib. IV, cap. 3), discere potuisset; sed quoniam me tunc audire noluit suos dedocentes errores, audiat nunc pervicax eorundem defendendorum studium non iracundo quidem animo, sed tamen impavido sibi exprobrantem. Duplex examinis genus in *Antifebronio* distinxeram, *auctoritatis* alterum, alterum instructionis ac *confirmationis*. Illud *juridicum* vocat illustrissimus Languetius (*Docum. pastor.* 3, p. 4, n. 103, p. 814); hoc idem Languetius (*Docum. past.* 8, pag. 76), alique Galliarum antistites (1) *iudicium simplicis adhesionis, seu prudentiæ* appellant. Utrumque cognitionis causam in iudicantibus episcopis postulat. Primum tamen in eo situm est, quod quis in pontificis definitionem pro sua auctoritate dubius inquirat, sacræ Scripturis ac traditioni consentanea sit, an dissentanea. Alterum sæpe sola romani pontificis definitione, cui assensum præbet, contentum est; ea enim cognita episcopus satis intelligit, sententiam, de qua agitur, cum catholica Ecclesiæ traditione convenire. Nempe traditionem omnium Ecclesiarum inquirere nimis longum est, et fere *impossibile*. Quamobrem S. Irenæus (*lib. III contra her., cap. 3*) discernendæ catholicæ veritati, hæresis de iudicandæ satis esse duxit romanæ cognoscere traditionem Ecclesiæ, *in qua semper ab his, qui sunt undique, conservata est ea, quæ est ab apostolis traditio*. Hanc autem cum exhibeant definitiones romanorum pontificum, in quibus; quemadmodum in ephesino concilio Philippus presbyter, apostolicæ sedis legatus, loquebatur (*Act. III*), *Sanctus beatissimusque Petrus apostolorum princeps, et caput, fideique columna, et Ecclesiæ catholicæ fundamentum*.... *ad hæc usque tempus et semper vivit, et iudicium exercet*, iudicium fidei satis idoneum feretur ab his, qui sententiam, de qua sit disceptatio, catholicam, si cum pontificia definitione concordem, æcius vèro a catholicò sensu iudicent alienam, si discordem inveniant. Nec tamen si quis pontificia decreta cum Scripturæ sacræ ac traditionis monumentis conferre voluerit, plane repugnabimus, modo ne id faciat, ut definitionis inde veritatem, de qua

antea dubitaret, eliciat, sed ut vel firmum quoque rationibus teneamus, quod una delinientis auctoritate certum habeatur; vel aliis consulamus, quosque ad apostolicam definitionem pontificiæ auctoritatis pondere non satis inclinatos videmus, eo saltem illos ductorum ex sacrarum Literarum, aut patrum, conciliorumve oculis argumentorum vi compellamus. Huiusmodi illud examen fuit, quod an. 1713 gallicani præsules de *Constitutione Unigenitus* tribus ipsis mensibus instituerunt, *palam enim, et sæpius*, inquit Clemens XI in litteris 17 martii sequentis anni 1714 datis ad Galliarum episcopos, et in acta conventus gallicani eodem anno 1714 habiti relatis (*pag. 112*), *professi sunt, huiusmodi cunctationem, non animo subiiciendi EXAMINI AUT ISOIORUM IUDICIO (quod pro auctoritate in ipsam constitutionem exerceretur) solemnium romanorum pontificum decreta; sed studio duntaxat conciliandæ ecclesiasticæ pacis; et lucrandi nonnullos ex suis fratribus in spiritum mansuetudinis, et diligentia caritatis esse tribuendam* (1).

VII. Jamvero fateor equidem, primum illud dubitantis auctoritatis examen cum ea persuasione pugnare, quæ concilii patres potiore, neque errori obnoxiam romani pontificis auctoritatem agnoscant; verum ut episcopi in concilio de subortis in fide controversiis iudicent, necessarium esse huiusmodi examen nego cum gallicana Ecclesia, pernegoque. Ad episcoporum nempe iudicariam in concilio potestatem nihil amplius requiritur, quam quo iudices sunt extra concilium, atque ut disperse Ecclesiæ antistites. Porro Ecclesiæ disperse præsules de rebus antea a romano pontifice definitis iudicare, etiamsi illo auctoritatis examine pendere illas non possint, testatissima res est post ea, quæ de *Constitutione Unigenitus* Galliarum episcopi tot editis libris prodere. Palam enim professi sunt, illos ipsos episcopos, qui in Italia, Polonia, Hispaniis, Dalmatia pontificiæ in fidei definitionibus potestati maxime favent, eam tamen constitutionem examini subiecisse (2), non certe auctoritatis, quæ dubitans veritatem pernosceret cuperet, qui enim romanum pontificem errare in eiusmodi definitionibus non posse firmiter crederent, iine fluctuanti circa veritatem animo in illam constitutionem inquirere aggressi fuissent? Pugnancia hæc sunt. Hinc magnus ille cameracensis archiepiscopus Fenelonius de suo ipsius libro *Maximes ars sanctis* inscripto, atque ab apostolica sede damnato agens in suo provinciali conventu an. 1699 coactis episcopis aperte declaravit, *cum romanus pontifex hanc (fidei) causam iudicaverit, episcopos provincie quamvis natu-*

(1) Confer Mémoires du clergé, t. I, pag. 101.

(1) Placet hæc super re adscribere. quæ in pastoralis documento an. 1722 tradit eminent. de Bissy (pag. 25): « Si les prélats nommés commissaires par l'Assemblée de 1713 employèrent trois mois entiers à leur travail avant de faire leur rapport, ce fut à vérifier si les 101 propositions rapportées dans la bulle se trouvaient de même dans les éditions qui y sont désignées; à examiner tout ce qu'on opposait à la constitution dans les écrits imprimés ou manuscrits et à chercher dans le texte sacré et dans la tradition de quoi y répondre solidement; à composer en conséquence un rapport, qu'il fallait faire à l'Assemblée. »

(2) Emiss. de Bissy, Docum. pastor., an. 1722, pag. 131:

sales fidei iudices in hoc casu (qui tamen provinciales quoddam concilium vocari aliquo sensu vere poterat) atque in peculiari hac circumstantia (iudicii nempe a romano pontifice lati) non audent edere posse iudicium, quoniam simpliciter adhesionis et acceptationis (1). Sed et illud animadverti velim, episcopos non de solius romani pontificis, sed etiam de generalis concilii definitionibus iudicium ferre. Negari enim non potest iubente Leone imperatore episcopos sexcentos supra mille aeta chalcidonensis concilii ad examen revocasse, de illisque iudicium tulisse. Diserta sunt Isauriae (2), Cappadociae primae (3), novaeque Epiri (4) antistitis verba in litteris post chalcidonensis

« Voila, M. F., plus de témoignages qu'il n'en faut pour vous convaincre que les évêques des Eglises où l'on tient le pape infallible ont fait un sérieux examen des propositions censurées; qu'ils croiraient avoir prévariqué essentiellement à leur devoir s'ils y avaient manqué. On ne peut donc plus nous opposer le défaut d'examen. » Prus dixerat pag. 150 : « Le sentiment de l'infaillibilité du pape n'empêche pas les évêques d'Italie d'examiner avec beaucoup de soin ce que les bulles condamnent. »

Idem in Docum. pastor. contra consultat. advocat. Paris., etc., edit. an. 1738, pag. 23 : « Nous déclarons que quoique les évêques étrangers croient le pape infallible dans les décisions dogmatiques qu'il a adressées aux fidèles pour régler leur croyance, cette opinion ne les a pas empêchés d'examiner le fond de cette bulle et de déclarer qu'ils ont reconnu par cet examen qu'elle est entièrement conforme à l'Ecriture sainte et à la tradition. »

Dux auriensis et cameracensis archiepiscopus Docum. pastor. advers. consult. advocat. Paris., etc., editio an. 1739, pag. 94 : « Dans les Eglises d'Espagne, de Pologne et de Bulgarie, où le sentiment de l'infaillibilité du pape est le mieux établi, les évêques ont examiné la bulle en question avec autant d'attention que s'ils avaient été dans le sentiment contraire. »

Ruthenensis episcopus Docum. pastor. de Auctoritate decision. Eccles., editio an. 1738, part. 2, cap. 2, art. 1, pag. 218 : « La première conséquence que les novateurs tirent du sentiment où sont les évêques étrangers sur l'infaillibilité du pape, est qu'ils acceptent ses décisions sans examen, et qu'ils fondent leur acceptation sur cette infallibilité. Cette conséquence est très-dangereuse; car quoique les évêques étrangers croient le pape infallible, ils peuvent examiner eux-mêmes les choses décidées, ils peuvent fonder leur acceptation sur cet examen. Il n'est donc pas certain qu'ils fonderont toujours leur acceptation sur l'infaillibilité du pape, et qu'ils ne fassent aucun examen avant d'accepter ses décisions. »

(1) Mémoires du clergé, t. 1, pag. 461 : « Le pape ayant jugé cette cause [des maximes des solitaires], les évêques de la province, quoique juges naturels de la doctrine, ne peuvent, dans la présente assemblée et dans les circonstances de ce cas particulier, porter aucun jugement, qu'un jugement de simple adhésion à celui du S. siège et d'acceptation de sa consultation. »

(2) T. VII concil., Mans. edit. col. 320 : « Volentes autem examinatione certissima fulgere Deo amabilem unamque veritatem, etiam timorem nobis propositis futuri iudicii, quatenus neque inimicilia, neque circa quosdam gratia faciente, deberemus obviare, quod iustum est. Servientes igitur aulici vestrae potestatis, et omnes pariter congregati, et tractantes atque universa considerantes ut erant, hoc decimus: quia chalcidonensis concilii intentio est valde firmissima. Sequitur enim predicationes Evangelii, et sanctorum patrum qui dudum in Nicena urbe collecti sunt, synodum inviolatam omnino custodit. »

(3) Ibid., ep. 1, col. 596 : « Tantummodo definitionem expositionem ab illo sacro concilio, ab eo delatam inspexi: quam relegens salubriter congruenterque suscipiens atque intelligens et (ut reor) mente recta cum ut oportuit examinans, comperi a recta fide non dissonare. »

(4) Ibid., ep. 30, col. 630 : « Ea vero quae Chalcedonense constituta sunt a sancto et universali concilio de fide catholica, in quantum doctrinae et expositionis et interpretationis perfectorum patrum nostrorum seculi volumus, esse consona iudicamus, sanctis trecentis decem et octo votis definita scribi, et postea in regia civitate a certum quinguentum patribus expressata, in quibus etiam perduravit. »

sem illam synodum divulgatis. Ideo, ut illustrissimus de Saleon ruthenensis episcopus recte monet, episcopi omnes, dum cuiusque concilii oecumenici, cui interesse non potuerunt, decisionem acceptant, iudicant ac decidunt, quod a concilio jam definitum, ac iudicatum fuit (1). Ago, edicat nobis Febronius, an possint episcopi, post concilii oecumenici definitiones, veritatis nondum satis perspectae investigandae causa, ad eorum examen dubitanter accedere, de illisque pro auctoritate sententiam ferre. Non id profecto Febronius dicet, qui oecumenicarum synodorum definitiones a Spiritu sancto dictatas, nec reformationi obnoxias esse catholicis sentit. Vel ergo iudicii officio non fungentur episcopi, dum illarum definitiones extra concilium examinant; quod iudiciali episcopalis potestatis dogmati adversatur, vel tandem lateri Febronius cogetur, iudices esse episcopos posse, quin suo iudicio examen illud dubitationis, et auctoritatis permittant.

VIII. Alterum ergo vel instructionis, vel simplicis adhesionis, quemadmodum explicatum a nobis est, examen sufficit, neque episcopi minus iudices sunt, dum eo solo utuntur, quam si primum illud usurperent. fisdem oecumenicarum synodorum exemplis illustrari id posse lectores vident. Ego gallicorum episcoporum testimoniis rem efficiam. Archiepiscopus senonensis in Monito tertio. « Decisio, inquit, romani pontificis episcopos iuribus non spoliatur, quae a Christo acceperunt, ut nimirum de fidei causis iudicent. Vel cum adhuc iuribus romani pontificis hoc ipso ministerium exerceamus, quod a Deo accepimus iudicandi nimirum de fidei rebus. » (2) In octavo autem pastoralis Documento senecensis episcopus ita alloquitur : « Te sitente omnis episcoporum exteriorum acceptatio sive in forma mandatorum sive in forma epistolarum censetur iudicium ab ipsis prolatum; adherendo iudicant.... ipsorum adhesio quacunque forma sit data, pars est illius universalis et infallibilis iudicii quod ex unanimi episcoporum consensu resultat (3). » Objiciebatur Senonensi, exteros episcopos in acceptanda clementina Unigenitae constitutione non examinasse, non iudicasse, sed obediisse tantum. Respondet in hoc obedientia semper adesse iudicium prudentiae, quod licet in tribunali prolatum non sit

(1) Cit. Docum. pastor., p. 2, pag. 230 : « Les évêques qui acceptent la décision d'un concile oecuménique jugent et décident ce qui a déjà été jugé et décidé par le concile. »

(2) Pag. 9, num. 71 : « La décision du S. père ne dépouille pas les évêques des droits qu'ils ont reçus de Jésus-Christ par rapport aux jugements des causes de la foi. Lors même que nous adhérons au jugement du S. père, nous exerçons en cela même le ministère que nous avons reçu de Dieu, en sorte qu'unissant notre voix à celle du souverain pontife notre chef, nous contribuons chacun par notre suffrage à former cette voix infallible de l'Eglise universelle, » etc.

(3) Num. 29, pag. 70 : « De votre aveu toute acceptation des évêques étrangers, soit en forme de mandement, soit en forme de lettres, est réputée un jugement de leur part. En adhérant, ils jugent;... leur adhésion, en quelque sorte qu'elle soit donnée, fait partie de ce jugement universel et infallible qui résulte du consentement unanime des premiers pasteurs. »

(id est solemniter) suum tamen robur, suamque auctoritatem habet (1). Meldensis vero episcopus eminentissimus de Bissy in eandem sententiam ait (2) : *Romani pontifex primus iudicavit; episcopi exteri ejus iudicium absolute cooptant; hocque romani pontificis proprium ipsorum iudicium evadit.* Fenelonius quoque in suo illo cameracensi episcoporum conventu, quem supra indicavi, hunc canonem statuit : *Judicio cuiuspiam adherere perinde est, quod interius formare iudicium, quo quis illius, cui adheret, iudicio sese conformat* (3). Tandem ne in recitandis huiusmodi testimoniis infinitus sim, patres remensis provinciae in conventu an. 1699 : *Certum est, inquit, iuxta omnium seculorum traditionem, consensum episcoporum primae sedis iudicio simul esse actum obedientiae erga sanctam sedem, et actum auctoritatis et iudicii sub principali ejusdem sedis auctoritate* (4). Atque hi quidem Galliarum praesules de episcopis dispersis, non in concilium coactis agant; verum, ut dixi, si iudices extra concilium esse possunt episcopi, licet uno vel instructionis vel adhaesionis et obedientiae examine, iudicioque pontificis definitionibus assentiantur; neque id salva erga ipsas oecumenicas synodos reverentia negari a quoquam catholico potest; cur iudicis partibus in concilio sustinendis obstabit, huic soli instructionis aut adhaesionis examini, ac iudicio reliquum esse concilii partibus locum? Ratio horum omnium petenda demum est ex discrimine quod inter votum *decisivum*, ut aiunt, et *consultivum* intercedit. Hoc nempe tum dicitur, cum ab eo fertur, cui potestas non est alios ut ipsi assentiantur, ejusque sententiae sese subjiciant, cogendi; atque ejusmodi vota sunt doctorum, vel etiam academiarum. Illud contra dicitur, quod ab eo editur, qui necessitatem assensus alteri imponere sua auctoritate possit; atque ita episcopi iudicant, dum romani pontificis imo et oecumenicarum synodorum definitionibus adherent. Nempe tenentur illi cum pontificis, tum generalium conciliorum definitionibus subscribere; ita tamen illis subscribunt, ut suo ipsorum iudicio subditos suos astringant, ac lege ad assensum impellant.

IX. At, si ita res se habet, pontificiae definitioni concilii patres libere dissentire non possent. Ita omnino est. Sed ii falluntur (idque alterum est, quod ostendendum sumpsimus), qui iudicis rationem ita in libertate dissentiendi collocant; ut cum assentiendi

obligatione stare non possit. Quid enim? Nonne iudices fuerunt illi totius orbis episcopi, qui ut supra indicabam et in *Antifebronio* uberius enarravi (t. II, pag. 539 seq.), post chalcodonensem definitionem utique peremptoriam, Leone imperatore postulante, novum iudicium de illa protulere iis literis, quae in Codice encyclico continentur? Nonne iudices laud dubie fuerunt apostoli, et seniores in hierosolymitano concilio, cum omnes in S. Petri sententiam transierunt, ut notavit S. Hieronymus (*epist. 75 inter August., n. 7*), etiamsi idem S. Petrus Spiritu sancto certissime afflatus, controversiam ante omnes definierit, contra quam licite nemo catholicus poterat reluctari? Nonne (ut alia omitam) in ipso tridentino concilio veri iudices fuerunt episcopi quoad ea quoque fidei decreta, quibus damnarunt haereses a novatoribus repetitas, et pluries etiam antea damnatas, etsi nemo de justa illarum condemnatione posset ambigere? Si adversarii non negant, episcopos in hisce circumstantiis fuisse veros iudices, licet de definitis antea non possent dubitare, vel ab iis dissentire; non ergo iudicii proprie dicti in materia fidei *essentiale* est, ita posse episcopos in utramlibet partem, sententiam ferre, ut si id quandoque non possent licite, veri iudices nec sint, nec haberi queant. Non inficiandum, episcopos posse, imo etiam debere dissentire a definitione, si eam doctrinae fidei contrariam cognoscerent. At cum haec hypothesis in memoratis circumstantiis sit omnino falsa (certum quippe est et S. Petrum Spiritu sancto afflatum, et definitiones in generalibus conciliis editas, seu comprobatas, vel episcoporum subscriptionibus atque consensu receptas errori obnoxias esse non posse): falsum pariter est, episcopos in dictis circumstantiis, in quibus iudices agebant, potuisse ab iisdem definitionibus dissentire, perinde ac si iudicii ratio dissentiendi potestatem semper requirat. « Idem est, inquit Balderinius (*de Potest. eccles., cap. 2, n. 4*), de fidei definitionibus romanorum pontificum, quos *ex Christi pollicitatione Petro facta* ita a Deo dirigi, *ut ipsorum iudicia pro sancienda regula fidei divina aequae ac summa auctoritate nitantur, cui Christiani omnes ipsius quoque mentis obsequium praeferre tenentur*, testati sunt tres ac triginta episcopi Galliae in literis ad Innocentium X an. 1655. Gallicani, qui ita credebant, dum in recipienda definitione apostolica iudices egerint, ut adversarii cum Bossuetio contendunt; iudicii utique rationem cum potestate ambigendi vel dissentiendi connexam non iudicaverunt. Numquid enim libere ac licite credere poterant dissentire, vel dubitare de iudicio divina aequae ac summa auctoritate, nec non *Christi pollicitatione nixi*? Egerint quidem illi in recipienda definitione, de qua tunc agebatur, tanquam veri iudices, non tamen independentes, sed subordinati, ea scilicet *hierarchica subordinatione*, cujus iidem gallicani antistites meminerunt in aliis literis ad episcopos regni in eodem negotio scriptis. Haec autem subordinatione, dum juris aequalitatem inter inferiorem et superiorem excludit, cum generatim efficit,

(1) Ibid., pag. 78 : « Il n'est donc pas question de dire : Le très-grand nombre des évêques n'a pas examiné, il n'a pas jugé, il n'a fait qu'obéir; car premièrement dans cette obéissance il y a toujours un jugement de prudence, lequel pour n'être pas rendu dans le tribunal ne laisse pas d'avoir sa force et son autorité. »

(2) Docum. pastor. an. 1722, pag. 215 : « Le pape a jugé le premier, les évêques étrangers adoptent absolument son jugement, qui leur devient propre. »

(3) Mémoires du clergé, t. I, pag. 461 : « Qui dit adhérer à un jugement dit former un jugement intérieur, par lequel on se conforme à celui auquel on adhère. »

(4) Ibid., pag. 430 : « Il est certain, selon la tradition de tous les siècles, que le consentement des évêques au jugement du premier siège est tout ensemble et un acte d'obéissance envers ce siège, et un acte d'autorité et de jugement, sous l'autorité principale de ce même siège. »

ut inferior, qui superiori iudici est subordinatus, nequeat contra istius iudicium legitimam ferre sententiam: tum multo magis efficit, ne id possint episcopi subordinati summo pontifici, cui cum Christus in finem custodiendae unitatis praesertim in fide idoneam auctoritatem dedit, ut in dissensionibus circa fidem definitionem ederet, quae omnes obligaret ad unitatem atque assensum; episcopis profecto etiam iudicium personam post pontificiam definitionem gerentibus, eam solam potestatem dedisse credendus est, ut in eundem unitatis finem cum pontificis iudicio conjungerentur, non vero ut contrariam ferrentes sententiam, unitati obicem ponerent, et unitatis centrum in romana auctoritate a se constitutum desererent. Hoc sensu memorati episcopi Galliae in laudatis litteris ad episcopos regni scripserunt, se ita recepisse apostolicum iudicium, cui per UNITATEM christiani episcopatus hierarchica subordinatione colligati erant (nota hierarchicae subordinationis debium in bonum unitatis), ut merito crediderint propositionum condemnationem una cum eo (romano pontifice) a se quoque esse prolata et pronuntiatam, eo nimirum mentis obsequio, quod etsi ab ipsis episcopis, etiam cum iudices agunt, divinae atque ac summae auctoritati Christi etque pollicitationi nixae, hierarchica subordinatione praestanda est, non tamen idcirco iudicii rationem exiit vel excludit. » Praelare admodum clarissimus Fencelonius in epistola seu instructione pastoralis diei 20 aprilis anni 1705 explicat qua ratione assensus episcoporum pontificis definitionibus adhibitus, et adhibendus iudicii naturam induat, exemplisque subscriptionum, quae generalis concilii decretis pariter subiunguntur, confirmat. « Judicare post iudicium pontificis est suum iudicium cum pontificio conjungere. Hae ratione episcopi olim subscripserunt ipsorum conciliorum generalium decretis. Eorum subscriptio erat iudicium, et eorum iudicium erat subscriptio. Subscribentes sese submittebant simul et confirmabant decisionem synodi. » Id constat ex actis, et ex his aliisque similibus subscriptionum formulis: « Judicans subscripsi; recognoscens consensi..... Obtemperans sententiae sanctissimorum et beatissimorum episcoporum..... Consentiens et ego subscripsi.... Cognoscens discussionem sanctorum patrum, et cum sequi debeam eorum iudicium, subscripsi, etc. » Si in conciliis iudicant episcopi tunc etiam, cum obediunt subscribunt definitioni, quam sequi debent; quidni eadem iudicii ratio habeatur, cum in hisdem conciliis patres definiunt, quod antea definiit summus pontifex, quamvis sequi debeant ejus iudicium? Post haec dicetne amplius Febronius, ad has condiciones restringere qualitatem iudicis et voti decisivi episcoporum, esse veram illusionem in verbis? Si in sententia perstet, frustra est ad ejus exaltandum veterum omnis argumentantis industria.

X. Ejusdem veteri vitium prae se ferunt, quae P. Sangallo, aliisque suis adversariis Febronius de fraternae correctionis praecipio objicit. Utinam et hic laboranti Febronio afferre aliquid remedii nobis

liceat! Sed prius quae torpenti illi et somnoloso exciderunt, licet longiuscula sint, recitabo (t. II, pag. 226): « Gregorius M., lib. V, epist. 18, edit. nov., sic scribit ad Joannem Constantinopolitanum, qui correctioni, quam ei S. pontifex dederat, obedire renuebat: Nos quidem, in quos tantaque per annum nefarium culpa committitur, servantes quod veritas praecepit dicens: Si peccaverit in te frater tuus, etc.; si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus. Mox addens: Ego quidquid facere humiliter debui, non omisi, sed si in mea correctione despicior, restat ut Ecclesiam beatam adhibere. Erat itaque persuasum sanctissimo pontifici, illud quod a Christo dictum fuit in Evangelio: Si te non audierit, dic Ecclesiae, atque dictum fuisse Petro atque aliis apostolis. Unde naturaliter sequitur, post tribunal papae esse aliud, et superius in Ecclesia ex institutione Christi, idque ultimum, eorum quo papa possit denuntiare et denunciari. Hoc tribunal est Ecclesia ipsa, quae respectu Petri consistebat in corpore apostolorum, respectu successorum Petri in corpore episcoporum. Unde necesse est hoc tribunal accepisse a Domino immediatam jurisdictionem in omnes suos subditos. Equidem Bellarminus, lib. II de Conciliis, cap. 19, ad haec reponit: Quando haec dicta sunt Petro, non fuisse adhuc pontificem, sed hominem prius, proinde illud ei dictum quod illi convenit, qui superiores aliquem agnoscunt. Addo praeterea suo quodam modo posse pontificem hoc praecceptum implere: prius enim debet eum, qui peccavit, corrumpere privatim; deinde adducere testes: postremo dicere Ecclesiae, id est, sibi ipsi, ut praesidi, et Ecclesiae cui ipse praest, id est, publice eum excommunicare; quomodo intellexit hunc locum B. Gregorius, lib. IV, epist. 34 (hodie lib. V, epist. 18), ad Joannem Constantinopolitanum episcopum. Verum, 1° mandatum Christi, Matth. XVIII, 15 et seqq., magis Petro, quam primati Ecclesiae seu pontifici, applicandum esse, nos innuimus supra, art. 2, et luculenter innuit S. Gregorius ipse, ex quo sibi pontifici auctoritate agentis et procedenti illud applicet; 2° verba gregorianae epistolae: Si in mea correctione despicior, restat, ut Ecclesiam beatam adhibere, juncta verbis et sensui Evangelii jam relatis, in quibus sanctus pontifex se expresse fundat, significant distinctos gradus correctionis, non unius ejusdemque superioris in corripiendo auctoritatem. Hunc sensum ipsa romana Ecclesia memoratis verbis attribuisse videtur, cum multa per secula in missa feria tertiae post dominicam tertiam Quadragesimae Evangelium de fraterna correctione hoc modo legi et cantari voluit: In illo tempore respiciens Jesus in discipulos suos, dixit SIMONI PETRO: Si peccaverit in te frater tuus.... si te non audierit, dic Ecclesiae. Per hoc catholica Ecclesia confitebatur, illud dic Ecclesiae non minus fuisse dictum Petro ac reliquis apostolis. Sae significabit post tribunal Petri esse aliud superius, nempe illud Ecclesiae, cui Petrus ipse deberet denuntiare incorrigibiles, et cui successores Petri, si incorrigibiles et scandalosi invenirentur,

denuntiandi essent. In omnibus antiquis Missalibus verba hujus Evangelii memorato modo leguntur. Citatur hunc in finem ab eruditiss., qui hujus rei singularem operam dederunt, Missales dioecesis redonensis impressum Parisiis anno 1492; leodiense anni 1500, etiam editionis parisiens.; trajectense itidem Parisiis an. 1515; bracharense an. 1516, editum Lugduni sumpibus Joannis a Burgundia bibliopola regis Lusitanorum; romana duo impressa Venetiis, unum apud Juntas anno 1563, alterum anno 1564. Duravit uniformis hæc lectio Evangelii usque ad correctiones Missalis factas jussu Clementis VIII et Pauli V. Tum evenit notabilis hæc mutatio, ut loco verborum: *Respicens Jesus in discipulos suos dixit simoni petro, Si peccaverit in te frater tuus, etc.*, poneretur: *Dixit Jesus discipulis suis: Si peccaverit in te frater tuus, etc.* Ratio ob quam correctores, quorum opera pontifex utebatur (inter quos card. Bellarminus primum locum tenebat) hanc mutationem susceperunt, hæc erat quod attenta antiqua lectione, conspicuum esset, Petrum ex Christi instituto inferiorem, et tribunal Ecclesiæ subjectum esse, quodque pontifices approbantes continuatum usque ad illa tempora lectionem viderentur, canonizare decretum sessionis 5 concilii constantiensis, quo papa legibus generalium conciliorum subjectus declaratur; id quod sane multum incommodabat doctrinæ Bellarmini. Quare ipse ejusque collega suggererebant pontifici, ut loco antiquæ lectionis, *Dixit Jesus Petro*, deinceps legeretur, *Dixit Jesus discipulis suis*, existimantes per hanc minus patentem expressionem, Petri subjectionem ad tribunal Ecclesiæ non futuram adeo manifestam. De cætero, ne quis sibi imaginetur, rem a Romanorum genio plane alienam esse, ea quæ illorum prætentionibus officiant, suppressere vel mutare, adest, si lubet, Edmundum Richerium in Hist. concil., pag. 152; Baluzium in notis ad Petrum de Marca, de Conc. sac. et imp., edit. an. 1704, pag. 55; Antonium Pereira, de Potest. episc. circa dispens. in impedim. matrim., pag. 96; ubi talium factorum alia pluraque exempla reperiet (1). » Confirmat ista

Febronius in Addendis Jam seculo decimo exeunte Sylvester PP. II, in epistola ad Seguinum archiepiscopum senonensem, apud Bouchellum, lib. II De-

minati, a' quali unisco un altro capitolo alle mani appartenente ad altra libreria, e stampato in Venezia con questo titolo: *Missale romanum ex decreto sacrosancti concilii tridentini, Pii V. pontificis maximi fuisse editum Venetiis apud Gratiolum Perichinum, an. 1573; ed un antico libro d' Orazioni ad uso di Chiesa, che mi trovo avere, stampato in 8° con questo titolo: Orationes quæ in universali Ecclesia per totum mundum decantantur, nunc demum collectæ, et ad unguem castigatæ. Apud Indulum antiquarium. Anno 1573.* Che se mi si chiegga qual sia la ragione, per cui si è stata da' moderni Messali e Breviari levata la parola *animas*, questa subito chiaramente si scorge, non altra essere, se non che dicendosi *animas ligandi atque solvendi* si dinotava il poter della Chiesa non estendersi, che sopra l' anime, ed aver luogo nel solo foro di coscienza, come puramente spirituale; e per levata la parola *animas* veniva ad estendersi questa podestà delle chiavi egualmente sopra i corpi ed il temporale, e con ciò aprivasi campo al potere indiretto del papa sopra li stati de' regi e principi secolari, podestà che il Bellarmino e tutti li gesuiti (quid mendacius? meminerit lector eorum quæ de jeuitis hac super re dissertatione 2 contra Febronium annuavertimus) con molto impegno sostengono competere al romano pontefice. » Gratularer equidem doctissimæ Pereira tantam liturgicorum librorum peritiam. Sed multa me absterrent. Absterret 1º quod clarissimus Georgius ad Martyrologium Adonis annotavit, pag. 100: « Oratio prima (in die Cathedræ S. Petri sacro) in Palatino (codice) 498 hæc est: *Deus qui beato petro apostolo tuo collatis clavibus regni celestis ligandi atque solvendi pontificum tradidisti.* Novum vero videri non debet istiusmodi locutionis genus *ligandi atque solvendi* omissa voce ANIMAS, quod nonnulli novatores IMPIE (heu Pereira!) apostolicæ sedis fraudibus adscripserunt: nam codex memoratus exaratus est ante hos annos quingentos. Præterea in Sacramentario reginæ Svecorum 537 seculi viii oratio eadem in vespersis S. Petri die 29 junii his est concepta verbis: *Deus, qui apostolo petro collatis clavibus regni celo um ligandi atque solvendi pontificum tradidisti.* » Atque his codicibus addi alios posse intelligi, nec solum illos, unde Pamelius Sacramentarium gregorianum vulgavit, ac præstantissimus cardinalis Thomaſius *orationes*, sed vetustissimos duos Olthobonianum nono seculo scriptum, et Vaticanum in eundem eodem nono seculo exaratum, quos doctissimus Muratori in nova gregoriani Sacramentarii editione contulit; cum enim ubi in codicibus scroperent, consueverit c. editor varias lectiones adscribere, neque ad eam orationem quidquam annotari, manifesto argumento id est, eandem ibi in utroque codice esse lectionem. Enimvero in his omnibus exemplis vox *animas* prætermittitur. Quomolrem quid, quæ, libros editos a Pereira commemoratos memorabam, ubi antiquissima codicum manuscriptorum exempla lectionem nostrorum, quibus nunc utimur, Missalium suppediant, atque confirmant? Aut quid fraudis suspicabimur? An non si requo res animo perpendatur, veteris restituende lectionis potius quam novæ, quæ romanorum pontificum ambitioni faveret, ingerenda causa est a Clemente VIII immutatio facta videtur? Dixi a Clemente VIII, presso enim mihi sunt alii plures ejusmodi libri non solum Venetiis editi, ut *Missale 1533 in officina Petri Liechtenstein*, sed Romæ impressi an. 1578, 1588, 1589, ubi peregrina lectio *animas* retinetur; primo autem omissam video in Missali romano quod anno 1604 Clementis auctoritate recognitum Romæ ex typographio Vaticano prodit, præmissa ejusdem Clementis epistola ipso ipso anno 7 juli data.

Absterret 2º quod in veterissimo omnium liturgicorum librorum Sacramentario gelasiano utraque oratio legitur, et quæ vocem *animas* addit, et quæ eandem omittit, in orationibus enim ad vespem in festis apostolorum Petri et Pauli hæc extat oratio: *Deus qui ligandi solvendi que licentiam [nos pontificum] ex aliis antiquis libris legimus] tuis apostolis contulisti.* An vero unus idemque Gelasius apostolis Petro et Paulo nunc solum ligandi solvendi que *animas*, nunc etiam ligandi solvendi que corpora et temporaria regna potestatem fuisse a Christo traditam indicasset? Id difficile creditur est, neque ad suavendum hoc paradoxum *Utraque* liber, cæteroque magna eruditione a Pereira numerando percursi quidquam faciunt. Quid ergo si Gelasius utraque lectione idem significari existimasset? Ejusne successor Clementis VIII absque fraudis nota alteram lectionem, quam in antiquissimis Miss. codicibus usatorem esse noviciat, et referre alteri non poterit?

(1) Pereira tria tantum exempla profert. Duo alibi expendenda erunt. Quod primo loco affert, hic videamus. « Questa correzione del Messale fa ipsa quam Febronius memorat ne ne chiama, inquit Pereira pag. 93, a memoria un'altra niente meno osservabile, e fatta per lo stesso fine e motivo, e da non passarsi sotto silenzio. Tutti gli eddieri Messali e Breviari così recano l'Orazione della cathedra di S. Pietro: *Deus qui B. petro apostolo tuo collatis clavibus regni celestis ligandi atque solvendi pontificum tradidisti*, etc.; ma anticamento così leggevasi: *Deus qui B. petro apostolo tuo collatis clavibus regni celestis ANIMAS ligandi atque solvendi pontificum tradidisti*, etc. In cotale forma fu composta questa orazione negli anni di Cristo 830 dal pontefice S. Leone IV, e tale pure leggevasi in quattro Breviari, da me veduti e riscontrati nella stessa reale libreria publica della congregazione dell' oratorio, cioè nuo della chiesa di Liegi, stampato in Parigi l' anno 1509, in 8°, altro di Lione di Francia, stampato da Giovanni Crespino l' anno 1530, pure in 8°; il terzo di Parigi, che porta questo titolo, *Breviarium romanum a paulo III recens promulgatum*, dell' anno 1542, in 4°; ed il quarto della chiesa di Braga fatto stampare nella stessa città dall' arcivescovo primate D. Roderigo da Cunha nell' anno 1553, in 8°. E perchè si veggia, che co' Breviari concordano anche li Messali, la stessa parola *animas* leggevasi ne' due Messali romani di Venezia, e ne' Messali di Utrecht, e di Liegi soprano-

eritorum Ecclesiae gallicanae, pag. 319, nec non Richerium, lib. V adversus Duranum, cap. 4, pag. 335, scripsit: *Constante dico, quod si ipse romanus pontifex in fratrem peccaverit, arpiusque admonitus Ecclesiam non audierit; hic, inquam, romanus pontifex praecepto Dei est habendus sicut ethnicus et publicanus* (pag. 618).

XI. Igitur de evangelico fraternae correctionis praecepto hic iterum Febronius, uti in priori volumine, statuit, romanum quoque pontificem illi obnoxium esse. Duo autem sunt hujus rei colligendae modi. Sunt enim qui Ecclesiae nomine non singulos Ecclesiarum praesides, quorum jurisdictioni peccantes parere debeant, sed vel cum Gersonio atque Almaino aggregationem praetorum, seu quod Richerius ait, *ordinem hierarchicum*, vel cum Cornelio Gandavensi, Dupino, ac Van Espenio *communitatem fidelium* intelligant. Sunt qui, etsi generatim Ecclesiae praesules hic significari concedunt, in quorum diocesis constituti peccatores correctionem subire debeant, per gradus tamen rem ad ipsum pontificem trahunt, ut quemadmodum fideles ad episcopum, episcopus ad archiepiscopum, archiepiscopus ad patriarcham, patriarcha ad summum pontificem si peccaverit, nec privatim corrigentes audiverit, ex Christi praecepto deferatur; ita pontifex, qui et ipse frater est, ne ab hoc correctionis praecepto immunis sit, Ecclesiae in concilio coeactae sisti debeat, ab ea emendandus, puniendus, ac si necesse fuerit, de pontificatu extirpandus. Haec omnia opinionum monstra Febronius probat. Nam Almainum, cujus etiam verba recitat,

Absterret 3° quod verear, ne satis Pereira perspexerit sit de romanorum pontificum in principes potestate questionis status. Ait ille, eo nomine animas iudicari non nisi in spiritualia esse romanis pontificibus creditam potestatem. Quid tum? ergo non in principum temporalia? Negant consecrationem, quotquot indirectam tantum in temporalia regum potestatem papae tribuunt cum Bellarmino; hoc enim potestas spiritualis est, atque in rebus ad religionem, animarumque salutem pertinentibus primo versatur. Aitque scilicet hi: Si heterodoxus rex in haeresim peribatur, populoque sitis obnoxio observata christianam fidem vexet, opprimatque, a pontifice posse illum de principatu deici, aut saltem posse subditos iurjurando, quo se illi obligassent, saltem religione declarari. Quod cum in Ecclesiae fidei, animarumque bonum praeceptum respiciat, per sese temporalia non attingit, sed spiritalis est, et spiritali potestati cunctis consentanea. Vocabulo igitur animas non isthac infirmatur potestas, sed aperte indicatur, cum non possit pontifex plena supremaque ligandi solvendi animas frui potestate, nisi qui catholici principes in rebus potissimum religionem spectantibus animarum perniciem curarent, eos posset etiam, quam inanimis, ratione coercere. Cui ergo homo erat illius vocis animas pretermissio?

Absterret 4° quod a docto viro observatum comperi in eo libro, qui inscribitur: *Il primato del romano pontefice difeso contro il libro intitolato, Della potestà de' vescovi circa la dispense, composto dal P. Antonio Pereira* [p. 459] semper apud Mattheum non fuisse a Christo dictum Petro: *Quis animas ligaveris, etc.*, sed quodcumque. Quomobrem ex Missalium librorum correctio praeceptum quod vetustissimis manu exaratis codicibus, uti vidimus, erat maxime consentanea, ab evangelicis ipsis verbis postulabatur. Quo igitur Pereira sese verteret, si romani correctores non solum de voce animas defendenda, sed de evangelico nomine quodcumque adscribendo cogitassent: an non ad absolute et supremam quandam ligandi solvendi omnia, etiam temporalia regum potestatem indicandam majore vi permissa id nominis quodcumque, quam generalis illa atque in illa formula ligandi atque solvendi?

sibi in hoc doctrinae capite praevisse Kauffmannio in addendis objicit. Communitatem quoque fidelium cum Van Espenio non levius intelligit, qui et tertio primi operis capite viros eruditos laudat docentes, quod papa et quilibet episcopus legitime excommunicans id nomine et vice totius Ecclesiae agat, et in utroque volumine excommunicationibus, nisi ab Ecclesia probentur, vim admittit. Fratris demum nomine pontificem quoque designari, qui aique circumdatus infirmitate et peccato obnoxius, ac propterea denuntiandus Ecclesiae quae non potest dici esse pontifex ipse, ne idem sit reus, et iudex, corripiens et correctus, primo capite prioris libri dixerat cum Gersonio, Paulo Sarpi, imo et cum Hermanno Amesioque haeretice factionis theologis. Verum neque hierarchico ordini, neque fidelium cuncti aut datam aut promissam primario et immediate a Christo fuisse quae hic indicatur, corrigendi fratris potestatem, ea rebus ostendunt quae dissertatione secunda a nobis dicta sunt de immediate, ut aiant, *clavium subjecto*. Praeterea licet eadem potestas ecclesiasticis magistratibus simul sumptis tributa hic fuerit, neque enim synodis quoque convenire coercendorum praesulum facultatem negamus, singulis tamen praecipue concessam asserimus. Si non audierit eos, dic Ecclesiae; refer rem totam ad Ecclesiam, penes quam maxime dicit esse potestatem ligandi et solvendi, id est hoc ECCLESIAE PRESULI. Ita hunc locum interpretatur Jansenius Iprensis in Tetrateuchio (pag. 147), quem Van Espenius praeter Gandavensem audire hic debuerat. Nam eandem illi Matthei verba interpretationem adhibent Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius. Nec sane quidquam magis ridiculum foret, quam ita illud praeceptum explanare, ut quoties peccantem in se aliquis, nec privata reprehensione correctum denuntiare volet, generale concilium ex episcopis omnibus convocandum sit; aut etiam tota ipsa multitudo christianorum. Quorum alterutrum consequens est ex Almaini et Van Espenii dogmatis a Febronio cooptatis. Sive enim, ut Petavius arguit (*de eccles. hier.*, lib. III, cap. 16, n. 2) plena et absoluta potestas, et jurisdictio ecclesiastica in toto Ecclesiae corpore inest, cujus ministri et executores sunt episcopi; sive hierarchico ordini data est, alterum amborum congregari cunctum necesse erit; quandoquidem ad eos omnino deferendus est reus, qui summum jus et potestatem habent. Id enim toto illo in loco significari Febronii duces contendunt. Nec minus ineptum est, evangelica verba ad ipsum quoque pontificem significantem detorque, qui Ecclesiae synodo scilicet generali sit denuntiandus. Audiat me tantisper Febronius. Sub fratris nomine hoc loco indicati, continetur etiam episcopus diocesanus aique circumdatus infirmitate et peccato obnoxius. Potest itaque et debet in ipsum quoque fraterna correctio exerceri; maxime si ob haeresim, schisma, vel dissolutos mores multis scandalo sit et offensioni. Si vero fratrem corripientem, vel adhibitis testibus, non audiat, denuntiandus erit Ecclesiae, quae non potest dici esse episcopus

ipse : ne idem sit reus et iudex, corripiens et correctus. Neque poterit his casibus episcopus deferri Ecclesiae dispersae, quae ipsum coercere non valebit, sed debet congregatae, non utique in provinciali, aut generali concilio, quod cum neque existat, neque in dioecesanorum potestate sit cogere, ac saepe vel post diuturnos magnosque conatus congregari non possit, absurdum ac tanto malo inutile, remedium foret, sed in prima saltem, ut aiunt, *instantia*, in dioecesana synodo quae facillime celebrari potest, et totius afflictæ dioeceseos representatio est. Sed nec posset episcopus Ecclesiae sic congregatae denuntiari, nec ab ea corrigi, nisi hujus superior esset potestas, immediate a Deo accepta ad ligandum solvendumque omnes suæ dioeceseos fideles, atque ipsum etiam dioecesanum episcopum. Miraturne ista Febronius? At mea non sunt; sua sunt (t. I, cap. 1, § 5, pag. 28): « Sub fratris nomine hoc loco indicati, continetur etiam papa æque circumdatus infirmitate et peccato obnoxius. Potest itaque et debet in ipsum quoque fraterna correctio exerceri; maxime si ob hæresim, schisma vel dissolutos mores, multis scandalo sit et offensioni... Si vero fratrem corripientem, vel adhibitis testibus, non audiat, denuntiandus erit Ecclesiae, quæ non potest dici esse pontifex ipse : ne idem sit reus et iudex, corripiens et correctus. Neque poterit his casibus pontifex deferri Ecclesiae dispersæ, quæ ipsum coercere non valebit, sed debet congregatae in universali concilio quod totius nominis christiani representatio est. Sed nec posset papa Ecclesiae sic congregatae denuntiari, nec ab ea corrigi, nisi hujus superior esset potestas, immediate a Deo accepta ad ligandum solvendumque omnes fideles, atque ipsum etiam romanum pontificem. » Ego nonnisi pontificis ac papæ nomini episcopi nomen substitui. Exspecto ut se expediat. Suggestum ego non difficilem sese extricandi rationem. Dicat, mecum, in citato Matthæi loco de fratribus agi in fratres peccantibus, de subditis scilicet fidelibus, utque si post privatam correctionem minime respiciant, ad ipsorum superiorem deferantur, præscribi : non autem quosdam omnino extraordinarios casus attingi, cuiusmodi ille papæ peccantis, privatosque correctores spernentis. Pro his enimvero casibus eam censeo regulam esse servandam, quam tradit S. Thomas (in diss. 4, q. 2, art. 2, quæstiunc. 5) : *Quamvis prælati sint corripiendi a subditis, non est tamen pœna infligenda, sed recurrendum est ad superiorem denuntiando* : vel si non habet superiorem, *recurrendum est ad Deum qui eum emendat, vel de medio subtrahat* (1). Conclamatum quidem erit, si hæc ab ipso accipiatur regula de subijciendo generali concilio correctioni ac potestati pontifice. Verum ejus æquitatem agnoscere vel ipse Febronius debet. Nam is ille est, qui omni romanos pontifices in temporalia regum potestate spoliat, imo ex hujus indebitæ potestatis usu christianum orbem cum bellis, dirptionibus, cædi-

bus miserrime per multa secula conflictatum fuisse deploratum. Naud equidem putaverim, ipsum quam romanis pontificibus adimit in reges potestatem, Ecclesiae conciliis tribuendam censere, hinc enim eadem tandem orirentur mala, quæ usurpata pontificum potestas intulit. Bossuetio assentientur, utique unus Deij iudicio supremorum principum gesta reservanti. Ergo sub fratris nomine Matthæi verbis indicati non continentur reges æque licet circumdati infirmitate et peccati obnoxii; neque id absonum Febronio videtur. Et mirabitur Ecclesia a nobis omnium christianorum patrem et doctorem (1) romanum pontificem correctionis præcepto subtrahi? At reges superiorem non habent, nisi Deum. Ita sit, nec enim hic omnia expendere vacat. Sed nec pontifex certe habet, vel si pontifici superiorem quempiam esse debere ais, quia sub fratris nomine continetur uti æque circumdatus infirmitate et peccato obnoxius, dabis hanc mihi veniam, ut quoniam reges æque circumdati infirmitate et peccati obnoxii sunt, ad eos quoque evangelicæ correctionis præceptum pertinere affirmem. Est et aliud quod urgeam. Quid si generalia concilia schismate in factiones discindantur, aut in hæresim prolabantur? Exempla in promptu sunt : ne basilicenses appellem; quid de ariminensibus, quid de ephesinis in secunda ejus nominis synodo paribus exploratius quam eos peccasse? Superiorem non habebant; Febronius enim supremam in concilio potestatem collocat. Quid ergo? Fratres erant æque circumdati infirmitate et peccato obnoxii, nec ulli illorum corrigendorum potestas erat. Angelici igitur Doctoris regulæ insistamus, ne inextricabilibus nos cum Febronio laqueis implicemus. Ac de pontificibus ab Ecclesia corrigendis batenus.

XII. Quid vero si alios romanus pontifex corrigere ad evangelicam præceptionem debeat? Hoc primum tene, posse illum privatam admonitionem peccantibus adhibere, tum ubi hæc inanis sit, *dicere Ecclesiae*, nempe ut Bellarminus cum in altero de conciliis libro (cap. 19), tum in italica responsione *al trattato de' sette theologhi*, pag. 95, edit. Rom., 1606, aiebat : *Sibi ut Ecclesiae præsidi*, quin aliud a se distinctum, ac superius Ecclesiae tribunal agnoscat. Quamobrem quas Febronius correctoribus romanis fraudes objiciebat, ex Pauli Sarpii commenta sunt; a Pereira deinde pro sua liturgicorum librorum eruditione inconsiderate illustrata. Neque enim quidquam romanorum pontificum auctoritatis metuendum erat, si ea Missalium librorum lectio retineretur. Quod romanos correctores, ut illam delerent; maxime impulit, Evangelium ipsum fuit, quod centum Missalibus vel in membrana splendide impressis, aut etiam a *biblioteca regis Lusitanorum*, excusis fuerat anteforendum. Nam apud Matthæum hoc est octavi et decimi capitis initium : *In illa hora accesserunt discipuli ad Jesum dicentes : Quis putas major est in regno caelorum? Et advocans Jesus parvulum statuit eum in medio eorum, et*

(1) Confer *Antifebr.*, t. I, diss. 1, cap. 7, n. 3.

(1) Concil. Florentin. in decret. union.

dixit, etc. Sequitur Christi sermo, cujus illa verba: Si peccaverit, etc., pars sunt; in eo autem Petrus nunquam, sed generatim discipuli nominantur. Expleto sermone: Tunc, inquit Matthæus, commate 21, accedens Petrus, etc. En prima Petri mentio. Ea igitur Missalium lectio, quæ ad S. Pii V tempora obtinuit: *Respicens Jesus in discipulos suos dixit Simoni Petro: Si peccaverit in te, etc.*, a Matthæi sententia plurimum distabat, dignaque erat, quæ ad evangelicum textum reformaretur. Hæc immutandæ lectionis causa fuit romanis correctoribus, non ea, quam Febronius ex Sarpio et Pereira mutuatus est. Pii autem V tempora indicavi, quod anno 1570 Romæ apud heredes Bartholomæi Faldati, Joannem Variscum, et socios, præmissa S. Pii V constitutione, eo ipso anno edita 29 julii Missale habeam, mutatam jam veterem lectionem exhibens (1). Hinc porro duo sequuntur, ex quibus tandem Febronius discat, non esse, cur librarie Pereira sui eruditioni tantopere fidat. Alterum est, non duxisse uniformem hanc lectionem usque ad correctiones *Missalis factus* Joann. Clementis VIII et Pauli V (2); alterum est, inter correctores, quibus hæc debetur immutatio, adeo Bellarminum primum locum sua tenuisse, ut nullum aut habuerit aut habere potuerit. Anno enim 1570 Bellarminus in Belgio degebat, nec nisi an. 1576 Romam venit. An non pudere Febronium deberet, dum tot se errorum convictum videt?

XIII. Interea tamen, inquiet, duo romani pontifices Gregorius M. et Sylvester tribunal Ecclesiæ a se distinctum agnovere. Ubinam? Non in iis certe locis, quæ Febronius antea reddidit. Nam, ut de Gregorio primum dicam, in ea ad Joannem epistola recitatis Christi verbis: *Si peccaverit in te, etc.*, continenter addit: *Ego itaque per responsales meos semel et bis verbis humilibus hoc quod in tota Ecclesia peccatur, corrigere studui: nunc per me ipsum scribo. Quidquid facere humiliter debui, non omisi. Sed quia in mea correctione despicior, restat ut Ecclesiam debeam adhibere.* Quid hic Ecclesiam adhibere, nisi ipsa illius, quam ad eum dabat epistolæ scriptio, postquam per responsales illum quasi privatim ex Christi præcepto semel atque iterum monuisset? Ubi nempe primo per unum ex suis responsalibus corripuerat, illud Christi impleverat: *Vade et corripe eam inter te et ipsum solum.* Nihil correptione profecit? secundo per alios responsales admonuit, illud Christi ob oculos habens: *Adhuc tecum adhuc unam vel duas, etc.* Ne hoc quidem frangendæ Joannis temeritati satis fuit: Nunc, inquit, per me ipsum scribo, idque ea de causa se facere ait, quod quia in mea correctione despicior,

restat ut Ecclesiam debeam adhibere; ex evangelico igitur oraculo: *Quod si non audieris eos, dic Ecclesiæ, adhibebat Ecclesiam dum per se ipsum scribebat.* Dolebat enimvero humillimus pastor eo se Joannis pervicacia ductum, ut ne evangelicis deesset præceptis, publici monitoris partes suscipere cogeretur. Quamobrem addit: *Omnipotens Deus fraternitati vestra indicet, quanto circa vos amore constringor, quantumque in causa non contra vos, sed pro vobis lugeo.* In qua tamen præceptis evangelicis, institutionibus canonum, utilitatibus fratrum personam præponere non possum, nec ejus quæ multum amo. En quod supra aiebam, pontifices posse dicere Ecclesiæ, quin tribunal a se distinctum, atque adeo superius in Ecclesia esse fateantur. Nihil quidem ad hoc explicandum Gregorii exemplo luculentius afferri potuisset. Quod ad Sylvestrum attinet, ægre adducor, ut de illo sermonem instituam; id enim absque Febronii dedecore me facere minime posse intelligo. Deum bonum! Sylvestrum appellare audeo, postquam Maimburgum eadem de Sylvestro in Tractatu de romanæ Ecclesiæ suorumque episcoporum constitutione ac prerogativis ex Lanoni centonibus inconsiderate jactantem tum Charlasius in gallico de Ecclesiæ potestate commentario (1), tum anonymus theologus in gallicis item ad eum Tractatum animadversionibus (2) insignis erroris convincere? Quid enim magis ridiculum, quam veluti Sylvestri II, romani pontificis epistolam in medium afferre, quæ et a Gerberto nondum pontifice, et iniquo aut potius furente in Joannem XV animo perscripta sit? Obrepserat scilicet in rhemensem sedem Gerbertus, deturbo contra fas Arnaldo archiepiscopo, ac reclamante Joanne. Audierat porro Gerbertus, properare in Gallias apostolicæ sedis legatum in hanc controversiam inquisitum. Meluens igitur Gerbertus, ne quod reapse contigit (3), a legato pro Arnaldo jus diceretur, Sequinum Senonensium antistitem iis litteris in suas partes pertrahere studuit. Quæso ab addendis deinceps Febronius absteat. Dissertatione prima, ubi de cardinalis Cesariini palinodia agebamus, vidimus quam inepte Pii II verba in addendis intellecta ab eo fuerint; hic archiepiscopum, imo vero pseudoarchiepiscopum rhemensem in iisdem addendis habemus romanæ Ecclesiæ pontificatu decoratum quinque fere aut sex annis, antequam non Joanne solum, a quo an. 995 fuerat dejectus, sed etiam Gregorio V hujus successore defuncto summus pontifex renuntiaretur. Iterum rogo si nomini suo consultum velit, deinceps ab addendis absteat.

(1) De la puissance de l'Eglise, cap. 20, pag. 358.

(2) Remarques d'un théologien, etc. Cologne, 1688, cap. 18, p. 350.

(3) Vide Baronium ad ann. 998, ubi Gerberti litteras recitat, ac diligentissime examinat.

(1) Hæc deinde lectio servata est in Missalibus tum Romæ editis an. 1578 in archibus populi romani, et 1588 apud Dominicum Bazantum, Venetis, 1589 apud Juntas; quod addo, ne ob dominicanum illud Missale an. 1590 a Pereira et Febronio indicatum quis forte suspicetur, novam Pii V lectionem non fuisse in Missales libros passim insertam.

(2) Quæ quidem loquendi ratio ridicula est: superesset enim querendum, an sub Clemente VIII an potius sub Paulo V fuisset illo Missalis locus romæ emendatus.

CAPUT VII.

Nullum in ecclesiastica historia monumentum extare, quod generalia concilia in romanos pontifices ex potestate quidquam egisse comprobetur. Febronius fraudis, oscitantia, atque incitiâ convictus.

I. ALIORUM FORTE HOMINUM CAUSAS DEUS VOLUERIT PER HOMINES TERMINARE: SEDIS ISTIUS PRÆSULEM SUO SINE QUÆSTIONE RESERVAVIT ARBITRIO. VOLUIT BEATI PETRI APOSTOLI SUCCESSORES CŒLO TANTUM DEBERE INNOCENTIAM, ET SUBTILISSIMI DISCUSSORIS INDAGINI INVOLATAM EXHIBERE SCIENTIAM. Ab his Ennodii verbis in Apologia pro Symmacho romano pontifice synodali (patrum romani concilii) auctoritate conscripta et roborata exordiri hoc caput placet. « Occurrunt tamen, inquit Febronius (t. II, pag. 460), exempla, quibus synodi suam in pontificis auctoritatem explicaverunt. Concilium constantinopolitanum generale VI. inter hæreticos Honorium anathematizavit. Concilium romanum anni 963, Papam Joannem XII deposuit, et quamvis illud generale haud fuisse dicatur, indicat nihilominus et firmat opinionem communem illius ævi de superioritate concilii supra pontificem. Concilium lateranense anni 1112 ratione investituræ emendavit Paschalem II, constantiense concilium Joannem XXIII maxime ratione simoniæ deposuit. Basileensis synodus Eugenium IV frivole resiliens ad officium compulsi. Opponant romanarum partium studiosi his conciliaris auctoritatis actibus quidquid voluerint, nunquam obtinebunt, quin a prudentioribus agnoscatur, vulgatam continuamque in Ecclesia opinionem traditionemque fuisse, quod concilium in quibuscunque actibus auctoritatis circa fidem, mores, et schismatum extirpationem sit supra papam. Quid aliud præterea quam superioritatem concilii supra pontificem indicat, quod scripsit clar. Oberhauser, Prælect. jur. canon. lib. II, pag. 142, scilicet: *Omnia, fere concilia refricaverunt sententias anteriores pontificum, et nominatim constantinopolitanum II, Vigili papæ constitutum refutavit.*

II. De constantiensi et basileensi conciliis singularem claritatis gratia egendum deinde erit. Hic cætera quæ audivimus, exempla perpendamus, videamusque: quanta prudentia futuri sint, qui vulgatam agnoscunt, continuamque in Ecclesia opinionem, traditionemque fuisse, quod concilium in quibuscunque actibus auctoritatis circa fidem, mores, et schismatum extirpationem sit supra papam. Ab ultimo eoque antiquiore Vigili exemplo initium esto. Oberhauserum equidem clarissimi viri titulo insignitum a Febronio non miror, hoc tamen loco noluissem. Dum enim ait, *omnia fere concilia refricasse, sententias anteriores pontificum*, nihil minus est quam clarissimus; tanta hoc dictum temeritatis, verbo sit venia, plenum est, atque inscientiæ. His quæ in *Antifebronio* hac de re dicta a me sunt (lib. IV, cap. 3), nihil est quod addam. Confutentur antea, si possunt. Quod autem de Vigili constituto hic ait Oberhauserus, ne id quidem viro clarissimo dignum est. Doctissimus quidem cardinalis Baronius (ad ann. 553) opinatus est, missum

ad quintam synodum a Justiniano Vigili constitutum fuisse, ab illa vero in sexta collatione refutatum. Verum illustrissimus de Marca in egregia dissertatione de epistola Vigili iis argumentis ad hanc refellendam sententiam usus est (n. 12), quæ deinde eruditius plerisque viris plauere persuerunt, ne inspectum quidem a synodi patribus fuisse constitutum Vigili, Justiniano, cujus id maxime intererat, illud callide suppressente (1). Quamquam concedamus quintæ synodi patres Vigili constitutum improbasse, forene id factum ab illis sit, inquirendum superest. Nego enimvero. Id ipsa concilii gesta nos docent. Vigilius synodum etsi secundo a legatis concilii invitatus: adire noluerat, sed scripto se, quid de tribus capitulis sentiret, oblaturum imperatori receperat. Veritus porro Justinianus, ne quam maxime urgebat, trium capitulorum damnationi petita a Vigilio inducia moram injicerent, Constantinum sacri palatii quæstorem ad synodum misit, qui litteras ea de re antea a Vigilio perscriptas ad Aurelianium arelatensem et ad Valentinianum Scythiæ episcopum, et sententiam ab eodem pontifice latam adversus Rusticum et Sebastianum diaconos suos illorum capitulorum defensores e latina in græcam linguam versas patribus exhiberet; quo scilicet intelligeret, non esse, cur novum Vigili scriptum exspectarent, cum ejus mens satis ex iis, quæ sæpius etiam scripto docuerat, explicata videretur. Cur hoc? nisi quia, ut inquit de Marca (l. c.) « prima semper fuit in synodis cœcumenicis sententia romani pontificis. Itaque Justinianus, ne prætermissa videretur in hoc negotio Vigili auctoritas, constitutum quidem suppressit; sed alias Vigili priores sententias, quæ annis superioribus ab eo late erant *οικονομικαί*, synodo exhibuit, ut in actis omnia rite et solemniter gesta fuisse viderentur. Quare synodus quoque ipsa magnum decreti sui momentum in eo posuit, quod Vigilius tria capitula sæpius et scripto et sine scripto; condemnasset; etsi conqueratur, quod conventui licet illi illustri legatione invitatus, interesse noluerit, satiusque duxerit polliceri, se suam ipsius sententiam ad principem missurum. » Hinc ergo fit, omnia ibi fuisse contra canones gesta, præsertim cum Vigilius, ut in ipso illo suo constituto ait, Pelagium diaconum ad patres misisset, graviter admonens, *antiquum et regularem custodientes ordinem, ne ante suæ, hoc est sedis apostolicæ... promulgationem sententiæ, quidquam, proferrent, unde scandali rursus, quæ sopita fuerat, oriri posset occasio.* Quid ergo ejusmodi concilii acta nobis objiciantur? Dedit deinde, sex, scilicet a soluta synodo mensibus Vigilius decretalem de tribus capitulis ad Eutychium epistolam, de ejus fide non fuisse, cur Garnerius dubitaret, in *Antifebronio* (l. c.) monui. Vide autem quam *altas*, ut cum eodem de Marca lo-

(1) Confer Charlasium, *De la puissance ecclésiastique*, adversus Maimburgum, cap. 7, pag. 108, et cap. 11, pag. 184; Anonymi *Remarques sur le traité de l'Eglise de Rome*, cap. 18, pag. 287; Ballerinius, t. IV operum card. Norisii in diss. de quinta synodo, et Orsum, *Hist. eccles. lib. XII*, n. 81.

quæ, in mentibus hominum tunc temporis egerit radices tradita a majoribus sententia de summa sedis apostolicæ auctoritate. « Cum enim de cæteris synodis œcumenicis ea reverentia loqui soliti essent summi pontifices ipseque adeo Vigilius in hoc decreto scilicet, ut se eas suscipere, amplecti, et devota mente venerari profiteretur, utpote quæ sedis apostolicæ suffragio et universalis Ecclesiæ consensione firmatæ essent, hanc quintam synodum Vigilius ne quidem synodi nomine cohonestat; nempe illa ratione motus, quod ejus celebrationi, iis conditionibus quibus facta est, consensum non præbisset. Deinde vero quod etsi vitium illius ex postfacto dissimulasset, a constitui sui promulgatione cessatum fuerat, ut monui. Quod vero ad rem ipsam attinet, ipse sua auctoritate, suoque decreto tria capitula damnat; quoscunque vero, qui jam illa condemnauerunt (his verbis synodum constantinopolitanam significat) fidem a quatuor synodis prædictam amplectentes, eos *fratres et consacerdotes esse definit*, id est, eos communioni suæ adjungit, eorumque sententiæ robur illud impertitur, quod ex consensione cum ipsius decreto trahere debent. Eandem sententiam superioribus epistolæ verbis sic expresserat: *Quæ a nobis definitur debent, revelante Domino, et investigata veritate satisfactorie impleta sunt*. Quasi diceret, hanc questionem, licet ab episcopis discussam in synodo, et eorum suffragiis decidam, sedis apostolicæ decreto esse peremptorie definiendam. Unde hoc suum decretum *invenimus* appellat ad principum exemplum. » Quod igitur separati a Vigilio egerant constantinopolitani patres, nullus est auctoritatis. Atque id Græci agnoverunt. Cur enim decretum illud Vigili in acta retulerunt continenter post synodi definitionem, Photiusque ipse (in *lib. de Synodis*) confirmatam a Vigilio synodi definitionem ostentavit? nisi quod intelligerent, nullus eam auctoritatis esse posse, nisi ab apostolica sede probata fuisset. Neque illud omittendum quod postea contigit. Istræ episcopi quintam synodum, quod ab ea chalcedonensis improbatæ acta sibi falso persuaderent, suscipere renuebant, in sui que schismatis excusationem sedis apostolicæ, quæ causæ hujus initio damnationi trium capitulorum per Vigilium papam obstisset, auctoritatem prætexebant. Quid vero ad eos Pelagius II? Quid Magnus Gregorius? Si generalia concilia romanis pontificibus auctoritate præstabant, responsio in promptu erat, quintam œcumenicam synodum aliter ab apostolica sede sensisse, illiusque, non hujus standum judicio. At nec Pelagius II, nec Gregorius huic sibi facillima utique, et peremptoria responsione standum esse censuerunt. Id unum schismaticos monebant, perspecta melius veritate Vigili sententiam mutasse. Hoc enimvero, ut obiter dicam, falli romanos pontifices posse in cadendis fidei definitionibus non efficit, cum tota illa de tribus capitulis questio non fidei causam, sed personarum respiceret, ac præterea nihil eorum, quæ ad synodi confirmationem scripserat statueratque Vigilius, solemnem

fidei definitionem exhibeat, sed unam veritatis inquisitionem. Quare idem Pelagius II scribebat (epist. ad Istr. episc., cap. 8): *Si igitur in trix capitulorum negotio, aliud cum veritas quæreretur, aliud inventa veritate dictum est, cur mutatio sententiæ hinc sedis in crimine obicitur, quæ a cuncta Ecclesia in ejus auctore veneratur? Non enim mutatio sententiæ, sed inconstantia sensus in culpa est*.

II. Jamvero Honorii causam a Charsio (1), ab anonymo Maimburgi reprehensore (2), a Garnerio (3) atque a Ballerinio (4) strenue propugnatam quid hic defendere aggredier? Quod unum ad anathema in Honorium a sexta synodo latum, et a Feltonio objectum spectat, dicam cum eodem Ballerinio (5) id opponi omnino inepte. « Ut enim hoc factum probaret generalis concilii jurisdictionem in summos pontifices, duo probanda essent, nimirum et Honorium, jam diu ante e vivis sublatum, adhuc fuisse summum pontificem actuali primatu fungentem, et concilium eo anathemate veram in ipsum jurisdictionem exercuisse. Utrumque autem falsum est. Summi enim pontifices, una cum vita pontificatum actualem amittentes, secum non deferunt primatum, sed in sede apostolica relinquunt ad successores transferendum; et sicut nullam primatus jurisdictionem habent amplius, nec exercere possunt in Ecclesiam; ita ecclesiastica proprie dicta jurisdictio atque potestas, quæ Petro et apostolis, eorumque successoribus a Christo tradita fuit *super terram* tantum, ad mortuos non extenditur, quorum judicium soli Deo reservatur, ut monuit S. Gelasius in epistola ad Dardanos de causa Acacii, et in gestis synodalibus de absolutione Miseni. Damnatio vero et anathema, quod aliquando latum fuit ab Ecclesia in mortuos, sicut et quorundam, qui obierant, absolutio, non fuerunt actus jurisdictionis proprie dictæ in ipsos, quasi mortuos extra Ecclesiæ judicium constitutos ipsa posset ligare, vel solvere, nec sortem ipsorum, cui post mortem divino judicio fuere addicti, potuit mutare (indulgentiæ pro animabus purgantibus per modum suffragii impertitæ ab Ecclesia, ad jurisdictionem proprie dictam non sunt referendæ); sed tota earum vis ac jurisdictio quædam vivos respicit, ut absolutos, ex. gr., ab excommunicatione donare possint ecclesiastica sepultura, atque juvare suffragiis, vel damnatos, ex. gr., ob errorem, quem docuerant, vel cui favorem præstiterent, ita caveant, ne ipsorum scriptis aut auctoritate decipiantur. Ita Honorius damnatus. Notanda autem hæc in re potissimum verba tertiæ allocutionis Adriani II ad romanæ synodi patres, quæ lecta subiinde, et inserta fuerant gestis octavi concilii œcumenici, act. 10:

(1) *De la puissance ecclésiastique*, cap. 12.

(2) *Remarques*, cap. 12.

(3) In diss. quæ in appendice ad librum diurnum ex stat.

(4) *De Vi ac Ratione primat.*, cap. 13, § 9, pag. 302 et seqq.

(5) *De Potest. ecclésiast.*, cap. 5, § 1, n. 5, pag. 68. Confer quæ in eadem sententiam disputant eruditus auctor Disputationis contra Nellerum alias indicatæ; editæque Leodi an. 1767 [p. 128].

Romanorum pontificem de omnium Ecclesiarum pontificibus iudicasse legimus; de eo vero quemquam iudicasse non legimus. Licet enim Honorio ab Orientalibus (ut non immerito Charlasius, Occidentales hac in re Orientalibus non adhaesisse collegerit) post mortem (cum scilicet non amplius pontifex reapse esset) anathema sit dictum; sciendum tamen est, quia fuerat super haeresi accusatus, propter quam solam licitum est minoribus majorum suorum motibus resistendi, vel praevis sensus respondendi: quamvis et ibi (in casu Honorii) nec patriarcharum, nec ceterorum antistitem cuiuspiam de eo quamlibet fas fuerit proferendi sententiam, nisi ejusdem primae sedis pontificis consensus praecessisset auctoritas. Adeo vero octavae synodi patribus persuasum fuit, neminem posse contra primae sedis antistites sententiam ferro, ut ne ipsi quidem oecumenicis conciliis hanc potestatem tribuerint. Sic enim illi (act. 10, can. 53): Si qua vero oecumenica synodo collecta de romana etiam Ecclesia controversia existerit; licebit cum decenti reverentia de proposita questione veneranter percontari responsisque admittere, et sive jurari, sive iurare, non tamen impudenter contra senioris Romae pontificis sententiam dicere. In textu graeco verbum ἀπορροεῖται legitur, quod hic redditur sententiam dicere. At si vim ejus verbi propriam spectemus, significat potius in jus vocare, subintelligendo ἡσυχίᾳ, vel ἡσυχῇ, quae formula est usitator. Cur vero generali synodo non liceat, nisi per impudentiam atque temeritatem romanos pontifices in iudicium vocare, aut contra ipsos sententiam dicere, ubi rebus expensis causa justa credatur, si legitimam supra ipsos generale concilium jurisdictionem habeat? Hoc, inquit Balzerinus (l. c., pag. 72) oecumenicae synodi testimonium, nulli obnoxio controversiae, quantum praestet aliis quilibet posterioris aevi, et inferioris multo, aut mutantis auctoritatis, quae ab adversariis opponi solent, facile est iudicare. Hic certe generalis concilii canon, quo romani pontifices ab oecumenicae quoque synodi sententia atque jurisdictione subtrahuntur, satis superque omnem excessum aut assentationis notam detergit ab eo generali axiomate: Prima sedes non iudicatur a quovam, quod ex antiquitate, adeo ex quodam principio naturali depromptum, generalis quoque concilii jus in summorum pontificum personas evidenter excludit (1). »

(1) Locus hic est, ut a Pereira reprehensione romanam aulam vindicemus. Inter exempla, quae Lusitanus hic theologus affert (De episcoporum Potest., pag. 97) ut illud comprobet: «E maxima ben nota della corte romana il tenor di sopprimere tutti li monumenti antichi e moderni, quali incomodar possono in qualunque modo le sue nuove pretese,» unum produci, quod ad praesens honorariae causae argumentum pertinet. «Soppressero nell'anno 1660 l'edizione dell'antica rituale romano, che porta questo titolo: Liber divinus romanorum pontificum publicato in Roma da Luca Holstenio, e lo soppressero con tanto impegno, che il nanzio Piccolomini adoperò somma diligenza per levare dalle mani dell'illustrissimo da Mare tre fogli già stampati, e mandati da Roma a quel prelato, e gli riuscì con somma accortezza di rapirli, come lo attesta il Raluzio nelle note al libro de Concordia della terza edizione di Parigi dell'anno 1704, pag. 33. E la ragione di sì grande impegno era, che in quel divino, il quale per molti secoli fu il Rituale di Roma, contenevasi tra l'altre cose il giuramento, che prestavano li papi d'osservare inviolabilmente

III. De Joanne XII quid dicam? Novit Febronius, gravissimam nobis cum illo controversiam esse, nam oecumenicis synodis potestas sit exactorandorum romanæ sedis pontificum, qui certi ac legitimi sint. Nec particularis romanæ synodi; quæ acephala suum deiecerit pontificem, veretur nobis acta objicere? Quidni ergo diocæsanæ synodo liceat suum deturbare antistitem? Huc ergo veteris disciplinae studium ducit, ut quæ maxime contra canones sint, extollamus. Hoc ergo habeat Febronius, non romanam synodum quæ Joannem XII, Leone VIII suffecto, e Petri sede depulit, appellandam, sed conciliabulum; Leonemque VIII, verum fuisse antipapam. Atque id non Itali solum cum Baronio dicimus, sed doctores ex omni natione critici censent, Petrus de Marca, Pagius, Natalis Alexander, Dumeshiliius. Verum de injusta Joannis depositione consulatur quem alibi indicavi (diss. 1, cap. 4), libellus an. 1707 editus hoc titulo: Pythagoras novus excussus, sive disceptatio in Apologiam historico-canonica pro S. provincie romana Joannem XII, papam ut apostatam reprobande, etc. (4). Quomodo autem lateranense con-

li canoni e le leggi de' concilii generali; conteneva essera stato condannato papa Onorio I, nel sesto sinodo come eretico, e come fautore dell'eresia de' monoteliti, e conteneva molti altre cose, che una volta s'avevano come certe, stabili, e già decretate, le quali ora punto non piacciono alla romana curia, come si può vedere nella seconda edizione di questo diurno già pubblicato in Parigi nell'anno 1680 dal gesuita Giovanni Garneri: tratto da' Mass. che si conservano in Francia, e da me letto più volte. » Gratulor Pereira sapientiam iteratam hanc divini libri lectionem: Sed vide, quam diversis eum librum oculis Pereira et Garnerius legerint. Ille in eo Honorium vidit damnatum come eretico; hic in prefatione proficitur, nihil eo libro cui necessarium magis ad maledicorum ora obstruenda, aut honorificentius ad sedis apostolicæ dignitatem adversus Honorii calumnias. Utri credendum? Garnerio certe; hoc enim unum de Honorio in secunda professione fidei dicitur pag. 41: Qui pravis eorum (monothelitarum) assertionibus fomentum impendit; quod Leo II in epistola ad episcopos Hispania ab eodem Garnerio recitata, pag. 190, explicat his verbis: Qui flammam hæretici dogmatis, non ut decuit, apostolica auctoritate, incipientem extinxit; sed negligentia convulsi. Ceterum Romæ curatum fateor, ut id operis supprimeretur; non tamen eas ob causas, quas sibi Pereira confligit. Nam quæ in eo de canonibus a romano pontifice confirmandis, et indiminute servandis in prima fidei professione leguntur pag. 29, vulgata jam a Baronio fuerant; ut nihil propterea ex repetita ejus professionis editione romanæ curiæ rebus timendum esset. Quamquam si hæc metuebantur, quot romanorum pontificum epistolæ supprimende ab illis fuissent, quæ idem inculcant? De Honorio jam diximus. Generalia porro illa: «E conteneva molte altre cose che una volta s'avevano come certe stabili, e già decretate, le quali ora punto non piacciono alla romana curia, » eadem, quæ assensum, facilitate negatur. Percensat illa singulari Pereira; facillimum nobis erit ostendere, nihil in illis contineri romanæ curiæ placitis adversum. Imo quam multa ibi prostant romanorum pontificum dignitatem admodum favorabilia, in antifebronio luculenter ostendi (t. 1, diss. 2, cap. 15, pag. 192). Cur igitur suppressus est liber? Meminisse est in hujusmodi causas inquirere, cum satis esse debeat, non eas certe fuisse, quas Pereira vigilans somniat. Si vis tamen, ut meam sententiam aperiam, crediderim timuisse Romanos, ne hic liber, qui ex codicibus prodit maxime inter sese discrepantibus, ac perturbatis, nec ulla publica auctoritate confectus, novatoribus animum præberet aliqua hinc illuc veluti ex indubitato quodam romanæ sedis monumento excerpere, quæ apud imperitos, ejus auctoritati, abutentium malitia, detraherent. Quæ in priore volumine Febronius, et hic Pereira de hoc libro annotarunt. hujusce timoris equitatem mirifice confirmant.

(1) Vide etiam Charlasium in dissert. de Synodo oecumenica, cap. 5, et l. III de Libertat. Eccles. gallic., pag. 174 seqq.

cilium Paschalem II. *emendaverit*, audiamus ex ipso concilio: « Privilegium illud, quod non est privilegium (neque vero debet dici privilegium, sed *præilegium*), pro liberatione captivorum, et Ecclesie a domino papa Paschali per violentiam Henrici regis extortum, nos omnes in hoc sancto concilio cum eodem papa congregati canonica censura, et ecclesiastica auctoritate, iudicio sancti Spiritus damnamus, et irritum esse iudicamus, atque omnino cassamus, et ne quid auctoritatis et efficacitatis habeat, penitus excommunicamus. » Ipse scilicet Paschalis concilium lateranense coegerat, eaque de causa, ut cum privilegium Henrico regi a se licet per vim extortum ab omnibus improbari videret, neque ob jurisjurandi religionem licere sibi crederet censuris in Henricum animadvertere, ex patrum sententia, quæ laeunda esset cum Henrico agendi ratio, decerneretur (1). Itaque quod in eo concilio emendatum fuit, volenti et assentienti Paschali tribuendum est. Quid hoc ad eam, quam præ manibus habemus, questionem?

IV. Non terretur Febronius, quin graviora minatur. Dixerat ille in prioris voluminis (cap. 6, § 1, n. 5, pag. 505), ipsum concilium tridentinum superioritatem in pontificem actu exercuisse. Id in altero volumine iterum prodit. Compescuit, inquit Febronius (pag. 438), nihilominus concilium in rebus dominationem pontificis, aut agra ferentis et credulis, sic, ut effectus dici possit, concilium tridentinum fuisse supra pontificem. Sic me latente observat (pag. 461), Tridentinum appellationes in prima, ut aiunt, instantia abstulisse de medio, non sine gravi aulæ romanæ detrimento. Quin addit (pag. 584), tridentinos patres, sess. 24, cap. 20, de Reform., episcopis privatum regimen suorum diocesum seclata papali jurisdictione, quæ usque ad ea tempora cum episcopali concurrere prætendebat, restituisse. Verum satis erit cum Ballerino (*De Potest. Eccles.*, pag. 252) Febronium de nostræ quæstionis statu commoneficere. « Concilii generalis nomine accipiendi non sunt soli episcopi ad concilium convocati separatim a papa, qui tanquam caput eidem concilio vel per se vel per suos legatos non solum adesse, verum etiam præesse ita debet, ut decretum fidei tum disciplinæ vi generalis synodi careant, si ejus assensus vel confirmatio desit. Cum itaque sermo est de decretis concilii œcumenici, non est sermo de decretis latis a solis episcopis adunatis in synodo, sed de decretis latis simul a papa assentiente seu confirmante eadem de-

creta vel per se ipsum, vel per legatos, qui papæ sententiam suo calculo protulerunt: hæcque sententia cæterorum singularium episcoporum sententiis ita præstat, ut quicquid cæteri sine ipso constituerent, nullam vim generalis synodi propriam obtineret. Quod autem ipso assentiente ratum est, adversariis non prodest: sicut enim in consentientem aut in seipsum nemo habet imperium, ita ex decretis synodi, quæ papa consentiente vel confirmante œcumenicæ synodi vim habent, ejusmodi concilii auctoritas, seu coactiva vis supra papam nequit conferri. Hoc uno principio omnia Febronii objecta evanescunt. Quæcumque enim decreta et canones generalis concilii nomine editi, non episcoporum tantum, sed papæ etiam auctoritate et assensu editi intelliguntur. In hac unitate maxima conciliorum vis est, quæ cum auctoritati papæ his decretis maxime necessaria nihil præjudicat, tum vero nocet Febronio, nisi probare possit decreta a solis patribus edita sine consensu papæ, vel contra ejus sententiam, generalis synodi vim obtinere, ipsumque papam etiam laivum per se cogere (1). Hinc quando tridentina synodus abolevit quædam mandata apostolica, mentales reservationes, accessus, et recessus, qui eo ævo a pontificibus con-

(1) Ipsa tridentina synodus necessitatem pontificis auctoritatis illustri exemplo confirmavit: in eo autem eam modo utar verbis anonymi, qui Loosii an. 1685 *Mentium* editi celebrant in Belgio et Gallia scriptorum ad librum, cujus alias meminimus hanc scriptum, doctrinam quæ de privata, etc. « Per quatuordecim congregationes discussa fuerat difficultas de annullandis clandestinis conjugis, ut apud Palladium videre est, lib. 22, cap. 4 et 5, et lib. 25, cap. 9 per tot., conceperat decretum ad lucidum pluribus revocatum. Restabat, ut in sessione proxima toti concilio proponeretur, et modo probaretur, rite publicaretur. Ingens suffragiorum dissensio; his decretum approbantibus, illis id repugnantibus; insuper et negantibus illam concilio potestatem esse irritandi matrimonia antea contrahentium consensu inita. Hocque præclara dissertatione sustinuit Ippesium episcopos, Martini Rythovius. Nec ipsi inter se convenire legati, concilii presides. Et quamvis aliquanto pluribus decretum probaretur, magna tamen erat patrum perplexitas, quæ ut se expediret, præsertim qui acris decreto adversabantur, una cum cardinalibus legatis, patriarcha hierosolymitano aliisque præcipuis prælatis concluserant, se ad apostolicæ oraculum desuper consulendum, et suscipiendum. Collectis interim suffragiis, legatorum primus, non aliter quam sic promittendum duxit: *Decretum de annullandis clandestinis conjugis placuit majori patrum numero: difficultati vero pluribus quicquid: inter quas illustrissimus cardinalis siennensis sedis apostolicæ legatus decretum non approbat, non tamen sententiam subfuit sacramentum D. N. ait: Ego pariter legatus apostolicæ sedis approbo decretum, si sanctissimo D. N. probetur. Non poterat non hujusmodi declarationem sequi ingens animorum motus ac hesitatio. Nam solennis conciliorum usus obtinet, ut majoris partis placitum plane et absolute decernatur, et sancitur. Hæc tamen ex adjicitur clausula: si sanctissimo D. N. probetur. Ast ejus hanc ibid. reddit rationem Palladius. Quippe credebat fæ non esse, id in sessione stabiliri, cui dñe nū ex quatuor legatorum respondebatur a biō iam: nōpote, qui et pape repræsentarent personam, ejusque animi auctoritate agebant. Præterea secuta est tuta via unica (uti et legatus card. Mercurius censuravit), tanti momenti rem, adeo arduam, ac controversam et necdum satis computatam, ad illum referre iudicium, cui la S. Petro dictum erat a Christo D.: *Ego regni pro te, ut non deficiat fides tua. Dictum, factum. Et subsequens pape approbatio omnino sustulit dubitationem. Tanti illa sola ponderis erat et valoris, ut non prius iniquitudo dissipari, anxietas eximi, hesitatio animi poterint componi, quam de approbatione apostolicæ sedis sententia constaret.* » Hæc anonymus, pag. 84 et seq.*

cedebantur, coadjutoribus, vel alia hujusmodi, exemptionumque privilegia in aliquot capitulis restrinxit; cum hæc papa assentiente facta fuerint, quis concilium exercuisse supra papam jurisdictionem concludat? Non tamen concessio, tridentinos patres, quod ait Febronius, episcopis *privativum regimen suarum diocesum sublata papali jurisdictione restituisse*. Hoc enim, quo regimen a Christo constitutum penitus subverteretur, quomodo aut tridentini patres ausi unquam fuissent, aut in absurdissimam hanc, quam ipse vocat, restitutionem romanus pontifex consensisset? Appellat quidem Febronius sessionem 24, cap. 20, de Reformatione; sed ubi illic *privativum episcoporum regimen sublata papali* (immediata scilicet) *jurisdictione*? In eo certe sessionis 24 capite una ratio tractandi causas ad forum ecclesiasticum pertinentes præscribitur. Ad regimen episcoporum non his tantum causis continetur. Quare licet tridentini patres in illis *privativum* episcopis jus restituisent, sublata *jurisdictione papali*, falso tamen et inepte a Febronio dicerentur, *privativum* episcopis regimen suarum diocesum restituisse. Sed ne id quidem universim fecerunt. Nam cognitionem causarum ad forum ecclesiasticum pertinentium in prima instantia episcopis restituerunt. *Ab his tamen*, inquit, *excipiuntur causæ, quæ juxta canonicas sanctiones apud sedem apostolicam sunt tractandæ, vel quæ ex justa rationabilique causa judicaverit summus romanus pontifex per speciale rescriptum signaturæ sanctitatis suæ, manu propria subscribendum committere aut advocare*. Viden quomodo tridentini patres a diocesum regimine sustulerint jurisdictionem papalem? Et fidendum erit Febronio, cum in re tam patenti et aperta lectoribus suis imponat?

V. Sed novum, illudque singulare febronianæ fallaciæ argumentum nos manet. Contendit ille (t. II, pag. 424) S. Leonem Magnum *sapientia ita scripsisse, ut suam omnem auctoritatem generalis concilii judicio se subdidisse significaret*. Rem sane miram Febronius assertit, Leonem Magnum *generalis concilii judicio se subdidisse*. Leonem, inquam, illum qui chalcidonensis concilii canonem de augendis constantinopolitane sedis privilegiis constanter rejecit, nulla patrum concilii, nulla imperialium precum habita ratione. Sed audiamus, quid demum Febronius proferre noverit, unde id nobis comprobet. «Tamei, inquit (l. c.), nihil esse crederet (Leo) cur universale concilium ad dammandum Eutychem cogeretur, ratus, in ea re satis perspectam, et in superioribus conciliis aperte definitam Ecclesie fidem esse; ubi tamen vidit eutychem virum jam latus serpere, e primis ipse concilium petiit, quod imperator non juxta ejus petitionem in Italia, sed Ephesi cœgit, quo etiam pontifex suos legatos misit.» Sed corrigendus hic statim Febronius est, qui a Quesnello deceptus Leonem putat concilium in Italia habendum petisse ante Ephesium latrocinium, huic enim ut remedium quaereretur, liberam synodum in Italia cogendam Leo a Theodosio petiit (1). «Cum

autem, pergit Febronius, propter Dioscori nationes non ita felicem exitum habuisset hæc synodus, atque in ea Eutychem doctrina probaretur, S. Leo minime credidit se sua propria auctoritate ejus concilii decreta irrita reddere et abrogare posse. Itane? Cur ergo Hilarius romanæ Ecclesiæ tunc diaconus, postea episcopus ad Pulcheriam augustam scripsit (1): *Vestra itaque viceranda clementia cognoscat, a prefato papa cum omni occidentali concilio reprobata omnia, quæ in Epheso contra carones per tumultus et odia secularia a Dioscoro episcopo gesta sunt?* Cur chalcidonenses patres Theodoretum Ephesi damnatum in concilio admisserunt, *quia et restituit ei episcopatum sanctissimus archiepiscopus Leo?* (act. 1.) Cur S. Gelasius diserte ait (ep. 43): *Sanctæ memorie Flaviani pontificum congregationis damnum, pari tempore, quoniam sola sedes apostolica non consensit, ab solvit, potiusque qui illic receptus fuerat, Dioscorum secundæ sedis præsumptam suam auctoritate damnavit, et impiam synodum, non consentiendo, submovit?* Cætera jam audiamus. «Igitur ad remedium, cui majorem vim inesse judicabat, et ad superiorem auctoritatem confugit, videlicet ad liberum frequentiusque concilium. Imperatorem vehementer, ut illud cogeret, obsecrans, cujus etiam voti compos factus fuit. Fallit hic iterum Febronius, aut fallitur. Petit Leo concilium, non tamen eum remedium, cui majorem vim inesse judicaret, et superiorem auctoritatem. Ridiculum profecto esset, in ea causa, in qua Flavianus non solum una opus esse Leonis auctoritate, sed etiam concilium, ut revera Ephesinæ pseudosynodi eventus probavit, Ecclesiæ paci obfuturum, arbitratur (2), S. Leonem majorem vim et superiorem auctoritatem concilio tribuisse. Postulavit ergo Leo concilium, dicam cum eminentissimo de Bissy (3), ut solemniore (adde et propter hæreticorum perviciam efficaciori) judicio, Eutychem sociorumque perfidia frangeretur. Tandem errores Febronius, ne unquam sit sui dissimilis, erroribus cumulat, in hæc verba suas hæc de Leone M. ineptias concludens: «Itaque cum tandem Martiani jussu concilium Chalcedone coactum esset, Eutychem negotium in eo preemptoria sententia finitum, atque insimul Leonis epistola firmata est, ideo scilicet, quod Ecclesiæ fidei consentanea perspecta esset. Tunc demum magnus hic pontifex, qui eo usque judicium suum tanquam ab omni erroris periculo liberum non proposuerit, illud tanquam certum spectavit, utpote jam totius

(1) Inter Leonian. ep. 46, Baller. edit. col. 923.
(2) Nempse Flavianus, ep. 26 inter Leon., Ball. edit. col. 791. Leoni scripsit: «Causa enim eget solummodo vestro solatio atque defensione, qua debeat consensu proprio ad tranquillitatem et pacem cuncta perducere. Sic enim heresis, que surrexit, et turbæ, que propter eam factæ sunt, facillime destruentur, Deo cooperante, per vestras sacratissimas litteras. Removebitur autem et concilium, quod feri divulgatur: quatenus nequaquam ubique sanctissimæ turbentur Ecclesiæ.»

(3) Docum. pastor. 1723, p. 62. «Pour rendre ce jugement plus solennel, S. Léon veut bien qu'il soit prononcé dans un concile... Non, S. Léon ne croyait pas que la contestation formée par Eutychès ne pût être jugée que par un concile oecuménique.»

(1) Adi Ballerinius, * u oper. S. Leon., col 462.

Ecclesie consensu firmatum; quemadmodum ipse in epistola post chalcedonense concilium ad Theodoretum scripta testatur. » Ubi primum errat, dum ait in chalcedonensi concilio Leonis epistolam firmatam esse, ideo scilicet quod Ecclesie fidei consentanea perspecta esset: his enim ambiguis verbis illud ipsum sibi inculcandum proposuit, quod alibi dixerat, chalcedonenses patres ad examen Leonis epistolam revocasse. Profecto nisi Ecclesie fidei consentanea perspecta esset, non eam chalcedonenses patres probassent, sed Ecclesie fidei consentanea perspecta est non examine, sed una ejus lectione (1). Errat secundo Leonem dicens usque ad chalcedonensis synodi sententiam iudicium suum tanquam ab omni erroris periculo liberum non proposuisse. Ubi enim Leo iudicium suum proposuerat? Utique in celebri ad Flavianum epistola. Vide nunc, an ibi iudicium suum tanquam ab omni erroris periculo liberum non proposuerit: Ad fratrem nostrum Flavianum sufficientia pro qualitate causae scripta direxi, quibus et vestra dilectio, et Ecclesia universa cognoscat, de antiqua et singulari fide, quam in doctus impugnator incensit, quid divinitus traditum teneamus, et quid incommutabiliter predicemus; ita Leo in epistola ad Julianum Coensem (ep. 54, col. 870). Addidit deinde epistolae ad Flavianum aliqua quibus confirmaretur, quae de re ad eundem Julianum scribens (ep. 55, col. 875) ait: Etiam hanc paginam, quae illis epistolis consonaret, adieci: ut unanimiter atque constanter his, qui Evangelium Christi corrumpere cupiunt resistatis. De eadem denique epistola ne longior sim, haec post ephesinum latrocinium ad Theodosium Leo perscripsit (ep. 44, col. 911): Ut si scripta, quae vel ad sanctam synodum, vel ad Flavianum episcopum detulerent, (legati) episcoporum publicari auribus Alexandrinis permisisset astitit, ita manifestatione purissimae fidei, quam divinitus inspiratum et accepimus et tenemus, omnium concertationum strepitum quiesceret. Ille qui de sua illa epistola scripsit, tanquam ab omni erroris periculo liberum suum non proposuisse iudicium a quoquam qui Febronius non sit, perhibebitur? Errat tertio dum post chalcedonensem approbationem tum tandem Leonem suum iudicium tanquam certum spectasse contendit, idque ex ejus ad Theodoretum epistola effici. In his enim ipsis ad Theodoretum litteris ait sanctissimus pontifex (ep. 120, col. 1219): Gloriamur in Domino... qui nullum nos in nostris fratribus detrimentum sustinere permisit, sed quae nostro prius ministerio definierat, universae fraternitatis irrefragabili firmavit assensu... quae fides prius docuerat haec postea examinatio (ad erudiendos Illyrici et Palaestinae episcopos in concilio instituta) confirmavit. Recte Ballerini in hae Leonis verba (t. I oper. S. Leon., col. 1221): « Falluntur nimium, qui ut Febronius noster ex his verbis colligunt, Leonem putasse episcopos in chalcedonensi concilio liberum et licitum fuisse, suam definitionem in epistola 28 ad Flavianum expositam ita examini

subjicere, ut possent ab ea dissentire, et iudicium ei contrarium pronuntiare. Ad eam definitionem et epistolam referuntur illa, quae fides prius docuerat, et illa pariter paulo ante praemissa, Quae (Deus) nostro prius ministerio definierat. Num ab his quae fides docuit, quae Deus definivit, per quodcumque examen recedere cuiquam licet? Quid quod concilii chalcedonensis tempore agebatur non solum de definitione primae et apostolicae sedis, quam Leo etiam ab initio ita tenendam credidit, ut haereticos declararet, qui aliter saperent, ejusque proinde subscriptionem uti omnino debitam requisivit; verum etiam de definitione episcoporum subscriptionibus ab universa Ecclesia recepta, uti traditur epist. 88, c. 1 et 5, ac ep. 91? Quis etiam in liberi nonnullorum systemate definitioni ejusmodi contrarium sentire, aut contrariam sententiam fere licitum opinetur? (1)

CAPUT VIII.

Constantiensis concilii decreta, quae Febronius iterum objicit, rursus expenduntur. Praemittitur rerum in eo concilio gestarum brevis synopsis chronologica; tum de illorum decretorum sensu et auctoritate disseritur.

§ 1. Rerum ad constantiense concilium pertinentium synopsis chronologica.

I. Quotquot supremam in ipsa generalia concilia romanorum pontificum potestatem oppugnavit, duo celeberrima concilii constantiensis decreta sessione 4 alterum, alterum sessione 5 editum objicere, uti Lacomius, Mainburgus, Dupin, Natalis Alexander, Bossuetius. Mirum propterea non est, etiam Febronium illa in eandem rem usurpasse. Hoc unum fortasse mirandum esset, cum in novo suarum defensionum volumine iterum ad constantiensis decreta confugisse, quia a nobis in Antifebronio disputata dissolveret, nisi hoc illi in more positum esse, ut dicta a se confidentissime repetat, nihil ea, quae sibi responsa fuerant, moratus, saepius jam animadvertissemus. Quae igitur cl. P. Songallo aliisque in hac palestra sociis Febronius nuper opposuit; exortiam, ut his, quae a me quoque in Antifebronio de hoc concilio proposita fuere, nihil ponderis detrahatur. Utar autem, qua potero, brevitate; neque enim in omnia, quae memorati auctores scripsere, vacat inquirere. Febroniana solum mihi sunt discutienda. Schelestratium cum primis, Chartasium deinde, tum in opere de Libertatibus Ecclesiae gallicanae, tum in dissertatione de Concilio oecumenico, praesertim vero in gallico opere *De la puissance de l'Eglise*; anonymum auctorem animadversionum (remarques) in Mainburgum, Sfondratum in Gallia vindicata, Orsium in opere quo Bossuetium confutavit, Roscagham de Potestate ecclesiastica, aliosque sexcentos adeat qui plura cupit.

II. Claritatis gratia chronologicam rerum ad con-

(1) Vide Synod. chalced., act. 2, et Antifebr., tom. II, lib. IV, cap. 3, pag. 337.

(1) Confer quae de Leonis ad Theodoretum epistola fere disserui in Antifebronio, l. c., pag. 337.

cilium constantiense spectantium synopsim antea dabo.

Anno 1413.

Joannes XXIII in æde Pompeia 5 idus decembris concilium constantiense indicit.

Anno 1414.

Prima concilii sessio habita est, præside Joanne XXIII, 16 novembris. Post hanc ipsa dominicæ nativitatæ nocte Sigismundus imperator Constantiam ingreditur.

Anno 1415.

Oratores Gregorii XII et Benedicti XIII, aditente potissimum Sigismundo Constantiæ januario mense suscipiuntur. Concilium quatuor in nationes tribuitur, italicam, gallicam, germanicam, anglicam, cui deinde quinta Hispanorum addita fuit. Kalendis martii Joannes propositam sibi abdicandi pontificatus formulam plaudentibus concilii patribus probat. Postridie sessio 2 celebratur. Joannes ut suæ abdicationis procuratores constitueret, iterum iterumque flagitatus clam 20 martii noctu cum decem suæ, ut aiebant, *obedientiæ* cardinalibus Constantia aufugit, sequo Schafusam recipit. Sex tamen post diebus, præside cardinali Petro Alliaceusi, tertia sessio habetur, cui tamen unus præter Alliaceensem cardinalis Franciscus Zabarella, ac septuaginta tantum episcopi et abbates intersunt. Johannes porro 25 martii ad Ladislaum Polonie regem litteras dederat, in quibus causas eor Constantia fugisset, exponens ait: « Quod quorundam cæca et inconsulta temeritas usque adeo ab ipso concilii principio ita omnia pervertere, ita omnia perturbare concupivit, ut non concordiam, sed dissensionem, non unionem et pacem Ecclesiæ, sed schismata et scandala quærere viderentur, qui nullo antiquorum conciliorum ritu observato non publice, sed sparsim, et privatim de rebus Ecclesiæ conciliabula celebrabant in contemptum sedis apostolicæ, et in vilipendium nostrum, sectas, dissensionesque adversus nos, seminantes, ac non per viam sancti Spiritus, ut decet, sed per vim, et strepitum, et contumelias in rebus singulis adversus nos molebantur, multa machinabantur indigna relatu contra decus apostolicæ sedis, et honorem nostrum. » De habenda quarta sessione cum deliberatio caperetur, cardinales et nationes Galliarum, Angliæ et Germaniæ, quatuor in ea articulos definiendos proposuerunt; in quorum primo declarabatur eam concilio inesse immediate a Christo potestatem, cui quilibet etiam si papalis dignitatis existeret, obedire teneretur in his que pertinent ad fidem, ad extirpationem schismatis, et reformationem Ecclesiæ tam in capite quam in membris; cæteri vero Joannem propius spectabant. Itali, qui hisce consiliis non interfuerant, moniti imperatorem adeunt, atque a primo articulo verba illa et reformationem Ecclesiæ tam in capite quam in membris abradenda, reliquos plane supprimendos esse (Vonderhardt, t. IV, pag. 85) contendunt. Die sabbati (iniquant acta concilii ex duobus antiquis codicibus a Schelestrate cruta), que fuit dies sabbati

sancti penultima mensis martii hora septima ante meridiem convenientibus in palatio episcopali constantiensi, domino rege Romanorum, dominis cardinalibus et nationibus, fuit plurimum super infascriptionibus et aliis capitulis altercatum. « Addunt quatuor alii codices MSS. : « Quia cardinalibus non fuerat plena apta materia agendorum in illa sessione, nec etiam ambasciatoribus regis Franciæ, præfati cardinales et ambasciatores erant deliberati non interesse, et quod cardinales se conjunxerant cum ambasciatoribus regis Francorum, et illi cum cardinalibus. » Et tandem (redeo ad acta duorum codicum) domini cardinales cum nationibus super ipsis capitulis non valentes concordare fuit incœpta missa pro sessione celebranda; tunc dominus rex iterum ad dominos cardinales ingressus est, et habito cum eis aliquali colloquio, domini Sancti Marci, et Florentinus cardinales cum ipso rege exeuntes primam capellam ecclesiæ constantiensis sunt ingressi, jusseruntque ad se vocari deputatos nationum jam in choro paratos existentes pro sessione celebranda, quibus venientibus, habita fuit, non modica disceptatio inter dominum regem, dominos cardinales, et deputatos nationum super capitulis prælibatis, et tandem divino flamine inspirante in unam sententiam conveniunt, quod tantum capitula infrascripta in dicta sessione staturerentur: fuit ergo dicta sessio de consensu et voluntate domini regis et omnium dominorum cardinalium in Constantia existentium, quatuor nationum et oratorum regum, et principum celebrata, et omnes cardinales in Constantia existentes, qui non erant infirmitate gravati, interfuerunt (1). Cui sessioni reverendissimus in Christo pater dominus Joannes patriarcha antiochenus missam celebravit, qua, finita, reverendissimus in Christo pater dominus Franciscus (Zabarella) miseratione divina sanctorum Cosmæ et Damiani archidiaconus cardinalis, sacro constantiensi approbante concilio, legit capitula infrascripta.

« In nomine sanctæ et individue Trinitatis, Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Amen. »

« Hæc sancta synodus constantiensis et generale concilium faciens pro extirpatione præsentis schismatis, et unionis ac reformatione Ecclesiæ Dei in capite, et in

(1) Hi tamen omnes non nisi ad Joannis XXIII *obedientiæ* spectabant. Omnes deerant, qui in Gregorii XII, et Benedicti XIII obedientis debebant. Illas autem non modicum, ut cum Eugenio IV loquar, *christianitatis pacem* constituiebant. « In obedientia enim Gregorii XII, inquit Emmanuel a Schelestrate (in Tractatu de Sensu et Auctoritate decretorum constantiensis concilii, diss. 2, cap. 5), constat fuisse non ignobilis Italice urbes cum tota Romania, ejusque princeps Carolo de Malatestis; celebres insuper episcopatus Germaniæ, wormaciensem videlicet, spirensem, qui omnes cum duce Bavarie, aliisque pariter Gregorio usque ad cessionem pontificatus. In obedientia vero Benedicti XIII patet misse quatuor integra regna Scotiæ nimirum, Navarræ, Castellæ, et Arragonum, quorum reges una cum celeberrimis totius Hispaniæ Ecclesiis et universitatibus concilium usque ad sessionem trigesimam septimam noluerunt pro generali agnoscere, prout in ipso constantiensi concilio coram patribus, nemine eorum contradicente non semel, sed pluries, exposuerunt. His adiungentes duces de Fuxo, et Armeniaco cum populis Borne ipsi subjectis insulas Majoricarum, Sardinie, et Corsicæ. de obedientia Benedicti, Joannem Dominicum archiepiscopum ragusium cum aliis de obedientia Gregorii. »

accusari fiendo, ad laudem omnipotentis Dei in Spiritu sancto legitime congregata ad consequendum facilitas, securus, uberior, ac liberius unionem, ac reformationem Ecclesiae Dei, ordinat, defuit, statuit, decrevit et declarat ut sequitur.

« Et primo quod ipsa in Spiritu sancto legitime congregata generale concilium faciens, Ecclesiam catholicam militanter repraesentans, potestatem a Christo immediate habet, cui quilibet ejusque status, vel dignitatis, etiam populi existat, obedire tenetur in his quae pertinent ad fidem, et extirpationem dicti schismatis.

« Item quod dominus noster Joannes papa XXIII rationem curiae, et officia publica, seu illorum officarios de hac civitate Constantiensis ad alium locum non mittet (1), » etc.

Quae ante sessionem quintam gesta sint, ita nar-

(1) Ita haec decreta in quindecim codicibus leguntur, quos in Antifabrino recensui. Cl. P. Berthierus (*In Hist. Eccles. gallic.*, t. XV, pag. 487) sextum et decimum addit Parisiis olim apud Jesuitas assertum, historiamque anonymam Caroli VI contra impressi libri post Haguenensem an. 1500 primam editionem ad codicem MS. jussu Basiliensis concilii descriptam exactam sic habent: « In his quae pertinent ad fidem et extirpationem dicti schismatis, et reformationem generalem Ecclesiae Dei in capite et in membris. »

Maimburgus, Dupin, Natalis Alexander codices, in quibus haec desunt, magni sane temeritate contemnunt, praesertim cum vaticanos ex his duos concilio temporum aequales Burnetus sibi a Schelstrate ostensos fuisse testificetur; ac basiliense ipsum concilium ex gestis constantiensis synodi roborat, « quod ob diversas opinionum de potestate concilii generalis in his, quae pertinent ad reformationem Ecclesiae, super prima definitione praescripta fuerat omissis articulis de hoc faciens mentionem, et sequens, qui ex primo dependet. » Berthierus quem memoravi, saniore critice usus codices cum codicibus conciliariis studuit, non impetente Februario, qui (t. II, pag. 208 et seq.) aliqui ex Berthieri historia in opus suum transtulit. Putat nempe vir doctus, Zabarella dum decretum praeligeret, illud obtruncasse verbis illis quae italico nationi invisa erant, et reformationem, etc., sua auctoritate resectis; idque colligit, quod id Zabarella paucis post diebus obiectum videat, huiusque concilium captum sit decreti ad primum exemplum in proxima sessione restituendi. Quamobrem codices, in quibus ea verba desiderantur, Joannem exhibere ait, quemadmodum a Zabarella fuit lectum; editos, manque exaratos libros, qui illa addunt, decreti, quod a nationibus conclusum fuerat, exemplum sequi. Vidit tamen vir peracutus (quod tamen Foleonius reliquit) illud superesse inquirendum, qui fieri poterit, ut decretorum quartae huius sessionis authentica acta promotore urgente a synodi notariis expedita, atque obsignata fuerint, si concilii patribus persuasum erat, ea, quod fuissent a Zabarella praeficiente falsata, ipsam peram sententiam non exhibere. Atque aliqui quidem ille tam incredibilis rei causam conatur afferre; sed eas, vero ut dicam, quae difficultatem augent. Quid? quod alia sunt non minus incredibilia, et patres, dum decreta ex Zabarella ore audiebant, non continuo in illum insurrexerunt, sed aliquot solum post dies non leve crimen cardinali objecisse; et Zabarella ipsius eo ingreditur ne dicam an audaciam devenisse, ut cum ob illa verba maximum inter nationes disceptationem fuisse nosset, non vereretur ex sua nationis sententia illa proferre, ceteris nationibus discrepantibus. Quamquam quid his conjecturis opus? Ex panormitano et regesto constantiensis concilii in tribus codicibus descripto refert a Schelstrate in compendio chronologico, quod Tractatus de Sensu et Auctoritate decretorum concilii constantiensis praemisit, refert, inquam, Zabarella cum decreta praeligeret, ut ad verba de reformatione Ecclesiae in capite, et in membris, quae in exhibitae schedula nationes haudquaquam deleverant, substituisse, eaque falsa esse et praeter communem deliberationem addita inseruisse. Non igitur decreta praefigens illa subdele obtruncavit, sed quia secundum communem deliberationem omittenda fuerant, acta illa coram patribus declaratione pertraxit.

« Die sabbati sexta mensis aprilis, cum propius inter dominos cardinales et nationes altercatum fuisset super correctione et emendatione capitulorum in praecedenti sessione statutorum, tandem ordinatum, et conclusum est, quod suprapraedicta capitula modo infrascripto corrigerentur. Convenientibus itaque dicta die gloriosissimo principe domino Sigismundo, Romanorum, Hungariae rege semper augusto, reverendissimis dominis cardinalibus Constantiae existentibus, ceterisque principibus, praetatis, regum, principum, et dominorum oratoribus, et aliis in sacro constantiensi concilio existentibus, in ecclesia cathedrali constantiensi, praemissa per dominos cardinales, et oratores regis Franciae protestatione in camera parlamentorum palatii constantiensis secreta facta, quod propter scandalum evitandum ad sessionem ibant, non animo consentiendi his, quae audierant in ipsa statui debere, maxime quod dominus noster papa, et alii in concilio existentes in plena securitate fuerant, quo-

Quid ergo dicemus? Illud mihi ex tanta codicum consensione certum videtur, decretum schelstrate editionis ipsam concilii sententiam continere, in quam repente, alius nomine ingruisse, ut aiunt acta, potius convenissent; nationes deinde, quae aliam decreti formam praescribant, facti ponitis, utque aliquam querimoniam causam, praeferrent paucis post diebus Zabarella vito lectum obsignatumque decretum tribuisse; tum demum de hoc in proxima sessione restituendo cogitasse. Nec mirum proinde esset, si quis ex illis nationibus decreti margini omnia verba addidisset, unde postea in ipsam textum amanuenses consueti huiusmodi hominum licentia intulerint. Haec ratio probabilior, statque sua auctoritas schelstrate editionis codicis; Zabarella libes non mutat; Basilienses a fraudis, quam hic nonnulli agnoscere sibi visi sunt, nota liberantur; causaque verisimilis reddant, unde hac codicum diversitas promanarit.

At cur huc rei tantopere insicimus? Inutilis enim, neque ullius ad nostram causam praesidii illorum veterum praetermissio videtur. « Il importe assez peu, ajoute Berthierus p. 488, que les termes de reformation de l'Église dans le chef et dans les membres soient ou ne soient pas compris dans le premier décret de la quatrième session, puisqu'il est certain qu'ils se trouvent dans le préambule de ce décret, et bien plus authentiquement encore dans le premier décret de la cinquième session. » Ignoscat mihi vir doctus, si dixerit, isthuc illi inopino exordisse. In proximo dicitur quidem « synodus constantiensis, et generale concilium faciens pro extirpatione praesentis schismatis, et unionis ac reformatione Ecclesiae Dei in capite et in membris fienda; » sed non dicitur « factus ex ea potestate, cui quilibet ejusque status, vel dignitatis ETIAM PAPALIS existat, obedire tenetur, » quemadmodum in ipso decreto statutum adversarii volunt. Iam non difficiles assentiebantur, generali illi concilio curam incumbere reformationis Ecclesiae in capite et in membris; hoc notabant, ita hanc illi curam incumbere, ut etiam juxta obediunt ea in re teneretur. Duo haec maxime discrepant, poterat enim synodus legitimum et certum Ecclesiae pontificem dare [ac Martinum V, reque dedi] quo non obedire, sed assensiente patriam desideris et curante reformatio in capite fieret; tuncque verum fuisset, concilium illud etiam ad reformationem in capite procurandum [quod unum habet praemium] esse congregatum; quin in pontificem jure coactivo uti posset, quod decretum ita verbis et reformationem, etc., praese fert. Quod autem de quinta sessionis decreto additur, a Maimburgo quoque obiectum fuerat, cui satis apte a Schelstrate responsum fuit, diss. 1, cap. 5, plurimum facere pro confirmatione decreti constantiensis, quod sessione quarta potius, quam quinta sit editum; licet enim duae illae sessiones ab una tantum ex tribus obediunt factae sint, et eo tamen differunt, quod quinta, ut videbimus, contradi-centibus gravioribus de Joanne XXIII obedientia, celebrata sit, quarta dicitur Nomen inspirante omnibus consensibus. Gravior propterea decreto pondus ex quarta, quam ex quinta sessione accederet.

rum plura statuta non sunt, sed ad sessionem aliam reservata. Tandem quinta sessio celebrata est, reverendissimisque in Christo pater dominus Joannes, episcopus altanensis, cardinalis de Ursinis, in ipsa sessione praesedit, et reverendissimus in Christo pater dominus Andreas Lascharis electus posnaniensis, post finitum officium, praesentavit capitula infra scripta.

« In nomine sanctae et individuae Trinitatis, Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Amen.

« Haec sancta synodus constantiensis generale concilium faciens, » etc., ut in editis sess. 5 (1). Extrema

(1) Quae hic ex vaticanis exemplis cardinalibus dissentientibus recitavimus, confirmantur.

1^a A Rodrico episcopo calaguritano in dialogo de Auctoritate et Potestate romani pontificis, ubi se audisse testatur a non parvo auctoritate viris, qui concilio constantiensi interfuerunt, decretum sessionis quinquae praeferat id, quod factum fuerit a sola obedientia Joannis XXIII, nec etiam concorditer factum esse ab omnibus ejusdem obedientiae cum reclamaverint complures sanctae romanae Ecclesiae cardinales, complures praelati, et doctores affirmantes decretum minus juridicum fore, daturumque quandoque occasionem schismatis.

2^a A cardinali de Turrecremata, qui eidem concilio in minoribus, ut alunt, constantibus interfuerat; ait enim, lib. II de Eccles., cap. 10, neque ipsam integram Joannis XXIII obedientiam consensisse, « quoniam plures patres doctissimi illius obedientiae illis non praestiterunt consensum, aut assensum suum: item nec ipse in sua obedientia vocatus Joannes XXIII, quoniam cum post recessum suum a Constantia Scapulae constitutus audiret perfectam declarationem conclusam, dominis oratoribus regis Franciae visitantibus eum, videlicet domino duci Bavarie, domino Nicolao de Calavilla, aliisque eorum collegis, animo animo conquestus est, falsa quaedam et erronea adversus auctoritatem romani pontificis decreta per audios suos post recessum ejus esse conclusa.

3^a Ab Eugenio IV, in sua Apologia contra Basileenses, part. 8, ubi, « Qui, inquit, Constantiam consederant, unius tantum obedientiae synodum faciebant, nec tamen hi omnes in eam sententiam convenerunt, sed nonnulli reclamare graves, qui strepente multitudine superati, sicut his novissimis temporibus, quibus carnales exuberant passionibus, factum esse manifestum est, audiri nequiverunt. »

Quod tamen in actis narratur, christianissimi regis oratores decretis sessionis 5, repugnasse, Natalis Alexander [diss. 4 in Hist. eccles. soc. XV et XVI, artic. 1, § 7, n. 75] ait, id mirum esse signum ab omni veri specie alienum. Nam Gersonius oratorum unus, in sermone quem 21 Julii hujus anni habuit de Fugio regis Romanorum decretum sessionis quinquae palam recitavit, illudque unicum ad pacem restituendam remedium praedicavit. Praeterea ea decreta conscripta, et recepta ferre in Pragmatica sanctione apud Rituergis in conventu generali Ecclesiae gallicanae condita, et Caroli VII, christianissimi regis auctoritate promulgata. Tandem Thomas de Cessellis, ejusdem Caroli VII ad Basileensem concilium orator, ait de Carolo VI:

« Similiter tempore concilii constantiensis, lata sententia contra Joannem XXIII, quem verum papam rex et regnum reputabant, obediit rex ipse sententiae concilii, et non ulterius ipsi Joanni: interfueruntque oratores regis, et alii praclarissimi de hoc regno, in ipso concilio constantiensi. » Ego tamen nisi praecedentis capituli nos abduci palamur, tanti haec Natalis argumenta esse non video, ut vaticinorum codicum fidem elevare valeant. Nam quae isthaec consecutio est: « Deposito Joanni rex non amplius obediit [quod unum Thomas de Cessellis ait]; igitur regis oratores decretis quinquae sessionis non intercesserunt? » A Basileensibus vero constantiensia decreta innovata fuisse, in praevaeque sensum, atque a patribus illius concilii alienum fuisse decreta infra ostendimus. Quare quid mirum, fuisse illa in Pragmatica sanctionem relata, quam Ludovicus, Caroli VII in Galliarum regno successor, scriptis ad Pium II litteris « in seditione, et schismatis tempore atque per seditionem sectionisque a romana sede figuram » non differtur nam fuisse. Hoc miror, Natalem potuisse hinc ad rem praesentem argumentari, perinde ac si dum constantiensia decreta condantur, non potuerint regis christianissimi oratores illis obistere, qui Galli deinde tempore basileensis schismatis ea, et ad Basileensem mentem intellecta susceperunt. Nonne Pragmatica sanctio a Ludovico

haec apud Harduinum sic leguntur: *Dictaque officio missar, litaniarum cantatis et dictis, surrexit de mandato totius sanctae synodi reverendus pater dominus Andreas electus posnaniensis, et certa capitula per modum constitutionum synodalem, prius per angulos quatuor nationes conclusa et deliberata legi et publicavit: quorum tenores sequuntur et sunt tales.* Ita editi libri apud Harduinum (t. VIII Concil., col. 258). Addunt autem gesta constantiensis concilii: *Fuerunt promissae definitiones sequentes per electam posnaniensem, quia cardinalis florentinus (Zabarella) illas noluit promittere. Quibus itaque peractis, inquit acta harduiniana (ibid., col. 262), supradictas R. P. D. Andreas electus posnaniensis legebat quaedam orationem in materia fidei, et super materia Joannis Huss, detecti per concilium, et quondam Joannem Wicleff, quae sequuntur, » etc.*

Sessio 6 die 17 aprilis celebratur, in eaque decretum editur de modo, quo Joannes XXIII se pontificatu abdicare deberet; tum iudices designantur contra Joannem Huss, et articulos Wicleff in academia oxoniensi, pragensi et parisiensi damnatos. Hieronymus quoque pragensis in jus vocatur.

Post hanc sessionem a duobus (episcopus alter, alter doctor erat, uterque, ut creditur, natione Gallicus) propositum fuit, e re fore concilii, si cardinalibus omnis ad synodi deliberationes aditus intercluderetur (1). Id quidem reiectum fuit; cardinalium tamen via ulla ratio habebatur. Enimvero die secunda maii, qua sessio 7 habenda erat, « circa horam septimam de mane fuit data eis copia ad deliberandum super illa, cum jam plures praelati sederent, et insinueret relatio novorum fienda regi et deputatis nationum in sacristia; in qua relatione praesentes facere, nec po-

strogata fuit? Fae id factum a me negari, quia Carolus VII eam promulgavit. Nonne ne Natalis rideret, qui voluntates hominum pro temporum conditione ac regiorum utilitate mutari posse, non animadvertenter? Dicam amplius. Christianissimi regis oratores Joannis XXIII, depositionem maxime urgebant. Nihilominus ut Parisiis hujusce depositionis nuntius allatus est, supra vidimus regis illum sorbonicis, quorum machinationibus ea potissimum tribuebatur, subdito valde edixisse, « caveant ne quid simile [quod tamen unum post pontificis dejectionem superesse videbatur], in regem regiamque familiam molirentur. » Conciliet isthaec Natalis, aut hoc neget, quia cum regionum apud concilium oratorum in Joannem molitionibus aperte pugnat. Gravius esset Gersonius testimonium si unus ille christianissimus regis orator fuisset. Fuit ille quidem perhonorifico hoc titulo insignitus, sed praecipui regis legati erant rhemensis archiepiscopus, Bavarie dux, et Nicolaus de Clavilla, quibuscum ipse Turrecremata Joannem XXIII, Schaffusae cum ad eum accessissent, de concilio conquestem refert. Acta vero praemissa per oratores regis Franciae protestationem dicunt, non per omnes. Quid si ergo tres illi, qui Schaffusam adierant, meluentes, ne Joannes decretis illis commotis de pontificatu abdicandi [quod tamen usum in omnium votis erat] concilio decederet, eis obstitissent? An non vero dici potuere regis Galliarum oratorum decreto adversari, licet Gersonius ex quatuor unus decretum urserit? Gersonius ne propterea decreto initis ceteris oratoribus jam edito, atque adeo Gersoniano propterea Joanne deposito non potuit summi ex laudibus extollere? At, inquit, saltem decretum degnata oratoribus non displicuisse? Hoc acta non dicunt; unum hoc alunt, oratores decretis intercessisse; quae de causa id fecerint, silent. Id autem satis nobis est, ut non omnibus assentientibus, contra quam adversarii velint, prodixisse illa decreta vere dicamus.

(1) Berthier, lib. XIV, pag. 503. Vanderhardi, t. IV, pag. 150 et seq.

terant illam formam videre; cum statim facta relatione perventum est ad sessionem, quæ jam parata erat. Et ita pene in omnibus decretis concilii factum est, cardinalibus ita arcto et brevi tempore ostensa sunt decreta jam conclusa in nationibus, ut non fuerit in eorum potestate super illis sufficienter deliberare: immo in magna contemptum habiti sunt. Plures conquesti sunt cardinales de contemptu, et finaliter petiverunt, quod cum essent in concilio quatuor nationes; una Angliæ, in qua non erant viginti capita; de quibus tres solum prælati et cardinales essent sexdecim, et alii futuri, de quibus plures magni et insignes doctores, propter dignitatem collegii habeant vocem et auctoritatem tantam, sicut natio anglicana. Quod fuit recusatum, et dictum, quod venirent ad suas nationes: ita quod nullam habent auctoritatem. (1) In ea autem sessione Joannes XXIII jussus est, se concilio sistere, probataque fuit contra Hieronymum pragensem contumacia.

Sessio 8, 4 maii. Damnatur Wicleffus. Desertus autem a Friderico duce Austriæ Joannes XXIII Friderurgi datus est custodiæ, ne elaberetur.

Sessio 9, 13 maii. Contra eundem quæsitores nominati sunt.

Sessio 10, 14 maii. Lata est depositionis in eundem sententia. Ut primum perscripserat fuit, in ea Joannes propter cætera quæ illi objiciebantur, sane gravissima crimina, veluti schismatis fautor et hæreticus damnabatur; quin et in critica, qui contra eum sess. 11 propositi ac lecti fore, dicitur is fuisse pertinax hæreticus; ex ea nempe opinione, quæ apud illius ætatis theologos ut in Antifebrario dixi (t. II, pag. 351) plurimum obtinuerat, pontifices inter sese de summa dignitate certantes, nisi ad evellendum schisma pontificatu se abdicarent, tanquam hæreticos, atque schismaticos habendos esse, in eosque posse propter ea concilium sententiam edere depositionis. Verum cum lecta sententia fuit, « surrexit, inquit acta (t. VIII Conc., Hard. col. 324), cardinalis S. Marci, qui audierat in legendo, quod concilium declarabat notoria crimina proposita per procuratorem concilii contra papam, et super illis tanquam super notioris procedendum, et dixit quod attenderet concilium, quod procurator concilii proposuerat, et in electione continebatur, crimen hæresis et fautoris schismatis, et alia quedam, de quibus non constabat. Neque idem cardinalis credebat, illa esse notoria, eratque periculum ita decernere: et ob hoc postmodum illa sententia correctæ fuit, « deleta hæresis confotique schismatis mentione. Inter hæc rex, cardinales, et deputati, pluresque alii tractaverunt materiam, quod papa consentiret sententiæ suæ depositionis, et ex abundanti renuntiaret. Et fuit ordinatum quod aliqui cardinales: videlicet de Ursinis, cameracensis, de Challaneo, Saluciarum, et florentinus irent ad papam, qui erat detentus in oppido Sællæ ad duo milliaria; non tamen ex parte concilii, sed collegii, ad persuadendum sibi consenti in dicta cedula. Qui iverunt, » etc.

(1) Harduin., t. VIII Concil., col. 226, ex MSS. quatuor D. a Schelstrate.

Porro cum ad Joannem delata fuisset concilii in eum sententia, ut sess. 11 legitur, pontifex « papam, et juri, si quod in eodem sibi qualitercunque competerat, seu si quod sibi nunc in eodem competebat, pure, simpliciter et absolute, libereque et sponte cedebat, et renuntiabat. Et ibidem omni modo, via, et forma, quibus melius potuit, resignavit, cessit, renuntiavit expresse » (t. VIII, Conc. Hard., col. 379), quemadmodum relatum concilio fuit die 29 maii, sess. 12. Atque ita Joannes exauctoratus habitus est.

Sessio 14, 4 julii. Adierunt concilium procuratores Gregorii XII (ibid., col. 384), ad auctorizandum concilium, et cedendum papam nomine dicti Gregorii. Nempe litteris Arimino datis 5 idus martii potestatem dederat, legatis suis, congregationem ipsam (intelligit concilium constantiense) in quantum per serenitatem regiam, et non Balthasarem, se nuncupari facientem Joannem vigesimum tertium, vocatum, vice nostra ad prædictorum effectum convocandi et auctorizandi generale concilium (ibid., col. 387). « Eumvero bullis lectis, dominus Carolus (de Malatestis), prout continetur in ipsis bullis, habens majorem auctoritatem quam ceteri, comisit ipsi domino Joanni Domini, cardinali ragusino, suo collegæ, suas vices ad auctorizandum et ad probandum dictum concilium. Quam commissionem et auctoritatem sive potestatem ipse Joannis Domini cardinalis ragusinus, in se recipiens... auctorizavit et approbavit concilium constantiense, quantum ad eum et dominum suum spectabat (ibid., col. 388). Consequenter concilium per organum archiepiscopi mediolanensis stantis alte in pulpito cum quatuor prælatibus quatuor nationum, dictam convocationem et auctorizationem admisit (ibid., col. 388).

Anno 1416.

Inchoata fuerat sessio 20 die 21 novembr. Dum autem ea protrahitur, reversi, qui ad Petrum de Luna, et Arragonum regem missi a concilio fuerant, legatis, pro unione in sancta Dei Ecclesia exsequenda concordata existerant (ibid., col. 474). Primum erat, « quod convocatio fiat per prælatos, ceterosque viros ecclesiasticos in dicto concilio constantiensi, sic per ejus obedientiam (ut præfertur) nuncupato, existentes et congregatos de regibus et principibus prædictis, cardinalibus et prælatibus, ceterisque viris de obedientia dicti domini Benedicti pape decimi tertii, sic etiam per ejus obedientiam (ut præfertur) nuncupati, qui ad generale concilium debent et sunt consueti vocari per litteras opportunas dictorum dominorum de concilio constantiensi. »

Sessio 21, die 30 maii. Post eam « per mensem usque ad finem septembris, est actum per aliquos deputatos cum legatis regis Arragonum, quod vellet se unire cum concilio, et cætera facere quæ in capitulis præscriptis concordatis Narbonæ continentur, quia legati multis rationibus institerunt, quod expectarentur legati Castellæ, et super hoc inter partes per mensem disceptatum, et nihil conclusum... Post

hæc legati regis Arragonum dixerunt, quod vellent se unire concilio: non tamen reputare esse generale concilium, neque agi de rebus concilii generalis, donec venirent legati Castellæ. » (t. VIII, *Conc. Hard.*, col. 585) Ex tant quoque regis Arragonum litteræ non *sacro-sanctæ, generali synodo* inscriptæ, sed (*Ibid.*, col. 582): Reverendis in Christo patribus, amicis, et devotis nostris miseratione divina episcopis, presbyteris, diaconis, cardinalibus, nec non patriarchis, archiepiscopis, prælatis, et cæteris in Constantia Moguntinæ provincie congregatis, Alphonsus Dei gratia rex Arragonum, etc.

Ante sessionem 22, quæ 15 octobris celebrata fuit, Petrus Alliensis kalendis ejusdem mensis Tractatum edidit *de Ecclesiæ et cardinalium Auctoritate*, quem Spondanus in annum 1415, Schelstrate in annum 1417, conjecerat. In eo Tractatu, p. 1, cap. 4, aliqua dubia proposuit, quæ dicebat apud nonnullos *magnam perplexitatem* inducere. « Primum dubium, an quatuor nationes in hoc sacro concilio sic distinctæ, videlicet italicæ, gallicanæ, germanicæ et anglicanæ, excluso dicto cardinalium collegio, faciunt generale concilium, cum sint plura concilia particularia valde inæqualiter et improporcionabiliter divisa, et ad partem deliberantia, quæ deliberatio, exclusa deliberatione dicti collegii, et non facta in communi sessione collatione votorum, videtur multis non esse censenda deliberatio concilii conciliariter facta. Secundum dubium an dictæ nationes, quæ sunt nova collegia particularia, quæ multis videtur contra vel præter consuetudinem antiquam sacrorum conciliorum instituta, licet ex rationabili causa, et sub debitis circumstantiis ita institui poterint, habuerint a jure divino, vel humano auctoritatem privandi romanam Ecclesiam, et sacrum collegium, ipsam representans (quod est antiquum collegium, et in antiquo jure, et in sacris generalibus conciliis, et in sanctorum patrum decretis fundatum) privandi, inquam, jure suo, habendi scilicet vocem in sacro concilio, et summum pontificem eligendi. » Hæc ibi Petrus de Alliaco affirmans, ista dubia a se proposita fuisse, ut super his concilium deliberaret, *ne in futurum acta reprobarentur*.

Porro in sessione 22, notatu dignissima occurrit litterarum concilii ad Arragonie regem inscriptio, in qua non *sacro-sanctæ synodi generalis* se nomine patres, uti alias denotant, sed aiunt: *Miseratione divina episcopi, presbyteri, diaconi, Cardinales, patriarchæ, archiepiscopi, prælatis et cæteri in Constantia provincie moguntinensis in Christi nomine congregati, illustri principi Ferdinando Dei gratia Arragonum et Sicilia regi*, (*ibid.*, col. 622) etc.

Anno 1417.

Sessio 28, 3 maii. Extat in ea *protestatio* ambasiatorum regis Francie, in qua queruntur, quod Angli nec sacro collegio cardinalium romanam Ecclesiam representant volunt permittere quod faciunt sextam vocem (*ibid.*, col. 707. Vide et col. 710).

Cum magna post sessionem 38, habitam 28 jult, oborta esset in synodo controversia, Germanis contendentibus ante pontificis electionem reformationis capita esse concilio præscribenda, Italis contra, Gallicis, et Hispanis ad pontificis electionem properantibus ante reformationem, edita fuit *protestatio* ex partem nationum, ac etiam collegii cardinalium die 11 septembris. Ex illa nonnulla excerptam. « Damnosam ergo apostolicæ sedis vacationem, nationes et cardinales aiebant (t. VIII, *Conc. Hard.*, col. 848), eo maxime quod clerus et populus nonnullorum regnorum et provinciarum nondum solide et clare huic sacro concilio adhæserint; sed, ut communiter fertur, expectant fiendæ electionis summi pontificis eventum, ut si electus fuerit canonicè, illi obediant, alias non. Nec non etiam quod quorundam, qui eidem concilio adhæserunt, propter rumores discordiarum, et quasi impressionum, quas in eodem concilio fieri audiunt, fides jam de eodem concilio dicitur vacillare. »

Tandem, inquit acta (*ibid.*, col. 831), dicta natio (germanica) petivit assecurationem, et cautionem per decretum irritans, quod post electionem papæ fieret reformatio ante coronationem papæ et administrationem aliquam. Postea fuerunt factæ diversæ formæ decreti ad hoc. Tandem fuit dictum, quod papa electus ligari non potest. Et semper agebatur per deputatos cardinalium et nationum omnium de concordando articulos reformationis. Sed pauci et vix poterant concordari: una natio volebat uno modo, alia alio: et diu fuit laboratum, et parum actum. »

Sessio 39, 9 octobris. Decretum *Frequens* editum fuit de conciliis generalibus a futuro legitimo pontifice statuto tempore celebrandis, nulla tamen addita pœna in pontificem, qui decreto non steterit.

Sessio 40, 30 octobris. *Sacro-sancta generalis synodus in Spiritu sancto legitime congregata, universalem Ecclesiam representans statuit et decernit, quod futurus romanus pontifex per Dei gratiam de proximo assumendus, cum hoc sacro concilio, vel deputandis per singulas nationes debeat reformare Ecclesiam in capitula et in membris, et curiam romanam secundum æquitatem et bonum regimen Ecclesiæ antequam hoc concilium dissolvatur* (*ibid.*, col. 862). Richerio et Lenfantio non arridebat hoc decretum, ut quod pontifici nimis favere videretur. Notat etiam Maimburgus nullam hic quoque in pontificem qui reformationem detrectaret, pœnam decerni contra quam germanicæ nationi visum maxime fuerat. Siatuta præterea fuit forma in eligendo pontifice servanda.

Sessio 41. Post lectam Clementis VI constitutionem ingressi conclave cardinales 40 atque ex quinque nationibus electores 50, tum concordibus suffragiis tertio post die 11 novembris Odo Columna cardinalis romanus pontifex renuntiatur, Martini V adscito nomine.

Anno 1418.

Sessio 42, 28 decembris. Post hanc 23 februarii Martinus V duas adversus hussitas constitutiones

episcopis et quæsitibus fidei Poloniæ, Angliæ, Germaniæ, ubi Wicleff atque Hussii errores fuerant potissimum disseminati, inscriptas emisit.

Interea Poloni urgebatur, ut quemadmodum nationes singulatim, atque adeo cardinales faciendum esse statuerant, libellus Joannis de Falkenberg veluti hæreticus a Martino V damnetur. Cum autem Martinus vereretur, ne hujusmodi examen diutius, quam par esset, patres Constantiæ detineret; contra vero, ut Gerson refert (1), *pro parte dominorum polonorum interjecta esset appellatio ad futurum concilium*, nisi Martinus Polonis ea in re satisfaceret, « lata est, ut dieitur, in consistorio generali et publico, quod ultimo Constantiæ celebratum est, minuta quædam sub formula bullæ... continebatur in nullo casu licere appellationem a papa facere, nec ejus judicium in causis fidei declinare. » Quin idem Gerson, in Tractatu quem prænotavit : *Quomodo et an liceat a summo pontifice appellare seu ejus judicium declinare*, id non amplius quasi ex incertis rumoribus dubium ut in dialogo, sed veluti rem plane compertam narrat, edita in consistorio generali celebrato Constantiæ 10 martii constitutione Martinum decrevisse : « Nulli fas est a supremo iudice, videlicet apostolica sede, seu romano pontifice Jesu Christi vicario in terris appellare aut illius judicium in causis fidei (quæ tanquam majores ad ipsum, et sedem apostolicam deferendæ sunt) declinare. »

Sessio 43, 21 martii. Concordata a Martino eduntur de reformatione a nationibus probata. Cum autem natio germanica inter octodecim, qui a futuro pontifice deciderentur reformationis articulos concilio oblatos hunc quoque propositum : *Propter quæ et quomodo papa possit corrigi, et deponi*, electo Martino maxime urgeret, respondit Martinus (2) : *Non videtur prout nec visum fuit in pluribus nationibus circa hoc aliquid novum statui, vel decerni* (3).

Sessio 44, 19 aprilis. In hac decretum Martini lectum præbaturque fuit de loco futuri concilii proxime celebrandi.

Sessio 45 et ultima 22 aprilis. Dissolvitur concilium. Ante tamen quam Martinus V patres dimitteret, cum iterum Poloni, ut Joannis de Falkenberg libellus tanquam hæreticus ad mentem concilii notaretur, vehementissime flagitarent, atque tumultus ea de causa suboriretur, « pontifex imposito omnibus silentio; dixit, respondendo ad prædicta: quod omnia et singula determinata, conclusa, et decreta in materia fidei per præsens sacrum concilium generale constantiense conciliariter tenere, et inviolabiliter

observare volebat, et nunquam contravenire quouam modo; ipsaque sic conciliariter facta approbat, et ratificat, et non aliter nec alio modo. » (T. VIII Conc. Hard., col. 902.)

§ II. De sensu decretorum constantiensis concilii.

I. Quæ hactenus ex historicis constantiensis concilii monumentis protulimus, viam decrevis, de quibus mihi cum Febronio disceptatio est, intelligendis aperiant. Sed ipsa decreta ex quinta sessione prius recitemus.

« Primo declarat hæc sancta synodus constantiensis, quod ipsa in Spiritu sancto legitime congregata, generale concilium faciens, et Ecclesiam catholicam representans, potestatem a Christo immediate habet, cui quilibet ejuscuque status vel dignitatis, etiamsi papalis existat, obedire tenetur in his, quæ pertinent ad fidem, ad extirpationem schismatis, ac generalem reformationem Ecclesiæ Dei in capite et in membris. Item declarat, quod quicumque, ejuscuque conditionis, status, vel dignitatis, etiamsi papalis existat, qui mandatis, statutis, seu ordinationibus, et præceptis hujus sanctæ synodi, et ejuscuque alterius concilii generalis super præmissis, seu ad ea pertinentibus, obedire pertinaciter contempserit, nisi resipuerit, condignæ poenitentiae subiciatur, » etc.

Basileenses eo ista sensu accepisse, ut concilium generalium synodorum etiam extra casum schismatis in romanos pontifices minime dubios certoque legitimis potestatem, eamque egentem definierit, dubium non est. Quamobrem non erat, cur Febronius suas illas universitates coloniensem, erfordensem, cracoviensem et viennensem pro sua (eadem est quæ basileensium) synodi constantiensis interpretatione jactaret (t. II, pag. 204). Cum enim illæ tunc basileensi schismate implicarentur, mirum non est, eam constantiensibus decretis explicationem coaptasse, quæ basileensium erat, horumque rebus maxime consentanea videretur. Quod idem de theologis ac cardinalibus intellige; qui pro basileensi concilio decertarunt, ab eodem Febronio citatis (*ibid.*, pag. 204), Jacobo de Paradiso erfordensi, Jacobo de Segovia, Aenea Sylvio, Panormitano, Cusano (antequam perspecta rei veritate ad Eugenii partes transiret (1).

(1) Addit his Febronius Dionysium Carthusianum, cujus nonnulla ex tractatu de Auctoritate papæ et concilii (*art. 27 et 31*) supra reddiderat (*pag. 185*). « Equidem, ut verbis utar Charlasii in dissertatione de concilio œcumenico (*cap. 9, pag. 203*), cum paulo ante (Dionysius) navasset operam litteris in coloniensi academia, aliquid volebat concedere ejusdem dogmati, ac cæterarum, quæ pro confirmandis constantiensibus decretis, atque ad legitimis pontifices traducendis, in basileensi synodo conspiraarent. Sed cum contra cognosceret, Scripturam, sanctos patres, aliosque scriptores ecclesiasticos magis beati Petri successibus favere; firmis semper adhesit sententiæ pontifici super concilia prerogativam asseruenti. Et quia aliquod contradictionis genus apparebat, componere illud conatus est his verbis : « Papa tanquam papa, nempe tanquam pastor, et pontifex Ecclesiæ, iudicari non potest, nec deici a concilio; quatenus ea dignitate ornatus, Ecclesiæ superior et iudex est; sed cum summus ac nefarius vitii, atque criminibus pollueretur, inferior ei esset, et concilium haberet potestatem, et jus in ipsum a Christo Jesu proveniens;

(1) In Dialog. apol. pro constant. concilio.

(2) Scheelestr., diss. 3, cap. 3, ex duobus MSS. Vatic., altero Palat.

(3) Recto P. Berthier [*L. XVI Hist. ecclæs. gallicæ, pag. 117*] : « Il semble par cette réponse que la présence du pontife avait fort ralenti la vivacité des nations pour tout ce qui allait à resserrer l'exercice de la puissance pontificale. On ne parlait avant l'élection de Martin V que des cas où le pape pouvait être corrigé ou déposé; on regardait comme essentiel à la réforme de faire des lois sur cet objet important; et depuis la création de ce pape, voilà que la plupart des nations ne jugent à propos de rien statuer à cet égard. »

Hoc tamen inquirendum superest, rectene basileenses quique illis theologi adhæresere, recte senserint. Ego vero Interitus dico, errasse illos, et constantiensibus alia omnia, quam quæ spectarunt, turpi fallacia affinxisse. Testem hujus rei habeo, qui febronianas omnes academias, atque adeo universos basileenses vincat auctoritate, Eugenium IV in constitutione *Moyse*, quam florentino probante concilio an. 1459 edidit. Ibi enim hæc de Basileensibus quod ad rem præsentem attinet: « Quibusdam decretis, licet per unam tantum ex tribus obedientiis post recessum Joannis XXIII sic in eadem obedientia nuncupati, Constantiæ schismate tunc vigente editis inhæresere se dicentes, tres propositiones, quas *fidei veritates* vocant. . . protulerunt, quarum tenor sequitur in hæc verba: Veritas de potestate concilii generalis universalem Ecclesiam representantis supra papam, et quemlibet alterum, declarata per constantiense et hoc basileense generalia concilia est veritas fidei catholicæ. Veritas hæc quod papa concilium generale universalem Ecclesiam representans actu legitime congregatum super declaratis in præfata veritate, aut aliquo eorum, sine ejus consensu nullatenus auctoritative potest dissolvere, aut ad aliud tempus prorogare, aut de loco ad locum transferre, est veritas fidei catholicæ. Veritatibus duabus prædictis pertinaciter repugnans est censendus hæreticus. . . . In hoc perniciosissimi, dum suam malignitatem sub veritatis fucio colorant, constantiense concilium in *malum ac reprobum sensum, et a sana doctrina penitus alienum* pertrahunt. » Quid plura? Ipsas illas Basileensium veritates Eugenius « juxta pravum ipsorum Basileensium intellectum, quem facta demonstrant, veluti sacrosanctæ Scripturæ et sanctorum patrum et ipsius constantiensis concilii sensui contrarium, nec non præfatam assertam declarationis seu privata quæ Ecclesia, quam synodus exprimit, proxime claves accepit, præterquam quod Ecclesia a Christo etiam obtinuit potestatem sendendi ex suo corpore membrum putre, quod scandalum pariat, infestative. » Atque quomodo concipiendum est, papam, tanquam papam judicari, et de jure a concilio non posse, quia, quatenus ea dignitate ornatus, Ecclesiæ superior et iudex est; et tamen cum summis et nefariis vitiiis atque criminibus polluitur, concilium habere potestatem, et jus in ipsum a Christo Jesu proveniens; nisi dicatur pontificem in iis quæ tanquam papa agit (quemadmodum cum docet fidei veritates, et præscribit regulas morum ac disciplinæ) superiorem et iudicem Ecclesiæ esse. Sed in criminibus, quæ tanquam privatus homo perpetrat (e.g., cum hæresim sustinet) Ecclesiæ suldi atque plecti a concilio posse? Verum etiam hæc in re ægerrime sibi constat Dionysius, quidquid prærogativæ tribuit concilio; absolute tamen tueri, haud dicendum, concilia superiora esse pontifice, sed contra pontificibus subijci. » Id enim asserit atque probat pluribus articulis ejusdem Tractatus, toto fere secundo atque etiam tertio. « Nunc ergo, inquit ille [*lib. I, art. 2*], juxta tenorem articuli hujus probandum per testes idoneos, sanctosque doctores, ac patres, quod papa toti, atque universali Ecclesiæ præsit, sitque pastor, princeps, caput, et dux super eam, » etc. Quod auctoritate patrum, aliorumque ecclesiasticorum scriptorum illo articulo probat, atque extremo, ubi ait: « Ut finis hujus tractatus connectatur principio suo, rursus clarissime reor probandum, quod in principio ejus constat probatum, ut puta, quod papa toti Ecclesiæ, conjunctim acceptæ, præsidet; ejusque rector, princeps, et iudex, pastor, caput, sponsus, pontifexque consistat, quod amplius, quam probatum est, non arbitrabar probandum, eo quod præ inducta, hoc ipsum sufficienter, et super sufficienter demonstrant, » etc.

tionis sententiam, cum omnibus inde secutis, et quæ in futurum sequi possent, tanquam impias et scandalosas, nec non in manifestam Ecclesiæ scissuram, ac omnis ecclesiastici ordinis et christiani principatus confusionem tendentes, ipso sacro approbante concilio damnat et reprobant. »

II. Id enim vero satis esse deberet, ut cum interpretationem constantiensium decretis a Basileensibus adhibitam Febronius revocet, eam plane rejiceremus. Sed præstat hominem de Eugenio ut Basileensium sectatorem decet; contemptum et calumniosum nec de florentino ipso satis reverenter loquentem ipsis constantiensibus decretis, et certissimis quæ supra attulimus, monumentis redarguere. Ex his autem primum constare aio, nihil minus Constantienses, quam de aliquo fidei dogmate in illis quintæ sessionis decretis proponendo, ac definiendo cogitasse. Notanda hic est potissimum formula, qua hæc decreta jubente synodo lecta et publicata dicuntur *per modum constitutionum synodaliū* (1). Hoc enim *constitutionum synodaliū* nomine an non aperte indicatur, ipsum de concilii generalis auctoritate decretum non fuisse editum veluti fideidogma, nec doctrinam ex catholica fide credendam constituisse? Materies equidem referri ad fidem potest. Verum non ea omnia fidei decreta sunt, quæ in rebus ad fidem pertinentibus versantur, illa solum ejusmodi sunt, in quibus aliquid fidei credendum, damnandumve ita decernitur, ut qui secus sentiant, a catholica fide alieni, ab Ecclesiæ præcisi, anathemata aliisque similibus censurarum formulis percussii designentur. Ipsi constantienses patres, dum Wicleff, Hussi, et Hieronymi Pragenses errores decreto fidei aliis in sessionibus condemnarunt, receptam hanc canonici judicii formam servarunt *sub anathematis interminatione* librorum, quos illi vulgarant, lectionem, etc. Cum ergo nullam hæresis aut aliam similem notant quintæ sessionis decretis addiderint, quid superest, quam ut dicamus, ea revera *per modum synodaliū constitutionum*, quæ quid illo tempore agendum esset, declarant, fuisse condita divulgataque? Quid? quod in ipsis actis hæc decreta a rebus fidei aperte distinguuntur. Postquam enim isthæc decreta fuisse a Posnaniensi lecta *per modum synodaliū constitutionum* in illis refertur, addunt acta, eundem Posnaniensem in *materia fidei*, et super materia Joannis Huss legisse quædam *avisamenta*. Gerson equidem de illis decretis agens in sermone pro Viaggio regis Romanorum: *Conscribenda*, inquit, *prorsus esse nihili videretur in eminentioribus locis, vel insculpenda per omnes ecclesias saluberrima hæc definitio, lex vel regula tanquam directio fundamentalis, et veluti infallibilis*. Petrus vero de Allaco in Tractatu de Auctoritate Ecclesiæ (cap. 2) loquens de potestate concilii supra papam: *Hæc*, inquit, *conclusio in condemnatione et depositione Joannis papæ XXIII prædicata est per hoc concilium generale cujus determi-*

[1] Vide dicta § 1 ad sess. 5.

NATIONI CONTRADICERE NON LICET; imo contrariam opinionem vocat *erroneam* (cap. 4), idque satis patere ait ex actis in hoc sacro concilio. Verum hæc nihil aliud sunt, quam privatorum theologorum censura, quæ eo minoris faciendæ sunt, quod uterque malorum, quæ diuturnum schisma gravissime attulerat, pertasus verebatur, ne si quid generali concilio decederet auctoritatis, schisma evelli nequaquam posset. Cæterum ipse ille Gerson non uno in loco (1) fateri debuit, eorumdem decretorum doctrinam ipso synodi tempore fuisse pafam impugnata a multis, quin ideo a patribus constantiensibus hæretici habiti fuerint; imo, si quid intelligo, illam a decretorum fidei dignitate longe abesse ipsemet vel invitatus fassus est, dum eam maxime extollens non tamen absolute infallibilem, sed modo adhibito velut infallibilem directionem insculpendam per omnes ecclesias prædicavit. Petrus vero de Alliaco in ipso illo libro, quem nobis Febronius objicit (2), satis ostendit, aliam omnino fuisse patrum constantiensium sententiam, quam ut eidee decreta edere voluerint. Nam ut conciliorum in romanis pontifices potestatem probet, acta constantiensis concilii appellat, ex nempe, quæ in condemnatione et depositione Joannis pape XXIII PRÆCIPUA fuerant per illud concilium generale; decretorum ne meminit quidem. Disputationem porro suam pro concilii œcumenici auctoritate his verbis concludit. Quæ tamen non definitur determinando, sed doctrinæ iter invidendo posita sunt: nam hujus rei definitionem sacri concilii determinationi submittit. Nondum ergo hujus rei definitionem a concilio determinatam credebat: hæc autem multo post quintæ sessionis decreta perscripsit (3). Quid ergo Febronius ad Alliacensem provocat?

III. Alio deinde, hæc ipsa decreta non tanquam fidei definitiones, sed veluti synodales constitutiones considerata unum schisma, quo tunc Ecclesia dilacerabatur, atque unius constantiensis concilii, vel alterius (si forte quod illius quemadmodum pisanæ synodi conatus in irritum cederent, aliud cogendum foret), ejus schismatis tempore auctoritatem spectasse. Id multis in Antifebronio effeci (l. II, pag. 345 et seq.). Hæc decreta ipsa, atque universam, quam synodi patres inierunt, agendi rationem breviter expendamus. Primo declarat hæc sancta synodus constantiensis, quod ipsa in Spiritu sancto legitime congregata, etc. Cur ipsa? An non constantienses patres, si universe de omnibus generalibus conciliis ea statuere ipsis mens erat, dicere infinite debuissent: Quod synodus in Spiritu sancto legitime congregata, generale concilium faciens, etc.? Non ita locuti sunt, verum non alia profecto de causa, quam quod ad unam ipsorum constantiensem synodum pertinere, quæ edicelantur, debere sentiebant. Præterea quo ista decreta spectent, unde tutius quam ex con-

cilii fine, colligamus? Intelligentia enim doctorum, ut S. Hilarius aiebat (l. IV de Trinit.), ex causa est assumenda dicendi, quia non ærmoni res, sed rei cetero subjectus. Finem vero, cur synodus coacta fuerit, docet, quod decretis processum præfigitur: « Hæc sancta synodus constantiensis et generale concilium faciens pro extirpatione præsentis schismatis, et unione ac reformatione Ecclesie Dei in capite et in membris fienda ad laudem omnipotentis Dei in Spiritu sancto legitime congregata, ad consequendum facilius, securius, uberius, ac liberius unionem ac reformationem Ecclesie Dei, ordinat, definit, statuit, decernit et declarat, ut sequitur. » Unus hic erat celebrandæ synodi scopos extirpationis schismatis, nec cujuscunque, sed præsentis, et unio ac reformatio Ecclesie Dei in capite et in membris; unus quoque hic fuit decretorum condendorum finis: ad consequendum facilius, securius ac liberius unionem et reformationem Ecclesie Dei ordinat, definit, etc. Non ergo generalia isthæc decreta erant, atque extra ejus schismatis tempus servanda, cum ad unam illius extinctionem patres intenderent. Quare in primo decreto pontifices quoque sibi parere jubent, sed in his, quæ pertinent ad fidem, et extirpationem dicti schismatis, et reformationem Ecclesie Dei in capite et in membris: quibus verbis ea omnia complexi sunt patres, quæ ad schismatis extirpationem necessaria erant, nihil præterea. Ipsa enim quæ hic indicatur, fides, non nisi ad eam refertur persuasionem quæ, ut supra (§ 1 ad act. 10) memini, tunc vigebat, papam, dum pontificatum ob Ecclesie unionem dimittere renneret, tanquam hæreticum et schismaticum damnari posse (1).

IV. Quid egerint patres, consideremus. Extinxerunt utique schisma, sed Gregorius XII eorum hortatu pontificatum sponte dimisit. Joannes vero XXIII depositus quidem a concilio fuit, sed ne lata in eum sententia nutaret, cogitatum primo fuerat de obijciendo illi hæreseos crimine, deinde postulatus est ejus assensus, quem multo antea promiserat, eumque publicum et solemnem præbuit. Tandem in Benedictum XIII edidit sententiam, sed tanquam schismaticum et hæreticum; ut qui sub concilii finem in apertum schisma, et in hæresim prolapsus patribus visus fuerat. Ea scilicet concilii patribus erat sententia, quam non multos ante annos tradiderant (l. IV Histor. universit. parisi.) quidam magistri parisienses in duabus epistolis ad familiarem memorati Benedicti XIII, quem certum pontificem judicabant. In prima epistola inter aliquot questiones, quas solvendas proponunt, hæc decimo loco legitur: *Utrum Deus, qui solus et nullus alius plenitudinem ecclesiasticæ potestatis, seu auctoritatem papalem dare potest, dederit unquam alicui personæ, vel communitati creatæ potestatem auferendi illam auctoritatem a papa, quoniam immediate ipsemet sibi confabulatur: et si sic, ex quo textu sacre Scripturæ, vel alterius cujuscunque, cui papa*

(1) De Potest. eccl., c. 12, et serm. in festo S. Antonii.

(2) Confer Ballerinum de Potest. eccl., cap. 8, pag. 113, ubi idem ex alio loco Alliacenensis libello confirmat.

(3) Vide § 1, ad sess. 22.

(1) Apud Hard., l. IX Concil., col. 1015, alias exijciendi ea verba quæ perhibent ad fidem viam iunt el. P. Illo rpius Justinianus, quem videbis.

credere teneatur, hoc possit haberi? In altera vero epistola, quæstiones seu theses varias cum suis responsionibus subicientes, ad thesim 12, qua suam sententiam exponunt circa quæstionem 10 prioribus litteris propositam, hæc pronuntiant: *Sicuti nulla creata persona, nec communitas totius Ecclesiæ militantis potest nec unquam potuit dare papæ immediatum Christi vicariatum; ita nec aliqua talis persona, vel communitas potest auferre sibi invito illam vicariatus auctoritatem, quæ eidem non ab hominibus, sed a solo Deo est immediata collata.* His imbuti dogmatibus constantienses patres, etsi tres illos de pontificatu contententes veluti dubios pontifices habebant, ne ipso quidem, ut Schelstrales ostendit, excepto Joanne, cujus tamen obedientia constantiense concilium nuncupabatur, non tamen Joannem ausi sunt ante solemni sententia exauctorare, quam ipsius assensum exquisissent, atque impetrassent; tum vero Benedictum deiecerunt, cum ex ipso schismatis et hæresis crimine ab Ecclesia separatus jam a primatu exciderat, suoque vitio ac voluntate primatu spoliatus pontifex amplius non erat concilio præstantior, sed juri et sententiæ concilii suberat. Quid enim vero patribus opus erat tanta in dubiis hisce pontificibus deturbandis cautela, si in ipsos quoque legitimos certosque pontifices sibi jus esse illos cogendi, atque ubi parere abnuerent, pœnis mulctandi sessione quinta definiissent? Quæ porro schismatis extinctionem consecuta sunt, idem apertius ostendunt. Magnam vidimus (§ 1 ad sess. 38) in concilio excitatam fuisse quæstionem, quod natio germanica ab electo pontifice exigendum contenderet, ut ad decreta a nationibus capita, antequam coronaretur, Ecclesiæ reformationem curaret. Obstituerunt vero aliæ nationes tam æquis uti videbatur, nationis clarissimæ postulatis. Immo ea demum de causa obstiteri, quod *electus ligari non poterat.* Itane ergo decretorum sessionis 5 tam cito obliiti erant patres, ut quod jus sibi in pontifices tunc asseruerant, id nunc sibi denegarent? Minime vero; sed sessione 38 hoc sibi jus denegarunt, quod sessione 5 illud sibi nonnisi in dubios pontifices asseruissent. Neque illud omittendum, in secundo quinquæ sessionis decreto pontifici, qui *mandatis aut præceptis concilii obedire contumaciter contempserit*, pœnas indicî; ubi tamen de futuro legitimo pontifice actum deinde est et quæ peragenda ipsi forent a patribus sancitum, omni pœnæ minatione abstinerunt (§ 1 ad sess. 39 et 40). Unde hæc tam diversa agentis ratio, nisi quod in quinquæ sessionis decreto solum dubii pontifices spectabantur, in cæteris futurus certus, et legitimus pontifex? Non ergo generatim omnia œcumenica concilia, etiam extra schismatis illius casum, aut certos indubitatosque pontifices constantiense suis illis decretis comprehendit; sed quæ sibi ad schisma extinguendum agenda tunc essent, cum tribus iisque dubiis pontificibus Ecclesiæ res administrarentur, solummodo declaravit.

V. Hæc tam clara sunt, ac firma, ut nullis Natalis Alexandri, quem nos adire Febronius jubet, ar-

gutiis atque fallaciis aut obscurari aut labefactari possint. Quoniam vero ille theologorum auctoritate plurimum delectatur, aliquot ex illis, qui nobiscum sentiunt, theologos iubet ascribere; non illos quidem quos cum Alliacensi, Gersone, Escobario Megarensi, aut cum Cusano comparandos Febronius credat, sed certe non posthabendos Jacobo de Paradiso Erfordiensî quem nemo nosset, nisi Goldasto impio et hæretico nebuloni placuisset ejus de septem Ecclesiis tractatum ineptiarum æque ac maledicentiae plenum in magna illa atque adeo *mala* de monarchia volumina inferre. Italos tamen non nominabo, Lovanienses tantum ac Gallos proferam.

Jacobus Latomus (*De Primatu romani pontificis*, cap. 4), cujus verba recitat Lupus in suis ad Gregorii VII dictatum commentariis, ita ait: «Argumentatur Martinus (Lutherus): Jam, quod in principio egimus, concilium constantiense determinavit, concilium esse supra papam: sicut et hujus determinationis usum ibidem servavit, deponendo et statuendo papam. Dicendum, 1° quod Martinus non est audiendus allegans pro se concilium, cui aperte et contumeliose derogat, ac falsum imponit, dum dicit inter cætera; concilium damnassequod divisio humanorum actuum sit per immediata, sic ut nullus sit actus medius inter bonum et malum: sed concilium damnavit unum articulum Joannis Hussi, etc.; 2° tale decretum in actis concilii constantiensis nusquam legitur eo sensu et tenore verborum, quo, Martinus allegat. Unde sessione 4 sic legitur: *Hæc sancta synodus constantiensis*, etc. Ecce manifeste patet, quod decretum illorum patrum non loquitur universaliter de qualibet synodo universali; sed de illa singulariter, pro cuius tempore non erat in Ecclesia unus pastor totius Ecclesiæ indubitatus: cum eo tempore tres diversi se gererent pro romanis pontificibus. . . Adde, inquit Lupus, quod concilium electo Martino petiit ab eo confirmationem decretorum suorum, juxta morem antiquum observari consuetum in conciliis. Præterea in litteris condemnationis errorum Joannis Wicleffii et Joannis Hussi hoc manifeste apparet. In quibus Martinus V approbante et consentiente concilio damnat certos articulos, quorum unus: *Quod Petrus non est nec fuit caput Ecclesiæ catholicæ.* Alius articulus est, de quo mandat præfatus dominus Martinus V prælatis et inquisitoribus fidei, ut inquirant suspectos de præfatis erroribus, et quærant ab eis utrum credant: *Quod papa canonice electus sit successor B. Petri, habens auctoritatem supremam in Ecclesia Dei.* Illic vides approbante et consentiente concilio, determinari errorem esse, quod papa canonice electus, non habeat supremam potestatem in Ecclesia: quod non siat simul cum eo, quod concilium sit superius papa. Et quamvis vacante sede, summa potestas sit apud concilium, si sit alicubi legitime congregatum, sicut erat Constantiæ ante electionem Martini; tamen facta canonica electione, jam potestas suprema est apud electum: id quod vindicat ipse tenor litterarum ante electionem, et post, expeditarum. Ante enim

uebant nomine concilii, hoc modo: *Sacro sancta synodus*, etc. Electo vero Martino, fiebant nomine Martini sic: Martinus episcopus, etc., *sacro approbante et consentiente concilio*.

Joannes Driedo (*lib. IV de Dogmatib., cap. 4*) explicans constantiense concilium, « Papa, inquit, in causis fidei et schismatis personam suam tangentis atque concernentis, subicitur iudicio universalis Ecclesie, quamobrem ipse esset ab Ecclesia monendus, corripendus, et, si contumax fuerit, iudicandus tanquam anathema, et vel deponendus, vel declarandus propter contumaciam ab Ecclesia depositus. Alioquin, inquit alio loco (*lib. I de Libert. Christ., consid. 9*), concilium generale neque potest, neque debet plenitudinem papalis potestatis a Christo commissam Petro et successoribus ejus tollere et diminueri, sed de illa gratias agere Deo. Et quando iunctur, papam habere pro indubitato papa, debet ipsum, ut vicarium Christi, custodem suum et pastorem nominare, ipsum non increpare, sed obsecrare ut dominum, etc., et ideo tempore sacrilegi schismatis in constantiensi concilio, cum non erat ullus certus, et indubitatus papa, qui juraverat et voverat renuntiare papatu propter sanctam Ecclesie unionem, quia monitus implere iuramenta non curavit, sed sprexit, et diu stetit in sua obstinatione, ab eodem concilio constantiensi, et prius a pisano concilio, pro hæretico esse damnatus.

Joannes Wiggers (*Tract. de Pontif. dub. 4, n. 93*): « Manifestum est, quod concilium, sess. 4, non tractet ex proposito materias, aut questionis fidei, nec intendat ibi dogmata fidei statuere, aut hæreses, vel errores damnare; sed tantum condere quædam decreta, quæ servant ad tollendum schisma, quod tunc vigeat, et ad Ecclesie unitatem conservandam aut reducendam. »

Andreas Duallius (*P. IV, q. 7*): « Non sine maxima ratione, gravissimi quidam doctores asserunt, concilium constantiense nihil aliud definivisse, quam concilium esse superius pontifice dubio et incerto: quod accidit, quando schismate laborat, et vexatur Ecclesia, et jura contententium omni ex parte dubia sunt. Tunc enim nemo dubitat, quin in Ecclesia sit suprema potestas ad dubios illos pontifices, vel alterum eorum deponendum aut aliquem in eorum locum sufficiendum. » Proinde, ut idem alibi ait (*ibid., q. 9*): « Concilium constantiense hæc in parte intelligendum est duntaxat de tempore schismatis, et quando pontifices incerti sunt et dubii. »

Henricus Spondanus (*ad ann. 1415*): « Non de quocunque concilio universali locutum synodum, sed de ipso tantum constantiensi collecto ad prædicta, cum nullus certus esset pontifex, et ipsa ejus verba indicant, et fusa disputavit olim Joannes de Turrecremata card., lib. II de Ecclesia, cap. 99.

§ III. De Constantiensium decretorum quæ recitata sunt, auctoritate.

I. Fac tamen, ea constantiensia decreta ex Basi-

leensium et Febronii sententia esse intelligenda, in eisque cogentem potestatem in ipsos certos legitimosque pontifices universim generalibus conciliis tribui: non illa tamen erunt auctoritate, ut ea rejicere nefas sit. Ut enim tantæ essent dignitatis, et a generali concilio constituta, et a romano pontifice confirmata esse debuissent. Uirumque autem certo falsum est. Ac primo generale non fuisse constantiense concilium dum ea decreta edidit, diserte tradit et probat Eugenius IV in sua contra Basileenses Apologia: « Non dixit, inquit, obedientia Gregorii, non Benedicti, quæ christianitatis pars non modica erat, ante tempus conventionis plenarium fuisse concilium; nec prius actitata quasi synodi generalis plenaria auctoritate suscepit. Itaque oportuit ipsis convenientibus primo ab obedientia Gregorii, deinde ab obedientia Benedicti novum concilium convocari; hincque universa Ecclesia concurrente, plenarie synodi rem et nomen accepit. Quod ergo ante illum articulum ipsis a patribus considerentibus actum est, universæ Ecclesie non debet ascribi, sed eis tantum, qui ibidem considerabant, et unius tantum obedientie synodum faciebant. » Idem cardinalis de Turrecremata, qui eidem concilio interfuerat, testificatur his verbis (*de summ. de Eccles., l. II, cap. 99*): « Ea quæ inducuntur de decretis concilii constantiensis, nullius sunt roboris aut momenti: quoniam in illorum determinatione non modo non intervenit universalis Ecclesia, sed obedientia una tantum, scilicet Joannis vigesimi tertii. » Vidimus enimvero nondum Gregorii XII et Benedicti obedientiis unitis non semper ut generale concilium a regibus habitum constantiense (§ 1, sess. 21), quin et ipsos constantienses patres ab hoc usurpando nomine interdum abstinuisse (§ 1, sess. 22). Imo ut eæ obedientie unirentur, improbat fuit Joannis convocatio, novisque convocatoriis litteris concilium indictum fuit tum Gregorii, tum deinde obedientie Benedicti jussu (§ 1 sess. 14 et sess. 20). Quid? quod, ut idem Turrecremata ait (*ibid.*): *Etiam non integre tota illa obedientia (Joannis XXIII) in illorum determinatione intervenit: quoniam plures patres doctissimi illius obedientie illis non præstiterunt consensum aut assensum. Item nec ipse in sua obedientia vocatus Joannes vigesimus tertius (§ 1 in annot. ad sess. 5); quin etiam cum de illis decretis per nationes conclusis ad Joannem Schaffuse commemorantur rumor allatus esset, de illis gravissime conquestus fuit (1). Nullam præterea in his atisque sessionibus habitam cardinalium rationem, neque illorum suffragia exquisita fuisse intelleximus (§ 1, sess. 7). Ostendimus etiam post sessionem 38 apud cardinales aliosque quamplurimos concilii auctoritatem admodum nutasse (§ 1, sess. 38). Unde ergo generalis concilii auctoritas hisce decretis?*

II. Verum, inquit Febronius (*t. II, pag. 212*),

(1) § 1, sess. 5. Videat ergo Febronius, qua veritate a suo Megarensi Escobario scribi potuerit, quanta sessionis decreta de consensu omnium, beneplacito, et mandato, promulgata fuisset.

Convenit observari, quod eo tempore in concilio congregati fuerint præter duos cardinales ducenti saltem episcopi Germaniæ, Angliæ, Poloniæ, Sveciæ, Norwegiæ, Daniæ, Hungariæ, Bohemiæ, Galliæ, Flandriæ, et majoris partis Italiæ; superiores et generales benedictinorum, carthusianorum, præmonstratensium, cisterciensium et franciscanorum, tantum non innumeri doctores et deputati universitatum parisiensis, bononiensis, viennensis, cracoviensis, erfordensis et pragensis; denique imperator Sigismundus cum legatis omnium fere regnorum jam nominatorum. Hanc multitudinem Bellarminus nullo jure vocat *tertiam partem Ecclesiæ*, quando Benedictus XIII in sua obedientia non retinebat nisi solos Castillianos, Arragonenses, et Navarros, etenim Lusitani adhuc stabant a partibus Joannis XXIII. Gregorius XII autem pro se habebat solum Scotiam cum parte Apuliæ, et nonnullis aliis parvis communitatibus. A concilio tridentino aberant Germaniæ totius et plurimarum præterea provinciarum episcopi, cum priores sessiones celebrarentur. Quadraginta octo duntaxat aderant antistites, cum de libris canonicis, de traditione, de regulis intelligendi sacram Scripturam, de peccato originali, de justificatione, decreta conscripta, canonesque conditi ac promulgati sunt. Cur ita? Quia satis Ecclesiam universalem per eum episcoporum cœtum representari persuasum erat omnibus legitime convocatis, et ad statam diem, qua cœpta synodus est, expectatis. Ita cum synodus constantiensis legitime convocata esset, ejusque sonus in totum christianum orbem exiisset, aliquorum absentia, qui pseudopontificibus a concilio pisano damnatis adhærebant, non impediebat, nisi synodus esset generalis, et universam Ecclesiam repræsenteret. Qui ex hoc capite constantiense concilium multo tempore œcumenicum non fuisse prætendunt, illi potius jure fateri debebant, nec florentinum fuisse tale: sed nec ephesinum, quia ei non intervenerant, quinimo se ab illo separaverunt episcopi patriarchatus antiocheni, numero ad minus quadraginta. »

III. Quæ ad exaggerandum patrum constantiensium numerum Febronius profert, cum iis, quæ supra (§ 1 in not. ad sess. 4) ex Schelestrate animadvertimus, conferenda sunt, ex hisque corrigenda. Sed hæc ad rem non faciunt, multoque minus irreverens illa atque inconsulta tridentini, florentini aut ephesini concilii cum constantiensis comparatio. Nam, ut doctus dominicanus Rabardy notavit (1) *ad concilium generale requiritur, ut fiat generalis convocatio episcoporum totius christiani orbis; non tamen est necesse, ut omnes intersint, neque etiam necessarius est certus ac determinatus eorum numerus, sed tamen congruus*. Convocatio porro tridentinæ synodi a Paulo III, florentinæ ab Eugenio IV, ephesinæ a Cælestino generalis facta est. Quid ergo mirum, fuisse illas generales, et universam Ecclesiam repræsentes, etsi pauciores initio episcopi sessionibus adfuerint, aut aliqui etiam

episcopi ab illis se sejunxerint? At quonam pacto *generalem* fuisse constantiensis convocationem Febronius probabit? Ea a Joanne XXIII facta est (§1 ad ann. 1415); at generalisne totius orbis christiani convocatio fieri ab eo poterat? Ut hoc Febronius vere assereret, duo illi constituenda essent: 1° Joannem XXIII, cujus auctoritate constantiense concilium indictum fuit, potius certioreque jure usum fuisse ad ipsum indicendum, quam alios duos compellitores Gregorium XII et Benedictum XIII huic indictioni repugnantem; 2° duas alias obedientias, quæ tunc neque schismaticæ, neque a catholica Ecclesia avulsæ probantur, nec probari possunt, Joanni parere debuissæ, non Gregorio aut Benedicto, qui indictioni adversabantur. Horum autem neutrum Febronius unquam efficiet.

Nam Gregorium a multis Deum timentibus, et peritis tunc reputatum fuisse summum pontificem testis est luculentissimus S. Antoninus. Imo (*Chronic. p. 3, tit. 22, cap. 2, § 6*) ipsi patres, qui in obedientia Joannis XXIII erant, Joannem certum indubitatumque pontificem non habebant: *Tamen*, inquit Petrus Aliacensis, *duæ obedientiæ duorum contententium probabiliter tenent contrarium; in qua opinionum diversa et adversa veritate non sunt minores difficultates juris et facti, quam ante concilium pisanum erat de justitia duorum contententium*. Quare inter patres concilii convenit, potuisse, si Gregorius synodum adisset, ejus insignia in ipsa Constantiæ urbe, quæ tamen ad Joannis obedientiam pertinebat, affigi (1); ejusque legatum Joannem Dominici Ragusinum ut cardinalem fuisse ab illis susceptum testantur (2). Generalis igitur, quæ una in Joannis potestate erat, suæ obedientiæ convocatio facta est, quemadmodum Benedictus XIII accessit ad Perpinianum, ibique convocavit concilium generale suæ obedientiæ, ut in ejus processu legitur (*ibid.*, col. 645). Eat nunc Febronius, et constantiense concilium (ante trium obedientiarum unionem electionemque Martini V) cum synodis tridentina, florentina et ephesina contendant.

(1) Harduin., t. VIII, col. 256. « Die martis 20 mensis novembris... cum super ea per unum ex dominis cardinalibus propositio fieret, variæ inter eos fuere sententiæ, aliis asserentibus arma prædicta appendi sive affigi potuisse; et per consequens, ex quo deleta fuerant, repoi debere: et hujus sententiæ fuerunt domini feltrensis et concordensis episcopi, et plures alii; aliis vero asserentibus supra dicta arma in locis prædictis in obedientia domini nostri papæ Joannis XXIII constitutis appendi sive affigi non potuisse; et per consequens, ex quo deleta fuerant, repoi non debere: et hujus sententiæ fuit dominus patriarcha gradensis, et alii: qui plures quam alteri sententiæ adheserunt; dicentes nisi Angelus Corvario personaliter veniat, ipsius arma ibidem non debere depingi. »

(2) *Ibid.*, col. 277. « Die martis 22 mensis januarii, dominus frater Joannes Dominici tituli S. Marci presbyter cardinalis ragusinus, ut cardinalis, et cum capello rubeo, medius inter dominos duces Bavarie, et duces Bigæ, ac dominus Joannes electus constantinopolitanus in habitu prelati cum capello nigro, sic in obedientia Gregorii nominati, sequentibus eos dominus vromaciensis, sirensi et verdensi episcopis, in obedientia dicti Gregorii persistentes, qui omnes prædictis legalis dicti Gregorii extra Constantiam obviserant, civitatem Constantiæ sunt ingressi, in conventum eremitarum sancti Augustini, qui pro habitatione Gregorii et suorum assignatus fuerat, collocati sunt. »

(1) Exercit. theol. t. II, exercit. 3, pag. 445 Tolos. edit., 4714.

IV. Quamquam et illud decretis istiusmodi, quod tamen maxime necessarium esset, romani pontificis confirmatio deest. Etenim Martinus V Polonis discrete professus est, se omnia et singula determinata, conclusa, et decreta IN MATERIA FIDEI per praesens concilium conciliariter tenere et invariabiliter observare velle, ipsaque sic CONCILIARITER facta approbare et ratificare, et non aliter, nec alio modo (§ 1 ad sess. 45). Quibus verbis duo Martinus ait: 1° se non approbare nisi quae conciliariter facta sint, scilicet solemniter in concilio proposita ac constituta, non vero ea quae privatim a nationibus etiam inter se conspirantibus conclusa fuissent; 2° se tantummodo conclusa et decreta IN MATERIA FIDEI confirmare. Talia porro dici non possunt decreta quintae sessionis, ut supra ostendimus. « Adeo vero, inquit Ballerinius (*De Potest. eccles.*, pag. 104) eum non approbasse ejusmodi decreta exploratum est, ut ipsa potius certissime reproboverit, cum in eodem concilio polonis oratoribus sub poena excommunicationis prohibuit, ne a pontifice ad generale concilium provocarent, et speciali quoque bulla declaravit, nullo unquam casu licere per huiusmodi appellationem se ab apostolicis judiciis subducere: quam bullam eorum decretorum constantiensium fundamentale petitus robur destruxisse Joannes Gerson, ipsorum praecipuus promotor et vindex, conquestus est. » (*In dialog. apolog.*) Cum itaque iisdem Polonis petentibus libri, quem Falkenbergius ediderat, condemnationem, Martinus iudicio silentio respondit, quae nuper recitavimus; haec profecto non nisi de fidei decretis in Wicleffus, Hus, et Hieronymum Pragenses intelligi prudenter possunt. At, inquit Febronius (t. II, pag. 197), « In primis quidem Martinus V, sess. 42 concilii constantiensis, in bulla *Inter cunctas*, apud Harduinum, t. VIII, col. 914, mandat cuique qui ab haerese ad orthodoxam fidem deinceps convertitur, hanc fieri interrogationem: *Utrum credat, quod quodcumque concilium generale et etiam constantiense, universalem Ecclesiam representet?* Item, quod illud, quod sacrum concilium constantiense, universalem Ecclesiam representans, approbat, et approbat in favorem fidei et ad salutem animarum, quod hoc est ab universis christifidelibus approbandum et tenendum? At minime dubium est, quin id quod memorata sess. 5 decretum fuit, non sit in favorem fidei et ecclesiasticae disciplinae.... Quod autem agnitio et confirmatio Martini V se extendat non solum ad decreta, quae post ejus electionem in concilio publicata sunt, sed et ad praecedentia, evincitur ex bulla *Cupientes*, quam idem pontifex in sessione 44 edidit apud Harduinum, cit. tom. VIII, col. 895, ubi se obligatum agnoscit ad observandum canonem *Frequens* in sess. 59, proinde ante suam electionem conditum. Ecce Martini papae verba: *Cupientes ac volentes decreto huius generalis synodi satisfacere INTER ALIA disponenti, quod, etc.* Atque iterum in bulla *Dum omnia* his verbis: *Dudum sacrum generale constantiense concilium statuit et decrevit, etc.*, quo insimul roboratur, quod jam dictum est, decreta constantiensia etiam

extra tempora schismatis suum obtinere vigorem. Item quod haec Martini V confirmatio non solum pertineat ad decreta in concilio facta post unionem trium obedientiarum, sed etiam ad illa, quae hanc unionem praecedebant. » Incante omnino agit Febronius cum Basileensibus a Turrocremata et Cajetano pridem prostratis constitutiones memorans, in quibus Martinus acta concilii adversus Wicleffum, Hussum, et Pragensem Hieronymum confirmavit. Nam (praeterquam quod in altera cujus initium: *In eminentis*, ait non solum se decreta illa confirmare, sed suppedire quoque omnes defectus, si qui forsitan propter solennitates juris in procedendo non servatas intervenerint in eadem; quod utique primatis est in ipsa concilii gesta jurisdictione ntentis) in ea, quam unam Febronius appellat, concilii decretum pro sua auctoritate reformavit. Nam ad eam Wicleffii propositionem 41: *Non est de necessitate salutis credere romanam Ecclesiam esse supremam inter alias Ecclesias*, concilium hanc censuram annotaverat: *Error est si per romanam Ecclesiam intelligit universalem Ecclesiam, aut concilium generale, aut pro quanto negaret primatum summi pontificis super alias Ecclesias particulares.* Martinus vero, etsi (quod majoris erat indaginis neque illius temporis) noluit, ut alibi dixi, ipsam in omnes collectas Ecclesias romanam pontificis potestatem definire, tamen ubi articulos, de quibus interrogari jubet wicleffianae haereseos aut reos aut suspectos, proposuit, concilii sententiam ipso approbante concilio in hanc commutavit: *Item utrum credat, quod papa canonice electus, qui pro tempore fuerit, ejus nomine proprio expresso, ait successor beati Petri, habens supremam auctoritatem in Ecclesia Dei: quae sane multo expressius romanam pontificis universalem jurisdictionis potestatem in Ecclesiam significant, quam si Martinus concilii censuram inherens quæri jussisset: Utrum credat quod papa canonice electus, qui pro tempore fuerit... ait successor beati Petri habens primatum super alias Ecclesias particulares.* Ceterum quae ex illa constitutione post Mainburgum, aliosque Febronius recitavit, nihil ad rem praesentem efficiunt. Non primum: *Utrum credat, quod quodcumque concilium generale, et etiam constantiense, universalem Ecclesiam representet;* quia revera constantiense post trium obedientiarum unionem dici potuit ac debuit generale universalem representans Ecclesiam; nec Martinus ait constantiense ab ipso sui initio, et ante indicatam unionem ejusmodi fuisse, imo ut ne locus controversiae esset de his quae synodus contra wicleffistas statuerat obedientiis nondum unitis, sapientissime in altero articulo, quem Febronius citat, militur verbis approbat et approbat; tunc enim cum Martinus ista approbante concilio praescripsit, dubitari non poterat, quin concilium et generale esset, et universalem Ecclesiam representaret (1). Non alterum, quia articulus ille non aliud spectat, nisi easdem contra wicleffianos errores concilii defensiones, ad easque refertur, quae

* (1) Confer Cajetanum, opus. de Potest. papae et conc. cap. 8.

in eadem illa constitutione præmisserat, esse qui ex damnatis trium hæresiarcharum libris dogmatizare præsumunt in ANIMARUM PERICULUM, AC PURITATIS FIDEI DENIGRATIONEM (t. VIII *Hard.*, col. 906). Quare verbis a Febronio citatis addit pontifex: *Et quod condemnavit, et condemnatum esse fidei, vel bonis moribus contrarium, hoc ab eisdem esse tenendum pro condemnato, credendum et asserendum.* Neque verò quintæ sessionis decreta dici nisi latissimo quodam sensu, qui scilicet ad omnia disciplinæ ecclesiasticæ capita accommodetur, in favorem fidei et ad salutem animarum edita possunt; multo minus approbatio et condemnatio, quæ a Martino mutuo hic conferuntur, ad ea decreta pertinent, cum oppositis decretis illis sententias patres nulla aut hæreseos aut erroris nota damnarint. Sed ad alias Martini V constitutiones a Febronio objectas progrediamur. Prima erat, quæ concilii de assignandis futuræ synodi loco ac tempore decretum respicit. Equidem scire cuperem, cur Febronius cubitalibus litteris illud INTER ALIA imprimendum curarit. Hoc scio, decretum *Frequens* præter locum ac tempus synodi a pontifice designandum alia plura disposuisse, ut schismatibus in posterum caveretur, Martinum autem cum illa omnino præterierit, ut tamen concilii decreto alia præterea comprehendere indicaret, his verbis: *inter alia, usum percommode esse.* Unde autem Febronius colligat, Martinum se obligatum agnoscere ad observandum eum canonem, igitur. Num ex verbo *satisfacere*, quod Martinus usurpat? At illud ad honestum quoddam in concilii patres observantia officium referri potest. Num ex verbo *disponendi*? At non omnis dispositio res constitutum in disponente aut sumit aut significat. Altera constitutio erat de Joannis XXIII depositione. Febronius animadverti jubet adversum datam, a quo constitutio inchoatur. Animadvertimus, sed vidimus logicam in Febronio desiderari, qui sic arguat: *Datum constantiense concilium statuerat; ergo decreta constantiensia etiam extra tempus schismatis sanæ obtinent vigorem; nec illa solum, quæ facta sunt post unionem trium obedientiarum, sed etiam illa, quæ hanc unionem præcedebant.* Distinguat Febronius; ergo decreta, etc., obtinent vigorem, quæ, uti illud, a Martino V confirmata sunt, concedo; quæ a pontifice non sunt confirmata, nego. Quis dabit constantiensia quoque decreta, quæ ante unionem trium obedientiarum unionem edita sunt, si a romano pontifice confirmantur, vigorem obtinere? Verum hunc vigorem non a concilio, sed ab apostolicæ sedis auctoritate mutuatur. Ostendat igitur Febronius, eandem romanæ pontificis confirmationem sessionis quintæ decretis obtigisse; victis dabitur manus. Neque vero eam ita desipere crediderim, ut quoniam peculiaribus de causis Martinus illud sibi probandum censuit, hæc quoque fuisse illa ipsa constitutio, ad quam nulla ratione pertineant, confirmata contendat.

V. Nihil tamen est adeo ineptum, quod non ab isto homine expectes. Adverte, lector. Audisti superius Eugenium de constantiensibus decretis discrete prohi-

tentem, ea per unum tantum ex tribus obedientiis, imo post recessum Joannis XXIII fuisse edita, intratumque, *Basileenses hæc decretis, licet sic editis, inhære se dicentes.* Quid hoc est? nisi illis decretis generalis concilii vim atque auctoritatem negare? Audisti, Basileenses ex constantiensibus decretis veritatem ut fidei catholicæ veritatem a se proponendam, eruisse, de potestate concilii generalis universalem Ecclesiam representantis supra papam (etiam certum indubiumque ejusmodi Eugenius erat, etiam extra schismatis casum). Audisti Eugenium hæc duasque alias Basileensium propositiones juxta præteritum Basileensium intellectum, quem facta (utique contra ipsum Eugenium, quem pontificatus deiecerant) demonstrant, *relati sacrosanctæ Scripturæ et sanctorum patrum, et ipsius constantiensis concilii sensui contrarium, tanquam impias et scandalosas ipso sacro approbante concilio damnas.* Febronius tamen superiore volumine dixerat (t. I, pag. 364): « Concilii constantiensis decreta de suprema generalium conciliorum auctoritate, non solum schismatis, sed quovis tempore, a basileensi egregie explicata sunt et invictissimis argumentis ac decretis totius mundi reverentiam postulantis confirmata. » Quæ scilicet Eugenio atque adeo florentino concilio visa sunt sacrosanctæ Scripturæ et sanctorum patrum sensui contraria, impia, scandalosa, ea Febronio sunt decreta totius mundi reverentiam postulantis. Miraris? In richerianis, qui hæc miretur, ineptiat. Quæ in novo Febronii opere lego multo majorem admirationem postulant. Eugenium Febronius jactat (t. II, pag. 498) adversus Basileenses allegasse constantiense concilium TANQUAM GENERALE ET IRREFRAGABILE. Quis id in sensu mentis hominem cadere posse existimaret? Expecto, ut me quoque allegasse constantiense concilium tanquam generale et irrefragabile aliquando asseret. Eodem certe, quo Eugenium jure, me quoque constantiensium decretorum testem et laudatorem proferre poterit. Nam et ego, quemadmodum Eugenius, concilium constantiense ex una tantum obedientia cum illa ederet, constitisse animadverti et probavi. Ego etiam alieum fuisse Basileensium sensum a patribus constantiensibus ostendi, cum illi decreta ad omnem papam etiam certum, atque legitimum, et ad omnia tempora, etiam extra casum schismatis pertinere docuerint: hi vero non nisi dubios qui tum erant, pontifices, illudque quod obtinebat, schisma spectarint.

VI. Sed similis sibi Febronius pergit (t. c., pag. 199): « Fecit antipapa Felix cessionem pontificatus, protestando in litteris cessionis (quas describit Raynaldus in *Annal.* ad ann. 1449, n. 5 et 6) quod definitio in concilio constantiensi, sess. 5 facta, nulla unquam oblivione delenda sit. Protestabantur insuper episcopi lausannensis synodi, Felici V adhærentes, se Nicolaum V pro unico et legitimo pontifice acceptare et recognoscere, *fida, sicut, relatione intelligentes ipsum eandem credere et tenere veritatem pro conservanda auctoritate sacrorum conciliorum IN SACROSANCTA SYNODO CONSTANTIENSI DEFINITAM ET DECLARATAM.* IN

sacro basileensi concilio renovatam, nec non a praelatis, regibus et principibus, universitatibusque orbis susceptam, etc. His conditionibus pax conclusa est, et cum iisdem Nicolaus V æmulum suum Felicem in cardinalium numerum admisit, atque insuper per suam bullam, quæ incipit *Inter tantos*, annullavit omnes processus et bullas a suo prædecessore Eugenio IV adversus patres basileenses publicatas. » Quid, queso, his Febronius contendit? Num antipapam Felicem V ejusque pseudosynodum lausanensem pravum in constantiensibus decretis explicandis Basileensium sensum velut sacrosanctæ Scripturæ et sanctorum patrum, et ipsius etiam constantiensis concilii sensui contrarium, ab Eugenio et florentino concilio damnatum, inculcasse? Fatemur ultro, atque hos illi duces et vindices libenter concedimus. Num potuisse illos Nicolao legitimo pontifici legem dare? Id ridiculum dictu est. Num Nicolaum quoque V eadem, quæ Felix et lausanensis synodus obstruserant, statuisse? At id falsitate ipsa falsius est. Equidem Nicolai V, quæ incipit: *Inter tantos*, constitutionem nusquam invenio: consului Labbei, Harduinique collectiones, Bullarium romanum, concilia Germaniæ, Raynaldum, aliosque, sed frustra. Unam invenio Nicolai constitutionem, cujus initium: *Tanto nos*; verum in ea equidem Nicolaus (t. IX *Hard.*, col. 1357). « Litteras, processus, mandata et decreta quæcunque; nec non excommunicationum, suspensionum et interdicti, anathematizationisque, etiam privationis beneficiorum, officiorum ac dignitatum quorumcunque, sive patriarchalium, archiepiscopaliū, episcopaliū, abbatialium, aut aliarum quorumcunque dignitatum ecclesiasticarum, vel mundanarum: inhabilitationum quoque, nec non declarationum, innovationum, damnationum, reprobandorum, expositionum, personarum, ac bonorum mobilium et immobilium, jurium ac jurisdictionum, publicationum et confiscationum, privationum feudorum, ac etiam quorumcunque jurium spiritualium vel temporalium, et inhabilitationum ad illa: nec non absolutionum a fidelitatibus et alias in eisdem litteris, processibus, mandatis et decretis quomodolibet contentas sententias, censuras, et pœnas quascunque et qualitercunque statutas, inflictas, et promulgatas.... contra dictum basileense concilium, et eos qui sub nomine generalis concilii tam in Basileensi quam in Lausanensi civitatibus memoratis fuerunt, ut præfertur, nec non contra præfatum venerabilem ac carissimum fratrem nostrum Amedeum primum cardinalem episcopum legatum, et vicarium supra dictum, Felicem V in sua obedientia nuncupatum: ac quasvis personas ecclesiasticas, seculares vel regulares, ac etiam laicales, etc.... contra dominia quoque, nec non communitates, » etc., decernit et declarat, nullum effectum penitus sortiri, sed perinde haberi debere, ac si nullatenus emanassent. Eadem in alia Nicolai bulla continentur, quæ ab his verbis inchoatur: *Ut pacis* (t. VIII *Hard.*, col. 1307). Verum hæc quid faciunt ad impias illas et scandalosas, ut aiebat Eugenius,

veritates a Basileensibus propositas? Quid ad constantiensis concilii decreta in Basileensium sensu amplectanda et servanda? quid ad dogmaticas Eugenii IV constitutiones? Frustra igitur Febronius constantiensibus decretis ab apostolica sede prasidium quaerit.

CAPUT IX.

Nullam basileensi concilio inesse auctoritatem plurimi, atque in his nonnulli ex Gallis docent. Idem ejus concilii historia palam facit. Frustra Febronius Basileensium causam instaurare aggreditur.

I. Quanta Febronius reverentia ac commendatione persecutus sit superiore libro concilium basileense, palam est. « Reponunt Itali (verba sunt cl. P. Zaillwein [t. I *Princip. jur. eccles.*, pag. 220], quem Febronius non injuria laudat), et cum his FERME OMNES GERMANI, concilium istud fuisse tumultuarium, partium studiis turbatum, invito pontifice continuatum, a Leone X in concilio lateranensi V reprobatum: eo enim ventum erat, ut cum præsules in hac synodo congregati multa auctoritati pontificiæ præjudiciosa, contra nitente nequidquam pontifice, decernere, ac ipsum pontificem primitus suspendere; postmodum autem deponere attentarent. » Galli erga hoc concilium indulgentiores ab initio fuere cum ejus decretis celebrem Pragmaticam sanctionem superstruxissent; hæc deinde de medio sublata veriora de basileensi hoc conciliabulo docuerunt. « Quod attinet ad conciliū basileense, inquit cl. episcopus Coeffeteau (t. II, lib. IV, cap. 5), plura afferri possent, quibus ejus auctoritas convelleretur: et non dubitat lateranense concilium sub Leone X celebratum, illum conventum basileensem, conciliabulum schismaticum, seditiosum, et nullius prorsus auctoritatis vocare. Et vane quæ a Basileensibus contra Eugenium IV tentata sunt, omne ei robur, et pondus detraxerunt. Nam quo tempore de gradu Eugenium dejicere, ac abdicare moliti sunt, Julianus cardinalis pontificis legatus, moderando consensui præses datus, sacrilegæ audaciæ pertæsus, Basilea excesserat, nec factam pontifici injuriā sustinere valentes episcopi, et ipsi quoque magna ex parte abscesserant. Quare cardinalis arelatensis, alieni juris usurpator, et qui reliqui erant, factiosi episcopi, de sua paucitate erubescentes, ingentem presbyterorum multitudinem invexerunt, ut jam violata antiquorum conciliorum forma, non episcoporum, sed presbyterorum synodus esset. Quanquam nec sic quidem obtinere potuerunt, ut omnes in scelerata decreta consentirent. Ac demum eodem tempore Florentiæ agebatur concilium œcumenicum, in quo præsidebat summus pontifex, cui assidebant episcopi tum græci, tum latini, et numero plures, et doctrina celebriores his qui Basileæ turbas cierent. Aderat vero et imperator Græcorum Palæologus, et orator imperatoris latini, ut nulla ratione dubitari posset utrum ex duobus legitimum ac verum esset concilium. » Michael vero Maucerus (t. I, lib. III, p. II, cap. 2) in eandem sententiam ait: « Eugenius IV

male facta in concilio basileensi quassavit, et irrita, tanquam spuria pronuntiavit. Istud concilium, licet a papa Eugenio congregatum, tamen postea minime confirmatum, in gravissimos impiegit errores. Ut cum hæreticum esse definivit negare, concilium esse supra papam, aut asserere, papam transferre in alium locum posse concilium, aut in aliud tempus prorogare. Nunc quis tam insanus, ac mentis inops, qui hujus, ac definitionis basileensis oppugnatores hæretica peste contaminatos esse, auderet, velletque defendere? Porro Joannes Cabassutius, vir pæreruditus, in sua Notitia ecclesiastica historiæ conciliorum de eo concilio sic loquitur. « Cum paucissimi præsules, qui Basileam concesserant, jam olim canonice instituto, indubitato, et unico pontifici Eugenio ejus in privatum ordinem reductionem comminarentur, debitamque hæreticis pœnam, ni se inferiorem, et subditum jurisdictioni synodi profiteretur, ejusque mandatis obtemperaret, tunc cœpit concilium perniciosi schismatis factare semina, quavis constantiensis decretum contexeret; sed in diversa longeque dispari causa. Illud enim justam sibi attribuebat potestatem in plures pontifices invicem contententes, et universam jam pridem Ecclesiam lacerantes: quorum jus obscurum admodum et ambiguum erat; nec aliud supererat remedium ad extinguendum diuturnum incendium, quo Ecclesia conflagrabat, etiam postquam singuli contententium pontificum fidem jurejurando astrinxerant deponende suæ dignitatis propter ecclesiasticam unionem et pacem. Itaque constantiense decretum felici exitu terminatum est; remoto schismate. At ex adverso, cum nulla esset in Ecclesia concissio, solusque Ecclesiæ præset Eugenius, quem fideles omnes legitimum agnoscebant et colebant pontificem, eo vivente novum Basileenses pseudopontificem obtrudere. »

II. Nemo tamen atrioribus coloribus basileensem synodum pinxit, quam Andræas Duvallius sorbonicus doctor. Nam in iis, quæ disputationi de suprema romani pontificis potestate contra Richerium, Vigoriumque præmisit, primum ait (pag. 14): « Fuit concilium basileense seditiosa contra verum pontificem Eugenium IV conjuratio, potiusque latrocinium quam concilium, ejusque acta demptis beneficiorum pragmaticis, recisa damnataque in Ecclesia semper fuerunt. » Tum in *judicio* de concilio basileensi non veretur asserere (pag. 26) concilium illud basileense quovis modo et tempore spectatum *absolute acumanicum non fuisse, sed tantum secundum quid*, nempe ratione convocationis a pontifice solemniter indictæ, idque multis invictisque argumentis confirmat. Quærit deinde, quo in honore ac pretio Galli concilium basileense habuerint, multisque contra Vigorium ostendit, Gallos plurimum ab ea opinione abuisse quæ illud tanquam regni gallici palladium ostentat.

III. Quid vero Duvallius dixisset, si declarationem cleri gallicani anni 1682 videre ipsi licuisset? Nihil enim ad basileensis concilii deprimendam in Galliis auctoritatem ea declaratione luculentius. Quis enim

tam hebeti ingenio sit, ut cum a gallicani illius conventus præsulis constantiensia decreta appellari animadvertat, basileensia penitus silentio præterit, non statim intelligat, Galliarum antistes multo aliter de basileensi synodo sensisse, quam Vigorium? Itaque post illam declarationem dominicanus Rabbardus, apud Tolosates theologiæ professor, in appendice secunda ad Exercitationem tertiam de Ecclesia (t. II, *Exercit. theol.*, pag. 609), historiæ basileensis hujus concilii exhibens, libere sententiam suam de eo perscripsit. Aliqua recito: « Nova opus fuit indictione (pag. 610) hujus concilii ob Martini obitum, quæ ab Eugenio IV ejus successore facta est anno primi sui pontificatus, seu 1431. Porro hæc synodus duravit annis fere 18, et cum ipsi ab initio præfuerit apostolicus legatus Julianus Cesarinus cardinalis diaconus S. Angeli, mirum non est, inquit Cabassutius, eam initio fuisse legitimam: at ex quo sibi supra romanum pontificem auctoritatem indebitam arrogavit jubendo, compellendo, contra eum procedendo, ac ejus viventis loco alterum obtrudendo, quod fecit sessione 59, grande sibi vituperium, sedamque maculam accersivit, novum in Ecclesia excitando schisma. Causabantur quidem Basileenses constantiensis concilii decretum, de superioritate concilii supra papam; perperam tamen, utpote in diversa, atque, sicut ait idem Cabassutius, longe dispari causa editum: tempore basileensis concilii nihil simile occurrebant, cum Ecclesia universa, cui præsidebat Eugenius IV, illum tunc cen legitimum, ac unicum pastorem agnosceret; unde nullum jus basileensibus patribus tribuebat constantiense decretum; alterum vivente Eugenio pontificem subrogandi.... Cæterum circa basileensis concilii decretorum auctoritatem, observat Garanza, Nicolaum V, qui Eugenio successit, et ad cujus pedes tandem suam prætensam dignitatem deposuit Amedæus antipapa, confirmasse pro bono pacis, et propter securitatem animarum, nedum gesta per eundem Amedæum, *nuncupatum*, ut ait, *Felicem V*, sed etiam per congregatos in concilio basileensi, ea quæ spectant ad censuras et causas beneficales. » Quod superiore capite contra Febronium annotabamus. »

IV. Tot Gallis belgam addamus, Joannem Wiggers (*Tract. de Pontif. dub. 4, n. 9*), cujus hæc sunt verba: « Concilium basileense fuit quidem legitime inchoatum, nam ab initio aderant et legatus summi pontificis, et episcopi plurimi; sed de post legatus recessit, et præcipui episcopi omnes, nihilominus tamen quidam voluerunt illud continuare, et munus eadem præsidendi assumpsit sibi cardinalis quidam arelatensis, et quia pauci episcopi remanserunt, introducti sunt plurimi presbyteri, ita ut contra formam antiquorum conciliorum, non jam episcoporum, sed magis presbyterorum synodus esset: imo non synodus, sed conciliabulum schismaticum, seditiosum, et nullius auctoritatis, ut declaratur in concilio lateranensi ult., sess. 11; quare acta illius non sunt alicujus valoris, vel auctoritatis. Et Nicolaus V tantummodo approbavit, quæ dictum concilium ordina-

verat, ac statuerat circa beneficia, et circa censuras ecclesiasticas: reliqua autem neque hic pontifex, neque ullus alius confirmavit. »

V. Sed ne externa tantum auctoritate videamur agere, ipsam concilii basilicensis historiam consulamus quod ad constantiensium decretorum innovationem, atque explicationem, præcipuum scilicet nostræ cum Febronio disputationis caput attinet.

Anno 1451, 19 kalendas januaris prima habetur concilii sessio, præside Juliano cardinali Eugenio legato. Eodem tamen anno ad 15 kal. januarii Eugenius ex sententia sacri senatus auctoritate apostolica concilium dissolvit, suumque legatum revocat.

Anno 1452, 15 kalendas martias Basileenses nihili Eugeniæ dissolutionem habentes sessionem secundam celebrant, in qua decreta constantiensis sessionis 5 innovarunt, sed absente legato, qui, ut acta MS. concilii loquuntur (1), « die octava februarii in synodali congregatione certis de causis, prout dixit, animum suum moventibus, de concilii præsentia se exoneravit...., dicit enim, quod visa copia dissolutionis, quam papa dicebatur in consistorio fecisse, decrevit abstinere a præsentia, jamque se amplius non intromittebat. »

Anno 1453, idibus septembris duas Eugenius bullas edit, quibus basileensis concilii acta irritat. Verum kal. augusti dissolutionem concilii a se factam irritam voluit: « Ita tamen quod omnia, et singula contra personam, auctoritatem ac libertatem nostram, et sedis apostolicæ, ac venerabilium fratrum nostrorum sanctæ romanæ Ecclesiæ cardinalium et aliorum quorumcumque nobis adherentium, in dicto concilio facta et gesta, per dictum concilium prius omnino tollantur et in pristinum statum reducantur. » (t. VIII *Hard.*, col. 1587.) (Data scilicet promissione, inquit cardinalis Turrecremata (*Summ. de Eccles.*, lib. II, cap. 10), a synodo et securitate a principibus, quod apostolicæ sedis honor et sanctitatis suæ illibatas servaretur, mutavit sententiam et voluit dissolutionem factam pro bono pacis Ecclesiæ nullam habere, nec habuisse firmitatem; revocans illam ac irritans. » Tum 18 kal. januarii priores suas bullas, iterumque concilii dissolutionem revocavit. Narrat autem idem Turrecremata, se a pluribus magnæ probitatis et gravitatis viris accepisse, « quod præfate bullæ (revocatorie) magis extortæ fuerint minis, quam de mente domini Eugenii emanaverint: nam, ut fertur, dominus Andreas Venetus, dominus Venetorum tunc orator, et aliqui domini cardinales, tunc apud dominum Eugenium præsentibus, timentes futurum magnum scandalum in Ecclesia, minati sunt præfato domino Eugenio, quod nisi bullas illas adhesionis concederet, ipsum solum recedentes relinquerent. Unde præfato domino in lecto decumbente, præfati domini feruntur bullas illas taliter qualiter expeditisse, et misisse Basileam. »

Utut est, nunquam Eugenius ratihabere seu pro-

bare voluit quod a concilio actum fuerat ad confirmanda exponenda constantiensia decreta. Primo enim hæc Eugenius scripsit Francisco Foscari, duci Venetiarum (1): « Potius enim hanc apostolicam dignitatem, et vitam insuper posuissimus, quam voluissimus esse causam et initium, ut pontificalis dignitas et sedis apostolicæ auctoritas submitteretur concilio contra omnes canonicas sanctiones: quod nunquam antea, neque aliquis nostrorum prædecessorum fecit, neque ab ullo existit requisitum. » « Præterea, inquit cardinalis Turrecremata, oculatus et fide dignissimus testis, quod dominus Eugenius approbando processum concilii, non approbaverit decreta illius, exinde manifeste colligitur, quod Basileenses cum maximo studio repetitis vicibus supplicaverunt, oraverunt et requisierunt per oratores suos, ut dominus Eugenius eorum decreta approbaret et confirmaret, nunquam tamen talem approbationem aut confirmationem habere ab eo potuerunt. » Tertio denique idem Turrecremata testatur, in disceptatione Florentiæ habita coram cardinalibus et plurimis antistitibus, aliisque aulicis, Eugenium ipsum per se respondisse momento ducto ex diplomate, quo superiora synodum dissolventia jam revocarat, factumque se contentum fuisse, ut illa, quemadmodum cæperat, produceretur, non autem illius decreta probasse: « Unde ipse videlicet Eugenius Florentiæ in disputatione publica, de qua nos in minoribus constituti respondebamur, alleganti in favorem Basileens. reverendissimo domino Juliano de Cesarinis S. Sabine presbytero cardinali, præsentibus dominis cardinalibus, pluribusque aliis prælatibus et officialibus curiæ, ad argumentum de hujusmodi bullis respondit, ita dicens: Nos quidem bene progressum concilii approbavimus, volentes ut procederet ut inciperat; non tamen approbavimus ejus decreta. »

Anno 1454, sexto kal. julii, synodus iterum constantiensis sessionis quintæ decreta confirmat. Cum autem pontifex ad concilium alios misisset legatos, qui nonnullis adfuere sessionibus, licet se ejusdem decretis subjecissent, et etiam constantiensibus, proprio et privato nomine; attamen probare illa nomine ejusdem papæ, qui illos miserat, nunquam voluerunt: quod evidens est argumentum, pontificem non consensisse. Nec fuere contenti, *palam notare in ipso se submitte actum, nomine proprio eidem subscribere*, ut ex actis impressis cernitur; sed quoque consiliterunt, se decimæ octavæ sessioni non adfuturos; cumque dies advenisset, interesse detrectarunt, quemadmodum clare refertur in actis manuscriptis, libro 8: « A promotore concilii requisiti cardinalis sanctæ crucis, tarentinus archiepiscopus, et alios sanctæ Justine papæ præsentibus, ut dicerent, si placeret ei sessioni (18) interesse, quia domini expectarent; organo tarentini responderunt, se pro tunc occupatos cum ambassiatoribus Venetorum. Et nihilominus dæm tractaretur de eorum admissione ad præsentiam, quod

(1) Lib. II apud Chartas, in diss. de conc. œcumen., cap. 15, pag. 232.

(1) Apud Raynald. ad ann. 1453, num. 19.

inter dominos de concilio, et eos fuerat concordatum, quod hujusmodi sessioni de innovatione interesse minime teneretur, » addit cardinalis Turrecremata, illos tanquam legatos contra decreta illa protestatos fuisse: nec autem juraverunt illa tenere, ut nulli apostolici; imo in quantum huiusmodi protestati sunt in contrarium; nec interesse voluerunt, in quibus talia concluderent.

Quia deinceps pro constantiensibus decretis synodus gessit, ne memoratu quidem digna sunt, cum in apertum tunc latrocinium defecisset. Interea ex his quae exposuimus, tria plane constant.

1° Quae in secunda basileensi sessione acta sunt, post dissolutum ab Eugenio concilium fuisse gesta, neque illis pontificis legatum interfuisse.

2° Ne octavae decimae quidem sessioni, in qua eadem constantiensia decreta iterum promulgata fuerunt, pontificis legatos interfuisse.

3° Eugenium nulla unquam probasse basileensis concilii decreta.

Unde igitur ab basileensium patrum approbatione constantiensibus decretis novum auctoritatis pondus accedet? Nam: *In universalibus synodis*, inquit Nicolaus I (ep. 7), *quid ratum vel quid prorsus acceptum, nisi quod sedes B. Petri probavit (ut ipsi scitis) habeatur? Sicut e contrario quod ipsa sola reprobat, hoc solummodo constat hactenus reprobatum.*

VI. Haec satis sunt his quae adversus Basileenses in Antifebronio disserui, confirmandis. Quanquam cum Febronius ad ea nihil responderit, poteram fortasse tot veritatis meae testibus cumulandis supersedere. Nihil tamen minus aliquid saltem utilitatis afferent ad pauca illa quae Febronius non uno defensionum suorum loco pro basileensi concilio scribit, melius pernoscenda. Cl. P. Trautwein (p. II, pag. 152) animadvertit, patres basileenses negantes conciliorum auctoritatem pendere a vicario Christi, potestatem a Christo Petro concessam transulisse in multitudinem, et cum subesse Christi vicari nolent, praesules clero, clero populo, populo reges subditos fecisse. Recte et ad historicam veritatem. Nam Eugenius IV in constitutione *Moyse*, qui demum essent basileenses patres, exponit his verbis (t. IX *Hard.*, col. 1005): *Ad quod (concilium) etiam laici et clerici infra sacros ordines constituti, ignorantes, inexpectati, vagi, diaconi, profugi, apostatae, de criminibus condemnati, et de corceribus fugientes, nobis et suis superioribus rebelles, et reliqua infamissimi nominum monstra concurrerunt. Si hi in extremis saltem basileensibus sessionibus fuerunt concilii patres, an non vere a Trautweino dictum fuit, eos potestatem a Christo Petro concessam transulisse in multitudinem? Irascitur tamen illustri abbati Febronius, exclamaturque (t. II, pag. 188): « Mirum rationum genus! Concilium generale suam auctoritatem non trahere a papa, sed immediate a Christo, demonstrant ea quae, tum hoc, tum sequente articulo traduntur. Atque ita potestas Petri non transfertur in multitudinem. In synodo universali non alii quam episcopi cum papa gaudent voce decisiva,*

proinde illi in ea male dicuntur clero subditi, peius autem clerus populo, cui nihil in concilio juris, omnium autem pessime reges plebi. » Riserit dubio procul, haec si legit Trautwein, et: Quorsum haec? dixerit. Me certe ista non spectant, neque quae de Basileensibus dixeram. Imo ex his colligere Febronius poterat, basileense suum concilium nihil minus quam universalem synodum fuisse. Si enim in synodo universali non alii quam episcopi cum papa gaudent voce decisiva, quomodo synodus universalis ea dici potuit, in qua contra papam suffragia agebatur non tantum episcoporum qui paucissimi erant, sed etiam laicorum et clericorum ceterorumque, quos ab Eugenio indicari audivimus?

VII. Alio loco (t. II, pag. 464) Febronius, ex Orthuino Gratia, basileensis concilii dissolutionem causam fuisse publicorum tumultuum, qui ipso seculo XVI Ecclesiam turbabant. Crederem fortassis, nisi Orthuinus ille tam ineptus fuisset, ut scribere non dubitaret: *Audirei saepenumero a doctissimis viris (cum ab illis quibus laici basileenses ab Eugenio memorati sunt, aut parentes fuerunt?)... hoc solum omnium malorum esse seminariarum, scilicet pontificem concilio universali obedire non velle.* Longe alia Cypriano mens erat quam Orthuino, ejusque doctissimis viris. Neque enim, inquiebat ille (ep. 4 ad Cornel.), aliunde haereres obortae sunt, aut nata sunt schismata, quam dum sacerdoti Dei nos obtemperatur, nec unus in ecclesia ad tempus sacerdos, et ad tempus iudex vice Christi cogitatur.

VIII. Paulo longiorem postulant disquisitionem, quae idem Febronius de Germanis jactat. « Horum, inquit (pag. 5), conciliorum (constantiensis et basileensis) decisionibus imperium et Ecclesiae Germaniae usque ad noviora tempora (quibus monachismus propter sua privata commoda rem optimam turbare conatus est), constanter adhererunt. Prostant in hanc sententiam expressae declarationes universitatum coloniensis et lovaniensis, de anno 1458, apud Aeneam Sylvium, lib. II de Gestis basileens. concil. Novem post haec annis Germania non aliter se submitit obedientiae Eugenii IV, quam ea conditione, ut haec pontifex approbare decreta memoratorum conciliorum, ea praecipue quae auctoritatem generalium synodorum praepontificia stabiliunt; id quod Eugenius sollemnissime praestitit. Vid. Raynaldus ad an. 1447, n. 2, 3. » Eadem fusiore stylo prosecutus fuerat tomo primo (cap. 6, § 16, n. 9, pag. 525). Reddo verba: « Cum anno 1447 ageretur de concordia inter sedem apostolicam et nationem germanicam, ad hanc conciliandam legati pontificii in francfurtiano conventu oratoribus Caesaris ac principum quatuor postulata nomine papae addixissent, quorum alterum teste Coclæo, in Hist. Russi, lib. IX, hoc erat: *Ut profecto potestatis, auctoritatis et praesentiae generalium conciliorum, catholicam militante Ecclesiam representantium (praesertim constantiensis et basileensis. Vide unionem electorum imperii de anno 1446 in Mulieri Theatro comitorum, tom I, pag. 278, nec*

non Gudoni Cod. diplom. Mogunt., t. IV, pag. 290) per tuos, Eugenii papa, oratores facta, tuis litteris approbetur. Pontifex habita cum cardinalibus deliberatione, nonis februarii dicti anni, adeoque octodecim ante suum decessum diebus, litteras dedit ad Fridericum imperatorem, Theodericum archiepiscopum moguntinum, et Fridericum brandenburgicum electores, quibus quoad hoc postulatum respondet: *Concilium generale constantiense, decretum Frequens, ac alia ejus decreta, sicut cetera alia concilia catholice militantem Ecclesiam representantia, ipsorum potestatem, auctoritatem, honorem et eminentiam, sicut et ceteri antecessores nostri, a quorum vestigiis deviare nequaquam intendimus, suscipimus, amplectimur et veneramus.* » Ut autem quam futilia ad rem presentem hæc sint, intelligatur, accipe oratorum verba ad Eugenium quod ad conciliorum auctoritatem spectat: *Alterum est, ut prefatio potestatis, auctoritatis et preeminentie generalium conciliorum catholicam militantem Ecclesiam representantium per tuos oratores facta tuis litteris approbetur.* Conferatur jam Eugenii responsio. Primum non preeminentie verbo utitur, quod conciliorum potioris pontificia auctoritatem indicare poterat, sed honorem et eminentiam appellat, quæ nomina nemo pontificie dignitatis studiosissimus usurpare nequaquam aboueret, neque legati propterea conquesti sunt. Deinde concilium constantiense, decretum *Frequens* (a tribus obedientibus conditum) ac alia ejus decreta suscipit, sed sicut ceteri antecessores nostri. Porro Martinus ea solum Constantiensis decreta susceperat, quæ conciliariter et in materia fidei edita fuerant; cujusmodi non fuisse, quæ concilii constantiensis auctoritatem firmaverant, antea ostendimus. Multo ergo minus hæc decreta Eugenius susceperat juxta præsum Basileensium sensum. Nihil ergo Basileensium causam hæc juvant. At exclamat Febronius (t. I, pag. 526) observationem hanc viro probo minus dignam a se judicari. Cur, quæso? « Non habuit, inquit, in animo natio germanica exigere a papa declarationem super qualiqua submissione, aut acceptione unius tantum, alteriusve decreti concilii constantiensis, eave ad solum casum schismatis et incerti pontificis restricta; sed universim omnium decretorum hujus, sicut et quorumcumque aliorum generalium conciliorum: *Nisi Eugenius nationis germanicæ onera tolleret, et auctoritatem conciliorum, ut constantie declarata fuerat, profiteretur, ac ipsius depositionem in Basilea factam, amplexuros, inquit Gobellinus....* Non venit Eugenio in mentem dicere aut cogitare, constantiense concilium a se pro parte recipi, pro parte repudiari; decretum sessionis quintæ non pro se suaque persona, sed pro futuris casibus dubiorum pontificum admitti; quod tamen si unquam serio cogitasset, hic debuisset declarare et exprimere. » Hæc enim vero Febronii observatio digna ne sit viro probo, non judico; viro sapiente certe digna non est. Volebant nationis germanicæ legati, ut Eugenius auctoritatem conciliorum, ut constantie declarata fuerat,

profiteretur. Recte; at quomodo *Constantie declarata fuerat*? Num in omnes etiam certos pontifices, atque extra schismatis casum? Hæc equidem erat Basileensium interpretatio, sed prava, sed sacramentalis Scripturæ et sanctorum patrum sensui contraria, sed impta et scandalosa, ut Eugenius ipse in constitutione *Mages* sacro approbante concilio florentino definierat, imo et a constantiensibus patribus aliena. Eugenius igitur ea decreta ut *Constantie declarata fuerant*, suscepit. Quid ergo contra germanicæ nationis postulata egit? Id fortasse reponere Febronius posset, Germanos ad Basileensium mentem ea voluisse ab Eugenio decreta admitti. Verum cum hoc illi non dixerint, sed solum ea ut *Constantie declarata fuerant*, proposuerint, potuit Eugenius omnia Basileensium explicatione, ea quo suscepit modo, ad Martini scilicet decessoris sui atque adeo ad ipsorum constantiensium patrum sententiam amplecti. Neque erat, cur constantiense concilium a se pro parte recipi, pro parte repudiari; decretum sessionis quintæ non pro se suaque persona, sed pro futuris casibus dubiorum pontificum admitti Eugenius declararet et exprimeret. Satis isthæc omnia declarabat exprimebatque qui illud concilium cum ceteris aliis sicut et ceteri antecessores sui, a quorum vestigiis deviare nequaquam intendebat, se suscipere, amplecti et venerari profitebatur. Quanquam quid obsecro illi Eugenii responsioni tantopere Febronius insistit ac fidit? Meminerit eodem die quo data illa fuit, Eugenium hoc edidisse decretum quod apud Raynaldum (ad ann. 1447, n. 7), aut in Germanicæ conciliis (t. V, pag. 390) legere poterat: « Decet romani pontificis prudentiam, quæ per eam juxta qualitatem temporum aguntur, taliter moderari, ut eis sedi apostolicæ, aut romanæ Ecclesiæ nullum præjudicium generetur. Sane cum carissimos in Christo filios, Fridericum, rex Romanorum, illustris ac venerabilis frater noster archiepiscopus moguntinus et dilectus filius Fridericus, marchio brandenburgensis, sacri imperii electores, nonnullique alii nationis germanicæ prelati et principes, quidam petiverint a nobis fieri, quæ necessitas ipsa et Ecclesiæ utilitas, ut eos ad nostram et sanctæ romanæ Ecclesiæ unitatem, et obedientiam alliciamus, nos concedere quodammodo compellit, nos ad vitandum omne scandalum et periculum, quod exinde sequi posset, nolentes aliquid dicere, aut confirmare, vel concedere, quod esset contra sanctorum patrum doctrinam, vel quod vergeret in præjudicium hujus sanctæ apostolicæ sedis, quoniam propter imminuentem nobis aegritudinem non valemus, omnia per eos petita et per nos concessa, cum ea integritate judicii et consilii examinare et ponderare quæ rerum magnitudo et gravitas requirit, tenore præsentium protestamur quod per quæcumque a nobis dictis regi, archiepiscopo, marchioni, prelati, principibus ac nationi, responsa et respondenda, concessa et concedenda, non intendimus in aliquo derogare doctrinæ sanctorum patrum, aut præfatæ sedis privilegiis et auctoritati, habentes pro non responsis et non concessis, quæcumque talia

a nobis contigerit emanare, nulli ergo, etc. Dat., etc., 5 februar., anno 16. » Quamobrem licet Eugenium daremus ad nationis germanicæ pro Basileensibus stantis mentem aliquid in sua responsione indulsisse, id tamen recantatum ab Eugenio, rejectumque asse-

rere deberemus. Videat ergo Febronius quot nominibus ad tuendam Basileensium causam inanis sit Eugeniana, quam *solemmissimam* appellat, responsio. Atque heic longiusculæ hujus, sed pernecessariæ dissertationis finis esto.

DISSERTATIO QUINTA.

DE PECULIARIBUS PRIMATUS PONTIFICII JURIBUS IN HIS QUÆ AD FIDEM SPECTANT.

CAPUT PRIMUM.

Causæ majores, cum primis autem causæ fidei, non ex falsis decretalibus, sed ex primatus jure, romano pontifici reservantur, nequidquam reluctantem Febronio; nihil tamen hoc episcoporum juribus derogat.

I. Promiseram superioris dissertationis capite primo, me postquam pontifici primatus naturam ac proprietates explicuissem ac comprobassem, de ejusdem juribus acturum: fidem meam liberare incipio. Quoniam vero ex istis juribus alia ad credenda dogmata, ad disciplinam alia pertinent, his tantisper sepositis illa nunc discutiemus et a Febronii accusationibus vindicabimus. Pauca tamen in antecessum de causis majoribus generalim dicenda sunt. Eas romano pontifici reservatas esse in Antifebronio luculentissimis testimoniis ostendi (T. II, lib. I, cap. 2). Unum ex his erat, quod Gregorius IV in encyclica epistola ad Galliæ, Germaniæ et Europæ episcopos an. 859 missa dixerat (T. IV Harduin., col. 1271): *Majora negotia et difficiliore causarum exitus SS. Patrum canones, spiritu Dei conditos et totius mundi reverentia consecratos jubere sub romani pontificis expectatione suspendi ejusque moderatione finire.* Et postea: *Non novum aliquid præsentii jussione præcipimus, sed illa, quæ olim videntur indulta, firmamus; cum nulli dubium sit, quod non solum pontificalis causatio, sed omnis S. religionis relatio ad sedem apostolicam, quasi ad caput Ecclesiarum debet referri.* Verum Febronius pro eruditione ac critique, quæ maxime pollet, respondet, *neminem eruditorum ignorare, fœtidas Isidori merces olere illam Gregorii IV epistolam.* Liceat tamen mihi cum bona Febronii venia huic tam severo ejus decreto, nec meo tantum, sed Sangalli, Harduini aliorumque qui infimum saltem inter eruditos subsellum merentur, nomine intercedere. Nam in antiquis codicibus, qui puram Isidori collectionem complectuntur, atque adeo in illis non paucis, qui apud eruditissimos Ballerinos (1) eam interpolatam, multisque additionibus locupletatam continent; nullum invenire est, in quo ea Gregorii IV epistola legatur. Unde ergo ad fœtidas Isidori merces pertinuisse colligere Febroniani eruditi potuerunt? Quod si codex

Isidorianus proferri posset, qui illam exhiberet, certo tamen certius esset non potuisse illam ab Isidoro procu-di. Febronium ipsum appello. Nonne in priore volumine docuit isidorianam collectionem (Cap. 8, § 2, n. 1, pag. 643) ante annum 785 fuisse compositam? Ego vero mihi explicari velim quomodo qui jam ante annum 785 fœtidas illas merces procuderat, epistolam quæ a Gregorio IV sub anni 827 finem, aut initium sequentis pontificalem Ecclesiæ romanæ dignitatem indepto perscripta fuerit an. 859, aut, si vis etiam cum Febronio, an. 835, in suam collectionem inferre poterit, nisi illum prophetiæ dono claruisse asseramus. Equidem ipse multo post illius collectionis epocham in Antifebronio constitui, nempe circa annum 846. Neque hoc tamen Febronianis eruditus, qui illam epistolam inter fœtidas Isidori merces indignanter ablegant, admodum astipulatur. Neque enim impostorem illum adeo stolidum fingere animo mihi possum, ut cum in Germania degeret, atque in iis potissimum regionibus suas distrabere merces niteretur, epistolam quoque Gregorii IV, quæ ad germanos episcopos missa septem, aut, si libet; undecim ante annos fuisset, aut integram eundem, aut etiam adulterare auderet. Quid hoc enim aliud fuisset quam universam suarum fraudum molitionem in evidens publici ludibrii discrimen adducere? Germaniæ scilicet episcopi cum quam nunquam viderant veluti tamen ad se missam legissent epistolam; anon continuo auctoris dolum, malum agnovissent? eo autem, in re quæ illorum et loca et tempora propius spectaret, semel agnito, quid demum de tota collectione cogitassent?

II. Si tamen Febronius velit, non admodum difficilis ab hac recitanda epistola abstinere. At num fœtidas Isidori merces olet S. Gregorii M. aut ad Virgilium Arelatensem epistola, aut altera ad Larissæ episcopum? At in illa (Lib. IV, ep. 52) hæc leguntur: *Si quam vero contentionem (quod longe faciat divini potentia) de fidei causa evenire contigerit, aut negotium emerit, cujus vehemens sit fortasse dubietas, et pro sui magnitudine judicio sedis apostolicæ indigeat; examinata diligentius veritate relatione sua ad nostram studeat perducere notionem; in hac vero (Lib. II, ep. 46 Maur. edit.): Si qua causa vel fidei vel criminis, vel pecuniaria adversus præfatum Adrianum consacerdotem (Vingt-six.)*

(1) In Tract. de antiq. Collection., t. III oper. S. Leon., pag. 225 et seqq.

nostrum potuerit evenire, vel per eos qui nostri sunt, vel fuerint in urbe regia responsales, si mediocritas est quaestio, cognoscatur, vel huc ad apostolicam sedem, si ardua est, deducatur, quatenus nostrae audientiae sententia decidatur. Nom *ſœtidia Isidori merces* olet Vigili ad Ansanium Arelatensem epistola? (Ep. 7.) At in ea Vigilius præcipit: *Si qua vera certamina aut de religione fidei, quod Deus auferat, aut de quolibet negotio, quod ibi pro sui magnitudine terminari non possit, evenerint, totius veritatis indagine diligenti ratione discussa, relationis ad nos seriem destinantes; apostolica sedi terminanda servate.* Numme Hilarii, Leonis M., Sixti III cæterorumque, quos in Antifebronio (l. c.) produxi, verba iterum afferam? *ſœtidia Isidori merces* olet 85 Galliae episcoporum ad Innocentium X perscripta an. 1633 epistola? At iniquiunt illi *Majores causus ad sedem apostolicam referri solennis Ecclesiae mos est, quem fides Petri nunquam deficiens perpetuo retineri pro jure suo postulat* (1). Quæ quidem gallicanorum præsulum sententia veterum testimonio confirmari posset. *Antiquis enim regulis*, ut africani patres ad Theodorum pontificem an. 616 scripsere (*In concil. lateran. an. 649, t. IX concil., edit. Mans. col. 919*), *sancitum est, ut quidquid quavis in remotis vel in longinquo positis ageretur provinciis, non prius tractandum vel accipiendum sit, nisi ad notitiam almæ sedis vestrae fuisset deductum, ut hujus auctoritate, juxta quæ fuisset pronuntiatio, firmaretur, indeque sumerent cætera Ecclesiae velut de natali suo fonte prædicationis exordium, et per diversas totius mundi regiones puritatis incorruptæ maneant fidei sacramenta salutis.* Brevius idem dixerat viennensis in Gallia archiepiscopus Avitus (Ep. 56): *Scitis synodalem legum esse, ut in rebus quæ ad Ecclesiae statum pertinent, si quid dubitationis fuerit exortum, ad romanæ Ecclesiae maximum sacerdotem, quasi ad caput nostrum, membra sequentia huc currant.* Atque hæc simul ostendunt vetustissimum hæc Ecclesiae morem synodalibus legibus sancitum quidem fuisse, sed ex ipsa pontificii primatus indole ac vi constitutum. Non ergo nobis irascatur Febronius, si causarum majorum ad romanum pontificem delationem inter primatus jura per censere, ut antea, pergamus.

III. Verum in his eminenti profecto fidei causæ, quas propterea fuisse ex primatus jure a primis Ecclesiae seculis romano præsuli reservatas in Antifebronio pluribus demonstravimus (T. II, lib. I, cap. 3) non solum Innocentii I, Petri Chrysologi, Vigili, ac Magni Gregorii prolatis sententiis, sed perpetua Ecclesie consuetudine considerata. Quomodo autem

(1) Conferat hæc Febronius cum illis quæ (T. II, pag. 552) recitat ex Hieronimo (*litis ecclesiast. de France*, p. I, cap. 6, § 9 et 14): « Les fausses décrétales ont fait dire aux papes qu'il n'y avait qu'eux qui dussent juger, même en première instance, les causes majeures... Les parlements et les évêques de France n'ont jamais voulu un usage si contraire à la discipline de l'Eglise. » III certe Galliarum erant episcopi; nec tamen dum aiunt, *videtur Petri*, ut *Mos ille retineatur*, PRO JURE SUO postulare, inter primam aut secundam, ut aiunt, *instantiam* distinguunt. Imo tunc ipsi ad pontificem in prima instantia confugebant, ut paulo post videlicet.

hæc sit reservatio accipienda, Gersonis verbis fuit a me declaratum. « Aliquæ sunt doctrinæ palam hæreticales apud omnes, aliæ dubiæ simplicibus, sed manifestæ sapientibus et peritis; tertiæ veluti neutras habentes pro se doctores cum rationibus ad utramque partem probabilibus. Nec in una tantum diocesi, vel paucis, sed apud omnes christianos, aut longe plurimos. Est ergo veritas, quod in primis et secundis auctoritas inferiorum prælatorum se extendit, et ad suos tantummodo: in tertiis vero nequaquam, quoniam merito dicuntur *majores causæ fidei* propter difficultatem decisionis cum periculo scandali: ideo sunt ad sedem Ecclesiae VEL AD SEDENTEM IN EA referendæ. » Ita Gerson (*Tract. de Examinat. doctrinar., consid. 3*). In tertiis tamen hujus generis causis (quod ibi monui) si de dissitis vniuersum regionibus agatur, possunt episcopi jure suo *provisorium*, quod aiunt, iudicium ferre, ac ne doctrinæ illæ impune disseminentur, vetare; in ipsarum quoque auctores inquirere, sin autem obtemperare detrectent, dum ab apostolica sede responsa expectantur, eos in officio continere. Addidi etiam episcopos, dum ad sedem apostolicam de hujusmodi causis referunt, *verè iudices* esse, quin tamen ipsorum iudicium vim ullam habeat in utroque foro, dum apostolici præsulis sententia confirmatum non fuerit. Verum heic inelamatur Febronius (T. II, pag. 403): « Videat post hæc Zaccaria quomodo ipse, et si quos inueniat falsæ suæ doctrinæ discipulos, notam violatæ reverentiæ et obedientiæ, quam in susceptione sacerdotii suo ordinario iuravit, quin et prodita religionis evitare valeat, dum, cit. cap. 3, n. 2, in fin., audent docere, iudicium episcopi circa res fidei nec in interno, nec in externo foro obligare. » Ferme exhorruissem, non quidem ob impactum mihi crimen violatæ, quam in susceptione sacerdotii meo ordinario iuraverim, reverentiæ et obedientiæ (cum enim Romæ sacris fuerim ordinibus initiatus, majorem potius meo ordinario reverentiam et obedientiam a me præstitam fuisse intelligebam), sed quod in religionis, quam utinam sanguine ipso testari mihi liceret! prodita suspicionem vocarer. Respiravi tamen, ut mea hæc non esse, unde *prodita religionis* notam non possem effugere, sed mihi a Febronio afflicta animadverti. Ubina generatim dixi *iudicium episcopi circa res fidei nec in interno, nec in externo foro obligare*? Hoc ego asserui de iudicio episcopi circa eas tantummodo res fidei, de quibus inter doctos viros, num hære-is, aut erroris notam mererentur, controversia esset, antequam romanus pontifex, ad quem episcopus de suborta fidei questione retulisset, sententiam ferret. Ac de foro quidem interno res est explorata; numquid enim assentiri cogere episcopi iudicio, ut nisi facerem, peccati reus essem? Ad forum externum quod spectat, si scandali periculum sit, aut si episcopus me interca a meis docendis evulgandisque opinionibus abstinere jubeat, quis dubitet, a me parandum episcopo? Neque id negavi aut negare poteram, qui episcopum in quibusdam ejus generis casibus posse non solum ad pontificem de erroribus iudicando

referre, sed dum Roma exspectatur responsum, providere ne latius serpent, diserte affirmaveram. Quæ igitur de foro externo comparate ad internum dicta a me sunt, ita intelligi res ipsa postulat, ut re, quæ ad tertii generis a Gersonio distincti doctrinas pertinent, ad romanam sedem delata, velint hæreticum nemo exterius ipse se gerere debeat; aut ab aliis haberi. Ubi vero hæc *proditæ religio*? Sed pro me satis disputavi et ad causas fidei revertarum. (1. c. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.)

IV. Febronius, ut ostendat causas huiusmodi non esse romani pontificis iuribus reservatas, primum apostolorum exemplo ulitur. « Nimirum, inquit (I. II, pag. 401), non unum Petrum, sed omnes apostolos Christus ad Evangelium nuntiandum misit; omnibus apostolis dixit: *Euntes docete omnes gentes*. Idem omnes et singuli id iuris potestatisque acceperunt, ut fidem docerent, et, quod inde consequeretur, errorem rejicerent, atque utrum ei, quam Christus traderat, consentanea neque aliqua doctrina esset, iudicaret. Singuli apostoli in Ecclesiis quarum curam suscipiebant coortos errores damnavunt: cuius rei genuinas probationes exhibent S. Pauli, S. Petri, et S. Johannis epistolæ. » Sed huic imbecillo sane argumento responderat cl. Kauffmansius (Diss. 4, § 2, pag. 336) his verbis: « Similis formæ, paræ etiam infirmitatis est hoc ratiocinium: Singuli diaconi apostolici damnavant errores Evangelio et libertati christianæ contrarios, nemo poterat resistere sapientiæ et spiritui, qui per eos plenus Spiritu sancto et sapientia loquebatur. S. Scriptura nobis certa exercitiæ per eos potestatis exempla prodit in Actis S. Stephani et S. Philippi diaconorum. Jus prædicandi Evangelium conservarunt diaconi eorum successores, et non secus ac ipsi ad S. diaconium assumpti sunt, ut prædicent Evangelium et baptizent, probe noscentes non minus ad eos officium dogmæ fidei, quam morum et vitæ puritatem docendi pertinere; ergo jam certis locorum finibus circumscriptum non est diaconorum ministerium, possuntque jam diaconi ubicunque dicere: *Ecce aqua, quid prohibet baptizari? Numquid aquam quis prohibere potest, ut non baptizentur hi?* Etiam verum non est errores a singulis apostolis seorsim semper fuisse damnatos. Certe illi Antiocheni errabant, qui, dum apud eos Paulus et Barnabas morabantur, cum christiana lege tentabant mosaicam componere, non tamen a duobus illis apostolis ejus erroris auctores ibi damnabantur, sed Hierosolymam itum; ibi SS. Petri et aliorum iudicio synodali causa fuit disceptata et finita. Ut juris et potestatis exercitio differrent diaconi nostri temporis a diaconis apostolicis, ita episcopi ab apostolis differunt. » Habetne Febronius quidquam quo se defendat? Quid igitur *repetita nos crambe occidit*? Addit Febronius (I. c.) ab apostolorum temporibus eorum successores episcopos in eo semper jure perstitisse, ut errores quicumque in cujuscunque diocesi prodissent in synodis particularibus, rarius in generalibus proscriberent. At hæc etiam more andabatarum pugnat, 1° errores, qui vel antea ab Ecclesiis damnati sint, vel apertam

hæresim sapiant, posse episcopos proscribere, atque in illorum defensores canonicis pœnis annuadvertere nemo negat. 2° Posso in gliscentes errores inquirere episcopos, imo et ex suo ipsorum munere debere, exploratum quoque est, nec ab ullo negabitur. 3° Quid vero si detecti errores gravibus videantur rationibus fulciri, atque inter doctores, sintne dampnandi, magna in utramque partem contentione disputetur? Hoc (recte teneat Febronius), hoc unum est, quod in controversiam cadit. Nos hac super questione ita sentimus, posse episcopos sive in synodo, sive extra synodum *novos huiusmodi dubiosque errores provisio* iudicio coercere; sed quod ad sententiam spectat, quæ rem dirimat, ac fideles ad assensum cogat, cum nonnisi a romanis pontificibus expectandam, a quibus propterea episcopi ac synodi relatione, quæ et consultationis et iudicii quoque rationem habere potest, totum negotium subijcere debeant. Id factum a tota retro antiquitate fuit, ut in Antifebronio ostendi; imo et fieri debuit. Quod carthaginienses patres in pelagianorum causa fecisse Innocentius I scripsit, *Antiquæ traditionis exempla servantes et ecclesiasticæ memores disciplinæ, patrumque instituta cædolari officio custodientes* (Ep. 29, *Const. edit. col. 888*); quod idem Innocentius millevitanos patres in eadem causâ fecisse ait, *Antiquæ regulæ formam secutos quam toto semper ab orbe norant esse servatam* (Epist. 50, *col. 896*); quod Cyrillus in Nestorii causa, *longa Ecclesiarum consuetudine suadente, se facere professus est* (Epist. ad Cælest., I, *Const. col. 1036*); quod Orientales in epistola ad Michaellem Balbum (*inter epistolas S. Theodori Studit., lib. II, ep. 86*), olim et ab initio paterna traditione transmissum morem appellant; id absque dubio fieri ab omnibus debuissè sit inflicetur? Multo autem magis res comperita erit, si antiquum hunc morem ex divino jure originem duxisse sit manifestum. Atqui idipsum antiquitas docuit. Arbitramur auctoritati sanctitatis tuæ, de sanctarum Scripturarum auctoritate depromptæ facilius eos, qui tam perversa et perniciosa sentiunt, esse cessuros: ita Numidia episcopi in epistola ad Innocentium I (I. I, *Const. col. 875*): *Vestras religionis vigorem non minus nunc in consulendo, quam antea cum pronuntiaretis, vera ratione firmastis, qui ad nostrum referendum approbastis esse iudicium, scientes quid apostolicæ sedi, cum omnes hoc loco positum ipsum sequi desideremus Apostolum, debeatur, a quo ipse episcopatus et tota auctoritas nominis hujus emerit*: ita idem Innocentius in epistola ad patres concilii carthaginiensis (I. c., *col. 883*). « Inter claras sapientiæ ac mansuetudinis vestrae laudes, christianissimi principum, puriore luce tanquam aliquod sidus irradiat, quod amore fidei, quod caritatis studio, edocti ecclesiastici disciplinis, romanæ sedis reverentiam conservatis et ei cuncta subijcitis, et ad ejus deduciis unitatem, ad ejus auctorem, hoc est apostolorum primum, Domino loquente, præceptum est, *Pasce oves meas*, quam esse omnium verè Ecclesiarum caput et patrum regule, et principum statuta declarant, et pietatis vestrae re-

verendissimi testantur affatus. » Ita Johannes II in epistola ad Justinianum imperatorem (*Ep. 2, t. VIII Conc., Nova. edit. col. 797*). Quid plura? Orientales, in indicata ad Michaelum Balbum epistola, ea de causa se ab illo petere alunt, ut haberet ad communem utilitatem a vetere Romae suscipi declarationem; hæc enim supremus est Ecclesiarum Dei, in qua Petrus sedem primus tenuit, ad quem Dominus dixit: Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalent adversus eam. Non hæc nunc primum a me proferuntur; fuerant autem in Antifebronio recitata. Post hæc tamen audeat Febronius (*T. II, pag. 403*) ngram, toti antiquitati ignotam, conciliorum definitionibus et universalis Ecclesie consuetudini oppositam nostram sententiam appellare.

V. At, inquit (*l. c., pag. 401*), Horum judiciorum (episcopaliū), in causis fidei, exemplis plena sunt secula omnia; nulla orbis christiani pars ab iisdem vacua. Verum hoc dolendum, exempla quæ profert, ad rem non facere. Nam vel judiciorum sunt, quibus episcopi apertas (1) atque adeo jam reprobata (2), hæreses proscripserunt, vel judiciorum, quorum relatio statim ad ipsam romanam sedem missa est, ut ab ea confirmarentur (3), vel etiam judiciorum, quæ apostolica auctoritate (quod tamen Febronius dissi-

mulat) edita omnino fuerunt (1). Unum hec tantum diligentius expendam, quæ ad gallicanam Ecclesiam spectat, et malæ, quæ Febronius veterum recentiumque testimonia reddere consuevit, fidei insigne ac illustre exemplum lectoribus suppeditabit. « In Jansenii, inquit (*l. c., pag. 403*), negotio, cum gallicani plures episcopi papam recta adissent, ut ab eo quinque propositionum damnationem peterent: quin de his ullum ipsi iudicium ferrent; ne res in consequentiam traheretur, cleri cœtus, an. 1660 declaratione edita pronuntiavit: Spiritum sanctum id potestatis episcopii tribuisse, ut de fidei rebus judicaret, quæ vel aperte hæresim aspererent, vel doctis viris in dubium revocarentur; at perturbationes eo tempore in variis Gallie provinciis exortas, quominus præsules ejusmodi cœtus seu concilia (provinciæ aut nationis) commode haberent, impediisse, remediisque hac ratione malis offerendi spem advenisse; camque ob causam memoratos episcopos ad Innocentium X se recta vertisse, qui rem judicaverat edita constitutione, quam cœtus idem recepit in iudicii modum, et quin læderetur episcoporum jus in eo positum, ut prius in fidei causis iudicium ferant. » Bene tamen est. Ad manus habeo librum Parisiis editum an. 1667, hoc titulo: *Relation des délibérations du clergé de France sur les constitutions de nos SS. pères les papes Innocent X et Alexandre VII, par lesquels sont condamnées, etc.* Ibi ergo exstat, quam declarationem Febronius vocat, indicatque, quæ ob jansenianas propositiones obortæ erant, turbis atque episcoporum de illis sedandis sollicitudine, hæc in rem præsentem adducitur (2):

(1) Meminit hec Febronius Eligendi et Felici in francofordensi et ratibonensi conciliis damnatorum; contrariis de imaginibus in eodem francofordensi et parisiensi synodis diremptæ, ac Berengarii in turonensi concilio proscripti. At nonne francofordensi concilio aderat legatus romani pontificis? Nonne Gregorius II, in duabus romanis synodis an. 750 et 752, laudis multo ante francofordensem et parisiensem concilia imaginum cultum damnis iconoclastis confirmaverat? Nonne turonense concilium in quo Berengarius jam antea a Leone IX ab Ecclesie communionem depulsus hæresim suam ejuravit a Victore pontifice convocatum fuerat, ac præside hujus legato Hildebrando fuit celebratum? Quomodo hæc sint ad hæresim absque romane sedis consensione proscribendarum jus episcopis vindicandum, lectores mei judicent.

(2) Pag. 2: « Ils savaient que comme leur charge pastorale les engageait à ce devoir, le Saint-Esprit leur avait donné le pouvoir de juger les matières de foi qui sont ou manifestent hérétiques ou mises en doute par les saints. Celles du premier genre ne consistent qu'en l'exécution et en l'enseignement de ceux qui enseignent ces doctrines qui ont été déjà condamnées; et parant ils savaient que chaque évêque peut l'ordonner dans son diocèse contre les coupables. Mais pour le regard des jugements qu'il faut donner sur une matière mise en dispute parmi les saints, pour parler avec les anciens théologiens, ils n'ignoraient pas qu'il n'y avait que ces jugements fussent autorisés, il était nécessaire de les donner dans une assemblée canonique soit d'un concile provincial ou d'un national, ou bien dans une autre assemblée composée d'un grand nombre d'évêques: d'où la relation étant envoyée ensuite au saint père, l'erreur fût condamnée dans toute l'Eglise par l'autorité du saint siège apostolique, ainsi que les conciles d'Afrique l'avaient pratiqué contre l'hérésie de Pélage. Les désordres survenus en ce temps-là dans diverses provinces de la France, firent le moyen aux prélats de pouvoir tenir commodément les conciles ou assemblées de cette sorte, et l'espérance de remédier aux maux par cette voie. Leur zèle leur en ouvrit un autre, conforme à l'ancien usage des Eglises d'Occident et d'Orient; laquelle est nécessaire dans

(1) Ejusmodi fuit hæresis montanistarum in Galliis prævalens quidem et recto iudicio, sed privato, ut ait Eusebius (*Hist. eccles., lib. V, cap. 3*), provisorio scilicet, confixa: priscillianistarum, prædestinatorum, Gothescalci.

(2) Huc spectat sirmondensis formula, quam Hilarius in libro de Synodo, ait Gallie episcopos non ideo a non suscepisse, sed multatam etiam, significationem damnavisse. Nam, ut idem Hilarius, in libro in Constant., n. 24, scribit, quidquid præter fidem nostram (necnam) est, perfidia, non fides est. Hæc eadem de causa pertinet cum Ariminensis synodi formula item a Gallis an. 362 improbatæ, tum Felici et Eligendi hæresis in Nestorio dudum proscriptæ.

(3) Sic Montani hæresis a Gallis damnata fuit, sed decreta ad Eleutherium legatione, ut ab ipso romano pontifice non privato sed solenni iudicio confingeretur. (Vide antifebronius, t. II, lib. 1, cap. 3, n. 5). Arascatæ quoque synodus, quam Febronius meminit in senipolitanorum errores sententiam pronuntiavit, sed quomodo? Ex ipsis antiscismaticis patriis, quorum verba in eodem Antifebronio reddidit (*l. c., pag. 48*), discedere Febronius debuerat: « Unde, inquit, id nobis secundum admonitionem et auctoritatem sedis apostolicæ iustum ac rationabile visum, ut pauca capitula ab apostolica nobis sede transmissa, quæ ab antiquis patribus de sanctarum Scripturarum voluminibus in hac præcipue causa collecta sunt ad docendos eos qui aliter quam oportet sentiunt, ab omnibus observanda proferre, et manibus nostris subscribere deberemus: quibus lectis, qui hæcque non sicut oportebat de gratis et libero arbitrio credidit, ad ea, quæ fides catholica convenit, animam suam inclinare non differat; » imo Romanæ Felicem armentarium presbyterum miserunt, ut synodi gesta solemniter a pontifice confirmarentur; quod et Bonifacius fecit. Monothelitarum hæresis, inquit idem Febronius, a Gallie episcopis ante damnata fuit, quam concilia lateranense et sextum super hæc re quidquam statuerant. Ab africanis fortasse, vel cypris episcopis dicere voluit, quid enim Gallie episcopi hæc in causa egerint, antequam Martinus I acta lateranensis synodi ab eis subscribere in Gallias mitteret, non invenio. Sed ne illud quidem verum esset, africanos et cypros episcopos monothelitarum hæresim damnavisse, non inconsulta apostolica sede, cum in eadem lateranensi Martini concilio lectæ fuerint tam cypricorum, tum africanorum patrum ad Theodorum postolicum synodice epistola, quibus eam hæresim Romæ ut proscriberetur, flagitabant. Quid? quod illas præceperat romana sedes, cum Severinus, an. 639 et Johannes IV, an. 640, in duabus romanis synodis Heracii ethicini, et monothelitis anathemate percussissent.

« Norant episcopi, quemadmodum ad id officii implendum ex ipso pastorali munere tenebantur, ita sibi creditam fuisse a Spiritu sancto potestatem judicandi de fidei rebus, quæ aut manifesto hæreticæ sint, aut in dubium a doctis viris revocentur. » Nihil heic, inquit, quod Febronius ad veritatem non reddiderit. Ita sane; cætera audiamus. « Primi generis cause in sola executione sitæ sunt; illorum, qui jam diu damnata ejusmodi dogmata instantur, poenam spectant; quamobrem sciebant, quemlibet episcopum in sua diœcesi hanc posse in reos statuere. Verum quod ad judicia spectat, quæ de re a doctis viris in controversiam vocata, ut cum antiquis theologis loquamur, ferri debeant, non ignorabant, quo auctoritatem præ se ferant, oportere ut ea in canonico conventu seu provincialis, seu nationalis concilii, aut alio multorum episcoporum cœtu edorent. » Quo autem ista synodorum judicia pertineant, continenter docet ea declaratio his verbis : « Quo ex cœtu missa mox ad summum pontificem relatione, error apostolicæ sedis auctoritate in universa dampnaretur Ecclesia, quemadmodum in causa pelagianorum factum fuit ab africanis conciliis. Quoniam vero ob temporum difficultates in concilio coire non licebat episcopis, consultationem jansenianæ doctrinæ compendium exhibentem ad Innocentium mittere visum illis fuit. » Nempe ut in illa ipsa declaratione animadvertitur (pag. 5), duplex relationum ad pontificem mittendum genus cum ecclesiasticis tum civilibus legibus receptum scimus. Primum est, quo episcopi explicatis quæ enata sint dubiis, summum adscribunt judicium, ejusque a pontifice confirmationem postulant; hocque illud relationis genus est, quod africani patres in indicata pelagianorum causa usurparunt. Alteram est, quo romano præsul dubia, non interposito ipsorum judicio, proponunt ab eo dirimenda; ejusmodi consultationes sunt ad Siricium, Innocentium I, Leonem Magnum, ceterosque pontifices, atque adeo ex gallicanorum antistitem concilio ad Leonem III missæ. Viden? quantum ista a Febronianis dissideant? Febronius gallicanos episcopos declarasse ait, cur Innocentio quinque Jansenii propositiones detulissent, quin de iis ullum ipsi judicium ferrent, NE RES IN CONSEQUENTIA TRAHERETUR; declaratio eo tantum spectat, ut causæ afferrentur, cur non ex synodo ad Innocentium episcopi scripserissent, sed epistola a præsulibus absentibus singulatim subscripta. Febronius ait, voluisse episcopos jus sibi asserere in eo positum, ut primum in fidei causis judicium ferant; declaratio, ut consultationi extra synodum missæ omnem adimat novitatis notam, ostendit, ne ex ipso quidem synodo necesse esse ut suborta in rebus fidei dubia Romam referantur cum edito episcoporum judicio, sed posse

les temps difficiles, qui troublent la liberté de l'assemblée des conciles dans les provinces. Les prélats formèrent une lettre de consultation adressée au pape, afin qu'il condamnât en particulier chacune des cinq propositions contenant en abrégé la doctrine extraite du livre de Jansenius, et insérées dans cette lettre qui fut présentée à sa sainteté de leur part. »

episcopos in concilium coactos romano pontifici dubia solum proponere, de quibus illo decernat. Febronius hujus declarationis exemplo utitur, ut novum, toti antiquitati ignotum, conciliorum definitionibus et universalis Ecclesiæ consuetudini oppositum esse confirmet nostrum de ambiguis fidei causis ab apostolica tantum sede definiendis decretum. Declaratio episcopis jus quidem vindicat de hujusmodi causis judicandis, sed ea tantum ratione, ut judicium hoc suum Romam mittere debeant apostolicæ sedis sententia communiendum; quod quid demum est nisi hisce episcoporum judiciis cogentem vim denegare, ubi illis romanæ Ecclesiæ auctoritas non accesserit? Fide jam adductis a Febronio aliorum scriptorum locis.

CAPUT II.

Quæ et quanta pontificiarum in causis fidei definitionum auctoritas sit. Duæ præcipuæ ejus affectiones proponuntur, quod nempe et erroris nescia sit, et ultima haberi debeat; tum ad primam disputatio convertitur, et quis de illa fuerit veterum ac recentium sensus, quis Febronii, et a declaratione anni 1682 Gallorum, diligenter explicatur.

I. Causas fidei ad romanæ pontificis tribunal deferendas esse, ut ab eo dirimantur, comprobavimus. Verum heic altera statim suboritur questio de ejus in illis definiendis auctoritate, quæ scilicet et quanta sit. Duo porro sunt, quæ Febronius super hac pontificis romani potestate docet (T. II, pag. 136), 1° eam non esse EX SE INFALLIBLEM; 2° non ultimam. Utroque falsum. Nam et nulli per sese errori obnoxia est, et ultimum præterea, ad quod ejusmodi controversias perferri necesse sit, in Ecclesiæ tribunal. Primam illam pontificiæ auctoritatis proprietatem explicare et confirmare aggrediamur, extremo hujus dissertationis capite alteram confirmabimus. Dum igitur errare pontificem non posse dicimus, solas fidei definitiones spectamus a summis pontificibus Ecclesiæ propositas contra insurgentes disensiones et errores in materia fidei; non autem opiniones, quibus licet aliquid statuant, nihil tamen decernunt ex catholica fide tenendum, nihilque damnant tanquam ab ea alienum; non simplicia præcepta, quæ ad fidei definitionem referri non possint; non judicia de personis tantum; non ipsa disciplinæ decreta; quæ ad fidem non pertinent; non tandem omissiones definitionum fidei, quæ si omittantur, cum definiendum aliquid esset, culpa omissionis non esset error dogmaticæ definitionis nec error in fide. Præterea, ut recte Ballerinius observat (De Vi ac Ratione primatus, pag. 288), fidei definitiones debent esse actus plane liberi et voluntarii: si quæ enim verba fidei contraria exteriori vi extorquerentur ab invito, et si culpam involverent, manifesta tamen exterior vis satis patefaceret, ea verba non exprimere veram sententiam et fidem ejus, qui sic exterius adigitur ad id dicendum, quod ipse interius non credit, nec diceret, si non cogeretur. Heine actus metu extorti tanquam non omnino liberi ex ipso civili jure nulli

judicantur. Cum ergo romani pontifices nulla vi exteriori cogente ob vindicandam catholicæ fidei unitatem quibusdam dissensionibus impellitæ aliquod dogma circa fidem credendum proponunt, atque constituunt, vel errorem aliquem fidei contrarium iis formulis damnant, quibus non opinionem privatam, sed catholicam doctrinam se exponere, erroremve ei doctrinæ contrarium proscribere ita significant, ut quicumque aliter sentiant, a catholica vel romana abesse et ab Ecclesiæ romanæ communione et unitate separatos declarent, anathemate percillant, aut hæreseos, vel aliis æquivalentibus censuris propositiones quas damnant, inurant; hæc erit illa proprie dicta definitio fidei, qua cum ex Christi mandato confirmandi sint fratres in fide, ex ejusdem Christi promissis error ipsi nequit inesse. Quod si petas a me, num aliæ quædam conditiones, ut definitio edita dicatur *ex cathedra*, requirantur, quemadmodum oratio, scripturarum ac traditionis examen, cum cardinalibus consultatio, theologorum suffragia; dicam hoc curiose magis quam necessario queri. Si enim constet romanos pontifices aliquid tantquam dogma ex fide credendum proponere, satis hoc erit, ut conditiones ad id rite recteque præstandum requisitas (quæcunque demum ex sint) non defuisse credamus. Deus enim sapienter, suaviterque disponens omnia dum finem prospicit, modos quoque rationemque prospicit ad finem maxime necessariam. Quapropter si quod certissimis deinde momentis comprobabimus, promissum fuit a Christo summis pontificibus *æque sententia, seu infallibilitatis privilegium*; promissum etiam fuisse intelligitur, nihil eorum, cum definiunt ipsis defuturum, quod ad ferendam definitionem fuerit necessarium. « Eadem sane questio, inquit Ballerinius (L. c., pag. 291), emoveri posset quoad definitiones editas in generali concilio. Si autem hæreticis semel hæc licentia permittatur, ut in questionem vocent, num Ecclesiæ judices eam diligentiam curamque, quæ opus erat, adhibuerint; quis non videat, omnia mox non tam pontificum, quam ipsorum œcumenicorum conciliorum judicia labefactum iri? Sicuti ergo cum eduntur definitiones concilii generalis, de conditionibus necessariis nemo catholicus dubitat, quo minus veritatem contineant; ita et de summorum pontificum definitionibus judicandum. Quæ humanæ rationi et industriæ inniuntur, etiamsi nihil omissem sit diligentia, errori subesse queunt; non vero qui incumbunt promissis divinis, Deo satis prospiciente ne quid erroris obrepit, et ne quid omittatur, vel desit, quod ad veritatem cognoscendam ac definiendam requiratur. » (1)

(1) Sic etiam cum Quersnellani constitutionem *Unigenitus* fuisse absque examine ab episcopis susceptam in vulgus disseminatam, cardinales, archiepiscopi, et episcopi Galliarum in epistola an. 1728, ad christianissimum regem perscripta in eandem sententiam responderunt. « Nous sommes bien éloignés de penser et de dire que pour porter ou pour accepter un jugement sur la foi nous n'ayons besoin ni d'examen, ni de discussion, ni de liberté, mais nous disons, en nous appuyant sur la promesse de Jésus-Christ, que quand le corps des pasteurs a prononcé, il n'est

II. Quam proposuimus de inerrabili romani pontificis in edendis fidei definitionibus potestate sententiam, ea universa defendit antiquitas, paucis exceptis, qui Occamum Philippi Pulchri primum, Ludgovicum deinde Bavari partibus addictum sequi maluerunt, quam patres, concilia, omniumque et nationum et ordinum theologos. « A tempore enim concilii constantiensis et basilensis, ut ait Ruardus Tapperus decanus lovaniensis et in tridentino concilio theologus longe spectatissimus (*Orat. Theol.* 3), doctores quidam apud solum concilium œcumenicum docent esse infallibilis sententiæ privilegium. Veteres vero scriptores, Petro, totius familiæ Christi præposito, et romano pontifici supremo in terris post Petrum Christi vicario, ut qui solus claves domus acceperit, quodlibet ligandi ac solvendi, ejusque cathedræ proprium esse hoc privilegium infallibilis sententiæ, concorditer ex Scripturis tradunt. » Quam vero hæc a Tappero dicta sint, longa theologorum, atque adeo universitatum, quas dicimus, nobiscum sententium enumeratione docere possem. Verum actum agere id esset, cum multi iique eruditissimi viri in hæc doctorum pertextenda recensione pridem desudaverint (1). Pauca tamen aut minus obvia, aut illustrio-

jamais permis aux fidèles de refuser la soumission, ni d'hésiter à la donner, parce qu'il est prouvé que les portes de l'enfer ne prévaudront point; par conséquent elles ne prévaudront ni par la violence, ni par la négligence, ni par la séduction. En vain alléguera-t-on qu'on n'a pas examiné et qu'on a manqué de liberté, ou qu'on a été entraîné par des intérêts humains. Jésus-Christ est avec le corps des pasteurs; il est la sagesse du Père, comme il est la vérité éternelle: il est donc avec eux en tant que sagesse pour leur faire prendre les moyens assurés de connaître ce qu'il leur a enseigné, en même temps qu'il est en eux en tant que vérité, pour empêcher qu'ils ne s'égarent. Dès que le vrai fidèle voit le corps des pasteurs uni au chef former une décision qui intéresse la foi; dès qu'il voit ce corps respectable qui parle au nom de Dieu, et qui est assisté d'en haut, exiger la soumission et prescrire l'obéissance, il ne balance point: on a beau lui dire: « Une partie de ces pasteurs n'a pas prononcé par voie de jugement, les autres ne sont pas unanimes dans le motif de leur décision; c'est l'infirmité du pape qui a déterminé uniquement ceux-ci, l'examen de ceux-là n'a pas été suffisant, ou il n'a pas été juridique; il est à craindre que leur décision, par l'obscurité des propositions qu'ils censurent, ne donne lieu de confondre la vérité avec l'erreur. » Tous ces discours n'émbranlent pas la foi et n'affaiblissent point la confiance qu'il a dans les promesses de Jésus-Christ. Il voit l'unité dans le corps des pasteurs, et le point qui les réunit, c'est celui qui fixe sa croyance; il sait que c'est à cette unité qu'il est dit: *celui qui vous écoute m'écoute*, il ne lui en faut pas davantage; il l'examine point comment le jugement a été formé, ni les différents motifs sur lesquels les premiers pasteurs ont pu appuyer leur décision; il lui suffit qu'ils aient parlé pour qu'il règle sa foi sur leur enseignement. Il ne s'alarme point des périls qu'on veut lui faire envisager; il sait que celui qui a promis son assistance aux premiers pasteurs saura les en garantir, et lui avec eux, et que la simplicité de la soumission fera toujours sa sûreté, comme la promesse de Jésus-Christ fait la leur. « De quelque manière, dit M. Bossuet, que l'Eglise donne son consentement, l'affaire est tout à fait terminée; car il ne peut jamais arriver que l'Eglise, gouvernée par l'esprit de vérité, ne s'oppose pas à l'erreur... Dieu, dit-il ailleurs, sait tellement se saisir des cœurs, que la saine doctrine prévaut toujours dans la communion visible et perpétuelle des successeurs des apôtres. » Similia legere est in egregia ebreundensis archiepiscopi pastoralis institutione *sur les jugements définis de l'Eglise universelle*, Gratianopoli an. 1729 edita, pag. 141.

(1) Vide auctores a me indicatos in Antifebronio, t. I, diss. 2, cap. 10, pag. 218, quibus adde « Mantissam ecclesiarum in Belgio et Gallia scripturum, qui tardius, post

ra attingam. Ordior autem a S. Thoma, cujus hæc sunt verba (2-2, q. 1, art. 10): « Ad illius auctoritatem pertinet editio Symboli, ut ab omnibus inconcussa fide teneantur. Hoc autem pertinet ad auctoritatem summi pontificis, ad quem majores et difficiliiores Ecclesie quæstiones referuntur, ut dicitur in decret. extr. de Baptismo, cap. *Majores*. Unde et Dominus, Luc. XII, Petro dixit, quem summum pontificem constituit, *Ego pro te rogam, ut non deficiat fides tua*. Et hujus ratio est: quia una fides debet esse totius Ecclesie secundum illud I Corinth. 1: *Id ipsum dicatis omnes, ut non sint in vobis schismata*: quod servari non posset, nisi quæstio fidei de fide exorta determinetur per eum, qui toti Ecclesie præest, ut sic ejus sententia a tota Ecclesia firmiter teneatur: et ideo ad solam auctoritatem summi pontificis pertinet nova editio Symboli, sicut et omnia alia quæ pertinent ad totam Ecclesiam, ut congregare synodum generalem, et alia hujusmodi. »

III. Quatuor Angelico Doctore adjungam amplissimos romanæ Ecclesie cardinales: Johannem de Turcremata (Summ. Eccles. lib. II, cap. 109, 111 et 112), Reginaldum Polum (Lib. de Conc. ad legat. suæ soc., q. 60), Johannem Hieronymum Albanum (De Potest. papæ, part. II, n. 117), et Stanislaum Osium (1). Eadem fuit sententia non solum doctissimorum viro- rum Ekii (L. I de Primat. Petri, cap. 26 et 43) et Johannis Fischéri (In Confut. asserti. Luther., cap. 23) aliorumque, sed etiam academiæ. Nam Iovaniensis facultas, cum, an. 1544, jussu Caroli V imperatoris duos et triginta articulos ederet adversus Lutheri errores, non uno loco, quæ sua mens esset de inerrante pontificia in rebus fidei definiendis auctoritate, palam fecit. Article enim 22 ita statuit: « Firma fide tenendum, unam esse, in terris veram atque catholicam Christi Ecclesiam, eamque visibilem, quæ ab apostolis fundata in hanc usque nostram ætatem perdurans, retinet et suscipit, quicquid de fide et religione tradidit, tradit, et tradienda est cathedra Petri: super quam ita a Christo sponso suo est edificata, ut in his, quæ fidei sunt, et religionis, errare non possit; » articulo autem 23 docuit: « Certa fide tenenda sunt, non solum quæ Scripturis expresse sunt prodita, sed etiam quæ per traditionem Ecclesie catholicæ credenda accepimus, et quæ definita sunt super fidei, et morum negotiis, per cathedram Petri, vel per concilia generalia legitime congregata. » (2) A Iovaniensi facultate desjungenda non est

editam nuper succurrerunt tractatum, qui titulus, Doctrina quam de primatu, auctoritate, ac infallibilitate romani pontificis tradiderunt Iovanienses S. T. magistri, ac professores, tam veteres quam recentiores propriis ipsorum verbis ac probationibus expressa, declarationi cleri gallicani de ecclesiastica Potestate nuper editæ opposita, censuræque a Sorbona recenter latæ adversa. Per D. A. A. S. theol. professorem. » Confer etiam hujus dissertationis caput quintum.

(1) In Confess. fid., cap. 28, quam fidei confessionem synodus petracoviensis cooptavit.

(2) Launojus in epist. ad Joh. Franchevillam Iovaniensem theologum hæc Iovaniensis facultatis verba plane corripit. Etenim particula vel substituit atque, ut celeberrimæ facultati contrariam plane sententiam affingeret, his verbis:

coloniensis, quæ non solum anno 1688 septima septembris, inerrantiam romani pontificis in doctrina, de fide et moribus totæ Ecclesie proponenda, ejusque eminentiam supra episcoporum concilia se profiteri declaravit, ut alunt in Judicio academico contra Febronium ipsi colonienses, sed etiam an. 1615 in censura adversus Mærci Antonii de Dominis de Republica libros eandem strenue proposuerat, ac stabilierat.

IV. Sed in Galliis paulo diutius immoremur. Doctores prope innumeri ex eo regno prodierunt hujus pontificii privilegii defensores acerrimi. Quid memorem Andream Duvallium, in disputatione quadripartita de *suprema romani pontificis in Ecclesiam Potestate*? (1) Mauleorum in prægrandi opere de Monarchia? Habertum Vabrensem episcopum (2)? Hallerium et le Maître sorbonicos professores in tractatibus quos de romano pontifice in scholis dictarunt (3)? Episcopum massiliensem Coëffeteau in opere, quæ *mysterium iniquitatis a Plessæo Mornæo* compositum, refellit an. 1614? P. du Laurens oratorium presbyterum in sua adversus ministrum Mestrezatum disputatione? (4) aut Stephanum Baraut arelatensem archiepiscopum in insigni opere adversus Molinaeum calvinianum ministrum (5)? cum ex ipsis sorbonicæ facultatis decretis et gallicanæ Ecclesie conventibus illustriora nobis suppetant testimonia. Anno certe 1587 tota universitas parisiensis in consistorio apud Clementem, quem tanquam legitimum pontificem sequebatur, per magistrum Petrum de Alliaco infallibile romani pontificis iudicium in causis fidei esse professæ est his verbis (6). « Igitur pro vestris humilibus filiis universitatis prædictæ, et pro nobis eorum nuntii, qui suis in hac parte obsequimur mandatis et documentis innititur, corde et ore unanimiter protestamur, quod quidquid hactenus in hac causa per eos actum est, et quicquid in ea nunc vel alias pro eis acturi, aut dicturi sumus, totum correctioni, et iudicio sedis apostolicæ et sedentis in ea summi pontificis humiliter submitimus, dicentes cum B. Hieronymo, 24, quæst. 1: *Hæc est fides, pater beatissime, quam in catholica Ecclesia didicimus, in qua si*

Hæc petri cathedra generali copulanda est concilio. O fidem Febronianorum heroum!

(1) P. II, q. 1, pag. 214. Inter cætera ait: « Absolutè certum est, summum pontificem neque in fide neque in moribus ex cathedra decernendis errare posse, statimque a sua canonica electione infallibilitatis privilegio a Christo donari. Laudabilis in academia parisiensi viget consuetudo, quæ baccalaurei de quæstionibus theologicis solemniter responsuri, protestationes præmittunt, se nolle quidquam contra decreta sanctæ matris Ecclesie, nec non sanctæ sedis apostolicæ et romanæ asserere, aut defendere: et si quid in æstu disputationis adversus ejusmodi decreta illis exciderit, velle ignorare, vel inmemoria, vel lingue præcepto attrituendum velle. »

(2) In libro inscripto La défense de la foi de l'Eglise, et de l'ancienne doctrine de Sorbonne touchant les principaux points de la grâce.

(3) Vide: Remarques d'un théologien sur le traité de M. Mainbourg, pag. 62.

(4) Dispute touchant le schisme et la séparation quæ Luther et Calvin ont faite de l'Eglise romaine, pag. 274 et seqq.

(5) Boudier de la foi catholique, t. III, pag. 763.

(6) Apud Balæum in Hist. univers., ad hunc annum.

minus perire, aut minus caute forte aliquid positum est, emendari petimus a te, qui Petri fidem et sedem tenes. Non ignoramus enim, sed firmissime tenemus, et nullatenus dubitamus, quod sancta sedes apostolica est illa cathedra Petri, supra quam eodem Hieronymo teste, fundata est Ecclesia, ut habetur eadem questione in cap. *Quoniam vetus.* Et sicut dicit Cyprianus, 93, dist. *Qui cathedram.* De qua Sede in persona Petri apostoli in ea sedentis dictum est, *Petre, rogavi pro te ut non deficiat fides tua*, Luc. XXII. Hæc est igitur, ad quam determinatio fidei, et approbatio veritatis catholice, ac hæreticæ impietatis detestatio maxime pertinet. Ad clerum gallicanum quod attinet, omitto luculentissimum conventus an. 1625 habiti testimonium (1), quod librum ejus conventus monita continentem audiente cardinali de Rupefalcadio suppressum fuisse norim, etsi aliis omnino de causis quam ob tantam pontificie potestatis celebrationem (2). Ea tantummodo conferamus, quæ in Jansenii causa a gallicanis episcopis ad romanos pontifices Innocentium X et Alexandrum VII perscripta fuere. Epistola, qua an. 1651 ab Innocentio quinque jansenianarum propositionum damnationem petierunt, ab his verbis inchoatur: *Majores causas ad sedem apostolicam referre sollemnis Ecclesiæ mos est, quem fides Petri nunquam deficiens perpetuo retineri pro jure suo postulat.* Innocentius, an. 1653 propositiones confixit. Eodem anno episcopi ad Innocentium secundo scribere gratulantes, quod *pesti grassanti, et certissimam perniciem allaturæ obstitisset summi pontificis indefessum studium, et ex alio petita potestas, quæ sola acerrimam illam animorum collisionem compescere poterat.* Tum inter Innocentii I ad Africanos de Pelagii erroribus decretalem, et hanc Innocentii X constitutionem instituta comparatione, *enimvero, inquit, vetustæ illius ætatis Ecclesia catholica sua cathedræ Petri communione et auctoritate fulta ... Pelagianæ hæresis damnationi absque cunctatione subscripsit. Perspectum enim habebat non solum ex Christi Domini nostri pollicitatione Petro facta, sed etiam ex actis priorum pontificum ... judicia pro sanctiæ fidei regula a summis pontificibus lata ... divina æque ac summa per universam Ecclesiam auctoritate niti.* Jansenii tamen assecræ, ut merita damnationis telum effugerent, comminisci cœperant

(1) *Advis de l'Assemblée générale du clergé de France, etc., art. 133.* « Les évêques... respectèrent aussi notre saint Père le pape, chef visible de l'Eglise universelle, vicaire de Dieu en terre, évêque des évêques et patriarches; en un mot successeur de saint Pierre; auquel l'apostolat et l'épiscopat ont eu commencement, et sur lequel Jésus-Christ a fondé son Eglise, en lui baillant les clefs du Ciel, avec la infallibilité de la foi, que l'on a vu miraculeusement durer immuable en ses successeurs jusqu'à aujourd'hui. »

(2) *Remarques d'un théologien, etc. sur le traité de M. Mainbourg, p. 73.* « Cet article 137, ne fut jamais imputé au clergé de France; au contraire la principale cause de la suppression fut qu'il y avait quelque endroit qui semblait déroger à l'autorité du pape, en rendant le concile provincial, unique juge de la cause des évêques. C'est ce qui parut en regardant dans ces avis les pages 11, 18 et 54, qui sont les endroits marqués et repris par le cardinal de la Roche-Aucourt. »

neque illas propositiones Jansenii esse, neque in Jansenii sensu damnatas. Iterum ergo gallicani antistites an. 1654 ad Innocentium confugerunt, de Jansenianis quærentes, quod e *vetere fidei deposito, cujus custodia cathedræ Petri a Christo concedita est, partem adimere tentarent.* Mortuo autem Innocentio ad Alexandrum VII, ejus successorem, litteras, an. 1656, dederunt, in quibus quæ super Innocentii decreto acta fuerant referentes, *eadem, inquit, alacritate illud auscipimus, quæ concilii africani patres ab ipsis, expetitam Zosimi epistolam amplexi sunt; quæ Pelagii, atque Cælestii errores... PEREMPTORIO DECRETO PROSTRAVIT.* Ut æquissimis gallicanorum præsulum in rem catholicam studiis Alexander satisfaceret, celebrem ad eos fidei formulam ab omnibus subscribendam misit. Ad Janseniani novas ordiri technas, ut invisam subscriptionem effugerent. Anno igitur 1661 episcopi aliis litteris romanum pontificem consuluerunt. In his multa notatu digna sunt. « At postquam, inquit, supra montem illum, qui est in vertice montium, ascendisti, ut evangelizares Sion, vox Domini in manu forti: quippe dedit Deus voci sue vocem virtutis, in tua beatitudine, quæ locuta est sicut potestatem habens; clamavit et quasi tuba exaltavit vocem suam ad retundendos omnes impetus jansenianæ sectæ... Nullum quippe novimus montem coagulatum, quam apostolicum, ubi doctrina cœlestis, sicut lac parvulis, bene autem valentibus tanquam solidus cibus ministratur. In hoc monte nos ipsi pascimur (ut ait Augustinus ad populum suum) pascimus vos, pascimur vobiscum et quia in eo Dominus docet, statim ibi secundum verba Tertulliani finem querendi, stationem credendi expunctionem inveniendi... In te autem velut in Petri successore, nostrum omnium fortitudo firmata est. » Eodem anno episcopi encyclicam per Gallias epistolam direxere, quæ Alexandrina formula præscribatur; ibi autem animadvertunt, has omnes turbas a maligno spiritu excitatas fuisse, et si post Innocentii constitutionem, quæ Jansenii propositiones ut hæreticæ notabantur, nihil amplius superat desiderandum (1) janseniani episcoporum studium artibus ac dolis eludere satagebant. Itaque antistites an. 1663 aliis encyclicis litteris alexandrinæ formulæ subscriptionem urserunt. In his porro litteris Aviti viennensis episcopi ad Hormisdam papam epistolæ meminerunt, in qua erga pontificem omnes Galliarum Ecclesias ita comparatas esse asseverabat, ut quidquid in fidei causis ipsi decernere videretur, amplectendum sibi, credendumque profiterentur (2). Addunt hoc esse præcipuum suæ ipsorum gloriæ caput, unde invicta eorum fides, auctoritasque falli nescia evadat; utram-

(1) *Quoique... ce pape les ayant condamnées comme hérétiques, il n'y eut plus rien à désirer.*

(2) « J'ajouterais, qu'Alcime Avite, évêque de Vienne, qui, par sa sainte vie, par sa prudence et par son admirable doctrine, a soutenu la foi dans la France contre l'arianisme, écrivant au pape Hormisdas, l'assure, que non seulement l'Eglise de Vienne, mais aussi toutes celles de France, sont dans une parfaite volonté de suivre tout ce qu'il ordonnerait touchant les matières de la foi. »

que si religionis centro servant indissolubili nodo conjunctam (1). Quid, quæso, ad explicandam commendandamque pontificis infallibilitatem istis discretius, atque magnificentius? Anne enim ab omni erroris periculo atque adeo suspicione immunis non sit *Fides Petri nunquam deficiens*, ex alto *petita potestas*, quæ *sola et animorum* in rebus fidei collisionem compescere possit, et judicia sua absque cunctatione subscribi postulet; cujus judicia pro sancienda fidei regula ex Christi Domini nostri pollicitatione divina atque ac summa per universam Ecclesiam auctoritate nitantur; Petri successor, cui fidei depositi custodia a Christo concredita est; qui errores *prempriorio* decreto prosternat; in quo det Deus voci suæ vocem virtutis; per quem *doctrina cælestis administratur*; in quo Deo *docente statuimus finem querendi*, et *stationem credendi*, et omnium *fortitudo firmetur*; qui cæterorum reddat *invictam fidem*, auctoritatemque errori haud obnoxiam?

V. Post hæc inanis esset labor quæ apud Gallos singulis aut doctoribus, aut episcopis fuerit hac super re sententia, disquirere. Unum adhuc tamen placet nominare Petrum illum de Marca Parisiensem archiepiscopum, qui a Febronio, cæterisque pontificie auctoritatis insectatoribus tam sæpe laudatur. Jesuitæ, an. 1661, in claromontano collegio hanc thesım propagandam susceperant: « Christum nos ita caput agnoscimus, ut illius regimen dum in cælos abiit, primum Petro, tum deinde successoribus commiserit, et eandem, quam habebat ipse, infallibilitatem concesserit, quoties ex cathedra loquerentur. Datur ergo in E. R. controversiarum fidei iudex infallibilis, etiam extra concilium generale, tum in quæstionibus juris, tum facti. » Cum autem propterea magna suborta fuisset disceptatio, de Marca commentariolum pro ea thesi Baluzio dictavit. In eo autem sententiam, quam jesuitæ claromontani proposuerant unam esse pronuntiat, quæ in Italia, Hispaniis, cæterisque christiani orbis provinciis tradatur, ut quod parisiensium theologorum appellari consuevit, oppositum scilicet decretum, solum *inter toleratas opiniones* censeatur (2); iterum deinde (3) eam sententiam, quæ ante ipsam Ecclesie consensionem pontificis definitiones erroris expertes defendit; generatim receptam, et ab Ecclesia romana, aliisque catholicis scholis prolatam appellat. Alit præterea, gravissimam romanis pontificibus injuriam ab iis inferri, qui hocce illis privilegium omnium academiarum consensu confirmatum palam in dubium vocare audent, ac constitutionibus ad-

versus jansenianos latis multum roboris detrahi (1). Denique addit, eo ipso quo commentariolum illud dictabat anno, scilicet 1662, eandem pene thesım cum apud Sorbonam, tum in navarræo collegio fuisse defensam (2); imo hanc in Galliis fere a theologis omnibus atque atque a jurisperitis, qui veteris Sorbonæ opinionem nihili facerent, propugnari (3).

VI. Fatendum nihilominus est post annum 1682, quo gallicani conventus declaratio edita fuit, contrariam in Galliis opinionem in libris cæterisque actis publicis obtinuisse. Quare Febronius falsus non est, dum recentiores eo anno Gallos pro sua sententia appellat. In hac ipsa tamen, quæ ipsi cum Gallis communis est, opinioe multum a Gallis Febronius dissidet. Galli enim qui solum quidem iudicium sedis apostolicæ ad finiendam fidei controversiam non sufficere autumant, ne hinc tamen unitati fidei a Christo male provisum dicatur, si expectanda esset concilii generalis sententia, quæ idem apostolicum iudicium confirmans, causam finiret; sufficere, semperque sufficiens fuisse aiunt, si definitionibus summorum pontificum accedat episcoporum Ecclesiæ etiam dispersæ vel expressus vel tacitus saltem consensus. Febronius autem hac ipsa conditione consensus saltem taciti nequaquam contentus ad *ultimatum et conclusum*, ut aiebat (Cap. 6, § 8, n. 1), atque infallibile iudicium in materia fidei exegit in primo sui operis volumine *expressam et continentem generalis concilii sententiam*, qua solum fidei definitiones *peremptorias* esse comminiscetur (4). In novo tamen suarum defensionum

(1) « Au reste ce serait ouvrir la porte à un grand schisme que de vouloir rebouter ces thèses, encore qu'elles soient entendues suivant l'opinion commune : parce que non seulement cette plainte tendrait à ruiner ouvertement les constitutions faites contre Jansenius, mais encore à disputer aux papes publiquement avec autorité le pouvoir d'être juges infallibles parlant *ex cathedra* en matière de foi, qui leur est acquis par le consentement de toutes les universités, excepté l'ancienne Sorbonne (constantien des concilii temporibus). Le pape aurait sujet de se plaindre que lorsqu'il souffre et tolère l'opinion contraire, qui est de peu de personnes, on ne puisse avoir la modération de souffrir et tolérer l'opinion générale, qui appuie ouvertement ses droits. »

(2) « Mesme à présent on enseigne cette doctrine dans la Sorbonne. Car le mesme jour douzième de ce mois de décembre, lorsqu'on disputoit au college de Clermont sur les thèses précédentes, on soutenoit en Sorbonne la mesme thèse en substance, qui est concernée aux termes suivans. *Romani pontifex controversiarum ecclesiasticarum est constitutus iudex a Christo, qui ejus definitionibus inficientem fidem promissit*; Luc. XXII. La mesme doctrine est avancée dans une autre thèse soutenue en Navarre le septième décembre de cette mesme année. »

(3) « La plus grande partie des docteurs [de gallican] ne seulement de théologie, mais encore de droit, suivent l'opinion commune, qui a des fondemens assez difficiles à résoudre, comme il a été déjà dit, et se moquent de celle de l'ancienne Sorbonne. »

(4) Hæc illa doctrina est, quam in Antifebronio, t. I, diss. 2, cap. 12, acriter propagavimus, atque a Febronio cavillationibus asseruimus. Eandem Sappellius *paradoxum* appellat p. 129, tum addit: « Ut romani pontificis auctoritati in hoc puncto [Febronius] ultimum interat ictum, abominabilem doctrinam de Ecclesiæ catholicæ infallibilitate inducere non abhorruit, quam modo statim ventilabimus cornu, seu insolubili dilemmate. » Febronius igitur, cap. 6, § 8, sequentem titulum posuit: *parum firma est illorum sententia, qui a plurima parte episcoporum definitioni romani pontificis extra concilium adherentium; ultimum et irrefragabile iudicium constitui existimant.* » Hæc idcirco excruciosimus ut Sappellum a Febronii columnis vindici-

(1) « C'est le point solide de notre gloire qui rend notre foi invincible et notre autorité infallible, lorsque nous tenons l'une et l'autre inséparablement attachées au centre de la religion, en nous liant au siège de S. Pierre, pour la créance et pour la discipline, dans l'unité de l'esprit de l'Eglise. »

(2) « Cette opinion est la seule que l'on enseigne et que l'on embrasse dans l'Italie, l'Espagne et autres provinces de la chrétienté; en sorte que celle qu'ils appellent des docteurs de Paris, est mise au rang des tolérées seulement. » Charles, de la puiss. de l'Eglise, pag. 90.

(3) Num. 31: « L'opinion générale reçue et approuvée par l'Eglise romaine et par les écoles de la chrétienté. »

volumine primum suum apud quesnellianos celebrissimum dogma, quo Ecclesie dispersae consensio finiendarum controversiarum auctoritas adinvenitur, caute, ne palinodium canere videretur, dissimulans ad Gallos accessit. Non errabunt, inquit (t. II, pag. 265), neque hi (pontifices), neque illa (particularia concilia) *eum eorum de fide decreta ab universali Ecclesia recipiant, sive tacite, sive expressae*. Huc spectat, quod infra ait (pag. 404): « Quatuordecim episcopi cum aliis viris clarissimis et illustribus anno 529 Arausicae ad templi consecrationem congregati, doctrinae capita adversus eorum haeresim statuerunt. Hujus concilii decretis omnes aliae ecclesiae adhaeserunt; proinde eandem auctoritatem obtinuerunt, ac si ab universali Ecclesia in oecumenica synodo congregata sancita fuissent. » (1) Alii quoque (pag. 468), « Poterit, inquit, expectari ecclesiarum etiam dispersarum consensio, qua fugiendus error damnetur, et veritas credenda stabilietur, eadem utique auctoritate, eodemque robore, ac si in oecumenica synodo facta fuisset definitio. » En ergo tandem a Felronio agnitam dispersae Ecclesiae in fidei controversiis certo definiendis auctoritatem. Neque tamen illi cum Gallis penitus convenit. « Quod episcopi, inquit (t. II, pag. 495), acceptantes summi pontificis constitutiones, etiam in materiis fidei, id facere debeant cum deliberatione maturitate et iudicio, atque ita una cum papa judicent pro officii sui debito, recte docuit Felronius, cap. 4, § 2, n. 36, et cum ipso tradunt omnes quotquot non existimant, papam infallibilem, et episcopos meros ejusdem voluntatis executores. » Duo hec Felronius tradit, et falsa et cum Ecclesiae gallicanae decretis pugnantia. Primum est, episcopos de summi pontificis constitutionibus judicare non posse, nisi cum deliberatione et maturitate id faciant, nisi scilicet, ut alibi (t. I, cap. 6, § 8, n. 7) docuerat, pontificis definitionem cum verbo Dei scripto et tradito conferant, ad disciendum an huic illa sit per omnia conformis. At hoc et toti ecclesiasticae antiquitati et gallicanae ecclesiae adversatur. Legat Felronius genuinum Bossuetium in epistola ad Portus Regii san-

caremus. Ait Felronius pag. 223 et seqq.: *Supremam in rebus fidei auctoritatem, et eamdem cum illa infallibilem corpori universali Ecclesiae competere*: tum perinde ac si Sappellius abominabilem hanc de catholice Ecclesiae infallibilitate doctrinam vocasset, ait pag. 226: « Sed quod omnium vel modice tinctorum captum superabit, illud est quod scripsit P. Sappell, pag. 124, his verbis: « Felronius, cum bene videat, sententiam suam (si quaecunque conciliorum etiam generalium in materia fidei definiti confirmatione et approbatione romani pontificis indigent) tumulo inferri, ideo, ut romani pontificis auctoritati in hoc puncto ultimum inferat letum, abominabilem doctrinam de catholice Ecclesiae infallibilitate inducere non abhorruit. » Hoc enimvero omnium captum superabit, potius insinuat fraude Felronium, quod Sappellius de negata ab ipso dispersae Ecclesiae infallibilitate jure asseruit, ad dogma infallibilitatis corpori universali Ecclesiae competentis detorque, et hoc, non illud a Sappellio abominabile dictum exhibere.

(1) Sed addere duxerat Felronius Arausicanum sua illa doctrinae capita ab apostolica sede acceptasse, iterumque ut ab ea confirmarentur impetrasse. En cur et omnes aliae Ecclesiae illis adhaeserunt, et unde eandem hactenus auctoritatem obtinuerunt, ac si ab universali Ecclesia in oecumenica synodo congregata sancita fuissent. Vide caput I.

etiamonales; inveniet duplicem esse, qua episcopi ecclesiasticis judiciis subscribant, rationem, interdum nempe pro auctoritate judicando, interdum nempe assentiendo et obediendo, idque a clarissimo praesule pluribus christianae antiquitatis monumentis confirmari (1). Verum, inquit illustrissimus cameracensis archiepiscopus, sive episcopi definiendo, sive obediendo subscribunt, nunquam permittit Christus ut in communi predicatione errent, ut qui se cum illis futurum omnibus diebus naque ad consummationem saeculi promiserit (2). Nisi hoc admittatur, actum erit de Pii V constitutione adversus Baium, de Innocentii XI bulla adversus errores Michaelis Molinos, ac de libri inscripti, *Maximes des saints, damnatione, unde enim probari nunquam poterit*, inquit idem cameracensis (3), haec apostolica decreta ab omnibus episcopis cum Scriptura et traditione fuisse accurate collata, atque hoc deliberationis et maturitatis iudicio tandem suscepta? Imo cum plerique christiani orbis antistes pontificiam infallibilitatem profiteantur, negandum id esset. Affirmat enim Felronius (et hoc alterum est quod eo loco docet) quotquot existimant papam infallibilem, non posse de summi pontificis decretis cum deliberatione, maturitate et iudicio sententiam ferre; quin etiam pronuntiat (t. II, pag. 2), neque protestantes neque alios, cum ad ipsum concilium universale ventum fuerit, multum fiduciae posituros in conciliaribus votis aut iudiciis eorum, qui jam ante declarassent, se non posse recedere a decisis, quod pontifex (ab illis infallibilis habitus) de questionibus et materiis in synodo ventilatis jam forte dedisset. Sed bene est. Etiam id longe a veritate abesse galli episcopi contendunt atque demonstrant.

(1) *Lettre aux religieux de P. R.*, p. 36. tert. edit.: Les évêques souscrivent en deux manières aux jugements ecclésiastiques, quelquefois par autorité, quelquefois par consentement et par obéissance.... Vous voyez donc que si les évêques souscrivent par autorité ils souscrivent aussi souvent par obéissance; ou si vous voulez que nous l'expliquions, et peut-être mieux d'une autre manière, quelquefois ils souscrivent en définissant, et quelquefois en obéissant. »

(2) Maudem. au sujet d'un écrit qui a pour titre: *Consultation*, etc., 1729, p. 75: « Mais soit que les évêques souscrivent en définissant, soit qu'ils souscrivent en obéissant, Jésus-Christ ne permettra jamais qu'ils se trompent dans leur commune prédication, parce qu'il leur a promis d'être avec eux tous les jours jusqu'à la consommation des siècles. »

(3) *Ibid.*, pag. 72: « Il en faut dire autant de la bulle de saint pape Pie V contre les erreurs de Baius, de la bulle contre Molinos, et du bref d'Innocent XI contre le livre des *Maximes des saints*; car comment viendrait-on à bout de prouver que tous ces décrets apostoliques ont été acceptés de la part de tous les évêques par *voie de jugement*, et d'un jugement juridique? Les évêques alors ne pensaient-ils pas ce qu'ils pensent encore aujourd'hui sur l'infaillibilité du souverain pontife? Il est donc manifeste qu'on pourrait éluder toutes ces constitutions par les mêmes subterfuges que fournissent ici les 50 avocats; et cependant c'est de ces bulles-là même que plusieurs archevêques et évêques de France, à la tête desquels était M. le cardinal de Noailles, déclaraient, par un acte authentique qui n'a jamais été désavoué ni contredit par aucun évêque de la même nation, qu'il ne leur manquait aucune des conditions nécessaires pour obliger toute l'Eglise. Ces mêmes prélats déclaraient encore dans le même acte que quand l'assemblée de 1705 a dit que les constitutions des papes obligent toute l'Eglise lorsqu'elles ont été acceptées par le corps des pasteurs, elle n'a point voulu établir qu'il soit nécessaire que l'acceptation du corps des pasteurs soit solennelle, pour que de semblables constitutions du S. siège aient des règles au sentiment des fidèles. »

Unum placet heic appellare ebreiunensem archiepiscopum in doctissima pastoralis institutione quam anno 1729 Gratianopoli divulgavit sur les jugements définitifs de l'Eglise universelle et sur la signature du formulaire. Ibi ergo doctissimus cardinalis ostendit, episcopos qui pontificem erroris expertem agnoscunt, atque atque eos qui secus sentiunt, posse de ejus constitutionibus judicium ferre, illudque sacris litteris ac patrum traditioni innixum. Cum enim illi sententiam de infallibili pontificis auctoritate Scripturæ et traditioni consentire sibi certissime persuadeant, debent quidquid pontifex definit veluti scripto traditoque verbo consentaneum existimare (1). Vere igitur a me dictum fuit, Febronium inter, et Gallos in ipsa pontificiæ fallibilitatis tuenda opinione multum interesse. Hæc præmittenda fuerant; nunc sententiam nostram breviter, sed solide comprobemus.

CAPUT III.

Romanam sedem errori obnoxiam non esse, certissimum est totius antiquitatis decretum, hincque, rejecta Febroniana sedis et sedentis distinctione, pontificem quoque romanum eodem insigni privilegio præstare. Idem ex Christi Domini pollicitatione confirmatur; tum vero maxime ex centro catholicæ unitatis, quod est romanæ Ecclesiæ pontifex. Effugium Bosuetii seriem inter et personas pontificis distinguendis intercluditur.

I. Quod in Antifebronio professus sum, heic rursus edico, non ita me in hæcæ questionem ingredi, ut eam pro dignitate tractare velim. Immensi id operis esset, atque etiam inutilis post tot doctissimorum virorum hac super re commentaria. Unum hoc mihi sumo, perspicuis ac firmis argumentis quantum susceptæ a me Antifebronii vindicationes postulant, propugnatam ibi sententiam iterum communire. Idque eo faciam, ut lectores intelligant, Febronium, qui solis suis antithesibus posse illam labefactari existimavit (dissimulavit enim fere omnia, quæ pro illa in eo libro disputavimus, vixque unam alteramve in contrarium ratiunculum propositum, eamque jampridem protritam) cum Christiana ac litteraria republica nimis audacter egisse, quasi una sui ipsius

auctoritate in re tam gravi imponere ne dicam illi an illudere se posse confideret. Duo autem mihi ad id præstanda esse video: primum, ut ostendam, romanæ Ecclesiæ præcules suis in definitionibus innervabiles esse; alterum ejusmodi illos esse ante omnem, quam coram decrevis Ecclesia adhibeat, consensionem. Hoc porro sequenti capite efficiam. Nunc primum illud persequar.

II. Ac primo romanam sedem illustri hoc *apostolicæ* privilegio pollere in promptu sunt, quæ doceant luculentissima pontificum romanorum, conciliorum, ac patrum testimonia. Pauca assero. Primus inter pontifices audiat Innocentius in ea, quam ad concilium milevitanum dedit, epistola (Ep. 30, t. I, edit. Coust. col. 896): « Præsertim quoties fidei ratio ventilatur, arbitror omnes fratres et coepiscopos nostros nonnisi ad Petrum, id est, sui nominis, et honoris auctorem referre debere, velut nunc reulit vestra dilectio, quod per totum mundum possit Ecclesiis omnibus in commune prodesse. Fiant enim necesse est, cautiores, cum inventores malorum ad duplicis relationem synodi, sententiæ nostræ statutus viderint ab ecclesiastica communione sejunctos. » Dixerat autem idem Innocentius in superiore ad episcopos carthaginiensis concilii epistola (col. 889), « Patres non humana, sed divina decrevisse sententia, ut quidquid quamvis de disjunctis remotisque provinciis ageretur, non prius duceret finiendum, nisi ad hujus sedis notitiam perveniret: ut tota hujus auctoritate iusta quæ fuerit pronuntiatio firmaretur; indeque suerent cæteræ Ecclesiæ (velut de natali suo fonte aquæ cunctæ procederent, et per diversas totius mundi regiones puri latices capitis incorrupti manarent) quid præcipere, quos abluere, quos veluti cæno inepundabili sordidatos, mundis, digna corporibus unda vitaret. » Qui Innocentio successit Zosimus, in eadem sententiam ad Aurelium ac cæteros qui concilio carthaginiensi adfuerant, scripsit anno 418 (Ep. 12, col. 974): *Quamvis patrum traditio apostolicæ sedi auctoritatem tantam tribuerit, ut de ejus judicio disceptare nullus auderet.* Gelasius porro (in tract. apud Sirm. in app. Cod. Theodos.) ait: *Præstans sedi, quam ipse benedixit, ut portis inferi nunquam pro Domini promissione vincatur, omniumque sit fluctuantium tutissimus portus.* Concilia pontificibus adjungimus. *Totius orbis romani caput romanam Ecclesiam, atque illam sacrosanctam fidem apostolorum ne turbari sineret, obsecranda fuit clementia vestra.* Inde enim in omnes venerandæ communionis jura dimanant. Ita patres aquileiensis concilii sub Damaso in epistola ad imperatores. Singularia quoque sunt quæ in epistola ad Hilaram papam de apostolicæ sedis prærogativis scripsere patres tarraconenses. « Etsi, inquit, extaret necessitas discipline, expetendum revera nobis fuerat: Illud privilegium sedis vestræ, quo, susceptis regni clavibus, post resurrectionem Salvatoris per totum orbem beatissimi Petri singularis prædicatione universorum illuminationi prospexit. Cujus vicarii principatus sic

(1) Pag. 19: « Nous ajoutons cependant que quand même les évêques des Eglises étrangères n'accepteraient les décisions émanées du saint siège que sur le fondement de l'Infaillibilité du pape, on pourrait dire que leur acceptation ne laisserait pas de se faire par voie de jugement, même tel que nos réfractaires le requièrent. Qu'entendent-ils par ce jugement qui doit précéder l'acceptation juridique que l'évêque fait de la décision du pape, si ce n'est que l'évêque voit dans quelque endroit de l'Ecriture ou de la tradition une vérité nécessairement liée avec la décision, et que sur cela il se détermine à l'accepter comme conforme à la révélation? Les évêques des Eglises étrangères ne portent-ils pas un pareil jugement avant que d'accepter la décision? Ils ne se déterminent à l'accepter, que parce qu'ils croient voir dans l'Ecriture ou dans la tradition ce qui établit l'Infaillibilité du pape, et qui par conséquent contient la vérité de tout ce que le pape décide en matière de foi. Il est visible que ces deux acceptations se font également par voie de jugement de l'Espece dont il s'agit, tel que celui dont il s'agit, puisque les évêques des Eglises étrangères se fondent sur l'Ecriture et la tradition, ainsi que le font ceux de l'Eglise de France. »

ut enim illa metuenda est ab omnibus et amanda. Proinde nos Deum in vobis penitus adorantes, cui sine querela servitis, ad fidem recurrimus, apostolico ore laudamus, inde responsa quærentes, unde nihil errore, nihil præsumptione, sed pontificali totum deliberatione præcipitur. » Haud alia fuit mens Orientalium, qui Hormisdæ litteris subscribentes ajunt: « Prima salus est rectæ fidei regulam custodire, et a patrum traditione nullatenus deviare, quia non potest Domini Nostri Jesu Christi prætermitti sententia dicentis: *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Hæc quæ dicta sunt, rerum probantur effectibus; quia in sede apostolica immaculata est semper servata religio. » In concilio quoque romano sub Bonifacio II, quod primum et Holstenius edidit, hæc de apostolica sede Stephanus Larissæus prædicavit (part. I Collect. Holst.): *In cujus confessione omnes sessidi et requiescunt Ecclesie.* Item episcopi africani, quorum in lateranensi concilio sub Martino I lectæ epistolæ sunt, profitentur: *Manifestum et indeficientem omnibus christianis apud apostolicam sedem consistere fontem, de quo rivuli prodeunt affluenter, latissime irrigantes orbem christianum.* Denique oecumenica sexta synodus (act. 4) de romana Ecclesia ait: (eam) *Semper omnis catholica Christi Ecclesia, et universalis synodi fideliter amplectentes, in cunctis secutæ sunt, omnesque venerabiles patres apostolicam ejus doctrinam amplexi, per quam et probatissima Ecclesie Christi laudis clauerunt, et sancti quidem doctores orthodoxi venerati atque secuti sunt.* De patribus porro quid dicam? Una est eorum vox, quæ fuerat Cypriani in epistola ad Cornelium (Ep. 45), Ecclesiam romanam veluti Ecclesie catholicæ radicem et matricem celebrantis. Theodoretus certe (inter Leonian. ep. 52, Baller. edit. col. 997) Romanæ urbis dotes memorans ait: *Habet præterea communium patrum magistratoremque veritatis Petri et Pauli sepulchra fidelium animas illuminantia.* Quorum beatissimum ac divinum par, in Oriente quidem exortum est, et radios quaquaversum diffudit, ad in Occidente vultu occasum ultro abiit atque inde nunc orbem universum collustrat. Præclare in eandem rem S. Theodorus Studita (I. II, epist. 65 ad Neucrat.): *Testor nunc coram Deo et hominibus: seipsos avulserunt a corpore Christi, et supremo verticali throno (romana sede) in quo Christus claves posuit fidei, adversus quem non prævaluerunt hæcenas, neque prævalebant usque ad consummationem portæ inferi, ora videlicet hæreticorum, sicut pollicitus est ille, qui non mentitur (1).* Neque aliter sensere gallicani patres. Hæc sunt Hincmari Rhemensis: *Pius, devotus, atque catholicus hoc debet efficere, quod omnium Ecclesiarum mater sacra, catholica, atque apostolica docet romana Ecclesia* (De Prædest. cap. 24). Porro Regino prumiensis abbas scripsit in chronico (ad ann. 859): *Stultitia quidem elogio denotandi, qui*

illum Petri sedem aliquo pravo dogmate fallere posse arbitrati sunt, quæ nec se fessit, nec ab aliqua hæresi unquam falli potuit. Quid vero S. Bernardus? Sed dicit aliquis, inquit (Ep. 151 ad Mediolan.), *debitum ei (romane Ecclesie) reverentiam exhibebo, et nihil amplius.* Fac quod dicit; quia si exhibeam debitum, et omnimodam. Plenitudo aiquidem potestatis super universas orbis Ecclesias singulari prerogativa apostolicæ sedi donata est. Imo inter S. Abbatis epistolas legitur sex episcoporum ad Innocentium II an. 1149 scripta epistola (Ep. 370), in qua hæc illi profitentur: *Nulli dubium est quod ea, quæ apostolica firman- tur auctoritate, rata semper existant, nec alicujus possint deinceps mutari cavillatione, vel invidia depravari.* Omnia fere collegit Bernardo æqualis Potho Prumiensis his verbis: *Hoc namque privilegium B. Petro apostolorum principi cælesti decreto principaliter traditum atque firmatum, sancti patres cum magna reneratione suscipientes, atque sanctam romanam Ecclesiam servantes; tam in generalibus conciliis, quam in cæteris scriptis et gestis suis, universalem matrem appellaverunt, et sicut ejus documenta in confirmatione fidei, et eruditione sacræ religionis, ita etiam judicia susceperunt in hoc consentientes, et quasi uno spiritu, et una voce concordantes, omnes majores res et præcipua negotia, nec non omnium Ecclesiarum judicia ad eam quasi ad matrem et caput debere referri, ab ea usquam appellari judicia ejus a nemine retractari, aut refelli debere vel posse* (De statu domus Dei, lib. III).

III. Hæc sane si aqua lance pensetur, aperte prodent, non potuisse illa perscribi de sede, quæ errare posset, neque in hoc aliis Ecclesiis antecederet. Sed opus non est, ut hæc in re comprobanda diutius laboremus. Acrobiores pontificis infallibilitatis osiores Launojus (part. V, epist. 2 ad Anton Varill.), ac Dupinius (De ant. Eccles. Discipl., diss. 5, pag. 371 et 374) non admodum difficiles hoc sedi romanæ privilegium concedunt, negant tamen romano pontifici. Distinguendum enim aiunt sedem inter et sedentem; quod sæpe Bossuetius quoque, et Febronius noster inculcat. Verum hoc effugium dissertatione prima præclusimus (cap. 4). Quæ ibi diximus, recolantur. Unum hec addo, quod ad horum scripturum inconstantiam declarandam maxime pertinet. Ac de Bossuetio quidem Ballerinius scribit (De Potest. eccl., pag. 286): *Mirum autem vel maxime esse debet, eundem Bossuetium hanc conciliationem ducere ex ea distinctione inter fidem sedis apostolicæ seu romanæ, fidemque in ea sedentium romanorum pontificum, quam idem aperte destruit lib. 10 Defensionis, cap. 5, illis verbis: « Neque vero distinguimus a romanorum pontificum fide romanæ Ecclesie fidem, quæ scilicet non alia, quam a Petro primo atque a Petri successoribus Romani didicerint, » traditam scilicet ex sede Petri, quam a personis pontificum haud distinguendam ibidem præmiserat scribens: « Neque propterea dicimus ipsam sedem aliquid exercere posse potestatis aut jurisdictionis aliter quam per ipsam præsentem. » Eodem vitio laborat Febronius qui non solum ex*

(1) Alia in hanc rem, capite selecta veterum testimonia dabit Ballerinius in libro de Vi ac Ratione primatus, cap. 15, § 4.

Benedictinis S. Gregorii M. editoribus monuit (t. I, cap. 4, § 9, n. 1, pag. 258), *Sedem apostolicam pro S. Petro usurpari, et vice versa, nosse eruditos omnes*, sed etiam in indice tanquam notabilem rem adscripsit: *Sedes apostolica pro S. Petro usurpatur et vice versa*. Cur non enim etiam pro successoribus et hæredibus Petri, in quibus ille, ut Siricius ad Himerium (Ep. 1, col. 624 edit. Const.) scribebat, *Onera omnium portat*? Par certe, inquit Zosimus (Ep. 12, col. 974), *potestatis data conditio in eos, qui sedis hereditatem, ipso adveniente, meruissent*. Si igitur sedes romana, non diffidentibus adversariis principibus, omni erroris suspitione vacat, vacabunt quoque in ea sedentes romani pontifices. Nempe, ut cum Xysto III pontifice loquar (Ep. 6, col. 1260 cit. Const. edit.), *Beatus Petrus apostolus in successoribus suis, quod accepit, hoc tradidit. Quis ab ejus se vellet separare doctrina, quem ipse inter apostolos primum magister edocuit*?

IV. Sed quod ex sedis romane juribus argumentando collegimus, idipsum ex Christi pollicitationibus nunc manifestissime concludatur. Postquam Christus discipulos de communi omnium ipsorum tentatione et periculo monuit, *Ece, inquit, Satanas expellivit vos, ut cribraret sicut triticum*, remedium subiecit fide Petri, pro qua se orasse ait, ne deficeret, ut alios fide sua confirmans omnes diaboli molitiones irritas faceret: *Ego autem oravi pro te, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos* (Luc. XXIV, 32). Hunc textum cum in Antifbronio expendere (t. I, pag. 206), duo heic contineri animadverti, orationem scilicet Christi, ne Petri fides deficeret, et curam, quam idem Christus Petro detulit confirmandi fratres suos. Atque ad Petrum ut Ecclesie caput, et primatem hoc ejus privilegium spectare communis est patrum sententia. « Commune, inquit S. Leo M. (Serm. 4 de Annivers. die assumpt. sue), erat omnibus apostolis periculum de tentatione formidinis; et divina protectionis auxilio pariter indigebant, quia diabolus omnes exagitare, omnes cupiebat elidere, et tamen specialis a Domino Petri cura suscipitur, et pro fide Petri proprie supplicatur, tanquam aliorum status certior sit futurus, si mens principis victa fuerit. » Annon vox principis rationem indicat ex Petri ductam primatu? Diserte etiam S. Johannes Chrysostomus id explicat (In Acta apost. hom. 3) loquens de Petro: « Quam est servidus! inquit, quam agnoscit creditum sibi a Christo gregem! Quam in hoc choro princeps est! Merito primus omnium habet auctoritatem in negotio, ut qui omnes habeat in manu. Ad hunc enim dixit Christus: *Et tu aliquando conversus confirma fratres tuos*. » Consentit Ambrosius (p. V, epist. 6, n. 17). « Denique ut scias quod secundum hominem rogat, divinitate imperat; habes in Evangelio quod Petro dixit: *Rogavi pro te ut non deficiat fides tua*. Eidem autem dicenti: *Tu es Christus Filius Dei vivi*, respondit: *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et tibi dabo claves regni cælorum*. Ergo qui propria auctoritate regnum dabat hujus fidem firmare non poterat,

quem cum petram dicit firmamentum Ecclesie constituit? » Accedat Theodoretus, cujus apud ipsum Launojum (p. V, epist. 6, n. 17) hæc sunt verba: « *Ego autem rogavi, etc. Quemadmodum enim ait Ego te fluctuantem non desepi, ita et tu sustentaculum esto fratribus conturbatis: Et quo servatus es auxilio, ipse aliis impartire, neque labascentes impellas, sed erige periclitantes. Idcirco enim et te labare sino, eadere non permitto, stabilitatem per te fluctuantibus procurans. Sic orbem terrarum universum fluctuantem atque labantem magna hæc columna confirmavit, et ut corrueret, omnino non permisit, sed erexit, stabilemque reddidit, oves divinas pascere jussum. » Similia Theophylactus: « *Tu vero confirma fratres tuos*: planus hujus intellectus est, quia te habeo ut principem discipulorum, postquam negato me fleveris, et ad penitentiam veneris, confirma cæteros: *Hoc etiam te decet, qui post me petra es et firmamentum Ecclesie*. » Adiciatur etiam Stephanus Dorensis in epistola quæ in lateranensi concilio lecta fuit: « Ipse (Petrus) præcipue ac specialiter firmam præ omnibus habens in Dominum Deum nostrum et immutabilem fidem, convertere aliquando et confirmare exagitatos consortes suos et spiritales meruit fratres: utpote dispensative super omnes ab ipso, qui propter nos incarnatus est Deus, potestatem accipiens, et sacerdotalem auctoritatem. » Inno Bossuetius, in prima pastoralis epistola de Promissis Christi factis Ecclesie, id officium non solum Petro ut petrae, sed in unitatis etiam bonum fuisse commissum fatetur a Christo, cum textu laudato Petri cathedram erexit, *In qua sola, ut utamur SS. patrum formulis, unitas ab omnibus servata est; cui si adherereamus firmiter de Christi promissis tuti erimus...* Ipsi enim id curæ datum, ut fratres confirmet, ac idcirco evadat petra, supra quam immortale ædificium erat erigendum. Hinc palam fit, orationem quoque Christi, ut non deficeret fides Petri, non in Petri personam, sed in illum ut Ecclesie principem, oviumque, æque ac pastorem, pastorem, ac christianæ Ecclesie fundamentum respexisse. Cum enim in collata Petro fratrum confirmandorum potestatis gratiam Christus se orasse dicat: *Ego rogavi pro te, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos*, ad hujus executionem curæ ea spectat oratio. Si ergo hæc Petro ut primati data potestas fuit, et oratio pro Petro ut primati laudi debuit, ut nempè fratribus idoneum esset fides Petri remedium scandalorum, quæ Satanas ad discindendam præsertim fidei unitatem esset in Ecclesia excitaturus. Quare idem Bossuetius, in suis super Evangelium Meditationibus (Die 70), « Quis, inquit, dubitare potest, quin illius orationis vi S. Petrus obtinuerit fidem constantem, invincibilem, inconcussam, et ita copiosam, ut sufficeret ad confirmandos non tantum fideles, sed etiam suos fratres apostolos, et pastores gregis impediendo, ne cribrarent a Satana, quæ verba mirifice referuntur ad illa, quibus Christus dixerat: *Tu es Petrus*, etc. Ego Simonis nomen mutavi in nomen Petri ob significan-*

dam soliditatem, quam tibi volo communicare non modo pro te, verum etiam pro tota mea Ecclesia, quia super hanc petram volo illam edificare. Volo in te collocare modo eminenti et peculiari prædicationem fidei, quæ erit ejus fundamentum: Et porta inferi non prævalebit adversus eam, id est illa firma consistet adversus omnes Satanæ conatus, adeo ut concuti non possit: quod quid est aliud, nisi id quod Christus repetit, *Satan expellet vos, ut cribraret sicut triticum; Ego autem, Petre, rogavi pro te: tua fides non deficiet, et tu confirma fratres tuos.*

V. Nunc velim ut Febronius (t. II, pag. 175) cum Natali Alexandro (In Hist. eccles. sec. XV et XVI, diss. 4, n. 14) pronuntiet, *Id privilegium esse personale S. Petri, quod ad successores non transierit.* Annon hujus dici absurditatem jam videat? Numquid quod Petro ut constituto Ecclesiæ primati datum est, personale, quod ad successores non transierit, dici a catholico ququam possit? Non ita antiqui potes, non ita scholastici theologi, non ita gallicani præsules censuerunt, qui probe norant, Petri primatum cum eodem vi, quæ totius Ecclesiæ fidei et unitati prospiceretur, ad ejus successores Romanos pontifices debuisse transferri. Inter patres Leo Magnus (Serm. 4 cit.), «Cum itaque, inquit, dilectissimi, tantum nobis videamus præsidium divinitus institutum, rationabiliter, et justè in duobus nostri meritis, et dignitate letamur, gratias agentes sempiterno regi redemptori nostro Jesu Christo, qui tantam potentiam dedit ei, quem totius Ecclesiæ principem fecit, ut, si quid etiam nostris temporibus recte per nos agitur, recteque disponitur, illius sit gubernaculis deputandum, cui dictum est: *Et tu con-versus confirma fratres tuos.*» Agatho quoque in epistola ad Constantium, quæ in sexta œcumenica synodo lecta fuit, «Hæc est, inquit, vera fidei regula, quam et in prosperis, et in adversis vivaciter tenuit apostolica Christi Ecclesia, quæ per Dei gratiam a tramite apostolicæ traditionis nunquam errasse probatur, nec hæreticis novitatibus unquam depravata succubuit, quia dictum est Petro, *Simon, Simon, ecce Satanas, etc.; Ego autem rogo pro te, etc.* Hæc Dominus fidem Petri non defecturam promisit, et confirmare eum fratres suos admonuit, quod apostolicos pontifices meæ exiguitatis prædecessores confidenter fecisse semper cunctis est agnatum.» (1) Nec minus diserte Bernardus (Ep. 190, alios opusc. 11 ad Jauze. II) ait: «Oportet ad vestrum referre apostolatam pericula quæque, et scandala emergentia in regno Dei, et præcipue quæ de fide contingunt. Dignum namque arbitror ibi potissimum resarciri damna fidei, ubi non possit fides sentire defectum. Hæc quidem hujus prærogativa sedis. Cui enim alteri aliquando dictum est: *Ego pro te rogo, Petre, ut*

non deficiat fides tua? Ergo quod sequitur, a Petri successore exigitur: *Et tu aliquando con-versus confirma fratres tuos.* Vides confirmandi officium in Petri persona romanis pontificibus impositum, non disjungi a Christi promissione, ob quam certum præmiserat, in romana sede non posse fidem sentire defectum? Quod utrumque paucis complexus venerabilis Guigo majoris Carthusiæ prior in literis ad eundem pontificem (col. 1164, 6) tomo tertio operum S. Bernardi inseritis, sedis apostolicæ fidem atque constantiam, ipso, qui eam dedit prædicante, et prædicando roborante (Christi promissionem Petro factam respicit) non solum non defecturam, sed et alios confirmatorem scriptis. Et S. Anselmus episcopus lucensis in opusculo adversus Gilbertum: *Causa pro fide Petri, ne deficiat, a Christo oratum sit; unius romani patriarchæ fides, in qua fratres suos confirmet, nunquam deficiet* (1). Scholastici a patribus non dissentiant. Eos ipsos appello, quos Febronius cum Natali Alexandro audet pro sua opinione indicare, Albertum Magnum, S. Thomam, S. Bonaventuram, Nicolaum de Lira, ac Dionysium Carthusianum (2),

[1] Mirabitur fortasse lætæ tot patrum testimonis, ac tam perspicua a nobis afferri, quod apud Febronium viderit ex Natali Alexandro (post Lamoignon ac Mainburgum) indicari patrum ac tractatorum ecclesiasticorum maximam partem Tertullianum, Cyprianum, Hilarium, Basilium, Johannem Chrysostomum, Ambrosium, Concilia cartaginensium et milvitanum, S. Augustinum, S. Cyrillum Alexandrinum, S. Leonem, S. Prosperum, Theodoretum, Bedam, Theophylactum, qui in Christi verbis non nisi agnoscat privilegium personale Petri, quod in solis apostolis confirmandis sisteret. Quæ ex Johanne Chrysostomo, Ambrosio, Leone, Theodoro, Theophylacto productis, satis ostendunt hujusmodi indiculos patrum non ad veritatem, sed ad pompam, atque ad furum incensum faciendum perit. Nam quod ad ceteros attinet, ex illis arguere quisque potest, non esse, cur Natali episcopo exscriptori Febronio fidem habeamus. Lusus est in his verbis: *Privilegium personale.* Utique ut in Antifebronio animadverti, aliquid personalis Petro promittitur, si ejus fides defectura non erat, in Petro enim debuit profecto Christi oratio suam efficaciam exercere; sed cum illam Petro promissam a Christo fuerit, ut aliquando con-versus confirmaret fratres suos, absolute ac mere personale dici nequit, ut quod ad hominem fratrum ordinaretur. Râdulo igitur allegatur patres, qui aliud nihil dicunt, quam Christum orasse, vel ut haberet (Petrus) in fide liberum, fortissimum, invictissimum, perseverantissimum voluntatem [quoadmodum Augustinus de Corrupt. et Gral., cap. 8, ref. ut post lapsum negotiationis ad pristinum statum revivendo resurgeret (ut Beda)]. Cito Launeus, Natalis, Bossuetius, atque Febronius, ceteri, si possunt, patres, qui particularium et personalem Petri fidem, ut ait idem Febronius, t. I, cap. 5, § 1, n. 2, sed solum ea Christi oratione spectari, fratresque in fide ab eo confirmandos non nisi apostolos fuisse, nisi hoc faciant, frustra in congerendis patrum sententiis laborant. Concilia autem milvitanum et cartaginensium ab hoc indiculo penitus demant, cum ea concilia verbis Christi rogaverit, etc., ad id solum utatur, ut contra pelagianos non humanæ potestatis, sed gratiæ divinæ fuisse, ut non defecturam Petri fidem ostendant; quod utique sive mere personaliter fuerit Petri fides, sive ad Ecclesiam in fidei unitate conservandam pertineret, verissimum erit, atque ab orthodoxo quopiam scriptore negandum.

[2] Allegant etiam Innocentium III et Hugonem cardinalem. Verum hic ita Luca locum interpretatur, ut gratiæ necessitatem præbet: *Quasi Satanas tentabit ne permittente, sed non prævalebit, et hoc non erit ex nobis, sed ex eo, qui hoc roget, scilicet ut non deficiat fides tua, tum Bedæ sententiam recitat, quam supra descripsi: quid hoc autem ad præsentem disputationem? Innocentius porro III, ipso favente Natali Alexandro, cap. 2, aglores, de Baptismo et ejus effectu, et serm. 2 et 3 de Consecratione romani pontificis, sed S. Petri, sive sedi apostolicæ hunc locum accommodat, idque facit in literis ad patriarcham con-*

[1] Adde his Gelasium (Ep. 14), Pelagium I (Ep. 3 ad Elam), Vitalianum (in epist. ad Paulum episc. cretensem), Adrianum I (epist. ad Carolum regem), Nicolaum I (epist. ad Michael.), S. Leonem IX (in epist. ad Petr. archiepisc.), Arnulfum (hist. Mediol., l. V, c. 7), Paschalem II (in concil. lateran.)

Albertus Magnus ita loquitur (in cap. XXII Lucæ) : « Autem Dominus Simoni, qui et ipse principalis fuit, ut per ipsum hæc confortatio ad alios ordinato derivetur. Ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua. Hoc argumentum efficax est pro sede Petri et successore illius, quod fides ejus non finaliter deficiat. » Magistrum sequitur multo celebrior discipulus S. Thomas (in cap. VI Matth.), qui Christi orationem S. Petri Ecclesie accommodans, Sola, inquit, Petri Ecclesia inviolata permansit; unde, Lucæ XXII, Ego rogavi pro te, etc., atque ut sedis et sedentis distinctioni effugium præcluderet, alibi ait (2-2, q. 1, artic. 10) : « Dominus, Lucæ XXII, Petro dixit, quem summum pontificem constituit, Ego rogavi pro te, etc. Et hujus ratio est, quia una fides debet esse totius Ecclesie secundum illud I Cor. I : Idipsum dicatis omnes, et non sint in vobis schismata : quod servari non posset, nisi questio fidei exorta determinetur per eum; qui toti Ecclesie præest, ut sic ejus sententia a tota Ecclesie firmiter teneatur. » In eandem sententiam S. Bonaventura (in cap. XXII Luc.) : Potest illud referri ad Ecclesiam Petri pro cuius fide rogavit Dominus. Et hæc Ecclesia quæ designatur per Petri naviculam, licet concutiat, tamen non naufragatur. Superius item dixerat (in cap. VI, Luc.) : Christus hoc verbo stravit totius fidei fundamentum... Hinc est quod Petrus est vocatus, et ei concessum est, ut de Ecclesia ejus nunquam deficiat vera fides : « Ego rogavi pro te ut non deficiat fides tua. » Loculentum quoque est Lyrani testimonium (in cap. XXII Luc.) : Confirma, etc. Hoc dicitur ei, quia Ecclesia erat sibi committenda, ut habetur Johan. ult. cap. : Pisce agnos meos. Ex hoc etiam patet, fidem non deficere usque ad finem mundi, potissime in Ecclesia romana, quæ a Petro post Christum fundata est. Superest Dionysius Carthusianus (In exord. loc.) ; quid ergo ille ? Item quoniam Petro specialiter fuit Ecclesia committenda, unde quod dicitur : Ut non deficiat fides tua, ponitur, Ut non deficiat fides Ecclesie tibi committendæ. Sicque ex verbis his sumitur argumentum, quod fides Ecclesie romane, quam Petrus in ea plantavit, sit nique in finem seculi duratura. Annon qui hæc legerit, Launoji qui primus hosce nobis scholasticos obiect, imprudentiam, Natalis vero et Febrouii qui tam exco duci sese regendos commiserunt, inconsiderantiam, ac levitatem stupebit ? Quid enim aliud est pro tua sententia auctorum, qui conceptis verbis alteram plane adversam tueantur ; indicem ob oculos ponere, quam lectores in laqueos fraudulentè impellere ? Sed ad gallicanos præsumes nos convertamus, quos non aliter, ac nos Lucæ locum explicare præsumimus. Quæ an. 1653 ad Innocentium X octoginta quinque Galliarum antistites scripserint, primo

capite attulimus ; ea animo repetantur. Plura in hæc rem cl. Soardi ex pastoralibus (lib. I, cap. 1) Feneconii cameracensis (1), de Villeroy lugdunensis archiepiscopi (2) aliorumque gallorum archiepiscoporum literis erudite collegit. Unum ab eo omisimus, sed qui apud adversarios plurimi valeat, allegabo Bossuetium. Debebat, inquit ille in suis Evangelii Meditationibus (Die 72), debebat semper in Ecclesia adesse Petrus, qui suos fratres confirmaret in fide. Id remedium erat opportunum, ut sententiarum unitas servaretur, quam Salvator omnium maxime exoptabat ; et hæc auctoritas tanto magis erat necessaria sub apostolorum successoribus, quanto horum fides minus erat firma, quam illa ipsorum apostolorum : hancque auctoritatem in romanos pontifices Petri successores transfusam declarat.

VI. At unde, inquit, hæc omnia pontificis auctoritate confirmare ostenderes ? Nonne et aliis episcopis cura confirmandorum fratrum incumbit, si quod in suis ecclesiis scandalum contra fidei unitatem excitaretur ? Nec tamen ita pro cuiusque episcopi fide orasse Christus dicendus est, ut deficere ille et errare in fide non possit. Ita sane ; sed magnum inter alios episcopos, et romanum pontificem discrimen intercedit, quemadmodum etiam in Antisebronio animadverti. « Cum enim illi, inquit Ballerinus (De Vi ac Ratione primatus, cap. 45, § 3, pag. 271), singularem præsent ecclesiis, si in fide delicerent, in errorem non traherent totam Ecclesiam ; ac propterea infallibilitatis promissio totam Ecclesiam respiciens, ipsis necessaria non fuit. At romani pontifices cum non minus quam Petrus ex primatu universæ præsent Ecclesie, et in periculis fidei unitatem ejusdem fidei debeant in ea tueri et continere confirmandorum fratrum officio ; quod dum ex jurisdictione sibi competente, et in finem primatus necessaria exercent, non sine vi coactiva unitatis exercent : si delicerent in fide, in errorem traherent totam Ecclesiam, quæ jure primatus ipsorum fidei debet adhærere ; ac idcirco ne et ipsi delicerent in fide, oratio Christi interposita dicenda est. » Quamobrem Galliarum episcopi, cum singulos episcopos errare posse non inviti fateantur, romanum tamen pontificem ex Christi promissionibus : Ego rogavi, ea præditum potestate consentiant, ut ejus definitionibus subesse falsum non possit (3). Enimvero illa-

(1) Lettre au P. Quesnel sur le livre, Denuntiatio bulle Finesse Douai, etc., n. 26 : D'un côté Jésus-Christ promet que la foi de Pierre ne manquera jamais dans son siège, et que Pierre y confirmera ses frères jusqu'à la consommation des siècles.

(2) Maudem, au sujet de la constit. Unigenitus, 1718 : Nous nous ordonnons de vous soumettre à la constitution Unigenitus, avec cette obéissance que les véritables fidèles doivent à celui que le souverain pasteur de nos âmes a établi pour confirmer ses frères dans la foi.

(3) Recto senonensis archiepiscopus D. Langnet in suis ad eminentis. Noallii documentum annotationibus tit. num. 56 : « M. l'évêque de Badajoz a dit que c'est pour la foi de Pierre seul que Jésus-Christ pria pour qu'elle ne manquât point dans ses successeurs. Ce mot seul, qui n'est pas sans fondement dans le texte de l'Écriture, n'exclut pas les conciles généraux ; il exclut seulement chacune des autres Églises particulières, dont aucune n'est

stantinopolitane, apud Bosquetum (in gestis ejusdem pontificis, pag. 41). Hæc vero sibi tam turpiter adversatus fuerit, ut in sermone 1 de SS. Petro et Paulo ad personam Petri privilegium in successores minime derivandum Christi verba referre non dubitavit ? Febrouianis id vitium est pugnantia loqui, non Innocentio III doctissimo suæ ætatis pontifici.

striss. d'Argentré tutelensis episcopus hoc ipso Christi oraculo utitur, ut Petri exinde primatum confirmet, colligatque contingere non posse, ut romanus pontifex in fide pertinaciter erret (*De Locis theol.*, cap. 7, pag. 77). Celeberrimus quoque dum viveret Rathenensis antistes Abelly in egregio, qui tertium Cadomi prodit au. 1626, tractatu gallico de Obedientia romano pontifici debita (1), ait, idque ex Ecclesie ipsius sententia, verba illa Christi ita intelligenda esse, ut ad S. Petrum ejusque successores romanos pontifices spectare evincant omnes fidei catholicæ veritates certo definire, omnesque fidei adversantes errores improbare atque proscribere.

VII. Illustranda nunc paulo uberius ea sunt, quæ de romani pontificis primatu ejusque vi ad fidei unitatem cogente nuper attigimus; novumque ac splendidum in rem nostram argumentum promemus. Recolamus igitur, quod superiore dissertatione posuimus, romanum pontificem sui vi primatus esse catholicis unitatis centrum a Christo domino constitutum. Hinc enim sequitur, jus ipsi esse cogendi omnes catholicos, totamque catholicam Ecclesiam ad eandem secum unitatem præsertim in fide. Quemadmodum ergo nemini licet ab unitate romani pontificis se separare, ita ne licebit quidem ulli aliam profiteri fidem ab ea, quam romani pontifices ex officio tradunt, atque definiunt. Quomodo enim hi jure primatus cogere possent, qui sunt undique, fideles, ut Irenæus aiebat, ut secum convenirent propter potentissimam principatutem, nisi illos etiam ad eandem fidei doctrinam amplectendam, profitendamque cogere possent? Id autem ex antiquitate exploratus fiet, si antiquam praxim, rationemque expendamus, qua totius catholici orbis ecclesie cum romana communicabant. Hæc communio, quæ uno charitatis vincolo omnes catholicas ecclesias cum romano pontifice totius catholicæ communionis centro compingebat, fiebat per litteras, quas pacificas seu communicatorias appellabant (2). Verum illud etiam animadvertendum, quorum episcoporum ad romanam sedem litteræ exploratæ

non exhiberent professionem fidei, eas nequaquam receptas fuisse, neque iisdem redditam a romano pontifice communionis responsionem, quandiu ipsarum scriptores in fidei professione, aliisve ad fidem spectantibus non penitus satis fecissent. Ita cum omnino non placuisset fidei professio, quam Epîri veteris episcopi ad Hormisdam dederant; misit ipse formulam fidei cum romanæ Ecclesie fide penitus concordem, cui illi una cum Johanne Nicopolitano metropolita aperte subscriberent, ut communicatorie litteræ ipsis redderentur (1). Ita etiam Felix III monuerat Thalassium, archimandritam monachorum Constantinopoleos, ne communicaret cum regis urbis episcopo, nisi prius fidem professus esset, quæ romano pontifici probaretur. Similia leguntur de Anatolio constantinopolitano episcopo, cui communicatorias reddere litteras S. Leo tandem distulit, quoad circa fidem fecisset satis (2). Idem S. Leo plenioris fidei expositionem a S. Proterio Alexandrino exegit (3). Comptum itaque esse debet, unitatem communionis memoratis litteris compactam ad unitatem fidei cumprimis ordinatam fuisse, atque ita cum hæc conjuncta, ut (quod notavit cl. P. Garnerius) (*in App. not. Diarii*, c. 2, n. 21), alteram sine altera cum romana sede obtinere nemo potuerit. Equidem constat communicatorias litteras, et communionis unitatem fuisse intacta fide ob læsum aliquod simplicis discipline caput aliquando negatam; at diversæ fidei hominibus fuisse concessam, nusquam reperies. Unitas ergo fidei cum romano pontifice ad unitatem communionis necessaria semper fuit habita. Quare præ se ferentes romanam communionem, si qua dubitatio suboriretur, de unitate fidei interrogabantur: sique Flavianus antiochenæ Ecclesie presbyter ex Paulino quesivisse fertur (4): Si Damasi communionem amplecteris, o amice, doctrinæ nobis manifestam ostende similitudinem. Ostende igitur consensationem doctrinæ. Instauratur igitur argumentum. Si ad communionis unitatem potest romanus pontifex sui primatus jure cogere universam Ecclesiam; cogere ergo eandem potest ad fidei unitatem: cogere autem non posset, nisi erroris expertus sit, haberi que debeat. Quid enim? Si erraret in definiendo? Nonne universam secum Ecclesiam in errorem pertraheret? Quæ ergo ratione ex divinis Christi promissis Ecclesiam universam errare non posse certi sumus, ea necesse est, ut romanus quoque pontifex ab omni erroris suspitione sit liber.

VIII. Atque hoc totum luculentissimo confirmemus exemplo; gallicani episcopi romanam Ecclesiam, sedemque apostolicam, quod centrum sit catholicæ unitatis a fidei veritate aberrare nunquam posse consentiant. Ex illustrioribus aliquos indicabo, episcopum apertem illustriss. de Colouque (5), illustriss. de Bel-

hénard de la prééminence de l'Eglise de Pierre et de l'assistance spéciale que Jésus-Christ lui a promise. A Dieu ne plaise que les théologiens français disconviennent jamais de cette prééminence et de cette assistance particulière!

(1) Pag. 23: « De ces paroles de Jésus-Christ rapportées dans l'Evangile j'ai prié pour toi, Pierre, afin que ta foi ne vienne à défaillir; et toi, étant converti, confirme tes frères, l'Eglise a tiré cette conséquence que c'était à Pierre et à ses successeurs, auxquels il appartenait de décider avec certitude toutes les vérités appartenant à la foi catholique, et de réprouver et de condamner toutes les erreurs contraires à cette même foi. »

(2) De hoc toto genere, inquit Feltonius, t. II, pag. 403, epistolæ, olim in ecclesia usitatas exstat elegantissimus libellus Francisci Bernardi Ferrai de antiquo ecclesiasticarum epistolularum genere. Corrige, lector, futurorum hoc sphaera Ferrai, ac scribe Ferrari, cujus liber prodit Mediolani 1613. Confer præterea [ut Feltonianum eruditissimè aliqui ex nostro promptuario adjiciamus] Philippum Priorium in libro de Epistolis canonicis, Parisiis 1673, Franciscum Dominicum Bencium in dissertationibus quinque de litteris encyclicis, Taurini 1728, et, si licet, Joh. Rudolphum Kieslingium in dissertatione de statû primatû Ecclesie Opæ litterarum communicatoriarum consulas, Lipsiæ 1744.

(1) Vide epist. 8 et 9 Hormisdæ.

(2) Confer S. Leonis epistolas 69, 70, 71, Baller. edit.

(3) Ad ejusdem S. Leonis epistolas 127, 129 et 150.

(4) Apud Theodoret., lib. V Hist., cap. 3.

(5) Mandem, 20 déc. 1717: « Cette prérogative, que l'Eglise romaine a d'être le centre de l'unité, est une preuve authentique de deux précédentes, que nous avons

source massiliense antistitem (1), eminentissimum de Bissy melidense præsulem (2). Cur hoc? Causam dabit idem apensis episcopus. Nempe si Petri cathedra, inquit ille (3), quæ est unitatis centrum, aliquo semel errore inficeretur, ipsius corruptio cum cæteris, quæ ab eo derivant ad ipsumque tendunt, Ecclesiis sine dubio communicaretur, quemadmodum inquinato fonte infecta rivuli, quæ ex illo fluere, aqua inveniretur. Quanquam quid aptensem præsalem memoro, cum ipse pseudo Bossuetius in Defensione declarationis disertissime proficetur (part. 2, lib. XV, cap. 7): *Cathedra Petri si concidere posset, fieretque jam cathedra non veritatis, sed erroris et pestilentie, Ecclesia ipsa catholica non haberet societatis vinculum, jam schismatica ac dissipata esset, quod non est possibile*. Accipio quod istæ dat; tum vero ex eo sciscitor, quomodo ergo errori obnoxius esse romanus pontifex possit, quin de universæ Ecclesiæ fide ac doctrina sit conclusum. Quæ enim vis ac prærogativa romanæ Ecclesiæ aut apostolicæ sedi propter primatum conceditur, eadem romanis pontificibus competit, quibus tandem solis universa inest ratio primatus. Qui igitur cum apertissimis traditionis testimoniiis convici romanam Ecclesiam esse unitatis catholicæ centrum fateatur, eandem necessario ab erroris discrimine immunem agnoscunt; si certe romano pontifici inerrabilis auctoritatis prærogativam negare non possunt, quin illum centrum unitatis catholicæ atque adeo Ecclesiæ primatum esse cum heterodoxis inficiuntur.

IX. Minime vero, inquit pseudo-Bossuetius. Accipiendi scilicet *romani pontifices tanquam una persona Petri, in qua nunquam fides Petri deficiat*. Atque ut in aliquibus vacillet, aut concidat, non tamen deficit in totum, quæ statim relictura sit... Nec porro aliter ad excommunicationem usque seculi in tota pontificum successione evenitur esse CERTE FIDE CREDIMUS (t. II, pag. 191). In tota pontificum successione quam alibi (ibid. in Coroll., § 8, pag. 510) nunquam a fide abscipendam (ait), non in singulis. Quam diversa a Bossuetii sententia fuit mens S. Francisci Salesii! Ait sanctus genevensis præsul in opere de fidei Contraversiis, quod autographum in locuplete chigiana bibliotheca asservatur, atque a Taja italice redditum

déjà reconnues en elle, savoir d'être le juge et l'arbitre de toutes les questions de doctrine qui s'élèvent dans le monde chrétien, et d'être toujours pure dans la foi.

(1) Mandem. sur les libertés de l'Eglise gallice, pag. 31: « Ne craignez pas, mes très-chers frères, qu'une Eglise qui est le centre de l'unité et de la vérité catholique puisse devenir le siège de l'erreur ou la source de la profane nouveauté, comme on a quelquefois l'impudence de vous le dire aujourd'hui; l'Eglise romaine est toujours vierge, la loi romaine est toujours la foi de l'Eglise. »

(2) Mandem. pastoral. 1728, pag. 42: « Les auteurs français les moins portés pour le saint-siège croient que cette première Eglise du monde, étant, comme elle est, le centre de l'unité de toutes les églises catholiques, est indérivable dans la foi. »

(3) L. C.: « Si ce trône de Pierre, qui est le centre de l'unité, venait à être infecté de quelques erreurs, il n'y a pas de doute que sa corruption se communiquerait aux autres, qui en dérivent et qui y vont aboutir, comme l'eau d'un ruisseau se trouverait gâtée si la source avait contracté quelque impureté. »

Romæ prodit (1): *Ecclesia semper eget confirmatore infallibili, ad quem confugere liceat, et fundamento quod portæ inferi, et præcipue error nequeat subvertere, et pastore qui suos filios ad errorem ducere nequaquam possit*. Successores ergo S. Petri his omnibus privilegiis potantur, quæ non personæ (ita scilicet ut eam persona intendant), sed dignitatis et muneris publici (ad successores traditi) privilegia sunt. Vides illustre argumentum, quo Bossuetii effugium penitus præcludatur. Hoc confirmandi officio Ecclesia indiget: quicumque ergo sit legitimus Petri successor qui, huic officio satisfactorius, ut unitatem fidei vindicet, fratresque confirmet, aliquod dogma declaret atque definat, ejus doctrina habenda erit uti doctrina S. Petri, pro qua Christus oravit ne deficeret. Concilia certe et patres S. Petrum semper in successoribus loqui professi sunt, cum fidem docent. Hoc etiam facit, quo contra donatistas usus est Augustinus, argumentum. Donatistis ille seriem romanorum pontificum cum opposuisset tanquam immotam illam et inconcussam petram, quam non vincunt superbi inferorum portæ, addit statim: *In hoc ordine successionis nullas donatista episcopus invenitur* (Psul. contr. part. Donat.). Quid si tamen unus aut aliter ad donatistarum partes defecisset? Bossuetius certe donatistis insultantibus reposuisset, fidem pontificum non propterea defecisse in totum, quæ statim vel in ipso, qui errorem ejurasset, vel in suis saltem successoribus revixisset. At hoc effugium Augustinus ignorabat, ad eamque vitandam seriem satis futurum arbitratur, si vel unus ejus successionis in donatistarum errores inclidisset. Idem sane de aliis quibuscunque erroribus, quos pontificum quispiam doceret, est affirmandum. Quomodo immota in serie pontificum concipi fides possit, si quis ipsorum Ecclesiam docens pro fidei dogmate errorem obruderet? An non quicumque inter illos deficeret, ad ipsam seriem pertineret? Christus præterea, qui ob servandam fidei unitatem primatus auctoritatem instituit, si in aliquibus defecere illa posset, minus congruenter eidem unitati convenienterque prospexisset. Vel enim primatus auctoritas, quæ in aliquo pontifice errorem fidei contrarium proponente deficeret, unitatem posset exigere, vel non. Si exigere posset, annon in ipsius unitatis destructionem et secundum vergeret, quæ esset ad ejus conservationem constituta potestas? Sin autem non posset, non igitur ea esset primatus vis, quæ ad doctrinæ unitatem per sese cogere semper posset, nec satis constans ac stabilis, quæ ab adjunctis robur atque efficacitatem mutaretur.

CAPUT IV.

Ea est romanorum pontificum in definiendis fidei rebus auctoritas ut ante Ecclesiæ consensum fidei obsequium exposcat. Incommoda contraria sententia, quæ pontificiarum definitionum veritatem ab Ecclesiæ consensione accersit. Febronius ceterique hujus opinionis defensores quæ inter se repugnant docere convincuntur.

I. Etsi argumentorum quæ adduximus magna vis

(1) Cap. X: « L'Eglise a toujours besoin d'un confirmateur infallible auquel on puisse s'adresser, d'un fondement

est ad suadendam atque adeo demonstrandam romanæ pontificis *aspersionem*, facile tamen eludere quis illa posset, Ecclesiæ consensionem obiciens, qua fiat, ut quæ ille definiat, suscipiantur, succedat firmentur, atque inerrantæ privilegium obtineant. Ne igitur nobis adversarii elabatur de manibus, hæc est illis formula obstruenda. Ac primum considerari velim, hoc eorum degna, quæ romanæ pontificis definitiones erroris expertes futuras, si ad eas Ecclesiæ consensus accesserit, non antea, affirmatur, cum primatus sine pugnare. Cum enim primatus ob firmendam, conservandamque unitatem, ac maxime in fide, constitutus a Christo sit, debet utique esse per sese sufficiens ad hunc finem obtinendum. Meminerit Febronius se pro principio statuere (t. I, cap. 2, § 4, pag. 104), omnia illa et sola esse *primigenia*, et essentialia jura primatus, sine quibus unitas non potest servari: sine auctoritate vero ad obtinendam unitatem per se sufficiens servari unitas posset? At si Ecclesiæ consensu pontificia in rebus fidei definiendis auctoritas indigeret ut ex definitione erroris periculo vacarent, non esset illa ad unitatem in fide obtinendam per se sufficiens, sed consentientis Ecclesiæ præsidio ad id opus haberet. Anne enim posset pontifex ad unitatem doctrinæ fideles cogere, nisi ipsa illa doctrina certa omnino esset, nullique errori obnoxia? Unde ergo infallibilis esset pontificis definitio, inde ad obtinendam in ea unitatem haberet vim omnem atque efficacitatem. Non igitur apta per se ac sufficiens in finem cujus gratia primatum vel ipsi adversarii institutum concedunt, esset romanorum præsulum in Ecclesiâ auctoritas. Vel ergo negandum est, primatum ob conservandam in Ecclesiâ potissimum fidei unitatem fuisse institutum; vel si hoc negare vetat cum patrum traditio, tum Ecclesiæ doctrina, quam et adversarius amplectitur, fatendum profecto est, romanum pontificem ea fuisse auctoritate instructum ut, si quid definisset, ad exigendam et conservandam fidei unitatem alieno præsidio non egeat, seu Ecclesiæ qui accedat consensu.

II. Atque hæc fuit quidem constans perpetuaque Ecclesiæ doctrina. Hæc certe in vetustissimo, quod Leonianum appellant, propterea quod non pauca continet a Leone Magno scripta, Ecclesiæ romanæ sacramentario leguntur, in præfatione missæ 14 diei natalis apostolorum Petri et Pauli: «Qui (Deus), secundum promissionis tuæ inviolabile constitutum apostolicæ confessioni superna dignatione largiris ut in veritate tuæ fundamine soliditate nulla mortifera sollicitas jura prævaleant... ipseque sit sacri corporis ubique vera compago, quæ te dispensante devota subsequitur quidquid sedes ista censuerit, quam tenere voluisti totius Ecclesiæ principatum. » Notanda præsertim verba te dispensante, id est instituyente, devota subsequitur quidquid sedes ista censuerit: quæ repetita

etiam in præfatione missæ 19, non ad unam Petri confessionem, sed ad omnem romanæ sedis doctrinam, atque definitionem fidei procul dubio pertinent. Similis sententia inseritur etiam in præfatione missæ 20, in qua eadem unitatis fidei accessus in his verbis innuitur: Qui ut hanc sedem regimur totius Ecclesiæ efficeret, et quod hæc prædicasset ostenderet ubique servandam. Romanæ fidei eruditio, quæ a SS. apostolorum Petri et Pauli prædicatione manavit, sicut per eos ab ipsa veritate (id est a Christo) suscepta posterisque (romanis pontificibus in romana cathedra succedentibus) mandata est: in fidei suffragantibus inemerata perdurat: uti traditur in præfatione missæ nonne. Tum in præfatione missæ decimæ, eidem romanæ ipsorum apostolorum eruditioni, seu doctrinæ fidei in totum orbem diffuse, ea unitatis vis et prærogativa jure apostolici principatus commemoratio tribuitur, ut quod ex apostolica romanæ sedis traditione ad posteros transmissa, et in isdem conservata manavit, christianæ devotionis sequeretur universalis, salubrique compendio et hi qui ab illorum tramite deviascent, haberentur externi, et tantummodo filii veritatis existerent, qui a principali (id est romana) nullatenus traditione discederent. Non minus perspicua sunt S. Gelasii verba in Commemoratorio ad Faustum (t. II oper. S. Leon., edit. Ball., col. 338): Non veremur ne apostolica sententia resolvatur, quam et vox Christi, et majorum traditio, et canonum fulcit auctoritas: ut totam potius Ecclesiam semper ipsa dijudicet. Si Ecclesia, Christo institute, subsequitur quidquid sedes romana censuerit; si jure apostolici principatus ita res constitutæ sunt, ut quod ab apostolica sede definitur, christianæ devotionis sequeretur universalis; si apostolica resolvi nequit sententia, quæ totam potius Ecclesiam semper ipsa dijudicet; fieri possit ut a subsequente Ecclesiæ, quæ dijudicari debet, assensu apostolicæ definitiones robor, et *aspersionis* prærogativam accipiant? Augustinus idem aperte indicat, qui de damnatis pelagianorum erroribus hæc scribit ad Optatum (ep. 157): Cujus (hæresis) vel auctores, vel certe occurrunt nulliusque maiores, cum Pelagius et Cælestius existissent, conciliorum episcopatum vigilantia in adiutorio Salvatoris, qui suam tuetur Ecclesiam, etiam a duobus venerabilibus antistitibus apostolicæ sedis, papa Innocentio et papa Zozimo, nisi correcti etiam egerint penitentiam, toto christiano orbe damnati sint. Animadvertite hic, inquit Clarissimus (de Libert. Eccles. gallic., lib. VII, cap. 17, n. 7, pag. 462), probata romanorum præsulum solennitate sententia, dominationem in toto orbe factam censeri; nondum enim Ecclesiæ universæ consensus accesserat, cum nondum existeret an episcopi encyclicas sanctorum pontificum litteras acceperint. Addit enim Augustinus: De quibus exempla recentium litterarum, sine quæ specialiter ad Africam, sive quæ universaliter ad omnes episcopos de memorata sede manarunt, ne forte ad vestram sanctitatem nondum pervenerint, vobis carissimus mihi ob eis fratribus, quibus et his litteris, ut tuæ venerationi dirigeretur, dedimus. » Eadem tradunt, antiquisque exten-

que les portes d'enfer et principalement l'erreur ne puissent renverser, et que son pasteur ne puisse conduire à l'erreur ses enfants. Les successeurs donc de S. Pierre ont tous ces mêmes privilèges, qui ne suivent pas la personne, mais la dignité et la charge publique. »

plis confirmant Euthérius, thyanensis episcopus, et Helladius tharsensis, in epistola ad Xystum III, ubi aiunt (1. I. *epist. rom. pont.*, *Const. edit.*, col. 1246): *Qñm siquidem sæpius jam, ex Alexandria hujusmodi hereticis arianis insurgentibus suffecit vestra apostolica sedes per universon tempus illud ad mendacium convincendam, impietatemque reprimendam, etc.* Magna enimvero apostolica sedis gloria, si ad id suffecisset ex Ecclesiæ consensu, qui si ad cujuscunque episcopi decreta accedat, ea quoque summa ad impietatem reprimendam efficacitate præstarent. Suffecisse ergo intelligunt per sese, quin id assentientis Ecclesiæ auctoritati debuerit.

III. Plurimum autem ad nostram confirmandam sententiam ea consideratio valet, quæ hujus facti consensus indolem detegit. Nimirum ut pontifex aliquid fide credendum Ecclesiæ proponit, illud Ecclesia uti fidei dogma suscipere omnino debet; ne (quod absit) errare illam contingeret. Liber itaque non est ejusmodi consensus; necessarius est, atque coactus, qui propterea pontificis definitionibus vim minime tribuit, sed ipse sit earum vi quodammodo expressus. Ipsis œcumenicis conciliis eam esse impositam legem, ut romanorum pontificum decretis assentiantur, satis declararunt ephesini patres, dum se Cœlestini litteris coactos ad Nestorii condemnationem professi sunt. Quid mirum si et Ecclesia cogatur dispersa, in quam adversarii multo majorem quam in congregatam pontificibus potestatem tribuunt. Exempla definitionum Innocentii, Zosimi, Cœlestini, Leonis, aliorumque subsequentium pontificum, qui ad subscriptiones episcopos coegerunt, notissima sunt. Cogere enim ad subscriptiones, est cogere ad consensum: hæc vero coactio ante Ecclesiæ consensum fuisset injusta, si apostolica auctoritas, ut legitimam vim obligandi haberet, indigeret presidio seu conditione consensus.

IV. « Hanc quidem conditionem, inquit Ballerinius (*De Potest. eccles.*, pag. 255), non minus evidenter respuit S. Irenæus eo testimonio quo necessitatem conveniendi seu consentiendi cum romanæ Ecclesiæ fide omnibus undique fidelibus omnibusque Ecclesiis impositam, non in consensum aliarum Ecclesiarum retulit, sed in *potentiorum principalem*, id est in potentiorum auctoritatem propriam primatus, quæ ipsam consensus necessitatem seu obligationem affert. Primatus, qui vi sua hanc obligationem imponit, vi sua exigit ipsum consensum: neque hæc vis exigendi consensus deduci potest ab ipso consensu, quem cum exigit, producit, ne hic consensus sui ipsius causa simul sit et effectus. Adeo vero hanc primatus auctoritatem vim habere per se sufficientem credit Irenæus, nulloque aliarum Ecclesiarum consensu indigere, quo ad unitatem obligaret omnes, ut aliarum consensum inquirere et cognoscere necessarium non duxerit (cum omnium fidem ac traditionem inquirere atque cognoscere nimis esset longum et fere impossibile); sed satis esse crediderit unam romanæ Ecclesiæ fidem cognoscere, quæ cum sola per se tanta vi prædita sit propter *volentiorum principalem*, id est, ratione

primatus, ut omnibus Ecclesiis necessitatem unitatis et consensus imponat, hac una fide cognita, aliarum omnium consentiens traditio et fides simul cognoscitur. Non ergo vim per se cogentem ad unitatem Irenæus deduxit ex istarum consensu, quem nec inquirere nec cognoscere opus esse putavit; sed hunc consensum ex vi coactiva Romanæ fidei atque primatus deducens, vim per se sufficientem ad obligandum omnes ipsi romanæ fidei et primatui attribuit.

V. Quid porro si adversantis sententiæ difficultates atque incommoda perpendantur? Nemo illa melius novit quam gallicana Ecclesia, ob maximas turbas quas factio quænelliana adversus constitutionem *Unigenitus* excitavit. Fac omnibus ratum in Galliis firmumque, ut ante annum 1682, fuisset, romanos pontifices, ut aliquid definiunt, infallibiles esse; nullus certe iis cavillationibus locus fuisset quas dum rebelles ac pugnaces litigatores arripuerunt, Ecclesiæ damnationi sese subducere conati sunt. At quoniam res ad Ecclesiæ consensionem devoluta est, quot captivibus ac subdolis artibus pontificum constitutionem sin minus infringere, eludere certe, studuerunt. Ecclesiæ acceptionem in dubium vocant; ubi hanc editis ex omni natione episcoporum suffragiis se posse de medio tollere desperarunt, episcopos non fuisse in judicando liberos obganniere; tunc accusarunt episcopos ipsos, quod neque accurato rerum examine, neque uniusmodi judicio usi sint; episcoporum præterea acceptionem canonicam non fuisse, ut quæ in provincialibus synodis non fuerit constituta, expostularunt. Quod si super ea constitutione, cujus acceptio tot monumentis testata erat, tot exortas vidimus, atque etiamnum videmus concertationes, an unquam litigandi finis erit, et reprimenda hæreticorum audaciæ, nisi in uno eoque infallibili romani pontificis judicio sistamus? Scio equidem, hoc etiam posito non defuturos sibi novatores, quin pontificis constitutionibus aut nefaria impudentia calumnientur, aut dolo malo obedire detrectent. Pelagianorum exempla quid hæreticorum perviciæ possit nos doceant. Negari tamen non potest, ad eorum præventionem disjiciendasque fraudes multo expeditiorem esse romani pontificis, si in definiendis dogmatibus falli nescius ponatur, auctoritatem, quam Ecclesiæ consensum, quem si extare adversus hæreticos probandum tibi sit, pene infiniti laboris opus aggrediare, atque ubi tandem adesse ostenderis, innumeris fere exceptionibus obviandum tibi erit. At, inquires, fidei regula est exterior Ecclesiæ decisio, credendumque est, Spiritum sanctum semper ore episcoporum loqui, quando cum suo capite quidpiam definiunt, vel definitionem ab eo latam amplectuntur, vel etiam cum sibi in eis quæ populos suos edoceant invicem consentiunt. Nec porro permittit Deus ut ab illo vel insipiente hæc pastorum consensio, exteriorque illa Ecclesiæ decisio ignoretur. Verum hæc duo, quæ chredunensis archiepiscopus Tencinius et melden-
episcopus de Bissy inculcant, multo facilius in nostro systemate quam in adverso intelliguntur. Si enim

pontifex aliquid definat, liberum Ecclesiae, ac corpori pastorum non erit ab ea definitione dissidere, quisque igitur cum certo sciat, errare non posse Ecclesiam (erraret autem, nisi sui capitis definitioni subscriberet) statim necessario colliget, adesse exteriori illam Ecclesiae decisionem, consensusque pastorum, unde tutissima credendi regula emergat. Verum si episcopis, atque adeo Ecclesiae, a pontificis definitionibus dissentire liceat, uti profecto in adversariorum sententia liceret, si nempe (quod contingere posset) eas definitiones cum sacris litteris ac patrum traditione pugnare diligenter examine constaret, quanto difficilior erit, exteriori Ecclesiae decisionem, consensumque episcoporum certo cognoscere, cum id ex Ecclesiarum maxime inter se dissidentium factis ac monumentis regerrime parabilibus pendent. Quid si vero magna inter episcopos suboritur dissensio? An ita facile etiam rudibus erit nosse, a qua parte major sit episcoporum numerus? Cogita quantis cum saeculis doctissimi viri conflictentur, ut arianam perfidiam in ariminensi concilio victicem fuisse a maiore dispersorum antistitum numero victam ostendant. Haec omnia quae sane maxima sunt, incommoda a nostra absunt sententia.

VII. Multa sunt tamen, fateor, in recentioribus gallicanae Ecclesiae monumentis, quae hisce occurrere incommodis videantur. Primo enim Galliarum antistites sine cantatione suscipere se romanorum pontificum constitutiones gloriantur (1). Addunt, illis deberi plenam, perfectam, omnimodam (2), obedientiam. Hanc autem cum illustrissimo Languetio ita intelligunt, ut non exterius duntaxat oris, sed interioris quoque et mentis obsequium, atque illud integrum, nullisque coercitum exceptionibus dogmaticis hisce

(1) « Si le jugement de l'Eglise de Rome me condamne, vous m'y verrez soumis dans l'instant, à l'exemple de feu M. de Fénelon, archevêque de Cambray, et être le premier à reconnaître et à publier hautement que je me suis trompé. » Ita, an. 1770, in epistola ad episcopum Montipessulani scribitur missilicis episcopus. Fenelonius cum hic memorat missilicis episcopos, ut Roma accepit decretum Innocentii XII, quo ejus liber se tres supra viginti ex illo excoisus propositiones condempnaret, non balancer ut insisteret, ut perirent acta vicemensis concilii, an. 1690 celebrati [*Mémoire du clergé*, t. 1, pag. 417], librum suum omniaque in illo contenta damnavit. Ipse eminentissimus de Noailles, qui an. 1693, die 25 junii non solum Quesnellii librum errorumque protulerat, sed magnificentiissimo elogio fuerat prosecutus, cum ad Ludovicum XIV regem delata fuisset die 24 septembris Clementis XI constitutio Quesnellii librum errorumque proscribens, 28 ejusdem mensis die pastoralis epistolam emisit in lucem, ut approbationem suam revocaret, librumque adeo a se commendatum a fidelibus suis curae concredidit non minus eriperet. « Nous ne voulons pas, inquit ille, perdre un moment pour révoquer l'approbation que nous lui avons donnée dans un autre docteur où nous le trouvâmes autorisé par notre prédécesseur. Nous nous sentons également pressés d'acquiescer la promesse que nous avons faite d'être le premier à abandonner ce livre dès que le pape le condamnerait, et de satisfaire à l'obligation où nous sommes, par toutes sortes de raisons, de témoigner notre respect et notre soumission pour le chef visible de l'Eglise. »

(2) Bullicensis episcopus, Mandem, pour la juridiction de la constitution. Finem duntaxat, 1705: Nous la recevons avec le profond respect et la soumission parfaite due au chef visible de l'Eglise. Eodem nomine utitur Vapientis antistes in pastoralis documento pro eadem constitutione finem, etc., promulganda. At D. Abelly Ruthemensis in suo tractatu de Jurejuramentis debita rom. pont. [pag. 118], hoc aliud usurpat: une entière soumission d'esprit.

decretis adhibeamus (3). Tantum vero abest ut existiment posse sicut quam pontificum romanorum definitiones praeseferant quempiam sentire, ut debere nos doceant illorum judicio demum se subijcere (2), imo et in captivitate redigere omni intellectum in obsequium Christi, quem romanis pontifex praeseferat (3), ut ne audire quidem liceat quidquam, quod hujus decretis adversetur (4). Quae etiam, dum de capitibus fidei a romano pontifice jam definitis agitur, non aliud ipsis superesse iudicium quam quod adhesionem continetur, non autem iudicium, quo cum Scripturis et traditione pontificis decretum comparetur (5). Eo etiam galli antisites de-

(1) In epistola ad episcopos anglicanos, pag. 15: « Le mot d'obéissance omnino, signifie principalement une obéissance qui soit entière quant à la manière d'obéir, c'est-à-dire que l'obéissance ne doit pas être seulement extérieure et de bouche, elle doit aussi être de l'esprit et du cœur, elle doit exclure toutes les actions et tous les sentiments qui altéreraient la perfection d'une vertu qui doit être chère à tous les chrétiens, et qui doit être plus parfaite dans le cœur d'un évêque, parce qu'il faut qu'il soit lui-même le modèle de toutes les vertus qu'il doit enseigner à son peuple. Ce mot signifie encore une obéissance entière par rapport au décret auquel on obéit, et cette obéissance, pour être telle, doit exclure le partage, les restrictions et les réserves. »

(2) Idem Languetius, première lettre à l'évêque de Boulogne, p. 2: « J'enseigne à soumettre humblement ses humeurs à celles du vicaire de Jésus-Christ, notre père et notre supérieur commun. Voilà le fond de ma doctrine et l'abrégé de mes principes. »

(3) Fénelon, Mandem, pour la publication de la Constit. révoquant l'ancien, n. 18: « Que la présomption humaine se taise après que l'autorité de S. Pierre, chef des apôtres, confirmée par l'oracle divin, a parlé: que non seulement elle se taise, mais encore qu'elle réduise son entendement en captivité pour le soumettre à Jésus-Christ, que le pontife romain représente. »

(4) Arétien archiep., Mandem, pour l'accept. de la constit. anglicane: « Il ne nous est pas permis de rien écouter qui soit contraire aux décisions du souverain pontife. »

(5) Aliqua in hoc rem in superiore dissertatione protulimus Gallorum testimonia, cum primis vero illud Fenelonii in celebri conventu, in quo Innocentii XII decretum adversus ejusdem Fenelonii librum, *Maximes*, etc., fuit solemniter acceptum: « Le pape ayant jugé cette cause [*des Maximes des saints*], les évêques de la province, quoique juges naturels de la doctrine, ne peuvent dans la présente assemblée et dans les circonstances de ce cas particulier [post romani scilicet pontificis definitionem], porter aucun jugement, qu'un jugement de simple adhésion à celui du saint-siège et d'acceptation de sa constitution. » Illic Cabilonensis episcopus [*première lettre en réponse à celle de N. de Cray*]: « Il vint enfin, inquit, le jugement [constitution Languetius], les évêques, à quelques-uns près, y joignirent le leur, et de la décision du chef ils en firent, par une adhésion unanime, leur propre décision, comme il s'est toujours pratiqué, quand le jugement du pape précède celui des évêques. » Imo nonnulli episcopi negant, se in illis quae a romano pontifice definita jam sint judices esse. Sic episcopus arétienus, in epistola provinciae cameracensis conventu, inquit monumenta cleri gallicani [t. 1, pag. 464], « a représenté qu'il ne prétend pas ici agir comme juge. A Dieu ne plaise qu'il crût l'être d'une chose décidée par le saint-siège; mais déclarer ses sentiments, s'unir au saint père, adhérer à ce qu'il a si sagement et si judicieusement condamné. » Que quidem de iudicio et iudicio, et auctoritate intelligenda sunt. Nam et ruthemensis antistes D. de Salen, in pastoralis documento, pag. 292: « Les évêques sont par leur caractère, non seulement dans les conciles en tous temps et en tous lieux, les juges de la foi; et lorsqu'il s'agit d'accepter une décision du pape et même celle d'un concile oecuménique, loin de se dépouiller de cette qualité de juger, ils en exercent, comme nous l'avons dit ailleurs, la fonction. » Teste enim Languetio [*troisième ans*, ann. 71]: lors même que nous adhérons au jugement du saint père, nous exerçons en cela même le ministère que nous avons reçu de Dieu. Cur hoc? inquit Cameracensis Fenelonius in suo anni 1690 provinciali

veniant ut dogmaticas romanæ sedis constitutiones, antequam eas vel ab universa Ecclesia vel etiam a majore episcoporum numero acceptas norint aut nosse possint, veluti certissimas fidei regulas proponant. Prodiit Roma, 16 julii an. 1705, Clementis XI constitutio *Vineam Domini*; clerus tamen gallicanus in generali parisiensi conventu qui mense augusto celebratus est, non solum illam communi consilio promulgandam, in suisque Ecclesiis et diocesisbus executioni mandandam censuit, præscriptis in rebelles atque inobedientes penis censurisque canonicis, sed excitatos in Gallia tumultus romani pontificis auctoritate jam fuisse compressos pronuntiavit; jam tum certum habebat omnes cavillationes in erroris patrocinium excogitatas cum apostolicæ sedis judicio Ecclesiarum pacem atque concordiam gratulabatur, atque in solenni Clementis decreto Petri judicium ipsius ore loquentis venerabatur (1). Enimvero clero gallicano dum hæc 22 die augusti profitebatur, exploratumne esse poterat, constitutionem editam 16 die superioris julii fuisse jam ab universa Ecclesia, aut etiam a majore episcoporum numero susceptam? etiam (ne Indos aut Americanos memorem) in Polonia, etiam in Illyrico, etiam in Hispaniis ac Lusitania? quo scilicet illius constitutionis notitia tam brevi dierum spatio vix perferri potuerat. Atque hæc equidem ejusmodi sunt, ut incommoda quæ ex adversa sententia consequi animadvertebamus, fere dimoveantur. Verum si quod sentio libere edicendum universa hæc quam a gallicanis episcopis hactenus accepimus dogmatum collectionem cum ea, quæ tamen post cleri declarationem anno 1682 in Galliis obtinet, de fallibili ante Ecclesiæ consensum romani pontificis judicio sententia manifeste confligit. Quis enim sibi unquam persuadeat errori obnoxium haberi debere judicium, quod suapte auctoritate ad omnimodam obedientiam ipsumque mentis obsequium cogat, quod intellectum in captivitatem redigat, quod aliter opinari vetet, quod nulli auctoritatis judicio locum per sese relinquat, sed unam adhesionem postulet; quod denique, etsi nondum cognita est, imo ne accedere quidem potuit, Ecclesiæ consensio, Petri judicium prædicetur erroris profligantis, pacemque Ecclesiis restituentis? Hæc aperte sibi adversantur. Quamobrem alterutrum hinc sequi necesse est: aut a gallicanis præsulibus, etiam post illam cleri declarationem, romanorum pontificum definitiones infallibiles credi; aut eos, si aliter sentiunt, cum doctrina tum ipsa agendi ratione secum ipsis pugnare; cumque ad id adducantur ut e. celeberrimis in quas sua illi pontificie fallibilitatis opinio vel invito pertrahit tuto emergant, satis exemplo suo docere, quam infirma, falsa, absurdaque ea opinio sit, quæ suos defensores, ut aviam fidem tueantur sequæ ab hæreticorum laqueis feliciter extricent, tam dissona tamque invicem abhorrentia amplecti cogat.

conventu, qui dit adhère à un jugement, dit former un jugement intérieur par lequel on se conforme à celui auquel on adhère, idque ex ministerii juriis.

(1) Vide epistolam cleri gallicani, an. 1708, ad Clementem XI, et procès-verbal de l'assemblée de 1703, pag. 262.

VII. His germana, scilicet haud satis sibi consentanea sunt, quæ cum Gersono Febronius tradit. « Licet pontifex, inquit (t. I, cap. 2, § 4, n. 4, pag. 107), non sit omnium controversarium ultimus index, sunt tamen ejus præcipue in judicando partes; et quamquam ejus definitiones de fide ac moribus non sin omnino irrefragabiles, sunt tamen magni apud omnes momenti, solentque singulæ privatim Ecclesiæ singularem ejus reverentiam præstare, adeo ut provisorie illis obsequendum sit, saltem, ut ait Gerso, ad non dogmatizandum contrarium, quandiu Ecclesia non reclamât. » Animadvertite heic primo Febronium contentum videri obsequio illo externo quod ne dogmatizetur contrarium impediât. At heic Febronius non solum a gallicanis præsulibus maxime distat, qui obsequium interius captivatumque intellectum in obsequium Christi requirunt, sed præterea ad jansenianos obsequiosi silentii assertores proxime accedit. « In exteriori enimvero hujusmodi obsequio, cui non respondent obsequium et assensus mentis, nonne, inquit Ballerinius (De Potest. eccles., pag. 262) simulationis et mendacii vitium includitur? Quænam esset isthæc obedientia atque subordinatio hierarchiæ, quæ stimulando et mentiendo obsequeretur? Certa unitas fidei, quæ, ex Apostolo, capitatur omnis intellectus in obsequium Christi, præter externum obsequium assensum interiorem efflagitat, ut omnes in materia fidei idipsum invicem sentiamus, et idipsum dicamus omnes. Hinc ergo unitati in tota Ecclesia servandæ si vis per se sufficiens apostolicæ auctoritati attributa dicenda est; negari non potest definitiones apostolicas obligare ad assensum etiam internum, sine quo unitas fidei servari non posset. » Animadvertite deinde cum eodem Ballerinio (l. c., pag. 261), quantum hæc sese mutuo collidunt: provisoria obsequendum esse pontificis decretis; saltem non dogmatizando contrarium, et: Ecclesiam reclamare posse (quandiu non reclamât Ecclesia). Si enim nemini particulari liceat dogmatizare contra definitiones apostolicas, quandiu Ecclesia non reclamât, adeo ut (quod dicit Febronius) provisorie illis obsequendum sit; quomodo fieri possit ut aliquando reclamet Ecclesia, quis congrue explicet? nunquam profecto id eveniet, nisi quidam in particulari ante contradictionem Ecclesiæ incipient sese opponere, et contra editam definitionem aliquid declarare contra superioris sententiam, quod particularibus sibi illicum esse adversarii negare non possunt. At si particularibus personis reclamare non licet, licet particularibus Ecclesiis, illaque verba: quandiu non reclamât Ecclesia, ita intelligenda sunt, ut sufficiat negatio consensus universalis Ecclesiæ, quem sufficienter manifestat reclamatio plurium, et gravium particularium Ecclesiarum (Febron., t. I, cap. 3, § 1, n. 4, pag. 275). Fallitur heic iterum Febronius, nec satis sibi constat; quomodo enim particularibus Ecclesiis licet dogmatizare contrarium, cum ad obsequendum provisorie episcopi maxime teneantur? Quod si non licet episcopis atque adeo particularibus Ecclesiis dogmatizare

contrarium, poterant unquam reclamare, ut manifestent negotiationem contentus universalis Ecclesiae? Imo debent, inquit Febronius, si in pontificis eloquio Ecclesiae suam traditionem non recognoscere. At licet suam traditionem non recognoscere, obsequendum illis esset provisoria, nec dogmatizandum contrarium. Reclamare ergo non possent. Deinde Febronione stabiliamus, an Irenaeus? Certum hic regulam verae fidei ab errore discernendae esse statuit romanae sedis traditionem, quacum, ob primatus vim potentiorum, omnes undique fideles et Ecclesias omnes conuincere necesse sit, et in qua semper ab his qui sunt undique conseruata est ea, quae est ab apostolica traditio. Non ergo ad singularem Ecclesiarum, etsi gravium, traditionem romani pontificis eloquium exigendum est, sed ad romani pontificis eloquium exigenda Ecclesiarum traditio. Si igitur in pontificis eloquio suam non cognoscunt Ecclesiae traditionem, non fas illis competit contradicendi, sed falso suae traditionis agnoscere ac repudiare errorem debebant.

CAPUT V.

Quid de celeberrima cleri gallicani an. 1682 declaratione sentiendum sit, cuius historia ad veritatem, a Febronio aut dissimulatum aut obsecratam, exigitur. Pauca alia refelluntur, quae Febronius magni esse momenti existit ad romanorum pontificum auctoritatem oppugnandam.

I. Quam firma sint, quae hactenus pro romani pontificis infallibilitate attulimus, nemo non videt. Horum aliqua in Antifebronio prodixeram, quorum tamen Febronius ne meminisse quidem dignatus est; nam quod apta confutatio animo non occurrerit, lectorum esto iudicium. Illud saltem voluissim, ut quoniam pontificis auctoritas sapientis contemnit, aliquid quod aut Vigorianum, aut Launoianum, aut Dupinianum non esset nempe milles a doctissimis viris depulsum, speciem tamen veri aut probabilis rationis haberet, nobis objecisset. Sed quidquam huiusmodi frustra quaesivi. Quid enim, quaeso, opponit? Cleri gallicani declarationem an. 1682 editam, atque a christianissimo rege Ludovico XIV probatam (t. II, pag. 176), addit vero (pag. 177): Hoc regiam editam subinde renouatum fuit, sanctoque observatur; ita ut confidenter asseri valeat, secentos in sola Gallia (ut de aliis regnis nihil mentem) doctores theologos esse qui doctrinam a clero gallicano annuntiatas quotidie e cathedris doceant. Nos ergo cogit Febronius ut quid de ea declaratione sentiendum sit libere promamus. D. Kauffmann, inquit Febronius (l. c., pag. 176), conventum cleri gallicani an. 1682 conspirationem vocare praesumit; quae decentia, videri ipse: sed eam sibi suoque libro a procuratore generali regio. Decentia equidem utar, quam mea in amplissimam gallicanam Ecclesiam observantia postulat, sed quod est, dicam; a procuratore vero generali regio post bellarminarum controversiarum, episcopatum documentorum, atque adeo pontificiarum constitutionum notissimas exustiones non admodum Cayo-

dum mihi esse video. Kauffmannius dum conventum illum conspirationem appellavit, fortassis non esse cur caveret sibi suoque libro a procuratore generali regio, existimavit, quod ab eminentissimo Sfondrati in Gallia vindicata (dissert. 2, § 1 in fine), a Charlasio (De Libertate Ecclesiae gallicae lib. III, cap. 15), a Petit Didiero (De Infallibilitate papae, cap. 14) scriptum legisset, totum, quod in his comitiis agitabatur, tradidit et edo datum fuisse, quin illi procuratoris generalis regii indignationem metuerint. Hoc certum, iussos episcopos a rege, in Innocentium XI ob regalia causam commoto, in conventum cogi: iussos declarationem edere, sive ut in pontifice, a quo in ea causa regiam dignitatem laedi timebat, veluti clarigatione uteretur, sive ut etiam romanam odiosis illis propositionibus perturbata cogitationes a regali negotio avertere egeret.

II. Aderant comitiis episcopi tantum triginta quatuor, communique non tamen unanimi consensu (saltem enim cameracensis archiepiscopus D. de Brias decreto intercessit) proditi 19 martii an. 1682 celebris declaratio quatuor propositionibus comprehensa; aequae regio edicto confirmata fuit. Quid postea? Universus pene orbis ingemuit, ac pro romani pontificis causa in conventum illum pugnare aggressus est. In Belgio celeberrima lovaniensis universitas plures emisit in lucem libellos, in quibus cleri gallicani propositiones a communi Ecclesiae sensu abhorere ostendebatur. Ea aliquorum titulos.

Ad illustrissimos et reverendissimos Galliae episcopos disquisitio theologico-juridica super declaratione cleri gallicani, facta Parisiis 19 martii 1682, per quendam S. th. professorem. Leodii apud Henricum Honyon.

Doctrina quam de primatu, auctoritate ac infallibilitate romani pontificis tradiderunt lovanienses S. theol. magistri ac professores, tam veteres quam recentiores, propriis ipsorum verbis ac probationibus expressa, declarationi cleri gallicani de ecclesiastica potestate nuper editae opposita, per D. A. A. S. theol. professorem. Leodii, 1682.

Manissa celeberrima in Belgio et Gallia scriptorum, qui tardius, post editum nuper, succurrerant, Tractatum, cui titulus: Doctrina quam de primatu, auctoritate ac infallibilitate romani pontificis tradiderunt lovanienses S. T. magistri ac professores, tam veteres quam recentiores, propriis ipsorum verbis ac probationibus expressa, declarationi cleri gallicani de ecclesiastica potestate nuper editae opposita, censuraeque a Sorbona recenter latae adversa, per D. A. A. S. theol. professorem. Accessit ejusdem auctoris dissertatio de immediata episcopalis et synodalis jurisdictionis origine. Leodii, 1685.

III. Duacena vero universitas libellum supplicem gallico sermone conscriptum christianissimo regi obtulit, ut ne illas propositiones docere sui professores cogerentur. Aliqua ex eo libello proferam, ut ea appellata Manissa (pag. 16) latine reddita invenio: Octo circiter menses sunt, quod zelus, quo erga

vestrae majestatis servitium ferimus, compulerit nos ad reverenter omniique respectu possibili ipsi exponendam ingentem aversionem, qua sui omnes fideles subdit, viventes in hac patria suae coronae reunita detestantur doctrinam in cleri gallicani declaratione super potestate ecclesiastica contentam. Eam affirmant in his partibus prorsus inauditam. Ubi non secus ac errores semper fuerunt perstrictae opinioniones illae, quae absolutum summi pontificis primatum ac infallibilitatem convellunt. Quam tanta huc usque veneratione suspexerunt, ut schismaticis sese annumerandos credidissent, si de suprema instituti a Jesu Christo vicarii auctoritate ad delendum quae sana et vera, quae falsa sit et mala doctrina, quasi de re dubia litigassent. Nec vident quo pacto deinceps, sine istius suae sententiae subsidio, jansenistarum, eis ingerentium quod Jansenii dogmata non per generale aliquod concilium, sed per solos papas fallibiles erroribusque obnoxios, fuerint condemnata, insulubris resistere valebunt. Et quamvis ad quietandos eorum animos, videatur cleri gallicani, quem personae eruditione ac virtute adeo illustres constituent, auctoritatem debere sufficere: attamen reponant obstrigi se ad nihil minus deferendum contraria quam plurimum episcoporum, praetorum, doctorum, infinitaque propemodum celeberrimorum per omnem Europam scriptorum numero, qui oppositam dicti cleri declarationi doctrinam tradiderunt, imo aliqua ejus puncta erroribus deputant. Et uti difficillimum est, opinionem cui quis tanquam doctrinae indubitatae innotuit est mutare; evidens praeterea, ac extra controversiam, neminem unum posse contra propriam agere conscientiam nisi peccando, expropter omni sollicitudine inquisivimus quo objectionibus a magna hominum cujusque conditionis multitudine undique congestis satisfacere liceat. Eam ob causam doctiores Europae auctores, qui ingentibus voluminibus suam posteritati doctrinam consignarunt, perscrutati sumus, ut medium quodpiam ad pacandas tam nostras quam aliorum conscientias assequeremur: sed hactenus deprehendimus nullum, etc. Et quod plus est, nullam omisimus curam et studium ad invenendum modum docendi ac sustinendi praefatam declarationem. Consulimus sapientiores tam regularium quam secularium theologos, et necdum unam aliquam solidam comperire potuimus rationem, ad eam formandam conscientiam quae dicet, fas nobis esse ac licitum, praedictas docere propositiones, et quas omnes approbare nostra nequaquam permittit conscientia, etc. Unde omni, qua possumus, submissione majestati vestrae supplicamus, ut nos excusatos habeat a tradenda ac sustinenda doctrina directe adversa illi quae in hac semper patria fuit recepta, et tradita in hac academia: quae ruinae periculo exponitur, si in omnem in postrema congregatione declarata a clero gallicano sententiam ire cogatur: cum major ejus pars mallo videatur scholas deserere, quin imo et omni promotioni renuntiare ac dignitati, quam illis sese submittere opinionibus, quae

cum suis conscientis pugnant. Et monstrat experientia, jam inde ex quo vestrae majestatis edictum in acta academica relatum fuit, neminem unum ad ullum in theologia facultate gradum consecuisse, eos vero qui eum in finem huc se contulerant, recessisse, etc. » Tali laudabilissime modestiae stylo animorum suorum sensa exprimentes Duaceni, regique edicti executionem deprecantes, negarunt liberum sibi esse (si conscientias suas salvas velint) a trio agnitae ac stabilitae veritatis tramite vel latum vaguem deflectere, accepta a majoribus per longissimam continuae successionis seriem dogmata de suprema summi pontificis in universam Ecclesiam auctoritate, iudicisque sui in rebus fidei indubitabili infallibilitate abjicere, et contraria cleri gallicani commenta amplecti. Cumque nec sic proficerent, sustinuerunt equidem constantiam suam, et scholarum occlusionem et nonnullorum exilio mulctati.

IV. Apud Hispanos res vehementius acta est; nam supremi fidei quaestores an. 1615 decretum ediderunt, quo singulae propositiones peculiari censura notabantur. In Hungaria quoque, a nationali conventu, quem Georgius Szelepehny an. 1686 coegerat, propositiones illae damnatae fuerant (*l. II Concil. Hungar., pag. 440*). Audi patrum censuram: « Quae quidem propositiones auribus christianis absurdae et plane detestabiles, cum per hungarici quoque regni provincias a Satanæ ministris disseminate sint, eo fortasse consilio ut perditioni et ceteris malis intestinis pabulum et fomentum suppedient, et incautis fidelium animis blanda pietatis specie schismaticum virus instillent: nos, omnia in praesens cura eas confutandi, cum perpetua sanctorum patrum traditione, oecumenicorum conciliorum decretis, et apertis ipsius divini verbi testimoniis, satis explosae confutataeque sint, quamvis nonnulla Scripturae loca auctores propositionum in suam sententiam callida et falsa interpretatione detorqueant; neque desint insignes theologi, qui his partes strenue exequantur; praedecessorum nostrorum vestigiis inhaerentes, qui in hujusmodi casibus unanimi concilio et spiritu noxias doctrinas et in fide periculosas proscripserunt... Dei nomine invocato et praehabito, ea meliori forma qua per temporis et loci difficultatem licuit, diligenti examine, et deliberatione matura, cum venerabilibus fratribus coepiscopis nostris, abbatibus, praepositis, capitulis, aliisque compluribus theologiae professoribus, et sacrorum canonum scientia praestantibus viris, praefatas quatuor propositiones, configimus, et proscribimus, et universis ipsius regni christifidelibus interdiciamus, ac prohibemus, ne eas legere vel tenere, multo minus docere audeant, donec super eis prodierit infallibile apostolicae sedis oraculum, ad quod solam divino immutabili privilegio spectat de controversiis fidei judicare. » Ipsa parisiensis facultas a suscipienda cleri declaratione se alienam satis indicavit; vi tamen parisiensis senatus in sua acta eam declarationem relatum vidit (1).

(1) Rem sic narrat anonymus, qui in Malmesburgi Tracta

V. Dum hæc in variis Europæ regibus adversus illam declarationem agebantur, romanum pontificatum Innocentio XI vita functo indeptus est Alexander VIII. Ille autem jam anno 1690 pridie nonas augusti constitutioni: *Inter multiplices pastoralis officii nostri curas*, suum ipse nomen subscripserat, qua nulla irritaque comitiarum acta declarabantur. Cum tamen poenitione rem agi posse, clerumque propositiones recantaturum speraret, constitutionis promulgationem distulit. Lethali interea morbo correptus tertio kalendas februarias an. 1691, duodecim ad se cardinales, duosque protonotarios apostolicos advocavit, ac coram illis legi illam constitutionem, ac promulgari jussit publico ea super re confecto instrumento; tum ad christianissimum regem ea de re litteras dedit ejusmodi:

« Carissimo in Christo filio nostro Ludovico, Francorum regi christianissimo, Alexander PP. VIII.

« Carissime in Christo fili noster, salutem, etc. Cum in summopere metuendo mortalis hujus vite confinio constituti, de reddenda judici districto et pulsanti demandate nobis in Ecclesia Dei supremæ administrationis ratione serio cogitemus, nostrarum esse partium omnino duximus, irrita, atque inania declarare omnia, quæ aliquot abhinc annis in isto regno tuo, sive adversus Ecclesiarum ejusdem regni, personarumque et locorum ecclesiasticorum jura, sive alias adversus romani pontificis, apostolicæ sedis Ecclesiæque universæ auctoritatem acta, gesta et respective pronuntiata fuerunt, quæque inde quomodocumque secuta, et secutura sunt; sicut ex brevi hac super re edito manifesto apparet. Quia vero nullis concluditur finibus caritas qua majestatem tuam complexi semper sumus et complectimur, susceptam a nobis perquam necessariam hujusmodi deliberationem hisce tibi significamus, effuso cum paterni cordis affectu, etiam atque etiam a te flagitantes ut ipsam æqui bonique habeas, ac ab universis predicti regni tui ordinibus fideliter servari cures. Sane ubi id præstes, quemadmodum a filio suo primogenito præfata sedes et Ecclesiæ jure merito expectant, constantem tibi ab illo per quem reges regnant, secundorum eventum faustitatem polliceri procul dubio poteris, dum nos sollicitudinem nostram firma hac spe non parum levantes, majestati tuæ apostolicam benedictionem amantissime impertimur. Dat. Romæ, etc. die trigesimo januarii 1691. »

VI. Sub Innocentio XII, qui in Alexandri locum

tum de romane Ecclesiæ constitutione et prerogativis animadversiones Colonie gallicæ edidit (p. 68): « Ce qui arriva alors donna lieu de croire qu'une grande partie de la faculté n'étoit pas disposée à approuver ce qu'avait fait le clergé, et ne vouloit pas paraître y consentir. M. le premier président et d'autres membres du parlement étoient venus dans l'assemblée de la faculté pour y faire enregistrer les propositions du clergé. Mais comme il se forma plusieurs difficultés sur cet enregistrement pendant deux ou trois assemblées, le parlement, sans attendre la fin de ces délibérations, en rouvrit le cours par un arrêt du 10 juin; et il obligea le scribe de la faculté d'apporter au greffe de la cour les registres, et d'y écrire les propositions du clergé. La faculté n'a donc eu aucune part ni à cette déclaration ni à cet enregistrement.

suffectus fuit, res tandem compositæ fuere, ea tamen lege ut qui episcopi comitiis interfuerant, ubi vel ad alias essent Ecclesias transferendi, vel illas ipsas, quarum fuerant a rege designati præsules, adire vellet, scripta ad pontificem epistola illorum comitiarum acta recantarent. Id enimvero præstiterunt episcopi litteris, quæ hujusmodi erant: « Cum in hac tandem exultantis Ecclesiæ felicitate ingentes christianæ omnes poterat providentiæ sanctitatis vestræ fructus percipiant, facilemque in sinum clementiæ vestræ aditum experiamur, nihil acclidere molestius nobis potuit, quam quod eo nunc loco res nostræ sint ut aditus in gratiam sanctitatis vestræ nobis hæcenus interclusus videatur. Cujus quidem rei, cum eam fuisse rationem perceperimus, quod nos cleri gallicani comitiis an. 1682 Parisiis habitis interfuerimus: idcirco ad pedes beatitudinis vestræ provoluti profitemur et declaramus, nos vehementer quidem et supra id quod dici potest, ex corde dolere de rebus gestis in comitiis predictis, quæ sanctitati vestræ ejusque prædecessoribus summopere displicuerunt, ac proinde quidquid in eisdem comitiis circa ecclesiasticam potestatem et pontificiam auctoritatem decretum censi potuit, pro non decreto habemus et habendum esse declaramus (1). Quid planius? inquit cl. Scardius (*De repr. rom. pontif. Auct.*, t. II, pag. 120). Quid ab illis episcopis ultra desiderari potuerit? Declaraverunt *irreversibile non esse in fidei questionibus summi pontificis judicium, nisi Ecclesiæ consensus accesserit*. Hæc declaratio apostolicæ sedi summopere et jure merito displicuerat. Quid igitur illi episcopi jam sedati sui que memores? Ad pedes, inquit, beatitudinis vestræ prostrati, quam graviter in vestram auctoritatem officii nostri immemores deliquimus, tam libere profitemur et aperte declaramus nos vehementer quidem et supra id quod dici potest, non verbo tenus, sed ex corde, dolere de rebus gestis in comitiis predictis an. 1682, quæ sanctitati vestræ ejusque prædecessoribus summopere, nec immerito sane displicuerunt. Quapropter, ut pro injuria apostolicæ sedis a nobis illata legitime satisfaciat, tam insolitum, tamque ab avitis observantiæ nostræ sensibus alienum decretum pro non decreto habemus, et ne quis deinceps illius obtentu privatas suas opiniones confirmare ac munire audeat, pro non decreto illud habendam esse declaramus, inquit memorati præsules. quos rei gestæ intimo doloris sensu poenitebat. Quid igitur sibi volunt inerrantæ pontificiæ adversarii, quando ex hac declaratione solemniter recantata intimos gallicanorum episcoporum sensus edici contendunt? Si fides ipsis, ea declaratio Lydius est lapis, quo germana francorum præsulum senten-

(1) Hanc epistolam refert non solum Sfondratus in regali sacerdotio [lib. IV, § 5, n. 4], sed etiam Dupin. qui tamen in gallica ejus versione episcoporum sententiam astute depravat, ea quæ licet ab episcopis absolute revocant adjuncta conditione corripuit, atque ita reddens ut sensus antistitis fuerit, se pro non decreto habere quod in comitiis statutum fuerat, si tanquam decretum in apostolicæ sedis detrimentum intelligi posset, seque dolere, quod Romæ malum in partem fuisse acceptum.

ita certo dignoscatur; at si ipsis contra præsulibus credas, quæ in infauis illis an. 1682 comitis gesta sunt, ita sibi videntur avitæ Gallorum erga summos pontifices pietati minus consentanea, ut de iis vehementer et ex corde doleant. Hoc decretum factantius ostentant adversarii ac si publicam Ecclesiæ gallicanæ doctrinam complecteretur; illud idem prælati antistites pro non decreto habent et habendum esse declarant, ergo publicam omnium hominum fidem immaniter ludificantur. Neoterici pontificæ infallibilitatis impugnatores, illustrissimis ipsis Galliarum episcopis discrete contradicunt, totam, quanta est, gallicanam Ecclesiam atrociter denigrant, seque ipsos omnibus ridendos præbent, eo turpius quo amplius mentiuntur. Illic Febronius sibi dicta existimet. Quoniam vero edictum quoque regium jactat, noverit, ipsum Ludovicum XIV palam deinceps et aperte declarasse, eam sibi esse voluntatem, ut illud edictum, quo eam declarationem munierat, effectum careret, idque se statuere, ut sua erga romanum pontificem observantia specimen orbi universo præberet. Testem habeo hujus rei ipsam quam 24 septembris an. 1693 ad Innocentium XII rex dedit epistolam (1). Quid ergo regium edictum ab ipso rege improbatum nobis Febronius objicit? At deinde quid a Gallis actum fuerit episcopis ac theologis videamus.

VII. Ac primo quidem quod ad presentem de infallibili in rebus fidei dijudicandis romani pontificis auctoritate questionem atinet, plures in sacra theologia atque in jure canonico doctores parisienses in consultatione publica toti Galliaë significarunt declarationem cœtus an. 1682 infallibilitati sedis romanæ seu Ecclesiæ Romæ constitutæ nil officere; declarationem ab eo conventu fuisse quidem quod papa non sit infallibilis, non vero quod Ecclesia inter romanæ urbis ambitum constituta errori sit obnoxia; imo, pergunt, Bossuetius cœtus illius magna pars palam et constanter Ecclesiæ romanæ indefectam defendit (2).

(1) Eam dedi in secunda *Antifebronii* editione; heic iterum adscribam: « Très-saint père... J'ai toujours beaucoup espéré de l'élevation de votre sainteté au pontificat pour l'avantage de l'Eglise et l'avancement de notre sainte religion. J'en reconnais présentement les effets avec beaucoup de joie dans tout ce que votre sainteté a exécuté de grand et d'avantageux pour le bien de l'un et de l'autre. Cela redouble mon respect illi pour votre sainteté; et parce que je tâche de le lui témoigner par les preuves les plus fortes dont je suis capable, je suis bien aise de faire savoir à votre sainteté que j'ai donné les ordres nécessaires, afin que les sâtres contenues dans mon édit du 2 mars 1682, concernant la déclaration faite par le clergé du royaume [la moi les conjonctures d'alors m'avaient obligé], n'aient point de suite. Et comme je souhaite non seulement que votre sainteté soit informée de mes sentiments, mais aussi que tout le monde sache par un témoignage public la vénération que j'ai pour ses grandes et saintes qualités, je ne doute pas aussi que votre sainteté n'y réponde par toutes sortes de preuves et de témoignages de son affection paternelle envers moi. Cependant je prie Dieu qu'il conserve votre sainteté heureusement pendant plusieurs années. »

(2) Consultation de plusieurs docteurs en théologie et en droit canon, sur l'écrit intitulé: *Abus des lettres apostoliques*, affichée à Rome le 8 septembre 1718, donnée à Paris le 1er octobre 1718, p. 19: « Les évêques, assemblés en 1682, déclarant que le pape n'était pas intailable, n'ont pas décidé que l'Eglise de Rome pût tomber dans

Deinde insignes Galliarum episcopi illam comitiorum propositionem: *nec tamen irreformabile esse judicium* (summi pontificis), nisi Ecclesiæ consensus accesserit, ita interpretati aut potius emolliere conati sunt, ut nihil aliud quam quod verissimum est atque a nobis non difficile concedetur exprimat, decretum scilicet papæ tunc esse irreformabile, quando ipsi Ecclesiæ consensus accesserit. Miratur Febronius? Consulat præstantissimum illud emin. card. de Bissy pastorale documentum, quod non modo exteri Galliarum episcopi suis elogiis exornant; sed etiam rex christianissimus edicto regio munit. Inibi diserta isthæc verba inveniet: *Extraordinaria cleri gallicani comitia an. 1682, coacta declararunt; decretum papæ esse irreformabile, quando ipsi accessit Ecclesiæ consensus* (1): nihil supra: equis enim post hocce testimonium gravissimum et omni exceptione superius a nobis allatum alia desideraret? Alia tamen cum Soardio (t. II, pag. 123) dabimus non minus conspicua: adeat primam senonensis archiepiscopi epistolam ad episcopum bononiensem, in qua fulgentissimum illud recentis Galliaë lumen agitatam declarationem sic benigne interpretatur: *Episcopi gallicani*, inquit, *iis etiam temporibus, quibus illos sedis apostolicæ decretis nimum tribuere sumi non potest, semper dixerunt, ejus decreta in questionibus fidei esse irreformabilia, quando ipsis accessit Ecclesiæ consensus* (2); iterum emin. card. de Bissy: *Episcopi*, inquit, *conventus a. 1682 celebrati id unum dicere satis habuerunt, judicia nimirum RR. pontificum esse irreformabilia, quando ipsis adjungitur consensus Ecclesiæ seu primorum pastorum qui illum gubernant* (3). Imo gallicani præsules in conventu a. 1705 ubi hac de re sententiam suam expresserunt, his verbis uti sunt: *Pontificum constitutiones universam Ecclesiam obligant, ubi sint a corpore pastorum acceptatæ*; idque Gallia in responsione ad libellum supplicem a. 1707 missum ab eminentissimo de la Trémoille publice testatum voluit (4). Præterea scriptor apud Gallos recentior,

l'erreur; au contraire, M. Bossuet a toujours soutenu hautement l'indéfectibilité de l'Eglise romaine. Peut-on sans injustice reprocher au pape un sentiment qu'un des plus grands évêques de France n'a pas fait difficulté d'avancer dans un discours solennel, qui servit d'ouverture à la fameuse assemblée de 1682, sentiment que tant d'autres évêques et docteurs français ont enseigné. »

(1) Docum. past., an. 1723, pag. 39: « L'assemblée extraordinaire du clergé de France, tenue en 1682, a déclaré qu'un décret du pape est irreformable quand il est reçu par le consentement de l'Eglise. »

(2) Num. 23, p. 55: « Les évêques de France ont tous jours dit, dans ce temps même qu'on ne peut supposer qu'ils donnassent trop au décret du saint-siège, que ses décrets sur la foi étaient irreformables dès qu'ils étaient suivis du consentement de l'Eglise [ad marginem leguntur hæc verba]. Assemblée du clergé en 1682, prop. 4. »

(3) Docum. pastor., an. 1723, pag. 19: « Les évêques de l'assemblée de 1682 se sont contentés de dire que les jugements des souverains pontifes étaient irreformables quand le consentement de l'Eglise, c'est-à-dire des premiers pasteurs qui la gouvernent, s'y trouve joint. »

(4) Réponse au Mémoire envoyé par M. le cardinal de la Trémoille, avec la dépêche du 7 mai 1707: « Cette proposition: *Les constitutions des papes ont gent toute l'Eglise lorsqu'elles sont acceptées par le corps des pasteurs*, est bien différente de celle-ci: *Les constitutions des papes, pour obliger l'Eglise, doivent être acceptées par le corps des*

quem aiunt (1) percelebrem fuisse Sorbonæ doctorem, animadvertit (2), ab episcopis an. 1682 congregatis declaratum quidem fuisse irreformabilia non esse romanorum pontificum iudicia nisi Ecclesie consensus accesserit; verum ab *isdem prævalens minime explicatum fuisse, utrum illa expeditio, nisi Ecclesie consensus accesserit, necessaria foret, an libera, seu utrum Ecclesie liberum sit romani pontificis iudicio consentire, an necessarium.* Contendit porro sorbonicus ille doctor ineluctabilem episcopis incumbere necessitatem assentiendi solemnibus, quæ romanus pontifex ab episcopis consultus emittit, iudiciis, atque huic suæ assertioni demonstrandæ eruditus auctor totus allaborat. Ad famosas autem anni 1682 declarationem, quam suæ opinioni objicit, respondet, illam nec minui oportere, quippe quæ episcoporum consensum requirit quidem, ut assentiendi necessitatem ab eis non excludit. « Habemus igitur, inquit Soardius (l. c., pag. 132), ex sorbonico scriptore, declarationem illam non obstat quominus episcopi solemnibus romanorum pontificum definitionibus assentire teneantur. Quamobrem non ita manifeste nec evidenter, ut volunt adversarii, pontificiam infallibilitatem habefactat illa declaratio, quæ veram episcopis reliquit apostolicis circa fidem iudiciis assentiendi imo et captivandi in obsequium fidei intellectus necessitatem. » Sulcata enim de medio summi pontificis *dogmata*, error perinde ac veritas solemnî decreto approbati ab eo possit. Qui ergo episcopis erit tanta obediendi consensuendique necessitas? Nulla certe, nisi erroris admittendi et cum S. pontifice approbandi periculum subire teneantur, quod catholicorum nullus assernerit. Videat jam Febromius num adeo certum sit, uti faciat, *sexcentis in sola Gallia doctores theologos, qui doctrinas a clero gallicano annuntiatas quotidie e cathedris docent, romani pontificis infallibilitati adversari.*

VIII. Fuerunt equidem nostris hæc temporibus in Galliis episcopi duo, suessionensis (3) et andegavensis, qui propositiones a clero gallicano a. 1682 editas, veluti totidem fidei dogmata ad nos omnino secularum traditione transmissa, partesque sacri depositi quod Christus apostolis credidit, fidelibus suis commendarent. Obstupuit enimvero Gallia, tantam illorum antixitum confidentiam, ne quid gravius dicam, demirata, nec tamen silentium sibi duxerunt

alii episcopi ad hanc tantam apostolicæ sedis injuriam fideique ipsius catholicæ habem. In *Antifebronio* aliqua attuli ex commentariis et pastoralibus episcoporum linguensis, sarlatensis et S. Pontii (l. 1, *introduc.*, cap. 4, n. 10 et seq.). Ea recolat Febromius; ac cum primis illa consideret, quæ appellatus episcopus S. Pontii de quatuor declarationis articulis ait: *Ut sancti sit et solubris quatuor articulorum doctrina, libertates nostras veneranda, sincerum meum in illas studium, majorem in dies apud externas Ecclesias iudicium sibi confabunt, ac tandem Gallis ipsis graves erunt: quo magis, rebus subjecto igne tabillissimum ex illis succum exprimere conabimur, eo citius aut in vaporem solventur, aut si ita dicere licet, nonnisi in caput mortuum redigantur; aut etiam ita sensim diffingantur, ut quæ sanctæ utilitæque, periculosæ fiant atque exiles (1).* Hæc scilicet satis indicant quam parum Galliarum episcopi declarationis illius articulis fidant, quidque his tandem metuendum sit, nisi eorum assertores romanam sedem læssere desinant (2).

IX. Hactenus in Gallia constitimus. Quid vero aliis in regionibus actum deinde est? Nam post primos illos motus, quos in Belgio, Hispaniis, Hungaria, gallicana declaratio excitavit, defendendæ pontificiæ infallibilitatis ordo apud externas gentes deferbuit? Minime vero, neque illa declaratio quidquam auctoritatis oppositæ sententiæ conciliavit. Ex ipsis præclarissimis Galliarum præsulibus id discamus. Quæro ex illis, quid italica, quid hispaniensis et lusitana, quid germana et belgica, quid polona et hungara, quid reliquæ demum orbis catholici Ecclesiæ, de pontificia auctoritate palam sentiant, ac ex professo testentur? Omnes, respondet eminentissimus cardinalis de Bissy, meldensis episcopus, *omnes externas nationes pontificiam infallibilitatem constantissime agnoscunt* (3): rursus: *In aliis omnibus regibus sicut et in Hispania summi pontificis infallibilitas ex professo creditur* (4): tertio: *Catholici episcopi in aliis regnis summum pontificem in rebus fidei infallibilem esse credunt* (5): denique: *Nudo oculorum confecta opus est, ut in impressis exterorum episcoporum epistolis deprehendatur ipsi esse persuasum pontificias decisiones omnibus fidelibus missas ad dirigendam ipsorum fidem esse per se ipsos et independentem ab Episcoporum tam examina tum ac-*

pastors. Car la première est générale et affirmative, au lieu que l'autre est négative et exclusive: il est bien difficile de dire que l'acceptation est nécessaire pour obéir, ou de dire qu'après l'acceptation toute l'Eglise est obligée. L'une dit une vérité certaine et incontestable, et l'autre proposition exclut l'obligation de se soumettre avant l'acceptation; ce qui n'est point dans la proposition des évêques de France (de l'Assemblée de 1765). »

(1) Vide Dissertation sur la constitution Unigenitus, où l'on examine si une grande Eglise, comme celle de France, est obligée d'accepter purement et simplement toutes les constitutions dogmatiques des papes, etc.

(2) Mémoire sur la manière dont les évêques doivent recevoir la constitution Unigenitus, an. 1714, pag. 10: *Le clergé de 1682 n'a point expliqué si cette condition: nisi Ecclesie consensus accesserit, ou ce consentement est libre ou nécessaire, etc.*

(3) Fitz James.

(1) Mémoire sur l'ordonnance, et Instruction pastorale de M. l'évêque de Soissons, 1765, pag. 70.

(2) Hæc in mentem revocant quæ anconymus antior egregii libelli inscripsi *Reflexions sur la nouvelle entreprise de M. l'Evêque de Soissons à l'égard des quatre articles*, etc., scribit (pag. 19): « Ils [Galliæ episcopi] voient l'extrémité où l'on voudrait réduire le saint-siège; ils doivent admirer sa patience s'ils ne le blâment pas. On veut à quelque prix que ce soit le mettre dans la triste nécessité de faire un édit qui sera peut-être déjà fait, si on n'avait plus considéré la paix que la justice. »

(3) Docum. pastor., an. 1722, pag. 140: « Comment peut-on après cela contester que la bulle Unigenitus ne soit pas adoptée dans tous les Etats étrangers, où l'infallibilité du pape est constamment reconnue. »

(4) Ibid., pag. 117: « Les évêques de tous les autres Etats où l'on fait profession de croire, comme en Espagne, l'infallibilité du souverain pontife. »

(5) Ibid., pag. 115: « Les évêques catholiques dans les autres Etats (hors de la France) croient le saint père infaillible dans les matières de la foi. »

ceptione infallibiles (1). Meldensi episcopo non solum concinit ruthenensis de Salea, sed etiam addit pontificis infallibilitatem a ceteris gentibus veluti revelationem veritatis spectari (2). Archiepiscopus vero mechtliensis contrariam sententiam catholicis omnibus, paucis et Gallia exceptis, horrore esse testatur (3).

X. Deberet ex his Febronius tandem intelligere, gallicani conventus declarationem eam non esse ut nos a certissima nostra sententia deterreat. Alia proferat, si habet, quibus ab illa nos tuenda dimoveat. Atque equidem totum febronianarum Defensionum volumen diligentissime excussi; nihil tamen invenimus quod vel difficultatis speciem prae se ferat. Nam quod ait (t. II, pag. 263) episcopos post summi pontificis iudicium etiam pro suo jure pronuntiasse, idque praemisso, uti decet, pontificii decreti examine, confirmatque exemplo dogmaticae S. Leonis M. ad Flavianum epistolae, quae a chalcedonensi concilio fuerit solenni iudicio approbata et recepta, in superiore dissertatione abunde refellimus (4). Illud vero quod saepe (pag. 40, 150 et 159) inculcat, nostram sententiam, ut quae non nisi ad opiniones scholae pertineat, nullam habere in Ecclesia practicam utilitatem, perridiculum est. *Opinio scholae* est; nempe ut fidei dogma credenda a fidelibus omnibus nondum proposita fuit, verum opinio est ex fine ac ratione primatus invicta argumentandi ratione collecta; opinio est certa Christi perfellitatem firmata; opinio est, quae cum indubitata, et ab ipsis adversariorum primoribus magnificenter praedicata romanae sedis doctrinae necessario conjungitur; opinio est, quam patrum traditio confirmat, oppositae sententiae novitas extollit, dogmatum quae adversarii tradunt conflictus commendat; opinio est, quam sapientiores ex gallicana Ecclesia praesules ita venerantur ut ad eam, quoad interpretando efficere possunt, coactam illam extortamque cleri gallicani declarationem admoveere conentur; quam vel ipsi gallicani episcopi ab exteris gentibus prope ad revelationem veritatem agnosci fatentur; quam denique

credendis fidei decretis acconseri prudens quaedam romanae sedis vetat oeconomia. Hanc enimvero quid opinionem appello? Febronius hoc si lubet nonne utatur: mihi profecto non licet; sententia est quam certissima, nec ullis febronianorum argutis ac fraudibus de sua unquam dignitate deicienda. Et hanc nullam habet practicam utilitatem? Vin nosse practicam adversantis sententiae utilitatem? Legis anonymum in mainburgianum Tractatum animadversorem (1). Ad nostram quod attinet, ipsi protestantes, nisi cuiusque in fidei res humanae auctoritati sese subiacere detrectarent, illam nullo negotio amplecterentur, quam ad subsistentes in Ecclesia controversias finiendas expeditissimam esse minister Claudius, Stumbergias alique, non dissimulant. Generatim autem exiguam utilitatis sit, cum etiam gallicana Ecclesia pontificis definitores interiore quoque mentis obsequio, ac sine cunctatione amplectendas esse, nec ad illas iudicium quod iudicium vocant, sed unum adhaerentis iudicium ab episcopis adhibendum consentiat; et qui nostram sententiam sequuntur, id obsequium a se jure prestandum facilius agnoscent; et qui illam disputando respondent, ad eam in agendo ut se catholicus probeant, accedere debeant? Quis quod in tanta cogendorum generalium conciliorum difficultate an non utilissimam habeamus sententiam, quae ad obtinendam dispersae Ecclesiae consensionem, fidei regulam illam erroris expertem, viam aperit expeditissimam? Tandem cum doctissimi Galliarum episcopi non majorem duntaxat antistitem numerum, sed omnes propemodum orbis catholici praesules pontificis infallibilitatem profliteri afferunt, quam certiorum facilioremque veritatis dignoscenda regulam exquiramus? Nam pro certo tenendum catholicorum nemo dubitat, majorem episcoporum numerum summo pontifici adhaerentium ipsum esse pastorem corpus, ipsamque docentem Ecclesiam, quae errare non possit (2). Cum ergo major episcoporum numerus, ut qui pontificem errori haud esse obnoxium firmissime essentiat, illi deficiente adherere omnino debeat, vigeat in Ecclesia semper tutissima regula, quae in fidei controversiis vera et falsa iudicentur.

CAPUT VI.

Digressio in ea, quae Febronius tum adversus constitutionem Unigenitus, tum pro ultrajectina pseudo-Ecclesiae insigni quadam temeritate effudit. De Van Espen, cujus opera Febronius extollit, iudicium.

I. Querenti mihi in febroniano opere argumenta, quibus in romani pontificis definitiones errorem ca-

(1) Docum. pastor., an. 1722: « Il n'y a qu'à jeter les yeux sur les lettres imprimées des évêques des pays étrangers pour voir qu'ils sont persuadés que les décisions des souverains pontifes adressées à tous les fidèles pour régler leur croyance, sont infallibles par elles-mêmes, et indépendamment non seulement de l'examen, mais de l'acceptation des évêques. »

(2) Maudem., etc. pag. 412: « Le plus grand nombre des évêques joints au pape regarde le sentiment de l'infaillibilité du pape comme une vérité révélée. » Eadem fore usurpat episcopus sanctiensis in Docum. pastor. circa Eccles. auctorit., edito a. 1727, parte 4, artic. 10, num. 4: Le plus grand nombre, inquit, des évêques joints au pape regarde l'infaillibilité du pape comme une vérité révélée. »

(3) In documento juxta opus quod inscribitur: *Témoignage de la s. synode universelle*. Vide plura apud Soardum, t. I, lib. I, cap. 8.

(4) Haec solum addo, Febronium si aut eminentissimi de Bisay documentum pastorale an. 1726, aut illustrissimum antistitem le Normann eboracensis, et de Salea ruthenensis documenta item pastoralia adiecit, vel ex hoc intellectum, quantum ipso a gallicanis episcopis dissidet. Docent enim illi, ac luculentissimis momentis comprobant, post Leonis epistolam de dogmate in ea definitio liberum non fuisse dubitare, neque chalcedonense concilium de illa suo examini subijcienda cogitare. Confer Soardum, lib. II, cap. 5, et Bellerminus de Vi ac Ratione primatus (cap. 15, § 15 et 15).

(1) *Remarques*, etc., pag. 29: « Les ministres d'Angleterre en 1682 prirent occasion de ce qui s'était passé cette année-là sur ces matières dans l'assemblée du clergé de France, pour empêcher la conversion du plusieurs Anglais qui voulaient rentrer dans la communion de l'Eglise romaine, ces ministres leur firent accréditer sur de faux prétextes, auxquels ils tâchaient de donner quelque apparence, qu'on ne reconnaitait plus en France l'autorité du pape. C'est ce qu'on a su en ce temps-là par des relations très-fidèles. »

(2) Vide cl. Soardum, t. I, cap. 8, § 1.

dere posse auctor comprobaret, unum fere incauto exciderat, quod (pag. 266) proponit his verbis: *Quesnellistas* (eos heic intellige, qui centum et unam Quesnellii propositiones propugnant) *neuo pari problematis de solius pontificis infallibilitate prudens, post cautam a Clemente XI bullam Unigenitus, et praevisae virtute illius, pro haereticis habuit.* Notari heic primum velim elegantem illam locutionem: *pari problematis de solius romani pontificis infallibilitate*: num purum problema hoc sit, paulo antea demonstravimus. Illud vero de Clemente XI, qui ne ipse quidem praevisae virtute suae constitutionis quesnellistas ut haereticos habuerit, ostendit quam Febronius in rebus ad hanc constitutionem pertinentibus hospes plane sit, et peregrinus. Saltem ipsam adest constitutionem; intelliget, vere ab eminentissimo de Bissy scriptum fuisse: « Ex bullae lectione constat eam ad omnes christifideles esse directam ut ad eam suam fidem exigant, eum romanus pontifex graviter prohibet ne quis aliud sentiat quam quod ipse definit » (1). Notum quoque est quantopere Clemens XI caverit ne, quod fama divulgaverat, gallicani episcopi contra morem majorum illam constitutionem examini aut suo ipsorum iudicio subicerent. Quare cum eam illos amplecti voluerit, quis solemne erat romani pontificis in causa fidei decretum utique praevisae virtute suae constitutionis haereticos habere debuit quesnellistas, qui illi periculosissime repugnarent. De ceteris vero quid attinet dicere? Unum sufficit memorare bellovacensem episcopum, qui mense maio an. 1714 ita in sermone synodali suos alloquebatur: *Sedis apostolicae rescripta huc (Quesnellii) causa finita est. Quid ultra, quid amplius peti poterat?* (2) Si jam tum *causa finita erat*, neque aliquid amplius peti poterat, an non haeretici audire debuerant, qui suis in erroribus perstitissent?

II. Sed Febronius suae in Quesnellum, sociosque indulgentiae luculentius specimen exhibet. In illud, inquit (t. II, pag. 196), *temporis punctum indagare, quo Quesnellus anno 1719 defunctus, aut ejus discipuli in bona fide esse desierint, atque inde ad malam fidem transferant, non est hujus loci aut operis.* Non praevisae virtute constitutionis haeretici existimari poterant: hoc jam audivimus. Igitur ea solum de causa hanc notam merebantur, ubi Ecclesiae universalis, quae bullam susceperat, iudicio obstitissent. At tantine laboris id erat inquirere, quo primum tempore universae Ecclesiae iudicium rebelles homines protrivissent? Anno jam tum 1714, Clemens XI ab Ecclesia suam ipsius totam aetate constitutionem illam acceptam scripserat in brevibus ad christianissimum regem literis, idque anno 1718 toti Ecclesiae in altera constitutione, ejus initium: *Pastoralis officii, declaraverat.* Sed nempe de hac Ecclesiae acceptione etsi, a Clemente praedicata et a Galliarum episcopis confirmata vide-

tur Febronius dubitare: *Hinc inferimus, inquit (l. c.), Quesnellum, si bullae Unigenitus Ecclesiae parti notabilis positive consensit, ceteris per orbem tacite seu silentio consentientibus, quod factum (quam frigide!) (probat Colletus), dum quatuor Galliae episcopos sententiae suae patronos et cum ipso appellantes habuit, non debere dici prudenter (papa! prudenter; prudentiam tantum in pervicaci nebulone, qui universalis Ecclesiae iudicio impudentissime refragetur, Febronius desiderat; animadvertite miram hominis istius in Quesnellum assoclasque facilitatem), Clementi XI ino veritas universali Ecclesiae obstitisse.* Intellexistis? *Si bullae Unigenitus Ecclesiae pars notabilis positive consensit, Parum scilicet id est Febronio problema, quemadmodum illud de solius romani pontificis infallibilitate.* Nec vero putes, Febronii dubitationes in primis illis editae constitutionis temporibus sistere; nunc etiam haud satis sibi persuadere potest, hanc constitutionem ab Ecclesia acceptam fuisse. Dixerat ille, ut vidimus, neminem, ac ne ipsum quidem pontificem, *pari problematis de solius pontificis infallibilitate prudentem, ac praevisae virtute illius, quesnellistas ita infensum fuisse ut eos pro haereticis haberet.* Tum addit continenter: *Hoc iustus nunc facit ut qui eandem ab universa Ecclesia postmodum acceptam affirmant.* Heic etiam illud adverbium *iustus* observandum foret. Supra Quesnellum imprudentiae vitio notaverat, si bullae Unigenitus ab Ecclesia parte notabili positive consentiente, a ceteris vero Ecclesiis non reclamantibus, accepta obstitisset; heic id *iustus* facere asserit, qui cum illam ab universa Ecclesia receptam aint, quesnellistas *pro haereticis habent*; *iustus*, inquam, non necessario, ut catholicus diceret, qui quam haereseos notam in oecumenica synodi decisiones contumaci inureret, eadem in romani pontificis definitiones ab Ecclesia susceptas obfirmatos animos non posse salva fide non condemnari profiteretur. Verum animadversione dignior ambigua illa loquendi ratio: *Qui eandem ab universa Ecclesia postmodum acceptam affirmant.* Num fortasse ab orthodoxo homine affirmari aliud potest? Num a crimine excusabitur, qui eam constitutionem ab Ecclesia susceptam fuisse etiamnum praefracte inficietur? Non a Romanis quid hac in re sentiendum sit quaerat Febronius; a catholicis gallicanis episcopis et doctoribus quaerat. Ullumne inveniet, qui quod in *actis et decretis sacrae facultatis theologiae parisiensis super constitutione S. D. N. papae Clementis XI quae incipit Unigenitus Dei Filius, observanda, et executiui demum danda*, an. 1750 editis legitur (pag. 59), a cl. Turnelio in comitiis ejusdem sacrae facultatis die 15 decembris an. 1729 propositum, suo non probet suffragio? *Nihil huc constitutioni, quantum ad cunctitatem quam obtinet, deesse facile ostendi potest. nammo consensu apostolicae sedi adhaeret maxima multitudo episcoporum, ne uno quidem in exteris regionibus dissentiente.* In una Gallia relictur numero admodum pauci. Ita Turnelius in ea relatione, quae a sorbonicis prolata, eorumque jussu publicae luci donata fuit. Sed eandem,

(1) Mandem., 1722, pag. 39: « On voit encore en lisant la bulle, qu'elle a été adressée à tous les fidèles, et qu'elle a été faite pour régler leur croyance, puisque le saint père défend de penser autrement, qu'il ne décide. »

(2) « Que peut-on demander de plus? Des rescripts émanés du saint-siège ont terminé cette affaire. »

nisi fortassis graviora, tradunt gallicani præsules in tot documentis pastoralibus, que super hac constitutione ediderunt. Paucos ex innumeris nominabo, servato quo eorum documenta prodire, temporis ordine : Jacobum de Forbin Janson, arelatensem archiepiscopum, anno 1718 (1) ; eminentissimum de Bissy, anno 1722 (2) ; Joan. Josephum Languetium, suessionensem episcopum, 1726 (3) eminentissimum, de Noailles, parisiensem archiepiscopum, 1728 (4) ; archiepiscopum ebrundensem, cardinalem deinde, Peirum de Guerin de Tencin, 1729 (5) ; Henr. cum Franciscum Xaverium de Belsunce massiliensem episcopum 1753 (6), denique, ne longior sim, quadraginta doctores sorbonicos, in consultatione edita 7 octobris 1752 (7). Qui ergo prudens vir dubitare

(1) Mandem, au sujet de la constitution, pag. 5 : « La constitution *Unigenitus*, acceptée par plus de cent évêques de France, revêtu de l'autorité royale, n'a pas laissé de trouver de la résistance dans quelques prélats du royaume ; mais cette résistance n'a servi, selon les desseins de Dieu, qu'à rendre plus authentique le décret du saint-siège. Le bruit et la contradiction portée dans tout le monde ont excité l'attention et la vigilance des évêques des différentes nations, et par des témoignages d'approbation et d'acquiescement plus formels que n'en avaient eu jusqu'à présent les bulles plus universellement reçues, ils ont fait entendre hautement cette voix de l'Eglise qui ne laisse plus de prétexte légitime à la désobéissance. »

(2) Mandem., pag. 40 : « Enfin il n'est pas moins certain que la bulle *Unigenitus* a été reçue par le corps des évêques, » etc.

(3) Septième lettre pastorale, Paris, 1726, pag. 5 : « Le sentiment de ce corps sacré [des évêques] sur la bulle *Unigenitus* n'est pas douteux. Mille témoignages viennent de toutes parts pour manifester de plus en plus ce concert de tous les évêques du monde dans l'acceptation de ce décret. »

(4) Mandem. pour l'acceptation et publication, etc., pag. 4, ubi assent se imere, ne mortem obiret, « sans avoir donné des preuves sûres et incontestables de son obéissance aux décrets du saint-siège, et de la conformité de ses sentiments avec ceux des évêques de France et de toute l'Eglise dans l'acceptation de la bulle *Unigenitus*. »

(5) Instruction pastorale sur les jugements définitifs de l'Eglise universelle, à Grenoble, p. 12 : « On ne saurait désavouer aujourd'hui que la constitution est une décision extérieure du corps épiscopal. 1° Il est de la plus grande notoriété que toutes les églises étrangères, soit par des témoignages exprès, soit par une non-réclamation qui ne certifie pas moins leur consentement, ont accepté purement et s'y plaignent cette constitution. 2° Il est également notoire que la plus grande partie des évêques de France l'ont aussi acceptée, » etc.

(6) Instruct. pastor. sur les libertés de l'Eglise gallicane, à Marseille, pag. 103 : « Les mandements des évêques de France qui en ordonnent l'observance, ont été publiés dans leurs diocèses... Les évêques des autres nations ont rendu des témoignages solennels du respect et de la soumission parfaite avec lesquels la bulle a été universellement reçue parmi eux. »

(7) Consultation de quarante docteurs de Sorbonne sur la question de savoir si les arrêts du conseil qui cassent ceux du parlement de Paris, suffisent pour relever les vicaires, etc. pag. 2 : « Décision du St.-siège, acceptée par toutes les Eglises du monde, dont les pasteurs ont déclaré plusieurs fois et déclarent dans toutes les occasions leur adhésion et leur acceptation ; acceptée en particulier par tous les évêques de France, si nous en exceptons un seul, par toutes les universités et communautés ecclésiastiques du royaume. » Qui plura cupit addeat le *recueil des mandements et instructions pastorales de MM. les archevêques et évêques de France pour l'acceptation de la constitution*. Unum tamen adhuc testimonium adhibere placet illustrissimi et doctissimi parisiensis archiepiscopi Christophori de Beaumont (*Mandem. et instruct. pastor. touchant l'autorité de l'Eglise*, Paris, 1756, pag. 48), unde Febronius discere poterit, qui demum sint hujus bullæ adversarii : « Le décret célèbre émané du saint-siège apostolique, accepté par toutes les églises étrangères et par tous les évêques de France. reconnu et revêtu dans trois

adhuc poss't, num ab universa Ecclesia fuerit hæc bulla suscepta, aut de ea ita loqui, quemadmodum de schola opinionibus, in quibus affirmant alii, alii negant ? (*Qui eandem ab universa Ecclesia postmodum acceptatam affirmant.*)

III. Quamquam quid in dubiis hæc propositionibus enucleandis immoror ? cum aliis in locis Febronius suam de hac constitutione mentem perspicue aperiat. « Addo, inquit (I. II, pag. 69), illam ne in Gallia quidem *universalis Ecclesie dogmate* universum haberi. Multi equidem sunt qui, quemadmodum varias alias in theologia sententias pro articulis et dogmatibus fidei venditant, ita et memoratam bullam in eundem censum reponunt ; sed rex super hac questione jam semel atque iterum (scilicet 2 sept. an. 1754 et 10 decemb. 1756) subditis suis silentium imposuit. Hoc identidem faciunt parliamenta Gallie, præsertim post prætensam declarationem cleri an. 1765. An propterea papa hos habet pro schismaticis ? » Paulo post liberius loquitur : « Mira res ! inquit (*ibid.*, pag. 71) : romana curia constitutionem *Unigenitus* dogmaticum *universalis Ecclesie* decretum esse affirmat : gallica natio (uti præ reliquis omnibus de acceptance hujus bullæ per omnes Ecclesias, uti prætenditur, facta constare deberet) id negat : In brevi apostolico, a Clemente XIII die 23 jan. an. 1765 ad leodiensem episcopum sub annulo piscatoris dato, hoc inter alia scribit pontifex : *Illud autem summopere nobis placuit, quod in eodem edicto constitutioni Unigenitus suam asserviverit auctoritatem, eque ut dogmatico hujus sanctæ sedis et universæ Ecclesiæ precepto omnimodam proferitis debent ab omnibus obedientiam*. Ex altera parte rex christianissimus in edicto die 24 maii 1766 ita effatur : *Sa majesté s'est toujours occupée à empêcher par l'exécution des lois de son royaume qu'un zèle indiscret ne se portât à abuser de la constitution Unigenitus en lui attribuant la dénomination, le caractère et les effets de règle de foi, que l'Eglise ne lui a pas données*. Cui credemus ? Cui cogita magis sunt que in Gallia aguntur ? Uter amborum majore vel minore cum præventionem loquitur ? Si autem in tanta (ut minimum dicam) rerum et factorum ambiguitate, Romani eos qui famosam hanc Clementis XI constitutionem tanquam universæ Ecclesiæ decretum non agnoscunt, contra omne jus et fas, contra perpetuum Ecclesiæ morem, ut hæreticos et schismaticos habent et tractant ; quis prudens, ex altera parte, christianissimo monarchæ vertet male, si sanioribus principibus canonicis innixus, fortiores utens jure, in hos romane sententiæ sectatores tanquam veros schismatis fautores sæviat, et per hoc non solum turbatam in suo regno tranquillitatem

conciat (de Rome, d'Embrun, et d'Avignon), ... præconisé par plus de dix assemblées du clergé, souscrit par toutes les universités du monde catholique, décret qui n'est contredit aujourd'hui [arrête leic. aures Febronius] que par quelques ecclésiastiques du second ordre, par des laïques, par des femmes, par des ecclésiastiques passionnés ; telle est cette bulle *Unigenitus*, que les premiers pasteurs de l'Eglise connoissent si bien, et que tant de particuliers sans caractère affectent de méconnoître. »

restituât, etc. » Ohe ! satis est inscitæ, maledicentæ, atque nefariæ ejusdem et pene incredibilis in romanum pontificem Ecclesiæque universam temeritatis : quarum quidem quæ in his Febronii dictis potiores habet partes, quis par sit explicando ? Paulatim hæc sunt expendenda auctorique nunc docendus, quomodo omniino tesciat ; tunc pro meritis castigandus. Ac primo vides heic a Febronio negari, constitutionem *Unigenitus* in Gallia haberi dogmaticam romanæ sedis et universæ Ecclesiæ decretam, quo nihil inscitius dici poterat nisi Gallias appellantes numero Febronius definat. Possem heic ad pastoralia documenta provocare arelatensis archiepiscopi (1), massiliensis episcopi (2), ambianensis antistitis (3), archiepiscopi parisiensis (4), et omittam ebrudunensem archiepiscopum, quem paulo post commemorabo : possem decretum afferre sacræ facultatis parisiensis latum die 15 decembris anni 1729, in quo celeberrima facultas proficitur se eam constitutionem amplecti tanquam dogmaticam Ecclesiæ universali judicium. Sed luculentius, quo Febronius pudore afficiatur, monumentum nobis ad manus est. Norunt omnes in parisiensibus episcoporum comitiis an. 1755, cum inter episcopos, in quibusdam, quæ augustissime eucharistiæ sacramentum in illam constitutionem contumacibus denegandum spectabant, disciplinæ capitulis, exorta esset disceptatio, episcopos omnino septemdecim alteram decem articulis, alteram sententiam octo articulis sexdecim episcopos proposuisse ; quæ de re consulendam de more apostolicam sedem conventus censuit. Nec tamen in tanta opinionum diversitate ullus ex episcopis fuit qui bullam dogmaticam universæ Ecclesiæ decretum non prædicaret. Ecce primum et secundum septemdecim episcoporum articulum : *Cum igitur accesserit Ecclesiæ consensus, decretum illud merito vocatur tum judicium dogmaticum et irreformabile Ecclesiæ universali, tum judicium ejusdem ad doctrinam pertinens. Huic judicio debetur sinceræ mentis et cordis obsequium. Qui contra illud obsequium peccant, peccant in materia gravi.*

(1) Mandem, au sujet de la const., 1718, pag. 5 : « Une bulle émanée du souverain pontife, appuyée du suffrage de l'Eglise romaine, adoptée par la multitude des évêques catholiques, est incontestablement le jugement irrévocable de l'Eglise universelle, et tous les fidèles sont obligés de s'y soumettre. Telle est la constitution *Unigenitus*. »

(2) Instruction pastorale sur les libertés de l'Eglise gallicane, 1753, p. 117 : « Les évêques, dit-on, en acceptant la constitution, n'ont tout au plus proposé à leurs peuples qu'un règlement de discipline ou de police. Ici les novateurs, en calomniant la bulle, nous manifestent un nouvel attentat de leur parti contre les libertés de l'Eglise gallicane. Ils calomnient la bulle, puisqu'elle a tous les caractères d'un jugement dogmatique, » etc.

(3) Avis donné par M. l'évêque d'Amiens aux curés de son diocèse au sujet de ceux qui, n'étant pas soumis à la bulle *Unigenitus*, demandent les sacrements, 1746, pag. 2 : « Nous protestons devant Dieu que pour quelque motif que ce pût être, nous n'euissions jamais accordé la moindre portion du ministère ecclésiastique à qui ne regarde pas la bulle *Unigenitus* comme son jugement dogmatique de l'Eglise universelle, et ne la tient pas pour autant irrévocable que l'est un concile général en matière de doctrine. »

(4) Mandement touchant l'autorité de l'Eglise, 1756, p. 58 : « La constitution *Unigenitus* est un jugement dogmatique et irrévocable de l'Eglise universelle, » etc.

Quid vero sexdecim ? Audiatur primus eorum articulus : *Constitutio Clementis sexcisa, memorie XI, quæ incipit Unigenitus Dei Filius, dogmatica est et irreformabile Ecclesiæ judicium, cui sinceræ mentis et cordis obsequium sine peccato mortali denegari non potest* (1). Neque ignorantia adversarium incusabimus, qui, tanta cum sorbonicæ facultatis tum gallicanorum antistitis consensione sibi manifestissime refragante, se in Gallia quidem pro universalis Ecclesiæ dogmate constitutionem universam haberi, imo contra quam romana curia affirmat, gallicam nationem id negare, contendat ?

IV. At saltem Galliarum rex hoc indicatur. Insuper scilicet Febronius christianissimo regi, neque ejus mentem assequitur. Regulam esse fidei constitutionem *Unigenitus* plerique Galliarum christifideles vel ab initio agnoverunt (2). Multi deinde etiam coacti illam nomine donarunt, imo donandam esse exquisitissimis argumentis comprobant (3). Nec vero qui aliter fieri possit video, postquam in concilio romano Benedicti XIII (tit. I, cap. 2, pag. 4) patres omnino centum in authentico decreto (4), se bullam *Unigenitus* suæ uti ejusdem fidei regulam agnoscere professi sunt. Nihil enim hoc testimonio luculentius non solum ad revincendos jansenianos, qui susceptam

(1) Leges Lettre circulaire de l'Assemblée générale du clergé aux archevêques et évêques de France, 1755, pag. 2 et 4. Sed omittenda non est nova, eaque luculentissima, cleri gallicani in comitiis anni 1765 declaratio. Ea est hujusmodi, et la date ejus anni, p. 40, legitur : « C'est par ces raisons qu'en reconnaissant, comme nous l'avons toujours reconnu, que la constitution *Unigenitus* est un jugement dogmatique de l'Eglise universelle, ou (ce qui revient au même) un jugement irrévocable de cette même Eglise en matière de doctrine, et qu'elle exige une soumission sincère de cœur et d'esprit, » etc.

(2) Lettre d'un évêque acceptant à Mr. l'évêque de Castres, p. 3 : « Vous trouvez très-mal à propos que le pape par ses lettres pastorales offends du 8 sept. 1718 se sépare et nous exhorte à nous séparer des prélats appelants, uniquement parce qu'ils ne rendent pas à sa bulle *Unigenitus* l'obéissance. Si sa bulle est une règle de foi, une telle obéissance ne lui est-elle pas due ? et si tous les évêques du monde chrétien, à quinze près, tiennent que c'est une règle de foi, est-il aucun catholique qui puisse soutenir que ce n'est pas une règle de foi ? »

(3) Comte ebrudunensis archiepiscopus, eminentissimus de Tencin, in duabus egregiis pastoralibus institutionibus, editis altera an. 1751, et dans laquelle il réfute les fausses conséquences que les appelants prétendent tirer de la diversité des opinions sur l'expression *règle de foi* par rapport à la constitution ; altera, an. 1751, dans laquelle il est prouvé que la constitution *Unigenitus* est un jugement dogmatique et irrévocable de l'Eglise, et une règle de croyance. »

(4) Un auteur anonyme, inquit de Tencin in super indicata an. 1751 pastoralis institutione, pag. 8, « a osé débiter que cette clause avait été insérée dans les actes du concile par fraude et sans aucune autorité... Mais Dieu a permis que nous ayons en main de quoi fermer la bouche à ceux qui ne parlent qu'inspire (Ps. LXX). C'est une lettre à nous adressée, écrite de la propre main du saint pontife qui a présidé à ce concile [Benedicti XIII, du 8 juin 1726], dans laquelle il s'explique sur les traits qui avaient couru par rapport à ce décret du concile romain. » « Passando alla seconda parte della medesima lettera di V. S. circa al sussiego del decreto del nostro sinodo ultimo romano, ella ed i prudenti non debbono prestar fede a coloro, che di qua falsamente scrivono ciò che hanno creduto, o voluto, che si creda del capo secondo del titolo primo. La verità è quella, che sia ivi impressa, e sottoscritta da noi e da tutti i padri. Onde ci maravigliamo che da costà [variazioni nre nunc archiepiscopus eumorsuatur] si metta in controversia una sì palese e canonica sanzione. »

non misse constitutionem in ullo concilio causabatur (1), sed etiam ad *regulæ fidei* nomen auctoritatemque illi asserendum? Si enim adversarii ipsi (catholico intelligo) falli nesciam romanam Ecclesiam prædicant, utique in constitutionis explicanda natura ac vi non poterit errare. Unde autem apertius tutiusque quam ex romano centum patrum concilio, quæ romana Ecclesiæ hæc de re doctrina sit, colligitur? Negari tamen non potest, plures ex gallicanis præsulibus ab hoc nomine sibi abstinendum duxisse, postquam ex illo jansenianos cavillandi novasque turbas ciendi occasionem arripuisse animadvertierunt (2). Nimirum commentum sunt, alii alterum fidei symbolum, alii fidei articulum, eo nomine designari; quo nihil magis ridiculum fingi poterat; quid enim hoc esset, nisi regulam resque ad eam directas, finem ejusque obtinendi rationem, viam ac metam, inepte confundere? Aliqui ex ipsis catholicis in Gallia theologis, ad rem subtilius investigandam hisce appellatium clamoribus excitati, *regulam fidei* angustioribus terminis definiendam sensere, neque id nominis tribui posse, nisi decisionibus quæ revelatum aliquod dogma nominatim et distincte propugnant. Hinc cum constitutio *Unigenitus* nullum ejusmodi dogma singulatim atque expresse credendum exhibeat, regulam fidei haberi illam non debere collegerunt. Contra qui cum romani concilii patribus cæterisque gallicanæ Ecclesiæ episcopis eam fidei *regulam* appellant, nihil aliud hoc nomine intelligunt, quam Ecclesiæ definitionem, quæ nostram sententiam in re dogmatica, atque in ordine ad fidem dirigit, seu dogmaticum nec reformabile Ecclesiæ universæ decretum, cui fideles omnes interius quoque mentis obsequium debeant. Quæ in re cum et illi quos ex catholicis Gallis obstat diximus quominus constitutio *Unigenitus* eo nomine denotetur, cæteris omnino consentiant; vere dictum ab ebreduensi archiepiscopo fuit, inter catholicos nullam esse de re, sed de solo nomine, dissensionem (5). Quamobrem ut ad christianissimi regis edictum revertar, cum ille constitutionem *regulam fidei* haberi ac nominari vetuit, id unum cavet, ne hoc nomine, de quo inter

ipsos orthodoxos aliqua esset disceptatio, janseniani veluti facie et flabello ad seditiones excitandas abuterentur. Sed nunquam illi venit in mentem suis subditis imperare, ne constitutionem habere ac venerari pergerent *veluti dogmaticum et irreformabile Ecclesiæ judicium cui sincerum mentis et cordis obsequium sine mortali peccato æternæque salutis discrimine negari a quoquam possit*. At Febronius Ludovicum XV an. 1766 oblitum fuisse putat eorum quæ sæpius hæc super re gravissime edixerat? Nonne in id semper christianissimus rex omni contentione enisus est, ut in Galliarum regno constitutioni obsequium Ecclesiæ universæ in dogmatis causa judicio debitum exhiberetur? Id discrete statutum ab illo fuit an. 1750 (1), item 5 septembris 1751, annis quoque 1747 et 1752 (2). Num Febronius revocata hæc a rege decreta affirmabit? At præter quam quod id vel suspicari regis religio vetat, nonne quod an. 1766 ab illo constitutum Febronius narrat, primum an. 1758, 10 decembris, sancitum, a rege fuerat? In ea tamen declaratione disertissimis verbis præceperat, ut constitutionem *Unigenitus* ea omnes observatione prosequerentur atque leges declarationesque cum ab immortalis sui atavum a se pridem editas, quin tamen regula fidei haberent? (3) Atqui hujusmodi leges præstari constitutioni obsequium jubent quod *dogmaticum universæ Ecclesiæ decreto* debetur; hæc ergo tum etiam innovavit cum primum ab appellanda habendaque constitutione *regula fidei* abstinendum jussit. Solum ergo aliquid amplioris auctoritatis in hoc nomine *regulæ fidei* latere suspicatus est rex, quam in altero, quod indenne haberi omnino voluit, *dogmatici Ecclesiæ universæ judicii*, eaque de causa, ne turbæ propterea orirentur, illud arcere voluit, sarto tamen teetoco servato constitutioni mentis et cordis obsequio quod *dogmaticum universæ Ecclesiæ decretum* jure suo postulat (4). Quid ergo Febronius Clementem XIII inter

(1) Audiendus heic episcopus siveonensis, doctissimus Langueus in septima pastorali epistola Parisiis vulgata an. 1768, pag. 6: « Vous que Dieu suscite un pape selon son cœur, qui assemble en concile tout ce qu'il peut ramasser d'évêques sans intérêts les têtes couronnées; et c'est dans ce concile, qui reçoit un nouveau lustre par la sainteté de celui qui y préside et par le suffrage de tout le sacré collège, qui y montre son respect comme faisant la foi du St. père, que la bulle est respectée comme faisant foi dans l'Eglise, et que lui dans l'ordre de la foi, et une loi qui oblige tous les fidèles à s'y soumettre, et les évêques à lui procurer cette entière obéissance. »

(2) Testes sunt istorum plures libelli, quos inter: « Réflexions sur l'ordonnance du M. l'archevêque de Paris (*cardinal de Noailles*) ; Mémoire d'un grand nombre de curés de Paris, adressé à M. l'archevêque de Paris sur son ordonnance, et instruction pastorale du 29 septembre 1759; la consultation des avocats, » etc.

(3) Instruct. pastor., 1750, pag. 5: « Ainsi la division entre eux, s'il y en a, n'est qu'apparente; la dispute n'est que de nom; et soit qu'on lui donne ou qu'on ne lui donne pas cette qualité, on est parfaitement d'accord sur le fond, c'est-à-dire sur la soumission qui lui est due et que l'Eglise exige. »

(1) Declaration du 24 mars 1750, art. 5: « Voulons que tous nos sujets, de quelque état et condition qu'ils soient, aient pour la dite bulle le respect, la soumission, qui sont dus au jugement de l'Eglise universelle en matière de doctrine. »

(2) In hoc extremo decreto, quod 29 aprilis prodit, hæc conceptis verbis legitur: « Ayant pour objet de faire rendre à la constitution *Unigenitus* le respect et la soumission qui lui sont dus comme à une loi de l'Eglise et de l'Etat, et à un jugement de l'Eglise universelle en matière de doctrine. »

(3) Art. 1. « Que les lettres patentes et déclarations données tant par le Roi Roi notre très-honoré seigneur et bisacul, que par nous, et registrées en nos cours, au sujet de la constitution *Unigenitus*, soient exécutées selon leur forme et teneur, et qu'en conséquence tous nos sujets aient pour la dite constitution le respect, et la soumission qui lui sont dus, sans néanmoins qu'on puisse leur attribuer la dénomination, le caractère et les effets de règle de foi. »

(4) Non hæc pulchra somnia sunt ut febroniana; rex suam hanc mentem explicuit in encyclica epistola, quam ad archiepiscopos et episcopos regni anno 1751 eadem super re perscripsit. Cum enim sui regni presules ea epistola exhortaretur ne constitutionem *regulam fidei* appellari sinerent, id a se expecti hæc solum de causa addit, « pour ôter à la désobéissance un des principaux prétextes dont elle se couvre, en supposant, contre toute vérité et contre toute vraisemblance, que les évêques du royaume voulaient proposer la bulle sous cette définition (*notetur hæc verba*): COMME SI ELLE ETAIT UN SYMBOLE ET UNE PROFESSION DE FOI

et christianissimum regem discrepantiam fugit? Ille constitutionem dogmaticam vocat *sanctæ sedis et universæ Ecclesiæ decretum*, cui omnimoda debetur ab omnibus obedientia; hic constitutioni deberi ab omnibus obsequium et obedientiam ut *legi Ecclesiæ ac regni, et universæ Ecclesiæ in dogmatis materia* iudicio hæpius professus est, et in ea ipsa declaratione, qua nomen *regulæ fidei* suppressit iussit, priores illas leges adeo constitutioni ac suæ ipsius religioni gloriosas innovavit. Ubi ergo inter utrumque contentio? Ubi repugnancia?

V. Finge tamen a Clemente XIII christianissimum regem discrepasse. Ergone dubio erit locus, utri credendum foret? sanioribus principibus canonicis inniteretur Galliarum rex, quam romanæ Ecclesiæ pontifex? Potius uteretur ille *juri in romanæ sententiæ sectatores*? Et hæc catholicus scriptor scribere non exhorruit? Principum igitur erit definire, num aliquid haberi debeat Ecclesiæ universæ decretum, atque adeo dogma; non ejus quem universæ Ecclesiæ pastorem, caput, magistrum, Christus constituit? An ad hoc, ut Cypriani verbis utar (ep. 4), *deponenda est catholice Ecclesiæ dignitas...*, et sacerdotalis quoque auctoritas ac potestas, ut iudicare se vellet dicant de præposito Ecclesiæ (imo de summo Ecclesiæ pontifice) laici principes? Meminerit eorum Febronius quæ Constantio imperatori Osius edixit (Apud S. Athan. ad monachos): *Tibi Deus imperium tradidit, nobis ecclesiastica concedidit...* Neque nobis igitur terræ imperare licet, neque ita adolendi habere potestatem. Meminerit eorum quæ ad eundem Constantium scribebat magnus Athanasius (ibid.): *Quandom Ecclesiæ decretum ab imperatore accepit auctoritatem?* Meminerit eorum quæ ad Valentinianum S. Ambrosius præscripsit (ep. 21): *Quando audisti, clementissime imperator, in causa fidei laici de episcopo (quid de romano pontifice?) iudicasse?* Ita ergo quadam adulatione curvamus, ut sacerdotalis jura immemores, et quod Deus donavit mihi, hoc ipse aliis pium esse credendum? Si docendus est episcopus a laico, quid sequitur? Laicus ergo disputet, et episcopus audiat; episcopus discat a laico. At certe si vel Scripturarum seriem divinarum, vel vetera tempora retractemus, quis est qui abnuat in causa fidei episcopos *solvere de imperatoribus christianis, non imperatores de episcopis, iudicare?* Sed quid vetera ista commemoro? Male enimvero de christianissimo rege Febronius meretur, qui ea illum esse mente decantet, ut de constitutionis indole ac vi decernere sibi licere existimet. Non istis Galliarum monarcha principibus innititur, quæ licet saniora Febronius prædicet, horribilia tamen sunt, atque ab orthodoxo principe summo opere detestanda. Audiat Febronius ipsum, quem appellare audeat, Ludovicus XV, et quantum ipse sanioribus illis principibus plagam inflixerit, nunc saltem adducat. Senatus burgaleus, saniora Febronii principia secutus, constitutionem vetustæ disciplinæ atque economiæ legem habendam esse sanciverat. Quid rex, is ipse rex quem Febronius saniorum principiorum sectatorem et vindicem profert? Tertio nonas junii

an. 1731 ad senatum a cl. d'Agnesseau epistolam perscribi jussit, in qua eum monuit, non nisi ad Ecclesiæ pertinere, quæ suarum decisionum indoles ad definire; non esse id laicorum magistratum, neque ad eorum sed ab Ecclesiæ auctoritate pendere; quibus constitutio nominibus appellanda esset, cum illa loquendum esset, quodque ea suo, ut in rebus ad christianam doctrinam spectantibus, iudicio præscripsisset, obsequium penitus deferendum (1). Post hæc abique incredibili christianissimi regis injuria fieri posse dicam, ut Febronius non solum cum eo Clemente XIII contendat, sed illum potius quam hunc jure, sanioribusque uti principiis asserat in abrogando, ut somniat, dogmatici Ecclesiæ universæ decreti nomine, quo constitutionem immortalis ille pontifex designarat?

VI. Neque hanc tamen solam regi christianissimo injuriam irrogat. Nam quid in ejus religionem fingi contumeliosius potuit, quam silentii ab ipso præscripti legem eo spectare ut ne constitutio pro universali Ecclesiæ decreto habeatur? Silentii legem christianissimus monarcha tulit, ut constitutionis obrectatores tandem, si fieri posset, a tot in eam disseminandis libellis coerceret (2). Quare in sua an. 1736 declaratione aperte edixit, non esse suæ mentis, ut propterea gallicanæ Ecclesiæ antistites a docendis, quæ ad eam constitutionem pertinent, populis abstinere, modo ne caritatis et modestiæ fines excederent (3). Injuriam quoque in christianissimum regem Febronius se exhibet, cum nescio quam archiepiscopi lugdunensis ad eundem regem epistolam recitat, in qua ille ex S. Irenæi cathedra scripserit: non esse modo in Gallia hæreticos; denegationem sacramentorum, factam illi qui constitutioni Unigenitus non subscribunt, repugnare caritati et unitati Ecclesiæ; sic sentire celeberrimos canonistas; eam fuisse sententiam cardinalis Fleury et cardinalis de Falconispetra, idem esse iudicium plurimorum modernorum (veteres ergo desiderabimus) archiepiscoporum. Non heic ego cum lugdunensi archiepiscopo aut parisiensi archiepiscopo, magnum illum nostre ætatis Athanasium, conderam, in sapiens citat an. 1736 pastoralis institutione de Ecclesiæ auctoritate, aut senonensem archiepiscopum (4), aut ambia-

(1) « Qu'il n'appartient qu'à l'Eglise de déterminer et d'enseigner quel est le véritable caractère de ces décisions; qu'une telle matière n'est pas du ressort des magistrats, qu'il ne dépend point de leur autorité d'appliquer à la dernière constitution les termes impropres et inutiles de règle de police et d'économie, de discipline et de précaution, et qu'ils ne peuvent parler sur ce sujet que comme le roi l'a fait en joignant son autorité à celle de l'Eglise, lorsque dans sa dernière déclaration... sa majesté a ordonné à tous ses sujets d'avoir pour cette loi le respect et la soumission qui sont dus à un jugement de l'Eglise universelle en matière de doctrine. »

(2) Conferatur: *avertissement de M. l'évêque de Marseille sur les faux bruits que l'on fait courir à l'occasion d'une lettre circulaire écrite à tous les évêques*, etc. Marseille, 1731; *réflexions d'un évêque du tonguedoc sur quelques nouveaux arrêts du parlement de Toulouse*, etc., 1735, pag. 20 et seqq.; et archiepiscopi parisiensis mandatum touchant l'unité de l'Eglise, 1736.

(3) Declarat., art. 2: *N'entendons que le silence absolu prononcé par nos dites déclarations... puisse préjudicier au droit qu'ont les archevêques et évêques d'enseigner les ecclésiastiques et les peuples confiés à leurs soins*, etc.

(4) Lettre de M. l'archevêque de ... à M. ... conseiller

nensium (1) et tricassinum (2) episcopos, aut quadraginta Sorbonæ doctores (3), aut gallicanum episcoporum conventum cum an. 1752 tum an. ipso 1765, quo ea lugdunensis archiepiscopi ad regem epistola data dicitur, celebratum (4); neque in Febronii temeritatem animadvertam qui cum Benedictus XIV sanctissimum corporis Christi viaticum expectantibus, quoties predictæ constitutioni publice et notorie refractarii sint, denegandum esse an. 1756 in epistola encyclica ad gallicani cleri comitia statuerit, eaque epistola et a Gallis quo decessit obsequio suscepta fuerit, et a Clemente XIII confirmata, non tamen vereur archiepiscopi illius epistolam iactare, quasi quid repugnet caritati et unitati Ecclesie noverit ipse melius cum suis canonistis (5), quam ceteri omnes gallicani presules saltem non moderni, et duo romanæ Ecclesie pontifices. Sed nonne id christianissimo regi palam insultare est? perinde ac si cum ad dictas Benedicti XIV litteras suam an. 1758 hac super re declarationem exegit, quidquam caritati et unitati Ecclesie repugnans decrevisset? Quid vero illud, quod paulo antea recitavimus, christianissimo regi vertendum male non esse, si auctoribus principia canonice indolis, potioreque utens jure, in hos romanæ sententiæ sectatores, tanquam veros schismatis fautores saviat? Hæc equidem qui palam eloqui ac scriptis mandare sustinet, regiam atque ecclesiasticam potestatem nihili habeat, necesse est. Quandonam, quæso, omnium regum mitissimus in romanæ, id est suæ, totque a se declarationibus corroboratæ sententiæ sectatores aut servit ut servire decrevit, ut pro ejus servitio borealis hæc scriptor apologeticus instituit? Quæro insuper, quisnam romanæ sententiæ sectatores veros schismatis fautores declaraverit, ut rex potiore utens jure in eos tanquam veros schismatis fautores innoxie saviat? Num appellantes? Num parisienses servatus? At gallicani presules cum parisiensem archiepiscopum ab eo senata tanti criminis accusari intellexissent, in gra-

vissima, quam ex cleri comitiis ea de re tertio idus junias an. 1752 ad regem horrore percussis dederunt, epistola, non laicorum magistratum, sed tantummodo episcoporum esse decernant, quid schisma sit, quæque ad illud deducant definire (1). Intelligunt Febronius, quo ista spectent? ut discas, fas non esse magistratibus quinam schismatis auctores aut sectatores sint definire, sed tantum ubi Ecclesia eos indicavit jure, quo in Ecclesiam tenentur protectionis ad illorum infringendos conatus ut principes possint, atque adeo debere. Antequam ergo in romanæ sententiæ sectatores saviendi jus regi christianissimo tribuat, votum expectet Ecclesie, quæ illos schismatis reos pronuntiet. Verum si hanc Ecclesie definitionem rex ille, quod absit, præverteret, quænam saniora essent principia canonica, quibus innixus jus in romanæ sententiæ sectatores saviendi sibi posset adjudicare? Quare Febronius ex hoc etiam capite regie læsæ majestatis damnandus est, qui christianissimum regem audacterumat, sibi contra fas de schismate judicandi auctoritatem vindicasse. Neque in sui defensionem adducat, id tandem in ipsius Ecclesie bonum cedere. Responderet enim Hilarius (Contra Aezum., n. 2): *Miseri licet nostræ ætatis labores, et præsentium temporum stultas opiniones, quibus patrocinari Deo humana creduntur, et ad tuendam Christi Ecclesiam ambitione seculari laboratur.* Neque vero istud præsidium dicendum esset, sed ecclesiasticæ potestatis contemptio, atque adeo eversio. Videat interius lector, quo cæcum quoddam constitutionis Unigenitus sugillandæ studium Febronium abduxerit.

VII. Neque tamen id satis. Non alia enim de causa, quam ut ei constitutioni detraheret, ultrajectinæ pseudoecclesiæ defensionem non uno loco suscepit. Ultrajectinam synodum anni 1765, inquit ille (t. II, pag. 70), neque approbo, neque improbo. Prius cum Clemente XIII christianissimum regem contulerat, atque huic palmam adjudicarat; nunc se cum eodem Clemente comparat, atque aliquid a se tolerabilius dici non dubius existimat. Quam enim synodum Clementis XIII gravissima censura percussit, hanc ille se neque approbare, neque improbare ait. O eximiam hominis in judicando temperantiam! Sed unde demum tanta in Clemente XIII et in Febronio iudiciorum discrepantia? Unde? quæris. Hoc tamen, inquit Febronius (l. c.), pro modulo meo (non isthæc despota vox est, cujusmodi vox Clementis XIII) judicaverim, in actis ejusdem synodi (abstrahendo a pluribus memorata constitutione) questionem de gratia satis catholice explicatam esse. Clementis XIII constitutionem Unigenitus in ea pseudosynodo contemptam, violatam, propositam vidit, ingemuitque. Consultus Febronius abstrahit a pluribus memorata constitutione; tum enimvero quatio-

au parlement de Paris le 25 avril 1752; seconde lettre en réponse à la lettre d'un conseiller du parlement, 8 sept. 1752.

(1) Avis donné par M. l'évêque d'Amiens aux curés de son diocèse au sujet de ceux qui n'étaient pas soumis à la bulle Unigenitus demandent les sacrements.

(2) Mandement, 6 juin 1756.

(3) Consultation de quarante docteurs de Sorbonne sur la question de savoir si les arrêtés du conseil, etc., 7 octobre 1752.

(4) Lettre au roi, de Paris, 11 juin 1752; Actes de l'assemblée générale du clergé en 1765, p. 47, édit. in-8.

(5) Quisnam hi canonistæ sint quis divinet? Hoc scio Van Espenium, summum illum et eximium Febronii canonistam ea principia suppeditare, quæ ad hanc debellandam sententiam maxime laedant. « Justa invariabile Christi præceptum, inquit ille (Jur. eccles. t. II, tit. 4, de Sac. euchar., cap. 2, n. 15, seq.) in apostolorum personis, datum omnibus Ecclesie pastoribus, *notitiam dare sanctum cibum, invariabile hæc tenet mansit Ecclesie disciplina, ut pastores quantum in ipsis esset, et ipsa temporum, personarum, et locorum conditio patitur, adhibere debeant, ne administrando hoc sanctissimum sacramentum contra Domini præceptum dent sanctum cibum, atque hinc in primis non tantum pristina, sed etiam moderna disciplina Ecclesie vult, ut a sacra communione repellantur publici et notorii peccatores, tametsi publice eam petant.* Confer etiam Gilbertum canonistam gallicum Romanis satis inimicum in suis canonici consultationibus de Sacram., t. I, pag. 105. »

(1) « Ce tribunal n'a pas craint d'y avancer que M. l'archevêque de Paris ose se déclarer ouvertement pour le schisme : des magistrats, qui ne peuvent apprendre authentiquement que par nous ce qui constitue le schisme et quelles sont les démarches qui malheureusement y conduisent, ont osé intenter contre son père en Jésus-Christ, » etc.

nam de gratia ibi anti catholice explicata videt. Hoc scilicet exemplo dicere quid veiat in Juliani et Celestii libros abstrahendo a tractatu Zosimi papa, addere si placet ab africanarum synodorum decretis questionem de gratia satis catholice explicari; aut in schmalcaldensibus articulis abstrahendo ab his, quæ in tridentina synodo damnata sunt, omnia satis catholice contineri. Quid hoc est? An Febronius cum stipitibus sibi rem futuram credidit, ut isthuc impune ab eo nobis obtrudi poteretur? Abstrahendo a pluries memorata constitutione? Abstrahendo salva orthodoxa fide potest? et in ea quidem questione, quæ de gratia est? Quæ quæ illustrissimus senonensis archiepiscopus in gallica epistola ad parisiensis senatus consilium an 1752 scribebat, Febronius veluti sibi dicta audiat, atque perpendat (pag. 2): *Sectam suffulcis, quæ ubi libera est, ad schisma per se proruit, quæ in Hollandia tanquam schismatica habetur, quæ a multis annis secessionem facit a romanocatholicis sejunctam, quæ sub episcopis a sancta sede nominatim excommunicatis Ecclesiæ cogit jansenianæ Ecclesiæ nomine publice designatas, atque a cæterarum catholicarum Ecclesiarum communione separatas, quemadmodum Hagæ comitam, Amstelodami et Ultrajecti videre est. Quare sub hujus ænili initium Burgundiarum princeps de jansenianis quas probe noverat, in epistola ad romanam pontificem scripsit, eos in Hollandia schismaticos esse omnique erga apostolicam sedem, ac primos pastores subordinationis inimicos. At cur, inquit Febronius (pag. 21), papa non desistat a proposito, cathedras episcopales cum suis capitalibus pro suppressis habendi, dum hæc acce conseruare nituntur, et quantum in Hollandia fieri potest, conseruant? Cur non desistat, meum non est inquire; causas tamen satis luculentas dabit consolatorium secundum ad romanocatholicos per unitas provincias dispersos contra calumnias nova Nutitia Toek et similium, cum approbatione legati apostolici (Joannis Baptistæ Dassi) editum Aquigrani 1711 (1). Verum hæc non est potior dissidii causa: ea primum fuerat formula Alexandri VII, cui subscribere singulari atque infracta peruicacia li repugnarunt (2); nunc vero accessit constitutio Unigenitus quam angue pejus oderunt. Rem non omnibus notam, sed tamen certissimam refero. Cum sub Benedicto XIV de extinguendo miserrimo hoc schismate ageretur, rebelles homines 12 septembris 1752 hanc declarationem ediderunt: *Declaramus nos pro pace inuenda cum summo pontifice, nunquam Dei opitulante gratia (proh blasphemiam! quam portentificam Lactantius diceret), consensuros neque in subscriptionem (nota) PERAM ET SIMPLICEM formularii alexandrinæ, quæ factum inuoluit, neque in acceptationem bullæ Unigenitus, etiam relative ad quascunque explicationes. Huic declarationi subscripserunt illustriss. archiepiscopus ultrajectinus Petrus Joannes Maunders, et illustriss. episcopus harlemensis Joannes Petrus Stijphens, nec non et capitulares, excepto Nicolao Broedersen capituli decano, et pastore**

delphens. Huic etiam declarationi adhererunt multi pastores et sacerdotes tam viva voce, quam literis ad episcopos missis. Suggestat ergo Febronius, qui tandem cum Ecclesia catholica sint perdit homines conciliandi. Si fortasse velit, ut pontifices ejus exemplo abstrahant a scripulis memorata constitutione et formulario alexandrino, in re tam seria nugabitur, et pessime de universa Ecclesia merebitur.

VIII. Sed nondum ultrajectinam synagoga dimittamus: mirabor equidem, cur de Van Espenii commentariis tam sæpe, ac tanta cum laude Febronius meminerit, ut et auctorem clarissimum et commentarios doctissimos appellasse non satis habuerit (pag. 254), sed in ipso operis indice veluti rem apprime notandam adscripserit (pag. 634) VAN ESPENII opera commendantur. Sed mirari desit, postquam nuper in indicatum consolatorium secundum incidit; ex eo enim didici, Van Espenium auctorem fuisse totius doloris, qui tam in Hollandia, quam in Brabantia contra romanocatholicos, et aduersus sedem Petri, ex destinata opera, sub ficta imagine sanctitatis emerit. Mirum imo fuisset, auctorem de ultrajectina Ecclesia tam bene meritum non debuisse a Febronio commendari. Cæterum quis Van Espenius ille fuerit, non erit lectoribus inutile ex libro non admodum obvio intelligere. Loquitur ergo Consolatori scriptor de tractatu, quæ Historicocanonica de Censuris Espenius inscripsit (cap. 47, pag. 5). « Auctor est notus tanquam perturbator manifestus, qui sacerdotali sua consecratione abutens, sacerdotalem, episcopalem et pontificiam vim conatur omni irregularitatis genere destruere, et quicquid sacrum est, seculari potestati subicere. Est Græcus ille Simon, qui flammam discordiæ in hollandicis missionibus excitauit. Et quod est tristius, quo iniquitas ejus est manifestior, eo potestas ejus perseuerat major, ut in præsentibus circumstantiis quod turpiter incipit, pertinaciter perficiat. Ille vir est, qui anno 1705 missionarios lapsos in Hollandia excitauit, ut aduersus romanam Ecclesiam induerent pertinaciam, quæ tanta scandala, tantasque tristitias inter vos, o romanocatholici, suscitauerunt. Ille vir est, qui ut hæc et alia janseniana fatalia exequeretur, pactum fecit cum notis Gallis transfugis, qui fugientes positionem, quam a suo rege, quia patriam fraudibus et falsis doctrinis perturbauerant suam, meruerant, patriam communem nostram foderant. Inter hos erat famulus Beruffista Paschasius Quenellus, quem janseniste belgæ contra romanæ Ecclesiæ auctoritatem, contra patriæ nostræ decus et contra communem salutem, usque in præsentem diem, proditorie erigunt, tanquam ecclesiasticum soli nostri legislatores. » Tum narrat auctor tertius ob captum a mechliniensi archiepiscopo Quenellum, et depositum ab apostolico in Fœderato Belgio vicarii munere D. Petrum Codde: deinde ad Espenium redit (pag. 113) his verbis: « Statim subsecuta est tragedia iouaniensis. Utriusque juris doctor Zegerus Bernardus Van Espen, assumpsit larvatum nomen Fratris Antonii (larvata hæc sunt omnia, nomen, sanctitas, pudor) et

[1] Prescriptio epist. 42, 43, 44.

[2] Vide ejusdem Consolatori secundum, cap. 36 et 37.

prefato Paschasio Quesnello die 5 martii dicti anni 1703 scripsit sequentem epistolam impressam in memorato libro, Causa quesnelliana, pag. 336 : *Sapientissime domine* (in re grammatica scilicet, quemadmodum alibi demonstrabimus) *afflictum missionis hollandicæ statum* (quid hoc ad ipsum ?) *et litterarum domini Sylvii* (hoc erat agnomen quod inter sese dabant illustrissimo D. Bossi, qui tunc erat internuntius apostolicus Bruxellis) *contentum intellexeram ex litteris amicorum* (hi erant jansenistæ Hollandiæ), *isque respondi ex amicorum consilio* (hi erant confederati Brabantæ) *fortiter insistentem juri capitularum* (id erat aliquid novi : antea enim nihil de hoc jure capitulari sciebatur) *ostendendumque, pontifici fuisse subreptum* (speciosum pallium ad ornandum pertinetiam) *juri capituli harlemensis. Credo quod idem jus competat capitulo ultrajectino, sed super eo hactenus consultus non sum* (p'gebat hominem, quod nondum accepisset occasionem, semen sœui schismaticum spargendi in agris ultrajectinis) : *firmandum nisi scriptum* (scriptum hoc seditionum postea typis prodit) *cujus hæc capiam jingo* (non enim Fratri Antonino licebat tale quid attentare sine venia novi legislatoris belgici) : *rogo ut illud examinare dignetur* (dignum erat, ut discipulus agnosceret magistrum), *et si quid addendum vel demendum judicaverit* (nempe Berullista Paschasius erat ipsorum patriarcha, cujus judicium apud ipsos plus ponderis habebat quam totius Ecclesiæ romanæ judicium), *dignetur significare D. Swania*. Ab eventu potuit, prodidisse scriptum sub nomine prefati Swanii, cum titulo : *Motivum juris pro capitulo cathedrali harlemensi*. Epistola signata est : *Frater Antoninus* ; tota vero scripta per manum Zegeri Bernardi Van Espen. Cognoscitis tandem (o Deo amabiles catholici !) totius scandali hollandici architectum. Ille vir hic est, qui primum posuit lapidem, ad quem missionarii lapsi ceciderunt. Ille vir hic est, qui larvatos catholicos Hollandiæ docuit, qualiter deberent larvam deponere, erroremque, qui in ipsorum corde perpetratus erat, ad ora et manus pellere. Ille vir hic est, qui missionarios fovit atque firmavit, ut sine remorsu conscientie deficerent. Ille Van Espenium Febronio commendare possunt ; nobis certe non possunt (1).

(1) Nec potuere præclarissimis Gallie antistitibus. In his nominandis Carolus cameracensis archiepiscopus in pastoralis institutione, qua an. 1731 commentarium damnavit unscriptum : *Mémoire pour les sieurs Sarrasin, etc.*, pag. 30. « Pour les établir [les nouveaux principes de la secte], les quarante juriconsultes n'ont guère cité que l'autorité méprisante d'un Van Espen si connu par son attachement opiniâtre au parti janséniste, dont les écrits remplis d'erreurs ont été proscrits par l'autorité publique, qui pour ces mêmes erreurs a été juridiquement chassé de sa chaire de professeur et suspendu de ses fonctions sacerdotales par l'université de Louvain, et qui ne pouvant plus trouver d'asile dans les Pays-Bas catholiques, a été obligé d'aller chercher un dans le sein de l'hérésie, où il est mort depuis peu de temps dans la profession publique du schisme dont il avait entrepris la défense, et de l'erreur dont il n'a jamais voulu se dédire. » Nec præterea sua que in ebreducentis archiepiscopis adversus eundem commentarium institutione, eodem anno 1731 vulgata, leguntur, pag. 6 : « Van Espen, canoniste flamand, dont la mémoire toute récente est en horreur dans les Pays-Bas catholiques, par-

Falso Febronius queritur, ubi in Antifebronio fuisse injuria affectum de absoluta generalium conciliorum necessitate sententiam. Hanc iterum confutamus, rejectis Febronii argumentis. Tum concilia ipsa generalia romani pontificis confirmatione indigere ostenditur. Ex quo tandem colligimus, ultimam esse, quod Febronius negat, ejusdem pontificis in causis fidei auctoritatem.

I. Ut quam de romani pontificis in causis fidei jure institutus cum Febronio disputationem, concludamus, videndum illud restat an ejus in istiusmodi causis auctoritas (quod idem Febronius negat), ultima haberi debeat. Cum autem ut supra monuimus, ex duobus potissimum, quæ in controversiam cadunt, universa hæc questio pendeat, ea primum sunt explicanda, præcipuam deinde, cujus gratia sunt illa expendenda, questionem decidemus. Igitur quod primum queritur est, num ad finem fidei controversias generalia concilia sint absolute necessaria ? Quid in primo volumine Febronius hoc de re senserit, accuratius disquiramus. Hic sexti capituli paragrapho septimo (pag. 404) titulus est : *Concilia generalia absolute necessaria esse, Ecclesia sæpius agnovit. Propositio clara, ut quisque videt, et generalis est. Sic autem paragraphum auctor inchoat : Sed hactenus paulo amplius necessitati congregandorum universalium conciliorum, propter indeclinabilem in materiis fidei auctoritatem illis solis inherentem. Quid ad idem significantum apertius ? Nam absolute necessaria est in Ecclesia indeclinabilis in materiis fidei auctoritas ; si ergo hæc auctoritas solis generalibus conciliis inheret, hæc absolute necessaria dicenda sunt. Sed pergamus. Recitat Febronius in eodem paragrapho (n. 10, pag. 412) Bellarmini verba scribentis (lib. I de Concil., cap. 10), *Concilia nulla esse et suo quodam modo necessaria, non tamen absolute et simpliciter* ; tum addit : *Ex volutarie academice* (quam eleganter ! quam acute ! quam modeste !) *principiis discorrit* (Bellarminus, quocum si Febronius comparatur, quid, queso, est, nisi pumilio ?), ubi pro arbitrio quidam ne-*

tisan nê de Jansénius et de ses erreurs. En 1725 il publia un ouvrage en forme de lettre qui, conformément aux ordres de l'empereur, fut déclaré injurieux au saint-siège, scandaleux et de dangereuse conséquence, et comme tel lacéré publiquement. En 1728 il fut condamné par une sentence du 7 février à rétracter ce pernicieux écrit, et par provision déclaré suspens tant des ordres sacrés que de sa chaire et de ses autres emplois académiques. Enfin après avoir épuisé toutes les voies de la censure pour se maintenir en possession de son siège l'Eglise dans sa patrie catholique, obligé de chercher un asile à son exilistré dans une terre étrangère, il est mort en Hollande, comme il avait vécu, dans la profession du schisme et de l'erreur. » Itaque archiepiscopus parisiensis in celebri an. 1736 institutione de Ecclesiæ auctoritate, pag. 43, postquam Van Espen sententiam illam : *Nunc unanimi consensu receptum est, causas sacramentorum esse mere ecclesiasticas*, in medium attulisset, addit ex veritate : « Les paroles sort de Van Espen, auteur cher aux appelants et très-instruit des usages de France. Si ce canoniste depuis son premier ouvrage (Juris ecclesiastici universi) a avancé dans son supplément de 1727 quelques maximes qui paraissent affaiblir son premier témoignage, c'est le besoin de la cause des appelants où il était engagé qui le lui a fait imaginer, sans preuve, sans fondement et sans autorité. »

gotur, vel assertur, non discipline ecclesiasticæ, quæ simplici, nuda, et communi oratione declaratur. Hæc scilicet inepta, et in tantum cardinalem irreverenti censura non animadvertit Febronius involvi Turnellum, Juveninum, eminentissimum de Bissy, atque adeo sorbonicam facultatem, quorum omnium in Antifebronio (l. 1, Introduct., cap. 4, n. 7) disertissima verba, et ex Bellarmino fere mutuata reddidit. Sed hoc illud non est, quod modo exequimur. Rejicit ergo Febronius Bellarmini sententiam inter solennia academici principia; atque adeo generalia concilia non solum quodam modo, sed absolute necessaria esse contendit. Transit deinde Febronius ad paragraphum octavum, statuitque abominabilem illum, uti Sappellius vocat, sententiam, quæ dispersam Ecclesiam pontifici adhaerentem ultimum et irrefragabile iudicium constituere negat. Ibi autem hanc in præsentem questionem scripta reperies. Objicit sibi Febronius (n. 2, pag. 418): Ergo, ais, nullas hæreticorum existimabit se ultimum et infallibiliter damnatum, nisi per universale concilium. Respondet autem: Ita sane ex nostra sententia omnibus illis casibus, et in eis circumstantiis, quibus tu conformem episcoporum cum papa sententiam desideras. Similia sunt, quæ deinde tradit (n. 15, pag. 427): Accedens omnium Ecclesiarum extra conciliaris consensus juxta probata non est ejusdem indolis, nec in via universalis ædifici habet eandem vim, quam obtinet definitio earundem Ecclesiarum in æcumenica synodo congregatarum, et collegialiter statuentium. Arguo jam. Absolute necessariam est in Ecclesia tribunal, a quo hæretici existimant se ultimum et infallibiliter damnatos, quodque habeat in via universalis iudicii vim aspremam; si igitur Febronius solis generalibus conciliis hoc tribuit, ea absolute necessaria esse existimavit.

II. Miraberis, lector, cur in hisce te tricus detineam? Febronius in suis defensionibus negare audet (pag. 476), se absolutam conciliorum generalium necessitatem statuisse; imo (pag. 540) hanc vocat iniquitatem imputationis, atque (ibid.) fingit (Zaccaria) illum (Febronium) sustinere, concilia generalia adeo indistincte et absolute esse necessaria, ut sine illis nulla hæresis extinguí valeat. Quid si vero hanc ego vicissim appellarem iniquitatem imputationis? Jure certe id fierem. Ubinam ego dixi, Febronium sustinere, concilia generalia adeo indistincte et absolute esse necessaria, ut sine illis nulla hæresis extinguí valeat? Totum excutit Antifebronium, nusquam hæc inveniet: hoc dixi, et iterum dico, Febronium sustinuisse, concilia generalia absolute necessaria esse (1). Equidem argumentando collegi, si concilia generalia absolute necessaria sint, nullam sine ejusmodi conventibus extinguí hæresim debuisse, idque cum falsum omnino sit, atque totius antiquitatis documentis adversetur, falsum quoque illud esse, unde id necessario efficitur. At hoc non est Febronii mentem ita reddere, ut ipse asserens inducatur, concilia generalia adeo indi-

stincte, et absolute esse necessaria, ut sine illis nulla hæresis extinguí valeat. Vide tamen frontem hominis. Non hoc solum loco id mihi imputat, sed illo ipso, in quo mea ex Antifebronii introductione (cap. 4, n. 7) recitat (pag. 474). Quarta maxime principalissima de Febronio est, *che i generali concilli sieno assolutamente necessarij*; hisque tam perspicuis verbis hæc sua promittit: Zaccaria in Introduct., cap. 4, n. 7, *fingit* Febronium indistincte sustinere, quod concilia generalia absolute sint necessaria. Ubi hæc illud indistincte? Eritne aliquis, qui si Deus impossibilia aliquando præcipiat, ut jansenismi cum suo magistro docent, non colligat injustum fore Deum, qui nos ob ea, quæ in nostra potestate non fuerit efficere, æterna igni adficeret? Propterea jansenismus queri jura posset, fingere nos hoc illius esse dogma, Deum in suis iudiciis injustum esse? Quod si tamen id ipsi a nobis tribui diceret, nonne illi iniquitatem hujus imputationis objiceremus? Neget ergo, si potest, Febronius, sui hæc esse: *Concilia generalia absolute necessaria esse, Ecclesia sæpius agnovit*, cæteraque in scripto mandasse neget, unde idem manifeste consequitur; quod argumentatione effocimus, non est ejus sententiam, ut garrit, exprimere, sed refellere. At negabitne se illa scripsisse? Negat enimvero; quæ autem fronte? « Ego sane, inquit (Pag. 474), Febroniumvolvendo et revolvendo, invenio, eum constanter distinxisse inter causas fidei et materias discipline: et de illis quidem, dum indicem secundæ editionis aperio, sequentia lego: *Conciliorum generalium necessitas evincitur.... sunt medium divinum declarande fidei.... Imo unicum adversus REFRAGARIAS hæreses, »* etc. Quid libri indicem appellat? Ullusne sanæ mentis, qui quempiam confutare aggrediatur, ex indicibus ejus sententiam expiscetur? Titulus paragraphi septimi, cui secundæ meæ dissertationis caput undecimum objicitur, hæc est: *Concilia generalia absolute necessaria esse, Ecclesia sæpius agnovit*. Se in quæcumque partem vertat; hæc ejus sententiam exponunt; reliqua quoque si titulo respondere debent, idipsam confirmant necesse est. Utinam solennem illam Bellarmini academiam celebrasset! ad hos profecto sese angustias reductum non quæretur; didicisset enim, quid adverbium absolute significet, ac si aliud quam quod hocce denotatur, indicare voluerat, ab eo usurpando prudens abstinisset. At inquit (pag. 540), se (1) cum Bossuetio (2) divinum humanorum cordium motum admisisse, quo fiat, ut in visibili et perpetuo episcoporum communionem sanæ doctrinæ semper obtineat, de eoque sic pronuntiasse; neque necessum est, ut divinus ille motus semper fiat per mediam generalium conciliorum; eundem enim, per constantem et uniformem Ecclesiæ observantiam (quæ nec falli, nec fallere potest) non minus fieri, observavimus, cap. 1, § 9. Quid tum? Fæc ista ejusmodi esse, ut absolutam generalium conciliorum necessitatem excludant. Ergo non illam

(1) Antif., l. 1, diss. 2, cap. 11, pag. 327: « Quer. 2, *che i generali concilli sieno assolutamente necessarij*.

(1) Cap. 6, § 8, n. 5, n. 12 et 14 seqq.

(2) L. secundo pastor. docum. de Frumms. Eccles.

Febronius asseruit, dum probandum septimo ejusdem capituli sexti paragrapho sumpsit, *concilia generalia absolute necessaria esse*? Id solummodo argumento est, aut Febronium prioris sui dogmatis absurditatem his voluisse obtegere, aut pugnantia hec etiam, uti saepe alias, docuisse quidam erroris necessitate, qui suos assertores in dissensas, secumque confluentes opiniones veluti in syrtis, scopulosque fere semper abducit. Revera tamen hæc Febronium non juvant. Universalis Ecclesie observantia infallibilis est, et ad continendos in officio fideles plurimum valet; sed ad dirimendas tamen ultimo iudicio fidei controversias concilio opus esse ipse Febronius eodem illo paragrapho septimo diserte tradit. En ejus verba (t. I, n. 11, pag. 426): Sed quis ultimum decidet, cum prudenter dubitatur, aut controversitur, num *constans illa et universalis Ecclesie observantia pro hac illius articulo habeatur*, sive ut cum Vincentii Lirinensis Commonitorio, cap. 3 et 4, loquar, an revera adit illud, *Quod ubique, quod semper, quod ab omnibus*? Hæc dubie concilium. » Absolute igitur necessarium est concilium, quoties quod a novatoribus semper sit, universalis Ecclesie observantia ac traditio in dubium vocatur: Quod ergo Febronius hæc Ecclesie observantiam veluti certissimam confirmandæ veritatis regulam indicavit, non eum a traditæ conciliorum generalium absolute necessitate absurditatem absolvit. Eritne posthac tam præfidentis animo, ut iniquæ imputationis me reum palam incuset?

III. Quod si quæras, quæ Febronii in novo opere sit super hac re sententia, dicam illum eandem fere opinionem, quam prius docuit, licet verborum involucris nonnihil aut tectam aut temperatam, indicare. Aliquam vocat congregandarum generalium synodorum necessitatem; quod verissimum est, et a nobis libentissime astringitur (1). Atque eo facilius credi posset Febronius ad nostram accessisse sententiam, quæ conciliorum generalium utilitatem, et in quibusdam casibus etiam necessitatem propugnat; quod primam illam suam de Ecclesia dispersa minus firmiter judicante, quam in concilio coacta opinionem tacitus revocasse videatur. Nihilominus consideranda hæc sunt, quæ statim subjicit (pag. 541), *Hanc (necessitatem) occurrere sibi in circumstantiis, atque casibus, qui tantum non omnibus his conciliis, quæ hucusque celebrata sunt, causam dederunt*: nempe ubi multi negant realem existentiam illius consensuum seu unitatis Ecclesie, atque hæc vel magna ejus pars per hoc graviter turbatur. Hæc sane non aliquam, sed absolutam præ se ferunt necessitatem.

(1) Hæc hæc sunt in Antifebronio, t. I, diss. 3, cap. 2, pag. 227: «Quanto a generali concilio, i teologi anche francesi [de' cattolici dir intendo] si accordano tutti a sostenere col card. Bellarmino o col ch. P. Bianchi, che sono TALVOLTA non per soli, ma ANCHE NECESSARI i generali concilio, dove o per reprimere l'audacia degli eretici, e per estinguere gli scismi, o per ristaurare l'antica disciplina disprezzata dalli superbi; si discusso in comune i punti necessari a stabilir la retta fede, e di comune deliberazione si prescrivono le regole della disciplina, e si franga per questa via la pertinacia degli eretici confidati nel loro numero, repprendendosi contro di loro il consenso di tutta la Chiesa rappresentata nel collegio de' vescovi riuniti nel concilio sotto il loro capo.

vix enim fieri potest, ut cum de hæresibus, quæ multas, ut plerumque contingit, habeant patronos, earum propugnatores non negent realem existentiam illius consensuum seu unitatis Ecclesie, et hæc, vel magna ejus pars per hoc graviter non turbetur. Sed Febronium a latebris suis exire cogamus. Edisserat nobis, sed aperte et perspicue: generalia concilia suntne aliquando ad definiendas fidei controversias necessaria? Animadvertat autem, ne iterum ad cavillationes de more confugiat, verba illa ad definiendas; non dico ad extinguendas, plerumque enim ne ipsa quidem generalia concilia tanti fuerint, ut hæreses de medio tollerent; ariani, eutychiani, nestoriani, ut antiquiores tantum hæreticos memorem, etiamnum superviunt, utut a nicæna, ab ephesina, a chalcedonensi synodo condemnati: non dico ad infringendos facilis hæreticorum conatus, id enim per concilia generalia obtineri, ut nuper iannucham, non inficior; dico ad definiendas fidei controversias, ut sepositis extrinsecis omnino cogende alicujus generalis synodi causis cujusmodi esset ad cohibendam novatorum pervicaciam, vel ad veritatem efficaciorè quadam ratione universæ Ecclesie proponendam solemnioris conventus necessitas, absque generali concilio non possit ultimo et infallibili iudicio ulla saltem gravior et obscurior, quæ suboritur, fidei controversia decidi? Quid ad hæc Febronius? Si posse affirmet, noster est, ac dexteras jungimus; si negat, cum illo pugnandum erit; sed nobiscum (edico) stabunt præstantissimi quique Galliarum episcopi. Nam præter cardinalem de Bissy, cujus verba in Antifebronio recitavi (Introduc., cap. 2, n. 7), nonquam ad dirimendas fidei controversias necessariam esse generalis concilii celebrationem intulcant cameracensis archiepiscopus, cardinalis de Tencin archiepiscopus ebrodunensis, item archiepiscopus rhemensis de Mailly (1), et, ne singulorum indicem tesam, gallicani cleri comitia an. 1728 in epistola quam 4 mai, ad regem dedere (2).

IV. Propositæ questioni respondet Febronius. «Oportet, inquit (t. II, pag. 468), hæc distinguere

(1) Mander, pastor, au sujet de la constitution Unigenitus, 1718, pag. 10: Quels progrès ne feroit pas l'hérésie si, pour la proscrire, il falloit convoquer des évêques de toutes les parties du monde? A quels dangers la religion serait-elle exposée dans l'attente d'un concile? La tenue des synodes oecuméniques dépend d'une infinité de personnes qui peuvent y mettre obstacle. Jésus-Christ a voulu qu'il y eût sur la terre un tribunal indépendant de la volonté des hommes, et qui, visible et permanent, fût toujours en état de réprimer l'erreur.

(2) «C'est une erreur que le concile général est la seule autorité infallible qui puisse terminer les disputes qui s'élèvent dans l'Eglise et exiger la soumission des fidèles... Si les guerres, si le partage des empires, si la politique des souverains mettent obstacle à la célébration du concile, l'Eglise restera donc sans ressource, parce que le seul expédient de finir les disputes lui sera refusé? Jésus-Christ aura donc omis de la précautionner contre les divisions qui pourraient se former dans son sein en ne lui donnant pour remède à ces divisions qu'un expédient qui ne sera point au pouvoir des pasteurs qui la gouvernent? Le moindre législateur a prévu les disputes qui pourraient naître parmi les peuples, dont il régloit la police, et il leur a donné un moyen efficace de les finir souverainement; et Jésus-Christ, la sagesse éternelle, aura laissé son Eglise sans ce secours?»

cum S. Augustino, lib. II de Bapt., cap. 4, n. 5, ob-
scurissimas quaestiones, quæ opportunè dirimi non
possunt, nisi per consensum Ecclesie in concilio
congregatæ, ab erroribus communi doctrinæ polam
adversantibus, quos idem S. pater, lib. IV ad Bonif.,
cap. 12, *apertam perniciem vocat*. Juxta sapientissi-
mam hunc doctorem, et limites hac in re a patribus
nostris positos, generalia concilia convocanda sunt,
quando resolvendæ veniant primi generis quaestiones.
Ibi tunc sermonem simul conferunt convocati patres,
ultra citroque datis et acceptis consiliis obscura illu-
strant, veterum testimonia scrutantur, traditionis
volunt monumenta, doctrinam quam sui cujusque
tenet Ecclesia, comparant; ita concilia sine acerbitate
dispositis, veritas ante tenebris involuta illustratur.
Cum vero per opinionem a catholica fide aperte
alienam Ecclesia levibus tantum motibus agitur,
errorque a paucis defenditur, qui admodum oculis veri-
tatis luce eam pertinaciter repellunt, et in sole
caligant, tunc juxta SS. patres nulla est necessitas
universalis concilii convocandi, sed poterit expectari
Ecclesiarum etiam dispersarum consensio, qua fu-
giendus error damnetur, et veritas credenda stabili-
tur eadem utique auctoritate, eodemque robore,
ac si in œcumenica synodo facta fuisset definitio.
Hæc ille. Se igitur Febronius a nostra, gallicanorum-
que præsumptum sententia alienum fateatur. Nullam
enim tam obscuram in fidei capitibus moveri posse
quaestiones dicimus, quæ absque concilio dirimi
omnino nequeat. Contrariam vero Febronii opinionem
multis insectatur eminentissimus de Bissy in celebra-
tissima an. 1722 pastoralis institutione, ubi illam pro-
nuntiat, ostenditque adversari prorsus Ecclesie
auctoritati, constanti ac perpetuæ ipsius consuetudini,
doctrinæ conventum cleri gallicani juxta atque eru-
ditorum Gallie antistitem (1). Neque usquam Au-
gustinus obscuras quaestiones ejusmodi illa erat de
iterando hæreticorum baptismate, sine concilio defi-
niri non posse affirmavit. Equidem Augustinus eam
quaestionem dixit diutius in diversis orbis regionibus
atque adeo conciliis agitatam tandem fuisse in concilio
plenario finitam; ut ad eam finendam necessarium
fuisse plenarium concilium ubinam dixit (2)?

V. Quæ Febronius de generalium conciliorum ad

[1] Réponse. « Vous allez voir, mes T. C. F., que ces principes sont entièrement opposés à l'autorité de l'Eglise, à la pratique qu'elle a observée dans tous les temps, aux sentiments des assemblées du clergé de France, aussi bien que des plus savants évêques de ce royaume. » Adest Febronius hanc institutionem, sequæ planè prestatum sentit.

[2] Audiat Febronius eandem emendatissimam in pasto-
rali institutione an. 1728, sic disputantem, p. 53: « Ils pré-
tendent (des adversaires loquaces Febronii similes) avoir
trouvé dans certains passages de S. Augustin que l'affaire
des rebaptisants ne pouvait être débattue que dans un con-
cile général; nous les avons lus, ces textes; qu'y a-t-il
de découvert? Rien autre chose sinon que la question
du baptême des hérétiques, après avoir été longtemps agi-
tée en différentes régions du monde chrétien par bien des
conciles, n'a été enfin terminée que dans un concile plé-
nier. Est-ce donc à dire que cette affaire n'aurait pu être
déterminée par S. Étienne et par un très-grand nombre d'é-
vêques? D'où a-t-on présumé que S. Augustin avait eu
ce sentiment? En quel endroit de ses écrits s'en est-il
expliqué? Il a dit que la dispute des rebaptisants ne fut
conclue que dans un concile général; est-ce à dire qu'elle n'ait

instaurandam confirmandamve disciplinam necessitate
pluribus in locis collegit, ea hujus loci non sunt, ubi
de solis causis fidei, ac de romani pontificis in illis
auctoritate disputamus. Equidem fateor, multum ex
hujusmodi conciliis disciplinam juvari, optandumque
maxime, ut saltem diocesanae et provinciales synodi
ad tridentini concilii decretum, illæ singulis annis,
hæ tertio quoque anno celebrentur. Quia in re non-
nullorum episcoporum, quod in plures annos rem
tanti negotii differunt, socordia, ut Benedictus XIV
monet (*De Syn. dioces.*, lib. I, cap. 6.), est omnino
reprehendenda. Verum paucissimi hi sunt, si cum iis
conferantur, quibus ne hujusmodi sive diocesanas
sive provinciales synodos cogant, secularium ma-
gistratum auctoritas obstat. Mirum neque ac da-
lendum est, quantum a majoribus nostris distemus.
In amplissima collectione veterum scriptorum a
Marteno et Durandio vulgata (*t. VIII, col. 1511*)
inter petitiones ab oratoribus christianissimi regis
factas in tridentino concilio quarta et tricesima hæc
est: *Decerneret sacra synodus, ut non solum synodi
episcopales quotannis semel ut minimum, sed etiam ter-
tio quoque anno provinciales congregarentur*. Nunc
autem eo devenimus, ut ob politicas quasdam ratio-
es nulli episcopo liceat ullum suorum eorum celebrare.
Quæ non ea solum de causa a me dicuntur, ut col-
lapsam nostrorum temporum disciplinam querela
prosequar, sed ut Febronius intelligat, ne ad disci-
plinam quidem reparandam generalia concilia esse
absolute necessaria. Nam quæ ad fidei aut etiam di-
scipline instaurandam sunt absolute necessaria, ex
divinæ providentiæ legibus ejusmodi sint oportet,
ut nunquam, prout res humano sensu æstimari solent,
impossibilia evadant. Ætate autem nostra quemad-
modum optime senonensis archiepiscopus Languesius
in tertia ad episcopatum bomeniensem epistola scripsit,
eo loco christiannæ Ecclesie res sunt, ut generale
liberi concilium fere sit *impossibile* (1). Imo si iis
conditionibus, quas Febronius præscribit, cogendum
esset, celebrari omnino non posset. Sunt autem ex,
ut vel invito pontifice convocari possit, ut liberum
sit, sequæ pontifex illi subjectum proficiatur.

VI. Sed ad institutum nostrum redeamus. Altera
quæ exoritur, questio est, an generalia concilia, ut
auctoritatem habeant, confirmari a romano pontifice
poffint per autem autre voic offcile sophisme se fait sentir.

(1) Pag. 33. On peut dire qu'aujourd'hui le concile gé-
néral EST MORALLEMENT IMPOSSIBLE. Hæc Languesius dicta
sæcietati, dum in Antifebronii Introduct., cap. 2, n. 7, pag.
27, Febronii sententiam exponens dixit: « Che il concilio
(tridentinum) da altri generali concilj, che non saranno
mai più a' nostri giorni, si potrà sì questo punto (monar-
chia Ecclesie regimini, ut quod concilii patres falsis li-
dori decretalibus decessit sufficerint) correggere, » se
Febronio campera tanto da vederne un altro (al qual fine
noi gli possiamo forse argutare gli anni di Matusalemme),
sarà ben egli valorosamente le sue parti. » etc. Hæc qui-
dem ad Febronius, l. II, p. 477, « se non sive admittatur
rini mixta legisse, et qui deinceps post tridentinum aliud
generale concilium videre vellet, annos Matusalemni (addit
mecum foras: ne in re quidem exigui momenti uti solent
est, novit hic scriptor in recitandis aliorum sententiis
summa fide utiq; quatenus casu legat nunc, si libet, non sine
admiratione rini miris senonensis archiepiscopi verba,
quæ eandem sententiam præ se ferunt.

debeant? Negat Febronius. *Primatus enim, inquit (t. II, pag. 460) pontificis est in Ecclesia, non supra Ecclesiam, neque illa egere potest confirmatione pontificis, quae ipsa est columna veritatis.* Enimvero quid aliud (*Ibid.*, pag. 250) intenderunt concilii primi arelatensis patres, quam suo se jure, non precario a pontifice accepto, in conciliis judicare, cum apud Harduinum, t. I, col. 262, ad Sylvestrum papam ita scriberent: *Te pariter nobiscum judicante, carus noster majore letitia exultasset.* Et col. seq. in ipso concilii capite ad eundem Sylvestrum: *Quid dererimus communi consilio, claritati tuae significavimus, ut omnes sciant, quid in futurum observare debeant.* Hac igitur summi sacerdotii sui auctoritate freti, de summis rebus, de observatione scilicet Pasche dominici, ut uno die per orbem observetur; de baptismo non iterando; deque Ecclesiarum disciplina judicant inconsulto pontifice. Cujus generis exempla ubique occurrunt. Quid denique aliud cogitabant patres quinti concilii generalis, quando absente, quin et repugnante romano pontifice, condemnabant famosa illa tria capitula nestoriana, et cum patres Concilii VIII etiam generalis non expectata confirmatione sedis apostolicæ contra Photium hanc sententiam pronuntiarent: *Nos eum inobedientem et resistentem sanctæ huic et universali synodo regulimus et anathematizamus, per datam nobis potestatem in Spiritu sancto, a primo et magno pontifice nostro, Liberatore et Salvatore cunctorum?* Quid, inquam, aliud voluerunt, quam quod ante omnem pontificis confirmationem decisiones a corpore episcoporum procedentes, vim divinam obtineant, immediate emanantem a Christo, unico auctore sacramentorum, et fonte omnis jurisdictionis ecclesiasticæ?

VII. Ego vero antequam Febronius istis ex Lusitano Pereira descriptis suam hanc opinionem confirmasset, voluissem, ut is satisfaceret, quæ ex tota retro antiquitate in Antifebronio produxi, mendacique argueret S. Gelasium quinto seculo profidentem: *Totumque (ut dictum est) in sedis apostolicæ positum est potestate. Ita quod firmavit in synodo sedes apostolica, hoc robur obtinuit; quod refutavit, habere non potuit firmitatem* (1). Lectores illud Antifebronii caput, ubi de hac re fuse agitur, consulant. Mihi satis heic erit ea refellere, quæ modo ex Febronio reddimus, idque faciam, postquam Febronium rogavero, ut si quando ad mei hujus libri confutationem animum adjecerit,

(1) T. II, lib. IV, cap. 4. Ubi tamen addi debuit, hac quoque in re Febronium cum gallienis Ecclesia pugnare. An. 1752. Pierronius procuratoris generalis substitutus thesauri quendam accusaverat, in qua pontifici jus esse generalium conferendarum synodorum attestabatur. Quid ad hoc senatus archiepiscopus Languetius in institutione pastorali, qua tertiam a se ad parisiensis senatus consilium Parvula 18 februarii 1753, scriptam epistolam cum suæ diocesis clero communicavit, pag. 27: *Quant aux conciles, celui de la province, même celui de la nation, a besoin d'être confirmé par le souverain pontife; et quant aux conciles généraux, il n'y en a aucun qui nous reconnaisse pour tel, qui n'ait été présidé par les légats des papes ou confirmé par leur autorité.* Comment est-ce qu'un substitut (Febronius quidam, aut quidam Pereira dicam ego) tunc à la face du plus auguste tribunal contester au pape des droits si certains et si constants?

me imitetur, nihilque eorum dissimulet, quæ ad eas vel proligandas sententias, vel argumenta enervanda a me proferuntur. Jam vero quod ad ea, quibus Febronius generalia concilia romani pontificis confirmatione non egere contendit, momenta attinet, primum illud ex Ecclesiæ auctoritate desumptum Febronii incogitantiam arguit, qui in ipsam questionem nostræ statum temere offendit. Quæ est enim Ecclesiæ columna veritatis? Num quæ se juncta a suo capite est? An ea solum, quæ cum suo capite prorsus conspirat? Ut ergo Ecclesiæ a generali concilio representata sit columna veritatis, id maxime requiritur, ut cum suo capite consentiat. Ejus ergo assensu maximo opus est, ut quæ a concilio gesta sunt, digna columnæ veritatis haberi et predicari possint. Quo illud Damasci spectat de arimineni concilio (*Ep. 3, t. I epist. R. P., col. 489*): *Neque enim præjudicium aliquod nasci potuit ex numero eorum, qui apud Ariminum convenerant: cum constet neque romanum episcopum, cujus ante omnes fuit expectanda sententia..., hujusmodi statuta consensum aliquem commodasse: illud quoque S. Stephani Junioris de concilio, quod adversus sacrarum imaginum cultum coegerat impius Constantinus Copronymus (t. I Analect. græcor., pag. 481): Quam igitur ratione vestram synodum æcumenicam dicitis, quam neque approbavit romanus pontifex? quanquam canone præscribitur res ecclesiasticæ absque papa Romæ constitui non debere.* De arelatensibus patribus miror mutire ausum Febronium post ea quæ in Antifebronio disserui. (*t. II, pag. 358, seqq.*). Ostensum ibi est, quam absurdum sit vel suspicari arelatense concilium, quod Occidentis quoddam concilium fuit, atque adeo romano pontifici saltem ut Occidentis patriarchæ obnoxium, eam sibi auctoritatem adjudicasse, ut suos canones patriarchæ confirmatione non egere præsumperit. Ostensum pariter est, mutilam ad nos pervenisse, quam ad Sylvestrum patres ibi coacti dederunt, epistolam nec dubitari posse quin ab apostolica sede ut a se statuta confirmarentur, petierint. Ostensum denique, eorum canones in nullas antiquiores canonum collectiones relatos fuisse, non alia sane probabili de causa, quam quod Sylvester illos sibi confirmandos non esse censuerit. Quid igitur mihi cum Pereira arelatense concilium Febronius objicit? Hæc antea diluit; tum patres arelatenses sacerdotii sui auctoritate fretos inconsulto pontifice de Ecclesiarum disciplina judicasse affirmet. Quanquam ne tunc quidem periculum erit, inconcordia ex illo pontifice statuisse. Annon enim concilii præsides Sylvestri legati fuerunt? Quid si ergo legati de illa, quæ decerni placebat Sylvestrum consuluerint? Quo Febronius monumentis id ab illis factum fuisse negabit? Num fortassis urget Febronius iudicis manus, quo episcopi in concilio se functos affirmant? At quod inde adversus romani pontificis auctoritatem dicitur argumentum, occupavimus antea, atque adeo evertimus. De quinta synodo antea diximus, neque suppetit quod dictis addamus. Quid vero octavæ synodi meminit? Aderant legati

pontificis, huiusque auctoritate cum Photius depositus fuerit, recte dicere potuerit, illum fuisse » se depositum per datam nobis potestatem in Spiritu sancto a primo et magno Pontifice nostro, Liberatore et Salvatore cunctorum, a quo omnis ecclesiastica potestas, quæ per pontificem Petri successorem hinc per Ecclesiam diffunditur, veluti a primo præcipuoque fonte dimanat. Cæterum huius ipsius octavæ synodi patres nonne a romana sede, ut sua confirmarentur acta, quo ab universis Ecclesiis susciperentur, efflagitarunt? Testatur id eorum ad Adrianum epistola, ex qua hæc in Antifebronio recitavi (t. II, pag. 370): « Igitur libenter oppido, et gratanter imitatore Dei sanctitate vestra omnium nostrum conventum et universalis huius atque catholice synodi consensum et consonantiam recipiente, prædica eam magis ac veluti propriam, et sollicitis confirmis evangelicis præceptionibus et admonitionibus vestris, ut per sapientissimum magisterium vestrum etiam aliis universis Ecclesiis personet et suscipiatur veritatis verbum, et iustitiæ decretum. » Jam vides, lector, quam futilia sint, quæ ex Pereira libro Febronius velut invicta quadam argumenta corrasit (1).

(1) Quin ab hoc, quo de agnitis argumento discendum, alius exemplum præsto est, unde Febronius discat, non admodum sibi Pereira narrationibus eruditionis fidendum fuisse. « In concilio tridentino, inquit Febronius, pag. 621, prima editio parisiensis (primam editionem ego romanam, quæ una uti sola authentica est, ita et prima fuit), quam anno 1564, Tridentino in patriam reversis, divulgavit Gentilius Hervetus gallicus theologus, nec non in Antuerpiensi ejusdem anni ex officio Martini Nuci, ante acclamationes patrum, cardinalis Moroni, pontificis legatus, ita loquens inducit: *Haruit omnibus patribus finem huic sacro concilio imponi confirmationem a SS. Domino nostro Iesu, TRIBUS DONTAXAT EXCEPTIS, QUI CONFIRMATIONEM SE NON PETERE DIXERUNT*. Hæc pericope Tribus duntaxat exceptis, etc. in romanis aliisque vulgatis editionibus omittitur. Verum res illa romana curiæ non ignota est, ut quidquid veterum vel recentiorum monumentorum occurrat, quod novis ejus consiliis aliqua ratione possit officere, id cum diligentissime supprimeatur. » Eadem habet Pereira in suo de episcoporum potestate commentario, pag. 37: « E' massima già ben nota della corte romana il tentare di sopprimere tutti gli monumenti antichi e moderni, quali incomodar possono in qualche modo le sue nuove pretese. E per non parlare de' fatti già noti, soppressero nell'edizione del concilio di Trento il voto di tre vescovi, quali sul fine del concilio furono di parere, non se ne dovesse chiedere al papa la conferma, come chiaramente lo dimostra il Richerio (sub finem histor. concil., p. 1072) confrontando l'edizione di Roma del 1564, con quella che ne fu fatta lo stesso anno in Parigi per opera di Gentilino Herveto, teologo di Francia allo stesso concilio, e con l'altra stampata in Anversa lo stesso anno nella stamperia di Martin Nuci. » Non equidem ex Pereira sumpsisse ista Febronius dixero, cum hic ipsa editio verba referat, Pereira solam sumpsisse. Non dubito tamen quin Pereira stimulus illi addiderit ad eandem malignitatis plenam narrationem iterandum. Sed sciat Febronius, non Pereira hæc quidem fuisse a Pallavicino in concilio tridentino historia (lib. XXIV, cap. 8) ex sinceris monumentis reformata, et ad veritatem exposita. Reddo historica verba: « Finalmente furono richiesti i padri, se loro piaceva, che si terminasse il concilio, e che i legati a nome di essi disandassero al papa la confermazione di tutti i decreti. Il Sovrano narra che i voti sopra tal proposta non furono dati secondo il solito ad uno ad uno; ma che fu risposto da tutti insieme: *Piace*. Il contrario non solamente si legge negli atti autentici, ma in una divulgata e pur autorevole scrittura, la qual non vete senza negligenza fuggir la notizia del Sovo. Questa è il Diario del Servazio, che vi fu presente, e serviva al Massorelli, segretario del concilio. Il qual segretario, come quegli scrive, non usò al solito ricorso i voti. Anzi nella distinta narrazione di questo atto il Servazio racconta che uno ripugnò al chiedimento della confermazione; e che

VIII. Hæc autem quæ hactenus disseruimus, liquida demonstrant generalia concilia esse quidem infallibilia, magnum tamen inter ea et romanum pontificem discrimen interesse. Pontifex enim infallibilis est absolute; sunt infallibilia concilia, sed adjecta conditione, si nempe his romani pontificis confirmatio accesserit. Hæc romani pontificis et conciliorum discrepantia eo minus Febronio mira deberet accidere, quod ipse etiam idem inter Ecclesie observationem, et concilia discrimen assignet. « In hoc tamen, inquit ille in priore volumine (t. I, cap. 6, § 8, n. 42, pag. 427), majus est privilegium universalis observantiae in rebus fidei quod hæc sit absolute infallibilis, concilium generale conditionate, si nempe patres legitime convocati, in eo ita se gesserint, ut dici debeant representasse totam Ecclesiam; quod an ita de facto sit, declarat agnitio, seu receptio Ecclesie; » atque in altera quoque operis parte id repetit (t. II, pag. 541). Sappellius Febronio magnum propterea objicit sententiarum conflictum (pag. 152). Etenim Febronius in priore volumine cum Almains (de Auctorit. eccles., cap. 10) statuit (t. I, pag. 416), Ecclesiam ET DISPERSAM nullum actum jurisdictionis exercere posse, nec aliquid sententialiter definire, et sic infallibilitatem in definiendo ei competere debere ET CONGREGATÆ in concilio. « Ex quo sequitur, inquit Sappellius (pag. 153), quod Ecclesia dispersa pro statuenda infallibili fidei regula ordinetur ad concilium generale. Et hoc ipsum concilium, cum tantum sub conditione infallibilem fidei regulam statuere valeat, denuo et vicissim ordinetur ad Ecclesiam dispersam, experiendi gratia, an hæc Ecclesia dispersa generale concilium si legitime celebratum recognoscat. Felices igitur post longum etiam temporis tractum fuerunt arriani etsi a concilio generali nexu non diram subire deluerint damnationis sententiam. Felices macedonianos, nestorianos, eutychianos, aliosque, quamvis a conciliis generalibus approbante summa sede extra Ecclesiam foras fuerint ejecti. Et quis in systemate Febroniano imputabit lutheranis, quod concilii tridentini decretis non immediate subscripserint? Ecco enim, clarissime Febronius! te si audiamus: Concilium generale est tantum sub condi-

coi disse ad alta voce il primo presidente nel testificare a' padri secondo il costume, che il decreto era approvato. Gli atti stampati in Anversa l'anno 1564, dicono tre; ma il testimonio di presenza, come vuol accadere, fu il più veridico: essendo stato veramente il contraddittore ad uno, secondo che appare dagli atti conservati in castello; cioè l'arcivescovo di Granada, il qual rispose: *Piace*, che si finisca il concilio, ma non chiedo la confermazione. Il che disse per avventura, stimando, che il concilio fosse abbasanzza confermato coll'autorità de' legati mandativi dal pontefice, e con l'istruzioni dare loro sopra le materie poi statuite. Ma l'equivocazione degli atti stampati in Anversa nacque, perchè avendo tutti gli altri risposto al decreto semplicemente, *Piace*; tre dissero in opposizione del Granateño: *chiedo la confermazione, come necessaria*; e tutti o tre di sua nazione. Questi furono il celebre Antonio Agostino, vescovo di Lerida, Bartolomeo Sebastiani, vescovo di Patti, e Pier Consalvo di Mendoza vescovo di Salamanca. E per certo di tal decreto, non come di tumultuario, ma bensì di concorde la menzione Andrea Morosini nell'istoria della repubblica veneziana (lib. VIII). » Quam diversa hæc sunt a Richerianis, quæ Febronius et Pereira incredulè in romanam sedem naldedictis obtrudunt!

tionem infallibile, et utrum revera et absolute infallibile sit, hoc dependet a receptione Ecclesie. At vero hæc ipsa Ecclesia, utpote dispersa anchoram infallibilitatis non porrigit, neque (juxta tua, Febronii, principia) in prompta habet decidere verum, etsi plurimi episcopi cum suo capite in idem genuum conspirent, certe non alio quam inspirante spiritu sancto. Quid igitur concilia? Hæc ipsa Ecclesia dispersa ad generale concilium ordinari jam amplius absque manifesto processu in infinitum haud poterit, adeoque expectandum erit longissimo tempore, usque dum *diuturna Ecclesie dispersæ observantia concilii definita consolidet*: quod est contra ipsissimam diuturnam ac æternam Ecclesie observantiam. Ingeniose et vere dictum! sed quoniam Febronius nunc pedem retrahit, et oretenus saltem (corda enim unus scrutatur Deus) dispersam quoque Ecclesiam controversiarum infallibilem judicem proficitur, tam manifestam opinionum repugnantiam non urgeo, cum indicasse contentus, ut prior illa tam insolens et catholicis omnibus invisa Febronii sententia, et penitus cognoscatur, et evidentius refellatur. Nunc illud solum mihi a Febronio explicari velim, quomodo Ecclesia in concilio congregata columna sit veritatis, egeatque tamen sui ipsius dispersæ confirmatione; quomodo pontificis decisiones a corpore episcoporum in concilio prodeuntes vim divinam obtineant immediate emanantem a Christo, si dispersæ Ecclesie agnitionem seu receptionem præstolari debent? quomodo ANTE OMNEM pontificis confirmationem ejusmodi vim divinam obtineant, cum saltem ut dispersæ Ecclesie capiti et cum illa conjunctim romano pontifici in hac agnitione seu receptione sua esse partes

possint ac debeant. Vereor equidem, ne quæ ad elevandam pontificis confirmationis necessitatem hic papa martyx concessit, in dispersæ Ecclesie agnitionem seu receptionem detorqueri facile possint. Utui est, id saltem Febronius dabit, ut ejus exemplo quamvis potiore jure concilia infallibilia conditionate appellemus, non quidem cum universali Ecclesie dispersæ observantia, sed cum romano pontifice comparata.

VIII. Illud tandem ex his omnibus emergit, cujus gratia totam hujus capitis disputationem suscepimus, romani pontificis in causis fidei ultimam esse, quæ spectari debeat, auctoritatem. Cum enim necessaria absolute generalia concilia non sint; quæ tamen ultimum essent Ecclesie tribunal, a quo fidei controversie dirimerentur; ac præterea si congregentur, vim obtinere non possint eorum definitiones, nisi pontificia confirmatione obsignatæ fuerint; quid demum restat, nisi ut romani pontificis quæ in definiendis istiusmodi controversiis infallibilia auctoritas est, eadem ultima quoque habeatur? Nam ac a concilio summi pontificis definitiones iudicii potestate retractari ac reformari possint, infallibilitatis privilegio cautum est; id tamen unum esset, quod maxime obstaret, quominus ultima esset ejus auctoritas. Atque id ipsum centri ratio postulat, quam romano pontifici supra asseruimus. Quod enim ultimum esset Ecclesie tribunal, cui dissentire memineret, illud catholicæ unitatis centrum habendum omnino foret. Si ergo unus romanos pontifex, unitatis catholicæ centrum, in quo omnes conquiescant, a Christo constitutus fuit, ultima quoque ejus esse debet in dirimendis fidei controversiis auctoritas.

Pars tertia.

Institutio universalis nascentis Ecclesie de beati Petri sumpsit honore principium, in quo regimen ejus, et summa consistit. Ex ejus enim ecclesiastica disciplina per omnes ecclesias religionis jam crescente cultura fuste manavit. Nicæna synodus non aliud præcepta tractantur, adeo ut non aliqui super eam rursus sit consultare cum videret nihil supra meritum suum posse conferri. Omnia denique hæc novat Domini sermone concessa.

S. BONIFACIUS I.

Ep. XIV, ad universos episcopos per Theonem constitutum.

DISSERTATIO SEXTA,

DE PRÆCIPUIS PONTIFICI PRIMATUS JURIBUS IN REBUS AD ECCLESIASTICAM DISCIPLINAM PERTINENTIBUS, AC PRIMUM DE IIS QUÆ FEBRONIUS EX CHRISTI INSTITUTIONE PRIMATUI FUISSE ANNEXA CONCEDIT, SED IMMINUIT ATQUE CORRUMPIT.

•••••

CAPUT PRIMUM.

Potestas leges universæ Ecclesie ferendi romano pontifici a Febronio jure videtur tribui, sed his conditionibus quæ illam omnino evertunt. De conditionibus hæc a disputandum proponitur. Interca romano pon-

tifici asseritur vera et propria edendæ universæ Ecclesie legum auctoritas, ac Nicolaus I vindicatur.

I. Quo magis nostra cum Febronio disputatio progreditur, eo apertius infernus insidius hominis in

romanam sedem animus sese explicat. Jura enimvero romani pontificis in rebus ad disciplinam pertinentibus ea sunt, quibus ille maxime adversatur. Neque id mirum. Cum enim nihil is magis spectet, quam ut romanam curiam principibus et episcopis inivisam reddat, utrique autem disciplinam sibi vindicent, illi quidem vel publicæ tranquillitatis obtento, vel protectionis, quam Ecclesiæ se debere agnoscunt, privilegio ac dignitate; hi vero sua ipsorum in ecclesias suæ jurisdictioni obnoxias potestate; quo minus jura in sacre discipline capitibus divina Christi institutione romano pontifici tribuitur, eo iste graviore veluti amplificatæ per summam injuriam dignitatis, alienorumque jurium ademptorum reus apud utroscumque conflagrat invidia. Orditer itaque Febronius a stabiliendo canone, qui deteriorum multo efficit pontificii primatus rationem, quam episcopalis potestatis. *Habet, inquit (t. I, cap. 2, § 7 n. 9), universalis primatus sui jura partim ex jure divino, partim ex humano; imò plura ex hoc quam ex illo: Habet ordo episcoporum fere omnia sua ex jure divino. Atque id quidem, etsi pontificis auctoritati valde injuriosum est, ferendum tamen aliquo modo crederem, si facultates, quas ille tribuendas ait primatui ex divino jure, veræ et præcipuæ jurisdictionis facultates essent. Sepsitis vero iis quæ ad jus humanum ab eo referuntur, atque a nobis in sequente dissertatione opportunius discutiantur, quid in rebus discipline reliquum est, quod primatui adjudicet ex divino jure, nisi quod merum directorium meram inspectionem, meram canonum executionem præ se fert?*

II. Id perspicue in ea quam romanis pontificibus tribuit, legum ferendarum potestate videamus. Episcopus divino suæ auctoritatis jure posse per suas singulos dioceses leges edere scribit vere Febronius his verbis (t. II, pag. 256): «Cum hoc ecclesiastico regimine, et ei inherente auctoritate leges conendi, conjuncta est, atque ab eadem potestate dependet facultas (episcoporum) in iisdem legibus pro re nata dispensandi, » etc. Quid vero de romano pontifice? «Communiter, inquit Febronius (t. I, cap. 2, § 4, n. 5, pag. 406), agnoscitur, quod quanquam penes summum pontificem solum legislatoria potestas respectu universalis Ecclesiæ non resideat, nihilominus in magna congregandorum generalium conciliorum difficultate condere possit leges generales, easque toti Ecclesiæ proponere observandas. » Haecenus bene. Verum, heu! statim addit, *Non ante tamen vim habituras quam communi consensu fuerint receptæ.* Alibi autem docet (*ibid. cap. 3, § 2, n. 4, pag. 280*), «Pertinere ad romani pontificis primatum, ut leges, quas necessitas vel utilitas Ecclesiæ hic et nunc postulare videtur, universali Ecclesiæ proponat, has propter intrinsecam earum æquitatem (non propter proponentes auctoritatem) episcopi tenebuntur acceptare, quando eas judicabunt aptas ad promovendum bonum religionis, et discipline ecclesiasticæ, et postquam statui publico regni vel imperii nullum dignoscantur afferre præjudicium. » Prius autem (*ibid.*

cap. 2, § 8, pag. 429) tradiderat, non omnibus romanorum pontificum decretis in canones disciplinarios deberi locum, sed illis tantum quæ pro fundamento habent canones ab Ecclesia agnitos, maxime conciliares, et ad horum executionem pertinent. Pergit Febronius suam quod ad pontificias leges spectat, sententiam enucleate proponere (*ibid. cap. 3, § 2, n. 9, pag. 287*): *Quando autem leges pro universa Ecclesia in concilio latae, et ab hac generali usu receptæ sunt, non est in solius summi pontificis potestate illas abolere, aut eis, saltem absque præsumpto synodi consensu, derogare. Quotquot etiam Petri successores (cap. 3, § 5, pag. 315) noverrunt, ministerium sibi a Deo creditum esse ad edificationem non ad destructionem; non contra veritatem, sed pro veritate; quotquot agnoverunt, se, si sua potestate adversus regulas, pro bono regimine Ecclesiæ summa sapientia conditas, id est, contra canones uterentur, adversus monitum sapientis sepepi dissipari, et una manu destruire quod apostoli, quod patres tanto laborum, sanguinis et vitæ impendio altera manu construxerunt: totidem etiam fassi sunt suam obligationem Christi et universalis Ecclesiæ institutis ac canonibus, pro bono regimine ejusdem sacre reipublicæ legitima auctoritate conditis, sese conformandi.* At quanam, quæso, isthæc potestas est? Hoc, inquit Ballerinus (*De potest. eccles., pag. 468*), meri directorii honoris et ordinis jus est. Non negat Febronius, imo diserite profitetur (t. I, cap. 4, § 2, n. 1, pag. 264): «Jus proprium ferendarum pro universali Ecclesia legum romano pontifici neque in materiis fidei, neque in causis discipline competere, probabimus capite 5. Habet is quidem, uti cap. 2, § 6, insinuavimus, jus nomine Ecclesiæ leges observandas proponendi, sed quia, uti ibidem demonstravimus, ille vigorem non obtinent priusquam ab Ecclesia agnoscantur et admittantur, hinc tantum habet, ut ex hoc præ taxationis jure absoluta propriaque potestas legislatoria deduci valeat, ut potius ejus oppositum inde defluat. » Recte deinde movet (*ibid. n. 4, pag. 285*) ad cujusvisque legis rationem omnino pertinere publicationem. At sufficite pontificia decreta Roma promulgari? minime vero, inquit Febronius (*ibid.*): «Exempla bullarum pontificiarum, vi promulgationis in Urbe factæ undique, ut prætenditur, receptorum, sunt petitiones illius principii, de quo hic quaesio movetur. Clausulae demum recentioribus quibusdam bullis et decretis insertæ, quæ papam sola publicatione romana legem suam obligare velle declaratur, eadem contra se argumenta, ac bullæ ipsæ decretaque pati debent, » etc. Hæc Febronius in primo operis sui volumine docuit. Sui similis in altero tomo statuit (*pag. 418*), pontificem decreta, tanquam a suorum auctorum doctrina, sanctitate, et dignitate commendata, ad palrum placita potius fuisse (olim) relata, quæ per se nullum legis vigorem obtinent, qualis noscitur conciliorum constitutionibus inesse. Quænam porro sint, de quibus aliquid decernere, seu potius decernendum Ecclesiæ proponere possit pontifex, ita exsequitur (*pag. 426*): «Sane mirandum foret, si romana curia privatis legibus novisque con-

stitutionibus veteres traditiones atque usus romane conarentur. Etenim contra statuta patrum decernere, aut concedere aliquid apostolicæ sedis auctoritas minime valet. Debet quoque papa attendere, an ipsi potius obedientia sit exhibenda, an illis sanctis patribus, qui in suis scriptis nobis adhuc loquuntur. Quinimo si papa ad hoc non attenderet, esset nihilominus nostra ex parte abominabile facinus, si quas antiquitus a patribus nostris accepimus traditiones, poteremur infringi. Item etiam de antiquis atque immixtis particularium ecclesiarum consuetudinibus tenendum est; quippe quæ hæc in parte non tantillum quidem romane cedere debent. Sed et tum incompetentem ac citra auctoritatem ageret pontifex, si indifferenter, id est, talia mandaret, quibus non servatis, salus nec periclitaretur, nec juvaretur. Itaque in omnibus his casibus papa humeris nostris non ferendum onus imponere censendus, atque ea propter ei in his obediendum non esset. Adit infra (pag. 458) (quod in indice [pag. 658] dicitur *legem papalem primaria conditio*): *Universalia papa non debet edere legem, nisi universaliter tenentem: quod rationabiliter prævidet, universaliter non fore recipiendum, consensu omittit.* Deinque de promulgatione ita scribit (pag. 416): « Ab eo tempore (a seculis XII et XIII) romani pontifices se gerunt pro legislatoribus universæ Ecclesiæ. Sed quia haud ignorant, plures ex his, quas evulgant, constitutionibus, alibi non acceptari, aut publicari, eum induxerunt stylium, quo aliis persuadere volunt, publicationem Romæ in campo Fioræ factam pro universo christiano orbe valere. Hoc quam inhumanum sit, etc.

III. Hæc sunt super romani pontificis in ferendis legibus auctoritate Febronii dogmata, quæ fusius enarravimus, quod in prima dissertatione ubi febroniani systematis conspectum dedimus, vix hæc de re quiddam attigimus. Sed vide, lector, ac mirare hominis istius rationem. Duo justa capita in Antifebronio ad exitiale hocce refellendum systema adhibui, octavum, inquam, et nonum secundæ dissertationis, tum etiam integrum alterius tomæ secundum librum, in quo præcipuas quasdam romanorum pontificum leges a Victore I ad Gregorium II collegi, et observationibus illustravi. Nihil horum egregius Febroniani operis vindex memorat, sed quæ Nicolaus I (in car. I, dist. 19) ad confirmandam romanis pontificibus ferendarum legum potestatem attulerat, confutare aggreditur (t. II, pag. 425, seq.); quam apte, et ad propulsandam Antifebronii munus apposite, nemo non intelligit. Sed ad questionem redeo. Cum, uti dixi, quæ pro romani pontificis potestate ibi proposui sane gravissima, Febronius prætermiserit, quod sane facilius fuerat quam refellere; ea sane omnem quam antea habebant (habebant autem maximam) vim retinere jure meo sumo, dum illa adversarius non solvat. Nihil tamen minus aliqua hæc conferam ad hujus systematis vitium clariorē in luce collocandam. Febronius ex ipsa primatus a Christo constituti natura potestatem repetit, quam romano pontifici concedit, proponenda-

ram Ecclesiæ legum. Simul de nobis queritur, qui unum primum meri directorii ab eo admissum dicamus; negat id, pernegatque, atque auctoritatis præterea primum se agnoscere prædicat. Verum primatus, qui vi cogente sit desinitus, eritne unquam supremæ auctoritatis qualem hoc nomine tridentina synodus designavit? Annon princeps senatus proponit quid a senatu sit consulendum? Quenam hæc jurisdictio est? Si igitur romano pontifici jurisdictio- nis primatus creditus est, utique ejus est non solum proponere leges ab Ecclesiæ vel sancientas vel suo primum consensu firmandas, sed auctoritate, quæ per se cogat, eas ferre. In speculis a Deo constituti, aiebat S. Celestinus (Ep. 4), et vigilantiæ nostræ diligentiam comprobantes, et quæ corrigenda sunt resecamus, et quæ observanda sancimus; non proponimus. Sed et alia sunt, quæ febronianum systema ex dissonis inter se dogmatibus efformatum demonstrant. Nam quid, quæro, est, nisi opinio-nis conflictus, episcopis legum in suis diocesisbus condendarum jus asserere, urgere romano pontifici? Illi, inquit Febronius (t. II, pag. 255), successores sunt apostolorum, quibus legum ferendarum tradita potestas fuit; at nonne romani pontifex Petri successor est? an autem Petrus leges sicut ceteri apostoli edere non poterat? Potuisse diem ut apostolum, non ut primum Ecclesiæ; summum vero pontificem Petro ut apostolo tanquam romanum episcopum, Petro et primati tanquam universi Ecclesiæ primatem succedere: posse proinde suæ romane Ecclesiæ, non posse universæ leges dare. Sed hæc novis, iisque maxime ætatem pugnantis sunt implicata commentis. Apostolis enim promissam eam potestatem scimus, cum Christus illos his verbis alloquebatur: *Quæcumque alligaveris super terram, etc.*, sed etiam Petro ut primati Christus dixit: *Quodcumque ligaveris super terram.* Si ergo in ea promissione facta potestas quoque condendarum legum continebatur, cur non eadem in promissa Petro factis fuerit comprehensa? Comprebensam certe agnovit S. Leo Magnus, qui episcopos per Siciliam constitutos redarguens (Ep. 16, col. 716, Balzer. edit.) quod in die Epiphaniæ baptismum conferrent, ait: *In quam culpam nullo modo potuisset incidere, si unde consecrationem honoris accipitis inde legem totius observantiæ sumeritis: et beati Petri apostoli sedes, quæ vobis sacerdotalis mater est dignitatis, esset ecclesiasticæ magistra rationis.* Neque enim quis sane mensis dixerit, Leonem ut singularis urbi. Romæ episcopum exigere a siculis episcopis potuisse, ut a sua sede legem totius observantiæ sumerent, eamque veluti ecclesiasticæ magistrum rationis suscipere. Deinde quod papa in Ecclesiâ potest, idem episcopus suis in diocesisbus posse, Febronius et cum eo Pereira docent; eoque spectat absolutâ, non limitatâ, et perfecta potestas, quam episcopis tribuunt (1). Qui ergo repente fit ut plus possint in suis diocesisbus

(1) Cieschedano, inquit Pereira, de episcoporum Potestate, pag. 58, è nel suo distretto pastor supremo, che tutto può.

episcopis, quam papa in Ecclesia? Non equidem puto, eos unum abieciisse pudorem, ut episcopos supremos in suis diocesibus pastores esse velint, neque supremum in universa Ecclesia pastorem esse romanum pontificem. Quod si episcopi supremi pastores non essent, nisi leges, quibus suas oves aut in officio continerent, aut a noxiis pascuis arcerent, edere illis liceret, quomodo supremum universae Ecclesiae pastorem hoc ad eundem finem tam necessaria auctoritate spoliabimus?

IV. Haec veluti ad hominem dicta sunt. Rem ipsam propius agamus. Meminerit Febronius se cum Cypriano et catholicis profiteri, primum Petro datum, ut sua Ecclesia monstraret, nempe in bonum unitatis, cuius centrum essent Petrus ejusque successores romani pontifices. Jam vero meridiana luce clarius est, non posse unitatem consistere, nisi romanus pontifex suprema polleat edendarum legum facultate. Unitas nempe, alii fidei est, communionis alia, et caritatis; illi haeresis, huic schisma adversatur. Nam, ut S. Hieronymus (in cap. III. *epist. ad Titum*), *Inter haeresim et schisma hoc interesse arbitramur, quod haeresis perversum dogma habet, schisma propter episcopalem dissensionem ab Ecclesia pariter separatur*; quod et S. Augustinus tradit his verbis (*De Fide et Symb.*, cap. 10): *Haeretici de Deo falsa sentiunt ipsam fidem violant; schismatici autem dissensionibus iniquis a fraternae caritate dissiunt, quomodo ea credunt quae credimus*. Plerumque autem schisma si parum sit, res disciplinae spectat. Quamobrem schismata a S. Theodoro Studita definiuntur *dissensiones eorum qui propter aliquam causam ecclesiasticam et quaestiones medicabiles inter se dissident*. Sed undenam istae dissensiones, docuit S. Cyprianus (*Ep. 4 ad Cornel.*): *Neque enim aliunde haereses oboritur quam aut nata sunt schismata, quam inde quod sacerdoti Dei non obtemperaverit* (in fidei definitionibus, si haereticus: in legibus disciplinae, si schismaticus sint), nec minus *in Ecclesia ad tempus sacerdos, et ad tempus iudex vice Christi cogitatur*. Ut igitur unitas communionis servetur, sacerdoti Dei obtemperare debent ii qui cum eo communionis vinculo colligantur. Auctoritatem ergo iudicandi habeat is oportet, cui nisi obtemperetur, schismatum periculum imminet. Nec solum schismatis ratio sumit in sacerdote Dei legum ferendarum potestatem, sed ipsa unitatis conservatio eam postulat. Nam licet disciplinam ubique locorum omnino uniformem esse non oporteat, quemadmodum credenda dogmata, tamen sepe disciplina ejusmodi est, quae vel cum dogmatibus intime conjungatur sive per sese, sive eorum, qui illam servare abstant, errore; vel Christus ipsum auctorem habeat: vel universalis Ecclesiae observatione veluti sit consecrata; vel propter rerum, quae spectat, cum magnitudinem, tum varietatem nervus et vigor christianae reipublicae merito se jure existimetur. Hanc sane sortam tectamque ubique servari magni interest, sine qua vel ipsa fidei unitas tandem periclitetur. Id autem quod efficitur, nisi summus Ecclesiae pontifex leges ferre

possit, quibus subnascentes in eam abusus cohibeat, aut etiam evadat? Quid vero si quod Graeci faciunt, qui latinam Ecclesiam carpunt, quod in azymo pane, non in fermentato, divina mysteria celebrent, receptas apud magnam christianam orbis partem, licet non summi momenti consuetudines insectentur, ob illasque cum ceteris ecclesiis communicare detrectent? Legibus opus est, quibus sine crimine obsisti noqueat, ad tantam coerendam audaciam, ad vindicandam tot ecclesiarum religionem, ad confirmandam reprehensae disciplinae integritatem. Quemadmodum autem dioecesanæ ecclesiae non nisi aut episcopus, aut dioecesana synodus leges praescribere potest; ita universae Ecclesiae aut summus pontifex, aut oecumenica synodus legum edendarum habet auctoritatem; haec quia si capiti suo, ut decet, adhæreat, universam repræsentat Ecclesiam; ille præterea, quia ejus curæ unitas commendata est.

V. Accedit perpetua legum christiano orbi edendarum consuetudo, quæ apud romanos pontifices viguit. Hanc, uti moneram, in Antifebronio demonstratam lector inveniet. Pauca tamen heic quoque ejusmodi legum exempla indicabo, præter illud quod ex S. Leone M. nuper recitavi, eaque ipsa, quæ a Nicolao I allata sunt, ut quæ ad eorum vim eludendam Febronius excogitavit, prodiguntur. Sed primum agnosce, lector, ingenium, fidemque Febronii. « Dum seculo, inquit, novo Hincmarus rhemensis cum aliis Galliarum episcopis decretalibus RR. PP. epistolis illis, quæ extra receptum corpus canonum vagabantur, quaestionem status movit, Nicolaus I magno nimis probare contendit, etiam extravagantes inesse vim canonicam. » Agebatur de hisidorianis decretalibus, quæ circa illa tempora eruperant. Hincmarus porro illis inesse auctoritatem negabat quod illa decretalia priscorum pontificum in toto codicis canonum corpore non continerentur descripta (1). Hanc, quæ ad infringendam earum epistolarum fidem Hincmarus utelatur, rationem Nicolaus multis argumentis refellit. Quare quæ mox a Febronio audiemus, non tam Nicolaus protulit, ut illis epistolis inesse vim canonicam probaret, quam ut illud Hincmari argumentum refutaret. Cur autem ex Gratiano Febronius maluerit, quam ex ipsa Nicolai quæ in concilio romano VII existat epistola, ista decerpere quis divinet? nisi forte illud agre tulit, quod Hincmaro Gallisque Nicolaus exprobat, ipsos, ubi sua intentioni hæc (hisidorianæ epistolæ) suffragari conspiciant, illis indifferenter uti, et solum solum ad diminutionem potestatis sedis apostolicæ, et ad auctorem argumentum privilegiorum minus accepta esse, percipere; hæc enim ostendunt, in Gallis quoque receptas tum fuisse hisidorianæ decretales, nec Nicolaum de earum auctoritate fuisse sollicitum, nisi quod Gallorum exempla ipsi præverant, eorumque rationem probare non posset, qui ubi sibi suffragarentur, illas prædicabant, ubi ipsorum causæ obessent, respuebant. Sed ad Febronium redeo de

[1] Nicol., ep. ad univ. episc. Galliar., t. VII Conc. Latib., edit. parisi., col. 772.

Nicolaus sic loquentem: *Quas vero probationes attulit?* In can. 1, dist. 19, *Non adducit canonem concilii alicujus generalis, quod decretalibus pontificiis dedisset vim et honorem canonis pro universa Ecclesia* (miratur hoc Febronius, cum romani pontifices non Ecclesie privilegio, sed Christi, ipsiusque vi primatus sibi potestatem ferendarum legum inesse agnoscerint?), « Potissimum refert auctoritatem trium antecessorum suorum, nempe Innocentii I, Leonis M. et Gelasii I. Ast Innocentii testimonium directum non invenit: dixit ergo argumentum ex eo, quod solius Innocentii I epistola decretalis ad Exsuperium tolosanum episcopum, cap. ult., primo nobis stiterit canonem completum S. Scripturæ. Sed vel ipse epistolæ ingressus clare dicit, quod pontifex consultus super diversis, ibi noluerit agere canonum conditorem, sed doctorem, qui postulatus, ut doceat, aliquid semper addiscent, qui pro capiti intelligentiæ suæ, quæ sibi sunt visa, re-pondit, quid sequendum vel docilis ratio persuaderet, vel auctoritas lectionis ostenderet, vel custodita series temporum demonstraret: nihil itaque ibi definit, sed pure docet; in specie de libris canonicis sic tantum habet: *Qui vero libri recipiantur in canone sanctarum Scripturarum, brevis annexus doceat.* » Ne credas, lector, Nicolaum ita ineptisse, quemadmodum heic a Febronio exhibetur. Revoca in mentem fuisse Nicolai cum Hincmaro disputationem, cum ea valeret argumentandi ratio: *Decretales illæ in canonum codicem reſatæ non sunt; nullius igitur sunt auctoritatis.* Ut hocce argumentum Nicolaus refutaret, adversariis objicit, scripturas Novi et Veteris Testamenti in codice ecclesiasticorum canonum non exstare; num propterea, ait, recipiendæ non sunt? Tum addit: « Sed responsuri sunt isti, quod inter canones invenitur capitulum sancto papæ Innocentii, cujus auctoritate doceatur, a nobis utrumque testamentum esse recipiendum, quamquam in ipsis paternis canonibus nullum eorum contineatur ex toto insertum. » Non igitur Nicolaus ad confirmandam decretalium auctoritatem Innocentii epistolam appellat, ut Febronius garrit, sed Gallos eam allegantes inducit, ut objecto scripturarum, quæ a canonum codice aberant, exemplo satisfaceret. Quare pergit Nicolaus: « Quibus ad hæc asserendum est, quoniam si Vetus Novumque Testamentum recipiendæ sunt, non quod codici canonum ex toto habeantur annexa, sed quod de his recipiendis sancti papæ Innocentii prolata videatur esse sententia; restat nimirum, quod decretales epistolæ romanorum pontificum sunt recipiendæ, etiamsi non sunt canonum codici compagiatur; quoniam inter ipsos canones unum B. Leonis capitulum constat esse persuixtum, quo ita omnia decretalia constituta sedis apostolicæ custodiri mandantur, ut si quis in illa commiserit, noverit sibi veniam negari. » Cæterum sanctissimi pontificis Innocentii modestia Febronius abutitur, qui, quod consulenti Exsuperio se pro capiti intelligentiæ suæ quæ sunt visa respondere dicat, etc., nihil cum ibi definire, sed pure docere affirmat. « Si ad aliquos forma

illa ecclesiasticæ vitæ pariter et disciplinæ, quam ab episcopo Siricio ad provincias commecavit, non probabitur pervenisse, his ignorantibus venia remittitur, ita ut de cætero penitus incipiant abstinere. Et ita gradus suos, in quibus inventi fuerint, sic retinent, ut eis non liceat ad potiora conscendere. Quibus in beneficio esse debet, quod hunc ipsum locum, quem retinent, non amittunt. Si qui autem scisse formam vivendi missam a Siricio detegerint, neque statim cupiditates libidinis abjecisse, illi sunt modis omnibus amovendi: » ita ille (Ep. 6, Epist. R. P. Const. col. 792). Estne hoc pure docere? « Et hoc quesitum ab Exsuperio fuerat quid de his observari oporteat, qui post baptismum omni tempore incontinentiæ voluptatibus dediti, in extremo fine vitæ suæ penitentiam simul et reconciliationem communionis exposcunt. » Respondet Innocentius, « Consuetudinem priorem retinuisse, ut concederetur penitentia, sed communio negaretur... Sed postquam Dominus noster pacem Ecclesiis suis reddidit, jam depulso terrore, communionem dari abeuntibus placuit, et propter Domini misericordiam, quasi viaticum profectoris, et ne Novatiani hæretici, negantis veniam, asperitatem et duritiam sequi videamur, tribuetur ergo cum penitentia extrema communicatio: ut homines hujusmodi vel in supremis suis, permittente Salvatore nostro, a perpetuo exitio vindicentur. » Iterum, quæro: Estne hoc pure docere an definire? Saltem cl. Constantio definire visus est Innocentius. Audi illum in annotationibus ad hunc locum (col. 793). *Quod vero nunc dicitur Innocentius, hoc postea Celestinus, epist. 4 ad episcopos vicennensis et narbonensis provinciarum, n. 5, et Leo, epist. 100 ad Theodorum, n. 5, diserte confirmant, etc.*

VI. Leonis M., quam urgebat Nicolaus, ea erat sententia: « Ne quid vero sit, quod prætermissum a nobis forte credatur, omnia decretalia constituta tam beatæ recordationis Innocentii, quam omnium decessorum nostrorum, quæ de ecclesiasticis ordinibus et canonum promulgata sunt disciplinis, ita a vestra dilectione custodiri mandamus, ut si quis in illa commiserit, veniam sibi deinceps noverit denegari. » Sed, inquit Febronius (l. c., pag. 426), ex Leone non probatur intentum Nicolai, quod epistolæ decretales ab omnibus episcopis sint recipiendæ, et sub denegandæ veniæ pena custodiendæ, ut vel ex ipsa inscriptione patet: *Leo episcopus urbis Romæ universis episcopis per Campaniam, Picenum, Tusciam, et per universas Italiæ provincias constitutis.* » Videtur nempe Febronius hanc Leonis legem ad jus patriarchicum referre, cui Italiæ episcopi parebant, non ad jus primatis. Verum ut hoc verum esset, frustra Febronius Nicolaum reprehenderet. Id enim unum (notet quæso Febronius, ne in alienum plæne sensum S. pontificis sententiam detorqueat) Nicolaus contendebat, illud Leonis caput, cum in canonum codice legeretur, eandem vim ad decretalium quorumcunque epistolarum auctoritatem vindicandam habere, quam Galli Innocentii literis, licet ad unum Exsuperium

dati, quod in eodem codice existerent; inesse assentiebantur ad confirmandum Scriptorum canonem. Præterea multa hæc Febronius peccat. Summi enim, pontificum legibus eos tantum parere debuisse, ad quos mitterentur, hincque solos Italici episcopos Leonis legi fuisse obnoxios, non ceteros. Quia in re primum non satis sibi constat: videtur enim fateri, Leonianæ epistolæ vi decretales litteras ab Italia, quos ejus epistolæ inscriptio memorat recipiendas fuisse; jus ergo ferendarum legum patriarchæ tribuit, quo solum nomine Leo in ejus systemate potuisset universis Italici episcopos imperare. Et primati totius Ecclesiæ jus idem negabit? Recolantur hæc ejusdem S. Leonis verba in epistola ad Anastasium Thessalonicensem (Ep. 14, col. 691 *Ballerin edit.*), de sacerdotibus seu episcopis: « Quibus cum dignitas sit communis, non est tamen ordo generalis: quosdam et inter beatissimos apostolos in similitudine honoris fuit quodam discretio potestatis; et cum omnium par esset electio, uni tamen datum est ut ceteris præmiseret. De qua forma episcoporum quoque est orta distinctio, et magna ordinatione provisum est, ne omnes sibi omnia vindicarent; sed essent in singulis provinciis singuli quorum inter fratres haberetur prima sententia; et rursus quidam in majoribus urbibus constituti, sollicitudinem susciperent ampliorem, per quos ad unam Petri sedem universalis Ecclesiæ cura conflueret, et nihil usquam a suo capite dissideret. » Nimirum ipsa Ecclesiæ constitutio postulare videtur, ut quemadmodum in singulis urbibus positi episcopi suis subditis, in singulis provinciis metropolitæ episcopis, in majoribus urbibus exarchi seu patriarchæ metropolitæ leges ferunt, ita patriarchas, ceterosque omnes Ecclesiæ primas romanus pontifex legibus continet, quo ad unam Petri sedem universalis Ecclesiæ cura confluit, et nihil usquam a suo capite dissidet. Deinde Febronius ignorare se ostendit, romanorum pontificum epistolæ quæ ad unam mitterentur Ecclesiæ, debuisse ad ceteras diligenter deferri ab omnibus custodiendas. Audivimus supra ab Innocentio formam ecclesiasticæ vite pariter et disciplinæ ab episcopo Siricio ad provincias conveyasse, nempe epistola prima, quæ tamen Ilmerio tarraconensi episcopo inscripta erat. Constantinus quoque (t. I *epist. R. P.*, col. 655) et Ballerinius (t. III *oper. S. Leon.*, col. 1005) Siricii quæ legitur ad Africanos epistolam contendunt fuisse primo datam ad episcopos suburbicarios seu itulos, africis deinde communicatam. Sic etiam Gelasii epistola VII, quæ in codicibus Dionysianis et Hieronymis prænotatur, *Universis episcopis per Lucaniam et Brutios et Siciliam constitutis*, in pluribus M.S. collectionibus; quas indicant Ballerini (ibid., col. 407) inscribitur *Universis episcopis per unamquamque provinciam constitutis*. « Similis, inquit idem Ballerini, inscriptionum varietas in aliis quoque aliorum pontificum epistolis nonnumquam in diversis collectionibus exhibetur, ut videre est inter ceteras in Leonis epist. 7, quæ in codd. Dion. aliisque ex Dionysio profectis data traditur *universis episcopis per Italiam*

constitutis. At in duobus aliis collect. eor. et nostræ collectionis legitur: *Universis episcopis per diversas provincias constitutis*. Id ex eo profectum videtur, quod hujusmodi epistolæ primum ad certas provincias a romanis pontificibus directæ, postea vero per harum provinciarum episcopos vicinioribus communicatæ fuerint; et sic subinde in alias atque alias provincias transierint, ita ut *universis episcopis per unamquamque provinciam traditæ dici potuerint*. » Sed non est cur ad alia excurremus exempla. Ipsa quam Nicolaus appellat, Leonis M. epistola id docet. Verum non est Febronius ejus inscriptionem insigni falsitate corrumperet: *Vel ex ipsa*, inquit, *inscriptione patet: Leo episcopus urbis Romæ universis episcopis per Campaniam, Piceniam, Tuscaniam, et per universas Italici provincias constitutis*. » Proh scelus! Addidit Febronius de suo Italici nomen, quod codices tum manu exarati, tum impressi ignorant, ut videre est apud ipsam Quænellum et Ballerinius (Ep. 4, t. I, col. 611). Porro et Coustantio (*Præf. in epist. rom. pontif.*, pag. 51) probabile visum fuit, quod episcopus Tuscanie, Piceni et Campanie scriptum a Leone fuerat, id ad alios deinde missum, et longe lateque disseminatum, commune universis evasisse, atque ideo in ejus inscriptione adjectum esse ET UNIVERSAS PROVINCIAS: quod etiam Ballerini placuit (in not. ad eam epistol., t. II, col. 1297). Hæc sufficerent, si Leo ad Italos tantum episcopos ista scripsisset, ut ei Febronius imponit. Quid vero cum Leo epistolam suam miserit ad episcopos PER UNIVERSAS PROVINCIAS CONSTITUTOS? Ex Leone, inquit Febronius, non probatur intentum Nicolai, quod epistolæ decretales ab omnibus episcopis sint recipiendæ, et sub deneganda venit parva custodiendæ. Cur? quia vel ex ipsa inscriptione patet Leonem episcopis tantum per universas Italici provincias constitutis hæc præscripsisse. Igitur cum id falsum sit atque epistolæ inscriptio episcopos non per universas Italici provincias constitutos præ se ferat, probatur intentum Nicolai, quod epistolæ decretales ab omnibus (annon enim omnes sint episcopi per universas provincias constituti?) sint recipiendæ et sub deneganda venit parva custodiendæ.

VII. Quæri fortasse posset, num romani pontifices legibus quas episcopis per universas provincias constitutis inscribent, etiam orientales obsirgerent? Equidem si quæ utrique Ecclesiæ communia esse voluerit, ex etiam Orientis et Aegypti episcopis observanda mandarent. A S. Leone M. non dicendum. Exstat ejus ad Dioscorum Alexandrinum epistola an. 445 scripta, in qua, « quod, inquit (Ep. 9, col. 629 *Ball. edit.*), a patribus nostris propensior cura novimus esse servatum, a vobis quoque volumus custodiri, ut non passim diebus omnibus sacerdotalis vel levitica ordinatio celebretur; sed post diem sabbati ejus noctis, quæ in prima sabbati læcescit, exordia deligantur, in quibus his, qui consecrandi sunt, jejunis, et a jejuniis sacra benedictio conferatur. » Antiocheno quoque episcopo Maximo nonnulla præscripsit. « In his illud quoque, inquit (Ep.

119, col. 1217), dilectionem tuam convenit præcavere, ut præter eos, qui sunt Domini sacerdotes, nullus sibi docendi et prædicandi jus audeat vindicare, sive ille monachus, sive sit laicus, qui alicujus scientiæ nomine gloriatur. Quia etsi episcopus est, ut omnes Ecclesie filii, quæ recta et sana sunt, sapiant; non tamen permittendum est, ut quisquam extra sacerdotalem ordinem constitutus, gradum sibi prædicatoris assumat. » Ubi fortassis Felronius consilium, cohortationemque, non legem videbit. Sed confer quæ eadem de re ad Theodoretum scripsit, epistola sequente (Ep. 120, col. 1227): De his vero, quæ in sæpe dicto concilio (chalcedonensi) illicita contra venerabiles nicænos canones presumptione tentata sunt, ad fratrem et coepiscopum nostrum antiochenæ sedis præsulum scripsimus: adicientes et illud, quod nobis propter improbitatem monachorum quorundam regionis vestræ verbo mandasti per vicarios nostros: et hoc specialiter statuimus, ut præter Domini sacerdotes nullus audeat prædicare, seu monachus, sive ille sit laicus. » Non erit id animadvertisse inutile. Sæpe enim pontifices etsi legem sanciebant, præsertim tamen cum ad Orientis patriarchas de rebus disciplinæ litteras darent, familiariori stylo ac temperatiori utebantur. Quamobrem quæ ad universas provincias scribebant, etiam orientales alligabant. Hinc Nicolaus I (Ep. 6) Photium ita redarguit: « Decretalia autem, quæ a sanctis pontificibus primæ sedis romanæ Ecclesie sunt instituta, ejus auctoritate, atque sanctione omnes synodi et sancta concilia roborantur et stabilitatem sument, cur vos non habere vel observare dicitis? nisi quia vestræ ordinationi contradicunt.... Quod si ex non habetis, de neglectu atque incuria estis arguendi; si habetis et non observatis, de temeritate estis corripendi, et increpandi. » Si tamen de rebus ageretur in quibus certo suum posset, noluisse romanos pontifices ut sua decreta, licet generalibus concepta verbis, ad orientales pertinerent, dubium non est quin solis occidentalibus illa præscriberent. Nec propterea Felronio jus erit, ejusmodi decreta pontificibus non ut Ecclesie primatibus, sed ut occidentis patriarchis adjudicandi. Œcumenica sane concilia non Occidentis aut Orientis, dici a catholico homine concilia possunt, sed universæ Ecclesie. « Certa tamen est presumptio, tridentinam synodum ut recte a Ballerinio observatio video (De Potest. Eccles., pag. 169) decretis pertinentibus ad usum latinæ linguæ in divinis officiis, ad ritus et formas aliquorum sacramentorum, ad usum calicis, et alia similia disciplinæ capita, licet generalibus verbis fuerint expressa, noluisse orientales obligare. » Ita etiam romani pontifices jure primatus leges edere poterant, etsi iusti de causis orientales illa devincere volebant. Verum ad Nicolaum revertamur.

VIII. « Consonat autem, inquit ille in epistola ad universos episcopos Gallie, huic beatissimo papæ Leonī sanctus et facundissimus in decretis suis papa Gelasius, ita inquit: Decretales epistolas, quæ

beatissimi papæ diversis temporibus de urbe Roma, pro diversorum patrum consultatione dederunt, venerabiliter suscipiendis decrevimus. In quo notandum, quia non dixit: decretales epistolas, quæ inter canones habentur. » Ubi Nicolaus vides gallicanorum præsulum argumento semper inhærere. Felronius tamen Nicolaum sumens hoc testimonio uti directe ad comprobendam decretalium constitutionum auctoritatem, non ad infirmandum gallicanorum antistitem argumentum, respondet his verbis (t. II, pag. 426): « Hoc decretum concilii romani, quod dicitur a 70 episcopis anno 494 celebratum fuisse, in primis non est omni crisi superius: deinde non ponit hæc synodus canonem omnium Ecclesiarum, sed ad synodum illam pertinentibus: denique vel heinc liquet, quo gradu et ordine veniant romanorum pontificum decretales: nempe ordo primus divinis Scripturis, secundus conciliis generalibus, tertius conciliis particularibus, quartus opusculis SS. patrum ibidem enumeratorum, et post hæc epistolæ B. Leonis papæ ad Flavianum constantinopolitanum, quintus generaliter omnibus opusculis orthodoxorum patrum, sextus prædictis epistolis decretalibus, septimus gestis SS. martyrum, et sic deinceps ibi legitur esse attributus. » Sed ut ab hac extrema animadversione exordiar, supra ostendimus, nihil magis ridiculum esse, quam ex ordine, quo decretales epistolæ aut indicantur, aut referuntur, argumentari. Id vero majorem vim obtinet, ubi de Gelasio loquimur, quo nullus magnificentioribus verbis suæ sedis auctoritatem extulit. Pauca de multis afferro: « Quod sedes apostolica (de chalcedonensi concilio loquitur) non consensit nec imperator imposuit, nec Anatolius usurpavit; totumque ut dictum est, in sedis apostolicæ est positum potestate: ita quod in synodo sedes apostolica firmavit, hoc robur obtinuit, quod refutavit, habere non potuit firmitatem: et sola rescindit quod præter ordinem congregatio synodica putaverat usurpandum: » ita in tomo de anathematis Vinculo. Sub finem ejusdem tomi ait: « Quapropter non veremur, ne apostolica sententia resolvatur, quam et vox Christi, et majorum traditio, et canonum fulcit auctoritas: ut totam potius Ecclesiam semper ipsa dijudicet. » Epistola vero 7, postquam nonnulla de diaconibus statuerat, « Cum, inquit, sedes apostolica super his omnibus, favente Domino, quæ paternis canonibus sunt præfinita, pio devotoque studeat tenere proposito; satis indignum est quemquam vel pontificum, vel ordinum subsequens hanc observantiam refutare, quam beati Petri sedem et sequi videat et docere; satisque conveniens sit, ut totum corpus Ecclesie in hac sibi observatione concordet, quam illic vigere conspiciat, ubi Dominus Ecclesie totius posuit principatum. » Et credemus Gelasium decretales suorum decessorum epistolæ eo, quem Felronius expendit, ordine collocasse, ut patrum scriptis illas auctoritate posthabendas esse existimarem? De synodo quod Felronius ait, catholico scriptore indignum est. Mito in pluribus MSS. codicibus apud Ballerinos in eruditissimo de antiquis

Collectionibus tractatu, qui tomo tertio operum S. Leonis M. praeponitur (pag. 155), hoc prolegomenum gelasiano illi catalogo inscribi: Nunc vero de Scripturarum divinis agendum est, quid UNIVERSALIS CATHOLICA recipiat ECCLESIA et quid vitare debeat: quae sane indicant, quae in ea romana synodo tradita fuisse, totam spectasse Ecclesiam, non eas solum Ecclesias, quae synodi romanae erant. Numquid quae Damasus alique pontifices in causis fidei, aut in deiciendis orientalibus episcopis constituerunt, non aeta sunt in romanis conciliis? Quisnam vero orientalium objecit, illis decretis eos tantum teneri antistites, qui ad synodum romanam jure vocari a summo pontifice possent? Ad crism quod attinet, primo Febronius observare debuerat, licet de Gelasio decreto dubitari posset num legitimum sit, potuisse tamen illo Nicolaum uti adversus Rhemensem Hincmarum, a quo genuinum habitum fuisse constat. Nam in opusculo Capitulum IV ad Hincmarum Laudunensem ait (cap. 24): « Sed et B. Gelasius in catalogo, qui libri ab Ecclesia catholica recipiuntur, descripto authenticis Scripturis, et nicenae, constantinopolitanae ac ephesinae, chalcedonensis quoque synodi, et aliis conciliis, a SS. patribus institutis, et orthodoxorum opusculis atque decretalibus epistolis apostolicis sedis pontificum, aliisque scripturis discrete commemoratis, de his apostolorum canonibus penitus tacuit; sed nec inter apocrypha eos misit. » Deinde post ea, quae pro hoc decreto Ballerini attulerunt (t. III oper. S. Leon., pag. 151, 152) hypercriticus sit oportet, qui illud rejiciet. Difficultas, quae ad abjudicandum a Gelasio ipsum decretum de libris ex chronica notatione pendet nimirum ex consulatu Asterii atque Praesidii anni 494, quo anno posteriores sunt quidam libri in eodem decreto recensiti, nulla est, hanc enim consularem notam, cum in nulla collectione, in codice nullo nacti sint Ballerini, perperam affixam nihil ambigimus, ac propterea, inquit iidem Ballerini (t. c., p. 156), jure P. Constantius (testo P. Mopino in epistola edita anno 1724) quinto loco probandum sibi proposuerat, expungendam, quae tot hactenus fixis locum dedit, chronologicam notam, utpote nulla salis firma auctoritate nixam, imo temere ex alia Gelasio epistola adiectam.

IX. Atque his Nicolaum vindicavimus. Pignit equidem me, imo et poduit, cum me ad tanti pontificis sanctitate atque doctrina spectabilis defensionem coactum viderem. Quid enim in religione intactum deinceps erit, si summorum pontificum epistolae, quas Gelasius venerabiliter suscipiendas decrevit, veluti cujuspiam de schola theologi scripta ad examen praesidentis animo revocantur, et censoria virgula a privato homine audacter notantur? Bene tamen est, quod perspicue ostenderimus solis cavillationibus atque mendaciis potuisse tenebrosorum scriptorem contra praestantissimi pontificis effata quidquam moliri. Caterum annon Febronius male se causae patrocinari fatetur, qui Nicolaum I plenam leges ferendi potestatem romanis pontificibus adscribere consuevit esse pronum-

tiam? (t. II, pag. 425.) Usus ad id sit in omnibus argumentis, ut jactat Febronius; quid romani pontifices definiant, ab orthodoxo homine considerandum est, non quibus suis definitiones argumentis confirmant. Si ergo Nicolaus plenam leges ferendi potestatem romanis pontificibus asserit, quid contra mutire ausit Febronius? Nam ecclesiasticae leges plerumque ad disciplinam pertinent; sed earum potestatem in summo pontifice venerari dogmatis est, quod certo definire ad ejusdem pontificis spectat auctoritatem. At quid deinde si quod Nicolaus affirmat, idem Gelasius, idem Leo Magnus, idem universa agnovit antiquitas? Nec sacram tantummodo antiquitatem appello, sed etiam profanam. Quid nempe hanc in rem luculentius edicere de Petri sede potuissent romani ipsi pontifices, quam quod a Theodosio Juniore et Valentiniano III augustis an. 445 sancitum novimus in ea, quae inter S. Leonem M. et Arlatensem Hilarium agebatur, causa? Augustorum legem Actio missam in Antifebronio dedi (t. I, pag. 184). Repetenda haec nihilominus est, ac Febronio ad fremitum usque inculcanda: « Et erat quidem ipsa sententia per Gallios etiam sine imperiali sanctione valitura. Quid enim tanti pontificis auctoritati in Ecclesiis non liceret? sed nostram quoque praecceptionem haec ratio probavit, ne ulterius nec Hilario, quem adhuc episcopum nuncupari sola mansueti praesulis permittit humanitas, nec cuiquam alteri ecclesiasticis rebus arma miscere, aut praecceptis romani antistitis liceat obviare. Ausibus enim talibus fides et reverentia nostri violatur imperii. Nec hoc solum, quod est maximi criminis, submoveremus: verum ne levis saltem inter Ecclesias turba nascatur, vel in aliquo minui religionis disciplina videatur, haec peream sanctione censemus, ne quid tam episcopis gallicanis, quam aliarum provinciarum contra consuetudinem veterem liceat, sine viri venerabilis papae urbis aeternae auctoritate tentare. Sed hoc illis omnibusque pro lege sit, quidquid sanxit vel sanxerit apostolicae sedis auctoritas. » (t. I oper. S. Leon., Baller. edit. col. 645.) Intellexitne Febronius? Haec gallicanis praesulibus indicta sunt. Quamobrem si, ut ille ipso contendit (t. II, pag. 551, nunc gallicana Ecclesia ferendarum legum potestatem romano pontifici abnuit, non solum tam solemini duorum augustorum legi injuriam irrogat, sed etiam apostolicae sedi, ejus auctoritati etiam absque imperialium legum praesidio nihil non licere in Ecclesiis iidem augusti palam profitentur. Sed revera gallicanae Ecclesiae Febronius injurius est, qui tantam inelyte illi Ecclesiae calumniam impingere audeat. Fortasse tamen gallicanae Ecclesiae sententiam ex illo generalis procratoris substituto, ejus superiore dissertatione meminimus, colligendam censuit. Nemo ille thesin quandam, quae romano pontifici ferendarum de fide, moribus, et disciplina legum jus assereretur, acerrime an. 1712 redarguit. Verum quid gallicana Ecclesia hac super re sentiat, non a togato censore, sed ab episcopis discendum est. Conferamus ergo senonensis archiepiscopi Languetii epistolam ad quemdam parisiensis se-

natus consiliarium scriptam 18 februarii an. 1755. Non solum ille romano pontifici legum edendaram auctoritatem tribuit, sed eam a gallicano clero palam agnitam et prædicatam affirmat (1). Numquid vero vel unus inter gallicanos orthodoxos antistes inventus est, qui senonensem archiepiscopum aut mendacii, aut erroris arguerit? Unum scilicet Febronius nominet; causa eadem. Sed ipse ille Hinemarus, qui seculo nono, ut adversarius aiebat, *cum aliis Gallie episcopis decretalibus RR. PP. epistolis extra receptum corpus canonum vagantibus questionem status movit*, nonne eadem quæ senonensis sentiebat? Non enim illis epistolis *questionem status movit*, quod si legitima essent, parere iis detractaret: genuinas esse illas negabat, quod in canonum codicem relatæ non essent, ac propterea nullam inesse iis canonicam auctoritatem contendeat. Quare in ea ipsa questione sumebat: sibi illis obtemperandum, ubi spuria non esse comprobarentur? Quantum ergo a gallicanæ Ecclesiæ sententia abhorret Febronius!

CAPUT II.

De quibusnam rebus leges ferre romani pontifices possunt. Canonibus obsequi debent, neque id tamen, quicquid Febronius obganniat, veræ propriæque legum sciendiæ officii potestati, aut canonibus pontificis subijcit. Aliqua de dispensationum jure.

I. Duo, ut vidimus, a romanis pontificibus ubi Ecclesiæ leges proponant omnino servanda Febronius præscribit, quæ ad legum veluti materiem referri possunt. Primum est ut ne *indifferentia* præcipiant. «Tum enim, inquit Febronius (T. II, pag. 427); incompetentem, ac citra auctoritatem ageret pontifex, si indifferentia, id est talia mandaret, quibus non servatis, salus nec periclitaretur, nec juvaretur.» Alterum est ut meminerint, «Ad jus et officium romani pontificis quidem pertinere custodiam et executionem conciliarium, aut alias ab Ecclesia receptorum canonum; non autem in ejus potestate esse novas leges condere.» De primo paucis dicam; alterum etsi in Antifebronio uberrime ac pro dignitate expensum fuit (T. I, diss. 2, cap. 8), cum tamen maximi momenti sit, non indiligenter retractabimus. Illud ergo primum ex Ivonis Carnotensis epistola 65, quam fere integram exseripit (T. II, pag. 428 et seqq.), Febronius hausit. Ibi enim Ivo ad Hugonem lugdunensem archiepiscopum, legatumque apostolicum scribit: «Nos tamen interdicta, sunt mandata pro fidei defensione, pro fidelium correctione, pro sceleratorum emendatione, promulgata a sede apostolica sic volumus observare, ut parati simus Deo cooperante quælibet adversa pro eorum defensione tolerare. Cum ea vero, quæ *indifferentem se habent, et quibus*

non observatis minime salus periclitatur, vel observatis maxime juvatur, tam obnixè servanda sanctis, vel cum ea, quæ antiquitas sanxit, consuetudo servavit, venerabilium patrum auctoritas sacra firmavit, prout vultis, minutis ac mutatis, attendere debet prudentia vestra, quid saluti eorum, quibus debetis professe, per omnia conferatis, vel quorum institutio sit tenenda, vel quibus potius exhibenda sit obedientia, an illis sanctis patribus, qui adhuc in scriptis suis nobis loquuntur, an vobis, quibus nihil est aliud propositum, quam sequi et honorare eorum vestigia.» Verum notandum continuo est lectoribus, Febronium de more imponere, cum ait (Ibid., pag. 427) Ivonem hac epistola Hugoni significasse, quousque pontificia statuendi et episcopis mandandi auctoritas, et respectiva obediendi necessitas se extendat. Dicere debuerat, quousque legatorum pontificis, cujusmodi Hugo erat, non pontificia, se extendat auctoritas. Nempe Hugo legati apostolici auctoritatem prætexens senonensem electum ante consecrationem suam sibi præsentari jusserat, et jure primatus sui (scilicet lugdunensis) subjectionem et obedientiam propteri: quod hactenus, inquit Ivo, nec in senonensi provincia, nec in aliis provinciis antiquitas instituit, nec consuetudo servavit. Ivo igitur non hec pontificia auctoritati fines constituit, ut Febronius hariolatur, sed legatum, qui sui muneris potestate abutebatur, reprehendit. Quare mirari se ait, cur privatis legibus (an privatis pontificis leges ab Ivone appellarentur?) et novis traditionibus veteres traditiones, et consuetudines renovare (Hugo) contenderet. Sed id ex alio epistolæ loco, quem Febronius callide suppressit, manifestius fiet. Nec ista dico, inquit Ivo, tanquam velim adversus sedem apostolicam caput erigere, vel ejus salutaribus dispositionibus obviare... Sed hæc vellem cum multis maxime sentientibus, ut romanæ Ecclesiæ ministri tanquam probati medici majoribus malis sanandis intenderent, etc. Quid inde secutum sit, narrat ipse Ivo in epistola ad Urbanum sexagesima octava his verbis: «Sed quia domino lugdunensi archiepiscopo quædam sibi verba adversa secus quam vellet; sonuerunt maxime de primatu lugdunensi, postposita intentione scriptoris, secundum quod tunc affectus fuit participem vos suæ amaritudinis fieri voluit.» Subiratus Ivoni fuit Urbanus sinistra ab Hugone delatione deceptus. Ivo igitur ita ad Urbanum scribit: «Licet cuique dicere quod sentit. Ego de me sentio, quod non est aliqua persona transmontana, quæ pro fidelitate vestra, pro assertione præceptorum vestrorum tot contumelias pertulerit, tot injurias acceperit.» Sed quia illa verba quacunque occasione animum vestrum exacerbaverint, non est meum adversus vos intrare in judicium. Malo enim omni episcopatu renuntiare, quam iram vestram juste vel injuste suscinere. Hæc satisfactio si placuerit vestre paternitati, placeat et meæ parvitati. Hanc si placeat, accipite, si plus placeat, plus addite.» En quos Febronius appellat testes ad coercendam pontificum romanorum in ferendis legibus potestatem. Utinam Ivonis ipse vestigia sectare-

(1) Pag. 2. «Il est évident que c'est de l'obéissance au saint siège qu'il prétend, par ce mot d'indépendance, affranchir l'Eglise gallicane, puisque c'est dans la même phrase qu'il a osé de disputer au pape la puissance législative sur les mœurs et la discipline; puissance si expressément reconnue par le clergé de France, qu'il trouve un sujet de gloire dans la soumission qu'il rend au S. siège que Jésus-Christ a établi pour être le centre et le lien de l'unité de son Eglise.»

tur; non tam horrenda, ac nefaria per Germaniam, Italiamque nostram adversus Christi vicarium disseminaret solis hæreticis, aut sacrilegæ ejusdem libertatis amatoribus placitura. Sed ut ad Ivonis axioma redeam, sancienda non esse, quæ indifferenter se habent, et quibus non observatis minime salus periclitatur, vel observatis minime juretur, habens illud admitto. Annon etiam ab episcopis, annon etiam ab œcumenicis conciliis id in suis legibus spectandum est? Principes quoque a populorum utilitate ferendarum legum regulam sumant necesse est, imprudensque emulso atque inconsulta lex esset, si quæ præciperet, quibus non observatis minime salus reipublicæ periclitaretur, vel observatis minime juretur. Nec propterea quis recte colligeret, propriam legum odendarum potestatem penes episcopos, œcumenica concilia, reges, non esse. Hoc tamen maxime vereor, ne Febronius hujus Ivonianæ regulæ obtentu in pontificis leges plurimum seculorum observatione veluti consecratas invadat. Agens enim de celebri bulla Cæsar, ejus fata wittenbergensi plane stylo persequitur, atque illius post Pauli III pontificatum incrementa indicans quærit quasi per jocum (T. II, pag. 458): *quid autem UTILITATIS attulit hoc ingens bullæ incrementum?* Non est equidem hujus loci de hac bulla tractationem instituere. Suspiciari tamen licet, Febronium ad *indifferentia*, quæ huic bullæ accesserunt, incrementa contemptum relegare. Quod si ita est, monitum illud volo, ne ita desipiat. Nihil enim in ea bulla anathemati latæ sententiæ subicitur, quod vel suapte natura peccatum non sit, vel saltem a generalibus conciliis, et a sacris canonibus non antea ferendæ censuræ sententia fuerit sæpius notatum. Num vero quod ejusmodi sit, inter ea, quæ *indifferenter se habent, et quibus non observatis minime salus periclitatur, vel observatis minime juretur*, percontari catholica fides patiatur, christianus lector dijudicet.

II. Ad alterum Febronii axioma me revoco. Contendit ille, a propria legum vi abesse pontificum romanorum sanctiones, quod a sacris canonibus ne latum quidem unguem desiscere debeant. Demus hoc tantisper. At non animadvertit certe, quid ex sua hac argumentandi ratione necessario consequatur. Illud, inquam, quod absurdum plane est, et a sua ipsius sententia maxime dissimilaneum, ne leges quidem aut ab episcopis, aut ab œcumenicis conciliis, aut a principibus constitui posse. Quæro enim ex Febronio, an principes quidquam præcipere possint, quod cum jure naturæ aut divinis legibus pugnet? Quæro an episcopis et œcumenicis conciliis in suis legibus sacros canones pro arbitrio infringere liceat? Non equidem existimaverim, eum tam recordem, tam sui immemorem futurum, ut id assereret. Verum si leges sunt, quas ferunt episcopi, concilia, principes, licet ad canonum, aut naturalium et divinarum legum præscriptiones exigi omnino debeant, cur, quæso, leges pontificis non erunt, quod *pro fundamento*, ut ipse ait (T. I, cap. 2, § 8, pag. 129), *habent canones ab Ecclesiæ agnitos, maxime conciliares, et ad horum executionem pertinent?* Quantum sudabit, si huic expo-

diendæ paritati serio se accingat! At certumne est, nec ulla dubitatione implicatum, quod ipse tam sæpe inculcat (I), non esse romanis pontificibus novi juris condendi, sed antiquorum canonum solummodo renovandorum potestatem? Reperat Febronius animo, quæ ex Barthelio descripsit in primi voluminis appendice prima (Pag. 806). « Probe notandum est discrimen, quod intercedit inter canones mobiles et immobiles; *mobiles* sunt ii, qui ritus, v. g., externos et puncta disciplinæ versatilis, quæ nimirum pro temporis et loci varietate mutari non refugit, conserunt; de his potissimum intelligendum illud vulgatum: *Canones per consuetudinem obrogari*. Quin et verissimum est de similibus quod sicut eos vigentes contemnere foret irreligiosum; sic abolitos perfracte velle revocare, non raro foret periculosum. Alii reperiuntur *immobiles* canones non pauci, qui, quod juris naturalis; vel divini est, duntaxat exprimunt, aut explanant, vel particularibus casibus jus naturale applicant, aut ad jus naturale vel divinum multum accedunt... De his canonibus hoc referendum est iudicium, quod, sicut consuetudo, vel præscriptio, nihil adversus jus naturale valet, ita nec horum canonum, qui jus naturale exponunt, aut determinant, *vel cum eo connexionem habent, vim seu auctoritatem enervare possint*. » Plaudo ex animo Barthelio, plaudo Febronio. Nunc ergo de immobilibus illis canonibus loquamur, qui quod juris naturalis, vel divini est, duntaxat exprimunt. Vel unum inter theologos inveniat utat romanæ curiæ addictissimum, qui nihil adversus ejusmodi canones a romano pontifice statui posse non assentiatur; vel unum inter pontifices designet, qui aliquid hisce canonibus contrarium sibi sumpserit sancendum. Nullum profecto indicare poterit; quin receptissima est apud nostros theologos sententia, in his, quæ juris naturalis aut divini sunt, ne dispensare quidem romanos pontifices posse. Id tamen caveat, ne hic pontificiam legum ferendarum potestatem infirmari putet. Nam ut quæ de episcopis, de œcumenicis synodis, de ipsisque principibus nuper dicta sunt, prætermittam, ad hosce observandos canones tenentur quidem summi pontifices, non tamen ipsorum canonum vi, sed altiore naturalis, aut divini juris, quod exprimunt, dignitate.

III. Quod ad ceteros spectat, quos *mobiles* Barthelios vocabat, hos quoque primum aio obligare ipsum papam. « At ejusmodi obligatio, inquit Ballerinius (De Potest. eccles., cap. 5, § 1, pag. 40) non provenit ex humano jure, cui summus quoque pontifex subdit. Concurrent enim in statuendis ejusmodi canonibus et summus pontifex et concilia patres. Obligatio autem humani juris, quod in subditos et inferiores tantum vim habere potest, summum pontificem afficere nequit, neque ex jure ipsius assentientis aut confirmantis pontificis, neque ex jure patrum concilii. Non ex jure ipsius pontificis, neque enim is in se aut in successores suos sibi æquales habet impo-

(1) Ut t. I, cap. 2, § 7, n. 4. Vide t. II, pag. 153.

rium Non ex jure patrum concilii, hi siquidem per se, etiamsi collective accipiuntur, cum subditi et inferiores sint summo pontifici (uti superius demonstravimus), nullam in ipsum superiorem suum jurisdictionem proprie dictam obtinent, aut obtinere queunt. Solum iis canonibus, quibus summi pontifices assensu sunt, ita obstringuntur, ut suis et predecessorum legibus obligantur, quas æque ac sacros canones servaturos olim in sollemnibus professionibus etiam jurejurando firmatis pollicebantur. Id autem non juri humano coactivo tribuendum, sed *vi directivæ*, ut aiunt, id est altiori juri naturali atque divino, quod exigit, ut in iis, quæ bono publico constituta sunt, superior præcedat exemplo, nec aliis violandarum legum viam aperiat, quod in magnum scandalum cederet. Bossuetus in sermone ad celebria comitia cleri gallicani, habito Parisiis an. 1681, distinguens inter potestatem apostolis et Petro traditam, illam, quam *super omnes sine restrictione S. Petro* a Christo collatam confessus est, nullos alios terminos habere affirmavit, nisi quos præscribit regula. *Elle n'a de bornes que celles que donne la règle.* Hæc autem regula, cui suberat idem S. Petrus, qui *super omnes sine restrictione* præfectus fuerat, nulla lex humana esse poterat, sed naturalis tantum ac divina, quam indicavimus. Hæc de causa Gelasius scripsit (*Ep. 13 ad Dard.*): *Uniuscujusque synodi constitutum, quod universalis Ecclesiæ probavit assensus, non aliquam magis exequi sedem præ cæteris oportet, quam primam, quæ et unamquamque synodum sua auctoritate confirmat, et continuata moderatione custodit.* Alia similia aliorum pontificum leguntur. Nullus est princeps qui, licet nulli humano coactivo juri subdit, eodem tamen directivo et naturali ac divino jure suis quoque legibus non obstringatur, ne deservat exemplo, quod in bonum publicum statuit. Quare S. Ambrosius (*Ep. 32 ad Valentinian.*): *Quod præscripsisti aliis, inquit, præscripsisti et tibi. Leges enim imperator fert, quas primus ipse custodiat.* Et Theodosius ac Valentinianus ipse (1): *Digna vox est majestate regnantis, legibus obligatum se profiteri: quin tamen idcirco se iisdem aut prædecessoribus suis sibi aequalibus, vel sibiimetipsi coactivo jure subesse dici possit.* Hoc ergo sensu cum romani pontifices se obnoxios affirmant sacris disciplinæ canonibus, non idcirco conciliorum quandoque etiam non generalium, in quibus dicti canones fuerunt constituti, et ab apostolica sede recepti, jus in ipsos exinde deduci potest, cum ad eorum observantiam non humano, sed naturali ac divino jure obligentur.

IV. Deinde dicimus, posse romanos pontifices (ubi æqua causa adsit), quæ præter canones sint, neque a canonibus sancita, statuere, imo etiam canonum (de mobilibus loquor) disciplinam mutare vel abrogare. Qua in re liceat mihi Charlasii verbis uti (*De Libertat. Eccles. gallic., lib. II, cap. 2 edit. Leod.*): «Fatebitur quisvis ratione utetur, accomodandas esse leges

moribus eorum, quibus præstituntur, atque varias secundum personarum, locorum et temporum conditionem, non ita quidem, ut regulæ ad arbitrium hominum, forte perditorum inflectantur, sed ut, pensatis illorum dotibus, affectibus, usibus, tales eis præscribantur leges, quæ illorum saluti, vitæque recte instituendæ aptiores videantur. Cum autem hominum mores sicut et aliæ res omnes, mutationi sint obnoxii, necesse est, ut si antiquis moribus novi adversentur, per regulas antiquas contrarias ad bonum publicum deducantur. Non iisdem ægritudinibus animi semper laborant: sed quemadmodum in corpore nunc illæ, nunc contrarius morbus grassatur; unde contraria, pro vario morborum genere, medicamenta sunt adhibenda, ita mentes successive contrariis erroribus, et vititiis subjacent, quibus modo istis, modo illis legibus occurrendum est. Quocirca cum omnia, quæ in condendis antiquis legibus intercesserunt ad substituendas novas consentiunt, scilicet auctoritas conditoris, utilitas subditi, facultas parandi, aliæque conditiones, cur robore carebit, quod de novo præcipiatur? Quicumque igitur decreta omnia, quæ nova sunt, solius novitatis obtentu repudiaret, non solum iniquus esset, sed et despero videretur. Sane qui Ecclesiam non eandem hodie credit esse; quæ apostolorum temporibus exstitit, aut eadem auctoritate præditam negat, vel eodem spiritu gubernatam, cum Luthero et Calvino inter hæreticos censendus est. Numquid enim potestas a Christo Ecclesiæ collata certis temporum spatiis definita est? Numquid se cum Ecclesia usque ad consummationem sæculi futurum non pollicitus est? Numquid hominum mores, quibus, ut diximus, accommodandæ sunt leges, variis mutationibus non subjacent? Numquid quod hominibus certo modo affectis predest, illis non obest contrario modo dispositis? Itaque qui manus Ecclesiæ ligare contenderet, ne medicamentis contrariis contrarios filiorum suorum morbos, novis legibus novos abusus, curaret, est tanquam reipublicæ christianæ hostis habendus esset. Quod si Ecclesiæ hæc tribuitur facultas, ut novas interdum leges condant, abrogatis pro temporum humanorumque morum conditione veteribus canonibus, annon eadem romano pontifici insit potestas? Certe tamen id, multaque adhibita moderatione agendum fateor, atque ita ut ex antiquorum canonum abrogatione, vel mutatione videntur scandala, publicumque bonum promoveatur. Illa enim decreta immutanda non esse tradit Gelasius (1), quæ nec ulla necessitas, nec ecclesiastica prorsus extorquet utilitas. Quæ condito, inquit Ballerinius (*L. c., pag. 44*), jure suo naturali ac divino imposita, summos pontifices non canonibus conciliorum, sed humano juri, sed naturali ac divino subjectos astruit. Hæc de causa etsi multa possint romani pontifices pro summa ipsorum potestate in universam Ecclesiam; si tamen non expediat, animadvertenda erunt illa apostoli (1 Cor. VI, 12):

(1) L. I Cod., tit. 14 de Leg. et Constit. Confer. Antifebron., t. I, diss. 2, cap. 8, num. 6.

(1) In decret. ad episcop. per Lucaniam et Brutios ac Siciliam constitutos, cap. 9.

Omnis mihi licet, sed non omnia expediunt; ex quibus S. Bernardus sermonem faciens de quibusdam privilegiis, quæ non omnino, nec universim expedire iudicabat, non dubitavit modeste scribere ad laudatum Eugenium papam (Lib. III de Consid., c. 4): Sic facitiamus probatis vos habere plenitudinem potestatis, sed iustitiæ forte non ita. Facilis hoc quia potestis; sed utram et debeatis queratio est. Qui potestatem non negat, sed adesse profitetur; et solum ejus exercitium et usum contineri vult intra iustitiæ limites, ne ad id excedat, quod non expedit; eandem non canonum juri subesse censet, sed naturali atque divino, quod supremam quoque potestatem principum non absimiliter obstringit. Ita etiam cum S. Irenæus in questione de die paschatis S. Victorem papam removere studuit a ferenda excommunicationis sententia contra Asianos, ni romanam ac ceterarum Ecclesiarum consuetudinem amplecterentur, non negavit illius potestatem, sed ostendens, non expedire eos hac de causa separare a corpore Ecclesiæ, usum tantummodo potestatis intra eosdem limites, non humano, sed naturali divinique jure, cuique supremæ etiam potestati præfinitos, coercendum indicavit.

V. Mirum igitur non est, romanos pontifices in capitibus disciplinæ conciliorum quoque generalium canone constitutæ dispensandi potestate præstare. Ejusmodi dispensationum in unius S. Leonis epistolis multa prostant exempla. Insigne illud est in epistola ad episcopos africanos provincie Mauritanie Casariensis (Ep. 12, *Boll. edit. col. 664*): «Et quia, inquit sanctissimus pontifex, miseræ viæ Domini misericordia et veritas, cogimur secundum sedis apostolicæ pietatem ita nostram temperare sententiam, ut trutinato pondere delictorum, quorum utique non una mensura est, quædam credimus utcumque toleranda, quædam vero penitus amputanda. Eos enim, qui vel secundas nuptias inierunt, vel viduarum se conjugio sociarunt, nec apostolica, nec legalis auctoritas sacerdotium obtinere permittit; et multo magis illum, si fuerit in vestro iudicio confutatus, qui, sicut ad nos relatum est, duarum simul et maritus uxorum, vel illum qui ab uxore dimissus alteram duxisse perhibetur. Cæteros vero quorum profectio hæc tantum reprehensionis incurrit, quod ex laicis ad officium episcopale delecti sunt, neque ex hoc, quod uxores habent, possunt esse culpabiles, susceptum sacerdotium tenere permittimus, non præjudicantes apostolicæ sedis statutis, nec beatorum patrum regulas resolventes, quibus salubriter constitutum est, ne primum aut secundum, aut tertium in Ecclesiâ gradum quisquam laicorum quibuscumque suffragiis suffultus ascendat; priusquam ad hoc meritum per legitima augmenta perveniat. Quod enim nunc utcumque possumus esse veniale, inultum postmodum esse non poterit, si quisquam id, quod omnino interdiciamus, usurparit: quia remissio peccati non dat licentiam delinquendi, neque quod potuit aliqua ratione concedi, fas erit amplius impune committi.» Cum Andrea quoque et Eufraata dispensavit S. Leo,

ut ad presbyteratum ab Anatolio promoverentur. Sic enim ad eundem Anatolium scribit (Ep. 155, col. 1278.): «Andream sane, qui rationabiliter archidiaconi est privatus officio, et Eufraatam, qui sanctæ memoriæ Flaviani, ut comperi, improbus extitit accusator, si professionibus plenissime scriptis non minus eutychianam hæresim, quam nestorianam execrabile dogma condemnant, quoniam venia est præstanda correctis, presbyteros consecrabis: ut sibi remedium catholicæ fidei sentiant profuisse.» Sed illud multo luculentius, quo Maximum Aniochenum, quem illegitima ordinatio ab episcopatu repellebat, dispensatione usus episcopum recepit. Hanc enim Leonis dispensationem ab œcumenica chalcedonensi synodo agnitam probatamque demonstrat actio de domo Antiochæno. Cum enim vicarii sedis apostolicæ in ea chalcedonensis synodi actione dixissent: Sanctus et beatissimus papa (Leo), qui episcopatum sancti ac venerabilis Maximi episcopi antiocheni Ecclesiæ confirmavit, justo artis iudicio ejus meritum approbasse videtur, synodus illum inter patres suscepit (1), ut merito concludendum sit Quesnelli verbis: Jam præclarissimam antiquissimumque præ manibus habemus (habere nos aiebat Quesnellus) testimonium summæ auctoritatis pontificis romani tum in synodos, tum in orientales episcopos, majorum, inquam, ac primariorum sedium. Non negat equidem Feltonius hanc romanis pontificibus potestatem, sed euidam aequitati, et Ecclesiæ ipsius indulgentiæ tribuit. Insuper, inquit (T. 1, cap. 2, § 4, n. 7, pag. 167), æquum est et patitur universalis Ecclesiæ, ut romanus pontifex tanquam caput in legibus, a conciliis etiam generalibus latæ, sapienter dispenset, eo scilicet casu quo ipsamet concilium dispensatum esset. Quæ in re egregie fallitur. Qui enim sui vi primatus conciliis ipsis generalibus superior est, non aliena et quasi præcaria, sed sua auctoritate in eorum canonibus dispensat. «Summis præterea pontificibus, ut bene advertit Ballerinius (De Potest. eccles., pag. 43), facultas dispensandi in generalium synodorum canonibus ab iisdem synodis concessa, et quodammodo delegata probari nullo ipsorum conciliorum testimonio poterit. Imo cum tridentina synodus (Sess. 25, c. 21) declaratum voluit, ea quæ statuit, ita decreta fuisse, ut in his sola semper auctoritas sedis apostolicæ et sit, et esse intelligatur (2), hæc formulæ, apostolicæ auctoritatis præservatiæ, auctoritatem eidem proprio jure competentem, non autem ab ipsa synodo concessam seu delegatam significant.» Irascitur Feltonius (T. 1, cap. 5, § 9, n. 9, pag. 205) Isidoro, qui, «In iis etiam negotiis, quæ directe ad sedem romanam referre non potuit, ut tamen huic

(1) Actionem quidem illam in dubium revocare studuit Quesnellus, in S. Leon., diss. 9. Sed eam Ballerinius astipulantibus Tillæo alisque doctissimis criticis strenue vindicavit, in Observationibus ad eam Quesnelli dissertationem.

(2) Hæc referuntur illa etiam sessionis 7, in præmissis decretorum de Reformatione: Salva semper in omnibus sedis apostolicæ auctoritate.

apertas liberasque manus servaret, addidit familiarem sibi clausulam: *Salvo in omnibus romanæ Ecclesiæ privilegio; vel salva in omnibus apostolica auctoritate.* Nec certe Isidoro unquam venit in mentem, concilia his verbis facultatem romanis pontificibus concessisse, sua alias caruissent. An aliud tridentina synodus earumdem formularum usu cogitare potuit: *Potestas enim*, inquit Ballerinius (*L. c.*, pag. 44), *Salva dici nequit illa, quæ cuiquam tribuitur, sed quæ eidem aliunde competere presuntur.*

VI. Quod vero dictum fuit, in abrogandis, mutandisve antiquis canonibus caute, ac nonnisi ex causa necessitatis, publicæ utilitatis romanis esse pontificibus agendum, idem quod ad eorumdem canonum dispensationes attinet, statui necesse est. Egregie admodum explicat summi pontificis in temperandis canonibus auctoritatem Gelasius I in ea epistola, quæ est ad episcopos per Lucaniam, et Brutios, et Siciliam constitutos (*Cap. 1*): «Necessaria rerum dispensatione constringimur, et apostolicæ sedis moderamine convenimur, sic canonum paternorum decreta librare, et retro præsulum, decessorumque nostrorum præcepta metiri, ut quæ præsentium necessitas temporum restaurandis Ecclesiis relaxanda deponit, adhibita consideratione diligenti, quantum potest fieri, temperemus, quo nec in totum formam veterem videamur excedere regularum, et reparandis militiæ clericalis officiis consulamus.» Et mox (*Cap. 2*): «Præcis igitur pro sui reverentia manentibus constitutis, quæ, ubi nulla vel rerum vel temporum perurget angustia, regulariter convenit custodiri, eatenus Ecclesiis, quæ vel cunctis sunt privatæ ministris, vel sufficientibus usque adeo dispoliatæ servitili, ut plebibus ad se penitentibus divina munera supplere non valent, tam instituendi quam promovendi clericalis obsequii sic spatia dispensanda concedimus, ut si quis, etc.» Concinat Gelasio Symmachus papa (*In epist. ad Avitum*): «Quia quod sit præter regulam, modo sit *ex iusta causa*, non infringit regulam (canonum regulam intelligit) quam sola perviciacia et antiquitatis contemptus lædit. Nam, quamvis a patribus statuta diligenti observatione et observanti diligentia sunt custodienda, nihilominus propter aliquod bonum de rigore legis aliquid relaxatur; quod et ipsa lex cavisset, si prævidisset: et sæpe crudele esset insistere legi cum observantia ejus esse præjudicialis Ecclesiæ videtur; quoniam leges ea intentione late sunt, ut proficiant, non ut noceant.» «Quod tamen hæc dispensationes non passim nec temere, nec sine iusta causa a pontificibus concessæ, aut condendæ sint, id non ex eo pendet (recte monet Ballerinius) quod canones conciliorum, in quibus est dispensandum, jus coactivum in ipsos pontifices habeant; sed ne dispensantes sine iusta causa, potestate in ædificationem Ecclesiæ a Deo collata utantur, aut potius abutantur in destructionem: quod in divinam ac naturalem legem pugnaret.» Iluc pertinent illa S. Bernardi ad Eugenium papam *Lib. III de Consid.*, cap. 4, n. 18): *Non sum tam*

rudis, ut ignorem positos vos dispensatores, sed in ædificationem, non in destructionem. Denique queritur inter dispensatores, ut fidelis quis inveniat. Ubi necessitas urget, excusabilis dispensatio est. Ubi utilitas provocat, dispensatio laudabilis est; utilitas dico, communis, non propria. Nam cum nihil horum est, non plane fidelis dispensatio, sed crudelis dissipatio est. Urgemus Febronium episcoporum exemplo. Nemo certe inficiabitur, posse illos in synodalibus suæ Ecclesiæ legibus dispensare; ad id tamen justam omnes causam postulant, nec erit, qui a culpa episcopum sine legitima causa in iis dispensantem absolvat. Num propterea diocesana synodi leges jure episcopum cogente pollere dicemus? Minime vero. Episcopus enim diocesana synodo superior est. Ratio igitur, cur iusta absque causa in ejusmodi legibus dispensare nequeat, ex alio fonte petenda; quam ex jure cogente, quod leges illæ in episcopos habeant, ex naturali scilicet et divino jure, quo quisque legislator ac præsertim ecclesiasticus potestate sua in ædificationem uti debet, non in destructionem, quemadmodum diximus (1).

(1) Imprudens fortasse Febronio videbor, qui episcopales dispensationes commemorarim. At enim (*T. II, p. 431*), *disciplinam dispensationum romanæ* (pontificiam intelligi) *monarchiæ inimicam* esse. Cur quæso? Nam in monarchiis, inquit, *solus princeps dispensat in lege communi, aut si alii id faciant, hoc illi nonnisi supremi principis auctoritate præstant. Non sic in Ecclesia Christi, in qua quilibet episcopus, quoties id postulat necessitas, aut major utilitas, in lege Ecclesiæ dispensat pro sua diocesi.* Gravius aliquid metuebam: si unum hoc est, unde romana monarchia concutitur, salva res est. Cum enim episcopi suam omnem auctoritatem a romano pontifice immediate accipiant, ut dissertatione altera comprobavimus, dispensandi quoque potestatem a summo pontifice mutuenter, necesse est. Non equidem hanc ab illo habent, ut ejus nomine veluti ipsius vicarii illa utantur; hoc enim monarchia esset nulla aristocratia temperate; ita tamen habent, ut romano pontifici subsit, ab eoque promulgate Ecclesiæ utilitate, ac multo magis necessitate certis cohiberi finibus, imo et auferri possit. Si enim provincialia quoque concilia in ejusmodi capitibus poterunt episcoporum jura moderari, an non multo magis id romanus pontifex possit, qui, ut alichat Gerson (*De statib. ecclesiæ, consid. 5*), habet *plenitudinem fontalem episcopalis auctoritatis*? Cæterum id ego nollem generalim a Febronio dictum, *quemlibet episcopum quoties id postulat necessitas aut major utilitas, in lege Ecclesiæ dispensare pro sua diocesi.* Possunt nempe episcopi vel ex romani pontificis auctoritate, vel ex juris privilegio, vel ex consuetudine in generalium quoque conciliorum canonibus dispensare; sed ubi nec præsto est pontificis auctoritas, nec causæ accidunt jure expressi, nec locus est interpretationi, quomodo in provincialium, aut oecumenicarum synodorum legibus dispensant? quomodo in pontificum constitutionibus? Ridelicet enim est exemplo romanorum pontificum, qui apud Gallos in decretis generalium conciliorum dispensant, licet fisdem decretis subsese pontifices idem Galli existiment, velle, uti Febronius contendit (*T. I, cap. 3, § 3, n. 3, pag. 320*), episcopis inferioribus in superiorum synodorum pontificumque sanctionibus dispensandi facultatem asserere. Debuisset primum Febronius agnoscere, quam Gallorum illa de suprema conciliorum in summos pontifices auctoritate sententia mutet, ut quæ invicem pugnantia asserat, pontifices nempe conciliis generalibus subsese, et tamen illos posse in ejusmodi conciliorum canonibus, inferiorum nempe in superioris legibus dispensare. Deinde Galli ad jus primitivum hanc dispensandi facultatem referunt. *Non agimus*, inquit de Marea (*De conc., l. III, cap. 7, n. 2*) *cum sede apostolica, quasi cum potestate quadam certis rebus ita devincta, ut eis nullo casu egredi possit, cum sciatis, canonum dispensationem, cuius est in politica ecclesiastica frequentissimus usus, summo pontifici præcipue creditum: ac ne fortasse Febronius ab Ecclesia concordiam dicat, audiat suos Basilienses in responsione synodali* (*T. XII conc., Labb. edit. pag. 708*): *Per concilium*

VII. Liceat jam cum Febronio expostulare, quod in omnibus, falsisque criminationibus romanos pontifices ejusque defensores in odium, invidiamque vocare studuerit. Summos ille pontifices exhibet veluti qui se dominos canonum prædicant (T. II, pag. 155). Nam id eo quidem sensu ferri potest, quo nonnulli id nominis usurparunt, ad designandam scilicet supremam in canones potestatem, non autem febroniano, quasi aut romani pontifices pro arbitrio, et ulla absque causa canones convellere se posse jactarent, aut carialiste romani aut alii, ut ipse contumeliose ait (T. II, pag. 222), *spiritu dominationis et independencie a S. Matre Ecclesia aut cupiditate duri*, papæ persuaderent, et se canonicis seu regulis Ecclesie superiorem gerat, sive in dispensando sine causa, sive in exercitio auctoritatis incompetens. Appellet pontificem, theologum appellet Febronius, qui aliter quam nos supra locuti sumus de romani pontificis in canones auctoritate disseruerit. Unum audiat qui multos indicat, et inter romanos theologos eximius a Paulo V appellatus fuit, Franciscum, inquam, Suarium (De Legib. lib. VI, cap. 8). « Dicendum ergo est, legislatorem, etiam si princeps supremus vel summus pontifex sit, non posse, licite dispensare in lege sua sine causa justa, vel proportionata legi, in qua dispensat. Est communis theologorum: tenet D. Thom., l. II, q. 97, art. 5; Cajet., q. 59, art. 4, et alii expositores ibi; et Soto, lib. I de Just., q. 7, art. 3. Ex juris autem peritis idem declarant Hostiensis, in Summ., tit. de Filiis presbyt., in fine, verb. *Nox auditus*; Panormit., in cap. *Quæ in Ecclesiis*, de Constit., num. 47, et cap. *Extirpanda*, § *Qui vero*, de Præbend., in repet., num. 44, et in cap. *Per venerabilem*, qui *fil. sint legit.*, num. 4, ubi ita exponit sententiam Innoc. supra allegatam, et dicta doctorum, qui illum sequuntur. Idem ex professo Turrecrem. sententiam D. Thomæ ad litteram sequens in cap. *Consequens*, dist. 41; Rebuff., in concordat., tit. *Forma mandati*, verb. *Dispensationes*, et in Praxi, tit. de Dispensat., in plural. benef., num. 55, ubi, num. 56, dicit, hanc esse communem sententiam theologorum, et fere omnium juris canonici interpretum, et idem tenet Navarr., in cap. *Si quando*, de Rescript., except. 8, num. 13, et alii communiter. » Inter cætera porro argumenta, quibus Svarius hanc

causam, inquam, *statuta in nullo derogant sibi* (pontificis) potestati, quia pro tempore, loco, causisque et personis, utilitate vel necessitate audente moderari dispensareque possit, atque uti SUMMI PRINCIPIS *in causa* QUE AB EO AUFERRI NEQUIT, utique quia divini juris est. Numquid vero singulis episcopis Febronius tribuere audebit summi principis *in causa*; quæ ab eis nequit auferri; quodcum inveniet concilium quod quæ Basilicenses de romano pontifice fati coacti sunt episcopis assensu? Debet igitur ex priore suo volumine inconsultum illam, temerariamque sententiam (l. c.) hanc etiam (dispensationi) potestatem quibus episcopis exercet respectu canonum ab universali Ecclesia acceptorum, inquam a Spiritu sancto posita, et in sua diocesi regat Ecclesiam Dei; exercet scilicet, sed non summi principis jure neque in suarum facultatum usu a romano pontifice, conciliorumque generalium auctoritate omnino immutatis. Quare potestatem dispensandi exercere solummodo in his potest, in quibus per romanos pontifices, ac concilia sibi licet, et universe quodlibet id postulat necessitas, aut major utilitas, suasque Ecclesie regimen.

assertionem probat, hanc præcipuam vocat. Nam « Princeps, etiam si auctor legum, non est dominus (ut sic dicam) sed dispensator illarum, ergo etiam quando in illis dispensat, se gerere debet, ut fidelis dispensator, et prudens, et non ut absolutus dominus. At si absque causa unum, vel alium liberet ab obligatione legis, nec prudenter, nec fideliter dispensat, ergo abutitur suo munere, et peccat. » Principis autem nomine ipsam quoque romanorum pontificem hec denotat; ait enim: « Primum antecedens probatur, quia pontifex, vel etiam rex non est absolutus dominus communis sibi subditæ, sed pastor et rector, et ideo non potest leges ponere in suam privatam utilitatem, sed pro communi civium utilitate. » Addo et recentem scriptorem, cujus opus de romani pontificis judiciaria potestate, Romæ impressum prodit an. 1717 ex typographio S. C. de propaganda fide. Is est Franciscus Antonius de Simeonibus. Ait ergo (Cap. 8, pag. 226): « Digladiantur inter se theologi canonistæque, et voluminibus certant, num summus pontifex dominus sit canonum? et tamen non minus illi, qui negant, quam qui affirmant, re convenientes, vocabulis differunt: nam ii, qui romanum pontificem dominari canonicis assentunt, nequaquam existimant, eum sine causa leges abrogare ac de illis aliquid remittere posse. Quod cum concedant ii, qui voce illa non utuntur, nescio unde fiat, ut minime cognoscant, utrumque unum, eandemque esse sententiam. » Quid ergo cum Benedicto Oberhauser nobis objicit (T. II, pag. 415): « Non potest ergo non recentioris ævi esse, quod quidam dicant, SEMPER romano pontifici novas leges condere licuisse. Caus. 25, quest. 1, can. 6, sane hæc sententia ævum Urbani II vix præcesserit. Id quod Dictatus Gregorii VII (vel cujus alterius sit auctoris) ad articulum necessitatis? » quasi ullas romanorum pontificum adeo pontificiam potestatem extulerit, ut absque necessitate posse illum novas leges condere, antiquis contemptis, ac consuectis sonant. Quid cum Lannoio (Lib. III, epist. 3, n. 82) garrit (T. II, pag. 222), pontificem in sacris canonibus non peccaturum, ut eum peccare posse dicant theologi, si concilio canonum auctori non subiceretur, si concilii canonicis non teneretur? quasi ut peccare pontifex possit, non sufficiat divina ac naturalis lex, quam canones absque legitima causa temperando, immutando, pessumdando violaret, sed ipsa cogens canonum vis postuletur. Quid Didacum Payvam affert (Ibid.) dicentem, constantem esse theologorum sententiam, nefariam a romanis pontificibus scelus admitti, si ecclesiasticarum legum severitatem dispensationum temeritate relaxent, et lenitate magis, quam necessitate ad dispensandum inclinarent; quasi theologi a Payva indicati non nisi gersoniani essent, ac richeriani theologi, nostri vero romanæ curiæ defensores adurrant scilicet lodovicos, scholæque theologicæ faeces, atque quisquiliæ in alia omnia abirent. Docti et acres, ingeniique lectores statim animadvertent, hæc eo solum spectare, ut romani pontifices christiani orbis odio ac ludibrio

exponentur, ac protestantes in suis adversus eos præjudiciis erroribus confirmantur. O egregium pacis nos inter et protestantes conciliatorem Febronium!

CAPUT III.

Convellitur Febronii axioma, omnem legum pontificiarum imo et conciliarum vim ab Ecclesiæ consensione proficisci. Nonnulla adduntur de romana legum ecclesiasticarum promulgatione.

I. Nihil non molitur Febronius, ut pontificiis constitutionibus legis vim et dignitatem adimat. Quamobrem eas cum imperatoris legibus comparans: « Cum, inquit (T. II, pag. 60), princeps legem dicat, non est jus subditis cum auctoritate examinandi, an ea æqua sit et utilis, eandemque pro re nata rejiciendi; hoc autem possunt et debent facere episcopi circa constitutiones a romano pontifice universali Ecclesiæ propositas. » Alii etiam disertius ait (*Ibid.*, pag. 418): « In monarchiis quidem ditionibus principis, penes quos suprema auctoritas est, id juris obtinent, ut leges edicant, et executioni mandatas velint, non requisito aut expectato subditorum consensu. At non eadem est ecclesiasticarum legum ratio, quas ferunt romani pontifices, etenim hæc vigorem et executionem tum solum habere possunt, cum libere ab episcopis receptæ approbataque sunt. » Hocce paradoxum in utroque Antifebronii volumine refutavimus (T. I, diss. 2, cap. 9; et t. II, hb. II, cap. 3, num. 4). Quoniam tamen illud Febronius iterat; rursus refellere non gravabor. Videtur ergo Febronius, in ea esse sententia, quam etiam cl. P. Zallwein propugnavit (T. I Princip. jur. eccles., pag. 395), episcoporum necessariam esse acceptionem, ut pontificiæ leges vi polleant obligandi; episcoporum, inquam, non subditorum; his enim, inquit doctus ille canonista benedictinus, si libertatem relinquamus leges acceptandi, vel non acceptandi, sæpe illudent imperantibus, et saluberrimas leges elident. Verum enimverò, licet episcopi Ecclesiæ principes sint gregisque pastores, si cum suarum diocesium populis comparentur, cum romano tamen pontifice, cui obedientiam præstito sacramento obligarunt, collati, an non subditi sint, ovesque gregis universi, quem Christus Petri curæ concredidit? Si igitur subditis negatur ea legum accipiendarum facultas, ut nisi ii assentiuntur, nulla sit earundem vis, quæ ad romani pontificis leges vi cogente donandas necessaria episcoporum acceptio prædicatur? *Omnis animæ potestatis sublimioribus subdita sit*, aiebat Paulus (Rom. XIII, 1). Sublimis sit episcopi in suam Ecclesiam potestas; sublimior tamen romani pontificis in episcoporum potestas est, atque adeo illi subdita. Neque verò usquam invenias, a Christo vim ligandi fuisse Petro ejusque successoribus traditam ea conditione, ut episcopi assentirentur. Petro privilegium Christus dedit confirmandorum fratrum; at ubi primum ei promittens: *Quodcunque*, inquit, *ligaveritis super terram*, etc., non addidit, *si tamen fratres con-*

sentiant? Et recte quidem; alias Petrus, illiusque successores non ligarent ipsi per se, nisi si eorum subditi suo legem consensu suscipientes ligari se sinerent; quod esset vim legum et potestatem Petro, ac summis pontificibus adinere, atque in subditorum acceptionem et consensum transferre, seu potius de medio tollere. Nam præceptum, ut S. Augustinus scripsit (Lib. III, de lib. Arb., c. 24), *non est ab illo, cui præcipitur, sed ab illo qui præcipit*. Ilinc gallicani episcopi in eo, quem illorum nomine S. Casarius Arelatensis, an. 502 Symmacho obulit, libello aiebant: *Sicut a persona beati Petri apostoli episcopatus sumit initium, ita necesse est, ut disciplinis competentibus sanctitas vestra singulis Ecclesiis quid observare debeant, evidenter ostendat*. Quæ isthæc, quæso, necessitas, si competentes disciplinas quas pontifex evidenter ostenderet, episcopi negato illis assensu irritas efficere potuissent? Annon ludicre, et irrisorie, et irreverenter dictum id fuisset a gallicanis præsulibus, si hoc demum voluissent? Apagè a Galliarum episcopis tantam criminationem. Sentiebant illi jam tum sexto sæculo, quod duodecimo Carnotensis Ivō professus est: *Hujus (apostolicæ sedis) iudicii et constitutionibus obviare plane est hereticæ pravitatis notam incurrrere*.

II. Ipsa quoque, quam romani pontifices in legibus suis edendis servarunt, ratio id ostendit atque confirmat. Siricius enim vero, cum an. 385 quædam ad Himerium decreta mitteret, eidem episcopo præcepit, ut quæ ad ejus rescripserat consulta, in omnium coepiscoporum perferri faceret notionem. Sed cur? Quatenus, inquit S. pontifex (T. I. épist., R. P. Const. col. 638), *et quæ a nobis non inconsulte, sed provide sub nimia cautela et deliberatione sunt salubriter constituta, intemerata permaneant, et omnibus in posterum excusationibus aditus, qui jam nulli apud nos patere poterit, obstruatur*. Graviora sunt, quibus Zosimus suas de monachorum, laicorumque sacerdotali ordinatione leges Hesychie Salonitani commendat (*Ibid.*, col. 970): « Quæ, inquit, in omnium fratrum et coepiscoporum nostrorum facies ire notitiam, non tantum eorum, qui in ea provincia sunt, sed etiam qui vicinis dilectioni tuæ provinciis adjunguntur. Sciet quisquis hæc postposita patrum et apostolicæ sedis auctoritate neglexerit, a nobis districtius vindicandum; ut loci sui minime dubitet sibi non constare rationem, si hoc putat, post tot prohibitiones, impune tentari. » Sic etiam S. Leo M. cum Nicetæ aquileensi episcopo quædam decreta perscripisset, eum monuit (Ep. 159, Ball. edit. col. 1335): *Hanc autem epistolam nostram, quam ad consultationem tuam fraternitatis emisimus, ad omnes fratres et comprovinciales tuos episcopos facies pervenire, ut in omnium observantia data prosit auctoritas*. Gelasius quoque in epistola ad episcopos Picensi (T. II Conc. Hard., col. 892) eos admonerat: *Nec excusationis decreto relinquatur occasio, si post præcepta, quæ per Romulum diaconum duximus destinanda, quisquis super his omnibus aut contempnor, aut negligens comprehendatur antistes*. Equidem si pontifices isti licuissent episcopis existimassent, quas

ad eos mittebant, leges non accipere, nunquam eas tanta gravitate ac cura jussissent ad alios quoque episcopos perferri, non solum ut in omniam observantia data prodesset auctoritas, sed etiam ad omnibus in posterum excusationibus aditus obstrueretur; multo minus indixissent, nullam excusationis de cetero relictum iri occasionem, nec impune tentandam, quod postposita apostolicæ sedis auctoritate deinceps a quoquam peccaretur. Idem esto de Magno Gregorio Judicium. Audi quid ad rhegiensem episcopum Bonifacium scripserit: *Nec illam definitionem nostram cuiusquam ainas contumacia, aut temeritate corrumpi, quatenus dam prædicta omnia per te fuerint conservata districtissime; ne admonitionis nostræ, sicut et credimus transgressor existas, nec in quolibet ream te remissionis accusat pastoralis tibi commissæ ordo regimini.* His similia sunt, quibus aliam ad Januarium Calaritanum epistolam claudit: *Fraternitas igitur tua ita in cunctis prædictis capitulis (disciplinæ) se solenter impendat, ut nec nostræ admonitionis seriem inveniat fuisse transgressa, nec dicat ream iudicii de minori zelo pastoralis existat officii.* Hæcne fuissent ad eos a Gregorio scripta, qui missas ad se leges rejicere potuissent?

III. Equidem scio auctores non paucos esse eosque magni nominis, qui ecclesiasticas leges non obligare, nisi accipiantur, contendunt (1). Illi autem a Febronii sententia multum distant. Id enim ille non potestatis defectui quemadmodum Febronius tribuit, sed voluntatis. Sumunt enim in romano pontifice generalem quandam voluntatem, ut leges a se latæ vim non habeant in provinciis, nisi recipiantur. Neque id tamen si generatim dicatur, a me unquam probabitur. Quid enim? An in Siricio, in Zosimo, in Leone, in Gelasio, in Gregorio M., quorum verba nuper attulimus sumi hæc voluntas aliqua veri specie posset? Jubent illi, suas ubique leges promulgari, excusationibus aditum intercludunt, transgressoribus etiam si episcopi essent, pœnas easque graves minantur: et in his voluntatem sumemus, ne vis suis legibus læsset, nisi recipiantur? Aliud exemplum ex Felicio III decretali epistola promamus. Omnibus in ea episcopis præscripsit Felix, an. 498, quid de illis agendum esset qui iterum baptizati ad catholicam Ecclesiam reverterentur; addit demum (T. II Conc. Hard., col. 834): *His itaque rite dispositis, et ad Ecclesiarum vestrarum notitiam nostra deliberatione perlatis parere vos convenit: quibus licet ad animarum reparationem nihil deesse videatur, tamen si cui nos aliquid et quod præterire nos potuit, fuerit revelatum..... fidenter inveniunt..... nec nos pigebit audire, et si quæ sunt omisso, non arroganter abnuere, sed rationabiliter ordinare.* Viden? Facultatem episcopis concedit Felix ut si quæ omissa ab ipso fuissent, ipsi inveniarent; at quæ sancta erant, servari omnino jubet: *Parere vos convenit.* Illud etiam animadvertendum, in horum auctorum hypothesis, neminem peccaturum quod pontificis leges

non acciperet. Atqui id procul est a S. Gregorii M. sententia. Nam tum ab Ivone (P. IV Decr. cap. 29) tum a Gratiano (Cap. Denique, dist. 4) hæc ex S. pontificis ad Augustinum Anglorum episcopum litteris recitantur: *De ipsa vero die dominica (dominicos dies intellige, qui in Quadragesima occurrunt), hæsitamus quidam dicendam sit: cum omnes laici, et seculares illa die plus solito ceteris diebus accuratius cibos carnis appetant: et nisi nova quadam aviditate aque ad medias noctes se ingurgitant, non aliter se hujus aseri temporis observationem suscipere possunt: quod utique non rationi, sed voluptati, huius calidæ mentis caritati adscribendum est: unde nec a tali consuetudine averiti possunt (quemadmodum ex ipso Augustino, cui rescribit, sanctissimus pontifex acceperat). Et ideo (animadvertite, lector, Gregorii sententiam) cum venia suo ingenio refingendi sunt, ne forte peiores existant, si a tali consuetudine prohibeantur.* Sumebat igitur Gregorius Anglos ita suæ illius consuetudinis tenaces futuros, ut si eam auferre jussu ab ipso fuissent, nequaquam obtinuerant. Quid porro ex imposita legis neglecta consecutum fuisset, docet idem Gregorius peiores illos existuros. At qui hoc? nisi quod sentis consuetudinis peccato aliud addidissent violatæ pontificis legis. Sentiebat igitur Gregorius ubi illam Anglorum consuetudinem damnaasset, non potuisse Anglos in ipso sumere voluntatem, quæ ejus lege, nisi assentirentur, non teneri existimarent. Neque enim ea lege neglecta peiores existissent, novoque se crimine alligassent, si hæc pontificis voluntate jure sumpta invisæ legi obedire abouissent. Peccant igitur ex Gregorii sententia, qui romani pontificis leges non recipiunt, nec sumptæ pontificis indulgentiæ obtentu excusantur.

IV. Atque hæc quidem de pontificis generatim legibus velim intelligi. Nam quibusdam in casibus non injuria sumere possumus romanos pontifices nolle omnibus latam legem imponere. Eos hisce verbis exprimit Bonifacius VIII in celebri constitutione (Cap. Licet, in 6): *Licet romani pontifex, constitutionem condendo posteriorem, priorem quamvis de ipsa mentionem non faciat, revocare noscatur; quia tamen locorum specialium, et personarum singularium consuetudines et statuta (cum sint facti et in facto consistent) potest probabiliter ignorare, ipsis, dum tamen sint rationabilia, per constitutionem a se editam (nisi expresse caveatur in ipsa) non intelligitur in aliquo derogare.* Quod si dubium aliquod exoritur æqua ne sit patria consuetudo, aut jure timeatur, ne quæ generatim lex fertur, aliqua in provincia obsit potius quam prosit (id quod legislatori compertum non erat; cum ipse peculiare omnium locorum res atque rationes habere perspectis nequeat): « In his rerum circumstantiis, inquit Benedictus XIV (De Syn. dioces., lib. IX, cap. 2, 3), episcopus intelligens, apostolicæ sedis legem in diocesi sua noxium aliquem effectum producere posse, non modo suas romano pontifici rationes repræsentare non prohibetur, quin potius ad id omnino teneatur: ut copiose disserit Suarez, lib. 4 de

(1) Pares in Antifebronio indicati, t. I, pag. 193.

Legibus, cap. 16, num. 7, et optime ad rem prosequitur Layman, notab. 1, in cap. *Si quando*, de Rescriptis. Neque romani pontifices unquam reuerunt inferiorum rationibus aurem præbere; et quoties has satis validas esse agnouerunt, minime recusarunt aliquas provincias aut dioceses a generalium constitutionum suarum lege, quoad disciplinæ genus illud, de quo nunc agimus, eximere: ut laudati auctores prosequuntur. Aliquando etiam legum ipsarum rigorem generaliter moderantes, poenas aduersus illarum transgressores minuerunt. Horum exempla in hoc ipso opere nostro complura suppetunt. Sed unum heic afferre iuvat, quod alibi a nobis relatum non meminimus. Pius II pont. max. in constitutione *Cum ex sacrorum*, decreuit, ut illi qui ad sacros ordines extra tempora a iure statuta, vel absque litteris dimissorialibus, aut ante legitimam ætatem promouerentur, ab ordinum susceptorum exercitio suspensi ipso iure forent; si autem in illis ministrare præsumerent, irregularitatem incurrerent. Ullterius progressus est Sixtus V in constitutione, quæ incipit *Sanctum et salutare*, qua scilicet antistitem illum, qui aliquem minus idoneum, aut legitimæ ætate minorem, vel patrimonio destitutum ad ordines etiam minores promouisset, a collatione omnium ordinum, atque ab Ecclesiæ ingressu suspensum fore decrevit. Verum Clemens VIII in constitutione, qua incipit *Romanam pontificem*, totum id ad sacri tridentini concilii, constitutionisque *Pianæ* terminos revocavit. Nec alia deessent exempla, quæ in hanc rem adduci possent. » Quare concludendum tandem est, sumi quidem posse in pontifice voluntatem, ut si quæ lex provincie cuiquam ad diocesi minus congruat, non ante seruetur, quam episcopus ad sedem apostolicam de editæ legis incommodis referat; nunquam tamen alteram illam voluntatem sumi in illo posse, ut episcopus non consulta romana sede latus ab illa leges respuere liceat, æque hac una ratione vim omnem amittant.

V. « At enim leges ecclesiasticas vigorem et executionem tum solum habere posse, cum libere ab episcopis receptæ, approbatæque sunt, profitentur ipsi romani pontifices, qui, dum de pluribus disciplinæ capitibus consulti decisiones suas canonibus Ecclesiæque usui consentaneas ediderunt, insimul eas, nisi receptæ atque approbatæ fuissent solemnium legum vim obtinere non prætenderunt. Itaque Innocentius I ad Alexandrum Antiochenum scribens: *Ut quæ, inquit, ipse tam necessario percunctatus es, et nos elimare respondimus, communi omnium consensu studioque seruentur*. Sic quoque Gelasius ei tantum decreto deferri vult, quod *universalis Ecclesiæ probavit assensus*. » Ita quidem Febronius (T. II, pag. 418). Atque illi primum gratior, quod a me castigatus (Antif., t. II, lib. II, cap. 3, n. 6) Innocentii sententiam nunc vere reddiderit; non falsa ut in priore libro (I) lectione feddarit. Doleo deinde, quod ad consuetas artes heic

quoque reversus, Gelasii verba insigni fraude corripuit. Sumpta sunt illa ex celebri S. pontificis ad Dardanos epistola. Accipe nunc integram ejus sententiam (T. III oper. S. Leon. Baller. edit. col. 350): « Confidimus, quod nullus jam veraciter christianus ignoret uniuscujusque synodi constitutum, quod universalis Ecclesiæ probavit assensus, nullam magis exequi sedem oportere præ cæteris, quam primam, quæ et unamquamque synodum sua auctoritate confirmat, et continuata moderatione custodit. » Hocine est deferri velle ei TANTUM decreto, quod *universalis Ecclesiæ probavit assensus*? Illec questio juris est; facti res est, quam Gelasius indicat. Agebatur nempe de chalcedonensi concilio, quod *universalis Ecclesiæ probat assensus*. Ut igitur doceret, mirandum non esse; cur romana sedes ejus concilii decreta urgetur contra acacianos, omnique auctoritate tueretur; hoc ulitur argumento: *Nullus jam veraciter christianus ignorat uniuscujusque synodi constitutum, quod universalis Ecclesiæ probavit assensus, nullam magis exequi sedem oportere præ cæteris, quam primam*, etc. Chalcedonensis autem synodi constitutum universalis Ecclesiæ probavit assensus; hoc igitur nullam magis exequi sedem oportet præ cæteris quam primam. Quid vero de constitutis, quæ *universalis Ecclesiæ non probavit assensus*? De his Gelasius siluit, cum tamen si deferri voluisset, ut Febronius libens somniavit, ei tantum decreto, quod *universalis Ecclesiæ probavit assensus*, de his discrete loqui debuisset. Illec ad fraudes Febronii detegendas dicta suntu. Fac jam, Gelasium ea tantum decreta denotare voluisse, quæ *universalis Ecclesiæ probavit assensus*. Quid ad rem, qua de agimus? Nihil omnino. Possem enim facile reponere, et ut eadem reor etiam vere, Gelasium de universalis Ecclesiæ in concilium coactæ consensione fuisse locutum. Cum enim de Chalcedonensis concilii auctoritate aduersus acacianos potissimum disserat, synodos œcumenicas præcipue extollit. Quamobrem *uniuscujusque synodi constitutum, quod universalis Ecclesiæ probavit assensus*, idem Gelasio fuit, quod constitutum ab *universalis Ecclesiæ synodo editum, ac comprobatum*. Præterea compertum est, non de assensu, qui ad vim legibus veluti indendum sit necessarius sermonem heic a Gelasio institui, sed de cura, quæ romanæ sedis esse debet, ut synodorum statuta a se confirmata, si vis etiam ab universis Ecclesiis recepta executioni mandentur, *nullam magis exequi sedem oportere præ cæteris, quam primam; quæ et unamquamque synodum sua auctoritate confirmat, et continuata moderatione custodit*. Hinc autem quis argumentando efficiat, ab Ecclesiarum consensu leges suum robur mutuari? Mirum collectionis genus id esset, quod nulla, quæcumque ea demum sit, logica agnoscat! Ad Innocentium quod attinet, nihil magis ridiculum est, quam quod Febronii causam disjicit, pro illa confidenter afferre. Quid enim, quæso, est, quod Innocentius Alexandrum Antiochenum jubet sua responsa ad notitiam coepiscoporum deferre, ut *communi omnium consensu studioque seruentur*, quam

(1) T. I, cap. 2, § 8, n. 5, ubi innocentiano verbo *seruentur*, substituit *firmantur*.

sumere, nihil, ut ab omnibus serventur, præter notitiam requiri? Ingenue respondent Febronius hæc Innocentii verba an non episcopus, qui legem suam quamvis ad suæ dioceseos parochos mitteret, usurpare posset? Consensum tamen diocesanorum in legem particularem episcopi non requiri ipse nos docuit (T. I, cap. 5, § 1, n. 5, pag. 276). Non ergo consensus, quem Innocentius indicat, is erat, qui ejus responsis vim legis conferret, sed ejusmodi, ut legi post habitam illius notitiam omnino deberetur, quemadmodum de episcopi lege dicendum foret.

VI. Quanquam queri non possumus, quod Febronius ab episcoporum consensu legum pontificiarum vim repetat; idem de omnibus ecclesiasticis legibus etiam generalium conciliorum tradit: equidem Febronius in prioris voluminis indice (hunc appello, quia ut vidimus, vitio mihi vertit, quod eum non consuluerim) ediderat (*Lit. 4*): *Leges simpliciter obligatorias condunt concilia; pontifex sub conditione si acceptentur. Verum dum indicem, quem tanti facit, pertexebat, oblitus eorum fuerat, quæ in opere docuerat* (Cap. 5, § 2, n. 6, pag. 281, seq.), *eam nempe esse regiminis ecclesiastici rationem diversitatis morum... a Salvatore nostro taliter adaptatam, ut ne generalium quidem conciliorum (quibus nemo catholicorum potestatem legistationis denegat) constitutiones sine Ecclesiarum, regnorum, ac provinciarum acceptatione vim et effectum legis obtineant. Idem dogma in novo opere indicat, confirmatque his verbis* (T. II, pag. 419): « Tam altas hæc disciplina (legum ecclesiasticarum ab episcopis expendendarum) in Gallia radices egerat, ut quamvis basilicense concilium illidem pro generali haberetur, ejus tamen sanctiones, nisi prius expendisset, gallicanus clerus in bituricensi conventu recipere nollet, nec sine mutationibus modisque approbaret. Actorum laudati conventus verba hæc sunt: Cum Ecclesiarum gallicanarum congregatio rogaretur, ut decreta et statuta ejusdem sacri concilii recipere, acceptare, et observare, observarique facere vellet, decretis præfata sancta congregatio decreta ipsa visitare ad sciendam, si quæ essent simpliciter recipienda, et quæ cum certis modificationibus, seu interpositionibus acceptanda congrua viderentur utilitati et moribus regni. Quibus decretis diligenter, motareque inspectis, ac visitatis, censuit eadem sancta congregatio, plurimum ex ipsis decretis et statutis recipienda, cum certis tamen, licet paucis modificationibus. Et quis demum ignorat, quid in Gallia tum contigerit, cum de tridentini concilii receptione ageretur? Quamvis enim Gallia hujus concilii sanctiones ad fidem spectantes, tanquam veteri doctrinæ Ecclesie consonas approbaverit; ejusdem tamen decreta ad disciplinam pertinentia recipere vel approbare nunquam voluit, quippe quæ quoad aliqua quidem capita veteri disciplinæ, regis juribus antiquisque Ecclesie et regni utilibus opposita crederet. » Triumphat in his duobus exemplis Febronius, cum illisque comparari jubet, quæ Zaccaria, t. II, lib. II, cap. 3, n. 4 et 5, adversus 1402 Febronii de potestate et jure leges ecclesiasticas

ferendi doctrinæ proferre conatus est. Compatentur, per me licet, et ne quis Antifebronium adire debeat, comparentur cum his quæ hactenus disputavimus. Cainam, cui sal in cerebro, in corde religio sit, amos videbuntur Febronii doctrinæ? Ne irascantur, amabo, ita dicenti Febronius. Audiat, quæ suis ille defensor Declarationis cleri gallicani hac de re moneat (T. II, lib. II, cap. 15, pag. 281 *Lang. edit.*): « Haud scio, an probari debeat universim ea libertas, quam via illustrissimus (de Marca) statuit, ut in novis morum decretis, ab œcumenicorum etiam decretorum auctoritate libere recedatur. Factum id quidem semel in recipiendo concilio tridentino, non solum a Francis nostris, sed etiam a Belgis ditioni hispanice subditis: cujus rei multæ causæ sunt, et quedam a nostris tactæ in ipso tridentino concilio; peculiare illæ quidem nec trahendæ universim ad generalia concilia; neque satis cautum, aut honestum videtur, passim in eo reponere libertatem, ut ab universalis Ecclesie decretis recedere liceat. » De tridentina synodo paulo post viderimus. Hoc interea accipiat Febronius sanam doctrinam, quæ totis casta et honesta non videatur, esse non posse; nec satis castam honestatque Bossuetio visam, quam ipse sanam prædicat. Gallorum porro exemplum quod ad basilicenses decreta spectat quid attulit? nisi ut fraudis insimulari a me posset. Fraudem appello, quod dissimulari, bituricensem conventum, dum illa decreta sibi temperanda censuit, ad concilii patres recurrendum monuisse, ac generatim in conclusione ita statuisse: *Ille decreta, circa quæ fuerint factæ prænotatæ modificationes acceptentur; prout acceptantur, sub spe scilicet, quod ipsæ modificationes per sacrum concilium admittentur; pro quo dehi oratores instarent vice regia, et Ecclesie regni et delphinatus. Hæc animadversio Chartasii est* (*De Libert. Eccles. gallic.*, lib. X, cap. 6, pag. 645, *Leod. edit.*), et quod Febronius jugulat, Bossuetii: « Quod sane aumt, inquit celebris iste gallicanæ declarationis vindex (*L. c.*), ab Ecclesia gallicana certis conditionibus ac modificationibus receptum esse basilicense concilium, supra (*Lib. VI, cap. 12*) retulimus, eas ita esse adhibitas, sub spe scilicet, quod per sacrum concilium admittentur. » Enimvero, qui sub hac spe modum basilicensibus decretis adhibuerunt, gallicani episcopi procul dubio agnoscebant, sibi jus non esse ea aut respuendi, aut reformandi, nisi per patres, qui illa ediderant, licuisset. Ad tridentinum concilium progrediamur. Nolim ego in causas inquirere, cur in Galliis ejus decreta ad disciplinam spectantia non fuerint regum auctoritate recepta. At Febronius meminisse debuerat, se eo loco de episcoporum juribus egisse ut leges expendant, veteri disciplinæ consuetudinique contrarias reficiant, eisdemque exceptiones et modos adhibeant, quos opportunos judicaverint. Verum nihil ad hunc finem conferre poterat minus aptum quam hoc Gallorum tridentinæ synodi acceptioni obissentium exemplum. Quid enim si gallicani præsules se ad recipiendum tridentinum concilium conscientie officio

teneri declarassent? Declararunt an. 1615. Quid si præterea iis, quæ regis ministris in tridentinis decretis displicebant, quod jura regia, ac libertates gallicanas lædere viderentur, se modum adhibere non posse, sed totum romano pontifici negotium deferendum agnoverunt? Agnoverunt. Exstant, quæ rem testentur, acta cleri gallicani (T. I), eaque Franciscus, cardinalis de Rupefocaldio, Ludovicus XIII exhibuit in eo libro, quem an. 1626 Parisiis edidit prænotatum: *Raisons pour le désaveu fait par les évêques de ce royaume d'un livret publié avec ce titre: Jugement des cardinaux, etc., contre les schismatiques de ce temps* (1). Nec veritus est idem cardinalis de Rupefocaldio Galliarum regi sancte affirmare, nihil in ullo ejus concilii decreto esse, quod jure Gallis improbari posset, modo ad illius lectionem æquus animus afferretur (2). Quam pudere Febronium de-

beret, ad auctoritatem non recipiendarum, si sequum id esse judicaverint, conciliarium legum episcopis asserendam, exemplum tridentinæ synodi in Gallia nequaquam acceptæ protulisse!

VII. Antequam hoc caput concludamus, aliqua de pontificiarum legum promulgatione attingenda sunt. In Antifebronio (T. II, lib. II, cap. 3, n. 2) monui, nihil interesse, utrum promulgationem Romæ factam sufficeret asserimus, an neges. Stant enim ab utraque sententia magni nominis auctores et, quod caput est, romanæ sedis perquam addicti. Itaque quod Febronius promulgationem in provinciis faciendam esse contendit, non admodum me commovet. Sed quod et paradoxam et inhumanam hanc romanæ curiæ consuetudinem appellet (T. II, pag. 446), id ferri nequit. Van Espenius (De Promulg. leg. p. I, cap. 3, § 7) ignotam antiquæ Ecclesiæ, neque in ipsis libris corporis canonici etiam recentioribus, puta extravagantibus communibus, aut Joannis XXII memoratam ait hanc promulgandarum ecclesiasticarum legum rationem; quibus eam Joanne XXII, qui an. 1516 pontificatum suscepit, recentiorē a se habitam indicat. Illa tamen jam anno 1281 a Martino IV usurpata fuerat in processibus adversus Michaelē Palæologum Urbe veteri datis 18 novembris (1); nec quidquam in ea Martini bulla est, unde tunc primum ab illo pontifice novam hanc, si placet, promulgationis formam inductam fuisse colligatur. Idemvero paradoxum euique catholicæ religionis decretis imputo videri debeat, paradoxam ab orthodoxo scriptore vocari eam emittendarum legum formam, quam a tot seculis Christi vicarii summi pontifices servarunt; imo et concilia ipsa approbarunt. Non aliam certe constantiense concilium in pluribus divulgandis edictis ac constitutionibus normam secutum novimus. Nam ut alia omittam (2), constitutionem sessionis 15 editam contra invasores ac spoliatores accedentium, et recedentium a concilio claudunt patres his verbis (3): « Et insuper, ut hujusmodi præsens processus ad communem omnium notitiam dēducatur, cartas sive membranas processus continentes eosdem in majori et sancti Stephani constantiensis ecclesiarum valvis affigi, qui processus ipsos suo quasi sonoro præconio, et patulo indicio publicabunt: ut prædicti, quos processus concernent, nullam possint excusationem prætere, vel ignorantiam allegare, quod ad eos processus hujusmodi non pervenerint, vel ignoraverint eosdem, cum non sit verisimile, remanere incognitum quoad ipsos, quod tam patenter fuit publicatum. » Basileenses ipsi constantiensium patrum inhæserē vestigiis, ut plura eorum, decreta nos doceat (4). Quid? quod concilium tridentinum licet

(1) Sect. 21, pag. 212 et seqq.
du mardi 7 juillet 1615. Président, M. de la Rochefoucauld.

« Les cardinaux, archevêques, évêques, prélats et autres ecclésiastiques soussignés, représentants le clergé général de France, assemblés par la permission du Roy au couvent des Augustins à Paris; après avoir mûrement délibéré sur la publication du concile de Trente, ont unanimement reconnu et déclaré, reconnoissent et déclarent qu'ils sont obligés par leur devoir et conscience à recevoir, comme de fait ils ont reçu et reçoivent, ledit concile, et promettent de l'observer autant qu'ils peuvent par leur fonction et autorité spirituelle et pastorale. Et pour en faire une plus ample, plus solennelle, et plus particulière réception, sont d'avis que les conciles provinciaux de toutes les provinces métropolitaines de ce royaume doivent estre convoqués et assemblés en chaque province dans six mois au plus tard, etc.

Ensuit la teneur dudit article de la chambre ecclésiastique des Etats, conforme à celui de la noblesse.

Lesdits ecclésiastiques de votre royaume continuans leurs précédentes supplications et très-humbles requestes faites par plusieurs et diverses fois à vos prédécesseurs tant aux états généraux qu'aux assemblées du clergé; et ne se pouvant jamais lasser d'en faire toute sorte d'instance, veu qu'il y va tant de l'honneur de Dieu et de celui de cette monarchie très-chrétienne; qui depuis tant d'années, avec si grand étonnement des autres nations catholiques, porte cette marque de désunion sur le front; supplient très-humblement votre majesté qu'il lui plaise, embrassant cette gloire et cette couronne que Dieu lui a réservées jusques à maintenant, ordonner, que le concile universel et œcuménique de Trente sera reçu et publié en ce royaume, et les constitutions d'iceluy gardées et observées: sans préjudice toutes-fois des droits de votre majesté, liberté de l'Eglise gallicane, privilèges et exemptions des chapitres, monastères et communautés, pour lesquels privilèges et exemptions sa sainteté sera suppliée à ce qu'elle les soit réservées et demeurent en leur entier, sans que la dite publication y puisse préjudicier.

(2) Pag. 202: « Dans tout le concile de Trente il n'y a rien qui puisse donner aucun sujet raisonnable d'offense à ce royaume, ou à quoy il ne puisse estre fort aisément satisfait. Et c'est de ces points principalement que l'on peut rendre juste crainte d'un schisme: Par ce que les prélats s'étant restraînts à l'aire simplement instance, que tout ce que contient ce concile, fust bien veu et considéré par telles personnes qu'il plairoit aux rois de commettre: l'on en a continuellement détourné leurs pensées, aiant été représenté avec l'horreur d'un ennemi principal du royaume: de crainte que la seule lecture fist connoître la vérité, et l'innocente doctrine, et intention de ce concile; comme il arriva, en la cy-dessus mentionnée assemblée des Etats. En laquelle les seigneurs députés pour la noblesse, aiant pris quelque aversion de ce concile, sur cette diffamation publique: après que par la seule lecture d'iceluy ils eurent été détrompés, ils se joignirent au clergé pour en requérir la publication, en la mesme forme que les ecclésiastiques l'avaient fait par leur déclaration, la quelle ils virent bien ne pouvoir apporter aucun préjudice aux droits du royaume. »

(1) Bullar. rom. noviss. edit., t. III, p. II, pag. 50.

(2) Vide edictum, quo Joannes XXII, ut se concilio sisteret, revocatus fuit 2 maii 1415 [T. VIII Conc. Hard., col. 291]; Monitorium adversus duceam Austræ (ibid., col. 468) et bullam convocationis prælatorum anni sequentis (ibid., col. 567).

(3) Ibid., col. 427.

(4) Ut decreta sess. 8 (Ibid., col. 1141), sess. 12 (Col. 1156) et sess. 29 (Col. 1243).

Pium IV in edendis synodi decretis non aliam, quam quæ Romæ recepta erat, rationem initorum suspicari posset, nulla lege diserte cavit, ne pontifex romana promulgatione contentus esset. Quamobrem ea romanæ curiæ consuetudo universæ Ecclesiæ consensione et observantia confirmata atque adeo consecrata dici non immerito potest. Quid vero si et principes eam probassent? Probarunt enimvero. Nam Nicolaus V, cum Lusitanorum regum in catholicam fidem amplificandam studiis favere, uti decebat, maxime vellet, sub excommunicationis pœna vetandum sibi duxit, ne quis christianorum barbaris, adversus quos piissimi illi reges strenue dimicabant, arma, lignaque deferret; litteras autem apostolicas 8 Januarii 1454 editas, quibus id cavebatur, *valde ecclesiæ ultramontensis affligi jussit*, addita hac consuetæ declaratione: *Excommunicationes, atque sententias in illis contentas infra duos menses computandos a die, qua ipsæ præsentibus litteris, seu chartis vel membranis earum tenore in se continentes valde ecclesiæ ultramontensis affligi omnes singulos contrafacientes prædictos ligent, ac si ipsæ præsentibus litteris eis personaliter et legitime intimatæ ac præsentatæ fuissent*. Neque vero id improbarunt aut lusitani reges, quorum causa agebatur, aut alii christiani principes. Leonis præterea X bulla contra Lutherum quomodo an. 1520 divulgata fuit? Basilicæ principis apostolorum, et cancellariæ apostolicæ, necnon cathedralium ecclesiarum brandenburgensis, misnensis et mersurgensis valvis jussu pontificis affixa fuit (1). Id autem Germaniæ episcopis et Carolo V imperatori paradoxum visum adeo non fuit, ut imperator in edicto adversus Lutherum 8 maii an. 1521 promulgato se illud emitte re declararit *excoquendo* Leonis constitutionem (2).

VIII. Hæc eadem satis ostendunt, nonnisi per summam injuriam dici a Febronio potuisse romanam consuetudinem inhumanam. Inhumanos pontifices omnes fuisse saltem a Martino IV? Inhumana tria generalia concilia? Inhumani Lusitanæ reges, et Carolus V imperator? Pergit tamen Febronius (T. II, pag. 416). « Hoc quam inhumanum sit, cum quisque facile perspicat, hinc Zaccaria, cit. cap. 3, n. 4 (3), ait, pontifices ea humanitate semper usos fuisse, ut non urgeant obligationem legum in provinciis non receptarum. Sed falsum dicit. Nihil sane paradoxum magis, quam quod (uti Romæ quotidie fit) judicetur juxta pontificias constitutiones, nec receptas nec publicatas in illis regnis et provinciis, e quibus causæ ad romana tribunalia deferuntur. Sic (ut hoc modo demus pro exemplo) bullam Pii V, quæ incipit *Quanta Ecclesiæ*, circa formam resignationis beneficiorum; neque in Germania et Belgio, neque in Gallia et Hispania receptam esse monstrabimus infra cap. 8. Eo non attento, juxta illam identidem Romæ

judicari, atque ibidem exceptionem *bullæ publicæ ignoratæ aut non receptæ* haud exaudiri testantur Parisius, de Resign. benef., lib. V, quæst. 6, n. 121 et seq.; Garzias, de Benef., part. XI, cap. 3, § 3, n. 271, quorum testimonia romanis suspecta esse non possunt. » Ego vero Febronii pace, nihil hec paradoxum video. Aliud enim est, pontifices ea uti humanitate, ut si quæ eorum leges iustis de causis in provinciis receptæ non sint, aut dissimulent, aut etiam indulgeant; quod unum in Antifebronio asserui; aliud ne inhumani videantur, debere illos si qui Romam judiciorum causa accedunt, ex constitutionibus apud eorum provincias non acceptis sententiam ferre. Illud fortassis inhumanum esset, sæpe etiam periculis obnoxium, si a romanis pontificibus negligeretur. In hoc autem altero quid inhumani est? Cum enim romanæ curiæ in causis dijudicandis stylum omnes norint, an ulli injuria fiat, si Romæ judicari cum aut ipsi velint, aut cogantur ad formam judiciorum in ea curia præscriptam sententiæ edantur? Nam quia pontifices caritatis causa suas aliquando constitutiones in quâpiam provincia non accipi patiuntur, debent præterea causas, quæ illa ex provincia Romam deferantur, ad aliam quam quæ Romæ viget, formam judicare? ut quod ferri una caritas, et indulgentia suadet, sua quoque auctoritate confirmet? Hæc qui cum Febronio a romanis pontificibus exigat, næ ille paradoxa et inhumana postulare potius videatur.

CAPUT IV.

De jure canonici nazis quos Febronius irreverenter exaggerat. Illud vero cum primis quæriat, num aliqua disciplina in his libris comprehensæ nota inuri a catholico scriptore possit. Notus juris canonici codex a Febronio propositus expenditur.

I. Antequam ad alia, quæ in disciplinæ capitibus Febronius romanis pontificibus concedit jura progrediatur, nonnulla de juris canonici libris, in quibus pontificia ad Clementem V leges continentur, dicenda mihi esse video, ne effrenis illa licentia, quæ adversus hunc juris canonici codicem Febronius debacchatus est, impunis abeat. Primum autem liceat mihi ex cl. Zaltwein (*Princip. jur. ecclæ.*, t. II, q. 4, cap. 1, § 4) aliqua promere ad statum, quæ apud protestantes jus canonicum subit, historiam pertinentia. « Lutherum, inquit vir cl., juris canonici fuisse hostem capitalissimum, illudque Wittembergæ in magna doctorum et studiosorum corona una cum bulla Leonis anno 1520 Vulcano comburendum iniecisse, hoc adhibito effato: *Quia tu, impie liber, conturbasti sanctam Domini, ideo te conturbet ignis æternus: sicut fecerunt mihi, sic feci eis*, inquit Samson, ipsi protestantes libere fatentur. Verum hisco ausibus impudentissimis sese vehementissime opposuerunt ipsi doctores protestantici Henningus Goedem et Hieronymus Schurflus, frendente licet Luthero, quem hæc res ita commovit, ut Wittemberga abierit, nec unquam posthæc, ut eo rediret, persuaderi potuerit. Varie deinde inter jurisconsultos et Lutherum fuit

(1) Confer bullam, t. I Conc. Com., pag. 178.

(2) Ibid., pag. 187.

(3) Nihil ejusmodi illi dixi. Indicare potius debuérat Febronius t. I disc. 2, cap. 9.

dimicatum. Ingentes animi sui motus clarissimo aperuit in epist. ad Spalatinum anno 1544 scripta, ubi sic scribit: *Ego tibi fateor, in hoc anno sic me esse acceptum, ut in vita mea, et in tota causa Evangelii nunquam fuerim perturbator: oritur enim mihi cum Evangelii negotium acerrimum. Et quos speraveram fidos Evangelii amicos, exporior hostes acerrimos. Et post pauca: Intrinseci hostes plus nocent quam externi, ut Judas inter apostolos, sed vincit crucifixus, et perit crucifixor.* Indignationem suam vehementissimam ante hoc factum prodidit, dum Spalatino scripsit: *Damneni, exurantque mea, ego vicissim, nisi ignem habere nequeam, damnabo, publiceque concremabo jus pontificium totum, lernani illam hæresum.* Hujus rei gestæ historiam fusius recenset Seckendorffius (*In Historia Lutheranismi, lib. III, sect. 32*) et Kippingius in Apologetico pro Martino Luthero (1). Impudens hoc Lutheri factum ne ipsi quidem acriores Lutheri assecræ approbare audent, imo execrantur... Ah illo tempore illud [jus canonicum protestantes] docuerunt, et in hodiernam usque diem docent in scholis publicis, ad illud provocant in judiciis, secundum normam illius procedunt in causis ecclesiasticis, controversias decidunt in suis consistoriis. Quid non egerunt doctores wittenbergici, ut illius usum et conservarent, et propagarent? Hos æmulati sunt doctores aliarum academiarum, qui illud suis auditoribus commendarunt, miris laudibus exornarunt, ac doctissimis commentariis illustrarunt; imo etiam apologias pro illius conservatione usu et auctoritate adornarunt, in academia jenensi Matthæus Golerus, rostochiensis Ernestus Cothmannus, lipsiensis Joannes Dauth, giezensi Ulricus Hunnius, marburgensi Hermannus Vultejus, et plures alii academici doctores, quorum verba, libros, et testimonia refert laudatus Boechmerus. Imminus esse deberem, si, quæ celeberrimi jurisconsulti protestantici pro conservando usu, auctoritate stabilienda et propaganda, illustrandoque ipso studio juris canonici scripserunt, ac in hodiernam usque diem scribunt, in medium adducere vellem. Sed mirum videri alicui posset, quod doctores protestantici, et illi primi tempore Lutheri, et illorum successores tantopere pro usu et auctoritate juris canonici quasi pro aris et focis dimicaverint? num fortassis propter interesse quoddam privatum, quia de pane lucrando apud non paucos agebatur? Sed absit, ut viros illos tam sordide egisse et sensisse suspicemur: etsi ab omni interesse proprio ipsos omnino alienos fuisse vix aliquis nobis persuaserit. Sane longe prudentiores fuisse illos jurisconsultos, quam Lutherum nemo sanus negaverit. Agebatur Lutherus cæco impetu passionum, rebellionem in transversum rapiebat, vindictam coquebat in pectore contra Leonem pontificem, a quo se damnatum sciebat: ut quid ergo mirum, quod tantum nefas perpetrare ausus fuerit? At vero jurisconsulti, quorum intellectui sanior illuxit Phœbus, quibus ratio status ecclesiastici et politici melius perspecta

erat, qui optime perspiciebant, pessime etiam juribus suæ Ecclesiæ, et suorum principum consultum iri, si jus canonicum penitus eliminarent, et proseriberent; ac denique intime penetraabant, quantum chaos in judiciis, quanta rerum confusio in dirigendis finibus jurisdictionis ecclesiasticæ et politicæ; quanta difficultas in defendendo jure in sacra suis principibus vindicato ex proscriptione juris ecclesiastici sit pertimescenda, utque secundum omnes prudentiores œconomicæ regulas egisse censendi sunt, dum auctoritatem juris ecclesiastici sustentare toto conatu, omnibusque viribus allaborarunt.

II. Hæc qui legerit, fieri posse credat, ut catholicus scriptor exstet, qui decretum Gratiani et decretales Gregorii IX egregie circumcidenda, aut penitus abjicienda esse et asserat, et persuadere nitatur? Exstat tamen. Is Febronius est, et quæ produximus verba, ex eo deprompsimus (*T. II, pag. 432*). Queretur deinde homo, qui *utilem*, si superis placeat, *publico et Ecclesiæ non sterilem operam volebat præstare* (*Ibid., pag. 359*), queretur, inquam, se a suis adversariis probis et miris scommatibus impeti (*Ibid., pag. 457*). At nonne, ut aiebat Rusticus diaconus, *turpe sit et indecens contra asserentem perversa* (quæ in Luthero ne ipsi quidem lutherani ferant) *nos pro veritate frigidiores inveniri?* Itam tamen comprimamus; et quæ demum ea sint, unde vix non lutheranam concremationem Gratiani decreto, et decretalibus Rhadamantus hic noster decernit, videamus. Ad decretum quod attinet, ex lululentis illud fontibus ex Reginone, Burchardo, Ivone, aliisque id genus sibi æqualibus Gratianus, hausit (1), nec satis exultus fuit; non græcæ lingue peritus; non criticus; nullo plane delectu inepta imo et inconstanti methodo suam illam canonum congeriem struxit (2).

(1) Illud nempe a Balleriniis in tractatu de antiquis Collectionibus, pag. 520, « quantum ad Gratianum qui non ex antiquis privilegiiis fontibus integra documenta continentibus, sed ex posteriorum temporum collectionibus, quæ eadem documenta in partes dissecta, et in locos communes distributa continent pleraque hausit, » scite annotatum est: « Cum alimur hæ collectiones in titulos distinctæ, ob methodum faciliorem plurimum afferent commodi; his passim receptis, usque frequentiori multiplicatis earum exemplaribus, antiquorum et puriorum fontium amor ac studium sensum obsolevit. Harum vero collectionum auctores non semper accurati, nec semper ex priscis illis codicibus canones et decreta transcribere. Vidimus quosdam non semper textus integros exscripsisse, sed liberiori licentia alios abbreviatis, alios aliis verbis expressos, alios diminutos, alios interpolatos dedisse. Multa ex suppositis passim inserta, et quedam etiam cæteroque sincera alienis auctoribus attributa plures notavimus. Vidimus etiam nonnullos ejusmodi collectores ex vitiosis hujus generis collectionibus fere profecisse, et pro emendandis earum erroribus novos in excerptando errores addidisse. » Hinc in fontes, ex quibus fere omnia menda Gratiani profecta sunt, inquirendum idem monent. Cæterum alios in Gratianum errores non ejus vitio, sed eorum, qui illius decretum auxerunt, atque interpolarunt, irrepsisse constat. Eos singulari *disquisitione critica de interpolat.* Gratiani persecutus est Dionmedes Brava, patricius Transensis. Prodidit illa primum Bononiæ an. 1604, cum autem rarior esset, Boelhemerus eam cum suis annotationibus ex MSS. codicibus recudit, uti et novissimo Riegerger in dissertatione de Gratiani Decreto, Vindobonæ edita 1770, pag. 155 181, qui etiam suas ex MSS. bibliothecæ Cæsareæ annotationes addidit.

(2) Quam diversa sunt hominum ingenia! Audi quancumque de Gratiani decreto judicant clauissimi viri P. D. Gregorius Zallwein et Paulus Josephus Riegerger, ille in

(1) Hæc apologia annexa est Proclusionibus juris ecclesiastici, quas cit. auctor edidit Helmesstadii.

dito enimvero nostro tempore non est ignoscendum, quod sub hoc fimo margaritas quærere cogantur scholastici aque ac iudices, erubescendum autem, quod nondum Ecclesia gaudeat videre corpus regularum suarum depuratum (*Febr.*, t. II, pag. 435). Quod autem de vitis Gratiani in compositione decreti heic profertur, et ab eruditissimis omnibus agnoscitur, id et in specie de compilatione *Decretalium* per Raymundum a Pennafort procurata dicendum est; nam et in hac [quod ipse fatetur P. Zaccaria] pontificum constitutiones passim interpolatæ, rescissæ, contra mentem constitutorum immutatae, aliis etiam quam suis veris auctoribus attributæ, et, quod caput rei est, ex corruptis Gratiani rivulis derivatæ sunt. » (*Ibid.*, pag. 434.) Ergo decretum Gratiani et decretales Gregorii IX egregie circumcidenda, aut penitus abiecienda sunt? Si quid video, præcipiti nimium animo ad hanc consecutionem delapsus est Febronius. Collectio, quæ a cordato et æquo viro expectanda erat, non alia esse potuit, quam decretum Gratiani et decretales Gregorii IX ad fontes, unde in antiquiores collectiones perperam illati canones fuerant, nempe ad ipsas pontificum epistolæ, ad conciliorum decreta, ad genuina patrum scripta, accurate exigenda esse atque emendanda, quemadmodum Antonius Demochares et Antonius Contius, ac Romani maxime sub Gregorio XIII. Correctores in multis revera decretum illud, non diffidente adversario, reformarunt, ac deinde alii privata auctoritate, uti Antonius Augustinus in dialogo de Emendatione Gratiani, Van Espenius, Bartholus in Institutionibus juris canonici, ac Bernardus in suis in Gratiani canones commentariis. Cæterum aliter de Gratiani decreto, aliter de Gregorii IX decretalibus loquendum est. Decretum nempe Gratiani licet ab Eugenio III probatum quis concederet [quod tamen unus Tritheimius, rei scilicet ab ejus ævo nimis dissitæ testis minime idoneus narrat], ea

tamen approbatio ad solum scholasticum usum pertineret; a nullo vero posteriorum pontificum, ne ab ipso quidem Gregorio XIII ecclesiasticam obtinuit auctoritatem, ut non solum doctores exteri canonistæ etsi pontificiæ potestatis laudatores Henricus Canisius, Wæstner, Pirhing, Plettemberg, Zech, sed etiam Itali, ut illustrissimus Joannes Baptista Bartholus, atque adeo qui Romæ docuerunt, suosque commentarios vulgarunt, ut Franciscus Antonius Phœbeus, Franciscus Maria Gasparrus, Petrus Antonius Danieli, imo et quem ipse Febronius appellat (*T. I*, cap. 5, § 3, n. 1, pag. 290), cardinalis de Luca (*In Annot. ad conc. trident., disc.* 28, n. 8), omnia, quæ Gratiani decreto continentur capita, ad auctores suos singula referri oportere, solumque ex fontibus, ex quibus sunt hausta, vim et auctoritatem habere consentiant. Quamobrem inter Gratiani decretum atque decretalium libros maximum intercedit discrimen; « Quod istos, » ut nuper appellati Bartholus verbis utar (*Instit. jur. can.*, cap. 53, pag. 467), « pontifices summi sua auctoritate munus ita nobis exhibuerint, ut quidquid in iis perscriptum est, vim ecclesiasticæ legis habeat; neque adeo inquirendum sit unde capita singula desumpta fuerint, sed satis nobis esse debet, a pontifice summo omnia nobis fuisse proposita; cum, quæ legis vim ex se non haberent, illam illis pontifex summus tribuere voluerit. » Frustra igitur Febronius queritur, in Gregorii IX collectione pontificum constitutiones passim interpolatas esse, rescissas, aliis quam suis veris auctoribus attributas, aut etiam ex corruptis Gratiani rivulis derivatas. Hæc criticis viris eruditionis causa expendere, ac corrigere per me licet; verum quod ad legis vim attinet, satis esse nobis debet, ut idem Bartholus aiebat (*Cap.* 59, pag. 550), « a Gregorio IX illa omnia nobis fuisse proposita: qui cum leges ipse sciiscere posset, legum etiam sciis illis vim tribuere potuit, quæ ex se nullam haberent: ut quod Justinianus imperator de jurisconsultorum scriptis sua auctoritate collectis edixit in lib. I, ff. de vet. jur. Enuci., idem Gregorius IX edixisse credatur: Omnis merito nostra facienda, quia ex nobis eis imperitur auctoritas.

III. Heic enimvero indignandus exclamat Febronius (*T. II*, pag. 435): « Supposita etiam in pontifice legislatoria eaque absoluta et omnino indipendente potestate, adversus tam capitales, per universum juris canonici corpus diffusos, totam massam afficientes, serius agnitos errores, non potest a superiore æquitatis amante negari audientia. » Bona verba quæso: quinam sunt hi tam capitales per universum juris canonici corpus diffusi, totam massam afficientes, serius agniti errores? Audio. Isidori Mercatoris effata sunt, et recentior disciplina illis innixa. Hæc autem quam Ecclesiæ exitialis est! Agnosceremus autem haud difficulter in juniore hac facie, antiquitati incongnita, formam illam monarchicam, quam totam hoc opere expugnamus, sicque facile intelligemus, per hæc decretalium conditionem et introductionem, patrum disciplinam fuisse contractam, et, quod

Principis juris ecclesiastici t. II, q. 2, cap. 2, hic in citata dissertatione de Gratiani Decreto, § 101: « Quamquam vero decretum Gratiani ex multiplici capite omnem meretur commendationem, ac propter ordinatissimum ordinem, quo anteriores collectiones antecessit, ob methodum illis temporibus, genio, et ingenio hominum maxime accommodatam, ob alia comoda quamlibet, quæ in bonum litterarum redundarunt, ad summam auctoritatem ascendere, negari tamen non potest, quod quamplurima mendæ et defectibus sectat circa nomina urbium, provinciarum, inscriptionum, canones conciliorum, episcopos pontificum, doctores parum. » Ita Zaltwein, pag. 279, qui etiam addit, pag. 282: « Interim Gratiano suæ debentur laudes, et grates, quippe qui quamplurima antiqua documenta nobis conservavit, quæ fœdè injuria temporum interitura fuissent, et ea, quæ hinc inde dispersa erant, in unum collegit, atque in meliorem ordinem redegit. Plures nimirum utilitates particulares refert Boehmer, illam præcipue, quod infinita quædam monumenta, quæ tum antiquæ disciplinæ ecclesiasticæ, tum præsertim, tum verum Ecclesiæ fœdem, scopumque docent, exhibeant, unde origines rerum ecclesiasticarum asinari, et cum præsentis statu eo rectius conferri possint. » Rieggerus vero (*Pag.* 227, nisi iniqui simus iudices, ita pronuntiandum, existimat: « Gratianum pro æri sui ratione, illaque mens tam infesta temporum eaditione, qui nihil bonis artibus ad soliditatem ac puritatem præstare erat, satis doctum, solertem, accuratissime fuisse collectorem, atque adeo quidquid fere in auctore ipso est vitii, omne nascendo fuisse commissum, magisque volenti occasionem ac opportunitatem, quam æquiditatem defuisse. »

hanc, christiano orbi quasi pro jure proposita principia tanquam ab apostolica traditione ad nos transmissa, quæ tamen apostolorum moribus et primorum seculorum observantia directe repugnant (*Febr., T. I, cap. 3, § 3, pag. 198*).

Æque mirandum ac dolendum, quod romana curia non senserit infelices sequelas suæ oppositionis adversus saluberrimas disciplinæ regulas, quas in Ecclesiam introducere concilia constantiense et basilicense tanto studio laborarunt. Quod pondus reddendarum rationum ab iis qui tot labores et tam pia studia, a tribus generalibus synodis pro reformationis opere et ad componendam Ecclesiam suscepta, tanta constantia enervarunt, atque ita malum corruptæ disciplinæ per secula et ad hunc usque diem transigerunt! Eadem curia, ex præconceptis infundatis principiis, renuit se submittere dubiis prioribus in id intentis; ut illam sacris canonibus, et per naturale consequens Ecclesiam instituto Christi conformem redderent (*Ibid., cap. 6, § 15, n. 8, pag. 507*).

« Ego sane non video quomodo graves et substantiales defectus, ex conceptu monarchico nati, et adhuc dum pullulantes, auferri queant, sive via iudicii, sive per medium tractatum ineundorum cum curia quæ adoptatum suum systema, utat Scripturæ et canonibus adversum, sponte non dimittit (*T. II, pag. 155*).

« Dicent ei [P. Sangallo] bini hi vici vere illustres [de Marca et Natalis Alexander] quod Isidorus infanda opera juri antiquo, assensu universalis Ecclesiæ stabilito, fecerint succedere jus novum illi contrarium et inimicum.... quod spuriū hī partus postquam usu tandem invaluerant, primarum universalium synodorum sacratissimos canones suffocaverint.... Dicit ei alius vir non minus eruditus, apud Van Espen, Commentar. in canones juris veteris ac novi, pag. 483, edit. col. an. 1755, quod fidem Isidoriani canones dominatui monarchico in christianam remp. invokando certissima fundamenta posuerint; quod evangelicam a Christo institutam et ab apostolis observatam disciplinam eradicaverint (*Ibid., pag. 508*).

« Totus mundus queritur de impietate facti, in publicatione harum epistolarum genovinis sanctisque canonibus directe oppositarum: per hoc sicuti sacrosanctas Ecclesiæ regulas abolitas, ita cleri populi-que disciplinam corruptam esse, omnes cordati eruditi sustinent (*Ibid., pag. 454*).

Hæc Francofurti et Lipsiæ edi potuisse non miror; potuisse a catholico scriptore scribi et miror et doleo. Verger, enim, ut ab hæresis nota vindicari queat.

IV. Possem heic ego sumere quod ex superiore dissertatione consequitur, romanum pontificem in decretis morum, quæ toti Ecclesiæ præscribat, et quæ in rebus necessariis ad salutem, vel in iis quæ per se bona, vel mala sunt, versantur, errare non posse (1). Sed summi pontificis doctrinæ tantisper

dimitemus. Hæc aïo, romanum pontificem, assentiente vel tacite universa Ecclesia, non posse in decretis morum quidquam præscribere, quod virtuti contrarium sit et ad vitium compellat; idque salva catholica fide negari non posse. Non me Febronius audiat; audiat Gersonem in sermone *fidei coram commissariis de erroribus contra fidem et mores circa præceptum: Non occides*. « Spiritus sanctus, inquit ille, docuit omnem veritatem, et docere non cessat successores: Et ideo Ecclesia non potest errare, et ita quidquid jubet verum est; » quod autem juberet pontifex assentiente, eisi tacite tantum, Ecclesia, ipsa juberet Ecclesia. Basileenses quoque audiat in synodali responso, quod 5 sept. an. 1452 Eugenii legalis dederunt: « Hæreticum illum fateri debetis, qui putat concilium generale... in his quæ ad fidem seu bonos mores pertinent, posse errare: » idem ergo de dispersa Ecclesia constituendum. Enimvero si pontifex bonis aliquid moribus noxium juberet, eique tacito etiam consensu annueret Ecclesia, fideles aut Ecclesiam (contra quam Christus docuit), non audire cogerentur, aut si illam audirent, in scelus, quod ea juberet, prolabi. Quid vero si Ecclesiam ipsam consideremus? Tunc enim Ecclesia a sua sanctitate, quam in symbolo profiterimur, plane descisceret. « Nam, inquit Bellarminus (*Loc. cit.*), sancta dicitur potissimum ob sanctam professionem; quia nimirum legem et professionem sanctam proficitur, quæ nihil docet falsum, nihil præcipit malum » Quare S. Augustinus aiebat (*Epist. 119 vet. edit.*): « Ecclesia inter multam paleam, et zizaniam multa tolerat; et tamen quæ sunt contra fidem et bonam vitam, nec tolerat, nec approbat, nec tacet, nec facit. » Neque illud Ecclesiæ patitur infallibilitas. Nempè, ut in eo quem indicavimus, sermone aiebat Gerson (*T. II oper., noviss. edit., pag. 336*): « Quodlibet præceptum includit in se dictamen rectum, secundum quod sit bonus usus, sicut hoc præceptum: Non occides habuit istud dictamen: Non licet occidere, fundatum in hoc universali præcepto: Non facias aliis quod tibi fieri non vis. Quod præceptum est de Scriptura sacra. Item articulus est, quod sit una Ecclesia

hendo, virtutem, ut restitutionem: quia hæc sunt per se bona, vel mala, nec potest fieri ut erret, præcipiendo aliquid contra salutem, ut circumcisionem, vel sabbatum; vel prohibendo aliquid necessarium ad salutem, ut baptismum aut eucharistiam; licet hæc non sint per se bona vel mala. » S. vero Antoninus, Summ. p. 3, tit. XII, cap. 8, § 2, idem statuerat his verbis, quæ ex Joanne Neoplatono celebri illorum temporum theologo sumpsit. « Ea quæ facit papa cum cardinalibus sunt duplicis generis. Quædam sunt et pertinent ad particularia facia hominum, ut collationes beneficiorum, etc., et in talibus papa potest errare. Quædam sunt, quæ facit papa pertinentia ad statum universalem totius Ecclesiæ, vel quantum ad fidem, ut sunt determinationes et declarationes, quæ spectant ad illius articulos, et Ecclesiæ sacramenta, et omnia alia contenta in sacra Scriptura; sive quantum ad bonos mores, ut sunt statuta, decreta, et decretales; et in talibus diiudicandum est, quod licet absolute, pensatis solis personis pape et cardinalium, papa cum ipsis possit errare, supposita tamen divina providentia, et Spiritum sanctum loqui per Ecclesiam, credendum est, papam non posse errare; quia Christus oravit pro Ecclesia: *ut omni pro te, Petre, ut non deficiat fides tua*. Et dicere, quod in huiusmodi papa erraret, esset hæreticum. »

(1) Rem totam Bellarminus, Lib. IV de rom. Pont., cap. 5, his declarat exemplis: « Non potest fieri ut pontifex erret, præcipiendo aliquid vitium, ut usuram; vel prohi-

catholica et apostolica, id est fundata in doctrina apostolorum, quos Spiritus sanctus docuit omnem veritatem, et docere non cessat successores. Et ideo Ecclesia non potest errare, et quicquid jubet, est verum; jubet autem docere præcepta et conclusiones ex eis; ergo pertinent ad hunc articulum: *Unam sanctam Ecclesiam.* » Atque ut exemplo rem explicemus, reservet sibi pontifex, cui Ecclesia assentiatur, aliquid crimen, atque illud deinceps non nisi a se absolvi posse præcipiat. Quod directe jubet, est ejus sceleris servata sibi absolutio, hoc tamen præceptum includit in se dictamen rectum, quod sit bonus usus præcepti; aut saltem quod hæc reservatio neque naturali juri neque divino adversetur; idque licet usus præcepti ad mores pertineat, ad fidem ipsam spectat, quæ certo doceat nihil in ea reservatione esse mali. Ecclesia igitur, quæ pontifici præcipienti assentiretur, in fidei decretis erraret, id licitum falso suadens, quod revera non licet; actum proinde esset de ipsa Ecclesiæ infallibilitate. Jam vero quid de eo sentiendum, qui aliquam Ecclesiæ consuetudinem esse malam, vel aliquam ejus legem injustam præfracte assereret, non ausus est Melchior Canus (*De theol. l. V, cap. 5, quest. 5*) definire, an hæreticus haberi debeat. Ego vero non dubito quin saltem (ne in tricis hæreamus) si quis aut sentiat affirmetque, quampliam Ecclesiæ consuetudinem, legemque non solum esse per se malam atque injustam, sed etiam a romano pontifice, Ecclesiæque ut malam injustamque proponi, aut illam ea nota configat, quæ adeo nefariam de summo pontifice, atque Ecclesiæ sententiam contineat sumatque, ab hæresi excusari nequeat. Id enim quid demum esset, nisi de romano pontifice Ecclesiæque illud opinari, quod ab Ecclesiæ sanctitate atque infallibilitate prorsus abhorret, posse scilicet pontificem, Ecclesiæque ea studiose præcipere, unde fideles in errorem ac scelera pertrahantur? An autem hoc hæreticum sit? Erant qui veluti sacrilegam damnabant eucharistie sub una panis specie et a jejuniis sumendæ consuetudinem. Concilium porro constantiense (*Sess. 13*) adversus illos animaverit, cum hujusmodi consuetudo ab Ecclesiæ et sanctis patribus rationabiliter introducta et diutissime observata sit, eam habendam esse pro lege, quam non licet repudiare, aut sine Ecclesiæ auctoritate pro libito mutare: tum eos tanquam hæreticos damnat his verbis: *Quapropter dicere, quod hanc consuetudinem observare sit sacrilegum aut illicitum, censeri debet erroneum, et pertinaciter asserentes oppositum præmissorum, tanquam hæretici arcendi sunt et graviter puniendi per diocesanos locorum juxta sanctionem in favorem catholicæ fidei contra hæreticos et eorum fautores salubriter adinventam.* Atque hanc concilii definitionem Martinus V verbatim in bullam post Emmanuelem a Schelstrate ab Harduino editam (*T. VIII Conc., col. 918, seq.*) In Eminenti intulit confirmavitque. Eadem fuit tridentinorum patrum sententia. Constata ex pluribus canonibus. Duos tantum profero: Si quis dixerit Ecclesiæ romanæ ritum, quo

submissa voce pars canonis, et verba consecrationis proferuntur, damnandum esse.... aut aquam non miscendam esse vino in calice offerendo, eo quod sit contra Christi institutionem, anathema sit (*Sess. 22, can. 9*): en primum. Si quis dixerit, prohibitionem solemnitatis nuptiarum certis anni temporibus superstitionem esse tyrannicam, ab ethnicorum superstitione profectam, aut benedictiones, aut alias caeremonias, quibus Ecclesia in illis utitur, damnaverit, anathema sit (*Sess. 24, can. 2*). Agitur heic, quemadmodum nemo non videt, de disciplinæ legibus; eandem tamen in illarum reprehensores anathematis sententiam tridentini patres tulere, quæ hæreticorum in fidei capitibus errores proscribere consueverunt. Neque tamen illos anathemate perculerunt, qui ejusmodi leges invalidas injustasque esse insigni licet audacia pronuntiarent, sed eos qui, ut evidenter et ex intrinseca quasi labe invalidas injustasque, atque adeo noxia ac malefica præcipientis Ecclesiæ voluntate propositas esse assererent. Id perspicue docent ea verba: *Damnandum esse, eo quod sit contra Christi institutionem, esse tyrannicam, ab ethnicorum superstitione profectam, damnaverit.* Hæreticum igitur haberi debet, romani pontificis atque Ecclesiæ consuetudines legesque, tanquam supremi legislatoris nequitia vitiosas damnare. Quid ergo de Febronio statuamus, qui non unam alteramve disciplinæ legem, sed generalem a tot seculis per romanos pontifices Ecclesia saltem non dissentiente, atque adeo tacite assentiente inductam disciplinam gravissimis censuris afflicti atque condemnati? Confer *Sacrilegii damnandæ eo quod sit contra Christi institutionem superstitionis, tyrannicæ, ab ethnicorum superstitione profectæ*, notas quas hæretici a constantiensibus et tridentinis patribus damnati peculiaribus illis Ecclesiæ consuetudinibus ac legibus inurebant; confer, inquam, cum Febronianis illis: « Per hanc decretalium introductionem patrum disciplinam fuisse contrafactam, quasi pro jure proposita principia tanquam ab apostolica traditione ad nos transmissa, quæ tamen apostolorum moribus et primorum seculorum observantia repugnant; eadem curia, ex præconceptis infundatis principiis renuit se submittere duabus prioribus, in id intentis, ut illam sacris canonibus, et per naturale consequens Ecclesiam instituto Christi conformem redderet; adoptatum a curia systema Scripturæ et canonibus adversum; primarum universalium synodorum sacratissimos canones suffocavit; certissima fundamenta posuit, quæ evangelicum a Christo institutam et ab apostolis observatam disciplinam eradicaverunt; sacrosanctas Ecclesiæ regulas abolevit. » Anathema, anathema sit, qui isthæc tam procaciter affirmat, dicentem dubio præul tridentini patres: *tanquam hæreticus arceatur*, exclamarent Constantienses. Licet autem quæ hactenus exposui, invicte id ostendant, eo tamen confidentius hoc assero, quod mihi in hac sententia præeuntem habeam illustrissimum Languetium senonensem archiepiscopum in tertia ad senatus parisiensis consiliarium

epistola, ubi dicitur ait, « *errorem esse, ino expressam heresim*, si quis dixerit in rebus tantummodo fidei, non autem in ipsis institutis moribusque divinam sapientiam Ecclesie præsto esse. Nam et apostoli in hierosolymitani concilii decreto, quod ad disciplinam æque ac dogma spectabat, visum quod stauerant Spiritui sancto testati sunt, et Christus apostolos cum se usque ad consummationem seculi cum ipsis futurum promissit, iussit non solum docere, sed quæ præscripta a se fuerant, pericienda curare : *Docentes servare eos quæcunque mandavi vobis* (1) ».

VI. Equidem intelligo quid responderet Febronius fortasse posset : pontificem quidem romanum hæc tam nefaria mandasse ; sed nunquam Ecclesiam ei assensisse ; hæresis autem crimen ad eos tantum spectare qui Ecclesiam, non unum pontificem errori obnoxium, tantæ perversitatis insimulant. Verum ut hoc Febronio daremus, fieri posse quis credat et impune asserat ut Christus Ecclesie suæ caput per tot secula a recta fide honorumque institutorum disciplina aberrare permiserit ? Ad id cum sedis romanæ *infalibilitate*, quam Bossuetius inficiari quemquam salva traditione non posse intellexit, unquam concilietur ? Ne summum ipsum pontificem *dogmaticis* privilegio potiri fateretur, illud romanæ sedis assereret, ad fidem Petri, quæ si in uno pontifice deficeret, mox vel in eo ipso, vel saltem in successoribus revivisceret, Bossuetius confugit. Verum hancine anchoram Febronio liceret arripere, si fidem Petri a multis jam seculis in romanis pontificibus extinctam deplorare deberemus, quemadmodum necesse esset ; si disciplinam a Christi institutione apostolorumque moribus abhorrentem dedita opera ursissent ? Sed revera nihil exploratius est quam universam Ecclesiam non solum tacto, sed expresso consensu disciplinam a pontificibus propositam accepisse. Ait quidem Febronius (t. I, cap. 8, § 4, n. 1) adversus isidorianas decretales seculo ix Hincmarum rhemensem, seculo x Arnoldum II episcopum aurelianensem et Gerbertum, pugnas seculo xiv Guillelmum Majorem, episcopum andegavensem, decretum Gratiani et decretales velut *siliquas porcorum et panes fursureos modernorum*, in synodo diocesana an. 1512, suggillasse (t. I, cap. 8, § 3, n. 8, pag. 295). Præter hos, « Multi viri docti, inquit (t. II, pag. 302), antiquam sanamque zelantes disciplinam, non cessabant de novis his corruptelis dolere, atque episcopatum juriæ eversionem denuntiare publico. Hoc fecere hini episcopi carnotenses : S. Ivo in epist. 110 ad papam Paschalem II, et Joannes sarisberiensis in suo Policratico, lib. VII,

(1) Instruit. Pastor, contenant une troisième lettre, etc., pag. 5 : « C'est une erreur, même une *hérésie formelle*, de dire que l'Eglise n'est point assistée par la sagesse divine dans sa conduite, mais seulement dans sa foi ; puisqu'il est prononcé par le concile de Jérusalem dans le décret qui règle ensemble le dogme et la discipline : *Il a plu au Saint-Esprit et à nous : a Visum est Spiritui sancto et nobis*. » Et quand Jésus-Christ promet son assistance aux apôtres, il leur ordonne non seulement d'enseigner, mais aussi de *faire exécuter tout ce qu'il leur avait prescrit*, menaçant de la damnation ceux qui ne leur obéiraient pas : *docentes eos servare quæcunque mandavi vobis*.

cap. 21 ; Arnoldus episcopus lexoviensis, epist. 71 ad papam Alexandrum III ; Hildebertus episcopus conomancensis, postea archiepiscopus turonensis, epist. 47 ; Robertus episcopus licolnensis, in Responso ad papam Innocentium IV, quod descripsit Mathæus Parisius in sua Historia ad annum 1253. » Verum ad Hincmarum quod attinet, supra ex Nicolao I accepimus quam parum in repudiandis, quæ nuper productæ fuerant, isidorianis decretalibus sibi constans i fuerit, quamque levi illas argumento rejecerit. De reliquis vero, ne singulos inani labore expendam, id universim dictum velim, eos in quasdam consuetudines ; quæ non ex ipso isidoriano jure, sed ex hujus abusu irrepserant, invectos fuisse. Sufficiat in Guillelmi andegavensis, et Ivois, quos Febronius inter ceteros appellat, mentem accuratius inquirere. « Quatuor, inquit ille (*apud Dacherium, Spicileg. t. XI, pag. 28*), principalia generalia concilia, et alia deinceps habita ; nec non decreta summorum pontificum, quæ ad reformationem Ecclesie et informationem vite humanæ, maxime clericæ, pro varietate temporum et factorum, seu rerum exigentia, instinctu Spiritus sancti divinitus successerunt. Quæ quidem dicta sanctorum patrum, et statuta conciliorum, maxime principalium quatuor, decretaque summorum pontificum, si ad integrum servarentur, ad sanctæ matris Ecclesie et fidei orthodoxæ stabilimentum, instructionem morum, repressionem criminum, propagationem virtutum, procul dubio sufficere viderentur, nec opus esset onerosa novorum multitudine statutorum humeros premere subditorum, cum multitudo onerosa nihil habere dignoscatur honesti. Verum quia multa de prædictis statutis conciliorum et decretis summorum pontificum, tam propter negligentiam prelatorum quam propter abusum subditorum et corruptionem, in dissuetudinem abierunt, et alias nullo modo servantur ; sed petulantia et insolentia animorum indomitum, et maxime clericorum, temere corrumpuntur et damnabiliter violentur ; ideoque eadem sancta statuta revocare, renovare et in lucem reducere, esset perutile toti mundo, et panes similaginosos sanctorum antiquorum patrum mensis apponere filiorum potius, quam siliquas porcorum et panes fursureos modernorum. » Unus Febronius iis verbis : *nec opus esset onerosa novorum multitudine statutorum*, videre potuit a Guillelmo reprehensas *collectiones decretorum et decretalium tunc satis recentium* ; unus recentiores canones intelligere potuit a Guillelmo *siliquas porcorum et panes fursureos modernorum*. Ubi enim Guillelmus indicat se ita critica artis peritum fuisse ut isidoriana pontificum decreta respueret ? aut adeo antiquitatis studiosum ut recentiores eorumdem romanorum pontificum constitutiones nihili faceret ? Generatim ait : *Nec non decreta summorum pontificum, quæ ad reformationem Ecclesie et informationem vite humanæ, maxime clericæ, pro varietate temporum et factorum, seu rerum exigentia, instinctu Spiritus sancti divinitus successerunt*. Quæ sane æque de isidorianis, nisi Guillelmum in illarum ea jam ætate dignoscenda fraude

eritorum principem facia, neque de gregorianis, neque de antiquissimis, intelligi par est. *Siquas* autem porcorum et panes *sulfureos modernorum* eum vorasse suae aetatis canones tanta malignitatis est confingere, quantae fuisset ille impudenter si vocasset. Itaque multo verisimilius ipsique Guillelmo honorificentius existimarit qui dixerit, his nominibus voluisse Guillelmum animorum indovitorum, et maxime clericorum, effata carpere, quibus abusus et corruptionem unde panes similitudine sanctorum antiquorum patrum in deusitudinem abierant, petulantia et insolentia tueri conabantur. Haec dicta sunt, quin a Guillelmi verbis ab ipso Febronio prolatis discedamus. Sed tamen Dacherii spicilegium, unde Febronius Guillelmi synodum produxit, consulamus. O rem ridiculam! Guillelmus ille, quem Febronius veluti Gratiani decretum et Gregorii IX decretales, atque adeo isidorianas merces inter *siquas porcorum* ablegantem appellat, in ea ipsa dioecetana synodo, an. 1512, non solum Nicolai I (*Spicileg. I. c.*, pag. 261), quem isidorianas epistolae obtrusisse idem Febronius contendit, et Bonifacii VIII (*ibid.*, pag. 262) utique non antiquissimi inter pontifices, sed etiam Sylvestri (*ibid.*, pag. 260) et Calixti (*ibid.*, pag. 261) decreta ex Isidoro mutuata proponit; idemque in synodo an. 1294 Fabiani secundam ad omnes Orientales epistolam ex Isidoro depromptam laudaverat (*ibid.*, pag. 239). Et putabimus Guillelmi vota, quae Febronius (*t. I.*, pag. 269) bona et sancta appellat, eo spectasse ut jus canonicum ab isidorianis fraudibus, a recentium pontificum, qui illis innixi erant, decretis purgatum, atque ad antiquos tantum canones exactum haberemus? Febronius se deinceps in citandis auctoribus aut cautiorem aut sinceriores praebeat nisi ridere velit. Ivonem porro quis nesciat decretum suum praecipue ex isidorianis epistolis contextuisse? Ipse id Febronius fatetur, ex hac collectione Isidori, inquit (*t. II.*, pag. 300), magna ex parte seculo undecimo compilatae sunt collectiones canonum Burchardi Wormatiensis et Ivonis Carnotensis. Quomodo ergo Ivo, antiquam atque zelus disciplinam, non cessasset de novis his corruptelis, quas falsi Isidori canones invexerant, dolere, atque episcoporum iurium conversionem denuntiare publico? Alio igitur spectabat Ivo quam ut isidorianum jus, quod ipse in suo decreto servandum proposuerat, in invillam vocaret.

VII. Quanquam fac omnes quos Febronius indicat in jus canonicum isidorianum ac gregorianum insurrexisse; quid, quæso, hi sunt cum ceteris totius orbis christiani episcopis qui illud vel discrete approbaverunt, vel tacito tantum consensu confirmaverunt? Certe isidorianas epistolas passim in omnibus canonum collectionibus quæ ante Gratianum contextæ sunt receptas videmus: ut, præter Burchardum et Ivonem, in additione quarta ad Benedicli Levitæ capitularia ab Erchembaldo Lotharii I cancellario parata (1); in collectione MS. sorbonico mutinensi,

cujus mutinensem codicem in Bibliotheca historice literarie pisarenis typis excusa descripta (2), in Regionis libello de ecclesiasticis Disciplinis; in collectionibus denique Anselmi Læcensis, cardinalis Deusediti, Bonizonis satrini episcopi, aliorum, quas in MSS. codicibus detectas erudite Ballerini percerant (3). Tot canonum collectiones ubivis gentium disseminatae satis ostendunt, nihil ex isidorianis mercedibus timuisse sibi et christianæ disciplinæ non solum illarum auctores, sed Ecclesias ipsas apud quas in usu fuere. Verum ad Gratiani decretum nos convertamus. « Neque inter fines Italia, inquit Zallwein (*t. II Princip. jur. eccles.*, pag. 283), usus, æstimato et auctoritas hujus decreti contineri poterat, sed ad exteras etiam nationes sese diffundebat, atque in ipsa academia parisiensi, tunc temporis celeberrima, adhuc habente sec. XII, vel certe ad initium sec. XIII, usum scholarum obtinuit. Ab illo tempore usus illius fuit communis in omnibus scholis publicis, eidem enucleando et explicando omnes doctores insudarunt; illud glossis, interpretationibus, illustrarunt, et tantum effecerunt ut etiam auctoritatem in judiciis publicis sortiretur... Anxie profecto eo tempore conquirebatur a pontificibus, imperatoribus et episcopis, decretis et legibus: ad hos velut ad oraculum delphicum provocabatur in causis difficillimis, ab his petebantur decisiones in controversiis, illorum decisionibus stabant litigantes, illorum interpretatio reputabatur authentica. Neque hæc praxis obtinuit solum in Italia et Gallia, sed etiam in Germania; nam ad celeberrimam academiam bononiensem Germanos quoque accessisse, et studio decreti operam dedisse, eo minus dubii habet quod ex Arnaldo abbate Inbecensi (*lib. III Chron. Slav.*, cap. 5) constet, Danos quoque illic confluisse, et decretis docentibus operam dedisse. Et quis dubitet inter tot millia Bononiæ et Parisiis studentium non plures fuisse Germanos? Ulteriori testimonio est, quod Joannes Semeca, vulgo Teutonicus, præpositus ad S. Stephanum Halberstadii, in illud decretum glossas et commentarium, sec. XII, scripserit amplissimum, in quo exterorum interpretum glossas corrigere et in melius reformare ingressus est, ea laude ut de ipso scribere non dubitent, glossatorem hunc id præstitisse per suas glossas in decreto, quod Accursius præstitit in Pandectis (4). Et quis nescit, Fridericum Barbarossam in suo comitatu habuisse legistas et decretistas? De Henrico VI testantur scriptores quod utrique juri operam navaverit. Episcopos quoque et archiepiscopos Germaniæ in suis tribunalibus fovisse decretistas illorumque consiliis fuisse usos in regimine suarum Ecclesiarum, vel ex solo Joanne Semeca Teutonico supra citato constat, ut de praxi nihil dicamus (5)... Præter (5) hujus decreti confirmantur imperatorum constitutiones, consensu ordinum imperii late, quarum unam

(1) Confer eosdem Ballerinos, *ibid.*, pag. 283.

(2) Loco citato, p. 4, cap. 18.

(3) Bohemerus, ad tit. de Constit., § 50.

(4) Vid. Bohemer, in præfat. ad decret. Gratiani.

(5) *Ibid.*, pag. 384.

(1) Vide Ballerinos, Tract. de ant. Collec., page 231.

sub Frederico II, anno 1236, emanatam exhibet Goldastus: alteram prioris confirmatoriam de anno 1281 sub Rudolpho datam refert Lehmannus... Eadem fata (pergit Zallweinius) vel adhuc longe meliora obigerunt decretalibus Gregorii IX; de quibus eo minus superesse dubium potest, quanto certius est quod auctoritate pontificum fuerint promulgatae, approbatae, et per orbem universum dispersae, illarumque usus per canonistas, qui tunc in maximo erant numero, in omnibus ferme tribunalibus invaluerit. In tantam *decretales* ascenderunt auctoritatem ut, obstericantibus episcopis, ab imperatoribus Frederico II et Rudolpho publico ordinum decreto sec. xiii fuerint confirmatae: qualis honor juri civili romano, etiam ubi fora Germaniae occupaverat, contigisse ostendi nequit. Inde fortassis etiam venit quod jus canonicum etiam primatum suum prae jure civili semper habuerit et retinuerit. » Velim equidem, ista paciore animo Febronius consideret; intelliget universam Ecclesiam in *decreti et gregorianarum decretalium* disciplinam conspirasse, licet interdum nonnulli ob sua privata incommoda de abusibus conquesti fuerint. Tum enim vero tot contumeliis hanc disciplinam onerasse eum poenitebit, quae demum in ipsam Ecclesiam per summum nefas derivantur.

VIII. Quod si nihil in gregorianarum decretalium disciplina est quod cum naturali et positivo divino jure confligat, idque si quis pervicaciter negaret, haereseos notam haud diffugeret, ut hactenus demonstravimus; quid caude esse potest cur Febronius novum juris canonici corpus optet componi? Nam quae a primava disciplina in Ecclesiam introducta sunt discrepantia, utique ex legitima potestate. atque in rebus quae mutationi per se obnoxiae erant, profecto novimus a romano, inquam, pontifice, accedente ipsius quoque Ecclesiae consensu. Vide enim vero quid in constantinopolitana Ecclesia jamdiu contra avitam disciplinam invaluit. « Hujus episcopus, inquit Ballesinius (*De Potest. eccles.*, pag. 203), ante medium saeculum quartum erat simplex heracleensis metropolitae suffraganeus, qui nullo jure in alium quempiam antistitem fruebatur. Canones niceni caverant ut patriarchalibus et aliis praestantioribus sedibus sua jura conservarentur. Cum porro imperialis sedes constituta fuisset Constantinopoli, et idcirco haec urbs, romanae aemula, *junior Roma* appellari coepisset; anno 381, in CP. synodo I, hujus episcopo decretum fuit *honoris primatus post romanum episcopum, propterea quod urbs ipsa sit junior Roma*. Haec erat prerogativa meri honoris et ordinis, non juris. Sensim vero concurrentibus ex toto Oriente ad eam urbem, in qua imperator residebat, pluribus episcopis, ob varias occasiones et causas, perfacile fuit ibidem episcoporum, eo confluentium, synodos cogere, in quibus difficiliores et graviores questiones cognoscerentur atque definirentur, et ordinationes quoque episcoporum, assentientibus metropolitae et imperatoribus annuentibus, ab ejusdem urbis antistitibus peragerentur. Ita non solum Nestorius, sed

etiam S. Joannes Chrysostomus, Atticus, Sisinius et S. Proculus, constantinopolitani praesules, de episcoporum causis et appellationibus ex variis orientalibus provinciis ad se delatis passim judicarunt, et aliquot etiam episcoporum ordinationes fecisse leguntur; quae cum nullo jure antiquorum canonum effici ab ipsis possent, suffulciri et defendi coeperunt ex memorato decreto concilii CP. *primi*... Huic quidem novitati novoque juri, quod opponebatur antiquo firmato canonibus nicenis totius Ecclesiae reverentia consecratis, et praedictio erat aliis metropolitae et patriarchis, S. Leo papa fortiter restitit. At idem jus, consentientibus iis quorum intererat, et sanctorum quoque episcoporum usu concilii chalcidonensis decreto approbatum, sensim obtinuit, ac niceno canonum et antiquo juri, romanis episcopis non amplius repugnantibus, tandem praescripsit: adeo ut, licet novae prerogativae subinde constantinopolitanis accesserint, de istorum jure nemo amplius dubitet; neque in concilio florentino mota fuerit de hoc ulla questio, nec nunc moveretur, ut arbitror, si CP. patriarchae, ad unitatem Ecclesiae redeuntes, eadem jura vellent retinere. » Ipsa igitur antiqua Ecclesia jus novum adversus canones constitui a se admittique posse multo ante isidorianas decretales credidit, eaque usa est potestate. Quid ergo Febronius gregorianam disciplinam carpit? Quod si, ut recte idem Ballesinius animadvertit (*De Potest. eccles.*, pag. 199), quaedam ex apocryphis documentis obtinuerit; « non idcirco falsum jus illud est dicendum, quod ex falsis fontibus originem, seu incrementum, aut propagationem faciliorem, habuit. Neque enim ea recentior disciplina ex ipsis supposititiis documentis juris vim et auctoritatem consecuta est, sed ex illa ecclesiastica potestate, quae eandem novam disciplinam recepit confirmavitque. » Hanc quicunque damnaret tanquam falsum jus et corruptelam, damnare deberet ipsa concilia non solum particularia, sed etiam oecumenica, temporum posteriorum, praesertim tridentinum, quorum disciplina, in plerisque capitulis constituta, non est antiquorum canonum jus, quod unum Febronius *jus verum et genuinum* vocat, sed est disciplinae posterius inducta, et pro varietate circumstantiarum mitigata atque mutata; et solum contra irrepentes abusus et corruptelas opportunis remediis munita. »

IX. At saltem, inquit Febronius, recentiore multo melior ac purior erat vetus disciplina. Quidni ergo haec sit revocanda? Febronii statim adverte fraudes. Veteris ille disciplinae instaurationem urget, sed in iis solis capitulis, quae ad episcoporum et metropolitano- rum jura in pristinum revocanda, et ad spoliandam redditibus romanam curiam, pertinent. At cur pro aliis plurimis antiquae disciplinae capitulis, quae sane meliora erant, restituendis nihil laborat? Cur electiones antistitem populi juri non reddantur? Cur publicam poenitentiam non instauremus? Cur beneficia ecclesiastica non tollantur de medio, resque omnes Ecclesiae ad episcopos devolvantur, qui redditus ex canonum praescripto quatuor in partes tribuant? Cur

vicariis apostolicis non constituantur in Gallis, in Hispania, etc.? Cur decretum *Frequens* constantiensis concilii, pro quo tanquam pro aris et focis pugnat Febronius, non abrogetur? Numquid enim antiqui canonnes generalia concilia singulis celebranda decennialis sanxerunt? Abususne in Ecclesia subnati sunt solum ob antiquum facultatum exercitium et jus episcopis ac metropolitibus ereptum? Quid vero si ne episcopis quidem ac metropolitibus pristinae auctoritati restituti omnibus abusibus aditus praecludatur? « Nonne, inquit Ballerinius (*De Potest. eccles.*, pag. 206), obabus qui sub ipsis irrepserunt et invalescebant, aliquot facultatum limitationes, aut restrictiones utiles, vel necessarie, habitae sunt?... Quid porro, pergit idem Ballerinius, si renovari non possit antiqua canonum disciplina, quin ex restitutione in integrum majora scandala et scissurae gravissimae prudenter timeantur? Ad reedificationem et bonum Ecclesiae pertinent non solum illa, quibus utilitati vel necessitati ejusdem prospicitur, verum etiam illa, quibus malum impediatur, et grave aliquid scandalum, quod ex usu quantumvis per se bono vel etiam meliori potestatis metendum esset. Cavere enim a malo species boni est; et ad bonum Ecclesiae referendum, si non procuretur aliquid bonum quod sine majori damno obtineri non potest... Hoc autem ex principio quia non intelligit quam perperam suo in opere contendat Febronius restituendam antiquorum canonum disciplinam? Ob hanc restitutionem nonne abolenda penitus essent privilegia exemptionum insignium capitulorum et regularium, quae non exiguum dioeceseon portionem subtraxerunt episcopis; rescindenda concordata, quibus principibus concessa fuerunt nonnulla olim episcoporum aut metropolitum propria; aliaeque pervulgatae consuetudines essent mutandae, quae cum antiquorum jurum episcopaliū aut metropolitico- rum detrimento a pluribus seculis obtinent, nec sine multorum offensione mutari queant? Haec si absque magno scissurarum periculo fieri non possunt, quis in Ecclesiae reedificationem Febronii consilium cedere existimet, et non potius in destructionem? » Quid quod ad antiquos mores revocari non possumus, nisi synodorum provincialium restituatur auctoritas? At prudens ne quispiam serio sibi futurum suaderet ut in hac temporum conditione liceat episcopis provincialia concilia ex veteri more quotannis habere, qui ne dioeceseas quidem synodos celebrare permittantur? Quae timendae difficultates? quae sacerdotii et imperii dissensiones? quae leges ecclesiasticarum synodorum libertati adversantes? Fac tamen ejusmodi concilia cogi libere possint. Audebitne ulla provincialis synodus episcopum damnare post tot turbas, quas ebredunense concilium, ob iudicatas senociensis episcopi causam, in Gallis excitavit? Credat mihi Febronius; facile ista dieantur. Antiqui canonnes recantant; sed heu! quam difficile et periculosum est id reapse praestare. Hac mente optimi pontifices in sanctorum quunque alium reati, qui ab omni despotico dominatu et superbia typho alienissimi, reedificationi

Ecclesiae pro viribus studebant, nec non cardinales et episcopi sanctitatis morum et zelo disciplinae commendatissimi, qui ipsis pontificibus aderant, ut S. Carolus, a restituendo episcopis et metropolitibus antiquo facultatum usu, de quo aliquando non levis fuit dispositio, abstinendum duxerunt. Horum auctoritas, inquit non immerito Ballerinius (*De Potest. eccles.*, pag. 209), rationibus jam allatis fulva, majorem apud me auctoritatem habet, et apud omnes arguos rursus assertores habere debet, quam quaecunque a Febronio fallacissimis sui systematis principibus ducto ingeruntur.

X. Ergo actum erit de voto quod Febronius exponit his verbis (t. II, pag. 436): *Nonne praestaret hujusmodi compilationes* (canonum Gratiani et Gregorii IX) *ad honorem S. sedis* (o egregium honoris S. sedis curatorem!) *oblivioni tradere, subrogato puro canonum corpore?* Equidem, nisi admodum fallor, conflatum erit. Quod si quae hactenus persecuti sumus, nos non decerent, vel illud argumento esse deberet *renus canonum corpus* a Febronio desiderari. Quid autem hoc nomine (utique *ad honorem S. sedis*) postulat? Audiamus. Ergo, inquit (*ibid.*, pag. 434), *deponatur Isidorus. Cum autem in persona deponi amplius non possit, deponatur in opere suo. Sic autem opus ejus deponatur, ut cum illud a Gratiani decreto eroditur, ejus spiritus non superat in reliquo corpore juris canonici, ut non remaneat in Ecclesia; ceteroquin frustranea, quia et nulla, foret isidoriani operis depositio. Isidori porro spiritus, qui ne superat in reliquo corpore juris canonici, cavere maxime Febronius jubet, est reipublicae christiano-ecclesiasticae forma monarchica* (t. I, cap. III, § 2, pag. 198). At dum Christi oraculum stabit (statit autem usque ad consummationem saeculi) *Febronio edico, spiritus hic isidorianarum decretalium in jure canonico semper supererit; formam enim monarchicam, quam Isidorus ubique inculcat, Christus ipse insinuat, quemadmodum suo loco docuimus. Nunquam ergo fieri poterit ut purum habeamus canonum corpus, si ut ejusmodi sit, ab illo excludi monarchicam Ecclesiae formam oporteat.*

XI. Porro hoc purum canonum corpus quomodo Febronius componeret? Habeo. Reducatur, inquit (t. II, pag. 553), *disciplina et regimen Ecclesiae juxta votum ac desiderium tridentinarum patrum ad terminos quatuor primorum conciliorum, et omnia salva erunt. De tridentinis patribus mox videbimus. Illud equidem gratularemur Febronio, quod jus canonicum magno emptorum commodo paucis paginis comprehendendum proponat, nisi multis aliis, eisque gravioribus, de causis ipsi dolendum videremus. Demus enim disciplinam et regimen Ecclesiae ad terminos quatuor primorum conciliorum reducti. Omniaque (illa, inquam, quae Febronius maxime urget) salva erunt? Num quidquam in primis illis quatuor conciliis invenire est, quae monarchica Ecclesiae forma, et romani pontificis in universam Ecclesiam verae et propriae cogentisq; jurisdictionis primatus convellatur? Cur si quid ejusmodi Febronius in illis repetit, non illud nobis indicavit? Deinde, quæso, cur ad terminos quatuor primo-*

rum conciliorum revocanda est disciplina? Num qua consecuta sunt concilia, non eandem quam prima, habuerunt, condendarum legum auctoritatem? Num in illis sese explicatis prodidit romanorum pontificum dignitas ac potestas, ut propterea Febronius illa cum Isidoro deponi velit? Num ad quatuor prima concilia rem redigi cupit, ut tridentinum concilium, cuius se maxime hostem ubique Vigorij sui exemplo patefacit, tandem amoveatur? Illud, inquam, concilium, de quo non solum Duvallius, egregie sorbonicæ facultatis doctor (1), sed etiam cardinalis Richeliius in sermone quem an. 1615 ordinum generalium Parisiis coactorum nomine ad regem Ludovicum XIII habuit, summis laudibus prædicavit (2).

XII. Sed et illud velim Febronius animadvertat : paucis hocce suum canonum corpus ex primis quatuor conciliis probatum iri. Fortasse unum sibi suffragatorem inveniet rhemensem archiepiscopum Carolum Mauritium Tellerium ; in eo enim instrumento quo sese Ecclesiæ cameracensis, olim rhemensis provinciæ, ad metropolitancam dignitatem elevationi opponere edixit die 4 februarii anno 1678 : « Declarat Gallias auctoritatem semper æqualiter potentem et venerandam quatuor primorum conciliorum habere tanquam unicum et inconvulsam suarum libertatum fundamentum. » At alii longe plures improbabant. Gallos tantum nominabo. Improbavit Guillelmus Major andegavensis episcopus, quem paulo antea nobis ab ipso objectum vidimus ; commendat enim quatuor generalia concilia, sed etiam addit *alia deinceps habita ; nec non decreta summorum pontificum*. Improbavit calvinianus Christophorus Justellus, qui in epistola ad Jacobum Leschasserum ; *veterem* quidem esse ait in senatu parisiensi sententiam libertatem Ecclesiæ gallicanæ quatuor primis conciliis æcumenicis contineri, sed maxime his quatuor, tum et *his quæ ab illis confirmata sunt ;* faciet simul in *jure communis antiquo* (quod certe solis quatuor primis conciliis generalibus non constabat) positam esse eam libertatem ; ab omni *rege, episcopo, regni ordines, totam denique Gal-*

liam, affirmasse. Improbavit Joannes Gerbasius, qui in confixo Romæ Tractatu de Causis majoribus (art. 2) *canones antiquos* (non quatuor primorum conciliorum generalium) *veterumque præterea patrum sententias* veluti gallicanarum libertatum fundamentum appellat. Cum primis autem improbavit illustrissimus de Marca, qui quam libertatem gallicanarum definitionem dederat : ut essent nempe *usus antiqui juris communis*, explicaturus ita loquitur (*De Conc.*, lib. III, cap. 2, § 7) : « Libertatem Ecclesiæ gallicanæ, canonum et juris communis executione contineri diximus. Sed jus illud commune varie sumi potest : aliud est enim jus commune antiquissimum, quod antiquos canones et decreta pontificum amplectitur ; aliud jus commune, quod illis canonibus, et præterea decretalibus recentioribus pontificum, constat, prout apud nos usu recepto temperatæ sunt. Hoc ultimo jure libertatem Ecclesiæ gallicanæ contineri contendimus, non autem primo. » Disertius vero alio loco (*ibid.*, cap. 6, n. 3) : « Libertatem, inquit, in recto antiqui et novi juris usu constituimus, necessariasque nostro seculo decretalium definitiones, quas novis negotiis prospexerunt, non absque manifestâ ratione existimamus. Non alia mens est aut B. Ludovici, aut Caroli VI et totius Ecclesiæ gallicanæ, cum libertatem Ecclesiæ in *jure communi* versari contendunt. Antiquos enim canones et jus commune intelligebant, quod Gratiani decreto et decretalibus erat comprehensum. Id manifeste probatur, non solum ex eo quod verus codex canonum illis esset incognitus (1), sed etiam ex concilio constantiensi. Etenim sessione 39, cum de fidei professione a papa edenda caveret, non solum octo concilia æcumenica ab illo conservanda decernit, sed etiam lateranensem, lugdunensem et viennensem. Quare seculo Caroli VI, conciliorum generalium nomine Ecclesiæ gallicanæ non solum vetera, sed etiam recentiora illa intelligebat. Enimvero in Gallia, quod ad disciplinam attinet, decretalium constitutis locum damus, cum bona romanorum pontificum venia, quæ nostris rebus et utilitati publicæ accommodatæ sunt, id est, omnibus fore, paucissimis exceptis » (2).

XIII. At quid de tridentinis patribus, quos optasse Febronius ait, ut disciplina et regimen Ecclesiæ ad terminos quatuor primorum conciliorum revocarentur? Dicam somnia hæc esse, atque adeo Febronij fallacias. Ut hoc palam fiat, recitemus quæ de illis patribus Febronius narrat (t. II, pag. 350) : « Fuit equi-

(1) De Discipl. eccles. p. 3, q. 7, pag. 406 : « Cum enim non solum coactum fuerit hoc concilium ad fidem contra hæreticos stabilendam et confirmandam, sed etiam ad depravatos mores fidelium emendandos et reformandos, et in eo multa utiliter in utrumque finem a patribus decreta fuerint, illius receptio et observatio non potest non maxime disciplinam ecclesiasticam toto orbe quasi collapsam et pene destructam restaurare et promovere. Sane vero in quibus regionibus sacrosanctum illud concilium receptum est et observatum, nova quædam Ecclesiæ facies et splendor statim emicuit ; tanta hærescon detestatio, tanta divini numinis observantia, tanta morum compositio, tantaque sanctitatis secuta fuit, ut has omnes ecclesiæ benedictiones in Galliam cumulatissime descenderas crederem, si hujus sacratissimi concilii decreta recipere et observarentur. »

(2) « Toutes sortes de considérations la convient à recevoir et faire publier ce saint concile... : la bonté de la chose, nous offrant à justifier qu'il n'y a rien en ce concile qui ne soit très-saint ; l'autorité de sa cause, puisqu'il est fait par l'Eglise universelle, dont l'autorité est si grande, que sans elle saint Augustin ne veut pas croire à l'Evangile ; la sainteté de sa fin, puisqu'elle n'est autre que la conservation de la religion et l'établissement d'une vraie discipline en l'Eglise ; le fruit que produisent ses constitutions, puisqu'en tous les pays qui l'observent l'Eglise subsiste avec règle. »

(1) Nimirum de Marca enim Quesnello (*diss. 12 in s. Leon.*, cap. 2) sentiebat, gallicanam Ecclesiam suum habuisse codicem canonum publica auctoritate propositum. Id tamen falsum esse post Sirmondum multis evincunt Balermii, tum annot. 11 in eam Quesnelii dissertationem, tum in Tractatu de ant. Collect., pag. 129.

(2) Libet heic utilissimam exhibere Clarassij animadversionem (*De libet. Eccle. gallic.*, lib. I, cap. 5) : « Ignorant libertates Ecclesiæ gallicanæ in sola juris antiqui observatione male reponunt communiter auctores gallicani, siquidem tanta est illorum dissensio in assignando illo jure antiquo, seu codice in quo continebatur, ac præterea paucissimi ex antiquis canonibus magis in Gallia quam alibi vigent ; multi etiam minus quam alibi ; nonnulli ejusmodi sunt ut, si quis eos in usum revocare tentaret, ab ipsis libertatum vindictis cohiberetur. Plurimi nullibi observantur, ut eos percurrerent ad oculum patet. »

dem concilium tridentinum (æque ac præcedentia) indicium ad emendandam malis, quibus christiana resp. iara dudum vexata, et propemodum oppressa erat, uti loquitur Paulus III in bulla indictionis; vel, ut alii legat pontificii in ingressu concilii, ad relevandam ipsam morum disciplinam, et ipsam fere collapsam Ecclesiam: sed multum abest, ut hic synodo præstitutus finis impletus sit ex integro. Nullus illorum fontium, e quibus hæc mala dimanasse jam diximus, obstrictus est; omnia isidoriana principia, de quorum suppositione vix tunc erat suspicio, manserunt in suo vigore; noxius ille atque omnino independens pontificie potestatis excessus, utcumque agulus, per legatorum pontificiorum subtiles artes sine notabili diminutione relictus est. Verum hæc omnia genuino statui Ecclesie et solidis disciplinæ fundamentis, qui sunt sacri canones, nihil detrahunt aut præjudicant. Tridentina synodo jam jam concludendæ cardinalis a Lotharinga, suo et aliorum nomine hæc apud Pallavicinum, lib. XXIII, cap. 12, n. 8, subiungit declarationem, quam ad acta referri petiit: scilicet *a se, suo omniumque gallicorum episcoporum nomine, renouari contestationem quam ante biduum habuerat in consensu: nitentem accipi a se emendationem illam non tamquam integram, et (sed) quæ viam sterneret ad aliam perfectam; cuiusque sive a novis synodis, sive alio modo sperari, pontificum opera, et maxime Pii IV, postquam horum LEVIORUM sanctionum auxilio respublica christiana, nimis nunc infirma et corrupta, redderetur idonea ad sustinendas graviores purgationes, ANTIQUIS CANONIBUS SERVATIS PRÆSERTIM PRIMARUM QUATTOR SYNODORUM.* Huic contestationi ac reservationi (quam alii in ampliore forma edidit, nominatim Dupinius Hist. concil. trid. t. II, p. 1089), nullus potum, et ne ipsi quidem legati præsidēs cogitaverunt contradicere. Unde apertum est, æque post ac ante tridentinum esse locum petendæ reformationis atque emendationis omnium et singulorum gravaminum, ac quarumcumque inordinationum hactenus non sublatarum, earum præ primis, quæ toties incusate sunt in publicis actionibus, quas Febronius fideliter recensuit; instituta hæc in finem juxta mentem card. Lotharingii et tridentinorum patrum iusta comparatione decretalium Isidori et Gratiani cum antiquis et sinceris, præsertim quatuor primarum generalium synodorum decretis. Cupiebant itaque tridentini patres ecclesiasticam disciplinam, prima data opportunitate, ad decreta antiquorum canonum, præsertim quatuor primarum conciliorum, exigi. » Quis hæc legens non existimaret, cardinali Lotharingii votum ad universam ecclesiasticam disciplinam restitutionem spectasse? Lepereque ab eo dictas fuisse omnes tridentinæ synodi reformationes. Scito tamen, lector, hæc Lotharingium de decretis pronuntiasse, quæ sessione 24 edenda proponebantur super generali reformatione, ad episcopos præsertim forumque ecclesiasticum pertinentia. Quamobrem quid hæc ad pontificiam potestatem a monarchico primatu deiciendam, quod potissimum, si Febronio credimus, spectandum a tri-

dentinis patribus fuerat, si præstitutum synodo finem implere ex integro voluissent? Neque omitendum, illam Lotharingii denuntiationem non tam ex veterum canonum studio, quam ex sua in Galliarum regem, ejus privilegiis aliqua eorum decretorum obesse existimabat, observantia pontificisque rationibus fuisse profectam (1). Quasnam autem regum privilegia, sunt, quæ cum romani pontificis potestate a nobis agnita, propugnataque conciliari non possint? sed de his satis

CAPUT V.

Quod Febronius romano pontifici asserit jus excommunicandi, plane nullum est, atque a catholica veritate perquam alienum. Neque illum præterit quæ ex ecclesiastica historia profert exempla. Aliqua in eundem Febronium pro romana librorum censura annotantur.

I. Præter jus edendarum legum aliud romano pontifici Febronius non illibenter concedit, ferendæ excommunicationis. Verum quemadmodum illud ita coeret extenuatque ut fere nullum sit, ita hoc alterum verbo dat, re ipsa abnegat, aut etiam evertit. Duo enim, quod ad rem præsentem attinet (2), Febronium in priore volumine docuisse vidimus. Primum est, hæc romani pontificis excommunicationem non esse actum jurisdictionis proprie talis (t. I, cap. 2, § XI, p. 145, et cap. 3, § 4, p. 167). Nempe, ut animadvertit Ballerinius (*De Potest. eccl.*, p. 217), « Sicuti olim concedebatur communicatio recipiendo alios etiam non subditos in communionem; ita excommunicatio, quæ communioni opponitur, re ipsa nihil erat aliud nisi aliquem a sua communione excludere: quod cum fieri posset etiam in eos qui subditi non sunt, et in quos nulla est proprie dicta jurisdictio; hæc excommunicationem non esse effectum jurisdictionis Febronius scripsit. Tunc videlicet tantum ab episcopis actum jurisdictionis proprie dictæ excommunicando exerceri præsumit, cum aliquem subditum a sua communione repellunt; non vero cum in alienos sententiam ferunt. Ita porro Febronius, ex falso sui systematis principio, romano pontifici subditos negat qui aliis episcopis subditiuntur: quod evertit ipsam primatus naturam, quæ idem pontifex jure divino et jurisdictione proprie dictæ, tanquam summus pastor præsidet singulis et omnibus tum episcopis tum ovibus gregis dominici. » Hunc Febronii errorem in Antifebronio confutatum habes (t. I, diss. 3, cap. 2). Nihil autem in novo ejus opere cum exstet quod ad falsum hoc dogma spectet, ad alterum statim transcamus.

II. Alter igitur Febronii error, isque gravissimus,

(1) Audi Pallavicinum [l. c.]: « Il Cardinal di Loreno ebbe in questo due riguardi, amendue i quali riducevansi ad uno, di non contrariare a' sensi regi, e però di non mostrarsi a pieno contento di quelle riformazioni, di cui non mostravasi a pieno contento il re; e di non approvare ciò che apportasse alcun' onera di pregiudizio a' privilegi del re. Pertanto disse, ch'egli a suo nome e di tutti i Vescovi francesi rinnovava la protestazione fatta da se, due giorni prima nell' adunanza » etc.

(2) Alios Febronii de excommunicationibus errores digressionem 12 commodius referemus.

erat, romani pontificis excommunicationes nullius robore esse, nisi Ecclesiae consensu firmentur. Quo illud spectabat (t. I, cap. 3, § 4, n. 2, pag. 171): « Attamen si romani pontifex sine legitima causa excommunicationem ferret, totaque Ecclesia aut magna ejus pars judicaret eam decerni non debuisse, tunc excommunicatus ab illo pro schismatico habendus minime esset, dummodo animum retineret servandae cum eodem pontifice, tanquam primate, unitatis, » etc. Hunc enimvero errorem in altero opere non solum innovat, dissimulatis, uti solet, invictis, quo illum in *Antifebronio* refellimus (t. c., num. 4), argumentis, sed multis confirmat. « Censuræ, inquit, romanæ, si non probentur ab Ecclesia, nullas sunt... » « Hanc veritatem (t. II, pag. 614 et seqq.) firmat omnium retro seculorum praxis atque usus. Crebra sunt in annalibus ecclesiasticis, aut excommunicationum aut aliarum¹² gravium censurarum exempla a romanis pontificibus in alios episcopos, vel etiam in Ecclesias particulares prolatarum; quæ cum vel injuste, vel propter rationes veritati contrarias, vel contra canonum formam, nec sine aliquo potestatis abusu, prolatæ essent, nullum unquam ex Ecclesiæ iudicio sortitæ sunt effectum. Sic Victor papa omnes Asiæ vicinarumque provincialium Ecclesias, quæ alia die quam dominica sanctum Pascha celebrarent, *tanquam heterodoxas* a communione abscindere conatus, teste Eusebio, Hist. lib. V, cap. 24, *datis litteris universos qui illic erant fratres proscribit, et ab unitate Ecclesiæ prorsus alienos esse pronuntiat*. Victoris definitioni de die Paschæ adhæsit tandem Ecclesia universa. Atillum ut ecclesiasticæ unitatis minus studiosum nimique præcipitatione in excommunicando abductum improba-verunt quam plurimi ejusdem temporis præses sanctitatis conspiciunt, quos inter Irenæus. Nec quemquam se in aliis Ecclesiis ab Asiaticorum communione eam ob causam pro romani pontificis voluntate separasse memorat Tillemontius, Mem. eccles. t. III, Victor., art. 5, 6. Excommunicationis minas intentavit et papa Stephanus in sanctos Firmilianum et Cyprianum, ob errorem de hæreticorum invalido baptismo, in quo ad mortem usque perseveraverunt beatissimi illi præsules, quos ut sanctos semper coluit, et etiamnum tota colit Ecclesia. SS. Meletius et Flavianus, antiochenenses episcopi, longam per annorum seriem tanquam schismatici, aut schismatis fautores, imo etiam arianæ hæreseos, orbatæ sunt communione pontificum romanorum, quibus in hac parte suffragari videbatur Ecclesia occidentalis pene-universa; neque tamen ideo minus et veri episcopi fuerunt, et sancti denique ab omnibus habiti sunt. Papa Zosimus, Coelestii et Pelagii fida pietate fideque deceptus, Hierotem et Lazarum, illustrissimos Gallicæ episcopos *sacerdotali loco et omni communione submovit* (ita sub-movere se posse arbitratus ex speciali sedis apostolicæ auctoritate) quasi duas pestes, *turbines Ecclesiæ vel procellas*, etc... Ambo tamen ab Augustino peramanter excepti, et ab episcopis africanis in concilio congregatis, a divo etiam Prospero aliisque ejus ævi

scriptoribus tanquam catholici et legitimi pastores, sancti homines, fideique ecclesiasticæ maxime studiosi collaudati fuere. Hierotis insuper ut colendissimi antistitis nomen in arelatensibus diptychis hucusque servatur. Nota sunt orta paulo post inter gloriosum præselem ejusdem sedis arelatensis Hilarium et Leonem M. dissidia, ob ordinatum ab Hilario successorem episcopo Projecto, atque ejus generis ad jurisdictionem suam utpote metropolitani primitivæ pertinentia, sed absque ullo jure, ut Leo putabat, administrata. Scilicet a Leone Hilarius, *ob mentis tumorem*, declaratur *exors apostolicæ communionis, cujus particeps esse non meruit*; ipsi interdicitur *ne ultra audeat conventus indocere synodales*, pariterque ut nec ipse metropolitani jure ordinet episcopos, nec intersit ulli ordinationi, utpote qui *Ecclesiarum statum et concordiam sacerdotum novis præsumptionibus turbasset*; qui, nec B. apostolo Petro subjectus, minuisset *ipsius reverentiam verbis arrogantibus...* et insolentibus subinde sermonibus; maxime vero qui, *Ecclesiæ romanæ urbis inconsulto pontifice, indebitas sibi ordinationes episcoporum sola temeritate invasisset*.... Hilarius nihilominus *propositi tenax* (uti ait Auxiliarius apud Honorat. in Vita Hilarii) nec jurius suis cessisse videtur sicut nec Leo sententiam mutasse... Ad extremum ergo vite spiritum in regenda Ecclesia sua pacifice perseveravit Hilarius, cujus hodieque laus est per omnes Ecclesias. Hilarius Leonis M. successor Mamertum vinnensem notissimæ sanctitatis antistitem, eo quod diensem episcopum, ex dispositione Leonis Arelati subjectum, quasi metropolitani ordinasset, *superbum prævaricatorumque*, et, nisi respiceret, etiam *proprii ordinis jactura multandum*, scripsit... Attamen non mutavit mentem Mamertus, nec ullo modo divelli se passus est ab Ecclesiæ suæ juriur exercitio. *Qualiscunque autem in mente Hilarii fuerit ille*, inquit Tillemontius, Mm. eccles., t. XVI, pag. 107, *longe majori semper reverentia et veneratione prosequitur Ecclesiæ memoriam Mamerti quam Hilarii pontificis, alias licet inter sanctos Martyrologii inscripti*: SS. Euphemius et Macedonius, constantinopolitani patriarchæ, ob retentam in diptychis Aecæi decessoris sui nomen (qui a romanis pontificibus ex iuta cum hæreticis communicatione damnatus sæpe fuerat), et ipsi per totum vitæ spatium Ecclesiæ romanæ communione veluti caruerunt; hos tamen et viventes ut legitimis episcopos agnovērunt orientales tum episcopi, tum alii viri sancti quamplurimi; et memoriam eorū ut in *Domino quiescentium* plenissime honoravit sollemnis totius Ecclesiæ constantinopolitanæ cœtus, nec non concilium episcoporum anno 518 in eadem urbo habitum, omnibus *irritis manentibus quæ contra ipsos quandoque facta fuerant*, et quavis anno sequenti, insistente Hormisdæ pontifice, eorūdem sacerdotum antistitem nomen ex diptychis sublatum sit, rursus tamen in posteriori constantinopolitana synodo, sub Menna patriarcha anno 536 celebrata, præsentibus legatis apostolicæ sedis, Euphemium et Macedonium sanctissimos episcopos approbatos fuisse testantur

historici. Ipsos denique tota nunc in album sanctorum refert Ecclesia. » Eadem fere exempla superius attulerat (pag. 573, et seq.), illi tamen hoc aliud addidit (pag. 574) : « Cum seculo ix rumor spargeretur, venturum ex Italia papam Gregorium IV ad excommunicandum eos qui partes Ludovici Pii imp. adversus huiusmodi rebelles filios sequerentur, reposuerunt intrepide episcopi Gallie : Nullo modo se velle voluntati ejus succumbere : sed si excommunicatus venisset, ipse excommunicatus obiret : CUM ALITER SE HABERET ANTIQVOREM AUCTORITAS CANONUM : Ita Aimoinus monachus floricensis, lib. V, cap. 14. Atque his, inquit (pag. 576), abunde satisfactum videbitur illis quæ hac in parte adversus tradita Febronii injicit P. Zaccaria, t. I, diss. 3, cap. 2, n. 4, 5.

III. Extrema hæc Febronii verba primum consideremus. Illis ergo non solum satisfactum, sed etiam abunde illis quæ in Antifebronio eo loco disputavi? Itane vero? Atqui ne illa quidem Febronium attigisse certo certius est. Ipsa, quam heic dabimus, tanti erroris confutatio id palam faciet. Sed ultius res est repetenda. Richerius in libello de ecclesiastica et politica Potestate (num. 2), ut papam atque episcopos excommunicandi potestate atque adeo omni jurisdictione spoliaret, vel saltem huius usum inanem redderet, commentus est, ut alibi vidimus, totam jurisdictionem ecclesiasticam primario, proprie ac essentialiter Ecclesie convenire; romano autem pontifici atque aliis episcopis, instrumentaliter, ministerialiter, et quoad executionem tantum. Ecclesie autem nomine totum ordinem hierarchicum intellexisse videtur, episcopali et sacerdotali ordine constantem (ibid.). Porro, inquit (ibid., n. 5), sententiam aut consilium notivum Ecclesie a Domino institutum vocamus non modo episcopos, verum etiam omnes presbyteros coram animarum habentes. Cum autem summa solius externæ jurisdictionis in facultate excommunicandi consistat (ibid., n. 2), quam proinde Ecclesia, seu ordinal hierarchico, immediate creditam a Christo fuisse Richerius aiebat, non posse hanc a papa atque ab episcopis exerceri arguebat nisi ministerialiter, atque de ipsius Ecclesie consensu. Omnis enim principatus quoad vim coactivam ab hominum consensu pendet (ibid.), quodque omnes tangit necessum est ab omnibus quoque comprobari (ibid., n. 6). Quare Ecclesia invita, dissensu, aut inconsulta, obligari non potest. Ita fere Nicolaus quoque sensisse videtur in opere de Unitate Ecclesie (Lib. II, c. 10); ibi enim haudquaquam dubitandum esse ait de excommunicationibus sive a romano pontifice, sive a particulari synodo, sive ab episcopis latis, quando hæc judicium..... deinceps a tota Ecclesia probata, et recepta fuerunt. Nam, inquit, hoc in casu non solus papa, nec solum concilium, aut episcopus particularis ille est qui separat ab Ecclesia quos excommunicat; sed integrum corpus Ecclesie separat, et excommunicatio ejusmodi totius corporis auctoritate nititur. Aliter vero sentiendum esse ait de excommunicationibus, quando alii episcopi atque Ecclesie illis non consentiunt; hæc enim si non omnino irritas affirmat, certo

in dubium vocat : Hæc excommunicationes (verba ejus sunt) haud habite sunt tanquam certæ et indubitabiles (1). Ulterius progressus est Dupin (De ant. eccl. Discipl., diss. 3, cap. 1); quodque Richerius de solo hierarchico ordine docuit (quanquam et ille non satis constans Ecclesie nomine universum cœtum fidelium designasse interdum videtur) diserit ad universam fidelium omnium congregationem transtulit. « Licet, inquit, nulli præterquam episcopi et presbyteri potestatem exercendi claves habeant, ea tamen in universa residet Ecclesia, quo nomine in sacris litteris non sacerdotes soli, sed universus fidelium cœtus intelligitur..... etiam claves solis sacerdotibus datæ recte dici possent, quia illorum tantum est illis uti; verumtamen haud dubium esse debet quin primo et præcipue toti Ecclesie ligandi ac solvendi potestas sit data, a qua in ejus ministros derivatur. Sic quamvis in republica soli magistratus et cives jus vite et mortis, belli ac pacis habeant, ea tamen potestas in republica ipsa tanquam in fonte et radice residet : idem servata proportionem dicendum de Ecclesia. Atque hinc forte primis Ecclesie seculis non soli episcopi, sed cum eis presbyteri, accedente etiam nunquam laicorum consensu, excommunicationis judicium ferebant innoxios. Hinc ait (ibid., pag. 256) : Si pontifices romani sine causa excommunicationem ferrent, totaque Ecclesia judicaret excommunicationem temere latam, tunc ab ipsis excommunicati pro schismaticis habendi non essent, modo animum retinerent servandæ cum romano pontifice unitatis, etc., » quæ Febronius exscripsit et cooptavit. Demum Quesnellus idem systema proposuit in celebri illa propositione quæ est 90 inter 101 a Clemente XI proscriptas : Ecclesia auctoritatem excommunicandi habet, ut eam exercent per primos pastores DE CONSENSU SALTEM PRESCRIPTO TOTIUS CœCORUM (2). Videt jam lector primos febroniani effusi magistros. Censuras enim romanas, nisi ab

(1) Les excommunications n'ont point été regardées comme certaines et indubitables.

(2) J'avais heic ad ea minimum intendere quæ super hoc Quesnelli propositione observavit cl. de Saleon postea viennensis in Gallia archiepiscopus in ins. n.º opore, quod an. 1719 edidit prænotatum : le système de Jansenius renoué par Quesnel, p. 306. « Cette seule proposition renferme en peu de mots tout le venin du Richérisme. Quesnel y dit d'abord que c'est l'Eglise qui a l'autorité d'excommunier pour l'exercer par les premiers pasteurs. N'est-ce pas le dogme capital de Richer ? Jésus-Christ en fondant son Eglise, dit-il, lui a donné les clés ou la juridiction pour l'exercer par le ministère du pape et des évêques, que Quesnel appelle les premiers pasteurs. Il est vrai que l'Eglise, dans le sens où elle est prise pour les évêques qui la gouvernent, a la juridiction et le pouvoir d'excommunier; mais la proposition de Quesnel ne peut être susceptible de ce sens, puisqu'il oppose l'Eglise, qui a selon lui l'autorité d'excommunier, aux premiers pasteurs par qui cette autorité est exercée, et par conséquent il distingue manifestement de l'Eglise les évêques ou premiers pasteurs. L'on aurait même droit d'expliquer ce qu'il dit de l'Eglise dans le sens propre et naturel, c'est-à-dire dans celui où elle est prise pour l'assemblée des fidèles, et en tant qu'elle comprend tous les laïques, puisque Quesnel n'ajoute rien qui puisse en déterminer la signification en un autre sens et la limiter au clergé.

Ecclesia probentur, nullas esse, ipsum illud decretum est quod hi tradiderunt.

IV. At de dogmate, cui totum hocce systema innititur, exploratissimum est non aliam a Richerio, cæterisque illum secutis esse Febronii sententiam. Hoc cum alibi demonstraverimus, opus non est pluribus ostendere. Satis sit illa recolere (I. 1, cap. 1, § 6, pag. 32): *Potestas clavium universitati Ecclesiæ a Christo data est; illam hæc per ministros suos exercet; inter quos romanus pontifex primarius quidem est, nihilo tamen minus universitati subordinatus: quibus adde quæ paulo post inculcat (ibid., n. 3, pag. 37): Ecclesia ipsa principaliter et radicaliter obtinet potestatem clavium, quæ ab illa in omnes ejus ministros ipsunquæ summum pontificem derivatur, et singulis quibusque pro sua portione communicatur. Quod vero ad illud de necessario, ut excommunicationes romanæ vi polleant, Ecclesiæ consensu pronuntiatum pertinet, nihil equidem a veritate et vetustissimorum ab ipsis apostollis temporum consuetudine alienius fingi poterat. Etenim cum ea unitatis a Christo in Ecclesia sua præstitutæ sit lex, ut romana Ecclesia (quod Bonifacius I aiebat) Ecclesiis toto orbe diffusis velut caput suorum sit membrorum, a qua se quisquis abscindit fit christianæ religionis extorris, cum in eadem non cœperit esse compage (ep. 14, F. I, ep. R. P. col. 1037), et quicumque cum romano pontifice non colligit, spargat (S. Hieron. ep. 14); fieri non potest ut quis ab Ecclesia romana abscindatur nec tamen fiat christianæ religionis extorris; non colligat cum romano pontifice, nec tamen spargat. Quis autem non videat id omnino futurum, si romanæ censuræ (quibus qui alligaretur utique a romana Ecclesia abscinderetur, nec cum romano pontifice colligeret) non ante vim habere quam ab Ecclesia probarentur. Peto etiam quid Ecclesiæ nomine intelligat? Si cœtum omnium fidelium, quæ erunt excommunicationes, quibus sua aliquando sit efficacia? Si episcopos, præterquam quod episcoporum judicio subesse non debet, qui supra omnes est, romanus pontifex, quæro iterum, dispersosne an in concilium coactos? Si dispersos dixerit, meminerit se in primo operis sui volumine Ecclesiæ dispersæ tribunal non omnino certum et ultimum, a quo appellari non possit, statuisse; atque ut indubitatum ultimumque velimus, non ejusmodi profecto erit, ut eorum qui se excommunicatos ægre ferant, querelis, cavillationibus, effugiis minime pateat. Sin autem in concilium coactos, quoties ergo erit aliquis excommunicatione plectendus, celebrandum erit generale quoddam concilium, quod de summi pontificis sententia judicium ferat. Quis hæc absurda esse et ad disciplinam penitus subvertendam spectare non intelligat? Insuper, in Febronii sententia, vel excommunicatio a pontifice lata, quam ab Ecclesiæ corpore non probari contingeret, irrita ab initio præsumenda est, antequam de Ecclesiæ consensu constaret, vel non. « Qui primum velit, inquit Ballerinius (De Vi ac Rat. primat., pag. 340), is fateri debet omnem excommunicationem*

etiam justam manere suspensam, atque tandiu vim non habere, quandiu ab Ecclesiæ corpore recepta et probata non sit: si enim ante probationem Ecclesiæ valeat et excommunicatum ab Ecclesiæ corpore actu præcidit, nihil est cur ad vim ejus approbatio requiratur. Id autem, præterquam quod ad eludendas excommunicationes etiam justissimas ipsis quoque hæreticis facilem aditum aperit, ab Ecclesiæ mente et praxi quam sit alienum perfacile agnoscitur; excommunicationes enim statim ac latæ sunt, ab Ecclesiæ corpore excommunicatum separare, semper judicatum fuit a catholicis; ut ne Ecclesiæ consensus sit expectandus. Solum cum ab inferiori judice feruntur, si judici superiori non probentur rescindi possunt; non autem latæ ab initio suspenduntur, quoad Ecclesiæ consensus accedat. Imo nec per subsequentem appellationem suspenduntur, si vel injuste sint; sed superiori judici per causæ cognitionem rescindendæ reservantur. » Quod si rata ab initio fuit apostolicæ sedis sententia, num si quæ Ecclesiæ ipsam postea non probarent, ex rata irritam redderent? Fieri quidem posset ut aliquæ Ecclesiæ excommunicatas a sede apostolica in communionem recipebant; quod tamen antiquissimis etiam canonibus, ut quinto nicæno, adversaretur; quibus cautum fuit, ne quis ab uno excommunicatus ab aliis communione donaretur. At ex hac ab aliis concessa communione, non ideoque hujus sedis auferretur sententia, nec ipsius communio invito pontifice excommunicatis restitueretur. Sed quæ indicavimus præteritorum temporum consuetudinem consulamus. Novimus S. Paulum in Hymenæum et Alexandrum anathema tulisse; novimus ab eo traditum Satanæ incestus reum. Numquid autem Ecclesiarum ad quas ille pertinebant, presbyteros ac fideles propterea coegit? an illarum saltem consensionem expectavit? Nihil minus sententiam quidem ille in nomine Domini Jesu Christi tulit, sed a consulendis Corinthiis eorumque rogando consensu tam abfuit, ut illis scripta epistola indixerit (I Cor. V, 3): *Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu iam judicavi. Nimis a Pauli mente aberraret qui, cum Dupin (De ant. eccles. Discipl., diss. 3, cap. 1, pag. 247), Paulum assereret non ipsum tum auctoritate sua solum excommunicasse, sed jussisse id ab universa Ecclesia fieri. Hoc jussit Paulus congregari Corinthios, at qua de causa? non ea ut ipsi scelestum hominem de Ecclesia pellerent, sed ut latam ab eo sententiam promulgarent, atque exequerentur: IAM JUDICAVI.... eum qui sic operatus est, in nomine Domini Nostri Jesu Christi, congregatis vobis et meo spiritu, cum virtute Domini Nostri Jesu tradere hujusmodi Satanæ in interitum carnis, etc. Pauli exemplum secuti sunt quotquot romanorum pontificum excommunicationis pœnam aut comminatio sunt aut inflixere. Quid enim si ab Ecclesiæ approbatione censuras vim mutuari contendas, magis ridiculum, et a Victoris (ut aliquos appellem), ab Innocentii primi, a Leonis Magni gravitate alienius, quam quod ille Asianos prorsus a communione secludendos*

edixerit (Euseb., *Hist. lib. V, cap. 24*); alter omnes qui regulas ab eo editas violassent, a communione fidelium abstinendos monuerit (ep. 6); Leo similiter denunciavit quod aliquis fratrum contra hæc constituta recedere tentaverit, et prohibita fuerit ausus admittere, a se se noverit officio submovendum, nec communionis nostræ futurum esse consortem, qui socius esse noluit disciplinæ (ep. 4, t. 1, *Boll. edit. col. 616*)? Nam qui hæc intentatas minas legissent, reponere nihil terribi potuissent: ita sane, si episcopis placuerit nos veluti legitime excommunicatos habere. Igitur ne cogitarunt quidem magni illi pontifices futurum quempiam adeo suæ salutis immemorem, ut inanes ludicrasque ejusmodi minas haberet, quod Ecclesiam romano præsuli dissensuram confideret.

V. Hæc fere sunt quæ adversario in Antifebronio objeceram. Nunc æquum lectorem appello. Hæcine sunt quibus abunde satisfactum videri sapienti viro possit, congerie illa exemplorum quæ paulo antea ex Febronio recitavimus? Quid vero si ipsa exempla multis nominibus rem non efficiant? Animus mihi non est in singula accurate inquirere [id enim totidem fere dissertationibus materiem satis amplam suppeditaret]; dicam tamen de singulis quod retinendæ adversarii sententiæ sufficiat. A Victore ordiamur. Illam, inquit Febronius, ut ecclesiasticæ unitatis studiosum, nimisque præcipitatione in excommunicatione abductum improbatum quamplurimum ejusdem temporis præsules sanctitate conspicui, quos inter Irenæum. Sed hoc minime ad rem facit. Duo enim inquirenda supersunt. Primum est, an revera Victor Asianos ab Ecclesiæ unitate absciderit? cum doctissimi viri sint qui id negent, velintque Victorem, Irenæi aliorumque litteris delinitum, anathematis sententiam quam Asianis minatus fuerat, cohibuisse (1). Improbant illi Victorem; si tamen pontifex sententiam non tulit, qui inde efficias non nisi ex Ecclesiæ consensu latas censuras vim obtinere? Alterum est: num si Asianos a Victore excommunicatos velis, ita præsules illi sanctitate conspicui pontificem improbari ut ejus sententiæ sibi parendum non esse duxerint? At id omnino falsum esse duo cum primis suadent. Nam si Victor episcoporum qui eum cum Irenæo decenter admoverant, ut ait Eusebius (*lib. 1*), ne integras Dei Ecclesias morem sibi a majoribus traditum custodientes a communione abscinderet, posthabitis adhortationibus, Asianos reapse anathemate perculit, an credibile sit cum tanta impudentia fuisse ut, cum episcopos nosset a se dissensuros, suamque sententiam negato assensu reddituros inanem, tamen se suamque auctoritatem communi Ecclesiæ reprehensione dicam an ludibrio exponere non dubitaret? Hoc primum. Alterum est diserta Epiphaniî testificatio, cui cur fides haberi non debeat quis intelligat? Scilicet Epiphanius scribit (*lib. LXX, cap. 9*): *Nec illud eruditus hominibus ignotum est, quam sæpe diversis temporibus de illius facti celebritate*

varii ecclesiasticæ disciplinæ tumultus, ac contentiones oborta sint, præsertim Polycarpi (lego Polycratis) ac Victoris ætate, cum ORIENTALES (non omnes, sed Asiatici), ab OCCIDENTALIBUS DIVULSI, PACIFICÆ A SE INVICEM LITTERAS NULLAS ACCIPERENT. Quæ autem hujus disjunctionis causa afferri possit, nisi quod OCCIDENTALES Victori obtemperarint?

VI. Firmiliani et Cypriani exemplum, ne illud quidem aliquid efficit. Excommunicationis minas intulerit et papa Stephanus (sancti nomen addere Febronius poterat; an non enim odiosæ aliquid perversitatis præ se ferat cum tanta cyprianicæ et firmilianicæ sanctimonie celebratione sanctitatis quod ad Stephanum attinet dissimulatio?). Quid tum? An eo usque a Stephano devenit, ut revera Cyprianum et Firmilianum a sua et Ecclesiæ communione repelleret? Non ignorat utique Febronius multo plures esse qui sentiant Stephanum cum illis dissidium ultra excommunicationis minas non processisse (1). Id verum si sit, quid hoc exemplum ad latas romanas censuras facit? Demus tamen quod nonnullis, atque in his Francisco Antonio de Simeonibus, visum est (*De rom. pont. judicior. Potest., cap. 6, § 5*), Firmilianum Cyprianumque a Stephano fuisse excommunicatos. Ut Sanctos semper eos coluit, et eorumque tota colit Ecclesia; sed in suo illos errore ad mortem usque perseverasse, hoc illud est quod Febronio negabitur. Nam ab ipso Stephano sunt qui cum eodem de Simeonibus (*l. c., pag. 135*) doceant, saltem Cyprianum communioni restitutum, quod errorem suum recantavit; alii sub Xisto ejus successore, quem propterea bonum et pacificum a Pontio Cypriani diacono appellatum observant. Imo vel ii qui excommunicatum a Stephano Cyprianum inficiantur, sub Xisto tamen errorem suum ejurasse affirmant (2). Quenam ergo isthæ confidentia est, res quæ a doctissimis viris aut in controversiam vocantur aut omnino negantur veluti certissimas sumere atque proferre?

VII. Idipsum de sanctis Meletio et Flaviano antiochenis dixero. Ac primum de Flaviani sanctitate admodum dubitabat cl. P. Boschius, in Historia patriarcharum antiochenorum (*num. 282*), ejusque dubitationes probantur confirmantque Bollandiani socii (in præterit. ad d. 27 sept.). Quod si tamen ut sanctum illum colendum Febronius velit, præter ea quæ de S. Meletio mox disseremus, meminerit, sub Flaviano soblatum demum fuisse cum Evagrio Paulini successore antiochense schisma, propter quod romana Ecclesia, quæ Paulino faverat, suam alterius factionis episcopis communionem suspenderat. Porro cum antiocheni schismatis extinctionem contigisse an. 398 satis indicat Theodoretus (*l. V Hist., cap. 25*), et multis argumentis confirmat Tillemontius (*t. X, annot. 2 in S. Florian*). Obiisse autem Flavianum mense julio an. 404 Boschius probat, ut sex circiter annos a sublato schismate Flavianas

(1) Vide inter alios Bollandianos t. IV; sept., in Comment. prævio ad acta S. Cypriani, § 43. Adde etiam quæ in Antifebronio dixi (t. I, diss. 5, cap. 2, pag. 239).

(2) Confer Bollandianos, l. c., § 44.

(1) Vide Antifebron., t. II, lib. II, cap. 1, pag. 267.

superstes fuerit. Ab Occidentalibus autem agnulum fuisse illum episcopum, atque adeo immediate romani pontificis communioni redditum, ut primum solus Antiochiæ sedit, nemo dubitat. An non autem id satis ut sanctus haberi possit, etsi primis sui episcopatus annis propter antiochenæ Ecclesiæ schisma communionem cum eo summi pontifices suspenderant? De Meletio vero illud extra dubitationem est, nunquam fuisse illum ab Ecclesia præcisum quocum omnes fere Orientis episcopi communicabant, et in his S. Basilius, S. Gregorius Nazianzenus, S. Gregorius Nyssenus, et alii, qui protecto romanæ sedis communionem gaudebant, neque idcirco hi a romanis pontificibus apostolica communionem privati, aut reprehensi, perinde ac si Meletii communionem contaminati essent. « Solum deficit, inquit Ballerinius (*De Vi ac Rat. prim.*, pag. 329), seu potius suspensa fuit communicatio *immediata*, sive quod communionis litteræ *immediate* a sede apostolica tradi non possent ad ipsum tanquam antiochenum episcopum, cum datæ fuissent Paulino, nec duobus concedendæ essent, ne contra nicænam canonem duo ejusdem urbis episcopi probarentur; sive quod in turbulentissimis ejus temporis circumstantiis, romanis tanto intervallo discretis, haud satis perspecta esset Meletii fides, quæ falsis suspicionibus a nonnullis impetebatur; unde ob Orientalium datis litteris communionis attribuisse episcopatum antiochenum, frustratos autem virum *Dei admirabilem*, Meletium scripsit S. Basilius epistola 349, nunc 214, ad Terentium comitem: quæ omnia cum *immediate* communionis impedimentum culpa ejus vacuum præferunt, tum vero nec ipsi *mediata* saltem communionem fruendi, nec sanctitati ipsius pluribus documentis comprobatæ quidpiam præjudicii ex inde inferri posse patefaciunt. Ceterum *immediatam* quoque romanæ sedis communionem eidem aliquando concessam dubitandum non est, siquidem cum Paulino, qui ea *immediate* fruebatur, pacem abs se sedulo quæsitam et acquis conditionibus oblatam conciliavit, ut Socrates et Sozomenus testantur. Hac sane conciliatione in Occidentem allata, acceptisque utriusque partis, Meletii scilicet et Paulini, litteris Occidentales episcopi congregati in aquileiensi concilio an. 381, S. Ambrosio præside, Theodosium imperatorem pro utraque parte rogarunt, perinde ac si utraque in communionem catholica existeret. Certe vero Meletium romanæ sedis communionem haudquaquam privatum non solum illud astruit, quod, cum in disputatione quadam communicatio cum romano pontifice probanda esset, Damaso se, adharere Meletium professus est, ut liquet ex Hieronymi epistola 16 ad eundem Damasum; idque ita probavit, ut Sapores ab imperatore missus controversas Ecclesias eidem adjudicaverit, Theodoro teste; verum etiam, imo multo apertius astruit illud (ut Tillemontius fatetur), quod plures Meletii litteræ in Occidentem missæ, rejectæ ab Occidentalibus non fuere, ut rejecissent procul dubio ex

veteri constantique eorum temporum disciplina, si eum a catholica et romana communione avulsam judicassent. Quod si qua difficultas circa Meletii fidem falsis rumoribus disseminata *immediatam* communionem aliquandiu suspenderit; ea satis disjecta atque sublata fuit ex gestis in antiochena synodo anni 379, ubi Meletius primus omnium recepti subsignavitque litteras synodi romanæ antea allatas in Orientem a Sabino, mediolanensis Ecclesiæ diacono, et recentiora decreta Damasii missa per Dorotheum presbyterum, quæ errores ejus temporis expresse proscribunt. Nihil ergo obest, quin tantum episcopum de catholica fide, pro qua ter in exilium missus fuit, optime meritum, et ob eximias virtutes a sanctissimis viris Basilio, utroque Gregorio Nazianzeno, et Nysseno, Joanne Chrysostomo, aliisque maximis laudibus celebratum inter sanctos confessores non solum græcæ, sed latine etiam recensuerit Ecclesia. Quamobrem alia Febronio quærenda erunt, quibus nobis persuadeat sanctitatem cum latinis romanis censuris conciliari, quod hæc ab Ecclesia spectare nullius sint roboris.

VIII. Hujusmodi certe non est, quod de Herote Arelatensi et Lazaro Aquisensi nobis obtrudit. Zosimus *sacerdotali eos loco et omni communione submovit* (1). Ambo tamen, inquit, ab Augustino peramanter excepti, et ab episcopis africanis in concilio congregatis, a divo etiam Prospero aliisque ejus ævi scriptoribus... *collaudati fuere. Herotis insuper ut colendissimi antistitis nomen in arelatensibus dipycis hucusque servatur.* Sed primo rogandum est ut quæ de S. Augustino patribusque africanis commemorat statim debeat; ea enim spectant ad annum 416 et ad Innocentii I pontificatum; quare ad extenuandam excommunicationis postea a Zosimo in Herotem et Lazarum late auctoritatem nulla sunt. Deinde animadvertat, ut Zosimi exemplum quidquam efficiat, duo sibi probanda esse: excommunicationem nempe quæ et justa reapse sit, nec a pontifice ipso deinceps fuerit revocata, ob unam Ecclesiæ improbationem robore destitui. Jam vero quod ad Zosinum attinet, fuisse illi sive a Cælestio, ut Baronius putat, sive a Patroclo Arelatensi, ut Constantio placuit, sive ab utroque, ac præterea a Praylio Hierosolymitano falsis in Herotem et Lazarum accusationibus obreptum, non difficilis concessero. Quid hinc fiet? Id unum: injustam decepti Zosimi excommunicationem, proindeque ante omnem Ecclesiæ dissensum fuisse nullam. Præterea longe verisimillimum est, in eo quod Zosimus Afros ad ipsum misisse testificatur (*ep. 12*) *epistolæ volumine,*

[1] Ita, inquit Febronius, *submovere se posse arbitratus ex speciali sedis apostolicæ auctoritate.* Addat, non solos hosce fuisse, in quos tanta Zosimus auctoritate uteretur; nam Tuentium quoque et Ursum eadem sententia percussit, contra quos per totum orbem se scripta direxisse scribit (*ep. 4*), ne in *communionem Ecclesiæ, in quocunque ecclesiastico gradu, a qua in totum anathemati essent, suscipi ent.* Miratur Febronius? Equidem si hæc de S. Gregorio VII aut alio posteriorum pontificum legeremus, illa ad isidorianarum epistolarum corruptionem Febronius referret. Discat hinc, primatum romanæ pontificis vel quinto seculo latius idipsum potuisse, quod ei Isidorus tribuit.

pro Herete et Lazaro multa scripsisse ad ea refellenda quæ utriusque accusatores Zosimo per summam calumniam iniecerant, ne quod ipsis a Zosimo exprobratum fuerat, in illorum admittendis adversus Pelagium Cælestium testimoniis leves nimium fuisset viderentur. Accidit deinde ut Zosimus Cælestii fraudes pernosceret. Quare celeberrimam ad omnes episcopos an. 418 tractoriam dedit, qua Cælestium Pelagiumque damnavit. Quid tam probabile quam ut Zosimus tandem se falsis in episcopos illos delationibus deceptum agnosceret, ac communionem illis reddiderit? Frustra igitur et hoc Zosimi exemplum Febronius jactat, ut romanæ censuras non nisi ab approbante illas Ecclesia vim sumere persuadent.

IX. De Hilario Arelatensi pauca nunc dicenda sunt. « Eum Leo *exsertem apostolicæ communionis* declaravit; insuper illi interdixit ne metropolitani jure ordinaret episcopos, nec ulli interesset ordinationi. Hilarius nihilominus, *propositi tenax* (uti ait Auxiliar. apud Honorat. in Vita Hilarii), nec juribus suis cessasse videtur, sicut nec Leo sententiam mutasse. Sed cum ab illa effectui mandanda longe abesset gallicani antistites, etiam illarum provinciarum quæ causam dissidio dederant, res ipsa per se sopita est. Ad extremum ergo vitæ spiritum in regenda Ecclesia sua pacifice perseveravit Hilarius, cujus hodieque laus est per omnes Ecclesias » (1). Hæc Febronius ex Quesnellio deprompsit. Ne queratur ergo de me, si quod de Quesnellio eruditissimi Ballerini hæc in re pronunciarunt, idem ipsi reponam: *Ita homo apostolicæ auctoritati infensus, sub specie vindicandæ sancti Hilarii memorie, eundem infamat, ipsumque ejus inobedientiæ et contumaciæ patres præferre capit, quæ non sanctorum virorum, sed refractoriorum hominum propria est* (2). Nullum enim vero factum, testimonium nullum afferret unde constet, S. Hilarium nunquam juribus quæ sibi arrogaverat cessasse, et sibi vetita a Leone metropolitice dignitatis officia peregrisse. Imo post ejusmodi contentionem reversus in patriam, non solum statim, ut auctor Vitæ ejus refert, *totam se ad placandum Leonis animum inclinata*

(1) Lector fortasse per se animadverterit miram quandam hujusmodi in celebrandis quibuscumque qui romanis pontificibus obstitere confidentiam. Quos Victori adversatos sumit, fuerunt ii præsertim sanctitate conspicui; Firmilianus et Cyprianus, quibuscum Stephano dissidium fuit, beatissimos præsumit vocat, quos ut sanctos semper colant, etiamnum tota cõfite Ecclesia. Heros et Lazarus, a Zosimo anathemate percussos, illustrissimè ab eo audiam gallicæ episcopi, sancti homines, fideique ecclesiasticæ maxime studiosi. Quid Hilarius arelatensis? Gloriosus præsul cujus hodieque laus est per omnes Ecclesias. Paulo post Mamertus, quem S. Hilarius papa proprii ordinis factura sanctificationem edixerat, ut notissime sanctitatis entitates prædicatur. Neque id satis. Sanctitatis gloria conspicui fuere hi omnes romani pontifices; dum tamen tot in episcopos ab illis non reprehensos aut damnatos elogio prodigit, non sicut Febronio nisi Victor, Stephanus, Zosimus, Leo M., Hilarius. Imo de Hilario scribit: Quisquamque autem in mente Hilarii fuerit ille, inquit Tillemontius, Mem. eccles., tom. XVI, pag. 107, longe majori semper reverentia et veneratione prosequitur Ecclesiæ memoriam Mamerti quam Hilarii pontificis, alius licet inter sanctos Martyrologus inscripsi. Quid hoc est nisi inauscissimam romanis pontificibus voluntatem præ se ferre?

(2) T. II oper. S. Leonis, observ. in 3 p. diss. 3 Quesnellii, pag. 1653.

humilitate convertit, verum etiam latam a pontifice adversus se sententiam humiliter ferens pastoralibus officii sui curis ac perfectioni animum ferventius intendit. Totam se, inquit Vitæ auctor, c. 17, orationi, prædicationi, operationi, velut incipiens mancipavit, rigore districtus, miseratione perpetuus, largitione promptissimus, etc. Et post pauca: Abstinendo victu, operi insistendo, itinera pedibus conficiendo, ita se tenuerit, fatigatus, exhaustus, ut vix quadragesimi actuari avul circulum adimpleret. Omnia autem episcopalis quidem ministerii, quod Hilario relictum fuit, et sanctæ vitæ officia sunt, quæ ad metropolitici juris munera reduci nequeant. Imo hæc scribendi ratio sanctum virum exhibet, qui, Auxiliaris consilium secutus, nihil amplius resistens, soli episcopali curæ, suiique ipsius cultui se totum addiderit. Idem sane Quesnellus hoc unum ex laudatis Vitæ verbis colligi posse affirmavit, part. 1, cap. 8. Hilarius ab hujusmodi contentione quiescentem Leonis amplius molestum non fuisse (fuisse autem molestus, si adhuc post editum tam solemne iudicium metropolitici jus exercere voluisset), totam vero se animobus commissis oratione, prædicatione, ac cura sua fovendis colendisque dedisse: quibus sedulo incumbens vivendi finem fecit. Imo paulo post affirmat, toto eo tempore, quo ille supervixit, nullam se obtulisse occasionem, quam nec Hilarius quaesierat, qua necesse esset Leonis decreto contraire. Prima enim, ut manifestum est, ab illo tempore occurrit Vascensis episcopi ordinatio: quæ post Hilarii mortem a Ravennate ejus successore facta fuit. Ubi autem nulla metropolitici juris exercendi occasio incidit, Hilarius se ut metropolitani gessisse, et metropolitici semper quoad vixit usurpasse potestatem dici nequit. Ut autem cetera argumenta deessent, vel unus S. Leo sufficere cordato viro deberet, ut Hilarius de sententia cessasse intelligeret. Scribens enim S. pontifex ad episcopos per arelatensem provinciam constitutos (ep. 11. Ball. edit.) defunctum Hilarium sanctæ memorie appellat. Anne autem Leo sanctæ memorie Hilarium vocasset, qui apostolicæ sedis communionem caruisset, ac contra ejus constituta metropolitici jus usurpare perrexisset (1)?

X. 1.º Eandem, qua Hilarius arelatensem a Febronio affectum vidimus, injuriam S. Mamerto viennensi illatam queror. Sed antea quid de Hilarii et Mamerti dissidio Natalis Alexander tradat, audiamus (in Hist. eccles. sec. v, cap. 3, art. 7). « Per id tempus accidit ut Mamertus viennensis episcopus diocesi Ecclesiæ, quæ ad arelatensis episcopi diocesim pertinebat, episcopum ordinaret. Tam grave vulnus canonicis illatum, ut accepit Hilarius, gallicanorum episcoporum synodo, quæ hujus causæ examen susceperat, referente, Mamertum a Verano viciensi episcopo moneri jussit, ut ab ordinationibus indebitis, sub honoris sui privilegiorum periculo, in posterum abstinere. Eum vero, qui Diensibus fuerat a Mamerte episcopus ordinatus, Leonis arelatensis, a quo rite

(1) Confer Benedictum XIV., de Beatif. et Canon., lib. II, cap. 41, n. 11.

consecrari debuerat, arbitrio præcepit confirmari. Hoc in decreto Hilari videre est ardentissimum ejus studium vigilantiamque singularem in procuranda per totam Ecclesiam, et maxime per dioceses patriarchatus sui subditas, canonum executione, ac eorumdem transgressione vindicanda. 2° Eximia ejus prudentia suspicienda est ac lenitas, cujus rationem reddit his verbis: *Verum ad Ecclesiarum quietem, tanquam transgressionis vulnera, memores apostolicæ sapientiæ, cui ari volumus ante fomentum, ut corporis nostri membrum forte sanandum in integritatem pristinam per miora medicamenta revocetur, nec credatam negligi, quod interim non monetur abscondi. Prævia medendi semper austeritatis est lenitas, nec omnis ferro statim culpa compestitur, aut inexplorato, vel quod facile prodesset possit, offertur. Nunc enim temporis opportunitas, nunc languentis necessitas, nunc medicinæ ipsius et modus est querendus et qualitas, ut omnis per sapientiam facta in vitis reprimendis sollicitudo curantis, gaudeat reparatione quod solvat, nec careat moderatione quod resacet (ex Hilario epist. 2).* 3° Mamertum, virum aliqui sanctissimum, humani aliquid passum esse, et peccasse revera contra canones et contra S. Leonis constituta, qui quatuor duntaxat civitates viennensi metropoli addixerat, cæteras verò, e quibus erat Diensis, restituerat arelatensi. Nunquid igitur de Mamerto præclare Febronius meretur, qui eum non mutasse mentem, nec ullo modo diuelli se passum esse ab Ecclesiæ suæ jurium exercitio? At ejusnam, quæso, Ecclesiæ Martyrologiis sanctum inscribimus, qui canones pervicaciter infregerit, quæque peccarit adeo non emendaverit ut illa nunquam non cumularit? Romana saltem atque adeo catholica Ecclesia hujusmodi sanctos ignorat. Quod si Mamertum agnoscit, illud cum Bollaardianis (ad diem 11 maii) dicendum omnino est, sanctum virum, qua decuit, animi demissione Hilari decreta suscepisse. Cæterum Mamerti exemplum quid ad rem præsentem facit, licet ille qualis a Febronio exhibetur, pontificiæ sententiæ contemptor fuisset? Primo enim Hilarius nunquam excommunicationem (de hac autem se agere Febronius in hisce undique corradendis exemplis meminisse debuerat) Mamerto minatus est; hoc aut Hilarius (ep. 14): *In quo factum ejus convenerat sic resolvi ut iusta eorum quæ perpetrata sunt qualiter, non sine jactura proprii ordinis, etiam illum a sacerdotali consortio submoveri cerneret, quem creavit indebite, nempe Diensem. At convenerat non idem est quod nisi respuerit, submovebo. Illud solum minatus est: nisi Mamertum facti penituisse, redeunte querimonia, eo privilegia viennensis Ecclesiæ ad arelatensem antistitem translatum iri exemplo, quo nigravere principio.* Præterea hæc Hilarius rescripsit ad episcopos qui de Mamerti causa in synodo cognorant. Quid ergo ad canones exactius quam isthæc Hilari sententia post synodi relationem edita? aut quis gallicanæ Ecclesiæ (hanc appello, quia id ad illum propius pertinebat) dissensui locus heic esse potuit, cum viginti omnino Galliarum episcopi, in synodica ad Hilarium

relatione, Mamerti factum improbassent (1)?

XI. Obstrept tamen Febronius, pugnatque, opinionem suam Euphemii et Macedonii exemplis confirmari: hi enim, ob retentum in diplycis Acacii decessoris sui nomen (qui a romanis pontificibus ex inita cum hæreticis communicatione damnatus sæpe fuerat), et ipsi per totum vitæ spatium Ecclesiæ romanæ communionem veluti caruerant; ipsos tamen tota nunc in album sanctorum refert Ecclesia. Recte Febronius addidit particulam veluti; sed hæc una totam ejus molem disjicit. Nullum nempe unquam anathema Euphemio et Macedonio, sive dum viverent, sive post mortem, a romanis pontificibus indictum fuit: non a Felice III, non a Gelasio, non a cæteris. Imo et eos orthodoxos agnoverunt, et chalcedonensis synodi defensores egregios, cum tamen cum iis qui Acacium anathemate non percellerent communicare, eo maxime nomine, romani pontifices nolent, quod vererentur ne quid ejus synodi auctoritas, rectaque fides ab ea defluta detrimenti caperet. Synodicas præterea uterque ad eosdem summos pontifices misere. De Euphemio quidem id testificatur Nicephorus (lib. XVI, cap. 19) his verbis: *At Euphemius, simul atque episcopatum init, nihil moratus, suis ipse manibus in sacris tabulis nomen Moggi expunxit, et Felicis appellationem reposuit: atque in sacro suggesto cõsiders, synodales more recepto epistolas Romanæ ad Felicem dedit. Porro papa scripta quidem illius recepit, et Euphemio veluti orthodoxo fuit; sed illum in episcopalem communionem non admisit, propterea quod Acacii quoque et Flavitiæ nomen de sacro libro non deduxisset.* Alias præterea litteras Gelasio Felicis successoris Euphemius scripsit, quibus respondens sanctissimus Pontifex, dilectissimum fratrem appellavit. Macedonius vero cum ab Anastasio imperatore urgeretur ut chalcedonensem synodum Joannis Alexandrini episcopi et severianorum monachorum exemplo damnaret, absque universali synodo cui romanus episcopus præsidere, nihil se facturum esse respondit, ut Theodorus Lectior narrat (2); imò, eodem Theodoro teste, synodicas litteras ad Anastasium romanæ urbis episcopum (Gelasio II successorem) per hunc ipsum Festum litteras decreverat, sed ne id faceret prohibitus est ab imperatore. Atque hos tantosque viros, romanæ sedi devotissimos, invictosque chalcedonensis fidei propugnatores, summi pontifices catholica communione privasent? Aliquam tamen peculiarem communionem iis denegarunt, nempe, ut ex Nicephoro intelleximus, episcopalem, nec cum illis nisi ut cum cæteris fidelibus communicarunt. Episcopalis enim communicatio aliquid excellentis præ se ferebat, quam catholica cum omnibus orthodoxis usitata. Fallitur ergo Febro-

(1) Id ex iis Hilari verbis ad eosdem episcopos perspicue colligitur: *Sicut ergo et vestre dilectionis relatio, et fratris et coepiscopi nostri Antonii (quem synodus ad quem legatus) insinuat reservat, CLARET prædictum (Mamertum) privilegia certis conclusa terminis velle perdere PLUS VOLUIMUS.*

(2) In collect., lib. II, cui consentit Theophanes ad annum secundum Alexandrinos 601, id est anni Christi 509.

nus, qui hosce sanctos nobis obijcit veluti extra romanam communionem viventes atque demortuos. At eorum nomina ex diptycis eradi Normisdas jussit. Jussit utique non quod eos ut hæreticos schismaticosque habuerit (nam tandem Normisdas eorum nomina ut ex diptycis recitarentur, permisit, quod nunquam fecisset, si hæreticos illos schismaticosque existimasset), sed ut hoc exemplo cæteros ab Acacii communione deterreret, fortasse etiam ut quam apostolicis decretis inobedientiæ notam incurrisse videbantur, hac severitate puniret. Cæterum ne ista quidem, quæcumque inobedientia fuerit, excusatione caret. « Inter multiplicia fidei dissidia, inquit Ballesrinus (*De Vi ac Rat. primat.*, pag. 554), quæ totum Orientem discindebant atque turbabant, delere e diptycis constantinopolitanæ Ecclesiæ nomen Acacii videbatur dissidium non leve dissidiis addere, non sine gravi periculo fidei. Populus enim, Acacii nomen audire solitus, si deleteretur offensus, graves tumultus et scandala excitaturus credebatur : quæ scandala subindeat imperator Anastasius in litteris ad Hormisdam pontificem, eisdemque scandalis ipse imperator Acacii amantissimus favorem præstiturus fuisse videtur. Notæ sunt turbæ pares in Asia aliisque provinciis excitatæ, cum aliquot annos post, de expungendis aliis episcopis Acacii quondam communicatoribus ageretur... Has porro turbas ab hæreticarum partium episcopis atque patronis in fidei detrimentum conversum iri catholici presentiebant. Tantum autem malum ut isti impedirent, dissimulandum interim censuerunt nomen Acacii, et commodius tempus exspectandum nec romanæ sedis præceptum hisce in angustiis et cum tanto fidei præsertim atque animarum periculo cogere judicarunt. Id consilii eruitur ex orientalium episcoporum epistola ad Symmachum, ubi communionis restitutionem implorantes, eam dissimulandi nominis Acacii causam afferunt, ne, si contra nitantur episcopi catholici, ejiciantur, vel cogantur creditas sibi Ecclesias deserere, sicque in loca... hæretici ingredientes, lupi discernant oves... Putas isti amore vitæ hoc faciant, an amore animarum? » Romani tamen pontifices, qui, in tanta locorum disjunctione atque in ipsis hisce turbis, de causarum istarum æquitate ac vi judicare ægerrime poterant, metuebant autem præterea ne chalcedonensis fides infringeretur, mirum non est si flecti se non ita facile passi sint ut ferrent episcopos suis non obedire præceptis quin in eos ex canonum rigore animadvertent : cum præsertim fieri posset ut alii quoque ejusmodi causas falso prætexerent, ut in Acacii communione studiose permanerent, ac chalcedonensi synodo grave vulnus malefica voluntate infligerent. Accedebat occidentalibus Ecclesiæ consensio; nec cum negatæ communionis poena in invitos ferri posset, orientalium, quorum causa agebatur, habenda potius ratio videbatur, quam occidentalium. Quod si quid tamen in hoc a sanctis illis viris peccatum fuit, illud sane persecutionibus exiliisque ærumnis, quas pro chalcedonensi fide infracto animo pertulerunt, compen-

satum dici potest, atque dilutum (1). —

XII. Unum superest quod ex Aimoino de quibusdam Galliæ episcopis Febronius protulit. At ignorare non debuit esse doctissimos viros, qui eam narrationem inter fabulas numerent (2). Quid quod affirmate aio, episcopos illos, si vera Aimoinus narrat, in eo peccasse pessiniquæ rem exempli admisisse? Quamobrem Aimoinus ipse (quod Febronius carte dissimulavit) id vocat *presumptionem audacis*. Nunc lector argumenta, quibus romanas censuras absque ullo Ecclesiæ consensu, si justæ sint, vim habere demonstravimus, recolat, videatque nunc Febronius exemplis hujusmodi se abunde illis *satisfecisse* vere gloriari.

XIII. Hactenus de romanis censuris generatim egimus; nunc pauca de romana librorum censura videamus. « Quæ, » inquit Febronius (t. II, pag. 565), adversus congregationem indicis librorum et adversus romanorum inquisitorum censuram Febronius cap. 9, § 2 memorat, agnita non solum a viris eruditissimis, sed et a pluribus bonis catholicisque principibus, ea quidem multum displicent Zaccariæ (t. I, introduct. cap. 2 et seqq.), plures attamen meras adversum illa declamationes injicienti: verum, nec ille nec socii ejus unquam efficiunt ut veræ sapientiæ professores expellantur, ut bonæ artes, et cum his justa erisis, mittantur in exilium, ut denique humanum sensum, et cum voce perdamus memoriam. Habebunt semper litterati quamdam speciem superioritatis et imperii in aliorum animos, cui ægre resistitur. Viri ingenio pollentes, nova aptaque de sua penu promentes, mentes hominum salvisibi facile subjiciunt: erudita illorum scripta, beneficio typi per orbem sparsa, obscuriorum temporum nebulas [quibus materia de romani primatus proprietatibus multo tempore involuta fuit] successu temporis depellunt: tot illi fero nanciscuntur discipulos quot habent lectores: tantis magistris nemo non assurgit; in eorum sententiam præsentium animi conspirant, futurorum ingenia et mores ad eandem efformantur: demum ipsæmet leges; postquam adversus novam hanc cogitandi et agendi rationem aliquanto tempore reluctarunt, novis hisce moribus, nunc universalis probatis, adaptantur. » Quid dicam? Hæc ea esse dolens dicam, quæ aut in Danielis Franci disquisitionem academicam de papistarum indicibus librorum prohibitorum et expurgandorum, aut in Jonæ Conradi Schrammii disputationem de librorum prohibitorum indicibus,

(1) Hæc si Tillemontius animadvertisset, non illud certe quod catholice aures exhorreant, pronuntiasset (t. XVI ubi de S. Euphemio, pag. 662 *ren. edit.*): posse eos qui extra communionem romanam decedunt (*ceux qui meurent hors de la communion de Rome*) sanctorum confessorumque titulum promereri (*peuvent mériter le titre de saints et de confesseurs*). An ignorabat Tillemontius *sequestratos a communione Ecclesiæ catholicæ, qui non consentiunt sedi apostolicæ*, ut in formula fidei sub Hormisdæ pontifice tradita legitur, *tesserantque christianæ fraternitatis*, ut aiebat febronianus Bossuetius (*in Defens. declarat.* lib. IX, c. 32) in romani pontificis communionem a Christo constitutam? Nunquid vere sancti confessoresque appellari possint, qui *sequestrati* sunt a *communione Ecclesiæ catholicæ*, extra quam *salus* non est, ac *tesseræ christianæ fraternitatis* destituantur?

(2) Vide P. du Mesnil de Doctr. et Discipl. eccles., t. III

si quando ab hæreticis recudantur, non sine honore præfatione inferantur. Imo et incredulorum natio, quæ tot ubique disseminatis libellis inanem quamdam philosophiam ostentat ab apostolis prædicatorum, isthæc libenter cooptaret (1); miseret enimvero me jactatæ a Febronio litteraturæ, si eo demum nos deducit ut libros impune edere se posse arbitretur, quibus sanctissima ecclesiastici regimini forma a Christo constituta evertatur, reverentia erga Petri successores a majoribus tradita abjiciatur, inviolabilis cum apostolica sede communio nihil fiat, latæ a Christi vicario sapientissimæ leges proterantur, formidandæ romanæ sedis censuræ irideantur. Sapientia mundi hæc est, non Christi; prudentia carnis hæc est, non spiritus. Quanto optabilius, quanto Ecclesiæ utilius, ut ad ea secula quibus germaniæ habebantur isidorianæ decretales revocaremur, modo ea simul rediret animorum in apostolicam sedem demissio, qua Carolus Magnus, ac deinde triburiensis concilii patres (can. 50), statuerunt: *In memoriam beati Petri apostoli honoremus romanam et apostolicam sedem, ut quæ nobis sacerdotalis mater est dignitatis, ESSE DEBEAT MAGISTRA ECCLESIASTICÆ RATIONIS. Quare servanda cum mansuetudine, humilitas, ut, licet vix ferendum ab illa sancta sede imponatur iugum, tamen tremamus, et pia devotione toleremus* (2).

CAPUT VI.

Inter pontificii primatus jura et illud a Febronio recensetur, quo vicarii apostolici itemque legati constituuntur. Abusus, qui hujusmodi ministrorum vitio irrepere possunt, frustra ad jus ipsum minuendum ab eo traducuntur. Febronii fallaciæ in indicanda, quæ in Antifebronio exstat, suorum dictorum confutatione.

I. Ad postremum progredimur pontificii primatus

lib. XXXVII, n. 20.

(1) Certe in eandem Febronii sententiam aiebat Judæicarum Epistolarum auctor (lettre 55): « C'est le moyen de bannir la superstition, quand on laisse aux uns la liberté d'instruire, aux autres celle de profiter. » Sed Febronius sibi dicta existimet quæ cl. P. Gauchatus adversus sceleratissimi operis cui titulus *l'Esprit*, impium auctorem animadvertit (lettr. critiq., t. XII, pag. 100): « Ce n'est donc point l'ignorance en aucun genre qu'on veut protéger, c'est, en réprimant les plumes hardies, c'est la religion qu'on veut défendre, les mœurs qu'on veut conserver, la société, la probité, qu'on veut affermir. En vain les philosophes diront-ils que de leur prescrire des bornes à la hardiesse de leurs tentatives c'est bannir entièrement la vérité de l'univers (préf., pag. 6); que leurs systèmes procurent des avantages réels, sont le fruit de l'élevation d'âme, que se refuse au mensonge l'âme. Tous ces grands mots ne nous en imposent point. Ces systèmes ne sont que des plans d'erreurs; ces avantages, des ravages et des ruines; cette élévation d'âme, le trait d'un orgueil moui. En écartant tout ce jargon, on se bornera à leur dire: *réduisez à fond toutes les sciences; mais avant tout respectez la religion, la société et le trône.* Si l'on éloigne, inquit idem Gauchatus (t. IV, pag. 189), les hommes de la lecture de certains livres, ce n'est pas que la vérité craigne les atteintes de l'erreur, ou qu'elle éteigne la confrontation: toujours sûre de vaincre, elle brille avec plus d'éclat, malgré les préjugés dont on voudrait l'obscurcir. Mais tous ne sont pas capables de cette discussion, et il y a des points destinés: c'est donc une prudence et un devoir de les dérober à ces pièges. Le zèle porte sur la faiblesse des lecteurs, et non sur la force ou le poids des livres critiques. »

(2) Confer *antifebronium* t. I. introduct., cap. 2, n. 8

jus, quod Febronius agnoscit. « Quomodo, inquit (t. II, pag. 576), Petrus generalem *Ecclesiarum inspectorem*, pro suo, qua primatis, officio, egit juxta illud Act. IX, v. 52: *Cum Petrus transiret universos* etc., ita et ejus successori competit facultas *Ecclesiæ*, pro exercitio verorum suorum jurium, transeundi per se ipsum, vel etiam, propter difficultates et incommoda hujus itineris, mittendi ad provincias et regna *apostolicos legatos*, aut habendi in illis *vicarios*. Res in se bona et utilis, ut sæpe fit, vergit in gravem abusus. Qualiter per medium pontificiorum horum ministrorum et emissariorum, seu permanentium seu transeuntium, obscuris temporibus indebita pontificiæ auctoritati incrementa in præjudicium juris episcoporum, synodorum, quin et secularium potestatum, accesserint, pluribus exponit Febronius. cap. 2, § 10. Huic se opponit P. Zaccaria, part. 2, lib. I, cap. 2, n. 10, seqq., prætendens, legatorum et vicariorum sanctæ sedis facultates nullo non ævo fuisse respondentes et conformes juribus apostolicorum eos delegantium; neque his ab illorum officio quidquam accessisse novi. » De apostolicis certe ad principes legatis, quos *nuntios* dicimus, cum agerent, hæc dixeram (t. II, lib. I, cap. 1, n. 6, pag. 5): « O vuole Febronio, che il papa non desse di que' giorni a' suoi apocrisarij altra autorità, che di proporre gli affari a' principi, o che dare non ne potesse loro maggiore. La prima parte potrebbe esser vera, se ciò che or ora diremo degli apocrisarij sotto Costantino Pogonato, si voglia intendere, come alcuni fanno, d'una straordinaria legazione; ma questo non fa, che i pontifici legati non possan dal papa essere di più ampla giurisdizione rivestiti. I ministri non hanno altro maggior diritto che quello che il principe può dar loro, ma i principi secondo le occasioni co' loro ministri più o meno allargan la mano, ne perchè con uno sieno più ristretti, ne segue che non possano in un altro trasfondere maggiore autorità. » Quomodo ergo exhiberi nunc a Febronio potui *prætendens legatorum et vicariorum sanctæ sedis facultates nullo non ævo fuisse respondentes et conformes juribus apostolicorum eos delegantium, neque his ab illorum officio quidquam accessisse novi*? Ad vicarios porro apostolicos quod attinet, questionem quam unam eo loco explicandam suscepi memoria est ei ut video, refricanda. Dixerat ille (t. I, cap. 4, § 1, n. 4, pag. 226): « Joannes papa VIII, constituens Angegisium, senonensem archiepiscopum, suum per Gallias et Germaniam vicarium, dedit ei auctoritatem, *quoties utilitas ecclesiastica dictaverit, sive in evocanda synodo, sive in aliis negotiis exercendis, per Gallias et Germanias apostolica vice finiantur, et decreta sedis apostolicæ per ipsum episcopis manifesta efficiantur; et rursus, quæ gesta fuerint apostolicæ sedi pandantur, et majora negotia ac difficiliora quæque suggestionem ipsius a sede apostolica disponenda et enucleanda querantur.* Cum per hanc commissionem jura metropolitanorum in con-

Seqq.; ac vide num 2a, quomodo Febronio visa est *inanis declaratio* appellari possit.

vocandis episcoporum conciliis et *majoribus* etiam causis in eis terminandis labefactarentur, episcopi resisterunt. Porro id unum in *Antifebronio* ostendere aggressus sum hūc vicarii apostolici facultatibus, eaque præsertim quæ caesarum majorum relationem ad romanum pontificem mittendam spectabat, ut negotii definitio ab eo spectaretur, jura metropolitārum læsa nequaquam gallos episcopos potuisse conqueri, cum a primæ vicariorum in Galliis institutione majores causæ ab apostolico vicario fuissent Romam deferendæ. Ille enimvero una in re *nihil novi* ad veterem vicariorum apostolicorum dignitatem *accessisse* asserui; nunquam autem mihi venit in mentem, non potuisse romanos pontifices vicariis suis, pro temporum, locorum, negotiorumque diversitate, majorem minoreve tribuere auctoritatem; imo disorte scripsi (t. II, lib. I, cap. 2, n. 2, pag. 75), vicariis Illyrici romanos pontifices ordinationes in illis provinciis deulisse, non item vicariis Galliarum, Hispaniarum, etc., licet eodem quo eas vicariis Illyrici concesserunt, cæteris quoque vicariis adjudicare jure potuissent; quod sane non omnes eadem auctoritate vicarios fuisse præditos indicat. Quocum adversario, Deus immortalis! mihi res est, qui sua meaque dicta pro arbitrio pervertit, nostramque concertationem a re proposita in diversum abducit!

II. Vicariorum deinde apostolicorum institutionem ad romanorum pontificum industriam revocat: « Cum enim intelligerent quanti momenti esset ad firmandam auctoritatem suam apud externas gentes, id est, ad Urbe procul dissitas, gratia episcoporum illustrissimarum Ecclesiarum, quibus ob prærogativam urbium præsto quoque erat principum favor, eos in suas partes trahere studuerunt variis modis atque rationibus. Sed nulla potentior antiquitas visa est, quam si episcopos illos ornarent dignitate *vicariorum sedis romanæ*. » Qua in re verba recitat Stephanus Baluzii in supplementis ad Petrum de Marca (*De Conc. lib. V, cap. 19, n. 2*). Sed libenter ex Febronio sciscitarer, quid hæc de causis cur romani pontifices vicarios apostolicos constituerint baluziana disceptatio ad nostram dimicationem pertineat. Baluzium et ipse noram, qui illum eo ipso loco appellaveram. « At rursus edico: non ego hanc inli cum Febronio quæstionem. Hoc unum meæ secum controversiæ caput est, an Galli episcopi Drogonem et Ansegisum apostolicos vicarios recusarint, quod caesarum majorum ad romanam sedem relatio illis a Joanne VIII præscripta juribus metropolitārum incommodaret. Affirmaverat ille; negavi ego, atque ea protuli meæ sententiæ argumenta, quæ diluere Febronii vindex desperavit. Cur romani pontifices de instituendis vicariis apostolicis cogitarint alia omnino quæstio est, de qua in *Antifebronio* ne verbum quidem. Cæterum quoniam nunc Febronio placuit novam hanc quæstionem attingere, monendus est, baluzianam quam laudat dissertationem non satis cum ipsis decretis consensaneam videri. Baluzius enim ad pon-

tificum romanorum rationes industriamque vicariorum institutionem refert (1), cum tamen ipse ad prædictas jura eam vere traducat. Quod si velit Baluzium, pontificum industriam non tam in vicariorum constitutione spectasse, quam in episcoporum, quos vicarios dicerent, electione; sciat Baluzium insigniter hallucinatum fuisse. Causas cur vicarios apostolicos in provinciis magna longinquitate disitis constituerent romani pontifices docet Anastasii ad Remigium Remensem epistola ab aliis Normis tributa: ut nempe *et apostolica sedi vigorem, et patrum regulis suaderent adhibere custodiam*. An autem Baluzius putat, humilium sedium episcopos in tanta præsertim metropolitārum ambitione hæc impleturos fuisse, cum ipsi illustrissimarum Ecclesiarum antistites non semel gravissimas cum ab episcopis tum a metropolitāis molestias pertulerint? Non igitur hæc ad pontificum quamdam industriam referenda sunt, sed ad munera quod vicariis deferrebat sustinendam auctoritatem.

III. Multa deinde Febronius ex Ivone Carnotensi recitat, in ea quæ inter hunc et Hugonem Lugdunensem legatum apostolicum intercessit controversia, præsertim vero hæc Ivonis (*ep. 65 edit. an. 1585*) expendenda monet: « *Hoc vellem, cum multis mecum pie sentientibus, ut romane Ecclesiæ ministri, tanquam probati medici, majoribus morbis sanandis audirent, et non ab irrisoribus suis audirent: culicem colantes, camelum glutientes, rutam, mentam, cyminum et anetum decimatis, graviora autem legis prætermittitis; cum per totum pene mundum flagitia et facinora videmus publice perpetrari, nec ea a vobis aliquando justitiæ falce resecari, etc.* Tum addit hæc, in apostolicam sedem ejusque punitos sane honorificentissima, quæ scilicet Melanchthonem scribere puidisset (t. II, pag. 381): « Si quæras cur illi a sede apostolica mittantur, speciose respondetur a canonistis: utevellant, dissipent, ædificent, plantent, sacram religionem, mores christianos restaurent; ipsi e contra toti quanti occupabantur, aut strepitu appellatarum ad se litium, aut cæremionali aularum, negotiationibus politicis, explorationibus et relationibus ad curiam faciendis, utque homines spiritum romano imbutos conscribant atque sedem apostolicam adorari, quantum valent, procurent, eos persequendo, qui (ut Ivo Carnotensis) rationabile illi et ratiocinans obsequium duntaxat deferrent. Quid hodie fiat, alii indagent. » Indagent alii, per me etiam licet, sed hoc saltem voluissim, ut Febronius *indagasset* num hæc ad *Antifebronium* pertinerent. Ego sane negarem. Id Febronius statuerat (t. I, cap. II, § 10, n. 1), ab initio legatos pontificios ne minimam quidem partem jurisdictionis exercuisse, sed fuisse meros apocrysticos et responsales; seculo autem IX, post falsas decretales, nuntios apostolicos amplissimam potestatem sortitos

(1) Hinc Febronius in indice secundi hujus voluminis (pag. 616): « *Vicarios romani pontifices sibi per provincias ex ratione politica constituunt* 280; quo loco eadem Baluzii sententia recidit.

fuisse, ut ad specimen regimini secularis essent instar praesidum provinciarum, exercitusque concurrentem cum episcopis jurisdictionem. O falsarum decretalium acculus! Sed ad rem. In Antifebronio non admodum me difficilem ostendi in eo, quod apostolicos ad principes legatos primum fuisse meros apocrisarios et responsales Febronius dixerat. Duo tamen addidi: primum potuisse tamen pontifices multo ampliore suis apocrisariis auctoritate deferre; alterum, reipsa multo ante falsas decretales detulisse, idque Constantini Pogonati verbis in epistola an. 682 ad Leonem II scripta confirmavi (T. III conc. Hard., col. 1463): *hortamur porro vestram sanctissimam auctoritatem, ut quamprimum mittat, quem designare solet, apocrisariam, ut is in regia, et a Deo conservata nostra urbe degat, et in emergentibus, sive dogmaticis, sive canonicis, ac prorsus in ecclesiasticis omnibus negotiis vestrae sanctitatis referat personam*. Quam apte atque efficaciter haec a Febronio diluuntur illis, quas in apostolicos legatos conjecisse vidimus, contumeliosissimis criminacionibus!

IV. Ceterum cum Febronius heic pontificios nuntios cum legatis, ejusmodi Hugo Lugdunensis erat; minus recte confundat, ne miretur tantam legatorum auctoritatem, audiat ex cl. Carolo Gagliardio (1) quanta olim legatorum dignitas esset atque potestas. « S. Gregorius M. ad episcopos Siciliae rescribens potestatem, legationes apostolicas in aliquo regno, provincia generales cum amplissima potestate viguisse ante seculum VI. Valde necessarium esse perspeximus, ait, ut sicut praedecessorum nostrorum fuit iudicium, ita uni eisdemque personae omnia committamus, ut ubi nos praesentes esse non possumus, nostra per eum, cui praecipimus, representetur auctoritas. Quamobrem Petro subdiacono sedis nostrae intra provinciam Siciliam vices nostras Deo auxiliante commisimus. » Quod si tanta jam tum ierat legatis apostolicis auctoritas, cur non eandem romani pontificis nuntii ad prin-

cipes suis conferre potuissent? Expectare ne falsas decretales debuerant, ut quae legatis, imo et vicariis apostolicis ad continendos in officio episcopos, canonesque vindicandos jura ex primatus auctoritate concesserant, eadem ubi id necessitas postularet, nuntii quoque tribuerent?

V. Nuntii suo munere haud funguntur; quia etiam concessis sibi facultatibus in episcoporum contumptionem abutuntur. Scilicet nuntii quoque ac legati homines sunt; nihil ergo humani ab eis alienum potest. Sed addendum fuit, tridentinos patres (Sess. 22 et 24 de Reform.) non paucos potestatis abusus, qui in legatis nuntisque apostolicis edimuerant, sanctissimis decretis reformasse; illud vero maxime, ex abusibus ad ipsam potestatem negandam pessimam esse argumentandi rationem. Horret animus ea recolens, quae de episcopalis auctoritatis abusibus passim in ecclesiasticis referuntur annalibus. Quis nisi desipiat, hinc licere sibi existimet episcopos a suis legitimis juribus deturbare? Verum ut ne a legatorum exemplo discedamus, ipse ille Ivo quem de apostolicis legatis querentem Febronius induxit, audiendus est. Ita igitur ille Paschali summo pontifici scribit (Ep. 109): « Cum enim a latere vestro mittitis ad nos cardinales vestros, tanquam filios uterinos; quia in transitu apud nos sunt, non tantum non possunt curanda curare, sed nec curanda propiciere, inde est, quod multi praepositorum facta gladio lingue ferire cupientes, dicunt, sedem apostolicam non subditorum querere sanitatem, sed suam, aut lateralium suorum querere commoditatem. Unde et quidam conregionales nostri hoc murmur non equaliter accipientes, utpote romanae Ecclesiae filii unanimes, scribere decrevimus sanitati vestrae, ut alicui transalpinae legationem sedis apostolicae iungatis qui et viculus subrepentia mala cognoscat, et ea vel per se, vel per relationem ad sedem apostolicam maturius curare praevaleat. » Viden quantum legatorum potestati Ivo detulerit, licet interdum de eorum abusibus conquereretur? Sed ad alia Febronius nos vocat.

(1) Institut. juris canon. comm. et neopolit., lib. 1, tit. 22.

DISSERTATIO SEPTIMA.

DE ALIIS PRIMATUS JURIBUS, QUAE SOLUM A CONCILIIS ATQUE EPISCOPIS ROMANO CONCESSA FUISSE PONTIFICI FEBRONIUS CONTENDIT.

CAPUT PRIMUM.

Generatim queritur, nam a synodis, et episcopis (quod ait Febronius), repetenda sint plurima romani primatus jura.

I. Habet, inquit Febronius eo loco quem primo superioris dissertationis capite appellavimus (T. I, cap. 2, § 7, n. 9), universalis primatus sui jura partim ex jure divino, partim ex humano; imo plura ex hoc, quam ex illo. Nempe quae in eadem dissertatione perpendimus jura, ea sunt, quae ex jure divino pro-

fecta Febronius agnoscit, licet ab eo mirum in modum attenuata. Cetera a conciliis, atque ab episcopis romano pontifici accesserant, imo, inquit idem Febronius (T. II, pag. 513), canones et concilia pontificibus jurisdictionem vere talem, atque alia contulerant, quae proprio et nativo jure, non habent, ut jurisdictionem vere talem non esse ex jure divino romanorum pontificum propriam intelligamus. Quam parum haec distant a Nili et Illyrici haeresi, quam Bellarminus confutandam suscepit! (De rom. Pont. lib. II, cap. 17.) Hi enim romani pontificis auctori-

(Trente et une.)

tatem esse a generalibus conciliis assererent; quare cum primatus absque jurisdictione vere tali vix aliud sit quam honoris primatus, certe non supremæ ejusdem auctoritatis, illud quod Febronius ex jure divino romanis pontificibus largitur, tam exiguum est, ut vix non sibi assensuros fuisse Nilum, Illyricumque ominari possit.

II. Nos enimvero ostendimus, primatum qui ex Christi institutione Petro ejusque successoribus concessus fuit, vera propriaque jurisdictione in universam Ecclesiam etiam in conciliis generalibus congregatam præstare, ut nihil eorum, quæ ad eam pro dignitate, et catholice unitatis cum formandæ tum conservandæ necessitate exercendam maxime pertinent, ab alio potuisse, quam a divino ipsius primatus auctore derivari atque constitui, necesse sit. Id uti jura, quæ Febronius conciliis et episcopis tribuit, singulatim considerabimus, manifestius fiet. Interea hoc ipsum veterum romanorum pontificum testimoniis confirmabimus. Bonifacius igitur primus universis episcopis per Thessaliam constitutis hæc an. 422 scribebat (1): *Nicænæ synodi non aliud præceptum testantur: adeo ut non aliquid super eorum auctoritate constitui, cum videret nihil supra meritum suum posse conferri: omnia denique huic noverat Domini sermone concessa. Eodem pertinet, quod Gelasius scripsit (Ep. 55, n. 1): Romana Ecclesia nullis agnoscitur constitutis cæteris Ecclesiis præfata est; sed evangelica voce Domini et Salvatoris Nostri primatum obtinuit.*

III. Non negaverim tamen, canones conciliorum quodammodo tribuisse romanæ Ecclesiæ auctoritatem, quia, ut ait Bellarminus (L. c.), eam declararunt et asseruerunt; quemadmodum etiam dicitur nicænum concilium definitivè, Filium Dei esse Patri consubstantialem. Quamobrem idem Gelasius in epistola ad episcopos Dardaniæ ita romanæ Ecclesiæ principatum explicat, ut quæ beatus apostolus Petrus Domini voce percepit, eum illam, *Ecclesia nihilominus subsequente, et tenens semper et retinuisse affirmet. Igitur Domini voce percepit Petrus primatum, ejusque jura; quid Ecclesia in conciliis, aut per dispersos episcopos? Vocem Domini subsecuta est, non conferens Petri successoribus auctoritatem, quam in Petro Domini voce perceperat, sed illam agnoscens et prædicans. Alii dixerat (In epist. ad Anastas. imp.): Apostolicæ vero sedis auctoritas quod cunctis sæculis christianis Ecclesiæ præfata sit universæ, et canonum serie paternorum, et multiplici traditione firmatur. Canonibus nempe, ne traditione effectum non est, ut Ecclesiæ præfata sit universæ, sed confirmatum. Joannes quoque II, inquit Bellarminus (L. c.), in epistola ad Justinianum, postquam dixerat, romanam Ecclesiam esse caput Ecclesiarum, subiungit: Sicut patrum regula et statuta declarant. Et Nicolaus I, in epistola ad Michae-*

lem imperat.: *Ista, inquit, privilegia auct. S. Ecclesiæ a Christo sunt donata, a synodis non donata, sed celebrata et honorata, etc.* Et in quarta synodo sub Symmacho tres causæ numerantur, si quis prudenter advertat, primatus romanæ Ecclesiæ. Sic enim legimus: *Ejus [id est Symmachi] sedi primum Petri apostoli meritum, deinde secuta jussione Domini conciliorum venerandorum auctoritas, singularem in Ecclesiis tradidit potestatem.* Ubi primo ponitur Petri meritum, quia ob meritum confessionis obtinuit Petrus primatum, Matth. XVI. Secundo ponitur Domini jussio, qua institutus est primatus, et Petro collatus, cum ei dictum est: *Pasce oves meas*, Joan. ult. Tertio ponitur conciliorum auctoritas, quæ hanc Domini jussione declaravit. Id ipsum indicavit Maximus Confessor, cum ad Petrum illustrem scriberet: *Sancitissime Romanorum Ecclesiæ beatissimum papam, id est apostolicam sedem, ab ipso incarnato Dei verbo, sed et ab omnibus sanctis synodis secundum sacros canones, universarum quæ in tota terrarum orbe sunt sanctorum Dei Ecclesiarum in omnibus et per omnia percepisse et habere imperium?*

IV. Neque vero alius sensit Zosimus, quem nobis Febronius objicit (L. c., pag. 515). *Apostolicæ sedi*, inquit ille (Apud Const., col. 945), *in honorem beatissimi Petri patrum decreta peculiarem quandam sentire reverentiam.* At quomodo sint ea intelligenda, ipsemet alia in epistola docet (Ep. 42, col. 974) his verbis: *« Quamvis patrum traditio apostolicæ sedi auctoritatem tantam tribuerit, ut de ejus judicio disceptare nullus audeat, idque per canones semper regulasque servaverit, et currens adhuc suis legibus ecclesiastica disciplina Petri nomini, a quo ipsa quoque descendit, reverentiam, quam debet, exsolvat: tantam enim huic apostolo canonica antiquitas per sententias omnium voluit esse potentiam, ex ipsa quoque Christi Dei nostri promissione, ut et ligata solveret, et soluta vinceret, par potestatis data condito in eos, qui sedis hereditatem, ipso amnente, meruissent: habet enim ipse cum omnium ecclesiarum, tum hujus maxime, ubi sederat, curam, nec patitur aliquid privilegii aut aliqua titubare auctoritatis, cui ipsa sui nominis firma, et nullis hebetata motibus constituit fundamenta, et quæ sine suo periculo temere nullus incessat: cum ergo tantæ auctoritatis Petrus caput sit, et sequentia omnium majorum studia firmaverint, ut tam humanis quam divinis legibus et disciplinis omnibus firmetur romana Ecclesia, cujus locum nos regere, ipsius quoque potestatem nominis obtinere non lateat vos, » etc.* Longiuscula igitur hæc Zosimi sententia eo spectat, ut intelligamus, quam patrum traditio, et canonica antiquitas sedi apostolicæ tribuit auctoritatem, eam ex Christi promissione derivatam fuisse; sequentia patrum studia eam firmasse auctoritatem, cujus Petrus caput erat ex eadem Christi promissione, humanæque leges id firmasse, quod divinæ sancissent. Nihil ergo Zosimus a cæteris, quos nuper appellavimus, romanis pontificibus hac in re discrepat.

(1) Ep. 14, l. i epist. R. P. Const., col. 1057. Hanc eandem epistolam Quenstedt in suppositionis aut interpolationis suspicionem adducit; sed egregie confutatus fuit a Bellarmino, t. II oper. S. Leon., col. 53.

V. Aliud præterea romanæ sedi per honorificum, sed a primatu, de quo nobis est cum Febronio contentio, longe diversum cum romanis pontifices, tum concilia designare voluisse mihi videntur, si quando a synodis patribusque auctam pontificis dignitatem indicarunt. Ad patriarchalem in universum Occidentem ea spectant auctoritatem. Hæc non juris divini est, quemadmodum primatus, sed ecclesiastici. Cum ergo vel synodi, vel patres aliquid romanæ sedi tribuisse honoris, aut etiam primatus dicuntur, de patriarchalis honoris, ac principatus dignitate intelliges, quam ipsam concilia et patres esse in romano pontifice supra cæteros Orientis patriarchas longe præcipuam vel *firmarunt*, vel *agnoverunt*, ut qui *domini voce* primas Ecclesiæ constitutus esset, omnibusque auctoritate præcelleret, idem quoque etiam in patriarcharum ordine primus haberetur. Huc præsertim sextus Nicænæ synodi canon pertinet. *Non aliquid illa super romanum pontificem veluti christiani orbis primatem ausa est constituere* (quod Bonifacius aiebat). At quidem illa : *Ecclesia romana semper habuit primatum* (1). Sed primatus nomine non heic designatur universalis ex Christi institutione in Ecclesiam primatus, sed supra patriarchas ex Ecclesiæ jussione principatus. Nam præterquam quod si Nicæni patres divinum heic primatum spectassent, aliis id verbis innuisse debuerant, prisca a Justello edita, atque a Balleriniis ad MSS. codices diligentissime exacta hujus loci versio ita habet (T. III S. Leon. col. 498) : *Antiqui moris est, ut urbis Romæ episcopus habeat principatum*; versio autem, quam cardinalis Beusdedit (2) exhibet, ejusmodi est : *Antiqua consuetudo obtinuit, ut urbis Romæ episcopus, etc.* An autem antiquum morem, antiquam consuetudinem appellassent nicæni patres si jus divinum primatus respexissent? Quare quod in illustri Gelasii fragmento, apud Sirmondum dicitur : *Sedi S. Petri trecentorum decem et octo patrum invicto et singulari judicio vetustissimus iudicatus est honos, eodem reddit*, neque ad universalem primatum pertinet, qui non vetustate, sed divina jussione comprobatur (3). Sed vide nicænorum

patrum in romanum pontificem reverentiam. Ne de patriarchali quidem summi pontificis dignitate quidquam statuerunt, *veterem morem et consuetudinem* appellare contenta. Quo respiciens Nicolaus I (Ep. 8) aiebat : *Si instituta nicænæ synodi diligenter inspiciantur, invenietur profecto, quia romanæ Ecclesiæ nullum eadem synodus contulit incrementum : sea potius ex ejus forma, quod alexandrinæ Ecclesiæ tribueret particulariter, sumpsit exemplum.* Sumpsit autem in iis, quæ ad patriarchalem dignitatem spectant, non in iis, quæ divini sunt primatus.

VI. Intelligit, opinor, Febronius, quam inapte ad primatum ea chalcedonensis concilii (Can. 27) retulerit (L. c.) : *Throno antiquæ Romæ, quod urbis illa imperaret, jure patres privilegia tribuerunt.* Contendit quidem ille, concilium his verbis *varias romanæ sedis prærogativas libero Ecclesiarum consensu attribuisse.* Verum chalcedonenses patres romanam sedem respexere non ut primatis dignitate fulgentem (privilegia enim apostolicæ sedis tanquam primatis non a patribus, sed a Deo constituta sunt, ut aiebat Gelasius), sed ut patriarchico jure donatam : quod unum ad augenda in constantinopolitano episcopo *τὰ, προεχόμενα τῆς τοῦ πᾶντος* (præminentias honoris diceremus) pertinebat. Cæterum igoarare Febronius non debuit, hunc chalcedonensem canonem nunquam fuisse a latina Ecclesia probatum, imo ne ab ipsis quidem Græcis Photio antiquioribus : qui 27 tantum chalcedonenses canones acceperunt (4). Ac jure quidem ; nam ut ne omnia quibus hunc canonem scetere ostendit Christianus Lupus (2), vitia persequar, duo ille maxime continet reprehensione dignissima, *sedis apostolicæ injuriam, et canonum (nicænorum) eversionem*, quemadmodum synodi patribus Lucentius S. Leonis legatus exprobravit. Ac de canonum eversione res ex S. Leonis epistolis est manifesta. Sufficiet heic ea annotare, quæ ad ipsum Anatolium constantinopolitanum episcopum, cujus causa is canon edicta fuerat, sanctissimus pontifex scripsit (Ep. 106, col. 1161 Ball. edit.) : *« Doleo etiam in hoc dilectionem tuam esse prolapsam, ut sacratissimas nicænorum canonum constitutiones conareris infringere : tanquam opportune se tibi hoc tempus obtulerit, quod secundi honoris privilegium sedes alexandrina perdidit, et antiochena Ecclesia proprietatem tertii dignitatis amiserit : ut his locis juri tuo subditis, omnes metropolitani episcopi proprio honore priventur... Nimis ergo hæc improba, nimis sunt prava, quæ sacratissimis canonibus invenientur esse contraria. In totius Ecclesiæ perturbationem superba hæc tendit elatio, quæ ita abiit voluit concilio synodali, ut fratres in fidei tantummodo negotio convocatos, et definitione ejus causæ, quæ erat curanda, perfunctos, ad consen-*

(1) Quesnellus duo commentus est, ut hocce in romanam sedem nicænæ synodi testimonium sane honorificissimum eluderet. Primum enim in hujus canonis textum ex uno mendoso et posteriori oxoniensi codice *habet primatum* interire maluit, quam cum plurimis ligue antiquissimis exemplis legere : *Habuit primatum* : deinde (quod Dupinius avide arripuit) partem hanc canonis esse adjecticiam, ac vel eam ex *maxime impressam in textum, vel a romanæ Ecclesiæ clericis* (en vetustissimum curiæ stylum) *alioquin esse additam ne romanæ dignitatis oblit esse SS. patres viderentur.* Utrumque hujus hypercritici figmentum Balleriniis strenue refellunt in annotationibus ad eam codicis canonum (2) Quesnelo editi locum (T. II operum S. Leonis, pag. 52).

(2) Lib. I, n. 1 suæ collectionis, quæ continetur in Ms. vaticano 5853.

(3) Non negaverim tamen hæc ipsa nicænæ synodi verba illustrare quoddam pro universali primatu argumentum suppeditare. Neque enim aut *canonica antiquitas* alia de causa videtur principem inter patriarchas locum romano pontifici asseruisse, quam quod nosset eum, ut universis præsidere, esse a Deo constitutum ; aut ipsi nicæni patres nihil ad patriarchali ejusdem dignitate decernere ausi fuerunt nisi quod in eo Petrum a Christo universæ Ecclesiæ præpositum venerabantur. Quamobrem recte Valentinianus III in Novella (T. I oper. S. Leonis, col. 812) : *Cum igitur, inquit, sedis apostolicæ primatum S. Petri meritum, qui*

princeps est episcopalis coronæ, et romanæ dignitas civitatis, sacræ etiam synodi finiarit auctoritas ; nicænæ scilicet non constantinopolitane, ut contra Salmasium disputat cl. Sirmondus in censura dissertationis secundæ de Ecclesiis suburbicariis, cap. 2.

(4) Confer Balleriniis in annotationibus ad primam Quesnellii dissertationem, t. II oper. S. Leon., col. 515, 12) In annotat. ad hunc canon.

tiendum sibi, aut depravando traduceret, aut terrendo compelleret. Inde enim fratres nostri ab apostolica sede directi, qui vice mea synodo præsidebant, probabiliter atque constanter illicitis ausibus obstituerunt, aperte reclamantes, ne contra instituta nicæni concilii, presumptio reprobae novitatis assurgeret. » Ad injuriam vero sedis apostolicæ quod attinet, eam Ballerini amoliri conantur (*T. II oper. S. Leon., col. 515, seq.*). Verum cum eam agnoverit S. Leonis legatus, quid hoc est nisi *Æthiopem dealbare*? Equidem fateor, hoc canone divinis romanæ sedis juribus nihil ademptum, etsi Cacciario aliter visum est (1); a Petro enim hæc jura in eam sedem derivata esse, qui negassent chalcedonenses patres, qui alibi ipsum Petrum et Petri auctoritatem in Leone professi et venerati erant (2), ac præterea, ut dixi, non ea patrum mens erat, ut pontificio in universam Ecclesiam primatui quidquam detraxerent. Illud tamen in eo canone est romanæ sedi etiam ut patriarchali valde injuriosum, quod privilegia a patribus illi concessa dicantur, *quia imperaret*. Illa heic in mentem veniunt, quæ de Acacio postea Gelasius scripsit in epistola ad episcopos Dardanæ. « Risimus autem, quod prærogativam volunt Acacio comparari, quia episcopus fuerit regis civitatis. Numquid apud Mediolanum, apud Ravennam, apud Sirmium, apud Treviros multis temporibus non constitit imperator? Numquidnam harum urbium sacerdotes ultra mensuram sibi met antiquitus deputam quidpiam suis dignitatibus usurparunt? » Sed ridere non possumus chalcedonensium antistitum confidentiam, quæ privilegia patriarchali romanæ sedi a patribus concessa in imperium referebat. Ipse enim ille honos, qui huic sedi tributus est a patribus, dum eam ita totius Occidentis patriarchalem thronum agnoverunt, ut cæterarum patriarchalium sedium princeps haberetur, ex Petro accessit ei fuit, cui id deberetur, ut quemadmodum ei *τὸ πρῶτον* (primatum) Christus tribuerat, ita Ecclesia *τὴν προεδρίαν τῶν τριῶν* supra omnes patriarchales sedes adjudicandâ fateretur. Unde enim nisi ex Petro alexandriæ et antiochenæ sedi patriarchalis dignitas? *Cum multi sint apostoli*, aiebat S. Gregorius Magnus (*Lib. VII, ep. 40, al. 37, lib. VI*), pro ipso tamen principatu sola apostolorum principis sedes in auctoritate convaluit, quæ in tribus locis unius est. Ipse enim sublimavit sedem, in qua etiam quiescere, et præsentem vitam finire dignatus est. Ipse decoravit sedem in qua evangelistam discipulum misit. Ipse firmavit sedem, in qua septem annis, quamvis discessurus, sedit. Quare, cum Petrus romanam sedem præ cæteris sibi vindicaret, dubium non est, quin majori illa etiam ut occidentalis patriarchatus sedes dignitate reliquis præstet. Unde advertimus, inquit S. Innocentius I in epistola ad Alexandrum antiochenum, non tam pro civitatis magnificentia hoc (patriarchalem honorem intelligi) eidem (antiochenæ

urbi) attributum, quam quod prima primi apostoli sedes esse monstratur, ubi et nomen accepit religio christiana, et quæ conventum apostolicum apud se fieri celeberrimum meruit, quæ urbis Romæ sedi non cederet, nisi quod illa in transitu meruit, ista susceptum apud se consummatumque gauderet. Quid vero illud, quod privilegia romanæ et constantinopolitanæ sedi concessa in eodem illo canone *æqualia* prædicantur? Mitto *æqualia* nunquam futura, quæ ita utrique sedi adscriberentur, ut altera alteri primo honoris gradu antecelleret. *Æqualia* quod utrique sedi adscriberentur, ut altera alteri primo honoris gradu antecelleret. *Æqualia* quod utrique sedi tributa privilegia dicantur, multum sedis romanæ auctoritati detrahit. Nam licet romanus pontifex ut patriarcha Occidentis æquo jure, quo cæteri patriarchæ Orienti, imporet, universim tamen absque apostolicæ sedis injuria edici nequit, *æqualia* esse romanæ sedis, atque Orientalium jura; quemadmodum etsi ducis comitisque jura eadem in omnibus sunt, nec majore rex Galliæ potestate polleat tanquam Burgundiæ dux, aut Delphinatus comes, quam illarum provinciarum duces comitesve antequam illæ in regis potestatem redactæ sunt; qui tamen *æqualia* esse jura Galliarum regi atque olim Burgundiæ ducibus ac comitibus Delphinatus, generatim pronuntiaret, de Galliarum rege contemptum loqui perhiberetur. Scilicet non solo burgundionum ducum aut delphinatum comitum jure, sed regio præterea amplissimo Galliæ rex imperat; quod generali illo effato elevari videretur: nec solo patriarchali jure potitur romana sedes, sed longe magnificentiore primatis in universam Ecclesiam, quod ea chalcedonensium patrum proposito saltem dissimulat, obicitque. Atque id præterea constantinopolitanorum præsulum ambitioni ansam præbere facile poterat ampliorum in dies sibi per nefas vindicandorum jurium, ac sub *æqualium* privilegiorum obtentu ipsius pontificii primatus excutiendi: quod utinam sequentium illius sedis antistitum gesta non comprobassent! Non est ergo cur de chalcedonensi hoc canone multum Febronius sibi blandiatur.

CAPUT II.

Num jus terminandorum diocesium finium, quod Febronius ait, romano pontifici non ex ipsa primatus vi, sed ex Ecclesiæ consensione accesserit.

I. Magna sunt ac valida, quæ adversus febronianum illud de pontificiis plerisque juribus ab Ecclesiæ concessione repetendis decretum attulimus. Verum etiam proderit quam late diffusa sit ejus dogmatis pernicies cognoscere, quantamque pontificiæ auctoritatis calamitatem et stragem inferat. Quæ igitur ex eo sequantur, operæ pretium erit singulatim exponere. Primo itaque audiamus, quid de jure finium cujusunque dioceses terminandorum Febronius disputet. « Ante episcopi, inquit (*T. II, pag. 313*), tum singuli, tum in synodis congregati, pleno suo jure utebantur conformiter ad dispositionem canonum et antiquam consuetudinem. Inde intelligitur

(1) Exercitat. in S. Leon. opera, psg. 808, seq.

(2) Vide Act. I et 2; item synodi relationes ad ipsum S. Leon. et Imp.

quare patres concilii niceni, can. 6, volentes designare limites majorum dioecesium non recurrerint ad determinationem romani pontificis, sed ad usum generaliter receptum inde a tempore apostolorum: *Antiqua*, inquit, consuetudo servetur per *Aegyptum*, *Pentapolim* et *Labiā*, ut alexandrinus episcopus horum omnium administrationem habeat. Similiter et apud *Antiochiam*; etc. Inde etiam patres concilii generalis secundi, can. 2 Juxta canones alexandrinus episcopus quæ in *Aegypto* sunt regat solummodo, et Orientis episcopi Orientem tantum gubernent. Ex his sequitur, qualiter hæc dioecesium divisio, hæc auctoritas episcoporum alexandri et antiocheni, non sit juris divini, sed juris humani ecclesiastici, non papalis, sed vel conciliaris, proinde episcopulis, vel usualis; atque adeo si hæc potestas finium dioecesanorum regundorum effective in summum pontificem translata fuerit, illud non aliter evenerit, quam communi episcoporum consensu: consensu, inquam, per legem, vel per usum declarato.

II. Dubitat igitur primo, Febronius, an hæc potestas finium dioecesanorum regundorum effective in summum pontificem translata fuerit. Non dubitavit tamen Bernardus ejus hæc sunt (Ep. 131): *Potest, si utile judicaverit, novus ordinare episcopatus, ubi hactenus non fuerunt. Potest eos qui sunt, alios deprimere, alios sublimare, prout ratio sibi dictaverit, ita ut de episcopis creare archiepiscopos liceat, et e converso, si necesse visum fuerit*, etc. Iyonen sæpe Febronius appellat. Iyonen quoque ea de re nil dubitantem audiat (Ep. 238 ad Paschal. II): *Nec in hoc resistimus, quin possit sedes apostolica parochiarum amplitudinem minorare, aut brevitate dilatare, si utilitas populi Dei exigit, et nullum inde schisma contingat*. Hanc porro potestatem ab antiquissimis retro temporibus romani exercuere pontifices. Quotus enim quisque est, qui nesciat, statuisse Zosimum, ut metropolitani arelatensis in provincia viennensi et in utraque narbonensi ordinandorum episcoporum haberet potestatem (Ep. 5); exinde Bonifacium abrogato Arelatensis privilegio, Hilario narbonensi ablatum a Zosimo jus restituisse, quod et sequentes pontifices, ac nominatim S. Leo confirmarunt? Sed et suborta inter arelatensem et viennensem Ecclesiam ob vasensis episcopi ordinationem controversia id palam facit. Ejus Ecclesie provinciales episcopi rem ad S. Leonem an. 450 detulerunt; illam autem S. Leo hac sententia diremit (Ep. 76, *Baller. edit. col. 999*): « Viennensem civitatem, quantum ad ecclesiasticam justitiam pertinet, inhonoratam esse non patimur; præsertim cum de receptione privilegii, auctoritate jam nostræ dispositionis utatur: quam potestatem Hilario episcopo ablatam, viennensi episcopo credidimus deputandam. Qui ne repente semetipso factus videatur inferior, vicinis sibi quatuor oppidis præsedebit, id est Valentia, et Tarantasia, et Geneva, et Gratianopoli, ut cum eis ipsa Vienna sit quinta, ad ejus episcopum omnium prædictarum Ecclesiarum sollicitudo pertineat. Reliquæ vero civitates ejusdem provincie, sub arelatensis

antistitis auctoritate et ordinatione consistant. » Recruduit tamen ea controversia sub Symmacho; hic autem ad episcopos Gallie ita rescripsit (Ep. 9): *Juxta indulgentiam supradicti pontificis [S. Leonis] Valentiam, Tarantasiā, Genēvam, atque Gratianopolim oppida viennensis antistes juri suo vindicat. Nec quidquam amplius ab his quæ semel ab apostolica sibi sede concessa sunt, astinet presumendum. Alias vero parochias vel dioceses cunctas privilegio et honore sua arelatensis episcopus sub temporum continuatione defendat.*

III. Hæc fortasse Febronius ad jus patriarchicum referet. Sed Bernardus ipsum revincet, qui quæ supra ex ejus epistola reddidimus, divino primatus juri ascribit; ait enim: *Plenitudo siquidem potestatis super universas orbis Ecclesias singulari prerogativa apostolicæ sedi donata est. Qui igitur huic potestati resistit, Dei ordinationi resistit*; tum continenter addit quæ recitata sunt, sed Orientalibus quoque præscripsisse romanos pontifices legos in iis, quæ ad patriarcharum ac metropolitānorum fines pertinent, testificatur Innocentii I ad Alexandrum antiochenum epistola (Ep. 24, col. 852 edit. *Coat.*): « Quod sci-citatis, inquit pontifex, utrum divisio imperiali judicio provinciarum, ut duæ metropoles fiant, sic duæ metropolitani episcopi debeant nominari; non esse e re visum est ad mobilitatem necessitatum mundanarum Dei Ecclesiam commutari, honoresque aut divisiones perpetui, quas pro suis causis faciendas duxerit imperator. Ergo secundum pristinum provinciarum morem metropolitānos episcopos convenit numerari. »

IV. Hinc autem constat, hujuscemodi jus non ex Ecclesie consensu in romanos pontifices fuisse translatum, ut Febronius contendit, sed ex ipso divino primatus jure accersendum. Libet et el. Ballerini verbis explicare (*De Potest. eccles.*, pag. 165): « Potestas illa illimitata in totum mundum apostolis ab ipso Christo tradita, necessaria quidem fuit in illis initiis, ut sua citius edificaretur Ecclesia; ac proinde omnes poterant ubique prædicare Evangelium, ubique Ecclesias particulares et episcopatus erigere, consecrare episcopos, presbyteros, etc., et quelibet alia apostolatus officia exercere. At hoc jus immediatum in totum mundum, et in omnes Ecclesias ex peculiari necessitate ac utilitate illis initiis tributum, in aliis apostolis extraordinarium fuit, quod bono ejusdem unitatis non debebat in episcopos eorum successores transire; in Petro autem, ejus auctoritas ratione primatus ob ipsius unitatis bonum debebat esse perpetua, et in successores ejus propagari, ordinarium esse debuit, sicut et in successoribus ejusdem romani pontificibus ordinarium debet agnosci. Cum vero extraordinaria aliorum apostolorum potestas in universum mundum, illis initiis necessaria non deberet episcopis ipsorum successoribus æquo jure competere, ne magna in Ecclesiis jam edificatis confusio fieret, si æque ac apostoli omnes episcopi omnia possent ubique; sed potius expediret diversas dioceses designare, et episcopatus diversos erigere, ita ut singuli episcopi suæ cuique diocesi præfigerentur, gregique

assignato facilius prospicerent; hæc designatio d'œceseon et subditorum, quam Christus non instituit, sed apostolis eorumque successoribus commisit, non est divini immutabilis juris, sed ecclesiastici, ac proinde ad disciplinam mutabilem pertinens, subest potissimum dispositioni successorum S. Petri, qui cum ex eodem S. Petri primatu jus ordinarium habent in universam Ecclesiam; tum vero eodem ordinario jure uti possunt in diœceses singulas, æque ac in illas apostoli extraordinario jure uti poterant. Ex hac potestate in diœceses omnium episcoporum, quæ in solis Petri successoribus ex divini juris primatu est ordinaria, romana sedes potest, si expediât, episcopatus aliquos suppressere, novos erigere, unum dividere in duos; ceteraque quæ nuper ex Bernardo accepimus. Est et alia hujus nostri decreti ratio. Designatio scilicet diœcesis, in qua episcopale jus exercetur, ad jurisdictionem est pernecessaria; ad eum ergo illa potissimum spectat, a quo isthæc dimanant. Cum ergo ostensum a nobis sit, episcopos non *immediate* a Christo, sed a romano pontifice suam obtinere jurisdictionem, quid mirum si diœcesim definitio ad eundem romanum pontificem pertinere dicatur? Et illud accedit, diœceseon sive latiores sive angustiores fines publico Ecclesiæ bono, atque unitatis conservationi expedire aliquando posse. Cujusnam ergo maxime imperio erit diœceseon amplitudo definienda, nisi romani pontificis, qui non ex translato in se ab Ecclesia jure, sed ex divina Christi institutione curare ipsius Ecclesiæ bonum atque unitatem debeat?

V. At nicænum et constantinopolitanum I concilium alexandrinum patriarchæ fines non ex papæ auctoritate, sed ex consuetudine et canonibus terminarunt. Sed numquid ea consuetudo, numquid canones quidquam ea de re constituerunt inconsulto aut saltem invito Petro, ejusque successoribus? Minime vero. Cum enim, uti idem Ballerinius animadvertit (*Ibid.*, pag. 12), S. Petrus, ejusque successores romani pontifices nec ubique præsto esset, nec omnibus episcopis per orbem dispersis, quotiescunque opus esset, posset pro suo jure æque et immediate prospicere [eorumque diœceses definire]; ecclesiastica vel apostolica institutione provism fuit, ut in singulis provinciis singuli, et alii rursum in amplioribus regionibus majorem, quam simplex episcopus fort, in ipsos provincias aut amplioris regionis episcopos haberent auctoritatem, quæ soli Petro ejusque successoribus jure divino competeat; et hæc ratione, quam verissimam arbitror, jurisdictio Petri et successorum ipsius peculiaris ex institutione divina, jure primatus, ecclesiastica quodammodo delegatione, aliis qui subinde appellati sunt patriarchæ, exarchæ vel metropolitæ, communicata fuit. Huic profecto ecclesiasticæ institutioni, et quasi delegationi bono publico maxime necessariae S. Petrum ac successores ejus aliqua ratione consensisse dubitare non licet: nemo enim alius per se et jurisdictione expers, illam potuisset enipiam communicare, eo inscio vel invito, qui eandem solus non humano, sed divino jure obtinebat.

Quod si apostoli pro extraordinario apostolatus jure in universam Ecclesiam, quod in successores ipsorum non transivit, cum supra episcopos jurisdictionem haberent (utique etiam diœcesim designandarum), poterant hæc aliquibus communicare; eamque re ipsa quibusdam majorum sedium episcopis communicasse præsumantur; quandoquidem hæc in hypothesis communicasset jurisdictionem, quæ jure ordinario ac divino uni Petro et successoribus ipsis competeat, non sine aliquo saltem tacito istorum consensu eam communicasse dicendi essent; vel saltem sine ipsorum Petri successorum præjudicio, ne jurisdictione, quæ ordinario ac divino jure ad ipsos pertinet, detrimentum caperet. Hanc autem patriarcharum ac metropolitæ jurisdictionem conciliorum canones subinde approbarunt, vel certis finibus prout necessitas vel utilitas flagitabat, coercere: initio vero pluribus in locis immemorabili tantum consuetudine certus modus vixit, certique fines fuerunt præscripti, qui pro lege habebantur, et in canonibus confirmati inveniuntur. Quidquid autem sive canones, sive consuetudo circa hæc jurisdictionem patriarchis ac metropolitæ attribuit, cum juris sit et institutionis meræ ecclesiasticæ, primigenio et divino Petri ac romanorum pontificum juri præjudicare non potuit: quidquid enim ecclesiastici, imo et apostolici juris est, juri divino ne tantillum quidem decerpere potest. Decerpisset enimvero si inscio vel invito romano pontifice Ecclesiarum fines terminasset. Quod cum absurdissimum sit, illud demum fit, consuetudinem et canones, ad quos duo illa generalia concilia alexandrinum episcopi fines exegerunt, non omnem prorsus romanorum pontificum saltem tacitam, et quæ interpretatione colligitur, consensionem exclusisse, aut excludere potuisse.

CAPUT III.

Affinis propositæ quæstio expeditur, quo scilicet jure ad romanos pontifices novorum episcopatum, aut etiam metropolæon institutio pertineat.

I. Eadem erroris labe maculata sunt, quæ Febronius de romanorum pontificum in novis episcopatibus, aut metropolitibus constituendis nobiscum disputat. Illos a multis retro sæculis pro sua ipsorum auctoritate novas erexisse cathedras, novasque fundasse metropoles inficiari non potest. Quid tamen? Eos ait (T. II, pag. 409), *consentientibus saltem tacite, reliquis episcopis, hoc juri sibi solis attribuisse*. Addit non multo post (*Ibid.*, pag. 410): «His nihil officiant variæ episcopatum et nonnullarum metropolium erectiones a romanis pontificibus factæ, quas recensuit P. Zaccaria, t. II, lib. I, cap. 7. Etenim de eo solum queritur, an et unde papa habeat *exclusivum* ad hæc erectiones: quo titulo illud exerceat, an qua *primas Ecclesiæ universalis*, consequenter an inde erui valeat argumentum pro monarchico Ecclesiæ statu?» Acute dictum, sed in magnam sui systematis perniciem. Lector animum ad ea quæ disseram diligenter adjiciat. Illud intelligit, non me a propositæ quæstionis scopo aberrasse, quemadmodum indicare Febronius

videtur, sed ipsam quanta meorum ad hanc dirimendam questionem argumentorum vis esset, aut non satis perspexisse, aut certe dissimulasse.

II. Ac tria quidem quod ad rem presentem attinet, in Antifebronio docui (P. II, lib. I, cap. 7 edit. Pisanur.). Primum est, romanos pontifices orientalibus patriarchis totum hocce constituendum in Oriente episcopatum negotium dimisisse: alterum vero, in omnem Italiam, Gallias, Hispanias, Africam, atque Siciliam et insulas interjacentes (christianis sacris in his regiones primum inductis) nullum instituisse Ecclesias, nisi eos quos venerabilis apostolus Petrus, aut ejus successores constituerint sacerdotes, ut aiebat Innocentius I (Ep. 25, t. I epist. R. P., col. 836): tertium denique est, apud Occidentis populos, qui christianis disciplinas pridem edocti fuerant, a Gregorio VII ad nostra tempora episcopatum nullum, nullam metropolim exstare, cujus fundatores non fuerint romani pontifices; a S. vero Bonifacii Germanorum apostoli ævo ad S. Gregorium VII metropoles quidem omnes eosdem romanos pontifices veluti auctores agnoscere, idemque de episcopatibus, si paucissimos exceperis affirmandum: denique a S. Bonifacii temporibus si ad superiora secula regrediamur Occidentis metropoles, præter duas in Hispanis sexto seculo constitutas uni romane sedis auctoritati deberi, episcopatum contra aut a metropolitani aut a provincialium synodis esse origines repetendas, accedente tamen plerumque romanorum præsulum assensione. Atque horum quidem omnium veritatem certissimis testimoniis in Antifebronio comprobavi. Quid autem inde consequatur, statim aperio.

III. Primum tamen monitos lectores velim, ne sibi a Febronio imponi patiantur, qui singularem de episcopatum stabilicndorum auctoritate disputationem eo referri ait, ut videamus, an inde erui valeat argumentum pro monarchico Ecclesie statu. Equidem posito hujusmodi statu illud recte sequitur, ad Ecclesie principem potissimum spectare, ut qui in ea sunt, cœtibz, prout christianæ reipublicæ utilitas postulat, episcopos præficiat. Verum hunc ipsum Ecclesie statum non inde comprobamus, quod romani pontificis sibi hæc dignitates particulares Ecclesias, urbesque donare. Quemadmodum enim in rebus publicis qui dux est et princeps multa potest, quæ reges præstant in monarchiis, ut consiliis præesse, senatum cogere, oratores mittere, neque tamen monarcha appellabitur, ita pontifex episcopatum per Ecclesiam constituendum jure potiri posset, quin monarcha haberetur. Ad romanorum igitur pontificum monarchiam hanc potestatem referimus, quia sacrarum litterarum, ac constanti patrum traditione eos Ecclesie monarchas esse edocemur; quæ autem a monarcha in regni administrationem commodumve proficiunt, regie ipsius potestati vulgo tribuimus.

IV. Cæterum quod ad metropoles spectat jus romanorum præsulum exfusiis dici non immerito potest, cum nulla, ut indicavi, in Occidente metropo-

lis duabus excerptis hispanis designari possit, quæ apostolicæ sedis pontifices non habent auctores. Porro hispanæ illæ metropoles, quibus maxime Febronius gloriatur (T. II, pag. 514), cum præter regulam ab episcopis decreta fuerint, ut regum voluntati obsecundarent, non video quid Febronii causam joveat. Quid vero si quis conciliaria illa monumenta, quibus tota earum erectio nititur, accuratius considerans, easque paucis verbis comprehensa animadvertens, ut gestarum rerum narratiunculam potius quam conciliarum acta exhibeant, patres ex romani pontificis, quem de regum petitione præmoniti antea consulissent, sententia negotium illud perfecisse conficiat? Incredibile profecto videatur, Hispanos eo ipso seculo, quo romana cum sede conjuncti adeo fuerant, ut ab Hormisdas suos in his regionibus vicarios Joannem, et Salustium paucis ante annis renuntiatos inveniamus, avia erga eandem sedem reverentia oblitos, quod apud omnes ubique gentes obtinuerat, ut nulla inconsculto romano præsule metropolis institueretur, neglexisse.

V. Ad episcopatus porro quod attinet, romanorum pontificum jus non equidem ad Bonifacii tempora exclusum fuerat. Verum id factum ipsorum pontificum indulgentia. Certe omnium episcoporum ordinationem ad patriarcham ex nicæni concilii canone pertinuisse nemo negarit, quanquam ne itinerum difficultate fatigaretur antistes, consultius Ecclesie patres consueverint, ut metropolitani a patriarcha, a metropolitani in synodum coactis episcopi, non tamen absque patriarchæ assensu ordinarentur. Quamobrem ad Alexandrum patriarcham antiochenum Innocentius scribebat (T. I epist. rom. pont., edit. Coust. col. 851): « Arbitramur, frater carissime, ut sicut metropolitani auctoritate ordinas singularem, sic et cæteros non sine permisso conscientiaque tua sinas episcopos procreari. In quibus hunc modum recte servabis, ut longe positis litteris datis ordinari censeas ab his, qui nunc eos suo tantum ordinant arbitratu: vicinos autem, si æstimas, ad manus impositionem tuæ gratiæ statuas pervenire. Quorum enim te maxima expectat cura, præcipue tuum debent mereri iudicium. » Quod si episcoporum ordinatio patriarcharum jurbz accenselatur, quanto magis sedem, quibus essent episcopi præficiendi, designatio. Quemadmodum igitur episcoporum ordinatio in synodos translata fuerat, nihil tamen patriarcharum jurbz decesserat, concesso tantum œconomia causa synodis eorumdem usa, ita novorum episcopatum constitutio metropolitani ac synodis adjudicata fuit, quia tamen patriarchæ suo in eam jure spoliarentur. Quidni igitur publica id præsertim Ecclesie poscente utilitate potuerit romani pontifex quam synodis condendorum episcopatum potestatem dimiserat, iisdem ereptam, sibi pro suo jure reservare?

VI. Ergo, inquiet Febronius, romani pontifex non quæ primas Ecclesie universalis, sed quæ Occidentis patriarcha hoc erigendorum episcopatum jure potest. Non negaverim, si locorum, in quæ hanc romane sedis antistes exercere auctoritatem, ratio

habeatur. Etenim cum nonnisi in occidentales Ecclesias hoc sibi jus superioribus seculis vindicarent, occidentalis potius patriarchæ, quam universalis primatis munere videntur hac in re fungi voluisse; quo sensu ea potestas cum Christiano Lupo dicta a me in Antif. bronio fuit (T. II, pag. 454) patriarchalis. At illud disquirendum superest, quod Febronius non animadvertit, num romani pontifices id ipsum in Oriente tanquam Ecclesiarum primates potuerint? Quod enim orientalium episcopatum erectiones in patriarcharum fuerint potestate, non efficit, eas romanorum quoque pontificum auctoritatis obnoxias nequaquam fuisse. Recte Schelestratus (1): *Aliud est usus juris, aliud ipsum per se alicui competens*. Nonne, Febronio teste (2), observant eruditissimi, missiones ad extraneos a summis pontificibus, pro primatiali officio jure ac debito frequenter factas, missam dedisse, ut facultas creandi novos episcopatus in solius papæ manus derivaretur? Atqui missiones nonnisi episcopatibus apud novos christianorum cætos constitutis utiles fore multis Febronius contendit; imo acriter queritur, pauciores quam quæ ad barbaras gentes christianis disciplinis imbuendas necessariae viderentur, episcopales sedes fuisse apud Indos, ac Sinenses a romanis præsulibus positas (3). Ne igitur missiones pro primatiali officio jure ac debito factæ fructu careant, ad ejusdem primatialis officii jura episcopatum erectiones pertinebant. Num Christus Ecclesie suæ primatem instituit, qui suo satisfacere officio minime posset, atque ab aliorum arbitrio ac potestate in iis quæ sui præcipue muneris ac juris essent, exequendis penderet? Non hæc Bernardi sententia fuit. Pleniudo, inquit ille (Ep. 151), *potestatis super universas orbis Ecclesias singulari prerogative apostolica sedi donata est... Potest, si utile judicaverit, novos ordinare episcopatus, ubi hactenus non fuerint. Potest eos qui sunt, alios depræmere, alios sublimare, prout ratio sibi dictaverit, ita ut de episcopis creare archiepiscopos liceat, et e converso, si necesse visum fuerit, etc.* Loquitur sane S. doctor de potestate, quæ non solius Occidentis finibus contineatur, sed universo orbi coarctetur. Eam enim refert ad plenitudinem potestatis super universas orbis Ecclesias. Cum vero ex hac ipsa plenitudine potestatis, quæ demum primatus est, colligat, posse romanum pontificem novos ordinare episcopatus, etc., annon aperte indicat, eam esse pontificis primatus vim, ut ad novos ordinandos episcopatus sese exporrigat?

(1) Ant. eccles. I. II, diss. 6, cap. 4, art. 1, pag. 447.

(2) T. II, pag. 469. Idipsum dixerat auctor in priori opere, cap. 4, § 9, pag. 237.

(3) Hæc ejus sunt I. II, pag. 411: «Certis hominibus, qui ambitionis nota taxantur, solet imputari, quod eorum machinationibus episcopatus abolitus fuerit in imperio sinensi, in Anglia, et, si res eorum votis adhuc succederet, in provinciis fœderati Belgii, in quibus tamen degunt ultra trecenta milia catholicorum. Voluit viri illi, ut omnes hi potius in spiritibus regantur per sapientes missionarios, immediate dependentes a romana congregatione de Propaganda. Scilicet, sic consilium cuperent et suæ independentiæ ab omni episcopali auctoritate, etiam in rebus ad animarum curam pertinentibus, et ecclesiasticæ monarchiæ, vigore cujus Romani sibi arrogat jus episcopale ordinarium et immediatum in omnes fideles.» Confer eundem Febronium, I. I, cap. 4, § 9, n. 2, pag. 230.

VII. Enimvero etsi in Oriente, ut dixi, haud advocata ad id apostolicæ sedis auctoritate metropoles atque episcopatus passim constituiebantur, ubi tamen necesse fuit, romani antistites pro suo primatu erectas ibi metropoles improbarant. Quæ S. Leo M. ad constantinopolitanum episcopum, qui patriarchalem dignitatem affectabat, infringendam audaciam gessit, notiora sunt, quam ut heic repeti debeant. Vetustius exemplum Innocentius I suppeditat. Imperator Valens, ut Basilii cesariensis metropolitæ minueret auctoritatem, Cappadociam divisit in duas (1); Tyana porro Cappadociæ secundæ caput cum esset effecta, Anthimus ejus episcopus Basilio subesse renuerat ac metropolitica sibi jura vindicarat. Hoc novitatis genus Innocentius I damnavit. Quamobrem Alexandro Antiocheno ea rescripsit, quæ superiore capite recitavimus. Sequiore ævo cum Balduinus bethleemiticam urbem; in qua primus Hierosolymorum rex inunctus fuerat, episcopali dignitate exornari cuperet, Romam misit Arnulphum ejus Ecclesie archidiscipulum, ut id a Paschali II pontifice impetraret. Impetravit enimvero, atque bethleemiticus episcopatus an. 1110 erectus est. Regium hæc de re exstat edictum hujusmodi, quod recitat Thomassius (T. I, lib. I, cap. 58, n. 15). *Pro præcepto Paschalis papæ et mea bona voluntate, et assensu hierosolymitani capituli, ac totius favore concilii omnia dispensans, in bethleemitica Ecclesia episcopalem primatum decrevit*. Contra anno 1154 recepta ex infidelium potestate Ascalone urbe episcopalem ibi cathedram erexit patriarcha hierosolymitanus; at appellante ad romanum pontificem bethleemitico episcopo, rescissa est illa episcopatus novi institutio, et Ecclesia ascalonica episcopo bethleemitico potere jussa.

VIII. Quod si Febronius suam illud oggerat, romanos pontifices consentientibus saltem tacite reliquis episcopis hæc sibi jura adscripsisse, hoc habeat responsi; de episcoporum assensu nos ne dubitare quidem posse; illud tamen affirmate post Bernardum a nobis pronuntiari, episcopos sua consensione plenitudinem potestatis in romano pontifice agnovisse, non autem jus, quod ipsi velut Ecclesie primati ex divina jussione, vel ut Occidentis patriarchæ ex canonum decretis non deberetur, tribuisse. Recolantur quæ ex Ballerinio proximo capite descripsimus, atque ad hocce argumentum, uti possunt, diligenter referantur.

CAPUT IV.

Quid de pontificis ac præsertim peccatorum et dispensationum reservationibus sentiendum sit. Earum originem ab episcoporum voluntate Febronius ac Percira accersunt, quæ in re multipliciter reseruntur erroris.

I. Pejora febroniana, quam capite primo refellimus, doctrinæ consecraria nos movent. Id præcipue Febronius contendit, pontificias reservationes, easque maxime quæ peccatorum sunt, atque ad dispensationes pertinent, uni episcoporum voluntati esse tribuendas (T. I, cap. 5, § 4, n. 6, et § 5, n. 3, alibi

(1) Confer. S. Greg. Nazianz. orat. 15.

etiam). Qua in re astipulatorem habuit Lusitanum Pereira in eo quem de episcoporum potestate scripsit libello (*Princip. 4, pag. 62 et seq. versionis italicæ*), ex quo nonnulla deinde in primi voluminis defensionem decerpit (*T. II, pag. 314, seqq.*). Atque utrique confutando ea satis sunt, quæ in Antifebronio disserui (*T. II, lib. V, cap. 1*) etoque magis quod Febronius se illa ne vidisse quidem indicat. Ut tamen Pereira quoque fiat satis, id iterum ad examen revocabimus. Ordiam autem a quorundam criminum reservationibus. « Pluribus seculis, inquit ex Van Espenio (*Jur. Eccles. univ. p. II, tit. VI, cap. 7, n. 8, seqq.*) Febronius (*T. I, pag. 283*), penes episcopos fuit plena ac omnimoda auctoritas absolvendi in foro pœnitentiali ejusmodique quantumvis enormis sceleris reos; neque iis seculis ullæ erat reservatio papalis in foro illo pœnitentiali nota. At circa seculum XI cœperunt episcopi ipsi nonnullis graviorum criminum reos ad sedem apostolicam mittere; idque vel ut a pontifice reconciliarentur, vel ut a pontifice pœnitentia imponeretur; qua demum peracta ab episcopis absolverentur. Nec tantum in particulari aliquo casu pœnites ad sedem apostolicam mittebant: sed subinde etiam generali decreto criminis alicujus reos non ab episcopis aut archiepiscopis, sed a solo pontifice absolvendos decernebant. Hoc vero hæc ratione factum videtur, ut hæc reservatione difficilior esset obtinendi a crimine commisso absolutionem occasio, atque hæc difficultate a crimine committendo retraheretur. »

II. Vere hæc dicuntur, neque erat cur Febronius (*T. II, pag. 284*) Ivonis (*Ep. 430*) aut londonensis et rothomagensis synodorum (*T. II, pag. 314*) verba ad rem exploratissimam confirmandam ex Pereira (*Princip. 4, pag. 63*) decerperet. Satis ad id erat auctores consulere, quos in Antifebronio (*T. II, pag. 391*) indicavi; aliqua enimvero præstitisset quod ad historicam spectat disquisitionem, adjicere, ne quid ad hujus consuetudinis penitus pernoscendas origines desideraretur. Nempe non ea quam Van Espenius indicat, una causa fuit cur episcopi criminis alicujus reos romano pontifici absolvendos decreverint, sed publicæ pœnitentiæ, quæ in Occidente passim aut exoleverat, aut certe consenescebat, remissio. Cum enim tam efficacem ad continendos in officio christifideles viam occludi sibi viderent episcopi, aliam visum est rationem inire, quæ idem præstaret. De aliquibus igitur criminibus sibi met judicium servarunt, quod publica pœnitentia vigente non invenies; tum enormiora quædam romano pontifici dimissa sunt. Heinc in parisiensi concilio quod an. circiter 1198 celebratum fuit (*T. VI Conc. Hard., p. 2, col. 1940*) crimina pontifici seu episcopo, et papæ servata distincte hoc tetrasticho comprehenduntur:

Incestum faciens deflorans, aut homicida
Pontificem quæras: PAPAM si miseris ignem,
Sacerdotes, patris percussor vel sodonitis,
Si percussisti clericum, Simonæ falsi.

Aliæ etiam fuerunt hujus rei causæ, quas in Anti-

febronio indicavi (*L. c., pag. 392*). Sælicet episcopi interdum quid faciendum sibi foret, non bene pervidebant, ac verebantur ne aut in peccatores plus æquo animadverterent, aut ubi indulgentius cum eis agerent, minus eorum conscientiam consulenter; quod Hilderberti sexagesima epistola docet, illaque lemcovicensium patrum sententia: *Hoc ab ipsis apostolicis romanis et cæteris patribus cautum tenemus, ut parochiano suo episcopus si pœnitentiam imponit, eumque papæ dirigit, ut judicet utrum sit, an non pœnitentia digna pro tali reatu, etc.*

III. Heinc tamen perperam Febronius ac Pereira colligunt, hæc reservationes ad unum episcoporum esse referendas consensum ac voluntatem. Quid enim ejusmodi reservationes sunt? Si peccatores ipsos consideremus, nihil aliud sunt nisi excommunicacionis genus quoddam, ac veluti pars (*Vide Antif., L. c., pag. 391*); quo fit ut quemadmodum excommunicatus fidelis a confessionis sacramento omnino arceatur, quin illi possit ab ullo administrari, ita in servatum romano pontifici crimen prolapsus a nemine absolvi possit, cui peculiaris ad id facultas non sit. Sin episcopos spectemus, cui admittitur eorum absolvendorum potestas, sunt hæc reservationes episcopatum facultatum coercitio. At ad excommunicacionem quod attinet, non solum ejus ferendæ potestatem a Christo, non ab episcoporum voluntate summus pontifex habet; sed absque eorum consensu ea uti potest. Supra id ostendimus; addere tamen liceat quod Gothofredus andegavensis episcopus apud Martenium (*T. IV Anecd., col. 123*) protestabatur: *Ecclesiam maxicensensem, quia eam apostolica auctoritate excommunicatam audivimus, absolvere non possumus, nec debemus. Quantum Gothofredus a febroniana aborat sententia, quæ dissentientibus episcopis eam vim asserit, quæ pontificia anathemata omni robore careant! Quod autem ad episcopatum facultatum coercitionem spectat, episcoporum quoque potestatem ejusmodi esse alibi demonstravimus, ut quod in comitiis an. 1728 gallicanus clerus aiebat, *Jesus Christus ipse sua institutione limites illi præscripserit, subjeceritque sedi Petri, in qua posuit plenitudinem apostolicæ potestatis.* Quare, uti Ballerinius egregie disputat (*De potest. Eccles., pag. 186*), non debent quidem pontifices passim ac temere episcoporum facultates et jura quavis de causa diminuire, limitare, sive attribuire: id enim in publicum damnum et magnam Ecclesiarum perturbationem deflecteret. At si causa justa occurrat, quæ utile vel necessarium bono publico judicent, aliquid tale efficere, sive nonnulla reservare; quis id pontificiæ supremæ potestati negare auserit? Ecclesiæ certe hominum et naturalis ordo postulant, ne primati totius Ecclesiæ hæc potestas in ipsas episcoporum facultates negetur. Cum enim episcopi cum suis facultatibus instituti fuerint a Christo in bonum Ecclesiæ, non vero Ecclesia in episcoporum; hi utilitati vel necessitati Ecclesiæ ita debent studere, ut non inique ferant, si ex utilitate vel necessitate ejusdem Ecclesiæ aliquo*

facultatum suarum restrictionem, moderationem aut reservationem supremam potestas faciendam censuerit. » Apposite S. Augustinus (*Lib. II in Crescon., cap. 2*) : *Neque enim episcopi propter nos sumus, sed propter eos quibus verbum et sacramentum dominicum ministramus: ac per hoc, ut eorum sine scandalō gubernandorum sese necessitas tulerit, ita vel esse vel non esse debemus; quod non propter nos, sed propter alios sumus.*

IV. At negari saltem non potest, papales quorundam peccatorum reservationes suam originem et fundamentum habere in consensu episcoporum et auctoritate Ecclesiæ (*Febr., t. II, pag. 235*). Hancce verborum circuitionem pernoscamus. Quid ea Febronius vult? Episcopos hisce reservationibus occasione dedit? Ita sit; at urgeo cum Ballerinio (*L. c., pag. 187*). « Num quorundam episcoporum observantia, qua initio particulares casus apostolicæ sedi detulerunt, probare potest consensum omnium, qui de tali potestate abs se abdicanda ne cogitarunt quidem? Num qui initio detulerunt eos casus ad eandem sedem, potestatem, quæ isti non competere, eidem quasi juri suo renuntiantes tribuisse dicendi sunt? Num S. Petrus, qui omnia solvere et ligare poterat ex institutione ipsius Christi; non potuisset in illis casibus absolvere, nisi hanc potestatem sibi episcopi concessissent? Num minor est romanorum pontificum auctoritas, in quos idem Petri primatus ac jurisdictio transivit? » Verum quid opus multis? Nonne ipsam tridentinum concilium totum reservandi jus non in delationem episcoporum, sed in supremam potestatem sibi (summo pontifici) in Ecclesia universa traditam, diserte retulit? (*Sess. 14, cap. 7*). Retulit sane, inquit Febronius (*L. c., pag. 235*), sed bono jure dicere potuit, dixitque sancta synodus S. pontificem, pro suprema potestate sibi in Ecclesia universali tradita, potuisse quædam graviora crimina reservare; abstrahendo, a quo hæc ei portio supremæ potestatis tradita fuerit, nempe an a Christo, an ab Ecclesiarum consensu (1)? Equidem ubi de rebus inter catholicos controversis agebatur, novi tridentinos patres ita decreta sua efformasse, ut neutri scholasticorum parti officere viderentur. At quid, quæso, hæc oeconomia opus in re de qua nunc disputamus? Numquid theologii a se invicem dissentiebant in supremæ pontificiæ potestatis origine definienda? Cur ergo tridentina synodus abstraxisset? Sed ne abstrahere quidem aut potuit aut debuit, ne in re tanti momenti, neque ad eam diem, ut dixi, ab ullo in dubium vocata incertos fidelium animos relinqueret. Sed tota tridentini capituli series rem plane efficit. Magnopere vero, inquit tridentini patres, ab christianis populi disciplinam pertinere, sanctissimis patribus nostris visum est, ut atrociora quædam et graviora crimina non a quibusvis, sed a summis sacerdotibus absolverentur. Hoc enimvero juris ecclesiastici est, cum id sanctissimis patribus nostris visum triden-

tini patres affirmant. Nempe hanc Christus Ecclesiæ potestatem contulit, sed ejus arbitrio concessæ potestatis usum reliquit. Ubi autem Ecclesiæ patribus reservandorum criminum consuetudinem statuere visum est, qua in hisce sibi servandis criminibus potestate pontifex utitur? *Suprema potestas sibi in Ecclesia universa tradita.* Cæcus sit oportet, qui non perspiciat, tridentinos patres eam potestatem aperte indicasse, quam Christus summis pontificibus tradidit. Unde, inquit, merito pontifices maxime pro suprema potestate sibi in Ecclesia universa tradita, etc. Si enim potestatem intellexissent a sanctissimis patribus nostris, aut ab Ecclesia traditam, annon planum erat, potestatem ab *hisdem patribus*, vel saltem ab *Ecclesia universa traditam* appellare? Imo necesse erat, si ab eodem Ecclesiæ jure et saluberrimi moris institutio, et legitime ad id potestatis delatio manaverat. Abstenuisset autem maxime synodus a *supremi vocabulo*, Noverat scilicet christianorum mentes ut *supremam* romani pontificis potestatem nominari intelligunt, illam statim cogitare, quam eum in Petro accepisse fide catholica credimus. Quid porro magis ridiculum, quam verba illa *pro suprema potestate*, etc., ad denotandam *portionem supremæ potestatis* transferre? Una fuit Petri, una est ejus successorum *suprema potestas* verbis illis Christi comprehensa: *Quodcumque ligaveris*, etc., quæ huic potestati subsunt, vel ab ea exercentur, non ipsius potestatis *portiones* sunt, sed multiplex unius ejusdemque potestatis materies, multiplices actus. Neque illud satis intelligas quomodo *suprema* dei posset auctoritas, quæ ab Ecclesia in romanos pontifices proflueret, non perpetuo in illis mansura, ut contendit Febronius, sed ad episcoporum nutum certis finibus coercenda, imo et revocanda. Sed de criminum reservatione hacenus.

V. Ad dispensationes accedo. Eæ autem cum episcopatum quoque facultatum sint coercitio (neque enim negari potest quin olim episcopi dispensationes ejusmodi impetirentur, non ex potestate qua canonibus aut generalium aut etiam provincialium synodorum dominarentur, sed ex *traxisset* quædam et indulgentia, quam Ecclesiæ utilitas aut necessitas exposcebat), quis dubitet earum in illo esse potestatem, cui Christus omnes juris episcopalis facultates voluit esse subjectas? Neque quod antiquioribus seculis eas Romani pontifices episcoporum arbitrio reliquerint, primæ sedis potestati quidquam officit. Thomassinus audiatur, cujus testimonio Febronius et Pereira abutuntur. *In usu*, inquit ille, *censuræ* respondens quam anonymus in ejus libros de Beneficiis tulerat (1), *in usu et exercitio variatum est non in potestate quæ et in conciliis provincialibus* (adde et in *episcopis*) *pro suo modo, et in romanis pontificibus pro eorum summo principatu eadem semper intacta atque illibata viget: erumpit autem et exercetur non eodem semper modo, sed pro locorum temporumque et rerum oppor-*

(1) Aliam Febronii in hunc tridentini locum animadvertionem vide confutatam in Antif., t. II, pag. 389.

(1) Extat ea cl. viri responsio in fronte tom. I ejusdem operis Lucens. edit. Hæc autem verba ad censuram 14 pertinent.

utilitate, pro Ecclesiæ sive utilitate sive necessitate. Non ergo questio unquam vertitur de potestate primæ sedis, quæ summa est, et sui similitima; sed de variato ejus per tot ætatum, tot locorum negotiorumque varietates exercitio atque usu.

VI. Huic nostræ contraria est Febronii et Perciræ opinio causasque omnes translaturum multarum ab episcopis ad romanam sedem facultatum, seu reservationum aiunt (*Febr.*, t. II, pag. 317) demum terminari in consensu episcoporum sua jura deserentium, sine quo, inquit Pereira (*Princip.* V, n. 8, pag. 82), non potest pontifex episcopos jurebus ac prerogativis spoliaré antiqua consuetudine legitime præscripta, aut conciliorum decreto ad universum episcopale corpus pertinentibus. Neque enim dominus canonum pontifex est, ut ex arbitrio hierarchiam ecclesiasticam commutare ac subvertire valeat. *Privilegia Ecclesiarum*, in epistola ad Nicolaum I aiebat Hincmarus, sanctorum patrum canonibus instituta et venerabilibus nicænæ synodi fixa decretis nulla possunt improbitate convelli, nulla pravitate mutari. « Heinc cum seculo XIII, inquit Perciræ (*Princip.* 4, n. 3, pag. 66) plagarius Febronius (*T. II*, pag. 515), romani pontifices dispensationes super defectu natalium, aliasque propria auctoritate sibi reservare præsumerent, protestabantur in suis constitutionibus synodalibus episcopi Angliæ, se ipsos in his irregularitatibus dispensare posse. Probat hoc Thomassinus, cit. cap. 28, n. 8, allegans duas ejus temporis synodos, quibus dicunt episcopi: *Cum talibus dispensare possumus*. S. Dunstanus archiep. cantuariensis, cum papa ei mandaret, ut quemdam suum diocesanum ab excommunicatione, in quam sanctus eum ob crimen incestus incidisse declaverat, absolveret, intrepide respondit se pontificibus voluntati facturum satis, quando peccator per medium publicæ penitentię se absolute reddiderit dignum: *Equidem*, ait, *cum illum sui delicti penitudinem agere videro, præceptis domini papæ libens parebo*, apud Sarium ad diem 19 maii, t. III, pag. 325. Circa eundem tempus Roho engolismensis episcopus in lemovicensi synodo anni 1031, apud Harduinum, tom. VI, col. 891, respondit: *Quod ego postulare debueram ab apostolico, apostolicus postulat a me. Non credere possum, hoc mandatum ab eo exortum: hoc tibi nihil utile est: et donec aut a me vel ab hujus sedis archidiacono, me jubente acceptas penitentiam, permane in excommunicatione. Et ejecit eum foras de Ecclesia.* »

VII. Nihil tamen inde huic opinioni probabilitatis accedit. Nam, ut nuper dicebamus, quæcunque episcoporum consensio aliquam romanis pontificibus occasionem præbere quidem potuit, ut tandem ejusmodi dispensationes sibi solis vindicarent; aliæ tamen cause, eæque gravissimæ fuerunt, cur sin minus lege, usa certe illas episcopis ereptis sibi adscriberent. Nempe omnium romanorum pontificum ea vox est, quæ Magni Leonis; aiuntque illi, quod hic in epistola ad universos episcopos per Siciliam constitutos (*Ep.* 16, col. 715 Ball. edit.): *Divinis præceptis et*

avostolicis monitis incitamus, ut pro omnium Ecclesiarum statu, impigro vigilamus affectu, ac si quid usquam reprehensionis invenitur obnoxium, ceteri sollicitudine, aut ab ignorantie imperitia, aut a præsumptionis usurpatione revocemus. Cum ergo provincialia concilia, ad quæ episcopi ineunte quarto seculo jus dispensationum traduci passi non illibenter fuerant, quod in illis aliquid amplius quam in singulis episcopis inesse vigoris, sapientiæ constantique animadverterent; cum, inquam, provincialia concilia paulatim exolescere cœpissent, aut non ea saltem quam antea, celebrari sequentia, nec consultum esset, singulorum episcoporum arbitrio gravissimas dispensationum causas dimittere; præterea, ut Thomassinus notat (*T. II, lib. III, cap. 27, n. 15*), *inconsideratius quondamque obrigescerent episcopi maxime adversus summos principes, quibus æquum est multa indulgeri, quo lubentiores et ipsi postea pernecessarium Ecclesiæ et tuitionem impendant suam et benevolentiam; romani pontifices præter eas quæ a lateranensi IV concilio ipsis adjunctæ fuerant, plerasque alias dispensationes sibi servarunt, ne aut nimia indulgentia canonum disciplina penitus tandem infringere, aut nimia servitate fideles in præceps abducerent.* Summus enim pontifex, ut Facundus Hermianensis aiebat (*Lib. II, cap. 6*), *non in destructionem paternæ sententiæ, sed potius in defensionem atque ultionem, primam accepti et maximam potestatem, nec aliquid contra veritatem, sed pro veritate plus cæteris consacerdotibus potest.* Erant quoque aliqua dispensationum genera quæ episcopi sibi non licere agnoscebant. Sub seculi XII forsân initia putat Thomassinus (*L. c., n. 12*), *serpere et invalescere latius cœpisse illud axioma: ab episcopis et a conciliis relaxari non posse canones conciliorum et apostolicæ sedis decreta.* Recte autem Thomassinus ea verba usurpavit: *Serpere eo tempore illud axioma et invalescere latius cœpisse.* Nam vetustissimis exemplis instruimur, eam multo antea sententiam obtinuisse. Ut cætera deessent, satis sit africanorum patrum, quod alibi excussimus, decretum memoria recolere. Cur enim litteras mittendas ad fratres, et coepiscopos Italiæ, et maxime ad sedem apostolicam statuere, ut in tanta ordinandorum, qua premebantur, penuria a transmarini seu capuani concilii interdictis dispensationem obtinerent, poscentque aut ordinatos in parte Donati, si ad catholicam correcti transire voluissent suscipere in suis honoribus aut donatistarum ad Ecclesiam redeuntium infantes ad ordines promoveri? nisi quod illis etsi suæ libertatis et antiquæ auctoritatis retinentissimis, in iis quæ ab apostolica sede interdicerentur, nullam sibi esse dispensandi facultatem persuasum fuisset? Imo cum cæterorum pervulgata sit canonistarum sententia si ingruat necessitas, neque expectari romana rescripta possint, licere episcopis uti *extenuata*, Anselmus tamen Cantuariensis petendam sibi a Paschali II facultatem duxit, ut in ejusmodi casibus posset *quædam, prout discretionem sibi daret Deus, temperare* (*Ep.* 42). Quid ergo mirum romanos pontifices, ne episcopi aut

ignoratione quadam, aut nimia sive facilitate sive etiam confidentia concessæ sibi, facultatis limites prætergredierentur, modum episcopalibus dispensationibus præstituisse?

VIII. Falluntur deinde Febronius ac Pereira, gravitorque falluntur; dum episcoporum consensionem ad id romanis pontificibus necessariam fuisse contendunt. Enimvero quantum omnibus retro seculis summi pontifices in episcoporum dispensationes auctoritatem exercuerint, consideremus. Dispensarant nonnulli, ut videtur, Hispaniarum episcopi cum poenitentibus, bigamis, aliisque, quos propterea sacris ordinibus initiaverant. Ignovit illis *solius pietatis intuitu* Siricius; edixit tamen *scirent posthac omnium provinciarum summi antistites, quod si ultra ad sacros ordines quenquam de talibus redeiverint assumendum, et de suo et de eorum statu, quos contra canones et interdicta nostra provocerint, congruam ab apostolica sede promendam esse sententiam* (Ep. 1, ad Himer.). Similiter Innocentius I cum Macedonibus expostulavit quod ii, *qui a catholica ad hæresim* (Bonosi) *transierant, apud eos non solum poenitentiam non agent, sed etiam honore* (clericatus) *cumularentur* (Ep. 17). Multas quoque Africanorum dispensationes improbat S. Leo M. (Ep. 12, col. 664 Ball. edit.). «Cum ergo, inquit, inter vos tantum valuerint aut studia popularium, aut ambitus superborum, ut non solum laicos, sed etiam secundarum uxorum viros, aut viduarum maritos ad officium cognoscamus pastorale præfectos, ronne apertissime exigunt causæ, ut Ecclesiæ, in quibus ita commissa sunt, iudicio severiore purgentur, et non solum in tales præsules, sed etiam in ordinatores eorum ultio competens proferatur?» Interdum etiam quæ episcopi petissent dispensationes a romanis pontificibus negatas reperimus. S. Bignificius suum sibi successorem ordinare percupiebat, idque a Zacaria papa postulat. Verum pontifex illi rescribens (Ep. 1) abnuvit: *Ut te vivente, inquit, in loco tuo eligatur episcopus, hoc nulla ratione concedi patimur*. Age jam quis sibi in animum inducat, eos, qui in episcoporum dispensationes pro summa potestate animadvertebant, illasque nunc colibebant, nunc plane aversabantur, eorundem episcoporum consensu indiguisse, ut aliquas episcopis dispensationum facultates adimerent, ac sibi metipsis servarent?

IX. At pontifices domini canonum non sunt. Id alibi concessi, iterumque concedo (1). Sed quis heic

(1) Hoc solum iis, quæ supra hæc de re disputavimus, addendum. Febronius, t. I, cap. 3, § 7, n. 3, pag. 190, cum Bartholio monet, *Innocentium potissimum III et Alexandrum III, se dominos canonum dicere*. At id Thomassinus, quem heic se sequi facit, falsissimum est. Recito ejus locum (*De benef.*, p. II, lib. III, cap. 28, n. 5): «Sed illud tum in epistolis Innocentii III, tum in corpore decretalium et observari sedulo, et altissime animo intligi operæ pretium est; quod pontifices, qui ab aliquibus *domini canonum* dicuntur, dispensatores tantum eorum sint; nec his *domini canonum*, aliud significetur quam eximia quædam potestas de iis dispensandi, ubi Ecclesiæ vel necessitas cogit, vel invitat utilitas. Eodemredit et alia illa conflictatio verborum, cum de re conveniat, ubi aliunt alii, pontificem esse supra canones, alii canonibus subesse. In

canonum dominatus? Imo ut canones servarent, eo summi devenere pontifices, ut episcopales quasdam dispensationes sibi vindicarent. Neque id (quod Pereira somniat) est aut ecclesiasticam pro arbitrio hierarchiam subvertere, aut suis iuribus episcopos spoliare. Nihil minus. «Qua in re illud præsertim cum Ballerinio (*De Potest.*, pag. 19) animadvertendum est, quod si quæ potestas episcopis jure divino tradita videri poterat intacta reliquenda, ea procul dubio est potestas absolvendi a quibuscunque peccatis, quam sine restrictione ulla ab ipso Christo apostolis et episcopis apostolorum successoribus collatam liquet. Si ergo hæc tanta ac tam illimitata potestas ita (divino utique jure) subest auctoritati pontificiæ, ut pro *suprema romanorum antistitum potestate* restringi per reservationes merito poterit, (quin aut ecclesiastica hierarchia convelleretur, aut episcopi sua sibi adempta jura queri possent) quidni aliæ eorundem episcoporum facultates, cum expedire visum fuerit, eadem suprema potestate moderari seu refringi similiter poterunt?» Nempe, ut sæpe dixi, ita Christus voluit episcopos regere Ecclesiam Dei, ut omnis eorum potestas juri Petri esset subjecta, iisque obnoxia coercionibus, quas Petrus Ecclesiæ universæ utiles esse judicasset.

X. Quod ad exempla spectat, quæ ex Pereira Febronius mutuatus est, *cæci sunt illi, qui cæco ducatum præstet*. «Cum seculo XIII, inquit Febronius (T. II, pag. 315), romani pontifices dispensationes super defectu natalium; aliasque propria auctoritate sibi reservare præsumerent, protestabantur in suis constitutionibus synodalibus episcopi Angliæ, se ipsos in his irregularitatibus dispensare posse. Probat hoc

ipso jure sunt, quo illi nec desunt, quæ huic faveant verborum consuetudini. Porro utrobique una sententia est; posse pontificem de canonibus dispensare, eoque nomine esse quodammodo supra canones: sed cum dispensare non possit nisi juxta canonicas regulas, ex utilitate et necessitate Ecclesiæ, eo sensu subest canonibus, qui ita temperatas dispensationes vehementer probant, cæteras improbant. Hujus rei jam præsidia venanda sunt nobis in Innocentio III epistolis, cæterorumque pontificum, quorum decreta radiant in libris decretalium. Audi primum, ut Innocentius III hanc veliti egregiam et singularem esse prærogativam sedis apostolicæ et plenitudinem potestatis, quod in singularibus quibusque causis possit canones relaxare, integro semper et illibato futuro eorum alias canonum vigore. *Adscitis aliis in partem sollicitudinis, summus pontifex assumptus est ad plenitudinem potestatis; qui cum moderator sit canonum, juri non facit injuriam, si dispensat. Præsertim cum dispensatio sic juris vincula laxet in aliquo, quod in aliis non dissolvit: et sic beneficium gratiæ specialis inducat, quod vigore constitutionis non perimit generalis.* Regest. 16, epist. 161. Cum denique totes professus sit Innocentius, non a se unquam remitti vim canonum, nisi cogente Ecclesiæ necessitate, satis superque non *dominatorem* se canonum, sed *moderatorem* esse testificatus est. Venio ad gregorianos decretalium libros, ubi Innocentius idem III, verba faciens de canone inquit Alexander III publicaverat in concilio tertio lateranensi adversus spurios, et demonstrans eo canone iniqui non potuisse vincula romanis pontificibus, Alexandri III successoribus, non ait pontifices romanos dominari canonibus, etsi peropportunos si fuisset locus ejus doctrine propagandæ, si ea ejus animo inesset sententia; tradit tantum, posse pontifices dispensare. *Nobis tamen per eum adempta non fuit facultas dispensandi, cum non fuerit prohibentis intentio qui successoribus undam potuit in hac parte præjudicium generare, pari potest eum, imo eadem potestate functuris: cum non habuit invectum par in parent.*»

Thomassinus, cit. cap. 28, n. 8, allegans duas ejus æmoris synodos, quibus dicunt episcopi: *Cum talibus dispensare possumus.* Sed cur quæ continenter addit Thomassinus, non legit Febronius? Argumento, inquit vir doctus, id porro est nuperam fuisse eam reservationem, eoque nec dum ad omnes Ecclesias pervadere potuisse. Vide quam molli manu vetera sint a modesto pioque scriptore tractanda monumenta, quam sobrie interpretanda. Non heic Thomassinus romanos pontifices videt dispensationes propria auctoritate sibi reservare præsumentes; non protestantes anglos, perinde ac si notæ sibi pontificiæ voluntati pervicaciter reluctarentur. Pereiræ hæc sunt; hæc Febronii, non Thomassini temperatissimi æque atque eruditi scriptoris. Quæ porro de S. Dunstano narratur, ut vera sint (1) id unum efficiunt, summo pontifici obreptum fuisse ab iis, quos legati a comite incestus reo Romani missi ut ejus causæ patrocinarentur, largō munere, largiori sponione corruerant. Neque parere sanctus archiepiscopus romano pontifici decretauit; hoc solum exegit, ut antea ille sui delicti penitentiam ageret, quod sane et summus pontifex re bene perspecta ab eo postulasset. Obreptum quoque romano pontifici in causa, de qua engolismensem episcopum secus judicasse Febronius refert. Reddamus integrum lemovicensis synodi locum (Apud Hard., t. VI, p. I, col. 890): *Dicebant ergo episcopi ad invicem: Frustra hæc querela adversus caput nostrum nutrire audet: apostolicus enim absque culpa est: et potius nos culpabiles sumus, nisi litteris nostris notum ei faciamus, de quibus notumus, ut absolvatur. Cum ergo tales deceiverint apostolicum, ut fraudulenter absolvantur ab eo, irrita est eis illa absolutio. . . . Quidam autem in concilio dixit: Vidi nuper de episcopo engolismensi, qui præsens est, quod dico. Quidam ex suis parochianis excommunicatus ab eo; dum satisfacere nollet, non poterat impetrare ab eo penitentiam. Qui sine licentia episcopi sui papæ romano subripuit penitentiam legem, et litteras ex nomine ejus episcopo detulit in cæna Domini, quibus episcopum rogabat apostolicus, quatenus illi penitentiam, quam imposuerat affirmaret. Episcopus vero intelligens fraudem ait homini; cætera quæ Febronius descripsit. Quantum vero lemovicenses patres a deneganda in hisce facultatibus romano pontifici potestate abfuerint dicent, quæ statim sequuntur (Ibid., col. 892). « Et dixerunt episcopi: Hoc ab ipsis apostolicis romanis et cæteris patribus cautum tenemus: ut parochiano suo episcopus si penitentiam imponit, eumque papæ dirigit, ut judicet, utrum sit an non penitentia digna pro tali reatu; potest eam confirmare auctoritas papæ, aut levigare, aut superadjicere. Judicium enim totius Ecclesiæ maxime in apostolica sede constat. » Hoc equidem Febronio et Pereiræ amice consilium darem, ut deinceps ab appellandis lemovicensibus patribus sibi sedulo caveant.*

(1) Hæc scilicet ex Osberto sumpta sunt, qui duodecimo seculo S. Dunstani acta perscripsit; verum hæc de re nihil invenias in S. archiepiscopi Vita, quam antiquior Osbertanus edidit. Quare dubio fortasse locus, num Osberto fidentum sit.

CAPUT V.

Beneficiorum reservationes non tam ex episcoporum consensu quemadmodum Febronius asserit, quam ex ipso romanorum pontificum jure petendæ sunt. Cujusmodi id jus sit, et quo numine eisdem summis pontificibus conveniat. In harum reservationum antiquitatem, justasque causas diligentius inquirunt, multaque Febronii commenta refellantur.

I. Pergit Febronius jura per censere, quæ ex Ecclesiæ consensu romanis accessisse pontificibus existimat. In his autem numerat beneficiorum reservationes. Hinc inquit (T. II, pag. 315), colligit, sicut alias jam memoratas reservationes, ita et hanc beneficiale (quæ magnis tamen deinceps oppositionibus adhuc subjecta fuit) non habere fundamentum nisi in episcoporum consensu. At in Antifebronio oppositum demonstravimus (Lib. V, cap. 3, n. 8, seq.). Sed illa Febronius, qui Apologiam in Antifebronium scribere se ostentat, ne memorat quidem. Cogamus ergo vel invitum, si fieri potest, aliquid respondere. Id ut obtineam, hæc de beneficiorum reservationibus controversiam breviter quidem, sed a suis fundamentis dispiciamus. Hoc ergo primum statuo, jus aliquod in universæ Ecclesiæ beneficia omnibus ante ipsas isidorianas decretales seculis romanos pontifices pro suprema potestate exercuisse. Dominos ergo beneficiorum omnium ait pontifices, inquit Febronius. Quærso quæstionem alia quæstione non implicet; quodnam hoc jus sit, domini ne an aliud quidpiam, infra perpendam. Hoc unum nunc assero; in sacræ vetustatis annalibus indubie exstare monumenta exercitiæ a summis pontificibus in ecclesiastica omnium gentium beneficia auctoritatis. Duo autem cum primis summos pontifices video super beneficiis egisse; vigilantæ alterum, alterum potestatis, illud, ne bona ecclesiastica quidquam caperent detrimenti, alterum, ut ex publici boni, Ecclesiarumque utilitate de illis decernerent. Atque ad unum quod attinet, statim se nobis offerunt romanorum pontificum leges, quibus ne ecclesiastica bona alienarentur, sancte cautum: Celebria hac in re sunt Leonis M. (1), Hilari (2) et Symmachi (3) decreta. Huc etiam facit

(1) Ep. 17 Ball: edit. ad universos episcopos per Siciliam constitutus: « Sine exceptione decernimus, ut ne quis episcopus de Ecclesiæ suæ rebus audeat quidquam vel donare, vel commutare, vel vendere, nisi forte ita aliquid horum faciat, ut meliora prospiciat, et cum totius clerici tractatuque consensu id eligat, quod non sit dubium, Ecclesiæ profuturum. Nam presbyteri, vel diaconi, aut cujuscunque ordinis clerici, qui conviventiam in Ecclesiæ damna misuerint, solant, se et ordine et communione privandos; » quæ poena nonnisi ob gravissimas noxas clericis olim indigebatur. Quesnellus hanc M. Leonis epistolam in dubium vocavit; sed ejus ratiunculas diluit Tillemontius [r. XV in S. Leon., annol. 9]; consensio autem codicum Mss., quos in admonitione ad eam epistolam Ballerini percensent, t. I, col. 725, plene evertit.

(2) Hilarius papa easdem Ecclesiæ res in alienum jus transferri veluit, nisi prius apud concilium alienationis ipsius causa doceatur, ut quid fieri debeat, communi omnium deliberatione tractetur. Hanc scilicet aduendi concilii cautionem, quæ sane major erat quam clerici consensus a Leone præscriptus, susceperit nimia clerici facilitas.

(3) Epist. ad Cæsar. Arelat.: « Possessiones igitur, quas unusquisque Ecclesiæ proprio dedit ac reliqui arbitrio,

cautio episcoporum, quam editor P. Garnerius Gregoriani temporis disciplinam sapere existimat (1). Inter cetera enim, quae electos episcopos Romae in verbis sollemnibus spondebat, haec legere est (Pag. 64): *Spondeo etiam ecclesiastica praedia urbana vel rustica universasque res immobiles, seseque moventes, vel ornamenta Ecclesiae, ministeriaque sacra diligenter et fideliter servaturum: si qua pignora a quibuslibet obligata sunt, aut indebite detinentur, meo adnitu, labore, et sumptu proprio, ut temporis necessitas largietur, atque meo studio revocanda, nec a me alienanda quolibet titulo esse pronitito. Porro romanus pontifex litteras episcopo dabat legendas in synodo Ecclesiae, cui praepositus erat [synodale appellabantur]; in iisque se hoc etiam dedisse neoeпископо in mandatis aiebat (Pag. 75): *Ministeria, atque armamentum Ecclesiae vel quidquid est in patrimonio ejusdem non minuire studeat, sed augere; quae sumpta ex Galasio I videntur* (2). Et illud haec considerari omnino velim, episcopos si quando a laicis temporaria, qua in urbes, terrasve potirentur, jurisdictione spoliari eos contigisset, ad romanam sedem illico confugisse, ut salva ipsorum jura esse vellet, siquo rothomagensis archiepiscopus (3), et bellovacensis episcopus (4) Gregorii IX auctoritatem adversus Galiam regem imploraverunt. Ad pontificem quoque eorum praesulum causas delatas novimus, qui Ecclesiarum bona dilapidarent. Quare an. 1167 Alexander III, Guidonem ab abbatis munere dejecti jussit, quod regiense S. Prosperi (nunc S. Petri) monasterium cui praerat, ejusque bona decoxisset, ita ut tectum monasterii, quod plumbeum erat, eruisse diceretur, et in gula voracitate illius pretium dissipasse (Murat. l. c., pag. 448): anno autem circiter 1180, regiensis canonici apud iudices ab eodem Alexandro III constitutos capituli praepositum accusarunt, quod res Ecclesiae male administraret scilicet in damnum Ecclesiae et canonicorum jam per decem annos suae prepositurae; et res mobiles sine consensu canonicorum, ac massariorum Ecclesiae indebite dando, vel alienando et terrarum Ecclesiae cambia faciendo sine eis (Murat., ibid.). Imo imperatores ipsi cum in eos, qui Ecclesiarum bona dispersissent, ab episcopis illorum praesidium expeteretur (quemadmodum Otto I et II, augusti an. 972, Ravennae cum*

alienari quibuslibet titulis atque contractibus, vel sub quocunque argumento non patitur; nisi forsitan aut clericis bonorum meritis, aut monasteriis religionis intuitu, aut certe peregrinis necessitatibus largiri suaserit: sic tamen, ut haec ipsa non perpetuo, sed temporaliter donec vixerint perficiantur. Similia statuerunt Agapetus in epistola ad eundem Caesarium, S. Gregorius Magnus in epistola ad Siciliam episcopos, etc.

(1) Antiquior tamen Gregorio est, cum consulis nota describenda statnatur (Pag. 68).

(2) Deinceps vero inductum fuit, ut episcopi se Ecclesiarum suarum bona conservaturos, nec unquam alienaturos iuramento romano pontifici jurato sponderent. Eiusmodi iuramenta etiam episcoporum transalpinorum an. 1255 edita in Ms. regesto Cencii camerarii praenotato, quamvis post hujus obitum aucto, vidit Muratorius, ut ipse testatur in dissertationibus *sopra le antichità italiane*, t. III, diss. 72, pag. 439 edit. an. 1760, in-4°.

(3) Apud Raynald. ad an. 1232, n. 26, et ad ann. 1255, n. 62.

(4) Ibid. ad ann. 1255, n. 62.

essent, ab archiepiscopo Honesto moniti fuerunt, *classense cenobium tam per cambicionem, quam per emphytheosim ita in dissipatione positum fuisse, ut ejusdem monasterii cenobitae cunctis necessitatibus indigebant*, libenter auctoritate sua bonorum ecclesiasticorum alienationes interdixerunt, se tamen id facere ex romani pontificis assensu interdum profitebantur (1).

II. Alterum pontificis in ecclesiastica bona potestatis jus in eo positum diximus, quod de illis ex auctoritate disponent. Multiplices porro hujusce juris actus occurrunt. Primus ille, qui in bonis Ecclesiae aut monasterio cuiquam confirmandis eminet. Plena pontificis ejusmodi diplomatis est Ughelli *Italia sacra*; plenae et Muratorii *Antiquitates Italicae medii aevi*, pleni annales cum benedictini, tum camaldulenses, similesque exterarum Ecclesiarum libri (2). Notari autem in his diplomatis maxime velim cum formulas *jubemus*, similesque, quae saepius occurrunt; tum penas a pontificibus suarum constitutionum violatoribus intematas, non spirituales tantum, sed et pecuniarias (3). Alter pontificii juris actus unionem spectat duarum episcopatum sedium; si quando enim vel barbarorum incursibus, vel aliis de causis duas uniri sedes necesse fuit, alterius in alteram jura, bonaque romani pontificis transferrebant. Sic a magno Gregorio factum tum an. 591, quo formiensem ac minturnensem (4) tum a sequente, quo cumanam ac misenatensem Ecclesias univit (5). Saepae etiam per summos pontifices facta est alienandorum ecclesiasticorum bonorum potestas. Muratorius instrumentum vulgavit, quo Paganus vulteranus episcopus an. 1216 monasterio S. Galgani quosdam aqueductus, nonnullasque sylvas dono dedit, data sibi ab Innocentio III facultate: *Non obstante*, inquit pontifex in brevi, quod instrumento inseritur, *vinculo juramenti, quod nobis et apostolicae sedi fecistis de non concedendis alicui bonis Ecclesiae absque licentia et mandato*. Neque minoris auctoritatis actus censeri debet,

(1) De consensu, inquit memorati Ottones in diplomate ejus anni pro classensi cenobio, *domini Joannis summi pontificis, nostrique spiritualis patris*. Murator., ibid., pag. 446.

(2) Aliqua tantum indicabo seculo undecimo vetustiora. In his bulla Stephani papae pro nonnullis monasterio data an. 753 (Ughell., t. II, recent. edit. col. 84); privilegium Ravennati Ecclesiae a Paschale I an. 818 concessum (ibid., col. 344); bulla an. 828 pro patavino S. Justinae cenobio a Gregorio IV edita (Murat., Antiquit. ital. t. III, col. 59); breve, quo an. 881 Joannes VIII apostolica protectione Adericum abbatem SS. Gervasis et Prothasii, ejusque bona donavit (Ughell., t. IV, col. 120), duo Marini papae privilegia an. 885, alterum monasterio solenniacensi (Ughell., t. I, col. 115), alterum Gherardo laudensi episcopo, imperatorem (Vide meam laudem. episcoporum servium, pag. 100.) Pro seculo X memorabo diplomata Sergii III an. 910 pro canonicis astensibus (Ughell., t. IV, col. 345), Leonis VI an. 876 pro monasterio sublacensi (Murat., Antiquit. ital. t. VI, col. 201), Marini II an. 944 pro Ecclesia beneventana (Ughell., t. VIII, col. 50).

(3) Ut indicatis Paschalis I pro ravennatensi Ecclesia, et Gregorii IV pro S. Justinae cenobio diplomatis, quae tamen isidorianis decretalibus paulo sunt antiquiora.

(4) Lib. I, epist. 8.

(5) Lib. II, ep. 51. Alia in hanc rem, sed recentiora exempla congestit et. Gregorius in dissertatione historica de Cathedra episcop. Sedae, pag. 123, seq.

ecclesiasticorum bonorum usurpatores ad eorundem restitutionem cogere, initosque contractus rescindere. Exempla habeto. Leo IX in bulla JOANNI, abbati monasterii Sanctæ Mariæ Vallis Pontis in perusina diocesi constructi, inscripta an. 1049, inter cætera ait (1) : *Ab omni etiam alienatione liberos vos et securos reddere volumus : unde apostolicâ auctoritate cassamus, et revocamus illa præcepta, quæ a Benedicto et Gregorio injustis pontificibus Andree episcopo perusino collata sunt de eodem vestro monasterio.* Victor quoque II in bulla quam Muratorius ex MS. Peregrini Prisciani annalibus eruit (2), ferrariensi Ecclesiæ ejusque episcopo Rolando omnia bona confirmans an. 1055 abolet quiddam 'Gregorius dissipator potius, quam rector ipsius Ecclesiæ cartis aut superscriptionibus composuit, vel scribi rogavit' (3). Aliud hujus rei exemplum in jure canonico exstat ab Alexandro III (L. III de Donat., cap. Fraternitatem). Quid vero dicam de romani pontificis auctoritate in concedendis abrogandisque oneribus, quæ interdum a civilibus magistratibus ob reipublicæ bonum Ecclesiarum ecclesiasticorumque bonis imponi necesse est. Concilium III lateranense sub anathematis distractione hæc præstitit veterat, nisi episcopus et clerus tantam necessitatem vel utilitatem aspexerint, ut absque ulla exactione ad relevandas communes necessitates, vel utilitates, ubi laicorum non suppetunt facultates, subsidia per Ecclesias existiment conferenda (Extra de immunit., c. 47). Verum lateranense IV concilium romani pontifici totum hæc de re iudicium esse voluit (Can. 46). Propter imprudentiam tamen, inquit, quorundam romanorum pontificum consulari, cujus interest communibus utilitatibus providere. Hinc cum Eduardus Angliæ rex an. 1297 sym bolam a clero in belli impensas conferri juberet, Clerus, inquit Thomas Valsinghamensis, ob constitutionem papæ (Bonifacii VIII) hoc anno editam, quæ prohibet sub pena excommunicationis, ne talliæ vel ex actiones a clero per seculares principes quoquo modo exigantur, vel eis solvantur de rebus Ecclesiæ, regi pro guerra sua petenti subsidium denegavit, utique agnos cens, romani pontifici horum interdicendorum inesse auctoritatem; imo, ut ex eodem Valsinghamensi, Thomassinus narrat (P. III, lib. I, cap. 41, n. 13), archiepiscopus cantuariensis expressiorém quidquam ad temporarias regni necessitates conferendi prohibitionem Roma mitti curaverat.

III. Hæc quidem ad ipsos Ecclesiarum fundos at tinent. Nunc eandem super earum redditibus potesta tem a summis pontificibus exercitiam videamus. A Sim plicio papa plerumque origines repeti solent celeber rimæ partitionis ecclesiasticorum proventuum in episcopos, clerum, pauperes, sartaque tecta eccle siarum ædificia servanda. Gaudentius scilicet Ausini

episcopus non simoniacas modo ordinationes fecerat plures, sed ne præscriptas quidem regulas in Eccle siæ distribuendis redditibus observaret. Certior ea de re factus Simplicius Severorum episcopum delegavit, qui ausiniensem antistitem quarta tantum proventuum parte gaudere sineret, quartam alteram partem cle ro addiceret, duas reliquas ecclesiasticis fabricis, et erogationi peregrinorum et pauperum profuturas ab Onagro presbytero sub periculo ordinis sui ministrari juberet (Ep. 5) : præcepit deinde pontifex, ut G. au dentius tres illas portiones quas superiore triennio sibi præter fas vindicaverat, restitueret. Eandem partitionem Gelasius deinde confirmavit (Ep. 9 et 10). Gregorius M. deinde statuit, ut Ecclesiarum visitato res eam fructuum portionem perciperent, quæ de functo episcopo, si viveret, obveniret (1). Ex ea dem decessorum suorum potestate Alexander III præcepit, ut redditus et proventus præbendar, quam cla niacensis abbas habebat in ecclesia carnotensi deputa tos, in monasterio suo ad luminare beatorum apostolorum Petri et Pauli, quos quidem abbates ali quibus secularibus clericis de facto aliquoties con cesserant, de cætero nemini concederentur, sed es sent ad luminare hujusmodi perpetuo deputati (2). Huc etiam pertinent decimæ, de quibus in melphenst concilio an. 1089 (Can. 5), et in romano an. 1099 (Can. 13) sancitum fuit, ut si quis episcopus impro bitatis et avaritiæ causa consentire noluerit, ut mona chis decimæ a laicis offerrentur, romani pontifici nun tietur, et ejus licentia quod offerendum est, offeratur. Præterea ob publicas regnorum necessitates, ac bel licas præsertim expeditiones romani pontifices Angli æ, Galliæ, Hispaniæ, aliarumque gentium clero sæpe sæpius subsidia conferenda indixisse notius est, quam ut historicis monumentis comprobari debeat (3). Adde et annuas pensiones, de quibus non solum sæ pe romani pontifices sibi decernendum sumpserunt (4), sed et ipsa concilia (5) irritas habendas esse sanxere, quæ ab apostolica sede minime probarentur.

IV. Post tot tantaque pontificiæ in beneficia jurisdi ctionis argumenta non erit, cur Febronius (T. I, cap. 7, § 4, pag. 561) miretur, Clementem III, sive ut ipse cum Barthelio putat, quartum, non dubitanter asseruisse (In cap. 2 de Præbendis in 6), omnium beneficiorum ecclesiasticorum plenariam dispositionem ad romanum pontificem pertinere. Quos enim percensimus actus temporum diuturnitate, locorum universitate, rerum varietate conspicuos, an exerceri a romanis pontifi cibus potuisse existimabimus absque inimicæ ejus

(1) Murat., t. III aduers. *Sopra le antichità italiane*, diss. 72, pag. 439. Confer Thomassinum de Re benefic., t. III, lib. I, cap. 43, n. 15, et Muratorii Annales italicos, t. XI, ad ann. 1057, ubi ejusmodi facultates clero gallicano ac reipublicæ venetæ concessas memorat.

(2) Murat., *Ibid.* diss. 73, pag. 467.

(3) *Ibid.*, pag. 447.

(1) L. IX, ep. ad Petrum Tricallit., et lib. VII, ep. 75, ad Constant.

(2) Apud Thomass., p. III, cap. 25, n. 5.

(3) Vide tamen Thomassinum, p. III, lib. I, cap. 12.

(4) Plura invenies apud Thomassinum, p. III, lib. III, capp. 29 et seqq. Aliud exemplum cl. Muratorius suppeditat pensionem, quæ a romanis pontificibus Beatrix Esteus ejusque filio Stephano ad levandam eorum inopiam adjudicate fuere. Vide tom. III dissertationum *Sopra le antichità italiane*, diss. 70, pag. 421.

(5) Toletanum an. 1586, rothomagensis an. 1581, bituricensis an. 1584, tolosanum an. 1600. Confer Thomassinum lib. cit., cap. 51, n. 12.

dam potestatis aut vi, aut saltem argumento? At quoniam hæc omnia jure summi pontifices effecerint, inquiramus. Bartholæus (*In annotat. ad jus can., lib. III, tit. 5, § 2, quest. 1, p. 207*), et ex eo Febronius (*T. I, cap. 7, § 4, n. 2, pag. 369*) ait id esse principium ROMANORUM, quod papa dominus sit omnium beneficiorum. Atque hoc Romanorum quorundam effatum fuisse non nego, uti Merlini (*Decis. 73, n. 21*), Seraphini (*Decis. 45, n. 4*), Menochii (*Cons. 192, n. 7*), et card. Petreæ (*T. I, pag. 53, n. 63, 67, et alibi*). Verum hoc Romanos ita sentire, ut id Romanorum principium appellari *ἀρχοντοκρατία* possit longe falsissimum est. Plerique enimvero, qui Romanorum partibus student, theologi et canonistæ, præeunte illis Angelico Doctore (1) statuunt, romanum pontificem esse universalem ecclesiasticarum rerum administratorem, non dominum. Hæc diserta sententia est Cajetani (2), Soti (3), Molinæ (4), Suarii (5), Chârtasii (6), Roncagliæ (7); atque ne theologos tantum appellare videar, ex canonistis Navarri (8), Lotterii (9), Joannis Petri Monetæ (10), et qui romanorum canonistarum princeps dici non immerito posset, Fagnani (11). Imo illustrissimus Sassinatium Joannes Baptista Brascilius in opere, quod de Libertate Ecclesiæ in conferendo ecclesiastica beneficia prænotavit, et sacro cardinalium senatui inscripsit, fusc idem confirmat; tum addit (12): « Eandem fuisse mentem canonistarum quotquot de hac re scripserunt, nullatenus est ambigendum. Cum etenim in cap. *Licet* II, de Præbendis in 6, et in Clement. I, *Ut lite pendat*, non aliud dicitur, nisi quod summo pontifici omnium beneficiorum plenaria competit dispositio; dominium excluditur, et sic plenitudo potestatis papæ in beneficiis non illum dominum constituit, sed simpliciter dispensatorem. Nec alia mens inesse potuit interpretibus canonum, si canones textualiter hoc indigitant... Quod si aliqui minus forte circumspectæ voce dicitur, papam esse dominum omnium Ecclesiarum, omniumque beneficiorum, uti aliqui fecerunt (13), horum videntur castiganda utiliter verba... et ideo dicendum est, locutos esse quoad dominium respiciens jus collationis, ut eos interpretatur Joannes Petrus Moneta (*De Commut. ult. volunt.*, c. 1, § 1, n. 1, et c. 2, § 1, n. 1).

(1) 2-2, q. 100, art. 1, ad 7. *Quamvis res Ecclesiæ sint papæ, ut principalis dispensatoris, non tamen sunt ejus ut domini et possessoris.*

(2) In Comm. ad h. I. S. Thomæ.

(3) De Justit. et Jure, lib. III, q. 6, art. 3, ad 5.

(4) De Justit. et Jure, tract. II, disp. 29, concl. 2, ubi suam sententiam communem appellat.

(5) Defens. fid. cathol., l. IV, cap. 18, n. 8.

(6) De Libertat. Eccles. gallic., lib. VI, cap. 10, n. 7 Leod. edit.

(7) Animadvers. ad Nat. Alex., diss. 8 in Hist. eccles. sec. XIII et XIV, t. VIII, edit. Luc. 1732, pag. 424.

(8) Tract. de Redditi. Eccles., t. I oper., q. 1, Ven. edit. 1399, p. 227.

(9) De Re benefic., l. I, q. 4, n. 57, et lib. II, q. 22, n. 10.

(10) De Commut. ult. volunt., c. 3, n. 97, 99.

(11) In I decret. de Translat. episcop., cap. *Quanto*, n. 81, seqq.

(12) T. III, cap. 16, n. 10, pag. 311.

(13) Borel, Sum. decis., t. I, tit. 15, n. 7; Seraph., decis. 45, n. 4; Menoch., cons. 192, n. 7, et alii.

c. 3, n. 100). Vel quoad dominium respectu tituli beneficiis, qui sicuti per papam creatur; ita et per ipsum potest annihilari; uti eos exponit Melchior Lotterius (*De Re benefic. lib. II, c. 22, n. 15*). Vel deum cum eodem Moneta reducenti sunt ad sensum, quem de his habet Axtorius dicens: « Romanus pontifex plenè et libere potest de beneficiis statuere, non quia dominum beneficiorum, aut rerum ecclesiasticarum habeat, sed quia quatenus supremam obtinet in Ecclesia potestatem, ut summus Christi vicarius et Petri successor, amplissimam habet omnium bonorum ecclesiasticorum administrationem. Quare cum dicitur pontifex plenam et liberam in beneficiis dispositionem habere, posseque jus ipsum relaxare in his, quæ ad beneficia pertinent; non intelligitur posse jus naturale, vel divinum si quod est in beneficiis, dissolvere, abrogare, vel mutare; sed quia fere innumera sunt de beneficiis jure scripto canonico constituta, ideo dicitur papa plenè et libere posse de beneficiis statuere, scilicet in his omnibus quæ jure canonicum circa beneficia constituit » (Axtorius, *Instit. moral., p. II, l. VI, c. 26, q. 1*). Quid vero si id ipsum magnus ille Gerson, quo maxime duce gloriatur Febronius idem fere docuisset? Hæc tamen illius sunt (1): « Omnia beneficia subsunt papæ, tanquam ordinatori supremo, non tanquam domino aut possessori, imò nec tanquam immediato dispensatori, nisi prælatorum inferiorum iniquitas aut manifesta Ecclesiæ utilitas casibus certis istud exigeret. Duo ergo pontifici Gersonius tribuit: jus ordinatoris supremi; jusque immediatè etiam dispensatoris, ubi prælatorum inferiorum iniquitas (quod ad supplendam prælatorum negligentiam spectat) aut manifesta Ecclesiæ utilitas casibus certis id exigeret. Si Ecclesiæ utilitati alias, quæ occurrere facile possunt, amplioris cujusdam, sed tamen justæ facilitatis causas addidisset, nostram omnino sententiam expressisset. Neque enim qui plenè in romano pontifice beneficiorum dispositionis potestatem nobiscum agnoscunt, effrenem, et ab omni regularitatis ratione aberrantem hanc esse contendunt, ut ille omnia pro arbitrio etsi injusta, et Ecclesiæ exitialia facere possit; nec tamen ita publicæ utilitatis legibus coercitam volunt, ut nihil valeat, nisi quod ad illas exactum perfectissime fuerit, cum justæ cæteroquin cause sese offerre possint, cur pontifex posthabito inferiorum antistitum jure absque manifesta Ecclesiæ utilitate sibi alicujus beneficii delationem vindicet.

V. Quibus autem nominibus id juris ad romanum pontificem pertineat, si quæras, multa indicari possunt, quæ tamen omnia ad divinum primatus jus referuntur. Nam primo cum Ecclesia status sit, ejus bona illum habere debent supremum saltem administratorem, qui Ecclesiæ universæ statum regendum a Christo suscepit; idque præsertim in eorum sententia, qui bonorum Ecclesiæ dominium penes ipsam Ecclesiam esse constituunt. Quod si quis tamen cum aliis illorum dominum aut penes Deum, aut penes Christum esse contendat, cum tamen

(1) T. II, oper., vct. edit. pag. 22, apud Thomass., p. II, lib. I, cap. 43, n. 10.

certum sit Ecclesiam saltem eorum dominium utile et usufructum habere, argumentum redit. Ex horum tamen sententia aliud pro romani pontificis auctoritate momentum enascitur. Cui enim suprema horum omnium bonorum administratio potiore jure adjudicetur, quam Dei Christique in terris vicario? Præterea cum ecclesiastica bona passim a conciliis et patribus res Deo devotæ, ac patrimonium pauperum dicantur, necesse fuit, ut aliquis in Ecclesia exstaret, qui sua auctoritate obsisteret, ne prædix et possessiones Ecclesiarum, ut aiebant patres vicensis concilii an. 855, cupidis ad invadendum paterent. Quis autem id posset, nisi supremus Ecclesie princeps? Leges quidem ab Ecclesia, et synodis passim latas novimus, ut effrenis laicorum, ecclesiasticorumque in sacris ejusmodi bonis aut occupandis, aut dissipandis licentia coerceretur. Verum ipsa harum legum vis a romano pontifice potissimum pendet, qui canonum executor et vindex a Deo positus fuit. Quod si personas consideremus, quæ beneficia conferri par est, cum hæc ut plurimum Ecclesie ministrent, ac pro sui ordinis gradu ac dignitate æquiore quodam vinculo cum romano pontifice colligantur, hujus potissimum est curare, ne quæ ad vitam sustentandam maxime sunt necessaria, illis desint. Neque illud omittendum quod supra a lateranensi concilio tractatum vidimus. Romani pontificis interest communibus utilitatibus providere; ad eum ergo pertinere bonorum ecclesiasticorum administratio debet, ut exigentibus christiane reipublice necessitatibus ex his ipsis bonis quæ sine nequaquam depredationis exemplo, ut verbis S. Leonis M. utar (Ep. 47), in alios distrahi usus non licet, congrua a clero subsidia ferantur. Quamquam una primatus ratio id suadet. Canon inter apostolicos 12 præcipit, ut episcopus rerum Ecclesie potestatem habeat; si enim ipsi commissæ esset pretiosæ hominum animæ, multo magis necesse est, ut de pecunia disponat, ut ejus auctoritate egenis a presbyteris et diaconis distribuatur. Ea ergo vel apostolis, vel certe antiquis priorum trium seculorum synodis, a quibus canones illi prodierunt, mens fuit, episcopis quemadmodum animarum, ita et rerum Ecclesie curam esse debere, neque alteram ab altera sejungi posse. Cum igitur summo pontifici primatus sui potestate omnium quæ in christiano orbe sunt, animarum cura incumbat, ad eum quoque omnium Ecclesie rerum administratio spectabit. Complexus est hujus argumenti vim Cassiodorus ad Joannem papam scribens his verbis: « Vos enim speculatores christiano populo præseditis, vos patris nomine universa diligitis; securitas ergo plebis ad vestram respicit famam cui divinitus est commissa custodia. Quapropter nos decet custodire aliqua, sed vos omnia. Pascitis quidem spiritaliter commissum vobis gregem, tamen nec ista potestis negligere, quoniam corporis videntur substantiam continere. Nam sicut homo constat ex dualitate, ita boni patris est utraqque refovere » (Lib. XI, c. 2); atque id quidem mea sententia pernecessarium maxime est, ut primatus fidei facilius et feliciter obtineatur.

Unio hic est, ut sæpe alias diximus, membrorum omnium cum capite, sacrorum vero ministrorum cum primis, a quibus populi in officio continendi sunt. Cum porro ea hominum conditio sit, ut illos, a quibus distari se posse confidant, maxime foveant ne colant, quis non intelligat, ad universalem primatus dignitatem pertinere, ut eos, qui sibi magis devincti sint, beneficiis cumulet, et alios præterea horum exemplo ad se pertrahat alluciatque? Non alia de causa constantienses patres (1) suam sollicitudinem ad hæc inter alia aspirare significaverunt, ut sancta præsertim romana Ecclesia .c. simul cum virtutum ornatu, temporalium bonorum obtinere abertatem.... Præci quoque patres permoti, largam prædiorum, dominiomm et possessionum amplitudinem ipsi Ecclesie acquirere curaverunt. Verum etsi magna hæc sunt, quid tamen si cum exterarum omnium gentium meritis, egestate, spe ipsa conferantur? Necesse ergo erat, ut romanus pontifex ad primatus officium pro dignitate implendum ex aliarum quoque Ecclesiarum bonis proficere posset. Ad romanum propterea pontificem rectissime transferes, quæ de episcopis diserebat Rutherius (2). Cum rarissime videas gratis aliquos, sed aut timore, aut confederari amore, unde te verebitur, cui nihil vales asferre? Unde amabit, cui nihil potes conferre? Si ergo ad episcopum nihil de rebus pertinet, quibus clerici vivere debent, aut ipse eis non debet, ut animalem, ita et corporalem dare in tempore tritici mensuram, et sicut Actus apostolorum continent, non dividuntur singulis ab episcopo, vel quolibet alio ab eodem ad id officium instituto, prout cuique opus est, etc. Quo igitur jure summus pontifex universæ Ecclesie statui præest, eodem divino scilicet, omnibus ejus bonis datus est administrator. Nec ille beneficia servare sibi poterit prout e re Ecclesie sibi visum fuerit conferenda? Rem dicam fere inenarrabilem. Cum superiore seculo magna illa Innocentium XI inter et Galliarum regem de regalibus jure controversia excitata est, Natalis Alexander alique, qui a rege stabant, gallicanæ Ecclesie advocatiam ab eo gestam prætexebant, hancque ejusmodi esse affirmabant, ut ad conferenda absque ullo Ecclesie concessu vacantium Ecclesiarum beneficia omnimoda regi potestatem faceret. Non ego heic in hanc disputationem ingrediar adversus regiorum theologorum conatus a Sfondrato, apamiensi episcopo, Charlesio, aliisque pluribus diligenter, copioseque tractatum. Id unum velim mihi explicari, quæ fieri possit, ut cum gallicanæ Ecclesie advocatia tantum juris in reges transferre crederetur; hanc abominabilem tamen jus si romano pontifici, cui non solum universæ Ecclesie defensio, sed suprema illius gubernatio ab ipso Christo concredita fuerit, a nobis afferatur, ridendi simus, aut etiam veluti Ecclesie hostes suggillandi.

VI. At enim mandata de providendo, et quæ subinde invocte sunt reservationes apostolicæ sunt sequioris ævi partus (Fæbr., t. I, cap. 7, § 4, pag. 561). « Sum-

(1) Sess. 27, cap. 5, l. viii, Concil. Hard., col. 1232.

(2) In libro de Contemptu mundi, p. I.

mi nempe pontifices, ut ex Berthelio Febronius narrat (*T. 4, append. 1, § 16, p. 798*), « collationibus beneficiorum successively, leniter et pedetentim se ingesserunt, quin illa statim immediate ipsi conferrent, sibi quæ privative reservarent. Seculum duodecimum medium erat, quo preces duntaxat interposuit Adrianus VI, rogando per litteras recommendatias episcopum parisiensem, ut certo cuidam clerico pauperi, de Ecclesia bene merito et eminenter digno, beneficium primo vacans conferre vellet. ... Sed pontifices mox ultra progressi, suis precibus monita et mandata addiderant; Alexandri enim III, qui immediatus Adriani successor erat, jam armatas preces fuerant; monendo enim, et mandando rogavit, idque forsitan ideo, quia preces ejus non ita passim et semper admitterentur. Ast et monitionibus mandatisque haud amplius proficientibus, successores pontifices *executoriales litteras* adjunxerunt, imo et *executores* constituerunt, qui censuris, aliisque poenis ecclesiasticis ordinarios compellerent, ut clericis ab se commendatis de beneficiis vacantibus providerent. ... successerunt *reservationes* primitus *speciales* et particulares, a quibus pedetentim ad ampliores et *generales* progressus fiebat, amplissimo demum et excessivo eandem numero per regulas cancellarie pontificiæ introducto. » Berthelio et Febronio prævit Boehmerus (1), cujus hæc sunt: *Neque enim usque ad seculum XII eo processerat præsum romanorum conatus, ut collationes ordinarias directe turbarent, et beneficia vacantia conferrent. Loquens deinde lutheranus jurisconsultus de mandatis apostolicis ait: Etiam hæc fuere preces, et quidem olim semel tantum, ad singula capitula directæ, ab initio tantum obligationem imperfectam continentes, ut, inquit, evici ex Adriani IV epistola 13 ad episcopum parisiensem ... ubi non mandat papa, sed orat: Vocat litteras suas preces. ... Ejus successor Alexander III preces armatas amiscuit et mandando rogavit ... Hoc modo precibus [pontificiis] plenum tributum est robur. Verum Berthelii ac Febronius animadvertere debuerant, quam infidum sibi docem e protestantium numero adsciscerent. Nihil enim aut magis falsum, aut minus eruditum ea Boehmeri observatione fingi potest. Eruditionem quidem in Boehmero desidero. « Neque enim, » inquit doctissimus auctor dissertationis polemicæ de Jure regalæ et primarum precum contra publicistas protestantes (*Romæ 1783, 4, pag. 54*), « habere vim aliquam potest Boehmeri argumentatio, nisi supponatur prioribus XII seculis, aut magna eorum parte obtinuisse beneficia ecclesiastica, quæ a suis collatoribus, cum vacarent, distribuissent. Equod enim esset impotentis argumentum in romano pontifice, non ea contulisse beneficia pro sua auctoritate, quæ cum non essent, dari nequaquam poterant? Atqui nullo certo documento constat ante seculum XII, vel ante XII finem erecta fuisse ecclesiastica beneficia in titulos distinctos et perpetuos et vacationis capaces, ut hodierni moris est. Antea enim vel clericis distributio-*

(1) In Jure eccles. potest., lib. III, tit. 5, pag. 338.

nes dabantur de manu episcopi, ejusque ministrorum immediate, quod fere obtinuit prioribus quinque seculis; vel saltem ex certa bonorum massa clericis in commune attributa, quod consuevit fieri sexto, septimo, octavo seculo; vel ex certis fundis aut prædiis, quæ singularibus clericis concedebantur post obitum in communem massam restituendis, quod saepe frequens fuit seculis nono, decimo et undecimo: Nomen *præbende* hodierna usurpatione primum occurrere in concilio melphitano anni 1089 observat Fleury, in *Instit. jur. can.*, tom. I, c. 2: *Præposituras Ecclesiæ, sive canonicas, præbendas etiam, quæ canonicas dicuntur, episcopus sine venditione distribuit.* At hæc et similia ex monumentis undecimi seculi apud Thomassinum aliosque petita, minime probant fundos præbendarum perpetuo a reliqua massa separatos, et iterum in communem massam non restituendos, quamvis ex seculi duodecimi monumentis plura suppetant testimonia præbendarum perpetuo separataram; Vide turonense concilium an. 1063 ad ea verba: *Divisionem præbendarum prohibemus. Loco conventionem de archidiaconatu eboracensis Ecclesiæ an. 1196 apud Robertum de Hoveden ad ea verba: Si superviserit, recipiat archidiaconatum sine diminutione;* Stephanum Tornacensem, ep. 109, ad ea verba: *Tres præbende vacarent.* Quamvis non omnino universalem seculo duodecimo fuisse hanc bonorum ecclesiasticorum divisionem in præbendas certas pluribus posset confirmari: satis sit indicare epistolam 68 Stephani Tornacensis ... Quæ de Ecclesiis parochialibus cum certis, separatim et perpetuis assignatis redditibus constant, ex pluribus monumentis ante seculum duodecimum apud Thomassinum, t. III, l. 2, ea probant mensam quamdam veluti parochialem ad sustentationem parochi et aliorum clericorum illius Ecclesiæ quæ communis mensa, seu massa diversa est ab hodiernis separatim ac divisim beneficiis. »

VII. Neque tamen prout indicata antiquorum temporum disciplina ferebat, in veterum quoque pontificum monumentis mandatorum et reservationum exempla desiderantur: ut falsum etiam sit, quemadmodum dixi, duodecimo primum seculo isthæc apud romanam curiam invecta fuisse. Vel unus S. Gregorius M. plura hujusmodi exempla suppediat, quæ Thomassinus congestit (*P. II, lib. I, cap. 41*). Pauca huc transferam. « Paulinus episcopus civitatis permodicæ in provincia Brutiorum sive in Calabria, post civitatis suæ, Ecclesiæque, et monasterii everisionem a Barbaris factam, in Siciliam secessit, donatusque est a Gregorio Magno abbata et regimine monasterii sancti Theodori in civitate Messinensi. Collator hujus beneficii erat episcopus messinensis, ideo et illum certiorum rei totius fecit Gregorius, ut ne afflicteret sese, quasi se inscio aliquid in episcopatu suo novaretur. » *Quam rem, inquit in epistola ad Felicem messanensem episcopum (L. I, ep. 38), venerationi tuæ invotescendam prævidimus, ne te omissio, aliquid ordinatum in tua diocesi contristeris.* Atque id quidem in Felicem caritatis, sapientiæque officium fuit; ve-

rum quod ad ipsam beneficii collationem attinet, episcopi consensum nec petit Gregorius, nec præstolatus est. Paulo absolutus egi cum episcopo Importuno, ad quem Dominicum misit presbyterum ut vacantem illi committeret parochiam, addito mandato, ut et fructus illi refunderetur ejus temporis, quo Ecclesia vacaverat. *Ea quæ provide disponuntur, fraternitatem tuam credimus libenter amplecti. Et quia ecclesiam Sanctæ Mariæ quondam Campionis in tua parochia positam presbytero vacare cognovimus, præsentem portiore Dominicum presbyterum in eadem ecclesia ut præesse debeat nos scito deputasse. Ideoque fraternitas tua ei emolumenta ejusdem ecclesiæ faciat sine cunctatione præstari, et decimæ fructus indictionis qui jam percepti sunt, prædicto viro fac sine mora restitui; quatenus ejusdem ecclesiæ utilitates, cujus emolumenta consequitur, Deo adjutore, sollicitè valeat procurare* (Lib. II, ep. 10). Et illud atrox quod sanctus pontifex de Felice diacono ad syracusanum episcopum scripsit (L. III, ep. 14): *Imbecillitati ejus, atque necessitatibus consulentes, maximeque intuitu pietatis, sustentationi ejus providentes, in tua Ecclesia syracusana eum prævidimus cardinandum: sine ut officium diaconatus expleat, seu certe ut sola ejusdem officii, pro sustentanda paupertate sua commoda consequatur; in tuæ fraternitatis volumus hoc pendere iudicio. Quod hortamur, ut tua fraternitas implere festinet, etc. Ne vel nostræ commendationis inveniaris tramitem neglexisse, vel minus exhibuisse, quam tuas exigit ordo pauperibus. Quod si qui episcopi de suæ ipsorum sede seu ob barbarorum incursiones seu ob civitatum suarum vastitatem: seu alias ob causas deturbati essent, pensiones illis assignabat pontifex ex Ecclesiis episcopaliibus opimioribus exsolvendis, vel eos transmittibat ad opulentiores episcopos, eorum sumptu ut sustentarentur. Discimus hoc ex Joanne diacono in Vita S. Gregorii (L. III, c. 15, seq.): Sed et expulsos episcopos, quos tam cito Gregorius incardinare non poterat, vel quorum reditum ad sedes proprias contingere posse sperabat aliis episcopis, qui tunc videlicet suis locis debebant, interim pro sustentatione ac stipendiis præsentis vitæ jungebat. Non aliena ab his Gregorii exemplis sunt, quæ Joanni Philadelphicæ episcopo S. Martinus I præcepit. Grassabatur per Orientem monothelitarum hæresis. Suum itaque per eas provincias legatum Joannem constituit: *Ut sic, inquit in epistola ad eum scripta* (Ep. 5), *prosperans in Domino, ea quæ desunt corrigas et constituas per omnes civitates earum, quæ sedi tum hierosolymitanæ tum antiochenæ subsunt, episcopos et presbyteros et diaconos: hoc tibi omni modo facere præcipientibus nobis ex apostolica auctoritate, quæ data est nobis a Domino per Petrum sanctissimum et principem apostolorum. Vitalianus quæque pontifex eadem usus est auctoritate; dedisse enim in mandatis S. Theodoro cantuariensi archiepiscopo, ut anglicano cuidam cœnobio abbatem præficeret Adrianum Africanum, fertur a Beda* (Histor. Anglor. lib. IV, cap. 1). Exstat (Ep. 39 in Cod. Carolin. apud Duchesne, t. III, pag. 756) et Pauli I jussio, qua*

Wichario senonensi præceperat, ut Marinum presbyterum in aliqua, quæ primum vacaret, Galliarum Ecclesia episcopum consecraret. Summam denique auctoritatem præ se ferunt, quæ Joannes VIII ad Romanum, ravennatem archiepiscopum scripsit. « Defuncto Ecclesiæ laventinæ episcopo prævidimus hunc Dominicum venerabilem archidiaconum, sedis ipsius honore episcopali dignum existere. Hoc auctoritatis nostræ statuto præsentis, dilectioni tuæ præcipimus, ut absque omni moræ, vel protelatione, eundem archidiaconum studeas secundum morem episcopum consecrare. » (Ep. 171, 174, 175.) Hæc mandatorum exempla sunt. Quodam vero reservationum specimen dedit idem Gregorius Magnus dum hæc ad universos episcopos per Dalmatiam constitutos perscripsit (Lib. III, ep. 15). « Oportuerat quidem fraternitatem vestram, divini respectu iudicii, clausis carnalibus oculis, nihil, quod ad Deum pertinet, a recta mentis intentione omittere, nec cujuslibet hominis faciem rectitudini justitiæ præponere. Sed postquam mores vestri ita sunt secularibus traducti negotiis, ut obliviscentes omnem sacerdotalis in vobis honoris tramitem, cunctumque superni metus intuitum, non quid Deo, sed quid vobis placeat, studeatis explorare; necesse habuimus hæc ad vos districtiora specialiter scripta transmittere: quibus ex B. Petri principis apostolorum auctoritate præcipimus, ut nulli penitus, extra consensum, permissionemque nostram, quantum ad episcopatus ordinationem pertinet, in Salonitana civitate manus præsumatis imponere, nec quemquam in civitate ipsa, aliter quam diximus, ordinare. Quod si contra hæc quippiam, vel sponte vestra, vel a quolibet coacili, præsumperitis, vel tentaveritis agere; decernimus vos a domini corporis et sanguinis participatione privatos, quatenus ex eadem vobis ipsa attractione vestra, vel voluntate transgrediendi præceptionis nostræ, a cœlestibus mysteriis alieni sitis, nec is quem ordinaveritis, habeatur episcopus. »

VIII. Sequiore ævo quo beneficia primum in titulos, distinctos atque perpetuos erecta fuisse vidimus, multo uberius istiusmodi mandatorum, atque adeo reservationum seges occurrit. Verum immutata beneficiorum disciplina plures id cause a romanis pontificibus postularunt. Quis certe non horreat ea recollens, quæ olim in canonicis electionibus admittebantur, scelera; « Proh dolor! aiebat Durandus episcopus immatensis, in tali statu sunt Ecclesiæ constituta quod in eis vacantibus vix reperiuntur personæ eligibiles; et si quandoque, quod raro nunc accidit, bona persona et idonea in eisdem reperitur, latens sicut lilium inter spinas; tantum excedit numerus malarum et inutilium personarum, quod non permitterent personam bonam ad prælationem assumi, sed similes similibus applaudentes, eligunt sibi virum juxta cor suum, ad destructionem Ecclesiæ et plebium subiectarum. Olim enim, quando plures erant boni quam mali in Ecclesia, tunc electio, quæ fiebat secundum pluralitatem punctorum, bona erat et

canonica: plures enim erant, qui eligebant Deo, illis, qui eligebant diabolo, sed modo fit a contrario, quia plures sunt mali, quam boni regulariter, et sic frequentius electio est diabolica, non celebrata per sancti Spiritus inspirationem, sed per dolosam, et machinosam conspirationem. Multi etenim hodie introducuntur in Ecclesia insidiose et dolose; alii per impressionem et importunitatem potentie secularis; alii per ambitionem et fictionem hypocritice simulationis; alii affectione sanguinis et cognationis, etc. (1) Gravius de ejusmodi electionum perversitate querebantur an. 1276 patres bituricensis concilii: « His diebus in electionibus celebrandis, in quibus potissime libertatis puritas est servanda, pro libertate datur impressio. Et quasi pro auro plumbum, pro argento scoria, honores in contumelias convertantur, adeo quod quando in certis locis electiones pastorum imminent celebrande, multitudo populi per iniquitatis filios concitata, in electores impetum faciente, electiones ipse in nonnullis Ecclesiis, aut ad tempus impediuntur totaliter, aut in locis hactenus consuetis nequeunt celebrari, prout in lugdunensi et burgigalensi, et carnolensi Ecclesiis nuper dignoscitur esse factum. In qua siquidem burgigalensi Ecclesia, occasione impressibilis, dum immineret electio celebranda, homicidium de sacrista, nobili membro prefate Ecclesie inhumaniter exstilis perpetratum. » (Tit. de Electione.) Hæc cum romani pontifices animadvertent, sibi electiones, ac beneficiorum collationes servarunt, ut tot malis occurrerent. An autem ad id episcoporum concessione indigebant? Querat Febronius ex Petro Alliensi, cujus auctoritate sepius se protegit. Ille ergo in opusculo, quod an. 1416 in constantiensi concilio legit ediditque (2) ita disserit: « Papa jure potuit ordinationes majorum et electivarum dignitatum ac collationes aliorum beneficiorum sibi et apostolicæ sedi reservare; quia hæc antiquissimo jure sibi competebant. Hæc etiam non solum jure universali administrationis papalis potuerunt competere, sed etiam ex speciali causa, ratione materie subjectæ, utpote quia inferiores in suis electionibus et ordinari collatores in beneficiorum collationibus abutebantur, et per potentiam laicalem sæpe jure suo non libere uti permittentur, seu aliqua speciali ratione. » Non indigere autem romanos pontifices episcoporum consensu in iis, quæ ad corrigenda inferiorum antisitum vitia, supplendam eorum negligentiam, vindicandos ab ingruentibus abusus canones quis non intelligat?

IX. Accesserunt principum ipsorum preces, quia romani pontificibus hujusmodi mandata ac reservationes effragitabant. Certe Alexander III ad parisiensis capituli clericos instantibus Ludovico VII Galliarum rege, regina, aliisque regni magnatibus literas dedit, quibus melensis episcopi nepoti præstantiam impertiri jubebantur (3). Idem Clemens VI

de Angliæ rege testificatur in epistola ad ipsum regem (4): *Magnitudinem tuam latere non credimus, nec a tua memoria excidisse, quod nobis pro reservationibus inibi faciendis aliquibus feceris supplicari.* Carolus ipse Galliarum rex pragmaticæ sanctionis auctor et potens illud a Callisto III pervicerat, ut tornacensem sibi episcopatum reservaret, regio eundem ministro conferendum; quod et apud Pium II, Callisti successorem, iterum ursit (5). Quis horum principum de episcoporum petendo consensu unquam cogitavit? Idem de plurimis, quæ christianissimi reges ac regni proceres a romanis pontificibus obtinere, indultis dicendum. De Innocentio IV hæc scribit Matthæus Paris (6): *Contulit multis consanguineorum eorum multa beneficia ecclesiastica, et licentiam plura obtinendi cum indulgentiis multis, necnon complura ipsi nobilibus contulit donatives.* Innocentius quoque VI Joanni II, Galliarum regi, petenti indultum concessit ad vacatura in 25 regni sui cathedralibus et collegiatis ecclesiis (4). Joannes tandem XXIII (ne infinitus sim) ad quingenta beneficia jus nominandi Carolo VI attribuit (5). Hæc equidem qui jus pontificum ad episcoporum consensum revocaret, regum istorum gratiam ini-ret. Cum enim solam illi romani pontificis potestatem agnoverint, nec de exquirendo episcoporum consensu solliciti fuerint, irritum jure potitos fuisse efficeretur.

X. Illud vero mirandum maxime jam tum sub Alexandro III ejusque successore Lucio item III adeo certam corroboratamque fuisse hanc romanorum pontificum potestatem, ut non solum (quod nuper vidimus) rex ipse, regina, ac regni proceres Alexandrum precibus suis ad mandata quæ vocabant de providendo in Gallias mittenda exstimularent, sed plerique quin parendum sibi esset, non dubitarent. Exstant ea de re non paucæ Stephani Tornacensis epistolæ memoratu dignissimæ: nam epistola tertia meminit ille de promisso in favorem Guillelmi ad preces domini papæ beneficio; tum de mandato precibus addito hæc habet: *Subsequenter et constanter auctoritate mandati mihi injuncti eidem (aurelianensi episcopo coram canonicis illius Ecclesiæ) prohibui, ne alii, antequam tibi, beneficium in Ecclesia magdalenensi conferret, et canonicis, ne alium, quam te, canonicam reciperent...* Homo ille obedienter, ut solet, respondit, et mandatum domini papæ sese completurum promisit. Epistola quoque 62 ad Alexandrum pontificem de ejus mandato plena est summæ erga pontificem reverentiæ. En illam: « Ad unius jussionis vocem vestræ, pater, obtemperans filio Laxii de Archeris, sicut præsens coram vobis promiseram, absens exhibere curavi, quamvis sit vobis aliter per ejus vicinos latinos intimatum. Frumento et vino stabilivi eum, ut altero confirmaretur cor hominis, altero iustificationem quoque, et aliarum magnarum personarum inducitur, universalem vestram in apostolica scripta movemus, mandamus, atque præcipimus, quatenus, etc.

(1) Apud Bail. in Summa concilior., t. I, p. 436.

(2) Apud Vonderhardi, Con. Const., t. VI, pag. 36.

(3) Ep. 100: *Precibus illustris Francorum regis, reginæ*

(1) Apud Baynahl., ad an. 1344, n. 7.

(2) Vide Euseb. Sylvi seu Pi II, ep. 374, 375.

(3) Ad an. 1245.

(4) Vide Indultum apud glossatorem pragmat. sanctæ.

(5) Ballau recitat du Tillet, part. I, pag. 454.

sentiret. Mutatum est mandatum, et aggravatum præcepto, ut quotidianum victum in immensam pecuniæ summam converterem, et decem solidos parisienses per singulos menses puero numerarem. Factum ut imperastis, cum et hæc, et alia quæcunque jussissetis, ego et fratres nostri parati simus, et libenter suscipere, et liberaliter adimplere. Sciatis interim paternitas vestra nos in quibusdam clericis exhibendis per aliquos dominos meos cardinales consimilia onera sustinere (1). » Addamus tertiam, quæ 22 est ad eundem Alexandrum; ejus hoc est initium: *Parata sedes vestra, pater, ut de plenitudine ejus omnes accipiant*; tum ad clericum, cujus causa eam Stephanus epistola dabat, sermonem convertens ait: *Credimus eam idoneum, qui vel in aurlaniensi, vel in alia Ecclesia stipendia canonica mereatur*. « Quæ verba profecto, inquit dissertator polemicus (Pag. 50) quem antea (Num. 6) appellavi, vel ineptissime ac prope modum stulte a tanto viro scripta sunt, aut potestas rom. pontificis ad collationes beneficiorum, vel mandata de providendo in quibuscunque Ecclesiis indubie veritatis erat ea ætate. » Enimvero tantæ in Galliis usum auctoritatis sub Alexandro III proximisque ejus successoribus qui ad temporum injuriam ac barbariem, aut negligentem episcoporum facilitatem cum Febronio refertur, se in illius ævi regni monumentis admodum peregrinum ostenderet. Satis sit ejusdem Stephani Tornacensis epistolæ 126, 127, 128 et 159, in quibus contra pontifices in turonensi metropoli aliqua innovantes multa leguntur non libere tantum, sed etiam ferociter scripta; Ivonis quoque epistolam ad Paschalem II 238 plenam irarum indicasse. Cum vero neque illius ætatis incelsitia, neque episcoporum assentatio quidquam obstiterit, quin hæc ex Gallia ad summos pontifices ob laxa ejus cleri jura scriberentur, quis credat, Gallos non patienter modo laturos fuisse, sed summis pontificibus obsecuturos, si tunc mandata de providendo nova quadam, eaque episcopalis iuribus infesta potestate expedirentur? Quamobrem difficile creditur est, quod post Boecherum Berthelium et Febronium ingerunt romanum pontificem, Adriano IV sedente, nonnisi precipis pro beneficiis in cæteris Ecclesiis collatione impetrandi usum fuisse; sedente vero Alexandro III, proximo ejus successore, eo usque immutatam rerum faciem et statum, ut jus non modo sibi asseruerit præcipiendi ac mandandi, sed etiam habuerit plane uti vidimus agnitum confirmatumque. Quanquam quid conjecturis elsi firmissimis utimur? Ut Adrianum IV precibus tantummodo egisse ostendant, appellant illi ejusdem Adriani ad parisiensem antistitem epistolam 15. At

(1) « Ex hac epistola, inquit cl. auctor dissertationis polemicæ quam supra indicavi, col. 999, duo constant ad historiam lucem diligenter animadvertenda, 1º Consuetum fuisse sub Adriani IV, et Alexandri III, tempora, ut romana curia mandata ad episcopos expeditur, non modo de beneficiis cum perpetuo titulo, seu de præbendis conferendis, verum etiam de certis elemosynis vel manualibus pensionibus ex episcopalis Ecclesiæ mensa in clericum erogandis; 2º ejusdem facultatis participationem in aliquot cardinales redundasse, quod sciente et concedente pontifice factum esse credendum est. »

cur in adrianærum epistolarum lectione paulo ulterius progressi non sunt? Invenissent vicesimam quartam ejus epistolam; in qua non rogat, sed mandat ac præcipit parisiensi capitulo ut præposituram, ubi vacaret, Ilugoni cancellario conferret (1). Quod si omnes Adriani IV epistolæ conferre eos pigebat, an non magno laboris compendio potuissent Thomassinum adire, qui eo ipso loco (P. II, lib. I, cap. 45, n. 2) tredecimam et vicesimam quartam ejus pontificis epistolam recitat? sed nimirum eorum intererat ista confingere ut crescentem in dies romanorum pontificum non tam auctoritatem, quam ambitionem incautus objicerent. Quod quemadmodum a protestante Boehmero factum non miror, ita a duobus illis catholicis scriptoribus in longe graviorem apostolicæ sedis contempionem repetitum et doleo vehementer, et indignor.

XI. Id tamen, inquit Febronius, negari nequit, episcopos romanorum pontificum conatibus obstidisse (T. II, pag. 315), Anglos præsertim, de quibus Matthæus Parisius (Ad ann. 1226). Obstiterunt sæpe (2); at cuiam regum ac principum obstitit, regni sui ordines ita devinatos habere, ut nunquam eos, ac præsertim ubi de augendis vectigalibus, de exprimendis pecuniarum subsidiiis, de privilegiis in magnum familiarum detrimentum aut abolendis, aut minuendis, verbo de opibus, aut iuribus actum sit sibi repugnantes senserit? Obstiterunt; at fuere semper, qui romano pontifici etiam in his non obtemperare nefas ducerent (3) Obstiterunt; at illi contra cogi illos ad parendum posse senserunt, imo et pontifices, ut sua in illos auctoritate animadverterent, extimularunt (4). Sed et illud fatendum est, plerosque eorum qui

(1) Ep. 24, l. VI Conc. Hard., p. II, col. 451: *Universitati vestræ præcipimus per apostolicam scriptam mandamus, et mandando præcipimus, quatenus præposituram quæ in parisiensi Ecclesia, et domos quæ in claustris ejusdem Ecclesiæ, dehinc primum vacaverint... et (Ilugoni cancellario) omni contentione et appellatione seposita concedatis.*

(2) Quæ tamen ex uno Matthæo Parisio profecerunt, ubique vehementer suspectæ, ut cum Thomassinum appellat (P. II, lib. I, cap. 45, n. 9) *historico maledicentia*; caute admodum sunt suscipiendæ.

(3) Audi quid Stephanus Tornacensis scripsit (Ep. 151): *Paternas D. pape preces, monitus et mandata tanta debetis hilaritate ac diligentia suscipere ea, etc. Quoniam pro Joanne... summus pontifex monendo, rogando, et mandando scripsit vobis, ego quoque... moneo et consulo ea, etc. Quoniam tanto patri non parere, veritate est; non obedire, obire. Accedit quod n. papa D. rhemenis archiepiscopo executionem negotii commisit... qui mandatum apostolicum, si desides apparuerit, amplecti non minus celeriter, quam potuerit. Joannes vero Sarisburiensis episcopus vocatorem, quem ut viro multis ornatu virtutibus, præbendam conferret, urgebat, graviter monuit (Ep. 23): *Summi pontificis voluntas decreta est.**

(4) Idem Stephanus Tornacensis (Ep. 109, ad Lucium III) ait: *scriptis pro eo (Hervæo subdiacono) fel. rec. pater Alexander decano, et canonici S. animi aurlaniensis scripsistis et vos primo, et secundo: sed neque preces, neque præceptum vestrum, quamvis tres præbende vacarent, voluerunt audire. Absit, pater, ut inanes sint preces vestre, contemptibiles auctoritates, elusorum præceptum; et nunc demum tanta, si placet, virtute super eos intoneat majestas vestra, ut qui blanditiis juvari non potuerunt, imperio descant vinci. Extat quoque inter Joannis Sarisburiensis epistolæ tricesima sexta, qua cantuariensis archiepiscopus monet Alexandrum III, paruisse ejus de præbenda mandatum, sed londoniensem episcopum etiamnum resistere; pontificis propterea esse, ut suæ suarumque præsentum dignitati consulat; Vos honori et recti moris servabitis.*

pontificibus maxime adversari sunt, non ipsam eorum potestatem oppugnasse, sed gravi-ssimis restituisse abusibus, qui ministrorum aut ad apostolicam sedem confugientium vitio irrepere cœperant. Id eo confidentius pronuntio, quod noverim Innocentium IV reservationes mandataque omnia revocasse, quæ ut ipse in bulla ait, (1) *et qualitas temporis, quod diebus factis potissimum fuit ob eorum malitiam modis variis redimendam, et nonnullorum inopportuna instantia extorsit*. Nempe « pontificis hisce reservationibus, inquit cl. Rigantius (2), utique specialibus obsecuta sunt nationes omnes, quandiu servata regula boni et æqui, aut pauperibus aut indigenis beneficia distribuebantur. Sed restitute Angli, dum earum provinciarum opes deferri videbant in Italiam, et rursus obstitere tum Angli, cum Hispani; cum a pontificibus Avenione residentibus, hominibus gallis sua sacerdotia conferri viderent. » Illi tamen abusus ex mandatis de providendo quæ expectativa dicebantur, potissimum emergebant. Quamobrem post gravissimas populorum querelas pluribus seculis iteratas, ea tandem concilium tridentinum sustulit (Sess. 24, cap. 19), cum jam ante centum fere annos Pius II de iis extirpandis in consistorio deliberasset, sed auctoritate potissimum cardinalis Hispani Carvajal incorrupta integritate portuensis episcopi, qui rem tot laboribus, tot certaminibus assertam sponte abjici noluit, a proposito dimotus fuisset (3). Ferenda autem non est Febronii audax inconsideratio, qui ut reservationes omnes in visas reddat, Barthellii sui sectatus vestigia (4) ait (T. II, pag. 484): « Quid potest hæc sapiens quisque judicabit de prætenso jure Romanorum ad collationes beneficiorum, quod tum in sua origine, tum in exercitio Gerso vocat *figmentum auctoritatis a Christo non collatum*; transgressionem terminorum rationis et justitiæ; usurpationem illegitimæ potestatis; fructum intolerabilis pompæ, avaritiæ et ambitionis Romanorum; manifestam rapinam juriæ episcopali; consuetudinem ad omne malum inducivam: quod PARISIENSIS UNIVERSITAS, canonum contemptum, juriæ humanitatis violationem; Ecclesiarum evacuationem et destructionem; non portanda personarum, præcipue ecclesiasticarum, onera; status ecclesiastici deformationem: quod rex christianissimus, non tolerandum in rebus sacris deformationem et indignitatem; sacerdotiorum spoliationem; fomentum voti captandæ mortis; rei pecuniariæ exhaustionem, bonorum litterarum atque disciplinæ suppressionem. » Sapiens enim quisque Febronium judicabit cum spectris conflagrare; Gerso enim, universitas parisiensis, Galliarum rex nominatim in diplomata apostolica, quæ expectativa nuncupabant, et mandata invehuntur; ea scilicet jura quibus romani pontifices per tridentinum concilium spoliari se passi sunt. Præterea sapiens quisque judicabit nec satis in

tridentinum concilium reverentia 2. Febronio exhiberi, et gravissimam insuper ab eo injuriam christianissimo regi irrogari? Quid enim? an ipse aut melius novit tridentinis patribus, quæ ab apostolicis reservationibus damna imminerent, aut tanta illa fingit seu socordia, seu in romanos pontifices assentatione, ut qui mandata gratiasque quæ expectativa vocabantur, de medio tollere non timere, reservationibus si ipsum audimus, non minus noxis pepercit? De Francisco vero primo Galliarum rege quid dicam? Affer Febronius nescio quæ ex præmio in concordata cum Leone X; ut pontificias omnes reservationes nigerrimis a rege coloribus pictas fuisse suadeat. Franciscus scilicet primus stipes erat, ut qui concordatarum factione plures in Gallias reservationes pontificibus superesse (1) intelligebat, atque adeo assentiebatur, reservationes tamen omnes veluti non tolerandum in rebus sacris deformitatem et indignitatem, etc., detestaretur. Præterea cum parisiensis universitas sua illa a concordatis appellatione (2) nihil apud regem profecerit, ac concordata omnino servari christianissimi reges voluerint, quid eas universitatis querelas in scenam trahere est, nisi Galliarum regibus, a quibus neglectæ contemptæque fuerunt, procacissime insultare? Incyta quoque natio germanica merito ac jure Febronio indignaretur, qui reservationes in celeberrimis concordatis a se receptas atque a tot seculis servatas tam inclementer traducere atque exagitare non timuerit. Ille quidem majus suæ nationis bonum a se spectatum prætexit. Sed Germani [de catholicis loquor] nullum agnoscunt bonum, quod cum avita erga apostolicam sedem reverentia pugnet.

CAPUT VI.

Pauca de annatis. Febronius a quæstione, quam super annatis in primo opere proposuerat ad aliam minus odiosam in suis defensionibus callide deflectit. In hac tamen fere nova quæstione multiplici falsitatis revidetur, jusque annatarum iterum romano pontifici invictè asseritur.

I. Brevem de annatis disquisitionem superiori capiti veluti appendiculam attexo. Febronius annatas in primo opere docuerat *aspere simoniam*, nullo posse prætextu sanari; peccare etiam in jus commune (3). Igitur ut ab his Febronii criminationibus annatas liberarem, in Antifebronio (T. II, lib. V, cap. 3) ostendi, illis nihil simonici, injusti nihil inesse. Enimvero ex annatarum historia, quam ibi pertraxi (Ibid., p. 420, seqq.) constat viennense generale concilium etsi de annatis abolendis deliberatum in eo est, Joannis Andreæ, qui illis vicesimam omnium beneficiorum sufficiens censuerat, sententia diligenter perpensa, nihil tamen adversus eas statuisse (4). In concilio

(1) Adi Thomassinum, p. II, lib. I, cap. 45, n. 9.

(2) Quæ enim Febronius recitat, existant in illius academice appellatione apud Bolum, t. VI, pag. 88.

(3) Confer Iudicem boni primi verbo *annatarum origo* etc.

(4) In concilio viennensi, inquit cl. Thomassinus, p. III, lib. II, cap. 58, n. 4, *verbum de illis factum est nullum*. At

(1) Exstat ea bulla in additionibus ad Matthæum Parisiensem.

(2) Comment. in Reg. 1 Cancell., § 1, n. 12 et seqq.

(3) Confer cardinalis papiensis ep. 82, et Raynald., ad ann. 1408, n. 67.

(4) Apud Febronium, t. I, app. 4, § 17.

quoque constantiensis acriter de annatis disputatum fuit; a Gallis praesertim; sed hi in varias deinde sententias abiere; imo praclarissimi inter eos theologi Gersonius et Petrus Alliaccensis temperatius de annatis senserunt. Quid deinde? Post graves ea de re concertationes non solum nihil in eas a concilio constitutum fuit, sed etiam illas Martinus V confirmavit (1). Basileense concilium illas quidem abolevit sessione vicesima prima. Scilicet tunc concilium sumebat, ut animadvertit Thomassinus (2), et sessionis duodecimae assignatum jam fuisse, aut assignandum mox fore fundum alium, et uberrimam protentum ad onera curiae romanae et cardinalium expensas, ministrorumque. Afias enim pugna foedissima et manifesta ea foret conflictatio decretorum concilii. « Sed quid invictius et ineluctabilius (pergit Thomassinus), quam decretum sessionis quadragessimae secundae ejus concilii, ubi, creato papa vel antipapa Felice V, ad ejus et cardinalium expensas, assignavit illi concilio anno 1440 quintam partem proventus ex omnibus episcopatibus, abbatibus, dignitatibus, et quibuscunque demum beneficiis per annos quinque, et decimam partem per quinque proximos sequentes annos. Auctoritate propria hanc reservationem fecit concilium consensitque ut hoc decreto nihil derogaretur capitulis vel beneficiariis, quibus consuetudo vel privilegium, vel statutum suffragaretur, ad annatas aliis ex beneficiis exigendas; integrum enim eis fore, ut eo jure suo uterentur, altero post annatam pontificiam anno. » Ostendit porro Berthierus (3) hanc Felici a basileensi conciliabulo concessam annatam ceteris annatis, quas antea de medio tollere susceperat, multo fuisse graviores (4). Denique tridentini patres licet cardinalis Lotharingus de annatis in privato cum legatis colloquio mentionem

injecisset, de illis nihil sibi decernendum duxere (1). Nihil his ad annatas ab omni aut simoniae, aut aliterius cujusque vitii labe vindicandas illustrius. Quis enim de catholicis scholis theologos vel suspicari possit, quatuor generalia concilia, ac tridentinum praesertim, quod severissimas adversus simoniam leges edidit, in confirmandas annatas conspirasse, si quid in illis ejusmodi criminis latuisset? Recte Alliaccensis (Tract. de Auct. eccles.): « Status summi pontificis et sacri collegii cardinalium dum recipit et quaerit subventiones consuetae in oblationibus, decimis, vel annatis et similibus, non debet eo ipso de simonica pravitate notari, nisi forte vitium aliud in exactionis modo concurrerit; quod vitium corrigi debet, non obinde status minui, destrui, culpam, vel iuribus aliunde defraudari, sicut ab infirmo morbus tollendus est, non subjectum, vel corpus destruendum. Oppositum vero pertinaciter imponere, notando generaliter de simonica pravitate totum statum istum, temerarius error est, nec esset ferendus. » Quae quidem hujus theologi sententia quanto magis obijcienda Febronio est post corroboratas a constantiensis, basileensi ac tridentino conciliis annatas?

II. Haec in Antifebronio fuere proposita. Quid ergo Febronio faciendum fuerat, qui mihi respondere suscepisset? Id utique unum. Debuerat huic argumento satisfacere, novisque si licuisset momenti simoniae injustitiae vitium annatis confirmare. At hoc opus difficile erat. Quid igitur Febronius? E re sua esse existimavit, in hac nostra proponenda controversia moderatiorem sese exhibere. Hoc ergo titulo quaestionem inscribere placuit (T. II, pag. 488): *An aliquo, et quo titulo annatae exigantur et solvantur.* Cum autem tituli, ut ipse ait (Pag. 490), qui hunc in considerationem venire possunt, sint sequentes, ex jure seu lege omnibus gentibus communis; ex suprema pontificis hunc tributa imponendis potestate, ex conventionione seu concordato, ex honestate vel contentione; priores duos omnino rejicit, tertio plures obmoveri

fallit vir eruditus. Testem enim habemus non solum aequalem, sed qui ea de re mentem suam aperuerat a viennensibus patribus expensam, ipsum librum, quem nuper indicavi, ex istate celeberrimum jurisconsultum Joannem Andreæ (de c. inter cetera de Offic. ordin., l. i. decretal.). At Durandus Mimantensis, inquit Thomassinus in opusculo quod a Clemente V, jussu elucubravimus, de modo concilii generalis celebrandi, annatarum se meminit quidem. Hoc unum ergo iude colligere par est, nihil in annatis reprehendendum Durando visum fuisse, cum id operis suscepisset, ut viennensis concilii patribus ostenderet, quibus eluendis disciplinae maculis, quibus expurgandis corruptelis incumbendum sedulo foret. Cum enim Joanni Andreæ fides negari nequeat, de annatis certe in concilio actum fuerit, Durandi silentium argumento esse non potest, annatas nondum eo tempore obtinuisse.

(1) Confer Thomassinum, p. III, lib. II, cap. 59, n. 2, seq., et P. Berthier in dissertatione de Annatis, t. XV Hist. eccl. gallic., praemissa pag. 16 et seq.

(2) L. c. n. 3. Confer etiam Berthierum, l. c., pag. 49.

(3) Loco citato, pag. 21.

(4) At, inquit Febronius, t. II, pag. 491, basileense concilium in eos, qui annatas exigunt, poenas in jure adversus simoniacos decretas statuit. Per hoc igitur sacra synodus quidem non declarat annatas ipsas esse simoniacas, sed solummodo simoniacas. Falsa et inepta collectio. Si enim annatae vel oblationes simoniacae, nunquam a basileensi concilio confirmatae fuissent, quemadmodum confirmatas re ipsa fuisse vidimus. Una illarum retentis bullis exigendarum ratio visa est, eas synodi patribus obere simoniam, sacrisque canonibus contrarias, uti Natalis Alexander animadvertit in Hist. eccl. soc. XV et XVI, diss. 9, art. 4, n. 1; eaque de causa exigentibus poenas illas indixere. Sed nunquid basileenses patres non isdem poenis eos, qui de poenis exigent, addiderunt? Neque tamen hi obere simoniam visi sunt Gallis, apud quos etiam post basileensem decretum viguerunt?

(1) Id videtur Febronius legistorum pontificiorum artibus, tribuere. Ait enim, t. II, pag. 492, cardinalem Pallavicinum scribere, lib. XIX, cap. 1, n. 4: « Studuerunt legati itum declinare, respondentes, id negotii, quippe quod nec ad fidem, nec ad morum correctionem spectaret, non a concilio, sed solum a pontifice corrigendum. E contrario Lotharingus semper in eodem persistit, affirmans, saepe respondisse pontificem, negotium de annatis ac praeventionibus, et quodlibet aliud, a se repositum in concilio: atque hinc ortum fuisse concilium, ut gallici praesules mitterentur. » Verum Febronius lectoribus suis illud, ac Pallavicini narrationem corrumpit. Non enim quae res de annatis Lotharingus egisse cum legatis a Pallavicino perhibetur, annatas ipsas spectabant, sed clerici subsidia, quae Galliarum regi pontifex ea lege concesserat, ut edicta adversus annatas, ac praeventiones in Gallis edita antea revocarentur; hi enim aiebat Lotharingus, cum regi sine senatus parisiensi assensu efficere non liceret, de illoque obtinendo spes nulla afflueret, pontificiam subsidiorum concessionem regi nullius esse usus atque emolumentum. Contra vero pontifici satis esse debere, che tali editi non si oserant, COME IN FATTO, dicere egli, inquit eo ipso loco Pallavicinus, SOH SI OSSERVAVANO. Haec ea sunt, quae ut declinare legati, rem ad pontificem ablegandam reponebant; non annatarum ipsarum suppressio. Imo quantum ab illis abolendis Lotharingus abesset, satis ostendit an. 1505, in generali Patrum conventu, in quo illas pontifici servandas palam edixit, ut idem Pallavicinus narrat, lib. XXIII, cap. 3, n. 5.

difficultates; quantum problema esse vult ac pro utraque parte momenta avertit. Equidem id jure possem a Febronio postulare, ut diserte edicat, num annatæ a quatuor generalibus conciliis permissæ atque adeo corroboratæ haberi *injustæ* possint? num *simoniam sapiant*? nec ullo *prætextu sanari queant*? Hæc enim una questio est, quam in Antifebronio adversus ipsius decreta pertractavi; quo titulo annatæ persolvantur, alia omnino questio est, nec cum priore illa ab accurato scriptore confundenda. Sed ne videar novæ lujus questionis explicatum declinare, eam ingredi libet.

III. Ac quoniam Febronius inquit, *quo titulo annatæ exigantur et solvantur*, hoc primum sibi habeat responsum, eo titulo *exigi et solvi*, quo viennenses patres, quo constantienses, quo basilienenses, quo tridentini patres *exigi et solvi permisere*. Id, licet quisnam ille *titulus sit*, indicari certo non posset, satis æquo et catholico homini esse deberet, ut justo illas titulo innotui indubitate judicaret. Quod si Febronius singulare aliquod romani pontificis in annatas jus sibi denotari velit, confidenter dicam ex iisdem quatuor illis fontibus, quos ipse nobis indicabat, totidem veluti certissima jura dimanare, quæ annatas summis pontificibus asserant. Primum erat *ex lege omnibus gentibus communis*, atque ad id Febronius revocat, quod cardinalis Pallavicinus (*Lib. II, cap. 8*) scripserat, *hoc jus ab eo trahere originem, quod Deus ipse de solvendis summo sacerdoti decimis in Veteri Testamento statuerat*. Quod quidem argumenti genus si ita efformetur, ut ex jurè decimarum jus annatarum quasi successionis vi colligatur, ineptum est ac fallax, cum illud ad judiciaria veteris legis præcepta pertinerit in novo fœdere a Christo abrogata: sin autem ita proponatur, ut ejus antiqui juris exemplo non vilius solum carere, sed pias, honestas, æquas esse annatas, imo et veteri illi juri consentaneas, tuearis, magnam sane vim habet ad persuadendum. Quamobrem non solum S. Thomas, alique cum theologi tum canonistæ a decimarum jure annatas repetunt, sed etiam Petrus de Alliaco in opusculo nuper indicato de Auctoritate Ecclesiæ his verbis: « Cum levitæ pro sua sustentatione receperunt decimas, summus sacerdos decimam, decimæ a levitis debeat recipere, ut patet num. XIX. Unde simili jure videtur quod papa possit recipere ab episcopis promotis communia servitia, quæ vocantur vacantæ: et in minoribus Beneficiis primos fructus, seu alia lujusmodi subsidia; ex quibus ipse, et sibi in Ecclesiæ servitio assistentes possunt convenienter sustentari. » Adde nunc, nullam existisse aut etiamnum exstare gentem sacris profanis addictam, apud quam illi qui primi sacerdotis locum obinet, minores sacerdotes plura quotannis sive *munera*, sive tributa non conferant, quod de Teschamo Taossorum apud Sinas sacerdotum principe, de magno Tartarorum Lama, de aliisque id genus idololatrarum pontificibus maximis compertum ex historiis est. Efficiet demum, jus quoddam gentibus commune postulare, ut summo pontifici inferio-

res sacerdotes aliquid pendant; quod romani pontifices annatis definierunt. At, inquit Febronius (*T. II, pag. 490*): *Si huic debetur decima aut ejus loco annata, camera apostolica in exigendo hoc censu se admodum tardam ac negligentem exhibuit, ex quo ex omnium, ipsorummet etiam romanorum consensu et confessione, ante seculum XIV de eo levando non cogitaverit. Acute sane. Sed causam inosse facile poterat, si, quem oppugnabat, Antifebronium legisset. Ostendi enim fundos, redditus, oblationes multo ampliores, atque opulentiores antiquioribus seculis romanæ Ecclesiæ fuisse, largiorum præterea recentiore ævo impensarum necessitatem romanis pontificibus obortam, ut mirum non sit, eos de annatis serius cogitasse, unde necessarij sumptus suppeditarentur.*

IV. Jus autem primatis, quod alterum est ex juribus a Febronio commemoratis, attendi cum primis heic debet. At quidem ille (*Ibid., pag. 491*), *fuisse tempora ignorantie, quibus credebatur romano pontifici ex jure sui primatus illud in temporalia Ecclesiarum potestatis competere, ut pro suo arbitrio de illis valeat disponere. Pudat dicere quod etiamnum hodie Romani, ne ipsis quidem auditoribus rotæ, cardinalibus, imo pontificibus exclusis, tales climas nutriti, juribus principum secularium adversas, quippe quorum supremæ potestati, uni et soli, omnia bona jura temporalia, etiam Ecclesiarum, in eorum dominis sita, subjecta sunt. Ego tamen tempora hæc ignorantie Ecclesiæ catholicæ longe utiliora præoptarem, quam tempus superborum (Eccl. LI, 14), quod etiam iniquum Salomon vocat (Ibid., 17). Quid enim hoc tempore Ecclesiæ infensus quo (Coloss. II, 8) per philosophiam et inanem (imemperantis cujusdam critices) fallaciam secundum traditionem hominum (ut quæ de Christo aiebat Paulus, ad ejus vicarium referam) tam multi sunt, qui non tenent (Ibid., 19) caput, ex quo totum corpus per nexum et conjunctiones subministratum et constructum crescit in augmentum Dei? Pudere scæ ait Febronius, quod etiamnum hodie Romani uni et soli omnia bona et jura temporalia Ecclesiarum romano pontifici subjecta esse doceant ut pro arbitrio de illis valeat disponere. Ma autem tædet, quod Romanorum de pontificis in Ecclesiarum bona auctoritate sententiam toties a nostris doctoribus ad omne æquitatis et canonum jus explicatam etiamnum sint, qui cum Febronio iniquissimis artibus, ac fallacijs deformant, quo episcopis et christianis principibus invisam reddant. Animo lectores reolant, quæ supra attulimus ad vindicandam romanis pontificibus ex primatus jure generale omnium ecclesiasticorum honorum administrationem. Ea heic sumo. Ex illis autem velit nolit Febronius, invictè efficitur, annatas posse summos pontifices sibi solvendas sancire. Notum quippe est, episcopos annatas multo ante, quam eas romani pontifices sibi adscriberent, exegisse (1). Num propterea episcopi *valebant pro arbitrio* de suarum*

(1) Vide Thomassinum, lib. II, cap. 88, et Berthier, *Discours sur les annates*, pag. 5 et seqq.

Ecclesiarum bonis disponere? Illane domini jure possidebant, nec potius uno æconomie nomine administrabant? Quod si tamen hujus administrationis jure annatas, aliasque onera ex beneficiis sibi vindicabant, quidni romani pontifices supremæ administrationis auctoritate idem possint? Fuere etiam tempora, quibus, cum ut episcoporum imo et abbatum ambitioni, et cupiditati in ejusmodi sibi adscribendis Ecclesiarum redditibus modus adhiberetur, concilia (1) ipsique romani pontifices (2) episcopalis annatis interdixissent, ad summos pontifices confugebant episcopi, et per apostolicam auctoritatem illas asserere sibi liceret (3). Heic ergo locus est argumenti, quo usum fuisse Clementem V, narrat Matthæus Westmonasteriensis (Pag. 457) his verbis: « Ipse vero papa videns insatiabilem quorundam episcoporum Angliæ avaritiam importune postulantium primas vacantes ecclesias per annum in suis diocesis sibi concedi, advertens quia quod postulat inferior, potest et superior; appropriavit sibi ipsi per biennium omnes proventus de primo vacantibus in Anglia, videlicet de primo anno primos fructus, tam de episcopatibus, abbatibus, prioratibus, præbendis, rectoriis et vicariis, quam de cæteris minutis beneficiis. » Accedit quod superiore capite de regalibus jure observabam. Si enim advocatis munere christianissimos reges jure ad percipiendos vacantium Ecclesiarum fructus donari Natalis Alexander cæterique regaliæ assertores existimant: nihilne juris summo pontifici primatis dignitas adscribat, qua canonum vindices, Ecclesiarum universæ suorumque jurium tutores, omnique disciplinæ iudices ac moderatores sunt constituti?

V. De concordatis vero quid Febronius cavillatur? Ait (T. II, pag. 492): « In pacto inter Nicolaum V et Fredericum III inito, annatas pontifici non paret et simpliciter ac perpetuo addici, sed cum addito: Nisi in futuro concilio de consensu dicte nationis aliter fuerit ordinatum. » Recte. At in quo concilio de consensu dicte nationis aliter fuit ordinatum? In tridentino, inquit, fuisset locus et tempus hanc materiam retractandi. Fuisset, sed non fuit, neque quidquam de his germanica natio in ea synodo tractandum proposuit. Cur ergo a concordatis abscederet? Tot ob querelas, totque gravamina violatorum (a Roma) concordatorum. Hanc vero? Oberhauserum hujus rei testem Febronius appellat (Ibid.): quod maxime doleo, videns religiosam virum Leibnitii, Strauchii, Linckii, aliorumque protestantium, quibus ea concordata maxime invisa sunt, exprobrationes, calumniasque cooptasse. Id tamen gratulandum mihi est, quod illustrem germanicam nationem seditiosis hisce vocibus nihil commotum iri sentiam. « Id immortalis laudi et gloriæ, inquit Oberhauseri socius Benedictinus Zallwein (T. III Princip. jur. eccl., pag. 27), cedere debet Germanis, quod generosiorum suam caritatem, et

reverentiam erga sedem romanam commonestratori valuerint notabiliorem jurium suorum partem in manibus pontificum relinquere, quam suis libertatibus pertinacius inhaerere, ut hoc modo nexum inter romanam et Ecclesias germanicas tum resisterent, tum in tempora futura consolidarent. » Tantumne vero quam jure adepti sunt gloriam ob lutheranas istiusmodi nuntias repente abdicent? Injurius Germanis sim, si tam inconstanti, abjectoque eos animo fingam. Quid porro si de eorum re sit, a concordatis quæ semel cum romana sede inierunt, nequaquam desciscere? Non ego heic aut Weissium, aut Schwarziū appellabo. Audiant protestantem de Senckenberg (1): « Ecclesia romana, mater christianorum et orbis in primis germanici benignissima, data sua in sacra auctoritate semper benigne tulit, si quis jura sua, ea qua par est modestia, conservare niteretur. Non opus ergo, nec conducit etiam, ut convellatur omnia, ut nexus et Ecclesiæ et imperio utilis ac necessarius dissolvatur. Oportet ordinem aliquem esse inter christianos, oportet esse caput, quod eum regat. Non alius huic regimini magis aptus, quam Christi vicarius, B. Petrum continas successione referens. Is ab omni ævo ea fuit æquitate, ut oves suas balantes exaudiret, ut gravaminibus moderetur. Non renixum certe novimus Adrianum P. M., cum Carolus M. non omnia ejus postulata admitteret. Transactionem de investituris conflavit Calixtus II, in quam pluribus Friderico I cessit Alexander III. Nec in cunctis obstreperos pontifices experti Philippus et Fridericus II, donec ultimus plane ab ipsa fide declinasse crederetur. Summa quæque consecuti sunt Rudolphus I et Henricus VII. Usurus erat æquo pontifice Ludovicus IV si sua tantum vindicantem ivisset, et si mala illorum temporum intervenissent. Certe quod ille tantopere cupiebat, obtinuit Carolus IV ut Italiæ dominaretur, et regia potestas penderet a sola principum electorum auctoritate. Nec Wenceslaus, Sigismundus, Albertus II, aut reliqui germanice libertatis assertores, nec ipse quidem Maximilianus I, aut Carolus V, majestatis suæ et libertatis nationis statores summi, iniquum hactenus experti sunt pontificem. Semper gravaminum, imprimis per Adrianum VI oblata medela. Et si promissa in plurimis irrita manserunt, res in modo hæsit, aut turbæ intervenire, ut de cardine questionis cogitari haud posset. Hæc omnia eo, ut evincamus, nihil hactenus sanctæ sedi, aut etiam nationi, quæ jura sua nunquam deseruit, imputari posse, si per injuriam seculorum usque nunc fieri non potuit id, quod alias lubens admisisset summus orbis pontifex. Cives nostri, gens bello assueta, rerum novandarum cupida, in se ipsa discora habet, quod sibi in cessando imputet, nunquam refragantem Ecclesiam experta, cui potius media præstandi ipsa subtraxit. Et jure affirmari poterit, ne exemplum quidem esse in omni rerum memoria, ubi pontifex processerit adversus eos, qui juribus suis

(1) Ut Londinense an. 1268, et Palatinum an. 1512.

(2) Clement. Frenss. lib. V, tit. VI, cap. ult.

(3) Exemplum vide æquid eodem Thomassinum et Berthier.

(1) Method. jurispr., addit. 4. de Libert. eccl. germ., § 5.

intenti, ultra limites vagari in animum non induxerunt suum. » Pudore suffundantur Oberhauserus et Febronius dum protestantem tam diversa ab ipsis qui catholico nomine gloriantur de romano scripsisse pontifice intelligunt. Non negaverim tamen concordatis interdum fuisse a summis pontificibus derogatum, sed vel ipsa assentiente natione germanica, vel gravissima de causa, ut sit in primariis imperatoris precibus, vel ex nonnullorum, qui romano pontifici huius doli improvido obrepsero, artibus atque fallaciis: quanquam non dissimulandum factum nonnunquam esse, ut concordatorum violatio quæ nihil minus esset, a malevolis, vel suæ utilitati servientibus sola interpretandi licentia haberetur (1). Quid? quod etiam romani pontifices non semel de fractis a natione germanica concordatis queri debuerunt (2); neque propterea a concordatis desciscendum sibi esse censuerunt, quanquam ea majoris germanis, quam apostolicæ sedi et utilitatis et splendoris esse intelligebant (3). Cur igitur germanica natio concordato-

(1) Exemplum tamen non præteribo, quod propius ad annatas spectat. « Anno 1522, inquit Thomassinus (P. III, lib. II, cap. 59) Adrianum VI commovebat Carolus V imperator annatas olim sedi apostolicæ concessas fuisse ad amolendas Turcos, et assumptum belli infidelibus inferendi; easque ipsa de causa nunc æquum esse eas in Germania retineri, cum in ejus maxime finibus turcica bella conflarent. Legatum pontificum ordines principesque imperii eadem de causa interpellarent. « Cum ordines sacri imperii nihil dubitent beatitudinem pontificis pro conspecto habere, principes Germani in solutionem annatarum, ad aliquot annos sedi apostolicæ solvendarum ea lege consensisse, ut illæ in opugnationem periculisque turcæ, et defensionem fidei catholice converterentur; ex quo autem numerus annorum, intra quos annate illæ solvi debeant, nunc longo intervallo transactis sit, neque annate illæ in hunc usum, in quem decretæ sunt, sint convertæ, » etc. Goldast., Constit. imp. t. I, p. 447, 453, 465. Quibus sane verbis et Germani proceres et Carolus imperator militari magis fiducia, quam accurata rerum peritia perorabant; et arsis quam chartis instructiones, ne meminerant quidem concordatorum non ita præstem, anno scilicet 1447 initiorum inter Fredericum III, imperatorem hinc gentemque germanicam, hinc Nicolaum V pontificem. Ramsald. an. 1512, n. 56. In his enim prolixæ de annatis disseritur, at de bello turcico verum illi nullum; et adeo non arctantur ad aliquid annatæ, ut eæ contra colligendæ pronuntietur, donec ea constitutio in concilio generali consensio gentis germanicæ commutetur. Duretur hæc observatio deinceps, nisi eam similiter in futuro concilio de ipsius nationis consensu contingat immutari. Confer et P. Schwarzium, Colleg. historic. t. VI, p. 6, § 6, pag. 361.

(2) Vide eundem Schwarzium, ibid., pag. 538.

(3) Non hæc certe inconsideratæ in romanos pontifices adulationis vitio liberat Zallwein, ejus tamen hæc sunt (t. III, pag. 311) « Esto favorabilior fuisse conditio Germanorum ex decretis synodi basiliensis, nihilominus pro stabilenda et firmanda pace remittendum aliquid fuit a natione germanica in contestationem suæ reverentiae, pietatis et gratitudinis erga summum pontificem haud secus quam a beligerantibus, ut pacem firmam et stabilem obtineant. Quæ nunc periculum habebant Germani, quod moderata durare soleant, et idcirco viam amicabilem, sive amicam transactionem uno dato et altero retento incedam provide duxerunt. Et quid? Germani de suis præstatis juribus notabilem eorum partem remittant? quippe quod ipsis romani pontificibus sua jura ecclesiastica ut plurimum in acceptis referre debeant. Quis enim episcopatus et Ecclesias Germanorum ab infensissimo jure investiturarum, ac regalium liberavit? Quis capitulis jus liberum eligendi restituit? Quis episcopos aliosque prelatos ecclesiasticos a jure imperatorum, aliorumque procerum secularium liberavit, nisi pontifex? Interest vel maxime, ut episcopi Germaniæ stent in archiepiscopatu communi et unione cum pontifice romano tanquam centro unitatis, quippe qui ferat solus est, qui ius contra potestatem secularem, eorum

rum infractionem vel legitimam vel sæpiusculo obreptam, aliquando etiam imaginariam prætexeret, ut de illis rescindendis cogitaret? Apagæ febroniana isthæc amsa, quæ a nationis præclarissima sapientia, atque æquitate nimium abhorrent.

VI. Germanorum concordatis jungit Febronius Galliarum concordata; annatasque ait pragmatica sanctione solemniter abrogatas, nec Leonis X concordatis restitutas. Quæ in re primum fallitur, cum pragmatica sanctione annatas exhibet solemniter abrogatas. Abrogavit quidem bituricensis conventus annatas; voluit tamen pro instanti necessitate moderni papæ (Eugenii IV) et sacri collegii dominiurum cardinalium hodie notorie ingruente, et etiam juxta pollicitationem sacri basiliensis concilii ... quod præfatus summus pontifex habet ejus vita durante duntaxat, pro se et dominis cardinalibus, ac officariis curiæ romanæ ex fructibus quorumcunque ecclesiarum, monasteriorum, quorumcunque beneficiorum ad decem libras vel amplius taxatorum vacaturorum deinceps, etc. (Pragm. sanct. tit. IX, cap. unic., § 2). « Ex hoc autem decreto, inquit Thomassinus (P. III, lib. II, cap. 53, n. 7) dilucidum est, 1º non hanc fuisse annatarum abolitionem,

jura contra injustas usurpationes ausus et invasiones hæcenus defendit, et defendere potest. Avertat Deus clementissimus a flubus Germaniæ schismata inter episcopos et principes seculares. Tempora aliunde victimis periculosa, quibus jura ecclesiastica pressantur, libertates Ecclesiarum supplantantur, clericorum privilegia vilipendantur, immunitates deridentur, ut adeo jure optimo metuetur sit, ne status ecclesiasticus maxima ex parte suprimatur, et ad infimæ conditionis subcella detrudatur. Et vade jam medela querenda aut speranda, nisi a romano pontifice? quem ferme solum principes, illi saltem, quibus religio cordi est, reverentur et metuunt, quoniam solum hæcenus comprimendo festui imperantium, extinguendis schismatibus, vindicandis juribus ecclesiasticis pacem fuisse rerum gestarum historie docent, ad quem episcopi toties recurrere necesse habuerit, quoties a principibus seculi in suis juribus fuere læsi. Habent potius, quod sibi gratulentur episcopi, et capitula Germaniæ, illi quidem, quod amphiorum conferendi beneficia facultatem; hæc vero, quod jus liberum eligendi episcopos ex concordatis obtineant, et hoc suo generosiori modo agendi pontificis sibi propitius, et quodammodo obstrictus reddiderit. Est hæc prærogativa propterea summa solis capitulis Germaniæ propria, quæ nulla alia gaudet natio quibuscunque prærogativa insignis. In ceteris omnibus regalis et provincialis episcopatus contra normam et traditionem antiquissimam per decem et ultra secula continuatam vel conferatur a pontificibus, vel episcopi nominantur a principibus seculi. Pessime sane sibi consilium clerus gallicanus, quod tenacius sanctioni suæ pragmaticæ hærescit: nam exinde factum esse haud inanis est suspicio, quod pontificem sibi minus propitium et faventem habuerit, hincque regi Galliarum in incendo concordato gallico in tantum faverit, ut jus eligendi episcopos capitulis, ecclesiis et monasteriis subtraxerit, et jus nominandi episcopos et prelatos amplissimum ad omnes ferme ecclesias in manus regum transiit, id quod sane clero gallicano nunquam non tristissimum accidere debuit. Si qui sunt, qui se ex concordatis Germaniæ gravissime læsos esse iustam querendi causam habent, non sunt metropolitæ, utpote quæ prerogativam summam, id est jus conferendi episcopos suos suffraganeos per decem et ultra secula jure possessum amiserunt. Sed quid si hoc ipsum jus conferendi fuisse transiit in imperatores et principes? Utique metropolitæ longe exoptabilis esse et gloriosius videri debet illud in manibus pontificum, quam imperatorum suspicere. Anne omne abfuisse periculum, ne id accideret, existimamus? Atque inde est, quod protestantiorum querela, dictis et criminationibus contra concordata Germaniæ nequiquam in favorem episcoporum, metropolitæ et capitulorum, sed magis imperatorum collinunt, atque hos potissimum in suis juribus præstatis gravissime læsos conperant. » Sed de his licetui diu. 16.

sed revocationem ad quintam partem; 2° prorogatio quidem ejus subsidii non extendebatur, nisi ad vitam pontificis; sed cum non taceretur, ita consuli necessitatibus, non papæ solum, sed cardinalium et officialium omnium curiæ romanæ, hinc non dubia allucebat spes tam diuturni subsidii, quam diutina esset necessitas; 3° conformabant se tum galli præcuses ad voluntatem concilii basilensis, cui placebat aliud extra annatas assignari levamentum onerum et expensarum curiæ romanæ, quod stabile esset et perpetuum. » Exaggeratius ergo illud Febronii dictum est (T. II, pag. 493) : *In Gallia annatæ per pragmaticam sanctionem an. 1438 solemniter abrogatæ sunt.* Deinde ne id quidem extra omnem dubitationem positum est, quod addit : *In subsecuto concordato an. 1516 nihil omnino de iisdem; proinde quoad hoc subsidii tenor et vigor pragmatice sanctionis.* In quo quidem habet Febronius sibi consentientem P. Berthier (*Discours sur les annat. pag. 27 et seq.*). Galli tamen plures longe aliter existimant, atque, ut aliquos appellem, doctissimus Bail (1), eruditus Thomassinus (2), et anonymus in Epitome chronologica historiæ ecclesiasticæ (3); imo Berthierus ipse non dissimulat sibi communem opinionem adversari (4). Multa autem sunt, quæ me in hanc sententiam adducunt. 1° Thomassinus animadvertit, ac Berthierus quoque confirmat, annatarum vices pragmatice sanctionis vicibus plane respondisse; ut cum sub Carolo VII hæc viguit, illæ quoque non solverentur, contra sub Ludovico XI et Carolo VIII nunc libere et largius, nunc sublimide et parcius exigenter, prout eadem sanctio in eorum perturbatione vel nuabat vel confirmabatur. Sublata igitur tandem de medio pragmatice sanctione expeditissimus annatis patere aditus debuit. 2° Fidem omnem superat, postquam basilense concilium ea solum lege annatas abrogarat, ut perpetuum quoddam ac stabile romano pontifici subsidium decerneretur, et qui ad Leonem X fuerit pontifices, annatas urserant, Leonem nihil omnino de annatis, aut de alio saltem illis sufficiens subsidio pacisci cum Francisco I voluisse. 3° Exstat in concordatis (5) articulus, quo indicitur necessitas verum impetrandorum beneficiorum valorem in mandatis aliisque sedis romanæ provisionibus exprimendi; quod, inquit gallicani juris peritissimus Joannes Doujat (6) annatarum secundum eam estimationem exigendarum causa constitutum fuerat. Non difficilis equidem P. Berthiero hac in re Febronii duci concesserim, alias ab anna-

tis causas fingi posse, cur ea lex fuerit a Leone sancita; sed hæc planissima est, cum iisque quæ hactenus animadvertimus ita conjuncta, ut fere sit necessaria. Accedit disertæ Leonis X testificatio; in bulla enim romanus pontifex, quæ concordatis attexitur Leo hunc ipsum concordatorum articulum retractans decernit : « Quod de cætero perpetuis futuris temporibus impetrantes beneficia in regno Delphinatu et Comitatu prædictis per obitum duntaxat vacantia, si verum annuum valorem beneficiorum in literis apostolicis quæ super dictis beneficiis expeditæ fuerint, non expresserint, infra annum a die date litterarum computandum, valorem ipsum male expressum corrigi per officiales (ad quos expeditio litterarum hujusmodi pertinet, et correctiones litterarum earumdem fieri consueverunt) petere : ipsique officiales ipsarum litterarum expeditioni præsentibus, ad eorundem impetantium simplicem petitionem, valorem ipsorum ad verum annuum valorem juxta petendum voluntatem in eisdem literis reducere et corrigere, ipsique impetrantes pro augmento valoris expressi duntaxat annuatim cameræ apostolicæ solvere debeant, et teneantur. » At Berthierus, Rebuffi, Petri de Marca, aliorumque gallo-romani jurisconsultorum nixus auctoritate, ait hanc Leonis constitutionem, neque in lateranensi concilio probatam fuisse, neque in Galliis usu receptam. Nolim ego in hanc rem morosius inquirere. Hoc tamen, ex ea constitutione palam sit; concordatorum articulum, quo verus beneficiorum valor exprimendus præcipitur, ad annatas referri. Quis autem Leone melius suorum concordatorum sententiam nosse potuit ac debuit? 4° Stalim a concordatis exigî annatæ cœpere, ac licet inter christianissimos reges ac summos pontifices interdum de modo illis adhibendo questio fuerit; nunquam tamen ad nostra tempora in Galliis sunt intermissæ. Quænam hujus disciplinæ verosimilium causa excogitari potest, quæ tandem ad concordata referri non debeat? Febronio solum (L. c.) ejusque similibus maledicentissimi obretractoris Pasquierii animadversio probari possit, a romanis pontificibus certum beneficiorum numerum parisiensi senatui fuisse concessum, ne in annatas inquireri esset. Æquiores Berthierus causas proposuit, quæ quorundam beneficiorum collationem in concordatis pontifici servatam, annatarumque persolvendarum onus iis solum beneficiis quæ consistorialia appellantur, et 24 ducatorum valorem superant, definitum. Atque hæc quidem faciliorem ad annatarum vel restitutionem vel confirmationem parare in Galliis viam poterant; inquirende tamen supersunt causæ, cur earum receptio a concordatis disjuncta non fuerit; nec ullæ satis probabilis afferri poterit, quæ ad ipsam concordatorum vim non revocetur.

VII. Quod si Febronius, Gallos concordatorum pactione ad annatas non teneri præfracte contendat, præter primatis jus quod supra explicuimus, addemus subsidii nomen. Ne ipse quidem Gersonius hunc exigendarum annatarum titulum improbavit. Oly-

(1) In summa conc., t. I, ad concil. later. V de Concord.

(2) L. c., n. 41. *hesitavit denique prorsus annatas fuisse in Gallia, concordatis an. 1513.*

(3) T. II, paris. edit. 1782 pag. 281, ad ann. 1515.

« Tels furent les fondemens du fameux concordat entre Léon X et François I, par lequel il fut convenu que le roi nommerait aux grands bénéfices de France et du Dauphiné, et que le pape recevrait les annates de ces bénéfices sur le pied du revenu courant. »

(4) Pag. 27 : « ON CROIT COMMUNÉMENT que le concordat est une loi aussi favorable aux annates, que la pragmatique leur avait été contraire. »

(5) Tit. VI, de Mandatis apostolicis, § 4.

(6) Præfat. in specimen jur. eccles. Gallorum, p. 1, pag. 20.

cerat sibi Gersonius in opusculo de Simonia: *Sicut ex antiqua lege decima decimarum debeantur summo sacerdoti a levitis (Num. XVIII, Deuteronomi. XVI), sic non minus in lege nova debetur hæc decimatio faciendi ipsi papæ per inferiores. Hæc autem recompensatio videtur rationalis, quod fructus primi anni a quolibet beneficiato persolantur, quoniam in hoc papa servit Ecclesiæ, et ita pro sustentatione status sui potest onerare personas et beneficia. Quid vero ad hæc Gersonius? Audiamus. Respondendo talibus objectis dicimus primo, quod inferunt et concludunt aliquas veritates. Ut quod officio papæ debeatur beneficium sufficiens et concedens. Et quod ab inferioribus sibi debetur subsidium. Et quod illud subsidium potest, vel potuit debitis circumstantiis observatis accipi super fructibus inferiorum beneficiorum, ubi non est aliter facta papæ sufficiens provisio; sicut prima ratio satis hoc concludit tam ex jure divino, quam naturali præsupposito divino. Sed quod fiat exactio, vel extorsio, sicut conclusio loquitur, ratio non concludit. Hoc scilicet unum Gersoni summopere displicebat ante annatas exigi quam fructus a beneficiato percipi possent (1). Istius modi tamen subsidium romano deberi pontifici assentiebatur. Neque id cuiusdam solum æquitatis est, atque honestatis, cui refragari nefas non sit, cum Gersonius tam ex jure divino quam naturali præsupposito divino illud accersat. Indigent enim vero perpetuo hocce subsidio romani pontifices. Nam, ut recte a Zallweino animadversum est (2), « 1° annuat dantur in vim alimentorum pontificis, cardinalium aliorumque ministrorum ... 2° applicantur in legatos et nuntios apostolicos, quos pontifices ad certas nationes, et aulas principum ablegare necessum habent; 3° ex his annatis subvenitur episcopis sua sede dejectis, et principibus a suo regno inique deturbatis: quare, hec 4° causa passagii, pro recuperanda terra sancta cessaverit, subintrant aliæ causæ æque graves, aut fors graviores ... quod si ulterius dicatur, pontificem aliunde habere amplissimum patrimonium, et ex hoc percipere immensos redditus pro sublevandis necessitatibus sufficientissimos, replicamus, fors ne hos quidem sufficere, ut inde necessitatibus extraordinariis subveniri valeat. Et numquid prudentis patrisfamilias non est providere etiam casibus futuris? si*

(1) Eo tamen necessitate compulsi sunt romani pontifices. Rem explicat Aeneas Sylvius in litteris ad Martinum Meyerm: « Illud, inquit, non sinemus intactum, quod ad exigendos beneficiorum, quæ Romæ conferuntur, medios fructus, sive, ut nunt, annatas, nullam permitti creditoribus moram accusas. Quod tamen conventa ipsa deposcunt. Verum est enim quod ais. Verum hoc ab eorum ingratitude ortum invenies, qui cum Ecclesiis consecuti essent, dilationemque solutionis faciendæ obtinuisset, postquam litteras apostolicas habuere, et domum reversi possessionem consecuti sunt, neque in præstituta die, neque multis post annis apostolicæ cameræ satisfacere curaverunt; excommunicationis poenam, cunctasque censuras levi animo penitantes. Quorum non fuit parvus numerus. Compulsa igitur apostolica sedes (nam inde cardinalium victus est), adversus injustam rebellionem justum invenit remedium, et ingratiitudinem obviā pergens, solvere ante tempus eos instituit qui post tempus aliorum exemplo satisfacturi non videbantur. »

(2) T. III, quest. 2, cap. 1, § 10, pag. 239. Hæc dissert. 10 illustrabimus.

urgeant dicendo: ad quid opus est tanto, tamque immenso officialium numero, fastu, luxurque prælatorum romanorum? duplicemus, hoc ipsum in primis posse objici principibus tam ecclesiasticis, quam secularibus. Et dein numquid majores principes ex motivo caritatis et misericordiæ non raro majorem officialium, famulorumque numerum sustentant, ne innumeri homines egestate pressi mendicatio vivere, et tam reipublicæ quam civibus privatis graves accidero cogantur. En febroniana adversus annatas disjecta molimina.

CAPUT VII.

Relationum quoque, imo et generalium convocandarum synodorum, hisque præsidendi jus pontificum Febronius ab episcoporum, Ecclesiæque consensione repetit: utrumque absurdissimum demonstratur.

I. Extrema attigimus jura, quæ Febronius romano quidem pontifici asserit, sed ita tamen ut non primatus vi, sed episcoporum assensui tribuat. Sunt illa duo, alterum jus relationum, alterum jus generalium synodorum convocandarum, illisque præsidendi. Ac de primo quidem jure sic statuit (T. I, cap. 3, § 7, pag. 186): « Quamvis particularium Ecclesiarum ad romanam sedem relationes de se minime sint argumentum *status monarchici*, nihilominus in hunc sensum paulatim tractæ sunt, postquam romani pontifices his relationibus assueti, eas deinceps *pro jure* postularent. Consuetudo multorum in difficultatibus negotiis ad sedem romanam, tanquam matrem et magistratam recurrendi, et inde lumen seu consilium accipiendi, talis erat, ut nullum *jus perfectum* primæ sedi ad has relationes competierit, quasi ejus consilia necessario expetenda, et iis acquiescendum fuisset: quanquam postmodum romani id ipsum in *necessitatem* traxerint. In hac autem re lubens Febronio assentior, primum hujusmodi relationes Romanam ab episcopis ultro missas fuisse; imo Innocentius I, quem ipse primum ait sibi *strictius* hoc jus vindicasse, de causarum majorum relationibus agens (Ep. ad Victric.), *synodum*, quæ illas statuerit, et *veterem*, quæ eas exigat, consuetudinem appellavit. Avitus quoque (Ep. 36) ait *synodaliū legum esse, ut in rebus, quæ ad Ecclesiæ statum pertinent, si quid dubitationis fuerit exortum, ad romanæ Ecclesiæ maxime sacerdotem quasi ad caput nostrum, membra sequentia recurramus*. Tandem africani patres in epistola ad Theodorum pontificem, quæ in lateranensi concilio sub ejus successore Martino I, an. 649, lecta est, *Antiquis, inquit, regulis sancitum est ut quidquid quamvis in remotis vel in longinquo positis ageretur provinciis, non prius tractandum vel accipiendum sit, nisi ad notitiam altæ sedis vestræ fuisset deductum*. Verum Febronius duo maxime peccat, ac præterea sibi met adversatur. Peccat 1° dum episcopos ipsos synodosque hoc officii erga romanos pontifices sibi debitum ob eorum primatum agnovisse aut imprudens non animadvertit, aut valde dissimulavit.

Aviti quæ recitavimus verba id perspicue indicant; nec minus diserte sardicenses patres in epistola ad Julium I fassi sunt: *Hoc enim, inquit (T. I. epist., R. P. Const., col. 595), optimam et valde congruentissimum esse videtur, si ad caput, id est ad Petri apostoli sedem, singulis quibusque provinciis domini referant sacerdotes*. Hinc idem Innocentius I ad episcopum Nucerinum perscripsit (*Ibid.*, ep. 57, col. 910): *Mirari non possumus, dilectionem tuam sequi instituta majorum, omninoque quæ possunt aliquam recipere dubitationem, ad nos quasi ad caput, atque ad apicem episcopatus referre*. Justinianus quoque ad Joannem II (Ep. 5, n. 5) scribere non dubitavit: *Nec enim patimur quidquam, quod ad Ecclesiarum statum pertinet, quamvis manifestum et indubitatum sit, ut non vestrae innocentiae sanctitati: quia caput est omnium sanctorum Ecclesiarum*. Indubitato hæc argumento sunt, episcopos, synodos, imperatores primatus veluti vi coactos ad romanos pontifices quidquid ad Ecclesiarum statum pertineret, sibi referendum duxisse. Peccat 2us, atque in hoc secum pugnat, quod pontifices arguat, quasi quod sponte nullaque necessitate ab episcopis factitatum fuerat, id ipsi in necessitatem traxerint; imo viam sibi aperuerint ad mutandum consilia in mandata, directorum in imperum. Annon ea in romanos pontifices ubique Febronius prædicat canonum executores? Quid ergo miratur, si quod synodalius legibus et antiquis regulis constitutum fuerat, strenue exegerint, aut in necessitatem traxerint? Hoc dictum esto, ut Febronium cum Febronio committamus. Cæterum id summi pontifices in necessitatem traxerunt, quod cum ad romanam Ecclesiam propter potentiorum principatum necesse sit omnem convenire Ecclesiam, ut ex Irenæo sæpius monuimus, oporteret, ut quæ in Ecclesiis gerantur negotia, cum romano pontifice potissimum communicarentur. Ac consulta quidem quæ pontifices responsa mittebant, modesto vocabulo appellabant, nec tamen illa aut consilia, aut directoria censebant, mandata semper et imperium habuerunt. Si enim episcopi hisce consultis acquiescere non debuissent, qui Innocentius I omnia, quæ possunt aliquam recipere dubitationem ad se quasi ad caput, atque ad apicem episcopatus referenda Nucerino antisilii scripsisset, ad consulta videlicet sedes apostolica ex ipsis rebus dabit certum aliquid, faciendumque pronuntiaret? Sed clariora sunt, quam ut febronianis ullis tenebris obscurari queant, ejusdem Innocentii verba in epistola ad episcopos carthaginiensis concilii: « Antiquæ, inquit (Ep. 29, t. I. epist. R. P. Const., col. 888), traditionis exempla serrantes et ecclesiasticæ memores disciplinæ, vestra religionis vigorem non minus nunc in consulendo, quam antea cum pronuntiaretis, vera ratione firmastis, qui ad nostrum referendum approbastis esse judicium, scientes quid apostolicæ sedi, cum omnes hoc loco positi ipsum sequi desideremus apostolum, debeat, a quo ipse episcopatus et tota auctoritas nominis hujus emerit.... Vel id vero, quod patrum instituta sacerdotali officio custodientes non censetis

esse calcanda, quod illi non humana, sed divina decernere sententia, ut quidquid quamvis de disjunctis remotisque provinciis ageretur, non prius ducerent finiendum, nisi ad hujus sedis notitiam perveniret: ut tota hujus auctoritate justa quæ fuerit pronuntiatio firmaretur, indeque sumerent cæteræ Ecclesiæ (velut de natali suo fonte aquæ cunctæ procederent, et per diversas totius mundi regiones puri latices capitis incorrupti manarent) quid præcipere, quos abluere, quos veluti cæno inmundabili sordidatos, mundis digna corporibus unda vitaret. » Quæ africani patres in ea quæ indicabam, ad Theodorum epistola ita reddidere: *Ut hujus [sedis apostolicæ] auctoritate justa quæ fuisset pronuntiatio firmaretur, indeque sumerent cæteræ Ecclesiæ velut de natali suo fonte predicationis exordium, et per diversas totius mundi regiones puritatis incorruptæ manarent fidei sacramenta salutis*. Profecto si romanis consultis acquiescendum non fuisset, romana sedes nihil quod certum faciendumque esset, pronuntiasset, neque tota ejus auctoritate, justa quæ fuisset pronuntiatio firmatum habuissimus, multo minus ex consulta apostolica sede sumpsisset cæteræ Ecclesiæ velut de natali suo fonte predicationis exordium.

II. Atque ut leviorum causarum relationibus concederemus ea, quæ darent romani pontifices responsa, fortassis non fuisset mandata, sed consilia; id certe ubi graviorum causarum relationes ad apostolicam sedem mitterentur, largiri adversario non possumus, quin universam negligamus antiquitatem. Romani enim pontifices sua hujusmodi causis, de quibus ad eos referretur, sententia finiendas edicunt. Id S. Leo de Vicario a se constituto ad Illyrici episcopos scribens (Ep. 5, col. 619) diserte monuit: *Si quæ vero causæ graviores vel appellationes emeruerint, eas sub ipsius relatione ad nos mitti debere decrevimus ut nostra secundum ecclesiasticum morem sententia fixiantur*. Quamquam quæ ex innumeris quas summi pontifices ad universi orbis episcopos scripsere, consultationibus (1), veluti ex naufragio tabulae supersunt, ubique legislatoris auctoritatem præ se ferunt, quod supra suo loco ostendimus. Nec puduit Febroniam relationes, quæ ad apostolicam sedem mitterentur, cum iis conferre, quibus alii quoque confirmati nominis episcopi interdum consulebantur? Non ad solum romanum, inquit (L. c., pag. 187), sed ad alios etiam magnæ auctoritatis episcopos, recursus pro accipiendis luminibus et directione sumebantur. Sic ad S. Cyprianum subinde, ab ipsa etiam romana Ecclesia similes relationes factæ leguntur; neque ex eo aliqua jura prærogativa pro certa Ecclesiæ dæmoni potest. Afferat pro his episcopis easdem synodales leges, afferat easdem antiquas regulas, quæ romano pontifici hocce jus asseruerunt; ostendat eos quoque ex suarum sedium potentiori principitate fuisse in iis, quæ dubitationem afferrent, adhibitos a scientibus, quid eorum sedibus deberetur; ostendat quæ ad eos

(1) numeras appello cum S. Leone M., ep. 10. Vide Amelion., t. II, lib. I, cap. 1, n. 2, seqq.

deferrentur negotia, ita ex illorum consultationibus definita fuisse, ut tota eorum auctoritate *iusta quæ fuisset pronuntiatio firmaretur* (1). Tum enimvero aliquid efficiet. Verumtamen moneo cum si hoc demonstrandum suscepit, frustra laboraturum, nisi fortassis vetera, quæ plane adversantur omnia, monumenta panica fide corrumpat, atque pervertat: quod quidem ab ejus moribus alienum non esse cum sæpe animadvertimus, tum novo heic quoque exemplo confirmabimus.

III. « Theodosius imperator, inquit ille (T. I, l. c., pag. 487), in leg. 45 *cod. Theod. de Episc., et leg. 6 cod. Justin. de SS. Eccles.*, tale privilegium, quale romanus episcopus sibi vindicabat, indulgit constantinopolitano. Verba legis sunt: « Si quid dubietatis concesserit, id oportet, non absque scientia viri reverendissimi sacrosanctæ legis urbis Constantinopolitanæ (quæ Romæ veteris prærogativa latur) conventui sacerdotali, sanctoque judicio reservari. » Hinc duo quasi aperte desunt: primum: præteritum romani pontificis *jus hac lege* « per indirectum » confirmari; alterum: hoc *jus relationum sua origine*, tanquam « verum et perfectum *jus* » nulli sedi proprium esse. » Adverte, lector, quot heic fraudes latent. Equis hæc legens non statim existimet, relationes, quas Theodosius constantinopolitano episcopo astruit, ab universis vel Orientis, vel saltem provinciarum, quæ illum archipræsulem agnoscebant, episcopis mittendas fuisse? Atqui sermo est de solis Illyrici provinciis, ex quibus cum eas Theodosius ab Occidentis patriarchatu divisas constantinopolitano præsulī subjecisset, non amplius romanum pontificem, uti factum hactenus fuerat, sed eundem constantinopolitanum antistitem, si quid in illis dubietatis emergeret, consulendum deinceps edixit. En legis verba: *Omni innovatione cessante, vetustatem et canones pristinos ecclesiasticos, qui nunc usque tenebant, per omnes Illyrici provincias servari præcipimus, ut si quid dubietatis, etc.* Scilicet diversorum episcoporum subreptionibus per Illyricum, ut ait Honorius in epistola quam Bonifici I hortatu ad eundem Theodosium hæc de re scripsit, imperatori persuasum fuerat, id *veteres canones ferre cum potius antiquus ordo Illyricum romano pontifici servari postularet.* Deinde cur Febronius, qui a nobis patriarchæ et primatis jura in summo pontifice confundi tam sæpe queritur, præteritum romani pontificis *jus hac lege* (quæ de uno patriarchæ per Illyricum jure agit) *per indirectum confirmari observat?* nisi ut Romæ veteris prærogativas, quæ imperiali lege cum constantinopolitano præse communicari possint, ad jus humanum detorqueat? Quid verò quod Theodosius perspecta ex Honorii litteris veritate suam illam legem penitus abrogavit? Exstat etiamnum ejus rescriptum ad Honorium (2), ubi ait: « *Omni supplicanti episcopo-*

scoporum per Illyricum subreptione remota, statuimus observari quod prisca apostolica disciplina et canones veteres eloquuntur. Super qua re secundum formam oraculi perennitatis tuæ, ad viros illustres præfectos prætorii Illyrici nostri scripta porreximus, ut cessantibus episcoporum subreptionibus, antiquum ordinem specialiter faciant custodiri: ne venerabilis Ecclesia sanctissima Urbis privilegia a veteribus constituta amittat, quæ perenne nobis sui nominis consecravit imperium. » Febronius tamen primam legem objicit, de altera silet turpissima fraude, consueto tamen illis more, qui apostolicam sedem cum hæreticis oblatrant.

IV. Ad alterum convocandarum synodorum generalium jus propero. Illud ad unum romanum pontificem ex summa in Ecclesiam potestate et jure clavium spectare neque ulla unquam concilia nisi ipso vel indicente, vel curante, vel saltem assentiente celebrata fuisse certissimis argumentis in Antifebronio demonstravi (1). Febronius tamen illis omnino neglectis in sua sententia perstat, octo priora generalia concilia a solis imperatoribus convocata fuisse, deinde *ux et tacito tam Ecclesiarum quam principum consensu hoc jus generales synodos convocandi dimissum fere fuisse soli romano pontifici* (T. I, cap. 6, § 3, pag. 577). Quocirca monet (T. II, pag. 471) *Recessum imperii de annis 1524 et 1529 indicationem omnium conciliorum universalium romano pontifici et Cæsari conjunctim tribuisse.* Id qua veritate dici potuerit paulo post edocebo. Cæterum haud equidem existimari imperii recessibus injurium esse, qui neget, aut aptos de pontificis juribus haberi eos judices debere, aut tanti esse, ut plus apud sapientes et orthodoxos viros valere possint quam quod Christi sententia postulat atque universæ antiquitatis documenta confirmant. Quod si non sacræ vetustatis, sed recentium ejusmodi monumentorum habenda ratio esset, recessibus imperii aliud paulo antiquius objiceremus, et eo præstantioris auctoritatis, quod in generali Ecclesiæ concilio procusum fuerit. Nempe in constantiensi synodo tres nationes italica, gallica et hispanica generalium conciliorum convocationem ut legitimæ haberentur a papa esse sciendam adeo necessarium crediderunt, ut solemniter edixerint: *Vix congregaretur indubitatum concilium deficiente capite, ad quod PERTINET CONVOCARE.* Verum non his monumentis agamus. Ecclesiæ traditio consulatur, omnium retro seculorum consuetudo consulatur. Hanc in Antifebronio luculentissimis testimoniis comprobavi; hanc erat Febronii convellere, adhibita singulis perspicua, et solida responsione.

V. Quamquam adhibuit, ecce illam (T. II, pag. 471): *Non heic repetam, quæ Febronius, cap. 6, § 2, pro-*

(1) Ad Antifebr., l. I, disc. 3, cap. 4, n. 5.

(2) Inter epistolas Bonifac. I, ep. 41, l. I, epist. R. P. col. 1034.

(1) T. II, lib. IV, cap. 1: « Quod jus, uti Ballerinius monet (*De Potest. eccles.*, pag. 88), si tribuendum est etiam conciliis generalibus, quæ pariter jus habent in universam Ecclesiam, id rarissimis in casibus accidet, nec in indicatione ab istis conciliis facienda docet unquam auctoritas summi pontificis, quæ generalium synodorum gestis ut rari simi, semper necessaria est. »

tulit et solidis monumentis munivit de octo prioribus œcumenicis conciliis, non alia, quam imperatorum auctoritate indicitis. Quod quisquillas illas ex hæreticis collectas non repelierit, gratias ago; sed quod eas solidis monumentis munitis vocare audeat post ea, quibus sua illa monumenta labellectata in Antifebronio sunt, hoc enimvero non feram, Febronii opus in omnium manibus est; Antifebronium secunda apud Cæsenses editio parabiliorem fecit. Æquos ergo lectores appello, ut opus cum opere conferant, videantque, an non ejusdam inusitatæ impudentiæ sit, solida, quæ penitus convulsa sunt, monumenta jactare, quin quidquam in promptu sit, quo prolixè accurateque illorum confutationi occurratur. Responsi tamen specimen [haud inficias ivero] Febronius dedit; sed vel ex hoc intelligere est, quam solidis monumentis munita sit sua illa de octo prioribus œcumenicis conciliis non alia quam imperatorum auctoritate indicitis sententia. « Heic solum, inquit (L. c.), pauca addam de harum synodorum postrema, id est, octava. Ipsa hæc synodus, actione prima, de suo convocatore Basilio imp. sic loquitur et testatur: Qui universalem synodum congregans, quæ visa sunt Spiritui sancto pie peregit. Idem asserunt S. Ignatius in sua ad synodum acclamatione, act. 8, et Metrophanes, act. 6; ipsa iterum synodus in definitione, quæ actione 10 edita est, his verbis: Sancta, magna et universalis synodus, quæ per divinam voluntatem et gratiam et sanctionem amicorum Christi ac Deo confirmatorum imperatorum nostrorum Basilii et Constantini congregata est in hac a Deo conservanda regia urbe; in famosissimo templo sanctæ et magni nominis Sophiæ, definiuit subter annexa. Et infra iterum de Basilio Augusto; Vicarios etiam ex omnibus patriarchalibus thronis, necnon et omnem episcoporum catalogum, qui sub potestate sua degit, in idipsum collegit; qui videlicet convenientes, magnam hanc et universalem celebravimus synodum. Quamvis autem (quod heic urget Zaccaria, cit. cap. 1, n. 12) Adrianus papa per epistolam suam ad Basilium aug. datam, apud Harduinum t. V. col. 768, declaret, se in celebrationem hujus concilii consentire; verum nihilominus certumque manet, quod id solus convocaverit imperator. Igitur quoties illius consensus necessarius non est ad celebrationem, hujus propterea jus et officium convocandi non cessabit. » De mira hac consecutione postea viderimus. Nunc de octava synodo.

VI. Sed quæstionis antea status accurate ponendus est; ab eo enim Febronius sæpe sæpius aberrat. In Antifebronio enimvero monui, quod etiam cl. Zallwein (T. I Princip. jur. ecclæs., pag. 244) animadvertit, hæc in quæstione jus discernendum a facto. Nam licet imperatores priora octo concilia convocasse daremus, inquirendum superesset, num jure id factum? Convocationem porro conciliorum generalium jure non ad imperatores, sed ad Ecclesiam, imo et ad unum ejus supremum pontificem spectasse iis argumentis evicimus, quibus nihil reponi possit. Quod ad factum attinet, utinam potuissent generalia

concilia cogi, quin imperatores suam ad illa auctoritatem conferrent! « Atquequam imperatores, inquit idem Zallwein (L. c., pag. 246) synodis sive convocandis, sive celebrandis sese immiscuere, pacata, sancta, ac decora erant omnia, nunquam jurgati episcopi, nunquam auctoritatæ manifestæ hæreses, aut innocentes damnati: An unquam antea [loquimur cum eruditissimo Thomassino] celebratæ sunt synodi mediolanensium, ariminensium, aut ephësiensium II similes? an tunc carceres aut vincula crepuere? num Cyrillus quisquam incarcerationis, interemptus Flavianus? at postquam Constantinus occupavit, et in posteros transpudit potestatem cogendi synodos, turbata sunt omnia, secuta episcoporum proscriptiones, exilia, depositiones, etc. Quis enim, pergunt Thomassinus, ortas inde Ecclesiæ clades mente aut calamo valeat exprimere? Quis Hierosolymitanæ, quæ Tyriæ sub ipso synodi labes? quis sub Constantio mediolanensium, symiensi, ariminensium flagitium? Quis fidei formulas toties et tam perfidiose fluxas et refluxas? Ubi ita synodis illusum, et de synodis illusum fidei et majestati Ecclesiæ ante Constantinum? Sed quoniam factum infectum fieri nequit, prudentis viri est duas veluti convocationes synodorum distinguere, politicam alteram, alteram ecclesiasticam. Illam imperatores ex quadam œconomia quam temporum difficultates postulabant, indulgente, nonnunquam etiam plaudente Ecclesia sibi vindicarunt; atque per eam licebat episcopis congregari cum omnes imperialibus legibus conventus absque principis facultate vetarentur, tractatoriæ insuper ad publicam evocationem a principe mittebantur, antisites accusati, hæreticique ipsi se conciliis imperatoris presidio munitis sistere cogebantur, etc. (Vide Antifebr., t. II, lib. IV, cap. 1, pag. 503, seq.) Ecclesiastica vero, quæ ut legitimus esset episcoporum cœtus, ac de publicis Ecclesiæ negotiis decernerent, per necessaria erat, ad solos romanæ Ecclesiæ præsules semper pertinuit. Ea autem interdum principis convocationem cum sequebatur, summi pontificis consensu vel saltem confirmatione perficiebatur, sique Damasus concilio constantinopolitano I quod Theodosius indixerat, assensus est; Vigilius autem quintam synodum se invito a Justiniano coactam postea probavit: interdum romano pontifice hortatore, aut suasore peracta est, quemadmodum de chalcedonensi synodo in Antifebronio ostendimus (L. c., pag. 513) ac de romana, ad quam Damasus orientales episcopos invitavit, docet horum ad eundem Damasum epistolæ (1). Quare Rhemensis Hincmarus generalia concilia celebrari aiebat apostolica jussione et imperiali convocatione (Ep. 33 ad Hincmar. Laudun.), hæc ut congregari, illa ut legitime congregari episcopi possent, neque aliud fortassis recessus imperii, quos

(1) T. I epist. rom. pont., edit. Coust., col. 832. « Sed quoniam fraternam erga nos caritatem ostendentes, ad synodum, quam Dei voluntate, Romæ congregatis, nos quoque velut propria membra piissimi imperatoris literis evocatis.

Febonius appellat, indicare voluerunt (1). Jam vero ut ad octavam synodum sermonem convertam, fallitur Febonius, cum Adriauum II ejus conuocationi assensisse scribit. Voluntas ergo, inquit pontifex in epistola ad Basilium imperatorem, quam in Antifebronio appellavi (L. c., pag. 345), per teatras pietatis industriam illic numerorum celebrare concilium. Hæcne suat assensientis, an non potius concilium sua auctoritate convocantis, solasque executionis partes Basilio relinquens? Hoc certe Anastasius bibliothecarius, non illud sibi persuaserat, cum in præfatione ad ejus synodi acta ita Adrianum alloqueretur: *Misia cum auctoritate apostolica vicariis et epistolis decretalibus jussisti fieri Constantinopoli synodum.*

VII. Miram porro dixi (paradoxam vocare potius debuimus) illam Febonii conuocationem: *Idcirco quæties illius [pontificis] consensus necessarius non est ad celebrationem, hujus [imperatoris] propterea jus et officium convocandi non cessabit.* Quis enim hancce unquam collectionem expectasset eo loco, ubi ipse fatetur, Adrianum II saltem in celebrationem constantinopolitanæ concilii consensisse? Sed nempe Febonio sat est venenatum illud de synodis etiam invito pontifice celebrandis dogma inspirare; idcirco jure atque apte fiat, non admodum curat. Desperet tamen (edico) se fidem impetraturum, dum aliqua in sacram antiquitatem reverentia supererit. « Ecclesia, inquit el. Paulus Josephus de Riegger (*Diss. de Concil.*, pag. 458), conciliorum generalium classi nunquam adscribit illa, quæ invito et penitus reluctante pontifice romano celebrata fuere. Hinc Julius I papa inter causas, ob quas synodum antiochenam ab arianis celebratam damnauit, hanc refert: *Quod contra canones ipsam ad synodum non vocassent, cum ecclesiastica regula interdictum sit, ne præter sententiam romani*

episcopi quidquam ab Ecclesia decernatur. Vid. ejus epist. ad episc. Orient., quæ tota existit apud Athanas., *Apolog.* 2, pars vero in lib. III, c. 9, q. 5; quod etiam declarat Socrates, l. II, c. 8, produciens canonem Ecclesiæ antiquissimum, quo sancitur ne *abque consensu romani episcopi quidquam in Ecclesia decernatur.* Aut ut rem exponit Sozomen., lib. 5, c. 10, *legem esse, inquit, pontificiam, ut pro irritis habeantur, quæ præter sententiam romani episcopi fuerint gesta* (1). Hinc concilii chalcædonensis patres Dioscuro patriarchæ alexandrino nullum locum concessere, *quæ sine episcopi romani auctoritate synodum ausa est facere, quod nunquam factum est* (2). » In septima quinquæ synodo, cum iconoclastæ rescio quod constantinopolitanum concilium lætarent, quod etiam æcumenici nomine decorabant, patres responderunt (*Act.* 6): *Quomodo magna et generalis iconomachorum synodus, quæ non habuit cooperantem illius temporis papam, vel sacerdotes ejus, neque per legatos, neque per encyclicam epistolam, ut postulat lex conciliorum?*

VIII. Ab eadem sacra antiquitate plurimum obest, quod paulo post Febonius ingerit, ut concilium invito summo pontifice cogi posse acrius inculcet: *Prædictum, inquit (T. II, pag. 472), concilium romano pontifici « regulariter » competere, sive per se in eo compareat, sive per legatos, dixit Febonius, cap. 6, § 4, n. 1 (3). Illud ei ejusque legatis « semper » deberi, et ne ab ipso quidem synodo alteri deferri posse, neque unquam delatam fuisse, contendit Zaccaria, l. II, lib. IV, cap. 2. Nos hæc quæstionem, partim historicam, partim canonicam, aliis soluendum relinquimus. Eadem aliis ratione relinquere poterat confutandi Antifebronii provinciam; quid enim aliis soluendam relinquit quæstionem, quæ ideo a me pertractata fuit, ut quæ Febonius super ea dixerat, pro argumenti gravitate refellerem? Illam vero quæstionem prætermitti connexitas materię vetat: *Quid agendum sit si papa præsidium eo sine et intuitu declinet, ut cursum synodi sinat, aut rampet?* Nos huic quæstioni respondendum verbis Benedicti Oberhansers, Prælect. juris canon., lib. II, pag. 148: *Est vero et quod in causa, quo adesse non velit, aut non possit pontifex, negem, concilium eaprepter acephalum reddi. Eulogio pontifex rationem quidem primi episcopi habet, sed non solus est episcopus in Ecclesia; nec defuncto episcopo romano uniuersa Ecclesia vocare censetur. Ut ergo sublato pontifice Ecclesia non vacet, ita nec reuente pontifice acephala est. Est pontifex in concilio præter, quo genere officii si prius defungi nolit, ordine secundus aut tertius, et sic de reliquis, potest. Ita tunc concilium V, cui adesset reuult Vigiliæ, minime sine præside unquam acephalum est proclamatum. Ego quippe eodem modo de pontifice re-**

(1) Quæ hæcenus dixi, præclarissimi præsulis gallicani verberibus illustremus, ut quam a gallicana Ecclesiæ sententia hæc quæque Febonius abhorreat, patrum fiat. Is est illustrissimus jussens antistes in libro inscripto: *Défense des actes du clergé de France, 1769, p. 1, pag. 69*: « Quelque part, inquit ille, qu'on ait voulu donner à l'autorité séculière d'une la conuocation des conciles, il faut renoncer à tous les principes de la catholicité, on conuient que c'est à l'autorité ecclésiastique de décider si cette conuocation est nécessaire et utile à la religion, que c'est à elle d'ordonner, par le motif de l'obéissance canonique, aux prélats qui doivent composer ces conciles de se rendre au temps et au lieu indiqués, s'ils n'ont pas de justes raisons qui les empêchent. D'ailleurs il est très-certain que l'autorité ecclésiastique doit indispensablement se concerter avec la séculière; qu'elle ne peut se passer de son consentement pour assembler et pour célébrer un concile; qu'elle manifesterait vainement ses intentions à cet égard, si celle-ci ne fournissait au territoire propre à la tenue du concile, si elle ne permettait aux prélats qui dépendent d'elle d'y aller et d'y passer tout le temps nécessaire, si elle ne protégeait la liberté du concile, lorsqu'on peut craindre qu'elle ne soit troublée par des violences et des hostilités. On sait aussi que les empereurs chrétiens, dont les États renfermaient une très-grande partie de l'Eglise catholique, concouraient à la célébration des conciles par les ordres qu'ils donnaient aux gouverneurs des provinces et aux magistrats des villes pour faciliter le voyage des évêques, et pour qu'ils fussent défrayés soit dans leur route, soit dans leur séjour. Mais il n'en est pas moins vrai que tout ce qu'il y a de spirituel dans la conuocation des conciles, je veux dire le jugement des motifs qui exigent cette conuocation et l'obéissance canonique n'y a dû être imposée à tous ceux qu'elle regarde, est de ressort de l'autorité ecclésiastique. »

(1) Confer Ballerinum, de Potest. eccles., pag. 240, et Antilebr., l. II, lib. IV, cap. 1, n. 15, pag. 345.

(2) Nec fieri debet, conc. chalc., act. 1.

(3) Aliquid hæc Febonius vixit distulit, quod magis tamen momenti est. Febonius citat prioris voluminis loco dixerat, præsidium conciliorum hierarchicam romano pontifici congruere in regula, et nisi concilio aliter videatur; in hujus etiam facultate est eorum præsentibus pontificis legatis alteri deferre præsidium.

spectu concilii œcumenici censeo, sicut de metropolitâ respectu concilii provincialis stativimus. Quid dici audacius potuit? Accommodatissimum tamen est ad schismaticum illud de generali synodo invito pontifice celebranda decretum, quod unum Febronio cordi est.

VII. Fallitur tamen. « Romanum pontificem, inquit Hallerinius (*De Potest. eccles.*, pag. 52), vel per se, vel per legatos œcumenico concilio adesse ita necessarium est, ut si desit, synodus etiam si episcoporum numero frequentissima, generalis non sit, nec esse possit. Synodus nimirum generalis idecirco per se maximi est præ quibuscunque particularibus conciliis, quia ob episcopos ex tota Ecclesia congregatos representant universalem Ecclesiam. Hæc autem cum sit corpus Christi visibile, visibile capite prædita est, quod ipsi a Christo in S. Petro ejusque successoribus constitutum fuit. Hocce caput per se Ecclesiæ personam gerens (ut de S. Petro Augustinus loquitur) quomodo Ecclesiam representare queat, commode explicare et intelligere licet: solum vero corpus non ita; cum corpus sine capite truncus sit, qui totum hominem nec representat, nec representare potest. Episcopi, qui suarum cujusque Ecclesiarum, metropoleon, vel ampliorum dioceseon sunt capita, earum personam representare queunt; totius vero Ecclesiæ, cujus nemo illorum est caput, nequeunt personam gerere, nec eandem universalem Ecclesiam representare, nisi cum ipsis sit summus pontifex, qui solus jure divino est totius catholicæ Ecclesiæ caput. » Audenter itaque cum cl. Rieggero (1) dicimus soli pontifici, aut missis ab eo legatis *jus concilii præstendi tribuendum esse.* « Normam sane, ut idem Rieggerus animadvertit, conciliis dedit illa apostolorum Hierosolymis celebrata synodus. In hac autem, cum apostoli ad danda suffragia sese moverent, primus surrexit Petrus, et locutus est (*Actor. XV, 7*). Quod jus ex divina ordinatione ipsi competeat; ob quod etiam *primus* nominatur apud Matth. X; 2. Cum autem sicut reliquorum apostolorum successores episcopi, ita Petri in Ecclesia romana successor sit episcopus romanus, sequitur hanc Petri potestatem in ejus successoribus quasi jure hæreditario derivatam fuisse. »

VIII. Quod autem ex Oberhausero Febronius de Vigilio observat, hominem eruditum non admodum de-

(1) Diss. cit., pag. 114. Sed nefas sit ea prætermittere, que nuper appellatus podiensis antistes eodem loco in rem præsentem disserit. « Les assemblées hiérarchiques, finit, ont, s'il est permis de parler ainsi, un chef et un président n. Le souverain pontife préside de plein droit aux conciles généraux. Les protestants et des théologiens de notre communion qui aiment à se rapprocher d'eux [en Febronium] a podiensis episcopo designatum; et hic se gallicanæ Ecclesiæ presidio uteri posthac audebit? » ont fait d'inutiles efforts pour obscurcir cette présidence dans les anciens conciles œcumeniques. Si l'on excepte le second et le cinquième concile, qui n'obtiennent ce titre que par l'accession postérieure des papes et de l'Occident, tous les conciles généraux, à commencer par celui de Nicée, ont été certainement présidés par les souverains pontifes, ou par leurs légats... Serait-il possible en effet qu'une assemblée qui, selon l'expression de Tertullien, est la *représentation de tout le monde chrétien*, ou n'eût point de chef ou s'en donnât un autre que celui qui, par l'institution de Jésus-Christ, est le chef visible de son Eglise? »

TH. XXVII.

est. Benedictinum Benedictino opponimus, Oberhäusero Zallweinium; quocum dicimus (*T. I, pag. 249*): *Synodo constantinop. Vigilius nec per se nec per legatos præfuisse sponte fateatur. Sed quæ hujus causa? profecto non alia quam quod præesse noluerit. Fuit Vigilius Constantinopoli præsens, fuit invitatus, potuisset interesse et præesse (1); sed noluit (2). Voluit ergo potius synodum suo constituto, quam sua confirmare præsentia. Minus autem theologo dignum est argumentum, quod ejusdem Oberhäuseri verbis proponitur. Utique pontifex non solus est episcopus in Ecclesia; caput tamen est episcoporum Ecclesiæque. Quamobrem quæ a capite disjungeretur Ecclesia, acephala merito ac jure appellaretur. At universa Ecclesia non vacat: quilibet? Episcopis? ita sane; vacat tamen (ut Oberhäuseri phrasi utar) capite, igitur et defuncto, et renuente pontifice acephala est truncusque sine capite. Urget tamen Febronius (*L. c., pag. 475*), caput essentialia, quod est Christus Jesus Ecclesiæ nunquam defuturum, utcumque ministeriale caput deficiat; alioquin sequeretur, quod romana sede per obitum vacante (quales vacationes nunquam per annos durarunt) Ecclesia relinqueretur neque integra neque perfecta, atque adeo toto illo tempore perisset in deplorabili confusione usque ad electionem novi pontificis; quod nemo æquus et prudens admittit. Pontifex scilicet demortuus Christus Ecclesiam suam regit; dum autem pontifex, super quem in Petro edificavit Ecclesiam suam, in vivis est, ab eo vult Ecclesiam consilio et assensu, qui capiti præ cæteris membris competit, gubernari. Utquid enim supremum Ecclesiæ pastorem Petrum constituit, si ipse suo auxilio voluisset vivente Petro Ecclesiam sustinere? Sed quoniam defuncti pontificis mentionem Febronius iniecit, opportunum erit Hallerinii argumentum attexere (*L. c., pag. 55*). « Cleus romanus in litteris ad Cyprjanum datis post S. Fabiani mortem, inquit se non posse quidquam decernere in causa de lapsis, de qua Africani scripserant, hac ratione allata, quia nondum Fabiani successor fuerat constitutus, qui omnia ista moderetur, et eorum qui lapsi sunt possit cum auctoritate et consilio habere rationem (*Ep. 52 inter Cyprjan.*). Consilium ad directionem, auctoritas ad jurisdictionem et vim coactivam refertur. Si in concilio particulari romana Ecclesia tanta capitis necessitas est, nonne in universalis quoque Ecclesiæ synodo, si non major, eadem saltem capitis necessitas, eadenque necessitatis ratio est agnoscenda, ita ut S. Petri successores tanquam universalis Ecclesiæ et generalium conciliorum capita potestate sibi a Christo tradita habentes, omnia gesta*

(1) Testem do Eutychii constantinopolitani ad ipsum Vigilium epistolam: « Necessarium est conferri de tribus capitulis, unde quibusdam questio nata est. Et ideo prius, presidente nobis vestra beatitudine, sub tranquillitate et sacerdotali mansuetudine propositis sanctis evangelicis communi tractatu eadem causa in medio proponenda quæpi et conferri et hanc questionem imponi Decretum, » etc.

(2) *Voluit autem pontifex*, inquit idem Zallwein (*ibid.*, pag. 210), interesse concilio quod synodus contra pactas, conditiones fuerit coacta, quas inter etiam hæc erat, ut in judicanda causa trium capitulorum tot essent episcopi latini, quot greci. Vid. Graveson ad sec. VI, pag. 65.

(Trente-trois.)

non minus concilio dirigant, quam maniant auctoritate atque consensu? Nec tamen Febronius conticeat. In provinciali concilio, inquit (L. c.), *absente metropolitano non praesidet ejus legatus, sed decanus, id est primus inter episcopos provinciae*. Sed quorsum haec? Si legitimo concilio, quod pontifex indixerit, praesesse alium ab ejus legatis debere Febronius contendit, norit Ecclesiam, quae de provincialibus conciliis ita statuit romanorum pontificum legatis id honoris a se tribuendum agnovisse, ut quemadmodum si concilio pontifex ipse interesset, nemo cum illo de praesidendi auctoritate certare auderet, ita omnes episcopis ejus legatis primas concederent. Imo id in mandatis saepe romani pontifices suis legatis dabant, ut concilio, ad quod mittebantur, praesent. Nostrum paritatem (his S. Leonis legatus Paschasius chalcodonenses patres alloquebatur) huic sancto concilio pro se praesidere praecepit (Act. 5). Sin autem eo provincialis concilii exemplo Febronius suo illi concilio, quod invito pontifice convocaretur, praesidem

dare se posse confidit, vehementer errat. Invito enim metropolitano celebrari potest provinciale concilium, cum superior adsit pontifex, qui provinciae episcopos in concilium cogat; ut cuinam facultas est congregandae invito pontifice generalis synodi? Antequam ergo de concilii praeside cogitet, illos Febronio aliorandum est, ut omni traditionis et ecclesiasticae antiquitatis auctoritate proculcata atque adeo primus a Christo constituti omni ratione posthabita, cogi invito pontifice generale concilium posse christianis hominibus persuadeat. Cavendum autem sibi maxime existimet, ne insanibus ridiculisque fallaciis ad id utatur, cujusmodi illa est (T. II, pag. 472) ex theologorum et canonistarum italorum sententia pontifices esse *oecumenicarum synodorum dominos ac despotas*. Placere haec haereticis possunt; possunt apud rudiores catholicos fidem aliquam invenire; piis ac peritioribus unam scriptoris malevolentiam ac temeritatem produnt.

DISSERTATIO OCTAVA.

DE JURIBUS QUAE A ROMANO PONTIFICE USURPATA PER SUMMAM EPISCOPORUM INJURIAM FUISSE FEBRONIUS QUERITUR.

CAPUT PRIMUM.

De episcoporum electionibus quaeritur, num a romanis pontificibus subdole atque injuste fuerint metropolitanae synodisque provincialium creptae?

I. Ad ea romani primatus jura devenimus, quae nulla atque adeo injusta esse Febronius confidentissime edicit. Spectant autem illa ad episcoporum electiones, confirmationes, translationes, cum primis vero ad judicariam in eos potestatem. Ac de episcoporum causis copiosior erit postea pro materiae gravitate inveniunda disputatio, in qua etiam de appellationibus multa sunt a nobis iteranda, ut inconsulta adversarii temeritas retardatur. Nunc illa breviter quoad fieri poterit, percurramus, quibus episcoporum electiones ceteraque ejusmodi continentur. Cum enim ex historicis sacrae antiquitatis monumentis quicquid ad hoc argumenti genus refertur, uberrime solideque in Antifebronio perpensum sit (T. II, lib. 1, cap. 4 et 5), id unum restat, ut universae hujus questionis statu accurate posito, illisque, quae ibi attulimus, breviter retractatis, omnis evadendi locus adversario pracludatur.

II. Ut igitur ab episcoporum electionibus hoc capite exordiamur, vel a vicinioribus episcopis cum metropolitano in synodum apud Ecclesiam pastore viduam, aut apud metropolim coactis, vel a metropolitano ad cleri populiue suffragia coram episcopo visitatore, quem in Africa interventorem, seu interessorem appellabant, collecta atque examinata, episcopos

fuisse olim delectos libens assentior. Sed Febronio, ut hac vetere disciplina ad infirmandas romanorum pontificum, quas dicimus, *reservationes* aliqua veri specie abuteretur, duo fuerant antea demonstranda: istud scilicet metropolitanorum synodorumque jus ejusmodi fuisse, ut nullae in hisce antistitem electionibus essent romani pontificis partes; nullum praeterea exstare nomen, quo summus pontifex ejusmodi jus uni sibi vindicaret. Neutrum porro ab eo praestitum, imo ne tentatum quidem, nisi verbis ac calumniosis declamationibus. Nos contra utrumque falso affirmari palam fecimus, atque hic iterum ostendimus.

III. Hoc itaque primo statuimus, occidentalium episcoporum electiones ita metropolitanorum ac synodorum juri obnoxias fuisse, ut a romani tamen pontificis imperio libere omnino non essent. Etenim, 1° nihil eorum, quae ad ejusmodi electiones pertinent, sive eligendos, sive electores, sive ipsas electionis formam species, designare erit, de quo apostolica sedes pro sua auctoritate multa saepius non praescriptoria observanda; imo quae saltem in occidente servata est universa electionum norma, cum ad romanorum pontificum leges prorsus exactam invenias (1); 2° ele-

[1] Confer decretales epistolae Siricii ad Himerium et ad orthodoxos; Innocentii I ad Victorium et ad synodum toletanam; Zosimi ad Patroclum, nempe ad clerum, ordinem, plebemque massiliensem; Celestini ad episcopos per viennensem et narbonensem provincias; S. Leonis ad Anastasium thessalonicensem; Symmachi ad Cassianum arelatensem; S. Gregorii Magni, lib. II, ep. 19, vet. ed.

etiones a romano pontifice confirmari debuissent, de quo mox; 3° si quæ super electionibus controversa oriebatur, ad romanos pontifices dirimenda mittebatur, quemadmodum in Hispaniis contigit, unde Minicci et Rufini ad Innocentium I, Silvani et Irenæi ad Hilariæ causam delatam novimus (1); 4° interdum electiones a summis pontificibus improbatas legimus, aliosque electis ex suæ sedis jure suffectos, illustre hujus rei exemplum in Antifebronio dederam (T II, lib. I, cap. 4, n. 16). Nempe Cæciliani causa dum ageretur, *duos episcopos ad Africam missos Optatus Milevitanus refert (L. I contr. Parmenian.), ut remotis duobus novum ordinarent.* Porro quemadmodum doctissimus præsul Albasinæ animadvertit (Not. in cit. Optati locum), *necesse est fateri, hos duos episcopos (Eunomium et Olympium) a summo pontifice fuisse missos; alioquin potestatem non habuissent alium in Africâ ordinandi.* Quoniam vero Febronius S. Gregorii M. mansuetudine abusi (2), audiat quid modestissimus ille pontifex egerit cum duobus electis ravenensis Ecclesiæ metropolitanis, Donato et Joanne. Utrumque Gregorius rejecit, ac Marinianum licet adversarium elegit ipse atque ordinavit (3). Cum etiam ab Ariminensibus electum accepisset Odecatinum, abiecit Gregorius, atque ad Severum episcopum visitatorum litteras dedit quibus electores aut alium si adesset, ex illius Ecclesiæ gremio in episcopali sede collocare, aut quem ipse indicaret, præficere jubebatur (4). Qua in re metropolitico certo jure usum fuisse Gregorium ne fingere quidem possumus, cum illud in ravenensem Ecclesiam, quæ metropolitana erat, atque in ariminensem ravenati metropolitæ subjectam exercuerit. 5° Metropolitæ ordinationum jure privari a se posse romani pontifices nullo ante decretalium isidorianarum commenta censuerunt atque professi sunt. Reconduntur hic quæ de Joanne Ravenate in Antifebronio narrasse me memini (L. c., n. 8, pag. 70 edit. Pisan.). Ordinaverat hic unigenensem episcopum Gregorium maxime invitum. Qua de causa Simplicius an. 482 Joannem graviter obijuravit, tum potam edixit, *quod si posthac quidquam tale præsumpserit, et aliquem seu episcopum, seu presbyterum, seu diaconum invitum facere forte crederet, ordinationes sibi ravenatis Ecclesiæ vel ariminensis non esset inferendus (Simplic. ep. 2).* Equis autem isthæc perpendens non statim intelligat, nihil tam a vero abesse, quam in episcoporum electionibus synodis ac metropolitæ jus tribuere, quod romanos pontifices penitus excluderet?

(1) Hæc aliisque exempla coarctat cl. P. Bianchi, t. IV, cap. 5, § 2.

(2) T. II, pag. 420, ubi ait: « Ante omnia autem pro gloria sanctissimi viri observasse juxta, cum per viciatiles frequenter nominis ut per causas clerici populi electiones vacantibus Ecclesiis sine longa mora provideretur; ipse vero usumque illis nominando episcopos prohibuit. » Vid. lib. V, ep. 25; lib. VII, ep. 19; lib. IX, ep. 77. Quinto lib. III, ep. 24, asseverat, solis esse unquam episcopali electione favore cuiusque aeneæ personæ immixtum, & c.

(3) Vide S. Gregorium M., Epist. lib. I, ep. 57, juxta novam editionem.

(4) Gaudet citat. v. lib. 37, lib. I.

IV. Id enimvero exploratum fiet, si quod altero loco demonstrandum suscipio, romanæ Ecclesiæ præsules multis nominibus potuisse episcopatum electionum jus sibi servare effecero. Atque illud cum primis animadverti velim, duplex episcoporum genus existare, alterum eorum, qui ad gentes ab idolorum cultu revocandas mittebantur, cujusmodi Calus ille presbyter episcopus gentium a Zephyrino constitutus; alterum eorum, qui christianorum cœtibus præsent. Quod ad gestum antistites spectat, negari nemo plerisque ab apostolica sede profectos fuisse, cum sit manifestum, ut ad Decentium Eugubium Innocentius perscripsit, *in omnem Italiam, Gallias, Hispanias, Africam, atque Siciliam, insulasque interjacentes* (verbo universas occidentales plagas) *nullam incitasse Ecclesiam, nisi eos, quos venerabilis apostolus Petrus suis ejus successores constituerunt sacerdotes.* Patriarchalis porro juris esse omnium omnino episcoporum, qui christianis præficerentur Ecclesiis, ordinationes (1) superioris dissertationis capite tertio cum de Marca (De Conc. lib. I, cap. 7, n. 1) aliisque doctissimis viris indicavimus. Quamvis enim ne episcopi iterum longinquitate ac difficultate fatigarentur, consilium visum fuerit, ut episcopi saltem magis disiti a metropolitæ, hi tantum a patriarchis ordinarentur; nativo tamen jure omnes penitus sive metropolitanorum sive episcoporum ordinationes ad patriarchas pertinebant, atque ad eum præcipue, a quo ipse episcopatus, et tota auctoritas nominis hujus emersit (2). Atque hac ordinandorum quorumcumque episcoporum potestate usos fuisse romanos antistites, ut cætera deessent argumenta, pontificalis liber ostendit. Narrat in eo Anastasius Sylvestrum fecisse per diversa loca episcopos septuaginta quinque, Damasum septuaginta duos, Innocentium I quinquaginta quatuor. Ridiculus esset, qui in Italia, multoque magis, qui cum Giannonio in solis suburbicariis regionibus hosce episcopos quæreret. Quid enim? Anne vir prudens sibi persuadeat duobus et viginti Sylvestri annis septuaginta quinque, octodecim Damasi septuaginta duos, sexdecim Innocentii I quinquaginta quatuor aut in suburbicariis regionibus, aut in sola Italia vacasse episcopatus? Audi majora. Sixtus III novem annis pontificatum gessit, episcopos autem ordinavit sex et quadraginta; octo Celestinus, duosque supra quinquaginta ordinavit episcopos; viginti S. Leo M. ordinavitque octoginta quinque supra centum episcopos. Octo igitur ac triginta annorum spatio ducenti atque octoginta tres vacarunt episcopatus. Credamus vacasse in sola Italia? in solis suburbicariis regionibus? Stolidissimus sim, si credulitatem hucusque proveham. Profecto extra Italiam statueri sunt horum non pauci, quos indicati pontifices per diversa loca fecerunt, episcopi. Quam obrem dubitari non potest, quin summi illi romanæ Ecclesiæ antistites jus suum in his ordinandis expli-

(1) Ordinationis nomen eo hic sensu usurpato, quo Græci populum, vocabulo cum ad consecrationem tum ad electionem episcoporum designandum utuntur.

(2) Innoc. I, ep. 29 ad episcopos cartag. cœcæ, col. 808.

cuerint. Itaque si rem peritus spectemus, romanos pontifices, dum episcoporum electiones sibi adscriperunt, nil demum fecisse comperimus, quam ut eas ad primæ suæ sedis jura revocarent. Rem exemplo illustro. Nullum exstat certius patriarcharum jus, quam metropolitanorum ordinatio. Nihil tamen minus, ut in fragmento epistolæ Pelagii I legimus: *Is mos antiquus fuit, ut quia pro longinquitate vel difficultate itineris ab apostolico onerosum illis (mediolanensi et aquileiensi metropolitibus) fuerat ordinari, ipsi se invicem mediolanensis et aquileiensi ordinare episcopi debuissent*. S. quoque Gregorius Magnus, ac post eum Honorius I londinensi et eboracensi archiepiscopis indulisit, ut non Romæ, sed in Ecclesiarum suarum synodis consecrarentur, ne, inquit Beda (*L. II Hist. Anglor., cap. 18*), sit necesse ad romanam usque civitatem per tam prolixam terrarum et maris spatia pro ordinando archiepiscopo semper fatigari. Finge jam, recentiores pontifices horum metropolitanorum ordinationes gravi accedente causa sibi servasse. Querere potuissent archiepiscopi illi, ac læsa sua ipsorum jura apostolica sedi exprobrare? Minime vero. Hoc enim nihil aliud fuisset quam antiquissimam revocare disciplinam, atque illorum ordinationes ad suum veluti principium referre. Idem dic de cæterorum episcoporum ordinationibus. Febronius fortassis id posse romanos pontifices inficitur; at meminerit, se auctore (*T. II, pag. 324*) quæ ab episcopis pontifici libere dimissa sunt, si illis abutatur, recipi posse et debere. Quidni ergo pontifici in sua jura, de quibus aliquid metropolitanis et synodis cesserit, ubi id Ecclesiæ utilitas poscat, redire liceat (1).

V. At, inquit Febronius, hoc quod hactenus proposuimus, jure esse non primatis, sed patriarchæ. Ita sane est. Verum ego satis ridere non possum quorumdam hominum inscitiam, qui cum nostris temporibus Ecclesia occidentalis patriarchatus finibus fere con-

lineatur, non animadvertunt, non posse se nisi per summam injuriam romanis præsulibus ea denegare, quæ, si patriarchale tantum jus spectetur, essent ex vetere constantique disciplina illis penitus concedenda. Quid enim ineptius, quam læsam episcoporum synodorumque dignitatem ab istiusmodi censoribus oggeri, cum ea, quibus tantam episcopis, synodisque perniciem inferri clamant, in occidentali demum patriarchatu summi pontifices faciant, in illa scilicet christiani orbis parte, in qua licet universæ Ecclesiæ primates non essent patriarchali tamen auctoritate eadem possent? Nilul equidem, si sapimus, ad depellendas Febronii criminationes refert, quo hæc jure pontifex agat, modo aliquo eoque legitimo jure agat. Num vero patriarchale jus æquitatem infringit? Neque vero id eo dico, quod ista romanis pontificibus tanquam Ecclesiæ primatibus tribuere verear. Universalis enim primatis jura ejusmodi sunt, ut non uno nomine episcopatum electionum, quas dicimus, reservationes summo pontifici asserant. Primatem enim generalem beneficiorum omnium bonorumque ecclesiasticorum administrum a Christo constitutum fuisse supra comprobavimus; quis autem non videat ad eum inferiorum ministrorum electionem, ubi necesse sit, maxime pertinere? Præterea est canonum custos est ac vindex longe præcipuus. Inspice jam, quo magistratum ac principum violentia, metropolitanorum quoque atque episcoporum aut ignavia aut perversitate essent hujusmodi electiones prolapsæ. Laicorum factiones tumultuosæ ex quibus extrema vis, cædes etiam quandoque erupere (1), metropolitanorum injuriosa in admittendis clerici populi electionibus detrectatio, aut tergiversatio (2), capitulorum schismata ac dissensiones, provincialium conciliorum cessatio, aut saltem infrequentia eo electiones redegerant, ut vel magno ecclesiarum damno diutissime intermitterentur, aut libertate carerent. Tantis utique malis mederi romani primatis erat, neque aliud aut expeditius, aut tutius remedium occurrit, quam ut sibi electiones, vindicaret. Accessere cæteræ ad apostolicam sedem in ejusmodi causis appellationes; item expetite sæpius a principibus, magnatibus, capitulis dispensationes: quibus tandem effectum est, ut romani pontifices principalem et pene totam electionum episcopatum auctoritatem ad suam sedem revocare maluerint, quam tot discordiarum semina, ac canonum vulnera tolerare.

VI. Quid ergo Febronio fiet, qui hæc disciplinæ immutationem per artes et negotiationes demum prævaluisse conqueritur? (*T. II, pag. 99*.) Equidem græculum Latinorum obtrectatorem hinc audire mihi videor, non jureconsultum germana fide loquentem. Sed pejora ahihi trahtit, quo scilicet loco hæc artes singillatim evoluit atque persequitur. Longiusculam sententiam recto, sed opportuni annotationibus ad veritatis leges interpolatam. « Prima, inquit (*T. II,*

(1) Recte ergo Thomassinus aiebat (*T. II, lib. II, cap. 8, n. 7*). « Si romanus pontifex ante aliquot jam secula cepit solus pene dispensare omnes episcopatus orbis christiani, qui et ipse fere jam romanis patriarchatus finibus coercatur, si unum in eum propemodum coaluisse videntur omnia metropolitanarum prisca jura; si postremæ hujus ætatis interpretes canonum et decretorum, collatores, et summum omnium beneficiorum fere dispensatorem illam dixere: ea quidem ecclesiasticæ disciplinæ immutato vicissitudinè rerum humanarum, et temporum lapsibus merito ascribenda est; s. ad ejus tamen recentioris disciplinæ prælosum quas est, et vestigii furibit observasse prioribus adeoque et vetustissimis sæculis impressa. Non dubitari quidem potest, quin apostoli; et maxime apostolorum principes summa quadam potestate uterentur in creandis episcopatus novis, et in episcopis diligendis. Ubi ab illis creati sunt metropolitani, non suo, sed illi funditus prisco exuerunt jure in episcopos, et in ipsos metropolitanos. Iterum iterumque conculcandum illud est, episcoporum imperium super alios episcopos apostolorum æque successoris profectis ab eys prærogativa imitatione et expressione, qua Christus Petrum decoravit, extulitque supra alios apostolos. Itaque tres illi majorum gentium episcopi, qui Petri peculiare fuisse successores in tribus Ecclesiis patriarchalibus, ingentem semper retinere auctoritatem et jurisdictionem in metropolitanos et episcopos omnes complurum provincialium sibi subjecerunt. Episcopi alexandrini in sede Marci discipuli Petri confirmabant, ordinabantque metropolitanos omnes, et cum libebat, episcopos omnes provincialium suæ ditionis. »

(1) Thomassinus, t. II, lib. II, cap. 33, n. 4, hituricensis, burgalensis et carnotensis Ecclesiarum exemplis id confirmat.

(2) Confer eundem Thomassinum, l. c., cap. 43, n. 5.

pag. 486), cura debebat esse, libertatem electionum ab impressionibus, intrusionibus, nominationibus imperatorum et regum expeditam asserere. Præstiterunt hoc papæ ardore tanto, quantum ne quidem sacri canones postulassent ita ut series ipsi esse libertatis hujus canonice vindictas universis persuaderent. Tonitrua et fulmina in reges et principes, qui dare ecclesiis pastores, aut horum electionibus directe vel indirecte se miscere præsumerent, vibranda finem hunc fortiter attigerunt. » Viden? ut quod in Gregorio VII, aliisque romanis pontificibus adversus imperatorum regumque iactantiam summo studio pugnantibus laudabile maxime videbatur, nescio quid simili atque immoderati Febonio aspiat. Nihil vero de carceribus ait, aliisque, quibus ab imperatoribus male habiti sunt invictissimi canonum vindictas indignis sane modis, atque dirissimis. Sed nimirum tantus horum ardor fuit, quantum ne quidem sacri canones postulassent, ut excusari Febonio iudice imperatores possint, qui in nimum hunc ardorem animadverterint. Atqui cum Paschalis II Henrici imperatoris fraudibus ac vi coactus investiturarum privilegium eidem concessisset, lateranense IV concilium an. 1112 canonica censura, et ecclesiastica auctoritate iudicio sancti Spiritus illud damnavit, et irritum esse iudicavit, atque omnino cassavit, et ne quid auctoritatis haberet, penitus excommunicavit: concilia præterea Hierosolymis, in Græcia, Hungaria, Saxonia ac Lotharingia a canone prænestino episcopo celebrata (1), quod nec Paschalis nec lateranenses patres fecerant, Henricum anathemate percusserunt gallicani quoque præsules synodo Viennæ coacta Ludovici (regis) suffragio et concilio... Imperatores tyrannorum anathemate innodantes, mucrone B. Petri perfoderunt, ut narrat Sugerius abbas in Vita Ludovici VI reg. Fran. (Cap. 16); imo (quod acta ejus concilii testificantur) investiturarum episcopatum, et abbatiarum, et omnium ecclesiasticarum rerum de manu laica..., hæresim esse iudicavit. Quid de hoc conciliorum ardore sentiendum? Videri saltem posset cum papæ ardore conferendus, ac tantus iudicandus, quantum ne quidem sacri canones postulassent, ita ut series ipsi esse libertatis hujus canonice vindictas universis persuaderent. Cur ergo de his siluit Febonius, ac papas tantummodo appellavit? Vereor equidem ne qui politicas romanæ curiæ artes insequitur, ipse in animum induxerit lectores suos fraudibus neque illis italicis, sed ex hæreticorum promptuario collectis irretire. Verum quæ sequuntur, audiamus.

VII. « Secunda, inquit adversarius (T. II, pag. 486), mox erat sollicitudo, sive per litteras, sive per legatos, inflectere electiones ad intentionem papæ, commendatis subjectis. Jam anno 1082, Hugo episcopus diensis quæ sedis apostolicæ legatus fecit elegi episcopum melidensem Robertum abbatem Basilacis, electumque consecravit; qui licet a metropo-

litano et comprovincialibus excommunicatus, delinquit tamen obortis multis violentiis cathedram tribus fere annis, post quos deponebatur. Anno 1092 Ivonem, S. Quintini abbatem, Urbano II cathedram carotenensem in acceptis retulisse, satis indicant hujus pontificis epist. 8 et 9: vacante ad finem anni 1099 bellovacensi ecclesiæ, legati Paschalis II vetuerunt ne procederetur ad electionem, nisi receptis desuper sedis apostolicæ mandatis; cum vero clerus hac inhibitione neglecta elegisset Stephanum Garlandum, electionem cassavit papa, remque disposuit, ut eligeretur a majori parte, contradicentibus aliis, Galo seu Walo, S. Quintini abbas, homo cui rex non fudit, ideoque ad episcopatum pervenire non sivit. Quæ de re exstant Ivonis epist. 87, 97, 98, 105. Ejusmodi exempla perturbatarum prætaxationibus electionum plures supponit Ecclesiæ. » Pulchra somnia, quæ ut omnino lania non essent, ac solidi quidpiam verique præ se ferrent, non tamen debuisset Febonius prima harum prætaxationum exempla ab undecimo seculo, multoque minus a S. Gregorii VII, et Urbani II pontificatu accersere; utrumque enim sacrorum canonum studio incensum nusquam adire se nullis electionibus interposuisse pronuntiat invictisque argumentis confirmat el. Thomassinus (T. II, lib. II, cap. 51, a num. 4). Quod igitur in Roberti electione contigit, non Gregorio VII qui romano tunc pontificatu potiebatur, sed ejus legato tribuendum; electus enim Robertus fuit abque Richerii senonensis archiepiscopi, et coepiscoporum consensu; quod uti a canonibus, ita a Gregorii VII instituto plane abhorrebat. « Cum crebris, inquit Thomassinus (L. c., pag. 388 Luc. edit.), Gregorium precibus fatigaret Philippus Franciæ rex, quo carotenensem episcopatum cuidam Calabriæ abbati daret (ut cum ad regimen carotenensis Ecclesiæ probaremus et ordinaremus); non speravit tamen pontifex regis votis indulgere id a se posse sine canonica electione: Verum quia sanctorum patrum statuta sequi et observare cupimus, nihil de eo, aut de promotione ejus sine electione Ecclesiæ nobis probandum esse iudicimus. Rescripsit ergo ad suum per Gallias legatum, episcopum diensem, ut certiore se faceret, an posset canonice eligi quem rex proponebat? Ut illorum in hunc abbatem voluntas libera, consideratio prudens, electio canonica, et sanctorum patrum regulis consonans dignoscatur » (L. IV, ep. 16, lib. V, ep. 5, 11, 14.) Quisquamne serio sibi persuadeat, cum pontificem, qui antequam regis in italiam hominem voluntati satisfaceret, electionem canonice, et sanctorum patrum regulis consonantem nempe Ecclesiæ ipsius carotenensis præmitti oportere tantopere inolevit, et jussit, melidensis episcopi a sacris canonibus plane dissentantem, ut quæ archiepiscopi, et provinciæ episcoporum assensum destituebatur, electionem urisuisse? Urbano porro carnotenses quidem hortatus fuerat, ut Ivonem eligerent; verum canonice ac liberrime ab ipsis carnotensibus electus fuit. Quare ipse Ivo hac de sua electione ad Urbanum scribens (Ep. 28^a) ait: *Elegimus obiecta esse in dano Del...*

(1) Vide Courabum Urspergens. in Chron. ad ann. 1116.

eum sic mihi latenti, nec tale quid suspicanti Ecclesia carnolensis pontificatus possessionis pondus obtrahit : iam et in litteris ad Richerium (Ep. 8) se clericorum primo ingenio, postea violentia regi se fuisse presentatam affirmat, additque, se reluctantem ad Urbanum contendisse, ad quem cum pervenisset, AD PETITIONEM ECCLESIE CARNOTENSIS apostolica auctoritate fuisse constitutum, et ita in episcopum consecratum. Quod denique ad Stephanum, bellovacensem electum, spectat, audi ex Ivone quis fuerit. « Notum facio excellentie vestre, inquit is in epistola ad Paschalem (Ep. 104), bellovacenses clericis contra interdictum vestrum, et legatorum vestrorum, quemdam clericum nomine Stephanum in episcopum assumpsisse, procul a sacris ordinibus inventum, utpote nondum subdiaconum, hominem illiteratum, aleatorem, mulierum sectatorem, publice olim de adulterio infamatum, et ob hoc a domno lugdunensi archiepiscopo tunc temporis sedis apostolicæ legato, Ecclesie communionem privatum. De quo dici possent multa alia inhonesta, sed hæc quæ vera et manifesta sunt, ad repulsionem ejus sufficiant. Volo itaque sanctitatem vestram a parvitate mea super hoc esse pramonitam, ne per surreptionem innocentiam vestram aliquis decipiat, ut licentia vestra ad episcopatum perveniat. Sciat autem sanctitas vestra hunc Stephanum prius a Bellovacensibus propter prætaxatas causas fuisse repulsum : sed cum sanior pars assensu regis quemdam religiosum vellet eligere, a quibusdam malevolis clericis et laicis excommunicatis eundem fuisse receptum. » Contra de Galone hæc idem Ivo ad eundem Paschalem scripsit : « Bellovacenses clerici melioris famæ et concilii sanioris, præcedente consilio vestro, consilio optimatum diocesis sue, et laude populi domnum Galonem virum vita honestum, litteralibusque studiis et ecclesiasticis disciplinis ornatum in episcopum sibi elegerunt. Pauci tamen ex clericis Stephani illius repudiati complices, quos sibi pelliculis peregrinorum murum, atque aliis hujusmodi vanitatum aucupis inescaverat huic electioni non assenserunt, nec tamen et aliquid quod sacris canonibus obviet, obijcere potuerunt. Cum vero rem per se impedire non valerent, regem adierunt, quedam verba auribus ejus insullaverunt, quæ facile in cor ejus eliquaverunt : videlicet quod prædictus electus discipulus meus fuerit, apud me nutritus, addentes quod a sanctitate vestra fuerit electus, et quod magnus ei futurus esset adversarius, si in regno ejus aliquando fieret episcopus. Rex itaque virulentis his verbis succensus, et ab omni bona voluntate turbatus, non vult electioni assensum præbere, nec electo bona episcopalia dimittere (1). »

(1) Similia de Galone ad Paschalem scripsit S. Anselmus cantuariensis : « Ecclesia bellovacensis vestro consilio directæ, et auctoritate roboratæ, domnum Galonem abbatem Ecclesie S. Quintini elegit, et electum desiderat sibi eandem episcopum. Est enim in quantum humana potest judicare cognitio, hic aptus et utilis ad hoc in omnibus, quæ in eligendo episcopo consideranda sunt, ut melior, vel aptior in eadem Ecclesia inveniri nequeat : de persona, quem eligunt secundum conscientiam meam laque, quia in prædicta Ecclesia ad episcopatum nec meliorem, nec

Ubi hic Urbani violentia? ubi politice artes? Non equidem Galo propter sacramentum domini Loderici, ut Ivo alibi scripsit (Ep. 144), bellovacensem sedem obtinere potuit, ad parisiensem tamen translatus fuit Ecclesiam, neque id pontificis astu, aut vi, sed mira cleri parisiensis consensione. Id ab ipso Ivone docemur in litteris ad senonensem archiepiscopum Daimbertum, quæ ejusmodi sunt : « Notum facimus vestre paternitati, quod clerus et populus parisiensis Ecclesie voto et voce domnum Galonem bellovacensi Ecclesie consecratum in episcopum elegerunt, et ipsam electionem cum litterarum astigatione, missis ex clero idoneis personis prædicto episcopo presentantes, ut pastorem prædictæ Ecclesie curam susceperet, humiliter et devote petierunt. »

VIII. Pergit Febronius (l. c.) : Tercio accessit ars politica adjuvandi capitula cathedralia, ut hæc excluso reliquo clero diocesano, sola posthac eligere episcopum cum facilius sit paucis auferre aliquid jus, quam multitudini. Sane quisquis in statutis canonicis versatus est, non poterit dictum Innocentii III, in cap. 5. de caus. Possess. et Propriet., pro vero agnoscere : Secundum statuta canonica electione episcoporum ad cathedralium ecclesiarum clericos regulariter pertinere noscuntur nisi alibi secus obtineat de consuetudine speciali. Dum ex statutis canonicis potius toti clero competierit jus eligendi episcopum, can. 26, 27, 34, 35, dist. 63, solaque consuetudo fecerit reservatum capitulorum cathedralium. His autem seculo tredecimo solis electionum arbitris effectis, Gregorius IX, posuit generale jus, corpori juris insertum, cap. 52, dist. 10, de Elect. per quod papa his ad quos pertinet electio, mandare possit, ut papæ legatos tanquam consiliarios sub potius nullitatis adhibeant, electuros personam idoneam, si capitulares talem eligere prætermittent. » Quid hic ad conflandam romanis præsulibus invidiam non maligne excogitatum? Itane vero, ut ab hoc exordiar, arte illi politica adjuverunt capitula cathedralia, ut hæc excluso reliquo clero diocesano sola posthac eligere episcopum, cum facilius sit paucis auferre aliquid jus quam multitudini? Cor ergo Innocentius III, cui potissimum id tribuitur, primo apud Ottonem quartum an. 1209, deinde apud Fridericum secundum an. 1215, institit, ut suis illi diplomatis hocce capitulorum jus confirmarent? (35) Annon ineptissimum fuisset imperatoriam majestatem ad id interponere, quod evertere in animo haberet? Num Innocentio difficilior videri potuit cleri multitudinem adversari, quam quod tanta auctoritate munitum

æqualem inveniri posse intelligo, nec aliquid de illo aut fama, aut experimento, quod ejus obstat electioni, aliquando sensi, sed multa quæ ejus electionem approbant, experimento ei fama cognovi. »

(1) En verba Ottonis apud Raynallum ad ann. 1209, n. 10. « Illum volentes abolere abbas, quem quidam predecessorum nostrorum exercuisse dicuntur in electionibus prælatorum, concedimus, ut electiones prælatorum libere et canonice fiant, quatenus ille prædictus Ecclesie videtur, quem totum capitulum, vel major et sanior pars ipsius duxerit eligendum, quomodo nihil ei obstat de canonica institutio. » Eadem sunt Frederici verba.

fuisse, protrudere? Quamquam si hoc in re culpandi romani pontifices sunt, cur Febronius in huiusce accusationis partem lateranensis IV, concilii patres non vocat, qui an. 1215. Innocentio stipulati sunt novamque hanc electionum formam suis decretis firmarunt? Id equidem ab æquo scriptore expectandum fuerat, non autem ab homine in romanam curiam iniquissimo. De Innocentio porro quid dicam juris canonici scientissimo? Fierine potuit, ut canones ignoraret, qui toti clero episcopi eligendi jus adscribunt? Nemo credat præter Febronium. Qui ergo scribere Innocentius potuit? « Secundum statuta canonica electiones episcoporum ad cathedralium ecclesiarum clericos regulariter pertinere noscuntur, nisi alibi secus obtineat de consuetudine speciali; dum ex statutis canonicis potius toti clero competierit jus eligendi episcopum can. 26, 27, 34, 35, dist. 63, solaque consuetudo fecerit reservatam capitulorum cathedralium? » Dicam. Ex ætatis suæ stylo locutus est. « Quæ quoniam, inquit cl. Carolus Gagliardus (*Iustit. de iur. canon. lib. I, tit. XIX, n. 11*), quamplurimos sine titulo ecclesiæ, et sine præbenda sacris ordinibus nimis indulgenter initiatos tulit aliter quam antiquior ferebat ætas; factum est, ut distinctionis gratia capitulum et canonici dicerentur presbyteri et clerici præbendarii, titulares, cardinales; clerici autem vagi et sine titulo extra numerum, ordinemque promoti. » Igitur canonici iidem sunt qui vetustioribus seculis *clerus* aut *presbyterium* ac veluti *religiosi*, ut cum doctissimo P. Zechio loquar (*De Hierarch. eccles. tit. XXVIII, § 329*), illorum clericorum, quos olim episcopus semper proximos suo lateri habuit, tum ut eos in omnibus negotiis consuleret, tum ut eorum ministerio in sacris functionibus uteretur. Illic capitulare aquisgranense an. 789 similiter qui ad CLERICATUM accedunt quod nos nominamus CANONICAM VITAM. Quamobrem quæ statuta canonica præsertim antiquiora ad clerum electiones episcoporum pertinere aiunt, ea ab Innocentio de cathedralium ecclesiarum clericis scilicet ac vere intelligi poterunt, cum reapse ejusmodi clerici iidem sint quos cleri vocabulo vetustior ætas designabat. Gregorii denique sanctio non ad electionum libertatem aut elevandam aut infringendam spectat, sed ad prævertendas capitulorum discordias, aut etiam laicorum, qui electiones sæpe sæpius turbabant, comprimendam audaciam. Enimvero si intacta electionum libertate potuit antiquior disciplina episcopos visitare, ut supra indicavimus, constituere, a quibus cleri populi que suffragia dirigerentur; cur Gregorio vitio vertamus, quod easdem ob causas legatorum apostolicorum, ubi adessent, consilia ab electoribus audiri jusserit? Nam quod visitatores episcopi a metropolitanis mitterentur, nihil ad rem facit, electionibus enim a metropolitanorum jure ereptis unus sive primas, sive etiam occidentalis patriarchæ erat, ut in illis canones diligentissime servarentur, cavere atque omni ope contendere.

IX. Ad præcipuum tot pontificiarum artium propositum nos tandem Febronius vocat. « Quarta, inquit

(*T. II, pag. 487*), et concomitans fuerat solertia nequirere, ubi fieri poterat liberam episcopatum provisionem sedi romane, nulli electioni, nulli dominationi subservientem. In Italia papa, non solum per terras sibi temporaliter subjectas, de vacantibus Ecclesiis libere disposuit, sed etiam per aliena territoria. » Neque animadvertit multa fuisse quæ romanos pontifices coegerunt, ut universæ Italiæ ad quartum usque seculum non solum patriarchali, sed etiam metropolitico suæ sedis juri subjecte episcopatus sibi servarent. Ea Thomasius his verbis collegit (*T. II, lib. II, cap. 36, n. 11*). « Constat indubitissime principes Italiæ arrogaturos sibi fuisse nominationes quantum beneficiorum, non eorum comatus retulisset pontifex, novamque invenisset rationem ea conferendi, ex qua, quoniam electionibus per depravatissimos hominum mores jam locus esse non poterat, elucisceret non terrenas potestates, sed ecclesiasticas, dandorum ecclesiis pastorum jus vimque obtinere... Ita ne contra apostolicos canones terreni principis nota sacre dignitates distribuere, necesse fuit, ut eam ad se pontifex potestatem pertraheret. » Addit Febronius (*l. c.*): « Quas provisiones in aliis et provinciis sibi non poterat acquirere papa, his nominationes regis et aliorum principum substituit, mediantibus privilegiis et concordatis. Quorsum autem devenit ardor ille pro libertate electionum uniuscujusque Ecclesiæ? » Quo devenire potuit urgentibus principibus, ut romani pontifices hæc ipsi nominationes concederent. Id tamen optimus jureconsultus noster silet, ne videlicet dum romanos præsules insectari cepit, in principes quoque, quæ precibus, pactis, interdum etiam vi ejusmodi nominationes ab his extorsissent iniquus esse videretur (1). Illud tamen dissimulandum non est, hodiernam electionum disciplinam a veteris instituto, si res ad æquitatis leges pendatur, non admodum abhorreere (2). Si hoc animadvertat Febronius; nec refraxisset.

(1) Huc spectant quæ contra Giannoneum cl. P. Bianchi disserit t. V, p. 1, pag. 356: « I tumulti continui, che succedevano nell' elezioni per le lazioni de' prepotenti, onde appena in molti luoghi rimaneva vestigio d' elezione canonica, le suppliche e l'istanze de' principi alla sede romana, perchè da essa fossero promosse al vescovato le persone, ch' essi ripetevano idonee, costrinsero i romani pontefici a concedere ad essi il diritto di proporre alle Chiese le persone ch' essi giudicavano idonee, e privar loro stessi di quella libertà, che prima avevano di conferire i vescovati alle persone loro grate in tutti i regni cattolici, e d' obbligarsi di non conferirli se non a quelle persone, che fossero de' principi, o per nomina, o per presentazione, o per supplicazione proposte, purchè fossero degne, ed avessero i requisiti ricercati da' canoni: onde piuttosto che ampliar la monarchia papale, come dice Giannone in molti luoghi, con queste concessioni la vennero a restringere. »

(2) Non lra illustrat idea P. Bianchi (*l. c.*): « Se bene si mira dal suo diritto lo stato di questa disciplina, se ben sembra diversa in quanto al modo della forma prescritta dagli antichi canoni nell' elezioni vescovili; essa nulladimeno è del tutto conforme allo spirito della pristina disciplina. Secondo questa l' elezioni, massimamente in Oriente, si celebravano ne' sinodi provinciali alla presenza del metropolitano. Concorrevano a quest' elezioni il popolo col clero della Chiesa vacante, ed i vescovi adunati, o nella città, in cui vacava la sede, o nella metropoli avanti il metropolitano: concorreva il popolo coll' esporre il suo desiderio, col nominare o proporre la persona, che desiderava per suo pastore; concorreva il sinodo col suo giudizio, esaminando la proposizione, o la nominazione del popolo, ed il giudizio de' vescovi era vera, e propria elezione. Diman-

n summis pontificibus ardorem illum pro libertate electionum uniuscuiusque Ecclesiae conqueretur. Ferenda autem non sunt, quae continenter subiecit: «Rara haec gemma solis Germaniae Capitalis remanet. Asperantur labor, ut remaneret! Systemati et constantiae inclite huius nationis hoc adscribendum est, non bonae menti communis omnium nationum patris, cujus quae seria intentio fuerit supprimendi quasvis principales electiones, manifestavit regula II Cancellariae, cujus ovum edidit anno 1305, Clemens V, Extravagans avinionensis Joannis XXII an. 1322 exclusit, factum constitutum aut Urbanus V. anno 1362, aut Innocentius VIII anno 1484, inter cancellariae regulas collocavit. » Laborandum sane Germanis fuit, ut rara haec gemma solis suae gentis capitalis remaneret; sed tanto pepercissent labori, nisi schismaticis basilicensis conciliabuli ausibus ni-

poti i sinodi per l' elezioni de' vescovi provinciali, occorrendo la vacanza della Chiesa si mandava a quella dal metropolitano un vescovo risolutore, il quale ammonisse il clero, ed il popolo, acciocchè di concorde volere, rinomato lo studio delle parti, convenissero nel domandar per loro pastore chi fosse degno del ministero vescovile; e convenuti nella domanda ne formassero decreto sottoscritto da tutti alla presenza del risolutore; il qual decreto colla testimonianza dello stesso vescovo si trasmettesse al metropolitano... Suppone adunque queste regole generali della pristina disciplina, siccome le parti, che avea prima il popolo nell' elezioni del vescovo, domandandolo, nominandolo, o proponendolo al metropolitano, ed al suo sinodo, si son trasferite nel principe; così le parti, che avea prima il metropolitano, ed i sinodi in queste elezioni, per consenso universale della Chiesa si sono trasferite nel papa. I principi presentando, nominando, o supplicando non eleggono, né conferiscono al nominato, o presentato, se non un diritto rimesso al vescovato; posciachè il pontefice può rigettare la nomina o la presentazione, quando la persona nominata, o presentata, o domandata non abbia le condizioni ricercate dal canon, e sia indegna del vescovato; ed i principi possono nominar, fra certo tempo, presentare, o domandare altrapersona; ne si sdegnano che sieno rifiutate le persone da loro in alcuno de' tre modi proposte, quando veramente non sien degne del ministero. Ma questi casi rarissime volte succedono, avendo i principi cattolici tutto il riguardo di proporre alle Chiese persone illustri e degissime di ottenerle. Il papa adunque approvando la nomina o la presentazione, non conferma l' elezione; ma egli col suo giudizio elegge, ed elegge conciliarmente, cioè nel concilio de' cardinali di santa romana Chiesa, che fanno le voci del sinodo, essendo quell' amplissimo collegio composto di molti vescovi, non solo per titolo del loro cardinalato, ma anche per la ricevuta consacrazione vescovile, benchè abbiano il titolo di preti, e talvolta anche di diaconi. Dico conciliarmente, ascoltando i suffragi degli stessi cardinali, dopo aver fatti esaminare i processi riguardanti i meriti delle persone proposte da' principi. Né questa elezione papale, concistoriale, e conciliare ha bisogno di conferma, essendo il supremo capo della Chiesa quello, che elegge, il quale non ha superior sopra di se. Né questa forma si osserva solamente nella provvisione di quelle Chiese, che cadono sotto la nomina o la presentazione de' principi, ma nella provvista di quelle Chiese d' Italia, che sono sotto la libera disposizione del papa; imperocchè anche in queste i vescovi eleggono conciliarmente dal pontefice in concistorio, non solamente dopo la revisione de' processi formati sopra le loro qualità, ma anche dopo l' esame, con cui si sperimenta la loro dottrina alla presenza dello stesso pontefice. Dalle quali cose tutte si può comprendere, che lo stato della presente disciplina intorno all' elezioni vescovili non solo è conforme all' antico spirito de' canoni, ma ancora è necessario al pubblico riposo della Chiesa; mentre per esso si è imposto sine ulla discordie continue, che in queste elezioni succedevano, o per li tumulti de' popoli, o per lo studio delle fazioni, o per l' inquisizione irregolare de' principi: onde non può biasimarsi se non dagli spiriti inquieti, che col pretesto dell' antichità veneranda cercano turbolar la pace presente della Chiesa, e la quiete della repubblica.

mius se faciles praestitissent. Laboris tamen sui fructum quod tulerint raras inter gemmas recensendum illis maximopere gratulor. Ille solum doleo Febronium in romanos pontifices a seo ingratis sese praebere, qui raras hanc gemmam solis Germaniae capitalis remanere non sine singulari beneficio, vellet, nollet, concesserunt, ut de seria eorum voluntate dubitationes excitare non vereretur; et quoniam, Deus immortalis, dubitationes! quam leves! quam ludicras! Urbanus V, anno 1362, aut Innocentius VIII an. 1484, regulas cancellariae secundae auxit, quae episcopatus aliaque beneficia romanae sedi servantur; Eugenio igitur IV, an. 1447, ejusque successoris Nicolao V, an. 1448, dum Germaniae, ut vocant, concordata approbarunt; ceterisque pontificibus, qui quae ab illis decreta firmataque fuerant, summo in nationem germanicam studio servarunt, seria intentio fuit supprimendi quasvis principales electiones. Quoniam dialectica haecce argumentandi rationem probabit! Imo vero si seria illis intentio fuit supprimendi quasvis principales electiones, nec tamen ut concordatis starent, germanicas suppresserunt, eximium quoddam in illustrissimam germanicam nationem sibi esse studium ostenderunt. Sed de his satis.

CAPUT II.

Omnium episcoporum confirmationem jura esse pontifici, nihilque aut synodis aut metropolitano a romanis pontificibus, qui ejusmodi confirmationes sibi servarunt fuisse detractum frustra obnitente Febronio demonstratur.

I. De episcoporum confirmationibus mihi, uti antea repperam, acturo, statim occurrunt ea Febronii verba (T. II, pag. 602), *Usus confirmandi a papa episcoporum electionis novum esse saeculis demum XIII et XIV introductum eruditus notum est. Item supra dixerat (Ibid., pag. 99): De confirmatione episcoporum mediatorum vide cap. 4, § 5, et ad hoc appendicem I reservatum hoc apostolicum aulis fabrici alias pedis, et juvenis aevi, etc.* Sed illud lectores animadvertant. Quartum hoc caput et ad illud appendicem primam videram ego, et uberrime ex sacrae antiquitatis monumentis confutaram (Antif. t. II, lib. I, cap. 4). Quid igitur eo nos revocat, nulla ad illa, quae in contrarium attuleram, adhibita responsione? Hocce est veritatem consecrari? hocce Antifebronium refellere? Sed, quoniam cum eo homine mihi res est, qui, victus cum sit, victoriam tamen canit, quae ibi a me dicta sunt, paucis repetam; tum ad novos illius depellendos errores orationem convertam.

II. Orientalium episcoporum confirmationem metropolitano, metropolitanorum vero patriarchis dimissam a romanis pontificibus fuisse explorata res est: patriarchas tamen ab iisdem romanis praestitum confirmationem expectasse patam feci (Ibid., pag. 60, et seqq. Piamur. edit.) En breven, quam ibi fusius exarravi, Orientalis quod ad rem praesentem attinet, historico synopsis.

An. 582. Theodosius legatus ad Iamassum missus, ut Nectarii constantinopolitani episcopi ab eo confir-

stationem obtineant. Testem habemus Bonifacium I. in epistola ad Rufum aliosque Illyrici episcopos (1).

An. 449. Anastolius constantinopolitanus episcopus a S. Leone M. confirmatur. Poteratne hoc disertius idem S. Leo significare, quam litteris in hanc sententiam ad Marcianum perscriptis (Ep. 4, *Bail. edit. col. 1147*): *Non enim vestrae fidei interventionis habentes intuitum, cum secundum suae consecrationis auctores ejus initia titubarent, benigniores circa ipsam quam justiores esse voluimus, quo perturbationis omnes quae operante diabolo fuerant excitatae adhibitis remediis leniremus.... Satis sit (Ibid., col. 1149) praedicto quod vestrae pietatis auxilio, et mei favoris assensu, episcopatum tante urbis obtinuit.*

An. 452. Idem S. Leo episcopatum sancti ac venerabilis Maximi episcopi antiochenae Ecclesiae confirmavit, verba sunt chalcedonensis concilii (Act. 10).

An. 482. Quid super Joannis Talajae alexandrinus episcopi electione Simplicius papa egerit, discimus ex ejus ad Acacium epistola (Ep. 17): « Nuper ab aegyptia synodo, quae et numero plurima et fidei catholicae esset communione suffulta, atque ab ipso omni propemodum clero alexandriae sedis ad nos ex more relatio missa patefecit, sanctae memoriae fratrem quendam et coepiscopum nostrum obiisse Timotheum, inque ejus vicem composita fidelium voluntate Joannem, cui ad sacerdotium constare crederentur omnia, subrogatum, et nihil omnino restare videbatur, nisi ut Deo nostro gratias agentibus nobis, atque gaudentibus, ut sine strepitu quod catholicis in defuncti ministerium successisset antistes, apostolicae quoque moderationis assensu votivam sumeret firmitatem: cum ecce secundum consuetudinem mihi talia disponenti tranquillissimi principis scripta sunt relictis, quibus memoratum tanquam perjurii reum, quod fraternitati quoque tuae non esse diceretur incognitum, sacerdotio perhiberet indignum. Illico retraxi pedem, et meam revocavi super ejus confirmatione sententiam, ne quid contra tantum ac tale testimonium praepropere fecisse judicaret. »

An. 484. Cum Flavita datus fuisset in constantinopolitana Ecclesia Acacio successor, synodicam de more epistolam ad apostolicam sedem misit, per quam, inquit Felix pontifex (Ep. 15), *largiente Christo solabatur dignitas sacerdotum.*

An. 536. S. Agapetus Constantinopoli degens, dejecto ab ea sede Anthimo, Mennam ibi episcopum constituit. Audiat Liberatus in Breviario (Cap. 21): « Denique (Agapetus) potentibus principibus, ut Anthimum papa in salutatione et communione susceperet, ille fieri inquit posse, si se libella probaret orthodoxum, et ad cathedram suam reverteretur. Impossibile esse aiebat, translatitium hominem in illa sede permanere: augusta vero clam promittente

munera multa, et rursus papae minas intemperate, in hoc papa persistit, ne ejus audiret petitionem. Anthimus vero videns se sede pulsum, pallium quod habuit, imperatoribus reddidit, et discessit, ubi eum augusta suo patrocinio tueretur. Tunc papa principia favore, Mennam pro eo ordinavit antistitem, consecrans eum manu sua in basilica Sanctae Mariae. »

Haec aliaque in hanc rem ex ecclesiastica historia in Antifebronio protuli. Anne satis a Febronio refelli poterant, appellato tantum sui libri capite quarto? Hoc s'io, Michaellem Roussel, licet pontificis jurisdictioni non admodum faveret, aliquot ejusmodi exemplis convictum lateri debuisset (*Hist. pontific. jurisdict., lib. II, n. 14*): *Hac mihi comperta ex veteribus exemplis ad austrandam pontificis romani prerogativam in confirmandis patriarchis orientalibus, quae sane suis indicant principatum ejus in omnes Ecclesias. Quod si non arripus aut absolutius eam prerogativam exercuit, tribuendum est illius moderatio, qui non poterit summa sua potestate utendum, nisi ubi necessitas exigeret.*

III. Ab Orientalibus ad Occidentales sermo jam devolvatur. Statim autem repetamus animo, quae Alexandro Antiocheno Innocentius I. praescripsit (Ep. 24 t. I *epist. R. P. Const., col. 851*): *Itaque, inquit sanctissimus pontifex, frater carissime, ut sicut metropolitano auctoritate ordinis singulari, sic et ceteros non sine permisso conscientiae tuae sinas episcopos procurare. In quibus hunc modum recte servabis, ut longe positos litteris datis ordinari censeas ab his qui nunc eos suo tantum ordinant arbitrio: vicinos autem si aestimas, ad manus impositionem tuam gratiae status pervenire. Hoc unico monumento Febronii systema evertitur. Anne enim quis sibi persuadeat, minorem fuisse romani pontificis in occidentalis Ecclesiae auctoritatem, quam orientalium patriarcharum in orientales? Imo vero Innocentius hoc quidquid erat patriarcharum orientalium jurisdictionis, in nicenum canonem sextum refert (1); nicenus autem canon antiocheni et alexandrinus episcoporum auctoritatem ad unius romani patriarchae normam perspicue exegit. Si igitur episcopos antiocheno patriarchatui subjectos a suo patriarcha confirmandos Innocentius edicit, multo magis occidentales episcopi romani praesulis confirmationi obnoxii erant. Porro Innocentium de episcoporum confirmatione agere quis indicietur? Mitto vicinos episcopos, quos antiochenus patriarcha ad suae manus impositionem vocare poterat: cum enim Febronio auctore (T. II, pag. 602) canonibus antiquis electi confirmatio ab ipsa ejusdem ordinatione, seu consecratione non distingueretur (quod tamen, ut infra docebimus, aliquis indiget disjunctione) quos episcopos antiochenus suae adscribere ordinationi poterat, eos utique confirmabat. Sed ens ut dixi mittimus. De ceteris loquamur. Non poterant hi sine permisso conscientiae antiocheni patriarchae procurari. At quid hoc erat, nisi eos antiocheni confirmationi subjicere?*

(1) T. I *epist. R. P. Const., col. 1540, ep. 15*: *Clementinus recordationis princeps Theodosius Aeterni ordinationem propterea, quia in nostra natione non esset, habere non exaltationis firmitatem, missis e latere suo amicis cum episcopis firmitatem hanc a sede romana dirigi regulariter deponeret, quae ejus sacerdotium roboraret.*

(1) Ibid., *Reverentes itaque auctoritatem nicenae synodi, quae una omnium per orbem terrarum mentem explicat sacerdotum*

Cur enim metropolitanis eos sine permissu consensuque patriarchæ ordinare non liceret, nisi quia ad id patriarchæ assensus postulabatur? Verum quis assensus? certe prudens, et ad canonum leges præstitus. Hic autem absque probabili electionis, electique examine qui præberi potuisset? Quæro jam, quid ejusmodi assensui desit, quominus confirmatio appellari et possit et debeat.

IV. Sed quod ex nicæno concilio et Innocentii epistolâ ratiocinando effecimus, historica documenta comprobant. Nimirum illyricorum antistitem confirmationem fuisse apostolicis vicariis thessalonicensibus episcopis servatam tam certum est, quam quod certissimum. Recitavi (Ant., t. II, lib. I, cap. 4, n. 9) in hanc rem sanctorum Siricii et Leonis M. epistolas, quibus nihil luculentius. « Etiam dudum, frater carissime, Siricii verba sunt in epistola ad Anisium (Ep. 4, t. I, epist. R. P. col. 642), per Candidianum episcopum, qui nos præcessit ad Dominum, hujusmodi litteras dederamus; ut nulla licentia esset sine consensu tuo in illyrico episcopos ordinare præsumere: quæ utrum ad te pervenerint, scire non potui... Ad omnem enim hujusmodi audaciam comprimendam vigilare debet instantia tua, spiritus in te sancto fervente: ut vel ipse, si potes, vel quos judicaveris episcopos idoneos cum litteris dirigas dato consensu, qui possit in ejus locum, qui defunctus vel depositus fuerit, catholicum episcopum et vita et moribus probatum, secundum nicænæ synodi statuta, vel Ecclesiæ romanæ clericum de clero meritum ordinare. » Similia Leo (Ep. 5, t. I, Bal. edit. col. 618): « Ut vero vestræ dilectioni provincie sue ordinatio permittitur sacerdotum, ita fratrem et coepiscopum nostrum Anastasium de ordinando antistite volumus consulatis. Cui metropolitani episcopi consecrationem statuimus reservari. » Quo vero ista spectabant, nisi ut thessalonicenses episcopi propositos electosque antistites confirmarent? Docet id S. Leo, qui ad eundem Anastasium scribens ait (Ep. 6, col. 621): « Nullus te inconstans, per illas Ecclesias ordinetur antistes: ita enim fiet, ut sint de eligendis matura judicia, dum tuæ dilectionis examinatio formidetur. Quisquis vero a metropolitanis episcopus contra nostram præceptionem præter tuam notitiam fuerit ordinatus, nullam sibi apud nos status sui noverit esse firmitatem, eosque usurpationis sue rationem, qui hoc præsumperint, reddiuros. » Quid isthæ vicarii apostolici examinatio formidanda? nisi assensus re accurate discussa a vicario præstandus, ac vera electi confirmatio?

V. Hinc vero duo potissimum colligenda sunt, quæ Febronianæ omnes molitiones disjiciunt. Primum est illyricorum episcoporum confirmationes ad romanum spectasse pontificem. Qui enim Siricius, qui ceteri ejus successores apostolicis per illyricum vicariis hæc confirmationes servassent, nisi id ipsorum juris fuisset? Num summi pontifices, quæ ipsi destituerentur auctoritate, eam cum suis vicariis communicare possent? Alterum est, non ita loro modo, sed et

gallicanorum, hispanorum, africanorumque præsulum confirmationem juris pontifici habendam esse. Multis id in Antifebronio confirmavi, et quod ad Gallias attinet, etsi Thomassinus repugnat, disertissimo Valentini III testimonio. Inter cetera enim crimina hoc imperator Hilario Arelatensi exprobat, quod Ecclesiæ romanæ urbis inconstans pontifice judicis, alio ordine nationes episcoporum sola temeritate nunc pax intrasset. Notitia electorum antistitem quo pertineret, jam diximus, ad eorum scilicet examinandam probandamque electionem. Verumne omnia hic repetam, usque fuerint, nec ne sua in omnes occidentales Ecclesias potestate romani pontifices, inquirere supersedeant. Satis sit, id illis fuisse auctoritatis. Hoc autem negarit nemo, qui pacatum nonnihil animum nec præconcepitis opinionibus imbutum ad ista adjecerit. Quoniam enim jure, patriarchali scilicet, ad nicæni canonis ab Innocentio explanati disciplinam illyricorum antistitem confirmationem summi Ecclesiæ primates vicariis suis, atque adeo sibi vindicarunt, eodem ceteros quoque per occidentem confirmare potuissent. Id vero sufficit, ut quam deinceps omnium episcoporum confirmationem sibi adscriperunt, eam non ex isidorianis decretalibus aut curiæ cupiditate, sed ex veteri jure, ac disciplina perfectam intelligamus.

VI. Febronius tamen urget (Tom. II, pag. 602): « Primitus episcopi in unaquaque provincia a cæsa provincialibus et metropolitano præsertim confirmati sunt; nimirum ab eis, penes quos jus erat ac potestas electum consecrandi; etenim canonibus antiqua electi confirmatio ab ipsa ejusdem ordinatione seu consecratione non distinguebatur, sed nec ullo unquam postea ecclesiastico canone introducta dici potest confirmatio quasi actus, qui medius esse debeat electionem inter et consecrationem, et ab ea diversus. Hæc duo quippe, inquit canoniste, tam novi quam veteres, electio et consecratio unam faciunt episcopum. Hæc si vulgaris quispiam de curiæ romanæ jurisconsultis scripsisset, hæc fortassis miraret: miror sane tanto viro, qui in ecclesiastica historia se maxime versatum ostendit, isthæ excidisse. Debebat Febronius duplicem eligendorum episcoporum formam, quæ olim in Ecclesia obtinuit, diligenter distinguere. Nam ubi a provincie episcopis in synodo coactis diligebantur, eadem erat confirmatio, quæ consecratio; cum enim iidem essent episcopi, qui episcopum eligebant, et consecrabant, a consecratione confirmatio minime secernebatur. Aliiter constitutæ sunt res, quo tempore a provincie synodo ad clerum populumque fuit electio translata. Tunc enim ad metropolitanum vel a visitatore episcopo vel ab aliis deferenda erant cleri suffragia, populique postulationes, ut cum a metropolitano perpensa fuissent ejus saltem auctoritate ordinatio perageretur. Exstant hæc in rem plures conciliorum canones. In his Arelatense II (Can. 5) statuit: *Episcopum sive metropolitano, vel epistola metropolitani, vel tribus comprovincialibus non licet ordinare*. Hanc aliter Aurelianense IV (Can. 3): *Licet melius esset in sua Ec-*

strum fieri, tamen aut sub praesentia metropolitani, aut certe cum ejus auctoritate intra provinciam omnino a comprovincialibus ordinatur. Imo S. Leo M. Rustico Narbonneensi edixerat (Ep. 167, col. 1420): Nulla ratio sinit, ut inter episcopos habeantur, qui nec a clericis sunt electi, nec a plebibus sunt expetiti, nec a provincialibus episcopis cum metropolitani judicio consecrati. Ubi quatuor aperte distinguuntur, electio, quae clericis, postulatio, quae plebi, iudicium, quod metropolitano, consecratio, quae provincialibus episcopis tribuitur. Illic rhemensis archiepiscopus Hincmarus ad Hincmarum Laudunensem scribebat (Opus. contra Hincm. Laudun., cap. 6): « In rhemensis provincia si fuerit defunctus episcopus, ego, et non tu visitatorem ipsi viduata designabo Ecclesiae, et electionem cum decreto canonico precipiam fieri. Etsi in partes se eligentium vota dividerint, necem et non tuum erit eligere, qui majoribus et ordinandum studiis juretur et meritis; et meum est ordinandum examinare, non tuum. Tuum est autem cum aliis mecum ordinare episcopum, et litteris canonicis, quas ordinatus ab ordinatibus suis jubetur accipere, post me in tuo loco subscribere. » Quin etiam etsi episcopi papa consecrari debebant, a metropolitano tamen examinandi antea probandique erant. Discimus id ex S. Gregorio M., ex quo illud etiam constat, quibus de rebus metropolitanus electi episcopi examen institueret. « Hortamur, inquit in epistola ad ravennatem metropolitanum (L. VII, c. 50), ut fraternitas vestra cum, quem uno consensu omnes elegerint, ad se faciat evocari, quam cauta ex omnibus examinatione discutite. Et si... fidelium personarum relatione, ejus vobis quidem vita placuerit, ad nos eum cum decreti pagina, vestrae quoque addita testificationis epistola, destinate, quatenus ejusdem a nobis Ecclesiae, disponente Domino, consecratur autistes. » Quid aliud, quorsu, requiritur, ut metropolitano confirmationem ab episcoporum consecratione sejunctam adjudicemus?

VII. At enim romani pontifices confirmationem a consecratione separantes, atque illam ad se trahentes, veram servitutem Ecclesiae imposerunt. Ita Febronius (L. c.), qui etiam inde exortos abusus numerando percussit. Nec vir oppido bonus animadvertit (ut istos abusus tantisper concedamus), nullam ab abusibus ad jus ipsum negandum esse argumentationem. Putatne metropolitanorum, aliorumque antistitum confirmandorum jure nunquam abusus Orientis patriarchas Iusae, nunquam Occidentis metropolitanos? Nullamne in episcopales beneficiorum collationes vitium irrepsit? Neget ergo patriarchis et metropolitani, neget id juris episcopis. Quamquam quoniam sunt hi abusus? Scilicet, inquit statim Febronius (L. c.), hoc medio per gravissimarum annatarum exactionem regna ac provincias auro, argento emungui, populis persuadent, quasi episcopalis potestas esset pontificiae auctoritatis voluntaria emanatio; pretextus et assus inde desumpti ad insinuandas et stabilendas ultramontanorum praetensiones. At de annatis dictum supra

abunde est: quod si propter annatas romani pontifices rerum servitutem Ecclesiae imposerunt, quid episcopis fiet, qui in praescribendis annatis summis romani Ecclesiae principibus exemplo suo praestarent? Ridiculum porro est, quod hac demum ratione populi papae persuadeant, quasi episcopalis potestas esset pontificiae auctoritatis voluntaria emanatio. Numquid hanc potestatem a Christo immediate proficisci, designationem autem personae, quae cum consecratur, eam a Christo potestatem accipiat, ad pontificem spectare si diceremus, non possent romani praesule, confirmationem a consecratione separare? Quo tempore patriarchae metropolitanos, metropolitani episcopos non eos consecrando, sed de eorum electionibus legitima ne essent dijudicando, ut saepe factum vidimus, confirmabant populum persuadebant, quasi episcopalis potestas esset patriarchalis aut metropolitana voluntaria emanatio? Illud enim acute dictum, pretextus et assus inde desumpti ad insinuandas et stabilendas ultramontanorum praetensiones, easque ut paulo inferius adversarius loquitur, nondum eliquatas, bullas scilicet negando, protrahendo. Sed velim, ut lugens Febronius respondeat. Num omnino eliquatas sunt regularum praetensiones, quibus alioque regum assensu quemquam renuntiari episcopum vetant? Sint probabiles, per me licet, sint aequae; at plane eliquatas, ac certissimas qui dixerit, sapientibus equidem quibusque nimis regiae dignitatis assensator videbitur. Finge jam a romano pontifice, imo et a metropolitano si vis eum eligi episcopum, qui istis regularum praetensionibus adversetur. Hanc electionem regi probatum iri Febronius existimabit? Misello mihi credat, negabitur, protrahetur episcopatus possessio. Audiat nunc quid inferam. Principes ergo dum neminem alioque suo ignorum consensu ecclesiasticis suae ditionis dignitatibus exornari patiuntur, veram servitutem Ecclesiae imponunt, ac pretextus et assus inde desumpti ad insinuandas et stabilendas regularum praetensiones nondum eliquatas. Quid ad haec Febronius? Dicam ego quod pontificibus aequae atque principibus plurimum faveat, injustum nempe esse, ut sive a regibus, sive a pontificibus illi, qui eorum jura etsi nondum eliquata praefractae oppugnent, se maximis ornari beneficiis contendunt. Quo ista spectent, Febronius utique intelligit. Quid vero si praetensiones quas nondum eliquatas ipse confidenter pronuntiat, ejusmodi sint, ut apertis Scripturarum testimoniis potrum consensione, theologorum sententiis, ac vetere seculorum prohemodum omnium consuetudine firmescent? Utut est, noluissem inter hujusmodi praetensionum exempla illud a Febronio afferri Clementis XI praelatis, qui constitutioni Unigenitus simpliciter subscribere renuebant, bullas confirmationis ad episcopatus diu protrahentis. Numquid praetensio nondum eliquata dici a catholico homini potest, praelatis, qui dogmatico universo Ecclesiae decreto simpliciter subscribere renuant, bullas confirmationis ad episcopatus diu protrahere? Sed de constitutione Unigenitus satis alibi disputavimus.

VIII. Hic tamen non omitamus quod alibi ex Ivone Febronius objicit. Scribit ille ad Hugonem lugdunensem archiepiscopum apostolicæ sedis legatum, qui præceperat, ut senonensis archiepiscopus ante consecrationem suam ipsi præsentaretur (Ep. 65): Quod si privilegio vestre legationis contumacis, cum vobis præsentari, qui nec apud nos, nec apud vos ab aliquo est accusatus, non ita papa Leo Anastasio instituit thessalonicensi episcopo, vicario suo; sed ut tantum de nomine electi ad notitiam ejus provinciales referant sacerdotes, ipse autem nullis dilationibus, nullis difficultatibus fatigaret electiones. Hinc autem Febronius colligit papam aut ejus legatum non debere se immiscere electioni, confirmationi, seu consecrationi episcoporum. Verum ignoscat mihi Febronius, hæc ab Ivonis mente penitus abhorrent. Aurea arrigat. Recito Ivonis verba ex epistola octava ad Richerium, qui ipsius consecrationem ab Urbano summo pontifice factam improbat. « Est et aliud in literis vestris, in quo evidentissime et irreverentissime os vestrum posuistis in celum, et lingua vestra transiit, cum benedictionem per manus impositionem papæ datam et cardinalium romanæ Ecclesiæ, non simpliciter benedictionem, sed qualencunque hostili irrisione appellatis: « Cum ad ipsum principalem et generalissimam pertineat, tam metropolitani normam, quam cæterorum episcoporum consecrationem confirmare vel infirmare; constitutiones vestras et judicia retractare, suas vero inconcussas retinere, et nullius inferioris judicii retractandas vel corrigendas concedere. » Hæc qui Richerius scripsit possetne Febronio assentiri tradenti, papam aut ejus legatum non debere se immiscere electioni, confirmationi seu consecrationi episcoporum? Dum igitur Hugoni Lugdunensi quæ supra reddidimus, verba perscripsit, unum id voluit, apostolico legato potestatem non esse in eos morosius inquirendi, quibus nullum unquam crimen objectum fuisset, ne justæ electionis fructu fraudarentur. Hæc de causa ait: Qui nec apud nos, nec apud vos ab aliquo est accusatus; Leonis autem sententiam reddens, verbum addit, quod a Febronio (incutens, an fraudulenter, alii viderint) omissum vides: Nullis difficultatibus iustas fatigaret electiones (1). Non igitur Ivo legato negat electionum suo examini subiiciendarum atque adeo confirmandarum facultatem quam Leo thessalonicensi vicario, ut vidimus, aperte concessit; hoc negat, licere legato, ubi iustam esse electionem constet, nec electus de ullo unquam crimine apud ipsum, vel provincie antistes fuerit postulatus, electi consecrationem protrahere: atque hæc ad vindicandum Ivoni imputatam a Febronio calumniam dicta sunt.

CAPUT III.

Episcoporum translationes quo jure romani pontifices sibi solis adscripserint. Innocentii III hæc de re decretum a Febronii criminationibus iterum indicatur.

I. Ad jus episcopatum translationum examinandum Febronius secundo nos vocat. Illud igitur non uno

loco affirmat, ejusmodi translationes olim ad synodos spectasse, eamque in rem carthaginiensis IV concilii canonem vigesimum septimum affert (T. II, pag. 315), itemque toletanæ decimæ sextæ synodi canonem duodecimum (*Ibid.*, pag. 620), Capitularia Caroli M. (*Ib.*, pag. 312). At id nemo negat, negabitque. Hoc Dupinii sectatori Febronio fuerat ostendendum, ut injuste a romanis pontificibus Innocentio III præconante usurpatum hocce jus, synodisque ereptum evinceret, ad translationes episcopales solam synodorum facultatem, præsulum romanorum omnino seclusa auctoritate, expetitam olim adhibitamque fuisse. Cum primis autem debuerat, ea sibi explicanda proponere, quibus in Antifebronio (T. II, lib. I, cap. 5) demonstratum perspicue est, multo ante Innocentium III hoc et a quinto saltem christiano seculo hoc fuisse omnium Ecclesiarum decretum, posse romanum pontificem canonibus, qui hasce translationes vetabant, laxamentum dare; contra vero non posse synodos absque apostolicæ sedis auctoritate eorundem canonum rigorem mitigare. Verum ille ea inculcare contentus, quæ nemo ignorat, diffidet nemo, cætera, quæ tamen una causam efficiunt, silentio præterit. Ut igitur tandem intelligat, quid sibi præstandum sit, si ad me refellendum rursus aggrediatur, primum docebo, potuisse ex Ecclesiarum etiam orientalium sententia episcopos a romanis pontificibus ab una ad alteram sedem transferri; deinde id præter synodorum facultatem fecisse, nisi apostolicæ sedis auctoritas accessisset: ex quo demum consequitur, omne harumce indulgendarum translationum jus semper ad romanos antistes pertinuisse.

II. Enimvero cum in defuncti Maximiani constantinopolitane sedis episcopi locum Theodosius Proclum Cyzicensis jampridem datum episcopum sufficere jussisset, constantinopolitani autem necessarii ad id translationis causa repugnassent, imperator exhibitis Cælestini romani pontificis assentientis litteris omnem difficultatem amovit, ut auctor est Socrates (1). Eam ergo cum imperator, tum constantinopolitana Ecclesia esse romani pontificis auctoritatem agnovit, ut canonum super translationibus jus laxare posset. Quod autem ad id necessaria habita olim fuerit ejusdem romane sedis potestas, qui Febronius negabit. Si enim synodi præstare id per se posse, inconsulto etiam romano præsule, existimabant, cur Corinthii, ut Perigenes, quem in synodo Patensibus antea præfecerant, sibi episcopus concederetur a Bonifacio I flagitarunt (2)? Cur patres tarraconenses ad apostolicam sedem confugerunt, ut quemadmodum in synodo decreverant, sibi liceret ad barcinonensem Ecclesiam Irenæum cujusdam municipii ad eam diocesim spectantis episcopum transferre? Cur Hilarius papa tarraconensis concilii, quas præcipere animo poterat, quæ velas nihil veritus Irenæum ab Ecclesia barcinonensi statim removeri, suæque restitui jus-

(1) Lib. VII Hist. eccles., cap. 40. Vale quæ de hæc Cælestini litteris in Antifebronio annuimus, t. II, pag. 95.

(2) Vale Bonificii epist. 4 et 15.

(1) Ita legitur in editione parisiensi an. 1575.

sunt (1)? At *contrariam disciplinam*, inquit Febronius (T. II, pag. 238), *usque ad seculum X inconcussam mansisse demonstrat Thomassinus, part. II, lib. II, cap. 62, 63, ostendens, circa illa tempora paulatim cœpisse episcoporum translationes ad sedem apostolicam devolvi*. Ego autem primum nego id universim a Thomassino doceri; hic enim ante annum Christi millesimum ait (T. II, lib. II, cap. 63, n. 14): *Non fere nisi in Gallia episcopos et reges pontificiam auctoritatem interposuisse ad confirmandas translationes*. Quomodo igitur oppositam disciplinam usque ad seculum X inconcussam dicere Thomassinus potuit? *Inconcessam* eam existimasset vir doctus disciplinam, quæ ipso iudice non servaretur in Gallia, et ita alibi obtinuit, ut non constanter et ubique, sed *fere* vigeret? Deinde statuo quas novimus, translationes duas veluti in classes tribui posse. Ad alteram translationes spectant, quas fidei necessitas omnino postulabat sive ad arcendos ab Ecclesiis hæreticos, ejusmodi orientales plurimæ, quo tempore ariana heresis longe lateque pervigabatur; sive ad declinandas barbarorum hostium incursiones, sive ad fidem inter idololatrias conservandam, uti apud Anglos factum memorat Beda (*Hist. Anglor. lib. II, cap. 5, seqq.*). Ad alteram pertinent, quas non fidei discrimini extorsit, sed una Ecclesiæ utilitas, ut etiam pro temporum conditione necessitas postulavit. Quod ad illas attinet, ex nihil ad rem faciunt, cum præter regulam fuerint, ut quæ sæpenumero non synodorum iudicio, sed episcoporum, qui ab altera ad alteram sedem commigrabant, arbitrio, imo et populorum voluntate peragerentur, formidolosis enim, ut ex Thomassino (l. c., cap. 61, n. 7), ubi monuimus, *temporibus summum jus prætermitti necesse est*, ubi præsertim fidei causa agitur, quæ omnem disciplinam antecellit. Quamobrem ubi fides periclitabatur, episcopi quoque aliquos in alienis Ecclesiis atque provinciis interdum ordinarunt, licet id a canonibus graviter vetaretur.

III. De altero quod indicabam, translationum genere hæc habet Febronius, 1° paucissima antiquioris ætatis ad nos monumenta pervenisse, paucissimas romanorum pontificum epistolas, vix ulla tot per Occidentem episcoporum, ipsa conciliorum acta tam brevi stylo conscripta exstare, ut ne actorum quidem nomen mereantur. Unde ergo Thomassinus, unde Van Espenius, unde ipse illorum temporum translationes *cum exclusione romani pontificis* (2) inductas colligat? Nam in tanta veterum monumentorum inopia, in tanta conciliarium gestorum paritate quid, quæso, ductum ex adhibita hujusmodi auctoritatis silentio argumentum efficiat? 2° sumi non injuria posse eas quoque translationes, quarum aliqua apud veteres mentio nullo pontificii assensus indicio, ab ipsa tamen apostolica sede prophanasse. Ac multa quidem id suadet. Suadet primo cantuariensium maxime ante annum millesimum archiepiscoporum exemplum, qui fere omnes ad cantuariensem sedem fure aliunde

translati, nulla apud historicos aliosque scriptores assentientis romanæ sedis facta mentione. Vult Thomassinus (T. II, lib. II, cap. 65, n. 13) id ea de causa factum, ut principem totius Angliæ sedem *ut regerent episcopi qui in aliis Ecclesiis et tyrocinium possuissent, et aliquid sui experimentum dedissent*. Verum cur in sola Anglia canonibus ac romanorum pontificum constitutionibus maxime repugnantibus id factum? Nec eandem ob causam principes aliarum gentium sedes idem sibi vindicarunt? Multo igitur verisimilius id in singularia, quibus romani pontifices cantuariensem sedem ornarunt, privilegia cl. P. Bianchi retulit (T. V, p. I, pag. 444), præsertim cum cathedralis Anglorum Ecclesiæ, ac cantuariensis cum primis, per ea tempora a monachis administraretur, in hoc consentiente præsulum romanorum regumque voluntate ut Us-erius quoque fatetur (*De Antiqu. britan. Eccles., cap. 27*). Ipse certe Thomassinus *translationes eas Romæ ignoratas et papæ incomperatas* fuisse inficiatur. Cum ergo romani pontifices translationibus semper obstiterint, nihilne adversus anglicanas tam diuturno temporis intervallo continenter factas moliti unquam fuissent, nisi illas apostolicæ sedis presidio munitas invenissent? Suadet secundo ea quæ non jam seculo obtinuerat, de translationibus præcipue romanæ sedis auctoritate faciendis sententia. Quare Hincmarus Rhemensis (T. II oper., edit. Sirn. pag. 744): *Si autem, inquit, causa certa necessitatis vel utilitatis exegerit, ut quilibet episcopus de civitate, in qua ordinatus est, transferatur ad aliam civitatem synodali dispositione vel (idem hic quod et) apostolicæ sedis consensione* aperitissima ratione manifestum fieri debet. Duo nempe præcipue ad hujusmodi translationes exigebantur synodi aut metropolitani de illarum sive necessitate sive utilitate iudicium, et apostolicæ sedis auctoritas, quæ cum non eas præciperet, sed ex synodi aut metropolitani relatione permitteret ab ipsa synodo seu metropolitano deinde faciendas, mirum non est historicos, et acta conciliorum interpositam romani pontificis facultatem quæ, cum pervulgata esset ejus apud omnes necessitas, sumebatur plerumque siluisse, eaque, quæ in provinciis gesta fuerant, tantum narrasse. Exemplis porro Hincmari decretum firmatur. Suessionense concilium, cui Hincmarus ipse intererat. Actarum Nannæticæ antea urbis episcopum, sed a Northmannis Britonibusque, qui urbem illam exusserant, funditusque diruerant, in eremum secedere compulsus alteri Ecclesiæ præfici optabant. Eapropter sibi hanc non esse facultatem intelligentes ad Nicolaum I literas dederunt, ut *vacantis sedis constitueretur in cathedra* (1): Erotarius quoque ut a burdigalensi ad bituricensem transferretur Ecclesiam a Joanne VIII, testimonio tamen *comprovinciatum*

(1) Suess. concil. in epist. ad Nic. I. Hinc errasse Febronium intelliges, qui cum Thomassino allatam Hincmari sententiam ita explicat ut *disjunctive vel sedis apostolicæ auctoritate, vel decreto synodi provincialis translationum negotium absolvetur* (T. I, cap. 4, § 6, n. 2, pag. 246). Si enim alterutra ad id sufficiens, aut synodi, aut pontificis auctoritas cur suessionenses PP., quos inter, ut dixi,

(1) Confer Antifebronium, t. II, pag. 96.

(2) Verba Febronii sunt, t. II, pag. 98.

procurat impetravit (1). Neque hac de re ulla seculo decimo dubitatio erat, adeo ut Auxilius, qui in Formosi defensione plures affert translationes, in præfatione (2) tamen ejusmodi illas existisse monet, ut apostolicæ sedis auctoritate, licet non sola (postulatur nimirum præterea, ut monni, synodi aut metropolitani de earum necessitate aut utilitate sententia) confirmata fuissent. Suadet denique 1-4 provincialium per Orientem et Occidentem synodorum, et generalium nicenæ et sardicensis in vetandis translationibus mira consensio. Neque enim verisimile est, provincialia concilia sibi tantum juris vindicasse, ut œcumenicarum synodorum atque universalis Ecclesiæ decreta extra fidei necessitatem tam crebro laxarent, quin sedem illam consulere; cui potissimum uti canonum cura, ita et dispensationum facultas concedita est.

IV. Attamen, inquit Febronius (T. II, pag. 512), ante factas Isidori epistolæ nullas canon episcoporum translationes provincialibus synodis abrogavit, et papæ reservavit. At probandum Febronio fuerat, canonum sanctionibus ad id opus fuisse. Ipse ait (T. I, cap. 2, § 4, n. 7, pag. 107) æquum esset pati universalem Ecclesiam, ut romani pontifex tanquam caput in legibus conciliis etiam generalibus latia sapienter dispenseret. Quid vero si quis canonem aliquem afferri petat, quo hæc romani pontificis potestas vindicetur? Respondet utique ea, quæ ad necessaria primatus jura pertinent, non a canonibus accersenda esse, sed ab ipsa primatus indole; jura autem hæc in legibus etiam generalium conciliorum dispensandi ad primatus naturam spectare. Recte quidem; sed animadvertite, quæso, translationes, de quibus agimus, ad ejusmodi dispensationum genus referendas esse. Quid igitur canones exposcit, qui absque canonum decretis ex sola primatus auctoritate solvendorum conciliaribus quoque legibus fidelium potestatem romano pontifici libens adjudicat? Quod si tamen canones deiderat, dabitur, illos ipsos, qui causas majores a primis Ecclesiæ seculis apostolicæ sedi servandas stituerunt. Annon enim gravius momenti negotia sint episcoporum translationes, de quibus Ecclesiæ in tot conciliis leges sibi ferendas existimavit? a quibus populorum salus maxime pendet? quibus via tumultibus, ambitioni, avaritiæ, pestibus scilicet christianæ reipublicæ sternitur? Hinc vides hæc translationes ad jus divinum, ut Innocentius III affirmat, omnino pertinere. Juris enim divini est, ut qui universæ Ecclesiæ primatum habet, ad eum spectet cum generalium canonum remissio, tum de majoribus causis iudicium. Cave ergo decretalem epistolam (In cap. 1 et 2 de Translat.)

Hincmarus ad Nicolaum confugerunt? Loentus igitur est Hincmarus ex suæ ætatis consuetudine, qua rei sæpe pro et usurpatur. Cœterum Antiebr., t. II, lib. 1, cap. 5, n. 7.

(1) Vide Antiebrum, l. c., n. 8.

(2) Auxil. in Proem. in lib. de ordinat. Formosi: « Prudent lector, hæc de Scripturarum, copis et sanctorum patrum documentis pauca deliramus, scilicet, quod si episcopus a propria sede fuerit pulsus, certa imminente necessitate vel utilitate, in alia Ecclesiâ, quæ transiit non habet, intrinseci possit: NON TAMEN ABSQUE AUCTORITATE DEUTAXAT ROMANI PONTIFICIS.

qua idem Innocentius III translationes prohibuit sine iudicio papæ nec a metropolitano nec a patriarcha quidem faciendas, extorsionem per graves censuras cum Febronio (T. II, pag. 98) appelles. Ubi autem quæretur Febronius pergat: Quo jure hæc (censuras) intulit utentibus jure geminarum canonum? (Ibid.) dispensationum et causarum majorum jus iterum ac tertio inculcandum.

V. Sed Innocentii suscipienda est uberior defensio. Queritur Febronius extortam ab Innocentio translationum a metropolitano synodorumque iudicio avocationem, « Ex ratiocinio super illo, Quod Deus conjunxit homo non separet, ex principiis illis, Majores causas ad sedem apostolicam sunt deferenda, sine ullo præcedente specifico canone, nisi illo Anteri papæ pseudoisidoriano, quem retulit Gratianus, caus. 7, quest. 1, can. 54, contra omnium exemplarium fidem his insens: Auctoritate hujus sanctæ sedis; et infra: Non tamen sine sacrosanctæ romanæ Ecclesiæ auctoritate et licentia. » Tum continenter addit: « Innocentio III (qui trivit, et secutus est Gratiani decretum, etiam uque ad repetendos manifestos errores, arg. cap. 2 de Rescriptis) hoc jam erat satis, ut censuris perurgeret jus translationis a se prætextum, extorsit: « Tri-a, ut vides, hic Innocentio Febronius vitio tribuit, 1°, quod novitiam veteris super translationibus discipline abrogationem prius edita lege confirmavit (1); 2° quod falsa Anteri epistola ad id ipsi fuerit satis; 3° quod miram hanc novitiam principio illi superstruxerit, Majores causas ad sedem apostolicam sunt deferenda ac ratiocinio præterea super illo, Quod Deus conjunxit homo non separet. Age! singula expendamus. At ad primum quod attinet, neque novitia dici ea disciplina potest, cujus a quinto saltem seculo sunt, ut vidimus, repetenda, neque eam prius Innocentius legis auctoritate novavit. Antiquior Innocentio Paschalis II in litteris, quibus Rodensis episcopi ad cantuariensem sedem translationi assentiebatur, diserte scripserat: Vos præter auctoritatem nostram episcoporum quoque mutationes præsumitis; quod sine sacrosanctæ romanæ sedis auctoritate ac licentia fieri solemus ORSINO monemus. Existabat ergo jam tum lex aliqua, quæ id vetabat. Hinc Ivo Carnotensis Paschali æqualis translationes episcoporum, necessitate urgente metropolitani auctoritate, et assensu pontificis dispensatione fieri oportet (Ep. 181). Anselmus quoque illorum temporum sanctissimus præsul, qui, inquit (Lib. III, ep. 156), sacralis est episcopus, non potest constitui in alia provincia episcopus canonice, sine consilio et assensu archiepiscopi et episcoporum ejusdem provincie, cum auctoritate apostolica. Ordericus quoque Vitalis, quem in Antiebronio indicavi, Innocentio paulo vetustior ait (Ad ann. 1136): Quia episcopus secundum decreta canonum de propria sede

(1) Clarius ejusdem Innocentii criminali Febronius in primo opere insinuat hanc verbi, cap. 4, § 6, pag. 214: « Nullus generalis juris locus perstat, pontificatu Innocentio III antiquior, qui expresse vel æquivalente dicit, translationes episcoporum jure reservari. Primum in hac rem decretalis legitur in cap. 2, de Translat., quæ est de anno 1138 (estque Innocentii). »

et aliam Ecclesiam nisi auctoritate romani pontificis promoveri nequit, etc.

VI. Nuge porro sunt, ac mera sonnia, quæ de fidelitæ Anteri epistola adversarius conficit. Cedo locum ubi hæc Innocentius epistolam commemoraret. At quidem Innocentius (Cap. 3 de Transl.) id testari antiquitatem, cui decreta patrum sæxerunt reverentiam exhibendam, et evidenter asserunt sacrorum canonum sanctiones. Ergone spuriam propterea Anteri epistolam spectavit? At nonne Febronius Innocentium dicit principio illi fuisse innixam: *Majores causas ad sedem apostolicam sunt deferende?* Quid igitur Anteri epistolam in medium affert? Effatum: *Majores causas*, etc., hoc illud est, quod Innocentius testari antiquitatem aiebat sacrorum canonum sanctionibus roboratam. Id ipse Innocentius discrete indicat (Cap. 1 de Transl.): « Cum ex illo generali privilegio, quod beato Petro et per eam Ecclesie romane Dominus noster indulsit, canonica postmodum manaverint instituta continentia, majores Ecclesie causas ad sedem apostolicam perferendas, ac per hoc translationes episcoporum ... ad summam apostolicæ sedis auctoritatem de jure pertineant, etc. Ut ut est, inquit Febronius (T. II, pag. 98), quod dixi et probari (ubi? video theses, verba declamationes; probationes nusquam vidi, nec porro visurum me spero); nunquam talia sua propriaque auctoritate egerunt romani pontifices ante falsas decretales, neque postea, egerunt nisi in vim et sequelam earundem. Velim tamen Febronius meminere sua item hæc esse (Ibid., pag. 238): « In epistolis illis, quas primis romanis pontificibus supposuit pseudoisidorus circa seculum nonum, integra adhuc circa translationes episcoporum elucet synodorum provincialium auctoritas. Etenim in can. 34, caus. 7, quest. 1, ait supposititius Anterus: *Sicuti episcopi habent potestatem ordinare regulariter episcopos, et reliquos sacerdotes; sic quoties utilitas aut necessitas coegerit, supradicto modo et mutare et inthronizare potestatem habent.* Ad dicitur quidem apud Gratianum non tamen sine sacrosanctæ romanæ sedis auctoritate et licentia; verum, uti notant correctores romani, hæc verba non leguntur in epistola Anteri, neque in Panormia, neque apud Burchardum et Ivonem, non obscuro argumento, circa ævum Gratiani episcoporum translationes summo pontifici demum fuisse delatas. » Quid hoc ad rem? Pateis expeditio. Ivo translationes summi pontificis dispensatione fieri oportere tradidit. Ejus verba amper redidit. Nec tamen hoc ille ex Anteri epistola hausit, cum verba a Gratiano addita non tamen sine sacrosanctæ romanæ sedis auctoritate et licentia non legerit. Multo ergo magis a primis isidorianarum epistolarum exemplis aberant quæ Hincmaro ævo circumferebantur. Non hic urgeo, Hincmarum adversus illas epistolas cum Nicolao I acriter dimicasse: quod sanè argumento est, non fuisse illum earum lectione deceptum. Veras, per me licet, habuerit. Si tamen ea verba in primis isidorianæ collectionis codicibus desiderabantur, non potuit Hincmarus in vim et sequelam Anterianæ epistolæ translationes romani

pontificis auctoritati tribuere. Tribuit tamen eo in loco, quem supra recitavi. Quæro jam. Si Ivo, si Hincmarus ita sensit inconsulta, quæ nondum extraneo illo assensu vitiata fuerat, Anteri epistola, quæ Febronius argumento efficit, romanos pontifices, quorum plures nempe a nono seculo ad medium undecimum seculum, atque ideo ante Gratianum floruerunt, quidquid super translationibus actitarunt, in vim et sequelam Anterianæ epistolæ egisse? Cur enim non potuerint hi iidem ad id uti rationibus, quæ Hincmaro et Ivoni idem persuaserant? Quod si semel de pontificibus Innocentii prædecessoribus concesserimus, ut ad Innocentium redeamus, novo hoc erit argumento, ne eum quidem ab Anteri epistola deceptum fuisse, sed illis ipsis, quibus sui prædecessores, momentis adductum.

VII. Hæc enimvero quæ fuerint, jam antea ex ipso Febronio indicavimus, cum illud antiquitatis decretum, causas majores ad apostolicam sedem perferendas esse, tum evangelica Christi verba: *Quod Deus conjunxit homo non separet.* Videtur utrumque Febronius ridere. Ego tamen quid heic reprehendendum sit, non intelligo. Causas majores ad unius romanæ sedis judicium pertinere antiquitas sanxit; quæ de re alibi disseruimus. Gravioribus vero causis episcoporum translationes annumerandas esse quis inficietur? Quod autem spiritalis episcopatus inter et Ecclesiam matrimonii vinculum hoc Innocentius traxerit, et hoc ex sacra antiquitate profluxit. Alexandrina synodus an. 540 habita Eusebii a berytensi sede ad nicomediensem, ab hac deinde ad constantinopolitanam translationes ita coarguit (In epist. encycl. apud S. Athan. et apud Socratem, lib. 1, cap. 6): *Neque animadvertit Pauli præceptum, alligatus es uxori? noli quærere solutionem. Quod hoc de uxore dictum est, quanto magis de Ecclesia, et de ipso episcopato, cui alligatus quispiam aliam quærere non debet, ne adulter ex sacris litteris deprehendatur.* Nempe uxores pontificum esse Ecclesie concors conciliorum et patrum vox est, quorum sententias indicat cl. Constantius (In notis ad epist. 10 Siricii, col. 697). Unus sufficiat Hieronymus (Ep. 85 ad Oceanum.): *Hoc in nicæna synodo a patribus esse decretum, ne de alia ad aliam Ecclesia episcopus transferatur; ne virginis paupercale societate contempta ditioris adulteræ quærat amplexus.* Quid ergo Innocentius iisdem insistens vestigiis, peccavit? Scio Petrum de Marca argumentum, quod inde Innocentius pro sua sede ducebat, non ea, quæ par erat, modestia refellisse (Lib. VI, cap. 8, n. 1). Verum ludieras ejus argutationes pro meritis castigavit doctissimus P. Bianchi (T. V, p. 1, pag. 590, seqq., et 448, seqq.) quem auctor sum, ut Febronius adest.

VIII. Antequam autem ad alia transeo, gratias Febronio agam, quod romanæ curi in mentem revocaverit (T. II, pag. 408) piam illam prudentem, ac venerabilis cardinalis Bellarmini admonitionem: *translatio episcoporum secundum canones et usum celebrat Ecclesia non debet fieri, nisi ob Ecclesiæ necessitatem vel majorem utilitatem. Nec enim inmutata sunt Ecclesie*

propter episcopos, sed episcopi propter Ecclesias. Nunc autem quotidie translationes fieri videmus ea solum de causa ut episcopi honore vel opibus angustentur. Id enim vero veteris disciplinae a romana Ecclesia saepius confirmatae studium sapit. Quod autem nullo apud curiam aucto effectu id praecclarissimum cardinalem monuisse Febronius addit, ejus in romanam curiam odium declarat. Certe ut verum sit [quod tamen si a Bellarmino aetate ad nostra tempora episcopalem libeat historiam scrutari, exaggeratus saltem dictum inveniemus] ad jus translationum, de quo nos inter disceptatio est, pertinere non equidem crediderim. Abusus nempe juris hic erit, et quod maxime notandum, a principibus plerumque extortus(1); non juris negandi argumentum.

CAPUT IV

Judicialis romani pontificis potestas in omnes etiam extra appellationem sive deponendos sive absolvendos episcopos adversus auctores Febronii conatus iterum asseritur.

I. Nusquam Febronius romanis pontificibus infensorem se prodit, quam ubi de judiciali in episcopos potestate agitur. Depositionem episcoporum antiqui, loquitur (T. II, pag. 269), et *sacri canonici episcoporum collegiis ita tribuunt, ut in illis [exceptis his quae posterius et ex specialibus causis alibi expressis per sardienae concilium romano pontifici supererogante attributa fuerunt] ne vestigium quidem appareat de mixto fore, quod papa unquam in his potuerit competere. Imo paulo antea (Pag. 268) viri in historia et disciplina ecclesiastica omnium principis (maxima uti decet reverentia*

(1) Neque enim Bellarminus improbat a se translationes pontificibus tribuit. Certe idem Clemens VIII quem eo loco Bellarminus admonet, an. 1599, 26 februarii in litteris ad Hispaniarum regem eum hortatus vehementer est, ne ecclesiarum episcoporum translationes peteret. « Quoniam, inquit constit. 191, l. v. Bellar., novae. rom. ed., p. II, pag. 257, res Hispaniae non parum nobis nota sunt, nam his in Hispania fuimus, diuque in ea versati multa animadvertimus, praesertim, quae ad episcopos pertinent, non solum majestatem tuam requirimus, ut viros ex legitimo matrimonio natos tantum proponas, quos ad nominationem tuam Ecclesiis praeficias episcopos et pastores, sed illud quoque te efficaciter in Domino hortamur, et rogamus ne ecclesias a nobis episcoporum ab una ad Ecclesiam aliam translationes petas, nisi iusta et in primis gravi de causa, nam etiam sacri canones non omnino id prohibent, veras tamen, et non leves transferendi causas postulant, ut non avaritiae et avaritiae, sed majori Dei gloriae, et populorum utilitati serviant; hanc autem cum frequens ea consuetudo in Hispania sit, ac nullo fere casuum pondere et defectu, quotidie videmus et ingemiscimus: ex hoc siquidem veluti fonte multa inestruenda, quoniam potius detrimenta promanant. » Haec continenter Clemens percremat, atque uti per est, deplorat; tunc addit: « Magna igitur, fili carissime, cura et sollicitudo adhibenda est in his nominandis, qui in episcopatu, non itaem fallacis mundi gloriam, sed Jesum Christum quaerant, et hunc crucifixum, et animas ament adstantissimae, easque Christo Domino lucrari studeant, pro quarum salute Agnus ipse innocens, et immaculatus occisus est. » Nam Bellarmini admonitioni triuenda haec sint, definire non licet; imo in sequente tantum anno is admonitionem suam Clementi obtulisse videtur. Utrumlibet asseratur, res in toto est. Si enim Bellarminus admonitionem jam tum perscripserat, ea ejus luculentissimum fructum, contra quam Febronius garrit; sin vero illam nondum pontifici Bellarminus scripto transiderat, Clementis litterae argumento erant, non eam Bellarmino mentem fuisse, ut translationes romane sedi vitio verteret, quas ab illa paulo antea tam gravi stylo reprehensus acceperat.

tanti principis nomen audiamus) CLAUDI FLEURY auctoritate ductus pronuntiavit. Falsis quidem decretalibus statui, episcopos definitum judicari non posse, nisi per papam, idque iisdem decretalibus frequenter repeti; quando ex contrario innumera normae priorum seculorum exempla, decretis generalium conciliorum huius, demonstrant, episcopos in provincialibus synodis, tanquam ordinario eorum tribunali, ultimato judicatos fuisse; historiae ecclesiasticae omnino ignorantem esse, qui sibi imaginatur nullam unquam episcopum judicari potuisse, nisi Romae, aut per commissarios ab Urbe missos. Equidem Febronius iis, quae in Antifebronio (T. II, lib. I, cap. 6) de episcoporum depositionibus ecclesiasticae historiae praesidio disputata sunt, satisfecisse maluisse, quam cum in Fleury licet viri in historia et disciplina ecclesiastica omnium principis verba jurantem videre: sibi fortassis, et ipse Fleury melius consuluisset; veritati certe. Idem fieri praestitisset super iis, quae de appellationibus integro libro (1) disserueram. Sed de appellationibus postea viderimus. Hic quod in episcoporum etiam circa appellationem iudicii romane sedi integrum semper fuit, jus tantummodo dispiciamus. Atque ut enucleatius res pertractetur, patriarcharum, metropolitano- rum, ac caeterorum deinde episcoporum causas secernere libet, quaeque in harum singulis fuerint romanorum praesulum partes, diligenter inquirere.

II. A patriarchis initium ducio. Nihil ad praesens institutum fingi luculentius potest, quam quod ad Eusebium in S. Athanasii ab illis depositi causa a S. Julio I scripsi novimus. Oportet, inquit pontifex (T. I ep. R. P., col. 386), omnibus nobis (Ecclesiae romanae ejusque synodo) scripsisse ut ita ab omnibus quod iustum esset, decerneretur. Episcopi enim erant qui praesidebant, nec vulgaris Ecclesiae, quae vexabantur, sed quae apostoli per se gubernarunt (Alexandrina cum primis, cui Athanasius episcopus praerat)... Au ignoratis hanc esse consuetudinem, ut primum nobis scriberetur, et tunc, quod iustum est, decerneretis? Quam Julius consuetudinem appellat, eam Socrates (Hist. eccles. lib. II, cap. 17) ecclesiasticam legem, Sozomenus (Hist. eccles. lib. III, cap. 10) legem sacerdotalem seu pontificiam vocat. Veteri ergo consuetudine, seu ecclesiastica lege sancitum erat, ut ne orientales quidem synodi apostolicarum ac patriarchalium Ecclesiarum (cujusmodi alexandrina et antiochena erant) antistites de sedibus deicerent, quin a romano pontifice supremam ea de re sententiam praestolarentur. Neque sane eusebianis aetate frontis hominibus, Romaeque peritus horum memoriam Julius refricasset, nisi explorata penitus in Oriente, indubique fuisset (2). Enimvero tertio jam saeculo alexandrini cum S. Dionysio eorum praesul in haereseos suspicionem ipsis venisset, non antea quidquam in illum statuerant, quam ad S. Dionysium romane Ecclesiae pontificem de tota re litteras de-

(1) T. III, scilicet partis secundae Antifebr.

(2) Alia quae ad hoc Julii testimonium illustrandum pertinent vide in Antifebronio, l. II, lib. I, cap. 6, n. 2.

dissent; cum vero hic ad alexandrinum episcopum suam romanique concilii sententiam statim scripsisset, Dionysius non romanæ sedis tribunal aut defugerat, aut veluti non legitimum iudicem ejuraverat; sed suorum dogmatum defensionem Romam miserat, papæ iudicium expectans. Porro, ut Sozomenus refert (*Hist. ecclès.*, lib. III, cap. 8), Athanasius Alexandria profugus Romam venit. Eodem tempore Paulus quoque Constantinoepoleus episcopus et Marcellus Ancyre eo accessit..... EPISCOPUS Igitur ROMANUS CUM SINGULORUM CAUSAS, OMNESQUE IN NICENÆ FIDEI DOCTRINA CONSENTIENTES REPERIASSET, IN COMMUNIONEM RECEPIT. Et quoniam propter sedis dignitatem OMNIUM CURA AD IPSEM SPECTABAT, SUAM CUIQUE ECCLESIAM RESTITUIT. Quid ad hæc Febronius? At (*t. II*, pag. 53) per hoc nondum confectum fuisse negotium; perfecisse illud demum sardicensem synodum epistola ad universas Ecclesias scripta. PERFECIT illud demum sardicensis synodus? Legat, quæso, ecclesiasticum sui viri principis historiam; inveniet quanto post sardicensem synodum adversariorum furore fuerit Athanasius agitat, suæque sede depulsus. Hocine est perfectum a sardicensi synodo negotium? Respondēbit utique, hæreticorum astutia ac nequitia tribuendum quod, sardicensis concilii decretis nequidquam Athanasio patrociantibus, ista contigerint. Non abnuo. Verum eorumdem hæreticorum procacitas, non legitime potestatis defectus, Iulii sententiam minus efficacem reddiderat, ut eam a sardicensi concilio, utique Iulii legatis non assentientibus modo, sed etiam urgentibus, veluti confirmari necesse fuerit. Quanquam quid hæc ad præcipuum nostri instituti argumentum? Hoc contendimus, nullam fuisse quarumcunque synodorum in patriarchas sententiam, nisi de romanæ sedis consensu atque auctoritate. Id Iulius antiquam consuetudinem appellans diserte tradit, id exemplo suo confirmavit, qui latam ab eusebianis in Athanasium aliosque sententiam rescidit. Quidquamne horum sardicensis synodus improbat?

II. Quæ in Nestorium Cœlestinus gesserit, quæ eodem quinto seculo in alios patriarchalium sedium episcopos S. Leo M. aliique pontifices gesserint, in *Antifebronio* ex certissimis monumentis allata sunt. Hisce dum Febronius quod nondum dedit responsum quærit, ex Gelasio nonnulla adserit, quibus hæc mirifice confirmantur. Hæc ergo in Acacium ejusque sectatores Gelasius scribit in commonitorio ad Faustum (*t. III S. Leon.*, *Bull. edit.*, col. 335): « In hac ipsa causa Timotheus Alexandrinus, et Petrus Antiochenus, Petrus, Paulus, Joannes et cæteri, non solum unus, sed plures utique nomen sacerdotii præferentes, sola sedis apostolicæ sunt auctoritate dejecti. Cujus rei testis etiam ipse docetur Acacius, qui præcepitionis hujus existit executor. » In epistola autem ad episcopos Dardaniam (*ibid.*, col. 352): « Sed nec illa, inquit, præteritis quod apostolica sedes frequenter, ut dictum est, more majorum etiam sine ulla synodo præcedente, ex-nendi quos synodus aliqua damnaverat, et

damnandi, nulla existente synodo, quos oportuit, habuerit facultatem. Sanctæ quippe memorie Athanasium synodus orientalis addixerat, quem tamen exceptum sedes apostolica, quia damnationi Græcorum non consensit, absolvit. Sanctæ memorie nihilominus Joannem Constantinopolitanum synodus etiam catholicorum præsulum certe damnaverat, quem simili modo sedes apostolica etiam sola, quia non consensit, absolvit. Itemque S. Flavianum pontificem Græcorum congregatione damnatum pari tenore, quoniam sola sedes apostolica non consensit, absolvit; potiusque qui illi receptus fuerat, Dioscorum secundæ sedis præsulum sua auctoritate damnavit, et impiam synodum non consentiendo sola submovit. » Hæcenus Gelasius. Porro ut sexto seculo Agapetus Constantinopolim advenit, episcopi et monachi supplicem illi libellum obtulerant, ut Anthimum ab ea sede ejiceret; quod et præstitit (1). Quæ demum septimo seculo cum Paulo constantinoepolitano episcopo Monothelita egerit Theodorus papa, narrat Anastasius Bibliothecarius his verbis (*t. I lib. Pont.*, pag. 257 edit. Vignol): « Sanctissimus papa Theodorus scripsit Paulo patriarchæ regie civitatis tam rogans quam regulariter increpans: nec non per apocrisarios, propter hoc maxime a se destinatos, præsentialiter eum admonentes et contestantes, quatenus proprium emendaret commentum, atque ad orthodoxam fidem catholicæ Ecclesiæ remearet. Sed neque rogantes, neque increpantes, potuerunt eum a suo conamine quoquo modo revocare. Propter quod ipse ab apostolica sede justa depositionis ultione percussus est. » Poteratne romani pontifices suam in patriarcharum orientalium causis iudicisque auctoritatem multo ante isidorianas decretales epistolas liberius exercere?

III. Exstat etiam hæc in re digna qui exscribatur inter nicenos arabicos canones canon quartus et quadragesimus. « Patriarcha igitur inspicit quodcumque negotium fecerit aliquis suorum metropolitaram sive episcoporum, in provinciis quibus præsent. Si autem intervenerit ex illis quidquam quod non docet, permutet illud, ac de illo constituat prout ipsi videtur; etenim omnium ipsorum pater est, et illi filii sunt ipsius. Metropolitæ autem principatum supra se agnoscere, eumque venerari debent instar fratris majoris, quem sibi fratres anteponunt, illique parere ducunt ob ejus optimum regimen et majoritatem. Patriarcha porro instar patris est in sua jurisdictione super filios suos. Et quemadmodum patriarcha potestatem habet super subditos suos, ita quoque potestatem habet romanus pontifex super omnes patriarchas; quemadmodum habebat Petrus super universos christianitatis principes, et concilia ipsorum; quoniam Christi vicarius est super redemptionem, Ecclesias, et curatos populos ejus. Quicumque autem sanctioni huic contradixerit, patres synodi anathemate illum percussunt. » Recte ad hunc canonem Franciscus Antonius de Simeonibus (*t. I*, pag. 32)

(1) Vide *Antifebron.*, t. II, lib. I, cap. 6, n. 9.

animadvertit, « dubitari non posse quin eo cautum sit ut romanus pontifex et patriarchas et alios judicare possit, quando eodem statutum fuisse intelligimus, ut patriarchæ de metropolitanorum episcoporumque suorum causis cognoscere debeant : nam hac de causa eam potestatem in patriarchas aliosque omnes illum habere demonstrant, quam patriarchæ in eos qui sunt in suis diocesis habent. » Meam in critica arte insecutam heic Febronius ridebit, nonebique ut a citandis arabicis nicæni concilii canonibus, nisi ab omnibus exhibilari velim, abstineream. Eruditissimo equidem monitori gratias ago ; et quamquam scio doctissimum virum, edita Romæ non multos ante annos dissertatione, nihil eorum omisisse, quæ ab ingenioso scriptore expectanda erant, ut hosce canones nicænæ synodo omnino tribuendos esse persuaderet, libens tamen Febronio assentiar eos nicæni patribus suppositos esse. « Quis tamen nesciat, ut eum appellato de Simeonibus loquor (t. I, pag. 324), hunc canonem maximi esse momenti ad demonstrandum quid de summi pontificis auctoritate senserint gentes illæ, quæ eum, tanquam nicænum, sunt veneratæ ? Quod cum ita sit, nemo qui sanæ mentis est, existimabit, Syros, Arabes, Chaldaeos, Æthiopes, Ægyptios, qui sicut tanto locorum intervallo inter se distant, ita lingua, moribus, institutisque a se invicem differunt, in eo voluisse convenire, ut romani pontificis, in quem alieno sunt animo amplificarent auctoritatem : Nemo enim, ait Tertullianus, *mentitur in suum dedecus, sed in honorem*. Qua ex re intelligimus, nationes has, antequam dederentur ab apostolica sede, canones illos, qui nicæni ex antiquorum temporum usu appellantur, recepisse. Neque mirari debemus quod canonem quem superius expendimus, et suis codicibus non eraserint, ubi exploratum est, eas etiamnum in illa sententia esse ut romanus pontifex patriarchis reliquisque episcopis præsit. Gratias igitur agere Deo debemus quod eam mentem sedis apostolicæ hostibus dederit, ut negare erubescant quod de ejus maxima potestate sentiunt. Ita enim fit, ut eorum confessione illi convincantur, qui maximum in eam suum studium esse simulant. » Est nunc Febronius, suumque illud occinat, *ne vestigium quidem apparere de minimo jure, quod papa unquam in depositionibus episcoporum potuerit competere*. Si tantum imperii in patriarcharum depositionibus exercuit, quid in cæterorum ejectionibus ?

IV. Nihil tamen minus in metropolitanorum causis, ut ad has progrediamur, multo clarius eadem romanorum pontificum fulget auctoritas. Una S. Cypriani epistola in Marciani Arelatensis causa, quam accepit Gallorum litteris ad Stephanum pontificem scripsit, peculiarem hujus auctoritatem in metropolitanorum judicis demonstrat. « Adeo non dubitavit Cyprianus (P. Constantii nimine suspecti verba recito) quin Stephanus ipsius consilio et hortatu litteras ad provinciam et plebem arelatensem mitteret, quibus et Marcianum abstinere, et alium episcopum in

ejus locum substitui præciperet, ut et quis fuerit substitutus sibi significari simul roget... Quo in negotio Cyprianus, suum ipse pro omnibus Ecclesiæ studium ac sollicitudinem comprobans, romani pontificis tum ad dimovendum de sede sua arelatensem episcopum, tum ad alium ei subrogandum auctoritatem haud dubio testimonio agnovit » (t. I Epist. R. P. Coust., col. 221). At, inquit Febronius (t. II, pag. 53) : *Cum Stephano papæ relatum fuisset, Marcianum arelatensem novatianorum sectæ adhærere, monuit pontifex episcopos Galliæ ut eum deponerent. Recte hæc omnia. Illud erat primatis : hoc synodi provincialis. Curate hæc tradita a Febronio, cap. 2, § 9. Qui curate hæc se tradidisse ait, cur quæ in Cypriani epistolam annotata in Antifebronio sunt, silet atque animadversionem iterat ibi a me plane contritam ? Igitur ab hoc primum se dilemmate velim expedit, quod Cypriani verba suppeditant. Faustinus, inquit (t. I Ep. R. P. Coust., col. 211), collega noster Lugduni consistens, frater carissime, semel atque iterum mihi scripsit, significans ea quæ etiam vobis scio aliqua nuntiata tam ab eo quam a cæteris coepiscopis nostris in eadem provincia constitutis : quod Marcianus Arelate consistens Novatiano se conjunxerit. Quæro jam ex Febronio, in synodone, an seorsum a collegis, provinciæ episcopi ad Stephanum scripserint ? Si in synodo, cur igitur de Marciano sententiam ipsi nequamquam tulere, nisi quod Marcianum veluti metropolitanum habebant, metropolitanorum vero judicia sedi apostolicæ noverant reservata ? Si seorsum ; idem eos sensisse oportet ; facilius enim erat ut in concilium coirent quam ut expectarent dum litteræ Romam perferrentur Stephanusque rescriberet. Acutius insto. Ecquid causæ fuit cur ubi nihil litterarum a Stephano acceptum, tunc saltem concilio habito Marcianum non expulerint, sed Cyprianum potius adierint, ut apud Stephanum Marciani dejectionem urgeret ? Quoquo se vertat Febronius, hoc unum fateri cogetur, in gallicanæ synodi potestate Marciani depositionem haudquaquam fuisse. Neque vero monuit Stephanus gallicos antistes, ut Marcianum deicerent, Quid his monitis opus habebant, qui id a Stephano expetebant ? Vel ergo Stephanus ipse Marcianum deposuit, ac gallicanis præsulibus tantum eligendi successoris facultatem concessit, vel saltem pro suæ sedis auctoritate, licet hæc prima esset hujus causæ cognitio, illis præcepit ut statim Marciano arelatensis sedes eriperetur. Primum suadent Cypriani verba. *Dirigantur in provinciam et ad plebem Arelate consistentem a te litteræ, quibus, absente* [excommunicato scilicet, atque hinc deposito] *Marciano, alius in locum ejus substituat*. Non ergo Cyprianus a Stephano petit ut Marcianum a Gallis deponi juberet, sed ut litteras mitteret, quibus illum a se abstentum depositumque nuntiaret, aliumque in locum ejus ab ipsis substitui juberet. Quod si tamen Febronius omnino velit, permissam a Stephano gallicanæ synodo Marciani depositionem, nihil pro se efficiet. At non enim qui per alium episcopos depo-*

nii, per se deponere habendus est? Eo tandem semper redibimus, non potuisse synodos absque romani pontificis auctoritate per sese in metropolitanos damnationis sententiam ferre; adeo falsum est, quod ait Febronius (t. II, pag. 510) *jus deponendi episcopos ad synodos provinciales privative pertinere*.

V. Seculo quarto, romanum sub Damaso concilium ad Gratianum litteras scripsit in hanc sententiam (t. I Ep. R. P. Coust., col. 527): *Jubere pietas vestra dignetur, quicumque vel ejus, vel nostro judicio, qui catholici sumus, fuerit condemnatus, atque injuste voluerit ecclesiam retinere... vel si ipse metropolitanus est, Romam necessario, vel ad eos quos romanus episcopus iudices dederit, concedere sine dilatione jubentur*. Jussit enimvero Gratianus edita hujusmodi lego (col. 552): *Volumus autem, quicumque judicio Damasi, quod ille consilio quinque vel septem nobuerit episcoporum, vel eorum qui catholici sunt judicio vel consilio condemnatus fuerit, si injuste voluerit ecclesiam retentare... vel si ipse metropolitanus est, Romam necessario, vel ad eos quos romanus episcopus iudices dederit sine dilatione contendat*. Si Febronius laesorum canonum Gratianum incusare cum Gerbasio non vereretur, meminere, sinceris canones romani concilli patribus ignotos non fuisse, illos tamen Gratiano condenda legis auctores fuisse. Quid quod post eam legem metropolitanum non invenies in Occidente dejectum, nisi causa a romano pontifice iudicata. Sic Zosimus Proculum Massiliensem, qui in provinciam narbonensem secundum jus sibi metropolitanum adscripserat, deposuit (1). Cum vero Anastasius Thessalonicensis, apostolicus in Illyrico vicarius, Atticum metropolitanum nicopolitanum deposuisset, illum S. Leo M. acerrime objurgavit: *Præsertim*, inquit (ep. 14, Ball. edit. col. 668), *cum etiam si tale aliquid mereretur, expectandum tibi fuerit quid ad tua consulta rescriberem, quod et aliis significantioribus verbis mox inculcat: Sed etiam si quid grave intolerandumque committeret, nostra erat expectanda censura, ut nihil prius ipse decerneres quam quid nobis placeret agnosceres*. Ac ne cætera persequar, quæ in *Antifebronio* legere est, S. Martinus I in Paulum Thessalonicensem depositionis sententiam tulit (2). Hincenari tamen quod ibi attuli testimonium, est iterum Febronio obtrudendum, ut tandem intelligat, nihil ad metropolitanum dejectionis romanis pontificibus vindicandas contulisse isidorianam, quam Hincenarus repudiabat, decretalium epistolarum collectionem. En Hincenari verba in epistola ad Nicolaum papam: *Nam metropolitanus per sacras regulas constituto, qui ex antiqua consuetudine ab apostolica sede pallium accipit, sicut Leo ad Anastasium, quod et nicænum concilium innuit, et cæteri romane sedis pontifices in decretis suis ex sacris canonibus monstrant, sedis ipsius pontificis,*

etiam ante iudicium, est sententia præstolanda. Adde his octavæ generalis synodi canonem vicesimum sextum, qui hujusmodi est: *Insuper etiam nullo modo quisquam metropolitanorum vel episcoporum a vicinis metropolitans, vel episcopis provinciae suæ iudicetur, sed a solo patriarcha*.

VI. Quid vero de episcopis dicam? Opusne erit ut depositionum quarum in Occidente imo et in Oriente (1) romani pontifices auctores fuere, exempla repetam in *Antifebronio* congesta (2)? An non satis esse debet quod initio recitavimus Julii I effectum considerare. Oportuit nobis omnibus scripsisse, ut ita ab omnibus quod justum esset decerneretur; episcopi enim erant qui patiebantur, nec vulgares Ecclesiae quæ vexabantur. Quid enim hoc testimonio disertius? Duas scilicet Julius causas heic indicat, cur Eusebiani, antequam Athanasium damnarent, ad apostolicam sedem litteras dare debuerant, ut hinc quod justum est, ut paulo post ait, decerneretur: episcopi enim erant, qui patiebantur; en primam. Nec vulgares Ecclesiae, quæ vexabantur; en alteram. Igitur ubi episcoporum causa agatur, quorumcumque licet sedium, etiam orientalium, episcopi sint, synodis nihil inconconsulta apostolica sede, cui primum ex consuetudine scribendum Julius edicit, decernere licet. Hocce est *jus deponendi episcopos ad synodos provinciales privative pertinere*? Recole etiam octavæ œcumenicæ synodi canonem vigesimum sextum, quæ episcopis provinciae non metropolitanorum modo, sed quorumcumque episcoporum iudicia eripuit, ac soli patriarchæ vindicavit. Fuitne et illa ab isidorianis decretalibus decepta, ut Nicolaus cæterique ejus in romana sede successores? Si vult tamen Febronius, aliud exemplum suggeram, illudque longe illustrissimum, quod in *Antifebronio* prætermisi. Vigilius, scilicet Theodorum Cæsariæ Cappadociæ episcopum deposuit. Exstat hæc de re luculenta ejusdem Vigili epistola, ubi ait: *Idcirco ex persona et auctoritate beati Petri apostoli, cuius nos licet exigui locum gerimus... hæc Theodorum Cæsariæ Cappadociæ civitatis quondam episcopum sententiæ promulgatione, iam sacerdotali honore et communione catholica quam omni officio episcopali seu potestate spoliatum esse decernimus*.

VII. Vide tamen, quæ Febronius putet tot exemplorum vim declinare se posse (t. II, pag. 269): *Vel non intellexit, inquit, vel noluit intelligere Febronium, cap. 4, §. 8, n. 5, et locis ibidem relatis distincte satis tradentem, qualiter subinde prævis papæ excommunicationibus, siquidem eæ ab aliis Ecclesiis justè atque legitime agnitæ essent factæ, fuerint episcoporum in provincialibus synodis exautorationes, atque hæc ita papæ quodammodo adscriptæ sint*. Hæc ille adversus cl. Kauff.

(1) Vide ejus epistolas 7 et 11.

(2) itaque idcirco, inquit S. pontifex ep. 13, *non canonice ab omni deposuimus sacerdotali dignitate et ministerio, quoad propriam corrigens, ad apostolicam catholicæ Ecclesiæ redeat fidem*.

(1) Exemplum orientalium episcoporum a romane sedis pontificibus dejecti Damascus suppeditat. Timotheum ille Apollinariam Beryti episcopum deposuit: quod h. se testatur in litteris ad Orientales, qui iterum ad eum scripserunt, ut impium hominem de berytensi sede deturbaret. Quid igitur, inquit ep. 14, *DEPOSITIONEM Timothei a me demum postulatis, qui et heic iudicio sedis apostolicæ, præsentè etiam retro alexandrinæ urbis episcopo, depositus est una cum magistro suo APOLLINARIO*.

(2) Confer t. II, lib. I cap. 6, a num. 14.

mans. Nec plura addidit usquam contra me, ea certo de causa, quod hoc responso et Kauffmannio et mihi satisfactum abunde existimaverit. Non heic arguam quid de papæ excommunicationibus somniat, quæ ab aliis Ecclesiis justæ atque legitimæ agnosci deberent. Hunc alibi errorem oppugnavimus. Ista mittimus. Concedo igitur ex veteri more plerumque episcoporum depositionibus eorundem excommunicationes prævisse. Verum tria ex ecclesiastica historia constant, quæ omnes Febronii cavillationes profligant. Primum est, sæpe romanos pontifices utrasque conjunctim inflixisse. Nuper id a Vigiliæ in Cæsarensis Theodori causa audivimus. Idem cum Nestorio S. Cælestinus faciendum S. Cyrillo mandaverat, nempe: *Ut nisi (Nestorius) decem dierum intervallo ab hujus nostræ admonitionis die numerandorum, nefariam doctrinam suam conceptis verbis anathematizet etiamque de Christi Dei nostri generatione fidem in posterum confuturum se spondeat quem et romana et totæ sanctitatis Ecclesia, et universæ deique christiana religio, prædicat; illico sanctitas tua illi Ecclesiæ prospiciat. Is vero modis omnibus se a nostro corpore segregatum esse intelligat* (1). Idem cum Anthimo constantinopolitano episcopo gessit S. Agapetus, cujus hæc sunt in epistola ad Petrum Hierosolymitanum: *Unde cum ipsius (Anthimi) in fide penitentiam isto modo expertus, neque catholico, neque sacro (episcopali scilicet) nomine dignam esse SENTENTIAMUS. Interdum vero (et hoc alterum est eorum, quæ ex ecclesiasticis monumentis certo colligi indicabam), excommunicationem a depositione separantes, illa statim reos perculerunt, hujus vero causam accuratius discutendam sibi vindicarunt. Quamobrem cum Danielis episcopi causa ageretur, S. Cælestinus gallicanis episcopis scripsit (ep. 4, col. 1071 *Const. edit.*): Daniel... a sanctitatis nostræ cœtu interius se noverit segregatum: qui se nostro non synodi) subdico DEBET OBEDIRE, si conscientiam suam nostris confidentiam se habere. Tertio episcopos ongo ante isidorianas decretales nonnunquam absque synodo aut deposuerunt ipsi per se romani præsules, aut per suos legatos deponi jusserunt. Sic Zosimus Proculum Massiliensem deiecit non audita gallicanæ provincie synodo, imo contra taurinensis synodi decretum, quod et sua auctoritate rescidit. Sic etiam Theodorus papa Stephanum Dorensem loci servatorem constituit, quatenus [inquit ipse Stephanus, qui id in ateranensi Martini I concilio narravit] *tua ea, quæque fuissent, ecclesiasticæ capitali peragere debuisses; et canonice si nullatenus emendarentur qui sub demonstrato prætextu ordinati sunt episcopi, deponerent eos. Quod et fecisse me certum est, et præcipue quoniam in errorem a veritate recedentes sponte delapsi sunt, tantumque illos recepi, secundum jussionem ejus, qui libellam penitentiae obtulerat et professus sunt in scripto conservare indeciviter et amplecti atque prædicare sanctorum patrum et synodorum doctrinam. Ubi heic ludicrum illud quo Febronius tantopere delectatur, figmentum prævarium**

papæ excommunicationem, quæ, ubi ab aliis Ecclesiis justæ atque legitimæ agnosci essent, factæ fuerint episcoporum in provincialibus synodis excommunicationes?

VIII. At Febronius concilium antiochenum insultans appellat, cujus hic quintus decimus canon est: *Si quis episcopus criminaliter accusatus ab omnibus, qui sunt intra provinciam episcopis, exceperit unam consensuque sententiam, ab aliis alterius judicari non poterit. Canone autem proximo statutum fuerat: Si quis episcopus de aliquibus causis criminalibus in judicio episcoporum fuerit accusatus, contingat autem de ipsis episcopos provincie, qui convenerunt, diversas habere sententias, et alios quidem innocentem eum pronuntiare, alios rem; propter hujusmodi itaque controversiam amputandam placuit sanctæ synodo metropolitanum episcopum alterius vicinæ provincie advocari oportere, et aliquantos cum eo episcopos alios, qui pariter residentes, quæcumque fuerint, dirimant quæstiones, propter hoc, ut firmum sit judicium, quod ab omni provincie episcopis fuerit promulgatum. Hos equidem canones noveram: non tamen elsi, illis ipsis de Mares, Dupin, ceterique Febronii autesignati usi sunt, satis video, quid hinc consequatur, in quo exultet adeo Febronius, ac triumphet: Dicant nunc, inquit ille, sophistæ nostri ubinam existant aut nunquam existerint generalis canonis hæc apertis conformes, quibus firmæ antiocheni.... decreta ante isidorianum sæculum abrogata, aut irrita reddita fuerint. Dicam ergo: num sophistarum in modum procedunt erit judicare. Quæro igitur primum, quid responsurus esset Febronius, si antiochenos canones ab eusebianorum factione adversus S. Athanasium prodidisse cum Baronio affirmarem? Riceret fortasse meam *dispositio* (1), milique*

(1) Quam tamen et in Zellweinio ridere debet, qui de hisce canonibus ita scribit l. II, pag. 180): « Mirum quid parvis videatur quod hinc Græcorum collectioni canones quidam antiocheni, quos armenorum fuisse esse constat, inserti, in consilio chalcedonensi pro regulis ecclesiasticis probati, usque deum recepti fuerint, prætermittis canonibus celebriorum synodorum, quales fuere quique per Asiam hæretæ, præsertim aretensis, etc., et sardicensis, quarum prima contra donatistas ex omnibus Occidentis provinciis mandato Constantini in Gallia celebrata plenaria et universis a S. Augustino vocatur: altera vero in Orientis partibus celebrata, et instat appendicis canonibus nicanis adjecta habetur. Haud aulicum a vero nos aberrare existimamus, si id auctoris, seu collectionis ignorantia, et Græcorum ambitioni, ne dissidiis Orientales inter et Occidentales, transimus. Prodit enim collectio in Oriente: auctor illius probabilis fuit Græcus, qui pro gloriæ gentis sue laboravit, et canones Occidentales vel ignoravit, vel sponte prætermisit. Scissuræ erant inter Orientales et Occidentales cum ob canones antiochenos tum sardicensis: ægre habebant Occidentales, quod Græci conciliabulum tyrium contra S. Athanasium celebratum illorum sententiam confirmaverint, et insuper in odium quasi romane Ecclesiæ in synodo antiochena steterint, ne appellationes extra provinciam fierent. Unde et in synodo sardicensi Orientales ab Occidentalibus discesserant, in cujus canone 3 deinde appellationes ad romanum pontificem vel statum, vel confirmatæ fuerint. Inde factum est, quod Græci apud Latinos quadam armenis suspitione laborarent, eo ipso quod canones synodi antiochenæ, cujus fidei formula olimque adversabatur nicenæ, receperint, et provocaciones extra provinciam concedere noluerint. Itaque mirari non debet quod Græci neque canones cartaginenses, neque sardicensis receperint: illos enim, ut dictum est, auctor collectionis vel ignoravit, vel studiose prætermisit; hoc autem admittere solum, quod sue discipline, quod provocaciones et appellationes receptæ, adversarentur.»

(1) *Confer. Antiquit., t. II, lib. I, cap. 6, n. 3.*

Schelestratii dissertationem (1) objiceret, quæ vir doctus convenisse quidem ad illud concilium 40 arianos concedi, plures tamen numero catholicos episcopos ibi adfuisse, atque ex eorum quoque sententia canones illos auctoritatem accepisse contendit. Verum ignorare non debet eruditus hic jurisconsultus, Schelestratii sententiam multis nominibus passim refelli (2). Plerique duo antiochena concilia distinguunt: alterum ab eusebians in Eneensis an. 341, ab orthodoxis alterum, ante annum 355 celebratum; et vel cum Tillemontio illi canonem quartum, et fortasse duodecimum, tribuunt, huic ceteros canones; vel cum felitriensi episcopo Bartholo (*Instit. jur. canon.*, cap. 36 et seq.), eusebianorum conciliabulo canones secundum, quartum, quintum, duodecimum, tertium decimum, decimum quartum, et decimum quintum, catholicorum contra synodo reliquos canones, adjudicant. Quid ergo si Bartholi opinionem longe verosimillimam amplecterer? Quidquatinus auctoritatis conciliabuli illius canonibus catholicis homo tribueret? At placet, inquit Febronius, Tillemontii sententia. Placeat; non difficilis ero: imo Balleriniis, qui duo antiochena concilia, alterum an. 332, alterum an. 341, agnoscentes primo omnes indiscriminatum canones adscribunt (*l. c.*, a num. 12), si libet, assentiatur. Audiat tamen quæ in decimum quartum et decimum quintum hujus concilii canones idem Ballerini annotarunt (*l. II S. Leon.*, col. 945). « Illud, inquit, in primis animadvertimus, eo canone quinto decimo non omnem appellationem, seu retractionem, expungi, sed solum in casu consensus omnium episcoporum unius provincie denegari illud novum iudicium e vicinæ provincie episcopis instituendum, quod antecedenti canone concessum fuerat. De jure autem appellationis aut retractionis in pleniori synodo, aut in alio tribunali superiore, ne verbum quidem. Deinde eo solo casu novum iudicium laudato canone quinto decimo excluditur, quo crimen adeo sit manifestum, ut ne uno quidem episcopo discrepante omnes in condemnationem consentiant. Id in legitimis judiciis, nulla præcipientia, præventionem nulla institutis, non solet accidere, nisi cum reus vel confessus est, vel saltem convictus, quo quidem casu aliquot etiam civiles leges tum antiquæ tum recentiores appellationem velant. Id ergo æquissimum in suis provinciis antiochenis patribus videri potuit, ut ne ideo appellationem reprobarent, cum quis se injuste gravatum existimet: huic enim novo iudicio in pleniori synodo satis providerant canone duodecimo. Si quis.... a synodo fuerit episcopus forte damnatus.... oportet ad majus episcoporum converti concilium, et quæ putaverit habere justa, plurimis episcopis suggerat, eorumque discussiones ac judicia præstet. Cæterum si in iis quoque circumstantiis quibus aliquis episcopus, omnium licet episcoporum

suar provincie sententia condemnatus, aliquo nomine se gravatum sentiat, omnis appellatio, aut iudicii renovatio, canone decimo quinto sublata credatur; idem canon hoc sane sensu nec a græca, nec a latina Ecclesia unquam receptus fuit; ac proinde tum in Oriente, tum in Occidente appellationum cause semper vigere, et sardicensium posteriorum canonum prævaluit auctoritas, qui dum appellationibus aditum patere sanxerunt, huic antiochenum canonem emendarunt, simulque postolice sedis juri in appellationibus prospexere. » Hac de re illustre est Aristeni testimonium (1), quantum antiochenum canonem in hæc verba exponentis. *At decimus quintus hujus synodi canon ait, enim, qui ab omnibus in provincia episcopis deponitur, postea provocare non posse; sed sententiam contra eum latam firmam manere. At synodi sardicensis quartus et quintus canon licentiam dederunt episcopo qui ab omnibus provincialibus deponitur episcopis, provocare, et ad beatissimum Ecclesie romane episcopum confugere; nec in episcopatum ejus alium eligi priusquam romanorum episcopus sententiam examinavit, et decretum confirmavit: et hæc quidem sententia justior et humanior est, et nunc etiam obtinet.* Cum Aristeno Matthæus Blastores facit, ejus hæc sunt verba (2): *Porro canon decimus quintus: Si vero omnes, inquit, unum adversus eum sententiam tulerint, is ne amplius ab aliis judicetur, sed episcoporum firma maneat sententia. Verum canon hic a quarto synodi sardicensis sublatus est. In hanc eandem sententiam Theodorus Balsamon propendere videtur. Inquit enim: Præsens canon sublatus est a quarto canone synodi sardicensis. Sin autem hoc nolis dicere, interpretare canonem, ut superius dictum est, et dic fieri condemnationem a synodo, in quam non cadit appellatio, ut a papa, vel patriarcha constantinopolitano. Neque Febronius oggerat, eos canones postea cum a chalcedonensi concilio, tum ab orientali atque occidentali Ecclesia fuisse acceptos. » Nam, inquit cl. de Simeonibus (*l. II, cap. 20, § 6, pag. 67*), huic argumento facile est occurrere, si recolamus, chalcedonense concilium minime declarasse, eos semper robor habuisse antea; sed solum, illos, suppresso antiocheni concilii nomine, probando effecisse, ut il, qui antea, utpote ab hæreticis editi, nullum auctoritatis locum in Ecclesia obtinebant, in posterum, veluti de novo conditi a se fuissent, reciperent. Quod ideo evenire potuit, quia nequaquam eusebianorum, qui illos promulgaverant, sensum tam aperte exprimebant, ut benignius explicari non possent. Quamobrem canones illos non ex antiochenorum episcoporum, sed ex chalcedonensium patrum sententia exponendos esse omnes intellegunt. Qui quidem haud dubie sibi persuasum habebant, summum pontificem de totius Ecclesie censibus, sive per appellationem, sive alio quocunque modo, ad apostolicam sedem delatis, posse judicare. Quod ut clarius ostendatur, animadvertendum est, Theo-*

(1) Prodit Schelestratii de antiocheno concilio opus Antuerpiæ 1681.

(2) Confer Judicium Antonium de Simeonibus, de romano pontif. judiciaria Potestate (*l. II*), et Balleriniis, *l. III S. Leon.*, pag. 23, n. 19

(1) Apud Bevereg. in Pandect. canon. tom. 1, pag. 453.

(2) Ibid. pag. 444.

doctum cyrenensem episcopum, ab orientali synodo damnatum, ad S. Leonem Magnum provocasse. A quo cum fuisset absolutus, re postea ad chalcedonense concilium delata, nequaquam patres declararunt, a synodis ad romanum pontificem provocationem non dari; quemadmodum liquido declarassent, si id verum esse existimassent: sed potius fuere professi sedi apostolicæ orientalium synodorum sententia irritas faciendi esse potestatem. Et hac de causa Leonem Magnum laudibus concelebrarunt, quod Theodoretum restituisset. Nam cum iudices dixissent: *Omnia jam dubitatio de Theodoro reverendissimo episcopo est soluta, quippe et Nestorium coram nobis anathematizavit, et a sanctissimis et Dei amantissimis archiepiscopo senioris urbis Romæ Leone susceptus est; patres concilii responderunt: Theodoretus dignus est sede..... archiepiscopo Leonis multos annos post DEUM LEO IUDICAVIT.* Chalcedonense igitur concilium Leonis iudicium probat, quo Theodoretus restitutus fuerat. De hac Leonis sententia iudices non semel in eodem concilio, præcipue actione prima, in hæc verba loquuntur: *Gloriosissimi iudices, et amplissimus senatus dixerunt: Ingredietur reverendissimus episcopus Theodoretus, ut ait particeps synodi; quia et restituit ei episcopatum sanctissimus archiepiscopus LEO. Cognoscant igitur chalcedonenses patres, ex Occidente Orienteque provocari ad romanum pontificem posse; ut etiam Eutychetis et Flaviani exemplo nuper experti erant: ideoque dubitari non potest, quin ii, antichenos canones recipiendo, nullum præiudicium sedi apostolicæ fieri arbitrati sint. In eadem opinione romanos pontifices, qui eosdem canones post Gelasii ætatem probarunt, fuisse evidens ex eo fit, quod semper de appellationibus episcoporum aliorumque se iudicare posse demonstrarunt.* » Hæcne sunt sophistarum?

IX. Querit tamen Febronius, ubi nam existant, aut nunquam existerint genuini canones..... quibus firma Antiocheni..... decreta ante Isidorianum seculum abrogata, aut irrita reddita fuerint. Sardicensis jam indicavimus, de quibus plura sequenti capite dabimus. Sed hoc præterea habeat, quod ad Salomonem Brittonum regem Nicolaus I perscripsit: *Censeo nec ullam posse episcopos sui honoris sustinere facturam, quos non constat fuisse a duodecim episcopis, præsertim primamque sententiam metropolitanis episcopo obtinente, cum examinarentur, auditis. Illic vulgata episcoporum depositionum fuit disciplina. At hic ipse Nicolaus qui veterem communemque christiani orbis disciplinam confirmavit, in epistola ad universos episcopos Gallie eos graviter redarguit, quod Rotholdum suessionensem episcopum exactorasset: *Eti enim, inquit, sedem apostolicam nullatenus appellasset [uti appellarat], contra tot tamen, et tanta vos decretalia offerri statuta, et episcopum inconsultis nobis deponere nullo modo debuistis. Qui hoc? Num Nicolaus febroniano more secum ipse configit? Minime vero. Verum canones qui aliquid hac de re statuerunt intelligendi sunt sine præiudicio romanæ Ecclesiæ, qui, ut aiebat S. Innocentius (ep. 2 ad Victor,**

*col. 749, t. I Epist. R. P.), in omnibus causis debet reverentia custodiri. Prima scilicet sententia ad metropolitanum et synodum spectabat, sed nullius hæc roboris erat, dum missa, post episcopale iudicium, ut cum eodem Innocentio loquar, ad romanam sedem relatione apostolici præsulis, expectaretur consensus. Legere in Antifebronio potuit vetusta huius discipline exempla (t. II, pag. 146). Valentini, inquit Bonifacius I (ep. 3, edit. Const. col. 1031), nos clerici civitatis adierunt, proponentes per libellum crimina, quæ Maximian, teste tota provincia, asserunt commisisse. Videre heic est clericis non apud provinciam synodum, sed apud ipsum romanum pontificem Maximi episcopi crimina deferentes. Quid Bonifacius? Synodum cogi jubet, quæ Maximi causam cognosceret; verum addit (ibid., col. 1018): *Quidquid autem vestra caritas de hac causa duxerit decernendum, cum ad nos relatum fuerit, nostra, ut concedet, necesse est auctoritate firmetur.* De Rejorum quoque episcopo Contumelioso ad Joannem II gallicani antistites retulerunt; supremam tamen sententiam quis tulit? Non synodus, sed Joannes, qui ad Gallie episcopos scripsit: *Innotuit nobis a fraternitate vestra missa relatio, in qua Contumeliosus multis legitur criminibus involutus. Et quia huiusmodi persona sacris non potest inhære mysteriis, ab hodierno vel officio eum nostra censet removere auctoritas, ut in monasterio constitutus delicti veniam a Domino petere non omittat..... sed ne ejus Ecclesiæ destituta videatur, in ejus locum visitatorem dari, præsertim auctoritate decernimus.* Quid quod S. Leo Magnus Aggari et Tiberiani episcoporum causam iudicio episcoporum Mauritanie commisit? sed cur? Audiamus: *Vestro, inquit S. Pontifex (ep. 12, Bull. edit. col. 666), iudicio cuncta commisimus, ut relata habiti apud vos examinis fide, quid de supra dictis statuendum sit, scire possimas. Sibi ergo quid post episcopale iudicium statuendum esset, Leo servabat. Ubi vero romani pontifices vel ipsi sententiam edidissent, vel a synodo latam confirmassent, metropolitani ac synodi erat damnatum episcopum deponere. Verum animadvertat Febronius; synodo integrum haud erat romanæ sedis sententiam temperare, multo minus ab ea recedere: quod jusserat pontifex synodus exequi debuit. Recolantur quæ ex ejusdem S. Leonis M. ad Mauritanie Casariensis episcopos literis in Antifebronio (l. c., pag. 159) recitata fuerunt: « Cum ergo inter vos tantum valuerint aut studia popularium, aut ambitus superborum, ut non solum laicos, sed etiam secundarum uxorem viros, aut viduarum maritos ad officium cognoscamus pastorale provectos: nonne apertissime exigitur cause, ut Ecclesias, in quibus ista commissa sunt iudicio severiore purgemus, et non solum in tales præsules, sed etiam in ordiatores eorum digna distinctione moveamur? Sed circumstant nos hinc mansuetudo clementiæ, hinc censura justitiæ: et quia univærse vix Domini misericordia et veritas, cogimur secundum sedis apostolicæ pietatem, ita nostram temperare sententiam, ut trutinato pondere delictorum, quæ**

constat non unius esse mensura, quædam definiamus utennque toleranda, quædam vero penitus amputanda. Eos enim qui vel secundum nuptias inierunt, vel viduarum se conjugio sociarunt, in sacerdotio MANERE NON PATIMUR..... Cæteros vero quorum prorectio hoc tantum reprehensionis incurrit, quod ex laicis ad officium episcopale electi sunt, neque ex hoc quod uxores habent possunt esse culpabiles, susceptum SACERDOTIUM TENERE PERMITTIMUS. » Hæc antiochenis canonibus opponimus. Numquid sophistæ sumus?

X. Non negaverim tamen, metropolitas existitisse, febronianis fortasse doctrinis imbutos, qui depositionis penam non consulto romano pontifice episcopis irrogarint. At hæc temeraria præsumptio fuit. Non mihi Febronius irascatur, hæc si legerit. Mea isthæc non sunt; tricasinæ synodi sunt in epistola an. 867 ad Nicolaum I perscripta. « His ergo (inquunt ejus concilii patres, quos inter sex omnino metropolitæ, atque in his Hincmarus isidorianarum decretalium mastix) ita pro quantitate intelligentiæ nostræ decursis, submissæ devotionis obsequio vestri apostolatus exoramus magnificam beatitudinem, ut sapientissima indagine consideratis utriusque partis relatis, more beatissimorum prædecessorum vestrorum, quæ de statu sacri pontificalis ordinis ab eis statuta et imprævaricabili auctoritate firmata sunt, ut imnota de cætero maneant, mucrone apostolico, quorumcunque metropolitanorum temeraria præsumptione suppressa, quin etiam reliquorum episcoporum quorumcunque seu quantorumcunque, audaci conviventia penitus submota, privilegia et decreta servari innovata, constitutione decernatis: ita ut nec vestris, nec futuris temporibus, præter consultum romani pontificis, de gradu suo quilibet episcoporum deiciatur, sicut eorundem sanctorum antecessorum vestrorum multiplicibus decretis et numerosis privilegiis stabilitum modis mirificis exstat: videlicet ne aliqua varietate et utilitate summus ordo diaboli administratione nutare, aut irregulariter labefactari sinatur, domine beatissime, et omni orbi papa celebrande. » Et post hæc antiochenos nobis canones obtrudi impune patiemur?

CAPUT V.

Licet ad ea quæ de appellationibus in Antifebronio descripsimus, Febronius fere nihil responderit, nova de illis, brevis tamen, tractatio instituitur, et adversarii audacia retunditur.

I. Animus mihi haud est, quæ in Antifebronio de appellationibus toto secundi voluminis libro tertio disputata fuerunt, aut repetere, aut compendio exhibere. Satis heic erit selecta quædam in hujus pontificii juris confirmationem afferre, et quæ pauca heic illic Febronius adversus illud, nulla ad nostras animadversiones addita responsione, audacter iteravit, novis argumentis diluere. Tria enimvero in disceptationem cadunt: primum ad juris quæstionem, perti-

net, num scilicet ad insitas divino primatui prærogativas appellationum jus sit referendum; alterum, quid hæc super re a sardicensibus patribus fuerit constitutum; tertium, an Ecclesia hoc semper jus in romanis pontificibus agnoverit: quod utrumque facti, ut aiunt, disquisitio dicitur. In primum, quod cæterorum basis est, paulo diligentius inquiramus.

II. Quoniam vero Febronius P. Zallwein dicta nobis superius inculcat, hunc ipsum sibi a nobis objici statim patiat. En cl. benedictini verba (t. II, pag. 201): « Quæstio juris nostra opinione facillimæ est decisionis: nam si semel in pontifice revereamur quemdam primatum jurisdictionis, sane jus appellandi inde velut appendix necessaria consequitur: quid enim aliud est jus appellandi quam jus provocandi ad judicem superiore, velut ex ipso jure naturæ fluens? in quantum nempe sapit speciem necessariæ defensionis, eum in finem, ut appellanti fiat justitia, in qua se per judicem inferiorem læsum esse queritur. Si ergo pontifex vi primatus vices legitimi judicis sustinet, quo anu ipsi admissionem vel exactionem appellationum abnegare sustinemus? Hoc illud argumentum est, quod a Benedicto XIV indicatum ausus Febronius fuit præconceptæ monarchiæ tribuere. Castigavinus in Antifebronio hominis temeritatem (t. II, lib. III, cap. 4, n. 5). Quoniam tamen nobis respondere aggressus est, cur illud non solvit? Sed nimirum misellus nunquam sese extricabit, nisi romano pontifici omnem jurisdictionis primatum se (quod nunc refugit) negare discrete profiteatur. Certe quotquot romani antistites iis ipsis temporibus quibus de isidoriana collectione ne somniabatur quidem appellationes susceperunt, eas Petri primatui adscriperunt. Ad Thessaliæ episcopos (ut aliquod exemplum proferam) scribens Bonifacius I, eosque reprehendens quod Rufum apostolicæ sedis vicarium contemnerent, ait (ep. 14, col. 1058 Const.): Certe si in quoquam ejus [Rufi] supra debitum fuit visa correctio, quoniam ideo tenet sedes apostolica principatum, ut querelas omnium libenter accipiat, interpellari nos super hoc missa legatione convenerat, quos curam omnium rerum manere videatis. Sanctus quoque Agapetus in epistola ad Justinianum imperatorem de Stephani Larissæ causa agens: « Absit, inquit, a quorumlibet mentibus christianis, ut in quacunque persona aut innocentiam redarguant aut crimen absolvant. Sed universa, quæ apostolicæ sedis nuper hac sunt parte disposita, illo semper studio manaverunt, quæ principatui B. Petri vos quoque capitis per omnia reservari; scilicet ne in his, qui sedis ejus audientiam postulassent, spreta ejus reverentia, alterius sententia proveniret. » In eamdem sententiam cum Wilfridus Eboracensis sede sua pulsus Agathonem appellasset, sanctus pontifex in concilio romano aiebat: « Non mediocriter satisfecit audientibus petitionis series, quam Wilfridus Deo amabilis episcopus obtulit in hoc, cum se indigne de episcopali sede dejectum agnovit, non contumaciter per vim secularem obsidit, sed humiliter sentiens, auctoris nostri B. Petri apostolorum princi-

pi- canonicum expetivit subsidium; et supplicii præsolatione, quæ super eo censenda sunt, se suscepturum perhibens, quod ex ore nostro B. Petrus auctor noster, cujus ministerio fungimur, præviderit statuendum.

III. Neque vero soli pontifices a Petri principatu jus appellationum repelebant. Id ipsum sensit Sozomenus, qui Athanasii ad Julium pontificem appellationem narrans ait: « *Athanasius Alexandria profugus Romam venit. Eodem tempore Paulus quoque Constantinopolis episcopus, et Marcellus Ancyrae eo accessit...* Episcopus igitur romanus, cum singulorum causas cognovisset, omnesque nicænæ fidei consentientes reperisset, in communionem recepit. *Et quoniam propter sedis dignitatem omnium cura ad ipsum spectabat, suam cuique Ecclesiam restituit.* » Audiatur etiam quem nuper indicavi, Stephanus Larissæus in libello quem Bonifacio II obtulit: « *Ego vero nec accusatorum, nec aliquorum conatus metuens, sed ad Deum solummodo et ad leges sanctæ Ecclesiæ, et ad principatum sanctarum Ecclesiarum, traditum vobis, respiciens, mox inter acta dixi, ut oporteret, me ad aliquem accusantem respondere aut de mea ordinatione aliquid iudicare, non sub eo, qui nunc iudicare dignatur, causam me dicere necesse est, sed alibi, apud quem sacrarum canonum lex custoditur, et usque hactenus consuetudo servatur; memoriam faciens vestri sancti capituli, et apostolicæ sedis, dicens, vos esse dominos hujus examinationis.* » Stephanus concinit Theodosius ecdiniensis episcopus, qui, lectis in romana synodo ejusdem Stephani libellis, ait: « *Constat venerandos sedis vestræ pontifices, quamvis in toto mundo sedes apostolica Ecclesiarum sibi jure vindicet principatum, et solam in ecclesiasticis causis undique appellare necesse sit, specialiter tamen gubernationi suæ Illyrici Ecclesiæ vindicasse.* » Sed modus aliquis in citandis patribus adhibendus est. Unum tamen non omittam, Bernardum scilicet, qui ita Eugenium alloquitur (*De Consider. lib. III, cap. 2*): « *Appellatur de toto mundo ad te: id quidem in testimonium singularis primatus tui.* » Quid his ad divinum appellationum jus asserendum aut disertius aut magnificentius desideretur?

IV. Non despondet tamen animo Febronius jubetque (*I. II, pag. 234*) illud a nobis considerari quod Gelasius I scripsit ad Faustum fungentem officio legationis Constantinopoli, apud Harduinum, tom. II Concil. col. 883, scilicet: « *Nobis opponunt canones; dum nesciunt quid loquantur... ipsi canones sunt, qui appellationes totius Ecclesiæ ad hujus sedis examen deferri voluerunt.* » Non dicit (quam acute!) ipse Dominus, vel ipsæ Scripturæ sunt, sed ipsi canones sunt. Egregie sane. At cur sequentia non legit? Id ipsum invenisset quod heic desiderat. Loquens ergo sub ejus epistolæ finem Gelasius de sententia quam in Acacium Felix III protulerat, « *Quapropter inquit, non veremur ne apostolica sententia resolvatur, quam et vox Christi, et majorum traditio, et canonum fidei auctoritas, ut totam potius Ecclesiam semper ipsa dijudicet.* » Canones igitur Gelasius urgebat, quia canones adversarii jactabant. Ne autem quis crederet,

appellationum jus tantummodo ecclesiasticum esse, non divinum, addit vocem Christi, quam canones secuti sunt, ut alibi diximus. V. Sed quinam canones sunt a Gelasio indicati? Utique sardicensis. Mirabitur Febronius, necum Gelasium canones sardicensibus patribus de appellationum jure tribuere. Nam, ut adversus Colonenses disputat (*I. II, pag. 55*), TAM ACCURATE, et PEREMPTORIE Febronius, cap. 5, § 6, 7, genuinum sensum sardicensium canonum explanaverat, ut mirandum merito sit, colonenses heic redire in idipsum. Perspicuum est ex ipsis hujus synodi canonibus, vigore eorumdem nihil aliud in concilio romani episcopi determinari, aut inquiri, quam utrum causa sit retractanda in provincia, necne. Itaque hæc verba canonis septimi: *donec causa ejus fuerit in judicio romani episcopi determinata*, non significant causam a romano pontifice judicandam; sed tantum ab eo determinandum, utrum locus sit novo examini et judicio. Similia contra clariss. viros Käuflmansium et Sangallum jactat (*ibid., pag. 253*). « *Prætendit*, inquit, D. Kauffmans... uti et P. Sangallo... per concilium sardicense in materia appellationum non fuisse introductum jus novum, sed confirmatum vetus ex divino profluens. Contrarium asseruit, et nisi me multa fallant, solide adversus argumenta Natalis Alexandri (quæ Sangallo et Kauffmans recoquunt) stabilivit Febronius cap. 5, § 3. His quæ ille ibidem de sensu et vi verborum sardicensium canonum tradit, non est opus heic adjungere quidquam. » Vide quantum opiniones hominum discrepent. Ego vero existimassem, opus fuisse ut his quæ de sardicensibus canonibus in Antifebronio (*I. c., cap. 3*) proposita sunt, responsum adjungeret. Nam quod addit (*I. II, pag. 234*): *qui in hanc rem plura desiderat, legat studiose Zegeri Van Espen dissertationem in canones sardicensis, quæ exstat in ejusdem clarissimi viri commentario in canones et decreta juris veteris ac novi posthumo, pag. 258 et seqq. edit. Colon.*, litterariam ad eruditionem quidem spectat, sed parum ad rem facit. Scilicet Van Espenii dissertationem videram; at quæ contra Febronium disserui, illius quoque jurisperiti fragmenta propulsant. Sed canones recitemus huc pertinentes. Sunt hi apud Dionysium Exiguum, can. 3, 4 et 7, qui postremus rectius in græco est canon 5. Ex canone tertio hanc ultimam partem, quæ solum ad rem præsentem spectat, quæque idcirco separato numero effertur in MSS. aliarum antiquarum collectionum latinarum exscripsisse sufficiat. « *Si aliquis episcoporum iudicatus fuerit in aliqua causa, et putat se bonam causam habere, ut iterum concilium (sic Dionysius; aliæ collectiones latinæ habent, cum græco: Judicium) renovetur; si vobis placet, S. Petri apostoli memoriam honoremus, ut scribatur ab his, qui causam examinarunt (aliæ collectiones latinæ addunt: Vel ab episcopis qui in proxima provincia morantur) Julio romano episcopo: et si judicaverit renovandum esse judicium, renovetur, et det iudices. Si autem probaverit, talem causam esse ut non refricentur ea*

quæ acta sunt, quæ decreverit confirmata erant. Si hoc omnibus placet? Synodus respondit: Placet canon quartus. Gaudentias episcopus dixit: Addendum, si placet, huic sententiae quam plenam sanctitatem protulisti, ut cum aliquis episcopus depositus fuerit eorum episcoporum iudicio qui in vicinis locis commorantur, et proclamaverit agendum sibi negotium in urbe Roma; alter episcopus in ejus cathedra, post appellationem ejus, qui videtur esse depositus, omnino non ordinetur, nisi causa fuerit in iudicio episcopi romani determinata. Canon septimus, alias quintus: Osius episcopus dixit: Placuit autem ut si episcopus accusatus fuerit, et judicaverint congregati episcopi regionis ipsius, et de gradu suo eum dejecterint; si appellaverit qui dejectus est, et confugerit ad episcopum romanum Ecclesiae, et voluerit se audiri; si justum putaverit ut renovetur iudicium, vel discussionis examen, scribere his episcopis dignetur qui in finitima et propinqua provincia sunt, ut ipsi diligenter omnia requirant et juxta fidem veritatis definiant. Quod si is qui rogat causam suam iterum audiri, deprecatione sua moverit episcopum romanum ut de latere suo presbyterum mittat; erit in potestate episcopi, quid velit, et quid aestimet. Et si decreverit mittendos esse qui praesentes cum episcopis judicent, habentes ejus auctoritatem a quo destinati sunt; erit in suo arbitrio. Si vero crediderit episcopos sufficere, ut negotio terminum imponant; faciet quod sapientissimo consilio suo judicaverit.

VI. Haec porro eorum summa est quæ in *Antileptico* cum Balleriniis S. Leonis M. editoribus dicta a me fuerant. 1° Canon tertius, etsi Dionysius in titulo damnati episcopi qui appellaverit romanam pontificem meminit, de propria appellatione non loquitur, quam Osius in ipso canone, uti can. septimus, alias quintus, expressisset. Ipsa certe, inquit Ballerini (in S. Leon. M., t. II, col. 947), canonis tertii (ad quem quartus refertur) verba nihil amplius indicant, nisi sermonem esse de episcopo, qui prima cognitione damnatus, ut fieri solebat, a suæ provinciae episcopis, novam causæ cognitionem efflagitet: Putat se bonam causam habere, ut iterum concilium renovetur; quod quidem secundæ cognitionis iudicium ex facilliori et frequentiori usu, ubi expressa ad sedem apostolicam appellatio non intercessisset, a finitimis episcopis in synodum cogendis querebatur. Decernitur autem, ut in honorem memorie S. Petri ipsi iudices primæ sententiæ scribant ad Julium romanum antistitem, qui, si novum iudicium adhibendum crediderit, secundæ cognitionis iudices det ex finitimis utique episcopis; unde canone quarto aliquid addendum subiicitur post hoc secundum episcoporum iudicium qui in vicinis locis commorantur. 2° Canon quartus appendix est canonis tertii, quod indicant illa: Addendum si placet huic sententiae, quam plenam sanctitatem protulisti. Idque, inquit iidem Ballerini (l. c., col. 949), addendum in hypothesisi quia episcopi depositio statuta ab episcopis suæ provincie in primo iudicio, etiam in secundo, ab episcopis

finitimis, quos romanus pontifex iudices dederit, confirmata fuisset, indicare videntur sequentia: Cum aliquis episcopus depositus fuerit eorum episcoporum iudicio qui in vicinis locis commorantur, secundo utique iudicio, quod solum ad episcopos finitimos poterat pertinere. Si ergo is qui depositus fuit, huic quoque iudicio non acquiescens, proclamaverit agendum sibi negotium in urbe Roma, decernitur ut alter episcopus in ejus cathedra, post appellationem ejus qui videtur esse depositus, omnino non ordinetur, nisi causa fuerit in iudicio episcopi romani determinata. Licet nimirum duo uniformia depositionis iudicia præcesserint, alterum in concilio episcoporum ejusdem provincie, alterum ab episcopis finitimis, vi tamen appellationis ad apostolicam sedem, quam depositus (uti tertio canone præferitur) proprie antea non interposuerat, tertium iudicium conceditur, et istud quidem in Urbe, quo causa in iudicio episcopi romani terminetur. . . . Quod si canonis quarti græca lectio adeo expressam appellationis et iudicii in Urbe habendi mentionem non exhibet, nū lectio latina, satis tamen reipsa innuitur iis e græco redditus verbis, quibus, nulla novorum aliorum iudicium delegatione memorata, ipsius romani episcopi cognitio exigitur, ut causæ terminus imponatur. Si quis episcopus fuerit depositus iudicio episcoporum qui sunt in vicinitate, et dicat rursus sibi defensionibus locum competere, non prius in cathedram ejus alias substituatur, nisi romanus episcopus, cognoscens de hoc, finem imposuerit. Certe illum qui potest per delegatos iudices, vel per legatum, causam cognoscere, eodem jure posse etiam per se illam definire, negari nequit. 3° Ubi in canone tertio una novi iudicii petitio attenditur atque ulla ad romanam pontificem appellatio, in septimo, alias quinto, agitur (ut cum iisdem Balleriniis loquar) de appellatione proprie dicta ad episcopum romanum, ad quem episcopus depositus confugere, ac ipsum appellationis iudicium promovere, traditur: unde hic can. septimus, alias quintus, non vero can. tertius, insertus fuit a Zosimo in Commemoratio quod dedit legatis ad Africanos an. 418, cum appellationem proprie dictam a sardicensi confirmatam probare voluit.

VII. Hinc autem maximum colligitur discrimen quod tertium inter et septimum canonem interest. Eo tantum canone adhibita a patribus fuit formula: S. Petri apostoli memoriam honoramus. Ubi enim, quemadmodum Ballerini observant (l. c., col. 947), non intercedit expressa ad romanam sedem appellatio, novum quod petebatur iudicium ex finitimis episcopis queri solebat, ut ex can. decimo quarto antiocheno aliisque testimoniis liquet: neque in hoc apostolica auctoritas necessaria erat. Cum igitur sardicenses patres non ex jure, quod cogeret, sed ex observantia in sedem apostolicam hanc methodum servari præceperint, ut hac ratione ejusdem sedis auctoritatem et honorem promoverent, cui eusebiani deirahere conati fuerant, ea formula usi videntur. In hoc autem pontificii primatus ratio habita fuit. Neque

enim hunc honorem romanæ sedi idem patres detulerunt, quasi putarent, nullum ipsi jus in appellationibus competere, quod sequentibus canonibus satis declarant; sed quia eo quoque casu quo iudices ex finitimis provinciis darentur, citius ab ea sede dandos crederent, quæ ratione primatus in omnes Ecclesiæ provincias jurisdictionem habebat, quam a metropolitano episcopo, qui per se in provincia finitimæ episcopos nihil juris habet. Ceterum hac formula abstinuerunt in canonibus sequentibus, ubi de appellatione propriè dicta ad summum pontificem sermo est: quia heic non merum honorem, alias non necessarium, sed jus proprium ejusdem sedis noverunt. Est etiam aliud quod quantum romani pontificis auctoritati sardicenses patres detulerint palam facit. Si autem, inquit canone tertio, probaverit (romanus episcopus) talem causam esse ut non refricatur ea quæ acta sunt; quæ decreverit, confirmata erunt non synodi, cujus acta non refricanda ipse censuerit, sed pontificis id decernentis, auctoritate. Quo spectat illud S. Leonis M. (ep. 10, col. 654 edit. Ball.): Nobiscum itaque vestra fraternitas recognoscat apostolicam sedem, pro sui reverentia a vestra etiam provincie sacerdotibus, innumeris relationibus esse consilium per diversarum, quemadmodum tenet consuetudo poscebat, appellationem causarum, aut retractatam, aut confirmatam falsæ iudicia. Quamquam quid Leonem appello, cum ipsi Græculi, etsi romanæ Ecclesiæ perinfensi, id ipsum fassi fuerint? In his Zonaras, constantinopolitanus monachus, sardicensem canonem quartum ita interpretatur (1): « Si aliquorum criminum accusatus fuerit episcopus, ac eorum qui in vicinia sunt, velinorum videlicet, et qui prope degunt, episcoporum iudicio depositus; sequæ is nihilominus causam suam æquis rationibus fieri posse affirmet; non ante, inquit, in episcopalem ejus sedem aliam subitui liceat, quam de illius depositione papa certior factus rem ipse definiaverit, hoc est, quid teneri velit, ostenderit; eamque damnationem auctoritate sua aut confirmandam aut rescindendam existimaverit. » Neque omittendus Theodorus Balsamon, patriarcha antiochenus græcorum schismaticorum doctissimus, qui in eundem canonem ait (2): « Cum dissenserint patres provincialium sententiam appellationi subijci, et a propinquis episcopis jussu papæ examinari; nunc dicunt quid fieri debeat si ob ista etiam is qui appellavit condemnatus fuerit, et se rursus gravari dicat. Statuunt ergo ut res in integro maneant, et in ejus qui condemnatus est Ecclesiam alius non eligatur, nisi secunda appellatio a papa examinata fuerit. » Non dicit Balsamon, romanum pontificem necessario alios iudices dare debere, qui iterum judicarent; sed secundam appellationem ab eo examinandam esse asseverat.

VIII. Ubi ergo Febronius, canones sardicenses genuinam sæpe fatarum appellationum fundamentum seu verius occasionem fuisse iterum affirmantem audieris (t. II, pag. 540), redivivum in Febronio Ques-

nellum ridebis (1). « In duobus certe canonibus, quarto et septimo, qui de appellatione ad romanum pontificem loquuntur [ut et heic Balleriniorum verbis], nihil invenies, quo novum jus condi vel leviter indicetur. Non tribuitur hujusmodi appellationum interponendarum aut recipiendarum facultas, sed certa præsumitur; et solum canone septimo diversus modus designatur a pontifice beneplacito pendens; canone autem quarto eorum audacia reprimitur qui, appellatione ad apostolicam sedem pendente, episcopo quasi absolute deposito contra appellationis jus successorem creare niterentur: quod in eusebianos aliqua ratione constitutum videtur, qui, Athanasii causa Romam delata, in antiochena pseudosynodo Gregorium Alexandriæ episcopum consecraverant. Adde quod canon septimus, dum proficitur, delegatos apostolicos, si a pontifice mittendi iudicentur, habere auctoritatem ejus a quo destinati sunt; jus utique in hisce causis non a concilio tributum, sed ipsi pontifici competens, satis declarat: quod quidem jus in appellationibus non tam Occidentis quam Orientis ad solum primatum referri potest, quo romanus antistes omnibus et Orientis et Occidentis episcopis non solo ordine, sed jurisdictione etiam præsidet. » Quamobrem, ut lidem docti viri animadvertunt, cum Valentinianus III imperator in epistola chalconensi collectioni inserta, quæ inter epistolas Leonis censeatur ep. 53, asseruit Flavianum constantinopolitanum episcopum a pseudosynodi ephesinæ sententia ad romanam sedem appellasse secundum solemnitatem, seu ex græco secundum solemnem usum conciliorum, qui scilicet præsertim post sardicensem canonem invaluit, hujus rei originem non concilio sardicensi, sed primatui attribuit. Memorato enim primatu, ob quem romanus episcopus locum habet et facultatem de fide et sacerdotibus judicare, subdit: Hæc enim [primatus] gratia secundum solemnitatem conciliorum et constantinopolitanus episcopus eam [romanum antistitem] per libellos appellavit. »

IX. Inepit vero Febronius, dum iterum ait (t. II, pag. 256): Canones sardicenses modum adhibent auctoritati episcopi romani, cui nihil aliud licere voluit, quam ut novos iudices donec episcopos ex vicina provincia (quibus ipse, si velit, de suis unum adungere valeat), qui una cum prioribus iudicibus intersint renovationi concilii et iudicii. Primus ab Hincmaro hunc errorem hausit de Marca (De Cone., lib. VII, cap. 3); ab hoc Quesnellus, Dupin alique, qui propterea sardicenses patres tantum retractationis, seu revisionis causæ decernendæ potestatem fecisse romano episcopo docuerunt: ubi enim priores iudices debent novo iudicio suos quoque calculos dare, non propria appellatio, sed mera revisio ab iisdem vocatur. At quam hæc hypothesis falsa sit, ex propria canonum explicatione quisque intelliget: finitimos enim episcopos designandos canon septimus, alias quintus, aperte tradit,

(1) apud Bevereg. Pandect. canon. t. 1, pag. 498.

(2) Ibid., pag. 487.

(1) Quesnellus nempe in S. Leon., diss. 3, cap. 13, de sardicensi concilio ait: Illi tamen concilio debetur earum appellationum origo.

eodemque sensu ea accipienda sunt canonis tertii : *Dei iudicium* ; de prioribus autem iudiciis admittendis, ne verbum quidem. Quid vero falsius dici poterat, quam quod Febronius, quiescentia temeritatis imitator, quasi ex tripode pronuntiavit, nihil aliud per sardicenses canones romano episcopo licere, nisi novos iudices dare? Vidimus enim canone quarto (quem septimum, typographi fortasse errore, Febronius paulo superius indicabat) tertium iudicium, quod Romae ab ipso pontifice ferri deberet, depositis episcopis fuisse concessum : *Nisi causa fuerit in iudicio episcopi romani determinata*, verba sunt canonis, quae quod Febronius eo detorqueat, ut non significant causam a romano pontifice iudicandam, sed tantum ab eo determinandam utrum locus sit novo examini et iudicio, iureconsulti est se cum similes, non cum hominibus ratione utentibus ac genuinam verborum usurpationem pernoscantibus agere existimant.

X. Quae porro cum ante tum post sardicense concilium gesta sunt atque in ecclesiasticis annales relata, haec dicta mirifice comprobant. Nimirum (quod tertio loco examinandum proposueram) perpetua universae Ecclesiae consuetudo vel a primis christianis nominis temporibus obtinuit, ut romani pontificis tribunal appellaretur. De quo antequam discessero, nonnulla Febronii dicta sunt castiganda. Ostendit, inquit ille (t. II, pag. 443), Petrus de Marca..., et constat aliunde, quod concilia provincialia suprema iudicandi potestate, a qua appellari non poterat, gavia sint, quae auctoritas illis in concilio generali octavo adhuc confirmata fuit. Mihi vero constat, Petrum de Marca egregie hallucinatum fuisse; constabit autem magis, si quae superiori capite disceptavimus recolantur (1). Illud uberiorem meretur disquisitionem, quod ex nicenis canonibus Febronius profert. « Episcopi Africae, inquit (t. III, pag. 310) ..., Caestino papae apud Petrum Constant, col. 1060, rescripserunt : *Decreta nicena, sive inferioris gradus clericos, sive ipsos episcopos, suis metropolitans aperissime commiserunt...* Hoc autem, inquit Constant, col. 1061, not. a, *decreta nicena providerunt canone quinto, quo praeceperunt, annis singulis, per unamquamque provinciam, bis in anno concilia celebrari, ut communiter, omnibus simul episcopis provinciae congregatis, discutiantur huiusmodi quaestiones, quae adortae fuerant...* Atque ita Afri... ex decretis concilii niceni papae recte negarunt jus appellationum. » Verene haec obijciuntur ut exploratum fiat, prius de niceno canone quarto disputabimus; pauca deinde de Afris subijciemus.

XI. Atque equidem miror, quae fieri possit ut de Marca, eumque secuti Quessellius, Dupin, Febronius, appellationes ad romanum pontificem a nicenis patribus eo canone delegatas velint. Cum enim de romano pontifice nulla fiat mentio, hoc nunquam sufficeret, nisi provincialia concilia suprema in epi-

scoporum praesertim causis dijudicandis auctoritatis a quibus nullus sit ad superius tribunal appellationis locus, agnita ab illis patribus fuisse ostendant. Nempe si nicenos patres, cum apud provinciae synodos discuti huiusmodi quaestiones jussissent, appellationes exempli causa ad generale, vel etiam ad nationale concilium non abrogasse constat, quo demum pacto adversarii, ut appellationes ad romanam sedem ibi improbatas dicantur, obtinebunt? Sed nihil certius quam quod patres niceni intactas ad concilia, sive generalia, sive etiam nationalia, a provincialibus synodis appellationes voluerint. Nonne Febronius Afros obijcit? Atqui africani patres verbis a Febronio allatis continenter subjiciunt (apud Constant, col. 1061) : *Maxime quia unicuique concessum est, ad iudicio offensus fuerit cognitorum, ad concilia suae provinciae, vel etiam universae provocare*. Non ergo omnes omnino ad superius tribunal provocaciones a nicenis decretis voluntas crediderunt. Sed vel ipsi nicenae synodi patres suo exemplo id ostenderunt. Petrus, ut Athanasius narrat (Apolog. 2), apud nos ante persecutionem episcopus, in persecutione martyr occubuit. Hic MELETIUM, qui episcopus in Aegypto erat, plurimorum convictum scelera, ac potissimum quod immolasset idolis, in communi episcoporum synodo deposuit... Interim Meletio haec agente, ariana exorta est haeresis; sed in nicena synodo ipsa quidem haeresis anathemate damnata arianique rejecit, MELETIANI ALIQUO MODO RECEPTI SUNT. Existit enimvero ea de re ipsorum nicenorum patrum ad Ecclesiam alexandrinam epistola, quae Athanasii narrationem confirmat. In ea scilicet aiunt : *Concilium, elementis aliquando in Meletium animatum (nam suum iure nullam verebatur veniam), decrevit ut in sua civitate maneat; potestatem autem nullam habeat vel manus imponendi vel administrandi..., sed ut totum dignitatis nomen retineat*. Meletii igitur in alexandrina synodo depositi causam nicenam concilium retraxerunt, eumque, qui, quod a synodo provinciae depositus esset, episcopus non erat, sua in civitate retento dignitatis nomine manere decrevit. An ergo verisimile sit, eosdem nicenos patres sibi ut nulla a synodo provinciae provocatio daretur statuendum duxisse? Praeterea luculentissimum nicenorum canonum interpretem habemus Julium I in epistola ad eusebium. Is enim cum, an. 342, septemdecim scilicet post nicenam synodum annis, haec litteras dederit, nicenorum patrum mentem habere perspectam potuit, nec cum ad arianos scriberet cavillationibus agentes, dubitandum, quin rem longe notissimam proponeret. Ait ergo pontifex (t. I Epist. R. P. Constant, col. 333) : *Episcopi in magna synodo nicena congregati, non citra Dei consilium, prioris synodi acta in alia synodo disquiri permiserunt, ut qui iudicarent, pro oculis habentes secundum futurum esse iudicium, cum omni cautela rem expenderent; et qui iudicarentur crederent, se non ex priorum iudicium odio et invidia, sed ex aequitatis praescripto iudicatos esse*. Quod si nicenis patribus ea mens non fuit ut nulla a provinciae synodo appellatio liceret, multo minus censendi sunt provocaciones ad

(1) Confer etiam cl. David in opere inscripto : *Des dogmes canoniques des évêques*, Paris, 1671; cap. 1, § 4.

apostolicam sedem auferre de medio voluisse. Quanta enim romanos presules reverentia sint prosecuti, perculgatum est. *Nicæna synodi*, inquit Bonifacius I (c. 14, t. I Epist. R. P. Const., col. 1057), non aliud precepta testantur; adeo ut non aliquid super eius assa sit constituisse, cum videret nihil supra meritum suum posse conferri; omnia denique hinc noverat Domini sermone concessa. Eadem sententia fuit patribus concilii romani sub Felice III, quorum hæc sunt verba: Domino ad B. Petrum dicente: Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, etc. Quam vocem sequentes trecenti decem et octo sancti patres apud Nicænam congregati, confirmationem rerum atque auctoritatem sanctæ romanæ Ecclesiæ detulerunt: quam utramque naque ad ætatem nostram successiones omnes, Christi gratia præstante, custodiunt. Aliud quoque prelo est argumentum, quo nicenam synodum non reprobasse appellationes ad apostolicam sedem confirmetur. Nimirum, ut a Balleriniis observatum est (t. II in S. Leon., col. 945), in sardicensi synodo, quæ ex pluribus patribus nicænis coarctis, et nicæni concilii veluti appendix habita est, appellationes ejusmodi expresse approbantur: neque enim iidem patres sibi contradixisse credendi sunt, ac deesse hac in re cum synodum, pro qua tanta tecta servanda tantopere laboraverat. Nicæna igitur canon eos appellationum iudices designavit, quorum erat facilior quibusque in locis cogitatio, ut nihil tamen apostolicæ sedis auctoritati detraheretur.

XII. Haud tamen inficior, africanos patres (nam de his nunc dicendum) nicænum canonem ita interpretatos fuisse, ut romanis appellationibus præcludi aditus videretur. Verum Febronius animadvertere debuerat, non nobis solum, sed etiam ipsi suoque duci Petro de Marca Afrorum interpretationem obesse; supremam enim synodorum provincialium, quam ipse urget, auctoritatem Afri quei potuerunt agnoscere, cum ad *antierasale concilium* provocaciones assuerunt? Utut est, africanis patres, disputationis æstu (num potius typo, quem romanis pontificibus satis audacter exprobrant?) abrepti, non satis viderunt quam ætatem in sensum nicæna decreta pertraherent. Rem hanc a cl. David egregie discussam lege (lib. cit., cap. 4, art. 4, pag. 56, a. 99.). Unum heic observare liceat. Impendio deprecamur, inquit Afri (in epist. ad Celestin., t. I Epist. R. P. col. 1060), ut deinceps ad vestras aures hinc venientes (episcopos) non facilius admittatis, nec a nobis excommunicatos in communionem nostra velitis recipere. Cur? Quia hoc etiam concilio nicæno definitum facile advertat venerabilitas tua. At de inferioribus clericis, non de episcopis id statuit nicæna synodus. Id agnoscunt Afri; sed addunt: Nam etiam de inferioribus clericis, vel laicis videretur ibi præconeri, quanto magis hoc de episcopis valuit observari? At africanorum patrum pace dictum esto: absurda est atque ab Ecclesia ipsius africanæ disciplina abhorrens usque a clericis ad episcopos consecutio. Africana Ecclesia longe diversam in episcoporum et clericorum causis servandis esse disciplinam agnovit, cum ad episcopi causam primo cognoscendam duodecim epi-

scopos, sex tantum ad ferendum de presbyteri appellatione iudicium adhiberi jussisset. Ac recte quidem, cum enim episcoporum lapsus gravior sit, multoque magis publico christianæ rei bono adversetur quam clericorum culpa, aliam iudicii formam utrumque causæ deprecant. Quæ igitur ista collectio est: Nicæni patres transmarinis inferiorum clericorum appellationes retant; quanto igitur magis episcoporum? Non eam certe S. Augustinus probasset, qui, adversus donatistas scribens (ep. 162 vet. edit.), potuisse ait Cæcilianum ejusque socios aforum collegarum iudicio, PRÆSERTIM APOSTOLICARUM ecclesiarum, causam suam integram reservare. Afros igitur dimittamus, neque majorem illis, quod ad hoc attinet, auctoritatem tribuamus, quam quæ supra attulimus monumenta et ipsius S. Augustini sententia permittunt (1).

XIII. Quod si ad universæ Ecclesiæ consuetudinem animum adjiciamus, multo id congruentius videbitur. Nam ante sardicense concilium, etsi monumentorum inopia laboramus, non paucæ ad apostolicam sedem appellationes occurrunt: nempe, anno Christi

142, Marcionis (2).

250, Privati,

252, Felicissimi et sociorum ex Africa,

254, Basilidis et Maritialis in Hispania,

262, Pauli samosatensis,

343, Cæciliani,

344, S. Athanasii.

Hæc in *Antifebronio* (t. II, lib. III, cap. 2) expensas habes et illustratas. Quid ad hæc Febronius? Nihil. Solum, cum easdem a P. Sangallo et D. Kauffmansio indicatas legisset, ait (t. II, pag. 236): « Hauserunt variâ hæc prætensionum facta, nominatim Fortunati et Felicissimi, Marciani Arelatensis, Basilidis et Maritialis, Dionysii Alexandrini, Pauli Samosatensis, Cæciliani, Athanasii, Joannis Chrysostomi, etc., hauserunt, inquam, illa omnia ex Christiani Lupi, notissimi romanarum partium advocati, libro, quem inscripsit: *Divina ac immobile S. Petri apostolorum principis circa omnium sub celo fidelium ad romanam ejus cathedram appellationes, aduersum profanas hodie totam novitates, assertum privilegium*. Hic Tractatus, Romæ primum publicatus anno 1679, nunc constituit totum

(1) Quæ Africanæ cum romanæ sede super appellationibus disceptatio fuerit, in *Antifebronio* accurate pertractatum habes t. II, lib. III, cap. 4. Febronius t. II, pag. 289, ea repetit quæ hoc de controversia post Dupinam in primo opere dixerat. Cæterum ergo cum *Antifebronio* hunc Petronis locum, et quantum in hac Febroniani operis defensione desideretur, intelliges.

(2) Cl. P. Zallwein, postquam Marcionis a patre suo episcopo damnati ad apostolicam sedem confugium in medium attulerat t. II, pag. 205, scd, inquit, quid responsum fuit? « Nos injussa venerandæ patris tui facere illud non possumus. Quibus verbis satis indicat, eam dici appellationem non posse. Perinde ac si ab exitu, non a provocacione ipsa appellationis nomen ducendum sit. Cæterum animadvertere debuit vir doctus, hocce responsum non a pontifice, qui, vacante sede, nullus tunc erat, sed a romano clero Marcionem tulisse; neque vero potestatem restituendæ Marcioni communionis, quam sibi clerici romanæ non esse profitentur, eam t. si pontifici desegere par est. Vide eruditum virum Franciscum Antonium de Saneenibus t. I, cap. 11, qui etiam Marcionem fuisse deinde a pontifice in communionem receptum ostendit.

octavum omnium Christiani Lupi operum, Venetiis impressorum. Eidem opposuit Ludovicus Dupin, doctor sorbonicus; secundum ex suis dissertationibus historicis de antiqua Ecclesiae disciplina, hac sub rubrica: *De forma judiciorum ecclesiasticorum, ubi de appellationibus adversus nuperam Christiani Lupi de illis luebrationem*. In ea isdem, quæ Lupus pro sua sententia in medium protulit, exemplis atque aliis, docet ex opposito, causas omnes tum temporis in partibus esse terminatas, nec ullam damnatis provocationem ad romanum pontificem fuisse concessam; ita ut si quem in crimen probali contingeret, is fuerit compulsus causam apud episcopum suum agere, aut si episcopus esset, apud synodum provinciae, cui præerat metropolitani; aut saltem si gravior esset causa, tum apud episcopos provinciae, tum apud finitimos, a quibus provocari minime poterat. Qui hodie hanc chordam oberrant, uti bini theologi nostri, Venetus atque Ubius, illis satis est refricasse argumenta Lupi; contrarias Dupinii rationes et documenta hactenus nemo evertit. Nimis confidenter dictum. Nemo evertit? At, ne Franciscum Antonium de Simonebus, qui Dupinio duo de romani pontificis iudicialia potestate tomos opposuit, et Gerardum Casteele (1) heic memorem; Dupinii suique laudatoris Febronii conatus me evertisse absque ulla jactantiae nota existimarim. Erat Febronii ea refellere, quæ contra Dupinum multo diligentius quam ceteri (verbo absit invidia) de hisce appellationibus pro mei instituti ratione disserueram; sed dum nihil aliud mihi obijcit, quam dupinianæ dissertationis laudes, pauci meis satisfactum argumentis existimabunt (2).

(1) Controv. historico-eccles. 31, Coloniae, 1734.

(2) Licet heic pauca addere, quibus docti ceterique scriptoris confidentiae occurratur. Is est P. Zallwein, qui t. II, pag. 203, hæc generatim de appellationibus antea canonicis scribere non dubitavit: *Et nunquid hæretici et schismatici, e. g., donatistæ, ariani, ad imperatores provocant? anne catholicis quas similes provocaciones approbare auserit?* Nemo certe; sed equis ad apostolicam sedem appellationes cum hereticorum ad imperatores provocacionibus comparari patienter ferat? et ab eo quidem theologo qui juris divini esse hujusmodi appellationes palam profiteatur? Quid vero illud, quod addit: « Profecto si totam antiquitatem priorum seculorum percurramus, vix ullam authenticæ appellationis exemplum reperire erit, aut si quæ admodum pauca exstarent, magis juri et consuetudini ordinariæ quam exemplis quibusdam et factis undecunque petitis standum foret. » At quid, quæso, *authenticæ appellationis* nomine intelligit? Nos certe id unum cum utroque juris peritis, appellationem dicimus a *superiore iudice ad superiorem provocacionem*. Quamobrem cum a superiori romane sedis auctoritate, quam aliquis imploraverit, retractationis iudicium instituitur, hoc *appellationis* iudicium vocamus, neque id ullus negavit, qui in synonymis vocibus inasiter ludere et fucum imperis facere nolit. Num vero quæ supra indicavi exempla, a *superiore iudice ad superiorem* provocaciones non fuerint? Num de his romana sedes non cognovit? Quid ergo illis deest quominus *authenticæ appellationes* dicantur? Paucæ equidem numero sunt; sed paucæ etiam illorum temporum monumenta nobis superant. Iam præterea congruunt, divino, inquam, juri, quod ipse Zallwein agnoscit. Neque a consuetudine abhorrent; nisi contrariam consuetudinem viguisse auctor evincat, quod in tanto veterum tabularum variegato quæ laeiet? Hoc scio, S. Leonem M. in loco superius reddito *veterem consuetudinem* pro appellationum jure protulisse. Eandem Stephanus Arsesius in libellis Bonitacio II adversus constantinopolitanos episcopos Epiphani sententiam oblati testatus est his verbis: « *Hoc denno allegare non distul, sancti ac beati capituli vestri sedem apostolicam implorans, et consue-*

XIV. Id multo magis quod ad appellationes sardiensi concilio posteriores attinet dictum sibi habeat. Earum a sardiensi concilio ad S. Gregorii Magni pontificatum appellationum historiam perextul, nihil eorum omittens quæ ad eas vindicandas facerent. Febronius vero magnum hanc molem paucis hisce verbis disiecit (t. II, pag. 445): *Exempla prætersarum appellationum a P. Zaccaria cit. lib. III, cap. 2, 4, 5 et 6 recensitarum, haud ægre expedirentur; imo ut destruantur, sollicitè consensurum cum iis quæ Febronius, l. c., § 8 et 9, de similibus provocacionum exemplis, earum indole, modo et effectu, pluribus explicavit. Felicem enimvero Febronium, si credulo lectoris invenerit, qui hisce (ad Sidonii vocabulum usurpato) thrasonianis verbis stare malint, quam commendatæ comparationis labore suscipere! Quod ad me spectat, sancte proleitor, me, dum ad Antifebronium scribendum aggredider, diligenter quidem, sed pacato animo qui sollicito ad veritatem assequendam aptior esse solet, ea febroniani operis loca expendisse. Quamobrem non video quid flagitata a Febronio collatio ejus causam juvare possit, nisi id malis effugium dicere, quo, cum nihil nobis respondere posset, respondisse tamen videretur. Non dissimulaverim tamen [neque enim febroniani moribus vivo] aliqua de Theodoretii Cyprensis appellatione, de qua in Antifebronio aliqua dixeram (t. II, lib. III, cap. 5, n. 8), Febronium in annotationibus ad iudicium academicum colonienae attulisse (t. 2, pag. 36). Verum prompta omnia sunt ex Quessnelli de hoc argumento dissertatione, quam Ballerini S. Leonis M. opera edentes strenue relellerunt (t. 2, col. 1257). Ea, quæso, in pauciora contrahamus, nihil tamen roboris, si quod habent, imminuentes. Ait 1º adversarius: Theodoretum non tam Leonis M. tribunal appellasse, quam omnium occidentaliū episcoporum operam implorasse; scripsit enim ad Anatolium Patriarcham (ep. 119): *Tuam magnificentiam oro, ut hanc gratiam a triumphatore imperatore obtineas, ut ad Occidentem accedam, et ab illis Deo dilectissimis et sanctissimis episcopis iudicem*. Verum quipam erant hi Occidentis episcopi? Nimirum urbenarum diocesis episcopi ceterique qui Romam conveniebant, uno verbo romane synodi episcopi. His autem nullum erat jus, in causis orientaliū episcopatum, nisi cum romano pontifice qui secundum illorum temporum disciplinam in synodo de ejusmodi causis iudicabat. Hinc concilii et episcoporum occidentaliū apud Theodoretum mentio et ad hos etiam epistole. Idem ergo fuit Occidentis præsidium implorare, quod romane synodi, seu romani pontificis, qui unus, ob sui primatus dignitatem, in orientales quoque antistes juris dicendi potestate potiebatur. Ait 2º: nullum a Leone de Theodoro prolatum fuisse iudicium, sed unam cum romana sede communionem illi concessam. Apparet id, inquit, *indivimæ quæ usque hactenus in nostra tenet provincia, non debere committi; ad supplicandum ne auctoritas sedis apostolicæ, quæ vobis a Vita Domno nostro Jesu Christo, et asceris canonibus data est, ita et per antiquam consuetudinem servata est, in aliquo violaretur.**

(t. II., pag. 57), ex sententia legatorum ipsius Leonis in actione octava synodi chalconensis, apud Harduinum, t. II., col. 499, ubi Theodoretum, inquit, sanctissimus ac beatissimus universae Ecclesiae episcopus urbis Romae Leo dudum in communionem suscepti, sicut litterae ab eo ad nostram humilitatem directae testantur. De decreto restitutionis a Leone in gratiam Theodoretum lato altum sileatur. Sed oppido fallitur. An ignorat quid in causa Maximi antiocheni Anatolius Constantinopolitanus ejusdem chalconensis synodi patribus edixerit? *Definimus* (ita ille) *habere horum ratere quae in illa quae synodus dicitur [pseudoephesina] intelligi* sunt confecta, nisi illud circa sanctissimum Maximum magis antiochenae civitatis episcopum: QUONIAM ET SANCTISSIMUS LEO IN COMMUNIONEM EUM RECIPENS, PRAESENS EUM ANTIOCHENSUM JUDICAVIT ECCLESIAE. Tantummodo ergo erat antiquis patribus damnatum episcopum in communionem romani pontificis recipi, quantum episcopatum, unde antea dejectus fuisset, restitui. Si igitur, fatente Febronio, imo testantibus chalconensibus patribus, Leo in communionem Theodoretum susceperat, episcopatum quoque illi reddiderat. Quanquam quid conjecturis agimus? Febronius, actione octava synodi chalconensis, de decreto restitutionis a Leone in gratiam Theodoretum lato altum sileat. Neque animadvertit id actione prima altum declarari. Hac tamen ex illa actione legere in *Antifebronio* poterat exscripta: *Ingredietur et reverendissimus episcopus Theodoretus, ut sit particeps synodi, quia ET RESTITUIT EI EPISCOPATUM sanctissimus archiepiscopus LEO.* Alii 5°: chalconenses patres de Theodoretum causa, quam actione prima sibi servarent, actione octava judicasse: unde illud (t. II. Conc. Hard., col. 495): *Secundum decretum sancti concilii Theodoretus sanctissimus episcopus Ecclesiam civitatis Cyri recipiat.* Ad hoc enimvero illud archiepiscopus respondit, quod Ballertius Quesnello dederat (t. II. S. Leon., col. 1265): « Chalconensis synodus ab imperatore indicta fuerat eo praesertim consilio ut episcopi in latrocinio ephesino depositi ac in exilium pulsati, per approbationem synodi atque sententiam omnium episcoporum convenientium episcopatum et ecclesias proprias reciperent; quemadmodum ad ipsum Leonem scripsit Pulcheria Augusta, epist. 77. S. pontifex benemerentissimorum augustorum consilio annuens jam legatos ad synodum destinaverat, litterasque ad eandem synodum dederat, in quibus eos episcopos restituendos praescripserat. Lege epist. 95, c. 3. His igitur in circumstantiis, acceptis Theodoretum documentis, etsi Leo de ipsius causa ad apostolicam sedem per appellationem delata iudicium ferens, eumque in communionem recipiens, ipsum, ut vidimus, sedi suae restituerit restitutione juris; actualis tamen restitutio perficienda restabat, quae cum synodo jam commissa videri posset, ea secundum apostolicum iudicium ab ipsis Leonis legatis atque a cuncto concilio decreta fuit (1). Quare syno-

dus chalconensis, in hac de Theodoretum actione Leonis iudicium secuta, commissam sibi quodammodo actualem illius restitutionem decrevit. »

XV. Ut autem hactenus dicta colligamus, provocationes ad apostolicam sedem a divino primatus iure dimanant; a sardicensibus patribus non primum constitutae fuerunt, sed confirmatae, constanti denique a primis Ecclesiae saeculis consuetudine roboratae. Non mirum ergo, gallicanam quoque Ecclesiam eas semper agnovisse. Febronius equidem qui inelucte illius Ecclesiae auctoritate se protegere studet, agerrime tulit, me in *Antifebronio* (t. I., introduct. cap. 5, n. 6) dissidium quod inter sua super appellationibus dogmata, et gallicanae Ecclesiae sententiam intercedit, ipsi exprobrasse. Quapropter ad ea quae eo loco attuli aliquid respondere conatus est. Tessem dederam Natalem Alexandrum, divinum appellationum jus defendentem. *Bellum*, inquit Febronius (t. II., pag. 559), *et solidum argumentum!* Quidni? Nemo certe sibi persuadeat, Natalem Alexandrum, qui pro gallicanae Ecclesiae libertatibus acerrime dimicavit, in ejus Ecclesiae conspectu libro Parisiensis edito appellationes huiusmodi propugnasse, easque non a sardicensibus canonibus, sed ex divino jure accessivisse, nisi id gallicanis praesulibus probatum iri intellexisset. Gerbasii praeterea librum de Causis majoribus protuli jussu gallicani cleri compositum, in quo licet ad sardicensis canones appellationum institutio referatur, non tamen unius revisionis a Febronio post Petrum de Marca excogitatae, sed vere appellationis jus romano pontifici illis canonibus assertum dicitur (pag. 135); tam quia, *cap. 7, verbum APPELLARE usurpatur... tum quia licet recipia haec opinio, eique vulgo subscribunt sacri juris interpretes.* Tandem ex iis quae in conventu cleri gallicani an. 1681 contigerunt, quid Ecclesia gallicana de appellationibus sentiat collegeram. Nimirum delato ad conventum libro quem decem ante annos cl. David ediderat, praenotatum: *Des jugements canoniques*, aliqua in eo reprehendenda censors invenerunt, quae ad quinque capita revocarent. Nihil vero in his legere est de appellationibus ad romanum pontificem, quas vir doctus strenue defenderat. Auctor responsum accusationibus obtulit, quo censors sibi abunde satisfactum fuisse declaravit. In eo autem cum auctor se non de primae cognitionis causis, sed de appellationibus a sententia in provinciae synodo adversus episcopum lata se locutum fuisse testificetur, appellationes magis magisque confirmat. Repetit Febronius (t. II., p. 540): « Davidis declaratio ad solas causas episcoporum restricta, clero tunc poterat sufficere: tum, quod ea omnes inferiorum clericorum appellationes excluderet; tum quod hac declaratione a clero (uti quidem pretendit Zaccaria) tacite probata, satis significaretur, nullam ad romanum pontificem appellationem fore directam, ex quo ea, in casu existentis hac in parte legis divinae, omnibus persequi gravatis ex aequo concedi deberet. » Dubitat ergo Febronius ut clerus gallicanus juri divino appellationes ad se habeat

(1) Hanc actione octava patres aliebat: Theodoretus dignus est sede... Post deum LEO iudicabit.

Dubium eximere vel unus Natalis Alexander debuerat; sed demus graviorum testem. Is est archiepiscopus senonensis, cujus hæc sunt verba: *Quod ex hac auctoritate, quam Christi institutione in nos (episcopos) pontifex habet, legitime sequitur, jus est iudicandi son- tre episcopos. Quod si illos a provinciæ episcopis in primæ cognitionis causa iudicari mores nostri postulant, jus tamen suscipiendarum appellationum est ipsi absque ulla controversia servatum* (1). Quæ ergo clericorum inferiorum causæ a Gallis a divino romanarum appellationum jure eximi possunt? Duo Febronius admodum diversa distinguit, prohibere summo pontifici ne, si velit, etiam clericorum appellationes admittat, et clericis interdicare ne ad romanum pontificem appellent. Illud juri divino opponitur; neque hoc gallicana Ecclesia unquam ausa est: at alterum, nisi absoluta quodam interdictio intelligatur, cum jure divino non pugnat; cum enim dubitari non sine causa posset, an ea uti potestate omnibusque in locis expediret, cautum a sardicensi concilio fuit, ipsis etiam pontificis romani legatis assentientibus, ut *ordinaria presbyteris et aliis minoribus clericis appellatio concederetur ab episcopis ad concilium provinciale, episcopis autem ad sedem apostolicam*, ut ait Bellarminus (2).

XVI. Cum nihil aliud Febronio restet ad infringendam romanarum appellationum auctoritatem, querimonias iterat de earum frequentia atque abusu (3). Sed quod ad frequentiam attinet, quam *ambitioso juri novarum decretalium* tribuit (t. I, p. 336), non me ejus vindicem habeat, sed cl. benedictinum Zallwein, quem super hoc argumentum nos adire non semel jussit. « Rem totam, inquit ille (t. IV, p. 592), oro, atque obtestor indifferenti animo expendamus. Quo jure, iterum oro atque obtestor, quo, inquam, jure pontifices ambitionis et excessivi dominatus argui possunt? Num enim ipsi causas seu ecclesiasticas seu civiles violenter a judiciis inferioribus avulserunt, illas ad se traxerunt, litigantes ad sua tribunalia invitarunt, jurisdictionem inferiorum judicum studiose turbaverunt, et suppresserunt? Ubinaq. similia leguntur? Id unicum legimus, quod causas quasdam majores sibi reservaverint, provocantes et appellantes audientiam præbuerint, lites quasdam, postquam jam ad ipsos fuit provocatum, causa cognita ad se advocaverint, et sententiam dixerint. Anne tantum tamque ingens crimen est aliorum gravaminibus mederi, justitiam læsam integrare, læsis subvenire, jus ex æquo et justo causis dicere? Profecto in his ego nihil reperio, nihil deprehendo, quod aut dominatum aut ambitionem saperet. Sed undenam tanta

appellationum frequentia? Dicam quod res est. Illa reverentia in primis, qua fideles ferebantur in pontificem tanquam supremum Ecclesiæ caput, illa singularis fiducia, quam animo suo intime impressam habebant, spe certa freti quod a suprema sede justitiam sint impetraturi, ipsos stimulavit ac invitavit ut ad tribunal pontificis tanquam ad aram justitiæ confugerent, suasque causas, ecclesiasticas præsertim, supremo illius judicio submitterent. Ad hæc, quinam fuere illi qui judicium pontificis interpellarent, an clerici, vel laici? Clericorum causæ pleræque fuere vel pure ecclesiasticæ, vel saltem mixti fori vel inter ipsos clericos agitæ, et hoc ipso ad judicium ecclesiasticum superius deferendæ. Laicorum etiam causæ ad pontificem delatæ ut plurimum ita erant constitutæ, ut secundum aliquem saltem respectum ad judicium ecclesiasticum pertinerent, vel ex capite *denegatæ justitiæ*, vel quod in iis ageretur de peccato, vel quod causam ecclesiasticam *mixtam* haberent. Audiamus desuper ipsos pontificis potestatis mastiges, inter quos jure optimo recenseri meretur Boehmerus. Hic ergo, ut pontifices magis odibiles redderet, scribere non dubitavit quod pontifices varios excogitaverint prætextus, ut causas quamplurimas ad suum forum traherent, et inter hos recenset hos ipsos quos modo recensui. Ex hoc capite, inquit, ad suum forum pontifices traxerunt contractus juramento confirmatos, testamenta, quibus legata pia inserta, causas sponsaliorum, pleræque delicta et crimina, imo causas omnium ferme delictorum. Demus hæc Boehmero et suis sequacibus (quos inter Febronius noster); supponamus ca esse vera: num propterea dolose et fraudulenter egisse censendi sunt pontifices? num fraudem et dolum committit qui redintegrat justitiam læsam, patrociniatur causis contra leges justitiæ decisis, punit delicta, et delinquentes debitis pœnis coercet? Sane ipse Boehmerus fateatur, quod olim episcopi etiam in omnia crimina inquisiverint, eaque in suo foro puniverint; item quod jurisdictione episcoporum olim fuerit amplissima, et laicis ex legibus imperatorum Constantini M.; Theodosii, Arcadii et Honorii, et ex edicto Caroli M., licuerit ferme omnes causas deferre ad audientiam episcopalem, ut eas more arbitrorum secundum æquum et justum deciderent, donec hæc jurisdictione episcoporum successively fuerit diminuta, et circa sæc. tredecimum ferme penitus depressa. Quid si ergo laici, illius antiquissimi moris adhuc memores et jurium antiquorum tenaces, sponte sua suas causas etiam ad tribunal pontificum detulerunt, et judicia secularia quodammodo exhorruerunt: num hoc pontificibus imputari in culpam, et in fraudes eorum refundi debet? En quomodo olim ipsi imperatores liberrimam fecerint facultatem implorandi judicia secularia (lege: ecclesiastica) et occasione præbuerint appellandi ad tribunalia ecclesiastica magis quam secularia. En causas plures, quibus factum fuit fieri potuit, ut causæ tam ecclesiasticæ quam civiles ad curiam romanam per viam appellationis deferren-

(1) Instruction pastorale contenant une troisième lettre à un conseiller du parlement de Paris, 1735. « C'est EN CONSÉQUENCE de cette autorité qu'il a sur nous par l'institution de Jésus-Christ qu'il a droit de juger les évêques coupables; et s'il doit, selon nos usages, les faire juger par leurs comp provinciaux en première instance, le droit d'en recevoir l'appel lui est réservé et ne lui est pas contesté.

(2) Quem vide lib. II de rom. Pont., cap. 23.

(3) Vide tom. II, pag. 144, 257, 259.

tur, absque eo quod pontifices ambitionis, excessivi dominatus, doli, fraudis et imposturae, accusari possint et debeant. Et demum quod pontifices suae jurisdictionis et potestatis seu retinendae seu ampliandae studiosiores fuerint, num id ambitioni et fraudibus adscribendum erit? Quid non hodie faciunt iudices et potestates seculares, ut terminos suae jurisdictionis quam latissime diffundant, et per omnem orbem circumferant? annon ferme omnes causas ecclesiasticas ad sua violenter rapiunt fora? an non oborto collo clericos trahunt ad sua iudicia, sacra profanis, et profana sacris miscent? » Haecenus P. Zaltwein.

XVII. De abusibus quod queritur, nihili est ad rem qua de agimus. Hoc quaerimus: jusne appellationum romanis pontificibus congruat, et non merae *revelationis, retractationis*. Querimus nam hujus juris basis ac fundamentum sit Petri primatus. Querimus an Ecclesia omnibus seculis hoc jure donatos pontifices suis ad eorum tribunal provocationibus testata sit. Milleni, per me licet, in hasce appellationes abusus irreperierint: num propterea jus ipsum nullum est, atque per summam episcoporum synodorumque injuriam usurpatum? Nunquamne appellationes ad regum tribunalia, his maxime in regnis quae locorum amplitudine gentiumque varietate ac multitudine ceteris praestant, abusibus corrumpuntur? Eritne aliquis adeo sui impositus, ut regibus propterea appellationum jus deneget, quod a suprema imperantium potestate divelli nequit? Ceterum ejusmodi abusus bene multos cum a tridentina synodo, tum a recentioribus pontificibus sublato esse, in *Antifebronio* ostendi (t. II, lib. III, cap. 7, n. 6, seq.), neque ullus qui eorum constitutiones norit, inficiari poterit. At supersunt alii: imo supererunt, aut veteres novi excipient, dum homines erunt qui in Petri cathedra sederant. Cum enim ista absque multorum studio, officii, industria, pertractare ipsi per sese nequeant, hos autem pontificiorum onerum adjuutores humanis carere affectibus admodum plane sit; quis jure possit, ut nihil unquam ambitionis, pravae cupiditatis, malevoli animi istius modi causis, judicisve admisceatur? Nobis hoc satis sit, Christum, cum suis Petri successoribus vices detulit, quae humana nunc ipsorum pontificum, nunc administratorum sive inbecillitate sive nequitia Ecclesiae impendebant mala, omnia perspexisse; neque tamen illis primatus jura, quae tot abusibus vitanda pernoscebant, denegasse. Hoc enim si animo infixum habuerit, de vitis, quoad fieri poterit, rescanlis cogitabimus; jus ipsum venerabimus, salvumque atque incolome religiose servabimus, ne tandem pessimo exemplo omnis omnino cum sacra tum politica potestas, in cuius usu multa semper emendanda occurrent, summa rerum perturbatione conculcetur, aut etiam de medio tollatur. Sed de abusibus a Febronio romanae curiae objectis decima dissertatione accuratius disseremus.

CAPUT VI.

Romane appellationum causas dijudicare romani pontifices possint; an potius (quod unum Febronio placeat) in provinciis dare iudices debeant.

I. Inter abusus qui ad superioris capituli argumentum maxime pertinent, praecipuum, si Febronio credimus, locum habent iudicia super episcoporum causis Romae instituta. *Sacrum illud jus*, inquit (t. I, cap. 5, § 6, n. 6, pag. 536), *quaevisque causam terminandi intra provinciam, haud dubie mansisset integra, nisi infamata illa Isidori collectio, referta falsis epistolis decretalibus, totam ecclesiasticam disciplinam faciem suae deque veritatis. Paulo antea dixerat* (ibid., n. 2, pag. 532): *Adco autem verum est, summum pontificem non habuisse, nec per canones sardicenses obtinuisse, jus causae Romae definiendae, ut ad suum illi concedatur focalis mittendi legatum ad secundum iudicium in provincia agenda eod. can. quinto. Tomo autem secundo* (t. II, pag. 310): *Episcopi, inquit, Africa, anno 425, proinde longe post sardicense concilium, Celestino papa apud Petrum Constant, col. 1069, rescripserunt: « Decreta nicana sive inferioris gradus clericos sive ipsos episcopos suis metropolitanis apertissime commiserunt; prudentissime enim iustissimeque viderunt, quaeque negotia in suis locis, ubi orta sunt, finienda. » Tum ex P. Const. addit: Nicæno canone quinto, ne episcopi extra fines provinciae suae iudicentur, vetitum esse pariter intellexerunt Orientales, ut in epistola quarta Innocentii, pag. 775, not. c., observavimus. Hinc Germanorum, quas indicat (ibid., pag. 445), querele, Romanos consuetudinem Germaniae inexpertos esse, nec posse proinde Romae illorum causas ex aequitatis legibus iudicare. At nihil dici potuit a sardicensium patrum mente, atque a constanti Ecclesiae consuetudine magis dissentaneum.*

II. Illud autem statim cum Ballerinis (t. II S. Leon., col. 985) animadvertendum, « Si in quibusdam regionibus praesertim a romana sede remotis antiquo usu receptum fuit, ut hoc quoque causae a finitimis episcopis, vel a pleniori synodo cognoscantur, ac terminentur; id ecclesiastica institutione fuisse inductum, non aliquo peculiari jure, quod sive finitimis episcopis, sive pleniori concilio divina institutione competeret, sed ob expediendum facilius et celerius negotium, et ne, ob longinquitatem itinerum ac difficilem traditionem testium, mora innecteretur longiores, quibus scandala diutius vigerent, et subreptiones aut obreptiones facile irreperirent. Igitur in hoc pariter, si res ita ferat, agi poterit eo nomine quod non expediat novitatem inducere (nam ipsa quidem mutatio consuetudinis, ut notavit Augustinus ep. 118, etiam quae adjuvat utilitate, utilitate perturbat); non vero quod jurisdictio pontificibus desit. Et si quidem haec jurisdictio in eiusmodi causis vocaretur in dubium praetextu consuetudinis aut canonum, consuetudo et canones per summum abusus preferrentur divino ac certo juri romanorum pontificum, cui omne humanum ius cedat necesse est. » Vider

Jam quid dicendum de canone nicæno, quo statuitur, ut episcoporum adversus suos judicia *communiter omnibus simul episcopis provinciæ congregatis discutiantur*. Nempe, ut cætera militam, quæ superiore capite in hunc canonem observavi, id expedire omnino videbatur, ne turbarentur omnia, si quis extra suæ provinciæ atque adeo auctoritatis limites causas judicare auderet. At quid hoc ad romanum pontificem, cui, ut aiebat S. Gregorius M. (*Lib. IX, ep. 59*), *si qua culpa in episcopis invenitur, nescio quis episcopus subjectus non sit?* Certe S. Joannes Chrysostomus, qui cum ab imperatore Theophili Alexandrini causam judicandam accepisset, litteras autem ab ipso Theophilo tulisset, quibus significabat (ex nicænis canonibus), *non trahenda extra limites judicia, sed in ipsis provinciis provinciarum negotia tractanda esse* (1), ad Innocentium I scribit, *se judicium illud non solum non sumpsisse sibi, sed et vehementissime recusasse* (*Ep. 4 inter Innoc., t. I ep. R. P., col. 778*); agens quoque de ejusdem Theophili suscepto deinde adversus se judicio, *consentaneum non esse monet, ut qui ex Ægypto sit, eos qui in Thracia sunt iudicet* (*Ibid., col. 778*); nicænos tamen a se canones haud infringi censuit, si a Theophili sententia ad Innocentium provocaret: non alia profecto de causa, quam quod nicænus ille canon ad universæ Ecclesiæ primatæ pertinere non poterat. Sanctus quoque Athanasius a Julio pontifice evocatus Romam accessit suam adversus eusebianos causam acturus; neque tamen aut nicænorum patrum mentem ignorabat, qui ex illis ipsis unus fuerat, aut canones ab iis constitutos violare ausus fuisset in tantis præsertim arianorum adversum se simulatibus, ne his novarum in se criminationum occasionem imprudens præberet.

III. « Idem, inquit Ballerinii (*L. c., col. 985*), dicantur de canonibus sardicensibus, qui causas appellationum episcoporum a romano pontifice per delegatos in provincia iudices, vel per legatum in eam missum cognoscendas innuunt. Id enim similiter illud respicit quod credebatur magis expedire, non vero quod pontificum jus hoc limite circumscriptum putaretur. » Enimvero etsi canon tertius sardicensis græcæ editionis per *proximos provinciæ episcopos*, si opus sit *judicium renovandum* indicat, canon autem septimus latine scriptus episcopos quoque memorat, *qui in finitima et propinqua provinciæ sunt*; nunquam tamen romani pontifices vel sanctimonia illustriores ita his se canonibus obstringi senserunt, ut ubi id expedire existimarent, causas procul dissitis episcopis discutiendas non committerent. Longo sane locorum intervallo Alexandria Constantinopolis distat, Coelestinus tamen Cyrillo alexandrino episcopo damnandi Nestorii constantinopolitani antistitis potesta-

tem fecit. Sic etiam S. Greg. M., cum Maximi Salonitani causam ex Illyrico in Italiam evocasset, constituit ut ravennas et mediolanensis antistites de ea iudicarent. In hunc enim modum ad Constantium mediolanensem scripsit (*Lib. IX, ep. 67*): « Maximus salonitanæ Ecclesiæ prævaricator, postquam per potestates majores seculi obtinere nihil valuit, ad minores sese contulit: nobisque tam nimietate precum, quam attestatione bonorum operum prævalere contendit..... Et ideo decrevi ut reverendissimus frater et coepiscopus noster Marinianus *ejus causam debeat in Ravennati urbe cognoscere*. Si autem persona ejus suspecta forsitan habebatur, volumus, ut vestra quoque fraternitas, si ei laboriosum non est, ad eandem civitatem *fatigare se debeat*, et cum prædicto fratre in eodem judicio pariter residere. Quidquid autem vestræ utrorumque sanctitati placuerit, scitote, mihi modis omnibus placiturum. » Plura horum similia exempla proferre possem. Unum addo S. Agapetum, qui de causa Contumeliosi gallicani episcopi ad se delata hæc statuit: « Suspensus igitur, sicut præfatus sumus, episcopus Contumeliosus habeat tantum, quam præsumpsisse dicitur, celebrationem missarum; et, patrimonio Ecclesiæ in gubernatione archidiaconi ejusdem Ecclesiæ constituto, ita ut alimonia sufficienter episcopo non negetur, visitatoriam in ejus loco precipimus ordinari personam, et patienter *expectare iudices, quos, inspirante nobis Domino, constituerimus audire*. » Nequaquam igitur, inquit et de Simëonibus (*T. II, cap. 22, § 1, pag. 178*), *Agapetus proximis episcopis Contumeliosi causam audiendam se delegaturum fore proffertur, sed iis quos Dominus inspiraret. Quibus verbis satis ostendit, iis liberum esse, iudices, quos vellet, seligere*. Neque tamen his opus est. Supra ostendimus sardicenses patres nihil minus cogitasse, quam ut romanæ sedi episcoporum judicia subtraherent. Nam Gaudentius de episcopo a vicinis quoque antistitibus deposito loquens, nequaquam usus canone quarto fuisset his verbis: *Proclamaverit agendum sibi negotium in urbe Roma*, multoque minus dixisset, alium episcopum in appellantis locum ordinari minime debere *nisi causa fuerit in iudicio episcopi romani determinata*, si tertio in provincia, non Romæ causam ejus pertractandam intellexisset.

IV. Sed ecclesiasticam historiam breviter percuramus. Occurrent singulis fere seculis romani pontifices, quam plures, qui Romæ de episcoporum occidentalium (1), vel etiam orientalium metropolitatum causis cognoverunt. Causas autem intelligo appellatione ad romanam sedem delatas. Equidem scio, eas quoque interdum a romanis pontificibus iudicatas quæ primæ cognitionis sunt aut quemadmodum jurisperiti loquuntur, *in prima instantia*. Profecto Dionysium Alexandrinum, qui apud Romanum Dionysium accusatus, *quasi qui Filium opus et non consubstan-*

(1) Theophili epistolam Palladius in Chrysost. Vita, cap. 7, sic exhibet: « Arbitror equidem, non ignorare te canonem nicænorum decretum, quo sancitur, ne episcopos causam extra fines suos iudicet. Si autem ignoras, disce, et a libellis adversus me abstine. Nam si iudicari me oportet, ab Ægyptiis episcopis iudicandus sum, non a te, qui 75 dierum itinere abes.

(1) Episcoporum dico. Petrus enim de Marca (*De Conc. t. VII, c. 17*) contendit metropolitatum quidem occidentalium ex lege Gratiani, non autem episcoporum causas potuisse Romæ tractari.

giam diceret, ut Athanasius scribit (*In lib. de Synod.*), non illum apud aegyptios episcopos antea hujus erroris insinulaverant: primo ad romanum pontificem confugerunt, qui propterea primo de hac criminatione in romana synodo cognovit. Luculentissimum quoque hujus potestatis exemplum Bonifacii I ad gallicanos episcopos epistola suppeditat. *Valentinus*, inquit pontifex (*Ep. 3, col. 1015 edit. Coar.*), nos clerici civitatis odierunt propoentes per libellum criminosi quae Maximum, teste tota provincia, asserunt commisisse. Fattetur Constantius, gallos episcopos de hac causa nihil dum novisse. Igitur clerici non metropolitani, aut synodi judicium ante postulare, quam Bonifacium de tot Maximi criminationibus certiores facerent. Quid ergo Bonifacius? Nullo licet provincialis synodi praesente iudicio Romam Maximum vocavit, sed audiendus hic praesentare se noluit (*Ibid., col. 1016*). Dilationem tamen dedit et decrevit in Gallis congregari synodum. Verum cavit pontifex, ne accusationibus discussis episcopi decretoria illum sententia mulctarent; sed sibi supremum totius hujus negotii judicium adscripsit. Quidquid autem [en pontificis verba] vestra caritas de hac causa daverit decernendum, eam ad nos relatum fuerit, nostra, ut condecet necesse est auctoritate firmetur. Quid vero cum Nestorio Coelestinus? Nulla illum synodus condemnarat; ut tamen Cyrillus pontificem de errorum monitis a Nestorio disseminatis commonuit, sententiam in eum tulit, atque ut eam exsequeretur districto vigore Cyrillo praecipit (*Ep. 11, col. 1106*). Vides ergo non insolens, non usurpatum ex ambitiosis isidorianarum decretalium commentis jus illud, quo posteriores pontifices de primae cognitionis causis non semel judicaverunt. Libens tamen assentior, ejusmodi causas ex vetere disciplina ad provincialium synodos consuevisse perferri, quodque id cum ad veritatem pernoscendam tum ad ferendam ex aequitate sententiam accommodatius esse videretur, romanos quoque pontifices eas non nisi raro ad suum tribunal evocasse. Hoc contendendo, nulli illos, appellatione intercedente, se legi obnoxios agnovisse, ut in provinciis potius quam Romae episcoporum causis extremam manum imponerent.

V. Enimvero ex Petro de Marca, Quesnello, Dupino, horumque discipulo Febronio percontari liceat, an non Basilidem ac Martialem hispanos episcopos Stephanus Romae audierit, suisque ipsorum sedibus, unde dejecti fuerant, restituerit (1). Peto insuper ubi Julius de Athanasio iudicari? Hae certe de eo Theodoretus (2): *Is vero (Julius) ecclesiasticam legem accipit, et ipsos Romam venire jussit, et Athanasium ad dicendam causam evocavit. Et Athanasius quidem citationi obtemperans, statim iter arripuit: ii vero, qui fabulam composuerant, Romam venire noluerunt, eo quod mendacium facile deprehensum iri*

cernerent. Negabuntne Theodoro filium? Negent ergo, si possunt, ipsi Athanasio ejus hae sunt (*Apol. 2*): *Judicatum est non semel secundum nos, sed saepius. Primum quidem in nostra provincia cum ad id coissent propemodum centum episcopi. Secundo Romae nobis ceterisque adversariis Eusebii, ad ejus criminosis litteras in iudicio comparantibus. Romam quoque Petrus Athanasii successor aufugit, ibique a Damaso sententiam tulit, qua pulso Lucio ab arianis intruso alexandriae sedi reddebatur (1). Audi jam, quid idem Theodoretus contentione narrans, quae Flavianum inter et Paulinum ob antiochenam sedem exarserat, litteris prodiderit (*Hist. eccles. lib. V, cap. 25*). « Qui (imperator) saepius interpellatus, Constantinopolim eum accivit utque ROMAM PROVICERETUR, MANDAVIT. Sed Flavianus cum et hybernium tempus causatus esset, et ineunte vero facturum se imperata promississet, in patriam reversus est. Porro cum romanae urbis episcopi, non solum admirandus Damascus, sed successor ejus Siricius, et post Siricius Anastasius pius imperatorem acrius perstrinxissent; illum tyrannos quidem, qui adversus ipsum insurgerent, opprimere dicentes: eos vero, qui legi Christi insultarent, pati, tyrannicam dominationem exercentes, rursus eum Constantinopolim evocatum cogere instituit, UT ROMAM NAVIGARET. » Quid clarius? De antiocheni episcopatus causa iudicium Romae habendum erat: ideo Damasi, Siricii et Anastasii summorum pontificum praeepto imperator Flavianus Romam mittere coactus fuit. De Joanne Chrysostomo non dissimilia proferri possent. Extat apud Palladium exemplum epistolae, quam sanctus antistes ad Innocentium misit, ubi se a Theophilo damnatum vidit: *Scribite, inquit, precor, et auctoritate vestra decernite (non ait: Indicite synodum, quae decernat, sed decernite, utique Romae) hujusmodi inique gesta, nobis absentibus, et iudicium non declinantibus, nullas esse roboris (2). Zosimus vero nonne Proculum Massiliensem romano adesse iudicio jussit, licet ipse diu expectatus... convenire dissimularit, ut Zosimus ipse ad episcopos provinciae viennensis et narbonensis secundae praescripsit (Ep. 5, col. 939), ac tandem illum in romana synodo condemnavit (Ep. 7, col. 961). Quae idem Zosimus in Coelestii causa Romae gesserit, pervulgata sunt. Danielem episcopum Bonifacius Romam vocavit, ut ab objectis criminibus sese purgaret (3). Magnus autem Leo nonne an. 445, Projecti et Chelidoni gallicanorum praesulum (4), ac duobus post annis mauritanorum episcoporum (5), denique Theodoretum Cyrensis causas Romae absolvit? Quin ipse Theodoretus ad Leonem litteras dedit, quibus,**

(1) Confer. Antif., cit. lib. III, cap. 4, n. 1.

(2) Adl et hinc Antilebr., t. II, lib. III, cap. 4, a num. 7, et cl. Davis, cap. 6, art. 5.

(3) Bonifac. ep. 4, t. I, Const. col. 1071: « Daniel, ut diximus... a sanctitatis vestrae metu innoxius se noverit segregatum: qui se nostro iudicio debet obicere, si conscientiae suae novit confidentiam se habere.

(4) Vide epistolam 10 S. Leonis, Bull. edit.; cl. Davis, cap. 13, art. 5; Antilebr. t. II, lib. III, cap. 5, n. 1, seqq.

(5) Confer. epist. 12.

(1) Vide Cypr. ep. 68, Baluz. edit., et Antilebr., t. II, lib. III, cap. 2, n. 5.

(2) Hist. eccles. lib. II, cap. 4. Adl et hinc Antilebr., n. 6.

ut in Urbe judicaretur, etiam atque etiam sanctum pontificem exoravit: At ego, inquit ille (Ep. 113), apostolicæ sedis exspecto sententiam, et oro atque obsecro sanctitatem tuam, ut mihi rectum ac istum tribunal vestrum invocanti opem ferat jubenteque ad vos venire.

VI. Sunt et alia ejusmodi post Leonem. Illustre illud est, quod ad Acacii causam spectat. Is Joannem Talasiam alexandrinum de sede ejici curaverat; Joannes autem Romam ad Simplicium pontificem confugit, cui et libellum adversus Acacium obtulit. Moritur interea Simplicius. Felix porro III in ejus locum successus litteras ad Acacium misit, quibus se Romæ sistere jubebatur rationem eorum, quæ contra canones perpetrarat, redditurus. Et ideo (ita in epistola legitur, quam pontificis legati Vitalis et Misenus Constantinopolim attulerunt) *lectis additis, frater carissime, ad hæc, quæ proposita esse cognoscis, apud B. PETRUM APOSTOLUM, . . . in contentu fratrum et coepiscoporum nostrorum respondere festina*. In eandem sententiam ad Zenonem imperatorem scripsit: *Acacius (sicut ECCLESIASTICIS NECESSE EST, ET VESTRIS LEGIBUS FIENDI DEBET) ad hæc, quæ de se perdidit insinuari, APUD BEATISSIMUM PETRUM APOSTOLUM DILUERE OBEDIENTER PROCURET, nec ullo modo existimet differendum. Qui si, quemadmodum confidimus, bene conscius est, apostolicam non debet judicium cum consacerdotibus avis, et moderationem abicere*. Viden? Acacium constantinopolitanum episcopum non modo ad iudicium Romam evocatum fuisse, sed etiam secundum ecclesiasticas leges evocanti pontifici parere omnino debuisse? Sed infinitus sim, si omnia persequi velim, quæ ecclesiasticis sunt hæc in rem monumentis consignata. Aliqua tamen prætereunda non sunt, quæ in S. Gregorii M. epistolis continentur. Intellexerat magnus hic pontifex, Januarium calaritanum antisitem nonnulla crimina admisisse. Sabino igitur Sardiniæ defensori in mandatis dedit (Lib. III, ep. 36) ut Januarium SUMMA NEC EXHIBERE INSTANTIA NON OMITTERET, ut eo coram posito, ea, quæ perita sunt, subtili valeret indagatione perquiri. Ex eadem porro ad Sabinum epistola discimus S. Gregorium Epiphaniæ ejusdam presbyteri Sardi causam ad se traxisse. Præterea, inquit, quoniam aliqua nobis de persona Epiphaniæ presbyteri facinorosa nuntiata sunt, necesse est ut diligentius cuncta perscruteris; et sem mulieres, cum quibus perisse dicitur, seu alios, quos de causa eadem scire aliquid senseris, nec pariter festines adducere quatenus ecclesiasticæ districtiori liquide possint aperiri, quæ vera sunt. Adrianus quoque thebanus episcopus, cum Romam venisset, de Joanne larissæo episcopo, ac de Joanne primæ Justinianæ antisite, quod injuste ab his damnatus esset, apud Gregorium conquestus est. Ille vero ejus indicata petitionibus non credens, eodem quæ apud utrumque fuerant acta, relegit. Ex illis autem cum Adrianum contra jus fasque depositum fuisse comperisset, eum absque alio examine, nullaque in provinciis indicta synodo his verbis absolvit (Lib. VI,

ep. 3): *Quod vero ad præsens attinet, CASUS PRÆTER, ATQUE AD NIHILUM REDACTIS PRÆDICTÆ SENTENTIÆ TUE DECRETIS . . . Adrianum . . . in eum locum, atque ordinem reverti, Christo comitante disponimus; ut nec illi fraternitatis tuæ noceat contra iustitiam transmissam prolata sententia. In epistola quoque ad Joannem Syracusanum (Lib. IX, ep. 59) exstat luculentissimum rei, de qua agimus, exemplum. In quod enim crimine byzæcenus primas fuerat accusatus, et piissimus IMPERATOR EUM JUXTA STATUTA CANONICA PER NOS VOLUIT JUDICARI. Sed acceptis decem auri libris, tunc Theodorus magister militum obtulit, ut minime fieret. Tamen piissimus Imperator admonuit, UT TRANSMITTERETUR, et quidquid esset canonicum judicaremus. Sed illud cum primis huc referendum, quod ad ravenatensem episcopum Marinianum Gregorius scripsit (Lib. V, ep. 24). « Scripta fraternitatis vestre suscepimus, in quibus indicatis quosdam de clero ac populo clamitasse, contra leges et canones esse, ut inter Ecclesiam vestram et Claudium abbatem causa hæc examinari ac judicari debeat. Qui si ecclesiasticum ordinem, vel inter quos veritatem, nossent advertere, a superflua querela modis omnibus abstinerent: præsertim quia nec causa illic dici possit, ubi se prædictas abbas a decessore vestro questus est injustitiam pertulisse, et ex ea hactenus laborare. Hæc enim poterat fortassis opponi, si non ad majorem recurreret, et apud eum causæ suæ meritum peteret terminari. Numquid non lyse nosti, quia causa, quæ a Joanne presbytero contra Joannem constantinopolitanum fratrem et coepiscopum nostrum orta est, secundum canones ad apostolicam sedem recurrit, et nostra est sententia definita? Si ergo de illa civitate, ubi princeps est, ad nostram causa cognitionem deducta est, quanto magis negotium, quod contra vos est, hæc est veritate cognita terminandum? » Atque hæc exemplorum finis esto. Ea autem Febonius ubi perlegerit, velim meminere, esse illa romanorum pontificum, qui et multo ante isidorianas decretales floruerant, et sanctitatis fama præclarissima sunt, et sardicensis præterea canones quam sæpiissime arserunt: tum enimvero intelliget, nihil ab eo potuisse falsius pronuntiari, quam dum in ambiguum illud jus isidorianarum decretalium romana de episcopalibus causis judicia retulit.*

VII. At quid de Afris, quorum verba Febonius recitavit? Quid de Cypriano, qui item ait negotia quæcumque in suis locis, ubi orta sunt, finienda, et causas illic audiri oportere, ubi crimen est admissum? Dicam quod Quæsnello hæc eadem Afrorum et Cypriani testimonia objicienti Ballerini reposuerunt (T. II, S. Leon., col. 985); idipsum scilicet etiam statuisse imperatores Valentinianum et Valentem (Lib. X et XIII cod. Theod. de Accusat. et Inscriptionibus). « Id autem, inquit laudati Ballerini, respicit solum quod expedit; et sicut imperatores his legibus non sibi ademerunt jus, quod sibi competeat, easdem causas cognoscendi per se, ubicunque essent; ita nec laudati patres recitatis verbis eam jurisdictionem

pontifici denegarunt, quam eidem competere certissime cognoscebant. Quod si nonnullis in locis ipsam jurisdictionem aliquatenus perstrinxisse videntur, novum non est in disputationis æstu aliqua verba excidere, quæ aliquanto excedunt, et nimis probant

quam deberent et quam ipsi vellēt, a quibus illa adhibentur (1).

(1) Quæ hoc capite diximus cum iis conferri velim, quæ Charlasus eodem de argumento disseruit de Libertat. Eccles. gallicæ, lib. VI, cap. 6, Leod. edit. pag. 558, seqq.

Pars quarta.

Misereri licet nostræ ætatis laborem, et præsentium temporum stultas opiniones congemiscere, quibus patrocinari Deo humana creduntur, et ad tuendam Christi Ecclesiam ambitione seculari laboratur.

S. HILARIUS
Lib. contr. Arian. vel Auxent. Mediol.

Præfatio.

Dum dissertationes hæ nostræ sub prelo sunt, duodierunt libri, quorum ut primo dissertationis primæ capite proposita Febroniani operis historia quoad fieri potest, absolutissima sit, mentionem aliquam a nobis postulare lectores videntur.

Primo hic titulus est : *Ennodii Faventinii de romani pontificis primatu adversus Justinum Febronium theologico-historico-critica dissertatio. Faventiæ ex typographiæ archiana, 1771, in 4°*. Tribus autem partibus constat, quarum prima de Primatu S. Petri apostoli inscribitur; secunda de primatu agit romani pontificis; tertia ostendit, romanum pontificem Ecclesiæ et cuius synodo auctoritate præcellere. Auctorem porro operis ferunt P. Carolum Traversari ex illustri ordine servorum B. M. V., virum eruditum, cujus potissimum studio factum est, ut Faventiæ literarij quidam cœtus ad Febronii confutanda dogmata institueretur. Qua in re justo honorificentius cum Febronii libro actum esse nemo non intelligit. In Angliæ academia cantabrigiensi primum, deinde in oxoniensi novam ad cardinalis Roberti Bellarmini controversias si fieri posset refellendas prælectionem institutam fuisse novimus, nec miramur. At Febronii opus Faventiæ actum fuisse, ut novus cogeretur literariorum hominum conventus, qui in eo refutando desudaret, vix ipsos protestantes probatos crediderim.

Non certe prohibet Carolus Fredericus Bahrdt, lipsiensis catechista, quem primum in Febronium distrinxisse calamum (*T. I Antifebr. vindic.*) retuli. Ille enim cum se in appendice quarta primi voluminis a Febronio acriter reprehensum vidisset, nuperrimo dialogum gallico sermone vulgavit, quo nihil ad infirmamdam si quam haberet, Febronii auctoritatem efficacius potuit excogitari. Prænotatur libellus iste : *Jugement d'un certain protestant touchant le livre de Justin Febronius. Troisième édition corrigée et considérablement augmentée. Labia dolosa, in corde et corde locuti sunt (Ps. XI, a Leipsick, 1771, in-8°)*.

Ex hoc autem Bahrdt libro duo nosse injucundum non erit. Scripseram (*T. I Antif.*) gallico febronianum opus expressum fuisse sermone, idque ex ipso hauseram Febronio qui ea de re gloriatur (*T. II, pag. 23*). Audi jam ex Bahrdio quis sit gallicus Febronii interpres.

« Quant à l'abbé du V*, inquit, pag. 70, je ne sais par où il est savant, sinon par la traduction de votre livre, ni si cette traduction est une marque bien certaine d'un grand savoir... Je ne puis (*Pag. 71*) m'empêcher de vous faire remarquer que c'est un enthousiasme du premier ordre... Vous savez les affaires que sa traduction lui a attirées. Pourquoi citer un fanatique aussi outré que celui-là. » Quis tamen crederet? Hic Febronio multo verecundior fuit. Quamobrem etsi romanæ curiæ infensissimus [*Præf., pag. 4*] ait : J'ai cru devoir adoucir les expressions trop dures, et omettre entièrement des sorties trop vives contre la cour de Rome. Proh pudor!

Aliud quoque est, quod ex Bahrdtii libello huc conferam. Fateor, nonnihil me pupugerant, quæ in Diario encyclopedico [mense julii 1770] in Febronii commendationem legeram, illudque præsertim, quod ad meum quoque Antifebronium pertinebat : *Les critiques de Febronius sont plus injustes que solides, et plus injurieuses que savantes*. Verum recreavit animum Bahrdtius, qui in hæc bullioniensis censoris verba ait (*Pag. 74*) : *Il ne saurait en donner des preuves, et il nous consta* (o præclarum librorum judicem!) *qu'il n'a lu aucun de ces critiques*. Sed et illud ex Bahrdt (*P. 70*) nosse placuit : *Ces prétendus applaudissements (febroniani operis) se réduisent aux éloges de quelques nouveaux philosophes et d'un journaliste connu par son irrégulier*. Quid enim ab ejusmodi hominibus expectandum! Deo enimvero gratias maximas ago, quod in horum reprehensionem incurrerim, ac porro sim incursum. Ilæc hacenus.

DISSERTATIO NONA.

DE CAUSIS A FEBRONIO CONFICTIS, CUR PRIMATUS JURA CONTRA PRIMIGENIAM CHRISTI DOMINI INSTITUTIONEM A ROMANIS PONTIFICIBUS ADAUCTA FUERINT ATQUE ADEO INJUSTE AMPLIFICATA.

CAPUT PRIMUM.

Veterum canonum collectores romanis pontificibus, eorumque asseclis augendæ primatus potestatis occasionem præbuerint? Aliqua de occidentalis patriarchatus juriſibus cum juriſibus primatis minime confundendis.

I. Postquam præcipua quædam pontificia juriſdictionis capita, quæ Febronius inter adſcritta, atque adeo per nefas usurpata jura annumerat, ad primatus naturam, inſitamque potestatem pertinere hactenus demonstravimus, supervacaneum fortasse videri posset in causas inquirere, a quibus Febronio injustam hæcce juriſum amplificationem accessere placuit. Hanc tamen diſputationem non illibenter ingredior; ea enim, quæ ſuperioribus diſſertationibus aſſerimus, hinc mirifice confirmatum iri intelligo. Equidem cum nosmetipsi inter tot tantasque temporum vicissitudines sæpe in pontificiæ auctoritatis usu variatum fuisse non diffiteamur, si hujusmodi variationum causas perscrutari Febronio libuiſſet, gratias illi de suscepto labore ageremus. Verum dum ex usus varietate ipsam supremæ potestatis indolem plane mutatam, summaque episcopalis cœtus injuria adauctam colligit, queriturque, causasque præterea tam noxiæ commutationis persequitur, fallitur certe, proborumque hominum indignationem in se convertit. Parcendum tamen facilius erudito viro fuiſſet, si quæ adversus ipsum hac ſuper re in Antifebronio diſceptaveram (T. I, *Pisaur. edit.*, diſſ. 3), diluenda ſibi ſumpsuiſſet; tunc enim veritas mutua hac ingeniorum concertatione claresceret. Verum illo, ſui ſerper ſimilis eadem oberrat chorda, se mihi ſatisfeciſſe ratus, si meis argumentis nihili habitis aut certe diſſimulatis interritis ſuas illas nænias repeteret.

II. Aliquid tamen, fateor, addidit, quod in ſuperiore opere prætermiſerat, ſed illud quam ridiculum, atque ab omni veritatis ſpecie alienum! Audiamus. Hanc igitur theſim iterum ſtatuit (T. II, pag. 388): *Patriarchalia Occidentis jura primatibus, non ſine gravi perturbatiſſe eccleſiaſtica diſciplinæ Romæ confunduntur.* Quei autem id probat? Orientalium patriarcharum jura percenſet: tum ait (*Ibid.*, pag. 389): «Pone nunc patriarchæ Occidentis eadem vel ſimilia fuiſſe privilegia, quæ Orientalium; minora etenim aut reſtrictiora haud fuerint: quid naturale magis, quam ut extincto patriarchæ romani nomine et titulo, hujus jura credantur et reddantur primati ſua propria. Tolle jam hæc patriarchalia privilegia; quid primati univerſali in Occidentem æque ac Orientem

ſupererit aliud quam jus illud univerſalis inſpectionis et directionis, de quo ejusque annexis cap. 2 actum eſt. » Quam belle! quam acute! Tum enim vero perinde ac si jactata hujusmodi juriſum confuſio extra omnem dubitationis alcæ poſita eſſet, duas illius potiſſimum cauſas in medium affert. Ac primam quidem ex ipſa Dionyſii Exigni collectione repetit. «Etenim, inquit (*Ibid.*, pag. 387), poſtquam hæc collectio, teſte Caſſiodoro, Dionyſii cœvo, a romana Eccleſia tanquam genuinus canonum codex recepta eſſet... neque ampliſ diſtingueretur, quænam ex epistoſis, in hunc codicem relatis, ad aliarum Eccleſiarum episcopos ſcriptæ fuiſſent a papa tanquam primate univerſalis Eccleſiæ, quænam ab illo qua patriarcha Occidentis, quæ demique a metropolitano ſuburbicarum Eccleſiarum, quippe quæ poſteriores Eccleſiæ multo ſtrictiore vinculo necebantur et dependebant a romana ſede, quam reliquæ Occidentis, et multo magis Orientis Eccleſiæ; alio namque ſtylo pontifices ad hæ ſcribebant, alio ad illas, quarum episcopi Romæ ſuam conſecrationem accipiebant, quas proinde romani ſuis uſibus legibusque volebant ſubjicere. Porro hæ epistoſe in unum codicem canonum collectæ dabant ideam potestatis ubique æqualis, et tantum non abſolutæ. » Alteram vero cauſam his verbis proponit (*Ibid.*, pag. 389): «Eo autem faciliſ certiorque in Eccleſia fuit occaſio patriarchalia jura cum primatibus confundendi, imo utraq; fere pro libitu extendendi, quod impia Mahometi lege per Orientem prævalente, ceſſarit exercitium patriarchatum conſtantinopolitani, alexandrinæ, antiocheni et hieroſolymitani, ſolo remanente illo romani præſulis cui deſiciente omni competitori, ſeu legitimo contradicte, facile fuit ſibi quæcumque ſpiritualem monarchiam attribuire, idque per orbem univerſum. »

III. Ego autem homo heic mihi videor longe a ſemita aberrans. Ea *confundi* dicuntur, quæ diſjuncta a ſe invicem cum ſint, perperam commiſcen-
tur; non illa, quæ ita comparata ſunt, ut eadem uni eidemque multis nominibus convenient. Romano enimvero pontifici ut Occidentis patriarchæ jura congruunt, quæ cæterorum ſunt patriarcharum; ſed eadem illa, excellentiori quadam ratione eidem ut univerſæ Eccleſiæ primati ita conveniunt, ut non omnia, quæ univerſalis primatis ſunt, ad illum ut patriarcham pertineant (cum hæc multo plura ſint ac præſtantiora), omnia tamen, quæ in illo ut patriarcha ſpectari poſſent, eidem ut primati ſint omnino adſcribenda. Rem ut explicem, aliqua de patriarchatu

romano, de quo sæpe mentionem injecimus, sunt accuratius enucleanda. Romanus pontifex idem et patriarcha est, et primas, et metropolita, et episcopus. Episcopus quidem urbis Romæ, in qua presbyteros solus ordinat, et reliqua munia obit episcopi; metropolita vero provinciam romanam, primas Italiam, patriarcha universum Occidentem regit (1). Quia tamen simul supremus est omnium apex, et *κεφαλὴ καὶ κεντρὸν*, ut a Theodoro Studita appellatur (Ep. III, ad Leon.). eadem ut superioris ordinis pontifex exequi omnia potest, quæ episcopis in sua civitate, metropolitæ in sua provincia, primatibus in sua diocesi, patriarchis in subjectis dioccesibus exercere licet. Nullum enim est jus, singulis hisce gradibus competens, quod supremus ille universalis primatus non complectatur, atque adeo sibi subjiciat. Quamobrem romanæ Ecclesiæ præsumant ante Nicolaum I seculi IX pontificem fortasse non invenias, qui patriarchæ nomen adseverit, imo cum in græcis scriptoribus familiarissimum fuerit, latini illud parce admodum usurpant. Quatuor tantummodo patriarchas, Orientis scilicet, S. Gregorius M. agnovit in literis ad Brunchildem Francorum reginam ubi eorum, qui a chalcedonensis synodi decretis discedebant, ignorantiam percellit: *Sed ita, inquit (Lib. VII, ep. 8), illos erroris labe imbibit, ut ignorantia tuæ credentes, universam Ecclesiam tuam OMNES QUATUOR patriarchas, non ratione, sed malitiosa mente tantummodo refugiant.* Sed illud multo luculentius, quod Joanni defensori Hispaniæ adveniit, ut hispanorum antistitem constatum infringeret, Stephani episcopi a provinciali licet aliena synodo defecti appellationem a canonibus, Ecclesiæque more dissentaneam esse causantium, in mandatis dedit (Lib. XI, ep. 56). Imperiales constitutiones recitat, quibus episcopi Itali vetabantur ad aliud, quam ad metropolitæ vel patriarchæ judicium; tum addit: *Contra hæc si dictum fuerit quia nec metropolitum habuit, nec patriarcham, dicendum est, quia a sede apostolica, quæ omnium Ecclesiarum mater est, causa hæc audienda ac dirimenda fuerat.* Facilis erat Gregorio responsio, se totius Occidentis, atque adeo Hispaniarum patriarcham esse, haberi que debere. Ea tamen Gregorius non utitur, imo patriarchale jus seponit, et ad unius sedis apostolicæ provocat auctoritatem. Scilicet apostolicæ sedis eximius quidam est principatus, quo qui pollet, frustra sibi de inferioribus dignitatibus plauderet, easque objiceret aliis colendas. Qua in re Gregorio Leo item Magnus præverat, cum enim Anastasio Thessalonicensi in Illyrico, quod pontifici ut Occidentis patriarchæ parebat, suas vices detulisset, id a se factum ait (Ep. 4, col. 683 *Ball. edit.*), *ut curam, quam universis Ecclesiis principaliter ex*

divina institutione debemus, imitator nostræ mansuetudinis adjuvares; quod in epistola ad episcopos metropolitanos per Illyricum constitutos disertius exprimit his verbis (Ep. 5, col. 617): *Et quia per omnes Ecclesias cura nostra distenditur, exigente hoc a nobis Domino, qui apostolicæ dignitatis beatissimo apostolo Petro primatum fidei suæ remuneratione commisit, universalem Ecclesiam in fundamenti ipsius soliditate constituimus, necessitatem sollicitudinis, quam habemus, cum his, qui nobis collegii caritate juncti sunt, sociamus. Vicem itaque nostram fratri et coepiscopo nostro Anastasio... commisimus.* Quid clarius proferri a Leone poterat, ut non patriarchalis juris, sed pontificii primatus in partem a se Anastasium vocatum demonstraret? Ejus enim curæ, ut tertia quoque dissertatione animadverti, quam *universis Ecclesiis principaliter ex divina institutione debebat*, adiutorem, atque adeo sollicitudinis quæ per omnes Ecclesias exigente apostolicæ dignitatis primatu distenderetur, socium Anastasium appellat. Nihil autem horum in patriarchalem curam ac dignitatem, quam ecclesiastici juris omnes agnoscunt, referri poterat. Nulla igitur heic est patriarchalium ac pontificiorum jurium pertimescenda confusio; sed romani præsules, si quæ ex superiore universalis primatus auctoritate agere se posse intelligebant, ad eam potius, quam ad inferiorem licet ad idem altissimum, confugiebant, quemadmodum in exercitu imperator, si peculiarem cohortis ejuspiam, vel alæ præfecturam in prælio subeat, se in iis ipsis quæ tunc strenue gessit, ut copiarum omnium caput potius quam ut cohortis illius, vel alæ ductorem haberi vult, ac prædicari: et reges, qui simul alicujus provincie duces sint, aut comites, edicta, quæ pro illius administratione servanda proponunt, non ducis aut comitis, sed ampliore regis titulo prenotare consueverunt. Quid enim inferioribus hisce dignitatum gradibus inhererent, cum splendor in promptu sit, quæ cæterarum omnium jura non antecellat solum, sed veluti absorbeat?

IV. Quorsum ergo, inquires, in Occidentis patriarchatu romanis pontificibus asserendo tanta contentio? Dicam quod res est. Id non ad potestatem spectat, sed ad potestatis usum. Nimirum cum romanæ Ecclesiæ pontifices ab alienis pervadendis juribus semper abhorruerint; patriarcharum autem jura, auctore de Marca (Lib. I de Conc., cap. 6, n. 2), quem Schelestratus secutus est (Dist. 6, cap. 4), postulent, ut illis suarum diocesium ordinationes, synodi, ac relationes integræ sint, nisi aliter universæ Ecclesiæ necessitas, aut etiam utilitas po-cat, potestatem quam a Deo acceperant, hisce in rebus continuerunt, ut orientalium Ecclesiarum regimen suis patriarchis liberum relinquerent, eam exercere contenti, ubi quidquam illis in regionibus exlex seu corrigendum seu castigandum occurreret. Contra vero cum solus patriarcha Occidentis *κεφαλὴ* sit pontifex, in hac speciali diocesi primatis potestatem exerit amplissimam, quin illius patriarchæ jura invadat. Itaque quæ orientales patriarchæ in suis

(1) Universum, inquam, Occidentem, ut a Sirmondo in censura de Ecclesiis suburbicariis, a Schelestratio Antiq. illustr. t. II, diss. 6, cap. 3, atque a P. Bianchi, t. V, p. I, pag. 129, seqq., demonstratum habes: ut audiendi non sint, qui aut suburbicariarum regionum, aut solus Italie, aut etiam Italæ et Illyrici finibus romanam patriarchatum concludunt.

diocesisbus faciebant, ea in Occidente pontifex quoque romanus, sed non ex eodem, quo illi, auctoritatis fonte praecebat; illi enim uno patriarchae jure, quod ecclesiasticum est, utebantur, hic praecipue primatis, quod divinum est. Concilia equidem utrumque primatis et patriarchae jus in romano pontifice sejungere visa interdum sunt, uti Nicaenum I. Verum illa non tam potestatis in eo rationem habere, quam diocesis, in qua pontifex, licet universae Ecclesiae primas non esset, proprio patriarchae munere fungi potuisset. Recte Nicolaus I post Bonifacium item I (Ep. 14, col. 1037 *Const.*) ait (Ep. 8): *Si instituta nicana synodi diligenter inspiciantur, invenietur profecto, quia romanae Ecclesiae nullum eadem synodus contulit incrementum; sed potius ex ejus forma, quod alexandrinae Ecclesiae tribueret particulariter, sumpsit exemplum.* Nempe niceni patres vel ipsum occidentaliū diocesis tractum, cui Petri successores jus dicebant, considerantes, venerati sunt privilegia Christi a Christo donata, ut idem Nicolaus aiebat (L. c.).

V. Sonnia ergo sunt quae Febronius de Dionysii Exigui collectione comminiscitur. Sed et alia in verbosa illa et confusa argumentatione sunt, quae admonitori et correctori indigeant. Ait Febronius: « Postquam haec collectio, teste Cassiodoro, Dionysii coevo, a romana Ecclesia tanquam genuinum canonum codex recepta esset, adeo, ut Joannes papa II, qui anno 532 sedebat, eo jam usus fuisse intelligatur ex epistola ad Caesarium Arelatensem apud Harduinum, concil. t. II, col. 1115, neque amplius distinguetur, quænam ex epistolis in hunc codicem relatis, ad aliarum Ecclesiarum episcopos scriptae fuissent a papa tanquam primatus universalis Ecclesiae, quænam ab illo qua patriarcha Occidentis, quæ denique a metropolitano suburbicariarum ecclesiarum. » Sistamus heic parumper. Quæro; an quo tempore Dionysius suam illam collectionem adornavit, isthæc distinguerentur? Distingui tunc potuisse satis innuunt verba illa *postquam hæc collectio et illa neque amplius distinguerentur.* At quæ factum ut anno jam 532, quatuor tantum et triginta postquam dionysiana collectio in vulgus exierat annis, non amplius illa distinguerentur? Undenam adeo brevi annorum intervallo tanta confusio? Velin et hoc Febronius mihi edisserat, quæ demum nota, antequam ea collectio a romana Ecclesia veluti germanus canonum codex acceperetur, epistolæ illæ secernerentur? Nullam equidem video, nisi fortasse inscriptionem, ut quæ suburbicariarum ecclesiarum episcopis inscriptæ essent epistolæ, eæ a papa uti a metropolitano, quæ antistitibus per Italiam constitutis, ab illo tanquam primatus, quæ cæterarum occidentalium regionum præsulis, ab illo veluti patriarcha prodixisse dicerentur. At nimium fallax mihi est hocce distinctionis indicium cum (quod alibi monui) quæ ad unius provinciae episcopos primo mittebantur epistolæ, eæ mox ad alias quoque regiones ab his ipsis præsulis

dirigi sæpe pontificis jussu debuerint. Neque porro hoc destituebantur signo, postquam romana Ecclesia Dionysii collectionem probaverat: quomobrem nihil causæ erat cur etiam tunc distingui nequiverint. Hoc verius Febronius dixisset, non debuisse illas distingui. Omnes enim romanorum pontificum epistolæ ad quoscunque demum missæ legantur, sive provincie romanæ, sive Italiae, sive aliarum regionum episcopos, Petrum auctorem habent, qui in omnibus administrationis suæ protegit, et tuetur hæredes (Zosimus, ep. I, col. 625 *Const. edit.*) Quomobrem auctoritates apostolicæ sedis non semel, ut alibi observatum a nobis est, appellatas invenimus.

VI. Jam illud quoque quam pariter absurdum est, quod a deletis Turcarum imperio Orientis patriarchatibus Febronius colligit. Qua in re non argum, quod impia Mahometi lege per Orientem prævalente cessasse illorum exercitum patriarchatum afflimeret. Eos enim cum Amortio (*In Vindic. jurisdict. eccles.*, p. I, diss. 3, prop. 4) rectius dixisset quoad bona patriarchalia extinctos ab imperatore Turcarum, quoad potestatem ab hæresi vel secessione schismatica in sedibus stabilitis. Illud plane ridiculum, quod id faciliorem certiorque vellet in Ecclesia fuisse occasionem patriarchalia jura cum primatibus confundendi. Errat Febronius. Orientalium patriarchatum extinctio romanis pontificibus occasionem dedit pontificiorum jurium in earum gentium bonum quoad liceret diligentius exercendorum; neque enim ut Occidentis patriarchæ orientalibus Ecclesiis pro auctoritate prospicere potuissent. Id cl. Amortio (L. c.) est ordinare stabiliter novos pastores, sicque titulo novæ institutionis, missionis, confirmationis, seu fundationis illos patriarchatus aggregare patriarchatu occidentali. Nolim ego inane de nomine litem viro docto obmovere. Nam et ille id ad Romanos pontifices spectare cum asserat, quia ad successores Petri jura directionis pertinet gerere curam omnium ovium Christi illisque modo meliori, quod potest, providere de idoneis pastoribus, rem tandem ad primatum confert. Ecclesie enim romanæ præsulis cura omnium ovium Christi non est, nisi quod universi christiani orbis sunt in Petro constituti pastores. Hinc autem quæ jurium patriarchalium et primatium confusio oriri queat præter Febronium videbit nemo. At deficiente omni competitore, seu legitimo contradictore facile fuit romano pontifici quæcumque spirituales monarchiam attribuere. Itane? Verum quis, quæso, abrogatis Orientis patriarchatibus romani pontificis competitor, seu legitimus contradictor defecit? His, quæ in Occidente a pontificibus gerebantur, unquam ne orientales patriarchæ adversati sunt? In Occidente tamen præsertim patriarchalia jura cum primatibus confusa Febronius queritur. Sed ne in rebus quidem orientalibus patriarcharum ullis, nisi Acacius quispiam, aut Photius, romani pontificis auctoritati obstiti. Legat Febronius Gennadii Scholarii patriarchæ constantinopolitani, quem an. 1460 obiisse Panvinus tradit, defensionem

quinque capitum, *quæ in sancta et œcumenica florentina synodo continentur*, Romæ excusam an. 1579, inveniet (Cap. 3, sect. 16, pag. 144) pontificem esse Patri successorem, et vicarium Salvatoris Nostri Jesu Christi, eumque solum obtinere potestatem OMNEM ECCLESIAM ABSOLUTÉ DIRIGENDI ET GUBERNANDI, ligandi et solvendi, redarguendi, benedicendi, maledicendi, corrigendi ac mendandi; solumque illum habere facultatem de fide et sacerdotio exquirendi. Illi sunt competitorés, hi legitimii contradictores, qui eversis Orientis patriarchatibus, defece- runt. Ulinam horum plures in Occidente nostro extarent! Fortasse quod pontificis primatum in florentina synodo adeo luculenter expositum, confir- natumque omni conviciorum genere læssant, non impune febroniani ferrent, id enim non a doctrina proficisci cum eodem Gennadio (L. c., pag. 146) intelligerent, sed ab animi pravitate, falsa et stulta præsumptione, et gloria inani, quam ex vulgi imperitia aucupantur.

CAPUT II.

Alias auctæ pontificiæ auctoritatis causas Febronius proponit; meritum nempe sanctitatis et eruditionis; gloriam, quæ romanos pontifices sæpe ornavant; item nomina rectoris, pastoris et capitis Ecclesiæ universæ, quæ summo pontifici tribuuntur. Eas hoc capite perpendimus, et ad Febronii institutum inanes ostendimus.

I. Repulsis fractisque novis conatibus, quibus Febronius summi pontificis auctoritatem præter fas amplificatam ex patriarchalium, atque, ut ipse loquitur, primatialium jurium confusione, colligere nitebatur, de aliis, quas ipse commentus est, tantæ accessionis causis instauranda nunc est disputatio. Prima illa occurrit, quam Febronii verbis in ipso capitis titulo proposuimus, *meritum sanctitatis, et eruditionis gloria, quæ romanos pontifices sæpe ornavant*. Eamdem in primo opere causam attulerat. Reposui ego (*Antifebr. t. I, diss. 3, cap. 1, n. 4*) tam abesse, ut romanorum præsulum sanctimonia præter jus pontificiam dignitatem auxerit, ut quos illa ornavat, pontifices ab omni falsorum jurium usurpatione detertere omnino debuerit. Quid ille? *Aliud est*, inquit (*T. II, pag. 389*), *pontifices his dotibus abuti, aliud populos singularibus superiorum meritis ad ampliorem erga eos venerationem et incircumscriptam submissionem trahi*. Sed meminere velim, ipsos illos pontifices veluti suæ sanctitatis fama in alienorum jurium perniciem abutentes a se in scenam fuisse protractos. Nam quonam spectabant, quæ de S. Leone M. dixerat (*T. I, cap. 3, § 6, n. 2, pag. 181*), difficile haud illi fuisse, a Valentiniano III imp. (cujus animus quo VELLET, INCLINABAT) elicere edictum gallicanæ Ecclesiæ consuetudini derogans? nisi ut S. Leo gratia, qua apud imperatorem pollebat, abusus intelligeretur. Sua ista relegat (*Ibid., cap. 4, § 11, n. 2, pag. 265*): « Leo disciplinam continua serie custoditum prætergressus, suæque sedis amplitudini (quo sanctorum etiam virorum infirmitas est) plus æquo strensens, in

hoc negotio vel ab ipsorum etiam sardicensis canonum, quorum maxime auctoritati incumberebat, sanctione recessit. Denique cernens, hoc inceptum suum novum esse, et sententiam suam nullam in Galliam habituram, pro ea, quæ apud augustum, tum Romæ præsentem, pollebat auctoritate, a Valentiniano III imp. rescriptum impetravit. Nihilne in eo, qui suæ sedis amplitudini plus æquo studebat, cernebatque, hoc inceptum suum novum esse, ac propterea ab imperatore rescriptum elicit, suspicari est minus fraudis, saltem infestæ alienorum jurium occupationis ex sanctitatis suæ fama subreptæ? Frustra igitur, ut sua dicta tueatur, nunc pontifices excusat, et ad populorum venerationem confugit. Hoc pedem referre est, non cum hoste conferre.

II. Nec vero quidquam proficit, cum populos sanctitatis, doctrinæque existimatione ad ampliorem, imo et incircumscriptam submissionem trahi nos monet. Quid enim tanta populorum submissione efficiet? Hoc denum, ut quæ sancti illi, doctique pontifices jusserint, facilius ac reverentius excipiantur? At hinc nihil amplitudinis pontificiis juribus accrescit; totum ad eorumdem jurium agnitionem, observantiamque deflectitur. Vel enim justæ sunt, quæ a romano pontifice populis proponuntur, vel injusta. Equidem quominus injusta habeantur, obstat pontificum sanctitas, cujus illos abuti opinione vel ipse Febronius nunc negat. Verum si justæ sunt, populorumne in romanæ sedis sanctiones reverentia illas ultra aequitatis regulam exporriget? Illud certum, exploratumque, romanos pontifices quo sanctiores, doctioresque fuerunt, eo ferventiore studio suæ sedis jura explicuisse ac vindicasse? Julium I, Damasum, Innocentium, Zosimum, Bonifacium I, Coelestinum I, Leonem Magnum, Gelasium I, Agapetum, Gregorium M., Agathonem, Nicolaum I, satis sit indicasse. Plura, quæ ex eorum monumentis cum superiore, tum novo hoc in opere sæpe attulimus, ac porro recitabimus, luculentissimo sunt argumento. Vide, quæso, quanta Zosimus gravitate africanos patres increpuerit, quanta Leo auctoritate gallicanos episcopos ad avitam suæ sedis reverentiam traduxerit, quanta Gelasius constantia orientales episcopos coercuerit, quanta Magnus Gregorius VI Maximi Salonitani audaciam frerit, ac ravenatium, imo et constantinopolitanorum antisilum conatibus obstitit, quanta Nicolaus I animi firmitate cum Hincmari, sociorumque præsulum in Occidente novitates, tum Photii in Oriente nisis artesque repulit. Nullus fortasse eorum, qui post isidorianas decretales Petri cathedram tenuerunt, ne Gregorius quidem VII in vindicanda suæ sedis dignitate tam incensus ac vehemens fuit, quam illi. Credamne ego, tam sanctos doctosque pontifices aut quæ genuina essent sui pontificatus jura non pervidisse, aut illa per summum nefas violasse, populosque [quid populos memoro? episcopos dicere debueram] sanctitatis, quæ inano revera nomen fuisset, opinione abreptos cæca quadam obedientia intolerandum iugum subiisse? Por-

tenta isthæc Febronius Othentotis aut Pantagonibus narret, non nobis Italie, aut suis Germanis.

III. Nihilò felicior est adversarius, dum ita pergit (T. II, pag. 390): « Multum se fatigat Zaccaria, t. I, dissert. 2, cap. 3, ut adversus Febronium probet, quod et quo sensu, romanis proficuo, romana Ecclesia vocetur et sit mater ac magistra universarum Ecclesiarum: qua ratione papa sit rector, pastor, caput universalis Ecclesiæ. De nomine et titulo frustra disputabimus; possunt enim hæc vocabula plures pati notiones, sunt autem in illum sensum accipienda, quo ea tum papæ tum romanæ Ecclesiæ accommodata fuere, non autem quam late patere possent. » Hæc veri aliquid inest, neque enim pontifex ita universæ Ecclesiæ rector est pastor, et caput, ut Christum, qui ejusdem Ecclesiæ primus, et maxime necessarius rector est, pastor, et caput, excludat. Nescio tamen, quid heinc colligere possit nostris decretis adversum. Ait ille: « Est sane romana Ecclesia catholica et apostolica, est mater et magistra, quia ab apostolis Petro et Paulo fundata, quia ab illa in omnes venerandas communionis jura dimanant, ut loquitur epistola concilii aquilensis an. 381, apud Harduinum, t. I, col. 857, quia tenet cathedram Petri, atque eo titulo est Ecclesia principalis præ omnibus Ecclesiis catholicis, unde unitas sacerdotalis exorta est juxta S. Cyprianum, lib. I, epist. 3 ad Cornel. pap. Sed quid inde ad finem a Zaccaria intentum? » Quid inde? quod romanæ Ecclesiæ primatus sit supremæ jurisdictionis in universam Ecclesiam. Hanc in rem eas Ecclesiæ romanæ prærogativas in Antifebronio percensui (T. I, diss. 2, cap. 3). Num inanis isthæc collectio fuit? Ea omnia Febronius expendat, quibus horum nominum vis est ibi a me illustrata, tum nihil inde sequi ad finem a me intentum pronuntiet. At ille continenter addit. « Nos ei dicemus, quod divus Bernardus, lib. IV, de Considerat., cap. 7, dixit Eugenio papæ: *Consideres ante omnia sanctam romanam Ecclesiam cui Deo auctore præes, Ecclesiarum matrem esse non dominam: Te vero non dominum, sed unum ex ipsis*. Dicemus ei, dum de papa tanquam de capite Ecclesiæ agitur, cum S. Gregorio Magno, *S. Petrum sanctæ universalis Ecclesiæ primum membrum esse; Paulum, Andream, Joannem esse aliorum alios populorum capita, omnesque Ecclesiæ membra esse sub capite Christo Domino.* » Verum non erat, cur ista mihi reponeret. Noveram illa, ac præterea noveram Calvinum (Lib. IV Instit., cap. 7, § 24), eadem Gregorii verba catholicis pontificis auctoritatis vindicibus objecisse; quod num Febronio gloriosum sit, ipse viderit. Cæterum, ut a Bernardo exordiar, nec pudet Febronium Bernardi verba redde-
re, cum nullus ipsi infensor, quam Bernardus? Febronius negat romanorum pontificem universum christianum orbem esse diocesim: id affirmat Bernardus (Lib. III de Consid.), qui ait: *Sunt quidem et alii cæli janitores et gregum pastores, sed tu tanto gloriosius, quanto et differentius utrumque præ cæteris nomen hereditasti. Habent illi sibi assignatos greges,*

singuli singulos, tibi universi crediti, unt unus. Vult Febronius episcopos æquali, quia summos pontifices, potestate præesse. Negat hoc Bernardus, cuius hæc sunt (Ibid.): *Nec modo ovium, sed et pastorum tu unus omnium pastor.* Pleniudinem potestatis inesse romano pontifici inficiatur Febronius; eam agnoscit Bernardus; Alii, inquit (Ibid.), *in partem sollicitudinis, in plenitudinem potestatis vocatus es.* Episcopos a romanis præsulibus deici de sua ipsorum sede non posse Febronius contendit; contra Bernardus (Ibid.): *Nonne, inquit, si causa exstiterit, tu episcopo cælum claudere, tu ipsum ab episcopatu deponere, etiam et tradere Satanæ potes?* Mitto alia, quæ alibi ex Bernardo produximus. Quid ergo imprudens Bernardum appellat? Atqui ne eo quidem loco quidquam Bernardus habet, quod nobis adversetur. Negat ibi romanam Ecclesiam esse dominam aliarum Ecclesiarum; negat pontificem esse dominum episcoporum. Equis nostrum id asserit? Fatemur ipso omnes cum Bellarmino (De rom. Pont. lib. I, cap. 9) romanum pontificem vere omnibus præesse, sed absque dominandi libidine, ut pastorem scilicet et patrem, qui non lucrum et honorem querat, sed commodum subditorum, et ideo præter cæteros laborat, et serviat omnium utilitati. Hoc erat, antequam Bernardum objiceret, Febronio videndum, num sanctus abbas veræ et universalis jurisdictionis primatum summo pontifici denegaret. Multo autem magis cavendum erat, ne eo ipso loco, quem recitabat, Bernardus oppositum statueret. Statuit enimvero, qui romanum pontificem paucis interjectis vocat *assertorem veritatis, fidei defensorem doctorem gentium, christianorum ducem... cleri ordinatorem, pastorem plebium... ultorem scelerum... malleum tyrannorum... legum moderatorem, canonum dispensatorem.* Quis nempe non videat hæc illi, qui suprema in universam Ecclesiam potestate præditus non sit, convenire omnia nequaquam posse?

IV. Quod autem ad S. Gregorium attinet, idem habet responsum quod Calvino Bellarminus (De rom. Pont. lib. II, cap. 31) dederat: « Aliquem esse caput totius Ecclesiæ, dupliciter intelligi potest. Uno modo, ut ita sit caput, ut ipse solus sit caput et princeps; et cæteri omnes inferiores non sint capita, nec principes, sed solum ejus vicarii. Altero modo, ut ipse quidem sit caput, sed generale; ita ut non tollat inferiora particularia et vera capita: quomodo causæ universales non tollunt particulares; et quomodo in exercitu imperator non tollit particulares duces legionum et cohortium. Et quidem primo modo, solus Christus est caput omnium Ecclesiarum, siquidem comparati ad Christum omnes sunt vicarii et administri, nec ullus dici potest collega ejus, vel coepiscopus: et Petrus hoc modo non est caput, nisi romanæ Ecclesiæ particularis. Solum enim hujus Ecclesiæ est particularis et solus episcopus, et caput: cæterarum autem particularia capita sunt ipsarum episcopi, qui sunt veri principes; et Petri, non vicarii, sed collegæ et coepiscopi: et de hac significatione agit hoc loco B. Gregorius. Altero modo Pe-

trus fuit, et nunc est romanus pontifex, vere caput omnium Ecclesiarum; ut ipse idem Gregorius his verbis docet lib. II, epist. 42: *Apostolica sedis reverentia nullius presumptione turbetur, tunc enim membrorum status integer perseverat, si caput fidei nulla pulset injuria.* Et epist. 54: *Sedes apostolica omnium Ecclesiarum caput est.*

V. Ad nomina, quibus ipsi pontifices decorantur, Febronius delabitur; sed ne heic quidem proficitulum. Præterea quæ de capitis nomine attingit; sunt enim paulo antea a nobis occupata. (*Reactoris* Ecclesiæ, inquit (T. II, pag. 391), nomen æque ambiguum est, ac tam de regimine, quod legibus temperatur, universalisque Ecclesiæ et generalis concilii judicio subest, accipi potest, quam de eo, quod absolutum est, atque a nemine dependet. Papa etiam in illo sensu *rector* Ecclesiæ dicitur, quia vi sui primatus id juris obtinet, ut in Ecclesia universa fidem tueatur, canones servandos curet; at dici propterea non potest, quod supremam in universam Ecclesiam et in generale concilium, quod eam representat, auctoritate polleat. Interim cum hodie adhuc Romani his nominibus utantur ad extollenda sua jura, et munidas prætensiones, quis mirabitur eadem obscurioribus seculis asserenda romanæ monarchiæ serviisse? *Serviant* enimvero, sed *servire* debuerant. Quis enim, ut de *rectoris* nomine tantum dicamus, cum apud Ambrosium legerit (I Tim. II): *Donus Dei est Ecclesia, cujus hodie rector est Damasius*, non statim intelligat, ejus esse pontificem in Ecclesia potestatis qua in privata domo paterfamilias, ut quemadmodum is non singulis domesticis, sed toti universi familix præest, ita et pontifex Ecclesiam cum sigillatim, tum universe acceptam suis legibus regat? Febronio satis esse laud potest, ejusmodi nomina asserenda romanæ monarchiæ serviisse; hoc præterea esset ipsi demonstrandum, injuria, et præter æqui, verique rationes serviisse. Quid? quod hæc nomina separatim considerata non sunt, sed una simul, cæterisque, quæ ad primatus necessarias affectiones, ac præcipue finem pertinere ostendimus, conjungenda. Tum enimvero de eorum sensu judicare facillimum æque ac tutum erit. Exemplo rem declaro. Episcopus dicitur sum *Ecclesiæ rector*. Id statim præsidem indicat, qui leges diocesanæ Ecclesiæ ferre possit, neque sit ejus synodicæ auctoritati obnoxius. Non negabit hoc Febronius. Quod si quis objiciat, *rectoris* nomen ambiguum esse, ac tam de regimine, quod legibus temperatur, universaque diocesanæ Ecclesiæ, et ejus concilio subest, respondebit utique, si quid in illo nomine ambiguitatis lateret, id ab episcopalis dignitatis institutione, indole, finibus amoveri, hæc enim omnia postulare, ut præstantiore illa, et obvia per sese hæc veluti nativa significatio id nominis usurpatum dicatur. Egregie sane; unum hoc admonemus, ut isthæc ad romanos pontifices, nomenque, quo donati sunt, *rectoris* Ecclesiæ referat.

CAPUT III.

Febronius quæ pontifici primatus consecraria sunt, auctæ hujus amplitudinis causis accenset. In his ea Innocentii III lex judicibus lata, ut judicent, sicut in similibus casibus summus pontifex judicavit. Num Romani civilem majorum dominatum etiam in sacris imitentur?

I. Lenem hactenus me, facilemque præbui Febronio adversarium, qui cum perhonorifica illa Ecclesiæ romanæ, suisque pontificibus tributa nomina, pontificiæ majestati debita, ejusque consecraria affirmare possem, eum tamen non redargui, causas auctæ tantæ dignitatis, occasionesque in iis; quæ non fucata illius amplitudinem, sed legitimum sive usum sive ornamentum præ se ferunt, inepte ac maligne querentem. Quoniam vero ille sua isthæc figmenta longius provehit, temperare jam mihi non possum, quin temere atque inconsulto nobis insultantem colibeam. *Nullum*, inquit ille (T. II, pag. 392) *certius generaliusque (medium auctæ pontificiæ potestatis) fuit, quam illud quod Innocentius III in cap. 19, X de Sent. et Re judic., firmavit, declarando cæteros judices in quibuscunque causis teneri judicare, sicut in similibus casibus summus pontifex judicavit* (1). At heic sumitur, quod in quæstionem cadit. Ille id ad *media auctæ pontificiæ potestatis* refert; nos pontificiæ potestatis usum-dicimus, quemadmodum enim princeps, ita et pontifex quod in aliquo negotio decidit non *per viam sententiæ particularis, sed veluti per modum legis universalis, jus utique in similibus facit*, ut recte Gonzalez animadvertit (*In lib. II decret., tit. XXVII, cap. 19*). Heic enimvero indignatus Febronius exclamavit (L. c.): *Videat in primis jesuita noster, an alios, quam suos sibi que similes inventurus sit, qui propositum ab ipso comparationem imperatoris cum papa, et absolutæ perfectæque illius monarchiæ secularis ad primatiam ad spirituales hujus auctoritatem, etc.* Si tamen pacato nonnihil animo me audierit, nihil heic aut paradoxi aut monstri delitescere intelliget. Ac primum dabo unum non admodum mihi similem, qui quod ipse adeo horret, aperte indicat, illustrissimum nempe de Marca (*De Conc. imp. lib. I, cap. 40*). Hic scilicet relationes, quas apostolica sedes ab episcopis accipiebat cum relationibus comparat, quas provinciarum præsidēs ad imperatores mittebant. Quo semel posito hæud equidem video, quid sceleris sit pontificum ad eas *consultationes* rescripta cum principum responsis conferre (2) vimque legis utrisque adhibere. Deinde monarchicum esse Ecclesiæ regimen cum invicis argu

(1) Fallitur heic Febronius. Non hoc Innocentius III declaravit, sed jam vel lege vel usu receptum sumpsit; declaravit, in causis quæ summi pontificis judicio deciderent, et ordinem juris, et vigorem æqualitatis esse subtiliter observandum; ea autem ratione id statuit: *cum in similibus casibus cæteri teneantur similiter judicare.* Vides hoc ab Innocentio sumi; hinc autem alterum illud scite justoque collegit.

(2) Vide P. Bianchi, t. IV, pag. 455. Sed hic mihi simile est.

mentis demonstraverim, meo veluti jure utens propositam a me comparisonem tueri ac confirmare possum.

II. Sed ad alia nos Febronius vocat. Postquam, inquit (T. II, pag. 395) *Romani seculare imperium Urbis et adjacentis territorii ecclesiastico junxerant, non dixerunt sibi probro, sed gloria, ut cum in civili non posset, saltem in gubernatione sacra, conarentur sequi veteres Romanos, quorum ambitio non nisi subditos volebat et municipia in universo orbe.* Audire mihi videtur aliquem de wittenbergensi schola doctorem, non catholicum. Numquid romani nonnulli subditos volunt in gubernatione sacra, et municipia in universo orbe? Hoc scio, pontifices velle, ut a christifidelibus audiantur; at si hoc est velle municipia, videat Febronius ne Christo id vitio vertere debeat, cujus ea sunt: *Qui vos audit, me audit.* Sed cetera audiamus. Debaissent illi sibi potius pro exemplo sumere, et nunquam ex animo dimittere primatum illum sanctumque Urbis clerum, qui scientia atque humilitate Christi crucifixi ductus, horrore habuisset mandatum curiae nomen, quo nunc illi, etiam ecclesiasticis gloriantur, malentes principum seculi fastum, non exteriore solum apparatu, sed omnibus etiam animi facultatibus emulari, quam sequi humilitatem et caritatem discipulorum Christi. Ex jureconsulto fit repente Febronius concionator, et Deum immortalem! quam pius, quam suavis! Sed illud cum primis scire velim, quo germani episcopi nomine aut causarum, quae apud illos aguntur, cogitores, aut eos, qui ipsorum sunt in ministeriis, designent. Equidem et illos curiae nomine uti crediderim. Nec tamen priscus germaniae clerus *mahdane* curiae nomen usurpabat. Quidni ergo Febronius pro concione germaniae suae episcopos sic alloquatur: *Deberetis vobis potius pro exemplo sumere, nunquam ex animo dimittere primatum illum, sanctumque Germaniae clerum, qui scientia atque humilitate Christi ductus horrore habuisset mundanum curiae nomen, quo nunc gloriamini, malentes principum seculi fastum, non exteriore solum apparatu, sed omnibus etiam animi facultatibus emulari, quam sequi humilitatem et caritatem discipulorum Christi.* Respondebit Febronius, germaniae episcopos romanorum exemplis corrumpti. At romanus pontifex non venaticorum canum gregibus, non musicorum catervis, non tubicinum fiduciamque choris; non conviviiis, non nobilissimis profanorum hominum vestibus gloriatur; a ludis, a choreis, a mulierum consuetudine abhorret; sacra curat, primusque ceteris in tractandis sanctissimis religionis mysteriis exemplo praestit. Qui curiae nomen ab eo mutuati sunt, istanc certe primato illo sanctoque Germaniae clero dignissima imitari certant? Novit Febronius; novimus et nos Itali, quamvis non exiguo locorum intervallo disjuncti. Verum ut intelligat, non haec a nobis infenso animo germanis, quos plurimi facimus, episcopis exprobari, in memoriam revocet, quae de romani pontificis magnificentia Ammianus Marcellinus (Lib. XXVII) vivente Damaso litteris consignavit.

Haud se mirari aiebat ille, si tanta contentione (quanta tunc ob Ursicini adversus Damasum schisma exarserat) romani episcopatus appeteretur, cum id accepti futuri sint ita securi, ut ditentur oblationibus matronarum, procedantque vehiculis insidentes, circumspice vestiti, epulas curantes profusus, adeo ut eorum convivium regales aspererent mensas. His certe temporibus ita Romae effulgebat pontificum splendor, ut ipsis etiam amplissimis magistratibus invidiam commoveret. Quare Praetextatus ille Romanorum nobilissimus, quae in Graecia proconsulatum sub Valentiniani et Valentis imperatorum initia gesserat, annoque 368 Viventio in Urbis praefectura successus fuerat aliisque postea magistratibus auctus fuit; hic, inquam, ipse talis tantusque Praetextatus, inquit Hieronymus, solebat ludens Beato Damaso dicere: *Facite me romanae urbis episcopum, et ero profectus christianus;* ut plane appareat, summo atque regali Christi Ecclesiae sacerdotio, regiam pariter magnificentiam fuisse conjunctam. Quae, inquit Spondanus (Ad ann. 367, n. 4), cum ab ethnico scriptore Ammiano carpantur, atque haereticis recentioribus cavendo dente rabiosius corrodantur. Num horum exempla Febronius imitari dicendas sit, ipse judicet. Ego id unum velim considerare, reddita a Constantino Magno Ecclesiae pace statim romanos pontifices magnifico hoc apparatu, qui principum seculi fastum emulari videbatur, sacram ipsorum dignitatem ausisse. Nam a Damaso ad Melchiam, sub quo Constantinum christianam fidem amplexum novimus, quatuor tantum pontifices Petri cathedram quinquaginta quatuor annis tenuerunt, Silvester, Julius, Marcus, ac Liberius. Quamobrem cum tanta magnificentiae auctor Damaso ipse non fuerit, cui certe Ammianus id exprobrasset, Melchiam vero uno tantum anno post ejectionem a Constantino ethnica superstitionem supervixerit, sub Silvestro, aliove ex indicatis Damasi decessoribus, exterior ille magnitudinis splendor romano pontificatui accreverit, necesse est. Nondum autem romani seculare imperium orbis, et adjacentis territorii ecclesiastico junxerant. Il praeterea, quos memoravi, pontifices, uno Liberio dempto, tanta sanctitate floruerunt, ut ecclesiasticis sanctorum fasibus adscripta eorum nomina fuerint; quin Liberius ipse, etsi romano martyrologio inscriptus non est, a Beda tamen, Wandelberto, aliisque martyrologiorum collectoribus inter sanctos reconsetur, imo sanctae memoriae vir ab Ambrosio (Lib. III de Virgilio) nominatur. Nec tamen se humilitati et caritati discipulorum Christi adversari existimant, si principum seculi fastum exteriore illo apparatu non emulati solum, sed superare viderentur. Cur ergo eorum successoribus curiae nomen licet mandatum, aucto praesertim civilis imperii dignitate pontificatu cooptare non licuerit, quin humilitatem et caritatem discipulorum Christi laderent ac profligarent (1)?

(1) Hoc usum argumento reperio Ottonem Frisingensem in prologo ad quartum sui Chronici librum, ubi illud laqueum LX, 170 eo quod fuisti obiecta, ponam de in asperum secu-

III. Verum heic me imprudentiæ Febronius accusat. « Heic iterum, inquit (T. II, pag. 395), intercedit Zaaccaria cit. dissert. III, cap. 1, n. 6, inquit: Quos ergo exercitus pontifices niserunt adversus jansenistas vel lutheranos ab ipsis damnatos? quos contra Græcos declaratos in Florentino unionis inimicos? quos contra Hincmarum rhemensem atque alios episcopos pontificiis constitutionibus se submittere renuentes? Pessimo profecto vir ille suæ causæ consulti. Equidem Romani adversus lutheranos et calvinistas in Galliam, Germaniam, Angliam, et in Belgium proprios exercitus non duxerunt, quia non habebant; sed legenti historiam seculi XVI non potest non in oculos cadere, quot et quantorum bellorum adversus acatholicos illi fuerint auctores et fautores. Relegat solum et huc referat mutinensis noster bibliothecarius quæ nos supra, cap. 1, § 3, memoravimus, ex multis pauca, et intelliget qualiter non propter religionem, sed propter prætensam a romanis præsulibus monarchiam, hi post tempora Isidori Mercatoris in omnibus Europæ regnis in Germania, bella et tumultus excitarint. » Sed parcat Febronius; hæc extra causam sunt, cuius gratia ea a me dicta in Antifebronio fuerant: *Novum illud (isidorianum decretalium) systema non leviter roboratum fuisse per amplum dominium, et regimen temporale, quod romanæ Ecclesiæ circa eadem tempora accessit*, Febronius pronuntiaverat (T. I, cap. 3, § 10, pag. 208). Ut ista somniantis hominis spectra irriderem, veluti jocando quæsi, quosnam exercitus adversus jansenianos lutheranosque ab ipsis damnatos conscripserint; quosnam in Græcos statuta in florentino concilio unioni rebelles, quosnam in Hincmarum aliosque episcopos eorum constitutionibus parere renuentes. Quam apta ad refellendum propositum hanc in rem a me argumentum sunt illa, quæ ex Febronii libro nuper recitavimus! Fuerint, per me licet, romani pontifices tot in acatholicos bellorum auctores fautoresque (in quo tamen quid peccarint, non video, nisi fortassis ipse cum impio dictionarii critici historici auctore Baylio sentiat non armis frangendam hæreticorum audaciam, sed indulgentia tolerandam); propter prætensam suam monarchiam apud Germanos, aliasque gentes bella et tumultus excitarint (quo tamen nihil falsius, cum nihil fere bellorum ac tumultuum in Germania cæterisque catholicæ Europæ regionibus romanorum præsulum gratia et auctoritate gestum

lorum, Ecclesiæ accomodans ait: « Cum ergo Dominus multis tentationibus ac persecutionibus attritam vellet exaltare Ecclesiam, personam potissimum per quam id habilius fieri posset, elegit. Proinde Romanorum imperatorem, ad quem tunc universam respiciebat orbis, ad id faciendum ordinavit... quidam religionis obtentu; alii vero secularis dignitatis... intuitu hanc gloriam honoremque temporalem sacerdotibus Christi, quibus celestis regni gloria promittitur, non licere autumari, multaque huius rei argumenta monstrant... quibus respondetur, quod mundiali dignitate Dominus Ecclesiam honorare voluit... denique credendum non est Christum Ecclesiam suam, sponsam suam, corpus suum, cui in arham spiritum suum dedisse creditur, spiritui erroris decipi permissum, cui spiritum veritatis contulerat. Præterea probata sacralitatis viri invenitur, qui hæc habuisse, et cum his regnum Dei acquisisse dicuntur. »

sit, quod justa legitima auctoritatis, canonum sacrorum, occupata pontificiæ ditionis defensione invitis non extorsit). Hoc quæro, num id *amplo dominio et regimine temporali, quod romanæ Ecclesiæ circa isidorianarum decretalium tempora accessit*, tribuendum sit romanis pontificibus ad novum isidorianarum epistolarum systema corroborandum, illo abutentibus? Nisi ita esse efficiat, frustra hæc objicit, illud ea solum de causa percunctanti, ut *amplum dominium, et regimen temporale, quo romana Ecclesia aucta fuit* nihil ad novum isidorianarum decretalium systema roborandum contulisse intelligeret. Sed ad ipsas isidorianas decretales transcamus.

CAPUT IV.

Quid de vulneribus per decretales Isidori disciplinæ ecclesiasticæ, si Febronio credimus, inflictis sentiendum sit? Insignes istius hominis hallucinationes deteguntur.

I. Quæcumque ea demum disciplina fuerit, quæ post isidorianas decretales latissime pervulgata est, cum et romanis pontificibus probata sit, et universæ Ecclesiæ usu convalesceret, a nemine absque temeritate, imo et erroris nota reprehendi posse supra demonstravimus. Alterum heic quæstionis genus a nobis est pertranctandum. Isidorianas decretales magna ex parte confictas esse, aliquas etiam a collectore interpolatas extra controversiam est, adeo enim, ut cum Labbeo loquar (T. I Concil., pag. 78), *perspicacibus viris deformes videntur; hoc saltem tempore, ut nulla arte nulla cerussa, aut purpurissa fucari possint*. Acquirrius quidem cardinalis, et non multos ante annos carmelita Liberius a Jesu earum patrocinium susceperunt, sed irritò certe conatu, ut contra Liberium ostendit P. Théodorus Maria Rupprecht, ordinis servorum B. M. (In not. Hist. ad univers. jus canonic., t. I, pag. 257). Quinque igitur ad historicam quæstionem pertinentia in disputationem cadere possunt; quis scilicet illarum auctor fuerit? quo primum tempore eas procederit? quem ob finem eas confinxerit? Num romanis pontificibus adniventibus susceptæ illæ in Ecclesiæ sint? an demum disciplina per eas in magnam Ecclesiæ perniciem sit immutata?

II. Quod ad duas priores quæstiones attinet, illud post Ballerinios in Antifebronio (T. I, dis. 3, cap. 3) tam accurate perspieueque tractavi, ut nihil contra his cereaus Febronius fuerit. Primo igitur auctorem non hispanum hominem fuisse, sed gallo germanum, fortasse Benedictum Levitam ostendi; deinde post annum 841, imo et anno circiter 846, in vulgus eam collectionem prodisse conieci. Hæc firma sunt, dum alia Febronius verosimiliora meis refutatis conjecturis proferat. Tertiam igitur aggrediamur quæstionem de fine, quo larvatus impostor hanc suam collectionem divulgavit. Cl. Paulus Josephus Riegger (Diss. de Collectionibus jur. eccles. ante Gratian., cap. 7, pag. 46) Isidorum hunc sibi scopum præstituisse ait, ut *potestatem pontificiam ultra modum finemque proveharet*. Id ipsum Febronius (T. II, pag. 305)

repetit his verbis : *De doctrina hec non quæritur; hanc noluit corrumpere Isidorus, sed disciplinam extollendo papam supra monum.* Verum Rieggerus Antifebronium non vidit, vidit Febronius : qui ergo tantam iterare calumniam potuit, iis prætermisissis quæ ex balleriniæ præsertim de antiquis collectionibus tractatu protuleram ? Deus immortalis ! quibuseum hominibus mihi res est ! Audiat igitur Ballerinius (*T. III S. Leon., pag. 220, n. 10*), neque e calamo adeo falsam, ineptam, atque ex graveolentibus quorundam scriptorum fecibus (1) criminationem sibi rursus patiat, ut ante exidere quam hæc dilucide solverit. « Quo spiritu, quo consilio pseudoisidorus tot documenta confinxerit, onitendum non est. Non desunt, qui eum amplificandæ vel deferendæ auctoritatis romanorum pontificum studio ductum ad ea procedenda excitatum fuisse arbitrantur. At falluntur manifeste. Licet enim in iis apostolicæ sedis amplitudo, et auctoritas pluribus commendetur; non tamen hic impostoris scopus fuit, nec eadem sedes, cujus privilegia et jura quamplurimis sinceris et vetustis documentis nituntur, illis apocryphis indigebat, ut cardinalis Baronius ad annum 865, num. 8, notavit. Pseudoisidori autem consilium longe aliud fuisse ex ipsa collectionis præfatione satis dignoscitur. Postquam enim indicavit documenta, quæ suæ collectioni erant inserenda, hanc eorum colligendorum rationem subjicit : *Quatenus ecclesiastici ordinis disciplina in unum a nobis coacta atque digesta, et sancti præleses paternis insruantur regulis, et obediens Ecclesiæ ministri vel populi spiritualibus imbuantur exemplis, et non malorum hominum pravitatibus decipiuntur. Multi enim pravitate et cupiditate depressi, accusantes sacerdotes oppresserunt.* Et multis prosequitur in eos acriter invehens, qui episcopos accusare audent, *ut se per illos excusent; vel eorum bonis ditentur* : ac plura ejusmodi judiciorum incommoda referens, illud urget, non posse cogi episcopos ad dicendam causam, si fuerint accusati, et rebus suis exspoliati, aut gradu dejecti, et a sede pulsati, nisi prius fuerint restituti, additque nonnulla de accusatoribus et accusationibus rejiciendis : quibus omnibus palam significat, se ea potissimum mente collectionem confecisse, ut episcopis, qui accusabantur, prospiceret. Id quidem in apocryphis, quæ conflavit, documentis multo clarius elucet. Eandem enim semper de accusatis episcopis curam ac sollicitudinem præfert; cunctique apostolicæ sedis auctoritatem prædicat eo semper omnia refert, ut episcopi accusationibus impetiti et condemnati, si segravatos sentiant, ad illam confugiant, quæ synodorum sententias retractare, et si iustum putaverit, irritas reddere potest. Idem quoque consilium maxime perspicitur in capitulis Adriano tributis, quæ ex apocryphis præsertim epistolis decerpta, apocryphorum documentorum veluti compendium et compilatio vocari queunt. Pleraque enim illorum capitu-

lorum eo spectant, ut ne episcopi accusari a quibuslibet possint; nec, si accusentur, accusatoribus facile deferatur, sed ex multis causis tum accusatores repellere, tum iudices liceat recusare; ut synodorum retractentur judicia, et alia ejusdem generis, in apocryphis similiter ingesta, ex quibus si omnia ad episcopos, qui accusantur, exspoliatur, deponuntur, patrocinium, defensionem atque præsidium collata atque conflictata credantur, nemo jure possit revincere.

III. Ad quartam nunc questionem propero. Isidori epistolas *subsidium ferente Nicolao I introductas*, iterum audeo Febronius asserere (*T. II, pag. 251*). Atque hæc quidem post Petrum de Marca sententia ita obtinuit, ut non solum Van Espenius, Gibertus, Zallweinius (*T. II, pag. 254*), Rieggerus (*Diss. cit. pag. 45*) alique transalpini scriptores Nicolaum pro illis acerrime pugnantem exhibeant, sed ipse quoque feltriensis episcopus Bartholus (*Juris canon. instit. cap. 20, n. 15, pag. 145*) Nicolaum I illas suscepisse, illis usum esse, imo et easdem ab omnibus suscipiendas mandasse affirmet. Atqui certo certius est, ut ex ipsius Nicolai I litteris in Antifebronio (*T. I, pag. 290 Pisaur. edit.*) palam feci, ante annum 865, nihil de isidorianis epistolis Nicolao innotuisse. Ipse deinde aliquid de illis ex Gallia accepit, cumque Galliarum episcopos, ubi suæ intentioni hæc suffragari conspiceret, illis indifferenter ut animadverteret, in eos ex his ipsis epistolis argumentum sumpsit. Porro cum ad vim harum decretalium declinandam Galliarum episcopi non extare illas in codice canonum respondissent, Nicolaus hanc eorum rationem confutare aggressus est in quadragesima septima quam ad illos, anno 865, scripsit epistola. Vera itaque Natalis Alexandri scripsit (*In. Hist. eccles. sec. I, diss. 21, art. 1*) : « Nicolaus emanctæ naris virum, et eruditum pontificem, epistolas veterum pontificum quas apprime noverat supposititias, directe propugnandas non suscepisse, sed hoc unum contendisse, gallicanos antistes eorum auctoritatem inefficaci ratione impetere. Gallicani enimvero episcopi hæc una ratione illas rejicere videbantur, quod in codice canonum non essent : quam rationem, ut nullam ostendat pontifex, ita contra eos ad hominem argumentatur : Porro si ideo non esse decretales epistolas priscorum pontificum romanorum admittendas dicunt, quia in codice canonum non habentur adscriptæ; ergo nec Gregorii sancti, nec ullius alterius ante, vel post ipsum, est aliquod institutum, vel scriptum recipiendum, eo quod in codice canonum non habetur adscriptum... Sed quare multum immoremur, cum nec ipsas divinas Scripturas Novi et Veteris Testamenti jam recipimus, si istos ducimus audiendos. Etenim neutrum horum in codice ecclesiasticorum canonum habetur insertum. » Hæc porro mirifice confirmantur ex octava Nicolai ad Michaelem Imperatorem epistola, licet enim ipso illo anno 865 eam dederit, in eaque suæ sedis privilegia strenue propagavit, nullum ex isidorianis documentis appellavit, sed genui-

(1) Horum aliquos in Antifebronio indicavi, p. 502; addi poterant Racinius in virulento Hist. eccles. compendio alii-que.

nas cum primis Gelasii litteras. Illic enim primum est colligere, Nicolaum gallis episcopis non aliam ob causam isidoriana decreta obiecit, quam quod cum illos ea recepisse nosset, suis ipsorum armis eos aggredi consulum duxerat; contra vero adversus Photium, ejusque sectatores ab illis proferendis abstinuisset, quod num genuina essent, subdubitaret. Exstant hæc in Antifebronio diligenter perpensa, atque illustrata: quod ideo moneo, ut novo sit lectoribus argumento, quam nugatoria haberi debeat febroniana defensio.

IV. Præcipua superest de vulneribus ab isidoriana collectione disciplinæ inflicta disquisitio. Hæc Petrus de Marca, hæc Baluzius, hæc Fleurius, hæc Racinius, hæc Oberhauserus exaggerant, deplorantque. Istorum querelas Febronius refutat. Iterum aio quod capitis initio edixi: ut ab isidorianis decretalibus maxima veteri disciplinæ illata essent vulnera, satis esse catholico homini deberet, in re mutationi obnoxia, cujusmodi est disciplina, a romanis pontificibus, Ecclesiæque illis obtemperante novam hanc disciplinam antiquæ fuisse succentum. Addo autem nec novam, quæ postea oblituit, isidorianis illis epistolis esse tribuendam disciplinam, et falso novitatis argui non paucæ isidorianæ disciplinæ capita. Enimvero, ut recte Ballerinius (*L. c. n. 12*), « Quod de novæ disciplinæ introductione inseritur, stultus quidem plane fuisset impostor si sperasset suam collectionem acceptum iri ab hominibus, quæ novam omnino disciplinam a sui quoque seculi moribus et consuetudinibus abhorrentem contineret. Quod si quæcumque contra consuetudinem ingeruntur, etiamsi bona et utilia sint, ipsa novitate perturbare solent; multo magis de his timendum erat, quibus disciplinam per se optimam, et sanctioribus fultam legibus, longoque usu ab omnibus receptam quispiam evertere et immutare conderet. Nulli autem tumultus, clamores nulli auditus sunt ob inductas decretales apocryphas, nisi in ea parte, quæ ad episcoporum causas et judicia pertinet: de quibus aliqua apud Hinemarum leguntur et in epistolis Nicolai I. » « Forte, inquit idem Ballerinius (*De Potest. eccles. summ. pontif. pag. 197*), in ea Galliarum parte, in qua est Moguntia, ubi eas supposititias merces fuisse fabricatas probabilis coniecimus, disciplina in ipsis proposita, quoad rariores quoque casus (si qui nullo aliunde exemplo aut testimonio fulcirentur) aliquandiu ante Isidorum inva- luerat S. Bonifacii episcopi moguntini opera, qui apostolica legatione præditus, quantum apostolicæ auctoritati deferret, eandemque observantiam in eam regionem inducere studuerit ex ejus epistolis liquet. Vide inter ceteras ejus epistolam 105 ad Cudberthum archiepiscopum cantuariensem, in qua aliquot præcipua disciplinæ capita ab eodem S. martyre et Germanorum apostolo his in locis instituta, ac in pseudoisidorianis decretis postea repetita exhibentur. Idem quoque spiritus in successores ipsius Lullum, Riculum, Augarium transivit, ut ex aliis documentis constat. Quod si pseudoisidorianæ decretales eam

disciplinam præferunt, quæ... jam diu ante saltem his in locis vigeat, ubi pseudoisidorus illas condidit; num æqua sit illa reprehensio qua novæ disciplinæ introductio ipsis decretalibus attribuitur, quis in- telliget. Negari tamen non posse videtur, quin eadem disciplina latius fuerit propagata, et magis multo atque facilius inoleverit postquam eadem decretales editæ ac divulgatæ fuerunt, et mox in quibusdam conciliis laudatæ, ac subinde etiam insertæ in col- lectiones Reginonis, Burchardi et aliorum, quæ ob suam brevitatem ac methodum magno usui fuere.

V. Dixeram præterea non paucæ isidorianæ disciplinæ capita falso novitatis argui. Nam in illis ipsi episcoporum causis atque iudiciis de quibus Gallia rum episcopis cum Nicolao I controversia fuit quam multa in isidorianis epistolis legere est veteri- næ disciplinæ « Nonne, inquit iterum Balleriniu (*T. III S. Leonis, pag. 221, n. 11*), causæ majores, quæ circa accusationes episcoporum versantur, certis antiquorum pontificum decretis apostolicæ sedi reservatæ, sine ejus assensu definiri non poterant?... Nonne episcoporum appellationes ad eam- dem sedem antiquis canonibus et consuetudini, nec non primatus juri innixas, probavimus?... Ne omnes promiscue recipiantur ad accusandum episcopum cautum fuerat in canonibus codicis africani 128, 129, 150 et 151, nec non etiam canone sexto concilii CP., quem ex græco codice Nicolaus I laudat episto- la octava. Episcopos ejectos et suis rebus expoliatos non cogendos ad iudicium, nisi prius in suum gra- dum restituantur, et omnia eisdem ablata redinte- grentur colligitur antea decretum ex codice Ecclesiæ africane, c. 87. Hæc et alia ejusdem generis, quæ novæ disciplinæ a pseudoisidorianis decretalibus indu- ctæ tribuuntur legere licebit in epistolis 8, 9 et 38 Nicolai I, qui tamen ea non illis apocryphis, quibus carebat, sed ex antiquioribus documentis confirmat: quemadmodum ante ipsum fecerat etiam Gregorius IV, in epistola prima ad universos episco- pos, in qua Aldrici Cenomanensis causam sibi reser- vat. » Idem die de aliis disciplinæ capitibus, quæ Febronius recenset (*T. II, pag. 394*), ad romanam sedem contra primævum statum, sanctissimis canonibus firmatum, noviter transiisse jus exclusivum erigendi novos episcopatus, confirmationem electionis omnium episco- porum, et jus de earum valore cognoscendi, criminoso- rum episcoporum depositionem, aliorum translationem, jus dandi vel negandi veniam, cogendarum particularium synodorum, atque earundem vel approbandarum vel reprobandarum, et alia pluræ. Hæc enim quæ Febronius nova appellat, antiquissimi esse fere omnia ævi superioribus dissertationibus comprobavimus. Ipsum illud jus dandi vel negandi veniam, cogendarum particularium synodorum, atque earundem vel approbandarum, vel reprobandarum antiquitatis suffragio non destituitur. Quod enim a Julio I ad Orientales scriptum fuit: *An ignoratis hanc esse consuetudinem, ut primum nobis scribatur, et hinc quod justum decer- natur* multo ante isidorianas epistolas acceptum

novimus, ut absque romani pontificis assensu vel nulla celebrari concilia possent, vel certe illorum acta auctoritate carerent. Testimonium valde antiquum in priorem illam sententiam invenio apud Socratem (*Lib. II, Hist. cap. 8*) ex vetere Epiphaniï scholastici interpretatione (*Hist. tripartit. lib. 4, cap. 9*). *Regula ecclesiastica jubet, non oportere præter sententiam romani pontificis concilium celebrari.* Licet autem græcus Socratis textus vocem concilium non exhibeat, eandem tamen sententiam continet, quæ ad concilia pertinet: *Cum ecclesiastica regula vetet, ne absque consensu romani pontificis quidquam in Ecclesia decernatur, utique in conciliis, hæc enim regula antiochenæ synodi causa in medium affertur.* Epiphaniï vero interpretatio satis ostendit, ne apud Latinos quidem id fuisse tam paradoxum, quam Febronio videtur. De altera porro julianæ sententiæ explicatione, qua synodorum quarumcunque actis auctoritas demitur, nisi romani pontificis assensu firmentur, testem habemus Sozomenum (*Hist. eccles. lib. III, cap. 10*), qui illam his verbis reddidit: *legem esse pontificiam (melius apud Nicephorum ecclesiasticam) ut pro irritis habeantur, quæ præter sententiam episcopi romani fuerint gesta.* Julius quidem de episcoporum causis loquitur, quæ inter majores censentur; ut de his propterea, non de quibuscunque aliis provincialium conciliorum iudiciis et causis Sozomenum quoque par sit intelligere. Verum id quod in isidorianis epistolis tanquam novum Febronius insectatur, nullas synodos, nec ipsarum decreta, si apostolica careant auctoritate et confirmatione, rata esse posse, ad iudicia potissimum de episcopis pertinet, et ad majores causas, de quibus alia atque alia antiquorum pontificum decreta a pseudoisidoro memorantur, atque a Febronio carpuntur.

VI. Vulgaris quoque de isidorianis epistolis querela est a Febronio non semel iterata, metropolitaram jura eas plurimum detraxisse, non negaverim. Sed illud primum animadverto, non ea ex veteris Ecclesiæ sensu fuisse metropolitaram jura, ut cohiberi a romano pontifice, minime possent. Vicariorum, certe apostolicorum in Gallis Illyrico aliisque Occidentis provinciis auctoritas metropolitano aliquid alicuius coercuit. Nam illis, neque inscio vel invito sedis apostolicæ vicario, ordinationes habere (1), quod tamen præcipuum metropolitaram jus fuit, neque ad apostolicam sedem suarum provincialium negotia absque

ejusdem vicarii arbitratu referre licebat (1). Zosimus quoque dum neminem qui ex quolibet Galliarum parte sub quolibet ecclesiastico gradu Romam venire contenderet, vel alio terrarum ire disponderet, non aliter proficisci jussit (*Ep. 1, col. 935*), nisi metropolitam arelatis episcopi formatas acciperet, cæteris illarum regionum metropolitans nonnihil auctoritatis imminuit. Bonifacius quoque Germanorum apostolus, dum, Petro de Marca non dissentiente (*Lib. VI, cap. 7, num. 7*), morem induxit, quo metropolitæ se romano pontifici obedientiam præstituros juramento pollicebantur, paulo arctioribus illorum potestatem finibus conclusit. An vero romani concilii ad Gratianum, et Valentinianum imperatores epistolam præteream, licet alibi indicatam? Quantum illa provincialibus synodis ac metropolitans potestatis detraxit! Quæsumus, inquit, concilii patres (*T. I ep. R. P., col. 527*), clementiam tuam, ne rursus in plurimis causis videamur onerosi, ut jubere pietas vestra dignetur, quicumque vel ejus, vel nostro iudicio, qui catholici sumus, fuerit condemnatus, atque injuste voluerit ecclesiam retinere, vel vocatus a sacerdotali iudicio per contumaciam non adesse, seu ab illustribus viris præfectis prætorio Italix vestræ, sive a vicario accitus ad urbem Romam veniat: aut si in longinquioribus partibus hujusmodi emergerit questio, ad metropolitani per locorum iudicia deducatur examen: vel si ipso metropolitans est, Romam necessario, vel ad eos, quos romanus episcopus iudices dederit, contendere sine dilatione jubeatur. Atque id quidem imperatores concilii precibus annuentes, rescripto ad Aquilinum vicarium Urbis sanxisse compertum est. Itaque qui metropolitaram jura, ut pseudoisidoro insultent, sacra, nec romanæ sedis potestati obnoxia sibi confingunt, næ illi egregie falluntur. Deinde isidorianæ decretales metropolitaram quidem jura in iis, quæ ad episcoporum iudicia pertinent, infringere. Verum, ut in Antilechryon indicavi (*T. I, Introduct., cap. 3, pag. 54*), quod ad alia spectat, intacta illorum jura omnia sunt, quæ etiam tridentini concilii auctoritas confirmavit. Illa vero splendidiore quidem fuerunt metropolitice dignitatis indicia; eo tamen minus metropolitæ illis se spoliatos dolere debent, quod ad majores causas spectent, in quas semper apostolica sedes præcipuum quoddam jus sibi vindicavit.

(1) Xystus III, ep. 8, t. I Ep. R. P. Coust., col. 1263: *In provinciis sua jura habent ordinandi: sed hoc inscio, vel invito, quæ de omnibus volumus ordinationibus consulti, nullus audeat ordinare.*

(1) Innoc. I ep. 15, col. 817: *Quidquid eos ad nos necesse fuerit mittere, non sine tuo postulent arbitratu. Ita enim aut per tuam experientiam quodquid illud est finitur, aut tuo consilio ad nos usque perveniendum esse mandemus.*

DISSERTATIO DECIMA.

DE ABUSIBUS A FEBRONIO ROMANÆ CURIÆ OBJECTIS.

CAPUT PRIMUM.

Inter abusus romanæ a Febronio objectos non infimum locum habet cardinalium amplitudo cum episcoporum, quos ille Romæ inciviler tractari queritur, dignitate collata. Hujus accusationis falsitas. Alia in eminentissimos patres a Febronio temere dicta.

I. Non ante hanc dissertationem ingrediari, quam egregium Petri Ballerini locum describam. « Si quidam abusus, inquit vir cl. (*De Potest. eccles.*, pag. 190), ex aliqua ipsorum pontificum culpa, quæ nulla ratione possit excusari; aliquando provenirent (quod tamen præsertim de superiore cujus rationes ignotæ, ab inferiori non est temere judicandum), non ideo ex abusus esset neganda potestas, quæ aliunde certa est; et, ut initio monuimus, in origine ad divinum jus immutabile pertinet, nec ex abusus sit irrita; multo autem minus ex abusus esset neganda, si abusus non ex ipsis pontificis, sed ex aliorum culpa profecti in malum converterent, quod in bonum fuit institutum. Potestas siquidem jurisdictionis in ædificationem et non in destructionem tradita, etsi ex recto usu in ædificationem, ex abusus autem (undeunque proveniat) cedat in destructionem; ipsa tamen per se absolute concessa dicenda est, ut ne ex abusus irrita fiat, nec actus ex ea manentes, ex ipsa culpa abutentium illiciti, nulli per se et irriti habendi sint. Id ab ipso Febronio cæterisque adversariis concedendum est, quippe qui certam episcoporum potestatem non negabunt, nec actus ex ea profectos (si lex irritans non impediatur) affirmant irritos, quamvis et ipsi episcopi proprio vel alieno vitio sua potestate abuti queant. Summis potestatibus seculi certa quoque potestas est; nec tamen ex abusus eadem potestas vocatur in dubium, nec actus consequentes irriti per se habentur, ne malo, quod ex ipsis abusus provenit, addantur alia publica damna, quæ sæpe ex actibus irritis in innocentium quoque detrimentum redirent. Si quidem, qui quoque ex capite cooperantur abusui, illicite agunt; at non omnes actus qui fiunt illicite, sunt etiam irriti, unde vulgatum illud: *Multa facta tenent, quæ fieri prohibentur.* » Itaque non is ego sum, qui romanos pontifices eorumque administratos peccare non posse, totamque, quæ Romæ obtinet, agendi rationem omni vacare culpam contendam; aut etiam si quid in illis reprehendendum, turpi assertionem commendem. Quam in Antifebronio (*Tom. II*, pag. 442) Sadoleti præstantissimi cardinalis (*In orat. ad german. principes*) sententiam cooptavi, eandem heic libens inculco: *Romana vitia non probo: sed et tamen ad curandum dico esse faciliora, quam iniquitatem eorum, qui, ut hominibus detrahant, ipsa etiam divina involata esse*

non sinunt. Caveat tantummodo Febronius, caveant ejus similes ne multo graviore abusu aut imperantium vitia potestati ipsi inconsulto tribuant, vel ex illis hujus quoque denegandæ argumentum sumant.

II. Atque hæc quidem de abusus dicta esse velim, qui imaginarii non sint, sed re ipsa existent, atque id nominis mereantur. Vereor autem ne Febronius pro suo in romanam curiam odio sæpe sepius cum spectris digladietur, atque abusus somnians videat, quos nemo vigil agnoscat. In his certe locum habet, quod de episcopis a pontifice inurbane tractatis queritur (*T. II*, pag. 128), his verbis: *Papa illos (episcopos), licet fratres nominet, abjecte tractat in sua curia. Eosdem contra nationum ordinem presbyteris et diaconis cardinalibus postponit; de quo in tridentina synodo non immerito conquesti sunt episcopi Hispaniæ* (1). Nam in tanta episcoporum multitudine, rerumque, quæ episcopos inter et romanam curiam quotidie aguntur, varietate fieri quidem potest, ut aliquis antistitum non ea, quæ par esset, urbanitate tractari conqueratur (an non enim id aliquando nobilissimis principibus accidit, qui summorum regum aulas celebrant). Verum si generatim loquamur, id oppido falsum est; nec si quando accidat, tam pontificibus, quam eorum administris tribuendum. Novi ego episcopos non paucos, qui cum se a romana curia contemptim habere dolerent, ubi vel Romam profecti pontificem ipsum adierunt, vel etiam ad eum litteras dedere, tantam experti sunt comitatem quantam ne cogitando quidem assequi potuissent. Verum in hac accusatione non est, cur diutius immorer. Gravior altera videri posset, quæ pontifex episcopos *contra nationum ordinem presbyteris, et diaconis cardinalibus postponere* dicitur. Sed cum in generali concilio lugdunensi I, an. 1244, cardinales presbyteri, deinde in concilio lugdunensi II an. 1274, uti et in florentino, ante archiepiscopos et episcopos sederint, nihil reluctantibus episcopis, ac præterea in tridentina synodo Hispaniæ episcopi, licet se cardinalibus presbyteris et diaconis postponi ægre ferrent, nihil adversus inductam jam consuetudinem a patribus impetrarint, mirum est, Febronium ejusmodi querelas in medium afferre, et quam episcopi detrectent, item pro illis romano intentare pontifici voluisse. Quid? quod causæ cur episcopi cardinalibus ordine licet inferioribus posthaberentur sane æquissimæ summis pontificibus fuere (2).

(1) Quin etiam in operis indice veluti rem apprime notandam, pag. 634, de episcopis monet eos Romæ inciviler tractari.

(2) Eas a Bellarmino allatas a febronianis animadversionibus in Antifebronio, t. II, lib. V, cap. 2, vindicavi. Quamvis autem Febronius id ex more dissimulet, illas tamen heic iterum explicare non erit inutile episcopos divino jure constitutos nemo est, qui ignoret. Sunt etiam qui a Christo cardinalium origines repetant. Hos inter Mailredus, cap.

III. Sed alia sunt, quæ eminentissimis patribus Febronius objicit. « Retulit, inquit (T. II, pag. 523), Febronius cap. 7, § 9, n. 2, ex Nicolai de Clemangis tractatu de corrupto Ecclesiæ Statu, cardinalibus subinde centena et amplius beneficia, eaque nec parva vel tenuia, sed omnium pinguisima et optima conferri (1). Hunc abusus quoque notavit cardinalis ca-6, et qui a Febronio rejci non possit, gravissimus theologus, ac de utroque ejus opere optime meritus Petrus Alfiacensis; ait enim I. Oper., p. 188: *Statu summi ac sacri collegii cardinalium fundatus est in ecclesiastica hierarchia sub cælesti, immediate a Christo, nec humana institutione, seu presumptione potest destrui. Sed licet summis pontificibus, sive Cleto quod Anastasio bibliothecario in Vitis pontifici, Godfredo Viterbiensi in Chronico, et cardinali Albano in tract. de Card., q. 3, placuit; sive Evaristo, quod Panvinus et Antonellus docuerunt; sive etiam Silvestro, ut Mosconio de Majorib., Eccles. p. 1, cap. 3, visum fuit, cardinalium institutio deberetur; non tamen esset, cur episcopi se illis postpositos quererentur. Omisit titulos in Urbis fuisse ab Evaristo constitutos, quasi dioceses propter baptismum, et penitentiam multorum, qui converterebantur ex pauperibus, et propter sepulturas martyrum, ut ait Anastasius, atque adeo cardinales vel a primis temporibus fuisse duobus illis, quæ ad solos tunc pertinebant episcopos, numeribus functos, baptisam administrandi, ac penitentia lapsis imponendæ; quod ex Horum temporum persuasione cardinalium dignitatem ad episcopalem proxime accessisse non levi est argumento. Duo illa sane gravissima ac splendidissima, quæ a multis retro seculis ad solos cardinales delata sunt, officia tantum consideremus.*

Primum est, quo in romano concilio an. 1059, a Nicolao II ornati sunt, in eos omni summi pontificis eligendi jure translati; sacrum scilicet cardinalium senatum in eligendo universi christiani orbis capite, præsulum, cleri, imperatorum, principum, et populi cujuscuque vices obire. Alie- rum est, ut quod ad Eugenium III scribat S. Bernardus (lib. V, de Consid., cap. 4), electi pontificis in decernendis curandisque totius Ecclesiæ negotiis collaterales et coadjutores sint, illicque adsint cum eo orbem judicaturi. Hæc omnia Eugenius IV in celeberrima an. 1459, constitutione, cuius initium: *Non mediocri, complexus est his verbis: Sicut super cardinem voluit ostium domus, ita super hos sedes apostolica, totius Ecclesiæ ostium quiescit et sustentatur. Et alie quidem dignitates, ut episcopalis et archiepiscopalis private unitus patriæ præsumt utilitati; ista publicæ totius populi christiani: ille unum duxit regunt Ecclesiam; ista cum sede apostolica universas.* Ipsos denique cardines decessit, pro honoris et dignitatis eminentia sine ulla dubitatione post caput Ecclesiæ, quod est papa, ut contigua sui corporis membra, præ cæteris Ecclesiæ membris ac partibus honorari. Confer etiam Benedictum XIV, de Synodo diocesis., lib. III, cap. 10.

(1) Ipso illo capite septimo quod heic Febronius sui vindex appellat, dixerat: « Dubito, an quod de immenso omnigenorum beneficiorum a cardinalibus obtineri et possideri solitorum numero queritur Nicolaus de Clemangis hodie emendatum sit. Sane vidi Romæ anno 1723, omnia per obitum cardinalis Francisci de Aquaviva vacantia beneficia a Benedicto XIII pont. max. defuncti nepoti, tunc abbat, post etiam cardinali, Trojano de Aquaviva simul et semel concessi; erant autem numero *Centum et undecim*. » Audi nunc, quid ad hæc Febronio responderit anonymus ex minorum conventuum familia alibi editis libris clariusimus in eo opere, cui titulum fecit: *Saggio compendioso della dottrina di Febronio*, etc. (P. I, cap. 5, pag. 70): Se si volesse prestar quella fede, che sembrerebbe meritarsi questo scrittore, quando giusta fosse la estimazione grande, che di lui vien fatta, non si dovrebbe avere veruna esitanza nel credere il racconto: e dall' altra parte qual più orrendo abuso di questo udir si può, conferire ad un solo un numero così esorbitante di benefici? Io pure, a dir vero, restai per la maraviglia. Cercai perciò di avere la nota fedelissima delle proviste ecclesiastiche godute dal cardinale Trojano Aquaviva, ed ecola l'impudissima e sicurissima, che tuttavia può confrontarsi ne' registri della Bataria dai quali l'ho fatta trascrivere. Nell' Apruzzo otto benefici semplici godeva, cioè quello di S. Giacomo, S. Felice, S. Giovenale, S. Martino, S. Savino, S. Salvatore, S. Egidio, S. Arcangelo, e questi tutti rendevano la misera prebenda di scudi ottantasette e mezzo. In Toledo aveva quello di Cargabua de Alcalá di scudi duecento settantadue e mezzo, e l' altro della terra de Alama di scudi cento ventidue e mezzo. In Signanza il semplice de Galie di scudi settanta. In Conca

meracensis in canonibus reformandi Ecclesiam anno 1416 in concilio constantiensi scriptis et huc oblati apud Vonderhardt, t. I, part. VIII, ubi cap. 2, pag. 416, ita memorat: *Circa statum cardinalium et aliorum ecclesiasticorum providendum esset, ut deinceps non tenerent illam monstrosam et multipliciter scandalosam beneficiorum multitudinem.* » Hæc fortasse seculis illis exprobrari eminentissimis patribus poterant; nunc certe non possunt. Non negaverim equidem multis singulos frui beneficiis, uti vocant, et pensionibus; sed non iis profecto quæ monstrosa et multipliciter scandalosa appellari a recto iudice possint, nisi fortassis Febronius nihil præter victum eumque tenem cardinalibus ad sustinendam amplissimam dignitatem præsto esse ex Ecclesiæ bonis debere contendere. Equidem, plerosque cardinales crediderim suas opes non illibenter commutatuos cum non paucis febronianarum regionum canonicis; qui pluribus simul, iisque pinguisimis canonicatibus, ac præterea opulentissima quapiam præpositura ditantur. Utinam vero hi saltem tantum in pauperum subsidium pecunie vim erogent, quantum elargiri purpurali patribus est usitatum. Ut ut est, nemo hæc cardinalibus minore obicere confidentia debuerat, quam borealis jureconsultus, qui gentilium suorum mores ignorare non potest.

IV. Cardinalium dignitatem imminuit Febronius; eorum fortunis insidiatus est; non id satis; nunc amplissimum cæcum in populorum ac principum invidiam conatur adducere. Itaque primum carpit (T. II, pag. 523) *odiosam illam in nominatione cardinalium (quin et in ipsius electione pontificis) acceptionem personarum et nationum; eamque in rem illud proferit Petri Alfiacensis (Apud Vonderhardt, t. I, p. VIII, cap. 2, pag. 414): « Tollendus est detestabilis abusus, a quo primo schisma originem traxit, scilicet quod una natio sive regnum, aliquando ultra, aliquando citra montes; in scandalum residuo christianitatis, ita diu papatum tenuit, ut posset dicere, hereditate possideamus sanctuarium Dei. Quod quam detestabile sit, præcipue in papatu, ostendit ille qui ait: In veritate comperi, quod non sit personarum acceptor Deus, etc.* Item pro dicta provisione esset statuendum, quod de cætero major pars cardinalium non posset assumi de uno regno, sive de una natione, sicut quandoque hæcenus factum est; in magnum scandalum plurimorum, sed quod de diversis regnis et provinciis, indistincte juxta personarum merita assumantur. » O præclarum apostolicis senatus reformatorem! sed il-

l' altro semplice de Enruba di scudi duecento sessanta due. In Abula il prestimonio de Baracos di scudi duecento novanta sette e mezzo. In Albano il priorato di S. Paolo di scudi ottocento settanta cinque. Una pensione sopra l'abazia di Cucuro di scudi cento. E finalmente in Toledo il canonicato e arcidiaconato di Madrid di rendita di scudi sei mila e trecento e settanta sette. I benefici sono in tutti numero 16, per arrivare al milantati 111, ve ne vogliono ben 95, tutti parti dell' esagerante Febronio. Se per tanto delle cose da lui co' propri occhi, come dice, vedute una così orrenda amplificazione egli fa, cosa poi dir dobbiam di quelle, delle quali niuna testimonianza ci presenta per autenticarli: o propone scrittori oscuri, e talvolta o colla sola maschera di cattolici, o anche apertamente eretici, a giurati nimici della romana sede? »

(Trente-six.)

Ind equidem explicari velim, qui (quod Alliaccensis edixerat) *de diversis regnis et provinciis indistincte iuxta personarum merita assumendi cardinales sint*; neque tamen præter Italos ullus sacra purpura donandus sit? Atqui id Febronius paulo post docet, qui damnati cujusdam auctoris verba exseribit, probatque (*Ibid.*, pag. 524) scribentis: *L'anno del Signore 1018 sotto Damaso papa cominciarono i re di Francia a sopportare che i vescovi di Roma creassero cardinali francesi, e che dependessero da papi, il che fu una imprudenza troppo grande*. Si enim imprudentes habendi sunt Galliarum reges, qui cardinalis dignitate Gallos insigniri permiserunt; censet igitur hic auctor, romanis pontificibus, ubi quempiam sive ex Gallia, sive ex Germania, sive ex aliis exteris gentium cardinalem dicant, ob stare nunc quoque principes debere, ne et ipsi imprudentiæ vitio laborent. Itali ergo tantum supererunt, imo et soli ecclesiasticæ ditionis homines, quos pontifex cardinales adsciscat. Suos antea Febronius auctores inter sese dissidentes quæso conciliet; tum de creandis cardinalibus leges romano pontifici ferat. Num respondebit, imprudentiæ Galliarum reges a suo illo auctore accusari non tam quod Gallos cardinalibus adscribi tulerint, quam quod eos pontificibus obnoxios esse siverint? At quæram ex eo, an cardinales designare pontifex possit, qui sibi devincti apprimo ex ipsa eorum dignitate non sint? Quod si hujusmodi necesse est eos esse, imprudentiæ notam principes non effugiant, si quem sibi subditum cardinalem deligi patiuntur, cum id permittere nequeant, quin simul cum pontificis partibus addictum esse consentiant. Cæterum quominus Petri Alliaccensis volis romani pontifices in cardinalium creatione satisfaciant, principes cum primis obistere Febronius noverit. Tanta enim est inter eos æmulatio, ut si fortasse unus aut alter gallus præter morem cardinalis renuntiaretur, cæteri statim principes, ut totidem sibi subjecti crearentur, non meritorum, sed voluntatis, studiorumque habita sæpe sæpius ratione, nec sine christianæ reipublicæ detrimento allaborarent. Neque tamen dubito, quin si pari, qua Itali, contentione exteri romanam curiam frequentarent, operamque summo pontifici præberent, multo plures ex his inter cardinales cooptatos videremus. At numquid pontifex, ut Petri Alliaccensis consiliis obtemperaturus exteros evehat, Italos de se Ecclesiæque optime meritos negligat? Quod vero Febronius summos Ecclesiæ pontifices ex solis Italici hæreditario velut jure eligi indignatur, parum religiosum se prout. Spiritui sancto irascatur, qui ab Adriano VI nullum et transalpinis cardinalibus Ecclesiæ præfecit. Nobis enim Italici ea fere est persuasio, Spiritum sanctum ubi tandem pontificis creatio imminet, cardinalium animos supremo quodam afflatu agere, ut pene quo ferantur, ignorent, in eumque, a quo paulo antea se perquam alienos sentiebant, impetu potius quam consilio suffragia conferant: quod quidem vel ea, quæ in Adriani VI electione contigisse ex Guicciardini (*Lib. XIV*) Spondanus refert (*ad ann. 1522, n. 1*) palam faciunt. Cæterum cum

romanum pontificem communem omnium patrum esse, neque ullarum partium studio abripi debeat, e re principum est, ut Italos potius quam transalpinos aliquis pontificatum indispicatur; in Italo enim animus nulli parti addictus sumi facilius potest. Si quando idipsum regibus displiceat, non est, cur transalpinos a pontificatu amovere debeant. Cum enim Italia in provincias non nostratibus tantum, sed exteris quoque principibus subdivisa sit, ex italorum cardinalium cœtu eum eligi non difficile est, qui quod genere et ortu ad eorum ditionem pertineat, favere ipsis æque ac cardinalis exteris possit, quod vero majore in rebus agendis experientia ac dextertate præstet, melius altero norit.

V. Non dissimile est, nullum scilicet, quod deinde Febronius romanis pontificibus crimen objicit. *Monarchiæ nimirum suæ columnen ac firmamentum Romæ a transalpinis cardinalibus quærere et obtinere* (T. II, pag. 525) affirmat, atque in hanc rem ex damno Itali scriptoris longe impudentissimi libro nescio quam in cardinales præsertim Richellum, et Mazzarinum declamationem recitat (*Ibid.*, pag. 524), quasi hi, cum christianissimi regis rebus præessent, de regia dignitate romanæ ambitioni devovenda cogitassent. Mihi vero, ut pericululam hancce criminatorem ostendam, satis erit ea in medium afferre, quæ doceant, quanto romani pontifices studio non semel curarint, ut quos cardinales crearent, eos ab arcione quovis principum vincolo solutos haberent. Recito igitur longiusculum, sed appositum Thomassini locum (T. I, lib. II, cap. 114, n. 11). « Simul ac ad apostolicæ sedis fastigium proventus est Urbanus VI anno 1378 expressissime prohibuit, ne ullis pensionibus cardinales, vel regi, vel reipublicæ ulli constringerentur, quod illud hinc semper nascatur, ut utilitas publica privatis posthabetur rationibus. *Quod suæ intentionis non erat, quod aliqui ex dominis cardinalibus de cætero haberent pensiones seu provisiones, vel alia lucra illicita a principibus, communitatibus, vel alia quacunque persona, quia propter illa lucra negotia Ecclesiæ male procedebant et procederent*; Rainald., n. 101. Martinus V vetuit, ne cardinales aggredierentur, vel pergerent exercere protectionem regnorum, ut affectibus vacui et liberiores pontificis se consiliis et causis dedant. *Protectiones regum, principum, comitum aliarumque personarum secularium non assumant, assumptasque non exercent, ut liberi ipsi sanctissime in consiliis, ac aliis actibus valeant assistere*; *ibid.*, n. 4. Ob protectionem autem ordinum religiosorum vetuit quidquam doni vel emolumentum proprii accedere, quamvis sponte offerretur. *Pro ordinum religiosorumque, aut personarum particularium protectione nihil pecuniæ percipiant, etiam a sponte offerentibus*. Concilio autem basilicensi anno 1436 prohibiti sunt cardinales in studia partium scindi, aut principibus aliis adversus alios se devovere, permitti sunt vero gratuitas gerere principum protectiones, sed et omnium prorsus hominum, maxime calamitosorum, una stimulante ad hæc omnia caritate. *Et cum ei, qui*

communis est omnium pater, cardinales assistant, personarum acceptatores fieri, vel advocatos valde indecens est. Propterea interdixit hæc sancta synodus, ut tanquam iudices collaterales partialitatem nullam accipiant, etiamsi de terra partiali originem ducant. Nec sint principum aut communitatum, seu aliorum contra quemquam, cum pretio, vel sine, partiales protectores aut defensores, sed exuti omnem passionem, in sedandis concordia, vel iustitia litibus papæ assistant, principum autem et quorumcunque, præsertim pauperum ac religiosorum, gratis et sine ullo quæstu promovere justa negotia, tanquam caritatis opus persuadet sancta synodus et commendat; sess. 25. Protectiones principum suscipi vetuerat Martinus V ut quas expertus erat a privatis affectibus studiisque partium divelli non facile posse, basilieusis synodus mitescere visa est, et protectiones indulgere inveteratæ consuetudini, cui obsisti jam non posset, sed eas præscribere regulas, quæ si observentur, non erit, quod quisquam huic indulgentiæ obloquatur. Improbati temporum indulgentiæ visa est ulterius aliquid Lateranensis synodus sub Leone X, anno 1514, patrocinia enim hæc probavit, nec prorsus gratuita ut essent, expressit; sess. 9. Hujus decreti et basilieusis supra relatæ eadem sententia est, cum hoc duntaxat additamento, ideo illud hic adscribere supersedebo. Sæpissime destomachatus est Jacobus cardinalis papiensis in has protectiones molles et assentatorias, partibus, et principum voluntatibus plerumque servientes, magno non tantum famæ, sed et conscientie dispendio; epist. 40, 41, 127, 142, 148, 182, 192, 280, 394, 488, 541. Et tamen accomodate ille ad sui temporis mores locutus est, non pro antiquæ disciplinæ inclementia. Nec enim omnino de manibus cardinalium exiit omnes principum largitates. Ex epistolis quibusdam Ossati cardinalis perspicue declaratur, quam vehementer cuperet Clemens VIII non solum ut nepotes sui, sed ut omnes prorsus abstinere a quibuscunque principum pensionibus; quam hoc impulsu pontificis abhorrerent cardinales ab iis accipiendis; denique quam sedulo caveret pontifex, ne quem collegio cardinalium adjungeret, nisi qui absolutus esset, et liber ab obsequiis principum, nec antiquius quidquam haberet, quam libertatem Ecclesiæ: quanquam non arceret Clemens, a sacra purpure eos, qui avito more a principibus nominarentur; Ossat., epist. 70 et 164. » Prodeat nunc in medium Febronius, et quantum cardinalitia dignitas (ob transalpinorum cardinalium studia) prosit ad sustinendas monarchiæ papalis preensiones utcumque exorbitantes (T. II, pag. 524); ex italico illo tractatu, cujus tamen famosum auctorem Gregorium Leti veritus est nominare, nobis obtrudat. Hoc unum illi objicimus, nunquam romanos pontifices, ne cardinales ejusmodi muneribus vel apud principes, vel Romæ pro principibus fungerentur, sollicitos futuros fuisse, si tantum præsidii a cardinalibus regum negotia administrantibus in pontificum monarchiam derivaretur.

Auri cupiditas romanæ curiæ passim a Febronio exprobratur: iniqua ejusmodi accusatio gravissimis momentis depellitur.

I. Tot inter crimina, de quibus Febronius romanam curiam insinuat, nullum sæpius inculcat quam sacram auri famem. Horret animus ea recollere quæ hac de re passim in utroque ejus opere leguntur (T. II, pag. 556 et 625). Quam iniqua hæc sit accusatio, multis in Antifebronio ostendi (T. II, lib. V, cap. 5). Sed quoniam Febronius eandem criminationem audacius innovat, eam quoque validius hoc capite repellemus. Incipiamus a *spoliis cameræ apostolicæ, quæ modum ditiendi infallibilem* vocat (T. II, pag. 556), et quæ in illis acriter insectandis peccat, percenseamus. Peccat igitur primum id juris in mortuorum spolia diu antequam Roma de eo cogitaret, ab episcopis, atque ab abbatibus usurpatum dissimulans, ne scilicet illis *modum ditiendi infallibilem*, seu quemadmodum mox ait *eandem famelicam cogitationem* tribueret, solis cam servans romanis pontificibus. Peccat deinde ea reticens, quibus S. Pius V an. 1567 in bulla *Romani pontificis providentia* modum hujusmodi spoliis præstituit, declarans, nec prælatos nec alios beneficiarios testamento suo, si copiam impetrassent testandi, posse legare: nec collectores cameræ apostolicæ prætextu spoliis posse capere sacras vestes, sacra vasa et libros Ecclesiæ, vel capellæ; nec posse a collectoribus occupari minuscula mobilia presbyterorum, et aliorum clericorum, etiamsi ex bonis Ecclesiæ coempta essent, denique quibus beneficiariis non essent saltem triginta ducatorum auri redditus, eos spoliis juri non subesse. A *famelicæ* scilicet illa *cogitatione* nimis aberat S. Pius V, imo, ut recte Thomassinus (T. III, lib. II, cap. 58, n. 13), « Quibus vacabit hæc bullam perlegere, ita facile complurima odorabuntur ecclesiasticæ antiquitatis vestigia; potestatem testandi de bonis Ecclesiæ precariam esse, et singulari indulgentia concessam; concessam fuisse, ut piis locis, non ut cognatis aliqua legarentur; invectum esse spoliis jus, ut obviam iretur clericorum testamentis præposteris, quibus bona Ecclesiæ ab Ecclesia alienabantur, et vestimenta et vasa sacra Ecclesiarum multo minus etiam abalienari potuisse; denique ubi beneficiorum redditus exiles et permodici erant, non esse morosius de eorum superfluis reliquiis litigandum. » Quid mirum, si isthæc Febronius silentio præterat? Peccat etiam, quod Thomassinum appellet, nec tamen apud eum legisse se indicet, quæ ex Baronio (*Ad ann. 597, n. 14*) in romanorum pontificum ejusmodi spolia colligebantium defensionem idem Thomassinus reddit (*Cap. cit., n. 9*) cum hac honoris præfatione: « Scitissime prorsus Baronius in annalibus sacris eos objugavit prælatos et beneficiarios, qui de jure papalium spoliis conquirebantur, cum in eorum potestate sit, ea se necessitate absolvere, suis omnibus in pauperes, et per eos in æterna

tabernacula transferendis, ut sui officii esse non nesciunt. Ita enim statuit summa pietate et doctrina cardinalis. Executorem se et vindicem canonum agere pontificem romanum, cum suos spoliis collectores ablegat, ut ne iuuli sint canonum violatores etiam, qui avaritiæ serviunt. Ad ejusmodi negotiatorum potius dicendorum, quam clericorum avaritiæ compescendam, cum signiores essent episcopi legis vindices et ipsi interdum eodem morbo languerent; jure meritoque romanus antistes ad vindicandam hujusmodi ex totis Ecclesiæ partibus ac male congestas opes, per provincias consuevit mittere exactores, quos vocant collectores. De quorum importuna exactione cum multi querantur, hoc facile vitabunt, et prudenter arte deludent, qui bona Ecclesiæ, quæ supersunt, non congregant, sed pauperibus erogant. Habitantis enim in terra sanguinis, pauperis scilicet clamorem non audient exactores. Sed de spoliis satis. In ipsam accusationis arcem invadamus.

II. Ea duobus potissimum continetur, quæ ex Gregorio Vicelio (*In Elencho abusu*) Febonius (T. 1, cap. 7, § 5, n. 5, pag. 575) romanæ curiæ approbat: Aurum et argentum, quod Petro non erat, emungit ab omni natione, in primum; et hoc ad delicias seculi abutitur, in alterum. Videamus ergo, nūm auri et argenti, quod Roma emungit ab omni natione, tanta sit vis, quantum sibi isti cōfingunt, tum an illo ad delicias seculi abutatur, dispiciemus. In quatuor veluti classes proventus, quos a christiano orbe Roma percipit, partiiri possumus; compositiones vocant, medietas annatas, quinquennia, ac pensiones; illarum vero duo quoque sunt generâ, cum aliæ matrimonialium dispensationum, aliæ beneficiorum causa persolvantur. Age quid inde Romæ singulis annis obveniat, videamus. Mihi ad manus est eorum omnium, quæ ab anno 1710 ad 1720 ex universi christiani orbis compositionibus percepta sunt, indiculus ab Antonio de Laurentiis Componendarum, ut aiunt, administratore subnotatus. Ex priore illo compositionum genere romanæ curiæ obvenere scuta, ut dicimus 976,430 (1);

(1) Summa pecuniarum, quæ datariæ apostolicæ obvenierunt ex compositionibus dispensationum matrimonialium in primo et secundo gradu ab anno 1710 ad 1720.

Anno 1711	5,840
» 1712	22,080
» 1713	15,410
» 1714	35,500
» 1715	25,520
» 1716	45,353
» 1717	14,000
» 1718	3,518 03
» 1719	9,286
» 1720	29,098

175,116 05

Summa proventuum ex compositionibus dispensationum matrimonialium in secundo aliisque inferioribus gradibus.

Anno 1711	91,638 25
» 1712	85,022 53
» 1713	96,228 43
» 1714	79,458 —
» 1715	71,710 10
» 1716	78,873 15
» 1717	91,019 85
» 1718	58,535 85

ex posteriore 867,910 (1). Quantum vero putas Hispaniis eodem decennali intervallo Romæ persolutum fuisse sive ex annatis, sive ex quinquenniis, sive ex pensionibus? Ex annatis beneficiorum non consistorialium soluta sunt scuta 36,065, ex quinquenniis 24,197 (2), ex pensionibus 264,786 (3); quæ universe efficiunt scuta 325,048. Quæ ex ditione Venetæ singulis annis Romam quocunque titulo deferri potest pecunia, ea summam attingit scuto- rum 12,254,46 (4). Berthierus in gallicani cleri histo-

» 1710	87,794 80
» 1720	84,057 95

803,514 35

Utraque summa	175,116 05
	803,514 35

efficit 976,430 40

(1) Nempe	
Anno 1711	70,867 65
» 1712	102,855 10
» 1713	78,282 85
» 1714	95,040 75
» 1715	85,598 50
» 1716	108,074 80
» 1717	126,602 80
» 1718	90,303 85
» 1719	92,804 15
» 1720	59,588 60

867,909 95

(2) Ita testatus est 31 augusti an. 1734 Alexander abbas de Turro subcollector generalis cancellariæ.

(3) Sub oculis mihi est chirographo subscriptum hæc de re testimonium Jacobi Buti datariæ apostolicæ rationatoris 18 augusti 1721.

(4) Id facile colliges ex his quæ ab annis 1745 ad totum annum 1734 decennio ipso a Venetis, cæterisque illorum ditioni subjectis soluta accepimus; hinc enim quid singulis fere annis inde Roma perceptura sit, intelligimus.

Pro dispensationibus matrimonialibus	decennio	singulis fere annis
In primo et secundo gradu	8,073 33	807 35 1/2
In tertio et cæteris gradibus	48,897 80	4,889 75
Pro beneficiis per obitum vacantibus	6,087 75	608 75 1/2
Pro coadjutoris et resignationibus cum pensionibus, indultis, etc.	17,895 05	1,789 59 1/2
Pro resignationibus absque pensione	3,270	327
	86,224 65	8,622 43 1/2

Addere his quæ quotannis ex ditione Venetæ secretariis brevium provenire possunt, quod ex his facile est colligere, quæ biennio inde persoluta sunt, nempe an. 1735. 4,109
an. 1784. 2,855

6,944

Singulis ergo annis supputari possunt scuta 5,472
Addere his præterea, 49 pro brevibus dispensationum quod ad statum regularium spectat
2º pro sumptibus, qui se-

400

5,572

8,622 43 1/2

ria (T. XV, pag. 32) Febronio non diffidente (T. I, cap. 7, § 5, pag. 376) refert, *annatas ex universo Galliae regno annuatim non importare ultra ducenta milia librarum* scuta circiter 40,000. Sed ad Germaniam accedamus. Queritur Febronius (L. c., pag. 577) cum Martino Meyr, cancellario moguntino, in epistola ad Aeneam Sylvium pridie kal. septembres an. 1457 perscripta: *Excogitantur mille modi, quibus romana sedes aequum a nobis, tanquam a barbaris, subtili extrahat ingenio: ob quas res natio quondam incluta, quae sua virtute suoque sanguine romanum imperium coenit, fuitque mundi domina ac regina, ad inopiam nunc redacta, ancilla et tributaria facta est: et in aequaliore faciens suam fortunam, suam pauperem multos jam annos moreret.* Justane sit haec querela videamus. « Annate, inquit P. Biner (1): in quadruplici consistunt specie. Primam constituunt *communio servitii*, pendenda a praelaturis *consistorialibus* sic appellatis, eo quod a pontifice conferantur in consistorio cardinalium, rogatis eorum sententis. Tales praelaturae consistoriales in Germania sunt, archiepiscopatus, episcopatus, aliaeque principales, tam regulares, quam seculares sedi apostolicae immediate subjectae, ut elvicensis, fuldensis, campidunensis, etc. De jure pendi deberent dimidii fructus primi anni, prout Bonifacius IX constituerat; sed ita moderate sunt taxati, ut quintam partem non superent. Et ne quidem haec portio tota solvi debet ab electo et confirmato praelato primo anno, sed tantum dimidium, alterum vero dimidium anno sequente. Si autem praelatura bis eodem anno aut saepius vacaret, una tantum solvitur annata; nec onus solvendi ad successorem transit, si antecessor non solvisset. Affertque se papa ad moderandam taxam per commissarios in Germania, si alicubi sit nimia (2)... Alteram speciem annatarum constituunt *servitia minuta*: aliqua nempe pensio, quae ultra servitium communiae, ex iisdem episcopatibus et praelaturis principalibus pendenda est, atque inter inferiores ministros, ac officiales pontificis distribuenda. In tertia specie sunt *annatae proprie ac simpliciter dictae*, dimidia nempe pars fructuum primi anni, eidem cameræ solvenda de

cretarum S. C. indulgentiarum obtingunt	3,572	8,623 43 $\frac{1}{2}$
	60	
	3,632	
Quae si addas superioribus scutis		3,632

reddent 12,234 43 $\frac{1}{2}$
Scio hinc detrahi nonnulla oportere. Nam ut alia nullam in his, quae ad coadiutorias, etc., pertinent, summam augment. scutorum 2,000 an. 1784 persoluta pro extraordinaria utinensis archiepiscopatus creatione; quod posthac nunquam evaniet. Placet tamen largiorem illum calculum servare, ne ad romanos imminuendos proventus propendere videat.

(1) Apparatus. eruditio. ad jurisprudentiam, p. vi, cap. 3, artic. 8, § 9, pag. 229.

(2) Imo si electus sit princeps summus, ut cardinalis, aut vivens cardinalis ex fratre nepos, aut etiam ob aliquod munus apostolicæ sedis privilegiatus, ei romani pontifex, ut magna ex parte sumptibus relevetur, *viam* quam dicunt *secretam* statuere consueverunt.

ceteris dignitatibus et beneficiis inferioribus, quæ pontificis auctoritate conferuntur (1), si eorum redditus annui 24 ducatos excedant, secundum ejusdem cameræ taxam; quæ ita moderata est, ut nullus Germaniæ canonicus ultra 24 ducatos sit æstimatus aut taxatus (quod etiam in Hispania observatur; atque in Gallia et Belgio consuetudine obtineri testatur Van Espen in I. E. V., p. II, tit. XXIV, c. 4, n. 45). Unde ex illis non solvuntur annate; licet re ipsa annui proventus ultra mille ducatos abscondant. Solvitur tamen modicum pro expeditione bullarum. Quartam speciem conflant *quindennia* seu *quindenae*, pars nempe dimidia fructuum unius anni, eidem cameræ singulis quindecim annis solvenda de beneficiis quibusdam unitis, quæ nunquam vacant (eo quod sint unita, e. g., alicui capitulo, monasterio, etc., quæ non moriuntur) aut de liberatis per speciale privilegium a reservatione, quale accepit præpositura *avgsutana*: quæ propterea solvit quindennia. Vel hinc multum immani illi auri a Germania Romam committentis copie detrahi quique prudens intelligit. Sed tamen ut rem arctioribus terminis concludamus, annatas Romani curiæ ex Germaniæ episcopatibus extractas consideremus.

III. Ad annum usque 1724 pertexitur germanorum episcoporum series in libro inscripto: *Histoire ecclésiastique d'Allemagne*, ac Bruxellis edito ex Francisci Foppens typographio. Ab eo igitur anno ad annum 1459, quo cum Germanis concordata Nicolaus V confirmavit, revchamur, videamusque quid annata 274 annis Romæ contulerint. Fingamus autem, ubi quasque episcopales sedes hoc annorum intervallo vacasse contigit, annatas ex toto ad taxationem, quæ cameræ apostolicæ libris inscripta est, semper fuisse diligentissime persolutas, quod ex iis quæ supra annotavimus, $\pi\alpha\rho\sigma\tau\epsilon\sigma\nu$, atque adeo $\alpha\delta\delta\upsilon\sigma\tau\epsilon\sigma\nu$ esse nemo non videt: fingamus tamen, ut cum Febronio liberaliter agamus. Quid demum lucri ducentis hinc et septuaginta quatuor annis ex Germania Romani accepissent? Dicam paucis; tum ita esse ad oculum demonstrabo; florentium collegissent quindecies centena millia, ac præterea 60,900. Quam subijcio tabellam, ea id palam faciet (2).

Germanicæ Ecclesiæ. Taxa- Vacationes ab Taxationum
tis earundem. an. 1449 ad pro omnibus
an. 1724 col- vacationibus
lectim sum- collectim
pue sumptis sum-
via.

Argentoratium 2,500 11 Flo. 27,500

(1) Annuadvertite autem in amplissimis diocesisbus moguntina, treverensi, coloniensi, monasteriensi, constantiensi, wormatiensi, avgustana, salisburgensi, et heribolensi nulla a romanis pontificibus ejusmodi beneficia nunc conferri; sed illa quoque, quæ mensibus apostolicis vacant, ab eorum archiepiscopis atque episcopis tribui: quo deinceps privilegio ceteri quoque gaudent Germaniæ episcopi, quos ad cardinalatum evelli contigerit.

(2) Desunt in ea neostadionensis, sabæensis, et torgesti munus episcopatus; sed hi vix exiguum sunt taxationum, ut hinc Febronius occasione suam altius conquerendi Germaniæ spoliis locupletari Romanos.

Augusta Vindelicorum	800	12	9,600
Bamberga	5,000	22	66,000
Basilea	1,000	15	15,000
Breslavia	5,000	16	48,000
Brexina	5,000	22	66,000
Colonia	10,000	14	140,000
Constantia	2,500	20	50,000
Eidstadium	800	15	10,400
Frisinga	4,000	13	52,000
Illdeshemium	1,000	16	16,000
Leodium	7,200	12	86,400
Moguntia	10,000	20	200,000
Monasterium	5,000	20	60,000
Olmucium	5,500	22	77,000
Osnabrugum	600	14	8,400
Paderbona	400	15	4,500
Passavia	5,000	17	85,000
Praga	2,700	11	29,700
Spira	600	15	19,000
Ratisbona	1,500	21	27,500
Salisburgum	10,000	19	190,000
Treviri	10,000	15	150,000
Tridentum	2,000	15	30,000
Vienna Austriae	1,800	25	41,400
Wirczburgum seu			
Herbipolis	2,500	19	45,700
Wormatia	1,000	21	21,000

Flor. 91,700 453 1,560,900

IIi porro floreni nongenti supra quindecies centena et sexaginta millia, si ducenties septuagies sexies dividantur, reddent quotannis fere florenos 5,655. Cum autem floreni quos camerae dicimus sento, et septuaginta obolis singuli respondeant, Germania annuatim romano pontifici solvet scuta 9,615, 50. His autem adde *servitia minora* ministris ac officialibus pontificis pendenda, putari autem solent scuto uno ac triginta obolis in singulos florenos: summam habebis in singulos annos scutorum 16,965 a Germania Romae suppeditatorum. Quid heic, quæso, tam immanis, ut Romanos Germaniæ directores, Romam Germanorum opum voraginem quamdam, et charybdim plenius bucelis appellare debeamus? Dome jam, quæ prorsus demenda esse supra indicabam: vide, quæso, quo demum evadat tanta auri germanici ingluvies!

IV. Haecenus vidimus, quantum auri et argenti, quod Petro non erat, emungat Roma ab omni natione; nunc in deliciis seculi, ad quas illo a Vicelio, a Febronio abuti dicebatur, inquiramus. Primum igitur; in quas, credis, lector, delicias insumantur pecunie quæ ex matrimonialibus dispensationibus ducantur? Audi ex cardinale de Luca (*De Offic. venalib. cur. rom.*, cap. 4, pag. 22): « De his emolumentis, nec quidem in obolo papa ejusque camera, vel officiales et ministri participant, neque in trant in ban- rum depositarii generalis camera, in quo in trant omnes redditus sedis et camerae apostolicæ, sed recta

via singulis quibusque mensibus, totum id quod ex hujusmodi componendis provenit, per officialem ad id deputatum, deponitur in publica sacra aede, seu banco Montis Pietatis, atque per idem bancum pariter singulis mensibus solvuntur eleemosynario aliisque ad id deputatis, tam pro eleemosynis in Urbe distributis, quam pro stipendio et mercede ministrorum S. penitentiariæ, qui gratis omnino expeditiones concedunt, et pro subventionibus plurium collegiorum ultra montes (1) pro servitio et manutentione fidei catholice, aliisque piis operibus. Et licet de eo quod ultra componendam solvi solet officialibus cancellariæ pro expeditione litterarum participare videatur camera, mediante venditione officiorum, attamen ista modica participatio neque cedit in papæ, vel camerae utilitatem, quoniam præfatæ componendæ non sufficiunt pro jam statutis et consuetis eleemosynis, et subsidiis, ac piis operibus ideoque oportet singulis annis supplere scuta triginta millia circiter, ad quam summam, imo nec in dimidio ascendere potest dicta participatio, ideoque certum est, quod non solum papa ejusque camera, nullum penitus lucrum, neque in obolo ex dispensationibus matrimonialibus reportant, sed quod potius notabile sentiunt damnum, supplendo aliunde id, quod deest, idque a quolibet ictu oculi, publice et palam in ejusdem Montis Pietatis libris publicis videri pro libito poterit, cum omnibus pateant (2). En præclaras sano delicias!

V. Vin alias? Quæ in beneficialibus rebus compositiones ferunt, in ornatu urbis, sacra ædificia, vel construenda; vel sacerdotum, vel exornanda, aliosque cum publicos, tum privatos, sed necessarios usus impenduntur (3). Mediæ porro annuatæ et quindecimna [pensiones enim cæteraque quæ vocant *servitia minora* in administratorum stipendium, pauperumque præsertim ecclesiasticorum subsidium cedunt] magna ex parte ad romanæ curiæ officiales eorumque collegia pertinent, suntque emolumenta illis assignata, ut ab eis persoluta pecunia in officiorum emptione

(1) In his præteriri non debent quæ a Gregorio XIII apud Germanos fundata fuerunt.

Sunt autem semina, quibus solvebantur singulis annis scuta,

Fuldae	2,895	75
Dillingæ	1,580	»
Pragæ	1,580	»
Olmucii	1,580	»
Viennæ	1,580	»

Adde domum quæ *studiosorum* vocabatur Pragæ 482 »

8,897 75

Benedictus quidem XIV hisce redditibus semina illa, uno dilingano excepto, privavit. A Gregorio (amen XIII ad Benedictum XIV ea pecunie via Roma ad Germanos transit. Num et am Germani romanarum opum voraginem dicemus? Vicellis et Febronis ita loqui licet, non Romanis.

(2) Imo in sacro Pietatis Monte tabella exstat, cui singuli pontifices sub ipsius pontificatus initium chirographum apponunt, in eaque descriptas videtur esse eleemosynas, quæ in singulos menses erogantur.

(3) Hujusmodi compositionum pecunie Innocentio XII et Clemente XI pontificibus curiæ innocentianæ ædificandæ, itaque construendo invalidorum hospitio destinatæ sunt, nec tamen necessariis in hæc opera publica sumptibus sufficere.

rependatur. Hæc enimvero collegia non in summorum pontificum utilitatem, sed ad gravissimas apostolicæ sedis levandas necessitates constituta plerumque fuerunt. Exemplo sit collegium *Secretariorum apostolicorum*, de quo ampliando cum Innocentio VIII constitutionem ederet, ait (*Constit.* 12, § 2): « Nos autem, qui in superiori anno, dum nostra urbs, in qua cum romana curia etiam tunc residebamus, per nonnullas gentes armerigas hostiliter opprimeretur, pro illius ab oppressoribus huiusmodi liberatione gravia subire compulsi fuimus onera expensarum, ad quæ cum romanæ Ecclesiæ facultates non sufficerent, mitram pontificalem regnum nuncupatam, et alia quamplurima ejusdem Ecclesiæ jocalia pretiosa, aurea et argentea diversis mercatoribus dictam curiam sequentibus pro diversis pecuniarum summis ad quantitatem forte centum millium ducatorum auri de camera ascendentibus pignoravimus, quæ cum comodo ex dictis Ecclesiæ proventibus jam exhaustis redimi non possint, nos sperantes, quod si ad officium eorumdem secretariorum præter et ultra DD. sexdecim et octo prælati, et in dignitate ecclesiastica constituta personæ assumerentur, et omnes simul pro redemptione mitræ, et jocalium prædictorum de eorum facultatibus usque ad summam sexaginta duorum millium, et quadringentorum florenorum auri de camera persolverent et contribuerent, assignarenturque eis etiam de novo convenientia emolumenta, ex quibus juxta dignitatis eorum exigentiam, eorum statum tenere possent, exinde non solum huiusmodi urgenti necessitati prædictæ Ecclesiæ provideretur, sed etiam decori et venustati ejusdem curiæ romanæ provideretur. » Neque omitam quid Leonem X impulerit, ut an. 1515, 9 kal. augusti collegium institueret *bulbulariorum et scutiferorum*, quod unum ex collegiis est quæ ex annatis proficiunt. « Attendentes igitur, inquit pontifex, oportuisse nos superioribus diebus, cum videremus universam Italiam, præcipue Lombardiæ provinciam, armis usque adhuc constrepere, exterarumque gentium potentissima castra in eam adventare, ut nisi tempestive eis occurreretur, securum quidquam saltem in ea provincia, in qua ob præsidis defectum romana Ecclesia florentissimis civitatibus Placentia et Parma pluries spoliata fuit, remanere non posse existimaretur, exercitum in quo mille et sexcenti circiter cataphracti equites nostris stipendiis militantes ad DD. et aliarum nostrarum, et dictæ romanæ Ecclesiæ civitatum et terrarum etiam in dicta provincia tutelam, et insolentium conatum repressionem instruere, et demum dilectum filium, et secundum carnem fratrem patrualem nostrum Julium S. Mariæ in *Dominica* diaconum cardinalem cum dicto exercitu legatum de latere destinare, qui si se occasio offerat, non minus componendis principum et principatum huiusmodi, quam rerum dictæ Ecclesiæ presidio incumbat, ut pace, quam Deus pro sua pietate mittere dignetur inter christianos, stabilita, nostra et eorum signa contra infideles in exultatione coruscant, quod non esse diutius differendum illæ nos littoræ admo-

neant, quibus nuntiatum nobis nuper est, immanissimos Turcas carissimi in Christo filii nostri Uladislai Hungariæ et Bohemiæ regis illustris legionibus profligatis; mantissimam apud Belgradum arcem occupasse penetrasseque in Croatiam, etc. » Tum addit: *Se volentem in præmissis opportuna diligentia providere indicatum collegium instituere.*

VI. Cætera porro, quæ ex ejusmodi annatis et quindenniis ducuntur, nonne necessarios ad publicum præsertim Ecclesiæ bonum sumptus suppediant? Atque utinam satis essent. Vide enim, lector, quantum pecuniæ vim extraordinariæ quædam christianæ reipublicæ necessitates a romani pontificis ærario extorqueant! Non ego hæc immanes sumptus memorabo, quos tridentinæ synodi celebratio ac legationes a cardinalibus religionis causa interdum susceptæ (1) postularunt; ingentes quoque impensas prætereo, quas conclavium diuturnitas exigit (2). Subsidia solum consideremus, quæ romani pontifices christianis principibus ad hostes christianæ fidei repellendos largiter subministrarunt. De his audiendus primum cardinalis de Luca in eo libro quem de *Locis montium non vacabilibus* prænotavit (*Cap. 6*); deinde alia nonnulla ex apostolicæ cameræ libris adjiciemus. « Circa initia decimi sexti seculi sub Clemente VII pro subventionibus imperatori præstandis in bello defensivo, adversus arma imperatoris, vel tyranni Turcarum, occupare satagentis civitatem Viennensem, aliasque illarum regionum partes, et sic ex causa fidei, practicare cœpit usus, postmodum usque ad præsens continuatus, contrahendi æs alienum fructiferum, tanquam per speciem census consignativi, sub nomine, seu vocabulo locorum montium, dictoque primo monti attributum fuit nomen a causa pro qua erectus fuit, ideoque nuncupatus Mons Fidei, dictaque prima erectio fuit in numero vel quantitate locorum bis mille, quæ important scuta bis centum millia, summam tunc valde considerabilem magnique interusurii, utpote ad rationem decem pro centenariio; ideoque mons ex eadem causa religionis et expensarum belli, partim cum Turcis, et partim cum infidelibus, successivis temporibus sub Paulo III, sub Sixto V, aliisque pontificibus, varias habuit additiones, adeo ut de

(1) Ut rem exemplis illustrem, cardinali Commendonio pro legatione ad imperatorem, et Polonorum regem habita an. 1572, a die 17 augusti ad diem 17 decembris præter quingentos aureos nummos (ad undecim julios putabantur) singulis mensibus persolutos alia suppediata pecunia fuit, in eamque legationem insumpta demum sunt scuta omnino 15,306, 80. Gallica vero cardinalis Ursini legato a die 2 octobris ejusdem anni 1572 ad matum anni insequentis stetit scutis 7,875. Germanicæ quoque cardinalium Melini a 20 maii ad octobrem an. 1608 et Gineti a 26 junii an. 1656 ad novembrem an. 1640, legationes magnam pecuniæ vim exhausserunt; illa scilicet scuta 7,875, hæc 469,000. Ob oculis mihi est (ut hoc quoque exemplum addam) Clementis VIII chirographum 24 aprilis 1596 ad præsalem Bartholomæum Cæsium, quo cardinali Henrico Cœtano ad Polonos legato ad kalendas julias florenorum 450,000 ac totidem ad kalendas augustas Viennæ persolvi jubet aut si ita cardinali placeret, 200,000 Viennæ, 100,000 Cracoviz.

(2) Sic in conclave an. 1669 impensa fuerunt scuta 161,031, in conclave autem an. 1721 scuta 95,208, 05.

præsenti importet loca 49,698 consistentia quin-
 quagies centena millia scutorum, vulgo quinque
 milliones, eorumque fructus plures reducti, juxta
 hodiernum statum ad rationem quatuor pro centena-
 rio, important centena scuta bis centum millia, re-
 troactis vero temporibus fructuum summa fuit longe
 major, ut etiam in sequentibus montibus scutum
 est. Sub Pio IV, subsidio Galliarum regis Caroli
 IX in bello cum hæreticis et pro defensione civita-
 tis, et status Avenionensis, et comitatus Venaisini
 adversus arma eorundem hæreticorum, qui inibi
 Hugonotti appellantur, erectus fuit Mons Pius recu-
 perationum nuncupatus, ac etiam idem erexit montes
 nuncupatos primi et secundi succursus Avenione in
 numero, vel quantitate locorum decem millium
 circiter, importantium summam decies centenorum
 millium scutorum, vulgo unius millionis in sorte, in
 fructu autem juxta hodiernum statum, et reductio-
 nem centena scuta 40 millia. Quamvis autem isti
 montes non sint hodie in rerum natura, eo quia sub
 Alexandro VII extincti vel suppressi fuerunt; nihilo-
 minus adhuc viget idem debitum, dum transportati
 fuerunt ad novum majorem montem, ab eodem
 Alexandro erectum, cui *Restaurati* nuncupatio attri-
 buta fuit, ideoque effectus est idem, ut contingit
 etiam in aliis montibus, de quibus infra. Sub beato
 Pio V pro impensis confederationis cum rege catho-
 lico et republica veneta adversus arma Turcarum,
 tam pro defensione regni Cypri, quam pro celebri
 classe inaristima erectus fuit mons nuncupatus Ligæ,
 locorum bis mille, alter nuncupatus Religionis in locis
 decem mille, computato augmento facto per Six-
 tum V, qui duos montes important duodecim centena
 millia scutorum, quamvis dictorum locorum montium
 venditio, eorumque pretii erogatio integrè sub eodem
 pontifice Pio in dictam causam secuta non sit, eo quia
 venditio sub Gregorio XIII, Sixto V et Gregorio XIV
 successoribus continuata fuerit, a quibus tamen res-
 pective pretium in eandem causam fidei in genere
 erogatum fuit, et præsertim ab ultimo, in bello scilicet
 contra hæreticos in Gallia, præsertim in illa confæ-
 deratione, seu liga, quæ *Sancta* nuncupabatur; istique
 montes pariter hodie non sunt in rerum natura,
 utpote sub eodem Alexandro VII suppressi et trans-
 lati in dictum montem *Restauratum*, quod non tollit
 existentiam debiti. Idemque beatus Pius, ex eadem
 causa belli in Gallia cum hæreticis, aliam fecit addi-
 tionem monti Novennali in numero locorum bis
 mille, dictusque mons adhuc exstat, et sic in totum
 in locis quatuordecim mille, quæ important scuta
 quatuordecim centena millia in sorte, in fructu autem
 juxta præsentem statum annua scuta 56 millia.
 Sub Gregorio XIII, cujus magna pietas erga catholi-
 cam religionem nimium nota est, tum in erectioni-
 bus tot collegiorum in Urbe et in diversis regionibus
 pro conservatione et propagatione fidei catholicæ,
 tum etiam in magnis subventionibus datis in Gallia et
 in Germania, principibus catholicis adversus hære-
 ticos, ultra pecunias obventas ex montibus per

Pium V, ut supra, erectis, et alias ex ejus magna
 parcimonia paratas, varie factæ sunt additiones
 montibus cameralibus, et etiam monti populi romani
 in quantitate locorum decem mille circiter, quæ
 adhuc vigent, quamvis sub diversis vocabulis, ut
 supra, et sic important in sorte scuta decies centena
 millia, vulgo unus millio, in fructu autem juxta ho-
 diernum statum annua scuta 40 millia. Sub Sixto V,
 ex dicta causa subventionum in Gallia adversus hæ-
 reticos, aliisque indigentis concurrentibus pariter
 fidem, facta fuit erectio montis nuncupati *Camerarii*
 in locis 644, importans scuta in sorte 6½ millia, in
 fructu scuta 2,560; sub Clemente VIII facta fuit addi-
 tio dicto monti Novennali locorum mille, importans
 scuta centum millia in sorte, pro subventionem data
 imperatori in bello cum Turcis. Aliaque additio dicto
 monti Novennali locorum 600 auri, quæ important
 pene alia centum mille monete, et erectio montis
 nuncupati *Ungariæ* locorum 1650, importantium scu-
 ta 200 millia circiter, ex eadem causa subventionis
 imperatoris in bello contra Turcas in Ungaria (1), et
 sic importat in totum scuta 800 millia in sorte; in
 fructu vero juxta præsentem statum in annuis scutis
 52 millia, atque debitum adhuc viget, quamvis sub
 diverso nomine, ex eadem causa translationis factæ
 per Alexandrum VII in dictum montem *Restauratum*.
 Sub Paulo V facta fuit erectio secundi montis Religio-
 num in locis bis mille importantium scuta bis centum
 mille in sorte; in fructu autem scuta 8 millia pro
 subventionem imperatoris in bello cum Bohemis hære-
 tics rebellibus, et cum Palatino, qui eorum regem
 se fecerant, et pariter iste mons transfusus est in
Restauratum. Sub Alexandro VII facta fuit erectio
 locorum bis mille in dicto monte *Restaurato* impor-
 tantium in sorte scutis bis centum mille, pro subven-
 tione data imperatori in bello cum Turcis in Ungaria,
 sed secuta fuit extinctio locorum mille cum pecuniis
 obventis ex decimis spiritualibus, ad hunc effectum
 impositis super beneficiis Italie, ideoque debitum
 remanet in scutis centum millibus in sorte; in fructu
 autem in annuis scutis 4 millibus. Quare calculatis
 omnibus præfatis omnibus, ex causa fidei contractis,
 de quibus explicite constat, summa in sorte principali
 importat nonagies et quinque centena millia scuto-
 rum, et ultra, vulgo novem milliones cum dimidio;
 in fructu autem annua scuta circiter millia parum
 minus. » Hactenus de Luca.

VII. Addenda nunc sunt alia, quæ idem Alexan-
 der VII cæterique ejus successores christianis princi-
 pibus suppeditarunt. Ac primum dicam quid reipub-
 lica veneta romani pontifices largiti sunt. Nempe
 Alexandrum quidem VII et Clementem IX ab anno
 1655 ad 1670 Venetis contulisse invenio scutorum

(1) Is quæ de Clemente VIII cardinalis de Luca ait,
 lucem affundit ejusdem Clementis VIII chirographum. Dedit
 illud pontifex 3 julii an. 1597 ad præsentem Cerasium the-
 sauri apostolici præfectum, et emittit jubet cum Philippo
 Guicciardini pacisci, ut suo chirographo ab alio mensario
 numerari Vienne præsuli Bonvisio curaret in hungaricum
 bellum impendenda florenorum 180,000 seu scutorum
 188,825.

2,107,834, 54; Innocentium vero XI et Alexandrum VIII ab anno 1684 ad 1690, 661,310, 25; Innocentium quoque XII ab an. 1691 ad 1697, 755,253, 18; Clementem denique XI ab anno 1715 ad 1717, 666,601, 41, qui præterea fabricam, ut aiunt, S. Petri solvere illis jussit scutorum 360,100. Itaque ab anno 1655 ad 1717 ab apostolica sede veneta respublica accepit scutorum 4,541,079, 58. Quid vero imperatori? Innocentius XI primum an. 1684 Leopoldo Augusto contulit scutorum 624,749, 59, deinde ab anno 1686 ad 1689, 480,778, 10; tum Innocentius XII an. 1691 scutorum 101,000; novem vero millia an. 1698; Carolo autem VI Clemens XI, scutorum quoque 314,370, 0 1/2; summam habes 4,450,897, 69 1/2. Eodem fere tempore cum regi Poloniæ, tum Jacobo Stuardio Anglorum regi subventum est; atque huic quidem Innocentius XII an. 1692 largitus est scuta 55,438, 72 1/2; illi vero cum Innocentius XI ab anno 1684 ad an. 1689 scutorum 156,598,92, tum idem Innocentius XII an. 1692, 15,777, 55. Collige jam omnia, et vide, quid et quantum ab anno 1655 ad annum 1727 romani pontifices in christianos principes collatum pecuniæ fuerit; scutorum nempe 6,499,792, 7. Istæ deliciae sunt, equidem, ut puto, haudquaquam Lucullanæ, aut Apicianæ, quas summi pontifices auro argenteoque ab omni natione emuncto sibi compararunt.

VIII. Conferat jam, velim, sequo animo Febronius cum his annatarum, quindenniarum, pensionum, compositionum omnium, redditus, videique, num multo verius quam cardinalis de Luca an. 1682 (L. c., cap. 6, pag. 83) pronuntiare hoc anno possumus, quod illud aurum, quod a partibus ultramontanis, vel ultra marinis ad urbem et romanam curiam obvenit occasione expeditionum datarie et cancellarie apostolicæ, adeo magnificatum a malignis, vel ab indoctis, et non informatis, IMPORTAT PAUCAS GUTTAS comparatione fluminum auri per sedem et cameram apostolicam profusi et transmissi ad easdem regiones ultramontanas et ultramarinas. At inquiet Febronius, quod ex omni natione, ac præsertim germana emungitur a Romanis aurum annuatim ad eos perferri; contra (Febr. II, pag. 494) jam a triginta annis nullum fuisse bellum turcicum, neque tale inita jam cum Ottomanis stabili et perpetua pace facile tineri; nullos proinde a multo tempore sumptus aut ad defensionem christiani nominis, aut etiam ad repressionem hæreticorum, ex ærario pontificis impenso esse; tamen Romæ communem et publicam esse querelam, hodie ibidem minus esse pecuniæ, quam fuerit ab omni nunc viventium hominum memoria. Ita sit; verum quid interest, singulisne annis, an paucorum annorum intervallo isthæc romani pontifices christianis principibus suppeditarint? Suppeditarunt tamen, et tanta largitate suppeditarunt, ut si quam Venetorum reipublicæ pecuniæ vim illos impertitos vidimus, eam in annos 116, quod scilicet ab anno 1635 ad annum 1771 putantur, partiiri libeat, tantumdem futurum sit, ac si annuatim Roma ad Venetos scutorum circiter 59,147 commeasset: si vero quam aut

Cæsari, aut aliis principibus concessam novimus in 88 annos qui ab anno 1684 ad hunc annum decurrerunt, dividere velimus, summam habebimus scutorum circiter 199, 64, singulis annis respondentem. Quid? quod summos pontifices cum tot centena millia in promptu habuisse vix credibile sit, æs alienum contrahere debuerunt. Fingamus jam ea illos sese lege obligasse, ut dum sors redderetur, e centenis ternos numerarent. Exiguumne pontificii ærarii onus putabimus, tantam quotannis pecuniam solvere, quantam non gravissima licet usura deposceret? Tam magnæ sortis usura quadrans in singulos annos non minus ferret quam sculorum circiter 444,757. Nulla sit usura; æs tamen alienum dissolvendum restat. Quid ergo Febronius bellum cum Turcis a triginta fere annis conquiscescere, nullasque adversus hæreticos impensas fieri cavillatur? Hæreticis scilicet aut Turcis opus est, ut pontificium ærarium orbis subsidio indigeat, ubi tantum superest aeris alieni, usurarum tantum, quo româ curia se liberet? Vere Febronius ait *hodie Romæ minus esse pecuniæ quam fuerit ab omni nunc viventium memoria*; sed non auri cupiditati id peridiclenle tribuat, verum romanorum pontificum in religionem, ac christianam reipublicam studio, quo factum, ut successoribus suis apostolicam, ut dicimus, cameram ære alieno pene demersam relinquerent. Neque vero mihi pontificiam ditio-nem objiciat. Hæc enim, si redditus spectemus, vel ab Ecclesiis moguntina, salisburgensi, atque herbi-polensi, ut nonnullis visum est, superatur (1): sin autem amplitudo consideretur; ea pontificatu est ornamento, non utilitati: cum quæ exinde percipiuntur, vix satis sint ferendis principatus oneribus. Equidem affirmare non dubito, superioribus seculis multo fuisse ditio-rem romanam Ecclesiam. Nam amplissimis apud omnes fere gentes latifundiis aucta erat, ac multiplicibus principum ac populorum oblationibus in dies locupletabatur (2). Nostris præterea temporibus sacra, ut ita dicam, nationum vectigalia hæreticorum defectione, pactis conventis, politicorum præsidium simulate maxime sunt imminuta. Quenam igitur injusior in romanam curiam accusatio fingi animo potest, quam febroniana illa auri cupiditas? nisi in iis, quæ et necessaria omnino sunt, nec tamen sufficiant, curandis diligentiorum quamdâ in tanta temporum iniquitate sollicitudinem hoc nomine designare quis imprudentissime velit.

CAPUT III.

Legitimæ Ecclesiarum libertati Roma non adversatur. sed num legitima libertas sit, ad quam Febronius Germaniam excitat, dubitari merito potest. Gallica-

(1) Exstat in burghesia bibliotheca codex 174 epistolâs continens a Vigiliensi episcopo an. 1619 scriptas, quo Colonie commorabatur. In his epistolâs est 28 octobris data, in eaq-ue præsul ille de Germaniis queritur, quod semper instent pecuniaria a pontifice subsidia expectare, cum tamen tribus illis, quas indicavi, Ecclesiis majores sint redditus quam romanæ.

(2) Hæc in Antifebronio vide accurate exposita t. II, lib. V, cap. 3, pag. 438, seqq.

rum libertatum consecutionibus, itemque quam semper experti sunt, românorum pontificum indulgentia Germani a febroniana amplectenda libertate advocantur.

I. Non aptius hoc caput exordiri possem, quam verbis illustrissimi podiensis episcopi in eo libro, quem alias appellavimus, prænotato : *Défense des actes du clergé de France* (1). Mendaces, inquit, noziqûe libertatum gallicanarum vindices, quos gallicanus clerus tunc (anno 1682) designare voluit, nimio plus in dies augentur. Scriptores, quibuscum certamus, principem inter eos locum obtinent, nisi tamen odium, et impotentis animi effrenatio adversus apostolicam sedem quam aîris omnino coloribus pingunt, atque universum clerum, in quem haud clementius agunt, spectare illos admonet ad hæreticos palam ab Ecclesia sejnunctos potius quam ad fideles in ejus gremio etiamnum perstantes, qui aliquam sibi illius rationem ducunt habendam. Hæc fere in Febronium scripta a doctissimo præsule existimarem; tanta illum inter et scriptores ab hoc indicatis est sententiarum consensio. Febronius scilicet intercuria romæ abusus hunc præcipuum memorat (T. II, p. 555), particulares Ecclesias servilitate, æque quam dura, et immerita, falsis principiis romæ jurisprudentiæ innixa premi (2). Alibi autem dixerat (T. I, cap. 8, § 1, n. 1, pag. 639) : Scimus curialistas romanos (qui in actis publicis gravaminum curialiani passim vocantur) hujus ecclesiasticæ libertatis esse inimicos. Odiosum tamen, inquit (T. II, pag. 548), non est in re ecclesiastica libertatis nomen; christianiani ad libertatem vocati sunt : ubi Dei Spiritus, ibi libertas. Hæc mens Apostoli ad Galatas IV, 31 : Quiaque fratres, non sumus ancillæ filii, sed liberæ, qua libertate Christus nos liberavit, etc.

II. Quid dicam? Dicam, ut ab extrema hac sententia exordiar, libertatis ecclesiasticæ nomen sanctum esse per se ac venerabile; verum postquam eo protestantes abuti cœperunt ut *ἀντροπίας* inducerent, ac Quesnelliani eandem fere viam inuentes constitutionem Unigenitus gallicanis libertatibus infensam esse nequiter disseminarunt in vulgus (3) id nominis

romana Ecclesiæ suspectum atque adeo inivsum evasisit. Annon enim jure metuendum, ne christifideles quod Paulus apostolus Galatas commonebat (Gal. V) libertatem in occasionem dent carnis? Cæterum romanam sedem a legitima Ecclesiarum libertate opprimenda procul abesse, nullo negotio demonstrabimus. Primum igitur cum illustrissimo Henrico Francisco Xaverio de Belsunce Massiliensium episcopo (1) animadvertimus, in iis, quæ ad fidei dogmata, morumque regulas pertinent, nullam esse Ecclesiam, quæ peculiarem quamdam sibi libertatem adsciscere possit. In rebus tantum ad disciplinam spectantibus locus est hujusmodi libertati. Verum et hic distinctione opus est. Alia enim est omnium Ecclesiarum et universalis Ecclesiæ libertas, alia peculiaris singularum, seu particularium Ecclesiarum. Illam non male Febronius asserit (T. I, cap. 8, § 1, pag. 656) proprie consistere in exemptione ab omni onere injusto, maxime autem a vinculo legis, quæ emanat a potestate non legitima, et omnes Ecclesias communiter gravat. Id enim cum Felicitis III sententia apprime convenit in ea epistola, quam ad Zenonem augustum dedit, primusque Jacobus Sirmondus nostræ societatis vir cl. edidit in appendice codicis Theodosiani. « Puto

vennes cêles de l'Eglise universelle; que la révolte des seconds ordres contre les évêques? que le mépris pour les censures et pour les excommunications, contre lesquelles, à l'exemple de tous les hérétiques, ils veulent rassurer les fidèles; que le renversement enfin de l'ordre établi par Jésus-Christ dans l'Eglise. Et déjà sous ce mot mystérieux de *libertés*, se produisent impunément des maximes qui seraient à peine reçues à Genève, qui d'abord auraient fait horreur dans le langage ordinaire, et avec lesquelles cependant tant de personnes commencent à se familiariser. Une espèce de haine pour le père commun des fidèles et pour les évêques qui lui sont unis se manifeste déjà en bien des endroits, et l'on voit avec douleur et avec effroi que l'on est parvenu à inspirer à bien des gens un éloignement qui n'est que trop marqué pour l'Eglise de Rome. Dans quel autre siècle a-t-on vu une si grande foule d'écrivains vendus au mensonge et à l'erreur pour rompre l'unité et autoriser le schisme, employer tout ce que la mauvaïse foi et l'art de bien écrire peuvent avoir de plus séduisant? »

(1) L. c., pag. 60. « Nous n'en avons point de particulières touchant la foi et les mœurs : l'Orient, l'Occident, l'univers entier, doivent être uniformes dans ces deux chefs, parce que la foi est essentiellement une et que les principes des bonnes mœurs sont partout les mêmes. C'est dans la discipline seule que se remarque cette variété qui fait une des beautés de la sainte épouse de Jésus-Christ. » In eadem sententia Benedictinus Germanus Martinus Gerbert, in libro de Communione potestatis ecclesiasticæ, ait [cap. 9, pag. 370] : « Quod res fidei atque, peculiare aliquæ libertates fingi non possunt secundum leges communionis hujus, quæ collegium episcoporum succedens collegio apostolorum nunquam prerogativa suis excedit, quibus Ecclesiam in vera fide ascendam accipit, nec soli gallicani præsulcs singularem firmitatem habent, sese, si quid forte a romano pontifice adversum sanæ fidei propneretur (*quod tamen fieri posse infirmum*), opponendi : nec ejusmodi oppositionis in rebus fidei exemplum afferre possunt Galli, quod nimirum Ecclesia universalis propositas sibi a romano pontifice in questionibus fidei definitiones non acceptari; quod quando esset factum, unitas necessario debuisset dissipari, nec illius centrum in Ecclesia romana statui, ceu in cathedra pestilentæ; perissetque communio potestatis ecclesiasticæ secundum quam aliis quibuscunque ex collegio episcoporum cum pontifice jus ac potestas est de causis religionis iudicandi juxta leges communionis, neutiquam secundum oppositionem cathedræ contra cathedram, atque iudicio contradiotionis : cum idea una sibi quæ semper similis in Ecclesia sit, neque circa eam major Gallis libertas quam reliquarum gentium christianis præsulibus. »

(1) P. II, p. 201 : « Le nombre de ces faux et dangereux partisans des libertés de l'Eglise gallicane, contre lesquels le clergé de France veut alors s'expliquer, ne s'est que trop accru de nos jours. L'écrivain que nous combattons y tient un des premiers rangs; si cependant l'esprit qui l'anime, esprit de haine et de déshautement contre le siège apostolique, qu'il ne peut des plus noires couleurs, contre tout le clergé qu'il ne traite pas mieux,.... si, dis-je, cet esprit n'est pas plutôt celui des hérétiques ouvertement séparés de l'Eglise que de ceux qui, renfermés dans son sein, gardent encore avec elle quelques ménagemens. »

(2) Dixerat quoque in primo volumine, cap. 8, § 2, pag. 639 : *ave novo, ridicet isidoriano, et omnibus legibus ecclesiasticis, quæ huc tanquam basi imitantur, eandem Christi sponsam in non tolerandam servitutem redigi.*

(3) L'empereur m'hi non possum, quin que in pastoralis institutione de gallicanæ Ecclesiæ libertatibus hac de re 1733 annotavit præclarissimus massiliensis antistes heic adscribam. « Le mystère, inquit ille, pag. 137, vous est à présent découvert. Vous savez que ce grand mot de *libertés*, dans la bouche de nos adversaires, ne signifie, à proprement parler, que l'indépendance absolue à l'égard de l'Eglise de Rome, la mère et la maîtresse de toutes les autres Eglises; que le soulèvement contre ses décisions de-

[ita sanctissimus pontifex] quod vobis sine ulla dubitatione sit utile, si Ecclesiam catholicam vestri tempore principatus sinatis *uti legibus suis*, nec *libertati ejus* quemquam permittatis obistere quæ regui vobis restituit potestatem. Certum est enim, hoc rebus vestris esse salutare, ut cum de causis Dei agitur, juxta ipsius constitutum regiam voluntatem sacerdotibus Christi studeatis subdere, non præferre, et sacrosancta per eorum præses discere potius, quam docere, Ecclesiæ formam sequi, non huic humanitus sequenda jura præfigere, neque ejus sanctionibus velle dominari, cui Deus voluit clementiam tuam piæ devotionis colla submittere, ne dum mensura cælestis dispositionis exceditur; eatur in contumeliam disponentis. Quamobrem etiam de Marca (*De Conc. lib. III, cap. 1.*) certissimam esse regulam docuit, quam *Felix præscribit, libertatem Ecclesiæ in eo versari, ut legibus suis utatur in causis Dei.* At febronianam hujus regulæ ad jus isidorianum translationem ferre quis possit? Tale, inquit Febronius (quod scilicet emanat a potestate non legitima, et omnes Ecclesias communiter gravat) per omnia est jus isidorianum. . . . Quis autem vel modice sapiens prætendens, impudentissimo nebuloni jus fuisse, Ecclesiam ignoratarum eo usque turpium legum dictatura gravare; ut quis huic facultatem adimet, se, ut primum falsarium cum infami suo opere deprehenderit, in pristinum libertatem vindicandi (*T. I, cap. 8, § 1, pag. 658*)? O rem incredibilem! hæc non Genevæ, aut Wittembergæ, sed Treviris scribi a catholico homine potuisse. Num *nebulones* ique impudentissimi omnes a nono seculo romani pontifices, qui ad isidoriani juris normam constitutiones ediderunt? *Nebulones* episcopi omnes, qui *turpibus* legibus sese subjecerunt? *Nebulones* tridentini patres, qui plurima ex Isidoriano jure intacta voluerunt? Etenim pseudo isidoro jûs certe non fuit, Ecclesiam ignoratarum eo usque turpium legum dictatura gravare; jus tamen certe fuit recenti Ecclesiæ, ejus pontificibus, ejus conciliis antiquo juri in rebus ad variam disciplinam spectantibus novum sufficere. Quare jus novum non Isidoro tribuendum, utut *turpem* illius constituendi occasionem cum dedisse concedamus [quod tamen falsum antea demonstravimus], sed Ecclesiæ, quæ illud potestate ferendarum legum a Christo accepta cooperans, confirmansque suum effecit. Qui igitur hoc jus a non legitima potestate profectum, omnibus Ecclesiis longe gravissimum, imo et *turpe impudentissimi nebulonis* opus vocare non dubitat, is romanis pontificibus, conciliis, atque adeo universæ Ecclesiæ legitimam edendarum legum potestatem inesse negat, atque impudentissimis nebulonibus isidoriani juris confirmatores episcopos, concilia Petri successores accenseat necesse est. Non isthæc erat Felicis III mens, ubi illa quæ recitavimus, ad Zenonem conscripsit. Hoc ille voluit, a politica potestate, spiritalem Ecclesiæ potestatem distinctam esse, neque illi in causis Dei obnoxiam; ut enim aiebat Goffridus Vindocinensis (in *epist. ad Calixtum P., cap. 6*), quando

Ecclesia seculari potestati subjicitur, quæ antea domina erat, ancilla efficitur, et quam Christus Dominus dicitur in cruce, et quasi propriis manibus de suo sanguine scripsit, chartam libertatis amittit. Absit ergo, ut Ecclesiæ libertas ab isidoriano jure sublata dicatur, cum illo non seculari, sed legitimæ sui capitis potestati volens libensque Ecclesia subjecta hactenus fuerit. Si quod vero grave onus romani pontifices Ecclesiis imposuisse dicendi sunt, non illud isidoriano juri, quod in præcipuis iisque molestioribus sacrarum electionum, judiciorum episcopaliū, appellationum, idque genus cæteris capitibus vetustissimum est, et genuinis antiquitatis monumentis roboratum, sed humanis affectibus ipso illo jure abutentibus, si æqui esse volumus, adscribemus.

III. At gallicana Ecclesia isidorianum jus respuit, atque antiquis tantum canonibus se regi patitur. Iterum dico, ac porro dicam: Inane signum est, quod Febronius isidorianum jus novitatis arguit. Cæterum quod magis receptis ante Isidorum moribus gallicana Ecclesia uti malit, num libertas hæc est, quam aliæ invadeant Ecclesiæ? Ex Zallweinio quem sæpe appellat, id Febronius percunctetur. Prius tamen Gallorum libertates cum eodem Zallweinio candide exponamus. Duobus illæ potissimum fundamentis nituntur, potestati romanorum pontificum moderatæ, et ad canones antiquos, ut ait Fleuryus, restrictæ, et regis prorsus independenti potestati. Age nunc conclusiones, quæ ex utraque sic explicata potestate a Gallis ipsis ducuntur, cum Zallweinio (*T. IV, q. 3, cap. 2, § 2*) ex eodem Fleuryo proponamus: «Ex potestate ergo pontificis mere spirituali inferunt (Galli) pontifici nihil prorsus licere in causis secularibus, iisque quæ temporalia vel a longe concernunt, prout mox videbimus, dum de potestate regis independente agemus. Ex moderata vero inferunt omnes leges pontificias, bullas, constitutiones, breviam, rescripta, dispensationes dependere a confirmatione, promulgatione et acceptione regum. «Inde, loquimur cum Fleuryo, regulæ cancellariæ in Francia exulant, inde bullæ pontificiæ, si ordinarias, quibus provisiones continentur, excipias, in Francia neque publicantur neque executioni dantur, nisi a rege imperatæ et in senatu examinatæ. Inde nec censuris bullæ in Cæna Domini, quam papa quotannis die Viridium fulminat, nec congregationis S. officii, h. e., inquisitionis romanæ decretis, nec congregationis, quæ indicem librorum prohibitorum adornat, nec cæterarum congregationum, quas pape abhinc centum annis consilii causa tum in spiritualibus, tum in secularibus insituerunt, auctoritativus movemur, quas veluti gravium doctorum consultationes reveremur, non ut judicium sententias reformidamus. Inde dispensationes contra jus divinum et naturale, contra decreta canonum, qui dispensationes prohibent, contra consuetudines et statuta Ecclesiarum particularium a sede apostolica confirmata, nullas admittimus. Inde non ferimus, ut papa instantiarum ordine turbato, appellationes

« omisso medio admittat, causas a prima instantia
 « evocet, partes Romam citet ad prosequendas lites
 « Romam devolutas. Equidem in collatione benefi-
 « ciorum maxime novo juri collum supposuimus,
 « indulsimusque papæ præventionem aliisque concor-
 « dato inserta, quorum tamen plura oblivioni tradi-
 « mus veluti reservata, quæ concilio tridentino
 « dispuncta sunt, aliasque innovationes eodem con-
 « cilio abolitas procul habemus, ipsamque collationem
 « pluribus conditionibus, quæ alibi ignorantur restrin-
 « ximus. Non enim ferimus, ut papa extraneis in
 « Francia vel beneficium conferat, vel assignet pen-
 « sionem, quod in Hispania invitis regni legibus
 « audet: non potest sine regis clerieque consensu
 « augere taxas beneficiorum, nec in beneficiis mino-
 « ribus bullas nobis obtrudere simplicibus signaturis,
 « quæ minus sumptuosæ sunt, impertiendis. » Iluc-
 « que laudatus auctor. En inquit heu Zallweinius,
 potestatem pontificis valde diminutam, depressam,
 et ferme ad incitas redactam. Hæcne illa reverentia,
 illa magnanimitas, illa generositas, ille respectus
 erga sedem romanam, de quo tantopere gloriantur
 Galli? Ex potestate regis a *spirituali* prorsus *indepen-*
dente veluti altero libertatum fundamento præter
 supra recensitas idem Fleuryus sequentes inserit con-
 clusiones, quas ipsius verbis dare placuit: « Nos
 « neutquam credimus papam; et quæ jura civilia
 « afficiunt, indulgere, veluti spuris natales, intestatis
 « famam restituere posse, ut hereditates capere, mu-
 « nera publica obire, aliisque juris effectibus frui
 « queant. Nummos vero in Francia nec a populo
 « specie eleemosynarum petere, nec a clero mutui
 « vel alio titulo exigere permittitur, nisi rege jubente
 « et consentiente clero. Bonorum immobilium aliena-
 « tiones ecclesiasticas papa permittere nequit, nisi
 « legibus regni conformes sint. » Multo minus audire-
 « tur si alienationem imperaret, invitis clericis. Nam
 « bona Deo consecrata non desinunt esse tempo-
 « ralia, quæ ut conserventur, publice interest. Simi-
 « liter personæ Deo consecratæ non exiunt naturam
 « hominum, non civium regi et potestati seculari in
 « temporalibus subditorum licet insignia a principe
 « habeant privilegia, quorum abusus nimiaque exten-
 « sione majestas impeteretur. Inde ecclesiastici, qui
 « regi a sacris vel consiliis sunt, privilegio clericali
 « tantum ratione functionum sacrarum a regis juris-
 « dictione exempti censentur. Inde clerus sine venia
 « regis conventus agitare nequit. Inde nullus episco-
 « pus etiam a pontifice vocatus sine venia iter e regno
 « suscipere potest. Nam et episcopi nostri ob emin-
 « tem dignitatem, et maximos reddituum proventus
 « magnum in republica momentum trahunt, et papa
 « qua magnæ Italiæ parvis dominus, est princeps ex-
 « traneus, cujus consilia a salute Franciæ quam
 « longissime abesse possunt. Inde denique nemo
 « extraneus vel beneficium possidere, vel monasterium
 « regere potest. » Ilucque Fleuryus. Nolim ego
 jam ulteriores consequentias ex dictis deducere.
 Sufficiat dixisse, jam ferme omnem disciplinam

ecclesiasticam potestati seculari esse subjectam, et
 penitus subditam, atque ab illius nutu, adnutu, et
 consensu omnia disciplinæ capita dependere, et hæc
 ratione pontificem esse quasi vassallum potestatis
 regiæ, ut jure dubitari possit, plussne jurum eccle-
 siasticorum protestantes attribuunt suis principibus
 territorialibus, quam Galli suis regibus: præcipue
 si de iis protestantibus loquamur, quos vocant *colle-*
gialistas, qui in astruendis juribus ecclesiasticis ma-
 jestaticis sunt valde parci.

IV. Accipe nunc Zallweinii aliquas super his
 animadversiones. « *Animadversio prima* (1). Est duo
 illa principia Gallorum in thesi sint vera, aut veris-
 sima, ita tamen sunt accipienda, ut neutri potestati
 ob individuum nexum inter utramque fiat præjudi-
 cium, utriusque fines ita debent dirigi, ne uni parti
 jura ferme omnia, alteri vix aliquid juris attribuat,ur,
 sed potius ut utrique sua jura in salvo maneant,
 suus honor, sua gloria, sua potestas illibata consistat,
 et ne Ecclesia subternatur imperio, atque illius fiat
 vassalla. Æquus sit partitio, non leonina, non injusta,
 suum cuique tributur, Deo, quæ Dei, et Cæsari,
 quæ sunt Cæsaris. Sed num id fieri existimamus in
 systemate gallicano? Non ego jam loquor de rebus
 et causis mere temporalibus, de regimine pure polit-
 tico, quod privative ad regem pertinere non inficior,
 sed de causis et rebus mixti fori, ut inquitur. Anne
 in his jura primatus conservari existimamus? In his
 ferme libere agunt Galli, statuunt impedimenta ma-
 trimonii, annullant professionem religiosam, ætatem
 præscribunt, dispensant in ætate ad ordines susci-
 piendos, saltem quando beneficia conferunt *ex jure*
regaliæ, sicut infra dicemus, judicant privative de
 causis clericorum mixti fori, recipiunt canones syno-
 dorum pro suo arbitrio, rejiciunt decreta pontificum
 pro suo libitu, omnes bullas, brevía, constitutiones
 et dispensationes suo subjiciunt examini, quin tamen
 ipsi sua quoque edicta regia, et leges in similibus
 causis ecclesiasticas jura respicientibus examini Ecce-
 siæ subjicere dignentur. In certo censu longe mitio-
 res erga suam Ecclesiam sunt protestantes, qui
 causas matrimoniales aliasque ad forum ecclesiasti-
 cum ex dispositione juris canonici pertinentes, quod
 non ex integro dedignantur, ad sua consistoria re-
 mittere solent, id quod non faciunt Galli.

« *Animadversio II.* Definunt Galli suas *libertates*,
 quod sint *usus juris antiqui jure noviori tempe-
 ratati*. Est doctrina inconcussa, usum debere esse innocuum,
 moderatum, non excessivum, non exorbitantem, non
 debere degenerare in abusum. Talis an sit usus Ec-
 clesiæ gallicanæ, et non potius abusus, aliorum arbi-
 trio relinquantur. Unde tot querelæ, tot gravamina
 cleri gallicani contra parlamenta regia, nisi quod hæc
 suis juribus abutantur, omnes limites potestatis suæ
 perfringant, causas omnes ad suum tribunal contra
 edicta etiam regia violenter trahant, jamque in sancta
 sanctorum manus injicere, et causas etiam spirituales

(1) Ea apud Zallwein tertiam est; sed priores duas omitto,
 quod necessarias non sunt.

et sacramentales, quas Galli ipsi ab appellationibus ab *abuso* esse exemptas fatentur (1), sibi subicere non reformident. Quare toties supplicavit clerus gallicanus suo regi, ut testatur Fevretius (*Tract. de Abusu, lib. I, cap. 2*), ut causas, in quibus appellatio ab *abuso* haberet locum, exprimeret? nisi quod parlamenta causas omnes violenter ad suum traherent iudicium. Cautum et provisum est in ipsis edictis regis, ut *appellationes ab abusu*, non nisi ab *abuso notorio*, in *causis arduis*, et *publicis* publicum concernentibus admittantur. Sed numquid contrarium testatur Fleuryus dicens: *Conveniunt omnes, abusum supponi notorium, et hoc remedium esse extraordinarium non nisi urgente necessitate et reipublice bono adhibendum. In praxi tamen ab his regulis declinant, sæpenumero in causis levioribus, cleri querelis et regio jussu posthabitis hujus generis appellationes interponentes* (L. c.). Vere dixit Fleuryus: *Regio jussu, etc., posthabitis*: nam eo jam ventum est, ut parlamenta regis jussus parum curent, regum minas vilipendant, et malint sustinere exilia, quam regis jussibus morem gerere. Modierna experientia id abunde docemur. Quid dicam de *abuso juris regaliæ*, quo reges primitus solummodo in percipiendis fructibus Ecclesiarum vacantium usi sunt? quod postea extenderunt ad decimas, dein ad dignitates ecclesiasticas quoque, quidquid pontifices, clerus gallicanus, episcopi et reliqui clerici contradixerint. Quid seculo primum elapso inter pontifices, clerum gallicanum, reges et parlamenta agitata fuerit, qua arte *ius regaliæ* variis potius arrestis parlamentorum, quam edictis regis ultra modum contra regulas cancellariæ non tantum, sed etiam constitutiones canonicas et pontificias fuerit protensum, fuse enarrat Van Espen (*Part. II, tit. XXV, cap. 8*), et inter alia sic dicit: *Quin et ratio horum privilegiorum omni seculo humano affectu singillatim æqua lance libretur, verendum, ne multorum una ratio fuisse reperiatur i la quam in sua declaratione anni 1682 agnovit rex ipse christianissimus, nimirum: parlamenti regii parisiensis zelus et ordinarius affectus pro augmentatione jurium regię coronæ, qui, ut ait rex, ab aliquot annis, dedit nonnulla arresta, quæ non parum usum regaliæ extenderunt. En quomodo Van Espen hanc extensionem parlamento potius quam regi adscribat! cui eo major adhibenda est fides, quo major Van Espenii est affectus pro dilatandis finibus potestatis parlamentorum. Quonam usque ius regaliæ ultra omnem modum se extendat, et ferme omnes canones ad hanc materiam pertinentes infringat, videre licet in tractatu de Jure regaliæ, an. 1689, latine edito, ex quo nonnisi pauca delibemus. Primo, ait auctor anonymus, rex durante regaliæ beneficiorum resignationes in favorem tertii admittit, pensiones a resignantibus ex pacto constitutas confirmat, imo in beneficiis per obitum vacantibus pensiones creat, ipsa beneficia cum hoc onere confert, atalis, aliorumque ad*

(1) Prima regula, ait Petrus de Marca, lib. IV, cap. 2, in causis mere spiritualibus et in sacramentorum administratione has appellationes non suscipit.

*dignitates et reliqua beneficia obtinenda a S. canonibus præscriptorum veniam seu dispensationem concedit, quæ tamen omnia a SS. canonibus esse prohibita et soli pontifici esse reservata, nemo ignorat. Prætereo cætera a SS. canonibus exorbitantia, quæ ex jure regaliæ regibus Galliarum adscribuntur, et a citato auctore anonymo ad 24 capita reducuntur. Ulrum jam hic usus juris sit innocuus, moderatus, et non magis *abusus* dici mereatur, sapientiorum arbitrio dijudicandum relinquimus.*

¶ *Animadversio III.* Dicitur hic usus *juris antiqui*. Vellem heic mihi in compendio exhiberi illos *antiquos canones*, illas inveteratas consuetudines, et *mores* quibus se inherere gloriantur Galli. Equidem multoties in suis liberalibus provocant ad antiquos canones, et *mores*, e. g., in appellationibus ad *factum concilium*, vel etiam in appellationibus *ab abusu*, quæ exempla jam supra recensuimus, uti exemplum donatistarum, Nestorii, aliorumque ad imperatores provocantium. Cæterum illi ipsi scriptores, qui similia exempla afferunt, libere fatentur, ea non esse ad rem, et illas provocaciones non fuisse *appellationes*, sed *supplicationes*, cum in finem imperatoribus oblatas, ut suis rescriptis per *judices delegatos* eosque non seculares, sed ecclesiasticos, aut per synodos causam revideri, retractari et corrigi juberent. Quid quod ipsi originem harum appellationum ad seculi posteriora decimum tertium et decimum quartum referre non dubitant (1). Longe major olim reverentia, respectus et observantia Gallorum erga romanos pontifices ac hodie. Olim Galli permittiebant fieri *relationes* ad romanum pontificem in causis fidei, discipline dubiis, et a synodis, quin reges Galliarum posuisse obicem legamus. Non legimus, quod reges sese opposuerint, dum ipsi episcopi Galliarum suas causas ad romanam sedem deferunt, prout episcops arelatensem et viennensem fecisse legimus. Et, quod magis est, miserunt pontifices pallia ad episcopum arelatensem, Bonifacium Moguntinum, aliosque Galliarum metropolitans, constituerunt vicarios sedis apostolicæ, et tamen non legimus, quod reges contradixerint. Imo fieri permisissent reges, ut se episcopi Germaniæ et Galliæ novo atque antehac inaudito fidelitatis et obedientiæ juramento pontifici obstringerint, quanquam ipsos metropolitans dubios hæsisse, an pallia recipere, et juramento suam fidem obstringere vellent, legamus. Quid si hodie inconsulto rege episcopi suas causas ad tribunal pontificium deferrent, aut pontifices in statu hierarchico Ecclesiarum gallicanarum aliquid novare, novos honorum titulos dispensare, aut episcopis novum ornus sine præstito regis injungere auderent? Olim et antiquius leges ecclesiasticæ, illæ saltem, quas vocant *capitularia*, fiebant in *conciliis*, ad quæ vocabantur tam episcopi et prælati ecclesiastici, quam magnates et comites regni francici: nunc sunt edictis regis, et arrestis parlamentorum, episcopis et clero gallicano non auditis.

(1) De his vide Petrum de Marca, lib. VII, cap. 12, 13, et 14.

Olim ex præscripto canonum antiquissimorum ab Ecclesia gallicana receptorum causæ clericorum qualescunque ab episcopo et synodo provinciali, episcoporum vero, a metropolitâ, et postea a synodo nationali dijudicabantur, data solummodo in synodo sardicensi episcopis facultate provocandi ad pontificem, ut causam *retractet*, et per *judices delegatos* terminet, et illæ appellationes *ab abusu* penitus ignorabantur: hodie tales causæ sub prætextu *abusus* passim trahuntur ad parlamenta. Olim episcopi habebant plenissimam facultatem judicandi de causis clericorum non tantum, sed etiam laicorum, legibus et constitutionibus imperatoris stabilitam, ita quidem, ut laicis esset plenissima facultas arbitrio episcoporum subjiciendi suas controversias. Hujusmodi leges statuerunt imperatores Constantinus Magnus (4), Arcadius et Honorius (2), Valentinianus et Justinianus (3). Edictum Constantini in Codice theodosiano descriptum verbis amplissimis renovavit Carolus Magnus (4), cujus vestigia secuti sunt imperatores et reges alii, si paucos excipias usque ad seculum XIII et XIV. Porro amplissima hæc jurisdictio et jurisdictionis imperturbata possessio seculo jam XIII paulatim diminui cœpit et labefactari, donec pene ad nihilum quoad causas non minus clericorum quam laicorum fuerit redacta, ut vix amplius umbra illius superesse videatur. Incipere magnates Galliæ in effusiores Ecclesiæ jurisdictionem sec. XIII impetum facere, mutua fide se obstringentes, eam sibi tota contentione vindicandi (5). Ii successive ipsos reges in suam traxerunt sententiam, jamque sec. XIV Carolus V causas *reales* subtraxit jurisdictioni ecclesiasticæ. Franciscus I ultimam vix non eladem intulit, quippe qui iudiciis ecclesiasticis sub multa pecuniaria arbitraria discussionem actionum etiam *personarum* interdixit. Eo denique devenit, ut, ut instar inconeussi principii adoptaretur, quod bona temporalia et clericorum et laicorum non tantum indubitanter sint jurisdictionis secularis, verum etiam iudices ecclesiastici cognoscendi aut statuendi de realitate honorum sint prorsus incapaces. De jurisdictione ecclesiastica in *criminalibus* quid dicam? Hanc non minus quam civilem in puniendis quibusunque laicorum etiam delictis per duo secula fuisse amplissimam, eamque in omnia prorsus delicta publica et privata se quam latissime extendisse, pluribus ostendit Morinus. Atque hæc ita se habere fatentur ipsi scriptores gallicani, in specie Thomassinus (6), et jurium gallicanorum fautores summi, quibus jure optimo accenseri meretur Van Espen, qui hanc materiam fusa tractat, et causas profanas de jure com-

muni olim ad judicia ecclesiastica pertinentes recenset (*Jur. eccles. univers. part. III, cap. 1 et seqq.*). Olim clerici gaudebant amplissima immunitate *et reali et personali*, prout loquuntur antiquissimi canones et leges imperatoriae in utroque codice, et in Capitularibus Francorum contentæ. Sed quid hodie in Gallia? et quidni dicere liceat etiam in aliis provinciis? Jurisdicção ecclesiastica ferme redacta ad nihilum, immunitatis ecclesiasticæ vix umbra superesse videtur. Cæterum negari nequit, quod ipsi iudices ecclesiastici utriusque jurisdictionis tam civilis quam criminalis restringende ausam præbuerint, postquam a simplici, regulis antiquioris disciplinæ conformi modo judicandi recesserunt, et *processum formularium* Romanorum tot subtilitatibus, formulis, restrictionibus et exceptionibus plenum assumpserunt, atque in causis criminalibus jam inter forum in et externum distinguere cœperunt (1).

De aliis antiquioribus disciplinæ capitibus quid dicam? Jus regalitæ nec in prima, nec in secunda, nec a primordiis tertiæ dynastiæ fuisse notum, imo adversari antiquis juribus Ecclesiæ, esse contrarium antiquis moribus in Gallia receptis, fuse ostendit auctor anonymus in tractatu de Jure regalitæ antiquo (*Lib. I, cap. 2 et seq.*). Illud unicum simpliciter præterire nequeo, quod in concordato gallico statutum et conventum lego, vi cujus jam reges Galliæ habent amplissimum jus nominandi episcopos ad Ecclesias, præsules, abbates et abbatissas ad omnia ferme, si paucæ excipias, monasteria. Quæso, quis hæc cum antiquis canonibus in Ecclesia universali et gallicana etiam receptis combinare audeat? Olim ex primitivæ Ecclesiæ ad seculum undecimum usque continuata praxi, consuetudine et traditione, jus eligendi episcopos pertinuisse ad episcopos, clerum et populum, ac postea successive excluso populo, et demum clero extraneo fuisse devolutum ad capitula, res aliunde est notissima; etsi electionibus sæpenumero intervenirent imperatores et reges, et aliquando connivente Ecclesia episcopos nominaverint, quemadmodum alibi docuimus (2). Et en jam in Gallia penitus esse depressam hanc Ecclesiæ disciplinam, jura capitulorum esse extincta aut suspensa, jus nominandi ex concordato gallico pervenisse ad reges in hanc usque diem lugent et deplorant gallicanæ Ecclesiæ.

Nolim ego jam longius pertexere telam, et pluribus ostendere, libertates Ecclesiæ gallicanæ perperam audire *usum juris antiqui* saltem quoad pleraque sue disciplinæ ecclesiasticæ capita. Ast opponi mihi audio, quod Galli ipsi fateantur, *usum juris antiqui* apud ipsos esse temperatum per noviores canones, mores et jura particularia. Id quomodo factum sit jam videndum.

(1) Vide Thomass. et Van Espen. l. c.; item Joan. Mor. lib. I de Administr. sacram. penult. cap. 9 et 10, ubi ostendit per duo secula forum externum non fuisse separatim a foro interno. In quo tamen falli virum cl. docet P. Bianchi. l. III, pag. 445 et seqq.

(2) Vide l. II, quest. I, cap. 5, § 9, ubi animadvertimus, quod Carolus M. jus eligendi clero et populo restituerit.

(1) Vide Sozom. lib. II Hist., cap. 9.

(2) De Constitutione Arcad. Vide lib. VII et VIII Cod. de episcop. Audien.

(3) Vide Nov. 12.

(4) Vide Capitul. Caroli M. lib. VI, cap. 281, ubi sic legitur: *Volamus atque precipimus, ut omnes ditioni nostre Deo auxiliante nobis subiecti tam homines, quam Franci, Alemanni, cogarii, Saxones, etc., etc., hanc legem theodosianam teneant.*

(5) Quos minus in Ecclesia excrevit inter nobiles sub Philippo Valesio enarrat Thomassinus, part. II, lib. III, cap. 112.

(6) Vide item Thomass. l. c., cap. 101 et seqq.

« *Animadversio IV.* Cum sagacissimus Petrus de Marca optime perspectum haberet, ex solo usu *juris antiqui* libertates Ecclesiae gallicanae derivari non posse, easque a jure antiquo quam longissime aberrare intine perspiceret, ideoque contra Leschasserium docuit, eas non in solo usu *juris antiqui*, sed per *noviores canones moderati* consistere (Lib. III, cap. 6). Nomine *juris novioris* communis Galli intelligunt collectiones juris pontificii, canones conciliorum a seculo duodecimo usque nunc celebratorum; potissimum concilii constantiensis et basileensis. Jam vero vel Galli has collectiones et canones acceptarunt, vel eos utpote suis libertatibus contrarios acceptare recusarunt? si acceptarunt: ergo eorum observantia et usus *libertas* dici nequit, cum per hanc acceptationem se juri pontificio potius subjecerint, quam ab illius observantia se exemerint. Si non acceptarunt, eo ipso de observantia et usu *juris novioris* tanquam de *libertate* gloriari nequeunt. Aut fortassis nomine *juris novioris* intelligunt sua jura particularia, qualia sunt *jus concordati gallici*, *jura in conventibus cleri gallicani condita*, edicta regia, arresta parlamentorum? Atque in his potius *libertates* regum et parlamentorum, quam Ecclesiarum contineri mox dicemus. Ceterum non adeo multos esse canones et decreta pontificum in collectionibus novioribus juris canonici, quorum observantia viget in Gallia, facile patet, si quis hodiernam Galliae praxim praecipue in materia beneficiorum, processus judicialii, immunitatis ecclesiasticae, privilegiorum cum novioribus canonibus et decretis comparaverit.

« *Animadversio V.* Jure optimo dubitatur, an *libertates* Gallorum praetense jure dici possent et debeant *libertates Ecclesiae gallicanae*. Hanc difficultatem idem sagacissimus archipræsul optime prævidit, dum docuit nomine *Ecclesiae gallicanae* non solas Ecclesias, sed integrum venire regnum, prout ex potestate ecclesiastica et politica compositum (Lib. II, cap. 1). Demus istud sapientissimo archipræsuli. Verum vicissim etiam ipse nobis dabit, quod si nomine Ecclesiae uterque status ecclesiasticus et politicus veniat, ambo de *libertatibus* si non æqualiter, saltem plurima ex parte participare, et talis libertatum divisio fieri debeat, ut neutra pars plus juri et libertatum deperdat, quam antea habuerat, et una pars sibi soli ferme omnes libertates attribuat, alteram novo vinculo in servitutum longe deteriorem redigat, eique jura et antiqua, et nova ex obtenta libertate noviter acquisita, vel acquirenda surripiat. Hanc enim divisionem forte leoninam jam supra animadverimus.

« Sed quid juri et libertatum Ecclesiae gallicanas, earumque præsules et reliquos clericos ex hac divisione aut antiquorum juri vindictis fuisse consecutos existimamus? recapitulatur, oro et obsecro, quæ usque nunc diximus. Deplorant episcopi suam jurisdictionem mirum in modum depressam, clerici suas immunitates *reales* et *personales* penitus fuisse amissas, Ecclesie suæ bona ecclesiastica vix non ex integro *secularizata*, capitula et monasteria suum jus

sibi præficiendi episcopos et præsules totaliter ferme extinctum. Paucis: præsules Ecclesiarum cum suo clero effecti sunt vassalli regum vel potius parlamentorum, et ipsa Ecclesia turbato et inverso ordine facta fuit ancilla reipublicæ. Undenam tot lites et controversiæ inter præsules Ecclesiarum et reges Galliae, inter clerum gallicanum et seculum regium, nisi ex depressione et suppressione jurium ecclesiasticorum? Ultra seculum præsules, abbates et reliquus clerus gallicanus, alique viri doctrina, pietate et religione conspicui sese velut murum æneum opposuerunt *concordato gallico*, donec tandem majori vi cedendum fuerit (1). Quid seculo elapso de *jure regaliæ* fuerit disputatum et actum, quis ignorat? Nihil contra parlamentum regium pontifices suis precibus, suo patrocinio, suis litteris, nihil ipsi etiam reges in partes Ecclesiarum valde inclinati efficere potuerunt. Quid circa medium et respectivè circa finem seculi elapsi, et initium præsentis seculi et novissimis temporibus in causis Jansenii, Paschasi Quesnelli, bullæ *Unigenitus* actum fuerit. quæ turbæ in Gallia excitata, qui tumultus exoriri in hodiernam usque diem nondum sopiti, adhuc sub cinere gliscentes, cum periculo proximo ne erumpant in publicum, quis satis edicere valeat? Eo usque prævaluit excessivus parlamentorum dominatus, ut suas manus administrationi sacramentorum contra canones Ecclesiae, contra tot edicta regia (2) ingerere non erubuerint, nihil minas, nihil exilia curaverint, et tandem ipsi regi cedendum fuerit. Qui plura de hac controversia scire desiderat, legat Acta publica Matthæi Plaffii, instructionem pastorem R. D. Christophori de Beaumont, archiepiscopi parisiensis, quam celebris in Germania theologus una cum brevi apostolico SS. D. Benedicti XIV et variis aliis documentis ac scriptis ad præsentem in Gallia controversiam spectantibus edidit in libro, qui inscribitur: *De Turbis Galliae modernis*. Melius itaque has *libertates* dixeris *libertates regum et parlamentorum*, quam *Ecclesiae gallicanae*. Judicet igitur æquus rerum arbiter, an Ecclesiae gallicanae causam sufficientem habeant gloriandi de suis libertatibus, vel potius suam servitutum, quam excusso jugo papali, ut aint, subierunt, deplorandi, an, inquam, causam habeant suum regnum vocandi *regnum libertatis*, cætera vero *regna obedientiae*. » (3) Hactenus Zallwein, quocum Febronium confingere et collidi sinemus.

V. Ceterum hæc si vera sunt, frustra Febronius

(1) Vide Thom. III, quæst. 2, cap. 1, § 15, ubi fuse de *concordato gallico* agitur.

(2) Hujusmodi edicta regia plura etiam noviora, quibus parlamenta jubentur causas spirituales et sacramentorum remittere ad iudices ecclesiasticos, refert Van Espen, Jur. eccl. universi p. III, tit. II, cap. 1, licet ipse eorum in causis parlamentorum mirum in modum favere soleat. Talia sunt edictum Francisci I de an. 1559, aliud de an. 1610, et iterum de anno 1637; unde concludit: *unanini consensu receptum est causas sacramentorum esse mere ecclesiasticas, et ad iudicem ecclesiasticum privative pertinere*, loco citato.

(3) vide Stryckium, de jur. papali. Princip. Evangelii, cap. I, § ult.

Germanorum corda sollicitat, ut a celeberrimis suæ nationis cum Nicolao V concordatis in gallicanam libertatem se asserant. Atque id eo minus se obtenturum speret, quo majore in Germaniæ præsules, totamque germanicam gentem indulgentia romani pontifices semper sunt usi. Iterum prodeat Zallweinius eamque hac de re sententiam promat. « Qua, inquit (T. IV, q. 3, cap. 5, § 6, pag. 440), benignitate et animi magnanimitate egerint cum præsulibus Germaniæ, imo et tota natione germanica, atque eorum jura, ac libertates, eorumque usum sobrium, modestum et temperatum benigne habuerint, videamus. Ad funestissima illa tempora reflectamus, quibus Ecclesia cum imperio erat collisa, et pontifices cum imperatoribus conflictabantur in causa *investiturarum per annulum et baculum*. An non plerique, paucissimis exceptis, Germaniæ præsules imperatoribus contra pontifices adhærebant, et quasi in schismate hærebant? Num propterea a pontifice suis juribus, suis prærogativis, suisque privilegiis fuere exuti? Id non tantum pontifices non fecerunt, sed etiam illorum jura strenue defenderunt, et machinationibus seculi se veluti murum æneum ita opposuerunt ut jure dubitari valeat utrum metropolitæ et episcopi suæ jura, privilegia, prærogativas conservaturi fuissent, nisi pontificum auctoritate fuissent suffulti. Equidem lex dura est, et satis rigida, quod episcopi Germaniæ adinstar aliorum episcoporum pro confirmatione et consecratione a pontifice obtinenda Romam contendere, singulis quinquenniis *limina apostolorum* visitare debeant. Verum asperitatem legis hujus ita temperarunt pontifices, ut episcopi per legatos, et procuratores et confirmationem obtinere, et consecrationem episcopalem ab alio episcopo ad id delegato accipere, et visitationem liminum peragere valeant. Cuiam Ecclesiæ Germaniæ in acceptis ferre debent, quod a *jure regaliæ* jam liberæ existant, nisi romano pontifici? qui tandem Frederico II persuasit, ut eidem solemniter renuntiaret. Conquesti sunt episcopi Germaniæ in conciliis lateranensibus, constantiensi, basileensi et tridentino contra frequentiam appellationum ad romanum pontificem, contra avocationes causarum,urbationes instantiarum, et in his ipsis conciliis pontifices medelam attulerunt, et appellationibus arctiores limites posuerunt. Quid dicam de variis aliis Germanorum gravaminibus? quæ Germani in conciliis generalibus et particularibus, atque in ipsis comitiis imperii iterato et sæpius obtulerunt? An non hisce ferme omnibus tum in præfatis conciliis, tum denique in concordatis Germaniæ plurima ex parte fuit subventum? Et licet pontifices multa sibi stipulati fuerint jura, quorum reservatio Germaniæ debet accidere difficillima, id tamen ægre ferre non debent, tum quod illud exigere videatur debita reverentia, et dandum sit aliquid primatui in pontifice residenti, tum quod ipsorum etiam episcoporum intersit, ut auctoritas pontificis sustentetur, illiusque *primatus* singularibus prærogativis et juribus per omnes mundi partes, regna et provincias emineat et præflegeat,

atque hæc ipsa præminentia tot juribus suffulta Ecclesiam universalem in suo capite reddit illustriorem, et potestatem sacram illis, qui jura Ecclesiæ infringere attentant, efficit magis honorabilem, et quodammodo magis formidabilem. Et quorsum confugere solent, aut possunt Ecclesiarum præsules, si a potestatibus seculi premuntur, et ferme supprimuntur, nisi ad romanum pontificem? a quo solo medelam sperare possunt, quippe quem ferme solum religiosiores seculi principes revereri, et suo modo reverentialiter metuere solent. Conquesti sunt non raro Ecclesiarum præsules contra ipsum pontificem, quod in dispensandis honorum titulis, concedendis exemptionibus, indulgendis dignitatibus, insignibus, e. g., in concessione pallii et crucis archiepiscopalis liberalior existat cum suo, suæ dignitatis, suarumque Ecclesiarum præjudicio. Et eni! Pontifices aut concessiones revocarunt, aut usum similium juriū restrinxerunt, et ita circumspice egerunt, ut nihil inde præjudicii in tertium quemcunque redundaret (1). Quodsi tamen aliquoties querentibus et gravibus medelam non tulerunt, id ex sublimioribus causis esse factum credendum est. Ægre sane non ferunt pontifices, quod episcopi Germaniæ passim illorum bullas et constitutiones non recipiant, non promulgent, relicte et supprimant: et ita usum juriū episcopaliū et potestatis episcopalis non impediunt, non turbant, non subvertunt, etsi hanc praxim Germaniæ ignovare non possint. Aliud adhuc gravamen Germanorum opportune mihi incidit. Conquesti sunt Germani inter alia in concilio constantiensi contra frequentiam et rigorem *excommunicationum*. Et eni! Medelam tulit Martinus V in concordatis cum natione germanica ad finem concilii initis, statuens, neminem in Germania, nisi notorios percussores clericorum, pro excommunicato vitando habendum, vel a divinis arcendum esse *ex precepto cujuscunque sententiæ aut censuræ ecclesiasticæ, a jure vel ab homine generaliter promulgatæ, nisi censura vel sententiæ hujusmodi fuerit in vel contra personam, collegium aut locum a iudice lata, vel denunciata SPECIALITER ET EXPRESSE* (2). Sæpius aliis nationibus et specialiter ex Germania fuere delatæ quærelæ et gravamina ad sedem romanam, quod Romæ damnetur, qualificentur, aut saltem catalogo librorum prohibitorum inserantur libri cæteroque boni, et utiles, qui tamen non ad palatum curiæ romanæ sunt scripti. Et eni Benedictus XIV magnus ille et sapientissimus pontifex, cujus eruditioni assurgit orbis literarius universus, in speciali suo brevi desuper dato novas pro S. Congregatione Indicis præscripsit regulas posthac observandas, quarum præcipuas recenset auctor Reflexionum et Principiorum meliorum de jurisdictione Ecclesiæ (3).

VI. Gravamina tamen, ut loquitur, gentis germanicæ nescio quæ Febronius exaggerat, nondum ut ait, sub-

(1) Ut alia rei hujus exempla mittam, Benedictus XIV in concessione pallii heripolensis diserte declaravit, se nullam velle moguntinæ metropolitæ jurbus declarantur inferre.

(2) Ita rem refert auctor Reflex. et Princip. meliorum de jurisdictione Eccles., part. III, proposit. 12, pag. 109.

(3) Loco citato.

lata. « An, inquit (t. II, pag. 416), addiderimus dici potest systema curiæ, in cuius sequelam adhuc anno 1742 in electione Caroli VII imperatoris nuntius apostolicus protestatus est, non posse citra summi pontificis auctoritatem et consensum novos electoratus induci? Potestne cum umbra veritatis dici, sublatum esse gravamen, quod in litteris collegii electoralis die 19 martii 1764 ad Josephum II regem rom. his verbis legitur: *Querelarum nostrarum moles inuitur incorporationibus curiæ romanæ, illaque turbationibus, quas ejus tribunal contra jurisdictionem ecclesiasticam germanicam et contra iudiciorum ac processuum ordinem movetur?* An curia mutavit sententiam, vigore ejus adhuc anno 1740 Benedictus PP. XIV ad capitulum cathedrale leodiense rescripsit, pontificiam potestatem concordatis Germaniæ non astringi? Denique ut complura alia in corpore operis febroniani enuntiata, hactenus nec in minimo emendata, prætermittam, eritne aliquis adeo effrons, qui sustineat, cessare, *sicem in intentione et consensu curiæ omnia et singula gravamina in art. 14 capitulationis cessare descripta, quæ ante tres modo annos augustissimus Romanorum Imperator jurato promissit se impeditarum ne a romana curia germanicæ nationi effective inferantur?* Tam parum Romani animum hoc in parte Germanos gravandi deposuisse videntur, ut nuntius Doria, in memorata electorali dicta anni 1742, adversus eundem articulum 14 inquam auctoritati pontificiæ præjudicalem, protestationem ad acta publica deponere non fuerit veritus. « Nihil equidem vidi hoc homine imprudentius, qui gravamina vigilans videt, veluti ludicræ puerorum terribilia vel in somniantem irridenda. Quid enim magis ab-omnem quam apostolico nuntio vitio vertere adversus novos extra pontificis consensum constitutos electoratus contestatam denuntiationem? Non exteri solum scriptores, criticæ artis fama percelebres (1), sed ipsi cordatiores Germani aliquid ad electoralem constituendam dignitatem apostolicam sedem contulisse non diffitentur. Mitto protestantes, quos hac in re nobiscum sentientes Gewoldus diligenter collegit (2). Ipsi id imperii electores agnoverunt an. 1279, in epistola ad Nicolaum III (3). Eorum hæc verba sunt: « Complectens ab olim sibi romana mater Ecclesia quadam quasi germana caritate Germaniam, illam eo terrene dignitatis nomine decoravit, quod est super omne nomen temporaliter tantum præsidendum super terram,

plantans in ea principes tanquam arbores pæle-tes et rigens illas gratis singulari: illud dedit incrementum mirande potentie, ut ipsius Ecclesiæ auctoritate suffulti, veluti germen electum, per ipsorum electionem, illum qui frenis romani imperii teneret germinarent. » Testis etiam sit Albertus imperator, qui an. 1303 ad Bonifacium VIII scribebat (1): « Recognoscitur igitur, quod romanum imperium per sedem apostolicam de Græcia translatum est in persona magnifici Caroli in Germanos, et quod jus eligendi romanorum regem in imperatorem postmodum promovendum, certis principibus ecclesiasticis et secularibus est ab eadem sede concessum, a qua reges et imperatores, qui fuerunt et erunt pro tempore recipiant temporalis gladii potestatem ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum: pia devotione et sincero corde profiteor, quod romanorum reges in imperatores postmodum promovendi per sedem eandem, ad hoc potissime et apostolice assumantur, ut sint sancte romanæ Ecclesiæ advocati, &c. » Quid ergo mirum, si antiqua isthæc ac testata jura romanæ sedes etiamnum sibi vindicat? Nullus sive ad faciendum sedus, sive ad pacem firmandam principum conventus agitur, in quo cuique, ad propulsanda quæ ab eis factionibus sibi suisque juribus metuit incommoda, non liceat de injuria asseverare, quin alter alteri contestatum illum denuntiationem, quamquam sibi adversantem, fortassis etiam obfuturam, crimini vertit. Una erit apostolica sedes, cui vitio tribuatur, quod nullo publice tranquillitatis detrimento temperate custoditeque sua jura tueri satagas? Atque hæc de primo, quod Febronius indicat exaggeratque, gravamina dicta sunt. Alterum ex litteris ducimus, quas 19 martii an. 1764 ad Romanorum regem Josephum II collegium electorale dederat. At rem toti imperio notissimam ignorare Febronius non potuit; ejus epistolæ auctores non alio ad illam scribendam argumento ductos fuisse quam quod famigeratam quandam causam ad romanorum forum præter fas traditam existimarent. Quamobrem ubi ea de medio sublata controversia fuit, scripto declarare non dubitarunt: *Conquisitiones* (eorum verba recito) *quæ generaliter in epistola collegii electoralis ad auct. cesarem majestatem scriptæ continentur, processui hujus causæ unice insitebant; ejus gravamine sublato, eas litteras sine ulla effecta remaneras.* Quid ergo epistolæ Febronius meminit ab illis ipsis qui eam scripserunt revocata? quid gravamina objicit solum ad avertendam romanam causæ illius cognitionem, veluti communem oratorum locum, in medium allata?

VII. De Benedicto XIV quod tertio loco addelatur, ignoret Febronius si suspectum mihi esse dixerit, nisi tanti pontificis sententia ipsis ejus verbis reddatur. Quid enim? Credamne ego, amplissimæ litteraturæ pontificem latuisse, quid de Germaniæ concordatis plures ejus decessores senserint, atque decreverint? Egregiam nempe querelam de infracta

(1) Pagius Senior ad an. 906, n. 11: *Certum tamen esse debet, jus eligendi imperatores a romanis pontificibus imperii institutis esse emanasse.*

Pagius Junior in Breviar. rom. pont., t. II, in Vita Gregorii V: *Certum tamen est, tum ante quam post septennarium illum numerum electionum in unum reductum, pontifices romanos, a quibus renovatum est imperium occidentale, jus suum illarum conseruasse, et electiones ad reprobationem certum pariter est, jus eligendi imperatores a romanis pontificibus emanasse.*

Nat. Alex. Hist. eccles. sec. IX et X, diss. 17, q. unica: *Non negandum tamen, quod jus eligendi imperatorem a sede apostolica quodammodo emanaverit.*

(2) Comment. de Septemv., cap. 5. Confer etiam P. Biner in dissertatione de Bulla aurea, cap. 3, p. 7. Appar. ad Jurisprud. præsertim ecclesiast.

(3) Apud Raynold. ad illum ann. 216.

a romana sede ejusmodi concordatis confutationem (vetus enim hæc est cantilena a male feriatis hominibus sæpe iterata) ad imperii ordines pridie kalendas septembris an. 1457 misit Callixtus III (1). Inde vero concordatorum usum urere semper romani pontifices: ita Clemens VII in constitutione 1 julii an. 1554 edita (2) qua collationes beneficiorum *contra tenorem concordatorum* factas aut faciendas nullas esse declaravit; imo Julius III in constitutione (3) 14 sept. an. 1554 diserite fatetur, *quæ ex pacto constant*, uti concordata hæc inter partes habere se asserit, absque partium consensu abrogari non posse. Similia legas in constitutione Gregorii XIII 6 junii an. 1572 evulgata; in brevi Clementis VIII ad Rudolphum II 15 januarii 1603 misso in causa bremensis præposituræ; in Motu proprio Pauli V *Ex pastoralis officii* an. 1613 kal. apr. (4); denique, ne longior sim, in brevi ab Urbano VIII ad Ferdinandum II scripto an. 1624, in causa præposituræ haberdastadiensis (5). Fieri igitur requit ut doctissimus Benedictus XIV, ejus doctrinam omnes suspicimus, capitulo cathedrali leodiensi *absolute* rescripserit, pontificiam potestatem concordatis Germaniæ non astringi. Id ad summam affirmari, quod Chockierus, Gonzalez, Nicolarts, Branden, Laymannus, Schwarzius (in *imp. Princ. eccles. p. 18*) aliique magna consensione tradunt: summum pontificem, *de via extraordinaria et ex plenitudine potestatis, se solo absolute posse, ex causa boni publici seu necessitatis Ecclesiæ, concordatis derogare*, quemadmodum derogavit imperatoribus primas preces concedens. Verum nihil hic est unde ne inique opprimantur germanicæ Ecclesiæ permisceant. Neque porro quidquam est, quod ex contestata illa apostolici nuntii de Aurea denuntiatione sibi metuant. Nam non eo illa spectabat ut ne romana curia ab inferendis germanicæ nationi gravaminibus in ea capitulatione contentis prohiberetur (febroniana hæc est harolatio plena fraudis et malevolentia); sed ut apostolica sedes ab impacta sibi tot gravaminum calumnia vindicaretur. Nimirum a Caroli V temporibus, quibus falsi Ecclesiæ emendatores, ut aliquam suæ ab ea secessionis causam pretexerent, romanam sedem maledictis et criminationibus, veluti crudelissimam cæterarum omnium Ecclesiarum dominatricem incessabant, in cæsaream capitulationem callide relatum fuerat caput de curiæ romanæ *gravaminibus*; quod deinde an. 1653 in Ferdinandi IV capitulatione

protestantium, aliorumque etiam catholicorum westphalicæ paci compositionem nuper ab Innocentio X damnatam fuisse ægre ferentium, artibus studiisque auctum repente fuit, inscio apostolico nuntio, atque in duo capita (erant illa 16 et 17) tributum. Ubi ad Leopoldi imperatoris electionem devenit, an. 1658, Sanfelicius, consentinus archiepiscopus atque ad procerum germanorum conventum apostolicus nuntius, omni nisu contendit ut bina illa capita romanæ sedi injuria corrigerentur. Verum nimis festinanter ea electio maturata fuit, ut nuntius illud, quod optabat maxime, assequeretur. Hoc tamen impetravit, ut electores, de jaetatorum gravaminum falsitate convicti, scripto quod ex moguntina curia emitti juserunt conflicta ea gravamina agnovissent, atque in nova capitulatione se capita illa emendaturos, atque adeo deleturos affirmate receperint. Quæ hactenus dixi, ex ejusdem Sanctelicii diario constant, quod an. 1717 Neapoli prodit (1). Quid ergo miratur Febronius, quid queritur, præstantissimum summi pontificis nuntium an. 1742 quartum et decimum novæ capitulationis cæsareæ caput (quo prioris capitulationis 16 et 17 continebantur) abolendum contestato denuntiasset? Num id factum ut romana curia in germanicam nationem licentius sæviret? an non potius, ut de antiqua pollicitatione electores commoverentur, et apostolica sedi de tam atroci diuturna injuria tandem aliquando satisfaceret (2)? Pudeat igitur Febronium vanissimis hisce commentis romanæ Ecclesiæ insultasse.

VIII. Hactenus de universalis Ecclesiæ libertate, ac de communi apud illam jure ejusque exceptionibus, quas universis Ecclesiis communes esse Febronius vellet, ad peculiarium Ecclesiarum libertates quod attinet, duplex earum genus esse video: alterum jurium ac privilegiorum, alterum consuetudinum. Ad illud libertatis genus pertinet canon sextus nicæni concilii, ubi decernitur: *Antiqua consuetudo servetur per Ægyptum et Libyam, ut alexandrinus episcopus horum omnium habeat potestatem. Similiter autem et apud Antiochiam cæterasque provincias suis privilegia servantur Ecclesiis*. His autem nunquam apostolica sedes derogavit, nisi publicum universalis Ecclesiæ bonum id postulasset. Id enim, ut ad Proclum Constantinopolitanum Xystus III scribebat (ep. 9, col. 1264 edit. Coust.), *optimo convenit et Deo dignissimo sacerdoti, ut et ad se pertinetia qua potest cura custodiat, et alios fratribus suis*

(1) Indicatam electorum declarationem habes hujus diary pag. 238 ac 240.

(2) At enim in capitulationibus cæsareis capita illa etiamnum exstant. Non nego. Sed illud primum animadverti velim, quæcumque in germanicis illis conventibus agitur, preparari omnia, nimirum electoribus antiquis cæss quam ut inter se de electione conveniant, ut publica imperii aut privata ipsorum negotia quam citissime expediantur. Quapropter externis rebus perpendendis tempus et voluntas deest. Deinde uti polliciti vici pridem observaverunt, in novis capitulationibus non modo nihil unquam omissum est quod superioribus contineretur; sed plura etiam addita, quibus cæsareæ potestas actoribus semper finibus circumscinderetur, electorum vero et imperii principum auctoritas magis magisque amplificetur. Anne igitur hoc rerum recurrente statu ad imperii caput non habetur respectus, cum ad Ecclesiæ caput non haberi miramur?

(1) Ejus synopsis lectu dignissimam exhibet Spondanus ad hunc annum, num. 4 et 5.

(2) Ejus initium: *Admonet nos.*

(3) *Decet Romanum.*

(4) Apud Chockier in reg. VII, gloss. 11, n. 24, ubi pontifex in casu provisionis ejusdam prædecessoris suo cum expressa derogatione concordatorum Germaniæ præterita, declarat, *neque suæ iniquam mentis aut intentionis, nec prædecessoris sui fuisse, dictis concordatis per provisiones hujusmodi derogare, aut in aliquo lædere, ac litteras deinceps obtinentes subreptitias et obreptitias, ac præter et contra prædecessoris sui suamque intentionem, quoad derogationem concordatorum habendas esse pronuntiat.*

(5) Vide leodiensem canonem Nicolartium in Praxi beneficiaria ex concordatis desumpta, l. III, dub. f. § 5; et l. Ignatium Schwarz in Imperii Principe ecclesiastico, ad unam 4, pag. 15.

debita munne inquietare vel temerare ex aliqua parte permittit, moderatorem honorificentiam suam majore gloria servaturus, si nihil licet contra morem veterum attentantibus sinat. Enimvero quantum S. Leo M. Anatolii conatibus obstitit, ne a nicænis patribus confirmata antiöchenæ et alexandrinæ sedium privilegia violarentur, notissimum est. Iluc spectat, quod idem S. Leo ad Maximum Antiochenum scripsit (ep. 119, Boll. edit. col. 1214): *Etsi diversa nonnunquam sunt merita præsulum, jura tamen permanent sedium: quibus etsi possint æmuli perturbationem aliquam fortassis inferre, non tamen possunt minuire dignitatem. Unde cum aliquid pro antiöchenæ Ecclesiæ privilegiis dilectio tua agendum esse crediderit, propriis litteris studeat explicare, ut nos consultationi tuæ absolute et congrue respondere possimus.* Eadem fuit Gregorii M. sententia; in epistola enim ad Eulogium Alexandrinum ait (ep. 50, lib. VIII Maur. edit.): *Nec honorem esse deputo, in quo fratres meos honorem suum perdere cognosco. Meus namque honor est universalis Ecclesiæ. Meus honor est fratrum meorum solidus vigor. Tunc ego vere honoratus sum, cum singulis quibusque honor debitus non negatur.* Neque aliter eorum successores sese gesserunt; quin etiam quarumcunque sedium jura ac privilegia strenue asseruerunt, sepe etiam amplificaverunt.

IX. De consuetudinibus nunc dicendum. Illud vero statim moneo, ne turpem Ecclesiis servitutem imponi quis censeat, ut cuipiam alienjus Ecclesiæ consuetudini obstat Romam intelligit. *Licet enim, ut Gregorius IX sapientissime monet ap. Cum tanto de Consuetud. longæ consuetudinis non sit vilis auctoritas, non tamen est usque adeo valitura, ut juri positivo (quid si naturali?) debeat præjudicium generare, nisi fuerit rationalis, et legitime præscripta.* Asiatici certe, qui luna 14 pascha cum Judæis celebrabant, ac rebaptizantes hereticos Africani antiquam suarum Ecclesiarum consuetudinem prætexebant: utramque tamen non solum romani pontifices, sed etiam concilia improbarunt. Sed a Germania non discedamus. « Jure eligendi episcopum capitulis (apud Germanos) asserto, inquit Benedictus XIV (*De Syn. diocæs., lib. XIII, cap. 15*), inolescere cepit et usus quasdam ineundi pactiones conventionesque inter eligendum, et canonicos: quæ quâvis fortasse, cum primum invectæ sunt, ad publicam referrentur utilitatem optimumque regimen diocæsis, ac ipsius quoque principatus, cum episcopali dignitate conjuncti; non ita multo post in eversionem juris episcopalis, privatumque nonnullorum, et potissimum electorum, commodum utilitatemque, deflexere... Claræ memoriæ Carolus V imperator abusum hunc expresse delulit ad Adrianum VI, pontificem, datis ad eum litteris anno 1522... Vel solæ communis canonici juris sanctiones satis superque fuissent, ut pronuntiari tuto posset, hujusmodi pacta, quamvis juramento firmata, damnabilia esse, et nullo modo servanda. » Quid ergo? Num consuetudinis nomine toleranda? Minime vero. « Religiosi Germaniæ episcopi suis in synodis diocæsanis vel provin-

cialibus, non prætermiserunt memorata pacta quantumvis jurata improbare, simulque definire, eadem nullo modo esse servanda: quemadmodum videre est in diocæsana synodo herbipolensi habita anno 1455, et in duabus provincialibus synodis, altera coloniensi, moguntina altera, habitis sub Paulo III pontifice maximo.... Id ipsum præstiterunt romani pontifices. Et primo quidem Martinus V, uti ex eodem libro habetur, cardinali Jullano, suo et apostolicæ sedis legato, in mandatis dederat, ut Sigismundi imperatoris precibus studiisque obsecundans, irrita ac nulla pronuntiaret pacta quæ hambergensis episcopus cum suo capitulo inerat, licet is jurasset, se promissæ præsiturum, nec emissi juramenti absolutionem petiturum, quin imo nec ea quidem sponte oblata se unquam usurum. Accesserunt postmodum duæ romanorum pontificum constitutiones, in Bullarium romanum relatæ: S. Pii V altera, cui initium *Durum nimis et incommodum*, altera Gregorii XIII, incipiens *Inter apostolicas*, quæ sæpe memoratis pactis, seu capitulationibus vim omnem et efficaciam ademerunt. Cum Clemens VIII cardinalem Madrutium, legatum de latere, misisset ad Rodolphum imperatorem, inter cæteros abusus, quibus ipsi pro viribus consulendum demandavit, recensita fuerunt capitulationes et pacta, de quibus nunc occurrit sermo... Capitulationes vero quas canonici colonienses, brixinenses et uratisienses, cum suis episcopis ante electionem inierant, decretis suis obliterarunt, proscripturuntque Urbanus VIII, Innocentius X et Alexander VII, summi pontifices... Verum solemnior actus, quod abrogatæ fuerunt hujusmodi capitulationes, quamvis juratæ, procul dubio est constitutio fel. record. Innocentii papæ XII. Etenim herbipolensis episcopus, anno 1678, antequam eligeretur in episcopum, cum suis electoribus in certa quedam pacta convenerat, quorum observantiam juramento pollicitus fuerat: sed cum subinde datam juratamque fidem servare detrectaret, eaque de causa acerrima lis et controversia excitata fuisset, composita illa fuit mediante concordia, sequi transactione, quæ viguit ad vitam paciscentis episcopi. Eo autem e vivis erepto, cum in successorem episcopum electus fuisset Joannes Godefridus de Gultenberg, isque similiter anno 1684 cum electoribus quasdam jurasset capitulationes, subindeque ad sanctam sedem recursum habuisset, ut præstiti juramenti vinculo solveretur; hujus rei examen magno magistro theutonici ordinis delegatum primo fuit. Renente autem capitulo jura sua coram eo deducere, causa peculiaris congregationis in romana curia deputatæ judicio discutienda dirimendaque commissæ fuit: pluribusque ab anno 1692 et deinceps editis resolutionibus, tandem Innocentius pontifex anno 1695 suam evulgavit constitutionem, incipientem *Ecclesiæ catholicæ*, quæ in illius Bullario legitur num. 51, quæque summo omnium plausu per Germaniam excepta fuit... Per eam itaque Innocentius pontifex non solum præcedentes Pii et Gregorii suorum prædecessorum sanctiones confirmat et innovat; sed

ut abusus capitulationum, pactonum, conventionum, concordatorum, ac statutorum, radicitus evellat, pactiones et capitulationes ante electionem inter eligendum et electores laici solitas distinguit ab aliis quæ sunt electione jam absoluta: et quidem illas quæ electioni præcedunt, omnes omnino interdicit, nullasque ac irritas fore declarat, edicens ne ipse, quantumvis juramento firmate, servari debeant... Reliquarum autem, quæ electionem subsequuntur executionem suspendit, quousque supremo sanctæ sedis iudicio subiectæ, cognita, probataque fuerint. Videbuntur nonnullis romani pontifices germanicarum Ecclesiarum libertatem hisce constitutionibus violasse. *Hinc illæ lacrymæ, inquit Schwarzii (1), hinc illæ lites atque querimonie, quæ dudum in Germania agitate, multis pontificiis constitutionibus atque legibus compositæ, nihilo scilicet etiamnum valent, eo magis quo minus in hisce rebus Germani RR. PP. leges ferre possunt. Nemo tamen prudens noxiam hanc libertatem debuisse a romanis pontificibus vindicari affirmari, sed potius cum eodem Schwarzio adversantem et repugnantem requissimis hisce apostolicæ sedis legibus pervicaciam reprehendet.*

X. Igitur dum de locorum consuetudinibus agitur, antequam ad insontem Ecclesiarum libertatem earum observationem pertinere pronuntiemus, videndum ne, prave sint ex consuetudinibus, ac cum receptis juriis pugnent. Ubi illis nihil noxi insit, atque ad illud consuetudinum genus spectent, quod *ἀνέκδοτος* dicimus, illud Leonis IX obtinebit (Cap. Scit sancti, distinct. 20): *Scit sancta romana Ecclesia, quod nihil obstat salutis credentium diversæ pro loco et tempore consuetudines, si illa canonica non obstat auctoritas, pro qua eis obviare debemus: unde nihil iudicamus ei debere, vel posse resistere.* Hæc eo magis romanis pontificibus cordi erit, si quid publicæ tranquillitati metuendum sit, consuetudine aliqua de medio sublata. Quid Benedictus XIV egerit, cum sibi ab Hispaniarum rege Philippo V propositum fuisset, in Castellæ, Legionis, et Indiarum regnis hunc morem ab immemorabili tempore inductum esse, ut sabbati diebus animalium intertina, ac extremæ partes, ut sunt pedes, alæ, et colla, comederentur; verum ad scrupulos omnes ex animis hominum timoræ conscientie evellendos, auferendamque licentiosis occasionem edendi reliquæ cum scandalo et derisione, optime factum fore, si prædictorum regnorum incolis tandem permitteretur quæcumque animalium carnes diebus sabbati comedere; ex ipso discamus: *Nos, inquit (De synodo dioces., lib. XI, cap. 5, n. 7), omnem opportunam diligentiam adhibuimus, ut et expositæ rei subsistentiam plane compertam haberemus, et tuto statuere possemus an huiusmodi petitioni annuendo, animarum utilitatibus consulturi essemus, aut potius aliquod ipsis detrimentum allaturi.* Cum autem omnes, quorum fide, ac consilio hæc in re uti fuimus, in eam sententiam convenerint, ut iustius esse iudicaverint, id quod petebatur, conce-

dere; siquidem plerique jam publice et frequenter receptæ consuetudinis limites transgrediebantur; id quæ malum non alia ratione corrigi poterat, quam vel omnino interdicens ne sabbati diebus extremæ et intertina animalium partes comederentur, id quod maximas in his regionibus turbas excitasset; vel permittendo, ut ceteræ omnes animalium partes ibidem prædictis diebus comedi possent: nos datis ad archiepiscopum nazianzenum, apostolicum nuntium per Hispanias constitutum, literis in forma brevis sub data diei 22 Januarii anni 1745 eidem facultatem concessimus, ut, veris existentibus narratis, nostro nomine et auctoritate permitteret, ut per eas regiones, in quibus asserta immemorabilis consuetudo vigere dignosceretur, quæcumque animalium carnes diebus sabbati, alioquin jejuniis non dicatis, comedi possent. Tyranni scilicet, ut Febronius reluctetur, non sunt romani pontifices, neque peculiaribus locorum Ecclesiarumque consuetudinibus ita inimici, ut nulla habita publicæ rei ratione, evelli illas, ubi a romanæ Ecclesiæ moribus dissident, præceptis minisque contendant. Abest hoc plurimum ab apostolicæ sedis indulgentia ac moderatione. Optant illi quidem, ac sanctis Innocentio I (ep. ad Decentium, col. 856 edit. Caust) et Leone M. ducibus optant, quod a principe apostolorum Petro romanæ Ecclesiæ traditum est, ac nunc itaque custoditur, ab omnibus debere servari, nec expectari aliquid, quod aut auctoritatem non habeat, aut aliunde accipere videatur exemplum. Nihil tamen minus pro sua æquitate, ac mansuetudine diversas quoque consuetudines patiuntur, quæ cum innocenti sint per sese, absque tamen publicæ tranquillitatis impendio aut etiam periculo auferri nequeant. Apagatur igitur injustum amittendæ libertatis metum, nisi pontificiæ auctoritati modus ad Febronii mentem adhibeatur.

CAPUT IV.

Religionum cæterarum ab episcoporum auctoritate immunitas, aliæque ejusmodi privilegia, quæ inter romanæ curiæ abusus a Febronio percipiuntur, nec æquitatis fines prætergrediuntur, et multis nominibus in publicam universali Ecclesiæ utilitatem cedunt.

I. De regularibus cæteris ab episcoporum auctoritate immunitas sedique apostolicæ immediate subiectis in Antifebronio extenus egi (t. II, lib. V, cap. 5) quatenus ad vindicandam a Febronii cavillationibus romanorum pontificum potestatem necessariam videbatur. Quoniam vero adversarius in suis illi graveolentibus floribus ad opus suum sparsis adversus Antifebronium, omni pudore seposito, regularia instituta aggreditur, et quidquid conviciorum ac calumniarum in ea a Guillelmo de S. Amore, a Ricardo Armacano, ab Erasmo, cæterisque id genus nebulonibus excogitatum novimus, breviter complectitur, ut et illa et apostolicam sedem populorum, episcoporum, principum, si fieri posset, odio obijciat; paulo efficaciorum eorum defensionem mihi incandam esse video, neque inutilem futuram spero etiam post

(1) In dia. de Capitulationibus episcoporum german., § 20.

superrimam præclarissimam e minorum conventuum familiam apologiam (1). Tria igitur Febronius statuit: 1° *regularium exemptiones monachis in præjudicium juris episcopalis concessas fuisse* (t. II, pag. 493); 2° *eas esse regulari observantiæ noxias* (ibid., pag. 498); 3° *imo 5° secularibus potestatibus graves* (ibid., pag. 501). Ad primum quod attinet, antequam id summa apostolicæ sedis injuria poni ostendat, placet Francisci Fontani, regii concionatoris, in libello parum obvio (2) animadversionem Febronio ob oculos statuere. « Summopere miror, inquit vir doctus (pag. 113), reperiri non paucos privilegiarios, et capitulares, qui pessimo affectu animo insurgunt, non secus atque domini curati et alii nonnulli, adversus religiosos. Næ, illi, quotquot hoc acutiant, risum et commiserationem mihi movent; non enim quid agant, perpendunt, dum arma movent et subministrant quibus illi ipsi jugulentur. Quid enim, obsecro, eorum conservat capitulares conventus? quis iis tantam subministrat potestatem? unde tot jurisdictiones in omnibus curiis et tribunalibus permultum exagitatæ et oppugnatæ? unde tot indulta et exemptiones, quibus copiosissime fruuntur? unde permissiones et concessionem habendi in suis capitulis decanum, aut aliquem alium, qui parochi fungatur officio? omnia hæc nonne ex benignitate sedis apostolicæ, ex bullis, ex summis pontificibus, ex brevibus nostrorum regum, ut lacam concilia, ex quibus tanquam ex fontibus quibusdam profluunt? Quando ergo religiosis bellum indicunt, quid sibi volunt? quos aggrediuntur? quos impugnant? nonne cogitandum esset quod, dum hos prosternunt, seipsos perimunt, et seipsos concessa exnuant auctoritate, profundentes et abicientes benevolentiam et gratiam, qua sunt id quod sunt? Egregium sane honorem habent summis pontificibus, regibus et suis antecessoribus, qui suis meritis ac pietate obtinuerunt, et studiosissime conservarunt quidquid illi nunc in eo genere retinent privilegiorum. » Ubi isthæc Febronius considerat, pacatiore fortassis animo ad ea quæ hunc in suorum dogmatum confutationem subijcio, perlegenda accedet.

II. Nunc igitur primum moneo, ne amplius sibi illud excidere patiat: *monachos ab omni episcoporum jurisdictione exemptos esse*. Nam non solum monasteria, ex tridentini concilii decreto, erigi sine episcopi, in cuius diocesi erigenda sunt, licentia prius obtenta non possunt (3), sed etiam in illis degentes, utriusque exempti, episcopis in multis disciplinæ capitibus subsunt cum ex tridentinorum patrum sanctione tum ex Grego-

(1) In libro cui titulus: *Saggio compendioso della dottrina di Giustino Febronio, e confutazione della medesima, aggiuntavi un' apologia in favore de' ceti religiosi*, quæ operis altera pars est.

(2) Is titulus libri: *Responsio ad quesita ejusdem primarii prælati circa hierarchiam ecclesiasticam, utrum reverendissimi domini episcopi atque prælati recte et utiliter personas religiosas ex ordinibus a sede apostolica approbatis in subsidium cære animarum adrocent adianturque*. Excusa ea primum fuit Nanceii idiomate gallico anno 1625; jussu deinde reverendiss. D. Davidis Gregorii Cornetii Gottwicensis abbatis latinitate donata, atque anno 1634 Viennæ Austria recensita.

(3) *Trid.*, sess. 24, de Reform., cap. 5.

rui XIII, Gregorii XIV, Clementis VIII, Pauli V, Gregorii XV, Urbani VIII, Alexandri VII, Clementis X, Innocentii XII, constitutionibus (1); imo si ejusmodi monasterium sit ut in eo quatuor saltem sacerdotes ac duo laici non alantur, illud omnimodæ episcopi jurisdictioni subjectum Innocentius X voluit. Deinde vero quod ad ipsam rem attinet de qua nos inter disceptatum est, velim illud animadvertat Febronius, spiritalem principem esse romanum pontificem; quemadmodum ergo politici principis est familias de se ac de patria bene meritis privilegiis ornare posse, easque non modo a communibus vectigalibus eximere, verum etiam a præfectorum urbium presidiumque provinciarum auctoritate exemptas suæ tantum jurisdictioni subijcere, ita supremo spirituali principi jus esse debet, religiosorum cœtum ob res pro catholica Ecclesia præclare gestas præmiis atficiendum, ac suæ propterea immediatæ potestati asserendum. Nam etsi episcopi ejus vicarii non sunt, uti præfecti urbium ac provinciarum presides regis vicarii habentur, ad summum tamen pastorem spectat, quemadmodum illorum ovilia aut coarctare aut amplificare, ita et oves eis assignare. Quid ergo vetat quominus harum aliquot sibi soli pascendas servet? Atqui hoc demum est quod pontifex facit, dum regularium cœtus uni sibi subjectos esse edicit: oves illas minoribus pastoribus subtrahit, sibi quæ supremo universarum ovium pastori regendas adscribit. Neque vero id est episcoporum jura invadere. Nonne sæpe contingit, ut in alicujus episcopi diocesi aut etiam principe urbe alterius episcopi diocesis sese exporrigat? Sic Fasulanus episcopus in Florentina ipsa urbe suæ dioceseos particulam habet: sic ravennatensis archiepiscopus et cveriensis episcopus in Ferrariensi urbe ac prope ejus mœnia parœcias sibi subjectas numerant. Num propterea florentinus aut ferrariensis archiepiscopus sua lædi jura conqueretur? Minime vero. Id enim ad dioceseos designationem, quæ superioris juris est, omnino pertinet. Sed exemplum profero multo ad rem nostram accommodatius. Parochi intra parœciarum suarum fines unum aut alterum, aliquando plura, sanctorum cœnobita habent; fac illos de episcopis queri quod illa ab ipsorum regimine avulsa aliis sacerdotibus, in omnibus quæ ad sacramentorum administrationem ac spiritalem gubernationem pertinent, regenda tradant. Ridebuntur sane; neque injuria. Cum enim episcopi sint omnium intra dioceseos ovium ordinarii pastores; ita gregis sui portionem parochis custodiendam credere possunt, ut ex illa ipsa aliquot oves demant, quas vel ipsi per se, vel per alios pascunt. Quidni igitur id ipsum supremo christiani ovilis pastori liceat, quin inferiores pastores illatas sibi suoque muneri injuriam dolant?

III. Atque hæc majori in luce collocabuntur, si insigne Febronii mendacium pateat. *Exemptio*, inquit (T. I, cap. 8, § 8, n. 9, pag. 621), *regularium*

(1) Quadraginta septem recenset Fagnanus apud Thomassinum (t. I, lib. III, cap. 40). Vide et indicatum ex mœnibus conventualibus anonymum, pag. 379 et seqq.

omnibus fere ordinibus communis, habet pro fundamento romani pontificis monarchiam, et absolutam potestatem in omnes dioceses, ac jura episcoporum, tanquam suorum in sacro et universali regimine pretensorum vicariorum; quin et indirectam saltem papæ potestatem in principum jura. Quid indirecta papæ potestas in principum jura ad exemptiones monachorum faciat, quis novit? Num Africanus, qui carthaginiensi episcopo omnia fere monasteria subjecerant, indirectam Ecclesiæ potestatem in principum jura propugnavit? Si ita velis, capitulorum quoque ab episcopis exemptiones indirectam papæ potestatem in principum jura sumere fatendum erit. Cur ergo tot gallicanarum Ecclesiarum capitula etiam post denegatam a cleri sui comitiis hæc potestatem in suis exemptionibus perstant? (1) Verum de quo loquor mendacium his verbis subest: tanquam suorum in sacro et universali regimine pretensorum vicariorum. Nihil hoc fraudulentius, nihil falsius dici potest. Sæpe de tanta in apostolicam sedem calumnia expositulavimus; expositulabimus semper. Episcopos nemo nostrum tanquam pontifices in sacro et universali regimine pretensorum vicarios habet; Ecclesiæ pastores, ac principes, non papæ, sed Christi apud suos, ex instituta præceptaque ab ipso Christo potestate vices agentes agnoscimus ac colimus. Quamobrem monarchicum Ecclesiæ regimen aristocratia temperatum cum Bellarmino asseruimus. Quanquam et alterum hoc latet mendacium, hæc nimirum exemptiones ex pseudo-isidorianarum epistolarum jure omnes profluxisse. Dixerat enim paulo supra, ubi de ejusmodi abrogandis immunitatibus actum Tridenti fuisse narraverat (t. I, pag. 402): « Sed pervicit pontificia eximentis fortuna ac potestas, evenitque etiam hoc, quod plerumque aliis, scilicet, ut in universalis illius episcopatus romani effectibus et sequelis invenirentur et agnoscerentur abusus, atque inordinationes, subsistente semper et latecta manente eorundem effectuum causa; ex quo nec dum detecta falsitate isidorianarum epistolarum, in decretum Gratiani (quod omnibus pro jure erat) illapsarum, tridentinis patribus vix possibile fuerit debellare cum effectu universalium illum et absolutum episcopatum papæ, quem romanarum partium clientes omnibus modis politicis sustinere laborabant, quoque stabilito, reliqui episcopi de jure suo proprio læso cum fundamento queri non poterant. » Hoc ergo cum primis detecto mendacio, universa febroniana moles disjicitur. Si enim ante isidorianarum epistolas romani pontifices ab episcoporum jurisdictione monasteria exemisse com-

perimus, cum supremus in omnes christianos orbis dioceses romani pontificis episcopatus, tum legitimum ejus ad hæc elargienda privilegia jus confirmabitur. Atqui in Antifebronio (t. II, lib. V, cap. 4, pag. 597, seqq.) multa ejus rei exempla protuli, nempe I Gregorii M., qui classense primum cenobium an. 598, deinde an. 601 in romana synodo omnia saltem Italici monasteria; Honorii I, qui an. 628 bobienae; Joannis IV, qui an. 641 duo luxoviensis; Adeodati, qui an. 674 turonense S. Martini; Zachariæ, qui an. 754 fuldense, episcoporum jurisdictioni subtraxit. Stephanus quoque II (ut hoc addam) privilegio suo monasteria a Fulrado abbate fundata exornavit, et omnes, inquit, causas tuas, vel canonici tui PER SEDEN SACRATISSIMAM APOSTOLICAM RECLAMARE LICENTIAM HÆBEAS, et proprietate tua in omnibus fruaris, dum rationes deducere malueris tua cum talibus Francorum ad sedem apostolicam: et interim nullus te condemnet; potius autem, sicut vere sacratissimæ sedis apostolicæ proprius familiaris, ab omnibus optimi vigoris honorem percipias: inique venerabilia a te edificata monasteria sub DETIONE SACRATISSIMÆ SEDIS BEATI PETRI APOSTOLICI PRINCIPIS confirmata protectione apostolica in omnibus ut tueantur, promulgentur. Quid ad ista Febronius? « Non advertit, inquit (t. II, pag. 495), Zaccaria modernas exemptiones alterius omnino generis esse quam prius illæ in eo potissimum consistentes, ut monachi neque de redditibus rationem reddere episcopo, nec permittere tenerentur ut episcopus ad sacrum faciendum veniret in oratorium claustrale, et monasticam solitudinem turbaret... Post hæc multi episcopi, concilia, reges, monachorum pietate tacti, vel ipsi eandem indulserunt, vel ut Romæ exemptionum impetrarent, auctores fuerunt. Fuit harum exemptionum solus finis ut monachi diversis vexationum generibus subtraherentur.... Hactenus exemptiones ad infringendam auctoritatem canonicam episcoporum minime suffragabantur.... Nescio sane qua fronte Zaccaria immunitates et privilegia, monasteriis a tempore Gregorii M. usque ad seculum X subinde concessa, quoad substantiam, quoad fontem, quoad justificationem, et quoad bonum ordinem comparare velit cum illis, quæ deinde monachos ab omni episcoporum jurisdictione exemerunt. » Sed nullo hæc negotio repelluntur. Nam quod ad veterum privilegiorum substantiam spectat, non omnia antiquorum pontificum privilegia easdem plane exemptiones monasteriis contulisse haudquaquam diffiteor: fuerunt alia aliis ampliora. Etenim Adeodatus turonensi episcopo faciente in S. Martini cenobio ordinationis ac promotionis sacerdotum atque levitarum, vel conficiendi chrismatis, licentiam dederat; at non conficiendi quidem chrismatis episcopo, in cuius diocesi luxoviensis S. Columbanus et S. Mariæ monasteria constituta erant, Joannes IV reliquerat facultatem: in ejus enim diplomate pro luxoviensibus monachis legitur: Chrisma igitur, vel quodvis ad sacra mysteria pertinet, si a patre monasterii fuerit concessum, a quo PREVENIUNT SPIRITUALI PATRE CENOB-

(1) Thomassinus, t. I, lib. III, cap. 41, n. 2, ait: « Non est ergo quod mirum si toties capitula cathedralia Gallicanarum intercesserunt publicationi concilii tridentini in Gallis, cum in eo usque adeo occisa fuerint eorum privilegia. Quantumque sponderent et in se reciperent episcopi, nequaquam jure concilii usus se, ad capitula sibi rursus subiacenda: quam posse visi sunt prestare illis fidei, non successorum. » Mirandum ergo potius erit, eadem illa capitula ejus concilii promulgationem tunc non urgere, ut accisis ab eo privilegiis plantant, quæ indirecte papæ potestati in jura principum apud suos jam de medio sublatæ vivebant.

ius modis omnibus annuendum; in altero vero pro sanctimonialibus, exigua mutatione, dicitur: a quo PREVIDENT, VEL ELEGERIT, SPIRITUALI SANCTOQUE DEI SACERDOTE. Verum quæcunque demum ea fuerint privilegia, aliquid tamen episcopalis jurisdictioni detrimenti capiebat. Quæro jam: qua romani pontifices potestate id episcopis inferrent? Non certe Isidoriana, quæ nondum prodierat, sed Petri, imo Christi. Quidni igitur hac eadem potestate uti illis licuerit ad eximendos omnino ab episcoporum auctoritate regulares? canones obstant? Non putarim chalcædonenses, quos neque a romana neque ab africana Ecclesia receptos novimus: quinam ergo? Sed obstant. Hi ipsi canones sunt qui omnem plane in monachos jurisdictionem episcopis concedebant: potuere tamen pontifices absque Isidorianarum decretalium presidio his, nunc in uno, nunc in pluribus episcopalis auctoritatis capitibus, derogare; cur in cæteris non potuerunt? At, inquit Febronius (t. II, pag. 495): «Puncta exemptionis [in antiquioribus pontificum diplomatis] eo redeunt, 1° ut episcopus promitteret, se eos ordinaturum monachos quos et quando abbas et congregatio ipsi presentaverit, caus. 16, quest. 1, cap. 55 et seqq.; 2° ordinatis functiones in monasteriis liberas fore, cit. caus. et quest., c. 21 et seqq.; 3° episcopum et alios Ecclesiæ ministris monasterii bona et oblationes intacte relicturos, caus. 18, q. 2, c. 5.» Fallitur: alia plura sunt, etque canonicæ episcoporum auctoritatis maxime adversantia. Mitto ordinationes et chrismatis confectionem, quas licet ad episcopi dignitatem cum primis pertinentes, Joannes IV luxoviensium monachorum et sanctimonialium episcopo denegavit. Quid ad canonicam episcoporum auctoritatem magis spectat quam de subditorum cœnobiorum causis cognoscere? Harum nihilominus cognitionem episcopi in quorum diocesisbus Fulradus monasteria conderet, Stephanus II, ut vidimus, interdixit. Multo autem magis episcopalis auctoritatis est fontes corrigere. Atqui hoc quoque jus luxoviensium episcopo Joannes IV ereptum voluit: «Si autem, inquit in privilegii sui diplomate, quod non optamus, monachi in eodem monasterio constituti, tepidi in Dei amore, ut institutis patrum torpentes quandoque conspiciantur existere, secundum regulas patrum ab abbate, id est a patre monasterii corrigantur. Si autem et ipse in torpore institutæ patrum regule fuerit prehensus, in aliquam, vel sinistram partem inclinat, a sede apostolica, sub cuius ditione consistit, constituimus corrigendum, nec enim cuique episcopo datus licentiam sub obtentu reprehensionis aliquam in monasterio suam extendere ditionem, sed ejus capiti, id est apostolicæ sedi, pertinere cognoscas.» Quid plura? Omni prorsus jure in hobliense monasterium episcopos Honorius I spolavit: «Petis, inquit pontifex in privilegii sui monumento Bertulfum abbatem alloquens, petis nos igitur, ut monasterio S. Petri et Pauli in Ecclesia Bobio constituto, quo præesse dignosceris, privilegia sedis apostolicæ largiremur, quatenus sub jurisdictione

*sanctæ nostræ Ecclesiæ, cui Deo auctore præsedimus, constitutus, nullius Ecclesiæ jurisdictioni submittitur; pro qua re piis votis faciles, ac nostra auctoritate, id quod a tua dilectione exposcitur, effectui mancipari volumus; et idcirco omnem ejuslibet Ecclesiæ sacerdotem in predicto monasterio ditionem qualibet auctoritate extendere, atque sua auctoritate, nisi a præposito monasterii fuerit invitatus, missarum solemnitatem celebrare omnino prohibemus.» Neque aliter, si quid video, interpretari possumus ea Gregorii M. verba in synodo romana an. 604: *Neque audeant ibi [episcopi] cathedram collocare, vel quantalibet potestatem habere imperandi, nec aliquam ordinationem quamvis levissimam faciendi.* Quidquamne amplius monachi etiam pseudoisidoriano juri confisi expetere potuissent? Vides ergo neque perficta, neque ærea me fronte fuisse, quod veteres cum recentioribus monachorum immunditates compararim. Quæ de illarum fonte, iustitia ac bono ordine addit Febronius, vel recentioribus accommodari possunt, vel ne veteribus quidem. Harum finis fuit ut *monachi diversis vexationum generibus subtraherentur.* At quis alius illarum finis quam ut regulares comparandæ perfectioni suæ atque animarum saluti liberius vacent? Iustæ veteres fuere, quod romani pontifices illarum concessu non episcoporum jura invaderent, sed jus suum persequerentur; æquissimum præterea fuit ut qui catholicæ fidei amplificatores essent divinarumque legum custodes ac defensores, a Christi vicario confuoverentur. At quidquamne horum recentibus deest? Earum fons alius non fuit quam romani pontificis primatus: idem et harum fons est. Nempe quemadmodum in illis, ita in his elargiendis ob publicum Ecclesiæ bonum facultates pro sua potestate circumscribit, episcopi non propter illos, sed propter Ecclesiam concessas.*

IV. Verum Febronius instat (t. II, pag. 491): «Nonne subitanæ hierarchiæ mutationem et status ecclesiastici vicissitudinem indicant amara illa querelæ, quas irruenti malo mox objecerunt viri de Ecclesiæ præcipue meriti? Quid aliud voluit Bernardus cum scriberet: *Papam sic suis Ecclesiis mutilare membris, confundere ordinem, perturbare terminos quos posuere patres: dum non veritus est Eugenius pontifici apertis verbis significare, injustitiæ esse, sic sua episcopis auferre jura; et non esse in potestate papæ talia largiri: dum ad eundem refert, clamare Ecclesias, se truncari, se dismembrari.* Murmur, inquit, loquor et querimoniam Ecclesiarum? Quot fere in his verba, tot recentis doloris ex insueto gravamine argumenta. Quid nisi novitatem in Ecclesia Dei ante non visam significat Richardus Cantuariensis, quando ait, *papam per exemptiones monachorum a jurisdictione episcoporum eis contumaciam et rebellionem præcipere: dum queritur Joannes Sarisberiensis, monachos effici romanas Ecclesias filios, et quo sibi plura impune liceant, eos se a jurisdictione omnium Ecclesiarum eximere?* An de privilegiis monachorum ante seculum X et XI simili stylo scripsere viri sancti, pii et docti? Ignorat mihi adversarius, si eum non satis

privilegia cum privilegiis contulisse dixerō. Nempe si quæ seculis X, XI, atque adeo XII, pro monasteriorum immunitatibus romanū pontifices diplomata edidit, cum antiquioribus contenduntur, eodem fere sibi esse comperiemus. Aliqua hic proferemus. Benedictus VII an. 981 diploma dedit pro monasterio S. Walarici, illudque apostolicæ sedi subiciens ait (1): *Et ideo omnem cuiuslibet Ecclesiæ sacerdotem in præfato monasterio quolibet habere auctoritatem, præter sedem apostolicam, prohibemus, ita ut nisi ab abbate ipsius monasterii fuerit invitatus, nec missarum solennia ibidem quisquam præsumat celebrare omni modo. Paulo amplius privilegium est quo Benedictus VIII an. 1019 leonense monasterium donavit (2). Præcipua in eo contenta heic adscribo. « Per illam itaque auctoritatem quam Christus Dominus Noster beato Petro apostolorum principi et sanctæ Ecclesiæ concessit, constituimus et ordinamus, ut nunquam locus ipse, aut res ad ipsum pertinentes, præter Deo et regi (sic), alicui submittantur personæ, nullusque mortalium præter regie potestatis culmen in præfato monasterio aut in cortibus et castellis, etc.; nec non in servis Dei aut in famula utriusque sexus, sive etiam in liberis super terras ejusdem monasterii residentibus aliquam ordinationem vel auctoritatem, sive potestatem aut jurisdictionem tenere, vel conversatione monachorum impedire, seu molestiam inferre præsumat; aut in aliquibus locis ipsius monasterii districtum habere vel judicare, seu aliquod placitum absque licentia abbatís tenere, vel res monasterii invadere aut quovis modo alienare, etc.; sanctum quoque chrisma vel sanctificationis oleum, consecrationis monachorum vel clericorum famulorum et liberorum, seu quidquid ad sacrum ministerium pertinet, a quibuscunque præsulibus fuerint postulata, gratis concedimus et sine reprehensione tribuenda. Consecrationem vero abbatís nobis nostrisque successoribus omni tempore reservamus. » S. vero Gregorius VII in diplomate quod pro eodem leonensi cœnobio an. 1078 dedit, alia nonnulla addidit, seu disertius expressit (3). « Nec episcoporum quemquam in præfato monasterio ditionem aliquam habere permittimus, et missas publicas præter abbatís voluntatem illic agere prohibemus. . . . Decimas atque primitias prædecessorum nostrorum auctoritate monasterio vestro concessas, nullatenus deinceps ab episcopis vel episcoporum ministris permittimus usurpari. Chrisma, oleum sanctum, consecrationes altarium sive basilicarum, ordinationes monachorum sive ceterorum clericorum totius abbatís, qui ad sacros fuerint ordines promovendi a quo malueritis catholico accipiatís antistite. Obeunte te nunc ejus loci abbaté, vel tuorum quolibet successorum, nullus ibi quolibet subreptionis astutia seu violentia præponatur, nisi quem fratres communi consensu vel fratrum*

pars consilii sanioris secundum Dei timorem et beati Benedicti regulam elegerint. Electus autem ad romanum pontificem consecrandus accedat (1). » Quod vero Eugenius III an. 1147 ferrariensi monasterio concesserit, discimus ex ejus constitutione a Mabillon edita (t. VI *Annal. in append.*, n. 55, pag. 659). « In parochialibus vero Ecclesiis, inquit pontifex, quas tenetis et in quibus beneficia accipitis, sacerdotes eligatis, et diocesano episcopo presentetis, quibus, si idonei fuerint, episcopus animarum curam committat, ut de plebis quidem cura episcopo rationem reddant, vobis autem pro temporalibus ad vestrum monasterium pertinentibus debitam subjectionem exhibeant. Sepulturam quoque ipsius loci, et sancti Andreæ de Castro Nantonis liberam esse sancimus, ut eorum, qui se illic sepeliri desideraverint, devotioni, et pie voluntati, nisi forte excommunicati vel interdicti sint, nullus obstat. Prohibemus etiam, ut nulli episcoporum liceat ordinationes aliquas in eodem monasterio facere, et nisi ab abbate ipsius loci fuerit invitatus, missas celebrare. . . . obeunte vero te nunc ejusdem loci abbate, vel tuorum quolibet successorum, nullus ibi. . . præponatur nisi quem fratres communi consensu, aut fratrum pars consilii sanioris. . . præviderint eligendum, Electus autem benedictionem a quocunque episcopo, prout sibi placuerit, accipiat. . . Denique si contigerit ut abbas accusetur de aliquo crimine non unus episcopi judicio determinetur sententia, sed provincialis concilii expectetur censura, aut forte si appellare maluerit sedem apostolicam, res ad romanū pontificis judicium differatur. » Jam vero isthæc cum antiquioribus diplomatibus comparemus. Quod indicavimus Benedicti VII pro monasterio S. Walarici, idem omnino est quod Zacharie pro faldensi cœnobio datum an. 751. Cætera huc deinceps spectant: 1° ut nulla in cœnobis romanæ sedi subiecta diocesanis episcopis sit auctoritas; 2° ut ibi, nisi ab abbatibus invitati, missas in monachorum Ecclesiis celebrare possint; 3° ut nullis monachorum, quibus propterea quemcumque voluerint episcopum adire liceat, ordinationes peragant; 4° ut chrisma, oleum sanctum, consecrationes altarium atque ecclesiarum, a quo maluerint, catholico acciperent antistite; 5° ut liberrima monachis esset abbatís electio; 6° ut electus vel Romam accederet a romano pontifice consecrandus, vel a quolibet, quem deligeret, episcopo benedictionem acciperet; 7° in Alexandri II diplomate pro monachis vindociensibus (an. 1065, apud Mabillon. *Annal.*, p. 690) additur, ut si quis contra eam commari voluerit, *pape presentia requiratur*; 8° quod in Eugenio III (diplomate) pro ferrariensi cœnobio singulare est, ut abbas si quo de crimine accusaretur, non ab uno diocesano episcopo, sed vel a provinciali concilio, vel, appellatione interjecta, a romano pontifice sententiam ferret. Atqui isthæc [licet non omnibus monasteriis quæ uni apostolicæ sedi obnoxia es-

(1) Mabillon., t. IV *Annal.*, pag. 629, loc. edit.

(2) Illud attuli in Italica ejus cœnobii historia an. 1763, a me Venetiis vulgata, lib. II, pag. 99.

(3) *Ibid.*, nos. 106.

(4) Similia invenies in aliis pro eodem monasterio diplomatibus Urbani IX, Callixti II (p. 3), Innocentii III (p. 114) et Eugenio III (p. 117).

sent, etiam post decimum seculum fuisse communis (1) in superiorum seculorum diplomatis legimus. Primum quidem privilegiorum caput discrete exhibent Joannis IV pro lexoviensi monasterio, et Honorii I pro hobliensi diplomata (2); alterum Zacharie pro fuldensi, itemque Joannis IV pro lexoviensi, atque Honorii pro hobliensi constitutiones sanciant; tertium et quartum idem Joannes IV, Theodorus quoque pro hobliensi præcipiunt; quintum omnia quæ supersunt apostolica hujus ætatis diplomata. Sextum in iisdem Joannis IV et Theodori constitutionibus subobscure indicatur. Septimum præter Joannis IV diploma Stephanus II pro Fuldradi monasteriis decrevit. Idem privilegium Theodorus Bobiensibus concessit (3) his verbis: *Nec enim cuidam episcopo damna licentiam sub obventu reprehensionis aliquam in superscripto monasterio suum extendere potestatem, sed ejus capiti, id est apostolicæ sedis, si certo zelo Dei et instinctu pietatis iunxitur, avis epistolæ debet suggerere*, etc. Octavum denique qua parte romanam sedem abbatibus judicem statuit, ad septimum in antiquioribus constitutionibus, ut indicabam, contentum pertinet; qua vero ad concilium provinciale abbatibus crimen deferri jubet, Febronio provincialium synodorum vindictæ, improbari nequit. In viam redeo, si cui forte ab ea aberrasse viderer. Queris Febronius an de privilegiis monachorum ante seculum X et XI simili stylo (quo Bernardus et Richardus Cantuariensis nomine Petrus Blesensis) scribere viri sancti, pii et docti? Ego vero aio, et hos ipsos Bernardum et Richardum testes do. Si enim eadem fuisse monachorum abbatumque privilegia duodecimo seculo, quæ ante decimum, uti hætenus ostendimus, an non quæcumque in illa inventi scribere Bernardus ac Richardus, ad hæc quoque referri par est? Videat ergo Febronius, quo jure pii isti doctique diviviri seculorum X, XI et XII privilegia aversati tantopere sint, cum ipse superiorum seculorum privilegia eadem plane quæ illa, ad infringendam auctoritatem canonicam episcoporum suffragata minime fuisse fateatur (t. II, pag. 496). Aut igitur eos in benigniorem sententiam pertrahendos esse, aut illis ipsis exemptionibus quæ ad infringendam auctoritatem canonicam episcoporum minime suffragabantur tanto comatu obstatisse, Febronius dicat oportet.

V. Animadvertat quoque Febronius, quam romani pontifices in monasteriis ab episcoporum jurisdictione vindicandis auctoritatem exercuerunt, eadem plane non solum constantinopolitanum patriarcham in quamplurima cenobia usum fuisse; sed duo carthaginiensia

concilia Africæ primatibus asservisse (1). In his carthaginensibus anno 534 statuit: « Cetera vero monasteria etiam ipsa libertate plenissima perfruantur: servatis limitibus conciliorum suorum in hæc dumtaxat ut quodcumque voluerint sibi clericos ordinare, vel oratoria monasteriis dedicare, episcopus in cujus plebe vel civitate locus monasterii consistit, ipse hujus muneris gratiam compleat, salva libertate monachorum: nihil in eis præter hanc ordinationem vindicans, neque ecclesiasticis eos conditionibus, aut angariis subdens. Oportet enim in nullo monasterio quolibet episcopum cathedram collocare; aut qui forte habuerint, habere: nec aliquam ordinationem, quamvis levissimam facere, nisi clericorum, si voluerint habere: esse enim debent monachi in abbatum suorum potestate. Et quando ipsi abbates de corpore exierint, qui in loco eorum ordinandi sunt, judicio congregationis eligantur: nec officium sibi hujus electionis vindicet, aut præsumat episcopus. Si qua vero contentio, quod non optamus, exorta fuerit, ut ista abbatum aliorum concilio, sive judicio finiatur: aut si scandalum perseveraverit, ad primates cujusque provincie universæ causæ monasteriorum adjudicandæ perducantur, etc. » An non qui ista cum pontificum romanorum privilegiis, de quibus hætenus locuti sumus, diligenter contulerit, statim intelligat, ea hujus concilii verbis magna ex parte fuisse contexta? Ego vero, etsi Bernardi et Petri Blesensis magna apud me auctoritas est, impetrare tamen a memetipso non possum ut aut disciplinam quam orientalis et africana Ecclesie habuerunt innouant atque servarunt, ex eorum sententia veluti episcopi dignitati inimicam redarguam, aut non esse in potestate papæ talia largiri consentiam, qualia constantinopolitanis patriarchis et africanis primatibus licuisse compertum est. Equidem si Bernardus ac Petrus Blesensis ista non latuissent, vix suspicari possum, eos in sua illa sententia persisturos, neque in episcopos, qui sua jura ad romanorum pontificum labefactandam auctoritatem perperam jactarent potius, quam in summos pontifices, qui monachis faverent, nequidquam obstrepentibus episcopis, iusta reprehensione usuros fuisse. Quanquam Bernardo alia fuit causa cur in hæc exemptiones invehetur. Animadverti igitur velim quæ Bernardus ad Eugenium scripsit (*De Consid. lib. III, cap. 4, n. 18*): « Nonnulla tamen monasteria, sita in diversis episcopatibus, quod specialius pertinerint ab ipsa sui fundatione ad sedem apostolicam pro voluntate fundatorum, quis nesciat? Sed aliud est quod largitur devotio, aliud quod molitur ambitio impatiens subjectionis. » Vides hic a Bernardo non improbari monasteria, quæ licet « sita in diversis episcopatibus, ab ipsa tamen sui fundatione specialius pertinerint ad sedem apostolicam pro voluntate fundatorum; » improbare tamen debuerat, si episcoporum jura hæc laderentur. Quod si nullum episcopi jurisdictioni

(1) Sic ipse Eugenius III in bulla pro conchensi cenobio quod Mabilloham (t. VI anal. in app., nov. 65), electum abbatem a DIOCESANO episcopo petere benedictionem jubet. Callixtus autem II, an. 1129 monachis vulturensibus elixerat (ibid., n. 11, pag. 594): « Ut oleum sanctum, et consecrationes altarium, sive basilicarum, ordinationes capiscumque professionis vel ordinis clericorum, ab episcopis in quorum diocesis essent, acciperent, si ea impedire gratis et sine gravitate voluerint.

(2) Idem legitur in Theodori pontificis pro eodem hobliensi cenobio constitutione, quam an. 645 dum Ughebus exhibet [t. IV Ital. scr., col. 938 recent. edit].

(3) Apud Ughelem, l. c., col. 939.

(1) Confer. mifebronium, l. c., pag. 402.

vulnus infligunt « monasteria specialius pertinentia ad sedem apostolicam pro voluntate fundatorum, » unde privilegia, quibus romani pontifices monasteria episcopis olim subiecta in libertatem asserant, sat-que sedi vindicent, canonibus adversari efflicies? Nihil enim quod ad hæc attinet, quisquam finget aut episcoporum auctoritati, aut monachorum pietati repugnans, quod in illis quoque reprehendere æquo jure non possis. Nam quod prius episcopis paruerint, non ejusmodi jus in illa episcopis contulit, quod citra injuriam auferri uti a conciliis ita etiam a romano pontifice nequeat. Nisi hoc admittas, non posset pontifex *novas ordinare episcopatus* ubi *hactenus non fuerunt*, quod tamen eum posse Bernardus affirmat (*ep. 151*); novorum enim episcopatum institutio fieri nequit, quin ex dissectis alienarum diocesium partibus coalescat. Hoc unum ergo Bernardus reprehendit: effrenem abbatum monachorumque *ambitionem*, qua ducti, a romanis pontificibus istiusmodi privilegia impetrabant, sæpe etiam extorquebant. Nam quid si Bernardum ipsum pro monachis suis privilegium, quo episcopis in illos auctoritas non auferretur quidem, sed tamen coerceretur, ab Innocentio II impetrasse ostendero? At præsto ad id est Innocentii ipsius diploma inter S. abbatis epistolæ a Mabillonio vulgatum (*t. I oper. S. Bern., ep. 552*). In eo primum Innocentius Bernardi in romanam Ecclesiam studium extollit, deinde ait: « Quamobrem tuis desideriis accommodantes assensum, B. Mariæ Dei genitricis monasterium, cui Deo auctore presides, cum omnibus ad ipsum pertinentibus, apostolicæ sedis patrocinio communivimus; » tum prohibet « ne aliquis archiepiscopus aut episcopus Bernardum vel successores ejus, seu aliquem abbatem cisterciensis ordinis, nisi pro fide, ad concilium vel synodum venire compellant; » liberam præterea monachis abbas fore electionem decernit; item « Conversos, inquit, qui monachi non sunt potestatem in cisterciensium cœnobiis professionem nullus archiepiscoporum, episcoporum vel abbatum sine vestra grata licentia suscipere, aut susceptum retinere præsumat, » denique ab illis decimas *expeti* vel *recipi* vetat. En privilegia, satis illustria, quæ episcoporum auctoritatem in multis lædebant; neque tamen illa Bernardus ab Innocentio petere dubitavit. Quid igitur Bernardus redarguit? Iterum dico: abbatum monachorumque *ambitionem*. Hinc in opusculo ad Henricum Senonensem, quod in veteribus editionibus inter S. abbatis epistolæ locum habuit, epistola 42, quæ prænotabatur: de Abbatibus, siebat: « Aperte indicant quidam horum quid cogitent, dum multo labore ac pectio, apostolicis adeptis privilegiis per ipsa sibi vindicant insignia pontificalia, utentes et ipsi, more pontificum, mitra, annulo, atque sandaliis. Sane si attenditur rerum dignitas, hanc monachi abhorret professio. Si ministerium, solis liquet congruere pontificibus. Profecto esse desiderant quod videri gestiunt, meritoque non queant esse subiecti quibus jam ipso se comparant desiderio. Quid si et nomen

eis conferre privilegiorum posset auctoritas, quanto putas auro redimerent ut appellarentur pontifices? Quo ista, o monachi? Ubi timor mentis? ubi rubor frontis? Quis unquam probatorum monachorum tale aliquid aut verbo docuit, aut reliquit exemplo? Duodecim humilitatis gradus magister vester edisserit, propriisque distinguit descriptionibus. In quo, queso, illorum docetur, aut continetur, ut hoc fastu delectari monachus, has querere debeat dignitates? » Ex Bernardo sumpta sunt, quæ Petrus Blesensis ad Alexandrum III cantuariensis archiepiscopi nomine scripsit. Quamobrem idem est de utroque ferendum iudicium. Erat tamen aliud quod Richardum pupugerat, nempe malmesburiensis abbatis audacia, suo episcopo subesse detrectantis « eo solo accepto, quod abbas quasdam exemptionis suæ litteras præten-debat, quæ in filo et bulla videbantur vitiosæ, stylumque romanæ curiæ minime redolebant, ideoque, et eas falsitatis episcopus arguebat. » Quamobrem his verbis epistolam clausit: « Scimus etiam, quod ob quietem monasteriorum et episcoporum tyrannidem has exemptiones plerumque romani pontifices indulserunt. Verumtamen in contrarium res versa est. Monasteria enim quæ hoc beneficium damnatissime libertatis, sive apostolicæ auctoritate, sive, quod frequentius est, bullis adulterinis adepta sunt, plus iniquitatis, plus inobedientie, plus inopiæ incurrerunt... Si ergo malmesburiensis abbas, qui apud nos reputatur arbor sterilis, ficus fatua, et truncus inutilis, ad vos venerit, vel miserit, vitam et opinionem illius in libra iustitiæ appendatis, nec illius admittatis privilegia, donec manifeste li-queat ex collatione scripturæ et bullarum, quo tempore, et a quibus patribus sint indulta. Falsarium enim prestigiosa malitia ita in episcoporum contumeliam se armavit ut falsitas in omnium fore monasteriorum exemptione prævaleret, nisi in decisionibus faciendis iudex veritatis exactor districtissimus intercedat. » Joannes quoque Sarisburiensis (*Polygraphi lib. VII, cap. 21*) apostolicæ sedis immunitates carpebat: sed qua de causa? quod caritatis obtentu, revera libertatis studio peterentur. « Ad Ecclesiam, inquit, romanam confugimus, quæ, mater pietatis, religioni consuevit providere quietem. Implorant opem ejus, protectionis implorant clypeum; ne cuiusquam possint malignitate vexari, et se possint plenius eximere, et caritatis exhibere manus, ne decimas dent, apostolico privilegio muniuntur. » Audistin? A persolvendis decimis Bernardus, ut suum monasterium, ceteraque cisterciensia cœnobia eximerentur, postulavit: Sarisburiensis tamen hanc ipsam immunitatem reprehendit; utique ex fine, qui ianocum, atque adeo laudabilis Bernardo fuit, sed aliis quos Sarisburiensis sugillat, corruptus depravatusque.

VI. Alterius, multoque præstantioris generis sunt mendicantium ordinum immunitates; hæ enim cum ad divini verbi predicandi, excipiendarum confessionum, a reservatis casibus absolvendi facultatem

potissimum referantur. Ipsam christiani gregis pa-
scendi potestatem episcoporum maxime propriam
atque adeo præcipuum propius attingunt. Sed illud
Febronius animadvertere debuit, hæc privilegia a
tridentinis patribus secutisque pontificibus ita fuisse
temperata, ut episcopis nihil fere suæ auctoritatis
decedat. Apposite ad hanc rem Franciscus Fontanus,
in ea quam superius appellavi responsione, episco-
pos alloquitur (pag. 128): « Quid magnitudini regu-
larium inest quod vel animum vel oculos vestros
possit offendere, qui etsi centies essent majores
quam de facto sunt, tamen eos quoties vobis libitum
est ad pedes vestros abjectos videbitis? Concionan-
dum est? ad pedes vestros prostratos habetis; sacri
ordines suscipiendi? en ad vestros pedes supplices
cervitis. Petenda est potestas confessiones audiendi
intra vestram diocesim? iterum jacent ad vestros
pedes. Necessaria est aliqua extraordinaria et pec-
uliaris facultas ad absolvendum a casibus vobis re-
servatis? iterum ad vestros se projiciunt pedes. Iis
ad vestras reverendissimas dominationes acceden-
dum, vel ab iisdem recedendum est? continuo ad
vestros se pedes prosternunt. Quæ cum ita se ha-
beant, timerine potest ne il qui fere continuo cum
omni humilitate ante oculos et pedes vobis adsunt,
vobiscum de magnitudine velint competere et con-
certare, vel certe animo designatum habeant ve-
stram eminentiam deprimere, cum inclinato ad vestros
pedes capite, in singula momenta vestrum nutum
expectent. » Præterea si romanis pontificibus evan-
gelicæ fidei præcones, quocunque Ecclesiæ ampli-
ficatio atque animarum bonum posceret, mittere inte-
grum semper fuit; si ordinarii sunt universæ Eccle-
siæ pastores, ut alibi ostendimus; si, pro suprema in
Ecclesiâ potestate, poterunt, assentiente, imo plau-
dente tridentina synodo, graviora aliqua crimina sibi
reservare; quid episcopaliû juriû violaverunt, dum
in regulares ordines, quo facilius utiliusque curandæ
populorum saluti vacarent, ejusmodi privilegia con-
tulerunt? At S. Franciscus Assisius illis suis hoc
præceptum testamento reliquit: *Præcepto fratribus
universis per obedientiam quod, ubicunque sint, non au-
deant petere aliquam litteram in curia romana (Febro-
n. t. I, pag. 609).* Non nego; verum Franciscum sui
interpretem videre Febronius apud Wadingum facile
poterat (ad ann. 1219). Hæc scilicet fratribus suis
humillimus Franciscus: *Hoc itaque sit nobis singulare
privilegium, nullum privilegium habere, per quod ele-
vemur in superbiû, vel in quo confisi velimus ulli præ-
judiciû aut lites excitare: sed ea tantum postulamus
a sancta sede apostolica, per quæ ejus fidem dilatare,
Deo obsequium præstare, et animas lucrari valeamus,
cum prælatorum bona venia; et sancta pace populorum.*
An qui fratres ut ea postularent a sancta sede apo-
stolica, per quæ ejus fidem dilatare, Deo obsequium præ-
stare, et animas lucrari valeret, hortatur, præcipere
potuit ut nullum omnino a romanis pontificibus pri-
vilegium impetrarent? At id cum prælatorum bona ve-
niâ fieri Franciscus jubet. Ita est, verum hoc ad

coercendum spectat prudentiæ legibus privilegiorum
usum, non ad cohibendam apostolicæ sedis in his
conferendis potestatem. En propter in regula (Cap. 9),
*Fratres, inquit, non prædicent in episcopatu alicujus
episcopi, cum ab eo illis fuerit contradicteum.* Non ait,
*cum facultatem ab illo non impetrarint. sed cum ab eo
illis fuerit contradicteum.* Nempe Franciscus sumpta
episcoporum venia satis erat, quemadmodum S. Bo-
naventura animadvertit; at vero ubi palam obstitis-
sent episcopi, prudentia poscebat ut fratres a sacris
concioniû abstinerent, ne scandalo id esset populis,
urbibusque perturbationi.

VII. Hactenus de privilegiorum apostolicorum jure.
Nunc altera illa Febronii thesis ad examen vocanda,
qua exemptionem monachorum regulari observantia
notiam esse pronuntiât (t. II, pag. 498). Ac tri-
potissimum sunt quæ summam Febronii oscitantiam
ineptiamque testantur. Primum igitur habeat, nihil
ad enervandam olim monachorum disciplinam magis
contulisse quam quod monasteria episcopis imme-
diate subessent. Haud equidem miror eum, qui jure-
consultum se fingat, isthæc ignorasse: miror magis
Benedictum Oberhauserum, qui monachus fuerit, eo
imprudentiæ devenisse, ut tantæ absurditatis, au-
ctor et testis esse potuerit, ubi ait: *Certo certius
recentiora insituta et monasteria sese a tanta neces-
sitate et copia reformationum dispensare potuissent,
si semper in antiqua subjectione episcoporum per-
severassent: EXEMPTIONE ENIM MAXIME PERDITA EST
RES REGULARIUM.* Sed hujusmodi scriptoribus haud
sibi lidendum tandem Febronius discat. *Exemptione
maxime perditâ est res regularis?* At exempla mo-
nasteria non erant, de quibus trosleyanum concilium
an. 909, ibi tamen abbates laici cum suis uxoriû, filiis
et filiabus, cum militibus et canibus morabantur, atque
adeo in monasteriis regularibus laici in medio sacerdo-
tum et cæterorum religiosorum, ut domini ac magistri
residentes, velut abbates de illorum vita et conversa-
tione ac regula sibi penitus ignota, perverso ordine di-
judicabant (Conc. trosl., cap. 3). Exempta monasteria
non erant, de quibus toletana concilia III et IV; illud
tamen (Can. 20) querebatur: *Cognovimus episcopos
per parochias suas non sacerdotiliter, sed crudeliter de-
sæpere, idque præsertim in monasteria; hoc vero
(Can. 51) aiebat: Nuntiatum est præsentî concilio
quod monachi, episcopali imperio, serviti operi nanci-
pentur, et jura monasteriorum contra constituta cano-
num illicita præsumptione usurpentur; ita ut pene ex
cœnobio possessio fiat, atque illustris portio Christi ad
ignominiam servitutemque perveniat.* Exempta monaste-
ria ante Gregorium M. non erant; sanctus tamen
pontifex in romana synodo an. 601 profitebatur, in
pluribus monasteriis multa a præsulibus præjudicia at-
que gravamina monachos pertulisse. Quamobrem cum
ea de causa Gregorius monachos in libertatem asse-
rendos esse judicasset, concilii patres exclamarunt: *Libertati
monachorum congaudemus; et quæ nunc de
his statuit beatitudo vestra firmamus.* Alia in hanc rem
addi possent. Unum sufficiat. Cl. Mabilonius (quo-

cum an doctrina comparandus monachus Oberhausenus? collapsam octavo atque incunte nono seculo in Galliarum et Germaniæ cœnobii disciplinam deplorat, dumque tanti mali causas inquiri, tres præcipue agnoscit (1): abbatum nimiam severitatem in aliquibus monasteriis, nimiam in aliis indulgentiam, communem abbatibus et monachis divitiarum cupiditatem, et quæ inde, supremo sic in ejus vitii poenam disponente Numine, consequi solet, monasteriorum inopiam. Suberant tunc enimvero episcopis monasteria; nec tamen tantam ab his illi perniciem averterunt. Et patienter feram, mihi a Febronio Oberhausenum obijci, qui *exemptione maxime perditam esse rem regularem* nihil tot seculorum experientia edoctus, nihil amplissimis in suis benedictinis ab apostolica sede collatis beneficiis commotus, nihil erga tridentinam synodum reverentia tactus, confidentissime effudit?

VIII. At quid huic malum remedium? Dicam equidem, et hinc alterum promam adversus febronianam in regulares ordines malevolentiam argumentum sane ineluctabile. Ut primum Benedictus Ananiensis de instauranda monastica disciplina cogitavit, necesse visum fuit ut monasteria, quæ antea discreta ab invicem et sejuncta erant, in unum veluti corpus coalescerent, et ab uno generali præfecto regerentur. Verum id tunc potius adumbratum fuit: quam perfectum. Benedicto enim terris erepto, qui unus tanto oneri par videbatur, paulatim ad antiquam monasteriorum disjunctionem monachi deflexere. Bernoni cum primis, cæterisque qui post eum Cluniaci floruerunt, sanctissimis viris Odoni, Majolo, Odiloni, Hugoni Magno, et Petro Venerabili, id debuit Ecclesia, ut cum eo loco monasticam disciplinam restituerint, ea late per Gallias, Germaniam, Hispaniam, Italiam ipsam, propagaretur, erectis monachorum congregationibus, quæ multis nati veluti capiti obnoxii monasteriis constarent, atque unus qui abbas *abbatum* nuncupari posset, consiliis atque auctoritate gubernarentur. Ac cluniacensi quidem, quæ castigatioris disciplinæ fons fuit, duode viginti a Gelasio II subjecta monasteria fuerunt (2); ea autem lege subiciebantur omnia, ut *tyrones et novitii* omnes, quemadmodum Thomassinus annotavit (t. III, lib. III, cap. 28, n. 8), *intra primum admissionis sææ triduum Cluniacum convolverent, nec ante possent vel ordinari, vel celebrare mysteria, vel obedientia, seu officio claustrali, aut prioratu, donari*. Quo factum ut instaurata disciplinæ vigor per cætera monasteria facilius diffunderetur atque soligaretur. At frustra hæc omnia fuissent, nisi monasteria cluniacensi abbati subiecta ab episcoporum jurisdictione romani pontifices vindicassent; tot enim fuissent moderatores quot monasteria, neque summa abbatis generalis præfectura quidquam ad disciplinam seu instaurandam seu conservandam contulisset, ubi hæc episcoporum arbitrio

relinqueretur (1). Id ergo primum sanctissimis cluniacensibus abbatibus cordi fuit ut quæ suo essent monasterio subiecta cœnobia, ea sub una essent romani pontificis potestate. Sic nempe disciplinæ æqualitas a capite in cætera membra dimanare, servarique certo poterat. Quod si præclarissimi illi monastici vitæ instauratores, cum unus fere benedictinorum monachorum ordo floreret, ne tubarentur omnia, necessarium duxerunt, quid eos in tanta religiosorum ordinum, qui postea inducti sunt, diversitate facturos fuisse putabimus? Quotus quisque enim est qui non intelligat, paucissimos tot inter episcopos exstare qui tot sanctorum institutorum vim; officia, discrimina animo complectantur, suamque ita in omnia curam intendere accommodent? Nihil tale a romanis pontificibus metueundum. Præsto illis plurimi sunt ex omni cœtu consiliarii quos audiant, præsto adjuutores plurimi quorum opera in additoribus cujuscunque ordinis regulis perscrutandis utantur.

IX. Atque hac factum de causa quod omnium quos post duodecimum sæculum introductos scinus regularium ordinum institutores suos romanæ sedi alumnos devoverint, ab episcoporum jurisdictione subductos. Si Febronium audimus, de S. Francisco aliqua oriri dubitatio posset; verum si ejus regulam consulamus, nihil dubitabimus. Hæc nimirum ibi legimus (Cap. 1): *Frater Franciscus promittit obedientiam et reverentiam domino papæ Honorio ac successoribus ejus canonice intrantibus, et Ecclesiæ romanæ; et alii fratres teneantur fratri Francisco et ejus successoribus obedire*. Nulla hæc episcoporum mentio, quibus fratres peculiari quadam ratione subjicerentur. Tertia hinc adversus Febronium enascitur argumentatio. Si enim sancti quique sacrorum cœtuum institutores, qui certe omnes statuta a se disciplina apud suos perpetuati, quoad fieri poterat, prospicere satagebant, divino plerique Numine afflati leges sodalibus suis ad evangelicam perfectionem accommodatissimas præscribere, eos arciores quodam nexu cum una apostolica sede conjunctos voluerunt, no episcopis quidquam auctoritatis esset in suos præter jus a romanis pontificibus constitutum; fierine potest ut tanta religiosorum ordinum cum romana sede conjunctio corruptelæ fons sit, ac sacræ disciplinæ perniciēs. Cum Oberhausero ac Febronio conferantur tot cluniacenses abbates, tot mendicantium ordinum conditores, vitæ sanctimonia spectatissimi ac cælesti luce perfusi. Hos ego quid disciplinæ integre, incorruptaque servandæ aptius esset, ignorasse credam, ut illis assentiar, *exemptione maxime perditam esse rem regularem*? Omnino telo hoc uno Febronii chimæra confossa jacet. Quid enim insanire erit, nisi sit purioris disciplinæ scientiam, quam sibi Febronius adscribit, præclarissimis omnium virutum magistris atque exemplaribus denegare? Neque vero quidquam Febronius agit, dum aut corruptos regularium mores ex Petri Canisii ad cardina-

(1) Vide ejus Præfationem in sec. IV, a. n. 27.

(2) Gel. II, ep. 5. Confer Mabillonium in Indice t. IV et i. Annal. Benedict. X Cluniacum.

(1) Vide quæ ex cl. P. Bianchi t. IV, p. 381, hæc re rein adduxi in *Anti-febronio*, pag. 408.

lem Commendonum epistola describit, aut exhibet Purisii deputatum per regem commissionem..... occupatum examinandis, et ad regem pro congruo remedio referendis abusibus status monastici (t. II, pag. 499, seqq.). Quid enim? Aequasne rerum aestimator postulabit ut quam uni romano pontifici religiosi ordines proficiunt subiectionem, ea regulares ipsos peccandi reddat exsortes, atque oblitiscat iurata disciplinæ custodes? Minime vero, inquit Febronius; sed vel non potuit; vel non voluit his malis mederi pontifex; utrumque fructus exemptionis est; uti jam observavit S. Bernardus. Interim Ecclesiæ parum honorificum accidit, quod illius, id est, præpositorum ejus, defectum in similibus disciplinariis, conformiter ad mentem et spiritum canonum, seculares potestates debuerint supplere (l. c., pag. 501). De principibus alibi. Agamus nunc quod agimus. Quære ex Febronio qui factum sit ut, seculo octavo ac nono inenite, quo scilicet monasteria episcopis suberant, monastica disciplina eo usque conciderit ut S. Benedictus Anianensis Carolo M. et Ludovico Pio unus sit ad eam restituendam adjutoribus? Vel non potuerunt, vel non voluerunt his malis mederi episcopi: utrumque fructus subiectionis est. Interim Ecclesiæ parum honorificum accidit, quod illius, id est, præpositorum ejus, defectum..... seculares potestates debuerint supplere. Miseret me enimvero Febronii; qui suis ipse telis configitur. Quanquam est quod ad romanorum pontificum defensionem maxime animadvertendum occurrit. Sæpe enim illos ejusmodi mala ignorare contingit episcoporum negligentia, qui in suis ad apostolicam sedem relationibus de monasteriorum suis in diocesis constitutorum statu illam minime commonefaciunt. Sæpe etiam sit ut episcoporum, qui, cum in regulares suæ professionis oblitos, utut exemptos, animadvertere possent, negligunt tamen, incuria magis magisque labantur. Certe tridentinum concilium (sess. 25, de Ref., cap. 14) statuit ut regularis non subditus episcopo, qui intra claustra monasterii degit, et extra ea ita notorie deliquerit ut populo scandalo sit, episcopo instante, a suo superiore intra tempus ab episcopo præfigendum, severe puniatur, ac de punitione episcopum certiores faciat: sin minus, a suo superior officio privetur, et delinquens ab episcopo puniri possit. Imo iidem tridentini patres, postquam optimas disciplinæ regulas in monasteriis servandas proposuissent, decreverunt, ut, si quid executioni mandatum non sit, episcoporum negligentiam concilia provincialia suppleant, et coerceant: regularium vero capitula provincialia et generalia, et in defectum capitulorum generalium, concilia provincialia, per deputationem aliquorum ejusdem ordinis provideant. Quamobrem disciplinæ collapsio, nisi injusti simus, non regularium exemptionibus, sed humanæ primium infirmitati, quam nullus status, conditio nulla ex præposito facit, deinde episcoporum negligentie adscribetur, qui, grassantibus adversus tridentinas sanctiones morbis, remedium afferre prætermittant.

X. Cæterum ad Canisii epistolam a Lagomarsino (1) editam (2) quod attinet, nollem equidem factam ejus fuisse a Febronio mentionem. Quem enim auctorem, quem testem producere poterat; qui sibi magis adversaretur? « Cum in concilio tridentino, inquit Febronius (t. II, pag. 499), ubi de tollenda monachorum exemptione agebatur, hi allegarent, in suis respective superioribus regularibus plus habitare virtutis et industriæ ad retinendos in officio sibi subiectos, quam in ipsis episcopis, quibus tum regulares subdi prætendebantur, apertum dixerunt falsum. Potuisset eos de hoc arguere P. Canisius S. J. ipse ille, qui eo præcise tempore in aula viennensi monachorum exemptionem politice argumentis fulciebat. Ita autem die 23 julii an. 1568 P. Canisius... » Tum canisianæ epistolæ particulam recitat, qua vir ille divinæ gloriæ longe studiosissimus prolapsam apud Germanos monasticam disciplinam deplorat. Verum Febronius Canisii epistolam, cujus partem delibavit, mecum recognoscat. Intellet tandem quam parum in ipsis episcopis habitaret virtutis et industriæ ad retinendos in officio regulares; nec nisi ab homine qui cum bardis stipitibusque sibi rem esse credat, testem afferri Canisium potuisse; quo falsitatis convincerentur, qui in concilio tridentino... allegarunt, in suis respective superioribus regularibus plus habitare virtutis et industriæ ad retinendos in officio sibi subiectos, quam in ipsis episcopis, quibus tum regulares subdi prætendebantur. « Cæterum, inquit Canisius (l. c., pag. 409), quod ad venerandos mihi semper episcopos attinet, etsi de his judicare meum non est, hoc mihi testari liceat, quod justum piis dolorem affert, eos, lupis undique grassantibus, dormire magis quam gregi suo pascendo advigilare. Ac parum esset fortasse, sacrarum et ecclesiasticarum rerum penes majores et minores Germaniæ prelatos pergravem et communem ignorantiam reperiri: verum illud Ecclesiarum nostrarum perniciem alit et auget vehementer quod vix unus aut alter theologus, vel canonista, multis episcopis etiam adjungi soleat, qui vel ignorantes vel oscitantes eos admonent officii sui pastoralis, etc. » Hinc episcopi erant, in quibus plus habitasse virtutis et industriæ, quam in superioribus regularibus ad retinendos in officio sibi subiectos ex Canisii sententia dicamus? Nec Febronii vicem doceam, mirerique cum, cum Poggiani a Lagomarsino illustrati scripta legi ab aliis posse non ignoraret, illorum, qui prostermi Canisii testimonio evertique ejus causam viderent, judicium non formidasse? Dicat nunc porro, quid Canisius afflictæ monasteriorum disciplinæ remedii excogitavit? Non certe febronianum illud, quo monachi episcopis subjecerentur. Audiat Canisius in illa ipsa quam Febronius appellare audeat, epistola disserens. « Cogitabam igitur [ita ille] hanc posse dari curam a pontifice maximo generalibus ordinum, sicut vocamus, ut intra

(1) Quem Longomarsium Febronius cur appellavit, non intelligo.

(2) In notis ad Poggian., t. IV, pag. 406.

certain tempus illi visitarent ac reformarent quoniam sunt sui ordinis monasteria, cum plena quidem potestate rejiciendi eos qui obedientiam suis superioribus delictam negarent, nullamque spem emendationis vite reliquam facerent... Sæpe cogitabam etiam non esse permittendum ut duo tantum vel tres fratres in amplis monasteriis prorsus otiantur, et horas bonas in luxu plerumque perderent: sed paucos illos, qui neque regulam, neque caeremonias ordinis sui nunc servare volunt et possunt, in amplo aliquo ejusdem ordinis monasterio, quod bene constitutum esset, cum multis aliis fratribus conjungendo esse, ut ibi saltem, quæ sunt sue religionis essentialia, ut vocant, pro sue professionis instituto servarent. » Utinam nostris quoque temporibus canisiana isthæc remedia usurparentur! Rem monasticam diu procul vitori pristino redditam gratularemur, quia ad id episcopos emendandos non ipsos semper multo emendatiores adhiberemus. Verum ad tertiam Febronii thesīm festinamus.

XI. Eā hæc erat, tota quanta ad calumpniam odiumque conficta (t. II, pag. 501): *Exemptiones monachorum secularibus potestatibus graves esse. Ut quo ista spectem intelligas, hæc dabo quæ Febronius in priore volumine docuit: « Duriora equidem sunt, inquit (t. I, cap. 7, § 8, n. 7, pag. 610), attamen non a politica ratione vacua, licet a viro protestantium sacris addicto prolata, et certe scandalum generantia; proindeque sanctæ religionis nostræ extensionem et incrementum, pro quo quotidie Deum deprecamur, impediunt, quæ scribit tubigenensis universitatis cancellarius Pfaffus libro gallice edito sub rubrica: *Démonstration solide de la vérité de la religion protestante*, chap. 5, § 5, pag. 181, ubi: *Je m'étonne qu'un grand seigneur puisse souffrir ces gens-là, qui relèvent immédiatement du pape, ce pontife nyant de cette manière une armée dans tous les pays catholiques, toujours prête à suivre ses ordres, et qui même ont déjà assassiné tant de princes, à cause qu'ils étaient contraires à leur intérêt, croyant faire en cela une action sainte et méritoire.* Supponamus tamen tantos horrores extra omnem deinceps memoriam et prudentium hominum metum procul amandandos, et actu amandos esse: rarius enim ad extremos hos excessus deveniunt, utinam nunquam! Interim per hoc nondum tollitur justus timor secretarum relationum, occultarum machinationum contra principem, contra statum, contra ministros, etiam contra unum alterumque privatum, ubi agitur de interesse curiæ romane. » Pergit paulo post (ibid., n. 9, pag. 611): « Non ex vano scripsit Erasmus Roterodamus, 1° novembris an. 1519 ad Albertum Brandenburgicum cardinalem, archiep. moguntinum, lib. XII, epist. 10, edit. basilien. an. 1540, atque ad communes tam sacras quam civiles noxas pertinet: *Mundus oneratus est tyrannide fratrum mendicantium, qui cum sint satellites sedis romane, tamen eo potentie ac multitudinis evadunt, ut ipsi romano pontifici, atque ipsis adeo regibus sint formidabiles. His, cum pro ipsis facit pon-**

tifex, plus quam Deus est. In his quæ facit adversus illorum commodum, non plus valet quam somnium. Exemptio regularium, omnibus terre ordinibus communis, habet pro fundamento romani pontificis monarchiam et absolutam potestatem in omnes dioceses, ac jura episcoporum, tanquam suorum in sacro et universali regimine pretensorum vicariorum; quin et indirectam saltem papæ potestatem in principum jura, ad quæ I and dubie pertinet conservatio ecclesiasticæ hierarchiæ a Deo et apostolis institutæ, per generalem vero exemptionem regularium, quam hi contra quoscunque tuerent, impugnata ac eversa... Jurant omnes monachi in statuta, privilegia et jura suorum respective ordinum, et vovent obedientiam his juribus ac statutis conformem. Horum, ut dixi, anima est immediata ad papam submissio et huic respondens exemptio a jurisdictione ordinarii. Sed nec habet quidem per se loquendo secularis potestas in illegali hoc rerum situ et juriū confusione media ad limitandum hanc obedientiam atque dependentiam, ad quam monachus solemniter se voto astrinxit, idonea. Vinea per religionem contracta eis, qui se illis submiserunt, nunquam videntur capacia temperamenti, ab aliena potestate dependentis; sanctitas sui principii sacrosanctos semper reddet effectus in oculis et corde eorum, qui hæc vota emiserunt. » Exemplis porro isthæc in utroque opere confirmat (t. I, pag. 625, et t. II, pag. 502). Tum in altero suam omnem hac de re disputationem concludit his verbis (t. II, pag. 504): « Ex his tanquam a fortiori concludetur, imprudentiæ esse, iis religiosis instructionem juvenutis in scholis, et popularium conscientiarum directionem in tribunali confessionis committere, qui ipsi dirigitur ab extero superiore, imbuo ultramontanorum principii absolute monarchiæ papalis, atque ab hac tam in causa quam in effectu dependentis omnis juris episcopalis, indirectæ potestatis pontificiæ in temporalia regum, etc. Hæc, inquam, principio, bono regimini æque adversa, ac in se ipsis falsa, princeps sapiens haud patietur animis suorum subditorum instillari, et in eis radicari (1). »

XII. Equidem vix oculis meis credo, tot ac tam nefarias in religiosos ordines, aulamque romanam eriminationes, potuisse a catholico homine litteris tradi. Quidquam horribilius ab Hospiniani quopiam (2) expectandum erat? Hæc certe omnia paucis sed modestioribus verbis complexus est lutheranus Joannes Georgius Walchius in Bibliotheca theologica selecta, Senæ edita an. 1762 (t. III, pag. 561): « Inter illa, quæ callide ad id excogitata atque in-

(1) Hinc in appendice 4 primi voluminis, pag. 140, optimus noster jurisconsultus ait: « Faxit Deus aperiri oculos principum et episcoporum, maxime per Germaniam, ne jesuitis, saltem suis, diutius conflant scholas; est sollicitudo politicus multarum consequentiarum: vel unum hoc considerandum relinquo: *an si e re patriæ nostræ tales religiosos præficere cathedris, qui nunquam defendunt patriam et episcopos patriæ contra autum romanam, semper hanc contra illos et totam patriam, etc.*

(2) Exstant Rudolphi Hospiniani lutherani scriptoris impudentissimi de Monachis libri VI, Tiguri impressi an. 1588, tum locupletiores Genevæ an. 1609 et 1609.

venta sunt, ut imperium sacrum pontificis romani firmamentum haberet, locum suum tueretur *vita monastica* cum monasteriis, illius agendæ causa conditis. Institui enim hujus eam esse rationem, exploratum habemus, ut illud multa adjumenta præbent ad dignitatem præsulis romani conservandam, ejusdemque opes ac divitias augendas. » Sed calamitiosiore repellamus. Duo igitur sunt unde regulares ordines, si Febronio credimus, reipublicæ et principibus metuendi maxime sint: peculiaris eorum cum romana curia nexus, aut potius conglutinatio, qua fit ut ad ejus nutum parati sint omnia moliri, perturbare omnia ... ac dogmata, quibus cum ipsi imbuti sunt, alios quoque imbueri satagunt in summam quemadmodum pontificiæ dignitatis amplificationem, ita et populorum principumque perniciem. Nunquam equidem existimassem futura tempora ut arctior quidam cum romana sede nexus apud catholicos regum terriculum haberetur. Alia certe antiquis patribus mens erat. *Quicunque*, inquit S. Hieronymus in litteris ad Damasum (ep. 15), *extra hanc domum agnum comedere, profanus est. Si quis in Noe arca non fuerit, peribit ... Non novi Vitalem, Meletium respuo, ignoro Paulinum. Quicumque tecum non colligit, spargit; hoc est, qui Christi non est, Antichristi est.* Ac recte sane; neque enim, ut ad Cornelium scribebat S. Cyprianus (ep. 55), *aliunde hereses abortire sunt, aut nata sunt schismata, quam inde quod sacerdoti dei non obtemperatur. Nec unus in Ecclesia ad tempus sacerdos, et ad tempus iudeus vice Christi cogitatur, cui si secundum divina magisteria obtemperaret fraternitas universa, nemo adversum sacerdotum collegium quidquam moveret, etc., nemo dissidio unitatis Christi Ecclesiam scinderet, nemo sibi placens et tumens seorsim foris novam hæresim conderet.* Quo igitur quis cum romana sede conjunctior viveret, an non cum ab Antichristi partibus, ab Ecclesiæ scindenda unitate, a nova condenda hæresi magis alienum Hieronymus et Cyprianus prædicassent. Hunc tamen Febronius publicæ tranquillitatis eversores scelorumque molitores regibus populisque formidandum exhibet. O tempora! o mores! Quidni ergo in tantæ perversitatis partem etiam vocentur episcopi, qui sacramenti vinculo romanis pontificibus alligantur? Hosne etiam cum Erasmo (1) *satellites sedis romanæ*, aut cum Pfaffio (2) *milites ad summi pontificis nutum semper paratos, immissosque principum percussores appellet?* Ego vero cum Hieronymo clamito: *Si quis*, seu monachus seu episcopus, *cathedræ Petri jungitur, MEUS EST* (ep. 16), nec febronianas criminationes metuo. Profecto nisi quis cum Berengario romanam Ecclesiam esse velit *Ecclesiam malignantium, concilium vanitatis, sedem Satanæ* (3), qui unquam ex monachorum, atque episcoporum cum romanis pontificibus conjunctione tot in rempublicam

mala erumpere posso sibi persuadeat? Hoc tamen illæ in monachorum immunitates Febronii querelæ potissimum spectant, ut romani pontifices, quibus illi oreissime conglutinantur, veluti tot iniquissimarum molitionum auctores, ac reipublicæ pestes bonis omnibus odio sint atque detestationi, sed fortasse et illud Febronius vult, ut religiosi cæcus penitus de medio tollantur. Ait ille (t. I, pag. 621): « Non ex vano scripsit Erasmus: Mundus oneratus est tyrannido fratrum mendicantium, qui cum sint satellites sedis romanæ, tamen eo potentie ac multitudinis evadunt, ut ipsi romano pontifici atque ipsis adeo regibus sint formidabiles. His cum pro ipsis facit pontifex, plus quam Deus est. In his quæ facit adversus illos commodum, non plus valet quam somnium. » Ridiculus quidem heic mihi atque impudens calumniator suus ille Erasmus est; præclaros scilicet habebit *sedes romanæ satellites*, quibus romanus pontifex non plus valeat quam somnium. Verum si regulares ordines ipsi romano pontifici, atque adeo regibus sint formidandi, quid inde consequatur, nisi e re cum pontificum romanorum tum regum esse ut abrogentur? At exempla sunt non tot quin plura, quibus aut pontifices cæca regularium obedientia ad fines suos politicos usos fuisse, aut etiam religiosos ex præceptis romanorum opinionibus contra reges stitisse doceamur. Sint, per me licet (1). Id tamen Febronius

(1) Ceterum in his ipsis quæ Febronius indicat exemplis non nisi ejus aut incitæ aut malevolentia factum ut monachos læsæ regie majestatis, et non tam cæcæ quam nefariæ in romanis pontifices obedientie reos esse efficit. Primum exemplum affert l. II, pag. 502, ex Thomasio, qui l. III, p. 3, lib. II, cap. 7, n. 31 ait: « A Mattheo Paris ad annum 1246 narratur, tres Angliæ archidiaconos incredibilem quandam pecunie vim coacervasse, præter immensam quandam mobiliū opulentiam, et ex his duos intestatos obisse, quo factum sit ut opes illæ ad laicos devenirent. Hoc rescito, voluisse pontificem ut successores hujusmodi ad sedem apostolicam devolverentur: id uti expugnet, dominicanorum et franciscanorum opera usus est, sed invictissime restitum a rege est. » Verum idem Thomassinus æquissimam fuisse pontificis petitionem assentitur; neque satis intelligo cur, licet dominicani ac franciscani episcopis, non romano pontifici, subjecti æquales fuissent, illis ad id uti apud regem oratoribus summus pontifex non potuisset. An non quotidie videmus, regum negotia apud alas etiam profanas ab episcopis agi? an non sæpe a monachis fuisse, magno regnorum commodo pertractata? Quid igitur heic Febronius habet, quod ad inconsultam quandam noxiamque dominicanorum ac franciscanorum in summum pontificem observantiam referat?

Alterum exemplum ex Hericonitii libro de ecclesiasticis Rebus promit, ubi p. 1, col. 105, tantum legitur, non divulgaretur quoddam breve, quæ le pape (Innocentius XI) *avait mis entre les mains du général des jésuites, avec ordre de l'adresser aux provinces de son ordre en France pour le certifier véritable.* Sed tanta cautione opus non erat. Si verò ad eundem Innocentium perscrupit Joannes Cerle (*apud spondanum in Gall. vindic.*, pag. 589): « Hujus (regaliæ) præcipui fautores, pater benedictus (horreus lugens, quæ dico), RR. PP. societas Jesu cessantur, et sunt. Non mentior Petro, quem scio coram se mentitos verbi sui mucrone aliquando interemisit. Hi enim privati colloquiis, publicis professorum prælectionibus, hujus quoque in lucem editis, regnantium in rebus ecclesiasticis auctoritatem evadunt, et extollunt. Hi summos pontifices, quorum constantia in vindicanda Ecclesiæ libertate omnium seculorum venerationem promeruit, nunquam aut plus æquo credulos, aut nimium in consiliis præcipientes, aut gerendæ rei parum idoneos spernunt, seminatibus dieteris proscindunt. Non habent alios regaliæ consiliarios, patronos, amicos: per hos fit illis in aulam aditus. Horum consilio suasque multi quos antea religio impediabat, fratris tandem con-

(1) Lib. XII, epist. X, apud Febronium, cap. 7, § 8, n. 9.

(2) *Démonstration solide de la vérité de la rélig. protest.*, cap. 10, § 5, apud eundem Febronium, ibid., n. 7, pag. 616.

(3) Apud Lanfrancum in lib. de Eucharist.

habeat, si ex ejusmodi factis argumentando quidquam colligitur, eodem ratiocinationis genere et episcopos a romano pontifice disjungendos, et monachos regibus ac principibus utiles esse conficiant. Quis enim Ludovico XIV Galliarum regi in ea, quæ ipsi de regalibus cum Innocentio XI erat controversia, magis obstitit quam alecensis et apamiensis episcopi (1)? Contra vero nemo interdum pro regibus acris adversus romanos pontifices dimicavit quam monachi: exemplo sint Joannes Parisiensis, et Ockamus: quorum uterque pro Philippo Pulchro Galliarum rege in Bonifacium VIII, hic præterea pro Ludovico Bavaro in Joannem XXII decertavit. Quid autem attinet famosos Pauli Sarpii in Paulum V pro Venetorum república libros, aut Natalis Alexandri prolixam pro regalibus jure dissertationem commemorare? An non etiam a regularium claustris paucos ante annos libellus ille prodit ignorantie an procacitatis plenior? mendaciorum certe atque in romanam sedem blasphemiarum plenissimus, cui titulus: *Riflessioni sopra la bolla della Cena*? A factis igitur abstinere Febronius discat, quæ et contrariis plerumque exemplis labefactari possunt, et penitiores sæpe causas, ac circumstantias habent quam ut de illis tuto iudicium feramus.

XIII. Urgebit tamen Febronius, quod unum illi revera cordi est ubi monachi ab artissimis illis cum romana sede vinculis tandem non solvantur, principum salutem semper periclitaturam; ii enim, ut scientiæ repagulis, in beneficia regalibus, ut mentuntur, obnoxia impetu facto irruerunt. Ut non immerito quispiam dixerit, regalibus parentem esse patrem Ferrier, nutritum et educatorem patrem de la Chaise, præconem patrem Maimbourg, defensores et advocatos, atque adeo in lites, ceteros omnes jesuitas.

Tertium ex vita Stanislaus L. Poloniæ regis profertur, in qua encyclicum Clementis XI ad regni illius episcopos interdictum, ne illius regis consecrationi interessent, ad varsonensem fratrem et minorum familia quam ad singulos antistites iustus deferretur, missum Roma fuisse perhibetur. Verum nihil heic quod improbat invenietur certe, qui pro Augusto rege adversus Stanislaum ejusque vindictam Svecorum regem stabant, plerique Poloniæ episcopi atque exteri principes. Fortasse hinc colligent e re sua reges et monachi summo pontifici obtemperant, ne legitimi reges, cujusmodi tunc erat Augustus, e solio inimici principis armis ac populorum inconstantia detrudantur. Nihil heic certe *potituarum finium* Clementi XI adscribi potest, qui id tantum sibi saluaret ut legitimi regis jura ac Polonorum libertatem vindicaret. Quare Augustus rex, ut in Clementis Vita legitimus, eum *statorem suum regni quæque sui conservatorem* appellare conseruat.

(1) Vide, queso, documenta quædam ex gallico in idioma latinum translata ad argumentum regalie spectantia, quæ abbas S. Galli D. Celestinus Sfondratus in Gallia vindicata princeps de regalibus dissertationibus subjunxit; cum primis autem (*docum.* 23, pag. 469) « actum appellationis ab illis. » et reverendiss. [Nicolao Pavillon] episcopo alecensi ad summum pontificem, et sacram apostolicam sedem interpositæ contra eminentissimi cardinalis Petri de Bonzii archiepiscopi narbonensis constitutionem in favorem regalarum editam, » et (*docum.* 43, pag. 544) : *Sententiam excommunicationis ab illis. et reverendiss. Francisco Stephano episcopo apamiensi contra Guerin Petrarum sacerdotem; aliam item, pag. 545, contra Petrum Bräu (an. 1680), et orationem, quod regalibus titulo nescio quæ beneficia assignarent; actum quoque « in forma epistolari (*docum.* 43, p. 551) expeditum, quo idem apamiensis episcopus ostendit, constitutiones suas circa punctum regalibus, et censuras in his pronuntiatas, præsertim vero excommunicationem contra D. Palatinum Litam. non obstantibus sententis et contrariis constitutionibus D. archiepiscopi tolosani validas firmasque esse. »*

romane curiæ deserviant, populum cum in sacris concionibus, tum in scholis, atque adeo sacre penitentiae tribunalibus, dogmatibus imbuiere pergent, quæ bono regimini æque adversa sunt, ac in se ipsi falsa (tom. II, pag. 505), tanquam pugnantia cum principis hierarchiæ ecclesiasticæ, juribus subditorum utriusque status et tranquillitate regnorum. O frontem hominis! Hæcne agendi ratio a jurisconsulto qui se catholicum haberi velit romane Ecclesiæ tribuatur ut et decreta bono regimini adversa pugnantiaque cum principis hierarchiæ ecclesiasticæ, juribus subditorum, et tranquillitate regnorum, disseminari in vulgus curet, atque in id per summam religiosæ professionis depravationem sacrorum cum primis cætuum alumnos intendere jubeat? Sed quamnam sunt scelerata isthæc dogmata, quæ princeps sapiens haud patietur animis suorum subditorum instillari, et in eis radicari? Indicet nobis illa Febronius, suumque tandem virus evomat. Principia sunt, inquit (t. II, pag. 505), circa despotismum romanum; circa absolutam monarchiam summi pontificis, ejusque per universum orbem dominandi potestatem, in spiritualibus quidem directe et immediate, in temporalibus vero indirecte; circa ejusdem infallibilitatem nec non præ generalibus conciliis superioritatem. Verum si ad pontificis infallibilitatem, nec non præ generalibus conciliis superioritatem populus instillandum monachos darem, uti Febronius loquitur (*ibid.*), esse aures, oculos et manus romane curiæ, a qua immediate dependant, quid principibus, quid regnorum tranquillitati metuendum? Nihil sane. Nam, ut recte de Marca animadvertit, Ecclesiarum libertati (adde et et regnorum tranquillitati) tam parum obest pontificis romani *despotia*, et supra generalia concilia præstantior potestas, quam parum nocet eorundem conciliorum generalium in definiendis fidei dogmatibus falli nescia sententia, ac suprema seu in edendis discipline decretis, seu in ecclesiasticis causis dirimendis auctoritas. Ad despotismum romanum quod attinet, numquid despotismus romanus est canones et ecclesiasticam libertatem vindicare? Alium ergo despotismum romanum non novi, nec alius inter catholicos præter Febronium noscet. At si despotismus heic est, despotæ erit Febronii sententia S. Leo, qui adversus Anatholiū ambitionem, « chalcedonensia decreta, et imperialis aulæ conatus, nicænos canones strenue defendit; despotæ Gelasius, Hormisdas, cæterique pontifices, qui Acacianis infracto animo restiterunt; despotæ S. Gregorius M. qui Maximi Salontanī audaciam fregit, reluctantem nequidquam imperatore. At Febronius despotismi nomine absolutam intellexit monarchiam summi pontificis; ejusque per universum orbem dominandi potestatem, in spiritualibus quidem directe et immediate, in temporalibus vero indirecte. Heic tamen futile et commentitium Febronii calumniantis amplificationem video; despotismum romanum non video. In hoc uno scilicet videtur ille spei ac fiduciæ suæ columen posuisse, ut sciret et fallaciter romane curiæ insidietur. De quo ego vehementer indignor, quisnam iniquus rerum aestima-

tor ut me reprehendendum putet? *Absolutam pontificis monarchiam pseudolus hic noster, Plautino mendacior vocat, quam divini ac naturalis juris limitibus ita circumscriptam dicimus, ut nihil possit, quod in edificationem Ecclesiae non cedat, nihil quod in destructionem vergat; nec prouterea cum canones in edificationem Ecclesiae sint constituti, ab horum quoque norma, nisi si expediat aut necesse sit, omnino solutam romanis pontificibus asserimus potestatem per universum orbem dominandi, quae, ut Ballerini verba cooptem (De Potest. Eccles., pag. 180), coercita intra limites ejus, quod in ejusdem Ecclesiae bonum et edificationem refertur, quam aliena est a dominatu monarchico potentiam secularis, quam pro arbitrio et libitu qualibet sibi vindicaret. Quid fraudulentius? quid ad commune quoddam odium in apostolicam sedem concitandum accommodatius?*

XIV. At potestas est exercenda per universam Ecclesiam jurisdictionis in spiritualibus quidem directe, et immediate, in temporalibus vero indirecte. Ita sane inquit romani theologi. Verum alteram illam in spiritualibus potestatem is solum neget, qui primatum Petri nonnisi honoris titulum ex haeticorum commentis astruat; neque episcoporum iuribus quemadmodum a Christo constituta sunt, aliquid inde decerpit. Altera autem potestas in temporalibus ejusmodi est, ut nisi ab ea, quam romani theologi et canonistae intelligunt, alia omnino per summam fraudem flagatur, principibus invisa esse jure non possit. Quid enim ea tandem est? quo spectat? Nihil ego dissimulabo, non meam promens sententiam, quam ferre, praepositorum meorum interdicto, prohibeo, sed romanorum theologorum mentem accuratissime exponens. « Spiritualis potestas, inquit Bellarminus (De rom. pont., lib. IV, cap. 6), non se miscet temporalibus negotiis, sed statim omnia procedere, sicut antequam essent conjunctae, dummodo non obsint sui spirituali, aut non sint necessaria ad eum consequendum. Si autem tale quid accidat, spiritualis potestas potest et debet coercere temporalem omni ratione, ac via, quae ad id necessaria esse videbitur. Ut autem magis in particulari explicemus haec omnia: comparanda est potestas papae spiritualis cum personis iudicium seu principum secularium, cum legibus eorum civilibus, et cum eorum foro et iudiciis. Quantum ad personas, non potest papa, ut papa, ordinarie temporales principes deponere, etiam justa de causa, eo modo quo deponit episcopos, id est, tanquam ordinarius iudex: tamen potest mutare regna, et uni auferre, atque alteri conferre, tanquam summus princeps spiritualis, si id necessarium sit ad mimarum salutem, ut probabimus. Quantum ad leges non potest papa, ut papa, ordinarie condere legem civilem, vel confirmare; aut infirmare leges principum, quia non est ipse princeps Ecclesiae politicus: tamen potest omnia illa facere, si aliqua lex civilis sit necessaria ad salutem animarum, et tamen reges non velint eam condere; aut si alio sit noxia animarum salutem, et tamen reges non velint eam abro-

gare... Quantum ad iudicia, non potest papa, ut papa, ordinarie judicare de rebus temporalibus. Recte enim Bernardus Eugenio, lib. I de Consider, dicit: *Habent haec infima et terrena iudices suos, reges et principes terrae. Quid fines alienos invaditis? Quid salcem vestram in alienam messem extenditis?* Item: *In criminibus, non in possessionibus potestas vestra.* At nihilominus in casu, quod id animarum salutem necessarium est, potest pontifex assumere etiam temporalia iudicia, quando nimirum non est ullus, qui possit judicare; ut cum duo reges supremi contendunt, vel quando qui possunt et debent judicare, non volunt sententiam ferre. Unde Bernardus (Ad Eugen., lib. I, de Consid.): *Sed aliud est, inquit, incidenter excutere in ista, aliud vero incumbere istis tanquam dignitati et talium intentione rebus.* Et Innocentius III, cap. *Per venerabilem, qui filii sint legitimi, dicit, jurisdictionem temporalem solum casualiter pontificem exercere.* » Quid vero requiritur, ut haec animarum salutem necessaria habeantur? Regum depositioni, quae praecipuum pontificis hujus potestatis caput est, insistamus. Ad eam postulant romani theologi, ut exponatur religio evidentissimo periculo (1). Ut autem hujusmodi periculo res catholica obijciatur, non satis est, principem, quod ad se spectat, haeticum esse; deponi tantummodo potest, si illa conetur pertrahere subditos ad suam haesim, vel infidelitatem (2). Si enim tales principes non conentur fideles a fide avertere, non existimo posse eos privari suo dominio. Neque ad depositionem continuo deveniendum, si aliter corrigi possit. Quare Suarez in *Defensione fidei* (lib. III, cap. 25), hanc esse in pontifice potestatem ait ad coercendos temporales principes iniquos ET INCORRIGIBILES; tum addit (*Ibid.*, n. 17): *Quando solum vel principaliter agitur de emendatione principis qui peccavit, solent maxime pontifices censura uti, quia illa est propria medicinalis papae, de qua locutus est Christus Matth. XVIII (3)... Quando vero non obstante censura rex*

(1) Bell., lib. cit., cap. 7, seu *extremis periculis*, ut loquitur Gretserus in Resp. ad Edict., pag. 109.

(2) Bell., *ibid.*; Suarez vero in *Defens. fidei*, lib. I, cap. 1.

(3) Cave credas, excommunicari a summis pontificibus principes posse ex romanorum tantum theologorum sententia. Idipsum certe consentit auctor *Defensionis declarationis* clerici, t. I, lib. I, sect. 2, cap. 21; neque hic de excommunicatione loquitur ad Felbronii seu pontis Quenelli mentem intellecta, quae scilicet vim non habeat, nisi iusta ab Ecclesia habeatur. Minime vero. « Sane, inquit, pseudo Bossuetius, cum excommunicat romani pontifices, stat, valetque statim ipsa vi sua adversus contrarios ac rebelles quocunque loco positos, excommunicatio, Deo ligante in caelis, quae diabolus tradidit potestate in terris ligata sunt. » Jam vero ex S. Thomae sententia (2-2, q. 12, art. 2, c.) *quam cito aliquis denuntiatur excommunicatus per apostasiam a fide, ipso facto ejus subditi sunt absoluti a dominio ejus, et framento fidelitatis quo ei tenebatur.* Nec ut Alphonsus de Castro de justa haeticorum Punitione (*lib. II, cap. 6, 7 et 8*), aliosque omittam, dissentit P. Bianchi, t. I, pag. 225. Hi nempe excommunicationem, qua principes ob haesim percellantur, ab excommunicatione, qua illi ob alia crimina feriuntur, distinguendum aunt, et quancumque hanc concedant non esse ejus vis, ut statim subditi ab eorum domino absolvantur, illi tamen tantam inesse vim volunt, ut quibus inferitur, illi regno confestim, et ipso facto decidat. Graves tamen auctores non desunt, qui excommunicatos, nisi quid amplius in sententia addatur, ex ipsa excommunicationis natura regno statim haud privari doceant. In his Suarez (*in Defens. fidei* lib. VI, cap. 8, n.

contumax est et incorrigibilis in delicto, tunc graviore poenae adhiberi debent. Judicare autem, an rex pertinet ad haeresim, atque adeo an corrigi possit, nec ne, non ad populos illi subjectos pertinet, sed ad pontificem, cui, inquit Bellarminus, *commissa est cura religionis.* En quorsum tandem magnum hocce regum terrorem tam frequenter a Febronio ostentatum recidat. Ubi hæc duo concurrant, summa principum auctoritas, et inevitabile catholicae fidei apud aliquam gentem excidium, censent romani theologi, supremum Ecclesiae pontificem tanquam universalem pastorem extraordinaria quadam potestate praeditum esse, qua religionem principis cum cunctis evertere damno (1) incolorem servet. O infestam principibus sententiam! Quam multos invenire erit, qui ab ea cavere sibi necessarium ducant! Equidem quod praeteritis seculis interdum conigiti fieri rursus posse, non nego. Hoc tamen confidenter dico incredibilis cujusdam perversitatis esse sententiam, quæ tot intra limites coercita sit, ut nonnisi longissimo annorum, fortassis etiam seculorum intervallo locum vel semel habeat, veluti reipublicæ pestem, principum perniciem, regnorum calamitatem averari, per ora hominum traducere, in maximum odium vocare. Fac tamen, cum ex omnibus deinceps academis exulare; fac doctores omnes in alteram abire opinionem. Quid hinc demum Febronius obtinebit? Nihil plane, quod ad principum securitatem faciat. Nam minusne verum erit, hanc omnium theologorum fuisse ad decimum septimum seculum sententiam? (2) et clarum gallicanum in ista illa an. 1682 declaratione non decretum, quod *spectaret ad fidem* quemadmodum Bossuetus ipse affirmavit, sed unam *opinionem* proposuisse? ut ergo occasio se feret, putasse populos quos ferventiore religionis studio abreptos non humana solum, sed sæpe etiam divina jura perfergisse comperimus, antiquam sententiam diffractis veluti quibus tenebatur compedibus non esse revocandos? Atque utinam hujus limites non prætergrediantur! Verum in tanta juris publici a protestantibus mirum quantum corrupti apud nos (proh dolor!) celebritate quid non timendum? Nihil certe in istorum libris divulgatis, quam jus esse populus suus adversus principem religionis armis quoque ubi opus sit, vin-

(1) disertè ait: « Alter vero modus privationis per modum depositionis à regno vel ab alia temporali potestate, et consequenter cum perpetua absolutione subditorum a fidelitate et obedientia civili, non est quidem effectus proprius, et intrinsicus excommunicationis majoris, si nihil amplius addatur: » et paulo post, n. 24: « Excommunicatio sola et nuda non dat potestatem occidendi excommunicatum, nec privandi illum dominio rerum suarum, sed sola communicatione. » Hinc Bellarminus adversus Barclam, cap. 19: « Et si censuris, inquit, non movebuntur (principes), et Ecclesie necessitas id re iudicat, liberabit (pontifex) subditos rursus ab obedientia, eique imperium abrogat. »

(1) Danium principis cum deo, cave eadem intellegas. Vide quæ Bellarminus adversus Barclam hac de re disputat.

(2) In libro cui titulus: *Response des vrais catholiques français à l'avertissement des catholiques anglais*, 1588, p. 328: « C'est une doctrine très-salutaire et préservative de la chrétienté, et une commune opinion de tous les théologiens et interprètes de l'écriture sainte, comme

dicandæ (1)? Nec vero facile ullus populi persuasum debuit, Christum religioni suæ non eo prospexisse, ut si quis regum illam fortassis evertendam aggredietur, neque in Ecclesie, neque in subditorum illi gentium sit potestate ejus conatibus obviam ire: sed illud multo facilius, quam Ecclesie Febronius denegat, eam sibi populos facilitatem per summum nebulæ adsciscere. Quanto igitur consultius principum rebus vitæque est, si crepto populus de eorum fide iudicio ab unius Ecclesie ac romani pontificis sententia salus eorum pendeat (2)! Monachis ergo, si sapimus (monachi et canonistes. » Confer P. Bianchi, t. 1, lib. 1, § 9 et seqq.

(1) Audi, ut omitam Van der Mullen, diss. de Sanctitate summæ imperii civilis, pag. 70, seqq.; Rechembergium, diss. de Religione armis defensione; Noodium, diss. de Religione ab imperio jure gentium libera, audi, inquam, Barbeyracium in Pofendorf, lib. VIII, cap. 8, § 5, annot. 7: « Comme on ne sauroit prouver ni par les principes du droit naturel ni par l'écriture sainte que les souverains soient revêtus du pouvoir d'empêcher que chacun ne serve Dieu paisiblement selon les mouvements de sa conscience, il s'ensuit que les peuples ont un droit aussi naturel et aussi incontestable de défendre leurs religions par les armes contre un souverain qui veut les contraindre d'y renoncer ou leur en interdire l'exercice, que de défendre leurs vies, leurs biens et leurs libertés contre les entreprises d'un tyran. Ce droit est même plus favorable qu'à aucun autre, puisqu'il regarde le plus grand de tous les intérêts et la plus forte de toutes les obligations, ou plutôt celle qui est le fondement et la source de toutes les autres, je veux dire, la nécessité indispensable où chacun est de suivre les lumières de sa conscience. » Licet hæc aliqua adscribere ex sceleratissimo illo opere prænotat: *Système de la nature*, quod peculiariter quodam conflixione generis Clemens XIV, præstantissimus Ecclesie catholicæ pontifex, prosingulari suo in christianissimum empulicam studio superproscriptis. Audi, et exhorrebe. « Les chefs qui nuisent à la société perdent le droit de lui commander (tom. 1, cap. 9, pag. 144). Les souverains ne sont rendus les maîtres absolus des sociétés. Méconnaissant la vraie source de leur pouvoir, ils ont prétendu le tenir du ciel, n'être comptables qu'à lui de leurs actions... en un mot être des dieux sur la terre. (ibid., pag. 145). La crainte est le seul obstacle que la société puisse opposer aux passions de son chef... Elle doit limiter son pouvoir... parce que le fardeau de l'administration est trop grand pour être porté par un seul homme... que l'étendue de son pouvoir rendra toujours méchant (ibid., pag. 146). »

(2) Recte et P. Bianchi, t. 1, pag. 81, cum pseudo Bossuetio disserens ait: « Ma poiché monsignor Bossuet [Febronium, si placet, substituere] vede tanti mostri orribili, dove non sono, e duopo d'invitarlo a vederli; dove veramente sono, ed a considerar bene donde nascono, cioè dalla sua stessa opinione. Suppongasi pertanto, che i popoli ed i sudditi di alcun re apostata dalla fede e persecutore della religione sieno in persuasione, ch'egli per tal cagione non sia sottoposto alla potestà della Chiesa nel suo temporale dominio: sarà esso perciò sicuro? l'opinione de' protestanti e de' cattolici, che lo fanno in ogni caso indipendente nella sua potestà dal zelo della Chiesa basterà ella a reprimere l'ardore ed il zelo de' suoi soggetti, sicchè non si credano obbligati a prender l'armi contro di lui per difesa della coscienza? Gli esempi finestrati di tante guerre civili, di tante rivolte pericolose fatte contro i legittimi principi per causa di religione, ed in tempo che si predicava più che mai l'indipendenza della potestà regale, non ci fanno avvertiti, esser così altamente impresso nella mente degli uomini il sentimento della religione, che non v'ha chi non reputi cosa giusta armarsi per difenderla contro il sovrano, che vuol distruggerla, e dove la debolezza delle forze non iren l'ardore de' popoli, nessuna cosa è valevole a raffrenarla? Onde è che questa nostra opinione di monsignor Bossuet fa strada a' sudditi ad arrogarsi sopra i principi quell'autorità, ch'egli nega alla Chiesa, e ministra occasione ai mal contenti di rivoltarsi contro i loro signori per ogni pretesto di religione. Ma facciaci per lo contrario, che rimangano i popoli persuasi, appartenere unicamente all'autorità della Chiesa il dichiarare, in quali casi per motivo di religione i principi sieno caduti dallo stato del regno, e restino disciolti i sudditi dal debito e dal giuramento di fedeltà verso loro, e senza questa pre-

chos dico, ut cum Febronio loquar, etsi non tam monachorum, quam omnium ex omni cœtu doctorum sententiam hanc esse scio) non vitio vendendum, sed gratiæ agendæ, quod eam maxime opinionem tueantur, quæ in his ipsis longe rarissimis casibus, ad quos solaminodo pertinet, populorum arbitrio, gravissimo scilicet discrimini principum fortunas vitamque subducatur.

CAPUT V.

Alia a Febronio romanæ curiæ objecta vitia percensentur, de illisque iudicium fertur. Ubique sui similis auctor deprehenditur, malevolus scilicet, ac fallax summorum pontificum obtractator.

I. Nunc spicilegii instar alia vitia colligam, quæ a Febronio romanæ curiæ exprobrantur: Is autem erit mihi eorum refellendorum ordo, qui auctori fuit obijciendorum. Hoc igitur primum Febronius dolet (T. II, pag. 9), quod papa malit audire cardinales, et cum eis communicare consilia, quam cum episcopis, ac secundum primi voluminis appendicem adire nos jubet, ubi adscito Justiniani nomine curiæ romanæ arcum visus est sibi detegere (T. I, app. 2, pag. 6). *Scis cur lubentius communicetur cum cardinalibus, quam cum episcopis? De stylo curiæ illi sunt meri consiliarii, quos sequi non obest monarchiæ: ut episcopi sunt conjuges: vota horum sunt decisiva, non consultativa tantum: hoc temperat sane monarchiam, quæ pura non erit consultum Ecclesiæ.* Magnum certe crimen! Scilicet ex episcoporum sententiâ iudicandum erit romano pontifici, non ex sua. Quod si falsum omnino est, quid, quæso, hosce iudices summus pontifex in consilium adhibere vereatur? Quanquam nihil Febronius nobis ingerere poterat a veritate alienius, quam quod de episcopis a romana sede inconsultis garrit. Exemplo sit Benedictus XIV, qui vere de se scripsit (*De Syn. diœces., lib. XIII, cap. 18, n. 12*): « Noverit quisque, nunquam nos in ulla diœcesi statuisse aut indulgisse festorum dierum immunitatem, seu reductionem, nimirum, ut integro manente præcepto quoad dominicos, reliquosque solemniores dies, audiendi missam, et abstinendi ab operibus servilibus, cesset, quoad reliquos minus solemnnes, obligatio vacandi a servilibus operibus, perstante tamen onere audiendi missam, nisi petentibus et instantibus episcopis, de quibus ea semper nobis fuit, eritque firmissima opinio, non solum eos divini cultus studiosissimos, sed etiam optime conscios tum indigentiae suorum diœcesanorum, tum inobservantiæ dierum festorum per suas respective diœceses invec-tæ. » Neque id ex Benedicti indulgentia factum.

cedente dichiarazione non esser lecito ai sudditi sottrarsi dall' obbedienza de' loro signori; certamente viene a frenarsi l' ardore de' zelanti, ed a togliersi il pretesto ai malcontenti di giustificare le loro ribellioni col manto della religione. Per la qual cosa se si considera bene questa sentenza, si conoscerà esser tanto lontana dal recare alcun pregiudizio alla salute de' principi, che piuttosto mira alla loro sicurezza. »

Generatim asserere possum, aut in ordinariis, aut in extraordinariis congregationibus de nullo agi negotio, quin episcoporum, apud quos exorta sit controversia, inquisito, et suffragium ad sacrum senatum deferatur.

II. Aliud carpit in romana curia Febronius (T. II, pag. 15), eam nempe concilii generalis celebrationi semper restituisse, semperque restitutam. Quam fuit haec de re querelæ, in mea ad Antifebronium introductione palam feci. *Confidebat tridentina synodus (1) romanum pontificem curaturum, ut vel evocatis ex illis præsertim provinciis, unde difficultas orta fuerit, iis, quos eidem negotio tractando viderit expedire, vel etiam concilii generalis celebratione si NECESSARIUM JUDICAVERIT, vel commodiorè quacunque ratione visum fuerit, provinciarum necessitatibus pro Dei gloria et Ecclesiæ tranquillitate consulatur.* Antequam ergo Febronius romanam curiam huiusmodi concilii celebrationi resistentem, imo et semper restitutam exhiberet, nobis indicare debuerat, quinam pontifices novi generalis concilii celebrationem a tridentinæ synodi temporibus necessariam judicarent, sed obsistentis suæ curiæ conatibus ab ea urgenda deterrii fuerint. Saltem edicat nobis, quæ natio, aliis sive regibus sive nationibus minime adversantibus, generale concilium petierit; repulsam autem a romana curia retulerit. Neque enim romanam curiam Febronio iudice debuissè putaverim seditiosis impiisque quænelliorum clamoribus, qui generale concilium adversus constitutionem Unigenitus appellarunt obaudire, tantumque scelus fovere. Sed fortasse sibi a romana curia obtemperari Febronius velle, qui concilium generale habendum censet. Bono sit animo; efficiat ille, ut omnes nationes, ac christiani principes idem sentiant petantque; polliceor, in meque recipio romanam curiam non obstituram. At hoc ædificatio est. Vereor et ego ne sit; at num culpa romanæ curiæ? Nego iterum pernegoque. Obsistet illa, ac jure obsistet, ubi principes inter se dissidentes viderit; dum enim hi de celebrando generali concilio non conveniant, de illo cogitare res erit periculi plena. Principum igitur discordes sententias componat; nihil habebit, quod non sibi a curia polliceatur. Cæterum mirandum non esset, ab ipsa basilicenses concilii initis edoctos pontifices conciliorum convocationi non tam faciles se præbuisse, aut citam præbere. « Non frustra, inquit benedictinus Gerbertus (*De Communi. potest. Eccles., cap. 12, pag. 488, seqq.*), tunc timebant suæ auctoritatis pontifices ex conciliis, quando ea jam in commune ordinariamque tribunal singulis decenniis statui videbantur, contra suum tribunal ac cathedram novo quidem exemplo communionique potestatis ecclesiasticæ tunc adverso. Unde Clementem VII dicere solitum ferunt: *Quomodo adun primis Ecclesiæ seculis conciliorum frequens celebratio pontificiæ auctoritatis certissimum erat incrementum: ita his postremis temporibus pontificiam majestatem*

(1) Sess. 23, in Decr. de recip. et observ. decretis Conc.

nullo modo posse retineri, aut vindicari in conciliis : eamque ob rem pontifices hodiernos tantum operæ in declinandis, quantum veteres in procurandis et habendis synodis generalibus debere collocare ? Volvebat hæc animo tunc temporis pontifex, quando universus christianus orbis ad concilii celebrationem suspirabat, ac conglomerabat vota ; quod rapido lutheranæ sectæ torrenti omnibus modis obsistendum esset, nihilque in medio relinquendum, præsertim autem tam potens ac præsens remedium, quod tam sinistra præsumptione, pravisque præjudiciis præpediti summo opere dolendum fuerat : et tamen timeri poterat, adhuc recenti in memoria hærente dissidio illo, ipsa Ecclesiæ viscera, ac primaria membra dividente, atque communionem legitimæ potestatis inter summos Ecclesiæ præses scindente a tempore schismatis magni usque ad ea fere tempora. Actum fuisset, nisi insinxisset Deus cogitationes pacis, indidissetque consilia meliora : quo factum est, ut omni ævo celebratissima coalesceret tridentina synodus... Recte igitur ad veterem mentem antiqua concilia redeunt, quando avita studia unitatis communionisque sunt capta. Tuncque iterum utilitati, necessitati que proficua fuit concilii celebratio, quando vel induciæ ad tempus fuerunt, ac cessatio intestini illius belli inter summas Ecclesiæ potestates iustitiamque litigiosos illius fori, quod iudicia, iudicesque ipsos ecclesiasticos inter se committebat. Attamen non penitus ea simplicitas et felicitas hujus supremi universalis tribunalis restitui potest, qua olim tam cito conveniebant patres, brevique componebant, ac finiebant causas, et negotia religionis. Nullæ tunc de conciliis leges, et stata tempora præterquam particularibus, generalia extraordinaria erant remedia. At postea lege cautum, ut singulis decenniali agerentur, sine omni fructu, effectu et utilitate, quod in communionem legitimæ potestatis ecclesiasticæ nec fuerit lata, nec ad eam intenta. Consilium illius legis, ut alia, suggestit Joannes Gerson, sic enim is in *viagio regis romanorum*, direct. IV, lege ult. : *Concilium generale potest et debet constituere crebriorem generalium conciliorum celebrationem, quam retroactis temporibus fuerint celebrata : ut de decennio in decennium, præfixa futuris summis pontificibus ista lege, quam transgredi non liceat. At occulte spiritus divisionis contra pacem sese insinuat. Spiritus autem sanctus est spiritus pacis, non divisionis.*

III. Pergit Febronius excerptum tridentini locum expendere (L. c.) : « Secundum (remedium) nunquam præcipiatur (curia romana), quamvis id convenientissimum foret ; ex quo per evocatos ex illa provincia, unde difficultas orta est, intelligentes et prudentes viros facillius et securius intelligi et statui posset, quia ratione, et interdum qua moderatione vel modificatione doctri interpretationi faciendæ, et executioni procurandæ foret, attentis provinciæ illius moribus, populique ingenio, quam ex solis illius cardinalibus, aliisque prælatis, qui curiæ romanæ opinionibus ambuli, et suæ nationis moribus duntaxat assueti

sunt. » Sic nempe somniis suis optimus vir delectatur, et ex jureconsulto factus repente dictator, romanæ curiæ præsulibus, cardinalibus, pontificibus leges in iudiciis servandas præscribit. Sed ubi tandem evigilaverit, se magistro, aut legum latore haud egere Romanos intelliget. Equod enim alienius momenti negotium ex dissilis provinciis ad curiam romanam deferatur, cujus procurandi gratia non statim Roman inde patrarum rerum peritissimæ viri mittantur ? Nec tamen si deessent isti, Febronius jure conqueri posset. Annon enim inter emimentissimos patres sunt, qui cum ad externas gentes apostolici nuntii munere fungerentur, earum mores ac consuetudines internoscere poterunt ? Præsules heic quoque degunt, aliique ex omni fere natione selecti viri, ex quibus quid facto opus sit, cognoscere liceat. Litteræ præterea committant, nihilque ante decernitur, quam ex earum frequentato commercio quid in provinciis moliantur, expectent, remant, plane sit exploratum. Et Romanis succensibit Febronius, quasi ex suis tantum opinionibus ac moribus vel difficillima exterarum gentium negotia expediant ?

IV. Graviora sunt, quæ sequuntur. Primum ad coadjutorias, quas dicimus, pertinet, cum futura successione in beneficiis, nullam curam animarum adnexam habentibus, et ubi nullus coadjutor coadjutore expectat aut expectare potest adiutorium. « Hanc, inquit Febronius (T. II, pag. 61), coadjutoriarum speciem juri canonico in titulo de concessione præbendæ et Ecclesiæ non vacantis adversari, nemo negabit. Igitur ad dispensationis remedium recurrendum est, quæ Romæ levissime conceditur (1). » Verum hæc Febronius non Romanis, sed Westphalis, et Leodiensibus inculcare debebat. Roma enim in ejusmodi coadjutoriarum bullis adiutorij, quod coadjutor coadjuto afferre debeat, diserte meminit. Quod vero in Germania capitulationes, ut ajunt, imperiales obstant, quominus coadjutor coadjuti muneribus fungatur, quid hoc ad curiam romanam ? Westphali et Leodienses, a quibus tantummodo coadjutorie peti solent, cur non cæterorum Germaniæ accloriarum moribus vivunt ? Cur Romanos hisce petitionibus fatigant ? Cur illorum episcopi honorificentissimas petitionibus testificationes litteris consignant, Romanque mittunt ? Ut has pontifex accipit, etsi vigente, quod indicabam, capitulationum imperialium interdicto petita coadjutoria ad expectatas gratias a tridentino concilio proscripitas ferme revocari videtur, illos tamen, qui petunt, ex episcoporum testimonio tales sumere potest, qui hac remuneratione virtutis digni sint, atque ab illis diocesis sine Ecclesiarum detrimento divelli nequeant. Quid ergo mirum, pontifices hujusmodi precibus annuere ? Num id levissime concedi dicendum est, quod tanta episcoporum testificatione comprobatur ? Hoc Febronius videat, ne coadjutoria levissime petantur : at levissime Romæ concedi a veritate abhorret.

(1) Idem repetit pag. 106.

V. Alterum febroniarum querelarum gravissimum caput hujusmodi est (T. II, pag. 62) : « Non decipitur summus pontifex, sed se ipsum et alios decipit, quando cum iis, qui singulari erga Ecclesiam merito præditi non sunt, absque informatione, bullarum expeditionem aut earum saltem executionem præcedente, dispensat *super pluralitate beneficiorum*. Neque hanc gratiam salvat clausula litteris his dispensatoriis inseri solita : *Dummodo nulla harum Ecclesiarum debito per hoc frustretur obsequio*. Qualis circa hæc sit practica, omnium optime noverunt Ubio Colonenses. In ea urbe, in qua sunt decem et ultra canonicorum collegia, sic dispensati, eunt in una Ecclesia ad matutinum, in altera ad summum sacrum, in tertia frequentant vespæ; missarum et reliqua chori officia per substitutos erga levem retributionem persolvere faciunt. Hoc scit pontifex, vel saltem per suum eadem in Urbe residentem nuntium facile scire potest : Atque ita *ambitio et improbe reddituum ecclesiasticorum congerendorum cupiditati* panditur via. » Monstra hæc sunt, fateor; sed illa unde nobis, nisi ex Germania? Ac majora quidem ea ferret, si febronianum systema obtineret. Fac enim, Germaniæ episcopis in propria cuique diocesi liceat ecclesiasticas leges laxare, quisnam erit, qui pluribus beneficiis iis etiam dissociabilibus non perfueratur? Nam nullus apud Germanos est, qui si ad altiore ecclesiasticam dignitatem, ampliusque beneficium provehatur, et illa quibus præditus est, quæcunque demum sint sibi servare non satagat. Obsistit, credat Febronius, obsistit quoad potest Roma : sed quid tum? statim Germaniæ consuetudines, ac libertates sibi objici videt, atque utcumque nitatur contra, indulgendum est tandem, ne pax inturbetur. Cæterum quam ægro animo id ferat Roma; ignorare Febronius non poterat, cui ad manus fuit egregium Benedicti XIV, opus de Synodo diocesana; ibi enim hæc legere est nullis unquam laudibus satis concelebranda (Lib. XIII, cap. 8, n. 7) : *Felicis record. prædecessor noster Clemens papa XII, cum sapienter animadvertisset, ex eo quod uni eidemque personæ tot episcopales Ecclesiæ permitterentur, eam ab Ecclesia catholica utilitatem, quæ sperabatur minime percipi, ex pastoralis officii sui munere huic rei remedium aliquod censuit adhibendum. Itaque cum vidisset, plurium episcopatum consecutionem ex earum litterarum concessione pendere, quibus eligibilitas indulgetur; cum scilicet hujusmodi indultorum vigore, qui vixum habeat episcopatum, et ad alium transire non poterat, nisi per ordinariam postulationis viam, faciliorem exinde sentiam sibi aperiret ad aliam Ecclesiam assequendam; duo saluberrima depreta edidit, quorum altero, tanquam regula, uteretur in posterum congregatio consistorialis; altero autem brevium secretaria. Hæc typis impressa, quantum scire potuimus, cum nondum fuerint, optimum esse ducimus hæc ea inserere, ut perpetua eorum memoria servetur, et ut executioni opportune mandetur; cum ea plurimum conferre posse putemus, nisi ad tollendam penitus, at saltem ad cohibendam in Germania*

immoderatam in una eademque persona episcopatum pluralitatem. Primum pro congregatione consistoriali sic habet : « Sanctissimus dominus noster Clemens papa XII animadvertens, minime expedire, quod in Germania, episcopis, etiam si sublimibus familiis orti sint tam facile concedatur dispensatio ad effectum retinendi simul tres, vel quatuor, ac etiam quinque cathedralæ ecclesiæ, quarum præsules temporali quoque dominatu potiuntur, præsertim cum experientia compertum sit, eas dioceses ab hæreticorum erroribus magis esse immunes, quarum singule ab uno gubernantur episcopo; hinc majorem delinceps circumspeditionem in hoc adhiberi mandat, nec solum attendi exempla, sed peculiares perpendi singulorum casuum circumstantias, habita nimirum ratione temporum, personarum et ecclesiarum : ita quidem, ut dispensationum impertiendarum norma sumatur potissimum a majori ecclesiarum ipsarum bono ac utilitate. Quod si iis, qui alieni jam præsent Ecclesiæ, justis de causis a sede apostolica aut jam fuerit concessum, aut deinceps concedi contigerit indultum eligibilitatis ad aliam, declarat sanctitas sua, non per hoc censeri debere concessam dispensationem ad effectum simul retinendi prædictam quoque aliam Ecclesiam, postquam electio peracta fuerit; sed antequam electio ipsa a sede apostolica confirmetur, summa maturitate esse examinandum, an utilitas vel necessitas talium ecclesiarum et catholice religionis tuendæ ratio postulet, inperituri hujusmodi dispensationem pro omnium retentione, vel potius in ejusdem electionis confirmationem poni oporteat decretum de alia Ecclesia dimittenda. Declarat itidem sanctitas sua, non convenire, ut indiscriminatum, nulloque delectu et sine causæ cognitione, tribuatur episcopis facultas retinendi simul plures dignitates, aut canonicatus cathedralium, vel collegiarum ecclesiarum, tam in Germania, quam in Poloniæ regno; per hoc quippe divino cultui non mediocriter detrimentum affertur, Ecclesiæ debitis fraudantur obsequiis, et ecclesiastica stipendia, quæ congruæ plurium ministrorum Dei sustentationi destinata sunt, in unam collata personam, incitamentum præbent ad luxum. Mandat itaque sanctitas sua, cantius, quam hactenus forsitan factum fuerit, hæc etiam in re in posterum agi, et exemplis sepositis spectari in primis id, quod, juxta locorum, ecclesiarum, personarumque conditiones, ad ampliorem Dei gloriam expedire visum fuerit. Ne autem saluberrimi hujus moniti memoria obsoleat, vult sanctissimus pater, præsens hoc decretum asservari apud acta sacre congregationis rebus consistorialibus præpositæ, atque illud ab ejusdem congregationis secretario pro tempore, quotiescunque opportunum fuerit, in memoriam revocari eorum, qui his de rebus consilium pontifici maximo daturi sunt. Hac die 6 januarii anno 1731. » Hæc meditatur Febronius, tum Romanis, si potest, insultet.

VI. Similia sunt quæ de matrimonialibus dispensationibus jactat (T. II, pag. 64). Ait Febronius, illas sacris canonibus adversari. « Concilium, inquit,

tridentinum vult eas dari raro et gratis; in secundo autem gradu non dispensari nisi inter magnos principes et ob publicam causam. Hæc omnia vilipenduntur Romæ: dispensatur cum quolibet petente, etiam nulla ei suffragante canonica causa, dummodo non petat dispensari gratis; dispensatur eodem modo quotidie in secundo gradu cum plebeis, etiam sine causa privata, ne dicam publica. Vident ut falsa falsis agglomeret? Rem toti Urbi testatissimam dico: dispensationes in secundo gradu tam raro concedi, ut si cum illis, quæ denegatæ sunt, in diesque negantur, comparentur, vix aliqua earum habenda sit ratio: quarum vero gratia facta est, eas non absque accurata causæ cognitione, ac diligenti eminentissimorum fidei quæsitorum, seu sacræ poenitentiarie disquisitione fuisse exoratas. Falsum et illud est (T. II, pag. 118): *Simoniacus occupavit beneficium, nulla huic cum Simone facienda esset gratia; ast fit ei: manet in beneficio simoniace obtento.* Falsum vero hoc dico, quod sciam, constantem esse sacræ, quam nuper appellavi, poenitentiarie consuetudinem, ut rescribat: *Prius dimittat.* En cuiusmodi abusus sint, quos romanæ curiæ Febronius objicit, somnia, specula, atque ægræ perversæque ludibria.

VII. Illud nunc in mentem venit, quod idem auctor alio loco ait (T. II, pag. 410): *Si itaque papa suæ hac in parte obligationi minime satisfaciat, non erigendo novas cathedras, ubi eæ erigendæ essent... nihil magis naturale est, quam ut ii, quibus hæc jura originarie competunt, ad ea revertantur.* At quod hæc non tam affirmando, quam dubitando indicat, liberius in primo volumine edixerat (T. I, cap. 4, § 9, n. 2, pag. 259) his verbis: *Fortè ea de causa Ecclesiæ utilius foret, pristinam hac in parte disciplinam reduci, quod non desint, qui queruntur, a romana sede tot non erigi novos episcopatus, quod institui postulerent populi ad veram fidem conversiones.* Imo hanc in rem ex nescio cuius larvati scriptoris libello (1) satis prolixum locum attulerat. Ego vero non a romanis pontificibus, neque a missionariis causis, cur in Indiis, atque id genus regionibus episcopatus numero non augeantur, repetendas esse scio, sed a regis administris, qui politiciis rationibus duci malunt, quam religionis studio. Enimvero apostolicis apud reges nuntiis non semel datum in mandatis fuit, ut de episcopatibus hujusmodi multiplicandis serio ac sæpe agerent (2). Hæc satis esse possunt; ne quis ingenti

illo abusuum numero, quem Febronius curiæ romanæ temere objectat, perterriti se sinat. Unum tamen non omitam. «Tanto autem major, inquit Febronius (T. II, pag. 534), convenit, ut circa hoc sit sollicitudo modernorum pontificum, quo probabilius est, excessum potestatis ab eorum prædecessoribus exercitæ, atque prædictis corruptis fundamentis in nixæ, schismati tam orientali quam occidentali occasionem dedisse. Et de occidentali quidem id probavit Febronius, cap. 6, § 15. De orientali vero tempore concilii constantiensis hoc, et iuste, opinabatur cardinalis cameracensis apud Vonder hardt, t. I, p. 8. pag. 416, et alii cum eo. Ita enim ille libid: *Necessaria erit reformatio et provisio circa gravamina, quæ romana Ecclesia infert aliis inferioribus Ecclesiis et prælatis; et maxime in tribus, de quibus conqueritur prælegatus frater Humbertus de romana, quondam magister quintus ordinis prædicatorum in dicto tractatu suo quem composuit tempore concilii generalis lugdunensis, ut in eo super his provideretur, ubi, parte II, cap. 2, dicit quod causa dispositiva schismatis Græcorum inter alias una fuit propter gravamina romanæ Ecclesiæ in exactionibus, excommunicationibus, et statutis.*» Hac de re in Antifebronio (T. I, Introduc, cap. 1, n. 2) satis disserui, neque actum agere aggrediar. Quoniam tamen ultrajectinam Ecclesiam Febronio maxime cordi esse intelligo, hoc illum moneo, ut videat, qui sibi cum illa convenire possit. Nam in actis et decretis secundæ synodi, (quam cum Clemente XIII pseudosynodum nos appellamus) provinciam ultrajectensem synodo delatum invenio libellum cui titulus: *Précis d'un acte de dénonciation solennelle faite à l'Eglise, etc.*, de eo autem synodi procurator apud illos, quos ipse patres vocat, sic loquitur (Pag. 49): «Intra hos criminationis fines non se continet denuntiatio. Totam schismatis Græcorum culpam in summos pontifices conjicit. Quem si audias, Ecclesia græca semper amore pacis flagavit; et ipsi sunt præsumptores romani, a quibus non tantum inter utramque Ecclesiam (græcam scilicet et latinam) exorta est discordia, sed etiam interpositi obices, quibus perfecta, quæ deberet inter eas esse, communio submoveatur. Qui vel levem historie notionem habeat, haud difficile intelliget, quam falsa et insana sit tam insolens criminatio. Quo abrupto denuntiatorem hic error? Atque ultrajectensis synodi procurator falsam, insanam, insolens criminatio visa est, ea tamen Febronius delectatur maxime. Dixi satis, ut Febronium pudore suffunderem.

regi la moltiplicazione de' vescovi nell' Indie suddette, perchè sono tanto grandi le diocesi, che non si possono da vescovi visitare, e per l'ordinazione de' sacerdoti conven far viaggi lounghissimi per presentarsi agli vescovi. Idem mox etiam inculcatur capite decimo.

(1) Questions proposées à l'auteur de l'Appel à la raison.
(2) Est mihi præ manibus mandatorum libellus, quem tarasensi archiepiscopo atque apostolico apud Hispaniarum regem nuntio Iosuplio 22 augusti an. 1644 Franciscus Antonius cardinalis S. Onuphrii nomine S. congregationis de propaganda fide tradidit. Ejus autem libelli nomen caput istiusmodi est: «Spesso dovrà raccordar agli ministri

DISSERTATIO UNDECIMA.

DE SUBSIDIIS AD VINDICANDAM ECCLESIASTICAM LIBERTATEM EPISCOPALI
CAETUI A FEBRONIO PROPOSITIS.

CAPUT PRIMUM.

Episcopis Febronius duo cum primis suadet, 1° ut nativa jura defendant; 2° ut dimissa jura recipiant. Verum utrumque aut nihil ad rem facit, aut viam schismatis latissimam pandit.

I. Quæ hæcenus disseruimus, eo spectant, ut romani pontificis primatum qualis a nobis astruitur, per sese ecclesiasticæ libertati nequaquam adversari doceremus. Quamobrem necesse non esset, ut de subsidiis ad eam vindicandam a Febronio propositis disputaremus, atque hac ipsa de causa in Antifebronio ab ejusmodi perpendendis subsidiis abstinerem. Verum istorum examen cum a pluribus desideretur, ac præterea utilissimarum hoc maxime tempore questionum tractationem complectatur, libenter suscipiam. Initium autem ab iis faciam, quæ ab episcopali cætu Febronius postulat. Ea porro cum multa sint, quatuor capitulis discutimus. Hæc duo illa occurrunt, quæ omnium ita fons sunt, ut etiam finis sint cujus causa faciendæ sunt cætera. Id ergo primum Febronius episcopos hortatur ac monet, ut nativa jura strenue defendant (*T. II, pag. 546, seqq.*). Quam in rem aliquæ ex patribus et conciliis collegit. Inutilis labor! Quis enim hoc inficiatur? Nemo certe, qui sanæ mentis sit. Hoc autem primo querendum est quænam nativa jura sint, quorum defensio sit episcopis suscipienda. Febronius hæc S. Franciscum Salesium appellat, qui ait (*Lib. I, ep. 30*): *Id erit Deo gloriosum maxime, ut episcopalis ordo pro eo quomodo institutus est, ac valeat, agnoscat. Non renuo, at statim peto quomodo institutus sit, ac valeat?* Id nisi certum ratumque sit, frustra sunt omnia. Scio equidem Febonium nobis continuo jura illa ingesturum, quæ papa episcopis abstinere queritur (*T. II, pag. 52*), « deputationem liberam ministrorum Ecclesiæ; propriam jurisdictionem in multis eorum diocesanorum; jus exclusivum habendi tribunale sacrum in suis respective districtibus; absolute vendi quoscunque rite dispositos ab omnibus reatibus; dispensandi in quavis legi ecclesiastica, ubi mens et anima legis relaxationem patitur et exigit; votum decisivum in conciliis generalibus; potestatem, qua in synodis provincialibus suo jure et libere statuta condant, atque eadem citra summi pontificis auctoritatem publicent, » et alia plura. At quid de hæc jurius sentiendum sit, ex hæcenus disputatis nemo non videt. Sunt enim aliqua plane falsa absurdaque, ut jus illud exclusivum habendi tribunal sacrum in suis respective diocesisbus quo suprema, plena, immediata in singulas dioceses romani pontificis pote-

stas imo et metropolitaram jurisdictione arceatur. « Nec tamen, ut cum Gersone loquar (*Consid. 2*), plenitudo potestatis papalis sic intelligenda est immediate super omnes christianos, quod pro libitu possit immediate jurisdictionem in omnes per se vel alios extraordinarios passim exercere. Sic enim præjudicaret ordinariis, qui jus habent immediatius, imo immediatissimum super plebes sibi commissas actus hierarchicos exercendi. » Verum ubi aut necessitas adest episcopis munus suum negligerent obventibus, aut certa Ecclesiæ utilitas id postulat, negari summo pontifici nequit ejusmodi auctoritas, quæ cum febroniano illo jure exclusivum stare omnino non potest. Cætera vero episcoporum jura ea sunt, ut ex ipsa Christi Domini institutione romanis præsulibus subijci debeant, atque in horum sit potestate quemadmodum christiana res possit, ea amplificare, aut etiam arcere. Quare, ut alibi vidimus, idem Gerson aiebat (*Consid. 3*): « Status prælationis episcopalis habuit in apostolis et successoribus usum vel exercitium suæ potestatis sub Petro et successoribus ejus, tanquam sub habente, vel habentibus plenitudinem fontalem episcopalis auctoritatis. Unde et quoad talia minores prælati subsunt episcopis, a quibus usus suæ potestatis quandoque limitatur vel arceatur: et sic a papa posse fieri circa prælatos majores ex certis et rationabilibus causis non est ambigendum. » Nam, uti scite adversus Græcos scribebat Rattramus corbifensis monachus (*Contr. Græc., t. II Spicileg. Acher., pag. 147*), « ex antiquis monumentis cernimus, omnino romani pontificis auctoritatem super cunctas Ecclesiæ Christi præeminere, ut omnes episcopi illum habeant caput, et ad ejus judicium pendæant; quidquid in ecclesiasticis negotiis disponitur, ut ex ejus arbitrio vel maneat constitutum, vel corrigatur erratum, vel sancitur quodcumque fuerit innovandum. » Quid igitur tandem episcopatum jurius defensione Febronius obtinebit? « Cavere autem cum primis debet, ne cum episcopis jura defendenda suadet, quæ a Christo episcopatum instituente acceperunt, ea cum jurius inepte confundat, quæ illis Ecclesiæ, vel etiam sedes apostolica contulit. Hoc certe consilio admodum indigere ipsum video. Ait enim (*T. II, pag. 547*): « Ne quis vero sibi forte persuadeat privilegii nomine hæc venire gratias, favores, seu indulgentia romanorum pontificum, observandum venit, quod præcipue in rem præsentem laudatus Leo Magnus, epist. 10, cap. 6, scripserit: *Privilegium sibi debitum in alium transferre posse, noverit episcopus non licere.* » In primo quoque

volumine (T. I, cap. 7, § 10, n. 3, pag. 635), dixerat: « Annon poterunt (episcopi) etiam per seipsos suarum sedium sui que ordinis jura, canonicis nixa institutis, contra quoscunque tueri et vindicare? Sic visum episcopis in quadam synodo anglicana anno 787 congregatis, apud Hardinnum, tom. III, col. 2075, ubi canone octavo statuunt: *Ut privilegia antiqua a sancta romana Ecclesia sede delata* (id est, longo usu firmata, atque ita ab omnibus agnita et acceptata) *Ecclesiis omnibus conserventur. Si qua autem propter assensum pravorum hominum contra canonica instituta conscripta sunt, avellantur.* » Numquid enim privilegia a sancta romana Ecclesia sede delata, utut longo usu firmata, atque ita ab omnibus agnita acceptata jura sunt, quæ ad episcopatum quomodo a Christo institutus est, referantur, non autem apostolica sedis beneficia? Privilegium vero a Leone M. indicatum, quod præcipue in rem præsentem observari Febronius jubet, quid aliud erat, nisi metropolitaram jus in provincie ordinationes? *Ordinationem sibi*, inquit S. Leo (T. I, Ball. edit. ep. 10, col. 639), *ut ante jam diximus, singuli metropolitani suarum provinciarum cum his qui ceteros sacerdotii antiquitate præveniunt, restituto sibi per nos jure defendant. Alienum jus alter sibi non audeat vindicare. Suis limitibus, suis terminis sit unusquisque contentus; et privilegium sibi debitum in alium transferre se posse, noverit non licere.* Metropolitica porro jura, multoque minus provinciarum, in quæ exercenda erant, designatio divinis episcopatus juribus a quovam, nisi plane desipiat, accenseri non possunt. Neque id eo dico, quod in his ipsis sedium suarum privilegiis tuendis nolum episcopos esse solertes; sed ne patrum dicta, quæ ad juris humani privilegia pertinent ad ea quæ sunt juris divini, deinceps Febronius perperam traducat.

III. Hoc interea certum sit, romanos pontifices eas, quæ juris divini sunt, facultates episcopis intactas libenter relinquere, ut sacri antisites febroniana ad suscipiendam illarum defensionem hortatione non egeant. Verum hoc potius videndum, ne contra Christi Domini mentem episcopi sua illa jura pontificiæ potestati obnoxia nolint, atque injuria doleant, se in illorum usu ab æquitatis legibus, ubi aliquando discesserint, a romana sede reprehendi ac coerceri. Eo tamen potissimum Febronius spectat, qui incircumscripta nobis episcoporum jura obtrudit, eorundemque jurium fines et terminos in concilio tridentino agnitos, et tacite saltem probatos cum ex isidoriano jure dimanarint, proterendos esse contendit. Id tamen quid est nisi schismatici viam, eamque latissimam vandere? Cum enim apostolica sedes, atque adeo Ecclesia, universa jus pseudoisidorianum ex divina legum ferendarum sibi credita potestate cooptaverit, improbare illud nequeunt episcopi, quin cathedram adversus cathedram erigant, atque a cathedra Petri sese tandem divellant. Scilicet Goffridus abbas vindocinensis temperanter Goffrido Carnotensi scribebat (Ep. 25): *Si quis igitur apostolicæ sedi, quæ leges canonum dedit, in ca-*

nonum expositione contrarium sentit, non sapit quicunque ille est, sed desipit. Hujusmodi homines Carnotensis ilvo alioribus, nec minus veris coloribus pingit (Ep. 8, ad Richer. Senon.): *Manifeste contra sedem apostolicam caput erigitis, dum quod illa ædificat, vos quantum in vobis est, destruitis, cujus judicii et constitutionibus obviare, plane est hæreticæ pravitatis notam incurere, cum Scriptura dicat, hæreticum esse constat, qui romane Ecclesiæ non concordat.*

IV. Nec minus fallax est, et ad schisma propellen, quod altero loco episcopis Febronius inculcat, ut nempe quæ pontifici libere dimiserunt, ea papæ, si ille eis abutatur, eripiant, ad seque iterum pertrahant (T. II, pag. 524). Fallax id dico. Quid enim si nullum indicari jus possit, quod episcopi romano pontifici dimiserint ipsi, licet cur ille non antea adhibita potestate uteretur, occasionem fortasse dederint? Num id tam facile demonstrabitur, quam facile asseritur? Fac tamen aliqua eos jura summis pontificibus dimisisse. Nam in antistitem est potestate ea recipere, quæ dimiserunt? Id sumit Febronius, id Pereira confirmat, sed Thomassinus, quem tamen in hac sententia ducem ac præmonstratorem habuit uterque, negat ac pernegat. « Devolutione, inquit doctissimus vir (In Resp. ad not. script. anon., in 3 p., not. 9), semel partum jus perpetuum est. Nullum est postliminii jus, quo in pristinum potestatem redintegretur, qui semel inertia, et supinitate sua commisit, ut ad superiorem ea devolveretur. » Id infra repetit, ac disertius explicat his verbis (Ad not. 12): « Ubi jus ab inferiori ad superiorem devolvitur, verbi gratia, a capitulo ad episcopum, ab episcopo a metropolitano, a metropolitano ad primatem, non accipit ab inferiori, non usurpat in inferiorem superior, non facit injuriam inferiori superior, non repetere potest a superiore inferior. » Exemplum dat in episcoporum translatione; tum pergit: « Si autem hæc jura a conciliis provincialibus ad romanum pontificem devolvuntur, quia summus omnium vertex est; perperam ergo inferitur, quod ea ex sese non habeat, quod ea usurpet, quod contrario usu possit amittere. Quæ enim illi accumulantur jura, quia spiritualium omnium potestatum summus apex ipse est, an eo ipso nomine ea obscurari et evilesceere existimabis? Quin ex adverso ita argumentare: Si cessantibus toto orbe terrarum conciliis provincialibus, in quibus residebat potestas provincialium Ecclesiarum tota in transferendis episcopis ad summum pontificem devoluta est auctoritas, tanquam ad summum verticem episcopalis collegii, ergo hujusmodi instruxit suæ Ecclesiæ caput, ejusmodi sibi vicarium sufficit Christus, in quo tota semper plenitudo potestatis resideat, etsi non totam semper exerceat, etsi eam plerumque non exerceat, nisi ubi cessantibus ministris immediatis, vel metropolitans, vel synodis, eam ipsammet ex recepto usu et vigore disciplinæ exercere cogit primæ sedis dignitas, devoluta potestas, Christi caritas, Ecclesiæ utilitas, necessitasque. Istius modi autem exercitium potestatis ubi præscriptum est, nisi contraria præscriptio

non tollitur. Si negligerent enim pontifices, sinnerent quæ eam transferendi episcopos potestatem rursus exerceri a conciliis provincialibus, et hunc usum præscribi; assentirentur utique ipsi huic mutationi disciplinæ, quæ ejusmodi non potestatem, sed potestatis exercitum ad concilia provincialia rursus transferret. Sed apage has in futurum otiosas conjecturas. Nihil verius dici potuit. Hæc Febronius perpendat, videatque quam absurda episcopis proponat, dum ut quæ dimissa ab eis pontifici sumit, jura recipiant, persuadere nititur. « At enim, cum episcopi consentirent in varias reservationes pontificias (si tamen *effective* consenserunt, et in omnes quidem), ita ut per hoc se exuerent variis juribus et facultatibus, in quarum legitima possessione erant, non poterant alium sibi proponere finem, quam *maius bonum*, tum Ecclesiæ universæ, tum particularium suarum diocesium, sperantes se in romano pontifice habituros promptum ac prudentem œconomum et provisorem omnium suarum necessitatum. Cessante hoc fine, per se sequitur, quod etiam cessent fateri reservationes (T. II, pag. 324). Hoc tamen nugari est, non argumentari. Unde enim cessasse hunc finem Febronius colligit? Ex Norimbergensibus centum Germanorum, seu potius hæreticorum, gravaminibus? Ex Gersonis de turbatissimi ad diuturnum schisma ævi sui vitis querimonia? ex nonnullorum, quas in tanta cum ingeniorum diversitate, tum causarum multitudine evitare vix possis, offensionibus? Ineptum id omnino est, ac ludicrum. Sed finem illum cessasse tantisper demus. Cessant ergo *fateri reservationes*? Noxias eas futuras video ego; cessaturas non video, nisi ipse saltem pontifex volens libensque assentiatur. Non enim episcopi dum se exuissent juribus et facultatibus dicuntur, eam, quam ex primatus sui dignitate a Christo non haberet, auctoritatem summo pontifici contulerunt, sed ut quam aut nunquam aut perraro, Ecclesiæ rebus pro temporum varietate ita poscentibus exercuerat, potestate uteretur, compulerunt. An autem cessante ob aliorum romanæ Ecclesiæ pontificum vitia primatus fine, insita primatus jura cessabant? Hoc quis futurum intelligat, nisi eam ob causam ipsum cessare primatum velimus, quem tamen perpetuum Christus Ecclesiæ suæ dedit? Possent igitur pontifex, si quæ a multis seculis *reservationes* obtinuerunt, temporum vitio Ecclesiæ non in ædificationem revertera essent, sed in destructionem, posset, inquam, illas pro suo in rem christianam studio laxare. Nisi id faciat, frustra episcopi de recipiendis auctore Febronio dimissis juribus cogitabunt. Cum enim ejusmodi *reservationes* nihil aliud sint, quam fines episcopali potestati a suprema ac legitima pontificis potestate positi, ejus tantummodo esse potest illos ampliare, cujus fuit eòs constituere.

V. At, inquit Febronius (Febr. t. II, pag. 539), « Conveniunt omnes, theologi et canonistæ quod reservationes, quæ sunt juris humani et variabiles, cessent urgente necessitate, et quando recursus ad romanum pontificem redditur impossibilis aut admo-

dum difficilis; - cap. 2 et 58, X de sent. excommunic. Sic impossibilitas moralis recurrendi ad papam et necessitas providendi bono Ecclesiæ reddit episcopis primordialia jura eorum characteri propria. » Hocce theologi et canonistæ docent? Minime vero. Nec reservationes in eo casu *cessare*, nec reddi episcopis primordialia jura eorum characteri propria somniantur theologi et canonistæ. Commenta hæc sunt eorum similia; quæ Pereira tradit, ubi abrupto cum romana sede communi dispensare episcopos asserit posse in *tutti li casi riservati anche privatamente alla sede apostolica, e ciò non per presunzione, o per epicheja arbitraria, ne per giurisdizione delegata, ma per una giurisdizione ordinaria, sebbene temporaria, ed interina (Della Podesità, de vescovi, pag. 160)*. Hoc theologi, hoc canonistæ cum Suario (1) affirmant, tunc ex RATIONABILI INTERPRETATIONE VOLUNTATIS PONTIFICIS censeri episcopum habere potestatem dispensandi. Non ergo quod aut reservationes cessent, aut impossibilitas moralis recurrendi ad papam et necessitas providendi bono Ecclesiæ reddat episcopis primordialia jura eorum characteri propria, sed quod jure sumitur pontificis voluntas, ut rebus eo redactis dispensent episcopi, hac illi facultate donantur. Longe celeberrimum axioma est, inferiorem nihil de superioris lege per se se remittere posse. Quei ergo, nisi ad *extremum*, sumptamque conciliorum summorumque pontificum voluntatem confugiamus, in iis, quæ ab æcumenicis synodis ac romanis præsulibus constituta sunt, possent episcopi dispensare? Ipse romanorum pontificum dispensationes ad *extremum* a basilicensi concilio in synodica an. 1455 epistola revocantur (2). An aliud de episcoporum dispensationibus prudenter opinabimur?

VI. Sed video, quid causæ sit, cur Febronius falsum hocce de cessantibus reservationibus, redditusque episcoporum primordialibus juribus decretum statuat, ac theologorum et canonistarum, si liceret, auctoritate tueri nitatur. Ad romanam curiam in officio continendam cogendamque, ut pseudo isidorianum pontifici juris systema, cui *nulla jam natio sese potest conformare sine sua et suorum popularium ruina* (Pag. 592), tandem abdicet; suadet ille principibus in scelestia illa, quam de subtractione obedientiæ romano pontifici debita inscripsit, epistola, ut aliquam primo, omnem deinde, si opus fuerit, romano pontifici obedientiam subtrahant, nullumque populis sibi subiectis cum romana curia commercio locum relinquat patiantur (3). Verum magna heic statim difficultas

(1) De legib., lib. IV, cap. 14, n. 10. Confer auctores ab eo indicatos, et Fragonum, Regimin. christ. reipubl. t. II, lib. VIII, disp. 18, § 9, n. 10, et disp. 19, § 5, n. 11.

(2) « Per concilium autem statuta, inquit Basilenses, in nullo derogant suæ (pontifici) potestati, quin pro tempore, loco, causisque et personis utilitate vel necessitate suadente moderari dispensareque possit, atque uti summi principis *epicheja*, quæ ab eo auferri nequit. »

(3) « Hoc, inquit t. II, pag. 595, operabitur talis obedientiæ subtractio, ut aut pro futuro neget, aut saltem suspendat usum et exercitum certorum jurium, in quorum possessione summi pontifices nominis a paucis seculis existunt, quæque religioni et priori disciplinæ, si non offendant saltem nihil prosunt. »

oburitur, quomodo absque populorum turbis administrantur reservata? Profecto summi hoc casu pontificis voluntas non potest; an enim pontificem ad levendam debitam sibi obedientiam subtractionem ea de causa sancitam, ut sui ipse primatus iuribus cedere compellatur, consecrare, atque ut illa firmetur magis in iusque ac constabiliatur, episcopis eorum, quae sibi servaverat, potestatem facere existimabimus? Quid vero si pontifex diserte interdicat, ne episcopi quidquam harum sibi arrogent facultatum? Certe cum an. 1709 Philippus, V. Hispaniarum rex, ejecto apostolico nuntio, vetitoque quo. unque cum romana curia commercio episcopis agendi firmam praescripisset, Clemens XI in encyclica ad archiepiscopos, et episcopos Hispaniarum epistola 24 augusti ejusdem anni perscripta mandavit. (T. II. *epistolae. et brevium selectior.* Clem. XI. p. 566), ne illis beneficiorum collationibus, dispensationibus etiam matrimonialibus, recursibus, appellationibus, aliisque similibus, quae ab apostolico tantum nuntio cognosci expedit, atque agi consueverunt, manum ullo modo apponerent; nullam enim, inquit pontifex, in huiusmodi rebus facultatem vobis utique episcopis, etc., competere, aut per huiusmodi absentium nuntii nostri devolutam fuisse, aut accevisse declaramus, et nihilominus, ne ullus supersit dubitandi aut interpretandi locus, et ad uberiores cautelam, omnem vobis circa praemissa potestatem PROPRAS ADIMIMUS, irritum ac inane declarantes quicquid secus super his a quoquam quavis auctoritate scienter vel ignoranter attentare contigerit, (1) etc. Vidit haec

(1) Antonius Pereira in eo libro, quem de episcoporum potestate scripsit (P. 157 *venetae editionis*) de hoc Clementis XI interdicto ita loquitur: « In facti si racconta di Clemente XI (quam loquendi rationem quis probet, exstantibus ea de re ipsius Clementis literis?) che nell' anno 1709 con un suo breve indirto a' vescovi di Spagna dichiarò nullo, e di non valore le dispense, e provvedimenti da loro fatti nel tempo, che Filippo V interdetto aveva a' suoi vassalli ogni commercio con Roma in *temporalibus*. » Verum si Pereira Clementis vidisset epistolam, non actum tunc de *temporalibus* fuisse, sed Hispanis QUODCUNQUE (igitur et in *spiritualibus*) cum romana curia, hoc est cum ipsa verae religionis arce (imo igitur, in *spiritualibus* cum primis; quid enim verae religionis arce ad *temporalia*?) interdictum a rege commercium intellexisset. Addit mox Pereira: « Dal che però non si può tirare argomento, ed esempio anche con altri paesi, mentre trattandosi di cose puramente spettanti alla disciplina, e secondo lo stato delle cose, secondo li differenti genti, e le diverse intenzioni de' legislatori può valere ed approvarsi in un' egro ciò, che non vale, e non si disapprova per un altro » (ita generaliter vere dicitur: sunt enim casus, in quibus summi pontificis voluntas, ut ubi ad romanam curiam accessus minime pateat, dispensent episcopi; at nunquid ea pontificis voluntas a quo iure sumatur, ubi in pontificis auctoritatis contemptum, atque a deo temerariam coercitionem omne cum romana curia commercium ex febroniana sententia interdicatur?) « e... perchè nel casodella Spagna si supponeva proibito il commercio non nelle cose spirituali, ma nelle temporali. Il falsum esse iam vidimus. Sed quid, quaso, Pereira in mentem venit, ut vetito in *temporalibus* cum romana curia commercio episcopis non liceat dispensare; licet interdicto in *spiritualibus*? Hoc sane ex ejus sententia planissime sequitur. At si romanus pontifex episcopis omnem ad ejusmodi dispensationes facultatem adimere potest, ubi omne cum romana curia in *temporalibus* commercium vetetur, non poterit, hoc in *spiritualibus* interdicto! Immo majore poterit jure, gravius enim criminis rei sunt, qui ne in *spiritualibus* cum romano pontifice christianis communicant, cavent, quam qui in *temporalibus* commercium velant; spiritualia enim sunt, in quibus Petrus habuit a Christo ligandi solvendi potestatem. Christi igitur

Febronius. Igitur ut sese ab hisco vinculis expediret, non ad *reservata*, sumptuque romani pontificis voluntatem quidquid in huiusmodi casibus episcopi possunt, revocavit, sed ad reservationes, quae ~~essent~~ urgente necessitate, et quando recursum ad rom. pontificem reddidit impossibile, impossibilitatem moralem recurrendi ad papam, et necessitatem providendi bono Ecclesiae, qua reddat episcopis primordia jura eorum characteri propria. Ut autem lectore falleret, in suam hanc sententiam convenire falso iaculavit omnes theologos et canonistas, qui sentiunt quidem, posse in istiusmodi casibus episcopos dispensare, sed nonnisi ex *reservata*, sumptuque romani pontificis voluntate. Jamvero quis non intelligit, quo Febronius speciet. De ingendo schismate, callide tamen, si fieri posset, velando cogitat. Haec sunt, cum Cypriano (Ep. 4, al. 3, ad Rogatian.) ingeniscam, initia haereticorum et ortus atque conatus schismaticorum male cogitantium, ut sibi placeant et praepositum superbo tumore contemnunt. Sic de Ecclesia receditur; sic altare profanum foris collocatur, sic contra pacem Christi, et ordinationem atque unitatem Dei rebellatur. Immo etiam rebellio obfirmatur omni abjecto schismatice segregationis metu, et episcoporum iuribus, quae bono unitatis constituta fuerant, ad eam liberius dissociandam insigni abusi collatis. Sed haec de re uberius sequentis dissertationis capite extremo dicturi sumus.

CAPUT II.

Jura episcopis sit in romanorum pontificum constitutiones inquirendi, earumque, si liceat, retinendarum.

1. *Diversae gentes*, inquit Febronius (T. I, cap. 9, § 8, n. 5, pag. 743) *diversis moribus reguntur*. « Pape, inquit cl. Barthel. in Annot. ad jus can., lib. 1, tit. XXXIII pag. 438, strictius subjacent episcopi Itali », qui omnes bullas indistincte recipere et executioni cum summa reverentia mandare debent. In Germani autem, quia ipsis in multis restituta, et jure postliminii reddita est primæva jurisdictio, non caecam obedientiam, sed rationabile praestant obsequium; et si non sint bullae in materia fidei vel morum, sed in aliis materiis, et praecipue si tendant ad restringendam auctoritatem in concilio tridentino, et per concordata sub Frederico III et Nicolao V concessam, illas non ita passim recipiunt et publicant; unde multae ex hac causa non obligant. Magna tamen cum reverentia, et cautela in his casibus agendum cum pontifice. Gallos imitari oportet, apud quos, licet liberior existat episcopalis auctoritatis usus, et eorum potestas fere revocata sit ad primævos canones, in quo eorum libertates consistunt, summa tamen cum reverentia agunt cum pontifice, etc. Ex his insinuat colliges germanos non magis quam Gallos ignorare sua et universis Ecclesiae genuina jura ac libertates. Doceat ergo tandem magnus iureconsultus Febronius Germanos, doceat Gallos sua et universis Ecclesiae ge-

consiliis, Petrique primatui manifestus adversatur, qui commercium in *spiritualibus*, quam qui in *temporalibus* cum romana curia abrumpat.

māna jura ac libertates. Docet enim vero. Audiamus qua par est reverentia Germanorum Gallorumque doctorem. « Sancta sedes, inquit (T. II, pag. 584), et sacra dignitas primi pastoris omnem cultum nostrum meretur: convenit ut ad servanda vera ejus jura et prerogativas simus ardentes et zelosi; attamen caveamus ne in sequelam illius reverentiae, quam legitimae auctoritati debemus et proflitemur, simus ministri et executores excessuum ac subreptionum; probemus ac revereamur corruptelas quae ex humana infirmitate in summis pontificibus aequae ac aliis, invadere locum possunt... His de causis competit episcopis jus examinandi et retinendi bullas apostolicas. Hoc eis recte asseruerunt patres concilii provincialis colonienensis anni 1536, apud Hatzhemium, Concil. german. t. VI, pag. 251, ubi, quam imprudenter, aiunt, plerique diplomatis ac dispensationibus per sedem apostolicam extioris praeter summi pontificis mentem (qui vult et debet potestate sibi concessa non ad destructionem, sed ad edificationem uti) abutuntur, nullus est qui ignoret... sed quia pauci sunt in quorum conspectu est Deus, plerique vero qui sacra auctoritate pro sua libidine passim abutuntur, fit, ut lugdunensis concilii, sub Gregorio X celebrati, non insalubre decretum adversus insolentiam ejusmodi hominum in usum revocare cogamur. Quo subnixi, cunctis qui talibus diplomatis sibi blandiuntur, necessitatem imponimus litteras suas nobis exhibendi, visuris, num rite impetraverint, ac recte impetratis utentur. Et, ut quam maxime robustae sint dispensationes istae, curabimus tamen, ut menti canonis, ac summi pontificis satisfiat. »

II. Equidem nisi praeter Colonienis, aut etiam Lugdunensis auctoritatem habet Febronius, quo jus episcopis asserat examinandi et retinendi bullas apostolicas, Germani, Gallique ignorare pergent, seu potius negligere sua et universalis Ecclesiae non genuina, sed febroniana jura ac libertates, atque in his jus examinandi et retinendi bullas apostolicas. Non sunt illi tam pingui judicio, ut non intelligant, sibi ab eo turpiter imponi, qui quod colonienensis provinciae patres lugdunensis synodi decreto innixi de peculiaribus rescriptis, aut mandatis sanxerunt, id ad omnes indiscrete apostolicas constitutiones temere transferat. Ac de ejusmodi rescriptis, aut mandatis si loquamur, non erat, cur Febronius jus episcoporum romanae curiae objiceret. Recolat tantisper, quid de illis Benedictus XIV tradiderit (*De Syn. dioec. lib. IX, cap. 8, n. 2*): « In horum concessionem, inquit doctissimus pontifex, sive expeditione, nihil facilius est, quam ut aliquando pontifices decipiantur vel falsa rerum enarratione vel occultatione alicujus veritatis, quam si notari habuissent, nunquam ea concessissent, aut mandassent, quae alicujus vitii arguuntur. Verum in hisce casibus, quidquid ab eis per subreptionem aut obreptionem impetratum est, ipsi haud invita abrogant; uti apparet ex cap. *Super litteris*, de Rescriptis: nec ullo modo aegre ferunt, si executores, quibus mandatum commissum est, executionem suspendant, atque interim accuratas rei

mittant notitias, quibus certiores reddant pontificem, cur illius mandatum non duxerint exequendum. Celebris est decretalis Alexandri III in Cap. *Si quando*, de Rescriptis, cujus haec sunt verba: *Sicut vir providus, et prudens, et discretus, qualitatē negotii, pro quo tibi scribitur, diligenter considerans, aut mandatum nostrum diligenter adimpleas; aut per litteras tuas, quare adimplere non possis, sufficientem et rationabilem causam praetendas; quia patienter sustinebimus, si non feceris, quod prava nobis fuerit insinuatione suggestum.* Congruit sententia alterius decretalis, nimirum cap. *Cum teneamur*, de Praebendis, ubi sequentia leguntur verba: *Si non potest ei sine scandalo provideri, equanimitē sustineamus, si pro eo mandatum nostrum non duxeris exequendum.* » Addere et illud Benedictus poterat ex Innocentio III (Cap. *Licet*, de For. compet.) ad vercellensem episcopum: *Mandamus, quatenus si quando laicis vercellensibus litteras super rebus praecipue, quae forum seculare contingunt, a sede apostolica contigerit impetrari, sublatoque appellationis obstaculo, decernas auctoritate nostra irritas et inanes.* Ad hoc mandatorium genus spectat, quod lvo in epistola ad Willelmum Philippi regis dapiferum scribit: *Vidi enim litteras, quas misit dominus Urbanus apostolicus ad omnes archiepiscopos et episcopos regni sui, ut eum ad rationem mittant, et nisi resipuerit, ecclesiastica eum disciplina ad emendationem venire constringant.* Haec quidem litterae jam publicatae essent, sed pro amore ejus feci eas adhuc retineri, quia nolo regnum ejus, quantum ex me est, adversus eum aliquo ratione commoveri. Haec omnia volo; ut dicas domino nostro regi, etc. Cum tamen nihil omnino proficerent, divulgatae tandem litterae fuerunt.

III. Verum praeter haec pontificum rescripta et mandata constitutiones sunt, quarum aliae ad sibi dogmata, aliae ad disciplinam pertinent. Quid juris episcopi habeant in dogmaticas apostolicas sedis constitutiones, et quae de illis ratione judicare possint, licet absque dissentendi facultate, alio loco explicuimus. Quod autem ad disciplinae constitutiones spectat, duplex examinis genus institui super his posset, alterum de illarum aequitate ac sanctitate, alterum de earum utilitate. Primum illud maxime urgere Febronius debet. Nam principes quoque ad retinendas romanorum pontificum bullas hortatus id illis jus esse monet (T. I, cap. 9, § 8, n. 2, pag. 743) defendendum ad status Ecclesiae conservationem et bonum ordinem spectantium canonum, inquam, verorum, non spurriorum, quos ingenti, ad nos usque propagato, ecclesiastici ordinis et disciplinae detrimento confinxit Isidorus; jacere queritur (*Ibid.*, n. 3, pag. 744) post infelices decretales isidorianas tot sanctos canones priorum conciliorum; plagam memorat (*Ib.*, n. 6, p. 746), quam ecclesiastica disciplinae infligere reservationes causarum episcopopalium, factae romano pontifici in vin, s. n. r. a. r. u. m. decretalium. Hoc igitur ab episcopis maxime, quo sibi constet, postulabit, ut in apostolicas disciplinae constitutiones inquirant, num aliquid isidorianae faecis admixtum habeant. Fallitur tamen.

neque apud episcopos propterea gratiam initurum se speret. Norunt enim ipsi, non majus sibi jus in ejusmodi constitutiones nunc esse, quam ante isidorianas decretales suis antecessoribus fuerit. Illi nempe, quod dissertatione sexta vidimus (*Cap. 3*), nullam in pontificum epistolas auctoritatem sibi adscribebant, sed ut eas accipiebant, servandas statim proponebant, quemadmodum ab ipsis pontificibus jubebantur. Imo id multo minus licere Febronius ipse, modo sibi constet, fateatur necesse est; cum amplior quædam in episcopos potestas post isidorianas illas epistolas romanis pontificibus ex ejus sententia acceverit. Certe id episcopi nunquam sibi arrogarunt. Nam et Vinemarius, ille, inquam, in isidorianas decretales respondens febronianorum omnium antesignanus in epistola, quam ad Nicolaum I super clericorum ab Ebbone ordinatorum causa conscripsit (*Ep. 26, t. II oper. edit. Sirmond.*): *Simpliciter, inquit, et absque ullo dolo in restitutione prædictorum fratrum, postquam vestram dispositionem inde rescivi, ex benevola mente consensi... ne contra vestram jussionem ac dispositionem agam modis omnibus devitare cupio, quod apostolicæ sedis decretis in omnibus parere desidero.* Neque sane aliter a quocumque catholico antistite fieri potest. Multæ enim pontificum constitutiones sunt; quæ ad sacros ritus, sacramentorum administrationem, clericorum vitam, cæteraque id genus cum pertineant, nihil, quod isidorianas fraudes oleat, ne apud ipsos quidem pontificiæ majestatis censores præ se ferre possunt, sed unam primatus potestatem, et veterem illam disciplinam, quam ex romana Ecclesia ad alias omnes, præsertim vero occidentales Ecclesias æquabilem derivari S. Innocentius I optabat. Cætera vero, quæ ad causas, judicia atque hierarchicum regimen spectant, a disciplina, quæ a legitima potestate post isidorianas decretales convulsi, originem ducunt, nec tam Isidoro tribuendæ ab æquo homine sunt, ut alibi docuimus, quam romanis pontificibus in illis legum capitibus aut cooptandis aut innovandis Petri atque adeo Christi auctoritate utentibus, Ecclesiæque illorum vocem secutæ. Quamobrem illis reluctari quid esset, nisi incircumscriptam pontificum romanorum, atque universæ Ecclesiæ in ferendis legibus potestatem suo judicio vana quædam ac temeraria animi elatione subicere? *De Febronio, t. II, p. 294.*

IV. Fateor tamen, sub quartidecimi seculi finem moribus apud aliquas gentes inductum fuisse; ut non ante pontificum constitutiones vim haberent, quam de illis episcopi cognovissent. Verum hoc schismatis necessitas extorsit, nec sine ipsorum pontificum facultate id ansæ episcopi fuere. Docet id Martini V in constantiensi concilio edita constitutio (1) his verbis: « Sane dudum in exordiis pestiferi, et antiquati schismatis jam per Dei gratiam extincti ad tollendum scandala, quæ propter executionem diversarum litterarum, quæ ab iis, qui pro romanis pontificibus in diversis obedientiis se gerebant, in nonnullis

partibus oriebantur, Urbanus VI in sua Obedientia nuncupatus concesserit quibusdam prælatis, quod in eorum civitatibus et diocæsisbus non posset fieri executio aliquarum litterarum apostolicarum, nisi prius hujusmodi litteræ prælatis ipsis, vel eorum officialibus ad hoc deputatis exhiberentur, et per ipsos approbatæ forent. » Ad hoc deinde exemplum an. 1493. Alexander VI Ferdinando V catholico Hispaniarum regi et Isabellæ reginæ concessit, ut cum falsas quasdam indulgentias apud Hispanos turpis quæstus gratia vulgari contigisset, nulla deinceps ejusmodi indulgentiarum largitio apostolica promulgaretur, quæ non antea a locorum ordinariis, apostolico nuntio, ac majore regis cappellano visa, et ab omni suspitione immunis comprobata fuisset (1). Cæterum cum toletanus archiepiscopus, Novæque Carthaginis episcopus fraudum occupandarum obtentu, ne apostolicas litteras non antea ab ipsis, eorumque successoribus probatas notarii acciperent, in synodalibus constitutionibus caverent, Leo X an. 1518 bulla *In supremo*, quam Rebuffus in commentariis ad bullam Cænæ integram recitat, illas constitutiones damnavit, præcepitque, ut *judices et executores in litteris apostolicis pro tempore deputati, ac notarii et tabelliones super his requisiti litteras ipsas apostolicas sine alicujus personæ cujuscunque ecclesiasticæ, vel mundanæ dignitatis fuerint licentia vel consensu exequi possint et debeant.*

V. Alterum quod proposui, examinis genus id unum spectat, an in singulari aliqua Ecclesiæ constitutionem quampiam apostolicam divulgare expediat. Hoc enim vero episcopis nemo negaverit. In tanta enim populorum, morumque diversitate, quis fieri posse inficietur, ut quæ cæteris gentibus saluberrima omnino lex esset, eadem alicui nationi in scandalum aut exitium cederet? A nullo autem hac de re judicium propius, quam ad locorum episcopos pertinet. Aliqua de hoc argumento in indicata dissertatione sexta dedimus. Libet tamen ut id confirmem, partem epistolæ reddere; quam ad archiepiscopum vercellensem apostolicum in Germania nuntium moguntinus elector de bullæ in Cænâ Domini promulgatione an. 1584 perscripsit. Dixit Febronius, et vero dixit (*T. I, cap. 5, § 3, n. 5, pag. 294*): *archiepiscopum moguntinum noluisse publicare sæpe dictam bullam, eo quod prævideret, hac publicatione plus detrimenti, quam utilitatis, suæ Ecclesiæ obtenturum.* Sed operæ pretium erit ex ipsius archiepiscopi litteris causas audire, ne quis fortasse credat id archiepiscopo visum fuisse, quod in ea constitutione jura imperii et vassallorum ejus, ut idem Febronius garrit (*T. II, pag. 437*), non tam in controversiam, quam in damnationem vocarentur. En archiepiscopi litteras: « Quod porro apostolicas litteras hoc ipso anno in die Cænæ Domini lectas, earumque in hisce portibus publicationem attinet; quamvis sanctissimi domini nostri tum mandatis, tum

(1) Quæ inter Martini constitutiones secunda est in Bullario novæ editionis, t. I.

(1) Breve Alexandri VI exstat apud Alphonsum Azevedo, in Comment. ad leg. novæ Recompilat., t. I, lib. III, tit. 6, leg. 37.

consilii (quæ sane ex optimo zelo, et nonnisi in totius reipublicæ christianæ manifestam utilitatem profecta evulgataque omnino nobis persuasum habemus) lubenter pareamus, et obsequamur, et alias suæ sanctitati prout fidelem in Christo filium decet, promissam omnem ac debitam obedientiam observantiamque præstare paratissimi simus: verum enimvero cum multo in rei veritate et per se bona, adeoque summa cum ratione constituta, non tamen ubique et quovis tempore expediant; imo subinde quæ apud quosdam conservationem vel etiam restorationem rerum publicarum et religionis, apud alios eandem eversionem cum summo miserarum animarum detrimento causentur; ita ut si non in totum iis perscendum, certe in commodiorem opportunitatem merito differri deberent: ad eum modum in præsentî negotio, hoc est mandata nobis publicatione litterarum apostolicarum, si dominatio vestra diligentius secum perpendat, anne prout res nunc (proh dolor!) heic constitutæ sunt, evulgari commode possit, et ex eadem evulgatione optatum fructum sperare, num potius aliud metuere debeamus: inveniet profecto dominatio vestra, præterquam quod acerrimo studio, laboribus et incredibilibus difficultatibus subditi hoc loci in officio et exercitio catholice religionis propter vicina mala contineantur, etiam cum nobilibus, comitibus, principibus et electoribus, quibus undique circumsepti sumus, contra tenorem dicti præcepti apostolici tam domini nostri quam subditorum quotidie suborientium disceptationum causa colluctandum, et vel amabili via, vel juris res necessario tractandas et sopiendas: imo cum diocesis nostra sat late in partes quasdam longinquas diffusa sit, ita ut nonnisi commeatu a principibus et magistratibus, per quorum territorium necessario transmeandum est, eo pervenire, vel nostras mittere possimus, si juxta bullæ, quod in ea legitur, præceptum, cum illis tanquam hæreticis communicare, et commeatum petere interdictum esset: subditos nostros, qui adhuc in navicula sunt Petri, deserere plane; aut certe nonnisi cum evidentissimo vitæ discrimine exhortari et juvare liceret; ut taceamus quod post multas fatigationes vix auxilium impartitos nos, sed magis oleum et operam perdidisse, dicti tandem non injuria posset. Præterea notum est passim, quam hisce in partibus apud adversarios nomen hæretici exosum sit, habita nimirum (ratione) per status imperii an. 1555 in comitis augustanis promulgatæ constitutionis Religionis, quam non modo dicti status, tum temporis, sed post etiam principes electores omnes ad hunc usque diem non minus quam inter dictos electores, ut electores fraternitatis, ea confederationum vincula; item pacta et conventiones tam generalia quoad omnes, quam particularia quoad quasdam ad Rhenum juramento solenni confirmarunt et stabluerunt; non quod in principibus ac dominiis cujusvis tam lutheranismus, quam religio catholica sine discrimine exerceri debeat, sed ob hoc maxime, ut reliquis civitibus et invasionibus pax publica in hiis fluctibus

diversarum opinionum servari, et hoc paucillam quod superest contra externos simul et internos invasores ab imminenti labe, et contagione porro ulterius defendi posset. Quod si nunc iis omnibus non attentis, prout adversarii nostri dubio procul interpretabuntur, constitutionem dictam, et pacta electorum infringere, labefactare, denique promulgando ex diametro contraria mandata (hæc enim eorum est vox) violare tentaremus, quam insanabili clade et incurabili plaga non modo diocesim nostram una cum subditis alligeremus, sed et diras flammæ ac periculosas invasiones; impressionesque vicinis principibus et nobilibus (quantumvis numero exiguo) et vero reliquis catholicis excitaremus. Exemplo nobis sunt alia leviora, quæ in rei veritate mera somnia, et vix vento ad eos, qui occasione sibi dari iacipiendi aliquid gestiebant, perlata erunt. Durum est refricare vulnus, ac proinde in specie declarationi supersedemus, et norunt utcumque illi, qui vel heic aliquando degerunt, vel etiamnum degunt. Res quidem prima fronte parvi momenti quibusdam fortasse videtur, nec sane quoad personam nostram difficultatem ullam habet, non enim ignoramus etiam citra hoc præceptum apostolicum, quid nos et christianum quemlibet deceat, quin vero multo magis meminimus, quid sanctitati suæ debitæ obedientiæ ratione juravimus: ita ut quæ ad propagationem et conservationem religionis catholice romanæ spectant (testis est Deus) non minus curæ nobis sint, quam animæ propriæ ab ea dependentis salus; sed negotium in recessu et rei veritate gravius est quam brevi epistolio explicare liceat, et in summa ut verbo unico rem perstringamus, cur minus ad hujusmodi a dominatione vestra nobis injunctam publicationem inclinemus, eamque debitæ executioni mandandam in diocesi nostra arbitremur, faciunt suprad. præcipue vero partim ruentis aliquin et pereuntis Germaniæ totius commiseratio, partim officium ac pietas erga suam sanctitatem, et miseros subditos, ut hac ratione hæc editiones cum subditis nostris tot cladum et procellarum impendentium fluctibus nutantes in fide, atque obsequio retinere queamus. Vehementer itaque rogamus dilectionem vestram, ut hæc tam probabiles, aliasque complures rationes, quas brevitate causa omittimus, paulo altius animo revolvat, et quod præfatas litteras, apostolicas evulgari propter tot tantasque difficultates mandare non posuimus, gravius non ferat, neque inobedientiæ, vel animo alieniori, verum temporum injuriæ et necessitati adscribat, nosque apud suam sanctitatem pro sua prudentia et candore animi, quando dabitur opportunitas, excuset, quippe de cujus mente non esse sat scimus vel ausum majoribus exacerbationibus inter catholicos et alios (alioquin invicem sat infestos) principes dare: vel parvulum suum gregem, quem adhuc superstitem heic habet, plane abicere, et deglutendum tradere.

CAPUT III.

Maximum adversus abusum ecclesiasticæ potestatis remedium Febronius collocat in apta instructione populi. Adversarii calidius retegunt; tum ex nuperima tricastini episcopi pastoralis institutione, quæ ex Gallico idiomate latine redditur, ostenditur, quantum ille in apta instructione populi suggerenda aberret a vero.

I. « Primum, inquit Febronius (*T. II, cap. 9, § 2, pag. 700*), et efficacissimum medium adversus hos abusus consistit in instructione populi circa veros fines suorum officiorum; circa genuinum originem et legitimas prerogativas romani primatus; circa reverentiam, quam ipsa summa sedes debet antiquis canonibus. Sed; quod maximum est, pastores ipsos, et conjunctimque reipublicæ seu status primores, præprimis instructos esse oportet circa antiquam Ecclesiæ disciplinam ejusque hierarchiam; circa jura episcoporum. Horum maxime interest, ea nosse ex fundo, et intus persuaderi, quod in omnia jura apostolorum successerint. Verum, uti sapienter Petrus Ballerinis animadvertit (1), « Instructio populi; qua omnibus explicetur ejusque potestatis fines, cum in febroniano systemate debeat ostendere, quantum romani pontifices sibi usurpaverint falso jure invasivis episcoporum et metropolitani facultatibus; quis non vident quanto contemptui exponat apostolicam auctoritatem, si præsertim nigris coloribus et sine justis vindictis quadam facta, et principia quadam exorbitantia a nonnullis incautis scriptoribus, seu aulicis adulatoribus assersa populo proponantur? Id tamen Febronio placeret maxime, ut tandem in omnium contemptionem apostolica sedes incurreret. Vah! fraudulentum, perniciosumque scriptorem!

II. Populus igitur, inquit Febronius, ab episcopis apte instituendus non est? Apage! sed quænam *apta* institutio sit? Id enimvero est, quo nos inter non convenit. Quia ille in re *apta* populi instructionem

(1) De Potest. eccles., pag. 213. Ballerinii animadversionem gravissimo gallici præsulis testimonio confirmo. Suessionensis episcopus Fitz-James edita an. 1762, nescio qua pastoralis institutione collegas Galiarum episcopos monuerat, ut de quatuor celeberrimis declarationibus an. 1682 articulis fideles segneret instruendos censerent. Quid ad hæc S. Pontif. episcopus? In eo libro, quod promittat *Mémoire sur un ouvrage ayant pour titre: Ordonnance et instruction pastorale de M. l'Evêque de Soissons, etc.* ait, pag. 71. « J'aurais là-dessus bien des choses à dire, mais je me contente de faire remarquer dans le moment qu'un catéchisme, un prône, un sermon sur les 4 articles de 1682, sur les lettres du roi en forme d'édit dûment enregistrées, ainsi que la déclaration du clergé, ne laisseront pas de paraître singuliers et une matière bien nouvelle. Mais ne doit-il pas aussi paraître bien singulier qu'un théologien, un évêque, ordonne aux curés de son diocèse de faire à leur peuple des instructions sur ces matières, sans les avertir au moins de prendre garde à ne pas s'écarter du respect et de la soumission dus au saint-siège, et ne pas refuser au vicaire de Jésus-Christ sur la terre les droits sacrés que lui a confiés le Sauveur du monde, sous prétexte de rendre à César ce qui est dû à César. De jeunes vicaires et peut-être bien des curés pourraient s'y méprendre, et mettre dans leurs instructions de l'humour en voyant que chez leur évêque il y en a beaucoup. Tout cela n'annonce pas une grande cordialité, une grande soumission, un grand respect pour le siège apostolique. »

collocet, audivimus. Vidimus etiam multum abesse, ut ea *apta* haberi possit. Aliam igitur ut *apta* sit, dabunt episcopi populis suis institutionem. Quamnam, quæris? Non ab italo antistite accipe, sed a gallo. Non ilibenter seram, cæterarum quoque gentium episcopos, eandem in erudiendis suarum diocesium populis viam inire. Is est tricastinus episcopus, cujus pastoralis institutio jubilee promulganda, causa superiore anno 1770 edita ad meas manus devenit. Eam hæc ex gallico in latinum idioma a me versum exhibeo, extrema tamen parte omitta, quo jubileum ipsum propius attingit.

Mandatum illustrissimi episcopi S. Pauli tricastinensis pro jubilee publicatione, cum pastoralis institutione de fidelium erga romanum pontificem officio.

« Petrus Franciscus Xaverius divina providentia et sanctæ apostolicæ sedis auctoritate episcopus et comes S. Pauli tricastinensis, consiliarius regis in suis consiliis, etc., clero seculari et regulari, omnibusque nostræ diocesis fidelibus salutem et benedictionem in Domino Nostro Jesu Christo.

« Annuntiamus vobis, fratres carissimi, dies gratiæ et salutis, per quos Ecclesia omnem quam a Jesu Christo accepit, potestatem ad viam peccatoribus, qua ad Deum perfecte revertantur, aperendam adhibebit.

« Summus pontifex Clemens XIV gratias, quibus ad Ecclesiam regendam indiget, sibi comparare percipiens omnium fidelium auxilium petit, ut notis votis ac precibus, jejunis, elemosynis, cæterisque pietatis operibus veluti in unum coalescentibus a Dei misericordia quidquid ad hoc opus est, exoremus. Propterea ut majore ad id nos efficacitate impellat, suorum decessorum exemplo thesauros Ecclesiæ, quorum sibi credita est dispensatio, pandit, illisque, qui ab ipso præscripta impleverint, jubileum impertitur.

« Scitis enimvero, fratres carissimi, jubileum extraordinarium esse, indulgentiam, qua peccator temporariæ pœnæ post obtentam actualium criminum veniam sibi subeunda remissionem consequitur, etque de causa solemnioribus quibusdam ceremoniis, atque insignioribus supra cæteras indulgentias plenius privilegiis distinctam.

« Veruntamen jubilee fructum, percipere non possumus, nisi nosmet sincera poenitentia Deo conciliamus. Fierine poterit, ut vestrum aliquis corde contrito et humiliato in gratiam cum Domino redire negligat, cum ab illo non solum (quod sæpe mœrueramus) non puniri, sed etiam tanta misericordia vocari ad se et invitari nos videat?

« Spero equidem fore ut maxima sollicitudine gratoque animo tantam vobis oblatam a summo pontifice gratiam suscipiatis. Memum vero esse existime arrepta hinc occasione in iis, quos illi debetis, observantiæ, obedientiæ et amoris sensibus vos confirmare. Atque id esse officii nostri eo magis credimus, quo vehementiore studio innumeros in vulgus disse-

minari libros videmus, ut contemptus, rebellii, atque adeo indignationis in eos, qui apostolicam cathedram tenent, inpersis seminibus, vincula, quibus sanctæ ipsi sedi colligamur, plane abrumpantur (1).

« Quid enim aliud spectare possunt, qui num pontifex Jesu Christi vicarius sit, in controversiam vocant? qui non alio illum nomine designandum putant, quam *episcopi primæ sedis, primum inter pares episcopi*: qui ei nonnisi honoris primatum adscribunt; qui jurisdictionis quidem primatum in eo agnoscunt, non tamen ex Christi institutione, sed ex una Ecclesiæ concessione profectum?

« Quid aliud spectare possunt, qui illud cum semper ingerant, papam errori obnoxium esse, de obedientia tamen ei debita nunquam loquuntur? qui affirmare non dubitant gallicanam Ecclesiam ab ejus auctoritate immunem esse? qui hanc auctoritatem vocant *exteram quandam potestatem*, hanc autem potestatem Ecclesiæ paci, regnorumque tranquillitati inimicam?

« Quid aliud tandem spectare possunt, qui nunquam a commemorandis quorundam superioris ætatis pontificum scandalis, consiliis, ac molitionibus abstant (2); cæterorum vero, qui eos antecessere, vel consecuti sunt moderationem, pietatem, sanctionum silentio obvolvunt, cum tamen, animos nostros ab earum rerum, quas nonnisi ad puniendam populorum vitia Deus olim permisit, recordatione avocatos in horum exempla desigi maxime deceret?

« Si terreni principes injurias suis legatis illatas veluti sibi factas habent, graviterque ulciscuntur; ne dubitatis, quin Christus, quæ in suum vicarium committuntur in sui ipsius contumeliam accipiat, magnæque severitate serius oculus animadvertat.

« Quod ad nos attinet, veritates à majoribus acceptas tanquam ad catholicam fidem maxime pertinentes diligenter servemus, *Christum scilicet in Ecclesiâ suâ formam constituisse visibilis monarchiæ* (3).

[1] Febronii opus hec designari si quis diceret, aberrante conjectura?

(2) Confer cum his Febronii Flores sparsos, cap. 1, § 3, pag. 347, 369.

(3) Animum in hæc verba intendat Febronius, intendat etiam D. Poullin de Lumina, qui in libro inscripto: *usages et mœurs des Français*, pag. 124, de Clodovei temporibus scripsit: « Ce n'est pas qu'on n'eût aucun rapport avec les papes; la dignité de leur siège, la qualité de vicare de Jésus-Christ et de chef de l'Eglise ne leur était point contestée: on avait recours à l'Eglise de Rome dans les occasions extraordinaires où la foi était intéressée, comme à celle de toutes les Eglises qui en conservait plus précisément le dépôt. Les évêques des grands sièges instruisaient les papes de leur élection, leur demandaient leur communion et leur envoyaient leur profession de foi, comme au centre de l'unité catholique; mais ces rapports étaient de *charité seulement*: les papes n'ignoraient pas que leur mission n'était point différente de celle des autres évêques; que lorsque Jésus-Christ avait donné à Pierre les clés du royaume des cieux, ainsi que le pouvoir de lier et de délier, il s'était adressé également à tous les apôtres en sa personne, de sorte que ces clés et ce pouvoir regardaient tout le corps épiscopal et chaque évêque en particulier, qui était le successeur des apôtres dans la portion du troupeau de Jésus-Christ qui lui avait été confié. Ils étaient donc alors encore bien éloignés d'aspirer à l'autorité supérieure qu'ils s'attribuèrent d'après (nempus sub Carolo Magno). Ce fut pendant le règne de ce prince, inquit ille, ag. 223, qu'à force d'intrigues, de subtilités et d'enterprises, ils virent à bout de se faire regarder comme les

cujus caput est Petrus; vouluise Christum, ut S. Petrus ejusque successores sui essent in terris vicarii, ipsanque, qua caput est, exhiberent; divino denique jure papæ honoris ac jurisdictionis primatum congruere (4). Sunt hæc veritates ex sacris Scripturis haustæ, generalium conciliorum decretis consignatæ, unanimi perpetuaque traditione ad nos derivatæ, a catholicis omnibus Ecclesiis, præcipue vero a gallicana constanter defensæ (2).

« Agnoscamus igitur semper romanum episcopatum veluti S. Petri successorem, Jesu Christi vicarium, communem fidelium patrem, visibile caput hujus Ecclesiæ, extra quam salus non est, cumque religiosa reverentia, vera obedientia, sincero et filiali amore prosequemur.

« Religiosa quidem reverentia, superna quippe est sive rationem species quæ ad illam movet, sive rem, in qua versatur. Neque enim nobis summi pontifices colendi sunt ob peculiaria ejusque ornamenta, aut civilem eorum principatum; sed tanquam Jesu Christi vicarii. Quapropter quemadmodum nulla hæc in terris eminentior dignitas est, si ad eam fidei oculos adjiciamus, ita nemo est cui major adhibenda sit reverentia, quam romanus pontifex. Maximi ejus præstantiam faciamus; nullam prætere mitamus occasionem, qua nostram erga eum observantiam testemur; nihil nobis aut opere aut verbo elabatur, quo everti illa, aut infirmari possit.

« Obedientiam deinde illi debemus in omnibus quæ ad religionem pertinent, cujusmodi dogmata sumptus, sacramenta, ministri altaris, religionarum societatum vincula, ac constitutiones, etc. Ecclesiæ in gremium suum non nisi eos suscipit, qui summo pontifici *veram obedientiam* ex præscripta à Pio IV.

monarques de la hiérarchie ecclésiastique et de s'élever ainsi au-dessus des autres évêques, leurs confrères et leurs coopérateurs dans l'apostolat, qui ne firent plus alors que des ministres subalternes qui se virent obligés de recevoir leur mission et d'exécuter les ordres de celui qui s'était constitué leur maître. » Vide quoque abducent insanum illud, quod hodie obtinet, inseculariorum romanorum pontificum Cæcæthes.

(1) In epistula ad regem à 51 præsulibus anno 1751 scripta super prima advocatorum consultatione in ebredivense concilio.

(2) Hæc eruditissima Scripturarum, conciliorum, patrumque indicatione cl. præsul. confirmat. Nos cum ea ipsa testimonia abhi ututurimus, licet omnitemus, quæ ad Ecclesiam gallicanam spectant, designare contenti. Sunt autem: « Procès-verbal de 1682, pag. 202; Lettre-circulaire de l'Assemblée de 1637, du 17 mars; Procès-verbal de l'Assemblée de 1660, pag. 588; Procès-verbal de 1662, pag. 312 et 313; Sermon prêché par M. Bossuet à l'Assemblée de 1682; Assemblée de 1700, dont l'extrait est rapporté au 1er tome des Mémoires du clergé, pag. 413; Censure de Conrayer par les cardinaux archevêq., etc. en 1727, pag. 33; Défensio declarationis cleri gallicani, part. 1, lib. 1, cap. 1.

« Nec minus certum est unum esse jure divino summum in Ecclesiâ Christi militante pontificem cui omnes christiani parere tenentur. Sacra facultas parisi. in censura contra Lutherum 18 januarii 1542, et in cens. 19 maii 1685, et in declar. anni 1617 contra Marcum Antonium de Dominis: *Il n'y a point de catholique qui ne reconnaisse et qui ne révère dans le pape une primauté réelle de droit divin, non seulement d'honneur et de présence, mais encore d'autorité et de juridiction canonique sur tous les évêques et sur les conciles particuliers.* Rousseau de Lacombe, Jurisprudence canonique, verbo Pape, sect. 2, n. 9, d'Hercourt, Lois canoniques, part. 1, cap. 4.

formula jurati promittant; ut hanc Bossuetius merito *fidei tessera* appellavit (1). Enimvero si episcopi dum consecrantur pontifici obedientiam iurejurando singuli pollicentur (2); nec licet fidei iudices sint, jus tamen sibi arrogat pontificiarum decisionum eatenus examinandarum, ut suo eas iudicio subicere audeant (3); sed dum apostolicam constitutionem accipiunt, obedientiam pontifici exhibent, unaque simul iudicis auctoritate funguntur (4); an non aequum maxime sit ut omnes utriusque sexus fideles illi pareant, ejuſque decreta singulari animi demissione suscipiant?

« Sincerum denique ac filialem summo pontifici amorem debemus. Paulus apostolus postquam nulli in eos, qui nobis pares sunt, deesse nos officio, iusserat, nos monitos voluit, ut illos qui Christi nomine, et auctoritate præsunt, non reverentiae solum, et obedientiae testificatione prosequamur, sed etiam habeamus abundantius in caritate propter opus illorum (1 Thess. V, 15) ac sollicitudinem, qua nostram debent salutem curare. Quodnam ergo amoris officium summo pontifici non exhibeamus? Est is communis omnium fidelium pater. Quamobrem cura, quam ex Christi institutione, omnibus præstat Ecclesiis, in assiduus illum sollicitudines, ac multiplicia negotia, eaque molesta maxime et operosa consilii; omnia christianorum scandala, lapsus, vitia ejus animum dolore afficiunt; in scandali auctores vehementer studio incenditur; simul tamen ad erigendos lapsos, salvosque, qui periclitantur, præstandos advoлат.

« Magno equidem solatio nobis est, quod vos his ipsis permotos sensibus noverim. Me tamen fallacia, conatusque, quos undique adhiberi video, sollicitant, anguntque. Vos ergo etiam atque etiam obtestamur, ut omnes sermones, libros, opera, unde in romanum pontificem reverentia, obedientia, atque amor infirmari possit refugatis. Si summum pontificem veluti patrem habebitis, non modice vos tangent, quæ illi inferuntur injuriæ multoque minus audebitis ipsi eum damnare, in eum licenter loqui, de eo judicare. Ab his certe omnibus eo majore cura abstinerebitis, quo magis Dei hominumque judicia inter se differunt, atque in horum reprehensionem facile cadit, quod illi probatur maxime. Verum hanc in rem exemplum proferam, sed adeo illustre ac luculentum, ut eo res plane conficiatur; exemplum, inquam, S. Thomæ Cantuariensis, qui non fidei, sed Ecclesiae iuribus se victimam præbuit. Audite quid de eo Bossuetius habeat (*Hist. des Variat.*, t. I, lib. VII): Quo magis causa, quam sanctus hic martyr tuebatur, dubia et ambigua politis profanisque hominibus visa est, eo manifestus supreni numinis providentia pro illo stetit

cum suppliciorum, quibus in Henricum II sancti præsulis persecutorem animadvertit, acerbitate ac singulari ejusdem principis penitentia, quæ una divinam potius iram placare; tum miraculis adeo illustribus, ut non modo Angliæ, sed et Galliarum reges ad sancti sepulcrum adduxerint, etc.

Hactenus præstantissimus tricastinus episcopus. Felices enimvero populos, qui ejusmodi institutionem a suis antistitibus habent! Id satis erit, ut explosa febroniana commenta, atque apostolicam sedem pristino apud omnes gentes honori quam citissime restitutam videamus.

CAPUT IV.

Quid de generali concilio ad Febronii mentem libero sentiendum sit? Num saltem vindicari ecclesiastica libertas possit a nationalibus conciliis, quæ ad immutandam romani pontificis auctoritatem cogantur?

1. Quam horrenda sint Febronii dogmata, ut eum vel quid agat nescientem, vel pudoris expertem oporteat esse, qui ista serio tueri ac propugnare non timeat, multa quæ in hisce nostris dissertationibus hactenus protulimus, docere poterunt. Sed quæ discutienda etiamnum sunt id apertius demonstrabunt. Schismaticum nempe larvati hujus jureconsulti virus ut tandem suis e latebris evolutum magis appareat, atque exstet, me effecturum confido. An non enim schismaticum habeatur febronianum illud de generalis concilii necessitate decretum: *Desideramus* (T. I, cap. 9, § 5, pag. 709) *talè concilium, cujus partes et doles descripsimus cap. 6, scilicet, ut papa illud congregare recusante, possit nihilominus et debeat convocari, et adunari ab aliis.... Deinde, ut sit liberum, et pontifex se ejusdem decisionibus agnoscat subjectum.* En quo demum spectaret Febronius, dum et concilio potorem pontificia potestatem inesse, et ab aliis, quam a summis pontificibus, cogi generalia concilia posse, nec ista eorum aut (quod ipse ait) *præsidio*, aut confirmatione indigere statuebat. Paulatim animos ad ἀνεπίστος concilium comparare homo veteris discipline retinentissimus nitebatur. Numquid a Nilo quopiam Thessalonicensi, aut Marco Ephesio pejora exspectaremus? Romanam curiam conciliorum generalium celebrationi sæpe obstitisse Febronius queritur, atque adeo obstituram deinceps oninatur. Querimoniam supra retulimus (*Diss. 10, cap. 5, num. 2*); omen dolentes accipimus. Julianus cardinalis casarinius in ea epistola, quam ad Eugenium IV ut a dissolvendo basilieensi concilio dimoveretur, perscripsit, nihil eorum omittens, quibus a pontificis animo omnem conculcandæ a patribus pontificie auctoritatis timorem discuteret, tamen, uti Gerbertus animadvertit (*De commun. Potest. eccles.*, cap. 12, pag. 492), imprudens ipse cardinalis veritatis litore debuit, fassus, ejusmodi formidine infestante, nullum olim futurum fuisse ut cogeretur concilium. « Forsitan, inquit (*Jul. epist. ad Eug. IV*), quod præjudicetur auctoritati summi pontificis in aliquibus, non puto aliquem debere consentire contra canonicas sanctio-

(1) *Defens. declarat. cleri gallic.*, p. I, lib. I, cap. 1.

(2) *Quod quidem sacramentum est non quo subjectus fidei principi obligat, sed quo filius spirituali patri obedientiam proficitur.* Collect. des procès-verb. du clergé, t. III, pag. 685.

(3) Lettre de M. le card. de Noailles au pape, du 29 juin 1711.

(4) Mémoires du clergé, t. VI, pag. 1022.

nes, decretaque sanctorum patrum, nec spiritus sanctus illud permittet. Nunquam fuisset celebratum aliquod concilium, si huiusmodi timor invasisset corda patrum nostrorum, sicut invadit nostra. » Quid ergo Julianus dixisset, si concilio celebrando hanc ponit conditionem vidisset, ut pontifex se ejusdem decisionibus agnoscat subjectum? Cogendumne unquam existimasset huiusmodi concilium? At inquit Febro-
nius (t. II, pag. 744): *His objectionibus, seu verius declamationibus, jam ex jure obviatum est. Qui cum Ecclesia gallicana (quæ catholicæ Ecclesiæ columen est et munimen) conformiter ad decreta sacri concilii constantiensis, universale concilium ponunt supra papam, desinent omnia illa mirari* [ponebat tunc Julianus cardinales, nec tamen celebratum iri concilium sperabat]. *Et pontifex sic bono Ecclesiæ serviens, illudque suis, non juribus divinis, sed meris prætensionibus præponens, eorum quidem, qui ejus throno circumstant, id est adulatum, nec non monachorum, lucrum ex hac confusione captantium, crisi patiatur, bonorum econtra et doctiorum laudem merebitur.* Sed hoc opus, hic labor erit: pontifexne sibi persuadeat, non de juribus divinis, sed de meris prætensionibus agi? Quid si contra infringi jura divina certus sit, meraque esse prætensiones, quas qui concilium supra pontificem extollunt, in medium afferunt; nec concilium cogi velit, nisi antea se pontificis potestati phoxios fore episcopi polliceantur?

II. Celebretur tamen concilium, inquit Febro-
nius. Nimirum eam concilio conditionem statuit, cui nunquam consensurus esse pontifices intelligit, ut minus invisum sit concilii *ἐκκλησιον* nomen, omni interurbati concilii in reluctantibus pontificibus hærente culpa. Tum vero cætera, quæ indicavimus, dogmata incautus inscillantur, posse imperatores aut etiam cardinales et episcopos concilium vel repugnante pontifice indicare, posse alios a papa synodo præesse, posse absque sedis romanæ confirmatione huiusmodi concilii decretis robur asseri. Atque hæc quam falsa sint, ac cum perpetuo Ecclesiæ sensu pugnantis, alibi ostendimus. Nunc illud unum videamus, schismati hinc viam parari longe latissimam: Galli quo ipso tempore acerbæ inter Bonificium VIII, et Philippum Pulchrum simulates fervebant, ita pontificem alloquebantur (*Hist. du diffé. de Bonif. et de Phil.*, n. 75): *Non habet congregari concilium generale. Estis enim vos, pater, sanctissime, Jesu Christi vicarius, totum corpus Ecclesiæ representans, qui claves regni cælorum habetis. Nec congregatum totum generale concilium sine vobis, et nisi per vos posset cognoscere.* « Hactenus scilicet, ut Gerberti verba usurpem (*De conv. Pot. eccles.*, cap. 15, pag. 512), communis mens, communisque observantia, nemine repugnante, ista fuerat, ut jure *acephalum* diceretur corpus, nec satis Ecclesiam representans in concilio œcumenico orbatum capite suo: quin nec universalis, œcumenicæque communio sanctorum, ac legitimæ potestatis ecclesiasticæ haberi ac concludi posset, nisi cum reliquo corpore caput esset compa-

natum consociatumque in concilio generali. Cum ecce tibi, postquam forum contentiosum inter judicia iudicesque summos, ecclesiasticos est institutum, atque ex metaphysica potius quam supernaturalibus principiis, legibus evangelicis, ac traditione, theologia, jusque canonicum informari cœpit, excogitari cœperint varii casus metaphysici, quibus concilium absque papa congregari possit, non modo in schismatis casu, si papa sit dubius, sed etiam extra schisma, si sit hæreticus, si detentus, si mente captus, si aperte simoniacus, si ea molitur, quibus universam pessumdet Ecclesiam, etc.; universimque si papa nolit, aut nequeat præesse synodo, aut etiam si juxta patrum suffragia nolit concludere synodum: tunc patres in synodo sedentes ex communione sanctorum legitime inita definire et statuere valeant: ut habet Joannes Gerson. At qualis est hæc, in principis Gersonii communio sanctorum? certe non in legitima potestate ecclesiastica, in summis Ecclesiæ pastoribus iudicibusque a Christo immediate institutis, sed in ipsa Ecclesia immediate auctoritatem a Christo habente, quam concilium generale congregatum representet, continuoque auctoritatem papæ virtualiter, suppletive, eminenter, et architectonice complectente: ut adeo ad snam unitatem conservandam rite valeat se ipsam ad generale concilium congregare. Hæc est illa unio, communionisque ratio a Gersone potissimum excogitata; et excocta: qui tamen tres tantum casus, sed infinite sese protendentes, statuit: primus si sede vacante occurreret hæresis, vel alia Ecclesiæ persecutio: secundus si in casu necessitatis, aut manifestæ utilitatis papa esset furiosus, hæreticus, aut alias ad hoc inutilis, aut insufficiens, vel si super hoc requisitus concilium convocare recusaret, aut damnabiliter negligeret: tertius si plures essent contententes. Addit in his, et similibus casibus absque auctoritate papæ non solum posse, sed et debere Ecclesiam generale concilium celebrare. Cum in concilio constantiensi lex lata sit, ut singulis decenniis concilium cogeretur generale, sess. 41^a concilii basil. superadditum, si forsant pontifex singulis decenniis cum effectu convocare detrectet, aut negligat, jus convocandæ synodi ad ecclesiasticos devolvi, qui de jure vel de consuetudine generalibus conciliis interesse consueverint, idque absque ulla publicatione, aut indicatione necessaria ex parte romani pontificis. Integram hanc sessionem postea suam fecerunt, atque exciserunt, qui secundo sub Julio Pisis concilium indixerant præter romanum pontificem hac usi licentia.... Novo hoc exemplo (*cap. 13, pag. 524*) constituit, quam sit perversus amaritudinis zelus, quamque non solum nunquam prosit, sed etiam plurimum obsit, quovis prætextu cathedram contra cathedram erigere, unitatem, et communionem ecclesiasticam solvere, centrum unionis deserere, in caput censuram stringere, ac rebellare, regnum Ecclesiæ in se dividere, Ecclesiam contra Ecclesiam statuere, unam catholicam et apostolicam dirimere, et ad conciliabulum redigere

hæc vehemēti oratione, sess. 2 conc. lateran. prosecutus est Thomas Cajetanus, tunc generalis dominicanorum, postea celeberrimus cardinalis, posito themate illo Apocalypseo loco: *Vidi civitatem sanctam Jerusalem novam descendentem de caelo*. Ubi ostendit, verbum hæc nullo modo pisanæ synodo quadrare posse: Cum aliis, inquit, *luctum sit gentis, et nationis, vel potius dimidiata nationis, imo nullius gentis*: non enim sancta aut legitima est, quando a sanctitatis candore recessit, ut ad sordes eorum accederet: eoque tanto plus accedit, quanto magis ei Petrum Ecclesiam, et papam concilio, et summum, verum, ac certum Dominum nostri vicarium suo conciliabulo subijcere, et ita naturam ipsius, ac rationis ordinem pervertere, et filios patri, et membra capiti, et æreum domino, et militem duci, et pastori gregem præficere conatur. Nec nova Jerusalem illi Ecclesie convenit, quod nec pacem habeat, nec ordinis tranquillitatem: quem ordinem confundere, et subvertere nititur: utpote quæ contra romanam Ecclesiam togata armatque bella commovit. Hæc itaque nunc pisana novitas Constantiæ tunc ortum habuit, et evanuit: Basilicæ repullulavit, et explosa est, atque his etiam temporibus, si vos viri eritis, interibit: quemadmodum sub Eugenio IV summo maxime hujus sedis pontifice repressa est: naque enim de caelo descendit, atque ob id diuturna non est.

III. Videm quid demum sit concilium, quod adversus romanæ pontificis sententiam cogatur? Multo autem magis hæc locum habent, si concilium de pontifice quidquam statuere, ejusque dignitatem imminuere velit. « Non hic pugnaciter urgeo, inquit idem Gerbertus (esp. 14, pag. 546), qui fuit dia pervagatissimus canon, synodo etiam ac tot doctorum stipatus suffragio, primam sedem non judicari a quoquam, aliorum hominum causas Deum voluisse per homines terminare, sed sedis istius præselem suo sine questione reservasse judicio. Una Symmachi causa suppediat integros nobis tractatus in hanc rem, eosque scriptos integræ nationis, atque Ecclesiæ gallicæ quidem nomine. Verum est, tunc de œcumenico concilio actum haud esse: at quæ in medium adducunt momenta, bene ponderanda sunt, ne quid incautus agatur, quod Ecclesiæ unitatem in centro unitatis lacessat, contra prærogativas Petri, quæ sunt inviolabiles, et perennes: atque pro talibus semper agnitis, et probatis, quotiescunque causæ aliquid subesse visum fuit, aut occasio iudicii ejusmodi, sub Damaso, Sixto III, ante Symmachum, postea vero sub Pelagio I, Leone III, Paschali II, etc. In causa postremi quem nominavimus, nimirum Paschalis II, cum ab archiep. legat. provinciæ senonensis episcopi ad concilium vocati essent, etsi ipse Paschalis id ageret, et concilium vellet, per Ivonem (cp. 258) Carnotensem celeberrimum tunc temporis canonum doctorem inter alia rescripserunt præsales: *Ad hæc non videtur nobis utile concilium, ad ea concilia convenire, in quibus non possimus eas personas, contra quas agitur, condemnare vel judicare. Quia nec nostro, nec ullius hominum probatur subesse iudicio... Excusamus innocentium*

nostram, quæ et principales Ecclesiæ claves volumus in a potestate privare; quæcumque persona vices Christi habeat, nisi manifeste ab evangelica veritate discedat. Congregatum equidem est concilium œcumenicum, et adnitente ipso, nihilque recusante Paschali; nec quidquam contra reverentiam, dignitatem et auctoritatem illius actum. Quomodo nimirum in concilio œcumenico octavo, canone ultimo, in synodis universalibus sedis apostolicæ causæ tractandæ sunt præceptæ. Porro si synodus universalis fuerit congregata, et facta fuerit etiam de sancta romanorum Ecclesia quavis ambiguitas et controversia: oportet venerabiliter, et cum convenienti reverentia de proposita questione sciscitari, et resolutionem accipere, aut proficere, aut profectum facere, non tamen audacter sententiam dicere contra summum senioris Romæ pontificem.... Quod si ergo causa aliqua de summis pontificibus in conciliis agitata sit, cum ipsius præcipua sint in illis partes, nec sine eo agi possint, frustra conciliorum auctoritas cum papæ potestate legitima contenditur, atque illa huic superior statuitur, contra leges communionis in potestate ecclesiastica, præsertim in conciliis œcumenicis exercenda. Quæ si desit, fructus omnis intercidit, ac robur decretorum. »

IV. « Non facimus (ut cum Gerberto disserere pergam) non facimus (ibid., cap. 15, pag. 553) pontificem absolutum monarcham, ut episcopi conjuncti quamlibet in synodum œcumenicam tantum ut consilarii, non veri iudices sedeant, qui decreti robori ac firmitati ex communi consensione nihil addant. Hoc legibus communionis legitime in synodis obediunt, atque illi Christi sententiam ad concilia relatæ adversatur: Ubiqueque fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. In nomine Christi congregantur, qui in caritate et unitate associantur: contrarium autem unitatis est pontifex, ut adeo iudicium præbeat, fuisse in nomine Christi concilium celebratum, si centro huic unitatis cathedræ Petri coherereat: *Ut omnis questio, quæ erat Innocentii verba* (1), *ad eam relatâ iudicio, et sue confirmationis decisione finem accipiat*: atque irretractabilem decreta synodi vim nanciscantur, secundæ auctoritatis locum post canonicos libros tenentes, ut habet Ferrandus (epist. ad Pelag.). Hoc ergo est secundum leges communionis ecclesiasticæ, ultimum synodi veræ œcumenicæ criterium, supremorum iudicum consensus, cum sedis apostolicæ confirmatione conjunctus. Male gestam synodum, inquit Gelasius (epist. ad episc. Dard.), a bene gesta synodo tota merito Ecclesia non recipit, et præcipue sedes apostolica non probavit. At bene gestam synodum cuncta recepit Ecclesia, ac maxime sedes apostolica probavit. Et Nicolaus pontifex quadam ad imperatorem epistola, cui applaudit lecta synodus octava: *Ad ejus etenim* (traditionis apostolicæ), *ait, integritatem observationis multatius contentus fuit SS. patrum, a quibus et deliberatum, et observatum existit, qualiter absque romanæ sedis,*

(1) Epist. ad Carol. regem, operi de Prædest. præfata.

romanique pontificis consensu nullius insurgentis deliberationis terminus daretur. » Qui ergo concilium petiit, a quo vel invitatus leges accipiat pontifex, suisque juribus expolietur, legitimam communionem dissociat, vinculum præscriptæ caritatis dissolvit, centrum unitatis dimovet, membra a capite disjungit, ac schisma in Ecclesiam infert. Basilense in Eugenium, IV et, quod antea indicavi, in Julium II pisanum conciliabulum luculentum hanc in rem exemplo esse possunt.

V. Nec minus exitiosum esset, quod ex conciliis nationalibus, accersit Febronius recuperandæ ecclesiasticæ libertatis adminiculum. Vel ipsi Galli, quorum tamen exemplis Febronius maxime utitur, ultro fatentur, ut recte Ballerinius animadvertit (*in proem. libri de Potest. eccles.*, pag. 22), et alia quævis concilia, quæ non sint œcumenica, jurisdictionem non habere in summum hierarcham, quem cuique personæ, seu concilio particulari, etiam amplioris regionis, et ex pluribus provinciis coacto, quod universalem Ecclesiam non representat, nec totius Ecclesiæ jurisdictionem continet, jure universalis primatus superiorem agnoscunt; nullus siquidem inferior in superiorem suum jus habet, aut habere potest. Neque aliter sentire queunt, qui in hac materia constantiensis synodi patres duces suos præferunt, atque sequuntur. Hi enim cum ex una parte solis conciliis generalibus, quæ universam Ecclesiam representant, jus in summos pontifices asserunt celebribus ejusdem synodi decretis actionum 4 et 5, tum ex parte altera, act. 8, propositionem 41 Joannis Wicleffii: *Non est de necessitate salutis credere romanam Ecclesiam supremam inter alias, censura erroris notarunt; pro quanto negaret primatum summi pontificis super alias Ecclesias particulares*. Primatum qui ex catholica doctrina tribuendus est romanæ Ecclesiæ; eique præsidenti romano pontifici, non esse meri ordinis et honoris, sed præcipue jurisdictionis, propriæ et personalis, solius Petri et successorum ejus, supra catholicis, quoque adversariis concedentibus, probatum fuit. De primatus ergo jurisdictione accipienda sunt constantiensium patrum verba in memorata censura, ita, ut erroris notam affixerint wicleffianæ propositioni 41, quatenus negaret summis pontificibus primatum jurisdictionis, seu jurisdictionem propriam super alias Ecclesias particulares. Hinc in eadem constantiensium censuram Bossuetus (1) animadvertit: *En ut Ecclesias particulares... pontifici submissent; additque exinde Gallicanos cum Gersono illa summississe, dandum esse supremam et plenam pontifici potestatem, sed in comparatione ad fideles singulos, et (2) ad particulares Ecclesias: quod idem est ac proficere, Ecclesias particulares, seu particularium Ecclesiarum concilia, quæ non ita representant universam Ecclesiam, uti representantur a conciliis*

œcumenicis, subjeci suprema et plenæ potestati pontificum, nullumque in eo jus ac potestatem habere. Ilac de causa (1) lib. X Defensionis, al. XV, c. 20, expresse docuit: *Sit ergo profecto NOBIS ETIAM AUCTORITATE ROMANI PONTIFICIS SACROSANCTA MAJESTAS. Nulla eam synodus particularis judicare audeat*. Hoc pariter sensu magis quoque pontifices (2) non subesse particulari concilio affirmavit lib. II, cap. 5, illudque vulgatissimum axioma: *Prima sedes non judicatur a quoquam*, ne suæ et adversariorum nostrorum sententiæ obsit, ita (3) interpretatur, ut valeat de romana et particularibus synodis tantum, non autem de generali, cui soli memorata constantiensia decreta cæterique adversarii catholici potestatem in summos pontifices tribuunt (4). Quamobrem cum Pius IV a nationali concilio, quod ex conventus Fontebellaquei sententia celebrandum fuisse inaudierat, regem Galliarum dimovere conaretur, respondisse regem Spondanus narrat (5), sibi decretum esse, sequæ, regnumque suum in Ecclesiæ catholicæ unionem conservare; neque de concilio nationali cogitasse, nisi ad devios in viam reducentes, promptiori remedio quam ex longissima generalis expectatione: neque vero nationale aliquam vim aliunde habiturum, quam a sede apostolica et pontifice: illudque, ubi primum generale convocatum foret, mox desitutum, et in unum cum generali corpus coaditum: ac propterea rogare pontificem, ut legatum mitteret in Galliam, cum auctoritate congregandi omnes episcopos ad turbas religionis componendas (6). Age jam, edicat nobis Febronius, concilia nationalia quorum celebrationem urget, poterunt decreta condere, quibus contra pontificium jus et diuturnam posces-

(1) Tom. II, pag. 224. Confer infra notam subijciendam.

(2) Ibid., pag. 260.

(3) Laudat. lib. X, al. XV, c. 20.

(4) Hac de causa idem Bossuetus, lib. X Defensionis, c. 12, pag. 240, affirmare non dubitavit: *Sedes apostolica tantæ subjecta et universali Ecclesiæ, eamque repræsentanti concilio generali: tamen suprema est respectu singulorum Ecclesiarum, quemadmodum tradit, non modo schola parisiensis, verum etiam ipsum constantiense concilium, ut sæpe diximus*.

(5) Ad. an. 1580, n. 17.

(6) Ait Febronius (t. I, cap. 9, § 4, n. 1, pag. 713): « In seculis ignorantie, cum non esset, qui resisteret preambulis et molitionibus romanorum pontificum, hi legatos ex Italia in Galliam, Germaniam, atque regna mittebant, qui nationalibus synodis præsidere. Cessavit hæc disciplina, ex quo compertum fuit, ultramontanorum molitionibus modum ponendum, et ad hoc obtinendum nationalium præsulum conventum esse medium cæteris opportunius. Tales nationales conventus a regibus Galliæ, quoties id e re visum, coactos fuisse adversus censores suos egregie probavit Natalis Alexander, Hist. eccles. t. V, pag. 198 et seq., edit. parisi. In his res ad priorem statum restituta est, cum unus ex episcopis regni synodo præsidere. » Cur ergo rex ipse a pontifice legatum petiit, qui episcopos in concilium cogeret? Sed fortassis seculum ignorantie sextum quoque et decimum Febronius appellavit, ut minoris tridentinæ ipsius synodi decreta eo seculo edita habeantur. At sequente seculo in gallicani cleri conventu an. 1681, cum regalie juri Roma adversaretur, de nationali celebrando concilio cogitatum fuit, cui certe pontificis legatus minime interfuisset. Non nego; sed grates Deo sint, quod gallicani episcopi in ipso illius controversiæ æstu reverentiam erga apostolicam sedem non penitus abiecerint; imo ne postea quidem quam ad celeberrimam illam an. 1682 declarationem deveniant, eam febroniana audacia præserint. Sin aliter factum, rem plane ad schisma deductam dolereamus.

(1) Lib. V, al. IX Defens. declarat. cler. gallic., c. 15, t. I, p. 416 novis. edit.

(2) Vide, si placet, eundem Bossuetum, lib. I Defensionis, nunc in appendicem novæ editionis traducto, c. 5, pag. 9.

sionem antiquum jus, seu episcopaliū facultatum usus instauraretur? Si neget, cui bono congregentur? si affirmet, uti affirmare omnino debet, insto: Edenturne ista decreta assentiente et confirmante, an dissentiente et improbante pontifice? Assensurum istius modi decretis pontificem haud sibi Febronius persuadeat. Dissentiet ergo. Quid tum? Si nationalium synodorum episcopi edita a se decreta non urgeant, quid facta ea fuisse Ecclesiae libertati proderit? si urgeant, atque ad illorum normam pontificis jura exigi velint, eni communio episcopos inter et papam abrupta, eni schisma, atque eo pejoris exempli, quod particularium Ecclesiarum fit, jus sibi in supremum Ecclesiae caput contra omne fas arrogantium.

CAPUT V.

Absona et schismatica de non metuendis romanis censuris Febronii decreta consulantur.

I. Intelligit Febronius, suos ad episcopalem ordinem in romanam curiam commovendam conatus irritos fore, si censurarum metu percellantur. Ut igitur tam infesto eos timore liberet, monet illos, *neque in his publicis et iustis causis romanam excommunicationem metuendam esse.* « Haec, inquit (t. I, cap. 9, § 7, n. 8, pag. 734), ut liget, legitima esse debet. Scimus, omnem excommunicationem, nisi grave praecedat peccatum, nullam esse; hoc autem supponi nec potest, nec debet in iis, qui de reducenda sana disciplina et moribus instituto Christi conformibus, serio cogitant, huncque in finem apta remedia in medium proponunt, et in usum redeunt. » Ipsium saepe iterat in sua Defensione (t. II, pag. 34, 36, 575, seqq.). Unum tantum ex hac locum profero. « Roma, inquit (t. II, pag. 610), parum tolerans, etiam cum justissimis mediis atque modis impetitur, censurarum et excommunicationum fulminibus se suaque praetensa jura, seu possessiones tueri amavit. Verum non antiqua solum Ecclesiae patrum doctrina, sed neoterica etiam canonum Romae probatorum collectio nos admonet, quod si quisquam fidelium fuerit anathematizatus injuste, potius ei oberit, qui facit, quam qui hanc patitur injuriam, apud Gratianum, ca. 41, quest. 3, can. 87, scilicet iudicio eorum, qui praesunt Ecclesiae, ab hac non potest depelli et foras mitti, nisi ut constanter assentit S. Augustinus contra Parmenianum, lib. III, cap. 2, n. 14 sit talis ut etiam nominetur, id est famosus appareat: ut possit omnibus dignissima videri quae in eum fuerit anathematis prolata sententia. »

II. Hic autem primo notari velim, canonem hunc ad anathema quod injustum simul sit, atque invalidum, ut canonistae loquuntur, esse omnino referendum. Injusta enim esse excommunicatio potest, quae valida tamen sit, cujusmodi ea esset, quam quis legitima quidem de causa servatoque canonum ordine, sed ex odio ac malevolentia inferret. Ceterum super injustis excommunicationibus aliam patribus, quam Febronio, fuisse mentem invenio. « Is autem, inquit S. Grego-

rius M. (hom. 26 in Joann.), qui sub manu pastoris est, ligari timeat vel iuste, vel injuste; nec pastoris sui iudicium temere reprehendat, ne eisi injuste ligatus est, ex ipsius tumidae reprehensionis superbia, quae non erat, fiat: » Concinit Gregorius S. Nicolaus M. in epistola ad episcopos et clericos patriarchatus constantinopolitani scripta, de Gregorio Asbesta Syracensarum archiepiscopo, excommunicationem, qua a S. Ignatio patriarcha percussus fuerat, veluti injustam, nullamque negligente. Quare ait: « Praelati iudicium semper inferioribus formidandum est, ne si ei non obdicerint, licet ab eo fortassis injuste ligentur, ipsam obligationis suae sententiam ex alia culpa id est ex inobedientia mereantur. » Idque adeo pervulgatum erat ac firmum, ut an. 1082 in concilio quintiliburgensi, cui rex quoque Erimannus interfuit, sancitum fuerit (can. 4) ut quicumque ab episcopo suo nec officio nec communione privato excommunicatus esset, etsi injusto, nullatenus tamen reciperetur ad communionem, nisi absolutus ecclesiastico more. Adeo patribus persuasum erat, excommunicationis quoque injustae rationem habendam.

III. Oggannientem videor mihi audire Febronium, agere se de romanæ curiae (1) censuris, de his vero aliter quam de episcoporum excommunicationibus sentiendum. Scilicet (Febr. t. I, cap. 3, § 1, pag. 169) « Ecclesia romana, quae propter primatum sui antistitis est centrum unitatis, cujusque episcopus cæterorum omnium caput constitutus est, ut schismatis tollatur occasio, alias Ecclesias saepe excommunicabat: scilicet, ut quisquis alius episcopus episcopum, aut Ecclesiam, sive vicinam, sive longissime distantem, absque ulla jurisdictionis specie, vel umbra; nec ut episcopus sibi subditum. » At hoc paradoxum, quo Romani pontificis primatus plane evertitur, meminerit Febronius, fuisse a me in Antifebronio certissimis argumentis convulsus (t. I, diss. 3, cap. 2): dixi: *Romani pontificis primatum febroniano hoc paradoxo everti.* Nempè, ut Ballerinius animadvertit (De Potest. eccles., pag. 217), « sicuti olim concedebatur communicatio recipiendo alios etiam non subditos in communionem; ita excommunicatio, quae communioni opponitur, reipsa nihil erat aliud nisi aliquem a sua communione excludere: quod cum fieri posset etiam in eos, qui subditi non sunt, et in quos nulla est proprie dicta jurisdictio; hinc excommunicationem non esse effectum jurisdictionis Febronius scripsit. Tunc videlicet tantum ab episcopis actum jurisdictionis proprie dictæ excommunicando exerceri praesumit, cum aliquem subditum a sua communione repellunt, non vero cum in alienos sententiam ferunt. Ita porro Febronius ex falso sui systematis principio romano pontifici subditos negat, qui aliis episcopis subjiiciuntur: quod evertit ipsam primatus naturam, qua idem pontifex jure divino et jurisdictione proprie dicta tanquam summus pastor praesidet singulis et

(1) Nihil ineptius in re praesenti ea distinctione papam inter et curiam romanam, non eam a curia, sed a romani pontificis auctoritate excommunicatio vim habet.

omnibus tum episcopis tum ovibus gregis dominici. Adde hinc paradoxo aliud non minus exitiale superextrui, illud scilicet quod cum in *Antifebronio*, tum hoc in opere dissertatione sexta disjeci, nimirum pontificis excommunicationes nullius roboris esse, nisi ab Ecclesia probentur. Cum enim Febronius ius romani pontificis in eos, qui aliis episcopis subiiciuntur denegat, fieri non potest, ut pontificia excommunicatio vim habeat, nisi ius, quo per se caret, episcoporum suffragiis assensuque obtineat. Hinc verum mirum non est, meluendas ipsi non esse ejusmodi excommunicationes, quas ab episcopis, si eum audiant, nunquam probatum iri sibi non inani fortassis conjectura persuadet. Verum cum hæc omnia falsitatis errorisque convicta sint, quis sui officii tam immemor sit, ut febronianis hisce præstigiis illudi sibi patiar, ac pontificiarum censurarum metum abijciat?

IV. Quid vero si in causas, ob quas *injunctæ* hæc Febronio videntur, accuratius inquiremus? Hoc in argumento Ballerinius tam sapienter versatus est, ut omnem ejusque diligentiam præverterit. Pauca igitur addam iis, quæ doctus vir hac de re disseruit his verbis (*De Potest. eccles. pag. 220*). *Injunctam* (Febronius) censuram atque excommunicationem esse existimat illam, qua papa episcopatum (aut metropoliticarum) prærogativarum debitam restitutionem impedire niteretur. Hæc vero ratio ut vim haberet, vide, quam multa probanda essent omnino certa, quæ tamen nec probavit, nec probare potuit Febronius: ex præmissis autem in hisce *vindictis* patere arbitror omnia potius esse penitus falsa. Probandum scilicet esset,

1° Supremam romanorum pontificum potestatem non esse veræ ac propriæ jurisdictionis, quæ omnes omnino fideles sibi immediate subijciat;

2° Summis pontificibus ius nullum esse in limitandis, sive reservandis quibusdam episcoporum facultatibus, quæ licet in origine episcopis competant jure divino, quoad usum tamen et exercitium in bonum Ecclesiæ subordinatæ sunt jurisdictioni summorum pontificum; et cætenus pertinent ad disciplinam, quam Christus ecclesiasticæ auctoritati disponendam reliquit;

3° Eosdem pontifices, cum eas facultates limitarent aut reservarent quæ ex antiqua disciplina competeant episcopis, nulla ratione quantumvis justificari posse eidem disciplinæ derogare, et novam inducere, quasi disciplina antiqua mutatis licet circumstantiis locorum vel temporum immutabilis sit; pontificum autem suprema potestas ita subest auctoritati antiquorum non tam generalium quam particularium synodorum, in quibus veteris disciplinæ canones fuerunt conditi, ut nulla justa de causa potuerint aliter disponere et constituere.

4° In materia ejusmodi facultatum episcopatum, quæ quoad istarum usum et exercitium est materia mutabilis disciplinæ, nullam vim habere potuisse episcoporum cessionem aut consuetudinem, nullam item vim deduci posse ex præscriptione, nullam ex ipsis nedum particularibus, sed neque ex generalibus conciliis, quæ a multis seculis hæc disciplinam receperunt, ac ex ea canones edidere;

5° Pseudoisidori decretales, quæ supposititiæ sunt, totam vel potioriorem causam dedisse mutandæ, ac inducendæ novæ disciplinæ; hæc autem, quæ a pluribus seculis viget, etsi confirmatam non solum consuetudine diuturna, sed etiam conciliorum approbatione, et decretis eidem cohærentibus non constituere legitimum ius, quod jure servari, defendi, et vindicari possit;

6° Abusus, qui in hac disciplina offensionem pariunt, ipsi novo juri, et non potius vitio abutentium, esse tribuendos, nec posse illis remedium apponi, nisi restituendo episcopis, ac metropolitæ antiquam suarum facultatum exercitium et usum, quasi sub eisdem pares abutentium culpa nequeunt induci, vel etiam majores;

7° Pontifices etiam sanctos et doctos, qui hoc novum ius retinuerunt, sine justa causa, et injuste retinuisse, nec antiquum episcopatum aut metropoliticarum facultatum usum restituuisse episcopis, ac metropolitæ absque gravi injuria et culpa, etiamsi id non fecerint, vel eo quod ius suum tot rationibus minus judicaverint legitimum, vel quod in ejusmodi restitutionem majora scandala varis ex capitibus oritura, et maxime cavenda metuerent;

8° Hæc omnia et ejusdem generis alia nisi Febronius vel alius quispiam apte probet; quis injustitiæ damnare potest illas censuras, quibus pontifices suam possessionem, suumque ius vindicandum existimant? Quis eas tuta conscientia posse negligi atque contemni jure suaserit? Nemo negarit, posse quempiam contra abusum præstare et urgere remedia licita; at num remedium licitum erit censurarum contemptus, qui apostolicæ auctoritatis contemptum bono publico exitialem involvit atque inducit? Si in conflictu potestatum ac juriurum ibres esset maxime dubia, superioris ius prævalere deberet juri inferioris, qui in usu et exercitio suarum facultatum superioris potestati naturali ac divina lege debet esse subordinatus; quanto magis id dicendum, ubi agitur de jure summi pontificis, cujus potestas in ferendis censuris et in limitandis episcoporum facultatibus certa est: nec ipsarum censurarum justitia pro vindicando eodem pontificio jure, ejusque possessio diuturna revocari potest in dubium, quin et pertinaci resistentia et contemptu impetatorum summa ejus potestas in conservationem unitatis, ac in totius Ecclesiæ bonum maxime necessaria.

DISSERTATIO DUODECIMA.

DE ALIIS AD ECCLESIASTICAM RESTITUENDAM LIBERTATEM FEBRONIANIS AD- MINICULIS.

CAPUT PRIMUM.

*Nihil in ecclesiasticis causis principes possunt, quod
tutitionis, ac protectionis ecclesiasticæ fines præter-
greditur: id autem potestatis perperam a Febronio
ad disciplinam pseudoisidorianam reformandam per-
trahitur.*

I. Febronio cum nihil eorum, quibus pontificia potestas penitus labefaceretur, omittendum sibi duxerit, parum fuit illam episcopis gravem ac violentam exhibere, nisi in eam principum quoque auctoritatem seditiose concitaret. Quamobrem postquam nescio quæ ex *Æneæ Sylvii* epistola ad Casparem Schlickium (*ep. 54*) recitaverat, addidit continenter (*t. I, cap. 9, § 6, pag. 722*): *Quod principibus Ecclesiæ amantissimis (quibus a conciliis et ab Ecclesia custodia et executio canonum verorum utique, non falsorum demandata est) et Æneæ Sylvio viro . . . tiara pontificia digno, aptum visum fuit extinguendo schismati, quare non sit idoneum extirpandæ male radici, quæ gravissimo omnium schismati hodieque perduranti, ortum dedit, juri scilicet isidoriano, cujus falsitas jam aperta est, et restituendo anteriori vero? Auctoritatem suæ sententiæ, atque adeo vindicem mox affert Duarenum celeberrimum, ut ait, jureconsultum; sed addere debuerat eum Boetio Eppone (1) calvinianum, cujus hæc sunt (lib. I, cap. 5): Magistratus disciplinam ecclesiasticam constituit ac reformat. Hæc quidem in priori operis volumine Febronius tradidit. In altero vero pene audacior factus ait (*t. II, pag. 151*): « Quot et quanti viri inde a seculo undecimo pro gloria domus Dei contra mundanas et politicas romanæ curiæ artes, illi inimicæ, decertarint nemo eruditiorum ignorat, et acta publica loquuntur. . . . Febronius ad assequendum salutarem hunc finem simplicissima methodo usus est, scilicet sola naturali et sana ratione (Gallis *bon sens*) SS. canonibus applicata seu accommodata. Ad hanc lanceam examinata, et velut unum sub conspectum posita curialistarum principia cum suis practicis sequellis, quæ et quas viri illi singulatim ac sparsim memorant et taxant, ea talia merito, et quasi necessario apparent, ut non possint non omnium prudentium mentes percellere, Romanos, si ad se ipsos serio reflectant, rubore perfundere, demum seculi principes convincere pessimarum pro religione, et pro populo sequelarum inde nascentium. Equidem illi semper duræ cervicis sunt; at cum hi, pro jure officio suo, uno quasi animo coeperint namque rei efficaciter admoovere, spes est magna, futu-*

*rum, ut, velint nolint illi, Ecclesia suæ dignitati restituatur. » Quid seditiosius? Hinc alibi, istis, inquit (*ibid.*, pag. 222), « in casibus episcopi et principes tanquam nati SS. canonum protectores non debent Ecclesiam et sacratissima ejus jura indefensa relinquere. Quis enim ferat, ut propter prætensiones et opiniones, quas sibi Romani proprias facere amant, Ecclesia suam superioritatem amittat? » Hæc ille.*

II. Nunc vero ut turbulentum hunc scriptorem, qui curiæ romanæ adulatores acriter insequitur principum ipse assentator longe perditissimus, tandem compescamus, primum quæ principum in ecclesiasticis rebus potestas sit, ostendendum erit, neque enim li sumus, quos Febronius exhibet, regiæ majestatis aut hostes aut contemptores, ut nihil in ecclesiasticis causis principes posse præferre contendamus: veremur illam, colimus, observandam prædicamus; his tantum finibus coercedam volumus, quos principes ipsi, nisi febronianis quorundam consiliis callidissime circumducerentur, sibi pro sua pietate ac religione statuerent. Deinde legitima hæc quam principibus asseremus potestatem Febronium ad desperatissimæ causæ suæ defensionem nequissime abuti demonstrabimus. Ad primum igitur quod attinet, explicari illud satis, ac definiri nequit, nisi antea constet, quid principes juris in sacra non habeant. Ego vero ne plus æquo romanæ curiæ in re tanti momenti ad dictus videar, Petri de Marca doctissimi viri, nec certe in romanæ partes proclivioris, quam par sit sententiam propono, ac cum Francisco Antonio de Simeonibus (*De rom. pontif. judiciaria Potest.* t. II, cap. 21) tuendam aggredior. Ita igitur vir ille eruditus in libello, quem an. 1646 Barchinæ edidit, recundique Baluzius in prolegomenis ad opus de Concordia sacerdotii et imperii. « Inspiciendum ergo est, inquit de Marca (*pag. 55 Robert. edit. 1724*), absque illo veteris legis præjudicio, an principibus christianis post constitutam a Christo potestatum divisionem aliquid liceat circa res sacras et ecclesiasticas? Antiquitatis sententiam abunde expressi synodorum ille præses Osius Cordubensis, dum Constantium principem, quise disceptationibus ecclesiasticis immiscebat, officii sui graviter admonet his verbis, quæ retulit Athanasius. « Tibi Deus, inquit, imperium commisit; nobis, quæ sunt Ecclesiæ, concessidit. Et quem admodum, qui tuum imperium malignis oculis carpit, contradicit ordinationi divinæ; ita et tu cave, ne quæ sunt Ecclesiæ ad te trahens magno crimini obnoxius sis. Date, scriptum est, quæ sunt Cæsaris, Cæsari, et quæ Dei, Deo. » Elegantissimo versantur in hoc argumento Gregorius Nazianzenus,

(1) Confer *Antifebronium*, t. I, introduct., cap. 5, n. 7, pag. 113.

orat. 17; Isidorus *Pæusiota* lib. III, epist. 249; Synesius, epist. 53; Chrysostomus, homilia 15 ad II Cor. Quare certissima est illa regula, quam Felix summus pontifex, ex mente antiquorum patrum principibus sequendam proponit, scilicet, illis nihil in *causis Dei* relictum præter obsequii gloriam. In epistola ad Zenonem data, « Certum est, inquit, hoc rebus vestris esse salutare, ut cum de causis Dei agitur, juxta ipsius constitutum regiam voluntatem sacerdotibus Christi studeatis subdere, non præferre, et sacrosancta per eorum præsules discere potius quam docere, Ecclesiæ formam sequi, non huic humanitus sequenda jura præfigere, neque ejus sanctionibus velle dominari, cui Deus vult clementiam tuam pie devotionis colla submittere: ne, cum mensura cœlestis dispositionis exceditur, eatur in contumeliam disponentis. » Quibus addi potest famosus ille Gelasii I locus relatus in Capitularia Caroli et Ludovici, ut vicem legis publicæ in Gallia obtineret, quem Gratianus non omisit.

III. « Sed cum tractatio ista (pergit illustrissimus præsul) in duo summa genera dividatur, nempe in ea negotia, quæ regulam fidei, et in ea, quæ disciplinam respiciunt, per partes est discutienda. Sane nullam penes principes spiritualem auctoritatem esse, in confesso est apud omnes, cum ligandi et solvendi potestatem et pascendarum ovium, et curam Petro præcipue et apostolis cæteris Christus tribuerit, et iis, quos ipsi hujus ministerii participes facturi essent. In quo nulla regum mentio: quibus hæc potestas asseri non potest, quæ omnem naturæ ordinem exsuperat, nisi disertissime illis a Deo collata sit. Christus quidem, cum Ecclesiam suam institueret, regum dignitatem non læsit, sed eam quoque non auxit. Quare principes christiani de rebus fidei controversis leges ferre non possunt; cum hæc potestas Ecclesiæ distributa sit, cui, ut columnæ fidei christianæ, prædicationi secundum Scripturarum et veteris traditionis tenorem innititur. Quod apertissime professi sunt ipsi principes, ut in re apertissima argumentis congregandis non sit opus. Unde cum Valentinianus Senior interpellatus esset ab Hypatiano, episcoporum orientaliū legato, pro restauranda fide, quam Constantius pessumdederat, respondit, teste Sozomeno, lib. VI, sibi, qui unus e laicorum numero erat, non licere, se ejusmodi negotiis interponere. Cæterum quo verbo testatus fuerat, rescripto constituit, nempe fidei causas a sacerdotibus esse judicandas. Exceptione hujus legis usus est S. Ambrosius, quando recusabat de fide cum Auxentio disputare in consistorio principis, lib. V, epist. 35. « Nec quisquam, inquit, contumacem me judicare debet, hoc cum asseram, quod augendo memoria pater tuus non solum sermone respondit, sed etiam legibus suis sanxit, in causis fidei, vel ecclesiastici alicujus ordinis, eum judicare debere qui nec munere impar sit, nec jure dissimilis. Hæc enim verba rescripti sunt. Hoc est sacrosanctum de sacerdotibus vultu judicare. » Idem Ambrosius vehementi oratione sacilegium istud a

mente principum dispellit. « At certe si vel Scripturarum seriem divinarum, vel vetera tempora retractemus, quis est qui abuat in causa fidei, in causa, inquam fidei, episcopos solere de imperatoribus christianis, non imperatores de episcopis judicare? » Mox: « Si conferendum de fide, sacerdotum debet esse ista collatio, sicut factum est sub Constantino auguste memorie principe, qui nullas leges ante præmisit, sed liberum dedit iudicium sacerdotibus. Theodosius Junior Candidianum comitem synodo ephesinæ interesse jussit ea lege et conditione, ut cum questionibus et controversiis, quæ circa fidei dogmata incidunt, nihil quidquam commune habeat. Nefas enim est, eum qui sanctissimorum episcoporum catalogo adscriptus non est, ecclesiasticis negotiis et consultationibus sese immiscere. »

IV. « Si agatur de disciplina canonica, ejus cognitio synodis debetur, non autem magistratibus, aut etiam ipsi principibus. » Unde Athanasius concilium tyrium graviter exagit ex eo capite, quod universæ Ecclesiæ erat notissimum, scilicet in iudicia ecclesiastica nihil imperatori licere. *Si istud iudicium episcoporum*, inquit, *quid commune cum eo habet imperator?* Hæc est sententia ejus rescripti a Valentiniano editi, cujus verba superius ex Ambrosio retulimus, in causa fidei vel ecclesiastici ordinis, iudicium competere sacerdotibus, id est, in fidei et disciplinæ negotiis. Causæ enim *ecclesiastici ordinis* ad eas questiones pertinent, quæ canonicæ dicuntur, ut constat ex Hincmaro, qui locum Leonis I, ubi eadem verba usurpantur, egregie interpretatus est in opusculo *quingaginta quinque capitum, capite decimo*. Hæc sunt ecclesiasticæ consultationes, a quarum cognitione laicos submovit Theodosius II in epistola ad synodum ephesinam superius laudata. Sententia ista, quam tuemur, in concilio chalcedonensi explicata est a Cæcero, uno e tribus episcopis missis ad vocandum Dioscorum episcopum alexandrinum, qui iudicio synodi stare nolebat, nisi cognitioni interesset iudices a principe delegati. Inanem vero hominis spem his verbis repulit Cæcero: *Quando canonicæ questiones examinantur, neque iudices neque alios laicos interesse oportet*. Quod ipse quoque Justinianus discrete facit, novella 85. Et Basiliius imperator in allocutione ad octavam synodum, act. 10: *Laico cuiusque, inquit, nulla ratione de ecclesiasticis causis disputandi, fas esse dico*. Quibus præiverat Marcellianus imperator, qui exemplo suo docuit quid sequi debeant in posterum principes, quando clericorum et monachorum disciplina constituenda est. Etenim cum monachorum erga episcopos cultum et obedientiam, monasteriorum cum consensu episcopi edificationem, clericorum a secularibus negotiis secessionem, et in sibi assignatis Ecclesiis assiduum et sedulam administrationem Marcellianus constituit vellet, quia plane hæc capita ecclesiasticos ordines attingunt, a quibus publicam auctoritatem Valentinianus Senior submoverat, de his noluit legem ferre, sed satius esse putavit ut synodi

decreto staterentur. Protulit hæc capita Marcianus, quæ relecta publice a Beociano in canones concilii iisdem verbis relata sunt, act. 6: *Divinissimus et piissimus dominus noster ad sanctam synodum dixit: Quædam capitula sunt, quæ ad honorem vestræ reverentiae vobis servavimus, decorum esse judicantes. a vobis hæc regulariter potius formari per synodum, quam nostra lege sanciri. Hinc est quod de ritibus, caeremoniis, sacramentis, cleri functione, conditionibus, censura et disciplina canones a conciliis, et decreta a pontificibus romanis tanquam de materia sibi subjecta frequentissime edantur, et vix ulla proferri possit constitutio veterum principum, quæ hac de re lata fuerit, ex mero potestate secularis imperio.* » Hactenus de Marca (1).

V. Hanc respicientis Petri de Marca sententiam ex iis, quæ in chalcondensi concilio gesta sunt confirmat el. Franciscus Antonius de Simeonibus (*De rom. pont. Jud. Potest.*, t. II, pag. 99). Tyrius episcopus primis Ecclesie seculis toti Phœnicie tanquam metropolitanus præerat. Sed cum regionem hanc in duas civiles provincias Theodosius II divisisset; Eustathius berytensis episcopus in præjudicium Tyrie Ecclesie sibi unam ex illis subicere studuit; adnitente potissimum imperatore, qui rescriptum suum hæc de re a quadam constantinopolitana synodo confirmandum curavit. Inter ea cum chalcondensis synodus haberetur, Photius Tyri episcopus Ecclesie sue jura vindicandi occasionem præternittere nolens, concilio libellum obtulit. Quo lecto, cum iudices ex Eustathio Berytensi quæsisissent, *quid ad hæc allegaret*, respondit: *Subete Photium dicere, utrum secundum canones moveat, an secundum leges?* Illis auditis, Photius dixit: *Quod vestrum morem studuerit evertere Eustathius religiosissimus episcopus, interrogentur domini et sanctissimi episcopi. Ego enim a regulis non discedo, nec volo typos patrum evertere, sed postulo, ne illa jura evertantur.* Ad hæc et similia iudices interlocuti sunt: *Sacratissimo domino orbis placuit non juxta sacras litteras (hic imperialia rescripta designantur) aut pragmaticos typos res sanctissimorum episcoporum procedere, sed juxta regulas a S. patribus latis, omni igitur cessante e sacris pragmaticis definitione, canones de hoc capitulo editi legantur.* Quoties igitur iudices interrogarunt episcopos, *utrum eis placeret, ex canonibus patrum hujus causæ questionem examinari, an e sacris pragmaticis, toties synodus exclamavit: CONTRA REGULAS NIHIL PRAGMATICUM VALEBIT, CANONES PATRUM TENEANT.* Sed si in illa tantum causa hoc statutum fuisse, novatores credentes, in aliis secus

judicandum esse contendunt; eos iidem iudices convincant: nam iis rogantibus, an Cæcropsio episcopo, *potenti, ut sine contradictione cessarent ea quæ in DETRIMENTUM CANONUM A QUIBUSDAM FACTA SUNT in omni provincia, canones autem per omnia tenerent, concilium assentiretur; episcopi omnes exclamarunt. Omnes eadem dicimus: UNIVERSA PRAGMATICA CESSANT, CANONES TENEANT, et hoc a vobis fiat.* Illis dictis iudices concluserunt: *Ex sententia sanctæ synodi in omnibus quoque aliis provinciis CANONES TENEANT.*

VI. « A chalcondensibus patribus, ut idem de Simeonibus observat, minime dissenserunt Italiæ episcopi qui Romam sub Symmacho papa anno 502 convenerunt. Nam cum recitata in concilio fuisset lex, quam Basilium præfectus prætorio, et patricius de rebus ecclesiasticis Odoaceris regis nomine post Simplicii obitum, vacante sede, promulgaverat; omnes, eam nullius roboris esse asseverarunt; præcipue Laurentius mediolanensis episcopus, cujus hæc sunt verba: *Ista scriptura nullam Romanæ civitatis potuit obligare pontificem; quia non licuit LAICO STATUENDI IN ECCLESIA..... HABERE ALIQUAM POTESTATEM, cui obsequendi manet necessitas, non auctoritas imperandi.* Illis similia Petrus Ravennas antistes decrevit in hæc verba: *Scriptura, quæ in nostra congregatione vulgata est, nullus eam viribus subsistere manifestum est; quia nec canonibus convenit, et a LAICA PERSONA CONCEPTA VIDETUR. In eadem sententiam loquitur Eulalius syracusanus episcopus: Scriptura quæ in sacerdotali concilio recitata est, evidentissimis documentis constat invalida. Primum quod contra patrum regulas a laicis, quamvis religiosis, quibus NULLA DE ECCLESIASTICIS FACULTATIBUS ALIQUID DISPONENDI LEGITUR UNQUAM ATTRIBUTA FACULTAS, facta videtur. Illis auditis, synodus in hunc modum Symmachum summum pontificem allocuta fuit: Nec apud nos incertum habetur hanc ipsam scripturam nullius esse momenti, quam etiamsi aliqua posset subsistere ratione, modis omnibus in synodali conventu provida beatitudinis vestræ sententia enervari conveniebat, et in irritum deduci; ne in exemplum remaneret præsumendi quolibet LAICIS, QUAMVIS RELIGIOSIS, VEL POTENTIBUS, IN QUACUNQUE CIVITATE QUOLIBET MODO ALIQUID DECERNERE DE ECCLESIASTICIS FACULTATIBUS, quarum solis sacerdotibus disponendi indiscusse a Deo cura commissi docetur.* Clarissimis his verbis tenebras offundere nequeunt novatores. Nam qua ratione demonstrabunt, fuisse imperialioribus rescriptis in causis ecclesiasticis concedere, quando iis in hujusmodi rebus obsequendi manet necessitas non auctoritas imperandi, vel aliquid in Ecclesia statuendi? » Neque sane id mirandum, « Cum enim, ut ejusdem de Simeonibus dicta usurpem (*De rom. pont. Jud. Potest.*, t. II, pag. 75), evidens sit Christum ea verba, quibus ecclesiasticam potestatem instituit non ad imperatorem, non ad reges sed ad Petrum principaliter, deinde ad apostolos direxisse; ideo catholici omnes in eo conveniunt, ut summo pontifici primum, utpote Petri successori, deinde episcopis, presbyterisque cum proportionem, et proportionata distributione, ut theologi aiunt, non vero im-

(1) Quod cum ita sit, non injuria sit appellatus de Simeonibus, pag. 75, se magnopere mirari, « Baluzium, in editione operis de Concordia sacerdotii et imperii, post auctoris mortem adornata, novis argumentis errores, a magistro suo jam depositos, magis magisque confirmare voluisse; cum potius illis corrigere debuisset secundum ea quæ in libello Bacinone edito, fassus fuerat: præsertim cum in eadem sententia ad obtinendum totum secundum ejusdem operis, quam ante libelli editionem fere absolverat, publici juris hæc re voluerit. Is tamen, prout a Baluzio vulgatus fuit, pluravdverus ecclesiasticam potestatem continet, quæ sine vestigio pertransiri non possunt. »

peratori, regibusque illa collata fuerit. Restat igitur, ut ab Ecclesia privilegium, de quo sermo est, principes impetrasse asseveretur. Id duobus modis poterat evenire, primo, si consuetudine communiter recepta, et saltem tacito summi pontificis, episcoporumque consensu comprobata, imperatores huiusmodi rescripta concessissent; secundo si romanus pontifex, vel alicujus generalis concilii canon, sedis apostolicæ consensu roboratus, ea concedendi illis facultatem tribuisset. Sed perspectum habemus, ut vidimus, summum pontificem præsumptum potius reprehendisse, quam laudasse imperatores, quando ecclesiasticis negotiis se immiscere voluerant: quis igitur neget, consuetudine potestatem illam minime nisi? Concludamus ergo cum Petro de Marca (pag. 57 Robert. edit. 1724) sententiam istam in dubium adduci non posse, in quam principum æque ac synodorum vota conspirant, nempe soli ecclesiasticæ jurisdictioni subditas esse tum fidei, tum disciplinæ ecclesiasticæ controversias.

VII. Obijcit Febronius (t. I, cap. 9, § 6, n. 3, seq.). Justinianum plures de ecclesiasticis rebus leges edidisse, suggillatque Baronium, qui Annales ecclesiasticos gustui romanæ curiæ (num gustum curiæ magdeburgensis captare debuerat?) plene accommodatos scribens Justinianum carpere tentavit, quasi non sine temeritate manus altariibus admoveat et sacra tangere ausus fuerit. Sed hoc Febronii argumentum occupaverat de Marca. En ejus verba (l. c., pag. 56): «Secutas quidem hac in parte leges publicas videmus, sed non antecessisse, juxta mentem Justiniani, qui novella 83 ait, ipsas leges post canones et ad illos forendos edi. Quod discrimen si accurate expendissent neoterici quidam, non adeo se absurdis opinionibus implicuissent, quibus auctoritatem principum ultra limites a Deo prescriptos porrigit. Sane etsi leges ecclesiasticis et spiritualibus rebus indicoere, non contineantur intra fines regniæ potestatis, altamen canonicas constitutiones suis etiam legibus tueri, ex officio principes tenentur, ut docet Augustinus, ep. 50, 104, 166 et alibi, unde Sixtus in epistola ad Joannem Antiochenum ait eleganter cælestem regem federatos habere reges terrarum. Leo I, epist. 80 ad Leonem imperatorem in eam sententiam: Debes incunctanter advertere, inquit, regiam potestatem tibi non solum ad regendi regimen, sed etiam maxime ad Ecclesiæ præsidium esse collatam, ut auras nefarias comprimendo, et quæ bene sunt statuta defendas, et veram pacem his quæ sunt turbata restituas. Alibi idem pontifex proficitur (nempe epist. 33) res humanas aliter tutas esse non posse, nisi quæ ad divinam confessionem pertinent, et regia et sacerdotalis defendat auctoritas. » Sed et alia in eandem rem præsto sunt testimonia. Primum appellabo Isidorum Pelusiensem (lib. III, ep. 249): Ex sacerdotio, inquit, et regis rerum administratio conflata est: quamvis cuius permagis utriusque differentia sit (aliud enim velut anima est, hoc velut corpus): ad unum tamen, et eundem finem tendens, hoc est ad hominum salutem. Quapropter cum

judicæ res initium amebant, sacerdotium ut magis necessarium, institutum est ac perditum daravit. Postquam autem, cum carni addictiores, atque erratioris essent, regnum poposcant, illud ipsis concessum fuit: quippe quod utilissimum esset, atque eorum, qui sacerdotio minime parebant, peccata coerceret atque restringeret. Reges igitur, ut S. Isidorus Pelusiota docet, judicare vel statuere de rebus ecclesiasticis nequeunt, sed tantum in executionem ecclesiasticarum legum coercere sua auctoritate debent eos qui sacerdotio minime parent. Similia aliter Isidorus Hispalensis, tradit (De sum. bon., lib. III, cap. 53): Principes seculi nonnunquam potestatis adepti calumnia tenent, ut per eandem potestatem disciplinam ecclesiasticam maniant. Ceterum intra Ecclesiam potestates necessarias non essent, nisi ut quod non prævalet sacerdos efficere per doctrinæ sermonem, potestas hoc imperet per disciplinæ terrorem. Saepè per regnum terrenum cælestem regnum proficit, ut qui intra Ecclesiam positi contra fidem et disciplinam Ecclesiæ agunt, rigore principum conterantur, ipsamque disciplinam, quam Ecclesiæ utilitas exercere non prævalet, cervicibus superborum potestas principalis imponat, et ut venerationem mereatur, virtute potestatis impartiatur. Loculentia quoque sunt ac diserta de Marciano imperatore Fausti Hermianensis verba (adversus tria capit., lib. XII, cap. 3): Ecce Marcianus princeps, verus reipublicæ pater, et verus Ecclesiæ filius, sacerdotalium non præviis, sed prædissequens decretorum. Et paulo infra: Cognovit ille, quibus in causis steretur principis potestate, et in quibus exhiberet obedientiam christiani. Et ideo, ne impius, atque sacrilegus videretur, post tot sacerdotum sententiam opinionem suam nihil reliquit. Et post pauca: Ob hoc itaque vir temperans, et suo contentus officio, ecclesiasticorum canonum executor esse voluit, non conditor, non exactor. Et demum concludit: His autem, atque huiusmodi rationibus, et exemplis augustæ memoriæ Marcianum communitum, atque edoctum saltem credibile est, ne imperii sibi commissi decorem alieni officii usurpatione fœderet. Quid aliud est dicere, imperatorem reipublicæ patrem, et Ecclesiæ filium, sacerdotalium decretorum non præviis, sed prædissequam esse, quam docere principibus de rebus tantum publicis, non vero de ecclesiasticis, decernere fas esse? Qui nisi impij et sacrilegi videri velint, imperii decorem alieni officii usurpatione fœdere non debent. Quod certe eveniret, si canonum conditores exactoresque, non vero, executores, esse vellent. Eodem spectabat S. Gregorius M. dum ait (lib. III, ep. 65) potestatem cælitus datam esse, ut calorum via largius patent, ut TERRESTRE REGNUM COELESTI REGNO FAMILIETUR. Huc etiam pertinet Gunthrami regis præceptio, post synodum matisconensem II edita, in qua hæc habentur: Convenit ergo ut, iustitiæ et æquitatis in omnibus rigore servato, DISTINGAT LEGALIS ULTIUS JUDICEM, quos non corrigit canonica prædictio sacerdotum. Sed nemo clarius explicavit quid princeps in rebus ecclesiasticis posset quam Constantinus IV. Nam teste S. Gregorio II in epistola ad Leonem Isaurum imperator ille,

interposito iurejurando, ad romanum pontificem in hunc modum scripserat: *Neque cum illis tanquam imperator sededo, aut imperio loquar: sed tanquam unus ex illis, et prout statuerint pontifices; ego exequar; et eos qui recte loquuntur admittimus, eosque qui male loquuntur expellimus, et exiliis relegabimus.* In eandem denique sententiam loquitur Gallie rex Carolus Calvus apud Lupum Ferrariensem; ait enim (ep. 81), *se fideles tenere, quod Rex regum, idemque Sacerdos sacerdotum; qui solus potuit Ecclesiam regere, quam redemit, postquam humanitatem suam in caelum evexit, semper cum suis futurus divinitate, potestatem suam ad eandem gubernandam Ecclesiam in sacerdotes divisi et reges; ut quod sancti docerent pontifices, et ipsi implerent, et impleri facerent devotissimi reges.*

VIII. « Tuitio ergo illa, ut iterum de Marca loquitur (pag. 57), quam principes canonibus impertiantur, ut tutores et vindices vetustatis, quemadmodum loquitur Justinianus alicubi, canonum sententiam aliquo pacto egredi non debet. Alioqui irritum est et inane, quodeunque principis edictum adversus canones in rebus ecclesiasticis latum. Hæc est libera illa vox synodi chalcedonensis, in quam patres a iudicibus interpellati simul omnes eruperunt: *Contra regulas pragmaticas nihil valebit; regulæ patrum te neant.* Quod synodi decretum Marcianus edicto suo firmavit anno 454 in *L. Privilegia*, cap. de sacros. Eccles. : *Omnes pragmaticas sanctiones, quæ contra canones ecclesiasticos interveniunt gratia et ambitionis cecitæ sunt, robore suo et firmitate vacuatas cessare, præcipimus.* Leo quoque sapiens (*Constit.* 74) : *Si, inquit, sacrorum decretorum sanctio ad res civiles transiens, in illis sæpe plus auctoritatis, quam ipsæ civiles, de iisdem rebus tractantes leges habet; quanto magis sacra decreta in suis rebus civilibus legibus prævalerunt?* »

IX. Prodeat nunc Febronius, et a principibus petat, ut ecclesiasticam disciplinam reforment. An eorum, qui tueri disciplinam ecclesiasticam debent, est etiam eam reformare? Id enimvero, qui micam salis habeant, ejus esse tantummodo, cujus sit illam constituere, consentient. Numquid vero qui canonum executores et vindices sunt, sequæ agnoscunt, disciplinam constituere audebunt? Hoc, si sapit Febronius, uni ecclesiasticæ potestati tribuet. Hanc igitur unam reformandæ quoque disciplinæ præficiat, opus est. Nec minus fallitur, dum custodiam canonum principibus adjudicat. Defensionem si dixerit, nos sibi consentientes habebit; at custodiam a majoribus nostris iis solum qui canones condere possint, Ecclesiæ nimirum ministris (1) ascribendam esse didicimus. At enim canones tueri dum principes debent, utique veros defendant, oportet; pseudoisidorianos igitur omni, quo veros Ecclesiæ asserent, studio repellent. Itane? Verum cujus est veros a falsis canones secer-
nere? Principumne, an Ecclesiæ? Ecclesiæ certe,

cujus cum sit canones servandos proponere, est quoque de eorum veritate dijudicare. Expectent igitur principes, dum Ecclesia a pseudoisidorianis canonibus se deceptam fateatur; tum veros pro sua tuitionis potestate defendant. At si Ecclesia a tot retro seculis illos utut origine falsos cooptavit, suæque legum condendarum potestate munivit, quo jure principes antiquam disciplinam revocabunt, isidoriana rejecta? Hocce esset sequi Ecclesiam? hocce canones exsequi? hocce sacerdotio parere an potius sacerdotalibus prætere decretis, recenti Ecclesiæ legum edendarum facultatem negare, disciplinam imperio subicere? (1) Quid ergo, inquit Febronius, quid tot principibus fiet, qui postremis hisce temporibus leges edidere quamplurimas adversus romanæ censuras bullasque? Nimia erga principes nostræ præ-

(1) Illud sæpe miratus sum, hujusmodi consilia ab iis suggeri, qui cum de romano pontifice agatur, nihil nisi canones prædicant, illicque laxandarum legum potestatem tribuunt innumeris pene nominibus circumscriptam. Ad eundem scopulum impingere gallicani præsules an. 1682. Declararunt illi apostolicæ potestatis usum moderandum per canones spiritus dei conditos, et totius mundi reverentiam conservandos; sed quo tempore id declararunt? Nem sane credibilem dicam, verissimum tamen: illo tempore, quo Innocentius XI adversus regaliæ jus pro canonibus invicto animo decertabat, ipsi vero canones, magna licet Ecclesiæ sua servitute, relaxandos contendebant. Digna est quæ ex Sfondrati Gallia vindicta hinc reddatur epistola, quam ad clerici gallicani comitia idem Innocentius XI dedit 11 aprilis ejusdem anni, insignis particula. « Ceterum, inquit pontifex [Gall. vindic. diss. 1, § 8, docum. 159, pag. milii 452], ultro admittimus et laudamus consilium relaxandi canonum disciplinam, pro temporum necessitate, ubi fieri id possit sine fidei et morum dispendio. Imo addimus cum Augustino: « Toleranda aliquando pro bono aequitatis odio haec benda sunt: neque eradicanda zizania, ubi periculum sit, « ne simul etiam triticum eradiceatur. » Id ita tamen accipi oportet, ut in aliquo tantum peculiari casu, et ad tempus, et ubi necessitas urget, licitum sit, sicuti factum est ab Ecclesia; cum arianos et donatistas episcopos, ejurato errore, suis Ecclesiis restituit, ut populos, qui secuti eos fuerant, in officio contineret. Aliud est, ubi disciplina Ecclesiæ per universum amplissimum regni ambitum, sine temporis termino, et cum manifesto periculo, ne exemplum latius manet, labefactatur, imo evertitur ipsius disciplinæ et hierarchiæ ecclesiasticæ fundamentum, sicut evenire necesse est, si quæ a rege christianissimo in negotio regaliæ nuper acta sunt, consentientibus, imo etiam consentientibus vobis contra sacrorum canonum, et præsertim generalis concilii lugdunensis auctoritatem, contra notam jam pridem vobis in ea re mentem nostram, et contra ipsam jurisjurandi religionem, qua vos Deo, romane, vestrisque Ecclesiis obligastis, cum episcopali characterè imbueremini, hæc sancta sedis executioni mandari, et malum invalescere, diutius differendo permittitur, ac non ea nos, pro tradita divinitus humilitati nostræ superna in universum Ecclesiam potestate, solenni more, prædecessorum nostrorum vestigiis inhærentes, improbaremus; cum præsertim per abusum regaliæ non solum everti disciplinam Ecclesiæ res ipsæ doceat, sed etiam fidei ipsius integritatem in discrimen vocari facile intelligatur ex ipsis regionum decretorum verbis, quæ jus conferendi beneficia regi videntur, non tanquam profuens ex aliqua Ecclesiæ concessione, sed tanquam ingentium, et omnium regie coronæ. Illam vero partem litterarum vestrarum non sine animi horrore legere potuimus, in qua dicitis, vos jure vestro decedentes, illud in regem conluisse: quasi Ecclesiarum, quæ curæ vestræ creditæ fuero, essetis arbitri, non custodes; et quasi Ecclesiæ ipse, et spiritualia earum jura possent sub potestatis secularis jugum mitti ab episcopis qui se pro earum libertate in servitutem dare deberent. Vos sane ipsi hanc veritatem agnovistis et confessi estis, dum alibi pronuntiastis: *Jus regaliæ servitutum quamdam esse, quæ in eo præsertim, quod spectat beneficiorum collationem, imponi non potest, nisi Ecclesia concedente vel saltem consentiente.* Quo jure vos ergo jussu illud in regem conlulistis? Quomodo sacri canones dirahi velent jura Ecclesiarum; quomodo ea vos distrahere in animum induxistis, quasi eorumdem canonum auctoritatis derogare licet vobis? »

(1) Confor. cl. P. Bianchi, t. IV, pag. 410.

setim ætatis reverentia tangor, ut quæ ab illis acta sunt, et a Febronio ostentantur, improbare ipse apertius audeam. Habeo tamen, qui me in scopuloso plane loco versantem sustentet. Is est podiensis episcopus in libro inscripto : *Défense des actes du clergé de France concernant la religion*. At ergo (1) novum non esse imperatores non a laicis solum consiliariis, sed etiam ab episcopis sacræ dignitatis sua temerariis in fraudem inductos legibus pragmaticisque sanctionibus subscribere, quarum virus ubi tandem agnoscant, execrantur ipsi; ac deletas omnino velint. Id enimvero in re præsentî eo facilius locum habet, quod de jurisdictione, atque auctoritate agitur, cuius nec terminos ita definire ut omnis dubitatio penitus auferatur, pronum est, nec amplitudini quidquam decedere consultum, nihil præterea a jureconsultis, a theologis ipsis qui sua querunt, non quæ Jesu Christi, ingeri sibi frequentius principes audiunt, quam romanæ sacræ usurpationes.

CAPUT II.

De pontificiis bullis non ante divulgandis, quam principibus placuerit, Febronii dogmata cum iis conferuntur, quæ hoc de argumento benedictinus Zallwein ab eodem Febronio sæpe non sine laude appellatus dissertit; aliqûa ad hæc confirmanda adduntur.

I. Postquam Febronius principum esse pontificiæ auctoritatis coercionem generatim docuerat, aliqua singulatis percenset, quibus hæc ipsa principum potestas exeratur. « Tutum, igitur, et commodum, imo promptius remedium, ad recuperanda jura sacra per ignorantiam et superstitionem (et mirabimur, Romam a lutheranis superstitionis insimulari?) perperita deprehendit ille (t. I, cap. 9, pag. 740), in placito regio, cujus legitimus usus in plerisque regnis ac provinciis viget, ita ut sine eo nullum rescriptum.

(1) Part. 1, pag. 49 : « L'antiquité nous apprend que des édits d'empereurs, l'Écclésiastique d'Héraclius et le Type de Constantin n'ont pas évité l'anathème. Il faut croire que une sagesse divine, qui discerne infailiblement les circonstances, et pèse dans une balance droite les inconvénients et les avantages, suggéra ces condamnations. Le motif, qui en est venu jusqu'à nous, est que les empereurs n'avaient fait que prêter leur nom à ces édits, dont les dispositions avaient été dictées par des prélats orientaux, partisans déclarés ou fauteurs secrets de l'hérésie. Ce que Héraclius reconnaît en ces termes rapportés par M. l'abbé Fleury (*hist. ecclésiast. lib. 58, n. 55*) : *L'Écclésiaste n'est pas de moi ; je ne l'ai dicté, ni commandé. Mais le patriarche Sergius l'ayant composé cinq ans avant que je revinsse d'Orient, me pria, quand je fus à Constantinople, qu'elle fût publiée en mon nom avec ma souscription, et je me rendis à sa prière. maintenant voyant que c'est un sujet de dispute, je déclare à tout le monde que je n'en suis pas l'auteur. Le concile de Latran, présidé par le pape saint Martin, où le Type de Constantin fut anathématisé, n'en imputa tout le venin qu'à Paul, patriarche monothélite de Constantinople. L'Eglise voyait que les instigateurs, et les véritables auteurs de ces lois impériales ne se contentaient pas de les souscrire eux-mêmes, pour y ajouter le fantôme de l'autorité ecclésiastique, mais qu'ils employaient les ruses, les menaces, les violences pour en multiplier les souscriptions dans le clergé et dans l'état monastique, et qu'ils tendaient ainsi le piège le plus dangereux à la simplicité des fidèles. Il n'était plus temps alors de consulter les règles d'une prudence ordinaire. Il fallait envelopper dans la même condamnation et les écrits ou les délateurs de l'hérésie l'enseignant sous leur propre nom, et ceux où, pour mieux l'établir, ils avaient abusé du nom et de la confiance des empereurs.*

decretum, mandatum, constitutio, bulla, breve, aut quæcunque litteræ romanæ executioni tradi solent. Receptus est ejus usus in Gallia, Hispania, Lusitania, S. baudia, regnis Neapolis et Siciliæ, Belgio, et certo modo in Germania (1); imo olim in Anglia, dum esset catholica, vigore famosæ legis *Premunire*. Est hoc jus placiti pars juris majestatici, cui essentialiter inhæret. Cum enim principibus vigore supremi sui muneris eura et conservatio publicæ tranquillitatis, sine personarum et causarum discriminine, incumbat, itque prouide auctoritatem habeat super actiones externas, etiam ecclesiasticas, quatenus exinde reipublicæ incommoda aut perturbationes evenire possunt; hinc ad eorum officium pertinet, inquirere in omnia, quæ aliunde in eorum terras inferuntur et per se vel constitutos ad hoc magistratus dispicere, ne quid invehatur, aut executioni mandetur, quod in publica commoda valeat impingere. Id ipsum in sua Defensione inculcat his verbis (t. II, pag. 586) : « Non solum autem episcopis, sed et secularibus principibus competit jus bullas pontificiæ ante earum publicationem inspiciendi, et pro re nata aut suo placito muniendi, aut eas, si statui publico minus convenientes visæ fuerint, retinendi : de hoc temporalium potestatum jure ita fatur Stokmans ; Tract. de Jure Belgarum circa bull. pontif. recepti, pag. 167 : *Populo his moribus ab omni memoria assueti, exemplis tam illustribus domi instructo, tot rationibus et nationum consensu suffulto atque adeo astipulatione ipsius pontificis munito ; qui nunc bullas quasvis in acie Campi Floræ promulgatas pro legibus obtrudi posse volunt sine placito principis, sine examine consiliorum regionum : idque præcibus romanæ curiæ blandiloquentia sua confidenter inculcant : eos ergo neque probos cives esse aio, quod præsentem reipublicam statum ; et res bene compositas conturbent ; neque bonos Romanis consiliarios ; suggerentes consilia in præsens spiciosa, eventu turbida, et effectu cassa futura* (2). Paucis his lineis plus boni sensus inest, quam centum paginis zaccariani multiloqui (3).

(1) Quæ de universali apud has gentes placiti regii jure hic a Febronio dicuntur, vel falsa sunt, vel plus æquo amplificata. Confer opus inscriptum : *ragioni della sede apostolica nelle presenti controversie colla corte di Torino*, l. I, p. II, pag. 110, seqq.

(2) Supra pag. 583, eadem de re loquens Van Espen tractatum de Promulgatione legum ecclesiasticarum appellat.

(3) Gaudeo enimvero, mihi non inesse bonum sensum, quem in Stockmansio Febronius laudat. Nimirum Innocentius X decreto 23 aprilis 1654, proscriptus est Stockmansii liber, imo jam 14 januarii ejusdem anni Martiensium questorium fidei censuram subiecit, quo hujusmodi est :

« Josephus de Rivera secretarius concilii sacræ generalis inquisitionis : Notum facio illustrissimum D. Jacobum de Arce Reyoso episcopum, inquisitionem generalem in regnis et domiciliis sue majestatis, tum illius concilium, et domi nos sanctæ generalis inquisitionis, cum processisset censura qualificationem per decretum datum 7 hujus mensis et anni, jussisse sibi sibi, et prolatori ex toto per edicta in forma ordinaria duos Tractatus, quorum alteri titulus : *Jus Belgarum circa bullarum pontificiarum receptionem*, alteri vero : *Defensio Belgarum contra evocationes ad peregrina judicia*, utrumque sine nomine auctoris, impressaris, loci aut anni impressionis, eo quod continent propositiones erroneas, quæ sapientur hæresim, et modum loquendi hereticorum, temerarias in materia gravissima, scandalosas, et

II. Quoniam igitur Febronius a meo *multiloquio* abhorret, Zallweinium inducam hoc de argumento disceptantem. Num tunc quoque eruditissimum benedictinum, quem saepe saepius nobis objicit, insani cupisdam *multiloquii* accusabit? Licebit tamen mihi pro re nata aliqua adijcere, in quibus essi *brevisiloquus* esse conabor, vix tamen *multiloqui* reprehensionem evitaturam me spero; Febronio enim quantum experientia comperi, *multiloqui* sunt, qui ejus causae incommodant. Primum igitur quid Zallweinius de Van Espenio senserit audiamus. « Hortatur, inquit (t. I, pag. 105), catholicos, ut hunc auctorem caute legant, qui sane excessivus est in extensione hujus placiti regii, et jure optimo illis scriptoribus annumerari meretur, qui, sicut diximus, muscas captant, de umbra disputant, interesse politicum etiam imaginarium ante oculos habent, atque hac ratione potestatem ecclesiasticam ferme ad ineptias relinquant; e contra politicam ultra suos fines quam longissime extendunt. » Quam distat a febroniano Zallweinianum de Van Espenio iudicium! Veror equidem, ne *multiloquus* Febronio videri noster quoque benedictinus incipiat. Sed quoniam cum hoc in argumento ducem nobis praestitimus, illum Febronius loquentem patienter ferat. « Quantum ad illud placitum regium (ibid., pag. 579), si rem bene examinemus, comperiemus, quod omnes discordiae circa receptionem bullarum et decretorum exortae inde suam trahant originem: quod sciunt et doctores et magnates, hoc placitum regium et suggestionem politicorum esse susceptum. Ex hoc ipso enim audaciores fiunt, ut omnia decreta, quae suo palatii non sapiunt, suggillare, carpere et vilipendere non curent. Certe in illis provinciis, in quibus placitum regii usus non viget, nihil tale nequam aut raro fuit auditum. Fetus politico-rum est istud placitum regium, qui adulandi, placendi, atque jurisdictionis et propriae et suorum principum ampliandi studio, et fortassis occulto livore, invidia, et odio, quo in auctoritatem ecclesiasticam feruntur, nescio, quae pericula, praedicia, et damna bono publico metuenda fingunt, et suis principibus sub speciosissimis rationibus ante oculos ponunt. »

III. Haec ne perperam dicta videantur, sunt a nobis uberius explicanda, ac confirmanda. Factum politico-rum auctor placitum regium dixit; sed addere omnino debuit extremis tantum seculis editum. Stockmansius eo loco, in quo tantum boni sensus Febronius deprehendit, egregie fallitur, dum populum placiti regii meritis ab omni memoria assurtum vocat. Feralis ejus schismatis, quod ab Urbano VI ad constantiense concilium Ecclesiam crudelissime dilaceravit, tempore vetustior non est isthaec memoria. Indicent

injuriarum auctoritati spirituali Ecclesiae respectivae: et in observantiam dicti decreti misse sunt litterae ad inquisitores horum regnum, ut eos nuntiarent executioni. In ejusdem, et mandato illustrissimae suae D. huius praesentis subscripsit, et signavi sigillo generalis inquisitionis Madridi 14 Januarii 1654. »

Apogetum Stockmansii bonum servavit; cum abbas, egero, excorcor.

Febronius, Stockmansius, Van Espenius et si qui sunt id genus alii regiae dignitatis assentatores, vel unum ex tot imperatoribus principibusque rerum ante illud schisma politis, indicent, qui apostolicas litteras suo, ut evulgarentur, consensu indigere contenderit. Quae lex, aut rei, de qua agebatur, natura, aut tumultuum, qui inde timeri poterant, causa cum reipublicae statu conjunctior, quam siriciana illa, qua majores clerici ab uxoribus abstinere jubebantur, ab omni ecclesiastico honore, ni paterent, apostolicae sedis auctoritate defecti, atque a venerandis tractandis mysteriis perpetuo prohibiti? (Ep. I ad Himer. Tarrac.) Neque tamen cuiquam in mentem venit, principis, ut ea promulgaretur, expectandum assensum? Idem de ceteris pontificum ac concilio-rum legibus dicas, quae ad Urbanum VI prodierunt. Sed quod gravius est, in magnis illis, quae a nono seculo ad quartodecimum initia romanis pontificibus cum imperatoribus regibusque fuere dissidia, apostolicas in hos constitutiones in ipso eorum imperio regnisque promulgatas novimus, quin de regio placito ad illas infirmandas cogitaretur (1). Philippus quidem Pulcher in maxima illa cum Bonifacio VIII controversia cavet, ne ullae ejus pontificis litterae in regnum devehrentur, custodibus ubique appositae ut in Spondani Annalibus legimus (ad an. 1301, n. 7); non autem promulgari illas in Gallis absque suo assensu non posse edixit. Idem an. 1164 cum Alexandro III gesserat Henricus Angliae rex, non enim ejus litteras nullas futuras roboris, nisi sibi, aut proceribus suis probarentur, arbitratus est, sed servissimas, ut idem Spondanus ait (ad an. 1291, n. 10), edicta per omnes sibi subjectas provincias promulgavit, nempe ut omnes portas diligentissime custodirentur, ne litterae interdictionis summi pontificis... in Angliam deferrentur. Quanto facilius regio negato assensu pontificis constitutiones eludere reges il potuissent! Sed nondum res politica ad eam absolute-mem perducta erat, quam posterioribus tandem seculis obtinuit. Nempe subito Clementis VII adversus Urbanum VI schismate, quod deinde ad Martinum V in constantiensi synodo electum perduravit, ne ab antipapae eorumque assecclis fraudes impune admitterentur, ipsi Urbano, quemadmodum in superiore dissertatione annotabam, visum fuit pernecessarium, ut de constitutionibus apostolicis, an legitimae forent, atque a vero pontifice proficiscerentur, episcopi ante judicarent, quam executioni demandarentur. Principes quoque, ne populi a pseudopontifice deciperentur, cavendum sibi duxerunt bullarum examine. Quamobrem, ut in Vita Caroli VI Galliarum regis narrat Joannes Juvenalis Ursinus, cum an. 1381 rector parisiensis academiae ad professorum exterorumque conventum quaedam Urbani VI litteras legendas detulisset, dux andogavensis ob papillarem Caroli aetatem procurator regni, qui Clementis VII partes sequebatur, graviter rectori

(1) Confer opus supra indicatum, cui titulus: *Ragioni della sede apostolica*, etc., t. I, p. 2, pag. 91, seqq.

Indignatus eum comprehendi jussit, non fuisse prætexens ab illo Urbani litteras regi antea exhibitas: quod ipsum tamen historicus *Ducis in academiae rectorem violentiæ assignat*. Adeo explorata res erat, non potuisse ab hac causam in rectorem veluti sotentem jure animadverti. Eadem de causa apud Lusitanos, teste Garzia de Resende in Chronico Joannis regis (1), moribus inductum tunc fuit, ut de brevibus cæterisque romanis litteris ab archicancellario cognoscere. Extincto tamen schismate ubique ad antiquam consuetudinem paulatim reditum fuit. Nam non solum episcopis Martinus V, quam Urbanus VI, ipsis indulserat, de constitutionibus apostolicis cognoscendi facultatem eripuit, sed etiam Carolus VII Galliarum rex apud Fevretum (*Traité de l'abus, lib. I, cap. 4*) an. 1424 edicto sanxit, ut romano pontifici deinceps sua uti potestate, tam in beneficiorum collatione, quam in jurisdictionis apostolicæ executione liceret modo et forma, quibus felicis mem. Clementis VII et Benedicti XIII temporibus usus fuerat, et aliis quibuscunque visibus et mandatis. In Hispania vero idem fuisse servatum indubio argumento est Alexandri VI, quam in superiore dissertatione indicavimus, constitutio, qua an. 1493 Ferdinando V et Isabella potentibus indulgentias omnes cum antea concessas, tum postea concedendas suspendit, donec per loci ordinarium, in cujus civitate et diocesi pro tempore publicabuntur, prius et deinde per nostrum et sedis apostolicæ prædictæ nuntium in partibus illis tunc existentem, ac capellanum majorem eorumdem regis et reginæ consilio existentem per eos ad id deputandum, bene et diligenter, ac sicut verè litteræ apostolicæ, visæ et inspectæ fuerint. Si enim Hispaniarum regibus in more positum fuisset, ut apostolicas constitutiones suo examini subicerent, nunquam id ab Alexandro postulassent, sed suo jure quemadmodum in aliis, ita in his quoque apostolicæ sedis litteris usi fuissent; multoque minus in legibus, quas de hujusmodi indulgentiis ediderunt, earum cognitionem vi alexandrinæ constitutionis præcepissent (2). Lusitani quidem consuetudinis, quæ in schismate obtinuerat, retinentiores fuisse; sed posteaquam Innocentius VIII an. 1486 Joannem regem de illa abolenda graviter monuit (3), piissimus

(1) Cap. 66: « Costumavasi anticamente in questi regni, che tutti i brevi e rescritti, lettere, e bolle, che venivano da Roma non si facesse di esse cosa alcuna, se non erano prima vedute, ed esaminate dal cancelliere maggiore, e quelle, che trovava esser verè, e direttamente spedite, dava licenza, che si pubblicassero, e che avessero esecuzione, e questo era con sano e buon rispetto, per sfuggire la falsità, di modo che le parti non ricevessero dolumente, perdita e danno. E principalmente perchè in tempo di scisma essendovi più di un papa, come molte volte si vidde, non si aveva da obbedire in questi regni, se non al padre santo di Roma. » Ita ille.

(2) Vide ipsam legem apud Alphonsum Azevedum, t. I, lib. III, tit. 6, leg. 37.

(3) Ipsa Innocentii ad regem litteras accipe. « Joanni Portugalie regi illustri Innocentius, etc. Carissime, etc. Olim fel. record. Sixtus papa IV, prædecessor noster immediatus, per suum nuntium, deinde per proprium cursum celsitudinem tuam monuit, ut revocaret quædam statuta, quibus nonnulli reges Portugalie jam dudum contra libertatem ecclesiasticam usi fuerant, ipsaque celsitudo tua tuæ uteretur: cui cum majestas tua respondisset, missuram se super his ad eum, supersedit in ultérieure provisione

rex, ut ait in ejus Chronico Garzias de Resende per ubidiri come principe cattolico et per compiacerli fece tutto, come lo mandarono a chiedere. Di che il papa ed i cardinali ebbero molto piacere, et molto contento, et con molte lodi li mandarono a rendere molte grazie, e di poi sino al presente si è fatto così (1). Politicorum deinde artibus effectum est, ut quod ob schismatis causam coeptum erat, eo deinde sublati intermissum apud multas gentes revocaretur. Hæc regi placiti initia sunt, obscura illa quidem, nec satis gloriosa; ea tamen, ut nisi cæci omnino esse velimus, nihil illud ad regie dignitatis constitutionem spectare videamus. Quis enim sibi unquam persuadeat, seculo

prædecessor noster prædictus. Post paucos postea dies diem clausit extremum. Non vero, quibus in ea re nulla alia excusatione, aut informatione opus erat, quippe qui statuta prædicta, dum in minoribus essemus, experti fuimus, causam sanctumque propositum prædecessoris nostri, prælati, audito adventu oratorum tuorum, ex quibus statuta prædicta jam revocata fuisse intelligere sperabamus, prosequi ac continuare distulimus.

« Cum vero coram nobis oratores prælati fuere, nihilque in mandatis ad nos a te in hoc se habere dixerunt, dolui-
nus profecto pro gravitate rei, pro conscientia tua, pro expectatione nostra: dolui ipsum quovis esset romano cardinalium collegium. Neque potuimus credat nobis majestas tua sine difficultate ipsum collegium adducere, ut differemus in re tam aperta contra ecclesiasticam libertatem pro hujus sanctæ sedis, ac nostro honore providere, quod oratores prælati ad tuam serenitatem reverenter, ipsam de nostra ac sacri collegii prædicti mentis, iustitia, atque honestate verbo plenissime informati qui intertulerunt et audiverunt in secreto nostro consistorio, quam gravem, et detestanda statuta hæc ipsi collegio visa sunt, neque possumus, fili carissime, satis mirari, quod reges Portugalie, quorum plurima exstant pro fide Christi egregie gesta, qui inter alios catholici appellari volunt, non foverint censuras, ac penas in bulla, quæ in *Cena Domini* in eos, qui talia audent, publice, ne quis ignorantiam præterdere possit, legi consuevit, contentas. Quia vero nos Deus licet immeritis Ecclesiæ suæ sanctæ, ac lucis sanctæ suæ præfecit, ut ejus honorem, dignitatemque tueamur, vigilemusque super commissum nobis gregem: hortamur serenitatem tuam, quam ex corde diligimus, monemus, atque requirimus [jam enim non dolemus solum, sed compellimur tot afflictis, qui ad nos clamant, quod litteræ apostolicæ in cancelloria tua retinentur] districtique quoniam ignorantiam majestas tua allegare jam minime potest in virtute sanctæ obediencie præcipiendo mandamus, ut statutum illud, quo continetur, ne quis tabellio, aut notarius ipsam apostolicis cuque iudici aut persone ullas litteras apostolicas publicare, intimare, aut præsentare, nisi primo impetrata a tua celsitudine licentia, audeat: addita poena, si instrumentum quod eas præsentaverit parti, ad quam spectat, quovis modo dederit: aliud præterea cujus vigore officiales tui litteras [quas vulgo *litturas* appellant] in causis beneficiis concedere, ac de dictis causis se intrinsece præsumunt, revocet, casset, irritet, et annullet. Ut autem intelligamus, quid oratorum tuorum reditus, quid motu nostra protulerint, sciamus quid acturi sumus, tuamque, cujus etiam rationem reddiduri sumus, conscientiam spectet, volumus, ni infra sex mensium spatium a die, quo oratores prædicti ad tuam celsitudinem redierint, computandum absque ulla dilatione, aut mora nos per litteras, aut nuntium certiores tua majestas reddat, quod dicta statuta revocaverit, ac casaverit, ut præfatur: sin minus causa jam diu commissa est; pendet adhuc; tui sepe tua celsitudo monita: expectamus plus fortasse quam debemus: prout de jure procedere et providere necesse nobis erit. Datum Romæ apud sanctum Petrum, etc., die 5 februarii 1486, anno secundo. »

(1) Hinc intelligis, quæ fide hæc omnia Febronius dissimulaverit, dum ait, t. I, pag. 741: « Cum anno 1486, Joannes II, Lusitanie rex, ad instantiam romanæ pontificis usum videndi et examinandi litteras apostolicas abolere proposuisset, status regni sese opposuere; remonstrantes, Non licet regi tale jus a se abdicare in præjudicium regni et subditorum; ita referente Augustino Manuel in Vita Joannis II, lib. IV. » Regni quidem proceres sese opposuere, sed frustra, quod Febronius callido silentio præterit.

primum quarto decimo inclinante, iterumque labente seculo decimo sexto, alibi etiam serius, reges principesque sua jura agnovisse; ceteros præteritorum seculorum imperatores, reges, aulicos tam bardos fuisse, ut quod præcipuum quoddam majestatis decus, atque adeo presidium esset, aut ignoraverint, aut etiam neglexerint? sed ad Zallweinum redeamus.

IV. « Res profecto mira, quod solæ leges ecclesiasticæ et bullæ pontificiæ tam sint periculosæ, ut placito regio et judicio politicorum subiacere debeant, qui bonum Ecclesiæ parvi habentes solum bonum politicum ex principiis non raro pseudochristianis, et rationibus futilibus, sæpe sæpius a sinistra passione agitati ob oculos habent. Quæso si imperatores ecclesiastici, quos posuit Christus regere Ecclesiam Dei, suum quoque placitum urgerent, quoties decreta emanant politica, quæ non raro statui ecclesiastica sunt præjudicialia libertatibus Ecclesiæ inimica, jurisdictioni pontificum et episcoporum adversa; imo aliquoties ipsa sancta sanctorum invadunt, quid dicturi forent? » Quod hic Zallweinus pseudopolitici obijcit, multo ante illum animadverterat insignis apud Lusitanos canonum doctor Oliva, cujus hæc sunt (*De For. eccles.*, part. 1, q. 22, n. 19): « Etiam summus pontifex posset per constitutionem generalem præcipere, ut nullum rescriptum gratiæ impetratum a principe seculari executioni demandaretur, nisi prius apud episcopos præsentetur, et examinetur, utrum contra Ecclesias, seu jura earum, vel sedis apostolicæ, aut in præjudicium spiritualis potestatis, aliquid contineat, quia non minor, sed major est ejus potestas ad hoc, quam principis secularis ad illud. Verum, heu! (pergit Zallwein) quidquid contradicant episcopi, reclamant pontifices, cedendum est præpotentiæ magnatum. Sola ratio status politici instar imperiosæ Saræ dominatur: dum et contra ratio status ecclesiastici velut humilis Agar servire cogitur. » Vin audire, quo ista servitus provehatur? Febronius loquatur (t. II, pag. 542): « Certum itaque, et omnibus notum est, bullas dogmaticas in Gallia sub legē obligationē placiti contineri. » Hericourt, part. 1, cap. 15, n. 8: *Idem et in Belgio ab antiquo receptum esse probat Van Espen*. Atqui quod Febronius certum dicit, certo falsum est (1), et

(1) Recolatur quæ ex pastoralis documentis card. de Bissy an. 1725, pag. 251, attulit in *antifebronio*, introd., cap. 4, pag. 67: « Que les six évêques (appelants, quibus Febronium addens) apprennent aujourd'hui, puisqu'en défendant Van Espen ils ont paru l'ignorer, qu'une des maximes fondamentales de la monarchie et de nos libertés est que l'autorité spirituelle et la temporelle sont parfaitement distinguées dans leur objet et dans leurs fonctions. De même donc que les lois des princes pour le gouvernement temporel n'ont pas besoin d'être confirmées par l'autorité ecclésiastique; aussi les décisions dogmatiques n'ont pas besoin d'être confirmées par la puissance séculière.... Au reste nous sommes bien éloignés de croire que les princes ne soient pas en droit de veiller que dans la publication et dans l'exécution des décrets dogmatiques il ne se glisse des clauses contraires à leur autorité. Si par malheur ou y insérât de la sorte, qui peut leur refuser le droit d'empêcher l'observation de ces clauses? Mais aussi ils ne se sont jamais arrogés le droit de retarder ou de délayer l'exécution des décisions faites sur le dogme, lors-

abusus a Zallweinio appellatur, et isque præcipuus, quem Van Espen tantopere tuetur, docendo quod placitum regum requiratur non modo, quando agitur de promulgatione decretorum, quibus libri aliqui proscribuntur; verum etiam pro casu, quo decreta etiam dogmatica sunt promulganda. Constitutiones profecto, quibus Baium atque Jansenium, eorumque propositiones romani pontifices confixere, in Galliis absque ullo regii senatus assensu receptæ divulgatæque fuerunt. Quid quod Gabassutius disertè tradit (1) decreta fidei ea esse, ut *his ligentur quicunque privatum illorum habent sufficientem notitiam, quamvis neque provinciis promulgata, neque publice recepta fuerint...* et qui in provincia dissita certo sciret, unum aliquod fidei decretum fuisse Romæ ad valvas apostolorum publicatum, hoc ipso illi acquiescere sufficienter tenebantur.

V. Sed ne quis Zallweinum romanis paribus hæc saltem in re, nimis addictum fuisse ogganniat, in medium afferam quæ celebres duo belgæ doctores de eodem argumento tradiderunt. Primus prodeat Franciscus Zypæus (2). Quærit ille, an constitutiones apostolicæ in Belgio effectum habere non possint, nisi prævio principum placito? Quid autem respondet? « Profecto, inquit, si res, ut se habet, examinetur, ad nullius constitutionis, legisve ecclesiasticæ promulgationem placito principali opus esse judicabit, qui non ex præjudicata aliqua opinione, sed ex vero statuere velit: nulla enim edicta id mandant quoad leges constitutionesve apostolicas, sed quoad rescripta tantum privatis data, eaque non omnia, sed beneficialia tantum. Quæ enim reperiuntur in libro edictorum sub rubrica de *causa beneficialibus*, omnia tam narrativis verbis, quæ impulsivam et finalem causam earum constitutionum continent, quam dispositivis, sonant de provisionibus beneficialibus. » Quam in rem edicta suæ religionis, pragmaticasque sanctiones accuratissime percenset. Addit mox: « Saltem ex his liquidum est, edicta ea omnia nonnisi ad beneficialia et abusus circa ea porrigi, non vero ad cursum impediendum constitutionum apostolicarum, quæ pro salubri regimine Ecclesiæ, maturis et repetitis deliberationibus, ad tollendos abusus cum magno

quelles sont reçues ou approuvées par les évêques. Les parlements se sont plus d'une fois réglés sur ce principe. Dans l'enregistrement des bulles, souvent ils ont ordonné qu'elles fussent observées dans leur ressort quant à la décision. Pour les clauses de ces bulles, qui leur paraissent contraires à nos libertés, ils ont décliné d'y avoir égard. Que si des princes, dont le zèle pour la religion et la soumission à l'Eglise sont connus, exigent que les décrets dogmatiques leur soient montrés avant l'exécution, la précaution est sage. Ils veulent s'assurer que nulle des clauses de ces décrets dogmatiques n'est capable d'altérer l'union qui doit être entre les deux puissances. N'est-il pas juste que l'Eglise, pour conserver cette union si avantageuse au sacerdoce et à l'empire, ait sur cela pour les souverains toute la déférence qu'ils peuvent attendre d'elle? Mais s'ils exigeaient cette déférence, dans le dessein d'empêcher l'exécution d'une décision dogmatique, comme il pourrait arriver aux princes hérétiques ou idolâtres, nos adversaires eux-mêmes dispenseraient-ils en ce cas les évêques de procurer l'exécution de la décision et les peuples de s'y soumettre? »

(1) Jur. canon. Theor. et Prax., lib. I, cap. 4, n. 6.

(2) Analys. jur. pontif., lib. I, tit. Constitut., tom. II.

decore domus Dei, incremento politice Ecclesie, et augmento iustitiam secularis promulgantur. Beneficialia porro diplomata superatione, gratia et sordibus saepe obtinentur, ut incommoda in his frequentia esse possint, non in illis, adeoque dispar de utrisque est ratio iudicandi. Sic qui historias nostras scripserunt, de inhibitionibus huiusmodi circa beneficialia meminerant, neque ulterius. In rescriptis sane iustitia, quae nec complectitur edictum anni 1574, pro dispensationibus matrimonialibus super aetate, aliisque ordinum sacrorum impedimentis et similibus, nec usus quidem, seu petendi placiti praxis obtinuit, ut sit hactenus post integrum seculum a primis edictis lapsum, et amplius ne quidem in concilio Brabantiae esse videtur formulare placitum aliud, quam pro bullis beneficialibus. » Pergit Zypæus : « At vero non nemo dicit : Usus habet, ut placitum pro quocunque diplomate petatur. Jam in principio dixi, me seponere praedictum hunc, si non errorem, at opinionem, et disputare, an edictum aliquod sit, quod hunc usum firmet, et non esse demonstravi. Sed quod plerique, qui Roma aliquid accipiunt, placitum petant, sit, quia ad nomen fisci, et minas ingentium multarum omnes privatim horrent, nec ob sumptum paucorum auroreum, quo placitum petatur, evitandum vult aliquis questionem universalem, seu omnium, suam privatam solius facere; disputare, inquam, num egeat placito, an non? Sed haec singulorum in re sua agendi ratio ipsi universae jurisdictioni Ecclesiae praedictum inferre non potest : ut et tota petendi placiti ratio, si non sit in gratiam, non praedictum Ecclesiae, atque reipublicae, omni iure, ratione, atque potestate destituatur. » En igitur ut exigendi regii placiti ratio in Belgio uni inniatur sacrae auri fami, quam Febronius in romana curia tantopere execratur (1). Alter Belga Peckius est, insignis olim in

(1) Equidem scio aliter Van Espen visum fuisse. Ita enim ait (*de promulg. leg. p. 2, cap. 1, § 1*) : « Unius vero regii placiti usus super diplomatibus, bullis et rescriptis e curia romana emanantibus, adeo notorius iam pridem apud Belgas fuit, ut et exteri scriptores de hoc tanquam de re notoria scribant : atque inter alios Ludovicus Guiciardinus nobilis Florentinus in descriptione Belgii de hoc usu ita scribit : Quod ad res ecclesiasticas attinet, easdem fere habet cum pontifice maximo princeps in hac ditione conventiones, quas in regno Galliarum rex ; nec beneficium ullum, nec gratiam potest conferre, nec expedire in hunc terram diplomata, aut quid aliud tale, quod effectum sortiatur absque principis, vel conciliorum ejus placito, atque consensu. » Idem etiam Huberti Loens et Bertrandi Lothi testimonio confirmat. Verum mendacia mendacis Van Espenii agglomerat ; Loensius enim et Lotlius non nisi de beneficialibus diplomatibus, quemadmodum Zypæus, loquuntur, ipse contra ad omnes apostolicas constitutiones regii placito subijciendas eorum utitur auctoritate. Conventionem deinde indicat, quae nulla unquam fuit, nec esse potuit. Quis enim romanus pontifex tanta sibi fingat animi imbecillitate, ut generale ejusmodi privilegium, quo omnes plane apostolicæ sedis constitutiones, ne dogmaticis quidem exceptis, a regis ministris examinentur in maximum ejusdem sedis contemptum, disciplina infirmationem, fidei ipsius periculum, indulgeant? Deinde si id conventionem pactum, quid ergo ex regio iure idem placitum Van Espenius accersit? Taudem qui factum, ut Guiciardinum hujus rei testem appellet, quem falsi incompertum habere non potuit? Easdem fere habere Belgii principem cum pontifice maximo conventiones Guiciardinus ait, quas in regno Galliarum rex ; tum addit, nec beneficium ullum nec gratiam potest (pontifex) conferre, etc. Atqui Beneficialia diplomata ea

magno Belgii consilio consiliarius : acritus ille in hanc consuetudinem invehitur his verbis : *Quam consuetudinem, et multas alias ejusdem farinae non posse*

cum primis sunt, quæ in Galliis a regio placito immunita esse, ac semper fuisse constat ; extantque ea de re diserta parisiensis senatus decreta 9 maii an. 1705 et an. 1750. Confer Hieronimum, Leg. Eccles. gallic. t. 1, cap. 45, § 7, et opus antea indicatum, inscriptione *negotii della sede apostolica*, etc., t. 1, p. 2, pag. 112. Vel ergo non eadem sunt conventiones, vel [quod Belga urgat] beneficialia poterit pontifex in Belgio quoque quemadmodum in Galliis conferre, quin placitum principis ad munienda illorum diplomata postuletur. Viden quas in ambages inconsultis quædam temeritas, ac romane sedis proculecanda libido Van Espenium coniecerit? Sed ut Van Espenius manifestius refellatur, libet exscribere quæ Eustachius Jansenius in epistola altera ad Joan. Christianum Erkellum, Coloniae an. 1715, edita, hanc in rem accurate congescit [cap. 17, pag. 274, seqq.] « Imploratum est, inquit, aliquando auxilium brachii secularis ad coercentes refractarios bullarum dogmaticarum, sed non requisitum placitum ad earum promulgationem, ita Morillonius ad cardinalem Granvellanum scripsit 21 decembris 1587, agens de bulla Pii V, contra Baium : *J'en ay parlé a M. de S. Bavon, a fin qu'il soit prevenu, si d'avanture opus esset brachio, n'estant qu'il en eût besoin in tis, que sunt iustitiae d'auctoritate PLACET.* »

« Episcopus toronensis 7 jan. 1688 ad internuntium ita scripsit : *Decreta Sacri Cong. spectantia ad librorum prohibitionem, SEMPER fuisse continuo publicata, et in lucem edita, NONQUAM viso placito regio.* »

« Archiep. camerac. 9 octob. 1645 : *Decretum sedis apostolicæ, quo errores D. Michaelis Bay olim condemnati sunt, fuit sine litteris placitii regii publicatum.* »

« Engelbertus episcopus namurcensis anno 1645, 8 octobris, hæc ad internuntium scripsit : *ad hanc diem SEMPER VIDI LIBERE PUBLICARI bullas, absque PLACITO, quæ apostolicis beneficiorum provisiones non concernunt. Non capio, qui nonnulli velint, vel possint sustinere opus esse PLACITO pro publicatione bullarum, quæ mere DOGMATICA fidei continent, quas CRISTUM EST hæcenus indistinctum, et sine contradictione fuisse per totum belgium publicatas, et receptas uti fuerit Piana et Gregoriana, de quibus est sermo.* »

« Archiep. namurc. 26 julii 1658 : *La bulle contre Jansenius a icy été publiée avant l'aveu PLACET.* »

« Antonius Iriest episcopus gandavensis 1655 ad Leopoldum archiducem scripsit : *Le PLACET ne doit avoir lieu, si non les provisions bénéficiales.* »

« Unus consilium status in consultatione 29 octobris 1647 signata Boisselot vidit, ita habet : *respectu PLACITII sua majestas a duobus circiter annis decidit illud tunc hanc difficultatem, cum materia causæ cognitione, et postquam iussisset videri et exanimari consultationes horum consiliorum (privati et brabantini) super illa re declarando, quod po' hanc bullam (Urb. VIII in Eminenti, in qua prohibetur liber Jansenii) concernere pure articulos fidei et religionis, non foret opus PLACITO.* »

« Difficultate iterum mota circa publicationem decreti de 6 septembris 1657 supra relati, rex catholicus Philippus IV ad marchionem de Caracena, tum Belgii praefectum rescripsit his verbis : *Non consens, ayant vu votre lettre du 5 d'avril dernierement passé, response à la mienne du 11 février antecedant, sur les plaintes du nonce de sa sainteté concernant la publication d'un edict de sa dite sainteté, prohibitif des certains livres et ecrits de la doctrine condamnée de Jansenius avec les deux consultes DES CONSEILS, PRIVÉ ET DE BRABANT jointes a votre dite lettre, ET LE TOUT BIEN CONSIDERÉ, attendu même, que la matière dont il s'agit EST PUREMENT DOGMATIQUE, N'ESTANTS LES PLACETS REQUIS QU'EN MATIERE BENEFICIALE ET LITIGIEUSE ENTRE PARTIES, j'ay bien voulu faire celle, a fin que sans sortir du stile, de ce que par de la s'est accoutumé de faire en autres occasions de semblables matières, vous permettiez, que ledit edict soit publié de la même sorte que par mon ordre ont été publiés les autres bulles de sa sainteté touchant les livres de Jansenius. A tant mon consens, Dieu vous ait en sa sainte garde. De Madrid le 13 juin 1659.* »

« Quid adhuc quaeritur ? »

« Hæc declaratio, in qua non recte dicitur [quod regi catholico fuerit obrepum] propterea peremptoria est. Supremum monarcha declarat, placita non re-para, nisi in materia beneficiali et litigiosa inter partes ; idque non leviter, sed prævia consultatione concepit privati et brabantini, et præmissa materia deliberatione tunc bene considerat ; insuper rationem addit : *Attendu que la matière dont il s'agit est purement dogmatique.* Ex quo concluditur, non solas definitiones fidei, sed et prohibitiones librorum [quale hoc de-

jure suis defendi poto, et quæ libertati ecclesiasticæ plurimum adversantur, et proinde non valent apud justos et catholicos judices, qui timorem Domini habent, licet forte valeant apud eos, apud quos quidvis libet, licet, et qui Ecclesiam odernunt, eamque principibus secularibus libenter in omnibus subicerent, confusionem passuri (arrigat hic aures Febronius, et totis artibus contemniat) in magno illo die, cum ad judicandum eos veniet cujus sponsem hic contempserunt et injuria affecerunt. Hinc vel ipsi celebriores apud Hispanos regionum jurum propagatores Franciscus Salgado, et Diodorus Covarruvias eam consuetudinem emollire student, cavendumque summo opere alunt, ne nisi arctissimis circumscribatur limitibus, in maximum cadat animarum discrimen (1). Imo Cenedo, etsi placitum regni reipublice utilissimum prædicat, non tamen illud in regia jura refertur auct, sed optimum fore ait, si principes ab apostolica sede privilegium impetrarent, ut litteræ, citationes, et alia omnes bullæ obtineant a romano pontifice, antequam executioni mandentur in partibus, examinentur a regis tribunalibus (in collect., n. 5, de Decretal.).

VI. Neque Febronius tantam istorum in regio

eretur erat] ex declaratione regis concessi bullas dogmaticas et exemptas a placito. Demum decrevit, ut permitteretur decretum de 6 septembris 1637 publicari; de la même sorte, que par son ordre ont été publiées les autres bulles de sa sainteté touchant les livres de Jansénius. Adeoque ejus defensoribus nullum ex hac parte successu effugium.

« Iterum rex Philippus scripsit anno sequenti 12 augusti 1639 ad eundem Belgii gubernatorem: Cum tibi scriptissemus 31 Julii anni proxime elapsi ad instantiam ejusdem moniti probare nos, ne impediretur publicatio dictarum bullarum, eo quod esset in MATERIA DOGMATICA, in qua materia cœrent, OPUS NON ESSE PLACITO, atque ut dicto interuentio et faceret et esset inopertentes, qua publicatio opus haberet.

« Porro Belgii gubernator ad concilia ita scripsit: Plura ac per sanctam auctoritatem examinalis, que ex optime vestra exhibitis DE PUBLICATIONE constitutionis sanctæ sanctissimæ, qua prohibetur consensu folia, tractatus et scripta speciosa ad quicquid propositionis damnata ex doctrina episcopi Jansénius: significans intentionem sanctæ auctoritatis non esse, ut ipse ex eorum verbis nobis scripsit, ut velis ad publicationem constitutionem dogmaticam a sua sanctitate emendationem necessarium esse litteris placiti obtemperare. Quare, cum sufficienter apparet, dictam constitutionem dogmaticam esse, ordinamus nomine, et ex parte sanctæ auctoritatis, ne morentis, aut interponitis difficultatem quancunque aduersas publicationem illam consilium, aut aliam, que ejusdem nature se possit offerre, cum tunc et cogitare ferant esse tales: Atque interea, etc., Bruxellæ, 10 dec. 1639.

« Propter hanc postremam clausulam: cum tunc et cogitare ferant esse tales, tunc et recognoscere esse tales [qua tamen non habetur in hoc decreto regio supra relato, sed hic in Belgio solita est] usus habet, ut bullæ pontificiæ exhiberentur ministris regis, qui dispiciant, an aliquid continens juris regis aut patriæ privilegia adversum, quo cogito absque ulla signatura de rite, aut alio diplomate, quod proprie placitum vocant, libere publicentur.

« Nullum autem interest inter inspectionem et placitum: ista nullam in ipsam bullam auctoritatem tribuit, sed meram ingenti notitiam; sic inspicuntur officialium institutiones, legatorum credentiales, adventantium seu transuentium patentes, vel salvoconductus eisdem inspicientes nullam de illis scriptis dispositionem habent. Placitum vero est quasi confirmatio decreti, que et dependeret a voluntate placitantis, et sine qua decretum nullus foret roboris, quod in dogmaticis locum habere non potest.

« Stockholmium tunc et Van Espenium, per me licet, Febronius appellet; illi equidem illorum deos esse movebor, quos mendaciis et monumenta redargunt.

[1] Ad Salgado de supplic. ad sanctiss., p. 1, c. 2, n. 27, seqq. et c. 3; itemque de reg. Protect., p. 2, cap. 2, n. 13. Diodorus vero Covarruvias in Questio. practic., q. 33, num. 6.

placito non tam circumscribendo, quam metuenda consensionem contemnat. Romanum enim pontificem in omnibus christiani orbis ditionibus atque provinciis jus pascendi sibi a Christo creditum exercere liberrime posse, quin politice jurisdictioni obnoxius sit inficiabitur nemo, qui divini primatus finem perspicuum habeat. An Petro dictum a Christo: *Paace omes meas quo loco et quas tibi per principes eorumque magistratus licuerit?* Minime vero. Nulli hic limites *Paace omes meas*. Num Petro dictum: *Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis?* Nihil minus: *Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis*; generaliter et infinite dictum. Neque vero aliter fieri potuit, cum id bono unitatis fuerit constitutum. At si apostolicæ constitutiones non ante vim, effectumque sortiri possent, quam a principibus prolaentur, ubi illa gregis christiani pascendi libertas? ubi illa quodcumque ligandi potestas, quam Christus in Petro romanis pontificibus contulit, asseruitque? Præterea quis non intelligat; posita hujus placiti necessitate ecclesiasticam potestatem politice subdici tamen politicam potius in illis, quæ ad spiritale regimen spectant, ecclesiasticæ obnoxiam esse, quæ superiore capite attulimus, patrum pontificumque testimonia doceant, et ratio ipsa consentiat? Sed et ipsa imperantium in placito regio exigendo dissensio quantis sacram potestatem angustiis premit. Altero in regno beneficialia diplomata principis consensum præstolantur: in altero immunitas hæc sunt, non alia: apud Gallos ex regio an. 1639 edicto pontificia diplomata episcopis exhiberi debent, qui ad regem de illis intra triduum referrent; in Hispaniis regio prætori, ita tamen, ut si hujus auctoritate eorum executio quandoque differretur ac suspenditur, *maximas Christi vicarias*, Covarruvia teste (*Quest. practic., q. 33, num. 6*), interim certior fiat, quot et quantis officium incommoda et gravaminibus respublica ista propter multa, quæ ab ipso fidei precibus et suggestionibus impetrantur, quæ minime sanctissimus pontifex esset concessurus. Sæpe sæpius regum administris quasi vadum tentaturi exigunt quid juris sibi deposcunt; ad summa mox convolvant (1). Quid interim in tanta morum diversitate agant romani pontifices? quam incant viam, ut apostolico muneri satisfaciant? Et credemus, Christum Ecclesiæ suæ regimen plane incertum non tam pontificum quam laicorum hominum voluntati dimisisse? Male enim vero de Christo, ejusque in Ecclesiam suam studio sentiat, oportet, qui secum ita statuat. At Christo rei quoque publica tranquillitas cordi esse debuit. Quis negat? Verum

(1) Hoc spectat, quod an. 1590, ad Olfesium Neapoli præregeas Clemens VIII scribebat, « esset tanto longius dal vero, che l'ezeguar sia immemorabile, che si sa benissimo il principio, e quando fu principato, che colore gli fu dato, e con che occasione. Si sa che il principio fu per le chiese cathedrali sole; si sa che prima non si notava; si sa quando si cominciò a notare, prima in una cartuccia, e poi come si sia andato dilatando dai ministri, e da' consiglieri, i quali se avessero l'occhio solo a quello che conviene, e non a dilatare sempre la fabrica in pregiudizio della giurisdizione ecclesiastica, non laborarimus. »

quid illa periclitetur, nisi in apostolicas constitutiones Imperium principes exerceant? Annon satis illi consultum, si imperantibus liceat, quemadmodum certe licet, si quid discriminis jure metuatur, episcopos in consilium vocare, auditisque illorum sententiis romanum pontificem de iis quæ timentur, incommodis certiorum facere, atque ab illo exspectare præsidium? « Sed nimirum, ut cum Zallweino hoc caput concludam (L. I, pag. 378), si tantum haberent curæ zelantes isti pro decretis politicis, ne in bonum publicum impingant, quantum pro decretis ecclesiasticis, longe melius consultum foret *rationi status politici*. Si modo aliqui politici, de quibus pene certi sumus, quod in nulla alia re tantum curæ et diligentie impendant, quantum in excogitandis rationibus exterhe speciosis, interne occulto veneno plenis: quatenus hoc modo potestas ecclesiastica infringatur, et econtra politica ampliatur, hanc vel illam legem ecclesiasticam, decretum et prohibitionem pontificum in rationem status politici impingere asserant, satis est, ut ipsorum iudicio velut oraculum delphicum adoretur (3). »

CAPUT III.

Pauca de appellationibus ab abusu contra Febronium, qui iterum cum Zallweino comparatur.

I. Aliqua nunc de appellationibus, quas Galli ab abusu nuncupant, dicenda mihi esse video. Eas Febronius (T. I, cap. 9. § 10, pag. 765) *medium vocat depellendorum abusu curiæ romanæ, in Gallia quotidianum, et optimo jure ubique usurpandum*. Hunc morem, inquit Zallweinius (T. IV, pag. 327), ex primitiva Ecclesia derivat Héricourt, ex illis nempe provocacionibus, quæ sat frequentes fuere, dum illi qui se læsos vel a pontificibus, vel episcopis, vel synodis querebantur, ad ipsos provocarunt imperatores, a quibus non raro dabantur iudices, aliquando convocabantur synodi. » In hanc sententiam alii noster Febronius, dum ait (L. c., pag. 766): « Hoc jure semper usi sunt principes in negotiis ecclesiasticis, ex quo Ecclesia in imperio esse cœpit, imo et ab ipsa Ecclesia sæpissime moniti sunt et rogati ut in sui favorem eo suo jure uterentur..... Hinc est, quod vel primis seculis videamus ab imperatoribus reparatas injurias per canonum violationem in judiciis ecclesiasticis illatas. Sic docet P. de Marca de C. S. et I. lib. IV, cap. 2, et probat exemplo S. Athanasii Alexandrini, et Constantini imp. Athanasius scilicet a iudicio adversum se in falsa synodo tyria reddito Augustum appellavit, Princeps vero appellationem suscepit, et paribus dicem dixit, quæ se in consistorio

suo *sisterent*; sunt verba illustrissimi parisiensis archiepiscopi, l. c., n. 4, qui et exinde reth gestiam ex fide historie narrat, ut omnibus, inquit, *pateat hanc appellationem ejus generis esse, quæ hodiernis appellationum tanquam ab abusu formulis apissime respondet*. » Sed cum illustrissimi de Marca, tum Febronii pace dicunt sit, hæc vetera monumenta nihil habent cum gallicanis appellationibus commune. Quid enim hæc sunt nisi provocaciones, ut loquitur Van Espen (Jure eccl. ubiq. pñt. III, tit. X, cap. 4, n. 22), non a iudice inferiore ad superiorem, sed a iudicio ecclesiastico ad parlamentum regis seu ipsius regem, tanquam *abutente sua potestate et jurisdictione contra jura quorum cultio et defensio regi incumbit*. Potro ex Athanasii ad Constantinum perfligio, aliisque similibus originem appellationum ab abusu non posse derivari nisi remotissime: inde est manifestum, inquit Zallweinius (L. c., pag. 326), quod tales provocaciones nonnisi simplices revisiones et retractationes pro suo habuerint scopo, vim appellationis nequiquam, et fuerint similes illis supplicationibus et provocacionibus; vi quarum provocantes ad imperatores rescripta imperatoria obtinebant ad iudices delegatos eunt in finem ut hi causas reviderent et retractarent. De quibus agitur in jure codicia tam Theodosiani quam Justiniani. » Sed quod gravius est, in causa civili, non autem ecclesiastica et spiritali, ad Constantinum Athanasius confugit, eaque de causa ut se contra externas injurias securus munit. « Is enim, ut recte Duvallius animadvertit (1), homicidium, sacrilegium, ræque frumentariæ accusatus, quæ criminata ab eusebians iniquissime imponebantur ad imperatorem Constantinum provocavit, quod ipsemet tota sua apologia testatur, et præsertim his verbis: *Præclari eusebiani, ut veritatem scriptaque sua obliuissent, nomen synodi tuis actis prætexunt, cum res ipsa negotium imperatorum, non synodale, haberi debeat, quippe ubi omnes præsideat, et milites, episcopos suo satellitio cingant, et imperatoria edicta, quos ipsi voluit contra compellant*. » Ali hæc igitur violenta sententia, et quæ via facil procedebat, et cui ferendum comes præfuerat, ad imperatorem Constantinum Athanasius provocavit, quod alexandrina synodus his verbis aperte testata est. Cum nihil culpæ in consistorio nostro Athanasio reperirent, comesque sua vi imminens plura contra Athanasium moliretur, episcopus comitis violentiam fugiens ad religiosissimum imperatorem ascendit, deprecans et iniquitatem hominis et adversariorum calumnias, postulansque ut legitima episcoporum synodus indiceretur, aut ipse suam audiret defensionem (2). » Quod si itane fuisse ecclesiasticam causam daremus, id tantum colligi cum Zallweino inde posset, « quod provocaciones ad imperatores revera in usu primitivæ Ecclesiæ fuerint, non ut ipsi forent iudices in causis ecclesiasticis, sed ut, quæ executores et custodes canonum, suam auctoritatem interpoue-

(1) De Discip. eccl. p. III, quæst. 8, pag. 382, parisi edit. 1614.

(2) Conf. P. Bianchi, t. IV, pag. 652

rent, iudices darent, causas synodis committerent, et pondere auctoritatis suæ iustitiam sustentarent. Hæc quam longissime distare ab appellationibus ab abusu, in quibus parlamenta iudices supremi, et observari debent formalia appellationis, quis non perspicit?

II. Nimum hujusmodi appellationes, quo sensu a Gallis usurpantur, a primævæ Ecclesiæ moribus abhorrent, ut ex illa earum origo accersiri possit. Sardicensis concilii patres audiamus in epistola ad alexandrinam Ecclesiam. *Quamobrem, inquit, preces ad religiosissimos et amantissimos Dei imperatores retulimus, ut illorum humanitas eos, qui adhuc graviter laborant et affliguntur, relaxari jubeat, constituatque, NE QUI JUDICUM, QUI PUBLICA SOLUM CURARE DEBENT, AUT CLERICOS JUDICET, aut ulla ratione in posterum sub prætextu Ecclesiarum quidpiam contra fratres moliantur.* Quid vero de Hilario dicam? Constantium ille ita alloquebatur (*In Constit.*, lib. 1): *Provideat et decernat clementia tua UT OMNES UBIQUE JUDICES, quibus provinciarum administrationes creditæ sunt, AD QUOS SOLA CURA ET SOLICITUDO PUBLICORUM NEGOTORUM PERTINERE DEBET, a religiosa se observantia absteineant, NEQUE POSTHAC PRESUMANT, ATQUE USURPENT ET PUTENT SE CAUSAS COGNOSCERE CLERICORUM.* Hæc sane verba commentario non indigent; sed ne illa quidem andegavensis concilii, quod an. 453 habitum fuit (*Can. 1*, apud Sirmond., t. 1 *Conc. Gall.*, pag. 116): *Primum, ut contra episcopale judicium CLERICIS NON LICEAT, proflire, neque inconsultis sacerdotibus suis, SECULARIA JUDICIA EXPETERE.* Si non licebat clericis *secularia judicia expetere*, quo jure in ecclesiasticis causis imperatorum rescripta impetrare potuissent? Enimvero ut andegavensis hic canon diligentissime observaretur gallicani patres summo studio providerunt. Quamobrem Leo Bituricensis, alique duo episcopi, qui eidem concilio interfuerant, ad episcopos provinciarum tertiæ in hæc verba scripserunt: *Tantam seculi potestates circa sacerdotalem ordinem reverentiam prævalere voluerunt, ut etiam ii quos sub imperiali nomine terris divina Providentia præesse præcepit, jus distinguendorum negotiorum episcopis juxta divalia constituta permiserint... Censuimus itaque, UT QUICUNQUE, prætermisso sacerdote Ecclesiæ suæ, AD DISCEPTATIONEM VENERIT SECULARIUM, SAGNIS LIMINIBUS EXPULSUS, a celesti areatur altario* (*Ibid.*, pag. 119). Ad has canonicas leges præscriptum illud a Justiniano novimus (*Nov. 83*): *Si ecclesiasticum sit delictum,gens castigatione ecclesiastica, Deo amabilis episcopus hoc discernat, nihil communicantibus clarissimis provinciæ judicibus.* Neque enim volumus TALIA NEGOTIA OMNINO scire (quanto ergo minus, quod Galliarum senatus sibi vindicant, *judicare*) CIVILES JUDICES. Cum oporteat talia ecclesiasticæ examinari et emendari animas delinquentium per ecclesiasticam multam, secundum sacras et DIVINAS regulas, quas etiam nostræ sequi non dedignantur leges. Quod Justinianus expressit in forma legis, ipsipsum, inquit Zallweinius (*L. c.*, pag. 328), eloquenter declaravit imperator Basilus in sua ora-

tione ad octavum concilium œcumenicum: *Non datum est, inquit, laicis aut iis qui civilibus officiis mancipantur, secundum canonem dicendi quidquam penitus de ecclesiasticis causis: opus enim hoc pontificum et sacerdotum est* (1). Nolim ego heic recensere reges Galliarum antiquiores, Carolum M., Ludovicum Pium, aliosque, qui quam alieni fuerint a mente suorum successorum, causas ecclesiasticas ad sua fora trahentium, pluribus ostendit Christophorus de Beaumont, archiepiscopus parisiensis, in sua Instructione pastorali ad suum clerum paucis abhinc annis data (2).

III. Sed quid opus est in antiquitatem inquirere? Petrus de Cugnieres, libertatis ecclesiasticæ insectator, dum ad Philippum Valesium, adversus ecclesiasticos iudices querelas seculo decimo quarto deferret, diserte (*Art. 14*) fatebatur, nullam a curia palatiorum appellare ad curiam regiam. Ait quidem de Marca (*De Conc.* lib. IV, cap. 19, n. 5) non de appellatione ab abusu, sed de simplici et mera appellatione Petrum locutum fuisse, quasi, inquit Charlasius (*De Libert. Eccles. gallic.*, lib. XII, cap. 1, n. 4), vox magis odiosa rei ab altera voce significatæ odium minuere possit, aut verba mitiora veram injuriam abstergere, aut Petro (addo ego) difficile foret paucas illas voculas nisi ab abusu subjungere, si hujusmodi appellatio tunc obtinisset. Ac revera, inquit idem Charlasius (*Lib. XII*, cap. 6, n. 4), in libro inscripto *Stylus curiæ parisiensis*, licet prolixus sit titulus de appellationibus, nulla reperitur neque simplex, neque tñquam ab abusu a iudicibus ecclesiasticis ad seculares. Masuerius (gallus sub Carolo VI jureconsultus) non solum testatur de facto, sed etiam de jure. *A iudice ecclesiastico*, inquit tit. de Appel., § 22, non est appellandum ad iudicem secularem. Joannes Galli advocatus regius, qui placita senatus parisiensis usque ad an. 1414 per quæstiones digessit, idem variis senatusconsultis probat. *Fuit*, inquit quæst. 161, ante longum tempus dictum per arrestum, dominum Joannem Lappostole non esse ut appellantem recipiendum ab officiali curiæ lingonensis ad parlamentum; quia curia ecclesiastica non resortitur ad temporalem. Item fuit pariter dictum contra dominum Guillelmum Creveil, qui ab officiali curiæ ecclesiasticæ capituli lingonensis appellaverat ad parlamentum. Receptor apud ipsos Gallos opinio est, ex pragmatica bituricensi an. 1438 sanctione primam appellationum originem repetendam (3). Paulatim tamen ad eas etiam post pragmaticam illam sanctionem devenit est. Antiquior appellatio tñquam ab abusu, inquit landatus Charlasius (4), assignatur a D. de Marca, lib. IV, cap. 19,

(1) Basil. imp. in octava synodo generali apud Harduinum, tom. V concil., pag. 920.

(2) Vid. tract. de Turbis Galliarum modernis, Aug. Vindel. edito. an. 1787.

(3) Confer Illustriss. Faure, ambanensem episcopum, in libello, quem nomine cleri gallicani 12 januarii an. 1680 Parisiis coacti regi obtulit, pag. 470, et ebreduensem archiepiscopum Tenechium in pastoralis instructione adversus 40 advocatos, pag. 51.

(4) Lib. XII, cap. 1, n. 2. Confer eundem; eodem lib. XII, cap. 6, n. 4.

§ 4, nempe quam interposuit procurator capituli parisiensis an. 1301 a decimae indictione, quam Alexander VI in Gallia exigi jusserat. Sed ea appellatio primo dirigitur ad *praesentem sanctissimum N. ppam melius consulendum, vel consultum, et sacrosanctam synodum universalem primo celebrandam*: quibus verbis fatetur appellans appellationem ad ecclesiasticum tribunal pertinere, nec per appellationis viam ad principes recurrere debuisse. Nec praeterea esse ejus temporis hunc usum palam est, quandoquidem, ut idem Charlesius annotat, Stephanus Aufrerius, praeses in senatu tolosano suff. initium seculi decimi sexti, in additione ad repet. Clement. I de off. ordin. reg. 2, num. 50, mirabatur qui possent legitime laberi appellationes, *de quibus, inquit, saepenumero dubitavi, ubi fundari poterant in jure*; sed et tunc iudices de illis iudicium ferre verebantur. Subjungit enim idem Aufrerius: *Nunquam tamen auctivi, neque vidi, nisi semel, quod super meritis hujusmodi causarum appellationum fuerit pronuntiatum: sed duntaxat vel appellationes annullari, aut quod appellantes non erant ut appellantes recipiendi, quia a iudice spirituali non est ad secularem appellandum*. Inter acta clerici gallicani, scilicet tom. I, lit. II, cap. 19 ult. edit., continetur eruditissimus et solidissimus tractatus de Jurisdictione ecclesiastica; in quo appellationum ab abusu origo pragmatica sanctione recentior demonstratur, et ejus esse quasi partus abortivus; notaturque, Aegidium le Maistre, protopraesidem in senatu parisiensi, in collectione appellationum ab abusu nullam anno 1533 antiquiorem retulisse; Lucium item in libro II *Placitorum summae curiae in titulo Appellationum*, quae a veluti abusu nuncupatur, nullam habere, nisi ab anno 1537. Haec Charlesius. Paulo antiquiorem invenio ego a Rebuffo indicari, quae 29 junii an. 1526 interposita fuerit (1). Verum quid hoc ad appellationes istius modi consuetudinis vetustae constabiliendas?

IV. Age, quò istae fundamento nitantur consideremus. Rebuffus eo loco, quem infra reddemus, duplex indicat: juris alterum, alterum privilegii. Neutrum tamen mea quidem sententia satis firmum videbitur. Ac de jure ut primum dicam, quodnam, quæso, jus eas innocuas probet, cum canonibus et antiquioris Ecclesiae dogmatibus, ut vidimus, adversentur? Jus tamen Febronius urget, tum quo principes tanquam canonum vindices eorum violationi obistere (*T. I, pag. 766*), tum quo a novi juris executione tutos praestare episcopos (*Ibid., pag. 767*) debent. At per me quidem principibus canones tueri licebit, sed nullus a me impetrabit, ut id nova, et aequae certae ac deteriore, canonum violatione fieri posse assentiar. Quod si canonibus graviter cautum est ne ecclesiasticae causae ad laicorum cognitionem deferantur, quæ isthæc est Febroniana canonum custodia (si tamen principum protectioni id nominis tribui fas est), canonum custodes et vindices, eos penitus convellere atque adeo

preterere? Ad novi porro juris executionem quod spectat, id antea Febronio probandum fuerat, cum principes posse, non romano pontifici ejus juris incommoda exponendo, sed illud pro sua auctoritate abrogando, impedire. Dum vero nihil aliud profert, quam duas Caroli Calvi, seu potius Hincmari ad Adrianum II epistolas, quibus romana Laudensis Hincmari appellatio veluti canonum discipline contraria notatur, quid inde argumentando pro gallicanis ab ecclesiastico ad laicum tribunal appellationibus efficiet? Illud vero addendum, nullum exstare Gallorum regum edictum, legem nullam, quæ laicis iudicibus appellationes accipientibus adsit. Quæ a regibus Galliarum post Franciscum I hac de re sancita sunt, appellationes introductas sumunt, non approbant; imo id unum propositum illis videtur fuisse, ut eum de hisce abolendis appellationibus ad politicas rationes cogitare consultum non esset; eas tamen certis finibus coercerent (1). De jure igitur actum est. Sed ne privilegium quidem (quod saltem Rebuffo necessarium videbatur (nullum exstat appellationes confirmans. Novit id de Marca; quamobrem (*Lib. IV, cap. 19, n. 7*) ad *praesumptam pontificis* [Leonis scilicet X in concordatis condendis] mentem confugit. Ad irritum prorsus conatu. Urgere possem disertissimum tridentini concilii decretum (*Sess. 25, cap. 5*): *Nefas autem sit seculari cuilibet magistratui prohibere ecclesiastico iudici: ne quem excommunicet, aut mandare ut lata excommunicationem revocet SUB PRÆTEXTU quod contenta in presenti decreto non sint observata* (en *prætextum abusus*); cum non ad *seculares sed ad ecclesiasticos* HÆC COGNITIO PERTINEAT (2). Hinc enim satis colligitur, si quid antea tacite a romanis pontificibus fuisset hac super re indulgent, revocatum a concilii patribus fuisse, atque ex ea quidem ratione, in quam universa conspirat antiquitas, non ad *seculares, sed ad ecclesiasticos* hanc cognitionem pertinere. Sed ne Petrus de Marca tridentinum concilium receptum non fuisse objiciat, Leonis concordata consulamus. Hæc ibi pontifex (*Tit. XXIII, de perpet. Stabilit. concordat.*): *Cum omnium quæ in regno, Delphinatu et Comitatu prædictis agantur notitiam non habeamus, consuetudines, statuta, seu usus libertati ecclesiasticæ et auctoritati sedis apostolicæ quomodolibet præjudicantia; si qua in regno, Delphinatu et Comitatu prædictis alias quam in præmissis, existant, non intendimus nobis et eidem seu in aliquo præjudicare, SEU ILLA TACITE vel expresse QUOMODOLIBET APPROBARE*. Quid ergo in mentem Petro

(1) Confer ambianensem episcopum, l. c., et ebrudensem archiepiscopum loco item cit., pag. 53.

(2) Van Espenius, ut ab hoc sane permolesto tridentini concilii decreto sese expediat (*De Recursu ad princ., cap. 5, § 7*) ait: « Index regius nequaquam cognoscit de causa principali, sed unico de forma et ordine processus, sive de vi et violentia seu oppressione: id est, solum inquiri, an iudex ecclesiasticus via facti, an vero servato juris ordine processerit. » At hæc ipsa cognitio, illa est, quam tridentini patres ad seculares iudices pertinere inficiantur. Quid enim ea vis est et violentia, nisi lata non servato juris ordine sententia? Si ergo ex tridentino decreto secularibus iudicibus cognoscere haud licet non *contenta in presenti decreto* [ex juris ordine] sint observata, ne poterunt quidem isti de vi et violentia cognoscere.

(1) In comm. ad procem. concordat., pag. 33, edit. Paris.

De Marca venit, in cæteris etiam articulis (præter nominatos in concordatis) eam tutionem extraordinariam, quæ in Gallia ante concordatorum publicationem vigeat (ad quam appellationes ab abusu refert, a summis pontificibus tacite fuisse concessam? Demus eam in Gallia ante concordatorum publicationem, atque adeo ante annum 1516, quo in lateranensi V concilio approbata et promulgata fuerunt, viguisse: id falsum esse constat, nisi de quadam appellationum adumbratione loquamur: demus tamen. Alqui pontifex discrete negat, se consuetudines, statuta, usus libertati ecclesiasticæ et auctoritati sedis apostolicæ præjudicantia intendere tacite vel expresse quomodolibet approbare. Quei igitur tutionem illam extraordinariam summi pontifices tacite concesserunt?

V. Negabit fortassis de Marca, appellationes ab abusu ejusmodi esse, ut libertati ecclesiasticæ et auctoritati sedis apostolicæ obsint. Sed facile a gallis ipsis scriptoribus erroris arguetur. Primum profero Cosinam Guymierum in senatu parisiensi consiliarium et inquisitionum præsidem (1). Ait ille: Cum autem rex Franciæ sit pugnans Ecclesiæ, et inter omnes christianos christianissimus, debet custodire jurisdictiones et libertates ecclesiasticas: sed officarii ejus in multis hodie turbant Ecclesiam in prædictis: ita quod, nisi Deus provideat, tandem jurisdictioni et libertates Ecclesiæ evanescent, sicut tempore Philippi regis de Valesio, Petrus de Cuneris pulavit auferre jurisdictionem temporalem Ecclesiæ. Qui autem egregias in hanc Guymerii Glossam notas scripsit Philippus Probus, suum contra illata ecclesiasticæ jurisdictioni damna studium significat, his Guymerii verbis: Officiarii ejus in multis hodie turbant Ecclesiam in prædictis, addens: A quibus adhuc non desistunt, adeo quod judices ecclesiastici nihil aut parum habent in jurisdictionis exercitio: quia illud frustatim per judices laicos fuit laceratum et usurpatum, ut patet experientia rerum magistratæ. Sed jurisconsultos dimittamus. In acta cleri gallicani relatus est (T. I, cap. 9) insignis anonymi scriptoris de jurisdictione ecclesiastica tractatus. In tertia autem ejus operis parte, quæ est de appellatione tanquam ab abusu, auctor sic loquitur: « Or le plus grand mal et la plus grande plaie que jamais l'Eglise ait reçue en sa juridiction et police, est l'appellation comme d'abus, moyen inventé par les officiers pour attirer à eux toute sorte d'affaires contentieuses, et desquelles ils n'ont nulle compétence, n'y ayant chose en tout l'univers à laquelle ne puisse être appliqué le prétexte et couleur d'abus, pour faire venir à leurs pieds les personnes ecclésiastiques, de quelque degré qu'elles soient, et mettre aux prisons et aux fers cette ancienne liberté qui servait d'ornement à la France et d'exemple à toute la terre. C'est ce qui a, au dernier siècle, dépourvu l'Eglise gallicane de son honneur et autorité et ruiné sa discipline. Ce qui doit faire appréhender le renversement de l'Etat, aussi bien comme nous voyons la désolation de l'Eglise, » etc.

VI. Ut autem intelligas, quam vere ista dicantur, præter ea quæ de ecclesiasticis causis laicæ potestati veterum canonum atque adeo legum civilium jure constanter ereptis supra disseruimus, illud cum Zaltweinio (L. c., pag. 363) observari velim: « Tantum abesse ut Galli sanctioris disciplinæ ecclesiasticæ regulas antiquiores observent, et judices seculares intra præstitutos terminos sese contineant, ut potius omnes regulas abjecisse, omnesque terminos perripisse videri queant. Ut nihil dicam de antiquis synodorum canonibus, quibus ordinem appellandi præscribere placuit, quem tamen Galli contempnunt habent, et vilipendunt, etsi perpetuo de observantia juris antiqui gloriantur. Sane ipsa synodus francofordiensi, auctoritate Caroli M. et Adriani I congregata et a Gallis plurimi aestimata, providit ne causæ clericorum ante judicium metropolitani ultimum ad tribunal regium, et quidem ad ipsum regem deferantur, quin olim hæc cognitio fuerit permissa comitibus, aut missis dominicis, sed soli consistorio regis (1): quod ipsum in novel. 6 Justiniani cautum legitur. Sed an has regulas in Gallia observari existimamus? minime gentium, cum us forensi introductum sit, ut mox ab ipsis sententiis interlocutoriis episcoporum appelletur ab abusu, non expectato ultimo judicio, multo minus expectata metropolitani vel supremi pontificis cognitione, qui res contra canones ab ipsis episcopis judicatas saltem emendare ex ipsa Ecclesiæ gallicanæ praxi antiqua potuisset: et quidem ita, ut non jam ad ipsum regem, sed ad parlamenta appellari ab abusu possit. Profecto in hac re Gallos quam longissime a purioribus Ecclesiæ universalis, et ipsius gallicanæ canonibus et regulis recedere, atque hodiernam praxim difficillime cum antiquiori disciplina combinari posse, fatentur sapientiores et mitiores scriptores gallicani, illi etiam, qui severiores libertatum suarum defensores et vindices existunt, inter quos jure optimo numerari meretur Petrus de Marca, qui hanc praxim hac sola ratione defendi posse existimat, quod sit apta abbreviandis et citius terminandis litibus; ait enim: Sane praxis illa et fori tritura sola remedii celeritate niti potest » (Lib. IV, cap. 20, n. 4). Sed et alia sunt quæ in liisce appellationibus vitia occurrunt. Etenim, ut monet Charlasius (Lib. XII, cap. 3), Tantum abest ut dignitatis episcopalis christianis omnibus tantopere reverendæ atque ab antiquis Gallis tanto in honore habitæ, rationem habeant, ut in hoc suam eminere dignitatem arbitrentur, si episcopos pro rebus etiam divinis et ecclesiasticis ad se venire compellant. Unde in aliquibus senatibus pertinaciter retinetur, quantumvis refragantibus edictis regis (2), usus vocatorum in judicium episcoporum ipsorum, non admissis procuratoribus fiscalibus, quos illic promotores vocant, etiamsi de ordinationibus vel sententiis mota sit controversia, quam præsules, ut ju-

(1) De hac synodo, canone et auctoritate illius et anti-qua Ecclesiæ gallicanæ praxi vid. Pet. de Marca, lib. IV, cap. 7.

(2) Edictum indicat Ludovicus XIII, an 1625.

(1) In præf. pragmat. sanct., § Cum itaque, in verb. Libert.

dices tantum, cum sua ipsorum nihil interesset, pro sui officii munere tulerunt. Is quidem honor, inquit idem Charlasius (*L. c.*, cap. 11; n. 15), adhuc Ecclesie deferunt, ut appellationes *ab abusu* in magna senatus camera ventilentur, ut dicit Fevretus, § 22 et 23. Sed quis putet honore illo posse compensari quas jam notavimus injurias, et quas adhuc notare possemus? Nam in hoc ipso § 23 probat idem auctor, appellari posse non solum a fulminatione et executione, sed etiam a publicatione bullarum, et earum executionem prohiberi, quamvis nullus exstet actus judicarius circa illam executionem; § 24, clausulam, *appellatione submota*, rescriptis delegatoriis inseri solitam, appellationibus ab abusu non præjudicare scribit; § 25, non posse super his appellationibus in arbitros compromitti, aut inter partes componi; § 25, possessionem triennalem nullatenus juvare. Vides quot accidant ex illis appellationibus incommoda ecclesiasticæ jurisdictioni. » Quid quod eo eventum est, ut editis libris disseminetur in vulgus, posse senatum (*Mémoire des 40 avocats*, pag. 2) tam laicæ quam ecclesiasticæ potestatis acta reformare (quod utique ad ipsam causam pertinet; non ad unam violentiam); imo et de causis pure spiritalibus cognoscere (1)? Ergo, inquit Febronius (*T. II*, pag. 543), tollatur abusus, et maneat usus, donec Roma suos emendaverit abusus. Quam bene! sed melius mea sententia Rebuffus, ubi supremarum curiarum privilegia percensens (2), ait: *Octavo cognoscit de abusu judicium ecclesiasticorum, et alius iudex non potest cognoscere, ut in concord. in rub. de protec. concord.* Et quatenus ei a jure conceditur, vel ex privilegio, ut plenius dixi in ordinariis regis, non alius, ut est textus in cap. Si quis a proprio, et cap. Si quis episcopus 21, quæst. 5, ALIOQUI, ET IS ABUSUS MULTOS DUCET AD INFEROS.

CAPUT IV.

Febronius ut romana curia coerceretur, appellationem ad generale concilium iterum urget: sed præterquam quod quæ sibi super earum cum novitate tum improbitate opposueram, inlata prorsus relinquit, a sanioribus Germanis, atque adeo ab ipsis Gallis, quorum tamen auctoritate se protegit infelicitèr disenti.

I. Appellationibus *ab abusu* provocaciones ad generale concilium, quas illæ insecutæ sunt, non immerito subjungimus. Has iterum Febronius inculcat tanquam *usui et traditioni Ecclesie conformes* (*T. II*, pag. 230) atque utilissimum ad cohibendos romanæ curiæ conatus, seu, ut ipse loquitur, *ad reprimendos excessus pontificiæ auctoritatis* (*T. I*, cap. 6, § 10, pag. 446) subsidium. Dum Febronium confutaturus in Antifebronio de hujusmodi appellationibus agere institui (*T. 2*, lib. VI, cap. 5), indulgentior fui quam par erat. Cum enim in Febroniano indicè legissem, hasce appellationes *habere etiam locum in causis fidei*, ac pelagianorum

exemplum indicato in loco (*T. I*, cap. 3, § 8, num. 4, pag. 195) ad id comprobandum a Febronio afferri animadvertissem, dissimulavi tamen, ne adversarium, qui pelagianis sibi ducibus præstitutis, a constitutione *Unigenitus* appellantes absolvere tacitus videretur, nimio pudore suffunderem. Verum heu! eundem errorem aperte iterat, ac recessui imperii tantum seculum mendacissime tribuere non formidat. » Natis, inquit (*T. II*, pag. 466), in Germania seculo decimo sexto turbis, ordines imperii catholici non minus quam protestantes, post bullas et decisiones Leonis X super articulis religionis inter ipsos controversis, ne ipsis quidem summis pontificibus reluctantibus, voluerunt et statuerunt, easdem quæstiones retractari et definiri in œcumenica synodo eum in finem convocanda. Sic illi concluderunt in recessu imperii de anno 1524, § 28; in recessu imperii 1529, § 11, et in R. I, an. 1530, § 5 et 64; in R. I, an. 1532, tit. 1, § 1 et 2 seqq.; in R. I, an. 1541, § 4; in R. I, an. 1542, § 128; in R. I, an. 1557, § 9. » Non multus tamen hac super re ero. Febronio gallos tantummodo episcopos cum cl. Soardio (1) objiciam, ut saltem deinceps ab Ecclesia gallicana pro se citanda verecundius absteineat. *Docet historia*, inquit emin. de Bissy, *Ecclesiam omnes contra dogmatica R. pontificum decreta appellationes reprobasse, atque eos veluti hæreticos et schismaticos habuisse, qui eas interposuerunt. Id generis appellationum non nisi tria reperiuntur exempla. Primum est pelagianorum contra Innocentium I et Zosimi decreta appellatio: Secundum Michaelis Cæsenatis appellatio contra bullam Joannis XXII. Tertium Lutheri contra Leonis X bullam appellatio* (2), et in epistola ad episcopum ebroicensem: *Nullus ad nos usque, præter hæreticos, a bullis pontificis ad futurum concilium provocavit* (3). Auscultemus archiepiscopum cameracensem D. de S. Albin: *Præter hæreticorum*, inquit, *tum veterum tum recentiorum nullum in antiquitate tota exemplum reperitur interpositæ appellationis ab aliqua dogmatica sanctæ sedis constitutione ad futurum concilium generale* (4). » Audiamus senonensem archiepiscopum hæc Bononiensi significantem in prima ad ipsum epistola: *Julianus Ecclesanensis, Joannes Huss, Michael Cæsenas, atque Lutherus; soli sunt in Ecclesia Dei qui sollemnia R. pontificum decreta erroris accusantes, hoc motivo ad concilium generale provocaverint* (5): *Hæc porro*, inquit eruditus antistes,

(1) De rom. pont. Auctorit. ex hodierna Eccles. gallic. sententia, lib. II, cap. 5, pag. 52.

(2) Docum. pastor. an 1726, pag. 59. « L'histoire de l'Eglise nous apprend qu'elle a rejeté tous les appels faits contre les bulles dogmatiques et qu'elle a regardé comme hérétiques et schismatiques ceux qui les ont formés. On n'en trouve que trois de cette espèce: le premier est l'appel des pélagiens contre le décret d'Innocent I et de Zosime; le second, de Michel de Cæsenas, général des cordeliers et de quelques religieux de son ordre, contre la bulle de Jean XXII, et le troisième est l'appel que Luther a interjeté contre la bulle de Léon X. »

(3) Il n'y a en jusqu'à présent que des hérétiques qui aient appelé des bulles au futur concile.

(4) Docum. pastor. adversus consultat. advocat., etc. pag. 9. « Dans toute l'antiquité on ne trouve aucun exemple d'un appel d'une bulle dogmatique émanée du saint-siège au futur concile général, que celui des hérétiques anciens et modernes. »

(5) Page 26: « Julien d'Eclane, Jean Hus, Michel de

(1) Réquisitoire de M. Joly de Fleury contre l'Instruct. pastor. de M. l'archevêque de Paris, 1765.

(2) In comm. ad proem. Concordat., verb. *summas*.

funesta hæreticorum exempla nedum appellationes excusare possint, eas imo Ecclesie catholicæ magis odiosas reddunt (1). Præter hæreticos neminem a dogmaticis R. pontificum judiciis ad concilium generale provocasse pariter ostendit emin. de Mailly rhemensis Archiepiscopus in docum. pastor. edito *au sujet de la constitution Unigenitus* an. 1718, (Pag. 8) atque hæc subiungit : *Pudeat viros, qui catholici haberi volunt tam tetra exempla sectari, suaque pro defensione ea adhibere subterfugia, quibus usi sunt obstinatioris hæretici* (2). Tandem, ut quam plurimos alios eadem scribentes præteream, *Appellatio ad futurum concilium* inquit illustr. de Poncet episcop. andegavensis (3), *est via quam soli patefecerunt hæretici, ab Ecclesia semper detestatioui habita, vel contempta, atque ab omnibus catholicis pietate et intelligentia præditi semper reprobanda* (4). Quod si germanum theologum nec tamen jesuitam Febronius audire velit, Gerbertum consulat in libro *quæni de communione potestatis ecclesiasticæ prænotavit* (Cap. 16). Plura hanc in rem a cl. Benedictino tradita inveniet. Pauca exscribo : *Appellarunt, inquit (Ibid. p. 592), primum pelagiani, at nihil illis delatum : salva sedis apostolicæ auctoritate et definitione. Constante tunc S. Augustinus, Prosper et alii jure damnatos, atque incassum ad concilia provocari tenuerunt. Nihil obstante appellatione, pro hæreticis habiti pelagiani, episcopi sedibus dejecti, ac in exilium amandati sunt. Non aliter postremis hæcæ temporibus accidit, dum lutherani a pontifice ad concilium generale tanquam ultimum iudicium appellarunt. Post bullas Leonis X, Adriani VI et Clementis VII publicatas, statim a catholicis execrationi habiti, atque ut hæretici proscripti, suppliciiisque affecti sunt. Nemo appellationi eorum deferendum, multo minus suspensum existimavit iudicium.* » Quamobrem mirum est jureconsultum, qui quid appellatio sit ignorare non debuit, concilii generalis adversus lutheranos petitionem ad appellationes traduisse. *Recessus imperii concilium ut haberetur userunt non quod Lutheri ad concilium appellationem ratam haberent, sed quod e re catholica esse intelligebant, ut tanta*

Céséna, Luther, sont les seuls dans l'Eglise de Dieu qui, avant vous et comme vous, accusant les papes d'être tombés dans l'erreur par des décrets solennels, aient sur ce motif appelé au futur concile.

(1) Pag. 35 : « S'il y a des exemples de votre appel dans Luther, dans Jean Huss, dans Michel de Céséna, ou dans Julien d'Elcane, ce sont des exemples funestes qui, bien loin de l'excuser, le rendent encore plus odieux à l'Eglise catholique. »

(2) « Quelle honte pour des personnes qui font profession d'être catholiques de se régler sur de si affreux modèles et d'employer pour leur défense les subterfuges dont les hérétiques les plus opiniâtres se sont servis ! »

(3) In approbatione secundæ epistolæ D. Vincentii Thullier monachi benedicti, quæ refertur in secundæ editione hujus epistolæ : « L'appel au futur concile est une route que les seuls hérétiques ont tracée, que l'Eglise a regardée dans tous les temps avec indignation ou avec mépris, et que tout catholique éclairé ou réellement pieux réprouvera toujours. »

(4) Legi quoque merentur anonymi duo Galli, a quorum altero prodit *Dissertation sur l'appel interjeté de la constitution Unigenitus au futur concile général* ; ab altero *Dissertation théologique et canonique sur l'effet de l'appel interjeté de la constitution Unigenitus au futur concile général*.

novatorum per vienciam generalis quoque concilii auctoritate frangeretur. Quei ergo de appellatione somniat ? Num romanos pontifices appellationi non fuisset reluctaturos credit, cum hoc ipsum Leo X Luthero criminis verterit, quod a sua constitutione appellasset ? Sed hæcenus de appellatione a dogmaticis pontificum constitutionibus.

II. Alterum appellationum genus decreta quæ in sacri potissimum regiminis disciplinam versantur, aut etiam graves quasdam romanorum pontificum molitiones spectat. Natalis Alexander (1) et Tournellius (2) hujusmodi appellationum exempla non nisi a seculo undecimo repetunt. Multo antiquiora profert Febronius (T. II, pag. 331), et 4^a nempe Cæciliani carthaginensis, cujus causa judicio concilii romani sub papa Melchiarde decisa, iterum peracta est in synodo arelatensi, anno 314 a Constantino coacta ; 2° judicii quod in concilio sardicensi adversus Athanasium refreicatum fuit post damnationem in illum a conciliis tyrio et antiocheno decretas, et post admissam hujus sancti in concilio romano communionem. Idem factum in concilio chalcedonensi erga Theodoretum, etsi Leo I illi in communionem suscepto episcopatum restituisset. Præterea Græci seculo nono iudicium contra Photium et ejus assecclas, a Nicolao I toties damnatos, instaurari voluerunt in octava synodo reluctantibus licet romanæ Ecclesiæ legatis. Satisfecit Græcorum desiderio concilium, definiendo ut refricaretur iudicium : *Statuimus, inquit act. 4, ut illi citentur ac presentes facti deferendi potestate judicentur*, apud Harduinum, tom. V, col. 1042. Legati quidem reposuerunt, sibi liberum non esse romanorum pontificum iudicia rescindere, ex eo præsertim quod præsentibus Photianis Romæ reddita essent ; sed discussio nihilominus et novum iudicium locum obtinuit. Hæc ex Petro de Marca Febronius prompsit. Monitis tamen a PP. Singallo et Sappel non admodum hæcæ provocationibus ipsum de Marca fuisse fatetur (T. II, pag. 232) : hæc enim judiciorum instauraiones potius fuisse ; neque veræ et propriæ appellationes dici possunt, *ex quo in illa majore synodo, in qua causa instaurabatur, iterum præsidere idem pontifex, quod est contra naturam ordinariam appellationum.* « Cæterum, inquit (Ibid., pag. 233), hanc qualemunque appellationis speciem, sicut in proximioribus seculis (cum ab extrajudiciali gravamine ut plurimum interponeretur), ita et in remotioribus veram provocationem fuisse indubium est ; omnis autem ad alium iudicium post primam sententiam provocatio fit ab inferiore ad superiorem. » Scilicet Petrus de Marca sibi magis quam Febronius constat. An non enim Febronius, archiepiscopum parisiensem secutus, contestare affirmat (T. II, pag. 443), *quod concilia provincialia (multoque magis patriarcalia) suprema judicandi potestate, a qua appellari non poterat, gavisæ sint ? Recte igitur de Marca, ne sibi adversaretur, hæcæ provocaciones ab appellationibus longe*

(1) Diss. I in Hist. eccles. sec. XV et XVI, art. 5, n. 18.

(2) De Eccles., t. II, parisi. edit. pag. 182.

diversas fuisse pronuntiavit, cum indicatæ sententiæ, quarum iudicium in generalibus synodis instauratum dicii, præterquam quod aliquæ synodorum gesta damnarent, in romanis synodis lata fuerint, et ab aliis nonnullæ præterea confirmatæ. Videat nunc Febronius, quid de ipso sentiendum sit, qui cum supremam non secus atque de Marca provincialium ac patriarchalium synodorum velit auctoritatem, eum tamen deserat, ut provocari ab illis ad generales synodos, contra quam *suprema* conciliorum auctoritas ferat, vere potuisse statuat. « Fuere autem, ut Zallwein annotavit (T. IV, pag. 352), aliquoties huiusmodi instaurationes permisit ad procurandam Ecclesiæ tranquillitatem. Huius rei aptissimum exemplum habetur in causa Cæcilii carthaginiensis, quæ iudicio concilii romani sub Melchiade papa decisa iterum reassumpta est in synodo arelatensi ex rescripto Constantini concta, eo colore quesito a donatistis, quod lite nondum plene instructa iudicium nimis propere latum esset. Alienum putabat Constantinus a disciplina Ecclesiæ, res ab episcopo romano iudicatas reficere; sed studio pacis restituendæ nihilominus restaurationem iudicii in frequentiore synodo donatistis permisit, ita tamen ut non rejecti fuerint iudices qui sententiam Romæ tulerant, aliter quam alias in iudiciis appellationum fieri solet. » Quare Augustinus de Constantino aiebat (Ep. 43, al. 162): *Dedit ille aliud arelatense iudicium, aliorum scilicet episcoporum, non quia jam necesse erat, sed eorum perversitatibus cedens, et omni modo cupiens tantam impudentiam cohibere.* Imo ne provocaciones quidem ab inferiore iudice ad superiorem vocari possunt. Nam in hisce causarum recognitionibus non superioris iudicis ratio, sed nova, etiam amplior et accuratior, causæ discussio spectatur. Cælestii causam post Innocentium bis Zosimus eum clero romano recognovit. Nonquid heic etiam tribunalia duo alterum altero superius confingemus?

III. Quocunque se Febronius vertat, nullum ante Fredericum II inveniet interjectæ appellationis exemplum. Ac vel ipsa pessimi huius exempli novitas appellationes cordatis viris suspectas omnino reddere deberet. Verum et alia sunt longe gravissima, quæ noxias illas declararent. Plura in Antifebronio attuli (L. c., n. 3, pag. 374, seqq.). Duo heic tantum perpendamus. Appellationes hæc primum ad concilium provocant. Age jam. Qui ad concilium provocat, vel illud seorsum a pontifice spectat, vel unum atque idem retur pontificis ac concilii tribunal. « Si illud dixerit, contra leges communionis, uti Gerbertus scite animadvertit (L. c., pag. 387), in potestate ecclesiastica cathedra adversus cathedram constituitur; tribunal alterum spectatur rom. pontificis et concilii inter se ex adverso positum, alia ac alia jura prosequens, scerramque contentionis ad-scindendam Ecclesiæ unitatem reciprocans fori instar contentiosi, ac pulpiti, subsellique scholastici, ubi ex instituto more causidicorum adversæ partes colliduntur, actiones instituuntur, atque quis causam, ceu litigiosam, adversus alienam obtineat, superiorque sit, conten-

ditur. Quod Christus apostollis suis prohibuit, ne more gentium dominentur, estque adversum paci ac unitati Ecclesiæ, communionique potestatis legitimæ..... Ut adeo sicut idem tribunal, ita idem iudicium sit in communione potestatis ecclesiasticæ, et si quando dubii aliquid aut ambiguitatis ob hoc moveatur, suspicioque maligna exoritur, restaurato iudicio, nunquam contraria sententia (in rebus fidei) prodit; » in iis vero quæ facti sunt, novo instituto examine; ipse pontifex sententiam suam vel temperari, vel etiam emendari libens volensque patiatur. « Quod si vero concilium non sit aliud a pontificio tribunal, appellatio a pontifice; inquit Duvalius (1), erit ad ipsummet pontificem, quod certe est omnino ridiculum, nisi forte velis, fieri appellationem a pontifice *per subreptionem*, ut aiunt, præoccupato et non satis informato ad eum melius informatum. Verum hoc non est proprie appellare, sed fraudem ex priori iudicio factam reterege et declarare: sique emendationem prioris iudicii procurare. Non est autem opus ut pro hac fraudis factæ declaratione ad concilium recurratur, cum eam ipsimet iudici, aperire sufficiat. » Deinde Febronius appellari vult ad *futurum concilium*: quid autem hoc *futurum concilium*, nisi commentitium tribunal, quod neque exstat, neque fortassis nostra ætate exstabit? Quapropter si ad illud provocaciones admittimus, quid hinc expectandum, nisi ut *remaneant*, quemadmodum Pius II in constitutione adversus has ipsas appellationes edita affirmabat, *impunita, scelera, nutriatur adversus primam sedem rebellio, libertas delinquendi concedatur, et omnis ecclesiastica disciplina et hierarchicus ordo confundatur?* Hoc argumentum in moguntino conventu Rodolphus wormatiensis decanus adversus Dyeherum moguntinum archiepiscopum maxime urgebat his verbis quæ Joannes Gobelius in commentariis rerum memorabilium Pii II (Lib. VI) refert: *Quem appellasti iudicem? quem provocasti tuæ causæ cognitorem? Futurum concilium, dicis, appellavi: et ubi est futurum concilium? ubi sedet? ubi tribunal ejus requiremus? Pulchra inventa! ut impunita sint scelera, ut liceat sine metu iudicii aliena invadere, is iudex appellatur, qui nusquam reperitur.* « At Ecclesia inquit Febronius (T. II, pag. 465), semper subsistit, et semper subsistat, licet concilium eam representans non semper actu collectum sedeat. Unde negare quod ad futurum concilium appellari possit ideo quia pro tunc illud non est congregatum, esset negare quod eo tempore subsistat Ecclesia. Non dispare fundamento alius sustinebit tempore feriarum non posse appellari ad parlamentum, quasi eo tempore parlamentum non existat. » Neque animadvertit hocce responsum, quod damnatus auctor Institutionum catholicarum de sancta sede (Cap. 45) sæculo elapso excogitavit, fuisse a me in Antifebronio (L. c., num. 8, pag. 385) contritum. Si eo uti voluit, cur ad ea quibus falsum illud et insulsum ostendi omnino siluit? Audiat iterum me,

(1) De supr. rom. pont. in Eccles. Potest., p. IV, quæst. postrema, pag. 627.

ac cooptatam a se de existente Ecclesia Janseniani illius institutoris conjectationem cassam et futilem tandem agnoscat. Existit utique Ecclesia; at qui ad futurum concilium provocant, non Ecclesiam existentem appellant, quæ solum dispersa est, sed in concilium cogendam, quæ non existente concilio non exstat. Vin' videre? Norunt utique appellantes a constitutione *Unigenitus*, eam a dispersa Ecclesia accipere probarique. Cur ergo ad concilium provocant? Nisi quia dispersæ Ecclesiæ tribunal exstat, non tamen exstat coactæ. Hoc ergo cum illo se commissuros, etsi falso, cum sperent, ac saltem se sua provocazione obtenturos jactent ut, dum celebretur concilium, impune sentiant quod libet, dispersam Ecclesiam ridendū, cogendam postulant. Ipsa quam injicit parliamenti mentio, id manifestum ostendit. Quid cum Ecclesia senatum illum Febronius confert? Ecclesiam uti oportet cum natione, senatum cum concilio, comparet. Tum enim vero se ludere in verbis intelliget. Si enim senatus non feriretur solum, sed quod demum tempore habendus esset ignoraretur, nec fortasse, nisi quinquaginta aut centum post annos illius cogendi spes affligeret, quæ nisi insanus senatum serio appellaret? At natio, cuius senatus vicem supplet, existeret. Quid tum? qui ad senatum provocat, non nationem ipsam dispersam appellat, quæ non existente senatu una exstat, sed nationem in senatu judicantem, quæ sane non exstat, nisi senatus exstat. Quamobrem licet Ecclesia existat, eadem quæ indicabam ex appellationibus ad futurum concilium incommoda ac mala proficiscuntur. Inquirendum adhuc supererit, quemadmodum Zallweinius (T. IV, pag. 324) monet, quid antiquior dicat Ecclesiæ disciplina, quid aliquoties canones, ad quos ipsi Galli toties provocant, quid salus Ecclesiæ; an expellat pro bono illius admittere tales appellationes, an non inde sequatur contemptus summi pontificis, an non inde detur occasio ridendi omnes censuras ecclesiasticas, vilipendendi omnia judicia pontificis, contemnendi illius decreta, breviam, bullas, constitutiones; protrahendi processus veluti in immensum, hodiernis præcipue temporibus, quibus celebratio concilii generalis si non impossibilis, certe difficillima futura esset.

IV. Manifesta hæc sunt. Febronius lamen instat (l. IV, p. 324): *Seriem appellationum a papa ad concilium omnium nationum, et ex omni fere ævo, dedit Febronius, cap. 6, § 10. Ex hoc catalogo (qui modico labore duplo auctor reddi posset) juxta concluditur, semper et ubique existimatum fuisse eandem appellationes (secluso abusu) ordini et juribus Ecclesiæ esse conformes. Dele primum ea verba ex omni fere ævo, semper: falsa sunt illa atque amplificata. An ex omni fere ævo afferri appellationes possunt, quarum seriem Fredericus II ducit ab anno 1239? Sed hoc mitto; jureconsultum se Febronius fingit: audiat igitur quid jureconsulto Vigorio, qui primus easdem appellationes objecerat, Duvallius reposuerit. Respondeo, inquit (l. c., pag. 627), enumeratas appellationes non esse jura, sed facta, ad quæ non respondet jurisconsultus, et quæ nullam vim habent, nisi quatenus jure fieri constat,*

*quod tamen heic non demonstrat Vigorius, qui, cunctibus dijudicandis magnam ætatis partem consumpserit, non potest, opinor, ignorare, litigantes sæpius pro injustis et frivolis appellationibus ære muletari. Eadem Febronius sibi dicta habeat: Neque enim mihi vacat de singulis diligentius disserere. Actum agerem post ea quæ in Antifebronio (N. 5, pag. 378) animadverti, nec Febronius in sua defensione attingere ausus est (1). Duo tamen addam; quæ sola Febronium ad incitas redigent. Ex quo appellationes a seculo tredecimo invectas non diffitemur, is generale concilium pontifice præstantius a tertio decimo jam seculo habitum fuisse arguatur (2). Perperam omnino. Nam ante pisanum concilium an. 1409 veræ appellationes schisma antecesserunt; judiciorum instaurandorum petitiones diendæ potius sunt; quam veræ aut ex præconceptione concilii supra romanos pontifices præstantia derivatæ appellationes. Ad concilium nempe reges alique provocarunt, sive, inquit Zallweinius (T. IV, pag. 325), ut suis causis melius consulere, et benigniorem sententiam obtinerent, sive ut judicia pontificum eliderent. Quare Fredericus II, cum se a lugdunensi quoque concilio damnatum cognovisset, per suum legatum appellavit ad concilium proxime futurum generalius. Una Philippi Pulchri cæterorumque ejus temporis Gallorum provocatio appellationis nomine designari non injuria potest; sed eum ea non modo ad generale concilium interfecta fuerit, sed etiam ad verum legitimum futurum summum pontificem (Bonifacium nempe VIII verum illi negabant esse pontificem), nihil ad excellentiorem præ legitimi pontificis auctoritate concilii potestatem facit. Gerso certe, quem res sub Philippo in Galliis geste latere non poterant, in tractatu *An liceat in causis fidei a summo pontifice appellare et judicium ejus declinare?* disertè ait (Consid. 8): *Dixerunt olim ante concilium generale pisanum (an. 1409) et constantiense, quod nullo modo licebat appellare ad concilium, et allegant jura sua pro se valde, sicut eis videtur, expressa. Mirum autem esset, Gersonem si Philippi appellationem veram habuisset a legitimo pontifice provocationem, generali illa aique infinita loquendi ratione usum fuisse: Dixerunt olim ante concilium, etc., sed ubi primum concilii pontifice præstantioris dogma erupit, appellationes quoque novam veluti rationem induerunt, atque ad forensè formam sese tandem accommodarunt.**

V. Illud quoque observari maxime velim, inanes ad Febronii perficienda consilia esse ad generale synodum appellationes. Quorsum enim in istius modi

(1) Ea tamen conferri pervelim cum iis quæ de istius modi appellationibus disputavit archiepiscopus surrentinus Philippus Anastasius, in opere cui titulum locit: *Suprema romani pontificis potestas propugnata*, Beneventi 1725, lib. I, cap. 6, pag. 223 et seqq.; cum pincis autem ad eundem eminentissimus de Bissy in documento pastorali an. 1738, a pag. 123.

(2) T. II, pag. 486: *sufficit universaliter notam et receptam fuisse formam appellationis a papa ad concilium, ad hoc ut argui possit et concludi ad majoritatem injus et respectivam obedientiam illius, per totam Ecclesiam pro vera ac legitima agniti.*

commendandis appellationibus spectat? Ut scilicet romanus pontifex, ut *pretensa*, quod ipse ait (T. II, pag. 542), et *immodica jura* sua dimittat, atque ubi recusat, interim appellatione ad futurum concilium eorum usus aut interdicatur aut certe coerceatur. Verum frustra omnia. « In eo enim, inquit Thomasinus (*Diss. 18 in syn. rom. an. 532, n. 78*), sita est tota hallucinatio catholicorum doctorum, paucorum adversus plures, novorum adversus veteres (in his paucis, novisque Vigorius, Richerius, Dupinius, ac Febonius) ipsorummet adversus seipsos intestino dissidio altercantium, quod auctoritatem unam indiscretam et individuum pontificis et episcoporum, sedis apostolicæ et Ecclesiæ catholicæ, papæ et concilii, capituli et corporis, dissecare et sibi collidere ausi sint. Ex adverso autem id obliquit a cunctis Ecclesiæ, id obtinet etiam nunc, et ipsis cernantibus ac mirantibus obtinet invictissime, ut una illa sit Ecclesiæ catholicæ nunc per caput solum, nunc per corporis concentum cum capite sese exerceas, una, inquam, et indivisa auctoritas. Non alia enim, non minor aut major, sed una indiscretaque residet in Ecclesiæ corpore et in capite auctoritas. » Quamobrem concilium, ad quod appellatur, aliud esse non potest quam cujus caput sit ipse pontifex. Anne vero fieri possit ut hujusmodi concilium, quæ romanus pontifex jura a tot seculis exerceat, *pretensa et immodica* declareat, eaque dimittere pontificem jubeat? *Ipsi sunt canones*, inquit Gelasius (*Componit. ad Faustum*), *qui appellationes totius Ecclesiæ ad hujus sedis examen valere deferri; ab ipsa vera nunquam prorsus appellari sanxerunt; ac per hoc illam de tota Ecclesiâ judicare, ipsam ad nullius commovere judicium, nec de ejus unquam præceperunt iudicio judicare, sententiamque illius constituerunt non oportere dissolvi, ejus potius sequenda decreta mandarunt*: utique canones non pseudoisidoriani, sed longe antiquissimi; cum a Gelasio citentur. Hi ergo primum canones concilio infringendi essent: sed quis de concilio quod veluti caput pontifex regat id suspicetur? Appelletur igitur, inquit Febonius, ad concilium liberum, cui pontifex minime præsit; nempe ad concilium *ἀλλοτρου*, ad concilium quod cum Ecclesiæ capite collidat, ad concilium quod ecclesiasticæ communionis iuribus adversetur: cui bono? Num tale concilium ad coercedam romani pontificis potestatem aptum erit? Vereor equidem ne inani spe Febonius fallatur. Recolat animo quem exitum habuerit latrocinium ephesinum, quem concilia ariminense, basilense, et recentius pisanum, quod a capite dissiderent, nec lætiora de suo illo concilio sibi esse speranda conjiciat. Fasiliter etiam, si aut pontificem hoc appellationis genere a suis persequendis iuribus deterritum iri, aut fideles illa, dum a concilio, quod *nusquam est*, et nescitur quando futurum sit (1), deficiant, non agnituros existimat. Discat etiam tantum pro appellationibus studium ne ipsis quidem Gallis pro-

bari posse. Licet enim adversus Innocentium XI Achilles de Harlay procurator regius appellationis libellum emisit, Fevretus tamen (*de Abusu, lib. I, cap. 2, n. 16, seqq.*) animadvertit Gallos, cum inutilem esse atque emortuam ex hoc ipso capite quod ad futurum concilium provocet, istam appellandi formam pervidissent, paulatim ab ea deflaxisse, atque appellationes *ab abusu*, ut quæ uti præsens, ita efficacia auxilium essent, libentius cooptasse. Appellantes autem a constitutione *Unigenitus*, homines scilicet orthodoxis invidios, atque adeo execrabiles non moror.

CAPUT V.

Quæ de subtrahenda romano pontifici obedientia pluribus in locis, præsertim vero in epistola de hoc ipso argumento scripta, Febonius ingerit, veluti fallaciarum plena, quinque schismatica, exploduntur.

I. Metam attingimus, in quam omnia demum studia Febonius collineat. Nam quæ hætenus ab eo proposita vidimus instaurandæ, quam præditam putat, libertatis ecclesiasticæ adminicula, additum quidem, præsertim si omnia colligantur, schismati pandunt, certos tamen habent fines, quibus si forte contineantur, immensum illud schismatis malum vix parient. Verum Febonius in apertum jam tandem schisma erumpit, omnique pudore posito, principes, episcopos, populos ad subtrahendam romano pontifici obedientiam commovet. Ac pluribus quidem in locis seditiosus homo tantum facinus suadere non veretur; nusquam tamen tanto nisu tantaque contentione, uti in proluxa illa, qua defensionis suæ volumen claudit, epistola, de *Subtractione obedientiæ romano pontifici debite* (T. II, pag. 589, 616); quin etiam in ejus fronte (proh scelus!) illa apostoli verba (II *Thess. III, 6*) inscribere veritus non est: *Denuntiamus vobis, fratres, in nomine Domini nostri Jesu Christi, ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate, et non secundum traditionem, quam acceperunt a nobis*. Tantæ hoc capite audaciæ occurrentum est, tantus compescendus heic furor. Sed antea quæ sit Febonii sententia videamus, cum ne quid sibi nos calumniosè affingere voluisse conqueratur, tum etiam ut disputationis quam inturi sumus gravitas atque adeo necessitas intelligatur. « Quotiescunque, inquit ille (T. II, pag. 593), constat de manifesta incompetencia, aut injustitia mandati et rescripti, sive illa oriatur ex errore facti, sive juris, sive ex inordinato affectu ad commoda et præcellentiam papalis curiæ... remedium omnium fere gravissimum est *subtractio obedientiæ*. » Verum hanc Febonius non statim vult absolutum esse, *quam omne commercium cum romana curia suspendat*; satis erit (*Ibid.*, pag. 593), *si inhibeatur omnis ad romanam curiam recursus pro quibuscumque gratis obtinendis, uti et quæcumque ad eandem transmissio pecuniarum*. Ino- « Dantur (*Ibid.*, pag. 601) et *partiales subtractiones*, quæ non tam ex novis quam a multo jam tempore perdurantibus particularibus gravaminibus oriuntur.

(1) Verba sunt Pii II in bulla *Execrabilis*.

Etenim quævis natio, quivis princeps semper potest se subtrahere injustis romanæ curiæ vexationibus, quæ nullo temporis lapsu palliari possunt. Tales omni jure dici possunt graves illæ pecuniarum exactiones, quæ a romana dataria pro collatione beneficiorum, pro dispensationibus, aliisque gratis exiguntur.... Quod si vero (*Ibid.*, pag. 602) papa ab iisdem desistere, et moderatæ taxæ vacationum officium suæ curiæ acquiescere recusaret, sique consuetas bullas, breviam, aut litteras expedire nollet, possent episcopi alique ordinarii, propter inde nascentem necessitatem aetatis legitime providendo, elargiri omnes gratias, dispensationes ac beneficia, quæ sibi pontifices noviori jure reservarunt. Hujusmodi est etiam *subtractio juris confirmandi episcopos* (*Ibid.*, pag. 601); *jus quoque appellationum*, et cætera humani juris sive ea consensu tacito, sive expresso pacto romanæ sedi adjecta fuerint (T. I, cap. 9, § 4, n. 6, pag. 717). Ac generatim, si de legitimo remedio (T. II, pag. 605) queratur adversus injustas negotiationes, in his et similibus exorbitantibus propositionibus fundatas, respondebimus, eis occurrendum esse per temporarias aut etiam perpetuas *subtractiones illius juris de quo agitur*. Tales autem prohibitiones, inquit, et negotiationes (*Ibid.*, pag. 595).... non impediunt quominus papa agnoscat tanquam *caput Ecclesiæ*, nosque dispositi, simul ad ea qua tali exhibendum omne obsequium, præstandamque obedientiam, quam ab omnibus fidelibus tanquam pater communis jure exigere valet. Hoc operabitur talis obedientiæ subtractio, ut aut pro futuro neget, aut saltem suspendat usum et exercitium certorum jurium, in quorum possessione summi pontifices non nisi a paucis seculis existunt, quæque religioni et puriori disciplinæ si non officiant, saltem nihil prosunt. Quare princeps, dum justa ex causa papæ talem negotiationem obedientiæ denuntiat, ei nihilominus declarabit quod se ab ejusdem et sanctæ sedis communionem non separet; quod in rom. pontifice successorem divi Petri et primum, Ecclesiæ episcopum, revereatur; quod in eo nunquam non observaturus sit primatum, quem Dominus noster Jesus Christus Petro contulit, quique ab hoc ad ejus successores transit; quod denique ei, quidquam demum evenit, in vinculo caritatis constanter adhesurus sit. Sic perstabit suum Petro privilegium.... Quod si pontifex (*Ibid.*, pag. 596) hostilem animum publice indueret [uti fieret in aperto bello], censerem, *quoad hæc hostilitas duraret*, omnia in eo statu reposita censi, quo forent papa mortuo aut captivo.... Quod autem tales rupturæ (*Ibid.*, pag. 598) non eveniant sine quadam publica commotione, haud ægre judicabitur. His in circumstantiis habent ultramontanios suos undique emissarios, ad præveniendum populos in sui gratiam, subinde etiam ad eorum animos a suo principe alienandos. Illis itaque ora præcludenda sunt, et sollicitè curandum ne per sinistras insinuationes subditorum animos in transversum, forte etiam in rebellionem deducant, sive genuinas

restituenda pristina et laudabilis disciplinæ causas celando, sive falsas suggerendo.... Ut principi adversus romanam curiam procedendi ratio, in sacris canonibus fundata, omni scândalo, etiam pharisaico, vacet, juvabit subinde universitates consuli, harumque responsa in publicum edi.

II. Horret animus, dum ab auctore qui se catholicum vocat, imo et ad conjungendos cum catholica Ecclesia protestantes se allaborare prædicat, scripta ea recollit, quæ a schismaticorum procacissimo si prodissent, ferenda vix essent. Sed jam ipsam horum confutationem aggrediamur, a *subtractionibus obedientiæ quas partiales adversarii appellat* initio ducto. Romano pontifici injusta præcipitur p'rendum non esset, obedientiam vero injustis mandatis urgenti etiam resistendum maxima consensione docent theologi et canonistæ ex iis ipsis qui pontificiam auctoritatem strenue propugnarunt. In his cardinalis Jacobatus (1), cardinalis item Turrecremata (2), Belarminus, alique, quos in Antifebronio indicatos habes (3). Verum ut id absque schismatis nota fiat, multa animadvertenda sunt, curandaque, quæ Febronius non solum non attingit, sed etiam excludit. Primo igitur in causam inquirendum cur obedientia romano pontifici denegetur. Fieri enim potest ut aliquis princeps Romanus, exempli gratia, pecunias ex regno suo deportari vetet, quod cum pontifice uti principe bellum gerat. Huc spectat quod ipse Febronius indicat (T. II, pag. 394) his verbis: *Ludovicus XI per litteras suas patentes de 16 aug. 1478 quemlibet ad romanam curiam recursum, et pecuniarum ad eandem transmissionem iterum interdixit, ex quo papa adversus Mediceos et Venetos regis fœderatos, arma sumpsisset. Similem inhibitionem die 16 augusti an. 1510 publicari fecit Ludovicus XII, postquam Julius papa II ei bellum declarasset. Cum enim (ut Henricus II aiebat, cum et ipse, ob bellum contra Octavianum Farnesium sociosque gallos a Julio III indictum, gravissimis pœnis constitutis an. 1551 vetuisset ne sua pecunia Romam deferretur) rerum omnium ac præcipue belli nervus in pecunia consistat, immanis futurum hoc dementia, si suis suorumque viribus hostium vires sustentaret. Tunc enim vero nihil esset unde schismaticus is princeps diceretur. Nam quemadmodum Cajetanus tradit (In 2-2 D. Th., q. 59, artic. 2), nolle pertinaciter obedire summo pontifici non est schisma, sed nolle subesse sibi uti capiti totius Ecclesiæ est schisma. Porro princeps qui belli causa edicit ne ex sua ditione ad romanum pontificem pecunie deferantur, non illum ut caput totius Ecclesiæ spectat, sed veluti hostem. Verumtamen aliter constituendum, si sublata obedientiæ causa ex ipsa rei præcepta juris pontificii natura enascatur.*

III. Atque in hanc quidem præcipue animam intendamus oportet, ne schismati occasio præbeatur. Monet Febronius (T. II, pag. 604), *papæ concedi nuntine*

[1] De Concil., lib. VIII, art. 3.

[2] Summ. eccles., lib. II, cap. 106.

[3] T. I, Introduct. cap. 3, n. 4, pag. 31, et t. II, lib. IV, cap. 1, n. 14, pag. 316 et seqq.

vosse, aut debere, ut propter opiniones suæ curiæ pro-
rias ac singulares, seu propter prætensiones nondum
eliquatas, cuiquam iustitiam bullarum neget, protrahat-
ve; monet (*Ibid.*, pag. 614) romana curiæ conserva-
tionem illius auctoritatis quam sibi quibuscumque modis
in Ecclesiâ occidentali paravit, et de ejus minutione
et subtractione impræsentiarum agimus, multo magis
cordi esse, quam propagationem veræ fidei, et ecclesia-
sticæ discipline puritatem. Cæterum audax est eadem
curiæ et præsumptuosa. Igitur fortiter ei resistendum
et constanter monet (*Ibid.*, pag. 595), aut pro futuro
negandum, aut saltem suspendendum usum et exercitium
certorum jurium, in quorum possessione summi ponti-
fices non nisi a paucis seculis existunt, quæque religioni
et puriori disciplinæ, si non officiant, saltem nihil
prosunt. Verum quid si quæ ipsi sunt opiniones curiæ
propriæ singulares, prætensiones nondum eliquatæ,
conservatio auctoritatis quovislibet modis in occidentali
Ecclesiâ paratæ, jura denique, in quorum possessione
summi pontifices non nisi a paucis seculis existunt, quid
inquam, si certa sint jura divini primatus ab ipso
primatu sine piaculo non disjungenda? Nonne his
romani curiæ prætensionibus accenset ipse (T. I,
pag. 717) collationem beneficiorum, confirmationem
electionum, jus appellationum? Atqui quid his ju-
ribus primatui ex divina institutione Ecclesiæque
consensu magis affluxit, ut in superioribus disser-
tationibus luculentissime comprobavimus (1)? Quo-

(1) Unum tamen heic non omitam quod ad confirman-
dum electionum jus pertinet. « Cum circa medium sæculi
proxime elapsi, inquit Febronius (T. II, pag. 603), domus
bragantia jugum Hispaniarum excussisset, curia romana
episcopis a novo Portugallicæ regis Joanne IV nominatis
provisiones, seu confirmationis bullas per continuos decem
annos recusare perrexit; inde conligit ut vacantibus in
eodem regno fere omnibus sedibus episcopalibus, unus
tantum in illo remaneret episcopus. Hoc factum improba-
verunt non solum regni Portugallicæ universitates omnes,
sed etiam ea de re tunc consultus cleri gallicani conventus
anni 1650. Illud autem remedium, si dilutus Roma in denegando
perstitisset, jure prodiit tunc temporis fuisse testa-
ntur acta publica, ut per canonicæ factas electiones vacan-
tibus Ecclesiis providi rex curaret, electique sacra-
rentur per episcopos aliunde quesitos, absque romani
pontificis confirmatione. Vide acta cleri gallicani ann. 1650
et 1651. Ego vero Febronio auctor sum ut librum consu-
lat duobus post annis, ann. nempe 1653, Parisiis editum hoc
titulo: *Palatius ovium*, atque a tribus lusitanici regni ordi-
nibus Innocentio X oblatus. Reuterunt in eo academia
ruthenica ea de re quinque consilia ad Febronii
sententiam satis accommodata. Verum quantum ab illis
amplectendis aduicellissima semper romani sedis Lusitania
abfuit! En Lusitanicæ prætensionem, ejus memoriam nulla
unquam temporum injuria debilit, splendorum nulla Fe-
bronii tenebre obfuscabant. Exstat illa indicati operis
pag. 245. « Factum Lusitania non aliunde Ecclesiis suis
remedium esse petendum nisi a divina suprema nominis
providentia. Certum enim illud est: summum pontificem
romani caput Ecclesiæ et Christi vicarium esse, in quo
fons et caput totius potestatis et jurisdictionis ecclesiasticæ
situm est; quod immediate a Christo accepit, ut ab eo
in omnes alios inferiores prelatos derivaretur, tanta sub-
ordinatione, ut possit pro suo arbitrio contrahere, angere,
minuere, revocare, quin alterius principis secularis aucto-
ritatem timeat reverentur; imo et ipsos compescere et
frænare possit, si audeant regimen spirituale interurbare
aut evertire; nec enim ad eos quicquam spiritualis pote-
statis pertinet, nisi quod Ecclesiæ possunt ad debent iuri
et conservare. Quin dubitari minime potest, etsi varii eli-
gendi episcopos variis temporibus modi in ecclesiasticis
historiis reperiantur, eos omnes et consensu saltem tacito
et permisso pontificum fuisse, qui eos vel approbabant,
vel permihiiebant, vel tolerabant, quod intelligebat id

nam ergo pacto qui hæc pontifici denegavit poterit,
quemadmodum Febronius suadet, ei nihilominus de-
clarare quod in rom. pontificis successorem divi Petri
et primum Ecclesiæ episcopum reverentur; quod in eo
nunquam non observaturus sit primatum, quem Dominus
noster Jesus Christus Petro contulit; quique ab hoc
ad ejus successores transit? (T. II, pag. 596.) An
primatum agnoscat Petro a Jesu Christo collatum;
qui jura necessario cum primatu connexa detrectet,
atque illa de medio tollere studeat? Qui igitur id
faciat, cum subesse romano pontifici in iis nolit,
quæ ut primas caputque totius Ecclesiæ sibi jure
vindicat; schismaticus sit oportet.

IV. At quid si in illis ipsis juribus exercendi, fines
a Christo præstitutos pontifex prætergrediatur, alia
que sibi arroget, quæ injusta sunt, et veterem disci-
plinam evertant? Primum aio, cum Victoria (*Relat.* 4
de Pot. papæ et conc., prop. 16): « Non spectat ad
subditos determinare, aut examinare, quid possit
papa, aut quid non possit, et quomodo teneantur pa-
rere, vel non. Probatum primo, quia sacrilegium est
disputare de potentia principis, et præcipue papæ (17,
quaest. 4. § Committitur, et seq.); secundo, quia hoc
ipsum determinare quæ sit potestas spiritualis alicujus
est jurisdictio, et est pars gubernationis, quæ non
spectat ad subditos, saltem erga superiores; ergo hoc
non convenit illis; tertio, quia profecto hoc esset

tunc statui Ecclesiæ convenire. Constat item, temporibus
illis Ecclesiæ primitivæ hanc potestatem pontificis propriam
fuisse, a quo tamen permixta populis, et clero pariter,
postea clericis, populi tantum consensu requisito; et quan-
quam procedente tempore, aliqui se principes in hæc elec-
tiones intruserint, vel concessionem pontificum, ut reges
Galliæ, Castellæ, Portugallicæ, vel proprio arbitrio et citra
pontificis licentiam, nunquam jus illud sibi asserere recte
poterant. Idcirco nascentes Ecclesiæ principio illis ei apo-
stoli et papæ ademerunt, et contravenientes penis eccle-
siasticis acerbè punierunt, donec illos prorsus aliusderunt,
et ex integro sibi pontifices vindicarunt; qui adeptum
principibus, clero et populo Ecclesiarum concesserunt.
Deinde capitula ex eorumdem consensu pontificum habue-
runt usque ad Bonificium VIII et Clementem V tempora, qui
sibi reservare eam potestatem cogerunt certis eam even-
tibus vindicantes. Donec Innocentius IV ex regula cancella-
riæ sibi ac successoribus eligendi potestatem omnino adju-
dicavit. Unde manifeste liquet, hujusmodi jus creandi et
consecrandi episcopos summorum semper pontificum fuisse,
ac in illis, et ab illis exstistisse; quævis autem post illam
regulam cancellariæ in multis adhuc regibus ea facultas
nominandi ac præsentandi episcopos pervenisset; vel ex
privilegio, vel ex permissione, semper tamen hujusmodi
præsentatio et nominatio pendens et subordinata pontifici
bus fuit, qui eam possunt admittere, vel tollere, ac per-
inde nisi pontifex episcopos a regibus præsentatos probet
et confirmet, ac expeditus uti voluit diplomatis ac bullis de-
claret, aut roboret, nulla ratione possunt a solis principi-
bus sustineri, nec a solo clero et populo consecrari et
confirmari. Apparet item, potestatem illam capitulis colla-
tam eligendi et creandi episcopos, extinctam prorsus illa
reservatione cancellariæ regulæ fuisse. Itaque creatio
episcoporum quæ a regibus nominatur et proponitur,
confirmatio simpliciter appellari nequit; hæc enim olim
cadebat super electionem illam, quæ desit ob cancellariæ
regulam. Tandem constat, potestatem interdum concessam,
antiquis temporibus, patriarchis, metropolitani, conciliis,
capitulis, ad creandos vel confirmandos episcopos, hodie
nullam esse, et funditus percisse, cum ex consensu summi
pontificis omnino penderet. At vero hodie iste consensus
revocatus est, et reservatio facta a pontifice omnem ad
eum jurisdictionem reduxit, atque adeo nulla nisi in eo
potestas creandi et confirmandi episcopos invenitur, a quo
necesse est illam ceteri mutuenter. Quam igitur allata
nactenus doctrina vera sit, rogat Lusitania, » etc. De Lu-
sitania, quæso, Febronius decemaps sileat.

in turbationem et dissolutionem ecclesiasticæ hierarchiæ et auctoritatis, si quilibet posset dicere: *Papa non potest*: et hoc modo eximeret se a mandatis papæ, et esset manifestum nutrimentum inobedienciæ, et schismatum, et hæresum. Imo hinc natæ sunt hæreses, ut ait Cyprianus, quod sacerdoti Dei vel papæ non obeditur, sed quilibet audeat dicere quod papa male facit, et quod non potest facere: et ideo etiãsi papa erraret, melius esset, ut in omnibus illi pareatur, quam per hoc quod unus habeat licentiam non parendi papæ in uno casu forsã rationabili, dare occasionem ut alii non parcant etiam in iustis et honestis. » Aio deinde, in dubiis legitimo pontifici parendum esse, uti omnes consentiunt. Guigo viennensis archiepiscopus et apostolicæ sedis legatus, coacto apud suam metropolim provinciali concilio, cui intererant S. Hugo grãdanopolitanus et S. Godefridus ambanensis episcopi, privilegium de investituris a Paschali II per vim licet extortum an. 1112 rescidit, datisque ad pontificem litteris decretorum suorum confirmationem omnium nomine petiit, addita comminatione: *Si, quod minime credimus, aliam viam aggredi cœperitis, et nostræ paternitatis assertiones roborare nolueritis; propitius sit nobis Deus, quia nos a vestra obedientia repellitis*. Verum Natalis Alexander (*Diss. 4 in sec. XII, artic. 12*), episcopos illos in eo peccasse non dubitat, quod romano pontifici minus intulerint, se ab ejus obedientia recessuros, nisi statuta confirmaret: quod, inquit, pessimi sane exempli est. Qua in re Natalis Alexander sibi consentientem atque adeo ducem habuit Carnotensem Ivonem illorum temporum æqualem, qui ad Henricum abbatem ea de re ita scripsit (*Ep. 233*): « Quia verenda patris debemus potius velare quam nudare; familiaribus et caritatem redolentibus litteris admonendus mihi videtur ut se jubeat, aut factum suum retractet. Quod si fecerit, referamus Deo gratias, ac gaudeat nobiscum omnis Ecclesia, quæ graviter languet, dum caput ejus laborat tanta molestia. Si autem in hoc languore insanabiliter ægrotaverit, non est nostrum judicare de summo pontifice. Habemus enim evangelicam sententiam, quæ securos hos (al. nos) facit: *Super cathedram Moysi sederunt scribæ et pharisæi. Quæ dicunt servate et facite: secundum vero opera eorum nolite facere*. Vult enim hæc sententia præcepta presidentium ad cathedram pertinentia obedenter impleri (etiãsi tales sint quales erant pharisæi) non eos faciosa conspiratione a suis sedibus removeri. Si vero ea præcipiant quæ sint contra doctrinam evangelicam et apostolicam, ibi non esse eis obediendum exemplo docemur Pauli apostoli, qui Petro sibi præfato non recte incedenti ad veritatem Evangelii in faciem restitit, non tamen eum abiecit. » Agebatur tamen de privilegio quod perique simoniæ incusabant: Quid ergo dixisset Ivo de mandatis quæ maxima auctoritate, Ecclesiarum confessione, longo seculorum usu, nituntur?

V. Fac nunc de injuria et abusu liquido constare. Principibus tamen ante Ecclesiæ judicium ejusmodi

mandatis resistere non licebit. Victoria in his saltem, quæ ad universalem Ecclesiæ statum spectant, generalis concilii decretum postulat: tum ait (*L. c., prop. 20*): « Facta tali declaratione, et decreto concilii, si papa contrarium mandaret, possent vel episcopi, vel concilium provinciale per se resistere tali mandato, vel etiam implorare principes, ut auctoritate eorum resisterent summo pontifici, impediendo executionem mandatorum ejus. » Imo « Non solum liceret, inquit, non parere talibus mandatis, sed etiam facto et vi, si opus esset, resistere illis, et impedire armis executionem illorum mandatorum: et maxime intercedente publica auctoritate, ut principis, et comprehendere, et punire executores talium mandatorum; semper tamen servato moderamine inculpatæ tutelæ, non excedendo reverentiam, nec negando aliquo pacto auctoritatem illius, sed solum allegando, quod hoc est injustum, et in detrimentum Ecclesiæ. » Quæro nunc ex Febronio, num jurium, quæ pseudoisidorianæ disciplinæ ab eo tribuntur, post ea quæ in eorum defensionem hoc opere proposuimus, iniquitas et abusus pateat omnibus? Quæro an aliquod generale concilium eam disciplinam improbarit, ac pontifici ejus servandæ facultatem ademerit? Quæro quid si potius tridentinum concilium eam confirmarit, sublatis, pontifice assentiente, atque adeo urgente, quibusdam, quæ cupiditas hominum invexerat, vitis? Vocem illam nunc exerat seditionis plenam, subtracitæ obedientiæ medio rite compelli anticos redire ad sua officia, atque ad auferendum gravamina, quæ si non hostili, saltem ambitioso animo, liberis Ecclesiis intulerunt (*T. I, cap. 9, § 4, n. 6, pag. 717*). Tantam audaciam repellam, dicamque non modo eo uti non licere, sed schismaticum præterea fore, qui illo uteretur. Cum enim isthæc obedientiæ subtractio eo spectet ut aut pro futuro negent principes, aut saltem suspendant usum et exercitium certorum jurium, in quorum possessione summi pontifices nonnisi a paucis, ut ipse ait, seculis existunt (*T. II, pag. 593*), non singularia facta et abusus ea obedientiæ negotio pelit, sed ipsa romanorum pontificum jura, quæ et a remotioribus quam ipse putat seculis revera exerceverunt, vel certe, si Ecclesiæ bonum id antea postulasset, exercere pro suprema ipsorum auctoritate semper potuissent; et ubi illis ab Ecclesiæ consensu ea accessissent, nefas est ab ea revocari, multoque magis per vim ac principum edicta. Itaque qui romanis præsulibus ea de causa resisteret, ut coacti juribus suis cederent, peccaret utique primum injusta alienorum jurium invasione; deinde primatui, ad quem illa referri par est, sese subducere schismaticorum more aggrediretur. At exempla Febronius profert, quæ catholici reges et boni principes (1) eo

(1) Febronius se catholicorum regum exempla prolatur spondet; quid ergo deinde narrat (*ibid.*, p. 593). *Variis parlamentorum arrestis de die 24 julii, 15 et 27 augusti, nec non 30 sept. an. 1591, quæ referuntur cit. cap. 2*. Libert. Eccles. gall., inhibuit fuisse, omnem ad romanam curiam recursum pro quibusvis gratiis obtinendis, uti et quæcumque ad eandem transmissionis pecuniarum? Num quo tempore ea senatus Henrico IV addicissimè de-

subtractæ obedientiæ remedio *usi fuere* (T. II, p. 595). Meminerit tamen (quod scripsi monui), ex factis, nisi perpetua quadam atque uniformi serie aliisque circumstantiis iuventur, perperam jus comprobari. Nego deinde factis quæ ex recentiorum seculorum annalibus promittit id statui quod ipse præcipue spectat; non enim plerique, saltem in casibus qui ibi indicantur, principes jura ipsa pontificum adorti sunt, neque eos ad se illis abdicandos cogere voluerunt, sed vim, quam peculiari aliquo romani pontificis mandato sibi suisque illatam, aliorum fere suasu, consiliis ac machinationibus, opinabantur, vi propulsare se posse existimarunt. His igitur exemplis obedientiæ negationem, quæ inani quodam veteris disciplinæ restituendæ obtentu pontificia jura molitur evertere, frustra Febronius se confirmaturum sperat.

VI. Quid autem de plenaria ab obedientia pontificis defectione, ad quam Febronius tandem nos adducere studet? « Equidem, inquit ille (T. II, pag. 597), diversæ sententiæ videntur fuisse patres concilii turonensis, anno 1510 adversus Julium pontificem in Gallia celebrati, apud Harduinum, t. IX, col. 1557, ubi ventum est ad quæestionem a rege propositam: *An ob pontificis odium notorium et aggressionem injustam, liceat principi se subtrahere ab obedientia hujusmodi pontificis, attentò etiam, quod pontifex concitavit alios quosdam principes et communitates, imò et tentavit cogere ad invadendas terras et dominia ejusdem principis, qui potius benevolentia sedis apostolicæ dignus fuit?* Conclusum per concilium, principem ab obedientia papæ se subducere ac subtrahere posse: non tamen *in totum et indistincte*, sed pro tuitione tantum ac defensione jurium suorum temporalium. » Ipse tamen turonensis patribus, quos tamen plerique regis timore fractos in ea, quæ ediderunt, decreta consensisse tradunt (1), multo sapientior continenter addit: *Verius omnis cum eo correspondentia, omne commercium ruptum censetur.* Heu! *Verius?* Paulo antea (T. II, pag. 596) dum de *partialibus*, quas vocat, *subtractionibus obedientiæ* loqueretur, dixerat, illis *papæ integrum relinquere exercitium jurium primatus ei divinitus attributorum*; dum ergo *omnem cum eo correspondentiam, omne commercium rumpi* nunc suadet, *papæ exercitium jurium quoque primatus ei divinitus attributorum* auferendum esse contendit. Vult igitur eo rem deduci ut Ecclesia a pontifice etiam ut *capite suo* deficiat. En schisma. At enim *omnia in eo statu reponi* contendit (*Ibid.*) *quo forent papa mortuo aut captivo*: ubi autem heic schisma? Non heic certe schisma, ubi voluntaria non est omnis cum romano pontifice commercii intermissio: ibi vero quis schisma non videat, ubi quis sua sponte a romano præsulè tanquam Ecclesiæ capite se prorsus sejungit? eamque potissimum ob causam, ut si redintegrandæ communio sit,

creta prodibant, catholicis erat Henricus IV, qui solum an. 1893, mense maio, de catholice Ecclesiæ dogmatibus edoceri petiit, ac 25 juli solemnem demum nostræ fidei professionem emisit?

(1) Vide Spondanum ad eum annum, n. 8.

antea pontifex sua in membra capitis jura missa faciat? Atqui exempla non desunt, quibus Febronii ausus sustentetur. « Talem, inquit (T. II, pag. 567), rupturam plenariam refert Arnoldus Lubecensis, Hist. lib. III, cap. 7, inter Fredericum I, imp. et Urbanum papam: *Fredericus imp., inquit, videns Urbani III obstinatum erga se animum, clausit omnes vias Alpium, et omnium circumquaque regionum, ut nemo pro quolibet negotio adire posset sedem apostolicam.* Sic nulli relationi ad romanam curiam relictus locus... Cum anno 1527 Carolus V imp. papam Clementem VII Romæ captivum teneret, Ludovicus XII Galliæ et Henricus VIII Angliæ reges inter se convenerunt de non admittendis a dicto pontifice mandatis quoad usque ejus detentio duraret. » O inconsideratum suique plane immemorem instituti scriptorem! Promiserat antea, se exemplis acturum, quæ *catholici reges et boni principes* edidere. Nunquid his principibus, nisi pudorem omnino abjecerit, Fredericum annumerabit. Cur ergo non etiam Henricum illum Angliæ regem in medium attulit, qui similia adversus Alexandrum III molitus est? Sed, ut omnes intelligant quanta impietate Fredericus fuerit, ea tantum recolant, quæ de hac Frederici cum Urbano III contentione Spondanus ex ipso Arnolde Lubecensi descripsit (*Ad ann. 1486*). « Pontifex ut zelator pro defensione S. R. E. constanter agens, nec terreni imperii metuens principatum, quæ sui juris erant, intrepidus (requirebat). Arguebat enim præcipue de tribus imperatorem, videlicet de patrimonio comitis-sæ Mahildis, quod ab eo injuste detineri conquirebatur; deinde de exuviis episcoporum morientium, quas idem inique rapiebat; postremo de stipendiis abbatissarum, dum videlicet plurimas expellens sub prætextu depravata eorum vitæ, minime alias in illarum locum sufficiebat, sed proventus sibi usurpabat. Elsi vero has pontificis reprehensiones non libenter imperator audiret, patienter tamen sustinebat, quia de coronatione filii sui Henrici in imperatorem instanter agebat. Cum autem pontifex, prædecessoris sui Lucii exemplum secutus, omnino recusasset filium promovere, nisi prius pater se abdicaret; sed et Volemarum canonice electum trevirensis archiepiscopum, contra ejusdem imperatoris voluntatem consecrasset: tunc demum exandescente imperatore, manifestissima inter eos facta est discissio. » Hæcce exempla sunt, quæ principibus nostris, ut prolapsam disciplinam instaurent, Febronius ob oculos ponit? Num ætatis nostræ principes eos esse putat, quos Lutherus indicabat, dum diceret (1): *Nostræ principes emendationem Ecclesiarum instituunt, sed ea prætextu spoliant, rapiunt, expilant Ecclesias, adimpemque monasteriorum et collegiorum diripiunt ipsi, ut illis istiusmodi exempla proponantur? Heic enimvero adversario irascerer, nisi alterum illud Ludovici XII et Henrici VIII exemplum cachinnos commoveret. Ea sane Ludovicus et Henricus paci sunt, quæ Febronius*

(1) Comm. in Gen. cap. XLV, t. VI, Lat. Wirt., fol. 517.

refert; at cur? Ut Caroli V, qui Clementem VII in adrianea arce captivum detinebat, consiliis obisteret, sibi et pontifici consulere; pontifici quidem, ut hac conventionem excitatus imperator de eo liberando citius cogitaret; sibi vero, ne forte quid ipsorum iuribus adversum, Clemens a Carolo coactus suo chirographo munita in lucem emitteret. Discreta sunt inter duos inter reges pactionis verba (1): « Item cum non conveniret ut aliquem effectum haberet metu coacta potestas, et ad aliorum libellum per vim et injuriam expressa auctoritas, ad alterius damnum, et detrimentum prolatum... paciscuntur... quod quicumque decreta, mandata, sive sententiae, bullae... processerint, aut emanaverint a summo pontifice, durante et manente captivitate sua, unde... damnum aut gravamen alteri principum predictorum, suis regnis aut subditis subsequi, provenire aut contingere possit... neque ipsi parebunt, aut obediunt eisdem... de praedictis ad accelerandam summi pontificis liberationem convenientes. » Tum suum locum tenentem omnibus facultatibus muniunt *super praedictis*, et aliis quibuscunque statum sedis apostolicae et pristinae integritatem ejusdem veteri more et instituto conservandam, et innovationem quamcumque ex *in re per caesarem fiendam resistendam et impediendam concernentibus*. Aptum certe exemplum, quo principes ad coercendam pontificis majestatem, atque omnimodam ei denegandam obedientiam, scilicet ad schisma, incitantur?

VII. Negat tamen Febronius schisma hinc exorturum. « In primis, inquit (T. II, pag. 148), non inducitur tale schisma ex parte episcoporum; hi sua recipientes romano pontifici citra difficultatem relinquunt quae ad primatum proprie spectant. Sed nec ex parte principum: qui unum hoc volunt, ne papa se immisceat temporalibus regnorum, et ut servet canones, quorum ipsi custodes constituti sunt. Nihil ergo his in circumstantiis superest quam ut (quod absit) ipse papa faceret schisma. » Nempe, ut in superiore opere dixerat (T. I, cap. 9, § 7, n. 5, pag. 752), « Si (quod Deus avertat) fiat scissio in Ecclesia, et queratur num ea se teneat ex parte papae, an ex parte episcoporum, recursum erit ad principia et exempla quae patres concilii basileensis proposuerunt et opposuerunt Eugenio pape, concilium ob metum reformationis dissolvere molienti, apud Harduinum, Concil., t. VIII, col. 1519, scilicet: Si duo ad certum tempus, vel ad aliquod complendum opus societatem inissent, et alter eorum ante tempus vel operis finem velit societatem dimittere, alter autem usque ad finem temporis vel operis perdurare, quis horum censendus est societatis scissor et divisor? Si duo ab acrius mandatis dominus ut in eorum laboribus vadant usque ad fructuum tempus, et alter in via retrocedit, alius autem in agro laborans usque ad messum perseveret, quis eorum alter alterum deserere, et quis domini mandatis obtemperare dicendus est? Et si recedens perseveranti dicat: Recede et tu, ne sis divisio inter nos; an debet ille recedere, et potius consensu quem domino parere? Nemo est tam habetis sensus qui ista non judicet... Nunc igitur qui habet oculos, vident, quis divisionem, scissuram, rixam, contentionem, novitatem ac scandalum faciat? Pergunt deinde patres, falso sibi affligi, quod summum pontificem contemnant, declarantes, paratos se esse ad reverentiam S. Petri successori debitam ipsi exhibendam: *Dummodo a corpore Ecclesiae, extra quam non est salus, se non segregare.* » Ad haec Hallerinus recte animadvertit (De Potest. eccles., pag. 220): « Auctoritas Basiliensis, qui, Eugenium certum pontificem deserentes, in apertum schisma praeeruperunt, Febronio nihil prodest, et multo minus ratio qui iidem Basileenses schismatis notam dilatori, scissurae causam in Eugenium dissolutionem concilii decernentem rejecerant; cum ex celebri S. Augustini sententia praecedente unitatis et schismatis efficiendi nulla sit justa necessitas et ratio, nec schisma proprie dictum cadere quest in papam qui aliquos a sua communione segregat, sed in eos qui a papa communione centro se dividunt. » Profecto si Febronii et Basileensis argumentum quidquam efficit, non erit cur graeci, cur lutherani, cur ceteri haeretici eo uti nequeant ad schismatis notam a se abstergendam, ac romanorum pontificum ambitione ac pervicitia, non suo ipsorum vitio, inductum schisma conquerantur; quemadmodum romanae Ecclesiae ab ultrajectis schismaticis saepe objectum non sine lacrymis accipimus. Itaque Febronio hortator sum, ut a generali hac in romanum pontificem seditione excitanda serio absteineat. Eorum, quae, meminere quae S. Irenaeus scripsit (Lib. IV ad. haer., cap. 33): *Judicabit autem et eos qui schismata operantur, qui sunt inanes, non habentes Dei dilectionem, suamque utilitatem potius considerantes, quam unitatem Ecclesiae, et propter modicam et quolibet causam magnum et gloriosum corpus Christi concidunt et dividunt et, quantum in ipsis est, interficiunt; pacem loquentes, et bellum operantes, vere liquantes calicem, et camelum transglutientes; nulla enim ob eis tanta potest fieri correctio (disciplinae), quanta est schismatis perniciēs.*

RESPONSES CLAUDULA.

Atque hec nostris dissertationibus finis imponendus foret. Earum tamen aliqua veluti anacrophaleosis subiungenda videtur, non quae Febronii systema ob oculos ponat (id enim primae dissertationis capite secundo praestitimus), sed ipsam operis auctorem Febronium veluti exprimat. Id autem ut accuratius exsequar, questionem facti subtexere libet, in qua quis Febronius sit declaratur.

QUESTIO FACTI.

IN QUA QVIS FEBRONIUS SIT DISQUITUR.

Quaestio prima. Quis Febronius sit?

Responsio. Germanus est; sed ad Gallos transfuga, ad Gallos, inquam, illos qui richerianum Ecclesiae systema conciliis, patribus, atque adeo ipsi Christo

[1] Agud Pich. *Précis des libertés de l'Eglise gallic.*, t. II, edit. 1651, in fol., p. 404, sup.

adversum (1), ad sacrorum anathematum vim declinandum (2), ad fovenda schismata (3), ad ipsam politice majestatis dignitatem evertendam (4), propugnant; qui constitutionem *Unigenitus* calumniis conviciisque proscindunt (5) : qui ultrajectinam pseudosynagogam non absolviunt modo, sed etiam laudibus efferunt (6).

Quæstioncula II. Cuiam seculo Febronius sit adscribendus.

Resp. Non illepidio hujusce dubitationis occasionem præbet lutheranus catechista Bahrdtius in eo libello quem in hujus tomi præfatione commemoravi : *Jugens*, inquit ille (pag. 58), de l'exactitude de Febronius par le titre de son ouvrage : il porte de Statu Ecclesiæ; sans doute de l'état actuel, et on n'y voit que de vieilles histoires... Si statue signifie autre chose que situation, état ou l'Eglise se trouve, c'est un barbarisme. Quid ergo? Vivit ulique hoc nostro seculo de cetero octavo Febronius; cum tamen de statu Ecclesiæ acutus, ex Alliacensi, cardinali Juliano, Gersono, Cansano cæterisque potissimum quinti decimi seculi scriptoribus Ecclesiæ statum nobis effingat pro illius seculi conditione fortasse verum, sed a nostris temporibus perquam alienum; inter decimi quinti seculi scriptores ablegandus potius videatur, quam nostro adscribendus.

Quæstioncula III. Cuiam communionis Febronius sit?

Resp. Catholicum illum omnino videri velle. Hæus tamen! cum heterodoxis in proterenda romani pontificis auctoritate (7), in amplificandis romanæ curiæ abusibus (8), in parando monachorum cælibus publico odio (9) plane consentit. In illos præterea indulgentissimus, causas cur a nobis secesserint a romanorum pontificum tyrannide accersit (10); cæ-

(1) Confer primam Antifebronii vindicati dissertationem.

(2) Vide dissertationem II, cap. 5.

(3) Recole nuper dicta diss. II, cap. 5.

(4) Audi Antifebronii introductionem, t. I, cap. 3, n. 2, pag. 82, seqq., Cæsen. edit., et cap. 6, n. 4, pag. 227, seqq.

(5) Consule diss. 5, cap. 6, t. II Antifebr. vindic., pag. 417, seqq.

(6) Logesis eandem diss. quintam, cap. 6, pag. 444, seqq.

(7) Scire cum in Antifebronio, tum in hoc nostro opere animadverti Febronium in ea quæ nobis cum illo est de romani pontificis primatu controversia, non multum a protestantibus abluere; plura quoque ab his, ut a Marco Antonio de Dominis, a Melancthone, a Calvino mutari.

(8) Vide dissertationem 10, præsentim cap. 2 et 3.

(9) Logesis ejusdem diss. 10 caput quartum.

(10) Audi Febronium, t. I, cap. 8, § 8, pag. 669 : *Inter querelas protestantium adversus papam negari non potest, aliquas fuisse justas et fundatas. Hoc agnovit concilium tridentinum per reformationem, quam in Ecclesiam introduxit occasione nova, ubi hæverunt : ac paulo post pag. 670 : « Fatentur protestantes fatales illas scissiones seculi decimi sexti in Ecclesia nunquam orituras fuisse, si romani pontifices stitissent intra fines legitimi primatus; Lenfant, Préseratis contre la réunion avec le siège de Rome, tom. IV, lettre 5, pag. 215. Idem agnoscunt catholici; vide cap. 6, § 13. Declarant protestantes, quod si de perfecta se later et catholicos quoad omnes fidei articulos concordia conveniretur, sola antea romani pontificis monarchia, et exorbitans illius potestas in cuius æquâ diminutione illi omnem, quæ superest, futuræ concordie spem ponunt. (Schilter de Libert. Eccles. German., lib. VII, cap. 14, § 22) pertinaciter sustineri vellet, perpetuum inde renumini futurum obstaculum, neque unquam sibi jus vivendi extra*

libatum, cui maxime infensi sunt, de medio tolli, ac dominici corporis communionem sub utraque specie (quod illi percipiunt) sumi assentitur (1); negat (quod dixerat P. Zechius) sublata apud protestantes credendi regula induci *indifferentissimum*, hinc *libertinismum*, tandem *atheismum* (2) : prohibet dai jesuitis exercitium continuum cum nervo belli; ne qui converti nolent (potestantes) excindantur ferro, crementur rogis (3), etc.

Quæstioncula IV. Quam ob causam Febronius suum opus auceperit?

Resp. Si ipsum audimus, par *Ecclesiarum primarius fuit* est quem sibi proposuit (4). Vehemens nihilominus suspicio oritur, Febronium alio spectasse. Ea certe in medium affert, quæ neutri parti probari unquam possint; imo et ad protestantes a romana Ecclesia magis magisque disjungendos faciant (5).

Quæstioncula V. Quænam sint hujus scriptoris dotes eximie?

Resp. Sexdecim omnino sunt, eaque scriptore dignæ, qui suum esse credit (T. II, pag. 558), his de rebus *agere et scribere jure et more doctorum*, seu, si cum Hieronymo adversus Helvidium dicere malis, *quasi de sublimi in totum orbem ferre sententiam*. Singulas percenscho.

I. FEBRONIUS ECCLESIASTICI REGIMINIS CORRUPTOR EST,

ATQUE ADEO EVIDENS.

Negat scilicet cum Pufendorfio Ecclesiam esse immeritum illud jugum auferri posse. Vide Academiæ goettingensis Ephemerides anni 1733, die 30 martii, pag. 504. Item anni 1739, die 22 martii, pag. 307.

(1) Confer dissertationem 1, cap. 5, pag. 94, seqq.

(2) T. II, p. 143 : *Exaggerando, inquit, perdit scriptum Zechius. An extorresfacta omni fidei regula induceretur Dei negatio? Nomen vero Deus etiam naturalit ratione nobis innescit? Nomen sublatis illis fidei regulis quas tenent ultra protestantiam catholici, remaneret adhuc una sacra scilicet Scriptura, qua servata nullus evadet libertinus? Cependant, inquit Bahrdtius, pag. 2, Zech raisonne selon l'expérience. Dès qu'un catholique déclare a perdu sa foi, il va jusqu'à l'athéisme : assuet a nris ce point en évidence dans ses avertis, aux Prot., et Febronius, qui aime les ouvrages philosophiques, trouvera sa condamnation dans le Dictionnaire encyclopédique, art. Unitaire : « Je finis cet article par une réflexion, dont la vérité se fera sentir à tout lecteur intelligent. La religion catholique apostolique et romaine est incontestablement la seule bonne, la seule sûre et la seule vraie. Mais cette religion exige en même temps de ceux qui l'embrassent la soumission la plus entière de la raison. Lorsqu'il se trouve dans cette communion un homme d'un esprit inquiet, remuant et difficile à contenir, il commence d'abord à s'établir incertitude sur des dogmes qu'on lui propose à croire, et ne trouvant point dans cet objet de la foi un degré d'évidence que leur nature ne comporte pas, il se fait protestant. S'apercevant bientôt de l'incohérence des principes qui caractérisent le protestantisme, il cherche dans le socinianisme une solution à ses doutes et à ses difficultés, et il devient socinien. Du socinianisme au déisme il n'y a qu'une nuance très-imperceptible et un pas à faire. Il le fait. Mais comme le déisme n'est lui-même qu'une religion inconséquente, il se précipite insensiblement dans le pyrrhonisme, état violent et aussi humiliant pour l'amour-propre qu'incompatible avec la nature de l'esprit humain. Enfin il finit par tomber dans l'athéisme, état vraiment cruel et qui assure à l'homme une malheureuse tranquillité à laquelle on ne peut guère espérer de le voir renoncer. » T. XVII, pag. 200, édit. de Neufhâtel, 1768.*

(3) T. II, pag. 148.

(4) T. I, in Prælat., sub. fin.

(5) Confer Antifebronium, Introduct. cap. 1, seqq., et ejusdem Antifebronii vindicati dissertationem primam, cap. 5 et 4.

statum (1); claves non Petro, sed Ecclesiae datas esse cum Abulensi affirmat (2), ut non monarchicum, sed aristocratico democraticum cum Richerio Ecclesiae regimen reapse statuatur (3); episcopos omnes, atque adeo apostolos auctoritate pares praedicat (4), excepto Petri ejusque successorum primatu, qui tamen non jurisdictionis sit ac potestatis, sed directionis (5) etiam in fidei materia erroribus obnoxia (6), neque universam Ecclesiam sibi subjiciat in generalibus conciliis coactam (7) sed singulas tantum christiani orbis Ecclesias, quin tamen quidquam in eas immediate possit (8): non appellationes suscipere (9), non leges edere, quarum vis ex episcoporum principumque consensione pendet (10), non anathemata infligere, nisi de praesumpto saltem Ecclesiae assensu (11), etc.

II. FEBRONIUS ABSURDISSIMORUM DOGMATUM EDITOR.

Primum esto, quod supra indicavi: Ecclesiam non esse statum (12). Secundum: Ecclesiam posse primum transferre a romano ad alium episcopum (13). Tertium: Concilia generalia absolute necessaria esse (14). Quartum: *Indeclinabilem in materiis fidei auctoritatem illis solis inherere* (15). Quintum: *Parum firma est illorum (catholicorum scilicet omnium, et gallo- rum praesertim) sententia, qui a plurima parte episcoporum, definitioni romani pontificis extra concilium adherentium, ultimum et irrefragabile judicium constitui existimant* (16). Sextum: *Excommunicatio, qua summus pontifex per se suaque primate auctoritate scandalosum vel haereticum praesentem excommunicat, non est actus jurisdictionis proprie talis* (17). Septimum: *Divisio potestatis episcopalis in eam quae est ordinis et quae jurisdictionis, seu variis dilaceratio episcopalis dignitatis a Christi instituto aliena est* (18). Octavum: *Romani eos qui famosam Clementis XI constitutionem Unigenitus tanquam universae Ecclesiae decretum non agnoscunt, contra omne jus et fas, contra perpetuum Ecclesiae morem, ut haereticos et schismaticos habent et tractant* (19). Nonum: Regi Galliarum, ubi de constitutionis *Unigenitus* natura et indole agitur, credendum

magis quam Clementi XIII; majore hic quam ille cum *praevisione loquitur*. (1). Decimum: Ecclesia romana atque adeo universa post Isidorianas decretales quoddam disciplinae genus cooptavit, quod evangelicam, a Christo institutam, et ab apostolis observatam disciplinam eradicavit (2).

III. FEBRONIUS LEGITIMAE DISCIPLINAE PROFLIGATOR

Legitimam dico disciplinam, quae antiquissimis ante isidorianas decretales saeculis viguit, de appellationibus ad apostolicam sedem, de causis majoribus romano pontifici reservatis atque in his de episcoporum confirmatione atque depositione, de conciliis sine romani pontificis assensu non celebrandis aliisque id genus non paucis. Haec enimvero disciplina est quam Febronius omni nisu conatur convellere (3).

IV. FEBRONIUS JURIS CANONICI QUOD TRIBUS AUT QUATUOR PAGELLIS CONTINEATUR EGREGIUS CONDITOR.

Nonne, inquit Febronius (4), *praestaret hujusmodi compilationes (decretorum et decretalium)... oblivioni tradere, subrogato vno canonum corpore?.... Reducatur ergo* (5) disciplina et regimen Ecclesiae, juxta votum ac desiderium tridentinorum Patrum ad terminos quatuor primorum conciliorum, et omnia salva erunt (6), marsupium cum primis; canones enim quatuor primorum conciliorum paucissimis pagellis comprehenduntur.

V. FEBRONIUS LIBERTATIS ECCLESIASTICAE QUAM ECCLESIA CHRISTI HAC TENUS IGNORAVIT ASSERTOR.

Libertatem ecclesiasticam in eo Febronius potissimum collocat, ut romani pontificis jurisdictionem respuat. Haecine libertas est quam Christi sponsa non exhorrescat (7)?

VI. FEBRONIUS SCHISMATIS INCENTOR.

Quid magis schismaticum quam in id laborare ut principes, episcopi, populi, debitam romano pontifici obedientiam denegent? At, ne alia indicem Febroniani operis loca, nome id unum Febronius suadere nititur in epistola de subtractione obedientiae romano pontifici debita (8)?

VII. FEBRONIUS PESSIMUS DISPUTATOR.

Exemplis opus non est. Utrumque quod contra eum scripsimus, opus, illa abunde suppediat (9).

- (1) Vide Antifebronium vindicatum, t. I, diss. I, cap. 2, et diss. 2, cap. 1.
- (2) Confer eundem Antifebronium vindicatum, diss. 1, cap. 2 et diss. 2, cap. 2.
- (3) Ibid., diss. 1, cap. 2 et diss. 2, cap. 4.
- (4) Ad diss. 5, cap. 5.
- (5) Consule Antifebronium vindicatum, t. II, diss. 4, cap. 2.
- (6) Ibidem, diss. 5, cap. 2.
- (7) Ibidem, diss. 4, cap. 5, § 6.
- (8) Vide caput 4 ejusdem quartae dissertationis.
- (9) Confer t. III, diss. 8, cap. 5.
- (10) Ibid., diss. 6, cap. 1.
- (11) Lege t. IV Antifebronii vindicati, diss. 11, cap. 5.
- (12) Febron., t. I, cap. 2, § 12, n. 6, pag. 127. Vide etiam Antifebronium, Casen. edit. t. I, diss. 1, cap. 1, n. 3, p. 296, seqq.
- (13) Febronius, t. I, cap. 2, § 3. Confer Antifebronium, Casen. edit. t. II, diss. 2, cap. 1.
- (14) Febron., t. I, cap. 6, § 7, pag. 401. Vide Antifebronium, t. II, diss. 2, cap. 2.
- (15) Febronius, l. c.
- (16) Febronius, t. I, cap. 6, § 8.
- (17) Febron., t. I, cap. 2, § 2.
- (18) Febr., t. I, cap. 7, § 1, n. 2.
- (19) Febr., t. II.

- (1) Febr. Vide Antifebron. vindicatum, t. II, diss. 5, cap. 6, n. 5.
- (2) Febron., t. II, pag. 508. Confer Antifebr. vindic., t. III, diss. 6, cap. 4, n. 5.
- (3) Vide dissertationem undecimam Antifebron. vindic., cap. 4, n. 5.
- (4) T. II.
- (5) Ibid.
- (6) Confer omnino Antifebron. vindic., t. III, diss. 6, cap. 4, num. 2.
- (7) Vide Antifebronium vindicatum, t. IV, dissert. 10, cap. 5.
- (8) T. II, pag. 589. Confer Antifebronium vindicatum, t. IV, diss. 12, cap. 3.
- (9) Quamobrem mirum non est, Febronium dialecticam

VIII. FEBRONIUS VANUS MULTIJUGIS AC RECONDITORIS
CUJUSDAM LITTERATURÆ OSTENTATOR.

Non uno loco Febronius hanc suam litteraturam jaciit. Quamobrem Bahrdt lutherani, et jesuitæ Kleineri libros adversus se scriptos, adscito Auli Jordani nomine, comparans ait (1), *Magis hac in parte ingenuum esse hunc catechistam quam jesuitam. Illa sinceritatem scopi, pietatem, pro Ecclesiæ salute curiositatem, ERUDITIONEM, Febronio recognoscit, iste vero scopum larvatum, impietatem, temeritatem, Ecclesiæ perturbationem, partis episcopalis unicum studium, parum ERUDITIONIS ex penu propria eidem obiectat* (2).

IX. FEBRONIUS IN PATRES, VETERES ROMANOS PONTIFICES, IPSAMQUE TRIDENTINAM SYNODUM INJURIOSUS ET CONTUMELIOSUS.

Ampullatæ patrum locutiones (3); id generatim dictum; de Hieronymo vero notat *verba utcumque turgida* (4). *Plura susceperunt* (SS. Leo et Gregorius M.) *quam in regula ipsi facturi fuissent, et eorum prædecessores fecerunt* (5). Idem S. Gregorius pontificiam uocritatem extendere nititur (6). *Ante falsas decretales pontificia auctoritas ægre intra suos fines continebatur, sic ferente humanæ conditione infirmitatis, quæ a magna sublimitate sæpe augetur, et superiori potestati plerumque incitamenta addit ad sese altius effendendum cum depressione.... Talium argumentorum haud*

duce P. Florianio Dalham scholarum piarum in tractatu de Ratione recte judicandi, tam acriter insectatum fuisse (7. II, pag. 342, seqq.). Hinc scilicet timebat sibi a dialecticorum syllogismis; illinc hæreticorum, qui nihil magis quam dialecticam artem formidant, miserebatur. At Dalhami sui pace dictum esto, quæ pro dialecticæ in theologis rebus usui non Canus solum, aliique paulo antiquiores scholastici, sed magnus Petavius in Prolegomenis, Tournellus, Gottus, cæterique scholastico-dogmaticæ theologiæ insitutores tradiderunt, ejusmodi sunt, ut nemo prudens refragari illis possit. S. Basilii mille Febronius præstat; ejus autem hæc sunt [ad cap. 1 Isaac] : *Facultas dialectica nunti instar est dogmatibus, quod ea non sunt facile diripi, et quorumlibet incursionem patere. Confer benedictum Gerbertum in eo libello quem de ratione exercitorum scholasticorum inscripsit, cap. 7 et 8.*

(1) T. I. append. 4, pag. 87.

(2) Fatendum tamen est, Bahrdtum nonnihil de suis hisce laudibus postea recantasse. In gallico enim libello, quem sæpius appollavi, ait pag. 61 : *Ce serait une injustice manifeste de désavouer qu'il n'y ait d'excellentes choses dans votre livre. Mais 1° elles ne font rien à la réunion...; 2° elles ne sont pas de vous; 3° ce que vous y mêlez du vôtre est excessif et dès lors vicieux. Verum ne id quidem satis, Bahrdtus infra suam de Febronii litteratura mentem explicatius aperit. Quant à votre érudition, inquit ille pag. 80, elle a paru si inutile et si insipide à votre traducteur français, qu'il l'a supprimée. Les gazettes des dernières années font à peu près le quart de vos deux volumes, sans qu'on puisse voir pourquoi elles y sont, etc. Animadvertenda autem cum primis annotatio, quam Bahrdtus heic subjicit : Si on rassemble ce que quelques catholiques ont écrit en faveur des quatre articles du clergé de France (Maimburgius cum primis, Dupinius, Natalis Alexander, et pseudo Bos-suëtus), ce que d'autres ont écrit pour réfuter les Décrétales d'Isidore (ut Fleurius et Gacinius), pour corriger le décret de Gratien, ce que les protestants et quelques catholiques ont dit contre Rome (vide Antifebronium, t. I, Introduction., cap. 6, et Antifebron. vindic., t. I, diss. I, cap. 5), on verrait que Febronius n'est qu'une très-mauvaise compilation de tout cela, et que ses deux volumes ne renferment pas un mot qui mérite une attention nouvelle.*

(3) Febron., t. I, cap. 3, § 8, pag. 191.

(4) Ibid., pag. 195.

(5) Idem, t. II, pag. 271.

(6) Idem, ibid., pag. 636.

TH. XXVII.

paucæ, sive attentatæ, sive in effectum redactæ, hoc ipso tractatu exhibemus, ex seculo II, in Victore, cap. 9, § 7, n. 2; seculo III, in Stephano, cap. 6, § 9; seculo V, in Innocentio I, cap. 5, § 2, n. 2; in Bonifacio I, seu potius Zosimo, cap. 5, § 6, n. 5; in Leone M., cap. 4, § 11, n. 2; item cap. 5, § 4, n. 3, litt. d; in Gelsio, cap. 5, § 8, n. 1; seculo VI, in Gregorio M., cap. 5, § 4, n. 9. Animadvertente autem hos omnes pontifices sanctorum catalogo adscriptos esse (1).

De Tridentina vero synodo satis sit adscribere, quæ in utriusque tomii Febroniani indicibus leguntur : *In multis dispositionem isidorianarum decretalium sequitur... Hinc emendationes patitur* (2). *Hoc concilium levioribus tantum disciplinæ malis remedium tulit, relictis gravioribus.... In eo episcoporum causa sat male habita* (3).

X. FEBRONIUS MONACHORUM ET JESUITARUM CUM PRIMIS OSOR IMMANISSIMUS.

Piget id recitatis Febronii locis confirmare : satis de his diximus cum in Antifebronio (4) tum in Antifebronio vindicato (5).

XI. FEBRONIUS FESTIVUS AC LEPIDUS HOMO EST, QUI ASPERITATEM STYLI ADVERSARIUS OBJICIAT, IPSE IN EOS INCLEMENTISSIMUS.

« Singulas has questiones, inquit Joannes a Calore, seu larvatus Febronius (6)... ex genuinis monumentis dilucidat J. Febronius, eapropter a suis adversariis probris et miris scommatibus impellitur... Inter hos Gregorius Trautwein.... Neque fere mitiores in eum sunt Sappel, Kauffmans, et alii, per et propter turpe hoc agendi scribendique genus propriæ existimationis jactura apud viros honesti amantes satius mulctati. Non minor evangelicæ mansuetudinis et christianæ charitatis, quam veritatis habenda est ratio. Charitas autem in corde puro, patiens est, benigna est, non irritatur, non simulatur, non agit perperam, utque addit Augustinus, lib. contra Literas Pelitiani, cap. 29, n. 31 : *Sine superbia de veritate præsumit, sine severitia pro veritate certat.* Hæc magnus ille non veritatis minus quam charitatis doctor et scripto et opere monstravit. Etenim in suis adversus manichæos, pelagianos, donatistas, aliosque tam sibi quam Ecclesiæ adversarios assiduus conflictationibus id semper diligentissime cavet, ne quempiam eorum injuriis aut conviciis læderet atque exasperaret. Qui secus scribendo et disputando fecerit, is profecto nec veritatem sibi præcipue cordi esse, nec charitatem sectari se ostendit.

Non renuo, quanquam aliqua essent in hanc rem

(1) Idem, t. I, cap. 8, § 3, pag. 647. Mitto quæ passim contra S. Gregorium VII confert injuriarum plaustra. Vide Antifebr. vindic., t. I, diss. 2, cap. 5, pag. 588, seqq.

(2) In Indice tomii primi V. tridentinum concilium

(3) T. II, pag. 645. Confer Antifebr. vindicat., t. I, diss. 1, cap. 4, pag. 113, seq.

(4) T. IV, lib. V, cap. 1, pag. 220, seqq.

(5) C. I, diss. 1, cap. 4, pag. 110, seqq., et t. IV, diss. 10, cap. 4.

(6) Febr., t. II, pag. 157, seq.

(Quarante et une.)

annotanda (1). At quid ipse tantus veritatis et charitatis præco? Rectio Bahrdtii verba (2): « Je sais comment vous traitez vos adversaires les plus sages et les plus modérés. Zacharie ne fait que déclamer et battre l'air (T. II, pag. 567) (3). Froben n'est qu'un jeune homme, tandis que Fébronius est un docteur achevé (T. I, app., 2. p. 1, 2). C'est un mauvais génie, un esprit italien (Ib. 12). Les docteurs de l'université de Cologne sont des flatteurs du pape, des calomnieux (T. II, pag. 20, 21). Zech est un savant, mais un jésuite, c'est-à-dire, un homme ennemi des sciences, de l'église, de la paix, de la vérité, (T. II, pag. 511) etc. Kleiner n'enseigne le droit que pour corrompre le clergé et les peuples. Il enseigne des choses qu'il ne croit pas lui-même, il forme les jeunes clercs à l'irréligion, et les empêche d'être chrétiens (T. I, app. 3, pag. 51). Moi-même tout protestant que je suis, et dès lors hérétique à vos yeux, je vaudrais cent fois mieux que lui (T. I, app. 4, pag. 87). Kauffmans est un sophiste, un chicaneur, un calomnieux, » (Index, tom. II) etc.

XII. FEBRONIUS CALUMNIARUM ARCHITECTUS.

Exempla dedi in utroque opere. Unum aut alterum heic repetam. Quid calumniari erit, nisi sit, quod in præfatione secundi voluminis de Eugenio IV falso dicitur, eum in quadam bulla ad omnes fideles directa, quæ nusquam exstat nisi in febroniani cerebri archivo, scripsisse, Papam posse totum jus canonicum destruire, et novum consilium? At Buleus id narrat (T. V, pag. 754). En novam calumniam. Ne verbum quidem eo loci Buleus habet de Eugenio IV. Sed de hoc alibi dictum.

Calumnia quoque est, eaque insignis, Romanos pontifices episcopis ademisse notum decisivum in conciliis generalibus (4). Calumnia est, concordata Germaniæ a romanis reservari (5), etc., etc., etc.

XIII. FEBRONIUS PATRES ALIOSQUE QUOS APPELLAT AUTORES FOEDE OBTURCAT.

Quæ hoc? Febronius inquit ipse in notis ad Juliani, cap. 29.

(2) Similia sunt illa, t. II, pag. 349: « Innumeris Zaccarie allegationibus, seu verius cavillationibus,..... quanta temeritate jesuita bibliothecarius librum Febronii manifeste impiebat [quod nusquam mihi excedit] in apertum contemptum, et crudelem dilacerationem romanæ curiæ conscriptum dixerit, eumque seditiosum nominaverit.... Juste metuebat [Ibid., pag. 541] ne sua scripta extra Italiani sibilis exciperentur. »

(3) Italos sæpe Febronius læcessit. « Cupiditas, inquit, t. II, pag. 118, a sacris canonibus, omnium malorum, sive moris, sive doctrinæ, radix, esse dicitur: hæc præcipue regnat apud Italos, ex æquo gloriæ, dominatus, atque pecunie cupidus, ne quid dicam de cupiditate obscena. » O insignem hominis charitatem! Sed ne mirere, lector: italia. in. pontificibus magis quam alia terri te subjecta (T. II, pag. 637) Eadem de causa quod conviciorum in Romanos non faciat blandus Febronius? Porro ille eo loco: hæc [cupiditas] totius in sancta urbe ad scandalum populorum residet, a multis palam, ab hypocritis clam exercita: unde et vulgo nonnulli dicuntur boni catholici, pessimi christiani; atque notum illud ejusdam doctoris: Romæ fui, et eadem servavi. Romanos alibi (T. II, pag. 571) vindictivos vocat.

(4) Febr., t. II, pag. 52.

(5) Ibid., pag. 402.

dicium academicum coloniense (1): Ubique summa fidelitate indicat fontes et auctores suos. At nihil hoc mendacius dictum unquam fuit. Vide, quæso, ut innuera alia præteream passim in Antifebronio vindictio a me notata, et pauca tantum exempla indicem ex Italico Antifebronio, Danielis Papebrochii dictum turpissime mutilatum (2); Innocentii I locum, unius vocis mutatione, interpolatum (3); S. Bernardi de Romanis appellationibus sententiam insigni infidelitate corruptam (4). Mitto alias harum similes fraudes, de quibus in Antifebronii introductione agitur (5).

XIV. FEBRONIUS PSEUDOPROPHETA.

Andi vaticinantem Febronium (6): « Neque ex hac distinctione [S. sedis et curiæ], neque ex justa resistantia, sed nec ex licita subtractione obedientiæ in supremam pontificis majestatem periculum redundat. Vidi Justini Febronii epistolam de Subtractione obedientiæ romano pontifici debite. In ea ex historia ecclesiastica plura referuntur talium subtractionum et acquissimarum quidem exempla, e quibus nulla Ecclesiæ damna, nullæ rerum publicarum perturbaciones secutæ. Commovetur quidem his illico curia; sed, durante ex adverso resistantia, velum sedenti detrahatur, dissipantur paulatim iniqua curialistarum studia, causa ad terminos æqui deducitur, sique honor sedis salvatur. LUSITANIA (en vaticinium) VEL ACTU DAT, VEL PROPEDIEM DABIT ILLUSTRIS HJUS REDUCTIONIS EXEMPLUM. » Ita ille anno 1770, aut si vis 1769. At norunt omnes, quoniam exemplum Lusitania dederit. Illustre equidem dedit, sed amice, et rege fidelissimo dignæ cum CLEMENTE XIV conciliationis.

XV. FEBRONIUS SECUM IPSO INEPTÉ CONFLIGIT.

1° « Reformatio a curia romana nunquam non impedita fuit. » T. I, pag. 487, § 15, et p. 496.

1° Alexandro VI, monacho pontificis, an. 1505 detuncto, congregati in conclavi pro eligendo successore cardinales jure jurando sese obligaverunt ad reformandam per eum qui pontifex eligendus esset Ecclesiam in generali concilio post biennium celebrando. » T. I, cap. 6, § 15, n. 5, pag. 501.

2° « Indulgentiæ conceduntur sine discretionem aut canonico motivo, cum manifesta infractione poenitentialis disciplinæ. » T. I, pag. 483.

2° « Abusus qui in his (indulgentiis) irrepserunt, ex superstitione, ignorantia, quæstu, sublati sunt. » T. I, append. 4, pag. 112.

3° « Post tridentinum episcoporum jurisdictio

3° « Vere Thuanus, Hist. lib. VI, scribit: Epi-

(1) Febr., t. II, pag. 72.

(2) Antifebr., t. I, Introduct., cap. 5, pag. 165.

(3) Antifebr., t. II, lib. II, cap. 5, pag. 430.

(4) Ibid., t. III, cap. 7, pag. 630, seq.

(5) T. I, Introduct., cap. 5, pag. 167, seqq.

(6) Febr., t. II, pag. 329.

quasi postlininio restituta. » T. I, cap. 2, § 10, n. 5, pag. 141.

scoporum potestas in concilio tridentino non solum non aucta, sed ex ea multum delibatum est... Fertur etiam Philippus II, Hispania rex, ea occasione dixisse: praelatos, qui Tridentum iuverunt ut episcopi, inde rediisse ut *parachos*, » T. I, cap. 1, § 8, n. 11, pag. 61.

4° « Interim nos temporamento utimur, in quo praeivit Natalis Alexander, cit. tom. VIII, pag. 427. . . . Summi pontificis primatum, non honoris duntaxat, sed potestatis et auctoritatis, immediate a Christo super omnes Ecclesias particulares institutum, et acceptum, pariter profitemur, et colimus. » T. I, cap. 6, § 16, n. 4, pag. 518.

5° « Nullus haereticorum existimabit se ultmato et infalibiliter damnatum, nisi per universale concilium. Ita sane ex nostra sententia. » T. I, cap. 6, § 8, n. 2, pag. 418.

6° « Sententia, licet in se veïissima, quod primatus cum omni suo jure, auctoritate Ecclesiae, alio transferri valeat, non placet Romanis. » T. I, cap. 2, § 5, n. 6, pag. 103.

7° « Quod autem is, qui Ecclesiae totius caput erit, in urbem totius orbis dominam pervenerit, ibique sedem fixerit suam, singulari divinae providentiae consilio factum videtur: ut scilicet ipse ejusque successores inde, quasi ex sublimi loco, excubias agere et muneris sui partes commodius implere possent. » T. I, cap. 2, § 5, n. 6, pag. 102.

8° « Non fuerunt in aciem deducti, nisi viri

4° « Romano pontifici non competit jurisdictio proprie talis in omnes Ecclesias. » T. I, cap. 5, § 4, pag. 297.

Nota. Conatur quidem Febronius (T. I, p. 147 et p. 297) auctoritatem inter et jurisdictionem aliquid discriminis statuere; at quodnam inter *potestatem* et *jurisdictionem* inveniet?

5° « Vim illam ultimam et ineluctabilem unitate et consensione constare; id quoque valere quocunque modo se illa consensio declaraverit, sive concilia congregentur, sive non congregentur. » T. I, cap. 6, § 8, n. 5, pag. 422.

6° « Ad hanc Ecclesiam (romanam) propter potiorum principatatem, necesse est omnem convenire Ecclesiam. » T. I, cap. 2, § 5, p. 109.

7° « Sedi senioris Romae, quod urbs illa imperaret, patres jure privilegia tribuerunt, inquit patres concilii chalcedonensis anni 451, can. 28. Possunt haec non minus accipi de et pro causa fixationis primae sedis in urbe orbis domina, quam de jure patriarchalibus eidem postea attributis. » Ibidem.

8° « Atqui toto opere passim appellat Pufen-

graves et pii, quos omnes Ecclesiae pro talibus agnoscunt. » T. I, Append. 5, pag. 86.

Supra dixerat: studio abstinuit a scriptoribus protestantibus. Ibid., pag. 44, seq.

9° « Rite inferitur, etiam ex hoc loco S. Matthaei elucescere et probari primatum Petri, sed talem, qui fines directorii et formae non egrediat. » T. I, cap. 1, § 2, n. 6, p. 19.

10° « Hæc summa pontificiorum reservatorum, quæ in primatu fundantur, defluentium partim, imo ut plurimum, immediate ex jure divino, partim deductorum ex convenientia hujus juris et instituti, partim ab Ecclesia ad melius esse adjectorum. » T. I, cap. 2, § 3, n. 10, pag. 108.

11° « Nulla lege divina aut humana convocatio universalium conciliorum summo pontifici reservatur. » T. I, cap. 6, § 2, pag. 371.

11° « Nulla lege divina aut humana convocatio universalium conciliorum summo pontifici reservatur. » T. I, cap. 6, § 2, pag. 371.

« Talem scilicet hic S. martyr (Cyprianus) præter propter fatabatur principatum summi pontificis in universali Ecclesia, qualem Cyprianus gerebat in africana, qui aequalitatem et libertatem episcoporum Africae non infirmabat, sed jus solum dabat concilia convocandi, illisque presidendi, coepiscopos fraterne admonendi similique, quæ romano pontifici per totam Ecclesiam competunt, in sua africana exercendi eo semper salvo, quod Stephani R. P. universalis primatus sit ex institutione Christi, Cypriani contra humanæ ordinationis. » T. I, cap. 2, § 2, n. 1, pag. 146.

12° « Quilibet episcopus tanquam iudex fidei a Deo et ab Ecclesia constitutus, conformiter ad ea quæ cap. 4, § 2 tradidimus, judicabit de perniciosis doctrinis in sua dioecesi natis, seu in eam invectis. Damnabuntur hæreticæ doctrinæ earumque fautores primum in synodis

dorsum, Pfaffium, Schiltnerum, Vonderhardt, Baronem de Senckenberg, academiæ göttingensis Ephemerides, etc. Num hosce viros graves et pios omnes Ecclesiae agnoscunt? aut hi non sunt inter protestantes accensendi?

9° « Inter hos *mundi directorii* fines jura primatus non subsistunt, exigit amplius aliquid conservatio unitatis in Ecclesia, non semper in conciliis congregata, quam pro fundamento et principio primatus ponimus. » T. I, cap. 2, § 4, n. 2, pag. 106.

10° « Habet universalis primatus sua jura, partim ex jure divino, partim ex humano, imo plura ex hoc quam ex illo. » T. I, cap. 2, § 7, n. 9, pag. 126.

11° « Talem scilicet hic S. martyr (Cyprianus) præter propter fatabatur principatum summi pontificis in universali Ecclesia, qualem Cyprianus gerebat in africana, qui aequalitatem et libertatem episcoporum Africae non infirmabat, sed jus solum dabat concilia convocandi, illisque presidendi, coepiscopos fraterne admonendi similique, quæ romano pontifici per totam Ecclesiam competunt, in sua africana exercendi eo semper salvo, quod Stephani R. P. universalis primatus sit ex institutione Christi, Cypriani contra humanæ ordinationis. » T. I, cap. 2, § 2, n. 1, pag. 146.

12° « Singuli Ecclesiae pastores et rectores, extra concilium veritatum revelatarum, respectu universalis Ecclesiae sunt tantum pro sua quisque parte, custodes et testes; constat autem, quantum intersit inter testem et judicem. » T. I, cap. 6, § 8, n. 13, p. 428.

episcopatus . . . Habebit etiam talis doctrina proscripta non in illa tantum diocesi et provincia. » *T. I, cap. 6, § 8, n. 4, pag. 420.*

13° De Richerio et Paulo Sarpio hæc Febronius : « Sarpius illud cum pro- testantibus commune vo- tum, ut minueretur ex- cessiva auctoritas romani pontificis, et emendaren- tur abusus curiæ ; at-amen non cum pari exces- su, neque eodem fine, quo id optabant et querebant acatholici. Fra Paolo in nullo suorum operum, sive de interdicto veneto scriberet, sive de beneficiis ecclesiasticis, sive de inquisitione, sive de concilio tridentino, nunquam adversus legitimam summi pon- tificis potestatem disputavit ; abusus taxavit, hosque auferri voluit, et ut hi revera auferrentur, papæ humiliationem, tanquam medium hunc in finem aptum, optavit. Boni et magni viri est nosse abusus qui in religionem irrepserunt, eos non silere dum tempus est et occasio loquendi, illis quantum in nobis est, moderi. » *T. II Apolog., artic. 4, n. 1, pag. 465.*

14° Talis translatio- nis (primatus a papa ad alium episcopum) legiti- mæ causæ defuisse viden- tur. *T. I, c. 2, § 5, n. 6, p. 405.*

15° « Systema politicum curiæ magis a romano ministerio sustinetur quam bonis pontificibus probe- tur. » *T. II Flor. spars., cap. 8, § 8, pag. 562.*

16° « Mira res ! roma- na curia constitutionem *Unigenitus*, dogmaticum universalis Ecclesiæ de- cretum esse affirmat : gal-lica natio (cui præ reli- quis omnibus de acce- ptatione hujus bullæ per omnes Ecclesias, uti prætenditur, facta constare debet) id negat : in brevi apostolico, a Clemente XIII die 25

15° « Habuit, revera Sarpius illud cum pro- testantibus commune vo- tum, ut minueretur ex- cessiva auctoritas romani pontificis, et emendaren- tur abusus curiæ ; at-amen non cum pari exces- su, neque eodem fine, quo id optabant et querebant acatholici. Fra Paolo in nullo suorum operum, sive de interdicto veneto scriberet, sive de beneficiis ecclesiasticis, sive de inquisitione, sive de concilio tridentino, nunquam adversus legitimam summi pon- tificis potestatem disputavit ; abusus taxavit, hosque auferri voluit, et ut hi revera auferrentur, papæ humiliationem, tanquam medium hunc in finem aptum, optavit. Boni et magni viri est nosse abusus qui in religionem irrepserunt, eos non silere dum tempus est et occasio loquendi, illis quantum in nobis est, moderi. » *T. II Apolog., artic. 4, n. 1, pag. 465.*

14° Ilane vero? *At Eccle- siæ damna ut plurimum a ministris papæ.* Quænam magis legitima causa ex- spectetur ? *T. II, pag. 633.*

15° « Nunc decipitur (a ministris) summus ponti- fex, sed se ipsum cum aliis decipit, quando cum iis, qui singulari erga Eccle- siam merito præditi non sunt, absque informatio- ne bullarum expeditio- nem aut earum saltem executionem præcedente dispensat super pluralita- te beneficiorum. » *T. II, in not. ad judic. academ. coloniensis, pag. 62.*

16° « Constitutio *Uni- genitus* certissimum est universalis Ecclesiæ ju- dicium, cui singuli fideles corde et animo adhære- re tenentur . . . Hinc in- ferimus Quesnellum [si bullæ, *Unigenitus* Eccle- siæ pars notabilis positi- ve consensit, cæteris per orbem tacite seu silentio consentientibus ; quod fa- ctum probat Collectus l.

jan. an. 1765 ad Leo- c. pag. 112, seqq.], dum diensem episcopum sub annulo piscatoris dato, sententiæ suæ patronos, hoc inter alia, scribit et cum ipso appellantes pontifex : *Illud autem habuit, non debere dici summopere nobis placuit, prudenter Clementi XI, quod in eodem edicto con- stituti *Unigenitus* suam auctoritatem, Apolog., artic. 3, n. 10, eique ut dogmatico hujus sanctæ sedis et universæ*

c. pag. 112, seqq.], dum diensem episcopum sub annulo piscatoris dato, sententiæ suæ patronos, hoc inter alia, scribit et cum ipso appellantes pontifex : *Illud autem habuit, non debere dici summopere nobis placuit, prudenter Clementi XI, quod in eodem edicto con- stituti *Unigenitus* suam auctoritatem, Apolog., artic. 3, n. 10, eique ut dogmatico hujus sanctæ sedis et universæ*

ECCLESIAE DECRETO omnimodam proferitis deberi ab omnibus obedientiam. Ex altera parte rex christianis- simus in edicto 24 maii 1766 ita effatur : *Sa ma- jesté s'est toujours occupée à empêcher par l'exécution des lois de son royaume qu'un zèle indiscret ne se por- tât à abuser de la constitution Unigenitus en lui attri- buant la dénomination, le caractère et les effets de règle de foi que l'Eglise ne lui a pas donnés.* Cui credemus ? Cui cognita magis sunt quæ in Gallia aguntur ? Uter amborum majore vel minore cum præventionē loqui- tur ? Si autem in tanta [ut minimum dicam] rerum et factorum ambiguitate, Romani, eos, qui famosam hanc Clementis XI constitutionem tanquam universæ Ecclesiæ decretum non agnoscunt, contra omne jus et fas, contra perpetuum Ecclesiæ morem, ut hære- ticos et schismaticos habent et tractant, qui prudens, ex altera parte, christianissimo monarchæ vertet male, si sanioribus principiis canonicis innixus po- tiorēque utens jure in hos romanæ sententiæ secta- tores, tanquam veros schismaticos fautores serviat. » *T. II, in not. ad judic. academ. coloniensis, p. 71.*

XVI. FEBRONIUS BARBARARUM ELEGANTIARUM PATER.

Specimen sit hic indiculus cum verborum tum phrasium quibus Febronius passim utitur.

Abyssus, gen. masc.

Appertinentiæ.

Avisamenta.

Canonizavit.

Causalis, ragione.

In conformitatem horum principiorum.

Te conjuro, vi scongiuro, vi prego.

Continuet eum legere.

Courtisani.

De, et cum illis.

Dedicatæ jurisprudentiæ.

Ejus descendentes.

Detorquerunt.

(Pontificem) dicere facit.

Effective facit.

Esse informatum.

Horrendior.

In et pro quibus.

Ingenia fortia.

Insubsistentia.

Liga.

Maxima, principio, massima.

Practicari.

Præsentire.

Præstidit, se non teneri.

Prætensa auctoritas.

Loquitur cum PRÆVENTIONE.

Probativè concludenter.

Reclamare libertatem.

Febonio eroditionem RECOGNOSCIT.

Reflectant prudenter.

Reflexiones Febonii.

Fecit REGISTRARI.

Cum profundo respectu.

Schismatici.

Si sic Romanis SUCCEDERET, etc.

Concilium non sine TURBINE finivit, non senza turbamento, etc., etc.

Tanta porro barbaries eo magis mira nobis accidit, quod Febonium theologis scholasticis cum le Gendrio inconcinnam orationem ac styli barbariem exprobrasse (1) animadvertimus. Quid porro si vere scripsit Bahrdtius, Febonianum opus ab amico fuisse emendatum? (2) Quot quantisque illud, cum primum a scriptoria auctoris mensa ad correctorium delatum fuit, scatuisset barbarismis existimabimus.

Quæst. VI. An Febonius in secundo volumine strenuum primi vindicem se præbuerit.

Resp. 1^a Plurima eorum, quæ in Antifebronio refutaram, fuisse a Febonio in altero volumine, caute dissimulata (3); 2^a in iis ipsis, quæ defendere aggressus est, cum præcipua a me allata argumenta aut præteritis, aut pervertisse; plerumque vero hoc defensionis genere usum, ut vel quæ in primo volumine dixerat, confidentissime iteraret, vel ad illud ipsum volumen lectores amandaret, vel integra, quæ videram ac conlatarem, Natalis, Baluzii, Petri de Marca loca recitaret; vel novis, iisque acrioribus, romanam curiam criminationibus lacerasset (4). Num vero id sit vindicis muneri satisfacere lectores dijudicent.

Corollarium. Febonius scriptor est, qui abjici omnino debeat, definiri satis non possit.

ELENCHUS REORUM A FEBONIO IN ANTIFEBONIO CONFUTATIONE SUIQUE OPERIS DEFENSIONE OMNINO PRÆTERITARUM.

Qui arguitur in pluribus, et in diffinitione criminum aliqua prætermittit, quidquid tacerit, constituitur.

S. HIERONYMUS.

Ad Pammach. advers. errores Joann. Hierosol.

I. Causa fundamentalis cur Græci in schisma relapsi sint, non fuit quod Febonius dixerat, cap. 8, § 8,

(1) T. I, cap. 1, § 1, n. 3, pag. 6.

(2) Pag. 84. « Un de vos amis a tâché de polir votre ouvrage, mais il a mal réussi; il a dit lui-même qu'il l'avait lèché comme les ours lèchent leurs petits, pour en corriger la difformité. Son style, qu'il a mêlé souvent, contraste toujours avec le vôtre quoiqu'il soit lui-même fort pesant ».

(3) Id docebit elenchus, quem mox subjiciam, rerum a Febonio in sua responsione præteritarum.

(4) Consule Antifebronium vinciatum, hæc singulis fere paginis occurrunt.

n. 7, rom. pont. primatus qualem voluissent Itali (Antif., t. I, Introd., cap. 1, n. 2).

II. Neque causa ob quam protestantes a nobis secesserunt, ab excessiva rom. pont. potestate cum Febonio, cap. 8, § 8, n. 3, repeti potest (Introd., cap. 1, n. 3 et 4).

III. Lutherani, contra quam Febonius ait, app. 4, pag. 101, sacrarum imaginum cultui idololatriæ habem etiamnum obijciunt (Introd., cap. 1, n. 5).

IV. Nec protestantibus usus calicis concedi potest (quod Febonius; app. 4, p. 153, disciplinæ obtentu affirmat), nisi errores ea super re suos abijciant; et eos, ut concederetur, ab illis reapse non discessuros experientia nos docet (Introd., cap. 1, n. 5).

V. In Tridentino concilio, quidquid Febonius obganniat (Vide ejus Indicem V trident. concil.), fuit plena episcoporum libertas circa materias politico-disciplinares (Introd., cap. 2, n. 6).

VI. S. Augustinus, dum plenaria concilia a posterioribus emendari asseruit, non est, quemadmodum Febonius dixerat cap. 8, § 5, n. 5, de generalibus conciliis locutus (Introd., cap. 2, n. 7).

VII. Tridentinum concilium falso Febonius indicavit, cap. 5, § 2, n. 6, fuisse verius modificationibus ac restrictionibus in Polonia receptum (Introd., cap. 2, n. 7).

VIII. Errat Febonius, dum toletanum concilium quæ Juliani scripta Benedictus II damnaverat, ac probasse (Cap. 9, § 2, n. 9) pronuntiat (Introd., cap. 2, n. 8).

IX. Febonii systema principum auctoritatem evertit (Introd., cap. 3).

X. Episcopi in Galliis plurimum ab ea libertate absunt, quam Febonius sæpissime jactat (Introd., cap. 3, n. 5).

XI. Gallicani episcopi ab ostentanda ad Febonii sententiam an 1682 declaratione, sunt maxime alieni (Introd., cap. 4, n. 10).

XII. Quæ Febonius ex gallicana P. Danielis Historia de S. Ludovico narrat (Cap. 9, § 9, n. 15 et alibi), sunt ab eo infideliter descripta (Introd., cap. 5, n. 1).

XIII. Danielis Papebrochii locum Febonius (Cap. 8, § 5, n. 5) turpiter depravavit (Introd., cap. 5, n. 2).

XIV. Andreæ Masium et Georgium Cassandrum iis Febonius laudibus extollit (Cap. 9, § 9, n. 12), quas eos minime meruisse indubia prodant monumenta (Introd., cap. 5, n. 3).

XV. Consilium de emendanda Ecclesia non fuit, uti cum Lutherano Schelhornio Febonius contendit (Cap. 9, § 9, n. 13), a Paulo IV damnatum, quod illud romanæ curiæ displiceret (Introd., cap. 5, n. 4).

XVI. Clemens V non fuit, quemadmodum Febonio visum est (Cap. 6, § 15, n. 1), in reformandis Ecclesiæ vitis segnis (Introd., cap. 5, n. 6).

XVII. Neque Alexander V, quod illi Febonius (Cap. 6, § 15, n. 2) crimini vertit (Introd., cap. 5, n. 7).

XVIII. Multo minus, quidquid Febonius (Cap. 6,

§ 15, n. 3) repugnet, Martinus V (*Introd., cap. 5, n. 8*).

XIX. Ab eadem Febronii (*L. c., n. 4*) accusatione Eugenium IV omnia suæ ætatis monumenta absolvunt (*Introd., cap. 5, n. 9*).

XX. Basileensibus a Febronio (*Ibid.*) laudatis nihil minus quam *reformatio* aut congruebat, aut etiam cordi fuit (*Introd., cap. 5, n. 10*).

XXI. Julius II et Leo X a perjurii cuius eos Febronius (*L. c., n. 5*) accusat crimine vindicantur (*Introd., cap. 5, n. 11*).

XXII. Petrus Alliaccensis, cuius Febronius sæpissime urget auctoritatem, non is theologus fuit in cuius verba iurandum sit (*Introd., cap. 6, n. 5*).

XXIII. Joannes Gerson, quo potissimum duce Febronius gloriatur, plura docuit quæ nec satis catholicis dogmatibus congruant, nec principum auctoritati consulunt (*Introd., cap. 6, n. 4*).

XXIV. Cardinalis Cusanus nec sibi semper argumentando constabat, et eorum quæ adversus R. P. dignitatem scripserat, aliquam cecinit palinodiam (*Introd., cap. 6, n. 5*).

XXV. Almaini *axiomata* principum dignitatem convellunt (*Introd., cap. 6, n. 6*).

XXVI. Thuanus in iis quæ romanis pontificibus passim objicit, fide dignus haud est (*Introd., cap. 6, n. 7*).

XXVII. Quæ de tridentino concilio epistolæ Franciscæ Vargas tribuntur, eæ multis sunt nominibus suspectæ (*Introd., cap. 6, n. 7*).

XXVIII. Joannes Launojus, ex cuius promptuariis Febronius maxime profecit, quo majoris apud hæreticos est auctoritatis, eo minoris esse apud catholicos debet (*Introd., cap. 6, n. 10*).

XXIX. Neque aliud de Dupinio, quem sæpe Febronius exscribit, ferendum iudicium (*Ibid.*).

XXX. Decem *gravamina* admodum verisimile est universæ nationi germanicæ fuisse ab editore Goldasto falso adjudicata (*Introd., cap. 6, n. 13*).

XXXI. *Capitalem hanc questionem* de forma Ecclesiæ monarchicæ in concilio tridentino agitam fuisse Febronius (*Cap. 1, § 8*), falso affirmat neque (quod in defensione ait in Florib. spars., cap. 1, § 4, pag. 572) mihi unquam in mentem venit, id tantum actum indirecte. Nec directe neque indirecte ea de re disputato ulla fuit in tridentino concilio, sed de episcoporum institutione, quæ cuiusque modi statuatur, ad alteram illam questionem de forma Ecclesiæ monarchicæ nihil facit (*T. I, diss. 1, cap. 2, n. 5*).

XXXII. Sanctorum patrum de monarchici regiminis præstantia sententiæ; editæ a Deo pro eodem monarchico regimine significationes; Ecclesiæ symbola a Christo Domino exhibita, argumento sunt, monarchicum esse catholicæ Ecclesiæ regimen. Num hæ philosophicæ rationes sunt, quas quod *huc minime quadrent*, a se prætermittit Febronius in Defensione ait (*Pag. 347*)? Eas certe intactas reliquit (*Diss. 1, cap. 3*).

XXXIII. Abulensis dogma quod Febronius inculcat

(*Cap. 1, § 6*) principibus infestum maxime est (*Diss., cap. 4, n. 13*).

XXXIV. In actorum loco (*Cap. 11, 18*) vidit Febronius (*Cap. 1, § 7, n. 6*) certe caligantibus oculis, totius Ecclesiæ regendæ potestatem apostolis omnibus, non uni Petro, concedit (*Diss. 1, cap. 6, n. 10*).

XXXV. Ex Epistola ad Galatas, præeuntibus Luthero, Marcantonio de Dominis, etc., Febronius (*Cap. 1, § 7, n. 2*) statuit, *clare satis erui apostolorum in potestate æqualitatem*; sed egregie fallitur (*Diss. 1, cap. 6, n. 14*).

XXXVI. Singulari Gallos injuria afficit Febronius, dum (*Cap. 2, § 3, pag. 98*) ex *artibus Smalcaldæ* (Luthero præside) *propositis* colligendum ait, fuisse seculo decimo sexto *constantissimam sententiam regni Galliarum, jure tantum humano, non divino, romanum pontificem habere primatum* (*Ant. I, II, diss. 2, cap. 1, n. 5, pag. 13*).

XXXVII. Febronius, qui in eandem smalcaldicorum articulorum sententiam Cusanum consensisse scribit (*Ibid.*), dissimulare non debuit quæ Cusanus pro opposita veraque sententia postea docuit (*Ibid., pag. 15*).

XXXVIII. Falso Febronius ait (*Ibid., n. 6, p. 103*) Benedictum XIV non *exprimere in quo sensu dici possit, supremam Ecclesiæ monarchiam jure tantum humano romanæ sedi annexam esse* (*Ib., p. 12*).

XXXIX. Falsa Febronii sententia est, ac præterea ob peculiare, cui ipse nititur, fundamentum erronea, posse primatum Ecclesiæ auctoritate a romana ad aliam sedem transferri (*Ibid., n. 4, seqq., pag. 16, seqq.*).

XL. Quæ de primatus natura officisque Febronius tradit, ex damnatis Dupinio de antiqua Ecclesiæ disciplina dissertationibus fere verbatim descripta sunt (*Ibid., n. 8*).

XLI. Hieronymus, in epist. ad Evagrium, non jurisdictionem episcopis parem tribuit, ut contendit Febronius (*Cap. 7, § 1, n. 3*), sed parem tantum ordinis potestatem (*Diss. 2, cap. 7, n. 5*).

XLII. Quæ ex SS. Greg. Nazianzeno et Basilio Febronius (*Cap. 5, § 1, n. 1*) de SS. Cypriano et Athanasio recitat, ea non efficiunt, æqualem omnibus episcopis in universam Ecclesiam esse *jurisdictionis* auctoritatem etiam in causis fidei (*Diss. 2, cap. 7, n. 7*).

XLIII. Nunquam Augustinus parem in carthaginiensi et romano episcopis auctoritatem agnovit (*Diss. 2, cap. 7, n. 10*).

XLIV. Frustra Febronius ex Zosimi ep. 5 colligit (*Cap. 5, § 2, n. 9*) romanos pontifices canonibus ita obnoxios, ut eos justa de causa nequeant abrogare (*Diss. 2, cap. 8, n. 8*).

XLV. Librum diurnum romanorum pontificum inconsulto Febronius appellat (*Cap. 5, § 2, n. 10*), cum in eo plura legere sit, quæ ipsius systema prorsus convellant (*Diss. 2, cap. 8, n. 8, pag. 197*).

XLVI. Adrianum VI, pontificis infallibilitatis ho-

stem Febronius (Cap. 4, § 10) falso exhibet (Diss. 2, cap. 12, n. 4).

XLVII. Ecclesie græcæ de pontificis rom. infallibilitate sententiam ex Nechite schismatico homine nos colligere satis ridicule (Cap. 4, § 10, n. 4) Febronius jubet (Diss. 2, cap. 10, n. 7, pag. 262, seqq.).

XLVIII. Bessarionis quoque auctoritatem ad id frustra urget (Diss. 2, cap. 10, n. 7, pag. 263).

XLIX. Ad conciliorum generalium confirmandam auctoritatem iis, quæ de Licinio et Constantino animadvertit Eusebius, inepte Febronius (Cap. 6, § 12, n. 4) utitur (Diss. 2, cap. 11, n. 7, pag. 304).

L. Quæ ad thessalonicensem Anastasium vi primatus Leo M. scribebat, ad patriarchæ jus Febronius (Cap. 5, § 3, n. 3) perperam detorquet (Diss. 5, cap. 4, n. 3).

LI. Ex lege 45 cod. Theodos. relationes æque ac ad constantinopolitanos episcopos, atque ad romanos pontifices pertinuisse Febronius (Cap. 3, § 7, p. 187) perperam colligit (Diss. 5, cap. 4, n. 5, pag. 334).

LII. Gratiani decretum fuisse ab Innoc. II lateranensisibus patribus propositum falso Febronius assertit (Cap. 2, § 8, n. 6), neque id narrat Ordericus Vitalis, cum ille hujus rei testem appellat (Diss. 3, cap. 5, n. 7).

LIII. De rom. pont. apocristariis, eorumque auctoritate plura Febronius scripsit (Cap. 2, § 10, n. 1) a veritate aliena (T. III, lib. 1, cap. 1, n. 6).

LIV. Usque ad medium seculum duodecimum rariores fuisse ad pontificem recursiones Febronius dum ait (Cap. 5, § 7, n. 5) graviter hallucinatur (Lib. I, cap. 1, n. 7).

LV. Causarum graviorum relationes ad romanos pontifices ut arbitros, non ut iudices, missa fuisse Febronius affirmat (Cap. 4, § 1, n. 1), sed falsitatis a S. Leone M. arguitur (Lib. I, cap. 2, n. 6).

LVI. Vicarios apostolicos, quos Sergius, et Joan. VIII mittendos in Gallias et Germaniam decreverant, gallicani episcopi detrectarunt, sed non ea de causa quam Febronius (Cap. 4, § 1, n. 41) comminiscitur (Lib. I, cap. 2, n. 11).

LVII. Dum Febronius (Cap. 4, § 2, pag. 251) cardinales ob symbolum fidei in rhemensis concilio adversus Gilberti Porretani errores excaudisue narrat, multiplicis fraudis convincitur (Lib. I, n. 20).

LVIII. Quod in concilio chalcædonensi legati retulerint, *Eutychen regulariter fuisse a proprio damnatum episcopo Flaviano*, Febronium non juvat, hinc arguentem (Cap. 4, § 2, n. 2) causas fidei non esse reservatum summi pontificis (Lib. I, cap. 3, n. 21, pag. 114).

LIX. Negat Febronius (Cap. 4, § 9, n. 1) sec. decimo quarto usitatum morem episcopis fuisse, ut *de Dei et apostolicæ sedis gratia* episcopos inscriberent; sed fallitur (Lib. I, cap. 4, n. 19, pag. 777).

LX. Febronius (Cap. 4, § 6, n. 1) disciplinam, quæ quarto seculo super episcoporum translationibus vigebat, nos ex carthaginiensi concilio, an. 398 ab eruditioribus viris rejecto colligere, critices sæpius

ostentatæ immemor jubet (Lib. I, cap. 5, n. 10).

LXI. Nec minus ridicule testem disciplinæ quæ sexto seculo obtinebat, canonem a Gantiano 36, caus. 7, q. 1, ad latum, scilicet, et ex isidoriana officina depromptum (Ibid.) citat (Ibid., pag. 220).

LXII. Quæ Nicolaus I de episcoporum depositione statuit manifesto ostendunt, nullum esse argumentum, quo a synodis inconsulto romano pontifice episcopos deponi potuisset Febronius (Cap. 4, § 8, n. 4) inculcat (Lib. I, cap. 6, n. 15, pag. 295).

LXIII. Patribus concilii tricassini, quos inter Hincmarus, Febronius adversatur, dum episcoporum absque apostolice sedis assensu a synodis minime deponendorum disciplinam novam appellat (Cap. 4, § 8, n. 4), atque a Nicolao V introductam (Lib. I, cap. 6, n. 20, pag. 314).

LXIV. Febronii axioma (L. c.), *Ubi est consensus, ibi quoque deliberandi atque dissentendi facultatem supponi*, ad pontificiarum legum vim enervandam frustra profertur (Lib. III, cap. 3, n. 6, pag. 431).

LXV. Justinianus, nov. 123, quidquid Febronius contendat (Cap. 5, § 6, pag. 328), nihil divino appellationum juri adversum statuit; neque, licet statueret, audiendus esset (Lib. II, cap. 7, n. 1, seq.).

LXVII. Febronius (Ibid.) capitula Adriani I tradita Ingilramo adversus appellationes profert, cum illa has manifestissime approbent (L. c., n. 5).

LXVIII. Febronius (L. c., § 7, n. 5) S. Bernardum appellationes ad romanam sedem improbasse per summam S. doctoris injuriam cavillatur (L. c., n. 6, pag. 621).

LXIX. Febronius (L. c., n. 7) Benedicto XIV tribuit quæ doctissimus pontifex se ab aliis intellexisse diserte affirmat (L. c., n. 7, pag. 623).

LXX. Eugenio IV violatæ Basileensibus fidei crimen Febronius (Cap. 6, § 16, n. 8) nullo fundamento impingit (T. IV, lib. IV, cap. 4, n. 15).

LXXI. Febronius, dum Sarpio auctore narrat (Cap. 7, § 6, n. 6) Lovanienses et Colonienses in synodo tridentina decreto quo aliqua crimina romano pontifici reservabantur intercessisse, et falsum refert, et Sarpio ipsi adversatur (Lib. V, cap. 1, n. 2, pag. 2053).

LXXII. S. Gregorii Magni exemplis Febronius in S. Gregorium VII audax objurgatio (Cap. 7, § 3, n. 4) retunditur (Lib. V, cap. 1, n. 4, pag. 215).

LXXIII. Febronius Gregorium IV quod se fratrem a gallis episcopis vocatum, non patrem, quereretur, reprehendens (Cap. 7, § 1, n. 7) antiquis exemplis refellitur (Lib. V, cap. 2, n. 4, pag. 215).

LXXIV. Aliacensis Gersonis, et Almaini, quorum maxime Febronius dogmatibus nititur, testimoniis cardinalium dignitas adversus Febronium (Cap. 7, § 5) propugnatur (Lib. V, cap. 2, n. 2).

LXXV. Febronius ad ansanos patres frustra provocat (Cap. 7, § 3, n. 8) ut pontificia pro cluniacensibus monachis diplomata in invidiam adducat (Lib. V, cap. 2, n. 3).

LXXXVI. Baronii de Glabri narratione sententiam Febronius (Cap. 7, § 3, n. 8) infideliter recitat (Lib. V, cap. 2, n. 4).

LXXXVII. Imo et ipsius Glabri testimonio insigniter abuitur (*Ibid.*, pag. 261).

LXXXVIII. Quamquam et aliud Febronius heic peccat, quod primum Glabri narrationem absque critico examine suscepit, deinde cum eam certissimis argumentis falsitatis argui a Petro de Marca et Thomasso accepisset, illam tamen in secunda editione minime deleverit (*Ibid.*, n. 5).

LXXXIX. Quod romani pontifices in beneficiorum collatione jus sibi reservarunt, vetustioris ævi exem-

plis contra Febronium confirmatur (Lib. V, cap. 3, n. 8).

LXXX. S. Leonis M. sententiam falsa Febronius interpretatione (Cap. 9, § 7) corruptit (T. IV, *append.*, n. 5, pag. 532).

Sed piget alia persequi, quæ ex Antifebronio excerpta superessent. Finem igitur faciam Febronium iis alloquens verbis, quibus S. Hieronymus Joannem hierosolymitanum redarguit.

Si respondisti, cur maxima et plurima de iis quæ tibi objecta sunt reliquisti? si non respondisti, ubi est illa apologia tua, in qua gloriaris apud simplices? S. Hieronymus ad Pammach. advers. errores Joan. hierosol.

INDEX RERUM

QUÆ IN HOC VOLUME CONTINENTUR.

DE HISTORIA SS. IMAGINUM.

Natalis Paquot lectori benevolo. 5-6
Epistola muncipatoria primæ editioni præfata, reverendissimo D. Cunerio Petri Brouwer shaven. 9-10
Epistola muncipatoria secundæ editioni præfata, reverendo Jacobo de Marquis. 13-14

LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM. — Prefatio. 17
CAP. II. — Quam in Oriente apertam originem habuerit, quemque progressum, sacrarum imaginum devastatio. 18
CAP. III. — Qua diligentia a romanæ Ecclesiæ pontificibus iconomachia sit reclusa, ac tandem in Oriente extincta. 23
CAP. IV. — Quam multos habuerit romana et catholica Ecclesiæ filios qui zelum suum pro catholico dogmate potentati plurimum commendaverunt. 27
CAP. V. — Quam multa sint, quæ nos in sacrarum imaginum legitimo usu, hactenus ab Ecclesiæ catholica usurpato, merito continerent. 29
ICONOCLASMI CHRONOLOGIA in supplementum hæcæius dictorum a MOLANO. 33-34

LIBER SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM. — Prefatio. 37
CAP. II. — Quod in libris prohibetur, prohibendum etiam esse in picturis, quæ sunt idotarum libri. 39
CAP. III. — Defenduntur et explicantur imagines sacrosanctæ Trinitatis. 40
CAP. IV. — Rejeiuntur quedam imagines superbenedictæ trinitatis. 43
CAP. V. — Picturæ, quas nobis veneranda antiquitas commendat, omni honore sunt suscipiende. 44
CAP. VI. — Recenseantur exempla vetustatis de imaginibus Christi. 45
CAP. VII. — Exempla imaginum S. crucis. 48
CAP. VIII. — Exempla antiquitatis, imaginum Spiritus sancti. 50
CAP. IX. — Imagines deiparæ virginis Mariæ. *Ibid.* 51
CAP. X. — Imagines angelorum ex vetustate observata. *Ibid.* 51
CAP. XI. — Veteres picturæ Joannis Baptistæ. *Ibid.* 52
CAP. XII. — Antiquæ picturæ patriarcharum et prophetarum. 52
CAP. XIII. — Exempla antiquitatis de imaginibus apostolorum. 53
CAP. XIV. — Martyrum vetustæ aliquot imagines commendantur. 54
CAP. XV. — De confessorum picturis. 57
CAP. XVI. — De artificiosissima pictura Euphemie. 58
CAP. XVII. — Inter antiquas picturas, eas polissimum observandas esse, quæ nos ad peccatorum detestationem et ad vitam movent. 60
CAP. XVIII. — Eas imagines amplectendas esse, quæ solidè innituntur historię. 60
CAP. XIX. — Non est reprehendendum, si quid convenienter in pictura exprimitur, quod in historica narratione

deest. 61
CAP. XX. — Sicut in parabolis, sic neque in picturis, omnium querendum esse significationem. 65
CAP. XXI. — In imaginibus, tametsi sint idotarum libri, multa tamen metaphoricæ et allegoricæ recte pingi. 64
CAP. XXII. — Dæmonum metaphoricæ pictura explicatur. 65
CAP. XXIII. — Non esse statuendas imagines quæ periculosi erroris occasionem rudibus præbent. 66
CAP. XXIV. — In corrigendis imaginum abusibus nihil privata auctoritate attendendum, sed zelus discretionis commendus est. 68
CAP. XXV. — Nullam periculosi erroris imaginem haberi in Ecclesiæ. 69
CAP. XXVI. — De imagine duodecim signorum, quæ ante ephemerides ponitur. 70
CAP. XXVII. — Puerperium B. Virginis decumbentis et egrotantis, non esse pingendum. 71
CAP. XXVIII. — Circa imagines quæ errorem continent non periculosum, quid tolerandum cavendumque sit. 73
SUPPLEMENTUM DE imaginibus non extendendis, ubi de sanctis recentioribus pictis inter Christi mysteria : tum de vulgariarum picturarum lapsibus ex antiquitatis ignoratione. 77
CAP. XXIX. — In picturis corrigendas aliquando esse non picturas ipsas, sed earum significationes. 79
CAP. XXX. — Multa in picturis et imaginibus esse toleranda, quæ probabilia sunt apud doctos quosdam, aut vulgum. 80
CAP. XXXI. — De eodem argumento. 82
CAP. XXXII. — De eodem argumento. 85
CAP. XXXIII. — Superstitionem omnem tollendam esse in imaginum sacrarum circumgestaltunge. 84
CAP. XXXIV. — Imaginum in supplicationibus circumgestatio a superstitione contra hæreticos defenditur. 87
CAP. XXXV. — De superstitionibus cavendis ulterius discutitur. 88
CAP. XXXVI. — Citra superstitionem, unam sancti imaginem præ aliâ ejusdem celebriorem esse : neque audiendo hic esse hæreticos. 90
CAP. XXXVII. — Lastiviam omnem vitandam esse in imaginibus sacris. 91
SUPPLEMENTUM, in quo queritur, quæ imagines pro lascivis habeantur. 95
CAP. XXXVIII. — Profana non esse sacris imaginibus adiungenda, nec in templis, nec in monasteriis. 95
CAP. XXXIX. — Sanctorum imaginibus non profane et edulce, sed religioso, altaria exornari. 98
CAP. XL. — Imagines sanctorum recte auro et argento tegi, et coram vel pretiosis vestibus exornari. 99
CAP. XLI. — Quedam per se vilia lides efficit pretiosa, inter quæ est luminarium usus. 101
CAP. XLII. — In picturis cavendum esse quidquid ad lacedinem provocat. 105
CAP. XLIII. — Imagines à nimia vetustate, situ, ac sordibus conservandas esse. 107

CAP. XLIV. — In imaginibus collocandis habendam esse rationem loci. 110
 CAP. XLV. — De sacris imaginibus in vis publicis, navibus, libris et poculis. 111
 CAP. XLVI. — Non anxie laborandum esso, quo ordine sanctorum imagines collocentur: et quod Paulus recte ponatur a dexteris D. Petri. 115
 CAP. XLVII. — Novitas omnis diligenter est in picturis examinanda, antequam approbetur. 114
 CAP. XLVIII. — Quam late se extendat sacrarum imaginum appellatio. 115
 CAP. XLIX. — Habendam esse rationem eorum quae ad sacras imagines reducantur. 116
 CAP. L. — Donaria et imagines brachiorum, pedum, et simulum, in memoriam restituae sanitatis, recte et pervertuto more in Ecclesiis suspendi. *Ibid.*
 CAP. LI. — De statua uxoris Loth, obsidione Jerusalem ab Ezechiele depicta, et peccati imagine quam Zacharias vidit. 118
 CAP. LII. — Multitudinem sacrarum imaginum non esse referendam inter abusum. 120
 CAP. LIII. — Nomina utiliter adscribi in sanctorum imaginibus minus notis. 124
 CAP. LIV. — Refutantur quaedam ab Erasmo Rotterodamo scripta de sacris imaginibus. 126
 SUPPLEMENTUM de rituum exteriorum utilitate ac necessitate. 129
 CAP. LV. — Contra eundem. 151
 CAP. LVI. — Veteres Christum, deiparam, ac alios sanctos, depinxisse in ea effigie, quam vivos habuerunt. 153
 CAP. LVII. — Quod ethnicae picturae non debeant christianis placere. 157
 CAP. LVIII. — Haeticorum effigies non esse conservandas. 140
 CAP. LIX. — De falsorum deorum et philosophorum picturis qui scripserint. 142
 CAP. LX. — Imagines ethicas quas pagani habuerunt, utiliter a nobis conservari. 144
 CAP. LXI. — Ecclesiam non convertisse schemata virtutum in fictiliis sanctos. 148
 CAP. LXII. — De his qui parentum et majorum vel suas etiam imagines exprimi cupiunt. 151
 CAP. LXIII. — De inscriptione nummorum. 154
 SUPPLEMENTUM de sacris numismatibus. 155
 CAP. LXIV. — De statuis principum, potissimum Constantini Magni. 156
 CAP. LXV. — De clementia piorum imperatorum in eos qui statuas eorum everterunt aut laeserunt. 157
 CAP. LXVI. — Pictura coronationis Lotharii III male intellecta. 158
 CAP. LXVII. — Romae rariores esse sanctorum statuas, quae apud Belgas sunt crebriores: quodque haec diversitas non sit reprehendenda. 159
 CAP. LXVIII. — Quod sacrae statuae nec sculptilia appellande sint, nec simulacra. 181
 CAP. LXIX. — Qui de arte pictoria scripserint. 184
 SUPPLEMENTUM, in quo variorum de pictura et cognatis artibus librorum indiculus. 185
 CAP. LXX. — Contra blasphemias haeticorum picturas. 178
 CAP. LXXI. — Admonitio ad pictores de non pingendo diabus sacris. 181
 SUPPLEMENTUM de pietate rerum sacrarum pictoribus necessaria. 182
 LIBER TERTIUS. 182
 Mense januario. 182
 CAPUT PRIMUM. — Nomen Jesu recte pingi in radiis solaribus. 185
 SUPPLEMENTUM de circumcisione Domini, ejusque praepitio. 186
 CAP. II. — Pictura S. Genovefae. 188
 SUPPLEMENTUM de S. Pharaide, virgine. *Ibid.*
 CAP. III. — De picturis trium magorum in Epiphania Domini. 189
 APPENDICULA de S. virgine Gudula. 194
 CAP. IV. — De buxae veste Pauli, primi eremite. *Ibid.*
 CAP. V. — De picturis D. Antonii. 198
 CAP. VI. — De pictura Fabiani, Sebastiani et Agaetis. 200
 SUPPLEMENTUM de S. Carolo magno, imperatore et rege Franciae. 201
 Mense februario. 205
 CAP. VII. — De imagine Ignatii. 205
 APPENDICULA de S. Mathia apostolo. 204
 Mense martio. 205
 CAP. VIII. — De pictura Thomae Aquinatis. 205

CAP. IX. — Explicatio picturarum Gregorii pontificis. *Ibid.*
 CAP. X. — Patritius cur pingatur serpentes conculeans. 207
 CAP. XI. — Gertrudis quare cum muribus pingatur. *Ibid.*
 CAP. XII. — De picturis Joseph. 200
 CAP. XIII. — Observatio circa historiam annuntiationis dominicae. 215
 Mense aprilis. 214
 CAP. XIV. — De armatura equestri B. Georgii. 214
 CAP. XV. — Marcus cur cum Leone pingatur. 216
 Mense maio. 218
 CAP. XVI. — Jacobum non esse pingendum facie Christo simillimum. 218
 CAP. XVII. — De forma cruce dominicae. *Ibid.*
 CAP. XVIII. — Bernardinus cur in manu gestet solem cum nomine Jesu. 221
 CAP. XIX. — Urbanus pontifex quare cum vile purgatur. 222
 Mense junio. 223
 CAP. XX. — Joannis Baptistae pictura cum exuviis e agno. 223
 SUPPLEMENTUM de baptismo Domini et decollatione S. Joannis. 228
 CAP. XXI. — Picturae quaedam principum apostolorum Petri et Pauli. 250
 CAP. XXII. — Annotatio in crucifixionem Petri, principis apostolorum. 252
 CAP. XXIII. — Annotatio ad decollationem Pauli, doctoris gentium. 254
 CAP. XXIV. — Paulus quibus de causis a dexteris Petri saepe pingatur. 256
 Mense julio. 240
 CAP. XXV. — Mariam Magdalenam absque vestium pompa pingendum. 240
 CAP. XXVI. — De pictura Jacobi Zebedaei. 241
 CAP. XXVII. — Christophori pictura multiplicitate discutitur. 242
 CAP. XXVIII. — De familia S. Annae depicta. 246
 CAP. XXIX. — Martha cur cum Aspergillo pingatur. 248
 Mense augusto. 249
 CAP. XXX. — Laurentii imago quam convenienter nummis imprimatur. 249
 CAP. XXXI. — Pictura Clarae cum S. Eucharistia. 250
 CAP. XXXII. — Assumptio B. Mariae ut pingatur. *Ibid.*
 CAP. XXXIII. — Cur Maria cum serpente sub pedibus pingatur. 252
 CAP. XXXIV. — De pictura S. Helenae. 254
 SUPPLEMENTUM de S. Bernardo, abbate clarevalensis. *Ibid.*
 CAP. XXXV. — De imaginibus S. Bartholomaei. 255
 CAP. XXXVI. — De picturis S. Augustini. 256
 Mense septembri. 260
 CAP. XXXVII. — Pictura B. Agidii examinatur. 260
 CAP. XXXVIII. — Imagines D. Adriani. 261
 CAP. XXXIX. — Imagines S. Michaelis archangeli. *Ibid.*
 CAP. XL. — De pictura angelorum: et cur statuae eorum altarium opponantur. 263
 CAP. XLI. — SS. angelorum picturae plenius explicantur. 265
 CAP. XLII. — De picturis B. Hieronymi. 269
 Mense octobri. 272
 CAP. XLIII. — De stigmatibus B. Francisci. 272
 APPENDIX de S. Brunone, cartusiani ordinis institutore. 274
 CAP. XLIV. — Cur Dionysius areopagita caput manu gestet. 278
 APPENDICULA de S. Luca, Evangelii scriptore. 279
 CAP. XLV. — De pictura Quinciani, et Wolfgangi. *Ibid.*
 Mense novembri. 281
 SUPPLEMENTUM de purgatorio et annua commemoratione fidelium defunctorum. 279
 SUPPLEMENTUM ALTERUM de S. Huberto, episcopo leodiensi. 281
 CAP. XLVI. — De numero coronatorum martyrum. 282
 CAP. XLVII. — Pictura B. Martini vestem suam scindentis. *Ibid.*
 CAP. XLVIII. — Pictura Elisabeth cum tribus coronis. 285
 CAP. XLIX. — In praesentationis B. Mariae picturam. *Ibid.*
 SUPPLEMENTUM de S. Cecilia, virgine et martyre. 284
 CAP. L. — De B. Catharinae imagine. 286
 CAP. LI. — De cruce S. Andreae. 288
 Mense decembri. 288
 CAP. LII. — De malleo S. Eligii, et calice S. Barbarae. *Ibid.*

CAP. LIII. — De picturis S. Nicolai.	289
CAP. LIV. — Cor Ambrosius cum flagello pingatur.	295
CAP. LV. — De pictura conceptionis B. Mariæ.	<i>Ibid.</i>
SUPPLEMENTUM de S. Lucia, virgine et martyre.	294
CAP. LVI. — De situ S. Thomæ inter apostolos.	295
CAP. LVII. — In picturam nativitatis Christi.	<i>Ibid.</i>
CAP. LVIII. — De picturis Joannis evangeliste.	297
CAP. LIX. — De pictura Salvini, episcopi spoletini.	299
LIBER QUARTUS.	
CAPUT PRIMUM. — De vultu Christi.	<i>Ibid.</i>
CAP. II. — De vultu Christi sancto qui Romæ asservatur.	501
SUPPLEMENTUM de Jesu duodecimi inter doctores invento.	504
CAP. III. — Annotatio ad historiam Christi in horto olivæ.	505
SUPPLEMENTUM de transitu Christi per torrentem Cedron, ejusque flagellatione.	506
CAP. IV. — In picturam crucifixionis Christi.	510
SUPPLEMENTUM, in quo discutitur, num Christus, in cruce subleatus, equaleo incederet?	515
CAP. V. — De forma crucis Christi.	520
SUPPLEMENTUM de titulo crucis Domini.	524
CAP. VI. — De numero clavium Christi.	527
CAP. VII. — De corona Christi in cruce pendens.	529
CAP. VIII. — De lapsu B. Virginis sub cruce.	531
CAP. IX. — Latronem bonum a dextris Christi ponendum.	534
CAP. X. — De clavis latronum.	536
CAP. XI. — Cur nonnulli pingant sub cruce Adæ Cartharum.	537
CAP. XII. — In Christum de cruce depositum observationes; ubi de errore terebantur.	540
CAP. XIII. — Annotatio in picturas resurrectionis Christi.	542
CAP. XIV. — De pictura ascensionis Christi.	546
CAP. XV. — Annotatio in Pentecostes, seu Spiritus sancti festum.	549
CAP. XVI. — De pictura sacrosanctæ Trinitatis.	555
SUPPLEMENTUM de imagine solitaria Spiritus sancti, specte humana.	555
CAP. XVII. — In festum corporis Christi, picturarum observatio.	554
CAP. XVIII. — De ludis, qui speciem quamdam imaginum habent.	557
SUPPLEMENTUM de piis variarum olim gentium spectaculis.	563
CAP. XIX. — Annotatio in picturas fugæ Christi in Ægyptum.	582
CAP. XX. — In nuptiis Canæ nec Joannem pingendum sponsum nec Magdalenam sponsam.	<i>Ibid.</i>
CAP. XXI. — De Diabolo Christum tentante.	583
CAP. XXII. — De imagine mysticorum passionis Domini.	588
CAP. XXIII. — In historiam Lazari et divitis epulonis depictam observatio.	589
CAP. XXIV. — De pictura extremi iudicii.	592
CAP. XXV. — In picturam Moysi et Dealogi.	594
De symboli apostolici imagine scholion.	597
CAP. XXVI. — De communii sanctorum pictura.	598
SUPPLEMENTUM de corona sanctis appingi solita.	599
CAP. XXVII. — De communii apostolorum pictura.	605
SUPPLEMENTUM de priscorum christianorum catechizantibus.	607
CAP. XXVIII. — Jacobum fratrem Domini non esse pingendum extra numerum duodecim apostolorum.	608
CAP. XXIX. — De communii episcoporum pictura.	610
SUPPLEMENTUM de communii presbyterorum pictura.	620
CAP. XXX. — De communii doctorem et confessorum.	622
CAP. XXXI. — De corona virginum.	<i>Ibid.</i>
CAP. XXXII. — CONCLUSIO OPERIS.	<i>Ibid.</i>
INDEX CAPITUM ORATIONIS DE AGNIS DEI.	
CAPUT PRIMUM. — De maledictionis et benedictionis efficacia.	625
CAP. II. — De eulogiis, seu panibus benedictis.	626
CAP. III. — De efficacia eulogiarum.	628
CAP. IV. — De benedictionibus sancti Petri.	629
CAP. V. — Cur summi pontifices benedictiones dicantur sancti Petri.	631
CAP. VI. — De agnorum Dei antiquitate.	<i>Ibid.</i>
CAP. VII. — Quo ritu agni cerei consecrantur.	634
CAP. VIII. — De efficacia benedictorum agnorum.	635
CAP. IX. — De significatione agnorum Dei.	638
CAP. X. — Agnorum Dei secundariis significatio.	639
CAP. XI. — Forma aliqua pietatis in usu hujus amuleti.	640
CAP. XII. — De miraculis factis per amuletum agni Dei.	645

CAP. XIII. — Carnina de agnis Dei.	645
CAP. XIV. — Defensum qui de agno Dei scripsit: «Peccatum frangit, ut Christi sanguis.»	647
CAP. XV. — De blasphemia, quæ contra agnos Dei legitur in apicario romano Ecclesiæ.	648
CAP. XVI. — An sexta synodus agnorum figuram prohibuerit.	649
CAP. XVII. — De fragmentis agnorum.	652
CAP. XVIII. — Gregorii XIII constitutio ne agni Dei benedicti minio indicantur, aut venales proponantur.	<i>Ibid.</i>
Joannis Molani responsio quodlibetica ad tres questiones.	655
I. — Utrum sacrarum imaginum usus legitimus sit et retinendus (huc in libro I responsum dedimus).	<i>Ibid.</i>
II. — Utrum liceat orare pro martyribus nostri temporis.	<i>Ibid.</i>
III. — An dampnato ad mortem liceat negare eucharistiam.	655
ANTIFEBRONIUS VINDICATUS.	
ZACCARIE VITA.	661-662
PARS PRIMA.	
PREFATIO.	665
DISSERTATIO PRIMA. De opere febroniano, ejusque nuperima defensione.	667-668
CAPUT PRIMUM. — Historia operis febroniani, varietate ejus fata.	667
APPENDIX monumentorum ad præcedens caput pertinentium.	677-678
CAP. II. — Universum Febronii systema suis ipsis verbis proponitur, ac diligenter evolvitur.	691
CAP. III. — De fine quem Febronius operi suo ait se præstituisse: hereticorum scilicet cum romana Ecclesia conciliatione. Credibile sit ad finem adeo laudabilem potuisse ab auctore ejusmodi librum referri?	695
CAP. IV. — Iterum de fine quem Febronius sibi proposuit, disseritur. Eum non alium fuisse quam romane sedi universi orbis invidiam parere, ut illi deessent argumenta, ratio ipsa scribendi declarat. Distinctio sedis et curiæ romanæ, itemque sedis et sedentis, qua ad sui excusationem abutitur Febronius, plena est schismaticæ caliditatis.	699
CAP. V. — In fontes operis febroniani inquiruntur; quæque de illis in Antifebronio annotata sunt, ab adversis Febronii animadversoribus vindicantur.	672
DISSERTATIO II. De forma regiminis ecclesiastici a Christo Domino constituta.	671-672
CAPUT PRIMUM. — Quæ Febronii mens fuerit in ea questione: Num Ecclesiæ status sit? Pulcherrimus perperam ab illo explicatus, ne lutheranis theologis assensisse videatur. Catholicæ nefas est Ecclesiæ rationem statu negare. Ecclesiæ scilicet cætus externus est, inæquilibrium constans membris, ac sui plane juris. Optat sententia de Ecclesiæ in republica exponitur, neque ab abusibus cum protestantium tum regalistarum catholicorum vindicatur.	671
CAP. II. — Præcipua questio proponitur, penes quem ecclesiastici status potestas sit: tum potestatem clavium ostendimus neque universæ Ecclesiæ, seu cætui fideli, neque toti Ecclesiæ, quam Febronius regentem vocat, fuisse a Christo seu promissam (Matth., XVIII) seu traditam (Joan., XXI), sed soli Petro.	677
CAP. III. — Claves super remanere potestatis nisi Petro a Christo creditas efficitur ex aliis duobus celeberrimis Evangelii locis (Matth., XVI et Joan., XXI). Effugia Febronii intercluduntur.	684
CAP. IV. — Monarchicum a Christo regimen fuisse Ecclesiæ suæ præstitum concludimus. Cojunctum illud sit. Hoc Febronius cum Gallis comparat, et quantum ab his discrepet, ostenditur. Nonnulla adduntur ad conutandum Gallorum quoque doctorem opinionem. Tandem de P. D. Zaltwein systemate iudicium fertur.	693
CAP. V. — Quæ adversus monarchiam ecclesiasticam Febronius objicit, repelluntur. Hierarchiam recte dici Ecclesiæ statum, licet monarchicus sit; tum depositum periculum inane esse demonstratur. Quid de cædibus aliisque gravissimis damnis, quæ ex usurpata pontificum romanorum potestate profecta fuisse Febronius deplorat, cordato et catholico viro sentiamus sit.	625
DISSERTATIO III. De episcopatu.	657-658
CAPUT PRIMUM. — Duplici potestate episcopatum contineri: ordinis scilicet ac jurisdictionis; duas tamen hæc potestates contra quam cum Petro Aurelio Febronius indicat, sejungi a se invicem posse docetur.	657
CAP. II. — De proxima potestatis episcopalis origine et causa disseritur, licet non hæc questio sit ex qua romani pontifices primatus maxime pendeant, ut Febronius committitur. Iterum confirmantur quæ de jurisdictione episcopali in Antifebronio dicta sunt, ejus potestatem a romano pontifice veluti a proxima causa proficisci. Nulla est epi-	

scoporum cum apostolis, quorum successores dicuntur, quod ad hanc rem attinet, comparatio. Aliæ Febronii hallucinationes. 641

CAP. III. — Quam falso Febronius aequales inter sese jurisdictionis auctoritate episcopos omnes constituit. Celebris Cypriani locus in Antifebronio explicatus iterum perpenditur, et Febronio eripitur. 653

CAP. IV. — Jurane episcopatus incircumscripta sint, neque ullis obnoxia romani pontificis legibus. 660

CAP. V. — Jusne sit aliquod episcopis omnibus in alienas dioceses. Febronii fraus in Antifebronio citando. Major illius in astruenda episcoporum in aliorum dioceses auctoritate Scripturarum et Patrum abusus. 676

PARS SECUNDA.

DISSERTATIO IV. De pontifici primatus natura et affectionibus. 685-686

CAPUT PRIMUM. — Falsis explicatur quem Christus in primatu instituendo sibi maxime proposuit: fuit autem in Ecclesie unitatem fundare ac conservare. Ad id centro quopiam opus fuit unitatis. Petrum hoc fuisse ejusque successores romanos pontifices, patrum, veterum theologorum, gallicanæ Ecclesie, hæreticorum quoque, atque adeo Febronii ac Pereiræ, consensio testatissima res est. 685

CAP. II. Naturam, pontifici primatus in coactiva jurisdictione sitam esse, ex his quæ supra de centro unitatis constitutimus, adversus Febronium ostenditur, ejusque effugata præcluditur. 691

CAP. III. — Ingenitas primatus pontifici proprietates explicare aggredientibus nobis prior illa occurrat, quod universalis sit, atque in universam Ecclesiam se exportet. Id postulat centri ratio, quam in romano pontifice vel ipse Febronius agnoscit; postulat patres; postulat cumprimis concilium florentinum, de quo disputatam miram hallucinari Febronium, quemadmodum in Antifebronio dictum fuerat, iterum confirmatur. 698

CAP. IV. — Immediata in omnes et singulos quarumcumque christianis orbis diocesium fideles est romani pontificis auctoritas. Hanc alteram pontifici primatus affectionem frustra Febronius adoriatur. De *universalis episcopi* titulo nova cum eo disceptatio instituitur. 705

CAP. V. — Tertiam hoc caput pontifici primatus proprietatem considerat, nempe quod supremus sit. Hic autem cumprimis agitur questio, num romanus pontifex generali concilio superior haberi debeat. Adversantis sententiæ novitas confirmatur, maximæque quibus implicatur difficultates proponuntur. 722

CAP. VI. — Febronius ad vindicandum conciliis generalibus in romanos pontifices potestatem multa affert, quæ nullus momenti demonstratur. Episcopos præsertim in conciliis, quæ eorumdem pontificum obnoxia sint auctoritati, iudices esse posse ostenditur; tum de evangelico correctionis fraternæ præcepto queritur, qua illud ratione ad summus Ecclesie pontifices pertineat. 735

CAP. VII. — Nullum in ecclesiastica historia monumentum exstare, quod generalia concilia in romanos pontifices ex potestate quidquam egisse comprobetur. Febronius fraudis atque ignorantie convictus. 787

CAP. VIII. — Constantiensis concilii decreta, quæ Febronius iterum objicit, rursus expenduntur. Præmittitur rerum in eo concilio gestarum brevis synopsis chronologica; tum de illorum decretorum sensu et auctoritate discutitur. 768

CAP. IX. — Nullam basilienensi concilio inesse auctoritatem plurimi, atque in his nonnulli ex gallicis, docent. Idem ejus concilii historia palam facit. Frustra Febronius Basilienis causam instaurare aggreditur. 793

DISSERTATIO V. De peculiaribus primatus pontifici iuribus in his quæ ad fidem spectant. 805-806

CAPUT PRIMUM. — Causæ majores, cumprimis autem causæ fidei, non ex falsis decretalibus, sed ex primatus jure, romano pontifici reservantur, nequidquam reluctantè Febronio; nihil tamen hoc episcoporum iuribus derogat. 805

CAP. II. — Quæ et quanta pontificiarum in causis fidei definitioem auctoritas sit. Duæ præcipuæ ejus affectiones proponuntur: quod nempe et erroris nescia sit, et ultima haberi debeat, tum ad primam disputatio convertitur, et quis de illa fuerit veterum ac recentium sensus, quis Febronii, diligenter explicatur. 814

CAP. III. — Romanam sedem errori obnoxiam non esse, certissimum est totius antiquitatis decretum, hincque, rejecta febroniana sedis et sedentis distinctione, pontificem quæque romanum eodem insigni privilegio præstare. Idem ex Christi Domini pollicitatione confirmatur; tum vero maxime ex centro catholicæ unitatis, quod est romanæ Ecclesie pontifex. Effugium Bossuetii seriem inter et personarum pontificum distinguens intercluditur. 823

CAP. IV. — Ea est Romanorum pontificum in definiendis

fidei rebus auctoritas, ut ante Ecclesie consensum fidei obsequium exposcat. Incommodo contrariæ sententiæ, quæ pontificiarum definitioem veritatem ab Ecclesie consensione accersit, Febronius cæterique hujus opinionis defensores quæ inter se repugnant docere convincuntur. 858

CAP. V. — Quid de celeberrima cleri gallicani declaratione sentiendum sit, cujus historia ad veritatem, a Febronio aut dissimulatam aut obscuratam, exigitur. Pauca alia refelluntur quæ Febronius magni esse momenti existimat ad romanorum pontificum infallibilitatem oppugnandam. 871

CAP. VI. — Digressio in ea quæ Febronius tum adversus constitutionem *Unigenitus* tum pro ultrajectia pseudodeclesia insigni quadam temeritate effudit. De Van Espenno, ejus opera Febronius extollit, iudicium. 888

CAP. VII. — Falso Febronius queritur, sibi in Antifebronio fuisse injuria affectum de absoluta generalium conciliorum necessitate sententiam. Hanc iterum confutamus rejectis Febronii argumentis. Tum concilia ipsa generalia romani pontificis confirmatione indigere ostenditur. Ex quo tandem colligimus ultimam esse, quod Febronius negat, ejusdem pontificis in causis fidei auctoritatem. 874

PARS TERTIA.

DISSERTATIO VI. De præcipuis pontifici primatus iuribus in rebus ad ecclesiasticum disciplinam pertinentibus, ac primum de his quæ Febronius ex Christi institutione primatus fuisse annexa concedit, sed inminuit atque corrumpit. 885-886

CAPUT PRIMUM. — Potestas leges universæ Ecclesie ferendi romano pontifici a Febronio jure videtur tribui, sed his conditionibus quæ illam omnino evertunt. De conditionibus infra disputandum proponitur. Interea romano pontifici assertitur vera et propria cedendum universæ Ecclesie legum auctoritas, ac Nicolaus I vindicatur. 885

CAP. II. — De quibusnam rebus leges ferre romani pontifices possint? Canonibus obsequi debent; neque id tamen quicquid Febronius argumatur, vere propriæque legum sanctiendum officii potestatis, aut canonibus pontificis subicit. Aliqua de dispensationum jure. 901

CAP. III. — Convellit Febronii axioma, omnem legum pontificiarum imo et conciliarium vim ab Ecclesie consensione proficisci. Nonnulla adduntur de romana legum ecclesiasticarum promulgatione. 915

CAP. IV. — De juris canonici nevvis, quos Febronius irreverenter exaggerat. Illud vero cumprimis queritur, num aliqua disciplina in his comprehensæ nota iuri a catholico scriptore possit? Novus juri canonici codex a Febronio propositus. 924

CAP. V. — Quod Febronius romano pontifici asserit jure excommunicandi, plane nullum est, atque a catholica veritate perquam alienum. Neque illum juvant quæ ex ecclesiastica historia profert, exempla. Aliqua in eundem Febronium pro romana librorum censura annotantur. 944

CAP. VI. — Inter pontifici primatus jura et illud a Febronio recensetur quod vicarii apostolici venere legati constituuntur. Abusus qui hujusmodi ministrorum vitio irreperere possunt, frustra ad jus ipsum minuendum ab eo traducuntur. Febronii fallacie in indicanda quæ in Antifebronio exstat suorum dictorum confutatio. 961

DISSERTATIO VII. De aliis primatus iuribus, quæ solum a conciliis atque episcopis romano concessa fuisse pontifici Febronius contendit. 965-966

CAPUT PRIMUM. — Generatim queritur, num a synodis et episcopis (quod ait Febronius) repetenda sint plurima romani primatus jura. 965

CAP. II. — Num jus terminandorum diocesium finium, quod Febronius ait, romano pontifici non ex ipsa primatus vi, sed ex Ecclesie consensione accesserit? 972

CAP. III. — Affinis propositæ questio expeditur, quæ scilicet jure ad romanos pontifices novorum episcopatum aut etiam metropolitæ institutio pertineat. 974

CAP. IV. — Quid de pontificis ac præsertim peccatorum et dispensationum reservationibus sentiendum sit? Earum origines ab episcoporum voluntate Febronius ac Pereira accersunt: qua in re multiplici revincuntur erroris. 980

CAP. V. — Beneficiorum reservationes non tam ex episcoporum consensu, quemadmodum Febronius asserit, quam ex ipso romanorum pontificum jure petende sunt. Cujusmodi id jus sit, et quo nomine eisdem summis pontificibus conveniat. In harum reservationum antiquitatem justasque causas diligenter inquirunt, multaque Febronii commenta refelluntur. 990

CAP. VI. — Pauca de annals. Febronius a questione quam super annis in primo opere proculderat, ad aliam minus odiosam in suis defensionibus propale deficit. In hac tamen fere nova questione multiplici falsitatis revincitur; jusque annatarum iterum romano pontifici iuxta

asseritur. 1008

CAP. VII. — Relatum quoque imo et generalium convocandarum synodorum hisque presidendi jus pontificum Febronius ab episcoporum Ecclesieque consensione repellit: utrumque absurdissimum demonstratur. 1020

DISSERTATIO VIII. De iuribus quae a romano pontifice usurpata per summam episcoporum injuriam fuisse Febronius queritur. 1031-1052

CAPUT PRIMUM. — De episcoporum electionibus queritur, num ea a romanis pontificibus subdole atque injuste fuerint metropolitani synodisque providentiam erepta? 1051

CAP. II. — Omnium episcoporum confirmationem juris esse pontifici, nihique aut synodis aut metropolitani a romanis pontificibus qui ejusmodi confirmationes sibi servarunt, fuisse detractum, frustra obitante Febronio demonstratur. 1044

CAP. III. — Episcoporum translationes quo jure romani pontifices sibi solis adscripserint. Innocentii III hac de re decretum a Febronio criminationibus iterum vindicatur. 1031

CAP. IV. — Judiciaria romani pontificis in omnes etiam extra appellationem sive deponendos sive absolvendos episcopos adversus audaces Febronii conatus iterum asseritur. 1039

CAP. V. — Licet ad ea quae de appellationibus in Anti-febronio disserimus Febronius fere nihil responderit, nova de illis, brevis tamen, tractatio instituitur, et adversarii audacia retunditur. 1075

CAP. VI. — Romanae appellationum causas adjudicare romani pontifices possint? an potius (quod unum Febronio placeat) in provinciis duae iudices debeant? 0000

PARS QUARTA.

Praefatio. 1099-1100

DISSERTATIO IX. De causis a Febronio conflictis, car primatus jura contra primigeniam Christi Domini institutionem a romanis pontificibus adaucta fuerint, atque adeo injuste amplificata. 1101-1102

CAPUT PRIMUM. — Veterum canonum collectores romani pontificibus eorumque assensu augenda primatus potestatis occasionem praebuerint? Aliqua de occidentalis patriarchatus iuribus cum iuribus primatus minime confundendis. 1104

CAP. II. — Alias auctae pontificiae auctoritatis causas Febronius proponit; meritum nempe sanctitatis et eruditionis gloriam, quae romanos pontifices saepe ornarunt; item novae rectoris, pastoris, et capitis Ecclesiae universae, quae summo pontifici tribuntur. Eas hoc capite perpendimus, et ad Febronii institutum inanes ostendimus. 1107

CAP. III. — Febronius quae pontifici primatus consecrata sunt, aucta hujus amplitudinis causis accenset. In his ea Innocentii III lex iudicibus lata, ut iudicent sicut in similibus casibus summus pontifex iudicavit. Num romani civium majorum dominatum etiam in sacris imitentur. 1112

CAP. IV. — Quid de vulneribus per decretales Isidori disciplinae ecclesiae, si Febronio credimus, inflicti sentiendum sit? Insignes istius hominis hallucinationes deteguntur. 1116

DISSERTATIO X. De abusibus a Febronio romanae curiae objectis. 1123-1124

CAPUT PRIMUM. — Inter abusus Romanis a Febronio objectos non infimum locum habet cardinalium amplitudo cum episcoporum, quos ille Romae *inciviter tractari* queritur, dignitate collata. Hujus accusationis falsitas. Alio iu

eninentissimos patres a Febronio temere dicta. 1125

CAP. II. — Auri cupiditas romanae curiae passim a Febronio exprobratur: iniqua ejusmodi accusatio gravissimis momentis depellitur. 1150

CAP. III. — Legitima ecclesiarum libertati Roma non adversatur: sed num legitima libertas sit, adquam Febronius Germaniam excitat, dubitari merito potest. Gallicorum libertatum consecutionibus, itemque quam semper experti sunt, romanorum pontificum indulgentia Germaniae a febroniana amplectenda libertate avocatur. 1143

CAP. IV. — Religiosorum coetuum ab episcopali auctoritate immunitas, alique ejusmodi privilegia, quae inter romanae curiae abusus a Febronio percensentur, nec acquitatis fines praetergrediuntur, et multis nominibus in publicam universalem Ecclesiam utilitatem cedunt. 1164

CAP. V. — Alia a Febronio romanae curiae objecta vix percensentur, de illisque iudicium fertur. Ubique sui similis auctor deprehenditur, malevolus scilicet, ac fallax summorum pontificum obrectator. 1193

DISSERTATIO XI. De subsidii ad vindicandam ecclesiasticam libertatem episcopali coetui a Febronio propositis. 1201-1202

CAPUT PRIMUM. — Episcopis Febronius duo cum primis suadet: 1° ut nativa jura defendant; 2° ut dimissa jura recipiant. Verum utrumque aut nihil ad rom facti, aut viam schismati latissimam pandit. 1201

CAP. II. — Jusne episcopis sit in romanorum pontificum constitutiones inquirendi, earumque, si libeat, retinendarum. 1209

CAP. III. — Maximum adversus abusum ecclesiasticae potestatis remedium Febronius collocat in apta instructione populi. Adversarii calliditas detegitur; tum ex nuperima tricastini episcopi pastoralis institutione, quae ex gallico idiomate latine redditur, ostenditur, quantum ille in apta instructione populi suggerenda aberret a vero. 1215

CAP. IV. — Quid de generali concilio ad Febronii mentem *libero* sentiendum sit? Num saltem vindicari Ecclesiastica libertas possit a nationalibus conciliis, quae ad immutandam Romanam pontificis auctoritatem cogantur? 1220

CAP. V. — Absorta et schismatica de non meliendis romanis censuris Febronii decreta confutantur. 1227

DISSERTATIO XII. De aliis ad ecclesiasticam restituendam libertatem febronianis admonitionibus. 1231-1232

CAPUT PRIMUM. — Nihil in ecclesiasticis causis principes possunt quod tutiones, ac protectionis ecclesiasticos fines praetergrediantur: id autem potestatis perperam a Febronio ad disciplinam pseudoisidorianam reformandam pertrahitur. 1251

CAP. II. — De pontificis bullis non ante divulgandis quam principibus plauerit, Febronii dogmata cum his conferuntur quae hoc de argumento benedictinus Zallwein ab eodem Febronio saepe non sine laude appellatus disserit; aliqua ad haec confirmanda adduntur. 1241

CAP. III. — Pauca de appellationibus ab abusu contra Febronium, qui iterum cum Zallweiniano comparatur. 1255

CAP. IV. — Febronius ut romana curia coarceetur, appellationes ad generale concilium iterum urget; sed, praeterquam quod quae sibi super earum cum novitate tum improbitate opposueram, intacta prorsus relinquit, a sanioribus Germanis, atque adeo ab ipsis Gallis, quorum tamen auctoritate se protegit, infelicitur dissentit. 1261

CAP. V. — Quae de subtrahenda romano pontifici obedientia pluribus in locis, praesertim vero in epistola de hoc ipso argumento scripta, Febronius ingerit, veluti fallaciarum plena, quinimo schismatica, exploduntur. 1270